Digitized by Google

LI
D
27

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LI
D
27
NAPOLI

Digitized by Google

L1
D
27

Digitized by Google

C. CORNELII
TACITI
OPERA.

INTERPRETATIONE PERPETUA
ET NOTIS ILLUSTRAVIT
JULIANUS PICHON.

JUSSU CHRISTIANISSIMI
REGIS,
IN USUM SERENISSIMI
DELPHINI.

TOMUS SECUNDUS.

Bibliothecae veteris Collegii Neap. Soc.tis Jesu
Catalogo inscriptus Anno 1691

PARISIIS,
Apud Viduam CLAUDII THIBOUST,
ET
PETRUM ESCLASSAN, Jurat. Bibliopol. Univerſit. ordin.
viâ D. Joan. Lateran. è regione Collegii Regii.

M. DC. LXXXIV.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

NAPOLI

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU

DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER SEXTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Tiberij arcanæ, & fœdæ libidines. Multorum accuſationes; interque eos M. Terentij Equitis R. cujus libera, & egregia deffenſio inſerta. L. Piſonis præfecti urbis mors, & funus: & per occaſionem de origine ejus muneris, & progreſſu. De Sibullarum carminibus recipiendis conſultatio: & quæ in iis cautio. Seditio Romæ ob gravitatem annonæ. Germanici duæ filiæ nuptum datæ, L. Caßio, & M. Vinicio. Fœneratores accuſati, repreſſæ uſuræ, & liberalitate Cæſaris fides multorum referta. Iterum accuſationes majeſtatis: & uno edicto omnes conſcii Sejanianæ conjurationis necati. C. Cæſar Caligula Claudiam uxorem accipit: ejus mores, & callida ſimulatio. Tiberij præſagium de Ser. Galba: & per cauſam eam de Mathematicis aliquid, & Thraſullo. Druſi Germanici filij miſeranda mors: item Agrippinæ. Nerva juriſconſultus inediâ voluntariâ obiit. Aliquot aliorum illuſtrium mortes. Phœnix in Ægypto viſa, & ſuper ea veterum narrationes, ac judicia. Accuſationes variæ, & mortes. Parthorum legati in Vrbem venere, ad novum regem petendum, & Tiberius unum, deinde alterum miſit. L. Vitellius Orienti præfectus: ejuſque ingenium. Prælia inter

Armenios, & Parthos. Artabanus regno exutus, & in Scythiam profugus, cui Tiridates ſufficitur, Vitellii conſilio & armis. At Romæ inluſtrium damnationes & mortes. Clitæ regi ſuo rebelles, & repreſſi. Tiridates rex diſſidio procerum pellitur, & Artabanus in regnum iterum accitur. Romæ incendium atrox: quod Cæſar liberalitate ſua mitigavit. Tiberij deliberatio de ſucceſſore: ejuſque morbus, & mors. Geſta hæc annis circiter ſex.

CN. DOMITIO. M. FURIO CAMILLO
SER. SULPICIO GALBA. L. CORNELIO SULLA
PAULLO FABIO PERSICO L. VITELLIO
C. CESTIO GALLO, M. SERVILIO RUFO.
Q. PLAUTIO. SEX. PAPINIO
CN. ACERRONIO. C. PONTIO COSS.

1 CN. Domitius & Camillus Scribonianus conſulatum inierant, cum Cæſar tramiſſo quod [1] Capreas & [2] Surrentum interluit freto, [3] Campaniam prælegebat, [4] ambiguus an urbem intraret: ſeu quia contra deſtinaverat, ſpeciem venturi ſimulans: & ſæpe in propinqua digreſſus, aditis [5] juxta Tiberim hortis, ſaxa rurſum & ſolitudi-

INTERPRETATIO.

CN. Domitius, & Camillus Scribonianus conſularem dignitatem obtinuerant, cum Tiberius, trajecto mari: quod Capreas & Surrentum interlabitur, Campaniam prævehebatur, incertus an civitatem introiret, ſive quia contra ſtatuerat, ingreſſurum ſe fingens & ſæpe in proxima urbi loca egreſſus; poſtquam in hortos prope Tiberim veniſſet,

NOTÆ.

INitium ſexti libri arbitrario hic conſtitui, non certo. Cui enim probes, tantam vim rerum, quantam dixi, triennii geſta, uno libro cum ſequentibus incluſa fuiſſe?

Secrevi igitur, non quia liqueret mihi initium in his demum verbis faciendum: ſed quia magnitudinem reſque geſtas æſtimanti, ita videbatur. Denique ut ſcires ſaltem, hunc vulgo quintum librum in duo eſſe tribuendum. *Lipſius.*

1 *Capreas.*] Capreæ, inſula Campaniæ provinciæ & in mari Tyrrheno. hodie *Capri* ad oram provinciæ Terræ Laboris in regno Neapolitano. paret regi Catholico. *Tillemonius.*

2. *Surrentum.*] Urbs Campaniæ provinciæ in ora. hodie *Sorrento* urbs provinciæ Terræ Laboris, in regno Neapolitano. de *Surrentino* promontorio dictum in notis lib. 4. c. 67. *Tillemonius.*

3. *Campaniam.*] Campania provincia Italiæ antiquæ ad mare Tyrrhenum. hodie partes ferè dimidiæ provinciarum Terræ Laboris & Principatus Citerioris, vulgo *Terra di Lavoro & Principato Citra*, in regno Neapolitano, ſub ditione Regis Catholici. *Tillemon.*

4. *Ambiguus an urbem intraret.*] Vox *ea, ambiguus*, ſic, ut puto, ſumi poteſt; dubitans ipſe, *an intraret* & de quo dubitabatur *an intraret*. Itaque ſe intraturum fingebat, & velle intrare, & dubitare, an intraret, forte ſimulabat.

5. *Iuxta Tiberim hortis.*] Hortos Cæſaris accipio, de quibus Horat.

*Trans Tiberim longe cubat is prope
Cæſaris hortos.*

Ii vicini Naumachiæ fuerunt, ſi quidem eadem de re Suetonius Tiber. cap 72. *Bis omnino toto ſeceſſus tempore Romam redire conatus, ſemel triremi uſque ad proximos*

nem maris repetiit, pudore ſcelerum & [1] libidinum: quibus adeo indomitis exarſerat, ut [2] more regio, pubem ingenuam [3] ſtupris pollueret, nec formam tantum & decora corpora, ſed in his modeſtam pueritiam, in aliis [4] imagines majorum, incitamentum cupidinis habebat. tuncque primum ignota ante vocabula reperta ſunt, [5] *ſellariorum* &

INTERPRETATIO.

in rupes iterum & ſecretum maris ſe ſe abdidit, pudore criminum & voluptatum; quibus adeo invictis aque effrenatis exæſtuarat; ut inſtar regum, liberæ ſortis pueros libidinum flagitiis contaminaret; nec pulchritudinem ſolummodo, & formoſa corpora ſpectabat, ſed & in his pueritiam verecundam, in aliis nobilitatem avorum, invitamentum libidinis eligebat. Et tunc primum inaudita ante nomina excogitata ſunt, ſella-

NOTÆ.

Naumachia hortos ſubvectus eſt, diſpoſita ſtatione per ripas Tiberis, quæ obviam prodeuntes ſubmoveret. Vide iis de hortis & Sueton. Julio, cap. 83. *Lipſius.*

1. *Libidinum.*] Sueton. Tib. 42. *Seſtio Gallo libidinoſo ac prodigo ſeni, olim ab Auguſto ignominia notato, & à ſe ante paucos dies, apud ſenatum increpito, cœnam ea lege condixit, ne quid ex conſuetudine immutaret aut demeret; atq; nudis puellis miniſtrantibus cœnaretur,* &c. *Novum denique officium inſtituit à voluptatibus, præpoſito equite Rom. T. Cæſonio Priſco.*

2. *More regio.*] Livius lib. 27. de Philippo ultimo rege Macedonum. *Neque enim omnia emebat, aut eblandiebatur, ſed vim etiam flagitiis adhibebat: periculoſumque & viris & parentibus erat, moram incommoda ſeveritate, libidini regiæ feciſſe. Vni etiam principi Achæorum Arato adempta uxore nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat.*

3. *Stupris*] Nonius *Virgines non ſolum fœminæ dicuntur, verum etiam pueri inveſtes. Nam & quicunque ex ephebis exceſſerant, devirginari dicebantur. Varro* περὶ ἐπαγωγῆς: *quàm ſympathiam lubeat oculos haberet, quid imaginum intereſſet, puer utrum eſſe devirginatum uſurus, an mo nuce* ῥῶπος *purus dum cogito.* Sic & filij etiam de puellis intelligebantur.

Stupris.] Nonius *ſtuprum quod cum viduis committitur hoc ſolum dici putant: veteres pro adulterio & vitio ponunt.* Plaut. Amphit. *Stupri dedecoris à viro argutam meo.* Salluſt. hiſtor. lib 3. *Ac ſtatim fugitivi contra præceptum ducis, rapere ad ſtuprum virgines matronaſque.*

4. *Imagines majorum* Lucan. lib. 8. de Cornelia Pompeij, ſi ad Parthos fugeret cum marito.

——— Proles tam clara Metelli
Stabit barbarico conjux milleſima lecto,
Quamquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
Sævitia ſtimulata venus, titulisque virorum.
Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuiſſe
Hanc ſciet & Craſſi.

Imagines majorum.] Sueton. Tib. 45. *Feminarum quoque & quidem illuſtrium capitibus, quantopere ſolitus ſit illudere, evidentiſſimè apparuit, Mallonia cujuſdã exitu.* Quæ recuſans pati flagitium, & delatoribus objecta, *ferro ſe tranſegit, obſcœnitate oris hirſuto atq; olido ſeni, claro exprobrata. Vnde nota in Atellanico exodio, proximis ludis, aſſenſu maximo excepta percrebuit: Hircum vetulum capræ naturam ligurrire.*

5. *Sellariorum.*] *Sellaria* loca ſunt à *Sellis* dicta, ubi domi ſedebant, qui de re aliquã convenerant. Apud Plinium. Sed accipi conſuevit pro fornice, lociſque voluptuariis. Martialis: *in ſellariolis vagus popinis*, quod ibi fere ſedendo, voluptatibus detur opera. hoc autem ſignificat hic, dum ait, *Ex fœditate loci.* Ferrettus.

Sellaria, ait Lævinus Torrentius, ſunt ſellæ ipſæ ad libidinem diſpoſitæ. Sic enim & *ſellaria* domus aureæ Neronis, apud Plin. 34. 8. & *ſellariola popina.* apud Mar-

[1] *ſpintriarum*; [2] ex fœditate loci ac multiplici patientia. præpoſitique ſervi [3] qui quærerent, pertraherent, dona in promptos, minas adverſum abnuentes; & ſi retinerent propinquus aut parens, vim, raptus,
2 ſuaque ipſi libita velut in captos exercebant. At [4] Romæ principio an-

INTERPRETATIO.

riorum & ſpintriarum, *ex turpitudine loci, & ex multiplici ratione patiendi libidines. Præfectique famuli, qui inveſtigarent, raperent, exhiberent largitionem in obſequentes, metum adverſus renuentes; & ſi proximi aut parentes prohiberent, vim, prædam, & pro ingenio ac libidine, velut in captiva corpora deſæviebant. At in urbe, initio*

NOTÆ.

tial. ubi non in lectis, ſed in ſellis accumberent. Inde & *opifices ſellularii* Livio.

Ego *callas*, ſcio vocari meretricum caſulas. Martial. *Intraſti quoties inſcripta limina calla.* Et Iuvenal. *Vltima callam clauſit.* Et: *dubitas alta Chionem deducere calla.*

Sueton. in Calig. cap. 41. *Lupanar in palatio conſtituit, diſtinctiſque, & inſtructis pro loci dignitate compluribus callis, in quibus matronæ ingenuique ſtarent, miſit circum fora & baſilicas nomenclatores, ad invitandos in libidinem juvenes, ſeneſque.* Scribo igitur *Callariorum.* Muretus.

Sellaria loca ſunt arcanarum libidinum, in quibus *ſellæ* ad libidinem paratæ erant, *Lupanus.*

1. *Spinthriarum.*] *Spinthrias* aliter Cornelius, aliter Tranquillus accipiunt: hic enim ex multiplici patientia ductum putat vocabulum: ille autem inquit, *monſtroſi concubitus repertores, quos Spinthrias appellabat.* Ferrettus.

Spinthriæ unde dicti ſunt, quæſivit Cælius lectionum 14. cap. 8. Mihi probabilis origo nominis eſt, ab *Spinturnice*, quam inter aves, quæ ſit Plinius 10. 42. & ſcribit, non inveniſſe, qui ſe ſcire diceret. contra putat, eam Græcis *ſpinturnix* dici. & Sextus Pomponius lib. 17. *Spinturnix eſt avis gentis, turpi figura, occurſatrix artificum perditæ Spinturnix.* Vertranius.

Spinthrias exponit Sueton. *monſtroſi concubitus repertores* & *Spinthriam* vocatum Vitellium narrat.

Spinthriarum.] Sueton. Tib. 43. *Seceſſu vero Capreenſi etiam ſellariam excogitavit ſedem arcanarum libidinum: in quam undique conquiſiti puellarum & exoletorum greges monſtroſique concubitus repertores quos ſpinthrias appellabat, triplici ſerie connexi, invicem inceſtarent ſe coram ipſo, ut adſpectu deficientes libidines excitaret.*

Quæ flagitia ſtatim mari demergere voluit Gajus princeps, teſte Sueton. Calig 16. *Spinthrias monſtroſarum libidinum ægre, ne profundo mergeret, exoratus, urbe ſubmovit.*

2. *Ex fœditate loci.*] Similia deſcribit Suet. Tib 43. *Cubicula plurifariæ diſpoſita tabellis, ac ſigillis laſciviſſimarum picturarum & figurarum adornavit, libriſque Elephantidis inſtruxit: ne cui in opera edenda, exemplar impetrata ſchema deeſſet. In ſilvis* [illegible] *ac nemoribus paſſim venereos locos commentus eſt, proſtanteſque per antra & cavas rupes, ex utriuſque ſexus pube, Paniſcorum & Nympharum habitu: palamque jam, & vulgato nomine inſula abutentes, Caprineum dictitabant.*

Ex multiplici patientia.] Ex diverſa ratione libidinum, ex diverſitate actionum impudicarum. *Illic veneris nova figura.* Martial.

Multiplici patientia.] Quidam intelligunt de diverſis partibus corporis, quibus flagitia & libidines patiebantur.

3. *Qui quærerent.*] Nonius: *Sagæ mulieres dicuntur feminæ, ad libidinem virorum indagatrices. Unde & ſagaces canes dicuntur ferarum, vel animalium quæſitores. Lucillius ſatyrarum lib. 7. ætatem & faciem ut ſaga, & bona conciliatrix.*

4. *Roma.*] Roma, urbs Latinorum populorum, in Latio, provincia Italiæ; fuit caput Imperij Romani. hodie vocamus *Rome.* Apud Italos & Hiſpanos nomen antiquum retinet, Urbs eſt primaria provin-

ni, [1] quaſi recens cognitis Liviæ flagitiis, ac non pridem etiam punitis, [2] atroces ſententiæ dicebantur in [3] effigies quoque ac memoriam ejus: & *bona Sejani ablata* [4] *ærario, ut in fiſcum cogerentur*, [5] tanquam referret. [6] Scipiones hæc, & Silani, & Caſſii, iiſdem ferme aut paulum immutatis verbis [7] adſeveratione multa cenſebant; cum repente Togonius Gallus, dum ignobilitatem ſuam magnis nominibus inſerit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat, [8] *deligere ſenatores, ex quîs viginti ſorte ducti & ferro accincti, quotiens curiam iniſſet, ſalutem ejus defenderent.* crediderat nimirum [9] epiſtolæ, *ſubſidio ſibi alterum ex conſulibus* poſcentis, *ut tutus*

INTERPRETATIO.

anni, veluti nuper compertis Liviæ ſceleribus, ac non pridem etiam damnatis, immanes ſententiæ proferebantur in imagines ſimul & memoriam illius: & ut opes Sejani ademptæ ærario, in fiſcum referrentur, *tanquam intereſſet. Hæc etiam Scipiones, & Silani, & Caſſij iiſdem fere, aut paulum diverſis ſententiis, plurima quaſi conſtantia decernebant. Cum ſubito Togonius Gallus, dum obſcuritatem nominis infert clariſſimis vocabulis, non ſine irriſu auditur* à patribus. *Quippe rogabat Cæſarem, ut* aſſumeret ſenatores, ex quibus viginti ſorte lecti, & gladiis inſtructi, ſalutem ipſius propugnarent, quoties ſenatum introiſſet. *Nempe fidem habuerat litteris Tiberij, qui alterum conſulum poſtulabat, præſidio ſibi* futurum, *ut ſecurus*

NOTÆ.

ciæ Campaniæ Romanæ, & ſtatus Eccleſiaſtici, ſedeſque ſummi Pontificis, ſive Papæ. *Tillemonius.*

1. *Quaſi recens cognitis.*] Iam punita erat, jam ipſa extincta fame intra palatium, jubente matre Antonia minore, cui tradita rea erat, pro more veterum.

2. *Atroces ſententiæ.*] Pietatem in principem vocabant, quæ vera ſævitia erat.

3. *In effigies.*] Sic ſævitum in decus & imagines Meſſalinæ, Poppææ, & aliorum reorum, quorum memoria inviſa, aut flagitia damnata erant.

Effigies.] Nomina ex actis publicis, & tituli paſſim ac ſtatuæ locis publicis amotæ, ut exoleſceret damnata memoria.

4. *Ablata ærario, ut in fiſcum.*] *Ærarium*, populi Rom. eſt: *fiſcus* principis. infra paulo poſt: *ſignatum argentum fiſco, vel ærario attinebatur.*

5. *Tanquam referret.*] Quaſi alicujus momenti eſſet, quaſi è Republicâ eſſet, bona Sejani cogi in fiſcum, potius quam in ærarium. Quaſi vero non omnia jam invaſiſſet princeps, libertate exſtinctâ, oppreſsâ Republicâ.

6. *Scipiones hæc & Silani & Caſſij.*] Deridet Tacitus ingentia illa nomina Scipionum & Silanorum, qui talia flagitia per fœdam adſentationem cenſerent adſeveratione multa, quaſi reſpub. quaſi ipſi ſenatus eſſent non, flagitia reipub. quibus ſe etiam inſerit per deridiculum vanus homo & ignobilis Togonius.

7. *Multa adſeveratione.*] Quaſi ſerio agerent miſeri adſentatores, quaſi Reſpublica ageretur. Cum potius ſervitium ipſi adſererent, ligarent acrius, ſuamque ignaviam palam oſtentarent, ac principem corrumperent.

8. *Deligere ſenatores.*] Ab equitibus, aut ſenatoribus ſtipari noluerunt Cæſares Sueton. Domit 14. O*blatum à ſenatu novum & excogitatum honorem* recuſavit, &c. *quo decretum erat, ut quoties gereret conſulatum, equites Rom. quibus ſors obtigiſſet, trabeati & cum haſtis militaribus, præcederent eum, inter lictores apparitoreſque.*

9. *Epiſtola.*] Quam ſcripſit conſulibus cum Sejanum oppreſſit, teſte Suet. Tib 65. de Sejano. *Deinde ſpe affinitatis ac Tribunitiæ poteſtatis deceptum, inopinantem criminatus eſt pudenda, miſerandaque oratione, cum inter alia P. C. precaretur, mitte-*

à Capreis urbem peteret. Tiberius tamen [1] ludibria ſeriis permiſcere ſolitus, egit gratias benevolentiæ patrum: *ſed quos omitti poſſe? quos deligi? ſemper ne eoſdem? an ſubinde alios? &* [2] *honoribus perfunctos, an juvenes? privatos, an è magiſtratibus? quam deinde ſpeciem fore, ſumentium in limine curiæ gladios? neque ſibi vitam* [3] *tanti, ſi armis tegenda foret.* Hæc adverſus Togonium, verbis moderans: [4] neque ultra abolitionem ſententiæ
3 ſuadere. At Junium Gallionem, qui cenſuerat, *ut prætoriani actis ſtipendiis, jus apiſcerentur* [5] *in quatuordecim ordinibus ſedendi*, violenter increpuit; [6] velut coram rogitans, [7] *quid illi cum militibus?* [8] *quos neque dicta*

INTERPRETATIO.

à Capreis Romam veniret. Tiberius tamen ludos rebus ſeriis intermiſcere ſuetus, retulit grates pietati *ſtudioque ſenatus*; ſed quos præteriri poſſe? quos adſumi? an perpetuo eoſdem? an per vices alios? an qui dignitates obtinuiſſent? an adoleſcentes? an privatos, an munia obtinentes? quale præterea ſpectaculum fore, patrum enſes accingentium in veſtibulo ſenatus? neque ſibi incolumitatem tanti videri, ſi ferro tuenda foret *Hæc in Togonium, verbis temperans: neque ultra abrogationem decreti admonere* ſuſtinuit. *Sed acriter invectus eſt in Iunium Gallionem, qui ſtatuebat, ut prætorius miles ſtipendiis emeritis, jus obtineret ſedendi inter equites Rom. ſpectandique ludos, quaſi coram eum interrogans*, quid illi rei eſſet cum militibus? quos neque au-

NOTÆ.

rent alterum è conſulibus, qui ſenem ſe, & ſolum in conſpectum eorum cum aliquo militari præſidio perduceret.

1. *Ludibria.*] Sæpius illudebat reipub. orbi, urbi, ſenatui, & ludibria hæc malis & flagitiis ipſis graviora honeſtis viris.

2. *Honoribus perfunctos, an juvenes.*] Quidam ergo in ſenatu, honoribus nondum functi. Quod manavit ab Auguſto: *qui liberis ſenatorum, quo celerius Reip. adſueſcerent, protinus virili toga latum clavum inducere, & Curiæ intereſſe permiſit.* Ait Sueton. Aug. cap. 38. Tacitus Annal. 13. *Iulius Montanus ſenatorii ordinis, ſed qui nondum honorem capeſſiſſet.* Lipſius.

3. *Tanti.*] Neque ſibi vitam *tanti* pretii videri, ut eam armis conſervare vellet.

4. *Neque ultra abolitionem ſententiæ ſuadere.*] Hoc eſt, nihil aliud præter ſententiæ abolitionem, ſuaſit: nec ulterius progreſſus eſt. Quaſi diceret: Togonium non violenter increpuit, ut poſtea Junium Gallionem, uſque in perniciem.

5. *In quatuordecim ordinibus ſedendi.*] Tanquam *equites* eſſent: cauſam ſententiæ ſumpſit à primipilaribus, qui functi militia, *equites* cenſebantur. Simile voluit in prætorianis. Vide me in milit. lib. II. Dial. 8. *Lipſius.*

In quatuordecim.] Quo loco ſedebant equites Romani apud amphiteatrum, in ludis. ſic igitur idem decus adſerebat Gallio prætorianis emeritis, quod clariſſimis *Evocatis.* Nam Evocati equeſtris nobilitatis cenſebantur.

In quatuordecim.] Sueton. Calig. 26. *Scenicis ludis, inter plebem & equitem cauſam diſcordiarum ferens, decimas maturius dabat, ut equeſtria ab infimo quoque occuparentur.* Per licentiam, hæc loca quandoque occupabat populus, quia forte in tanta multitudine vix dignoſcebantur equites, aut ſpernebantur.

Hanc licentiam repreſſit Domitianus teſte Sueton. 8 *Suſcepta morum correctione, licentiam theatralem promiſcue in equite ſpectandi inhibuit.*

6. *Velut coram*] Tiberius quaſi præſens, Junium interrogabat.

7. *Quid illi cum militibus.*] Hoc maxime æmulabantur principes, ne quis captaret militare vulgus. Quod innuit Sueton. de Claudio 25. *Milites domos ſenatorias ſalutandi cauſa ingredi, etiam patrum decreto prohibuit.* Quod non ſatis cavit mox Galba in Othone, qui *nullo officij, aut ambitionis in quemquam, genere omiſſo, quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim dividebat.*

8. *Quos neque dicta.*] τὸ *niſi* ad duo-

imperatoris, neque [1] *prœmia, niſi ab imperatore accipere par eſſet. repperiſſe prorſus quod divus Auguſtus non providerit. an potius diſcordiam & ſeditionem à* [2] *ſatellite Sejani quæſitam? quarudes animos, nomine honoris, ad corrumpendum militiæ morem propelleret.* hoc pretium Gallio meditatæ adulationis tulit, ſtatim [3] curia. deinde [4] Italia exactus: & quia in-uſabatur facile toleratu rus exſilium, delecta [5] Leſbo, inſula nobili & amœna, retrahitur in urbem,

INTERPRETATIO.

dire imperia, niſi imperatoris fas eſſet; neque accipere honores aut commoda, niſi ab eodem imperatore liceret. Inveniſſe certe illum quod D. Auguſtus non animadverterit. Num potius diſſenſionem diſcordiamque paratam à miniſtro Sejani, qua imperitos homines, ſpecie decoris, incitaret ad labefactandam militarem diſciplinam. *Hoc præmium habuit Gallio quæſitæ aſſentationis, confeſtim ſenatu, mox Italia pulſus, & quia arguebatur, tanquam non ægre laturus eſſet exſilium, adſcita Leſbo celebri & pulchra inſula, revehitur in civitatem, clauditurque ædibus magi-*

NOTÆ.

ſic referri debet; *quos par eſſet, neque dicta,* (ſeu mandata) niſi *imperatoris, neque præmia, niſi ab imperatore accipere.* Sic igitur ordina, *quos neque dicta,* niſi *imperatoris* &c.

1. *Præmia niſi ab imperatore*] Præmium accepit miles, unum, ſponte Tiberii, nempe poſt ſubverſum Sejanum. Sueton. 48 *Militis poſt duplicata ex Auguſti teſtamento legata, nihil unquam largitus eſt, præter quam ſingula millia denariorum prætorianis,* (ſunt 100. coronati, ſeu 300. libræ) *quod Sejano ſe non accommodaſſent, & quædam munera Syriacis legionibus, quod ſola nullam Sejani imaginem inter ſigna coluiſſent.*

2. *Satellite Sejani.*] Forte aliunde ſuſpectus ille ſociati cum Sejano conſilii. Infra: *adattu quæ ante delitquerant,* & tum erupit recondita Tiberii ſævitia, quod etiam intelligens, ſic forte quæſierat adulationem Iunius, qua ſibi reconciliaret principem, & præterita aboleret, nam demerendo prætorianos dominationis aſſertores, ſic & demereri dominantem cogitabat; quod tamen ſecus evenit

3. *Curia.*] Puto, idem eſſe, *ſenatu pellere, & latum clavum adimere.* Sueton. Tib 35 *Senatori latum clavum ademit,* &c. Ut urbe pulſus jus togæ amittebat, teſte Plinio epiſt. Ita & ſenatu motus jus lati clavi ſimul amiſiſſe cenſebatur nec ei licuit *in orcheſtra* ſedere in ſpectaculis.

Quod tamen aliquando permiſit Auguſtus patribus amotis, aut ultro ſenatu exeuntibus, ut ſic aliquatenus dignitatem ſuam tenerent.

4. *Italia.*] Italia tantum prohibitus erat, ſicque cætero orbe, ſibi locum exilii deligere potuit, delegeratque Leſbum, cujus amœnitas novo ei exitio fuit.

5. *Leſbos.*] Sporadum inſularum una in mari Ægæo, & ante Troada provinciam Aſiæ minoris. hodie vocatur *Metelin*, eſt prope Natoliam, in Archipelago, ſub præfecto Maris vel Inſularum, ſub Turcico Imperio Aſiatico. *Tillemon.*

Italia regio & peninſula Europæ, in latere Meridionali, ad mare Mediterraneum. hodie *Italia* ferè integra, & aliquid *Allemaniæ.* Vide Tabulas & Chartas Geographicas Sanſonis. *Tillemonius.*

Delecta Leſbo inſula.] Ex antiquo jure notandum, è que ruderibus veteris juris, quod qui damnatus erat in inſulam, inſulâ non nominata, haberet facultatem eligendi, in quam inſulam trajiceret. Sic Milo delegit Maſſiliam. Dio lib 40.

Sunt qui relegantur in inſulam, adjecto inſulæ nomine, vel in eam inſulam, quam princeps deſignaverit. lib. 1. de off. Præfecti urbi.

Sunt alii, qui ſimpliciter relegantur, non adjecto relegationis loco, ut l. 6. de interdict. & releg. Et iis arbitrium relin-

[1] cuſtoditurque domibus magiſtratuum. Iiſdem literis Cæſar Sextium Paconianum prætorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, [2] omnium ſecreta rimantem, delectumque à Sejano, cujus ope dolus C. Cæſari pararetur. quod poſtquam patefactum, prorupere concepta pridem odia, & ſummum ſupplicium decernebatur, [3] ni profeſſus
4 indicium foret. Ut verò Latinium Latiarem [4] ingreſſus eſt, accuſator ac reus juxta inviſi, gratiſſimum ſpectaculum præbebatur. Latiaris, ut retuli, præcipuus olim circumveniendi Titii Sabini, & tunc luendæ pœ-

INTERPRETATIO.

ſtratuum. Eadem epiſtola ſubvertit Tiberius, ingenti patrum lætitia, Sextium Paconianum prætorium, promptum, ſceleroſum, cunctorum arcana ſcrutantem, adſcitumque à Sejano, cujus fraude, exitium Caligulæ pararetur. Quod ubi compertum eſt, cogitata pridem inimicitiæ erupere, & extrema pœna ſtatuebatur, niſi indicium novorum criminum denuntiaſſet. At poſtquam inv ſit ille Latinium Latiarem, tum delator & reus perinde odioſi infeſtique, pulcherrimum ſpectaculum exhibebant. Latiaris, ut memoravi, primus auctor olim decipiendi Titii Sabini, & tunc primus ſupplicio

NOTÆ.

quitur eligendi, in quam velint inſulam abſcedere. *Aurelius.*

1. *Cuſtoditurque domibus magiſtratuum.*] Præter carcerem, & cuſtodiam militarem, cuſtodia alia duplex. Apud magiſtratus, & apud Vades.

Apud Magiſtratus, cum reus Conſuli, Prætori, Ædili (interdum & ſenatori, etiam non è magiſtratu) committebatur; quod non niſi in reis illuſtrioribus uſurpatum, eaque cuſtodia libera dicta.

Salluſtius in Catilinario: *Senatus decrevit, uti abdicato magiſtratu, Lentulus, itemque cæteri, in liberis cuſtodiis haberentur. Itaque Lentulus, P. Lentulo Spintheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæſari, Ceparius Cn. Terentio Senatori traduntur.*

Cicero in Bruto: *Domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia.* Quaſi alia illa ſervilis eſſet. Julius firmicus: *In cuſtodia quandoque, ſed libera, exponetur.*

Et ſane hæc libera, digniorum tantum, & plerumque ſenatorum. Hyeronimus contra Vigilantium: *ſint ergo non tetro aliquo carcere, ſed amœna, & libera cuſtodia, tanquam patres quidam ordinis ſenatorii.*

Dio optime libro 58. de Aſinio Gallo: qui hanc cuſtodiam φυλακὴν ἄδεσμον, vocat, id eſt, liberam, & ſine vinclis. Et addit, *cuſtodiebaturque ſemper à Conſulibus, niſi cum Tiberius conſul eſſet, tunc enim à Prætoribus ſervabatur, non hercle, ne effugere. ſed ne mori poſſet.*

Cuſtodia apud vades erat, cum eorum periculo, fidejuſſoribus reus tradebatur Tacitus lib. 5. *Nec aliud periclitantibus ſubſidii, quam in conſtantia fratrum fuit, qui vades exſtitere.*

Clarius de eadem re Suetonius Vitelli cap. 11. *Publius poſt præturæ honorem, inter Sejani conſcios arreptus, & in cuſtodiam fratri datus.*

Vlpianus lib. 1. de cuſtod. reorum: *De cuſtodia reorum æſtimare Proconſul ſolet, utrum in carcerem recipienda ſit perſona, an militi tradenda, an fidejuſſoribus committenda.* Lipſius.

2. *Omnia ſecreta.*] Quibus nempe uteretur pro occaſione, in aliorum perniciem, & fortunæ ſuæ incrementum; ut & cæteri delatores, genus hominum in exitium ſenatus & Reipub. repertum.

3. *Profeſſus indicium foret.*] Alios ſcilicet accuſavit. Obſervandum igitur, propoſitam impunitatem reis, qui indicio ſuo alios ſibi reos ſubſtituiſſent. *Pichena.*

4. *Ingreſſus eſt.*] Valet, cœpit, nempe *indicare.* Sic ſæpe alibi, ut lib. 11. *Ingreſſus defenſionem* &c. Et lib. 16. *Atque interim Oſtorius Sabinus, Serani accuſator*

næ pri-

næ primus fuit. Inter quæ Haterius Agrippa conſules anni prioris invaſit, *cur mutua* [1] *accuſatione intenta, nunc ſilerent? metum prorſus &* [2] *noxiam conſcientia pro fœdere haberi, at non patribus reticenda quæ audiviſſent.* Regulus, *manere tempus ultionis,* [3] *ſeque coram principe exſecuturum:* Trio, *æmulationem inter collegas, & ſi qua diſcordes jeciſſent, melius oblitterari,* reſpondit. Urgente Agrippa, [4] Sanquinius Maximus è conſularibus oravit ſenatum, *ne curas imperatoris, conquiſitis inſuper acerbitatibus augerent: ſufficere ipſum ſtatuendis remediis.* ſic Regulo ſalus, & Trioni dilatio exitii quæſita. Haterius inviſior fuit, quia ſomno aut libidinoſis vigiliis marcidus, & ob ſegnitiam, quamvis crudelem principem non metuens, inluſtribus viris perniciem inter ganeam ac ſtupra meditabatur. Exin 5
Cotta Meſſalinus ſæviſſimæ cujuſque ſententiæ auctor, eoque inveterata invidia, ubi primum facultas data, [5] arguitur pleraque; C. Cæſarem

INTERPRETATIO.

affectus eſt. Interea Haterius Agrippa aggreſſus eſt conſules anni ſuperioris, cur cum ante ſe invicem detuliſſent, nunc reticerent? formidinem certe & criminis conſcientiam haberi pro concordia, ſed non occultanda Patribus quæ ipſi comperiſſent. *Regulus* diſſeruit ſupereſſe tempus vindictæ, ſeque præſente Cæſare accuſationem peracturum *Trio ſubjecit*, livorem & contentionem inter collegas, & ſi qua diſſentientes protuliſſent, ſatius eſſe oblivione deteri. *Inſtante Haterio, Sanquinius Maximus vir conſularis, rogavit Patres*, ne labores & munia principis, quæſitis ultra aſperitatibus onerarent, parem eſſe ipſum adhibendis remediis. *Ita Regulo incolumitas parata, & Trioni dilata pernicies. Haterius majus odium in ſe concitavit, ut qui ſopore, aut mollibus vigiliis torpens ac languidus, & qui Tiberium licet atrocem non pavens ob inertiam ſuam, claris viris exitium inter popinas & flagitia libidinum moliebatur. Deinde Cotta Meſſallinus atrociſſimi cujuſque decreti repertor, ideoq; vetuſtis odiis* expoſitus, *ſtatim atque ſe dedit occaſio, ob multa incuſatur,*

NOTÆ.

ingreditur, orditurque de amicitia Rubellii Planti, &c.

1 *Accuſatione intenta.*] Sic. lib. 5. *Ob intenta, ut memoravi, Lepidæ pericula.*

2. *Noxiam conſcientia.*] Sic. man. vulgo *noxam conſcientia* & bene. Alii reponunt *noxa conſcientiam*, vel *noxiam conſcientiam*: ſic intelligere potes, non tamen legere. Senſus eſt, *metum prorſus* & conſcientiam criminis in utroque conſule, pro mutuo fœdere haberi.

3 *Seque coram principe.*] Unum remedium illud inventum malis, ut nempe in adventum & præſentiam principis cauſas, reoſque differrent.

4. *Sanquinius Maximus.*] Vere grandiori littera notes, *Sanquinius Maximus*, ut ſit ejus gentis cognomen, Nam *maximum* eo ævo inter conſulares fuiſſe, non placet, nec verum eſt.

Conſul enim ſuffectus demum fuit ante annos quatuor, urbis anno DCCLXXXI. Præfectum Urbis eum fuiſſe comperior ſub Cajo, ex Dionis corruptis verbis, libro 59.

Triginta diebus conſulatum tenuit Caius, licet L. Apronio Collegæ ad ſex menſes permiſiſſet conſulatum, & ipſi ſucceſſit Sanquinius Maximus, præfectus urbis. Sanquinium hunc cape, qui tunc præf. urbi & ſecundum Conſul.

Præfuit & inferiori Germaniæ, ex Tacito lib 11. *Chauci nulla diſſenſione domi, & morte Sanquinii alacres.* Lipſius

5. *Arguitur*] Nihil ibi deeſt. Meſſallinus *arguitur pleraque*; Arguitur nempe,

quaſi [1] inceſtæ virilitatis, & cum [2] die natali Auguſtæ [3] inter ſacerdotes

INTERPRETATIO.

nempe Caligulam velut inceſtæ libidinis arguiſſe & cum die natali Liviæ, inter ſodales

NOTÆ.

Caium Cæſarem inceſtæ virilitatis dixiſſe. Arguitur *novendialem* cœnam eam dixiſſe, quæ celebrabatur die natali Auguſtæ, idque tum *dixiſſe*, cum iſti convivio adhibitus inter ſacerdotes epularetur.

Arguebatur etiam dixiſſe, *illos quidem ſenatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.* Sic igitur per mentem ſupple *arguitur pleraque*, nempe *Caium Cæſarem* & quæ ſequuntur. Sic ſententia integra eſt.

1. *Inceſtæ virilitatis.*] Vel ob impudicitiam in genere, ut qui teſte Suet 36. *Pudicitiæ neque ſuæ, neque alienæ pepercit.* Vel potius quia teſte eodem Suet. 24. *Cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecit.*

Inceſtæ] Ita in inceſti flagitium pronus, ut matrem ſuam Agrippinam ex inceſto genitam diceret, quaſi ſic nobilitatem majorem ſibi adſereret Sueton. Calig. 23 *Prædicabat autem matrem ſuam ex inceſto, quod Auguſtus cum Iulia filia commiſiſſet, procreatam.*

Et infra 24. *Cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecit, plenoque convivio ſingulas infra ſe viciſſim collocabat,* (nempe ut ſic in ſinu ipſius accumberent) *uxore ſupra cubante. Ex his Druſillam vitiaſſe virginem prætextatus adhuc creditur. Atque etiam in concubitu ejus quondam deprehenſus ab avia Antonia, apud quam ſimul educabantur. Mox Lucio Caſſio Longino conſulari collocatam* (à Tiberio) *abduxit, & in modum juſtæ uxoris propalam habuit.*

2. *Die natali Auguſtæ*] Imo vero *Auguſti*. Liviæ quidem natalem poſt mortem ejus, epulo, ludiſve celebratum non invenio. Nec vero Tiberius, alias haud pronus in matrem, id permiſerit: cum etiam minores quoſdam honores à ſenatu ei decretos vetuerit abrogaritque.

Dionem vide, ubi de iis quæ Liviæ decreta ſunt verbum nullum de natali reperies. At de Auguſti, certum eſt: cujus vitalis dies, annuis ludis, epuliſque celeber. Repete ea, quæ ſcripſi de Auguſtalibus ludis ad l. 1. *Lipſius.*

Nec certe magnopere ſollicitus Tiberius de aſſerendis divinis honoribus Liviæ, imo prohibuit eam conſecrari, quaſi & ipſa vetuiſſet. Longe aliter de Auguſto, quem ut deum ſæpius vindicabat. Tac. ſupra.

Sic apud Sueton. Tib. 59. *Periit denique & is qui honores in colonia ſua eodem die decerni ſibi paſſus eſt, quo decreti & Auguſto olim erant.* Non celebrabatur dies natalis Auguſtæ per ſacerdotes, ſed ſolius Auguſti, ut pote divi. nec tanta vehementia vindicaret Tiberius injurias Liviæ factas, ut patet ex Tacito ſupra.

Auguſtæ.] Reponunt *Auguſti.* Attamē licet Tiberius Liviam conſecrari prohibuerit, veriſimile tamen eſt, non omnes ejus honores ſtatim ſpreviſſe Romanos proceres, de quibus bene merita erat, quos provexerat, quorum puellas collocârat ſuâ pecuniâ, & ſi majeſtatem divinitatemve Auguſti obtrectaſſet Cotta, illum aſperè ulciſceretur Tiberius; at in iſto caſu illum defendit, quia honores Liviæ Auguſtæ, non admodum curabat. Et certe de Auguſto jam vere divo non potuiſſet Meſſallinus dicere *novendialem* eam *cœnam.*

1. *Inter ſacerdotes epularetur.*] Obſerva ergo illo die epulum fuiſſe, & ut apparet, per collegia. Dio auctor, ſenatores tunc convivatos in Capitolio. lib. 54. *Natalem Auguſti Iulus Antonii filius, tunc Prætor, celebravit circenſibus, & venatione. Senatum etiam & ipſum Auguſtum, ex decreto patrum, epulo excepit in Capitolio.*

Videtur idem ſcriptor hoc convivium extendere ad vulgus etiam hominum, libro eodem infra: *Et ipſum* (Auguſtum) *ob hæc, & alia merita, cum ſtatuis ex ære collato honorarunt, tum etiam iſto, quod*

epularetur, [1] *novendialem* eam *cœnam* dixiſſe: querenſque de potentia Manii Lepidi, ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam diſceptabat, addidiſſe, *illos quidem ſenatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.*

INTERPRETATIO.

Auguſti convivio accumberet, novendiales eas epulas vocaſſe: cumque invectus eſſet adverſus poteſtatem Manii Lepidi, & L. Arruntii, quibuſcum de re pecuniaria contendebat, adjunxiſſe: illos quidem ordo ampliſſimus juvabit, me vero de-

NOTÆ.

permiſerunt, ut ii, quibus uxor non eſſet, aut quibus vir deeſſet, ſpectare nihilominus una cum aliis, & convivari in natali ejus poſſent.

Sed fallor, aut hoc de iis tantum, qui quæve ſenatorii gradus. quod poſtea principes ſervarunt, imo lætitiam hujus diei etiam auxerunt. D. Maximus ſermone in Vigiliis Natalis Dominici. *Lætitia quanta ſit,* inquit, *quantuſque concurſus cum imperatoris mundi iſtius natalis celebrandus eſt, bene noſtis, quemadmodum duces ejus, & principes, omnes etiam militantes, accuratis ſericis veſtibus, accincti operoſis cingulis, auro fulgente pretioſis, ambiant ſolito nitidius in conſpectu regis incedere.*

Et paulo poſterius: *Deinde, quia in die natalis ſui ſciunt eum largum futurum, ac donaturum plurima vel miniſtris ſuis, vel his qui in domo ejus abjecti putantur, & viles: tantò prius theſauros ejus replere divitiarum varietate feſtinant, ut in quantum erogare voluerit, in tantùm prærogatio copioſa non deſit, & ante voluntas donandi deficiat, quam ſubſtantia largiendi. Hæc autem ideo ſolliciti faciunt, quia majorem ſibi remunerationem pro hac ſollicitudine ſperant futuram.* Quibus in poſtremis nota mihi morem donandæ ſtipis principi; natum, ut opinor, ex more Auguſti, qui Kalendis, & alias, ſolitus erat largiter munera capere, & dare. *Lipſius.*

1. *Novendialem eam cœnam*] Cauſam joci paulò altius petendam puto. Mortuis, ritu Romano, non ante diem nonum parentabatur. Tunc iis juſta, ludi, epulæ, inſcriptio, & funeri finis.

Donatus Phormione: *in nuptiis ſeptimus dies inſtaurationem voti habet, ut in funere nonus, quo parentalia concluduntur.* Poëtæ alludunt. Ut Virgil.

Præterea ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit.

Vt Statius in Archemori funere:

Roſcida jam novies cœlo dimiſerat aſtra
Lucifer.

Et ab ea mente Juſtinianus in Novella quadam ſcribit. *In nonum diem fieri μνήμας defunctorum.* Gloſſæ: *Novendialia, Ἔννατα ἐπὶ νεκρῷ ἀγόμενα.* Auguſtinus in Geneſim: *Neſcio utrum inveniatur alicui ſanctorum in ſcripturis, celebratum eſſe luctum novem dies, quod apud Latinos novemdial appellant.*

Nono ergo illo die, præter alia, cœna funebris epulaque Julius obſequens: *in ſacro novemdiali, cœna deæ poſita, à cane adeſa, antequam delibaretur.* Eam vocat Appuleius cœnam feralem, lib. 4 Florid. *Procul igitur faces abigerent, procul ignes amolirentur, cœnam feralem à tumulo ad menſam referrent.*

Et Juvenalis:

——— *Dimidio conſtrictus gammarus ovo*
Ponitur exiguâ feralis cœna patellâ.

Vbi nota *ova* (quia adhiberi ad luſtrationem ſolita) videri in ejuſmodi cœnis tralaticia fuiſſe, uti lentem, & ſalem. ἃ νομίζουσι Ῥωμαῖοι πένθιμα, καὶ προτίθενται τοῖς νέκυσιν, ait in Craſſo Plutarchus. Licet in Appiani Parth. eadem narrantis. φακὸς καὶ μάζαν, *lentem, & libum.*

Ad eas ergo *novemdiales* cœnas hic alluſum, & cum natalis Auguſti celebraretur, dies lætus auctorque vitæ, videri ſibi Cotta ferales potius eas epulas dixit, ſive quia ille natus, exitii cauſa multis, ſive quia ante novem forte dies, multi à Tiberio interfecti. Quod placet. Et mirum ni exciderit is jocus (verior liberiorque, quam ut Cottam deceat) poſt ſtragem Sejani.

[1]neque cunctantius à primoribus civitatis revincebatur: iiſque inſtantibus
ad imperatorem [2]provocavit. nec multo poſt litteræ adferruntur, qui-
bus in modum defenſionis, repetito *inter ſe atque Cottam amicitiæ prin-
cipio, crebriſque eius officiis* commemoratis, *ne verba prave detorta, neu*
6 *convivalium fabularum ſimplicitas in crimen duceretur*, poſtulavit. Inſigne
viſum eſt earum Cæſaris litterarum initium. nam his verbis exorſus eſt:
*Quid ſcribam vobis P. C. aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcri-
bam [3]hoc tempore dii me deæque pejus perdant quam perire quotidie ſentio,
ſi ſcio.* Adeo facinora atque flagitia ſua ipſi quoque in ſupplicium verte-
rant. Neque fruſtra [4]præſtantiſſimus ſapientiæ firmare ſolitus eſt, ſi
recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus & ictus; quando
ut corpora verberibus, ita ſævitia, libidine, malis conſultis, animus di-
laceretur. quippe Tiberium non fortuna, non ſolitudines protegebant,
7 quin tormenta pectoris ſuaſque ipſe pœnas fateretur. Tum facta patri-

INTERPRETATIO.

fendet Tiberiolus meus: *neque minus acriter à principibus civitatis coarguebatur, iiſque ingruentibus, Cæſarem appellavit. Brevique interjecto ſpatio venerunt epiſtolæ, quibus reum veluti defendebat* Cæſar, & *commemorato inter ſe atque Cottam familiaritatis initio, multiſque ejus meritis celebratis, petivit*, ne ſermones maligne accepti, & ne facilitas verborum jactorum inter epulas, in ſcelus verteretur. *Notabile viſum eſt ejus epiſtolæ exordium; nam his verbis incipiebat* Tiberius. Quid ſcribam vobis, P. C. aut qua ratione ſcribam, aut quid prorſus non ſcribam hoc ſæculo, ſi ego ſcio, dij me deæque pejus perdant, quam perire me quotidie ſentio. *Uſque adeo crimina ſceleraque ſua etiam ipſi in pœnam converſa erant. Neque abs re ſapientiæ doctor excellentiſſimus* Socrates *dicere ſolebat*, ſi reſerentur tyrannorum pectora, cerni poſſe cruciatus & flagella; quandoquidem, ut corpora ictibus ac plagis, ita crudelitate, cupidine, & pravis cogitationibus mens eorum lanietur. *Etenim Tiberium non principale faſtigium, non opes, non ſaxa ſecreta, non receſſus tutabantur, quin cruciatus animi, ſuaque ipſe tormenta confiteretur. Tum conceſſa ſenatui facul-*

NOTÆ.

1. *Neque cuncta.*] Vulgo *neque cunctatius*; alij reponunt *eaque cuncta*, quia concepta pridem odia procerum tum eruperunt, idcirco illum revincunt & arguunt. forte ſcripſit *aque cuncta:* attamen infra *neque ſegnius conſules edixere.*

2. *Provocavit.*] Appellavit Cæſarem. contra ſe geſſit Cajus initio imperii, teſte Sueton. Calig. 16. *Magiſtratibus liberam juriſdictionem & ſine ſui appellatione conceſſit.*

3. *Hoc tempore.*] Non debet tantum intelligi de hac occaſione, qua ſcribebat, ſed de toto ævo Tiberii, quo multa ſupplicia exegit & invicem perpeſſus eſt. Cogita tempus Tiberij, præcipue poſt everſum Sejanum.

4. *Præſtantiſſimus ſapientiæ.*] Credo, Socrati hoc elogium, & jure tribuit. Apud Platonem ſane in nono de Rep. gnome talis:

Eſt igitur, & ſi alicui haud videatur, is qui vere tyrannus eſt, vere ſervus, maxime adulationis, & ſervitutis, idemque adulator peſſimorum: & reipſa pauper apparet, ſi quis totam ejus mentem poſſit inſpicere, denique metus in omni vita plenus, agitationumque & langorum.

Sed & ante, & poſtea (magnus enim locus eſt) plura huic rei Socrates effatur,

bus [1] poteſtate ſtatuendi de *Cæciliano ſenatore*, [2] *qui plurima adverſus Cottam prompſerat*, placitum *eandem* [3] *pœnam irrogari, quam* [4] *in Aruſejum & Sanquinium accuſatores L. Aruntii.* quo non aliud honorificentius Cottæ evenit. qui nobilis quidem, ſed egens ob luxum, per flagitia infamis, [5] ſanctiſſimis Aruntii artibus dignitate ultionis æquabatur. Quintus Servæus poſthac, & Minutius Thermus inducti: Servæus prætura functus, & quondam [6] Germanici comes: Minutius equeſtri loco, modeſte habita Sejani amicitia: unde illis major miſeratio. contra Tiberius [7] *præcipuos ad ſcelera* increpans, admonuit, [8] C. Ceſtium patrem, *dicere ſenatui quæ ſibi ſcripſiſſet*; ſuſcepitque Ceſtius accuſationem. quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores ſenatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum: neque diſcerneres alienos à conjunctis, amicos ab ignotis, quid repens, aut vetuſtate obſcurum: perinde in foro, in convivio, quaqua de re locuti incuſabantur, ut quis præ-

INTERPRETATIO.

tate decernendi de Cæciliano ſenatore, qui multa adverſus Cottam iecerat; viſum eſt, eodem illum ſupplicio affici. quo Aruſejus & Sanquinius delatores L. Arruntii mulctati erant. *qua re nihil decorum magis Cottæ obtigit, qui* ſtirpe *illuſtris quidem, ſed inops ob luxuriam, & per vitiorum ſordes ignominioſus, comparabatur ſanctiſſimis Arruntii virtutibus, dignatione vindictæ. Deinde Q. Servæus & Minutius Thermus arceſſiti: Servæus præturam geſſerat, & olim Germanicum ſectatus erat: Minutius equeſtri ordine; hi Sejani gratia haud intemperanter uſi* erant, *unde in illos miſericordia major oriebatur. Contra Tiberius ut promptiſſimos ad facinora eos incuſans, præcepit C. Ceſtio patri, referre apud ſenatum quæ ſibi nuntiaſſet, & ſuſcepit Ceſtius delationem quod inprimis pernicioſum habuere illa tempora, cum ipſi principes ſenatus viles ſordidaſque etiam accuſationes capeſſerent, alij aperte, plerique per ſecretum: neque dignoſceres externos à propinquis, familiares ab incognitis, quid recens, aut antiquitate obtectum, aut incertum, in foro, inter epulas, de quacumque re ſermones habiti perinde arguebantur, ut quilibet antevertere & ſontem*

NOTÆ.

& iſtis ſimilia; & ſi Tacitus contraxit. *Lipſius.*

1. *Poteſtate ſtatuendi de Cæciliano.*] Quia Cotta authoritate Cæſaris defenſus & abſolutus erat, eo ipſo delator ejus damnari poſſe videbatur. Hinc occaſionem ſubvertendi delatoris arripiunt Patres.

2. *Qui plurima.*] Haud dubie Cæcilianus ſenator ipſe eſt qui accuſavit in ſenatu, & qui inter alios præſertim Cottam arguebat: ſupra, *arguitur pleraque*; Gajum Cæſarem, &c.

3. *Pœnam*] Pœna irrogabatur accuſatori, qui non obtinuiſſet cauſam, & quia Meſſallinum defendit Tiberius, nunc invehuntur proceres in accuſatorem; & cum antea in Cottam inveherentur, nunc illum abſolvunt & vindicant, ſanctiſſimiſque viris dignitate ultionis adæquant.

4. *In Aruſejum, & Sanquinium.*] Quæ ea pœna fuerit, obſcurum eſt, ob jacturam factam librorum Taciti. *Muretus.* Pœna exſilij fuit, vel ſaltem ordine moti erant.

5. *Sanctiſſimis Arruntii artibus.*] De eo dixi, ſupra ad lib. 1. At de accuſatione ejus, nihil in libris qui nunc ſunt. *Lipſius.*

6. *Germanici comes.*] In Oriente nempe, forte & ante in ipſa Germania.

7. *Præcipuos.*] Nempe Servæum & Minutium, veluti præcipuos miniſtros Sejani (ut puto) ad ſcelera, increpabat Tiberius.

8. *C. Ceſtium patrem.*] Duo ergo Cæ-

venire & reum deſtinare properat; pars ad ſubſidium ſui, plures infecti quaſi valetudine & contactu. Sed Minutius & Servæus damnati, [1] indicibus acceſſere. Tractique ſunt in caſum eundem Julius Africanus è [2] Santonis Gallica civitate; Sejus Quadratus: [3] originem non repperi. Neque ſum ignarus, à pleriſque ſcriptoribus omiſſa multorum pericula & pœnas, dum copia fatiſcunt; aut quæ ipſis nimia & mœſta fuerant, ne pari tædio lecturos adficerent, verentur. Nobis [4] pleraque digna co-
8 gnitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata. Nam ea tempeſtate qua Sejani amicitiam cæteri falſo exuerant, auſus eſt eques Romanus M. Terentius ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud ſenatum ordiendo: *Fortuna quidem mea fortaſſe minus expediat adgnoſcere crimen, quam abnuere. ſed utcumque caſura res eſt; [5] fatebor & fuiſſe me Sejano amicum, & ut eſſem expetiſſe; & poſtquam adeptus eram, lætatum. Videram colle-*

INTERPRETATIO.

deſignare feſtinat; alii ad tutelam ſui, plures contaminati, quaſi peſtilentia & lue publica. At Minutius & Servæus condemnati indicium profeſſi ſunt. Abreptique ſunt in eandem calamitatem Julius Africanus è Santonis Gallica gente, & Sejus Quadratus, quo loco is ortus eſſet, non inveni. Neque me fallit, à multis rerum auctoribus prætermiſſa eſſe plerorumque diſcrimina, & ſupplicia, dum numero ac multitudine fatigantur, aut timent, ne, quæ ſibi immodica & triſtia fuerant, pari moleſtia lectores premerent, ac gravarent. Nobis plurima obtigere ſcitu digna, licet ab aliis omiſſa. Quippe eo tempore, quo cæteri diſſimulanter inficiati erant Sejani benevolentiam, M. Terentius eques Rom. ob id accuſatus, eam agnoſcere auſus eſt, & in hanc ſententiam apud patres diſſeruit. Forte quidem minus conducat ſaluti meiſque rebus, fateri ſcelus, quam inficiari. Sed quidquid contigerit; agnoſcam, nec diffitebor, fuiſſe me Sejano amicum, & ut eſſem, exoptaſſe; & poſtquam obtinueram, me gaviſum eſſe.

NOTÆ.

ſtii Romæ, pater filiuſque? non inveni, fuit qui *Caſtium pium* vellet: quia frequens declamatoris ejus Senecæ mentio. Mihi, ſi quid mutandum, placeat, *Caſtium prætorem.* Potuit obiici error ex notis Cæſtius quidem prætor fuit, ille ipſe, uti divino, de quo Romæ inſcriptio, C. CESTIUS L. F. POB. EPULO. PR. TR. VII. VIR. EPULONUM. Itaque apparet ſcribendum *Ceſtius* littera ſpreta, quoniam & in nummis Ceſtius. *Lipſius.*

1. *Indicibus acceſſere.*] Id eſt, ſervati ſunt, quia indicium profeſſi. Ita ſupra: *Summum ſupplicium decernebatur, niſi indicium profeſſus foret.* Lipſius.

2. *Santonis.*] Santones, civitas Santonum populorum, in Aquitania ſecunda, Galliæ provincia. hodie vocatur vulgo *La Xaintonge* in regno Franciæ. *Tillemonius.*

3. *Originem.*] Ne intelligas de cauſa criminis, ſed de loco, unde ortus eſſet Quadratus.

4. *Pleraque.*] Vel ex memoriis anecdotis, vel auditione à ſenioribus, ut ſæpe tradit Tacitus.

5. *Fatebor & fuiſſe me.*] Tota hæc Terentii oratio, ut & cauſa, ſimillima eſt illi, Amyntæ apud Curtium* lib. 7. Et membra ſane aliquot ſunt, quæ dicas illinc tranſlata eſſe.

Nam Amyntas ita: *Amicitiam quæ nobis cum Philota fuit, adeo non inficior, ut expetiviſſe quoque nos, magnoſque ex ea fructus percepiſſe confitear. An vero Parmenionis, quem tibi proximum eſſe voluiſti, filium omnes pœne amicos tuos dignatione*

gam [1] *patris regendis prætoriis cohortibus; mox urbis & militiæ munia ſimul obeuntem. illius propinqui & adfines honoribus augebantur; ut quiſque Sejano intimus, ita ad Cæſaris amicitiam validus: contra quibus infenſus eſſet, metu ac ſordibus conflictabantur. nec quemquam exemplo adſumo, cunctos qui noviſſimi conſilii expertes fuimus, meo unius diſcrimine defendam. Non enim Sejanum* [2] *Vulſinienſem, ſed Claudiæ &* [3] *Iuliæ domus partem, quas*

INTERPRETATIO.

Spectaveram illum ſimul cum patre Strabone prætoriano militi præfectum; mox domi bellique munia pariter exercentem. Illius conſanguinei adfineſque ad dignitates evehebantur; ut quiſque Sejano amicus, ita principis gratia præpollebat: contra, quibus infeſtus eſſet, pavore ſquallore & miſeriis divexabantur. Neminem in exemplum acceperim, meo unius periculo, tutabor omnes, qui poſtremi facinoris culpa caruimus. Non enim venerabamur Sejanum Vulſinienſem, ſed portionem Claudiæ & Juliæ familiæ, quibus ſe neceſſitudine inſeruerat. tuum, Tiberi,

NOTÆ.

vincentem, cultum à nobis eſſe miraris? Tu hercule, ſi verum audire vis, rex, hujus nobis periculi cauſa es. Quis enim alius effecit, ut ad Philotam decurrerent, qui placere vellent tibi? Ab illo traditi, ad hunc gradum amicitiæ tuæ adſcendimus. Is apud te fuit, cujus & gratiam expetere, & iram timere poſſemus. Et mox: *Igitur ſi hoc crimen eſt, paucos innocentes habes, imo hercule neminem. Omnes enim Philotæ amici eſſe voluerunt: ſed totidem quot volebant, eſſe non poterant. Ita ſi à conſciis amicos non dividis, nec ab amicis quidem ſeparabis illos qui idem eſſe voluerunt.* Lipſius.

1. *Patris*] Seij Strabonis.

2. *Vulſinienſem.*] Volſinium oppidum Etruriæ provinciæ. hodie *Bolſena* Caſtrum Patrimonij Sancti Petri & ad lacum Bolſenam, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemon.*

3. *Iuliæ domus partem.*] Si ſequeris Suetonium, habuit utrumque Sejanus ſpe tantum, non re. Suet. Tib 65. *Sejanum deinde ſpe affinitatis, ac Tribunitiæ poteſtatis deceptum inopinantem criminatus eſt.* At Tac. Contrarium evincere videtur, ipſamque Liviam uxorem duxiſſe Sejanum. Ad quid enim hæc verba Tac. *Quæ adfinitate occupaverat; tuum Cæſar generum,* &c.

Nec dicendum eſt Tiberium ipſi dare deſtinaſſe aliquam filiarum Germanici Has enim non appetebat Sejanus, ſed voluit tantum uxorem Druſi, ut pote legitimi ſucceſſoris, ut hoc quaſi nobilitatis gradu ipſe ad imperium aſcenderet, quemadmodum & voluit Tribunitiam poteſtatem eadem mente, eodemque conſilio.

Et certe Dio refert, Macronem eum hac ſpe deluſiſſe cum grandem epiſtolam attulit à Capreis, quaſi tribunitia poteſtas ea epiſtola ipſi deſtinaretur, cum contra carcer & laqueus ipſi hiſce litteris pararentur.

Sed Claudiæ & Iuliæ domus partem.] Utrumque ſpe, non re. Sejani filia deſtinata erat uxor filio Claudij, ipſe Liviam ducturus putabatur: ſed tamen non, ut Germanicum, ſic Liviam ejus ſororem adoptaverat Tiberius.

Fortaſſe igitur conſtituerat dare illi aliquam ex filiabus Germanici: *Generi* autem appellatio etiam è ſponſalibus contrahitur. L. Servius. D. de gradibus, & affinitat. Et *gener* vocatur & jam neptis, aut proneptis maritus. L. Generi. D. de verb. ſignif *Muretus.*

Claudiæ & Iuliæ.] Deſponſa filia Sejani Claudii filio, Claudiam gentem, ſed Livilla Germanici ſoror e ducta, (ſi tamen duxit) utramque gentem & Claudiam & Juliam complectebatur.

Livilla quippe filia Druſi & Antoniæ minoris, per Druſum fratrem Tiberij Claudiam gentem, & per Antoniam filiam Octaviæ, Juliam amplexa erat Sic-

[1] *adſinitate occupaverat, tuum Cæſar generum, tui conſulatus ſocium, tua officia in Repub. capeſſentem colebamus. Non eſt noſtrum æſtimare, quem ſupra cæteros, & quibus de cauſsis extollas. Tibi ſummum rerum judicium dii dedere: nobis obſequii gloria relicta eſt. Spectamus porro quæ coram habentur, cui ex te opes, honores, quîs plurima juvandi nocendive potentia. quæ Sejano fuiſſe, nemo negaverit.* [2] *abditos principis ſenſus, & ſi quid occultius parat, exquirere inlicitum, anceps;* [3] *nec ideo adſequare. Ne P. C. ultimum Sejani diem, ſed ſexdecim annos cogitaveritis. etiam* [4] *Satrium atque Pomponium venerabamur, libertis quoque ac janitoribus ejus noteſcere, pro magnifico accipiebatur. Quid ergo?* [5] *indiſtincta hæc defenſio & promiſcua dabitur? imo juſtis terminis dividatur. inſidiæ in Rempub. conſilia cædis adverſum imperatorem, puniantur: de amicitia & officiis* [6] *idem finis & te Cæſar & nos abſolverit.*

9 Conſtantia orationis, & quia repertus erat [7] qui efferret quæ omnes ani-

INTERPRETATIO.

generum colebamus, tui conſulatûs collegam, tua munia in rep. obeuntem. Non eſt noſtrum ſciſcitari aut examinare, quem præ cæteris evehas, & quas ob cauſas Tibi ſupremum imperii arbitrium dii tribuere; nobis parendi decus relictum eſt. Cæterum conſideramus quæ palam nobis exhibentur, cui ex te divitiæ, dignitates quibus maxima benefaciendi aut mali inferendi poteſtas, quæ Sejanum habuiſſe nullus inficias jerit. Arcana imperitantis conſilia, & ſi quid ſecretius molitur animo, ſcrutari nefas, ambiguum ac periculoſum; nec ideo attingas. Ne reputetis animo P. C. poſtremum Sejani tempus, ſed annos ſexdecim. Etiam colebamus Satrium atque Pomponium, & ſummo honori habebatur, libertis etiam, & oſtiariis illius agnoſci. Quid igitur? hæc ſcelus purgandi ratio indiſcreta, par & communis omnibus erit? Imo æquis finibus diſcernatur. Damnentur occulta in remp. ſcelera, conſilia necis adverſus principem; de benevolentia & honoribus exhibitis Sejano, idem exitus, & te, princeps, & nos purgaverit. *Firma hæc & conſtans dicendi libertas, & quia exſtiterat, qui promeret ea, quæ cuncti volebant*

NOTÆ.

que frater jam Cæſarum Sejanus erat æqualis Germanici, Claudij, Druſi, & Neronum.

1. *Adfinitate.*] Tacitus hic oratorem agit, & forte rem auget, quaſi ſpes Sejani tam certa eſſet, ut de re ipſa non dubitaret. Et hæc non ſtricte ſumenda ſunt. Nam ab adoptione Auguſti in gentem Juliam, & Liviæ; Octavia, jam & Antonia, jam Druſus & filij ejus immixti videbantur Juliæ genti.

2. *Abditos principis ſenſus.*] Nazarius in paneg. ad Conſtantinum: *Exiſtimare quidem de principibus nemini fas eſt. Nam & in veſtibulo ſuo inquirentium repellit objecta veneratio, & ſi qui propius adierunt, quod oculis in ſolem ſe contendentibus evenit, præſtricta acie, videndi facultate caruerunt.*

3. *Nec ideo.*] Arcana principis *exquirere illicitum & anceps, nec ideo ea aſſequeris*, licet exquiras.

4 *Satrium atque Pomponium.*] *Satrius* eſt ille, qui Cremutium accuſavit ſupra: *Pomponium* puto. *Quintum* prænomine, qui *moribus inquies*, ait noſter infra, hæc & talia *factitari à ſe prætendebat, ut periculis Pomponij Secundi fratris mederetur*: de quo in extremo libro 5. *Lipſius.*

5 *Indiſtincta.*] Diſtinguenda tempora, perſonæ, crimina.

6. *Idem finis,*] Idem finis, idem exitus & eventus ſit talis amicitiæ in privatis, ac in principe, quia eadem culpa, ſeu idem error eſt.

7 *Qui efferret.*] Sall. ad Cæſ. *Plerique mortales ad judicandum ſatis ingenij*

mo

mo agitabant, eo uſque potuere, ut accuſatores ejus, additis quæ ante deliquerant, exſilio aut morte multarentur. Securæ dehinc Tiberii litteræ in Sex. Veſtilium prætorium, quem [1] Druſo fratri percarum [2] in cohortem ſuam tranſtulerat. cauſſa offenſionis Veſtilio fuit, ſeu compoſuerat quædam in C. Cæſarem [3] ut impudicum, ſive ficto habita fides.

INTERPRETATIO.

animo, eo uſque valuere, ut delatores ejus, adjectis his, quæ prius perpetraverant, exilio, vel ultimo ſupplicio punirentur. Allata poſtea Tiberii epiſtola in Sextum Veſtilium prætorium, quem Druſo fratri amiciſſimum, in cohortem ſuam ipſe adſciverat. Cauſſa odii in Veſtilium extitit, ſive nonnulla ſcripſerat in Caligulam, ut inceſtum, ſeu muliebria paſſum, ſive falſo & calumniæ fides adhibita foret, & propterea domo ſeu contu-

NOTÆ.

habent, aut ſimulant: verumtamen ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus. Vix ſatis apertum os, aut lingua prompta videtur, quæ meditata pectore evolvat.

1. *Druſo fratri percarum.*] Quidam intelligunt id factum poſt obitum Druſi, ſed id incertum relinquit Tacitus, & nos relinquamus. Etiam ante extinctum Druſum id moliri potuit Tiberius, qui fratrem per literas apud Auguſtum ſubvertebat teſte Suetonio.

2. *In cohortem ſuam.*] Cohortem amicorum. ita enim vocabant, exemplo prætoriæ cohortis. Seneca de Clementia: *Salluſtium & Cocceios, & Deillios, & totam cohortem primam interioris admiſſionis ex adverſariorum caſtris conſcripſit.*

Vbi vides, plures fuiſſe amicorum cohortes, & quaſi gradus. Quod originem habuit à Graccho, & Livio Tribunis.

Idem ſcriptor de beneficiis: *apud nos primi omnium Gracchus, & Livius Druſus inſtituerunt ſegregare turbam ſuam, & alios in ſecretum recipere, alios cum pluribus, alios cum univerſis. Habuerunt itaque iſti amicos primos, habuerunt & ſecundos, nunquam veros.*

Itaque dicebantur amici primæ, ſecundæ, tertiæ admiſſionis, ex ordine quo admittebantur. Ille ipſe. *Non ſunt iſti amici qui, agmine magno januam pulſant, qui in primas, & ſecundas admiſſiones digeruntur.*

Lampridius in Alexandro: *moderationis tanta fuit, ut amicos non ſolum primi ac ſecundi loci, ſed etiam inferioris, ægrotantes viſeret.*

Et Tiberius ipſe amicos ſolitus deſcribere in tres claſſes Vide Sueton. cap. 46:

Ab hoc more admiſſiones manarunt, admiſſionales, & officium admittendi. Admiſſionum facilitatem in Trajani laudatione admiratur. Plinius:

Alexandrum, *quaſi unum è ſenatoribus, patente velo, admiſſionalibus remotis, ſalutatum eſſe*, ſcribit Lampridius: & Accolejus *magiſter admiſſionum* nominatur in Flavii Aureliano.

Id Munus fuit libertorum, ut clarum ex Sueton. Veſpas. cap. 14. *Quidam ex officio admiſſionis ſimul expellens, abire Morboniam juſſerat.* Fuit autem is libertus Phœbus.

Plinius hoc idem oſtendit loco non ſano, lib. 14. cap. 3. *Fuit & alia Claudii principatu differentia, in ſolis his, quibus admiſſionem liberti ejus dediſſent, imaginem principis in annulo ex auro gerendi, magna criminum occaſione: quæ omnia ſalutaris exortus Veſpaſiani principis abolevit, æqualiter publicando principem.*

3. *Vt impudicum.*] De quo diſerte Sueton. Calig. 36. *Pudicitiæ neque ſuæ, neque alienæ pepercit. M. Lepidum, Mneſterem pantomimum, & quoſdam obſides dilexiſſe fertur commercio mutui ſtupri. Valerius Catullus conſulari familia juvenis ſtupratum, ac latera ſibi contubernio ejus defeſſa, etiam vociferatus eſt. Super ſororum inceſta & notiſſimum proſtitutæ Pycallidis amorem, non temere ulla illuſtriore fœmina abſtinuit, quas plerumque cum maritis ad cœnam vocatas, præterque pedes ſuos tranſeuntes, diligenter ac lente mercantium more conſide-*

atque ob id [1] convictu principis prohibitus, cum ſenili manu ferrum tentaviſſet, obligavit venas: [2] precatuſque per codicillos, immiti reſcripto, venas reſolvit. Acervatim ex eo [3] Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco ſimul ac Sabino Calviſio, majeſtatis poſtulantur, & [4] Vinicianus Pollioni patri adjiciebatur, clari genus, & quidam ſummis honoribus. contremueruntque patres. nam quotus quiſque adfinitatis, aut amicitiæ tot inluſtrium virorum, expers erat? ni Celſus [5] urbanæ cohortis tribunus, tum inter indices, Appium & Calviſium diſcrimini exemiſſet. Cæſar Pollionis, ac Viniciani Scaurique cauſſam ut ipſe cum ſenatu noſceret, diſtulit; datis quibuſdam in Scaurum triſtibus notis. Ne feminæ quidem exſortes periculi, [6] qua occupandæ Reipub. argui non poterant, *ob lacrymas* incuſabantur: necataque eſt anus [7] Vitia Fuſii Gemini mater

INTERPRETATIO.

bernio Cæſaris ejectum, cum tremula ſenex manu ſcalprum ſibi admoviſſet, reſtrinxit venas, obteſtatuſque per litteras principem, *immani reſponſo* accepto, *venas reſeravit. Poſtea turmatim Annius Pollio, Appius Silanusque ſimul* cum *Scauro Mamerco, & Sabino Calviſio, majeſtatis arceſſuntur, & Vinicianus Pollioni patri adjungebatur. ſtirpe nobiles* illi, *& nonnulli præcipuis dignitatibus* functi. *pavebatque ſenatus* univerſus. *Nam quotus quiſque, aut propinquitate aut familiaritate non contingebat tot viros nobiles? niſi Celſus tribunus urbanæ cohortis, tum inter delatores, periculo eripuiſſet Appium & Calviſium. Tiberius prolatavit cognitionem Pollionis, ac Viniciani, & Scauri, ut ipſe cum Patribus ſtatueret; prolatis quibuſdam adverſus Scaurum triſtitiæ ſeu iræ indiciis. Ne mulierculæ quidem diſcriminis expertes, quia invadendæ Reip. accuſari non poterant, ob fletus arguebantur; & interfecta eſt vetula Vitia Fuſii Ge-*

NOTÆ.

rabat: etiam faciem manu allevans, ſi quæ pudore ſubmitterent.

1. *Convictu principis.*] Dimiſſus cohorte, prohibitus amicitia, convictu, domo, contubernio, ac comitatu principis & ejus provinciis atq; invicem odiſſe, fere idem fuit. Idque olim & vetere Repub. uſurpatum erat.

Sueton de Illuſt. Grammaticis 14. *Curtius Nicia hæſit Cneo Pompejo & Cajo Memmio: ſed quum codicillos Memmij ad Pompeij uxorem de ſtupro pertuliſſet, proditus ab ea, Pompejum offendit, domoque ei interdictum eſt.*

2. *Precatuſque.*] Principem, quem adire per codicillos etiam in aula & urbe præſentem mos fuit, & eo magis abſentem.

3. *Annius Pollio.*] Eſt ille qui poſtea in Neronem conjuravit, amicorum ejus præcipuus. Tacitus libro 15.

4. *Vicinianus.*] Lego *Vinicianus*, auctore Dione lib. 60. Qui hunc Annium Vinicianum conjuraſſe in Claudium cum Scriboniano aſſerit. *Lipſius.*

5. *Urbanæ cohortis tribunus.*] Interdictum militaribus viris, delationes facere, ſed poſtea. Dio lib. 58. *Quum unus qui aliquando centurio fuerat, indicium de aliquo deferret, neminem qui militaſſet hoc agere voluit; quum equitibus, & ſenatoribus id facere permitteret.*

Urbanæ.] Hæ cohortes præfecto urbis & præfecto vigilum parebant, diſtinctæ à prætorianis.

6 *Qua.*] Alii *quia.* τὸ *qua* tolerari poteſt, ſuple *qua de cauſa.* feminæ ob lacrymas incuſabantur, hac nempe de cauſa, qua occupandæ Reipub. argui non poterant.

7 *Vitia Fuſ. Gemini mater*] Quū Fuſius accuſatus majeſtatis, & cum protuliſſet tabellas ſuas, ſe interfecit: quod exemplum ſecuta eſt Publia Priſca uxor ipſius. Sic Dio.

quod filii necem fleviſſet. Hæc apud ſenatum. nec ſecus apud [1] principem Veſcularius Flaccus, ac Julius Marinus ad mortem [2] aguntur. [3] è vetuſtiſſimis familiarium [4] Rhodum ſecuti, & apud Capreas individui. Veſcularius inſidiarum in Libonem internuntius; Marino participe, Sejanus Curtium Atticum oppreſſerat. quo lætius acceptum [5] ſua exempla in conſultores recidiſſe. [6] Per idem tempus

INTERPRETATIO.

mini parens, quod filii cædem luxiſſet. Hæc apud patres. Nec aliter apud Cæſarem, Veſcularius Flaccus, & Iulius Marinus ad necem rapiuntur, illi ex antiquiſſimis amicorum Tiberii apud Rhodum comites, & apud Capreas ſocii perpetui. Veſcularius perfidiæ & fraudis in Libonem interpres & index fuerat; Marino conſcio ac conſultore, Sejanus Curtium Atticum adflixerat, quo gratius auditum eſt, ſua flagitia in auctores re-

NOTÆ.

Fuſii Gemini.] Qui ante conſul. A. V. 782.

1. *Apud principem.*] Sueton. Tib. 62. *Neque tormentis, neque ſupplicio cujuſquam pepercit: ſoli huic cognitioni adeo per totos dies deditus & intentus, ut Rhodienſem hoſpitem, quem familiaribus literis Romam evocarat, adveniſſe ſibi nuntiatum, torqueri ſine mora juſſerit, quaſi aliquis ex neceſſariis quæſtioni adeſſet: deinde errore detecto, & occidi, ne divulgaret injuriam. Carnificina ejus oſtenditur locus Capreis, unde damnatos poſt longa & exquiſita tormenta præcipitari coram ſe in mare jubebat: excipiente claſſiariorum manu, & contis atque remis elidente cadavera: ne cui reſidui ſpiritus quidquam ineſſet.*

2. *Aguntur.*] Ii è vetuſtiſſimis familiarium Tiberij, qui illum Rhodum ſecuti & apud Capreas ejuſdem individui comites erant.

3. *E vetuſtiſſimis familiarium.*] Sueton. Tib. 55. *Super veteres amicos ac familiares, viginti ſibi è numero principum civitatis depopoſcerat, velut conſiliarios in negotiis publicis. Horum omnium vix duos aut tres incolumes præſtitit: Cæteros, alium alia de cauſa perculit.* Sic forte elegerat inſigniores virtute & induſtria, ut eos ex magna fama, occidendi occaſionem captaret.

4. *Rhodum.*] Rhodus, una inſularum Sporadum & prope Aſiam minorem. hodie *Rhodes* contra oram Natoliæ, ſub dominio Turcarum Aſiatico. *Tilesthon.*

5. *Sua exempla.*] Quia Veſcularius Libonem perculerat, & Julius Marinus inſtrumentum Sejano fuerat, quo Curtium Atticum ſplendidum equitem Rom. opprimeret.

6. *Per idem tempus.*] Quid ergo Joſepho Zonaræque in mentem venit, vivum eum facere, Tiberio jam defuncto? Nec enim alium habeo de quo poſſint illa intelligi: *à Cajo binas epiſtolas miſſas, unam ad ſenatum de Tiberij morte, & ſuo imperio; alteram ad Piſonem præf. urbis, qua jubebat Agrippam è caſtris transferri in priſcas ſuas ædes.*

An impoſuit Syro celebritas nominis Piſonis, & per Syrum (nam ab illo hauſit) Græco? An alius aliquis Piſo tunc præfectus? quod non repperi.

Huic quidem Piſoni ſuffectus eſt Ælius Lamia, de quo Dio. *Et Piſonem præfectum urbis defunctum publicis exequiis honoravit. Et pro ipſo Lucium Lamiam urbi præfecit, quem pridem exercitui (Syriæ) præpoſitum, in urbe tamen retinuerat.*

Sed ille ipſe paulo poſt obiit, ut habes mox in noſtro: & ſucceſſit Lentulus Coſſus.

Diſco ex Senea epiſt. 86. *L. Piſo urbis cuſtos, ebrius ex quo ſemel factus fuit, majorem partem noctis in convivio exigebat, uſque in horam ferme ſextam dormiebat. hoc erat ejus matutinum. Officium tamen ſuum, quo tutela urbis continebatur, diligentiſſime adminiſtravit. Huic & D. Auguſtus dedit ſecreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiſcens in Campaniam, cum*

[1] L. Piſo Pontifex, rarum [2] in tanta claritudine, fato obiit; nullius ſervilis ſententiæ ſponte auctor, & quotiens neceſſitas ingrueret, ſapienter moderans. Patrem ei [3] Cenſorium fuiſſe memoravi: ætas ad octogeſimum annum proceſſit: decus triumphale [4] in Thracia meruerat, ſed præcipua ex eo gloria, quod [5] præfectus urbi recens, continuam poteſta-

INTERPRETATIO.

lapſa eſſe. Eadem tempeſtate L. Piſo Pontifex, quod inſolitum in tanta nobilitate, ſuo fato interiit; nullius turpis decreti ultro conſultor ille, & quoties neceſſitas incumberet, prudenter temperans. Cenſorium ei parentem fuiſſe retuli; ad octoginta annorum ætatem provectus eſt: inſignia triumphi apud Thraces adeptus erat. At præcipuum ex eo decus, quod præfectus urbi, cum novum id munus eſſet, perpetuam potentiam, & in-

NOTÆ.

multa in urbe & ſuſpecta relinqueret, & invisa. Puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas, poſtea Coſſum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, ſed merſum vino & madentem.

Lego ex libro manuſſ. *ebrius ex quo ſemel factus eſt, fuit.* Id eſt, poſt unam illam ebrietatem (quæ tamen bene ceſſerat, & cujus pretium præfecturam ipſam habebat, ut Plinius ſcribit lib 14. cap. ult. & Suet. Tib cap 42) ſemper placuit ei eſſe ebrium. Iacet alioqui ſententia, nec à me erigi poteſt. *Lipſius.*

1. *L. Piſo, Pontifex.*] Legendum eſt, *L. Piſo. P.V.* hoc eſt, *præfectus urbis* Senec epiſt. 84. Plin. lib. 14. cap. ult. Sueton. in Aug. 42. *Muret.*

L. Piſo.] Sueton. Tib. 42. *Poſtea princeps in ipſa publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco & L. Piſone noctem continuumque biduum epulando potandoque conſumpſit; quorum alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam urbis confeſtim detulit, codicillis quoque jucundiſſimos & omnium horarum amicos profeſſus.*

2. *In tanta claritudine.*] Claritudo præciſe non intelligitur de imaginibus aut nobilitate avorum, ſed de fama & nova nobilitate. Attamen hoc loco utraq; claritudo poſſit intelligi. nam Piſones multis imaginibus nobiles jam olim, qui ſe ortos ex filio Numæ regis prædicarent.

3. *Cenſorium fuiſſe memoravi.*] Non quidem in his libris qui exſtant. Tamen intelligi vult L. Piſonem ſocerum C. Cæſaris, qui Cenſor cum Appio Claudio, anno urbis, DCCIV.

Quo ipſo anno, ut ratio ætatis Tacito conſtet (ait enim vixiſſe octoginta annos) natus fuiſſe debuit hic Piſo. *Lipſius.*

4. *In Thracia meruerat.*] Vellejus: *Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accenſis, L. Piſonis, quem hodieque diligentiſſimum, atque leniſſimum ſecuritatis urbanæ cuſtodem habemus, virtus compreſſit.* Vide & Dionem. lib. 53. *Lipſius.*

Thracia.] Pars vel regio Illyrici orientis ad Pontum Euxinum, Propontidem, & ad mare Ægæum, hodie *Romania* provincia, & *Bulgaria* pars, verſus Occidentem & Orientem hibernos, ſub Turcico imperio Europæo. *Tillemonius.*

5. *Præfectus urbi recens.*] Ideo *recens* dixit, quia ab Auguſto præfectura urbis inſtituta, ut tradunt Sueton. Dio & alii. Recte ergo ſequitur *inſolentia parendi.* Pichena.

Præfectus urbi.] Conſilium hoc dabat Mæcenas Auguſto apud Dionem lib. 52. *Præfectus etiam urbis ex primariis viris quidam creandus eſt, qui omnes magiſtratus quos geri ante hunc convenit, geſſerit; non ut per abſentiam conſulum Rempub. adminiſtret, ſed ut, cum reliquis in rebus, urbi præſit, tum etiam cauſas illas, in quibus appellari licet ab omnibus ſupra dictis magiſtratibus, itemque capitales, iis exceptis, quas poſtea dicam, in urbe, atque extra eam, uſque ad 80. millia paſſuum dijudicet.*

Recens.] Id eſt, novo & recenter inſtituto munere, præfectus urbi fuit Piſo; nam tertius ille tale munus Romæ obtinuit.

tem, & [1]inſolentia parendi graviorem, mire temperavit. Namque antea profectis domo regibus, ac mox magiſtratibus, ne urbs ſine imperio foret, in tempus deligebatur qui jus redderet, ac ſubitis mederetur. feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, poſt ab Tullo Hoſtilio [2]Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo [3]Spurium Lucretium impoſitos. dein conſules mandabant; duratque ſimulacrum, quotiens ob [4]ferias Latinas præficitur, qui [5]conſulare munus uſurpet. Cæterum Auguſtus bellis civilibus [6]Cilnium Mæcenatem equeſtris ordinis, cunctis 11

INTERPRETATIO.

ſuetis ac impatientibus obſequii civibus difficiliorem, mirabili temperamento exercuit. Quippe olim, cum reges urbe exirent, & poſtea conſules, ne civitas ſine magiſtratu foret, ad tempus præficiebatur, qui jura daret, ac repentinis ſuccurreret, traduntque ab R:mulo præfectum eſſe urbi Dentrem Romulium, dein ab Tullo Hoſtilio, Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo, Spurium Lucretium. Poſtea conſules id munus demandabant, manetque nunc imago rei, quoties ob ferias. Latinas præponitur, qui conſularem dignitatem exerceat. Cæterum Auguſtus motibus civicis Cilnium Mæcenatem equeſtris loci

NOTÆ.

1. *Inſolentia*]Quia nova illa poteſtas & cui initio parere non niſi ægre poterant ſordidi turbulentique cives, liberti, ſervique & aliud genus hominum noctu diuque ut in maxima opulentiſſimaq; civitate graſſantium.

2. *Numam Marcium.*] Quis hic Numa Marcius? volunt eſſe patrem Anci Marcii. Mihi aliter videtur, neque enim id tacuiſſent auctores originum Romanarum, & contra Livius Ancum Marcium nobilem ait, una imagine Numæ.

Iraque maneo in eo quod pridem monui, legendum Numæ N. Marcium, id eſt, Numæ nepotem. is eſt Ancus Marcius, qui mox ſucceſſor Tullo Hoſtilio.

Seneca epiſt. 109. *Quum ad hanc eandem lectionem philologus acceſſit, hoc ſubnotat, duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet, alter matrem: nam de Servij matre dubitatur, Ancij pater nullus, Numa nepos dicitur.* Mercerus.

3. *Sp. Lucretium.*]Hic primus habuit comitia creandis conſulibus, cum interrex eſſet. Livius ad finem lib. 1. Dionyſius extremo lib. 1. *Muretus.*

4. *Feriæ Latinæ.*] Sic Dionyſ. 6. Vbi de fœdere cum Latinis, & reditu plebis. *Sacrificia etiam ex SCto. inſtituta ſunt, & acta diis gratia pro reconciliatione plebis: feriiſque Latinis dies tertius additus, cum prius duo tantum eſſent; primus conſecratus à rege Tarquinio, quo tempore devicit Etruriam, alter à populo additus, quando pulſis regibus, libertatem adeptus eſt. tunc vero tertius acceſſit, ob plebis quæ ſeceſſerat, reditum. harum feriarum ſacrificiis & ludis præfecit ſenatus, & dedit miniſtros, qui, ut dixi, Ædiles à Latinis appellati, ſimilem ἀγορανόμοις noſtris poteſtatem habent, ornavitque prætexta & ſella eburnea, cæteriſque regiis inſignibus.*

5. *Conſulare munus.*] Præfectus urbi, cujus creandi originem Cornelius memorat. Latinarum cauſa relictus *conſulare munus uſurpat*, id eſt, à conſule mandatum: non munus quod conſulem obire moris Romani fuerit.

Etenim ex ea ætate præfectus fiebat, quæ ſenatoria non eſſet, uti Q. Mutius dicebat, & Agellius lib. 14. extremo ſcriptum reliquit. *Vertranius.*

Munus illud non proprie conſulis, ſed quod tamen loco conſulis, juſſuq; & ipſius velut vicem gerens obiret.

6. *Cilnium Mæcenatem.*] Non ut receptum eſt, *Cillinium.* Cilnius enim gentile nomen patris hujus, & alteris muſarum, cui domus priſca Arretium, ut olim ex Livio docui: & adde Silii verſus hujuſce rei:

Cilnius Arreti Tyrrhenis ortus in oris
Clarum nomen erat.

apud Romam atque Italiam præpoſuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda legum auxilia, ſumpſit è conſularibus qui coërceret [1] ſervitia, & quod civium audacia turbidum, niſi vim metuat. [2] primuſque Meſſalla Corvinus [3] eam poteſtatem, & paucos intra dies finem accepit, quaſi neſcius exercendi. Tum Taurus Statilius, quamquam provecta ætate, egregie toleravit. Dein Piſo [4] viginti per annos pa-

INTERPRETATIO.

præeſſe juſſit, cunctis in urbe atque Italia. Deinde principatum adeptus, ob multitudinem plebis, & ſera legum præſidia, delegit unum è conſularibus, qui cohiberet mancipia, & hoc genus *civium, quod per audaciam turbulentum eſt, niſi pœnam formidet. primuſque Meſſalla Corvinus eam auctoritatem obtinuit, quam & intra breve tempus depoſuit, velut obeundi neſcius. Tum Taurus Statilius, quamvis ætate grandis id munus eximie ſuſtinuit. Poſtea Piſo per viginti annos perinde commendatus, publicis exe-*

NOTÆ.

Et ſi ibi quoque vulgo, Cilinus. Nam Silius, ut ſolet, hiſtoriam exornat flore hominum ſui, ſuperioriſque ævi. Præfecit autem Romæ, Italiæque Mæcenatem Auguſtus per bellum Siculum. Conſule Dionem 49. in actis anni DCCXVIII *Lipſius.*

1. *Servitia, & quod civium.*] Ex hoc loco intellige quod eſt l. 1. § quod autem & §. cui patronus, de offic. Præf urb. D. *Servos de dominis querentes, præfectus urbis audiat. ſi verecunde expoſtulent, ſi duritiam, ſi ſævitiam, ſi famem qua eos premat, ſi obſcœnitatem qua compulerunt, vel compellentem objiciant. Et ſi patronus de libertis queratur. ſi contumelioſos, ſi convitiantes arguat, & ſe, & uxorem, & liberos ab iis indigna paſſos queratur.* Aurelius.

2. *Primuſque Meſſalla Corvinus.*] Tradit idem Euſebius Chronico: *Meſſala Corvinus*, inquit, *primus præfectus urbis factus, ſexto die, magiſtratu ſe abdicavit, incivilem eſſe poteſtatem conteſtans.*

At Dio lib. 54. in actis anni DCCXXXIV. ita narrat, ut M. Agrippam primum faciat præfectum urbi, cui mox anno 738. Taurum ſufficit, hujus Corvini nulla mentione. *Lipſius.*

Primuſque Meſſalla.] Dum nullus in urbe præfectus ad ferias fuit, prætores quidam ejus officio functi ſunt, donec Auguſtus creari deſitum longo intervallo præfectum urbi Meſſallam Corvinum creavit.

Sic magiſtratum intermiſſum reip. reſtituit, non autem præfecturam urbis, officium novum excogitavit, in quo Suetonii fidem diligentiamque requiras Aug. 37. *Vertranius.*

Omnino excogitavit novum officium: & quidem, licet alia obtenderet, ut frangeret jus prætorum, qui magiſtratus à populo creabatur.

Idque tam felici ſucceſſu, ut Boëthius lib 3 de conſ. phil. ſcribat: *prætura magna olim poteſtas, nunc inane nomen eſt, & ſenatorii cenſus gravis ſarcina.* Recte Suetonius: & ſi Torrentius quoque non tam inſtituiſſe, quam auxiſſe, & ornaſſe, notet.

Nomine uſus eſt vetere, ſed res, & poteſtas toto genere diſtabat. Itaque eopſe tempore, quo hic urbano milite ſuccinctus præfectus urbi vigebat volitabatque maxime: tamen quotannis *Latinarum* cauſa quidam alius urbi præficiebatur. *Gronov*

Nomine tenus & prætextu priſcum fuit munus *præfecti urbis*, ſed re ipſa & poteſtate vere novum fuit, & ab Auguſto repertum.

3. *Eam poteſtatem.*] Quæ ab Auguſto primum facta eſt perpetua. Sueton. Aug. 36. *Muretus.*

4. *Viginti per annos probatus.*] Quid? viginti per annos præfectus Piſo? fuerit ergo neceſſe eſt ab anno urbis DCCLXV. nam ab eo die in hoc tempus viginti ipſi anni. Atqui Auguſtus tunc vixit imperavitque.

riter probatus, publico funere ex decreto ſenatus celebratus eſt.

INTERPRETATIO.

quiis ex decreto patrum honoratus ac frequentatus eſt. Exin Quinctilianus tribunus plebis

NOTÆ.

Quomodo ergo verum quod Plinius Suetoniuſque conſenſu tradiderunt, à principe Tiberio Piſonem factum præf. urbis, propter bidui compotationem? Plinii verba ſunt lib. 14. *Eaque commendatione* (ebrietatis ſcilicet) *credidere L. Piſonem urbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo, duabuſque noctibus perpotationem continuaſſet apud ipſum jam principem.* Nota ea, *apud ipſum jam principem.*

Suetonius cap. 42. *Poſtea princeps in ipſa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Piſone noctem* (diſſentit Plinius, qui ait duas noctes) *continuumque biduum epulando, potandoque conſumpſit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri Præfecturam urbis confeſtim detulit.*

Ait diſerte, *poſtea princeps.* Atqui vel ab initio principatus Tiberij ad hunc diem Piſonianæ mortis anni duntaxat 17.

Sed hoc amplius ex Suetonio colliges, factum Piſonem præfectum, ſub idem tempus, quo Pomponius Syriæ Prætor. ille autem Syriæ non ante annum 773. præponi potuit (Mœſiam enim adminiſtrabat anno 772. uti ex Taciti libro 11. clarum eſt) non ergo tot annos Piſo præfectus urbi.

His rationibus cogor, ut in Tacito reſtituam, *Piſo decem per annos.* Quia Pomponium Syriæ præfuiſſe ante annum 773. non probabile. Sit ergo hic error ex notis geminatis. *Lipſius.*

Piſo viginti per annos probatus.] Legimus & interpretamur. Lipſius duos conſulatus prætermit, nempe Longini, & Quartini, Tiberijque, & Sejani, qui nec Tacito (injuria temporis) dicuntur.

Quapropter ineunti numerum à principio Tiberii ad finem Piſonis, occurrunt 19. conſulatus, quorum tempus *viginti annis* à Cornelio notatur, qui non moroſe tempora perſequi ſolet.

Parum quoque adverſatur quod objecit de Pomponio Flacco. nam hæc *confeſtim detulit*, ſolum referri valent ad præfecturam urbis.

Verum ſimplicius agam, concedamque uno eodemque tempore, illum Syriam, hunc urbem regendam accepiſſe. Quid enim erit impedimento, ne dicamus Syriam bis à Flacco rectam fuiſſe.

Primùm ante Mœſiæ curam, & eo ipſo tempore, quo Piſo urbem cœpit moderari, poſtea uſq; ad ipſius Flacci mortem. *Exin Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto.* Sic enim Cyrenius, ſive Quirinius novem poſt annos plus minus Syriam, præſes repetiit, teſte Joſepho l. 18 Antiq. *Saliner.*

Viginti per annos.] Sæpe ponit Tacitus numerum completum, ſeu, ut dicimus vulgo, rotundum; licet pauci aliquot anni deſint, aut etiam ſuperſint; quia minutias non exſequitur.

Et nihil repugnat, quin Tiberius ſtatim atque factus eſt princeps, præfecturam urbis Piſoni detulerit, quod & innuere Suetonius videtur: *Alteri præfecturam urbis confeſtim detulit.*

Et τὸ *confeſtim* intelligo, ita ut Tiberius jam *princeps*, & adoptione Auguſti evectus, ſtatim à ſuſcepto imperio, tale munus Piſoni tribuerit; & cum jam ab initio principatus Tiberij uſque ad obitum Piſonis numerentur 19. conſules; (ſi hoc verum ſit) potuit ſcribere Tacitus, *viginti per annos pariter probatus.*

Quod dicit Lipſius, eodem tempore delatam præfecturam urbis Piſoni, quo data eſt Syria Pomponio, falſum puto; neque enim res ordine narrat Suetonius, quo geſtæ ſunt, & τὸ *confeſtim* Suetonij refertur tantum ad *præfecturam urbis*, non ad Syriam *provinciam.*

Sic enim habet Sueton. *quorum alteri Syriam, alteri vero præfecturam urbis confeſtim detulit.* Multa narrat Suetonius quæ non

12 [1] Relatum inde ad patres à Quinctiliano tribuno plebei [2] de *libro Sibullæ*, *quem* Caninius Gallus quindecimvir [3] *recipii inter cæteros ejuſdem vatis, & ea de re ſenatuſconſultum* poſtulaverat; [4] quo per diſceſſionem facto, miſit litteras Cæſar modice tribunum increpans, *ignarum antiqui moris ob juventam*; Gallo exprobrabat, *quod ſcientiæ* [5] *cærimoniarumque vetus, incerto auctore, ante ſententiam collegii, non, ut aſſolet,* [6] *lecto per magiſtros æſtimatoque carmine, apud infrequentem ſenatum egiſſet.* Simul commonefe-

INTERPRETATIO.

retulit apud Patres de libro Sibyllæ, quem Caninius Gallus Quindecimvir petiverat admitti inter alios ejuſdem fatidicæ fœminæ libros & ea de re patrum decretum flagitarat; quo per diſceſſionem patrum *facto, ſcripſit epiſtolam Tiberius, leviter incuſans tribunum*, ut inſcium priſci ritus ob ætatem; at *objectabat Gallo*, quod doctrinæ & religionum pridem expertus, incognito ſcriptore *libri*, ante decretum collegii, non lecto, ut mos eſt, examinatoque per doctores verſu, apud paucos Patres id retuliſſet. *Simul.*

NOTÆ.

ſunt Arithmetice ponderanda, ſaltem quo ad ordinem temporum, & circumſtantias rerum. ſed de his adhuc in excurſu noſtro diſſeremus, & alia diverſa, forte meliora trademus.

1. *Relatum &c. à tribuno plebei.*] Hoc jus habuere tribuni plebis, ut referrent apud Patres quod è repub. eſſe cenſerent, atque etiam ſenatuſconſultis intercederent; ut patet infra de Othone, qui intercedit Patrum decreto, quo præmium delatori decernebant.

2. *De libro Sibullæ.*] Non affectu aut cura religionis. nam addictus Mathematicæ religiones negligebat, ſed ne quis conſuleret talia oracula, & exhinc res novas moliretur. Eo conſilio omnia oracula & vaticinia abolere conatus eſt.

Sueton. Tib. 63. *Haruſpices ſecretò ac ſine teſtibus conſuli vetuit. Vicina vero urbi oracula etiam deſiicere conatus eſt: ſed majeſtate Praneſtinarum ſortium territus, deſtitit: cum obſignatas devectaſque Romam, non reperiſſet in arca, niſi relatas rurſus ad templum.*

3. *Recipi inter cæteros ejuſdem vatis.*] Intelligit de Sibylla Cumæa, cujus volumina, quod Romanorum conſcripta fata continerent, in arcanis habebantur. Neque vero ſinus ille nobis ad aliud accinctis ingrediendus eſt, unicane Sibylla, quæ pluribus in locis viſa, pluriſariam cognominata fuerit. Adiri plures ex noſtris hac de re poſſunt. *Vertran.*

4. *Quo per diſceſſionem facto.*] S.Ctum (ut ſcribitur à Gellio lib 14.) *fit duobus modis: aut per diſceſſionem, ſi conſentiretur: aut ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas.* Cornelius infra lib. 13. *Poſtquam diſceſſionem conſul permiſerat, pedibus in ſententiam ejus iere.*

5. *Cærimoniarumque vetus.*] Magnopere interfuit, ſcire jus divinum ſacroſque ritus, ut patet ex levitate & inſcitia Vitellii principis. Sueton. *Omni divino humanoque jure neglecto, Alienſi* (id eſt infauſto) *die pontificatum maximum cepit*, quod ei præſagium exitii fuit teſte Tacito.

6. *Lecto per magiſtros.*] Magiſtri ſunt ſacerdotum. Valerius lib. 1. *A patre ſuo collegij Saliorum magiſtro juſſus.* Plin. lib 28. cap. 11. *Quindecimvirum collegij magiſter* In lapide: ORDO. SACERDOTUM. MAGISTRO. suo. Et Sueton Calig. cap. 12 Dom. cap. 4. Capitolinus: *fuit in eo ſacerdotio, & vates, & præſul, & magiſter.*

In Collegio pontificum, pontifex max. pro magiſtro fuit, ut & inter veſtales, virginum maxima, id eſt, antiquiſſima, pro magiſtra fuit.

cit; *quia multa vana ſub nomine celebri vulgabantur*, [1] *ſanxiſſe Auguſtum, quem intra diem ad prætorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret.* quod à majoribus quoque decretum erat, poſt exuſtum [2] ſociali bello [3] Capitolium quæſitis [4] Samo, [5] Ilio, [6] Erythris, per

INTERPRETATIO.

admonuit, quia multa inania ſub illuſtri vocabulo edebantur in vulgus, ſtatuiſſe Auguſtum, intra quod tempus apud prætorem urbanum deponerentur, neq; retinere domi fas eſſet. quod à veteribus olim etiam inſtitutum erat, poſt crematum ſociorum motu Capitolium, accitis Samo, Ilio & Erythris, inveſtigatiſque etiam in

NOTÆ.

Per magiſtros.] In collegio Quindecimvirûm erant *præſules, vates, magiſtri.* Sueton. Calig. 22. *Magiſteria ſacerdotij ditiſſimus quiſque & ambitione & licitatione maxima vicibus comparabant.*

Sueton. Domit. 4. *Celebrabat & in Albano quot annis Quinquatria Minervæ cui collegium inſtituerat: ex quo ſorte ducti magiſterio fungerentur.*

1. *Sanxiſſe Auguſtum.*] Sueton. Aug. cap. 31. *Quicquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus, vulgo ferebatur, ſupra duo millia contracta undique cremavit: ac ſolos retinuit Sibyllinos: hos quoque delectu habito, condiditque duobus forulis auratis ſub Palatini Apollinis baſi.*

2. *Sociali bello.*] Quid ais? ſociali Italico bello Capitolium flagravit? Non alios, ſed te, in te advoco, qui ſcribis Hiſtor. lib. 3. *Capitolium flagraſſe L. Scipione C. Norbano Coſſ.* Atqui tunc jamdiu poſitum ſociale bellum. Tullius tibi licet adſit, à memoriæ vitio non excuſet. *Civili bello* ſcripſiſſe omnino te ex hiſtoria oportuit. *Lipſius.*

Exuſtum ſociali bello.] Ita permixta & connexa illa bella *ſociale & civile*, ut facile pro eodem ſumi poſſint. Ita mixtum utrumq; bellum, ut unum ex alio oriretur, & idem fere fuerit. Sunt quædam bella ita mixta ex civibus & externis, ut neque civilia neque externa proprie dici poſſint, ſed mixta ex utroque & etiam ea ſic appellat Tacitus.

Exuſtum ſociali bello.] Forte lapſus memoria Tac. in iſto hiſtoriæ parergo. Nam certe quater exſtructum aut inſtauratum eſt Capitolium in eodem loco, cum exuſtum fuiſſet.

Primò Capitolium exſtructum à Tarquiniis & combuſtum eſt bello civili Syllano.

Secundò Capitolium ipſe Sylla inſtauravit, quod Lutatius Catulus dedicavit, & nomen inſcripſit.

Tertiò Veſpaſianus reſtituit Capitolium quod bello Vitelliano arſerat, idemque dedicavit.

Quartò Capitolium inſtauravit Domitianus, cum rurſus incendio periiſſet, tum cum interiit Veſpaſianus. illud autem longe magnificentius exſtruxit Domitianus, quam antea fuiſſet, impenditque in illud opus duodecim millia talentorum.

In his parergis quæ ex vetere hiſtoria repetuntur, forte non ſatis attendit Tacitus: ſed hæc ſuppleri facile, aut explicari poſſunt.

De hoc libro Sibullæ deliberatum eſt in ſenatu, quod diſces, anno 4 Olympiadis 202. Romæ conditæ 785. Chriſti 32. & imperii Tiberij 19. à die 19. Auguſti, ex Chronologiis Petavij & P. Labbe. *Tillemonius.*

3. *Capitolium.*] Mons Octavæ regionis antiquæ Romæ, hodie *Campidoglio* Italis, & *Capitole* Francis, in regione ab ipſo dicta *Campitello* & in parte ferè media Romæ modernæ. in hoc monte ſita fuerunt varia deorum templa & alia ædificia. *Tillemonius.*

4. *Samo.*] Samos vel Samus, inſularum Sporadum una, in mari Ægæo & prope Ioniam provinciam Aſiæ minoris hodie *Samo* vel *Samoa*, in Archipelago prope Natoliam, paret Turcis *Tillemon.*

5. *Ilio.*] Ilium vel Troja, urbs Troadis provinciæ & aliquando Trojani regni caput: hodie ruinæ viſuntur in Natoliæ præfectura, & in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

6. *Erythris.*] Erythræ, urbs Ioniæ pro-

[1] Africam etiam ac [2] Siciliam & Italicas colonias carminibus Sibullæ, una ſeu plures fuere; datoque ſacerdotibus negotio, quantum humana ope potuiſſent, vera diſcernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirum is liber ſubjicitur.
13 Iiſdem conſulibus, gravitate annonæ juxta ſeditionem ventum. multaque & plures per dies, in theatro licentius efflagitata, quam ſolitum adverſum imperatorem: quis commotus, incuſavit magiſtratus patreſque, *quod* [3] *non publica auctoritate populum coërcuiſſent:* addiditque *quibus è provinciis*, *& quanto* [4] *majorem quam Auguſtus rei frumentariæ copiam advectaret.* Ita caſtigandæ plebi compoſitum ſenatuſconſultum, priſca ſeveritate: neque ſegnius conſules [5] edixere: ſilentium

INTERPRETATIO.

Africa & Sicilia, & per Italiæ colonias, verſibus Sibyllæ, ſeu una, ſeu plures extiterint; mandataque eſt ſacerdotibus cura, quantum humani ingenii vi valerent, germanos ſinceroſque dignoſcere. *Itaque tunc etiam iſte commentarius ſubmittitur cognitioni Quindecimvirorum. Sub iiſdem conſulibus inopiâ rei frumentariæ, fere ad diſcordiam proceſſum eſt. Plurimaque & per multos dies apud theatrum audacius ex poſtulata* ſunt, *quam conſuetum erat erga principem. Quibus concitus, arguit conſules patreſque, quod non jure ſuo, ac poteſtate publica, plebem cohibuiſſent: adjecitque quibus è regionibus, & quanto ampliorem quam Auguſtus frumenti copiam adveheret. Sic formatum eſt decretum Patrum, increpanda multitudini, ex antiqua diſciplina: nec cunctantius edictum propoſuere conſules; ſilentium ipſius non populare, non quaſi intra civium*

NOTÆ.

vinciæ, ad mare Ægæum, in Aſia minore. hodie *Erythri* vel *Erithre* urbs, vel potius *Geſme* Villa Natoliæ præfecturæ ſub Turcico imperio Aſiatico, ex Chartis ph. la Rue, Sanſonis, & Blaeur; & Itinerario J. Spon. *Tillemontius.*

1. *Africam.*] Intelligere videtur Africam Citeriorem, ſive oram Septentrionalem Africæ ad mare Mediterraneum, quæ Romanis paruit hodie vocatur ut plurimum, ora *Barbariæ*, ſub clientela Turcarum &c. *Tillemontius.*

2. *Siciliam.*] Sicilia, inſula maris Mediterranei & Italiæ proxima. hodie nomen antiquum retinet apud Italos, Franci vero *Sicile* vocant. paret regi Catholico. *Tillemon.*

3. *Non &c. populum coërcuiſſent.*] Sic enim metuere ſibi, magis quam principi aut Reipub. & connivere licentiæ plebis videbantur, non ſine flagitio publico.

4. *Majorem quam Auguſtus.*] Aliquid hac de re ſcripſi in Electis cap. de Annona. Sed modum tributi Ægyptiaci, qui tunc me latuit, erui ex Sex. Victore in Auguſto: *hujus*, inquit, *tempore ex Ægypto urbi annua ducenties millia frumenti inferebantur.* Velim interſeri *centena millia modium frumenti.* Quæ vox, littera ſaltem notata M. ut ſolet, periit. *Lipſius.*

Fruſtra tentat Aurelium Victorem. Sic enim & Seneca de brevit. vitæ. cap. 18. *Cogita non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti bene committerentur.* Nec aliter Polybius lib. 5. non longe à principio: *καὶ σίτου προεῖναι μυριάδας.* Gronovius.

5. *Edixere.*] Incipiebant his verbis: *Bonum factum.* vel *Quod bonum fauſtum felix fauſtumque ſit.* Edicto monere populum, increpare, objurgare ſolebat princeps, etiam deflere cladem publicam, & conſolari excuſare, etiam conſilia dare de rebus utilibus. atque id ſi faceret per conſules & magiſtratus non civile, ſed ſuperbum exiſtimabatur.

Invitabatur etiam per edicta equeſter ordo ad audiendum. Sueton. Calig. 53. Sic Claudius *uno die 20. edicta propoſuit,*

ipſius [1] non civile, ut crediderat, ſed in [2] ſuperbiam accipiebatur. Fine 14
anni Geminius, Celſus, Pompejus equites Romani cecidere conjuratio-
nis crimine. Ex quis Geminius prodigentia opum, ac [3] mollitia vitæ
amicus Sejano, nihil ad ſerium. Et Julius Celſus tribunus, in vinclis
laxatam catenam, & circumdatam [4] in diverſum tendens, ſuam ipſe
cervicem perfregit. At Rubrio Fabato, tanquam deſperatis rebus Ro-
manis, [5] Parthorum ad miſericordiam fugeret, cuſtodes additi. ſane is
repertus apud [6] fretum Siciliæ, retractuſque per centurionem, nullas
probabiles cauſſas longinquæ [7] peregrinationis adferebat manſit tamen
incolumis, oblivione magis quam clementia. Servio Galba, L. Sul- 15
la Coss. diu quæſito quos neptibus ſuis maritos deſtinaret Cæſar,

INTERPRETATIO.

modum, ut ſibi perſuaſerat, ſed in adrogantiam interpretabantur. Sub exitum anni Geminius, Celſus, Pompejus equites Rom. ſcelere conſpirationis adflicti periere, inter quos Geminius effuſo luxu, elegantia, atque amœnitate vitæ Sejano familiaris, ad nihil grave aut ſerium adſcitus erat. Et Iulius Celſus tribunus, in vinculis remiſſam catenam & circumactam in oppoſitum protendens, ſuum ipſe caput eliſit. At Rubrio Fabato ſatellites adpoſiti, quaſi deplorata Rep. Rom. ad Parthorum clementiam confugeret, & certe inventus eſt in anguſtiis Siculi maris, reductuſque à centurione, nullas veriſimiles cauſſas reddebat longinquæ profectionis, vixit tamen ſalvus; incuria magis quam miſericordia. Servio Galba, L. Sulla Coſſ. diu penſitato quos, neptibus ſuis viros

NOTÆ.

inter quæ duo, quorum altero admonebat, ut uberi vinearum proventu bene dolia p.-carentur. Sueton. 16.

Sic Titus in incendiis & peſtilentia: *non modo principis ſollicitudinem, ſed & parentis affectum unicum præſtitit: nunc conſolando per edicta; nunc opitulando*

Edixere.] Promulgavere decretum patrum, cui & edictum ſuum adjunxere.

1. *Non civile.*] Hoc elucidabit Sueton. Tib. 26. *Civilem admodum inter initia, ac paulò minus quam privatum egit.* id eſt, fere intra civium, ſeu privatorum modum ſe continuit; nec principem, aut dominum ſe ferebat.

2. *Superbiam.*] Quippe mos fuit principi ipſi, populum edicto ſuo monere, increpare, non tantum per magiſtratuum edicta.

3. *Mollitia vitæ amicus.*] Luxus & elegentiæ monitor & conſultor fuit, ut mox Petronius Neroni.

4. *In diverſum tendens.*] Si vinctæ erant à tergo manus, potuit laxatam catenam protendere in caput & ſic elidere: ſi ante ſe vincla habuit, potuit etiam protendere in frontem & ſic cervicem perfringere. vel forte catenam collo circumdedit, ſicque cervicem effregit, eliſit.

5 *Parthorum.*] Imperium, & Parthia regio. vide notas lib. 2. cap. 1. Tomo 1. pag. 164.

6 *Fretum Siciliæ.*] Vel Siculum fretum, eſt inter Brutium provinciam Italiæ, & Siciliam inſulam, jungens mare Tyrrhenum cum Siculo. hodie *Faro di Meſſina*, inter Calabriam ulteriorem, provinciam regni Neapolitani, & Siciliam inſulam. *Tillemont.*

7. *Peregrinationis.*] Commeatus ſeu copia exeundi Italia petebatur à ſenatu olim, mox à principe. Sueton. Claud. 16. *Notavitque multos & quoſdam inopinantes, & ex cauſſa novi generis, quod ſe inſcio ac ſine commeatu Italia exceſſiſſent: quendam verò & quod comes regis in provincia fuiſſet.* Itaque Claudius idem, *commeatus à ſenatu peti ſolitos beneficij ſui fecit.* idem. Sueton.

poſtquam inſtabat virginum ætas, [1] L. Caſſium, M. Vinicium legit. Vinicio opidanum genus, Calibus ortus, patre atque avo conſularibus, cætera equeſtri familia erat; mitis ingenio, & comtæ facundiæ. Caſſius plebei Romæ generis, verum antiqui honoratique, & ſevera patris diſciplina eductus, [2] facilitate ſæpius quam induſtria commendabatur. Huic

INTERPRETATIO.

daret Cæſar, quia imminebat puellarum ætas, adſumit L. Caſſium, M. Vinicium. Vinicio municipalis familia, oriundus Calibus, patrem avumque conſulares præferens, cætera equeſtris loci erat, lenis ingenio & ſermonis elegantia. Caſſius plebeja ſtirpis Romæ, verum priſca & decora, & ſevero parentis exemplo inſtitutus lenitate morum magis, quam ſolertia ingenii laudabatur. Huic Druſillam, Vinicio

NOTÆ.

1. *L. Caſſium.*] Ita recte, eſt que ille qui conſul cum M. Vinicio Quartino fuit, anno urbis DCCLXXXIII. Nam Suetonius diſerte notat, Druſillam collocatam L. Caſſio Longino conſulari.

Pomponius de origine juris feſellit viros magnos, qui ſcribenti credunt, C. Caſſium Longinum illum, qui juriſconſultus, conſulem fuiſſe cum Quartino Tiberii temporibus. Atque cenſent hunc ipſum eſſe, qui progener Cæſari nunc factus.

Erras. Non eſt hic, Pomponi, juris antiſtes ille quem cenſes. Primum quia Tacitus inter elogia morum, generiſque, laudem ei nullam tribuit juris: deinde, quia prænominibus diverſi. Lucius hic eſt; Caius ille tuus, conſtanti veterum ſcripto.

Caſſiodorus ecce L. Caſſium, & M. Vinicium Coſſ. nominat. Sueton. in Caio, *Lucium Caſſium Longinum*: & Tacitus hoc loco.

Diverſi vita, etiam & morte. Iuriſconſultus ille in honore ſub Claudio fuit, Syriam adminiſtravit, pulſus à Nerone, per Veſpaſianum rediit, & omne ille tempus vixit: iſte ſub Caio proconſul Aſiæ, & monentibus ſortibus, ut caveret Caſſium, à tyranno cæſus eſt.

Sueton. cap. 57. & Dio 59. qui tamen male Caium vocat. Denique quid reſpondes ad illud Taciti, *facilitate ſæpius quam induſtria commendabatur.*

Demit ecce illi induſtriam, ingeniumque: & audebunt dicere, hæc convenire in magnum illum ſacerdotem. Plura de hoc C. Caſſio lib 16. *Lipſius.*

L. Caſſius.] Notavit hic doctiſſimus Lipſius errorem Onufrii ac Sigonii qui Caſſium hunc eundem eſſe volunt cum juriſconſulto C. Caſſio. Sed quod idem accuſat Pomponium, verbo reſpondebis, & deffendes ICtum.

Non enim is M. Vinicium collegam dat Caſſio juriſconſulto, ſed Quartinum; nec mentio uſquam Quartini nomen adhæſiſſe huic Vinicio. Conſules ergo ſimul L. Caſſius Longinus, & M. Vinicius, & quidem ordinarii. Rurſus conſules C. Caſſius juriſconſultus, & Quartinus, ſed ſuffecti.

Monuit id doctiſſimus, atque optimus ſenex Iacobus Cujacius ad l. 11. de origine juris Itaque & Lipſii ſententia hos Caſſios diſcernentis, vera, docta, & Pomponius ſine culpa. *Mercerus.*

2. *Facilitate.*] Tiberius in generis ſuis, nec veterem nobilitatem, nec magnas virtutes ſectabatur, maluit lenitatem vitæque modeſtiam.

Sic Vinicium elegit, qui *equeſtri familia erat: mitis ingenio*, &c. Sic prætulit Caſſium, qui plebeij generis, & qui licet ſevere eductus, magis tamen *facilitate, quam induſtria commendabatur.*

Ne ſcilicet, uxorum nobilitate, & genere ſuo, propriaque virtute elati, pluſquam civilia agitarent. Principalia matrimonia hæc ſæpe infauſta. Plut. lib. inſcripto; Maxime cum principibus ſapienti

Druſillam, Vinicio Iuliam, Germanico genitas conjungit: ſuperque ea
re ſenatui ſcripſit, [1] levi cum honore juvenum. dein redditis abſentiæ
[2] cauſſis admodum vagis; flexit ad graviora, & offenſiones ob Rempub.
cœptas: *utque Macro* [3] *præfectus, tribunorumque & centurionum pauci, ſe-
cum introirent,* [4] *quotiens curiam ingrederetur, petivit.* factoque large, &
ſine præſcriptione generis, aut numeri, ſenatuſconſulto, ne tecta qui-
dem urbis, adeo publicum conſilium numquam adiit, [5] deviis plerum-
que itineribus [6] ambigens patriam & declinans. Interea magna vis 16
accuſatorum in eos inrupit, [7] qui pecunias fœnore auctitabant,

INTERPRETATIO.

Iuliam, Germanici filiæ collocat, eaque de re ſcripſit Patribus; modica cum laude adoleſcentum. poſt hæc allatis ſui ſeceſſus cauſſis admodum vagis, ac incertis, vertit ad magis ſeria; & ad inimicitias ob Remp. ſuſceptas, poſtulavitque, ut Macro præfectus *prætorio*, tribunique & centuriones aliquot, ſecum ingrederentur, quoties in ſenatum veniret. *Formatoque decreto Patrum ampliſſime, & ſine limitatione ulla, generis, aut multitudinis* comitantium, *ne muros quidem civitatis* introiit, *adeo in Curiam nunquam venit, per averſas plerumque vias, ambigens ſimulque urbem devitans. Interim turba ingens delatorum in eos invaſit, qui quæſtum fœnore faciebant, contra*

NOTÆ.

eſſe diſputandum. *Verum hi quidem, quo modo Ixion, Iunonem perſequens, in nubem delapſus eſt; ita loco amicitiæ, ſimulacrum fallax, & ad pompam compoſitum, atque inſtabile amplectuntur* idq; in utroq; ſexu.

1. *Levi cum honore.*] Neque enim *generos* gloria, aut fama magna inſignitos elegit, aut voluit.

2. *Cauſſis admodum vagis.*] Cave mutes *vanis*, aut quocunque alio modo. Tacit. lib. 15. idem verbi reperit. *Quamvis lætitiam vagis ſermonibus ſimularet.* Acidalius.

3. *Præfectus.*] Licet abſolute hic ſumi videatur, non tamen intelligi debet de *præfecto urbis.* Non enim utrumque munus uni dediſſet ſenex ſuſpicax, & proptèrea ſtatim additur, *tribunorumque & centurionum*: unde ſatis patet intelligi *præfectum prætorio.* Vacabat munus præfecti urbis, neque tamen id demandatum Macroni fuit.

4. *Quotiens curiam.*] Quod idem tamen poſtea petiit Claudius à ſenatu. & obtinuit. Sueton. Claud. 12. *Vt ſibi in curiam præfectum prætorii, tribunoſque militum ſecum inducere liceret &c. precario exegit.*

5. *Deviis plerumque itineribus.*] Sueton. Tib. 72. *Bis omnino toto ſeceſſus tempore, Romam redire conatus, ſemel triremi uſque ad proximos Naumachiæ hortos ſubvectus eſt: diſpoſita ſtatione per ripas Tiberis, quæ obviam prodeuntes ſubmoveret. Iterum Appia uſque ad ſeptimum lapidem, ſed proſpectis modo, nec aditis urbis mœnibus rediit. Primo incertum qua de cauſſa, poſt ea oſtento territus. Erat ei in oblectamentis ſerpens draco, quem ex conſuetudine, manu ſua cibaturus, cum conſumtum à formicis inveniſſet: monitus eſt, vim multitudinis caveret.*

6. *Ambigens.*] Licet ſint duo verba diſſimilem caſum requirentia, tamen brevitatis cauſſa Tacitus ad unum tantum refert ſuum caſum. Sic igitur intellige *declinans patriam & ambigens de ea.*

Ambigens.] Dubitans an intraret, aut dubitare fingens, aut ſe velut intraturum ſimulans.

7. *Qui pecunias fœnore.*] Plato lib. 8. de legibus, non cenſet, permittendum ex puteo vicini, aquam ad uſum quotidianum ſumere, niſi illi, qui prius in ſolo ſuo foderit, uſque eo, dum ad argillam pervenerit. Hoc enim argumento utuntur aquileges, aquam inveniri non poſſe.

Ita non eſſe permittendum, pecuniam ab alio utendam petere, niſi ei qui prius

[1] adverſum legem dictatoris Cæſaris, qua *de modo credendi: poſsidendique intra Italiam* cavetur; omiſſam olim, quia privato uſui bonum publicum poſtponitur. Sane vetus urbi fœnebre [2] malum, & ſeditionum diſcordiarumque creberrima cauſſa: eoque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primo [3] duodecim tabulis ſanctum, *ne quis* [4] *unciario fœnore amplius exerceret*, cum antea ex libidine locupletium

INTERPRETATIO.

legem Divi Iulii, qua præſcribitur de ratione mutuò dandi poſſidendique intra Italiam; qua lex neglecta jam olim, quia bono publico privata utilitas anteponitur. Certe vetuſta civitati lues fuit uſura, & ſæpiſſime cauſſa diſcordiarum diſſenſionumque; ideoque coercebatur priſcis etiam & minus labefactis moribus. Quippe initio duodecim tabulis cautum, ne quis pecuniam crederet majori uſura, quam unciaria, cum prius

NOTÆ.

tentaſſet omnes rationes ſubveniendi neceſſitatibus ſuis, aut ex fructibus prædiorum ſuorum, aut labore & induſtria, aut parſimonia & frugalitate.

Eo magis, quod nemo fœneratur propter ea, quæ ſint ad vitam tuendam neceſſaria:

Quid ad tuendam eſt vitam opus, præter duos Cereale munus, & Acheloi pocula.

Propter hæc autem nemo ſe, ut Diogenes dicebat, fœneratori obligat. Vt in argento, aut in auro bibatur: ut gemmis digiti, aures unionibus onerentur, ut purpura calceetur, ut ebore incruſtentur laquearia, ut auro radient, ut citreæ menſæ petitis transmare dapibus premantur: ut ſtultæ, infinitæ, inhoneſtæ, cupiditates delaſſentur potius, quam expleantur: ob has & harum ſimiles cauſas argentariorum tabulæ implentur, &c. Si plures unius creditores erant, qui ſolvendo non eſſet, licebat eis corpus ejus diſſecare, & inter ſe partiri. Quæ tam horrenda tamque atrocia, lege nominatim permiſſa erant, ut deterrerent homines ab ære alieno contrahendo. *Salmaſius.*

1. *Adverſum legem Cæſaris*] Suggerit eam legem aperte, quod ſciam, ſolus Dio lib. 41. *Et quoniam complures pecuniam multam habere & occultare dicebantur: edixit ne quis in argento aurove amplius poſſideret quam* 60. *ſeſtertia.* Sunt mille & quingenti coronati.

Et alludunt alii ſcriptores, ut Sueton. Tib. cap. 49. dum ſcribit, quoſdam damnatos eſſe, *quibus nihil aliud ſit objectum, quam quod partem rei familiaris in pecunia haberent.* Partem, ſcilicet majorem, quam pro lege.

In qua Suetonii vera ſententia eruenda, Scholiaſtæ laborant fruſtra. Reliquum pecuniæ conferri Cæſar voluit in agros. *Lipſius.*

Adverſum legem dictatoris.] De qua Sueton. in Cæſ. 42. & Cæſar ipſe libro 3. de bello civil. *Muretus.*

Legem.] Tribunitiæ leges, *plebiſcita* proprio vocabulo dicuntur, conſulares vero abſolute *leges* dicuntur. *Budæus.*

2. *Malum.*] Plut. de vitando ære alieno *Fuge hoſtem & tyrannum fœneratorem, qui non terram & aquam, Xerxis more, poſcit, ſed libertatem tuam invadit, & dignitatem tuam proſtituit: ſi nihil debes, obturbat. ſi habes, non accipit, ſi quid vendis, pretium diminuit, ſi nihil vendis, ut vendas cogit, ſi judicia exerces, compellat: ſi juras, imperat, ſi ad fores ejus venis, excludit: ſi domi incluſus es, oſtium ſervat, atque pulſitat.*

3. *Duodecim tabulis ſanctum*] At eam ſanctionem Livius ad M. Duellium Trib. pl. refert poſt XII. tabulas, aliquot annis, lib. 7. *C. Marcio, Cn. Manlio Coſſ. de unciario fœnore à M. Duellio Tribuno pl. rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto eam cupidius ſcivit, accepitque.* Lipſius.

4. *Vnciario fœnore.*] Quia numerus duodenarius commodiſſimus eſt ad partitiones Habet enim, 6, 4, 3, 2, 1. Idcirco eo

agitaretur: dein rogatione tribunicia, ad ſemuncias redacta: [1] poſtremò vetita verſura. multiſque plebis ſcitis obviam itum fraudibus, quæ toties repreſſæ, miras per artes rurſum oriebantur. Sed tum Gracchus Prætor, cui ea quæſtio evenerat, multitudine periclitantium ſubactus, rettulit ad ſenatum. trepidique patres (neque enim quiſquam tali culpa

INTERPRETATIO.

ex libito & arbitrio divitum fœnus exerceretur: poſtea lege per tribunos lata, ſemunciarium fœnus factum ex unciario: *& tandem prohibitum omne* omnino *fœnus. multiſque populi juſſis coërcita* ſunt *flagitia, quæ toties cohibita, per novas & inauditas fraudes rurſus erumpebant. Sed tum (nempe ævo Tiberiano) Gracchus Prætor, cui ea cognitio obtigerat, & ingenti numero reorum adactus, egit de ea re apud ſenatum, pavidique Patres (neque enim ullus à tali crimine immunis)* gratiam præteri-

NOTÆ.

antiqui in rebus dividendis ſæpiſſime utebantur. Sic hæreditatem vocabant, *Aſſem*, &c.

Sic cum ſingulis menſibus, ſinguli nummi pro centenis, uſuræ nomine, pendebantur, id eſt duodeni quotannis in centenos; eam uſuram *centeſimam* vocabant: quæ graviſſima erat omnium, lege permiſſarum; & ea ipſa quaſi *As* uſurarum erat. Proxima erat, cum undeni, id eſt, deunx. Perſius:

Quid petis ut nummi quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, pergant avidos ſudare deunces.

Inde *dextantes* uſuræ, *dodrantes, beſſes, ſeptunces, ſemiſſes, quincunces, trientes, quadrantes, ſextantes, unciæ.*

Erant autem *unciæ* uſuræ, cum pro centenis mutuis datis, ſinguli quotannis uſuræ nomine, pendebantur. Eam permiſſam fuiſſe, hic ait Tacitus, lege XII. Tabul.

Sed cum, ut veriſimile eſt, graviores uſuræ poſtea exercerentur, lex de unciario fœnore iterum lata eſt, centum fere annis poſt XII. Tabulas, à M. Duilio, L. Mænio tribunis pl. ut auctor eſt Livius lib. 7.

Deinde ad ſemuncias, decem annis, poſt legem eadem de re Duilii tribuni pl. idque T. Manlio Torquato C. Plautio Coſſ. *Muretus.*

Unciario.] As dividebatur in 12 partes quæ ſingulæ appellabantur *unciæ*. Sicque *unciarium* fœnus fuit forte id, quod nos vulgo vocamus denarium duodecimum, ita ut centum libræ v. gr. redderent quolibet menſe unam libram, in annum 12. libras, quod dein redactum eſt ad dimidium, ita ut in annum, pro 100. libris, 6. ſolverentur, ſeu ſextus denarius penderetur.

1. *Poſtremo vetita verſura.*] Id eſt ſublatum omne fœnus, quod ambigue Livius ponit in actis anni CDXII. quinto anno poſt ſemunciam conſtitutam: *Præter hæc, inquit, invenio apud quoſdam L. Genutium tribunum pl. tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret.*

Magis cum Tacito affirmat Appianus lib. 1. Civilium. *Eodem tempore in urbe debitores fœneratoreſque diſſentiebant. Alii quidem exigebant debita ſimul cum fœnore, vetere quadam lege prohibente (Genutia nempe) ne mutuam dare pecuniam fœnore liceret, vel eum qui ſic fœneraretur, mulcta punitum iri. Qui vero antiqui moris fœnora ſtatuebant, alii quidem pro more poſtulabant fœnus, alii vero velut in bellis & ſeditionibus, differebant reddere. Quidam etiam, & fœneratores mulctam præterea ſoluturos minitabantur.*

Verſura] Verſuram facere, vel ſolvere (ut inquit Donatus) eſt creditorem mutare, & fœnus fœnore diſſolvere, quaſi nudato Petro Paulum tegere, ut vulgo dicunt, & ut ita dicam, nomen nomine expungere. *Budæus.*

Verſura.] Plut. Lib. De vitando ære alieno. *Iam qui ſemel involutus eſt debitis, is ſemper manet obæratus, alium ex alio ſuſ-*

vacuus) [1] veniam à principe petivere: & concedente, annus in poſterum, ſexque menſes dati, quîs ſecundum juſſa legis, rationes familiares quiſque componerent. Hinc inopia rei nummariæ, commoto ſimul
17 omnium ære alieno; & quia tot damnatis, boniſque eorum divenditis, ſignatum argentum fiſco vel ærario attinebatur. ad hoc ſenatus præſcripſerat, [2] *duas quiſque fœnoris partes in agris per Italiam conlocaret.* Sed [3] creditores in ſolidum appellabant: nec decorum appellatis, minuere fidem. Ita primo [4] concurſatio, & preces; dein ſtrepere prætoris tribunal. eaque quæ [5] remedio quæſita, venditio, & emptio, in contrarium mutari;

INTERPRETATIO.

torum à *Cæſare poſtulaverunt:* & illo *annuente, in futurum annus & ſex menſes conceſſi ſunt, intra quos,* cives ſinguli *rem familiarem ſuam ordinarent, juxta præſcriptum legis. Hinc egeſtas rei pecuniariæ, concuſſo & labefacto ſimul univerſorum ære alieno, & quia tot* divitibus *punitis, & facultatibus eorum venundatis, ſignata pecunia fiſco, vel ærario clauſa erat. Præterea decreverant Patres, ut quiſque duas pecuniæ ſuæ partes collocaret in prædiis per Italiam. Sed creditores totam pecuniæ ſummam apud judices repetebant; nec honeſtum erat citatis* debitoribus, ſuam *fidem* ſeu creditum *infirmare. Sic initio concurſus & precationes, poſtea clamitantium & litigantium vocibus fremere prætoris ſubſellia, eaque quæ in ſubſidium comparata* videbantur; *venditio & emptio, in oppoſitum verſa; quia fœneratores rem*

NOTÆ.

ſorem, frænati in modum equi, ſuſcipient. Atque adeo fabulam de vulturibus audi. Vomente uno, & ejicere inteſtina dicente, alter adſtans, quid, inquit, mali eſt? non enim tua evomis viſcera, ſed cadaveris, quod recens laniavimus. Ita enim æs habentium alienum, quilibet non ſuam villam, non domum vendit ſuam: ſed creditoris, quem ſibi dominum juxta leges fecit.

1. *Veniam à principe.*] Veniam, ſeu gratiam pro præterito, & remedium tanto malo in futurum poſtulabant à principe.

2. *Duas quiſque fœnoris partes.*] Sueton. Tib. cap. 48. Simile quid Plinius l. 6. epiſt. de ſenatu ſui ævi: *Patrimonii tertiam partem conferre juſſit, in ea quæ ſolo continerentur.* Capitolinus de M. Antonio. *Iuſſit ut ſenatores peregrini quartam partem in Italia poſſiderent.*

Duas quiſque fœnoris partes.] Intelligo duas partes ex tribus partibus, vel duas tertias partes. Sic Livius lib. 1. *Cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ.* Nam paulo infra ait: *Quid attinuiſſe, Hernicis paulo ante hoſtibus, capti agri tertiam partem reddi.*

Idem lib. 8. in princip. *Oppidum captum redditumque Privernatibus, præſidio valido impoſito; agri partes duæ ademptæ.*

Illuſtratur hic Taciti locus à Sueton. Tib. 48. *Cum per ſenatuſconſultum ſanxiſſet, ut fœneratores duas patrimonii partes in ſolo collocarent, debitores tot idem æris alieni ſtatim ſolverent.* Pichena.

3. *Creditores in ſolidum appellabant.*] In ſumma inopia rei nummariæ, cum non haberent debitores, unde ſolverent; duabus quidem fœnoris partibus ſatisfaciebant agris tradendis ex ſenatuſconſulto. Reliquum vero vel agros ſimiliter occupaturum erat, vel apud debitores reſidebat.

Itaque ſolidum petebant ex agris ſibi ſolvi creditores; negantibus debitoribus, propter agrorum vilitatem. Cum autem nollent magiſtratus minui fidem, hoc eſt, vellent omnibus integrum ſolvi; ita primum concurſatio &c. *Ferretus.*

4. *Concurſatio & preces.*] Precari principem, & ſenatum, ut mederentur calamitati, forte & ipſos creditores, ſeu fœneratores, ne premerent vehementius.

5. *Remedio quæſita emptio.*] Senſus eſt: in luxum libidinemque fœneratorum

quia

quia fœneratores omnem [1] pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi ſecuta vilitate; quanto quis obæratior [2] ægrius diſtrahebant; multique fortunis provolvebantur: everſio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat. donec tulit opem Cæſar, diſpoſito per menſas [3] millies ſeſtertio, factaque mutuandi copia [4] ſine uſuris per triennium, ſi debitor populo in duplum [5] prædiis caviſſet. Sic refecta fides, & paulatim privati quoque creditores reperti. neque emptio

INTERPRETATIO.

nummariam omnem emendis prædiis collocarant. Ita facultati venundandi ſucceſſit vile pretium, & quanto quis ære alieno magis obrutus, tanto difficilius vendebant, & plurimi fortunis evertebantur: & jactura opum facultatumque honorem & exiſtimationem ſimul *peſſumdabat; donec ſubvenit princeps, collocato per menſas millies ſeſtertio, dataque mutuum ſumendi facultate ſine fœnore ad tres annos, ſi mutuum ſumens agros ſeu prædia in duplum* Reipub. *obligaviſſet. Ita fides inſtaurata, & ſenſim privati etiam creditores inventi ſunt. Neque emptio prædiorum exa-*

NOTÆ.

convertebatur emptio & venditio, quæ non aliam ob cauſam in gentium uſum venerat, quam ut hominum neceſſitati mederetur, & rerum commutatione ſuccurreret. *Vertranius.*

1. *Pecuniam mercandis agris condiderant.*] Videtur ſenſus: Abſconderant pecuniam fœneratores, ne quis poſſet ab iis ad agros obæratorum mercandos, fœnore ſumere. hac ſcilicet mente, ut cum alii emptores, propter pecuniæ inopiam, non invenirentur, obærati ſuos agros fœneratoribus ipſis cogerentur viliſſimo pretio vendere.

Et ideo dixit, emptionem & venditionem, quæ alias remedio civium eſſe ſolebant, in contrarium mutatas, quippe quæ non ad ſuum cujuſque arbitrium, ſed ad voluntatem, & avaritiam fœneratorum tantummodo exercebantur. Plut. de vitando ære alieno: *Fœnerator, ſi quid vendis, pretium diminuit: ſi nihil vendis, ut vendas cogit.* Pichena

Legendum *pecuniam in mercandis agris condiderant* Id eſt poſuerant, collocaverant, fundaverant. Quæ omnia ex eadem tralatione *Poni* quoque pecunia ſimiliter dicebatur; quia *ponere*, idem quod ædificare, collocare, & fundare. Inde & *poni* pecunia dicitur, ut *condi* & *fundari*, quæ in ſolido locatur & bene conſtituitur.

Duplici ſenſu locatio vel collocatio pecuniæ ſumitur: cum mercede pacta alicui locatur; quomodo & aliæ res ſolent locari, pro quibus mercedem conductores præſtant, & ſimpliciter, cum pecunia, poſſeſſiones, aut aliæ res emuntur; in his, *locari*, *poni*, & *collocari*, vel etiam *fundari* pecuniæ dicuntur. *Salmaſius* de Uſuris.

2. *Ægrius diſtrahebant.*] Vendendi difficultas, arbitror, ex eo, quod ab iis non temere, nec ſine cautione emebatur, propter evictionis periculum. *Pich.*

Ob vilitatem, agros ægrius diſtrahebant.

3. *Millies ſeſtertio.*] Sunt ſeptē milliones & inſuper quingenta millia librarum.

4. *Sine uſuris.*] Sueton. Tib. 48. *Publice munificentiam bis omnino exhibuit: propoſito millies HS. gratuito in triennii tempus,* &c. Iſtud, *in magna difficultate nummaria, populo auxilium flagitante, coactus eſt facere; cum per ſenatuſconſultum ſanxiſſet, ut fœneratores duas patrimonii partes in ſolo collocarent, debitores totidem æris alieni ſtatim ſolverent, nec res expediretur,* &c.

5. *Prædiis.*] Varro de L. L. lib. 4. *Prædia dicta, item ut prædes à præſtando, quod*

agrorum exercita ad formam ſenatuſconſulti, acribus, ut ferme talia, 18 initiis, incurioſo fine. Dein redeunt priores metus, poſtulato majeſtatis Conſidio Proculo: qui nullo pavore diem natalem celebrans raptus in curiam pariterque damnatus interfectuſque. Et ſorori ejus Sanciæ [1] aqua atque igni interdictum, accuſante Q. Pomponio. is moribus inquies, *hæc & hujuſcemodi à ſe factitare* prætendebat, *ut parta apud principem gratia, periculis Pomponii Secundi fratris mederetur.* Etiam in Pompeiam Macrinam exſilium ſtatuitur, [2] cujus maritum [3] Argolicum, ſocerum [4] Laconem è primoribus [5] Achæorum Cæſar adflixerat. Pater quoque inluſtris eques Romanus, ac frater prætorius, cum damnatio

INTERPRETATIO.

Ita ad præſcriptum decreti patrum, vehementibus, ut ſunt *plerumque talia, principiis, & neglecto exitu. Poſtea recrudeſcunt priſtini pavores, arceſſito majeſtatis Conſidio Proculo, qui nullo timore, natale convivium amicis exhibens, tractus eſt in ſenatum, ſimulque damnatus, necatuſque; & ſoror ejus Sancia aqua & igni prohibita eſt, deferente Q. Pomponio. Is ingenio turbidus, prætexebat, hæc & ſimilia fieri à ſe,* ut conciliata ſibi amicitia Cæſaris; obviam iret ſuccurreretque diſcrimini Pomponii Secundi fratris ſui. *Exilium quoque decernitur in Pompeiam Macrinam. princeps ſubverterat ipſius virum Argolicum, & ſocerum Laconem è proceribus Achæorum. Pater etiam* illius *inſignis eques Rom. & frater prætorius, cum judicium immineret,*

NOTÆ.

iis pignori datis, publice mancupes fidem præſtent. Sic lego.

1. *Aqua atque igni interdictum.*] Legitimum exilium erat, cum reus, non ille quidem verbo, re tamen ipſa in exilium mittebatur. Vetus enim conſuetudo fuit inducta legibus, more confirmata, quæ non modo in Repub. ſed imperatorum quoque ætate, multis poſt ſæculis viguit. Vt ſi quis exilii pœna dignus videretur; ei nulla exilii mentione facta, tecto, aqua & igni interdiceretur. Ita earum rerum. quæ maxime ſunt ad vitam ſuſtentandam neceſſariæ, uſu privatus, cum uno aëris alimento contentus eſſe non poſſet, abire cogebatur.

Sic Cicero orat. pro domo. *Qui erant rerum capitalium condemnati non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt, mutandi ſoli cauſa venerant, id autem ut eſſet faciendum, non ademptione civitatis, ſed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant,* &c.

2. *Cujus maritum* &c. *Cæſar adflixerat.*] *Humanum eſt odiſſe quem læſeris.* Tacit. Odium principis, ſæpe pro magno crimine eſt.

3. *Argolicum.*] Argos, urbs Argolidis regionis, in Peloponneſo, provincia Græciæ. hodie *Argo* urbecula Saccaniæ regionis, in Morea, provincia imperii Turcici Europæi. *Tillemon.*

4. *Laconem.*] Laconia regio minor Peloponeſi provinciæ, ad meridiem in Græcia. hodie major pars *Tzaconia* vel *Zaconia*, in Morea provincia Turcici imperii Europæi. *Tillemon.*

Laconem.] Forte ſic appellati, quia ex his provinciis Romam tranſlati cum familia ſua, & in civitatem curiamque adſciti erant.

Namque paulatim principes, poſt arma civilia, ampliſſimum ordinem ſuppleverant, recenſuerantque, *ſubmotis indigniſſimis, & honeſtiſſimo quoque Italicorum ac provincialium allecto.* Quod idem narrat Suetonius de Veſpaſiano IX.

5 *Achæorum.*] Achæi populi Græciæ in univerſum. hic vero loqui videtur

inſtaret, ſe ipſi interfecere. datum erat crimini *quod* [1] *Theophanem Mitylenæum proavum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuiſſet: quodque defuncto Theophani cœleſtes honores Græca adulatio tribuerat.* Poſt quos [2] Sex. Marius [3] Hiſpaniarum ditiſſimus, [4] defertur *inceſtaſſe filiam*, & [5] Saxo Tar-

INTERPRETATIO.

ſibi ipſi mortem intulere. exprobratum veluti crimen ipſis, quod Pompeius Magnus inter familiares habuiſſet Theophanem Mitylenæum proavum eorum, & quod fato functo Theophani aſſentatio Græca divinas cærimonias detuliſſet. *Poſt illos Sex. Marius opulentiſſimus Hiſpaniarum, poſtulatur inceſti patrati cum filia, & è ru-*

NOTÆ.

de populis Achaiæ propriè dictæ, in Peloponneſo, & ad Corinthiacum ſinum. hodie pars eſt major *Clarenza* regionis, in Morea, provincia imperii Turcici Europæi. *Tillemonius.*

1. *Theophanem Mitylenæum proavum.*] Horum avus fuit M. Pompeius Theophanes, Aſiæ procurator, Tiberio ex intimis amicis. Strabo lib. 13. *Theophanes ille vir induſtrius & Reſpub. gerendæ peritus, fuitque amicus inter præcipues Pompeio Magno propter virtutem ipſam, multaſque res cum illo preclare geſſit, ſeque clariſſimum omnium Græcorum effecit. Reliquit filium M. Pompeium, quem procuratorem Aſiæ conſtituit Auguſtus, & nunc inprimis amicus Tiberio eſt.*

Mitylenæum.] In ejus gratiam Pompeius Mitylenæis immunitatem donaverat. Plutarch. qui eum malitioſum fuiſſe ait. Fabrum præfectus fuit in caſtris Pompoij bello civili, auctorque ei victo fuit, ſe in Ægyptum potiſſimum conferendi.

Mitylenæum.] Mitylene, urbs Leſbus inſulæ, prope Aſiam minorem, & ad mare Ægæum. hodie *Metelin*, urbs inſulæ cognominis, prope Natoliam, in Archipelago, paret Turcis *Tillemon.*

2. *Sex. Marius.*] Dio 58. *Fuit inter amicos Tiberii Sex. Marius, tantis inde divitiis ac potentia auctus, ut iratus cuidam vicinorum, biduo cum eo convivium habuerit, ac priori die domum illius ſubverterit, poſtridie ſplendidiorem refecerit, ſimul oſtenderit, eam ſibi & ulciſcendi & remunerandi facultatem eſſe.*

3. *Hiſpaniarum.*] Hiſpania, regio & peninſula Europæ in latere meridionali, ad Oceanum Atlanticum, & ad mare Mediterraneum. hodie pars eſt maxima recentioris *Eſpagne*, excepto tamen comitatu Ruſcinonenſi, vulgo *Rouſſillon.*

Nunc Hiſpania hodierna eſt ſub ditione trium regum. Rex Catholicus ſive *rex Hiſpaniæ*, ut vulgò dicitur, majorem partem tenet, alteram verò rex Portugalliæ. Rex quoque Franciæ partem Catalauniæ in ea poſſidet.

Tacitus dixit, *Hiſpaniarum*, quia Romani eam regionem diviſerunt in duas partes, nempe Hiſpaniam Citeriorem vel Tarraconenſem, & Hiſpaniam Vlteriorem. *Tillemonius.*

4. *Defertur inceſtaſſe filiam.*] Quam ablegaverat, ne à Tiberio ſtupraretur. Dionem lege lib. 58. *Muretus.*

Inceſtaſſe.] *Is Marius, quum formoſam filiam aliquò ablegaſſet, ne Tiberius eam pollueret, inceſti cum ea commiſſi accuſatus eſt, ac cum filia periit.* Dio.

5. *Saxo Tarpeio.*] Varro de L.L. 4. *Capitolium dictum, quod heic cum fundamenta foderentur ædis Iovis, caput humanum inventum dicitur. Hic mons ante Tarpeius dictus à virgine veſtali Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armeis, & ſepulta, ejus nominis monimentum relictum, quod etiam nunc ejus rupes, Tarpeium appellatur ſaxum.*

Saxo Tarpeio.] Pars montis Capitolini. vide notas ſupra cap. 12.

peio dejicitur. ac ne dubium haberetur, [1] magnitudinem pecuniæ malo vertiſſe, [2] aurariaſque ejus, [3] quamquam publicarentur, ſibimet Tiberius ſepoſuit. [4] inritatuſque ſuppliciis, cunctos qui carcere attinebantur accuſati ſocietatis cum Sejano, necari jubet. [5] Iacuit immenſa ſtrages: omnis ſexus, omnis ætas: inluſtres, ignobiles, diſperſi, aut aggerati. neque propinquis, aut amicis adſiſtere, inlacrymare, ne viſere quidem diutius dabatur; ſed circumjecti cuſtodes, & in mœrorem cu-

INTERPRETATIO.

pe Tarpeia præceps agitur; ac ne incertum maneret, ingentem vim pecuniæ exitio illi fuiſſe, etiam aurifodinas ejus, licet præconi ſubjicerentur & ſub haſta venderentur, ſibi ipſi Tiberius vindicavit. Exaſperatuſque cruore *& ſuppliciis, omnes interfici jubet, qui in vinculis erant, inſimulati ſociati cum Sejano conſilii. Ingens immaniſq; ſtrages* foro *jacebat, omne genus, omnis ætas, nobiles, ignoti, undequaque ſparſi, aut conferti. neque cognatis aut familiaribus fas erat, his adeſſe, aut lugere, ne ſpectare quidem diutius licebat, ſed circumpoſiti ſatellites, & dolorem cu-*

NOTÆ.

1. *Magnitudinem pecuniæ malo vertiſſe.*] De qua vide Dionem lib 58. & de hac hiſtoria tota. neſcio an hic idem ille Marius, qui ante annos aliquot poſtulatus Supra lib. 4. *Druſum auſpicandi gratia tribunal ingreſſum adiit Calpurnius Salvianus in Sex. Marium.* Lipſius.

2. *Aurariaſque ejus.*] Si τὸ *que* hic ſucceſſit in locum vocis, *etiam*, quod paſſim fit, quid in caſſum dubitamus? Magnæ divitiæ exitio Mario fuerunt, non autem inceſtus filiæ, de quo non ſatis conſtabat.

Vis id cognoſcere, noſter ait! en Tiberius, qui præter cætera Marii bona, retraxit etiam in fiſcum ejus aurarias, quæ jure in ærarium populi recidebant.

Vel proprie ſumas τὸ *que*: & ita diſtinguas: *ac ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniæ malo vertiſſe; aurariaſque ejus; quamquam publicarentur, ſibimet Tiberius ſepoſuit.*

Hoc ſenſu pernicies Marii ex multis ejus opibus orta eſt, præcipue ex aurariis, quas poſſidebat: patet; nam ea omnia ſibi Tiberius adjudicavit, licet ad populum eſſent devolvenda. *Salinerius.*

Aurarias.] Sueton. Tib. 49. *Plurimis etiam civitatibus & privatis veteres immunitates & jus metallorum ac vectigalium adempta.*

3. *Quamquam publicarentur.*] Quia publicabantur auri fodinæ illæ, *ærarii* erant, quod populi Romani fuit, ut & diſpenſatio ſenatûs fuit priſco more; attamen ſibi eas ſepoſuit Tiberius, & in fiſcum redegit. In quo geminabat crimen, quo privatum Hiſpanum, ſimul & Rempub. ſpoliaret. Sed eo ævo parum intererat, an in ærarium, an in fiſcum opes redigerentur. Tunc *omnia Cæſar erat.*

4. *Inritatuſque ſuppliciis.*] Sueton. Tib. 61. *Mox in omne genus crudelitatis erupit, numquam deficiente materia: cum primò matris, deinde nepotum & nurus, poſtremò Sejani familiares, atque etiam notos perſequeretur. Poſt cujus interitum vel ſævissimus extitit; quo maxime apparuit, non tam ipſum à Sejano concitari ſolitum, quam Sejanum quærenti occaſiones ſubminiſtraſſe. Et ſi commentario quem de vita ſua ſummatim breviterque compoſuit, auſus eſt ſcribere, Sejanum ſe puniſſe, quod comperiſſet furere adverſus Germanici liberos, filii ſui, quorum ipſe alterum, ſuſpecto jam, alterum, oppreſſo demum Sejano interemit.*

5. *Iacuit immenſa ſtrages*] Mirum, tragœdias eas verborum Tacitum miſcere, cum interfecti ſunt nonplures viginti. Ita enim Suet. cap. 61. *Viginti uno die abjecti,*

tractique; inter eos pueri & fœminæ. Sed numerum eum reipſa admonente, corruptum dixero: ſubſtituoque, ꝏ id eſt mille. Quod fatuus exſcriptor interpretatus eſt *viginti.* Certe de majori numero fatebitur, qui Taciti verba vigilans leget. *Lipſius.*

Immenſa ſtrages.] Non probo eum numerum ingentem & immenſum quem nobis Lipſius ingerit, nempe mille homines, una die ſupplicio affectos eſſe certe quis hoc credat? & quî ſufficiant tantæ ſtragi manus carnificum? & attende quantus terror incumbat apud Patres, etiam cum pauci quidam accuſantur.

Lib. 6. 9. *Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus Scauro Mamerco ſimul ac Sabino Calviſio majeſtatis poſtulabantur, & Vicinianus Pollioni patri adjiciebatur, clari genus, & quidam ſummis honoribus, contremuerantque patres. Nam quotuſquiſque adfinitatis aut amicitiæ tot illuſtrium expers erat?*

At nunc cogita, quantus horror invaſiſſet, non modo urbem Rom. ſed etiam totum imperii orbem, ſi ſemel una die & una ſtrage, mille corpora civium contrucidata. Quæ domus aut familia, tota urbe, totoque imperio ob adfinitatem aut amicitiam non contremuiſſet, vel exhorruiſſet?

Igitur, puto, melius eſt ſtare verbis Suetonii, ita ut uno die viginti utriuſlibet ſexus corpora abjecta tractaque ſint; & id vocat Tacitus *immenſam ſtragem*, nempe præ aliis ſuppliciis, in quibus duo aut tres uno die mactabantur.

Certe poſt Sejani ſcelus apertum punitumque, *nullus à pœna hominum ceſſavit dies*, inquit Sueton. Sicque uſque ad eam diem qua jacuit illa ſtrages, jam exhauſtus erat carcer reis, & pauciores reſtabant initæ ſocietatis cum Sejano accuſati, quos tandem continuis irritatus ſuppliciis Tiberius, una die, ſtrageque mactavit.

His adde, illo die neque liberos Sejani occiſos eſſe; jam enim perierant; neque ullum ex adfinibus, aut amicis potentioribus, quorum vel unus multos ſecum ſocios præceps traheret. quippe neminem primorum nominant Tacitus, aut Suetonius: puto, ſupererant tantum quiſquiliæ conjurationis vindicandæ, & è medio tollendæ, & id genus homines numero tantum forte inſignes fuere. Adverte etiam, continuo triennio occiſos cives à Tiberio. Tac. infra 38. *Non enim Tiberium, quanquam triennio poſt cædem Sejani, quæ cæteros mollire ſolent, tempus, preces, ſatias mitigabant.*

Et ſane habes ſimilem fere locum lib. 1. Hiſt. 47. *Otho cruento adhuc foro, per ſtrages jacentium, in Capitolium, atque inde in palatium vectus &c.* Et tamen pauci tum occiſi ſunt, nec plures quam tres aut quatuor tum periere; nempe Galba, Vinius, Piſo, & procul ab invicem, nam nemo tum reſtitit, nemo defendit Galbam, præter unum Sempronium Denſum, qui nequidem occiſus eſt, ut probavimus ad lib. 1. Hiſt. contra interpretem Dionis.

Et quis occidi potuit cum Galba? proximi, amici, primores ſtatim fuga dilapſi ſunt in templa proxima; quemadmodum & populus, ſine ullo affectu tuendi ullas partes. An miles, an cohors prætoria, quæ illum deducebat? ſtatim viſis equitibus, illum deſeruere, imaginemque ejus, vexillo detractam ſolo afflixere.

Itaque cum cæſus eſt Galba, tria tantum aut quatuor ad ſummum corpora jacuere in foro; & tamen Tacitus dicit, *per ſtrages jacentium*, &c. *vectus*, Otho nempe. Pariter igitur hic cave, intelligas innumeram aliquam turbam occiſam eſſe à Tiberio. Sed in illis urbanis cædibus & media pace, ſufficit audacia & immanitas facinoris, ut ſic exprimat eam cladem, verbiſque augeat Tacitus.

Strages.] Sueton. *Viginti uno die abjecti tractique ſunt.* Si numerum interfectorum eo die tradidiſſet Tacitus, forte non conveniret cum Suetonio, ut nec ſæpe alias. Sic cum apud Fidenas 50. hominum *millia periiſſe* adſerit Tacitus; tantum *viginti millia* tradit Sueton. quod tamen explicatur.

Sed cum hoc loco de punitorum numero ſileat Tacitus, adfirmet diſerte Suetonius, ſtandum Suetonio, & juxta ipſum explicandus eſt Tacitus.

juſque intenti, corpora putrefacta adſectabantur, dum in [1] Tiberim [2] traherentur: ubi fluitantia, aut ripis adpulſa, non cremare quiſquam, non contingere. interciderat [3] ſortis humanæ commercium vi metus: [4] quantumque ſævitia gliſceret, miſeratio arcebatur. Sub idem tempus C. Cæſar diſcedenti Capreas avo comes, [5] Claudiam M. Silani filiam conjugio accepit; immanem animum ſubdola modeſtia tegens, [6] non damnatione matris, [7] non exſilio fratrum rupta voce,

INTERPRETATIO.

juſque acriter explorantes ſequebantur cadavera jam corrupta, donec in amnem projicerentur: ubi innatantia, aut littoribus applicita, nemo comburere, nemo tangere audebat. Abrupta ſuſpenſaq; humana officia mutua vi pavoris, & quantum graveſceret immanitas, tantum pietas, tantum miſericordia procul amovebatur. Eodem tempore C. Cæſar ſecutus avum Capreas abſcedentem, uxorem duxit Claudiam M. Silano genitam; atrox ingenium occultans fallaci moderatione, ne damnata quidem matre Agrippina, *neque ejectis fratribus, abrupto ſilentio, qualem diem,*

NOTÆ.

1. *Tiberim.*] Tiberis fluvius Hertutiæ, Vmbriæ, Sammii, & Latii provinciarum Italiæ, in mare Tyrrhenum ſe exonerat. hodie Itali vocant *Tevere*, & à Francis dicitur *le Tibre.* eſt in magno Ducatu Toſcanæ, & in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

2. *Traherentur.*] Anno Romæ 786. Chriſti 33. Tiberii Imp. 20. Vide notas ſupra cap. 12. *Tillemonius.*

3. *Sortis humanæ.*] Sors humana mors eſt, & inopinati, aut incerti caſus. Ita l. 1. Annal. *Permoto ad miſerationem exercitu, ob caſus bellorum, & ſortem hominum.*

At ſortis ejus *commercium* eſt miſeratio, & agnitio ſimilis fortunæ, quæ omnibus poteſt evenire. Hanc ſequitur auxilium vel ſolatium, & ſepultura, communi quodam jure. *Lipſius.*

Cum mortalium miſerentur miſeri mortales, *habent in conſiliis fortunam ſuam*, ut habet Curtius.

4. *Quantumque ſævitia.*] Quanto major erat ſævitia in damnatos, eo minus miſereri poterant affines, propinqui, proximi, amici. *Ferretus.*

5. *Claudiam.*] Sueton. Calig. 12. *Iuniam Claudillam M. Silani nobiliſſimi viri filiam duxit uxorem. Deinde augur in locum fratris ſui Druſi deſtinatus, priuſquam inauguraretur, ad pontificatum traductus eſt; inſigni teſtimonio pietatis, atque indolis* (Tiberii:) *cum deſerta, deſolataque reliquis ſubſidiis aula, Sejano vero tunc ſuſpecto, mox & oppreſſo, ad ſpem ſucceſſionis paullatim admoveretur.*

6. *Non damnatione matris*] Sueton. Calig. 10. *Omnibus inſidiis tentatus elicientium, cogentiumque ſe ad querelas, nullam unquam occaſionem dedit, perinde oblitterato ſuorum caſu, ac ſi nihil cuiquam accidiſſet. Quæ vero ipſe pateretur incredibili diſſimulatione tranſmittens, tantique in avum, & qui juxta erant obſequii, ut non immerito ſit dictum. Nec ſervum meliorem ullum, nec deteriorem dominum fuiſſe.*

7. *Fratrum exilio.*] Dein exitio. Nam eos, teſte Suet. Tib. 54. *fame necavit: Neronem in inſula Pontia, Druſum in ima parte palatij: Putant Neronem ad voluntariam mortem coactum, cum ei carnifex, quaſi ex ſenatus autoritate miſſus, laqueos & uncos oſtentaret, Druſo autem adeo alimenta ſubducta, ut tomentum è culcita tentaverit mandere, amborum ſic reliquiis diſperſis, ut vix quandoque colligi poſſent.*

Puto, ſic diſperſas eſſe juvenum reliquias, ne ullum criminis Tiberiani

1 qualem diem Tiberius 2 induiſſet, pari habitu, haud multum diſtantibus verbis. Unde mox ſcitum 3 Paſſieni oratoris dictum percrebuit; *Neque meliorem unquam ſervum, neque deteriorem dominum fuiſſe.* Non omiſerim 4 præſagium Tiberii, de Ser. Galba

INTERPRETATIO.

qualem affectum *quolibet die ſumpſiſſet Tiberius, eodemmodo ipſe, neque multum diverſis verbis. Vnde poſtea lepidum & elegans dictum Paſſieni oratoris celebre fuit;* Neque meliorem unquam famulum, neque pejorem dominum fuiſſe. *Haud præterierim vaticinium Tiberii de Sergio Galba tum conſule, quem vocatum*

NOTÆ.

veſtigium quandoque appareret. Quas tamen poſt ea collegit Cajus princeps, & *Mauſoleo intulit.* Clemens ſervus Agrippæ Cæſaris cineres collegerat, ſed alio conſilio, nempe, ne appareret interfectum fuiſſe, ſeque ſic Agrippam fingeret.

Præcipuus fraudis, & exitii juvenum artifex Sejanus. Sueton. Tib. 55. Perculit *Ælium Sejanum, quem ad ſummam potentiam, non tam benevolentia provexerat, quam ut eſſet, cujus miniſterio ac fraudibus liberos Germanici circumveniret, nepotemque ſuum ex Druſo filium naturalem ad ſucceſſionem imperij confirmaret.*

Non exſilio fratrum.] Vnus exſulavit Nero natu maximus filiorum Germanici: & Agrippina mater; Druſus in ima parte palatii attinebatur, ubi & extinctus eſt. Exſularunt ſorores, ſed poſtea.

1. *Qualem diem Tiberius induiſſet.*] Id eſt, qualem animum, vultumque, quoque die ſumpſiſſet, vel geſſiſſet Tiberius, talem & ipſe induebat, ac præ ſe ferebat.

2. *Qualem.*] *Qualem diem induiſſet Tiberius, pari habitu.* Ita conſtituendus locus vexatiſſimus. componebat ſe quotidie ad cultum habitumque Tiberii, ſive triſtis, ſive lætus: tale illud Papinii in ſilvis, Epicedio vernæ pueri.
Vultumq; tuo ſumebat ab ore. Heinſius fil.

Qualem diem.] Sic Athen. lib 6. *Satyrus in vita Philippi tradit, cum illo exoculato Cliſophum prodiiſſe, eodem oculo faſciis obligato; ac rurſum, cum crus oblaſum regi ac luxatum fuiſſet, Cliſophum eodem, crure claudicantem, cum ipſe in publicum exiiſſe. Siquidem cibum acrem ori Philippus admoveret, vultum Cliſophus contrahebat, quaſi eo quoque veſceretur.*

Qualem diem.] Quidam capiunt de veſte, ſed nondum tempus; ſcio quid poſtea fecerit, cùm templum ſibi ſtruxiſſet. *In templo ſimulacrum ſtabat aureum Iconicum. Amiciebaturque quotidie veſte, quali ipſe uteretur.* Suet. Tum non ut princeps, non ut homo, veſtiebatur, ſed ut Deus, ut Dea, ut παράλογημα magnum, ut portentum.

Induiſſet.] Ne intelligas de eadem veſte qua Tiberius: Non enim expediret, aut fortè liceret apud triſtem & moroſum dominantem; nec fortè impunè tuliſſet Cajus audaciam. Sed idem ingenium, eoſdem affectus, eaſdemque perpetuò artes æmulabatur, ut bonus ſervus, & peſſimus diſcipulus, ita & mox peſſimus princeps.

3. *Paſſieni Oratoris dictum*] Qui peſſimè exordiebatur: mediocriter narrabat: inſigniter perorabat. Seneca lib 3. Declamat.

4. *Præſagium Tiberii.*] Pugnat Suetonius, qui non Tiberio, ſed Auguſto præſagium hoc tribuit, nec de conſule Galba, ſed puero. Lege eum in Galba cap. IV. A Tacito ſtant Ioſephus. & Dio.

Præſagium.] Sueton. Galba 4. *Conſtat Auguſtum puero adhuc ſalutanti ſe inter æquales, apprehenſa buccula, dixiſſe,* καὶ σὺ τέκνον τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ (id eſt: *Et tu puer imperium*

[1] tum conſule; quem accitum, & diverſis ſermonibus [2] pertentatum, poſtremò Græcis verbis in hanc ſententiam adlocutus; *Et tu Galba quandoque deguſtabis imperium*, ſeram ac brevem potentiam ſignificans, ſcientia [3] Chaldæorum artis, cujus apiſcendæ, otium apud Rhodum, magiſtrum [4] Thraſullum habuit, peritiam ejus hoc modo expertus.
21 Quoties ſuper negotio conſultaret, edita domus parte, ac liberti unius conſcientia utebatur, is [5] litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam ſaxis domus imminet) præibat eum cujus artem

INTERPRETATIO.

ad ſe, & variis colloquiis exploratum: tandem Græco ſermone in hunc modum affatus eſt; & tu Galba tandem aliquando delibabis principatum: ſic *tardam nec diuturnam* illi *dominationem præſagiens peritiâ Chaldæorum doctrinæ, cujus comparandæ ſpatium Rhodi, & doctorem Thraſullum habuit, & cujus ſcientiam hac ratione exploravit. Quoties de re* gravi Chaldæos ſeu Mathematicos *interrogaret, in ſublimem ædium partem ſe recipiebat, conſcio* tantum *uno liberto qui rudis litterarum, & viribus ingens, antecedebat illum, cujus ſcientiam pertentare Tiberius decreviſſet,*

NOTÆ.

noſtrum delibabis.) *Sed & Tiberius cùm comperiſſet, imperaturum eum, verum in senecta; vivat ſane ait, quando id ad nos nihil pertinet. Avo quoque ejus fulgur procuranti, cum exta de manibus aquila rapuiſſet, & in frugiferam quercum contuliſſet, ſummum, ſed ſerum imperium portendi familiæ reſponſum eſt.* Ibid. Sueton.

1. *Tum conſule.*] Teſte Sueton. 6. *Conſulatum per ſex menſes ordinarium geſſit.* Et Domitio patri Neronis in eo ſucceſſit ut & filio ejus in imperio, & Galbæ conſulatui ſucceſſit pater Othonis, veluti præſagium inſequentis caſus. Idem præſagium tribuit Suetonius Auguſto, & Tiberio, ſicque non pugnat cum Tacito.

2. *Pertentatum.*] Vertit Interpres Gallicus, quaſi ejus conſilia exploraret. Quod falſum, nam eadem arte ſua prævideràt Tiberius ſeram Galbæ dominationes, & nihil ad ſe pertinentem.

Pertentabat igitur tantum, quo ingenio eſſet, qua prudentia. An tantæ moli par eſſet futurus. Neque tum ulla conſilia habuit Galba, ac ne quidem de imperio, vel per ſomnium cogitabat. Itaque non id pertentabat Tiberius, quin immo illum admonebat potius de principatu olim. Adeo nihil ab eo metuebat, aut ſuſpectabat Cæſar.

3. *Chaldæorum.*] Chaldæa, vel Babylonia, provincia Aſſyriæ regionis. Hodie *Yerack*, vel *Hierack Arabi*, provincia regionis *Diarbeck*, in Turcico imperio Aſiatico *Tillemon.* vide notas lib. 1. cap. 27.

4. *Thraſullum*] Qui etiam de medicina libros compoſuiſſe videtur, laudante Plinio, plus uno loco. Pete fuſe hæc à Dione lib. LV. Lipſius.

6. *Litterarum ignarus*] Rudis ille omnium litterarum, etiam primorum elementorum. ſic intelligere non poterat, quid ageretur, de qua re conſulerentur Chaldæi, & Mathematici, qui haud dubie conſulebantur per figuras & verbis ambiguis, aut forte tantum ſcripto dabantur invicem conſultationes, ut ſolidius meditatæ.

Sicque ignarus legendi, ſcribendique nihil arcani intelligere valuit. Neque etiam quid prodere, neque etiam vel capere poterat, quid figuræ, quid poſitus, motus, aut ſpatia ſiderum quæ deſcribebantur.

experiri

experiri Tiberius ſtatuiſſet; & regredientem, ſi vanitatis aut [1] fraudum
ſuſpicio inceſſerat, in ſubjectum mare præcipitabat, [2] ne index arcani
exiſteret. Igitur Thraſullus iiſdem rupibus inductus, poſtquam per-
cunctantem commoverat, *imperium* ipſi, & futura ſollerter patefaciens;
interrogatur, *an ſuam quoque genitalem horam comperiſſet, quem tum an-
num, qualem diem haberet?* Ille poſitus ſiderum, ac ſpatia dimenſus,
hærere primo, dein paveſcere; & quantum introſpiceret, magis ac
magis trepidus admirationis & metus; poſtremò [3] exclamat, *ambiguum
ſibi ac prope ultimum diſcrimen inſtare.* Tum complexus eum Tiberius,
præſcium periculorum, & incolumem fore gratatur; quæque dixerat, ora-
culi vice accipiens, inter intimos amicorum tenet. Sed mihi hæc ac talia 22

INTERPRETATIO.

per invia & abrupta (nam rupibus inædificata illa ædes) & remeantem, ſi vanæ artis, aut doli ſuſpicio incidiſſet, in ſubjectum pelagus dejiciebat, ne ſecretum proderet. Itaque Thraſullus per eadem ſaxa introductus, ubi conſultantem admiratione *perculiſſet, principatum ipſi, eventuraq; ſagaciter aperiens: rogatur ipſe, an ſuam pariter natalem horam noſſet; quem tum* temporis *annum, & qualem diem ſortitus eſſet? Ille ſitus aſtrorum ac curſus perpendens, cunctari primo, diem metuere, & quantum inveſtigaret, magis ac magis pavidus, ſtupenſque ſimul, & metuens: Tandem erumpit in hæc voces:* anceps ſibi & prope extremum periculum imminere. *tum illum amplectens Tiberius, ipſi gratulatur, teſtaturque vere vatem illum, vere providum eſſe diſcriminum, & ſalvum fore: & quæcumque protulerat* Thraſullus, *ad inſtar oraculi, excipiens, eum arcta familiaritate complectitur. Sed cum hæc & ſimilia audio, in am-*

NOTÆ.

1. *Aut fraudem.*] Potuit eſſe fraus in arte ſeu doctrina, qua deciperet ſciendi magna & futura avidum; & præterea dolus ſubeſſe potuit in revelando arcana talium conſultationum. Neque enim ſine ſummo crimine, in ſalutem principis & imperii, his artibus inquirebatur. Quod paſſim conſtat apud Tacitum.

2. *Ne index arcani.*] Arcanum in eo erat quod conſultus eſſet doctor de imperio, & præterea arcanum majus, de eventu, quem promitterent aſtra conſultori.

3. *Exclamat ambiguum ſibi.*] Quaſi vero Thraſullus non videret ultro ſine ulla arte diſcrimen quo ſe implicuiſſet per illas rupes incedens, ac mari ſubjectum præcipitium, & robuſtum illum ſatellitem intuens qui præibat ipſum, & ſe à moroſo ſævoque & occultæ calliditatis principe huc inductum. In his circumſtantiis quis poſitus etiam ſine cœleſti doctrina non metuat? Sæpe miramur inania. Et tamen clariſſimus Thraſullum ea arte, & filium habuit non degenerem.

Exclamat.] Simile quid narrat Sueton. de Domitiano. 15. *Nulla tamen re perinde commotus eſt, quam reſponſo caſuque Aſcletarionis Mathematici. Hunc delatum, nec inficiantem jactaſſe ſe, quæ providiſſet ex arte, ſciſcitatus eſt, quis ipſum maneret exitus: & affirmantem, fore* ut brevi laceraretur à canibus, *interfici quidem ſine mora, ſed ad coarguendam temeritatem artis, ſepeliri quoque accuratiſſime imperavit. Quod cum fieret, evenit, ut repentina tempeſtate dejecto funere, ſemiuſtum cadaver diſcerperent canes; idque ei cœnanti à mimo Latino qui præteriens forte animadverterat, inter cæteras diei fabulas referretur.*

audienti, in incerto judicium eſt, [1] fatone res mortalium & neceſſitate immutabili, an forte volvantur. quippe ſapientiſſimos veterum, quique ſectam eorum æmulantur, diverſos repperies; ac multis inſitam opinionem, *non initia noſtri, non finem, non denique* [2] *homines diis curæ.* [3] *ideo creberrima & triſtia in bonos, læta apud deteriores eſſe.* Contra alij, [4] *fatum quidem congruere rebus* putant, *ſed non è vagis ſtellis, verum apud principia & nexus naturalium cauſſarum: ac tamen electionem vitæ* nobis relinquunt; *quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem. neque mala vel bona, quæ vulgus putet: multos qui conflictari adverſis videantur, beatos; ac pleroſque, quamquam magnas per opes, miſerrimos: ſi illi gravem fortunam conſtanter tolerent, hi proſpera inconſulte utantur.* [5] Cæterum plu-

INTERPRETATIO.

biguo hæret animus, an res humanæ regantur *fato & neceſſitate, ſeu lege aliqua ineluctabili, an caſu & fortuna vertantur: Quippe antiquos Philoſophos, & qui doctrinam eorum ſectantur,* in ea re *diſſentientes videbis, multiſque eam inditam* eſſe *perſuaſionem,* non principia noſtri, non exitum, nec demum mortales prorſus diis curæ eſſe ideoque frequentiſſimis etiam adverſis probos conflictari, proſpera apud pejores eſſe. *Alii contra;* fatum quidem regere res omnes exiſtimant; ſed non per ſidera errantia, verum per initia & vincula cauſſarum naturalium: & quæ tamen libertatem eligendi vitæ genus nobis concedunt: quam ubi ſemel elegeris, tum fixam firmamque ſeriem eſſe rerum, quæ impendent ac futuræ ſunt. neque proſpera eſſe vel adverſa illa quæ populus exiſtimet & pleroſque felices eſſe, qui improſperis exagitari putentur, ſi infeſtam illi ſævientemque fortunam firmiter ſuſtineant, & multos infeliciſſimos, licet immenſis divitiis adfluant; ſi ſecunda ac florente fortuna imprudenter utantur. Cæterum pleriſque hominum inſita penitus opinio non

NOTÆ.

1. *Fato ne res mortalium, & neceſſitate.*] Chryſippus apud Gellium 6. 2. *Fatum eſt ſempiterna quadam, & indeclinabilis ſeries rerum, & catena volvens ſemetipſa ſeſe, & implicans per æternos conſequentiæ ordines; ex quibus apta, connexaque eſt.*

2. *Homines diis curæ eſſe.*] Plin. 2. 7. *Irridendum vero agere curam rerum humanarum illud quidquid eſt ſummum. Anne tam triſti, atque multiplici miniſterio non pollui credamus, dubitemuſve?* Sed in tenebris hæc ethnici jactabant.

3. *Ideo creberrima.*] Intellige, quaſi ſcripſiſſet; & ideo creberrima triſtia in bonos, læta apud deteriores eſſe.

4. *Fatum quidem*] Alii ſentiunt, fatum quidem ita convenire, ſeu ſe accommodare rebus mortalium, ut non ex vago curſu ſtellarum, huc & illuc velut incerto motu oberrantium id pendeat, ſed ex principiis, & ex ſerie, ſeu ordine cauſarum naturalium, invicem cohærentium (ibi *principia, & cauſſæ* fere unum & idem ſunt) quæ cauſæ naturales nos ita nectunt, aut vinciunt, ut tamen nobis liberam vitæ electionem relinquant, quam tamen vitam ubi elegeris, jam certum inſtare ordinem eorum bonorum aut malorum, quæ tibi in vita contingere debent.

5. *Cæterum plurimis.*] Cæterum, quamvis fatum res mortalium non regat per vagas ſtellas. quamvis per principia, & nexus cauſarum cum ſuis effectibus, certus & immotus rerum ordo impendeat; attamen non eximitur pleriſque mortalium, hæc opinio; quin prima, ſeu cujuſque genitali hora, futura deſtinentur omnibus; quin

rimis mortalium [1] non eximitur, quin *primo cujuſque ortu ventura deſtinentur: ſed quædam ſecus quam dicta ſint cadere, fallaciis ignara* [2] *dicentium. ita corrumpi fidem artis, cujus clara documenta, & antiqua* [3] *ætas & noſtra tulerit.* Quippe à filio ejuſdem Thraſulli prædictum Neronis imperium [4] in tempore memorabitur, ne nunc incepto longius abierim.

INTERPRETATIO.

avellitur, quin prima cujuſque genitali hora, futura & *imminentia* diſponantur: ſed nonnulla accidere aliter, quam prædicta ſint, fraude hominum, qui ignota docent; ſic labefactari fidem ſcientiæ, cujus manifeſta exempla, ac ſpecimina, & priſca ætas & noſtra exhibuerit. *Nam Neronis principatum à filio ejuſdem Thraſulli præmonitum eſſe ſuo loco tradetur, ne nunc à propoſito longius abſceſſerim. Iiſdem*

NOTÆ.

& prædici etiam poſſint; quacunque arte id fiat.

Sive regant aſtra vitam, ſive tantum ſequantur cauſas, aut ſint ipſa inter cauſas, aut connexa cum cauſſis, & ſimul indicent effectus. Quocumque modo, tamen deſtinantur res, præſciunturque à peritiſſimis Mathematicis. Sic imperium Tiberio prædixit Thraſullus, ſic Neroni ejuſdem Thraſulli filius, qui, ut puto, & prædixit Agrippinæ, imperaturum filium, & occiſurum matrem.

1. *Non eximitur.*] Ideſt, non obſtant hæc, quin pleriſque mortalium ventura futuraq; deſtinentur, genitali hora.

2. *Dicentium.*] Hoc loco intelligit præcipue Mathematicos qui ventura præſciunt. Attamen aliter quam per Chaldæos & Mathematicos imperium prædici potuit. Per varia oſtenta, per aquilas, per aves alias, per arbores: ſic gallina Liviæ; ſic Lauretum Cæſarum oſtentum fuit: ſic arbor Veſpaſiani quæ proſtrata ſurrexit, & duravit uſque ad finem Domitiani. Per ipſos *haruſpices* qui talia oſtenta interpretabantur.

Etiam per *Metopoſcopos* Sueton. in Tito 2. de Britannico. *Quo quidem tempore aiunt, Metopoſcopum à Narciſſo Claudii liberto adhibitum, ut Britannicum inſpiceret, conſtantiſſime affirmaſſe, illum quidem nullo modo, cæterum Titum, qui tunc prope adſtabat, utique imperaturum.*

Per carmina vetuſta, per ſacerdotes, per vates fœminas, per oracula, per ſortes, per ſomnia, per ipſa miracula: quid dicam: toto cœlo, totiſque fatis monſtrantibus principem, imo ipſo conſenſu orbis, fama & opinione omnium mortalium, velut adflante numine. Reputa quid etiamnum agant Chaldæi, ſeu Magi apud Perſarum Reges hodieque florentes.

3. *Antiqua ætas & noſtra.*] Imperiū prædixere Auguſto Mathematici apud Apolloniam, & Agrippæ potentiam, & Tiberio Thraſullus, idem Thraſullus & Cajo Cæſari, Sulla Mathematicus necem eidem Cajo. Principatū nemo Claudio prædixit. *in occulto habuit* fortuna talem dominum.

Filius Thraſulli Neroni principatum portendit, Auguſtus ipſe & Tiberius Galbæ, Seleucus Mathematicus Othoni apud Sueton. 4. Prædicta Vitellio ambigua multa & formidoloſa, inter quæ & imperium, quo nihil gravius, aut exitiabilius ei obtingere potuit.

Sueton. 3. *Genituram ejus prædictam à Mathematicis ita parentes exhorruerunt, ut magnopere ſemper contenderit pater, ne qua ei provincia vivo ſe committeretur, &c. interque iſtos Catta mulier vaticinabatur, cui velut oraculo acquieſcebat.* Veſpaſiano Seleucus, teſte Tacito, vel ut habet Sueton. 6. *Vnus ex nobilibus captivis Ioſephus, cum conjiceretur in vincula, conſtantiſſime aſſeveravit fore, ut ab eodem brevi ſolveretur, verum jam Imperatore.* hoc vocabant, *geneſim imperatoriam habere.*

4. *In tempore memorabitur.*] Non eſt

25 Iiſdem conſulibus [1] Aſinii Galli mors vulgatur, quem [2] egeſtate cibi peremptum haud dubium; ſponte, vel neceſſitate, incertum habebatur. Conſultuſque Cæſar, *an ſepeliri ſineret*, [3] non erubuit permittere, ultroque incuſare *caſus*, *qui reum abſtuliſſent antequam coram convinceretur.* ſcilicet [4] medio triennio defuerat tempus ſubeundi judicium conſulari ſeni, [5] tot conſularium parenti. [6] Druſus deinde extinguitur, cum ſe miſerandis alimentis, [7] mandendo è cubili [8] tomento nonum ad diem detinuiſſet. [9] Tradidere quidam, deſcriptum fuiſſe Macroni, ſi arma

INTERPRETATIO.

coſſ. crebreſcit in vulgus mors Aſinij Galli, quem inedia cibi confectum eſſe certo conſtabat; an ultro, an invitum, in ambiguo erat. Cum interrogatus eſſet Tiberius, an eum condi tumulo permitteret, id concedere non puduit, ultroque increpare fata, quæ ſontem rapuiſſent, priuſquam palam coargueretur. *Nimirum* toto *interpoſito triennio, haud fuerat ſpatium, quo conſularis ſenex, & tot conſularium pater convinci apud judices poſſ.t. Poſtea Druſus moritur, cum teterrimis cibis*, nempe, *rodendo tomento lecti, per novem dies vitam toleraſſet. Nonnulli memoravere, mandatum fuiſſe Macro-*

NOTÆ.

in libris qui ſuperſunt id vaticinium, ne in Suetonio quidem. *Lipſius.* Hoc dixerat in fine Neronis, quod opus periit. Aliquid Dio, ubi de nece Agrippinæ, ſed vatem non nominat.

1. *Aſinii Galli mors.*] Quem eodem die & convivam Tiberii fuiſſe, & eo ſubornante damnatum narrat Dio. lib. LVIII. in actis anni DCCXXCII. eſt ille qui filius Pollionis Aſinii librum edidit, quo patrem Ciceroni comparavit: cui reſcripſit Imperator Claudius. Suetonius in ejus vita, & Plinius in Epiſtolis. Agellius lib XVII. cap. I. Euſebius in Chronicis notat, *Aſinium Gallum diris ſuppliciis mactatum, anno ante Titi Livii mortem.* Lipſius.

2. *Egeſtate cibi peremptum,*] Anno uno ante T. Livij mortem. Euſebius. Græcus Poeta ait: λίμῳ δ' ἔχθιστον θανεῖν. *Muretus.*

3 *Non erubuit permittere.*] Debuit erubeſcere quod talia rogaretur, quod talia permitteret in viro clariſſimo, conſulari & conſularium principe, ac patre, qui magis ſuſpectus, aut ſuperbus ut in bona cauſſa, quam reus fuit, qui mortuus eſt, antequam reus perageretur: quod non leve argumentum innocentiæ fuit illius, & qui differretur in mortem; forte tamen ut diu moreretur: quæ nova Tiberii ſævitia fuit.

4. *Medio triennio.*] Id eſt, à tempore accuſationis ad mortem.

5. *Tot conſularium parenti.*] Plures enim filios habuit, qui conſules. Vide ad finem libri tertii ſupra. *Lipſ.*

6. *Druſus deinde exſtinguitur.*] Ita capit interpres Gallicus, ut cauſam mortis Druſi tribuat huic rumori, qui *incedebat, fore ut nurui, ac nepoti* (Druſo) *conciliaretur* Tiberius. Sed *ſævitiam quam pœnitentiam maluit* ille. Unde exitium Druſi. *Quin & invectus in defunctum, &c.* Et Agrippinam ipſam ſtatim occidit.

7. *Mandendo è cubili tomento.*] Stramine ſcilicet, ſive paluſtribus arundinibus, quibus culcitæ vilium hominum infarciebantur. *Pichena.*

8. *Tomento.*] Varro de lingua Latina 4. *Poſteaquam tranſierunt ad culcitas, quod in ea ſagum, aut tomentum, aliudve calcabant, ab inculcando culcita dicta: ac quicquid inſternebant, à ſternendo ſtragulum appellabant.*

9. *Tradidere quidam.*] Deſcribit mortem Druſi, & obiter memorat, præſcriptum fuiſſe Macroni, illum vinculis eximere, & populo imponere, ſi arma moveret Sejanus: attamen quia

ab Sejano tentarentur, [1] extractum cuſtodia juvenem, (nam in palatio attinebatur) ducem populo imponere. [2] mox quia rumor incedebat, *fore ut nurui ac nepoti conciliaretur Cæſar*: ſævitiam, quam pœnitentiam maluit. Quin & invectus in defunctum., [3] *probra corporis, exi-* 24
tiabilem in ſuos, infenſum Reipublicæ animum objecit: *recitarique factorum dictorumque ejus deſcripta per dies* juſſit. quo non aliud atrocius viſum: adſtitiſſe tot per annos, qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent; & potuiſſe avum audire, legere, in publicum promere, vix fides; niſi quod Actii centurionis, & Didymi liberti epiſtolæ, ſervorum nomina præferebant, ut quis egredientem cubiculo Druſum pulſaverat, exterruerat. etiam ſua verba centurio ſævitiæ plena, tamquam egregium, voceſque deficientis adjecerat, quis primo alienationem mentis ſimulans, quaſi per dementiam, funeſta Tiberio; mox ubi

INTERPRETATIO.

ni, ſi Sejanus arma auderet; liberatum carcere juvenem (*nam in regia tenebatur*) ducem multitudini exhibere. *dein quia crebreſcebat fama, fore ut ſibi reconciliaret nurum & nepotem Cæſar, crudelitatem clementiæ ac pœnitentiæ prætulit. Quin & inſectatus mortuum, exprobravit ei vitia naturæ ſeu dehoneſtamenta corporis*, ac perniciosum in ſuos, infeſtumq; Reipub. ingenium: *legique præcepit factorum dictorumque ejus diurna commentaria. quo non aliud immanius exhibitum eſt: adſediſſe per tot annos, qui ſpectarent faciem; ſuſpiria, ſecretos etiam queſtus illius adnotarent; & potuiſſe avum talia audire, legere, in vulgus edere vix credibile* erat; *niſi quod literis Actij centurionis, & Didymi liberti inſcripta legebantur vocabula ſervorum, ut quis exeuntem cubiculo Druſum verberaverat*, aut *metu abſterruerat. Addiderat etiam centurio dicta ſua, plena immanitatis, ut* quid *præclarum & eximium, verbaque ultima expirantis* juvenis adjiciebat. *quibus primo diminutam & emotam ſibi mentem fingens* Druſus, *veluti per inſaniam, dira & exitiabilia Tiberio optabat: deinde ubi ſpem*

NOTÆ.

interfecto Sejano, ut pote infenſiſſimo Germanici, & ejus familiæ hoſte, fama increbuerat fore, ut Tiberius tandem nurui ac nepoti (Druſo) conciliaretur, ſævitiam maluit.

Quare mox occidit Druſum, negatis alimentis, & mortuo etiam vitia corporis exprobravit, ideòque & Agrippinæ necem ſtatim conjunxit. Unde infert alibi Tacitus, ſævitiam Tiberii non ex Sejano ortam, cum poſt ipſum, continuata ſit, imò & aucta.

1. *Extractum cuſtodia.*] Sueton. lib. 65. *Sic quoque diffidens, tumultumque metuens, Druſum nepotem, quem vinculis adhuc Romæ continebat, ſolvi, ſi res poſceret, ducemque conſtitui præceperat. Aptatis etiam navibus ad quaſcumque legiones meditabatur fugam, ſpeculabundus ex altiſſima rupe identidem ſigna, quæ ne nuntii morarentur, tolli procul; ut quidque foret actum, mandaverat.*

2. *Mox quia.*] τὸ *mox*; non debet explicari per *ſtatim*. Namque ſecundo poſt cladem Sejani anno, videtur extinctus Druſus, ut patet ex ſequentibus: quod addit *præſcriptum* fuiſſe *Macroni*, &c. hoc obiter annotat Tacitus, & ut innuat, quo loco teneretur Druſus.

Extinguitur.] Anno Romæ 786. Chriſti 33. vide notas cap. 19. ſupra. *Tillemon.*

3. *Probra corporis.*] Potuit dici, quod olim Auguſtus de Tiberio, quem excuſare tentabat, *naturæ eſſe vitia, non animi*, apud

exſpes vitæ fuit, meditatas, compoſitaſque [1] diras imprecabatur: *ut quemadmodum [2] nurum; filiumque fratris, & nepotes, domumque omnem cædibus complevisſet; ita pœnas nomini generique majorum, & poſteris exſolveret.* [4] Obturbabant quidem patres, [5] ſpecie deteſtandi: ſed penetrabat pavor, & admiratio, callidum olim & tegendis ſceleribus obſcurum, huc confidentiæ veniſſe, ut tamquam dimotis parietibus oſtenderet nepotem ſub verbere centurionis, inter ſervorum ictus, extrema vitæ

INTERPRETATIO.

omnem ſalutis abjecit, cogitatas, præceptaſque animo imprecationes effundebat, ut ſicuti nurum *Agrippinam*, & filium fratris *Germanicum*, nepoteſque, & omnem familiam cruore, & exitiis adflixiſſet: ita ſupplicia lueret debita genti, nominique majorum, ac poſteris. *Obſtrepebant quidem ſenatores, quaſi abominarentur* verba illa Druſi: *ſed in rabat animos metus, ac ſtupor, cum viderent, vafrum olim, & occultandis flagitiis ſecretum Tiberium, eo impudentiæ proceſſiſſe, ut velut aperto limine & clauſtris penatum amotis, oſtentaret nepotem ſub vite & flagello centurionis, & inter ſervilia verbera, fruſtrà*

NOTÆ.

Sueton. lib. 68. Sic pater Galbæ principis, cùm appeteretur à fœmina, *inſtanti ipſi vitium corporis; ſecretò poſita veſte detexit, ne quaſi ignaram fallere videretur.* Sueton. Galba 3.

Sic Galba princeps habuit etiam vitium aliquod ejuſmodi: *Excreverat etiam in dexteriore latere ejus caro, propendebatque adeo, ut ægre faſcia ſubſtringeretur.*

Probra.] Intelligunt deformitatem aliquam corporis, ſive appareret illa, ſive etiam occulta foret, ut fieri potuit. Et nullum flagitium Druſi auditum, niſi ferocia aliqua ingenii in matrem, quaſi faveret illa magis Neroni vetuſtiſſimo filio.

Quod ingenitum filiis & nepotibus M. Agrippæ, Poſthumo, ipſi Agrippinæ Germanici, & Cajo Cæſari, qui impetum, & ἀθαρσ‐ίαν ſuam laudabat; quod & his omnibus exitio fuit.

Probra corporis.] Id eſt vitia, ſeu dehoneſtamenta corporis naturalia, non flagitia.

1. *Diras.*] Nonius. *Dirum eſt triſte & infeſtum, & quaſi deorum ira immiſſum, &c. Virg. 4. Vltriceſque ſedent in limine diræ.*

2. *Nurum.*] τὸ *complevisſet* proprie tantum referri poſſit ad ea, *domumque omnem.* Sed pro genio Taciti debet vis illius & ſignificatus extendi ad *nurum filiumque fratris & nepotes*, quos omnes velut una ſtrage & occidione interemerat Tiberius.

3. *Filium fratris & nepotes.*] Totam ſcenam deſcribit Suetonius Tib. 54. *Deſtitutus morte liberorum, maximos natu de Germanici filiis Neronem & Druſum P. C. commendavit* &c. *Sed ut comperit, ineunte anno pro eorum quoque ſalute vota ſuſcepta: egit cum ſenatu, non debere talia præmia tribui, niſi expertis & ætate provectis: atque ex eo patefacta interiore animi ſui nota, omnium criminationibus obnoxios reddidit: variaque fraude inductos, ut concitarentur ad convitia, & concitati perderentur, accuſavit per litteras, amariſſime congeſtis etiam probris, & judicatos hoſtes fame necavit.*

4. *Obturbabant.*] Sic Sueton. Claud. 46. *Quamquam abominantibus qui audiebant*, cum nempe diceret ſe *acceſſiſſe ad finem mortalitatis.*

5. *Specie deteſtandi.*] Non Tiberium aut ſævitiam illius, neque enim id palam auſi eſſent Patres, ſed in ſpeciem ſimulabant deteſtari ſe imprecationes, quas in Cæſarem effudit Druſus, cum vitæ exſpes fuit.

alimenta fruſtra orantem. Nondum is dolor exoleverat; [1] cum de Agrippina auditum, quam interfecto Sejano ſpe ſuſtentatam provixiſſe reor; & poſtquam nihil de ſævitia remittebatur, voluntate exſtinctam: niſi ſi negatis alimentis, adſimulatus eſt finis, qui videretur ſponte ſumptus. Enimvero Tiberius fœdiſſimis criminationibus exarſit, *impudicitiam arguens, & Aſinium Gallum adulterum, ejuſque morte ad tædium vitæ compulſam.* Sed Agrippina [2] æqui impatiens, dominandi avida, virilibus curis, feminarum vitia exuerat. [3] *Eodem die defunctam quo biennio ante Sejanus pœnas luiſſet, memoriæque id prodendum* addidit Cæſar: [4] jactavitque *quod non* [5] *laqueo ſtrangulata, neque in Gemonias pro-* 25

INTERPRETATIO.

rogitantem cibos ultimos quibus vitam toleraret. Nondum mœror ille deſierat, cum de Agrippina nuntiatum eſt, quam oppreſſo Sejano ſupervixiſſe, ſpe ſe aliquatenus *ſuſtinentem, puto. At ubi nihil de atrocitate relaxabatur, ſponte mortem ſumpſiſſe: niſi ſi ſubtractis cibis adumbrata mors eſt, quæ putaretur ultro quæſita. Quippe Tiberius turpiſſimis probris invectus eſt*, feminæ libidinem *incuſans*, & Aſinium Gallum corruptorem, eoque extincto, vitam præ tædio ipſam exhorruiſſe. *Sed Agrippina æqui intolerans, & imperandi cupida, virilibus ſtudiis, femineas cupidines ſpreverat. Addidit Cæſar*, eodem die extinctam eſſe, quo, biennio ante de Sejano ſupplicium ſumptum eſſet.; *adjecitque* id memoria dignum, tradendumque poſteris: *imputavit etiam, celebravitque*, quod non laqueo eliſæ fauces eſſent, neque ipſa in Gemonias unco tracta foret: *Propter*

NOTÆ.

1. *Cum de Agrippina.*] Sueton. Tib. 53. *Noviſſime calumniatus, modo ad ſtatuam Auguſti, modo ad exercitus confugere velle, Pandateriam relegavit: convitiantique oculum per centurionem verberibus excuſſit. Rurſus mori inedia deſtinanti per vim ore deducto infulciri cibum juſſit. Sed & perſeverantem, atque ita abſumptam crimino ſiſſime inſectatus eſt, cum diem quoque natalem ejus inter nefaſtos referendum cenſuiſſet.*

2. *Æqui impatiens.*] Sic alibi *tolerandi neſcia*, quaſi diceret *obſequii impatiens*, dominandi avida, ut ipſi alibi exprobravit Tiberius Græco verſu. Si non dominaris filiola, injuriam te accipere exiſtimas. Sueton. Tib. 53.

Æqui impatiens.] Id eſt, *pluſquam civilia agitabat*, nec abs re, ut quæ eſſet neptis, & filia Auguſti, uxor Germanici Cæſaris, materque Cæſarum, ſeu Germanicorum. non intra populi aut civium modum ſe continebat femina, alioquin ingenio ferox, ſuperba & ſervitii impatiens ipſa dominationem, ut ſibi ac majoribus debitam ardenter cupiebat, nixa virtute, nobilitate, totque filiis Cæſaribus.

3. *Eodem die.*] Sic multa ſæpe eveniunt caſu fortuito, quaſi ſapientia aliqua ordinante. Plut. lib. 8. Sympoſ. *Non male jam de fortuna pronuntiavit, eam cum à ſapientia differat plurimum, permulta hujus operum ſimilia facere. Mentio etiam facta eſt hujus rei, quod Alexander Magnus, & Diogenes Cynicus ille, una eademque die è vivis exceſſerunt. Convenit quoque, regem Attalum ſuis in natalitiis diem ſuum obiiſſe. Pompejum magnum alii ſuo natali, alii pridie ejus, periiſſe apud Ægyptum aiebant.*

4. *Iactavitque, quod non laqueo ſtrangulata, &c.*] Suetonius 53. *Imputavit etiam quod non laqueo, &c.*

Id verbum *imputare* ſciant tirunculi, apud illius temporis ſcriptores, præſertim Tacitum, Senecam, Suetonium, Plinium, plerumque accipi, pro beneficii loco adſcribere, ſive ut Terentius loquitur, poſtulare, aliquid gratiæ apponi ſibi.

5. *Laqueo.*] Sueton. Tib. 53. *Imputavit*

jecta foret. [1] Actæ ob id grates, decretumque *ut* [2] *quinto decimo Kal. Novembris utriuſque necis die, per omnes annos*; [3] *donum Iovi ſacraretur.*
26 Haud multo poſt [4] Coccejus Nerva continuus principis, omnis divini humanique juris ſciens, integro ſtatu, corpore inlæſo, moriendi conſilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum; [5] adſidere, cauſas requirere, addere preces, fateri poſtremo, [6] *grave conſcientiæ, grave famæ ſuæ, ſi proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret.* averſatus ſermonem Nerva, abſtinentiam cibi conjunxit Ferebant ignari cogitationum ejus, quanto propius mala Reipub. viſeret, ira, & metu;

INTERPRETATIO.

id gratiæ relata ſunt principi, ſtatutumque, ut quinto decimo Cal. Novembris, utriuſque mortis die, quotannis donum Iovi dicaretur. *Haud multis interjectis diebus, Coccejus Nerva aſſiduus ac perpetuus* comes *Cæſaris, omnium divinarum humanarumque legum peritus, ſtatu incolumi, corpore illibato, vita concedere ſtatuit. Quod ubi Cæſari compertum* fuit, *frequens adeſſe, cauſas poſtulare, adjicere preces, teſtari demum*, triſte & adverſum conſcientiæ, infeſtum exiſtimationi ſuæ fore; ſi intimus familiarium, [7] nullis moriendi cauſſis vitam averſaretur. *Aſpernatus alloquium Nerva, inediam continuavit. Vulgabant ſcientes cogitationum illius*, cum quanto propius Reipub. calamitates inſpiceret, tanto magis decorum exitum op-

NOTÆ.

etiam, quod non laqueo ſtrangulatam in Gemonias abjecerit &c.

Laqueo.] Hoc genus mortis maxime exhorrebant veteres; quia carcer, carnifex, laqueus, unci, & laqueo vexatæ fauces, ac ſcalæ Gemoniæ imminebant & tota infamia; & hinc exterriti quidam, venenum in ipſa curia hauſere, alij approperavere ſibi mortem, abruptis venis.

1. *Acta ob id grates.*] Non diis, ut putabat vir eruditus, ſed principi, ob clementiam ſcilicet, quod non laqueo ſtrangulari Agrippinam, nec in Gemonias projici juſſiſſet.

Clariſſime id Suetonius Tib. 53. *Imputavit etiam quod non laqueo ſtrangulatam in Gemonias abjecerit, proque tali clementia decretum interponi paſſus eſt, quo ſibi gratiæ agerentur.* Freinshemius.

2. *Quintodecimo Cal.*] Die ſexto decimo menſis Octobris.

3. *Domum Iovi.*] Hoc ludibrium, idq; exitiabile habuerunt illa tempora, ut quoties clade & cæde aliqua inſigni adflictaretur Reſpub. toties grates dominanti, & dona diis ſacrarentur. Iam à Auguſto graſſabatur ea adulatio, teſte Dione lib. 53. *Omnis ſenatus damnari Cornelium judicio, & exſilio pelli, confiſcari opes ipſius, & tribui Auguſto, & ſacra fieri, & gratias dijs agi ab ipſis Patribus decreverat.*

4. *Coccejus Nerva.*] Cauſam mortis cognoſces ex Dione. *Muretus.*

Nerva continuus principis.] Celeber juris auctor, de quo Pomponius: *Hic etiam Nerva Cæſari familiariſſimus fuit.* Conſul fuit cum Vibio Rufino anno DCCLXXV. *Lipſius.*

Nerva.] Dio 58. *Nervaque conſuetudinem Tiberii præterea non ferens, cauſa alia, tum quod à Cæſare latas leges de contractibus is renovaturus erat, velut occaſiones anguſtæ fidei & multorum tumultuum præbituras, multum hortante Tiberio, ut animum ſuum explicaret, nullo dato reſponſo, vitam abſtinentia finivit. qua re motus Tiberius rem fœnerariam temperavit.*

5. *Adſidere.*] Horatius. *Quod ſi quis caſus lecto te affixit, habes qui adſideat fomenta paret*, &c,

6. *Grave conſcientiæ.*] Conſcientia eſt quod ſcit intra ſe unus quiſpiam, aut

dum

dum integer, [1] dum intentatus, honeſtum finem [2] voluiſſe. Cæterum Agrippinæ pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim Cn. Piſoni; & [3] palam [4] læta morte Germanici, cum Piſo caderet, [5] precibus Auguſtæ, nec minus inimicitiis Agrippinæ defenſa erat. ut odium, & gratia deſiere; jus valuit. petitaque criminibus haud ignotis, ſua manu, ſera magis quam immerita ſupplicia perſolvit. Tot luctibus 27
funeſta civitate, pars mæroris fuit, quod [6] Julia Druſi filia, quondam

INTERPRETATIO.

taſſe, dolore & formidine, dum incolumis, dum intactus atque inviolatus eſſet. *Porro Agrippinæ exitium, (quod vix inveniat fidem) Plancinam* ſimul *abripuit. Vxor olim* ipſa *Cn. Piſonis. & aperte gaudium promſerat de nece Germanici, & cum Piſo ſubverteretur, protecta fuerat precibus* Liviæ *Auguſtæ, nec minus odiis Agrippinæ. Vbi offenſio & favor exolevere: jus polluit. & poſtulata criminibus haud incognitis*, tandem *ſua dextra, tardas magis quam immeritas pœnas luit. Tot funeribus oppleta mæſtaque civitate, pars doloris fuit*, quod Iulia Druſo Tiberij filio ge-

NOTÆ.

cum altero. id *grave* eſſe conſcientiæ illius propria ſuſpicione eſſe potuit, quamvis nullius culpæ ſibi conſcius eſſet; *grave* & famæ ſuæ, ſuſpicionibus vulgi, quaſi cauſſam tali morti dediſſet. Nam atrox fama in omnia facta principum; etiam & male conſulta imputantur ipſis, de quibus ſæpe nunquam cogitarunt. ſæpe etiam & fortuita.

1. *Dum intentatus.*] Dum illaceſſitus accuſatoribus, delatoribuſque; dum à ſævitia principis inviolatus, & intactus voluiſſe fuit.

2. *Voluiſſe*] Anno Romæ conditæ 786. Chriſti 33. vide notas cap. 19. *Tillemonius.*

3. *Palam.*] Nonius: *Lætari & gaudere diſtant: ait Cic. Tuſc. lib. 4. Atque ut confidere decet, timere non decet, ſic quidem gaudere decet, lætari non decet*, &c. *Gaudium in ſapiente & in rebus bonis ſemper eſt, lætitia etiam in malis, & turpibus rebus eſſe poteſt.*

4. *Læta morte.*] Satis amplum & grave crimen exultaſſe de exitio Cæſaris, ut patet de iſto equite Rom. qui ſupra in Druſi mortem compoſuerat verſus, quaſi ſic optaſſet illam, & lætaretur.

5. *Precibus.*] Eo curatius intendit preces Auguſta, eo vehementius intentiuſque ſervavit Plancinam, quo magis infeſtam ſciebat Agrippinam, & Plancinæ & ſibi.

6 *Iulia Druſi filia.*] *Druſi* qui filius fuerat Tiberij.

Iulia.] Liviæ, ſeu Iuliæ plures in hac hiſtoria. *Livia* Auguſta etiam *Iulia* dicta eſt, poſt adoptionem Auguſti. *Livia* ſeu *Livilla* filia Druſi majoris qui Tiberii frater, hæc ſoror Germanici & Claudij, nupſit Druſo Tiberij filio; & corrupta ad ſtuprum & veneficium à Sejano, cui mox promiſſa erat, qua ſpe deceptus ille dein & occiſus eſt.

Livia, ſeu *Livilla* filia Germanici, quæ & *Iulia* etiam Suetonio Claud. 29. ut Livia Auguſta. *Iuliaſque, alteram Druſi, alteram Germanici filiam, crimine incerto, nec defenſione ulla data, occidit.* Hanc *Iuliam* enixa erat Agrippina apud Leſbum, cum eſſet in Oriente. Hanc antea vocaverat *Livillam* Suetonius Calig. 7.

Iulia.] Filia Druſi, qui Tiberio genitus Hæc primum nupſit Neroni vetuſtiſſimo filio Germanici, dein eo extincto, denupſit in domum Rubellii Blandi, unde ortus Plautius ille, qui Neronis ſcelere occiſus eſt in Oriente. Et ipſa occiſa eſt à Claudio, dolo Meſſallinæ.

Druſi filia.] Druſi nempe junioris, qui Tiberij filius. Tres Druſi inſignes, nempe Druſus frater Tiberij, Antoniæ minoris maritus, Druſus filius Tiberij. & Druſus Germanico genitus, qui à Tiberio occiſus eſt.

[1] Neronis uxor, [2] denupſit in domum Rubellii Blandi, [3] cujus avum Tiburtem equitem Romanum plerique meminerant. Extremo anni [4] mors Ælii Lamiæ funere cenſorio celebrata, qui adminiſtrandæ [5] Suriæ imagine tandem exſolutus, urbi præfuerat. genus illi decorum, vivida ſenectus; & non permiſſa provincia dignationem addiderat. Exin [6] Flacco Pomponio Syriæ proprætore [7] defuncto, recitantur Cæſaris litteræ, quîs incuſabat *egregium quemque, & regendis exercitibus idoneum, abnuere id munus: ſeque ea neceſſitudine ad preces cogi, per quas conſularium aliqui capeſſere provincias adigerentur*: oblitus [8] Arruntium, ne in Hiſpaniam pergeret, decimum jam annum attineri. Obiit eodem anno & Manius Lepidus, de cujus moderatione, atque ſapientia in prioribus libris ſa-

INTERPRETATIO.

nita, olim Neroni nupta, degeneri matrimonio tranſiit in familiam Rubellii Blandi, cujus avum Tiburtem equitem Rom. fuiſſe plerique adhuc recordabantur. *Sub exitum anni mors Ælii Lamiæ, exequiis cenſoriis frequentata eſt. is regendæ Syriæ ſimulacro tandem exemptus. Urbi præfectus fuerat. Stirps atque origo illi honeſta, vigens ſenectus; & non conceſſa provincia, novum decus ipſi adjecerat. Deinde Flacco Pomponio proprætore Syriæ extincto, legitur epiſtola principis*, qua arguebat optimum quemque, & regendis legionibus parem, id muneris recuſare: & ſe ea neceſſitate ad preces adigi, per quas nonnulli conſularium ſuſcipere provincias compellerentur. *Haud ſatis memor, Arruntium jam à decem annis præpediri, ne in Hiſpaniam proficiſceretur. Eodem anno deceſſit etiam Manius Lepidus, de cujus modeſtia, prudentiaque in ſuperiori volumine ſatis memoravi: neque clari-*

NOTÆ.

1 *Neronis uxor.*] Qui Germanici filius natu major.

2. *Denupſit.*] Extra cognationem ſuam nupſit. *Mur.* Imo quia in ignobilem domum tranſiit.

3. *Cujus avum Tiburtem.*] At pater ejus tamen conſularis, de quo l. III. *Solus Lepido e conſularibus Rubellius Blandus adſenſit.* Conſul ſuffectus fuit anno DCCLXXI.

Tiburtem.] Tibur, urbs Latinorum populorum ad Anienem fluvium, in Latio provincia, hodie *Tivoli*, urbs Campaniæ Romanæ, ad fluvium *Teverone*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

4. *Mors Ælii Lamiæ*] Dio. *Piſonem præfectum urbis mortuum ſepultura publica honoravit Tiberius, & Lucium Lamiam pro ipſo delegit, quem olim Syriæ impoſitum Romæ tamen retinuit.*

5. *Suriæ imagine*] Si qui ſuſpectati ob virtutis, nobilitatiſve famam, non mittebantur in provinciam cui præfecti erant Attamen veluti decus, ſeu ſpeciem honoris habebant, adminiſtrabantque licet abſentes provinciam per ſuos legatos.

Etiam *ſalarium* accipiebant à principe, velut ituri, & quaſi ſolatium *non permiſſæ provinciæ.* Tacitus paſſim, & in vita Agricolæ.

6. *Flacco Pomponio.*] De eodem Suetonius cap. XLII. Tib. *Poſtea princeps in ipſa publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco, & L. Piſone, noctem continuumque biduum epulando potandoque conſumpſit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam urbis confeſtim detulit.*

7. *Defuncto.*] Non provincia, ſed vita; præfectos provinciarum non mutavit fere Tiberius, niſi morte.

8. *Arruntium attineri.*] Huc reſpexit Suetonius Tib. 41. *Regreſſus in inſulam* (Capreas) *Reipub. quidem curam uſque adeo abjecit, ut* &c. *Hiſpaniam & Syriam*

tis conlocavi. neque nobilitas diutius demonſtranda eſt. quippe Æmilium genus fecundum bonorum civium, & qui eadem familia corruptis moribus, inluſtri tamen fortuna egere. [1] Paullo Fabio, L. Vitellio Coſſ. 28
poſt longum ſæculorum ambitum, [2] avis Phœnix in [3] Ægyptum venit; præbuitque materiem doctiſſimis [4] indigenarum, & Græcorum, multa

INTERPRETATIO.

tudo illius fuſius oſtendenda eſt: nam Æmilia gens ferax egregiorum civium, & qui ex eadem ſtirpe, flagitioſis moribus fuerunt, *inſignes tamen opibus vitam egère. Paullo Fabio, L. Vitellio Coſſ. poſt immenſam ætatum ſeriem, ales Phœnix in Ægyptum advolavit; deditque occaſionem peritiſſimis, Ægyptiorum & Græcorum, dicendi*

NOTÆ.

per aliquot annos ſine conſularibus legatis habuerit.

Huc etiam ſpectabat idem Sueton. Tib. 63 *Vnum & alterum conſulares oblatis provinciis, non auſus à ſe dimittere, uſque adeo detinuit, donec ſucceſſores poſt aliquot annos præſentibus daret, quum interim manente officii titulo, etiam delegaret plurima: aſſidueque illi per legatos & adjutores ſuos exſequenda curarent.*

Sed iſta diſciplina remiſſa nocuit Reipub. quod innuit Sueton. Tib. 41. Reipub. curam ita abjecit, ut *Gallias à Germanis vaſtari neglexerit, magno dedecore imperii, nec minori diſcrimine.* Dum nempe arma ipſis legatis non permittit. aut ipſi legati magis metuunt principem quam hoſtem. Vide etiam Sueton. Galba 6.

1. *Paullo Fabio L. Vitellio Coſſ.*] Dio, Solinus, Plinius, biennio poſterius veniſſe eum volunt, Q. Plautio, Sex. Papinio Coſſ. Vereor ut ſtare ſententia Taciti poſſit, contra tot teſtes.

Nota autem ex Dione hos ipſos Conſules poſt celebrata decennalia Tiberii pœna adfectos, quod tacuit noſter. Ex quo non vane dixerim, narrationi huic annali deeſſe quædam. Non enim Conſulum ſupplicium certe omiſiſſet. *Lipſius.*

Paullo Fabio, L. Vitellio conſ.] Dio lib. 58. biennio ſerius Sex. Papinio, Q. Plautio Coſſ. Idem Solinus & Plinius. Ego Tacitum in re fabuloſa non ita curioſum fuiſſe arbitror, falſum autem eſt, quod Lipſius ex Dione notat, hos conſules ſupplicio affectos eſſe.

Non tacuiſſet hoc Tacitus, Dio fuſius explicaſſet: conſtatque hunc Vitellium, Auli, qui imperavit, patrem, Caligulæ, & Claudii temporibus, ſuperſtitem fuiſſe Vide Sueton. in Vitellio: & hic ipſe Vitellius, poſtea præfuit Syriæ, ut infra dicetur. *Muretus.*

2. *Avis Phœnix.*] Multa & præclara de hac ave exſtant apud veteres. Herodot. in Euterpe, Martial lib. 5.

> *Qualiter Aſſyrios revocant incendia nidos,*
> *Vna decem quoties ſæcula vixit avis.*

Lactantius:

> *Quæ poſtquam vitæ jam mille peregerit annos.*

Vide Plinium 10, 2. Melam lib. 3. Solinum cap. 46. Ovidium 15. Metamorph. Philoſtrat. lib. 3. de vita Apollonii. Ambroſ. lib. 5. hexamer. cap. 23.

Phœnix.] Anno Romæ conditæ 787. Chriſti 34. Vide notas cap. 19. ſupra *Tillemonius.*

3. *Ægyptum.*] Ægyptus, regio Africæ ad mare Mediterraneum & Rubrum. hodie nomen antiquum retinet apud Europæos, ab indigenis Coptis ſeu veris Ægyptiis dicitur *Maſſr*, à Turcis *Miſſir* & à Iudæis *Eretz Miſraim.* paret ſummo Turcarum imperatori. ex Relatione Vanſleb &c. *Tillemon.*

4. *Indigenarum.*] Ægyptii nempe, forte & cæteri Aſiatici tranſmarinique ſapientiæ doctores.

ſuper eo miraculo diſſerendi. de quibus congruunt, & plura ambigua, ſed cognitu non abſurda, promere libet. Sacrum ſoli id animal, [1] & ore ac diſtinctu pinnarum à cæteris avibus diverſum, conſentiunt qui formam ejus definiere. De numero annorum varia traduntur, maxime vulgatum, [2] quingentorum ſpatium. ſunt qui adſeverent, [3] mille quadringentos ſexaginta unum interjici; [4] prioreſque alites Seſoſtride primum, poſt Amaſide dominantibus, [5] dein Ptolemæo, qui ex [6] Macedo-

INTERPRETATIO.

plurima de hoc *prodigio. Places ea tradere, de quibus* inter ſe *conveniunt, & ſimul pleraque incerta, attamen ſcita non indigna.* Dicatam Soli volucrem illam; & capite, ac varietate pennarum, à cæteris alitibus diverſam eſſe, conſenſu tradunt, *qui ſpeciem ejus deſcripſere. De ætate ejus & quandiu vivat, diverſa memorantur, ut plurimum ſentiunt*, quingentos eam annos durare: *ſunt qui affirment annos* mille quadringentos & ſexaginta unum, inter natalem ultimamque diem alitis interponi. *Adjungunt etiam illi*, antiquiorem alitem veniſſe primum, regnante Seſoſtride, dein Amaſide, poſtea Ptolemæo, qui Macedonum tertius im-

NOTÆ.

1. *Et ore, ac diſtinctu.*] Haud mutem. nam os ei etiam eximium, *criſtis faciem caputque* (ait Plinius) *plumeo apice cohoneſtantibus.* Lipſ.

2. *Quingentorum ſpatium.*] Eò illud Senecæ ad Lucilium Epiſt. XLII. *Phœnix ſemel anno quingenteſimo naſcitur.* At vero Philoſtrato lib. 3. Apollonii: *Annos* DC. *vixit Phœnix*, & apud Plinium lib. 10, 2. DCIX. vel ut alii legunt DCLX. *Vertranius.*

3. *Mille quadringentos ſexaginta unum interiici.*] Nimis exacta ſupputatio. corruptum puto illud *unum*, & fortaſſe reſtituendum *annos*, niſi potius credendum ſit, majus latere vulnus, ac præeunte Mureto legendum, *mille quadringentos ſexaginta, unum in terris.*

Nam veriſimile eſt, hoc etiam addidiſſe Tacitum, unum tantum in terris Phœnicem, ut Plinius 10, 2. *unum in toto orbe.* Sed cum de tempore ſolum hic agatur, alienum fortaſſe videri poterit, de Phœnicis unitate. *Pich.* Fruſtra reponant hic, *unum in terris.* nam de ætate Phœnicis hic tantum agitur.

Recte *unum.* Mille quadringenti ſexaginta unus anni, numerus eſt anni magni canicularis apud Ægyptios. Cenſorino de anno magno Ægyptiorum: *eoque fit ut anno milleſimo quadringenteſimo primo ad idem revolvatur principium.*

Hæc magna periodus annorum Ægyptiorum, qua caniculæ ortus, à quo annum ſuum auſpicabantur, ad idem principium revolvebatur.

Firmicus pro anno maximo accepit, quem ſolis & lunæ & quinque planetarum orbes conficiunt, cum ad idem ſignum omnes referuntur, unde profecti fuerant.

Ita enim in præfatione operis ſcribit: *Quantis etiam converſionibus major ille, quem ferunt, perficeretur annus, qui quinque has ſtellas, lunam etiam ac ſolem locis ſuis originibuſque reſtituit, qui mille quadringentorum, & ſexaginta, & unius anni circuitu terminaretur.* Salmaſius.

4. *Prioreſque alites.*] Cave interpreteris in plurali. Sic de re unica & nobiliſſima loqui amat Tacitus. Sic ſolem *deos* vocat infra. Et unica in toto orbe, & tota natura Phœnix apparet, ut ſol unicus eſt. Nec ſub unius principis dominatione, videri plures tales *alites* potuerunt.

5. *Dein Ptolemæo.*] Hic fuit Ptolemæus Evergetes.

6. *Macedonibus.*] Macedonia, provincia Græciæ regionis, ad mare Ægæum &

nibus tertius regnavit, in civitatem cui [1] Heliopolis nomen, advolaviſſe, multo cæterarum volucrum comitatu, novam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obſcura: inter Ptolemæum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. unde nonnulli falſum hunc phœnicem, neque Arabum è terris credidere, nihilque uſurpaviſſe ex his quæ vetus memoria firmavit. confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, ſuis in terris ſtruere nidum, eique vim genitalem adfundere, ex qua fetum oriri; & primam adulto curam ſepeliendi patris, neque id temere, ſed [2] ſublato murrhæ pondere, [3] tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui ſit, [4] ſubire patrium corpus,

INTERPRETATIO.

peravit, *viſamque* in urbe, quæ vocatur Heliopolis, ſtipatam plurimo cæterarum alitum agmine, inuſitatam formam contemplantium. *Sed certe vetuſtas incerta & occulta: inter Ptolemæum, ac Tiberium: vix ducenti quinquaginta anni fluxerunt. unde quidam exiſtimavere*, fictitium iſtum phœnicem; neque advolaſſe è regionibus Arabum, nihilque factitaſſe eorum, quæ priſcis monumentis prodita ſunt. Namque exacto ſuæ ætatis ſpatio, ubi mors inſtat, ſuis in regionibus ædificare nidum, eique virtutem ſeminalem adflare, ex qua pullus naſcitur; & poſtquam adolevit, primum ſtudium eſſe ipſi, ſtruendi rogum patri; neque id fortuito aut inconſulto, ſed ſublato myrrhæ faſciculo, exploratąq; per immenſum tractum via, ubi ſufficit ponderi, ubi ſufficit volatui, attollere

NOTÆ.

Adriaticum. hodie *Macedoine*, & pars major *Albania* provinciæ, in Turcico imperio Europæo *Tillemonius.*

1. *Heliopolis.*] Vrbs Heliopolites Nomi, in Auguſtanica Secunda Ægypti inferioris provincia. hodie *Matarea* villa, ad Orientem Cairi urbs, in Egypto hodierna, ſub Turcis. *Tillemonius.*

2. *Sublato murrha pondere.*] Ferendo onus, quod tamen neceſſarium fuit ſtruendo rogo paterno, ſenſim aſſueſcit ponderi & itineri, ut tandem ſubire *patrium* corpus valeat, ſufficiatque viæ ſimul & oneri.

3. *Tentatoque per longum iter.*] Id eſt cum prius tentaverit: ſic ſæpe hiſtorici loquuntur. Saluſtius, Livius, & Tacitus.

4. *Subire patrium corpus.*] Impropric loquitur Tacitus. Nam ea demum onera ſubeuntur, quæ imponuntur, dorſo vel capite, vel humeris geſtantur Virg. *Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit.*

At phœnix rogum ſuum in pilæ formam conglobatum pedibus defert, non dorſo cui rei ineptum verbum eſt *ſubire*. Scribendum puto: *Subicere patrium corpus*. Et ſi attendis, verum fateberis.

In myrrhæ pondere certo, vires ſuas experitur phœnix pullus. ubi videt, parem ſe eſſe illi oneri ferundo, exenterat illud ovum è murrha factum, & in locum excavatum ſubjicit cineres patrios, qui nihil ad illud pondus addunt, in quo vires ſuas primò expertus eſt. nam quod è myrrhæ ovo extractum eſt compenſat pondus corporis quod ſubjicitur.

Sic autem Herodotus: *Solet vero ſic deferre primum mirrha ovum, fingit, quantum ferre poteſt, poſtea vero tentat ferendo onus: ubi vero expertus eſt, exenterat ovum, & patrem in ipſo componit*, &c. Vide reliqua. legendum etiam in Tacito: *inque ſolis aram perferre, neque adolere.* Non ut quidam legunt *atque adolere.* neque enim adolet ibi in ara, aut accendit cineres, & rogum patrium,

inque [1] ſolis aram perferre, atque [2] adolere. [3] Hæc incerta & fabuloſis aucta. Cæterum aſpici aliquando in Ægypto eam volucrem, non
29 ambigitur. At Romæ cæde continua Pomponius Labeo, [4] quem præfuiſſe Mœſiæ retuli, per abruptas venas ſanguinem effudit; æmulataque eſt conjunx Paxea. nam promptas ejuſmodi mortes, metus carnificis faciebat: & quia damnati, publicatis bonis, [5] ſepultura prohibe-

INTERPRETATIO.

humeris corpus paternum, & in ſolis aram evehere, atque incendere. *Hæc dubia & fabularum inanibus in majus compoſita* ſunt. *Cæterum ſpectari quandoque eam alitem in Ægypto non dubitatur. Sed in urbe cædibus perpetuis Pomponius Labeo, quem impoſitum fuiſſe Mœſiæ memoravi, per abſciſſas venas cruorem emiſit, &* illum *imitata eſt uxor Paxea. Quippe formido tortoris accelerabat ejuſmodi neces; & quia damnati, opibus publice venditis & confiſcatis, ſepultura arcebantur: illorum*

NOTÆ.

ſed hic relinquit ac conſecrat. *Salmaſius.*

1. *Aram ſolis.*] Ignota nobis illa *ara ſolis*, niſi forte ædificata ſit apud eamdem urbem Heliopolim à rege Mithra, qui primus mortalium, obeliſcos erexit, ac ſoli dicavit.

Ara ſolis.] Quia ſoli dicata erat, ut & ipſa urbs. eam aram extenſis alis ad ſolem incendebat phœnix: *ara* dicta olim *Aſa*, quod eſſet proprie *foculus* qui manu portabatur, ut *ignitabulum*, ἐσχάρα. Forte fuit urbs, templum & *ara ſolis* eodem loco.

2. *Adolere.*] Subit patrium corpus, & ad ſolis aram perfert, ut in illa ara ſolis id adolere poſſit. fruſtra, *neque adolere*, ſic inepte loqueretur. Tac Neq; hæc fabula ad Herodoti formam exigenda.

3. *Hæc incerta.*] Ut quæ mendaciis & fabularum inanibus figmentis ſimilia ſint, Plin. lib. 7. 48. ubi de longinquitate vitæ. *Heſiodus*, &c *Cornici 9. noſtras attribuit ætates, quadruplum ejus, corvis, id triplicatum, corvis.. Et reliqua fabuloſius in Phœnice ac Nymphis.*

4. *Quem præfuiſſe Mœſiæ.*]. Et Macedoniæ. Dio utrique *Myſiæ*, octo autem annos ibi fuerat.

Mœſiæ.] Mœſia, aut Myſia, provincia, vel pars Illyrici orientis. hodie hic ſunt partes provinciarum *Dalmatiæ, Albaniæ, Serviæ, & Bulgariæ*, ſub Turcico imperio Europæo, magna ex parte. *Tillemonius.*

5. *Sepultura prohibebantur.*] Sepultura luctuque adfinium prohiberi, niſi magnorum ſcelerum damnatos (puta parricidii, per duellionis; itemque ſuſpendioſos) non moris apud priſcos. Invaluit ſub Tyrannis.

Ideoque quaſi novum, in Tiberii ſævitia Sueton. notat cap. 61. *Interdictum, ne capite damnatos propinqui lugerent.* itemque: *Nemo punitorum non in Gemonias abjectus, uncoque tractus.* Qui autem tracti, Tiberis eis ſepultura.

Idem in publicatione bonorum fuit. quæ apud antiquos in crimine perduellionis, & hoſtilitatis tantum exercita, & fortaſſe parricidis. ita Sp. Melii *bona contacta pretiis regni mercandi, vendere atque in publicum redigere quæſtores juſſi:* ait Livius. ita Ciceronis damnati à Clodio, M. Lepidi, à ſenatu publica facta, quia ſecutus Antonii ſectam. Primus publicationem ad omnia crimina (publica intelligo) traxit Cæſar, qui. ut Suetonins ait. *Pœnas facinorum auxit: & cum locupletes, eo facilius ſcelere ſe obligarent, quod integris patrimoniis exſulabant: parricidas, (ut Cicero ſcribit) bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.*

Tenuit ea lex ſub Auguſto; qui tamen, cum multis divitibus vel dimidia pars,

bantur: eorum [1] qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora, [2] manebant te-

INTERPRETATIO.

qui mortem occupabant, corpora ſepeliebantur: valebant ſuprema tabulæ, hoc fuit præ-

NOTÆ.

nimiæ eſſent opes, & in ipſo exſilio cauſa luxus; ſanxit ut iis omnibus quibus aqua & igni interdictum (id eſt juriſconſultorum verbo, deportatis) non plus poſſidere liceret quingentis millibus nummum. Dio LVI.

Intenditque iterum ſævitiam eam Tiberius lata lege, qua, interdictis aqua & igni, adempta omnis teſtamenti factio. Idem Dio LVII.

Quam legem interpretans Caius l. 8. Qui teſt. fac. poſſunt: *Si cui aqua & igni interdictum ſit*, inquit, *ejus nec illud teſtamentum valet, quod ante fecerit, nec id quod poſtea. Bona quoque quæ tunc habuit, cum damnaretur, publicabuntur.* Lipſius.

1. *Qui de ſe ſtatuiſſent.*] Non mirum. quia ne damnati quidem illi, nec peracti rei. Dio hæc omnia exprimere voluit, in actis anni DCCLXXXIV. *Omnium corpora projiciebantur in forum, dein & in fluvium trahebantur, nempe ut liberi illorum hæreditatem non exciperent.* Sic intelligendus Dio. Ideo enim abjecta corpora tractaque, ne liberi ſuccedere in bona poſſent, quæ jam publica, ut pote damnatorum palam, punitorumque. Bona ergo manebant, ſi quis prævenisſet damnationem, & teſtamenta rata erant.

Sed quid in præmiis accuſatorum? nihilo ſecius dari ſolere, oſtendit Taciti locus ſupra, lib. 4. *Et quia Cornutus ſua manu ceciderat, actum de præmiis accuſatorum abolendis, ſi quis majeſtatis poſtulatus, ante perfectum judicium ſe ipſe vita privaviſſet. ibaturque in eam ſententiam, ni durius contraque morem ſuum palam pro accuſatoribus Cæſar, irritas leges, & Remp. in præcipiti conqueſtus eſſet. Sic delatores genus hominum publico exitio repertum, per præmia eliciebantur.*

Dari non ſolere, innuit Seneca in narranda Cremutii morte, quæ ſub hoc Tiberii tempus. *Cognito conſilio ejus*, inquit, *publica voluptas erat, quod è faucibus avidiſſimorum luporum eriperetur præda. Accuſatores adeunt Conſulum tribunalia, queruntur Cordum mori, ut interpellarent, quod coëgerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæſtione, an morte rei prohiberentur.* Nec ſatis ſcio quomodo in concordiam reducam eos locos. Sub Claudio & Nerone forte aliud fuerit: & Senecam deceperit mos ſui ævi. *Lipſius.*

2. *Manebant teſtamenta.*] Et tamen nihil incertius ea re apud Tacitum ipſum. Nam antea lib. 4. *Palam pro accuſatoribus Cæſar*, &c. Et ſi *teſtamenta manebant*, ubi præda delatorum? an fruſtrabantur hiantes ſinus? Imo fructum ſceleris atrociter efflagitabant, & *per præmia eliciebantur delatores* inquit. Tac.

Certe hic nulla difficultas, quando quidem nondum delatores invaſerant Labeonem, ut patet ex his Taciti verbis: *Cæſar &c. diſſeruit morem fuiſſe majoribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo.*

Unde patet tantum ei renuntiatam eſſe amicitiam à Cæſare, & nondum ab ullis accuſatoribus correptum Labeonem, ſtatim mortem occupaſſe, ut teſtamentum maneret, corpus humaretur *pretium feſtinandi.*

Puto, illorum qui accuſati fuerant, ut infra Scaurus Mamercus, & qui tamen damnationem anteibant, opes liberis manebant, ita tamen ut quarta pars in præmium accuſatorum cederet. At bona illorum qui accuſati ſimul & damnati fuerant, publicabantur; ita ut pars fiſco, pars accuſatoribus cederet; & horum etiam corpora ſepultura prohibebantur.

ſtamenta, [1] pretium feſtinandi. Sed Cæſar miſſis ad ſenatum litteris, diſſeruit, *morem fuiſſe majoribus, quotiens dirimerent* [2] *amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere: id ſe repetiviſſe in Labeone. atque illum quia male adminiſtratæ provinciæ, aliorumque criminum urgebatur, culpam invidia velaviſſe; fruſtra conterrita uxore, quam* [3] *etſi nocentem, periculi tamen expertem fuiſſe.* [4] Mamercus dein Scaurus rurſum poſtulatur, inſignis nobilitate & orandis cauſſis, vita probroſus. nihil hunc amicitia Sejani, ſed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui eaſdem artes occultius exercebat; detuleratque [5] argumentum

INTERPRETATIO.

mium properandi. Sed Tiberius, compoſitis ad Patres epiſtolis, ſcribebat: in uſu fuiſſe apud veteres, quoties amicitiam alicui renunciarent, prohibere illum penatibus, eumque finem gratiæ ſtatuere: id ſe renovaſſe in Labeone. atque illum, quia male geſtæ provinciæ, aliorumque flagitiorum reus premebatur, crimen odio & livore occultaviſſe; perperam ac temere perculſa conſternataque ipſius conjuge, quam & ſi non culpa immunem, tamen diſcrimine carituram fuiſſe. *Exin Mamercus Scaurus iterum accuſatur, inluſtris claritudine ſtirpis, & facundia, vita ſceleroſus. Nihil hunc perculit Sejani gratia, ſed inimicitia Macronis, perinde pollens in perniciem; & qui eaſdem fraudes callidius uſurpabat; objeceratque argumentum*

NOTÆ.

1. *Pretium feſtinandi.*] Idem pretium feſtinandi haud dubie occupavit infra 38. Fulcinius Trio, qui licet accuſatus, tamen teſtamentum condidit: *ingruentis accuſatores haud perpeſſus, ſupremis tabulis multa & atrocia in Macronem, ac præcipuos libertorum Cæſaris compoſuit.*

Sic Vibulenus Agrippa eques Rom. feſtinare voluit, cum *in ipſa curia depromptum ſinu venenum hauſit*, nempe ut damnationem anteiret, & ſic forte accuſatores eluderet, exemplo Labeonis.

Galba & duo Blaſi nondum ab accuſatoribus laceſſiti, *voluntario exitu cecidere, Galba triſtibus Cæſaris litteris, provinciam ſortiri prohibitus.* Blæſi, quia deſtinata ipſis ſacerdotia, in alios contulerat Tiberius.

Et hoc *ſignum mortis intellexere* ſic nempe, ut ſpem mortemq; & fiſci, delatorumque ſinus hiantes eluderent, ſic & Cremutius Cordus apud Senecam canes *fruſtratur hiantes.*

2. *Amicitias.*] Renuntiabant amicitiæ, vel infœlicium, vel infenſorum. Sic Amaſis Rex olim præſumens animo Polycratis ruinam, ex ſucceſſu continuo fœlicitatis, ut minus doleret, miſit, qui ſodalitati, & amicitiæ renuntiaret.

Amicitias.] Privatim, & etiam publice, legatos ad Perſem Macedonum regem, nempe ad amicitiam renuntiandam à ſenatu populoque Rom. miſſos, tradit Livius lib. 42. Sic & *hoſpitium renuntiatum* docet Cicero lib. 3. in Verrem.

3. *Et ſi nocentem.*] Vertit clariſſ. Harlæus, *& ſi nocens fuiſſet.* Non dubitat Tac. de mulieris culpa in perſona Tiberii. dicit igitur clare, fuiſſe ream, & quamvis ream, tamen à periculo eam exempturum fuiſſe, pronuntiat Tiberius.

4. *Mamercus Scaurus.*] Male hic à Dione, Μάρκος. De probroſa ejus vita, lege Senecam l. IV. de benef. cap. XXXI. aut potius non lege impuritatem hominis & ἄῤῥητον μῦσος. Notat eum brevi ſtigmate Tertullianus de Pallio: *Dabo catharcticum impuritati Scauri, & alea Curii, & vinolentia Antonii.* Lipſius.

5. *Argumentum tragœdiæ.*] Cui nomen Atreus fuit. Verſus qui in Tiberium flecti videbatur, ex Euripide.

tragœdiæ à Scauro ſcriptæ, additis verſibus qui in Tiberium flecterentur. Verum, ab Servilio & Cornelio accuſatoribus, *adulterium Liviæ*, 2 *magorum ſacra* objectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Æmiliis, damnationem anteit; hortante Sexitia uxore, quæ incitamentum mortis, & particeps fuit. Ac tamen accuſatores, ſi facultas incideret, pœnis adficiebantur: ut Servilius Corneliuſque perdito Scauro famoſi, quia pecuniam à Vario Ligure omittendæ delationis ceperant, in inſulas, interdicto igni atque aqua demoti ſunt. & Abudius Rufo 3 functus ædilitate, dum Lentulo Gætulico, sub quo 4 legioni præfuerat, pericu-

INTERPRETATIO.

tragœdia à Scauro compoſita, adjectis carminibus quæ velut adverſus Tiberium dicta intelligerentur. Verum Servilius, & Cornelius delatores objiciebant illi ſtuprum Livillæ, & immolationes nefandas. *Scaurus, ut priſcos Æmilios decuit, judicium antevertit, incitante Sexitia conjuge, quæ hortatrix necis,* ſimul *& comes fuit. Attamen delatores, cum ſe dabat occaſio, pœnas luebant: ut Servilius, & Cornelius ſubverſo Scauro infames, quia pecuniam acceperant à Vario Ligure, ut accuſationem deſererent, igni & aqua prohibiti, & in inſulas deportati ſunt. & Abudius Rufo, qui ædilitatem geſſerat, dum Lentulum Gætulicum, ſub quo legionem curaverat,*

NOTÆ.

τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν. *Hoc eſt dominantium imperitiam tolerandam eſſe.* Adi Dionem. *Lipſius.*

Tragœdia.] Sueton. Tib. 61. *Omne crimen pro capitali receptum, etiam paucorum ſimpliciumque verborum. Objectum eſt poëtæ, quod in tragœdia Agamemnonem probris laceſſiſſet,* &c. Sic etiam Caius Suet. 27. *Atellanæ poëtam ob ambigui joci verſiculum, mediæ Amphitheatri arenæ igni cremavit.* Contra Veſpaſianus apud Suet. 13. *Amicorum libertatem, cauſſidicorum figuras, ac philoſophorum contumaciam leniſſime tulit.* Tales figuras vocant, *obliqua dicta*, σχήματα, ὑπονοίας, ὑπογραφὰς quas princeps ſæpe & facile ἀντιμυκτηρίζει & linguam lanceâ facile ulciſcitur. Sic Domitianus *occidit Helvidium filium, quod quaſi ſcenico exodio ſub perſona Paridis & Oenones, divortium ſuum cum uxore taxaſſet.*

1. *Ab Servilio, & Cornelio.*] Cornelio fuit cognomen Thuſci. Seneca pater Suaſoria 11. *Thuſcus ille qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia exſtincta eſt, majeſtatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenii.* Lipſius.

2. *Magorum ſacra.*] Fiebant quædam immolationes nefandæ & quaſi myſteria diis inferis admodum deteſtabilia & impia, quibus inquirebant in caput & ſalutem principis, quibus diis ipſis & manibus devovebant animas hominum quos perditos vellent. Sic de Germanico Tac. ſupra. male vertunt vernacule, *des Mages.*

Nam id genus hominum apud Orientem ſapientia & bonis artibus præditum. neque diis inferis operabantur, ſed ex naturalibus cauſis futura præmonebant. Hic *ſacrificia magica* intelligi debent, quæ prorſus nefaria & abominanda etiam apud Ethnicos cenſebantur.

3. *Functus ædilitate.*] Ædilis, mox tamen præfuerat legioni legatus, quod prætoriæ dignitatis fuit, ad quam tamen nondum evectus erat; ſed decus illud, ut & conſulatum per malas delationum artes aſſequi properabat. Sed malum in caput recidit. ſenatu motus eſt & omni dignitate ſpoliatus. hoc meruit.

4. *Legioni præfuerat.*] Curabat Gætulicus legiones in ſuperiori Germania, harum legionum unius legatus fuit Abudius ille accuſator.

lum faceſſit, *quod is Sejani filium generum deſtinaſſet*, ultro damnatur, atque urbe exigitur. [1] Gætulicus ea tempeſtate [2] ſuperioris Germaniæ legiones curabat, mirumque amorem adſecutus erat, effuſæ clementiæ, modicus ſeveritate, & [3] proximo quoque exercitui [4] per L. Apronium ſocerum non ingratus. unde fama conſtans, auſum mittere ad Cæſarem litteras, *Adfinitatem ſibi cum Sejano haud ſponte, ſed conſilio Tiberii cœptam: perinde ſe quam Tiberium falli potuiſſe. neque errorem eundem illi ſine fraude, aliis exitio habendum. ſibi fidem integram, & , ſi nullis inſidiis peteretur, manſuram: ſucceſſorem non aliter quam [5] indicium mortis accepturum.*

INTERPRETATIO.

criminibus appetit, quod is Sejani filio ſocerum ſe deſtinaſſet, ipſemet punitur, & civitate ejicitur. Gætulicus eo tempore ſuperioris Germaniæ legionibus præerat, & omnium animos ſibi mire conciliarat, pronus utcummaxime in clementiam, & ſeveritate temperans, & propinquis etiam legionibus inferioris Germaniæ *haud inviſus* erat, *ob L. Apronium ſocerum* ſuum. *Unde certus rumor invaluit, auſum* ipſum *componere litteras ad Tiberium*, neceſſitudinem ſibi cum Sejano, non voluntate *ſua*, ſed auctore Tiberio, inceptam; juxta ſe, ac principem, decipi potuiſſe: neque culpam eandem illi ſine noxa eſſe, aliis in perniciem verti debere. Sibi obſequium perpetuum & immotum, &, ſi nulla fraus ſibi pararetur, in officio duraturum, ſucceſſorem non ſecus ac ſignum exitii ac necis recepturum. paciſceren-

NOTÆ.

Sub quo legioni præfuerat.] In Germania inferiori erat exercitus, quandoque quatuor legionum, in ſuperiori par vis militum, & auxilia pari robore. quilibet exercitus habuit ſuum legatum qui univerſis copiis in ſua quiſque provincia præeſſet, at quælibet legio habuit ſpecialem legatum, cujus generis fuit iſte *Ligur*.

Aliquando etiam dux fuit, qui ſummæ rei præeſſet, nempe utrique exercitui & utrique Germaniæ, ſic Druſus, ſic Tiberius & mox Germanicus præfuere ſub Auguſto. Sed Tiberius poſt Germanicum, tantam uni homini poteſtatem committere non auſus eſt.

1. *Gætulicus.*] Vocabula ſumere à debellatis gentibus raro licuit ævo principum. Attamen Sueton. de Claudio 24. *Gabinio Secundo Chaucis gente Germanica ſuperatis, Chaucius cognomen uſurpare conceſſit.*

2. *Superioris Germaniæ.*] Germania Superior, provincia Belgicæ regionis ad Rhenum fluvium, in Gallia. hic nunc ſunt Diœceſes Archiepiſcopatûs Moguntini vulgò *Mayence*, & Epiſcopatuum VVormacienſis *VVormbs*, Spirenſis *Spire*, & Argentoratenſis *Strasbourg*; vel *Alſatia* ferè omnis, pars orientalior Lotharingiæ *Lorraine*, &c. pars major *Palatinatûs Rheni*, parſque Electoratus Moguntini *Mayence*, &c. In circulis Rheni Superioris & Inferioris. *Tillemont*

3. *Proximo quoque.*] Intellige, *proximo etiam exercitui*, nempe aliis legionibus Rom. quæ in inferiori Germania per caſtra caſtellaque diſpoſitæ erant.

4. *Per L. Apronium.*] Velleius ait, fuiſſe *participem operum Iulii Poſtumi viri conſularis, & Dalmatiæ præpoſiti: & in illa militia eos, quos conſequutus eſt honores meruiſſe excellenti virtute:* Socer fuit Cn. Lentuli Gætulici filij *clari ſane ingenii & adoleſcentis ad omnium virtutum exempla geniti*; ut refert idem Velleius, triumphalia obtinuit in Germania, dein fuit conſul cum Caio principe.

5. *Indicium mortis.*] Videtur *indicium mortis* pro indicta morte, vel indictione mortis dixiſſe. *Gronovius.*

rum. firmarent velut fœdus , quo princeps cæterarum rerum potiretur, ipſe provinciam retineret. Hæc mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quod unus omnium Sejani [1] adfinium incolumis, multaque gratia manſit: reputante Tiberio publicum ſibi odium, extremam ætatem, magiſque fama quam vi, ſtare res ſuas. [2] C. Ceſtio, M. Servilio Coss. [3] nobiles 31
Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. Is [4] metu Germanici fidus Romanis, æquabilis in ſuos, mox ſuperbiam in nos, ſævitiam in populares ſumpſit; fretus bellis, quæ ſecunda adverſum circumjectas nationes exercuerat, & [5] ſenectutem Tiberii ut inermem deſpiciens:

INTERPRETATIO.

tur, inter ſe quaſi fœdus, quo Cæſar aliarum rerum imperium obtineret, ipſe Germaniam ſuam haberet. *Id tametſi inſolens videatur, ex eo tamen fidem habebat, quod ſolus ille omnium Sejani propinquorum intentatus & illæſus, plurimaque auctoritate floruit: conſiderante Tiberio, publicam ſibi invidiam offenſionemque, & exactam fere ætatem, magiſque opinione & existimatione hominum, quam vi dominationis opes ſuas niti. C. Ceſtio, M. Servilio Coſſ. primores Parthi Romam advenere, inſcio rege Artabano. Is timore Germanici fidem retinuerat in Romanos, æquitatem in ſuos; dein adrogantiam in nos, immanitatem in ſuos uſurpavit, elatus fidenſque bellis, quæ proſpere geſſerat adverſus finitimas gentes, & ſpernens ſenectam Tiberii, velut*

NOTÆ.

Indicium mortis.] Id eſt *ſignum mortis* quaſi mori ſic juberetur, ſic infra Blæſi, qui ſacerdotio privati, *quod ſignum mortis intellexere.* Quamvis præciſe mori non juberentur, tamen id ſic interpretabantur.

Indicium mortis.] Vertunt *imperium mortis*, ſed præciſe mors non imperabatur, ſed indicabatur ſeu demonſtrabatur, quaſi neceſſaria, ob offenſionem principis. erat ſignum mortis, ſeu vitæ relinquendæ indicium, non imperium.

Si amicitia, ſi domo Cæſaris interdicerentur proceres illi, vitam velut exoſam inviſamque horrebant, & mortem ſibi indictam, ac velut tacito juſſu imperatam ſibi intelligebant, ſic interpretabantur. Quis talium vivere optet invito aut infeſto dominante? & diſtingue ſedulo inter *indicatam* mortem & *indictam.* indicta mors & imperata idem eſt; at non ſic de indicata aut *indicio* mortis dici poteſt.

1. *Adfinium.*] Nondum re ipſa Sejani adfinis Gætulicus, ſed tantum ſpe, deſtinatione, forte pacto & promiſſis. talia feſtinantur etiam ante ætatem. Nondum nubilis erat Sejani filia cum periit.

2. *C. Ceſtio M. Servilio.*] Anno Romæ conditæ 788. Chriſti 35. Vide notas cap. 28. *Tillemon.*

3. *Nobiles Parthi.*] Nobilitas apud Tac. ſæpius intelligitur de ſanguine regio. Attamen hic locum habere non putem. Neque enim veriſimile eſt, principes ipſos regiæ ſtirpis, legatos veniſſe, niſi forte ex materno genere ortos.

Parthi.] Populi Parthiæ. vide notas lib. 2. cap. 1. Tom. 1. p. 164.

4. *Metu Germanici.*] Germanicus Artaxiæ regium diadema impoſuerat.

5. *Senectutem Tiberii ut inermem.*] Hoc eſt liberis carentem. alias enim in ſenectute, non magis inermis erat Tiberius, quam ætate adhuc vigente: quamvis enim ipſe bellis inhabilis eſſet, tamen perinde conſiliis ſupereſſe poterat

Sed de liberis accipiendum eſſe, oſtendit etiam Galbæ oratio ad Piſonem H. 1. 16. *Audita adoptione deſinam videri ſenex.* Egregie huc facit Pſalmus 126. in

avidusque [1] Armeniæ, cui defuncto [2] rege Artaxia, Arſacem liberorum ſuorum veterrimum impoſuit, [3] addita contumelia, & miſſis qui [4] *gazam* [5] *à Vonone relictam in* [6] *Syria* [7] *Ciliciaque* repoſcerent, ſimul *veteres* [8] *Perſarum*

INTERPRETATIO.

imbellem, & inhians Armeniæ, cui, exſtincto rege Artaxia, præfecit Arſacem filiorum ſuorum natu maximum, adjecto convitio, & miſſis qui repeterent theſaurum quem Vonones reliquerat in Syria, & Cilicia; atque etiam priſcos fi-

NOTÆ.

quo liberi comparantur *ſagittis in manu viri fortis.* Freinshemius.

Per *inermem* intellige imbellem. Nam Tiberius ſenex fama priore nitebatur, non re ipſa. libidinibus emollitus bella dedidicerat. malis artibus utebatur potius, nec armis vincebat. habebat exercitus, legiones validas, nec proprie inermis, ſed imbellis ejus ſenecta fuit.

1. *Armenia*] Armenia Major, regio Aſiæ, verſus Pontum Euxinum & mare Caſpium. hodie pars major *Turcomania* ſub imperio Turcarum Aſiatico, & pars quædam provinciarum *Iran* & *Scirvvan* ſub Rege Perſiæ. Apud multos nomen antiquum etiam retinet, & vocatur *Armenie* & *Ermenik* ex Chartis Sanſonis &c. *Tillemonius.*

2 *Rege Artaxia.*] Qui antea *Zeno* vocabatur, regis Pontici Polemonis filius ſup. lib. 2.

3. *Addita contumelia.*] Sueton. Tib. 66. *Quin & Artabani Parthorum regis laceratus eſt literis, parricidia & cædes & ignaviam & luxuriam objicientis, monentiſque ut voluntaria morte, maximo juſtiſſimoque civium odio quam primum ſatisfaceret.*

4. *Gazam.*] Sueton. Tib. 49. *Sed & Vononem regem Parthorum, qui pulſus à ſuis, quaſi in fidem populi Rom. cum ingenti gaza Antiochiam ſe receperat, ſpoliatum perfidia & occiſum*, conſtat.

5. *A Vonone.*] Filio Phraatis, ſupra.

6. *Syria.*] Regio Aſiæ ad mare Syriacum partem maris Mediterranei, hodie *Syrie* vel *Sourie* & *Sorſtan*, regio imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

In Syria.] Nempe Antiochiæ manſerat; hinc odio Piſonis & poſtulante rege Parthorum amotus erat Pompeiopolim in Cilicia. haud procul hinc ſpecie venandi cum fugere conaretur, occiſus eſt ab evocato Remmio, & gazam ibi reliquit, quam invaſit talium avidus Tiberius, ideoque & occidit, ſi credimus Suetonio.

Nec talia negligunt dominantes, ut patet de annulo, quem ex Bithinia ad Trajanum miſit Plinius, quia nempe ferret imaginem regis Parthici, & quam leve id præ gaza Vononis.

7. *Cilicia.*] Provincia Aſiæ minoris peninſulæ in latere Meridionali. hodie pars *Caramania* provinciæ, vel pars præfecturæ *Cypri* inſulæ, in parte Meridionali Natoliæ regionis, ſub Turcico imperio Aſiatico. ex Chartis Sanſonis &c. *Tillemonius.*

8. *Perſarum.*] Perſis tribus modis eſt conſideranda. primo *Perſarum* ſive *Parthorum* imperium, regio eſt Aſiæ ad Oceanum Indicum: hodie *Perſia* regnum ſub rege Perſiæ, nec non *Diarbeck* regio latè ſumpta in Turcico imperio Aſiatico, majorque pars regionis *Mauvaralnhara* in magna Tartaria & fortè pars quædam imperii Magni *Mogolis* ad Septentrionem & Occidentem, in India.

Secundo modo *Perſis*, regio eſt imperii Perſarum ſupradicti. hodie provinciæ *Chuſiſtan*, *Fars*, *Kirman* & *Mekeran* in regno Perſiæ hodierno.

Tertio modo *Perſis* regnum vel provincia Perſidis regionis. hodie ſola eſt provincia *Fars* jam memorata. his omnibus addi poteſt *Monarchia Perſarum*,

ac [1] *Macedonum terminos*, ſeque *invaſurum poſſeſſa* [2] *Cyro*, *&* *poſt* [3] *Alexandro*, per vaniloquentiam ac minas jaciebat. Sed Parthis mittendi ſecretos nuntios validiſſimus auctor fuit Sinnaces, inſigni familia ac perinde opibus, & proximus huic Abdus, ademptæ virilitatis. [4] non deſpe-

INTERPRETATIO.

nes Perſarum, ac Macedonum poſtularent, *& per oſtentationem, inaneſque minas jactabat*, occupaturum ſe quæ olim obtinuerat Cyrus, dein Alexander. *Sed potentiſſimus hortator Sinnaces, conſulterque Parthis fuit clam mitte:di legatos* in Vrbem. *is nobili proſapia, & juxta clarus divitiis, & ſecundus ab illo Abdus ſpado. Non ſpretum aut vile id* genus hominum *apud Parthos, facileque auctori-*

NOTÆ.

de qua infra verbo *Cyro*. Tillemonius.

1. *Macedonum.*] Vide notas cap. 28. ſupra: Autor intelligit etiam *Monarchiam Græcorum* ſub Alexandro Magno, de qua infra verbo *Alexandro* agemus. *Tillemonius.*

Cyro.] Cyrus hujus nominis primus, & Cambyſis filius, *Medorum* imperium tranſtulit in *Perſas*, unde *Monarchia Perſarum*, partem occidentalem Aſiæ devicit, veluti *Aſiam Minorem*, *Aſſyriam* late ſumptam, *Syriam &c.*

Hic nunc ſunt regnum *Perſiæ* hodiernum, aliquid *Tartariæ magnæ* &c. Imperiumque *Turcicum Aſiaticum*. Sub Dario Hydaſpis filio rege Perſarum, hæc *Monarchia* aucta fuit, & in viginti *Satrapias*, ſive majores præfecturas diviſa, ut patet ex Herodoto lib. 3. Vide Chartas Geographicas à Petro Duval delineatas ad Herodotum. *Tillemonius.*

2. *Alexandro.*] Intelligit *Monarchiam Græcorum*, id eſt, regiones ab Alexandro Magno rege Macedonum devictas; hujus imperium extenſum fuit per Europam, Aſiam, & Africam.

In Europa ab ipſo poſſeſſa ſunt *Illyrici* late ſumpti pars orientalis, & *Græcia* omnis; in Aſia vero habuit *Aſiam minorem* perinſulam, cum Inſulis adjacentibus, *Armeniam*, *Aſſyriam* late ſumptam, *Syriam*, *Perſarum* imperium, partem *Indiæ* ad occidentem Gangis fluvii, ut plurimum; in Africa tenebat *Ægyptum* & *Libyam*.

Hodie in eo tractu ſunt, pars major imperii *Turcici Europæi*, *Turquia Aſiatica*, regnum *Perſiæ* hodiernum, cum parte quadam *Tartariæ magnæ*, & parte occidentali imperii Magni *Mogolis* in India, nec non pars orientalis *Africæ Turcicæ*. Tillemonius.

4. *Non deſpectum.*] Ex inſtituto Cyri apud Xenophontem lib. VII qui cuſtodiam, curamque ſui corporis ſolis commiſit Eunuchis: & intimam aulam ex hoc ſemiviro genere conſtituit, quaſi fidiſſimo.

Itaque deinceps in honore fuit. ſed & Perſæ primi privaſſe viro creduntur. Stephanus de urbibus: *σπάδα ὑδάτιμοι, κώμη περσικὴ, ἐν ᾗ πρώτη εὐνουχισμὸς γέγονεν.*

Petronius.

Perſarum ritu male pubeſcentibus annis.
Surripuere viros, exſectaque viſcera ferro
In Venerem fregere.

Alii ad Semiramim referunt, ut Ammianus. Vtramque famam poſuit Claudianus in Eutropium lib. 1.

--ſeu prima Semiramis aſtu
Aſſyriis mentita virum, ne vocis acuta
Mollities, leveſque genæ ſe prodere poſſent,
Hos ſibi conjunxit ſimiles: ſeu Perſica ferro
Luxuries vetuit naſci lanuginis umbram.

Vbi ſcriptum etiam *Parthica* nullo vitio, quia populi ij tunc confuſi. *Lipſius.*

Non deſpectum.] Certe Spado Sejani magno venditus in Vrbe, teſte Plin. 7. 39. *Sed hoc pretium belli, non hominis fuit, tam hercule, quam lib dir.is, non forma Pæſontem è ſpadoribus Sejani* III.

ctum id apud barbaros, [1] ultroque potentiam habet. Ii adſcitis & aliis primoribus, quia neminem gentis Arſacidarum ſummæ rei imponere poterant, interfectis ab Artabano pleriſque, aut nondum adultis, Phrahaten regis Phrahatis filium Roma poſcebant: [2] *Nomine tantum & auctore* [3] *opus, ut ſponte Cæſaris, ut genus Arſacis; ripam apud*
32 [4] *Euphratis cerneretur.* Cupitum id Tiberio. ornat Phrahaten, accingitque paternum ad faſtigium: deſtinata retinens, conſiliis, & aſtu res externas moliri, [5] arma procul habere. Interea cognitis inſidiis, Ar-

INTERPRETATIO.

ætatem adipiſcitur: Ii adjunctis etiam aliis proceribus, quia neminem illi *ſtirpis Arſacidarum ad imperium promovere poterant, occiſis pleriſque ab Artabano, aut nondum per ætatem idoneis; ex Vrbe petebant Phrahatem filium regis Phrahatis.* Tantummodo opus *eſſe* fama, nomine, autore; tantum opus eſſe, ut voluntate Cæſaris proles Arſacis apud littus Euphratis conſpiceretur. *Lætum optatumque id Tiberio erat. Igitur inſtruit Phrahatem paratu regio, ornatque opibus ad imperium patris recuperandum, placitis conſiliis inſiſtens, nempe ingenio, arte & calliditate res extraneas regere, & agitare, & bellum longe amandare. Interim comperta frau-*

NOTÆ.

M. D. mercante Lutorio Priſco. Quam quidem injuriam lucri facit ille, mercatus in luctum civitatis, quoniam arguere nulli vacabat.

Non deſpectum.] Neque etiam Romæ. Suet. Claud. 28. *Libertorum præcipue ſuſpexit Poſiden ſpadonem, quem etiam Britannico triumpho, inter militares viros, haſta pura donavit.*

Titus etiam multos ſpadones habuit, puto, more Orientalium regum. Sueton. 7. ſuſpecta ejus *libido propter exoletorum & ſpadonum greges.* Curt. lib. 3. *Spadonum grex haud ſane illis gentibus vilis.* orientales intelligit.

Ceſtio M. Servilio.] Anno Romæ conditæ 788. Chriſti 35. Vide notas cap. 28. *Tillemonius.*

1. *Vltroque.*] Munia Reipubl. & provinciæ majores talibus demandantur ultro, quia ſpem ſucceſſoris & prolem non habent, nec multa, aut nobili familia, nec adfinitatibus fulciuntur.

2. *Nomine tantum.*] Nomine tantum Cæſaris & Phrahatis opus eſſe.

3. *Opus.*] Sic intellige: *Nomine tantum & auctore opus eſſe, & tantum opus eſſe ſponte, ſeu voluntate Cæſaris, ut genus Arſacis, ripam apud Euphratis cerneretur.* Nomen Arſacis requirebatur, & autoritas Cæſaris tantum.

4. *Euphratis.*] Euphrates, fluvius Armeniæ, Aſiæ minoris, Syriæ, Aſſyriæ, Arabiæ deſertæ &c. regionum; in Perſicum ſinum cum Tigri fluvio defertur. Hodie Franci vocant *Euphrate*, & à Turcis nominatur *Moral-Sou.*

Labitur per Turcomaniam, ſeu Armeniam hodiernam, Natoliam, Souriam, Diarbeck, & Beriaram, ſeu Arabiam deſertam regiones imperii Turcici Aſiatici &c.

Vbi vero conjungitur cum fluvio Tigri, ambo vocantur *Schat-el-Arab* ab Arabibus hodiernis, & deinde in ſinum Balſoræ ſe exonerant. *Tillemon.*

5. *Arma procul habere.*] Intelligunt, quaſi nullum habere bellum vellet. Verus ſenſus eſt, voluiſſe habere bellum in terris procul amotis, & extra ipſius imperii fines, & per Regulos inter ſe commiſſos fieri, non per Romanos ipſos, qui tantum diſcordias ſererent inter Barbaros.

Sueton. Tib. 37. *Hoſtiles motus, nulla poſtea expeditione ſuſcepta, per legatos compoſuit: nec per eos quidem, niſi cunctanter & neceſſario. Reges infeſtos, ſuſpe-*

tabanus, tardari metu, modo cupidine vindictæ inardeſcere. & barbaris cunctatio ſervilis: ſtatim exſequi, regium videtur. Valuit tamen utilitas, ut Abdum ſpecie amicitiæ vocatum ad epulas lento veneno inligaret; Sinnacen diſſimulatione ac donis, ſimul per negotia, moraretur. Et Phrahates apud Syriam, dum [2] omiſſo cultu Romano, cui per tot annos, inſueverat, inſtituta Parthorum reſumit, patriis moribus impar, morbo abſumptus eſt. Sed non Tiberius omiſit incepta. Tiridaten ſanguinis ejuſdem, æmulum Arſabano, reciperandæque Armeniæ [4] Iberum Mithridatem deligit conciliatque fratri Pharaſmani, [5] qui gentile imperium obtinebat: & cunctis quæ apud Orientem parabantur, [6] L. Vitellium præfecit. eo de homine haud ſum ignarus, ſiniſtram in urbe famam, pleraque fœda memorari: cæterum regendis provinciis priſca virtute egit. Unde regreſſus, & formidine C.

INTERPRETATIO.

de popularium Artabanus modo retineri formidine, modo cupiditate ultionis incendi, & barbaris cunct inter agere turpe, prompte expedire regium exiſtimatur. Attamen præpolluit utilitas, ut tardo veneno irretiret Abdum, cum eum prætextu amicitiæ ad convivium invitaſſet., & Sinnacem retineret dolo ac muneribus, atque etiam per munia miniſteriaque. Et Phrahates in Syria, dum relicto more Rom. cui tot annis inſueverat, cultum habitumque, & artes Parthorum reſumit, patriis inſtitutis haud ſufficiens, adverſa valetudine extinctus eſt. Sed Tiberius deſtinata non deſeruit. aſſumit Tiridatem ſtirpis ejuſdem, rivalem Artabani, & Iberum Mithridatem ad recipiendam Armeniam, & in concordiam reducit cum fratre Pharaſmane, qui paterni regni potiebatur, (Iberum nempe:) & cunctis quæ ad Orientem ſtruebantur, L. Vitellium impoſuit. Non me fallit de eo viro malum in civitate rumorem increbuiſſe, multaque inhoneſta vulgari; ſed in adminiſtrandis provincijs antiqua diſciplina egit.

NOTÆ.

ctoſque comminationibus magis, & querelis, quam vi repreſſit. potuit addi, & *criminationibus.*

1. *Tardari.*] Intellige, *modo tardari metu, modo cupidine vindictæ* accendi, *τὸ modo*, duobus locis reſpondet.

2. *Omiſſo cultu Romano*] Habuere ſuam ſuperbiam, ſuum luxum Parthi, ſed tamen mollior cultus Romanorum; nam lectica & molli ſtrato vecti; cum Parthi venatu perpetui, & in equis ſemper inſiderent, & longe aliter ipſa convivia diſponerent, ac ipſi Romani.

3. *Inſueverat.*]. Athen. 12. *Alcibiades in Ionia dicitur luxuriosior Ionibus fuiſſe, Thebis corporis exercitatione, ac labore, quam ipſi Thebani magis Bœotius: in Theſſalia equis alendis, & fræno regendo Aleuadis equeſtri illa diſciplina peritior, Sparta cum ad patientiam & animi ſecuri tranquillitatem ſe componeret, Lacedæmonios viciſſe, meri potu ſuperaſſe Thraces*, & infra. *Exemplo Pauſaniæ Medorum ſe moribus Alcibiades accommodavit, & tantiſper dum apud Pharnabaſum eſt commoratus, linguam Perſicam didicit, ut & Themiſtocles.*

4. *Iberum.*] Iberia regio Aſiæ ad montem Caucaſum, & ad Cyrum fluvium prope Armeniam majorem. hodie regna *Carduel* & *Zacheti* in Georgia regione. ex Chartis Gulielmi Sanſonis. *Tillemonius.*

5. *Gentile imperium.*] Qui haberet regnum ſuæ gentis, Iberorum nempe, vel ſuæ familiæ, & avitum imperium. Forte utrumque intelligit Tac.

6. *L. Vitellium præfecit.*] Eum ipſum,

Cæſaris, familiaritate Claudij, turpe in ſervitium mutatus, [1] exemplar apud poſteros adulatorij dedecoris habetur: ceſſeruntque prima
33 poſtremis, & bona juventæ ſenectus flagitioſa oblitteravit. At ex regulis, prior Mithridates Pharaſmanem perpulit, [2] dolo & vi conatus ſuos juvare: repertique corruptores, miniſtros [3] Arſacis [4] multo auro ad ſcelus cogunt: ſimul [5] Iberi magnis copiis [6] Armeniam irrumpunt,

INTERPRETATIO.

Unde reverſus & metu Caligulæ, & amicitia Claudij, fœdam in ſervitutem abreptus ac degener, ſpecimen ac documentum aſſentatorij probri fuiſſe apud poſteros exiſtimatur, & ſuperiora tempora ultimis ceſſere, bonaſque juventutis artes aboleuiſſe ſenectus ignominioſa. Et ex regibus primus Mithridates ſuaſit Pharaſmani, ut fraude vi, & ſimul cœptâ ſua promoveret, *& inventi ſunt qui pellicerent miniſtros Arſacis, magnoque pretio ad crimen impellerent: Eodemque tempore, Iberi ingenti exercitu Armeniam invadunt, & civitatem Artaxatam occupant: Quæ ubi com-*

NOTÆ.

qui proxime conſul fuerat.

L. Vitellium.] Sueton. Vitell. 2. *Cum Claudio principe duos inſuper ordinarios conſulatus cenſuramque geſſit, curam quoque imperij ſuſtinuit, abſente eo expeditione Britannica: vir innocens & induſtrius, ſed amore Libertinæ perinfamis, cujus etiam ſalivis melle commiſtis, nec clam quidem aut raro, ſed quotidie ac palam arterias & fauces pro remedio fovebat. Idem miri in adulando ingenij, primus C. Cæſarem adorari, ut deum inſtituit: cum reverſus ex Syria non aliter adire auſus eſſet, quam capite velato, circumvertenſque ſe, deinde procumbens. Claudium uxoribus libertiſque addictum, ne qua non arte demereretur, pro maximo munere à Meſſalina petijt, ut ſibi pedes præberet excalceandos: detractumque ſocculum dextrum, inter togam tunicaſque geſtavit aſſidue, nonnunquam oſculabundus. Narciſſi quoque & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit. Hujus & illa vox eſt*, SÆPE FACIAS, *cum ſeculares ludos edenti Claudio gratularetur.*

1. *Exemplar apud poſteros.*] Seneca lib. 4. Natur. Quæſt. c. 1. *Alius adulatione clam utetur, alius ex aperto palam, ruſticitate ſimulata, quaſi ſimplicitas illa, non ars ſit. Plancus artifex ante Vitellium maximus, aiebat, non eſſe occulte, nec ex diſſimulato blandiendum.*

Vitellii hujus mirum in adulando ingenium, etiam Suetonius celebrat, c. 11. in Vitellio, & Dio LVIII. Plancus autem in Seneca, eſt is qui apud Fulviam Antonii magnus, de cujus adulatoris moribus Appianus lib. III. Civil. *Lipſius.*

2. *Dolo.*] Nempe ut miniſtros Arſacis auro corrumperet, adigeretque ad regem veneno interficiendum. quod & peractum eſt.

3. *Multo auro ad ſcelus.*] Quod ſcelus haud dubie perpetratum eſt, & ſcelere illo, extinctus veneno Arſaces, cujus nulla amplius mentio in hiſtoria; nec Parthis impoſuiſſet Orodem natu minorem filium Artabanus, ſi provixiſſet Arſaces. Potuiſſet tamen eum Medis imponere. Sed Tac. voce *cogunt*, loqui videtur, tamquam de facto ſcelere.

4. *Arſacis.*] Vocabantur fundatoris ſui nomine *Arſaces*, ut principes Romani Cæſares & Auguſti appellabantur.

5. *Ad ſcelus cogunt.*] Ad interficiendum veneno Arſacen. *cogunt*, id eſt corrumpunt, & multo auro adigunt.

6. *Iberi.*] Vide notas cap. 32. ſupra.

Armeniam.] Vide notas cap. 32.

& urbe.

& urbe, [1] Artaxata potiuntur. Quæ poſtquam Artabano cognita, [2] filium Orodem ultorem parat. datque Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. Contra Pharaſmanes adjungere [3] Albanos, accipere [4] Sarmatas; quorum [5] Sceptruchi [6] utrimque donis acceptis, more gentico diverſa induere. Sed Iberi locorum potentes, [7] Caſpia via Sarmatam in Armenios raptim effundunt. [8] At qui Parthis adventabant, facile arcebantur: cum alios inceſſus hoſtis clauſiſſet; unum reliquum, [9] mare inter & extremos Albanorum montes, [10] æſtas impe-

INTERPRETATIO.

perta ſunt *Artabano, filium Orodem vindicem accingit, traditque* Parthorum *exercitum, & mittit, qui copias auxiliares pretio conducerent. Contra Pharaſmanes adſciſcere Albanos, aſſumere Sarmatas; quorum Reguli muneribus hinc & illinc ſumptis, pro more nationis, diverſis partibus acceſſere. At Iberi locis validi, Caſpio itinere, Sauromatas in Armenios, quam celerrime immittunt. At qui pro Parthis adveniebant, non egre prohibebantur, cum hoſtis alios aditus occupaſſet, & æſtas prohiberet unum* illum, *qui ſupererat*, ingreſſum *inter pelagus, & poſtrema*

NOTÆ.

1. *Artaxata.*] Vrbs Armeniæ majoris. hodie *Karaſbag* urbs provinciæ *Iran*, ſeu *Karasbag* in regno Perſiæ. ex Chartis Gulielmi Sanſonis. *Tillemon.*

2. *Filium Orodem.*] Omnis hæc hiſtoria apud Ioſephum, libro XVIII. cap. VIII.

3. *Albanos.*] Albania, regio Aſiæ ad mare Caſpium. hodie pars major provinciæ *Scirvvan* in regno Perſiæ, ad mare *Tabriſtan*, ſive *Kulſum.* Tillemonius.

4. *Sarmatas.*] Sarmatia, ſupple Aſiatica, regio Aſiæ ad Septentrionem & Occidentem. hodie pars *Moſcoviæ*, in Europa hodierna. *Tillemonius.*

5. *Quorum Sceptuchi.*] Sceptrigeri, ut ita dicam, id eſt, *principes, reges*, ſic & Homero dicti, quod *ſceptrum gererent.*

6. *Vtrimque donis acceptis.*] Non iidem Sarmatæ dona utrimque accepere, ſic fraus & ſcelus foret. ſed diverſi hinc & inde; ita ut qui in partibus Iberorum militarent, dona Iberorum acciperent, alii dona Parthorum, hi nempe qui ab ipſis ſtarent. nam Sarmatarum natio multa & late extenſa; diverſi diverſas partes induebant.

7. *Caſpia via Sarmatam.*] Seneca Thieſte: *Aut qui Caſpia fortibus recludunt juga Sarmatis.*

Caſpia.] Caſpium mare Aſiæ, alluens Sarmatiam Aſiaticam, Scythiam, Perſarum imperium, & Albaniam. hodie *Tabriſtan* &c. inter Moſcoviam, magnum Tartariam, Perſiæ regnum &c. *Tillemonius.*

8. *At qui Parthis adventabant.*] Nempe Sarmatæ, qui diverſa, ut dixit, more gentis, induerant: ut & hodie faciunt Tartari, qui ea loca tenent. *Lipſius.*

9. *Mare inter &c.*] Mare nempe Caſpium: & res ita habet. Extremi fines Albanorum, verſus Sarmatiam, Caſpium mare tangunt. Ad illud uſque, perpetuis fere montibus à Sarmatis ſeparantur: ergo aditus in Albaniam, per littoris ejus oram, & plana vicina.

Sed hæc quoque, inquit, clauſa tunc Sarmatis. quia ab Oriente Eteſiæ flabant, & undas fluctuſque in plana impellebant, atque ita reſtagnabant. Tranſitus autem Sarmatis non alius in Armeniam, quam per Albanos, per illud litus. *Lipſius.*

10. *Æſtas impediret.*] Quia tum reflant à mari, & à Septentrione *Eteſiæ* venti, & fluctus in vada propellunt, ac hye-

diret: quia flatibus ₁ Eteſiarum implentur vada: hibernus ₂ Auſter re-
34 volvit fluctus, pulſoque introrſus freto, brevia litorum nudantur. Interim Orodem ſociorum inopem, auctus auxilio Pharaſmanes vocare ad pugnam, & detrectantem inceſſere, adequitare [3] caſtris, infenſare pabula; ac ſæpe in modum obſidii ſtationibus cingebat. donec Parthi contumeliarum inſolentes, circumſiſterent regem, poſcerent prælium. atque illis ſola [4] in equite vis: Pharaſmanes & pedite valebat. Nam Iberi [5] Albanique ſaltuoſos locos incolentes, duritiæ patientiæque

INTERPRETATIO.

Albanorum fuga, quia vada obruuntur aquis, ſpirantibus Eteſiis; at contra *per hyemem Auſter repellit undas, revolutoque interius mari*, repulſis undis, *brevia æſtuariorum patent, atque emergunt. Interea Pharaſmanes copiis & ſubſidiis validus, provocare ad prælium Orodem, auxiliis egentem, & abnuentem* pugnæ *laceſſere, adequitare munimentis, prohibere ac corrumpere pabula; ac ſæpius inſtar obſidionis, diſpoſito milite circumdabat. Donec Parthi convitiorum intolerantes, circumſtarent Regem, flagitarent pugnam: atque illi ſolo equitatu validi* erant *Pharaſmanes etiam pedeſtri agmine pollebat. Quippe Iberi, & Albani arduos & ſaltibus infeſtos locos*

NOTÆ.

me flans Auſter à meridie, repellit eoſdem fluctus interius, ſicque vada nudat, aperitque.

Æſtas impediret.] Vndarum nempe, quaſi reciprocatione.

1 *Eteſiarum.*] Plin. 2. 47.] *Ardentiſſimo autem æſtatis tempore exoritur Canicula ſydus, ſole primam partem Leonis ingrediente: qui dies 15. ante Auguſtas Calendas eſt. Hujus exortum diebus octo ferme aquilones antecedunt, quos Prodromos appellant, poſt biduum autem exortus, iidem aquilones conſtantius perflant diebus quadraginta, quos Eteſias vocant. Molliri eis creditur Solis vapor geminatus ardore ſyderis: nec ulli ventorum magis ſtati ſunt. Poſt eos rurſus Auſtri frequentes &c.*

Idem infra. *Eteſiæ noctu deſinunt fere, & à tertia die hora oriuntur. In Hiſpania & Aſia ab oriente flatus eſt eorum, in Ponto ab aquilone, reliquis in partibus à meridie. ſpirant autem & à bruma cum vocantur Ornithiæ, ſed leniores & paucis diebus.*

Eteſiarum.] Venti flantes tempore Caniculæ per ſpatium 40. dierum.

Eteſiarum.] Flant ab Occidente in tractu noſtro. hodie Oceani nautæ vocant, *Oüeſt quart au Nord-Oüeſt*, & à nautis maris Mediterranei *quarta de Ponente verſo Maeſtro* ex Brietii paralalell. Geogr. *Tillemonius.*

2. *Auſter.*] Ventus à Meridie flans; nautæ Oceani vocant *Sud*, & in mari Mediterraneo *Oſtro* dicitur. *Tillemonius.*

3. *Caſtris.*] Nam Perſæ *caſtra muniunt.* Veg. 3. 10. *Perſæ imitantes Romanos, ductis foſſis caſtra conſtituunt; & quia arenoſa ſunt prope omnia, ſaccos quos inanes portant ex pulverulenta, quæ effoditur, terra complent, eorumque cumulo aggerem faciunt.* Id forte poſteriori ævo & tempore Vegetii uſurparunt Perſæ. de Parthis olim nihil tale reperio.

4. *Sola in equite vis.*] Hic ſuo marte addit interpres Gall. de peditatu, qui nullus apud Parthos, & de quo nulla etiam mentio apud Tacitum.

5. *Albanique.*] Solin. c. 20. *In ora gentes, qui poſteros ſe Iaſonis credi volunt, albo crine naſcuntur, caniciem habent, auſpicium capillorum: ergo capillorum color genti nomen dedit. Glauca ineſt oculis pupilla: ideo nocte, pluſquam die cernunt.*

magis inſuevere. Feruntque *ſe* [1] *Theſſalis ortos*, [2] *qua tempeſtate Iaſon poſt avectam Medeam, genitoſque ex ea liberos, inanem mox regiam Æetæ*, [3] *vacuoſque Colchos repetivit.* [4] Multaque de nomine ejus, & oraculum Phrixi celebrant. [5] nec quiſquam ariete ſacrificaverit, credito vexiſſe Phrixum: [6] ſive id animal; ſeu navis inſigne fuit. Ceterum directa utrimque acie, Parthus *imperium Orientis*, *claritudinem Arſacidarum*; *contraque* [7] *ignobilem Iberum mercenario milite*, diſſerebat. Pharaſmanes,

INTERPRETATIO.

habitantes, labori & tolerantiæ magis aſſuevere. Iactantque ſe Theſſalis genitos, quo tempore Jaſon, poſt raptam Medeam, ſuſceptoſque ex ea filios, ad vacuam mox domum Æetæ, ineneſque Colchos remeavit. *Plurimaque de vocabulo ejus prædicant, & oraculum Phrixi extollunt; & nemo* mactato *ariete rem divinam fecerit, quia putant detuliſſe Phrixum: ſive id pecus* revera, *ſeu vexillum ſignumque navigij* fuit. *Cæterum inſtructo hinc & illinc ad pugnam exercitu, Parthus oſtentabat* principatum Orientis, nobilitatem Arſacidarum: contraque inglorium Iberum, qui copiis mercede conductis, bellum gereret. *Pharaſmanes memorabat*

NOTÆ.

1. *Theſſalis ortos.*] Strabo lib. XI. qui de Oraculo item Phrixi, & vetita arietis cæde, his verbis: *In regione Moſchica eſt Leucotheæ templum, Phrixi ſimulacrum, & oraculum illius, ubi aries non immolatur.*

At aliter Iuſtinus, qui hos ad Orientem Albanos deducit ex Italia, ab Albano monte. Ejus verba lib. XLII *Cum Albanis fœdus percuſſit* Iaſon, *qui Herculem ex Italia ab Albano monte, cum Geryone exſtincto, armenta ejus per Italiam duceret, ſecuti dicuntur: quique memores Italicæ originis, exercitum Cn. Pompeij, bello Mithridatico, fratres ſalutavere.* Lipſius.

Theſſalis.] Theſſalia, provincia Græciæ regionis, ad mare Ægæum. hodie nomen antiquum retinet, & à quibuſdam vocatur *Ianna.* provincia eſt Præfecturæ Romeliæ ad Archipelagum, in Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

2. *Qua tempeſtate Iaſon.*] De Argonautarum expeditione, totaque hac fabula Apollonius, Val. Flaccus, & Ovidius, Seneca, & Eurypides legendi, & Apollodorus in Bibliotheca.

3. *Vacuoſque.*] Rege deſtitutos.

Colchos.] Colchis regio Aſiæ ad Pontum Euxinum. Hodie regnum *Odiſci*, ſeu *Mingrelia*, parſque regnorum *Guriel* & *Imereti*, in Georgia regione. *Tillemonius.*

4. *Multaque de nomine ejus.*] Id capio; loca ſive templa de nomine ejus dici. Ita Strabo: *Iaſonem cum Armenio Theſſalo, profectum uſque ad mare Caſpium*: Ὡς, inquit, μαρτυρεῖ τά τε ἰασώνια, καὶ ἄλλα ὑπομνήματα: *Sicut teſtantur Iaſonea, & alia monumenta.* Iaſonea acceperim ſacella, aut templa Iaſonis honori.

Iuſtinus XLII. *Iaſoni totus fere Oriens ut conditori, divinos honores templaque conſtituit.* Quem etiam vide ſuper hoc reditu in Colchos, Medea rurſum adſumpta, ut hic noſter tetigit. *Lipſius.*

5. *Nec quiſquam ariete.*] Mirum quod arietem non mactent iſti, ob amorem & per religionem, at Parthi equum cui maxime dediti ſunt, amni Euphrati, ut deo immolent.

6. *Sive id animal, ſeu navis inſigne fuit.*] Sic de Minotauro, ſic de tauro qui Europam avexit, ſic de equo Trojano fabulantur. Vide Strabonem lib. 11. & de Durateo equo Servium, in 2. Æneid. *Muretus.*

7. *Ignobilem.*] Ex ſe ignobilis Iberus præ Parthis, & præterea ignobilis

integros ſemet à Parthico dominatu ; quanto majora peterent , plus decoris victores ; aut ſi terga darent , flagitij atque periculi laturos. ſimul horridam ſuorum aciem , picta auro Medorum agmina ; hinc viros , inde prædam oſtendere. Enimvero apud [1] Sarmatas non una vox ducis : ſe quiſque ſtimulant , *ne pugnam per ſagittas inirent , impetu & comminus præveniendum.* [2] Variæ hinc bellantium ſpecies ; cum Parthus ſequi vel fugere pari arte ſuetus [3] diſtraheret turmas , ſpatium ictibus quæreret: Sarmatæ [4] omiſſo arcu , quo brevius ualent , contis gladiiſque ruerent.

INTERPRETATIO.

immunes ipſos à Parthorum imperio , quanto ampliora aggrederentur , plus gloriæ victores *adepturos* ; at ſi fugam capeſſerent , plus probri atque diſcriminis habituros. etiam atrox ſuorum agmen , micantem auro Perſarum , *ſeu Parthorum* aciem : hinc militares viros , inde opes oſtentabat. *Et ſane inter Sarmatas , non una vox imperantis ; ſeſe quiſque hortantur* , ne prælium à ſagittis inciperent, potius inſultu cominus & complexu armorum prævertendum hoſtem eſſe. *Hinc diverſa pugnantium facies , cum Parthus proſequi , vel ab cedere pari calliditate ſolitus , equitem diduceret, & locum telis vibrandis captaret ; Sarmatæ relictis ſagittis , quibus ad*

NOTÆ.

etiam , quod *mercenario milite* uteretur.

1. *Sarmatas.*] Mela lib. 3. 4. *Gens habitu , armiſque Parthicæ proxima ; verum ut cœli aſperioris , ita ingenij , non ſe urbibus tenet , & ne ſtatis quidem ſedibus , ut invitavere pabula , ut cedere & ſequens hoſtis exigit ; ita res , opeſq; ſecum trahens. Semper caſtra habitat , bellatrix , libera , indomita , & uſque eo immanis atque atrox , ut fœminæ etiam cum viris bella ineant : atque ut habiles ſint , natis ſtatim dextra aduritur mamma , ut inde expedita in ictus manu quæ exeritur , virile fiat pectus. Arcus tendere , equitare , venari , puellaria penſa ſunt : ferire hoſtem , adultarum ſtipendium eſt : adeo ut non percuſſiſſe pro flagitio habeatur , ſitque eis pœna virginitas.*

Apud Sarmatas.] Quaſi id in more fuiſſe deſcribit , apud eos , ut ſe quiſque ſtimularet , ſibi quiſque dux & hortator eſſet in præliis.

Sarmatas.] Sarmatia Aſiatica , regio Aſiæ ad Occidentem , & ad Oceanum Septentrionalem , mare Caſpium , & Pontum Euxinum. Hodie pars orientalis *Moſcovia* ; in Europa hodierna. *Tillemontius.*

2. *Variæ.*] Quia Parthi eminus arcu , & ſagittis pugnare parabant. At Sarmatæ omiſſo arcu , cominus contis , gladiiſque rem agebant.

3. *Diſtraheret.*] Nempe Parthus ſeparabat dividebatq; turmas equitum ſuorum , & ſic ſpatium , quo ſagittæ volarent in hoſtem , ſibi faciebat. Sarmatæ vero denſo agmine & conferti cominus ruebant in prælium , ut ſic Parthis ſagittandi ſpatium adimerent.

4. *Omiſſo arcu quo brevius valent.*] Non enim diu ſolebant arcu præliari , ſed brevi temporis ſpatio , primis ſcilicet congreſſibus. *Pichena.*

Lucem huic & aliis Taciti locis , in quibus de Sarmatarum armatura , & pugnandi ratione agitur , fœnerari poſſunt hæc Tuberonis Dalmatæ , accuratiſſimi prudentiſſimique ſcriptoris.

Sarmatæ , inquit , & his finitimi , Thraceſque , atque Illyrici , quoniam corpora ferreo munimento tegere non ſolent , paucique admodum loricis ex annulis utuntur , magis agilitate , quam vi aperta , pugnant in equis. Nec corpore erecto , uti cataphractis mos eſt equitibus , adverſam cuſpidem excipiunt : verum ſubducunt ſeſe occurrenti ſpiculo , aut umbone

[1] modo equeſtris prœlii more, [2] frontis & tergi vices; aliquando, ut conſerta acies, corporibus & pulſu armorum pellerent, pellerentur. Jamque & Albani Iberique prenſare, detrudere, ancipitem pugnam hoſtibus facere. [3] quos ſuper, eques, & à propioribus vulneribus pedites adflictabant. Inter quæ Pharaſmanes Orodeſque dum ſtrenuis adſunt, aut dubitantibus ſubveniunt, conſpicui, eoque gnari, clamore, telis, equis concurrunt: inſtantius Pharaſmanes. nam vulnus per galeam adegit, nec iterare valuit, prælatus equo, & fortiſſimis ſatellitum protegentibus ſaucium. Fama tamen occiſi falſo credita, exterruit Parthos,

INTERPRETATIO.

breve tempus vigent, cum haſtis & enſibus irrumperent, modo ad inſtar equeſtris pugnæ, frontem viciſſim & terga darent, invicem ſequerentur, dein rurſus cederent; quandoque ut denſum agmen, corporibus & niſu armorum deturbarent loco, deturbarenturque. Iamq; etiam Albani & Iberi prehendere, deturbare, dubium & ambiguum certamen hoſtibus exhibere, quos ſuper evecti equites, & opportunioribus ictibus pedites proſternebant. Interea Pharaſmanes & Orodes, dum vigentibus opitulantur, aut laborantibus ſuccurrunt, ſpectabiles, ideoque noti voce, equis, armis ſimul congrediuntur: vehementius Pharaſmanes, quippe vulnus intulit Orodi *per caſſidem, nec ingeminare ictum potuit, abreptus equo, & validiſſimis cuſtodum, vulneratum* principem *tutantibus. Rumor tamen interfecti* Orodis *falſo vulgatus, pavorem Parthis impreſſit, &*

NOTÆ.

equeſtris ſcuti illud repellunt: nec ſinunt in ſcutum, quod per ſe operis levitate, ac duritia ictum vix recipit, ferrum adigi. Quippe illæ gentes clypeos nervis decuſſatim conſciſſis, atque in fila redactis, addito vitro contuſo ac glutino, corio inſuper injecto, ita muniunt, ut fere ferro impenetrabiles reddant. Circumactis itaque equis, conſultoque lanceis projectis, gladios ſtringunt. l. 21. Hiſtoriar. ſui temporis. *Boxhornius.*

Quo brevius valent. puta, quam Parthi. hi enim ex propinquo invalidi; quæ res P. Ventidio de illis victoriam dedit. Frontinus Stratag. 2. 2. *Adeo ſe admovit, ut ſagittas, quibus ex longinquo uſus eſt, cominus applicitus eluderet.*

Florus lib. 4, 9. *Paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere, donec abſumpto jactus ſpatio, adimeret uſum ſagittarum.* Valerius Flaccus Argon. 2. *Iam brevis & telo volucris non utilis aër.* Gronov.

1. *Modo equeſtris.*] Veg. 3. 16. *Scire dux debet, contra quos grumos, hoc eſt globos hoſtium, quos equites oporteat poni. Nam neſcio qua occulta ratione, immo pene divina, alii contra alios dimicant melius, & qui fortiores vicerant, ab inferioribus ſæpe vincuntur.*

2. *Frontis & tergi vices.*] A Salluſtio eſt, qui in hiſtoriis: *More equeſtris prælii, ſumptis tergis, atque redditis.* Et in Jugurtha: *Quibus illi freti, non uti equeſtri prælio ſolet, ſequi, dein cedere; ſed avorſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem.* Frontis & tergi *vices*, id eſt alternæ mutationes, modo frontis, modo tergi. ſupple, *erant.*

Frontis & tergi vices.] Vt in equeſtri prælio, modo terga vertebant, modo frontem offerebant. Salluſt. fragm. *more equeſtris prælii, ſumptis tergis atque redditis, & egreſſi ad faciliores ictus, loco cedebant.*

Vices.] Hoc fuit in more apud Parthos, nempe ut hoſtem diſtraherent turbarentq;, ſi longius inſequeretur. tum ſpatium ſumebant ad hoſtes ſagittis conficiendos; & fuga illorum anceps, & ambigua fuit. Nam ſtatim vices erant; ut tergum, ita & facile faciem vertebant.

3. *Quos ſuper eques.*] *Hoſtibus*, in quos

36 victoriamque conceſſere. Mox Artabanus [1] tota mole regni ultum iit. peritia locorum, ab Iberis melius pugnatum. nec ideo abſcedebat, ni contractis legionibus Vitellius, & ſubdito rumore tamquam, [2] Meſopotamiam invaſurus, metum Romani belli feciſſet. Tum omiſſa Armenia, verſæque Artabani res: inliciente Vitellio, *desererent regem ſævum in pace, & adverſis præliorum exitioſum.* Igitur Sinnaces, quem ante infenſum memoravi, patrem Abdageſem, [3] alioſque occultos conſulit. & tunc [4] continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit: adfluentibus paulatim, qui metu magis quam benevolentia ſubjecti, repertis auctoribus ſuſtulerant animum. Nec jam aliud Artabano reliquum, quam ſi qui externorum, corpori cuſtodes aderant, ſuis quiſque ſedibus extorres, quis neque boni intellectus, neque mali cura, ſed

INTERPRETATIO.

Illi *victoriam* Iberis *ceſſere. Dein Artabanus totis regni viribus vindicatum ibat. notitiâ locorum certarunt Iberi felicius. nec propterea* Rex *abſiſtebat: niſi Vitellius convocatis legionibus, & ſparſa fama,* velut irrupturus eſſet in Meſopotamiam, *Romani belli timorem incuſſiſſet. Tum relicta Armenia. mutataque eſt* Artabani *fortuna: ſollicitante Vitellio,* ut deficerent à rege, qui eſſet atrox in pace, & improſperis bellis pernicioſus. *Itaque Sinnaces, quem prius* ipſi *infeſtum fuiſſe tradidi, in conſilium adhibet parentem Abdageſem, alioſque ſecretos* ſocietatis conſcios, *& tunc aſſiduis cladibus proniores ad exuendam fidem impellit; ſe ſe ſenſim adjungentibus, qui timore magis, quam amore obſequentes, ubi extitere duces, animum erexerant. Nec jam aliud Artabano ſupererat, quam ſi qui extraneorum cuſtodes tuendo lateri aderant, ſua quiſque regione & penatibus exſules, quibus neque boni, neque mali ſol-*

NOTÆ.

& ſuper quos ſublimis invehebatur eques, & ſimul eos propioribus vulneribus ſternebant pedites.

1. *Tota mole regni ultum iit.*] Recte *ultum iit.* Tacitus ſæpe ita loqui amat. lib. 4 *Neque dux Romanus ultum iit.* lib. 12 *eamque injuriam excidio ipſius ultum iturum* & lib. 15. in princip. *Spretum Arſacidarum faſtigium ire ultum volens.* & eod. lib. *contumelias ultum ibat.*

Clara etiam, licet brevis, mihi videtur iſta narratio. Ait enim Artabanum tota mole regni veniſſe, ut ultionem ſumeret ex Iberis. eos peritia locorum victores fuiſſe. Is nec ideo abſcedebat, niſi metu Vitellii coactus fuiſſet. *Pith.*

2. *Meſopotamia.*] Regnum vel provincia Aſſyriæ regionis, aliquando in Perſarum ſive Parthorum imperio. hodie *Diarbek*, regio imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

3 *Alioſque occultos conſulit.*] Vir doctiſſimus vult, *occultos conligit.* Puto fuiſſe occultos conſilii H. 2, 83. H. 4. 21. & volunt hoc ſequentia, *& tunc continuis cladibus promptiores.* Adhuc occultaverant conſilium ſuum, ſed cladibus regis elato animo, proferunt. *Freinsh.*

4. *Conſulit.*] Vulgò improbant τὸ *conſulit*, ſed quidni conſulat patrem Sinnaces? & quem potius conſulat quam patrem, & occultos conſcios defectionis? Vide quanti momenti fuerit filio, talem patrem conſulere, de quo ſic infra Tac. *Et columen partium Abdageſes gazam & paratus regios adjicit.*

5. *Continuis cladibus.*] Regis nempe, qui amiſerat bello Arſacem, Orodem-

mercede aluntur, [1] miniſtri ſceleribus. His adſumptis, in longinqua & contermina [2] Scythiæ fugam maturavit, ſpe auxilii; (quia [3] Hyrcanis [4] Carmaniiſque [5] per adfinitatem innexus erat) atque interim poſſe [6] Parthos abſentium æquos, præſentibus mobiles, ad pœnitentiam mutari. At Vitellius profugo Artabano, & flexis ad novum regem po- 37
pularium animis, hortatus Tiridatem *parata capeſſere*, robur legionum ſociorumque, ripam ad Euphratis ducit. [7] Sacrificantibus, cum hic more Romano [8] Suovetaurilia daret, ille equum

INTERPRETATIO.

licitudo ulla, ſed pretio aluntur ſcelerum ſatellites. His ſibi adjunctis, fugam celeravit in amota procul & finitima Scythiæ loca, *ſpe ſuppetiarum, quia Hyrcanis & Carmanis neceſſitudine conjunctus erat; atque interea poſſe Parthos abſentibus favorabiles, præſentibus mutabiles, ad* revocandum ipſum *pœnitentia flecti. Sed Vitellius, averſo in fugam Artabano, & pronis ad novum regem Parthorum animis, cum admonuiſſet Tiridatem*, ut præſentia & quam haberet in manibus occaſionem amplecteretur, *ducit ad littus Euphratis lectiſſimum agmen legionum, & auxiliarium. Rem divinam facientibus, cum hic ritu Rom. Suovetaurilia mactaret, illa*

NOTÆ.

que filios, & ipſemet victus acie ab Iberis fuerat.

1. *Miniſtri.*] Pretio & mercede conducti ad ſcelera aluntur.

2. *Scythiæ.*] Scythia, regio Aſiæ in latere Septentrionali. hodie pars Orientalior *Moſcovia*, & major pars *Tartaria Magna*. Tillemonius.

3. *Hyrcanis.*] Hircania regnum vel provincia Parthiæ regionis, ad mare Caſpium, in Perſarum ſeu Parthorum imperio. hodie pars major provinciæ *Tabriſtan*, in regno Perſiæ. *Tillemon.*

4. *Carmaniiſque.*] Carmania, regnum vel provincia Perſidis regionis, in Perſarum ſeu Parthorum imperio. hodie *Kirman*, provincia regni Perſiæ ad Oceanum. *Tillemonius.*

5. *Per adfinitatem.*] Adfinitas illa non publica & quæ ad imperium ſpectaret, ſed ad familiam Artabani. apud Hyrcanos educatus ille, & Hyrcani ditionis erant Parthicæ, forte & Caramani etiam tributarii. Forte materno genere hinc ortus Artabanus.

Per adfinitatem.] Ipſe *apud Scythas educatus.* infra 41. & ab eis contraxit auxilia, quorum vi reſtitueretur in imperium.

6 *Parthos abſentium æquos.*] Prorſus idem conſilii datum, & ſucceſſu ſimili, Regi Chilperico, ratione item pari, in Francia. Vide Aimoinum lib 1. cap. 7. *Lipſius.*

7. *Sacrificantibus.*] Dionyſ. lib. 4. *Peracto cenſu juſſit cives omnes in Campum qui omnium ante urbem eſt maximus, cum armis adeſſe. ibi equitibus turmatim diſpoſitis, & peditibus in aciem directis, velitibuſque per ſuos item ordines digeſtis, luſtravit eos tauro, ariete, hirco. Eas beſtias ter circum caſtra duci juſſas mactavit, obtinenti campum Marti.*

8. *Suovetaurilia daret, ille equum*] De Suovetaurilibus dico ad lib. IV. Hiſtor. De Equo ſic ſe res habet. Solennis Perſarum victima Soli, *equus.* Juſtinus: *Solem unum eſſe Deum Perſæ credunt, & equos eidem deo ſacratos ferunt.* Xenophon lib. 4. de Cyri expeditione. *Et quem ceperat, equum vetuſtiorem præbet* (Xenophon) *præfecto oppidi, qui eum nutriverat, ut illum ſacrificaret: quia accepit, equum iſtum ſacrum eſſe Soli, veritus, ne moreretur.* Et lib. 8. de Cyri inſtitutione. *Primum quidem ducebantur Iovi tauri pulcherrimi quatuor, & poſt illos equi, victima mactandæ Soli.* Idem-

1 placando amni adornaſſet; nuntiavere accolæ, *Euphratem*, [2] *nulla imbrium vi, ſponte & immenſum attolli; ſimul albentibus ſpumis* [3] *in modum diadematis ſinuare orbes; auſpicium proſperi tranſgreſſus.* quidam callidius interpretabantur, *initia conatus ſecunda, neque diuturna: quia eorum quæ terra cœlove portenderentur, certior fides; fluminum inſtabilis natura, ſimul oſtenderet omina, raperetque.* Sed ponte navibus effecto, tramiſſoque exercitu, primus Ornoſpades multis equitum millibus in caſtra venit:

INTERPRETATIO.

equum apparaviſſet propitiando flumini; renuntiant indigenæ, Euphratem, nulla pluviarum adfluente copia, ſuapte *ſponte & maxime intumeſcere; atque etiam ſpumantibus undis in ſpeciem diadematis inſigniſque regis, volutare circulos,* omen fauſti trajectus. *Nonnulli ſubtilius conjectabant*, principia initi conſilii fore proſpera, ſed brevia: quia tutius & certius creditur iis, quæ ſolo aut cœlo præſagirentur, at fluviorum mobilis indoles ſimul oſtenta monſtraret, auferretque. *Sed ponte navigiis exſtructo, & trajectis copiis, primus Ornoſpades, ingenti equitum agmine.*

NOTÆ.

que Pauſaniæ in Laconicis notatum.

At de amne, nihil nobis lectum. Sed & aliis gentibus victima *equus*. Apud Romanos Marti. Feſtus in Equus. & apud Myſios: Florus: *Illi ſtatim ante aciem immolato equo, concepere votum* &c.

Suovetaurilia daret.] Plutarc. de Lucullo. *Sacrificavit & Euphrati amni taurum, quod ſacrificium ſit fœlicis tranſitus gratia.* Vox uſitata Xenophonti, & Thucydidi. Livius lib. 1. *Inſtructum exercitum omnem, Suovetaurilibus luſtravit.* Dionyſius lib 4. eadem de re. καθαρμὸν αὐτὸν ἐποιήσατο, τάυρῳ καὶ κριῷ καὶ τράγῳ. Lego κάπρῳ. Et addidit durare ad ſuam uſque ætatem.

Aſconius in Divinat. *Iidem completo quinquennio urbem luſtrabant, & Solitaurilia ſacrificia,* (lego *Suovetaurilia*) *de ſue, ove, tauro faciebant.* Tacitus lib 4 Hiſtor. *Tum Helvidius Priſcus Prætor, præeunte Plautio Æliano Pontifice, luſtrata bove* (lego *ſue, ove,*) *tauriſque area, & ſuper caſpitem redditis extis.* Muretus.

1. *Placando amni.*] Heſiod. *Nec umquam perennium fluviorum limpidam aquam pedibus tranſito, priuſquam oraveris, aſpiciens pulcra flumina, manus lotus aqua limpida. Qui fluvium tranſierit, malitia manus illotus, ei ſuccenſent dii, & damna dant in poſterum.*

2. *Nulla vi imbrium.*] Nulla procella, nullo nimbo, aut pluvia è cœlo lapſa.

3 *In modum diadematis.*] Ad diadematis formam aſpicit: quam ſi vacat, à me cape. Diadema commune olim inſigne regum, non aliud quam faſcia tenuis, cingens caput.

Seneca: *Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem, inſigni capitis decorum? ſi vis illum æſtimare, totumque ſcire, qualis ſit, faſciam ſolve, multum mali ſub illa latet.*

Florus libro III. *Ipſe veſte purpurea argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita.* Atque ea faſcia alba. Tacitus hic: *Albentibus ſpumis, in modum diadematis.* Plinius: *Regibus apum in fronte macula, quodam diademate candicans.* Ab hac cauſſa, *quidam è turba* (apud Suetonium in Julio, cap. LXXIX) *ſtatuæ Cæſaris coronam lauream candida faſcia præligatam impoſuit:* quaſi diadema illi attribuens.

Et apud Valerium lib VI. cap II. Pompeio *candida faſcia crus alligatum habenti, Favonius, non refert*, inquit, *qua in parte corporis diadema.*

Apud Perſas paulo aliter, quibus nec omnino candidum diadema, nec capiti nudo circumplexum, ſed Cidari ſive Thiaræ. Xenophon lib. VIII. *Habebat*

exul

exul quondam, & Tiberio, cum [1] Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius [2] auxiliator, eoque [3] civitate Romana donatus. mox repetita amicitia regis, multo apud eum honore, præfectus campis, qui [4] Euphrate & [5] Tigre inclutis amnibus circumflui, [6] Meſopotamiæ nomen acceperunt. Neque multo poſt, Sinnaces auget copias, & columen partium Abdageſes, gazam & [7] paratus regios adicit. Vitellius oſtentaſſe Romana arma ſatis ratus, monet Tiridatem primoreſque; hunc *Phra-*

INTERPRETATIO.

In caſtra adventat, extorris ſedibus patriis olim, & Tiberio cum Dalmaticum bellum patraret, haud ignobilis adjutor, ideoque in civitatem Rom. adſcriptus. Deinde reconciliatus Regi, & plurimo apud illum decore, impoſitus eſt regioni illi, quam Euphrates, & Tigris clara flumina circumfluunt, & qua hinc Meſopotamia vocabulum ſumpſit. Et paulo poſt Sinnaces auget exercitum, ſimul & robur partium Abdageſes, opes & apparatum fortuna principalis circumdat principi. Vitellius ſatis eſſe *exiſtimans, Romanas legiones oſtendiſſe, hortatur Tiridatem proceréſque; hunc*

NOTÆ.

Cyrus diadema circum Thiaram, uti & cognati ejus idem inſigne ferebant. Curtius lib. III. *Cidarim Perſæ vocabant regium capitis inſigne. hoc cærulea faſcia diſtincta albo circuibat.* Lipſius

1 *Dalmaticum.*] Dalmatia, aliquando Illyrici propriè dicti provincia, dein de *Illyricum* propriè dictum ſub *Dalmatiæ* nomine innotuit. In ea parte nunc ſunt pars plurima *Dalmatiæ, Croatiæ* & *Boſniæ*, atque ferè dimidia pars *Serviæ* & aliquid *Iſtriæ* & *Carniolæ*. hæ provinciæ parent Turcis, Allemanis & Rebuſpublicis Venetæ & Raguſienſi. *Tillemonius.*

2. *Auxiliator.*] Vertunt, quaſi auxiliares copias multas ſecum adduxiſſet ad id bellum; quod falſum puto. talia quippe auxilia barbarorum ſemper ſprevere Romani, nec unquam ſibi miſcuere, niſi ſocios & obſequii patientes.

Venit igitur Ornoſpades cum miniſtris & amicis, ſeu clientibus nobilioribus, & ſuo corpore juvit certavitque in prœliis. Sic Epiphanes Rex pro Othone, quia imperio inſerviebat. Sic alii reges & ſceptruchi in commilitium adſciti, ſed non immixti armis Romanis, alibi utiles erant, ſeparati. Veſpaſianus 40. millia equitum recuſavit à Parthis oblatos. Auxilia neque barbaris dabant, neque accipiebant, ea majeſtas imperii fuit.

3. *Civitate Rom.*] Vertunt, quaſi id præmii & ſtipendii loco recepiſſet. quod de ſtipendio dicunt ſperno. id tantum per honorem ei tributum. quaſi vero! potuiſſet, pro jure ſuo dicere, ſe invicem daturum civitatem ſuam (quod olim Athenienſibus dictum) Romanis. utrinque vis par, & fere reverentia.

Id illi quaſi per ſummum decus, exhibitum, dum ibi maneret; ne ſine patria, ne ſine civitate eſſet; ſimul & equeſtre faſtigium addebatur talibus viris, & Regibus ipſis ſociis quandoque adpoſiti equites Romani, quaſi cuſtodes aut comites per honorem. Sic Arminius decus ſuæ Germaniæ, ſub Auguſto civitate & equeſtri faſtigio exornatus erat.

4. *Euphrate.*] Vide notas ſup. cap. 31.

5. *Tigre.*] Tigris, fluvius Aſſyriæ regionis latè ſumptæ, in Perſicum ſinum labitur cum Euphrate fluvio. hodie vocamus *Tigre*, eſt in *Diarbeck* regione latè ſumpta imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

6. *Meſopotamia.*] Meſopotamia, provincia Aſſyriæ regionis latè ſumptæ. hodie *Diarbeck*, provincia imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

7. *Paratus regios.*] Vertunt, quaſi Abdageſes ſecum advexiſſet gazam & opes

hatis avi & [1] *altoris Cæſaris, quæ utrobique pulchra, meminerit*: illos, *obſequium in regem, reverentiam in nos, decus quiſque ſuum & fidem retinerent*. exin cum legionibus in [2] Syriam remeavit. Quæ duabus æſtatibus geſta conjunxi, quo requieſceret animus à domeſticis malis. Non enim Tiberium, quamquam triennio poſt cædem Sejani, quæ cæteros mollire ſolent, tempus, preces, ſatias, mitigabant, quin incerta [3] vel abolita pro graviſſimis & recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio ingruentis accuſatores [4] haud perpeſſus, [5] ſupremis tabulis multa & atrocia in Macronem ac præcipuos libertorum Cæſaris compoſuit;

38

INTERPRETATIO.

ut recordetur Phrahatis avi *ſui*, & educatoris Cæſaris; quæ utrinque præclara erant: *illos*, ut fidem erga Regem, obſervantiam in nos, dignitatem quiſque ſuam, & conſtantiam in officio tenerent. *dein cum legionibus in Syriam revertit. Quæ duabus æſtatibus acta ſunt, ſimul contexui, quo reſpiraret animus ab inteſtinis ærumnis. Quippe neque tempus, neque preces, aut cædium ſatietas, quæ omnes lenire ſolent, placabant Tiberium. licet triennio poſt necem Sejani; quin dubia, ambigua, vel etiam obliterata pœnis afficeret, tanquam atrociſſima, & nova eſſent. Eo pavore, Fulcinius Trio imminentes irruenteſque delatores haud tolerans. pluríma & immania teſtamento ſuo inſcripſit adverſus Macronem & nobiliſſimos libertorum Tiberii; ipſi*

NOTÆ.

ipſius Artabani quaſi vero Abdageſes ipſe non haberet paratum regium & gazam regi parem! Et certe Artabanus pecuniam ſuam & concubinas arce quadam clauſerat, an & Iunius Blæſus, qui paratum principalem circumdedit Vitellio ex Germania redeunti ad imperium capiendum, alium paratum quam ſuum circumdabat? Vide Tac. lib. 2. hiſtor. 59.

Paratus regios.] Hi non erant regis Artabani, ut nec *ſervi* illi, quos libertus Neronis, Galbæ in Hiſpania addiderat, erant Neronis. erant ipſius forte liberti, idque in decus novi principis Galbæ fecerat Sueton. Galb. 10. *Et ſervi quos à liberto Neronis ad fraudem præparatos muneri acceperat*, &c.

1 *Altoris Cæſaris.*] Intelligam Auguſtum, cui datus obſes ab avo Phraate Tiridates, & educatus Romæ fuerat.

2. *Syriam.*] Vide notas ſup. cap. 31.

3. *Vel abolita.*] Venia, tempore, aut etiam judiciis.

4 *Haud perpeſſus*] Satis elicitur ex his Taciti verbis Trionem ſibi manus attuliſſe, quia nempe ingruentes accuſatores non eſt perpeſſus; quia ſupremas tabulas confecit, & quia illius teſtamentum ab hæredibus occultatum fuit.

Quomodo illud occultarunt hæredes, niſi jam ipſe defunctus eſſet? ita feſſus Tac. in ſcribendo tot ſimiles cædes, morteſque, ut vix ipſi verba ſuppetant, quibus ſimilia mala memoret; hinc quaſi ea tranſcurrit, & veluti raptim exſequitur.

Sic lib. 12. 59. de Statilio Tauro. *Nec ille diutius falſum accuſatorem indigna ſorte perpeſſus, vim vitæ ſuæ attulit, ante ſententiam ſenatus.*

5. *Supremis tabulis.*] Quæ teſtamentorum licentia adeo recepta erat, ut plerique, ingeniorum petulantiam, non alio velo exercerent. Ita Fabricius Veiento, *multa, & probroſa in patres, & ſacerdotes compoſuit, iis libris, quibus nomen codicillorum dederat*, ait Tacitus lib. XIV.

Et ab hac mente, in Auguſto Suetonius cap. LVI. *locis quoque quorumdam invidioſis aut petulantibus laceſſitus, contradixit edicto. Et tamen de inhibenda teſtamentorum licentia, ne Senatus quidquam conſtitueret, interceſſit.*

Exempla hujus libertatis in extrema

ipſi [1] *fluxam ſenio mentem*, & [2] *continuo abſceſſu, velut exſilium* objectando. Quæ ab hæredibus occultata, recitari Tiberius juſſit: [3] patientiam libertatis alienæ oſtentans, & contemptor ſuæ infamiæ; an ſcelerum Sejani diu neſcius, mox quoquo modo dicta [4] vulgari malebat, veritatiſque, cui adulatio officit, per probra ſaltem gnarus fieri. Iiſdem diebus Granius Martianus ſenator à C. Graccho majeſtatis poſtulatus, vim vitæ ſuæ attulit. Tatiuſque Gratianus prætura functus, lege eadem extremum ad ſupplicium damnatus. Nec diſpares [5] Trebellieni 39
Rufi, & Sextii Paconiani exitus. Nam Trebellienus ſua manu cecidit; Paconianus in carcere, [6] ob carmina illic in principem factitata, ſtran-

INTERPRETATIO.

Tiberio *objectabat* debilem deminutamque mentem præ ſenecta, & perpetuam abſentiam quaſi exilium incuſabat. *Quæ per hæredes ſuppreſſa, legi Tiberius præcepit, ſive tolerantiam libertatis alienæ præferret, ſuumque dedecus ſperneret; ſive flagitiorum Sejani diu ignarus, poſtea quacumque ratione prolata eſſent, publicari mallet, & per opprobria & convitia ſaltem ediſcere veritatem, quam aſſentatio diſſimulat tegitque. Eodem tempore Granius Martianus ſenator majeſtatis accuſatus à C. Graccho, ſibi mortem intulit, & Tatius Gratianus, qui præturam obierat, eadem quæſtione, ultimo ſupplicio affectus eſt. Nec diſſimili exitu periere Trebellienus Rufus, & Sextius Paconianus. Quippe Trebellienus ſua ſe manu confecit; Paconiano in cuſtodia publica, ob verſus illic in Cæſarem compoſitos, laqueo fauces eliſæ ſunt. Ea*

NOTÆ.

tabula, habebis in Tacito plura. Et hæc autem, & quæ ſequuntur, tantum non ad verbum convertit Dio: addito Trionem interfeciſſe ſe ipſum.

Quod neſcio an intelligi ſatis habuerit Tacitus; an expreſſum ab eo per ignaviam deſcribentium exciderit. *Lipſius.*

Satis expreſſit, cum ait Tac. ipſum ſupremas tabulas ſic condidiſſe.

1. *Fluxam.*] Sic Suet. Tib. 52. de Druſo Tiberii filio. *Druſus animi fluxioris, remiſſiorisque vitæ erat.*

2. *Continuo abſceſſu.*] Objectabat illi fluxam ex ſenecta mentem, & ex continuo abſceſſu exſilium. Imminutæ mentis ob ſenium, dici potuit Tiberius, quemadmodum & exſul ob continuam abſentiam.

3. *Patientiam libertatis.*] Teſte Sueton. Tib. 28. Initio imperii *adverſus convitia maloſque rumores, & famoſa de ſe ac ſuis carmina firmus ac patiens. ſubinde jactabat, in civitate libera linguam mentemque liberas eſſe debere*, &c. *Exſtat & ſermo ejus in ſenatu percivilis: ſi quidem locutus aliter fuerit, dabo operam, ut rationem factorum meorum dictorumque reddam: ſi perſeveraverit invicem eum odero.* Sed ut tempora, ita & animo varius Tiberius, initio metuens & modeſtus, mox mutavit in deterius.

4. *Vulgari malebat.*] Sic & Suet. Tib. 66. *Urebant inſuper anxiam mentem varia undique convitia, nullo non damnatorum omne probri genus coram, vel per libellos in orcheſtra poſitos, ingerente. Quibus quidem diverſiſſime afficiebatur: modo, ut præ pudore ignota & celata cuncta cuperet: nonnunquam eadem contemneret, & proferret ultro, atque vulgaret.*

5. *Trebellieni Rufi.*] Illius, qui prætura functus, tutor à Senatu liberis Cotyis Thraciæ regis datus fuit libro II. ſupra: *Lipſius.*

6. *Ob carmina illic in principem factitata.*] Video eſſe, qui tranſponant, *ob carmina in principem factitata hic ſtran-*

latus eſt. Hæc Tiberius non mari, ut olim diviſus, neque per longinquos nuntios accipiebat, ſed [1] urbem juxta; eodem ut die [2] vel noctis interjectu, litteris conſulum reſcriberet: quaſi aſpiciens undantem per domos ſanguinem, aut manus carnificum. Fine anni Poppæus Sabinus [3] conceſſit vita, modicus originis, principum amicitia conſulatum ac triumphale decus adeptus: [4] maximiſque provinciis [5] per quatuor & viginti annos impoſitus, nullam ob eximiam artem, ſed quod par negotiis, neque ſupra erat. Q. Plautius, Sex. Papinius Coss.

INTERPRETATIO.

Tiberius non pelago, ut quondam ſeparatus ab urbe, *neque per advenientes procul tabellarios audiebat, ſed prope civitatem*; ita *ut eodem die, vel una nocte interpoſita, epiſtolis conſulum reſponderet: velut intuens oculis* ſuis *fluctuantes cruore domos, aut violentiam tortorum. Exeunte anno Poppæus Sabinus mortem obiit, is non admodum clara ſtirpe, tamen gratia imperitantium conſularem triumphalemque honorem aſſecutus eſt, ampliſſimiſque provinciis præfuerat per quatuor & viginti annos, nullam ob inſignem induſtriam, ſed quia neque infra, neque ſupra munia ſibi demandata erat. Q. Plautius,*

NOTÆ.

gulatus eſt. Quaſi carmina extra carcerem facta. Fallunt, falluntur que.

Ante triennium enim hic Paconianus in carcere fuit, & quia indicium profeſſus erat, retentus, donec carmina exitium illi maturavere. Lege initium libri hujus *Lipſius.*

1 *Vrbem juxta.*] Tuſculi, aut in Albano. Dio.

2. *Vel noctis.*] Vel intra ejuſdem diei, vel intra unius noctis ſpatium.

3. *Conceſſit vita.*] Miti obitu, & ſuo fato obiit Poppæus. Sic & Dio. *Miti obitu defunctus eſt, priuſquam ullius criminis accuſaretur.*

Quod notat, quia raro id hiſce temporibus, præſertim homini conſulari & triumphali contigit. Sed ratio in promptu apud Tac. *Nullam ob eximiam artem* &c. Propterea neglectus eſt, & vixit. Nec capiendus Dio, quaſi poſt ea Sabinus crimen habuerit, aut accuſatus ſit. Id eſt obiit illaceſſitus & intentatus delatoribus, quod rarum illo ævo & in viro triumphali. Hæc eſt mens Dionis.

4. *Maximiſque provinciis*] Intelligit præcipue Mœſiam, Macedoniam & Achaiam, quas rexit Sabinus, ſed intelligi etiam poſſunt aliæ provinciæ minores, & demandata illi bella, præcipue adverſus Thraces, quibus domitis, *inſignia triumphalia* obtinuit.

Nec opus, ut Tacitus omnes provincias memoret, quibus initio impoſitus eſt Poppæus, forte etiam tum imperante Auguſto. Senſim aucta illius fama auctoritaſque, nec prodidiſſe de illo pretium fuit, niſi cum altius evectus eſt, & præſertim cum inter triumphales & conſulares numerari cepit.

Potuitque ſic Sabinus maxima munia gerere per 24. annos. Congruitque Dio, qui dicit toto Tiberii principatu floruiſſe; at imperavit Tiberius fere tantumdem temporis.

5. *Per quatuor, & viginti annos.*] At Tiberius XXIII. tantum annos imperavit. Præterea his ipſis provinciis Pomponius Labeo, ſub Tiberio, octo annos præfuerat, ut paulo ante in hoc libro vidimus. Quare de hoc loco amplius deliberandum cenſeo. Dio ait toto prope Tiberii principatu. *Muret.* Intelligit Tac. non tantum rexiſſe illum Mœſiam & Achaiam aut Macedoniam, ſed & alias provincias maximas.

ſequuntur. Eo anno, * [1] neque quod L. Aruſejus morte adfecti forent, adſuetudine malorum ut atrox advertebatur: ſed exterruit, quod Vibulenus Agrippa eques Romanus, cum peroraſſent accuſatores, [2] in ipſa curia depromptum ſinu venenum hauſit; prolapſuſque ac moribundus, feſtinatis lictorum manibus in carcerem raptus eſt, [3] fauceſque jam exanimis laqueo vexatæ. Ne [4] Tigranes quidem Armenia quondam po-

INTERPRETATIO.

Sex. Papinius conſulatum adepti erant. *Eo anno,* * neq; quod iſte vel iſte, *neq; quod L. Aruſejus, necati forent, adnotabatur tanquam quid immane ob crebras perpetuaſq; cædes: ſed pavorem injecit, quod Vibulenus Agrippa eques Rom. cum eum accuſaſſent delatores, in ipſo ſenatu eductum ſinu virus abſorpſit, cadenſque & fere expirans, properis viatorum manibus, in cuſtodiam detruſus eſt, gulaque jam exanguis* hominis, *fune carnificis excruciata eſt. Ne Tigranes quidem qui Armenia olim imperarat, ac tum in crimine,*

NOTÆ.

1. *Neque quod L. Aruſejus.*] Suſpicabar: *Neque quod L. Aruſeii morte adfecti forent, adſ. m. ut atrox advertebat.* Particulam, *neque*, tolero. Videtur enim compendium in ſermone, ſignificans: *non dico alia, ſed neque.*

Lucios autem *Aruſejos*, intelligo patrem una cum filio. Idque erat exemplum non inter vulgaria ponendum, & quod invidiam conflare poſſet. *Lipſius.*

Hic damnatorum aliquot deſunt nomina. ſic ſcripſiſſe capio. Neq; quod talis & talis civis (quorum nomina hic ad ſcripſerat) *neque quod L. Aruſeius, morte adfecti forent,* &c. *advertebatur.*

Advertebat eſt convertebat in ſe, ac movebat hominum oculos, & linguas, aut ſaltem arcanas iracundias. Vt lib. 2. *Octo aquilæ ſilvas petere & intrare viſæ advertere imperatorem.* Et ſic belle eadem vox, eâdem inclinatione ad utrumque verbum ſubauditur. *Advertebat* homines, ut *exterruit* homines. *Gronov.*

Depromptum ſinu venenum.] Ita depromſit ſinu, ut clam hauriret, neque animadverſum eſt, exitium ſumpſiſſe, niſi cum prolapſus ac moribundus palam conſpectus eſt.

3. *Fauceſque.*] Sueton. Tib. 61. *Citati ad cauſſam dicendam, partim ſe domi vulneraverunt, certi damnationis, & ad vexationem ignominiamque vitandam: partim in media curia venenum hauſerunt, & tamen colligatis vulneribus, ac ſemianimes palpitanteſque in carcerem rapti. Nemo punitorum non & in Gemonias abjectus uncoque tractus.*

4. *Tigranes.*] Mirum eſt quod de illo ſileat Suetonius, cum alios Reges à Tiberio afflictos memorat Tib 37. Maroboduum, Thraſcypolim, Archelaum Cappadocem, &c.

Vnde inferre audeo, Tigranem illum quicunque ſit, non eſſe evocatum à Tiberio, nec ejus juſſu vectum Romam, ſed jam olim fuiſſe perductum, juſſu ipſius Auguſti, & ſic ſervatum diu. Vnde & inferre licet, eſſe eumdem ipſum, qui à Caio olim ejectus Armenia, nempe Glaphyræ filium ipſum. alioqui meminiſſet Suetonius illius, inter alios reges deluſos Tiberii artibus.

Tigranes.] Quiſnam fuerit ille Tigranes, qui quondam Armenia potitus ſit, non ſatis compertum. In indice Lipſii ad Tacitum, idem ille Tigranes eſſe fertur, qui nunc punitur Romæ, cum illo Tigrane, qui ſub Auguſto Armeniam invaſerat, & à Caio Cæſare Auguſti filio ejectus erat.

At id falſum eſſe colligunt ex Joſepho qui lib 18. Antiq. cap. 7. ſic tradit. *Alexander Herodis regis filius, qui à patre necatus eſt, Alexandrum & Tigranem filios ſuſcepit è Glaphyra Archelai Cappadocum regis filia. Ex his Tigranes apud*

titus, ac tunc reus, nomine regio [1] ſupplicia civium effugit. At [2] C. Galba conſularis, & [3] duo Blæſii voluntario exitu cecidere: Galba, triſtibus Cæſaris litteris provinciam ſortiri prohibitus; Blæſiis ſacerdotia integra eorum domo deſtinata, convulſa, diſtulerat: [4] tunc ut vacua con-

INTERPRETATIO.

titulo regio, civium pœnas vitare potuit. At C. Galba conſularis, & duo Blaſii ſpontanea morte interiere: Galba moroſa trucique Tiberii epiſtola, ſorte obtinere provinciam vetitus; ſacerdotii dignitates, quas promiſerat Blaſiis ſtante & illaſa eorum familia, dein, concuſſa ipſa, prolataverat: tunc ut inani domo, in alios tranſtulit; quod in-

NOTÆ.

Armenios regnans, cum apud Romanos accuſatus eſſet, ſine liberis obiit.

Itaque iſte potius Tigranes fuerit de quo hic Tac. nempe Alexandri & Glaphyræ filius, tanto magis quod ille accuſatus eſt Romæ & periit teſte Joſepho.

Attamen iſte Tigranes Glaphyra genitus junior tum fuit ex eodem Joſepho lib. 17. cap. 1. nempe anno 752. quo ille Tigranes ex Artavaſdis ſtirpe ortus Armeniam invaſerat & à Caio ejectus erat. Sic fere *Henricus Noris* vir doctiſſimus in Cenotaphiis Lucii & Caii Cæſarum Piſanis nuper Venetiæ editis.

Sed videtur poſſe inferri ex verbis Taciti, Tigranem de quo hic, non fuiſſe reum præciſe, quia obtinuiſſet Armeniam, ſed alia cauſſa. quod cadit in alium Tigranem ab illo, qui olim ejectus à Caio Cæſ. nam ille reus quod occupaſſet regnum, non conſulto Auguſto. Igi iſte reus factus ſub Tiberio fuerit.

Rem tamen incertam reddit Sueton. cum enumerat omnes reges dolo & artibus Tiberii ſubverſos, nulla mentione facta Tigranis illius; niſi forte & ille Tigranes de quo hic, Romam vectus ſit, jam ante principatum Tiberii, & inter cuſtodias Cæſaris diu habitus, & forte in ipſa urbe, aliquo novo crimine accuſatus, tandem civium ſupplicio perierit. Sed de his adhuc in Excurſu noſtro.

1. *Supplicia civium.*] Perpetuò opponit Tacitus *regium* dominatum, conditioni ſeu ſorti *civili.* nam *cives* æquo jure gaudere, pariter legibus ſubjecti, & pari omnes jure eſſe debent; nec unus ſupra alterum effertur.

At *regium* faſtigium ſupra leges, ſupra magiſtratus, ſupra mortales omnes eminet, nec parem tolerat. *dominus* eſt, vel magis leni civilique nomine *princeps*, non *civis* propriè, niſi modeſtia & amore. Princeps in ordinem cogit *cives*, nemo illum.

2. *C. Galba.*] De quo Sueton. 4. *Pater conſulatu functus* &c. *ex Achaica liberos Caium & Servium procreavit. Quorum major Caius attritis facultatibus, urbe ceſſit: prohibituſque à Tiberio ſortiri anno ſuo proconſulatum* (Aſiæ vel Africæ) *voluntaria morte obiit.* Frater hic Servii Galbæ qui mox imperavit.

3. *Duo Blæſii.*] Scripſerim *duo Blæſi* quos, ex eo, quod de convulſa eorum domo ſubjicit, credam fuiſſe filios Blæſi, triumphalis & qui Sejani avunculus fuit: cujuſque tangit exitum ſup. 5. 7. *Freinshemius.*

Duo Blæſii.] Lego *Blæſi*, & mox *Blæſis.* Nam haud dubie ſubverſa eſt illorum domus cum Sejano, cujus exitium ſimul & Blæſos traxit. Puto, hi filii erant Blæſi conſularis & inſignia triumphalia adepti in Africa. qui avunculus Sejani, & haud dubie illi ſociati cum Sejano conſilii participes, ſaltem in patre, vel quopiam alio propinquo.

4. *Tunc ut vacua.*] τὸ *vacua* poſſit referri ad domum, vel ad ſacerdotia. itaque integra domo Blæſorum, deſtinaverat ipſis Tiberius ſacerdotia, quæ dein, convulſâ illâ, diſtulerat, dein vacuâ domo, in alios contulerat. Vel ſacerdo-

tulit in alios. quod ſignum mortis intellexere, & exſecuti ſunt. Et [1] Æmilia Lepida, quam juveni Druſo nuptam [2] retttuli, crebris criminibus maritum inſecuta, quamquam [3] inteſtabilis, tamen impunita agebat, dum ſuperfuit pater Lepidus; poſt à delatoribus corripitur, ob ſervum adulterum: nec dubitabatur de flagitio. ergo omiſſa defenſione, finem vitæ ſibi poſuit. Per idem tempus [4] Clitarum natio [5] Cappadoci 41
[6] Archelao ſubjecta, quia noſtrum in modum deferre cenſus, pati [7] tributa

INTERPRETATIO.

dicium exitii acceperunt, & executi ſunt. Et Æmilia Lepida, quam juveni Druſo datam uxorem memoravi, & quæ multis repetitiſque criminationibus virum inſectata fuerat, licet deteſtabilis, tamen impune agitabat, dum vixit parens Lepidus; dein eam invadunt accuſatores, ob adulterium cum ſervo, nec ambigebatur de ſcelere. Itaque deſerto vadimonio, ſibi mortem ipſa conſcivit. Eadem tempeſtate Clitarum gens ſubdita Cappadoci Archelao, quia cogebatur pendere trib.uta & ſolvere vectigalia noſtro

NOTÆ.

tia illa, quaſi vacarent, & nullius eſſent, contulit in alios. rectius tamen id de *vacua* domo intellexeris. nam hæc *integrâ, convulsâ*, & vacuâ opponit invicē.

1 *Æmilia.*] Iuven. 6. *Credis amorem,*
Tu tibi tunc eruca places, fletumq; labellis
Exſorbes, quæ ſcripta, & quas lecture tabellas
Si tibi Zelotypo retegantur ſcrinia mœchæ?

Æmilia Lepida.] Attamen teſte Sueton. Othone 2. Sororem Othonis, qui mox princeps, deſponderat Druſus. de patre Othonis, *tulit & filiam, quam nondum nubilem Druſo Germanici filio deſpondit.* Sponſam eam forte, non uxorem habuit & ſatius exiſtimavit Tiberius, ut Druſus duceret uxorem jam adfinem ſibi ex Lepidorum familia. Julia neptis Auguſti in hanc domum denupſerat.

2. *Retuli.*] In libris qui perierunt.

3. *Inteſtabilis.*] Ἄτιμος, infamis. V. c. 51.

4. *Clitarum natio.*] Iidem *Clitæ* Cilices, non Cappadoces dicuntur ab eodem Tacito lib. XII: *Nec multo poſt agreſtium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum eſt.* Ideo hic legerim: *Clitarum natio Cappadoci Archelao ſubjecta.*

Nam Cilicia cognomento Trachea proprios reges habuit uſq; ad tempora Veſpaſiani. Cave enim de Archelao acceperis Cappadocum rege, qui pridem mortuus & cujus regnum in provinciam redactum.

Neſcio tamen an hic Archelaus ejus filius fuerit: ideo Cappadox dictus. Poſtea à Pichena monitum, in ſcripto ſic etiam eſſe. *Lipſius.*

5. *Clitarum.*] Forſan, Cetis, tractus vel regio minor Ciliciæ provinciæ, prope Taurum montem & Cappadociam provinciam; in Aſia minore, ex Ptolemæo lib. 5. cap. 8. *Tillemon.* Duplex Cilicia, *aſpera* & *Campeſtris.* Aſperæ pars erant *Clitæ* hinc *agreſtes* dicti.

6 *Archelao ſubjecta.*] Filio ejus Archelai qui Rex Cappadocum evocatus Romam litteris Tiberii, ibi mortuus erat, C. Cæcilio, L. Pomponio Coſſ. ut vidimus lib. 2 Ejus regnum in formam provinciæ redactum erat Tiberio Cæſare III. Germanico II. Coſſ. *Muretus.*

7. *Tributa.*] Aſconius tria penſitationum genera apud antiquos fuiſſe dicit, *canonem, oblationem, indictionem,* ut ſit hodie *Canon,* quod *domanium* dicitur, ut portoria, vectigalia, & hujuſmodi. *Oblatio* quæ *auxilia* nunc dicimus, ut octava vini heminatim divenditi, & viceſima ejus, quod cuppatim, culeatimque vænit, reliquarumque mercium; quæque à ſolidariis negotiatoribus venduntur, quos *groſſarios* appellant, quæque à minutariis & venditatoribus, qui & *propolæ* dicuntur, hoc eſt, non ſua vendentes, ſed à negotiatoribus emptitata pluris poſt ea venditantes. *Indictio* eſt quam *Taleam* vocant, antiqui *collationem* vocabant. *Budæus.*

adigebatur, in juga [1] Tauri montis abſceſſit: locorumque ingenio ſeſe contra imbelles regis copias tutabatur; donec M. Trebellius legatus à Vitellio præſide [2] Syriæ cum quatuor millibus legionariorum, & delectis auxiliis miſſus, duos collis, quos barbari inſederant (minori *Cadra*, alteri *Davara* nomen eſt) operibus circumdedit: & erumpere auſos, ferro; cæteros, ſiti ad deditionem coëgit. At Tiridates volentibus Parthis [3] Nicephorium & [4] Anthemuſiada, cæteraſque urbes, quæ Macedonibus ſitæ, Græca vocabula uſurpant, Halumque & [5] Artemitam Parthica opida recepit, certantibus gaudio, qui Artabanum [6] Scythas inter eductum ob ſævitiam exſecrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes ſperabant.
42 Plurimum adulationis [7] Seleucenſes induere, civitas potens, ſepta muris, [8] neque in barbatum corrupta, ſed

INTERPRETATIO.

more, in verticem Tauri montis ſe recepit, & locorum natura ſeſe defendebat adverſus exercitum Regis parum firmum; donec M. Trebellius legatus, miſſus à Vitellio rectore Syriæ, cum quatuor millibus legionariorum, & validiſſimis ſociorum, laboribus cinxit duo juga montium, quæ barbari occuparant (inferius Cadra, alterum Davara vocatur) & prorumpere auſos armis; alios aquæ penuria, ad ſe fidei Rom. permittendum compulit. At Tiridates ſponte Parthorum reciperavit Nicephorium & Anthemuſiada, cæteraque oppida, quæ à Macedonibus ſtructa, Græca nomina retinent, Halumque etiam & Artemitam, Parthicas urbes recepit, præ lætitia contendentibus, qui ob immanitatem deteſtati Artabanum, inter Scythas enutritum, pollicebantur ſibi mitem Tiridatis indolem, ob Romanos mores, quibus erat inſtitutus. *Multum adſentationis uſurpavere Seleucenſes, urbs opulenta, cincta mœnibus, neque in mores extraneos labefacta, ſed*

NOTÆ.

1. *Tauri.*] Taurus, mons Aſiæ maximus, à Lycia, ubi incipit ad occidentem, uſque ad extremos Seres in orientem provectus, ſed varia, pro locorum diverſitate, nomina aſſumens, in Cilicia & quibuſdam aliis Aſiæ minoris regionibus, propriè *Taurus* vocatur, & apud Europæos hodie dicitur *Taur*. Eſt in parte meridionali Natoliæ regionis, ſub Turcico imperio Aſiatico. qui plura deſiderat, videat diction. Geogr. Ortelii & Ferrarii. *Tillemonius.*

2. *Syriæ*] Vide notas ſupra cap. 31.

3. *Nicephorium.*] Vel Nicephorion, urbs Tingines tractus, in Meſopotamia provincia, & ad Euphratem fluvium. hodie *Rika* vel *Raga*, aut propè. urbs eſt præfecturæ Rikæ, in regione *Diarbeck*, ſub Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

4. *Anthemuſiada.*] Anthemus, urbs Anthemuſiæ tractus, in Meſopotamia provincia, circa Euphratem fluvium. ex tabula Sanſonis, & Carta ph. La Rue. *Tillemonius.*

5. *Artemitam.*] Artemita, urbs Apolloniates tractus, in Aſſyria provincia. hodie forſan *Arzeim* ſeu *Araſeng*, villa aut burgus provinciæ *Erak* [illegible]*tzem*, in regno Perſiæ. ex Chartis Sanſonis. *Tillemonius.*

6. *Scythas.*] Vide notas ſupra cap. 36.

7. *Seleucenſes.*] Seleucia, urbs Achaaritidis tractus in Meſopotamia provincia, & ad Tigrim fluvium. Hodie *Enbar*, villa, aut burgus præfecturæ *Bagdet*, & provinciæ *Diarbeck* ad meridiem, ſub Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

8 *Neque in barbarum.*] Licet vicina barbaris civitas, tamen neque mores, neque linguam, aut ritus illorum induit.

conditoris

[1] conditoris Seleuci retinens. Trecenti opibus, aut ſapientia delecti, ut ſenatus: ſua populo vis: & quotiens concordes agunt, ſpernitur Parthus; ubi diſſenſere, dum ſibi quiſque contra æmulos ſubſididium vocant, accitus in partem, adverſum omnes valeſcit. Id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex ſuo uſu. nam populi imperium juxta libertatem; [2] paucorum dominatio regiæ libidini propior eſt. Tum adventantem Tiridatem extollunt veterum regum honoribus, & quos recens ætas largius invenit: ſimul probra in Artabanum fundebant; [3] *materna origine Arſacidem, cætera degenerem.* Tiridates rem Seleucenſem populo permittit. Mox conſultans *quonam*

INTERPRETATIO.

fundatoris Seleuci memor. Trecenti divitiis, aut prudentia adſciti, inſtar ſenatus: ſua multitudini auctoritas, & quoties inter ſe conſentiunt, temnitur Parthus; ubi diſcordes agitant, dum ſibi ſinguli adverſus infenſos opem implorant, vocatus adverſus factionem alteram, in univerſos prævollet. Id noviſſime contigerat Artabano imperante, qui populum proceribus permiſit è re ſua. quippe dominatio plebis ad libertatem prope accedit; paucorum potentia regiæ voluntati libitoque ſimilior eſt. Tum advenientem Tiridaten celebrant ornantq; & priſcorum principum honoribus, & his quos nupera ætas effuſius reperit: ſimul & contumeliis Artabanum inſectabantur, materno genere Arſacidem, cætera ignobilem. *Tiridates Remp. Seleucenſem plebi tradit. Exin*

NOTÆ.

1. *Conditoris Seleuci retinens.*] Seleuci Nicatoris. prius vocabatur *Olbia* & *Hyria.* Muret.

2. *Paucorum dominatio.*] Oligarchiam Græci vocant

3. *Materna origine Arſaciden.*] Potius crediderim eſſe legendum, *paterna origine.* Vix enim eſt, ut alium regnare paſſuri fuerint Parthi. at de materni generis inæqualitate, nihil ſane apud eos novum. Notatur eo modo etiam Vologeſes à noſtro. inf. 12. 44. *Materna origine, ex pellice Græca ortus.*

Fuit ergo Artabanus Arſacides familia, hoc eſt, *paterno genere.* Certe & deſcendentes ejus Arſacidæ vocantur 12, 10, 12, 14. Sed quod dixi Parthos non fuiſſe toleraturos cujuſquam imperium, niſi Arſacidæ, tangit noſter 6, 31, ubi dicit Roma petiviſſe regem, *quia neminem niſi gentis Arſacidarum ſummæ rei imponere poterant*; & mox addit, opus eſſe ad movendos nempe Parthorum animos, *ut genus Arſacis ripam apud Euphratis cerneretur.*

Strabo quoque confirmat lib. 16. dum aſſerit Phraatem ſuæ ſecuritatis cauſa (& ut noſter ait, *fidei popularium diffiſum*) filios ſuos obſides Auguſto tradidiſſe: quòd intelligeret, his amotis, neminem ſibi eſſe metuendum; quia Parthi Arſacidarum ita amantes eſſent, ut alios reges nollent.

Non autem ſatis ſibi caviſſet, filiis amotis, ſi pro Arſacidis, & propterea regni capacibus, habuiſſent etiam eos, qui domum iſtam materno genere contingerent: facile enim intellectu eſt, eorum tum plurimos in regno remanſiſſe.

Materna origine.] Vel id dictum per contemptum & falsò, ut alia multa jactantur in principes inviſos; quamvis revera eſſet ille, & paterna & materna origine Arſacides.

Vel forte etiam imperio Parthorum ſuccedebant materno genere Arſacidæ, ne nempe deficeret gens ſummo faſtigio deſtinata, ita tamen ut iſti longe nobilitate impares cenſerentur.

die ſolennia regni capeſſeret? litteras Phrahatis & Hieronis, qui validiſſimas præfecturas obtinebant, accipit; *brevem moram* precantium. Placitumque *opperiri viros præpollentes*: atque interim [1] Cteſiphon ſedes imperii petita. ſed ubi diem ex die prolatabant, multis coram & adprobantibus, [2] Surena patrio more Tiridatem inſigni regio evinxit.
43 Ac ſi ſtatim interiora, cæteraſque nationes petiviſſet; oppreſſa cunctantium dubitatio, & omnes in unum cedebant: adſidendo caſtellum, in quod pecuniam & pellices Artabanus contulerat, dedit ſpatium exuendi pacta. Nam Phrahates, & Hiero, & ſi qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam

INTERPRETATIO.

deliberanti quonam die inauguratus inſignia regni indueret? afferuntur epiſtola Phrahatis & Hieronis, qui ampliſſimas Satrapias regebant. breve tempus *poſtulabant ipſi: Et placuit expectare viros potentiſſimos. atque interim Cteſiphontem arcem dominationis ſe confert. ſed poſtquam diem ex die trahebant, coram plurimis & adſentientibus, Surena Parthico ritu Tiridatem regio diademate redimivit. Et ſi confeſtim ad interiora regni aliaſque gentes pervaſiſſet, dubitantium cunctatio occupata foret, & cuncti in unum concedebant: at obſidendo arcem, in quam Artabanus clauſerat gazam, & concubinas., prabuit tempus deſerenda fidei. Quippe Phrahates, & Hiero, & cateri qui ad conſtitutum ſolemnibus regni capeſſendis diem haud interfuerant, alij*

NOTÆ.

1. *Cteſiphon ſedes imperij.*] Vt Herodianus ait: *Ibi erat regia Parthorum.* Ea vrbs, ſive pagus potius, vicinus Seleuciæ. Strabo: *Prope eſt vicus magnus qui vocatur Cteſiphon, ibi hyemem agebant Parthorum reges.* Plinius *Cteſiphontem juxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi.* Et conditorem ejus Vardanem regem facit Ammianus lib. XXIII.

Solinus 60. *in amulationem urbis hujus* (Babylonis nempe) *Cteſiphontem Parthi condiderunt.*

Cteſiphon.] Vrbs Chalonitidis tractus, in Aſſyria provincia, & ad Tigrim fluvium. Hodie *Bagdet*, urbs præfecturæ cognominis, in *Diarbeck* provincia imperij Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

2. *Surena patrio more.*] Surenas Parthorum eſſe magiſtratus magnæ dignitatis nemo ambigit; quippe qui à rege proximum locum tenerent. Ammianus lib. 24. *Surena poſt regem promerita dignitatis..* Et alibi vocat *dignitatis ſecunda poſt regem.*

Et à Surena caput Craſſi ad Orodem Parthorum regem tranſmiſſum eſt, quem Strabo vocat imperatorem Parthorum. *Aurelius.*

Surena.] Qui forte nomen officii, quod tamen certæ familiæ adnexum fuit, aut certe hæreditarium, forte ſic concedente rege de eo ſic Appianus.

Neque Surena ex vulgo popularium; ſed opibus, genere & gloria ſecundus erat à rege, magnanimitate vero & juventa inter Parthos ſui temporis facile princeps, & præterea magnitudine & ſpecie corporis ſupra omnes excellebat. Non equitabat, niſi magno paratu. mille camelis ſarcina ferebantur, ducentis rhedis vecta concubina. Stipabant illum mille equites cataphracti & longe plures expediti ac leves. habebat ſecum univerſorum equitum, propinquorum, aut ſervorum decem millia, vel amplius. Et jam olim id decus avi um habuit, ut Parthorum regi deſignato primus diadema imponeret.

invidia in Abdageſen, qui tum aula, & novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. Iſque in [1] Hyrcanis repertus eſt, [2] inluvie obſitus, & alimenta arcu expediens. ac primo tamquam dolus pararetur, territus; ubi data fides *reddendæ dominationi veniſſe*, adlevatur animum, & *quæ repentina mutatio?* exquirit. Tum Hiero *pueritiam Tiridatis* increpat; *neque penes Arſacidem imperium, ſed inane nomen apud imbellem externa mollitia, vim in Abdageſis domo.* Senſit vetus regnandi, [3] falſos in 44
amore, odia non fingere. nec ultra moratus quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, & præveniens inimicorum aſtus, amicorum pœnitentiam: neque exuerat pædorem, ut vulgum miſeratione adverteret. non fraus, non preces, nihil omiſſum, quo ambiguos inliceret, prompti firmarentur. Iamque multa manu, propinqua Seleuciæ adventabat; cum Tiridates ſimul fama [4] atque ipſo Artabano perculſus, diſtrahi conſiliis, iret contra, an bellum cunctatione tractaret. Quibus prælium & feſtinati caſus placebant, *disjectos & longinquitate itineris feſſos, ne animo quidem ſatis ad obſequium coaluiſſe* differunt, *proditores nuper hoſteſque ejus, quem rurſum foveant.* Verum Abdageſes *regrediendum in Meſopotamiam* cenſebat, *ut amne objecto, Armeniis in-*

INTERPRETATIO.

formidine, nonnulli æmulatione in Abdageſem, qui tum aulam, & novum regem in ſua poteſtate habuit, ad Artabanum flectere cœperunt. *Iſque apud Hyrcanos inventus eſt, pædore & ſquallore deformis, victumque venatu quærens. atque initio, veluti fraus strueretur, metu perculſus eſt: at poſtquam data dextra teſtati ſunt, reſtituendo imperio adventaſſe ſe, ſpe erigitur, & percunctatur* quæ ſubita viciſſitudo? Tum Hiero juvenilem ætatem Tiridatis *incuſat*; neque in poteſtate Arſacidis regnum eſſe, ſed vanam *imperij* ſpeciem eſſe penes imbellem extranea ignavia; *reipſa* potentiam haberi in Abdageſis familia. *Intellexit antiquus ſuetuſque imperandi, fallaces* ſubdoloſq, in amicitia, offenſiones non diſſimulare. *nec ultra cunctatus, quam dum Scytharum copias contraheret, incedit feſtinans & prævertens fraudes infenſorum, fautorumque mutationem: neque oris illuviem poſuerat, ut plebem miſericordia in ſe converteret. Non artes, non preces, nihil relictum, quo dubitantes conciliaret, aut quo proni ſtabilirentur. Iamque valido agmine, propinquis Seleuciæ locis imminebat; cum Tiridates ſimul fama, atque ipſo Artabano exterritus, diverſis æſtuare ſententijs, an obviam iret, an nectendo moras, bellum traheret. Quibus pugna, & properi caſus arridebant, monent* inconditos, & immenſo itinere laſſos hoſtes, ne mente quidem ad fidem & obedientiam adhuc ſatis inter ſe conſentire; deſertores nuper & inimicos ejus, quem iterum tueantur. *Sed Abdageſes* revertendum eſſe in Meſopotamiam *ſentiebat*, ut flumine Euphrate oppoſito, & interim evocatis Armeniis, Elymæiſque,

NOTÆ.

1. *Hircanis.*] Vide notas ſupra cap. 36.

2. *Inluvie obſitus.*] Vt Philoctetes apud poëtam. *Conſingens tardus celeres, ſtans volantes.*

3. *Falſos in amore.*] Subdolos & fallaces, qui ſimulare amorem poſſent erga ipſum, vel indefinite in quemcumque, neſcire *fingere odia*: & certe facilius eſt fingere amorem, quam odia tegere.

4. *Atque ipſo Artabano.*] Fama Arta-

terim [1] *Elymaiſque & cæteris à tergo excitis, aucti copiis ſocialibus; & quas* [2] *dux Romanus miſiſſet, fortunam tentarent.* Ea ſententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdageſen, & Tiridates ignavus ad pericula erat. ſed fugæ ſpecie diſceſſum; ac principio à gente [3] Arabum facto, cæteri domos abeunt, vel in caſtra Artabani: donec [4] Tiridates cum paucis in Syriam [5] revectus, [6] pudore proditionis omnes exſolvit.
45 Idem annus gravi igne urbem adficit, deuſta parte [7] Circi, quæ [8] Aventino contigua, ipſoque Aventino. quod damnum Cæſar [9] ad gloriam

INTERPRETATIO.

& aliis à tergo *populis*, firmari auxiliis ſociorum, & milite, quem imperator Rom. miſiſſet diſcrimen auderent. *In eam ſententiam itum eſt; quia præpollebat auctoritate Abdageſes, & Tiridati parum audaciæ inerat ad pericula capeſſenda: ſed tantum fugæ hic receptus fuit; & initio à natione Arabum orto, alii omnes ad patrios lares abſcedunt, vel ad exercitum Artabani: donec Tiridates cum paucis in Syriam regreſſus, probro defectionis ac perfidiæ cunctos abſolvit. Eodem anno violentus ignis in civitate deſævijt, abſumpta flammis ea parte Circi, quæ Aventino proxima eſt, ipſoque*

NOTÆ.

bani, ipſoque Artabano exterritus, non præſente; ſed quaſi ſtatim præſens adforet, ingrueretque.

1. *Elymais.*] Elymæi, qui & forſan Eldimæi, populi quorum regio Elymais appellatur; pars eſt Suſianæ provinciæ, ſeu regni, in Perſide regione imperii Perſarum, ſive Parthorum. Hodie pars provinciæ *Chuſiſtan* in regno Perſiæ, & ad occidentem fluvii *Tiritiri*, vel *Coreu*, & ad ſinum Balſoram. ex Ptolem. Plinio, Chartiſque Sanſonis. *Tillemonius.*

2. *Dux Romanus.*] L. Vitellius Syriæ præfectus.

3. *Arabum.*] Arabia regio Aſiæ ad Oceanum. Hodie apud Europæos nomen antiquum retinet, variis paret principibus *Tillemonius.*

4. *Tiridates.*] In Syriam revectus, forte & Romam inter obſides; nam mox extincto Tiberio, fœdus iniit Artabanus cum Cajo, motus virtute & reverentia patris ipſius Germanici, quem olim veneratus erat, ita ut & mortem illius ſummo deſiderio lugeret Sueton. Calig 5. *Regum etiam regem Artabanum, & exercitatione venandi & convictu Megiſtanum abſtinuiſſe.*

5. *Pudore proditionis.*] Pudore proditi & deſerti Tiridatis. cui ut regi, fide & ſacramento obſtricti erant.

6. *Revectus.*] Anno Romæ conditæ 789. Chriſti 36. Vide notas cap. 31. *Tillemonius.*

7 *Circi.*] *Circus*, ſupple, *Maximus*; ædificium regionis cognominis, ſive undecimæ, in parte quaſi media Romæ antiquæ Hodie *Cerchio Maſſimo*, ruinæ & horti regionis *Ripa*, in Roma hodierna, verſus orientem & meridiem.

Vide Romam antic. Nardini lib. 7. cap. 2. & Theatrum civitat. Italiæ J. Blaev. tom. 2. pag. 5. ubi reperies figuras utriuſque Circi antiqui & hodierni *Tillemonius.*

8 *Aventino.*] Aventinus mons antiquæ urbis Romæ in regione decima tertia, ab ipſo dicta *Aventinus*, & in parte meridionali urbis, prope Tiberim fluvium. Hodie *Aventino*, vel mons *ſanctæ Sabinæ*, regionis *Ripa*, in latere meridionali Romæ modernæ, & prope orientale littus fluvii *Tevere.* Tillemonius.

9. *Ad gloriam vertit*] Quandoque tales clades, ut & judicia famoſa in gloriam ſuam vertebat princeps, ſi quando opes, aut veniam daret, præſertim in lege *majeſtatis.*

vertit, exſolutis domuum & inſularum pretiis. [1] Millies ſeſtertium ea munificentia conlocatum; tanto acceptius in vulgum, quanto [2] modicus privatis ædificationibus. Ne publice quidem niſi duo opera ſtruxit, templum [3] Auguſto, & ſcenam [4] Pompeiani theatri: eaque perfecta contemptu ambitionis, an per ſenectutem, haud [5] dedicavit, ſed æſti-

INTERPRETATIO.

Aventino. Quam cladem Tiberius in ſui decus flexit, repenſato domuum & inſularum valore. Millies ſeſtertium ex liberalitate impenſum eſt, & tanto lætius id in plebem fuit, quanto & parcus ille privatis conſtructionibus. Nam ne in publicum quidem niſi duo ædificia ſtatuit, delubrum Auguſto, & ſcenam theatri, quod olim ſtruxerat Pompeius: eaque peracta, ſive gloria ſpernens, ſive propter ſenectam, non conſecravit. ſed

NOTÆ

1. *Millies ſeſtertium*] Sunt viciesquinquies centena millia Philippicûm. Egregia munificentia, & quam mirum eſt Suetonio non dictam, aut neglectam eſſe.

Nam ubi ex propoſito de hac re, Tiberii cap XLVIII. *Publice munificentiam bis omnino exhibuit, propoſito millies H. S. gratuito in trienni tempus; & rurſus dominis inſularum, quæ in monte Cælio deflagraverant, pretio reſtituto.*

Sed utraque hæc munificentia præivit & jam Tacito narrata eſt. hæc poſterior, & inſignis Suetonium effugit *Lipſius.* Millies ſeſtertium ſunt duo milliones, & inſuper quingenta millia coronatorum, vel ſeptem milliones, & quingenta millia librarum Gall.

2. *Modicus.*] Sueton. Tib. 47. *Princeps neque opera ulla magnifica fecit. Nam & quæ ſola ſuſceperat, Auguſti templum, reſtitutionemque Pompeiani theatri imperfecta poſt tot annos reliquit.*

3. *Auguſto.*] Auguſti templum fuit in monte Palatino, & in regione decima Romæ antiquæ ex Roma ant. Nardini lib. 6. cap. 14 pag. 397. *Tillemonius.*

4. *Pompeiani*] Pompeii theatrum fuit in octava regione Romæ antiquæ. Hodie palatium *Orſini* in Campo Floræ, & in regione *Regola* Romæ modernæ. ex Roma ant. Nardini cap. 3. lib. 6. pag. 328 &c.

5. *Dedicavit.*] Templi conſecratio ita fiebat, ut qui templum, ædemve dedicaturus erat, poſtem tenens, accenſo foculo, & advocato numine, cui templum ædeſve ſacraretur, ſe ex profano uſu, & humano jure templum, cellam, menſas, arulas, quæque eo pertinent, eximere, eaque conceptis verbis ipſi numini (nominabat numen) divina humanaque omnia conſecrare, dicareque affirmaret.

S bina herba ad ſacrum adhibita, ſine qua templum ædemve, fana, aut ſacella minime dicari putarunt poſſe. Fuitque conſtitutum, ut in dedicanda ara, vel ſimulacro, poſtem teneri non oporteret; in æde vero neceſſum foret, &c. Notatumque & illud conſecrationis, verba rite concipi, ac pronuntiari oportere, ne ſyllaba, vel verbo caderent: quare Metellum pontificem ædem dedicaturum, quum balbus eſſet, multum laboraſſe ferunt, ut verbum, *opifera*, rite exprimere, & ſine offenſione poſſet &c.

Dedicavit.] Encæmia, ferias ſignificant, quæ novo operi facto dicandoque conſecratæ ſunt: ſic publice bibliotecæ *dedicabantur*, ædes ſacræ, opera publica, etiam ſtatuæ. Papinius de Equo Domitiani: *Cæterum hos verſus indulgentiſſimo imperatori, poſtero die, quam dedicarat opus, tradere juſſus ſum.* Turnebus.

Haud dedicavit.] Dedicabantur opera publica, cum abſoluta erant; theatra, etiam *pontes*, & alia ejuſmodi. in *dicando* epulæ & ludi celebrabantur. Sueton. veſp. 19. *Ludis per quos ſcena*

mando [1] cujuſque detrimento quatuor progeneri Cæſaris ; Cn. [2] Domitius, Caſſius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusq; nominatione conſulum P. Petronius. Et pro ingenio cujuſque quæſiti decretique in principem honores. quos [3] omiſerit receperitve, in incerto fuit, ob propinquum vitæ finem. Neque enim multo poſt ſupremi Tiberio conſules, Cn Acerronius C. Pontius, magiſtratum occepere, nimia jam potentia Macronis, qui gratiam C. Cæſaris numquam ſibi neglectam, acrius in dies fovebat. [4] impuleratque poſt mortem [5] Claudiæ, quam nuptam ei rettuli, uxorem ſuam [6] Enniam immittendo, amore

INTERPRETATIO.

examinando ſingulorum damno præpoſiti ſunt quatuor progeneri principis: Cn. Domitius, Caſſius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus; adjunctuſque his, *electione conſulum P. Petronius. Et pro ſolertia cujuſque* patrum, *inventi, ſtatutique ſunt honores in Cæſarem.* At *quos abnuerit, aut approbarit, in dubio fuit, ob proximum vitæ exitum. Nam paulo poſt ultimi Tiberio conſules Cn. Acerronius, C. Pontius magiſtratum iniere, immodica jam auctoritate Macronis, qui amicitiam Caligulæ nuſquam alias ſibi ſpretam, impenſius in dies colebat: & poſt obitum Claudiæ, quam Caio collocatam memoravi, incitarat immiſeratque conjugem ſuam Enniam,* ut *cupidine*

NOTÆ.

Marcelliani theatri reſtituta dedicabatur, vetera quoque acroamata revocaverat, id eſt tragœdos & citharædos.

1. *Cujuſque.*] Nempe pro ingenio cujuſque Patrum in ſenatu nempe, nec pro ingenio tantum eorum qui delecti fuerant æſtimando detrimento.

2. *Cn. Domitius.*] Pater Neronis qui poſtea imperavit, ex Agrippina Germanici filia Sueton.

Cn. Domitius.] Is duxit uxorem Agrippinam Germanico genitam, ex qua Neronem habuit qui mox imperavit, Caſſius Longinus Druſillam, M. Vinicius Iuliam, ſeu Livillam. hæ tres filiæ Germanici, & ſorores Caii qui mox princeps. Rubellius Blandus Iuliam Druſi qui Tiberio genitus, filiam duxit. Hæc autem Neroni vetuſtiſſimo liberorum Germanici nupta ante fuerat.

Hi dicuntur *progeneri* Tiberii, quia Germanicum adoptaverat, ſicque ſimul pater & patruus illius fuit. Naturalis autem & verus pater Druſi fuit Tiberius. Et ſic verus illius progener fuit Rubellius Blandus; alii per adoptionem.

3. *Quos omiſerit.*] Quos honores acceperit, forte tradit Suetonius Claud. xi. *Tiberio marmoreum arcum juxta Pompeii theatrum, decretum quidem olim à Senatu, verum omiſſum peregit.* Forte tamen id ei decreverant patres, ob inſtauratam ſcenam theatri pompeiani.

4. *Impuleratque.*] Vxorem ſuam Enniam, immiſeratque, ut juvenem amore illiceret. &c.

5. *Poſt mortem Claudiæ.*] Iuniæ Claudillæ, M. Silani viri nobiliſſimi filiæ. Suetonius, & Tacitus ſupra, hoc ipſo libro.

6. *Enniam.*] Sueton. Calig. 12. *Amiſſa Iunia ex partu, Enniam Næviam Macronis uxorem, qui tum prætorianis cohortibus præerat, ſollicitavit ad ſtuprum, pollicitus & matrimonium ſuum, ſi potitus imperio fuiſſet: deque ea re & jurejurando & chirographo cavit. Per hanc inſinuatus Macroni, veneno Tiberium aggreſſus eſt, ut quidam opinantur; ſpirantique adhuc detrahi anulum, & quoniam ſuſpicionem retinentis dabat, pulvinum juſſit injici, atque etiam fauces manu ſua oppreſſit: liberto, qui ob atrocitatem facinoris exclamaverat, confeſtim in crucem acto.*

Enniam.] Eam vocat Dio lib. 58.

juvenem inlicere, pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem dum dominationis apiſceretur. Nam & ſi commotus ingenio; ſimulationum tamen falſa, in ſinu avi perdidicerat. Gnarum hoc principi. [1] eoque 46
[2] dubitavit de tradenda Republ. primum inter nepotes, quorum [3] Druſo genitus, [4] ſanguine & caritate propior, ſed nondum pubertatem ingreſſus: Germanici filio [5] robur juventæ, [6] vulgi ſtudia, eaque apud avum odii cauſſa. Etiam de Claudio agitanti, quod is [7] compoſita ætate,

INTERPRETATIO.

adoleſcentem irretiret, & pactione nuptiarum obſtringeret, nihil recuſantem dummodo rerum potiretur. Quippe is tametſi natura ferox, tamen fingendi ſubdolas artes in aula Tiberij penitus hauſerat. Compertum hoc Cæſari: ideoque deliberavit de imperio tribuendo, primum inter nepotes, quorum Druſi filius, ſtirpe & amore propinquior, ſed nondum is ætate adultus fuit: Germanici filio Caio flos ætatis, populi amor, eaque ipſa cauſa invidiæ apud Tiberium erat. Etiam cum de Claudio conſultaret, quod is maturus

NOTÆ.

Enniam Thraſyllam: ſed unde nomen Græcum ſplendidæ feminæ Romanæ, quæ & Cæſaris ambiret nuptias? Puto fallitur, & nos fallit Græculus aut ejus exſcriptor. forte aliquod nomen ὑποκοριστικὸν ediderat, ut v. g. *Claudillam*, *Tertullam*. &c.

1. *Eoque.*] Ideoque dubitavit, ſeu deliberavit, an traderet illi Rempub. vel num potius ſuo nepoti Druſi filio Gemello, an vel ipſi Claudio? an vel etiam extra domum ſucceſſorem ſibi adoptaret?

2. *Dubitavit inter nepotes.*] Quorum neutrum vere amabat, & cum Caium maxime odiſſet Tiberius, eum eludebat Thraſyllus in fine; quæ fuit cauſa exſtruendi pontis ad Bajanum ſinum, teſte Suet. Caligul. 19. *Quod Thraſyllus Mathematicus anxio de ſucceſſore Tiberio, & in verum nepotem proniori affirmaſſet, non magis Caium imperaturum, quam per Bajanum ſinum equis diſcurſurum.*

Et certe plurimos alios & nepotes ipſos jam occidebat Tiberius, niſi jam fluxioris animi ſenem eluſiſſet Thraſullus.

Sueton. Tib. 62. *Quod niſi eum & mors prævenisſet, & Thraſyllus conſulto, ut aiunt, differre quædam ſpe longioris vitæ compuliſſet, plures aliquanto necaturus, ac ne reliquis quidem nepotibus parſurus creditur: cum & Caium ſuſpectum haberet, & Tiberium, ut ex adulterio conceptum aſpernaretur.*

3. *Druſo genitus.*] Tiberius vocatus, qui unus ex Gemellis, quos uno partu genuerat Livilla, ex Druſo Tiberii filio, aut forte potius ex adulterio Sejani.

4. *Sanguine & caritate.*] Oberat enim matris impudicitia. *Muretus.*

5. *Robur juventæ.*] C. Cæſar agebat annum vigeſimum quintum, cum imperium accepit. explendo vigeſimo quinto anno, deerant quinque menſes, & quatuor dies. Dio. lib. 59. Natus erat pridie Cal. Septemb.

6. *Vulgi ſtudia.*] Sueton. Calig. 13. *Imperium adeptus populum Rom. vel, ut ita dicam, hominum genus, voti compotem fecit; exoptatiſſimus princeps maximæ parti provincialium ac militum, quod infantem plerique cognoverant: ſed & univerſæ plebi urbanæ, ob memoriam Germanici patris, miſerationemque prope afflictæ domus. Itaque ut à Miſeno movit &c. inceſſit ſuper fauſta nomina, ſidus & puppum & alumnum appellantium.*

7. *Compoſita.*] Maturus annis; quippe potuit tunc 46. annorum ætatem attigiſſe. Certe *quinquageſimo anno imperium accepit.* teſte Suetonio,

bonarum artium cupiens erat, imminuta mens ejus obſtitit. Sin [1] extra domum ſucceſſor quæreretur, ne memoria Auguſti, ne nomen Cæſarum in ludibria & contumelias verterent, metuebat. quippe illi [2] non perinde curæ gratia præſentium, quam in poſteros ambitio. Mox incertus animi, feſſo corpore, conſilium cui impar erat, fato permiſit; jactis tamen vocibus, per quas intelligeretur providus [3] futurorum. Namque Macroni non abdita ambage, [4] *Occidentem ab eo deſeri, Orientem ſpectari* exprobravit. Et C. Cæſari forte orto ſermone L. Sullam irridenti; *omnia Sullæ vitia, & nullam ejuſdem virtutem habiturum* [5] prædixit, ſimul crebris cum lacrymis minorem ex nepotibus complexus,

INTERPRETATIO.

annis, & optimarum artium ſtudioſus eſſet, fluxum imbecillumq; ingenium ejus obſtabat. Sin extra familiam imperii *hæres inveſtigaretur, timebat, ne nomen Auguſti, ne decus Cæſarum in contemptum & opprobrium verteret. Quippe is non perinde ſollicitus erat de æſtimatione & judicio præſentium, quam de gloria & oſtentatione in poſteros. Dein pendens animi & ægro corpore, prudentiam cui non ſufficiebat ipſe, ſorti & fortunæ reliquit; prolatis tamen verbis, per quæ agnoſceretur futuri præſcius. Quippe Macroni amota omni ambiguitate objectavit*, Occidentem ab illo relinqui, Orientem adſpici; *& Caligulam*, qui *forte inter colloquium derideret L. Sullam, præmonuit*, cuncta Sullæ flagitia, & nullam bonarum artium ipſius habiturum; *atque etiam ſæpe fletibus indulgens, & minorem* natu *nepotem deoſculatus, torvo alterius* nepotis *intuitu:*

NOTÆ.

1. *Extra domum.*] Plinius in Panegyr. *An Senatum populumque Rom. exercitus, provincias, ſocios tranſmiſſurus uni, ſucceſſorem ex ſinu uxoris accipias, ſummæque poteſtatis hæredem tantum intra domum tuam quæras?*

2. *Non perinde.*] Non illi perinde amor Reipub. quam cura & oſtentatio in poſteros, forte & *comparatione deterrimâ* deteriore, gloriam captabat Tiberius, per invidiam & ſcelus, quo nullum majus cogitari poſſit.

3. *Futurorum.*] Futuri providus dixit Macroni, Orientem ab eo ſpectari, nempe præſcius, licet ipſe nihil tum decerneret de ſucceſſione, futurum imperatorem Caligulam.

4. *Occidentem ab eo deſeri.*] Gloria acuti dicti penes Pompeium, qui Sullæ abneganti triumphum confidenter dixit. *Quod plures Solem orientem, quam occidentem adorarent. Significans ſuam creſcere potentiam, illius vaneſcere, & marcere.* Fons dicti, ab eo quod pleriſque populis religione receptum ſit, ſalutare Solem orientem: ut alibi dicam. *Lipſius.*

Gloria dicti non in eo eſt præciſe, quod id ſenſerit aut dixerit Pompeius; ſed quod id auſus ſit dicere coram tali dictatori, tantæque ſævitiæ magiſtro. Nunc & Sol oriens ſalutatur muſico concentu in præcipuis urbibus Perſarum:

5. *Prædixit.*] Sueton. Calig. XI *Naturam tamen ſævam atque probroſam ne tunc quidem* (apud Capreas avi comes) *inhibere poterat: quin & animadverſionibus pœniſque ad ſupplicium datorum cupidiſſime intereſſet: & ganeas atque adulteria capillamento celatus & veſte longa noctibus obiret: ac ſcenicas ſaltandi canendique artes ſtudioſiſſime appeteret: facile id ſane Tiberio patiente, ſi per has manſueſieri poſſet ferum ingenium. Quod ſagaciſſimus ſenex ita prorſus perſpexerat, ut aliquoties prædicaret, ex tio ſuo omniumque Caium vivere: & ſe Natricem,* (ſerpentis id genus) *populo*

truci

1 truci alterius vultu; 2 *Occides hunc tu*, inquit, *& te alius.* Sed graveſcente valetudine, nihil è libidinibus omittebat, in patientia 3 firmitudinem ſimulans; 4 ſolituſque eludere 5 medicorum artes, atque eos qui

INTERPRETATIO.

Interficies hunc tu, *ait*, & te alius. *At deteriori in dies valetudine, nihil ſolitis voluptatibus temperabat, tolerandi vero robur adſimulans, ſuetuſque irridere medi-*

NOTÆ.

Rom. Phaëtontem orbi terrarum educare.

1. *Truci alterius vultu.*] Truci ſemper & torvo vultu fuit Caius, ſed tum magis fuit, aut eſſe viſus eſt, cum avum filio blandientem cerneret, tanquam relicturus illi imperium eſſet, quare & renidens Tiberius, *Occides hunc tu, inquit &c.*

Vultu.] Poſt ea princeps teſte Sueton. Calig. 50. *Vultu verò natura horridum ac tetrum etiam ex induſtria efferabat, componens ad ſpeculum, in omnem terrorem ac formidinem.*

2. *Occides hunc.*] Cui vaticinio non defuit Caius. Sueton. Calig. 23. *Fratrem Tiberium inopinantem; repente immiſſo Tribuno militum, interemit &c. cauſſatus quod ille antidotum oboluiſſet, quaſi ad præcavenda venena ſua ſumptum; cum tamen Tiberius, propter aſſiduam & ingraveſcentem tuſſim, medicamento uſus eſſet, &c. Antidotum*, inquit, *adverſus Cæſarem?* infra 29. Sueton.

Lege, *in patientia*, id eſt, patienter tolerando, ſicq; diſſimulando morbum, robur præferebat.

3. *Firmitudinem ſimulans.*] Sueton. Tib. 72. *Suſtentavit tamen aliquandiu, (morbum) quamvis Miſenum uſque devectus, nihil ex ordine quotidiano prætermitteret, ne convivia quidem, ac cæteras voluptates, partim intemperantia, partim diſſimulatione. Nam Chariclem medicum, quod commeatu abfuturus, è convivio egrediens, manum ſibi oſculandi cauſſa apprehendiſſet, exiſtimans tentatas ab eo venas ſibi, remanere ac recumbere hortatus eſt, cœnamque protraxit. Nec abſtinuit conſuetudine, quin tunc quoque inſtans in medio triclinio, adſtante lictore, ſingulos valere dicentes appellaret.*

4. *Solituſq; eludere.*] Tiberianum hoc apophtegma etiam Plutarchus inſeruit præceptis de valetudine tuenda: ſed corruptus vereor in numero. *Accepi Tiberium dixiſſe olim, virum illum, qui poſt ſexageſimum annum, medico manum offerret, irriſu dignum eſſe.*

Nam poſt *ſexageſimum* annum ait, quod noſter *triceſimum*. non dubie verius reſcripſerim, ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη, *ſuper triginta annos*, juvante etiam Suetonio. *Valetudine proſperrima uſus eſt; quamvis à trigeſimo ætatis anno, arbitratu eam ſuo rexerit, ſine adjumento, conſilioque medicorum.* Lipſius.

Quaſi vero eadem dicta principum, non alii aliter referant auctores, & præcipue Græci, qui peregrini in hiſtoria Romana. non certe omnia ad eamdem formam exigenda ſunt

5 *Medicorum.*] Habuit tamen medicos qui valetudines principis regere ſolebant; Si non faciendo medici apti, ſaltem fingendo ſunt; nec ſibi contradicit Tac. ſed rem narrat, ut fuit.

Tiberius habuit medicos, ſed quos maxime ſperneret, quorum artem irrideret; nec ſolum medicos eluſit, ſed etiam eos qui medicis uterentur, poſt certam ætatem.

Ordinarii medici fuere, qui ſemper in comitatu principis, & ejus valetudines de more curabant. Charicles extra ordinem conſilii copiam præbebat, & ut familiaris principis, tum inviſebat Tiberiū.

Medicorum.] Hos ſpernebat, *quia Thraſyllo confidebat; ad id tempus, quod Thraſyllus prædixerat, victurum ſe ſperans, neque medicos conſulebat, neque rationem victus mutarat.* Sic Dio lib. 58.

[1] poſt triceſimum ætatis annum ad internoſcenda corpori ſuo utilia
47 vel noxia, alieni conſilii indigerent. Interim Romæ futuris etiam poſt Tiberium cædibus ſemina jaciebantur. Lælius Balbus Acutiam P. Vitellij quondam uxorem majeſtatis poſtulaverat; qua damnata, cum præmium accuſatori decerneretur, Junius Otho tribunus plebei interceſſit. [2] unde illis odia, mox Othoni exſilium. Dein multorum amoribus famoſa Albucilla, cui matrimonium cum [3] Satrio Secundo conjurationis indice [4] fuerat, defertur [5] impietatis in principem. connecte-

INTERPRETATIO.

eorum ſcientiam, atque illos, qui ultra triginta annos alienæ artis egerent, ad intelligenda quæ valetudini ſuæ oportuna, vel pernicioſa ſint. Interea Romæ necibus etiam poſt Tiberij obitum futuris cauſæ ſerebantur. Lælius Balbus majeſtatis detulerat Acutiam olim conjugem P. Vitellij; quæ mulctata, cum merces delatori ſtatueretur, Iunius Otho tribunus plebis obſtitit; unde illis offenſiones, dein Othoni fuga. Exin multorum cupidinibus infamis Albucilla, cui nuptiæ fuerant cum Satrio Secundo, qui conſpirationem S jani aperuerat, poſtulatur impietatis in Cæſarem. In-

NOTÆ.

1. *Poſt triceſimum.*] Puto, quia huc uſque mutabile temperamentum corporis, jam ſatis prudenti viro agnoſci ultro poteſt ſine medicorum cura. Ex Ariſtotele lib. 1. Rhetor. *Viget corpus à triginta annis, ad triginta quinque: animus vero, uſque ad annos 50 excepto uno*

Poſt triceſimum.] Seneca. epiſt. 68. *Nota habet quiſque ſui corporis vitia. Itaque alius vomitu levat ſtomachum; alius frequenti cibo fulcit; alius interpoſito jejunio, corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino, aut balneo abſtinent: in cetera negligentes, huic à quo ſæpe infeſtantur, occurrunt.*

2. *Vnde illis odia.*] Id eſt Balbo, & Othoni, illi apud Senatum populumque: huic, apud dominantes *Pichena.* Immo ipſis inter ſe ſe, quæ Balbus exſecutus eſt accuſando, & damnando Othonem. *Gronovius.*

Vnde illis odia.] Vnde illis invicem odia, haud dubie & etiam principis offenſio in Othonem, qui ſic hiantem delatorem fruſtratus eſſet; unde illi mox exſilium redditum: forte & Senatûs offenſio qui talem interceſſorem ſperneret, & Lælium exhorreret.

3. *Satrio Secundo.*] Ille idem eſt qui ſupra cliens Sejani, & nunc, ut appareret, ejus everſor. *Lipſius.*

4. *Fuerat*] Denotat, Albucillam fuiſſe repudiatam à Satrio, forte ob amores & adulteria. forte & ob novam fortunam Satrii. ut qui jam excelſior eſſet, detecta conjuratione Sejani.

5. *Impietatis.*] An crimen illud impietatis poſitum in ſolo adulterio? certe jam ab Auguſto, *culpa inter viros feminaſque vulgata, crimen violatarum religionum* vocabatur.

Sic fuiſſe, colligi poſſit ex his quæ ſequuntur. *Conſcij & adulterij ejus,* quos ſimul & puto fuiſſe impietatis reos, eo ipſo, quo adulteri erant; ita ut illi ſimul adulteri, & ſimul conſcii *impietatis* in principem eſſent; quia nempe ut adulteri illi, connectebantur Albucillæ reæ.

Nempe rei illi *impietatis*, indirecte in principem. per conſequentiam nempe & præſumptionem aliquam; eo quod illa *culpa inter viros feminaſque vulgata* ſit contra decus publicum, contra Rempubl. & ſic *impietas* fuit *in principem,* quia inde conjurationes oriri potuerunt in principem, patriam &c.

Crimen impietatis in principem.] & majeſtatis unum & idem eſt hoc loco. Repete quæ ſupra diximus de crimine

bantur ut; conſcii & adulteri ejus, Cn. Domitius, Vibius Marſus, L. Arruntius. de claritudine Domitii ſupra memoravi. Marſus quoque vetuſtis honoribus, & inluſtris ſtudiis erat. Sed *teſtium interrogationi*,

INTERPRETATIO.

ligabantur tanquam participes & corruptores ejus *Cn. Domitius, Vibius Marſus, L. Arruntius. de nobilitate Domitij antea tradidi. Marſus etiam antiquo decore, & charus literarum doctrina* erat. *Sed codicilli ad Patres miſſi praferebant*, Macronem

NOTÆ.

violatarum religionum. nec aliud fuit crimen mulieris, ut puto, quam adulterium, quam *culpa vulgata inter viros & feminas.* nec aliud etiam ſcelus conſciorum ipſius, quam quia adulteri & corruptores illius fuerant.

Impietatis in principem.] Non difficile captu de femina, quæ *connexa Caſari*, ſeu propinqua illius, adulterii rea eſſet Nam ipſa rea *impietatis in principem*, ob adfinitatem, & ſimul adulter ipſius reus ejuſdem ſceleris; quia nempe ſic corpori feminæ adnexæ Cæſari illudebatur; & etiam quia hæc genus adulteria ſemina coitionum ſeu conjurationum in principem & Rempubl. erant, ut patet ex his quæ affert Seneca de Iulia Auguſto genita.

Quare id *crimen impietatis* in principem fuit, ſimul & *crimen majeſtatis*, & forte vice verſa. Hinc lib. 2. 50. *Variliam ſororis Auguſti neptem* &c. *quia Caſari connexa adulterio tenebatur, majeſtatis delator arceſſebat.*

Præter violatas per adulterium religiones deorum, in matrimoniis tanto tamque ſacro ritu celebratas, hæ etiam rationes ex principe accedere potuerunt, quia nempe in principem cumulatæ & collatæ omnes religiones, omnia ſacra tranſlata erant: igitur impietas in principem fuit ob *ſacra regni*, ob *auſpicia imperatoria*, & quia princeps *caput orbis* & urbis, ut ſcribit Lucanus lib. 5.

Cum totum hac anima, populorum vita ſaluſque
Pendeat, & tantus caput hoc ſibi fecerit orbis.

Quia *pater patria*, quia *Pontifex Maximus*, quia *Auguſtus*, quia *ſacroſanctus* ſpeciali titulo ille, ut pote *tribunitiam poteſtatem perpetuam* habens. quibus titulis omnibus ſanctus & inviolatus eſſe debuit Cæſar, & conſequenter domus & conſanguinei illius.

Et hoc commune habuit femina, etiam extranea à domo Cæſaris, cum muliere connexa principi, ſi adulterium commiſiſſet.

Erat quippe impietatis rea in principem, his cauſis proxime allatis; licet propinqua Cæſaris alio vinculo, & alio etiam ſceleris vocabulo adſtringeretur.

Nempe quia peccabat in corpus, Iuliæ ac principali, ſeu regiæ familiæ connexum & conſanguineum; unde probrum & dedecus in principē. & ad plura peccanda conſcios invitabat tale corpus, tale crimen, non ſolum libidinis incitamento, ſed etiam aviditate dominandi.

Cum non tantum adulteri corpora ſociarent, ſed etiam agitarent, miſcerentque conſilia invadendi Rempublicam.

Et ſic ſuſpectabantur rerum novarum, aut ſaltem id metus dominantium fingebat. quod & locum habuit in extraneis amorum flagitiis; præcipue ſi vulgata eſſet ea culpa inter nobiles viros & feminas.

1. *Conſcij.*] *Conſcij* tantum forte illius, quia *adulteri.* forte tamen & aliud genus *impietatis in principem* eſſe potuit, præter crimen adulterii, forte obtrectatio aut quid ſimile; ſed cenſuerim potius, fuiſſe *culpam* illam *vulgatam*; quia *multorum amoribus famoſa Albucilla*, quod maxime formidoloſum principi ſuſpicaci. & id cenſeo præcipue, quia indiſtincte & nullo certo culpæ vocabulo *impietatem* tantum appellat Tac.

M ij

[1] *tormentis ſervorum Macronem præſediſſe*, commentarii ad ſenatum miſſi ferebant; nullæque in eos imperatoris litteræ ſuſpicionem dabant, invalido ac fortaſſe ignaro, ficta pleraque ob inimicitias Macronis no-
48 tas in Arruntium. Igitur [2] Domitius defenſionem meditans; Marſus tamquam inediam deſtinaviſſet, produxere vitam: Arruntius cunctationem & moras ſuadentibus amicis, *Non eadem omnibus decora*, reſpondit. *ſibi ſatis ætatis. neque aliud pœnitendum, quam quod inter ludibria & pericula anxiam ſenectam toleraviſſet, diu Sejano, nunc Macroni, ſemper alicui potentium inviſus; non culpa, ſed ut flagitiorum impatiens. Sane paucos & ſupremos principis dies poſſe vitari; quemadmodum evaſurum imminentis juventam? An cum Tiberius poſt tantam rerum experientiam, vi dominationis convulſus & mutatus ſit; C. Cæſarem vix finita pueritia, ignarum*

INTERPRETATIO.

præfuiſſe examini teſtium, & quæſtioni mancipiorum; *nullaque in eos epiſtola principis ſuſpicionem creabat*, ipſo *infirmo ac fortè inſcio*, *ſubdita eſſe ac ſuppoſita plurima, propter odia Macronis in Arruntium manifeſta. Itaque Domitius, dum purgare ſcelus cogitat, Marſus velut abſtinentia cibi mori conſtituiſſet, ſupervixere: Arruntius, hortantibus amicis*, ut cunctaretur, *ſubjecit*; non eadem omnibus honeſta. ſe ſatis vixiſſe: neque aliud excuſandum ſibi in vita, quam quod inter contumelias & diſcrimina ſollicitam ſenectutem traxiſſet, diu infeſtus Sejano, nunc Macroni, ſemper alicui præpollentium infenſus, non crimine *ſuo*, ſed ut vitiorum ac ſcelerum intolerans. Certe paucos & extremos Tiberii dies declinari poſſe. at quo pacto vitaturum impendentis *principis* adoleſcentiam? An cum Tiberius, tanto rerum uſu probatus, licentia imperii labefactus & corruptus ſit; C. Cæſarem, vix pubertatem at-

NOTÆ.

1. *Tormentis ſervorum.*] Dio lib. 55. *Quum non liceret ſervum contra dominum, adhibitis tormentis, quæſtioni ſubjici; hujuſmodi ſervos, ſi uſus poſtularet, publico, vel ſibi vendi juſſit; ut ſic alieni à reo facti, ſeu extra ejus poteſtatem poſiti, examinari poſſent. Id à nonnullis culpatum, legem diſſolvi ea dominatione querentibus, aliis neceſſario id fieri dicentibus, cum multi hoc jure freti, in ipſum & magiſtratus conſpirarent.*

Servorum.] Albucillæ nempe & forte adulterorum, & præcipue Arruntii quem maxime oderat Macro.

2. *Domitius.*] De quo ſic Suetonius. Ner. 5. Domitius *ex Antonia majore patrem Neronis procreavit, omni parte vita deteſtabilem. Siquidem comes ad orientem C. Cæſaris* (qui filius Auguſti) *juvenis, occiſo liberto ſuo, quod potare quantum jubebatur, recuſarat, dimiſſus è cohorte amicorum, nihilo modeſtius vixit. Sed & in via Appia vico, repente puerum citatis jumentis, haud ignarus obtrivit: & Romæ, medio foro, cuidam equiti Rom. liberius jurganti oculum eruit. Perfidia vero tanta, ut non modo argentarios pretiis rerum coëmtarum, ſed & in prætura, mercede palmarum, aurigarios fraudaverit*, &c.

Ibid. *Majeſtatis quoque & adulteriorum, inceſtique cum ſorore Lepida, ſub exceſſu Tiberii reus, mutatione temporum evaſit: deceſſitque Pyrgis morbo aquæ intercutis.* Ut vides, non ſolum *adulterii* reus Domitius, ſed etiam *inceſti*.

Infra 6. Ner. *De genitura* Neronis formidoloſa *conjectantibus, præſagio fuit etiam Domitii patris vox, inter gratulationes amicorum, negantis, quidquam ex ſe & Agrippina, niſi deteſtabile & malo publico naſci potuiſſe.*

omnium, aut peſſimis innutritum, meliora capeſſiturum Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Sejanum delectus, plura per ſcelera Rempub. conflictaviſſet. proſpectare jam ſe acrius ſervitium, eoque fugere ſimul [1] *acta & inſtantia.* Hæc vatis in modum dictitans, venas reſolvit. Documento ſequentia erunt, bene Arruntium morte uſum. Albucilla inrito ictu à ſemet vulnerata, juſſu ſenatus in carcerem fertur. [2] Stuprorum ejus miniſtri, *Graſidius* [3] *Sacerdos* [4] *pratorius ut in inſulam deportaretur; Pontius Fregellanus amitteret ordinem ſenatorium, &* [5] *eadem pœna in Lalium Balbum* decernuntur. id quidem à lætantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adverſum inſontes. Iiſdem diebus Sex. 49 Papinius conſulari familia, repentinum & informem exitum delegit, jacto in præceps corpore. cauſſa ad matrem referebatur, [6] quæ pridem

INTERPRETATIO.

que adoleſcentiam ingreſſum, rerum omnium rudem, aut deterrimis imbutum à teneris, meliores artes amplexurum eſſe auctore Macrone? qui, ut pejor ad ſubvertendum Sejanum adſcitus, majora per flagitia Rempub divexaviſſet? providere ſe jam atrociorem graviorem que ſervitutem; ideoque ſe vitare ſimul, & præterita, & impendentia. *Hac divini ad inſtar pradicans, venas abrupit. Specimen erit ſequens dominatio, recte & in tempore mortem ſumpſiſſe Arruntium. Albucilla, cum ſe vano fruſtraneoque vulnere percuſſiſſet, juſſu Patrum in carcerem rapitur. Adulteriorum ejus conciliatores etiam puniuntur. ſtatuitur*, ut Graſidius Sacerdos prætorius in inſulam amoveretur, Pontius Fregellanus ſenatu moveretur; *& idem ſupplicium in Lalium Balbum decernitur, & quidem à gaudentibus* patribus, *quia Balbus atroci facundia reputabatur, & adverſus innocentes audax. Sub idem tempus Sex. Papinius conſulari domo, ſubitum & inhoneſtum vita finem ſumpſit*, miſſo *in praceps corpore. cauſſa in parentem* ejus *refundebatur, qua pridem repudio ſpreta,*

NOTÆ.

1. *Acta.*] Acta, ſeu præterita, & ſimul quæ imminerent ſub Cajo, fugiebat.

2. *Stuprorum ejus miniſtri*] Qui nempe veluti lenocinium fecerant, qui adulteriis & congreſſibus Albucillæ faverant, hortos, domos, vel quid ſimile ſubminiſtrando Sic infra de equitibus Rom. lib. 11. 4. *Cauſſa necis ex eo, quod domum ſuam Mneſteris & Poppaa congreſſibus prabuiſſent.*

3 *Sacerdos.*] Nomen familiæ & hominis, non ſacerdotii, aut dignitatis.

4. *Pratorius.*] Non forte, quia præturâ functus, ſed, quia prætoria inſignia obtinuiſſet, nam diſtinguit Tacitus inter *pratorium* & *pratura functum.*

5. *Eadem pœna.*] Puto, ut etiam in inſulam deportaretur, ſic enim & ordinem & civitatem ſimul amittebat. non forte quod Balbus miniſter fuiſſet ſtuprorum, ſed quia innoxios accuſando, multorum odia in ſe adverterat; ſupra *unde illis odia.*

Sicque propter atrocitatem morum & prævam facundiam in inſula clauſus eſt. Similia habes exempla ſupra Forte propter utrumque, & quia faviſſet Albucillæ amoribus, & quia inſontes oppreſſerat, puto tamen tantum ordine motum fuiſſe.

6. *Qua pridem repudiata.*] Capiunt, quaſi diu multumque repudiata repulſaque eſſet à filio, cujus amore teneretur ipſa.

Sed melius eſt, repudiatam fuiſſe pridem à marito, patre hujus filii, quem ſuæ curæ relictum indulgentius pro ge-

repudiata, adſentationibus , atque luxu [2] perpuliſſet juvenem ad ea, quorum effugium [3] non niſi morte inveniret. Igitur accuſata in ſenatu, quamquam genua [4] patrum advolveretur , *luctumque* [5] *communem*, *&* *magis imbecillum tali ſuper caſu feminarum animum*, aliaque in eundem dolorem mœſta & miſeranda [6] diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita eſt, donec minor filius lubricum juventæ exiret. Iam Tiberium corpus, jam vires, nondum diſſimulatio deſerebat. idem animi

INTERPRETATIO.

blanditiis, & luxuria incitaſſet filium ad ea flagitia, quibus exitum, non niſi exitio ſuo *reperiret. Igitur interrogata in curia, quamvis ad Patrum pedes procumberet,* doloremque utrique ſexui parem obteſtaretur, & inſuper magis infirmam in hujuſmodi calamitate mulierum indolem, aliaque in eundem caſum triſtia, & miſeratione digna *diu ingereret; urbe tamen in decennium exacta eſt; dum junior filius lubricum ætatis egrederetur. Iam Tiberium valetudo deſtituebat, jam robur, nondum* tamen cum *fingendi artes relinquebant. Eadem ingenii truculentia, verbos,* voce,

NOTÆ.

nio muliebri educabat, eumque tandem *adſentationibus & luxu*, forte & inceſti flagitio, (quod tamen non dicit præciſe Tacitus) eo perpulit, ut remedium *non niſi morte inveniret.*

Potuit certe interveniſſe crimen illud, ſed ex verbis Taciti non ſatis liquet fuiſſe convictam tanti ſceleris. Etiam luxu, prodigentia, & aliis ab inceſto flagitiis, eo potuit perduci juvenis, ut niſi morte ei ſuccurri non poſſet.

1. *Atq; luxu.*] De quo Seneca. *Utinam liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus, infantiam ſtatim deliciis ſolvimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupiſcet, qui in purpuris repit? nondum prima verba exprimit & jam coquum intelligit, jam conchylium poſcit. Ante palatum eorum, quam os inſtituimus. In lecticis creſcunt, ſi terram attigerint, è manibus utrinſque ſuſtinentium pendent. Gaudemus, ſi quid licentius dixerint. Verba, ne Alexandrinis quidem permittenda, deliciis, riſu, oſculo excipimus. Nec mirum. nos docuimus, ex nobis audierunt. noſtras amicas, noſtros concubinos vident. Omne convivium obſcenis canticis ſtrepit. Pudenda dictu ſpectantur, fit ex his conſuetudo, deinde natura.*

2. *Perpuliſſet juvenem ad ea.*] Intelligit *inceſtum* ſimile, quale objectum Ciceroni in Tulliolam. de quo infami ſermone Servius ad illud Virgil. *Hic thalamum invaſit nata.* Lipſius.

Neque etiam Dio qui venenum colligit ſpargitque in viros Rom. honeſtiſſimos, hanc contumeliæ occaſionem, in Ciceronem omiſit. Sed id fide Græca, ut pleraque alia ſcribit Dio.

3. *Non niſi morte ſuccurri poſſe.*] Tacitus idem dixit mox de Nerone, qui etiam inceſti ſuſpectus, lib. 15. *Percontanti Neroni, cur in cædem ſuam conſpiraviſſet, breviter reſpondens, non aliter tot flagitiis ejus ſubveniri poſſe.* Nec tamen etiam Nero inceſti compertus. Sunt & alia flagitia, quibus niſi morte ſuccurri non poteſt; incendiarius etiam & parricida fuit Nero. Neque etiam hoc loco Taciti, fœmina inceſti manifeſta eſt, ſuſpecta tamen maxime, cum ipſa ad multos annos urbe domoque amoveatur.

4. *Patrum.*] Duplici titulo *patres*, & quia ſenatores, & quia patres familias. Sed propriè *ſenatores* hic intelligit.

5. *Communem.*] Nempe matrum patrumque, virorum & fœminarum, in morte filiorum mœſtitiam eamdem eſſe; cum hoc tamen diſcrimine, quod magis fluxum imbecillumque ſit in tali caſu fœminarum ingenium.

6. *Diu ferret.*] Forte *differeret*, vel

rigor, ſermone ac [1] vultu intentus, quæſita interdum comitate, quamvis manifeſtam defectionem tegebat. [2] mutatiſque ſæpius locis, tandem apud promontorium [3] Miſeni conſedit, [4] in villa, cui L. Lucullus quondam dominus. illic eum adpropinquare ſupremis, tali modo compertum. erat medicus arte inſignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis ſolitus, conſilii tamen copiam præbere. Is velut propria ad negotia [5] digrediens, & [6] per ſpeciem officii [7] manum comple-

INTERPRETATIO.

& intuitu acer, adfectata quandoque urbanitate, quamvis compertum languorem occultabat, & ſæpius loca permutans: demum apud promontorium Miſeni ſubſtitit in prætorio ſeu prædio, *quod L. Lucullus poſſidebat olim. illic ei inſtare mortem tali arte cognitum eſt. Erat medicus doctrina eximius, vocabulo Charicles, non quidem curare valetudinem Cæſaris conſuetus; attamen conſilii copiam exhibere ſolebat. Is, tanquam ad res ſuas diſcedens, & prætextu honoris, dextram* Cæſaris *contingens*, velut oſculaturus.

NOTÆ.

differret. Vulgatam tamen non ſperno.

1. *Vultu intentus.*] Sueton. Tib. 68. *Incedebat cervice rigida & obſtipa: adducto fere vultu, plerumque tacitus*, &c.

2. *Mutatiſque.*] Sueton. Tib. 72. *Rediens ergo propere Campaniam, Aſturæ in languorem incidit. Quo paullum levatus Circeios pertendit. Ac ne quam ſuſpicionem infirmitatis daret, Caſtrenſibus ludis non interfuit ſolum, ſed etiam miſſum in arenam aprum, jaculis deſuper petiit: ſtatimque latere convulſo, & ut exæſtuarat, afflatus aura, in graviorem recidit morbum.*

3. *Miſeni.*] Miſenum promontorium Campaniæ provinciæ, ad mare Tyrrhenum. hodie *Capo di Miſeno*, in Terra Laboris, provincia regni Neapolitani. *Tillemonius.*

4. *In villa cui L. Lucullus.*] De ea fere his verbis Plutarchus in Mario: *Villam in Miſenenſi Marius amœnam, & mollius exſtructam poſſidebat, quam deceret virum militarem, & tot bellorum victorem. Eam aiunt LXXV. ∞. denarium emiſſe Corneliam, nec multo poſt L. Lucullum quingentis millibus denarium & ducentis. Tantum brevi luxuria crevit, & civitas invaluit in abundantes opes.*

75000 *denarium* ſunt noſtro more 22500, libræ. Et 500200 *denarium*, ſunt 1500060 libræ Turon. Pono ſex aſſes noſtros pro denario Romano. Oſtendi tamen alibi, villam iſtam Marii, in ſpeciem, & inſtar Caſtrorum ædificatam fuiſſe.

In villa Luculli.] Sueton. Tib. 73. *Interim cum in actis ſenatus legiſſet, dimiſſos ac ne auditos quidem quoſdam reos, de quibus ſtrictim, & nihil aliud quam nominatos ab indice, ſcripſerat, pro contempto ſe habitum fremens, repetere Capreas quoquo modo deſtinavit, non temere quidquam, niſi ex tuto auſurus, ſed & tempeſtatibus & ingraveſcente vi morbi retentus, paulo poſt obiit in villa Lucullianæ, octavo & ſeptuageſimo ætatis anno, tertio & vigeſimo imperii, decimo ſeptimo Calend. Aprilis.*

5. *Digrediens.*] Ab aula & à menſa Cæſaris, cui ut apparet ex ſequentibus, medicus accumbebat. diſcumbitque ultra ſolitum Tiberius, & inſtaurat epulas, *quaſi id honori abeuntis amici tribueret*, Chariclis nempe medici. aliud tamen cogitabat, aliud agebat.

6. *Per ſpeciem officii.*] Neſcio an *per ſpeciem oſculi.* Ea quidem mens. Suetonius: *cum manum ſibi oſculandi cauſſa apprehendiſſet.* Lipſius.

7. *Manum complexus.*] Nempe velut oſculaturus, & oſculari debuit, ſed alio

xus, [1] pulſum venarum attigit. [2] neque feſellit. nam Tiberius incertum an offenſus, tantoque magis iram premens, *inſtaurari epulas* jubet, diſcumbitque ultra ſolitum; quaſi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen *labi ſpiritum, nec ultra biduum duraturum* Macroni firmavit. inde cuncta conloquiis inter præſentes, nuntiis apud legatos & exercitus feſtinabantur. [3] Decimo ſeptimo Kalend. Aprilis [4] interclusa anima, creditus eſt mortalitatem expleviſſe. Et multo gratantum concurſu, ad capienda imperii primordia C. Cæſar egrediebatur. cum repente adfertur, *redire Tiberio vocem ac viſus, vocarique qui recreandæ defectioni cibum adferrent.* pavor hinc in omnes; & cæteri paſſim diſpergi, ſe quiſque mæſtum aut neſcium fingere: Cæſar in ſilentium fixus, à ſumma ſpe, noviſſima exſpectabat: Macro intrepidus, *opprimi ſenem injectu multæ veſtis* jubet, [5] *diſcedique ab limine.*

INTERPRETATIO.

pulſum venarum contrectavit: neque principem *latuit; quippe ille, dubium an iratus, & tanto magis indignationem tegens*, renovari convivium, *præcipit, accumbitque præter morem; velut id digredientis amici decori daret. Charicles tamen* deficere animam, nec ultra duos dies victurum ipſum, *Macroni adſeveravit. Hinc omnia, ſermonibus inter adſtantes habitis, literis apud legatos, legioneſque properabantur. Decimo ſeptimo Kal. Aprilis, intercepto ſpiritu, mortem obiiſſe putabatur, & plurimo gratulantium adfluxu, C. Cæſar exibat ad auſpicia imperii delibanda; cum ſubito nunciatur*, remeare Tiberio vocem, & intuitum; appellarique, qui alimentum miniſtrarent, inſtaurando deliquio. *hinc motus in cunctos, & cæteri paſſim fugere, ſe quiſque triſtem aut ignarum ſimulare: C. Cæſar ſilentio attonitus, à ſummo faſtigio, exitium ultimum metuebat; at Macro interritus præcipit*, ſuffocari ſenem, plurima veſte ingeſta, exirique à foribus. *Ita Tiberius extinctus.*

NOTÆ.

conſilio manum Tiberii complectebatur, nempe ut ſic, venas explorandi ſpatium quæreret.

1. *Pulſum venarum.*] Quem pulſum, ut puto, deſcribit Plinius lib. 7. 51. *Signa lethalia*, &c. *venarum inæquabili, aut formicante percuſſu.*

2. *Neque feſellit.*] Omnino intelligit *Tiberium*, non *Chariclem*. neque latuit, inquit, neque hoc egit ita caute Charicles, ut Tiberius non ſentiret dolum, & arcana ſua tentari.

Argumentum hujus rei & Charicles, & qui circa erant, interpretabantur, quod tenuit hominem; quaſi cœna viatica proſecuturus; & apparatis epulis ſecum diſcumbere juſſit, & ſolito longius in triclinio duravit, ut cum ambiguum redderet, ſeſeque firmiorem probaret, quam fortaſſis arteria promiſiſſet.

Quidam gnari morum ejus, & quantopere nollet intima ſua noſci, etiam graviter offenſum ducebant, & ut hoc quoque diſſimularet, magis benignitatem & amici honorem fingere. *Gronov.*

3. *Decimo ſeptimo Kal. Ap.*] Die ſextadecima Martii menſis.

4. *Interclusa anima.*] Sic Curt. lib. 3. *Interclusus ſpiritus arcte meabat.*

5. *Diſcedique ab limine.*] Iuſſit ſcilicet, ut qui in prætorio, vel prope cubiculum, officii gratia, liberti, familiareſque, qui non conſcii, nec fidi C. Cæſari erant, propere faceſſerent, tanquam principe jam mortuo. Sed ea mente, ut

Sic

[1] Sic Tiberius finivit, [2] octavo & ſeptuageſimo ætatis anno. Pater ei 51
Nero, & utrimque origo gentis Claudiæ, quamquam [3] mater in Liviam, & mox Iuliam familiam, adoptionibus tranſierit. Caſus prima ab infantis ancipites. nam proſcriptum patrem exſul ſecutus, ubi domum Auguſti privignus introiit, multis æmulis conflictatus eſt, dum Marcellus & Agrippa, mox Caius Luciuſque Cæſares, viguere. Etiam frater ejus Druſus [4] proſperiore civium amore erat. Sed maxime in lubrico egit, accepta in matrimonium Iulia, impudicitiam uxoris tolerans.

INTERPRETATIO.

eſt, octavo & ſeptuageſimo ætatis anno. Nerone patre genitus erat, *& ab utroque parente, ex familia Claudiorum* ortus, *tametſi mater ejus* Livia *adoptata ſit in gentem Liviam, & poſtea Iuliam. Eventus ſeu accidentia habuit à teneris annis plena diſcriminis: quippe proſcripto patri exulanti comes, poſtquam privignus iniit penates Auguſti, plurimis rivalibus exagitatus eſt, dum Marcellus & Agrippa, dein Caius & Lucius Cæſares floruere. Etiam frater ejus Druſus ſecundiore apud populum Rom. favore erat. Sed præcipue diſcrimen adiit, cum ducta uxore Iulia, libidines conjugis*

NOTÆ.

ipſe, ac Cæſar, ſecurius mortem ſeni accelerarent *Pichena*.

1. *Sic Tiberius finivit.*] Sueton. Tib 73. *Sunt qui putent venenum ei à Caio datum lentum atque tabificum. Alii in remiſſione fortuita febris cibum deſideranti negatum: nonnulli pulvinum injectum (à Caio) cum extractum ſibi deficienti anulum mox reſipiſcens requiſiſſet. Seneca eum ſcribit, intellecta defectione exemtum anulum, quaſi alicui traditurum, parumper tenuiſſe; dein rurſus aptaſſe digito, & compreſſa ſiniſtra manu, jacuiſſe diu immobilem, ſubito vocatis miniſtris, ac nemine reſpondente, conſurrexiſſe, nec procul à lectulo deficientibus viribus concidiſſe.*

Finivit.] Anno 1. Olympiadis 204. Romæ conditæ 790. Chriſti 37. Vide notas cap. 44. ſupra. *Tillemon.*

2. *Octavo. & ſeptuageſimo ætatis anno.*] Vel ut Victor, poſt ſeptuageſimum octavum annum, & menſem quartum. Dio tamen anno toto diverſus ab iſtis, qui ait vixiſſe, *ſeptem & ſeptuaginta annos, & menſes quatuor & dies novem.*

Et hercle verius, à Suetonio credendum & actis: qui natum Tiberium ponunt, anno urbis DCCXII. Munatio, & Lepido Coſſ. XVI. Kal. Decembres.

Mortuus autem eſt conſenſu omnium anno DCCXC. XVII. Kal. Aprilis Quamquam & Dionis rationes non plane ad eum calculum pariaveris. *Lipſius.*

3. *Mater in Liviam.*] Diſcrepat hoc inter auctores: neque enim mater Tiberii adoptata fuit, ſed avus ejus maternus, auctore Tranquillo in Tib. 3. *Inſertus eſt, & Liviorum familia, adoptato in eam avo materno.*

Quod mihi fit veriſimilius, cum apud Velleium lego, *Livius Druſus Iuliæ Auguſtæ pater*, & infra: *Livia nobiliſſimi, & fortiſſimi viri Druſi Claudiani filia:* hoc nomen ejus fuit, qui ducto genere ex Appio Claudio Pulchro, nomen Romano more, adoptione inflexum haberet.

Cæterum auctor noſter hujus Annalis initio dixit, Auguſtam nobilitatis per Claudiam familiam, & adoptione Liviorum Iuliorumque clariſſimæ: verius quid ſit, in medium relinquo. *Vertran.*

Sive pater, ſive filia adoptetur, idem decus eademque nobilitas, & quod fuit in patre uſurpatum, id facile tribui Liviæ potuit, præcipue cum Auguſtæ decus augere nec abs re gauderent auctores.

4. *Proſperiore civium amore.*] Druſus, quam Tiberius fuit. propterea il-

[1] aut declinans. Dein Rhodo regreſſus, [2] vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanæ arbitrium tribus ferme & viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diverſa: egregium vita famaque quoad privatus, vel in imperiis ſub Auguſto fuit: occultûm ac ſubdolum fingendis virtutibus, [3] donec Germanicus [4] ac Druſus ſuperfuere. idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: [5] inteſtabilis ſævitia, ſed

INTERPRETATIO.

ferret aut vitaret. Poſtea Rhodo reverſus, inani Auguſti domo, per duodecim annos, dein ſumma rerum & imperii per tres fere & viginti potitus eſt. Ingenii etiam tempora illi diſſimilia fuere; *eximius & inſignis egit vita atque exiſtimatione, quandiu privatus, vel provinciis, principe Auguſto,* præfuit; *obſcurus & fallax ſimulandis bonis artibus, dum Germanicus & Druſus floruere. Idem inter egregia & prava temperatus, ſuperſtite Auguſta:* dein *exſecrabilis crudelitate, ſed occultis volupta-*

NOTÆ.

lum oderat. Sueton. Tib. 50. *Odium adverſus neceſſitudines in Druſo primum fratre detexit: prodita ejus epiſtola, qua ſecum* (nempe cum ipſo Tiberio) *de cogendo ad reſtituendam libertatem Auguſto agebat*, &c.

1 *Aut declinans.*] Toleravit in urbe, & coram in aula; declinavit, cum Rhodum ſeceſſit.

Aut declinans.] Nempe tormentum ex zelotypia declinabat, nec repudio aut aliter vindicare potuit, ſed tantum ſilendo ac fugiendo, ne offenderet Auguſtum & Cæſares Iuliæ filios. Quod probrum mox acriter vindicavit in Iuliam, fame nempe & exitio.

2. *Vacuos principis penates.*] Hoc eſt, nullis jam æmulis: quippe mortuis, Marcello & Agrippa; moxque etiam Caio, Lucioque Cæſaribus. *Pichena.* Et ad ſtoliditatem verſo Poſtumo & in inſulam amoto.

3. *Donec Germanicus.*] Sueton. Calig. 6. *Auxit gloriam deſideriumque defuncti atrocitas inſequentium temporum: cunctis nec temere opinantibus, reverentia ejus ac metu repreſſam Tiberii ſævitiam, quæ mox eruperit.*

4. *Ac Druſus.*] Filius nempe ipſius, quem ergo metuebat oderatque.

Germanicus ac Druſus.] Sueton. Tib. 52. *Filiorum neque naturalem Druſum, neque adoptivum Germanicum patria charitate dilexit. alterius vitiis infenſus.* ubi legit Lipſius: *alterius virtutibus, alterius vitiis infenſus.*

Sed perperam. nam ſtatim reddit rationem Suetonius, cur non dilexerit Druſum, & ejus vitiis infenſus fuerit; nempe quia *animi fluxioris remiſſiorisque vitæ erat*, &c.

Dein paulo infra perſequitur de Germanico, cur etiam ipſum non dilexerit Tiberius. *Germanico uſque adeo obtrectavit, ut & præclara facta pro ſupervacuis elevaret*, &c.

Sic de utroque filio ſeparatim exſequitur, cur ipſos non amaret Tiberius, ſicque nihil addendum Suetonio. nihil mutandum.

5. *Inteſtabilis.*] *Inteſtabilis autem eſt*, ut inquit Caius, *& qui lege jubetur, ne ejus teſtimonium recipiatur, neve ipſi dicatur teſtimonium.* Ex eo factum eſt, ut *inteſtabilis* homo, inviſus, ſceleratus, flagitioſus & execrabilis eſſet. Horat. *Is inteſtabilis & ſacer eſto.* Plautus: *ſemper caveto, ne ſis inteſtabilis.* Turnebus.

obtectis libidinibus, [1] dum Sejanum dilexit, [2] timuitvé: poſtremo in ſcelera ſimul ac dedecora [3] prorupit, poſtquam remoto pudore & metu, ſuo tantum ingenio utebatur.

INTERPRETATIO.

tum flagitiis, dum Sejanum amavit, aut metuit, tandem erupit ipſe in crimina ſimul & dehoneſtamenta flagitiaque: *poſtquam, ſublata verecundia & formidine, ſua tantum natura & moribus indulgebat.*

NOTÆ.

1. *Dum Sejanum dilexit.*] Sic Dio lib. 57. *Quum multos alios poſt mortem ſtatuis & publico funere ornaſſet, Sejani etiam vivi ſtatuam aneam in theatro poſuit. inde multa ejuſdem imagines à multis facta multa, & laudes illius celebrata & apud populum & apud ſenatum.*

2. *Aut timuit.*] Dio lib 58. *In Sejanum nihil aperte conatus Tiberius, ſed alia via eum aggreſſus, ſtatim conſulem deſignavit, & curarum ſuarum participem vocavit, Sejanumque ſuum vocans, ſape id repetiit, hoc etiam ad S. P. Q. R. ſcribens. Quo credito, decepti Romani, omnibus locis areas eis ſtatuas conjunctim poſuerunt. in tabellis una ambos pingebant, ſellaſque aureas ſimul utrique in theatris locabant. Denique decretum eſt, ut ad quinquennium Coſſ. ſimul conſtituerentur & utrique quum Romam intrarent, obviam procederetur: denique ad ſtatuas etiam Sejani, ut ad Tiberii imagines ſolebant, ſacrificarunt.*

Forte etiam tum Auguſta Bilbilis nummum in honorem utriuſque, ſimul inſcriptis nominibus, cudi juſſit. Sed *ad populum phaleras*, alia mens Cæſaris, alia plebeculæ. *facile eſt barbato imponere regi.*

Aut timuit.]Conſulatu jam exierat Sejanus, quum ſubverſus eſt. ſed Tiberius exeuntem ornavit eum & filium ejus ſacerdotiis, ſed ſimul ambiguus princeps etiam ornavit auguratu, mox & pontificatu Caium Cæſarem. quo dubium & trepidantem retineret Sejanum, monſtrato Æmulo Caio, quem ille, ut ſucceſſorem futurum ſuſpectabat; quare & *pænitentia correptus Sejanus*, teſte Dione lib. 58. *quod non in conſulatu aliquid auſus eſſet.*

3. *Prorupit.*] Sueton. Tib. 41. *Caterum ſecreti licentiam nactus, & quaſi civitatis oculis remotus, cuncta ſimul vitia male diſſimulata tandem profudit,* &c.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSU
DIVI AUGUSTI
ANNALIUM
LIBER UNDECIMUS.*

BREVIARIUM LIBRI.

Valerius Aſiaticus fraude Meſſallinæ & Vitellii evertitur. Advocatis præmii modus pro patrocinio definitus. Parthorum res inteſtino regum diſcidio turbatæ. Ludi ſeculares Romæ editi. Litteræ tres novæ à Claudio repertæ; & ea occaſione de primis litteris. Italus Cheruſcis rex imponitur. Corbulo inferiori Germaniæ præficitur, & ipſam militemque ſevere regit. Curtius Rufus triumphalia adſequitur: de quo ipſo viro. De Quæſtorum munere & numero. Galliæ proceres jus plenum civitatis Romanæ adipiſcuntur, Patricii augentur, luſtrum conditur. Meſſallina impudiciſſima feminarum, amore vecors, C. Silio palam nubit. res ad Claudium defertur: qui in uxorem & adminiſtros libidinum, impulſu libertorum, animadvertit. Hæc geſta annis fere duobus.

C. Valprio Aſiatico. M. Valerio Messalla.
A. Vitellio. L. Vipsanio. Coss.

NAm Valerium Aſiaticum bis conſulem, fuiſſe quondam [1] adulterum ejus credidit: pariterque [2] hortis inhians, quos ille à 1
Lucullo cœptos inſigni magnificentia extollebat, Suilium accuſandis utriſque immittit. Adjungitur [3] Soſibius Britannici educator, qui per ſpeciem benevolentiæ moneret Claudium, [4] *auri vim atque opes*

INTERPRETATIO.

ETenim Meſſallina *exiſtimavit, Valerium Aſiaticum, bis conſulatu functum, olim ſtupri conſuetudinem habuiſſe cum illa* (Poppæa:) *& ſimul magnopere cupiens ipſa* poſſidere *hortos, quos idem* Aſiaticus *à Lucullo inchoatos, in eximium ſplendorem exornabat, impellit Suilium, ut ambos accuſaret. Adjicitur Soſibius præceptor Britannici, qui prætextu amicitiæ, conſuleret Claudio,* maximam auri copiam,

NOTÆ.

Hunc librum ἀκέφαλον eſſe, ne moneri quidem neceſſe eſt. Deſunt autem, à fine libri VI. ad hujus initium, res geſtæ annorum circiter decem. In quibus C. Caligulæ principatus in univerſum, & Claudiani imperii primores anni ſex perierunt. Olim adoleſcens contexui Caianam hiſtoriam, & initia Claudii, Corneliano exemplo ſtiloque. Diſtuli aut ſprevi edere: poſtea in migrationibus meis, ut alia quædam, periit mihi hic labor, fraude an caſu, non dicam. *Lipſius.*

1. *Adulterum ejus.*] Poppææ, ut apparet. *Lipſius.*

2. *Hortis &c. à Lucullo.*] Luculli, vel Luculliani horti, fuerunt in Colle Hortulorum, & in Nona regione Romæ antiquæ. hic nunc ſunt horti Magni Ducis Toſcanæ, in monte Pincio, vel *Medici alla Trinita de Monti*, in regione *Campo Marzo* & in Roma moderna. ex Roma antic. Nardini, &c. *Tillemonius.*

A Lucullo cœptos.] Libri vett. *à Lucullo emptos.* iidem *extollebat*; non quod Rhenano ſupponere viſum, *excolebat.* Luculliani horti infra ſæpius nominati & in principis res pervenerunt, manſeruntque ad ætatem Trajani. De iis quidem Plutarchus: *Ex quo etiam nunc, tanta acceſſione facta ad luxum, horti Luculliani inter ſumptuoſiſſimas res principis cenſentur.* Lipſius.

A Lucullo cœptos.] Cœperat hortos illos Lucullus magnifice ædificare, nec perfecerat. In rem Aſiatici venerunt, iſque abſolvebat, extollebatque. Quid vero ad hiſtoriam pertineat, emerit ne donone acceperit Aſiaticus? Abſurdum deinde à Lucullo emiſſe, cujus ne nepotes quidem noviſſe potuerit. Vide quæ infra adnotavi in verbis, *Lucullianos in hortos.* Pichena.

3. *Soſibius.*] Neſcio an ille ſit, qui Arnobio nominatus libro IV. *Nam ab Hippocoontis liberis ipſum Soſibius Herculem cruciatum retuliſſe pronunciat.* itemque Clementi Alexandrino, ad gentes. Suidas etiam litteratoris meminit hoc nomine, in Σωσίβιος. *Lipſius.*

4. *Auri vim atque opes.*] Dio: *Aſiaticus vero dimiſit imperium* (conſulatc) *propter ingentes divitias, ob quas & mox interfectus eſt.* Adde reliqua, cum iis quæ apud Zonaram excerpta ſunt.

Auri vis optima dictio, quam iterum uſurpat noſter lib. XVI. *Specum altitudine immenſa, quo magna vis auri contineretur.*

Repugnaverunt mihi quidam è ſupervacuo, in veriſſima emendatione, quam probet iis vel Ariſtoteles. IV. Polit c XI. *Qui in affluentia fortunæ virium, opum, &*

principibus infenſas: [1] *præcipuum auctorem Aſiaticum interficiendi Cæſaris,* [2] *non extimuiſſe in concione populi Romani fateri, gloriamque facinoris ultro petere. clarum ex eo in urbe,* [3] *didita per provincias fama, parare iter ad*

INTERPRETATIO.

multaſq; divitias infeſtas eſſe dominantibus; præcipuum conſultorem fuiſſe Aſiaticum interimendi C Cæſaris, nec id veritum ipſum, palam & publice confeceri in concione populi Rom & ſibi vindicare ultro decus facinoris. ex eo tempore illuſtrem ipſum in civitate *eſſe*, *etiam* tumore ſparſo decoris per provincias, meditari profe-

NOTÆ.

amicorum, aliorumque talium conſtituti ſunt: regi atque obedire, neque volunt, neque norunt. Ex quo vides, Soſibium vere monuiſſe, *aurum & opes principibus infenſa.* Lipſius.

1. *Præcipuum auctorem*] Quod falſiſſimum Neque auctor, neque conſcius aut particeps fuit Aſiaticus talis cædis. Sed tantum pro Roſtris facinus laudavit, poſt quam commiſſum erat; ut ſic exterreret furentes milites & in cædem civium paratos erumpere Et innocentes quidam tum occiſi ſunt.

2. *Non extimuiſſe concionem*] Ex ſcriptis legas, *non extimuiſſe concione populi Rom. fateri gloriamque* Id eſt, *in concione.* Quod autem ait, præcipuum auctorem interficiendi Cæſaris Aſiaticum, addicit ei Seneca lib 11. De Tranq. cap. 18. *Ex referam quæ illum* (Caium) *exitio dederunt: Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, item in concione,* (forte *cognitione*, cum videlicet adſeſſor ei conſiliariuſque Aſiaticus eſſet.) *clariſſima voce; qualis in concubitu eſſet uxor ejus, objecit: Di boni, hoc virum audire, principem ſcire, & uſque eo licentiam perveniſſe, ut non dico conſulari, non dico amico, ſed tantum marito, princeps & adulterium ſuum narret, & faſtidium!* Vide Joſephum Antiquitatum Judaicarum lib. XIX. cap. 1. circa finem Lipſius.

Non extimuiſſe in concione pop. Rom. fateri.] Cum prætorianæ cohortes tumultuantes quærerent, quis Caium occidiſſet, Valerius Aſiaticus, vir conſularis, præter opinionem ſedavit ſeditionem, aſcenſo edito loco vociferatus: *Utinam ego ipſum interfeciſſem. Quibus verbis territi milites, tumultuandi finem fecerunt.* Dio.

In concione.] Id vertunt, quaſi ex more veteri, vocato populo Rom. orationem habuiſſet Aſiaticus pro Roſtris ſed puto id temere & caſu factum; nempe tumultuante inter populum Rom. milite & furente ob cædem Caii Cæſaris, ut illorum audaciam coërceret pro ſua authoritate Aſiaticus, qui bis conſul fuerat, roſtra aſcendit & extemporali oratione, forte non perpetua allecutus eſt eos qui percuſſores quærerent, & ſe authorem talis facinoris exoptavit palam, ut ſic eos exterreret.

Ipſe non alioqui amicus Caio, ob uxorem ſuam cui ſtuprum intulerat, inter epulas & quæ fuiſſet ea in concubitu palam jactaverat.

Forte & ipſe Aſiaticus multa in ſenatu, ut & alii Patres, pro libertate, & in Claudium animosè prompſerat, dum eſſet in caſtris ipſe Claudius jam ad principatum raptus; quorum tamen omnium amneſtia data, memoriam abolitam voluit, & fidem præſtitit Claudius; forte excepto Aſiatico iſto, quem tamen, non niſi dolo mulieris & peſſimi adulatoris ſcelere deceptus, occidit, alio tamen prætextu ſeu cauſſa. nil ante molitus Aſiatic.

3. *Dedita per provincias.*] Sive magis, *didita.* Lucretius.

——— *Rerum ſimulacra feruntur*
Undique, & in cunctas jaciuntur didita partes.

Virgilius:

Germanicos exercitus; *quando genitus* [1] *Vienna*, *multiſque & validis propinquitatibus ſubnixus, turbare gentiles nationes promptum haberet.* At Claudius nihil ultra ſcrutatus, citis cum militibus, tanquam opprimendo bello, Criſpinum prætorii præfectum miſit: à quo repertus eſt apud [2] Bajas, [3] vincliſque inditis in urbem raptus. [4] neque data ſenatus co- 2

INTERPRETATIO.

ctionem ad legiones Germanicas, quandoquidem natus Viennæ, & fultus ibi plurimis, firmiſque neceſſitudinibus, facile poſſet commovere conterraneos populos. *Sed Claudius nihil amplius percunctatus*, *miſit Criſpinum præfectum prætorii cum propero milite, velut ad exſtinguendum bellum*; *& à præfecto inventus eſt apud Baias, injectiſque catenis tractus eſt in civitatem. neque conceſſa facultate* cauſſæ di-

NOTÆ.

Cognatique patres, *tum terris dedita fama*
Conjunxere tibi.
Lipſius.

Dedita fama.] Virg.
——— *Tua terris dedita fama.*
Deditur hic ſubito Trojana per agmina rumor. Alii tamen legunt, *didita.*

Didita per provincias] Hic errat interpres Gallicus & alii qui vertunt, deditam eſſe *per provincias* famam, cum *parare iter ad Germanicos exercitus.* Imo dedita per provincias erat fama. Aſiaticum *non extimuiſſe in concione populi Romani fateri, gloriamque*, &c. Simul & monebat Claudium Soſibius, eundem Aſiaticum, *parare iter ad Germanicos exercitus*, ut pavidum ultro principem ſic exterreret.

Didita fama.] Male vertunt ſparſa fama, Aſiaticum *parare iter ad Germ. exercitus.* Vult. Tac. ex eo facinore, ſeu confeſſione clarum fuiſſe & in urbe & in provinciis; nempe quia ſparſa per illas ea fama talis confeſſionis fuerat.

1. *Vienna.*] Vienna, urbs Allobrogum populorum ad Rhodanum fluvium, in Lugdunenſi Prima, Galliæ provincia. hodie *Vienne*, urbs Delphinatus provinciæ, in regno Franciæ. *Tillemon.*

Vienna.] Viennenſes tunc temporis vi & opibus prævalidi, dominantibus ipſis metuebantur. Vide Tacitum in libris hiſtor.

Vienna.] Florentiſſima tunc colonia fuit populi Rom. & maxime metuebantur coloni ob vicinas legiones Germanicas, quocumque inclinaſſent teſte Tac. in hiſtor.

Opulentiſſimi illi provinciales, qualis fuit Aſiaticus ſaltem origine, adſciſcebantur primò in civitatem & ob nobilitatem non in plebe manebant, ſed in equeſtre faſtigium evehebantur.

Vnde dein facilis gradus ad ſenatoriam dignitatem & exin ad magiſtratus populi Rom.

2. *Bajas.*] Bajæ, oppidum Campaniæ provinciæ. hodie *Baia* caſtellum Terræ Laboris in ora, & in regno Neapolitano. paret Regi Catholico. *Tillemon.*

3. *In vinclis.*] Nempe dextra manu vinctus ſimul, & eadem catena cum milite, qui manu ſiniſtra ſimul conſtrictus fuit, pro more cuſtodiarum hujus ævi.

4. *Neque data ſenatus copia.*] Infra cap. 5. *Nam cuncta legum & magiſtratuum in ſe trahens princeps, materiam prædandi fecerat*, & occidendi, quod Claudio tacitè exprobravit mox Nero apud Tac. lib. 12.

Tum formam futuri principatus præſcripſit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim ſe negotiorum omnium judicem fore, ut clauſis unam intra domum accuſatoribus & reis, paucorum potentia graſſaretur, ſed id ex ingenio Senecæ jactabat, & ad paucos annos Nero fidem fecit.

pia . intra cubiculum auditur, 1 Meſſallina coram, & Suilio *corruptionem militum, quos pecunia & ² ſtupro ³ in omne flagitium obſtrictos* arguebat, exin *adulterium* ⁴ *Poppææ*, ac poſtremum ⁵ *mollitiam corporis* objectante.

INTERPRETATIO.

cendæ *apud Patres, in cubiculo Cæſaris interrogatur, præſente Meſſallina, & Suilio, qui exprobrabat illi* ſollicitaſſe milites, quos largitione, & libidine in omne facimus ipſi devinctos eſſe objectabat, *dein* ſtupri conſuetudinem cum Poppæa, *ac demum* mollie

NOTÆ.

1. *Meſſallina.*] Crimen & exitium ſtruebat Poppææ, cui forte propter inſignem pulchritudinem invidebat, & ſimul eodem exitio involvebat Valerium Aſiaticum bis conſulem.

Eum enim odio habebat, propter Poppæam cujus eum adulterum fuiſſe credidit Forte & acrius eam oderat ob Mneſterem mimum, quem etiam ſuſpectabat in pulcherrima Poppæa.

2. *Stupro.*] Imo tali flagitio & quacunque mollitia ignominioſus, nihil valuiſſet apud militem, & vere profanus in militia & caſtris videretur.

3. *In omni flagitio.*] Lego, *in omne flagitium.* Nam infra lib 13. 21. *Exiſtat qui ſervos vel libertos ad ſcelus corruptos arguat.* Et lib 1. hiſt. 72. *Corrupto ad omne facinus Nerone.* præpoſit. *ad*, & *in* hic, pro eodem ſunt.

In omne flagitium.] Sic lib. 4. de Sejano: *Lygdi quoque ſpadonis animum ſtupro vinxit.* Illo ſcelere devinxerat Lygdum ad omne ſcelus & præſertim ad miſcendum venenum Druſo Cæſari patrono.

4 *Poppææ.*] Quæ exiſtimatur mater pulchra pulchrioris filiæ Poppææ Sabinæ, quæ nupſit mox Neroni principi.

5. *Mollitiam.*] Id eſt, ita infractum & enervatum fuiſſe per molliciam & libidines, ut vim aut ſtuprum inferre nemini homini poſſet, neque *devirginare*, (quod Græci dicunt διαπαρθενεύειν) pubem ullam utriuſvis ſexus, ſed eſſet veluti *ſpado ſuper virginem ingemiſcens*, de quo literæ ſacræ. imbellis atque invalidus in venerea hac palæſtra.

Ad quod *prorumpit reus* Aſiaticus, & animoſe nec inſulſe reſpondet: *Interroga*, inquit, *Suili, filios tuos, virum me eſſe fatebuntur.* per *filios* intelliguntur liberi utriuſque ſexus. Simile quid olim reſponderat Tullius obtrectatori ſimilia objectanti.

An ſit *mollitia* illa θηλεῖα νόσος, aliis explicandum relinquimus. Non tamen idem eſt, ac *pati muliebria*, quamvis id etiam intelligi forte poſſit per *mollitiam*. *Pati muliebria*, potius *impudicitiam* vocabant veteres.

Si *impudicus* Aſiaticus, & *muliebria paſſus* eſſet, nulla gratia & auctoritate polleret apud milites. quod unum tamen crimen illi exprobrat hic Suilius. Sueton. Domit. xi. de Centurione & Tribuno, *qui ſe quo facilius expertes culpæ oſtenderent, impudicos probaverunt; & ob id neque apud ducem, nec apud milites ullius momenti eſſe potuiſſe.* Sed iniquitas delatoris ſemet implicabat, & ſi alium judicem habuiſſet, ſuo ſe gladio jugulabat.

Mollitiam corporis] Vertunt quaſi *muliebria pateretur*, cui probro ſe opponit Aſiaticus, cum teſtatur ſe *marem*, ſeu *virum* eſſe. Certe vere reſpondet Aſiaticus ſe *virum* eſſe: ſed falſo vertunt argui, *muliebria paſſum* eſſe. debuerant vertere *mollitiam*, non aliter.

Et certe multis locis Taciti exprobratur aliis *mollitia corporis*, aut aliud iſtud flagitium *pati*, nempe, *muliebria*, quod ſemper diverſis verbis diſtinguit, ſic infra hoc libro xi. xxxvi. *Cæſoninus vitiis protectus eſt, tamquam in illo fœdiſſimo cœtu paſſus muliebria.*

Suetonius idem vitium innuere videtur Domit. 10. *qui ſe* &c. *impudicos probaverunt* &c. Nec ea ætate *mulie-*

ad

ad quod ¹ victo ſilentio prorupit, reus & , *Interroga*, inquit, *Suili*, *filios tuos*, *virum me eſſe fatebuntur:* ingreſſuſque defenſionem, commoto majorem in modum Claudio, ³ Meſſallinæ quoque lacrymas excivit.

INTERPRETATIO.

tiam corporis ipſi *objiciebat. ad quod rupto ſilentio, exclamavit Aſiaticus, &*, pete, *ait*, Suili, à liberis tuis, hi me virum eſſe teſtabuntur, *& cum cœpiſſet diſſerere, crimenque diluere, tum concito mirum in modum Cæſare, lacrymas etiam expreſſit*

NOTÆ.

bria paſſus eſſet Aſiaticus bis conſul.

Certe quandoque *duros & exoletos* amabant. Sueton. Galba; ſed non tali ætate provectos.

Puto, hoc loco Taciti, idem vitium exprobratur Aſiatico bis conſuli, quod objicitur Muciano ter conſuli, apud Sueton. Veſpaſ. 13. *Licinium Mucianum notæ impudicitiæ* &c. *hactenus retaxare ſuſtinuit, ut* &c. *adderet clauſulæ: Ego tamen vir ſum.*

Vt vides, opponitur illa *impudicitia* Muciani, *virilitati*, & vitium illius *retaxat* Veſpaſianus, cum opponit *addit*que: *Ego tamen vir ſum.* Quod autem vitium opponitur *virilitati*, quæ impudicitia potius quam *mollitia corporis*?

Haud dubie *impudicus* fuit Mucianus. at *patereturne muliebria* ter conſul, & ea ætate exoletus? quomodo tantum valuiſſet apud milites legioneſque; adeo ut ipſe unus habuerit imperium in ſua poteſtate, illudque dederit Veſpaſiano?

Niſi forte iſta vitia confundantur aliquando; ita tamen ut *mollitia* non ſit præciſe idem cum patientia muliebrium, ſed patientia illa ſit ſimul & *mollitia*, & utraque ſit *impudicitia*.

Nam diſtinguit Tacitus; nec certe tantum valuit fama & auctoritate Mucianus apud bonos, ut pro ſe accipere poſſet imperium, ſed tantum ut dare poſſet, teſte Tacito in hiſt. & cui dare imperium, non dominari, expediret.

1. *Victo ſilentio.*] Silere voluit Aſiaticus in tanta calumnia attentus, & forte, ut ſic ſperneret impudentiam delationis & delatoris. Attamen propoſito flagitio, ſilere nec debuit nec potuit vir fortis. vicit ſilentium, ut contumeliam alia contumelia, perinde falſa, ſed juſta retunderet.

Victo ſilentio.] Id eſt, *rupto.* Sic Apuleius: *Tandem denique rupta verecundia.*

2. *Interroga inquit, Suili, filios tuos.*] Per *filios* intelligendi liberi utriuſlibet ſexus. Sic Tacit. infra 38. de Claudio in morte Meſſalinæ. *Ne ſecutis quidem diebus, odij, gaudij, iræ, triſtitiæ, ullius denique humani affectus ſigna dedit, non cum lætantes accuſatores aſpiceret, non cum filios mœrentes.* At *filios* tum non habuit Claudius præter Antoniã ex Petina, Britannicum & Octaviam ex Meſſalina.

Interroga &c. *filios.*] Plutar. in Cicerone. *Erat Verri filius adhuc juvenis, qui nec adoleſcentiæ ſuæ honeſte uſus videbatur. Itaque cum Verres Ciceroni mollitiam corporis exprobraſſet; filijs tuis inquit Tullius, illudere oportet intra penatum limina.* diceret ipſe Cicero, *poſt ſiparium.*

3. *Meſſallina quoque lacrymas excivit.*] Veri hi Crocodili fletus. Fluunt ex oculis lacrymæ, at cor atrox & immotum perſtat. Natura indulget fletus, at pravitas animi cruorem fundit. Pudet mulierem fleviſſe, abit ut abſtrat, quas odit lacrymas, & flendo, monet Vitellium, ne elabi Aſiaticum ſinat, qui hoc ipſo maxime reus, quod innocentia & facundia ſua elicere potuerit lacrymas invitæ & renitenti Meſſallinæ.

Sic puto diſtingui poſſit triplex lacrymarum genus, ut aliæ ſint ex natura & ex commiſeratione, vera ac ſinceras; aliæ juſſæ & velut in ſtatione poſitæ quæ falſæ

1 quibus abluendis cubiculo egrediens monet Vitellium, ne elabi reum ſineret. ipſa ad perniciem Poppææ feſtinat, ſubditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent; 2 adeo ignaro Cæſare, ut paucos poſt dies epulantem apud ſe maritum ejus Scipionem percunctaretur, *cur 3 ſine uxore diſcubuiſſet?* atque ille *functam fato* reſponderet.

INTERPRETATIO.

Meſſallina, quibus abſtergendis cubiculo exiens, præcipit Vitellio, ne ſontem evadere pateretur. Ipſa properat ad exitium Poppææ, ſubornatis, qui metu carceris, eam ad ſpontaneam necem incitarent; adeo inſcio Claudio, ut, paucis interjectis diebus, interrogaret Scipionem virum illius, apud ſe convivantem; cur ſine conjuge ſua accu-

NOTÆ.

& inſidioſæ, quæ ex fallaci affectu oboriuntur, & aliæ involuntariæ. quæ pravis ingeniis etiam invitis, natura extorquet, & tum animorum ſcelus vincit humanitas pectoris & oculorum.

Lacrymas.] Sic ſæpe natura pugnat cum ingenio & perfidia hominum. Curt. lib. 5. de Dario. *Nabarzanes cæterique parricidæ procumbentes humi, quem paulo poſt in vinculis habituri erant, ſuſtinuere venerari, lacrymas etiam pœnitentiæ indices profuderunt, adeo humanis ingeniis parata ſimulatio eſt.*

Lacrymas.] Seneca epiſt. 99. *Quædam ſunt ſui juris, excidunt etiam retinentibus lachrimæ; & animum profuſa levant. Quid ergo eſt? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus ejecerit, non quantum poſſet imitatio.*

1. *Quibus abluendis.*] Exit cubiculo, ne effuſa in lacrymas aſpiceretur Claudio, ne ſic eum ipſa ad miſerationem commoveret erga Aſiaticum, quem omni modo perditum voluit. ne etiam puderet flere coram reo ipſo, cui exitium moliebatur, ne lacrymas ſimul & cruorem effundere ipſa videretur.

Vſque adeo diſſentiebat ipſa natura, ſi ſibi relinqueretur, à perverſitate ingenii per flagitia & ambitionem corrupti; movebatur ipſa innocentia, claritudine, decore, virtute & eloquentia, optimi viri, & tamen reluctante animo, veritate, natura ipſa, & innocentia, præceps ruit in crimen & cruorem, ſæviens & ſemper atrox femina.

2. *Adeo ignaro Cæſare.*] Sueton. Claud. 28. Libertis, *ut dixi, uxoribuſque addictus, non principem ſe, ſed miniſtrum egit. Compendio cujuſque horum vel etiam ſtudio ac libidine, honores, exercitus, impunitates, ſupplicia largitus eſt, & quidem inſciens plerumque & ignarus.*

Infra: *In quinque & triginta ſenatores trecentoſq; amplius equites Rom. tanta facilitate animadvertit, ut de nece conſularis viri renuntiante centurione, factum eſſe quod imperaſſet, negaret, quidquam ſe imperaſſe, & nihilominus rem comprobaret, affirmantibus libertis officio milites functos, quod ad ultionem imperatoris ultrò procurriſſent.*

3. *Sine uxore diſcubuiſſet.*] Diſcis hinc, uxores vulgo adhiberi ſolitas ad convivia. Æmilius Probus.: *Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?* Et olim quidem cubantibus viris, ſedere ſolitæ erant (ut Servius ex Varrone notat, ad illud: *Perpetuis ſoliti Patres conſidere menſis.* & Valer. Maximus lib. 11. de matrimoniorum ritu:) poſtea etiam accumbere. In accubitu ille mos, ut recumberent in ſinu virorum. Ovidius ad puellam, quæ cum viro cœnatura.

Alteriuſque ſinus apte ſubjecta fovebis?
Injiciet collo cum volet ille manum?

Iterumque:

Nec premat indignis ſinito tua colla lacertis;
Mite nec in rigido pectore pone caput.

Sed & amicæ puerique meritorii non aliter jacebant apud amatores. Id vocat

Sed [1] conſultanti ſuper abſolutione Aſiatici, flens Vitellius commemorata *vetuſtate amicitia*, *utque* [2] *Antoniam principis matrem pariter ob-*

INTERPRETATIO.

buiſſet? *atque ille ſubjiceret*, eam vita conceſſiſſe. *At deliberanti* Claudio *de abſolvendo Aſiatico, plorans Vitellius*, *celebrata* antiquitate amicitiæ ſuæ cum Aſiatico,

NOTÆ

bant interiorem jacere. Scipio in oratione adverſus Gallum: *Qui in convivijs adoleſcentulus cum amatore, cum chirodota tunica interior*: (& ſi Agellii in libris, *inferior*, ſcriptum: non item male) *accubuerit; eumne quiſquam dubitat, quin idem fecerit, quod cynædi facere ſolent?* Itaque arguit ecce mollitiam à decubitu ipſo

Suetonius in Cæſare, cap. XLIX Cæſarem à Dolabella dictum ait, *ſpondam interiorem regiæ lecticæ*: non ab alia cauſſa, ne interpretes ultra alucinentur. Eodem faciunt Tranquilli verba de Caii libidinibus, cap. XXIV. *Cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecit, plenoque convivio ſingulas infra ſe viciſſim collocabat, uxore ſupra cubante.* Nam ſorores infra ſe, id eſt in ſinu, collocabat, quaſi juſtas uxores: legitima conſorte, loco pulſa.

Nec aliud Cicero ſignificat in Epiſtola quadam hilariore: *Infra Eutrapelum Cytheris accubuit.* Livius lib. XXXIX. de ſcorto: *Tum illam infra eum accubantem, negaſſe, umquam vidiſſe quemquam ſecuri ferientem.* Vbi liber optimus, *in terra eum.* ut videatur fuiſſe, *intra.* & forte ſic in prioribus. *Lipſius.*

Cur ſine uxore] Sueton. Claud 39. *Multos ex ijs, quos capite damnaverat, poſtero ſtatim die & in convivium & ad aleæ luſum admoveri juſſit; & quaſi morarentur, ut ſomniculoſos per nuntium increpuit.*

1. *Sed conſultanti*] Nempe quia Aſiaticus innocentia ſua & vehementi oratione commoverat animos, non ſolum Meſſalinæ jam flentis, ſed etiam Claudii, hinc Claudius dubitabat jam conſultabatque de ipſius abſolutione.

At Vitellius cui abiens Meſſalina mandarat, ne reum elabi ſineret, flens quaſi commiſeratione amici pereuntis, illudit Claudio prono in abſolutionem, & prætextu miſerandi Aſiaticum damnat, poſtulando illi quaſi per gratiam & clementiam, liberum mortis arbitrium.

Quod facilitate ſolita parum firmus animi Claudius, quaſi per virtutem regiam, cedens inſidioſis Vitellii lacrymis, conceſſit.

Conſultanti ſuper abſolutione Aſiatici] Conſultabat Claudius pro facilitate ſua, pendebatque animi, an abſolveret Aſiaticum. Sed cum id prævideret Vitellius, & quia exiens è cubiculo Claudii Meſſalina, vindictam ſuam & exitium rei ipſi demandarat, ne evaderet, ſtatim impudenter abutitur facilitate principis.

Et cauſſam reſumit altius ipſe, quaſi faveret Aſiatico, quaſi miſereretur amici, & hac ſpecie, facunde ſimul & ſubdole ipſi liberum mortis arbitrium permittit; ſicq; ore infami dolum ſtruit, impellitque ultro Claudium, quaſi clementer ageret, ut idem ipſi permitteret, veluti per miſericordiam.

Eo ſtupore fuit Claudius, ut nihil niſi oculis alienis videre poſſet, ut nullos *affectus, niſi inditos*, & imperatos haberet. Litigatores impudenter clamitabant καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. & Nero deridens ſtultitiam hominis, aiebat, deſiiſſe eum morari in terris cum o longo. Sueton.

2. *Antoniam*] De qua lapis Romæ,

ANTONIAI
AVGVSTAI
DRVSI, id eſt, uxori.
SACERDOTI. DIAI
AVGVSTI
MATRI. TI CLAVDI.
CÆSARIS. AVG. P. P.

Lipſius.

ſervaviſſent, dein percurſis *Aſiatici in Remp. officiis*, *recentique adverſus* 1 *Britanniam militia*, quæque alia conciliandæ miſericordiæ videbantur; 2 *liberum ei mortis arbitrium* permiſit: & ſecuta ſunt Claudii verba, in eandem clementiam. Hortantibus dehinc quibuſdam *inediam & lenem*

INTERPRETATIO.

& ut ſimul ipſi coluiſſent Antoniam parentem Cæſaris, *poſtea commemoratis* Aſiatici in Remp. meritis, & recenti contra Britannos expeditione, *& quæ alia commovendæ miſerationi apta videbantur*; eligendæ mortis facultatem ei liberam *conceſſit*; *dein & orationem flexit princeps in eandem moderationem. Nonnullis poſtea ſuadentibus* abſtinentiam cibi, & mitem obitum, aſpernari ſe gratiam, *dixit* Aſia-

NOTÆ.

1. *Britanniam.*] Britannia Major, vel Albion, inſularum Britannicarum maxima, in Oceano. Hodie vocamus *la Grande Bretagne.*, in qua regna Angliæ & Scotiæ. *Tillemonius.*

2. *Liberum.*] Quaſi reus ipſe confeſſus eſſet, aut id exoptaſſet, & quaſi per gratiam & miſericordiam id ei concederet.

Liberum ei mortis arbitrium.] Habes ſimilis clementiæ exemplum apud Sueton. Domit. XI. *Quoſdam majeſtatis reos in curiam induxerat; & cum prædixiſſet, experturum ſe illa die, quam charus ſenatui eſſet, facile perfecerat, ut etiam more majorum puniendi condemnarentur: deinde atrocitate pœnæ conterritus, ad leniendam veniam interceſſit* &c.

Permittite P. C. à pietate veſtra impetrari &c. *ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis.*

Ei mortis arbitrium.] Non ſunt hiulca, nec confuſa, ne putes. Inſignem impudentiam Vitellii notat, & inſignem ſtoliditatem Claudii. Aſiaticus accuſatus erat à Suilio palam, clam à Meſſalina & Soſibio. Quum reſponderet criminibus, flexus princeps, & jam in conſilium ibat de abſolvendo, quem videbat innocentem.

Scelestе Vitellius, amicitiam prætexens, & recenſitis quæ fidem facerent, eum reo bene velle, flexit tandem pro abſolutione velut ad mitiorem pœnam: & ſtolide Claudius exorari clementiam ſuam paſſus eſt artibus Vitellii; & ei quem nullius criminis compertum, abſolutum ibat, priorum bene meritorum commemoratione victus, quaſi gratiam illi faceret, liberum mortis arbitrium permittit *Mercerus.*

Permiſit] Hoc eſt, permittendum cenſuit. Sic libro 3 *fuſti necat*, id eſt, necari juſſit, lib. 4. *ſecuri percutit*, pro percuti juſſit, lib. 6. *quanto majorem, quam Auguſtus, rei frumentariæ copiam advectaret*; hoc eſt advectari curaret. *Pichena.*

Tacitus ſuaviſſimo lepore, in re inexpectata narranda, verbis quoque utitur quæ illudunt παρὰ προσδοκίαν, & fallunt expectationem legentis: & tamen illud ſuum σεμνὸν ſervat. Etiam Meſſalina commota erat, quæ jure injuria perditum volebat Aſiaticum; nedum Claudius, cui nullum in eum proprium erat odium.

Ergo auditis partibus, rogaturus ſententias Claud. aliquid jecit, ex quo apparebat, ſe placatum, & abſolventes æquis auribus admiſſurum eſſe. Hic Vitellius, memor præcepti Meſſalinæ, docuit, quid eſſet apud Tacit. in Agric. *peſſimum inimicorum genus laudantes*; quid *ornandum & tollendum* Tullio, mirificaque machina hominem μετέωρον & inſtabilem circum egit.

Lacrymæ enim illæ deteſtabiles & commemoratio amicitiæ meritorumque rei & captatio miſericordiæ fidem ei fecere benevoli: qui & mox petens quaſi pro beneficio, & rei & ſuo nomine voluntariam mortem, duplici miſerum præjudicio gravat, ut qui ſemetipſe,

exitum, [1] *remittere beneficium* Aſiaticus ait: & uſurpatis quibus inſueverat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, cum ſe *honeſtius calliditate Tiberii, vel impetu C. Cæſaris periturum* dixiſſet, *quam quod fraude muliebri &* [2] *impudico Vitellii ore caderet*, venas exſolvit: *viſo* tamen ante rogo, juſſoque *transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur*, tantum illi ſecuritatis noviſſimæ fuit.

INTERPRETATIO.

ticus, *& cum iiſdem exercitijs, quibus ſolitus erat, operam dediſſet, cum laviſſet corpus, & læto animo cœnaviſſet, dixiſſetque, ſe* honeſtius interiturum, vel dolo Tiberii, vel furore Caligulæ, quam periret inſidiis mulieris, & infami ore Vitellii, *abrupit venas: ante tamen perſpecta pyra, quam & præcepit* in alium locum tranſportari, ne flammæ æſtus minueret denſitatem arborum, *tanta illi tranquillitas*

NOTÆ.

ut quem homo benevolentiſſimus ac precator, ſupplicio dignum agnoſceret.

Id ſatis fuit Claudio, perinde hic, ut prius, *nihil ultra ſcrutato*, & jamdudum, quæ dixiſſet Aſiaticus, oblito.

Sed quemadmodum hic eventus contrarius principio totique actioni Vitellii, fruſtratus eſt haud dubie, quotquot in conſilio erant fraudis ignari, multoſque Romæ, dum fama facti ſeritur: ita Tacitus etiam facete ſupplantat legentem, atque eo ipſo, ejus attentionem excitat, mirantemque ac deſtitutum ab autore, quaſi lectorem falleret, indignitatem negotii, ſcelus Vitellii, vanitatem cruentam Claudii, aut cogitando invenire, aut aliunde exquirere compellit.

Illa enim omnia, conſultans ſuper abſolutione princeps, flens Vitellius, amicitia, Patrona communis & eadem principis mater, res geſtæ domi bellique, miſericordia implorata calculum album large promittebant; quum ſubito, velut ſcorpii cauda, niger apparet: *liberum ei mortis arbitrium permiſit*: hoc eſt, rogavit principem & ſuo & Aſiatici nomine, ut ei tamquam confeſſo, convictoque concederetur ſponte mori, non ſub carnifice.

Rurſus Tacit. ἀιρωνευόμενος. *Et ſecuta ſunt Claudii verba in eamdem clementiam*. Itaque locus hic mihi videtur ſingularis, & cui antiqua illa α vel χ præfigi debeat; tantum abeſt, ut accuſandus aut labefactandus ſit. *Gronovius*.

1. *Remittere beneficium.*] Vertit interpres Gall. quaſi diceret hîc Aſiaticus, non egere ſe gratia inimicorum Sed indefinite id ſumi debet, ſive amici, ſive inimici *lenem exitum* perſuaderent.

Inimici *liberum ei mortis arbitrium permiſerant*, forte illi qui *inediam & lenem exitum* ſuadebant, amici erant. Igitur indiſtincte intelligi debet, ut & tradit Tacitus, neque temere extendenda mens auctoris

2. *Impudico Vitellii ore.*] Quiane inter Ligures Vitellius? an quia, ut Suetonius ait: *amore libertinæ perinfamis*. Lipſius.

Impudico Vitellii ore.] Sueton. Vitell. 2. *Amore Libertinæ perinfamis, cujus etiam ſalivis melle commiſtis, nec clam quidem aut raro, ſed quotidie ac palam arterias & fauces pro remedio fovebat.* Sed puto, majus vitium Vitellio objicitur, nempe quod *Ligurritor* eſſet; an vere, non ſatis liquet.

Filius ipſius, qui poſt ea princeps, majori infamia flagravit. Sueton. 3 *Inter Tiberiana ſcorta, & ipſe perpetuò Spintria cognomine notatus: exiſtimatuſque corporis gratia, initium & cauſſa incrementorum patri fuiſſe.*

Vocantur poſt hæc patres, [1] pergitque Suilius addere reos [2] equites

INTERPRETATIO.

animi fuit, etiam in extremis. Poſtea vocatur Senatus, & Suilius pergit ſontes ad-

NOTÆ.

1. *Pergitque Suilius addere reos.*] *Addere reos*, eſt alios corripere, & Poppææ atque Aſiatico addere *Gronovius.*

Pergitque] Videtur Suilius hîc perſequi eandem accuſationem, ut mos erat, etiam poſt mortem reorum, Aſiatici nempe & Poppææ. Pergit *addere reos Equites Romanos illuſtres*, ut Poppæa jure damnari videretur, ut opes illius pro jure ſuo invadere poſſet Meſſalina, ſuamque etiam prædam hianti gutture voraret accuſator Suilius.

Nam eo iſto judicio damnatur Poppæa, ut patet infra de Scipione marito illius. uxorem ſuam damnare palam in ſenatu adigitur, etiam poſtquam necata erat dolo & ſcelere Meſſalinæ.

2 *Equites Romanos illuſtres.*] Qui ſunt Equites illuſtres? Suſpicor ego, ſic dictos, qui non quidem Senatores, ſed & cenſum habebant. & ſpem Senatoriæ dignitatis. Imo etiam ordinis ejus inſigne, id eſt latum clavum.

Colligo, quod Tacitus Equites illuſtres cum Senatoribus conjungit pari gradu. lib. 11. Annal. *Acerrime increpuit quod contra inſtituta Auguſti, Alexandriam introiſſet. Nam Auguſtus inter alia dominationis arcana, vetitis, niſi permiſſu, ingredi Senatoribus aut Equitibus Romanis illuſtribus, ſepoſuit Ægyptum.* Et clare Annal. XVI. Mella & Criſpinus Equites Romani, dignitate Senatoria.

Hæreo an ad hanc rem Dionis verba accommodem. lib. LIX. *Cum ordo autem equeſtris ad paucos redigeretur, primores ex omni imperio etiam extra Italiam, qui genere & opibus excellerent, in eum allegit: & quibuſdam eorum etiam Senatoria veſt, priuſquam magiſtratum ullum cepiſſent, uti dedit, in ſpem dignitatis. Nam antea non niſi, iis qui Senatoria ſtirpe eſſent* (male iſta & contra hiſtoriam verterat vir doctus) *id permiſſum.*

Hæreo, inquam, an ea faciant iſtuc. apta quidem. ſed à Caio id ſtaturum Dio ait: Illuſtrium autem titulus ante eum Refero ergo potius ad Auguſtum, (& ſi de veſte negare non poſſumus, quin ſit à Caio) qui anno. DCCXLII. legem tulit, ut ex Equitibus, qui non minus decies ſeſtertio poſſiderent, eligerentur à magiſtratibus, è quibus Tribuni, Senatoreſque fierent: qui geſto Tribunatu, aut retinerent Senatorium ordinem, ſi vellent, aut iterum redirent ad equeſtrem. *Lipſius.*

Equites Romanos illuſtres.] De iis anxie quæritur: equites eſſe credam. qui in ſenatu jus ſententiæ habebant Gell. 2, 18. *M. autem Varro in Satyra Menippea, quæ Ιππoκύων inſcripta eſt, equites quoſdam dicit pedarios appellatos, videturque eos ſignificare, qui nondum à Cenſoribus in ſenatum lecti, ſenatores quidem non erant, ſed quia honoribus populi uſi quidem erant, in ſenatum veniebant, & ſententia jus habebant.*

Tacitus diſerte aſſerit libro 16. Annal. *Mella & Criſpinus Equites Romani dignitate Senatoria.* Salinerius.

Ad Auguſti ævum, Equitum illuſtrium titulum Lipſius refert. Sed & à Livio multo antea uſurpatur. ait enim lib. 30. *Cn. Helvius Tribunus militum in reſtituenda pugna cecidit, & duodeviginti ferme Equites illuſtres obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt.* Pichena.

Equites Rom. illuſtres.] Equites Rom. *illuſtres, noti, inſignes & ſplendidi*, unum & idem ſunt Sic dicti, non quia eſſent Senatoriæ dignitatis, aut quia in ſenatu jus dicendæ ſententiæ haberent.

Imò illuſtres inluſtrioreſque Equites

Romanos inluſtres, [1] quibus Petra cognomentum. [2] at cauſſa necis ex eo, quod domum ſuam [3] Mneſteris & Poppææ congreſſibus præbuiſſent.

INTERPRETATIO.

jungere inſignes equites Romanos, quibus cognomen Petra. ſed cauſſa illorum *exitij, ex eo* profecta, *quod ſubminiſtraſſent ædes ſuas congreſſionibus Mneſteris, &*

NOTÆ.

Rom erant illi qui talia omittebant ſpernebantque, alia majori ambitione, licet *præpoſtera*, ut vocat Tacitus.

Tales fuere Pomponius, Mæcenas, M. Agrippa, Criſpus Salluſtius ſcriptoris nepos ex ſorore, Mella frater Senecæ: Cornelius Fuſcus, Sejanus, & ipſi Præfecti prætorio omnes, uſque ad Titum Cæſarem, & ipſi Præfecti Ægypti, & alii. Et iſti manebant *equeſtri loco*, ut per procurationes Cæſaris, & alia extraordinaria imperia, facilius celeriuſque divitias cumularent, ut non ſuſpecti principi, ob loci tenuitatem.

Et cum dicuntur nonnulli *Senatoriæ dignitatis*, non ideo ſic dicti fuerunt, quia è ſenatu eſſent, ſed quia æquales dignatione & auctoritate Senatoribus erant. Imo ſæpe inſigniores illi equites modicis Patribus: & hi qui in ſenatū lecti erant, jam non *Equites* appellabantur, nempe *equeſtre faſtigium* exceſſerant illi, *equeſtri* familia orti dicebantur, nec tamen amplius *Equites* erant. & ab omni tempore fuerunt alii *illuſtres Equites Rom* cum floruit ordo ille, alii tenues & modici.

H. Equites quos M Varro tradit *pedarios* eſſe appellatos, ſic dicti, quia cum jus ſententiæ in ſenatu haberent, nec tamen rogarentur, *pedibus* in primorum qui dixiſſent, ſententias ibant. Hi tamen erant aut fuerant inter *illuſtres* equites, ideoque dignitates obtinuerant.

Itaque *illuſtres* & *inſignes* Equites Rom. illi qui opibus, & gratia apud populum aut principem, qui authoritate & propinquitatibus, ſubnixi aut imperiis & procurationibus præfulgerent: Nec *titulus* ille fuit, ſed tantum ex nomine & fama ſic adpellabantur. qui tenuis fuerat, ſola gratia & nutu principis eam famam, eum ſplendorem adipiſci, & perinde facile fortunam eam aut famam amittere potuit.

Fœminæ *ſplendidæ* & *inluſtres* dicuntur, quæ claritudine & opibus præniterent. *an titulus ille* fuit in fœminis?

1. *Quibus Petra cognomentum.*] A quibus ala Petrina, opinor, nominata lib. IV. Hiſtoriarum: itemque in notitia imperii. *Lipſius.*

Quibus Petra.] Ab iis *alam Petrinam* ſic dictam putant Sed puto, ſupra faſtigium equeſtre fuit, tales *alas* equitum conſcribere, & è ſuo nomine adpellare.

2. *At cauſa necis ex eo.*] Capite legis Iuliæ de adulteriis coërcendis tenebantur Petræ equites Rom. quod domum ſuam, ut adulterium committeretur, ſcientes præbuiſſent, ut Papinianus, Vlpianus & Tryphoninus retulerunt.

Sed erat lex mitior infligendæ pœnæ exilii, quam patrum cognitio fuerit, quæ durius pœnam legitimam aſperavit, pro exilio, irrogans ultimum ſupplicium. *Vertranius.*

3. *Mneſteris & Poppææ congreſſibus.*] Veterum editionum lectio, *Valeri & Poppææ* apta ſane ad hiſtoriam, quia Valerio Aſiatico objectum adulterium Poppææ, & forte equitibus iſtis, quod interpretes & adminiſtri.

Germanum illi Pantomimo nomen, *Mneſter*: vel lapidis fide, qui in ædibus Crepanicorum Romæ:

TI IVLIO.
AVG L.
MNESTERI.

Neſcio ergo an Poppææ etiam adul-

Verum *nocturnæ quietis* [1] *ſpecies* alteri objecta, *tanquam vidiſſet Claudium* [2] *ſpicea corona evinctum*, [3] *ſpicis retro converſis* : *eaque imagine gravitatem annonæ dixiſſet.* [4] Quidam *pampineam coronam albentibus foliis viſam*, at-

INTERPRETATIO.

Poppæa. Sed alteri equitum *exprobrata* ſpecies ipſi obverſata in ſomnis & per quietem; quaſi conſpexiſſet Cæſarem redimitum diademate ſpiceo, retro inverſis ſpicis, & quod ex illa ſpecie ſibi viſa rei frumentariæ difficultatem præſagiſſet. *Nonnulli ſcripſere, ipſi viſam ſeu obverſatam fuiſſe in ſomnis coronam pampineam, pallentibus fron-*

NOTÆ.

terium objectum dilecti hujus Mimi: in quo & Meſſalina deperiit. Cæterum hæc Poppæa illa eſt, quæ cunctas ætatis ſuæ fœminas pulchritudine ſupergreſſa, gloriam reliquit filiæ, quæ ſcortum ſive uxor Neroni, quam genuit ex priore marito T. Ollio. *Lipſius.*

Mneſteris.] Mallem ut in Vett. libris, *Valerj*, quod facile mutari potuit in *Mneſteris* propter litterarum ſimilitudinem. Cur *Poppæa* damnatur ob adulterium, & ipſe *Aſiaticus*, & ipſi *Equites*, qui domum ſuam præbuiſſent? & de *Mneſtere* ſiletur?

Cur illi parcitur, damnata conſorte culpæ? an gratia Meſſalinæ, quæ illum ſibi reſervabat? ſed cum excuſaret ſcelus Mneſter patratum cum Meſſalina ipſa infra, hoc idem facinus ipſi objici potuit, de quo tamen altum ſilentium. forte aliquis ſemigræcus adtexuit vocem illam *Mneſteris*, qua voce *procus* deſignatur.

1. *Species objecta.*] Attamen ſic Macrobius I. 3. *Aiunt enim, non habenda pro veris, de ſtatu civitatis ſomnia: niſi quæ rector ejus, magiſtratuſve vidiſſet, aut quæ de plebe non unus, ſed multi ſimilia ſomniaſſent. Ideo apud Homerum, cum in concilio Græcorum Agamemnon, ſomnium quod de inſtruendo prælio viderat, publicaret, Neſtor qui non minus ipſe prudentia, quam omnis juventa viribus, juvit exercitum, concilians fidem relatis; de ſtatu, inquit, publico, credendum regio ſomnio, quod ſi alter vidiſſet, repudiaremus ut futile.*

2. *Spicea corona.*] Joſephus lib. 2. belli Iud. Archelai qui Viennam pulſus eſt, ſomnium narrat, nempe viſas illi fuiſſe per quietem *novem ſpicas plenas & maximas à bobus comedi*: Et Simonem Eſſenam ſic interpretatum eſſe: *Regnaturum quidem eſſe illum tot annos, quot erant ariſtæ viſæ.* Et addit: *Hiſque auditis Archelaus, quinque poſtea diebus, ad cauſſam dicendam eſt evocatus* damnatuſq;

Spicea corona evinctum.] Quæ Cereris propria, & ſacerdotum item Arvalium, ut Plinius notat lib. XVIII. cap. II. Corona ea alias non infelix, omen triſte habuit, quod ſpicis eſſet retro converſis: ſicut quod ante pugnam in Philippis, corona inverſa Caſſio impoſita. *Lipſius.*

Spicis retro.] Spicarum capita inverſa, faticentiaque prolabi videbantur; quod tamen in bonam partem accipi potuit, quia ſpicæ quo graviores, ita & meliores; ſed cædi quicumque prætextus ſufficiebat.

4. *Quidam pampineam coronam.*] Conſentit cum interpretatione hujus ſomnii Artemidorus lib. I. cap. LXXIX ubi obſervat, coronam è vite, præter Dionyſiacos artifices, mortem ac vincla ſignificare, propter pampinos implicatos & inflexos. Similia crimina valuiſſe apud Conſtantinum.

Non inſcite Ammianus narrat, lib. XV. *Mercurius ſolemniorum appellatus comes, ſi per quietem quiſquam vidiſſe aliquid amico narraſſet, id venenatis artibus coloratum in pejus, patulis imperatoris auribus infundebat. & ob hoc homo, tamquam inexplicabili obnoxius culpa, gravi mole criminis pulſabatur. Hac augente vulgatius fama, tantum aberat, ut proderet quiſquam viſa nocturna, ut*

que

que ita interpretatum tradidere, [1] *urgente autumno mortem principis oſtendi.* Illud haud ambigitur, qualicumque inſomnio, ipſi fratrique perniciem allatam. [2] Seſtertium quindecies, & [3] inſignia præturæ Criſpino decreta. Adjecit Vitellius [4] ſeſtertium decies Soſibio; *quod Britannicum præceptis, Claudium conſiliis juvaret.* Rogatus ſententiam & Scipio: *cum idem*, inquit, *de admiſſis Poppææ ſentiam quod omnes, putate me idem dicere quod omnes.* eleganti temperamento inter conjugalem amorem, & [5] ſenatoriam neceſſitatem. Continuus inde & ſævus accuſandis reis Suilius, multique audaciæ ejus æmuli. nam cuncta legum & magiſtratuum 5
munia in ſe trahens princeps, materiam prædandi patefecerat. nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quam advocatorum perfidia: adeo ut Samius inſignis eques Romanus, [6] quadringentis nummorum millibus Suilio datis, & cognita [7] prævaricatione, ferro in domo ejus incubuerit. Igitur incipiente C. Silio conſule deſignato, cujus de potentia & exitio in tempore memorabo, conſurgunt patres,

INTERPRETATIO.

dibus, & *ſic explicatum ſomnium, quaſi* exeunte autumno, obitus Cæſaris demonſtraretur. *Illud non dubitatur, qualiſcumque ei ſpecies per quietem viſa ſit; ideo illatam necem ipſi fratrique. Decreto patrum ſtatuuntur* quindecies ſeſtertium, & ornamenta præturæ Criſpino *Vitellius adjunxit* decies ſeſtertium Soſibio, quod firmaret Britannicum ſtudiis, & Claudium conſultis. *Interrogatus etiam Scipio*, quid cenſeret: cum idem, *ait*, de flagitiis Poppææ cogitem, quod cuncti; exiſtimate me & idem ſtatuere quod omnes. *idque egregia moderatione inter maritalem caritatem, & inſtantem, ut in ſenatore, pronuntiandi neceſſitatem. Exin perpetuus, & atrox Suilius poſtulandis reis, & plurimi imitatores illius veſania. Quippe Cæſar omnia officia legum & magiſtratuum ſibi* uni *vindicans, rapiendi ac peculandi facultatem exhibuerat. neque* tunc *ulla merx publica perinde pretio expoſita fuit, ac prævaricatio advocatorum: in tantum, ut Samius illuſtris eques Rom. præbitis Suilio quadringentis nummorum millibus, & comperta fraude* ipſius, *gladio ſuo ſe transfoderit*, in ipſius advocati ſui *ædibus. Igitur differente C. Silio Conſule deſignato, de cujus auctoritate & morte ſcribam ſuo loco, ſur-*

NOTÆ

ægre homines dormiſſe ſeſe, præſentibus faterentur externis: mœrebantque docti quidam, quod apud Atlanteos nati non eſſent, ubi memorantur ſomnia non videri. Lipſius.

1. *Vrgente autumno.*] Nempe iſto hoc autumno præſentis anni.

2. *Seſtertium quindecies.*] Sunt triginta ſeptem millia coronatorum, & inſuper quingenti coronati, ſeu libræ 112500.

3. *Inſignia præturæ Criſpino.*] Teſte Dione, ideo *præturæ inſignia* præfecto prætorii poſtulaverat Claudius, ut ſedendi jus in ſenatu haberet præfectus, quoties ipſum comitaretur in curia cum Tribunis prætorianis, quod poſtulavit à ſenatu & obtinuit.

4. *Seſtertium decies*] Sunt viginti quinque millia coronatorum, ſeu libræ 75000.

5. *Senatoriam*] Vt maritus debuit amare uxorem, & tamen ut Senator eam damnare tenebatur; & eam ut maritus accuſare, ne ejus flagitiis connivere videretur. Sic enim infamiam ſuam augeret Sic cautum lege Julia de adult.

6. C.C C C. *nummorum millibus.*] Hæc ſumma noſtro ære decem millibus ducatorum valet; quandoquidem illud conſtat, mille nummis ſeſtertium argenti æſtimati, eſſe autem ſeſtertium libras duas & ſemiſſem, hoc eſt, uncias argenti xxx. quæ plus minus xxxv. noſtros coronatos æquatit pretio. *Alciatus.*

C.C. C C. *nummorum.*] Sunt decem millia coronatorum, ſeu libræ 30000.

7. *Prævaricatione.*] *Prævaricator* dici-

[1] legemque Cinciam flagitant. qua cavetur antiquitus, *ne quis ob cauſ-*
6 *ſam orandam pecuniam donumve accipiat.* Deinde obſtrepentibus his quibus ea contumelia parabatur, [2] diſcors Suilio Silius acriter incubuit, *veterum oratorum exempla* referens, *qui* [3] *famam in poſteros, præmia elo-*

INTERPRETATIO.

gant Patres, poſtulantque legem Cinciam, *qua ſanctum olim*, ne quis pecuniam capiat, aut munus ad cauſſam agendam. *Exin contranitentibus his quibus id probrum ac dedecus ſtruebatur, diſſentiens Silius in Suilium acriter invectus eſt; memorans inſtituta priſcorum oratorum*, qui decus apud poſteros, & gloriam

NOTÆ.

tur, qui cum reo colludit. Marcellus ad S. C. Turpil. *Accuſatorum temeritas tribus modis detegitur, aut enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiverſantur. calumniari eſt falſa crimina intendere, prævaricari eſt vera crimina abſcondere. tergiverſatur qui in univerſum ab accuſatione deſiſtit.* Alciatus.

1. *Legemq; Cinciam flagitant.*] Legem hanc tulit M. Cincius trib. pl. anno urbis DCXLIX. Retulit iterum Auguſtus evaneſcentem vetuſtate, & firmavit novo conſulto Senatus Dio LIV. *Quippe oratores ſine pretio tueri lites, vel quadruplum pecuniæ quam accepiſſent, exſolvere juſſit.* Noto eo, ne quis miretur, cum plebiſcitum fuerit, vocari Senatuſconſultum à Tacito lib. XIV. *Ejus opprimendi gratia repetitum credebatur SC. pœnaque Ciciæ legis, adverſus eos qui pretio cauſſas oraviſſent.* Et Plinio epiſtola ultima libri V. *Cauſſa dilationis Nepos Prætor, qui legi de muneribus præpoſuerat breve edictum, admonebat accuſatores, admonebat reos, exſecuturum ſe quæ SC. continerentur. Suberat edicto Senatuſconſultum hoc, omnes qui quid negotii haberent, jurare priuſquam agerent, jubebantur, nihil ſe ob advocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, caviſſe. His enim verbis & mille præterea, & venire advocationes, & emi vetabantur.* Sed id SC. credo fuiſſe à Trajano. quod afferunt de lege *Titia* nugantur. *Lipſius.*

Legemq; Cinciam.] Nempe ut innovaretur, & ſtrictius obſervaretur. ſic vetuſtæ leges quandoque exoleſcunt, & firmari renovarique novis juſſis indigent.

Legemq; Cinciam.] De hac Livius lib. 34. *Quid legem Cinciam excitavit de donis & muneribus, niſi quia vectigalis jam, & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat.* Feſtus hanc legem *muneralem* dictam eſſe ſignificat, *qua Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere.* quod de patronis intelligendum.

2. *Diſcors Suilio.*] Hæc verba non ſignificant, hac in cauſa tantum Silio aliud, aliud Suilio viſum, ita ut nihil exprimant, niſi quod ex ſequentibus ſatis noſcitur, & jure prætereantur interpreti; ſed volunt nobiles publicaſque inter Silium & Suilium fuiſſe ſimultates.

Quod dedita opera interjecit Tacitus, ut intelligeremus, actionem eam, & ſi foret in commune utilis, non tamen tam amore egregii publici, quam odio & cupidine inimicum ulciſcendi, à Silio inceptam eſſe. *Gronovius.*

Diſcors Suilio.] Fuit forte quædam ambitio contentioque nobilis Silii, ut qui ingenio & eloquentia præpolleret, adverſus Suilium delatorem perpetuum & famoſum; unde & Silius juvenis famam adipiſci voluit. Forte non in hac cauſa ſolum, ſed & in aliis antea.

Sed hoc non ſatis compertum ex eo loco Taciti. videtur tantum diſcordare nunc à Suilio, ut illum refellat. Forte tamen ſic delationes compreſſiſſet Silius in ſummo delatore, præſertim ſi opes ex ea arte congerere vetuiſſet.

3. *Famam in poſteros.*] Certe tum tem-

quentiæ cogitaviſſent pulcherrima. alioquin & bonarum artium principem ſordidis miniſteriis fœdari: ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæſtuum ſpectetur. [1] *quod ſi in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore: nunc inimicitias, accuſationes, odia, &* [2] *injurias foveri, ut quomodo vis morborum pretia medentibus, ſic fori tabes pecuniam advocatis ferat. meminiſſent C. Aſinii, & Meſſallæ, ac recentiorum Arruntii & Æſernini, ad ſumma provectos incorrupta vita & facundia.* Talia dicente conſule deſignato, conſentientibus aliis parabatur ſententia, qua [3] *lege repetundarum tenerentur;* cum Suilius, & Coſſutianus, & cæteri qui non judicium (quippe in manifeſtos) ſed pœnam ſtatui videbant, circumſiſtunt Cæſarem, ante acta deprecantes. [4] Et poſtquam annuit tacens,

INTERPRETATIO.

pretium facundiæ præclariſſimum reputaſſent. Nam & alias eloquentiam optimarum artium reginam inhoneſtis officiis contaminari; ne fidem quidem inviolatam conſervari, ubi grande lucrum adſpiciatur. Quod ſi in nullius hominis pretium lites deffendantur, pauciores eas futuras: nunc offenſiones, delationes, inimicitias & iniquitates ali, ut eodem modo fori lues ſeu contagio divitias advocatis importet, quo pacto violentia morborum, opes medicis invehit. Recordarentur C. Aſinii, & Meſſallæ, & nuperorum oratorum Arruntii, & Æſernini, qui ad ſupremas dignitates evecti ſint, illibata fide, & eloquentia. *Hac diſſerente conſule deſignato, &* patribus *aliis aſſentientibus, jam deſtinabatur ſenatuſconſultum, quo* legi repetundarum obnoxii eſſent, qui pecuniam, aut munus acceperant ob cauſſam orandam. *Cum Suilius & Coſſutianus, & cæteri qui non decretum (nam in ſceleris compertos) ſed ſupplicium decerni proſpiciebant, circumſtant principem,* ſuperiorum veniam

NOTÆ.

poris, *orare cauſſam*, non fuit ars aut profeſſio, ut nunc, ſed amici officium ſeu patrocinium. Et fuit aditus hic ac veluti præparatio ad Reipub. munia. ad quæ certe fama in vulgus neceſſaria fuit, qua illuſtres candidati favorem plebis, etiam & principis ſuffragia captarent.

1. *Quod ſi in nullius mercedem negotia tueantur.*] Lego, *quod ſi nullius in mercedem negotia tueantur.* Eo ordine & ſenſu: ſi nullius negotia tueantur in mercedem, id eſt, mercede, vel ob mercedem. Sic de moribus German. *Exercitatio artem paravit, ars decorem: non in quæſtum tamen ac mercedem.* Acidalius.

Facile credo eſſe hic aliquid ſcabri Lipſianæ ad marginem oſtendunt in MSS. eſſe *negotiantur.* Forte *negotia eant.* Gronovius. Forte, *negotia vertantur.*

2. *Injurias.*] Intellige non verborum ſed rerum contumelias, ſeu potius iniquitates & ſcelera flagitiaque.

3. *Lege repetundarum tenerentur.*] Qua cavebatur, ne quis ob accuſandum vel non accuſandum pecuniam acciperet: teſte Venuleio lib. 3 Publicorum [illegible] de lege Iulia repetundarum. Notandum autem hoc amplius, Coſſutianum & cæteros perfidos advocatos, fuiſſe repetundarum reos, eo quod pecunia accepta à Suilio accuſatore, prævaricati eſſent. Quod non reperias ſcriptum in lege de repetundis. *Vertran.*

4. *Et poſtquam annuit.*] Nempe illis *anteactorum* veniam concedebat Cæſar ſolo nutu & tacens. ſed cum id obtinuiſſent, non contenti, ut apud talem principem, cujus facilitate præſertim abutebantur advocati, etiam in futurum non omni præmio dejici, & Legi Cinciæ modum ſeu temperamentum,

7 incipiunt. *Quem ullum tanta ſuperbia eſſe, [1] ut æternitatem famæ ſpe [2] præſumat? [3] uſui & rebus ſubſidium præparari, ne quis inopia advocatorum potentioribus obnoxius ſit. [4] neque tamen eloquentiam gratuito contingere: omitti curas familiares, ut quis ſe alienis negotiis intendat. [5] multos militia quoſdam exercendo agros tolerare vitam. nihil à quoquam expeti, [6] niſi cujus fru-*

INTERPRETATIO.

flagitantes. Et ubi aſſenſit per ſilentium, cauſſam ingrediuntur. Quem hominem tanta adrogantia eſſe, ut immortalem gloriam ſibi polliceri audeat? neceſſitati & negotiis eloquentiam velut ſubſidium comparari, ne quis deſtitutus advocatis, opprimatur ab iis, qui præpollent. neque tamen facundiam gratis obvenire, relinqui munia domeſtica, ut quis alienis rebus operam accommodet: plurimos ſuſtentare vitam bello, nonnullos colendis agris. nihil à quocunque exquiri, niſi cujus

NOTÆ.

aliquod afferri poſtulant. quod etiam illis concedit Claudius.

1. *Ut æternitatem famæ.*] Cic. in ſomnio Scipionis. *Ex his ipſis cultis, notiſque terris, num aut tuum, aut cujuſquam noſtrum nomen, vel Caucaſum hunc, quem cernis tranſcendere potuit, vel illum Gangem tranſnare? Quis in reliquis orientis, aut obeuntis Solis ultimis, aut Aquilonis, Auſtrive partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis, cernis profecto, quantis in anguſtiis veſtra ſe gloria dilatari velit. Ipſi autem qui de vobis loquuntur, quam loquentur diu? Quin etiam ſi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuſcujuſque noſtrum à parentibus acceptas poſteris prodere, tamen propter eluviones exuſtioneſque terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modo non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus. Quid autem intereſt, ab his qui poſtea naſcentur ſermonem fore de te, quum ab his nullus fuerit, qui ante te nati ſunt, qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt viri? quum præſertim apud eos ipſos, à quibus nomen noſtrum poteſt audiri, ne unius anni memoriam conſequi poſſit.*

2. *Præſumat.*] Seneca. lib. de Conſol ad Polyb. cap. 20. *Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & ſi qua his mirabiliora, ſequentium annorum extruxit ambitio, aliquando ſolo æquata viſentur. Ita eſt, nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. Aliud alio modo fragile eſt, rerum exitus variantur. Cæterum quicquid cœpit, & deſinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc univerſum, quod omnia divina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit & in confuſionem veterem tenebraſque demerget.*

3. *Uſui & rebus ſubſidium præparari.*] Subſidium ſcil. eloquentiæ: quod & ad commercium hominum, & ad res proprias tuendas, præparatur. *Pichena.*

4. *Neque tamen eloquentiam gratuito.*] Cic pro M Cælio. *An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gloria, tanto honore, tam ſint pauci, ſemperque fuerint, qui in hoc labore verſantur? omittendæ ſunt omnes voluptates, relinquenda ſtudia delectationis, ludus, jocus, convivium, ſermo etiam pene omnium familiarium deferendus. Quæ res in hoc genere homines à labore ſtudioque dicendi deterret, &c.*

5. *Multos militia.*] Sic Salluſtius. *Humillimus quiſque in arvis, aut militia, nullius honeſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatiſque patriæ erat.*

6. *Niſi cujus fructus.*] Iuven. Sat. 7.

——— *Didicit jam dives avarus*
Tantum admirari, tantum laudare diſertos
Ut pueri Iunonis avem, ſed defluit ætas,
Et pelagi patiens, & caſſidis, atque ligonis
Tædia tunc ſubeunt animos, tunc ſeq; ſuamq;

ſtus ante provideret. Facile Aſinium, & [1] Meſſallam, inter Antonium & Auguſtum bellorum præmiis refertos, aut ditium familiarum heredes Æſernios, & Arruntios, magnum animum induiſſe: prompta ſibi exempla quantis mercedibus P. Clodius aut C. Curio concionari ſoliti ſint, [2] ſe modicos ſenatores, quieta Rep. [3] nulla niſi pacis emolumenta petere. [4] Cogitaret plebem, quæ toga eniteſceret. ſublatis ſtudiorum pretiis, etiam ſtudia peritura. Ut

INTERPRETATIO.

emolumentum prius perſpexerit. Facile Aſinium, & Meſſallam magnos ſpiritus ſumpſiſſe,ut qui bellis inter Antonium, & Auguſtum, opibus ac præmiis ditati eſſent. Sic & facile *magnanimos* Æſerninos,& Arruntios,ut qui opulentarum familiarum hæreditates excepiſſent. Suppetere ſibi & exempla, quantis præmiis P. Clodius, vel C. Curio cauſſas orare conſueverint, ſe tenues ſenatores, tranquilla Rep. nullos niſi pacis fructus ambire. Reputaret plebeculam, quæ pacis artibus inclareſceret, & demptis litterarum præmiis, ſimul & optimas artes interituras. Hæc licet mi-

NOTÆ.

Terpſichoren odit facunda & nuda ſenectus.

1. *Meſſallam.*] Auguſti ævo conſulatus, ſacerdotia & civium ſpolia invadebant, ut motibus civicis.

2. *Se modicos ſenatores.*] Id eſt, ſe tantum ſenatores eſſe, non prætores, non ſacerdotiis præditos, non conſulares,aut rectores provinciarum; nulliſque ipſos dignitatibus aut publicis muneribus evectos, quibus opes honoreſque in familiam ſuam inferre poſſent, & quibus nixi, ſolam famam in poſteros gloriamq; unam ſpectare poſſent, in cauſſis orandis, tuendiſque civium negotiis.

3. *Nulla niſi pacis.*]Se tantum percipere fructus ex eloquentia & ex peritia legum divinarum & humanarum,quæ ſunt veræ & unæ pacis civilis artes, & quæ poſſint etiam vocari *domi* ſeu *togæ* artes.Cicero: *Cedant arma togæ,concedat laurea linguæ.*

Niſi pacis.] Cic. Philipp 7. *Itaque ego ille, qui ſemper pacis author fui, cuique pax præſertim civilis, quamquam omnibus bonis, mihi tamen inprimis, fuit optabilis: (omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis elaboratum eſt: hinc honores ampliſſimos, hinc mediocres opes: hinc dignitatem, ſi quam habemus, conſecuti ſumus) ego itaque pacis, ut ita dicam alumnus, qui quantuſcumque ſum (nihil enim mihi arrogo) ſine pace civili certe non fuiſſem,* &c.

4 *Cogitaret plebem quæ toga eniteſceret*] Non modo reſpiceret Arruntios & Æſerninos, ſed etiam eorum meminiſſet, qui modica origine, arcta re familiari cum ſint, togæ paciſque artibus & eloquentiæ ſtudeant, quibus utique ex ſtudiis ſuis petenda ſuſtentatio. *Freinshemius.*

Scripſit omnino Tacitus: *cogitaret plebem, quæ toga eniteſceret. Togam* utique Freinshemius accipit laxe nimis. Ea enim pacem paciſque artes omnes & ſi aliquando poſſit complecti, tamen hic arctius nihil aliud ſignificat quam eloquentiam forenſem. Ut Livio lib 22. de C. Terentio Varrone: *togaque ac forum placuere, proclamando pro ſordidis hominibus cauſiſque.* Plinius lib 1. epiſt. 22. *in toga negotiiſque verſatur: multos advocatione, plures conſilio juvat.* Florus lib. 4. 12. *ut primum togas, & ſaviora armis jura viderunt.*

Reliquus autem ſenſus. Meminiſſet magnam partem plebeios, ac de plebe eſſe, qui eniteſcerent atque in lucem ſe proferrent toga & cauſidicina: qui non poſſent tam magnum induere animum, & operam illam gratuitam præ-

minus decora hæc, ita [1] haud fruſtra dicta princeps ratus, capiendis

INTERPRETATIO.

nus honeſta, attamen non abs re ſic prolata Cæſar exiſtimans, ſumendis præmiis,

NOTÆ.

ſtare, niſi eſurire domi & fame perire velint, dum alios beatos faciunt.

Nam quod dicere Tacitum faciunt, plebi non eſſe aliam viam ad dignitates, falſum eſt, ut norunt rerum Romanorum periti. *Gronovius.*

Qua toga eniteſceret.] Sic apud Valer lib 3. ubi de Scipione Africani ſuperioris filio. *Idem prætura petitor candidam togam adeo turpitudinis maculis obſoletam factum in campum detulit.* Hic per *togam* non veſtis intelligitur, ſed artes moreſque hominis, qui flagitio corrupti & polluti ut infra patet ex eodem Valerio

Qua toga.] Cic. in L. Piſonem. *Scire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas: Cedant arma togæ. Tua dicis, inquit, toga, ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, literas doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus. Non dixi hanc togam qua ſum amictus: nec arma, ſcutum & gladium unius imperatoris, ſed quod pacis eſt inſigne & otii, toga: Contra autem arma, tumultuſque belli: more poëtarum locutus, hoc intelligi volui bellum, ac tumultum, paci atque otio conceſſurum.*

Qua toga.] Iuven. Sat. 8. de Cicerone.

Tantum igitur muros intra toga contulit illi
Nominis, & tituli, quantum non Leucade, quantum
Theſſaliæ campis Octavius abſtulit udo
Cædibus aſſiduis gladio, ſed Roma parentem
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Qua toga.] Quæ afferunt hic de *toga* quæ veſtimentum ſit, & cum dicunt opus eſſe pecunia, qua ipſi advocati decoris veſtibus inſtruerentur. Fabulæ & ineptiæ.

Quid intelligat per *togam*, ipſe explicat Tac. Agric 21. *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum ſtudiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Rom. abnuebant, eloquentiam concupiſcerent, inde etiam habitus noſtri honor & frequens toga.*

Vnde frequens toga, niſi quia eloquentiam concupiſcebant Britanni, jamq; forum frequentabant, jam advocatos agebant, paciſque artes ſectari incipiebant? *Gallia cauſſidicos docuit facunda Britannos* Iuven

Qua toga.] Toga, ſeu jus civitatis pro magno decore habitum; ita ut peregrinæ conditionis homines apud Sueton. vetarentur, *uſurpare Romana nomina, duntaxat gentilitia*, idem Sueton. Claud. 25. *Civitatem Rom. uſurpantes in Campo Eſquilino ſecuri percuſſit.*

Patet etiam ex eo quod tradit Plinius de pictore celebri, qui in domo aurea Neronis pingebat *togatus*, quaſi ad decus artis & artificis. Qui jus civitatis exſilio amittebat, ſimul & jus togæ amittere cenſebatur. Plin epiſt.

Qua toga eniteſceret.] Hac potiſſimum ratione & arte, Romana plebs enitere potuit, nempe *pacis, domique* artibus, quæ nomine *toga* intelliguntur. non niſi *togati* in foro & in baſilicis conſpici debuere. En *Romanos rerum dominos gentemque togatam.*

Quod exprobrat apud Sueton. Auguſtus civibus, qui pulla veſte publice uterentur & *toga* in tanto honore habita fuit, ut eam maxime ambirent ipſi ſocii. Et ipſi reges *togati* quandoque principem Rom ſtipabant. Sueton.

Qua toga.] Vertit interpres Hiſpanus: *qua ratione majora munia plebs adipiſceretur, & haberet facultatem utendi toga majoris ſplendoris atque dignitatis.* Sed hæc digna fuerint Claudio, non Tacito. *toga*, id eſt, foro, eloquentia, peritia juris divini & humani, quibus artibus plebeii & novi homines emergebant, atque ſupra vulgus eminebant, ut olim Cicero Arpinas

1. *Haud fruſtra*] Non abs re, non perperam, non ſine aliqua ſpecie veri juſtique.

pecuniis poſuit modum, [1] uſque ad dena ſeſtertia, quem egreſſi repetundarum tenerentur. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitaſſe. 8
[2] Armeniis, & [3] ad præſentiam Cæſaris [4] vectum memoravi, monente Claudio in regnum remeavit, fiſus Paraſmanis [5] opibus. Is rex [6] Iberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat *diſcordare* [7] *Parthos: ſummaque imperii ambigua, minora ſine cura haberi.* Nam inter Gotarzis plera-

INTERPRETATIO.

ſeu honorariis advocatorum, temperamentum adhibuit, nempe, uſque ad dena ſeſtertia, quem modum ii qui tranſgreſſi eſſent, repetundarum rei haberentur. *Eadem tempeſtate Mithridates, quem ſcripſi, regnaſſe apud Armenios, & in conſpectum C. Cæſaris advectum eſſe, ſuadente principe, regreſſus eſt in Armeniam, ſubnixus copiis Pharaſmanis. Is imperabat Iberis, idemque frater Mithridatis, monebat* diſſidere Parthos, & præcipua imperii dubia incertaque, leviora negotia negligi. *Quippe inter plera-*

NOTÆ.

1. *Vſque ad dena ſeſtertia.*] Eandem ſummam Nero etiam definiit, credo, de quo Suetonius cap. XVII. *Item ut litigatores pro patrociniis certam juſtamque mercedem darent.* Sæpius enim relata hæc lex, cum perrumperet improbitas forenſis. Eandem ſummam capere & Trajanus advocatis permiſit, ſed dumtaxat poſt negotia peracta. Plinius lib. V. *Peractis enim negotiis permittebantur pecuniam dumtaxat decem millium dare.* Nam decem millia H. S. idem quod dena HS. idem quod centum aurei, ut alibi docebo. Quod honorarium patrono Vlpianus tribuit in ſingulas cauſſas, l. 1. De variis & extr. cognit. *Lipſius.*

Vſque ad dena ſeſtertia.] Sunt ducenti & quinquaginta coronati. ſeu 750. libræ. & erant cauſæ illæ majoris momenti, quam nunc apud nos. accuſabantur rectores provinciarum, & ipſæ provinciæ, regna. Reges ipſi accuſabantur, & invicem accuſabant in ſenatu illo auguſtiſſimo, quo tot veluti reges quot judices adſidebant.

2. *Armeniis.*] Vide notas lib. 6. c. 32.

3. *Ad præſentiam Cæſaris vectum.*] Nempe vi aut dolo, juſſu principis advectus in urbem erat Mithridates. Sic lib. XII. 21. de Mithridate Boſporano *Vectuſque Romam per Cilonem procuratorem Ponti.* Partim vi, partim dolo reguli illi Romam avecti. *Dolus an virtus quis in hoſte requirat*, præſertim ſub Tiberio?

4. *Vectum memoravi.*] In libris ſcilicet, quibus deſcriptæ res Caii. Dio lib. LX. rem breviter tangit. *Mithridatem Iberum, quem Caius arceſſitum in vinclis habuerat, domum ad reciperandum regnum remiſit.* Quod hic in Tacito eſt, *vectum*; manuſſ. *vinctum.* Legerim, *ad præſentiam Cæſaris vectum vinctumque memoravi.*

Quamquam Seneca non vinctum modo, ſed & in exſilium miſſum fuiſſe, ſignificat. De Tranquillit. cap. XI. *Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Cajanas cuſtodias vidimus. Alter in exſilium miſſus eſt,* (Mithridates ſcilicet:) *alter, ut meliore fide mitteretur, optabat.* Lipſius. τὸ *vectum* ſufficit, innuitque ſic Tacitus, vi advectum regem, & in cuſtodia habitum.

5. *Opibus.*] Per *opes* intelligit Tacitus cujuſcunque generis copias vireſque, exercitus, legiones, claſſes &c. non pecuniam ſolum, divitias, aut copiam commeatuum.

6. *Iberis.*] Vide notas lib 6. cap 32.

7. *Parthos.*] Parthi populi Parthiæ, quæ tribus modis eſt conſideranda. Primo *Perſarum ſive Parthorum imperium* regio eſt Aſiæ ad Oceanum Indicum.

Hodie regnum *Perſiæ*, integrum, pars Orientalis imperii *Turcici Aſiatici*, ma-

que ſæva (qui necem fratri Artabano conjugique ac filio ejus præparaverat, unde metus ejus in cæteros) accivere Bardanem. Ille, ut erat magnis auſis promptus, biduo [2] tria millia ſtadiorum invadit, ignarumque & exterritum Gotarzem proturbat: neque cunctatur, quin proximas [3] præfecturas corripiat. ſolis [4] Seleucenſibus dominationem ejus abnuentibus. in quos ut patris ſui quoque [5] defectores, ira magis quam ex uſu præſenti accenſus, implicatur obſidione urbis validæ, & munimentis objecti amnis muroque & commeatibus firmatæ. Interim Gotarzes [6] Daharum [7] Hyrcanorumque opibus auctus, bellum renovat:

INTERPRETATIO.

que atrocia Gotarzis facinora, *accerſivere Bardanem.* (Gotarzes *mortem intulerat fratri Artabano, uxorique, & filio ejus, unde formido illius in cæteros,* nobiles.) *Bardanes, ut erat magnis cœptis audax, intra biduum tria millia ſtadiorum pervolitat, incautumque, & pavidum Gotarzem profligat: neque moratur, quin vicinas provincias invadat, ſolis Seleuciæ incolis imperium ejus detrectantibus, adverſus quos ut genitoris ſui etiam rebelles, impetu & ira magis, quam rebus ſuis tunc conduceret concitus, impeditur attineturque circumſidendo oppido firmo, & mole oppoſiti fluminiſque mœnibus, ac cibariis admodum munito. Interea Gotarzes firmatus copiis Daharum, & Hyrcanorum, inſtaurat bellum; adactuſque Bardanes diſcedere Se-*

NOTÆ.

jor pars regionis *Mauvaralnahra* in magna Tartaria, & aliquid imperii *Magni Mogolis* ad Septentrionem & Occidentem.

Secundo modo, *Parthia* eſt regio imperii Parthorum jam dicti, ad Septentrionem & ad mare Caſpium. hodie provincia *Tabriſtan* integra, & partes provinciarum *Erak-Atzem*, & *Chorasan* in regno Perſiæ hodierno; nec non pars regionis *Mauvaralnahra* in magna Tartaria.

Tertio denique modo *Parthia* propriè dicta, fuit regnum vel provincia imperii Parthorum. hodie hic ſunt Partes provinciarum *Erak-Atzem*, *Tabriſtan*, & *Chorasan* in Perſia hodierna. ex Tabulis & Chartis Nicolai & Guilielmi Sanſon. *Tillemonius.*

1. *Et filio.*] Orodi nempe, nam Arſaces vetuſtiſſimus filius, in Armenia veneno interceptus erat. teſte Tac. lib 6

2. *Tria millia.*] Eſt ingens curſus in biduo: ſed noctes etiam haud dubie aſſumptæ. Faciunt *trecenta & ſeptuaginta quinque* milliaria Romana. eſt idem curſus, quem Annibal confecit, à Scipione victus: & vide me, ſi voles, centuriâ Epiſt ad Italos, epiſt LIX. *Lipſius.* Sunt 125 leucæ Gallicæ. tria milliaria leucam faciunt apud Tac.

Tria millia ſtadiorum] Sunt 375. milliaria. ſi pro 3. milliaribus unam leucam ponis, ſunt 125. leucæ Gallicæ.

3 *Præfecturas.*] Provinciæ Parthorum ſic vocantur *præfecturæ*, vel Satrapiæ, apud Ægyptios νομοὶ

4 *Seleucenſibus.*] Vide notas lib. 6. cap. 42.

5. *Defectores.*] In eos, licet olim bis iterumque rebelles, non tamen iraſci princeps debuit, niſi ex uſu ſuo, & pro tempore atque occaſione.

6 *Daharum.*] Dahæ vel Daæ populi Margianæ regni, in Parthia imperii Parthorum regione. hodie poſitio eſt in parte ſeptentrionali provinciæ *Chorasan*, verſus urbes *Thus*, *Iermeb* &c. in regno Perſiæ hodierno. ex Chartis Ptolemæi & Sanſonis. *Tillemonius.*

7. *Hyrcanorumque.*] Vide notas lib. 6. cap. 36.

coactuſque

coactuſque Bardanes omittere Seleuciam, [1] Bactrianos apud campos [2] caſtra contulit. Tunc diſtractis [3] Orientis viribus, & quonam incli- 9
narent incertis; caſus Mithridati datus eſt occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda [4] caſtellorum ardua, ſimul Ibero exercitu campos perſultante. Nec enim reſtitere Armenii, fuſo qui prælium auſus erat Demonacte [5] præfecto. Paululum cunctationis attulit [6] rex minoris Armeniæ Cotys, verſis illuc quibuſdam procerum; dein litteris Cæſaris coërcitus. & cuncta in Mithridatem fluxere, atrociorem quam novo regno conduceret. At Parthi imperatores cum

INTERPRETATIO.

leucia, haud procul fratre caſtra poſuit in campis Bactrianis. Tunc diviſis opibus Parthorum, & quo verterent ambiguis, oblata eſt Mithridati occaſio invadendi Armeniam, vi exercitus Rom. ad expugnanda montium propugnacula, ſimulq; Ibero milite plana camporum pervolitante. Nec enim reluctati ſunt Armenii, fugato Demonacte legato, qui certamen auſus fuerat. Cotys Rex Armeniæ minoris paulum mora injecit, inclinantibus illuc nonnullis Megiſtanum Armeniæ. *Poſtea epiſtolis Claudii compreſſus* eſt, *& omnia inclinavere in Mithridatem, immaniorem quam novo principatui expediret. Sed Parthi*

NOTÆ.

1. *Bactrianos.*] Bactriana, regio imperii Perſarum ſive Parthorum ad mare Caſpium. hodie pars provinciæ *Choraſan* in regno Perſiæ hodierno, parſque regionis *Mauvaralnahra* in Magna Tartaria. ex Chartis Guilielmi Sanſonis. *Tillemonius.*

2. *Caſtra contulit.*] Id eſt, caſtra caſtris contulit; obviam factus Gotarzi fratri. apud campos Bactrianos, haud procul ab illo caſtra metatus eſt. quo loco & fœdus mox iniere.

3. *Orientis.*] Oriens fuit ut plurimum Romani imperii pars Aſiatica, ubi *Aſia Minor, Syria & Armenia.* regiones latè ſumptæ.

Hodie in eo tractu ſunt *Georgia, Natolia, Turcomania,* ſive *Armenia* recentior, & *Souria* vel *Soriſtan*, regiones imperii Turcici Aſiatici. Franci vocant *le Levant* totum hunc tractum, cum vicinis regionibus. *Tillemon.*

4. *Caſtellorum ardua*] Iberi ſaltibus etiam montibuſque aſſueti. ſupra lib. 6. *Iberi Albanique ſaltuoſos locos incolentes, duritia patientiaque magis aſſuevere.*

Sed illi barbari rudes, quod ſpectat ad *machinamenta & aſtus oppugnationum*, qua parte belli præpollebant Romani. ideoque hic *caſtellorum ardua* exſcindunt illi; Iberi plana camporum pervolitant.

Ardua caſtellorum] Videtur ſic innuere Tacitus, non tantum difficilia captu propugnacula, ſed etiam ardua locorum ſeu montium, quibus ſita erant caſtella. vim artis & naturæ demonſtrat.

5. *Præfecto.*] Qui præfecturam Armeniæ obtinebat pro Rege Parthorum, olim impoſitus ab Artabano.

6. *Rex minoris Armeniæ.*] Nempe vicinus rex æmulabatur, nitebaturq; augere imperium ſuum poſſeſſione majoris Armeniæ vel partis; vel certe illam habere, relicta minori. Sed hoc majori æmulatu prohibui: Cæſar Neq; è Repub fuit, reges poteſtate & vi augeri; imo ſpargi & dividi opes debuerunt, ut iſti reges inſervirent modeſtius, & ipſi *in*[illegible] *inſtrumenta ſervitutis* eſſent, ut ait Tac.

Minoris Armeniæ.] Armenia Minor, provincia Aſiæ Minoris peninſulæ ad orientem, & aliquando pars Cappadociæ latè ſumptæ.

Hodie præfecturæ *Maraſch*, ſeu *Kulkadria*, & *Erzerum*, in Natolia & Tur-

pugnam pararent, [1] fœdus repente faciunt, [2] cognitis popularium inſidiis, [3] quas Gotarzes fratri patefecerat. [4] congreſſique primo cunctanter, deinde [5] complexi dextras, apud altaria deûm pepigere, *fraudem inimicorum ulciſci, atque ipſi inter ſe concedere.* Potiorque Bardanes viſus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid æmulationis exſiſteret, penitus in Hyrcaniam abiit. regreſſoque Bardani deditur Seleucia, ſeptimo poſt defectionem anno, non ſine dedecore Parthorum, quos una

INTERPRETATIO.

principes, cum in procinctu ad prælium eſſent, ſubito pacem ineunt, compertis Parthorum ſuorum fraudibus, quas Gotarzes aperuerat fratri. & primo dubitanter inter ſe collocuti ſunt, dein datis invicem dextris, apud aras deorum fœdus ſanxere, quo nempe perfidiam infenſorum vindicarent, & ſibi invicem principatu cederent. *Aptiorque viſus* eſt *Bardanes habendo imperio: ſed Gotarzes, ne qua invidia oriretur, procul in interiora Hyrcaniæ abſceſſit, reverſoque Bardani Seleucia traditur, ſeptimo poſt rebellionem anno, non ſine flagitio probroque Parthorum, quos una urbs tamdiu deſpexe-*

NOTÆ.

comania, regionibus imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

1 *Fœdus repente faciunt.*] An hic *Bardanes* ſit, quem in eo tractu regem à ſe viſum & conventum Apollonius apud Philoſtratum dicit, neſcio Ætas patiatur: ſed & ibi notatur, *pulſum eum regno fuiſſe, & tertium tunc annum iterum regnaſſe.* lib. 1 *Lipſius.*

2. *Cognitis popularium inſidijs.*] Parthorum, qui nempe utrique dolum exitiumque ſtruerent, & forte tertium quempiam ad principatum veherent, eo ſunt ingenio multi inter bella civilia, ut neutras proprie & ex animo foveant partes, ut nec Reipub. ſed ſuas res agant, & exitio publico diſcordiiſque civium increſcant. aut quandoque etiam ſua mala exitio publico involvant ac ſepeliant.

3. *Quas Gotarzes fratri patefecerat.*] Sic quandoque contingit, ut hoſtis ipſe patefaciat principi, licet ante hoſti, inſidias popularium, etiam domeſticorum & adminiſtrorum.

Hoc contigit Cajo Cæſari Auguſti filio in Oriente. Nam ipſi rex Parthorum fraudem & avaritiam Lollii & pædagogorum in colloquio ad Euphratem aperuit. Vnde exitium Lollii, & aliorum qui juſſu Cæſaris aqua ſubmerſi ſunt. ipſe Lollius venenum ſumpſit. *Plin.*

4. *Congreſſique.*] Ne capias de primo aſpectu principum, ſed de colloquio ipſo, quod ſæpe ad plures horas extenditur, in quo multa exagitantur, vel etiam exprobrantur viciſſim, & aliquando, non ſine jurgio & acri contentione partium.

Dein cum res convenere, tum panditur animus in lætitiam & epulas; neque enim fœdus ſine convivio. multaque initio difficilia, ſemel apertis animis facile tranſiguntur. Sed quod mirum hic. fratres ſibi invicem principatu cedunt, ne ambo cedant proditoribus utriuſque.

5. *Complexi dextras.*] Reges Perſarum, *dextra data* fidem ſuam obſtringebant, eratque hoc ſanctiſſimum fidei pignus. Dio lib. 18. *Fides hæc firmiſſima apud Perſas.* Dextra etiam per internuntium mittebatur, ut narrat Diodorus de Artaxerxe & Mentore. Xenophon de Ageſilao. *Cotys, qui Paphlagonibus imperabat, Regi mittenti dextram, ſeu fidem non paruit.* Cornel. Nepos in Datame. *Namque hic pollicitatus eſt Regi, ſe eum interfecturum, ſi ei Rex promitteret, ut quodcunq; vellet, liceret impune facere, fidemque de ea re, more Perſarum, dextrâ dediſſet. hanc ut accepit, ſimulat ſe ſuſcepiſſe cum Rege inimicitias* &c.

Complexi dextras.] Apud Perſas & Parthos qui fere iiſdem moribus, *dex-*

civitas tamdiu cluſerat. Exin validiſſimas præfecturas invaſit, & recuperare * Armeniam, ni Vibio Marſo [1] Syriæ legato bellum minitante cohibitus foret. Atque interim Gotarzes pœnitentia conceſſi regni, & revocante nobilitate, cui in pace durius ſervitium eſt, contrahit copias. & huic contra itum ad amnem Erindem : in cujus tranſgreſſu multum certato, pervicit Bardanes, proſperiſque prœliis medias nationes ſubegit ad flumen [2] Ginden, quod [3] Dahas [4] Arioſque diſterminat. Ibi modus rebus ſecundis poſitus. nam Parthi quamquam victores, [5] lon- 10

INTERPRETATIO.

rat. Deinde Bardanes occupavit opulentiſſimas provincias, & recuperare Armeniam parabat. niſi coërcitus foret à Vibio Marſo Syriæ præfecto, qui bellum minitabatur. Atque interea Gotarzes tædio & ægritudine relicti imperii, & revocantibus proceribus, quibus in otio arctior ſervitus eſt, cogit exercitum. & illi obviam itum eſt ad fluvium Erinden; in cujus trajectu cum diu dimicatum eſſet, ſuperior fuit Bardanes, ſecundiſque certaminibus interjectas nationes domuit uſque *ad amnem Ginden, qui dividit Dahas, Arioſque. Ibi finis rebus* illius *proſperis impoſitus eſt. quippe Parthi licet victores*

NOTÆ.

tra pro fide & ſacramento fœderis fuit. *dextra* nihil ſanctius apud illos Reges. *oſculo* etiam finitum colloquium, infra ubi de Tiridate.

1. *Syria.*] Vide notas lib. 6 cap. 31.

2. *Ginden.*] Gindes, *Gyndes* Γύνδης, Aſiæ fluvius, qui in Mantienis montibus oritur, & per Dardaneos vel Darneos in Tigrim influit, & Opin urbem præterlabitur. Herodotus in Clio. Iuxta Babylonem deſcribit cum Seneca, ſed per iota *Gindes*. Secundæ magnitudinis poſt Euphratem facit cum Oroſius lib. 2. cap. 6. Ammianus hujus quoque meminit, etiam Tibullus lib. 4.

Profluit aut rapidus Cyri dementia Gyndes

At non eſt ille Gindes Taciti. ex Theſauro Geographico Abrahami Ortelii. *Tillemonius.*

Ad flumen Ginden.] Gindes fluvius nominatur etiam Senecæ. lib. 3 de Ira : Cyrus cum Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, Ginden late fuſum amnem vado tranſire tentavit, & quæ ſequuntur : è quibus hauris ſententiam Tibulliani verſus

-- aut rapidus Cyri dementia Gyndes.

Etiam Herodoto Gindes. *Lipſius*

Ginden. Sen.] De Ira. lib. 3. cap. 21. *Hic iratus fuit genti & ignota & immerita; ſenſura tamen, Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cujus maxima momenta in occaſionibus ſunt, Ginden late fuſum amnem vado tranſire tentavit: quod vix tutum eſt, etiam cum ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi unus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commovit Regem. Iuravit itaque amnem illum regijs equis meatum auferentem, eò ſe redacturum, ut tranſiri, calcarique etiam à fœminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tamdiu aſſedit operi, donec cxx. & lxxx. cuniculis diviſum alveum in ccc. & lx. rivos diſpergeret, & ſiccum relinqueret in diverſũ fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus jactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti, cum flumine gerit.*

3. *Dahas.* } Vide notas ſupra cap. 8.

4. *Arios.*] Aria, regio imperii Perſarum ſive Parthorum ad Orientem. Hodie provinciæ *Sabluſtan*, *Siſiſtan*, & *Send*, & pars quædam provinciæ *Choraſan* in regno Perſiæ, necnon provinciæ *Cabul*, *Candahar* & *Hajacan* in Magni Mogolis imperio. *Tillemonius.*

5. *Longinquam militiam.*] Quia nempe ad certum tempus anni, pro more ſuo militant, nec ultra certum loci aut

ginquam militiam aſpernabantur. Igitur exſtructis [1] monimentis, quibus opes ſuas teſtabatur, nec cuiquam ante Arſacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur: ingens gloria, atque eo ferocior, & ſubjectis intolerantior. qui dolo ante compoſito, incautum venationique intentum interfecere, primam intra juventam, ſed claritudine paucos inter ſenum regum, ſi perinde amorem inter populares, quam metum apud hoſtes quæſiviſſet. Nece Bardanis turbatæ Parthorum res, inter ambiguos quis in regnum acciperetur: multi ad Gotarzen inclinabant; quidam ad [2] Meherdatem prolem Phrahatis obſidio nobis datum. dein prævaluit Gotarzes; potituſque regiam, per ſævitiem ac luxum adegit Parthos mittere ad principem Romanum occultas
11 preces, quis *permitti Meherdatem patrium ad faſtigium* orabant. [3] Iiſdem

INTERPRETATIO.

longiorem expeditionem detrectabant. Igitur erectis trophæis, quibus potentiam ſuam oſtentabat, nec ulli ante ſe Arſacidarum, vectigalia his de populis exacta eſſe, jactabat: *revertitur magno decore inſignis, atque eo impotentior, & ſubditis intolerabilior, qui ſtructis ante inſidijs ignarum eum, & venationi operam dantem necavere,* & quidem *intra primam juventutem; ſed is gloria paucis ſeniorum regum inferior, ſi perinde caritatem cupiiſſet inter ſuos, ac formidinem apud hoſtes Cæde Bardanis commota Parthorum re', inter incertos, quis in imperium aſſumeretur. Pl·rique in Gotarzen propendebant, nonnulli in Meherdatem nepotem Phrahatis, obſidem* Romanis *datum. Mox Gotarzes præpolluit, & cum occupaſſet regiam, per immanitatem ac luxuriem coëgit Parthos ſcribere ad Imperatorem Rom. ſecretas litteras, quibus precabantur,* ſibi concedi Meherdatem paternum ad imperium. *Iiſdem conſulibus editi ſunt* Romæ *ludi ſæcu-*

NOTÆ.

temporis ſpatium expedite coguntur, & ſæpe tantum ſic imperii ſui fines tuentur. hi ſolo equite pollent & facile rapiunt victoriam, aut relinquunt.

1. *Monumentis.*] Quid eſſent innuit Solin. c. 52. *Vltra hos Panda oppidum Sogdianorum, in quorum finibus Alexander Magnus, tertiam Alexandriam condidit, ad conteſtandos itineris ſui terminos. Hic enim locus eſt, in quo primum à Libero patre, poſt ab Hercule, deinde à Semiramide, poſtremo etiam à Cyro aræ ſunt conſtitutæ. quod proximum gloriæ omnes duxerunt, illo uſque promoviſſe itineris ſui metas.* Et infra de quodam duce Seleuci. *Ob cujus gloriæ inſigne, dedit nomini ſuo, ut altaria ibi ſtatueret Apollini Didymæo. hoc eſt Colliminium, in quo limes Perſicus Scythis jungitur &c.*

2. *Monumentis.*] Qualia & erant, ut puto, quæ deſcribit Plinius lib. 6. 16. *In ultimis Sogdianorum finibus Alexandria oppidum ab Alexandro Magno conditum. Aræ ibi ſunt ab Hercule ac Libero Patre conſtitutæ, item Cyro & Semiramide, atque Alexandro, finis omnium eorum ductus ab illa parte terrarum, includente flumine Iaxarte, quod Scythæ Silyn vocant, Alexander militeſq; ejus Tanain putavere eſſe. Tranſcendit eum amnem Demonax, Seleuci & Antiochi Regum dux, quem maxime ſequimur in ijs, araſque Apollini Didymæo ſtatuit.* Et infra idem Plin. cap. 17. *Ad Hypaſim* (fluvium) *non ignobiliorem, qui fuit Alexandri itinerum terminus, exuperato tamen amne, ariſque in adverſa ripa dicatis.*

Meherdatem.] Quem infra ſpreverunt ac prodiderunt lib. 12. 14.

3. *Iiſdem conſulibus.*] Excidit initium

conſulibus : ludi ſæculares octingenteſimo poſt Romam conditam,

INTERPRETATIO.

ſculares anno octingenteſimo poſt Vrbem conditam, & quarto & ſexageſimo poſt-

NOTÆ.

Annalis hujus, ex quo ſine dubitatione ſciri poſſit, Claudium Cæſarem IV. & L. Vitellium III. an alios conſules Tacitus intelligat. Plinius 7, 48. ſcribit à Claudio IV. Cos. *ſeculares* editos LXIII. anno poſtea quam illos ediderat Auguſtus. Sic vero dicti ludi fuere, quia apud Rom. poſt 100. annos fiebant, ait Pompeius, quia ſeculum annorũ ſpatium 100, vocarunt. Sed fecit Claudius ludos ſeculares Apollini & Dianæ, *quaſi anticipatos ab Auguſto, nec legitimo tempori reſervatos: quamvis ipſe Claudius in hiſtoriis ſuis prodat intermiſſos eos, Auguſtum multo poſt, diligentiſſime annorum ratione ſubducta, in ordinem redegiſſe.* Sueton.

Illos ſane Auguſtus perfecerat C. Furnio, C. Silano Coſſ quintaque Dioni ſecularium illa celebratio fuit, vel ad rationem ſeculi quinti inita, poſt 500. annos quam à Valerio Publicola, exactis regibus inſtituti ludi, & primum celebrati fuerant. Aliud vero Claudius in animum induxit; ordinatos ſeculares in quoſque centenos annos urbis conditæ, & cum octingenteſimus veniſſet, maluit inſtitutionis, quam computationis ab Auguſto factæ, rationem habere.

Quare teſte Sueton. *Vox præconis irriſa eſt, invitantis more ſolenni ad ludos, quos nec ſpectaſſet quiſquam, nec ſpectaturus eſſet. cum ſupereſſent adhuc qui ſpectaverant, & quidam hiſtrionum producti olim*, ut Stephanio, tunc quoque producerentur.

Similiſque riſus excitandi cauſa fuit ſub Domitiano, qui fecit & ludos ſeculares, computata ratione temporum ab anno, non quo Claudius proxime, ſed quo olim Auguſtus ediderat. Horum auctor in Claudio & Domit. Suetonius. *Vertranius.*

1. *Ludi ſæculares octingenteſimo.*] Nempe Claudio quartum & L. Vitellio tertium conſulibus. ſic dicti, quod poſt centum annos fierent, ſeculum in centum annos extendebant. Inſtantibus ludis, tota Italia præcones mittebantur, qui convocarent ad ludos, qui nec *ſpectati, nec ſpectandi iterum forent.*

Tum paucis, antequam ſpectacula ederentur, diebus, Quindecimviri ſacris faciundis, in Capitolio & Palatino templo, pro ſuggeſtu conſidentes, piamina dividebant populo, quæ erant tæda, ſulphur & bitumen. Nec tamen ad ea accipienda ſervis jus ullum fuit.

Coïbat autem populus, cum in ea quæ diximus loca, tum præterea in Dianæ templum, quod erat in Aventino; & cui triticum, faba, hordeumque dari mos erat. Tum ad inſtar myſteriorum Cereris pervigilia fiebant.

Vbi vero jam advenerat feſtus dies, triduum, trinoctiumque ſacris intenti, in ripa ipſa Tiberis agitabant: ſacrificia vero Jovi, Iunoni, Apollini, Latonæ, Dianæ, prætereaque Parcis, & quas vocant Ilithyas, tum Cereri & Diti & Proſerpinæ ſuſcipiebantur.

Igitur ſecunda primæ noctis hora, Princeps ipſe, tribus aris ad ripam fluminis exſtructis, totidem agnos & una Quindecimviri immolabant, & ſanguine imbutis aris, cæſa victimarum corpora concremabant.

Conſtructa autem ſcenâ in theatri morem, lumina & ignes accendi, & hymni concini, ad hunc uſum tum maxime compoſiti, & item ſpectacula edi ſolemniter ſolita, data cele-

1 quarto & ſexageſimo quam Auguſtus ediderat, ſpectati ſunt. Utriuſque principis [2] rationes prætermitto, ſatis narratas libris, quibus res

INTERPRETATIO.

quam illos *celebraſſet Auguſtus. Præterea rationes utriuſque imperatoris, ſatis memoratas in libris, quibus res principis Domitiani conſcripſi; nam ille etiam exhibuit ludos*

NOTÆ.

brantibus hac mercede, tritico, faba, hordeo, quæ ſupra inter univerſum populum dividi, oſtendimus.

Mane vero Capitolium aſcendere, ſacra ibi de more agitare, tum in theatrum convenire, ad ludos in honorem Apollinis & Dianæ faciundos conſueverunt.

Sequenti die, nobiles matronas, qua hora præcipitur ab oraculo Sibyllæ, quod adhuc extat, convenire in Capitolium, ſupplicare Deo, frequentare lectiſternia, canere hymnos ex ritu mos erat.

Tertio denique die, in templo Apollinis Palatini, ter noveni pueri prætextati, totidemque virgines, patrimi omnes matrimique, Græca Romanaque voce, Carmina & Pæanas concinebant, quibus imperium ſuum, & incolumitatem populi, diis immortalibus commendabant.

Interim ludi omne genus, omnibus theatris, & ſacrificia omnibus templis, interdiu noctuque celebrabantur.

Primi ludi ſeculares inſtituti à P. Valerio Publicola qui primus conſul poſt exactos reges dein abolitos & intermiſſos inſtauravit Auguſtus, ſextos fecit Claudius nunc, ſeptimos Domitianus, computata ratione temporum ad annum, quo olim Auguſtus hos ludos ediderat.

Dein centeſimo & decimo poſt Domitiani ludos anno, eoſdem inſtauravit imperator Severus.

Poſt Severum negat inſtauratos Zozimus, quoniam ſequens annus centeſimus decimus, incurrit in conſulatum Conſtantinini principis chriſtiani.

At conſtat ex Euſebio, & Eutropio Philippo imperante, milleſimum annum Romanæ urbis, ingenti ludorum & ſpectaculorum apparatu, fuiſſe celebratum, beſtiaſque in circo innumerabiles fuiſſe interfectas, ludos in campo Martio theatrales, tribus diebus ac noctibus, pervigilante populo, concelebratos.

Sed hic finem habuere, præpollentibus chriſtianis principibus, qui talia abolevere.

De his ludis Claudii Sueton. 21. *Fecit & ſeculares quaſi anticipatos ab Auguſto, nec legitimo tempori reſervatos: quamvis ipſe in hiſtorijs ſuis prodat, intermiſſos eos Auguſtum multo poſt, diligentiſſima annorum ratione ſubducta, in ordinem redegiſſe. Quare vox præconis irriſa eſt, invitantis more ſolemni ad ludos, quos nec ſpectaſſet quiſquam, nec ſpectaturus eſſet: cum ſupereſſent adhuc qui ſpectaverant, & quidam hiſtrionum producti olim, tunc quoque producerentur.*

Quarto & ſexageſimo.] Plinius: *Eo minus miror, Stephanionem, qui primus togatas ſaltare inſtituit, utriſque ſæcularibus ludis ſaltaſſe, & Divi Auguſti, & quos Claudius conſulatu ſuo quarto fecit: quando & ſexaginta tres, non amplius interfuere anni.*

Quarto & ſexageſimo.] A ludis Auguſti elapſi erant tantum ſexaginta tres anni, & ſexageſimo quarto ludos ſuos celebravit Claudius. Sic Plin.

Rationes prætermitto.] Quæ tamen claræ ſunt. Auguſtus enim priſcam inſtitutionem ſecutus eſt, & edidit quintos ludos ſæculares, anno centeſimo & nono (decimo debuiſſet, ſi paruiſſet arcæ legi) exacto. Claudius ita rationem inſtituit, ut centeſimo quoq; anno cen-

imperatoris Domitiani compoſui. nam is quoque edidit [1] ludos ſæculares; [2] iiſque intentius affui, [3] ſacerdotio Quindecimvirali præditus, ac tum prætor. quod non jactantia refero. ſed quia [4] collegio Quindecimvirum antiquitus ea cura, & magiſtratus potiſſimum exſequeban-

INTERPRETATIO.

ſæculares; iiſque impenſius adfui, quia *tum ſacerdotio Quindecimvirali ornatus, & prætor* eram. *Quod non oſtentatione commemoro, ſed quia olim id munus collegii Quindecimvirorum* fuit, *& magiſtratus præcipue exercebant munia religionum*

NOTÆ.

fuerit celebrandos, quaſi ſæculum rotundo centum annorum numero definiens.

Itaque inſuper habita computatione Auguſti & priſca: rettulit nunc octingenteſimo urbis anno, ſe IIII. & L. Vitellio III. Coſſ. Plura ſi cupis, conſule Onufrium Panvinium.

Ludi ſeculares.] Hi 110 vel 100 anno celebrati per triduum, omni genere tum ludorum, tum ſacrificiorum. Novies facti ſunt. Primum anno v.c. 51 Dein ſub Valerio Publicola. 3. & 4. ſub Conſulibus. 5. ſub Auguſto. 6. ſub Claudio. 7. ſub Severo. 9. ſub Philippo anno. v. c. 1000. alii tamen citius, alii ſerius celebrati pro libito imperitantium.

Sacrificia ludis ſæcularibus celebrata. Cenſorinus cap. 5. de die natali, ſcribit ex libris Sibyllinis renuntiatum fuiſſe: *Uti Diis patri & Proſerpinæ ludi Terentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hoſtiæ furvæ immolarentur, utique ludi centeſimo quoque anno fierent.*

Zozimus. *Prima nocte ſpectaculorum ad horam ſecundam, tribus aris in ripa fluminis exſtructis, Imperator cum Quindecimviris tres agnos cadit, & aris ſanguine reſperſis, ſolidas victimas adolet.*

Ludi ſæculares.] Anno 3. Olympiadis 206. Romæ conditæ 800. Ieſu Chriſti 47. Claudii imperii 7. Vide notas lib. 6. cap. 50. *Tillemonius.*

Quibus intentius.] De quibus ſic diſerte pro ſuo jure loqui potuit. Tacitus Utinam libros haberemus quibus hæc tradiderat.

Sacerdotio.] Quatuor collegia ſacerdotum ſolennes ludos celebrabant, Actiacos, & alios.

4. *Collegio Quindecimvirum.*] Ideo Horatius in carmine ſæculari:

Quindecim Dianæ preces virorum
Curet.--

Et in nummis Auguſti: IMP. CÆS. AVG LVD. SÆC. XV. S. F. id eſt, *Quindecimviri ſacris faciundis*... Quamquam ad eos & aliorum ludorum curam pertinuiſſe, alibi mihi dictum. *Lipſius.*

Collegio Quindecimvirum.] Primo creati duumviri ſacris faciundis à Tarquinio ſuperbo rege, uſque ad annum 388. Poſtea ſub Sylla fuere Quindecimviri. Cooptabantur à collegis, dein lata lege Domitia, fuerunt creati populi ſuffragiis.

Munus horum ſacerdotum fuit cuſtodire libros Sibyllinos, & cum ex Senatuſconſulto adeundi eſſent hi libri, eos adire, & quæ legiſſent, Senatui renuntiare, & quæ ſenatuſconſulto decreta fuiſſent[5], procurare; ludos ſæculares celebrare; & denique omnia peragere, quæ Sibyllinorum carminum juſſu facienda erant.

Manſit illud ſacerdotium uſque ad tempora Theodoſii.

5. *Magiſtratus potiſſimum.*] Hoc ad id ſpectat, quod Prætorem ſe tunc præmi-

tur officia cærimoniarum. Sedente Claudio ¹ Circenſibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum ² Trojæ inirent; interque eos Britannicus imperatore genitus, & L. Domitius adoptione mox in imperium & cognomentum Neronis adſcitus, favor plebis acrior in Domitium,

INTERPRETATIO.

Præſidente Claudio ludis Circenſibus, cum pueri illuſtres in equis Trojæ decurſionem celebrarent; & inter illos Britannicus principis filius, & L. Domitius qui mox, adoptante Claudio, in principatum & cognomen Neronis adſumptus eſt, amorem populi vehementiorem in Domitium, veluti præſagium futuri principatus

NOTÆ.

ſit: eoque, inquit, ſe gnarum hujus rei & permixtum. *Lipſius.*

Magiſtratus.] Præcipue *prætores* intelligit Tac. non ſemel.

1. *Circenſibus ludis.*] Circenſes dicti, quod exhiberentur in circuitu, enſibus poſitis. Olim enim in littore fluminis agebatur in altero latere poſitis gladiis, ut ab utraque parte eſſet ignavis præſens periculum. Alii à circumeundo ſic dictos putant; alii à Circo, in quo exhibebantur.

Hos ludos primum exhibuere Reges, dein conſules & prætores, & ad prætoris urbani officium pertinuit, ſignum dare mappa, mittendis quadrigis; quapropter abſente prætore, creatus dictator, qui vice prætoris id munus obiret.

Plures erant ſpecies ſeu formæ præliorum, quæ in ludis Circenſibus exhibebantur.

Prima erat pugna cum pugnis, cæſtibus, gladiis, fuſtibus, haſtis, pilis &c. Huc ſpectat gladiatura, certamen cum beſtiis, lucta, qua alter alterum dejicere conabatur.

Altera ſpecies, eſt *curſus* quem agebant, percurrendo certa ſtadia in Campo uſque ad metam.

Tertia ſpecies, erat *ſaltatio* in æquo campo, aut ſurſum, aut deorſum; aut in equos, vel currus inſiliebant armati.

Quarta fuit, *jaculatio* diſcorum, ſagittarum, pilorum, telorum &c.

Quinta ſpecies fuit *decurſio equeſtris*, qualem deſcribit Virg. 5. Æneid & quam inibant hic apud Tac. pueri nobiles.

Sexta fuit *aurigatio*, id eſt, certamen bigarum vel quadrigarum.

Septima fuit *naumachia*, quum nempe in mari, fluvio, ſtagno, lacu, forma navalis pugnæ repræſentabatur.

Factiones aurigantium in ludis Circenſibus quatuor, quæ appellatæ à coloribus panni viridis, cœrulei, coccini, & albi, *Praſina*, *Veneta*, *Rufata*, *albata*, dein duæ additæ à Domitiano, *aurati purpureique* panni.

Poſtea ſub Juſtiniano, ſeditione exorta inter illas factiones, quadraginta hominum millia periere Byzantii; & hinc abolita nomina factionum illarum.

Circenſibus.] De Circo maximo diximus in notis lib. 6. cap. 45.

2. *Equis ludicrum Trojæ.*] Vt ſcripſit Suetonius, ludus ipſe quem vulgo *Pyrricham* appellant, *Troja* vocatur: cujus originem expreſſit in libro de luſibus puerorum: adhucque ſupereſt deſcriptio Virgilii Æn. lib. 5.

Peditum tamen proprie Pyrrhycha ſaltatio eſt, apud Athenæum 14. cap. 12. Troja vero ludus puerorum, qui turmatim ſe invicem ex equis peterent: unde formatum vulgare *Torniamentum*, quaſi *Trojamentum*. Vertranius.

Troja] Troja vel Ilium, urbs Troadis provinciæ, & aliquando Trojani regni caput, in Aſia minore.

Hodie in ruinis jacet, reliquias vocamus *Troie*. ſunt in parte ſeptentrionali & occidentali præfecturæ Natoliæ, ſub Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

loco

loco [1] præſagii acceptus eſt. vulgabaturque [2] *affuiſſe infantiæ ejus draco-*

INTERPRETATIO.

interpretabantur. multi ferebant, adſtitiſſe infantiæ ejus ſerpentes, velut excubitores.

NOTÆ.

1. *Præſagii.*] Nempe ipſum imperaturum, non Britannicum.

2. *Affuiſſe infantiæ ejus dracones.*] Hoc prodigium ſeu præſagium futuræ magnitudinis, ut qui jam infans curæ diis eſſet, & hi dracones velut genii & quaſi ſatellites ejus cuſtodiæ adpoſiti; ſive fuerint veri ſerpentes, ſive tantum exuviæ ſerpentum viſæ; tamen certum eſt in iis maximam ſpem ſuæ dignitatis & etiam ſalutis repoſuiſſe.

Certe dum eas habuit & geſtavit, felix viſus eſt. & in extremis etiam eas requiſivit, ſed fruſtra, teſte Suet. Ner. 6. *Gratia quidem & potentia revocatæ reſtitutæque matris uſque eo floruit, ut emanaret in vulgus, miſſos à Meſſallina uxore Claudii, qui eum meridiantem, quaſi Britannici æmulum, ſtrangularent. Additum fabulæ eſt, eoſdem, dracone è pulvino ſe proferente, conterritos refugiſſe. Quæ fabula exorta eſt, deprehenſis in lecto ejus, circum cervicalia, ſerpentis exuviis: quas tamen, aureæ armillæ, ex voluntate matris incluſas dextro brachio geſtavit aliquandiu, ac tædio tandem maternæ memoriæ abjecit: rurſuſque extremis ſuis rebus, fruſtra requiſivit.*

Forte aliquod ſortilegium his exuviis ſerpentinis annexum. quo Agrippina uſa, vel ad imperium obtinendum, vel ad retinendum in obſequio & amore Neronem, quo amoto, tandem mutatus eſt Nero; ipſa Agrippina aula & rebus amota, & ipſe tandem Nero vita, & imperio exutus eſt. ſive tali fabulæ de facto crediderint Nero & Agrippina, ſive ei credi in vulgus voluerint; ut ſæpe fieri ſolet.

Dracones] Livius de Scipione ſimile quid narrat apud Romanos. Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem ſumpſit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret, ingreſſuſque ædem conſideret: & plerumque tempus ſolus in ſecreto ibi tereret. Hic mos qui per omnem vitam ſervabatur, ſeu conſulto, ſeu temere, vulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit, ſtirpis eum divinæ virum eſſe; retulitque famam in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem, anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris ejus perſæpe viſam prodigii ejus ſpeciem, interventuque hominum evolutam repente, atque ex oculis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides eſt: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quidquam, nec palam affirmandi. Hæc *Livius.*

Dracones.] Sic Caio Aug. filio adulatus Ovidius lib. 1. de arte amandi.

Parcite natales timidi numerare deorum:
Cæſaribus virtus contigit ante diem
Ingenium cœleſte ſuis velocius annis
Surgit: & ignavæ fert male damna moræ
Parvus erat, manibuſque duos Tirynthius angues
Preſſit: & in cunis jam jove dignus erat.

Dracones.] In hoc animali magna myſteria, ſeu potius ſuperſtitio & furor. In ciſta ſervabant ſerpentem, in orgiis Bacchi Iuſtin. orat. ad Antonin. *Apud quemque eorum qui à vobis dii cenſentur, ſerpentem veluti ſymbolum magnum atque myſterium pingitis.*

Arnob. lib 5 *Bacchanalia etiam prætermittimus immania, quibus nomen Omophagiis Græcum eſt: in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pectoris ſanitate, circumplicatis vos anguibus, atque ut vos plenos dei numine ac majeſtate doceatis, caprorum reclamantia viſcera, cruentatis oribus diſſipatis.*

nes in modum cuſtodum, fabuloſa & [1] externis miraculis adſimulata. nam ipſe haudquaquam ſui detractor, [2] unam omnino *anguem in cubiculo viſam* narrare ſolitus eſt.
12 Verum inclinatio populi ſupererat ex memoria Germanici, [3] cujus illa reliqua ſuboles virilis: & matri Agrippinæ miſeratio augebatur, ob ſævitiam Meſſallinæ. quæ [4] ſemper infeſta, & tunc commotior, quo minus ſtrueret crimina & accuſatores, novo & furori proximo amore diſtinebatur. Nam in C. Silium juventutis Romanæ pulcherrimum ita exarſerat, ut Iuniam Silanam nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii aut periculi neſcius erat: ſed certo ſi abnueret exitio, & [5] nonnulla fallendi ſpe, ſimul magnis præmiis, opperiri futura, & præ-

INTERPRETATIO.

quæ *inania, & Græcorum fabulis ſimilia ſunt. Quippe ipſe* Nero *neutiquam ſui obtrectator*, mox *referre ſolebat*, unum tantum draconem in cubiculo ſuo conſpectum eſſe. *Sed favor plebis durabat ex memoria Germanici, cujus ſtirpis ille unus ſuperſtes virilis ſexus; & Agrippinæ parenti illius adcreſcebat miſericordia, ob immanitatem Meſſallinæ, quæ ſemper infenſa, & tunc violentior, tamen impediebatur nova & furori ſimili cupidine, quin pararet moliretur que crimina & delatores. Nam adeo flagrabat amore Silii juvenum* Rom. *formoſiſſimi, ut conjugio ejus pelleret Iuniam Silanam illuſtrem matronam, & vacuo mœcho frueretur. Neque Silius inſcius erat ſceleris, aut diſcriminis; ſed præter evidentem perniciem.* ſi fœminam aſpernaretur, *& aliquam latendi ſpem, etiam levamini erat*, magnis ornatum opibus, exſpectare quæ eve-

NOTÆ.

1. *Externis miraculis.*] Præcipue Græcos intelligit, ut ſic nempe aſſimilaretur, priſcis heroibus Nero, & inprimis Herculi, qui in cunis eliſiſſe puer monſtra fertur.

Miraculis.] Liv. lib. 5. 21. *Sed in rebus tam antiquis, ſi, quæ ſimilia veri ſunt, pro veris accipiantur ſatis habeam. Hæc ad oſtentationem ſcenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium eſt.*

2. *Vnam omnino anguem.*] Paullo aliter Xiphilinus, qui exuvias duntaxat ſerpentis ad caput Neronis pueri inventas ait: idque vates ita interpretatos, magnam potentiam ab homine ſene capturum, quia ſerpentes, poſitis exuviis, ſenectutem exuerent. En vanitatem! *Lipſius.* Audiendi potius ſcriptores Latini, qui longe doctiores in rebus Romanis & fideliores Græcis.

Anguem.] Sic Plutar. in Craſſo de Spartaco. *Cum primum Romam venalis advectus eſt, dicunt huic dormienti circumplicatum ſerpentem viſum eſſe circa faciem. Vxor vero ejus quæ conterranea Spartaci erat, fatidica, arreptaq; & obnoxia Dionyſii ſeu Bacchi ſacris, prædixit, ſignum illud eſſe, magnæ & formidoloſæ poteſtatis, fauſto exitu, circa ipſum eventura.* &c.

3. *Cujus illa reliqua ſuboles virilis.*] Agrippina enim Neronis mater, Germanici filia erat *Pichena.*

4. *Semper infeſta.*] Præſertim Agrippinæ, & *commotior* indiſtincte in omnes. libido cæteras cupiditates incitat acrius incenditque. duas Julias occidit Meſſallina, Juliam filiam Germanici, & alteram Druſo Tiberii filio genitam.

5. *Nonnulla fallendi ſpe.*] Hoc eſt, latendi, ne res videlicet deprehenderetur. Nam *fallere* pro latere, ſæpius reperias apud hunc ſcriptorem, quæ eſt elegantiſſima verbi hujus ſignificatio. lib. 13.

ſentibus frui pro ſolatio habebat. illa non furtim, ſed multo comita-
tu ve[illegible]tare domum; [1] egreſſibus adhæreſcere; largiri opes; ho-
nores: poſtremo [2] velut tranſlata jam fortuna, ſervi, liberti, [3] pa-
ratus principis apud adulterum viſebantur. At Claudius matrimo- 13
nii ſui ignarus, & [4] munia cenſoria uſurpans, *theatralem populi laſci-
viam* ſeveris edictis increpuit, *quod* [5] *in P. Pomponium conſularem*

INTERPRETATIO.

nirent, & interim præſentibus potiri. *Illa non clam, ſed magno ſtipatorum agmine, ititare domum* Silii; *egredienti in publicum aſſidua comes eſſe, tribuere divitias, dignitates: demum quaſi tranſlato iam imperio, videbantur apud amaſium mancipia, liberti, ſplendor & magnificentia fortunæ principalis. At Claudius conjugii ſui inſcius & munus Cenſoris exercens, acerrimis edictis objurgavit* theatralem plebis licentiam. *quippe* populus *conviciis inceſſerat P. Pomponium conſularem, quod*

NOTÆ.

Quæ mutatio neque Neronem feſellit. lib. 2. *Non fallebat duces impetus militum.* hoc eſt, non latebat. *Rhenanus.*

Nonnulla fallendi ſpe.] Fallendi nempe ſenem facilem, ſtupidum, & uxori ſuæ obnoxium.

1. *Egreſſibus adhæreſcere.*] Qui mos Romæ colendi potentiores. *Lipſius.* Etiam amicos, ſeu amaſios, ut hîc, & omnes quibus adulatum vellent, ipſos etiam hiſtriones. Ipſi equites Rom. ſocios reges in provinciis ſic ſtipabant, teſte Salluſtio in Iugurtha.

2. *Velut tranſlata.*] Velut jam tranſlato imperio ad Silium adulterum.

3. *Paratus principis.*] Vtroque modo intelligi debent & *paratus principis* in genere & indiſtincte, & etiam *principis* Claudii paratus fuiſſe. nam ſic revera erant tranſlati ex ipſius domo. Itaque erant *paratus* illi *principales* & vere Regiam magnificentiam exhibentes, & ſimul erant *Claudii*, quia ex illo tum imperante rapti tranſlatiq; erant ad Silium.

4. *Munia cenſoria.*] Vera narrat Tac. & tamen non ſine ironia & irriſu. *ridendo dicere verum nil vetat.* præcipuum *munus* fuit *Cenſorum* ordinare & coërcere matrimonia. & hac formula uſi, *habes uxorem ex animi tui ſententia?* Sed iſte cenſor dum in alios maritos inquirit, ſui matrimonii ignarus erat. *matrimonium* & *uxor* pro eodem eſt.

5. *In P. Pomponium conſularem.*] Qui conſul fuit anno DCCXXCII. iterum ſub Caio, anno DCCXCIIII. Sed de prænomine illuſtris viri & poëtæ, quæro. Hîc *Publius* dicitur & infra Lucius. *Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas,* &c. Loqui enim cum de hoc poëta, docent quæ ſubjunxit: *Decretuſque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud poſteros, in quis carminum gloria præcellit.* At Dioni eſt Quintus: *Deinde omnes qui in carcere attinebantur dimiſit, quorum unus fuit Quintus Pomponius, per ſeptem annos à conſulatu ſuo in carcere detentus.* Quæ ipſa de hoc vate accipienda, clarum ex iis quæ Tacitus lib. VI Vbi cum deſcripſiſſet cuſtodiam hujus Pomponii apud fratrem, addit: *A. Pomponius multa morum elegantia, & ingenio illuſtri, dum fortunam æquus tolerat, Tiberio ſuperſtes fuit.*

Et ſunt ab eo tempore ad liberationem è cuſtodia, anni ſeptem. Hinc nominis litem dabam ſecundum Dionem (quippe integre perſcriptum apud eum prænomen eſt:) niſi ſubmonuiſſet Tacitus, fratrem poëtæ fuiſſe Quinctum, lib VI. *Sancia aquâ & igni interdictum, accuſante Q. Pomponio. Is moribus, in-*

([1] is carmina ſcenæ dabat) [2] *inque feminas inluſtres probra jecerat.* Et lege lata, [3] ſævitiam creditorum coërcuit, [4] *ne in mortem parentum pecu-*

INTERPRETATIO.

verſus theatro componebat; probriſque & ipſas matronas inſignes inſectatus erat. Etiam lege condita cohibuit immanitatem fœneratorum, ne crederent pecuniam filiisfa-

NOTÆ.

quies, hæc & hujuſmodi à ſe factitari prætendebat, ut parta apud principem gratia, periculis Pomponii Secundi fratris mederetur. Itaque nihil conſtituo. Eſt autem hic, non Atellanarum ſcriptor, (qui L. Pomponius Bononienſis dictus, Ciceroni, Senecæ, Macrobio, Nonio, Feſto laudatus:) ſed tragœdiarum.

Quintil. *Eorum quos viderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem ſenes parum tragicum putabant, eruditione ac nitore præſtare conſitebantur.* Plinius in epiſt. *Pomponius Secundus ſcriptor tragœdiarum, ſi quid forte familiarior amicus tolleret, dum ipſe retinendum arbitraretur, dicere ſolebat, ad populum provoco.*

Hic eſt quem tanti fecit Plinius alter, ut vitam ejus miſerit in ſcripta. libro XIV. *Nobili exemplo docuimus, referentes vitam Pomponii Secundi vatis, cœnamque quam principi dedit.* Et alibi: *Ita ſunt longinqua monumenta Tiberii Caiique Gracchorum manus, quæ apud Pomponium Secundum vatem civemque clariſſimum vidi, annos fere poſt ducentos.* Lipſius.

1. *Is carmina ſcenæ.*] Forte fabulam ipſam quæ tum edebatur, compoſuerat Pomponius, vel generatim & indiſtincte theatro verſus ſuppeditabat.

2. *Inque feminas inluſtres.*] Vertunt *in aliquas.* Certe non omnes laceſſitæ probris feminæ inluſtres; attamen cum id publice fiat, propter aliquas vulgari flagitii infames, forte ſic & in omnes ſplendidas probra jecit laſciviens vulgus. ſimulq; ſplendori nobilitatique & opibus obtrectabant, non tam forte invidentes culpam, quam fortunam.

3 *Sævitiam creditorum coërcuit.*] Dabatur olim fœnori pecunia adoleſcentibus, collata ſolutione in mortem patrum: quod vel fœnoris magnitudine, vel ob turpitudinem faciebant fœneratores. Claudius autem interdixit, ne quiſquam filiisfamilias fœneraret in mortem parentum, quod deinde Senatus conſulto confirmatum fuit Veſpaſiano imperante.

Tranquillus: *Auctor ſenatui fuit decernendi, ne filiorumfamilias fœneratoribus exigendi crediti jus unquam eſſet: hoc eſt, ne poſt patrum quidem mortem.* Id Senatuſconſultum Macedonianum appellatum eſt. *Ferretius.*

3. *Ne in mortem parentum.*] Quæ circumſcriptio juventutis jam ante vetita Lætoria lege. Sed paullo aliter. Nam, Lætoria lex ſolum caverat iis, qui intra XXV. annos, alios inſuper habuerat.

Claudius univerſe conſtituit de omnibus filiisfamiliarum, etiam ſupra legitimam ætatem. Lætoria etiam lex, fœnoris aut pecuniæ nulla mentione, ſimpliciter vetabat, *minorem viginti quinque annis ſtipulari*, id eſt, ἐπερωτᾶσθαι, ait Priſcianus, ſive ſtipulanti reſpondere. De ea non dubie Plautus ſenſit:

Perii, an non tum me lex perdit quinavicenaria?
Metuunt credere omnes.

Et alibi.

Ni dolo malo inſtipulatus ſies, nive etiamdum ſiem
Quinque & viginti natus annos.

Aſperius eamdem Claudii legem rettulit Veſpaſianus, *ne filiorum familias fœneratoribus exigendi crediti jus umquam eſſet, ne poſt patrum quidem mortem.* Satis multa JCti ad Sc. Macedonianum. *Lipſius.*

Ne in mortem parentum.] Simile quid Suet. Veſp. XI. *Neve filiorum familias fœneratoribus exigendi crediti jus unquam eſſet, hoc eſt, ne poſt patrum quidem mor-*

nias filiis familiarum fœnori darent. [1] Fonteſque aquarum ſub [2] Imbruinis collibus deductos, urbi intulit. Ac novas litterarum formas addidit, vulgavitque, [3] comperto Græcam quoque litteraturam non ſimul cœptam, abſolutamque. [4] Primi per figuras animalium 14

INTERPRETATIO.

miliarum exigendam poſt patrum mortem. *Et civitati invexit fontes undarum, è Simbruinis collibus ſcaturientes. Etiam novos litterarum typos adjecit publicavitque, cum conſtaret, Græcas etiam litteras, non ſimul inceptas perfectaſque* fuiſſe. *Primi*

NOTÆ.

tem. Meminit Cic. lib. 3. de Off. *Latoriæ* legis circumſcriptionem juvenum vindicantis.

Et Plaut. Pſeud. legem *quinam-vicenariam* commemoiat, quæ vetaret, adoleſcentibus pecuniam dari mutuo, quæ lex Quina-Vicenaria dicta forte fuit Plauto, ab ætate, intra quam non liceret, fœnori dare juvenibus. Sic fœnebre malum Reipub. exitiale, ſemper prohibitum, & ſemper retentum.

Ne in mortem parentum.] Falluntur maxime qui vertunt: *ad necem inferendam parentibus, ut ſic creditorum ſævitiam effugerent, ac redimerent.* Potius eſt, ne juvenibus pecuniam crederent, poſt mortem parentum ſolvendam. ſuit ne opus decreto, quo caveretur, ne pecunia daretur ad patrem occidendum? quis hoc putet?

In mortem parentum.] Veteri ſenatuſconſulto ſanctum: *Placere, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dediſſet, etiam poſt mortem parentis, cujus in poteſtate fuiſſet, actio petitioque daretur.* Hinc apud Terent. patri monenti filium, ut pecuniam ſumeret filius mutuo, ſic reſpondet:

Hui dixti pulchrè, ſi quidem quiſquam crederet,
Te vivo.

1. *Fonteſque.*] Quæ opera inchoata erant à C. Cæſare.

2. *Simbruinis collibus.*] Lego, *ſub Imbrivinis.* Prorſum addi eam voculam placet. Non enim ex ipſis collibus deductam aquam vult: ſed fontes aquarum, qui ſub collibus, Romam perductos.

Apud Celſum tamen Simbruinas item aquas legas, lib. IV. cap. V. *Conſiſtere in frigidis medicatiſque fontibus, quales Cutiliarum, Simbruinarumque ſunt, ſalutare eſt.* Locus ipſe *imbrivium* vocatur Livio & Silio. *Lipſius.*

Sub Imbruinis collibus.] Scribit Tacitus lib. 14. Neronis apud *Simbruina ſtagna* diſcumbentis, ictas fulgure dapes, menſamque fuiſſe disjectam. In codice Florentino, *ſub Imbruinis collibus:* utraque lectio tolerari queat. ſic Sublaqueum lib. 14. 22. *Pichena.*

Sub Imbruinis.] Lege *Simbruinis.* Simbrivius, vel Simbruvius, & Simbrivii lacus, aut Simbruvia, ſive Simbruina Stagna, prope Anienem fluvium, & Sublaqueum, oppidum Æquorum populorum in Latio.

Hodie lacus iſti, vel ſtagna non amplius extant. montes his imminentes dicti ſunt *Simbrivini*, vel *Simbruini* colles. nunc vocantur *la Montagna della Cervara.* ſunt prope oppidum *Subjaco,* & amnem *Teverone*, in Campania Romana, provincia ſtatus Eccleſiaſtici. ex Cluverio lib. 2. cap. 10. p. 713. & 714. Italiæ antiquæ & Geograph. Baudrand. Fuit etiam *Imbrinium* locus Samnii, apud Titum Livium lib. 8. cap. 30. ſed hîc nihil ad rem, & graviter erravit Lipſius ad hunc Taciti locum, qui loca diverſiſſima confundit, ut rectè monuit Cluverius, loco citato. *Tillemon.*

3. *Comperto.*] Cum ipſe ſciret, Græcas literas, non ſimul inceptas & perfectas eſſe.

4. *Primi per figuras animalium.*] Non animalium ſolum, ſed & rerum muta-

[1] Ægyptii ſenſus mentis effingebant, [2] & antiquiſſima monimenta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernuntur, & *litterarum ſemet inventores* perhibent. *Inde* [3] *Phœnicas, quia mari præpollebant, intuliſſe* [4] *Græciæ, gloriamque adeptos, tamquam reppererint quæ acceperant.* Quippe [5] fama eſt,

INTERPRETATIO.

Ægyptii ſenſa animi exprimebant per formas animantium, & vetuſtiſſima veſtigia memoriæ humanæ inciſa lapidibus ſpectantur, ii etiam ſeipſos repertores litterarum *adfirmant*, dein Phœnicas, quia pelago prævalebant, eas invexiſſe Græciæ, famamque habuiſſe illos, velut invenerint, quæ ab aliis didicerant. *Nam ferunt*

NOTÆ.

rum: quæ *Hieroglyphica* notæ dictæ. Litteras tamen poſtea Ægyptiis, ſive Iſis regina tradidit, ſive Mercurius: ſed ita, ut priſcas illas notas, quas *ἱερὰς* dicebant, ſacerdotes retinerent: alias, quas *πανδήμους*, vulgus. *Lipſius.*

Figuras animalium.] Et etiam aliarum rerum figuras adhibebant *Ævum* ſignificabant per *ſolem* ac *lunam*, quia æterna ſunt, vel per *ſerpentem* cujus cauda reliquo corpore tegeretur. *Mundum* etiam per ſerpentem, qui ſuam caudam rodebat.

Animum aut *iram*, per *leonem*. *Vigilantiam*, per *leonis caput*, quia dormit apertis oculis. *Nili exundationem*, per *leonem*, quia ſub hoc ſidere creſcit, & per *tres hydrias*, quia tres ſunt cauſæ cur exundet, *terra* ipſa *Ægyptia*, *Oceanus* exæſtuans, & *imbres*. *Ægyptum* per *conflagrantem acerram*; quia hæc immodice calet. *Silentium* per numerum 1095. *dierum* qui triennii tempus, intra quod debet loqui puellus. *Peregre redeuntem*, per *Phœnicem*, quæ 500. anno redit. *Scientiam*, per *cœlum rorem fundens*.

Magiſtratum & judicem, per *Canem* & *Regiam veſtem*, & *nudam figuram* adpoſitam. Quia vigilare debent illi, & nudum regem olim inſpiciebant magiſtratus. Mathematicum, ſeu *Aſtrologum*, per hominem *horis veſcentem*. *Pudicitiam*, per ignem & aquam; quia his fit expiatio. *Regem*, per *Anguem vigilantem*. *Plebem* regi ſubditum, per *Apem*: & ſic multa alia.

1. *Ægyptii.*] Vide notas lib. 6 cap. 28.

2. *Et antiquiſſima monumenta.*] Lego, *ea antiquiſſima*. Lipſius. Non forte *antiquiſſima* omnium. Quis enim ingenia & artes omnium toto orbe mortalium adhuc exploraverat? ſed perantiqua, & forte omnium, quæ noſcerentur tunc, vetuſtiſſima ea erant, aut cenſebantur.

Monimenta.] Intelligunt, monimenta literarum, ſeu ſculpturarum ea antiquiſſima eſſe; ſed ea, non ſolum *literarum*, ſed & quarumcunque rerum monimenta antiquiſſima fuerunt, ut tam res erant, aut ſciebantur. Hæc prima literarum initia & veluti rudimenta, quæ literis reperiendis tandem excitavere ingenia.

3. *Phœnicas.*] Phœnicia vel Phœnice, provincia Syriæ regionis, ad mare Phœnicium partem maris Mediterranei. hodie pars præfecturarum *Tripoli* & *Scham*, vel *Damas*, in Souria, regione imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

4. *Græcia.*] Græcia, regio Europæ veteris, in latere meridionali. hodie pars eſt major præfecturæ *Romelia*, vulgò *Beglerbeglic de Romelie*, cum inſulis adjacentibus, ſub præfecto *Maris* vel *Inſularum*, in Turcico imperio Europæo.

Hæc regio fere tota eſt ſub dominio Turcarum. quod ſupereſt. Reipublicæ Venetæ paret. ex Chartis & Tabulis Geographicis Nicolai & Guilielmi Sanſon *Tillemonius.*

5. *Fama eſt, Cadmum.*] Atque ita creditum pleriſque ſcriptoribus, ut Clementi Alexandrino, Strom. 1. *Cadmus Phœnix natione, fuit primus inventor literarum, ut ait Ephorus; unde vocatas eſſe literas Phœnicias, ſcribit Herodotus.*

Cadmum claſſe Phœnicum vectum, [1] *rudibus adhuc Græcorum populis artis ejus auctorem fuiſſe.* Quidam [2] *Cecropem Athenienſem*, vel *Linum* [3] *Thebanum*, & [4] *temporibus Trojanis Palamedem*

INTERPRETATIO.

Cadmum Phœnicum navibus delatum, artis iſtius inventorem fuiſſe, cum imperitæ adhuc Græcorum nationes eſſent. *Nonnulli tradunt*, Cecropem Athenienſem, vel Linum Thebanum, & obſidione Trojana Palamedem Argivum, in-

NOTÆ.

Q Curtius: *ſi fama libet credere, hæc gens* (Phœnices) *litteras prima, aut docuit, aut didicit.*

Iſidorus: *Græcarum litterarum uſum primi Phœnices repererunt. Hinc eſt quod Phœniceo colore, librorum capita deſcribuntur, quia ab ipſis litteræ initium habuerunt.* Quod ait de colore capitum, ſive titulorum in libris, verum & vetus eſt. Ovidius:

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Cauſſa tamen inepta, & ex pectore Iſidori. De Cadmo inventore Agenoris F vide & Plinium lib VII. & Suidam in φοινικήια. *Lipſius.*

1 *Rudibus adhuc.*] Vertunt, quaſi adhuc rudes eſſent ingenio Græci. non certe rudes ingenio, imo forte jam acuti, & aliis populis ſubtiliores, ſed rudes arte erant.

Non rudes ingenio majores noſtri olim, licet militiam noſtram & tormenta bellica hujuſce ævi ignoraverint., ut neque, qui typos, novam artem literarum neſcierint, artes adhuc rudes & imperfectæ, ſed non ideo pinguia & craſſa ingenia erant. Attamen poſſint dici rudes ſecundum quid quia nondum artes illi ſatis callerent; artes quippe, ut cætera, ſenſim adoleſcunt & tandem florent, & cum iis animi.

2. *Cecropem Athenienſem, vel Linum*] Cecropem tamen plerique Ægypto ortum fatentur, & illinc intuliſſe litteras. Linus eſt Apollinis & Terpſichoræ filius, de quo Suidas: *dicitur primus ille ex Phœnicia literas Græcis attuliſſe.*

Ita vides, in diverſitate ſententiarum, conſentire tamen omnes de Phœnice, aut Ægypto: & bene Plinius, numquam dubitaſſe ait, quin litteræ ab Aſſyriis eſſent. *Lipſius.*

Athenienſem.] Athenæ, urbs Atticæ regionis minoris, in Achaia provincia Græciæ. hodie vocatur *Athini* à Græcis recentioribus & Turcis. Gallicè dicimus, *Athenes*, urbs eſt Achaiæ hodiernæ, & præfecturæ Romeliæ, ſub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

3. *Thebanum.*] Thebæ, urbs Bœotiæ regionis minoris, & ad Iſmenium fluvium, in Achaïa provincia Græciæ. hodie à Græcis recentioribus vocatur *Thiva*, urbs eſt Stramulippæ regiunculæ, in Achaia provincia Turcici imperii Europæi. *Tillemonius.*

4. *Temporibus trojanis Palamedem.*] Videamus. Trojanis temporibus repertæ primum litteræ? Imo, ſive Cadmus, ſive Cecrops eas repperit, trecentis propemodum ante id bellum annis. Quin & Orpheus Poëta vixit, ſcripſitque major illo ævo. At quidam ita memorant de Palamede.

Sed vix tamen aliqui veterum: & ad fidem rerum emendes: *Quidam Cecropem Athenienſem, vel Linum Thebanum, ſedecim litterarum formas, & Trojanis temporibus, Palamedem Argivum tres, memorant, mox alios, ac præcipue Simonidem, cæteras repperiſſe.*

Ita res habet. Sedecim litteræ primo: Palamedes tres addidit, ut Iſidorus cenſet; ſive quatuor, ut Plinius, Suidas, (& per me quidem in Tacito etiam legeris, Palamedem Argivum IIII. memorant. nam ex notis omiſſis confuſiſque hic error.) alias Simonides Pythagoraſque.

[1] *Argivum* memorant, [2] *ſexdecim* [3] *litterarum formas: mox alios, ac præ-*

INTERPRETATIO.

veniſſe ſexdecim figuras litterarum, dein alios, & inprimis Simonidem,

NOTÆ.

Poſſit etiam verbis non trajectis ſcribere: *Quidam Cecropem Athenienſem, vel Linum Thebanum. Et temporibus Trojanis Palamedem Argivum memorant* IIII. *litterarum formas*, &c.

Etſi fateor tamen, in Gorgiæ declamatione, pro Palamede, eum dici auctorem litterarum, ἁπλῶς & indefinite. Itaque non nimis pertendo, & ſi pro mea ſententia licet Irenæum etiam addas, libro I. adverſ. Hæres. cap. XII. *Lipſius.*

Et temporibus Trojanis Palamedem.] Non hic ſigillatim Cornelius perſequitur, quot quiſque literas invenerit, ſed generatim quæ ſibi potior videretur, eam opinionem ſecutus, ait, Cecropem ſive Linum, & Palamedem (diverſo tamen tempore) vulgaſſe XVI. litterarum formas.

Idem facit, recenſendo auctores reliquarum. *mox alios, ac præcipuum Simonidem reperiſſe.* Evanidæ igitur ſint temporum abſurditates, quas hic vir doctiſſimus inducit, indeque ſuas res ſibi habere caſtigationibus dicamus. *Saliner.*

Plin. 7. 56. *Litteras ſemper arbitror Aſſyrias fuiſſe: ſed alii apud Ægyptios à Mercurio, ut Gellius: alii apud Syros repertas volunt. Utique in Græciam intuliſſe è Phœnice Cadmum, ſedecim numero. Quibus Trojano bello Palamedem, adjeciſſe quatuor hac figura*, ΘΞΦΧ. *Totidem post eum, Simonidem Melicum*, ΖΗΨΩ: *quarum omnium vis in noſtris recognoſcitur. Ariſtoteles* X. & VIII. *priſcas fuiſſe* ΑΒΓΔΕΖΙΚΛΜΝΟΠΡΣΤΥΦ: *& duas ab Epicharmo additas*, Θ Χ. *quam à Palamede mavult. Anticlides in Ægypto inveniſſe quemdam nomine Menona tradit*, XV. *annis, ante Phoroneum antiquiſſimum Græciæ regem: idque monumentis approbare conatur.*

1. *Argivum.*] Argivi, populi Græciæ regionis.

2. *Sexdecim.*] Sunt variæ opiniones authorum, ut in re vetuſta. Sed correctiones illæ interpretum, incertæ, ſuſpectæ, & ſæpius falſæ. Si corrigitur Tacitus per alios auctores, viciſſim alii auctores corrigi poſſunt per Tacitum, & ſic nullus erit miſeræ Criticæ modus.

At ſatius eſt intelligere auctorem, quam corrigere. quid mirum, ſi non ſentiat idem Tacitus cum Plinio & aliis? Ex illo certamine ſæpe elicitur veritas, dum auctores alii ſupra alios nituntur. Nec eſt omnis cognitio unius cervicis, nec omnia certe ad eamdem formam exigenda ſunt.

Ex Tacito, *quidam* memorant, Cecropem, Linum & Palamedem 16. literarum formas reperiſſe, mox alios cæteras. At Plinius primò *ſexdecim literas* juventas, dein Palamedem, adjeciſſe *quatuor*, mox & Simonidem *quatuor* alias, ſic alphabetum Græcum 24. literarum abſolutum fuerit; quod forte verius.

Sed tamen inviolatus maneat Tacitus. Quod mirum eſt, qui vertunt, malunt ſequi interpretem conjecturis utentem & ſæpe errantem, quam Tacitum, vera, & recte pro ſua ſententia narrantem.

3. *Literarum ſemet inventores.*] Si Hieroglyphicorum ſcriptoribus credere fas eſt, habuere apud ſe Ægyptii quoddam genus animalium, quos *Cynocephalos* appellabant. hi ſciebant literas, quaſi ſibi impreſſæ aut inditæ à natura eſſent. Itaque *Cynocephalum* pingebant, cum *literas* demonſtrarent.

Quia eſt, inquiunt, apud Ægyptios, natio quadam & genus Cynocephalorum, qui literas norunt. Quare ubi primum in ſacram ædem ductus fuerit Cynocephalus, tabellam ei ſacerdos apponit, unà cum

cipuum

cipuum Simonidem cæteras repperiſſe. At in Italia [1] Etruſci ab [2] Corinthio Damarato, [3] Aborigenes [4] Arcade ab [5] Evandro didicerunt. & [6] forma litteris Latinis, quæ veterrimis Græcorum. [7] Sed nobis quoque paucæ primum fuere: deinde additæ ſunt. Quo exemplo [8] Claudius tres litteras adjecit, quæ uſui, imperitante eo, poſt oblitteratæ, aſpiciuntur

INTERPRETATIO.

cæteras litteras excogitaſſe. *At in Italia Tuſci acceperunt litteras à Damarato Corinthio, Aborigenes ab Evandro Arcade. Et figura* eadem *litteris Latinis, quæ vetuſtiſſimis Græcorum* erant. *Sed nobis* Romanis *etiam initio pauca fuerunt litteræ, poſtea aliæ adjuncta ſunt. Quo inſtituto Claudius addidit tres litteras, quarum uſus invaluit eo dominante, dein abolita* ſunt. *Cernuntur etiam nunc in ære, quod*

NOTÆ.

ſcirpeo ſtilo atque atramento, nimirum ut periculum faciat, ſit ne ex eo Cynocephalorum genere, qui literarum gnari ſunt, & an literas pingat. Itaque pingit in ea tabella literas.

1. *Etruſci.*] Etruria vel Hetruria, & Tuſcia, provincia Italiæ regionis ad mare Tyrrhenum. hodie in eo tractu ſunt, Magnus ducatus *Toſcana*, fere omnis, & *Maſſa* ducatus, *Luca* reſpublicæ.

Pars etiam plurima marchionatûs *Maleſpina*, & integri comitatus *Ronciglione* & *Pitigliano*, atque ducatus *Bracciano*, nec non provinciæ vulgò dictæ ab Italis. *Patrimonio di San Pietro, Stato di Caſtro*, & *Orvietino.*

Pars major provinciæ *Perugino*, aliquid provinciæ *Bolognese* & Reipublicæ *Genuenſis*, quæ omnes regiones aut provinciæ parent variis principibus, veluti ſummo Pontifici ſeu Papæ, Magno Duci Toſcanæ, & aliis. ex Chartis & Tabulis utriuſque Sanſonis. *Tillemonius.*

2. *Corinthio*] Corinthus, urbs Corinthiacæ regiunculæ, in Peloponneſo. hodie vocatur *Coranto*, & à Turcis dicitur *Germen*, urbecula Clarenzæ regionis minoris, in Morea, provincia Turcici imperii Europæi. *Tillemon.*

3. *Aborigenes.*] Populi, ubi poſtea fuerunt *Latini* populi, in Latio provincia Italiæ ex Plinio. *Tillemonius.*

4. *Arcade.*] Arcadia regio minor Peloponneſi provinciæ. hodie pars regiuncularum *Tzaconiæ* & *Belvedere* in Morea, provincia imperii Turcici Europæi. *Tillemonius.*

5. *Evandro.*] Sive à Carmenta ejus matre, ut viſum aliis. *Lipſius.*

6. *Et forma.*] Plin. 7. 58. *Veteres Græcas fuiſſe eaſdem pæne, quæ nunc Latinæ, indicio erit Delphica tabula antiqui æris, quæ eſt hodie in Palatio, dono principum, Minervæ dicata in Bibliotheca, cum inſcriptione tali.* Ναυσικράτης Τισαμενῦ Αθηναῖος ἀνέθηκεν.

7. *Sed nobis quoque pauca*] Latinis primo non niſi XVI litteræ. Kappa, ſeu C. Salluſtius ludimagiſter invenit. Gamma, Spurius Carvilius: litteram X ætas Auguſti. *Lipſius.*

8. *Claudius tres litteras adjecit.*] Suetonius: *Novas etiam commentus eſt litteras tres, ac numero veterum, quaſi maxime neceſſarias addidit.* Claudius tres repperit. Æolicum Digamma, cujus facies litteræ Ⅎ inverſæ. Quinctilianus: *Nec inutiliter Claudius Æolicam illam Ⅎ. ad hos uſus litterarum adjecerat.*

Et iterum: *Æolica quoque littera, qua cervom ſervomque dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, vis tamen manet.* Hanc non Claudius ſolus inter litteras habendam cenſuit, ſed & Varro: ſi credimus Annæo Cornuto: *hanc litteram*, inquit in Orthographia, *Terentius Varro dum vult demonſtrare, ita praſcribit.*

etiam nunc [1] in ære publicandis plebiſcitis per fora ac templa fixo.

INTERPRETATIO.

fixum eſt per fora & delubra vulgandis plebiſcitis. Exin retulit apud Patres de

NOTÆ.

VA. *Qui ergo in hac ſyllaba ſonus eſt, idem littera erit.*

Hoc digamma etiam hodie in lapidibus Claudianis : TERMINAℲIT AMPLIAℲITQVE, &, DIℲI AVGVSTI. De hac ergo clarum. Secundam eruo è Priſciano lib. 1 Antiſigma. Ait ; *S. & P. loco Græca ψ fungitur. Pro quo Claudius Cæſar antiſigma)·(hac figura ſcribi voluit : ſed nulli auſi ſunt antiquam ſcripturam mutare.*

Antiſigma ideo, quia duo ſigna obverſo dorſo ɔc. Hac enim ſemilunæ figura, priſci Græci ſigma formabant. In tertia littera hæremus, nec auxilio eſt Grammaticorum manus. Non ille qui AI. ſeu Æ diphtongum fuiſſe cenſet, quia Claudii ævo in lapidibus, ANTONIAI DIſAI & ſimilia ſcripta.

Conſtat enim, antiquitus creberrime uſurpatam hanc diphtongum. Non etiam ille, qui litteram neſcio quam inventam à Claudio, leniendo R. putat, ex corruptis Velii Longi verbis; in quibus prioribus de Æolico digamma ſaltem egiſſe Velium ſcio.

Sed nec Martianus Capella qui ſic ſcribit : *Huic litteræ S. Divus Claudius P. adjecit aut C. propter ψ. & ξ. Græcas, Pſalterium, Saxa.* Cenſet enim ille à Claudio novum X. repertum.

Quod vanum puto, quia X. in uſu temporibus jam Auguſti, ut diſerte monet Iſidorus. Sed & X. inter eas à Varrone & Quinctiliano cenſetur, quæ non neceſſariæ.

Varro in fragmento quopiam, ex libro de Grammatica. *Litterarum partim ſunt, & dicuntur, ut* A. B. *partim dicuntur, & non ſunt, ut* H. & X. *partim ſunt, neque dicuntur, ut* φ. ψ. Ex quibus verbis non abſurde collegeris, duabus his litteris, quæ neceſſariæ Varrone teſte, novam formam induiſſe Claudium nomenque.

Et de ψ. quidem clarum, cui Antiſigma reſpondit : De φ. Claudiano neglexerunt tradere Grammatici, & ego non divino. Phi quidem littera, non dubie neceſſaria, & alius ejus ſonus, quam F. uti monuit etiam Quinctilianus.

Hæc in re Grammatica nugamur : & omittere licuiſſet, ſi Claudii liber exſtaret, quem de ratione harum litterarum edidit. *Lipſius.* Librum hunc ediderat nondum princeps, Suetonio teſte.

Sexdecim litterarum formas] Melius eſt legere textum Taciti ut habemus ex aliis autoribus patet, primum fuiſſe tantum repertas undecim litteras ; & ſic tantum *quatuor* addidiſſet Palamedes Trojanis temporibus ; dein cæteri, ac præcipue Simonides reliquas litteras reperiſſe potuerunt.

Et ſi primo inventæ ſunt ſexdecim litteræ, ſi dein Palamedes quatuor invenit, erunt jam viginti. quid alii ? quid Simonides?

Præterea iſtiuſmodi minutias non exequitur Tacitus, ut vult Lipſius. Non eò deſcendit, ut diſtinguat, quot repererit Palamedes, quot Simonides, contentus rem aliunde notam generaliter expreſſiſſe.

Litteras tres.] Suet. Claud. 41. *Novas etiam commentus eſt litteras tres, ac numero veterum, quaſi maxime neceſſarias addidit. De quarum ratione cum privatus adhuc volumen edidiſſet, mox princeps non difficulter obtinuit, ut in uſu quoque promiſcuo eſſent. Exſtat talis ſcriptura in pleriſque libris, ac diurnis, titulisque operum.*

1. *In ære publicandis plebiſcitis.*] Sub Cæſaribus tollo hæc *plebiſcita.* Legerim *publicandis ſcitis.* Sciti nomen generale

Rettulit deinde ad ſenatum ſuper collegio haruſpicum, [1] *ne vetuſtiſſima Italiæ diſciplina per deſidiam* [2] *exoleſceret: ſæpe adverſis Reip. temporibus accitos,* [3] *quorum monitu redintegratas cærimonias, & in poſterum rectius*

INTERPRETATIO.

collegio haruſpicum, ne antiquiſſima Italiæ ſcientia per inertiam ſeneſceret, ſæpe infauſtis Reip. temporibus, accerſitos haruſpices, quorum conſilio inſtaurati ri-

NOTÆ.

eſt, & ad decreta omnia pertinet ac juſſa. *Lipſius.*

In ære publicandis plebiſcitis.] Fuit *publicandis plebi SCtis*, id eſt, Senatuſconſultis. *Grotius.*

Plebiſcitis.] τὸ *plebiſcitis* publicandis, non debet præciſe referri ad vocem *ære*, ſed ad iſtas voces, *per fora ac templa*: ita ut novæ illæ Claudii litteræ aſpicerentur, non *in ære* præciſe, quo inciſa plebiſcita, ſed eo loco quo olim *plebiſcita*.

Nempe *per fora ac templa* proponebantur, vel aſpiciebantur illæ litteræ *in ære*, & eodem loco quo olim *plebiſcita*; vel quod verius eſt per *plebiſcita* intellige indiſtincte cujuſcumque generis *decreta*.

Plebiſcita.] Non videntur ſtatim abolita omnia ſub Cæſaribus. in tabula Capitolii, nunc in baſilica Lateranenſi ſcriptum. *Utique quibus legibus plebeive ſcitis ſcriptum fuit, ne Divus Aug. Tiberiusve &c. tenerentur, ijs legibus plebiſque ſcitis Imp. Cæſar Veſpaſianus ſolutus ſit.* Et infra.

Utiq; quæcumq; ante hanc legem rogatam acta, geſta, decreta, imperata ab Imperatore Cæſare Veſpaſiano Aug. juſſu, mandatuve ejus *à quocunque ſunt, ea perinde juſta, rataque ſint, ac ſi populi plebiſve juſſu acta eſſent.*

Publicandis plebiſcitis.] Neque bene Lipſius, *ſcitis*, neque Grotius, *plebi SCtis*. Certe jam olim fixum erat æs per fora ac templa publicandis plebiſcitis, dum regeret populus. Et quamvis res mutentur, tamen idem modus loquendi manet.

Conſtat enim æs illud, ſeu tabulas illas æreas, vel ſimiles, fuiſſe deſtinatas plebiſcitis publicandis. at poſt ea etiam eodem ære vel ſimili, publicata Sc.ta & Edicta principis; ſed manet tamen, primo fuiſſe æs fixum plebiſcitis; & ſic manſit vetus mos loquendi.

Sic igitur potuit vere loqui Tacitus. Nec ullo MSS fundatur talis emendatio. Et vulgo ſolemus uti appellationibus, vel quæ ſunt antiquiores, vel generaliores, quod *plebiſcitis* convenit.

Attamen infra ubi de Pallante liberto. *Fixum ære ſenatuſconſultum quo* &c. Nempe quia ſpeciale illud fuit; ſic *Prætorium* ex veteri more tranſlatum, ſignificat *palatium*, & *tabernaculum* principis, & ipſas villas Cæſarum; ſic fere priſca vocabula ad res novas transferimus.

1 *Vetuſtiſſima.*] Quam ipſi Romani liberos ſuos diſcere volebant, ac publice mittebantur. Vide Valerium lib 1. de Relig & Ciceronem 11. de Divinat. *Lipſius.*

2. *Exoleſceret.*] Dionyſ. lib. 3. *Ancus Marcius cum animadvertiſſet, negligi multa ſacrificia, quæ avus ſuus maternus Numa Pompilius inſtituiſſet, & pleroſque Romanos, animis ad bella & lucri ſtudium converſis, priſtinam agriculturæ curam abjeciſſe, advocato in concilium populo, adhortabatur, ut ſicut Numæ temporibus factitaſſent, deorum numina rurſum colerent, docens, à contemptis numinibus morbos, peſtilentias, aliaſque calamitates innumeras Urbi immiſſas, quibus magna populi pars abſumpta ſit.*

3 *Quorum monitu.*] Erant tamen ii haruſpices minoris notæ homines, & pa-

habitas. primoreſque [1] *Etruriæ ſponte aut patrum Romanorum impulſu retinuiſſe ſcientiam,* & [2] *in familias propagaſſe: quod nunc ſegnius fieri, publica circa bonas artes ſocordia,* [3] & *quia externæ ſuperſtitiones valeſcant.* & *læta quidem in præſens omnia;* [4] *ſed benignitati deûm gratiam referen-*

INTERPRETATIO.

tur, & poſtea in melius ordinati eſſent. & proceres Tuſciæ ultro, aut patrum Rom. hortatu, conſervaſſe diſciplinam, & in familias per ſucceſſionem extendiſſe: quod nunc negligentius uſurpabatur, manifeſta erga optimas artes negligentia, & quia externæ religiones præpollent. & proſpera quidem fluere cuncta nunc e temporis; ſed clementiæ deorum gratias agendas, ne cærimoniæ numinum, in-

NOTÆ.

rum ſpectabiles, nec inter ſacerdotia Romana adſciti illi; ideoque ne fallerentur Romani à talibus hominibus, inſignes juvenes Romani in Etruriam miſſi, qui ea diſciplina erudirentur.

Attamen haruſpices *in ſenatum lecti*, teſte Tullio; ſed per Cæſarem & everſa Repub. & forte illi inter *Orcinos* patres de quibus Suetonius in Iulio quia poſt orcum, ſeu mortem D. Iulii in curiam adlecti erant. ipſius teſtamento.

Etruria] Vide notas ſupra cap. 14.

In familias propagaſſe, quod nunc ſegnius.] Plutarch. in Sylla: *Certe dicunt haruſpicinam accipere interdum magnas novitates, commutatione familiarum ſeu generationum; & quidem aliquando divinationem fama & honore extolli, & viſa in quibuſdam dictis haruſpicum pura & manifeſta oſtenta, velut adflantis & certo immittētis talia numinis. At rurſus ipſam in alia gente ſeu generatione vilem, abjectam, ſæpe & neglectam videri, quaſi per exilia, obſcura & ambigua organa futurum attingat. Hæc certe narrabant eloquentiſſimi Etruſcorum, & qui præ cæteris eminere doctrina videbantur.*

Externæ ſuperſtitiones.] præcipue Ægyptia, Iudaica & Chriſtiana intelliguntur hic. Nam teſte Sueton. Claud. 25. *Iudæos impulſore Chreſto tumultuantes Roma expulit.*

· Etiam forte & Gallica religio Druidarum. Nam ibidem Sueton. *Druidarum religionem apud Gallos dira immanitatis, & tantum civibus ſub Auguſto interdictam penitus abolevit.* Quantum in ipſo fuit *abolevit.* Nam invitis dominantibus, ſubinde diuque invaleſcebat.

Non tamen invaleſcebat religio Druidarum in Vrbe, ut veriſimile eſt. Sed *cives* Romani multi erant, qui Vrbem non habitarent, ut Gallorum Germanorumque proceres, v. c. & alii provincialium potentiſſimi.

Externa.] Iudaica, & tum ſub nomine Iudæorum Chriſtiana pietas.

Superſtitiones externæ] Liv. lib. 4. 31. *Sed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa invaſit: novos ritus, ſacrificando, vaticinando, inferentibus in domos, quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi; donec publicus jam pudor ad primores civitatis pervenit; cernentes in omnibus vicis ſacelliſque peregrina atque inſolita piacula pacis deûm expoſcenda.* jam olim id cavebant.

Benignitati.] Bonitati deorum referendam eſſe gratiam, nec tali illorum benignitate abutendum; ita ut ritus ſacrorum inter adverſa culti, *oblitterarentur* inter proſpera, quæ maxime tali bonitati numinum debentur.

Deum gratiam referendam.] *Gratia*, quam diis referri debere cenſet, hæc eſt una, ut cærimoniæ, rebus Romanis multo minoribus, aut in arcto ſervatæ diligenter, temporibus ſecundis ne negligantur. Intelligimus enim *gratiam*, non quæ verbis haberetur, aut aliis ſupplicijs; ſed ſi id fieret tum, ex quo appareret, in hoc genere cultus, gratos eſſe erga deos. Vt lib. 2. milites promittunt

dam, ne ritus ſacrorum [1] *inter ambigua culti, per proſpera oblitterarentur.* Factum ex eo ſenatuſconſultum; *viderent pontifices, quæ retinenda* [2] *firmandaque haruſpicum.* Eodem anno [3] Cheruſcorum gens [4] regem Roma petivit, amiſſis per interna bella [5] nobilibus; & uno reliquo ſtirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine *Italus.* [6] Paternum huic genus é Flavio fratre Arminij, mater ex [7] Catumero principe [8] Cattorum erat: ipſe forma decorus, & armis equiſque in patrium noſtrumque morem exercitus. Igitur Cæſar auctum pecunia, additis ſtipatoribus, hortatur *gentile decus magno animo capeſſere. Illum primum* 16

INTERPRETATIO.

ter res adverſas celebratæ, rebus ſecundis abolerentur. *Hinc factum eſt decretum,* ut adverterent pontifices ea quæ ſervanda & ſtabilienda eſſent in haruſpicina diſciplina. *Eodem anno natio Cheruſcorum poſtulavit regem Roma, cum principes inteſtinis bellis perijſſent, & unus ſuperſtes eſſet regij ſanguinis, vocabulo* Italus, *qui Romæ degebat. Huic paterna origo ex Flavio fratre Arminij; mater* illius orta *erat ex Catumero principe Cattorum. Ipſe* Italus *ſpecie inſignis, & armis & equis inſtitutus more Germano Romanoq; Itaque Claudius ornatum* cum *opibus, adjectiſq; cuſtodibus, monet, ut paternam gloriam, faſtigiumque* avitum *magna virtute ſuſcipiat.*

NOTÆ.

Germanico ſe *gratiam in acie* relaturos. Deinde τὸ *gratiam* accipiendum, quaſi dixiſſet, *eam gratiam*, vel *hanc gratiam.* Gronovius.

Gratiam.] Id eſt, deos colendos, ritus obſervandos, rebus his proſperis, ut & in ambiguis.

Gratiam] Id eſt, gratitudinem. *honorem* Tacitus vocat ſæpe.

1. *Inter ambigua.*] Non debet id intelligi de minoribus & arctioribus rebus priſci populi Rom. præciſe. *ambigua, dubia, improſpera, adverſa,* pro eodem ſunt apud Tacitum.

2. *Firmanda.*] Quæ retinenda haruſpicum, quæ ſpernenda atque abolenda eſſent.

3. *Cheruſcorum.*] Cheruſci, populi Germaniæ ad Viſurgim fluvium. hodie Ducatus *Brunſvvick*, Epiſcopatus *Hildesheim*, & pars Archiepiſcopatus vel Ducatus *Magdebourg*, in circulo Saxoniæ inferioris. *Tillemonius.*

4. *Regem.*] Hic mirari ſubit, quod Cheruſci acerrimi libertatis Germanicæ vindices regem poſtularint, ipſi iidem qui Arminium ideo occiderant, quia regnum adfectabat; niſi forte, ut diſcordias ſic compeſcerent, & ut pro libito tamen ſuo tales reges tolerarent.

Neque enim deſpotice regnabatur apud Germanos. Tac. lib. de mor. Germ. 43. *Gothones regnantur paullò jam adductius, quam cætera Germanorum gentes, nondum tamen ſuprà libertatem.* & ibid. 37. *Regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas.* Vide etiam Tac. 2. 44.

5. *Nobilibus.*] Per *nobiles* intelligit Tacitus ſtirpe regia ortos ſic alibi Tigranes dicitur *Cappadocum ex nobilitate*, quod idem eſt, ac ſtirpe regum Cappadociæ oriundus.

6. *Paternum huic genus.*] Vertunt, fuiſſe filium Flavii, quod non plane conſtat ex hoc loco. potuit nepos eſſe.

Vt ut ſit, gratus fuit Romanis propter Flavium, qui ſemper fidus Romanis, contra nitente Arminio fratre, per æmulationem oppidanam. ut fit. Poſtea vocatur Flavii progenies: nihil tamen affirmo.

7. *Ex Catumero.*] In Vatic eſt, *Actumero*: Strabone: οὐκρόμηρος ἡγεμὼν κάττων, id eſt, *Ucromerus*, vel ad etymon Germanicum verius, *Acromerus.* Lipſius.

8. *Cattorum.*] Catti vel Chatti, po-

1 *Roma ortum*, *nec* 2 *obſidem*, *ſed civem*, *ire externum ad imperium.* Ac primo lætus 3 Germanis adventus, atque eo magis, quod nullis diſcordiis imbutus pari in omnes ſtudio ageret; celebrari, coli, modo comitatem & temperantiam nulli inviſam, ſæpius vinolentiam ac libidines grata barbaris uſurpans. Jamque apud proximos, jam longius clareſcere, cum potentiam ejus ſuſpectantes qui factionibus floruerant, diſcedunt ad 4 conterminos populos, ac teſtificantur, *adimi veterem*

INTERPRETATIO.

Illum primum in Vrbe natum, nec obſidio datum, ſed civem *Rom.* ſe conferre ad principatum externum *Atque initio gratus Germanis* Itali *adventus* fuit, *& tanto magis quod nullis diſſenſionibus implicitus, æquali cunctos benevolentia complecteretur; jam multis comitibus frequentari, honorari, nunc* urbanitatem *præſeferens, nunc temperantiam nemini ingratam & ſæpius indulgens compotationibus & voluptatibus quæ Germanis placent Iamq; noteſcere fama illius* cœperat *apud vicinos, jam* etiam *longius, cum auctoritatem ejus ſuſpectam habentes, qui factionibus prævaluerant, abeunt ad finitimas gentes, teſtanturque*, auferri priſcam Germanis libertatem, & vires Romanas inva-

NOTÆ.

puli Germaniæ ad Viſurgim fluvium. hodie Comitatus *VValdeck*, pars Landgraviatus *Haſſiæ*, nec non Abbatiæ *Herſchfeld* & *Fuld* in circulo Rheni ſuperioris. *Tillemonius.*

1 *Romæ ortum.*] Haud dubie Flavius diu ſocius & ſtipendia meritus in caſtris Rom. cum uxore tranſlatus in Italiam. & in Vrbem & cum patriam ſedem reciperare nequiret aut nollet, ibi ſuſceperat filium Italum.

Tales principes ſociorum civitate donabant, & equeſtri ordini adſcribebant. Imo prætoria & conſularia decora tribuebant quandoque & ipſis regibus externis, ſed inſervientibus.

2. *Nec obſidem.*] Obſides ſæpe ſpreti apud Tacitum, quaſi captivi, velut inſervirent, & vera mancipia eſſent Cæſaris, quaſi etiam corrupti ſtupris aut libidinibus Italicis forent.

Puto, iſte *Italus* ſic dictus, quia in Italia forte, & in Vrbe educatus. cum pater illius Flavius partes Romanorum foviſſet; & Arminius infenſus ipſi apud Cheruſcos præpolleret, haud dubie patrio ſolo ejectus, & in urbe educatus eſt, dum fortuna reditui occaſionem patefaceret.

Sic juvenes regios non ſine prætextu, Romæ aſſervabant, ut iis pro ſuo commodo uterentur ad reprimendos Parthos, Germanos, & alios populos.

Sic & filium Arminii diu retinuerunt in Italia, & multos *nobiles* Parthorum obſides, etiam & Britannorum & Regulorum Orientalium eodem conſilio, & oſtentui metuique rebellantium.

3 *Germanis.*] Germania regio Europæ veteris ad Oceanum. hodie pars imperii *Allemania*, ut plurimum inter Rhenum & Danubium fluvios; omne regnum Daniæ, vulgo *Dannemarck.*

Pars occidentalis ſtatus *Poloniæ*, circa Viſtulam fluvium, & aliquid regni *Hungariæ*.

His omnibus quidam addunt regna Sueciæ, *Suede*, & *Norvvegia* Ex Chartis & Tabulis Geographicis Sanſonis. *Tillemonius.*

4 *Ad conterminos populos*] De principibus iſtis loquitur Tac. lib de mor Germ. 13. *Nec ſolum in ſua gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac virtute comitatus emineat; expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipſi plerumque bella fama profligant.*

Et infra. 14 *Si civitas, in qua orti ſunt, longa pace & otio torpeat, pleriq;*

Germaniæ libertatem, & [1] *Romanas opes inſurgere. adeo neminem iiſdem in terris ortum, qui principem locum impleat; niſi exploratoris Flavij progenies ſupra cunctos attollatur?* [2] *Fruſtra Arminium præſcribi:* [3] *cujus ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in regnum veniſſet, poſſe extimeſci, infectum alimonia, ſervitio, cultu, omnibus externis. at ſi paterna Italo mens eſſet, non alium infenſius arma contra patriam ac* [4] *deos penates, quam parentes ejus exercuiſſe.*

INTERPRETATIO.

leſcere: adeo neminem natum *eſſe* in iiſdem regionibus, qui regere imperio populos poſſit; niſi ſupra omnes evehatur proles transfugæ Flavii? Fruſtra obtendi nomen Arminii, cujus filius poſſit etiam formidari, ſi in terra hoſtili educatus ad imperium veniſſet, ut pote qui corruptus eſſet educatione, ſervitute, ornatu, habituque, & cunctis exterorum inſtitutis. at ſi paternus animus Italo eſſet, neminem alium infeſtius arma capeſſiſſe contra Germaniam & deos penates, quam parentes

NOTÆ.

nobilium adoleſcentium petunt ultrò eas nationes quæ tum bellum aliquod gerunt, quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt, magnumque comitatum, non niſi vi belloque tueare.

1. *Romanas opes inſurgere.*] Infractæ & contuſæ his terris vires Romanæ per Arminium, cæſis Vari legionibus; & dein poſt Arminium ſpretæ. invaluerant mox Romani duce Druſo, & Tiberio nondum principe.

Sed poſt ea Tiberio imperante, inſaniente Caio, & delirante Claudio, ſub ignavis illis principibus, irriſæ ſunt minæ Romanorum à Germanis.

Nihil mirum igitur, ſi miſſum Roma regem, veluti clientem, ſervumque Cæſaris nunc aſpernentur.

2. *Fruſtra Arminium præſcribi.*] Fruſtra Arminii nomen obtendi, prætextui haberi.

Arminium præſcribi.] Fruſtra, inquit, jactamus, Italum eſſe ex Arminii ſtirpe, Germaniæ liberatoris. Sic lib. 4. *Fruſtra Pulchram præſcribi.* Pichena.

Fruſtra Arminium præſcribi.] Qui illi patruus: & tamquam in ejus gratiam honoremque, principatu ornatus eſſet. *Lipſius.*

3. *Cujus ſi filius.*] Filius Arminii in Italia educatus cum captiva matre, quæ ducta in triumphum à Germanico, & forte ille adhuc vivebat, qua fortuna conflictatus eſſet, memoraturum ſe promiſit Tacitus. Sed hæc cum libris periere.

Et ſi viveret ille filius, certe filium hoſtis ſui infenſiſſimi Arminii in Germaniâ non remitterent Romani, potius occiderent: niſi forte in occaſionem & metum adverſæ factionis Germanicæ, eum retinuiſſent, & oſtentui haberent.

4. *Ac deos penates*] Forte, quia cum mereret in caſtris Rom. Flavius, templum *Tanfanæ*, fama ingens apud Germanos everterat Germanicus; vel *penates*, idem fere hic ac *patrias ſedes*, cum reſpectu tamen ad deos qui hic coluntur. Qui infeſtus eſt *patriæ*, ſimul & infeſtus eſſe *dijs penatibus* cenſebatur.

Apud Florum dicitur Marius *dijs hominibuſque infeſtus*, cum ab exilio rediret, id eſt, *iratus*. Hoc idem eſt, quod Flavio exprobrabat Arminius, ſupra lib. 2. 10. *Ille* (Arminius) *fas patriæ libertatem avitam, penetrales Germaniæ deos*, ſupple, memorat.

In eo perfidia major & atrocior videtur, cum quis deos penates, deos patrios prodit ac deſerit. His verbis in majus augetur crimen. Nam reipſa qui patriam prodit, ſimul & deos penates prodere cenſetur. in re hîc idem ſcelus eſt.

Deos penates.] Intelligit hic Tac. ſacra patriæ, deos Germaniæ cuſtodes ac præſides, & forte *penetrales Germa-*

rum opibus refectus, per læta, per adverſa res [1] Cheruſcas adflictabat.
Per idem tempus [2] Chauci nulla diſſenſione domi, & morte [3] Sanqui- 18
nii alacres, [4] dum Corbulo adventat, [5] inferiorem Germaniam incur-
ſavere; duce Gannaſco. qui natione [6] Caninefas, auxiliaris &

INTERPRETATIO.

reſtitutus, ſecundis adverſiſque rebus Cheruſcorum opes ſubvertebat. Eadem tempeſtate Chauci, quia nulla diſcordia domeſtica fuit, & læti erant obitu Sanquinij, dum Corbulo advenit, infeſtavere latrocinijs Germaniam inferiorem, imperitante Gannaſco, qui gente Caninefas, & olim ſocius in caſtris Rom. diu meruerat,

NOTÆ.

1. *Cheruſcas.*] Vide notas ſupra cap. 16.

2. *Chauci.*] Populi Germaniæ ad Oceanum Germanicum, dividuntur in *Majores*, & *Minores*.

Hodie Ducatus *Bremen* in circulo Saxoniæ inferioris, nec non Comitatus *Embden*, & *Oldenbourg*, in circulo VVeſtphaliæ. *Tillemonius*.

Chauci.] Tac. lib de mor. Germ. *Populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitia tueri, ſine cupiditate, ſine impotentia; quieti ſecretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrocinijs populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod, ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. prompta tamen omnibus arma* &c. *& quieſcentibus eadem fama.*

3. *Sanquinij*] Qui ſupra inter accuſatores Arruntii ſanctiſſimi viri. uſque adeo ſumma imperia & provinciæ fere, non niſi peſſimis & ſceleratiſſimis permittebantur, velut flagitiornm præmium, ſeu potius præda; & quia nullus metus ex talium hominum fama, vitaque dominantibus erat.

Alacres.] Non quod ipſis imperaret Sanquinius, ſed quia metu armorum Rom. ipſos finibus ſuis continebat, ne pacem Rom. turbarent.

4. *Dum Corbulo adventat.*] Forte filius illius, qui lib. 3. *Domitius Corbulo* appellatur. certe non idem. ille enim ſenex: *pro Corbulone ætas*. at de hoc paulo infra ait, *cui principium illa militia fuit*. Pichena.

5. *Inferiorem Germaniam.*] Et *Gallorum maxime oram.* Intellige Galliam Belgicam, Bataviam, &c.

Inferiorem Germaniam] Germania inferior, provincia Belgicæ regionis, in Gallia. hodie pars Archiepiſcopatuum Vltrajectenſis & Colonienſis. vulgo *Vtrecht & Cologne*, Diœceſes Epiſcopatuum Leodienſis, *Lyege*, & Namurcenſis, *Namur*, Diœceſis Archiepiſcopatus Mechlinienſis, *Malines*, Epiſcopatus Antuerpienſis *Anvers*.

Etiam pars Epiſcopatus Gandavenſis, *Gand*, & integri Epiſcopatus Middelburgenſis, *Middelbourg*, Boſcoducenſis, *Bos-le Duc*, & Ruremondenſis, *Ruremonde*, vel pars meridionalis Belgii Fœderati, *les Provinces Vnies*, omnis Ducatus Cliviæ, *Cleves*.

Pars dominii temporalis Archiepiſcopatus & Electoratus Colonienſis, *Cologne*, integri Ducatus Juliacenſis & Limburgenſis, *Iuliers & Limbourg*, dominium temporale Epiſcopatus Leodienſis, *Lyege*, pars Ducatus Luxemburgi, *Luxembourg*, & Comitatus Hanoniæ, *Haynaut*, omnis Comitatus Namurcenſis, *Namur*.

Pars Ducatuum Brabantii & Geldriæ, *Brabant, & Gueldre*, & aliquid Comitatus Flandriæ, *Flandre*, in circulis Burgundiæ, VVeſtphaliæ, & Rheni inferioris. Ex Geographia Sanſonis: de *Germania ſuperiore* dictum eſt in notis lib. 6. cap. 30. *Tillemonius*.

6. *Caninefas.*] Caninefates, populi Batavorum populorum, in Germania inferiore, provincia Belgicæ regionis, in Gallia.

[1] diu meritus, poſt transfuga, levibus navigiis prædabundus, [2] Gallorum maxime oram vaſtabat, [3] non ignarus dites & [4] imbelles eſſe. At Corbulo provinciam ingreſſus, magna cum cura [5] & mox gloria, cui principium illa militia fuit, [6] triremes alveo

INTERPRETATIO.

exin deſertor, modicis navigiis populabundus, præcipue oram Gallorum agebat & ferebat. Haud inſcius, opulentos illos, & belli expertes eſſe. Sed Corbulo, ubi provinciam intravit, ſumma diligentia, & mox fama, cui initium illa expeditio fuit, invexit

NOTÆ.

Hodie pars Archiepiſcopatûs Vltrajectenſis, vulgò *Vtrecht*, vel dominium Vltrajectenſe ſive Trajectenſe, *la Seigneurie d'Vtrecht*, una ex Provinciis Vnitis, in Belgio Fœderato. *Tillemon.*

1. *Diu ſtipendia meritus.*] Ne intelligas, quaſi pecuniam ſeu ſtipendium à Romanis acciperet; id eſt, plures annos meruerat, ſeu militaverat in caſtris Rom. ſocius ſeu auxiliaris, quod idem eſt; frumentum accipiebant ſocii, non pecuniam; ſumptu provincialium à quibus miſſi erant, alebantur.

2. *Gallorum.*] Gallia, regio Europæ ad Oceanum occidentalem & ad mare Mediterraneum. hodie regnum *Francia*, cum regionibus *Allemaniæ*, citra & ad Rhenum fluvium poſitis, & parte *Italiæ*, citra & ultra Alpes montes.

His adde Comitatum Ruſcinonenſem *Rouſſillon*, in Catalaunia provincia Hiſpaniæ recentioris.

Diviſiones Geographicas Galliæ & Franciæ. pete ex tabulis, deſcriptionibus & Chartis doctiſſimi viri Nicolai Sanſon, Geographi Regii. *Tillemon.*

3. *Non ignarus dites.*] Plin. lib. 34. 17. ubi de Stanno. *Album incoquitur æreis operibus, Galliarum invento, ita ut vix diſcerni queat ab argento, eaque incoctilia vocant. Deinde & argentum incoquere ſimili modo cœpere, equorum maxime ornamentis, jumentorumque jugis in Alexia oppido: reliqua gloria Biturigum fuit. Cœpere deinde & eſſeda, & vehicula & petorita exornare: ſimilique modo ad aurea quoque, non modo argentea ſtaticula inanis luxuria pervenit: quæque in ſcyphis cerni prodigium erat, hæc in vehiculis atteri, cultus vocatur.*

4. *Imbelles.*] Galli obliti arma erant, ut longa pace deſides, nempe à Divi Julii temporibus, & in hoc præcipua cura Romanorum, ut qui *bello* antea prompti & *faciles* erant, *quieti & otio per voluptates aſſueſcerent.* Tac de Britannis; nempe, ut arma ſimul & libertatem dediſcerent.

Nec potuit ſuccurri *oræ Gallicæ*, niſi per legiones apud Rhenum excubantes, aut cohortes, quæ Lugduni præſidium agitabant; quod auxilium præveniebat Gannaſcus, per latrocinia vagus, & *levibus navigiis.*

5. *Et mox gloria, cui principium illa militia.*] Capiunt, quaſi cum primum merere ſeu militare cœperit Corbulo. Imo non niſi poſt multa ſtipendia, & non niſi diu militia probatus, talem provinciam obtinere potuit, quæ inter ſumma imperia.

Sed ea *militia* Germanica, principium fuit gloriæ maximæ, quam retulit Corbulo in Oriente, Armenia recuperata, quæ à deceſſore Pæto, non ſine flagitio amiſſa erat; & adacto Tiridate regis Parthorum fratre, ut ſigna Rom. & imagines principis adoraret, poneretque diadema, quod in Vrbe, ab ipſo Nerone acciperet, eoque jubente Armeniæ imperaret.

6. *Triremes.*] Habuerunt Romani Claſſem ad Rhenum, vel in proximo, & ad Danubium, quandoque & ad Euphratem. Sed Batavi & Germani tum rudes talium. Lintres tantum & modica navigia habuere.

[1] Rheni, cæteras navium, ut quæque habiles, per [2] æſtuaria & foſſas adegit; [3] lintribuſque hoſtium depreſſis, & exturbato Gannaſco; ubi præſentia ſatis compoſita ſunt, legiones operum & laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit; ne quis agmine decederet, nec pugnam niſi juſſus iniret. ſtationes, vigiliæ, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. [4] Feruntque *militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet,*

INTERPRETATIO.

triremes alveo Rheni, & cæteras naves, ut quæque idonea erant, *per lacus, & foſſas: & navigiis hoſtium demerſis, pulſoque Gannaſco; poſtquam præſentia ſatis ordinata ſunt, ad priſtinam diſciplinam retraxit legiones inſcias operum, ac laboris, & prædationibus geſtientes*; ſtatuit, ne quis ſtatione diſcederet, nec prælium niſi imperatus capeſſeret; *excubiæ, cuſtodia, diurna nocturnaque officia armatus miles obibat. Traduntque militem*, quia aggerem ſeu foſſam non ferro cinctus ſtrueret, atque alium, quia ſolo pugione cinctus, operi incumberet, capite damnatos.

NOTÆ.

Tac. lib.5. hiſt.23. de Civili Batavo: *Civilem cupido inceſſit navalem aciem oſtentandi*, quaſi per miraculum, *complet quod biremium, quæque ſimplici ordine agebantur. Adjecta ingens Lintrium vis, tricenis quadragenisque armamenta liburnicis ſolita & ſimul capta lintres ſagulis verſicoloribus haud indecore utebantur* &c. *Cauſſa inſtruendæ claſſis, ſuper inſitam genti vanitatem*, &c.

Triremes.] Ex Britannia, nunc *Anglia* potiſſimum invectæ. Nam & claſſis in ea parte excubabat, quam per Oceanum Rheno flumini invehebant

1. *Rheni.*] Rhenus fluvius Illyrici latè ſumpti, Germaniæ & Galliæ regionum. hodie vocamus *Rhein.* eſt in imperio Allemaniæ, &c. *Tillemon.*

2. *Æſtuaria & foſſas.*] Per Druſianam foſſam, & lacus, qui plures tunc, in unum Meridionalem coiverunt. *Lipſius.*

3. *Lintribuſque.*] Plin. lib. 16. 40. *Germaniæ prædones ſingulis arboribus cavatis navigant, quarum quædam & triginta homines ferunt.*

4. *Feruntque militem, quia vallum non accinctus.*] Maurus Servius exponens illud Æneid. 1. *Illi ſe prædæ accingunt*, notat, *Accinctos*, induſtrios vocari, & contra negligentes *diſcinctos*, ut, *diſcinctos Mulciber Afros.*

Omnes vero qui militant cincti ſunt. Nam mos militaris fuit, ut milites cingulo cincti ſemper eſſent, ut paratum enſem haberent ad omnia pericula, & erat ignominioſum, diſcinctum eſſe militem.

T. Livius lib. 7. belli Punici: *Diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit.* Perſius: *Non pudet ad morem diſcincti vivere Nattæ?* Ita Corbulo, qui diſciplinam militarem obſervabat, non accinctum militem morte punivit.

Nam poſteaquam juraverant milites, cingebantur zona militari; quod erat equo merentium inſigne. Vnde à Marcello *cinctus* dicitur, pro eo, qui eques militat. Et apud ICtos ſæpius reperias, *Cingulum & Cingere.*

Inde illæ loquendi formæ, *accingi ferro*, quod infra à Tacito dicitur, *& procinctus exercitus*, & *Procinctum teſtamentum*, quod illud pugnandi ſpe, vel timore milites faciebant, de quo, Juſtiniano plura. Vulcatius Gallicanus in Avidio Caſſio. *Nam ſtatim & ad ſigna edici juſſit, & programma in parietibus fixit, ut ſi quis cinctus inveniretur apud Daphnem, diſcinctus rediret.* Lupanus.

Vallum non accinctus.] Aliud eſt, ac ſi dixiſſet, diſcinctus. Non accinctum fodere, eſt ſine gladio fodere; Diſcin-

morte punitos. quæ nimia, & incertum an falſo jacta vel aucta, originem tamen è ſeveritate ducis traxere. intentumque & magnis delictis inexorabilem ſcias, cui tantum aſperitatis etiam adverſus levia credebatur.
19 Cæterum is terror milites hoſteſque in diverſum affecit. nos virtutem auximus: Barbari ferociam infregere. Et natio [2] Friſiorum poſt rebellionem [3] clade L. Apronii cœptam [4] infenſa, aut male fida, datis obſidibus [5] conſedit apud agros à Corbulone deſcriptos. Idem ſena-

INTERPRETATIO.

Quæ immodica, & dubium eſt, an falsò ſparſa ſint in majus, attamen originem ſumpſere ex aſperitate Corbulonis. Ut ſedulum hunc & enormibus flagitiis implacabilem ſcias, qui tanta ſeveritatis eſſe putabatur, etiam adverſus minora delicta. Cæterum is metus diverſimodè affecit Romanos, barbaroſque. nos fortitudinem intendimus, Germani violentiam cohibuere. Et gens Friſiorum poſt defectionem inchoatam clade L. Apronii, infeſta, aut parum fidelis, datis obſidibus, ſedem accepit in terris à Corbulone definitis. Idem ipſis ſenatum, magiſtratus & leges *præſcripſit*,

NOTÆ.

ctum fodere, eſt ſoluta, fluxaque tunica in morem muliebrem. At ex diſciplina erat, cum gladio opus facere. Vegetius III *Milites gladio cincti foſſam aperiunt*. Lipſius.

Vallum.] Frontin. 4. 1. *Caſtra antiquitus Romani, cæteræque gentes paſſim per corpora cohortium, velut mapalia, conſtituere ſoliti erant, cum ſolos urbium muros noſſet antiquitas. Pyrrhus Epirotarum Rex primus, totum exercitum ſub eodem vallo continere, inſtituit. Romani deinde victo eo in Campis Aruſinis, circa urbem Statuentum caſtris ejus potiti, & ordinatione notata, paulatim ad hanc uſque metationem, quæ nunc effecta eſt, pervenerunt.*

Quia vallum.] Veget. lib. 3. 8. *Stativa autem caſtra, æſtate vel hieme, hoſte vicino, majore cura ac labore firmantur, nam ſingulæ Centuriæ, dividentibus Campiductoribus & principiis, accipiunt pedaturas, & ſcutis ac ſarcinis, ſuis in orbem circa propria ſigna, depoſitis, cincti gladio, foſſam aperiunt, latam aut novem aut undecim, aut tredecim pedibus*, &c.

Non accinctus.] Gladio nempe & pugione. utrumque geſtare debuit miles, non enſem, non pugionem tantum.

1. *Barbari.*] Nempe Germani contermini omnes, Chauci, Cheruſci, & præcipue Friſii, de quibus ſtatim addit, accepiſſe leges & agros, pro juſſu & libito Corbulonis.

2. *Friſiorum.*] Friſii populi Germaniæ regionis, ad Oceanum Germanicum: hodie pars ſeptentrionalis comitatus *Hollandiæ*, & dominia *Ouveſt-Friſe* & *Groningue*, in Provinciis Unitis, ſeu Belgio Fœderato. *Tillemonius.*

3. *Clade L. Apronii.*] De qua lib 4. 73 nempe ob coria boum quæ, ad formam tergi Urorum exigerentur, ipſis tributi loco imperata, rebellarant Friſii.

4. *Infenſa.*] Infenſa palam, aut diſſimulando male fida.

5. *Conſedit apud agros.*] Pro more Germanico terras alias, aliaſque in ſua regione, quot annis Friſii mutabant arabantque; vel terras vicinorum invadebant, & iis conſidebant pro more hujus ævi. ideoque iis definiendi limites fuerunt, & pacis intererat; ideoque certis agris ſedem figere eos juſſit.

Corbulo etiam, ne terras militi Rom. & armentis militaribus exceptas irrumperent Friſii, pacemque Rom. turbarent, *præſidium immunivit*, Senatumque & magiſtratus impoſuit, idque *ex uſu* Romanæ rei. *Nam populi imperium juxta*

tum, magiſtratus, [a] leges impoſuit. ac ne juſſa exuerent, [1] præſidium immunivit; miſſis qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, [2] ſimul Gannaſcum dolo aggrederentur. nec irritæ aut [3] degeneres inſidiæ fuere adverſus transfugam & violatorem fidei. Sed cæde ejus motæ Chaucorum mentes, & Corbulo [4] ſemina rebellionis præbebat; ut læta apud pleroſque, ita apud quoſdam ſiniſtra fama. *cur hoſtem conciret? adverſa in Rempublicam caſura: ſin proſpere egiſſet,* [5] *formidoloſum*

INTERPRETATIO.

& ne obſequium detrectarent, propugnaculum ibi munivit, miſſis qui impellerent majores Chaucos ad ſe permittendum fidei Rom. *ſimul & Gannaſco inſidias ſtruerent. Nec vana fraus, aut indecora fuit contra deſertorem, & infractorem fidei. At nece illius conciti Chaucorum animi, & Corbulo diſcordiæ ſemina jaciebat;* quæ, *ut grata pleriſque, ſic apud nonnullos male audiebant.* Cur barbaros incitaret? adverſa ejus in Remp. lapſura; ſin rem ille fœliciter geſſiſſet, metuendum paci vi-

NOTÆ.

ta libertatem (Germanicam) *paucorum domitiatio regia* (ſeu Cæſarum) *libidini propior eſt* ſupra lib. 6.

1 *Præſidium.*] Vertunt, quaſi immuniviſſet multa caſtella ſeu præſidia, quod falſum puto. eos enim ſocios, non ſubditos voluit. Sufficiebat caſtellum, unde præſidium ex proximo peti poſſet in rebelles.

Sic Druſus unum caſtellum ad Aliſonum conſtituerat. Barbari illi rudes oppugnationum, & facile continebantur, modo annuis copiis talia præſidia firmarentur.

2. *Degeneres inſidiæ.*] Non indignæ nomine Romano, aut ipſo Corbulone: quia nempe in transfugam, & militiæ deſertorem. Hoc enim eſt, quod *fidei violatorem* dicit: id eſt ſacramenti. *Lipſius.*

3. *Semina rebellionis.*] Nempe rebellionis adverſus Romanos, ut ipſi fœdus infringerent. ut ſcilicet exhinc occaſionem gloriamq; belli captaret, triumphique inſignia adipiſci poſſet Corbulo, quæ tamen ei conceſſa ſunt, ne bellum, ne belli gloriam haberet. tum majus decus, ſi otium, ſi pacem duces continuaviſſent.

4. *Simul Gannaſcum dolo aggreditur.*] Sic Cæſar, ſeu Hirtius lib. 8. de bell. Gall. ubi de Commio Attrebatum principe. *Nam ſuperiore anno T. Labienus, Cæſare in Gallia citeriore jus dicente, cum Commium comperiſſet, ſollicitare civitates, & conjurationem contra Cæſarem facere, infidelitatem ejus, ſine ulla perfidia judicavit comprimi poſſe; quem quia non arbitrabatur, vocatum in caſtra venturum; ne tentando cautiorem faceret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eum, per ſimulationem colloquii, curaret interficiendum. Centurio velut inſueta re permotus, celeriter à familiaribus Commii prohibitus, conficere hominem non potuit, graviter tamen primo ictu, gladio caput percuſſit. Quo facto Galli & Romani diſtrictis gladiis, utrinſque fuga ſe recepere.*

Eadem & fere cauſſa Dumnorigem Æduorum principem interfici juſſit Cæſar; & forte multi alii eodem prætextu perempti, inter tot bella.

Nec meliori fide olim uſi erant adverſus Bituitum Regem Arvernorum. Flor. epito. 61. *Ex Bituiti exercitu caſa millia hominum centum viginti Et quum ipſe ad ſatisfaciendum ſenatui Romam profectus eſſet, Alba cuſtodiendus datus eſt, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur.*

5. *Formidoloſum paci*] Qui magna

paci virum inſignem , *& ignaro principi prægravem.* Ideo Claudius adeonovam in Germanias vim prohibuit, *ut referri* [1] *præſidia cis Rhenum* juberet. Iam caſtra in hoſtili ſolo molienti Corbuloni , hæ litteræ redduntur. Ille re ſubita , quamquam multa ſimul offun[illegible]erentur , metus ex imperatore, contemptio ex barbaris , [2] ludibrium apud ſocios ; nihil aliud prolocutus , quam [3] *beatos quondam duces Romanos !* ſignum receptui dedit. [4] Ne tamen miles otium exueret ,

INTERPRETATIO.

rum eximium, & imbelli principi inviſum ac moleſtum fore. *Propterea Claudius uſque adeo novum in Germanos bellum vetuit , ut* caſtella legionum retrahi citra Rhenum *præciperet. Hæ litteræ afferuntur Corbuloni , cum jam caſtra metaretur in regione hoſtili. Ille , ut in re improviſa , quamvis multa ſimul animo obverſarentur*, timor ex principe, contumelia ex barbaris, irriſio apud auxiliares; *nihil tamen aliud profatus , quam* fœlices olim Romanos imperatores fuiſſe, *receptui cecinit. Ne tamen legiones*, præ otio *pacem turbarent , foſſam deduxit lon-*

NOTÆ.

nempe armorum & virtutis fama, pacem principis & imperii turbare facile poſſet. & poſtea contigit (non ut pacem turbaret , imo ſtabiliret) ſed ut *principi* Neroni *gravis* eſſet, recuperata Armenia, & parta ingenti gloria ; ideoque eum occidit mox ſæviſſimus ille Cæſarum.

Formidoloſum.] τὸ *formidoloſum* dupliciter ſumitur pro eo qui timidus eſt, & qui terret, aut terrere poteſt Sic Gell.

Vt *ignarus* ſumitur pro eo qui neſcit & neſcitur, pro ignoto & ignorante ; ut & *gnarus* pro noſcente & noto.

1. *Præſidia.*] Int[illegible]ligi poſſunt quæcunque *præſidia* , ſive vetuſta,& à ſuperioribus imperatoribus exſtructa , ſive quæ immunivisſet ipſe Corbulo in regione hoſtili Etiã ſtationes & ſtativa caſtra.

2. *Ludibrium apud ſocios.*] In caſtris Rom. par robur ſociorum. puto, imperabat tum Corbulo quatuor legionibus, & etiam par numerus auxiliarium aderat, Gallorum, Britannorum, Germanorum; quibus evocatis & è ſolo patr o excitis ad bellum, juſſus, ut ſtatim abſcederet ex ſolo hoſtili, irriſui erat Corbulo , reſque Romana.

3. *Beatos quondam duces*] Supple *fuiſſe*, quamvis forte expreſſerit Corbulo per admirationem, O *beatos quondam duces Romanos*, ut habet Dio. non ſic tamen Tacitus qui narrat. ſed parum refert.

Beatos quondam duces.] Forte reſpiciebat Corbulo ad ea quæ Plutarchus tradit in Marcello, ubi de Flaminio, vel ad ſimilia. *Statim igitur miſit ſenatus literas in caſtra, quibus vocabat acciebatque Conſules, ut reverſi quamprimum magiſtratum abdicarent , nihilque ante prorſus gererent adverſus hoſtes. Has literas cum accepiſſet Flaminius , non eas prius aperuit , quam prælio commiſſo fudiſſet barbaros , & agros ipſorum vaſtaſſet.*

4 *Ne tamen miles.*] Veteres interpretes errarunt hic , quia opponunt *otium* tantum labori & operi ; cum opponi hîc debeat ſeditioni & bello, tum interno, quum externo ; id eſt, ne miles pacem & quietem per laſciviam exueret. Legunt *ut tamen miles otium exueret* , Lipſius, Pichena, Gruterus, & alii.

Attamen vere Tac. ſcripſit : *ne tamen miles* & ſic fuit in veteribus libris. Et provoco ad ipſum Tacitum : qui perpetuo ſic loquitur. Nempe hoc lib. 11. 19. Vbi de Friſiis: *ne juſſa exuerent præſidium immunivit* , nempe Corbulo. Sic lib 13. *Ne tamen ſegnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & ſexaginta annos à Druſo aggerem, coërcendo Rheno abſolvit.*

1 inter Moſam Rhenumque [2] trium & viginti millium ſpatio

INTERPRETATIO.

gitudine trium & viginti millium, inter Moſam & Rhenum: qua brevia ſeu

NOTÆ.

Et lib. 2. hiſt. 34 *Ac ne ipſorum miles ſegne otium tereret.* Senſus autem hujus loci, *ne miles otium exueret*, eſt, ne pacem excuteret turbaretve, & idcirco, quia non bello tum licuit, ſaltem labore diſtringendus miles fuit, ne per laſciviam, *otium*, ſeu pacem excuteret, exueret; ne arma ſumeret, ſeu adverſus Rempub. ſeu adverſus hoſtem externum.

Ratio eſt, quia tum temporis, ſub ignavis principibus, duces & legati longe facilius in otio, inſignia triumphi adipiſcebantur, quam bello. hinc epiſtola ad Claudium tum compoſita eſt, nomine exercituum precantium, ut prius ornamenta triumphalia daret legatis, quam in provinciam illos mitteret, & illi etiam *majus decus ſperabant, ſi pacem continuaviſſent.*

Et infra lib. 13. 54. *Continuo exercituum otio fama inceſſit, ereptum jus legatis, ducendi in hoſtem.* Igitur metus unus ducum, ne miles otium, ſeu pacem exueret: quod haud dubie contigiſſet, niſi labore aliquo diſtentus & exercitus foret.

Sic igitur Tac. 13. 54. *Quieta ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi inſignibus, majus ex eo decus ſperabant, ſi pacem continuaviſſent*, & ipſimet Corbuloni *inſignia tamen triumphi indulſit Cæſar, quamvis bellum negaviſſet.*

Etiam Tac lib. 12. 25. *Otium foris, fœda domi laſcivia*, & apud Liv. *Quietem exuere.* Igitur majus decus ſperabant, ſi miles non exueret otium. Idem Tac. 4. 72. *Eodem anno Friſii Transrhenanus populus pacem exuere, noſtra magis avaritia*, &c. Et Agric. 16. *Sed diſcordia laboratum, cum aſſuetus expeditionibus miles otio laſciviret.*

Igitur præ otio laſciviebat miles, & ex laſcivia in ſeditionem, ex ſeditione in bellum civile proruebat; & ſic præ nimio otio, *otium*, ſeu pacem miles exuebat. Igitur aliquo opere & labore exercendus & fatigandus fuit miles, & certe fere toto imperio Claudii metalla foderunt legiones.

Tac Quibus laboribus *ſubactus miles, quia plures per provincias, ſimilia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium Imperatorem* &c.

Et Dio qui hanc hiſtoriam ex Tacito hauſit & invertit, *otium* illud de pace intellexit, lib. 60. de Corbulone, καὶ ἐπειδὴ γε εἰρήνην, διετάφρευσε δι' αὐτῶν πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ρήνου καὶ τοῦ Μόσου σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατόν, &c. *Quia pacem habebant, foſſam duxit*, &c. Quaſi diceret, ne pacem quam habebant, turbarent per laſciviam & ſeditionem.

Igitur hic, ne miles otium & obſequium exueret, exercebatur labore. Sic etiam Suet. Claud. 24. *Triumphalia tam multis tamque facile dedit, ut epiſtola communi legionum nomine extiterit, petentium, ut legatis conſularibus, ſimul cum exercitu, & triumphalia darentur, ne cauſam belli quoquomodo quærerent*, quod idem eſt, ac, ne *otium* ſeu pacem *exuerent.*

Ne otium exuerent.] Explicat Tacitus quid ſit *otium*, lib. 1. *Propriis nominibus incuſant vallum, foſſas, pabuli, materiæ, lignorum adgeſtus, & ſi qua alia ex neceſſitate, aut adverſus otium caſtrorum quæruntur.* Metuebat Corbulo, ne milites otium caſtrorum exuerent. timebat nempe, ne nimio otio, *otium*, ſeu quietem exuerent, ne præ otio & laſcivia, pacem imperii turbarent.

1. *Inter Moſam Rhenumque.*] Dio conſentit. *Foſſam duxit ex regione quæ eſt inter Rhenum & Moſam, per centum & ſeptuaginta ſtadia.* Nam ſtadia centum & LXX. milliaria conficiunt XXIII. duobus ſtadiis & ſemi minus: ita ut ſeptem ſtadia cum dimidio pro milliari capias. quod Plutarch. Suidas, aliiq; monuerunt,

foſſam 3 produxit, 4 qua incerta Oceani vetarentur. inſignia tamen

INTERPRETATIO.

æſtuaria Oceani prohiberentur; ipſi *tamen Cæſar conceſſit* ornamenta trium-

NOTÆ.

Interpres tamen Dionis milliaria xxi. vertit: & addit, non convenire illi cum Cornelianâ ratione. *Lipſius.* Sunt 7. leucæ Gallicæ, ſi ponas tria milliaria pro leuca Gallica, ſi duo, fuerint decem leucæ. & ſic ſupputari debere apud Tac aliunde colligi poſſit.

Inter Moſam Rhenumque.] Ter ea tentata res eſt, quantum me legiſſe memini, ſed non iiſdem locis: cauſſa tamen ſemper eadem manente Primum à Corbulone, qui tantùm cogitavit, ut incerta Oceani vetarentur Rheno, ad ea loca, quæ Moſellam contingebant.

Deinde à L. Vetere, qui conjungere inſtituit Moſellam atque Ararim: ut mari copiæ primum, inde Rhodano, & Arari, & Moſella, & Rheno in occidentem veherentur.

De L Vetere idem Cornelius lib. 13. 53. Sed Ælii Gracilis Belgicæ legati invidia factum eſt, ne id efficeret Vetus.

Poſtremo Carolus Magnus, Rex Francorum, duo flumina, Radantiam & Alemoram inter ſe conjungere tentavit, inter quæ breviſſimum dicitur eſſe intervallum: quorum fluminum Radantia in Rhenum exit: Alemora vero in Danubium Quamobrem conſtat, idem cogitaſſe Carolum & Corbulonem.

Sed producta olim foſſa à Corbulone, neceſſe eſt illam, aut incuria, temporibuſque, aut aliquorum operis & labore, rediſſe ad priorem ſoliditatem, vel longe diverſo loco, Carolum & Corbulonem id tentaſſe.

Conſtat tamen ex annalibus Francorum, proceſſiſſe opus Carolo, ad trium milliarium longitudinem: deinde inventum fuiſſe limum paluſtrem; qui nullis operis exhauriri potuit: noctu enim excreſcebat abundantius, quàm die, multo labore fuiſſet exhauſtus. Itaque rem Carolus omiſit *Ferretus.*

Moſam.] Moſa fluvius Belgicæ regionis in Gallia, exonerat ſe in Oceanum Germanicum. hodie *la Meuſe* vel *la vieille Meuſe* & *Maes* dicitur.

Labitur per Lotharingiam *Lorraine*, Campaniæ præfecturam *Champaigne*, Belgicam hodiernam *les Pays Bas*, &c. in mare Allemaniæ effunditur. *Tillemon.*

2. *Trium & viginti millium.*] Si ponas unam leucam pro tribus millibus, ſunt ſeptem leucæ Gall. & duo milliaria.

Trium & viginti millium ſpatio foſſam.] Eſt foſſa, quæ ab urbe Leida *Delftum* defertur, atque inde ad vicum *Maeſeland* deducta, tandem ad propinquum vicum *Sluys*, Moſæ jungitur. Hanc eſſe Corbulonis foſſam, quatuor potiſſimum rationibus, arguo: primum, quia inter Moſam Rhenumque acta eſt: dein, quia proxima Oceano, ut qua incerta ejus, id eſt, adfluxus, qui crebri in his locis fieri conſuerunt, ne ultra in ſuperiorem inſulæ partem, agris detrimentoſi tranſirent, vetare potuerit.

Tertio, quia ſpatium 23000. paſſ. ſive 170. ſtadiorum quam maxime congruit, utique ſi alveum ejus, non intervallum in *Leidam* & *Sluys* ſequaris: poſtremo, quia foſſa hæc vulgari nomine vocatur *Fliet*, hoc eſt æſtuarium. *Cluverius.*

Foſſam.] Corbulonis foſſa, fuit in Batavis populis Germaniæ inferioris, & inter urbem Lugdunum Batavorum & oppida Forum Adriani & Flenium.

Hodie varia ſortitur nomina. inter urbem *Leyden* & burgum *VVoorburch* dicitur *Oost Vliet*, inter *VVorburch* & oppidulum *Vlaerdingen* vocatur *Vliet VVech*, *Haechſe VVaert*, atque *Bree VVaert*, in parte meridionali comitatus Hollandiæ. ex Chartis Sanſonis & Florentii à Berkenrode, &c. *Tillemon.*

3. *Produxit.*] Anno Romæ conditæ 800. Chriſti 47. ut notatum ſupra cap. xi. *Tillemonius.*

4. *Qua incerta Oceani vetarentur.*] Dio

triumphi

triumphi indulſit Cæſar, quamvis bellum negaviſſet. Nec multo poſt Curtius Rufus eundem honorem adipiſcitur, [1] qui in agro Mattiaco re-

INTERPRETATIO.

phi, *licet* bellum vetuiſſet. *Et paulo poſt Curtius Rufus idem decus aſſequitur, qui in regione Mattiaca aperuerat fodinas inveſtigandis venis argenti.*

NOTÆ.

interpretatur: ne fluvii in Oceani æſtu refluentes ſuperſtagnarent. Fuiſſe ergo neceſſum eſt foſſam eam in inferioris Bataviæ parte, inter Rhenum veterem, Moſamque: ubi fere ubique inter duos fluvios XXIII. milliarium intervallum.

Supra agrum Batavum, inter Moſam & adhuc integrum Rhenum, eſſe non potuit: quoniam illic certe periculum nullum ab æſtu.

Vertranius cui legi placet, *vitarentur*, (hoc ſenſu, ut foſſam eam perduxerit, qua commeari à Moſa ad Rhenum poſſet, ne Oceani pericula neceſſum eſſet ſubire) non placet. Multo minus Ferretus: qui μετέωρος certe fuit, cum Moſam hic, cum Moſella confudit, & ea ſcripſit quæ rideant Batavorum pueri. *Lipſius.*

Vt incerta.] Vt inundationes maris arcerentur, & damna quæ contingebant regioni ac terris, prohiberentur.

Incerta.] qua foſſa retinerentur æſtus & inundationes Oceani

Oceani.] Oceanus Germanicus alluit oram Germaniæ regionis, & Galliæ partem. Hodie vocamus *Mer d'Allemagne*, vel *Noord Zee*. Tillemonius.

1. *In agrô Mattiaco.*] Suſpectus locus Lipſio, qui *Maciaco*, vel *Mazyaco*, legendum putat, (qui populi Africæ ſunt.)

Ex verbis Taciti cap. 21. extremo ſatis clare perſpicitur, Curtium Rufum jam antea conſulare imperium & triumphi inſignia conſequutum, quam Africam obtinuerit.

Non igitur Africæ ager iſte: ſed de Germaniæ aliquo loco, auctorem loqui patet, ex eo quod Curtii inſignia triumphi, Corbulonis inſignibus continuo ſubjicit.

Nec tamen ſingulatim monet, qua in provincia ager iſte fuerit: ſcilicet quia eamdem Germaniarum provinciam intelligebat, quam paullo ante Corbulo obtinuerat, cujus pars, *Mattiaci* (Chattorum pars. VVeteravia tota, cum portiuncula Haſſiæ, qua oppidum Marpurgum) ſocii Pop. Rom. Litteras Curtium occultas compoſuiſſe narrat auctor, nomine exercituum.

Quinam igitur illi exercitus, an uno plures, in una provincia Africa? quam duabus tantum legionibus cuſtoditam, ipſe ex quarto Annal. oſtendit Lipſius. At Rhenum Germaniaſque octo legionibus, in duos æquales exercitus diſpertitis, quibus unus præfuit conſularis præfectus, fuiſſe poſſeſſas, jam dudum ſatis ſuperque oſtenſum eſt. Horum igitur nomine literas ad Claudium Cæſarem compoſuerat Rufus.

Nam quod venas argenti quemquam in Germania quæſiviſſe negat, in libro de moribus Germanorum: credibile eſt, hunc librum ſcriptum ante Annales; & cum poſtea meliori cura longiorique inquiſitione inveniſſet, quondam à Curtio Rufo, Germaniarum præfecto, quæſitas repertaſque eſſe; eam rem Annalibus his inſeri, dignum judicaſſe. *Cluverius.*

De litteris per Curtium nomine exercituum compoſitis plane fallitur. Vide quæ diximus de Pec. Vet. lib. 4. cap. 9. *Gronovius.*

Non ita væcors aut amens Curtius, ut tales litteras ſcriberet principi, quocunque nomine. Sed aliquis è vulgo militum talia compoſuit, ſecurus fortunæ ſuæ & ſalutis, ſecurus latendi propter ignobilitatem.

cluſerat ſpecus ; quærendis [1] venis argenti : unde tenuis fructus, nec in longum fuit : at legionibus cum damno [2] labor, [3] ecfodere rivos,

INTERPRETATIO:

unde modicum lucrum, nec diu duravit. At legionibus cum detrimento labor, rivulos

NOTÆ.

Qui in agro Machiaco.] Puto *Mattiacos* eum innuere, qui tametſi alteram Rheni ripam incolerent, tamen provinciales erant, & Romanis parebant. *Rhenanus.*

In agro Mattiaco.] Parum compertum eſt quod ait Cluverius, Curtium paullò ante Corbulonem obtinuiſſe Germaniam. Nam morte Sanquinii provinciam habuit Corbulo. ſed forte præerat Curtius legionibus ſuperioris Germaniæ, eo ipſo tempore, quo Corbulo inferiori Germaniæ præſidebat. & ſatis aptus Curtius tali imperio, propter ignobilitatem, ſub ignavo trepidoque principe.

Conſulatum obtinuit Curtius, nec ſtatim proconſulatum Africæ junxit, nec niſi ſuo ordine, inter vetuſtiores conſulares, ſortiri proconſulatum illum potuit.

Itaque inter conſulatum, & proconſulatum Africæ, potuit obtinere imperium illud Germaniæ ſuperioris, ut *proprætor.* dein & Africam ſortitus eſt ſuo loco, inter vetuſtiores conſulares, in qua fatum implevit. Attamen *plures per provincias ſimilia tolerabantur.*

Obſtat etiam quod habet Tac. lib. de mor. Germ. ubi diſerte ait, *venas argenti* ſcrutatum eſſe neminem in Germania. Sed alioqui conſtat clare ex Tacito, hoc ipſo loco, Curtium obtinuiſſe *conſulare imperium, triumphi inſignia ac poſtremo Africam.*

Igitur obtinuit *inſignia triumphi* ante *Africam*, ergo alibi, quam in Africa, ergo in Germania ubi effoſſæ venæ; unde triumphalia Et certe illæ correctiones perpetuo ſuſpectæ, nec niſi deſperatis locis uſurpandæ ſunt.

Forte paulò poſt Corbulonem, præſedit Curtius Rufus Germaniæ, & cum pax eſſet, venas argenti inveſtigari à milite juſſit, quod magis pateret, ſi compertum eſſet, agrum Mattiacum fuiſſe in antiqua Germania inferiori. Tac. ibi, *nec multo poſt* triumphalia adeptus eſt Curtius, ſcilicet poſt Corbulonem.

Mattiaco.] Mattiacum, urbs Mattiacorum populorum in Germania. hodie *Marpurg*, urbs Landgraviatus Haſſiæ, in circulo Rheni ſuperioris. *Tillemonius.*

1. *Venis argenti.*] Non ſatis ſibi conſtare videtur Tacitus hoc loco, ſi de Germania intelligit, & lib. de mor. Germ. cap. 5. ubi ſic habet: *Argentum & aurum, propitij an irati dij negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam, argentum aurumve gignere. quis enim ſcrutatus eſt?* niſi forte de Germanorum moribus ſcripſiſſet ante Annales.

2. *Ecfodere rivos.*] Ita quidam ſumunt, ut ecfoderint illos rivos, & alia opera fecerint in aperto ſupra humum, nempe ut illis rivis apertis & egeſtis; aquæ effluerēt, nec operibus incommodum afferrent.

Attamen ita capiebam, ut *legionibus cum damno labor* eſſet, *ecfodere rivos*, & alia opera *intra humum* moliri, quæ opera etiam *in aperto facta*, *gravia* forent militi. De hoc præciſe hic agitur.

Quippe *in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis*; & illæ *venæ* quærendæ, ut puto; ſunt *rivi* illi quos ecfodiebat miles, cum ſummo labore & damno, ut *infra humum*, nempe quærendis metallis. At *ecfodere rivos* in aperto, fuiſſet *labor*, non *damnum*.

Et fodere rivos.] Forte melius, *effodere rivos*, Rhenanus. Intellige de utriuſque ducis legionibus. nam *rivos effodere*, ad Corbulonem; *infra humum moliri*, ad Curtium Rufum refertur. *Pichena.*

Labor.] ſic olim querebatur vulgus in urbe, ſub Tarquinio Superbo, Dionyſ.

quæque [1] in aperto gravia, humum infra moliri. quis ſubactus miles, & quia plures per provincias ſimilia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum precantium imperatorem, *ut quibus permiſſurus eſſet exercitus*, [2] *triumphalia ante tribueret.* [3] De origine Curtii Ru- 21

INTERPRETATIO.

venaſque effodere, *& quæ ſub dio moleſtiſſima* eſſent, *in imis ſpecubus ipſam terram emovere atque egerere. quibus vexatus miles*; *& quia in pleriſque provinciis ſimilia ferebantur*, *ſcribit ſecretas epiſtolas nomine legionum*, *obteſtantium principem*, ut iis ducibus ante inſignia triumphi indulgeret, quos militi impoſiturus eſſet. *De ſtirpe*

NOTÆ.

4. *Cogit nos ad ea molienda, quæ exigi deceret, à ſervis pretio emptis, fodere lapides, cædere, onera ferre, in tartaris & barathris abſumptos, neque vel minimam miſeriarum quietem capientes.*

Ecfodere rivos.] Alii intelligunt, quaſi incumberent derivandis aquis, ne illæ, ſpecus aut venas argenti & labores mergerent. Alii id intelligunt de legionibus Corbulonis, ita ut utrumque laborem ibi exprimat, & *fodiendi in aperto*, quod faciebat miles Corbulonis, & humum *infra moliendi*, quod faciebat miles Curtii.

Sed puto, id de ſolo Curtii milite intelligit. nam de eo hic agitur, cui cum *damno labor*, nempe.

Ecfodere rivos.] Nam quærendis venis fodiendi rivi fuerunt, & forte idem *rivi* cum *venis* illis, ita *labor* idem illis *ecfodere rivos, humum infra moliri*, & alia, quæ etiam *in aperto gravia* forent. Tenuem brevemque fructum ex illis fodinis ſuperfuiſſe ſcribit, at *cum damno laborem* fuiſſe militi Curtii: nempe, quia infra terram ſpecus moliebatur. Quod *in aperto*, id eſt, *ſub dio*, etiam grave foret, non *in plano*, ut voluit clariſſimus Harlæus, & alii.

1. *In aperto.*] Interpres Hiſpanus cepit etiam *de plano*; quæ opera, inquit, etiam in plano ſunt difficilia & gravia, falſo ſenſu. *Apertum* hic, ſeu opera quæ fiunt *in aperto*: opponit hic laboribus qui fiunt *infra humum*, & in abditis ſpecubus.

2. *Triumphalia ante tribueret.*] Sueton. Claud 24. *Triumphalia ornamenta Silano filiæ ſuæ ſponſo nondum puberi dedit. Majoribus vero natu, tam multis tamque facile, ut epiſtola communi legionum nomine exſtiterit, petentium, ut legatis conſularibus, ſimul cum exercitu, & triumphalia darentur, ne cauſſam belli quoquo modo quærerent.*

Triumphalia ante.] Nempe, ne nova illi ad gloriam conſilia, aut opera molirentur, cum in caſtra legionum adveniſſent, jam honorum pleni.

3. *De origine Curtii Rufi.*] Eſt qui hunc cenſeat eſſe illum, qui memoriam ſcripſit rerum Alexandri, pure mehercules & latine. Modius certe noſter, cujus cenſuræ Curtius non leviter debet, teſtatum reliquit, cognomen ei Rufi tribui à libris.

Pugnare tamen ætas videatur, ſi quidem ad Auguſtum referenda illa ſunt è libro ejus x.

Proinde jure meritoque populus Rom. ſalutem ſe principi ſuo debere profitetur, cui noctis, quam pene ſupremam habuimus, novum ſidus illuxit. Hujus hercule, non Solis ortus, lucem caliganti reddidit mundo, cum ſine ſuo capite diſcordia membra trepidarent. Quot ille tum extinxit faces? quot condidit gladios? quantam tempeſtatem ſubita ſerenitate diſcuſſit? Non ergo revireſcit ſolum, ſed etiam floret imperium. Abſit modo invidia, excipiet hujus ſæculi tempora ejuſdem domus utinam perpetua, certe diuturna poſteritas.

Sed non ſunt: nec quidquam hic de ſidere Julio, ut nugantur. Refutant ſequentia: quoniam Auguſtus cum ad imperium venit, non exſtinxit bellorum faces, non gladios condidit, ſed accendit, eduxit.

Refutat & ille locus è libro III. de urbe Tyro: *Multis ergo caſibus defuncta,*

ſi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, [1] neque falſa prompſerim; & vera exſequi pudet. Poſtquam adolevit, [2] ſectator quæſtoris, cui [3] Africa obtigerat, dum in oppido [4] Adrumeto vacuis [5] per medium

INTERPRETATIO.

Curtij Rufi, quem gladiatore natum nonnulli ſcripſere, neque falſa tradiderim; & tamen *verum promere pudet. Cum pubertatis annos ingreſſus eſſet, comes quæſtoris, cui Africa* ſorte *obvenerat, dum apud Adrumetum ſolitarijs ſub meridiem portici-*

NOTÆ.

& poſt excidium renata, nunc tamen, longa pace cuncta refovente, ſub tutela Romanæ manſuetudinis acquieſcit. Nam ait, & agnoſcit *longam pacem* in re Romana.

An ea ſub initia Auguſti? imo viginti annorum bella. Itaque priora illa refero ad Caii Caligulæ cædem & confuſionem quæ ſecuta: ſenatu imperium abrogante, milite & plebe ſtabiliente.

Hæc ſunt illa ſine capite diſcordia membra; & Claudius ipſe, novum ſidus. Tamen incerta hæc mihi fateor: & facile manum dedero, ſi quis adferet veriſimiliora. *Lipſius.*

De origine Curtij Rufi.] Ipſe Angleriæ apud Verbanum, aram marmoream pluribus ſignis illuſtrem vidi, cum titulo, *Q. Curtii VI. viri.* à quo fuiſſet dedicata. *Alciatus.*

Lipſii opinionem valde juvat Senecæ locus ad Polybium conſol. ubi eadem fere de Claudio cap. 31, & 32. iſta præcipue: *Patere, illum generi humano, tamdiu ægro & affecto mederi; patere, quidquid prioris principis furor concuſſit, in locum ſuum reſtituere ac reponere. Sidus hoc quod præcipitato in profundum, ac demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat:* &c. *Acidalius.*

1 *Neque falſa.*] Neque falſum dicam; & tamen verum pudet dicere. Itaque verum fuit, Curtium gladiatore genitum eſſe, & id tradentibus adſentitur Tacitus.

2 *Sectator Quæſtoris.*] Vatic. *Sector.* nec ſperno. Ad haſtam enim ſectiones exercebant. Vulgatam tamen firmat Plinius de hoc ipſo Curtio Rufo lib. VII. Epiſtol. *Tenuis adhuc & obſcurus obtinenti Africam comes hæſerat.* Ait enim, *comes.* Lipſius.

Sectator.] Utrumque forte, & ſectator Quæſtoris, & ſector eſſe potuit Rufus. Sed hoc loco Taciti, *ſectator* legi debet neceſſariò: nec enim diceretur, *ſector Quæſtoris*, ſed *ſector* abſolute, vel alio addito, non *Quæſtoris.*

Et caveant qui vertunt, plures ſenſus affingere Tacito; unum quippe ſenſum certum & determinatum habet, ſi bene intelligatur. nec plures pati ſine injuria poteſt. Id ſecutus eſt Alanus interpres Hiſpanus, ut alterum ſenſum in contextu ponat, alterum in margine. Sed alter iſtorum ſenſuum incumbere in ſpongiam debuit.

Sic & ſe geſſit quandoque interpres Gallicus, ſed veritas una & ſimplex. Quod mirum eſt, ſæpe in contextu ponunt ſenſum ridiculum & ineptum, at quod verum eſt in margine. adeo ſe ſumma adeptos putant, cum ambigua & inutilia repperērunt.

3. *Africa.*] Africa proprie dicta, vel Africa minor, regio Africæ citerioris, ad mare Africum, partem maris Mediterranei.

Hodie pars orientalis regni *Alger*, atque regna *Tunis* & *Tripoli* in Barbaria, ſub clientela Turcarum.

Fuit etiam *Africa* proconſulatus & provincia Africæ minoris jam dictæ. hodie pars regni Tunetani, *Tunis*, in Barbaria *Tillemonius.*

4. *Adrumeto.*] Adrumetum, urbs Byzacenæ provinciæ in Africa minore. Hodie *Hamametha*, urbs maritima regni Tunetani in Barbaria. *Tillemonius.*

5. *Per medium diei.*] Hoc mirum, quod

diei porticibus ſecretus agitat, [1] oblata ei ſpecies muliebris [2] ultra modum humanum, & audita eſt vox; *Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam proconſule venies.* Tali omine in ſpem ſublatus, digreſſuſque in urbem, & largitione amicorum, ſimul acri ingenio, quæſturam; &

INTERPRETATIO.

bus ſolus obambulat, viſa illi imago mulieris, humana major, & excepta ea vox eſt: Tu es Rufe, qui venies in hanc provinciam proconſul. *Tali præſagio in ſpem erectus, Romamque reverſus, liberalitate familiarium, ſimul & prompto ingenio,*

NOTÆ.

phaſmata illa apparuerint *per medium diei*, non nocte, nec ſub *luce maligna*, ut nunc ſpectra noſtris hominibus, neque ut niger ille Æthiops, qui bis viſus Bruto, inter nocturnas tenebras.

Ea mulier etiam *humana major*, quæ viſa Druſo in Germaniæ penetralibus, interdiu apparuit, & quod mirum *Latino ſermone* eum adlocuta eſt, monuitque, ut ſe reciperet ex ea regione, neque diu victurum ipſum.

Et puto, illa Dea Africana etiam verbis Romanis adfata eſt Curtium: *Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam proconſule venies* Id interdiu, & voce clara atque intelligibili pronuntiatum, ne dubitare poſſent de tali fato, ſeu voluntate Cœlitum:

1. *Oblata ei ſpecies muliebris.*] Quod ait, *ultra modum humanum*: ſemper ita antiqui, ut fidem divinitatis adſtruant ejuſmodi idolis. Virgilius:

Viſa mihi ante oculos, & nota major imago.

Iuvenalis:

—— *tua ſacra & major imago*
Humana, turbat pavidum, cogitque fateri.

Xenophon lib. VIII. παιδείας *Videbatur ad ipſum acceſſiſſe aliquis homine major, qui ſic affatus illum eſt: Compara te, ô Cyre, jam enim ad deos abiturus es.*

Tacitus. 1. hiſtor. *Erupiſſe cella Iunonis majorem humana ſpeciem.* Lipſius.

Species.] Plin. lib. 7. epiſt. 27. *Quod audio accidiſſe Curtio Rufo. Tenuis adhuc & obſcurus obtinenti Africam comes hæſerat, inclinato die ſpatiabatur in porticu. Offertur ei mulieris figura, humana grandior, pulchriorque perterrito. Africam ſe futurorum prænuntiam dixit. iturum enim Romam honoreſque geſturum; atque etiam cum ſummo imperio in eamdem provinciam reverſurum, ibique moriturum. facta ſunt omnia. Præterea accedenti Carthaginem egredientique nave, eadem figura in littore occurriſſe narratur. Ipſe certe implicitus morbo, futura præteritis, adverſa ſecundis auguratus, ſpem ſalutis, nullo ſuorum deſperante, projecit.*

2. *Ultra modum humanum.*] Sic Sueton. de Druſo. Claud 1. *Hoſtem &c. non prius d ſtitit inſequi, quam ſpecies barbara mulieris, humana amplior, victorem tendere ultra, ſermone Latino prohibuiſſet.*

Vltra modum humanum.] Forte Dea illa præſes Africæ, quam indigenæ *Cœleſtem* appellarunt, alii *Venerem*, alii *Iunonem* interpretati ſunt.

Appuleius lib. 6. de Aſino: *Magni Iovis Germana & Conjuga, ſive tu, Sami, quæ querulo partu tuo vagituque gloriatur, tenes vetuſta delubra: ſive celſa Carthaginis, quæ te virginem vectura Leonis. cœlo commeantem percolit, beatas ſedes frequentas.*

Divus Ambroſius adverſus Symmachum: *Vnde igitur exemplum, quod currus ſuos ſimulato Almonis in flumine lavat Cybele? Vnde Phrygii vates, & ſemper inviſa Romanis, non æque Carthaginis numina? quam Cœleſtem Afri, Mythram Perſa, plerique Venerem colunt, pro diverſitate nominis, non pro numinis varietate.*

Dio in Xiphil. de Antonino. *Et uxorem, quod maxime rediculum* Eliggabalo

mox [1] nobiles inter candidatos præturam principis ſuffragio aſſequitur: cum hiſce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velaviſſet, *Curtius Rufus* [2] *videtur mihi ex ſe natus.* Longa poſt hæc. ſenecta, & adverſus ſuperiores triſti adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, conſulare imperium, triumphi inſignia, ac poſtremo Africam obtinuit:
21 atque ibi defunctus, fatale præſagium implevit. Interea Romæ, nullis palam neque cognitis [3] mox cauſſis, Cn. Novius eques Romanus, [4] ferro

INTERPRETATIO.

Quæſtoriam dignitatem adipiſcitur: poſtea præturam inter illuſtres candidatos, favore principis: cum talibus verbis Tiberius probrum originis illius obtexiſſet, Curtius Rufus mihi ex ſemet ortus videtur. *Diuturna poſt hac ſenectute, & turpi aſſentatione erga eminentiores, in inferiores ſuperbus, inter æquales moroſus, adeptus eſt poteſtatem conſularem, triumphi ornamenta, ac demum Africæ præfuit, atque illic mortuus, fatale omen implevit. Interea Romæ, nullis* tum *aperte, neque manifeſtis poſtea rationibus, Cneius Novius illuſtris eques Romanus, gladio cinctus invenitur in turba*

NOTÆ.

deo ſuo conjunxit, quaſi matrimonio & liberis deus indigeret: neque oportuit pauperem aut ignobilem eſſe uxorem; itaque Cœleſtem Carthaginenſium delegit, & inde accitam in palatio collocavit.

Inſcriptio apud Sponium, quæ nunc in palatio magni Ducis Florentiæ. ex Africa allata eſt, ſic habet.

CŒLESTI. AVG. S. id eſt, *Cœleſti Auguſtæ ſacrum.* Q MALLIVS. PRIMVS. AD AMPLIATIONEM. TEMPLI. ET GRADVS. DONAVIT. CXXV. VOT. SOL. LIB. ANI. *Votum ſolvit libenti animo.*

Per *Cœleſtem* intelligunt *bonam deam.* Sed potius intelligi debet *dea Africa*, quæ eo nomine deæ *Cœleſtis* colebatur à Carthaginenſibus Tertull. in Apologetico. *Vnicuiq; etiam provinciæ & civitati ſuus deus eſt; ut Syriæ Aſtartes, ut Arabiæ Dyſares: ut Norici Belenus, ut Africæ Cœleſtis.* Idem paulò ante: *Illa ipſa Virgo Cœleſtis pluviarum pollicitatrix.*

Pingebatur hæc dea Leoni inſidens, capite peplo velato, dextra fulmen, ſiniſtra ſceptrum gerens. Herodianus lib. 5. ſcribit, Pœnos numen *Cœleſtis* accepiſſe jam à Didone Phœniſſa, & *Lunam* credi, vocarique Phœnicibus *Aſtrorum reginam*, ſeu *ſyderum rectricem.* Dicit Apuleius, eamdem eſſe cum *Dea Syria*, quæ etiam Leoni inſidet.

1 *Nobiles inter.*] Inter *nobiles* candidatos ipſe *ignobilis*, ſed favore principis evehitur. quod præcipue contingit ignavis principibus, ut novos evehant, & priſcæ nobilitati invideant, inertiæ ſuæ conſcientia.

2. *Videtur mihi ex ſe natus.*] Hoc dicebat Tiberius, hominis virtutes commendans Ex virtute enim quiſque æſtimari debet, quæ ſui cultores regenerat. *Rhenanus.*

Vt qui ſeipſum imitetur, ſibi conſtet, ſui ſit ſimilis, parem non ſit ſecutus. *Ferretius.*

Ex ſe natus.] Sic Q. Pompeius dicitur à Cicerone in Bruto: *Homo per ſe genitus nulla commendatione majorum, ſummos honores adeptus.*

3. *Mox cauſſis.*] Mox de ſe confeſſus Novius, ſed neque *cauſſas* neque *conſcios edidit.* quia ex cauſſis forte prodi ti conſcii forent.

4. *Ferro accinctus reperitur in cœtu ſalutantium.* Attamen talia præcavebat admodum Claudius. Sueton. Claud. 35. *Primis imperii diebus, quanquam, ut diximus, jactator civilitatis, neque convivia inire auſus eſt, niſi ut ſpeculatores cum lanceis circumſtarent, militeſque vice miniſtrorum fungerentur: Neque ægrum quemquam viſitavit, niſi explora-*

accinctus repperitur in [1] cœtu ſalutantum principem. nam poſtquam tormentis dilaniabatur, [2] de ſe Novius....... conſcios non edidit, [3] incer-

INTERPRETATIO.

ſalutantium Cæſarem. Nam cum cruciatibus laceraretur, de ſe Novius....... con

NOTÆ.

... prius cubiculo, culcitiſque & ſtragulis prætentatis & excuſſis: reliquo autem tempore ſalutatoribus ſcrutatores ſemper appoſuit, & quidem omnibus & acerbiſſimos. Serò enim ac vix remiſit, ne fœminæ prætextatique pueri & puellæ contrectarentur, & ne cuivis comiti aut librario calmaria, aut graphiaria thecæ adimerentur.

Ferro accinctus reperitur.] Ideo Claudius primus (& fortaſſe hac occaſione) ſcrutatores inſtituit, qui promiſcue omnes, ad principem ſalutandi, vel qua alia cauſa, venientes, excuterent. Suetonius: *Salutatoribus ſcrutatores ſemper appoſuit, & quidem omnibus, & acerbiſſimos.* Quos tamen Veſpaſianus iterum ſuſtulit, narrante eodem Suetonio, cap. XII.

Verba Dionis ad hunc morem digna legi: *Claudius cum alia acriter obſervabat, tum omnes qui ad ipſum venirent, viros & fœminas explorari jubebat, ne quem gladium aut ſicam haberent. in conviviis etiam ubique milites quoſdam adſtantes habebat: atque id ab eo oſtenſum, deinceps ad hoc ævi ſervatur:* at ſcrutatio illa omnium, per Veſpaſianum ſublata eſt.

Manſit igitur de militibus: at de ſcrutatione Veſpaſianus ſuſtulit. Quod vide in Suetonio cap XII. & fac ab iſtis lucem. Mos iſte ſcrutandi vetus, & Græcis quoque. Tangit Plutarchus in Timoleonte, ubi Dionyſium jam exſulem, irriſum à quodam ait, *qui intrans ad eum, veſtem excuſſit, ut tyrannis fieri ſolet.* Locum totum vide. *Lipſius.*

1. *In cœtu ſalutantium.*] Mane ſalutabant principem amici, ſed prius excuſſi, num ferrum ſub veſte lateret, etiam fœminæ ipſæ. quem morem ſalutantes excutiendi, ſuſtulit mox Veſpaſianus, etiam inter arma civilia. bona fide ille fatoque ſuſcepit rexitque imperium.

2. *De ſe Novius conſcios.*] Forte ſic expleri poſſit: *De ſe Novius confeſſus, conſcios non edidit.* Lipſius.

De ſe Novius .·.·. conſcios non edidit.] Habet codex Florent. lacunam eamdem, quam, teſte Lipſio, Farneſianus Ex Livio autem, unde Tacitus fortaſſe ſumpſit, ſuppleri poteſt, ait enim lib 24. *de ſe ipſe haud cunctanter faſſus conſcios celabat.* Pichena.

Novius.] Sueton. Claud. 13. *Reperti & equeſtris ordinis duo in publico cum dolone ac venatorio cultro præſtolantes, alter, ut egreſſum theatro, alter, ut ſacrificantem apud Martis ædem adoriretur.*

Puto de hoc ultimo intelligere Tacitum: neque enim illi duo ſimul conſpirarunt, neque eodem tempore, aut loco. *Salutabant* proceres principem & oſculabantur, cum ſacrificaret. Vide Tacitum ubi de Galba & Othone.

Novius de ſe..·.·.·.] ſunt quædam lacunæ in MSS. deſignatæ, quibus forte tamen nihil deeſt. & exinde ortæ ſunt, quod cum exſcriptores non ſatis legerent vel intelligerent, aut ingenium Taciti ſatis caperent, notam appoſuere lacunæ, quaſi aliqua deeſſent, quamvis pro genio Taciti, qui omnia στιφρῶς, id eſt. graviter & breviter exſequitur, nihil forte deſit.

Sic, puto, hoc loco, integer ſenſus eſſe poſſit. *Novius de ſe,* ſupple, *edidit. Novius de ſe* edidit, *non conſcios edidit*: ita ut vox, *edidit*, ad duo referatur. quod ſæpe Tacitus uſurpat brevitatis cauſa.

Sic & ſupra, *eſſe in civitate .·.·.·.·.·.·. qui uxorem & filios Germanici recipere dignarentur.* Hic lacuna adnotata eſt, & tamen, ſaltem ſenſui nihil deeſſe videtur.

3. *Incertum an occultans*] Forte nullos conſcios habuit; ſi quos habuit, occultavit.

tum an occultans. Iiſdem conſulibus P. Dolabella cenſuit : [1] *ſpectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum, pecunia eorum qui quæſturam adipiſcerentur.* Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctiſque civium, ſi [2] bonis artibus fiderent, licitum petere magiſtratus : ac ne [3] ætas quidem diſtinguebatur, quin [4] prima juventa conſulatum ac dictaturas

INTERPRETATIO.

feſſus *ſocios non prodidit, dubium eſt an obtegeret. Iiſdem* Conſulibus P. *Dolabellæ diſſeruit*, certamen gladiatorum quot annis edendum eſſe, ſumptu illorum, qui obtinerent Quæſturam. *Apud veteres id pretium, ea merces fuerat bonarum artium, & omnibus civibus licebat ambire dignitates; ſi* propria *virtute niterentur; ac ne anni quidem ſpectabantur, quin ſtatim ætate adulti* illi, *adipiſcerentur* etiam *conſulatum,*

NOTÆ.

1. *Spectaculum gladiatorum.*] Suetonius : *Collegio Quæſtorum pro ſtratura viarum, gladiatorium munus injunxit.* Quod mutavit Nero, qui cenſuit, *ut ne deſignatis quidem Quæſtoribus, edendi gladiatores neceſſitas eſſet*, ait Tacitus lib. XIII.

Iterum induxit Domitianus, notante Suetonio cap. IV. & perſeveravit. Tertullianus : *Tranſiit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum, ad honores viventium : Quæſturas dico, & magiſtratus, & flaminia & ſacerdotia.* Plura de his, proprio libro *Lipſius.*

Gladiatorum.] Sueton. Claud. 24. *Collegio Quæſtorum pro ſtratura viarum gladiatorium munus injunxit &c.*

2. *Bonis artibus.*] Intellige bonos mores, deinde autoritatem, ingenium, cæteraſque artes, quibus præditus aliquis, poſſit rite fungi tali munere.

3. *Ne ætas quidem diſtinguebatur.*] *Majores noſtri, admodum antiqui, leges annales non habebant, quas multis poſt annis attulit ambitio, ut gradus eſſent petitionis inter æquales.* habetur Philippica V.

Tandem Q. Fulvio Flacco, L. Manlio Acidino Coſſ. L. Villius Trib. plebei rogationem tulit, quot annos nati, quemque magiſtratum peterent caperentque, Livii IXL. Exinde Feſto lex *annaria* dicta. *Vertranius.*

Ne ætas quidem.] Cic. Philipp. 5. de Octavio Cæſ. *Quid eſt enim P. C. cur eum non quamprimum ampliſſimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus, cum grandiorem ætatem ad conſulatum conſtituebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur.*

C. Cæſar ineunte ætate docuit, ab excellenti eximiaque virtute progreſſum ætatis exſpectari non oportere. Itaque majores noſtri, veteres illi, admodum antiqui leges annales non habebant, quas multis poſt annis attulit ambitio, ut gradus eſſent petitionis inter æquales. Ita ſæpe magna indoles virtutis priuſquam Reipubl. prodeſſe potuiſſet, extincta fuit. At vero apud antiquos Rulli, Decii, Corvini, multique alii, recentiore autem memoria ſuperior Africanus, T. Flaminius admodum adoleſcentes conſules facti, tantas res geſſerunt, ut populi Rom. imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander, cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, nonne tertio & triceſimo anno mortem obiit? quæ eſt ætas noſtris legibus decem annis minor, quam conſularis. Ex quo judicari poteſt, virtutis eſſe quam ætatis curſum celeriorem.

4. *Prima juventa conſulatum.*] Principio ſatis annorum habebat ille, quem Quirites conſulem facere vellent : ſed ubi finita certis legibus eſt ætas, unde petatur honos, legitimus annus apiſcendi conſulatus XLIII. fuit ut in eadem orat. ſignificat M. Tullius, cum de XXXIII. annis : *Ætas*, inquit, *noſtris legibus de-*

inirent.

inirent. [1] Sed quæſtores, regibus etiam tum imperantibus, inſtituti ſunt: [2] quod lex curiata oſtendit, ab L. Bruto repetita. Manſitque conſulibus poteſtas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. creatique primum [3] Valerius Potitus, & Æmilius Mamercus, [4] LXIII. anno

INTERPRETATIO.

& dictaturas. Sed quæſtores conſtituti ſunt etiam tum cum reges dominarentur. quod arguit lex curiata, renovata ab L. Bruto. Perſeveravitque in conſulibus auctoritas creandi quæſtores; *donec populus illam etiam dignitatem tribueret. & primum electi* ſunt *Valerius Potitus, & Æmilius Mamercus, tertio & ſexageſimo anno poſt*

NOTÆ.

tennio minor quam conſularis. Vertranius.

1 *Sed quæſtores regibus.*] Origo quæſtoris creandi antiquiſſima eſt, & pœne ante omnes magiſtratus. Junius certe Gracchanus lib. 7. de poteſtatibus, etiam ipſum Romulum, & Numam Pompilium binos quæſtores habuiſſe, quos ipſi non ſua voce, ſed populi ſuffragio crearent, refert.

Sed ſicuti dubium eſt, an Romulo & Numa regnantibus quæſtor fuerit; ita jam à Tullo Hoſtilio rege quæſtores fuiſſe certum eſt, & ſane crebrior apud veteres opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in Remp. induxiſſe Quæſtores.

Et à genere *quærendi*, quæſtores initio dictos, & Junius, & Trebatius, & Feneſtella ſcribunt apud Vlpianum D. de off. Quæſtoris.

Exactis autem regibus Quæſtores in rep. nova ſuperfuerunt, deque eo magiſtratu retinendo, univerſi populi ſuffragio, lex Curiatis comitiis lata eſt, quam tulit L. Brutus. *Vertranius.*

Quæſtores.] Primum duo fuere, dein quatuor, nempe duo qui urbanis negotiis præeſſent, duo qui conſulibus in bello præſto eſſent, dein viginti & amplius fuere tempore Syllæ; & tandem ærarii cura à quæſtoribus urbanis tranſlata ad prætorios, ſeu præfectos ærarii, qui ex numero ſenatorum delecti ab Auguſto; dein ſorte ducti ſunt ex numero prætoriorum: dein Claudius rurſus ad quæſtores, ærarii curam tranſtulit, & rurſus Nero à quæſtoribus ad præfectos, dein Veſpaſianus rurſus prætorios ærario præfecit.

Quæſtores.] Habuit & princeps quæſtores ſuos. Horum quæſtorum munus erat, acta ſenatus & principis perſcribere, orationes imperatorum, & libellos ad ſenatum miſſos, cum poſtulatis recitare, & mandare literis, dictandiſque epiſtolis & legendis aſſidue vacare. Quare orationes principum, ſenatuſque edicta, ac militares conciones, per quæſtores ſæpe perſcripta, lecta & audita.

2 *Quod lex curiata.*] Quamvis enim priores Reges Quæſtores habuerint: tamen conſtat, ſuffragio populi, non voce principis creatos fuiſſe. Auctor eſt Junius Gracchanus, teſte Vlpiano. *Ferrettus.*

3. *Valerius Potus.*] Ita libri ſcripti. Lego, *Potitus*, quod Valeriæ gentis cognomen eſt. In vulgatis *Valerius Poſtumius*, imperite. Eſt autem ille ipſe qui conſul poſtea anno urbis CCLXXXIV. Quod clare ex Dionyſio hauries lib. IX. *Lipſius.*

4. LXIII. *anno poſt.*] Error numeri. niſi placet de primis quæſtoribus totos XL. annos à Livio & Dionyſio diſcrepare Tacitum. Nam anno urbis CCLXIX. Q. F. Ser. Cornelio Coſſ. Livio primi Quæſtores nominati, L. Valerius & Cæſo Fabius: itemque Dionyſio lib VIII.

At ex hac Taciti putatione, circa annum demum urbis CCCVIII. Quæſtores ſtatuamus neceſſe eſt: Quod falſum eſſe, liquet vel ex eo, quod Livius & Dionyſius poſt annum illum CCLXIX. ſæpius,

poſt Tarquinios exactos, ut [1] rem militarem comitarentur. Dein gliſcentibus negotiis, duo additi qui Romæ curarent. [2] Mox duplicatus numerus, [3] ſtipendiaria jam Italia, & accedentibus [4] provinciarum vectigalibus. [5] Poſt lege Syllæ viginti creati ſupplendo ſenatui, cui judi-

INTERPRETATIO.

Tarquinios ejectos, ut exercitum ſectarentur. Exin creſcentibus negotiis, bini adjecti ſunt, qui Romæ munus adminiſtrarent, dein auctus in duplum numerus, ut octo eſſent, *tributaria jam Italia, & adcreſcentibus tributis provinciarum. Mox lege Syllæ viginti quæſtores inſtituti ſunt ſupplendo numero ſenatorum, quibus*

NOTÆ.

jam Quæſtores nominant. Corrige hic ergo, XXIII. *anno.* ut ratio conſtet.

In altero tamen Quæſtore manet adhuc diſſenſus: qui Livio & Dionyſio eſt Cæſo Fabius, non Æmilius Mamercus. ut noſtro. Nam Plutarchus plane diverſus, qui P. Veturium & M. Minucium nominat. *Lipſius.*

In tanta vetuſtate rerum ægre, vel etiam fruſtra conciliabis diſſentientes authores, qui & ſuo jam ævo ipſi diſſenſum memoriarum experti ſunt.

1. *Rem militarem.*] Quæſtor in provincia, vel exercitu, prætori præſto eſſe debuit, *neque juſtior aut gravior cauſſa neceſſitudinis*, inquit Tullius. Antequam conſul provincia decederet, quæſtori magiſtratu abeſſe non licuit. aliquando delectus à conſule, aliquando ſorte.

Alii quæſtores provincias decreto ſenatus ſortiebantur, qui etiam jus dicere, lictores habere, & munera belli obire, ac magiſtratus inſignia in provincia ferre poterant, his & mandata imperia & exercitus commiſſos, illorumque ductu & auſpiciis egregia bello geſta, provincias adminiſtratas & perdomitas, hoſtes profligatos legimus. Ad conſilium belli cum conſul aut prætor adeſſet, vocabantur cum legatis, cum viris ſenatorii ordinis, cum tribunis & centurionibus.

2. *Mox duplicatus numerus.*] Epitome Livii XV. *Quæſtorum numerus ampliatus eſt, ut octo eſſent.* Quod accidit circiter annum urbis CDLXXXVIII. *Lipſius.*

3. *Stipendiaria jam Italia.*] Vectigalia conferebant Itali ſocii, & plus minuſve attriti pro fide & fœderibus antiquis.

Stipendiaria.] Puto, ſic à provinciis diſtinguit Italiam & ſocios, qui tributis haud ſpreti & attriti, ſed tantum viros, equos, arma & virtutem pro tributo præbebant, quod potius militare *ſtipendium* videbatur, quam vectigal. Cic. in Verr. *Cæteris aut impoſitum eſt vectigal certum, quod ſtipendiarium dicitur, ut Hiſpanis & pleriſque Pœnorum, quaſi victoriæ præmium, ac pœna belli*, &c.

4. *Provinciarum.*] Quæſtoribus erectæ ſtatuæ in provinciis. Cic pro Sextio. *Ut quæſturam Macedoniæ relinquam*, &c. *quamquam non eſt omittenda ſingularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper in Macedonia vidi veſtigia non preſſa leviter, ad exigui prædicationem temporis, ſed fixa ad memoriam illius provinciæ ſempiternam*, quod patet etiam ex Sueton. in Tito.

5. *Poſt lege Syllæ viginti creati ſupplendo ſenatui.*] Romanorum enim inſtitutis, nemo Senator fiebat, niſi qui magiſtratum geſſiſſet. Vide Carolum Sigon. de antiq. jure Rom. lib. 2. cap. 2. *Pichena.*

Viginti creati ſupplendo ſenatui.] Uti à Cæſare Dictatore quadraginta, eadem, ni fallor, cauſſa. Vide Dionem XLII. *Lipſius.*

Supplendo ſenatui.] Qui exhauſtus bellis civilibus Marii & Syllæ, ac proſcriptionibus & exiliis tot illuſtrium civiū Rom.

cia tradiderat. & quamquam [1] equites judicia recuperaviſſent; [2] quæſtura tamen ex dignitate candidatorum, aut [3] facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec ſententia Dolabellæ velut [4] venundaretur.

INTERPRETATIO.

judicia ipſe tribuerat, & quamvis equeſter ordo poſtea *judicia reciperaſſet, attamen quaſtura tribuebatur*, vel *pro dignatione ambientium, vel ex benignitate concedentium, ſine pretio aut pecunia; donec decreto Dolabella quaſi venderetur. A. Vi-*

NOTÆ.

1. *Equites judicia recuperaviſſent.*] Defuncto Sulla per XI. annos penes Senatorum ordinem judicia fuere, quo uſque L. Aurelius Cotta prætor legem promulgavit de reſtituendis equeſtri ordini judiciis, ut tres ſimul ordines, ſenatores, equites, ærariique tribuni judicarent. Indeque communicatam poteſtatem equites recuperaſſe videntur, ex Philippica I. & Aſconio in Verrinam 2. & in Cornelianam. *Vertranius.*

Ablatis quippe judiciis à ſenatu, neceſſe non erat, eum adeo frequentem, ut antea, eſſe, nec per conſequens, tot Quæſtores eligere, ad ſupplendum. *Pichena.*

2. *Quæſtura.*] Quæ primus ad ſenatoriam dignitatem gradus. Expectabant tamen quæſtores, dum per Cenſores in ſenatum legerentur, quandoque toto triennio, donec luſtrum nempe conderetur.

3. *Facilitate tribuentium.*] Steph. Pighius ad annum V. C. 672. hæc verba accipit, quaſi Sulla tulerit, ut quotannis iſti XX. quæſtores, partim populi ſuffragio, partim conſulum beneficio crearentur nam Tacitus, inquit, profecto dixiſſet *populi*, non *tribuentium facilitate*; ſi ſolus populus quæſturam tunc dediſſet.

Idem ei apertius oſtendere Cicero videtur in interrogatione, quum ait, Vatinium quæſturæ candidatum, *invitis omnibus, non populi, ſed conſulis beneficio, extremum adhæſiſſe.*

Ea enim verba docere, uno quæſtore populi ſuffragiis creato, alterum mox renuntiatione conſulis, è turba candidatorum adjici potuiſſe: atque alternatim uſque ad extremum.

Et id fortaſſis eo inſtituiſſe Sullam, ne nimis diu extraherentur comitia in tanto quæſtorum numero. Hæc ſomnia ſunt inaniſſima.

Beneficium conſulis Ciceroni, nihil eſt aliud quam conſulis, qui comitiis præerat, ſtudium & contentio in commendando Vatinio, & vehemens pro eo ſupplicatio. Quod rogandi genus, cum ſemper ſit gratioſum, tum ſunt interdum, quibus rogantibus nihil non jure ſe conceſſurum populus putet. hi multis ſæpe indignis profuerunt, & ſuffragia quamvis invitis extorſerunt.

Neque inepte Nic. Abramus dicit, poſſe & fraudis ſuffragiorum punctis adhibitæ ſuſpicionem motam credi. Nam Tacitum, hic non ſolum intelligere populum; & illum hic ſolita ſua ſubtilitate uſum, quum *tribuentium* dicere maluit.

Hoc facile largimur viro erudito: quippe & populum & ſenatum & principes comprehendens verbum aliquod ponere debuit Tacitus. Itaque *facilitate tribuentium* dixit.

Nempe libera Republica, & dum jus comitiorum penes populum eſſet, ſtudiis tribuum: aut quæſtores poſtea partim favore ſenatus, ad quem tranſlata comitia erant, ſub Tiberio: partim ſtudio principum, ſuos canditatos ſine metu repulſæ obducentium, creabantur. *Gronovius.*

4. *Venundaretur.*] Alexander Severus apud Lamprid. *Quæſtores candidatos ex ſua pecunia juſſit munera populo dare, ſed ut poſt quæſturas, præturas acciperent, & inde provincias regerent. Arcarios vero inſtituit, qui de*

23 [1] A Vitellio ; L. Vipſanio conſulibus , cum de ſupplendo ſenatu agitaretur , primoreſque [2] Galliæ quæ *Comata* appellatur ,

INTERPRETATIO.

tellio L. Vipſanio Coſſ. cum de ſupplendo ordine Patrum conſultaretur , & proceres Galliæ , quæ vocatur Comata , ſocietatem & civitatem Rom. jam olim

NOTÆ.

arca fiſci ederent munera, eademque parciora.

1. *A Vitellio.*] Fuerunt duo Auli Vitellii conſules. Primus P. Vitellii filius, patruus Vitellii principis conſulatum habuit Sueton. Vitell. 2. *Aulus in conſulatu obiit quem cum Domitio Neronis Cæſaris patre inierat.* Alter fuit Aulus Vitell. L. Vitellii ter conſulis filius, mox princeps & nunc conſul Sueton. Vit. 5. *L. Vitellius deceſſit paralyſi altero die quam correptus eſt , duobus filiis ſuperſtitibus, quos ex Sextilia probatiſſima, nec ignobili fœmina editos , conſules vidit, & quidem eodem ambos totoque anno , cum majori minor in ſex menſes ſucceſſiſſet.*

2. *Galliæ quæ Comata appellatur.*] Poſtea quam Galli ſuperatis Alpibus, ſedes in Italia poſuerunt , cum Latio togam communem induti, & citra & ultra Padum omnis Gallia citerior Romanis, *Togata* dicta fuit.

Tum eorum ſocii Maſſilienſes ab Ægatha ultra Niceam , maritimam oram tenebant : qui ubi Salyos , mediterraneam gentem , agris finitimis infeſtos graviter tulere , neque terra in eos, quod in alios mari poſſent , auxilium à Romanis petierunt.

Q. Metello , T. Flaminio Coſſ. C. Sextius Calvinus Proconſul in Salyos venit , devictaque natione , & inde in Alpes depulſa , regionem maritimam Maſſilienſibus attribuit; & quo à reliquis tutiores eſſent , arcem iis turribus, quas intra civitatis noſtræ Baſilicam cernere licet, extruxit. Latinamque coloniam Aquas Sextias condidit, & agros quoſdam Mercurio conſecravit, uti nos vetus ſpectatio docet.

Acta hæc quinquennio , antequam Narbona deduceretur : à cujus tandem Coloniæ celebritate , inter Gallos & Maſſilienſes formata provincia , Romanis principio *Narbonenſis* , ſequiori ſæculo *Provincia* ſimpliciter dicta eſt : quæ antea *Gallia Braccata* , & vetus exinde nomen amiſit.

Itaque factum , ut appellatione Galliæ , ſola *Comata* acciperetur , tam Plinio quam Cæſari , diviſa in partes tres, quarum unam incolunt Belgæ , aliam Celtæ, aliam Aquitani.

Horum *primores fœdera & civitatem Romanam pridem aſſecuti erant.* ait Cornelius : puta, quod è ſociis & bene meritis populis & civitatibus eſſent , quales fuere *in Belgica* , Lingones & Rhemi, fœderati : Nervii , Verunni, Vlbanactes, Leuci, Treveri, liberi.

In *Celtica* Hedui & Cauratani , fœderati : Meldi , Albii , liberi. In *Aquitanica* , Sanctones, Bituriges qui Vbiſci, & qui Cubi, Arverni, liberi. Cum quibus omnibus , certiſve tot populorum , icto fœdere, data primoribus civitas fuerat, ſed ſine jure ferendi ſuffragii , ne magiſtratus creare inter Romanos poſſent.

Quare jus adipiſcendorum in urbe honorum, eos expetiſſe Tacitus refert. Galli namque Tranſpadani , ut eſt apud Dionem , civitate à Cæſare Dictatore donati ſunt , & Senatores facti : de quibus Suetonius Jul. LXXVI ait : civitate donatos , & quoſdam è ſemibarbaris Gallorum recepit in Curiam : & illo nomine Togatos intelligit, qui comatos , non *ſemibarbaros* , ſed *barbaros* appellaſſet.

Omnes vero reliqui togati Ciſpadani, Italici juris facti ſunt ab Auguſto , qui jure ac dignatione urbi quodammodo pro aliqua parte Italiam adæquavit : excogitato genere ſuffragiorum , quæ de

1 fœdera & civitatem Romanam pridem aſſecuti, jus adipiſcendorum in urbe honorum expeterent; multus ea ſuper re variuſque rumor, &

INTERPRETATIO.

adepti, poſtularent etiam, ut ſibi liceret Romæ dignitates obtinere. *Plurimi ea de re,*

NOTÆ.

magiſtratibus Vrbicis decuriones colonici in ſua quiſque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent

Illis igitur in Urbe creare, petere, gerereque magiſtratus, ſaltem minores, ut Ædilitatem & Quæſturam licuit, pro municipum jure, qui Italici juris facti, ſalvis legibus & moribus viverent, ſicuti in oratione dixit Adrianus, quam in Senatu de Italicenſibus habuit, Agellio referente libro XVI.

Provincia quoque noſtra non diſſimili jure uſa eſt, ſi Latinas ejus Colonias ſpectes: ut *Aqua* noſtræ fuere: uſa vero & majore, ſi Romanas colonias conſideres, qualis Arelate Sextanorum, & ſimiles. Strabo namque lib. IV. in hunc ſenſum ſcribit: *Latii jus habent, ut qui ædilitatis quæſturaque dignitatem Romæ aſſecuti ſunt.* Quod ſi verum in ſociis, verius in coloniis nominis Latini fuit.

Sed & illud ſcitum eſt, in veteri Rep. & ante imperium conſtitutum, Veteranos & emeritos, quaſi cives in agrum aſſignatum deductos, æquo jure cum illis uſuros, qui urbem Romam incolerent: & cum eorum colonia effigies parva & ſimulacrum quoddam pop. Romani videretur, jura inſtitutaque omnia pop. Romani habuit. Inde eſt, quod leguntur lib. ſequenti, *Senatores provinciæ Narbonenſis.*

Itaque ſi *Togati* & *Braccati* Galli, magiſtratus gerendi facultatem cum jure civitatis haberent, idem ſibi *Comati* æquo jure poſtulabant, ſcilicet ad aliorum exemplum, eis jus ſuffragii ferendi à Senatu concedi. *Vertranius.*

Galliæ quæ Comata appellatur.] Fuit pars major Galliæ regionis, & à Romanis diviſa fuit in tres regiones, nempe *Belgicam*, *Celticam* ſive *Lugdunenſem*, & *Aquitaniam*. hodie pars major regni *Franciæ* ad Oceanum occidentalem cum vicinis regionibus citra & ad Rhenum fluvium, &c. *Tillemontius.*

1. *Fœdera & civitatem.*] Duplex Gallia, Ciſalpina & Tranſalpina Ciſalpini iterum duplices, Ciſpadani & Tranſpadani. Ex his qui cis Padum, jus civitatis aſſecuti ſunt poſt bellum Marſicum: qui trans Padum, jus Latii eodem tempore, ferente Pompeio Strabone, qui pater Magni.

Ea lex, Pompeia dicta. Sed non contenti Latinitate Tranſpadani, turbas ſæpe moverunt: incitante etiam poſt Quæſturam C. Cæſare.

Nec enim de aliis hæc apud Suetonium capio; *Decedens ergo ante tempus, colonias Latinas, de petenda civitate agitantes, adiit, & ad audendum aliquid concitaſſet, niſi conſules conſcriptas in Ciliciam legiones, paulisper ob idipſum, retinuiſſent.*

Donec ille Cæſar Dictator primum, tranſtulit eos in civium jus, narrante Dione lib XLI *Gallis qui citra Alpes ſupra Padum incolunt, civitatem, ut qui ipſis imperaſſet, conceſſit.*

At de Tranſalpinis non liquide pureque aliquid ſcriptum reperio, niſi quod Strabo oſtendit *Cavaros, Salyeſque* civitate donatos, tempore tamen non expreſſo: *omnes*, inquit, *ita appellant* (*Cavarorum* nomine ſcilicet) *qui ibi incolunt, Barbaros: & ſi nunc non Barbaros, quia pleriqne eorum ad Romanum habitum tranſierunt & lingua & moribus, quidam etiam in civitatem eorum recepti.*

Donatos tamen, non dubium eſt ab Auguſto: tunc ne cum Italiam ad Alpes promovit? an potius in diuturna illa peregrinatione, cum ad res Galliæ conſtituendas, biennium continuum illic egit?

ſtudiis diverſis apud principem certabatur, aſſeverantium; [1] *non adeo ægram Italiam, ut ſenatum ſuppeditare urbi ſuæ nequiret.* [2] *ſuffeciſſe olim indigenas conſanguineis populis, nec pœnitere veteris Reip.* [3] *Quin adhuc me-*

INTERPRETATIO.

diverſique ſermones habiti ſunt, *& variis ſtudiis apud Cæſarem contendebatur: affirmantium*, non ita defectam Italiam, ut non poſſet præbere ſenatum civitati ſuæ; ſuffeciſſe quondam Patres indigenas cognatis nationibus, nec rubori eſſe priſcam

NOTÆ.

Quod obiter ſuadere Dio videtur lib. LIV. qui Auguſtum in ea peregrinatione *libertatem & jus civitatis* aliis dediſſe, ait, aliis ademiſſe. *Civitatem* autem accipimus *ſine jure ſuffragii*, quod nunc à Claudio demum aſſecuti ſunt. *Lipſius.*

Civitatem Rom pridem aſſecuti.] Ad id reſpiciebat Seneca de Benef. lib 6 19. *Quid ergo, inquit, ſi princeps civitatem dederit omnibus Gallis, ſi immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? quid ni debeant? debebant autem, non tanquam proprium beneficium, ſed tanquam publici partem.*

1. *Non adeo ægram.*] Nondum adeo defectam Italiam nunc, *ut Senatum urbi ſuæ ſuppeditare nequiret.* etiam id poſſe nunc, quemadmodum & olim ſuppeditaverat, idque certum; quia memorantur adhuc exempla virtutis & gloriæ, quæ etiam nunc iſto ævo Romana indolos prodiderit, ut non antiquis adhuc eo decore cedat.

2. *Suffeciſſe olim indigenas conſanguineis ſuis.*] Videtur ſenſus: urbis hujus indigenæ, una cum conſanguineis populis, ſuffecere olim Reip. Romanæ. eritque locus integer, nec opus addere, *cum conſanguineis*, ut Lipſius autumat.

Sic alibi Tacitus lib 14. *Igitur Fabianus tabulam iis, quos memoravi, & aliis minus illuſtribus, obſignat.* Fortaſſe melior interpretatio: *Indigenas*, ſcilicet Italiæ, Romanis *conſanguineis* ſuis olim ſuffeciſſe. *Pichena.*

Populum Romanum, non *populos Romanos* novimus. Ergo aut delenda vox ea, ut ſit: *ſuffeciſſe olim indigenas conſanguineis*: aut *populos* faciendum, ut ſit, *ſuffeciſſe olim indigenas conſanguineis populos*, aut denique ſcribendum: *ſuffeciſſe olim indigenas conſanguineo populo.*

Nempe Italicos populo Romano, qui Etruſcos, Latinos, Sabinos, &c. miſcuerit, & unum ex omnibus ſanguinem ducat, ut ait Florus lib. 3. 18. Et hoc præfero. *Gronovius.*

Indigenas conſanguineis.] Senſus videatur: Olim Latinos (qui indigenæ) ſuffeciſſe Romanis, ſanguine & affinitate cum iis junctis: cur non nunc tota Italia? Poſſis etiam legere, *indigenas conſanguineos populos*: eodem ſenſu. *Lipſ.*

Indigenas conſanguineis populis.] Vel intellige, *ſuffeciſſe olim indigenas* Romanos ſupplendo ſenatui, una cum conſanguineis populis, qui præcipue *Latini*, hoc dictum foret Græca phraſi, ſupple ἅμα, *una cum* &c.

Vel per *indigenas*, intellige homines ortos Romæ, vel etiam adſcitos ex Italia in Civitatem & Curiam per honorem, qui *indigenæ*, quia nati in urbe vel in Italia erant. Ita ut ſuffecerint tales *indigenæ*, ut ſenatum ſuppeditarent Romæ juſque redderent *conſanguineis populis*, nempe Latinis, Hetruſcis, Sabinis & aliis.

Vox *olim* notat veterem inſtitutionem ſenatus, qui compoſitus initio ex ipſis patribus Romanis aut Italis, qui *indigenæ* ſuffecere Latinis & aliis conſanguineis populis.

Quidam viri ex illis populis aſſumpti in civitatem & curiam; ſed pauci & illuſtriſſimi, & privatim; non vero confertim civitates univerſæ, initio ſic adſcitæ fuerunt. Imo bellum ſociale graviſſimum conflatum ideo eſt, quod ſociis jus civitatis & ſuffragiorum negarent.

3. *Quin adhuc memorari exempla.*] Vertunt, memorari adhuc vetera exempla

morari exempla, quæ priſcis moribus ad virtutem & gloriam Romana indoles prodiderit. An parum quod [1] *Veneti & Inſubres curiam inruperint,* [2] *niſi cœtus aliengenarum* [3] *velut captivitas inferatur?* [4] *quem ultra honorem*

INTERPRETATIO.

Remp. Quin etiamnunc referri exempla, quæ ex moribus antiquis ad virtutem, & honorem Romana ingenia protulerint. An parum quod Veneti, & Inſubres in ſenatum invaſerint, niſi etiam multitudo extraneorum, quaſi captiva turba illuc

NOTÆ.

virtutis & gloriæ, quæ olim ex priſcis moribus indoles Romana prodiderit, ſed quid in eo mirum?

Puto, potius referendum illud ad ea quæ præcedunt, hoc ſenſu; nempe *non adeo ægram nunc Italiam eſſe, ut ſenatum ſuppeditare urbi ſuæ nequiret*, quia *nempe adhuc* & etiam nunc memorantur *exempla* virtutis, quæ ex *priſcis moribus Romana indoles* noſtris temporibus *prodiderit*. ſic validius argumentū Taciti.

1 *Veneti & Inſubres.*] Qui populi *Tranſpadani*. Ex his colligas *Cavaros*, de quibus Strabo, pleno civium jure non fuiſſe. Eos enim potius hic nominaſſent *Lipſius*.

Veneti.] Venetia, provincia Italiæ ad mare Adriaticum. hodie pars ſtatus Rei publicæ *Veneta* in Italia, ubi provinciæ vulgo ab Italis dictæ. *Cadorino, Feltrino, Trevigiano, Vicentino, Padovano, Dogado,* & *Poleſine di Rovigo.* Tillemon.

Inſubres.] Populi Galliæ Tranſpadanæ, in Italia. hodie pars ſtatus Mediolanenſis ubi provinciæ vulgò ab Italis dictæ, *Comeſano, Milaneſe, Lodigiano* & *Vigevanaſco*; parteſque provinciarum *Paveſe, Laumellino,* & *Novareſe*; parent regi Catholico. *Tillemon.*

2. *Niſi cœtus alienigenarum.*] Quod ſane haud diu poſt evenit. adeo ut Auguſtinus vere ſcripſerit; *numquid non multi Senatores in aliis terris, qui Romam ne facie quidem norunt?* lib. v. De Civitate dei cap. XVI. *Lipſius.*

3. *Velut captivitas*] Non in eo comparatio eſt, quaſi captiva eſſet civitas aut curia, quam ideo irrumperent extranei, quia bello victam cepiſſent. Nam ſic non *inferretur captivitas*, non ſic captivi hoſtes intrarent, ſed potius victores inrumperent Curiam.

Sed in eo comparatio eſt, quod cœtus ille alienigenarum, quaſi captivorum turba aliqua Curiæ Rom. inferretur; quod turpe & pudendum Romanis gentium dominis ac victoribus, qui captivorum colluviem auguſtiſſimo ordini ſuo admiſcerent, ſicque dignitatem Rom. pollüerent.

Velut captivitas.] Vertunt, *niſi cœtus alienigenarum, velut in captam civitatem inferatur.* Sed errant; neque enim alienigenæ inferuntur aut vi inducuntur ut in captam civitatem, imo ultro invadunt atque irrumpunt.

Melior ſenſus: barbaros induci in curiam, quaſi captivitas & ignominia tota eo induceretur, & quaſi captivi illi olim, ſuæ cladis & ignominiæ labem ſecum inveherent in ſenatum & ſic auguſtiſſimum ordinem dehoneſtarent.

Velut captivitas.] Quaſi captivi inducerentur in Curiam, ibi veluti ſquallorem, vincla & ſpeciem totam captivitatis ſtatim depoſituri, ut quaſi miraculo novo, totum dominantium inſtar habitumque & prætextum ipſum ſenatus induerent, imperarentque, quo loco inſervire debuerunt.

Reſpexit Tac. ad id quod tradit Suetonius Jul. 80. de ipſis Gallis magna ex parte, ut puto; *peregrinis in ſenatum allectis, libellus propoſitus eſt*, bonum factum: ne quis ſenatori novo Curiam monſtrare velit, *& illa vulgo canebantur.*

Gallos Cæſar in triumphum ducit, iidem in Curia Galli braccas depoſuerunt, latum clavuum ſumpſerunt. Sueton.

4. *Quem ultra honorem.*] Intellige

reſiduis nobilium? aut ſi quis pauper è [1] Latio ſenator foret? oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique hoſtilium nationum duces [2] exercitus noſtros ferro vique ceciderint; [3] divum Iulium apud [4] Aleſiam obſederint: Recentia hæc. [5] quid ſi memoria eorum inoriretur, [6] qui Capitolio & arce Ro-

INTERPRETATIO.

invehatur? quod ultra decus ſuperſtitibus patriciorum? aut ſi quis tenuis ſenator exſiſteret è Latio? occupaturos cuncta opulentos illos provinciales, quorum majores, infeſtarum gentium duces, ſtrictis gladiis legiones noſtras ad internecionem occiderint, & divum Iulium circumſederint apud Alexiam Nupera hæc; ſed quid ſi obverſarentur animis ii qui Capitolio & arce Rom. manibus eorumdem

NOTÆ.

non de ſenatoria dignitate præciſe, ſed de aliis dignitatibus, ſeu magiſtratibus, quibus opulenti ſenatores, tenuibus & modicis patribus præcellebant, ut fuit *pratura*, *conſulatus*, &c.

1 *Latio.*] Latium provincia Italiæ regionis ad mare Tyrrhenum. hodie pars provinciæ *Campania Romana* in ſtatu Eccleſiaſtico, & pars *Terra Laboris*, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

2 *Exercitus noſtros.*] Narrat fere ordine Gallorum noſtrorum facinora egregia adverſus Romanos. itaque hic intellige Gallos. qui Cæpiones & exercitus Rom. deleverunt, antequam Cæſar Gallias invaderet, qui & apud Aeſiam obſeſſus; dein & vetuſtiſſimos Gallos Senones recenſet. qui Romam ipſam cepere, & Capitolium per 7. menſes oppugnavere.

3. *Divum Iulium.*] Præcipue memorat hunc obiter, qui ipſe præcipuum Romani imperii conditi caput & decus; & quia apud Cæſarem hæc oratio habebatur. & quia obſeſſus à Gallis noſtris Cæſar apud Alexiam, fere eo impetu, quo olim Capitolium, de quo ſtatim tradit.

4. *Aleſiam.*] Alexia, urbs Mandubiorum populorum, in Æduis populis Lugdunenſis primæ, Galliæ provinciæ hodie Aliſe burgus tractus Auxois, in Ducatu Burgundiæ. *Tillemon.*

5. *Quid ſi memoria.*] Sic legendum puto. *Quid ſi memoria eorum inoriretur, qui Capitolio & arce Romana manibus eorumdem proſtratis, fruerentur ſane vocabulo civitatis, inſignia patrum* &c. *ne vulgarent.*

Hoc ſenſu nempe; quid ſi memoria eorum Gallorum inoriretur, ſeu obverſaretur animis, qui poſtquam Capitolium & arcem Rom ſuis manibus proſtraverunt, fruerentur vocabulo, ſeu jure civitatis; fruerentur ſane tali vocabulo, & cives eſſent Romani; at ne ſenatores eſſent, ne in curiam Rom inducerentur, ne magiſtratus & dignitates populi Rom. participarent vulgarentque.

Quid ſi memoria.] Sic lego & intelligo, *quid ſi memoria eorum* (Gallorum) *inoriretur qui Capitolio & arce R mana, manibus eorumdem* (Gallorum nempe) *proſtratis, fruerentur* nunc vocabulo, ſeu jure civitatis; *fruerentur ſane vocabulo civitatis* Galli; at *inſignia patrum,* &c. *ne vulgarent.*

Lego, *arce Romana*, quia non conſtat ex hiſtoria, ullam aram, aut templum deſtructum eſſe à Gallis. & Livius perpetuo hæc jungit, *Capitolium & arcem Romanam.* nec aliter Tac. haud dubie.

Eorumdem intelligit avos proavoſque Gallorum, ſupra *quorum avi proavique*, &c. Sed quia in MSS. reperitur τὸ *per ſe ſatis*, dubito, num ea vox expulerit vocem alteram ſimilem *proſtratis*. Nam aliis locis Tac. habet *per ſe ſatis fruerentur*, &c.

Quicquid ſit de verbis, ſenſus facilis eſt, quod ſuffucit. *Quid ſi memoria eorum* Gallorum *inoriretur, qui poſtquam Capitolium & arcem Rom. ſuis manibus proſtraviſſent*, aut ſaltem proſternere conati eſſent, *nunc iis fruerentur* iidem *Galli; ſane fruerentur illi civitate*, ſane jus civitatis haberent ipſi; ne tamen ſenatum, cæteraque decora patrum vulgarent.

6. *Qui Capitolio & ara Romana.*]

mana.

mana ¹ *manibus eorundem proſtratis*, ² *fruerentur ſane vocabulo civitatis: inſignia patrum, decora magiſtratu m, ne vulgarent.* His atque talibus 24
haud permotus princeps, & ſtatim contra diſſeruit, & vocato ſenatu ita ³ exorſus eſt: *Majores mei* (*quorum antiquiſſimus* ⁴ *Clauſus origine*

INTERPRETATIO.

Gallorum everſis, fruerentur tamen jure civitatis; fruerentur ſane tali jure illi: at ornamenta patrum, honores magiſtratuum ne publicarent, ne in vulgus communicarent. *His, & ſimilibus* rationibus *poſthabitis*. *Cæſar ſtatim contra cenſuit, & vocatis patribus ſic exorſus eſt*: Patres mei, (quorum vetuſtiſſimus Clauſus ſtirpe

NOTÆ.

Locus fractus corruptusque, uti oratiuncula hæc tota. Nec iſta Attius Nævius pater augurum reſtituerit, ſine libris: nedum ut Beatus nobis perſuadeat, germanam lectionem eſſe, *qui Capitolio & ara Romana* ! *manibus eorumdem parcerent*.

Eſt enim, *inquit*, apoſiopeſis: ſub audiendumque, potiti ſunt. qua figura medius fidius vellem ipſe uſus eſſet. Mei libri, *memoria eorum memoretur qui Capitolio & ara Romana manibus eorumdem per ſe ſatis*. Lipſius.

Capitolio & arce Rom.] Sic repoſui: *Capitolio & arce Romana*, quia ſic perpetuo Livius, quem Tacitus æmulatur. Neque certe aras aut templa Rom. ſubverterunt Galli; imo jus gentium tum ſancte ac fortiter vindicabant.

Capitolio.] Varro lib. 2. de vita populi Rom. *ut noſter exercitus ſit fugatus, ut Galli Roma Capitolii ſint potiti, neque inde ante ſex menſes ceſſerint*.

Capitolio.] Vide notas lib. 6. cap. 12

1 *Manibus eorumdem proſtratis*.] Sic retinui, quia ſic alii authores Latini loquuntur, & id ex veritate hiſtoriæ, hoc loco; nam Galli quantum in ipſis fuit, *Capitolium & arcem Rom. manibus* ſuis proſtraverunt, omni vi & arte, per ſex menſes. Sic Varro de his ipſis Gallis eademque arce.

2. *Fruerentur*.] Ego mihi hunc locum bene perſanaſſe viſus ſum: *Quid ſi memoria eorum inoriretur, qui Capitolio & ara Romana, mœnibus eorumdem proſtratis, fruerentur? Sane vocabulum civitatis: inſignia patrum, decora magiſtratuum, ne vulgarent*. Per aram Romanam intelligit Tacitus *maximam*: quam, ut & Capitolium, non fuiſſe proſtratam; ſatis conſtat. *Ger. Voſſius G. F.*

Tentabam: *Recentia hæc*: *quid ſi memoria eorum inoriretur, qui Capitolium & arcem Romanam, mœnibus eorumdem proſtratis?* Intelligo, *obſederint*, ædificiis urbis adflictis incenſiſque.

Iſta quæ recenſuerat, *ferro vique cæſas* legiones? *D. Iulium* apud Aleſiam obſeſſum, recentia hæc & memoriæ nondum exoletæ.

At quanto graviore invidia premi poſſe Gallicum nomen, quanto minus dignos Curia Romana viſum iri ipſos, ſi mentio etiam fiat illorum, qui mœnibus incenſis ac proſtratis, circa montem Tarpeium & arcem, per ſex menſes minaciſſimi pependerint. *Gronovius*.

Recte hæc, niſi quod *manibus*, hic legendum, non *mœnibus*; quippe Tacitus hic memorat tantum *Capitolium & arcem Rom* non *Vrbem*, quaſi de induſtria; quia ibi ſalus populi Rom. agebatur.

Sed præſertim quia ſenatus habebatur ſæpius in templo Jovis Capitolini; & hæc ædes pro Curia, ex qua ergo procul arceri debuerunt Galli ipſi, quod eam arcem ſuis manibus olim proſtraviſſent pro virili.

3. *Ita exorſus eſt*.] Quæ oratio principis, memoriæ cauſa, Lugduni habita, celeberrima urbe Galliarum, & in æs inciſa. Tabula manet illic etiam nunc; & dignum lectu exemplar ejus, quod exſcriptorum fide, propoſui in Excurſu A. eo magis, quod multa in eo ad Taciti lucem. *Lipſius*.

4. *Clauſus*.] Sic Suet. Tib. *Patricia*

[1] *Sabina*, *ſimul in civitatem Romanam & in familias patriciorum adſcitus eſt) hortantur, uti paribus conſiliis Remp. capeſſam, transferendo huc* [2] *quod uſquam egregium fuerit. Neque enim ignoro* [3] *Iulios Alba, Coruncanios* [4] *Camerio, Porcios* [5] *Tuſculo; & ne vetera ſcrutemur,* [6] *Etruria*

INTERPRETATIO.

Sabinus, pariter inter cives Rom. & in gentes patriciorum adſcriptus eſt) *me admonent*, ut ſimilibus conſultis regam Remp. huc alliciendo quod ubique terrarum eximium fuerit. Neque enim me latet, in ſenatum evocatos Alba Iulios, Coruncanios Camerio, Porcios Tuſculo; & ne antiqua inveſtigemus, ex Etruria,

NOTÆ.

gens (fuit enim & alia plebeia, nec potentia minor, nec dignitate) orta eſt ex Regillis oppido Sabinorum. Inde Romam recens conditam, cum magna clientum manu commigravit, autore Tito Tatio conſorte Romuli: vel quod magis conſtat, Atta Claudio gentis principe, poſt reges exactos ſexto fere anno, à patribus in patricios cooptata. Qui olim Romam commigrabant, nomina ſua dare debuerunt, ut jus civitatis obtinerent; & ea nomina ſæpe immutata, ut magis Romani viderentur. ſic Atta Clauſus, Appius Clauſus factus eſt.

1. *Sabina.*] Sabini, populi Samnii regionis in Italia. hodie pars provinciarum *Sabina* & *Ombria*, vel Ducatus *Spoleti* in ſtatu Eccleſiaſtico; & pars provinciæ Aprutii Vlterioris, vulgo *Abruzzo ultra*, in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

2. *Quod uſquam egregium fuerit.*] In oratione Claudii quæ Lugduni inciſa ære cum Seto. ſic habetur pagina ſecunda.

. . . . D I V V S. A V G. . . . .
N O. . . . . L V S . . . . .

Et patruus Ti. Cæſar omnem florem ubique coloniarum ac municipiorum, bonorum ſcilicet virorum & locupletum in hac Curia eſſe voluit.

3. *Iulios Alba.*] Etiam poſt imperium Iuliorum Cæſarum, adhuc ſuperſtites plures familiæ Iuliæ apud Albam. Patet ex inſcriptione apud Gruterum, pag. 235. in qua laudantur quatuor *Iulij* pontifices Albæ, ævo Tiberii, tres è tribu *Fabia*, unus è *Scaptia*, quæ erant *Iuliorum* propriæ.

Iulios Alba.] Apud Sueton. 5. ſic Iulius ipſe pro Roſtris. *Amita mea Iulia maternum genus ab regibus ortum, paternum cum dijs immortalibus conjunctum eſt. Nam ab Anco Marcio ſunt Marcij Reges, quo nomine fuit mater: à Venere Iulij, cujus gentis familia eſt noſtra.*

Iulios.] Trojanæ familiæ ſupererant uſque ad tempus Dionyſii Halyc. Sic narrat ipſe lib 1. Cum Numitor Romulum & Remum mitteret ad condendam Romam cum plebe. *In his*, inquit, *erat magna plebis pars, ut fieri ſolet in migrationibus, non pauci etiam ex optimatibus nobiles; Trojani quoque generis nobiliſſimi quique, ex quibus aliquot gentes ad noſtram ætatem ſuperſunt, quinquaginta ferme familiæ* &c. in quibus haud dubie *Iulij.*

Alba.] Alba Longa, urbs Latinorum populorum, in Latio provincia Italiæ. hodie iu ruinis jacet, inter villas vulgò dictas *Palazzuolo* & *Caſtel Gandolfo*, in parte occidentali Campaniæ Romanæ, provinciæ ſtatus Eccleſiaſtici. Ex Cluverio & *Latio* Kircheri. *Tillemonius.*

4. *Camerio.*] Cameria, vel Camerium oppidum Sabinorum populorum, in finibus Latii. Ex Cluverii Ital. Ant. lib. 2, cap. 9. pag. 665. *Tillemonius.*

5. *Tuſculo.*] Tuſculum, oppidum Latinorum populorum in Latio provincia. hodie *Tuſcolani*, villa Campaniæ Romanæ, verſus orientem urbis *Fraſcati*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

6. *Etruria.*] Vide notas ſupra cap. 14.

[1] *Lucaniaque, & [2] omni Italia, in ſenatum accitos. [3] Poſtremo ipſam ad [4] Alpes promotam, ut non modo ſinguli viritim, [5] ſed terræ genteſque in nomen noſtrum coaleſcerent. Tunc ſolida domi quies, & adverſus externa floruimus, cum [6] Tranſpadani in civitatem recepti, [7] cum ſpecie [8] deductarum per orbem terræ legionum, additis provincialium validiſſimis, [9] feſſo imperio*

INTERPRETATIO.

Lucaniaque, & univerſa Italia, viros in eum ordinem adſcitos. Demum ipſam civitatem ad Alpes uſque ampliatam; ita ut non ſolum ſinguli homines, ſed regiones, nationeſque in vocabulum noſtrum confluerent. Tunc firma in urbe pax, & contra exteros præpolluimus, cum Tranſpadanis jus civitatis conceſſum eſt, cum prætextu deductarum in omnes imperii partes legionum, adjecto provincialium ro-

NOTÆ.

1. *Lucania.*] Provincia Italiæ regionis, ad mare Tyrrhenum Ioniumque hodie magna pars *principatus Citerioris*, cum *Baſilicata* ferè integra. hæ ſunt regni Neapolitani provinciæ, & parent Regi Catholico. *Tillemonius.*

2. *Omni Italia in ſenatum accitos*] Hinc apparet, Italiam non protendi uſque ad Alpes, quando aut de juriſdictione, aut de privilegiis agitur. Quamobrem Tranquillus C. Iulio: *Craſſum Pompeiumque in urbem provinciæ ſuæ Lucam extractos compulit* &c. Idem. *Conſequutuſque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat.* Conſtat autem Iulium Cæſarem præfuiſſe utrique Galliæ: de quo ſcripſi late in commentariis civilibus. *Ferretus.*

Italia.] Vide notas lib. 6 cap. 3.

3. *Poſtremo ipſam*] Non *Italiam* intelligo, ſed ipſam *civitatem* Romanam. *Pichena.*

4. *Alpes*] Montes Galliæ, Illyrici late ſumpti, & Italiæ regionum. hodie nomen antiquum retinent. ſunt vero in regno Franciæ, imperio Allemaniæ, & Italia recentiore. *Tillemonius.*

5. *Terra genteſque in nomen noſtrum coaleſcerent.*] Quod Rutilius ſic expreſſit.

Feciſti patriam diverſis gentibus unam
Profuit injuſtis, te dominante capi.
Dumq; offers victis, proprij conſortia juris.
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.

6. *Tranſpadani.*] Populi Italiæ regionis, ad ſeptentrionem Padi fluvii, ut videtur. hodie pars ſeptentrionalis *Lombardia*, uſque ad fluvium *Pô*, in Italia hodierna. *Tillemonius.*

7. *Cum ſpecie.*] Fuit certe ſpecies. ſeu prætextus, quem obtendebant, ut robur provinciarum non modo ſuis exercitibus adjungerent, ſed etiam coloniis & civitatibus ditiſſimos populos adderent ſubjicerentque; ut eos ſenſim legibus, artibus, moribus ſuis imbuerent, & ad officia legum promptos haberent, ſicque facilius in obſequio continerent.

8. *Deductarum per orbem.*] In colonias nempe deductarum. Iiſque miſti è provincialibus fere ſemper aliqui, eodem jure. *Lipſius.*

Deductarum.] Cur autem Romani hunc morem ſemel uſurpatum numquam poſt ea intermiſerint, ut, aut quotidie novas colonias deducerent, aut veteres renovarent, cauſas potiſſimum ſex reddi poſſe reperio, dum mecum diligenter veterum Annalium verba conſidero. Vnam ad priores populos coercendos, alteram ad hoſtium incurſiones reprimendas, tertiam ſtirpis augendæ cauſa, quartam plebis urbanæ exhauriendæ, quintam ſeditionis ſedandæ. ſextam, ut præmiis milites veteranos afficerent. *Sigonius.*

9 *Feſſo imperio.*] Exhauſto præcipue bello ſociali, dein bellis civilibus Marii & Syllæ; mox Cæſaris & Pompeii. dein Auguſti & conjuratorum poſt, M. An-

ubventum eſt. num pœnitet Balbos ex [1] Hiſpania, nec minus inſignes viros è [2] Gallia Narbonenſi tranſiviſſe? Manent poſteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio [3] Lacedæmoniis, & [4] Athenienſibus fuit, quamquam armis pollerent, niſi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noſter [5] Romulus tantum ſapientia valuit, ut pleroſ-

INTERPRETATIO.

bore, ægra & exhauſta Reſpub. ſublevata eſt. num rubori eſt, Balbos *huc* eſſe tranſlatos ex Hiſpania, nec minus eximios homines ex Gallia Narbonenſi? Superſunt nepotes illorum, nec ſtudio in hanc civitatem nobis impares ſunt. Quæ alia res perniciem attulit Lacedæmoniis & Athenienſibus, licet bello florerent, niſi quia ſuperatos armis populos, velut extraneos à Rep. ſua repellebant? At fundator noſter Romulus

NOTÆ.

tonii. Vide Velleium lib 2. de Coloniis quæ extra Italiam deductæ ſunt.

1. *Hiſpania.*] Vide notas lib. 6. cap. 19.

2. *Gallia Narbonenſi.*] Gallia Braccata, poſtea *Narbonenſis* & *Viennenſis* dicta, pars meridionalis Galliæ regionis ad mare Mediterraneum. hodie Primatiatus *Vienna*, &c. aut pars meridionalis regni *Franciæ*, cum parte vicina *Hiſpaniæ* & *Italiæ* recentioris. *Tillemon.*

3. *Lacedæmoniis.*] Lacedæmon, urbs Laconiæ tractus, ad Eurotam fluvium, in Peloponneſo, provincia Græciæ. hodie *Miſitra*, aut prope. urbs eſt Tzaconiæ regiunculæ ad fluvium *Baſilipotamo*, in Morea, provincia præfecturæ Romeliæ, & imperii Turcici Europæi. *Tillemonius.*

Lacedæmoniis.] Dyonyſ. l. 2. *His acceſſit tertium inſtitutum Romuli, quod maxime à Græci generis hominibus exerceri decuit, ut omnium longe præſtantiſſimum, & (ut mea fert opinio) libertatis Romanæ fundamentum firmiſſimum, atque ad futurum imperium, momentum non minimum, quo videlicet puberes in bello, captis urbibus necari vetuit, aut ſub haſta venundari. Sicut nec agros eorum relinqui voluit, compaſcuos, ſed in partem agri, ſorte dividendam, colonos Rom. mitti: atque ita captas urbes ex hoſtibus, colonias Romanorum fieri, nonnullos vero etiam in jus civitatis admitti* &c.

Et infra. *Quibuſcum ſi Græcorum conſuetudines comparem, non poſſum laudare Lacedæmonios & Thebanos. Athenienſeſve, opinione ſapientiæ celebres: qui ad retinendam generis nobilitatem, vel nullos, vel raros in jus civitatis admittebant, ut interim taceam, hoſpites à quibuſdam pelli ſolitos* &c.

Spartani certe poſt acceptam ad Leuctræ cladem, amiſſoſque mille & ſeptingentos viros, numquam poſt ea potuerunt civitatem in integrum reſtituere, ſed turpiter ceſſerunt imperio. itidem Thebani atque Athenienſes, unico prælio ad Cheroneam à Macedonibus victi, mulctati ſunt & patria libertate, & principatu. At Romani nullis bellorum præliis fracti, ſemper abundavere copiis, viris, armis, equis opibus &c.

4. *Athenienſibus.*] Vide notas ſupra cap. 14.

5. *Romulus.*] Cic. pro Corn. Balbo. *Illud vero ſine ulla dubitatione maxime noſtrum fundavit imperium, & populi Rom. nomen auxit, quod princeps ille creator hujus urbis Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus autoritate & exemplo numquam eſt intermiſſa à majoribus noſtris largitio. & communicatio civitatis. Itaque ex Latio multi, & Tuſculani, & Lanuvini, & ex cæteris generibus, gentes univerſæ in civitatem ſunt receptæ: ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum, quibus ex civitatibus, nec coacti eſſent civitatem mutare, ſi qui no-*

que populos [1] *eodem die hoſtes* [2] *dein cives habuerit,* [3] *Advena in nos regnaverunt.* [4] *Libertinorum filiis magiſtratus mandari,* [5] *non ut plerique fal-*

INTERPRETATIO.

adeo prudentia excelluit, ut multas nationes eadem die inimicas, & ejuſdem civitatis incolas habuerit. Alienigeni reges nobis imperarunt. Nec novum, ut plurimi falsò credunt, dignitates tribui libertinorum filiis. Id à veteri populo

NOTÆ.

luiſſent, nec, ſi qui eſſent civitatem noſtram beneficio populi Rom. conſecuti, violatum fœdus eorum videretur.

Attamen quaſdam gentes in civitatem recipere nefas putarunt ibid. Cic. *At enim quædam fœdera exſtant, ut Germanorum, Inſubrium, Helvetiorum, Iaponum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum ex fœderibus exceptum eſt; ne quis eorum à nobis civis recipiatur.*

1. *Eodem die hoſtes, dein cives.*] Tatium nempe regem & Sabinos, quibuſcum poſt multa bella, atque inita fœdera regnum & civitatem communicavit, & ex hac arte valde auxit.

2. *Dein cives.*] Dionyſ. Hal. lib. 1. *Cum Romulus ſibi cognominem urbem condidiſſet, ſumpto, quod hodieque retinent nomine, gens temporis proceſſu, ex minima evaſit in maximam & in illuſtriſſimam ex obſcuriſſima, dum larium egenos ad ſe humaniter recipit, & civitatem impartit devictis bello viris fortibus, & libertis ſuis dat jus civium, nullius conditionis homines aſpernata, quorum modo opera uti poſſet Reſpublica* &c.

3. *Advena in nos regnaverunt.*] Idem habet Claudius in Oratione. *Quondam Reges hanc tenuere urbem, nec tamen domeſticis ſucceſſoribus eam tradere contigit. ſupervenere alieni, & quidam externi, ut Numa Romulo ſuccederet ex Sabinis veniens, vicinus quidem, ſed tunc externus, ut Anco Marcio Priſcus Tarquinius, propter temeratum ſanguinem, quod patre Demaratho Corinthio natus erat, & Tarquinienſi matre generoſa, ſed inopi, ut qua tali marito neceſſe habuerit ſuccumbere; cum domi repelleretur à gerendis honoribus, poſt quam Romam migravit, regnum adeptus eſt.*

Advena in nos regnaverunt.] Noti ſunt ex hiſtoriis T. Tatius, & Numa Pompilius ex Sabinis, & Tarquinius Priſcus ex Tarquiniis oriundi peregrinique Romanorum reges *Vertranius.*

4. *Libertinorum filiis.*] Hoc illud eſt quod Suetonius notat in Claudio: *Appium Cæcum cenſorem, proauctorem generis ſui, libertinorum filios in ſenatum allegiſſe docuit: ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipſos qui manu mitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos.*

Et notat vere. Nam libertorum filii adeo à curia remoti temporibus priſcis, ut nec in militiam ſint admiſſi. & bello Italico libertini primum militare cœperunt, ut notat Epitome Liviana LXXIII. *Lipſius.*

Libertinorum filiis.] Puto, Claudium irridet Tacitus, ut & irriſit Suetonius. Fallebatur quippe Claudius licet hiſtoriæ conditor. Certe *libertinorum filijs* olim tributi magiſtratus, ſed per *libertinos* intelligebant veteres libertorum filios, qui ipſi ingenui, licet ex ingenuis non eſſent nati.

At ævo Claudii, per *libertinos* intelligebantur ipſi *liberti*, & falſum eſt, veterem populum Rom. tribuiſſe magiſtratus libertorum filiis, de nepotibus id verum. non de filiis libertorum. itaque filiis ingenuorum, ſeu *libertinorum*; dati magiſtratus, ſed non ut vult Claudius.

Libertinorum filios.] Sueton. Claud. 24. *Latum clavum, quamvis initio affirmaſſet, non lecturum ſenatorem, niſi civis Rom. abnepotem, etiam libertini filio tribuit: ſed ſub conditione, ſi prius ab equite Rom. adoptatus eſſet. Ac ſic quoque reprehenſionem verens, etiam Appium Cæcum generis ſui proauctorem, cenſorem libertinorum filios in ſenatum allegiſſe docuit.*

5. *Non, ut plerique falluntur, recens*] Non hercle antiquius, quam à Cæſare. Primus ille libertorum filios allegit in

luntur, recens, ſed priori populo factitatum eſt. At cum [1] *Senonibus pugnavimus. ſcilicet,* [2] *Volſci &* [3] *Æqui, nunquam adverſam nobis aciem ſtruxere! Capti à* [4] *Gallis ſumus. ſed &* [5] *Tuſcis obſides dedimus, &* [6] *Samnitium jugum ſubivimus. Attamen ſi cuncta bella recenſeas, nullum* [7] *breviore ſpatio quam adverſus Gallos confectum. continua inde ac* [8] *fida pax.*

INTERPRETATIO.

Rom uſurpatum eſt. At cum Gallis Senonibus certavimus, nempe Volſci, & Æqui nunquam oppoſita acie adverſus nos conflixere? Expugnati fuimus à Gallis; verum & Etruſcis dedimus obſides, & jugum Samnitum tulimus. Attamen ſi univerſa bella in memoriam revoces, nullum breviori tempore profligatum eſt, quam contra Gallos. perpetua exinde ac firma pax. Nunc legibus, inſtitu-

NOTÆ.

ſenatum & magiſtratu ornavit. Dio lib XLIII. *Multos in ſenatum allegit, nihil dijudicans, utrum quis miles eſſet, utrumve ſi ius lib. rti.* Lipſius.

1. *Senonibus.*] Senones, populi Galliæ Ciſpadanæ, ad ſinum Adriaticum in Italia. hodie pars major Romandiolæ, ſeu *Romagna*, in ſtatu Eccleſiaſtico.

Fuerunt etiam *Senones* populi Lugdunenſis quartæ, in Gallia.

Hodie Archiepiſcopatus *Sens*, & Epiſcopatus *Auxerre*, vel pars provinciarum vulgo dictarum, *Iſle de France*, *Champagne*, *Duché de Bourgogne*, *Nivernois*, & *Gaſtinois*, in regno Franciæ. *Tillemonius.*

2. *Volſci.*] Populi Latii provinciæ. hodie pars meridionalis *Campania Romana*, circa urbes *Veletri*, *Sezze*, *Terracina* &c. In ditione Pontificia, atque pars ſeptentrionalis *Terra Laboris*, in regno Neapolitano, ſub ditione Regis Catholici. *Tillemonius.*

3. *Æqui.*] Populi Latii provinciæ. hodie aliquid *Campaniæ Romanæ* & *Sabina*, provinciæ in ſtatu Eccleſiaſtico, & pars minima Aprutii Vlterioris, ſeu *Abruzzo Vltra*, in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

4. *Gallis.*] Gallia, regio Europæ ad Occidentem, & ad Oceanum occidentalem, & ad mare Mediterraneum hodie regnum *Franciæ*, cum regionibus vicinis *Allemaniæ*, citra & ad Rhenum fluvium, & parte quadam *Italiæ* recentioris, citra & ultra Alpes montes: his adde partem *Catalauniæ* principatus, in Hiſpania hodierna.

Fuit etiam Gallia *Togata*, in parte ſeptentrionali Italiæ, diviſa in *Tranſpadanam* & *Ciſpadanam* &c. hodie totus hic tractus vocatur *Lombardia*, paucis exceptis. De tranſitu Gallorum in Italiam, vide Titum Livium lib. 5. cap. 34. & 48. *Tillemonius.*

5. *Tuſcis.*] Vide notas ſupra cap. 14.

Tuſcis.] Nempe Porſenæ regi dati obſides, in quibus & puellæ.

6. *Samnitium*] Samnites populi Samnii regionis in Italia. hodie fere omnis Comitatus *Moliſe*, in regno Neapolitano.

Sub Auguſto imperatore quarta regio Italiæ fuit dicta *Samnium*, in qua varii populi. hodie hic ſunt. *Sabina* provincia, pars *Ombria*, ſeu Ducatus *Spoleti*, & *Campania Romana*, in ditione Pontificia; atque Comitatus *Moliſe* fere omnis, *Abruzzo citra* & *ultra* provinciæ, fere integræ, parſque ſeptentrionalior *Capitanata*, in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

7. *Breviore ſpatio.*] Ita, ſi Galliam Comatam ſpectas, de qua hic agitur: nam decimo anno à Cæſare perdomita eſt. Aliter in aliis Galliæ partibus, quod hiſtoriæ dicent. *Lipſius.*

8. *Fida pax.*] Seneca lib. 2. de Ira c. 34. *Quid eſt glorioſius, quam iram amicitia mutare? quos pop. Rom. fideliores habet ſocios, quos quã habuit pertinaciſſimos hoſtes? quod hodie eſſet imperiũ, niſi ſalubris providentia victos permiſcuiſſet victoribus? traſ-*

Iam, moribus, [1] *artibus,* [2] *affinitatibus noſtris mixti, aurum &* [3] *opes ſuas inferant potius, quam ſeparati habeant.* [4] *Omnia P. C. quæ* [5] *nunc vetuſtiſſima creduntur, nova fuere. plebei magiſtratus poſt patricios; Latini poſt plebejos; cæterarum Italiæ gentium poſt Latinos.* [6] *Inveteraſcet hoc quoque: & quod hodie exemplis tuemur,* [7] *inter exempla erit.* [8] Orationem prin-

INTERPRETATIO.

tis, & neceſſitudinibus noſtris immixti, opes & copias ſuas huc invehant potius, quam diviſi poſſideant. Cuncta P. C. quæ nunc exiſtimantur antiquiſſima, recentia fuere. *Inſtituti ſunt* magiſtratus plebeij poſt patricios; Latini poſt plebeios, dein & reliquarum Italiæ nationum, poſt Latinos. Et hoc etiam antiquum fiet; & quod exemplis nunc ſuſtinemus, olim & in exemplum abibit. *Concione Cæſaris*

NOTÆ.

cetur aliquis, tu contra beneficiis provoca.

Continua inde ac fida pax.] Sic etiam ipſe Claudius Cæſar. *Iam commota Galliæ cauſa agenda eſt, in qua, ſi quis hoc intuetur, quod bello per decem annos exercuerunt Divum Iulium, idem opponat centum annorum immobilem fidem, obſequiumque multis trepidis rebus noſtris plusquam expertum* &c.

1. *Moribus.*] Per *mores*, intellige leges, ritus, religiones, linguam, eloquentiam, jus civile, cæteraſque artes ſimiles. Si forte excipias quædam municipalia inſtituta, quæ fere immutata manent, pro genio vulgi locique.

2. *Affinitatibus noſtris.*] An de connubiis ipſis intelligit? extraneas uxores non ducebant Romani. an uxores Romanas acciperent extranei? Ius connubii haud dubie habuere Galli, ex quibus hi qui fratres Romanorum, & cives ipſi Romani ac pridem civitate donati, jam & nomina Romana uſurpabant.

3. *Opes inferant.*] Qui civitate donati eſſent, nomen principis dantis ſumere debuerunt, & ei aliquid legare teſtamento.

Dio, lib. 60. *Laudem invenit, quod quum multi deferrentur, qui Claudij nomine non uterentur, aut teſtamento ei nihil legarent, quaſi utrumque iis qui civitate ab eo donati eſſent, facto opus eſſet; edixit, ne quis ideo accuſaretur.*

4. *Omnia P. C. quæ nunc.*] Pulchram & acutam ſententiam reperio à Syneſio Cyrenenſi Epiſcopo, haud diſparibus ſane verbis expreſſam in epiſt. LVII. *Multas rerum utilium tempus invenit, aut correxit. Non omnia ad exempla fiunt, & ſingula quæ facta ſunt, initium ſemel habuerunt. Demus & nos principium meliori conſuetudine.* Simile, ſed breviter Tertullianus adverſus Marcion. 1. cap. IX. *Omnis res anterior poſteriori normam præminiſtravit.* Lipſius.

Quæ nunc vetuſtiſſima.] Livius 4. 4. *Nullane res nova inſtitui debet. & quod nondum eſt factum (multa enim nondum ſunt facta in novo populo) eane, ſi utilia quidem ſint, fieri oportet?*

Et infra. *Quis dubitat quin in æternum urbe condita, & in immenſum creſcente, nova imperia, ſacerdotia, jura gentium, hominumque inſtituantur?* Multa patres noſtri adinvenere induſtria ſua & labore, nos etiam pleraque vel adinvenimus, vel adinventa auximus: *Verum hæc nobis majores; certamina ex honeſto maneant*, inquit Tacitus.

5. *Inveteraſcet.*] Hoc quoque quod nunc agimus, olim vetuſtum fiet, & in exemplum ibit. quod certe contigit ſequentibus dominationibus.

6. *Inter exempla erit.*] Plin. 2. 15. *Aliter multa quam priores tradituri, fatemur ea quoque illorum eſſe muneris, qui primi quærendi vias demonſtraverunt: modo ne quis deſperet, ſecula proficere ſemper.*

Plin. 36. 3. ubi de theatris Curionis filii. *Opera pretium eſt ſcire, quid invenerit, & gaudere moribus noſtris, ac noſtro modo nos vocare majores.*

7. *Orationem principis.*] Orationis & S. C. exemplar, memoriam actorum ſer-

cipis ſecuto patrum conſulto, primi [1] Ædui ſenatorum in urbe jus adepti ſunt. datum id fœderi antiquo, & quia [2] ſoli Gallorum fraternitatis

INTERPRETATIO.

audita, factum eſt decretum patrum, & primi Auguſtodunenſes in ſenatum adſciti ſunt. Tributum id veteri ſocietati, & quia ſoli Gallorum jam olim Romanorum

NOTÆ.

vaturum, in Galliam *Comatam* miſſum eſt, Lugdunique provinciarum ornamento, ejus Galliæ metropoli, ænea tabula ex veteri more ad perpetuitatem inciſum, ſuperioribus annis, è ruderibus erutum, in domo Reip. Lugdunenſis, ut olim quoque, publice nunc habetur.

At longior fuit tabula, cujus exordium conſumpſit vetuſtas: ſed quæ pagina duplici, pro latitudine tabulæ ſculpta verba ſunt, ita ordine exſcripſimus, omiſimus hic, quia erit in Excurſibus Lipſianis.

Hæc quæ dixit Claudius Cæſar, in quo, ut noſter Cornelius ait: *Elegantiam non requireres, quoties meditato diſſereret.* Lugduni aſpiciuntur in ære, publicandæ orationi fixo: & plumbo circumornata tabula ſuggerit indicium, alia conſimili tabula; inciſum fuiſſe S. C. quod factum, poſt recitatam principis orationem, hoc loco Tacitus ſcribit.

Sane pro eo, quod Æduis tributum idem ait, verendum, ne Auguſtodunum, quod tum Æduorum caput erat, ſimilis in ære ſculpta oratio cum SC. uti Lugdunum, miſſa fuerit. *Vertranius.*

1. *Ædui.*] Vertit interpres Gallicus, quaſi Ædui ſoli id jus adepti ſint hoc SCto Sed primi Ædui hoc habuere, idque ſic ob decus urbis, & ob priſcum fœdus, quo ſe fratres Romanorum olim adpellabant, multis patrum decretis in id factis.

Sed & mox alii eiuſdem Galliæ Comatæ populi idem adepti ſunt, & puto, eodem decreto Licet ſileat Tacitus, id ſubintelligendum relinquit; & etiam id ex oratione Cæſaris apud Tac & ex Lugdunenſi tabula patet.

2. *Ædui.*] Populi Lugdunenſis Primæ, ad Ararim fluvium in Celtica ſeu Lugdunenſi Galliæ regione, hodie Epiſcopatus *Autun*, *Châlon*, & *Mâcon*, vel pars major & meridionalis Ducatus *Burgundiæ*, parteſque provinciarum, *Breſſe*, *Beaujolois*, *Bourbonnois*, & *Nivernois*, in regno Franciæ *Tillemonius.*

3. *Soli Gallorum fraternitatis nomen*] In Panegyrico Flavienſium nomine apud Conſtantinum dicto: *Quænam igitur gens toto orbe terrarum in amore Romani nominis, Æduis ſe poſtulet anteponi? qui primi omnium inter illas immanes & barbaras Galliæ gentes, plurimis Senatuſconſultis, fratres populi Rom. appellati ſunt; & cum à cæteris quia Rhodano ad Rhenum uſque ſunt, populis, ne pax quidem poſſet, niſi ſuſpecta ſperari, ſoli conſanguinitatis nomine gloriati ſunt.*

Et poſtea: *Imputavere ſe origine fabuloſa in Sicilia Mamertini, in Aſia Ilienſes: ſoli Ædui non metu territi, non adulatione compulſi, ſed ingenua & ſimplici caritate, fratres populi Rom. crediti ſunt.*

Bene ait crediti. Neque enim aliunde, ut credo, fratres, quam ex ſermone communi Gallorum Germanorumque, quo fideles ſocii, fratres, amicique dicuntur. non quia ab Iliaco ſanguine, ut ſuggerunt quidam. Sed quod Tacitus dicit, ſolos Æduos id nomen uſurpaſſe: repugnat Lucanus, qui tribuit etiam Arvernis.

Et docilis rector monſtrati Belga Covini.
Arvernique auſi Latio ſe fingere fratres,
Sanguine ab Iliaco populi.

Et lapis antiquus, qui Batavis. GENS. BATAVORVM. AMICI. ET. FRATRES. ROM IMP. quæ inſcriptio eruta armamentario Britannico, ad oſtium veteris Rheni.

Tamen Diodorus etiam pro Tacito; lib. v. *Gallia incolitur à multis populis, magnitudine diverſis, quorum unus eſt*

nomen.

nomen cum populo Romano uſurpant. Iiſdem diebus [1] in numerum patriciorum aſcivit Cæſar [2] vetuſtiſſimum quemque è ſenatu, aut qui-

INTERPRETATIO.

fratres appellantur. Eodem tempore Claudius inter patricios adſcripſit antiquiſſimum quemque e ſenatoribus, aut quibus illuſtres majores fuerant: paucis jam ſuperſtitibus

NOTÆ.

qui cognationem ſeu adfinitatem antiquam & amicitiam habet cum Romanis, quæ uſque ad noſtra tempora perdurat ac perſeverat. Lipſius.

Soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano uſurpant] Aſconius Pedianus notat quoſdam *fœderatos*, vel *ſocios*: quoſdam *liberos*: nonnullos *ſtipendiarios*: alios *fratres* populi Rom. fuiſſe nuncupatos. *Lupanus.*

1. *In numerum patriciorum.*] Patricii *maiorum gentium* dicti ducenti illi ſenatores, qui à Romulo primum lecti fuerunt, & ex illis orti *patricij*, ſimiliter vocati. At patricii *minorum gentium* dicti ſunt illi, qui à Tarquinio Priſco quinto Romanorum rege, ex plebeis primum ſunt allecti in patriciorum ordinem, poſt ea in patrum numerum adſcripti teſte Livio.

Allecti autem fuerunt in ſenatum à L. Iunio Bruto, & P. Valerio Publicola primis conſulibus poſt exactos reges; & hi vocati ſunt *patres conſcripti*, teſte Plutarcho & Livio: itaque nomen ſeu dignitas *patriciorum* videtur fuiſſe quid antiquius, quid nobilius ipſo ſolo decore ſenatoris, & qui ſenatores erant, nondum tamen *patricij* dicebantur.

Inde eſt, quod Claudius vetuſtiſſimum quemque è ſenatu in numerum patriciorum adſciſcit; quia pauci reliqui erant familiarum, quæ vere *patricia* & nobiles antiquitus erant, & fuit tum ille tantum gradus nobilitatis ſuperior, non ſpecialis aliqua dignitas diſtincta à ſenatoria.

At tempore Conſtantini principis, id immutatum, & *patriciatus* peculiaris dignitas eſſe cœpit, quam imperatores amicis ſuis concedebant, & dicebatur talis patricius, *pater principis, pater Reſp.* vel *patricius* ſimpliciter, vel *patricius Romanorum.*

Patriciorum.] Cur dicti ſint *patricij* diſputat Dionyſ. lib. 2. *Qui invident Vrbi, ideo dictos patricios, aiunt, quod hi ſoli poſſent patres oſtendere: quaſi cætera turba fugitivorum fuerit, nec valentium proferre patres ingenuos: & argumento utuntur hoc, quod quoties patricij convocarentur à regibus, præcones quemque ſuo ac paterno appellabant nomine: plebeios vero miniſtri quidam, cornibus bubulis confertim buccinantes, in concionem conciebant. Sed neque per præcones evocatio, nobilitatis patriciorum argumentum eſt, neque buccinæ ſonus, obſcuritatis plebeiorum indicium; nam illa honoris, hæc celeritatis eſt.*

2. *Vetuſtiſſimum quemque è ſenatu.*] Aliud *patricii*, aliud *ſenatores* Senatores multi è plebe Claudius igitur, ne exſtingui, & intermori *patriciorum* familias pateretur, antiquiſſimum quemque è plebeiis ſenatoribus, retulit in patricios. Dico, antiquiſſimum; ſive ætatis ratione, ſeu potius temporis, quo in ſenatu fuit. Hæc clara Taciti mens.

At vir juris & antiquitatis conſultus, quaſi in Cimmerios delatus eſſet, hic cæcutit. Vertit ſe in omnes formas, & tandem definit, ſcribendum eſſe: *vetuſtiſſimum quemque è ſenatum.* Sapis lector, & non rides? *Lipſius.*

Vertranium intelligit Lipſius, qui certe adeo invertit ſenſum & lectionem Taciti hoc loco, ut ſperni poſſe videatur itaque prolixam ipſius notam omiſimus.

Vetuſtiſſimum autem intelligo aſcitum, qui tamen eſſet intra leges, quæ majorem annis LX. otio reddunt, & Senatorem non citant, ut Seneca ad Paulinum, & Plinius ad Pomponium Baſſum ſcripſere. *Vertranius.*

Quæ obſervatio etiam videtur inutilis;

bus clari parentes fuerant: paucis jam reliquis familiarum, quas [1] Romulus *majorum*, & L. Brutus *minorum gentium* appellaverant, exhauſtis etiam quas dictator Cæſar [2] lege Caſſia, & princeps Auguſtus

INTERPRETATIO.

familiarum, quas Romulus majorum, *& L. Brutus* minorum gentium, *dixerant, exſtinctis etiam, quas divus Iulius lege Caſſia, & imperator Auguſtus lege Sania*

NOTÆ.

nam non deſinerent eſſe *patricij* ſeniores illi patres, etiam ſi affecta ætate in ſenatū non venirent. is velut emeritis honos.

Vetuſtiſſimum quemque è ſenatu.] Nempe, qui jam olim adſciti adlectique in ſenatum erant, aut etiam qui ex antiqua ſtirpe ſenatoria orti. Etiam & eos adlegit, qui licet è ſtirpe plebeia, aut loco equeſtri, tamen quia illi, aut majores ipſorum, dignitates & magiſtratus populi Rom. obtinuerant, ipſi clari, aut ex claris parentibus orti erant.

Nempe hi clari aut ex claris orti parētibus, qui fuiſſent ſemel, etiam quandoque bis aut ter conſules, cenſores aut principes olim ſenatus: dico olim; nam ævo principum, ipſi, principes ſenatus, ut & cenſores, erant, licet titulum ſeu appellationem hanc mox ſpernerent, nec amplius legerentur principes ſenatus proprie, ut vetere Repub.

Neque puto, hic vetuſtas nobilitatis intelligenda, aut lectionis in ſenatum tantum, ſed ſimul etiam vetuſtas ætatis, ita ut utraque vetuſtas ætatis & lectionis cauſa fuerit, eos adlegendi in *patricios*. aliquando forte ſola vetuſtas ætatis, cum dignitate ſenatoria tamen.

1. *Romulus.*] Tacitus ſenſiſſe videtur, omnes *patricios* qui à regibus lecti (plures enim reges poſt Romulum legerunt) *majores* fuiſſe: qui à Bruto *minores*. Livius tamen & alii contra. cujus rei confuſam veritatem vide apud Onufrium in Faſtis, quem non exſcribo. ſed Tacito, ut opinor, autores ſui.

Lud. Vives tamen, patrum ævo doctrina celebri, verbis aliquot inſertis, hic legebat. *Romulus majorum gentium, L. Tarquinius minorum; Brutus conſcriptorum appellaverant.* cujus epiſtolam ea ſuper re publicavit amicus meus, dum vixit G. Canterus in Novis ſuis.

At mihi nondum animus adſentiendi: nec tibi quidem, ſi cum judicio excuſſeris, quæ Onufrius per ſatyram & confuſe, ut ſolet, collegit. *Lipſius.*

Romulus majorum, & L. Brutus minorum gentium appellaverant.] Conſtat ex T. Livio, Romulum centum ſenatores creaſſe, qui poſtea *majorum gentium* ſunt appellati, cum Tarquinius Priſcus centum alios ſenatui adſcripſiſſet, qui *minorum gentium* dicebantur.

T. Livius de Tarquinio Superbo loquens: *His muliebribus inſtinctus furiis Tarquinius, circumire, & prehenſare minorum maxime gentium Patres.* Lupanus.

Majorum.] Initio Romulus centum patres elegit, dein centum alios adjecit, adjunctis Sabinis. hi & ex illis orti *majorum gentium* appellati ſunt. At *minorum gentium* juxta Tacitum, dicti ſunt illi, quos elegerat Brutus conſul.

In aliorum vero ſententia, hi quos ex plebe in curiam adſcivit Tarquinius Superbus, *minorum gentium* dicti ſunt. Certe alios elegit mox Brutus, ſed ſupplendo numero utrorumque.

2. *Lege Caſſia.*] Hanc legem tulit C. Caſſius dictatore Iulio Cæſare, ut in numerum patriciorum, qui bellis civilibus vel aliter exhauſti, alii ſublegerentur. Forte ad hanc legem referri poſſit quod habet Suet. Iul. 41. *Senatum ſupplevit, patricios adlegit: prætorum, ædilium, quæſtorum, minorum etiam magiſtratuum numerum ampliavit, nudatos opere cenſorio, aut ſententia judicum de ambitu condemnatos, reſtituit. Nudatos,* intellige *notatos* à Cenſoribus, vel lege.

[f] lege Sænia ſublegere. [2] Lætaque hæc in R. P. munia [3] multo gau-

INTERPRETATIO.

[f] *ſupplevere. Grataque hæc in Rempublicam officia multa lætitia Cenſoris uſurpaban-*

NOTÆ.

1. *Auguſtus lege Sænia.*] Ille idem Vives ſcribit, *Servia.* jus & mos Belgæ, diſſentiendi ab Ibero. *Sænia* enim vera lectio. Colligo ex Dione LII. qui hunc patriciorum dilectum confert in annum urbis DCCXXV *Patriciorum*, inquit, *numerum implevit; Senatu ſcilicet, id jubente.* Ex quo vides SC. aliquod fuiſſe ejus rei, ſive legem. Legibus nomina à conſulibus: & conſul ſuffectus prioris anni L. Sænius, in monumentis. Vertranium ergo, qui *Sentiam* repoſuit, non audiemus. *Lipſius.*

Auguſtus lege Sænia ſublegere.] Hæc lex lata eſt à L. Sænio conſule ſuffecto, anno V. 724. patet ex fragmento apud Gruterum pag. 199. ubi anno belli Alexandrini nominatur conſul K. NOV. L. SÆNIUS. Auguſtus vero anno ſequenti conſul V. legem exſequutus, patriciorum numerum auxit, cum cenſor eſſet una cum Agrippa. Dio lib. 53.

2. *Lætaque in R. P. munia.*] Hoc eſt, *in Rempub* ſicut alibi, *formidoloſum in vulgus* &c *Freinshemius.*

3. *Multo gaudio Cenſoris inibantur.*] *Cenſoris* habet manifeſte volumen Budenſe. Intelligitur autem Claudius Cæſar. De quo narrationem iſtam auſpicans Tacitus, ſupra dixit: *At Claudius matrimonij ſui ignarus, & munia cenſoria uſurpans.* Et lib 12. *Quod porro honeſtius cenſoria mentis levamen*, quam aſſumere conjugem, proſperis dubiiſque ſociam? Loquitur de Claudio Agrippinam ducturo. *Rhenanus.*

Claudium per jocum *Cenſorem* appellat. dixit enim ſupra: *munia cenſoria uſurpans*, id eſt, quæ ad ſe non pertinerent *Pichena.* vel quæ inepte ageret, magna ex parte.

Cenſoris.] Electo ſeu evecto principi, ſtatim omnia decora, nomina & tituli omnes cumulabantur, Cæſaris, Auguſti, Patris patriæ, Max. Pontificis, Tribuni & cætera ſimilia.

Ac noſtra ætate, inquit Dio, *ſimul omnia hæc eis tribuuntur*, Cenſorio *excepto. olim vero ſingula appellationes eis ex legibus decernebantur.*

Cenſoris autem nomen etiam quidam imperatorum, more antiquitus uſitato, acceperunt; idque Domitianus per totam geſſit vitam, nunc vero non amplius fit. Quum enim rem ipſam noſtri temporis imperatores habeant, neque deliguntur ad cenſuram agendam, neque iſtius magiſtratus nomen, præter quam in agendo cenſu, ferunt.

Multo gaudio cenſoris.] Reponit Gruterus, *multo gaudio Cæſaris*; ita ut munia illa cenſoris eſſent læta mutuo Reipub. & Cæſari: ſed talem antitheſim vix reperies apud Tac. non ita verba ponderat. Irridet talem cenſorem, qui dum munia cenſoria in publicũ uſurpat, ignorat ea quæ intra domum ſuam agerentur. Alludit ad illud gaudium intempeſtivum, quod ſtatim à tergo ſequi debet mœror ingens, *iſq; illi finis inſcitia, erga domum ſuam fuit, haud multo poſt flagitia uxoris noſcere, ac punire adactus.*

Ridet ſenem cenſorem qui *matrimonij ſui ignarus*, theatralem populi laſciviam ſeveris edictis increpat, quod in feminas illuſtres probra jecerat: dum Meſſalina palam eum, non in una civitate, ſed toto orbe riſui & oſtentui exponit, qui dum provincias omnes regit imperio, unam domum adminiſtrare neſcit. Qui dum reges inſervire cogit, ipſe ſit feminarum ſervorumque vile mancipium.

Cenſoris.] Sueton. Claud. 16. *Geſſit & cenſuram intermiſſam diu poſt Paullum Plancumque cenſores: ſed hanc quoque inæqualiter, varioque & animo & eventu* &c. *Plures notare conatus, magna inquiſitorum negligentia, ſed ſuo majore*

dio Cenſoris inibantur. Famoſos probris quonam modo ſenatu depelleret anxius, [1] mitem & recens repertam, quam ex ſeveritate [2] priſca

INTERPRETATIO.

tur. Sollicitus , quonam pacto moveret ordine flagitiis infames , *adhibere maluit lene , & nuper inventum temperamentum , quam ſeveritate antiqua uti , ad-*

NOTÆ.

dedecore , innoxios fere reperit , quibuſcunque cœlibatum , aut orbitatem, aut egeſtatem objiceret, maritos , patres , opulentos ſe probantibus &c.

Fuerunt illa in cenſura ejus notabilia, quod eſſedum argenteum ſumptuoſe fabricatum ac venale, ad ſigillaria redimi, concidique coram imperavit , quodque uno die xx. edicta propoſuit &c.

Hoc idem tamen Auguſto contigerat olim ut falleretur. Macro. 2. 4 *Mira etiã Cenſoris Auguſti & laudata patientia. Corripiebatur eques Rom. à principe, tamquam minuiſſet facultates ſuas. At ille ſe multiplicaſſe coram probavit. Mox eidem objecit , quod ad contrahendum matrimonium legibus non paruiſſet. Ille uxorem ſibi & tres liberos eſſe, dixit. Tunc adjecit : Poſt hac , Cæſar , cum de honeſtis hominibus inquiris , honeſtis mandato.*

Talem tamẽ cenſorem deridet Plinius lib. 7. 48. *Totidem annos* (nempe 150.) *cenſum , Claudij Cæſaris cenſura , T. Fullonium Bononienſem , idque collatis cenſibus quos ante detulerat , vitaque argumentis (etenim id cura principi erat) verum apparuit.*

Cenſoris] *Quæ munera obierint Cenſores,* explicat Cicero lib. de leg. 3 *Cenſores populi ævitates , ſoboles , familias , pecuniaſque cenſento. urbis templa, vias, aquas, ærarium , vectigalia tuento : populique partes in tribus diſtribuunto. Exin pecunias , ævitates, ordines partiunto, equitum peditumque prolem deſcribunto. Cælibes eſſe prohibento. mores populi regunto. probrum in ſenatu ne relinquunto. bini ſunto. magiſtratum quinquennium habento.*

1. *Mitem & recens repertam*] Repertam *ab Auguſto.* Habes in Dione libro LII. in extremo. *Lipſius.*

Mitem & recens.] Sueton. Aug. 35. *Senatum , &c. ad modum priſtinum & ſplendorem redegit duabus lectionibus ; prima ipſorum arbitratu, quo vir virum legit ; ſecunda ſuo & Agrippæ* &c. infra. *Quoſdam ad excuſandi ſe verecundiam compulit , ſervavitque etiam excuſantibus inſigne veſtis & ſpectandi in Orcheſtra epulandique publice jus.*

1. *Mitem & recens repertam.*] Sic Dio de Auguſto lib. 52. *Deinde cenſor fuit cum Agrippa , correxitque cùm alia quædam, tum ſenatum examinavit. Nam in eum ordinem multi equites & pedites, præter dignitatem, bellis civilibus adſciti erant, ita ut ad millenarium numerus ſenatorum perveniſſet.*

Hos ut removeret , nullum eorum ipſe delevit : ſed quum hortatus fuiſſet , ut ipſi ſua conſcientia teſte, de genere, & vita ſua judicium ferrent , primum quinquaginta viros permovit , ut ſponte ſua ſenatu cederent.

Deinde ad horum exemplum ſequendum alios centùm quadraginta adegit , & horum neminem infamia notavit , poſteriorum tamen nomina publice propoſuit.

Prioribus enim, quod rem diu non diſtuliſſent, ſed ſtatim paruiſſent , ignominiam hanc remiſit, ut palam non ederentur.

2. *Priſca*] Igitur ex illa priſca ſeveritate immutatum eſt, quod nempe permitteret ipſis princeps, ſponte & ultro ordinem exuere , non expectato judicio Cenſorum , quod depulſis , ſeu ſilentio præteritis, aliquam velut ignominiæ labem inurebat.

At non licuit olim , ſponte exire ſenatu, aut petere licentiam exeundi , ſed debuit expectari luſtrum proximum, ſeu quinquennium , quo, de more legebatur ſenatus à Cenſoribus.

Et certe illo metu maxime coërciti

rationem adhibuit; monendo, *ſecum* [1] *quiſque de ſe conſultaret, peteretque jus* [2] *exuendi ordinis. facilem ejus rei veniam. & motos ſenatu, & excuſatos ſimul propoſiturum: ut* [3] *judicium cenſorum ac pudor ſponte cedentium permix-*

INTERPRETATIO.

monendo nempe, ut quiſque ſecum de ſe ipſe conſuleret, poſceretque veniam abſcedendi ſenatu. ejus rei gratiam facilem obtentu; & pulſos ordine, & veniam petentes ſimul renuntiaturum. Vt ſententia cenſorum, & verecundia ultro excun-

NOTÆ.

ſceleroſi, vetere Repub. Nam, etſi præſens luſtrum ſubterfugerent, tamen in proximum, cenſuram metuebant.

Sed poſtea ſub principibus qui bonis fere infeſti, aliter ſe res habuit: tum enim præpollebant omni ſcelere cooperti delatores, genus hominum in exitium Reipub repertum, & quo quis magis infamis & probroſus, eo potentior fuit, & tutiorem cum maxime faciebat ſcelus, & odium publicum.

Attamen apud Tacitum lib. 12. reperio, Silanum ordine motum eſſe extra luſtri, ſeu cenſuræ tempus. *At Silanus inſidiarum neſcius, ac forte eo anno prætor, repente per edictum Vitellij ordine ſenatorio movetur, quamquam lecto pridem ſenatu, luſtroque condito.*

Sed id puto factum ob crimen verum an fictum; ſeu potius præter omne jus faſque, præter leges & inſtituta Reipub. & forte ſine exemplo; ſic illuſtres viri periere ſub principibus. Sub quibus tamen multi ſceleroſi curia exacti ſunt, conſenſu totius ſenatus, ut infra Tarquitius & alii. puto, non expectato luſtro, quia nempe criminis comperti.

1. *Qui que de ſe conſultaret.*] An cenſu ſeu opibus, an virtute & bonis artibus polleret fideretque, quibus hanc dignitatem tueretur. certe boni mores opeſque ad hoc requirebantur.

2. *Exeundi.*] Repono *exuendi.* poſſet etiam legi *exeundi ordine.*

3. *Iudicium cenſorum ac pudor ſponte cedentium permixti*, &c.] Imo potius ille pudor, ſeu modeſtia ſponte abſcedentium ſenatu, permixta cum judicio cenſorum, potius augeret ignominiam ſponte abeuntium, quam molliret. nam ſimul præteriti in lectione ſenatus, ſimul contempti, ſenatuque moti pari judicio viderentur.

Licet forte nonnullos ſolus pudor proprius damnaſſet, non flagitii ullius conſcientia. Sed forte tantum cenſus, ſeu rei familiaris inopia, aut minor ſtirpis claritudo quas cauſſas forte non perinde damnaſſent ipſi cenſores.

Imo certe judicium Cenſorum admixtum pudori, pudorem patrum ſic magis oneraret Et hic pudor ſponte abeuntium, mollit potius ignominiam damnatorum, non mollitur ipſe.

Forte ita intelligit, ut nullum fieret judicium præciſe cenſorum, ſed qui in lectione ſenatûs præteriti ſilentio eſſent, ſic præterirentur, quaſi ſponte omnes ceſſiſſent ordine. & certe fruſtra judicium cenſorum fieret, cum ultro cedunt ignominioſi.

Puto, intendebat princeps, emollire in genere & indiſtincte ignominiam omnium, qui pelli debuerunt: *famoſos probris quonam modo ſenatu depelleret anxius.*

Itaque *mitem* pellendi *rationem* adhibet, monetque *facilem ejus rei veniam*, omnes ſimul *propoſiturum*, & *motos* judicio & ſe ultro *excuſantes.*

Sicque lenitum iri dedecus, permixtis nempe ſimul & iis qui ſponte cederent, & qui judicio Cenſorum damnari meruiſſent, & qui certe damnati, motique eſſent ordine, niſi ultro cederent. Hoc dicit, hoc præmonet Cæſar, ut omnes ſibi diffidentes ultro & ſpontaneo pudore cedant, & ne judicium cenſorum, quo major vis & ignominia, impendebat, expectent.

ti, ignominiam mollirent. Ob ea [1] Vipſanius conſul rettulit, [2] *patrem ſenatus appellandum eſſe Claudium. quippe* [3] *promiſcuum* patris patriæ *cognomentum: nova in Remp. merita, non uſitatis vocabulis honoranda.* Sed ipſe cohibuit conſulem ut nimium aſſentantem. [4] condiditque luſtrum, [5] quo

INTERPRETATIO.

tium promiſcue expoſitæ, dedecus minuerent. *Propterea Vipſanius conſul retulit*, Claudium vocandum eſſe patrem ſenatus. Etenim commune *eſſe* nomen Patris patriæ; inſolita erga remp. beneficta, haud ſolitis nominibus celebranda eſſe. *At ipſe retinuit conſulem, ut nimis adulantem, & condidit luſtrum, quo deſcripta ſunt ci-*

NOTÆ.

Sicque mitior ratio eos ordine movendi reperta eſt, ſic facilis venia conceſſa.

Sic minor ignominia, quia pari facilitate cedunt omnes, quia ſimul permixti, & qui proprio pudore cederent, & qui judicio Cenſorum damnarentur, ut pote quos non pudor ſuus tantum pellebat, ſed & flagitia ipſa & probra ſcelerum forte urgebant.

1. *Vipſanius conſul.*] Spectabat ad conſulem, & præſertim ad conſulem deſignatum, loco ſententiæ proferre aliquid in decus principis. & nunc opportuna hæc occaſio fuit, laudandi & adulandi Cæſari vere & ſine ſpecie adulationis, ut ait Plin. Panegyr. Et cohibet illum Cæſar, non ut *aſſentantem* præciſe, ſed ut *nimis aſſentantem.*

2. *Patrem ſenatus.*] Quod nomen ſibi mox ſumpſerunt Balbinus & Pupienus Auguſti In nummis: IMP. CÆS. PVPIEN. MAXIMVS AVG Tum parte verſa: PATRES SENATVS. *Lipſius.*

3. *Promiſcuum.*] Commune nomen omnibus principibus, etiam meritis & virtute imparibus.

4. *Condiditque luſtrum.*] Id eſt, *Cenſu perfecto, edixit, ut omnes cives Romani, equites, peditesque in ſuis quiſque centuriis, in campo Martio prima luce adeſſent: ibi exercitum inſtructum omnem ſuovetaurilibus luſtravit. Idque conditum luſtrum appellatum, quia in cenſendo finis factus eſt.* Liv. lib. 1.

Hujus autem Cenſionis à Claudio editæ, ſed hominum ampliore numero, teſtis eſt vetus memoria, inſcripta Romæ his literis. TEMPORIBVS. CLAVDII. TIBERII. FACTA HOMINVM. ARMIGERVM OSTENSIONE IN. ROMA. SEPTIES. DECIES. CENTENA. MILLIA. LXXXXVII. MIL. X. *Vertranius.*

5. *Quo cenſa ſunt civium &c.*] Ant. Auguſtinus legebat: *Quo cenſa ſunt civium ſexagies novies centena millia, & centum quadraginta quatuor.* Urſinus. Aliter ſe habent hi numeri in Flor. LVIIII. LXXXIIII LXXII. *Iſque illi ſupr. &c.* Sed ſtipendiariorum & tributariorum.

Quo cenſa ſunt.] Cenſus ſic fiebat ex more Omnes bona ſua æſtimabant & jurejurando interpoſito, æſtimationem deferebant: præterea nomen & ætatem uxoris, liberorum, libertorum, ſervorum; & cum Romæ id fiebat, qua regione urbis habitarent, & cum in Italia, qua regione Italiæ, ſaltem ab Auguſto, qui Italiam in ſuas regiones diviſit, quemadmodum Roma ipſa diviſa erat.

Qui ſecus feciſſet, bona illius publicabantur, ipſe vænibat & civitatem amittebat Et ſub principibus, non modo urbs ipſa cenſebatur, ſed & Italia tota per regiones, & pari modo cives qui in omnibus provinciis ſparſi.

Dein & ſociæ civitates, & provinciæ in quibus cenſus agebatur, vel à Cæſare, ſeu filio Cæſaris, vel ab iſtis quibus imperator hoc munus præciperet.

Nam video tres præfectos miſſos in Galliam *cenſui agendo*, non civium, qui cenſi in cenſura principum ipſorum, cum cæteris civibus Romanis.

Quo cenſa ſunt] Cenſus civium, quos, fecit poſt bellum Actiacum, notavit ipſe.

cenſa ſunt civium [1] LXIX. centena, & XLIIII. millia. Iſque illi finis inſcitiæ erga domum ſuam fuit.. haud multo poſt, flagitia uxoris noſcere ac punire adactus, ut deinde ardeſceret [2] in nuptias inceſtas.

INTERPRETATIO.

vium ſexaginta novem centena & quadraginta quatuor millia. Et is illi finis fuit ignorantia erga matrimonium ſuum. Nam paucis interjectis diebus, conjugis ſuæ crimina cognoſcere, & caſtigare coactus eſt, ut poſtea conjugium inceſtum concupiſceret.

NOTÆ.

Auguſtus Cæſar in lapide Ancyrano: *In conſulatu ſexto cenſum populi, collega M. Agrippa egi. Luſtrum poſt annum alterum & quadrageſimum feci, legi. Cenſita ſunt capita quadragiens centum millia & ſexaginta tria.* Anno 626. conditum id luſtrum. Etiam Auguſtus anno V. C. 742. Pomœrium protulit, Sextilem de ſuo cognomine Auguſtum appellavit, cenſum egit, ac luſtrum fecit. quo cenſa ſunt civium quadragies centum millia ducenta ac triginta tria millia 4233000.

A primo luſtro, quod Servius Tullius Rex condiderat, 75. luſtra Romæ condita ſunt, teſte Cenſorino Auguſtus tria luſtra condidit ex lapide Ancyr. Claudius ſemel luſtrum fecit. Poſtremum omnium luſtrum 75um Veſpaſianus V. ac Titus III. Coſſ. unaque cenſores peregerunt, anno V. C. 827. Falluntur ii qui inter annum 684. quo L. Gellius ac Cn. Lentulus Cenſores luſtrum condiderunt, & annum 726. plura collegia cenſorum, luſtra feciſſe, dicunt.

Nam *poſt annum alterum & quadrageſimum*, intermiſſum à cenſoribus luſtrum Auguſtus & Agrippa peregerunt. Equidem cenſores intermedio tempore creatos, Romani ſcriptores produnt; ſed ob diſſenſiones inter ipſum cenſum erumpentes, nullum luſtrum finito cenſu, de more condere potuerunt.

Hinc Cicero lib. 4. Epiſt. penult. ad Atticum. *Non enim te puto, de luſtro, quod jam deſperatum eſt, aut de judiciis quæ lege Plotia fiant, quærere.*

Quo cenſa ſunt.] Civium nempe ſex milliones, nongenta & quadraginta quatuor millia. 6944000.

1. *LXIX. centena, & LXIIII.*] Convenit cum Caſſiodori ratione, ſexaginta novem centena millia exprimentis. cum libris haud plane convenit, è quibus Vatic. ille fidus exprimere videtur *quinquaguinta octo centena, & octoginta quatuor millia & LXXII.*

Nec miremur de granditate numeri: cum jam tunc ſub Auguſto (nondum tot populis in civitatem acceptis) cenſa reperiam quadragies centena millia.

Lapidis inſcriptio quam obtrudunt. TEMPORIBVS.CLAVDII TIBERII. FACTA.HOMINVM ARMIGERVM. OSTENSIONE. IN ROMA. SEPTIES - DECIES. CENTENA. MILLIA LXXXVII. parum vera aut fida mihi eſt. & tamen cum de his ſaltem qui arma ferrent, agat, nihil nobis obſtat. *Lipſius.*

Eſſent ſeptem milliones hominum, & inſuper centum millia. 7100000. Sed parum fidus hic lapis, aut parum convenit cum Tacito.

Neque de civibus actu arma ferentibus id intelligi poteſt. nam & ſi haberent 30. legiones. Hæ vel cum lixis aut hominibus, qui inſerviunt machinis & impedimentis, licet hi numero pares militi eſſent, non facerent tamen numerum trecentorum & ſexaginta millium. 360000.

Et eſto par fuerit numerus auxiliarium aut ſociorum tamen armati illi non egredientur numerum ſeptingentorum & viginti millium 720000.

2 *In nuptias inceſtas.*] Cenſor ipſe puniebat *adulteria* uxoris, ut *inceſta* mox ipſe committeret.

26 Iam Meſſallina facilitate adulterorum in faſtidium verſa, 1 ad incognitas libidines profluebat; cum *abrumpi diſſimulationem* etiam Silius, ſive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipſa pericula ratus, urgebat. *Quippe non eo ventum*, 2 *ut ſenectam principis opperirentur. inſontibus innoxia conſilia; flagitiis manifeſtis, ſubſidium ab audacia petendum: adeſſe conſcios paria metuentes: ſe cælibem, orbum, nuptiis, & adoptando Britannico paratum. manſuram eandem Meſſallinæ potentiam, addita ſecuritate, ſi prævenirent Claudium, ut inſidiis incautum, ita* 3 *ira properum.* Segniter hæ voces acceptæ, non amore in maritum; ſed ne Silius ſumma adeptus, ſperneret adulteram, 4 ſceluſque inter ancipitia probatum,

INTERPRETATIO.

Iam Meſſallina facilitate libidinum, in ſatietatem flexa, ad inſolitas voluptates preceps ferebatur, cum Silius ipſe *quoque inſtabat*, pelli debere omnem ſimulandi artem, *ſive fatali amentia, ſive quia crederet, impendentia diſcrimina non poſſe declinari, niſi per ipſa diſcrimina*; inſtabat: Etenim non eo uſq; progreſſos ipſos, ut exſpectarent ſenectutem Claudii; innoxias innocentibus artes, vim ex audacia ſumendam: præſto adeſſe culpæ participes, par ſupplicium formidantes, ſe ſine uxore, ſine liberis, ſe matrimonio, ſe & adiſciſcendo Britannico promptum. duraturam eandem auctoritatem Meſſallinæ, adjuncta incolumitate, ſi anteverterent principem qui, ut falli dolo facilis, ita & in iram pronus erat *His verbis parum attendit* Meſſallina, *non caritate in virum, ſed ne Silius rerum potitus, contemneret adulteram, facinuſque*

NOTÆ.

1. *Ad incognitas libidines.*] Solitas libidines faſtidiebat, ad novas & inuſitatas profluebat, adulteria nimis vulgaria jam & facilia, ut placerent. Optavit *nuptias* & quidem *ſolemnes. Nomen matrimonii concupivit*, ut quaſi ſibi arctius juvenem devinciret, ut tota toto adultero, velut marito potiretur. Ipſa ſtrictius nomen & majorem ſolito adulterii pompam requiſivit quaſi ad majorem cupidinem & incitatiorem voluptatem; vel ob celebritatem flagitii & infamiæ, quæ faſtidioſis novam excitat libidinem. quod dixit Tacitus

2. *Vt ſenectam principis.*] Et ex ſenecta mortem opperirentur.

3. *Ira properum.*] Sic Suet. Claud 38. *Ira atque iracundia conſcius ſibi, utramque excuſavit edicto: diſtinxitque, pollicitus, alteram quidem brevem & innoxiam, alteram non injuſtam fore.*

4 *Sceluſque inter ancipitia probatum.*] Id intelligebam de adulterio, nam ſupra; ne *Silius ſumma adeptus, ſperneret adulteram.* Alii intelligunt de cæde Claudii principis, nempe metuebat Meſſallina, ne Silius factus princeps, cum ſcelus adulteræ, ſeu cædem principis, *veris mox pretiis æſtimaret.* τὸ *ſcelus*, forte hic dictum ambigue, ita ut indefinite poſſit referri, vel ad adulterium, vel ad necem Cæſaris, vel ad utrumque ſimul; potuit enim Silius ſumma adeptus, tum adulterium Meſſallinæ, tum & cædem mariti & Cæſaris vero judicio penſare, & ſpernere adulteram atque homicidam. Tum potuit abdicare, & exturbare fœminam illam immanem & infamem. potuit utrumque ſcelus poſtea penſitare & ponderare juſto judicio Silius, tum cum utrumque perpepratum eſſet. & fieri ultor ipſe ſceleris quod in diſcrimine, & inter ancipitia probaſſet. Nec deſinebat eſſe id ſummum ſcelus, quamvis per illud ſumma adipiſceretur juvenis. nec unquam clarior aut grandior apparet atrocitas facinoris, quam cum perpetratum eſt ſcelus; nec

veris

veris mox pretiis æſtimaret. nomen tamen matrimonii concupivit, [2] ob magnitudinem infamiæ, cujus [3] apud prodigos noviſſima voluptas

INTERPRETATIO.

quod inter pericula ſua adprobaſſet ipſe, vero poſtea animi judicio ponderaret ac libraret. & tamen conjugii vocabulum cupiit fœmina, ob amplitudinem ignominiæ, quæ extrema voluptas eſt iis qui decus perdere ac prodigere amant.

NOTÆ.

minus rea, aut infeſta mox juveni Meſſallina, quamvis ſociatum crimini imperium adultero, velut in dotem afferret.

1. *Veris mox pretiis æſtimaret.*] Sic poſt ea Nero ſcelus quod inter ancipitia probaverat, atque amaverat, ut dominationis adipiſceretur, veris mox pretiis æſtimavit.

Sic ponderavit ſcelus Agrippinæ matris, nempe & adulterium quo Pallantem demeruerat, & veneficium quo Claudium occiderat, ut in ſe datum facinoris exemplum putaret.

Sic & Agrippina ipſa, poſtquam Britannicum occidit Nero, crimen illud etiam æſtimavit, & in ſemet ipſam parricidii exemplum eſſe datum prævidit ipſa & intellexit.

Et veris mox pretiis æſtimaret.] Forte, ne Silius adulterium & cædem principis, veluti præludium & meditationem facinoris adverſus ſemetipſum prævideret. quippe hinc *parricidii exemplum* intelligere potuit, ut habet Tac. lib. 13. ubi de Agrippina Britannicum veneno interceptum deflente. Eſt qui interpretetur de ipſo Silio, hoc ſenſu: ne Silius ſcelus ſuum, quo nempe Claudium occidiſſet, corrupta uxore. inter pericula probatum, mox vero judicio æſtimaret, ne agnoſceret nempe magnitudinem facinoris, & in auctorem ſeu conſultricem vindicaret, Meſſallinam nempe, ne in exemplum abiret ſcelus.

Æſtimaret.] Ne intelligeret Silius datum in ſe exemplum, ne nempe ſuo ipſius exemplo in ipſum uteretur peſſima fœmina. ne eadem facilitate ſperneret adulterum, qua virum. Accipere imperium, at abſolvere dantem ſic imperium vix potuit Silius. Pro tali munere etiam ſine crimine dato, ſæpe mors rependitur, pro tanto beneficio ſæpe redditur exitiũ. Major eſt illa gratia, quam ut poſſit exſolvi; mox inviſus qui talia dedit, & erit ſemper pro ratione, ſuprema ea lex regum, ſalus populi.

2. *Ob magnitudinem infamiæ.*] Elegantiſſima gnome. cujus acumen non cepit Ferretus. Explicat unus Seneca epiſt. CXXIII *Nolunt ſolita peccare. quibus peccandi præmium infamia eſt.* ubi tamen male, & præter reliquum judicium, Pincianus, *in fama eſt*, legi voluit.

Ita autem eſt. hominibus perditis, & ad flagitia projectis, ipſa infamia voluptas eſt. Audi Valerium Maximum, de Polemone, lib. 6 cap. de mutatione morum: *Perdita luxuria Athenis adoleſcens Polemo, neque illecebris tantum, ſed ipſa infamia gaudens.*

Vbi addo voculam è libro veteri, *neque illecebris ejus tantum*: ſententia omnino volente. *Lipſius.* Satis intelligitur ſententia Valerii Max. etiam ſi deſit vox *ejus*.

3. *Apud prodigos.*] Intelligit projectos & præcipites in quodcumque genus libidinum. Prodigentia ſe extendit, non ſolum ad opes temere profundendas, ſed etiam ad corpus inſane vulgandum. Cum iſti prodigi ſemel in libidines prorupêre, gaudent, *poſt omnia perdere naulum.* Et quid ſupereſt fœminæ amiſſa pudicitia, poſt cætera, an parcant decori? noviſſima voluptas magna infamia, reliquum pudoris poſt omnia profundunt, & poſt cæteras voluptates, hæc una ſupereſt delibanda voluptas, infamiæ magnitudo.

eſt. Nec ultra exſpectato, quam dum [1] ſacrificii gratia Claudius
27 Oſtiam proficiſceretur, cuncta nuptiarum ſolennia celebrat. Haud ſum ignarus, fabuloſum viſum iri, tantum ullis mortalium ſecuritatis fuiſſe, in civitate omnium gnara & nihil reticente, [2] nedum conſulem de-

INTERPRETATIO.

Nec ultra opperiens ipſa, *quam dum Claudius Oſtiam iret rei divinæ gratia, omnes quæ matrimonio celebrari ſolent, cærimonias uſurpat. Neque me latet, in fabularum miracula compoſitum illud videri poſſe, tantam ullis hominibus audaciam fuiſſe, in urbe cuncta ſciente, & nihil ſilente.* haud ego ſum ignarus, vix creditum iri, quemquam mortalium, *ne dum deſignatum conſulem, cum*

NOTÆ.

1. *Sacrificii gratia Oſtiam.*] Imo *rei frumentariæ* gratia, ait Dio: *pellicum* cauſſa, Victor. Sed *ſacrificium*, credo à Claudio inſtitutum, *rei frumentariæ* cauſa in Caſtorum æde. Id enim numen ibi cultum, ventorum mariſque cauſſa

Ita lego apud Ammianum lib. XIX. in ſumma inopia frumenti, Tertullum, qui Præf. annonæ, *apud Oſtiam in æde Caſtorum ſacrificaſſe, tranquillitatemque, mare molliviſſe.*

Id ſacrum perpetuum fuit, & ſuſpicor, à Claudio inſtitutum, qui portum illum celebrem, & pharum Oſtiæ exſtruxit. Celebratur ſolenni quadam lætitia, menſe Majo: ideoque poſt ſæculo *Majum* dictum.

Suidas: *Feſtum celebrabatur Romæ menſe Majo, tum enim ibant in urbem ſitam in ora maris, quæ appellatur Oſtia, qui primos honores in urbe, ſeu magiſtratus obtinebant, oblectabantur ibi aquis maritimis, invicem ſe in eas projicientes.*

Julianus Cæſar in Antiochico: *Vnuſquiſque veſtrum, privatim quidem in epulis & feſtis Majuma, opes ac pecunias perditis; at pro ſalute veſtra, pro ſalute urbis nemo ſacrificabit.*

Nec aliud intellexit Æthicus in Coſmographia: *Tiberis inſulam facit, inter portam urbis & Oſtiam civitatem, ubi populus Rom. cum urbis Præfecto, vel Conſule, Caſtorum celebrandorum cauſa, egreditur ſolennitate jucunda.* Vbi vides Caſtorum ſollenne & Majumam, idem eſſe. Hanc originem Majumæ, nec inſcitam, nec alienam à vero puto. *Lipſius.*

Claudius Oſtiam.] At Dio lib. 60. *Claudius rei frumentariæ explicandæ gratia Oſtiam iverat: Meſſallina vero relicta Roma, ſimulatione morbi, celebre convivium convocarat* συμπόσιον τι περιβόητον συνεκρότησε, καὶ κῶμον ἀσελγέστατον ἐκώμασεν. Per commiſſationem Dio intelligit haud dubie ſimulacrum iſtud Vindemiæ, de quo Tacitus hîc.

Oſtiam.] Oſtia urbs Latinorum populorum in Latio, & ad oram maris Tyrrheni. hodie nomen antiquum retinet. urbs eſt Campaniæ Romanæ, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemon.*

2. *Nedum conſulem deſignatum*] Non beneficium principis exprobrat hic titulus Silio, ſed perſonæ eminentiam reſpicit, in qua nihil eſſe poterat obſcurum; adeoque magis mirum, & minus credibile ſit, hujus loci hominem, eo vecordiæ fuiſſe progreſſurum.

Cæterum quod oratio ſcabra & rudis Vertranio videtur, id facile vitaveris, ſi memineris, Taciti verba ſic eſſe accipienda, ut ante τὰ *nedum conſul. deſig.* intelligamus τὸ *& quemquam:* quaſi eſſet: *tantum ullis mortalium ſecuritatis ineſſe; & in civitate omnium gnara, & nihil reticente*, quemquam, *nedum conſulem deſignatum, cum uxore principis &c. conveniſſe.*

His duabus voculis, per intellectum appoſitis, nihil reſtat difficultatis. *Gronovius.*

Nedum conſulem deſignatum.] Hic ſenſus eſt; *haud ſum ignarus, fabuloſum viſum iri, tantum ullis mortalium ſecuritatis fuiſſe*, ut talia auderent, *&*

ſignatum, cum uxore principis, prædicta die, [1] adhibitis qui obſigna-

INTERPRETATIO.

conjuge Cæſaris conveniſſe in manum *conſtituta die*, *invitatis*, *qui ſi-*

NOTÆ.

nedum, id eſt, & nequidem, id creditum iri de conſule deſignato, de quo major fama foret in urbe.

Non me latet, *fabuloſum viſum iri tantum ullis mortalium ſecuritatis fuiſſe*, ne quidem, & minus etiam conſularibus viris, & ipſis principibus civitatis, qui quo magis evecti, tanto magis Cæſarem obſervare ac metuere debent. haud ignoro, vix creditum iri *tantum ullis mortalium ſecuritatis* fuiſſe, tantum abeſſe, ut credatur, conſulem deſignatum id auſum eſſe in urbe, omnia reſciente & nihil reticente.

Nedum conſulem.] *Haud ſum ignarus, fabuloſum viſum iri, tantum ullis mortalium ſecuritatis fuiſſe*, ut talia auderent, præcipue *in civitate omnium gnara* & omnia reſciendi differendique rumoribus avida, *& nihil* vel etiam principum *reticente*.

Haud ſum ignarus fabuloſum viſum iri quemquam mortalium, nedum conſulem deſignatum, auſum eſſe convenire *cum uxore principis* &c. idque minus credi poſſe de tali viro.

Id minus audere debuit conſul deſignatus, quam quiſquam mortalium, quippe propter ſplendorem nominis ac dignitatem, minus ignorari, aut potius nequaquam ſileri, nequaquam latere potuit.

1 *Adhibitis qui obſignarent.*] Veterum nuptiis teſtatio interpoſita eſt, quod *liberorum quærendorum cauſa convenirent*: cujus prætextu Sejanus codicillis ad Tiberium ſupra Annali 4. tegit cupidinem. Et ejuſdem teſtationis quædam veſtigia remanent in inſtitutionibus Vlpiani, titulo de Latinis.

Eam vero interponi apud acta magiſtratus exiſtimavi in eo, de jure liberorum: quod crederem adhuc, niſi Taciti locus hic eſſet, qui docet adhibitos ſignatores, qui obſignarent, animo ſuſcipiendorum liberorum in matrimonium conveniri.

Hinc igitur mecum addiſcet ſtudioſus, teſtationem coram ſignatoribus factam eſſe, & inſertam inſtrumentis dotalibus, ſive tabulis dotis: quas antequam uxor in domum viri deduceretur, vel ipſi auſpices, ut ait Tranquillus, vel ſignatores obſignabant, qui in domum mulieris cum auſpice convenerant. Eo illud Juvenal. Sat. 10.

—— *Veniet cum ſignatoribus auſpex.*

Quintus item Cervidius Digeſtorum libris, *ſignatorum* meminit, qui ſacculum cum pecuniis teſtato depoſitum, & dotis tabulas conſignarent. 8. D de lege commiſſoria. & 66 D de donationibus inter virum & uxorem. *Vertran.*

Fallitur, ut puto, cum dicit de Sejano, petiviſſe nuptias. Livillæ *quærendorum liberorum cauſa*. id fuiſſet inutile, & ſummæ impudentiæ in municipali illo miniſtro. Nam qua alia cauſſa appetiiſſet matrimonium Sejanus? forte petebat tantum id decus, ſuorum liberorum, quos ex Apicata tulerat, protegendorum cauſſa. hoc dico, non prorſus contendo.

Adhibitis qui obſignarent.] Sueton. Claud. 29. *Illud omnem fidem excesserit, quod nuptiis, quas Meſſallina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis & ipſe conſignaverit: inductus, quaſi de induſtria ſimularentur, ad avertendum transferendumque periculum quod imminere ipſi per quædam oſtenta portenderetur* Ex fide hiſtoriæ id traditum non putavit Tacitus, alioqui non omiſiſſet id certe fictum ex ingenio talis Cæſaris videtur. ſic multa Suetonio tradita omittit ſæpe, non ſine ſummo judicio Tacitus.

rent, velut [1] ſuſcipiendorum liberorum cauſſa, [2] conveniſſe: atque illam audiſſe [3] auſpicum verba, [4] ſubiiſſe, ſacrificaſſe apud deos,

INTERPRETATIO.

quo ſuo munirent nuptiales tabulas, *quaſi procreandæ ſobolis gratia; atque ipſam* nuptiarum *auſpices audiviſſe, ſubiiſſe, rem divinam feciſſe, accubuiſſe*

NOTÆ.

1. *Suſcipiendorum liberorum cauſa.*] Ea formula in nuptiis legitimis ſollennis, ad conjugii verum finem. *Nec enim ob aliud*, ait Auguſtinus, *femina nubit, quam, ut mater fiat.* unde & matrimonium ominis cauſſa dictum. Ideo Græci definiunt: *γάμον*, id eſt, matrimonium, *σύνοδον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ.* id eſt, *conjunctionem viri & mulieris, juxta legem, ad legitimorum liberorum procreationem.* Et apud Athenienſes (ait Iſidorus Peluſiota lib. III. Epiſt. CCXLIII.) *Legitima conjunctio ad ſeminandos liberos dicebatur fieri.* Menander etiam apud Clementem: *Legitimorum filiorum procreandorum cauſſa, do tibi filiam meam.*

Et Auguſtus ſenile quoddam conjugium injuſtum pronuntiavit, *quoniam non quærendorum liberum cauſſa initum*, ait Valerius lib. VII. cap. VII. In ipſis autem tabulis ea verba ſolita exprimi. Auguſtin. lib. XIV de Civit. *Quid concubitus conjugalis, qui ſecundum matrimonialium præſcripta tabularum, procreandorum fit cauſſa liberorum.* Adde & Sueton Iul. cap LI. *Lipſius.*

2. *Conveniſſe.*] Sic dicitur veluti formula ſolemni, *in matrimonium cum viro convenire*, vel *convenire in manum viri*, vel *convenire in manum*, tantum.

3. *Audire auſpicum verba, ſubiſſe.*] De auſpicibus in nuptiis fit etiam mentio lib. 15. Ad hunc morem, in gratiam juniorum, ſubjiciam verba Ciceronis de Divinat. lib 1 *Nihil fere quondam majoris rei, niſi auſpicato, ne privatim quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui re omiſſa, nomen tantum tenent.*

Idem tradit Valer. Max. lib. 2. cap 1. de nuptiis. Addam etiam hoc, auſpices deinde alio vocabulo à Græcis ducto, *paranymphos* appellatos, qui ex parte viri nuptiis intererant: ut *pronubas*, quæ ex parte uxoris. *Pichena.*

Subiſſe verba, videtur dici, cui alius verba præivit. Vide obſervat. 2, 4. *Gronovius.*

Auſpicum verba.] Auſpices vocat Plutarchus τοὺς ἐπ' οἰωνοῖς ἱερεῖς, & Valer. Max. lib. 2. cap. 1. *Apud antiquos non ſolum publice, ſed etiam privatim nihil gerebatur, niſi auſpicio prius ſumpto: quo ex more nuptiis etiam auſpices nunc interponuntur: qui quamvis auſpicia petere deſierint, ipſo tamen nomine, veteris conſuetudinis veſtigia uſurpant.*

Auſpicum. Cic. de Divinat. lib. 1. *Nihil fere quondam majoris rei, niſi auſpicato, ne privatim quidem gerebatur. Quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui re omiſſa, nomen tantum tenent. Nam ut nunc extis, quanquam idipſum aliquanto minus, quam olim, ſic tum avibus magnæ res impetriri ſolebant.*

4 *Subiſſe.*] Verbum *ſubiſſe*, corruptum judico. Forſan *nupſiſſe*, id eſt, ſollenni luteo flammeo, qui mos novis nuptis, faciem velaſſe. Scripſi & ſenſi ita olim at nunc delibero etiam atque etiam, & ambigo, an *ſubeundi* verbum non hic germanum & inter legitima nuptiarum.

Quinctilianus ſuſpicionem facit in ſermone Declamationis CCLVII. dicit pars diverſa, *non fuiſti uxor, non ſubſiſti cum illo.* legerim, *non ſubiiſti.* Et ſubitionem hanc intelligam, ſive cum deducta ſubiret mariti domum: ſive de jugo. modo is ritus tamen ſatis certus ſit *Lipſius.*

Subiſſe.] Vertunt, *conſenſiſſe*, ſed ex ſuo ingenio, & puto, quid altius repe-

1 diſcubitum inter convivas , oſcula , complexus , noctem denique actam licentia conjugali. Sed nihil compoſitum miraculi cauſſa , verum

INTERPRETATIO.

epulis *inter convivas* , *baſia* , *amplexus* : *demum noctem tranſactam* fuiſſe *licentia maritali. Sed nihil adornatum oſtentui* , *aut in admirationem* , *verum ſcribam*

NOTÆ.

ritum ex antiquis moribus, ſeu ſolemnitatibus nuptiarum.

Subiiſſe.] Vſurpatum , ut vitta purpurea, candido colore diſtincta, aut veſte verſicolori, ſicut apud Latinos in uſu erat, nova nupta , ſponſuſque amiciantur , aut *jugum* pariter ſubeant.

Quare Iuno *jugalis* dicta; quaſi æquiſſimo jure & concordibus animis invicem necterentur , ſocietaſque & communicatio vitæ coita foret.

Vel caput obnubant, ut veteribus mos erat , unde *nuptiæ*.

Itaque τὸ *ſubiiſſe* , intelligam de *flammeo* quo caput obnubebant conjuges ; de quo ſic Petronius : *Conſurrexi ad officium nuptiale. jam Pſyche puella caput involverat flammeolo.*

Vel de alia veſte ſeu velo aliquo,quod utrique conjugi imponeretur. forte ad inſtar jugi , quod ipſi ex æquo ſubirent, unde conjuges dicti.

Vel intelligam de ritu antiquo illo, quo veluti per vim auferebatur,rapiebaturque nova nupta in domum mariti. quem morem retulit Plutarchus in Romulo , ubi de raptu Sabinarum agit : *Manet etiam nunc mos ille Romæ ; nempe ſponſam non per ſeipſam tranſire ultro limen domus mariti ſui , ſed raptam atque ablatam inferri , quia tum Sabinæ puellæ per vim ablatæ , nec ultro domos virorum ingreſſæ eſſent.*

Si tamen ſequimur ordinem cærimoniæ & verborum Taciti , videbitur exprimi ritus, qui præcedat ſacrificium; ita ut de flammeo illo , ſeu vitta jugali capi poſſit. Quippe *auſpicum verba* haud dubie aliquid innuebant de tali coitione ſub idem jugum ac utrumque ſponſum conjungebant , & conjunctionem maritalem denotabant.

Τὸ *ſubire* , abſolute & ſimpliciter de *nuptiis* dictum ; ut in religione ut in re gravi , forte ut in jugo , omnium quæ ſubeantur , graviſſimo.

Subiiſſe.] Videtur ille ritus præceſſiſſe ſacrificium , aut ſaltem ſimul una celebratum. neque enim intelligam de toro convivali,aut geniali , quem ſubiret nova nupta , Petron. *Imperavi Guithoni , ut raptim grabatum ſubiret.*

Neque etiam *ſubire* , fuerit,ſequi auſpices præeuntes ritum , ſeu repetere eorum verba ſolemniter ; ita ut nulla ſyllaba excideret ſponſa. *Auſpices nomen tantum tenebant*, ait Cicero, & quis dicat ſubire pro ſequi forte tamen præibant auſpices , eorumque verba repetebat ſponſa.

Quiſquis fuerit ille ritus , *ſubiiſſe*, eſſentialis fuit conjugio , ut patet ex argumento Quinctiliani , *uxor non fuiſti* , *non ſubiiſti*.

Probat valido argumento , non fuiſſe nuptam , quia non *ſubiiſſet*. quod intelligi forte poſſit de limine , quod ſubiret ſponſa raptim pertranſiens , quaſi raperetur , & vi auferretur.

Præſertim ſi conſtet de illo ritu , quo morem fuiſſe dicunt ſponſæ , ungendi limen domus , unde & dicta ſit *uxor* , quaſi *unxor* ab ungendo.

Hinc forte duxerit argumentum ſuum Quinctilianus ; *non fuiſti uxor , non ſubiiſti* limen mariti non unxiſti.

1. *Diſcubitum inter convivas.*] Et quidem forma nuptiali : quæ volebat , ut nova nupta in gremio mariti jaceret. Morem eum exprimit Iuvenalis :

——— *ingens*
Cœna , ſed & gremio jacuit nova nupta mariti.

Quaſi ecce id inter ſollennia nuptiarum. Appuleius de nuptiis Pſyches : *Ac-*

28 [1] audita ſcriptaque ſenioribus [2] tradam. Igitur [3] domus principis inhorruerat; maximeque quos penes potentia, & ſi res verterent, formido, non jam ſecretis colloquiis, ſed aperte fremere, [4] *Dum hiſtrio*

INTERPRETATIO.

ea qua vetuſtiores audivere & memoravere Igitur familia Cæſaris abominata erat facinus, *& præſertim ii qui auctoritate præpollebant, & ad quos, ſi transferretur imperium,* præcipue *ſpectabat metus, non amplius arcanis ſermonibus, ſed palam.*

NOTÆ.

cumbebat ſummum thorum maritus, Pſychen gremio ſuo complexus. Ideo recte in Catullo;

Adſpice intus ut accubans
Vir tuus Tyrio in thoro.
Totus immineat tibi.

Nec recte magnus ille cenſor, quem unum æmulor miror que: *Adſpice imus* emendavit. *Imuſ*ne in illo geniali ſuo epulo maritus? imo *ſummus*, vel Apuleio teſte. Intus accubare, ut intus canere Interior autem maritus, reſpectu ſponſæ, ad quam hic ſermo: ſi quid tamen mutandum, legerim *unctus*: qui mos Romanus in omni convivio ſolenni. *Lipſius.*

Diſcubitum.] In ſinu ſponſi nempe, nimirum maritus ſuperiori loco, & uxor inferius poſita in ſinu mariti, velut acquieſcebat. quare addit Tacitus *inter oſcula, complexus.* &c.

Diſcubitum inter convivas.] Hæ nuptiæ haud dubie celebratæ in domo Silii mariti, ubi omnis paratus regius, ut nec aſſiſterent, niſi vocati & jucundi amici. Itaque & hic vindemia celebrata, & hinc ut puto, *ſubiſſe,* intelligi poteſt de limine domus mariti, quo nupta ducebatur.

Inter convivas, oſcula.] Nempe nuptæ accumbebant, & velut acquieſcebant reclinatæ, & in ſinu maritorum repoſitæ: unde oſcula, complexus, & cætera licentiæ maritalis.

1. *Audita ſcriptaque ſenioribus.*] Nulla hic difficultas. nam vel ſeniores alii audire potuerunt, alii vero ſcribere. vel iidem ſeniores hæc audire, & ſimul ſcribere potuerunt.

2. *Tradam.*] Magis pro mente, *trado,* jam enim illa incredenda ſcripſit. *Lipſius.*

Intellige *jam tradam*, vel ſtatim traditurus ſum, vel ſic *audita* &c. tantum trado, tradamque.

3. *Domus principis.*] Id eſt, præcipui miniſtri, & præſertim liberti, qui in intima amicitia & flagrantiſſima gratia principis: nam præcipue libertos ſuſpiciebat Claudius, ut Poſidonem, Felicem, quem Iudææ præpoſuit, Harpocram, Polybium à ſtudiis, Narciſſum ab epiſtolis, Pallantem à rationibus, Calliſtum prioris aulæ, nempe Caligulæ peritum Ad hos maxime res ſpectabat, ſi ad Silium tranſiiſſet principatus cum Meſſallina.

4. *Dum hiſtrio.*] *Dum induſtria cubiculum.* ſic in veteribus libris. Lege: *Dum hiſtrio cubiculum principis exſultat, viro dedecus illatum quidem, ſed excidium procul abfuiſſe.*

Exultare proprium hiſtrionis, ἐξορχεῖσθαι. Inde eleganter, *cubiculum principis exultare*, de eo qui torum ejus perſultabat, & uxorem ſtuprabat.

Exultare, idem quod *deſultare*, vel *perſultare.* Feſtus: *Redantruare, dicitur in Saliorum exſulationibus* ubi *exſultationes* ſunt ὀρχήσεις vel ὀρχήματα.

Hoc eſt igitur, quod querebantur domeſtici principis, quibus volentibus non erat matrimonium palam contractum Meſſallinæ & Silii: nam antea cum hiſtrio inter adulteros Meſſallinæ, cubiculum principis perſultaret, viro quidem dedecus illatum, ſed abfuiſſe excidium.

Diſcidium etiam legi poteſt, & etiam, *hero quidem dedecus illatum.* nam de do-

cubiculum principis perſultaverit, dedecus quidem illatum, ſed [1] *excidium procul abſuiſſe: nunc juvenem nobilem, dignitate formæ,* [2] *vi mentis, ac*

INTERPRETATIO.

indignari; Ignominiæ quidem labem impreſſam atque inuſtam Cæſari, dum mimus inluſit thalamo, toroque principis, ſed tamen perniciem procul abfuiſſe, nunc

NOTÆ.

mo principis erant, qui iſta loquebantur, & hoc verius puto. *Salmaſius.*

Legunt alii *viro*, alii *hero*; ſed ne quid diſſimulem, τὰ & *hero* & *viro*, & *adulterio*, extra corpus orationis eminere, & ſupervacua mihi eſſe videntur. Simpliciſſimum vero: *dum hiſtrio cubiculum principis exultaverit, dedecus quidem illatum, ſed excidium procul abfuiſſe.* Illud Salmaſii eruditum *exſultare* eſt ἐξορχεῖσθαι

Quod melius intelliges, ubi conſideraveris, quæ vir inſignis Hen. Salivius notavit ad Chryſoſtomum in Pſalmos, eo verbo uſos veteres, Andocidem &c.

Et recentiores Lucianum, Plutarchum, Chryſoſtomum, pro καταισχύνειν, ὑβρίζειν. metaphora ſumpta ἀπὸ τῶν ἐμπεμπτύοντων τὰ μυστήρια.

Vt idem ſit divo Chryſoſtomo: ἐξορχήσασθαι τὴν πολιτείαν τὴν πατρῴαν. *Exſultare & ſpernere patria leges.* Quod Macab. 1. Βεβηλῶσαι τὰ σάββατα καὶ ἑορτὰς καὶ μιᾶναι ἁγίασμα. *Profanare ac violare ſabbata & feſta, & ſanctum polluere.*

Quamquam ipſum illud ἐξορχεῖσθαι τὰ μυστήρια, etiam tranſlatum putem: & omnia iſta dici ex eo, quod ſaltabatur in ſcena; ita ut ἐξορχεῖσθαι τινὰ ſit κωμῳδεῖν. *Exultare aliquem*, ſit *illudere.*

Proprie exſultantur οἱ κωμῳδούμενοι & τὰ κωμῳδούμενα. *qui* vel *quæ ridentur*, *ſeu traducuntur in Comœdiis.* Quemadmodum *ſaltatur fabula, Cyclops, Niobe*; quemadmodum *canticum deſaltatur.*

Quæ ab hiſtrionibus & mimis in pulpito repræſentantur; publicantur utiq; atque invulgantur; inde ἐξορχεῖσθαι τὰ μυστήρια dicuntur, *inſultare ſeu illudere myſteria*: οἱ ἐξαγορεύοντες, *qui evulgant.* & ſic deriſui habent ac ludibrio: inde ἐξορχεῖσθαι τινὰ eſt ὑβρίζειν, προπηλακίζειν.

exſultare aliquem, eſt, *illudere, conviciari.*

Hinc etiam Tacitus ſumpſit, ut diceret *exſultari* ab hiſtrione *cubiculum principis*, id eſt, infamari, inhoneſtari, contaminari, conſpurcari: quorum verborum aliquo, aut ſimili uſus fuiſſet, ſi de quovis alio homine quam ſcenico loqueretur.

Artificium hominis, & genus vitæ impetrarunt, ut hoc verbum mallet Tacitus, qui ubique decora perſonis animadvertit & tribuit.

Nec Lucilius aliter multo videtur dixiſſe apud Nonium: *Debelles me, atque deuras, exſultes, ſollicites.*

Dum hiſtrio cubiculum principis polluit, & in eo quaſi in ſcena exſultat, *dedecus quidem illatum*, intelligo, *demui.* Itaque placet, *excidium*, non *diſſidium*, ſeu *diſcidium.*

Et hoc ipſum *exſcidium* grandius, quam *exitium.* Horatius: *concidit auguris Argivi domus, ob lucrum demerſa excidio.* Gronovius..

Exſultaverit.] *Exſultare*, eſt gaudio exilire, velut ovando, & quaſi triumphata pudicitia fœminæ, & hic quidem regum reginæ, ſe victorē glorioſum ferre.

Legit Pichena *perſultaverit*, quod magis Latinum putaverim. *exſultare* Græcum nimis videatur.

1. *Exſcidium procul abfuiſſe.*] Flor *ſed & ſcidium.* Vnde veram lectionem ſuſpicor, *ſed diſſidium.* Pichena.

Imo potius *exſcidium* legi debet. hoc magis MSS. & voci *dedecoris* convenit Sic melior & validior ſenſus: fuiſſe quidem *dedecus* illatū, at *exſcidium procul abfuiſſe.*

Exſcidium.] Procul abfuiſſe exitium principis, & principatus reique Romanæ.

2. *Vi mentis.*] Non ſolum forma præ-

propinquo conſulatu, *minorem ad ſpem accingi. nec enim occultum, quid poſt tale matrimonium ſupereſſet.* Subibat ſine dubio metus reputantes, *hebetem Claudium & uxori devinctum, multaſque mortes juſſu Meſſallinæ patratas.* Rurſus ipſa facilitas imperatoris fiduciam dabat, *ſi atrocitate criminis prævaluiſſent, poſſe opprimi damnatam : antequam ream. Sed in eo diſcrimen verti, ſi defenſio audiretur, utque clauſæ aures etiam confitenti*
29 *forent.* [3] Ac primo Calliſtus jam mihi [4] circa necem Cæſaris narratus,

INTERPRETATIO.

adoleſcentem ſtirpe illuſtrem, forma corporis inſignem, vi ingenii, atque proximo conſulatu, majus ad faſtigium præparari; nec enim incertum *eſſe*, quid poſt tales nuptias deſtinaretur. *Inceſſebat haud dubie formido, cum revolverent animis*, ſtupidum eſſe Claudium & fœminæ addictum, plurimaſque cædes imperante Meſſallina perpetratas. *Sed aliunde ipſa ſimplicitas principis ſpem addebat*, ſi ſemel enormitate ſceleris præpolluiſſent *apud ipſum*, poſſe damnari & perimi *Meſſallinam*, priuſquam ream aut convictam. Sed in eo periculum eſſe, ſi ſe defendens ipſa audiretur, & neceſſarium eſſe, ut obſtructæ aures *principis*, etiam confitenti *ſcelus*, forent. *Et initio Calliſtus, jam mihi memoratus, cum cædem Caligulæ traderem, & Narciſſus*

NOTÆ.

cellebat Silius, ſed etiam ingenio & eloquentia; nam ſupra facunde invehitur ipſe conſul deſignatus in advocatos, qui pecuniam donumve acciperent ad cauſam orandam, *diſcors Suilio Silius acriter incubuit, veterum oratorum exempla referens.* &c.

1. *Majorem ad ſpem.*] Nempe, quam conſulatus, quem jam habebat Silius. Conſulatu ipſo ad principatum accingebatur. Dos quippe talis matrimonii imperium fuiſſet & forte non ſine conſilio cum ad conſulatum evexerat Meſſallina.

2. *Antequam ream.*] Antequam audiretur Meſſallina, priuſquam rea ſe deffenderet. inprimis enim cavendum fuit, ne defenſio audiretur, & ne aures confitenti Cæſar præberet; Claudius enim ſimul eam audiſſet, & abſolviſſet.

3. *Ac primo*] Primum inter ſe conſultavere tres potentiſſimi liberti Cæſaris, Calliſtus, Narciſſus, & Pallas. At poſtea abſcedentibus Calliſto & Pallante, perſtitit Narciſſus, id ſolum immutans de primo conſilio, ne moneret Meſſalinam, idq; prudenter. Nam alias in ipſum tota ſcena convertebatur. Infra Tac. *Verterat pernicies in accuſatorem.*

3. *Calliſtus.*] De quo Plin. lib. 33. 10. ubi de Craſſo: *In agris ſuis M. M ſeſtertium poſſedit, Quiritium poſt Syllam ditiſſimus. Nec fuit ſatis, niſi totum Parthorum eſuriſſet aurum : atque ut nomen quidem optimi occupavit (juvat enim inſectari inexplebilem iſtam habendi cupidinem) multos poſtea cognovimus ſervitute liberatos opulentiores, pariterque tres Claudij principatu, Pallantem, Calliſtum & Narciſſum.* M M. ſunt 5000000. coronati.

Et lib. 36. 7. *Variatum in hoc lapide poſtea eſt* (Sudinem intelligit, genus marmoris) *Namque pro miraculo inſigni quatuor medias* (columnas) *in theatro ſuo Cornelius Balbus poſuit. Nos ampliores triginta vidimus in cœnatione, quam Calliſtus Cæſaris Claudij libertorum potentia notus, ſibi ædificaverat.*

Hic teſte Dione fuit conſcius conjurationis adverſus C. Cæſarem cum Eparcho, occultus tamen, ut puto : nam Caſſius Chærea, & Cornelius Sabinus militares viri cædem peregere.

4. *Circa necem Cæſaris narratus.*] C. Cæſaris Caligulæ : cujus necis conſcius particepſque fuit hic libertus, narrante Ioſepho lib. XIX cap. 1. ſcilicet autem, Tacitum hoc narraſſe, in libris qui de Caligula. *Lipſius.*

&c

& ¹ Appianæ cædis molitor Narciſſus, flagrantiſſimaque eo in tempore

INTERPRETATIO.

qui Appio Silano *necem paraverat, & Pallas, qui tum temporis maxima gratia*

NOTÆ.

Ac primo Calliſtus.] Pallas, Calliſtus, & Narciſſus, *quos penes potentia*, &c. *ſi res verterent, formido*, cognito Meſſalinæ facinore primum inter ſe conſultavere, an retraherent Meſſalinam ab illo perdito amore, idque minaciis intentis de tota re Claudio manifeſtanda.

Sed animadverſo, non leve illinc periculum; poſt illa diſceptant, num potius ſit eam apud maritum deferre. Verum & hinc periculis imminentibus, Pallas, & Calliſtus miſſa utraque faciunt, diverſis de cauſis.

At Narciſſus perſiſtit in poſterioribus conſiliis, ſcilicet in *accuſatione*, uno tantum immutato: hoc eſt, deſtinavit Meſſalinam pervertere ſecreta delatione.

Verum enimvero, quænam horum ſupina ſtultitia (dicat aliquis) minis eam ſperare ab amore Silii deterrere, cui adeo vilis maritus, ut nuptias in propatulo celebrare ſit auſa?

Reſpondet pro me Suetonius in Claud. 29. docetque ad maritum fallendum, non eam omnem prætextum flocci feciſſe: *Nam illud omnem fidem exceſſerit, quod nuptiis quas Meſſalina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis, & ipſe conſignaverit* &c. *Salinerius.*

Calliſtus &c. *narratus.*] De ejus ingenio, indole, fortuna, gratia, & etiam forte conſultis, & ſocietate ejus cum his qui odiſſent Caium, antea ſcripſerat Tacitus.

Cæſaris.] Lege, vel intellige C. Cæſaris. Caligulam intelligit, cujus cædis conſcius Calliſtus. Vide Ioſephum.

¹ *Appiana cædis molitor.*] Vide Sueton. cap. XXXVII. in cujus verbis: *Nec multo poſt ex compoſito irrumpere Appius nunciatus, cui pridie ad id temporis ut adeſſet, præceptum erat: quaſi plane repræſentaretur ſomnij fides, accerſi ſtatim, ac mori juſſus eſt*, ſed menda eſt.

Quo enim accerſi jubetur, qui jam aderat? Non fugit Torrentium, qui ex libris legit, *arceſſi*, pro accuſari, ut interpretatur. Mihi *arceri*, verum videatur: ut excluſum eum à Claudio intelligamus, nec admiſſum. Tranſcripſerim etiam, *arceri, ac ſtatim mori*. Hiſtoriam pete à Dione *Lipſius.*

Appiana.] Apud Sueton. *accerſi ac ſtatim mori juſſus eſt*, accerſi nempe in cubiculum Cæſaris, Meſſallina coram, & Narciſſo delatoribus, ac ſatellitio, ubi ſtatim mori juſſus eſt, tanquam ſceleris manifeſtus, ut ſupra Valerius Aſiaticus.

Sic intra domum ſæviebat Claudius. Quod flagitium averſatur Nero infra 13. 4. *Non enim ſe negotiorum omnium judicem fore, ut clauſis unam intra domum accuſatoribus & reis, paucorum potentia graſſaretur.*

Mane ad fores palatii *accedebat* Appius; *cui pridie, ut ad id temporis adeſſet, præceptum erat.* Statim nuntiatur Claudio irrumpere, accerſitur in cubiculum, damnatur, & mori jubetur.

Appiana cædis.] Ex compoſito inter doli ſeu ſceleris artifices pridie adeſſe juſſus erat Appius; itaque mane die ſequenti noctem ſomniorum, adeſt miſer & doli inſcius, intrat palatium.

Nempe, ut conſtaret ſomnium, Claudio ultro ſtupenti jam narratum; jamque ultro trepidanti, *irrumpere* ex compoſito nuntiatur, quaſi ad cædem veniret, ut ſic pavidum ingenium magis exterrerent.

Itaque cum ingreſſus eſſet tantummodo Appius atrium ſeu veſtibulum palatii, & nemo introduceret ad principem; quia nempe ſpatium eſſe debuit, quo ſcenam criminis adornarent mali miniſtri.

Cum adhuc narrarent ſomnium ſuum,

gratia [1] Pallas ägitavere ; [2] *num Meſſallinam ſecretis minis depëllerent amore*

INTERPRETATIO.

apud Cæſarem ſlorebat , ſimul *conſultavere* ; an occultis minis Meſſallinam

NOTÆ.

hoc ipſo nuntiatur Appius *irrumpere*, (non dicunt *ingredi*) quo vim denotabant, & ſtatim à loco in quo ſtabat, accerſitur & introducitur in cubiculum Claudii, quo talia negotia pro more tranſigebantur, ut ſupra de Aſiatico vidimus.

Ibi ſtatim damnatur, nulla data copia ſenatus, & mori jubetur. id eſt, liberum ei mortis arbitrium permittitur, quaſi per clementiam principis. Sic illudebant peſſimi *magiſtri dominationis* Urbi, orbi, ſenatui, legibus, Principi. Reipublicæ

Appiana cadis.] Sueton. Claud. 37. *Pari modo oppreſſum ferunt Appium Silanum, quem cum Meſſallina & Narciſſus conſpiraſſent perdere, diviſis partibus, alter ante lucem ſimilis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans, ſomniaſſe, ſe vim ei ab Appio illatam: altera in admirationem formata, ſibi quoque eamdem ſpeciem aliquot jam noctibus obverſari retulit. Nec multo poſt ex compoſito irrumpere Appius nunciatus, cui pridie ad id tempus, ut adeſſet, præceptum erat, quaſi plane repræſentaretur ſomnij fides, arceſſi ſtatim, ac mori juſſus eſt.*

1. *Pallas.*] De quo ſic Plin. lib. 35. 18. *Hoc eſt inſigne venalitijs gregibus, opprobriumque inſolentis fortunæ, quod & nos adeo potiri rerum vidimus, ut prætoria quoque ornamenta decerni à ſenatu jubente Agrippina Claudij Cæſaris viderimus libertis: tantumque non cum laureatis faſcibus remitti illo, unde cretatis pedibus adveniſſent.*

Pallas.] Is *à rationibus* libertus. Gallice, *Surintendant des Finances.* Non præcipua ſeu ſuperiori authoritate, ut voluit interpres noſter, ſed maxima autoritate fuit, ut & alii Nam Calliſtus & vel alii non inferiores.

Flagrantiſſima gratia ii omnes, pro ſuo quiſque ordine & munere. Deſignat illos aliquo ſpeciali addito Tac. ut diſtinguat. Calliſtus *jam narratus* antea, Narciſſus Appii nece inſignis; Pallas maxima gratia. Attamen Narciſſus *ſecundum Pallantem & Calliſtum* agebat infra cap. 38.

2. *Num Meſſallinam ſecretis minis.*] Nuptiis Meſſallinæ cognitis, inhorruere omnes principis domeſtici, quia exitium principi imminere neceſſario videbant. Admoneri principem intutum, recordantibus potentiam uxoris, cujus vi tot proceres morti dati.

Rurſus facilitas principis ſpem faciebat opprimendæ uxoris, ſi prævenirent: ſed in hoc metus, ne uxorem quamvis accuſatam audiret, antequam perderet: quod ſi fieret, eadem periculum vertebat in accuſatores.

Eo metu fiebat, ut ad aliud conſilium deſcenderent, ſi ſine accuſatione Meſſalinæ poſſent avertere exitium à capite principis.

Id videbatur fieri poſſe, ſi ab amore Silii eam abſterrerent; quod ſecretis minis tentandum primo cenſuerant liberti, injecto metu, niſi adulterum relinqueret, dicturos principi.

Rurſus hoc conſilium periculoſum viſum, ne impotens mulier, ultro monitores in exitium raperet

Ita in tanto conſiliorum æſtu, deſtitere prorſus ab omni incepto Pallas & Calliſtus, expectaturi, quid fors ferret: Pallas ignavia, Calliſtus prudentia.

Solus Narciſſus perſtitit in amoliendo periculo, quod imminebat capiti principis; ſed uſus priore conſilio, præveniendi adulteram apud aures principis: alterum conſilium aſpernatus, minis abſterrendæ Meſſallinæ; ne exinde ipſa ſuſpicaretur accuſaturum, & occuparet. *Mercerus.*

Silii, cuncta alia diſſimulantes. deinde metu, [1] ne ad perniciem ultro traherentur, deſiſtunt, Pallas per ignaviam; Calliſtus [2] prioris quoque regiæ peritus, & potentiam [3] cautis quam acrioribus conſiliis tutius haberi. Perſtitit Narciſſus, & ſolum id immutans, ne quo ſermone præſciam [4] criminis & accuſatoris faceret; [5] ipſe ad occaſiones intentus, longa apud Oſtiam Cæſaris mora, duas pellices, [6] quarum is cor-

INTERPRETATIO.

abſterrerent à cupidine Silii, cætera reticentes, velut ignari; *poſtea veriti, ne exitium ſibi ipſi pararent, rem deſerunt, Pallas per inertiam, Calliſtus ſuperioris etiam aulæ gnarus*, ſcienſque auctoritatem ſervari tutius callidis, quam violentioribus conſultis. *Perſeveravit Narciſſus, & unum illud invertens, ne ullo colloquio* Meſſallinam *præmoneret ſceleris & delatoris. Ipſe occaſionibus invigilans, cum diu moraretur Claudius apud Oſtiam, duas concubinas, quarum cupidine præſertim tene-*

NOTÆ

Secretis minis.] Non *minis* viri, ut volunt, ſed tamen nomine viri, aut ſaltem quaſi nomine viri, minas illas intentaturi erant potentes liberti; aut potius ſuo nomine, qui ſe delaturos principi tale ſcelus, minarentur. Neque etiam talibus fœminis accuſatores deerant.

1 *Ne ad perniciem.*] Ne ſibimet ipſis perniciem molirentur; quis enim admoneat præpollentem impudicam, & eam depellere à libidine conetur, niſi proprio exitio?

Quis exprobrare audeat talia flagitia? Qui monet, facinus objectat, hinc Narciſſus valde cavet, *ne quo ſermone præſciam criminis & accuſatoris faceret.* Nam mulier —— *ſæviſſima tunc eſt,*
Cum ſtimulos odio pudor admovet.

2 *Prioris quoque regiæ*] Sub Caio apud quem in gratia potentiaque fuit. Dio ubi de Domitio Afro, lib. LIX. Et eleganter Seneca epiſtola quadam: *Stare ante limen Calliſti dominum ſuum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi.*

Sed fuit non minus magnus apud Claudium. eſtque ille ipſe cui Scribonius Largus medicus ejus ævi. opus ſuum inſcribit, & appellat C. Iulium Calliſtum. *Lipſius.*

3. *Cautis.*] Hinc, ut puto, patet, ſcripſiſſe alibi Tacitum, fuiſſe Calliſtum inter conſcios conjurationis adverſus Caium, non aperte, ſed occulte, & *cautis conſiliis* faviſſe percuſſoribus. Nam alioqui non eum in aula toleraſſet Claudius, qui mortem Caligulæ in quoſdam vindicavit, præſertim quia etiam poſtulaſſe mortem ſuam conjuratos comperer at.

4 *Criminis.*] Id eſt, criminationis, ſeu accuſationis. Sciebat ipſa crimen ſuum, ſed non *præſciebat* criminationem, ſeu accuſatorem exſtiturum aliquem.

5. *Ipſe ad occaſiones*] Quantum patet ex narratione Taciti, de ſuo matrimonio ſeu uxore, admonitus eſt Claudius apud Oſtiam, & ibi erat Narciſſus intentus in occaſiones, ibique perpulit concubinas, ut rem aperirent Cæſari.

Quod melius in ore mulierum invicem accuſantium, quam liberti, qui, ſic quaſi dedecus Cæſari objectaviſſet, talia admonendo. Infra: *nec nunc adulteria obj. cturum, ait.* Sic callide veneno virus pellit. ut mox Seneca Actem libertam immiſit adverſus Agrippinæ oſcula, inceſtæ libidinis prænuncia.

6 *Quarum corpori maxime.*] Habuit plures pellices, quibus inſueverat Claudius. Nam in feminas *effuſiſſimæ libidinis* fuit teſte Sueton ſed duas iſtas præcipue amavit. Multas concubinas habuere mox principes Romani, ut patet de Veſpaſia-

pori maxime inſueverat, largitione ac promiſſis, & uxore dejecta plus potentiæ oſtentando, perpulit delationem ſubire. Exin Calpurnia (id pellici nomen) ubi datum ſecretum, Cæſaris genibus provoluta, *nupſiſſe Meſſallinam Silio* exclamat. ſimul Cleopatram, quæ idem opperiens adſtabat, *an comperiſſet?* [1] interrogat: atque illa annuente, *cieri Narciſſum* poſtulat. Is *veniam in præteritum petens, quod ei* [2] *cis Vectium, cis*

INTERPRETATIO.

batur Cæſar *pecunia & promiſſis, & conjuge deturbata, majorem ipſis auctoritatem* fore *demonſtrans, eas incitavit, ut hanc accuſationem ſuſciperent. Mox Calpurnia* (*ſic concubina vocabatur*) *ſimul ac remotis arbitris potuit, procidens ad genua principis, exclamat*: Meſſallinam celebraſſe nuptias cum Silio, *& ſimul rogat Cleopatram, quæ aderat idem expectans*, num eadem ipſa audiſſet? *atque illa affirmante*, acciri Narciſſum flagitat. *Ille* ante actorum gratiam *poſtulans*, nempe, *quod ei* antea

NOTÆ.

no, qui rerum potitus, plures ſubſtituit in locum Cænidis ſuæ defunctæ, quam unicam privatus habuit.

1. *Interrogat.*] Nempe ipſa eadem Calpurnia, quæ genibus Cæſaris advoluta. Et ipſa eadem Calpurnia etiam *cieri Narciſſum poſtulat*, qui hujus ſcenæ præcipuas partes ſuſtinebat.

2. *Cis Vectium, cis Plautium.*] Emendavi præeunte Vaticano, qui habebat, *cis Vecti, cis Plautio.* Et vere. Duo enim famoſi in hac Meſſallina, & quaſi primorum ordinum adulteri. Vectius Valens & Plautius Lateranus: quos tamen diſſimulaſſe, & ſiluiſſe ſe dicit.

Sed an magis pro hac ſententia, *bis Vectium, bis Plautium*, an, *circa Vectium*? Non accuſatos quidem illos, aut certe iterum excuſatos, ſequentia etiam dicunt. Cæterum famoſi, ut dixi, hi adulteri.

De Vectio mox noſter, & Plinius de Medicis: *Exortus mox eſt Vectius Valens adulterio Meſſallinæ Claudij Cæſaris nobilitatus.* Item Scribonius Largus: *Hoc medicamentum Apulei Celſi fuit, præceptoris Valentis & noſtri.*

De Plautio mox, & lib. XIII. *Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Meſſallinæ ordine remotum reddidit ſenatui.* At viri docti deſperatam hujus loci reſtitutionem cenſebant: cum vulgo eſſet, *cis Vectium, Plautium.* Lipſius.

Cis.] Gell. lib. 12. 13. *Nam tres iſtæ voces*, intra, citra, ultra, *quibus certi locorum fines demonſtrantur, ſingularibus apud veteres ſyllabis appellabantur.* In, cis, uls. *hæ deinde particulæ quoniam parvo exiguoque ſonitu, obſcurius promebantur, addita eſt tribus omnibus eadem ſyllaba: & quod dicebatur*, cis Tiberim, & uls Tiberim, *dici cœptum eſt*, citra Tiberim, & ultra Tiberim. *Item quod erat*, in, *accedente eadem ſyllaba*, intra *factum eſt* Non ſolum locorum fines demonſtrantur hiſce particulis, ſed etiam temporum.

Cis Vectium, Plautium.] Scribendum, quod ei cis Vectios, cis Plautios diſſimulaviſſet. Quid? patrata, ſed ſiſtentia, neque ultra tales, neque ultra hanc fœditatem excurrentia Meſſallinæ *adulteria.*

Quam vocem differt in membrum ſequens. Particula *cis*, idem vult quod *intra.* Sic *cis Tiberim*: ſic Plauto, *cis paucas tempeſtates.* ut libro ſequenti: *vis Agrippinæ citra ultima ſtetit.*

Veniam pero, Cæſar, inquit, quod tacui, dum Vectiis, dum Plautiis mœchis contenta fuit Meſſallina, dum intra hos, & horum ſimiles libido ejus ſtetit. *Gronovius.*

Vectium.] Forte melius. *Quod ei cis Vectios, cis Plautios diſſimulaviſſet.* Sic alibi. *Marios poſt hac & Vedios, & cætera equitum Rom. prævalida nomina* &c. Sed nihil affirmo.

[1] *Plautium diſſimulaviſſet*, [2] *nec nunc adulteria* [3] *objecturum* ait, [4] *ne domum, ſervitia, & cæteros fortunæ paratus repoſceret*; [5] *frueretur imo iis, & redderet uxorem*, [6] *rumperetque tabulas nuptiales.*

INTERPRETATIO.

Vectium, antea Plautium occultaſſet, nec ſe nunc etiam ei exhibiturum uxoris flagitia *dicit*, ne Cæſar repeteret familiam, mancipia, & reliqua fortunæ principalis inſignia; imo & potiretur iis adulter Silius, at reſtitueret fœminam, reſcin-

NOTÆ.

Vectium.] De quo ſic Plinius lib. 29. 1. *Exortus deinde eſt Vectius Valens adulterio Meſſallinæ Claudii Cæſaris nobilitatus, pariterque eloquentiæ aſſectator. Is eam potentiam nactus novam inſtituit ſectam*, medicorum nempe.

Et infra ibid. *Quid enim venenorum fertilius, aut unde plures teſtamentorum inſidiæ? Iam vero & adulteria etiam in principum domibus ut Eudemi in Livia Druſi Cæſaris, item Valentis in qua dictum eſt regina.* Fuit eques Rom. & inter equites 300. quos occidit Claudius.

1. *Plautium.*] Puto, idem *Plautius* eſt, qui infra 36. *Lateranus* vocatur, & cui *mors remittitur ob patrui egregium meritum.*

2. *Nec nunc adulteria.*] Nec nunc exhibiturum aut expoſiturum Cæſari adulteria Meſſallinæ & Silii; ne ipſe, Claudius nempe, *domum, ſervitia, &c. repoſceret*, quæ tranſlata ad Silium; *frueretur imo iis* adulter Silius, at *redderet uxorem* Claudio, *rumperetque tabulas*, &c.

3. *Objecturum.*] Exhibere talia ſeu objicere, velut exprobrare eſt, ob pudorem & dedecus. Infra Tac. *Et ſi juſtum dolorem pudor impediebat.*

Objecturum.] Vertit Clar. Harlæus, *non objecturum adulteria Meſſallinæ.* Potius eſt, Claudio non *objecturum*, & ne nunc quidem exhibiturum *adulteria* uxoris, &c Exhibere in talibus, & *objicere* unum & idem eſt.

4. *Ne domum, ſervitia &c.*] Fruatur ſane Silius domo tua, ſervis, veſte & gaza omni regia (nam hæc tralata ab adultera ad Silium, notante etiam Dione:) reddat ſaltem uxorem. *Lipſius.*

Ne domum.] Melius legas, *nec domum, ſervitia &c. repoſcere.* Hoc ait, non ideo accuſationem Silii ab ſe inſtitui, ut domum aliaque ex patrimonio principis ei dono à Meſſallina data, repeteret; quin frueretur iis; nec enim in tanta atrocioris delicti enormitate, levia hæc, animadverſione digna eſſe, ſed alia longe graviora ſubeſſe, innuit, dum eum, uxorem principi jubet reddere *Freinshemius.*

Recte, *ne domum repoſceret*, pro genio liberti monentis talem dominum, cui & ſummus erat magiſter dominationis.

Ne domum.] Puto, præcipuam ſupellectilem & *quidquid habitum Neronibus & Druſis.* Quidquid pretioſum fuit, gemmas, aurum, vaſa, veſtes, opes, omnia denique inſtrumenta regni & aulæ. Per *domum* intelligimus mancipia, etiam & cæteros *principalis* fortunæ paratus. ipſe Tac. innuit, cum addit, *ſervitia & cæteros* &c. ſic ſupra: *velut tranſlata jam fortuna, ſervi, liberti, paratus principis apud adulterum viſebantur.*

5. *Frueretur, imo iis.*] Nempe Silius adulter.

6. *Rumperetque tabulas nuptiales.*] Ad legitimum matrimonii actum tabulæ & ſignatores adhibiti. Tabulis & dos continebatur, & illa ſollennis conjugii cauſſa, *liberûm quærendorum* Juvenalis:

Signatæ tabulæ, dictum, feliciter.

Apuleius, *Quod in villa, non in opido tabulæ ſint conſignatæ, quarto & ultimo loco objecere.* Meminerunt non ſemel Iuriſconſulti: & proprio huic rei libro C. V. Briſſonius, cujus accuratæ diligentiæ doctrinæque non à me, non ab aliis quidquam addo. Vt ergo eæ tabulæ matrimonio firmando: ſic cæ-

[1] *an diſsidium*, inquit, *tuum noſti? nam matrimonium Silii vidit populus,*
31 *& ſenatus & miles: ac ni propere agis, tenet urbem* [2] *maritus.* [3] Tum potiſſimum amicorum vocat, [4] primumque [5] rei frumentariæ præfectum

INTERPRETATIO.

deretque tabulas matrimonii. An divortium tuum, *inquit*, comperiſti? Quippe nuptias Silii *cum uxore tua* ſpectavit populus, & ſenatus, & miles: & niſi feſtinas, jam habet civitatem vir *Meſſallinæ.* *Tum præcipuos familiarium acciri jubet princeps, & primo ſciſcitatur Turranium annonæ præfectum, dein Luſium Ge-*

NOTÆ.

dem ruptæ, diſparando. Juvenal.
——— *Tabulas quoque ruperat, & jam Signabat, tota vix hac ego nocte redemi.* De his tabulis locum accipio, qui in priſcis Gloſſis. *Dicente quadam muliere, congiarium filii ſui ablatum eſſe à neſcio quo, eumque filium ſuum eſſe, & ad ſe pertinere congiarum, negavit alius: Reſpondit mulier, Latinam ſe fuiſſe, nuptias vero non fuiſſe. Cum ergo non potuiſſet eum oſtendere filium ſuum, de quo agebatur, cum non ſit tuus filius, congiarium redde.* Lipſius.

1. *An diſſidium.*] De diſſidio matrimonii. Plutar. in libello qui inſcibitur Quæſtiones Rom. *Itaque etiam antiquitus uxorem repudiare non licuit, ac ne nunc quidem licet, (niſi quod hoc permiſit ejus rei gratia interpellatus noſtra ætate Domitianus:) aderant autem diſcidio matrimonii ſacerdotes terribilia multa, & inuſitata, atque triſtia agentes.*

2. *Maritus.*] Maritus Meſſallinæ, maritus fœminæ imperantis & ſecum principatum invehentis. Nam illa matrimonia *principalia* tamquã ſummi gradus ad principatum. Vide Tac. infra de Antonia Claudii filia, & alios auctores de Fauſtina Antonino Pio genita.

3. *Tum potiſſimum.*] Sic intellige: tum potiſſimum amicorum vocat Turranium eumque primum vocat. (hic verus & præcipuus amicus) dein Getam qui in ſpeciem amicus tantum, nec enim ei *ſatis fidebat* Claudius, *ad honeſta, ſeu prava juxta levi.*

Potiſſimum.] Lege *potiſſimos*, vel *potiſſimum quemque.*

Potiſſimum.] Lege *potiſſimos.* infra lib. 13. 17. *Largitione potiſſimos amicorum auxit.* Poſſit tamen ſic intelligi. Tum potiſſimum amicorum vocat Turranium, eumque primum interrogat, dein Luſium Getam, nam Getæ non ſatis fidebat Claudius; ſicque potior in gratia Cæſaris Turranius, & tum potiſſimus amicorum.

4. *Primumque.*] Non quia primus ſit, qui rei frumentariæ præfectus fuit, non etiam, quia primus accitus ſit; nam potiſſimos amicorum forte ſimul advocat, ſed quia eum primum interrogavit Claudius. poſt, Luſium Getam percunctatur.

5. *Rei frumentariæ præfectum.*] Frumentatio, ſeu diſtributio frumenti in plebem uſurpata jam vetere Repub. Primo per ædiles, dein per tribunos. Mox C. Cæſar priori numero ædilium ideo addidit duos *Ædiles*, quos *Cereales* appellavit. poſt ea, *præfectus annonæ* creatus eſt ipſe Auguſtus, anno urbis 732. cum fames eſſet.

Ipſe tum Duumviros creari juſſit, qui tali diſtributioni præeſſent. His Curatoribus annonæ, Lictores, Arcenſi, & imago magiſtratus fuit. dein Quatuorviri creati ſunt, qui id curarent.

Poſt Auguſtum ſecundus rei frumentariæ præfectus fuit C. Turanius, ut ſupra tradit Tac. lib. 1. Magna fuit ea poteſtas & proxima præfectura Urbis.

Sub Auguſto frumentum accipiebant ducenta millia civium & paulo plura. ipſe in lapide Ancyr. Tiberius hanc largitionem auxit ex Tac. ſupra.

Non ſolum *ingenui*, ſed etiam *liberti* accipiebant, *inquilini* etiam admiſſi, *pueri*, etiam *novennes* ſub Trajano. *Ab unde-*

Turranium, poſt [1] Luſium Getam [2] prætorianis impoſitum, [3] percunctatur. Quibus fatentibus, tum certatim cæteri circumſtrepunt, *iret in caſtra, firmaret prætorias cohortes, ſecuritati antequam vindictæ conſuleret.* Satis [4] conſtat eo pavore offuſum Claudium, ut identidem interrogaret, *an ipſe imperii potens? an Silius privatus eſſet?* At Meſſallina non alias ſolutior luxu, [5] adulto autumno, ſimulacrum vindemiæ

INTERPRETATIO.

tam qui prætoriano militi præerat. Quibus annuentibus, tum adſtantes reliqui certatim inſtant, pergeret in caſtra, excitaret prætorianum militem, & incolumitati ſuæ proſpiceret, priuſquam ultioni. *Satis compertum eſt, tanto metu exterritum Claudium, ut ſubinde poſtularet,* an ipſe principatu potiretur? an Silius privatum ageret? *At Meſſallina haud alias petulantior aut magis effuſa in laſciviam, provecto jam autumno, imaginem ſeu ſpeciem vindemiæ*

NOTÆ.

cim annis (quæ ætas pubertatis) antea accipere pueri *ſolebant.*

Ea diſtributio fiebat per *teſſeras* quæ ſymbola erant in *ligno, plumbo*, aut *ære.* Has teſſeras ferebant ad horrea publica, & accipiebant frumentum, & illæ teſſeræ datæ initio cujuſque menſis, ſub ipſas Nonas.

Quinque aut ſex modios frumenti accipiebant ſinguli, ſeu medimnum Atticum. ſed mox *panis* diſtributus eſt plebi, quod forte cœpit à Trajano. Vnde & *Piſtorum Collegium.*

Frumentum præcipue advehebatur ex Sicilia, Sardinia, Africa & Ægypto.

Auguſti ævo ſuppeditabat Ægyptus, centum & decem milliones modiorum frumenti.

Africa ducenta millia modiorum tritici, & præterea tres milliones librarum olei dabat.

Supputant viri docti, fuiſſe expenſa in eam diſtributionem urbanam quot annis, viginti & ſeptem milliones, & inſuper trecenta & ſeptuaginta quinque millia modiorum tritici, & is *Canon* Vrbis vocabatur.

1. *Luſium Getam.*] Id illi verum & gentile nomen, non *Lucium*, aut *Luſcium.* Duo autem hoc tempore Prætorii Præfecti, Luſius Geta, & Rufus Griſpinus. *Lipſius.*

L. Getam.] Qui provectus erat favore Meſſallinæ; ideoque ſuſpectus fuit Narciſſo & Claudio. Attamen vocatur in conſilium, quia præfectus prætorio, militem velut in ſua poteſtate habuit, & forte, ne tali tempore offenderetur. Ac tamen ad diem hunc unum, velut exauctoratur eum collega.

2. *Prætorianis impoſitum.*] Alter aberat, nam duo fuerunt præfecti prætorii tum temporis, nempe Criſpinus & Geta. quorum poteſtatem in unum mox Burrhum contulit Agrippina Claudii.

Forte viciſſim imperabant illi duo, & tum imperii vicem obtinebat L. Geta Alternis diebus ſignum dabant cohortibus, apud caſtra excubantibus. Nam cohorti in atrio principis cuſtodienti dabat ſignum ipſe princeps.

3 *Percunctatur.*] An vera eſſent, an audiſſent, quæ de ſuo matrimonio nunciata fuerant?

4. *Conſtat eo pavore offuſum.*] Sueton. Claud. *Meſſallina quoque amorem flagrantiſſimum, non tam indignitate contumeliarum, quam periculi metu abjecit, cum adultero Silio acquiri imperium crediḋiſſet: quo tempore fœdum in modum trepidus ad caſtra confugit, nihil tota via, quam eſſet ne ſibi ſalvum imperium requirens.*

5. *Adulto autumno ſimulacrum* &c.] Adulto autumno, id eſt menſe Octobri. Itaque etiam in Horologio veteri

Romæ ſignatum eo menſe, VINDEMIÆ SACRUM LIBERO Et perſuaſum mihi, non aliud eſſe hoc *Vindemiale* feſtum, quam *ſacra Liberi* quæ C. Cæſar primus Romæ celebravit: & ſi Athenienſes menſe Novembri celebraſſe, in Philoſtrati quarto legi.

De ipſa re, Servius ad eos verſus, *Daphnis & Armenias*, &c. *Hæc*, inquit, *aperte ad Cæſarem pertinet, quem conſtat primum ſacra Liberi patris tranſtuliſſe Romam.* Ideo nummus percuſſus Cæſari, in cujus parte C. VIBIUS RUFUS, & impreſſa ara, cui perſona hiſtrionia impoſita, item thyrſus & tigris adjuncta, ad memoriam non dubie, hujus rei.

Lampridius in Heliogabalo: *Cum ad Vindemiam vocaſſet amicos nobiles, & ad corbes ſediſſet, graviſſimum quemque percontari cœpit, an eſſet promptus in venerem: poſteaquam ſenes vidit erubeſcere, contulit ſe ad juvenes; à quibus cum audiret ætati congrua, gaudere cœpit, & dicere vere liberam* (emendo, *liberi*; in eo enim luſum, quaſi ea libertas vindemialis, vere digna eſſe Libero deo) *Vindemiã eſſe, quam ſic celebrarent. Ferunt multi ab ipſo primum repertum, ut in Vindemiarum feſto, multa in dominos jocularia, & audientibus dominis dicerentur.*

Capitolinus in M. Antonio: *Vindemias privato modo cum amicis agebat.* Videturque ritus poſtea imperii fuiſſe, ut Princeps extra Vrbem dies aliquot laſciviret, & vacaret huic Vindemiali feſto.

Paullus Diaconus lib. III. De geſtis Longobard. cap. VI. *Procedente itaque Tiberio ad villam, ut juxta ritum imperialem, triginta dies ad Vindemiam jucundaretur. Sophia vocatum ad ſe Iuſtinianum voluit ad imperium ſublimare.*

Idem feſtum, Magnam Coronam, dictum eſſe, ſuſpicor ex his Tertulliani verbis: *Sed & alias Liberum, principem corona plane laurea etiam vulgus agnoſcit, cum dies in illum ſollennes, Magnam appellat Coronam.*

Alia ab hoc feſto, ne erres, Liberalia: quæ antiquæ liberæque Reip. & incidebant in XV. Kal. Apriles. De queis Varro lib. V. & Kalendarium Romanum. *Lipſius.*

Adulto autumno.] Hoc eſt, medio jam autumno Sic lib. 2. *Sed æſtate jam adulta, legionum alia itinere terreſtri in hibernacula remiſſa.* Annus in quatuor digeritur ſpecies. prima cujuſque pars *nova* vocatur aut *viridis*, id eſt, *immatura*; ſecunda *adulta*; tertia *præceps.* Ferrettus.

Simulacrum vindemiæ.] De feſto vindemiæ interpretantur. puto, pluribus diebus manſit Claudius Oſtiæ, & primò nuptias ſuas celebravit Meſſallina, dein ſtatim feſtum, ſeu potius *ſimulacrum* feſti vindemiarum illi dies certe vera Bachanalia fuerunt

Simulacrum vindemiæ.] Quod habeat apud nos ſpeciem Bacchanalium. vulgo *une Maſcarade.*

Vindemia] Fuit feſtum quod vocabant *Vinalia*. ſic Varro de Ling. Lat. lib. 4. & celebrabatur à ſacerdotibus *Vinalia à vino, hic dies Iovis, non Veneris, hujus rei cura non levis in Latio. nam aliquot locis vindemiæ primum à ſacerdotibus publice fiebant, ut Romæ etiamnunc. Nam Flamen dialis auſpicatur vindemiam: & ut juſſit vinum legere, agna Iovi facit: inter cujus exta cæſa & porrecta, Flamen prorſus vinum legit.* Sed puto, differebat hæc à vindemia illa, chori procacis & debacchantis.

Vindemia.] Hoc genus ludos, in *Liberi patris* honorem inventos fuiſſe, omnes fere conſentiunt: quos ab Athenienſibus originem duxiſſe ferunt, qui primi, Novembri menſe Bacchanalia, & ludos gymnicos, ac liberales celebrarunt.

Idque tanta licentia, ut Nympharum & Heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad ſonum tibiæ, cum laſciva geſticulatione, compoſitis modis pſallerent, vinumque cum bellariis, libaque ex melle, magna bibendi licentia circumferrent, quos plerumque populus coronatus ſpectavit.

Quæ ſacra, præter quam quod per anum deliram, & temulentam indicerentur, eo inſolentiæ proceſſere, ut mulieres, virique ornati hedera, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrſis, velut inſanientes & furore afflatæ obvios ferirent.

per

[1] per domum celebrabat; urgeri prælа, fluere [2] lacus & feminæ [3] pellibus accinctæ aſſultabant, ut ſacrificantes vel inſanientes Bacchæ.

INTERPRETATIO.

in ædibus ſuis exhibebat, premi torcularia, manare lacus cœperant, & mulieres pellibus indutæ perſultabant, ritu Baccharum ſacris operantium, vel furentium.

NOTÆ.

Præterea miniſtri quoque fanatici non minore inſania ferulas geſtarent, tanta temulentia, & verborum licentia, ut Marcus Varro, niſi ab amentibus fieri potuiſſe negaret.

Lavini integer menſis Libero dicabatur, quibus diebus obſcænis verbis & ſpurciſſimis uti permiſſum, quod Heliogabalus inſtituiſſe fertur, ut in vindemiarum feſto multa impudica & obſcæna jactarentur in dominos: id quod Itali quidam ſervare etiamnum ſolemne habent: donec per forum virile membrum plauſtro tranſveherent, cui matrona ſpectatæ pudicitiæ, velut ſancto numini, coronam imponebat.

Quod etiam Varro fieri conſueſſe in reliqua Italia ſcribit, tanta turpitudine, ut per dies feſtos Liberi membrum per agros ploſtellis, mox in urbem cum cantu & ululatu ferrent.

Vindemia] Similem vindemiam ſeu bacchanalium inſtar, refert Velleius M. Antonium celebraſſe cum Cleopatra ſua lib. 2. cap. 82.

Bellum patriæ inferre conſtituit; cum ante, novum ſe Liberum patrem appellari juſſiſſet, cum redimitus hedera &c.

Hoc tamen puto diſcrimen fuiſſe, quod Antonius triumphum Bacchi inſtar, ſeu Bacchanalia celebraverit publicè, curru invectus per vicos, & compita urbis more Græcorum, ſeu orientalium regum, cujus ritus inſolentis multa habes exempla apud Athenæum.

At vero Silius & Meſſallina intra ædes ſuas, vindemiæ ſuæ petulantiam exercebant, nec vagari per urbem auſi ſunt, aut noluerunt.

Vt privatim nempe liberior effuſiorq; eſſet lætitia laſciviaq;, quippe inter notos conſciosque earumdem libidinum flagitiorumque; quo cœtu laſcivientium, nullus cenſoris aut pædagogi vultus appareret argueretve.

℣. 1. *Per domum*] Forte non in ipſa domo Meſſallinæ, ſed potius in domo Silii, ubi ſervitia regia & paratus principalis; hocque liberius & amantius in domo mariti, ſeu amaſii. & præſentes aderant pauci & jucundiſſimi familiares. Ideoque Claudius adveniens, ſtatim domum Silii intrat, ubi ſcenam peractam eſſe audiverat.

Per domum.] An in domo Cæſaris, an in domo adulteri? putem potius, in domo Silii. Quippe debuit deduci nova nupta in domum mariti. Debuerunt ibi epulæ, cæteraque nuptiarum ſolemnia celebrari.

Præterea, quæ audacia foret. quanta impudentia, totam laſciviam inferre palatio & ad pulvinar. longe liberior & effuſior licentia fuit apud amaſium.

Igitur intra ædes adulteri, puto, celebratum eſſe feſtum, ſeu ſimulacrum vindemiæ. Et nota, *per domum.* id eſt per omnes partes domûs. non enim pars una domus ſufficiebat, laſciviæ, petulantiæ, proterviæ, aut potius inſaniæ bacchantum.

2. *Lacus.*] Lacus ſunt qui torculari ſupponuntur ad excipiendum muſtum, & labra lignea, quibus vindemiæ apud nos importantur, quibuſque ad balneum utimur. *Budæus.*

3. *Pellibus accincta*] Mænades illæ urna marmorea nuper nobis exhibitæ apud eruditum Sponium, videntur geſtare pelles infra ſinum, (nam ſinu nudo, etiam longe infra mammas apparent) jactant etiam ſtrictum & longum quoddam velum tranſverſum retro, à brachio dextro ad ſiniſtrum.

[1] ipſa crine fluxo, [2] thyrſum quatiens; juxtaque Silius [3] hedera vinctus, gerere [4] cothurnos, [5] jacere caput, ſtrepente circum procaci

INTERPRETATIO.

Ipſa Meſſallina ſparſis crinibus, thyrſum vibrans, & prope adſtabat Silius redimitus hedera, geſtare cothurnos, jactare cervicem, exſultante circum laſciva turba. Tra-

NOTÆ.

An ſit illud ex pellibus factum non ſatis compertum. pelles illæ *Tigridum* & *Pantherarum*. Hæ feræ Baccho ſacræ erant, quia vino animus ferox redditur. & belluarum ferocitatem induit.

1. *Ipſa crine fluxo, thyrſum quatiens.*] Eodem habitu Antonium depingit Velleius, qui Liberum ſe ferebat: *Cum Liberum patrem appellari ſe juſſiſſet, cum redimitus hedera, coronaque velatus aurea, & thyrſum tenens, cothurniſque ſuccinctus, curru velut Liber pater vectus eſſet Alexandriæ.* De cothurnis, etiam Virgil. —— *Nudataque muſto*
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

De thyrſo, præter alios Juſtinus: *Veluti Bacchæ per ſpeciem habitumque pacis, lanceas in thyrſis circumferunt.* Vide & Plinium XVI. cap XXIV. Athæneus ejuſmodi Bacchi inſignia in Pyrrhicha ſaltatione recepta fuiſſe, oſtendit lib. XIII. *Quæ in uſu eſt noſtra ætate Pyrrhica, Bacchica quædam ſaltatio eſſe videtur, quæ modeſtior & lenior eſt antiquâ. Habent enim qui ſaltant thyrſos pro haſtis, procedunt vero in invicem & ferulas faceſque deferunt. Saltant vero quæ pertinent ad Bacchum & ad Indos & quæ ad Pentheum pertinent.*

Quæ verba lucem dare volo iis quæ hic præcedunt. *feminæ pellibus accinctæ aſſultabant, velut ſacrificantes vel inſanientes Bacchæ.* Lipſius.

Crine fluxo.] Mænades cum furerent, cum jactarent caput curſuque circumvagarentur, non modo fluxos & ſparſos crines habuere, ſed etiam ſic aëris & venti ludibrio jactabantur crines, ut velut evecti & in altum ſparſi viderentur, ita ut fanaticæ illæ fœminæ ſic magis inhorreſcerent.

Actum Meſſallina vindemiam celebrans, non ſic prorſus inſaniebat, ſed tantum laſciviebat. hinc Tacitus dixit, *fluxis crinibus.*

2. *Thyrſum.*] Qui haſtæ ad inſtar præacutæ, & hedera implicitæ.

3 *Hedera vinctus.*] Non ſolum caput, ſed & totum corpus hedera revinctus fuiſſe videatur.

4. *Cothurnos.*] Hi in tragœdiis, *ſocci* in comœdiis uſurpati; & certe res à riſu & à comico, ſtatim in tragicum vertit.

Gerere cothurnos.] Alii intelligunt de Silio, alii de Meſſallina. forte de utroque ſumi poſſit, & de toto illo *procaci choro.* Iiſdem inſignibus ornati, qui feſtum idem ſimul celebrabant.

5. *Jacere caput.*] Hoc etiam ex Bacchantium more. Apuleius lib 8. *Dinque capite demiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes in circulum, & nonnunquam morſibus ſuos incurſantes muſculos.* l. 1. 5. §. 9. ff de ædil. edict. *Quæritur, ſi ſervus inter fanaticos non ſemper caput jactaret, & aliqua profatus eſſet, an nihilominus ſanus videretur.* Pichena.

Jacere caput.] Apuleius lib 8. de Gallis Bacchantibus: *Crineſque pendulos rotantes in circulum, capite demiſſo:* Catullus: *ubi capita Mænades vi jaciunt hederigeræ.* Pauſanias dicit, *Bacchas* eſſe ſacras fœminas, Liberi patris inſtinctu afflatas, ſive furentes. & illæ *Mænades* dictæ à verbo *μαίνεσθαι furere.*

Is furor ad imitationem Bacchi fiebat nam is teſte Appollodoro lib. 3. *Poſt vitem inventam à Junone, furore injecto percitus, Ægyptumque ac Syriam perravit.* Movebat hunc furorem cymbalorum tinnitus, & Bacchantes & Tigri-

[1] choro. Ferunt [2] Vectium Valentem laſcivia in præaltam arborem connisum, interrogantibus *quid aſpiceret?* reſpondiſſe, *tempeſtatem ab Oſtia atrocem*: ſive ceperat ea ſpecies; ſeu forte lapſa vox in præſagium ver-

INTERPRETATIO.

dunt Vectium Valentem, cum præ petulantia in proceram arborem aſcendiſſet, reſpondiſſe ſciſcitantibus, quid intueretur? *videre ſe* procellam immanem ab Oſtia irruentem, *ſive* reipſa *obverſaretur oculis ea viſio, ſeu caſu jacta ea vox in omen con-*

NOTÆ.

des concitabat ad inſaniam in Orgiis.

Iacere] Bacchæ furore illo ſacro perculſæ, totum corpus mire contorquebant & præcipue caput ac collum; ita ut caput ipſum penderet prorſus, rotareturque in dextram partem & ad manum, qua thyrſum gerebant, quaſi cœlum ſic contuerentur furioſe. quare Apulleius dicit, *capite demiſſo.*

Nam caput *jaciebant* retro, quaſi violentia divina ſubactæ, ſicque crines agitati rotatique pendebant prorſus horrido modo. hinc Catullus capita *vi jaciunt.* Quod mire nobis exhibuit nuper doctiſſimus Sponius ſect. 2. miſcell. eruditæ antiquitatis, ſuper urna marmorea, quæ exhibet duas Mænades ſic inſanientes.

Iacere caput.] Horum ludorum, ſeu potius veſani furoris rationem affert, Strabo lib. 10. *Commune profecto tam Græcorum quam barbarorum eſt, ſacrificia feſtiva cum animorum remiſſione agitare, aliqua quidem, cum numinis afflatione, quam rem cum ἐνθουσιασμὸν appellant. Aliqua vero abſque inſpiratione tali. Præterea nonnulla cum muſica, nonnulla ſine muſica. Quædam etiam occulta ſignificatione, hoc eſt myſtica; quædam aperta. Hoc autem ſic ipſa natura inſinuat. Nam ipſa remiſſio, mentem ab humanis negotiis abducit, ac intellectum certe ad divinitatem convertit. Et ipſe enthuſiaſmus, hoc eſt numinis afflatio, divinam quamdam inſpirationem habere videtur, & ad vaticinandi genus prope accedere. Ipſa vero occultæ ſacrorum ſignificatio, id eſt myſtica, numen honeſtat, ejus naturam imitans, quæ noſtrumquoque ſenſum effugit.*

Hoc loco *ſimulacrum* tantum fuit atque imitamentum Bachanalium; attamen, quod in aliis ſuperſtitio, ſeu numinis afflatus & furor, hoc idem in iſtis, petulantia libidinis, laſcivia ſeu veſania faciebat.

1 *Choro.*] Non ſolum *mulierum*, ut vertunt, ſed & virorum ſimul cum alio ſexu, ut ſtatim eorum ſupplicio patebit. Nec forte multæ feminæ nobiles vocatæ. nam ſexus ſexui pudorem movet, & certe in nullas fœminas ſævitum, tot viris punitis.

Et mirari ſubit, quod conſciæ fœminæ non etiam correptæ ſint. Sic forte, ne tot ſupplicia augerent invidiam populi Rom. in libertos, talia exſequentes. Quaſi imbellibus & vi adactis fœminis forte venia data. Forte tantum libertinæ erant & pediſſequæ, quæ juſſu imperatricis cogebantur. nec principis dedecus revelare, ſine exitio ſuo poterant.

Choro.] Forte varias ſpecies induerant, nempe, ut adeſſent Nymphæ, Satyri, Bacchi, Bacchæ, Panes, Fauni & alia laſciviæ nomina. Quod genus adſiſtebat Baccho.

Sic Artemidorus in Onirocritico. *Chorus autem qui Baccho adeſt, Bacchi & Baccha, Baſſara, Satyrus, Panes ſive Fauni, aliaque ſimilia nomina, huic deo ſacra, & ſimul & ſeparatim ſinguli, turbas magnas, pericula ſtrepituſque ſignificant.* Quæ certe pericula turbæque contigere cum Meſſallinæ & amaſiis, ac ſectatoribus ejus, non in ſomno, ſed re ipſa.

2. *Vectium Valentem.*] Puto, idem eſt cujus adulteria diſſimulaverat Narciſſus, & idem qui infra cap. 35. confeſſus & iudicium offerens, ad ſupplicium trahitur.

32 tit. Non rumor interea, ſed [1] undique nuntii incedunt, qui *gnara Claudio cuncta, & venire promptum ultioni*, afferrent. Igitur Meſſallina [2] Lucullianos in hortos, Silius diſſimulando metu, [3] ad munia fori digrediuntur. Cæteris paſſim dilabentibus, affuere centuriones, inditaque ſunt vincula, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Meſſallina tamen quamquam res adverſæ conſilium adimerent, ire obviam, & aſpici à marito, quod ſæpe ſubſidium habuerat, haud ſegniter intendit, juſſitque *ut Britannicus & Octavia in complexum patris pergerent.*

INTERPRETATIO.

verſa eſt. Non fama ſolum interim, ſed undique adcurrunt nuntii, qui monerent, cuncta Cæſari comperta eſſe, & advolare vindictæ properum. *Itaque Meſſallina abſcedit in hortos Lucullianos Silius pavori occultando, ad negotia fori Cæteris hacque & illac evadentibus, advenere centuriones. & reis inj ctæ ſunt catenæ, prout inveniebantur publicè, aut in latebris occulti. Attamen Meſſallina, licet rebus adverſis infringeretur vis ingenii ac conſilii,* ipſa *tamen haud ſegni animo contendit, ut occurreret viro. & ſpectaretur* ipſi. *Quo præſidio, qua ſæpe arte uſa fuerat. Præcepitque* ut Britannicus & Octavia in amplexum parentis properarent. *Et obſecra-*

NOTÆ.

1. *Undique nuncii incedunt.*] Nimis hoc lentum eſſe videtur pro diſcriminis magnitudine. ſuſpicor, auctorem ſcripſiſſe, *nuncii incidunt*, quæ vox feſtinationem notat, qualis rebus trepidis oriri ſolet.

Sic apud Livium 3, 11. *quum fuga trepidum, plenum vulnerum ac pavore incidentem* (falsò editiones quædam *incedentem*) *portis exercitum viderint.* Idem 6, 33. *patentibus portis quum improviſo incidiſſent.* Iterum 3, 3. *agreſteſque pavidi incidentes portis, &c. Freinsh.*

Sufficit. *undique nuncii incedunt*, licet in tanto pavore ac diſcrimine. Recte *non jam rumor*, ſed undique nuncii incedunt, non *incidunt.* Neque incidere ex improviſo poterant, qui in tam atrocis rei fama diſcurrerent ab Oſtia, quæ diſtabat 18 milliaribus ab Urbe

2. *Lucullianos in hortos.*] De quibus initio hujus libri. Tamen & *Luciliana* prædia reperio, & hic in manuſſ. conſtanter *hortos Lucilianos.* lapis Romæ:

D. M.
CRESCENTIS. NEPOTI. FORTUNATI
CÆSARIS. N. SER. EXACTORIS.
PRÆDIORUM. LUCILIANORUM.
Lipſius.

Lucullianos.] Luculli horti fuerunt in Colle Hortulorum, & in Nona regione Romæ antiquæ. hodie horti Magni Ducis *Toſcanæ* in monte Pincio, vel *Medici alla Trinita de Monti*, in regione *Campo Marzo*, & in Roma moderna. ex Nardino. *Tillemon.*

Lucullianos in hortos.] Sic vocantur in plurali, vel pro genio linguæ Rom. vel ex amplitudine & magnificentia. Sic *horti* Epicuri, ſic apud Iuven. *Seneca prædivitis horti.* Vel quia de facto in plura genera hortorum diviſi, eodem loco, & ad diverſa deſtinati, ut & nunc apud divites & proceres videmus.

Lucillianos.] Sunt hi fatales horti Luculli. in his hortis perire meruit Meſſallina, quos ut haberet, Aſiaticum occiderat. Funeſtæ id genus ſectiones. Hæc dona imperitantium infauſta, hæc δῶρα vere ἄδωρα Talia bona publicata, donabant amicis, ſæpe in exitium. Nam quid aliud, *Seneca prædivitis horti?* & ſimiles.

3. *Ad munia fori.*] Quia conſul deſignatus.

Et Vibidiam virginum [1] Veſtalium [2] vetuſtiſſimam oravit ; [3] *Pontificas*

INTERPRETATIO.

vit Vibidiam Veſtalium virginum maximam , ut Pontificem maximum convenire,

NOTÆ.

1. *Vetuſtiſſimam.*] Eſt eadem, quæ *Virgo maxima* dicitur. Nam ab ætate præerat, & ſic dicebatur. Nos in *Veſta*. Lipſius.

Vetuſtiſſimam oravit.] *Vetuſtiſſimam* eſſe, quæ *Maxima* eſt, facile conceſſerim, cum plerumque, quæ dignatione ac loco præcederet eadem præcelleret etiam ætate, certe annis ſacerdotii.

Sed *Maxima* proprie princeps collegii, ut, *Pontifex maximus*, *Augur maximus*, *Curio Maximus*. Pontifex *maximus* fuit, qui primum inter alios Pontifices locum teneret, collegiumque cogeret.

De Prætore maximo ſic Feſtus: *Maximum pratorem dici putant alii eum, qui maximi imperii ſit : alij, qui ætatis maxima.* Veriorem eſſe priorem ſententiam, liquet ex Livio. Addit : *Pro collegio augurum decretum eſt, quod in ſalutis augurio pratores majores & minores appellentur, non ad ætatem, ſed ad vim imperij pertinere.*

Hoc aut conſentit cum illis verbis, quæ ſupra adduximus : aut ibi, *pratores majores & minores* ipſi fuere conſules & prætores : nam imperium *minus* prætor, *majus* habebat conſul, ut ex Meſſalla refert Gellius, 1, 15. *Gronovius.*

Veſtalium.] Illud ſacerdotium jam olim Trojæ inſtitutum ; Troja Lavinium ; hinc Albam, & Alba mox tranſlatum eſt in Urbem, ſed ſeveriore diſciplina egerunt Romanæ virgines.

Apud Albam quinquennio tantum puræ à nuptiis manere debuerunt ; At Romæ per 30. annos ; ita ut captæ ſeu delectæ à Pontifice Max. 6. ætatis anno, poſſent tantum nubere poſt 36. annos. quod tamen raro fecerunt. nec fauſtæ illæ nuptiæ, ut experientia cognitum eſt in his quæ nupſerunt.

Apud Albam honorificum habebatur, nobiliſſimam quamq; virginem deæ Veſtæ miniſtram deſignari quod etiam mox Romæ viguit ; ita ut ipſe Auguſtus filiam in id ultro offerret, ſi idoneam aliquam habuiſſet. Et Albæ Amulius Iliam, ſeu Rheam, Veſtæ ſacerdotem delegit, arcano quodam & regio conſilio, ſed honeſtiſſimo prætextu. veritus, ne ipſa virum cito nacta, ultorem ſuo generi pareret.

Hinc conjicere eſt, debuiſſe tales Virgines manere innuptas Albæ toto quinquennio, poſt pubertatem nempe, aut poſtquam promotæ ad ſacerdotium eſſent. Et ita requiſita fuit pudicitia ad peragenda ſacra Veſtæ, ut ipſa Ilia, ſeu Rhea Sylvia, licet ex deo concepiſſet, ſtatim poſt vim pudicitiæ illatam, ſe in morbum incidiſſe ſimularet. idque ipſi conſuluerat mater, ſecuritatis cauſſa erga deos ; nempe pietatis & rei divinæ gratia ita ut neq; amplius acceſſerit ad ſacra facienda, ſed per alias virgines ſacra celebrata, aliaque omnia per eas miniſteria, quæ fieri neceſſe erat, peracta ſint.

Apud Albam, ſi quæ virginum corpus polluiſſet, ad necem uſque virgis cædebatur, & qui naſcebatur puer, in fluvium projiciebatur. Hæc Dionyſius Halyc. & forte ea cauſſa, ſeu prætextu, Remus & Romulus ex Rhea nati, abjecti ſunt in ripa Tiberis.

At Romæ gravius ſupplicium conſtitutum erat, quamvis per lenitatem & clementiam ſic fieri videretur, nempe, ne virginem ipſi necarent.

Inceſti convicta virgo, viva defodiebatur, & tum ſimul adponebatur aliquantulum panis, lactis & olei, in ſpecu ad id præparato, juxta portam Collinam.

Nempe virgineo ſanguine polluere manus ſuas verebantur antiqui : nec fas putabant, occidere virgines : Dionyſius idem refert de Laomedonte rege,

qui hostis à se occisi, liberos omnes melioris sexus interfecit; ne quis ultor injuriæ tandem existeret.

At *filias adhuc virgines occidere nefas putavit.* τὰς δ᾽ θυγατέρας παρθένους ἔτι οὔσας ἀποκτεῖναι μὴ οὐκ ἐνθεσμὸν ἐνόμισε.

Quod longo post tempore repetitum à Tacito & Suetonio, ubi agunt de filia Sejani, quæ, quia virgo erat, à carnifice, prope laqueum prius vitiata est, quam strangularetur.

Quam tamen historiam, ut omnino certam non tradit Tacitus, nec affirmat id constitutum, aut factum in filia Sejani, nisi ex fide auctorum ejusdem ævi, & sic innuit ipse se dubitasse.

Et Lipsius eo loco, non de femina virgine tantum id, sed de impube & investi sexu quocunque id cautum lege putavit ita ut teneræ & innoxiæ ætati lex parceret, non præcise virginitati sexus sequioris.

In quo tamen fallitur, ut colligere est ex eo loco supra allato de Laomedonte rege. Patet etiam ex verbis ipsius Taciti lib. 5. 9. *Tradunt temporis ejus auctores, quia triumvirali supplicio affici virginem, inauditum habebatur, à carnifice laqueum juxta compressam.* &c.

Nec dicit Tacitus præcise, fuisse legem qua id caveretur. sed innuit fuisse veluti morem ex humanitate ortum, & æque vetustum ac hominum genus, parcendi huic sexui, nec unquam laqueo necatam virginem.

Et experientia perpetua compertum est, non parci ætati, licet innoxiæ & investi marium nam filios hostis, licet infantes, statim occidi fas putarunt principes victores.

Et Tiberius occidit triumvirali supplicio ipsum filium Sejani, sine prætextu ullo, quo in viros ante adscriberetur. quod exemplum affert Lipsius, nempe, id à Triumviris usurpatum esse in puero impubere, quem occisum vellent.

Fuit igitur, non ea lex scripta, aut incisa æneis tabulis, sed à natura indita atque insita animis mortalium, non quidem, ut parcerent omni ætati innoxiæ & investi, sed virginitati, verecundiæ & sexui infirmiori atque innocentiori.

Ita ut non publice, neque per carnificem & laqueum necarent virginem feminam, præsertim tenera ætate. & illa ætas, quia misera & innocens, ideo & sacra.

Sed quidquid sit de eo more in vulgus virginum. certe quod spectat ad virgines Vestæ, sive quia rea virgo erat, seu talis censebatur, sive quia sacra erat Vestæ virgo, sive ea sævitia pœnæ esset, sive per honorem. Et forte multiplex ea ratio fuit antiquis.

Virgo damnata non attingebatur ab homine ullo, non à carnifice, non laqueo temerabatur. intacta & velut inviolata moriebatur, ultro & sola inedia, & quasi vitium naturæ ulciscente natura ipsa, & nulla hominum vi abstinebant manus, velut à re quæ sacra & ἄσυλος esse debuit. At conscius incesti, virgis ad necem verberabatur.

Adeo severe animadversum ad pudicitiam Vestalium, ut etiam suspectus esset *cultus amœnior, ingeniumque liberius quam virginem decet, nec parum abhorrere famam* debuerunt; ita ut quandoque ex *collegij sententia, Pontifex Maximus abstinere à jocis, colique sancte potius, quam scite* juberet. testis Livius.

Adeo severe intenti ad virgines, ut si quæ clades, aut calamitas publice contingeret, causam statim referrent in ipsas, tamquam non rite sancteque celebrarent sacra illa publica pro salute Reipub. & inquirerent in earum pudicitiam & mores; neq; id sine labe, nisi quandoq; vel miraculis innocentiam vindicarent.

Tanta diligentia curaque observatæ puellæ, ut si quando in ægritudinem inciderent; adfines matronæ, vel *sponte*, vel etiam ex *auctoritate Pontificum*, ipsis perpetuo adsiderent.

Nempe, cum vi morbi ex atrio Vestæ cogebantur excedere, prudentissimarum matronarum curæ custodiæque mandabantur. Sic Plin. lib. 7. epist. 19.

Sed ipsis alioqui magnum decus, magni honores in Vrbe. ipsæ carpento veluti res sacræ, aut ipsa numina vectæ Lictor ipsas præcedebat, qui turbam submoveret, velut imperitantibus & rerum dominis,

quod ipſis conceſſum fuit à Triumviris Reipub conſtituendæ, Octavio, Lepido, & M Antonio.

Nemo ipſis quaſi Tribunis plebis reſiſtere audebat: unde fiducia illa ingens Claudiæ veſtalis, quæ fratrem injuſſu populi triumphantem, eodem curru uſque in Capitolium comitata eſt, ne, quis obſtare auderet tali triumpho.

Imo & Tribunis plebis ipſa Virgo potentior. Sic rem exprimit Valerius Max. lib. 5. cap 4. *Et Claudia Veſtalis cum patrem ſuum è curru triumphantem, violenta Tribuni plebis manu detrahi animadvertiſſet, mira celeritate, utriſque ſe interponendo, ampliſſimam poteſtatem inimicitiis accenſam depulit: igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in ædem Veſtæ duxit* Tamen Sueton. Tib 2 Non *patrem hunc*, ſed *fratrem* Claudiæ vocat.

Tantus etiam honos habitus Virginibus, ut eis via cederent conſules & prætores, ut & locum præcipuum & honeſtiſſimum haberent in ludis ac ſpectaculis, ut & inter ipſas ſederet Auguſta principis uxor, per honorem.

Tantæ etiam fidei & auctoritatis fuerunt hæ virgines, ut apud ipſas deponerentur teſtamenta principum, & præſertim *Maxima* ſeu vetuſtiſſimæ Veſtalium fidei committerentur, perque eas inferrentur in ſenatum, ibi recitanda; ita ut legata & magnæ opes à dominantibus, ipſis relinquerentur.

Ita tamen, ut nulli inteſtato ſuccederent Veſtales, & ipſis inteſtatis etiam nemo hæres eſſet. ſed opes earum in publicum redigerentur.

Id juris etiam habuerunt Veſtæ virgines, ut ſi reus, qui ad mortem ducebatur, obviam haberet in via virginem feretro ſuo, ſeu carpento vectam, ſtatim ſupplicio & laqueo eriperetur; ita tamen ut ipſa virgo tum jurare teneretur, ſe non dedita opera, reo occurriſſe, ſed id fortuito caſu factum.

Et quod magni momenti, quod maximæ auctoritatis argumentum fuit Virgines iſtæ ſupplicabant non ſolum deos, ſed & homines pro concordia, pro pace inter cives ineunda, pro ſalute principum, pro fœminis, pro filiis ipſorum procerum.

Sic olim Iulium Cæſarem Virgines auctoritate ſua & precibus ſævitiæ Syllæ dictatoris eripuerant, teſte Sueton. Iul 1. Sic & infra apud Tac. in hiſtoriis ſervare voluerunt Vitellium principem victum jam & profligatum à Flavianis, & ſuadere pacem nitebantur, & in id cum legatis miſſæ. ſed fruſtra.

At de Veſtali ſic Tullius pro Fonteio: *Superbum ſit, ejus obſecrationem repudiare, cujus ſi dij aſpernarentur, hæc ſalva eſſe non poſſint.* Hinc libertus Narciſſus hîc, quamvis præpotens & ſuperbus, ac Regis regum rex, tamen *Vibidiam depellere nequivit, ergo auditurum principem* &c.

Habuere ſervos ſuos & libertos, etiam virilis ſexus, ſed non eodem atrio, niſi interdiu; nam nocte eo, nulli viro adire fas. In quodam marmore Iunia Torquata ſacerdos Veſtalis appellatur PATRONA COELESTIS ab Actio liberto.

Cum caperentur à Pontifice Max. tondebantur ipſis crines, teſte Plin. lib. 16. 44. *Antiquior illa eſt* (Lotos arbor) *ſed incerta ejus ætas, quæ Capillata dicitur, quoniam Veſtalium virginum capillus ad eam defertur.*

Sic & Feſtus in voce *Capillata: Tondebantur ergo & Veſtales, cum in ſanctum id collegium recepta à Pontifice, certo carmine ſacrarentur, ac diis voverentur,* quaſi ſic formæ inſignia, ac impudicitiæ & libidinis incitamenta deponentes.

Certum carmen vocat verba ea quæ proferret Pontifex; ita conceptis & certis verbis ritus peragi debuit, ut ne ſyllaba quidem excideret; idcoque ſcriba præibat legendo, & lente certeque pronuntiabat eadem, repetebatque pontifex, qui ritum celebraret.

Lotos, vulgo *Aliſier*, apud Plin. ſex in Vrbe Loti æſtimatæ H.-S. millies, non ſerio

Attamen *vittæ* Veſtæ ſupplebant ſpeciem ac decorem capillorum. quod illis facunde exprobrat D. Ambroſius, Epiſt ad Valent. *Non vitta capiti decus, ſed ignobile velamen, uſui nobile caſtitatis* (ſic matronas chriſtianas velatas innuit)

maximi aures adire, clementiam expetere. Atque interim, tribus omnino comitantibus ([2] id repente ſolitudinis erat) ſpatium urbis pedibus

INTERPRETATIO.

& ejus clementiam exorare *vellet. Atque interea tribus omnino ſectantibus (adeo ſtatim deſtituta fuit* uxor Cæſaris *omni comitatu) totam civitatem pedibus percur-*

NOTÆ.

non exquiſita ſed abdicata lenocinia pulchritudinis : non illa purpurarum inſignia, intelligit *ſuffibulum.* quod eſt, *veſtimentū album prætextum* (purpura nempe) *quadrangulum, oblongum, quod in capite Veſtales virgines ſacrificantes habebant, idque fibula comprehenſum,* ſic deſcribit Feſtus : Pergit Ambroſius : *Non luxus deliciarum, ſed uſus jejuniorum, non privilegia, non lucra.* &c.

Quæ privilegia tum poſtulabant virgines Ethnicæ ab Imperatore Chriſtano Valentiniano, facundo ore Symmachi, cui petitioni reluctatur valida & vere Chriſtiana eloquentia Ambroſius.

Veſtalium.] Eſt qui exiſtimet, eas tuliſſe in illa ſupplicatione vittam ſupplicem, laudantque. Virg. 12. Æn.

Ipſa manu ramos oleæ, vittaſque precantum
Tradit.

Et lib. 7. *--ne temne quod ultro*
Præferimus manibus vittas, ac vela precantum

Hoc verum puto de aliis ſupplicibus, ut patet multis locis Taciti, ſed de Veſtalibus nihil tale repperi. Habuit virgo lictorem qui eam præcederet per honorem, turbamque ſummoveret, & tum lictor fuit loco præconis, ſeu caduceatoris.

Vittas geſtabant illæ non manu, ſed ſupra caput, ut & aliæ matronæ. D. Ambroſius Epiſt. ad Valentinian. *Vix ſeptem Veſtales capiuntur puellæ, en totus numerus quem infulæ vittati capitis, purpuratarum veſtium murices, pompa lecticæ miniſtrorum circumfuſa comitatu, privilegia maxima, lucra ingentia, præſcripta denique pudicitiæ tempora coegerunt.* Fuerunt primò 4. dein 6.

Pontificis Maximi aures.] Sic ſæpe in rebus extremis adhibebantur preces ſanctiſſimarum virginum. Hic Tacitus comparat Maximam virginum Veſtalium, cum Pontifice Maximo, & certe aliqua velut adfinitas ſacra fuit utriuſq;. præſidebat ſacris virginum Maxima Veſtalis, & Pontifex Max. ſacris Pontificum & ſacerdotum.

Si quid delinqueret virgo, cædebatur virgis à Pontifice Max. velo interpoſito. Capiebatur puella in locum demortuæ vetuſtiſſimæ virginis, ſed alia vetuſtiſſima in ipſius mortuæ munus ſuccedebat. & debuit capi ante ſpatium 30. annorum. Sic & loco Pontificis Max. mortui non cooptabatur, niſi qui jam Pontifex eſſet ex minoribus.

1. *Tribus omnino.*] Sine cuſtodibus, neq; enim cuſtodes excubaſſe Meſſallinæ legimus, ut mox Agrippinæ.

2. *Id repente ſolitudinis erat.*] Vide Tac. lib. 13. 19. infra ubi de Agrippina matre Neronis perculſa, cum rebus & aula dimota eſſet. *Nihil rerum mortalium tam inſtabile ac fluxum eſt, quam fama potentiæ non ſua vi nixæ, ſtatim relictum Agrippinæ limen. Nemo ſolari, nemo adire* &c.

Vehiculo.] Multa ſunt nomina vehiculorum, ut *Carrum*, qui & *carrus* dicitur, *Plauſtrum, Carpentum* & *Sarracum*, quod vehendis marmoribus, & grandi materiæ accommodatum eſt; & hæc ſunt vehicula *oneraria*.

Geſtatoria vero ſunt, *Carruca, Ciſium, Eſſedum, Rheda, Petorritum & Staticulum.*

Plinius lib. 34. *Argentum incoquere ſimili modo cœpere, equorum maxime ornamentis, jumentorumque jugis. Cœpere inde eſſeda, vehicula, & petorrita exornari* &c.

emenſa

emenſa, vehiculo [2] quo purgamenta hortorum eripiuntur, Oſtienſem viam intrat: nulla cujuſquam miſericordia. quia flagitiorum deformitas prævalebat. Trepidabatur nihilominus à Cæſare. quippe Getæ prætorii præfecto haud ſatis fidebat, ad honeſta ſeu prava juxta levi. Ergo 33

INTERPRETATIO.

rit, dein plauſtro, quo ejectamenta hortorum aſportantur, Oſtienſe iter ingreditur, nulla hominum commiſeratione, quia ſcelerum magnitudo propellebat. Et tamen metuebat adhuc Claudius. nam non ſatis fidebat Getæ, qui prætorianis præerat, ut qui perinde ad decora vel ad inhoneſta pronus eſſet. Igitur Narciſſus, adſcitis

NOTÆ.

Lamprid. in Alex. *Carrucas Romæ & rhedas ſenatoribus omnibus, ut argentatas haberent, permiſit: intereſſe Romanæ dignitatis putans, ut iis tantæ urbis ſenatores uterentur.*

1. *Quo purgamenta hortorum.*] Horti prædivitum in ſummam magnificentiam exculti extra portas urbis, aut etiam in ipſa urbe. deſtituta etiam lecticariis eo caſu Meſſallina, in cujus poteſtate omnia paullo ante, nempe, *adverſus reos læſæ majeſtatis, nemo non miles.* Tertull.

Hortorum. De hortis mire Plin. lib 19 4. *Antiquitas*, inquit, *nihil prius mirata eſt, quam Heſperidum hortos, ac regij Adonis & Alcinoi; itemque penſiles, ſive illos Semiramis, ſive Aſſyriæ Rex Cyrus fecit* &c. *Romani quidem reges ipſi coluere.*

Paullo infra. *In xij. tabulis legum noſtrarum nuſquam nominatur villa. ſemper in ſignificatione ea hortus, in horti vero prædium* &c. *Iam quidem hortorum nomine, in ipſa urbe delicias, agros, villaſq; poſſident. Primus hoc inſtituit Athenis Epicurus otij magiſter. Vſq; ad eum moris non fuerat, habitari in oppidis rura: Romæ quidem per ſe hortus, ager pauperis erat.*

Ibid. inferius. *Iam in feneſtris ſuis plebs urbana in imagine hortorum, quotidiana oculis rura præbebant, antequam præfigi proſpectus omnes cogit multitudinis innumeræ ſæva latrocinatio*; Quippe latrones feneſtras illas uncis & hamis aperiebant, & ſuppellectilem diripiebant.

Impoſitum eſt vectigal herbis hortiſq; dein remiſſum. Plin. ibid. *Hercule nullum macelli vectigal majus fuit Romæ, clamore plebis incuſantis apud omnes principes; donec remiſſum eſt portorium mercis hujus: compertumque, non aliter quæſtuoſius cenſum haberi, aut tutius, ac minore fortunæ jure, cum credatur penſio ea pauperum. Is in ſolo ſponſor eſt, & ſub dio reditus, ſuperficieſque quocunque cœlo gaudens.*

Quod mireris. non etiamnunc alio censu perſonam ſuam aut menſam tuetur alitque ſummus ille rex regum, imperator Turcarum, quam ex hortorum ſuorum reditu, quos multos habet ad oram maris in Europa & Aſia, juxta Conſtantinopolim.

His hortis colendis duo millia hortulanorum (*Boſtangios* vocant) perpetuo incumbunt; & his hominibus hortiſve præeſt vir præcipuæ auctoritatis in illa aula, quem *Boſtangi-bachium* vocant.

Ille familiariter cum principe colloquitur, etiam de rebus quæ ad Reipub. ſtatum ſpectant. Vnde metus in cæteros Megiſtanes, ſimul & favor. Igitur ruſticano illo & innoxio cenſu ſe tuetur princeps ille, neque fas putat, ali tributis & vectigalibus publicis.

Ex hortis nata cognomina ipſa procerum videmus, *Lactucinoſque in Valeria familia non puduiſſe appellari.* Plin.

Etiam in herbis, quod mirum eſt, ſibi diſcrimen invenere opulenti proceres, ſeque diſtinxere à pauperum menſis.

Plin. ibid. *Etiamne in herbis diſcrimen inventum eſt, opeſque differentiam fecere in cibo, etiam uno aſſe venali? In*

Narciſſus aſſumptis quibus idem metus, *non aliam ſpem incolumitatis Cæſaris* affirmat, *quam ſi jus militum* [1] *uno illo die in aliquem* [2] *libertorum transferret*; *ſeque* offert *ſuſcepturum*. Ac ne, dum in urbem vehitur, ad pœnitentiam [3] à L. Vitellio, [4] P. Largo Cæcina mutaretur, in [5] eodem
34 dem geſtamine ſedem poſcit, ſumitque. Crebra poſt hæc fama fuit,

INTERPRETATIO.

quibus idem pavor, adſeverat, ſaluti principis haud aliter conſuli poſſe, quam ſi quempiam libertorum cohortibus prætoriis uno illo die præeſſe juberet; idque munus ſemet obiturum *pollicetur. Ac ne, dum in civitatem defertur* Cæſar, *eum L. Vitellius, & P. Largus Cæcina à propoſito abſterrerent, locum petit accipitque in eadem lectica. Frequens poſtea rumor in Vrbe increbuit, inter varios Clau-*

NOTÆ.

his quoque aliqua ſibi naſci (volunt) *pauperioribus negant, caule in tantum ſaginato, ut pauperis menſa non capiat. Sylveſtres fecerat natura corrudas, ut quiſque demeteret paſſim. Ecce altiles ſpectantur aſparagi, & Ravenna ternos libris rependit. Heu prodigia ventris!*

1. *Vno illo die.*] Quia nempe *illo die*, vicem habebat Luſius Geta, cui non fidebatur, imperandi cohortibus prætoriis, & altero Criſpinus, ut puto, præeſſe debuit. ut mutabantur cohortes & excubiæ ſingulis diebus, ita & mutabat vicem præfectus. talis ordo dolum & inſidias interrumpebat.

Mirabitur aliquis, præfuiſſe libertum prætorianis, ſed non certe potêtiores huic muneri impoſiti, ſed tantum *equeſtres*; at certe liberti *anulis aureis* donati, *equeſtre faſtigium* æquabant.

Vt puto, fiebant duæ excubiæ, altera in palatio, altera in caſtris prætorianis. Cohorti excubanti in aula ſignum dabat princeps ipſe, excubanti in caſtris forte præfectus prætorii: niſi tamen idem ſignum daret Cæſar pro utraq; ſtatione.

2. *Libertorum.*] Nempe, *Cæſaris*; & hi liberti ſemper principis erant, quicumque imperium excepiſſet. & jus patronatus perpetuo penes principem.

Quia nempe fiſcum principis adminiſtrabant, aut alia negotia Cæſaris procurabant, neceſſitudo fuit, quam exuere non poterant, aut certe nolebant tali faſtigio abſtrahi.

3. *A L. Vitellio.*] Suſpectabat illos Narciſſus: attamen L. Vitellius imaginem Narciſſi & Pallantis colebat inter deos lares ſuos. Sed talibus dominantium haud ſe immiſcuiſſe, non minima prudentia Vitellii fuit.

4. *P. Largo Cæcina.*] Fratre, opinor, C. Cæcinæ Largi, qui conſul cum Claudio fuit anno urbis DCCXCV. & in conſulatu interfectus. Quem intelligit Aſconius, in orat. pro M. Scauro.

Scauri domum poſſidet nunc Longus Cæcina, qui conſul fuit cum Claudio. Scribe, *Largus*, & diſce quæ hinc Aſconii certa ætas. *Lipſius.*

5. *In eodem geſtamine.*] Id eſt, geſtatoria ſella, quæ à Claudio deducta in vulgi uſum, ut docui. Sic libro XIV. *Geſtamine Baulos pervectam.* Apparet tamen in uno geſtamine plures ſellas fuiſſe, ut hic vides in Narciſſo, qui eodem geſtamine ſellam poſcit ſumitque. *Lipſius.*

Non *ſellam*, ſed *ſedem* poſcit Narciſſus, nec ſedes ea *ſella* vocari debuit proprie. nam diſtincta à *ſella geſtatoria*, in qua plures ſellæ generice ſumptæ.

In eodem geſtamine.] Haud dubie fuit ſella, ſeu lectica operta, de qua Dio lib. 80. ubi de Claudio. *Primus hic inter Romanos ſella operta uſus eſt, ac inde non imperatores modo, ſed & nos etiam* (de ſe Dio loquitur) *qui conſulatum*

[1] inter diverſas principis voces, cum modo incuſaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam conjugii, & infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium, quam ô *facinus* ! ô *ſcelus* ! [2] Inſtabat quidem Narciſſus [3] *aperire ambages*, *& veri copiam facere.* [4] ſed non ideo pervicit, quin ſuſpenſa & quo ducerentur inclinatura reſponderet; exemploque ejus Largus Cæcina uteretur. Et

INTERPRETATIO.

dij ſermones, cum modo argueret ſcelera uxoris, quandoque & ad recordationem matrimonij, & ad teneram filiorum ætatem relaberetur, nihil aliud profatum Vitellium, quam, ô crimen! ô flagitium! *Contendebat ſane Narciſſus*, detegere ambages, & rei veritatem exprimere atque aperire, ut expiſcaretur quid ſentirent, deſtinarent cenſerentve Vitellius & Largus: *ſed nihil propterea evicit aut expreſſit* Vitellii, *quin ille ambigua, incerta, & quo traherentur itura, reſponderet, & quin ad illius inſtar ſe gere-*

NOTÆ.

geſſimus, vehimur, antea vero Auguſtus, Tiberius & alii lecticis utebantur, quibus nunc ſolent vehi mulieres.

1. *Inter diverſas principis voces.*] Identidem Claudius in aliquas voces prorumpebat, doloris ſui & iræ indices. mens illius ægra æſtuabat, & modo ad flagitia uxoris, modo ad amorem, & ad ſuſceptos ex ea liberos revolvebatur.

Et inter tantos animi & curarum æſtus, nihil eum ſolatus Vitellius, nihil prolocutus eſt, niſi ambigua, & quo traherentur, inclinatura. Sic verſuti aulici. ſic mentem aut premunt, aut promunt, ut poſſint mox ea interpretari pro eventu & ſucceſſu rerum.

2. *Inſtabat Narciſſus.*] *Inſtabat*, nihil non moliebatur, ut rei veritatem aperiret, ut detegeret ſcelus, ambages omnes enudaret, ut ſenſa Vitellii & Largi ſubodoraretur, eliceretque è Vitellio præſertim. ſed nihil aliud expreſſit, quam ut ea reſponderent, quæ explicari poſſent quocunque ſenſu, pro ut res ſe verterent.

Inſtabat.] Vertunt. quaſi *inſtaret urgeretque Narciſſus, ut L. Vitellius aperiret ambages, ut clare loqueretur, mentemque vere & aperte promeret.*

Sed errant. nec ſatis latinè ſciunt, aliquid dicerent, ſi Tacitus ſcripſiſſet, *aperiret, & veri copiam faceret.* ipſe Narciſſus multa hic molitur, ut aperiat ambigua animi illorum comitum, & ut exprimat quid ſentiant, & quo inclinent, ſed fruſtra.

Inſtabat.] Inſtabat aperire ambages ſceleris, ſimul & ambages quas obtenderent comites illi Claudii; ſeu ambages animi illorum recludere conabatur. aperiebat ambages criminis & matrimonii, quo imperium ipſum adultero deſtinaretur.

Veri copiam faciebat, veritatem rerum tranſactarum enudabat, ut ſic eliceret quæ ſentirent, & quo inclinarent Largus & Vitellius. ſed callidi illi & aulæ periti, nihil niſi vaga, incerta, & quæ, quo res inclinarent, facile trahi poſſent, promplere.

3. *Aperire ambages.*] Poſſit eſſe duplex ſenſus: inſtabat, ſeu conabatur Narciſſus aperire, ſi quid ambiguum & incertum adhuc eſſe videretur in probatione talis criminis, & rei veritatem explanare, & oculis aperte ſubjicere, ut eos convinceret, & res clara fieret.

Vel contendebat Narciſſus expiſcari mentem Vitellii & Cæcinæ, & quid de ea re cenſerent, elicere; vel utrumque ſimul, ut aliud ex alio eliceret.

Sic inſtabat, quia prævidebat, ipſos conſultores fore Claudio, auctoreſque vel veniæ, vel ſupplicii Meſſallinæ. & metuebat, ne eum ad pœnitentiam mutarent, & præcipue Vitellium, qui & *ſoccum* Meſſallinæ adorabat teſte Suetou.

4. *Sed non ideo.*] Sed non propterea.

jam erat in aſpectu Meſſallina, clamitabatque *audiret Octavia & Britannici matrem*; cum obſtreperet accuſator, *Silium & nuptias* referens: ſimul [1] codicillos libidinum indices tradidit. quibus viſus Cæſaris averteret. Nec multo poſt urbem ingredienti offerebantur communes liberi; niſi Narciſſus *amoveri eos* juſſiſſet: Vibidiam depellere nequivit, quin [2] multa cum invidia flagitaret, [3] *ne indefenſa conjunx exitio daretur.* Ergo *auditurum principem, & fore diluendi criminis facultatem* reſ-

INTERPRETATIO.

ret Largus Cæcina. Et jam coram aderat Meſſallina, exclamabatque, audiret princeps parentem Britannici, & Octaviæ; *cum contra niteretur delator, memorans* Silium, & matrimonium: *& ſimul libellos, quibus adulteria flagitiaque Meſſallinæ continebantur, tribuit Claudio, quibus oculos averteret. Et paulo poſt ineunti civitatem Cæſari, exhibebantur communes filii, niſi Narciſſus averti eos præcepiſſet: Vibidiam abſterrere non potuit, quin poſtularet, non ſine magna offenſione audientium*, ne inauditæ uxori pernicies strueretur. *Igitur* Narciſſus *reſpondit*, cogniturum Cæſarem, & copiam ſo-

NOTÆ.

profecit, quin ambo proceres aulici reſponderent per ambages, ita ut eorum verba poſſent trahi, & per interpretationem ambigue accipi, vel bene, vel male, pro ſucceſſu rerum.

Juven. Sat. 19. *---ſed quid*
Turba tremens ſequitur fortunam, ut ſemper & odit
Damnatos idem populus.

1. *Codicillos.*] Literas intelligunt, & erant forte *literæ*, quæ ex Urbe miſſæ erant, & continebant nuptias cum Silio, & cæteram laſciviam.

Sed putem, potius fuiſſe *libellos*, qui omnes adulteros omniaque libidinum flagitia, ſtupra atque adulteria Meſſallinæ, non nupera ſolum continerent. quod videtur exprimere per τὸ *libidinum indices*. Et ſic magis avertebat oculos, irritabatque Claudium, adulterorum turba propoſita.

Codicillos.] Libellum, breviarium, memoriam, rationarium.

Codicillos libidinum indices.] Quibus haud dubie continebantur eorum omnium nomina, quibuſcum ſtupri conſuetudinem habuit Meſſallina, forte & ipſa ingenia libidinum. Vectium, & Plautium non diſſimulavit ultra. etiam Mneſteris hiſtrionis meminit, qui tamdiu *cubiculum principis perſultaverit.*

Sed præcipue matrimonium Silii tanta audacia celebratum in media civitate, ut juvenis cum uxore principis prædicta die, adhibitis qui obſignarent, velut ſuſcipiendorum liberorum cauſſa, conveniret &c.

2. *Multa cum invidia.*] Pro ſua ſanctitate & reverentia, excitabat Veſtalis invidiam ſeu offenſionem populi & præſentium, adverſus libertum Narciſſum, & indirecte in Claudium, qui adeo impotens iræ eſſet, ut etiam audire nollet orantem Virginem Veſtæ Maximam.

3. *Ne indefenſa conjux exitio daretur.*] Certe artificioſa mulier ſibi defenſionem ante paraverat, quam ſcelus admitteret, ſed arte & prudentia quæ digna tali marito eſſet.

Sic Sueton. Claud. 29. *Illud omnem fidem exceſſerit, quod nuptiis, quas Meſſalina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis & ipſe conſignaverit: inductus quaſi de induſtria ſimularentur ad avertendum, transferendumque periculum quod imminere ipſi, per quaedam oſtenta portenderetur.* En defenſio præſtructa, & parata, quæ haud dubie valuiſſet, ſi audita fuiſſet Meſſallina.

pondit; *Iret interim virgo & [1] ſacra capeſſeret.* Mirum inter hæc ſilentium Claudii: Vitellius [2] ignaro propior: omnia liberto obediebant. *patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem* jubet. Ac primum [3] in veſtibulo effigiem patris Silii [4] conſulto ſenatus abolitam, demonſtrat: tum quidquid habitum [5] Neronibus & Druſis, 35

INTERPRETATIO.

re *fœmina* purgandi criminis; abiret interim Veſtalis, & ſacris operaretur. *Altum interea ſilentium Claudii: & Vitellius ignoranti ſimilis: cuncta liberto parebant. is aperiri ædes Silii jubet, atque illuc duci principem. Et primo ipſi oſtendit in atrio imaginem patris Silii, quæ decreto patrum ſublata erat: dein quidquid habuerant Nero-*

NOTÆ.

1. *Sacra capeſſeret.*] Id eſt officio ſuo fungeretur virgo, & ne ſe his rebus principis, ne ſe talibus flagitiis immiſceret, tacite id, ſed ſuperbe tamen admonebat, pro ſervili ingenio libertus.

Sacra capeſſeret.] Ne talibus negotiis ſe immiſceret, ſed ſacris operari tantum ſatageret, ut profeſſionem ipſius decuit. & ne putes ipſi commendatum à Narciſſo aliquod ſacrificium pro tali re.

Iubet tantum, ut abeat virgo, & ſacris tantum ſe immiſceat. nihil præterea. Sic lib. 3. hiſt. *Virgines cum honore dimiſſæ*, cum nempe orarent pro Vitellio.

2. *Ignaro propior.*] Quaſi attonitus & neſcius indefinitè. amentem, ignarum & neſcium videri in tempore, non inſipidi hominis eſt.

3. *In veſtibulo effigiem patris Silii conſulto ſenatus, &c.*] In atrio ſive in veſtibulo ædium, imagines majorum: uti hic, Silii patris. Sed enim Silius legatus olim inferioris Germaniæ, damnatus crimine majeſtatis cum uxore Soſia Galla, ut lib. IV. narratum: ideoque & imagines abolitæ, quas tamen filius reſtituerat. Criminatur ergo id libertus. *Lipſius.*

Non puto, reſtituerat, ſed eas retinuerat, neque atrio amoverat juxta decretum patrum, quo damnatus Silius pater. Talia decora tolerabantur intra privatas ædes, donec delator, aùt ſævitia principis durius adverteret. ut nunc fit apud Silium.

In veſtibulo.] Eugraphius vetus Grammaticus in Andriam Terentii Act. 4. Sen. 3. *Romanis omnibus mos eſt, in atrio, hoc eſt, in* veſtibulo, habere Veſtam (quippe cum inde veſtibulum nominarint.) *cui ſacrificium quotidie facerent. illic ei fuerat collocata ara.*

4. *SCto abolitam.*] Nihil tamen de tali abolitione tradiderat Tacitus lib. 4. 19. & 20. ubi de exitu Silii agit. Niſi forte tacite id involueretur in damnatione hominis, vel id reſervaſſet forte in hunc locum.

Certe damnato homine, ſimul & memoria & imagines illius damnatæ, ſicque abolitæ cenſebantur, moribus antiquis, vel etiam lege, præſertim publice, etiam olim vetere Repub.

At intra domos tolerabantur, aut etiam in municipiis clientelæ. Sic imago Bruti manſit Mediolani, nec eam ſuſtulit Auguſtus. quia oppidani illi Galli, amici Bruti, forte & clientes.

5. *Neronibus & Druſis.*] Intelligit præcipue Druſum filium Liviæ & privignum Auguſti, ipſum Tiberium, qui *Nero* dictus, & filium ejus *Druſum*, Germanicum Druſo genitum, & filios ipſius, quorum vetuſtiſſimus *Nero*, alter *Druſus* vocabantur.

Forte & Claudium ipſum, qui frater Germanici. & ipſius filium, qui fato immaturo Pompeiis extinctus eſt: vix intelligat alios antiquiores, qui imperium non deguſtarant, & quorum viles aut obſoletæ jam opes, præ principis.

[1] in pretium probri ceſſiſſe. incenſumque & ad minas prorumpentem, caſtris infert, parata concione militum; apud quos, præmonente Narciſſo, [2] pauca verba fecit: nam & ſi juſtum dolorem, [3] pudor impediebat. Cohortium clamor dehinc continuus, *nomina reorum & pœnas flagitantium*: [4] admotuſque Silius tribunali, non defenſionem, non moras tentavit, precatus *ut mors accelerartur*. eadem conſtantia & inluſtres

INTERPRETATIO.

nes, & Druſi, in præmium flagitii conceſſum eſſe Silio, ſic incitatum & in minas erumpentem Claudium *ducit in caſtra, jam ante vocata concione prætorianorum, apud quas paucis diſſeruit, ſuggerente Narciſſo; quia verecundia obſtabat, quamvis legitimo dolori. D in* excepit *vociferatio continua prætorianorum, expoſtulantium* vocabula noxiorum, & ſupplicia; *adductuſque Silius ad tribunal, non diluere ſcelus, non trahere tempus conatus eſt*, imo, ut nex feſtinaretur, *oravit. Eadem.*

NOTÆ.

Neronibus & Druſis.] Puto, intelligit præcipue Tiberium & Druſum filios Liviæ, & privignos Auguſti, qui educati in domo regnatrice, & Druſus ipſe ibi natus, qui & ex conſuetudine ſtupri cum Livia, ex Vitrico procreatus putabatur.

Dein intelligi poſſunt Germanicus filius Druſi, & Druſus filius Tiberii, & filii Germanici, & proles ipſius Druſi junioris, qui duos habuit Gemellos ex Livilla ſorore Germanici. Nerones per adoptionem tranſierant in gentem Juliam & jam Cæſares erant, ut & filii Claudii tum imperantis.

1. *In pretium probri ceſſiſſe.*] Quicquid enim fuerat inſigne apud Nerones & Druſos, ad Silium tranſtulerat Meſſallina, tanquam pretium & mercedem adulterii. *Ferrettus.*

2. *Pauca verba fecit.*] Sueton. Claud. 26. *Confirmavitque pro concione apud prætorianos, quatenus ſibi matrimonia male cederent, permanſurum ſe in cælibatu; ac niſi permanſiſſet, non recuſaturum confodi manibus ipſorum. Nec durare valuit, quin de conditionibus continuò tractaret.*

3. *Pudor impediebat.*] Pudor nempe flagitii domeſtici impediebat, ne quantumvis juſtum dolorem verbis & oratione longiore exprομeret, id ſic & teſte Sueton. Claud. 26. *Confirmavitque pro concione apud prætorianos, quatenus ſibi matrimonia male cederent, permanſurum ſe in cælibatu*: ſed ut levis ille ingenio in cæteris rebus, ita in matrimoniis.

4. *Admotuſque Silius tribunali.*] Puto in ipſis Caſtris, nam ibi fuit tribunal perpetuum, quo imago aurea principis in ſella curuli, aut quo ipſe princeps adloqueretur prætorianos, & quod nemo alius eſcenderet, ſine crimine majeſtatis, niſi forte, ut ſeditionem aliquam compeſceret.

Quod tamen ex alio loco & alio ſuggeſtu potuit tribunus, qui veſaniam militarem coërceret, & animos ſedaret. quod contigit poſt mortem Neronis, dum adventaret Galba ex Hiſpania, Nymphidio rebellante.

Tribunali.] Forte, *tribunali* prætoris, cui ea quæſtio gravis & ingens evenerat. non enim, puto, Cæſar in tali cauſſa ſua judex. At ſi damnatus eſt Silius in Caſtris, ſic forte, quia reus læſæ majeſtatis, & quia res urgebat, & agebatur ſalus principis & Reipub ſic forte damnatus eſſet à Claudio ipſo cum aſſeſſoribus & forte ipſis præfectis prætorii & tribunis extra ordinem, ut in re graviſſima.

Tribunali.] Formam tribunalis deſcripſit Vitruvius lib 5. ubi de Baſilica Julia, in qua fuit ædes Auguſti & tribunal. verba ejus hæc ſunt. *Item tribunal eſt in ea æde, Hemicyclio Schematis*

equites Romanos cupidos maturæ necis fecit. Titium Proculum 1 cuſtodem à Silio Meſſallinæ datum, & 2 indicium offerentem Vectium Valentem & confeſſum, & Pompejum Urbicum, ac Saufellum Trogum

INTERPRETATIO.

virtus permovit etiam inſignes equites Rom. ut properam mortem cuperent. Itaq; *rapi ad ſupplicium jubet Titium Proculum adpoſitum cuſtodem Meſſallinæ à Silio, & Vectium Valentem,* reum *confitentem, ſimul & indicium profeſſum, & Pompeium Urbicum, ac*

NOTÆ.

minoris curvatura formatum. Ejus aut in Hemicyclii in fronte eſt intervallum pedes 46. introrſus curvaturæ pedes 15. ut qui apud magiſtratus ſtarent, negotiantes in baſilica ne impedirent.

Quibus verbis Vitruvius ſignificat, formam illius tribunalis non ſemicircularem fuiſſe, ſed arcuatam. Non enim juſti ambitus plenique centri Hemicylium illud fuiſſe, ſed ita modulatum, ut in fronte, (id eſt, ut mathematici dicunt) in chorda 46. pedes; introrſus vero, id eſt in linea perpendiculari, quæ quaſi ſagitta eſt in arcu 15. pedes pateret.

Si enim juſtum plenumque Hemicyclium fuiſſet, linea hæc perpendicularis trium & viginti pedum eſſet introrſus, quæ media pars eſt diametri. Propterea Schema vocavit Vitruvius, curvatura Hemicyclio minore formatum.

Ex his dictis apparet, magnificum aſpectum tribunalis fuiſſe, nec immerito majoribus judicibus aſſignatum, &c. Erat enim tribunal Conſulum, Prætorum, Præfecti urbis, proconſulum & præſidum in provinciis, & Imperatoris in Caſtris, quod ceſpitium dicebatur. *Budaus.*

1. *Cuſtodem Silio ac Meſſallinæ datum.*] Legitur in Vaticano, *cuſtodem Meſſallinæ dat* aliena deinde manu adpictum, *ac Silio.* Lego igitur: *Cuſtodem Meſſallinæ datum.* vel etiam: *Cuſtodem à Silio Meſſallinæ datum.*

Alterum quidem verum eſt, ut hic Titius ſive à Claudio adpoſitus uxori cuſtos; ſive à Silio, ut amicæ. Vtrumque enim ſolens Romanis. de maritis Tibullus.

Ipſe malus docui, quo poſſet ludere pacto
cuſtodes.

De amatoribus Propertius,

Quos igitur tibi cuſtodes, qua limina
ponam?

Miſellus ille cuſtos! cui id monſtrum commiſſum, quod non Argus cum Mercurio cuſtodiſſet. *Lipſius.*

Cuſtodem Silio.] Sine dubio Meſſallina caſtas imitata, per blanditias, hunc ἀοιδὸν philologum, ſeu muſicum à marito novo ipſa exegit. Martialis lib. 10. epig. 69.

Cuſtodes das Polla viro, non accipis ipſa.

Talis ille, qui *dominam, nec vir nec fœmina* ſervabat adverſus Naſonem. Juvenalis: *quis cuſtodiat ipſos cuſtodes?* Gronovius.

Cuſtodem.] Apuleius; *Acerrimum relinquens uxori ſecutorem.* Ælianus de Xerxe admiratore Platani. μελεδωνὸν αὐτῇ κατέλιπεν, ὥσπερ ἐρωμένῃ φρουρὸν καὶ φύλακα. *Muſicum ſeu ſapientia doctorem ipſi reliquit, velut amaſia cuſtodem ac vigilem.*

Cuſtodem] Nullus cuſtos adpoſitus apud regem Spartanum, neque uxori regis regum, Perſarum nempe. Plato Alcib. 1. *Rex vero Perſarum tantum ſuperat alios reges, ut nemo umquam vel ſuſpicionem habeat, poſſe principem naſci ex alio, quam ex ipſo rege. Quare non cuſtoditur uxor regis. Sed metu & pudore ipſa ultro cuſtoditur.*

2. *Indicium offerentem.*] Bene, *confeſſum.* Nam *indicium*, ait in Eunucho Donatus, proprie eſt ejus qui una peccaverit. Aſconius ad illud Ciceronis: *Quapropter, ſi indicium tibi poſtulas dari,* ait: *Index eſt, qui facinoris, cujus*

ex conſciis *trahi ad ſupplicium* jubet. Decius quoque Calpurnianus, vigilum præfectus, Sulpicius Rufus [2] ludi procurator, Iuncus Virgilianus ſenator, eadem pœna affecti. [3] Solus Mneſter cunctationem attulit,

INTERPRETATIO.

Saufellum Trogum, qui inter participes, & flagitii adſines. Decius etiam Calpurnianus, qui vigilum cohortibus praerat, Sulpicius Rufus, qui ludum curabat, Iuncus Virgilianus è Patribus, eodem ſupplicio addicti ſunt. *Vnus Mneſter moram inje-*

NOTÆ.

ipſe eſt conſcius, latebras indicat, impunitate propoſita.

Quæ tamen impunitas circumſcripta eſt: quia, ut idem notat, *certa ſunt in quibus impunitas indici datur, ut in cauſſa proditionis, majeſtatis, & ſi quid hujuſmodi.* Lipſius.

Indicium offerentem.] In aliis criminibus majeſtatis, qui jam damnandus indicium profiteretur, comperendinabatur, & ſic vel obtinebat veniam, vel ſaltem exitium prolatabat.

Vectium.] Si vere eques Rom. mirum ſubit. quod artem medicam exercuerit, quæ tota Græcorum fuiſſe videtur. Sic Plin. lib. 29.

Solam hanc artium Græcarum nondum exercet Romana gravitas. in tanto fructu, pauciſſimi Quiritium attigere, & ipſi ſtatim ad Græcos transfugæ. Imo vero auctoritas aliter quam Græce eam tractantibus, etiam apud imperitos expertesque linguæ non eſt. ac minus credunt quæ ad ſalutem ſuam pertinent, ſi intelligunt.

Niſi ſi forte Vectius & alii ſimiles jam divitias, opes, & honores hac arte quærebant. præſertim in aula.

1 *Vigilum præfectus.*] Erant quatuor, præfecti ſummæ authoritatis in Vrbe & aula. *Præfectus prætorii*, qui 10 prætorianis cohortibus imperabat.

Præfectus urbis, qui urbanis cohortibus. continebatque turbulentos cives, ac mancipia, juſque reddebat.

Præfectus annonæ, qui curam habuit frumenti populo dividendi, & *præfectus vigilum*, qui nocturnis cuſtodiis præerat, metu incendiorum, quæ Romæ frequentia. Prætorianæ cohortes 10. millia, cæteræ cohortes urbanæ ſex millia armatorum habuerunt teſte Dione.

Vigilum præfectus.] Cohortes vigilum ſeptem Romæ ab Auguſto inſtitutæ, qui remedium adverſus incendia quæſivit, hunc militem ex libertinis collegit, qui tamen diſtributi in cohortes, quæ tribunos & centuriones habuere.

Et hic miles aptus potius miniſterio, quam bello. attamen his utebantur bellis civilibus, præcipue intra civitatem.

2. *Ludi procurator.*] Non id *munus* ordinarium fuit, ut vertunt, ſed officium, ſeu *cura* quam Cæſar amico cuipiam demandabat, & tantum ad dies quoſdam & extra ordinem, pro libito, aut neceſſitate rerum.

3. *Solus Mneſter.*] De quo Dio lib 60. *Hæc etiam moleſtum erat, quod eadem Meſſallina, non ſine omnium dolore, detinebat Mneſterem, abſtractum à theatro, & quoties, cur non ſaltaret, mentionem populus faceret, & Claudio id mirum videretur, ſeque excuſans inter alia juraret, eum ſecum non eſſe. Etenim credentes vere, eum quæ fierent ignorare: dolebant, ſolum ipſum neſcire, quid in regia rerum ageretur, quum pleraque jam hoſtibus etiam innotuiſſent. Indicare tamen ea nolebant, verecundia Meſſallinæ, & Mneſteri parcentes: qui non minus populo, propter artem, quam forma cauſſa, fœminæ gratus erat. Tam egregius vero artifex ſaltandi erat, ut quum ab eo populus magno ſtudio contenderet, ut quamdam fabulam præſtantem ageret, è ſcena proſpexerit, dixeritque non poſſe ſe id facere, quod cum Oreſte concubuiſſet.*

Et ſupra, ubi de Claudii Triumpho

dilaniata

[1] dilaniata veſte clamitans, [2] *aſpiceret verberum notas*; [3] *reminiſceretur vocis, qua ſe* [4] *obnoxium juſſis Meſſallinæ dediſſet. Aliis largitione aut ſpei magnitudine, ſibi ex neceſſitate culpam: nec cuiquam ante pereundum fuiſſe, ſi Silius rerum potiretur.* Commotum his & pronum ad miſericordiam Cæſarem perpulere liberti, *ne tot illuſtribus viris interfectis, hiſtrioni conſuleretur: ſponte an coactus tam magna peccaviſſet, nihil referre.* Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defenſio recepta eſt. is modeſta juven-

INTERPRETATIO.

cit, lacerato tegmine exclamans, intueretur plagarum ſtigmata, & recordaretur imperii ſui Cæſar, quo ſe, jubenti Meſſallinæ morem gerere, juſſiſſet. Aliis ex liberalitate, aut ſpei amplitudine, facinus admiſſum, at ſibi extortum vi crimen; nec ulli prius intereundum fuiſſe, ſi Silius imperium obtineret. *His concitum, & promptum ad miſerationem Claudium monuere liberti, ne mimo parceretur, tot claris civibus interemptis; & nihil intereſſe, an ultro, vel invitus, tam immania deliquiſſet. Ne quidem admiſſa eſt excuſatio Montani equitis Rom. Is honeſta adoleſcentia, ſed*

NOTÆ.

Britannico. Sic Dio 60. *Caii memoriam horrentes, omne æreum numiſma, quod ejus imaginem haberet, conflari juſſerunt; quod quidem factum eſt, non tamen æs in meliorem uſum converſum, quia Meſſallina ex eo Mneſteris hiſtrionis ſtatuas fecit: hanc ei ſuæ conſuetudinis gratiam referens, quia is ante Caio quoque familiaris fuerat.*

Mneſter.] Sueton. Calig. 55. *Mneſterem pantomimum etiam inter ſpectacula oſculabatur, ac ſi quis ſaltante eo, vel leniter obſtreperet, detrahi juſſum, manu ſua flagellabat.*

1. *Dilaniata veſte.*] In arte hiſtrionica ſalutem ſuam quæſivit hiſtrio Cic. 3. de Orat. *Genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius auctores; imitatores autem veritatis hiſtriones, occupaverunt, in quibus res ipſa magnam vim habet: ut ſi quis nudet pectus, oſtendatque vulnera, quæ Reipub. cauſſa excepit* &c. *In cauſſa perorandа non dubitavit Craſſus exercitare reum conſularem, & ejus diloricare tunicam.*

Forte ſcidit veſtem ad indicium doloris, & iræ, (quod pro more fiebat olim) ſimul & plagarum. primum fecit hiſtrionicè, ſecundum ex veritate rei.

2. *Aſpiceret verberum notas.*] Tum certe vera ſcena, verus ludus fuit, cum ſine larva ſe ipſe exhiberet mimus nudum & flagris cæſum, ut obſequi Meſſallinæ vellet: quid magis mimicum, aut theatrali plauſu dignum, in tali perſona?

Forte in ſemet talem pompam excogitarat pantomimus, quo facilem Cæſarem adhuc eluderet, poſt tanta tamque publica flagitia.

3. *Reminiſceretur vocis.*] In Claudii juſſu, & vi majore Meſſallinæ, Mneſteris excuſatio accipi debuit. Hæc aperit Dio lib. LX. *Mneſteris amore flagrans Meſſallina, cum neque pollicitis, neque minis, ullo modo ad coitum pellicere poſſet, petiit à Claudio, ut illum obſequi ſibi juberet, quaſi Mneſteris arte alia in re, ſibi opus eſſet: tum à Claudio juſſus, Meſſallinæ in omnibus morem gerere, cum illa rem habuit, tanquam id princeps quoque juſſiſſet.* Vertranius.

4. *Obnoxium juſſis Meſſallinæ.*] Commentum fœminæ lepidum. Mimum iſtum deperibat Meſſallina. Sollicitat. Ille tergiverſari, metuere Imperatorem. Quid ergo, ſi maritus ipſe jubeat? inquit.

Et cum marito egit, quaſi opera Mneſteris aliqua in re illi uſus. Ille vocatum mimum male accipit. jubet in om-

ta, ſed corpore inſigni, accitus ultro, noctemque intra unam [1] à Meſſallina proturbatus erat, paribus laſciviis ad cupidinem & faſtidia. Suilio Cæſonino, & Plautio Laterano mors remittitur: huic [2] ob patrui egregium meritum; [3] Cæſoninus vitiis protectus eſt, tamquam in illo fœdiſſimo cœtu [4] paſſus muliebria.
37 Interim Meſſallina [5] Lucullianis in hortis prolatare vitam, [6] componere preces, [7] nonnulla ſpe, & aliquando

INTERPRETATIO.

forma eximia, advocatus ultro, & intra ſpatium noctis unius, à Meſſallina profligatus erat, pari petulantia ad libidinem, & nauſeam ſatietatemque. Suilio Cæſonino, & Plautio Laterano venia tribuitur: huic ob res præclare geſtas à patruo ſuo: Cæſoninus flagitiis defenſus eſt, tanquam illius corpori illuſum eſſet, in hoc turpiſſimo conventu. Interim Meſſallina vitam extrahebat in hortis Lucullianis, meditabaturque preces, aliqua ſpe, & ſæpius indignatione: tantos ſpiritus gerebat ipſa

NOTÆ.

nibus uxori obediat pareatque. Paruit, & id juſſum valere ſibi nunc vult, ad veniam obtinendam & vitam. Dio LX. *Lipſius.*

1. *A Meſſallina proturbatus.*] Sic Diod. Siculus lib. 3. 5. de Semiramide regina ſimili. *Alium virum capere noluit, veritane imperio privaretur. Sed eos ex militibus eligebat, appetebatque, qui in Caſtris erant, forma, & decore præſtantes, quos omnes poſt privabat vita.*

Proturbatus.] Hoc dictum ambigue putem & obſcœne, ſerio, quia illum in libidinem, & in exitium afflixit Meſſallina una illa nocte.

2. *Ob patrui egregium meritum.*] A. Plautii, ſuſpicor, qui Britanniam Claudio ſubegit. *Lipſius.*

Ob patrui egregium meritum.] De Plautio hoc Sueton. Claud. 24. *A. Plautio etiam ovationem decrevit: ingreſſoque urbem obviam progreſſus, & in Capitolium eunti, & inde rurſus revertenti latus texit.*

Meritum.] Nempe in expeditione Britannica, de qua Sueton. Claud. 17. *Cum decretis ſibi à ſenatu ornamentis triumphalibus, leviorem majeſtati principali titulum arbitraretur, velletque juſti triumphi decus; unde acquireret, Britanniam potiſſimum elegit: neque tentatam ulli poſt Divum Iulium & tunc tumultuantem ob non redditos transfugas, &c. Maſſilia Geſſoriacum uſque pedeſtri itinere confecto, inde tranſmiſit, ac ſine ullo prælio aut ſanguine, intra pauciſſimos dies, parte inſulæ in deditionem recepta, ſexto quam profectus erat, menſe, Romam rediit, triumphavitque quammaximo apparatu.*

3 *Cæſoninus vitiis protectus.*] Sueton. Ner. 29. *Ex nonnullis comperi, perſuaſiſſimum habuiſſe eum, neminem pudicum, aut ulla corporis parte purum eſſe, verum pleroſque diſſimulare vitium & calliditate obtegere: ideoque profeſſos apud ſe obſcœnitatem, cætera quoque conceſſiſſe delicta.*

4. *Paſſus muliebria.*] Simile illorum inventum in Suetonii Domitiano cap. X. *Qui ſe, quo facilius expertes culpæ oſtenderent, impudicos probaverant.* Dii deæque perdant iſtos, non corpore non animo viros. Adeo turpior omni morte hæc fuga mortis. *Lipſius.*

5. *Lucullianis in hortis.*] Io. Antiochenus: *Regia, ſeu Palatio expulſa & circa Aſiatici hortos errans, quorum cauſſa, paulo ante miſerum Aſiaticum ſubverterat.* Pichena.

Lucullianis in hortis.] Vide notas ſupra cap. 1. lib. XI.

6. *Componere preces.*] Id eſt, epiſtolas, codicillos, ſeu libellos ſupplices, (nam idem eſt) quibus & ſpem & ſæpe iram ſeu offenſionem immiſcebat, & ſe adhuc Cæſaris uxorem fuiſſe, nimis ipſa meminerat.

7. *Nonnulla ſpe.*] Vivendi & ſe ulciſcendi.

ira: tanta inter extrema ſuperbia agebat. Ac ni cædem ejus Narciſſus properaviſſet, verterat pernicies in accuſatorem. Nam Claudius domum regreſſus, & [1] tempeſtivis epulis delinitus, ubi vino incaluiſſet, *iri jubet, nuntiarique miſera* (hoc enim verbo uſum ferunt) *dicendam ad cauſ-* [...] *poſtera die adeſſet.* Quod ubi auditum, & langueſcere ira, redire

INTERPRETATIO.

etiam *in noviſſimu. Et niſi Narciſſus ejus necem maturaviſſet, recidebat exitium in* ipſum *delatorem. Quippe Claudius in Palatium reverſus, & tempeſtivo convivio exhilaratus, poſtquam mero & epulis diſtentus incaluit,* iri *præcipit,* monerique miſeram, (*hac enim locutione uſum tradunt*) ut craſtina die veniret ad diluendum ſcelus. *Quod ubi intellectum eſt, & ſeneſcere iracundia, ac reverti cupido* cœpit, *& ſi*

NOTÆ

1. *Tempeſtivis epulis.*] Lipſius infra ad lib. 14. cap. 2 putat, eorum convivia *tempeſtiva* fuiſſe, qui de die epularentur ante horam decimam vel nonam. quæ fuit hora ſolemnis veteribus convivandi Martial.

Imperat exſtructos frangere nona thoros.
Quia nempe ſic præmature epulari videbantur.

At fuere, *intempeſtiva* convivia eorum, qui in longum, & in multam noctem intempeſtamque pertraherent epulas.

Forte *tempeſtiva* illa convivia quæ lauta, jucunda, quæ omnibus ſuis numeris & partibus abſoluta erant ita, ut plane recrearent & exhilararant convivarum animos.

Ex Varrone apud Gellium convivium res quatuor habere dicitur, ut ſit perfectum. Nempe primo, ut belli homunculi collecti ſint, 2. ut lectus locus 3. ut tempus opportunum ſit, 4. & apparatus non neglectus. his unum addam, ut paullo longius extendatur.

His rebus ablatis, aut una aliqua iſtarum, jam erit, ut puto, convivium *intempeſtivum*. ut v.c. ſi de die & præmature celebretur, ſi in multam noctem; ſi loco nempe & tempore parum opportuno. ſi præter morem, ſi per nimium luxum, per exceſſum, & alia ejuſmodi flagitia extendatur.

Itaque *tempeſtivum* convivium putem, quod omnibus numeris prædictis abſolutum eſt, & contra *intempeſtivum*, cui talia deſint. ut v. g in eo, quod deſcribit Tullius, M. Antonii, Philipp. 2.

At quam multos dies in ea villa turpiſſime es perbacchatus! ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. Cum dicit, *ab hora tertia*, quæ nobis *nona* matutina ſit, jam, ut vides, non *tempus lectum.* idque nebulonum fuit. Cum dicit, *ludebatur, vomebatur*, en luxus, en gulæ intemperies.

Addit Tullius: *perſonabant omnia vocibus ebriorum, natabant pavimenta vino, madebant parietes, ingenui pueri cum meritoriis ſcortis, inter matres familias verſabantur.* en flagitia, en ſcelera, quibus additis jam nihil *tempeſtivum*, jam nihil pro tempore & loco.

Et videtur ipſe Tullius opponere *honeſtum* convivium *intempeſtivo*, pro Muræna: *Neque in convivio moderato atque honeſto, intempeſtivi convivii, amani loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio* Eaſdem certe partes plurimas habere poteſt utrumque convivium. Sed *intempeſtivum* in aliqua parte deficiet, aut ſuperabit.

Dixi, requiri etiam ad tempeſtivum convivium, ut lautitia & deliciis, etiam & animi, paulo longius extendatur, neq; certe recreatur tantum corpus convivio, ſed & animus ſuam voluptatem habet, ſive ſermonibus, ſive per diverſa ἀκροάματα oblectetur inter epulas, ut olim uſurpatum apud veteres.

Tullius eo ducit lib. de ſenectute:

amor, ac ſi cunctarentur, propinqua nox, & [1] uxorii cubiculi memoria timebantur; prorumpit Narciſſus. [2] denuntiatq; centurionibus & [3] tribuno [4] qui

INTERPRETATIO.

moraventur, proxima nox, & fœminei thalami memoria metuebantur; erumpit Narciſſus, indicitque Centurionibus, & Tribuno, qui adſtabant, ut cædem maturarent,

NOTÆ.

Ego propter ſermonis delectationem conviviis tempeſtivis delector. Haud me latet, non laudari ſemper, imo & ſæpe male audire *tempeſtiva* convivia. Seneca lib. 2. de Ira. *Inde eſt, quod tempeſtiva filii convivia pater deterior filio caſtigat.* Et Tac. lib. 2. hiſt. *Legati tribunique ex moribus imperatorum, ſeveritatem æmulantur, vel tempeſtivis conviviis gaudent.*

Hæ epulæ *tempeſtivæ* male audiebant, ut in helluone Vitellio. Attamen *tempeſtivas* epulas ſæpe laudatas videbis.

At certe ſi vera ſit ſententia Lipſii: nempe illa *tempeſtiva* eſſe convivia, quæ de die fiebant ante horam ſolitam. v. g. quæ incipiebant ab hora quinta aut ſexta, quæ nobis nunc undecima, vel duodecima. & quæ hora tunc nebulonum. Sueton. de Nerone: *Epulas à medio die ad mediam noctem protrahebat.* Et Plin. de Domit. *ante medium diei diſtentus.* Certe numquam laudari apud veteres potuerunt *tempeſtiva* convivia.

Attamen ſæpe ipſa laudata videas. Cicero ad Atticum: *Quas eos cœnas facere & obire ſcripſit ad me Sextius? quam lautas, quam tempeſtivas?* Et Cato Cenſorius *tempeſtivis conviviis delectabatur.* Et *tempeſtivæ epulæ* de quibus hic, an de die, an ante horam? quaſi vero!

Scio, video, utraque convivia & *tempeſtiva* & *intempeſtiva* habuiſſe ſuum exceſſum, & vituperata utraque. ſed cum hoc tamen diſcrimine, quod laudata ſæpe *tempeſtiva* convivia ſi nempe intra modum, ſi ſuo tempore & loco fierent, at *intempeſtiva* convivia numquam.

In utriſque ſæpe luxus nimius forte, & otium & libido immodica. Et cum modum non haberent ipſæ *tempeſtivæ* epulæ, vel & ſi haberent, non recte æſtimarentur, hinc ſæpe minus laudatæ. Nam quis in rebus humanis, aut ſervet modum, aut recte æſtimet? & quis agnoſcat in ſe, aut fateatur in alienis ſervatum eſſe modum?

Attamen hæc diferentia fuit, quod vera convivia *tempeſtiva*, haberent certum modum in æſtimatione virorum honeſtorum & prudentum, quo diſtinguerentur ab *intempeſtivis*. & ſæpius laudarentur; aut ſaltem non perinde arguerentur, cum contra *intempeſtiva* convivia numquam laudari poſſent.

1. *Uxorii cubiculi memoria.*] Sueton. Claud. 39. *Inter cætera in eo mirati ſunt homines & oblivionem & inconſiderantiam, vel ut Græce dicam, μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν. Occiſa Meſſallina, paullo poſt quam in triclinio decubuit, cur domina non veniret, requiſivit.*

Uxorii cubiculi.] Cujus blanditiis reconciliaretur talis maritus, & ſolita facilitate flagitia omnia uxori, quantumvis perfidæ condonaret.

2. *Denuntiatque centurionibus.*] Quia nempe hoc toto die præfuit Narciſſus prætoriano militi. Hoc imperio nixus, præfectum prætorii egit libertus.

3. *Tribuno.*] Nempe tribunus ille cohortis, quæ eo die ad aulam excubabat. cuilibet cohorti unus tribunus præerat. ſex centuriones in erant.

4. *Qui aderant.*] Aderant ſemper ſpeculatores prætoriani, & centuriones, quoties epularetur, teſte Sueton & præſertim tribunus, qui excubanti per vices quolibet die cohorti præerat.

Qui aderant.] Haud dubie tribunus adfuit & centuriones cohortis prætorianæ, quæ hac die pro more vigilabat in atrio, palatii De qua Tac. lib 1. hiſt. 29. *Igitur conſultantibus placuit pertentari animum cohortis, quæ in palatio ſtatio-*

aderant, [1] *exſequi cædem: ita imperatorem jubere.* [2] cuſtos & exactor

INTERPRETATIO.

ita principem mandare. *Additus é libertis Evodus cuſtos & exactor* imperatæ

NOTÆ.

nem agebat; & ea cohors comitabatur principem quocunque iret, etiam ad ſacrum & epulas; & ſic quælibet cohors per vices.

Sic lib. 1. hiſt. 24. *Eo paulatim progreſſus eſt, ut per ſpeciem convivij, quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti, viritim centenos nummos divideret.*

1. *Exſequi cædem.*] Mandatæ cædes illuſtrium virorum Tribunis vel Centurionibus. Vt puto, mandata cædes Agrippæ Poſthumi à Livia, vel à Tiberio, ſolo nutu & verbo tantum Criſpo Salluſtio, qui mandata principis ipſe præſcripſit Tribuno, adpoſito cuſtodiæ Poſthumi, codicillis ſcriptis: Attamen pro *more militia*, & forte etiam præmii accipiendi conſilio, renuntiavit Tribunus Tiberio, *factum eſſe quod imperaſſet.*

Hinc anxius metu Salluſtius, qui ſcripſerat literas, ſuoque anulo obſignarat, ne ſcelus vindicarent Patres, Liviam adit, quia haud dubie mandata ab illa ipſa acceperat; quare & diſſimulat Tiberius, quaſi neſcius facinoris; & id facile potuit, cum id neque voce, neque ſcripto forte mandaſſet, & quia remotis arbitris id mandarat Livia Salluſtio.

At Tribunus legit literas principis, coram centurionibus & militibus, forte & ipſo Poſthumo. Sed certe literæ illæ compoſitæ nomine principis, & forte Auguſti, quaſi adhuc ſpiraret; ſed non erãt Auguſti vel principis; quamvis ipſius forte anulo obſignatæ eſſent: ſed ipſius Salluſtii; attamen nomine principis ſcriptæ erant; quod hinc colligi poſſit.

Qua Livia morbo, aut etiam morte Auguſti nondum vulgata, jam ſecura erat imperii, jam imperabat ipſa, jam ſecura ſceleris & vindictæ, talia moliebatur.

Et maxime metuebat ipſa Poſthumum, ut vindicem exſilii ſui, & exitii fratrum, matris etiam, & ſororis Iuliæ, quos adflixerat Livia novercali odio. Patet ex Dione, apud quem multa objectat Livia ipſi Auguſto, quod adhuc amaret filium Poſthumum, cumque revocare in regios penates vellet.

At aliæ cædes, quæ mox imperatæ ſunt, ut *Meſſalina*, ſub Claudio. Narciſſus facilitate principis, ut ſolebat, abutens, quia ad illum diem Præfecturam prætorii acceperat, cædem demandat Tribuno, tum excubanti ad palatii fores & verbo tenus, non ſcripto aut anulo obſignat, ſed tamen præſentibus centurionibus, quos ad idem immittebat, & *Evodo* liberto aulico, *exactore* addito.

Quod teſtimonium ſufficiebat Tribuno patranti cædem laſcivientis feminæ, & ſub tali principe, & ſenatu eo ævo de ſe ſollicito, nec talia admodũ inquirente.

Apud Herodianum Plautianus mandat cædem Tribuno prætoriano, ſed privatus ipſe, nec nomine principis, imo adverſus principem. Idcirco Tribunus ſcripta mandata petit, vel proprio aſtu, ut mandantem convinceret, & ſic obſtringeret ſibi Cæſarem; vel ſic principem vindicante numine, & ſuamet fraude ſe implicante damnanteq; homine peſſimo.

Callidior Tiberius, alias artes talibus cædibus perpetrandis adinvenit. Nam Germanicum opera Cn. Piſonis lento veneno illigavit, ac interemit Agrippinam uxorem illius, & Druſum ejuſdem filium, alimenta ſubtrahendo; quaſi ipſi fato, aut ultro inedia mori voluiſſent, & Neronem Germanici vetuſtiſſimum filium metu carnificis & laquei, unco oſtentato, confecit procul in inſula.

Aliæ cædes etiam mandatæ Tribunis prætorianis; vel occultè, ut Cn. Piſonis, quem à Tiberio ipſo, immiſſo Tribuno occiſum, veriſimile eſt; vel palam dam-

è liberis, Evodus datus. Iſque raptim in hortos progreſſus, reperit [1] fu-

INTERPRETATIO.

necis. *Iſque propere in hortos profectus, invenit Meſſallinam ſtratam humi*, juxta

NOTÆ.

nante ſenatu, aut principe ipſo jubente.

Et præcipue militares viri à Tribunis necati, etiam poſt damnationem. Sed id palam & *ex more militiæ*. & tum quæſtor conſulis, ſi reus ſenatorius eſſet, vel ipſe Tribunus prætorianus legebat, ſi reus vir militaris foret, ſenatuſconſultum, ſeu judicium ſenatus, coram reo ipſo, & aſſtantibus.

Mandata cædes Lolliæ Paullinæ exſulis ab Agrippina,centurioni, ſed id aperto facinore & crimine, nemine damnante Paullinam. Mandabat & necem Domitiæ Lepidæ, ſed Narciſſus ſævienti fœminæ adverſatus eſt; & favente liberto, vixit Lepida, ut infra videbimus.

Cædem Dolabellæ Aquinum ſepoſiti, mandavit centurioni Vitellius Imperator, ſic & Veſpaſianus cædem Helvidii. ſed palam & damnante principe; quod ſatis viſum. nec tum, ut puto, ſine ſcripto. Sic & Cæcinam ultus eſt Titus Cæſar, ſed manifeſte ducem conjurationis. quo caſu mandata palam data, aut cædes publice adprobata eſt, ante & poſt executionem: res enim urgebat, & prius gladius, quam codicillus adhibendus fuit.

Mandata & centurionibus cædes Syllæ apud Maſſiliam exſulantis & Plautii in Oriente: ſed ſub Nerone, & per ſcelus inſtigante Tigellino. & talia haud dubie ſcripto mandabantur, forte præfecti prætorio, & ipſius principis anulo obſignata.

Exſequi cædem.] Imperare potuit illo die Narciſſus pro jure ſuo. Tribuno & centurionibus prætorianis, quia ad illum diem præfectus prætorio erat. ſed an codicillo ſcripto, ſuaque manu obſignato id imperaverit Narciſſus,dubium reliquit Tacitus; nec tamen aliter tales cædes imperabantur pro more.

Attamen, quia epulabatur Claudius, jam vino diſtentus, qui talia ipſe mandare debuit, & mox audire, *factum eſſe quod imperaſſet*, quia res urgebat, & feſtinabat Narciſſus, ut puto, contentus fuit talem cædem imperare, Tribuno coram, & ipſis Centurionibus, & præterea additus ex interioribus aulicis Evodus libertus *exactor & cuſtos*. id ſatis viſum. hoc ſatis amplum rei mandatæ teſtimonium.

1. *Cuſtos.*] Qui nempe proſpiceret, obſervaretque,an recte & ordine res executioni mandaretur, ut imperata erat. Sic ſupra lib. 3. de Piſone: *Inditus lectica, & à Tribuno prætoriæ cohortis deductus eſt, vario rumore, cuſtos ſalutis, an mortis exactor ſequeretur.*

Et infra lib. 13 12 ubi de Agrippina, quæ objecta crimina diſſolvit. *Burrhus iis mandatis Seneca coram fungebatur. Aderant & ex libertis arbitri ſermonis.* id eſt,veluti teſtes, cuſtodes, & qui exigerent id quod imperitaſſet Nero

3. *Humi.*] Flentes humi ſedebant, jacebant. Virg. lib. XI.

Conſediſſe urbem luctu.--- Dictum eſt, quod triſtes qui ſunt, plerumque ſedent; & Græci καθίζειν κλαίοντα, id eſt, *flentem reddere*, eodem modo fere uſurpant apud eumdem Poetam:

---duplicatque virum transfixa dolore.

Magnus enim dolor nos duplicat, & curvat. *Turnebus*

Fuſam humi.] Horat.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat aut impellit ad iram:
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Fuſam humi adſidente matre] Reperio illum morem obtinuiſſe in ſummo luctu, ut mulierculæ lugentes humi proſtratæ jacerent, ſtatus ille corporis

ſam humi, [1] aſſidente matre Lepida: quæ [2] florenti filiæ haud concors, [3] ſupremis ejus neceſſitatibus ad miſerationem evicta erat; ſuadebatq;

INTERPRETATIO.

accumbente matre Lepida, quæ rebus proſperis filiæ haud conſentiens, rebus adverſis ejus, ad miſericordiam flexa erat, monebatque, ne interfectorem expectaret.

NOTÆ.

abjectionem etiam animi demonſtrat.

Sic Siſygambis mater Darii, apud Curt. lib. 10. nuncio accepto de morte Alexandri. *Abſciſſa ergo veſte, qua induta erat, lugubrem ſumpſit; laceratiſque crinibus, humi corpus abjecit. Aſſidebat ei altera ex neptibus, nuper amiſſum Epheſtionem, cui nupſerat, lugens &c.*

Et ſupra lib 4. *Rex haud ſecus quam ſi parentis ſuæ mors nuntiata eſſet, crebros edidit gemitus, lacrymiſque obortis, quales Darius profudiſſet, in tabernaculum, in quo mater erat Darii, defuncto aſſidens corpori, venit. Hic vero revocatus eſt mœror, ut proſtratam humi vidit &c* Quia nempe uxor Darii obierat.

1. *Aſſidente matre Lepida*] Quænam hæc Lepida? Ego vero repperiſſe me cenſeo famoſæ feminæ (Meſſallinam dico) ſtirpem & matrem. Sueton. ſcribit: *Poſt hanc Valeriam Meſſallinam Barbati Meſſallæ conſobrini ſui filiam in matrimonium accepit.*

Vbi diſſimulant interpretes, quomodo hic Valerius Claudio conſobrinus. Dicam ego. Ex L. Domitio & majore Antonia natus eſt Cn. Domitius pater Neronis principis, & item Lepida amita ejuſdem, de qua infra Hæc Lepida, eſt illa ipſa quæ nupta Valerio Meſſallæ, & quæ hic Meſſallinæ dicta mater. At Claudius natus ex Druſo & minore Antonia, uti clarum ſtemma iſtud.

M. ANTONIUS III. vir. / OCTAVIA.
- ANTONIA *major.* — L. DOMITIUS *maritus.*
  - CN. DOMITIUS. — AGRIPPINA *uxor.* — NERO IMP.
  - DOMITIA LEPIDA. — VALERIUS MESSALLA *maritus.* — VALERIA MESSALLINA *uxor Claudij.*
- ANTONIA *minor.* — DRUSUS *maritus.*
  - GERMANICUS.
  - CLAUDIUS IMP.

Vides ergo Claudium & Lepidam Domitiam (id enim duplex illi nomen fuiſſe alibi oſtendo) vere conſobrinos. Atque hac ratione forte maritum ipſum Lepidæ, Suetonius dixerit Claudii conſobrinum.

Tamen tutius putarim legi, *Barbati Meſſallæ & conſobrinæ ſuæ filiam.* Sententia quidem non alia eſt: & hæc Lepida Neronis amita, Meſſallinæ mater. Suet. Claudii cap. XXVI. *Lipſius.*

2. *Quæ florenti filiæ.*] Quæ abutentem fortuna ſua filiam minus amaverat, eam tamen adverſis conflictatam non deſeruit.

Florenti.] Florenti filiæ & proſpera fortuna abutenti in luxum & libidinem haud conſentiebat bonæ frugis mater.

3. *In ſupremis.*] Per ſupremam neceſſitatem intelligitur mors, exitium, funus.

Supremis.] Intellige mortem, ut ipſo eventu comprobatum eſt. Poſſet tamen generice intelligi quæcumque neceſſitas extrema; quia cum Meſſallinæ adfuit, ſolatiumque exhibuit Lepida mater, nondum mors illius certa fuit.

ne percuſſorem opperiretur. tranſiſſe vitam, neque aliud quam morti decus quærendum. Sed animo per libidines corrupto, nihil honeſtum inerat. lacrymæque & queſtus irriti [1] ducebantur; cum [2] impetu venientium [3] pulſæ fores, aſtititque tribunus [4] per ſilentium, at libertus increpans
38 multis ac [5] ſervilibus probris. Tunc primum fortunam ſuam [6] introſpexit, [7] ferrumque accepit, quod fruſtra jugulo ac pectori per trepidationem

INTERPRETATIO.

tranſactam eſſe vitam, neque aliud exoptandum ipſi quam mortem honeſtam. *Sed mente per voluptates infracta, nihil decorum ſupererat, ploratuſque, & ejulatus inanes trahebantur; cum repentino adventu militum ſtrepuere fores. adfuitque Tribunus per ſilentium, at Evodus plurimis ac ſervilibus conviciis feminam inſectabatur. Tunc primum fatum ſuum è proximo vidit, & gladium ſumpſit, quem dum fruſtra faucibus, ac pectori per metum admovet, manu Tribuni transfodi-*

NOTÆ.

1 *Ducebantur.*] Ducebat trahebatque tempus fletibus & lamentis inanibus.

2. *Impetu.*] Non quod impetu opus fuerit ad pulſandas, aut aperiendas fores; quæ enim porta adverſus Cæſarem? Sed recte ſic expreſſit Tac. advenientem Tribunum, Centurionibus militibuſque armatis ſtipatum; qui adventus non ſine terrore, aut conſternatione, præſertim feminarum, non tamen *infracta* fores, ut vult Ablancurius, ſed tantum *pulſa*.

3. *Pulſa fores.*] Vertunt, quaſi vi & impetu militum dejectæ ruptæque fores eſſent, errant. tantum impulſæ ſunt, & ſtatim ultro apertæ. quis enim reſiſtat Cæſaris imperio, totque irrumpentibus Centurionibus?

Pulſa fores.] Non dicit, *pulſata* fores. Nam ſic forte intelligerentur *percuſſa* fores viribus centurionum, ut percutiebantur olim virgis lictorum, accedente magiſtratu.

Sed cum tantum *pulſa*, ſeu impulſæ fores impetu advenientium militum. neque vi ruptæ aut effractæ, minus cum ſuperbiente Ianitore, aut ne quidem interveniente.

4. *Per ſilentium.*] Tribunus tanquam vir gravis & militaris ſilentio adſtat, ut in re lugubri, quam invitus & mœrens exſequebatur; at libertus pro ſervili ingenio in convicia & contumelias erumpit, dominamque tantum non morientem ignavis probris inſectatur.

5. *Servilibus.*] Nempe & id pro ingenio ſervili. haud aliter, libertus agere debuit, ſervat decorum.

6. *Introſpexit.*] Huc uſque è longinquo viderat Meſſallina fortunam comminantem ſibi, & velut è ſpecula, procul impendentem; at nunc è proximo, & velut intus; & in ſeipſa fortunam inſpexit. Nudam apertamque fortunam vidit, nempe, tum ſibi neceſſario pereundum, nec ullum tergiverſandi modum ſupereſſe.

7. *Ferrumque.*] Pugionem nempe, à matre, ut puto exhibitum, quæ virtutem ſuadebat,

Ferrumque accepit.] Non quod ipſe Tribunus obtuliſſet. Sed forte, quod ipſa mater Lepida exhibuiſſet, quo *mortis decus* quæreret. In tali occaſione, Romanæ matres vulnera à filiis exigebant. Sic Vrgulania nepoti ſuo pugionem miſit. Tac. lib. 4. 22. *Plautius Silvanus prætor incertis cauſſis, Aproniam conjugem in præceps jecit* &c. paulo poſt: *datis judicibus, Vrgulania Silvani avia, pugionem nepoti miſit.* &c.

8 *Ictu Tribuni.*] Gladio Tribuni in eam cædem immiſſi. pro more.

Ictu Tribuni.] Forte eodem ferro, quo ſe tentaverat inutiliter Meſſallina.

admovens,

admovens, [1] ictu tribuni [2] transfigitur: corpus matri conceſſum. Nuntiatumque Claudio epulanti *periiſſe Meſſallinam*, non diſtincto ſua an aliena manu: nec ille quæſivit; popoſcitque poculum, & ſolita convivio celebravit. Ne ſecutis quidem diebus, odii, gaudii, iræ, triſtitiæ, [3] ullius denique humani affectus ſigna dedit, non cum lætantes [4] accuſatores aſpiceret, non cum filios mœrentes. Iuvitque oblivionem ejus ſenatus, cenſendo *nomen &* [5] *effigies privatis ac publicis locis demo-*

INTERPRETATIO.

tur: Cadaver parenti permiſſum. Relatumque è Claudio, cum menſa accumberet, interiiſſe Meſſallinam, *haud addito, ſua, an aliena vi, nec ille rogavit, petivitque ſcyphum, & quæ ſolent epulis, uſurpavit. Ne ſequenti quidem tempore, indicia ulla prætulit offenſionis, lætitiæ, aut doloris & mæſtitiæ, nullius demum affectionis humanæ, non etiam, cum videret delatores gaudio geſtientes, non cum liberos dolentes. Et firmavere oblivionem ejus Patres, decernendo* vocabulum *Meſſallinæ*, & imagines *illius* tollendas è locis publicis privatiſque. *Conceſſa*

NOTÆ.

1. *Ictu Tribuni.*] Nempe, gladio ipſius Tribuni. Nimirum dum dubitat, dum trepidat Meſſallina, dum fruſtra tentat gladium ſuum, moræ impatiens Tribunus, ſuo enſe eam transfodit, vel etiam ferro ipſius Meſſallinæ, quaſi mortem adjuvaret, manumque fulciret. Debuit ille propere exſequi cædem, ſi placere voluit præpollentibus libertis.

2. *Transfigitur.*] Hoc meruit peſſima femina quippe non contenta libidinibus, & adulteriorum flagitiis, multas cædes nobilium perpetraverat. Ejus ſævitiam magna ex parte deſcribit infra Tac. lib 13.43. ubi de Suilio atrociſſimo delatore. *Ij acerbitate accuſationis Q. Pomponium ad neceſſitatem belli civilis detruſum: Iuliam Druſi filiam, Sabinamque Poppæam ad mortem actas: & Valerium Aſiaticum, Luſium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: jam equitum Rom. agmina damnata, omnemque Claudii ſævitiam Suilio objectabant, &c. Tum juſſa Meſſallinæ prætendi* Hæc igitur crimina omnia molita fraude erat Meſſallina.

Etiam Juliam Germanici filiam, formæ ejus æmula, quod ſæpius ſola cum Claudio ageret, extorrem egit, ſtructis multis, & etiam adulterii criminibus, ob quæ Seneca ipſe in exilium miſſus eſt, dein & eamdem Iuliam necavit.

Etiam ob libidines illius, manus ſibi attulit Iuſtus Catonius prætorii præfectus, cum poſſet Meſſallinam accuſare apud Claudium, & ſic forte ſe tueri. Teſtis Dio lib. 60.

Transfigitur.] Anno Romæ conditæ 801. Chriſti 48 Vide notas cap. 20. *Tillemonius.*

3 *Ullius.*] Neque tamen id ſine aliqua ſapientia. Nam ſi *ira* movetur, irritat liberatores, & imperii, ſalutis, ac decoris ſui vindices. Si *gaudio*, matrimonium, liberos, & amorem ſuum offendit. tamquam in re neceſſaria & ineluctabili, ſilere ac diſſimulare præſtabat.

4. *Accuſatores.*] Intelligit forte principes libertos, de quibus ante, qui licet periculi exſortes, tamen lætitiæ partem ſibi vindicabant; vel alios fautores Narciſſi, qui in facinoris, jam perpetrati feliciter, partem ultro veniebant; vel intelligit ipſas etiam feminas, quæ Meſſallinam apud Oſtiam detulerant, nempe Calpurniam & Cleopatram.

5. *Effigies.*] Quæ amotæ ſunt, non ſubverſæ tantum. demotæ ab illis locis, ne conſpectus dolorem principis renovaret; ſi ſubverſæ forent, non demebatur ignominia Claudii, imo augeri videbatur. Amoveri debuerunt penitus, ne

vendas. [1] decreta Narciſſo [2] *quæſtoria inſignia*, [3] leviſſimum faſtigii ejus, cum [4] ſecundum Pallantem & Calliſtum ageret, [5] honeſta

INTERPRETATIO.

Narciſſo eodem ſenatuſconſulto ornamenta quæſtoris, *quæ minima pars fortunæ illius* fuit, *cum proximus à Pallante, & Calliſto ageret, honeſtæ quidem res,*

NOTÆ.

ſtantes, pudorem principis onerarent.

1 *Decreta Narciſſo quæſtoria inſignia.*] Quod liberti potentes eſſent apud Claudium, auctor eſt Tranquillus: *His*, inquit, *uxoribuſque addictus, non principem ſe, ſed miniſtrum egit; compendio cujuſque horum, vel etiam ſtudio, ac libidine, honores, exercitus, impunitates largitus eſt.*

Quod autem Calliſtum & Pallantem præponit Narciſſo, aliter habetur apud eumdem Tranquillum. qui Narciſſum & Pallantem tradit fuiſſe præcipuos, quos amaverit, quibuſque crediderit.

Calliſti tamen & Pallantis, ut maxime principi gratorum, meminit Cornel. initio libri ſequentis. *Ferretus.*

Conceſſa *inſignia*, præter ſcipionem eburneum, & ſellam curulem, ſi quæ fuerant. *Vertranius.*

2. *Quæſtoria inſignia*] Quod decus longe infra gloriam liberti, cum *ornamenta conſularia etiam procuratoribus ducenariis indulgeret* Claudius. Sueton. 24.

3. *Leviſſimum faſtigii ejus.*] Conjicio legendum, *latiſſimum faſtigij ejus*, & pro *flagitijs multis*, *flagitiis inultis.* ſive *vitijs inultis.* Nam exemplar regium habet, *triſtitiis inultis.* Rhenanus

Leviſſimum.] Pallantis & Narciſſi imagines habuit Vitellius in cubiculo inter deos Lares. ut teſte Capitol M Antoninus *tantum honoris magiſtris ſuis detulit, ut imagines eorum aureas in Larario haberet*, quod invaluit Romæ, nunc & Lutetiæ in Gallia noſtra, ut clientes potentum benefactorum imagines etiam aureas, in cubiculis ſuis venerentur.

4. *Secundùm Pallantem.*] Senſus eſt; leviſſimam Narciſſo fuiſſe dignitatem illam *quæſtoriam* reſpectu faſtigii ejus, cum apud Claudium obtineret primum gratiæ ac potentiæ locum poſt Pallantem, & Calliſtum. Hi enim, ut dixit, *flagrantiſſima gratia* erant

Simili fere modo. Tac lib. ſeq. *Decretuſque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud poſteros.* Quod ſequitur: *Honeſta quidem* (ſcilicet ut libertis nihil amplius tribueretur, quam *quæſtoria inſignia*) intelligendum eſt ironice, propter corruptionem temporum, quibus valde liberti pollebant.

Nam eodem lib ſeq. ait: *Decreta Pallanti prætoria inſignia.* ac deinde, *Claudius libertos ſibi & legibus adæquavit.* Sed cum eorum flagitia princeps inulta relinqueret, deterrima inde oriebantur, cum ii quotidie in majora flagitia prolaberentur. *Pichena.*

5 *Honeſta quidem, ſed ex quibus. &c.*] Ea verba mutila & corrupta Tacitus impoſiturus huic libro finem, judicium fert de tota Meſſallinæ Tragœdia: Nemo, inquit, adulteræ cædem accuſet: quia merito pœnis fuit affecta: verum illinc fons tot malorum, quæ ſecuta ſunt

Nam Meſſallina viva nunquam locus foret inceſto neptis matrimonio, non veneficio Britannici, non tot ſceleribus, quibus Nero infeſtavit orbem terrarum. *Salinerius.*

Honeſta.] Ita interpungenda & diſtinguenda ſunt illa verba: *Cum ſecundum Pallantem & Calliſtum ageret, honeſta quidem, ſed ex quibus* &c. Ita ut vox *honeſta*, non referatur ad *quæſtoria inſignia.*

Nam nunquam talia decora *honeſta* fuere in libertis. ſed *honeſta* præſtabat, agebatque Narciſſus, cum adulteria Meſſallinæ, & tales nuptias Silii vindicaret.

Ex quibus licet his honeſtis, oriri mox

quidem, ſed ex quibus deterrima orirentur [1] flagitiis inultis.

INTERPRETATIO.

ſed ex quibus pejora emergerent ſceleribus multis patratis mox, & perpetuis.

NOTÆ

debebant longe *deterrima* facinora, quam ea quæ vindicabat libertus, nempe, inceſtæ nuptiæ Agrippinæ. neces illuſtrium civium. veneficia &c. de quibus ſequentibus libris traditurus eſt Tacitus.

1. *Flagitiis inultis.*] Malim *multis*; ita ut aliqua verba hic deeſſe putem quod de *inultis* afferunt, falſiſſimum puto, quippe, an flagitia ipſius Narciſſi *inulta*? ſtatim poſt Claudii necem ab Agrippina occiſus eſt. An *inceſta* Claudii nuptiæ? veneno & toto exitio vindicatum eſt.

An ipſius Agrippinæ flagitia? nece & parricidio vindicata ſunt. An ipſius Neronis ſcelera? ipſe à ſenatu damnatus, ut more majorum necaretur, & ſua manu periit. Sunt certe, ut ſcelerum, ita & ſuppliciorum vices certiſſimæ, ſic regente numine, cujus imperium eſt in ipſos reges.

Flagitiis inultis.] Quantum conjicio, non ſic ſcripſit Tacitus. Nam falſum eſt flagitia ſequentia fuiſſe *inulta*. imo aſperrime vindicata ſunt in ipſorum authores.

Scripſit potius, *flagitiis multis*: ita ut pauca quædam hic deſint; forte hoc ſenſu *flagitiis multis, mox & atrocioribus perpetratis.* Quod verum eſſe patet ex hiſtoria ſequenti.

Falſum etiam eſt quod dicunt, Narciſſum poſt ea, quia habuiſſet talia *inſignia*, prorupiſſe in deteriora crimina. imo adverſabatur impotentiæ & ſceleribus Agrippinæ Nec leges. ullum admiſſum poſt ea ſcelus à Narciſſo. imo cum ſuo domino, fidelis ſervus ſtatim occiſus, eumq apud inferos comitatus eſt. Vide Senecam in Ludo.

Flagitiis.] MSS. *Triſtitiis multis.* Alii trahunt ad libertos, quorum nimia potentiâ, inulta & impunita manent flagitia.

Alii intelligunt de multis criminibus, quibus locum viamque aperuit cædes Meſſallinæ. ut ſunt inceſtæ nuptiæ Claudii & Agrippinæ, adoptio Neronis, ſpreto Britannico & occiſo, mors ipſius Claudii, & alia infinita mole numeroque ſcelera, quæ poſtea ſecuta, & velut ex illo fonte eruperunt.

Statim enim pœnitebit aulicos ipſos, non toleraſſe libidines Meſſallinæ, præ ſævo & *adducto* imperio Agrippinæ, quæ ſcenam aulæ non polluet tantum, ſed & cruentabit.

Forte ſimilis ſententia reperitur, lib. 1. hiſt. de Tigellino *Haud dubie ſervaverat filiam Vinij. non clementia, quippe tot interfectis, ſed effugio in futurum, quia peſſimus quiſque diffidentia præſentium, mutationem pavens, adverſus publicum odium privatam gratiam præparat; unde nulla innocentiæ cura, ſed vices impunitatis.*

Idem prodit Ioſephus de Calliſto liberto, qui vivo Caligula, jam adulabatur Claudio, ſimili ſpe veniæ & impunitatis.

Flagitiis inultis.] Sic complerem, *flagitiis inultis, aut ſero punitis.* Inultis aut ſero punitis, quia forte fortuna, vel potentia ſua, pœnam ſibi debitam declinant, vel quia aulici ſibi invicem talia condonant, parant amicos in futurum, quorum viciſſim auctoritate & gratia defenſi ſupplicium devitent. Sic de Tigellino, qui ſub Nerone præpolluit, ejuſque ſævitiam & ſcelera incitavit. infra Tacitus. lib. 1. hiſt. 72. *Apud Galbam T. Vinij potentia defenſus, prætexentis ſervatam ab eo filiam, & haud dubie ſervaverat non clementia (quippe tot interfectis) ſed effugio in futurum. Quia peſſimus quiſque diffidentia præſentium mutationem pavens* &c.

Addo, *ſero punitis.* Quia per multos annos ſæviere Calliſtus, Narciſſus, & Pallas; ipſe princeps inceſtu pollutus, ipſa Agrippina; ſicq; impudica magis & immanior ipſa Meſſallina, diu debacchata eſt. & talia flagitiorum portenta vel inulta, vel ſero vindicata ſunt.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSU
DIVI AUGUSTI
ANNALIUM
LIBER DUODECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Claudius de matrimonio deliberat: & Agrippina aliis prefertur, Germanici fratris ejus filia. Ea nuptia decreto Senatus firmata, & legitima habita. L. Silanus mortem ſibi conſciſcit, Claudii gener. Annaus Seneca ab exilio redit. Octàvia Claudii filia Neroni deſponſa. Parthi Regem Roma petunt. Meherdatem: qui pralio congreſſus, à Gotarze vincitur. Mithridates Ponti regnum reciperare tendit, irrito conatu. victus Romam tandem perducitur. Lollia inluſtris femina Agrippina artibus damnata. Claudius pomœrium urbis profert: & qui ante eum pretulerint. Nero Domitius à Claudio adoptatur. Colonia in Vbios deducta. Catti latrocinia agitantes vincuntur. Vannius Suevorum Rex, pellitur regno. P. Oſtorii in Britannia res, & de Caractaco rege victoria. Britannicus Agrippina fraudibus Neronis poſthabetur, & fideliſſimi comitum paullatim ab eo removentur. Prodigia aliquot, & Roma annona caritas. Bellum inter Armenios & Iberos: cui Parthi & Romani quoque miſcentur. Furius Scribonianus relegatus. S. C. Claudianum de feminis qua

ſervo ſuccumberent. Motus aliquis in Iudæa inter incolas & Romanos milites. Claudius lacum Fucinum emiſit, & navale ſpectaculum præbuit. Procuratorum in provinciis auctoritas ab eodem ſtabilita. Cois immunitas conceſſa. Byzantiis tributum ad tempus remiſſum. Lepida mors indicitur. Claudius denique veneno non obſcure ab uxore tollitur. Nero primordia imperii capit. Geſta hæc annis ſex.

C. POMPEIO. Q. VERANNIO.
C. ANTISTIO. M. SUILIO RUFO.
TI. CLAUDIO. V. SER CORNELIO ORFITO.
P. CORNELIO SULLA. L. SALVIO OTHONE.
D JUNIO SILANO. Q. HATERIO.
M. ASINIO MARCELLO M. ACILIO AVIOLA. COSS.

CÆDE Meſſallinæ convulſa principis domus, orto 1 apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio cælibis vitæ [1] intoleranti, & conjugum imperiis obnoxio Nec minore ambitu feminæ exarſerant, ſuam quæque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio oſtentare. Sed maxime ambigebatur inter [2] Lolliam Paullinam, [3] M. Lollii con-

INTERPRETATIO.

LAbefacta Cæſaris domo per necem Meſſallinæ, & nata inter libertos diſcordia, quis daret conjugem principi, vitæ cœlibis impatienti, & ſemper uxorum juſſis addicto. Nec minori ambitione incitæ mulieres, ſuam quæque claritudinem, ſpeciem, & divitias inter ſe *conferre, atque exhibere* ultro, *quæ tantis nuptiis digna* forent. *Sed præcipue certabatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollio conſulari genitam, &*

NOTÆ.

1 INtoleranti.] In veteribus libris, *ubi vita intonanti.* In manuſcriptis quibuſdam, *cœlibis* : & vellet Pichena, *cœlibis vitæ intoleranti.* Illud vulgatum, neſcio quomodo, mihi pro moribus & ſermone Claudii videtur. *Lipſius.* Narrat ſerio Tacitus, non nugatur & cum ridet alios, non ſeipſe ridendum propinat. rectius *intoleranti.*

2 *M. Lollii conſularis filiam.*] Non priſci illius Lollii, qui moderator C Cæſari datus, ne erres, ſed filii ejus, qui tamen quando conſul fuerit, ignoro. Tempora ſuadent, & clariſſime Plinius lib. IX. cap. XXXV. qui hanc Lolliam Paullinam neptem illius veteris Lollii appellat. *Lipſius.*

Cœlibis vitæ intoleranti.] Sueton. Claud. 26. *Nec durare valuit, quin de conditionibus continuo tractaret, etiam de Petina, quam olim exegerat, deque Lollia Paullina, quæ C Cæſari nupta fuerat. Verum illecebris Agrippinæ, Germanici fratris ſui filiæ, per jus oſculi & blanditiarum occaſiones pellectus in amorem,* &c.

3. *Lolliam Paullinam*] Fuit ipſa neptis M. Lollii, de quo Vell 2. *Quo tempore M. Lollii quem veluti moderatorem juventæ filii ſui Auguſtus eſſe voluerat, perfida, & plane ſubdola, ac verſuti animi conſilia per Parthum indicata Cæſari fama vulgavit, cujus mors intra paucos*

ſularis filiam, & Iuliam Agrippinam Germanico genitam: huic Pallas; illi Calliſtus, fautores aderant. at [1] Ælia Petina è familia Tuberonum, Narciſſo ſovebatur. Ipſe modo huc, modo illuc, ut quemque ſuadentium audierat, promptus, diſcordantes in concilium vocat, ac *pro-*
2 *mere ſententiam, & adjicere rationes* jubet. Narciſſus *vetus matrimonium,* [2] *familiam communem* (nam [3] Antonia ex Petina erat) *nihil in penatibus ejus novum* diſſerebat, *ſi ſueta conjunx rediret, haud quaquam novercalibus odiis uſura in Britannicum & Octaviam,* [4] *proxima ſuis pignora.* Calliſtus *improbatam longo diſſidio, ac ſi rurſus aſſumeretur, eo ipſo ſuperbam:*

INTERPRETATIO.

Iuliam Agrippinam Germanici filiam. Hanc fovebat Pallas, illam Calliſtus. Sed favebat Narciſſus Æliæ Petinæ quæ *è gente Tuberonum orta erat: ipſe* Claudius *modo in hanc, modo in illam pronus, ut cuique manentium aures præbuerat*, tandem *diſſidentes*, ſimul *in conſilium vogat, ac proferre ſententiam quemque, & addere rationes imperat. Narciſſus* priores nuptias, liberos communes adſerebat (*nam Antonia Petinæ filia erat*) ſic nihil novum in ejus familia fore, ſi ſolita uxor revocaretur, eamq; novercali ingenio nequaquam uſuram in Britannicum, & Octaviam, propinqua ſuis pignora. Contra *Calliſtus* diſſerebat, Petinam, contemtam diuturno repudio, & ſi rurſus acciperetur, illam eo ipſo, faſtu impotentem fore: & longe

NOTÆ.

dies fortuita, an voluntaria fuerit ignoro. Ex eo Lollio dignitas & opes familiæ.

De hac Lollia ſic Plin. lib 9. 35. *Lolliam Paullinam quæ fuit Caii principis matrona, ne ſerio quidem ac ſolemni cerimoniarum aliquo apparatu, ſed mediocrium etiam ſponſalium cœna, vidi ſmaragdis, margaritiſque opertam, alterno textu fulgentibus toto capite crinibus, ſpinis, auribus, collo, manibus digitiſque: quæ ſumma quadringenties H S. colligebat: ipſa confeſtim parata nuncupationem talibus probare. Nec dona prodigi principis fuerant, ſed avitæ opes, provinciarum ſcilicet ſpoliis partæ. Hic rapinarum exitus: hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia à Caio Cæſare Auguſti filio venenum biberet, ut neptis ejus quadringenties H S. operta ſpectaretur ad lucernas.* ſunt 1000000. coronati.

De qua ſic etiam Suet. Claud. 25. *Lolliam Paullinam C. Memmio conſulari exercitus regenti nuptam, facta mentione aviæ ejus, ut quondam pulcherrimæ, ſubito ex provincia evocavit, ac perductam à marito, conjunxit ſibi, brevique miſſam fecit, interdicto cujuſquam in perpetuum coitu.*

1. *Ælia Petina.*] De qua Suet. Claud. 26. *Vxores deinde duxit Plautiam Vrgulanillam triumphali, & mox Æliam Petinam conſulari patre. Cum utraque divortium fecit: ſed cum Petina ex levibus offenſis: cum Vrgulanilla, ob libidinum probra & homicidii ſuſpicionem.*

2. *Familiam communem.*] Alii *filiam* volunt, attamen τὸ *familiam*, tolerari poteſt; nam tum familia communis, cum ſunt liberi communes, at Antoniam ſuſceperat Claudius ex Petina.

3. *Antonia.*] De qua infra Tac. *Antoniam quoque & Octaviam ſorores ejus* (Britannici nempe) *attinuit*, nempe ſub mortem Claudii dum res ſucceſſoris ordinarentur. ſicque manſit Antonia in penatibus principis. hæc deſponſa fuerat Gn. Pompeio Magno, dein Fauſto Syllæ mox à Nerone occiſa.

4 *Proxima ſuis pignora.*] Id eſt proxima Antoniæ, & iis liberis, quos ex futuro matrimonio ſuſcipere poſſet Petina, & certe propiora ea pignora quam

longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuiſſet, vacuam æmulatione, & privignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippina laudare, *quod Germanici nepotem ſecum traheret, dignum prorſus imperatoria fortuna, ſtirpem nobilem* [1] *& familiæ Claudiæ,* [2] *quæ poſteros conjungeret;* [3] *ne femina experta fecunditatis, integra juventa claritudinem Cæſarum aliam in domum ferret.* Prævaluere hæc adjuta Agrippinæ illece- 3
bris, quæ ad eum per ſpeciem neceſſitudinis crebro ventitando pellicit patruum, ut prælata cæteris, & nondum uxor, potentia uxoria jam uteretur. Nam ubi ſui matrimonii certa fuit, ſtruere majora, nuptiaſque Domitii, quem ex Cn. Ænobarbo genuerat, & Octaviæ Cæſaris filiæ moliri: [4] quod ſine ſcelere perpetrari non poterat, quia L. Silano

INTERPRETATIO.

melius Lolliam aſſumi, *quæ* cum nullam prolem edidiſſet, expers invidiæ & privignis inſtar matris futura eſſet. *At Pallas id præcipue extollere in Agrippina,* quod ſecum adduceret nepotem Germanici, dignum plane principali faſtigio, ſobolem illuſtrem, *dignamque* ſic quæ genti Claudiæ nepotes commiſceret. cavendumque, ne mulier fœcundi uteri & florenti ætate, nobilitatem Cæſarum in aliam familiam transferret. *Hæc præpolluere incitantibus Agrippinæ blanditiis, quæ ad illum ſæpius veniendo, prætextu propinquitatis, inlicit patruum, ut antep, ſi a ca eris, & nondum conjux, jam tamen potentiam conjugis* ſeu Auguſtæ *baberet. Nam poſt quam ſuarum nuptiarum ſecura fuit, jam moliri altiora* cœpit *& deſtinare matrimonium* Domitii, *quem ex Cn. Æ:obarbo pepererat, & Octavia Claudio genita: quod ſine crimine patrari nequibat, quia Cæſar deſponderat Octaviam L. Silano, adoleſcen-*

NOTÆ.

Nero, qui ex Domitio Ænobarbo & Agrippina genitus.

Alios liberos habuit ex Vrgulanilla prima uxore, nempe Druſum & Claudium, ſed Druſus pyro ſtrangulatus periit, & Claudiam ex Botere liberto conceptam ad matris januam abjici nudam juſſit Sueton. 27.

1. *Et familia Claudia*] Expediri ſententia poteſt: tamen mavelim ſcribi, *& familia Claudia. quin poſteros conjungeret.* ut quaſi hortantis ea ſint liberti. *Lipſius.*

Familia Claudia quæ poſteros conjungeret.] Hoc eſt, magnopere ſuadere, ut diductam nunc in duas domos primæ nobilitatis gentem revocaret in unam, & Claudii nominis poſteros, ſeque & fratris nepotem, matre illius uxore ducta, penatibus conſociaret.

Ne matrona fœlicis & probati uteri, ætate habili & indeflexa, conjugio ſuo quemcunque alium extolleret, ac nobilitaret. Sic infra cap. 20. *quin arriperet oblata & ſervaret exſulem.* Gronov.

2. *Quæ poſteros conjungeret.*] Repete animo vocem *dignum*, quæ ad duo refertur, ut ſupra ſæpe notavi & ſic intellige, non tamen lege, *dignum prorſus imperatoris fortuna, ſtirpem nobilem* & *dignam*, quæ familiæ Claudiæ poſteros conjungeret.

3. *Ne femina experta fecunditatis.*] Sic Tac. lib. 4 hiſtor. *Veterem expertumque belli*: mallem tamen, *experta fecunditatis.* Pichena.

4. *Q'uod ſine ſcelere perpetrari non poterat.*] Non in eo fuit ſcelus, quod ſponſalia reſcinderentur, ſeu affinitáſ dirimeretur, ſed in eo, quod crimen & exitium Silano ſtrui debuit, ut id fieri poſſet, prout tum res erant.

Nam jam ille deſtinatione gener principis, jam triumphalis juvenis, jam ob

è libertis, Evodus datus. Iſque raptim in hortos progreſſus, reperit [1] fu-

INTERPRETATIO.

necis. *Iſque propere in hortos profectus, invenit Meſſallinam ſtratam humi*, juxta

NOTÆ.

nante ſenatu, aut principe ipſo jubente.

Et præcipue militares viri à Tribunis necati, etiam poſt damnationem. Sed id palam & *ex more militia*. & tum quæſtor conſulis, ſi reus ſenatorius eſſet, vel ipſe Tribunus prætorianus legebat, ſi reus vir militaris foret, ſenatuſconſultum, ſeu judicium ſenatus, coram reo ipſo, & adſtantibus.

Mandata cædes Lolliæ Paullinæ exſulis ab Agrippina centurioni, ſed id aperto facinore & crimine, nemine damnante Paullinam. Mandabat & necem Domitiæ Lepidæ, ſed Narciſſus ſævienti fœminæ adverſatus eſt; & favente liberto, vixit Lepida, ut infra videbimus.

Cædem Dolabellæ Aquinum ſepoſiti, mandavit centurioni Vitellius Imperator, ſic & Veſpaſianus cædem Heluidii. ſed palam & damnante principe; quod ſatis viſum. nec tum, ut puto, ſine ſcripto. Sic & Cæcinam ultus eſt Titus Cæſar, ſed manifeſte ducem conjurationis. quo caſu mandata palam data, aut cædes publice adprobata eſt, ante & poſt exſecutionem: res enim urgebat, & prius gladius, quam codicillus adhibendus fuit.

Mandata & centurionibus cædes Syllæ apud Maſſiliam exſulantis & Plautii in Oriente: ſed ſub Nerone, & per ſcelus inſtigante Tigellino. & talia haud dubie ſcripto mandabantur, forte præfecti prætorio, & ipſius principis anulo obſignata.

Exſequi cædem.] Imperare potuit illo die Narciſſus pro jure ſuo, Tribuno & centurionibus prætorianis, quia ad illum diem præfectus prætorio erat, ſed an codicillo ſcripto, ſuaque manu obſignato id imperaverit Narciſſus, dubium reliquit Tacitus; nec tamen aliter tales cædes imperabantur pro more.

Attamen, quia epulabatur Claudius, jam vino diſtentus, qui talia ipſe mandare debuit, & mox audire, *factum eſſe quod imperaſſet*, quia res urgebat, & feſtinabat Narciſſus, ut puto, contentus fuit talem cædem imperare, Tribuno coram, & ipſis Centurionibus, & præterea additus ex interioribus aulicis Evodus libertus *exactor & cuſtos*. id ſatis viſum. hoc ſatis amplum rei mandatæ teſtimonium.

1. *Cuſtos.*] Qui nempe proſpiceret, obſervaretque, an recte & ordine res executioni mandaretur, ut imperata erat:

Sic ſupra lib. 3. de Piſone: *Inditus lectica, & à Tribuno prætoria cohortis deductus eſt, vario rumore, cuſtos ſalutis, an mortis exactor ſequeretur.*

Et infra lib 13 12 ubi de Agrippina, quæ objecta crimina diſſolvit. *Burrhus iis mandatis Seneca coram fungebatur. Aderant & ex libertis arbitri ſermonis.* id eſt, veluti teſtes, cuſtodes, & qui exigerent id quod imperitaſſet Nero

3. *Humi.*] Flentes humi ſedebant, jacebant. Virg. lib xi.

Conſediſſe urbem luctu.--- Dictum eſt, quod triſtes qui ſunt, plerumque ſedent; & Græci καθίζειν κλαίοντα, id eſt, *flentem reddere*, eodem modo fere uſurpant apud eumdem Poetam:

---*duplicatque virum transfixa dolore.*

Magnus enim dolor nos duplicat, & curvat. *Turnebus*

Fuſam humi.] Horat.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat aut impellit ad iram:
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Poſt effert animi motus interprete lingua.

Fuſam humi adſidente matre] Reperio illum morem obtinuiſſe in ſummo luctu, ut mulierculæ lugentes humi proſtratæ jacerent, ſtatus ille corporis

ſam humi, [1] aſſidente matre Lepida: quæ [2] florenti filiæ haud concors, [3] ſupremis ejus neceſſitatibus ad miſerationem evicta erat; ſuadebatq;

INTERPRETATIO.

accumbente matre Lepida, quæ rebus proſperis filiæ haud conſentiens, rebus adverſis ejus, ad miſericordiam flexa erat, monebatque, ne interfectorem expectaret.

NOTÆ.

abjectionem etiam animi demonſtrat.

Sic Siſygambis mater Darii, apud Curt. lib. 10. nuncio accepto de morte Alexandri. *Abſciſſa ergo veſte, qua induta erat, lugubrem ſumpſit; laceratiſque crinibus, humi corpus abjecit. Aſſidebat ei altera ex neptibus, nuper amiſſum Epheſtionem, cui nupſerat, lugens &c.*

Et ſupra lib. 4. *Rex haud ſecus quam ſi parentis ſuæ mors nuntiata eſſet, crebros edidit gemitus, lacrymiſque obortis, quales Darius profudiſſet, in tabernaculum, in quo mater erat Darii, defuncto aſſidens corpori, venit. Hic vero revocatus eſt mœror, ut proſtratam humi vidit &c.* Quia nempe uxor Darii obierat.

1. *Aſſidente matre Lepida*] Quænam hæc Lepida? Ego vero reperiſſe me cenſeo famoſæ feminæ (Meſſallinam dico) ſtirpem & matrem. Sueton. ſcribit: *Poſt hanc Valeriam Meſſallinam Barbati Meſſallæ conſobrini ſui filiam in matrimonium accepit.*

Vbi diſſimulant interpretes, quomodo hic Valerius Claudio conſobrinus. Dicam ego. Ex L. Domitio & majore Antonia natus eſt Cn. Domitius pater Neronis principis, & item Lepida amita ejuſdem, de qua infra. Hæc Lepida, eſt illa ipſa quæ nupta Valerio Meſſallæ, & quæ hic Meſſallinæ dicta mater. At Claudius natus ex Druſo & minore Antonia, uti clarum ſtemma iſtud.

M. ANTONIVS III. vir. — OCTAVIA.
- ANTONIA *major.* — L. DOMITIVS *maritus.*
  - CN. DOMITIVS. — AGRIPPINA *uxor.* → NERO IMP.
  - DOMITIA LEPIDA. — VALERIVS MESSALLA *maritus.* → VALERIA MESSALLINA *uxor Claudij.*
- ANTONIA *minor.* — DRVSVS *maritus.*
  - GERMANICVS.
  - CLAVDIVS IMP.

Vides ergo Claudium & Lepidam Domitiam (id enim duplex illi nomen fuiſſe alibi oſtendo) vere conſobrinos. Atque hac ratione forte maritum ipſum Lepidæ, Suetonius dixerit Claudii conſobrinum.

Tamen tutius putarim legi, *Barbati Meſſallæ & conſobrinæ ſuæ filiam.* Sententia quidem non alia eſt: & hæc Lepida Neronis amita, Meſſallinæ mater. Suet. Claudii cap XXVI. *Lipſius.*

2. *Quæ florenti filiæ.*] Quæ abutentem fortuna ſua filiam minus amaverat, eam tamen adverſis conflictatam non deſeruit.

Florenti.] Florenti filiæ & proſpera fortuna abutenti in luxum & libidinem haud conſentiebat bonæ frugis mater.

3. *In ſupremis.*] Per ſupremam neceſſitatem intelligitur mors, exitium, funus.

Supremis.] Intellige mortem, ut ipſo eventu comprobatum eſt. Poſſet tamen generice intelligi quæcumque neceſſitas extrema; quia cum Meſſallinæ adfuit, ſolatiumque exhibuit Lepida mater, nondum mors illius certa fuit.

admovens, [1] ictu tribuni [2] transfigitur: corpus matri conceſſum. Nuntiatumque Claudio epulanti *periiſſe Meſſallinam*, non diſtincto ſua an aliena manu: nec ille quæſivit; popoſcitque poculum, & ſolita convivio celebravit. Ne ſecutis quidem diebus, odii, gaudii, iræ, triſtitiæ, [3] ullius denique humani affectus ſigna dedit, non cum lætantes [4] accuſatores aſpiceret, non cum filios mœrentes. Iuvitque oblivionem ejus ſenatus, cenſendo *nomen &* [5] *effigies privatis ac publicis locis demo-*

INTERPRETATIO.

tur: Cadaver parenti permiſſum. Relatumque è Claudio, cum menſæ accumberet, interiiſſe Meſſallinam, *haud addito, ſua, an aliena vi, nec ille rogavit, petivitque ſcyphum, & quæ ſolent epulis, uſurpavit Ne ſequenti quidem tempore, indicia ulla prætulit offenſionis, lætitiæ, aut doloris & mœſtitiæ, nullius demum affectionis humanæ, non etiam, cum videret delatores gaudio geſtientes, non cum liberos dolentes. Et firmavere oblivionem ejus Patres, decernendo* vocabulum *Meſſallinæ*, & imagines *illius* tollendas è locis publicis privatiſque. *Conceſſa*

NOTÆ.

1. *Ictu Tribuni.*] Nempe, gladio ipſius Tribuni. Nimirum dum dubitat, dum trepidat Meſſallina, dum fruſtra tentat gladium ſuum, moræ impatiens Tribunus, ſuo enſe eam transfodit, vel etiam ferro ipſius Meſſallinæ, quaſi mortem adjuvaret, manumque fulciret. Debuit ille propere exſequi cædem, ſi placere voluit præpollentibus libertis.

2. *Transfigitur.*] Hoc meruit peſſima femina quippe non contenta libidinibus, & adulteriorum flagitiis, multas cædes nobilium perpetraverat. Ejus ſævitiam magna ex parte deſcribit infra Tac. lib 13.43. ubi de Suilio atrociſſimo delatore. *Ij acerbitate accuſationis Q. Pomponium ad neceſſitatem belli civilis detruſum: Iuliam Druſi filiam, Sabinamque Poppæam ad mortem actas: & Valerium Aſiaticum, Luſium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: jam equitum Rom. agmina damnata, omnemque Claudii ſævitiam Suilio objectabant, &c. Tum juſſa Meſſallinæ prævendi* Hæc igitur crimina omnia molita fraude erat Meſſallina.

Etiam Juliam Germanici filiam, formæ ejus æmula, quod ſæpius ſola cum Claudio ageret, extorrem egit, ſtructis multis, & etiam adulterii criminibus, ob quæ Seneca ipſe in exilium miſſus eſt, dein & eamdem Iuliam necavit.

Etiam ob libidines illius, manus ſibi attulit Iuſtus Catonius prætorii præfectus, cum poſſet Meſſallinam accuſare apud Claudium, & ſic forte ſe tueri. Teſtis Dio lib. 60.

Transfigitur.] Anno Romæ conditæ 801. Chriſti 48 Vide notas cap. 20. *Tillemonius.*

3 *Vllius.*] Neque tamen id ſine aliqua ſapientia. Nam ſi *ira* movetur, irritat liberatores, & imperii, ſalutis, ac decoris ſui vindices. Si *gaudio*, matrimonium, liberos, & amorem ſuum offendit. tamquam in re neceſſaria & ineluctabili, ſilere ac diſſimulare præſtabat.

4. *Accuſatores.*] Intelligit forte principes libertos, de quibus ante, qui licet periculi exſortes, tamen lætitiæ partem ſibi vindicabant: vel alios fautores Narciſſi, qui in facinoris, jam perpetrati feliciter, partem ultro veniebant; vel intelligit ipſas etiam feminas, quæ Meſſallinam apud Oſtiam detulerant, nempe Calpurniam & Cleopatram.

5 *Effigies.*] Quæ amotæ ſunt, non ſubverſæ tantum, demotæ ab illis locis, ne conſpectus dolorem principis renovaret; ſi ſubverſæ forent, non demebatur ignominia Claudii, imo augeri videbatur. Amoveri debuerunt penitus, ne

quidem, ſed ex quibus deterrima oritentur 1 flagitiis inultis.

INTERPRETATIO.

ſed ex quibus pejora emergerent ſceleribus multis patratis mox, & perpetuis.

NOTÆ

debebant longe *deterrima* facinora, quam ea quæ vindicabat libertus, nempe, inceſtæ nuptiæ Agrippinæ, neces illuſtrium civium, veneficia &c. de quibus ſequentibus libris traditurus eſt Tacitus.

1. *Flagitiis inultis.*] Malim *multis*; ita ut aliqua verba hic deeſſe putem quod de *inultis* afferunt, falſiſſimum puto, quippe, an flagitia ipſius Narciſſi *inulta*? ſtatim poſt Claudii necem ab Agrippina occiſus eſt. An *inceſta* Claudii nuptiæ? veneno & toto exitio vindicatum eſt.

An ipſius Agrippinæ flagitia? nece & parricidio vindicata ſunt. An ipſius Neronis ſcelera? ipſe à ſenatu damnatus, ut more majorum necaretur, & ſua manu periit. Sunt certe, ut ſcelerum, ita & ſuppliciorum vices certiſſimæ, ſic regente numine, cujus imperium eſt in ipſos reges.

Flagitiis inultis.] Quantum conjicio, non ſic ſcripſit Tacitus. Nam falſum eſt flagitia ſequentia fuiſſe *inulta*. imo aſperrime vindicata ſunt in ipſorum authores.

Scripſit potius, *flagitiis multis*: ita ut pauca quædam hic deſint; forte hoc ſenſu *flagitiis multis, mox & atrocioribus perpetratis.* Quod verum eſſe patet ex hiſtoria ſequenti.

Falſum etiam eſt quod dicunt, Narciſſum poſt ea, quia habuiſſet talia *inſignia*, prorupiſſe in deteriora crimina. imo adverſabatur impotentiæ & ſceleribus Agrippinæ. Nec leges ullum admiſſum poſt ea ſcelus à Narciſſo. imo cum ſuo domino, fidelis ſervus ſtatim occiſus, eumq; apud inferos comitatus eſt. Vide Senecam in Ludo.

Flagitiis.] MSS. *Triſtitiis multis.* Alii trahunt ad libertos, quorum nimia potentiâ, inulta & impunita manent flagitia.

Alii intelligunt de multis criminibus, quibus locum viamque aperuit cædes Meſſallinæ. ut ſunt inceſtæ nuptiæ Claudii & Agrippinæ, adoptio Neronis, ſpreto Britannico & occiſo, mors ipſius Claudii, & alia infinita mole numeroque ſcelera, quæ poſtea ſecuta, & velut ex illo fonte eruperunt.

Statim enim pœnitebit aulicos ipſos, non toleraſſe libidines Meſſallinæ, præ ſævo & *adducto* imperio Agrippinæ, quæ ſcenam aulæ non polluet tantum, ſed & cruentabit.

Forte ſimilis ſententia reperitur, lib. 1. hiſt. de Tigellino *Haud dubie ſervaverat filiam Vinij. non clementia, quippe tot interfectis, ſed effugio in futurum, quia peſſimus quiſque diffidentia præſentium, mutationem pavens, adverſus publicum odium privatam gratiam præparat; unde nulla innocentiæ cura, ſed vices impunitatis.*

Idem prodit Ioſephus de Calliſto liberto, qui vivo Caligula, jam adulabatur Claudio, ſimili ſpe veniæ & impunitatis.

Flagitiis inultis.] Sic complerem, *flagitiis inultis, aut ſero punitis.* Inultis aut ſero punitis, quia forte fortuna, vel potentia ſua, pœnam ſibi debitam declinant, vel quia aulici ſibi invicem talia condonant, parant amicos in futurum, quorum viciſſim auctoritate & gratia defenſi ſupplicium devitent. Sic de Tigellino, qui ſub Nerone præpolluit, ejuſque ſævitiam & ſcelera incitavit. infra Tacitus. lib. 1. hiſt. 72. *Apud Galbam T. Vinij potentia defenſus, prætexentis ſervatam ab eo filiam, & haud dubie ſervaverat non clementia (quippe tot interfectis) ſed effugio in futurum. Quia peſſimus quiſque diffidentia præſentium mutationem pavens* &c.

Addo, *ſero punitis.* Quia per multos annos ſæviere Calliſtus, Narciſſus, & Pallas; ipſe princeps inceſtu pollutus, ipſa Agrippina; ſicq; impudica magis & immanior ipſa Meſſallina, diu debacchata eſt. & talia flagitiorum portenta vel inulta, vel ſero vindicata ſunt.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU

DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER DUODECIMUS.

BREVIARIVM LIBRI.

Claudius de matrimonio deliberat : & Agrippina aliis præfertur, Germanici fratris ejus filia. Eæ nuptiæ decreto Senatus firmata, & legitimæ habita. L. Silanus mortem ſibi conſciſcit, Claudii gener. Annæus Seneca ab exilio redit. Octavia Claudii filia Neroni deſponſa. Parthi Regem Roma petunt. Meherdatem : qui prælio congreſſus, à Gotarze vincitur. Mithridates Ponti regnum recuperare tendit, irrito conatu, victus Romam tandem perducitur. Lollia inluſtris femina Agrippinæ artibus damnata. Claudius pomœrium urbis profert : & qui ante eum protulerint. Nero Domitius à Claudio adoptatur. Colonia in Vbios deducta. Catti latrocinia agitantes vincuntur. Vannius Suevorum Rex, pellitur regno. P. Oſtorii in Britannia res, & de Caractaco rege victoria. Britannicus Agrippinæ fraudibus Neroni poſthabetur, & fideliſſimi comitum paullatim ab eo removentur. Prodigia aliquot, & Romæ annonæ caritas. Bellum inter Armenios & Iberos : cui Parthi & Romani quoque miſcentur. Furius Scribonianus relegatus. S. C. Claudianum de feminis quæ

ſervo ſuccumberent. Motus aliquis in Iudæa inter incolas & Romanos milites. Claudius lacum Fucinum emiſit, & navale ſpectaculum præbuit. Procuratorum in provinciis auctoritas ab eodem ſtabilita. Cois immunitas conceſſa. Byzantiis tributum ad tempus remiſſum. Lepidæ mors indicitur. Claudius denique veneno non obſcure ab uxore tollitur. Nero primordia imperii capit. Geſta hæc annis ſex.

C. POMPEIO. Q. VERANNIO.
C. ANTISTIO. M. SUILIO RUFO.
TI. CLAUDIO. V. SER CORNELIO ORFITO.
P. CORNELIO SULLA. L. SALVIO OTHONE.
D JUNIO SILANO. Q. HATERIO.
M. ASINIO MARCELLO M. ACILIO AVIOLA. COSS.

CÆDE Meſſallinæ convulſa principis domus, orto 1 apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio cælibis vitæ [1] intoleranti, & conjugum imperiis obnoxio Nec minore ambitu feminæ exarſerant, ſuam quæque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio oſtentare. Sed maxime ambigebatur inter [2] Lolliam Paullinam, [3] M. Lollii con-

INTERPRETATIO.

LAbifacta Cæſaris domo per necem Meſſallinæ, & nata inter libertos diſcordia, quis daret conjugem principi, vitæ cœlibis impatienti, & ſemper uxorum juſſis addicto. Nec minori ambitione incitæ mulieres, ſuam quæque claritudinem, ſpeciem, & divitias inter ſe *conferre, atque exhibere* ultro, *quæ tantis nuptiis digna* forent. *Sed præcipue certabatur inter Lolliam Paullinam, M Lollio conſulari genitam, &*

NOTÆ.

1 I*Ntoleranti.*] In veteribus libris, *ut ibi vitæ intonanti.* In manuſcriptis quibuſdam, *cœlibis*: & vellet Pichena, *cœlibis vitæ intoleranti.* Illud vulgatum, neſcio quomodo, mihi pro moribus & ſermone Claudii videtur. *Lipſius.* Narrat ſerio Tacitus, non nugatur & cum ridet alios, non ſeipſe ridendum propinat. rectius *intoleranti.*

2 *M. Lollii conſularis filiam.*] Non priſci illius Lollii, qui moderator C Cæſari datus, ne erres, ſed filii ejus, qui tamen quando conſul fuerit, ignoro. Tempora ſuadent, & clariſſime Plinius lib. ix. cap. xxxv. qui hanc Lolliam Paullinam neptem illius veteris Lollii appellat. *Lipſius.*

Cœlibis vitæ intoleranti.] Sueton. Claud. 26. *Nec durare valuit, quin de conditionibus continuo tractaret, etiam de Petina, quam olim exegerat, deque Lollia Paullina, quæ C Cæſari nupta fuerat. Verum illecebris Agrippinæ, Germanici fratris ſui filiæ, per jus oſculi & blanditiarum occaſiones pellectus in amorem, &c.*

3. *Lolliam Paullinam*] Fuit ipſa neptis M. Lollii, de quo Vell 2. *Quo tempore M. Lollii quem veluti moderatorem juventæ filii ſui Auguſtus eſſe voluerat, perfidæ, & plane ſubdoli, ac verſuti animi conſilia per Parthum indicata Cæſari fama vulgavit, cujus mors intra paucos*

ſularis filiam, & Iuliam Agrippinam Germanico genitam: huic Pallas, illi Calliſtus, fautores aderant. at [1] Ælia Petina è familia Tuberonum, Narciſſo fovebatur. Ipſe modo huc, modo illuc, ut quemque ſuadentium audierat, promptus, diſcordantes in concilium vocat, ac *pre-*
2 *mere ſententiam, & adjicere rationes* jubet. Narciſſus *vetus matrimonium,* [2] *familiam communem* (nam [3] Antonia ex Petina erat) *nihil in penatibus ejus novum* diſſerebat, *ſi ſueta coniunx rediret, haud quaquam novercalibus odiis uſura in Britannicum & Octaviam,* [4] *proxima ſuis pignora.* Calliſtus *improbatam longo diſſidio, ac ſi rurſus aſſumeretur, eo ipſo ſuperbam:*

INTERPRETATIO.

Iuliam Agrippinam Germanici filiam. Hanc fovebat Pallas, illam Calliſtus. Sed favebat Narciſſus Æliæ Petinæ quæ è gente Tuberonum orta erat: ipſe Claudius *modo in hanc, modo in illam pronus, ut cuique monentium aures præbuerat,* tandem *diſſidentes,* ſimul *in conſilium vogat, ac proferre ſententiam quemque, & addere rationes imperat. Narciſſus* priores nuptias, liberos communes adſerebat (*nam Antonia Petinæ filia erat*) ſic nihil novum in ejus familia fore, ſi ſolita uxor revocaretur, eamq; novercali ingenio nequaquam uſuram in Britannicum, & Octaviam, propinqua ſuis pignora. Contra *Calliſtus* diſſerebat, Petinam, contemtam diuturno repudio, & ſi rurſus acciperetur, illam eo ipſo, faſtu impotentem fore: & longe

NOTÆ.

dies fortuita, an voluntaria fuerit ignoro. Ex eo Lollio dignitas & opes familiæ.

De hac Lollia ſic Plin. lib 9. 35. *Lolliam Paullinam quæ fuit Caii principis matrona, ne ſerio quidem ac ſolemni carimoniarum aliquo apparatu, ſed mediocrium etiam ſponſalium cana, vidi ſmaragdis, margaritiſque opertam, alterno textu fulgentibus toto capite crinibus, ſpinis, auribus, collo, manibus digitiſque: quæ ſumma quadringenties H S. colligebat: ipſa confeſtim parata nuncupationem talibus probare. Nec dona prodigi principis fuerant, ſed avitæ opes, provinciarum ſcilicet ſpoliis parta. Hic rapinarum exitus: hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia à Caio Cæſare Augusti filio venenum biberet, ut neptis ejus quadringenties H S. operta ſpectaretur ad lucernas.* ſunt 1000000. coronati.

De qua ſic etiam Suet. Claud. 25. *Lolliam Paullinam C. Memmio conſulari exercitus regenti nuptam, facta mentione aviæ ejus, ut quondam pulcherrimæ, ſubito ex provincia evocavit, ac perductam à marito, conjunxit ſibi, bevique miſſam fecit, interdicto cujuſquam in perpetuum coitu.*

1. *Ælia Petina.*] De qua Suet. Claud. 26. *Vxores deinde duxit Plautiam Vrgulanillam triumphali, & mox Æliam Petinam conſulari patre. Cum utraque divortium fecit: ſed cum Petina ex levibus offenſis: cum Vrgulanilla, ob libidinum probra & homicidii ſuſpicionem.*

2. *Familiam communem.*] Alii *filiam* volunt, attamen τὸ *familiam*, tolerari poteſt: nam tum familia communis, cum ſunt liberi communes, at Antoniam ſuſceperat Claudius ex Petina.

3. *Antonia.*] De qua infra Tac. *Antoniam quoque & Octaviam ſorores ejus* (Britannici nempe) *attinuit*, nempe ſub mortem Claudii dum res ſucceſſoris ordinarentur. ſicque manſit Antonia in penatibus principis. hæc deſponſa fuerat Cn. Pompeio Magno, dein Fauſto Syllæ mox à Nerone occiſa.

4 *Proxima ſuis pignora.*] Id eſt proxima Antoniæ, & iis liberis, quos ex futuro matrimonio ſuſcipere poſſet Petina, & certe propiora ea pignora quam

longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuiſſet, vacuam æmulatione, & privignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippina laudare, *quod Germanici nepotem ſecum traheret, dignum prorſus imperatoria fortuna, ſtirpem nobilem* [1] *& familiæ Claudiæ,* [2] *quæ poſteros conjungeret;* [3] *ne femina experta fecunditatis, integra juventa claritudinem Cæſarum aliam in domum ferret.* Prævaluere hæc adjuta Agrippinæ illecebris, quæ ad eum per ſpeciem neceſſitudinis crebro ventitando pellicit patruum, ut prælata cæteris, & nondum uxor, potentia uxoria jam uteretur. Nam ubi ſui matrimonii certa fuit, ſtruere majora, nuptiaſque Domitii, quem ex Cn. Ænobarbo genuerat, & Octaviæ Cæſaris filiæ moliri: [4] quod ſine ſcelere perpetrari non poterat, quia L. Silano 3

INTERPRETATIO.

melius Lolliam aſſumi, *quæ* cum nullam prolem edidiſſet, expers invidiæ & privignis inſtar matris futura eſſet. *At Pallas id præcipue extollere in Agrippina,* quod ſecum adduceret nepotem Germanici, dignum plane principali faſtigio, ſobolem illuſtrem, *dignamque* ſic quæ genti Claudiæ nepotes commiſceret. cavendumque, ne mulier fœcundi uteri & florenti ætate, nobilitatem Cæſarum in aliam familiam transferret. *Hæc præpolluere incitantibus Agrippinæ blanditiis, quæ ad illum ſæpius veniendo, prætextu propinquitatis, inlicit patruum, ut antepoſita cæteris, & nondum conjux, jam tamen potentiam conjugis* ſeu Auguſtæ *haberet. Nam poſt quam ſuarum nuptiarum ſecura fuit, jam moliri altiora* cœpit *& deſtinare matrimonium Domitii, quem ex Cn. Ænobarbo pepererat, & Octavia Claudio genita: quod ſine crimine patrari nequibat, quia Cæſar deſponderat Octaviam L. Silano, adoleſcen-*

NOTÆ.

Nero, qui ex Domitio Ænobarbo & Agrippina genitus.

Alios liberos habuit ex Vrgulanilla prima uxore, nempe Druſum & Claudium, ſed Druſus pyro ſtrangulatus periit, & Claudiam ex Botere liberto conceptam ad matris januam abjici nudam juſſit Sueton. 27.

1. *Et familiæ Claudiæ*] Expediri ſententia poteſt: tamen mavelim ſcribi, *& familiæ Claudiæ. quin poſteros conjungeret.* ut quaſi hortantis ea ſint liberti. *Lipſius.*

Familiæ Claudiæ quæ poſteros conjungeret.] Hoc eſt, magnopere ſuadere, ut diductam nunc in duas domos primæ nobilitatis gentem revocaret in unam, & Claudii nominis poſteros, ſeque & fratris nepotem, matre illius uxore ducta, penatibus conſociaret.

Ne matrona fœlicis & probati uteri, ætate habili & indeflexa, conjugio ſuo quemcunque alium extolleret, ac nobilitaret. Sic infra cap. 20. *quin arriperet oblata & ſervaret exſulem* Gronov.

2. *Quæ poſteros conjungeret*] Repete animo vocem *dignum*, quæ ad duo refertur, ut ſupra ſæpe notavi & ſic intellige, non tamen lege, *dignum prorſus imperatoris fortuna, ſtirpem nobilem* & *dignam*, quæ familiæ Claudiæ poſteros conjungeret.

3. *Ne femina experta fecunditatis.*] Sic Tac. lib. 4 hiſtor. *Veterem expertumque belli*: mallem tamen, *expertæ fecunditatis.* Pichena.

4. *Quod ſine ſcelere perpetrari non poterat.*] Non in eo fuit ſcelus, quod ſponſalia reſcinderentur, ſeu affinitas dirimeretur, ſed in eo, quod crimen & exitium Silano ſtrui debuit, ut id fieri poſſet, prout tum res erant.

Nam jam ille deſtinatione gener principis, jam triumphalis juvenis, jam ob

1 deſponderat Octaviam Cæſar. 2 juvenemque & 3 alia clarum, inſigni triumphalium & gladiatorii muneris magnificentia, protulerat ad ſtudia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non ju-
4 dicium, non odium erat, niſi indita & juſſa. Igitur Vitellius 5 nomine Cenſoris, 6 ſerviles fallacias obtegens, 7 ingruentiumque dominationum proviſor, quo gratiam Agrippinæ pararet, conſiliis ejus implicari,

INTERPRETATIO.

temq; alioqui ſtirpe illuſtrem ad amorem favoremq; populi provexerat, cum ipſi triumphi ornamenta & exhibendi gladiatorii certaminis facultatem conceſſiſſet. Sed nihil difficile videbatur in animo dominantis, cui nulla ratio aut prudentia, non inimicitiæ erat, niſi aliunde impreſſa, *atque imperata. Itaque Vitellius vocabulo Cenſoris turpes aſtutias occultans, & imminentium principum prævidens, ut amicitiam Agrippinæ ſibi conciliaret, ſociari ejus conſiliis* cœpit, & *moliri criminationes adverſus*

NOTÆ.

tálem affinitatem gladiatorium munus exhibitum populo, tot ſacramenta, tot vincula abrumpi non potuerunt, ſine ſcelere. nec potuit dirimi affinitas, quin ſimul strueretur crimen in Silanum, & ex crimine exitium.

Et hoc ipſo, quod vel illi interdicta eſſet amicitia & domus principis, eo ipſo, mors ipſi demonſtrabatur.

Et ulterius etiam provecta eſt delatoris ſævitia. nam ſtatim ſenatu & prætura deturbatur, & quid hoc vellet, Silanus intellexit, & ipſe exſecutus eſt *die nuptiarum*.

1. *Deſponderat.*] Fallitur Clariſſ Harlæus. qui vertit. Octaviam nupſiſſe jam L Silano. Nam tantum deſponſa erat.

2 *Iuvenemque & alia clarum*] Ita diſerte Vatic. vereque Transmarina forma ſermonis eſt, νεανικὸν τἄλλα λαμπρόν, crebrûmque apud Latinos *Homo cætera bonus*, & ſimilia: in Agellio, *Homo plerumque non indiligens.* Lipſius.

3 *Alia.*] Forte pro, alioqui clarum, quaſi diceret, *juvenem* eſſe, & præterea *clarum*. quod non dedecet principatum. *juvenem* regem optat Plato. & laudat Tacitus alibi, in ipſo Nerone.

4 *Inſigni triumphalium.*] Sueton. Claud 24. *Triumphalia ornamenta Silano filiæ ſuæ ſponſo nondum pubari dedit.*

Inſigni] Forte *inſignia*, ſeu *per inſignia triumphalium*.

5. *Nomine cenſoris.*] Cujus fuit in matrimonia inquirere, & ad talia flagitia ſenatorum advertere. Vnde infero, damnatum inceſti Silanum, non tamen capite aut exſilio multatum, ſed fuiſſe tantum ſenatu pulſum & prætura ejectum, quod jus fuit Cenſoris. Sed infamiæ & dedecoris impatiens Silanus ſe ipſe mox occidit. Sicque odio dominantium concitato, etiam Italia ejicitur ſoror ipſius Calvina, quæ mox perculſa Agrippinâ revocabitur à Nerone, vivetque extento ad Veſpaſianum ævo.

6 *Serviles fallacias obtegens.*] Dubitavi, num priſco verbo ſcripſiſſet *ſerviles pellacias* Apud Lucretium ſcriptum: *Subdola cum videt placidi pellacia ponti.* Et convenientior huic ſententiæ viſa ea vox. Non enim tam fraudes erant, quam adulationes humiles & demiſſæ, ad pelliciendam parandamque gratiam Agrippinæ, ut addicit noſter *Lipſius*.

Erant veteres *fallaciæ* illæ ad decipiendum ſenatum populumque Rom. & ipſum principem, ad eludendas priſcas leges, ad nova nuptiarum monſtra, ſeu inceſta comminiſcenda Idque ut faveret Agrippinæ conſiliis & artibus.

7. *Ingruentiumque dominationum.*] Vertit Clar. Harlæus quaſi proximorum

ferre

ſerere crimina in Silanum, cui ſane decora & procax ſoror Iunia Calvina haud multum ante [1] Vitellii nurus fuerat. [2] hinc initium accuſationis, [3] fratrumque non inceſtum, ſed incuſtoditum amorem ad in-

INTERPRETATIO.

Silanum, cui certe formoſa & petulans ſoror Iunia Calvina, quæ non pridem antea Vitellii filio nupta erat. Hinc principium delationis, & fratris ſororiſque amorem non illicitum, ſed incautum ad ignominiam vertebat, & princeps huic

NOTÆ.

dominantium conſilia prævideret Vitellius. Hoc verum eſt, ſed non id ſtatim ex verbis Taciti exprimendum. Nam pleraque alia etiam ſimul prævidere potuit. præciſe prævidebat tantum, qui nam proxime vel cum Claudio, vel poſt Claudium imperaturi eſſent. & præcipue intelligit Agrippinam & Neronem ejus filium.

1. *Vitellii nurus hinc initium accuſationis*] Vertunt, quaſi Vitellius hinc initium & cauſſam prætexuerit accuſandi Calvinam, quod paullo ante nurus ſua fuiſſet, quod falſum puto. Cauſſa & initium accuſationis Vitellio fuit, quod *decora & procax ſoror*, quod vocaretur Iuno à fratre Silano, quaſi ſoror & conjux illius eſſet, quod ſtulte ſtuderet, ut habet Seneca. nam ut puto, non modo decora, ſed elegantis & feſtivi ingenii fuit, quæ & ipſa eſſet, & haberet in ſe ſola, quicquid deabus Junoni & Veneri affixerunt veteres poëtæ.

Vitellii nurus.] L. Vitellius habuit teſte Sueton. duos filios ſuperſtites, *quos ex Sextilia probatiſſima nec ignobili femina editos, conſules vidit.* at filius iſtius Lucii Vitellii, qui poſteà princeps, habuit tantum duas uxores, nempe *Petroniam conſularis viri filiam.* Et *Galeriam Fundanam prætorio patre.* igitur Calvina, hæc vel fuit conjux alterius Vitellii qui frater principis, & ſtatim repudiata. nam Tacito *haud multum ante Vitellii nurus.* Vel forte uxor fuerat alius filii iſtius L. Vitellii, qui tum aut mox obiiſſet. nam ex verbis Suetonii cap. 3. inferri poteſt, habuiſſe Vitellium iſtum, non tantum duos, ſed plures filios. *deceſſit paralyſi altero die, quam correptus eſt, duobus filiis ſuperſtitibus, quos ex Sextilia,* &c.

Hinc initium accuſationis] Quia *decora & procax ſoror* Silano, & non pridem *Vitellio nurus fuerat*, hinc initium accuſationis. Hinc ad infamiam trahit Vitellius fratrum amorem, non inceſtum certe, ſed tamen incuſtoditum. & quaſi verum eſſet crimen, accuſat Silanum, eumque ejicit ſenatu, prætura &c.

2 *Hinc initium accuſationis*] Puto hic errat interpres Gallicus, qui vertit, *hinc initium accuſationis* ſumpſiſſe Vitellium, quod Junia paulo ante ipſius nurus fuiſſet. Initium ſeu prætextus accuſationis in Silanum ſumpſit delator, quia ei *decora & procax ſoror Iunia Calvina.*

3. *Fratriſque non inceſtum.*] Vatic. *fratrumque*, quod probo. In reliquâ ſcriptura pendeo animi. Vulgatam ſi ferimus: ſententiam eſſe volo, tractum in crimen eſſe, non amorem inceſtum inter fratrem, ſororemque, ſed tantum incuſtoditum, id eſt amorem parum cautum circumſpectumque, & qui ſine crimine, rapi tamen in crimen potuerit.

Simillimum illud Plinii è lib VI. epiſtolar. *Tuitus ſum Iulium Baſſum, ut incuſtoditum nimis & incautum, ita minime malum.* Si quid mutandum, legerem, *incuſtoditum ſermonem.*

E Seneca certe clarum, non aliud vere objectum eſſe huic Silano, quam verba adverſus ſororem nuptialia, & parum cauta. Ait in Ludo de morte Claudii: *Qui quantum quidem in ipſo fuit, damnatum inceſti L. Silanum generum ſuum*

famiam trax'it. & præbebat Cæſar aures, accipiendis adverſum generum ſuſpicionibus caritate filiæ promptior. At Silanus inſidiarum ne-

INTERPRETATIO.

aures accommodabat, amore filiæ pronior audiendis adverſus generum calumniis. At Si-

NOTÆ.

occidit. Oro propter quid? Sororem ſuam feſtiviſſimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. ita enim reſtitui eum locum nuper. *Lipſius.*

Fratrumque non inceſtum ſed incuſtoditum amorem.] Recte omnino Sic Seneca Medea: *Ad regum thalamos.* id eſt, regis & puellæ regiæ. Dein idem, *Sceptrigeris rite tonantibus*, hoc eſt, Iovi & Iunoni.

Neque erat, cur penderet animi Lipſius, in tam commoda explicatione reliqui. Non fœdam & ſceleſtam libidinem, ſed ſimplicem nimis & incautam, eoque malignæ interpretationi obnoxiam conſuetudinem & converſationem arripuit in crimen.

Apud Senecam in Ludo ſcribendum: *Si mehercules à Saturno petiſſet hoc beneficium, cujus menſem toto anno celebravit, non tuliſſet illud. Nedum ab Iove, quem, quantum quidem in illo fuit, damnavit inceſti. L. Silanum enim generum* &c.

Eodem pertinet ibidem: *unum abnepotem L. Silanum. Videris, Iupiter, an in cauſa mala? certe in tua.* Vide quæ ibi notavi. *Gronov. ut.*

Recte *fratris.* Silanus enim tantum hic proprie arguebatur. Hic unus quærebatur in exitium & crimen, ut matrimonio Octaviæ deturbaretur, & eveheretur ejus loco Nero ad has nuptias, ſpe principatus. Iunia non premebatur, niſi indirecte.

Non inceſtum.] Non certe *inceſtus* ille amor, ſed *incuſtoditus* tantum, non crimen revera fuit. Sed Vitellius *ad infamiam* trahebat, & verum crimen interpretabatur.

Et certe, quaſi comperto ſcelere, ſtatim movetur ſenatu Silanus, ſtatim præturam ejurare cogitur. Statim damnatur à ſenatu, aut à principe in cubiculo, tamquam certo & comperto crimine.

Nam mox ſe occidit. ſtatim & ipſa Calvina ejicitur in exſilium, tamquam veri inceſti rea.

Quæruntur etiam ſacra & piacula procurando inceſto ex veteri ritu & Pontificum libris. itaque illo crimine, tamquam certo, pereunt frater & ſoror.

Sed hic deridet Tacitus *cenſorem* Vitellium, qui delatorem ageret, non ſine ſummo ſcelere; & innocentem pronuntiat L. Silanum, cum dicit illum amorem fratrum, *non inceſtum, ſed incuſtoditum*, ad infamiam tractum eſſe à peſſimo illo accuſatore.

Non inceſtum.] Quod ita capiendum puto, ut non ſtaret per Vitellium accuſatorem, quin incuſtoditum illum amorem ad inceſtum traheret, & infamiam majorem, quam revera fuit. & ille certe amicitiam fratris, non incautum, non incuſtoditum amorem appellabat, ſed inceſtum, & ad infamiam certam trahebat, idque ſatis, ut ſenatu moveret illum, nuptiiſque depelleret.

Incuſtoditum.] Seneca dicit, vocaſſe Iuniam ſororem, non *Venerem*, ſed *Iunonem.* quo forte non amor, aut cupido inceſta demonſtrabatur; ſed quia caſta uxor *Iuno*, & *Venus* impudica, ſic vocare maluit.

Vel quia forte ſibi ſpe quadam deſpondebat imperium ex matrimonio Octaviæ, Iovemque ſe deſtinabat.

Incuſtoditum amorem.] Sunt feminæ quæ procacitatem, laſciviam, delitias & majorem honeſto cultum præſeferunt, quæ tamen à crimine & flagitio procul abſunt, Quintil. *Si eſt ſignum adultera, lavari cum viris, erit & convivere cum*

ſcius, ac forte eo anno prætor, repente [1] per edictum Vitellii ordine ſenatorio movetur, quamquam [2] lecto pridem ſenatu, [3] luſtroque condito. ſimul [4] affinitatem Claudius diremit; adactuſque Silanus

INTERPRETATIO.

lanus ſtructa in ſe fraudis ignarus ac forte eo anno prætor, repente edicto Vitellii ſenatu pellitur, quamvis diu ante recenſito ſenatu, & luſtro completo. ſimulque Cæſar ſponſalia reſcidit, coactuſque eſt Silanus abdicare ſe magiſtratu, & re-

NOTÆ.

adoleſcentibus, &c. *illa ex impudicitia fluere videntur.*

Hæc *impudica* videntur, cum tantum ſint *incuſtodita*. id enim oriri poteſt ex genio præter modum læto, & munditiis gaudente, & tantum ſuſpectato propter amœniorem cultum, cum mens tamen ſit innoxia. Et hoc loco ſic fuit. hanc enim ſororem Silani vocat Seneca *feſtiviſſimam puellarum*, vocat, *Iunonem*, non *Venerem frater.*

Habes egregium exemplum apud Livium Veſtalis, ſic feſtivæ, quæ decentioris cultus accuſata, tamen abſoluta eſt.

Luc. 4. 44. *Eodem anno Poſtumia virgo veſtalis de inceſtu cauſſam dixit, crimine innoxia, ob ſuſpicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius, quam virgines decet, parum abhorrens famam*, &c.

Teſte Seneca Silanus. *Maluit Iunonem vocare. Quare inquit? queruntur ſororem ſuam ſtulte ſtudere. Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum.*

Sic forte, quia Athenis ducere licuit ſororem, non quidem uterinam, ſed ex patre, ex dimidio; at Alexandriæ licuit uterinam ſororem habere uxorem, & ex toto, plebi & regibus ipſis, apud quos ſocietas tori regnique inter fratrem & ſororem fuit.

1. *Per edictum Vitellii*] Nam Cenſores edicta proponebant. Livius lib. 43. *Multis equos ademerunt, in ea re quum equeſtrem ordinem offendiſſent, flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt, ne quis eorum* &c.

Plinius lib. 13. 3. *Vrbis anno* DCLXV. P. *Licinium Craſſum L. Iulium Cæſarem cenſores edixiſſe, ne quis venderet unguenta exotica.* Suetonius de Rhetorib. *De iiſdem interjecto tempore Cn. Domitius Ænobarbus & L. Licinius Craſſus CENS. ita edixerunt.* De quo ante, *item cenſorium edictum ſubiiciam.*

Ne quem fruſtretur, qui *edictum*, tacentibus aliis, explicat, eſſe album Cenſorium, cum Senatorum nominibus, quod poſtquam Auguſtus publicarit primus, ex eo *Edictum* ſit appellatum. Nihil aliis cum ſenatoribus; hic ſolo cum Silano negotium, in hoc edicto Vitellio fuit. *Gronovius.*

2. *Lecto pridem ſenatu.*] Et in aliorum ſenatorum album adſcripto, lecto, adprobatoque ipſo Silano.

3. *Luſtroque condito.*] Ideoque inſolens illud Vitellii. Nam lecto ſenatu, & luſtro ſemel condito, nemo patrum notari, nemo pelli ſenatu debuit, niſi ſub novis cenſoribus, poſt aliud quinquennium, niſi forte in atroci crimine & comperto.

4. *Affinitatem Claudius diremit.*] Idque pro more veteri. cujus magis hiſtoricus aut hiſtrio Claudius, quam verus aſſertor.

Affinitatem diremit.] Sic & vetere Repub. ſed prudentius. Val. lib. 8. 1. *Quintus Maximus cum generum ſuum A. Attilium Calatinum periclitantem in judicio videret, affirmavit, ſe ſi in eo crimine ſontem comperiſſet, dirempturum affinitatem.* Nempe ne probrum & dedecus familiæ inveherent tali affinitate.

[1] ejurare magiſtratum, & [2] reliquus præturæ dies [3] in Eprium Marcellum collatus eſt. C. Pompeio Q. Veranio Coss. pactum inter Claudium & Agrippinam matrimonium, [4] jam fama, jam amore illicito firmabatur, necdum celebrare ſolennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductæ in domum patrui fratris filiæ. [5] Quin & inceſtum, ac ſi

INTERPRETATIO.

liquum præturæ tempus Eprio Marcello conceſſum eſt. C. Pompeio Q. Veranio conſulibus pactæ inter Claudium & Agrippinam nuptiæ jam ſtabiliebantur & rumore, & amore inceſto. Necdum tamen *ſolemni ritu celebrare matrimonium audebant, cum nullum hactenus exemplum haberetur ullius patrui, qui fratris filiam uxorem du-*

NOTÆ.

1. *Ejurare magiſtratum.*] Quia nempe ex veteri more non potuit in jus trahi, & damnari, qui magiſtratum populi Rom. obtineret, niſi tempus conſtitutum impleviſſet, aut ejuraſſet.

Et in crimine privato expectabant finem magiſtratus; in crimine majeſtatis forte non item. In crimine Silani *violatæ religiones*, forte ad majeſtatem pertinere videbantur.

Ejurare magiſtratum.] Hoc eſt abdicare ſe magiſtratu. Et tum frangebantur faſces teſte Dione lib. 59. *Magiſtratu detruſit, fractis ante faſcibus.* Nam prætor habuit ſex faſces.

2. *Reliquus dies.*] Nempe dies tum pauci quidam ſupererant. Ejuravit Silanus ad 4. Cal. Ian. ſed pluſquam ſatis tali homini nomen dignitatis, & ornamenta prætoria.

3. *In Eprium Marcellum.*] Et hæc nova criminum ſeges. nam peſſimus ille delator evaſit, ſub Nerone, & ſequentibus dominationibus, in optimorum civium, Patrumque & ipſius Reipub. exitium.

4 *Iam fama.*] Diſtinguunt libri mei, *matrimonium, jam fama* Et recte. quoniam ante iſtos conſules matrimonium pactum. Supra enim ſcriptum: *quæ poſtquam matrimonii ſui certa fuit.* Statim etiam è Farnes. ſcripſeris, *deducta in domum patrui fratris filia.* Lipſius.

5 *Quin & inceſtum.*] Sententiam loci cenſeo: fruebantur quidem matrimonii bonis Claudius & Agrippina: at non ſecuri. quia & inceſtum ſubeſſe videbatur, nondum firmatis ejuſmodi nuptiis; & periculum, ne populus, ab exemplo, paſſim talia uſurparet, publico malo.

Quin & inceſtum ac ſi ſperneretur.] Duas cauſas adfert, cur matrimonium jam pactum nondum auderent celebrare: primum, ne princeps ſine exemplo inceſtas nuptias faceret: alterum, ne exemplum daret aliis, idem facturis, malo publico.

Itaque legerim: *Quin & inceſtui via ſi ſterneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur.* Mercerus.

Sententiam loci cenſeo: fruebantur quidem matrimonii bonis Claudius & Agrippina: at non ſecuri, quia & inceſtum ſubeſſe videbatur, nondum firmatis ejuſmodi nuptiis, & periculum iræ cœleſtis ob tam inſigne flagitium. non enim metuebant, ne populus ab hoc exemplo uſurparet, nec in malum publicum id erupturum credebant.

Nec enim poſtea tale Senatuſconſultum feciſſent Sed Deos verebantur. eos enim inceſtu offendi crediderunt, quod ſatis patet ex auctore noſtro, infra 12, 8. ubi *ſacra ex legibus Tulli regis, piaculaque apud lucum Dianæ per Pontifices danda*, procurando inceſtui Claudius hic ſuaſit. *Freinshemius.*

Quin & inceſtum.] Nondum *celebrare ſolemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo.* Quin & tales nuptias celebrando, metuebant inceſtum perpetrare. Ac ſi tale flagitium *ſterneretur*, id eſt ſi perpe-

ſperneretur, 1 ne in malum publicum erumperet, 2 metuebatur. Nec

INTERPRETATIO.

xiſſet. Quin & formidabatur inceſtus, ac ſi contemneretur, timebant, *ne in exitium*

NOTÆ.

traretur *inceſtum*, metuebant, ne tale facinus principis, in malum aliquod publicum erumperet.

Potuerunt igitur metuere, non modo iram ex cœleſtibus, quia nempe olim talia flagitia, ſumma religione procurabantur veluti prodigia monſtraque, ſed etiam ex hominibus timere poterant malum aliquod publicum. Habes ſimile inceſti exemplum, & ſimilis metus in Nerone.

Infra lib. 14 2. *Tradit Cluvius ardore retinendæ Agrippinam potentiæ, eo uſque provectam, ut medio diei, cum id temporis Nero per vinum & epulas incaleſceret, offerret ſe ſæpius temulento comptam, & inceſto paratam*, &c. *pervulgatum eſſe inceſtum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium.*

Similem aliquam perniciem metuebant Claudius & Agrippina. & certe ſi non invitæ & ingratæ primoribus adulatorum hæ nuptiæ fuerunt; certe optimæ & integræ parti plebis & procerum, ut puto, non admodum placuere; adeo pauci reperti ſunt, qui tales nuptias æmularentur, etiam ævo corruptiſſimo.

Non autem metuebant, ut volunt interpretes, ne alii idem flagitium auderent, imo ad ſui exemplum alios impulêre gratia & auctoritate, & deinceps in id facto.

Infra: *decretum poſtulat quo juſtæ inter patruos, fratrumque filias nuptiæ etiam in poſterum ſtatuerentur. Neque tamen repertus eſt, niſi unus talis matrimonii cupitor* &c. *quem plerique Agrippinæ gratia impulſum ferebant.*

1. *Ne in malum publicum erumperet.*] Vertunt, ne dii talem inceſtum clade Reipub. vindicarent. certe puto, neque metuebant ultores deos, neque perniciem Reipub. nam pactum jam firmatumque matrimonium amore inceſto, ſed palam celebrare tales nuptias nondum audebant, timebant potius populum vindicem, & forte milites, ne principem profanum horrerent.

Vel ne eo exemplo inceſtum ſperneretur, & in id vel in pejus prorumperent cives, ſicque ſpretis legibus res in malum publicum abiret, nam licet nullæ leges ſanctæ id prohiberent, tamen verecundia naturæ ac ſanguinis, & quia nunquam tale quid uſurpatum fuerat, id certe pro ſumma lege fuit.

Aut forte indefinite id intelligendum, ne quod malum in publicum oriretur ex hoc inceſto, ne ipſos horreret populus, ne quis motus in ipſos propterea oriretur.

Ne in malum publicum erumperet.] Brevior eſt hoc loco Tacitus, quam ut mens ejus ſatis præciſe capi poſſit.

Forte metuebant deos ultores talis inceſti, ne malum ideo immitterent Reipub. vel in ipſoſmet dominantes, quod idem eſt. nam *eaſdem rationes* illi *habent cum Republica*. Supra Tac. *ita nati eſtis, ut veſtra bona malaque ad Rempub. pertineant.*

Vel etiam metuebant ſenatum populumque Rom. ne tales nuptias exhorrerent, ſpernerentque autores & ipſos imperitantes, tamquam inceſtos & profanos. quod maxime metuendum principi, ut patet infra de inceſto Neronis.

In eum ſenſum nos trahit, id quod ſequitur de Vitellio, qui metum ex populo & cunctationem omnem abrumpit hac arte, *percunctatuſque Cæſarem, an juſſis populi, an auctoritati ſenatus cederet*, &c.

Igitur huic cunctationi principum præcipue occurrit Vitellius, advolat in ſenatum, cui ſuadet pro virili, ut adprobet matrimonium, quaſi è Rep. eſſet, quaſi *ſumma rerum* ageretur, & ſtatim

ante omiſſa cunctatio ; quam Vitellius ſuis artibus id perpetrandum ſumpſit. Percunctatuſque Cæſarem , *an juſſis populi , an auctoritati ſenatus cederet ?* ubi ille *unum ſe civium* , [1] *& conſenſui imparem* reſpondit, *opperiri intra palatium* jubet. ipſe [2] curiam ingreditur , ſummamque Reipub. agi obteſtans , [3] veniam dicendi ante alios expoſcit , orditurque: *Graviſſimos principis labores , quis orbem terræ capeſſat , egere adminicu-*

INTERPRETATIO.

Reipub. exiret , nec prius cunctari deſierunt , quam Vitellius ſuis conſiliis id peragendum ſuſcepit. Et cum rogaſſet Cæſarem , an populi imperiis, an auctoritati Patrum pareret ? *Poſtquam ille ſubjecit* , ſe unum civium , & univerſorum ordinum conſenſui reſiſtere non poſſe, *eum expectare intra domum jubet* Vitellius qui & *ſenatum intrat, ac de ſumma rerum agi teſtatus , facultatem cenſendi ante alios efflagitat , diſſeritque* : Maximas Cæſaris curas, quibus orbem univerſum regat, opus adjumentis ha-

NOTÆ.

univerſo huic civium conſenſui cedit Claudius. itaque potiſſimum id metuebant dominantes , quamvis etiam alia mala ex monſtroſis illis nuptiis advertere & metuere poſſent.

Nam hoc quaſi monſtrum ea ætate procurari debuit. Nec *malum* unum & ſimplex , ſed multa erigit capita , & invadit , qua parte non providetur ; nec etiam unum quid nobis cogitandum objicit hoc loco Tacitus;

2. *Metuebatur.*] Forte magis metuebant infamiam ex tali inceſto , quam ipſum inceſtum : & ſic *erumpere in damnum publicum* potuit , ſi populus dominantes,ut inceſtos & profanos exhorruiſſet.

Quod metuebant evenit , ſed non qua ratione metuebant. Nam ex inceſtis his nuptiis veneficium , parricidium, & adoptio Neronis omni parricidio exitiabilior.

Et hanc *inceſti* infamiam veitus præcipue Nero , ſtatuit propterea matrem amovere , dein & occidere , illamque è medio tollere , ne ſuſpectaretur in ipſa.

Tac. ibidem. *Igitur Nero vitare ſecretos ejus congreſſus &c. poſtremo ubicumque haberetur , prægravem ratus , interficere conſtituit : hactenus conſultans veneno , an ferro , an qua alia vi.*

1. *Et conſenſui imparem.*] Aptius adquæſita Vitellii , Claudius non potuit reſpondere. is dixerat imperatori : Populus vult , ſenatus poſtulat nuptias tuas cum Agrippina : conſenſum ne tuorum civium nihili facies ? Ad quæ Claudius, ſe eſſe unum ex civibus , & eorum conſenſui obſecuturum.

Nec fefellere uſquequaque Vitellii promiſſa , licet is Claudium palpo percuteret. Ecce ſenatores : *haud defuere qui certatim , ſi cunctaretur Cæſar , vi acturos , teſtificantes , erumperent curia.* Ecce populum : *conglobatur promiſcua multitudo , populumque Romanum , eadem rogare clamitat.* Salinerius.

2. *Curiam ingreditur.*] Sueton. Claud. 26. Claudius *ſubornavit proximo ſenatu qui cenſeret , cogendum ſe ad ducendam eam uxorem , quaſi Reipub. maxime intereſſet , dandamque cæteris veniam talium conjugiorum , quæ ad id tempus inceſta habebantur.*

3. *Veniam dicendi.*] Potuit quilibet ſenator loco ſententiæ promere quicquid è Repub. eſſe cenſeret ; dein rem conſul referebat ad Patres ; & ea de re ſententiis prolatis, ſenatuſconſultum fiebat. Rei tamen propoſitæ nulla ratio habita , niſi retuliſſent conſules. quod quandoque abnuebant.

Veniam dicendi ante alios.] Quia conſularis , quia Cenſor & Collega Cæſaris. & ſic quaſi princeps ſenatus: & præſertim

lis, ut domeſtica cura vacuus, in commune conſulat. [1] *quod porro honeſtius* [2] *cenſoria mentis levamen, quam aſſumere conjugem proſperis dubiiſque ſociam? cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus aſſuefactus, ſed qui prima ab juventa legibus obtemperaviſſet.* 6 Poſtquam hæc favorabili oratione præmiſit, multaque patrum aſſentatio ſequebatur; capto turſus initio, *Quando maritandum principem cuncti ſuaderent, deligi oportere feminam nobilitate,* [3] *puerperiis,* [4] *ſanctimonia inſignem. Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis*

INTERPRETATIO.

bere, ut domeſtica ſollicitudine immunis, Reipub. provideat. cæterum quod honeſtius ſolatium animi cenſorii, quam accipere uxorem rerum ſecundarum adverſarumque participem? cui conſilia ſecretiora, cui parvos filios committat, non luxuriæ aut libidinibus aſſuetus, ſed qui jam ab adoleſcentia legibus obediviſſet *Poſtquam hæc faventibus animis præmiſſa, & plurima patrum adſentatione excepta ſunt, ſic rurſus orditur,* Quandoquidem omnes cenſerent, uxorem ducendam principi, eligi debere mulierem, quæ claritudine ſtirpis, experta fecunditate, & caſtimonia anteiret. Nec diu quærendum *aut dubitandum*, quin Agrippina

NOTÆ.

quia de ſumma Reipub. diſſerebat, & quia in flagrantiſſima gratia dominantium fuit Vitellius.

1. *Quod porro honeſtius cenſoria mentis levamen.*] Immo *cenſoria*, non *Cæſarea*, ut volunt. Nam cenſorum erat, exigere matrimonia. Cenſor adigebat ſollenne jusjurandum: *Tu ex animi tui ſententia uxorem habes?* teſte Gellio 4. 20.

Huc pertinet oratio Q. Cæcilii Metelli Numidici, *quam in cenſura dixit ad populum de ducendis uxoribus*, ut eſt apud eumdem 1, 6. vel *de prole augenda*, ut inſcribit Suetonius, qui & Auguſtum, eam ſenatui recitaſſe, & populo per edictum notam feciſſe, ſcribit cap. 89.

Itaque cenſor uxore legibus ducenda exemplum ſalubre prodebat populo. Claudius autem tum non modo nomen & poteſtatem cenſoris uſurpavit: ſed certe *cenſor* fuit, & poſt longum intervallum, Auguſto antea & aliis magiſterio morum contentis. Sueton. cap. 16. *Geſſit & cenſuram intermiſſam diu poſt Paullum Plancumque cenſores.*

Quod honeſtius levamen ei, qui non nomen modo Cenſoris munus & officium, ſed & mentem caſtam illam, ſanctam, integram dignamque cenſore unico & morum cuſtode præſtaret? *Gron.*

2. *Cenſoria mentis.*] Vel quia princeps ipſe cenſor, & cenſoris eſt, non modo ſua, ſed & aliorum civium matrimonia ad normam exigere. vel generice ſumi poteſt hoc ſenſu. quod porro honeſtius levamen mentis ſeveræ, caſtæ, ſanctæ & qualem habere decet cenſorem generis humani, cenſorem urbis & orbis?

Vel quia nullas ipſe voluptates niſi legitimas, aut ex præſcripto legum, nulla niſi ſua matrimonia expertus eſſet, vel quia *marium omnino expers.*

Cenſoria.] Sic, quia cenſoris fuit, advertere, an cæteri civium matrimonia celebrarent, & an rite ducerent uxores, & *ex animi ſententia* haberent illas; ideoque tanto magis cenſor ipſe uxorem legitimam habere debuit, & legibus parere, qui leges exigebat.

3. *Puerperiis.*] Quam melius fuiſſet illi, & toti generi humano, ſi nunquam peperiſſet? Suet. Ner. 6. *Præſagio fuit etiam Domitii patris vox, inter gratulationes amicorum, negantis, quidquam ex ſe & Agrippina, niſi deteſtabile, & malo publico naſci potuiſſe.*

Et Plin. lib. 7. 8. *In pedes procedere*

anteiret: datum ab ea [1] *fecunditatis experimentum: & congruere* [2] *artes honeſtas. Id vero egregium, quod proviſu deûm* [3] *vidua jungeretur principi,*

INTERPRETATIO.

nobilitate familiæ præcelleret: eam puerperiis inſignem, & convenire egregias artes. Et illud eximium *eſſe*, quod providentia numinum, vidua nuberet Cæſari,

NOTÆ.

naſcentem, contra naturam eſt: quo argumento eos appellavere Agrippas, ut ægre partos &c. Neronem quoque paullo ante principem, & toto principatu ſuo hoſtem generis humani, pedibus genitum parens ejus ſcribit Agrippina.

Et ideo ſibique & aliis infauſte genitus putabatur. & omnes Agrippas miſerrimos fuiſſe ſcribit Plinius, etiam & ipſum M. Agrippam, qui feliciſſimus in ſpeciem videbatur. De Poſthumo quid attinet dicere, qui ſtolidus, abdicatus à patre, & in inſula clauſus atque occiſus eſt?

4 *Sanctimonia inſignem*] Ut ſoror, ut Juno, quæ vixit infœdiſſimo Caii fratris contubernio, ut quæ mox exoletis ejus objecta, quæ à Lepido corrupta ſpe dominationis, quæ ſtupris & adulteriis demeruit Pallantem, ut inceſtis nuptiis patrui Claudii ſe polluere tandem poſſet.

Sanctimonia.] Id falſiſſimum, & dignum ore impudico Vitellii. nam teſte Sueton. Caius cum omnibus ſororibus ſtupri conſuetudinem habuit. Et Tacit. lib. 14. 3. *Puellaribus annis ſtuprum cum Lepido ſpe dominationis admiſerat, pari cupidine ad libita Pallantis provoluta.* etiam forte ante inceſtas nuptias cum patruo Claudio.

Sanctimonia.] Deridet ſenatum, illuditque impudenter Vitellius conſcientiæ populi Rom. qui ſtupro illigatam ſciebat Agrippinam cum Lepido, & cum ipſo fratre Caio, & Pallante liberto. Non dicam cum Seneca, ut Dio, ſed cum Tigellino. Adulatur ille delator dominaturæ feminæ, quod facile homini, & quaſi innatum fuit.

1. *Fœcunditatis.*] Hoc verum de primo ejus matrimonio cum Domitio Ænobarbo, ſed in exitium generis humani. Et vere Domitius, cum ei ſuſcepiſſe filium nuntiaretur, amicis dixit, ex Agrippina & ex ſe nihil boni naſci poſſe.

At cum ſecundo marito Paſſieno, neque cum tertio, Claudio nempe, nullum ipſa fœcunditatis experimentum dedit. longe felicius & ipſi & Reipub. fuerit, ſi numquam genuiſſet.

Fœcunditatis experimentum.] Quia ex Domitio Neronem ſuſcepit. Nam ex Criſpo Paſſieno bis conſule, cui ſecundò nupſit, nullos genuit liberos. Colligitur ex Sueton. Ner. 6. *Criſpi Paſſieni vitrici ſui hereditate ditatus eſt.* (Nero nempe.)

Quod non fieret, ſi Paſſieno liberi fuiſſent: illam haud dubie ſucceſſionem captarat ingenio muliebri Agrippina, eamque obtinuerat filio ſuo Neroni, ut poſtea principatum à Claudio. Et poſtquam teſtamentum & opes demeruerat, bonum virum veneno interfecit proba femina.

2. *Artes honeſtas.*] Intellige doctrinam, eloquentiam, comitatem, prudentiam rerum, cæteraſque eximias artes quibus excolebantur ingenia ſplendidarum mulierum eo ævo. Nam & elegantibus commentariis, ſuos ſuorumque caſus deſcripſerat Agrippina, qui commentarii laudantur ab ipſo Tacito.

3. *Vidua jungeretur.*] Vidua erat Agrippina, mortuo, ſub initia imperii Claudiani, Criſpo Paſſieno, cui poſt Domitium nupſerat. Plinius libro XVI. *Arborem mori eximiam ætate noſtra adamavit Paſſienus Criſpus bis conſul, orator, Agrippinæ matrimonio & Nerone privigno clarus.*

Sueton. Nerone: *Verum Claudio imperium adepto, non ſolum paternas opes recuperavit, ſed & Criſpi Paſſieni vitrici ſui hereditate ditatus eſt.* Tamen idem ille Paſſienus antea maritus Domitiæ ſororis Ænobarbi

Quod ex Quinctiliano colligas lib.

ſua

1 *ſua tantum matrimonia experto. audiviſſe à parentibus, 2 vidiſſe ipſos, arripi conjuges 3 ad libita Cæſarum : procul id à præſenti modeſtia. ſtatue-*

INTERPRETATIO.

qui ſuas tantum uxores habuerit : accepiſſe à patribus, conſpexiſſe ipſos, abduci uxores ad libidinem principum; longe differre id à præſenti abſtinentia. inſtitueretur imo

NOTÆ.

vi. cap. 11. Apud Senecam de hoc eodem lib. iv. Natur. Quæſt. initio : *Criſpus Paſſienus, quo nil novi acutius in omnibus rebus, maxime in diſtinguendis* (omnino ſcrib. *diſtringendis*) *& curandis vitiis, ſæpe dicebat, adulationi opus eſſe, non claudere oſtium, ſed aperire. & quidem ſic quemadmodum amicæ ſolet. quæ ſi impulit, grata eſt; gratior, ſi effregerit.*

Iterum ſcribe, *ſed operire*, id eſt, leviter obducere, opponere oſtium : ne pereat dicto ſua Venus. *Lipſius.*

Viduæ jungeretur.] Patefacta nuptiis domo, ne opus eſſet abducere eam à marito : quod prius Auguſtus atque Caligula, & deinde Nero fecerunt. Quo etiam pertinere arbitror, quæ ſtatim ſequuntur : *Statueretur imo documentum, quo uxorem imperator acciperet*, non raperet. eoque ſenſu defendi poteſt iſta oratio, nec opus eſt, ut pro, *quo uxorem*, legas, *quo modo uxorem* : quod putabat vir doctiſſimus. *Freinshemius.*

Vidua.] Nempe Criſpi Paſſieni, de quo hic ſcholiaſtes vetus Iuvenalis curioſe rettulit ad verſum Satyræ iv.

——— *venit & Criſpi jucunda ſenectus.*

Criſpus, inquit, *municeps, tirocinio ſuo, in ſenatu ita cœpit : Patres Conſcripti, & tu Cæſar: propter quod ſimul & oratione*, (malim orationem, ut duplex cauſſa laudis fuerit, & libertas & eloquentia) *pleniſſime à Tiberio conlaudatus, plurimas ſponte cauſſas apud C. V. egit; pro qua re in Baſilica Iulia, ejus ſtatua poſita eſt. Conſulatus duos geſſit. Vxores habuit duas, primam Domitiam, deinde Agrippinam, illam amitam, hanc matrem Neronis Cæſaris. Poſſedit bis mille ſeſtertia*, ſcribo, *bis millies ſeſtertium* : quia homo prædives. & Suetonius ait, Neronem hæreditate ejus ditatum, *omnium principum gratiam adpetivit, ſed præcipue Cæſaris, quem iter facientem ſecutus eſt pedibus. Hic, nullo audiente, à Caio interrogatus, haberetne, ſicut ipſe, cum ſorore germana conſuetudinem? Nondum, inquit, quantumvis decenter & caute, ne aut negans, eum argueret, aut adſentiens, ſemet mendacio dehoneſtaret. Periit per fraudem Agrippinæ, quam heredem reliquerat, & funere publico elatus eſt*

Scita narratiuncula, quam ſcholiaſtes refert ad *Criſpum*, qui ſub Domitiano. Atqui *Vibius* ille nomine fuit : nec quadrant hæc in eum, re aut ævo, quæ hic dicta.

De morte autem hominis, quod Hieronimus ecce Cronico, eam principe Caligula ponit, anno ejus ſecundo : *Paſſienus filius, fraude heredis ſuæ necatur.* ſane falſum eſt. Conſtat enim, ſub initia Claudii obiiſſe, ex Suetonii Nerone capite 6.

Agrippina illi hæres, *& per ejus fraudem*, ut diſerte in ſcholiaſtæ extremis hic verbis legis, periit.

1. *Sua tantum matrimonia expertum*] Quia nempe alienas uxores numquam rapuerat, aut abduxerat, ut Auguſtus, & præcipue Caligula, qui numquam duxit, ſed abduxit feminas. *matrimonium* & *uxor* pro eodem eſt.

2. *Vidiſſe ipſos.*] Principe Caio. *Lipſius.*

3. *Ad libita Cæſarum.*] Forte Auguſtum ipſum intelligit, ſed præſertim C. Caligulam, de quo Suet. Calig. 25. *Liviam Oreſtillam C. Piſoni nubentem, cum ad officium & ipſe veniſſet, ad ſe deduci imperavit, intraque paucos dies repudiatam biennio poſt relegavit, quod repetiſſe uſum prioris mariti tempore medio videbatur.*

retur imo 1 *documentum, quo uxorem imperator acciperet. At enim*

INTERPRETATIO.

exemplum, quo conjugem princeps aſſumeret. Verum objiciunt, nova *eſſe* nobis ma-

NOTÆ.

Alii tradunt, adhibitum cœna nuptiali, mandaſſe ad Piſonem contra accumbentem, noli uxorem meam premere, ſtatimque è convivio abduxiſſe eam ſecum, & proximo die edixiſſe, matrimonium ſibi repertum exemplo Romuli & Auguſti.

Sic & Lolliam Paullinam evocatam ac perductam à marito ſibi conjunxit; ſic & Cæſoniam ex alio viro trium filiarum matrem.

Aliena matrimonia pari licentia polluit. Suet. Cal 36. *Super ſororum inceſta, & notiſſimum proſtitutæ Pyrallidis amorem, non temere ulla illuſtriore femina abſtinuit: quas plerumque cum maritis ad cœnam vocatas, præterque pedes ſuos tranſeuntes, diligenter ac lente, mercantium more, conſiderabat; etiam faciem manu allevans, ſi quæ pudore demitterent. Quoties deinde libuiſſet, egreſſus triclinio, cum maxime placitam ſevocaſſet, paullo poſt recentibus adhuc laſcivia notis reverſus, vel laudabat palam, vel vituperabat, ſingula enumerans bona malave corporis, atque concubitus.*

Sic & Seneca: *Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. huic in convivio, id eſt, in concione, voce clariſſima, qualis in concubitu eſſet uxor ejus, objecit.*

1. *Documentum quo uxorem.*] Nugax oratio. quid enim? non antea imperatoribus ſemper uxor? ſemper. Quid ergo opus ei rei documento? Tu corrige, *quomodo uxorem.* Lipſius.

Recte *documentum quo*; nempe, quod documentum ſequuti & æmulati principes, alii uxorem ducerent, acciperent, non abducerent.

Documentum quo.] Forte ſupplendum hic: *ſtatueretur imo documentum quo uxorem imperator* fratris filiam *acciperet*: at ſi nihil ſupplendum, ut quidem exiſtimo, ſic intelligi poſſit: non tamen legi, ut vult Lipſius. Statueretur documentum, quo modo, non tamen qualem uxorem imperator acciperet

Vel ſic, fieret ſenatuſconſultum juxta cujus præſcriptum, imperator poſſet etiam ducere fratris filiam, ſi liberet, vel conduceret.

Nam infra: *Morem accommodari, prout conducat*, quod idem fere eſt, ac pro libito principis; *& fore hoc quoque in his quæ mox uſurpentur*: & infra: *Decretum poſtulat, quo juſtæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ, etiam in poſterum ſtatuerentur. Quo*, id eſt, juxta quod, ſeu cujus ex præſcrito, uxorem princeps acciperet.

Forte tamen id generice intelligendum. Statueretur imo documentum, ſeu decretum, quo princeps uxorem ducere teneretur, non definiendo, quam uxorem, neque qua ratione, ſed tantum, uxorem ducere adigeretur, ne, nempe, alienas raperet.

Quo uxorem imperator.... .acciperet.] Eſt vis quædam in verbo *acciperet*, reſpondens ad id quod ſupra dixit, *arripi conjuges.* ſicuti lib. II. *tracturum conjuges.* & hiſt. III. *dum quæ accipi poterant, rapiuntur.* Ait igitur: documentum hoc aliis principibus erit, quo documento uxores accipiant, non arripiant. *Pichena.*

Documentum quo.] Alii, *quomodo*; ſed non is genius Taciti, ut ad noſtrum palatum ſapiat, aut loquatur. hunc ſenſum eſſe puto. *Statueretur imo documentum, quo uxorem imperator* non abduceret, non raperet, ſed acciperet.

Nam certe Auguſtus Liviam abduxit, Tiberius rapuit, Caius utroque pejor, & rapuit, & abduxit: *at procul id à præſenti modeſtia*, qua Claudius uxores accepit. Firmat Vitellius de Claudii mo-

[1] *nova nobis in fratrum filias conjugia. ſed* [2] *aliis gentibus ſolennia*; *nec lege*

INTERPRETATIO.

trimonia filiarum fratris, ſed hæc aliis nationibus uſurpata conſtat, nec ulla lege

NOTÆ.

deſtia, quod *non luxui aut voluptatibus aſſuefactus, ſed qui prima ab juventa legibus obtemperaviſſet*, quod *ſua tantum matrimonia experius* eſſet.

Nullumque adhuc talis modeſtiæ documentum fuerat in Cæſarum domo. hinc mox jocus apud Suet. Domit. 10. *Interemit Ælium Lamiam ob ſuſpicioſos quidem, verum & veteres & innoxios jocos: quod poſt abductam uxorem laudanti vocem ſuam, heu taceo, dixerat: quodque Tito hortanti ſe ad alterum matrimonium, reſponderat.* μὴ καὶ σὺ γαμῆσαι θελεῖς. id eſt. *Num & tu vis habere uxorem?* abducendo nempe.

Documentum quo.] *Quo*, non *quomodo*: & documentum illud non idem præciſe eſt cum decreto Patrum, quod infra poſtulat Claudius quod ad fratrum filias reſtringitur, loquitur nunc in genere Vitellius.

Nec certe ſtatuiſſent Patres documentum, quo principes omnes ducerent fratrum filias. non modum præſcriberent ipſi *principali* matrimonio. Vult tantum Vitellius, ſtatui documentum indefinite. quo nempe principes ducerent potius uxores, quam abducerent.

Dicit; *vidiſſe ipſos, arripi conjuges ad libita Cæſarum*; potius, inquit, ſtatuatur documentum, quo uxorem accipiat imperator, non rapiat; indicant tamen lacunam fuiſſe in MS. Florent. ſic, *quo uxorem imperator* .·.·.·. *acciperet*. quaſi in lacuna ea eſſe debuerit, *fratris filiam*. quod tamen *documentum* ineptum putarem.

Nec certe illud mox poſtulant principi ſoli, ſed omnibus civibus; & lacunæ illæ mihi quandoque ſuſpectæ. quære adhuc mecum, multa perrumpit labor improbus.

Quo uxorem imperator.] Non aliud hic intellige, quam quod habetur ſupra; *quando maritandum principem cuncti ſuaderent*; itaque ſtatueretur *documentum, quo uxorem* princeps acciperet, *duceret*, non *abduceret*.

1. *At enim nova.*] In concionibus, rem breviter & abrupte exſequitur Tacitus; hæc omnia pendent ex illo verbo, *orditurque*; nempe graviſſimos principis labores egere *adminiculis* &c. *deligi oportere feminam* &c.

Mox: *at enim nova nobis in fratrum filias conjugia* eſſe: ſupple, *orditur*, ſeu diſſerit. conceſſio eſt, quaſi diceret, eſto ſint *nova* illa Romanis *conjugia*; attamen *aliis gentibus ſolemnia ſunt*, *nec ulla lege prohibita*, etiam apud Romanos.

2. *Aliis gentibus ſolemnia.*] Anaxandrides enim legitur, ſororis filiam duxiſſe, ex quo Doryeum, Leonidam, & Cleombrotum ſuſtulit, cum id apud Græcos liceret. *Vertranius.*

Aliis gentibus ſolemnia.] Athenis id placuit, teſtis Iſæus & in Lyſiæ vita Plutarchus; etiam & apud Hebræos. Talem namque Abrahamo Saram fuiſſe Ioſephus putat. poſt datam legem, etiam Herodes fratris ſui filiam duxit, & ſuam filiam fratri Pherotæ deſpondit.

Phineo patruo promiſſa Andromede. Ovid. 5. Metamorph. Id permiſit Claudius, vetuit Nerva, dein rurſus permiſit Heraclius. Non dubito, quin apud Ægyptios id licitum fuerit, ubi & ſororem Reges duxere.

Sobrinarum.] Sobrinas appellat, tamen palam eſt, intelligi debere de conſobrinis. Quis enim hoc cenſeat, eos, quos proprie ſobrinos, legum auctores appellant, arceri inter ſe nuptiis? nunquam factum. Sed veteres hæc miſcebant, vocularum haud æque curioſi captatores.

In Gloſſis priſcis legas: Α'νεψιὸς *con-*

ulla prohibita. & ſobrinarum diu ignorata, [1] *tempore addito percrebuiſſe. morem accomodari* [2] *prout conducat*, *& fore hoc quoque in his quæ mox uſurpentur.* Haud defuere qui certatim, ſi *cunctaretur Caſar*, [3] *vi acturos* teſtificantes, erumperent curia. Conglobatur promiſcua multitudo, [4] *populumque Romanum eadem rogare* clamitat. Nec Claudius ultra expectato, obvium apud forum præbet ſe gratantibus; ſenatumque ingreſſus [5] *decretum poſtulat*, *quo juſtæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ*

INTERPRETATIO.

apud nos vetita. etiam ſobrinarum diu incognita, ſerie temporis invaluiſſe, *legem*, *ſeu* conſuetudinem attemperari, prout utile ſit, & futurum hoc etiam inter ea, quæ poſt ea in more & in uſu ſint. *Et fuere qui certatim*, *ſi moraretur Cæſar*, *vim adhibituros obteſtantes*, *ſenatu egrederentur.* Simul *congregatur confuſa multitudo*, *eademque flagitare populum Rom. exclamat.* *Nec Claudius ultra opperitur*, ſed *obviam veniens*, *in foro offert ſe gratulantibus*, *& curiam intrans*, ſenatuſconſultum petit, quo decerneretur, legitima eſſe inter patruos fratrumque filias ma-

NOTÆ.

ſobrinus, *ſobrinus.* Alibi: Θεῖα πρὸς μητρὸς, *conſobrina.* Et: Ἐξάδελφος, ἐκ δύο ἀδελφῶν θηλειῶν, *conſobrinus.* Quid, quod Velleius ſimili libertate, *conſobrinum Ti. Gracchi* Scipionem Naſicam appellat: qui juriſconſultorum finitione ſobrinus ſit. *Lipſius.*

1. *Tempore addito percrebuiſſe.*] Malim, *tempore percrebuiſſe*, rejecta voce quæ gloſſographum ſapit: aut potius invertam, *tempore adeo.* & id verum puto.

De re ipſa, Plutarchus auctor in Cauſſis, quæſt. VI. apud Romanos ſobrinarum conjugia (ἀνεψιὰς ipſe appellat, & bene vertit Xylander) fuiſſe inviſa: cœpiſſe tamen à levicula cauſa, quam ipſe denarrat. factumque decretum populi, *licere omnibus ducere uſque ad conſobrinas*, *ſupra autem vetari.*

Hoc quando proprie cœperit, non dicit: ſatis vetus eſſe, ex Livio diſcas. apud quem, lib. XLII. ita loquitur Sp. Liguſtinus: *Cum primum in ætatem veni*, *pater mihi uxorem*, *fratris ſui filiam dedit*: imo quaſi in laudem hoc recenſet.

Sane conjugia ea deinceps crebra: & ſic inter illuſtres, M. Marcellus Iuliam Auguſti F. duxit ſibi conſobrinam: aliique plures.

Suſtulit tamen eas ipſas nuptias Theodoſius, de quo Victor. *Tantum*, inquit, *pudoris tribuit & continentiæ*, *ut conſobrinarum nuptias vetuerit*, *tanquam ſororum.* Permiſeruntque iterum Arcadius & Honorius l. XIX. C. de nuptiis. *Lipſius.*

2. *Prout conducat.*] Præcipue Reipublicæ. & utilitas publica, & principum, etiam in privatos tranſmittitur.

3. *Vi acturos.*] Forte *adacturos*, idque per vanam adſentationem, ut demerecantur Agrippinam & Claudium, à quibus in id immiſſum Vitellium ſciebant.

Itaque, quaſi erumpere parati è curia, teſtantur, ſe vim facturos, ſe *vi acturos*, ſi ſperneret tale matrimonium Cæſar, quaſi magnopere intereſſet Reipub. & eo tum gratior adſentatio, quo violentior.

4. *Populumque Rom. eadem rogare.*] Amabat populus Agrippinam, ut prolem Germanici, & ejus filium eadem cauſſa; & quia una ea ſupererat virilis ſoboles per feminas, tot filiis interfectis utriuſque ſexus. Itaque domum Germanici florere iterum plebs gaudebat. Sed populi Rom. amores breves & infauſti.

5. *Decretum poſtulat*] Ait Tacitus, *fratrum filias*: & ſtricte capias; non enim licuit *ſororum.* Quod notavit ac-

etiam in poſterum ſtatuerentur. [1] Neque tamen repertus eſt, niſi unus talis matrimonii cupitor, [2] T. Alledius Severus eques Romanus, quem plerique *Agrippinæ gratia impulſum* ferebant. Verſa ex eo civitas, & cuncta feminæ obediebant, non per laſciviam, ut Meſſallinæ, rebus Romanis illudenti, [3] adductum, & quaſi virile. [4] ſervitium: palam

INTERPRETATIO.

trimonia. *Neque tamen inventus eſt, niſi unus, qui tale conjugium vellet, T. Alledius Severus eques Rom., quem multi* Agrippinæ cauſa ad id incitatum *dicebant: Exinde mutata civitas, & omnia parebant mulieri, non inſultanti Reipublicæ Rom. per libidinem & petulantiam, ut Meſſallina. aſperum, & quaſi virile ſervitium:*

NOTÆ.

curate & diffuſe, quantum ſatis eſt, Cujacius XIII. obſerv. cap. XVI quem non exſcribo. Nec ſuſtulit Nerva hoc Sc ut idem vera interpretatione collegit. De Claudii hoc facto Tragicus

Genitamque fratris, conjugem captus, ſibi
Toris nefandis, flebili junxit face.

Vbi melius leges, *genitamque fratre conjugem captam.* Domitianus imitatus exemplum eſt, qui *Iuliam* habuit filiam Titi. *Lipſius.*

1. *Quo juſta.*] Inceſtum carpit feſtive, Seneca in ludo: *Cogitate, P. C quale portentum in numerum deorum ſe recipi cupiat, principes pietate & juſtitia dii fiunt. Scilicet hic pius & juſtus, quoniam Druidarum immanem religionem advexit, noſtram prorſus extirpavit, ut Romæ nuptiarum ſacra eſſent. quibus ipſe, cum ſibi Agrippina nuberet, triginta ſenatoribus, innumeris equitibus Rom. mactatis, principium dedit, hunc nunc deum facere vultis?*

Druidarum religionem advexit, non quod tales nuptias celebrarent Galli, ſeu Druydæ, ſed quia in illis nuptiis multos homines occidit, mactavit, & Galli homines ſacrificabant. Imo Claudius ipſe Druidarum ſacrificia prohibuit, ſed inceſtum & immanitatem hominis deridet Seneca; forte ſic Tac. quia Gallos in Curiam invexit, ſupra lib. XI.

1. *Neque tamen repertus.*] Suetonius de eodem: *Confecit nuptias*, inquit, *non repertis, qui ſequerentur exemplum, excepto libertino quodam, & altero primipilari, cujus officium nuptiarum ipſe cum Agrippina celebravit.* Sunt autem ſub Domitiano frequentata ex eo ſenatuſconſulto matrimonia.

At Cocceius Nerva rerum potitus, ſororis fratriſve filiam uxorem habere prohibuit, ut in eodem ſcripſit Dio.

Inventus eſt tamen L Antoninus Cæſar, qui M. Aurelii Antonini Philoſophi fratris Lucillam filiam duxit uxorem: quod illi ſoluto legibus licuit: cæteris non item. *Vertranius.*

2. *T. Alledius Severus.*] *T. Alledius* ſcribo, & vidi poſtea, ita citare hunc locum Beroaldum. In monumentis priſcis, M ALLIDI. in Iuvenali.

- - tibi habe frumentum Alledius inquit.

Quod noſter unum imitatorem ſceleris ejus [illegible]: Suetonius diſſentit, qui duos tradit cap. XXXI Noſter, credo, non habuit curæ, neſcio quem recenſere *libertinum.* vocat etiam *equitem R* quem ille *Primipilarem.* nec aberrat, quoniam primi pili comes, gradus equeſtris. Martialis:

Et referes pili præmia clarus eques.

Lipſius.

Talledius.] Repoſui *T. Alledius.* & veriſimilius eſt, ſic appellatum fuiſſe. Sic Sueton. *Non repertis, qui ſequerentur exemplum, excepto libertino quodam & altero primipilari.*

3. *Adductum.*] Id eſt, grave, & ſeverum, quaſi non feminæ eſſet, ſed viri alicujus graviſſimi. forte metaphora

ſeveritas , ac ſæpius ſuperbia : nihil domi impudicum , , niſi domina-
tioni expediret. cupido auri immenſa obtentum habebat , quaſi ſubſi-
8 dium regno pararetur. [2] Die nuptiarum Silanus [3] ſibi mortem conſci-
vit : ſive eo uſque ſpem vitæ produxerat ; ſeu delecto die, augendam

INTERPRETATIO.

publice ſevera dominatio , & ſæpe faſtus atque impotentia : nihil in penatibus laſcivia aut libidinis , niſi imperandi cupidini conduceret. opum inexplebilis cupido prætextum habebat , quaſi ſubſidium dominationi quæreretur. Die conjugii Silanus ſibi necem intulit : ſive eo uſque vivendi ſpem prorogaverat , ſive accepto eo tempore , quo

NOTÆ.

ſumpta , vel à ſuperciliis quæ adducuntur & contrahuntur , cum gravitatem aliquis adſeverat , aut imitatur. Sic infra Tac. lib. 14. *Modo familiaritate juvenili Nero , & rurſus adductus , quaſi ſeria conſociaret* &c. vel ab arcu cujus cornua adducuntur & contenduntur , ut validius evibretur telum.

Adductum.] Bene adductum , nempe, ex parte dominantium , *addictum* autem dici poſſet ex parte ſervientium.

Adductum &c. *ſervitium.*] Imperium & ſervitium relationem habent, ſi virile, ſi adductum & rigidum ſit imperium , ita & ſervitium. ſi remiſſa mitiſque dominatio , ita obſequium & patientia.

4. *Servitium.*] *Imperium* & *ſervitium* reciprocantur. Fuit *adductum ſervitium* illud in obedientibus & inſervientibus, quod idem *adductum imperium* fuit , in imperante ſtricto jure femina. At tamen poſſit hic dici *addictum* , quia ſervitium agitur. & infra , ubi de Gothonibus, legi poſſet *paullo adductius regnantur.* quia de imperio agitur , quod aut ſeverius, aut remiſſius eſt. ſed parum refert ; nam *addictius regnantur* , idem eſt , ac *addictius* ſerviunt : utroque loco magis placeat *addictius* , & *addictum.*

1. *Niſi dominationi.*] Intelligit præcipue adulterium Agrippinæ cum Pallante , quo forte meruit Agrippina nuptias principis. Is libertus Claudii tanta ſuperbia fuit , ut ne quidem vocem ſociaret cum libertis ſuis , ut omnia ſcripto mandaret. Is regi regum imperabat , non ſine faſtu pluſquam regio.

Vt puto, fuerat hic olim inter mancipia Antoniæ minoris : nam frater ejus Fœlix *Antonius* , ſic pro more vocabatur nomine patronæ ſuæ. At Claudius , ſeu Caligula , forte uterque Antoniæ hæres talia cimelia exceperant. Sic Narciſſus , *Claudius* vocabatur, nomine patroni ſui. Calliſtus , C. *Iulius* , eadem forte cauſſa.

2. *Die nuptiarum.*] Sic Suet. Claud. 29. *Silanus abdicare ſe prætura , ante quartum Cal. Ianuarias , morique initio anni coactus , die ipſo Claudii & Agrippinæ nuptiarum. in quinque & triginta ſenatores* &c. *animadverſum.* ſic interpungit Lipſius. At certe patet ex Seneca, priſcam interpunctionem germanam eſſe. & hæc uno tenore legenda.

Sic enim ait de Claudio in Ludo : *ut Romæ nuptiarum ſacra eſſent , quibus ipſe , cum ſibi Agrippina nuberet , triginta ſenatoribus , & innumeris equitibus mactatis , principium dedit.*

Forte non eo ipſo die mactati tot illuſtres viri, ſed circa principium talium nuptiarum.

Nuptiarum.] Anno Olympiadis 207. Romæ conditæ 802. Ieſu Chriſti 49. imperii Claudii 9. Vide notas lib. xi. cap. 38. *Tillemonius.*

3. *Sibi mortem conſcivit.*] Patet ex verbis Senecæ , non fuiſſe capite damnatum Silanum à Claudio, aut à Senatu. Seneca de Claudio *Quantum quidem in ipſo fuit , damnatum inceſti L. Silanum generum ſuum occidit.*

Igitur cum tantum *inceſti* damnavit,

ad invidiam. 1 Calvina ſoror ejus Italia pulſa eſt. 2 Addidit Claudius *ſacra ex legibus Tulli regis piaculaque apud lucum Dianæ per pontifices danda*: 3 inridentibus cunctis, quod pœnæ procurationeſque inceſti

INTERPRETATIO.

magis odium incitaret in dominantes. *Soror illius Calvina Italia ejecta eſt. Adjecit Claudius ſacrificia ex decretis Tulli regis, & piacula apud nemus Dianæ per pontifices facienda, non ſine irriſu civium omnium, quod eo tempore ſupplicia*

NOTÆ.

nec proprie occidit Claudius. nec Claudio peperciſſet Seneca, in ipſum male affectus ob exilium. patet etiam ex Tacito, non capite aut exſilio, nec inceſti damnatum fuiſſe Silanum, ſed tantummodo infamatum, quo ſenatu & nuptiis Octaviæ depelli poſſet.

Itaque à Cenſore Vitellio notatus Silanus ob flagitium inceſti, ſive certum ſive incertum, & ſenatu ac magiſtratu tantum pulſus eſt, ſed ipſe dolore & ignominia adactus, mori maluit.

Nec ſupereſſe decori ſuo voluit juvenis, & diem nuptiarum inceſtarum elegit, ut tali tempore majus odium in nuptias illas, & in auctores mortis concitaret; vel etiam nonnulla adhuc ſpe.

1 *Calvina ſoror ejus.*] Fortaſſe illa, quæ vitam produxit ad Veſpaſiani imperium, de qua Suet. cap. XXIII. Veſpaſ. *Cum Mauſoleum repente patuiſſet, ad Iuniam Calvinam è gente Auguſti pertinere dicebat.* Nam Silani iſti inter abnepotes Auguſti fuerunt, ut dicam. *Lipſius.*

Calvina ſoror ejus Italia pulſa eſt.] Sed mox reſtituta à Nerone principe, nempe poſt necatam Agrippinam, quaſi ſic parricidium redempturus eſſet. Tac. 14. 12. *Cæterum quo gravaret invidiam matris, eaque demota, auctam lenitatem ſuam teſtificaretur, feminas illuſtres Iuniam & Calpurniam, &c. ſedibus patriis reddidit.*

2. *Addidit Claudius ſacra.*] Vertit Clar. Harlæus, quaſi id addiderit Claudius ſenatuſconſulto, quo Calvina *Italia pulſa eſt.* Sed non ſatis patet ex Tacito, an id addiderit ex ſe Claudius, ut Pontifex Max. vel alio titulo, an vero propterea ſenatuſconſultum expreſſerit, & in id proprie fieri juſſerit decretum Patrum.

Quocunque modo deridiculo fuit Claudius, quippe ſic magis hiſtoricum aut hiſtrionem agebat, quam principem. Sic antea hiſtoriæ fabularis ſciens & amans Tiberius, *thure & mero libabat*, cum ſenatum iniret, ut olim Minos. quibus ineptiis riſum metuere dominantes.

Sacra ex legibus Tulli.] Non alia ſacra piaculaque recipio, quam quibus Tullus olim rex, in Horatio ſororiam cædem luit expiavitque.

Livius: *Itaque ut cædes manifeſta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecuniâ publicâ. is quibuſdam piacularibus ſacrificiis factis (quæ deinde genti Horatiæ tradita ſunt) tranſmiſſo per viam tigillo, velut ſub jugum miſit juvenem.*

Similiaque Dionyſ. lib. III. qui addit, ea ſacra per Pontifices facta: convenienter cum iis, quæ hic Tacitus. *Lipſius.*

Sicque eodem piaculo luitur inceſtum cum ſorore, quo ipſa cædes ſororis.

3. *Inridentibus cunctis.*] Et hercle ridiculum, quod Claudius Silani cum ſorore inceſtum piacularibus ſacris lueret: ipſe in eadem culpa. Nam piacula iſtæc cave alio referas, quam ad crimen Silani. *Lipſius.*

Inridentibus cunctis.] Cauſſa certe ridendi fuit, quod imperitantes ulciſcerentur, procurarentve inceſtum fictum & commentitium, eo ipſo tempore, quo verum certumque inceſtum illi palam & publice perpetrarent.

[1] id temporis exquirerentur. At Agrippina ne malis tantum facinoribus noteſceret, [2] veniam exſilii pro Annæo Seneca, ſimul præturam impetrat, lætum in publicum rata, [3] ob claritudinem ſtudiorum ejus, utque Domitii pueritia [4] tali magiſtro adoleſceret, & conſiliis ejuſdem

INTERPRETATIO.

& piacula inceſti quærerentur. At Agrippina, ne improbis tantum factis inclareſceret, gratiam exſilii obtinet pro Annæo Seneca, ſimul & præturam, id gratum in vulgus exiſtimans, ob celebritatem doctrinæ & eloquentiæ illius, & ut Domitius adhuc *puer* ſub *tali præceptore increſceret, & ipſius etiam conſultis uterentur in ſpem*

NOTÆ.

Attamen hic Taciti ſenſus eſſe poſſit, riſiſſe nempe omnes, *quod pœnæ procurationeſque inceſti, id temporis exquirerentur.*

Quia nempe ævo Claudii, & jam ante olim, tales ritus ſpernebantur, nec jam prodigia illa, ſeu monſtra procurabantur, nec advertebantur, niſi in metu, inquit Tacitus. vel ob utramque cauſſam allatam irrideri meruit Claudius.

1. *Id temporis.*] Nempe quo inceſta publice & authoritate ſenatus populique Rom. decernebantur firmabanturque in futurum. quo talia pridem obliterata & neglecta, tamen in morem & uſum revocarent.

2. *Veniam exilii.*] Relegatus enim Seneca poſt Quæſturam à Claudio in Corſicam inſulam, ob ſuſpicionem adulterii cum Iuliâ Germanici filiâ, Vinicii uxore. Cujus criminis ſcena à Meſſallina fuit, ſcena, dico. Non enim reipſa expetit in te hæc culpa, ô Romani nominis & ſapientiæ magne ſol. *Lipſius.*

3. *Ob claritudinem ſtudiorum.*] Intellige ingenium, eloquentiam, juris divini & humani peritiam. Etiam & ſapientiæ Stoicæ nempe, qua præcellebat, amorem doctrinamque eximiam.

Ob claritudinem ſtudiorum ejus.] Quintil 10. Inſtit. de Seneca. *Cujus & multa alioqui & magna virtutes fuerunt, ingenium facile & copioſum, plurimum ſtudii, multarum rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab iis, quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus eſt, tractavit etiam omnem fere ſtudiorum materiam. Nam & orationes ejus, & poëmata, & epiſtolæ, & dialogi feruntur. In Philoſophia parum diligens, egregius tamen vitiorum inſectator fuit: multa in eo claraque ſententiæ, multa etiam morum gratiâ legenda: ſed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo pernicioſiſſima, quod abundant dulcibus vitiis, velles eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno judicio. nam ſi aliqua contempſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerum pondera minutiſſimis ſententiis non fregiſſet: conſenſu potius eruditorum, quam paucorum amore comprobaretur. Verum ſit quoque jam robuſtis, & ſeveriore genere ſatis firmatis legendus, vel ideo quod exercere poteſt utrinque judicium. Multa enim ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda ſunt, eligere modo cura ſit. quod utinam ipſe ipſe feciſſet; digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ quod voluit, effecit.* Hæc adſcripſi, quia ſummorum virorum, eſt, de ſummis viris judicare.

4. *Tali magiſtro adoleſceret.*] Magno, magno magiſtro: utili privatim & publice, ſi Neronis indoles, aut Romana fata voluiſſent. Sed ad hiſtoriam, adde hæc Scholiaſtis, in Iuvenalis Sat. v. *Seneca ſub Claudio, quaſi conſcius adulteriorum Iuliæ, Germanici filiæ, in Corſicam relegatus, poſt triennium revocatus eſt. Qui & ſi magno deſiderio Athenas intenderet, ab Agrippina tamen, erudiendo Neroni, in palatium adductus, ſævum immanemque natum & ſenſit citò, & mitigavit, inter familiares ſolitus dicere,*

ad

ad ſpem dominationis uterentur. Quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficii, & infenſus Claudio [1] dolore injuriæ credebatur. [2] Placitum dehinc non ultra cunctari, ſed [3] deſignatum conſulem Memmium Pollionem ingentibus promiſſis inducunt, [4] ſententiam expromere, qua oraretur Claudius, *deſpondere Octaviam Domitio.* quod ætati utriuſque non abſurdum, & [5] majora patefacturum erat. Pollio haud diſparibus verbis, ac nuper Vitellius, cenſet; deſpondeturque Octavia, 9

INTERPRETATIO.

imperii, quia Seneca fidelis in Agrippinam ſperabatur, memoria impetrati reditus, ſimul *& infeſtus Claudio, ira accepta injuria. Viſum eſt* illis *poſt ea non amplius morari, ſed magnis pollicitationibus impellunt Memmium Pollionem conſulem deſignatum, ut proferret ſententiam, qua Claudius rogaretur, deſpondere Octaviam Domitio. quod ætati utriuſque ſatis congruebat, & ad majora viam aperiebat. Pollio non diſſimili oratione, ac nuper Vitellius, ſententiam promit, & deſpondetur Octavia,*

NOTÆ.

non fore ſævo illi leoni, quin, guſtato ſemel hominis ſanguine, ingenita redeat ſævitia. Lipſius.

1. *Dolore injuriæ.*] Quia pulſus in exſilium à Claudio erat, ob Juliam filiam Germanici, in qua ſuſpectabatur adulterii; idque inſtigante Meſſallina, ſicque falſo crimine. quicquid maligne obtrectet Dio, virtuti Romanæ perpetuo infenſus.

2. *Placitum dehinc non ultra cunctari.*] Ambitionem ſuam ordine componit provehitque Agrippina; neque enim ſtatim omnia audet, facinora ſua per intervalla diſpenſat.

Primo nuptias cum patruo, dein matrimonium filii cum Octavia, dein & proconſulare imperium & adoptionem Neronis adſtruit; cædeſque & crimina quandoque bonis artibus egregiiſque factis, induſtrie, nunquam innocenter admiſcet.

3. *Deſignatum conſulem Memmium.*] Ordo rogandi ſententias in ſenatu veteris Reip. varius fuit; alias enim is toto anno ſervabatur, quem Conſul initio magiſtratus, habito ſenatu, in rogando obſervarat. alias primus rogabatur, qui à Cenſoribus princeps in ſenatum lectus fuerat: alias qui deſignati conſules erant. Imperio conſtituto id legimus tributum Conſuli deſignato, ut quæ ejus omnium plerumque ea ſententia eſſet.

Exemplaque ſuppeditant libris ſuperioribus Druſus, Haterius, & Silius: infraque ſequentibus, Barea Soranus, & alii, & apud Senecam Ludo de morte Claudii, Ianus pater. Quamobrem contendit Agrippina, Memmium cenſere, Octaviam Claudii filiam cum privigno L. Domitio elocari *Vertranius.*

4. *Sententiam expromere.*] Talia promebant, loco aut additamento ſententiæ; nam non ſolum conſul deſignatus, ſed & ſenator quicunque id juris habuit, ut loco ſententiæ promeret in ſenatu, quicquid è Repub eſſe cenſeret.

Sed ut res hîc plus dignitatis haberet, impellunt ad id promendum, Conſulem deſignatum, qui non potuit rejici, quia coſ. & quia interiora aulæ arcana penitius noſſe exiſtimabatur, & quia res ejus modi fuit, cui multi faverent, propria ſpe, etiam & amore olim Germanici.

Quandoque tenuis ſenator, licet in re gravi, ſpernebatur à conſulibus, qui relatum abnuebant, aut rem ad principem per adulationem rejiciebant, ut auctor conſtitutionis fieret.

Hæc audet conſul deſignatus: attamen talia promere in ſenatu inconſulto principe, periculoſum fuit ſub Tiberio, aut ſimili principe ſevero. tales namque inquiri ſecreta dominationis acriter vetabant.

5. *Majora patefacturum.*] Nempe pa-

ac [1] ſuper priorem neceſſitudinem, ſponſus jam & gener Domitius æquari Britannico, ſtudiis matris, arte eorum [2] quis ob accuſatam Meſſallinam ultio ex filio timebatur. Per idem tempus legati [3] Parthorum ad expetendum, [4] ut rettuli, Meherdatem miſſi, ſenatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt: *Non ſe* [5] *fœderis ignaros, nec defectione a familia Arſacidarum venire; ſed filium Vononis, nepotem Phrahatis, accerſere adverſus dominationem Gotarzis,* [6] *nobilitati plebique juxta intolerandam. Iam fratres, jam propinquos, jam* [7] *longius ſitos, cædibus exhauſtos:* [8] *adjici conjuges gravidas, liberos parvos, dum*

INTERPRETATIO.

ac præter veterem conjunctionem, Domitius jam ſponſus & gener principis, cœpit *adæquari Britannico, ambitu matris, & artibus illorum, qui ob delatam Meſſallinam, ex filio* ipſius *vindictam formidabant. Sub idem tempus oratores Parthorum miſſi, ut memoravi, ad poſtulandum Mehirdatem, Curiam introeunt & mandata exponunt hoc modo;* venire ſe, non inſcios amicitiæ ac ſocietatis ſuæ, nec quaſi deſciſcerent à gente Arſacidarum, ſed accire filium Vononis adverſus imperium Gotarzis, quod proceribus populoque perinde intolerabile *eſſet.* Iam fratres, jam cognatos, jam longius amotos, necatos eſſe atque interfectos: adjungi tot cædibus uxores

NOTÆ.

tefacturum iter ad adoptionem Domitii, dein & ad imperium, quod toto molimine præſtruebat Agrippina Neroni filio. Sic ſupra de Silio: *majorem ad ſpem accingi, nec enim occultum, quid poſt tale matrimonium ſupereſſet.*

1. *Super priorem neceſſitudinem.*] Pater ejus ex Domitio & Antonia majore procreatus, & mater ejus Agrippina neptis Druſi & Antoniæ minoris.

2. *Quis &c. ultio timebatur.*] Intelligit Calliſtum, Pallantem & præcipuè Narciſſum, quem tamen ſtatim pœnitebit ambitioſæ fœminæ.

Rurſuſque volet Britannicum ſucceſſorem imperii. ſed dolum & ſcelus Agrippinæ fata ſinent, ut poſt ea ſuomet ipſa ſcelere pereat.

3. *Parthorum.*] Vide notas lib. XI. cap. 8.

4. *Vt retruli.*] Libro XI. cap. 10. *Turbata Parthorum res inter ambiguos, quis in regnum acciperetur &c. Quidam ad Meherdatem prolem Phraatis obſidio nobis datum* inclinabant.

5. *Fœderis.*] Nempe Romanorum cum Parthis, & præcipue cum regibus Parthorum Arſacidis, addunt, neque ſe deficere *à familia Arſacidarum,* imo vocare ipſos ad regnum, filium Vononis, qui vere è ſtirpe Arſacis.

6 *Nobilitati.*] Proceres intelligit, & præſertim principes è regia ſtirpe ortos.

7. *Longius ſitos.*] Per *propinquos*, intelligit eos, qui & cognatione propinqui & habitatione proximi Gotarzi eſſent. Nempe *propinquos*, qui in aula degerent. Et per *longius ſitos* intelligit etiam *propinquos*, ſeu cognatos, qui procul amoti erant in Mediam, aut in Hyrcaniam & Scythiam.

Nam eo amoveri ſolebant Regii ſanguinis juvenes, ne ſuſpicionem moverent regnanti, ſi in aula aut in proximo degerent. Videtur hic Tac. diſtinguere inter *fratres*, & *propinquos.*

8 *Abjici conjuges gravidas.*] Sic in vett. repoſuimus, *adjici.* ſignificat enim Gotarzen ſcelera ſceleribus cumulantem, nec contentum eſſe fratribus, propinquiſque trucidatis, niſi illis uxores gravidas & liberos adjiciat. *Rhenanus.*

[1] *ſocors domi, bellis infauſtus, ignaviam ſævitia tegat. Veterem ſibi ac publice cœptam nobiſcum amicitiam;* [2] *& ſubveniendum ſociis* [3] *virium æmulis, cedentibuſque per reverentiam.* [4] *Ideo regum obſides liberos dari, ut ſi domeſtici imperii tædeat, ſit regreſſus ad principem patreſque, quorum moribus aſſuefactus rex melior aſciſceretur.* Vbi hæc atque talia diſſertavere, 11
incipit orationem Cæſar *de faſtigio Romano,* [5] *Parthorumq; obſequiis:*

INTERPRETATIO.

prægnantes, & parvulos filios, dum iners pace, præliis infelix, ſocordiam ſuam immanitate velet. Antiquam ipſis & publico conſilio initam nobiſcum ſocietatem; & ſuccurrendum fœderatis, potentiæ æmulis, cedentibuſque per honorem. Propterea filios principum obſides præberi, ut ſi nos præſentis dominationis pœniteat, confugere poſſimus ad Imperatorem & Patres, quorum virtutibus & diſciplina imbutus, melior princeps aſſumeretur *Poſt quam hæc & ſimilia diſſeruere Parthi, ingreditur orationem Cæſar de magnitudine Rom. & reve-*

NOTÆ.

Adjici.] Vox *abiici* non mihi diſpliceat. Nam cum abjiciuntur uxores gravidæ, ſic partus exponitur exitio, ut pereat.

Et forte ſic abjectæ uxores, quia ſuſpectæ adulterii, quaſi ſpurios Arſacidas inferre ſolio vellent, quaſi non concepiſſent ex viro vere Arſacida; vel metu tantum & ſævitia.

1 *Socors domi.*] Id eſt, *in pace*, cui opponit ſtatim, *bellis infauſtus.* male qui de re familiari intelligunt.

2 *Et ſubveniendum*] Ideoq; ſubveniendum ſociis, quibuſcum amicitia jam olim ſuſcepta & ſervata cum fide

3. *Virium æmulis.*] Cave intelligas, *imperii æmulis.* ſuum quæque gens habuit imperium tantum de finibus contendebant imperii, non de imperio. At Carthaginenſes contra olim, non de finibus, ſed de toto eodemque imperio certabant adverſus Romanos.

Parthi, ſicut & Germani, eo ævo erant tantum majoris potentiæ Romanorum æmuli, metu, ne creſcerent & aliena invaderent. imperium Romanum minuere & finire, non occupare conabantur

De Germanis Seneca lib. 2 de Ira cap. 15. *Deinde omnia iſta feritate libera gentes, leonum luporumque ritu, ut ſervire non poſſunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii; ſed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere poteſt, niſi qui & regi* Et cap. 16 *Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo utuntur. In frigora ſeptentrionemque vergentibus immanſueta ingenia ſunt, ut ait poeta:* ſuoque ſimillima cœlo.

Æmulis.] De finibus imperii ſui uterque populus, non de eodem imperio, de gloria fere tantum certabant.

4 *Ideo regum obſides liberos dari.*] Non hæc ſola ratio, ſed ut amoverentur aulâ; ne nempe rebus novis locus patefieret, ne proceres haberent, quem in locum imperitantis ſufficerent; aliquando etiam, ne qua injuria, ne inſidiæ ipſis pararentur, ſi in patria & apud populares remanerent.

5. *Parthorumque obſequiis.*] Ne intelligas proprie *obedientiam*, ſed tantum obſequelam & honorem, quaſi per officium & comitatem, aut certe eam *reverentiam*, quæ non majori quidem, ſed potentiſſimo æmulo exhibetur.

Talia iactabat pro amplitudine ſua Cæſar, ſed quæ tamen intelligi debent, prout ſunt; non prout dicuntur.

[1] ſeque divo Auguſto adæquabat, *petitum ab eo regem* referens; [2] omiſſa Tiberii memoria, quamquam [3] is quoque miſerat. Addiditque præcepta (etenim aderat Meherdates) *ut non [4] dominationem & ſervos, ſed rectorem & cives cogitaret; clementiamque ac juſtitiam, [5] quanto [6] ignara barbaris, tanto toleratiora capeſſeret.* Hinc verſus ad legatos; extollit laudibus [7] *alumnum urbis*; [8] *ſpectata ad id modeſtia*; [9] *ac tamen ferenda re-*

INTERPRETATIO.

ventia Parthorum: ſeque comparabat cum divo Auguſto, memorans, poſtulatum ab eo regem; *nulla facta mentione Tiberii, quamvis is etiam miſiſſet. Adjecitque præcepta (quippe præſens intererat Meherdates)* ut non ſuperbiam dominantis & ſervitia reputaret, ſed principem & cives; clementiamque & juſtitiam uſurparet, quæ virtutes, quanto magis ignotæ Parthis, tanto tolerabiliores eſſent. *Dein converſus ad legatos, laudibus evehit* alumnum civitatis, illum eximiæ præterea mode-

NOTÆ.

1. *Seque divo Auguſto.*] Talem *Cæſarem* deridet obiter Tacitus, quem ne quidem hoc vocabulo (Cæſaris) dignatus eſſet Auguſtus; & quem toties ille ſpreverat, & à Repub. amoverat, quaſi abdicaret prorſus. Vide Sueton.

Seque divo Auguſto adæquabat.] O ſtuporem hominis! hinc prima mali labes, hinc & Agrippina, tanquam altera Livia Auguſta, adoptandum ipſi privignum Neronem dedit, peſtem generis humani. Exemplo Auguſti, privignis, ut ſubſidiis imperii, ſe firmabat Claudius. quaſi vero! Cujus neque prudentiam, neque fœlicitatem, genium, vel auctoritatem habuit. merum hoc δορυφόρημα βασιλείας.

2. *Omiſſa Tiberii memoria.*] Omittebantur nomina *Tiberii* & *Caligulæ*, cum principio anni in acta D. Iulii & Auguſti jurarent Patres; quia infenſa & abominata eorum principum memoria ſenatui, quem internecione deleviſſent.

Ideoque & nunc etiam omittit Claudius mentionem *Tiberii*. & infra *Caligulæ*, ubi de nuptiis Lolliæ Paullinæ.

Etiam forte ſic *Auguſti* tantum meminit, ut ſic magis extollat fortunam, ſeu vim ſui principatus, velut eximiam & præcellentem aliis dominantibus.

3. *Is quoque miſerat.*] Et quidem tres miſerat, Vononem, Phraatem, Tiridatem. Adi lib. II. ſupra & VI. *Lipſius.*

4. *Dominationem & ſervos.*] Sic fere infra Tac. lib. I. hiſt. 18. *Neque enim* Romæ, *ut in ceteris gentibus, quæ regnantur, certa dominorum domus, & ceteri ſervi, ſed imperaturus es hominibus, qui nec totam ſervitutem pati poſſunt, nec totam libertatem.* Et 4. hiſt. 8. *Quomodo peſſimis imperatoribus ſine fine dominatio, ita quamvis egregiis, modus libertatis placet.*

5 *Quanto.*] Quanto magis novæ & incognitæ eſſent illæ virtutes apud Barbaros, tanto promptius illas uſurparet, tanquam gratiores, lætioreſque novis ſubditis. & ſic, quia alii reges ſuperbiam & ſævitiam in populares exercebant.

6. *Ignara.*] Suple *magis*; & *ignara*. idem eſt, ac *ignota*, ſic infra: *nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta, & aſtus oppugnationum.*

7. *Alumnum urbis.*] Cui reſpondent ea quæ ſupra habentur cap. 10. *Ut ſit regreſſus ad principem patreſque, quorum moribus aſſuefactus Rex melior aſciſceretur.*

8. *Spectata ad id modeſtia.*] Id eſt, ſpectatæ præterea modeſtiæ. dicit eſſe alumnum urbis, & præterea ſpectatæ modeſtiæ, quæ præcipua virtus in principe, & in ſumma fortuna. Sic infra 20. hoc lib. *Suſcipi bellum avio itinere, importuoſo mari: ad hoc reges feroces, &c.*

9. *Ac tamen ferenda regum ingenia.*]

gum ingenia ; neque uſui crebras mutationes. rem Romanam huc ſatietate gloriæ provectam, ut externis quoque gentibus quietem [1] *velit.* Datum poſt hæc C. Caſſio qui [2] Syriæ præerat, deducere juvenem ripam ad [3] Euphratis. Ea tempeſtate [4] Caſſius cæteros præeminebat [5] peritia legum. 12
nam militares artes per otium ignotæ, induſtrioſque ac ignavos pax in æquo tenet. Attamen quantum ſine bello dabatur, revocare priſcum morem, exercitare [6] legiones, cura, proviſu perinde agere, ac ſi hoſtis ingrueret. ita dignum majoribus ſuis, & [7] familia Caſſia ratus,

INTERPRETATIO.

ſtiæ eſſe, & ſi quandoq; forte ſecus eveniret, attamen toleranda dominantium libita, neque conducere, ſæpius reges mutari. principes Rom. eo uſque ſatietate honorum proceſſiſſe, ut externis etiam nationibus pacem datam optent. *Poſt ea mandatum C. Caſſio, qui Syriam regebat*, deducere adoleſcentem ad littus Euphratis. *Eo avo Caſſius cæteris* civium *præcellebat doctrina legum. quippe bellica artes pace incognita ſunt. & ſtrenui inerteſque in otio parem habent famam. Attamen quantum ſine armis licebat, ipſe reſtituere veterem diſciplinam, exercere militem, ſollicitudine & providentia perinde ſe gerere, ac ſi hoſtes immınerent. ita dignum exiſtimans avito de-*

NOTÆ.

Ibi ſupplendum aliquid per mentem, ut expleatur ſenſus; quaſi diceret Claudius. Princeps quem rogatis, ſpectatæ modeſtiæ eſt; & licet ea virtus deeſſet quandoque; tamen ferenda dominantium ingenia, & fere ut ſubditi, ita & regnantes; neque mutationes principum reipublicæ utiles ſunt. Tac. 4. hiſt. 8. *Bonus civis meminit temporum quibus natus eſt, quam civitatis formam patres avique inſtituerint: ulteriora miratur, præſentia ſequitur, bonos principes voto expetit, qualeſcumque tolerat.*

Ferenda regum ingenia.] Libris hiſt. reſpondet Eprius, ſe tolerare quemcunque principem. & apud Plutar. affirmat vir prudens, nullam Reipub. formam non meliorem eſſe bello civili.

1. *Velit datam.*] Quod melioris, potentioris, ac victoris eſt, ut aliis populis pacem datam velit, tamquam ſummus arbiter pacis, belli, atque imperii. idque dignum faſtigio Romano.

2. *Syria.*] Vide notas lib. 6. cap. 31.

3. *Euphratis.*] Vide notas lib. 6. cap. 31.

4. *Caſſius cæteros præminebat.*] De illo potuit fere dici, quod Livius de Sempronio lib. 28. *Bello quoque bonus habitus, ad cætera, quibus nemo ea tempeſtate inſtructior civis habebatur, congeſtis omnibus humanis à natura fortunaque bonis, nobilis idem ac dives erat: forma viribuſque corporis excellebat, facundiſſimus habebatur, ſeu cauſſa oranda, ſeu in ſenatu & ad populum ſuadendi locus eſſet: Iuris Pontificii peritiſſimus, ſuper hac bellica quoq; laudes, conſulatus compotē fecerāt.*

5. *Peritia legum.*] Nempe ſcientia divini humanique juris, nempe rerum ac negotiorum quæ in Repub. quæ in ſenatu tractabantur, peritiſſimus erat. quod maximi momenti fuit apud principem, res in pace adminiſtrantem.

Sic etiam & in ſenatu tueri bonos cives, malis reſiſtere facile potuit. Hinc via ad ſummos honores; nec certe dabatur Syria, niſi primoribus, ſeu *majoribus*, ut habet Tac. in Agricolæ vita.

6. *Legiones.*] Quatuor legiones erant in Syria, & par numerus auxiliarium advolabat ex civitatibus proximis, aut à regibus ſeu dynaſtis Orientis, ſi bellum Parthorum ingrueret. Cæteri reges hoc tractu, præter Parthos ſpernebantur, aut ſola fama nominis Rom. exterrebantur.

7. *Familia Caſſia.*] Fama illa Caſſiorum in Oriente incepit à C. Caſſio qui in

[1] per illas quoque gentes celebrata. Igitur excitis quorum de ſententia petitus rex, poſitiſque caſtris apud [2] Zeugma, unde maxime pervius amnis, poſtquam illuſtres Parthi, [3] rexque Arabum Abbarus advenerat, monet Meherdatem, *barbarorum impetus acres cunctatione langueſcere, aut in perfidiam mutari: itaque urgeret cœpta.* Quod ſpretum fraude Abbari, qui juvenem ignarum, & [4] ſummam fortunam in luxu ratum, multos per dies attinuit apud opidum [5] Edeſſam. Et vocante Carthene,

INTERPRETATIO.

core & Caſſia gente qua apud illas etiam nationes fama inclaruerat. Igitur accerſitis illis, quorum conſilio poſtulatus rex erat, *metatuſque caſtra apud Zeugma, qua maxime tranſiri potuit Euphrates, & cum nobiles Parthi, & Abbarus Rex Arabum acceſſiſſet, docet Meherdatem*, vehementes barbarorum impetus mora ſeneſcere, aut in fraudem deſciſcere; itaque cœptis inſtaret. *Quod contemptum dolo Abbari, qui incautum adoleſcentem, & ſummum imperium in voluptatibus* poſitum eſſe. *exiſtimantem, multis diebus in urbe Edeſſa retinuit. Et cum accerſeret illos Carrhenes, faciliaque*

NOTÆ.

Cæſarem conſpiravit. Meminit Iuſtinus lib 42. 4. *Orodes*, &c. *bellum cum Romanis geſſit Craſſumque imperatorem cum filio & omni exercitu Romano delevit. Hujus filius Pacorus miſſus ad perſequendas Romani belli reliquias, magnis rebus in Syria geſtis, in Parthiam, patri ſuſpectus revocatur: quo abſente, exercitus Parthorum relictus in Syria, à Caſſio Quæſtore Craſſi, cum omnibus ducibus trucidatur. His ita geſtis, non magno poſt tempore, Romanis inter Cæſarem Pompeiumque civile bellum oritur: in quo Parthi Pompeianarum partium fuere, & propter amicitiam, cum Pompeio bello Mithridatico junctam, & propter Craſſi necem, cujus filium in partibus Cæſaris eſſe audierant: quem ultorem patris, victore Cæſare futurum, non dubitabant. Itaque victis partibus Pompeianis, Caſſio & Bruto auxilia adverſus Auguſtum & Antonium miſere*, &c. Sic etiam Dio lib. 40 *Hic Caſſius, quum in Carris, et à militibus odio Craſſi inductis, imperium eſſet delatum, atque etiam ipſe Craſſus, ob magnitudinem cladis, ultro id concederet, non acceperat; tunc autem neceſſitate rerum adductus Syriæ, & præſente in caſu, & poſtea etiam præfuit; nam barbari ab ea non abſtinuerunt, & cum Antiochiam uſque & Antigoniam veniſſent, Caſſius poſitis inſidiis, Oſacem ducem cum cæteris Parthis interfecit, & tum Pacorus tota Syria exceſſit.* Et poſt occiſum Cæſarem, rurſus bello civili, Syriam occupavit Caſſius. Dio lib. 47. *Itaque Caſſius ad Syros notos ſibi & amicos, à Craſſi expeditione, contendit.* & infra: *his actis in Syriam venit, ibique & populum, & exercitus omnes, nullo negotio ſibi adjunxit.*

1 *Per illas quoque gentes.*] Ob Caſſium illum, qui τυραννοκτόνος, cujus in Syria proſpera res poſt cladem Craſſi. *Lipſius.*

2. *Zeugma.*] Vrbs Cyrreſticæ regionis minoris, in Syria provincia, & ad Euphratem fluvium hodie *Sobcha*, oppidum præfecturæ Aleppi, in Souria regione imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

3. *Rex Arabum Abbarus.*] Solenne illis regibus nomen, ut Ptolomæus Ægyptiis Vatic. *Acbarus* ſemper ſcriptum, & Appiano Ἄκβαρος: in nummis antiquis, Ἄβγαρος. *Lipſius.*

Arabum] Vide notas lib. 6 cap. 44.

4 *Summam fortunam in luxu.*] Sic Vitellius hiſt 1. 30 *Fortunam principis inerti luxu ac prodigis epulis* præſumpſit. Sic hiſt. 2. 62. Domitianus *ſ... principis adulteriis & ſtupris* agebat. Et 4. hiſt. 2. *ex paterna fortuna, tantum licentiam uſurpabat.*

5. *Edeſſam.*] Vrbs Calchitidis regionis minoris, in Meſopotamia. hodie

[1] *promptaſque res* oſtentante, *ſi cito adveniſſent*, non [2] cominus [3] Meſopotamiam, ſed flexu [4] Armeniam petunt, id temporis importunam, quia hiems occipiebat. Exin nivibus & montibus feſſi, poſtquam campis propinquabant, copiis Carrhenis adjunguntur. Tranſmiſſoque amne [5] Tigri permeant [6] Adiabenos, quorum rex Izates ſocietatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta & magis fida inclinabat. Sed capta in tranſitu urbs [7] Ninos vetuſtiſſima ſedes [8] Aſſyriæ, 13

INTERPRETATIO.

omnia monſtraret, ſi propere advolaſſent, non brevi itinere in Meſopotamiam, ut debuerant, *ſed* longiori *circuitu in Armeniam tendunt, tum temporis infeſtam* agmini *& iniquam, quia hiems incipiebat. Exin fatigati nivibus & montibus, cum ad plana accederent, copiis Carrhenis junguntur. Trajectoque flumine Tigri, pervadunt Adiabenos, quorum Rex Izates aperte tranſierat in partes Meherdatis*, ſed *ſecreto & magis ſincere in Gotarzen propendebat. Sed ex itinere expugnata urbs Ninos, an-*

NOTÆ.

Orpha, oppidum præfecturæ Rika, in *Diarbeck* provincia imperii Turcici Aſiatici. *Tillemon.*

1 *Promptaſque res.*] Facilia & in manibus omnia, ſi feſtinarent; facilem nempe victoriam, facile occupatu regnum. quod verum fuiſſe, patet clare ex ſequentibus infra cap. 14.

Nam cum illi tardaſſent, longiuſque iter cepiſſent, devio flexu per *Armeniam*, tamen imparatum adhuc Gotarzem deprehendêre. *Cæterum Gotarzes, nondum ſatis aucto exercitu, flumine Corma, pro munimento utitur*, &c.

2. *Cominus.*] Non breviore itinere Meſopotamiam petunt, ut poterant, ſed flexu longiori per Armeniam. in quo error duplex, & quia longius iter, & quia infeſtum erat, inſtante hieme. quia nempe equiti incedendum fuit, per montes & quidem nivibus infeſtos.

3 *Meſopotamiam.*] Vide notas lib. 6. cap 36.

4 *Armeniam.*] Armenia major, vide notas lib. 6. cap 31. Armenia minor. Vide notas lib xi cap. 9.

5. *Tigri*] Vide notas lib. 6. cap. 37. *Tigri.*] Varro de Lin. L. 4 *Tigris qui eſt, ut leo varius, qui vivus capi adhuc non potuit. vocabulum è lingua Armenia. nam ibi & ſagitta, & quod vehementiſſimum flumen, dicitur Tigris.*

6. *Adiabenos.*] Subintellige *rex*, nam ſupra cap. 13. *Adiabenos quorum rex Izates.* Itaque rex Izates cum Adiabenorum exercitu, & Abbarus cum Arabum copiis abſcedunt. Non male qui, reponunt *Adiabeno*, ſuple, exercitu. Ioſephus de Adiabenorum rege multis locis.

Adiabene.] Regio minor Aſſyriæ provinciæ, prope Euphratem fluvium. hodie pars præfecturæ *Moſul*, & ad orientem urbis *Moſul*, in *Diarbeck*, provincia imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

7. *Ninos.*] Ninus vel Ninive, urbs Adiabenes tractus, & ad Tigrin fluvium in Aſſyria provincia. hodie *Eski-Muſul*, id eſt vetus *Moſul*, urbs in ruinis jacens ad oram orientalem Tigris fluvii, in provincia *Arzerun* ſive *Curdiſtan*, ſub Turcico imperio Aſiatico. Ex ruderibus urbis *Eski-Muſul* crevit urbs nunc dicta *Moſul* ad oram occidentalem Tigris fluvii Caput eſt præfecturæ *Moſul*, in *Diarbeck* provincia propriè dicta *Tillemonius.*

8. *Aſſyria.*] Aſſyria tribus modis conſiderari poteſt Primo Aſſyria ſub *Syria* nomine, aut vice verſa Syria ſub *Aſſyria* nomine. fuit regio Aſiæ ad mare Syriacum, partem maris Mediterranei, & ad Euphratem Tigrinque fluvios. hodie *Souria* vel *Soriſtan* regio, & *Diarbeck*

[1] caſtellum inſigne fama, quod poſtremo inter Darium atque Alexandrum [2] prælio [3] Perſarum illic opes conciderant. Interea [4] Gotarzes [5] apud

INTERPRETATIO.

tiquiſſima metropolis Aſſyriæ. & caſtellum illuſtre fama, quod ultimâ inter Darium & Alexandrum pugnâ, Perſarum vires illic profligata erant. Interea Gatarzes diis

NOTÆ.

regio latè ſumpta, ſub Turcico imperio Aſiatico. Secundo modo *Aſſyria*, fuit aliquando regio imperii Perſarum ſive Parthorum, ad Euphratem & Tigrin fluvios. hodie *Diarbeck* regio latè ſumpta &c. Tertio modo *Aſſyria* propriè dicta, regio minor, vel provincia Aſſyriæ regionis, & ad orientem Tigris fluvii. hodie *Arzerun*, vel pars regionis, *Curdiſtan*, &c. in Turcia Aſiatica, & in finibus regni *Perſiæ*. ex Chartis & Tabulis Sanſonis &c. *Tillemon.*

1. *Caſtellum inſigne fama.*] Attentum lectorem non fallet vitium. Quid enim? an ad *Ninon* poſtremum Darii cum Alexandro prælium fuit? Imo haud procul Arbela, apud pagum Gaugamelæ. Inſeruerim ergo vocem, *ſedes Aſſyriæ, & Arbela caſtellum inſigne fama*: aut certe ſi ſatis intelligitur, addita copula, *ſedes Aſſyriæ, & caſtellum.* Lipſius.

Caſtellum.] Duo ſunt hoc loco *Ninos*, & *Caſtellum* illud *inſigne fama.* duo ſunt propugnacula, duobus locis diverſis poſita. quæ tum ex itinere oppugnata ſunt à Meherdate.

Primùm capta Ninos vetus ſedes Aſſyriæ, dein & Caſtellum Arbela, quo loco profligatus olim Darius ab Alexandro.

Caſtellum] Legit Lipſius, *Arbela Caſtellum.* fuit vero Arbela urbs Arbelitidis tractus, in Aſſyria regione. hodie in ruinis jacet. *Tillemon.*

Caſtellum inſigne fama.] Forte, intelligit, fuiſſe olim Ninon urbem validiſſimam, & vetuſtiſſimam Aſſyriæ ſedem, ſed tunc fuiſſe caſtellum. Nihil tamen affirmo; nam poteſt fieri ut nomen caſtelli hic interierit; vel etiam non nominatum, ſed præteritum ſit à Tacito, ob celebritatem loci, & quia ſatis id deſignare videtur, cum ibi victum Darium adſerit.

Caſtellum.] Sub intelligenda hic conjunctio. *Et*, non tamen legenda. & id pro genio Taciti, qui conjunctiones ſpernit nec difficile eſt diſtinguere inter urbem vetuſtiſſimam Aſſyriæ ſedem, ſeu μητρόπολιν, & Caſtellum ſic deſignatum.

Nec lege cum Lipſio, *Arbela*, ſed tantum ſubintellige. In re quippe vulgatiſſima, non adſcripſit nomen Tacitus, contentus illud deſignaſſe his verbis, *caſtellum inſigne fama, quod poſtremo*, &c.

2. *Prælio*] Anno Mundi 3723. anno 2. Olympiadis 112. Romæ conditæ 423. ante Chriſtum natum 331. *Tillemonius.*

3. *Perſarum.*] Vide notas lib. 6. cap. 31.

4. *Gotarzes apud montem.*] Vertunt, quaſi in monte Caſtra poſuiſſet. hoc non dicit Tacitus, ſed tantum *vota* ſuſcepiſſe in monte; nam procul amotis hoſtibus, potuit facile diſcedere à Caſtris, & montem ipſe aſcendere cum paucis comitibus, & ibi vota ſuſcipere.

Et cum ille mons ſumma religione eſſet, non forte ita commode ſitus fuit pro bello, & expeditione. Forte pro opportunitate & otio, dum aberant hoſtes, vota ſuſcipiebat Gotarzes diis, & præcipue Herculi pro victoria obtinenda.

5. *Apud montem.*] Erant in Oriente montes pro diis, templis & aris. ſic mons Carmelus, ubi diis operatus Veſpaſianus. Aliis populis luci & ſilvæ pro delubris; arbores pro numinibus, ſecretum & ſolitudinem petebant, ut deo vacarent.

montem cui nomen [1] *Sambulos*, vota diis loci ſuſcipiebat, præcipua religione Herculis: qui tempore ſtato, per quietem monet ſacerdotes, *ut templum juxta, equos venatui adornatos ſiſtant.* equi ubi pharetras telis onuſtas accepere, per ſaltus vagi, nocte demum vacuis pha-

INTERPRETATIO.

loci vota nuncupabat in monte, cui vocabulum Sambulos, ſed *præcipua veneratione Herculis, qui certo & conſtituto tempore, in ſomnis præcipit ſacerdotibus, ut prope delubrum admoveant equos, venationi paratos.* & *poſtquam equi acceperunt pharetras ſagittis plenas, per ſilvas palantes, nocte tandem revertuntur, exhauſtis*

NOTÆ.

Apud montem cui nomen Sambulos]Ut puto, talia vota, ſeu ſacra faciebat Gotarzes, more priſcorum regum Orientis, & more ipſius Mithridatis regis, qui ex magnis priſciſq; Perſarum regibus originem ducebat. Hunc ritum deſcripſit accurate Appianus de bell. Mithridat.

Ille vero (Mithridates) *in Cappadocia, cum præſidia omnia Murenæ percurriſſet, expuliſſetque, Iovi bellorum præſidi rem divinam fecit, patrio more in monte ſublimi, Colophonem ſeu faſtigium aliud alio majus é lignorum ſtrue componens.* Sic autem tota res agitur.

Primi reges ipſi ligna afferunt, dein circumponunt in orbem alteram ſtruem, ſeu congeriem ligni breviorem, & altiori quidem faſtigio mel, lac, vinum & oleum & aromata omnis generis inferunt; inferiori vero ſtrui adponunt cibos atque opſonia ad celebrandum convivium, quo adſtantes excipiunt. tale ſacrificii genus faciunt ipſi reges Perſarum apud Parſargadas. Mox accendunt ligni congeriem, quæ inflammata propter magnitudinem, procul & ad mille ſtadia multis mortalibus conſpicitur, traduntque accenſo flammis cœlo, ad multos dies huc accedere neminem poſſe.

Quantum patet ex verbis Appiani, primi Reges per honorem, ut fere fit in omni ritu ſolemni, afferunt ligna ſtruemque in excelſo monte, componunt ampliſſimam altiſſimamq; juvantibus haud dubie miniſtris, poſtquam ipſi reges primi, primum ligni faſciculum adſtruxere. In hoc ſupremo faſtigio mox addenſatæ ſylvæ, ſeu materiæ & ſtrui lignorum affunditur mel, lac, vinum & oleum, & omne genus aromata ingeruntur, quibus abundat Oriens.

Dein infra illam molem, circumſtruunt aliam in circulum, minorem, ad quam epulantur omnes cum ipſo rege, diſtinctis tamen locis pro ſorte adſtantium. Poſt epulas, accendunt ignem, qui propter amplitudinem materiæ, & celſitudinem montis, ad multa millia populis conſpicitur.

Cætera ignis perficit abſumitque. nihil enim ſupereſt agendum regi aut aliis, qui ob vehementiam flammæ & vaporis, ſtatim abſcedere à monte coguntur.

Apud montem.] Athen. 12. Phœnix Colophonius Poëta de Nino ita ſcribit. lib. 1. Iamborum.

Ninus vir quidam fuit, ut audio,
Aſſyrius, qui auri mare poſſidebat,
Et alia copioſius, quam arena eſt Caſpia,
Aſtra numquam vidit, nec forſitan id optavit
Ignem apud Magos ſacrum non excitavit
Ut lege ſtatutum eſt, deum nec virgis attigit.
Sacrificiis deos non eſt veneratus &c.

Perſarum Magi igne in montibus accenſo, quod πυρητῖα & πυρῆια vocabant, faſciculos verbenarum, ſeu virgultorum manu tenentes, carmina ſua & ἐπῳδὰς accinebant, & vaticinabantur. Strabo. Herodot.

1. *Sambulos.*]Montis nomen apud Tacitum 12. Annal. in Aſia uſpiam, circa Meſopotamiam. Ex Theſauro Geographico Ortelii. *Tillemonius.*

retris, multo cum anhelitu redeunt. [1] Rurſus deus, quas ſilvas peragraverit, nocturno viſu demonſtrat: reperiunturque fuſæ paſſim feræ.
14 Ceterum Gotarzes nondum ſatis aucto exercitu, flumine [2] Corma pro munimento uti; & quamquam per inſectationes & [3] nuntios ad prælium vocaretur, nectere moras, locos mutare, & miſſis corruptoribus, exuendam ad fidem hoſtes emercari. Ex quis Izates Adiabenus, mox Abbarus Arabum cum exercitu, abſcedunt, [4] levitate gentili, & quia experimentis cognitum eſt, Barbaros malle Roma petere Reges quam habere. At Meherdates validis auxiliis nudatus, cæterorum proditione ſuſpecta; quod unum erat reliquum, rem in caſum dare, prælioque experiri ſtatuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, [5] deminutis hoſtibus ferox. Concurſumque magna cæde, & ambiguo eventu: donec Carrhenem profligatis obverſis [6] longius evectum, integer à tergo globus circumveniret. Tum omni ſpe perdita, Meherdates promiſſa Parrhacis paterni clientis ſecutus, dolo ejus vincitur, traditurque

INTERPRETATIO.

pharetris multum anhelantes. Iterumque Hercules nocturna ſpecie oſtendit loca, qua ſaltus ipſe percurrerit, inveniunturque belluæ paſſim ſtratæ. Porro Gotarzes nondum ſatis copiis firmatus, utebatur fluvio Corma pro vallo, & quamvis per convicia & nuntios ad pugnam provocaretur, trahere tempus, caſtra mutare, miſſis qui ſollicitarent, hoſtes præmio propoſito corrumpebat, ut fidem mutarent. Ex quibus Izates Adiabenus, dein Abbarus Arabum rex, cum copiis ſuis abeunt, mobilitate nationi ingenita atq; inſita; & quia experientia compertum eſt, Parthos malle ex urbe poſtulare reges, quam habere. At Meherdates firmiſſimis copiis exutus, reliquorum ſuſpecta fraude, quod unum ſupererat, ſummam belli fortunæ committere, ac prælio decernere ſtatuit. Et ultro pugnandi copiam fecit Gotarzes, hoſtium abſceſſu audacior. Et pugnatum utrinque ingenti ſtrage, & ancipiti exitu: donec à tergo agmen à pugna integrum circumdaret, interciperetque Carrhenem, qui fuſis ſtratiſque qui ſibi adverſabantur, longius irruperat. Tum ſpe omni amiſſa, Meherdates fidens promiſſis Parrhacis clientis paterni, fraude ejus in vincula conjicitur, dedi-

NOTÆ.

1. *Rurſus deus.*] Non mirum, ſi Parthi deum venatorem colunt; maxime enim venatu oblectantur illi populi, & inſtar *juſtitii* eſt apud illos: ſi rex & Megiſtanes à venatu quandoque abſtinent. Hinc forte ſuperſtitionis origo & ſacerdotum ſomnia, ſeu vera, ſeu falſa.

2. *Corma.*] Fluvius hic ex Tacito circa Aſſyriam aut Armeniam fuiſſe videtur. Ex Theſauro Geographico Ortelii.

3. *Nuntios.*] Nempe per tubicines & cornicines, pro more militiæ.

4. *Levitate gentili.*] Id eſt, pro ingenio gentis Arabum, quæ levis & fluxa fide, pro levitate quæ à natura tali genti innata ac inſita eſt.

5. *Deminutis hoſtibus ferox.*] Ex his verbis colligi poteſt, reges Adiabenum & Abbarum abſceſſiſſe domum: non in caſtra Gotarzis; ita ut neutrarum partium jam eſſent; quod miſſis corruptoribus emercatus erat Gotarzes. Erant tantum hi ſocii, aut ſtipendiarii Parthorum: Itaque abſcedunt, belli exitum è longinquo ſpeculaturi.

6. *Longius evectum.*] Quod non imperatoriæ prudentiæ fuit in tali duce, præcipue qui rem haberet cum equiti-

victori. Atque ille *non propinquum*, [1] *neque Arſacis de gente; ſed alienigenam & Romanum* increpans, auribus deciſis vivere jubet, oſtentu clementiæ ſuæ, & in nos dehoneſtamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accituſque in regnum Vonones, [2] Medos tum præſidens. Nulla huic proſpera aut adverſa quîs memoraretur, brevi & inglorio imperio perfunctus eſt; reſque Parthorum in filium ejus Vologeſen tranſlatæ. At [3] Mithridates [4] Boſporanus [5] amiſſis opibus vagus; poſteaquam Didium ducem Romanum, [6] roburque exercitus abiiſſe cognoverat; relictos in novo regno Cotyn juventa rudem, & paucas cohortium cum Julio

INTERPRETATIO.

turque victori. Atque ille objurgans victum, quaſi neque cognatus eſſet, neque de ſtirpe Arſacis, ſed extraneus & Romanus, *amputatis auribus, vivere eum ſinit, velut in exemplum lenitatis ſua, & in nos infamia. Dein Gotarzes morbo interiit, vocatuſque* eſt *ad imperium Vonones, qui tum Medis praerat. Nulla huic ſecunda res aut proſpera quibus celebraretur, brevi regno nec illuſtri defunctus eſt; imperiumque Parthorum tranſmiſſum eſt ad filium ejus Vologeſen. At Mithridates Boſpori rex, amiſſo regno palabundus, cum comperiſſet, Didium ducem Rom. & validiſſimas copias abſceſſiſſe, relictoſque in novo regno Cotyn juvenili atate ignarum, & paucas cohor-*

NOTÆ.

bus & ſagittariis Parthorum, qui per *frontis tergique vices*, ſtatim redeunt cum terga verterint, redintegrantque pugnam, & ſic ſæpe bella profligant.

Attamen ille *globus integer* à pugna, *ſubſidiarius* haud dubie fuit; quo in genere copiarum maximum belli momentum, ſi ſtent, aliis pulſis, & pugnam ſuſcipere velint.

Quod video fere Romanis in uſu fuiſſe, ut legiones fortiſſimas, velut in ſubſidiis haberent, vel victoriæ pugnantium teſtes, vel ſi pellerentur, vindices. ita ut virtute ſola & ſanguine ſociorum ſæpe vincerent hoſtes.

1. *Neque Arſacis de gente.*] Video id fere objectum hiſce principibus, quoties ut ignavi aut degeneres ſpernerentur. ſic alibi apud Tacitum lib. 6. *Materno genere Arſacidam, cætera degenerem* increpant.

Forte *materno genere* ille *Arſacida* dicitur, quia certe ex matre Arſacida procreatus erat, ſed quæ talem filium ex principe vere Arſacida non ſuſcepiſſet, ſed ſpurium partum edidiſſet.

Vel ſic omnes infelices, aut ignavos increpabant, quaſi animo degeneres, ſimul & à ſtirpe & origine Arſacis deflexiſſent, aut ſaltem tali nomine indigni cenſerentur.

2. *Medos.*] Media regio imperii Perſarum ſive Parthorum, ad mare Caſpium. Hodie *Kilan* & *Adirbeitzan* provinciæ integræ, & pars provinciæ *Erak-Atzen*, in regno Perſiæ hodierno. Ex Chartis Sanſonis. *Tillemonius.*

Medos præſidens.] Non rector, ſed rex Medorum fuit, pro more regis magni, regna fratribus diſtribuendi.

3. *Mithridates.*] Dio Mithradatem quemdam nominat, prolem magni illius; cui Claudius regnum Boſpori largitus ſit. libro LX. Sed is alius debet fuiſſe ab iſto. *Lipſius.*

4. *Boſporanus.*] Boſphorani populi Sarmatiæ Europææ & Aſiaticæ ad Boſphorum Cimmerium.

Hodie pars *Tartaria parva* & *Circaſſia* ad fretum *Kerci* vel *Caffa*. Tillemon.

5. *Amiſſis opibus.*] Id eſt, *regno* Boſpori, quod ejus fratri Cotyi dederant Romani

6. *Roburque exercitus*] Puto, legio-

Aquila equite Romano : ſpretis utriſque, concire nationes, illicere perfugas, poſtremo exercitu coacto, regem [1] Dandaridarum exturbat, imperioque ejus potitur. Quæ ubi cognita, & jam jamque [2] Boſporum invaſurus habebatur, diffiſi propriis viribus Aquila & Cotys, quia [3] Zorſines [4] Soracorum rex [5] hoſtilia reſumpſerat, externas & ipſi gratias quæſivere, miſſis legatis ad Eunonem, qui [6] Adorſorum genti

INTERPRETATIO.

tes cum Iulio Aquila equite Rom. contemptis utriſque, cœpit concitare gentes, allicere transfugas, tandem collecto exercitu, ejicit regem Dandaridarum, & regnum ejus occupat. Quæ poſtquam comperta ſunt, & quia ſtatim irrupturus Boſporum exiſtimabatur, parum fidentes propriis copiis Aquila & Cotys, quia Zorzines rex Soracorum ad hoſtes rurſus defecerat, externas & ipſi copias excivere, miſſa legatione ad Euno-

NOTÆ.

nes. & illæ *paucæ cohortes* quæ relictæ erant cum Julio Aquila, erant tantum, vel vexillarii legionum, vel *cohortes* auxiliares, vel *cohortes* quædam Romanorum, quæ ſeparatæ militabant eo ævo.

Ita ut illæ cohortes, partim Romanæ, partim auxiliares eſſent. & infra cap. 17. cum dicit Tac. *Præfectum cohortis occiſum*, intellige de cohorte auxiliarium; nam *Præfecti* illi, non *Tribuni*, vocabantur, qui cohortibus his auxiliarium præerant.

Et cum dicit ibid. *pleriſque centurionum interfectis*, hoc proprie ſumi debet de cohortibus Rom. legionariis. niſi forte auxiliares illi Romanis armis, Romanaque diſciplina inſtituti eſſent. Attamen *Centuriones* etiam dicti in Cohortibus auxiliarium, ut & inter Claſſiarios & Vrbanas cohortes, quæ ex libertinis.

1. *Dandaridarum.*] Dandarii populi Mæotarum populorum, circa Mæotin paludem, in Sarmatia Aſiatica. Hodie pars *Carcaſſia.* Ex Chartis Guliel. Sanſonis. *Tillemonius.*

2. *Boſporum.*] Boſphorus Cimmerius, fretum inter Sarmatiam Europæam & Aſiaticam, & quo Mæotis palus, & Pontus Euxinus ſimul junguntur.

Hodie *Kerci* vel *Caffa*, inter parvam Tartariam & Circaſſiam regiones, & *Limen* ſeu mare *de Zabache*, & mare Nigrum ſeu Majus *Tillemonius.*

3. *Zorſines Soracorum rex.*] Farneſ. *Siracuſorum.* Vera ſcriptura, *Siracorum.* Nam & à Strabone lib. XI. Τὰ τῶν Σιρά-κων φῦλα dicuntur. Populi ſunt ad Caucaſum. *Lipſius.*

In propriis iis gentium nominibus non admodum laborandum; aliter enim pronuntiant Latini & ſcribunt, aliter Græci authores. ſufficiunt nobis præcipuæ ſyllabæ quædam, ex quibus eſſe eadem nomina agnoſcantur.

4. *Soracorum.*] Soraci, vel Siraces, & Siraceni, natio Amazonum populorum, ad fluvium Achardæum, & verſus Mæotin paludem, in Sarmatia Aſiatica.

Hodie pars *Circaſſiæ* ad occidentem. Ex Strabone lib. XI. & Chartis Nic. Sanſon. *Tillemonius.*

5. *Hoſtilia reſumpſerat.*] Dum ingruebat Didius, & robur exercitus Rom. continuit ſe Zorſines vi & metu cohibitus. At ablato metu, remotoque exercitu Rom. ſtatim *hoſtilia reſumpſerat* cauſa ſua.

Forte & miſeratione pulſi Mithridatis. nam *ſimilitudo fortunæ* ſæpe conciliat invicem reges, & *habent* illi ſæpe *in conſilio fortunam ſuam*, ut & cæteri mortalium.

6. *Adorſorum.*] Adorſi, vel Aorſi, populi Sarmatiæ & Aſiaticæ ad Tanaim fluvium, & verſus Siraces populos. Ex Strabone lib. 11. p. 506. *Tillemon.*

Adorſorum genti.] Straboni, Plinio, Ptolemæo, hi populi dicti, Aorſi : in-

1 præcellebat. Nec fuit in arduo ſocietas, 2 potentiam Romanam adverſus rebellem Mithridatem oſtentantibus. Igitur pepigere, *equeſtribus præliis Eunones certaret; 3 obſidia urbium Romani capeſſerent.* Tum 16
compoſito agmine incedunt: 4 cujus frontem & terga, Adorſi; media cohortes, & Boſporani tutabantur, 5 noſtris in armis. Sic pulſus ho-

INTERPRETATIO.

nem, qui præſidebat genti Adorſorum. Nec difficile fœdus fuit, cum vim Romanam adverſus perduellem Mithridatem demonſtrarent. Itaque conſtituere inter ſe, ut Eunones equeſtri agmine dimicaret; Romani *vero* obſidiones oppidorum ſuſciperent. *Tum ingrediuntur, ita ordinato exercitu, ut primum & poſtremum agmen defenderent Adorſi, medium cohortes* Rom. *& Boſporani tuerentur, noſtro more armati.*

NOTÆ.

ter Scythas. *Lipſius.*

Quis non videt id diſcrimen oriri ex diverſa pronuntiatione? & ut eſt pronuntiatio, ita & ſcriptura. quod clare experiuntur qui plures linguas didicere.

1. *Præcellebat.*] Puto fuiſſe vere principem Adorſorum: nam rex Mithridates ad eum confugiens, *regiam ingreditur, genibuſque ejus provolutus*, & cum potiſſimum adhibet veniæ petendæ gratia à principe Claudio. ad quod obtinendum dignitas authoritaſque principis neceſſaria fuit. & cum ipſe Eunones ſic loquitur, *magnarumque nationum regibus* &c. de ſe id intelligit.

2. *Potentiam Rom. oſtentantibus.*] Ratio fuit, quia cum tali potentia, nihil metuendum bellanti regi adverſus ſpoliatum principem; imo ſic & ſuas opes regnumq; augere potuit. tale ſubſidium, taliſq; ſocietas decori fuit Regulo, etiam ſi cætera abeſſent.

3. *Obſidia urbium Romani.*] Quia aſtus oppugnationum apprime ſciebant illi, & barbari talium rudes erant.

4. *Cujus frontem.*] In prima & poſtrema acie Adorſi. nempe ducebant claudebantque agmen iidem Adorſi. in media acie, ſeu in medio agmine cohortes Rom. & Boſporani locati, qui noſtra militia, id eſt, diſciplina Rom. & armis inſtituti militabant.

Cujus frontem.] Cujus agminis frontem & terga tutabantur Adorſi, ut pote equeſtres copiæ; *media* cohortes Romanæ nempe, ſimul & Boſporani noſtris armis & noſtro more inſtructi, Romano nempe.

5 *Noſtris in armis*] Forte legendum *noſtris armis*, ut dicat, Boſporanos Romano ritu inſtructos armatoſque: quod malo. *Lipſius.*

Non alii hic Romani, quam *cohortes* ipſæ quæ Romanæ, & in media acie ſtabant cum Boſporanis, qui iiſdem armis utebantur.

Noſtris in armis.] Id eſt, Boſporanos, quia una cum Romanis militabant, Romano etiam ritu fuiſſe armatos & inſtructos.

Idem fere dixit lib. 2. *ut Tacfarinas lectos viros, & Romanum in modum armatos, caſtris attineret.* lib. 3 *Quadraginta millia* (id eſt Gallorum) *fuere, quinta ſui parte legionariis armis.*

Hiſt lib. 3. *Mox donati civitate Romana, ſigna armaque in noſtrum modum, deſidiam licentiamque Græcorum retinebant.* Pichena.

Noſtris in armis.] Clar. Harlæus vertit, *omnes fuiſſe inſtructos armis Romanis.* ſed errat. Nec enim veriſimile eſt, Adorſos, qui externi prorſus erant, forte tantum ſocii in hoc bello, & hactenus ignoti, militaſſe in armis Romanis.

Itaque *Adorſi* erant, ut puto, barbaro cultu & ſuis armis; at illæ *cohortes* quæ *mediæ* hic, cum eſſent aliæ Romanæ, aliæ auxiliares, meruerunt *armis Romanis*, ut & ipſi *Boſporani*, qui pridem inſerviebant populo Romano.

Et exinde patet, quam periculoſum ſit addere ſenſui Taciti, & illum quaſi per

ſtis, ventumque Sozam oppidum Dandaricæ, [1] quod deſertum à Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi præſidio viſum. Exin in Soracos pergunt. & tranſgreſſi amnem Pandam, circumveniunt urbem Uſpen, editam loco, & mœnibus ac foſſis munitam; niſi quod [2] mœnia non ſaxo, ſed cratibus & vimentis, ac media humo adverſum inrumpentes invalida erant: eductæque altius [3] turres, facibus atque haſtis turbabant obſeſſos. ac ni prælium nox diremiſſet,
17 cœpta patrataque expugnatio eumdem intra diem foret. Poſtero miſere legatos, [4] *veniam liberis corporibus* orantes; [5] *ſervitii decem millia* offerebant. quod aſpernati ſunt victores, quia trucidare [6] deditos ſævum,

INTERPRETATIO.

Sic fuſus hoſtis, veneruntque noſtri *Sozam urbem Dandaricæ, quam relictam à Mithridate, ob dubiam illius gentis fidem occupari, poſito ibi præſidio, ſtatuerunt. Dein petunt Soracos, & cum trajeciſſent fluvium Pandam, obſident urbem Vſpen, arduam ſitu, & muris foſſiſque circumdatam; niſi quod muri, non lapide, ſed cratibus & viminibus, ac interjecta terra, parum firmi erant adverſus invadentes: erectaque altius* muris *turres, tædis teliſque jam propugnatores deturbabant. ac niſi certamen nox ſeparaviſſet, eadem die obſidio incepta, atque profligata foret. Poſtridie miſerunt oratores*, vitam ingenuis civibus *rogantes; &* decem millia ſervorum *præbebant. quod ſprevere victores, quia crudele* videbatur, *interficere eos, qui ſe fidei*

NOTÆ.

vim extendere. nam non dicit, *omnes*, & id ex ſuo addit interpres perperam.

Noſtris in armis.] Sic quandoque ſocii & auxiliares inſtituti militia Rom. & in id adpoſitus vetus militiæ centurio cuilibet cohorti.

1. *Quod deſertum à Mithridate ob ambiguos.*] Ea Taciti verba *ambigua*, ut & animi illi *popularium*.

Nam poſſit dici, deſertum eſſe oppidum à Mithridate, *ob ambiguos popularium animos*, & *obtineri*, à Romanis *relicto ibi præſidio*, *placuiſſe*, ob eandem cauſam: nempe, quia fides oppidanorum *ambigua* eſſet.

Certius tamen eſt, relictam urbem hanc à Mithridate, vi & metu Romanorum invadentium; & præſidium ibi impoſitum à Romanis fuiſſe, *ob ambiguos popularium animos*, & quia ipſis diffiderent.

2. *Mœnia non ſaxo.*] Itaque moles & agger fuit circa urbem, potius quam murus. ſed bene Tac. *mœnia*, per quæ intelliguntur cujuſque generis munimenta. Vnde & forte deducta vox, *mœnia*.

3. *Turres.*] Id eſt, è turribus immiſſæ faces & haſtæ, propugnatores turbabant.

4. *Veniam liberis corporibus orantes.*] Per veniam, intelligo vitam ſimul & libertatem. alioqui fruſtra diceret, *liberis corporibus veniam* &c. Et quo conſilio offerrent 10. millia ſervorum, ſi & ipſi ſimul in ſervitutem traderentur?

Quantus fuerit numerus civium & liberorum capitum hinc colligere difficile eſt. ingentem numerum indicat Tacitus. forte ſuperabant numerum ſervorum. Olim tamen Athenis erant 20. millia liberorum civium, & 400. millia ſervorum. quia opes in mancipiis, quaſi in pecoribus & armentis poſitas habebant.

5. *Servitii decem millia.*] Quæ offerebant velut in pretium ſalutis & vitæ quam rogabant. Et certe non ſpernendæ illæ opes, ut in tanto numero ſervorum, ſi & vincere hoſtem, ſimul & prædam illam ſervare potuiſſent.

6. *Deditos.*] Intellige non modo de ſervis quos offerebant, ſed de ipſis liberis corporibus; nam hac conditione ſe dedere volebant, oblatis nempe decem

tantam multitudinem cuſtodia cingere arduum: ut [1] belli potius jure caderent. Datumque militibus, qui ſcalis evaſerant, ſignum cædis. Excidio Vſpenſium metus cæteris injectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amneſque & urbes juxta perrumperentur. Igitur Zorſines diu penſitato, Mithridatiſne rebus extremis, an patrio regno conſuleret; poſtquam prævaluit gentilis utilitas, datis obſidibus, [2] apud effigiem Cæſaris procubuit, magna gloria exercitus, Rom. quem incruentum & victorem, tridui itinere abfuiſſe ab amne [3] Tanai conſtitit. Sed in regreſſu diſpar fortuna fuit; quia navium quaſdam, quæ mari remeabant, in littora [4] Taurorum delatas circum-

INTERPRETATIO.

permitterent. & difficile erat, tantam numero plebem in cuſtodia habere: placuit, *ut jure belli potius] occiderent. Datumque ſignum occidendi, militibus, qui ſcalis* muros *ſuperaverant. Expugnata Vſpe, terror cateris incuſſus, nihil tutum exiſtimantibus, cum perinde penetrarentur arma, propugnacula, infeſti, iniqui, vel editi loci, fluminaque & oppida perinde facile* expugnarentur. *Itaque Zorſines diu cogitato, an provideret deſperatis rebus Mithridatis, an patrio imperio; poſtquam prapolluit utilitas propria, datis obſidibus, imaginem Caſaris adoravit, ingenti decore exercitus Romani, quem conſtat incolumem & victorem, non longius abfuiſſe à flumine Tanai, quam trium dierum itinere. Sed in reditu diſſimilis fortuna fuit, quippe barbari intercepere quaſdam naves, qua pelago revehebantur, cum in oras Taurorum impulſa eſſent; & præfectum co-*

NOTÆ.

millibus ſervorum.

Et ne mireris tot eſſe trucidatos. id ſæpe ſic uſurparunt Romani. impuberes aliquando, & mutas ipſas animantes trucidarunt, ut ſic majorem hoſti terrorem inferrent.

1. *Vt belli potius.*] Pendet ſenſus ex his verbis ſupra: *quod aſpernati ſunt victores*, nempe, *ut belli potius jure caderent.* ideoque oblatas conditiones ſprevere, *quia trucidare deditos ſavum* &c.

2. *Apud effigiem Caſaris procubuit.*] Romani primo *fœni manipulis*, pro *vexillo*, uſi ſunt: deinde *ſigno Aquila, Lupi, Minotauri*, ut alia omittam. Poſtremo imperatorum imagines pro ſignis & vexillis habuerunt; & qui eas ferebant, *imaginarii* dicebantur.

Inde ait hoc loco Tacitus, Zorſinem ad imaginem Cæſaris procubuiſſe. Et lib. 15. Tiridatem apud effigiem Neronis inſigne regium depoſuiſſe, nec niſi manu Neronis reſumpſiſſe. Et paullo poſt: *ſedes effigiem Neronis ſuſtinebat.* Sueton. in Calig. cap. 14. *Tranſgreſſus Euphratem, Aquilas & ſigna Romana, & Caſarum imagines adoravit* Lupanus.

Diſtingue inter *imagines Caſarum*, & *effigiem* illam quæ in ſede *curuli.*

3. *Tanais.*] Fluvius Sarmatiæ Europææ & Aſiaticæ, in Mæotin paludem ſe exonerat.

Hodie vocatur *Don*, vel *Tana*: labitur per Moſcoviam, & cadit in *Limen*, ſeu mare *de Zabache.* Tillemonius.

A Tanai.] Sic obſervat Tacitus; quia fluvius hic Europæ terminus & Aſiæ, longe ultra fines imperii Rom. etiam & ultra reges omnes inſervientes perlabitur.

4. *Taurorum.*] Tauri Scythiæ populi vel Taurica. Cherſoneſus peninſula, Scythię parvæ ſeu Europææ, ad Mæotin paludem, & ad Pontum Euxinum.

Hodie *Crimski*, vel *Tartares du Crim*, aut *de Perecop*, in parva Tartaria, ſub clientela Turcarum. Ex Chartis Geographicis Sanſonis, *Tillemonius.*

venere barbari, præfecto cohortis, & [1] pleriſque centurionum interfectis. 18 Interea Mithridates nullo in armis ſubſidio, conſultat cujus miſericordiam experiretur. Frater Cotys proditor olim, deinde hoſtis metuebatur: Romanorum [2] nemo id auctoritatis aderat, ut promiſſa ejus magni penderentur. Ad Eunonem convertit, (nullis) [3] propriis odiis

INTERPRETATIO.

tis ac pleroſque centurionum interemerunt. Interea Mithridates omni ſpe armorum amiſſa, deliberat, cujus miſericordiam tentaret. Frater Cotys perfidus olim, dein hoſtis timebatur: nemo Romanus præſens qui ex auctoritate polleret, ut promiſſiones ejus magni haberentur. Ad Eunonem reſpexit, nullis propriis inimicitiis infeſtum, & nuper

NOTÆ.

1. *Pleriſque Centurionum.*] A Rhenano eſt, ex emendatione, ut ait, codicis Bud. Nam mei manuſſ itemque editiones antiquæ, *pleriſque conſularium*, quidam *conſiliarium*. Verum puto, *auxiliarium*. Nam præit de Præfecto cohortis. *Lipſius.*

Pleriſque Centurionum.] Recte *Centurionum*. Vt conditio militiæ diſtingueretur, diſtinguebantur nomina præpoſitorum: ſic *Tribunus* dicebatur, qui mille *legionariis* præerat; *Chiliarchus*, qui mille Claſſiariis; & *claſſiarii* illi erant deterioris conditionis, quam *legionarii*. At *Præfectus* dicebatur, qui *auxiliaribus* præerat.

Centuriones apud *legionarios* erant; etiam & *Centuriones* apud *claſſiarios*. Quidni & *Centuriones* fuere etiam apud *auxiliares*? Et haud dubie, *Centuriones* qui hic occiſi, *Centuriones* erant ejuſdem cohortis, cujus *Præfectus* occiſus erat, nempe cohortis auxiliarium.

Quod innuitur per ea verba *Præfectus cohortis*, quæ de ſolis *auxiliaribus* intelliguntur.

Centuriones claſſiariorum fuiſſe patet ex Tac. lib 14. ubi deſcribit cædem Agrippinæ. *Reſpicit Anicetum Trierarcho Herculeo & Oloarito Centurione claſſiario comitatum.*

Hic tria nomina diſtinguit Tacitus, pro munere & poteſtate cujuſque. Anicetus dicitur *Præfectus claſſis* apud Miſenum, Herculeus *Trierarchus*, id eſt, Triremi præpoſitus. Oloaritus *Centurio claſſiarius*.

Et hic eſt Centurio, qui Agrippinam interemit. *in mortem Centurioni ferrum diſtringenti, protendens uterum, ventrem feri, exclamavit.* Claſſiarii etiam infra ſortem auxiliarium.

Pleriſque Centurionum.] Sic alibi Tac. in ſimili caſu. unum eſt quod repugnat, nempe, quod *Præfectus* ibi nominetur, qui auxiliaribus præerat.

Pleriſque auxiliarium.] Si vox *auxiliarium* ſit ex MS. probari poteſt. & fere idem eſt, nam *Centuriones* illi & ipſi *auxiliares*.

2. *Nemo id auctoritatis.*] Sed procurator Ponti aderat; At non tanti fuit, talis procurator, qui nequidem Prætorius, ut puto; nam illi infra *inſignia conſularia* decernuntur, ſed extra ordinem.

At cum Adorſis ſocietatem inierant, idque auctoritatis habuerant; ita certe, ſed eam adprobaverant Cæſari, miſſis literis; & majoris fuit momenti Mithridati, cuinam confideret, ſeque permitteret.

Habes ſimilem prorſus locum apud Tac. lib. 12 45. *Mithridatem compulit in caſtellum Gorneam, tutum loco ac præſidio militum, quis Cælius Pollio Præfectus, Centurio Caſperius præerat.* Nota τὸ *Præfectus*, quo indicat Tac. milites illos *auxiliares* fuiſſe, quibus & præerat *centurio*.

3 *Propriis odiis infenſum*] Franc. Modius ex Rodolphi Agricolæ codice negationem inferit *non infenſum*. Quod approbo. Non enim Eunones à ſe Mithridatem oderat, ſed in gratiam aſpectumque Romanorum. *Lipſius.*

infenſum

inſenſum, & recens conjuncta nobiſcum amicitia validum. Igitur cultu [1] vultuque quam maxime ad præſentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibuſque provolutus, *Mithridates*, inquit, *terra marique Romanis per tot annos quæſitus, ſponte adſum. Utere ut voles prole magni Achamenis, quod mihi ſolum hoſtes, non abſtulerunt.* At Eunones claritu- 19
dine viri, mutatione rerum, & [2] prece haud degenere permotus, allevat ſupplicem, laudatque *quod gentem Adorſorum, quod ſuam dexteram petenda venia delegerit.* Simul legatos litteraſque ad Cæſarem in hunc modum mittit: *Po. Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus,* [3] *primam ex ſimilitudine fortunæ amicitiam: ſibi & Claudio, etiam communionem victoriæ eſſe. Bellorum egregios fines, quotiens ignoſcendo* [4] *tranſigatur.*

INTERPRETATIO.

pacta nobiſcum ſocietate præpollentem. Itaque domum regis intrat, veſteque & facie quammaxime ad præſentem calamitatem accommodata, & ad pedes ejus procumbens, Mithridates, *inquit*, terra marique inveſtigatus Romanis per tot annos, ultro veni ad te. Age, ut libitum erit, cum nepote magni Achæmenis, quod unum mihi non ademerunt hoſtes. *Sed Eunones commotus nobilitate viri, viciſſitudine* rerum humanarum, *& prece haud rege indigna, erigit ſupplicem, laudatque*, quod elegerit nationem Adorſorum, quod ſuam fidem rogandæ veniæ imploraverit. *Simul mittit oratores & epiſtolas ad Cæſarem, in hanc ſententiam:* Populi Romani principibus, ampliſſimarumque gentium regibus, primam ex ſimilitudine faſtigii neceſſitudinem, ſibi & Claudio etiam victoriæ ſocietatem eſſe. Fœlices eſſe bellorum exitus, quo-

NOTÆ.

Propriis odiis inſenſum.] Si verus inter eos erat offenſa, non id prætermiſiſſet Tacitus monere, cum ſcriberet, Eunonem miſſis legatis ſollicitatum: *nec fuiſſe in arduo ſocietatem, potentiam Romanam oſtentantibus.* Sola igitur potentia Romana, momentum apud Eunonem habuit; non privatum ejus odium in Mithridatem.

Sed & verba Mithridatis, quæ ſubjiciuntur, aliquam deprecationem τῦ μνησικακεῖν habuiſſent, ſi qua re antea Eunonem offendiſſet. Compara Themiſtoclis orationem ad regem Perſarum. Excidit igitur haud dubie vox, ſive fuerit, *propriis odiis non offenſum*, ſive *propriis odiis nullis offenſum*, ut viri docti videre *Gronovius*.

Odiis.] Forte *propriis odiis haud inſenſum.*

1 *Vultuque.*] Nempe, vultum ſquallore & pædore obſitus; ut in ſummo mœrore & adverſa fortuna decuit; ſic miſericordiam aſpicientium commoturus.

2. *Prece haud degenere.*] Quia regii faſtigii memor, & quia ſic precabatur, ut tamen regem ſe fuiſſe meminiſſet, nihil, quod infra amplitudinem regiam eſſet, locutus.

3. *Primam ex ſimilitudine fortunæ amicitiam*] Quaſi diceret: præter illam amicitiam, quæ ex ſimilitudine fortunæ oritur inter imperatores Rom. & magnarum nationum reges, alia mihi etiam amicitiæ ratio eſt cum Claudio principe, nempe communio victoriæ; quia ſocietate facta, eumdem nos hoſtem ſuperavimus

Fortuna.] Cic pro Lege Manil. *Magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflicta fortunæ, facile multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno, quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur.*

4. *Tranſigatur.*] Alii *tranſigantur*; ſed perinde eſt.

Sic Zorſini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam, neque regnum precari; ſed [1] *ne triumpharetur,* [2] *neve pœnas capite expenderet.* Atque Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto ſalutis, an repetere armis rectius foret. [3] Hinc dolor injuriarum, & libido vindictæ adigebat. Sed diſſerebatur contra: *Suſcipi bellum avio itinere, im-*

INTERPRETATIO.

ties parcendo componuntur. Sic Zorſini ſuperato nihil ademptum fuiſſe. Pro Mithridate quandoquidem graviori pœna dignus eſſet, non rogare opes, neque regnum; ſed ne in triumphum duceretur, aut ne vitam amitteret. *Et Claudius, quamvis in reges extraneos lenis, deliberavit tamen, an ſatius foret, accipere captivum regem conditione veniæ, an bello repetere. Huc impellebat dolor injuriarum & cupido ultionis, ſed contra opponebatur:* Capeſſi bellum difficili regione, inacceſſo

NOTÆ.

1. *Ne triumpharetur.*] Attamen ſpecies *triumphi* uſurpata, cum *oſtentui* populo Rom. pro Roſtris exhibitus eſt. ſed *cui bono* principis deditio illa qui amiſit opes, regnum, forte & reciperandi ſpem, omnia?

Attamen rex profligatus omni modo, aut occidi à Romanis, aut in exſilio à quocumque interfici potuit.

Sic deditus, tamen veniam & pacem habuit, & ſpem aliquam conciliandi ſibi Rom. alio tempore, & reciperandi aut partem regni, aut aliam provinciam; ſic fortes viri ſpem omnem nunquam abjiciunt. Vitam habuit, quæ inſtar omnium. metu mortis magna cœpta ſæpe deſeruntur.

2. *Pœnas capite expenderet.*] Farneſ. codex *exciperet.* At de more ipſo plectendi in carcere triumphatos duces; ſuadeo omnino legas Fabrum lib. II Semeſtr. cap. III. *Lipſius.*

Pœnas capite expenderet.] *Imperatores,* ait Florentinus, *captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent:* quod de militibus accipio. De ducibus aliud jus eſt: ſi quidem Romani vitam Reguli à Carthaginenſibus minime deprecati ſunt, quod duci captivo jure belli, niſi redimi ſe curaret, mors juſte indiceretur.

Eaque de cauſa, Jugurtha cum duobus filiis ductus in triumpho C. Marii, ante currum ejus, mox in carcere necatus Liv. lib. 67. Simon quoque Bargioras triumphatus, mox ſupplicio affectus eſt, Veſpaſiani juſſu, ut eſt apud Xiphilinum.

Vnde eſt, quod Eunones apud Claudium pro Mithridate intercedit, & Caractacus ait Claudio, ſi incolumis ſervetur, fore ſe ejus clementiæ æternum exemplum. *Vertranius.*

3. *Hinc dolor injuriarum.*] Forte *huc dolor.* Lipſius.

Hinc dolor.] Alii *huc*, fere idem recurrit ſenſus; ſed melius. forte *huc.*

Hinc.] Æſtuabat Claudius hinc, inter decus dandæ veniæ Mithridati, & hinc, inter libidinem vindictæ. Itaque ſic intellige; hinc *dubitavit,* an acciperet *captivum pacto ſalutis*, hinc dolore injuriarum & libidine vindictæ impulſus, dubitabat, *num repetere armis rectius foret.*

Sæpe ſic unam particulam ponit Tac. *an, ſive, modo*, cum duæ ad perſpicuitatem orationis neceſſariæ eſſent. Sic τὸ *hinc* ibi ſemel poſuit.

Hinc dolor injuriarum.] Sic intellige: hinc dolor injuriarum, & cupido ultionis, Claudium *adigebat*, ſed hinc contra diſſerebatur. *Suſcipi bellum* &c. in diverſas curas trahebatur Claudius, hinc cupido vindictæ, hinc difficultas belli anxium habebat.

portuoſo mari : ad hoc reges feroces ; [1] *vagos populos ; ſolum frugum egens: tum tædium ex mora , pericula ex properantia , modicam victoribus laudem, ac multum infamiæ ſi pellerentur. quin arriperet oblata , & ſervaret exſulem:* [2] *cui inopi quanto longiorem vitam , tanto plus ſupplicii fore.* His permotus ſcripſit Eunoni , *meritum quidem noviſſima* [3] *exempla Mithridatem, nec ſibi vim ad exequendum deeſſe ; verum ita majoribus placitum ,* [4] *quanta pervi-*

INTERPRETATIO.

mari : præterea reges immanes. palabundos populos , agros frumenti ſteriles eſſe: tum moleſtiam ex cunctatione . diſcrimina ex feſtinatione , tenuem vincentibus gloriam, ac multum dedecoris , ſi vincerentur. quin potius acciperet conditiones oblatas , & parceret exſuli : cui egeno , quanto diutius viveret , tanto majorem pœnam fore. *His rationibus incitus , ſcripſit Eunoni ,* Mithridatem quidem dignum eſſe ultimo ſupplicio, nec ſibi deeſſe opes ad vindictam ſumendam. verum ita placuiſſe jam olim majoribus,

NOTÆ.

1. *Vagos populos.*] Sic apud Curtium Scythæ, à bello Alexandrum absterrent. *Tranſi modo Tanaim, ſcies quam late pateant , nunquam tamen conſequeris Scythas. Paupertas noſtra velocior erit , quam exercitus tuus , qui prædam tot nationum vehit. Rurſus cum procul abeſſe nos credes , videbis in tuis caſtris. Eadem enim velocitate , & ſequimur , & fugimus : nos deſerta & humano cultu vacua , magis quam urbes , & opulentos agros ſequimur.*

2. *Cui inopi quanto longiorem vitam.*] Sic lib. 14. 48. *Quin in inſula publicatis bonis , quo longius ſontem vitam traxiſſet, eo privatim miſeriorem , & publica clementia maximum exemplum futurum.*

3. *Exempla.*] Id eſt , *ſupplicia* , Terent. *Magnum in te proponam exemplum.* Vnde & Græcis παραδειγματίζειν, *in exemplum proponere* , quod idem eſt ac ſupplicio afficere. Gell. 6. 14. *Veteres noſtri exempla pro maximis graviſſimiſque pœnis dicebant.* Cic. *Crudeliſſimis exemplis interemit.*

4. *Quanta pervicia in hoſtem*] Vulgo erat , *quantalibet pertinacia in hoc tentatâ. Pervicacia* autem in Vatic. ſcriptum. *Lipſius.*

Quanta pervicacia in hoſtem] *Pervicacia in hoſtem* propria laus Romanæ virtutis. Appius apud Livium lib. 5. *An hic ſit terror nominis noſtri , ut exercitum Romanum , non tædium longinquæ expeditionis , non vis hiemis , ab urbe circumſeſſa ſemel , amovere poſſit , nec finem ullum alium belli quam victoriam noverit , nec impetu potius bella quam perſeverantia gerat ?*

Ne putes, *pervicaciam* tantum in vitio dici. Quaſi non Tacito ſit Helvidius *pervicax recti , conſtans adverſus metus.* lib. 4. hiſtor. *Gronovius.*

Pervicacia.] Nonius : *Pervicacia & pertinacia hoc diſtant : pervicacia eſt interdum bonarum rerum perſeverantia; pertinacia ſemper malorum &c. Pervicacem dicis me eſſe & vincere , perfacile patior , pertinacem nil moror : hac forte is dicitur , illam indocti poſſident* , id eſt, *pervicacia* bonorum ac fortium virorum eſt; *pertinacia* malorum & imperitorum.

Quanta pervicacia.] Ea pervicacia fuit , ut non cederent Romani irato cœlo intumeſcenti oceano , neque ulli vi tempeſtatum , præliorum , aut oppugnationum unde ſæpe clades, ſed ſæpius terror in hoſtes & victoria , dein imperium:

Sed hoc in Ariſtocratia utile , qua nemo moritur, niſi ſibi. ubi duces ſunt immortales , & quotidie renaſcuntur ; & ubi gloriæ tantum ſuæ metuunt , non Reipublicæ , quæ alia aliaque ſubſidia ſemper habet.

Vide Livium , ubi comparat Alexandrum Magnum cum ducibus Rom. Vnus.

tacia in hoſtem, tanta beneficentia adverſus ſupplices utendum. nam, trium-
21 *phos de populis regniſque integris adquiri.* Traditus poſt hæc Mithridates,

INTERPRETATIO.

quanta conſtantia in hoſtem, tanta clementia in ſupplices ipſi uterentur. Quippe triumphos agi de populis & principibus regnum obtinentibus, non de exſulibus &

NOTÆ.

fuit Alexander, ſed plurimi erant duces Romani, bello acres, & forte pares, ſi titulo regio niterentur.

Victoria Romanorum de tot gentibus, his fere cauſis tribui poſſit, religioni erga deos, abſtinentiæ in ſocios, diſciplinæ militari, ac pervicaciæ in hoſtes, libertati in ſervos communicatæ, conceſſioni civitatis & curiæ, honori virtutis, & donis, quibus viros militares decoravere: & hæc omnia numinum fatis, ut & imperium ipſum. namque *imperium fato datur* Tac.

1. *Nam triumphos de populis regniſque integris adquiri.*] Id eſt, de iis, qui integri florenteſque vincuntur, non de ſupplicibus ac deditis *Pichena.*

Nam triumphos de populis regniſque integris.] Neſcio quid nobis hic temere invertit interpres Gallicus, *triumphaſſe Romanos de omnibus regnis, atque de toto terrarum orbe.* Non ſic Tacitus.

Non tantæ vanitatis ille, ut talia cogitaret aut ſcriberet. Aliud hic inveſtigandum. potius eſt, veros triumphos acquiri, non de regibus ſpoliatis, regnoque expulſis, ſed regno integris.

Regniſque integris.] Vertunt, *acquiri triumphos* de regnis totis, de univerſis regnis populiſque, id eſt, obtineri triumphum de populis, cum totum ſimul & univerſum regnum acquiritur paraturque armis. Sed id falſum puto, ſufficiebat, paraſſe bello aliquam provinciam.

Melior ſenſus eſt, *acquiri triumphos de populis regniſque*, ſeu regibus (quod idem eſt) *integris*, non laceris, non ſolio deturbatis, ſpoliatis, extorribus & exſulibus, qualis fuit Mithridates. Tac dicit *regna*, pro *regibus*, ut infra *nobilitates externas* vocat *reges.*

Et certe quodnam decus nomini Romano, triumphaſſe de rege pulſo, vago & exſule, qui nullas opes, nullum ſubſidium haberet, niſi in fuga? nec poterant triumphare de rege, quin ſimul triumpharent de regno illo Boſporano.

At quî triumpharent de regno pacato, & cui rex impoſitus erat Cotys?

Forte etiam ſenſus eſſe poſſit, triumphari de populis regniſque integris, non de uno homine tantum; triumphari de regnis ſeu regibus, non de privato homine, aut de inani umbra regis.

Regniſque integris] Id referri debet ad id quod habetur ſupra cap 19. & reſponſum eſt his verbis Eunonis: *Non potentiam, neque regnum precari, ſed ne triumpharetur* &c.

His igitur reſpondet Claudius hoc loco, *triumphos de populis regniſque integris adquiri*; non vero, de ſpreto & abdicato rege, non de rege, qui neque regnum, nec vel quidem nomen regis haberet.

Sicque quaſi per contemptum & gloriam concedit Eunoni, quod poſtularat à ſe, nempe ne triumpharetur Mithridates.

Nam triumphos.] Suſpicor hic aliquid corruptum; & puto, ſenſum Taciti fuiſſe; non de populis afflictis & miſeris aut de regibus regno ſuo ejectis, vel ſupplicibus, triumphos acquiri, ſed de populis florentibus, regibuſque regni potientibus.

Quod ſatis tamen intelligi videtur per illa verba; *triumphos de populis regniſque integris adquiri.*

Nam ſi populi integri, ſi regna integra; ita & reges florent armis, certantq; ac reſiſtunt; & tum vere triumphos adquiri, non autem de miſeris & ſupplicibus, qui ſe tantum vittis, & infulis tuentur, non armis.

vectuſque Romam per [1] Junium Cilonem, [2] procuratorem [3] Ponti, ferocius quam pro fortuna diſſeruiſſe apud Cæſarem ferebatur. Elataque vox ejus in vulgum hiſce verbis : *Non ſum remiſſus ad te, ſed reverſus: vel ſi non credis, dimitte & quære.* vultu quoque interrito permanſit,

INTERPRETATIO.

regno pulſis. *Deditus poſtea Mithridates, ductuſque in Vrbem per Iunium Cilonem procuratorem Ponti, animoſius quam pro ſorte præſenti diſſeruiſſe apud principem dicebatur: Publicataque oratio ejus in plebem hiſce verbis :* Non ſum remiſſus ad te, ſed regreſſus: vel ſi non fidem mihi habes, ſine ut abeam, & me inveſtiga. *facie quoque impavida*

NOTÆ.

Et quis triumphus ille de populis pridem ſubjectis, & arma non retinentibus, aut de rege abdicato, extorre, ſupplice, & ſe fidei Romanorum permittente?

Triumphos.] Abſolute triumphari potuerunt, & id forte meruerant populi iſti, regnum & rex ipſe: quippe rebellarant, arma, bella, & hoſtes incitarant adverſus Romanos, & certe triumphum concupiſſet magis Claudius, quam bellum. Nec revera aliter triumphabatur, quam de populis afflictis, & regibus profligatis. ſed ut veniam ſuadeant, rem minuunt ac elevant: nempe, *triumphos de populis regniſque integris adquiri.* Scilicet de populis, qui arma & ferociam retineant; de populis, qui regem habeant, & ſimul cum rege certent, aut certare adhuc poſſint, animo in id parati.

De regibus nempe, qui provincias, regnaq; integra adhuc & arma habeant, de regnis, de regibus, qui integro ſtatu ſint, non autem de regibus adflictis, miſeris, exſulibus, qui neque ſedes, urbes, arces, opes, neque præſidia ulla aut arma haberent.

1. *Iunium Colonem.*] Sic in veteribus libris. Hic & infra emendo *Cilonem.* Dio auctor lib. LX. faceta narratione inſerta ſuper homine. Præfuerat Bithynis, inquit, (nam Bithynia adjuncta, ut opinor, Ponticæ adminiſtrationi) & præfuerat nequiter, avare.

Queſti Bithyni apud Claudium ſunt, popoſceruntque pœnas. Cum parum intellexiſſet Claudius in turba ſtrepituque adſtantium, quid dixiſſent Bithyni, alios interrogat. Ibi Narciſſus pronus in Cilonem, audaci mendacio edidit, gratias eos agere Ciloni. Tum ille, *præſit ergo eis alterum biennium.*

Dicitur autem Dioni Ι'ούνιος Κίλων, & firmat Velius Longus: *Cilones*, ait, *vocantur homines anguſti capitis & longi: Chilones à brevioribus labiis dicti.* Gloſſæ: *Cilo*, κεφαλος.

Declamator in Salluſtium, pro hominibus nequam improbiſque accepit: *Quidquid impudicorum, Cilonum, parricidarum, ſacrilegorum, debitorum in tota urbe fuit.* Vide Feſtum, in *Chilo*, & *Cilones.* Lipſius.

2. *Procuratorem Ponti.*] Qui certe rector provinciæ hujus, quæ erat principis, & armata. Aliud genus procuratorum fuit, quos mittebat Cæſar in provincias populi Rom.

3. *Ponti.*] Pontus provincia Aſiæ minoris peninſulæ ad Pontum Euxinum; fuit aliquando pars Cappadociæ regionis latè ſumptæ.

Hodie hic ſunt præfecturæ *Sivvas & Trebizonde*, in parte ſeptentrionali & orientali Natoliæ regionis, & ad mare Nigrum ſeu Majus, in Turcico imperio Aſiatico.

Fuit etiam *Pontus* ut & *Bithynia* regio, de qua infra agemus cap. 22. verbo *Bithynis.* Tillemon.

cum [1] roſtra juxta, cuſtodibus circumdatus, [2] viſui populo præberetur. [3] Conſularia inſignia [4] Ciloni, [5] Aquilæ prætoria decernuntur.
22 Iiſdem conſulibus atrox odii Agrippina, [6] ac Lolliæ infenſa, quod ſecum de matrimonio principis certaviſſet; molitur crimina, & accuſatorem, qui objiceret [7] *Chaldæos*, [8] *magos*, *interrogatumque* [9] *Apollinis*

INTERPRETATIO.

perſtitit, cum prope Roſtra, cuſtodiâ cinctus, oſtentui populo exhiberetur. Ornamenta conſularia dantur Sto. Ciloni, & Aquila prætoria. Eodem anno ferox odio Agrippina, ac Lolliæ infeſta, quod ſecum contendiſſet de conjugio Cæſaris; ſtruit crimina, & delatorem immittit, *qui objectaret ipſi* Chaldæos, Magos, conſultamque Apollinis Clarii

NOTÆ.

1. *Roſtra.*] Roſtra ſuggeſtus erat è roſtris navium Antiatium. erant duplicia, vetera & nova.

Vetera quæ ante Curiam Hoſtiliam in foro Romano, & in octava regione Romæ antiquæ.

Nova, quæ ad palatii radices. ferebantur autem in roſtris leges, agebantur cauſæ, & conciones habebantur. Ex Roſino lib. 6. cap. 5. antiq. Rom. & Nardini Rama ant. lib. 5. cap 3 p. 216. *Tillemonius.*

2. *Viſui populo.*] Talia ſpectacula præbebant principes populo, in oſtentationem virtutis & fortunæ ſuæ, & velut in ſpeciem triumphi, quem jam fere ſpreverant, ut majeſtate inferiorem; ſic Auguſtus, obſides ipſos Parthorum, populo, velut inſigne ſpectaculum exhibuit. Sic infra Nero, Tiridatem fratrem regis Parthorum, oſtentat in foro, etiam pro roſtris.

3. *Conſularia inſignia Ciloni.*] Hic erat procurator Ponti: ideo Suetonius de Claudio; *ornamenta conſularia etiam procuratoribus ducenariis indulſit*, id eſt, à ſenatu indulgenda curavit. Ita lib. 16. *Nero conſularia inſignia Aſconio Laboni petivit à ſenatu.*

Ceterum auctore Caſſiodoro lib. 6. Variarum *inſignia* hæc fuere: *latus clavus, tunica palmata, toga picta*, quam indueret: *enſis*, quem gereret; *eburneaque ſella* in qua ſederet.

Faſces vero datos *procuratori*, minime credo, quod imperii ſigna eſſent, mi autque tributum imperium proconſulare; licet quidam confundere videantur *Vertranius.*

4. *Ciloni*] Forte ille ex procuratoribus ducenariis, quibus ornamenta conſularia tribuebat Claudius. & forte de illo uno intelligendus Suetonii locus. Claud. 24. Nam ſæpe quod in uno aut altero uſurpatum eſt, generaliter tradit Sueton Quare per Tacitum ille, & cum mica ſalis intelligendus eſt.

5. *Aquila prætoria decernuntur.*] Hæc autem fuere, *latus clavus, toga prætexta, paludamentum*, & *curulis ſella.* Ex Cicerone & Livio obſervatum. *Vertranius.*

6. *Lollia infenſa.*] Sic lib 14 12 ubi de Nerone, poſt interfectam matrem. *Ceterum quo gravaret invidiam matris, eaque demota, auctam lenitatem ſuam teſtificaretur, feminas illuſtres &c. ſedibus patriis reddidit &c. Etiam Lolliæ Paulinæ cineres reportari, ſepulcrumque exſtrui permiſit.*

7. *Chaldæos.*] Vide notas lib 6. cap. 20.

8. *Magos.*] Ne intelligas in bonam partem de *Magis* illis, ſapientiæ Orientalis doctoribus, qui religionem, & doctrinam ſiderum apprime ſcirent, non ſine ſanctitate aliqua, ut qui ſacerdotes ipſi eſſent.

Sed intellige vanos homines, magica ſacra diis inferis celebrantes & ſimilia portenta.

9. *Apollinis Clarii ſimulacrum.*] Sic lib. 2. 54. ubi de Germanico, *appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo ute-*

Clarii ſimulachrum ſuper nuptiis imperatoris. Exin Claudius [1] inaudita rea, [2] multa de claritudine ejus apud ſenatum præfatus, [3] *ſorore L. Voluſii genitam, majorem ei patruum Cottam Meſſallinum eſſe*, [4] *Memmio quondam Regulo nuptam* (nam [5] de C. Cæſaris nuptiis conſulto reticebat) addidit

INTERPRETATIO.

imaginem de matrimonio principis. *Itaque Claudius, indicta cauſſa, cum multa præmiſiſſet de ſplendore Lolliæ apud Patres*, ipſam ex ſorore L. Voluſii natam, Cottam Meſſallinum majorem illius patruum eſſe, hanc olim Memmii Reguli uxorem fuiſſe. (*nam de matrimonio C. Cæſaris data opera ſilebat*) *adjecit*, exitiabilia ipſam

NOTÆ.

retur. Non femina illic, ut apud Delphos, ſed certis è familiis & ferme Mileto accitus ſacerdos, numerum modo conſultantium & nomina audit, tum in ſpecum digreſſus, hauſta fontis arcani aqua, ignarus plerumque literarum & carminum, edit reſponſa verſibus compoſitis ſuper rebus, quas quis mente concepit.

Sic etiam Plin. lib. 2. cap. 10. *In Apollinis Clarii ſpecu lacuna eſt, cujus potu mira redduntur oracula, bibentium breviori vita.*

Breviori nempe vita ſacerdotis bibentis & oracula reddentis. Attamen hic Tacito nulla mentio fontis arcani, ſed tantum ſimulacri; ſed puto hic *ſimulacrum* late ſumendum, pro ipſo deo & oraculo Apollinis, quod tacite & ſola mente interrogabatur.

Apollinis Clarii.] Nempe Colophone quæ urbs Ioniæ provinciæ. ante hanc urbem fuit Clarii Apollinis lucus, in quo antiquitus oraculum, teſte Strabone lib. 14. in ora Aſiæ minoris. *Tillemon.*

1. *Inaudita rea.*] Irridet Tacitus & inſectatur talem judicem. ſed & ſi audiret ream, damnaret tamen ex ſententia uxoris, etiam & inſcius occideret.

Inaudita rea.] Talem judicem deridet Seneca in Ludo: *Dic mihi, dive Claudi, quare quemquam ex his quos quaſque occidiſti, antequam de cauſſa cognoſceres, antequam audires, damnaſti? &c. Hic P. C. qui vobis non poſſe videtur muſcam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis exta edit &c. incipit patronus velle reſpondere. Æacus homo juſtiſſimus vetat, altera tantum parte audita condemnat, &c. ſtupebant omnes novitate rei attoniti. negabant hoc umquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam novum.*

2. *Multa de claritudine ejus &c. præfatus.*] Sic ſæpe Claudius inſulſe & inepte hiſtoricum agit, cum principem judicioſum ſe ferre deberet. dolo feminæ damnat fœminam, inſcius & magis reus, quia neſcivit, quam quia occidit.

3. *Sorore L. Voluſii genitam*] De cujus gentis nobilitate Rutilius in Itinerario:

Qui Voluſi antiquo derivat ſtemmate nomen;
Et Reges Rutulos, teſte Marone refert.

Lipſius.

4. *Memmio Regulo.*] Cui olim rapta Lollia à Caio Cæſare, teſte Suet. Cal. 25. *Lolliam Paullinam C. Memmio conſulari exercitus regenti nuptam &c. conjunxit ſibi, brevique miſſam fecit.*

5. *De C. Cæſaris nuptiis conſulto reticebat.*] Quare conſulto? an quia per libidinem rapuerat illam Caius viro ſuo, ne ſic libidines Cæſarum vulgaret Claudius? an metuens, ne ſic teſtaretur, quanta injuria fieret uxori olim Cæſaris? an ne videretur invidere Caio, & eum proſequi, qui hanc ejecerat.

Nam ſic Seneca in Ludo loquentem Auguſtum inducit. *Iſte Cajum Cæſarem non deſiit mortuum proſequi. Occiderat ille ſocerum, hic generum, Cajus Cæſar Craſſi filium vetuit Magnum vocari, hic nomen illi reddidit, caput abſtulit.* ſubtili joco dictum id.

Potius puto, quia rapta à Cajo per libidinem, ut ipſe per inceſtum Agrippi-

cum [1] roſtra juxta, cuſtodibus circumdatus, [2] viſui populo præberetur. [3] Conſularia inſignia [4] Ciloni, [5] Aquilæ prætoria decernuntur.
21 Iisdem conſulibus atrox odii Agrippina, [6] ac Lolliæ infenſa, quod ſecum de matrimonio principis certaviſſet; molitur crimina, & accuſatorem, qui objiceret [7] *Chaldæos*, [8] *magos*, *interrogatumque* [9] *Apollinis*

INTERPRETATIO.

perſtitit, cum prope Roſtra, cuſtodiâ cinctus, oſtentui populo exhiberetur. Ornamenta conſularia dantur Sto. Ciloni, & Aquila prætoria. Eodem anno ferox odio Agrippina, ac Lolliæ infeſta, quod ſecum contendiſſet de conjugio Cæſaris; ſtruit crimina, & delatorem immittit, *qui objectaret ipſi* Chaldæos, Magos, conſultamque Apollinis Clarii

NOTÆ.

1. *Roſtra.*] Roſtra ſuggeſtus erat è roſtris navium Antiatium. erant duplicia, vetera & nova.

Vetera quæ ante Curiam Hoſtiliam in foro Romano, & in octava regione Romæ antiquæ.

Nova, quæ ad palatii radices. ferebantur autem in roſtris leges, agebantur cauſæ, & conciones habebantur. Ex Roſino lib. 6. cap. 5. antiq. Rom. & Nardini Rama ant. lib. 5. cap 3 p. 216. *Tillemonius.*

2. *Viſui populo.*] Talia ſpectacula præbebant principes populo, in oſtentationem virtutis & fortunæ ſuæ, & velut in ſpeciem triumphi, quem jam fere ſpreverant, ut majeſtate inferiorem; ſic Auguſtus, obſides ipſos Parthorum, populo, velut inſigne ſpectaculum exhibuit. Sic infra Nero, Tiridatem fratrem regis Parthorum, oſtentat in foro, etiam pro roſtris.

3. *Conſularia inſignia Ciloni.*] Hic erat procurator Ponti: ideo Suetonius de Claudio; *ornamenta conſularia etiam procuratoribus ducenariis indulſit*, id eſt, à ſenatu indulgenda curavit. Ita lib. 16. *Nero conſularia inſignia Aſconio Labeoni petivit à ſenatu.*

Ceterum auctore Caſſiodoro lib. 6. Variarum *inſignia* hæc fuere, *latus clavus, tunica palmata, toga picta*, quam indueret: *enſis*, quem gereret; *eburneaque ſella* in qua ſederet.

Faſces vero datos *procuratori*, minime credo, quod imperii ſigna eſſent, minutque tributum imperium proconſulare, licet quidam confundere videantur *Vertranius.*

4. *Ciloni*] Forte ille ex procuratoribus ducenariis, quibus ornamenta conſularia tribuebat Claudius. & forte de illo uno intelligendus Suetonii locus. Claud. 24. Nam ſæpe quod in uno aut altero uſurpatum eſt, generaliter tradit Sueton Quare per Tacitum ille, & cum mica ſalis intelligendus eſt.

5. *Aquila prætoria decernuntur.*] Hæc autem fuere, *latus clavus, toga prætexta, paludamentum*, & *curulis ſella*. Ex Cicerone & Livio obſervatum. *Vertranius.*

6. *Lollia infenſa.*] Sic lib 14 12 ubi de Nerone, poſt interfectam matrem. *Ceterum quo gravaret invidiam matris, eaque demota, auctam lenitatem ſuam teſtificaretur, feminas illuſtres &c. ſedibus patriis reddidit &c. Etiam Lolliæ Paulinæ cineres reportari, ſepulcrumque exſtrui permiſit.*

7. *Chaldæos.*] Vide notas lib 6. cap 20.

8. *Magos.*] Ne intelligas in bonam partem de *Magis* illis, ſapientiæ Orientalis doctoribus, qui religionem, & doctrinam ſiderum apprime ſcirent, non ſine ſanctitate aliqua, ut qui ſacerdotes ipſi eſſent.

Sed intellige vanos homines, magica ſacra diis inferis celebrantes & ſimilia portenta.

9. *Apollinis Clarii ſimulacrum.*] Sic lib. 2. 54. ubi de Germanico, *appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo ute-*

Clarii ſimulachrum ſuper nuptiis imperatoris. Exin Claudius [1] inaudita rea, [2] multa de claritudine ejus apud ſenatum præfatus, [3] *ſorore L. Veluſii genitam, majorem ei patruum Cottam Meſſallinum eſſe*, [4] *Memmio quondam Regulo nuptam* (nam [5] de C. Cæſaris nuptiis conſulto reticebat) addidit

INTERPRETATIO.

imaginem de matrimonio principis. *Itaque Claudius, indicta cauſſa, cum multa præmiſiſſet de ſplendore Lolliæ apud Patres*, ipſam ex ſorore L. Voluſii natam, Cottam Meſſallinum majorem illius patruum eſſe, hanc olim Memmii Reguli uxorem fuiſſe. (*nam de matrimonio C. Cæſaris data opera ſilebat*) *adjecit*, exitiabilia ipſam

NOTÆ.

retur. Non femina illic, ut apud Delphos, ſed certis è familiis & ferme Mileto accitus ſacerdos, numerum modo conſultantium & nomina audit, tum in ſpecum degreſſus, hauſta fontis arcani aqua, ignarus plerumque literarum & carminum, edit reſponſa verſibus compoſitis ſuper rebus, quas quis mente concepit.

Sic etiam Plin. lib. 2. cap. 10. *In Apollinis Clarii ſpecu lacuna eſt, cujus potu mira redduntur oracula, bibentium breviori vita.*

Breviori nempe vita ſacerdotis bibentis & oracula reddentis. Attamen hic Tacito nulla mentio fontis arcani, ſed tantum ſimulacri; ſed puto hîc *ſimulacrum* late ſumendum, pro ipſo deo & oraculo Apollinis, quod tacite & ſola mente interrogabatur.

Apollinis Clarii.] Nempe Colophone quæ urbs Ioniæ provinciæ. ante hanc urbem fuit Clarii Apollinis lucus, in quo antiquitus oraculum, teſte Strabone lib. 14. in ora Aſiæ minoris. *Tillemon.*

1. *Inaudita rea.*] Irridet Tacitus & inſectatur talem judicem. ſed & ſi audiret ream, damnaret tamen ex ſententia uxoris, etiam & inſcius occideret.

Inaudita rea.] Talem judicem deridet Seneca in Ludo: *Dic mihi, dive Claudi, quare quemquam ex his quos quaſque occidiſti, antequam de cauſſa cognoſceres, antequam audires, damnaſti? &c. Hic P. C. qui vobis non poſſe videtur muſcam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis exta edit &c. incipit patronus velle reſpondere. Æacus homo juſtiſſimus vetat, altera tantum parte audita condemnat, &c. ſtupebant omnes novitate rei attoniti. negabant hoc umquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam novum.*

2. *Multa de claritudine ejus &c. præfatus.*] Sic ſæpe Claudius inſulſe & inepte hiſtoricum agit, cum principem judicioſum ſe ferre deberet. dolo feminæ damnat fœminam, inſcius & magis reus, quia neſcivit, quam quia occidit.

3. *Sorore L. Voluſii genitam*] De cujus gentis nobilitate Rutilius in Itinerario:

Qui Voluſi antiquo derivat ſtemmate nomen;
Et Reges Rutulos, teſte Marone refert.

Lipſius.

4. *Memmio Regulo.*] Cui olim rapta Lollia à Caio Cæſare, teſte Suet. Cal. 25. *Lolliam Paullinam C. Memmio conſulari exercitus regenti nuptam &c. conjunxit ſibi, brevique miſſam fecit.*

5. *De C. Cæſaris nuptiis conſulto reticebat.*] Quare conſulto? an quia per libidinem rapuerat illam Caius viro ſuo, ne ſic libidines Cæſarum vulgaret Claudius? an metuens, ne ſic teſtaretur, quanta injuria fieret uxori olim Cæſaris? an ne videretur invidere Caio, & eum proſequi, qui hanc ejecerat.

Nam ſic Seneca in Ludo loquentem Auguſtum inducit. *Iſte Cajum Cæſarem non deſiit mortuum proſequi. Occiderat ille ſocerum, hic generum, Cajus Cæſar Craſſi filium vetuit Magnum vocari, hic nomen illi reddidit, caput abſtulit.* ſubtili joco dictum id.

Potius puto, quia rapta à Cajo per libidinem, ut ipſe per inceſtum Agrippi-

[1] *perniciosa in Rempub. conſilia, & materiem ſceleri detrahendam.* [2] *Proin publicatis bonis, cederet Italia.* Ita quinquagies ſeſtertium [3] ex opibus immenſis exuli relictum. Et [4] Calpurnia illuſtris femina [5] pervertitur, quia formam ejus laudaverat princeps, nulla libidine, ſed fortuito ſermone, [6] unde vis Agrippinæ [7] citra ultima ſtetit. [8] in Lolliam

INTERPRETATIO.

adverſus Rempub. cogitaſſe, & materiam crimini ſubtrahendam. Itaque in fiſcum redactis opibus, exiret Italia. *Sic quinquagies ſeſtertium ex divitiis ampliſſimis exſuli* Lolliæ *conceſſum* eſt. *Etiam Calpurnia ſplendida femina ſubvertitur, quia pulchritudinem ejus celebraverat Cæſar, nulla cupidine, ſed forte ortâ mentione* illius; *ideoque violentia Agrippinæ citra exitium ultimum ſubſtitit. Tribunus mittitur*

NOTÆ.

nam duxit, & ne talem Cæſarum infamiam vulgaret, conſulto reticet de nuptiis Cæſaris; & quia olim ipſa uxor Caij, Cæſaris. hinc illam metuebat, aut metuere ſimulabat, hinc *perniciosa in Rempub. conſilia* &c. forte & quia dives ipſa.

Auctoritatem & jus aliquod habere ad principatum videbantur *principales* iſtæ feminæ, quæ ante principi nupſerant. hinc metus dominantium, ne quem ſuo matrimonio in eam ſpem evehérent.

Conſulto reticebat.] Quia infenſum ſenatui nomen hujuſce principis, & quia uxorem hanc Memmio regulo abduxiſſet ſicque flagitium Cæſarum conſulto reticebat.

1. *Perniciosa in Rempub.*] Forte Lollia conſuluerat magos, inquiſiveratque in ſalutem dominantum, aut ſaltem crimen ſtruebatur, quaſi talia conſuluiſſet, nec ſolas nuptias quæſiviſſet.

2. *Proin cederet Italia.*] Sic cum procul arceretur aula & urbe fœmina, opibus ademptis, certe materia & occaſio criminis ſubtrahebatur

3. *Ex opibus immenſis.*] Habuerat in gemmis ſolis tres milliones librarum, forte & in aliis opibus, non minorem gazam; & ipſi relinquit Agrippina trecenta & ſeptuaginta quinque millia librarum. ſeu 125000. coronatos.

Nec hic ſtetit crimen fœminæ dominantis Nam & frater Lolliæ M Lollius ideo amicitia Cæſaris prohibitus, quia damnata eſſet Lollia, pudore & ira percitus, *intra paucos dies fortuita, an voluntaria morte deceſſit* teſte Velleio.

4. *Calpurnia illuſtris femina*] Quæ infra lib. 14. reſtituitur patriis ſedibus ab ipſo Nerone, qui poſt necatam matrem placabilior factus erat.

5. *Pervertitur.*] Non exitio, ſed tamen exilio pulſa eſt, ficto ſtructoque alio crimine, ne rurſus ad formam adverteret princeps. non occiſa, ut Lollia. Tales nuptiæ, non ſunt invicē appetitæ, niſi mutuis elogiis inter feminas, quorum memoria altum hæret dominantium animis.

6 *Unde vis Agrippinæ citra ultima ſtetit.*] Vis Agrippinæ intra mortem ſtetit: non adeo incendit eam, ut puniri capite vellet: quia laudaverat princeps fortuito nullaque libidine. *Ferretus.*

7 *Citra ultima.*] Id eſt citra mortem, forte ſolo exilio contenta, at in Lolliam ſæviit, & ad ultima, ſeu ad mortem adegit, inſcio & irriſo Claudio qui aliter ſtatuerat Hinc Seneca in Ludo *Dii tibi male faciant: adeo iſtud turpius eſt, quod neſcis, quam quod occidiſti*, Et ſic, ne in oculis civitatis interficeretur. Vt ſic invidiam publicam effugeret Agrippina, cæteraſque opes exuli relictas invaderet.

8 *In Lolliam mittitur tribunus.*] Sic Dio lib. 60. ad acta anni 800. *Æmulatione impulſa, nonnullas etiam illuſtres fœminas morte affecit, & inter eas Lolliam Paullinam, quod ſpem ea nuptiarum Claudii aliquam habuiſſet. Hujus occiſæ*

mittitur

mittitur tribunus, [1] à quo ad mortem adigeretur. Damnatus & lege repetundarum [2] Cadius Rufus, accuſantibus [3] Bithynis. [4] Galliæ Narbonenſi ob egregiam in patres reverentiam datum, [5] *ut ſenatoribus*

INTERPRETATIO.

Mittitur ad Lolliam, qui eam mori compelleret. Cadius Rufus etiam damnatus eſt crimine repetundarum, poſtulantibus Bithynis. Conceſſum eſt Galliæ Narbonenſi, ob eximium honorem in Patres, ut fas eſſet ſenatoribus ejus provinciæ, non conſulta

NOTÆ.

caput allatum ſibi, quum non agnoſceret, ſua manu os ejus aperuit, denteſque peculiare quidpiam habentes inſpexit.

1. *A quo ad mortem adigeretur.*] Qui nempe oſtentando mortem, & libero mortis arbitrio, quaſi per miſericordiam conceſſo, ſic eam ſibi afferre manus compelleret, alioquin ipſe occideret, ut de Meſſallina vidimus ſupra.

2. *Cadius Rufus.*] Male ego olim, *Claudius*; male vir doctus, in re nummaria *Cordius*, reſtituit. Eſt ille de quo II. Hiſtor. *Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæſo Senatorius locus; qui repetundarum criminibus ſub Claudio ac Nerone ceciderant*. Si mutamus: legerem, *Tadius*. Lipſius.

3 *Bithynis.*] Bithynia, vel Pontus & Bithynia, regio Aſiæ minoris peninſulæ ad ſeptentrionem & occidentem, & ad Pontum Euxinum atque Propontidem. hodie pars ſeptentrionalis & occidentalis præfecturæ *Natoliæ*, ad mare Nigrum & ad mare Marmaræ, in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemon.*

4. *Galliæ Narbonenſi.*] Vide notas lib II cap. 24.

Galliæ Narbonenſi.] Annales temporum injuria intercepti, continebant, opinor, decretum Senatus, quo Siculis ſenatoribus, Italia abeſſe, licuit. Eorum exemplo, idem noſtri *provinciales* obtinuerunt, *ob egregiam in patres reverentiam*, ait Cornelius: quippe qui, *amore in urbem Romam, ut patriam communem, Romanis ipſis non concederent* ut libro ſuperiore, Claudius Cæſar, oratione ſua, in ſenatu teſtatus eſt.

Fuerat enim edictum Auguſti, *Ne quis ſenator ſine juſſu permiſſuve ſuo Italia excederet*: quod poſtea quoque obſervatum fuit, cum nulli ſenatori, quam in *Siciliam*, aut *Galliam Narbonenſem*, proficiſci extra Italiam liceret. Et ne illo quidem, niſi prædia ibi poſſiderent, inquit Dio lib. 52. extremo.

Et certe demulcentes atque laxantes animum in inſulis Italiæ, edicti cancellos egreſſi non viſi fuere: quia ut dicebat Vlpianus, *inſulæ Italiæ pars Italiæ ſunt.*

Ideo, cum pacatæ provinciæ eſſent noſtra *Provincia* & Sicilia, huic quod inſulis, idem tribuendum fuit, quæ modico freto ab Italia diviſa, pars ejus exiſtimatur apud Iuſtinum ex Trogo Pompeio lib 4.

At vero de *Galliâ Narbonenſi*, non idem eſt, licet Italiæ junctam, & continentem, uti eſt, teſtetur Vlpianus. IC. D. de verborum ſignif. ſed *provincialibus*, idem quod *Siculis*, tribuit ſenatus, honoris cauſa. *Vertranius.*

5. *Ut ſenatoribus ejus provinciæ.*] Libera Rep. liberum fuit ſenatoribus peregrinari, etiam rei privatæ cauſa. Id tantum excogitatum, ut *legatio libera* peteretur à ſenatu, ſumereturque: quo majori abeſſent cum dignitate. Cicero ſæpe.

At lapſa Repub. in ſervitutem, ſenatoribus etiam adempta hæc libertas. Auguſtus id inſtituit imperio firmando; & ne quis illuſtriorum commeare ad exercitus, aut conciliare milites provincialeſque poſſet.

Dio eleganter lib LII. in extremo. *Edixit omnibus ſenatoribus, ne quis eorum peregrinari extra Italiam vellet, injuſſu permiſſuve ſuo. quod interdictum ad hoc*

uſque avum ſervatum.

Quanquam præiviſſe ad hoc factum Auguſto Iulius videtur: *qui ſanxit, ne quis ſenatoris filius, niſi contubernalis, aut comes Magiſtratus peregre proficiſceretur*, ait Suetonius cap. XLII. ubi libido mihi legendi, *ne quis ſenator ſenatoriſve filius*; ſi enim *filiis* interdictum; major ratio ut *ſenatoribus* ipſis.

In uſu autem, ut *commeatus* peregrinandi à Cæſare ac ſenatu peterentur. Sueton. Calig. cap. XXIX. *Prætorium virum ex ſeceſſu Anticyræ propagari ſibi commeatum ſæpius deſiderantem, cum mandaſſet interim* &c. quo loco rejecta vocula ſcripſerim, *Prætorium virum ſeceſſu Ant.*

Sed Claudius à ſe ſolo id peti primus inſtituit. Sueton. cap. XXIII. ſubobſcurè: *Commeatus à ſenatu peti ſolitos ſui beneficii fecit.* cui lucem do ex Dione. *Petentibus extra Italiam eundi commeatum, per ſe conceſſit, ſenatu non conſulto: quod tamen ut lege aliqua facere videretur, juſſit ſuper ea re confici ſenatus decretum.*

Vide & l. XXII. Ad municipalem, atque in primis Caſſiodorum, apud quem expreſſa formula ipſa dandi hujus per principem commeatus, l. III. variar. epiſt. XXI.

Auguſtus tamen in hoc decreto ſuo Siciliam exceperat: ſicut nunc Claudius Narbonenſem, quia utraque provincia vicina, & quaſi ſuburbana. Dio: *Excepta enim Sicilia & Gallia Narbonenſi, nuſquam aliò peregrinari ſenatori fas eſt.*

Ad hoc Claudianum interdictum reſpexit Suidas, & ſi id paullo aliter efferet, in Κλαύδιος ait: *Legem tulit, ne cui ſenatori abire urbe ad ſeptimum lapidem fas eſſet, principis injuſſu.* Lipſius.

Senatoribus ejus provinciæ.] Igitur tum ſenatus tales commeatus concedebat: & tamen teſte Sueton. Claud. 23. *Commeatus à ſenatu peti ſolitos ſui beneficii fecit.* Et forte, quia latius extenſos à ſenatu tales commeatus & facile concedi vidit Claudius; & intererat principis, ut nobiles ac proceres, Italia injuſſu illius egredi non poſſent.

Hinc idem Claudius apud Suet. 16. *Notavitq; multos & quoſdam inopinantes, & ex cauſa novi generis, quod ſe inſcio, ac ſine commeatu, Italia exceſſiſſent: quemdam vero, & quod comes regis in provincia fuiſſet, referens majorum temporibus, Rabirio Poſthumo, Ptolemæum Alexandriam, crediti ſervandi cauſſa, ſecuto, majeſtatis crimen apud judices motum.*

Et puto, ea ſeveritas exhinc orta, quod ſenatus ſuapte ſponte id juris etiam Galliæ Narbonenſi conceſſiſſet & inconſulto principe abeſſent. Dio lib. 60. *Decretum jam ante fuerat, ut alii poſt alios citra excuſationem ſorte in provincias mitterentur, ac ne quis exacto officio, aliam ex alia peregrinationem ſuſciperet, ne videlicet delicta, vel imperiis, vel peregrinationibus continentibus, impunita redderentur: verum exoleverat jam.*

Et infra. *Qui peregrinationem extra Italiam petebant, concedebat quidem iis, non conſulto ſenatu: tamen ut lege abeſſe viderentur, jubebat ſenatuſconſultum fieri.*

Vt ſenatoribus ejus provinciæ.] Apud Suetonium 42. Iulius *ſanxit, ne quis ſenatoris filius, niſi contubernalis* &c. *peregre proficiſceretur.* Sic recte Sueton. & fuit ratio, cur ſic ſanciret, nempe ut haberet filios ſenatorum, eoſque retineret in urbe, veluti pignora, velut obſides, ſi quid illorum patres moverent in provinciis.

Aut filios ſenatorum habuit Romæ, vel cum *magiſtratibus*, quos imponebat ut fidos & cognitos provinciis, & qui tales ſuos *contubernales* inſpicerent ac regerent. Et nondum audebat Cæſar interdicere ſenatoribus ipſis, ne abirent in provincias: neq; enim ſtatim eo uſque firmata poteſtas imperii.

Male etiam rejicit Lipſius voculam *ex*, à loco Sueton. Calig. 29. recte habet: *Prætorium virum ex ſeceſſu Anticyræ* &c. Nam ex illo ſecreto, ex illo ſeceſſu Anticyræ vir ille prætorius ſcripſerat amicis ſeu propinquis, qui in urbe erant. & poſtulabat ſæpe, quod idem eſt ac *deſiderabat*, *propagari ſibi* à principe *commeatum* illum, ſeu facultatem

ejus provinciæ, [1] *non exquiſita principis ſententia*, [2] *jure quo Sicilia haberetur* [3] *res ſuas inviſere liceret.* [4] Ituræiq; & [5] Iudæi, defunctis regibus [6] Sohemo

INTERPRETATIO.

principis voluntate, prædia ſua inviſere, & eodem privilegio, quo Sicilia, gauderet. *Mortuis regibus Sohemo atque Agrippa, Ituræi & Iudæi adjuncti ſunt pro-*

NOTÆ.

manendi diutius in ſeceſſu Anticyræ.

Quod dicit Dio de commeatu Claudii, ſibi repugnare videtur. Nam ſi neceſſarium fuit decretum patrum, conſulebatur ergo ſenatus. Poſſit tamen ſic intelligi, ut primo commeatum obtinerent à principe, dein poſtularent à ſenatu, ut decreto illius firmaretur, ut ſic lege abeſſe Italia viderentur.

Olim commeatus ille à ſenatu petebatur, quod libertatem adhuc redolebat. Sed cum videret Claudius id eſſe magni momenti in Repub. nempe, ne quis inſcio aut etiam invito principe, provincias adiret, & abeſſet pro nutu Patrum aut factionum ſenatus.

Voluit talem commeatum à ſeipſo peti & obtineri, ut examinaret an id e Repub. eſſet, vel ſecus, talia petentibus concedi.

Voluit tamen etiam id S^to^ firmari, ut lege agere videretur quæ confirmatio levis momenti fuit, cognita ſemel voluntate principis, & nullo negotio obtinebatur.

Novum etiam genus exſilii excogitavit Claudius, cum vetuit, *ne cui ſenatori abire urbe ad ſeptimum lapidem liceret.* quod non ita capiendum, quaſi omnibus omnino ſenatoribus id interdixiſſet, ſed quibuſdam tantum, nempe, vel qui rei, vel ſuſpecti eſſent.

1. *Non exquiſita principis.*] Talem commeatum concedendi, jus penes ſenatum olim fuerat. illud ſibi vindicavit Claudius princeps.

2. *Quo Sicilia.*] Ut ſenatores Siciliæ, ſeu qui prædia in ea provincia haberent. neque puto, neceſſe fuit, ut qui id juris haberent, eſſent Siculi, aut ex Sicilia orti.

Sufficiebat, ut opes & prædia ibi haberent, quæ ipſis pro ſuburbanis erant. In his provinciis nullus metus novarum rerum, quia nulla arma, nulla caſtra legionum in proximo. Erant velut intra Italiam hæ provinciæ, & ſuburbanæ vocabantur.

Sicilia.] Vide notas lib. 6. cap. 12.

3. *Res ſuas inviſere liceret*] Id inter arcana dominationis, jam ab Auguſto, jam à Iulio dictatore. Nam Auguſtus edixit, ne quis ſenator ſine ſuo juſſu extra Italiam peregrinaretur, teſte Dione & ante illum C. Cæſar dictator: *Ne quis civis major viginti annis plus triennio continuo Italia abeſſet: neu quis ſenatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur* Suet.

4. *Ituræi.*] Ituræa, regio minor Iudææ ſive Paleſtinæ provinciæ, ad orientem Iordanis fluvii, & ubi antea fuerant Tribus Gad & Ruben. Ex Chartis Sanſonis. *Tillemonius.*

5. *Iudæi.*] Populi Iudææ regionis; Iudæa vero duplex eſt, nempe *Iudæa late ſumpta*, provincia Syriæ regionis.

Hodie nomen antiquum retinet apud nos. vocatur etiam *Terra ſancta*; eſt ſub præfecto Damaſci vel *Scham*, in Souria regione imperii Turcici Aſiatici. *Iudæa* vero *proprie dicta*, pars eſt meridionalis Iudææ late ſumptæ *Tillemonius.*

6. *Sohemo atque Agrippa.*] Quorum ille Arabum Ituræorum, hic Iudææ rex. *Sohemus* autem ſcribendum, aut certe *Soamus* ex Dione: non *Sohinnius*, ut editiones vulgatæ. Dio de Caligula: *Tum Soamo Arabum Ituræorum, & Polemoni regnum paternum, decernente ſenatu, conceſſit.*

De Agrippa & mutatione ſecuta, vide Ioſephum xx. Antiquit qui tamen nihil aperte de contributione Iudæorum in

atque Agrippa, provinciæ [1] Syriæ additi. [2] Salutis augurium quinque

INTERPRETATIO.

vinciæ Syriæ. Augurium ſalutis relictum per quinque & viginti annos innovari,

NOTÆ.

Syros. Imo vero etiam nunc, ut ante, Præſides ſuos ſive procuratores habebant, qui adſpiciebant quidem legatum Syriæ, ſed non aſſidue audiebant.

Quin & Agrippa junior rex etiam fuit, patre defuncto. Quomodo igitur *provinciæ Syriæ additi* noviter, cogitandum ſit, aut à peritioribus rogitandum. *Lipſius.*

1. *Syriæ additi.*] Sed non duravit. nam poſtea ſe redemere Iudæi, forte ab Agrippina ipſa, vel à libertis omnia venalia habentibus, facilitate Claudii; firmaruntque urbem Hieroſolymam muris munimentiſque validiſſimis. unde mox rebelllandi audacia ſub finem Neronis, miſſuſque adverſus ipſos Veſpaſianus. Tac. lib. 5. hiſtor.

Etiam Nero, cum Armeniam invaderent Parthi, iterum reges creavit in his prpvinciis, excitavitque adverſus barbaros. quippe opponebant hoſce Regulos hoſtibus, veluti partes & munimenta imperii.

Sic Tac. lib. 13. 7. Cum prorupiſſe Parthos nuntiatum eſſet, *legioneſque ipſas propius Armeniam collocari jubet, duoſque veteres reges Agrippam &* * *Iocchum,* (*Antiochum*) *expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent* &c. *& minorem Armeniam Ariſtobulo, regionem Sophenem Sohemo cum inſignibus regiis mandat.*

En alter *Agrippa*, qui rex haud dubie Iudæorum, nam inter *veteres reges* memoratur.

En iterum alter *Sohemus* rex, qui forte Sohemi, de quo hic, filius, qui ſi non *Ituræam*, attamen regnum habuit, *Sophenem* nempe, prope Armeniam, ut eam ex parte ſua defenderet.

Per *veteres reges*, intellige longa regum ſerie ex eadem ſtirpe invicem ſibi ſuccedentes, avito regno, avitiſque ſimul opibus florentes.

2. *Syriæ.*] Syria provincia Syriæ regionis, & ad mare Syriacum.

Hodie pars occidentalis præfecturæ Aleppi *Alep*, in Souria regione imperii Turcici Aſiatici de Syria regione dictum eſt in notis lib. 6. cap. 31. ſupra. *Tillemonius.*

2. *Salutis augurium.*] Quod è tenebris primus eruit Politianus: quem licet legas Miſcell. cap. XIII. Dionem XXXVII. & LI. Feſtum in voce *Maximus Prætor.* ſed numerus in Tacito ſatin' verus? delibero. Nam ſuprema mentio capti hujus augurii apud Dionem, eſt anno urbis DCCXXV. cum & Ianus item ab Auguſto cluſus.

At qui ab eo die ad hunc DCCCII. urbis annum, non XXV. uti hic ſcriptum, ſed LXXVII. interſunt anni. Vt ergo verus juſtuſque numerus ſit, à Tiberio repetitum id augurium, neceſſe eſt Cornelio Cethego, Viſellio Varrone Coſs. anno urbis DCCLXXVII. *Lipſius.*

At veriſimile eſt, repetitum fuiſſe illum ritum à Tiberio, ſub quo nulla fere bella, aut certe brevia fuerunt. Sed video fere non mentionem fieri *augurii ſalutis*, quin ſimul addatur de *Iano cluſo.* quod ultimum tamen factum non legitur ſub Tiberio, aut Claudio. Diſtinguere videtur Dio inter annum & diem, potuerunt vacare à bellis ad unum diem, ſed non ad annum totum: ideoq; repetere potuerunt *augurium ſalutis*, non tamen *Ianum cludere.*

Salutis augurium.] De quo ſic Dio lib. 37. poſt triumphum Pompeii ex Oriente reportatum, *annuo tunc ſpatio Romani à bellis vacarunt; ita ut longo tempore intermiſſum augurium ſalutis repeterent.*

Eſt autem quædam divinationis ſpecies, qua probatur, an deus ipſis concedat, ut populo ſalutem poſtulent: quaſi nefas ſit

& viginti annis omiſſum repeti , ac deinde continuari placitum. Et ¹ pomœrium ² urbis auxit Cæſar more priſco ; quo iis qui protulere imperium , etiam ³ terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces

INTERPRETATIO.

ac deinceps continuari , ſtatutum eſt. Et Cæſar ampliavit pomœrium urbis pro more veteri , quo licet iis qui auxere imperium , etiam limites urbis dilatare. Nec

NOTÆ.

eam petere , priuſquam liceat & permittatur à diis. Ad id dies deſtinabatur ſingulis annis , ad quam diem nullus exercitus exibat ad bellum , neque contra inſtruebatur , neque pugnabatur.

Et propterea in continuis bellis, & maxime civilibus , non celebrabatur. Nam alioqui difficillimum erat Romanis,ut eam diem exacte ab his omnibus puram ſervarent,& præterea abſurdiſſimum videbatur, quod quum ipſi ſeſe mutuo per ſeditiones ultro malis infandis affligerent; & ita ſive victores , ſive victi , in miſeriis eſſent , ut ſic ſalutem à deo flagitarent.

Atqui tunc videbatur id augurium capi poſſe , non tamen purum peractum eſſe; inuſitatæ enim aves advolarunt , & augurium ſiniſtrum reddiderunt &c.

Dein lib. 51. Dio de Auguſto. *Sed maxime gaviſus eſt , quod portæ Iani clauſæ ſunt , velut omnibus bellis confectis , ac quod augurium ſalutis factum eſt , quod hactenus intermiſſum fuerat, ob eas quas dixi , cauſſas.*

Sic & Suet. Aug. 31. *Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paullatim abolita reſtituit : ut ſalutis augurium , Diale flaminium* &c. Nec dubito, quin inſtauratum illud ſit, ſub Tiberio principe.

Salutis augurium.] Scribit Suetonius in Aug. 31. Ipſum Auguſtum nonnulla ex antiquis cæremoniis abolita reſtituiſſe , inter quæ recenſet *ſalutis augurium*. Idem Dio memoriæ mandavit , qui oſtendit modum fuiſſe augurii , ut ſi deus permittat , ſalutem populo poſcant augures , quaſi ne ſalutem quidem petere à diis fas ſit , niſi prius dii conceſſerint.

Quintus Ciceroni lib. 1. de Divinat. *Tibi P. Claudius conſuli nuntiavit,addubitato ſalutis augurio,bellum domeſticum triſte , ac turbulentum fore : quod paucis poſt menſibus exortum , paucioribus eſt à te diebus oppreſſum.*

Obſervabatur autem una dies quotannis , in qua nullum ad bellum proficiſceretur exercitus , nemo contra ſe pararet , nemo pugnaret ; quod in bellis civilibus nunquam potuit obſervari.

Quare Auguſtus , pace orbi reſtituta , *ſalutis augurium* omiſſum repetivit , & poſt eum Claudius. *Lupanus.*

1. *Pomœrium.*] Idque lapis etiam nunc teſtatur Claudiani ævi , Romæ.

TI. CLAVDIVS.
DRVSI. F. CAISAR.
AVG. GERMANICVS.
PONT MAX. TRIB. POT.
VIII. IMP. XVI. COSS IIII.
CENSOR. P. P.
AVCTIS. POPVLI. ROMANI. FINIBVS.
POMERIVM AMPLIAFIT.TERMINAFITQ.

Auxit, poſt Britanniam Romano imperio adjectam. *Lipſius.*

2. *Vrbis.*] Roma , urbs Latinorum populorum , in Latio provincia Italiæ , & ad Tiberim fluvium ; totius imperii Romani fuit caput. Hodie nomen antiquum retinet apud Italos , Franci vocant *Rome.* urbs eſt Campaniæ Romanæ , provinciæ ſtatus Eccleſiaſtici , cujus eſt caput , ſummique Pontificis ſeu Papæ ſedes.

Olim hæc urbs fuit ab Auguſto imperatore diviſa in quatuordecim *Regiones*: hodie etiam habet quatuordecim *Rioni,* ſeu regiones , ſed nomina & limites regionum recentiorum , multum ab antiquis differunt , ut ſuis locis dicetur.

3. *Terminos urbis propagare.*] Romulus qui primus Vrbem condidit, Pomœrium etiam Vrbi adjunxit. Gellius antiquiſſimum illud pomœrium Romuli , pala-

tii montis radicibus terminatum fuiſſe ſcribit: & ex verbis hîc Taciti conjicere licet T. Tatium, poſteaquam æquo jure in regnum à Romulo adſcitus eſt, Sabinique in civitatem recepti ſunt, ambitum murorum Vrbis, una addita porta, ut quatuor eſſent, hoc modo ampliaſſe.

Capitolii primum eam partem, quæ nunc novam Vrbem, & Pantheum aſpicit, ubi exſtat ſtatua equeſtris M. Aurelii imperatoris, muro circumdedit, deinde ductis mœnibus à rupe Tarpeia, ultimaque Capitolii parte, ubi paulo ante noxii plecti ſolebant, in occaſum ad viam, qua itur ad ad Circi maximi partem, verſus Septizonium retorquens, mox in orientalem partem, parum ultra Titi amphitheatrum ſe convertit; hincq; verſus ſeptentrionem, paulo ultra viam ſacram, uſque ad Nervæ forum reverſus eſt; poſtremo parvo tractu flectens, ipſum murum cum altera Capitolii parte conjunxit, atq; ſic Palatium primo, mox Capitolium Vrbi addidit.

Teſte Plut. Initio fuerunt tantum mille domus: & teſte Dionyſio tantum tria millia peditum, & trecenti equites erant.

Poſt Romulum Numa rex, adaucto mœnium ambitu, Quirinalem collem Vrbi addidit, teſte Dionyſio lib. 2. Licet alii id adſcribant Romulo vel Tatio, vel etiam Servio Tullio. Tertius à Romulo Tullus Hoſtilius, Albanis victis & in civitatem adſcitis, addito urbi Cœlio monte, quem Romulus primo munierat, pomœrium protulit, teſte Livio lib. 1.

Quartus Ancus Martius rex, Politorio urbe Latinorum vi capta, victos populos Romam tranſtulit, & cum Aventinus mons novis Latinis conceſſus, qui tamen extra Pomœrium manſit; quod tamen Pomœrium auxit Ancus Martius, Janiculo & Tranſtiberina regione urbi adjunctis.

Quintus à Romulo Ser. Tullius Pomœrium protulit, & perfecit muros, quos inceperat Tarquinius ex magnis ſaxis, ad regulam formatis, addidit Vrbi Servius duos colles Quirinalem, & Viminalem, & Eſquilias teſte Livio & aliis.

Poſt Servium Tullium, Sylla pomœrium protulit, ſic Dionyſ. poſt Servium Tullium Vrbis ambitus non proceſſit, numine, ut aiunt, prohibente. ſed ſunt omnia circa urbem habitata loca, multa ea & magna, expoſita facillimaque, ut advenientibus hoſtibus prædæ eſſent obnoxia.

Poſt Sullam, Iulius dictator Pomœrium protulit, teſte Gellio, qui lib. 14. ſic ait: *Neque id Ser. Tullius rex (de Aventino loquitur) neque Sulla, qui proferendi Pomœrii titulum quæſivit, neque poſtea divus Iulius, quum Pomœrium proferret, intra effuſ.s urbis fines incluſerunt.*

Poſt Iulium Auguſtus, ut patet ex Tacito hic, & firmant antiqui lapides, ex iis qui *Pomœrii Cippi* à Varrone dicuntur, haud procul à Tiberi, extra Flaminiam portam inventi.

Poſt Auguſtum Claudius, admiſſo intra pomœrium Aventino monte, Vrbis ambitum auxit, in tabula ænea baſilicæ Lateranenſis.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT.

TI. CLAVDIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO.

Poſt Claudium imperatorem, Nero pomœrium auxit, Ponto Polemoniaco, & Alpibus Cottiis, imperio pop. Rom. adjectis.

Poſt Neronem, Trajanus Auguſtus, Dacia in provinciæ formam redacta, ſic Fl. Vopiſcus.

Poſt Trajanum Aurelianus, qui teſte Vopiſco & Zozymo ex Scto. muros urbis Romæ ampliavit.

Poſt Aurelianum Conſtantinus princeps, diruto caſtro Prætorio, urbis ambitum latiorem fecit; ſed tranſlato imperio in Thraciam, muri disjecti, vel vetuſtate, vel vi barbarorum.

Huc uſque progreſſa majeſtas, & amplitudo urbis Romæ, quæ, ut eſt ſors rerum humanarum, cum non poſſet ultra creſcere, ſua magnitudine velut obruta eſt.

Romani, quamquam magnis nationibus ſubactis, uſurpaverant, niſi L. [1] Sulla, & divus Auguſtus. [2] Regum in eo ambitio, vel gloria 24
[3] varie vulgata. Sed initium condendi, & quod pomœrium Romulus poſuerit, noſcere haud abſurdum reor. Igitur à foro [4] boario, ubi

INTERPRETATIO.

tamen id ſibi vindicaverant duces Romani, quanquam magnis gentibus domitis, ſi excipias L. Sullam, & Divum Auguſtum. Regum in eo cupiditas, vel fama varie celebrata. Sed non alienum à propoſito putem, ſcire, quodnam fuerit principium conſtruendi muros, *& quos terminos pomœrii Romulus conſtituerit. Itaque ſulcus delineanda*

NOTÆ.

1. *L. Sulla, & D. Auguſtus.*] Non defendo te, Corneli: erras. Etiam C. Cæſar auxit, interjectus inter eos duos. Agellius auctor lib. XIII. cap. XIV. Dio lib. XLIII. *Hac faciebat & leges ferebat, etiam & pomœrium urbis in majus auxit.* Apud eumdem, Antonius in laudatione Cæſaris funebri: *Qui & pomœrium ipſius* (urbis) *auxerat, in ipſo ſenatu occiſus* &c.

Cicero ad Attic. lib. XIII. De *urbe augenda quid ſit promulgatum, non intellexi. id ſane ſcire velim.* Iuvat tamen aliquid noſtrum, quod Suetonius exactæ in tabulis diligentiæ, nihil hujus in Iulio commemorat: & forte concepta à Iulio res, perfecta demum ab Auguſto.

Nam ille nugator apud Senecam ridiculus, qui *Sullam ultimum Romanorum, protuliſſe pomœrium tradidit: quod nunquam provinciali, ſed Italico agro acquiſito, mos proferre apud antiquos fuit.* Vide quæ huc faciunt, apud Vopiſcum in Aureliano. *Lipſius.*

L. Sulla.] Vt puto, uſque ad Sullam prolatum pomœrium *Italico agro* acquiſito; & ſic ipſe ultimus Romanorum Sulla, etiam protulit, pro more veterum. nam alii poſt ea protulerunt illud, non *Italico agro*, ſed *provinciali acquiſito*, ut & hoc loco Taciti Claudius, acquiſita Britannia, pomœrium auxit.

Itaque ante Iulium, Auguſtum & Claudium, *nunquam provinciali*, ſed tantum *Italico agro acquiſito*, prolatum erat pomœrium Vrbis; ſicque vere & recte Seneca dixit: *Sullam ultimum Romanorum protuliſſe pomœrium*, nempe pro veteri more. Vide Vopiſc. in Aureliano.

2. *Regum in eo ambitio vel gloria.*] Diſtinguit inter ambitionem & gloriam. Ambitio in pompam & oſtentui in vulgus; & quandoque nullo merito, & nullo forte *agro acquiſito*, ut debuit.

Ita Nero *Ianum cluſit tam nullo quam reſiduo bello*, teſte Sueton. per ambitionem, & mala fide, cum bellum ſupereſſet. nec debuit claudi Ianus, niſi pace, vere & bona fide, terra marique parta.

3. *Varie vulgata.*] Ambitio regum, ſive gloria iſta, varie tradita ab auctoribus; ita ut vel idem factum de diverſis regibus, vel de eodem rege diverſa tradiderint. Sic infra Tac. *Capitolium non à Romulo, ſed à T. Tatio additum urbi credidere.*

Sic & varie creditum, traditumque de ſequentibus regibus, qui pomœrium urbis auxere. forte & de ipſis terminis diſſenſio fuit.

Varie vulgata.] Non conveniunt auctores in tradenda illa hiſtoria aucti pomœrii. Alii his, alii aliis regibus eam gloriam tribuunt.

Quare & ipſe Tacitus, tantum hic Romuli meminit & Tatii regum, qui ſimul imperarunt. Nihil de aliis regibus addit, ne varietatem illam hiſtoriæ veteris ingreſſus, longius abſcederet à propoſito.

4. *Boario.*] Forum Boarium in octa-

ærcum tauri ſimulacrum aſpicimus, quia id genus animalium àratro ſubditur, [1] ſulcus deſignandi opidi cœptus, ut [2] magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis ſpatiis [3] interjecti lapides, per ima montis [4] Palatini [5] ad aram Conſi, mox [6] ad Curias veteres, tum ad

INTERPRETATIO.

urbis incipiebat à foro boario, ubi æneam tauri effigiem cernimus, quia ea ſpecies animantium aratro ſubjicitur; ita ut circumdaret magnam aram Herculis. Inde certis ſpatiis interpoſiti lapides, per ima collis Palatini ad aram Conſi; dein ad Curias

NOTÆ.

va regione Romæ antiquæ, & in parte fere media urbis.

Hodie locus eſt prope Eccleſiam *San Georgio in Velabro*, regionis *R pa*, & in parte Romæ modernæ quæ vergit ad meridiem. ex Roma ant. Nardini lib 5. c. 10. p. 270 *Tillemon.*

1. *Sulcus oppidi.*] Senſus iſte eſt, cum aratro deſignaretur orbis ſeu ambitus urbis; tum ſulcus deſignandi orbis, cœptus à foro boario: & propterea ibi adhuc conſpicitur æreum tauri ſimulacrum; quia id genus animalium ſubditur aratro, cum ſulco deſignatur oppidum. Itaque ſulcus deſignandæ urbis, incepit à foro boario, ita ut ambiret magnam aram Herculis. &c.

2. *Magnam Herculis aram.*] Ara maxima fuit in regione undecima Romæ antiquæ. Vide Romam antiq. Nardini lib. 7. cap 3 p. 423. *Tillemon.*

3. *Interjecti lapides.*] An ſtatim initio interpoſiti illi lapides, ut ſine ſulco, circuitum urbis deſignarent. Lapides ſic, forte quia non potuit hac parte ſulcus duci, ut in clivo montis. an forte poſtea, ut monumenta eſſent primæ delineationis?

Lapides.] Forte interjecti illi lapides ad ima montis; ut ſic diſcerni circuitus urbis poſſet, quia duci ſulcus ea parte non poterat.

4. *Palatini.*] Palatinus, mons decimæ regionis Romæ antiquæ, in parte quaſi media urbis.

Hodie *monte Palatino*, hîc adhuc extant ingentes ædificiorum ruinæ, à Romanis dictæ *Palazzo Maggiore*, in regione *Ripa*; & in parte fere orientali Romæ modernæ. *Tillemonius.*

5. *Ad aram Conſi.*] Sunt, qui Conſum deum eumdem cum Neptuno putent, alii diverſum faciunt, & deum conſilii putant, à quo Romulus conſilium de rapiendis Sabinis acceperit. teſte Dionyſio.

Conſo ara ſubterranea fuit, juxta Circum maximum, in qua ſacra ipſi faciebant Conſualibus. Ideo autem hujus dei ara ſubterranea fuit, ut ſignificaretur, conſilia occulta eſſe opportuna, inquit Plutarchus.

Sic autem Tertull. de Spectac. *Nunc ara Conſo illi in Circo defoſſa eſt, ad primas metas ſub terra, cum inſcriptione hujuſmodi.*

CONSVS. CONSILIO. MARS. DVELLO. LARES COMITIO. POTENTES.

De Conſualibus ſic Plut. in Romulo: *Romulus ſparſerat rumorem, reperiſſe ſe aram cujuſdam dei ſub terra occultatam. Dei nomen Conſus fuit, ſive quod in conſultando juvaret, ſicut Latinis eſt conſilium & conſul, ſive is Neptunus equeſtris eſt: nam ara Conſi in Circo majori reliquo tempore latens, Circenſibus ludis apparet: ſive, quod alii aſſerunt, abdito conſilio, arcanoque, haud abſurde ſubterranea deo ara tribuitur. Ea ergo ara prolatâ, ſacrificium ejus nomine ſplendidum, & ludos & ſpectaculum publicum edidit, convocatis ad hoc finitimis.*

Et infra: *Raptæ autem ſunt virgines xv. Calend Septemb. quo die Conſualia* ſic & Varro lib. 5 de lingua Lat. *Conſualia dicta à Conſo, quod tum feriis publicis ei ludi fiunt in Circo ad aram ejus ad* ...

ſacellum

[1] ſacellum Larium, [2] forumque Romanum & [3] Capitolium non à

INTERPRETATIO.

veteres, tum ad fanum Larium: exiſtimaruntque forum Romanum & Capitolium

NOTÆ.

blica ei deo, & in Circo ad aram ejus ab ſacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. Sex. Rufo, *ædes Conſi* in regione XI. & P. Victori, ibidem *ædes Conſi ſubterranea*; haud dubie ara dei in illa æde ſubterranea.

Conſi] Ara Conſi ſubterranea fuit in Circo maximo, & in regione undecima Romæ antiquæ. ex Nardini Roma lib. 7, c. 2. p. 419. *Tillemonius.*

6. *Mox ad Curias veteres.*] Ità MSS. & recte Varro de L. L. *Curia duorum generum. Nam & ubi curarent ſacerdotes res divinas, ut curia veteres: & ubi ſenatus humanas, ut curia Hoſtilia.* Feſtus: *Nova curia ad compitum Fabricium facta, quod parum ampla veteres à Romulo facta.*

Plautus: *Sub veteribus ibi ſunt qui dant, quique accipiunt fœnore.* Livius XLIV. *Ædes L. Africani pone Veteres ad Vortumni ſignum laneaſque* (ſcribe *laniénaſque*) *& tabernas conjunctas in publicum emit.* Ovidius eaſdem intelligit III. Faſtor.

Ianua tunc regis poſita viret arbore Phœbi:
Ante tuas itidem Curiæ priſca fores.

Lipſius.

Studioſorum cauſa notatum voluimus, fuiſſe Romæ Curias *veteres* & *novas*. In veteribus Pontifices ſacra faciebant; in novis ſenatus habebatur.

Arbitrábatur Martianus, vir in Romana antiquitate inveſtiganda multum verſatus, novas fuiſſe, & veteres appellatas, ratione aliarum, quæ poſt longo tempore fuerunt ædificatæ. *Lupanus.*

Ad Curias veteres.] Curiæ triplicis generis; nam nomine Curiæ intelliguntur triginta illæ partes, in quas Romulus populum Rom. diſtribuit, vel ſacræ illæ ædes, quas ſingulæ illæ partes populi habuerunt, & in quibus ſua ſacra peregerunt, vel etiam Curiæ dictæ ſunt illæ ædes, in quibus ſenatus habebatur.

Dionyſ. lib. 2. *In tres partes diviſa univerſa multitudine, Romulus ſingulis præclarum aliquem virum ducem prapoſuit: deinde unam quamque rurſum in decem partitus, totidem fortiſſimos viros eis præfecit: has Curias, illas Tribus vocari voluit, ſicut vocantur & hodie.*

Et paullo infra: *Sacra ſua Romulus cuique Curiæ partitus eſt, aſſignatis in ſingulos diis & dæmonibus, quos perpetuo colerent: ſumptuſque in hæc attribuit ex ærario publico, quæ quoties celebrarent, aderant Curiæ ſuis vicibus, epulumque diebus feſtis præbebatur curialibus, in aula cuique Curiæ propria.*

Veteres Curiæ primum à Romulo in monte Palatino conditæ. & ſic appellatæ, quia poſt eas, aucto populo, novæ Curiæ ædificatæ ſunt, ſic Feſtus *Nova Curia proxime compitum Fabricii ædificata ſunt, quod parum ampla erant veteres, à Romulo facta, ubi is populum & ſacra in partes triginta diſtribuerat, ut in iis ſacra curarent: quæ quando ex veteribus in novas evocarentur, quatuor Curiarum per religiones evocari non potuerunt.*

Id eſt, veteres Curiæ exauguratæ omnes, præter quatuor. alii dictas putant nominibus virginum raptarum; alii à locis ſuis, vel à ducibus nominatas aſſerunt. Ex 30. tantum octo nomina ſuperſunt, Curiæ Romæ fuerunt, velut in noſtris urbibus parochiæ, quæ habent ſuas ædes. &c. ubi qui præerant ſacris, *Curiones* dicebantur.

Curias.] Curia vetus, fuit in regione decima Romæ antiquæ Hodie locus eſt in monte Palatino, adverſus Eccleſiam Sancti Gregorii, vulgo *Sant Andrea e S. Gregorio Sul Celio*, in regione *Monti* ex Nardini Roma lib. 6 c. 12. *Tillem.*

1. *Sacellum Larium.*] In octava re-

Romulo ; ſed à T. Tatio additum urbi credidere. Mox pro fortuna pomœrium auctum. Et [1] quos tum Claudius terminos poſuerit, facile

INTERPRETATIO.

adjunctum eſſe Urbi, non à Romulo, ſed à T. Tatio. Dein pro opibus pomœrium ampliatum. Et facile eſt animadvertere, quos tum Claudius fines conſtituerit,

NOTÆ.

gione urbis fuit templum, ſacellum & delubrum Larium. Fuit etiam lucus & ſacellum Larium in *Velia* regione x. Primus ædem Laribus vovit & exſtruxit T. Tatius rex Sabinorum teſte Varrone.

Igitur alii Lares publici, alii domeſtici, quemadmodum & Penates. Nam alii Penates totius generis humani; alii cœli, alii terræ, alii cujuſque domus.

Puto Penates præfediſſe univerſæ domui; at Lares tantum foco. Penates etiam aliter effingebantur, nempe teſte Dionyſio pingebantur duo juvenes haſtati, habitu ſedentium, & militari ornatu. Alii dicunt fuiſſe Neptunum & Apollinem, alii Caſtorem & Pollucem.

Servius ad hunc verſum lib. 6. Æn.

Sedibus hunc refer ante ſuis.--

Apud majores, inquit, *omnes in domibus ſepeliebantur; unde ortum eſt, ut Lares colerentur in domibus. Lararia*, ſeu feſtum deorum Larium celebrabant menſe Decembri. diis Laribus gallo litabatur. Puto, quia is domeſticus ales, & veluti rex aulæ domeſticæ; & quia invigilat domui, aut vigilare facit, cum diem & opus annuntiat. Lares canina pelle veſtiti, quia cuſtodiæ & curæ domus præponuntur.

Sacellum Larium.] Fuit in regione quarta Romæ antiquæ, & ad radices Palatini montis. hodie poſitio eſt in hortis Conventus *Sancta Maria Nova*, & *Sancta Franciſca Romana*, in regione *Monti*, ex Roma ant. Nardini lib 3. cap. 12. p. 131. *Tillemonius.*

2. *Forumque Rom.*] Forum Romanum fuit inter montem Capitolinum & Palatinum, & in octava regione Romæ antiquæ, ab ipſo dicta *Forum Romanum.*

Hodie pars illa Campi *Vaccino*, quæ eſt inter ſeptentrionem & occidentem, in regionibus *Campitelli* & *Ripa*, inter Eccleſias vulgo dictas, *Santa Maria Liberatrice*, *Sant Adriano*, Arcum *Septimii Severi*, & circa Eccleſiam vocatam *Santa Maria della Conſolatione.*

Ex Roma ant Nardini lib. 5. cap. 2. p. 215 & imaginibus, ſeu planis Romæ modernæ à Gregorio de *Roſſi*, ſeu Rubeis, & à Ioanne Falda editis &c. *Tillemonius.*

Forumque Romanum & Capitolium.] Hæc in octava regione Urbis. de hac re alii aliter ſentiunt. ſed quod certius videtur, Romulus primo Urbem condidit in monte Palatino, & eum pomœrio clauſit.

Et poſtea Capitolium primo, dein Quirinalem, & Cœlium colles, qui erant Urbi viciniores, & ex quibus Urbs ipſa magis ab hoſtibus oppugnari poterat, foſſa, ſive aggere, ac muro firmavit, præſidioque impoſito, velut arces immunivit; cum tamen ipſi colles adhuc eſſent extra muros, & ipſius Urbis pomœrium.

Poſtea, T. Tatius rex Sabinorum victus, & in Urbem receptus, priſco pomœrio Urbis Tarpeium montem adjunxit, eumque ipſe cum ſuis Sabinis incoluit. Ipſe etiam Quirinalem montem præſidio firmavit, non tamen pomœrio incluſit.

Dionyſ. lib. 2. *Romulus & Tatius Urbem ſtatim majorem effecere, duos ei colles alios adjicientes, Quirinum & Cœlium, ſeparantesque habitationem, alter ab altero, in propriis locis utrique vitam agebant. Romulus quidem palatium occupans, & montem Cœlium, palatio propinquum; Tatius vero Capitolium, quod ab initio ceperat, & Quirinalem collem.*

3. *Capitolium.*] Vide notas lib 6. c. 12.

1. *Quos tum terminos Claudius.*] Facile id

cognitu, & [1] publicis actis præſcriptum. C. Antiſtio, M. Suilio Coss. 25
[2] adoptio in Domitium, [3] auctoritate Pallantis feſtinatur, qui obſtrictus Agrippinæ ut conciliator nuptiarum, & mox [4] ſtupro ejus illi-

INTERPRETATIO.

& id actis pub'icis inſcriptum eſt. C. Antiſtio M. Suilio Conſulibus, properatur adoptio Domitii, favore Pallantis, qui devinctus Agrippinæ, ut fautor matrimo-

NOTÆ.

cognitu, quia res nova, nec procul à temporibus Taciti, & termini præſcripti pomœrio adhuc clare videbantur, & præterea publicis actis id mandatum erat.

1. *Publicis actis.*] Talia magnificentiæ publicæ monumenta actis publicis mandabantur. id eſt, actis Vrbis, quæ diſtingui debent ab actis ſenatus, & ab actis populi Rom. Igitur templa, theatra, baſilicæ, porticus, aquæ ductus, & talia ædificia actis Vrbis deſcripta.

2. *Adoptio in Domitium.*] Tolle librarii errorem (non enim ipſius Suetonii puto) Neronis cap. VII. *Vndecimo ætatis anno à Claudio adoptatus eſt, Annæoque Senecæ jam tunc ſenatori in diſciplinam traditus.* Adoptatus Nero XI. ætatis anno? falſum vel te judice & indice, Suetoni.

Nam idem ſcribis XVII anno ad imperium eum perveniſſe, quod & Tacitus & Dio adſtruunt. Atqui ab hoc die ad imperium anni interfuut non quinque. *Duodecimo*, ergo in Suetonio ſcribendum: ſi ratio quidem conſtatura eſt. *Lipſius.*

3. *Auctoritate Pallantis.*] Dum fuit una eademq; ratio & ſpes libertorum, ſatis conſenſere in ejicienda & interficienda Meſſallina Sed mox diſſenſere inter ſe, cum deligenda fuit principi femina.

Dein cum Narciſſus animadverteret ambitionem Agrippinæ, & mox adoptionem Neronis, qui non ſine ſummo dolore Narciſſi & omnium bonorum intrudebatur loco veri hæredis Britannici, nimia cupiditate Agrippinæ & Pallantis adulteri in dies ſuſpectiore.

Quare infra aperte queritur Narciſſus, *convictam* olim *Meſſallinam* & Silium. *pares iterum cauſſas* eſſe, accuſandi Agrippinam & Pallantem; *certe, ne impudicitiam* quidem *nunc abeſſe* à penatibus. & uxore principis, *Pallante adultero.*

Sicque aperte diſſidet Narciſſus à Pallante, nempe ob metum ex Agrippina, quæ ſemper ambitioſa & atrox odii, in cædem ipſius properabat, ſi Nero imperaret.

Et certe poſt boletum Claudii, primum facinus Agrippinæ fuit mors ipſius, Narciſſi apud Sinueſſam. Narciſſus qui perſpicaci ingenio talia providebat, infra amplectitur Britannicum; rogat, ut *adoleſceret, patris inimicos depelleret, matris etiam interfectores ulciſceretur.*

Ita ut ipſe mallet mori, vindicante ipſo Britannico, quam ſæviente & dominante femina. modo vindicaret ſe ipſe & principem, modo Britannicum principatui reſtitueret.

Modo Agrippinam. Neronem. Pallantemque adulterum, inimicos ſui Claudii, ſuoſque depelleret. ſed & mox Pallas ipſe dati imperii Neroni pœnas luet.

4. *Stupro ejus illigatus.*] Sic ſupra de Agrippina. *Nihil domi impudicum, niſi dominationi expediret.* Sic Livillam Druſi Sejanus ſtupro devinxerat, in ſpem imperii Sic Enniam Macronis Cajus ſtupro & promiſſis obſtrinxit.

Suet. Cal. 12. *Quam ſpem*, nempe ſucceſſionis, *quo magis confirmaret, amiſſa Iunia ex partu, Enniam Næviam Macronis uxorem, qui tum prætorianis cohortibus præerat, ſollicitavit ad ſtuprum; pollicitus & matrimonium ſuum, ſi potitus imperio fuiſſet: deque ea re & jurejurando, & chirographo cavit. Per hanc inſinuatus Macroni, veneno Tiberium aggreſſus eſt.*

Inde forte eſt, quod adulteria, & vulgatas inter viros fœminaſque libidinet-

gatus, ſtimulabat Claudium, *conſuleret Reipub. Britannici pueritiam ro-*
bore circumdaret. Sic apud divum Auguſtum, quamquam nepotibus ſub-
nixum, viguiſſe privignos: à Tiberio, ſuper propriam ſtirpem, Germani-
cum aſſumptum. Se quoque accingeret juvene, partem curarum capeſſituro.
His evictus, [1] biennio majorem natu Domitium filio [2] anteponit, ha-
bita apud ſenatum oratione in eundem, quem à liberto acceperat,
modum. [3] Adnotabant periti, [4] nullam ante hac adoptionem inter
[5] patricios Claudios reperiri, eoſque ab [6] Atto Clauſo continuos du-

INTERPRETATIO.

nii, & mox adulterio feminæ innexus, incitabat Claudium, ut provideret Rei-
publicæ, & Britannici infantiam ſubſidio firmaret. Sic apud divum Auguſtum,
quamvis nepotibus innixum, floruiſſe privignos: à Tiberio, præter proprium
filium, Germanicum adoptatum eſſe. Se etiam firmaret ac circumdaret adoleſcente,
partem laborum ſuſcepturo. *His permotus, præfert Domitium duobus annis vetuſtio-*
rem filio ſuo, prolata oratione apud Patres in eamdem ſententiam, quam libertus
admonuerat. Obſervabant eruditi, nullam antea inveniri adoptionem inter Claudios
patricios, eoſque ab Atto Clauſo perpetua ſerie permanſiſſe. Cæterum gratia relata

NOTÆ.

nomine *violatarum religionum.* inſigni-
ret Auguſtus, dein & Tiberius. Non
enim fere ſine majori ſpe & crimine,
tale flagitium. inde venena, inde ma-
gica ſacra, inde procerum conjuratio-
nes in principem.

Sed & Ennia & Macro eandem imperii
dati mercedem recepere à Caligula, quam
ipſa Agrippina & Pallas à Nerone, fu-
neſtum ſcilicet exitium. Vt olim Bagoas,
qui Dario imperium Cyri dederat, &
multi alii eodem fato remunerati. Su-
pra omnem fortunam eſt qui dare impe-
rium potuit, & quaſi etiam adimere poſ-
ſit, inviſus eſt. nec aliter exolvitur me-
ritum ſummum, quam ſumma injuria.

1. *Biennio majorem natu.*] At infra,
13, 6. *Septemdecim annos egreſſus* dici-
tur Nero, quum aliquanto poſt Britan-
nicus *quartum decimum ætatis annum*
expleret.

Quorſum hæc? ut videas aut incuſan-
dum auctorem nobis, quod ſibi contra
dixerit; aut ſi ejus diligentiæ fidimus,
locum hunc à librariis corruptum, emen-
dandum eſſe, ſic, ut pro *biennio* legatur
triennio. Freinshemius.

2. *Anteponit.*] Certe anteponit Britan-
nico Domitium, quem in filium adop-
tat, quem honore proconſulari evehit,
quem ſic ſupremo faſtigio propius ad-
movet, dum puer Britannicus in præ-
texta, nullo honore augetur.

3. *Adnotabant periti.*] Ipſe Claudius
id adnotabat jactabatque teſte Suet.
Claud 39. *Adſciturus in nomen familiæ*
ſuæ Neronem, quaſi parum reprehende-
retur, quod adulto jam filio, privignum
adoptaret, identidem divulgavit, nemi-
nem unquam per adoptionem familiæ
Claudiæ inſertum.

4. *Nullam antehac adoptionem*] At-
qui Tiberius Germanicum adoptavit,
uti notum. Excuſabunt id curioſi, quod
Tiberius jam è Claudiis migrarat in
gentem Iuliam. *Lipſius.*

Adoptionem.] Anno 803 Romæ condi-
tæ, & 50. à Chriſto nato. Vide notas
ſupra cap. 8. *Tillemon.*

5. *Patricios Claudios.*] Quia fuere &
plebeii Claudii teſte Suet. Tib. 1. *Pa-*
tricia gens Claudia (fuit enim & alia
plebeia, nec potentia minor, nec dignitate
&c. Sic & Aſconius: *Fuere duæ familiæ*
Claudiæ, earum, quæ Marcellorum appel-
lata eſt, plebeia, quæ Pulchrorum, patri-
cia.

6. *Atto Clauſo.*] Secuti ſumus ſpecta-
tæ fidei codicem Vatic. qui diſertim ha-
bet *Atto Cluſo*: ſuperius tamen alienâ

raviſſe. Cæterum actæ principi grates, [1] quæſitiore in Domitium adulatione. [2] Rogataque lex, qua *in familiam Claudiam & [3] nomen Neronis tranſiret*. Augetur & Agrippina [4] cognomento *Auguſtæ*, quibus patratis, nemo adeo expers miſericordiæ fuit, quem non Britannici fortunæ mœror afficeret. [5] deſolatus paulatim etiam ſervilibus miniſteriis, 26

INTERPRETATIO.

Cæſari, meditata magis adſentatione erga Domitium Conditaque lex, qua aſſumeretur in gentem Claudiam & vocabulum Neronis. *Evehitur etiam Agrippina* cognomine Auguſtæ; *quibus peractis, nullus adeo alienus à miſeratione fuit, quem non Britannici caſus dolore permoveret. ſenſim deſtitutus etiam ſervorum miniſteriis,*

NOTÆ.

manu 1. addito, ut fieret *Attio*.

Facit à Vatic. in eadem Bibliotheca vetus Sueton qui initio libri tertij, *Attâ Claudio* refert Et quidni probabile, cum Clauſus recens è Sabinis eſſet, prænomen eum habuiſſe terminatione Sabinum?

Emendandus ita, me judice, Livius lib II. *Atta Clauſus, cui poſtea Appio Claudio Roma nomen fuit.* & lib. x. *Principem nobilitatis veſtræ, ſeu Attam Clauſum, ſeu Ap. Claudium vultis* De Clauſo, manifeſte poſt Virgilium Silius xvii Punicor.

Hic priſca ducens Clauſorum ab origine nomen

Claudia. Et Ovidius in Faſtis:

Claudia Quincta genus Clauſo referebat ab alto.

Lipſius.

1. *Quæſitiore in Domitium adulatione.*] Lib. 1. *Excepere Græci quæſitiſſimis honoribus.* lib. 3. *Quæſitiores jam, & plures Solon perſcripſit* & eodem: *quæſitior adulatio fuit.* Pichena.

Quæſitiore in Domitium.] Longe ambitioſius adulabantur patres Domitio, & per illum Agrippinæ, quorum imminentem dominationem prævidebant, quam vel ipſi principi.

Is certe, non laudem, ſed riſum potius meruit, quod ſe compararet cum Auguſto, quod nutu ſervi Pallantis regeretur, quod Ænobarbum privignum & alienum, proprio filio anteponeret, biennio majorem.

2. *Rogataque lex qua in familiam Claudiam.*] Eum *adoptionis* morem attingit, quæ *per arrogationem* fiebat de qua etiam Gellius Cæterum & *nomen* hic pro gentili familia accipitur. Cincius & Cicero in Topicis: *Gentiles*, inquit, *mihi ſunt, qui eodem nomine vocantur.*

Valer. Maximus auctor eſt, à Q. *Metello, ejuſdem nominis viros exhæredatos*: hoc eſt, agnatos, gentileſque ſuos: & inde exiſtimem; in tribus nominibus Romanis ut C Iulius Cæſar, nomen Iulii familiam ſignificare.

Quo exemplo mihi nomen erit, *Alciatus*, *Andreas* magis cognomini quadrabit, quam prænomini, licet nemo non contrarium opinaretur. ſed alias latius. *Alciatus.*

3. *Et nomen Neronis.*] Cum per adoptionem tranſirent in alienam familiam, ſimul & in nomen adoptantis tranſibant, cum levi quandoque mutatione vocabuli.

4. *Cognomento Auguſtæ.*] Nempe eadem ipſa lege, qua adoptatus eſt Nero, ut ſupra lib 1 Livia adoptata erat lege, eadem que lege in *cognomentum Auguſtæ* adſcita erat. quod decus non ſtatim conceſſum uxoribus aut matribus principum, & ſero ſororibus, nec niſi ſub Trajano.

5 *Deſolatus paullatim.*] Ita capio Britannicus ſpoliatus exutuſque pauliatim non ſolum honeſtiore comitatu, ſed etiam ſervulis; cum Agrippina eos, quaſi ad alia officia operaſque avocaret. Deſolatus, *μονωθεὶς*, ſolus relictus.

1 per intempeſtiva novercæ officia, 2 in ludibria vertebat, intelligens

INTERPRETATIO.

per intempeſtivum novercæ favorem, quæ miniſtros & ſpecie honoris amovebat, *ludi-*

NOTÆ.

Vti lib. 1 *Nonanus opperiendas Tiberii epiſtolas clamitaverat; mox deſolatus aliorum diſceſſione, imminentem neceſſitatem ſponte prævertit.* Lipſius.

1 *Per intempeſtiva.*] Erant certe illa officia novercæ in miniſtros Britannici, ſed perverſa intentione exhibita *intempeſtive*, ſic ipſos demerebat aut demerere fingebat, ut eos ſuo loco & ſtatione abſtraheret, expelleretq; aula, ſpecie officii & honoris. Certe *intempeſtiva*, illa & vere novercalia officia Agrippinæ.

Per intempeſtiva.] Ita capio, ut ſervos miniſtroſque Britannici ad officia nova, ſeu munia vocaret ferretque, quaſi eos proveheret, aut ornaret. Sic infra Tac. *Remoti fictis de cauſis, & alii per ſpeciem honoris.*

Ea tamen ipſis officia, licet per honorem, præſtabat intempeſtive noverca, & de iis male merebatur, cum melius fuiſſent, idque maluiſſent, prope Britannicum, idque & utilius eſſet ipſi juveni.

Sicque etiam conſequenter male merebatur de Britannico, quem fideliſſimis ſervis ſenſim deſolabat ipſa, alioſque ignotos, ſibique addictos ſubſtituebat, qui nempe vicem redderent, ſcirentque à fœmina provectos. & quos juvenis averſabatur, velut emiſſarios novercales, intelligens doli & fallaciarum fœminæ.

Certe erant *officia*, erant honores novi, ſed intempeſtive collati. Erant officia novercæ, id eſt mala, peſſima. Erant falſa & inſidioſa ea dona; *peſſimum* quippe *inimicorum genus laudantes.*

Erant officia præter tempus, & præter ætatem principis, cui educatores ſtatim adimi non potuerunt ſine periculo.

Erant officia illa & præter voluntatem accipientium, & præter intentionẽ dantis. Erant vera exilia ſpecie honoris. Erant venenata hoſtiliaq; ea, dona & vere novercalia, ſicque pluſquam *intempeſtiva.*

2. *In ludibria.*] Sic deſtitutus, vel ludibrio erat, vel hæc officia, ut ſui ludibria interpretabatur. intelligebatque ſe falli à muliere, & illudi. nec dolus diu latuit. ſciebat eſſe novercam.

In ludibria vertebat.] An explicabis per *irridebat*? igitur intelligendum, *quæ deridebat*, nempe officia novercæ. imo ipſe irridebatur.

Nam τὸ *vertebat* abſolute, hic ut & aliis locis uſurpat Tacitus, ut bene obſervavit Rhenanus.

Eſt qui ſic vertat: paulatim deſtitutus etiam vilibus miniſteriis, intelligens doli Britannicus, in ludibrium, & contemptum ſui accipiebat officia ſeu blandimenta illa intempeſtiva ſuæ novercæ. neque enim ei ſegnis *indoles* &c.

Poſſit etiam forte is eſſe ſenſus Britannicus paulatim deſtitutus vilibus etiam miniſteriis, per intempeſtiva novercæ officia, ludibrio habebatur; attamen intelligens doli & artium Agrippinæ, nec enim ei ſegnem indolem fuiſſe ferunt. &c.

Patet infra, Agrippinam irriſum voluiſſe Britannicum, voluiſſe puerum in ludibrium aulæ vertere, ut ſic facilius veheret Neronem, libertorum purpuratorumque gratia florentem ex memoria Germanici, & longe magis arte & ſubſidio matris.

Tac. infra 41. *Et ludicro Circenſium quod adquirendis vulgi ſtudiis edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veſte tranſvecti ſunt; ſpectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili, ac perinde fortunam utriuſque præſumeret.*

An majus excogitare ludibrium prava femina potuit, quam filium principis, & unicum imperii hæredem, puerili habitu, in ea pompa oſtentare populo.

falſi. neque enim ſegnem ei fuiſſe indolem ferunt; [1] ſive verum, ſeu periculis commendatus, retinuit famam [2] ſine experimento Sed Agrip- 27

INTERPRETATIO.

brio erat, intelligens tamen *fraudem femina; neque enim hebes ei ingenium fuiſſe, tradunt; ſive id verum ſit, ſive rebus adverſis celebratus, famam habuit ſine*

NOTÆ.

Romano, dum privignus, dum ſpurius & adſcititius Nero triumphali veſte tranſveheretur?

An majori oſtentui & ludibrio eſſe potuit Britannicus? Igitur puto, per intempeſtiva novercæ officia ludibrio erat filius Cæſaris, falſi tamen, ſeu doli novercalis intelligens &c.

Illum etiam Nero irriſui eſſe in aula voluit, ut patet ex eo, quod extemporale carmen à puero cantari juſſit, exegitque regio inter ludum imperio.

In ludibria vertebat.] Nempe vel irridebat, vel irridebatur, vel in ſui ludibrium interpretabatur, vel forte ſimul hæc omnia. illum forte irrideri voluit Agrippina, & Britannicus Agrippinam irridebat, intelligens doli. Forte de induſtria ſic ambigue ſcripſit Tacitus, vel ſponte, vel genio, aut pro more ævi ſui. ſic lectoris animum attentionemque retinebat.

Vertebat.] Itaque vel irridebat juvenis illa intempeſtiva officia, vel in ludibrium & contemptum ſui ea accipiebat, vel ipſe in ludibria vertebatur, ſeu irriſui & ludibrio ipſe erat, licet intelligens doli novercalis.

Et hæc omnia ſimul contingere potuerunt Britannico, nempe ut eamdem contumeliam irrideret, & in ſui contemptum meliam irrideret, & in ſui contemptum acciperet, & ſimul eadem contumelia irriſui & ludibrio apud aulicos eſſet.

Vel ſimpliciter, deſolatus miniſteriis ludibrio erat, *intelligens* tamen fraudem novercæ: neque enim ille ſegni ingenio fuit.

1. *Sive verum, ſeu periculis.*] Sive, inquit, revera non ſegnis illi indoles fuit: ſive pericula, & ex periculis favor, hanc ei famam circumdederunt.

Alternans hic ſermo Tacito perfamiliaris. Lib III. *Longam & continuam abſentiam paullatim meditans, ſive ut amoto patre, Druſus munia conſulatus ſolus obiret.* Lib. II. *De ſe nihil addidit metu invidia, an ratus conſcientiam facti ſatis eſſe.* Exempla obvia. *Lipſius.*

Sive verum.] Sive id verum fuerit, ſive periculis quæ adiit ille, celebratus, retinuerit famam illam ingenii, ſine ullo experimento.

Seu periculis commendatus.] Fere infirmiori, fere miſeris, afflictiſq; favet vulgus. Liv. 42. *Fama equeſtris pugna vulgata, per Graciam, nudavit voluntates hominum; non enim ſolum qui partis Macedonum erant, ſed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam vim, ſuperbiamque experti, lati eam famam accepere: non ob aliam cauſam, quam pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori favendo.*

2. *Sine experimento.*] Non certe prorſus, ſine aliquo, ut tali ætate, experimento: nam infra 41. *Obvii inter ſe, Nero Britannicum nomine, ille Domitium ſalutavere;* quod inimici miniſtris ac rectoribus, ſeu educatoribus Britannici tribuebant, ut fit.

Sed non potuit rectoribus tribui illud lib. 13. *Cum ille conſtanter exorſus eſt carmen, quo evolutum eum ſede patria, rebuſque ſummis ſignificabatur.* Iam enim remoti erant optimi educatores, & nullus aderat, qui Neroni non omnino addictus eſſet.

Id carmen ultro cecinit, invito & maxime indignante Nerone; ſicque prompſit *indolem* &c. *Quo tamen favorem lata quaſivit.*

Vult Tac. nullum forte ſui, aut certe leve experimentum dediſſe, neque id pa-

pina, quo vim ſuam ſociis quoque nationibus oſtentaret; in [1] opidum [2] Vbiorum, in quo genita erat, [3] veteranos coloniamque deduci [4] imperat, cui nomen inditum [5] ex vocabulo ipſius. Ac forte acci-

INTERPRETATIO.

ſpecimine indolis. Sed Agrippina, quò potentiam ſuam fœderatis etiam gentibus demonſtraret, jubet deduci veteranos coloniamque in civitatem Vbiorum, in qua nata erat, cui vocabulum impoſitum eſt ex nomine ipſius Agrippinæ. Ac forte contigerat, ut

NOTÆ.

lam aut in Republica. quod præcipue requirebant in adoleſcentulis, ad principale faſtigium deſtinatis.

1 *Opidum Vbiorum*] Colonia Agrippinenſis, urbs Vbiorum populorum, in Germania inferiore provincia Galliæ, & ad Rhenum fluvium.

Hodie *Coln.* Allemanis, *Cologne* Francis, urbs imperialis in Archiepiſcopatu ejuſdem nominis; ſed tamen circuli VVeſtphaliæ. *Tillemonius.*

2. *Vbiorum*] Vbii, populi Germaniæ inferioris provinciæ, in Belgica regione Galliæ, & ad Rhenum fluvium.

Hodie pars diœceſeos Archiepiſcopatus Colonienſis, *Cologne*; vel dominium temporale Archiepiſcopatus & Electoratus Colonienſis, Ducatus Iuliacenſis, *Iuliers* &c. in circulis Rheni inferioris & VVeſtphaliæ. *Tillemon.*

3. *Veteranos coloniamque deduci impetrat.*] Sic optime Venetus. Quamquam enim Claudius uxoribus admodum obnoxius fuerit, tamen hoc *impetrat*. Neque certe ipſe, neque cæteri permiſiſſent, ut Agrippinæ arbitratu, atque adeo imperio, veterani in colonias deducerentur. quæ res ſummo faſtigio proxime connexa eſt.

Scimus quidem, magnam ejus fuiſſe potentiam; ſed & hoc ſcimus, non fuiſſe ſua vi nixam, ſed artibus atque blanditiis apud Claudium valuiſſe; perque eum, quæ viderentur, effeciſſe. Quod ipſum ſufficiebat ad oſtentandam potentiam, etiam in præſenti negotio, cum appareret, ejus unius ſuaſu atque impulſu, Coloniam eam eſſe deductam.

Sic etiam ſupra 12, 8. hæc eadem Agrippina: *veniam exſilii pro Annæo Seneca, ſimul præturam*, non imperat certe, ſed *impetrat*. Freinshemius.

Erat principis uxor Agrippina, non princeps ipſa, quare *impetrat*, non *imperat*.

4. *Imperat.*] Alii legunt, *impetrat*. ſed potius eſt, imperaſſe mulierem ſub tali principe & quamvis impetraſſet aut effeciſſet id Agrippina, quocunque modo aut arte, tamen ſic loqueretur Tacitus de Agrippina, quæ ſignis & aquilis præſidebat, quæ ſe conſortem imperii ferebat, quod majores ſui compararant.

Et præſertim ſub tali viro. certe longe majora imperare potuit femina dominationis impotens, & nullo fræno coercicita. & nota verba Taciti, *quo vim ſuam &c. nationibus oſtentaret.*

At ſupra: pro Seneca *Præturam impetrat*, eſto. ſed certe *impetrare* & *imperare*, idem fuit in femina, apud talem principem. & hic rectius *imperat*.

5. *Ex vocabulo ipſius.*] Parum ἀναλόγως ergo vulgo *Colonia Agrippina* dicitur; & ſi ita paſſim in Æthico & Itinerario Antonini: melius *Agrippinenſis*, aut *Agrippinenſium*. Etiam *Claudia* agnominata, fide lapidis, quem totum adſcribamus ad gratiam celeberrimæ urbis.

M MARIO M. F.
STEL. TITIO RVFINO.
COS.
LEG. LEG. I. MINER. P. F.
CVR. COL CLAVD AVG.
AGRIPPINENSIVM.
PROCOS. PROV. SICILIÆ.

derat,

derat, ut eam gentem [1] Rheno tranſgreſſam [2] avus Agrippa in fidem acciperet. Iiſdem temporibus [3] in ſuperiore Germania trepidatum, adventu [4] Cattorum latrocinia agitantium. [5] Deinde L. Pomponius legatus auxiliares [6] Vangiones ac [7] Nemetas, addito [8] equite alario, mo-

INTERPRETATIO.

avus ejus Agrippa in fidem olim *reciperet eam nationem, quæ Rhenum trajecerat. Eadem tempeſtate apud ſuperiorem Germaniam formidatum eſt, irruptione Cattorum ad prædam incurrentium. Sed mox L. Pomponius legatus admonuit ſocios Vangiones*

NOTÆ.

CVR. AMITERNOR. PRÆF.
TR PL. Q. PROV. MACEDON.
SEVIR. TVRMAR. EQ. ROM.
TRIB LATICL LEG I ADIV. P. P.
IIII VIRO STLITIBVS IVDIC.

Quo jure deducta colonia fuerit, Paulus lib II. De cenſibus: *In Germania inferiore Agrippinenſes Italici dicti ſunt.* Lipſius.

1. *Gentem Rheno tranſgreſſam.*] Sic de mor Germ. 28. *Ne Vbii quidem, quanquam Romanæ Coloniæ eſſe meruerint, ac libentius Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur, origine erubeſcunt, tranſgreſſi olim, & experimento fidei, ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur.* Sic legendum.

Rheno.] Vide notas lib. II. cap 18.

2. *Avus Agrippa.*] Quod factum credo, Agrippâ & L. Gallo Coſs. anno urbis DCCXVII. ex Dione libro XLVIII. *Lipſius.*

3. *Superiore Germania.*] Vide notas lib. 6. cap. 30.

4. *Adventu Cattorum.*] Hi fortiſſimi Germaniæ populi, quos *Hercinius ſaltus proſequitur ſimul atque deponit.* Tac. de mor. Germ 30. *Multum rationis & ſolertiæ, præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus &c. alios ire ad prælium videas, Cattos ad bellum.*

Cattorum.] Vide notas lib. II. cap. 26.

5. *Deinde L. Pomponius legatus.*] Parum cohæret narratio. cui rei enim illud *Deinde?* Vereor ut exciderint ea, quæ de Sulpicii Galbæ, & P. Gabinii expeditione adverſum Cattos Marſoſque Dio narravit, lib. LX. Quamquam ea geſta annis aliquot ante. *Lipſius.*

Deinde L. Pomponius] Puto hæc cohærere, & nihil deeſſe. Nam ſimilis omnino locus eſt infra cap. 55. *Obſeſſa civitas Anemurienſis, & miſſi è Syria in ſubſidium equites cum præfecto Curtio Severo turbantur &c. dein rex ejus oræ Antiochus &c. cæteros clementia compoſuit.*

Sic hoc noſtro loco, *in ſuperiore Germania trepidatum eſt*, advenientes Catti latrocinia agitaverant. *Deinde L. Pomponius legatus auxiliares monuit &c.*

Nec pro ingenio ſuo ſibi ſemper cohæret, aut certe cohærere videtur Tacitus. Res menti præcipiendas, aut ſubſequendas relinquit, ſæpe gravitatis cauſſa, brevitatiſque; quaſi diceret, irrupere Catti, latrocinia agitarunt, hinc turbata eſt ſuperior Germania, ſed *deinde L Pomponius &c.* Sic multis locis Tacitus, ubi narravit res, quibus ſuccurrendum fuit.

Deinde L. Pomponius.] Puto nihil deeſſe. Sic loqui ſolet Tacitus, quoties bello, motui, aut cuipiam novæ rei ſubvenitur, remediumque affertur. Sic & lib. 13. 28. Cum quereretur Helvidius, *jus haſtæ &c. inclementer exerceri; dein princeps, curam tabularum publicarum à quæſtoribus ad præfectos tranſtulit.*

6. *Vangiones.*] Populi Germaniæ ſuperioris provinciæ, in Belgica regione Galliæ, & ad Rhenum fluvium. Hodie

nuit, [9] *ut anteirent populatores, vel* [1] *dilapſi improviſi circumfunderentur.* Et ſecuta conſilium ducis induſtria militum, diviſique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reverſos, prædaque per luxum uſos & ſomno graves circumvenere. Aucta lætitia, quod quoſdam è clade Va-
28 riana, [2] quadrageſimum poſt annum, ſervitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, obvio hoſti & aciem auſo, plus cladis faciunt. Et præda famaque onuſti [3] ad montem [4] Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, ſi Catti cupidine

INTERPRETATIO.

ac Nemetas, adjuncto equitatu auxiliarium, ut prævenirent prædatores, vel cum ſe recepiſſent, inopinatô circumvenirent. *Et prudentiam ducis æquavit induſtria militum, diſtribuitique in duos cuneos; qui ſiniſtro itinere inceſſerant, modo regreſſos, & raptis opibus per laſciviam utentes, ſomnoque ſopitos intercepere. Auctum* hinc *gaudium, quod poſt quadraginta annos, quoſdam captivos è clade Variana, ſervitute liberaſſent. At qui dextra & breviore via ingreſſi erant, majorem cladem inferunt occurrenti hoſti, & prælium auſo. Et præda gloriaque aucti, redeunt ad montem Taunum, ubi Pomponius exſpectabat cum legionibus, ſi Catti ardore vindicandi*

NOTÆ.

Diœceſes Archiepiſcopatus *Mayence*, & Epiſcopatus *VVorms*, vel pars major Electoratus Moguntini, ſeu *Mayence*, & *Palatinatus Rheni*, omne dominium temporale Epiſcopatus *VVorms* &c. in circulis Rheni ſuperioris & inferioris. *Tillemontius.*

7. *Nemetas.*] Nemetes populi Germaniæ ſuperioris, provinciæ in Belgica regione Galliæ, & ad Rhenum fluvium.

Hodie Diœceſis Epiſcopatus *Spire*; vel pars *Palatinatus Rheni*, *Lotharingia* &c. omne Epiſcopatus *Spirenſis* dominium temporale, & Marchionatus *Bada*; in Circulis Rheni ſuperioris & inferioris, & Sueviæ *Tillemon.*

8. *Alario equite.*] Vangiones & alii Germani priſci peditatu pollebant. erant illi auxiliares, quare & additur ipſis auxiliarius eques, ſeu alarius, quod idem eſt. fuit ille equitatus, forte Gallorum & Batavorum.

9. *Vt anteirent.*] Puto, ut occurrerent populatoribus, dum confertim & uno agmine incederent; ſic enim facilius deleri potuerunt ut occurrerent illis priuſquam dilaberentur, vel ad prædam, vel ad ſua redeuntes. Sed aliter contigit Nam recens ad ſua reverſi, præda ſomnoque graves circumventi ſunt.

1. *Dilapſis*] Nempe prævenirent populatores. priuſquam dilaberentur, vel jam dilapſis circumfunderentur. *Dilapſis*, id eſt, cum ſe recepiſſent à populatione, vel jam ſe reciperent.

2. *Quadrageſimum poſt annum.*] Iuſta ſupputatio. Clades enim illa accepta, anno DCCLXIII. *Lipſius.*

3. *Ad montem Taurum revertuntur.*] Sic in veteribus Caſtigavimus *Taunum.* ſupra lib. 1. *Poſitoque caſtello ſuper veſtigia paterni præſidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit.*

Pomp. Mela in deſcriptione Germaniæ, *Montium*, inquit, *altiſſimi Taunus & Rhætico.* Occaſionem errori præſtitit ut, ingens, ita & celebris Ciliciæ mons *Taurus.* Paulo poſt ſcripſimus, *Vangio ac Sido* Rhenanus.

4. *Taunus.*] Mons Iuhonum & Mattiacorum populorum Germaniæ. Hodie *Die Höch & Vogeſoberg*, montes provinciarum VVeteraviæ & Haſſiæ, in Circulo Rheni. Ex Cluverii Germania, & Chartis Nic. Sanſon. *Tillemon.*

ulciſcendi caſum pugnæ præberent. Illi metu ne hinc Romanus, inde [1] Cheruſci, cum quis æternum diſcordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obſides miſere. decretuſque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud poſteros, in quis carminum gloria præcellit. Per idem tempus Vannius [2] Suevis à Druſo Cæſare im- 29
poſitus, pellitur regno: prima imperii ætate clarus acceptuſque popularibus; [3] mox diuturnitate in ſuperbiam mutans, & [4] odio accolarum, ſimul domeſticis diſcordiis circumventus. Auctores fuere Iubillius [5] Hermundurorum rex, & Vangio ac [6] Sido ſorore Vannii

INTERPRETATIO.

ſe, occaſionem prælii darent. Illi formidantes, ne hinc Romani, illinc Cheruſci, à quibus perpetuo diſſident, circumvenirent: miſerunt oratores Romam & obſides. & Senatuſconſulto conceſſa Pomponio triumphi inſignia, ſeu ornamenta, exigua pars gloriæ ejus in poſteros, apud quos carminum laude præeminet. Eodem tempore Vannius rex datus Suevis à Druſo Cæſare, deturbatur imperio: is primis regni annis illuſtris gratuſque ſubditis; dein diuturnitate imperii *in faſtum vertens, ſimul & odio finitimorum, & inteſtinis diſſenſionibus oppreſſus eſt. Perniciem ei ſtruxere Iubillius rex Hermundurorum, & Vangio ac Sido, nati ex ſorore Vannii. Nec*

NOTÆ.

1. *Inde Cheruſci.*] Tac. de mor. Germ. 36. A Cattis victi. nam *Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. Quod ipſis perniciei fuit; & qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit.*

Cheruſci.] Vide notas lib. II. cap. 16.

2. *Suevis à Druſo Cæſare.*] Non genti toti Suevorum, ſed iis, qui Maroboduum & Catualdam reges comitati erant: *Qui à Druſo, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum & Cuſum locati ſunt, dato rege Vannio gentis Quadorum*, ait noſter lib. 2. Annal.

Vannii regnum in parte deſcribit Plinius: *Campos & plana Iazyges Sarmatæ, montes vero & ſaltus, pulſi ab his Daci, ad Pathiſſum amnem à Moro,* (neſcio an melius ſit *Maro*) *ſive is Duria eſt, à Suevis regnoque Vanniano dirimens eos.* Lipſius.

Suevis.] Suevi populi majorem Germaniæ partem obtinuerunt, circa fluvios Albim, Suevum aut Viadrum, & Viſtulam.

Hodie in eo tractu ſunt partes circulorum *Saxoniæ* ſuperioris & inferioris, *Franconiæ*, *Bavariæ*, & *Auſtriæ* &c. regnum *Bohemiæ* &c. in imperio Allemaniæ, atque pars ſtatus *Poloniæ* circa Viſtulam fluvium. His etiam adduntur regna *Norvegiæ* & Succiæ, *Suede*. Ex Germania antiq. Cluverii lib. 3. cap 24. p 97. *Tillemon.*

3. *Mox diuturnitatem*] Lego *diuturnitate. Mutans* pro *mutatus.* quod apparet ex MSS. Varro. *In priore verbo graves pro odia quæ fuerunt, manent: reliqua mutant.* Lipſius.

4. *Odio accolarum.*] Quia *prædationibus* regnum auxerat; *diſcordiis*, præcipue, quia ſuos *vectigalibus* premebat, infra Tac.

Odio accolarum & ſimul domeſticis.] Magnæ ſuperbiæ & impotentiæ fuit, tot hoſtes concitare & irritare ſimul, finitimos nempe & domeſticos, ſeu populares. qui laceſſeret accolas, debuit interiora regni prius componere; aut ſaltem ſibi conciliare ad tempus.

5 *Hermundurorum.*] Hermunduri populi Germaniæ ad Mænum fluvium. Hodie pars orientalis circuli *Franconiæ*, & aliquid circuli *Sueviæ.* Tillemon.

6 *Sido*] Ille ipſe qui poſtea in partibus Veſpaſiani. Tacit. III Hiſtor. *Tra-*

geniti. Nec Claudius, quamquam ſæpe oratus, 1 arma certantibus barbaris interpoſuit, *tutum* Vannio *perfugium* promittens *ſi pelleretur*, ſcripſitque 2 P. Atellio Hiſtro, qui 3 Pannoniam præſidebat, *legionem ipſaque è provincia lecta auxilia*, 4 *pro ripa componeret, ſubſidio victis*,

INTERPRETATIO.

Claudius, quamvis ſæpe rogatus, arma pugnantibus barbaris interjecit, pollicitus Vannio, tutum aſylum, ſi ejiceretur. *mandavitque P. Atellio Hiſtro, qui Pannoniæ præerat*, ut pro littore Danubii ordinaret legionem, ipſaſque copias ſociorum è provincia delectas, auxilio pulſis & formidini in victores, ne proſperis feroces

NOTÆ.

buntur in partes Sido atque Italicus reges Sueverum. Lipſius.

1. *Arma* &c. *interpoſuit.*] Numquam certe principes Romani bellantibus barbaris arma interpoſuere, ſive infra majeſtatem rati; ſive ne pacem Romanam turbarent, ſive ſerere bella & diſcordias inter barbaros è Rep. cenſerent.

Et certe rem Romanam adſerebant barbari, cum inter ſe decertarent. Tac lib. de mor. Germ. 33. ubi de Bructeris exſciſis.

Super LX *millia non armis teliſque Romanis, ſed quod magnificentius eſt, oblectationi oculiſque ceciderunt: Maneat, quæſo, duretque gentibus, ſi non amor noſtri, at certe odium ſui: quando urgentibus imperii fatis, nihil jam præſtare fortuna majus poteſt, quam hoſtium diſcordiam.*

. *Nec* &c. *arma certantibus barbaris.*] Sive proferendi imperii incurioſus, ſeu mutuis cladibus atteri eos volebat, quos viribus exhauſtos poſtea aggrederetur; ſeu denique ſcelus externum cum lætitia habendum ratus. Sic *Forſtnerus*.

Certe infra majeſtatem imperii & nominis Rom. fuit, immiſcere ſe talibus bellis. utile fuit imperio, diſcordias inter barbaros ſerere, & videri omnes tueri, aut velle, aut poſſe.

Vtile fuit, nonnullos barbarorum in partibus habere; ſi quando bellum gerendum fuit adverſus barbaros. At non contra ſaltem ſuo nomine, quid enim? mererent ne Romani in caſtris externorum, an imperarent, an obedirent?

Et ſecuti principes, potius occulte pecuniam ſuppeditabant, quam viros aut arma. Et potiſſima ratio eſt, quam affert ipſe Tacitus, quia nolebat bellum. At cauſſa belli ſeu prætextus ſæpe ſunt talia auxilia miſſa ſociis.

Omni autem modo contendebat Claudius, ne otium, ne pax turbaretur. & ſtatim concedebat triumphalia, ne bellum eſſet, etiam hic legiones & auxilia inſtrui jubet, ne victores *fortuna elati, noſtram quoque pacem turbarent.*

Et ſupra dicebat Parthis, *huc ſatietate gloriæ provectam rem Rom. ut externis quoque pacem velit.*

2. *Attilio Hiſtro.*] Vatic. & Flor. *Atellio*. In veteri inſcriptione reperio hominem: quæ ſic habet fide Aldi:

SEX. PALPELIO. P F. VEL. HISTRO.
LEG TI. CLAVDI CÆSARIS. AVG.
PRO COS.
PR. TR. PL. X. VIR. STL. IVDIC.
TR MIL. LEG. XIV GERMANICÆ.
COMITI. TI. CÆSARIS. AVG.
DATO. SVB DIVO. AVGVSTO.

Quæ ſi ad illum referenda, quod ego cenſeo: legend. hic, *ſcripſitque Palpelio*. Lipſius.

3. *Pannoniam.*] Pannonia regio Illyrici late ſumpti ad Danubium fluvium, & ad Dravum atque Savum amnes.

Hodie pars orientalis circuli Auſtriæ *Autriche*, pars inferioris *Hungariæ*, fere omnis *Sclavonia* proprie dicta, aliquid provinciarum *Croatiæ*, *Boſniæ* & *Serviæ*.

Hæ regiones ſeu provinciæ parent Domui Auſtriacæ, & ſummo Turcarum imperatori. *Tillemonius.*

4. *Pro ripa.*] Danubii nempe. Colliges

& terrori adverſus victores, ne fortuna elati, noſtram quoque pacem turbarent. nam vis innumera [1] Ligii, aliæque gentes adventabant, fama ditis regni, quod Vannius [2] XXX. per annos [3] prædationibus & vectigalibus auxerat. Ipſi manus propria pedites, [4] eques è Sarmatis [5] Jazygibus erat, impar multitudini hoſtium: eoque caſtellis ſeſe defenſare, bellumque ducere ſtatuerat Sed Jazyges obſidionis impatientes, & proximos per campos vagi, neceſſitudinem pugnæ attulere, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur digreſſus caſtellis Vannius, funditur prælio: quamquam rebus adverſis, laudatus, *quod*

INTERPRETATIO.

noſtram etiam quietem interpellarent. *Quippe multitudo immenſa Ligii, aliaque nationes adfluebant, fama opulenti imperii, quod Vannius tributis & populationibus, per triginta annos ditaverat. Ipſi* regi *agmen proprium pedites, equitatus è Sarmatis Iazygibus erat, ſed impar* erat *numero hoſtium: ideoque arcibus ſeſe tutabatur, bellumque trahere decreverat. Sed Iazyges obſidionem ferre neſcii, & vicinis agris palabundi, neceſſitatem prælii fecere; quia Ligii & Hermunduri illici inſtabant. Itaque Vannius caſtellis egreſſus, commiſſo certamine, pellitur, quamvis rebus im-*

NOTÆ.

ex Tac. de mor. Germ. 41. *Propior (ut quomodo paulo ante Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque ſolis Germanorum. non in ripa commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſima Rhætiæ provinciæ* Colonia, *paſſim & ſine cuſtode tranſeunt* &c. Et infra: *ad claſſem in Danubio opperientem perfugit.*

1. *Ligii.*] Vel Lugii late ſumpti, populi Germaniæ ad Viſtulam fluvium.

Hodie pars *Pruſſiæ* & *Mazoviæ*, major pars regni *Poloniæ* proprie dicti, in ſtatu Poloniæ, & aliquid *Sileſiæ* in regno Bohemiæ. *Tillemon.*

2. *Triginta per annos.*] Legitima ratio eſſet XXXIII. *per annos.* Lipſius.

3. *Prædationibus & vectigalibus auxerat.*] Non hic accipienda arbitror tributa, quæ ob res urbi invectas evectaſque ſolvuntur, ſed potius agros vectigales intelligendum.

Scribit Iulius Fronto in opuſculo de limitibus agrorum: *Solitos Veteres, quos agros de hoſtibus capiebant, alios veteranis in præmia aſſignare, in alios colonias deducere: quoſdam mancipibus in longum tempus locare, ut annuam aliquam mercedem principi darent*: hos *vectigales* dici.

Auxerat igitur his regnum Vannius, non tributis aut portoriis, quibus Germanos numquam atteri potuiſſe, auctorum conſenſu traditur. In hoc ſenſu *vectigalium* mentio eſt etiam Iuriſconſultis. *Alciatus.*

4. *Eques è Sarmatis Iazigibus erat.*] Quidam *Iazyges* & *Dacos* (hodie *Valacos* vocant) ſeparant. cum tamen hic Tacitus *Iazyges Sarmatas* vocet, & lib. 3. hiſt. Ptolomæus tamen *Iaziges Metanaſtas* à *Sarmatis* ſejungit & dividit.

Hodie *Iazigum* tractum partim occupant *Turcæ*, partim *Hungari*. Hos Iazigas Tacitus lib 3. hiſt. equitatus vi plurimum valere ſcribit.

Pomp. Mela. lib. 3. Sarmatas habitu armiſque Parthis proximos adſcribit. hodie quoque in equitatu ſunt præſtantiſſimi, utunturque in bello arcubus.

Iazigas hodie vulgus appellat *Tranſſilvanos*, ubi ſeptem caſtra Dacorum mentionem facit Tacitus. lib 3. hiſt. *Lupanus.*

5. *Iazygibus.*] Iazyges Metanaſtæ, populi Sarmatiæ Europææ ad Danu-

& pugnam manu capeſſit , & corpore adverſo vulnera excepit. Cæterum [1] ad claſſem in [2] Danubio opperientem perfugit. Secuti mox [3] clientes, & acceptis agris, in Pannonia locati ſunt. Regnum Vangio ac Sido

INTERPRETATIO.

proſperis, celebratus tamen, *quod &* prælium manu ſuſtinuit, & adverſo pectore plagas excepit. *Ceterum confugit ad naves quæ in Danubio exſpectabant: dein & advenere clientes* illius, *& acceptis terris*, : *apud Pannoniam conſedere. Vangio*

NOTÆ.

bium & T biſcum fluvios.

Hodie pars orientalis & meridionalis regni *Hungariæ*, paret ſummo Turcarum imperatori & Domui Auſtriacæ. *Tillemon.*

1. *Ad claſſem*] Ne intelligas de claſſe Vannii; quippe nullas naves, nullam claſſem habuere barbari illi, ſed tantum lembos & quod mirum eſt, eo ævo Batavi, qui inſulam colunt, equitatu præpollebant.

Ad claſſem.] Interpres Gallicus cepit de claſſe ipſius Vannii. ſed potius intelligendum de claſſe Romanorum. Quippe claſſem in eo amne habuere. quod innuit Tac. ſupra: *Lecta auxilia pro ripa componeret, ſubſidio victis &c.*

Ad claſſem in Danubio opperientem perfugit.] Sic explicant nonnulli: *Vannius ad claſſem ſuam, quæ ipſum in Danubio expectabat, perfugit.* At puto, potius fuiſſe claſſem Romanorum, quæ operiri hic juſſa fuerat eventum pugnæ barbarorum.

Nam ſupra: *Scripſitque* (Claudius nempe) *P. Atellio Hiſtro, qui Pannoniam præſidebat, legionem ipſaque è provincia lecta auxilia, pro ripa componeret, ſubſidio victis, ac terrori adverſus victores* &c.

Quod non factum pro ripa illa ſine navibus & claſſe Rom. quæ in eo fluvio ſtationem agebat. Nec reperimus Suevos aut Germanos habuiſſe claſſem apud Danubium; at Romani habuere claſſem, non modo apud Rhenum, ſed etiam apud Danubium.

Et Lipſius mecum ſentit, qui citat hunc eumdem locum Taciti, quo probet, fuiſſe claſſem Rom. in illo flumine. naves nominantur & Vegetio, *Luſoriæ, queis in Danubio quottidianis utuntur excubiis.* Et Cod. Theod. *Caſtrorum quin etiam ipſis, Luſoriarumque curam mandamus.*

Igitur non ad ſuam claſſem Vannius perfugit, ſed ad claſſem Romanorum: & pro ripa illum ibi opperiebatur Atellius, juſſu Claudii.

2. *Danubio.*] Danubius fluvius Germaniæ, Illyrici late ſumpti & Sarmatiæ Europææ, in Pontum Euxinum labitur.

Hodie vocatur *Donauv* Allemanis, & *Danube* Francis. Fluit per Allemaniam & Turcicum imperium Europæum, deinde cadit in mare Nigrum, ſeu Majus. *Tillemon.*

3. *Clientes.*] Pro more Regum, & præcipue Germanorum, qui multos clientes habuere, quibus uterentur in bellis. Tac. de moribus Germ. 13. *Cæteris robuſtioribus, ac jam pridem probatis* (*juvenibus*) *aggregantur* (juvenes) *nec rubor inter comites aſpici. Gradus quin etiam & ipſe comitatus habet, judicio ejus quem ſectantur. Magna & comitum æmulatio, quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites* &c. *Nec ſolum in ſua gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac virtute comitatus emineat* &c.

Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adæquare. Iam vero infame in omnem vitam ac probroſum, ſu-

inter ſe partiti ſunt, 1 egregia adverſus nos fide: ſubjectis 2 ſuone an ſervitii ingenio, dum adipiſcerentur dominationes multa caritate, & majore odio poſtquam adepti ſunt. At in 3 Britannia P. Oſtorium pro- 31
prætorem turbidæ res excepere, effuſis in agrum ſociorum hoſtibus, eo violentius, quod novum ducem exercitu ignoto, & cœpta hieme, iturum obviam non rebantur. Ille gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: & cæſis qui reſtiterunt, disjectos conſectatus, ne rurſus conglobarentur, infenſaque & fida pax non duci, non militi requiem permitteret; detrahere arma ſuſpectis 4 cinctoſ-

INTERPRETATIO.

ac Sido regnum inter ſe diviſerunt, eximia in nos fide, ſubditis maximo amore, dum regna compararent, an principum, an ſubditorum ingenio id acciderit incertum, dein *& acriore odio, poſtquam obtinuerunt. S.d apud Britanniam turbata res ſub P. Oſtorio proprætore, irrumpentibus barbaris in terras ſociorum, eò ferocius, quod non putarent, ſuppetias laturum novum præfectum, cum exercitu ſibi incognito, & incepta hieme. Ille ſciens, primis ſucceſſibus formidinem vel audaciam incitari, expeditas cohortes raptim ducit, & proſl·gatis, qui obſtiterant, fuſos & inconditos proſecutus, ne rurſus conjungerentur, & ne infeſta & male fida pax, non duci, non militi quietem daret, auferre arma ſuſpectis* cœpit, *circumdatoſq; munimentis Antonam & Sabrinam*

NOTÆ.

perſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. Illum defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloria ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum eſt. Principes pro victoria pugnant, comites pro principe.

Et infra: *Epulæ & quamquam incompti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt, materia munificentiæ per bella & raptus* &c.

1. *Egregia adverſus nos fide.*] Ita Vatic. Livius lib. v. *Quamquam adverſus Romanos nulla eis amicitia erat.* Noſter lib. III. *Et privignis cum vitrico levior neceſſitudo, quam avo adverſus nepotem.* At vulgo *apud nos fide* legitur, non Latine. *Lipſius.*

2. *Suone, an ſervitii ingenio.*] An dominantium, an parentium ingenio. Forte utroque. Ad novam dominationem ſæpe ſpe & animis erecti populi. dein odium ſuccedit. tali in re, ſervitium & dominatio ſæpe reciprocantur.

3. *Britannia.*] Vide notas ſupra lib. XI. cap. [illegible]

4. *Cinctoſque caſtris Antonam.*] Aciem omnem habui ad hunc locum, nec quidquam pervidi. Libri vett. *cunctiſque caſtris.* Forte: *Detrahere arma ſuſpectis, cinctiſque: caſtris Antonam ad Sabrinam* (Ptolomæo eſt, *Sabriana*) *fluvium cohibere parat.* Sive, ut Agricola legebat, *junctiſque caſtris.*

Antona ſane civitas eſſe videtur, manetque hodie Northamptona: quaſi dicas Septemtrionalis Hammonis civitas. Nam *Ton* priſcis Britanniis ſemper civitas.

Olim divinavi, *cinctoſque caſtris, Antonâ & Sabrinâ fluviis*, eo ſenſu, ut hoſtem vagum, metuentem pugnæ, partim caſtris, partim fluminibus cingeret, & ab effuſa populatibne arceret. Sed ludimus aleam, in loco fortaſſe non pleno *Lipſius.*

Cinctoſque caſtris Antonam.] *Antona*, fluv. *Nen* hodie vocatur, qui ſæpe recurrentibus ripis per orientalem hujus provinciæ partem iter.. habet. fluvius ſane nobiliſſimus, & , niſi me fallo, à Romanis olim præſidiis munitus.

Cum enim jam citerior Britanniæ pars ſub Claudio in Romanorum poteſtatem

que caſtris : Antonam & [2] Sabrinam fluvios cohibere parat. Quod primi [3] Iceni abnuere, valida gens, nec prœliis contuſi, quia ſocietatem noſtram volentes acceſſerant. [4] hiſque auctoribus circumjectæ nationes locum pugnæ delegere, ſeptum agreſti aggere & aditu anguſto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quamquam ſine robore legionum ſociales copias ducebat, perrumpere aggreditur,

INTERPRETATIO.

amnes coercere deſtinat. Quod primi Iceni recuſare, potens natio, nec pugnis infracti, quia ſocietatem noſtram ultrò induerant. & eorum conſilio atq; auctoritate finitimæ gentes locũ prælio ſumpſere, cinctum agreſti foſſa, & arcto aditu, ne penetrare equitatus poſſet. Ea caſtra dux Romanus pervadere audet, quamvis auxiliares copias, ſine agmine legio-

NOTÆ.

ita ceſſiſſet, ut qui eam incolerent, Romanorum ſocii dicerentur, & ulteriores Britanni ſæpius in horum agros effuſi, omnia violentius raperent: ipſiq; ſocii facilius Romanorum imperia, quam vitia ferentes, ſubinde cum ulterioribus illis conſpirarent. P. Oſtorius, (inquit Tacitus) *cinctos caſtris Antonam* (*Auſonam* libentius legerim) *& Sabrinam fluvios cohibere parat.*

Hoc eſt, ni male capio, munimentis ad fluvios diſpoſitis, ſtatuit coercere Britannos ulteriores, & provinciales, ne mutuas operas in Romanos traderent.

Quis fluvius hic ſit ANTONA, dixerit nemo. Lipſius noſtræ ætatis Phœbus, aut hanc nebulam diſpulit, aut nubes me ſane obduxit. Ad Northampton digitum intendit ille.

Antonam pro *Auſona*, ad quem ſita Northamptona, in Tacitum ſubrepiſſe opinor. Hic enim *Avona* in umbilico inſulæ ſurgens, ita ad ortum tendit, & ejuſdem nominis alter vicinus fluv. *Sabrinam* petens, ita ſe ad Occaſum confert, inſulam tranſverſam ſecantes, ut in Boreales Britanniæ partes tranſeunti alter ex his ſit neceſſario tranſeundus.

Quare cum Oſtorius *Sabrinam*, & hos *Auſonas* communiviſſet, non erat, cur è Wallia, vel ſeptentrionali Britanniæ plaga ſuis Romanis & ſociis timeret, nam eo tempore proximam inſulæ partem ſolummodo in provinciæ formam redegerant, ut alibi teſtatur ipſe Tacitus. *Cambdenus.*

Cinctoſque caſtris] *Caſtris*, id eſt; *caſtellis.* neque enim veriſimile eſt, duos fluvios continuis caſtris circumdediſſe, & cum cohiberet fluvios, ſimul & cohibebat feroces populos. Forte tamen *caſtris* legionum, diſſitis & ita diſpoſitis, ut tranſire illaceſſiti hoſtes non poſſent.

1. *Antonam*] Fluvius is Dobunorum populorum, in Sabrinam fluvium ſe exonerat, in Flavia Cæſarienſi provincia Britanniæ.

Hodie *Avon.* labitur per Comitatus *Warvvick*, *Worceſter*, & *Glo-ceſter*, in parte meridionali & occidentali regni Angliæ, & in fluvium *Saverne* cadit. Ex Chartis Sanſonis. *Tillemon.*

2. *Sabrina.*] Fluvius Cornaviorum & Dobunorum populorum, in Flavia Cæſarienſi, provincia Britanniæ Majoris, & in Verginium Oceanum ſe exonerat.

Hodie *Severne* aut *Saverne.* labitur per Comitatus *Shrop*, *Worceſter*, & *Gloceſter*, in parte occidentali & meridionali regni Angliæ, & in Canalem Sancti Georgii cadit. *Tillemon.*

3. *Iceni.*] Populi Flaviæ Cæſarienſis provinciæ, ad mare Germanicum, in parte orientali Britanniæ Majoris inſulæ.

Hodie Comitatus *Norfolke* & *Suffolke*; in latere orientali regni Angliæ. *Tillemonius.*

4. *Hiſque auctoribus.*] His conſultoribus, & quaſi ducibus; nam ſimul & hi

&

& diſtributis cohortibus, [1] turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc dato ſigno perfringunt aggerem, ſuiſque clauſtris impeditos turbant. Atque illi conſcientia rebellionis, & obſeptis effugiis, multa & clara facinora fecere. Qua pugna [2] filius legati M. Oſtorius 32
[3] ſervati civis decus meruit. Cæterum clade Icenorum compoſiti qui bellum inter & pacem dubitabant: & [4] ductus in [5] Cangos exercitus.

INTERPRETATIO.

num duceret, & diviſis cohortibus, turmas etiam equitum *ad prælia peditum diſponit. Tunc ſigno dato, perrumpunt vallum, ſuiſque munimentis incluſos* hoſtes *perturbant. Et illi crimine defectionis, & occluſis effugiis, multa & eximia facinora edidere. Quo prælio M. Oſtorius proprætoris filius ſervati civis gloriam adeptus eſt. Cæterum victis Icenis, pacati qui bellum inter & pacem ambigui erant, & ducta in*

NOTÆ.

locum pugnæ delegere haud dubie.

1 *Turmas quoque peditum*] Cum exiguum peditatum Oſtorius haberet, *turmas* equitum adeo diſpoſuit, ut *peditum* munia adimplerent. Tranſpoſitio Tacito familiariſſima. Sic lib ſeqq. *Militia ad labores vocaretur.* Pichena.

2. *Filius legati M. Oſtorius.*] Publii Oſtorii ſcilicet filius, patrem jam dixit *proprætorem*; & ita quoque mox, & etiam *legatum* appellabit, & *legatus* erat Proprætore, qualiter in ſpectatione Brixiæ in Italia legas de

C. PONTIO. C F. PALIGNO. TRIB. M LEG. X GERM CVR LOCORVM. PVBLIC ITERVM ÆDIL CVR. LEGATO. PROPRAE. ITERVM. EX. S. C. ET. TI. CÆSARIS. D.

Cæterum, quod hic & alibi de Corona civica Cornelius ait, explicandum ex Agellio Noctium lib. v. c. vi. *Vertranius.*

3. *Servati civis decus.*] Coronam nempe *civicam*, quæ datur illi qui civem ſervaverit, & ſimul hoſtem occiderit, hac illum ornat imperator, & Tribuni cogunt ſervatos, niſi ſponte velint, ſervatorem ſuum coronare.

Hunc per omnem uitam colit qui ſervatus eſt, ut parentem. Corona è *quercu*, ſeu *ilice* fuit. Quoniam primus hominum cibus, ſeu victus è quercu, ſicq; antiquiſſimus

Servati civis.] Plin. lib. 16. 4. *Civica iligna primo fuit, poſtea magis placuit, ex æſculo Iovi ſacra. Variatumq; & cum quercu eſt, ac data ubique, quæ fuerat, cuſtodito tantum honore glandis. Additæ leges arctæ, & ideo ſuperbæ, quaſque conferre libeat cum illa Græcorum ſumma, quæ ſub ipſo Iove datur, cuique muros patria gaudens rumpit: civem ſervare, hoſtem occidere: utque eum locum in quo ſit actum, hoſtis obtineat eo die: utque ſervatus fateatur: alias teſtes nihil proſunt: ut civis fuerit. Auxilia, quamvis rege ſervato, decus id non dant: Nec creſcit honos idem, imperatore conſervato, quoniam conditores in quocumque cive ſummum eſſe voluere. Accepta licet uti perpetuo: ludos ineunti ſemper aſſurgi etiam ab ſenatu in more eſt. Sedendi jus in proximo ſenatui. Vacatio munerum omnium ipſi patrique & avo paterno.*

Forte tantum decus fuit in cauſa, cur coronam civicam ſibi vindicarint Cæſares, & palatii fores ea ſemper exornatæ fuerint. Plin. lib. 16. *Civicam à genere humano accepit ipſe* Auguſtus. Atqui tamen vides etiam tempore Neronis, privatos id decus eſſe adeptos, ut patet ex Tac hic quia nempe non ſtatim uno ictu jugulata libertas civium, & vetus Reſp. ſed ſenſim & per intervalla.

4. *Ductus in Cangos exercitus.*] Promontorium Κ[illegible]γγανῶν, etiam Ptolomæus in Britannia agnoſcit, ſed qui fuerint proprie hi populi, certant.

Vaſtati agri ; prædæ paſſim actæ ; non auſis aciem hoſtibus , vel ſi ex occulto carpere agmen tentarent , punito dolo. Jamque ventum haud procul [1] mari , quod [2] Hiberniam inſulam aſpectat ; cum ortæ apud [3] Brigantes diſcordiæ retraxere ducem , deſt nationis certum , ne nova moliretur , [4] niſi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem paucis qui arma cœptabant interfectis , in reliquos data venia , reſedere : [5] Silurum gens , non atrocitate , non clementia mutabatur , quin bellum exerceret , caſtriſque legionum premenda foret. [6] Id quo promptius

INTERPRETATIO.

Cangos legiones. Rapti exciſique agri , præda paſſim abacta, non auſis congredi hoſtibus , vel ſi ex inſidiis laceſſere agmen auderent , punita fraude. Iamque perventum fere erat ad pelagus , quod Hiberniam inſulam reſpicit ; cum orti novi motus apud Brigantes, revocavere ducem , conſilii certum , ne res novas tentaret , niſi compoſitis veteribus. Et Brigantes quidem , paucis interemptis & qui bellum incipiebant ; cæteris conceſſa venia , quievere. Natio Silurum , neque ſævitia , neque lenitate flectebatur , quin arma capeſſeret , quin & munimentis legionum cohibenda foret. Et quo præſidium illud

NOTÆ.

Ego hoc ſcio , vicinos Icenis fuiſſe , & cum iis reſtituendos Cæſari lib v. Corrupte enim ibi legas *Cenimagni , Segontiaci , Bibroci , miſſis legationibus , ſe ſe Cæſari dediderunt.*

Nam Cenimagni nuſquam lecti inter Britanniæ gentes. Divido & ſcribo. *Iceni, Cangi.* Capio judicem te , Guilielme Camdene , qui Britanniæ tuæ nebulas, claro ingenii ſole, nuper illuſtraſti. *Lipſius.*

5. *Cangos.*] Forte *Cangani* , populi Ordovicum populorum in Britannia ſecunda , provincia Albionis inſulæ , ſeu Britanniæ Majoris , & ad mare Ivernicum.

Hodie *Caernarvan* , Comitatus Principatus VValliæ , ſeu *Galles* , in latere occidentali regni Angliæ. *Tillemon.*

1. *Mari.*] Ivernicum mare, pars Oceani occidentalis , alluens oram occidentalem Albionis inſulæ ſeu Britanniæ Majoris , & oram orientalem Britanniæ Minoris , vel Iverniæ inſulæ. Hodie *Mer d'Irlande* à Francis dicitur. *Tillemon.*

2. *Hiberniam.*] Hibernia vel Ivernia una ex inſulis Britannicis , in Oceano occidentali &c.

Hodie *Irlande* Francis , regnum & inſula ſub ditione regis Magnæ Britanniæ. *Tillemonius.*

3. *Brigantes*] Populi Maximæ Cæſarienſis provinciæ , in Britannia Maiore inſula , & ad mare Germanicum & Ivernicum.

Hodie Comitatus *Cumberland* , *Lancaſter* , *Durham* , & major pars Comitatus *Yorck* , in parte ſeptentrionali regni Angliæ. *Tillemonius.*

4. *Niſi prioribus firmatis.*] Sic Tac. quia Brigantes jam ante parebant Rom. & tum diſcordiis turbati adverſus imperantes rebellabant At ſtatuerat Oſtorius priora firmare , nec novos hoſtes ante laceſſere , & Brigantes ipſimet , paucos qui arma capiebant , interfecere, & acquievere, cum reliquis non punitis veniam Romani dediſſent.

5. *Silurum*] Silures , populi Britanniæ ſecundæ provinciæ , in parte occidentali Albionis inſulæ majoris.

Hodie Comitatus *Radnor* , *Breknok* , *Glamorgan* , & *Monmouth* , in Principatu VValliæ , ſeu *Galles* , & in latere occidentali regni Angliæ. *Tillemon.*

6 *Id quo promptius*] Nempe quo illud ſubſidium ex propiori loco & promptius adventaret , Colonia deducitur in

veniret, [1] colonia Camalodunum [2] valida veteranorum manu deduci-

INTERPRETATIO.

propius ac promptius adventaret, colonia deducitur Camalodunum, cum firmo agmine

NOTÆ.

agros captiuos &c. infra 38. *Ac ni cito è vicis & caſtellis proximis ſubventum foret.*

Id quo promptius veniret.] Nempe auxilium legionum: ſic Quinctil. inſtit. 8. *Hujus enim ſunt generis. cum ab Annibale caſa apud Cannas ſexaginta millia dicimus, & apud Tragicos ab Ægialeo, & carmina Virgilii veniſſe, & venire commeatus*, qui tamen *afferuntur*; ſic & *auxilium* hic Tacito, *venire* dicitur. id eſt, quo promptius venirent legiones in auxilium ſubſidiumque.

1. *Colonia Camalodunum*] Quod oppidum antea, Regum in eo tractu ſedes. Dio: *Camulodunum Cynobellini regiam* appellat. At *Camalodunum* lapidi priſco inſculptum, eccisti. CENSITOR. CIVIVM. ROMANORVM. COLONIAE. VICTRICENSIS. QVAE. EST. IN BRITANNIA. CAMALODVNI.

Duplex autem eo nomine oppidum, alterum in Brigantibus, alterum in Trinobantibus, colliges ex Ptolomæo Plinioque. Neſcio an nomen illis à peculiari aliquo & indigena deo: cujus forte an mentio in hoc lapide:

CAMVLO SANC.
FORTISS.
SAC.
TI. CLAVDIVS TI F. QVIR.
TERTIVS.
MIL. COH VII PR. T. VERI.
L. D D D

Camulus indigena deus, idem qui Mars. *Lipſius.*

Camalodunum] Vrbs Brigantum populorum, in Maxima Cæſarienſi provincia Albionis inſulæ, ſeu Britanniæ Majoris.

Hodie *Almondbury*, villa juriſdictionis vulgo dictæ *Agsbrigge VVapentake*, in parte meridionali Comitatus *Yorck*, & in regno Angliæ.

Fuit etiam *Camalodunum*, urbs Trinobantum populorum, in Flavia Cæſarienſi provincia Albionis inſulæ.

Hodie *Maldon*, oppidum Comitatus *Eſſex*, in parte meridionali & orientali regni Angliæ. *Tillemon.*

2. *Valida veteranorum manu.*] Veterani illi miſſi, ſeu exauctorati poſt 16 vel 20. ſtipendia, adhuc retinebantur ſub *vexillo*, *immunes omnium* belli munerum, *præter quam propulſandi hoſtis*; & hoc loco cum valida eſſet illa manus *veteranorum*, haud dubie erant plura *vexilla*, & plurium legionum erant.

Hos igitur *veteranos* diſtingue à *vexillariis*, qui nondum exauctorati, qui nondum ſtipendia fecerant, quandiu vexillarii erant. qui non immunes à muniis belli, imo deligebantur ad miniſteria belli urgentia, & procul amoti à legione ſua merebant, non uno loco, non uno præſidio, aut caſtello, ut *veterani*, qui tantum propulſare hoſtem tenebantur à præſidiis, ſeu propugnaculis, quibus diſpoſiti erant.

Cum contra in multa loca trahebantur *vexillarii*, pro neceſſitate rerum & belli, & *vexillarii* talis legionis ex qua delecti erant, dicebantur. At *veterani*, jam nullius legionis erant, hi ſub *vexillo* proprio merebant.

Vexillarii etiam ſub vexillo quodam proprio habiti quod tamen talis legionis vexillum fuit, & ipſis inſtar aquilæ fuit; nam aquila numquam ſeparata à legione, & ubi aquila ibi legio. At hoc *vexillum veteranorum* dicebatur, non *vexillum* legionis ullius. Et *vexillarii* illi reſtituti ſuæ legioni, non amplius *vexillarii* erant.

Diſtingue inter *vexillarios* talis legionis, v g. quatærdecimæ, & *vexilla*, & *vexillationem*. *Vexillarii* certæ legionis, erant milites expediti & electi ex illa,

tur in agros captivos, ſubſidium adverſus rebelles: & [1] imbuendis
33 ſociis ad officia legum. Itum inde in Siluras, ſuper propriam ferociam, [2] Caractaci viribus confiſos: quem multa ambigua, multa

INTERPRETATIO.

veteranorum in regionem captam, ut auxilium ſimul *adverſus defectores foret,* & etiam *aſſuefaciendis ſociis ad obſequia legum. Exin ventum in Siluras, præter innatam violentiam, fidentes opibus Caractaci. quem plurima adverſa, multa ſecunda res evexerant, ut*

NOTÆ.

legione, qui raptim agebantur vel procul ad pugnam, vel ad alias belli neceſſitates. ſive cohortes integræ abſtraherentur à legione, vel manipuli quidam ex qualibet cohorte ſeligerentur, & illi non certo numero electi, ſed pro juſſu ducis, aut pro neceſſitate rerum definitus *vexillariorum* numerus, tanta copia ſæpe ut remaneret aquila deſolata, & inane tantum nomen legionis ſupereſſet.

Vexilla, ſeu *vexillatio*, erant plura vexilla ſimul contracta, & ex pluribus diverſiſque legionibus abſtracta; ita ut repræſentaret quodlibet vexillum ſuam legionem, & illa vexilla longe validiora cohortibus.

Quare & reperiendum fuit eo ævo nomen generale quoddam, quod illas omnes iſtiuſmodi copias exprimeret. Itaque ſive *cohortes*, ſive *vexilla*, aut *vexillationes*, ſive *alæ*, ſive cohortes Romanæ, ſive cohortes auxiliarium eſſent, ea cuncta indiſtincte *numeros* appellitabant.

Fuit inferiori ævo *vexillatio*, quæ equitum erat, ſed quæ ad ævum aut ad militiam principum, de quibus Tacitus, nihil pertinet *Vexillarii* ſeu *vexillationes*, de quibus hîc agimus, habuere ſuum equitatum adnexum, quemadmodum & legiones Rom. ſed equitatus ille non habuit proprium corpus aut nomen, & ſeorſim nondum *vexillatio* tunc appellabatur.

1. *Imbuendis ſociis ad officia legum.*] Veteranos eos deductos ait, à quibus & illi, qui eſſent in armis, repellerentur; & qui in ditione Rom. legibus & imperiis Romanis adſuefierent, ſub faſcibus vivere addiſcerent. *Grenovius.*

Imbuendis ſociis ad officia legum.] Lege *legum*, non *legionum*. Cum colonias deducerent, præficiebant Triumviros, qui agros viritim dividebant, qui ipſum oppidum diſponebant, & jura ac formam velut novæ Reipub. dabant; ſic tamen, ut omnia Romam & urbem matrem referrent, ipſis quoque locis fora, Capitolia, templa, theatra, curiæ pro illa imagines eſſent, & in gubernatione *duumviri* pleriſque locis, quaſi duo conſules, *Ædiles* item & *Decuriones* pro ſenatu.

Sic vides, duo maxime utilia intuliſſe iſtas colonias, nempe ut præſidium in hoſtes eſſent, & ſimul imbuerent ſocios *ad officia*, ſeu obſequia *legum*. Sicque linguam ſuam, eloquentiam, Juriſprudentiam, religionem, luxum etiam elegantiæ vocabulo, & cæteras Rom. artes, moreſque invehebant provinciis; quarum rerum amœnitate tandem mitigabant barbarorum animos, ut ſervitutem ſuam quam libertatem mallent. Tac. lib. 4. hiſt. 71. *Auxit ea res Gallorum obſequium, nam recepta juventute, facilius tributa toleravere, proniores ad officia* legum nempe, & imperii.

Sic etiam ſupra, Friſiis Corbulo: *Senatum, Magiſtratus, leges impoſuit, ac ne juſſa exuerent, præſidium immunivit.* Vbi *juſſa*, id eſt, *officia legum*. Tac. in Agric. de Britannis: *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire* &c. *ut qui modo linguam Rom. abnuebant, eloquentiam concupiſcerent* &c. *paulatimque diſceſſum ad delinimenta vitiorum porticus & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars ſervitutis eſſet.*

2. *Caractaci viribus.*] Dio Καταράκ-

proſpera extulerant, ut cæteros Britannorum imperatores præmineret. [1] Sed tum aſtu, locorum [2] fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in [3] Ordovicas, additiſque qui [4] pacem noſtram metue-

INTERPRETATIO.

reliquis Britannorum ducibus præcelleret. Sed tum fraude locorum & dolo ſuperior, robore militum impar, tranſmittit bellum in Ordovicas, adjunctiſque qui otium no-

NOTÆ.

τον nominat: alii *Catacratum*: Zonaras *Bratatacum*. *Caradocum* vocaſſe videntur Britanni. Certe etiam hodie locus eſt, & in eo parietinæ arcis, quem *Caer Caradoc* vocant: id eſt, oppidum, ſive arcem Caradoci. *Lipſius.*

1. *Sed aſtu, tum.*] Amplector Florentinam ſcripturam. *Sed tum aſtu locorum fraude prior*: ut ſit ſenſus, *aſtu* tranſlatum ab eo bellum, quia *fraude*, ex locorum peritia, prior eſſet. Monuit Pichena. *Lipſius.*

Sed tum aſtu, tum locorum fraude prior.] In vulgatis: *Sed aſtu tum locorum fraude prior.* Ego Florentini lectionem longe meliorem repoſui: *Sed tum aſtu, locorum fraude prior.*

Senſus eſt, Caractacum locorum fraude ac peritia priorem, inferiorem vi militum, tranſtuliſſe *aſtu* bellum in Ordovicas. Paneg. ad Maximianum. *Pichena.*

Aſtum ſuum fraudi locorum perite admiſcebat; ita ut callide fraude locorum, & imperitia hoſtium uteretur. Fraus eſt etiam in locis, quæ dolo & ſtratagematis ducum verſutorum maxime quandoque patrocinatur.

Sed tum aſtu.] Sic diſtingue, *ſed tum aſtu, locorum fraude.* & ſic intellige. *ſed tum aſtu & locorum fraude prior.* nam Tac. conjunctiones omittit: nec inuſitata illa dicendi ratio; nam & eſt aliquis aſtus, fraus aliqua eſt in ipſis locis, in ſaltibus, in ſilvis.

Quo aſtu uti ſciunt cordati duces, cui fraudi locorum ſuam & calliditatem adſuunt prudenter.

Aſtu locorum.] Loca ipſa, ſilvæ, ſaltus, montes habent ſuam etiam fraudem ex natura & ingenio loci. habent aſtum ſuo modo, quo callidi duces ſapienter utuntur. Florus lib. 1. ubi de Samnitibus. *Saltibus fere & montium fraude graſſantem*, ſupple *gentem.*

2 *Fraude.*] Subintellige τὸ: Et *ſed tum aſtu & locorum fraude prior.* Intellige vel de aſtu proprio ducis, vel de aſtu mixto, partim ex ingenio hominis, partim ex fraude locorum petito, nempe de dolo utroque ſimul prudenter adſuto.

3. *Ordovicas.*] Ordovices, populi Britanniæ ſecundæ provinciæ, in latere occidentali Albionis inſulæ, ſeu Britanniæ Majoris.

Hodie pars ſeptentrionalis, & dimidia Principatus VValliæ ſeu *Galles*, in regno Angliæ, ad occidentem. *Tillemon.*

4. *Qui pacem noſtram metuebant.*] Hi ſunt reliqui Britannorum, ad eam diem Romanis intentati, qui metuebant, ne reddita victis pace, contra ſe veniretur. Eruditiſſimus vir legit, *pacem an iram noſtram*, & interpretatur: at vulgata tum ſcriptio, tum ſenſus, faciliora ſunt. *Salinerius.*

Fruſtra moliuntur. *Pax* eleganter interdum eſt idem quod imperium. Seneca de Clementia 1, 1. *Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit.* cap. 4. *Hic caſus Romanæ pacis exitium erit: hic tanti fortunam populi in ruinas aget.*

Sed & cap. 8. *Tibi in tua pace armato vivendum eſt.* In regno vel imperio tuo, quod pace contines, ubi aliis pacem præſtas. De Providentia cap. 4. *Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit.*

Plinius lib. 27. 1. *Immenſa Romanæ pacis majeſtate, non homines modo, diverſis inter ſe terris gentibuſque, verum etiam*

bant, noviſſimum caſum experitur; ſumpto ad prælium loco, ut aditus, abſceſſus, cuncta nobis importuna, & ſuis in melius eſſent. Tunc montibus arduis, & ſi qua clementer accedi poterant, in modum valli ſaxa præſtruit: & præfluebat amnis vado incerto,[1] catervaque majorum

INTERPRETATIO.

ſtrum timebant, rem in ultimum diſcrimen mittit, delecto ad pugnam loco, ut introitus, exitus, omnia nobis iniqua & ſuis opportuna forent. Tunc collibus editis, & ſi qua parte facile adiri poterant; muros hac conſtruit, ad inſtar munimenti: & prælabebatur fluvius vado ambiguo, catervaque grandiorum pro vallo diſpoſita

NOTÆ.

montes & excedentia in nubes juga, partuſque eorum & herbas quoque invicem oſtentante.

Ergo pacem noſtram metuunt, qui detrectant imperium noſtrum, qui verentur, ne & ipſi veniant in ditionem noſtram.

Sic quoque ſupra Tacitus: *Terreri adverſus victores, ne fortuna elati, noſtram quoque pacem turbarent.* Hoc eſt, in fines noſtros facerent incurſiones, nos quoque adorirentur. *Gronovius.*

Noſtram pacem.] *Pax* & *imperium* pro eodem eſt. Forte metuebant *pacem*, quia in pace & otio adductior ſervitus popularium, & præſertim nobilium.

Forte potius, ne pace facta cum aliis gentibus, ad eos noſtra arma transferremus, ſicque imperio ſubjiceremus.

Sicque aliquatenus in commune conſulebant illæ civitates, quod rarum inter barbaros, & tamen ſaluberrimum.

1. *Catervaque majorum.*] Lego, *catervaque nationum.* Solitum ita Britannis Galliſque ſtruere aciem per nationes, ut diſcreta virtus eluceret. *Lipſius.*

Velim *catervaque armatorum.* Sic enim de his iiſdem Britannis in Agric. 37. *Caterva armatorum paucioribus terga praſtare.* Freinshem. recte *caterva.*

Catervaque majorum] Clare patet ex hiſtoria, & Britannos & Germanos, *majores* ſtatura milites, robuſtioreſque ac terribiliores diſpoſuiſſe in primis ordinibus, ut primos impetus invadentium ſuſtinerent, ac retunderent.

Idem & Thraces obſervaſſe in præliis, conſtat. De Cimbris ſive Ambronibus id patet apud Plutarchum. Nam dimicaturi data die adverſus Marium, fuerunt primi ordines robuſtiorum militum, implexi invicem catenis, ne primam aciem facile perrumperet hoſtis, & ut tutius alii dimicarent, hoc velut umbone, ſeu vallo protecti.

Et erant forte quædam nationes Germanorum, quæ ad id munus belli præcipue deputatæ, unde gloria ingens.

Tacitus lib. de mor. Germ. 31. ubi de Cattis. *Iamque canent inſignes, & hoſtibus ſuiſque monſtrati. omnium penes hos initia pugnarum. Hac prima ſemper acies viſu noua.* Taleſque bellatores erant etiam, cuilibet nationi Germanicæ, ſed pauciores quam apud Cattos.

Tac. ante ibid. *Et aliis Germanorum populis uſurpatum rara & priuata cujuſque audentia, apud Cattos in conſenſum vertit, crinem barbamque ſummitere, nec niſi hoſte caſo, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitam.*

Huc etiam pertinet quod habet Tac. de Suevis ibid. 38. *Inſigne gentis, obliquare crinem nodoque ſubſtringere &c. uſque ad canitiem. horrentem capillum retro ſequuntur, ac ſape in ſolo vertice religant. Principes & ornatiorem habent. ea cura forma, ſed innoxia. Neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quamdam, & terrorem, adituri bella compti, ut hoſtium oculis ornantur.* Hi majores & ferociores haud dubie, à quibus incipiebat pugna.

Catervaque majorum.] Puto nihil mutandum, niſi forte legas *conſtiterat*, quamvis ferri etiam poſſit τὸ *conſtiterant.* Sic enim in nominibus collectivis

1 munimentis conſtiterant. Ad hoc 2 gentium ductores circumire, 34

INTERPRETATIO.

erant. Præterea nationum duces curſitare paſſim, incitare, accendere animos,

NOTÆ.

uſurpatur. ſic majores, audaciores, ferocioreſque pro munimentis, vel in prima acie inſtruebant.

Sic Thraces apud Tac. lib. 4. 47. *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum &c. perſultabant, mittit delectos ſagittariorum.*

Sic etiam lib. 4. Hiſt. *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior viſu foret, Germanorum catervis complet, affultante per campos equite* &c. Si non habeo ipſa eadem verba, certe habeo verum & genuinum ſenſum Taciti.

Et de ipſis Britannis Tac. in Agric. 35. *Britannorum acies in ſpeciem ſimul ac terrorem editioribus locis conſtiterant: ita ut primum agmen æquo, cæteri per acclive jugum connexi, velut inſurgerent,* ut ſic nempe *majores*, & truculentiores viderentur, ita acies diſpoſita fuit.

Majorum] Huc facit quod habet Tacitus lib. 4. de Thracibus, qui quoad militiam fere ſimiles Germanis. *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum more gentis, cum carminibus & tripudiis perſultabant, mittit delectos ſagittariorum*, Sabinus nempe. More Germanico Thraces egiſſe patet ibid *receptique* (ſagittarii) *ſubſidio Sugambra cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum & armorum tumultu trucem, haud procul inſtruxerat.*

Vbi notare debes, *ferociſſimos*, robuſtiſſimoſque, ſeu lecta robora Germanorum fuiſſe diſpoſita in primis ordinibus, ut ea ſpecie exterrerent hoſtem non ſolum, ſed etiam impellerent primi.

Adeo ut in prælio adverſus Marium, Cimbri & Teutones fortiſſimos in prima acie catenis invicem nexos diſpoſuerint, ut ſic perrumpi ordines, & clauſtra illa ferrata nulla vi poſſent.

Majorum] Polyb. lib. 2. Hiſt. *Ad hanc pugnam Inſubres & Boii braccati ac leviora ſaga induti proſierunt. Gæſatarum vero tanta fuit vanitas: tanta confidentia, ut braccis ſagiſque abjectis, nudi cum ſolis armis primos ordines occuparent.*

Et infra: *Terribilis erat tum ſpecies, tum motus illorum, qui prima acie nudi ſtabant: viri & flore ætatis & corporum forma præſtantes.*

Majorum.] Pauſan Phocicis. ubi de Brenno & Gallis adverſus Græcos dimicantibus. Οἱ δὲ ἀρχομένης μὲν τῆς μάχης, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βρέννον, οὗτοι δὲ μήκιστοί τε ἦσαν, καὶ ἀλκιμώτατοι τῶν Γαλατῶν &c. *Illi cœpta quidem pugna, & præſertim qui circa Brennum, ſtatura proceri erant ac ferociſſimi Gallorum.*

Majorum.] Plut. in Mario. ubi de prælio Cimbrorum. *Ferociſſimi fortiſſimique hoſtium maxima ex parte obtruncati ſunt. Nam ne diſtraherentur perrumperenturque ordines, anteſignani ſeu pugnantes in prima acie, longis catenis invicem connexi erant & per baltheos ſimul obſtricti devinctique.*

Majorum.] Videtur idem innuere Tacitus. lib. 2. 14. ubi de Germanis ſic habet, *primam aciem utcunque haſtatam.* quaſi viris, armis, teliſque præcipue firmarent primos ordines.

Catervaque majorum conſtiterant.] Sic lib. de mor. Germ. 43. *Otioſa porro armatorum manus facile laſciviunt.*

1. *Pro munimentis.*] An intra, an extra munimenta ſua conſtiterant? puto, extra, ut nempe diutius cohiberent imminentem hoſtem, primumque impetum infringerent. quod & firmat, fuiſſe delectos ferociores, audacioreſque & veluti robora Britannorum.

Sic Livius. lib. 22. *Non illa ordinata per principes haſtatoſque & triarios, nec*

hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda ſpe, aliiſque belli incitamentis. Enimvero Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem teſtabatur, aut reciperandæ libertatis, aut ſervitutis æternæ initium fore.* [1] vocabatque nomina *majorum, qui dictatorem Cæſarem pepuliſſent: quorum virtute,* [2] *vacui à ſecuribus & tributis, intemerata conjugum,* [3] *& liberorum corpora retinerent.* Hæc atque talia dicenti, adſtrepere vulgus; [4] gentili quiſque religione obſtringi, *non telis, non vul-*

INTERPRETATIO.

demendo formidinem, erigendo ſpem, aliiſque militaribus hortamentis. Et ipſe Caractacus huc & illuc advolans. clamitabat, illum diem, illam pugnam, principium fore, aut recipiendæ libertatis, aut perpetuæ ſervitutis; *ciebatque vocabula* majorum, qui dictatorem Cæſarem dejeciſſent: quorum fortitudine exempti à faſcibus & vectigalibus, illibatam uxorum & filiorum pudicitiam haberent. *Hæc & ſimilia obteſtanti adſentiebatur vulgus; & patrio quiſque ritu adigebatur*, jurabatque, non ferro, non plagis, aut vulneribus ceſſuros. *Is ardor* hoſtium *da-*

NOTÆ.

ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies &c. *pro ſignis*, id eſt, ante ſigna

2 *Gentium ductores.*] Hi populi fere ſuos habebant Dynaſtas & Regulos, qui inter ſe bellis domeſticis decertabant: qui tamen tempore belli externi in commune conſulentes, eligebant eum regem, qui maxima belli fama præcelleret.

Sic poſt Caractacum, electus eſt Venuſius: ſic tempore Cæſaris dictatoris, elegere Caſſivellaunum, qui bello præeſſet adverſus Romanos.

Cæſ. lib. 5. *Summa imperii bellique adminiſtrandi, communi conſilio permiſſa eſt Caſſivellauno* &c. *Huic ſuperiori tempore, cum reliquis civitatibus continentia bella interceſſerant, ſed noſtro fere adventu permoti barbari, huic toti bello imperioque præfecerant.*

1. *Vocabatque nomina majorum.*] In memoriam revocabat laudabatque nomina priſcorum ducum Britannorum, qui virtute ſua dictatorem Cæſarem olim ex inſula ejecerant.

Nomina majorum.] Ipſe Cæſar aliter ſcribit, nam & multis præliis eos contudit, reges cepit, obſides iis imperavit, eos vectigales fecit.

De quatuor regibus: *Hi cum ad caſtra veniſſent, noſtri eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, ſuos incolumes reduxerunt. Caſſivellaunus hoc prælio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vaſtatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comium de deditione ad Cæſarem mittit. Cæſar cum ſtatuiſſet hiemare in continente, propter repentinos Galliæ motus, neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe intelligeret, obſides imperat, & quid in annos ſingulos vectigalis populo Rom. Britannia penderet, conſtituit.*

Sic finitum bellum in Britannia, quam tamen potius oſtendit poſteris Cæſar, quam domuit, teſte Tac. & ipſo Cæſare, poſtquam rediit in Galliam.

Sic lib. 4. *Cæſar in Belgis omnium legionum hiberna conſtituit. Eo duæ omnino civitates ex Britannia obſides miſerunt, reliquæ neglexerunt.* Vnde patet, re infecta, abſceſſiſſe Cæſarem.

2. *Vacui à ſecuribus & tributis.*] Id eſt, à ſervitute Romanorum. Nam *faſcibus* quibus alligatæ *ſecures* eſſent, uti ſolebant Magiſtratus Romani. *Lupanus.*

3. *Liberorum corpora.*] Intellige liberos, ſeu filios utriuſque ſexus.

4 *Gentili quiſque religione obſtringi.*] Quiſque ſe pro more & ritu gentis ſa-

cribus

neribus ceſſuros. Obſtupefecit ea alacritas ducem Romanum : ſimul objectus amnis , [1] additum vallum , imminentia juga , nihil niſi atrox & 35
propugnatoribus frequens , terrebat. Sed miles prœlium poſcere, *cuncta virtute expugnabilia* clamitare , [2] præfectique ac tribuni paria diſſerentes, ardorem exercitus incendebant. Tum Oſtorius, circumſpectis quæ impenetrabilia , quæque pervia , ducit infenſos , amnemque haud difficulter evadit. Vbi ventum [3] ad aggerem , dum miſſilibus certabatur, plus vulnerum in nos , & pleræque cædes oriebantur. Poſteaquam [4] facta teſtudine, rudes & informes ſaxorum compages diſtractæ , parque cominus acies : decedere Barbari in juga montium. Sed eo quoque

INTERPRETATIO.

cem Romanum attonitum habuit ; ſimul oppoſitum flumen , adjunctum munimentum, ingruentia montium *culmina , nihil niſi immane , & defenſoribus denſum* horridumque , *metum inferebat. Sed miles Rom pugnam flagitare ,* omnia virtute capi poſſe , *clamabat ; præfectique ac tribuni ſimilia proferentes , alacritatem exercitus inſtabant. Tum Oſtorius , prævisis iis quæ impervia , quæque penetrabilia* erant , *ducit iratos , fluviumque non ægre pervadit. Poſtquam ventum eſt ad vallum , dum telis pugnabatur , plura vulnera in nos , & multa neces ſequebantur. Sed ubi facta teſtudine , rudes & incondita lapidum compages diſſoluta ſunt , parque ex propinquo prælium fuit , abſceſſere Barbari in faſtigia montium. Sed eo etiam irrumpere levis*

NOTÆ.

Quiſque ſe pro more & ritu gentis ſacramentis votiſque obſtringebat. Tacit. lib. 14. 30. de iiſdem Britannis. *Stabat pro littore diverſa acies denſa armis viriſque , intercurſantibus fœminis* &c. *Druidæque circum preces diras , ſublatis ad cœlum manibus fundentes* &c.

Sic & de Germ. lib. 4. hiſt. *Inde depromptæ ſilvis luciſque ferarum imagines , ut cuique genti inire prælium mos eſt* &c Preces illæ erant vota, & veluti ſacramenta quibus ſe obſtringebant , & *Luci* illi inſtar templorum Germanis.

1. *Additum vallum.*] Talem locum, oppidum vocabant priſci Britanni. Cæſar lib. 5. *Ab his cognoſcit , non longe ex eo loco oppidum Caſſivellauni abeſſe, ſilvis paludibuſque munitum , quo ſatis magnus hominum , pecoriſque numerus convenerit : oppidum autem Britanni vocant , cum ſilvas impeditas vallo , atque foſſa munierunt , quo incurſionis hoſtium uſtandæ cauſa convenire conſueverunt.*

2. *Præfectique.*] Intelligit Clar. Harlæus *præfectos caſtrorum.* Potius , ut puto , ſunt *præfecti* auxiliarium. Attamen eos præponit Tribunis , ut certe gradu & dignitate ſuperiores Tribunis erant *præfecti caſtrorum.*

Forte quoſcumque *præpoſitos* intelligit , ut nomine *præfectorum* intelligat, & ipſos *legatos* legionum. Nec forte ſimul plures *præfecti caſtrorum* cum imperio in eodem exercitu , niſi ſeorſim caſtra metarentur legiones.

Et in qualibet expeditione,unius præfecti caſtrorum tantum mentionem fieri videas : quo abſente, forte alterius legionis præfectus caſtrorum , aut Tribuni vicem illius obiere , ut olim.

3. *Ad aggerem.*] Britannorum nempe, de quo aggere ſupra cap. 33. *In modum valli ſaxa præſtruit, & præfluebat amnis.* Et paullò ante : *Objectus amnis, additum vallum.* Iam amnem qui vallo præfluebat , evaſerant Romani , & venerant *ad aggerem.*

4 *Facta teſtudine.*] Vel ut prætecti clypeis invicem , adverſus tela hoſtium,

irrupere [1] ferentarius graviſque miles : illi telis aſſultantes ; hi [2] conferto gradu , turbatis contra Britannorum ordinibus , apud quos [3] nul-

INTERPRETATIO.

ſubſignanuſque miles : illi miſſilibus perſultantes ; hi denſo & preſſo gradu : contra turbata acie Britannorum , apud quos nulla loricarum aut galearum operimenta

NOTÆ.

muros ſubruerent , vel etiam ut ſe erigerent ad muri altitudinem.

Facta teſtudine.] De qua ſic Livius lib. 44. *Cum alios decurſus edidiſſent motus , quadrato agmine facto , ſcutis ſuper capita denſatis , ſtantibus primis , ſecundis ſubmiſſioribus , tertiis magis & quartis , poſtremis etiam genu nixis , faſtigiatam , ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc centum quinquaginta ferme pedum ſpatio diſtantes, duo armati procurrebant , comminatique inter ſe ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta cum evaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extrema teſtudinis , nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecus quam ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillima parte muri admota, cum armati ſuperſtantes ſubiiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur , depulſiſque iis in urbem, duorum ſignorum milites tranſcenderunt.*

Facta teſtudine.] Sic apud Cæſ. lib. 5. *Se in ſilvas abdiderunt , locum nacti egregie & natura & opere munitum , quem domeſtici belli (ut videbatur) cauſa , jam ante præparaverant* &c. *At milites legionis ſeptimæ, teſtudine facta, & aggere ad munitiones adjecto , locum ceperunt , eoſque ex ſilvis expulerunt , paucis vulneribus acceptis.*

1. *Ferentarius.*] Hoc nomine *leves* , intellige , ſeu levis armaturæ milites , fundibularios , ſagittarios , omne denique genus militantium , à ſubſignanis & legionariis contradiſtinctum , qui graviter armati , nec perinde expediti ; non equites tamen , qui & ipſi legionarii erant.

Ferentarius.] Opponuntur *ferentarius & gravis* armaturæ miles : *Ferentarius*, nomen commune levium ; leves autem dicti *rorarii* , & *accenſi* ; qui *funditores*, *jaculatores* , *ſagittarii* , & id genus : & illi manſerunt uſque ad bellum Punicum ſecundum , quo inſtituti *Velites* , quibus tamen ante Romanos uſi Galli & Germani.

Velites deſiere poſt ævum Cæſaris , ſed eorum loco , uſi ſunt *funditoribus* , *ſagittariis* , & *jaculatoribus* , quos ſuppeditabant Baleares , Cretenſes & Numidæ.

Erantque hi à tergo agminis , donec pugna inciperet , tum procurrebant, velut ros ante imbrem cadit. hi fere inermes , & cum ſagulo , & cingulis ſuper femore.

2. *Conferto gradu.*] Legerim *conſerto gradu*. Opponit enim telis quæ eminus jaciuntur. quod alibi *collato gradu* , *collato pede* , *collatis ſignis* dimicare vocant. Sic *conſerere pugnam* alibi Tac. dixit. nempe cum *ſtat pede pes denſuſque viro vir*. Freinſhemius.

Collato , *conſerto* , *conferto gradu* idem fuerit ; ſi tamen recte dicitur , *conſerto pede* , dicitur recte *conſerta acies* , ſed *conferta* , nec *conferto pede*.

Itaque maneat hic *conferto gradu* , & idem eſt, ac *collato gradu*. Nam miles qui incedit multus denſuſque ac confertim, recte dicitur , *conferto gradu* incedere & inſtare cominus hoſti.

Vt hoc loco *gravis miles* Rom. qui ſic diſtinguitur à *ferentariis* qui *telis aſſultantes* ; ſic ſpatium & locum emittendis *telis* quærebant , nec ſic poterant perinde conferto & denſo pede incedere in hoſtem , ut gravis & ſubſignanus miles.

3. *Nulla loricarum* &c. *tegmina.*] Attamen Tacitus in vita Agric. cap. 12. *Fert Britannia aurum & argentum , & alia metalla.*

la loricarum galearumve tegmina: & ſi auxiliaribus reſiſterent, gladiis ac pilis legionariorum; [1] ſi huc verterent, [2] ſpathis & haſtis auxiliarium ſternebantur. clara ea victoria fuit, [3] captaque uxore & filia Caractaci, [4] fratres quoque in deditionem accepti. Ipſe (ut fermè in- 36
tuta ſunt adverſa) cum fidem Cartiſmanduæ reginæ Brigantum petiviſſet, vinctus ac victoribus traditus eſt, [5] nono poſt anno quam bel-

INTERPRETATIO.

ſunt: & ſi ſociis reluctarentur; enſibus atque haſtis legionariorum profligabantur; ſi in legionarios ſe verterent, ſpatis & lanceis ſociorum cadebantur. inſignis ea victoria fuit, captaque conjuge & filia Caractaci, fratres etiam illius, *ſe noſtra fidei permiſere. Ipſe (ut fere male fida ſunt res improſpera) cum opem imploraſſet Cartiſmandua regina Brigantum, in vincula conjectus, & victoribus deditus eſt, nono*

NOTÆ.

1. *Si huc verterent.*] Nempe, ſi Britanni ſe verterent ac prorumperent in legionarios, tum viciſſim ſpathis & haſtis ſociorum ſternebantur. ſibi mutuo manum, operam opemque præſtabant, auxiliaris & legionarius miles, in ſternendis profligandiſque hoſtibus.

2. *Spathis & haſtis auxiliarium.*] Obſerva diverſa arma inter legionarios & auxiliares; illis *gladios* & *pila*; his *ſpathas* & *haſtas* tribuit. *Spathas* autem, *gladios majores* interpretatur Vegetius, lib. II. cap. XV. *Lipſius.*

Spathis & haſtis.] Mirum eſt, Tacitum, tam fœlici ſæculo *ſpatha* verbo prorſus barbaro uſum. quod leges apud Spartianum in Adriano, & Capitolinum, in Maximinis duobus. *Lupanus.*

Mirum eſt barbarum vocari, quod Græcum & ipſius Menandri eſt. *Gronovius.*

Ideo puto, barbarum Romanis, quia Græcum, & quia barbari ipſi talibus vocabulis & armis utebantur, non Romani.

3. *Captaque uxore.*] Ut fortunæ, ita & in partem diſcriminis veniebant feminæ, hortamentaque c[illegible] & incitamenta fortitudinis.

4. *Fratres quoque.*] An fratres uxoris illius, an vero fratres ipſius Caractaci? nam Dio lib. 60 Meminit Togodumni fratris illius, quem occiſum aliquo prælio refert.

Plautius iis indagandis (Britannis) *multum laboris exhauſit. Poſtquam invenit (erant autem non liberi, ſed regibus diverſis ſubjecti) primo Caractacum, mox Togodumnum Cinobellini filios vicit, patre ante mortuo.* Puto, fuiſſe fratres ipſius Caractaci.

5. *Nono poſt anno.*] Atqui bellum cœpit Claudio tertium, L. Vitellio ſecundum Coss. ut Dio clare tradidit: nec inde ad hunc diem pluſquam annos ſeptem numeraveris, ut ſuſpicio jure numeralis mendi ſit.

Pugnant etiam hæc cum iis, quæ tertio Hiſtor. ſcribuntur. *Cartiſmandua*, inquit, *Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: & auxerat potentiam, poſtquam capto per dolum rege Caractaco, inſtruxiſſe triumphum Claudii Cæſaris videbatur.*

Nam triumphus Claudii aliquot annis anterior: nec in eo hercle ductus iſte Caractacus. ut nihil dici poſſit, quin Tacitum in hiſtoriis, aut memoria fefellerit, aut provexerit calor quidam ſcriptionis. *Lipſius.*

Nono poſt anno.] Quæ Tacitus hîc Oſtorio tribuit, hæc Dio Plautio adſcribere videtur. Triumphus de Britannis, vivente Meſſallina, Claudio deportatus teſtibus Sueton & Dione; & hîc Tacitus, neque triumphaſſe Claudium dicit, ſed tantum decreta *Oſtorio triumphi inſignia.*

Certe infra 4. hiſt. dicitur Cartiſmandua *capto per dolum rege Caractaco inſtruxiſſe triumphum Claudii Cæſaris.*

Sed iſto loco hiſtor. vocat improprie triumphum Claudii. Nam revera non triumphatus eſt Caractacus, ſed tamen captivitas regis, triumphi inſtar fere oſtentata, & Agrippina haud procul alio ſuggeſtu conſpicua, quemadmodum Meſſallina Carpento vecta erat in vero triumpho, quem Claudius egerat ante de Britannia, & quem haud dubie ampliſſime deſcripſerat Tacitus libris qui periere.

Sic Dio lib. 60. Primum illum Claudii triumphum deſcribit. *Ipſe ab Vrbe Oſtiam devectus eſt navigio, inde Maſſiliam reliquo itinere, partim terra, partim per amnes facto, ad Oceanum venit, tranſmittitque in Britanniam, & ad copias quæ ad Tameſim expectabant, perrexit. Quibus ad ſe receptis, tranſgreſſus fluvium, cum barbaris, qui ad ejus adventum convenerant, ſignis collatis, dimicavit, victoriaque potitus eſt, & Camalodunum Cynobellini regiam cepit, multoſque inde vi ac deditione in poteſtatem ſuam accepit. Ob hæc aliquoties imperator dictus eſt contra inſtitutum Rom.* &c.

Ipſe Romam contendit, generis ſuis, Pompeio & Silano, cum nuntio victoriæ præmiſſis. Senatus, rebus geſtis cognitis Britannici, cognomentum ei, triumphum, ludos annuos, arcum trophæa ferentem, in Vrbe, aliumque in Gallia, unde in Britanniam trajecerat, filio idem cognomen, ut quaſi proprio ſuo nomine Britannicus diceretur, Meſſallinæ primum in conſeſſu locum, ut Livia quondam, utque Carpento veheretur, decreverunt. &c.

Cæterum Britanniæ parte aliqua ſubacta, Romam rediit Claudius, C. Criſpo II T. Statilio Conſulibus, ſexto quam diſceſſerat menſe, ſexdecim tantum diebus in Britannia actis, triumphavitque, cum reliqua pro more agens, tum per gradus in Capitolio genibus adſcendens, levantibus eum utrinque generis. Tribuit autem non conſularibus modo, qui in ea militia affuiſſent, ſed & ſenatoribus quoque aliis triumphalia inſignia &c.

Sic etiam Suet. Claud. 17. *Quare à Meſſallia Geſſoriacum uſque pedeſtri itinere confecto, inde tranſmiſit, ac ſine ullo prælio, aut ſanguine, intra pauciſſimos dies, parte inſulæ in deditionem recepta, ſexto quam profectus erat menſe, Romam rediit, triumphavitque maximo apparatu. Ad cujus ſpectaculum commeare in Vrbem, non ſolum præſidibus provinciarum permiſit, verum etiam exſulibus quibuſdam: atque inter hoſtilia ſpolia, navalem coronam faſtigio Palatinæ domus juxta civicam fixit, trajecti & quaſi domiti Oceani inſigne. Currum ejus Meſſallina uxor carpento ſecuta eſt; ſecuti & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, ſed cæteri pedibus, & in prætexta: Craſſus frugi equo phalerato, & in veſte palmata, quod eum honorem iteraverat.*

Adverte igitur, in expeditione illa non eſſe triumphatum Caractacum, de quo ne quidem verbum hic Suetonio, neque etiam ipſi Dioni, qui dicit tantum victum eſſe, non captum. Igitur expeditio Claudii cœpta anno 796. & actus triumphus 797. ſeptem interpoſitis menſibus: at longo poſt illum triumphum tempore, captus eſt Caractacus ab Oſtorio, forte verſus annum V. C. 802. vel 803. & bene ait Tacitus, *nono poſt anno quam bellum in Britannia cœptum.* Nam ut refert Dio, inceperat id bellum Claudio tertium, & L. Vitellio conſulibus, nempe anno 796 à quo uſque ad conſulatum Claudii Cæſ. V. & Cornelii Orphiti, quibus incipientibus, narrationem hanc terminat Tac. invenies novem annos præciſe. Et vero propius eſt, bellum Britannicum, neque deſiiſſe poſt triumphum Claudii, neque poſt captum Caractacum. hinc eſt, quod Dio accurate deſcribit, quando incepit; at poſtea expeditionem & triumphum Claudii ſcripſiſſe contentus, nihil ultra de Caractaco, aut de aliis ducibus Britannis reperias, ſaltem principe Claudio. Ortum erat id bellum, ex eo quod transfugas ipſis non redderent Romani, teſte Sueton. quod ultimo fœdere cautum ſanctumque fuerat. Per illos novem annos vicit Claudius, Plautius, Sidius Geta, vicit & Veſpaſianus cum fratre Sabino

lum in Britannia cœptum. Vnde fama ejus [1] evecta inſulas, & proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque viſere, quis ille, tot per annos opes noſtras ſpreviſſet. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. & Cæſar dum ſuum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe ut ad inſigne ſpectaculum populus. Stetere in armis prætoriæ cohortes, [2] campo qui caſtra præjacet. Tunc incedentibus [3] regiis clientelis [4] phaleræ torqueſ-

INTERPRETATIO.

anno, poſtquam bellum exarſit in Britannia. Quare gloria Caractaci egreſſa inſulas, & per vicinas provincias ſparſa, per Italiam ipſam extollebatur; & cupiebant videre, quis ille tot annis imperium noſtrum contempſiſſet. *Ne in Vrbe quidem ignota Caractaci fama erat; & Cæſar dum ſuam gloriam celebrat, adjecit decus victo Nam populus* Rom. *convocatus eſt, ut ad eximium ſpectaculum.* Ordinatæ *& in armis ſtabant prætoriæ cohortes campo, qui caſtris prætenditur. Tunc procedentibus regis clienti-*

NOTÆ.

& filio Tito, qui patrem verſantem in ſummo diſcrimine liberavit. Triumphalia inſignia obtinuere Plautius, Geta & Veſpaſianus. ſed hæc malo fato librorum Taciti amiſimus.

Quod ſpectat ad diſſenſum Dionis & Taciti, ſi quis ibi ſit, nihil novũ diſſidere ipſos in circumſtantia temporis & perſonæ.

1 *Evecta inſulas.*] Id eſt, egreſſa trans inſulas Britanniæ; ita ut per *proximas provincias* Galliam, Hiſpaniam, & Italiam ipſam celebraretur. Contendunt nonnulli, unicam eſſe inſulam Britannicam, ſed id præter mentem Taciti, ut patet hic. Certe Britannia harum inſularum maxima, ſed & aliæ ſunt hoc tractu maris inſulæ, quæ & Britannicæ dici potuerunt, à majori parte cognomen illud deſumentes.

2. *Campo qui caſtra præjacet.*] Nempe caſtra prætoriana à Sejano ſtructa in Vrbe. ſicque ad majorem pompam & oſtentui; per illum campum, ut & cæteris locis Vrbis traducti clientes, uxor ipſa, filia & fratres regis, dein & ipſe rex oſtentatus.

3. *Regiis clientelis.*] Per clientelas, intelligendi amici & clientes, qui principem ſuum in bello ſecuti, comites etiam cladis & calamitatis fuerunt, qui haud dubie proditi ab ipſa regina Cartiſmandua, victoribus ſimul cum ipſo Caractaco.

Hi Galli, Solduri, Germani clari juvenes, quos exteris bellis oſtentabant, & quæ ipſi ſæpe ſola fama nominis tranſigebant, aut profligabant.

4. *Phaleræ*] Talia dona, ut plurimum tribuebant Romani ſociis & principibus externis, non autem dona alia militaria, ut *coronas.* Forte quia, hæc inſignia in uſu apud externos, nam alia aliis ſolemnia.

Attamen Tacitus lib 2 9. Flavius frater Arminii, *aucta ſtipendia, torquem & coronam, aliaque militaria dona memorat.* nempe cum in partibus & caſtris Rom. meruiſſet.

Phaleræ torqueſque.] Hæc præcipue *inſignia* dabant Romani ſociis Illuſtribus & in bello bene meritis, etiam regibus: & forte ille olim in caſtris Romanis, talia virtutis ornamenta meruerat.

Et forte tunc pauca *bella externa* in ea inſula, præter Romana, aut mixta Attamen talia merere potuerunt apud indigenas & apud externos.

Quæque externis bellis quæſierat.] Simile quid Flor. lib 3 10 Vbi poſt expugnatam Gergoviam, in deditionem venit rex Vercingentorix *Ipſe ille rex maximum victoriæ decus,* (ſupple quum in caſtra veniſſet) *tum & phaleras & ſua arma ante Cæſaris genua projicit. Habes, inquit, fortem virum, vir for-*

tur in agros captivos, ſubſidium adverſus rebelles: & [1] imbuendis
33 ſociis ad officia legum. Itum inde in Siluras, ſuper propriam ferociam, [2] Caractaci viribus confiſos: quem multa ambigua, multa

INTERPRETATIO.

veteranorum in regionem captam, ut auxilium ſimul *adverſus defectores foret,* & etiam *aſſuefaciendis ſociis ad obſequia legum. Exin ventum in Siluras, præter innatam violentiam, fidentes opibus Caractaci: quem plurima adverſa, multa ſecunda res evexerant, ut*

NOTÆ.

legione, qui raptim agebantur vel procul ad pugnam, vel ad alias belli neceſſitates, ſive cohortes integræ abſtraherentur à legione, vel manipuli quidam ex qualibet cohorte ſeligerentur, & illi non certo numero electi, ſed pro juſſu ducis, aut pro neceſſitate rerum definitus *vexillariorum* numerus, tanta copia ſæpe ut remaneret aquila deſolata, & inane tantum nomen legionis ſupereſſet.

Vexilla, ſeu *vexillatio*, erant plura vexilla ſimul contracta, & ex pluribus diverſiſque legionibus abſtracta; ita ut repræſentaret quodlibet vexillum ſuam legionem, & illa vexilla longe validiora cohortibus.

Quare & reperiendum fuit eo ævo nomen generale quoddam, quod illas omnes iſtiuſmodi copias exprimeret. Itaque ſive *cohortes*, ſive *vexilla*, aut *vexillationes*, ſive *alæ*, ſive cohortes Romanæ, ſive cohortes auxiliarium eſſent, ea cuncta indiſtincte *numeros* appellitabant.

Fuit inferiori ævo *vexillatio*, quæ equitum erat, ſed quæ ad ævum aut ad militiam principum, de quibus Tacitus, nihil pertinet *Vexillarii* ſeu *vexillationes*, de quibus hîc agimus, habuere ſuum equitatum adnexum, quemadmodum & legiones Rom. ſed equitatus ille non habuit proprium corpus aut nomen, & ſeorſim nondum *vexillatio* tunc appellabatur.

1. *Imbuendis ſociis ad officia legum.*] Veteranos eos deductos ait, à quibus & illi, qui eſſent in armis, repellerentur; & qui in ditione Rom. legibus & imperiis Romanis adſuefierent, ſub faſcibus vivere addiſcerent. *Gronovius.*

Imbuendis ſociis ad officia legum.] Lege *legum*, non *legionum*. Cum colonias deducerent, præficiebant Triumviros, qui agros viritim dividebant, qui ipſum oppidum diſponebant, & jura ac formam velut novæ Reipub. dabant; ſic tamen, ut omnia Romam & urbem matrem referrent, ipſis quoque locis fora, Capitolia, templa, theatra, curiæ pro illa imagines eſſent, & in gubernatione *duumviri* pleriſque locis, quaſi duo conſules, *Ædiles* item & *Decuriones* pro ſenatu.

Sic vides, duo maxime utilia intuliſſe iſtas colonias, nempe ut præſidium in hoſtes eſſent, & ſimul imbuerent ſocios *ad officia*, ſeu obſequia *legum*. Sicque linguam ſuam, eloquentiam, juriſprudentiam, religionem, luxum etiam elegantiæ vocabulo, & cæteras Rom. artes, moreſque invehebant provinciis; quarum rerum amœnitate tandem mitigabant barbarorum animos, ut ſervitutem ſuam quam libertatem mallent. Tac. lib. 4. hiſt. 71. *Auxit ea res Gallorum obſequium, nam recepta juventute, facilius tributa toleravere, promiores ad officia* legum nempe, & imperii.

Sic etiam ſupra, Friſiis Corbulo: *Senatum, Magiſtratus, leges impoſuit, ac ne juſſa exuerent, præſidium immunivit.* Vbi *juſſa*, id eſt, *officia legum.* Tac in Agric de Britannis: *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire &c. ut qui modo linguam Rom. abnuebant, eloquentiam concupiſcerent &c. paulatimque diſceſſum ad delinimenta vitiorum porticus & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars ſervitutis eſſet.*

2. *Caractaci viribus.*] Dio Καταράτα-

proſpera extulerant, ut cæteros Britannorum imperatores præmineret. [1] Sed tum aſtu, locorum [2] fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in [3] Ordovicas, additiſque qui [4] pacem noſtram metue-

INTERPRETATIO.

reliquis Britannorum ducibus praecelleret. Sed *tum fraude locorum & dolo ſuperior, robore militum impar, tranſmittit bellum in Ordovicas, adjunctiſque qui otium no-*

NOTÆ.

τον nominat: alii *Catacratum*: Zonaras *Bratacum*. *Caradocum* vocaſſe videntur Britanni. Certe etiam hodie locus eſt, & in eo parietinæ arcis, quem *Caer Caradoc* vocant: id eſt, oppidum, ſive arcem Caradoci. *Lipſius.*

1. *Sed aſtu, tum.*] Amplector Florentinam ſcripturam. *Sed tum aſtu locorum fraude prior*: ut ſit ſenſus, *aſtu* tranſlatum ab eo bellum, quia *fraude*, ex locorum peritia, prior eſſet. Monuit Pichena. *Lipſius.*

Sed tum aſtu, tum locorum fraude prior.] In vulgatis: *Sed aſtu tum locorum fraude prior.* Ego Florentini lectionem longe meliorem repoſui: *Sed tum aſtu, locorum fraude prior.*

Senſus eſt, Caractacum locorum fraude ac peritia priorem, inferiorem vi militum, tranſtuliſſe *aſtu* bellum in Ordovicas. Paneg. ad Maximianum. *Pichena.*

Aſtum ſuum fraudi locorum perite admiſcebat; ita ut callide fraude locorum, & imperitia hoſtium uteretur. Fraus eſt etiam in locis, quæ dolo & ſtratagematis ducum verſutorum maxime quandoque patrocinatur.

Sed tum aſtu.] Sic diſtingue, *ſed tum aſtu, locorum fraude.* & ſic intellige. *ſed tum aſtu & locorum fraude prior.* nam Tac. conjunctiones omittit: nec inuſitata illa dicendi ratio; nam & eſt aliquis aſtus, fraus aliqua eſt in ipſis locis, in ſaltibus, in ſilvis.

Quo aſtu uti ſciunt cordati duces, cui fraudi locorum ſuam & calliditatem adſuunt prudenter.

Aſtu locorum.] Loca ipſa, ſilvæ, ſaltus, montes habent ſuam etiam fraudem ex natura & ingenio loci. habent aſtum ſuo modo, quo callidi duces ſapienter utuntur. Florus lib. 1. ubi de Samnitibus. *Saltibus fere & montium fraude graſſantem*, ſupple *gentem*.

2 *Fraude.*] Subintellige τὸ: Et *ſed tum aſtu & locorum fraude prior.* Intellige vel de aſtu proprio ducis, vel de aſtu mixto, partim ex ingenio hominis, partim ex fraude locorum petito, nempe de dolo utroque ſimul prudenter adſuto.

3. *Ordovicas.*] Ordovices, populi Britanniæ ſecundæ provinciæ, in latere occidentali Albionis inſulæ, ſeu Britanniæ Majoris.

Hodie pars ſeptentrionalis, & dimidia Principatus VValliæ ſeu *Galles*, in regno Angliæ, ad occidentem. *Tillemon.*

4. *Qui pacem noſtram metuebant.*] Hi ſunt reliqui Britannorum, ad eam diem Romanis intentati, qui metuebant, ne reddita victis pace, contra ſe veniretur. Eruditiſſimus vir legit, *pacem an iram noſtram*, & interpretatur: at vulgata tum ſcriptio, tum ſenſus, faciliora ſunt. *Salinerius.*

Fruſtra moliuntur. *Pax* eleganter interdum eſt idem quod imperium. Seneca de Clementia 1, 1. *Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit.* cap. 4. *Hic caſus Romanæ pacis exitium erit: hic tanti fortunam populi in ruinas aget.*

Sed & cap. 8. *Tibi in tua pace armato vivendum eſt.* In regno vel imperio tuo, quod pace contines, ubi aliis pacem præſtas. De Providentia cap. 4. *Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit.*

Plinius lib. 27. 1. *Immenſa Romanæ pacis majeſtate, non homines modo, diverſis inter ſe terris gentibuſque, verum etiam*

bant, noviſſimum caſum experitur; ſumpto ad prælium loco, ut aditus, abſceſſus, cuncta nobis importuna, & ſuis in melius eſſent. Tunc montibus arduis, & ſi qua clementer accedi poterant, in modum valli ſaxa præſtruit: & præfluebat amnis vado incerto,[1] catervaque majorum

INTERPRETATIO.

ſtrum timebant, rem in ultimum diſcrimen mittit, delecto ad pugnam loco, ut introitus, exitus, omnia nobis iniqua & ſuis opportuna forent. Tunc collibus editis, & ſi qua parte facile adiri poterant; muros hac conſtruit, ad inſtar munimenti: & prælabebatur fluvius vado ambiguo, catervaque grandiorum pro vallo diſpoſita

NOTÆ.

montes & excedentia in nubes juga, partuſque eorum & herbas quoque invicem oſtentante.

Ergo pacem noſtram metuunt, qui detrectant imperium noſtrum, qui verentur, ne & ipſi veniant in ditionem noſtram.

Sic quoque ſupra Tacitus: *Terrori adverſus victores, ne fortuna elati, noſtram quoque pacem turbarent.* Hoc eſt, in fines noſtros facerent incurſiones, nos quoque adorirentur. *Gronovius.*

Noſtram pacem.] *Pax* & *imperium* pro eodem eſt. Forte metuebant *pacem*, quia in pace & otio adductior ſervitus popularium, & præſertim nobilium.

Forte potius, ne pace facta cum aliis gentibus, ad eos noſtra arma transferremus, ſicque imperio ſubjiceremus.

Sicque aliquatenus in commune conſulebant illæ civitates, quod rarum inter barbaros, & tamen ſaluberrimum.

1. *Catervaque majorum.*] Lego, *catervaque nationum.* Solitum ita Britannis Galliſque ſtruere aciem per nationes, ut diſcreta virtus eluceret. *Lipſius.*

Velim *catervaque armatorum.* Sic enim de his iiſdem Britannis in Agric. 37. *Caterva armatorum paucioribus terga præſtare.* Freinshem. recte *caterva.*

Catervaque majorum] Clare patet ex hiſtoria, & Britannos & Germanos, *majores* ſtatura milites, robuſtioreſque ac terribiliores diſpoſuiſſe in primis ordinibus, ut primos impetus invadentium ſuſtinerent, ac retunderent.

Idem & Thraces obſervaſſe in præliis, conſtat. De Cimbris ſive Ambronibus id patet apud Plutarchum. Nam dimicaturi data die adverſus Marium, fuerunt primi ordines robuſtiorum militum, implexi invicem catenis, ne primam aciem facile perrumperet hoſtis, & ut tutius alii dimicarent, hoc velut umbone, ſeu vallo protecti.

Et erant forte quædam nationes Germanorum, quæ ad id munus belli præcipue deputatæ, unde gloria ingens.

Tacitus lib. de mor. Germ. 31. ubi de Cattis. *Iamque canent inſignes, & hoſtibus ſuiſque monſtrati. omnium penes hos initia pugnarum. Hæc prima ſemper acies viſu nova.* Taleſque bellatores erant etiam, cuilibet nationi Germanicæ, ſed pauciores quam apud Cattos.

Tac. ante ibid. *Et aliis Germanorum populis uſurpatum rara & privata cujuſque audentia, apud Cattos in conſenſum vertit, crinem barbamque ſummittere, nec niſi hoſte cæſo, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum.*

Huc etiam pertinet quod habet Tac. de Suevis ibid. 38. *Inſigne gentis, obliquare crinem nodoque ſubſtringere &c. uſque ad canitiem. horrentem capillum retro ſequuntur, ac ſæpe in ſolo vertice religant. Principes & ornatiorem habent. ea cura formæ, ſed innoxia. Neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quamdam, & terrorem, adituri bella compti, ut hoſtium oculis ornantur.* Hi majores & ferociores haud dubie, à quibus incipiebat pugna.

Catervaque majorum.] Puto nihil mutandum, niſi forte legas *conſtiterat*, quamvis ferri etiam poſſit τὸ *conſtiterant*. Sic enim in nominibus collectivis

pro 1 munimentis conſtiterant. Ad hoc 2 gentium ductores circumire, 34

INTERPRETATIO.

erant. Præterea nationum duces curſitare paſſim, incitare, accendere animos,

NOTÆ.

uſurpatur. ſic majores, audaciores, ferocioreſque pro munimentis, vel in prima acie inſtruebant.

Sic Thraces apud Tac. lib. 4. 47. *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum* &c. *perſultabant, miſſis delectos ſagittariorum.*

Sic etiam lib. 4. Hiſt. *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior viſu foret, Germanorum catervis complet, aſſultante per campos equite* &c. Si non habeo ipſa eadem verba, certe habeo verum & genuinum ſenſum Taciti.

Et de ipſis Britannis Tac. in Agric. 35. *Britannorum acies in ſpeciem ſimul ac terrorem editioribus locis conſtiterant: ita ut primum agmen æquo, cæteri per acclive jugum connexi, velut inſurgerent,* ut ſic nempe *majores*, & truculentiores viderentur, ita acies diſpoſita fuit.

Majorum] Huc facit quod habet Tacitus lib. 4. de Thracibus, qui quoad militiam fere ſimiles Germanis. *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum more gentis, cum carminibus & tripudiis perſultabant, miſſis delectos ſagittariorum*, Sabinus nempe. More Germanico Thraces egiſſe patet ibid *receptique* (ſagittarii) *ſubſidio Sugambræ cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum & armorum tumultu trucem, haud procul inſtruxerat.*

Vbi notare debes, *ferociſſimos*, robuſtiſſimoſque, ſeu lecta robora Germanorum fuiſſe diſpoſita in primis ordinibus, ut ea ſpecie exterrerent hoſtem non ſolum, ſed etiam impellerent primi.

Adeo ut in prælio adverſus Marium, Cimbri & Teutones fortiſſimos in prima acie catenis invicem nexos diſpoſuerint, ut ſic perrumpi ordines, & clauſtra illa ferrata nulla vi poſſent.

Majorum] Polyb. lib. 2. Hiſt. *Ad hanc pugnam Inſubres & Boii braccati ac leviora ſaga induti prodierunt. Galatarum vero tanta fuit vanitas: tanta confidentia, ut braccis ſagiſque abjectis, nudi cum ſolis armis primos ordines occuparent.*

Et infra: *Terribilis erat tum ſpecies, tum motus illorum, qui prima acie nudi ſtabant: viri & flore ætatis & corporum forma præſtantes.*

Majorum.] Pauſan Phocicis. ubi de Brenno & Gallis adverſus Græcos dimicantibus. Οἱ δὲ ἀρχομένης μὲν τῆς μάχης, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βρέννον, ὄντες δὲ μήκιστοί τε ὄψιν, καὶ ἀλκιμώτατοι τῶν Γαλατῶν &c. *Illi cœpta quidem pugna, & præſertim qui circa Brennum, ſtatura proceri erant ac ferociſſimi Gallorum.*

Majorum.] Plut. in Mario. ubi de prælio Cimbrorum. *Ferociſſimi fortiſſimique hoſtium maxima ex parte obtruncati ſunt. Nam ne diſtraherentur perrumperenturque ordines, anteſignani ſeu pugnantes in prima acie, longis catenis invicem connexi erant & per baltheos ſimul obſtricti devinctique.*

Majorum.] Videtur idem innuere Tacitus. lib. 2. 14. ubi de Germanis ſic habet, *primam aciem utcunque haſtatam.* quaſi viris, armis, teliſque præcipue firmarent primos ordines.

Catervaque majorum conſtiterant.] Sic lib. de mor. Germ. 43. *Otioſa porro armatorum manus facile laſciviunt.*

1\. *Pro munimentis.*] An intra, an extra munimenta ſua conſtiterant? puto, extra, ut nempe diutius cohiberent imminentem hoſtem, primumque impetum infringerent. quod & firmat, fuiſſe delectos ferociores, audacioreſque & veluti robora Britannorum.

Sic Livius. lib. 22. *Non illa ordinata per principes haſtatoſque & triarios, nec*

hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda ſpe, aliiſque belli incitamentis. Enimvero Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem teſtabatur, aut reciperandæ libertatis, aut ſervitutis æternæ initium fore.* [1] vocabatque nomina *majorum, qui dictatorem Cæſarem pepuliſſent: quorum virtute,* [2] *vacui à ſecuribus & tributis, intemerata conjugum,* [3] *& liberorum corpora retinerent.* Hæc atque talia dicenti, adſtrepere vulgus; [4] gentili quiſque religione obſtringi, *non telis, non vul-*

INTERPRETATIO.

demendo formidinem, erigendo ſpem, aliiſque militaribus hortamentis. Et ipſe Caractacus huc & illuc advolans. clamitabat, illum diem, illam pugnam, principium fore, aut recipiendæ libertatis, aut perpetuæ ſervitutis; *ciebatque vocabula* majorum, qui dictatorem Cæſarem dejeciſſent: quorum fortitudine exempti à faſcibus & vectigalibus, illibatam uxorum & filiorum pudicitiam haberent. *Hæc & ſimilia obteſtanti adſentiebatur vulgus; & patrio quiſque ritu adigebatur*, jurabatque, non ferro, non plagis, aut vulneribus ceſſuros. *Is ardor* hoſtium *da-*

NOTÆ.

ut pro ſignis anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies &c. pro ſignis, id eſt, ante ſigna

2 *Gentium ductores.*] Hi populi fere ſuos habebant Dynaſtas & Regulos, qui inter ſe bellis domeſticis decertabant: qui tamen tempore belli externi in commune conſulentes, eligebant eum regem, qui maxima belli fama præcelleret.

Sic poſt Caractacum, electus eſt Venuſius: ſic tempore Cæſaris dictatoris, elegere Caſſivellaunum, qui bello præeſſet adverſus Romanos.

Cæſ. lib. 5. *Summa imperii bellique adminiſtrandi, communi conſilio permiſſa eſt Caſſivellauno &c. Huic ſuperiori tempore, cum reliquis civitatibus continentia bella interceſſerant, ſed noſtro fere adventu permoti barbari, huic toti bello imperioque præfecerant.*

1. *Vocabatque nomina majorum.*] In memoriam revocabat laudabatque nomina priſcorum ducum Britannorum, qui virtute ſua dictatorem Cæſarem olim ex inſula ejecerant.

Nomina majorum.] Ipſe Cæſar aliter ſcribit, nam & multis præliis eos contudit, reges cepit, obſides iis imperavit, eos vectigales fecit.

De quatuor regibus: *Hi cum ad caſtra veniſſent, noſtri eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, ſuos incolumes reduxerunt. Caſſivellaunus hoc prælio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vaſtatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comium de deditione ad Cæſarem mittit. Cæſar cum ſtatuiſſet hiemare in continente, propter repentinos Galliæ motus, neque multum æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe intelligeret, obſides imperat, & quid in annos ſingulos vectigalis populo Rom. Britannia penderet, conſtituit.*

Sic finitum bellum in Britannia, quam tamen potius oſtendit poſteris Cæſar, quam domuit, teſte Tac. & ipſo Cæſare, poſtquam rediit in Galliam.

Sic lib. 4 *Cæſar in Belgis omnium legionum hiberna conſtituit. Eo duæ omnino civitates ex Britannia obſides miſerunt, reliquæ neglexerunt.* Vnde patet, re infecta, abſceſſiſſe Cæſarem.

2. *Vacui à ſecuribus & tributis.*] Id eſt, à ſervitute Romanorum. Nam *faſcibus* quibus alligatæ *ſecures* eſſent, uti ſolebant Magiſtratus Romani. *Lupanus.*

3. *Liberorum corpora.*] Intellige liberos, ſeu filios utriuſque ſexus.

4 *Gentili quiſque religione obſtringi.*] Quiſque ſe pro more & ritu gentis ſa-

neribus

neribus ceſſuros. Obſtupefecit ea alacritas ducem Romanum : ſimul ob- 35
jectus amnis, [1] additum vallum, imminentia juga, nihil niſi atrox & propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles prœlium poſcere, *cuncta virtute expugnabilia* clamitare, [2] præfectique ac tribuni paria diſſerentes, ardorem exercitus incendebant. Tum Oſtorius, circumſpectis quæ impenetrabilia, quæque pervia, ducit infenſos, amnemque haud difficulter evadit. Vbi ventum [3] ad aggerem, dum miſſilibus certabatur, plus vulnerum in nos, & pleræque cædes oriebantur. Poſteaquam [4] facta teſtudine, rudes & informes ſaxorum compages diſtractæ, parque cominus acies : decedere Barbari in juga montium. Sed eo quoque

INTERPRETATIO.

cem Romanum attonitum habuit; ſimul oppoſitum flumen, adjunctum munimentum, ingruentia montium *culmina, nihil niſi immane, & defenſoribus denſum* horridumque, *metum inferebat. Sed miles Rom. pugnam flagitare,* omnia virtute capi poſſe, *clamabat; præfectique ac tribuni ſimilia proferentes, alacritatem exercitus incitabant. Tum Oſtorius, praviſis iis quæ impervia, quæque penetrabilia* erant, *ducit iratos, fluviumque non ægre pervadit. Poſtquam ventum eſt ad vallum, dum telis pugnabatur, plura vulnera in nos, & multæ neces ſequebantur. Sed ubi facta teſtudine, rudes & incondita lapidum compages diſſoluta ſunt, parque ex propinquo prælium fuit, abſceſſere Barbari in faſtigia montium. Sed eo etiam irruere levis*

NOTÆ.

Quiſque ſe pro more & ritu gentis ſacramentis votiſque obſtringebat. Tacit. lib. 14. 30. de iiſdem Britannis. *Stabat pro littore diverſa acies denſa armis viriſque, intercurſantibus fœminis* &c. *Druidæque circum preces diras, ſublatis ad cœlum manibus fundentes* &c.

Sic & de Germ. lib. 4. hiſt. *Inde depromptæ ſilvis luciſque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos eſt* &c. Preces illæ erant vota, & veluti ſacramenta quibus ſe obſtringebant, & *Luci* illi inſtar templorum Germanis.

1. *Additum vallum.*] Talem locum, oppidum vocabant priſci Britanni. Cæſar lib. 5. *Ab his cognoſcit, non longe ex eo loco oppidum Caſſivellauni abeſſe, ſilvis paludibuſque munitum, quo ſatis magnus hominum, pecoriſque numerus convenerit: oppidum autem Britanni vocant, cum ſilvas impeditas vallo, atque foſſa munierunt, quo incurſionis hoſtium vitandæ cauſa convenire conſueverunt.*

2. *Præfectique.*] Intelligit Clar. Harlæus *præfectos caſtrorum.* Potius, ut puto, ſunt *præfecti* auxiliarium. Attamen eos præponit Tribunis, ut certe gradu & dignitate ſuperiores Tribunis erant *præfecti caſtrorum.*

Forte quoſcumque *præpoſitos* intelligit, ut nomine *præfectorum* intelligat, & ipſos *legatos* legionum. Nec forte ſimul plures *præfecti caſtrorum* cum imperio in eodem exercitu, niſi ſeorſim caſtra metarentur legiones.

Et in qualibet expeditione, unius præfecti caſtrorum tantum mentionem fieri videas : quo abſente, forte alterius legionis præfectus caſtrorum, aut Tribuni vicem illius obiere, ut olim.

3. *Ad aggerem.*] Britannorum nempe, de quo aggere ſupra cap. 33. *In modum valli ſaxa præſtruit, & præfluebat amnis.* Et paullò ante : *Objectus amnis, additum vallum.* Iam amnem qui vallo præfluebat, evaſerant Romani, & venerant *ad aggerem.*

4. *Facta teſtudine.*] Vel ut præfecti clypeis invicem, adverſus tela hoſtium,

irrupere [1] ferentarius graviſque miles : illi telis aſſultantes ; hi [2] conferto gradu , turbatis contra Britannorum ordinibus , apud quos [3] nul-

INTERPRETATIO.

ſubſignanuſque miles : illi miſſilibus perſultantes ; hi denſo & preſſo gradu : contra turbata acie Britannorum , apud quos nulla loricarum aut galearum operimenta

NOTÆ.

muros ſubruerent , vel etiam ut ſe erigerent ad muri altitudinem.

Facta teſtudine.] De qua ſic Livius lib. 44. *Cum alios decurſus edidiſſent motus , quadrato agmine facto , ſcutis ſuper capita denſatis , ſtantibus primis , ſecundis ſubmiſſioribus , tertiis magis & quartis , poſtremis etiam genu nixis , faſtigiatam , ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc centum quinquaginta ferme pedum ſpatio diſtantes, duo armati procurrebant , comminatique inter ſe ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta cum evaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extrema teſtudinis , nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecus quam ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillima parte muri admota, cum armati ſuperſtantes ſubiiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur , depulſiſque iis in urbem, duorum ſignorum milites tranſcenderunt.*

Facta teſtudine.] Sic apud Cæſ. lib. 5. *Se in ſilvas abdiderunt , locum nacti egregie & natura & opere munitum , quem domeſtici belli (ut videbatur) cauſa , jam ante præparaverant* &c. *At miles legionis ſeptimæ, teſtudine facta, & aggere ad munitiones adjecto , locum ceperunt , eoſque ex ſilvis expulerunt , paucis vulneribus acceptis.*

1. *Ferentarius.*] Hoc nomine *leves* , intellige , ſeu levis armaturæ milites, fundibularios , ſagittarios , omne denique genus militantium, à ſubſignanis & legionariis contradiſtinctum , qui graviter armati , nec perinde expediti ; non equites tamen , qui & ipſi legionarii erant.

Ferentarius.] Opponuntur *ferentarius* & *gravis* armaturæ miles : *Ferentarius*, nomen commune levium ; leves autem dicti *rorarii* , & *accenſi* ; qui *funditores*, *jaculatores* , *ſagittarii* , & id genus : & illi manſerunt uſque ad bellum Punicum ſecundum , quo inſtituti *Velites* , quibus tamen ante Romanos uſi Galli & Germani.

Velites deſiere poſt ævum Cæſaris , ſed eorum loco , uſi ſunt *funditoribus* , *ſagittariis* , & *jaculatoribus* , quos ſuppeditabant Baleares , Cretenſes & Numidæ.

Erantque hi à tergo agminis , donec pugna inciperet , tum procurrebant, velut ros ante imbrem cadit. hi fere inermes , & cum ſagulo , & cingulis ſuper femore.

2. *Conferto gradu.*] Legerim *conſerto gradu.* Opponit enim telis quæ eminus jaciuntur. quod alibi *collato gradu* , *collato pede* , *collatis ſignis* dimicare vocant. Sic *conſerere pugnam* alibi Tac. dixit. nempe cum *ſtat pede pes denſuſque viro vir.* Freinshemius.

Collato , *conſerto* , *conferto gradu* idem fuerit ; ſi tamen recte dicitur , *conſerto pede* , dicitur recte *conſerta acies* , ſed *conferta* , nec *conſerto pede.*

Itaque maneat hic *conferto gradu* , & idem eſt, ac *collato gradu*. Nam miles qui incedit multus denſuſque ac confertim, recte dicitur , *conferto gradu* incedere & inſtare cominus hoſti.

Vt hoc loco *gravis miles* Rom. qui ſic diſtinguitur à *ferentariis* qui *telis aſſultantes* ; ſic ſpatium & locum emittendis *telis* quærebant , nec ſic poterant perinde conferto & denſo pede incedere in hoſtem , ut gravis & ſubſignanus miles.

3 *Nulla loricarum* &c. *tegmina.*] Attamen Tacitus in vita Agric. cap. 12. *Fert Britannia aurum & argentum , & alia metalla.*

la loricarum galearumve tegmina: & ſi auxiliaribus reſiſterent, gladiis ac pilis legionariorum: [1] ſi huc verterent, [2] ſpathis & haſtis auxiliarium ſternebantur. clara ea victoria fuit, [3] captaque uxore & filia Caractaci, [4] fratres quoque in deditionem accepti. Ipſe (ut ferme in- 36
tuta ſunt adverſa) cum fidem Cartiſmanduæ reginæ Brigantum petiviſſet, vinctus ac victoribus traditus eſt, [5] nono poſt anno quam bel-

INTERPRETATIO.

ſunt: & ſi ſociis reluctarentur; enſibus atque haſtis legionariorum profligabantur; ſi in legionarios ſe verterent, ſpatis & lanceis ſociorum cadebantur. inſignis ea victoria fuit, captaque conjuge & filia Caractaci, fratres etiam illius, *ſe noſtræ ſidei permiſere. Ipſe (ut fere male fida ſunt res improſperæ) cum opem imploraſſet Cartiſmandua regina Brigantum, in vincula conjectus, & victoribus deditus eſt, nono*

NOTÆ.

1. *Si huc verterent.*] Nempe, ſi Britanni ſe verterent ac prorumperent in legionarios, tum viciſſim ſpathis & haſtis ſociorum ſternebantur. ſibi mutuo manum, operam opemque præſtabant, auxiliaris & legionarius miles, in ſternendis profligandiſque hoſtibus.

2. *Spathis & haſtis auxiliarium.*] Obſerva diverſa arma inter legionarios & auxiliares; illis *gladios* & *pila*; his *ſpathas* & *haſtas* tribuit. *Spathas* autem, *gladios majores* interpretatur Vegetius, lib. II. cap. XV. *Lipſius.*

Spathis & haſtis.] Mirum eſt, Tacitum, tam fœlici ſæculo *ſpatha* verbo prorſus barbaro uſum. quod leges apud Spartianum in Adriano, & Capitolinum, in Maximinis duobus. *Lupanus.*

Mirum eſt barbarum vocari, quod Græcum & ipſius Menandri eſt. *Gronovius.*

Ideo puto, barbarum Romanis, quia Græcum, & quia barbari ipſi talibus vocabulis & armis utebantur, non Romani.

3. *Captaque uxore.*] Ut fortunæ, ita & in partem diſcriminis veniebant feminæ, hortamentaque e[illegible] & incitamenta fortitudinis.

4. *Fratres quoque.*] An fratres uxoris illius, an vero fratres ipſius Caractaci? nam Dio lib. 60 Meminit Togodumni fratris illius, quem occiſum aliquo prælio refert.

Plautius iis indagandis (Britannis) *multum laboris exhauſit. Poſtquam invenit (erant autem non liberi, ſed regibus diverſis ſubjecti) primo Caractacum, mox Togodumnum Cinobellini filios vicit, patre ante mortuo.* Puto, fuiſſe fratres ipſius Caractaci.

5. *Nono poſt anno.*] Atqui bellum cœpit Claudio tertium, L. Vitellio ſecundum Coss. ut Dio clare tradidit: nec inde ad hunc diem pluſquam annos ſeptem numeraveris, ut ſuſpicio jure numeralis mendi ſit.

Pugnant etiam hæc cum iis, quæ tertio Hiſtor. ſcribuntur. *Cartiſmandua*, inquit, *Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: & auxerat potentiam, poſtquam capto per dolum rege Caractaco, inſtruxiſſe triumphum Claudii Cæſaris videbatur.*

Nam triumphus Claudii aliquot annis anterior: nec in eo hercle ductus iſte Caractacus. ut nihil dici poſſit, quin Tacitum in hiſtoriis, aut memoria fefellerit, aut provexerit calor quidam ſcriptionis. *Lipſius.*

Nono poſt anno.] Quæ Tacitus hîc Oſtorio tribuit, hæc Dio Plautio adſcribere videtur. Triumphus de Britannis, vivente Meſſallina, Claudio deportatus teſtibus Sueton. & Dione; & hîc Tacitus, neque triumphaſſe Claudium dicit, ſed tantum decreta *Oſtorio triumphi inſignia.*

Certe infra 4. hiſt. dicitur Cartiſmandua *capto per dolum rege Caractaco inſtruxiſſe triumphum Claudii Cæſaris.*

Sed iſto loco hiſtor. vocat improprie triumphum Claudii. Nam revera non triumphatus eſt Caractacus, ſed tamen captivitas regis, triumphi inſtar fere oſtentata, & Agrippina haud procul alio ſuggeſtu conſpicua, quemadmodum Meſſallina Carpento vecta erat in vero triumpho, quem Claudius egerat ante de Britannia, & quem haud dubie ampliſſime deſcripſerat Tacitus libris qui periere.

Sic Dio lib. 60. Primum illum Claudii triumphum deſcribit. *Ipſe ab Vrbe Oſtiam devectus eſt navigio, inde Maſſiliam reliquo itinere, partim terra, partim per amnes facto, ad Oceanum venit, tranſmittitque in Britanniam, & ad copias quæ ad Tameſim expectabant, perrexit. Quibus ad ſe receptis, tranſgreſſus fluvium, cum barbaris, qui ad ejus adventum convenerant, ſignis collatis, dimicavit, victoriaque potitus eſt, & Camalodunum Cynobellini regiam cepit, multoſque inde vi ac deditione in poteſtatem ſuam accepit. Ob hæc aliquoties imperator dictus eſt contra inſtitutum Rom.* &c.

Ipſe Romam contendit, generis ſuis, Pompeio & Silano, cum nuntio victoriæ præmiſſis. Senatus, rebus geſtis cognitis Britannici, cognomentum ei, triumphum, ludos annuos, arcum trophæa ferentem, in Vrbe, aliumque in Gallia, unde in Britanniam trajecerat, filio idem cognomen, ut quaſi proprio ſuo nomine Britannicus diceretur, Meſſallinæ primum in conſeſſu locum, ut Livia quondam, utque Carpento veheretur, decreverunt. &c.

Cæterum Britanniæ parte aliqua ſubacta, Romam rediit Claudius, C. Criſpo II. T. Statilio Conſulibus, ſexto quam diſceſſerat menſe, ſexdecim tantum diebus in Britannia actis; triumphavitque, cum reliqua pro more ingens, tum per gradus in Capitolio genibus adſcendens, levantibus eum utrinque generis. Tribuit autem non conſularibus modo, qui in ea militia affuiſſent, ſed & ſenatoribus quoque aliis triumphalia inſignia &c.

Sic etiam Suet. Claud. 17. *Quare à Meſſallia Geſſoriacum uſque pedeſtri itinere confecto, inde tranſmiſit, ac ſine ullo prælio, aut ſanguine, intra pauciſſimos dies, parte inſulæ in deditionem recepta, ſexto quam profectus erat menſe, Romam rediit, triumphavitque maximo apparatu. Ad cujus ſpectaculum commeare in Vrbem, non ſolum præſidibus provinciarum permiſit, verum etiam exſulibus quibuſdam: atque inter hoſtilia ſpolia, navalem coronam faſtigio Palatinæ domus juxta civicam fixit, trajecti & quaſi domiti Oceani inſigne. Currum ejus Meſſallina uxor carpento ſecuta eſt; ſecuti & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, ſed cæteri pedibus, & in prætexta: Craſſus frugi equo phalerato, & in veſte palmata, quod eum honorem iteraverat.*

Adverte igitur, in expeditione illa non eſſe triumphatum Caractacum, de quo ne quidem verbum hic Suetonio, neque etiam ipſi Dioni, qui dicit tantum victum eſſe, non captum. Igitur expeditio Claudii cœpta anno 796. & actus triumphus 797. ſeptem interpoſitis menſibus: at longo poſt illum triumphum tempore, captus eſt Caractacus ab Oſtorio, forte verſus annum V. C. 802. vel 803. & bene ait Tacitus, *nono poſt anno quam bellum in Britannia cœptum.* Nam ut refert Dio, inceperat id bellum Claudio tertium, & L. Vitellio conſulibus, nempe anno 796 à quo uſque ad conſulatum Claudii Cæſ. V. & Cornelii Orphiti, quibus incipientibus, narrationem hanc terminat Tac. invenies novem annos præciſe. Et vero propius eſt, bellum Britannicum, neque deſiiſſe poſt triumphum Claudii, neque poſt captum Caractacum. hinc eſt, quod Dio accurate deſcribit, quando incepit; at poſtea expeditionem & triumphum Claudii ſcripſiſſe contentus, nihil ultra de Caractaco, aut de aliis ducibus Britannis reperias, ſaltem principe Claudio. Ortum erat id bellum, ex eo quod transfugas ipſis non redderent Romani, teſte Sueton. quod ultimo fœdere cautum ſanctumque fuerat. Per illos novem annos vicit Claudius, Plautius, Sidius Geta, vicit & Veſpaſianus cum fratre Sabino

lum in Britannia cœptum. Vnde fama ejus [1] evecta inſulas, & proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque viſere, quis ille, tot per annos opes noſtras ſpreviſſet. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. & Cæſar dum ſuum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe ut ad inſigne ſpectaculum populus. Stetere in armis prætoriæ cohortes, [2] campo qui caſtra præjacet. Tunc incedentibus [3] regiis clientelis [4] phaleræ torqueſ-

INTERPRETATIO.

anno, poſtquam bellum exarſit in Britannia. Quare gloria Caractaci egreſſa inſulas, & per vicinas provincias ſparſa, per Italiam ipſam extollebatur; & cupiebant videre, quis ille tot annis imperium noſtrum contempſiſſet. *Ne in Vrbe quidem ignota Caractaci fama erat; & Cæſar dum ſuam gloriam celebrat, adjecit decus victo Nam populus* Rom. *convocatus eſt, ut ad eximium ſpectaculum.* Ordinatæ & *in armis ſtabant prætoriæ cohortes campo, qui caſtris prætenditur. Tunc procedentibus regis clienti-*

NOTÆ.

& filio Tito, qui patrem verſantem in ſummo diſcrimine liberavit. Triumphalia inſignia obtinuere Plautius, Geta & Veſpaſianus. ſed hæc malo fato librorum Taciti amiſimus.

Quod ſpectat ad diſſenſum Dionis & Taciti, ſi quis ibi ſit, nihil novũ diſſidere ipſos in circumſtantia temporis & perſonæ.

1 *Evecta inſulas.*] Id eſt, egreſſa trans inſulas Britanniæ; ita ut per *proximas provincias* Galliam, Hiſpaniam, & Italiam ipſam celebraretur. Contendunt nonnulli, unicam eſſe inſulam Britannicam, ſed id præter mentem Taciti, ut patet hic. Certe Britannia harum inſularum maxima, ſed & aliæ ſunt hoc tractu maris inſulæ, quæ & Britannicæ dici potuerunt, à majori parte cognomen illud deſumentes.

2. *Campo qui caſtra præjacet.*] Nempe caſtra prætoriana à Sejano ſtructa in Vrbe. ſicque ad majorem pompam & oſtentui; per illum campum, ut & cæteris locis Vrbis traducti clientes, uxor ipſa, filia & fratres regis, dein & ipſe rex oſtentatus.

3. *Regiis clientelis.*] Per clientelas, intelligendi amici & clientes, qui principem ſuum in bello ſecuti, comites etiam cladis & calamitatis fuerunt, qui haud dubie proditi ab ipſa regina Cartiſmandua, victoribus ſimul cum ipſo Caractaco.

Hi Galli, Solduri, Germani clari juvenes, quos exteris bellis oſtentabant, & quæ ipſi ſæpe ſola fama nominis tranſigebant, aut profligabant.

4. *Phaleræ*] Talia dona, ut plurimum tribuebant Romani ſociis & principibus externis, non autem dona alia militaria, ut *coronas.* Forte quia, hæc inſignia in uſu apud externos, nam alia aliis ſolemnia.

Attamen Tacitus lib 2 9. Flavius frater Arminii, *aucta ſtipendia, torquem & coronam, aliaque militaria dona memorat.* nempe cum in partibus & caſtris Rom. meruiſſet.

Phaleræ torqueſque.] Hæc præcipue *inſignia* dabant Romani ſociis illuſtribus & in bello bene meritis, etiam regibus: & forte ille olim in caſtris Romanis, talia virtutis ornamenta meruerat.

Et forte tunc pauca *bella externa* in ea inſula, præter Romana, aut mixta Attamen talia merere potuerunt apud indigenas & apud externos.

Quæque externis bellis quæſierat.] Simile quid Flor. lib 3 10 Vbi poſt expugnatam Gergoviam, in deditionem venit rex Vercingentorix *Ipſe ille rex maximum victoriæ decus,* (ſupple quum in caſtra veniſſet) *tum & phaleras & ſua arma ante Cæſaris genua projicit. Habes, inquit, fortem virum, vir for-*

que, [1] quæque externis bellis quæſierat, [2] traducta; mox fratres, & conjunx & filia: poſtremo ipſe oſtentatus. Cæterorum preces degeneres fuere, ex metu At non Caractacus aut vultu demiſſo, aut verbis miſericordiam requirens, ubi tribunali aſtitit, in hunc modum loquutus eſt: *Si quanta nobilitas & fortuna mihi fuit, tanta rerum proſperarum moderatio fuiſſet, amicus potius in hanc urbem, quam captus veniſſem: neque dedignatus eſſes claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantem fœdere pacis accipere. Præſens ſors mea, ut mihi informis; ſic tibi magnifica eſt.* [3] *habui equos, viros, arma, opes. quid mirum, ſi hæc invitus amiſi?* [4] *Num ſi vos omnibus imperitare vultis, ſequitur ut omnes ſervitu-*

INTERPRETATIO.

bus, phalera & monilia, quæque externis bellis ille paraverat, tranſvecta; dein fratres, & uxor, & filia; demum ipſe rex monſtratus. Reliquorum preces ignobiles fuere ex formidine. At Caractacus, non facie humili, non ſermone degenere commiſerationem poſtulans, ubi ad tribunal Cæſaris ſtetit, in eam ſententiam diſſeruit. Si quanta claritudo & opulentia mihi fuit, tanta in rebus ſecundis modeſtia fuiſſet; potius veniſſem amicus in hanc civitatem, quam captivus; neque abnuiſſes inire fœdus ac pacem cum viro nobili regum proſapia edito, & qui multis nationibus imperaret. Præſens fortuna mea, ut mihi inhonora, ſic tibi glorioſa eſt. Poſſedi equos, viros, arma, divitias quid novum aut inſolitum, ſi hæc non ſponte perdidi? Num, ſi vos omnibus dominari cupitis, ſequitur, ut omnes ſervitii jugum ultro induant?

NOTÆ.

tiſſime, viciſti. Puto, talia ſpolia Caractaci tum traducta oſtentui

1. *Quæque externis bellis.*] Per externa bella, forte intelligenda ſtipendia cum Romanis facta, non enim alibi dona illa militaria meruiſſet. potuit olim ſocius meruiſſe in caſtris Rom. quemadmodum & Venuſius.

Alii per ea verba *quæque*, non intelligunt decora militaria, ſed prædam & opes quas externis bellis quæſiviſſet, potius refero ad decora belli. Id tamen indefinite dixit Tac.

2. *Traducta.*] Ne intelligas, ea tranſvecta quaſi in vero triumpho. ſunt tantum hæc oſtentata populo, quemadmodum olim obſides Parthorum populo oſtendit Auguſtus, eos per medium forum traducendo, ut oſtentatus Tiridates à Nerone, quem is diademate regio revinxit pro Roſtris.

3. *Habui equos, viros, arma, opes.*] *Habui equos, viros, arma.* &c Quid mirum, ſi hæc invitus amiſi? *Num ſi vos omnibus* &c quaſi diceret, an ſtatim ſequitur, ut omnes populi jugum ſervitutis accipiant, & ſe vobis ſubjiciant, quia vos omnibus populis imperare vultis?

Non certe, non ita ſe res habet. neque mirum, ſi non ſtatim vobis obtemperavi. Non mirum, ſi patriam, arma & opes meas invitus vobis reliqui, & non ſponte perdidi. Nec ideo reus videri debeo. non certe meum id, ſed fortunæ ſcelus eſt, *ſed præſens ſors mea, ut mihi indecora*, ſic tibi glorioſa eſt.

4. *Num ſi vos omnibus imperitare.*] Falsò vero hoc & inepte dicitur Idne conſequens, ut qui velit, quod velit poſſit? Ego me Britannorum regem eſſe volo: illi accipiant? Emendo priorem voculam, & *num* lego: atque ita ſententiam interrogatione inſpiro.

Ego, inquit, vobis me oppoſui. quid mirum? An quia vos omnibus imperare vultis, omnes ſtatim imperari etiam velint? non hercules animoſi nos, & libe-

tem accipiant? [1] *Si ſtatim deditus traderer; neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruiſſet: & ſupplicium* [2] *mei oblivio ſequeretur. at ſi incolu-*

INTERPRETATIO.

Si ſtatim me dedidiſſem! neque mea calamitas, neque tuum decus innotuiſſet; & ſtatim pœnam mei oblivio ſequetur, ſi me interimis. at ſi mihi ſalutem con-

NOTÆ.

11. *Lipſius.*

Ex emendatione Lipſii edere viſum fuit, *num, ſi*, ſententia prompta & orationi præcedenti accommodatiſſima, cum in altera illa, *nam, ſi*, non agnoſcas, quo iſta dicantur, aut quomodo jam dictis cohæreant Pergit autem ſervire cauſſæ ſuæ, & quod Romanis reſtitiſſet excuſare.

Primum igitur, argumento ab opibus ſuis ducto uſus, oſtendit, quæ & quanta amiſerit; eaque cum ſint ex iis, quæ in rebus humanis maximi ſolent æſtimari, infert, nemini mirum videri debere, ſi ea invitus amiſerit, ſi donec poſſet, tenuerit.

Nec eſt, inquit, ut quis opponat Romanos gentium dominos eſſe, iiſque ut melioribus parendum. Nam etiam ſi hæc ita vobis videantur, alii tamen non ſtatim ea mente ſunt, ut jugum patienter accipiant, ſed reſiſtunt quantum poſſunt.

Sed ipſam illam repugnantiam ægre ferre non debetis, cum vobis gloriam augeat. quæ non ex levibus præliis aut victoriis abſque pulvere partis oritur, ſed ex bellis periculoſis atque exercitis.

Sed tota hæc oratio, ſi qua alia his libris, artificiociſſime contexta eſt, quam volente Deo, in paraphraſi noſtra reſolvam. *Freinshemius.*

Ponam, *non ſi vos.* Elegans loquendi genus & Iuriſconſultis familiare, fefellit exſcriptores. *Accipere ſervitutem*, eſt ſua ſponte, & ſine reniſu eam ſubire. *Grotius.*

Nam, ſi vos.]Sic ſume. Quid mirum, ſi hæc amiſi, licet invitus? *Nam, ſi vos omnibus imperitare vultis*, ob amplitudinem potentiæ veſtræ, *ſequitur* neceſſario, *ut omnes ſervitutem accipiant.*

Vel ſic interrogative: *Num, ſi vos omnibus imperitare vultis, ſequitur, ut omnes ſervitutem ultro accipiant?*

1. *Si ſtatim.*] Si ſtatim me tibi dedidiſſem, neque mea fortuna, neque tuá gloria inclaruiſſet, & ſtatim ſupplicium mei oblivio ſequeretur.

At ſi poſtquam juſtus hoſtis, egregiis facinoribus auxi gloriam tuam, mihi veniam ac ſalutem conceſſeris, æternum exemplar clementiæ tuæ ero.

Si ſtatim deditus.] Nil ibi movendum puto. Et ſic capio: ſi ſtatim me tibi dedidiſſem, neque mea fortuna, neque tua gloria inrotuiſſet, & ſupplicium mei oblivio ſequeretur. At ſi poſtquam diu fortiter pugnavi, ſi poſtquam tua inclaruit per meam virtutem gloria, tu me incolumem ſervaveris, Cæſar, æternum exemplar clementiæ tuæ ero.

2. *Supplicium oblivio ſequeretur.*] Lego, *ſequetur*, & diſtinctione ſententiam expedio: *Et ſupplicium mei oblivio ſequetur: at ſi incolumem &c. Lipſius.*

Et ſupplicium.] Quaſi diceret, potes me ſupplicio afficere; & ſic *ſupplicium mei oblivio ſequeretur. At ſi incolumem &c.*

Et ſupplicium mei oblivio.] Dicebam hæc verba ordinari & referri debere ad antecedentia, & conſequentia; ad antecedentia hoc ſenſu: *Si ſtatim deditus traderer, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruiſſet: & ſupplicium mei oblivio ſequeretur.*

Et ad conſequentia, hoc etiam ſenſu, ſi poſtquam non velut ignavus hoſtis tibi traditus ſum; ſi poſtquam bellis noſtris tuum decus inclaruit in me nunc ſævieris, *ſupplicium mei ſequetur* oblivio tuæ virtutis, *at ſi me incolumem ſervaveris. æternum &c.*

Alii ſic vertunt, *ſi ſtatim deditus tra-*

mem ſervaveris, æternum exemplar clementiæ ero. Ad ea Cæſar, veniam ipſique, & conjugi, & fratribus tribuit. Atque illi [1] vinclis exſoluti, Agrippinam quoque haud procul alio ſuggeſtu conſpicuam, iiſdem quibus principem laudibus gratibuſque venerati ſunt. novum ſane, & moribus
38 veterum inſolitum, [2] fœminam ſignis Romanis [3] præſidere. Ipſa ſemet parti à majoribus ſuis imperii ſociam ferebat. Vocati poſthac patres, multa & magnifica ſuper captivitate Caractaci diſſeruere; *neque minus id clarum, quam cum [4] Siphacem P. Scipio, [5] Perſem L. Paulus: & ſi qui alii*

INTERPRETATIO.

ceſſeris, perpetuum clementiæ tuæ documentum ero. *His permotus Cæſar, vitam ipſique & uxori & fratribus conceſſit. Et illi exempti catenis, eaſdem laudes grateſque, quas principi, retulerunt Agrippinæ, quæ non procul hinc alio tribunali evecta conſpiciebatur. Inuſitatum ſane & antiquis moribus inauditum, feminam ſignis & vexillis Rom. præſidere. Sed ipſa ſe conſortem agebat imperii, quod majores ſui comparaverant. Cum poſtea conveniſſent Patres, plurima & ampliſſima cenſuere de captivitate Caractaci*; neque id minus illuſtre eſſe, quam cum P. Scipio Siphacem, L.

NOTÆ.

deret, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruiſſet, & ſupplicium mei oblivio ſequeretur. At ſi poſtquam mea virtute & clade, tua gloria inclaruit, *me incolumem ſervaveris, æternum exemplar clementiæ tuæ ero.*

Vel ſic capiunt alii. Si ſtatim velut ignavus tibi traderer; certe neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruiſſet, & ſupplicium mei oblivio ſequeretur; at ſi poſtquam velut vir fortis diu adverſus Romanos decertavi, & decus tuum auxi, me incolumem ſervaveris, tum certe æternum exemplar clementiæ tuæ ero.

1. *Vinclis exſoluti.*] Nempe in libera cuſtodia illi aſſervati ſunt, ſcilicet in municipio aliquo Italiæ, & incolis cuſtodiendi tradebantur; ita ut cuſtodes adponerentur his, perpetuo invigilantes. Ne nempe fuga elaberentur reges iſti, iterumque res turbarent.

2. *Feminam ſignis Rom. præſidere.*] Quia nempe, *ſtetere in armis prætoriæ cohortes.* & hic ſigna cohortium, non tamen aquilæ, quia ibi nulla legio ibi tamen non ſine pompa & apparatu ſigna militaria, quæ ipſa numina legionum, ibi & imagines principum imperantium divorumque Cæſarum, quæ inter ſigna oſtentabantur, & principia illa inſtar templi ornata & magnifica.

Et parum abfuit, quin etiam inter ſigna illa Romana, conſpiceretur & imago ipſius Agrippinæ, quæ ſe imperii à majoribus parti ſociam & conſortem ferebat, ut quæ eſſet abneptis Auguſti.

Sic infra: *Quin & legatis Armeniorum, cauſſam gentis apud Neronem orantibus eſcendere ſuggeſtum imperatoris, & præſidere ſimul parabat.*

3. *Præſidere.*] Id eſt, adſidere inter ſigna & aquilas. Voluit eadem mox Armeniorum legatis è ſuggeſtu reſpondere. ſed aſtu Senecæ amota eſt femina; ne amplitudo Romana barbaris ludibrio eſſet

4. *Cum Syphacem P. Scipio.*] De quo Valer. Max. lib 6. 9. *Syphax rex conſimilem fortunæ iniquitatem expertus, quem amicum hinc Roma per Scipionem, illinc Carthago per Aſdrubalem ultro petitum ad Penates deos ejus venerat. Cæterum eo claritatis evectus, ut validiſſimorum populorum tantum non arbiter victoriæ exſiſteret: parvi temporis interjecta mora catenatus à Lælio legato ad Scipionem imperatorem pertractus eſt. Cujuſque dexteram regio inſidens ſolio arroganti manu attigerat, ad ejus genua ſupplex procubuit.*

vinctos;

[1] *vinctos reges populo Rom. oſtendere.* Cenſentur *Oſtorio triumphi inſignia*; proſperis ad id rebus ejus, [2] mox ambiguis: ſive quod amoto Caractaco, quaſi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit; ſive hoſtes miſeratione tanti regis, acrius ad ultionem exarſere. [3] Præfectum, caſtrorum, & [4] legionarias cohortes exſtruendis apud Siluras

INTERPRETATIO.

Paulus Perſem, & ſi qui alii captivos reges populo Romano monſtravere. *Decernuntur* ornamenta triumphi Oſtorio, *ſecundis ad id* uſque tempus *rebus illius*, *poſtea dubiis: ſive quia ſublato Caractaco, quaſi profligatum bellum foret, minus acri diſciplina militavimus; ſive quia barbari miſericordia tanti principis, ferocius ad vindicandum erupere. Præfectum caſtrorum circumveniunt, & vexillarios legionum, qui ædificandis*

NOTÆ.

Itaque triumphatus ille Numida, vita tamen donatus, & Albæ in cuſtodia poſtquam deceſſiſſet, per quæſtorem ad id miſſum publico funere honoratus eſt. Poſt triumphum vita donatus Syphax, & Albæ in cuſtodia cum deceſſiſſet, per quæſtorem ad id miſſum, publico funere elatus eſt.

5. *Perſem L. Paullus.*] De eo rege ſic Vell lib 1. *Tum ſenatus populuſque Romanus L. Æmilium Paullum, qui & prætor & conſul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus poteſt, conſulem creavit &c. Is Perſeum ingenti prælio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fuſum fugatumque caſtris exuit, deletiſque ejus copiis, deſtitutum omni ſpe coegit è Macedonia profugere. quam ille linquens in inſulam Samothraciam profugit, templique ſe religioni ſupplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui claſſi præerat, pervenit, & ratione magis, quam vi perſuaſit, ut ſe Romanorum fidei committeret. Ita Paulus maximum nobiliſſimumque regem in triumpho duxit.* Albæ, vel ut alii volunt, Tiburi, in cuſtodia mœrore confectus interiit. alii per inſomnia *vigiliaſque* occiſum volunt.

1. *Vinctos Reges populo Rom. oſtendere.*] Vulgati habent, *victos reges*, & utraque vox ſenſum habet: tamen Florentini lectionem malui. *Pichena.*

Melius *vinctos*, nec ſi qua vox bonum ſenſum facit, ſtatim adſciſcenda eſt. hæc ſenſum aliquem facit. eſto, ſed non Taciti præciſe.

2. *Mox ambiguis.*] Id eſt, dubiis, iniquis, adverſis, improſperis

3. *Præfectum caſtrorum.*] *Præfectus* ille *caſtrorum* haud dubie miſſus erat cum *vexillariis* legionum, quos ibi vocat Tacitus *legionarias cohortes*, extruendis caſtellis & præſidiis, quibus intentus ab hoſtibus circumventus eſt. Sic ſupra lib. 1. præfectus caſtrorum, quæ præcipua poſt legatos legionum dignitas, ducebat, non legiones integras, ſed partem legionis vel legionum, nempe *vexillarios*, ſeu cohortes è legionibus abſtractas ad miniſteria belli. Ibi igitur exſtruebat caſtella præfectus ille. unde infero legendum eſſe, *Ac ni cito è vicis & caſtellis proximis* &c. Nam quibus vicis aut aliis caſtellis ſubveniſſent, quæ nondum ſtructa erant? potius eſt ut ſubvenerint præfecto circumvento, ex proximis præſidiis Romanorum, quæ jam ante diſpoſita & munita erant, ita ut invicem ſubvenire ſibi, & ulterioribus poſſent.

4. *Legionarias cohortes.*] Intellige *vexillarios* legionum, quos pro ſolito ducebat *præfectus caſtrorum*, qui præeminebat Tribunis & Centurionibus, ad neceſſaria nempe, & urgentia belli miniſteria.

Nam delectæ & expeditæ illæ cohortes præ tota legione, quæ non ſine gravi machinarum & impedimentorum apparatu incedebat.

Ducebat autem illas *præfectus caſtro-*

præſidiis relictas, circumfundunt. [1] Ac ni cito è vicis & caſtellis proximis ſubventum foret; copiæ tum occidione occubuiſſent. Præfectus tamen & octo centuriones, ac promptiſſimus quiſque [2] manipulus cecidere. nec multo poſt pabulantis noſtros, ipſaſque miſſas ad ſubſidium [3] turmas profligant. Tum Oſtorius [4] cohortes expeditas expo-
39 ſuit: nec ideo fugam ſiſtebat, ni legiones prælium excepiſſent. earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore fuit. effugere hoſtes tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc prælia, & ſæpius in modum latrocinii: per ſaltus, per paludes; ut cuique ſors, aut vir-

INTERPRETATIO.

apud Siluras caſtellis relicti erant. Ac niſi ſtatim è vicis & præſidiis vicinis ſuppetiæ latæ forent; cohortes tum internecione deletæ eſſent. Præfectus tamen, & octo centuriones, ac ſtrenuiſſimus quiſque manipularium occubuere; & paulo poſt etiam fundunt pelluntque noſtros ad pabulum euntes, & ipſum equitatum, qui ſubſidio miſſus fuerat. Tum Oſtorius cohortes expeditas immiſit, nec tamen fugam cohibebat, niſi legiones pugnam capeſſiſſent, illarum vi æquata acies, dein ſuperiores evaſimus. Abſceſſere hoſtes clade modica, quia nox imminebat. Frequentes hinc pugnæ, & ſæpius ad inſtar incurſionum: per ſilvas, per ſtagna; ut cuique caſus, aut virtus, conſultò,

NOTÆ.

rum, qui inferior legato legionis, cæteros tamen auctoritate præcellebat. Vide lib. 1. initio.

1. *Ac ni cito vicis.*] Intelligunt, quaſi per nuncios fieret, qui ex vicis & caſtellis proximis advenirent, monerentque noſtros, ſicque ſubventum foret.

Sed potius è vicis & caſtellis propinquis ſubventum fuit cohortibus, cum forte per nuntios monuiſſet ante præfectus, quo ſtatu res eſſent, & quam acriter inſtaret hoſtis.

Quia nondum illa caſtella ſtructa, quia nondum ſatis firmata præſidia adverſus hoſtem, neque in tuto copiæ erant, ideo ſubventum his à milite, qui in caſtellis proximis præſidium agitabat; & ita diſpoſita ea caſtella erant, ut ſibi invicem ſubvenire poſſent.

Ac ni cito vicis.] Puto leg. *Ac ni cito è vicis & caſtellis.* Nam ſic ſupra 32. *Silurum gens, non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, caſtriſque legionum premenda foret. Id* (nempe auxilium) *quo promptius veniret. Colonia Camalodunum valida veteranorum manu deducitur in agros captivos, ſubſidium adverſus rebelles; ſubſidium*, nempe promptum, & è proximo vocandum.

2. *Manipulus.*] Alii legunt è *manipulis*; alii *manipularis*. ſatis convenienter ad ſenſum. ſed bene tamen *manipulus*. Nam ſi *Centuriones fortiſſimi* quique occidunt, quidni & *manipulus quiſque* promptiſſimus?

Vbi Centurio, ibi & manipulus. Et ea pervicacia fuit Centurionum, qui bello acerrimi, ut occiderentur potius ſæpe, quam ſtationem dezererent. & debuerunt neceſſario ſequi manipulus, ſeu manipulares; alioqui ſtatim à pugna decimus quiſque fuſti necabantur, ſi duces deſererent. Vt centurio, ita fere & manipularis.

3. *Turmas.*] Equitum nempe, qui legionarii, vel alares, ſeu auxiliarii erant.

4. *Cohortes expeditas.*] Intelligit cohortes auxiliarium, quæ leves & expeditæ. licet quandoque & cohortes Rom. quædam ſeorſim à legione mererent. Sed *graves* illæ, cui opponuntur *expedita*, quæ ſociorum. Forte & *vexillario* intelligit.

rus : temere, [1] proviſò ; ob iram, ob prædam ; juſſu, & aliquando ignaris ducibus. ac præcipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata [2] imperatoris Rom. vox ; *ut quondam* [3] *Sugambri excisi, & in* [4] *Gallias trajecti forent, ita* [5] *Silurum nomen penitus exſtinguendum.* Igitur duas auxiliares cohortes, avaritia præfectorum incautius populantes, intercepere. ſpoliaque & captivos largiendo, cæteras quoque nationes ad defectionem trahebant : cum tædio curarum feſſus Oſtorius, conceſſit vita ; lætis hoſtibus, tamquam [6] ducem haud ſpernen-

INTERPRETATIO.

inconſultò, ob iracundiam, ob populationem ; imperio ducum, & interdum inſciis ipſis. & maxima Silurum pertinacia, quos incitabat publicata vox ducis Romani ; quemadmodum olim Sigambri exterminati, & in Gallias tranſlati eſſent, ita & Silurum gentem plane exſcindendam. *Itaque circumvenere duas cohortes ſociorum, cupiditate præfectorum imprudentius prædantes, exuviaſque & captivos donando, reliquas etiam gentes ad rebellionem impellebant ; cum moleſtia curarum fatigatus Oſtorius e vivis exceſſit, gaudentibus barbaris, quod ducem non temnendum, ſi*

NOTÆ.

1. *Proviſo.*] Lipſius *proviſu.* MS. Flor. *proviſo*, adverbiali forma, ut *improviſò, inopinatò*, igitur recte *proviſò*, cui opponitur *temere.*

2. *Imperatoris Rom. vox.*] Nempe Oſtorii, qui copia honorum plurima, & ipſis triumphi inſignibus auctus, jamque belli curis feſſus, talia protulerat, aut protuliſſe fingebatur ex ingenio hominis, ut fere fit.

Nam per *imperatorem* abſolute intelligit Tacitus *principem.* At cum de duce, addit nomen vel quid aliud, ut diſtinguat. Sic lib. 4 *idem imperatoris Mummii judicium.*

Imperatoris Rom. vox.] Vox *Romani*, indicat *Oſtorium.* Nam ſi de *Claudio* intelligeret Tacitus, dixiſſet, *imperatoris* abſolute & ſimpliciter.

3. *Sugambri excisi.*] Hodie *Geldrenſes* eſſe creduntur : diu habiti ſocii fratreſque Gallorum, pro quibus non ſemel arma movere Galli in Alemannos. *Ferrettus.* Faërnus ſcribebat : *Vt quondam Sugambri exciſi, aut in Gallias trajecti forent.* Vrſinus.

Sugambri exciſi.] Sic Suet. Aug. 21. *Germanoſque ultra Albim fluvium ſummovit: ex quibus Suevos & Sicambros dedentes ſe traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit*, ubi pro *Suevos* velint *Vbios.*

Haud dubie Suevi univerſi non ſunt trajecti, ſed forte aliqua natio Suevorum potuit traduci. Apud Cæſarem lib. 1. queſtum veniunt *Treveri pagos centum Suevorum ad ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur.* Non dico tum eſſe traductos, ſed potuiſſe tamen aliquam partem Suevorum trajicere.

Sugambri.] Sicambri, populi Germaniæ inter Viſurgim, & Rhenum fluvios.

Hodie Ducatus *VVeſtphalia*, in circulo VVeſtphalico, ſed tamen patet Electori Coloniæ. *Tillemonius.*

4. *Gallias.*] Vide notas lib. XI. cap. 18. *Tillemon.*

5. *Silurum.*] Vide notas ſupra cap. 32. *Tillemon.*

6. *Ducem haud ſpernendum.*] Ne putes, ea phraſi mediocrem ducem intelligi, imo ſic Oſtorium præſtantiſſimum fuiſſe ducem declarat. Et ejus filius, ſive fama ſua, ſive patris gloria, infra Neroni metuitur.

Sic Livius vocat Polybium *non temnendum* auctorem, id eſt, *optimum* ; ſic more ſeu phraſi Rom. non medio-

dum, & ſi non prælium, at certe bellum, abſumpſiſſet. At Cæſar, cognita morte legati, ne provincia ſine rectore foret, A. Didium ſuffecit. Is propere vectus, non tamen integras res invenit, adverſa interim legionis pugna, cui Manlius Valens præerat. auctaque & apud hoſtes ejus rei fama, quo venientem ducem exterrerent; atque illo augente audita, ut major laus compoſitis, vel ſi duraviſſent, venia juſtior tribueretur Silures id quoque damnum intulerant, lateque perſultabant, donec accurſu Didii pellerentur. Sed poſt captum Caractacum, præcipuus ſcientia rei militaris * Venuſius è [1] Jugantum civitate, ut ſupra memoravi, fiduſque diu, & Romanis armis defenſus, cum Cartiſmanduam reginam matrimonio teneret, mox orto diſſidio, & ſtatim bello, etiam adverſus nos hoſtilia induerat. Sed primo tantum inter ipſos certabatur, callidiſque Cartiſmandua artibus, fratrem ac

INTERPRETATIO.

non pugna, at ſaltem bellum confeciſſet. At Cæſar, comperta morte Oſtorii, ne Britannia ſine legato foret, Aulum Didium ſubſtituit. Is feſtinanter in provinciam *advectus, non tamen ſalvas res reperit, improſpero interim certamine legionis, quam Manlius Valens regebat. auctaque* eſt, *& inter hoſtes ejus rei gloria, quo adventantem legatum perterrerent, & illo* ipſo *augente, hac nuntiata, ut majus decus impertiretur* ipſi, *ſi res compoſuiſſet, vel ſi perſtitiſſent hoſtes, juſtior excuſatio foret. Silures eam etiam cladem importaverant, & late inſultabant, donec advolante Didio fugarentur. Sed poſt victum Caractacum, clariſſimus peritiâ belli Venuſius è natione Iugantum, ut ſupra retuli, & diu fidelis ac Romana vi protectus; dum Cartiſmanduam Reginam uxorem haberet; dein nato diſſidio, & mox bello, etiam adverſus nos rebellaverat. Sed primo tantum inter ipſos pugnabatur, & dolo*

NOTÆ.

crem ei laudem adſtruit.

1. *Iugantum civitate.*] Sic in veteribus libris. Legit *Brigantum* Rodolphus, & ſane è tertio Hiſtoriarum ita apparet. Nam quod hic ait, ſupra ſe retuliſſe, non leges id quidem in his libris. *Lipſius.*

Venuſius è civitate Iugantum.] Nonnulla civitatum, fluminum, locorum nomina Tacito dicuntur. quæ non ob id corruptionis inſimulare debemus, quod ab aliis non recenſeantur: inter quæ (ut reor) *Iugantes.*

Erudiciſſimus vir ſequitur Rodolphum, legitque, *Brigantum.* Putant iis ſe juvari, quæ ſunt 3. hiſt. 45. *ſpreto Venuſio* &c.

Sed quid ibi pro illis? Cartiſmandua Regina Brigantum, maritum habebat Venuſium, è civitate Iugantum; inter quos ſecuto diſſidio, bellum cœpit. Venuſius cum ſuis, & pleriſq; Brigantum, qui à Regina defecerant, eam obſidione premebat, ut à Romanis cohortibus vix eripi valuerit.

Quæ omnia profecto vera dices, ſi cum ſequentibus ſedulo contendas, *Sed poſt captum Caractacum* &c. *finis latior fuit.* Præcipue tamen arguit Venuſium, non fuiſſe è civitate Brigantum: *inde accenſi hoſtes,* ſcilicet Venuſius, & ſui, *& regnum ejus invadunt*: id eſt, Cartiſmanduæ, quæ Brigantes regebat. *Salsnerius.*

2. *Iugantum.*] Iugantes, populi Britanniæ, Tacito 12 Annal. an Cantiani ſint, quos vulgo *Y-Gains* vocant, ſubdubitare ſe ſcribit Camdenus, ſed idem

propinquos Venuſii intercepit. Inde accenſi hoſtes, ſtimulante ignominia, [1] ne feminæ imperio ſubderentur, valida & lecta armis juventus regnum ejus invadunt. quod nobis præviſum, & [2] miſſæ auxilio cohortes acre prælium fecere, cujus initio ambiguo, finis lætior fuit. Neque diſpari eventu pugnatum à legione, cui Ceſius Naſica [3] præ-

INTERPRETATIO.

inſidiiſque Cartiſmandua fratrem & cognatos Venuſii circumvenit. Hinc irritati hoſtes, incitante & dedecore, ne mulieris imperio obnoxii eſſent, robuſti lectique armis juvenes regnum ejus irrumpunt. Quod nos prævidimus, & miſſa ſubſidio cohortes acri pugna decertavere, cujus principio incerto, exitus fœlicior fuit. Neque diſſimili exitu certavit legio, cui Ceſius Naſica præſidebat. Quippe Didius ſenio feſſus,

NOTÆ.

dubitat, num corrupte ſcriptum, pro *Brigantes*. Ex Theſauro Geographico Ortelii. Vide notas ſupra cap. 32. *Tilemonius.*

1. [*Ne femina imperio ſubderentur.*] Vereor, Tacite, ut mens tibi præſens, in tuis moribus, non in Britannorum fuiſti, cum hæc ſcriberes. Numquid illis ignominioſum ſubdi feminæ? Te igitur audi: *Solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare.* Quod clare teſtatur Boudicæa tua lib XIV. *Lipſius.*

Hoc intelligendum comparate cum aliis populis, qui regnabantur à principibus viris. vel comparate ad Venuſium Regem, cujus dominationem ante experti erant; & præ illo rege fortiſſimo, turpe fuit ſubjici feminæ.

Ne femina imperio ſubderentur.] Eruditiſſimus vir oblivioſum Cornelium facit; quod apud Britannos feminæ regno, & ducatu dignarentur, nec id ignominiæ daretur. Tac. lib. 14. Ann. *Solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare.* Et in vita Agric. *Neque enim ſexum in imperiis diſcernunt.*

At ego illi non inurerem hanc notam: nam & illa verba referri poſſunt ad fratrem & propinquos Venuſii, fraude captos: quos cum Iugantes ipſos puderet in feminæ poteſtatem deveniſſe, ad arma itum ſit.

Vel ſi mavis, Iugantes arma rapuiſſe, *ne femina ſubderentur*, nec in Tacitum peccas, qui nuſquam dixit, Iugantum civitatem à feminis ſolitam regi.

Nec obſtat, *ſolitum quidem Britannis.* Multa enim in commune dicuntur, quæ non obtinent apud ſingulas gentes. Tac. de morib. Germ. *Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc ſingularum gentium inſtituta, ritusque quatenus differant.* &c. *Salinerius.*

Ne femina imperio.] Non quod præciſe pœniteret regni mulierum, neque enim id inſuetum Britannis. ſed pœnituit ſubdi imperio feminæ, præ duce tanti nominis, qui vir illius erat, & qui eo titulo imperare debuit, potius quam femina, hoc ipſo & indigna regno, quod virum, & ducem tanti decoris ſolio toroque deturbaſſet, & quæ ſe turpiter ſubjiceret hoſtibus gentis Britannicæ.

Ne femina imperio ſubderentur.] Potuerunt imperari à femina abſolute, nec id novum aut inſolitum moribus Britannorum.

Sed comparate cum rege, & cum tali rege, cujus virtutem experti erant, comparate cum dominatione impotentis feminæ, cujus pœnitebat, jam malebant Venuſium, & averſabantur feminam.

Et novi dominantes ſemper meliores vulgo. idq; vel ex ingenio principum vel ſubditorum, vel forte ex utriuſque indole, ſervitii & dominationis oritur.

2. *Miſſa auxilio cohortes.*] Hic interponunt arma barbaris. quia ſocii nempe & fideles & in proximo, & quia in ipſos ingruebat hoſtis, bellumque ſi Reginam ſociam viciſſent.

3. *Præerat.*] Legatus nempe legionis fuit. Summæ rerum ſeu belli ac pro-

rat. Nam Didius ſenectute gravis, & multa copia honorum, per miniſtros agere & [1] arcere hoſtem ſatis habebat. Hæc, quamquam à duobus, [2] Oſtorio Didioque proprætoribus plures per annos geſta, conjunxi, ne diviſa, haud perinde ad memoriam ſui valerent. Nunc ad
41 temporum ordinem redeo. Ti. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orfito Coss. [3] virilis toga Neroni maturata, quo capeſſendæ Reipub. habilis

INTERPRETATIO.

& maxima copia honorum auctus, *contentus erat rem gerere per miniſtros, & cohibere hoſtem. Hæc una ſerie memoravi, quamvis plures per annos adminiſtrata ſint à duobus legatis Oſtorio & Didio, ne disjuncta haud perinde facile memoria retinerentur. Nunc ad ſeriem temporum revertor. Ti. Claudio quintum Ser. Cornelio Orfito conſulibus, toga virilis Neroni feſtinata* eſt, *quò gerenda republica idoneus haberetur. Et Cæſar*

NOTÆ.

vinciæ præerat Didius.

1. *Arcere hoſtem.*] Nempe ex provincia, ſeu ditione Romana.

2. *Oſtorio Didioque.*] Nomina hæc à gloſſa quadam adjecta putem, potius quam ab ipſo auctore. *Freinshemius.*

3. *Virilis toga Neroni maturata.*] Bene maturata. Non enim ex ritu populi. Rom. debebatur ante expletum annum XIV. At ipſo ineunte capit.

Tertullian. de anima: *Iura civilia abhinc* (id eſt à XIV. anno (*agendis rebus attemperant*. Idem de Virginib. Veland. *Ethnici feminas quidem à* XII. *annis, maſculos vero à duobus amplius ad negotia mittunt.*

Nec alius ſententiæ illud Cornelii infra lib. XIII. *Turbatus his Nero, & propinquo jam die, quo quartum decimum ætatis annum Britannicus explebat.*

Nota quod ait, explebat; quia tunc referendus in viros, & ideo à juvene metus. Vetus Horatii interpres indicatum id voluit, dum ſcribit, *Nobiles pueros prætextâ veſte ſub diſciplinâ uſque ad annum decimum quintum uſos.* Scilicet quia tunc toga eam mutabant virili.

Hoc verum eſt, nec velim pendere ultra viros dictos in tirocinii legitimo die. Nam quod Auguſtus aliique ſerius ceperint togam, ab alia quavis cauſſa fuit, non à lege aut more. *Lipſius.*

Virilis toga.] Diverſæ ſunt ſententiæ. Alii putant, datam eſſe virilem togam expleto anno ætatis 14. Alii exacto anno 15. & incipiente anno 16. Alii initio anni 17. Alii inchoato anno ætatis 18.

Florente priſca republica & etiam primis Cæſaribus, togam puram ſeu *virilem* ſumebant anno ætatis 15. aut etiam incipiente anno 16. Cicero natus eſt anno 648. & ipſe in forum venit ſumpſitque virilem togam anno 665. Et idem Cicero epiſt. 1. ad Atticum ſcribit, ſibi natum eſſe filium, anno 690. & togam virilem ipſi dedit anno 705.

Galba princeps natus eſt ex Sueton. anno 751. 9. Cal. Ianuariis & togam induit anno 767. ipſis Calend. Ianuariis. Dio de illo lib. 56 dicit, ſumpſiſſe togam ante decimum diem anni 16.

M. Lepidus anno ætatis 15. prætextatus adhuc fuit. teſte Valer. Max. lib. 2. 1. *Æmilius Lepidus puer etiam tum progreſſus in aciem, hoſtem interemit, civem ſervavit; cujus tum mirabilis operis index eſt in Capitolio ſtatua bullata, & incincta prætexta S. C poſita.* Idem & teſtantur nummi Liciniæ gentis, qui ſic inſcripti.

M. LEPIDUS. A. XV. H. O. C. S.

Id eſt, *Marcus Lepidus anno 15. hoſtem occidit, civem ſervavit.* Itaque Lepidus prætextam geſtabat anno ætatis 15. & nondum *togam virilem* ſumpſerat.

Auguſtus etiam anno ætatis 16. incepto, togam ſumpſit, teſte Sueton. Aug. 8. *Duodecimum annum agens aviam*

Juliam defunctam pro concione laudavit, quadriennio poſt virili toga ſumpta, militaribus donis, triumpho Cæſaris Africano donatus eſt.

Et Quintilianus lib 12. cap. 6. *Cæſar Auguſtus duodecim natus annos, aviam pro Roſtris laudavit.* Quo firmatur lectio Suetonii quoad numerum qui præcedit, & qui ſequitur *quadriennio poſt.*

Ita & Virgilius, qui natus in priore Conſulatu Pompeii & Craſſi anno Vrbis 683. & ſumpſit togam virilem in altero eorumdem Conſulatu anno Vrbis 698 quo annum ætatis 15. expleverat.

Alii hos Conſulatus reponunt, primum anno 684 & alterum 699. ſed par ratio eſt, quod ſpectat ad ætatem Virgilii. Cujus in vita error adrepſit: *Initia ætatis Cremonæ egit uſque ad virilem togam, quam XVII. anno natali ſuo accepit iiſdem illis Conſulibus quibus erat natus.* Ibi reſcribe. XV.

Alii adnotant ſcripſiſſe ipſum Ciceronē ad Atticum, natum ſibi fuiſſe filium, L. Iuli Cæſare, C Marcio Figulo Coſſ. anno 689. ſumpſiſſe autem *togam virilem*, Lentulo & Marcello Coſſ. anno urbis 704 Sic anticipant annum unum: ſed par ratio eſt quoad ætatem filii Ciceronis.

Quod autem Lipſius, qui de anno 14. expleto ſentit, affert ex Tertulliano, poſſit dici pertinere ad res privatas gerendas, non ad Rempub. capeſſendam, ad quam cura major & maturior ætas requirebatur.

Quod addit de *propinquo die, quo quartum decimum ætatis annum Britannicus explebat.* Id nihil forte ſpectat ad veterem Remp. aut morem, quia ſub principibus id arbitrarium fuit, ut pleraque alia omnia. & præcipue filios ſuos pro nutu, vel celerius, vel tardius Reipub. admovebant, ut ſtatim videbimus.

Quod ſubjicit ex vetere Horatii interprete, ipſi Lipſio adverſatur. dicit, *nobiles pueros prætexta* &c. uſque ad annum 15. *uſos.* quod intelligi poſſit uſque ad annum 15. expletum nihil tamen affirmo. mediam viam ſequor.

Rationes quas affert ad hunc Taciti locum Gronovius, qui de anno 15. ſentit firmæ ſunt modo non corrigat auctores qui de anno 16. cœpto aſſerunt. Sic apud Suetonium Aug. 8. pro *duodecimum*, reponit *decimum*, & locum Nic. Damaſceni etiam corrigit ex arbitrio Henrici Valeſii, & ſuo perperam.

Nititur etiam loco Quintiliani à me allato ſupra, ubi etiam *pro duodecim* reſcribit *decem*,

Sed certe ex his correctionibus vagis & incertis, ea quæ inferuntur, magis adhuc incerta ſunt. & cum tot auctores ſic pari conſenſu idem tradunt, nimia audacia ſit, illos violaſſe. Itaque media via iniri poſſit, ut togam virilem ſumerent anno 15. nec alii ultra cœptum annum 16. differrent.

Qui ultra 16. uſque ad 17. aut 18. annum excurrunt, longius rem extendunt, nec ullis exemplis, aut momentis ſatis firmis nituntur, ſaltem pro more.

Hæc de vetere Repub. At mox ſub principibus, firmato jam imperio, modo celerius, modo tardius *virilis toga* dabatur liberis dominantium. ſic, puto, olim ſub Auguſto maturata illa veſtis Gajo & Lucio Cæſaribus, ut filiis Auguſti adoptivis, quo promptius reipub. admoverentur.

Et contra Poſtumus Agrippa frater illorum dilatus. Natus erat anno urbis 742. & anno 758. toga virilis ei data fuit. Dio teſtis lib. 55 nempe exacto fere anno 16. ſtolidum juvenem detinuit Auguſtus prudenter ſane, at infœliciter.

Sic & Cajus Caligula natus erat anno urbis 765. at *prætextatus* laudavit Liviam, quæ obiit anno 782 Itaque anno ætatis 17. prætextam adhuc geſtabat, & ſumpſit virilem togam tantum 19. ætatis anno. Sueton. *Viceſimo* (alii undevicceſimo) *ætatis anno accitus Capreas à Tiberio, uno atque eodem die togam ſumpſit barbamque poſuit.*

Sic cum removebat à repub. Tiberius ſenex ſuſpicax, metu, odio, & æmulatione, ut qui patrem, matrem, fratreſque ipſius interfeciſſet, paratus & eum interficere, niſi illum inter ſubſidia imperii habuiſſet, ſubdole & malevole tamen. idque meruit Cajus, cujus notum ſeni ingenium pravum.

Noſtro hoc Taciti loco, Neroni ma-

curatur *toga virilis*, natus erat anno 790. die 10. Decembris & teſte Tac. hic, *virilis toga Neroni maturata* Ti. Claudio V. Ser. Cornelio Orfito Coſſ. anno urbis 804. ſicque Nero vix annum 14 ætatis inierat, cum togam virilem induit.

Sic Commodus & alii imperitantium filii promptius imperio rebuſq; admoti. Commodus ante duos menſes quam 14. annum impleret, togam puram ſumpſit.

Patres eo die filios ſuos tirones commendabant diis & etiam fidei Senatorum, forte & populo. Livius lib. 5. *Filium poſtremo Nicomedem Senatui commendavit.* forte huc reſpexit Sueton. Aug. 56. *Numquam filios ſuos populo commendavit, ut non adjiceret, ſi merebuntur.*

Ideoq; eo die, quo juvenes, poſita prætexta, togam puram ſeu virilem induere debebant, prius deducebantur in forum, & inde in Capitolium, Iovi ſacrificium facturi. Plutar. in Bruto: *Alii Caſſio congregati, ejus filium qui tunc virilem togam ſumebat, deducebant in forum.*

Nic. Damaſcenus in excerptis Valeſii de Auguſto: *Inde annos circiter 16. natus in forum deſcendit, poſita prætexta, togam puram indutus, quod virilis tirocinii argumentum eſt, omniumque civium oculis in eum defixis, cum ob nobilitatem, tum ob egregiam adoleſcentis virtutem, diis ſacrificavit, & in collegium Pontificum adſcriptus eſt* &c.

Prætexta, toga candida tota fuit præter limbum, ſeu extremam oram in qua erat *purpura* adtexta, ſeu circumtexta. Vnde nomen habuit *prætexta*. Hinc & περιπόρφυρος dicta Græcis.

Toga autem *virilis*, tota & ex omni parte candida erat, nullaque purpura ipſi adtexta fuit, unde & *pura* appellabatur.

Plin. lib. 8. Inventionem togæ puræ attribuit Tanaquili: *Ea prima texuit rectam tunicam, quales cum toga pura tirones induuntur & novæ nuptæ.*

Alii alio die, & alio loco; & etiam in municipiis, togam virilem ſumebant ipſi civium Rom. filii. Sic filius Ciceronis ſumpſit togam eam 6. Calend. Aprilis, & narrat Cicero ſe *Arpini* togam puram filio dediſſe. Epiſt. lib. 9. 22. *Ego meo Ciceroni (Roma caremus) Arpini potiſſimum togam puram dedi, idque municipibus noſtris fuit gratum.* Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Ego cum Laodiceam venero, Quinto ſororis tuæ filio, togam puram jubeor dare* &c.

Galba Calendis Ianuariis virilem togam ſumpſit, Caſſii filius 15. Calend. Martii. Auguſtus inito Autumno. Cajus Auguſti filius Calend. Ianuarii. Commodus 27. die Novembris.

Eo die quo togam virilem ſumebant filii principum, dabatur plebi *Congiarium*, iis nempe, qui frumentum è publico accipiebant.

Sic eo die quo Cajus Auguſti filius togam virilem ſumpſit, congiarum populo dedit Auguſtus. ipſe in lapide Ancyrano. *Duodecimum Conſul trecentis & viginti millibus plebis urbanæ ſexagenos denarios viritim dedi.* Illis autem è plebe congiarium dedit, qui *frumentum publice accipiebant.*

60. denarii ſic diſtributi, fuerint unus millio, nongenta ac 20 millia coronatorum 1920000. & cuique eveniebant ſex coronati. ſic fere factum in Cæſaribus ſeu filiis principum, & nunc in Nerone ſub Claudio. Hic mos etiam ad privatos in provincias tranſiit Plin. lib. 10. epiſt. 117. Etiam Tiberius largitionem exhibuit, cum togam virilem Neroni & Druſo Germanici filiis daret. Sic Tac. lib. 2. & Sueton. Tib. 54. *Maximos natu de Germanici filiis Neronem & Druſum P. C. commendavit: diemque utriuſque tirocinii,* (intellige diem quo virilem togam ſumpſere) *congiario plebi dato celebravit.*

Sic & noſtro hoc loco Taciti: *Additum nomine* Neronis *donativum militi, congiarium plebi*, qui honor defuit Caligulæ, metu Tiberii, qui & defuit Claudio ob valetudinem, Sueton. Claud. 2. Ob hanc eandem valetudinem & *gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre* (Germanico) *memoria patris* (Druſi) *edebat palliolatus novo more præſe-*

videretur.

videretur. Et Cæſar adulationibus ſenatus [1] libens ceſſit; [2] *ut viceſimo*

INTERPRETATIO.

adſentationibus patrum ultro conceſſit, ut vigeſimo ætatis anno Conſulatum Ne-

NOTÆ.

dit, & toga virilis die, circa mediam noctem, ſine ſolenni officio in Capitolium latus eſt.

Pueris prætextatis ſemel in anno induere licuit togam puram 16. Cal. April. in feſto, nempe Bacchi, quod *Liberalia* vocabant, ut majori pompa celebrarentur. Ovid.

Ergo ut tironum celebrare frequentia poſſit,
Viſa dies danda non aliena toga.

Vnde etiam *libera* toga dicta eſt. Ovid. 3. Faſt.

Sive quod es Liber, veſtis quoque Libera per te
Sumitur, & vita liberioris erit.

Itaque *liberam* hanc togam appellarunt, quod omnis honeſta libertas, quæ aliorum civium eſſet, iis qui eam induerant, concederetur. Hinc Perſius Sat. 5. v. 30.

Permiſit ſparſiſſe oculos jam candidus umbo.

Ad quem ſic Cælius Rhodigin. lib. 14. c. 16. *Vmbo à Perſio vocatur toga, quod ſit umbonis inſtar contra reprehenſiones præceptorum.*

1. *Libens.*] Miror autem Tacitum hic omiſiſſe alios honores Neroni adoleſcenti tunc decretos, de quibus extat memoria in aureis apud me nummis, cum inſtrumentis ſacrorum & inſcriptione in uno: SACERD. COOPTATVS. IN. OMNI. CONL. SVPRA. NVMER. in altero cum titulo, quem hic Tacitus ponit: EQVESTER. ORDO. PRINCIPI. IVVENTVTIS. & Clypei dedicatione, quam Tacitus prætermiſit. *Vrſinus.*

2. *Vt viceſimo ætatis anno.*] Decretum fruſtra. Conſulatum iniit decimo ſeptimo ætatis anno: ſed jam princeps, & legum ſecurus. *Lipſius.*

Viceſimo ætatis anno conſulatum.] Lapis Ancyranus haud dubie de Caio & Lucio Cæſaribus, ſic habuit 11. *Honoris mei cauſſa ſenatus populuſque Romanus annum quintum & decimum agentis conſulis deſignavit, ut eum magiſtratum inirent, poſt quinquennium ex eo die, quo deducti in forum, ut intereſſent conſiliis publicis, decrevit ſenatus.*

Conceſſit ut viceſimo] Fere hic deſcribit Tacitus omnes honores, qui filiis principum concedi à ſenatu ſolebant. Conceſſum primò, ut *inter viginti viros* magiſtratum capeſſerent: dein ut *Vrbis præfecti feriis Latinis* eſſent.

Conceſſum etiam, ut quinque annis maturius quam per leges licet, honores petere fas eſſet, ut *principes juventutis* appellarentur, & *Trojam* luderent. Quæ decora omnia conceſſa Neroni, & præterea *proconſulatus* illimitatus, qui omnes honores excedebat, & qui conceſſus uni hactenus Neroni, ut puto, favore & ambitione matris Agrippinæ: quo decore illum propius admovebat imperio. Nam *tribunitiam poteſtatem* nondum ambire audebat femina.

Hæc Neroni conceſſit Claudius exemplo Auguſti, qui ſimilia uſurparat, non in privignis certe, ſed in filiis Caio & Lucio Cæſaribus.

Et Caius *princeps juventutis* appellatus ab equeſtri ordine, qui titulus veluti ſecundus ab Auguſto; & ſic Caio titulum *principis ſenatus*, ut futuro Auguſti ſucceſſori, ominabantur.

Dein ſublatis filiis Auguſti & adoptato Tiberio in gentem Iuliam, Germanicus qui & adſcitus juſſu Auguſti à Tiberio erat, etiam *princeps juventutis* appellatus; non autem Tiberius, ut qui jam *tribunitiam poteſtatem* haberet, quæ longe altior & propior imperio.

Hinc Tac. lib. 2. *Equeſter ordo cuneum Germanici appellavit, qui juniorum dicebatur* &c. Ordo Equeſtris in ſex turmas dividebatur, quarum ſingulis unus

præerat, qui *ſevir equitum Rom.* dicebatur. Quæ diviſio non hujuſce ævi, ut puto, ſed mox facta eſt. Putant tres fuiſſe turmas equitum *juniorum*, & tres *ſeniorum*.

Cenſores in recenſu ordinum, quem primum honoris & virtutis cauſſa in ſenatu legebant, is dicebatur *Princeps ſenatus*. Sic quem primum legerant in ordine equitum, is *Princeps juventutis* vocabatur. Nam *Equites* dicti *juvenes* in deſcriptione Servii regis, quia ſtatim à toga virili ſumpta, in *Equites* adſumebantur.

Livius ubi de Mutio Scævola: *Trecenti juravimus principes juventutis Romanæ, ut in te hac via graſſaremur.* Idem Livius lib. 42. *Equitatum Rom. quo invictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis. Equites enim illis, principes juventutis, equites ſeminarium ſenatus.*

Puto, per *principes juventutis* vulgo, ſeu vetere Repub. intelligunt Equites *juvenes & nobiles ſeu ſplendidos*, (cum de filiis principum agitur, aliud eſt) Hinc Cicero lib. 3. Epiſt. vocat Brutum *principem juventutis*, ſic & Curionem *principem juventutis* appellat. Orat. in Vatinium, quia nullum adhuc magiſtratum geſſerant. Nobiles hi juvenes dicti *principes juventutis*, reſpectu coætaneorum, & cæteri equeſtris ordinis, qui minus nobiles ac inſignes, qui non forte in turma hac juvenum, & deſierant forte jam ſenes aſpirare ad ſenatoriam dignitatem, & cæteros honores. forte & reſpectu juvenum è plebe, quibus præeminebant illo faſtigio, & annulis diſtinguebantur.

Et nobiles illi *juvenes* manebant in eo ordine, ac *principes juventutis* tantum erant, donec Quæſturam adepti eſſent, quæ primus gradus ad ſenatum. Obtinebatur autem Quæſtura 28. anno ætatis, niſi forte virtus, aut favor eximius, annarias leges vinceret.

Et certe diſtinguere videtur Quintus Cicero, ubi de petit. conſulatus, inter hanc turmam juvenum, ſeu *principes juventutis*, & cæterum equeſtrem ordinem: *Habebis tecum ex juventute optimum quemque ſtudioſiſſimum humanitatis. Tum equeſter ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis.*

In ea juventute equeſtris ordinis, qui nobilitate & opibus præcellebant, appellati *principes juventutis*. Sic & forte diſtinguit Tac. *Equeſter ordo cuneum Germanici appellavit, qui juniorum dicebatur.*

Quod nomen tantum fuit priſca Repub. qui honos tantum lectionis in eo ordine fuit, aut qui etiam multis ſimul, qui primi legerentur, tribuebatur, nunc ſub Auguſto fuit titulus, qui per ſummum decus ſolis filiis principum conceſſus eſt.

Hoc decus, ut puto, primus habuit Caius filius Auguſti, ut eſſet, appellareturque *princeps juventutis*, anno ætatis 14. ea die qua *virilem togam* ſumpſit. Sic lapis Ancyr. fuit etiam præfectus Tribus ſuæ, teſtis Dio in excerptis à Zonara.

Sic etiam Auguſtus Lucium Cæſarem filium ſuo tempore & loco, etiam die virilis togæ, *principem juventutis* ac *præfectũ Tribus*, & *conſulem* deſignavit, ea lege, ut poſt quinquennium à die quo virilem togam ſumpſerat, & in forum ductus erat, magiſtratum iniret.

Dein & in Augurum, ſeu Pontificum Collegium cooptabantur illi filii dominantium. etiam Patroni coloniarum adſciſcebantur. quod contigit aliis Cæſaribus, mox & Neroni. Nam defendit Ilienſes, Bononienſes &c. & ſuo patrocinio immunitates illis impetravit Tac. & Sueton.

Antea vetere Repub qui Pontifex creabatur, ſemper loco alicujus demortui Pontificis inaugurabatur, & lege Syllana Collegium Pontificum, ut & Augurum ex 15. ſacerdotibus componebatur. Sed poſtea Cæſar, ut fautores ſibi devinciret, ſingulos ſacerdotes tribus Collegiis addidit.

Quod privilegium à ſenatu conceſſum Auguſto poſt ſubactam Ægyptum. Dio 51. *Vt ſacerdotes quotcumque vellet, etiam neglecto numero antiquitus recepto, conſtitueret; quod quidem ab eo acceptum, deinceps in infinitum excrevit.* quod tamen jam ante S. C. occuparat.

ætatis anno conſulatum Nero iniret : [1] *atque interim deſignatus ,* [2] *procon-*

INTERPRETATIO.

ſo obtineret , & interea deſignatus *Conſul* , proconſularem poteſtatem extra ci-

NOTÆ.

Extat nummus Neronis cum hac inſcriptione. CLAVD. CÆS. DRVSVS. GERMAN. PRINC. IVVENT. & in poſtica. SACERD. COOP. IN OMNI. COL. SVPRA. NVMER. S. C. id eſt , *Sacerdos cooptatus in omnia Collegia ſupra numerum ſenatuſconſulto.*

Hæc de Nerone intelligi , patet ex inſcript. Gruteri pag. 236. NERONI. CLAVDIO AVG F. CÆSARI. DRVSO. GERMANICO PONTIF AVGVRI. XVIR. S F SEPTEMVIR EPVLONI COS. PRINCIPI. IVVENTVTIS. id eſt , *Factus eſt Pontif. Augur. Quindecimvir ſacris faciundis , & Septemvir Epulo.*

Sic & eadem die virilis togæ, Tiberius Druſi junioris filius, teſte Sueton. Calig Sic & hoc lib Nero *principes juventutis* appellati. Sic & poſt ea Titus & Domitianus. quod patet ex nummis , quibus exhibentur duæ figuræ equeſtres inſcriptæ TITVS. ET. DOMITIANVS CÆSARES. PRIN. IVVENT Figura equeſtris *haſtam* ſiniſtra tenet , quandoque *parmam*.

Haſtæ illæ *puræ* & argenteæ erant & *puræ* dictæ , quod nulla ferrea cuſpide munirentur. Virg 6. Æn.

Ille , vides , pura juvenis qui nititur haſta.

Propert. *Pura triumphantes haſta ſequatur eques.*

Haſtis *puris* , & *parmis* donati Caius & Lucius Cæſares ab equeſtri ordine , quia ipſi principes juventutis, & *parmæ* equitibus geſtabantur. *Parma* à *ſcutis* differebant . quia *ſcuta* oblonga , *parmæ* rotundæ , *clypei* vero grandiores . *peltæ* oblongæ, & *cetris* ſimiles. Haſtæ *puræ*, donatæ ob virtutem in prælijs pro concione militari , ut alia decora & dona militaria.

Nulli tamen adhuc juniori Cæſari datus erat proconſulatus , ut nunc Neroni ; & licet Conſules deſignarentur , id ea lege concedebatur , ut tantum poſt quinquennium conſulatum inirent. Sic tali honore , rebus gerendis præparabantur juvenes. multa quippe interrogabatur , multa quæ è Repub eſſent, agitabat referebatque conſul deſignatus.

Sed tamen nondum *conſulatus* conceſſus juveni. quod ut cladem Reipub. exhorrebat Auguſtus. Lucius Cæſar inſcio Auguſto , *theatrum ingreſſus , cum, omnium plauſu , partim ex animo , partim ab adulatione profecto , exciperetur , aucta petulantia , auſus eſt petere , ut Caio fratri nondum ex ephebis egreſſo, conſulatus daretur.* Teſtis Dio qui addit, Auguſtum ideo iratum,optaſſe: *Ne quando ea quæ ipſi quondam impenderat , temporum iniquitas , eveniret , ut conſulatus ei mandandus eſſet , qui nondum viceſimum annum attigiſſet.* quod ipſi contigerat 19. ætatis anno.

Hoc tamen & Caio etiam obtigit , ſed alio ſtatu Reipub. Nam Conſul deſignatus eſt anno 14. ut quinquennnio poſt iniret. At Conſulatus per leges deferebatur ei tantum , qui 43. annum ageret.

Quo & Auguſti exemplo , tamen nunc Claudius Neronem conſulem deſignavit etiam 14. anno. ut *vigeſimo ætatis anno conſulatum Nero iniret* Tac.

Mos tamen inolevit mox & invaluit , ut filiis pene infantibus , conſulatum tribuerent dominantes.

Sic Conſtantinus Magnus filium ex Fauſta ſuſceptum 6. ætatis anno , *Conſulem* , datis inſignibus creavit. Sic & Jovianus Varronianum filium infantulum in cunis conſulem fecit.

1. *Deſignatus.*] Cum Conſules *deſignatum Conſulem* renuntiarent vota ſolemnia pro ipſo & pro Repub. faciebant. Cicero pro Muræna : *Quum pu-*

blicaret, ut ea res mihi magiſtratuique meo populo plebique Rom bene ac fœliciter eveniret Quod ſolemne tamen fuiſſe puto, in omnibus cœptis edictiſque Conſulum.

Eo die quo *Conſules deſignati* gratulantium officia excipiebant, *laureas* imponebant ſtatuis majorum ſuorum. Cic. ibid. Literæ ad ſenatum miſſæ dabantur Conſulibus deſignatis, & cum Conſules retuliſſent, tum primus Conſul deſignatus, ſententiam rogabatur. ſic ævo principum.

Vt juvenibus non ſtatim dabatur conſulatus bene conſtituta Republica; ita neque ſtatuæ decus iis decernebatur. Conceſſa veſtis triumphalium Neroni juveni, non tamen effigies triumphalis.

Et errat Velleius, cum ſic de Auguſto juvene ſcribit: *Eum ſenatus honoratum equeſtri ſtatua &c proprætorem una cum Conſulibus deſignatis Hirtio & Panſa, bellum cum Antonio gerere juſſit.*

Nam Cicero cum ſtatuam decernêret Lepido, addit: *Nec vero cuiquam poſſumus commemorare, hunc honorem à ſenatu tributum, judicio ſenatus ſoluto & libero.*

Quod factum dictumque anno 711. at Hirtius & Panſa non deſignati Conſules anno 711. Sed anno ſuperiori 710. quo tempore nondum ſtatuæ honorem acceperat Octavianus.

Et licet mox acceperit, id extra ordinem, & urgentibus cauſſis fatiſque, & Repub. fere oppreſſa. & quia nullæ tum leges valebant, jamque fere *nihil priſci moris*.

Atque interim deſignatus.]Iam *deſignatus* erat Conſul Nero; ita tamen ut conſulatum viceſimo tantum ætatis anno iniret, obtinêretque; ſcilicet poſt quinquennium.

Idque exemplo Auguſti, qui ea decora omnia obtinuerat filiis ſuis Caio & Lucio Cæſaribus, ut patet ex lapide Ancyrano.

2. *Proconſulare imperium.*] Initium faſtigii Cæſaribus: quod ea mente etiam Germanico tributum fuit, lib. 1. *Lipſius.*

Proconſulare imperium extra urbem.] Proconſulare imperium non unius generis. Aliud ordinarium; nempe cum vir conſularis pro more & inſtituto Reipub. ſorte aut juſſu populi Rom. mitteretur in provinciam, quam proconſule regeret. Aliud extraordinarium, cum nempe privatus aliquis mitteretur in provinciam certam, ut ſociis ibi & exercitibus imperaret, pro prætore aut pro conſule (nam in re idem eſt) ita tamen ut poteſtas ipſius, hujus provinciæ fines non excederet.

Etiam extraordinarium fuit, cum mitteretur aliquis, qui dignitates Reipub. obtinuiſſet, ut imperaret non uni certæ provincię, ſed ita ut ad plures finitimas provincias etiam imperium extenderet, ſic poſtulante neceſſitate rerum & belli; ita tamen ut illud imperium limitatum eſſet loco certo & tempore.

Extraordinarium etiam *proconſulare* imperium fuit, cum conſuli deſignato daretur extra ordinem ea poteſtas extra Vrbem, non limitatam loco aut tempore. qualis hoc loco Tacit. conceditur Neroni à Claudio.

Aliud etiam imperium proconſulare fuit, quod extra ordinem, poſt Neronis ævum, ſibi vindicarunt principes omnes, quod nempe tum immenſum & perpetuum fuit; ita ut illud obtinerent intra & extra Vrbem, nulla exceptione loci aut temporis. quod & Auguſto ipſi decretum erat à ſenatu, ſi Dioni credimus.

Itaque ſi quando privato cuipiam, qui nempe nullos in Vrbe magiſtratus geſſiſſet, adminiſtratio provinciæ aut belli mandabatur, ille tum dicebatur *proprætore*, vel *proconſule* bellum gerere; eique ſic imperium *prætorium* vel *proconſulare* deferebatur.

Sic Auguſtum, qui privatis opibus exercitum ſcripſit, annum agens undeviceſimum, proprætorem creari dolebat Cicero. Philipp. v. *Demus igitur imperium Cæſari, ſine quo res militaris adminiſtrari, teneri exercitus, bellum geri non poteſt; ſit proprætore, eo jure, quo qui optimo; qui honos quamquam eſt magnus illi ætati; tamen ad neceſſitatem rerum gerendarum, non ſolum ad dignitatem, valet.*

Sic P. Scipio adhuc privatus proconſule miſſus eſt in Hiſpaniam, ut bellum gereret. Sic & Pompeius adhuc eques Rom. miſſus eſt proconſule adverſus Sertorium in Hiſpaniam.

Cic. in Maniliana. *Quid tam inuſitatum, quam, ut cum duo Conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, Eques Rom. ad bellum maximum formidoloſiſſimumque proconſule mitteretur? miſſus eſt quo quidem tempore, cum eſſet non nemo in ſenatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro conſule, L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed pro conſulibus mittere.*

At certe priſca Republica, non perinde æſtimabantur proconſulatus illi privatis mandati. Nam qui ſic ex privatis proconſules creabantur, triumphare non potuerunt, quamvis multas & ampliſſimas victorias retuliſſent, quia nempe illi ſine magiſtratu, & ſine auſpiciis Rempublicam geſſerant, licet cum imperio præfuiſſent.

Sic privatus adhuc P. Scipio miſſus in Hiſpaniam proconſule, licet quatuor Pœnos duces bello profligaſſet, teſte Livio lib. 28. & Plutarcho, attamen triumphare non potuit.

Res, inquit Plut. *ampliſſimo triumpho dignas cenſebat ſenatus, ſed quia nemini adhuc contigerat, ut cum proconſul & ſine magiſtratu eſſet, pro rebus geſtis triumphanti invehi liceret in Vrbem, nec patribus viſum eſt, nec ipſe Scipio magnopere contendit, ut novo exemplo morem majorum, ſui cauſſa commutarent.*

Sicque Pompeius omnium Romanorum primus, ex privato proconſul factus, & victis hoſtibus in Hiſpania, ac mox in Africa, binos triumphos egit. Cicero in Manil. *Quid tam incredibile, quam ut iterum Eques Rom. ex S. C. triumpharet?*

Sed quia hoc loco Taciti agitur de proconſulatu, qui ſe ad plures provincias extenderet; de eo præcipue agemus in ſequentibus. Itaque pro ſuo jure poterat proconſul agere idem quod olim Conſules & Prætores ad bellum profecti, milites ſcribere, pecunias exigere, imperare, ac ſumma cum poteſtate verſari in provinciis ſibi decretis, & hoc imperium extraordinarium, & ſupra ipſos proconſules fuit ac prætores.

Hoc imperium Pompeio traditum bello Piratico, *ut poteſtatem haberet imperandi Regibus, præſidibus, civitatibus, ut juvarent ſe rebus omnibus.* Sic Appian. Mith. & in maritimas provincias, uſque ad 400. ſtadia extendebat imperium.

Hoc idem imperium rogabat Cicero Caſſio Philipp. 11. *Vt quicumque in provinciam ejus, belli gerendi cauſſa advenerit, ibi majus imperium C. Caſſii ſit, quam ejus erit, qui eam provinciam tunc obtinebit, cum C. Caſſius in eam provinciam venerit.*

Tale imperium proconſulare Germanico delatum. Tac. lib 2. in Oriente & *provinciis quæ mari dividuntur*, majuſque imperium quocunque adiſſet, quam iis, *qui ſorte, aut miſſu principis obtinerent.* Nec Germanicus inter Syriæ proconſules, ſeu rectores, imo ſupra ipſos, & tum C. Piſo Syriam regebat.

Nunc Neroni concedit Claudius, ut *proconſulare imperium extra urbem haberet.* Sed illud decus diverſum ab aliis; nam Caio Auguſti filio, aut Germanico illud jus conceſſum tantum in provinciis Orientis, & quæ mari dividuntur, & limitatum, nec perpetuum fuit, ut proconſulatus iſte Neronis.

At poſtea invaluit, ut daretur, quemadmodum nunc Neroni, ſucceſſoribus omnibus deſtinatis. Capitolin. 6. de M. Aurelio Cæſare: *Tribunitia poteſtate donatus eſt, atque imperio extra Vrbem proconſulari.*

Id eſt, ampliſſimum habuit imperium extra pomœrium Vrbis, in omnibus provinciis, in ipſa Italia, non autem ad certa provinciarum ſpatia limitatum & arctatum, quale Pompeio, aut Germanico, aut etiam Vitellio (ſi vere hic habuit) quem Tiberius *cunctis quæ apud Orientem parabantur, præfecit*. Tac. lib 6.

Nec comparari debet Vitellius cum Germanico & Cæſaribus. Latius patebat poteſtas Germanici, nempe in omnes

provincias tranſmarinas, at Vitellius tantum in aliqua parte Orientis pollebat.

Germanicus etiam præpollens in Epiro, Græcia, Macedonia, aliiſque ultra Hadriaticum mare provinciis. hinc Græciam pertranſiens, & Athenis *uno lictore* utebatur, cum 12. uti poſſet, & provincias illas *internis certaminibus feſſas refovebat*. pro imperio proconſulari.

Idem & fecit in Ægypto, cum tamen jus intrandi non haberet, quare potius forte, ut Cæſar, & ex æquo & bono res ibi ordinabat, quam pro poteſtate. quod etiam non æquo animo tulit ſuſpicax ſenex & imperii anxius Tiberius.

Nec, ut puto, Vitellius habuit *proconſulare imperium* proprie, ſed tantum in ejus poteſtate opes & copiæ orientis, quia imperatum regibus & civitatibus, ut ipſi obſequerentur, ſponte & juſſu ipſius Cæſaris, non autem quod pro jure pro conſulari ipſis imperaret Vitellius. Cæſar imperaverat regibus & legatis, ut ipſum juvarent pro viribus; neque tanti momenti circumſtantiam illam ſiluiſſent Tacitus, Dio aut Suetonius.

Sic neque Corbulo mox tempore Neronis, habuit proconſulare imperium proprie, ſed tantum imperabatur à Cæſare ſociis populis regibuſque, ut ejus mandatis obedirent. Certe illa poteſtas fuit aliquatenus ad inſtar *proconſularis imperii*, & habuit imaginem hujus poteſtatis, ſed licet auctoritas fere eadem circũdaretur; attamẽ nomẽ abfuit & decus.

An certe extraordinarium imperium, quod datur Cæſari, & ſpe votiſque jam deſtinato ſucceſſori, & in re graviſſima, tribueretur novo & ignobili Vitellio, qui nullius famæ vel auctoritatis, aut certe modicæ apud legiones, & apud ſocios, aut etiam apud hoſtes, qui omni modo verebantur Germanicum & Cæſares, & cum his facilius tranſigebant.

Primis Cæſaribus rerum potientibus, quamvis imperium proconſulare deferretur & ipſis & imperatorum filiis, tamen nuſquam id legitur inter titulos eorum in veteribus inſcriptionibus, niſi forte poſt ævum Neronis; licet alii honores & tituli ipſis adcumulentur.

Principes ipſi non renovabant imperium proconſulare poſt aliquot annos, ut tribunitiam poteſtatem, quia illud obtinebant perpetuum intra & extra pomœrium Vrbis.

Si quis nondum princeps haberet proconſulare imperiũ extra Vrbem, & ſimul tribunitiam poteſtatem, ut habuit veriſimiliter Agrippa, ut & Tiberius; certe tum videbatur habere poteſtatem intra & extra Vrbem, fere æqualem principi.

At tamen Tiberius non habuit proconſulare imperium extra Vrbem, niſi definitum & arctatum, nempe in certis provinciis, non ultra. Vt nec & ipſe Caius filius Auguſti, componendo Orienti præpoſitus olim; nec Germanicus ipſe in idem miſſus ſub Tiberio.

Itaque ſic proconſulare imperium extra Vrbem illimitatum & perpetuum conceſſum fuit hactenus ſoli Neroni, artibus nempe Agrippinæ, ſic illum præparantis ſummo faſtigio; ſed ita tamen, ut Nero tum nulla bella geſſerit, & intra urbem manſerit. potuerunt tamen ſic illi provinciæ demandari, & bella ipſe gerere potuit, præcipue, ſi ſemel conſulatum attigiſſet.

Et fuit ille proconſulatus Neroni ſic datus, ultimus & ſupremus gradus ad imperium; & ſic fere fuit pluſquam tribunitia poteſtas, quæ ex ſe limitata olim intra Vrbem & ad proximum milliare extra pomœrium Vrbis, & quæ vim prohibere, non inferre poſſet.

Quæ tamen poteſtas mox in Cæſaribus & filiis principatui deſtinatis, extenſa eſt ad omnes provincias; ideoque data Tiberio erat, & eam etiam ille Rhodi, licet exſul, aut quaſi exſul, exercuit, teſte Sueton.

Initio in ſpeciem tantum aſſumpta videbatur ea poteſtas, *ut ſacroſanctus eſſet* qui eam haberet, & ut appellantibus eum in jure extremo ferre opem poſſet.

Sed qui potuit aliis opem ferre, potuit & vim repellere à ſe, & etiam vim inferre pro libito, ſi vellet, aut è Repub. eſſe cenſeret.

Et ſic hoc uno titulo habuere dominantes, telum quod nemo retunderet, quo ſe & alios tuerentur, quos vellent, quo-

audaciores comprimerent.

Proconſulare imperium non renovatum in ipſis principibus poſt Neronis ævum, quia perpetuum vindicavere; ſed tamen antea, ut puto, renovatum in ipſo Auguſto.

Oſtendit Dio lib. 55. ad ann. v. 757. quippe ſcribit, Auguſtum *cenſum egiſſe civium Rom. qui in Italia habitarent.* Ac ne, uti cenſor id facere videretur, (neque enim vocabulum cenſoris accipiebat, licet eam poteſtatem ſibi adſereret, & præfecturam ſeu regimen morum fere ſibi vindicabant dominantes, & multa alia munia præter cenſum civium habuere Cenſores) *proconſulare imperium accepit.*

Igitur Auguſtus non habuit imperium proconſulare perpetuum, ſed tantum ad tempus. Itaque illud innovare potuit & debuit pro neceſſitatibus Reipublicæ.

At non ſic ſe habuit de tribunitia poteſtate, quæ perpetua fuit in principe, non autem in aliis, ut in Marco Agrippa & Tiberio, quibus conceſſa ea poteſtas erat in quinquennium. Illa igitur eis ſponte & juſſu Cæſaris renovari poſt illud tempus elapſum, debuit.

Renovatum etiam proconſulare imperium in filiis principum, in Cæſaribus, ut in Germanico, & haud dubie ante in Tiberio ipſo. quod colliges ex Tac. lib. 1. *Germanico Cæſari proconſulare imperium petivit* (Tiberius) *miſſique legati qui deferrent* &c..

Vnde inferre liceat, Germanico tum renovatum proconſulare imperium, quod nempe jam ante haberet ſub Auguſto.

Poſſit tamen dubitari, an Germanicus ante habuerit tale imperium, cur enim peteret Tiberius à ſenatu poteſtatem hanc pro Germanico, quam jam ipſe haberet? aut ſi forte habuit tale imperium, ordinarium tantum fuit.

At hoc loco Taciti, extraordinarium decus petit; ſi quidem paratus erat, & idem decus ambire filio ſuo Druſo, ut filios ambos exæquaret honoribus.

Et tum maxime demereri ſummo aliquo beneficio Germanicum voluit, ut pote quem metueret, velut imperii æmulum, nondum ſecurus legionum Germanicarum & imperii.

Attamen veriſimile eſt, jam ante ſub Auguſto Germanicum habuiſſe proconſulatum extraordinarium, ut qui utrique Germaniæ & duobus ibi exercitibus & ſociis qui pari numero ac robore, præſideret.

Et qua auctoritate, quo jure Germanicus cenſus ageret apud Gallias, quod feciſſe patet ex Tac. niſi proconſularis illius pototeſtas extenderetur ultra fines utriuſque Germaniæ Provinciæ ſuæ. Dio lib. 56. ad a. 764. *Tiberius & Germanicus cui proconſulare imperium erat, in Germaniam irruperunt*; & quamvis Dio non explicet, veriſimilius eſt fuiſſe extraordinarium illud imperium.

Sed puto, illud imperium proconſulare Germanici velut abrogatum, deſiiſſe morte imperatoris Auguſti, & innovari debuiſſe novo imperio Tiberii, recens principatum adepti Liviæ Auguſtæ artibus, forte etiam & veneficio.

Illud itaque innovat Tiberius, ut eum ſic demereatur, aut demereri ſimulet ad tempus, donec eum à ſuis legionibus abſtraxerit.

Et certe inter ſumma arcana Tiberianæ dominationis fuit, ut omnia beneficia per priores principes conceſſa irrita forent, niſi ipſe confirmaſſet atque innovaſſet, teſte Sueton. in Tito. Id à Senatu petivit Tiberius, quia tum metu anxius, omnia per Patres agere, videri volebat id ergo legati deferunt ſeu annuntiant Germanico.

Itaque innovatum proconſulare imperium in ipſis Cæſaribus & filiis dominantium, uſque ad Neronem, qui perpetuum proconſulatum habuit extra urbem.

Poſtea jam innovari tale imperium haud opus fuit in ipſis filiis principum, ut qui eam poteſtatem jam adipiſcerentur perpetuam & illimitatam loco aut tempore.

Quod tradit Capitolinus de M. Aurelio Cæſ. cap. 16. *Tribunitia poteſtate donatus eſt, atque imperio extra urbem proconſulari.*

ſulare imperium extra urbem haberet, ac [1] princeps juventutis *appellaretur.*

INTERPRETATIO.

vitatem haberet, ac *princeps juventutis appellaretur. Adjectum vocabulo ejus do-*

NOTÆ.

Nec fruſtra addit auctor ille *extra urbem*, ut vult Salmaſius hoc loco hiſtoriæ Auguſtæ. illi fruſtra additum hoc videtur, quia nullum imperium proconſulare intra urbem, & quia ceſſat omnis poteſtas proconſulis qui urbem intraverit.

Attamen non fruſtra id addit Capitolinus. ut neque Tacitus hoc loco, de Nerone Nam ſic diſtinguitur ille pro conſulatus M. Aurelii adhuc Cæſaris, à proconſulatu ipſius principis, qui extraordinarium illud imperium habuit & intra & extra urbem.

Sic etiam diſtinguebatur, ab imperio illo proconſulari. v g. Caii, Tiberii, Germanici, quod intra certa provinciarum ſpatia limitatum fuit & ad certum tempus. Nam ſic intelligitur imperium extra urbem quod extendatur nempe & in Italiam univerſam & in cæteras orbis Romani Provincias & quod perpetuum ſit.

Certe nulla fuerunt auſpicia, poteſtas nulla proconſulis, niſi extra urbem priſca repub. & ipſe Auguſtus, ne amitteret tale imperium initio, ſubſiſtebat extra vrbem.

Dio lib. 55. ubi de Druſo mortuo: *Quoniam ei qui cum exercitu ab urbe profectus eſſet, fas non fuit intra pomœrium urbis intrare, cum ea qua ante perfici majorum inſtituta juberent, non adimpleſſet, cadavere Druſi in foro propoſito, duplex Druſi laudatio, una à Tiberio in ipſo foro* (pro Roſtris) *altera in Circo Flaminio ab Auguſto habita eſt, qui cum exercitu ab urbe profectus erat, ideoque nefas ei erat, intra pomœrium intrare.*

Patet etiam ex allato Taciti loco lib. 1. *Germanico Cæſari proconſulare imperium petivit &c. quo minus idem pro Druſo poſtularetur, ea cauſſa, quod deſignatus Conſul Druſus præſenſque erat.*

Duplex ea cauſſa videtur, & quia deſignatus Conſul Druſus, quiq; ſic poteſtatem Conſulis ordinariam cito adepturus fuit, & quia præſens in urbe erat.

Nam non potuit habere imperium pro Conſule, qui Conſul ipſe & in urbe præſens erat, cum proconſulare imperium deſtinatum eſſet bellis externis & extra urbem gerendis. Nullaque ejus poteſtatis auſpicia eſſent, niſi extra pomœrium vrbis.

Hinc Cicero lib. 7. Epiſt. 6 *Si hoc imperium* (Proconſulare) *mihi moleſtum erit, utar ea porta quam primum videro.* certa lege cautum, ne quis imperio proconſulari intra pomœrium verſaretur ſic Dio lib. 39. & Salluſt. Catil.

Et ſi quis forte proconſul urbem intraſſet, egredi rurſus cogebatur *ad repetenda auſpicia*, ſi poteſtatem illam retinere vellet. Tac. lib. 3. 19. *At Druſus urbe egreſſus repetendis auſpiciis, mox ovans introiit.*

Sed cum extincta libertate, nihil fere *priſci* moris relictum ſit, & omnia perrumperret adulatio, vel ambitio tribuentium, aut accipientium nimia decora, tandem mox teſte Dione lib. 53.

Statuit Senatus, ut proconſulare imperium ſemper haberet Auguſtus, neque intra pomœrium veniens deponeret, aut id renovari opus eſſet, ut major ipſi in provinciis, quam præfectis earum eſſet poteſtas. Inde exortum eſt, ut Auguſtus, quique eum ſecuti ſunt, imperatores, quaſi conſuetudinis ac dicis cauſſa, cum aliis iſtis honoribus, & tribunitia poteſtate utuntur. Quamvis neque tribuni plebis nomen, nec Auguſtus, nec alius imperator habuit, ut neque proconſulis.

Attamen ſecuti mox principes, tanti æſtimavere decus proconſulis, ut in edictis reponerent inter alios titulos, idque paſſim in elogiis Cæſaribus dicatis, apud Gruterum legitur.

1. *Princeps juventutis.*] Anno Romæ

Additum

Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. Et [1] ludicro Circenſium, quod acquirendis vulgi ſtudiis edebatur, [2] Britannicus in prætexta, Nero [3] triumphalium veſte tranſvecti ſunt. Spectaret populus hunc [4] decore imperatorio; illum puerili habitu, ac per-

INTERPRETATIO.

nativum militi, congiarium populo. Et ludis Circenſibus, qui conciliandis civium animis exhibebantur, Britannicus veſte puerili, Nero triumphali toga tranſvecti ſunt. Ut ſic *videret populus, hunc honore principali, illum cultu puerili, & pa-*

NOTÆ.

conditæ 804 Chriſti 51. vide notas cap. 25. *Tillemonius.*

1. *Ludicro Circenſium*] Qui ludi circenſes diſtinguendi ab aliis quos edidit Nero, poſtquam duxit Octaviam De quibus Suet. Ner. 7. *Nec multo poſt duxit Octaviam: ediditque pro Claudii ſalute circenſes & venationem.* Edebant ludos pro ſalute principis; dum eum occiderent.

De ludiero, quod Tac. hic deſcribit, Suet. Ner. 7. *Tener adhuc, nec dum matura pueritia, circenſibus ludis Troiam conſtantiſſime favorabiliterque luſit.*

Circenſium.] De Circo Maximo dictum eſt in notis lib 6. cap. 45. ſupra.

2 *Britannicus in prætexta.*] Toga *prætexta*, ſic dicitur à *prætexendo*, quia purpura ei veſti prætexta erat. Hac uſi pueri uſque ad annum 15. vel 16.

Teſte Macrob. ea non uſi primis Reipub. temporibus, ſed quum Tarquinius Priſcus, qui de Sabinis triumphum egerat, filium ſuum annos 14. natum, quod hoſtem in eo bello, manu percuſſiſſet, pro concione laudatum, bulla aurea, prætextaque donaſſet; hinc mos deductus, ut prætexta & bulla in uſum puerorum nobilium uſurparentur ad omnem virtutem.

3. *Triumphalium veſte.*] Vocabatur illa veſtis *Toga picta*, & *Tunica palmata.* Liv. 1 10, *Cui deorum hominumve indignum videri debet, eis viris, quos vos ſella curuli, toga picta, prætexta, tunica palmata & toga inſuper picta, & corona triumphali laureaque honoraſtis, quorum domus, ſpoliis hoſtium affixis, inſignes inter alios feceritis, pontificalia inſignia adjicere?*

Appianus in Libycis, ubi de triumpho Scipionis. *Hic veſtem ſuccinctus purpuream, patrio more, aureis intextam ſideribus.* Itaque *picta* dicebatur quod ſtellis aureis diſtingueretur. & *palmata*, à palmæ imagine impreſſa.

Plin. lib. 8. 48. *Prætexta apud Hetruſcos originem invenere. Trabeis uſos accipio reges: pictas veſtes jam apud Homerum fuiſſe, unde triumphales nata. Acu facere, id Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellati ſunt*, & lib. 9. 36 *Ubi* de natura purpuræ. *Huic faſces, ſecureſque Romana viam faciunt, idemque pro majeſtate pueritia eſt. Diſtinguit ab equite Curiam: diis advocatur placandis, omnemque veſtem illuminat: in triumphali miſcetur auro.*

Feſtus. *Tunica autem palmata à latitudine clavorum dicebatur, qua nunc à genere pictura appellatur.* Color huic veſti purpureus auro intertexto. Suidas vocat χιτῶνας, κλαμύδας ποικίλας ἀπὸ χρύσου καὶ πορφύρας.

Suet. Ner. 25. *Introiit Romam eo curru, quo olim Auguſtus triumphaverat, in veſte purpurea, diſtinctaque ſtellis aureis chlamyde, coronamque capite gerens olympicam.*

4. *Decore imperatorio.*] Et certe nullum decus magis *imperatorium*, quam victoriæ inſigne, quam *triumphalis habitus*. cætera *utcumque temnuntur*; at *imperatoria laus* propria, & tota principis eſt, quaſi ſic imperio jam idoneus, jam Reip. gerendæ maturus Nero videretur; & contra Britãnicus ineptus, innocens adhuc, & infans, plebis oculis exhiberetur.

inde fortunam utriuſque præſumeret. Simul qui [1] centurionum tribunorumque ſortem Britannici miſerabantur, remoti fictis cauſſis, & alii per ſpeciem honoris. etiam libertorum, ſi quis incorrupta fide, depellitur, [2] tali occaſione. [3] Obvii inter ſe, Nero [4] *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, ſalutavere. Quod ut diſcordiæ initium, Agrippina multo queſtu, ad maritum defert: *ſperni* quippe *adoptionem*, *quæque cenſuerint patres*, [5] *juſſerit populus*, *intra penates abrogari*: *ac niſi* [6] *pravitas tam infenſa docentium arceatur*, *eruptura in publicam perniciem.*

INTERPRETATIO.

riter hinc *utriuſque fortunam animo præciperet. Simul Centuriones Tribunique, qui Britannici fortunam deflebant, amandati fictis criminibus, & alii prætextu dignitatis. etiam libertorum, ſi quis integra fide, amovetur hac occaſione. Occurrentes inter, ſe ſalutavere, Nero* Britannicum proprio *vocabulo, & ille* Domitium *appellavit. Quod, ut diſſenſionis principium, Agrippina plurimo queſtu apud virum* ſuum Claudium *accuſat*; *etenim* contemni adoptionem, quæque decreverint Patres, ſciverit juſſeritve populus, intra domum aboleri: ac niſi pervicacia *educatorum*, tam odioſa præcipientium, cohibeatur, eruptura *hac* in

NOTÆ.

1. *Centurionum & tribunorum.*] Qui nempe prætoriani erant. de his agitur, ut qui in urbe & aula perpetui cuſtodes, comiteſque principis eſſent.

2. *Tali occaſione obvii.*] Quæ hæc occaſio? Non enim præceſſit: nec ad Circenſes velim referri. At tu diſtingue: *Etiam libertorum, ſi quis incorrupta fide, depellitur, tali occaſione. Obvii inter ſe* &c. Removendi enim miniſtros fidiores, occaſio nata ex hoc ipſo, quod denarrat, facto. *Lipſius.*

3. *Obvii inter ſe.*] Pravitatem indolis tribuit ipſi Neroni. Sueton. Ner. 7. *Ferunt Senecam, proxima nocte viſum ſibi per quietem, Caio Cæſari præcipere: & fidem ſomnio Nero brevi fecit, prodita immanitate naturæ, quibus primum potuit experimentis. Namque Britannicum fratrem, quod ſe poſt adoptionem Ænobarbum ex conſuetudine ſalutaſſet, ut ſubditivum, apud patrem arguere conatus eſt.*

4. *Britannicum nomine, ille Domitium ſalutavere.*] Erant illa nomina juvenum propria, ſeu privata, Domitius vocabatur, quaſi non adoptatus eſſet à Cæſare, quaſi non *Nero*, nondum *Cæſar* eſſet, qui tamen in familiam & nomen principis adoptione tranſierat.

Itaque debuit aliquod *nomen* ei ſuperaddere Britãnicus, quo honorem & adoptionis decus ſignificaret. Debuit vocari, non Domitius, ſed *Nero*, vel etiam *Cæſar*, vel quod aliud ſimile vocabulum addi, quo adoptati, & ſummo faſtigio propius admoti Neronis decus ſignificaretur.

Quod innuit ipſe Tacitus his verbis: *Sperni quippe adoptionem, quæque cenſuerint patres* &c.

Certe, quamvis *domini* non vocarentur Cæſares, attamen debuit nomini privato aliquod vocabulum addi per honorem, quo amplitudo illorum deſignaretur.

Hoc patet clare ex Sueton. Veſpaſ. 15. *Helvidio Priſco, qui reverſum ex Syria ſolus, privato nomine Veſpaſianum ſalutaverat, & in prætura omnibus edictis, ſine honore ac mentione ulla, tranſmiſerat, non ante ſuccenſuit* &c.

Vnde colligitur, nomen proprium Cæſarum, non ſine honore tranſmittendum, nec privatum vocabulum ſufficere, etiam ſi nondum principatum adſecuti eſſent.

5. *Iuſſerit populus.*] Rogata enim lex fuit, qua in familiam Claudiam, & nomen Neronis tranſiret, ut ait Tacit. ſupra. *Lipſius.*

6. *Pravitas tam infenſa docentium.*] Ita accipio, quaſi dicat. magiſtros eos

Commotus his [1] quaſi criminibus Claudius, optimum quemque educatorem filii exſilio ac morte afficit; datoſque à noverca, cuſtodiæ ejus imponit. [2] Nondum tamen ſumma moliri Agrippina audebat, ni 41
prætoriarum cohortium cura exſolverentur Luſius Geta, & Rufus Criſpinus, quos Meſſallinæ memores & liberis ejus devinctos credebat. Igitur *diſtrahi cohortes ambitu duorum, & ſi ab uno regerentur,* [3] in-

INTERPRETATIO.

exitium publicum. *Permotus his, quaſi malis facinoribus Claudius, honeſtiſſimum quemque rectorem filii, exſilio ac morte damnat; oblatoſque à noverca cura ejus admovet. Nondum tamen Agrippina ſumma ſtruere audebat, niſi Luſius Geta, & Rufus Criſpinus prætorianarum cohortium præfectura amoverentur, quos Meſſallinæ addictos & filiis ejus devotos putabat. Itaque adfirmante femina,* diduci prætorianos ambitione duorum, & ſi unus præeſſet, ſeveriorem fore diſciplinam,

NOTÆ.

eſſe ad iras & offenſas. Romanus tamen priſcæ editionis codex: *Pravitas tam impenſa*, præfert quod magis approbo: id eſt, grandis, immodeſta. *Lipſius.*

Melius *infenſa*: quia ex eo naſcebantur offenſiones & odia adoleſcentum inter ſe.

Niſi pravitas.] Eadem voce uſus Tacit. cum de Lollio qui rector datus Caio Cæſari. ſic innuitur malignitas illa, qua rectores educatoreſque, juvenum animis malos affectus, & odia ſæpe in quoſdam inſpirant, ſua cauſſa. ſic Lollius in Tiberium irritaverat Caium filium Auguſti

1. *Quaſi criminibus.*] Venetus pro *quaſi*, exhibet *quamquam*; quæ varietas, utramque lectionem ſuſpectam mihi reddit: præſertim cum ipſa quoque ſententia, limitantes iſtas particulas vix admittat

Nam inſtigare juvenes principes ad diſcordiam, in publicam perniciem erupturam; conſulta patrum, juſſa populi contemnere, ea certe non ſunt quaſi crimina, ſed revera & ex ſua natura ſunt vera crimina.

Quamquam hic *crimina* potius accipienda videntur pro criminationibus, ut ſupra 1, 13. *Criminibus variis circumventi* Freinshem.

Recte, *quaſi criminibus.* Agrippina enim fictis quibuſque ac falſis criminibus optimum quemque educatorem Britannici amoliri conabatur. Et hæc ipſa, quæ jam adduxit, fictá eſſe, cur dubitemus? Quæ Britannicus enim dixit hîc & fecit, ab Agrippina quidem dicuntur, ſed non probantur, facta eſſe educatorum inſtinctu.

Facit huc illud vulgatum Iuriſconſultis, *quaſi*, vocem ſimilitudinis eſſe, non veritatis. Quod Venetus hic habet, *quamquam*, haud dubie corruptum eſt ex *tamquam* Hoc vero idem eſt, quod *quaſi*, aut illud interpretatur. *Boxhornius.*

2. *Nondum tamen ſumma moliri &c. audebat.*] Quæ *ſumma* intelligat Tacitus, diſces ex fine hujus libri. *Tum Agrippina ſceleris olim certa, & oblatæ occaſionis propera, nec miniſtrorum egens, de genere veneni conſultavit*, nempe, quo Claudium interficeret, daretque imperium filio.

Sed antequam *ſumma* illa auderet, prius obſtringere ſibi debuit milites prætorianos, & præfectum illorum in ſua poteſtate habere. ut non ſolum favore populi Rom. ſed etiam vi armorum ſe filiumque tueretur.

3. *Intentiorem fore diſciplinam.*] Minus forte ambitioſe colebantur, aut demerebantur animi militum, cum unus præfectus imperaret, ſed tamen, cum alternis vicibus præeſſent ambo duces, quod

tentiorem fore diſciplinam [1] aſſeverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrhum Afranium egregiæ militaris famæ, [2] gnarum tamen cujus ſponte præficeretur. Suum quoque faſtigium Agrippina extollere altius, [3] carpento Capitolium ingredi, qui mos [4] ſacerdotibus, & ſacris antiquitus conceſſus, venerationem augebat feminæ: quam

INTERPRETATIO.

confertur cura cohortium in Burrhum Afranium, belli fama conſpicuum, haud inſcium tamen, cujus favore præponeretur. Suam quoque dignitatem evehere altius Agrippina cœpit, *& carpento Capitolium invehi, quod jus ſacerdotibus & ſacris olim tributum, majeſtatem augebat Agrippinæ, quam* Germanici *Cæſaris filiam, ſororem*

NOTÆ.

unus juſſerat, alter minus ſevere exigere potuit, ſicque diſciplina ſenſim labare. Quod ſufficit in ſpeciem & prætextum Agrippinæ, ut unum pro duobus, præfectum, ſibi fidum & vicem redditurum, inſtituat.

1. *Aſſeverante uxore.*] Irridet obiter ſtupiditatem Claudii, qui diſciplinæ militaris ſeveritatem docetur ab uxore, & novercæ conſilia non ultra ſcrutatur. & *intentiorem fore diſciplinam aſſeverante uxore*, fideliſſimos ſibi viros ſimul ejicit, ignotumque aſſumit.

2. *Gnarum tamen cujus ſponte præficeretur.*] Sic & lib. 13. 20 (Neronem.) *Ita audientem exterret, ut non tantum matrem, Plautumque interficere, ſed Burrhum etiam demovere præfectura deſtinaret, tanquam Agrippinæ gratia provectum, & vicem reddentem.*

3. *Carpento Capitolium ingredi.*] Sic & Meſſallina antea, ſed in triumpho Britãnico, & forte tantum ſemel, aut rarò Suet. Claud. 17. *Currum ejus Meſſallina uxor carpento ſecuta eſt*, in Capitoliũ nẽpe. Nec ipſa *Auguſtæ* cognomen ſibi vindicavit Meſſallina, licet Cæſares genuiſſet.

At, puto, Agrippinæ id in conſuetudinem vertit, & id ſemper uſurpavit, quod inſolens. Qui mos augebat venerationem feminæ, ſupra ipſam Auguſtam Liviam, & cæteras ejuſdem faſtigii.

Carpento.] Erant *ſacra* vehicula, quæ *thenſæ* vocantur Servio & Feſto. Tranquillus in Cæſare: *Ampliora etiam humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt, ſedem auream in curia, & pro tribunali thenſam, & ferculum Circenſi pompa.* Ferculis autem pompa traducebatur, & deorum ſimulacra geſtabantur &c.

Pilenta muliebria, erant vectabula, quibus matronæ geſtabantur, auctore Feſto: quibus tamen, ſolis caſtis uti licebat, ut inquit Servius. Virgilius in octavo.

—— *Caſtæ ducebant ſacra per urbem*
Pilentis matres in mollibus.

Id eſt, *penſilibus* Sunt autem penſilia geſtatoria, quos tremulos currus vocamus. *Biga, triga, quadriga* ad curule certamen & ſacra certamina pertinent. Sic *Budæus*.

Putant viri docti, carpentum & thenſam idem fuiſſe, ita ut deferretur humeris hominum. aut mulis duobus. ut fere ſunt geſtatoria illa, quos hodie Indi *Palankinos* vocant. Gall. *Brancars*.

4. *Sacerdotibus & ſacris.*] Emendatio à libris eſt. Nam vulgata quid ineptius, *& ſacris Druidibus*? qui nihil ad res moreſque Romanos. Ex qua voce tamen Pythœus acute, *virginibus* faciebat.

Sacerdotes, Veſtales capio: ſacra, deos ipſos, ſtatuaſque, quas pompa Circenſi traduci in carpentis mos fuit. De Veſtalibus, Prudentius:

Fertur per medias, ut publica pompa, plateas
Pilento reſidens molli.

Idemque de ſacerdotibus feminis univerſe Artemidorus adſignificat lib. 1. cap. LVIII. ubi *currus* in ſomnis *per ur-*

bem vehi, liberis mulieribus & virginibus *bona ſacerdotia*, ait portendere. Scilicet, quia id ſacerdotum inſigne.

De diis, aut conſecratis, Sueton. Claudio cap. XI. *Matri carpentum, quo per Circum duceretur*. Item Calig. cap. XV. *Matri Circenſes carpentumque inſtituit, quo in pompa traduceretur*.

Olim tamen commune fuiſſe videtur, ut matronæ vulgo carpentis uterentur ad ſacra. Ovidius.

Nam prius Auſonias matres carpenta vehebant.
Hæc quoq; ab Evandri dicta parente reor.

Livius lib. XXXIV. *Ne mulier juncto vehiculo, niſi ſacrorum publicorum cauſſa, veheretur*. Sed exolevit ſcilicet ille mos, utique poſt repertas lecticas. & manſit ſaltem in veneratione ſacerdotum, deorumque.

Prima Meſſallina honorem hunc à ſenatu cepit: *Et Meſſallina*, inquit Dio, *conſeſſum primo loco, quem & Livia habuerat, & carpento ut veheretur, conceſſerunt*.

Et poſt eam Agrippina nunc, de qua idem ſcriptor Dio ad ann. 800. *Mox in Meſſallinam commutata eſt Agrippina, præſertim quum ſenatus ei quoſdam honores, utque carpento ludis veheretur, decrevit, quo tempore Claudius Neronem Agrippinæ filium adoptavit, generum quoque ſibi fecit, filia tamen prius adoptanda in aliam familiam tradita, ne ſororem fratri conjungere exiſtimaretur*.

Poſteaque etiam præfecti prætorio, (Caſſiodor. l. VI. in formula præf præt. Simmachus lib. X. diſtinct XVII) carpentis uſi, & (niſi Vopiſci locus in Aureliani initio fallit) etiam Præfecti urbis. Et mos ſatis certus.

Hæreo in Corneliana ſaltem lectione. Ait in Capitolium ingredi carpento, conceſſum Agrippinæ. quid? in Capitolium tantum? vereor ne nimis anguſte: & certe non ad exemplum Meſſallinæ, quæ etiam carpento mariti ſui currum ſecuta triumphantis.

Denique Dio laxe, ἐν ταῖς πανηγύρεσι, ait, id eſt, *per feſtos omnes dieſque* Nec tamen muto quidquam aut repono.

Carpenti formam veram erues ex nummis Agrippinæ; & qui differat à rheda, aliquid apud Pauſaniam lib. 5. in deſcriptione Olympiæ ludorum. *Lipſius*.

Puto, Tacitus, in *Capitolium* curru vectam dicit, per excellentiam, ut pote quod templum eſſet Iovis Opt Max. Etſi in illud templum curru vecta eſt, à fortiori in alia templa minora. Hoc ſummæ fortunæ, & principalis faſtigii decus, & inſtar perpetui triumphi erat in femina. in triumphis præcipue adibant Capitolium.

Sacerdotibus.] Ex voce illa *ſacerdotibus*, illam dividendo in duas partes, fecerunt *ſacris Druidibus*. Sed quid hîc Druides, quos averſabantur Romani & & exterminabant? quis Romanorum, *ſacros Druides* dicat?

Sacris antiquitus.] De Æditiuis hic hariolantur; at certe licet is honor ſacerdotibus & ſacris tribueretur, non propterea idem Æditiuis concederetur.

De *Druidibus* ibi commentum merum, qui prohibiti in ipſa Gallia ab Auguſto, & aboliti à Claudio. de ritu Romano hic Tac. quo nullus locus Druidibus.

Sacris Druidibus.] Vox reicula unde irrepſerit, merito quæro, non enim fortuita eſt, nec à librario temere inculcata. Galli ſane olim uſi carpentis, ſcio, ſed pugnæ cauſſa, non honoris: nec Druides ſoli, ſed vulgus.

Suſpicari liceat (proinde ut fracti hi libri ſunt) ſcriptum hic aliquid de Druidibus fuiſſe, quorum religionem nomenque, quantum in ſe fuit, Claudius ſuſtulit. Seneca in Menippæa Claudiana, & Suetonio teſte.

Et ſi Plinio ad Tiberium id referre viſum. lib. XXX. *Tiberii Cæſaris*, inquit, *principatus ſuſtulit Druidas Gallorum, & hoc genus vatum medicorumque*. Sed Tiberium ſcilicet, in urbe tantum ſuſtuliſſe, Claudium in Gallia ipſa. *Lipſius*.

Qui mos ſacerdotibus.] Magis placeret, *qui honos*, &c. Nam id eſt uſitatius. *Vrſinus*. Recte *mos*. & ille *mos* in honorem ſacerdotum obtinuerat.

¹ imperatore genitam, ſororem ejus qui rerum potitus ſit, & conjugem & matrem fuiſſe, ² unicum ad hunc diem exemplum eſt. Inter quæ

INTERPRETATIO.

Caij qui imperaverit, & uxorem & parentem fuiſſe principis, *unicum hactenus exem-*

NOTÆ.

Et ſacris.] Præcipue imaginibus deorum, divorumque principum.

1. *Imperatore genitam*] Cæſare tantum, nondum tamen principe Germanico genita Agrippina. fuit Cæſar Germanicus quia adoptatus à Tiberio, juſſu Auguſti, non tamen Imperator more novo, ut nomen illud uſurpatum fuit ſub principibus, niſi forte dicit illam filiam Imperatoris, quia per adoptionem Germanici, fuit neptis Tiberii & abneptis Auguſti.

Potuit Tac. vocare Germanicum nomine imperatoris; quod adoptione fere attingeret Imperium, quod adſcitus eſſet in familiam quæ ſola faſtigio principali deſtinata erat; quod adoptatus ipſe eſſet in certam proximamque ſpem Imperii; ita ut ipſe Tiberius valetudinem ſimularet, ne ſpem Germanici differre videretur. Cæſar erat Germanicus, ſicque ad Imperatorem propius acceſſit. Et certe Frontinus eum *Imperatorem* appellat, forte quia ei oblatum imperium eſt. ſic Vindex Iuliano *Imperator* appellatur.

Imperatore genitam.] Orta erat ex Auguſto per matrem Agrippinam, quæ filia Iuliæ Auguſto genitæ; ipſa etiam neptis Tiberii per adoptionem. Hæc filia Germanici, ſoror Caij Cæſaris, ſeu Caligulæ, uxor Claudii, mater Neronis.

Quod *unicum ad hunc diem exemplum* dici apud Romanos potuit, non autem apud reges externos, quibus id non inſolitum. apud Lacædemonios, apud Perſas, & alios reges id uſitatum, & frequens.

Agrippinam imperatore genitam.] Si *Imperatorem*, quales erant ante occupatam remp. accipiamus, non ita magnum erit exemplum: ſi pro *principe* falſum: quandoquidem Germanicus Agrippinæ pater, dominationem nunquam aſſumſerit.

Igitur ſciendum, inter *Cæſares* & *Imperatores*, & *Auguſtos* multum interfuiſſe. *Cæſares* dicti, qui Auguſtæ majeſtatis hæredes deſignati eſſent, adminiſtratione rerum illis interdicta, niſi aliquam fortaſſe provinciam Auguſti juſſu adminiſtrandam haberent. Hinc nulla eis donativi militibus dandi facultas erat: in comitatu eos ſolum habebant, quos Princeps tribuiſſet.

Paulo major *Imperatoris* dignitas, qui licet infra Auguſti faſtigium poſitus, ejuſque arbitrio bella gereret, ſummam tamen poteſtatem in magiſtratus, inque milites habebat, juſque illi indicendi belli erat. Solo itaque Imperatoris nomine decoratus fuit Germanicus, ſicut à Galba Piſo *Cæſar* ſolum nuncupatus eſt.

Cæſares Imperatoreſque creandi poteſtas militibus conceſſa; at primum Maximinum poſthabita ſenatus auctoritate milites Auguſtum fecere. Hæc ex Ammiano, Lampridio, & conſtitutionibus. *Alciatus.* Multa hic affert, quæ non pertinent ad morem priorum Cæſarum, quo nulli *imperatores*, niſi more veteri appellati ſunt, aut potius nulli fuere. Sub Tiberio poſtremùm ſic appellatus Blæſus ex priſco more.

Imperatoris nomine initio demonſtrabatur, qui cum imperio præeſſet exercitui, nomine tali parto, aſſenſu militari, & confirmato à principe, ob res egregie geſtas. Hic autem ſignificatur Germanicus de quo Tacitus ſupra lib. 1. *Exercitum reduxit nomenque Imperatoris auctore Tiberio accepit.*

2. *Unicum ad hunc diem exemplum eſt.*] Inter Romanos dumtaxat, alias parum cauta adfirmatio: ſicut & illa Pliniana.

præcipuus propugnator ejus Vitellius, validiſſima gratia, ætate extre-
ma (adeo incertæ ſunt potentium res) accuſatione corripitur, deferen-
te Iunio [1] Lupo ſenatore. Is crimina majeſtatis, & cupidinem imperii
objectabat. [2] Præbuiſſetque aures Cæſar, niſi Agrippinæ minis magis
quam precibus mutatus eſſet, ut accuſatori aqua atque igni interdice-
ret. [3] hactenus Vitellius voluerat. Multa eo anno prodigia evenere. 43
[4] Inſeſſum diris avibus Capitolium: [5] crebris terræ motibus prorutæ

INTERPRETATIO.

plum eſt. Interea ſummus defenſor ejus Vitellius, gratia & auctoritate præpollens, ætate exacta (adeo inſtabilis eſt fortuna præpollentium) accuſatur defer turque à Iunio Lupo ſenatore. Is crimina majeſtatis & cupiditatem imperii *exprobrabat. Accommodaſſetque aures Cæſar, niſi minitante Agrippina, potius quam ſupplicante, flexus eſſet, ut delatorem exſilio multaret. id tantum cupierat Vitellius. Plurima eo anno portenta accidere. Diræ volucres Capitolium inſedere: frequentibus terræ motibus ſub-*

NOTÆ.

l. VII. niſi reſtringas ad Græcos. *Vna feminarum in omni ævo Lampido Lacedæmonia reperitur, quæ regis filia, regis uxor, regis mater fuit.* Nam apud Ægyptios alioſque Barbaros ſunt exempla. *Lipſius.*

1. *Lupo ſenatore.*] Sic eos patrum vocat, qui nullam adhuc dignitatem obtinuerant. & certe talibus delationibus inclareſcere ac provehi cupiebant, & cum non poſſent bonis artibus, criminibus, quod brevius erat, emergebant.

Quandoque tamen audacia cohibebatur, quandoque ſenatu moti, aut urbe & Italia ejecti delatores. etiam ſi obtinuiſſent favore dominantium, vel alia cauſſa, tamen exhorrebat eos ſenatus expellebatque ordine.

2. *Præbuiſſetque aures.*] Nam teſte Suet. Claud. 35. *Nihil æque quam timidus ac diffidens fuit,* &c. *Quaſdam inſidias temere delatas, adeo expavit, ut deponere imperium tentaverit* &c.

Nulla adeo ſuſpicio, nullus auctor tam levis extitit, à quo non mediocri ſcrupulo injecto ad cavendum ulciſcendumque compelleretur.

3. *Hactenus Vitellius voluerat.*] Potuiſſet enim ſævire in mortem ejus: ſed contentus hac quaſi deportatione fuit. *Lipſius.* Huc uſque, vindicavit, non ultra.

4. *Inſeſſum diris avibus Capitolium.*] Id eſt mali ominis avibus ut ſunt noctuæ, bubo, & aliæ hujuſmodi volucres Tac. *dirum omen* dixit alibi. Id genus prodigia vetere Repub. ſumma religione procurabantur, at poſt ea neglecta. nec advertebatur, niſi cum neceſſitas, metus, & mala adverſaque urgerent.

Tac. lib. hiſt. 1. 86. *Rudibus ſæculis etiam in pace obſervata, quæ nunc tantum in metu audiuntur.* Hinc illa negligentia tum exſcribendi, quum procurandi.

Sic Liv. lib. 43. *Non ſum neſcius ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere, vulgo nunc credant, neque nunciari admodum ulla prodigia in publicum, neque in annales referri. Cæterum & mihi vetuſtas res ſcribenti, neſcio quo pacto, antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentiſſimi viri ſuſcipienda cenſuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam.*

Itaq; cordati viri diſtinxere. Sic Livius ipſe lib. 24. *& alia ludibria oculorum, auriumque credita pro veris.* Et lib. 21. *Multa ea hieme prodigia facta, aut quod evenire ſolet, motis in religionem animis, multa nuntiata & temere credita.* De iſtis genus prodigiis ſic Plin. lib. 2. 27. *Atque hæc ego ſtatis temporibus naturæ, ut cætera, arbitror exiſtere; non ut plerique variis de cauſſis, quas ingeniorum acumen*

domus : ac dum latius metuitur , trepidatione vulgi , [1] invalidus quiſque obtritis. Frugum quoque egeſtas , & orta ex eo fames, [2] in prodigium accipiebatur.. Nec occulti tantum queſtus ; ſed jura reddentem Claudium circumvaſere [3] clamoribus turbidis , pulſumque in extremam [4] fori partem vi urgebant, donec militum globo infeſtos perrupit. [5] Quindecim dierum alimenta urbi non amplius ſuperfuiſſe

INTERPRETATIO.

verſa ædes, ac dum ulterius formidatur, metu & conſternatione plebis, infirmi quique proculcati & oppreſſi ſunt. Etiam rei frumentaria inopia, & nata hinc fames oſtentui aſſumebatur. Nec ſecreti ſolum queſtus fuere, ſed etiam *invaſere Claudium jus reddentem ſeditioſis vocibus, impulſumque in ultimam fori partem vi premebant, donec cuneo militum* ſtipatus, *per infenſos penetravit. Compertum eſt, ſuperfuiſſe tantum civitati quindecim dierum annonam, non amplius. magnaque numinum beneficentia,*

NOTÆ.

excogitat; quippe ingentium malorum fuere prænuncia. Sed ea non quia hæc facta ſunt, arbitror; verum hæc ideo facta, quia incaſura erant illa. Quaſi diceret, hæc prodigia *ſtatis temporibus natura fiunt* ideoque, non quia hæc facta ſunt prodigia, mala iſta neceſſario eveniunt, ſed ideo ſunt hæc oſtenta malorum, quia ſimul & *incaſura erant illa mala.*

Capitolium.] Vide notas lib.6.cap 12 ſupra.

5. *Crebris terræ motibus.*] Non puto, cuncta illa prodigia Romæ eveniſſe, ſed forte etiam in reliqua Italia. unde Romam nuntiabatur. vetere Repub procurabantur & illi terræ motus, non in urbe tantum, ſed & in provinciis, neque enim terra movetur, uno tantum loco

1. *Invalidus quiſque obtriti.*] Id non intelligendum de ægrotantibus ſolum, aut de infirmis, vel mutilis &c Sed & de imbecillis & infirmis quibuſq;, indiſtincte ſive per ætatem, ut ſunt pueri, & ſenes, ſive per ſexum, ut mulieres. Qui nempe invalidi in turba, per trepidationem propere & confertim erumpentium ex tectis & urbibus, eliſi oppreſſi, & extincti ſunt. in talibus enim ſuffugium & ſalus fuit in apertum prorumpere, cum liceret, aut poſſent.

Invalidus quiſque obtriti.] In his terræ ſuccuſſibus, dum latius metuit multitudo, & ruit fugitque *in aperta*, ut domorum ruinas evitet, tum in illa fuga & conſternatione populi, invalidi quique à fortioribus conculcati & obtriti ſunt.

2 *In prodigium accipiebatur.*] Non prodigium fuit, ſed in prodigium verterant, ſicque interpretabantur. Imo forte prodigiis illis quæ præceſſerant oſtenta & monſtrata illa ingens fames. Fortuita enim etiam culpantur, cum diſcrimen inſtat. fortuna, natura, cœlum, omnia in culpam trahuntur, motis ſemel ad ſuperſtitionem animis.

Tac. lib 4. hiſt. 26. *Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipſa aquarum penuria, tanquam nos, amnes quoque & vetera imperii munimenta desererent.* Quod in pace fors ſeu natura diceretur, tunc in metu fatum & ira dei vocabatur.

In prodigium accipiebatur.] Quaſi ſic protenderetur aliqua mutatio in Republica, quaſi mutari deberet dominatio, & mors principis immineret. Quod & certe non multo poſt evenit.

3. *Clamoribus.*] Suet. Claud 18. *Arctiore autem annona ob aſſiduas ſterilitates, detentus quondam medio foro à turba, convitiiſque ac ſimul fragminibus panis ita inſtratus, ut agre, nec niſi poſtico, evadere in palatium valuerit.*

4. *Fori.*] Forum ſupple Romanum. vide notas ſupra cap. 24.

5. *Quindecim dierum alimenta.*] Id eſt, Canon dierum xv. Majus autem iſto

conſtitit.

conſtitit. magnaque deûm benignitate, & [1] modeſtia hiemis rebus extremis ſubventum. [2] At hercule olim ex Italiæ regionibus longinquas in provincias commeatus portabant. nec nunc infecunditate laboratur,

INTERPRETATIO.

& temperie hiemis, extrema neceſſitati occurſum eſt, ſed certe olim ex Italia agris longinquas in terras copia transferebantur. nec nunc ſterilitate laboramus, ſed coli-

NOTÆ.

periculum ſub Calo; cum ſeptem aut octo certe dierum cibaria tantum ſuperfuiſſe Seneca notat ad Paulinum, cap. XVIII *Lipſius.*

Quindecim dierum.] Sic Tac. lib. hiſt. 4 ubi de Veſp. *Celerrimas navium frumento onuſtas ſævo adhuc mari committit: Quippe tanto diſcrimine urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum à Veſpaſiano commeatus ſubvenere.*

Quindecim dierum alimenta.] Sic Sen. ad Paulinum 18 *Modo intra paucos illos dies quibus Cajus Cæſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc graviſſime ferens, quod decebat, populo Rom. ſuperſtiti ſeptem aut octo certe dierum cibaria ſupereſſe, dum ille pontes navibus jungit, & viribus Imperii ludit, aderat ultimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pœne ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur, omnium rerum ruina, furioſi, externi, & infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi. ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam etiam ignorantibus ægris curanda ſunt. Cauſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.*

1. *Modeſtia hiemis.*] Ita capio ut dicat, modeſta & quieta, præter ſolitum, hieme anni, frumentum navibus ſubvectum: quod alias hieme advehi non moris fuit.

Vide Suetonium, cap. 18. Hæc ſcriptura codicum alii tamen, *modeſtia urbis,* alii *moleſtia hiemis* reponunt. male, male. *Lipſius.*

Hiemis.] Suet. 18. *Nihil non excogitavit ad invehendos etiam in tempore hiberno commeatus. Nam & negotiatoribus certa lucra propoſuit, ſuſcepto in ſe damno, ſi cui quid per tempeſtates accidiſſet: & naves mercaturæ cauſſa fabricantibus magna commoda conſtituit. Pro conditione cujuſque, civibus vacationem legis Papiæ Poppeæ: Latinis jus Quiritium, fœminis jus quatuor liberorum: quæ conſtituta hodieque ſervantur.*

2. *At Hercule olim.*] Querela quæ expreſſa videri poſſit ex illa Varroniana. *Igitur quod nunc intra murum fere patres familiæ correpſerunt, & manus movere maluerunt in theatro ac circo, quam in ſegetibus ac vinetis: frumentum locamus qui nobis advehant, qui ſaturi fiamus ex Africa & Sardinia.*

Poſt bella certe civilia, & fuſum tantum ſanguinis, Italiæ inducta vaſtitas. Lucani ea in re ſententias operæ ſit legere lib. VII. *Lipſius.*

Olim ex Italia.] Plin. lib. 18. 3. *Ergo iis moribus non modo ſufficiebant fruges, nulla provinciarum paſcente Italiam, verum etiam vilitas incredibilis erat* &c.

Infra. *Nec è latifundiis ſingulorum contingebat arcentium vicinos* &c. *Quænam ergo tantæ ubertatis cauſa erat? Ipſorum tunc manibus imperatorum colebantur agri (ut fas eſt credere) gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore: ſive illi eadem cura ſemina tractabant, qua bella, eademque diligentia arva diſponebant, quæ caſtra, ſive honeſtis manibus omnia latius proveniunt, quoniam & curioſius fiunt.*

Ibid. cap. 6. *Verumque e nſitentibus, latifundia perdidere Italiam: jam vero.*

[1] ſed Africam potius & [2] Ægyptum exercemus, [3] navibuſque & caſibus vita populi Romani permiſſa eſt. Eodem anno bellum inter [4] Ar-
44 menios [5] Hiberoſque exortum, [6] Parthis quoque ac Romanis graviſſimorum inter ſe motuum cauſſa fuit. Genti Parthorum Vologeſes imperitabat, materna origine ex pellice Græca, [7] conceſſu fratrum re-

INTERPRETATIO.

mus potius Africam & Ægyptum, marique & periculis vita populi Rom. expoſita eſt. Iiſdem conſulibus bellum exarſit Armenios inter & Hiberos, quod Parthis etiam ac Romanis maximorum inter ſe motuum occaſio fuit. Imperium Parthorum regebat Vologeſus, is materna ſtirpe ex concubina Græca ortus, *concedentibus fratribus, re-*

NOTÆ.

& provincias. Sex domini ſemiſſem Africæ poſſidebant, cum interfecit eos Nero princeps, non fraudando magnitudine hac quoque ſua Cn. Pompeio, qui numquam agrum mercatus eſt conterminum.

1. *Sed Africam potius.*] Quia ſcilicet, Italia tota prædiis, prætoriis & villis amœniſſimis occupata, jam, ad delitias, luxum & voluptatem colebatur, non ad victum aut neceſſitatem. Tac. alibi *noſtra nos ſcilicet nemora &c. tuebuntur.*

Africam.] Vide notas lib. XI. cap. 21.

Africam potius.] Quod exagitat Seneca Epiſt. 89. *Quo uſque fines poſſeſſionum propagabitis? Ager uni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt. Quo uſque arationes veſtras porrigetis, ne provinciarum quidem ſatione contenti circumſcribere prædiorum modum? illuſtrium fluminum per privatum decurſus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, uſque ad oſtium à fonte, veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt, niſi latifundiis veſtris maria cinxiſtis, niſi trans Hadrianum, & Ionium Ægæumque veſter villicus regnet: niſi Inſulæ, ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur. Quam vultis, latè poſſidete. Sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur. Facite veſtrum quicquid poteſtis, dum plus ſit alieni. Nunc vobiſcum loquor, quorum æque ſpatioſe luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. Vobis dico, quouſque nullus erit lacus, cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant? nullum flumen cujus non ripas ædificia veſtra prætexant? Ubicunque ſcatebunt aquarum calentium venæ; ibi nova diverſoria luxuriæ excitabuntur. Ubicumque in aliquem ſinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta jacietis, nec contenti ſolo, niſi quod manu feceritis, maria agetis introrſus.*

2. *Ægyptum.*] Vide notas lib 6. cap. 28.

3. *Navibuſque & caſibus.*] Sic lib. 3. 54. *At Hercule nemo refert, quod Italia externæ opis indiget, quod vita populi Rom per incerta maris & tempeſtatum quotidie volvitur. Ac niſi provinciarum copia & dominis, & ſervitiis & agris ſubvenerint, noſtra nos ſcilicet nemora, noſtraque villæ tuebuntur.*

Per τὸ *agris* municipales intellige & colonos ſive ingenuos, ſive ſervos, & ipſa ergaſtula, quæ multis locis per Italiam habebantur.

4. *Armenios.*] Vide notas lib. 6. cap. 32. & lib. XI. cap. 9.

5. *Hiberoſque.*] Vide notas lib. 6. cap. 32. verbo *Iberia.*

6. *Parthis.*] Vide notas lib. XI cap. 8.

7. *Conceſſu fratrum.*] Forte ſic, quia Vologeſes ex Græca pellice ortus, nec ex legitima uxore natus. forte quia vetuſtior eſſet, & fratres minores natu conceſſerunt. nam vetuſtiori filio, *verecundia ætatis* regnum ultro tribuebatur,

Forte quia magis idoneus imperio ille. Alter fratrum Medis imperabat, alterum Armeniis ipſe imponebat, ut omnes fratres imperarent, quaſi conceſſi regni memoria. Vel potius & verius, ut ſic domeſticam pacem firmius ſtabiliret.

gnum adeptus. Hiberos Pharaſmanes [1] vetuſta poſſeſſione ; Armenios frater ejus Mithridates obtinebat [2] opibus noſtris. Erat Phraſmani filius nomine Rhadamiſtus, decora proceritate, vi corporis inſignis, & [3] patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. *Is modicum Hiberiæ regnum ſenecta patris detineri* ferocius crebriuſque jactabat, quam ut cupidinem occultaret. Igitur Pharaſmanes juvenem [4] potentiæ promptæ,

INTERPRETATIO.

gnum obtinuerat. Pharaſmanes Hiberos regebat avito & vetuſto imperio, frater ejus Mithridates Armenios tenebat vi noſtra fretus. *Habebat Pharaſmanes filium, vocabulo Rhadamiſtum, eximia ſtatura, robore corporis conſpicuum, & patriis artibus inſtructum, inſignique inter finitimos decore illuſtrem. Is* parvum Hiberiæ regnum ſenectute patris retineri, *violentius frequentiuſque dictitabat, quam ut cupiditatem obtegeret. Itaque Pharaſmanes extrema jam ætate ſua, timens adoleſcentem*

NOTÆ.

1. *Vetuſta poſſeſſione.*] Poſſit accipi, quaſi pridem ipſe Iberos poſſideret, vel quaſi avitum regnum eſſet. ego puto de utroque intelligi poſſe.

Frater ejus Armenios habebat donum Romanorum ; ipſe vero à majoribus traditum Iberorum regnum habuit, verecundia ætatis fratri prælatus, & jam pridem imperabat ipſe Pharaſmanes, infra : *Hiberia regnum ſenecta patris diutius detineri* &c.

2. *Opibus noſtris.*] Armeniæ imperium obtinebant Reges aut tuebantur, freti viribus, vel Parthorum, vel Romanorum, prout hi vel illi in Oriente invaleſcebant. Sæpius tamen Romani dedere Reges Armeniis, ex quo tale decus ſibi vindicavit armis, victor Orientis Pompeius Magnus.

3. *Patrias artes edoctus.*] Clar. Harlæus vertit, quaſi paternas artes, ſeu callida conſilia patris perdidiciſſet. hoc potuit filius.

Sed tantum intelligit hic Tacitus Rhadamiſtum patriæ ſuæ inſtituta calluiſſe & coluiſſe ; nempe equitandi, venandi, epulandi patrio more, & ſimiles alias artes, aut mores quos uſurpabant Iberi.

Quare & conciliarat ſibi *ſtudium popularium*, & etiam *clara inter accolas fama* fuit. quæ certe dolo & fraude non comparantur.

Patrias artes edoctus.] Id eſt more gentis, venationem, curſum, curam equorum, cæteraque exercitia more popularium edoctus. Sic ſupra lib. XI. de Italo rege Cheruſcorum. *Celebrari, coli, modo comitatem & temperantiam nulli inviſam, ſæpius vinolentiam ac libidines grata barbaris uſurpans.*

Et lib. 2. de Vonone. *Accendebat dedignantes & ipſe diverſus à majorum inſtitutis, raro venatu, ſegni equorum cura, quoties per urbes incederet, lectica geſtamine, faſtuque erga patrias epulas.*

Sic & lib. 2. *Favor nationis inclinabat in Polemonem regis Pontici filium, quod is prima ab infantia inſtituta & cultum Armeniorum æmulatus, venatu, epulis, quæque alia barbari celebrant, proceres, plebemque juxta devinxerat.*

Vertit etiã Gallicus interpres qui patris Rhadamiſti artes callebat : nempe dolum & ſimulandi ac fallendi artes perinde ſciens ac pater. quod falſum puto ; nam ſupra de calliditate & artibus Rhadamiſti patris, ne quidem verbum.

Et quid *clara inter accolas fama* ? an eam dolis & malis artibus habuit ? non certe, ſed decore, vi corporis, & artibus ſeu exercitiis, quæ apud haſce gentes celebrantur, & ex virtutibus aut ſpecie virtutum.

4 *Potentiæ promptæ.*] Mavult vir doctiſſimus, *promptum.* At ſi tantum à ſcriptura abire liceat, legam *properum* : ſicut

& ſtudio popularium accinctum, vergentibus jam annis ſuis metuens; aliam ad ſpem trahere, & *Armeniam* oſtentare, *pulſis Parthis datam Mithridati a ſemet* memorando: ſed *vim differendam, & potiorem dolum, quo incautum opprimerent.* Ita Rhadamiſtus [1] ſimulata adverſus patrem diſcordia, tamquam novercæ odiis impar, pergit ad patruum. multaque ab eo comitate in ſpeciem liberûm cultus, primores Armeniorum

45 ad res novas illicit, ignaro & ornante inſuper Mithridate. Reconciliationis ſpecie aſſumpta, regreſſus ad patrem, *quæ fraude confici potuerint prompta* nuntiat, *cætera armis exſequenda.* Interim Pharaſmanes belli cauſſas confingit: *prælianti ſibi adverſus regem*

INTERPRETATIO.

dominationis occupandæ *properum, & favore plebis validum, aliam ad cupidinem impellere, &* Armeniam *monſtrare* cœpit, *cum diceret* ejectis Parthis, eam ſemet dediſſe Mithridati: ſed nondum vim adhibendam, ſed potius inſidias ſtruendas eſſe, quîs imprudentem circumvenirent. *Ita Rhadamiſtus ficta in Patrem diſſenſione, tanquam novercalis offenſionis impatiens, ſe ſe confert ad patruum, plurimaque ab eo benignitate exceptus, & ad filiorum inſtar, proceres Armeniorum ad nova ſollicitat, incauto & honorante illum etiam Mithridate. Prætextu reconciliationis accepto, reverſus ad patrem,* quæ dolo perfici potuerint, parata, *renuntiat,* cætera bello peragenda eſſe. *Interea Pharaſmanes armorum cauſſas prætexit:* bellum gerenti ſibi contra regem Albanorum, &

NOTÆ.

ſupra 4, 59. *A libertis & clientibus apiſcendæ potentiæ properis.*

Rectius tamen, opinor, ſcripſerimus hoc loco, *impotentia prompta,* ſicut *prompta ſtudia, arma, ingenia, animi,* alibi in his libris, quæ lectio ſenſum etiam probum oſtendit, quem valde obſcurat vel corrumpit potius vulgata lectio.

Quid enim hoc loco *prompta potentia?* num id ipſum quod mox ſubjicit de ſtudiis popularium? at ſi eſſet idem, certe bis non dixiſſet.

Ergo proponit duas cauſſas, ob quas metuebat Pharaſmanes. non tantum ſtudia popularium in filium inclinata, ſed præcipue animum ejus præferocem atq; violentum, nec cupiditati ſuæ moderantem. quod optime expreſſit his verbis: *juvenem impotentia promptum,* cum appellans. *Freinshemius.*

Potentia prompta.] Id eſt, potentiæ, ſeu dominationis adipiſcendæ properum. Intellige, quaſi ſcripſiſſet, *potentia,* (occupandæ ſcilicet) *promptum,* non tamen lege.

Potentia prompta.]. Intellige *potentia promptum* Sic per ambitionem intempeſtivam, ſuas ſpes ferox juvenis anteibat. Id eſt, adipiſcendæ potentiæ, ſeu dominationis invadendæ promptum, præproperum, & qui regnum habere, quam exſpectare mallet.

Potentia] Id eſt, occupandæ potentiæ, & dominandi temere avidum. juvenis præcipite animo properabat imperium rapere, vel per ultimum ſcelus. Quod ſæpe talibus exitio fuit, & ipſemet à patre mox occiſus eſt.

Sic Tac. loquitur varietatis gratia. debuit dicere, *potentia promptum,* ſed noluit, quia ſtatim ſequitur *accinctum.* vitat nempe in oratione quæ ſimiliter cadant, & aures lædant.

1. *Simulata adverſus patrem diſcordia.*] Adeo vetera & obſoleta ſtratagemata etiam facile innovantur adverſus imperitos & incautos. Vide Polybium. Tarquinii filius Gabiis olim idem molitus erat; ſic & alii vetuſtis & vulgatiſſimis fraudibus ſæpe deluſi.

[1] *Albanorum, & Romanos auxilio vocanti fratrem adverſatum, eamque injuriam excidio ipſius ultum iturum.* Simul magnas copias filio tradidit. Ille eruptione ſubita territum exutumque campis Mithridatem, compulit in caſtellum [2] Gorneas, tutum loco ac præſidio militum, queîs Cælius [3] Pollio præfectus, centurio [4] Caſperius præerat. [5] Nihil tam

INTERPRETATIO.

Romanorum opem imploranti, fratrem ſe oppoſuiſſe, eamque injuriam exitio ipſius vindicaturum. *Simul ingentem exercitum filio dedit. Hic repentina irruptione territum pulſumque campis Mithridatem, abſcedere coegit in caſtellum Gorneas, tutum ſitu ac præſidio militum, quibus Cælius Pollio præfectus, Caſpe-*

NOTÆ.

1. *Albanorum.*] Vide notas lib. 6. cap 33.

2. *Gorneas.*] Caſtellum, Tacit lib. 12. Annal. circa Hiberiam vel Armeniam. *Ortelius.*

3. *Queîs Pollio præfectus.*] Ita vertunt, ut Pollio caſtello præeſſet, præſidio militum Caſperius. Forte potius uterque præfuit militi, ſuo modo, & pro ſuo gradu & ordine, Pollio, ut præfectus, Caſperius, ut centurio.

Huc ducit Tacitus. Nec dicitur Pollio *præfectus* caſtelli, ſed *militum*, qui, ut puto, *auxiliares* erant. Nam τὸ *præfectus* dicitur de auxiliaribus; niſi forte partim *legionarii*, partim auxiliares eſſent in hac arce.

Etſi adfuerint tantum cohortes ſociorum, centurionis munus certe fuit inter auxiliares. Et forte iſte ſolus centurio Romanus fuit & virtute, animoque vere Rom. & ſcientia famaque belli vetus & inſignis. Alii centuriones erant auxiliares & nullius auctoritatis præ Caſperio; forte unus centurio aderat, ut unus præfectus.

Queîs Pollio præfectus, & Caſperius centurio præerat.] Præſidium illud militum, non fuit una cohors, ut puto, cujus Pollio præfectus aut quaſi tribunus, cujus Caſperius centurio eſſet, ſed fuere plures cohortes, ſeu plura vexilla, quibus illi præſidebant, quæ copiæ *numeri* pro more hujus ævi dici potuerunt.

Nec veriſimile eſt, Caſperium, licet centurio dicatur hic, præfuiſſe tantum manipulo 60. militum. Forte præfuit cohorti, ſeu numeris illis præſidiariis; ita tamen, ut gradu inferior eſſet Pollione præfecto. Attamen ſummæ auctoritatis, & fama belli conſpicuus fuit: ultro adit Iberorum regem & exterret, & infra mittitur ad Parthorum regem, cui coram mandata ferociter edidit. Vir ille acer belli, diſciplinæ, & decoris exactor ſeveriſſimus.

4. *Caſperius.*] Fortaſſe legendum *C. Aſperius* pro eo, quod vulgo legitur *Caſperius*. Urſinus Forſitan pater Æliani Caſperii, qui præfectus prætorio ſub Nerva, de quo Xiphilinus. *Aurelius.*

Caſperius.] Sic etiam vocatur ille idem lib. 15. & lib hiſt. 3. 73. *Caſperius Niger.* quare nihil mutandum cenſeo.

Caſperius.] Alii legunt *C. Aſperius.* ſed, puto, centuriones unico nomine ſic adpellati. Sic infra lib 13 9 *Accepitque eos* (obſides Parthorum) *centurio Hiſteius.* aliter Tribuni qui nobiliores erant.

Centurio Caſperius præerat.] Puto, milites illi, *cohortes auxiliarium* fuerunt, ſaltem magna ex parte; Hinc Pollio dicitur *præfectus*, non *tribunus*; at Caſperius *centurio* vocatur, quia *auxiliares* etiam ſuos *centuriones* habuere; & Pollio non præfectus caſtello præciſe, ſed tantum præſidio militum. nam caſtellum regis ipſius fuit, & præſens, haud dubie arci illi præeſſe debuit.

5. *Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta.*] Seneca de vita beata. c. 26. *Sicut barbari plerumque incluſi, &*

ignarum barbaris, quam machinamenta & aſtus oppugnationum: at nobis ea pars militiæ maxime gnara eſt. Ita Rhadamiſtus fruſtra vel cum damno tentatis munitionibus obſidium incipit: & cum vis negligeretur, avaritiam præfecti emercatur, obteſtante Caſperio, [1] *ne ſocius rex, ne Armenia donum populi Romani, ſcelere & pecunia venderentur*. Poſtremo quia multitudinem hoſtium Pollio, juſſa patris Rhadamiſtus obtendebant, pactus inducias abſcedit: ut niſi Pharaſmanem bello abſterruiſſet, [2] T. Vinidium Quadratum præſidem [3] Syriæ

46 doceret, quo in ſtatu [4] Armeniæ forent. Digreſſu centurionis [5] velut cuſtode exſolutus præfectus, hortari Mithridatem ad ſanciendum fœdus; *conjunctionem fratrum, ac priorem ætate Pharaſmanem, & cætera neceſſitudinum nomina* referens, *quod filiam ejus in matrimonio haberet; quod ipſe Rhadamiſto ſocer eſſet. Non abnuere pacem Hiberos, quamquam in tempore validiores; & ſatis cognitam Armeniorum perfidiam. nec aliud præſidii quam*

INTERPRETATIO.

rius centurio præerat. Nihil tam ignotum barbaris, quam machina & artes obſidionum; at nobis ea pars rei militaris præcipue nota eſt. Sic Rhadamiſtus inutiliter, vel cum detrimento, laceſſitis munimentis, obſidionem aggreditur, & cum vis ſperneretur, cupiditatem præfecti pecunia redimit, multum adverſante Caſperio; ne rex amicus, ne Armenia munus populi Romani, crimine & pretio vænundarentur. *Denique quia prætexebant ingentem numerum hoſtium Pollio, & mandata patris Rhadamiſtus, factis induciis,* arce *egreditur* Centurio, eo conſilio, *ut niſi Pharaſmani armis abſtinere ſuaſiſſet, admoneret T. Vinidium Quadratum rectorem Syriæ de iis, quæ apud Armenios gererentur. Diſceſſu Centurionis, velut inſpectore liberatus præfectus, incitare* cœpit *Mithridatem ad conditiones pacis accipiendas, memorans* neceſſitudinem fratrum, & majorem natu Pharaſmanem, & cætera propinquitatum vocabula *oſtentans*, quod filiam ipſius Pharaſmanis uxorem duxiſſet, quod huic ipſe ſocer eſſet. Non recuſare pacem Iberos, licet eo tempore potentiores, & ſatis noſſe ipſum malefida Armeniorum ingenia, nec aliud ſuffugium, quam ar-

NOTÆ.

ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant. Pichena.

1. *Ne ſocius rex.*] Quos ſemel *reges* & *ſocios* appellaverant Romani, etiam tuebantur, & *ut partes imperii* fovebant. At ſi quando victus aut captus bello rex eſſet, jam non eum appellabant *regem*, ſed privato nomine, v. g. Perſen, Syphacem &c.

2. *T. Vinidium Quadratum.*] Vatic. liber, *Tumidum*. Verum nomen, *Numidium*, ex Ioſepho libro xx. qui vocat diſerte Νυμίδιον Κοδράτον τῆς Συρίας πρεσβευτήν.

Sed & Plinius in epiſtolis, non uno loco docet, gentile nomen Quadratorum Numidium eſſe. Ita lib. VI. Numidia Quadratilla nominatur: lib. VII. Numidius Quadratus adoleſcens. *Lipſius.*

3. *Syriæ.*] Vide notas lib. 6. cap. 31. & lib. 12. cap. 23.

4. *Armeniæ.*] Vide notas lib. 6. cap. 32. & lib. XI. cap. 9 leg. *Res Armeniæ.*

5. *Velut cuſtode.*] Dabatur certe quandoque cuſtos, qui omnium actionum teſtis & inſpector eſſet. & forte propterea centurio ibi non ſine auctoritate, ut ſe invicem obſervarent duces. Sic Cæſar alicui principi Galliarum ſibi ſuſpecto cuſtodem adhibet.

Sic ſuſpectus Tiberius rerum nova

caſtellum commeatu egenum. [1] *ne dubitaret armis, quam incruentas conditiones malle.* Cunctante ad ea Mithridate, & ſuſpectis præfecti conſiliis, quod pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur. Caſperius interim ad Pharaſmanem pervadit, *utque Hiberi obſidio decedant* expoſtulat. Ille propalam incerta, & ſæpius molliora reſpondens, ſecretis nuntiis monet Rhadamiſtum, *oppugnationem quoquo modo accelerare.* Augetur flagitii merces, & Pollio occulta corruptione impellit milites, ut *pacem* flagitarent, *ſeque præſidio abituros* minitarentur. Qua neceſſitate Mithridates diem locumque fœderis accepit, caſtelloque egreditur. Ac primo Rhadamiſtus in amplexus ejus effuſus, ſimulare obſequium, *ſocerum* ac *parentem* appellare. Ad- 47

INTERPRETATIO:

cem copiarum inopem. Ne deliberaret accipere velle conditiones pacis potius, quam armis decernere. *Dubitante ad hac Mithridate, & ſuſpectante conſilia præfecti, quia ſcortum regium temeraverat, & quia in omnem cupidinem pretio corrumpi facile poſſe exiſtimabatur. Interea Caſperius ad Pharaſmanem penetrat, efflagitatque,* ut Hiberi obſidionem ſolvant. *Rex publice ambigua reſpondens, & ſæpius leniora, arcanis nuntiis præcipit Rhadamiſto*, ut quovis modo expugnationem urgeat ac properet. *Augetur præmium ſceleris. & Pollio ſecreta ſollicitatione incitat milites, ut* fœdus *expoſcerent, minarenturque*, ſe caſtello abſceſſuros *Quibus anguſtiis adactus Mithridates tempus & locum accepit* ſanciendæ *paci, exitque ex arce. Ac primum Rhadamiſtus in oſcula* patrui *effuſus, fingere fidem & obſequentiam* cœpit, ſocerumque

NOTÆ.

rum, petit cuſtodem ab Auguſto. Sueton. Tib. 12. *De qua ſuſpicione certior ab Auguſto factus, non ceſſavit efflagitare aliquem cujuſlibet ordinis, cuſtodem factis atque dictis ſuis* &c.

1. *Ne dubitaret.*] Alii aliter ſumunt hunc locum, alii delent τὸ *quam*. Et legunt, *ne dubitaret armis incruentas conditiones malle.*

Alii tranſponunt, *ne dubitaret malle incruentas conditiones, quam armis*, id eſt, ne dubitaret malle pacem quam arma.

Alii legunt, *ne dubitare armis, quam incruentas conditiones mallet.*

Sed pro genio Taciti, nihil ibi deeſſe exiſtimo. Et ſic capio; ne dubitaret, ne cogitaret, ne deliberaret malle armis, nempe cruentas & belli, quam incruentas pacis conditiones accipere. Ne dubitaret, ne deliberaret malle conditiones belli, quam conditiones pacis; ita ut vox *conditiones* pro more Cornelii referatur ad duo diverſa. *pacem* nempe & *bellum.*

Sunt conditiones belli, ſunt & pacis, ut & ſigna, etiam, cujuſmodi olim miſit populus Rom. ad Carthaginenſes, nempe *haſtam* & *caduceum*, ut ex iis utrum vellent, eligerent, teſte Gellio 10. 27.

Ne dubitaret.] Ne dubitaret malle armis tranſigere, potius quam incruentas pacis conditiones accipere. Potuit dubitare, ſeu deliberare, an arma mallet, an incruentas conditiones pacis.

At ſuadet Pollio, ne dubitet velle potius *armis*, ne dubitet malle belli *conditiones* potius quam *incruentas*, & pacis conditiones accipere.

Ne dubitaret armis.] Forte nihil deeſt, id eſt, ne tentaret armis potius, quam incruentas pacis conditiones malle, *dubitare armis*, & *experiri armis* idem eſt.

Vel ne cunctaretur, ne deliberaret experiri armis malle, quas incruentas conditiones accipere. Habes ſimilem ſenten-

jicit jusjurandum, [1] *non ferro, non veneno vim allaturum*: ſimul in lucum propinquum trahit, [2] *proviſum illic ſacrificium imperatum* dictitans, *ut diis teſtibus pax firmaretur.* Mos eſt regibus quotiens in ſocietatem coëant, [3] implicare dextras, pollicesque inter ſe vincire, nodoque præſtringere: mox ubi ſanguis in artus extremos ſe effuderit, levi

INTERPRETATIO.

ac patrem *vocitabat. Addit ſacramentum*, ſe non gladio, non pharmaco, quo eum perimeret, uſurum *Simul illum in vicinum nemus abducit, dicebatque* præparatum illic juſſumque ſacrificium, ut fœdus ſanciretur, invocatis ad id numinibus. *Mos eſt regibus, quoties pacem ineant, miſcere dextras, & pollices invicem ligare, filoque arcte conſtringere; & illi, poſtquam cruor extremam ad cutem proceſſerit,*

NOTÆ.

tiam in Eunucho Terent. Actu 4. Scen. 7. *Conſilio omnia prius experiri, quam armis decet.*

Senſus igitur eſt, ne mallet experiri armis, quam incruentas conditiones accipere. Puto itaque nihil deeſſe, *ne dubitaret*, ſupp. experiri *armis* malle, quam incruentas conditiones accipere.

1. *Non ferro, non veneno vim allaturum.*] Aliquando & eodem dolo uſi Rom. adverſus ipſos reges quos vicerant, ſi credimus Epiſtolæ Mithridatis in fragm. Salluſtii.

Perſen deinde Philippi filium, poſt multa & varia certamina apud Samothracas deos acceptum in fidem, callidi repertores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, per inſomnia occidere.

Et Turci imperatores pari dolo uſi, quem juraverant non violaturos, dum vitam haberet, eum ſomno ſopitum necarunt quaſi ſic ſacramenti fidem eluſuri.

2. *Proviſum illic ſacrificium*] Superfluit verbum alterum. quid enim refert proviſum ſacrificium, an imperatum dixeris? Vera, puto, lectio: *Proviſu ſuo illic ſacrif.* ſive etiam: *Proviſum illic ac ſacrif. paratum.*

Video alios explicare vulgatum. Proviſum ibi ſacrificium, quod imperaſſet: ſed ubi de imperato legitur? niſi intelligit à ſeipſo imperatum. *Lipſius.*

Proviſum illic.] Sic intellige, quaſi ſcripſiſſet, *proviſum illic ſacrificium* & *imperatum dictitans.* Sic ſæpe conjunctiones omittit Tacitus.

3. *Implicare dextras.*] Morem hunc ſanciendæ privatim publiceque amicitiæ, uſurpaſſe Scythas, Armenios & in ea ora gentes legi. De Scythis Lucianus in Toxari, ſive de Amicitia: Οὐ γὰρ ἐντεμόντες ἅπαξ τοὺς δακτύλους, ἐνσταλάξομεν τὸ αἷμα εἰς κύλικα, καὶ τὰ ξίφη ἄκρα βάψαντες, ἅμα ἀμφότεροι ἐπισχόμενοι, οὐκ ἔστιν ὅ, τι μετὰ τοῦθ' ἡμᾶς διαλύσειεν ἄν.

Mela lib. 1. cap. 11 *Ne fœdera quidem incruenta ſunt: ſauciant ſe qui paciſcuntur, exemptumque ſanguinem, ubi permiſcuere, deguſtant.* De Armeniis lib. IX. *Sariaſter adverſus patrem ſuum Tigranem Armeniæ regem, ita cum amicis conſenſit, ut omnes dextris manibus ſanguinem mitterent, atque eum invicem ſorberent.* Et univerſe Tertullianus Apologetico: *Legite nec ubi relatum ſit, diffuſum brachiis ſanguinem ex alterutro deguſtatum, nationes quaſdam fœderi comparaſſe. Neſcio quid & ſub Catilina deguſtatum eſt.*

Atque is mos, patrum etiam ævo, paſſim repertus ab Hiſpanis apud Barbaros novi orbis. Sed nec Romanis ipſis ignota cruenta potio quæ Aſſiratum iis dicta, quoniam Aſſir ſanguis, ut aiunt Gloſſæ.

Feſtum ita capio: *Aſſiratum apud antiquos dicebatur genus quoddam potionis ex vino & ſanguine temperatum, quod Latini priſci ſanguinem Aſſir vocarent.* Et ſi fortaſſe ea potio olim in ſacris.

Quod ſuadere videtur Salluſtius. *Fuei-*

ictu

ictu [1] cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. id fœdus arcanum habetur, quaſi mutuo cruore ſacratum. Sed tunc qui ea vincula admovebat, decidiſſe ſimulans, [2] genua Mithridatis invadit, ipſumque proſternit: ſimulque concurſu plurium [3] injiciuntur catenæ, ac com-

INTERPRETATIO.

tenui vulnere ſanguinem exſuggunt, atque invicem ſorbent. id fœdus ſanctiſſimum exſtimatur, quaſi mutuo ſanguine conſecratum. Sed tunc qui eum nodum adſtringebat, cecidiſſe fingens, genua Mithridatis occupat, ipſumque ſolo *adfligit: ſimulque accurſu multorum induuntur* ipſi *vincula ac compedes & (quod ignominio-*

NOTÆ.

re, inquit, *qui dicerent, Catilinam humani corporis ſanguinem vino permixtum, in pateris circumtuliſſe. Inde cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſollennibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum.* Ait enim conſuetum id in ſollennibus ſacris. Silius videatur innuere libro 11.

Parte alia ſupplex infernis Annibal aris
Arcanum Stygiâ libat cum vate cruorem.

Lipſius.

1. *Cruorem eliciunt.*] Sic Valer. Max. lib. 9. *Mithridates autem multo ſceleratius, qui non cum fratre de paterno regno, ſed cum ipſo patre bellum de dominatione geſſit: in quo qui aut homines ullos adjutores invenit, aut deos invocare auſus ſit, præ admiratione hæreo. Quanquam quid hoc, quaſi inuſitatum illis gentibus miremur? cum Sariaſter adverſus patrem ſuum Tigranem Armeniæ regem, ita cum amicis conſenſerit, ut omnes dexteris manibus ſanguinem mitterent, atque eum invicem ſorberent. Vix ferrent illi pro ſalute parentis, tam cruenta conſpiratione fœdus facientem.*

Cruorem.] Fœdus percutiebatur, quandoque brachia circa humeros gladio feriendo, & per vices, elicitum cruorem lingendo; quod Medis, Lydiſque ſanctiſſimum fœderis vinculum, & jusjurandum eſſe putabatur, quaſi mutuo cruore ſacratum. Id quod Carmani frequentes factitarunt, ut in epulis percuſſa faciei vena, profluentem cruorem vino miſcerent & invicem propinarent, ſanctum fœdus amicitiæ, ſi mutuum ſanguinem guſtaſſent, rati.

Apud Arabes aſſuetum erat, ut acuto ſilice digitos invicem pungerent, & veſtis utriuſque laneos floccos ſanguine, qui inde fluxerat, delibutos, ſeptem lapidibus delinirent, diroque carmine in execrationem capitis illius, qui contrairet, edito paribus votis fœdera percuterent.

Scythis, grandem calicem mero plenum, mutui ſanguinis fuſo cruore miſcere, & poſtquam gladium & ſagittas eo perfuderant, illud invicem epotare, maximum erat concordiæ vinculum.

Cruorem.] Mela lib. 2. 1. ubi de Scythia Europæa: *Ne fœdera quidem incruenta ſunt. ſauciant ſe qui paciſcuntur, exemptumque ſanguinem, ubi permiſcuere, deguſtant. Id putant manſuræ fidei pignus certiſſimum.*

2. *Genua Mithridatis invadit.*] Simile quid in Apuleio lib. 9. Met. *Simulans ſe ad commovendam miſerationem, velle genua ejus contingere, ſubmiſſus atque incurvatus, arreptis pedibus ejus utriſque, ſublimem elatum, terræ graviter applaudit.*

Genua Mithridatis invadit.] Sic infra conjurati Neronem invadere cogitabant. lib 15. 53. *Ordinem inſidiis compoſuerant, ut Lateranus, quaſi ſubſidium rei familiari oraret, deprecabundus, & genibus principis accidens, proſterneret incautum, premeretque animi validus, & corpore ingens. Tum jacentem & impeditum tribuni & centuriones &c. accurrerent trucidarentque.*

3. *Injiciuntur catenæ ac compedes.*] Hæc

pedes (1 quod dedecorum Barbaris) trahebatur. Moxque vulgus duro

INTERPRETATIO.

ſum barbaris) ſic *trahebatur. Dein & plebs cui minus leniter imperitarat, contu-*

NOTÆ.

ipſe olim in his vinclis: unde facile me nunc expedio, ſcriboque: *injiciuntur catenæ: ac compede, quod dedecorum Barbaris, trahebatur.*

Ad morem Romanum Tacitus narrat. Injectæ, inquit, catenæ: imo & oblonga compede per viam tractus. qui ritus apud Romanos quidem receptus eſt in cuſtodia militari; & apud Barbaros dedecori habetur & ignominiæ ſummæ.

Veriſſima lectio, ſententiaque. Ita Athenion, Manium Aquilium (quaſi per ſummam ignominiam) tractum deſcribit ab equite catenam longam habente. Quem locum omnino vide, tranſcriptum à me ex Athenæo, ſupra de cuſtodia militari. lib. III. *Lipſius.*

Compede: quod dedecorum Barbaris trahebatur.] Hoc eſt, quo vinculorum dehoneſtamento addito vel impoſito, è luſtris illis producitur, & in conſpectum turbæ præſentis datur, viliſſimis è Scythia calonibus & lixis, cuſtodum vice ſtipantibus, quibuſdam & tenentibus catenas.

Nam hoc auget contumeliam, non centuriones non milites ſaltem juſtos fuiſſe, quibus cuſtodia credita. Quamquam & τὸ *barbaris* ad mores Rhadamiſti & ſuorum referri poſſit, ut ſit.

Quibus vinculis tam pudendis oneratus & tractus oſtenditur vulgo à Rhadamiſto & comitibus vere barbaris. Immo & dandi caſu, ingeritur oculis barbarorum Armeniorum & Iberorum *Trahi* dicuntur, quicunque offeruntur catenati lib. 2. Æneid.

Ecce manus juvenem interea poſt terga revinctum,
Paſtores magno ad regem clamore trahebant. Gronovius.

Ac compedes] Adde τὸ *&*, vel ſubintellige, *injiciuntur catenæ ac compedes, & (quod dedecorum barbaris) trahebatur.* Quod dedecorum barbaris, id eſt externis regibus, qui vincti, curru ſeu lectica includebantur, ut patet ex Dario rege; non autem publice trahebantur, ut rei è vulgo, neque ludibrio populorum exponebantur, imo ſervabatur his honos, & aliqua ſpecies majeſtatis, & in vinclis aureis habebantur reges, ut decuit.

Sic Armeniæ regem Artavaſden aureis catenis vinxit M. Antonius. ſic & Darius olim vinctus auro curruque vectus. Conjunctiones omittit Tacitus ſupplerique loco poteſt particula *&* per mentem.

Et ea verba *quod dedecorum barbaris,* referri forte poſſunt ad præcedentia, & ad conſequentia. Nam turpe fuit regi & haberi in vinculis, fuit turpe & trahi. Sic ſæpe quædam in ambiguo relinquit Tac. ut bono ſenſu poſſis ea referre ad antec. & conſequentia.

Ac compedes.] Alii aliter legunt. Lipſius, *ac compede.* Alii *modo pecorum.* Alii *quo dedecore Barbaris trahebatur.* Sed ſupplenda tantum ibi conjunctio, vel quaſi conjunctio. nam τὸ *quod dedecorum,* poſſit eſſe ambiguum pro genio Taciti inter *compedes* & *trahebatur.* utrumque enim perinde indecorum, præſertim regi. Igitur intellige, quaſi ſcripſiſſet Tac. *Injiciuntur catenæ ac compedes, & quod dedecorum barbaris, trahebatur* vel ſic: *quod dedecorum barbaris, & trahebatur.* Sicq; τὸ *quod dedecorum* ambigue referri debet ad id quod præcedit & quod ſequitur, idque familiare Tacito.

1. *Quod dedecorum barbaris.*] Puto id parentheſi claudendum. per *barbaros,* hic intelligit extraneos reges: certe *indecorum* regi, ſic trahi, ut unum è multis, ut vile mancipium, & ſic ludibriis & conviciis popularium exponi, quibus olim imperaverat.

Decentius fuit illum ſtatim includi aliquo vehiculo, ne ſic illuderetur coram

imperio habitum, [1] probra ac verbera intentabat. Et erant ècontra, qui tantam fortunæ commutationem miſerarentur. Secutaque cum parvis liberis conjunx, cuncta lamentatione complebat. [2] Diverſis & contectis vehiculis abduntur, dum Pharaſmanis juſſa exquirerentur. Illi cupido regni [3] fratre & filia potior, animuſque ſceleribus paratus. Viſui tamen conſuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamiſtus quaſi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in ſororem & patruum expromit; ſed projectos in humum, & veſte multa gravique opertos

INTERPRETATIO.

melias & ictus intentabat. Et contra non deerant, qui tantam fortunæ calamitatem deflerent. Et ſequens illum cum parvulis filiis uxor, omnia ejulatibus replebat. Diverſis & opertis rhedis clauduntur, donec mandata Pharaſmanis expoſcerentur. Illi dominandi libido fratre & filia antiquior, menſq; in ſcelus prompta erat. Aſpectui tamen indulſit, ne coram interimerentur. Et Rhadamiſtus velut ſacramenti obſervantiſſimus, non gladium ſtringit, non toxicum adhibet adverſus ſororem & patruum, ſed proſtratos in terram, plurima denſaque veſte obtectos ſuffocat. Etiam

NOTÆ.

palamq; nam & id poſt ea factum eſt, *diverſis, & contectis vinculis abduntur.* Satius erat oculis conſulere, ut poſt ea cum illum interfecit; *Viſui tamen conſuluit, ne coram interficerentur.*

Quod dedecorum barbaris.] Intellige præcipue de regibus *barbaris* & orientalibus. In aliis, aut in plebe, non id mirum aut inſolitum. Vniverſim etiam *barbaris* id indecorum videbatur in rege: neque enim tali ſpectaculo aſſueverant populares illi, ut Romani, qui ſæpe talia ſpectacula viderant, in ipſa urbe & per provincias.

Igitur id dedecorum ipſis regibus, vel etiam ipſis popularibus, qui tale dedecus ſpectarent in rege, vel etiam utriſq;.

Comparat Tacitus hic Romanos cum barbaris. Romani talibus aſſueverant, ſive in plebe, ſive in ipſis regibus; non item barbari illi, quibus inſolitum id ſpectaculum.

Dicit id indecorum barbaris, quaſi vel inferat exin *barbaros* fuiſſe; ſed forte præcipue fœdum, quia apud populares & in eorum conſpectu fiebat. nam abſolute id dedecorum quibuſcunque mortalibus qui id ferrent in ſe, aut ſpectarent in rege. forte melior ſenſus: & quod dedecorum, à barbaris trahebatur.

1. *Probra & verbera intentabat.*] Sic lib. hiſt. 3. 31. *Circumſteterant victores & primo ingerebant probra, intentabant ictus,* ſic alibi dixit, *voces, tela, manus intentare.*

Sed puto, diſtinguendum. nam ibi verbera intentabant, id eſt minabantur, at vero probra non tantum comminabantur hic regi, ſed etiam *ingerebant*, & vere probris inſectabantur miſerum regem; cum tantum verbera, ſeu manus intentarent alii iſti lib. hiſt. 3.

2. *Diverſis* &c. *vehiculis.*] Ne agnoſceretur ubi rex eſſet, ubi uxor. ne adverterent populares ac vindicarent. ne ſimul poſiti in commune conſulerent, aut unà liberari poſſent.

Contectis vehiculis.] Ne quis intueri, aut adloqui poſſet, aut literas aut ſigna aliqua immittere, quibus eripi poſſent, ne aſpiceret populus, & hinc ſeditio oriretur.

Sic Tiberius Neronem filium, & Agrippinam Germanici rhedis opertis in inſulas aſportabat teſte Sueton.

3. *Fratre & filia potior.*] Patet ex to-

necat. Filii quoque Mithridatis, quod cædibus parentum illacrimaverant, trucidati ſunt. At Quadratus cognoſcens proditum Mithridatem,
48 & regnum ab interfectoribus obtineri, [1] vocat conſilium, docet acta, & an ulciſceretur conſultat. Paucis decus publicum curæ: plures tuta diſſerunt: [2] *Omne ſcelus externum, cum lætitia habendum. ſemina etiam odiorum jacienda, ut ſæpe principes Romani eamdem Armeniam* [3] *ſpecie lar-*

INTERPRETATIO.

liberi Mithridatis interfecti ſunt, quod in nece parentum fletus effudiſſent. Sed Quadratus comperto, traditum Mithridatem, & regnum illius *à percuſſoribus haberi. Concilio habito, refert quæ geſta ſunt, & deliberat, an vindicaret. Pauci de populi Rom. gloria ſolicit: plures quæ tuta eſſent, expromunt:* omne crimen barbarorum cum gaudio excipiendum. ſemina etiam offenſionum ſpargenda: ut & ſæpe imperatores Romani eamdem Armeniam dederint, ſpecie liberalitatis, ad

NOTÆ.

ro illo capite, Mithridatem habuiſſe in matrimonio filiam Pharaſmanis Iberi fratris, & Rhadamiſtum habuiſſe uxorem filiam Mithridatis patrui. Nam eum *ſocerum* vocat Rhadamiſtus.

1. *Vocat concilium.*] Reſcribe iterum *conſilium.* Ita enim mos vocare præſidis aſſeſſores. *Grotius.*

Vocat concilium.] Præcipue *ſenatorum*, qui tum erant in Syria, & *legatorum*, non quales olim vetere Repub. nec quales ſummis proconſulibus addebantur. Sed *legatos* legionum intelligo.

Puto, & tali concilio aderant *præfecti caſtrorum* & ipſi *tribuni*, non tamen *centuriones*, qui non adhibiti conſilio, niſi cum extrema aliqua neceſſitas immineret.

2. *Omne ſcelus.*] Alii velint *omnes.* Sed ſi id cenſuiſſent *omnes*, quî dicere potuit Tac. *Paucis decus publicum curæ: plures tuta* &c. Igitur illi diverſa invicem ſentiebant in concilio Quadrati. Præterea ſi idem ſentirent *omnes*, jam non eſſet tam ſententia, aut conſilium, quam decretum. & cur adderet Tacitus in fine conſilii *itum in hanc ſententiam.*

Imo ſtatim dicere debuit Tac. omnes ad unum cenſuere & decrevere; *ſcelus externum cum lætitia habendum* &c. *Omne*, id eſt, quodcumque ſcelus externorum regum poſthabendum, dum modo Romani abſint à crimine, nec ſint participes talis flagitii & probri.

Itaque alii aliud ſentiebant. pauci decus publicum curabant, *plures tuta* diſſerebant, nempe. *omne ſcelus externum* &c. ſtandum vett. libris, quoties elici ſenſus commodus poteſt.

3 *Specie largitioni.*] Bene *ſpecie*, quia largiendo Armeniam, Romani nihil de ſuo dabant, & ſpecie largitionis in amicos, ulciſcebantur hoſtes. certe illi hoſtium opibus & ſociorum ſanguine vincebant arcebantque hoſtem.

Nec etiam fere minus infenſi Romanis Armenii plerique, quam ipſi Parthi. Et ipſi Armenii inter duos præpotentes populos ambigui, utriſque prædæ ſæpe aut ludibrio erant ſimul, aut viciſſim. Irrumpentibus Parthis, vocabant Romanos & viciſſim Parthos. quod quandoque saluti, ſæpe exitio erat. Opibus & ſanguine ſuo, ſic dominos quærebant, comparabant.

Specie largitionis] Bene *ſpecie largitionis.* Nam certe non fuit vera largitio. dati reges Armeniæ, ut fines imperii tuerentur adverſus barbaros, ut cuſtodirent, ut continerent ambigua iſta populorum ingenia.

Potius opponebantur hoſtibus, quam imponebantur gentibus, & ex neceſſi-

gitionis [1] *turbandis Barbarorum animis præbuerint. Poteretur Rhadamiſtus male partis, dum inviſus, infamis, quando id magis ex uſu,* [2] *quam ſi cum gloria adeptus foret.* In hanc ſententiam itum. Ne tamen annuiſſe facinori viderentur, & [3] diverſa Cæſar præciperet, miſſi ad Pharaſmanem nuntii, *ut abſcederet à finibus Armeniis, filiumque abſtraheret.* Erat 49

INTERPRETATIO.

turbandos externarum gentium animos. Frueretur ſane Rhadamiſtus ſceleribus ſuis, dum *modo* odioſus, *&* ignominioſus *foret*; quando *quidem* illud magis utile ſit *rebus Rom.* quam ſi *regnum* cum decore obtinuiſſet. *Diſceſſum eſt in hanc ſententiam. Ne tamen approbaſſe ſcelus viderentur, & ne alia Cæſar imperaret, mittuntur nuntii ad Pharaſmanem*, ut cederet regno Armeniorum, filiumque revo-

NOTÆ.

tate magis quam ex liberalitate. Largitio illa vera neceſſitas fuit Reipub. & imperii. Et nulla certe mera eſt largitio dominantium, ſi *donare ſciant* illi, *non perdere.*

1. *Turbandis barbarorum animis.*] Fuit enim Armenia veluti malum aureum, ſeu fax diſcordiæ, & dum pugnabant Parthi adverſus ambiguam illam gentem, interim parcebatur provinciis Romanis. ſic Armenii reges velut inſtituti & diſpoſiti adverſus Parthos, cum gratia & opibus Romanorum illud imperium adepti eſſent

Turbandis barbarorum animis.] *Armenios* ipſos intelligit, qui fere ſemper ambigui inter Romanos ac Parthos; ſed præcipue *Parthos* indicat & populos Orientis, qui partes illorum ſectabantur, ut Arabes, Adiabenos & conterminos alios.

His opponebantur Armeniæ, major & minor, veluti clauſtra imperii, & dabantur ipſis reges à Romanis, ut ipſi fines ditionis Rom. tuerentur.

Hinc Armenia ſedes fere omnium bellorum Orientis, tegebatque provincias Romanas. His dati reges magis, ut cuſtodirent, quam ut cuſtodirentur. licet largitionem ac tutelam in regum ſpeciem & oſtentui prætexerent dominantes.

2. *Quam ſi cum gloria adeptus foret.*] Lipſius aliter. Ego nihil muto. Clarus namque ſenſus, ac præclara ſententia. Ex uſu, inquit, Romanis erat, quod Rhadamiſtus regnum ſcelere occupaſſet: quoniam ſpes erat, ſeditiones & turbas in provincia illa brevi orituras, quod præcipue Romani quærebant.

At ſi gloria egregiiſque artibus regnum adeptus fuiſſet, tunc in illius quieta & pacifica poſſeſſione diu eſſet duraturus. *Pichena.*

Quam ſi cum gloria adeptus foret] Erat è re Romana (ut jam dictum eſt,) Rhadamiſtum ſcelere potius; quam per virtutem, ſui juris Armeniam feciſſe: ejus enim flagitium præcipue ad eam occupandam rapuit Vologeſem *Nam Vologeſes caſum invadendæ Armeniæ obveniſſe ratus, quam à majoribus ſuis poſſeſſam externus rex flagitio obtineret.*

Populus equidem votis regnum à ſceleſtis ad innocuos transfert. Tac. *anteponendum eſſe vix dum egreſſo pueritiam Neroni, & imperium per ſcelus adepto, virum ætate compoſita, inſontem.* Audi Salluſtium in Catil. *ita imperium ſemper ad optimum quemque à minus bono transfertur.* At emendatio eruditiſſimi viri, *quam ſi cum gloria adempta forent*, poteſt hinc abeſſe. *Salinerius.*

3. *Diverſa Cæſar præciperet.*] Poſſit ibi duplex eſſe ſenſus. primo nempe, ne probaſſe ſcelus Rhadamiſti viderentur, & quia diverſa Claudius præciperet, præcipiebat nimirum, ne tali facinori faverent.

Vel ſecundo ſic, ne faviſſe ſceleri viderentur, & ne poſtea Claudius diver-

[1] Cappadociæ procurator [2] Iulius Pelignus, [3] ignavi animi, [4] & deridiculo corporis juxta [5] deſpiciendus; ſed Claudio perquam familiaris, [6] cum privatus olim converſatione ſcurratum, iners otium oblectaret.

INTERPRETATIO.

caret. *Regebat Cappadociam titulo procuratoris Iulius Pelignus, qui ignavi animi & ridiculo corporis perinde contemnendus fuit; ſed Claudio maxime familiaris, cum privatus olim, conſuetudine ſcurrarum, ignavam quietem deliniret. Is Pelignus.*

NOTÆ.

ſa ſeu contraria his juberet; ne juberet nempe Cæſar, exturbari Rhadamiſtum regno, per ſçelus rapto. ideo mittunt ad Pharaſmanem nuntios, qui juberent, ut Armenia diſcederet.

In omnem eventum præparant conſilium, ut ſi faveret regi Cæſar, attamen ipſi gloriæ Romani nominis, & decori publico ſic conſuluiſſe viderentur.

1 *Cappadocia.*] Cappadocia latè ſumpta, fuit regio Aſiæ minoris peninſulæ ad orientem & ſeptentrionem. hodie hîc ſunt præfecturæ *Sivas* & *Maraſch* ferè integræ, parteſque præfecturarum *Caramania* & *Trebiſonda* in Natolia regione; atque pars major præfecturæ *Erzerum* in Turcomania regione, & forſan pars aliqua præfecturæ *Cars* in Georgia regione; omnes ſub imperio Turcarum Aſiatico.

Cappadocia verò *propriè dicta*, & de qua hîc loqui videtur Tacitus, fuit pars meridionalis Cappadociæ latè ſumptæ, ubi nunc eſt pars magna præfecturæ *Caramania* in Natolia &c. ex Tabulis & Chartis Nicolai & Guilielmi Sanſonis. Vide notas ſupra cap. 21 ubi diximus de *Ponto* provincia, & parte ſeptentrionali Cappadociæ latè ſumptæ. *Tillemon.*

2. *Iulius Pelignus,*] Hoc loco, quod legitur, accipio, quaſi ſcripſiſſet: homo ignavus atque imbellis, nec minus turpis diſtorto corpore. *Gronovius.*

3. *Ignavia animi.*] Id non tam de ignavia præciſe, aut inertia intelligi debet, quam de mente omni modo male ſana.

Et comparat hic Tac. animum hominis cum corpore illius. Ita ut perinde utroque affectus eſſet, nempe utrinque turpis perinde, & ridiculus ac ſpernendus.

4. *Et deridiculo corporis.*] Interpres Hiſpanus intelligit, quaſi Pelignus ipſe ſuum corpus aliqua macula, ſeu nota quam ſibi inuſſerat, deridendum præbuiſſet. ſed potius intelligenda aliqua deformitas corporis à natura indita, qua riſum meruerit.

Forte aliqua fuit ex his, quæ *ſignatos* homines vocamus, nempe ut eſſet cocles, claudus, gibbus, vel hæc omnia ſimul. Namq; *diſtortum vultum ſequitur diſtortio morum.*

5. *Deſpiciendus.*] Alii *conſpiciendus*, ſed forte perinde eſt. Nam Suet. Claud. 4 *Ne quid faciat, quod conſpici aut derideri poſſit.* Fuit *juxta*, perindeque deſpiciendus Pelignus, & ignavia animi & deridiculo corporis.

Sed nihil muta. Bene *ignavi animi.* Sic Tacitus varietatis cauſa caſus miſcet. Sic ſume: *ignavi animi* fuit & *deridiculo corporis* perinde *deſpiciendus* Pelignus.

6. *Cum privatus olim converſatione.*] Tacit. in Dialog. *Si modo in hac ſtudiorum parte oblectare otium, & nomen inſerere poſſunt famæ.* Putem, reſpectum ad illa tempora, quibus Claudius abjecit ſpem dignitatum. Suet. cap. 5. *Tum demum abjecta ſpe dignitatis ad otium conceſſit, modo in hortis, & ſuburbano, modo in Campania ſeceſſu deliteſcens, atque ex contubernio ſordidiſſimorum hominum, ſuper veterem ſegnitiæ notam, ebrietatis & aleæ quoque infamiam ſubiit.* Tac. de Vitellio hiſt. lib. 2. *Aggregabantur è plebe flagitioſa per obſequia Vitellio cogni-*

1 Is Pelignus auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum ſocios magis quam hoſtes prædatur, abſceſſu ſuorum, & incurſantibus Barbaris, præſidii egens, ad Rhadamiſtum venit: doniſque ejus evictus, ultro *regium inſigne ſumere* cohortatur; ſumentique adeſt 2 auctor & ſatelles. Quod ubi turpi fama divulgatum, 3 ne cæteri quoque ex Peligno conjectarentur, 4 Helvidius Priſcus 5 legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut conſuleret. Igitur propere montem Taurum tranſgreſſus, moderatione plura quam vi

INTERPRETATIO.

collectis copiis ſociorum, quaſi vindicaturus eſſet Armeniam, dum ſubjectos potius quam hoſtes populatur, deſertus à ſuis, & invadentibus Barbaris, auxilii inops, confugit ad Rhadamiſtum: muneribuſque ejus corruptus, ultrò accipere diadema regium compellit; accipientique adeſt conſultor & miniſter. Quod poſtquam fœdo rumore publicatum eſt, *ne cæteri etiam* Romani *ex ingenio Peligni æſtimarentur, mittitur Helvidius Priſcus præfectus cum legione, ut rebus turbatis tunc pro neceſſitate provideret. Itaque celeriter montem Taurum tranſvectus, plura lenitate, quam armis conſtitu-*

NOTÆ.

ti, ſcurræ, hiſtriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehoneſtamentis mire gaudebat. Pichena.

1. *Is Pelignus.*] Cum hominis iſtius nomen modo indicatum ſit, non videtur ab auctore ſtatim repetitum. *Freinshemius.*

2. *Auctor & ſatelles.*] Conſilium & operam ſuam præſtat ſceleri. Pelignus conſultoremq; & miniſtrum ſe offert flagitii. & videtur hîc adludere Tacitus ad principes Rom. ipſos, qui reges Armeniæ diademate revinxerant alias.

Et ſatyrice carpit talem miniſtrum criminis, & infamem regiæ libidinis immanitatiſque ſatellitem, qui tamquam novus, & repente exortus Surena, ſceleroſum illum regem per ſummum flagitium, inſigni regio revinxiſſet & qui ſe quaſi Cæſarem ferret, veluti ſecurus majeſtatis, & imperii.

3. *Ne cæteri quoque ex Peligno.*] Ne de Peligno conjectura in alios fieret: ne Romanorum alii, quibus armorum jus, ſi quieſcerent, approbare Peligni facinus & ratum habere crederentur. Terent. Heaut 3. 3. *Ego de me conjecturam facio.* Gronovius

4. *Helvidius Priſcus.*] Decus ſtoicæ ſapientiæ, decus virtutis Rom. Thraſeæ gener, & quantum mutatus ab illo Peligno probroſo, ſcurra, coprea, flagitio.

In hoc de induſtria miſſus ad Orientem Helvidius Priſcus, ut ex ejus virtute, Romana ingenia noteſcerent, & ne ex *Peligno cæteri* Rom. *conjectarentur.*

5. *Legatus cum legione.*] Ne intelligas, Helvidium fuiſſe *legatum legionis* tantum. fuit quippe *legatus* abſolute, ſeu *proprætor*, qui præeſſet non ſolum legioni, quam ſecum ducebat & legato legionis, ſed & copiis & præfectis auxiliarium.

Forte ſimul & quibuſdam cohortibus Romanis, & alis equitum, quæ ſeorſim à legionibus mererent in his regionibus. aut ſi fuit legatus legionis, tum majorem legato poteſtatem, & extraordinarium imperium habuit.

Dubito, an Helvidius miſſus ex urbe in Orientem fuerit? potius putem, tum militaſſe in Syria & forte legioni præfuiſſe legatum, vel præfectum caſtrorum, aut loco legati.

Et miſſum fuiſſe è Syria in Armeniam, ut res turbatas componeret & ex fama virtutis, quæ mox noteſcet magis, in id delectum fuiſſe.

compoſuerat; cum [1] *redire in Syriam* jubetur, [2] *ne initium belli adverſus*
50 *Parthos exiſteret.* Nam Vologeſes caſum invadendæ Armeniæ obveniſſe ratus, quam à majoribus ſuis poſſeſſam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridatem deducere in regnum parat, [3] ne qua pars domus ſine imperio ageret. Inceſſu Parthorum, ſine acie pulſi Hiberi; urbeſque Armeniorum [4] Artaxata & [5] Tigranocerta jugum accepere. Dein [6] atrox hiems, ſeu parum provisi commeatus, & orta ex utroque tabes, perpellunt Vologeſen omittere præſentia. vacuamque rurſus Armeniam Rhadamiſtus invaſit, truculentior quam antea, tamquam adverſus [7] defectores, [8] & in tempore rebellaturos. Atque illi quamvis ſervitio ſueti, patientiam abrumpunt,
51 armiſque regiam circumveniunt. Nec alium Rhadamiſto ſubſidium

INTERPRETATIO.

rat, cum reverti jubetur in Syriam, ne exinde occaſio belli in Parthos oriretur. Quippe Vologeſes exiſtimans, occaſionem occupandæ Armeniæ ſibi oblatam eſſe. quam nempe *ſui majores tenuiſſent,* & nunc *rex extraneus ſcelere poſſideret, conſcribit exercitum, & ducere deſtinat fratrem Tiridatem in* illud *regnum, ne ulla pars familiæ ſuæ, ſine regno agitaret. Incedentibus* ad bellum *Parthis, ſine prælio fugati Iberi, oppidaque Armeniorum Artaxata & Tigranocerta ſe dedidere. Dein hiems ſæva, ſeu quia parum copiis cibariiſque conſuluerant, & nata ex utraque re fames, adigunt Vologeſum relinquere præſentia* cœpta. *iterumque deſtitutam Armeniam Rhadamiſtus occupavit, immanior quam antea, velut adverſus rebelles, & data occaſione* rurſus *defecturos. Et Armenii quamvis ſervire ſoliti,* tamen *patientiam exuunt, armatique regiam circumſident. Nec aliud ſuffugium Rhadamiſto, quam ve-*

NOTÆ.

1 *Redire in Syriam.*] Ex qua nempe exierat & legionem eduxerat. Nam in Syria quatuor legiones Rom. quæ cum auxiliis populorum & regum inſervientium, fere totum Orientem continebant.

2. *Ne initium.*] Ne hinc initium belli adverſus Parthos exoriretur. nihil enim magis timuere ignavi illi principes, Rom. quam ne compoſita moverentur, aut turbarentur.

Ipſi neque per ſe, nec per alios bella gerere audebant, ſic & retractus ex penetralibus Germaniæ Corbulo victor. & ne vinceret, ei triumphalia conceſſa ſunt.

3. *Ne qua pars domus.*] Puto, quia, ut Pacorus jam Medis imperabat, ita & Tiridates etiam præfici debuit Armeniæ. Id debuit tribuere gloriæ & amicitiæ fratrum, quorum conſenſu ille, licet ex Græca pellice ortus, regnum Parthorum adeptus erat.

4. *Artaxata.*] Vide notas lib. 6. c. 33.

5. *Tigranocerta.*] Vrbs Armeniæ majoris ad meridiem. hodie forſan *Bitlis* oppidum Turcomaniæ ſub dominio Turcarum Aſiatico. *Tillemon.*

6. *Atrox hiems.*] Vt in Armenia, quæ montibus & nivibus infeſta, nec apta equitatui, quo ſolo valent Parthi. Et dificilius providentur cibaria tam numeroſo equiti, præſertim hieme, & per montes. hinc orta fames & inopia pabuli, dein tabes, ſeu lues equorum hominumque.

7. *Defectores.*] Iam illi defecerant, ſed vi & neceſſitate adacti. & hi *pro tempore* etiam *rebellaturi* erant, adjuti vi & copiis Parthorum, ſaltem magna ex parte, ut qui nempe illorum connubiis & fœderibus impliciti eſſent.

8 *Et in tempore rebellaturos.*] Nec forte fallebatur nam Tac. lib. 2. Ambigua

fuit

fuit, quam pernicitas equorum, quis ſeque & conjugem abſtulit. Sed conjunx gravida, primam utcumque fugam ob metum hoſtilem [1] & mariti caritatem toleravit: poſt feſtinatione continua, ubi quati uterus, & viſcera vibrantur, orare *ut morte honeſta contumeliis captivitatis eximeretur.* Ille primo amplecti, allevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore æger, ne quis relicta potiretur. Poſtrema [2] violentia amoris, & facinorum non rudis, [3] diſtringit acinacem, vulneratamque ad ripam [4] Araxis trahit, flumini tradit, [5] ne corpus etiam

INTERPRETATIO.

locitas equorum, quibus ſeque & uxorem abripuit. Sed uxor prægnans, primum aliquatenus curſum ſuſtinuit, ob formidinem hoſtium, & amorem viri: mox curſitatione perpetua, ubi vibrari cœpit *alvus, & jam viſcera quatiebantur, rogat* maritum, ut honeſto exitu, ipſa probris ſervitutis eriperetur. *Ille primo oſculari, erigere, excitare, modo magnitudinem animi ejus ſuſpiciens, modo formidine anxius, ne quis deſtituta* femina *frueretur. Demum vehementia cupidinis & ſcelerum haud expers, nudat acinacem, ſauciatamque ad littus A axis trahit, & in profluentem mittit, ne cadaver etiam abriperetur. Ipſe vaſanus ad Iberos, ad pa-*

NOTÆ.

ea gens, *maximiſque imperiis interjecti & ſæpius diſcordes ſunt, adverſus Romanos odio, & in Parthum invidia.*

Semper infenſi imperitantibus Armenii & ſemper novis dominationibus inhiantes quarum jugum tamen excutiebant prima data occaſione, ſemper novos reges, nec dominationis certos aut ſecuros habituri, & quibus ipſi imperarent pro nutu, non imperarentur.

1. *Et mariti caritatem.*] Habes luculentum & ſimile exemplum amoris conjugalis in uxore Mithridatis, de qua Valer. Max. lib. 4. 6. *Hipſicratea quoque regina Mithridatem conjugem ſuum effuſis charitatis habenis amavit. propter quem præcipuum forma ſua decorem, in habitum virilem convertere, voluptatis loco habuit. tonſis enim capillis, equo ſe & armis aſſuefecit, quo facilius laboribus & periculis ejus intereſſet. Quin etiam victum, à Cn. Pompeio per efferatas gentes fugientem, animo pariter & corpore infatigabili ſecuta eſt. Cujus tanta fides, aſperarum atque difficilium rerum Mithridati maximum ſolatium & jucundiſſimum lenimentum fuit; cum domo enim & penatibus vagari ſe credidit, uxore ſimul exulante.*

2. *Violentia amoris.*] Vſque adeo, quo violentior amor eſt, eo crudelius ſævit. ita ut ſibi ſoli amet ille. occidit & amat; uſque, adeo monſtrum amor hominis eſt.

3 *Diſtringit acinacem.*] Nemo eſt, qui neſciat eſſe Medorum Perſarumque gladium, teſte Horatio. *Ferrettus.*

4 *Araxis.*] Araxes, fluvius Armeniæ majoris &c cum Cyro fluvio in mare Caſpium defertur. hodie vocatur *Aras*, labitur per provincias *Armenik*, *Scirvvan*, & *Adirbeitzan* in Perſia hodierna &c.

Vbi verò jungitur cum fluvio *Kur* tunc à Perſis recentioribus ambo vocantur *Kanſchan*, & ſimul labuntur in mare *Kulſum* ſive *Tabriſtan*. ex Chartis Sanſonis, Cantelli, Itinerario Olearii &c. *Tillemon.*

5. *Ne corpus etiam auferretur.*] Exemplum habes apud Herodotum hominis uſque adeo inſanientis, ac miſere depereuntis feminam, ut eam defunctam exhumaret, ſtuprumque huic libitinæ veneri inferret. intelligit hic, ne corpus reginæ mortuæ etiam in captivitatem

auferretur. ipſe præceps Hiberos ad patrium [1] regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) [2] placida illuvie, ſpirantem ac vitæ manifeſtam advertere paſtores, & dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant vulnus; agreſtia medicamina adhibent; cognitoque nomine & caſu, in urbem Artaxata ferunt. unde publica cura deducta ad Tiridatem, comiterque excepta, cultu regio habita eſt.

52 Fauſto Sulla, Salvio Othone Coss. Furius Scribonianus in exſilium agitur, quaſi *finem principis per* [3] *Chaldæos ſcrutaretur.* adnectebatur crimini *Junia mater ejus*, ut [4] *caſus prioris* (nam [5] relegata erat) *impatiens*. Pater Scriboniani Camillus [6] arma per Dalmatiam moverat. idque

INTERPRETATIO.

trium imperium perrumpit. Interea paſtores animadvertere Zenobiam (ſic femina vocabatur) tranquilla illuvie trahentem animam, ac vita compertam, & ex ſpecie ac forma oris eximia haud ignobilem eſſe *feminam conjectantes, cohibent ſanguinem, ruſtica fomenta adhibent, comperteque vocabulo ipſius & infortunio, ferunt* eam *in oppidum Artaxata. unde publico ſumptu ducta ad Tiridatem, civiliter habita, & paratu regio excepta eſt. Fauſto Sulla, Salvio Othone conſulibus Furius Scribonianus exſilio pellitur, tamquam* in mortem Cæſaris per Chaldæos inquireret. *Adjungebatur criminationi parens ejus Iunia, velut* infortunii prioris, *(quippe relegata fuerat)* intolerans. *Camillus pater Scriboniani bellum apud Dalma-*

NOTÆ.

auferretur, ne in poteſtate hoſtium eſſet corpus adamatum.

1. *Regnum pervadit.*] Anno Romæ conditæ 804. Chriſti 51. ut ſupra cap. 41. *Tillemonius.*

2. *Placida illuvie.*] Videri *eluvie* legendum diximus ad Livii 1. 14. *Gronovius.*

3. *Chaldæos.*] Vide notas lib. 6. cap. 20. *Tillemonius.*

4. *Caſus prioris.*] Quia, puto, relegata fuerat, cum maritus ipſius Camillus rebellaſſet adverſus Claudium. Et quia Iunia impatiens videbatur talis dominationis, idcirco annexa eſt crimini filii. nempe accuſata eſt quæſiviſſe per Chaldæos in mortem Claudii; ſperans forte reditum in Urbem, ſi ille interiiſſet.

Sic multi jam damnati & relegati, ob nova crimina retracti ſunt in Urbem, & præcipue accuſati, quod magica ſacra vel Chaldæos conſultaſſent & forte id per otium in exilio uſurpabant, erantque hæc inter flagitia temporum illorum.

5. *Relegata erat.*] Relegata erat, tum, cum maritus ipſius Camillus damnatus fuit ob rebellionem, & in loco exſilii ſui tale crimen moliebatur ipſa. *ut caſus prioris*, id eſt, relegationis impatiens.

Relegata fuerat.] Nempe eo tempore quo rebellaverat maritus in Dalmatia. non forte quia particeps eſſet defectionis, ſed odio dominantium, quod ſufficicit ad crimen.

6 *Arma per Dalmatiam moverat.*] De hoc motu ſic Sueton. Claud. 13. *Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ legatus, verum intra quintum diem oppreſſus eſt, legionibus quæ ſacramentum mutaverant, in pœnitentiam religione converſis, poſtquam denuntiato ad novum imperatorem itinere, caſu quodam, an divinitus, neque aquila ornari, neque ſigna convelli, moverique potuerunt.*

Et cap. 36. *Motu civili cum eum Camillus, non dubitans etiam citra bellum poſſe terreri, contumelioſa & minaci & contumaci epiſtola cedere imperio juberet, vitamque otioſam in privata re agere: dubitavit, adhibitis principibus vi-*

[1] ad clementiam trahebat Cæſar, [2] quod ſtirpem hoſtilem iterum conſervaret [3] Neque tamen exſuli longa poſthac vita fuit: morte fortuita, an per venenum extinctus eſſet, [4] ut quiſque credidit, vulga-

INTERPRETATIO.

tiam concitarat. idque ad clementiam vertebat Claudius, quod filio hoſtis ſui veniam & incolumitatem rurſus tribuerit. Neque tamen poſt ea diu vixit exſul, ſive fortuito exitu, ſive veneno raptus eſſet, ut quiſque opinabatur, publicavere. Factum

NOTÆ.

ris, an obtemperaret.

Teſte Dione, Camillus in inſulam Iſſam delatus, ſpontaneam mortem ſibi conſcivit, derelictus à legionibus.

Addit Dio lib 60. *Claudius qui eatenus in tanto metu fuerat, ut paratus eſſet ultro ei cedere principatu, recepto tum animo, militibus, cum aliis donis gratias egit, tum effecit, ut Legiones, & ſeptima & undecima Claudiana fideles & pia à ſenatu appellarentur. Inſidiarum autem conſcios conquiſivit, & ea cauſa permultos, interque eos, prætorem quemdam, poſtquam ſe magiſtratu abdicaſſet, necavit, multi vero & Vinicianus ipſe, ſibi manus attulerunt.*

Sed præmiis donatos illos à Claudio milites, ſumma virtute & conſtantia damnatos, interfecit L Otho pater Othonis. qui poſtea imperavit.

Sueton. Otho. 1. *Pater L. Otho materno genere præclaro &c. Urbanos honores, proconſulatum Africæ, & extraordinaria imperia ſeveriſſime adminiſtravit. Auſus etiam eſt in Illyrico milites quoſdam, quod motu Camilli, ex pœnitentia præpoſitos ſuos, quaſi defectionis adverſus Claudium auctores, occiderant, capite punire: & quidem ante principia ſe coram, quamvis ob idipſum promotos in ampliorem gradum à Claudio ſciret.*

Quod mirum eſt, Camillum vindicaverat Otho ipſe glorioſe in caſtris, dein & conſulatu ipſius, contigit, ut fere eodem crimine, Camilli filius ſubverteretur.

Dalmatiam.] Vide notas lib. 6. cap. 37. *Tillemonius.*

1. *Ad clementiam trahebat.*] Sic Dio lib. 60. *Quidam tamen nocentiſſimorum, partim gratia, partim pecunia, Meſſallinæ & Narciſſi ſociorumque è Cæſareis, interventu, mortem vitarunt. Liberis necatorum impunitas omnibus conceſſa, quibuſdam etiam relicta paterna bona.*

Sic data venia ipſi Camillo filio Scriboniani rebellis, quamvis occiſus eſſet pater, & relegata mater ejus Iunia. huic forte & relictæ opes.

2. *Quod ſtirpem hoſtilem rurſus.*] Iam filio Furii Claudius veniam dederat, cum rebellaſſet pater apud Dalmatiam, & rurſus eum ſervabat incolumem, poſtquam in finem principis per Chaldæos ſcrutatus eſſet. idque in clementiam trahebat Claudius.

Nam filium hoſtis, licet vel inſontem, vivere non patiuntur magiſtri dominationis. Sic filius Vitellii ſtatim occiſus à Flavianis.

Sic fratris Othonis filius & alii. Eo magis metuendus Scribonianus, quod è gente priſca & illuſtri Furiorum, ſeu Camillorum eſſet ortus.

3 *Neque tamen.*] Sic intelligit: *neque tamen exuli* Scriboniano *longa poſthac vita fuit*, an quia *morte fortuita*, an quia *per venenum extinctus eſſet*, dubium. *ut quiſque credidit, vulgavere.*

Hujuſmodi particulas perpetuo ſpernit Tac. Quæ ſupplendæ per mentem, èæque intelligendæ, non legendæ ſunt, vel ſic. incertum, an morte fortuita, an per venenum periiſſet. τὸ *an* ſatis indicat, incertum illud fuiſſe.

4 *Ut quiſque credidit vulgavere.*] Poſſit forte intelligi tantum de rumore publico. Nam prout quiſque affectus eſt ita, ſentit & loquitur. hincque exiſtit fama diverſa, quæ tamen ſemper atrox in

vere. [1] *De mathematicis Italia pellendis* factum Senatuſconſultum ; atrox & [2] irritum. Laudati dehinc oratione principis , *qui ob anguſtias familiares ordine ſenatorio ſponte cederent* , [3] motique *qui remanendo im-*
53 *pudentiam paupertati adjicerent.* Inter quæ refertur ad Patres, [4] *de pœna*

INTERPRETATIO.

eſt decretum Patrum de ejiciendis Italia Mathematicis *immane & inane. Celebrati poſtea concione Cæſaris* , qui ob inopiam rei familiaris , ſenatu ſponte abirent , *pulſique qui permanendo* , audaciam egeſtati adjungerent. *Interea tracta-*

NOTÆ.

mortem principum.

Alii tamen intelligunt de hiſtoricis, qui talem mortem ſcripſere & tradidere poſteris , prout quiſque credidit. intellige de ſcriptoribus ejuſdem ævi.

Statim, prout quiſque credidit , narravit , & in vulgus protulit , ſic & hiſtorici prout audivere , aut rumori fidem adhibuere , ita & ſcripſerunt.

1. *De Mathematicis Italia pellendis.*] Forte ea occaſione factum illud ſenatuſconſultum atrox, nempe per adulationem in principem ; quod in ejus finem per Chaldæos ſcrutatus eſſet Camillus.

Et puto, id additamentum fuit ſententiæ Patrum nonnullorum , quâſi id è Repub. eſſe cenſerent at potius è privata ſua & propria cauſſa talia per adulationem in dominantes cenſebant , de Republica haud anxii , imo per flagitium publicum ſæpe hæc & ſimilia promebant in ſenatu.

De Mathematicis Italia pellendis.] Ad quod forte alluſit Seneca in Ludo. *Annus ſexageſimus & quartus eſt , ex quo cum anima luctatur. Quid huic invides ? patere Mathematicos aliquando verum dicere , qui iſtum, poſtquam princeps factus eſt , omnibus annis , omnibus menſibus efferunt , & tamen non eſt mirum , ſi errant : horam ejus nemo novit : nemo enim illum unquam natum putavit.*

Mathematicis.] Anno Romæ conditæ 805: Chriſti nati 52. Vide notas cap. 51. *Tillemonius.*

2. *Et irritum.*] De his 1. hiſt. 22. Tac. *Genus hominum potentibus infidum, ſperantibus fallax , quod in civitate noſtra , & vetabitur ſemper , & retinebitur.*

3. *Motique.*] Sic Dio lib. 60. *Movit tum ſenatu aliquos Claudius , quorum plerique non inviti , ſed libenter propter egeſtatem exciderunt. Et quum Surdinius quidam Gallus , cui ad ſenatorium ordinem tuenaum opes ſufficiebant , Carthaginem migraret , celeriter eum Claudius revocavit , aureiſque ſe compedibus ligaturum dixit. Ergo dignitate à principe illigatus , Roma manſit.*

4. *Refertur de pœna.*] Hoc dictum fuit *Senatuſconſultum Claudianum.* auctor Tribonianus in Inſtitutionibus, titulo de ſucceſſionibus ſublatis , quæ fiebant per bonorum poſſeſſionem : & de Senatuſconſulto Claudiano. *Ferretius.*

Idem ſtatuit D. Veſpaſianus , autore Suetonio in vita, cap. 11 Præterea de eodem tractatus eſt in Iuſtinianeo Codice de mulieribus , quæ ſervis propriis ſe conjunxerunt. *Lupanus.*

De pœna feminarum.] Hic duplex pœna ſtatuitur , nempe , ut ipſæ feminæ ad id prolapſæ , ſervæ eſſent, puto , ipſius domini , cujus erat ſervus ; cum quo conjungerentur : altera pœna, nempe, ut liberi nati ex tali copula , liberti eſſent , haud dubie ipſiuſmet ad quem ſervus ille pertinebat.

De ingenuis mulieribus id ſtatutum: nam feminæ quæ jam ſervirent , & cum alieno ſervo jungerentur , haud dubie propterea primo poſſeſſori ſeu domino auferri non debuerunt.

Et feminæ ingenuæ , quæ ſtante matrimonio , cum alienis ſervis jungerentur, debuerant talis adulterii damnati, priuſquam in ſervitutem vindicarentur.

Si autem jungerentur cum ſervo proprii

feminarum, *quæ ſervis conjungerentur*. ſtatuiturque [1] *ut ignaro domino ad id prolapſa*, [2] *in ſervitutem ſui conſenſiſſet*, [3] *& qui nati eſſent*, [4] *pro*

INTERPRETATIO.

tur apud Patres de pœna mulierum, quæ cum ſervis coirent, *decerniturque*, ut *quæ*, inſcio domino *ſervi*, ad id flagitii proruiſſet, in ſervitutem ſuam conſenſenſiſſe cenſeretur; & ex his orti filii, pro libertis reputarentur. *Barta*

NOTÆ.

mariti, fiebant ſic ex matre familias ſervæ conjugis ſui, & ſic deſinebant eſſe uxores. quod non leve ſupplicium ingenuæ feminæ, quæ opes attuliſſet in dotem. Siquidem ſerva fiebat mariti quem offenderat, nec unquam potuit abire, nec per diſſidium; & ſic fiebat ſerva pœnæ perpetuæ, quo metu, à flagitiis & libidinibus maxime deterreri debuit.

Sed poſtea conſtitutum à Conſtantino lege 7. Cod. *De mulieribus quæ ſe ſervis propriis junxerant*. Nempe ſi propriis ſervis junguntur, capite plectuntur, & igni verbero deputatur: filii autem in nuda manent libertate, exuti omnibus dignitatibus, nec ex bonis maternis capiunt quidquam. *Aurelius*.

1. *Vt gnaro dom no*.] Sic vertit interpres Hiſpanus. *Vt ſi inſcio domino, ad id prolapſa eſſet, pro ſerva, gnaro domino, pro liberta haberetur*.

Ignaro domino.] Sunt qui ſic interpretentur. Modo dominus ſervi non eſſet conſcius: nam ſi ſciens & particeps eſſet talis flagitii, ſic videbatur indignus gratia legis, quæ ipſi tribuebat jus domini in illam feminam, licet ingenuam, quæ ſe illius ſervo junxiſſet. quo jure ſeu privilegio, etiam ille ſervus longe majoris pretii fiebat.

Nam vel ipſa femina magna pecunia redimere, illum hominem quem deperibat, à ſervitute potuit, vel ipſa ſervitio mancipari cum liberis, qui ex tali contubernio naſcerentur. Quod non meruit dominus ſervi, ſi flagitii conſcius aut particeps. nam potuit fraus ejus interveniſſe in fallenda aut adlicienda femina in talem libidinem.

Ignaro domino.] Nam ſi faviſſet ac conſenſiſſet dominus ſervi, ſic potius meruit amittere jus in ſervum, quam mulierem liberam vindicare in ſervitutem.

Nam ſic talis flagitii reus & conſcius foret. Cum decretum illud non habeamus integrum, ſcire non poſſumus, quid cautum eſſet adverſus talem dominum. ſic & multa alia capita hujus Senatuſconſulti, & aliorum, ignorantur.

2. *In ſervitutem ſui conſenſiſſet*.] Aiunt non dubiam ſententiam eſſe hanc: mulierem liberam, quæ cum alieno ſervo ſolita ſit domino inſciente, ſervam fieri velut proprio conſenſu: & natos item ex iis, liberos non haberi. Itaque nunc nuper ecce emendavit vir doctus; *Vt ignaro domino ad id prolapſa in ſervitutem ceu conſenſiſſet: & qui nati eſſent, pro liberis ne haberentur*.

Sed mihi per bonam gratiam jus ſit diſſentire. Nego alterum illud membrum, de natis ex eo cœtu in ſervitutem habendis, uſquam repperiri in legum libris: aio contra jus eſſe.

Favor libertatis expoſcit, ut nati è libera, ſint liberi: adeoque ſuperveniens calamitas matris, nocere ei qui in utero eſt, non debet. ut ſufficiat, matrem liberã vel medio tempore habuiſſe. Paullus lib. II. Senten. tit. XXIV. Marcianus lib. 5 de ſtatu hominum. Quo jure ergo ſervi iſti?

Clementius vulgata lectio aiebat, *pro libertis haberentur*: ſed non verius Quomodo enim libertus, qui numquam ſervus? Adde quod in manuſcriptis veſtigiũ nullum ejus membri. Verba, inquam, ea, *& qui nati eſſent*, abſunt manuſcriptis omnibus, etiam Budenſi.

Vt mihi quidem Farneſiani codicis ſcriptura certa ſit: *ut ignaro domino ad*

id prolatſ· , in ſervitute : ſi conſenſiſſet, pro liberta haberetur. optime.

Duplex videlicet ejus Senatuſconſulti membrum, in eas quæ ignaro, quæque ſciente domino, peccatum id peccaſſent. Et ſi quidem ignaro, ait lex : ſerva eſto. ſin volente ; habetor pro liberta. Omnino enim propoſitum legiſlatori, à ſervili contubernio abſtinere lubricum ſexum : & ſive ſciente, ſive inſcio domino ea mixtio, poſuit pœnam. Sed ἀναλόγως. & pro gradu noxæ intentiorem, remiſſioremque.

Sed cui rei, inquies, fuerit pro liberta? huic nempe, ut vinculo aliquo teneatur domino ſervi, ad operas libertorum aliaque ejus ordinis præſtanda. Ius item domino in feminæ bonis : & quidquid in veram libertam Sed recte, *pro liberta*: non enim liberta vere.

Rettulit hoc ipſum decretum poſtea, (credo, quia exoleverat, licentia temporum & inuſu) Veſpaſianus princeps, de quo Sueton. *Auctor ſenatui fuit decernendi, ut quæ ſe ſervo alieno junxiſſet, ancilla haberetur.* ita tamen ut apud Iuriſconſultos nomen manſerit conſulti Claudiani : non à Claudio Pallante, qui repertor, ſed à Claudio principe qui rettulit.

Tertullianus item adſpexit, ad uxorem lib II. *Nonne inſuper cenſuerunt* (Romani) *ſervituti vindicandas, quæ cum alieno ſervo, poſt dominorum denuntiationem in conſuetudine perſeverarunt?* Plura ad hanc rem petes, ſi operæ tibi eſt, à P. Fabro lib I. Semeſtr. cap. XXV. Revera enim ad aſciam factum, quidquid dedolavit ille Faber. *Lipſius.*

3. *E qui nati eſſent pro liberis haberentur.*] Hæc verba, *& qui nati eſſent*, non ſunt in Budenſi codice. Divino ſic Tacit. ſcripſiſſe : *Statuiturque ut ignaro domino ad id prolapſæ, in ſervitute, ſin conſenſiſſet, pro libertis haberentur.* Rhenanus

Senatuſconſultum hoc, factum Claudianis temporibus, Claudianum quoque nomen habet. Continet autem, ut libera mulier ſervi conſuetudine capta, terque à domino ſervi, coram ſeptem teſtibus nunciata, ni abſtineret, prolata denunciatione trina prætori aut præſidi in Vrbe, provinciitve, cum bonis omnibus quæ haberet, domino ſervi addiceretur.

In rebus namque Veneris ſervo ſubmiſſa, in aliis conſerva ut eſſet, Senatui conceſſiſſe videbatur. Sed tandem Cæſaris Iuſtiniani conſtitutione ſublata eſt ex S. C. Claudiano manus injectio, & in ſervitutem redactio, Codicis Imperatorii lib. 7. tit 24. & Inſtitutionum lib. 3. tit 12. *Vertranius.*

Non jure bono hæc emendantur, nec integrum Senatuſconſultum Claudianum à Tacito refertur : quippe qui juriſconſulti partes non exſequatur. Femina quæ ignaro domino cum ejus ſervo conſuevisſet, conſerva fiebat, & nati ex hujuſmodi concubitu, pro libertis habebantur.

Quæ de matre dicuntur, Iuſtinianus affirmat obtinuiſſe l. 1 c. de Senatuſc. Claud. tollend. *Ne ea, quæ libera conſtituta eſt, vel ſemel decepta, vel infelici cupidine capta, vel alio quocunque modo contra natalium ſuorum ingenuitatem, deducatur in ſervitutem.* quæ de filiis, nuſquam legi.

Sed ſi pœna irroganda, quænam ea congruentior? Natos eos *ſervos* impium eſt, nec in favorem libertatis, cui præcipue Iuriſconſulti ac Imperatores cautum voluere : *liberos*, illegitimum ; ut qui ſtatim matrem à ſervi complexibus habuerint ſervam.

Eruditiſſimus vir *liberos* oriri credit, qui ex tali conjugio naſcerentur : quaſi ei qui in utero ſit, nocere non debeat ſuperveniens calamitas matris. Vera per ſe ſunt, ſed hic locum non habent ; nam hi numquam in utero matrem liberam habuerunt.

Idem quærit, quomodo libertus eſſe poſſit, qui ſervus nunquam fuit? Prius mihi reſpondeat, quo pacto *liberta* recte dicatur ea, quæ haud extitit ſerva.

Hæc dico, quia ipſe ſequitur codicem Farneſianum, unde habemus : *Vt ignaro domino ad id prolapſa, in ſervitute ; ſi conſenſiſſet, pro liberta haberetur.* Si *pro liberta* impropriè, ego idem in *pro libertis.* Salinerius.

Pugnant hi viri docti, & ego libenter pugnam illis relinquo. Tantum moneo,

à Flor. etiam abeſſe verba, *& qui nati eſſent.* Ibi enim legitur: *in ſervitute ſui conſenſiſſet, pro libertis haberentur.* Pichena.

Quid pugnamus pro verbis, quæ Taciti non ſunt, & ſpecie inhibendi correctiones, genus corrigendi maxime anceps & rariſſime felix tuemur? *Budenſis, Farneſianus, Florentinus*], agmine facto, ejurant, quod de filiis alibi nuſquam ſe legiſſe fatetur & Salinerius.

Idque ſine dubio ſarcinatorum cujuſdam eſt, leviter corruptos locos, qui litera una alterave dempta, vel addita, vel mutata, reſtituebantur, pro ingentibus hiatibus ſupplentium.

Pellexit in fraudem vox *libertis*, quam quo referret, quia non videbat, ipſe aliquid commentus interpoſuit: cui locus non erat, ſi, ut eſt in Farneſiano, *libertæ*, reperiſſet.

At, inquit, ſic nati ſtatim matrem à ſervi complexibus habuerunt ſervam. Hoc parum eſt pro Iureconſulto loqui, quem ſcire oportebat, non pro ſerva habitam, niſi poſt trinas denuntiationes. Deinde hoc non eo valebat utique, ut mancipium fieret (niſi forte in humilibus & egentibus perſonis) quam ut & ſuam & adſumpti mariti libertatem ab hujus domino emere compelleretur.

Itaque caute Tacitus, *in ſervitute haberetur.* Quemadmodum enim aliud eſt *eſſe in libertate*, aliud *eſſe liberum*, teſte Fabio, declam. 340. ſic aliud eſt, *ſervam eſſe*, aliud *in ſervitute eſſe.*

Roganti Lipſio, quemadmodum libertus eſſe poſſit, qui ſervus nunquam fuit? reponit quo pacto *liberta* dicatur, quæ non ſervierit. hæc paria non ſunt Mulieris enim culpa eſt ſubeuntis jugum, cui leges eam infamiam ſtatuerunt: nulla culpa fœtus eſt.

Quin rem diligentius conſideranti liquebit, nihil tale nec potuiſſe de natis ex eo conjugio conſtitui, nec neceſſe fuiſſe, cum jure communi ſatis cautum eſſet.

Nam qui ante denuntiationes iſtas provenerant, nec ſervierant, nec libertini, ſed ingenui, quia non mutabat mulier ſtatum, niſi poſtquam dominus ſervi denuntiaſſet.

Si vero factis denuntiationibus, non abſtinuit ſervo mulier, neque libertatem utriuſque redemit, & plane ſerva facta eſt: ſi quod inde naſcitur, conceptum eſt, antequam mater juſtam ſervitutem ſubiret, haud dubie liberum eſt; quod ſimul concepit & parit jam ancilla, ſervum eſt ex communi jure.

4. *Pro libertis.*] Denuntiationum domino factarum Vlpianus, Tertullianus, & Iuſtinianus mentionem habent: & Paulus, nulla denuntiatione à domino facta, mulierem quæ alieno ſervo ſe junxiſſet, in ſervitutem redigi non ſolitum, ſatis indicat in quadam facti ſpecie.

In qua ſpecie mulieri ad pecuniam, quæ dotis nomine data ſervo, & ſub titulo depoſiti, in cautionem collata fuerat, recuperandam, in ſervi defuncti dominum actionem de peculio & cauſa depoſiti competere (cum inter ſervum & liberum civile judicium conſiſtere non poſſit) nullaque ſit ancillæ adverſus dominum actio, recte reſpondit.

Adde quod ſeptem teſtibus civibus Romanis præſentibus, tertiò ex Senatuſconſulto Claudiano denuntiandum probat interpretatio reſcripti cujuſdam Conſtantiniani vetus, quæ hodieque extat in Codice Theodoſiano, in quo etiam Iuliani principis verba proponuntur, quæ id quod de denuntiationibus diximus, plane adſtruunt. hæc fere ſunt.

Senatuſconſultum Claudianum firmum eſſe cenſemus, omnibus conſtitutionibus quæ contra id lata ſunt, penitus infirmatis, ut libera ſociata: non aliter libertate amiſſa, nexu conditionis deterrimæ adſtringatur, niſi trinis denuntiationibus ex jure pulſata &c.

In quam ſententiam Arcadius & Honorius Imp. ita reſcripſerunt. *Cuncti provinciales agnoſcant, niſi trinis denuntiationibus, libera fœmina ſervorum conſortiis arceantur, nullo modo poſſe eas ad ſervitium detineri.* P. Faber. lib. 1. Semeſt. 25.

liberis haberentur. [1] Pallanti, quem [2] *repertorem ejus relationis* ediderat Cæſar. *prætoria inſignia*, & [3] *centies quinquageſies ſeſtertium* cenſuit [4] conſul deſignatus Barea Soranus: additum à Scipione Cor-

INTERPRETATIO.

Soranus Conſul deſignatus decrevit Pallanti, *quem* iſtius conſtitutionis inventorem *eſſe dixerat Cæſar*, ornamenta prætoria, & centies quinquageſies ſeſtertium.

NOTÆ.

1. *Pallanti &c prætoria inſignia.*] De quo inſcriptio.

TI. CLAVDIVS. AVG. L.
PALL S.
HVIC. SENATVS. OB FIDEM.
PIETATEM. QVE. ERGA.
PATRONOS. ORNAMENTA.
PRÆTORIA DECREVIT.
ET. H S CENTIES QVIN.
QVAGIES CVIVS. HONORE.
CONTENTVS FVIT.

Et indignatur jure in hoc facto major Plinius libro XXXV (nam ad Pallantem ea refero) cap penult. *Hoc eſt inſigne venalitiis gregibus, opprobriumque inſolentis fortunæ. quos & nos adeo potiri rerum vidimus, ut prætoria quoque ornamenta decerni à Senatu, jubente Agrippina Claudii Cæſaris, viderimus: tantumque non cum laureatis faſcibus remitti illo, unde cretatis pedibus advenissent* Itemque minor libro VIII. Epiſt. V. quem vide. *Lipſius.*

Pallanti &c. Prætoria inſignia & centies quinquagies. H. S.] Quod refert Cornelius, inſcriptum fuit Pallantis monumento, via Tiburtina, intra primum ab urbe lapidem.

Plinius Cæcilianus ad Montanum VII. & VIII Epiſtolarum annotavit. His verbis. HVIC. SENATVS. CVIVS. HONORE. CONTENTVS. FVIT. Scilicet oblatam ex ærario liberalitatem à S P. Q R. donumque ſprevit. & ait Plinius, *quod ſolum potuit, tantis opibus publice oblatis, adrogantius fecit, quam ſi accepiſſet.* Vertranius.

2. *Repertorem.*] Bene *repertorem*, non enim potuit Pallas rem eam referre, aut promere apud Patres; non enim Senatorius aut conſularis, puto nec tum, nec poſt ea, licet prætoria inſignia conſecutus ſit. fuerunt ea tantum decora & ornamenta dignitatis, non dignitas propriè & ut in tali perſona. in alio homine qui ſenatorius eſſet, veræ præturæ locum habere id *inſigne* potuit, & viam ſternere ad ſecundam præturam. Nam hæc inſignia primæ præturæ locum habent, quaſi vere dignitatem obtinuiſſet, & etiam parare aditum ad conſulatum ad imperia etiam extraordinaria. Sed hæc decora jam ſic nimia homini, *pedibus* Romam *qui venerat albis.*

3. *Centies quinquageſies.*] Sunt trecenta & ſeptuaginta quinque millia coronatorum; vel unus millio & inſuper centum & viginti quinque millia librarum.

4. *Conſul deſignatus Barea Soranus.*] At neque anno proximo, neque ultra, conſulem Baream invenio. Similiter lib. 14. ait: *Cenſuitque Iunius Marullus Conſul deſignatus, adimendam reo præturam.* Et lib. 15 in fine. *Cerialem Anicium conſulem deſignatum pro ſententia dixiſſe.* Et tamen horum neuter reperitur inter conſules anni ſequentis.

Cenſeo deſignatos eos, non in priores duos menſes, Ianuarium & Februarium, qui faſtis nomen dabant, ſed in duos alios ex ſequentibus.

Nam duobus tantum menſibus, illo & inferiori ævo, Conſulatus habebatur, quo pluribus honos impertiretur.

Patet hiſt. lib. 1. ubi Tacitus de Othone ait: *Conſul cum Titiano fratre in Kal. Martias ipſe, proximos menſes Verginio deſtinat.* Et paulo poſt: *Cælio ac Flavio Sabinis in Iulias, Ario Antonino*

nelio

nelio, *grates publice agendas, quod* [1] *regibus Arcadiæ ortus, vetterimam nobilitatem uſui publico poſtponeret, ſeque inter miniſtros principis haberi ſineret.* Aſſeveravit Claudius, [2] *contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem ſubſiſtere.* Et [3] fixum eſt ære publico Senatuſconſultum,

INTERPRETATIO.

Adjecit Cornelius Scipio, gratias illi publice referendas *eſſe*, quod regia Arcadum ſtirpe procreatus, utilitatem publicam vetuſtiſſimæ nobilitati ſuæ anteferret, ſeque inter adminiſtros Cæſaris haberi pateretur. *Affirmavit Claudius* contentum decore Pallantem, intra priſtinam paupertatem permanere velle. *Et inſcriptum eſt ære*

NOTÆ.

& Mario Celſo in Septembres. Pichena.

Barea Soranus.] Lego in lapide.

Q. MARCIO. BAREA.
T. RVSTIO. NVMMIO. COSS.

Si de iſto; habemus viri celebris gentile nomen. *Lipſius.*

Barea Soranus.] Miror, Baream Soranum tantæ virtutis & gravitatis virum, eo adſentationis provectum in illa flagitia aulica, ut ornamenta prætoria ſervo cenſeret. Sed id haud dubie Agrippina molita eſt, quæ tum rerum potens, & quia ille conſul deſignatus, abnuere non potuit.

Et video hic, non ſine ſumma arte feminæ, adſciri duos viros, alterum virtute & ſapientia, Baream nempe, & claritudine generis alterum, ac nobilitate majorum, nempe illuſtrem Scipionem. His artibus auguſtiſſimo ordini, legibus & imperio illudebat Agrippina.

1. *Regibus Arcadiæ ortus.*] Vide quæſo mancipium hoc togatum. Pallantem ad regum ſtirpem refert: credo, quia Pallas aliquis Virgilio aliiſque inter Arcadum reges. O opprobrium omnium Scipionum: & digniſſime domino Pallante!

Nos hunc nequiſſimum ſervum trans mare advectum inter vænales ex Plinio ſcimus, & eumdem Antoniæ matri ſerviiſſe, ex Ioſepho lib. XVIII. qui Πάλλαντα appellat τὸν πιςότατον τῶν δούλων αὐτῆς: id eſt, *fideliſſimum ſervorum ipſius.* Ab ea ergo ad Claudium pervenit. *Lipſius.*

Arcadiæ.] Vide notas lib. XI. cap. 14.

2. *Contentum honore.*] Vel intelligit abſolute & ſimpliciter, contentum eſſe *honore* talis inventi, ſeu talis conſtitutionis, opponendo *honorem* hunc pecuniæ & opibus quæ illi offerebantur.

Vel intelligit, *contentum* eſſe Pallantem *honore*, id eſt, inſignibus prætoriis, quæ referente Conſule deſignato, ipſi decreta erant à Senatu.

3. *Fixum eſt publico.*] Ita libri ſcripti: & non abhorret à Corneliana phraſi. At vulgo, *ære publico*, legas, non ſine additamenti ſuſpicione. *Lipſius.*

Fixum eſt ære publico S. C.] Ejus reliquiæ ſuperſunt hæ. SED. CVM PRINCEPS. OPTIMVS. PARENSQ. PVBLICVS. ROGATVS. A. PALLANTE. EAM. PARTEM SENTENTIÆ. QVÆ PERTINEBAT. AD. DANDVM EI. EX ÆRARIO. CENTIES. QVINQVAGIES. SESTERTIVM REMITTI. VOLVISSET. TESTATVR. SENATVS. ET. SE. LIBENTER. AC. MERITO. HANC. SVMMAM INTER. RELIQVOS. HONORES. OB. FIDEM. DILIGENTIAMQ. PALLANTIS. DECERNERE. COEPISSE. VOLVNTATI. TAMEN. PRINCIPIS. SVI. CVI. IN. NVLLA. RE. FAS. PVTARET. REPVGNARE IN. HAC. QVOQ. RE. OBSEQVI. Acta hæc fuere IV. Calend Februarii, ut refert idem Plinius lib. 8. Epiſt *Vertranius.*

Fixum.] Lacunam quæ eſt in Flor. codice retuli, *fixum eſt. . . . . publico.* Neceſſarium exiſtimans, defectus omnes notos facere. In margine autem ejuſdem libri, alia, ſed antiqua manu, additum eſt, *ære.* Pichena.

Ære publico.] Quod inſcriptum ſit auctoritate publica, & loco publico.

quo libertinus [1] ſeſtertii ter millies poſſeſſor, antiquæ parcimoniæ lau-
54 dibus cumulabatur. At non frater ejus cognomento *Felix* pari moderatione agebat, jam pridem [3] Iudææ impoſitus, & cuncta malefacta

INTERPRETATIO.

publico Senatusconſultum, quo libertus ſeſtertii ter millies poſſeſſor, priſcæ frugalitatis honore extollebatur. *Sed frater ejus cognomine* Felix, *non ſimili modeſtia ſe gerebat, jam olim Iudaæ præpoſitus, & omnia flagitia* ſua *inulta fore pu-*

NOTÆ.

1. *Seſtertii ter millies.*] Sunt ſeptem milliones, & præterea quingenta millia coronatorum; ſeu viginti & duo milliones, & inſuper 500. millia librarum.

2. *Felix jam pridem.*] Non hercle ita pridem, ſi Ioſepho in gentili hiſtoria credendum. Præpoſitus enim demum Iudææ eſt, poſt damnatum Cumanum. Ioſephus lib. 22. Ἰουδαϊκῆς ἀλώσεως. cap. XXII. clare: *Poſt ea*, inquit, *Felicem Pallantis fratrem Iudaæ, Galilaæ, Samariæ, & Peraæ procuratorem mittit.*

Vt fortaſſe hic reſcribendum ſit, *Felix haut pridem Iudaæ impoſitus.* Hunc libertum Claudium Felicem, Ioſephus, Suidas, Zonaras, nominant. at Antonium Felicem Tacitus lib. V. Hiſtor. *Antonius Felix per omnem ſævitiam ac libidinem, jus regium, ſervili ingenio exercuit.* Ne te turbet; ſcies pleroſque iſtos è libertis Antoniæ matris fuiſſe; eoque binomines, alias principis, alias patronæ mortuæ nomen tuliſſe. *Lipſius.*

Felix.] Qui teſte Ioſepho lib. 20. duxit uxorem Druſillam Iudæam Agrippæ regis ſororem, & nonnulli exiſtimant, de altera ejuſdem uxore loqui Tacitum lib. 5. hiſt. *Antonius Felix per omnem ſævitiam ac libidinem, jus regium ſervili ingenio, in Iudaæ provinciæ exercuit, Druſilla Cleopatra & Antonii nepte, in matrimonium accepta, ut ejuſdem Antonii Felix progener, Claudius nepos eſſet.*

Druſilla hæc quam duxit Felix, filia fuit Cyprus & ſenioris Agrippæ regis; ipſa Druſilla vera regina fuit. nupſerat antea Regi Emiſenonum.

Alias duas *reginas* vel etiam duxit, vel forte ſimul habuit in amoribus; ita ut reginam unam loco uxoris cæteras more regum, pellices haberet. Dicuntur autem *reginæ*, quia regio ſanguine ortæ, nempe vel ex regibus Ægiptiis, vel Iudæis, vel utriſque.

Ille autem apud Suet. Claud 28 dicitur trium reginarum maritus; ſic dictum de Cæſare, *omnium mulierum virum* fuiſſe. Nec puto, diſcrimen eſt hic, inter *virum* & *maritum*. Videtur innuere Sueton. Felicem illum fuiſſe ſimul *trium reginarum* maritum. quæ forte reginæ etiam dictæ, quia more gentico, haberent partem regni ſorores perinde ac fratres.

Sic præſidis ſeu procuratoris potentiam exceſſit Felix, cum non ſolum provinciæ, ſed etiam militibus qui erant in provincia, imperaret. idque auctoritate Pallantis fratris nixus.

Ambo fratres, ut puto, apud Antoniam minorem ſervitutem ſervierant; & ipſe appellabatur *Antonius Felix.* & frater ipſius *Claudius Pallas.* ſic *inſolentem ludum* ludit, quoties *voluit fortuna jocari.*

Iam pridem Iudaæ.] Intellige de parte Iudææ, nempe de *Samaritanis*, quibus præerat Felix, cum Cumanus *Galilæis* præeſſet. Poſtea ſi Ioſepho credimus, utrique præfuit Felix, pulſo damnatoque Cumano, fultus haud dubie gratia & auctoritate fratris Pallantis.

3. *Iudaæ.*] Vide notas cap. 23. ſupra. *Tillemonius.*

Speciem motus.] Motum illum jam bis attigerat Tacitus, nempe lib 5. hiſtoriarum cap. 9. Quas priores ſcripſit, dein ex profeſſo, in hiſtoria Caii Cæſaris, nempe libris qui periere.

ſibi impune ratus, tanta potentia ſubnixo. Sane præbuerant Iudæi ſpeciem motus [1] orta ſeditione, poſtquam [2] cognita cæde Caii

INTERPRETATIO.

tans, ut qui tanta auctoritate niteretur. Certe Iudæi aliquam veluti ſeditionem concitarant, ac cœpta diſcordia. & illi poſtquam nuntiata nece Caligulæ, non

NOTÆ.

Vnde conjicio, rem breviter hoc loco expediiſſe Tacitum. Itaque vel nihil hic; vel ſaltem pauca deeſſe putem. Si nihil deſit ibi, & tantum perturbatus ſit locus, ſic poterit interpungi & intelligi. *Sane præbuerant Iudæi, ſpeciem motus* orta ſeditione. *Poſtquam cognita cæde Caii haud obtemperatum eſſet, manebat metus, ne quis* &c.

Vel ſupplenda particula *&* poſt τὸ *ſeditione*; ſic: *ſane præbuerant Iudæi ſpeciem motus orta ſeditione: Et poſtquam cognita cæde Caii, haud obtemperatum eſſet, manebat metus* &c. Neque inſolens genio Taciti, ut omittat conjunctiones. *Et* ibi pro *etiam*.

Sed poſtulabis, cur orta ſeditione? & quibus mandatis haud obtemperarunt Iudæi? ſed hoc facile intelligi, ſuppleríque potuit ex ſuperiore hiſtoria, qua prolixe hunc motum Iudæorum, ſeditionemque tradiderat Tacitus; & cum jam antea bis eandem rem attigiſſet, nempe in hiſtoriis, & in rebus Caligulæ, hinc eſt, quod diu hic immorari non debuerit.

At ſi quid tamen deſit, facile ſic ſuppleri poteſt ex ipſomet Tacito. *Sane præbuerant Iudæi ſpeciem motus orta ſeditione*, cum *juſſi* ſunt à *Caio Cæſare, effigiem ipſius in templo locare. Et poſtquam cognita cæde ejus, haud obtemperatum eſſet, manebat metus* &c.

Sed puto, pro genio Taciti, nihil ibi deeſſe. cum priores interpretes non ſatis hunc locum caperent, ſtatim affixerunt aſteriſcum, ut & aliis locis, quos non intelligerent. ſed fruſtra.

Præbuerant Iudæi ſpeciem motus.] Cum imperaſſet Caius, poni ſuam imaginem in templo Hieroſolymitano, præbuerant Iudæi ſpeciem motus, & orta ſeditio erat; & quia cognita cæde Caii, non obediverant juſſui illius, manebat metus, ne quis ſequentium principum eadem imperitaret.

Sicque morte Caligulæ, nondum prorſus pacata ſeditio, nondum ſatis pacati animi gentis iſtius.

Et interim Felix intempeſtivis remediis delicta Iudæorum accendebat, & ad nova crimina impellebat. Hæc breviter exſecutus Tacitus, quia alibi res fuſius narraverat.

1. *Orta ſeditione.*] Imperaverat Caius effigiem ſuam in templo locari; hinc orta ſeditio, quæ morte illius placata eſt; attamen cum cognita cæde illius, non obtemperaſſent Iudæi mandato Cæſaris, adhuc metuebant illi, ne princeps alius, ſimile quid imperaret.

Sed huic diſcordiæ animorum, & metui intempeſtiva remedia adhibebat Felix, & ſic potius delicta pervicacis gentis accendebat, quam ſedabat.

2. *Cognita cæde Caii.*] Lacuna hic & hiatus, quem tamen ab hiſtoria facile explevero. Tangit enim motum illum Iudæorum, qui Caligula imperante fuit, ob ſtatuas ejus in templo erigi & coli juſſas. Tacitus lib. 5. hiſtor. *Dein juſſi à C. Cæſare effigiem ejus in templo locare, arma potius ſumpſere. quem motum Cæſaris mors diremit.* Ex diſce rem omnem è Ioſepho lib. 11. Α'λώσεως. itemque xx. Α'ρχαιολογίας.

Tangit, adſero, illum, motum, argumento claro in his verbis: *Cognita cæde Caii*. Et: *manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret*. Qui aliter medicinam adferunt, aberrant.

Sed quid hoc, inquiunt, ad Felicem, qui tanto poſt ſucceſſit? Nam ille quidem motus, Petronio procuratore, fuit.

[1] haud obtemperatum eſſet. manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempeſtivis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio [2] Cumano, cui pars provinciæ habebatur: [3] ita diviſis, ut huic [4] Galilæorum natio; [5] Felici [6] Samaritæ parerent, [7] diſcordes olim, & tum contemptu regentium minus coërcitis odiis. Igitur raptare inter ſe, immittere latronum globos, componere inſidias, & aliquando præliis congredi, ſpoliaque & prædas ad procuratores referre. Hique primo lætari, mox gliſcente

INTERPRETATIO.

obſequuti erant, durabatque formido, ne quis Cæſarum eadem præciperet. Atque interea Felix inconſultis remediis flagitia incitabat, rivali ad peſſima Ventidio Cumano, qui partem provinciæ curabat: ita partitis finibus, *ut Ventidio Galilæorum gens obediret, Samaritæ Felici.* quæ nationes *jam olim diffidebant* inter ſe, *& tunc etiam faſtidio imperantium, offenſionibus minus cohibitis. Itaque agere ſe & ferre invicem* Iudæi & Samaritæ, *immittere latronum agmina, ſtruere inſidias, & interdum directa acie concurrere, ſpoliaque & opes raptas ad procuratores ſuos reportare. Hique primo gaudere, dein clade invaleſcente, cum arma interpo-*

NOTÆ.

Dicam, repetit rem ab alto Tacitus, & initia recenſet motuum ſecutorum. quos auxit accenditque infelix iſte Felix.

Apud Suidam tamen alterius mentio turbæ, cui componendæ Felix electus. *Diſcordantibus Iudæis adverſus Chriſtianos impoſuit ipſis Claudius Felicem præcipiens ipſi ulciſci illos.* Lipſius.

1. *Haud obtemperatum eſſet.*] Sane hic nihil deeſſe puto. Si enim citra cædem Caii res fuiſſet, haud dubie Iudæi rebellaſſent: jam vero hujus edictis hactenus non paruerant, ut etiam ad ſeditionem res claram venerit. Metuebant autem paria edicta à ſecuturis principibus: itaque jam in motu velut erant, nec neſciebant id Romani proceres *Barthius.*

Suſpicabar pro *poſtquam* ſcribendum *quamquam*: & quia pro Caii, quidam libri habent *ejus*, fuiſſe ſic: *quamquam cognita cæde Caii, edicto ejus haud obtemperatum eſſet.* Nam quod illud fuerit edictum, voluit auctor repeti ex quinto hiſtoriarum.

Videbatur ſublata cauſa motus, morte furioſi principis. Narrat autem Tacitus nihilominus, quæ jam dudum coquebatur, ſeditionem ortam, & ſi Caius interfectus, & edictum ejus abolitum foret. Quid ita? quia ſupererat metus, &c. *Gronovius.*

2. *Cumano.*] Vide notas infra lib. 15. cap. 46.

3. *Ita diviſis.*] Nempe ita diviſis provinciæ partibus, τὸ *partibus*, ſupplendum ex his, *cui pars provinciæ habebatur*; vel *ita diviſis*, Iudeis nempe, ut huic Galilæi, illi, *Samaritæ parerent.*

4. *Galilæorum.*] Galilæa provincia Iudææ regionis ad ſeptentrionem. diviſa fuit in *ſuperiorem*, ubi antea erant Tribus Aſer & Nephtalim, & *inferiorem*, in qua Tribus Zabulon & Iſachar. *Tillemontius.*

5. *Felici Samaritæ parerent.*] Apud Joſephum, Felicis adhuc nullæ partes: contraque Cumanus à Samaritis ſtetiſſe legetur. Sed tu eum vide, non una in re à noſtro diſſentientem, lib. xx. Antiq. cap. iv. v. *Lipſius.*

6. *Samaria.*] Provincia Iudææ regionis, in qua fuerant antea, dimidia Tribus Manaſſe cis Iordanem, & Tribus Ephraim. *Tillemontius*

7. *Diſcordes olim.*] Intellige Galilæos

pernicie, [1] cum arma militum interjeciſſent, caſi milites. [2] Arſiſſetque bello provincia, ni Quadratus Syriæ rector ſubveniſſet. Nec diu adverſus Iudæos qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent: Cumanus & Felix [3] cunctationem afferebant, quia Claudius cauſſis rebellionis auditis, jus ſtatuendi etiam de procu-

INTERPRETATIO.

ſuiſſent, interfecti ſunt milites. Belloque flagraſſet provincia, niſi Quadratus Syriæ proconſul ſuccurriſſet. Nec diu deliberatum adverſus Iudæos, qui cædem militum auſi erant, quin ultimo ſupplicio afficerentur: Cumanus & Felix dubitationem ſeu moram adferebant; nam Claudius cognitis cauſis defectionis, poteſtatem etiam judicandi de pro-

NOTÆ.

& Samaritas, qui oppidana æmulatione, & diverſa religione olim diſcordes erant, nunc & acrius exarſerant, *contemptu regentium*, nempe Felicis & Cumani.

1. *Cum arma militum interjeciſſent.*] Hoc non licuit procuratoribus Cæſaris, idque ſtrictè prohibitum ſub ſeveris principibus. unde & forte *Claudius, cauſſis rebellionis auditis, jus ſtatuendi etiam de procuratoribus dederat.*

Cum arma militum interjeciſſent.] Apud Tac. in vita Agric. 15. ſic queruntur Britanni: *Singulos ſibi olim reges fuiſſe, nunc binos imponi; è quibus legatus in ſanguinem, procurator in bona ſæviret: æque diſcordiam præpoſitorum, æque concordiam ſubjectis exitioſam, alterius manus, centuriones, alterius vim & contumelias miſceri.* Et lib. 4. 15 *Adeo ut procurator Aſiæ Lucilius Capito, accuſante provincia, cauſſam dixerit, magna cum aſſeveratione principis, non ſe jus, niſi in ſervitia & pecunias familiares dediſſe. quod ſi vim prætoris uſurpaſſet, manibuſque militum uſus foret, ſpreta in eo ſua mandata &c.*

2. *Arſiſſeque bello provinciæ.*] Nonnulli intelligunt de bello civili. Sed non video, cur appellari debuiſſet bellum illud civile. Galilæi & Samaritæ inter ſe certant, primo latrociniis, inſidiis, dein prælliis. & ingraveſcente pernicie, interjecti milites Rom. à procuratoribus, nempe, ut impedirent, & à diſcordiis nationes iſtas absterrerent. non enim, ut puto procuratores inter ſe decertare voluerunt cum ſuis quiſque provincialibus & militibus Imo tum interpoſiti milites, ut bello obſtarent.

Igitur bellum illud primo fuiſſet inter Iudæos ipſos; dein forte Iudæorum qui viciſſent, adverſus ipſos Romanos, qui provinciam componere conabantur, ſicque arſiſſet externum bellum, ut revera exarſit, poſtea ſub Nerone.

Quia tamen initio arma militum interjecerant procuratores, ut prædam quiſq; ad ſe traheret, & dein ut partem adverſam quiſque cohiberet, in ſpeciem ſaltem; certe tum bellum civile videretur, quia nempe arſiſſet inter ipſos Romanos, ſociosque, qui invicem pro ſua regione, pro finibus, limitibuſque ſuæ provinciæ depugnaſſent, *æmulo ad deterrima Ventidio Cumano* Sed tum tantum hæc præludia latrocinantium certatim procuratorum. & veluti pernicie publica exſultantium.

3. *Cunctationem afferebant.*] Nempe motui prorſus ſedando, componendiſque rebus, & ſic quieti provinciæ moram aliquam afferebant procuratores. Quippe ſedandus ille motus ea ratione, & ſeveritate, qua Cæſar imperaverat, qui ſtatui etiam de procuratoribus juſſiſſet, quum ipſos veras & præcipuas eſſe cauſſas rebellionis comperiſſet.

Igitur in puniendis Iudæis ſeditioſis, nulla difficultas aut mora; tantum hæſitatio fuit, quo ad coërcendos ipſos procuratores, & præcipue ob validam

ratoribus dederat. Sed [1] Quadratus Felicem inter judices oſtentavit, receptum in tribunal, quo ſtudia accuſantium deterrerentur: [2] damnatuſque flagitiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus; & [3] quies pro-
55 vinciæ reddita. Nec multo poſt [4] agreſtium Cilicum nationes, quibus [5] *Clitarum* cognomentum, ſæpe & alias commotæ, tunc Troſobore duce, montes aſperos caſtris cepere. Atque inde decurſu in litora aut urbes, vim cultoribus ac opidanis, ac plerumque in mercatores & na-

INTERPRETATIO.

curatoribus ſuis *tribuerat. Sed Quadratus oſtendit Felicem in conſeſſu judicum, admiſitque in tribunal, quo ſic ambitus & odia accuſatorum cohiberentur. & unus Cumanus damnatus* eſt *facinorum, quæ duo perpetrarant: & pax provinciæ reſtituta* eſt. *Nec multo interjecto tempore agreſtium Cilicum populi, qui* Clitæ *cognominantur, ſæpe & alias concitati, tunc ductu Troſoboris, montes arduos ſtruendis munimentis delegere. Et inde procurrentes ad ripas, aut oppida, vim inferebant colonis & incolis urbium, ac ſæpe etiam mercatores &* ipſos *navicularios* inva-

NOTÆ.

gratiam Felicis, qui potentia fratris pallantis ſubnixus, cuncta facinora ſibi impune fore rebatur.

Itaque ut ſatisfieret mandato Cæſaris, & tamen gratia liberti prævaleret, diſſociata eſt cauſſa Felicis, & unus Cumanus, quæ duo peccarant, luit.

Cunctationem afferebant.] Dubitabat, cunctabatur Quadratus cum reliquis judicibus, an eos ſcelerum perinde reos pari ſupplicio afficeret.

Sed tandem vicit favor Pallantis, & oſtentatus inter judices frater ejus Antonius Felix. & ſic flagitiorum quæ duo perpetraverant, unus damnatus eſt Cumanus.

1. *Quadratus Felicem inter judices oſtentavit.*] Sic lib. 13. *Burrhus quamvis reus, inter judices ſententiam dixit, exſiliumque accuſatori irrogatum* &c. Sic apud Suet. Claudius judicem quendam judicare compulit in cauſa propria, ſic explorans, quid in aliena lite faceret.

Et Quintilianus dicit, ſe egiſſe cauſam apud reginam Berenicem in re propria ipſius reginæ. Et Felix pluſquam rex, pluſquam Cæſar, qui trium reginarum maritus.

Felicem inter judices.] Qui honos & reo Burrho mox tributus, ſed meliori fide. nec inſolitum, aut inauditum, quod principes viri proceresque in ſua cauſa judices ſint.

Sic Quintilianus oravit apud Berenicem reginam judicem in ſua cauſſa. Cicero apud Cæſarem, non ſemel. Sic Claudius judicem aliquem in ſua cauſſa pronuntiare juſſit.

2. *Damnatuſque flagitiorum.*] Apertè magis & diſtinctè ſcriptor Iudæus. Negat à Quadrato damnatum Cumanum, ſed ipſum cum Celere Tribuno miſſum ad Cæſarem, qui de re cognoſceret ſtatueretque. Ita Cumano exſilium irrogatum: Celerem remiſſum Hieroſolyma, & vicatim diſcerptum. *Lipſ.*

Non dicit Tacitus, damnatum eſſe Cumanum à Quadrato. dicit eum conſilium habuiſſe, quo habito, miſſus forte eſt Cumanus ad Cæſarem, à quo damnatus eſt.

3 *Quies provinciæ.*] Anno Romæ conditæ 805 Chriſti nati 52. Vide notas cap. 52. *Tillemon.*

4. *Aggreſtium Cilicum.*] Vocat illos *Agreſtes*, quia Tracheam, ſeu Aſperam Ciliciam habitabant, qui & alibi *Campeſtres* appellantur.

Agreſtium.] Sic puto, vocantur, quia agros, ſilvas, ſaltuſque & longinqua loca, non urbes incolebant.

Cilicum.] Vide notas lib. 6. cap. 31.

5. *Clitarum.*] Vide notas lib. 6. cap 41.

vicularios audebant. [1] Obſeſſaque civitas [2] Anemurienſis, & miſſi è [3] Syria in ſubſidium equites cum [4] præfecto Curtio Severo turbantur; quod duri circum loci, peditibuſque ad pugnam idonei, equeſtre prælium haud patiebantur. Dein [5] rex ejus oræ Antiochus, blandimentis adverſus plebem, [6] fraude in ducem, cum Barbarorum copias diſſociaſſet, Troſobore pauciſque primoribus interfectis, cæteros clementia compoſuit. Sub idem tempus, inter lacum [7] Fucinum amnemque 56

INTERPRETATIO.

debant. *Et obſidione cincta eſt urbs Anemurienſis, ac miſſus è Syria eques in auxilium cum Curtio Severo præfecto, impellitur; quod aſpera circum loca & pedeſtribus copiis ad prælium oportuna; equeſtre certamen non ferrent. Mox rex iſtius regionis Antiochus, cum blanditiis erga vulgus, dolo in ducem, copias barbarorum diviſiſſet, Troſobore pauciſque proceribus interemptis, reliquos clementia pacavit. Eodem tempore perfoſſo monte inter lacum Fucinum & fluvium Lirin, quo am-*

NOTÆ.

1. *Obſeſſaque civitas.*] Nempe à prædonibus illis Cilicibus.

2. *Anemurienſis.*] Anemurium, urbs Cetidis tractus, in Cilicia provincia Aſiæ minoris, & ad mare ſeu fretum Ciliciæ. Hodie *Scalemure*, oppidum præfecturæ Cipri ſeu *Kibros*, in ora meridionali Natoliæ regionis, ſub imperio Turcico Aſiatico. *Tillemon.*

3. *Syria.*] Vide notas lib. 6. cap. 31. & lib. 12. cap. 23.

4. *Præfecto.*] Sic vocabatur, qui equitibus Rom. & quidem legionariis præeſſet.

5. *Rex ejus oræ Antiochus.*] Qui nempe Comagenam habuit, ſicque Ciliciæ proximus.

Antiochus.] Ideo motum hunc compeſcuit, quia nempe regnabat in iſta regione. & res ejus agebatur, ne res eo tractu turbarentur, ne prædones potentiores in illa ora maris fierent.

Dein quia ſocius & amicus populi Romani rex, & imperio inſerviens, debuit invigilare paci Romanæ. Amicitia, fœdere & obſequio devinctus Romanis, debuit in id impendere opes, copias, vires.

Nec certe parum ipſius intererat, non modo arma extranea, ſed etiam Romana procul à regno ſuo habere.

6. *Fraude in ducem.*] Per fraudem & dolum eum interfici juſſit, vel perfidia familiarium uſus & rebellione affinium, hunc decepit; vel etiam in congreſſu, forte ſpecie fœderis, illum irretivit, circumvenit, ac interemit.

Nam adverſus violatorem fidei, jus omne violari. fas putant imperitantes, *dolus an virtus, quis in hoſte requirat?*

7. *Fucinum.*] Fucinus, lacus Marſorum populorum, in Samnio regione Italiæ. hodie *Lago di Celano*, in Aprutio ulteriore ſeu *Abruzzo ultra*, provincia regni Neapolitani. *Tillemon.*

Lacum Fucinum aliquando emiſſum fuiſſe. complures teſtantur autores. Suetonius in Cæſare cap. 44. *Siccare Pomptinas paludes, emittere Fucinum lacum deſtinabat &c. talia agentem atque meditantem mors prævenit.*

Quo eum emittere deſtinaverit incertum eſt. in Tiberim eum emittere tentaſſe poſtea Claudium, auctor eſt Dio lib. 60. *Claudius Fucinum lacum, qui in Marſis eſt, in Tiberim emittere voluit: quo regio circa eum lacum agriculturæ apta, ſimulque amnis magis navigabilis efficeretur. verum ſumptus fecit inanes.* Factum id recenſet Claudio imperatore 11. & C. Largo conſulibus: anno

[1] Lirin , [2] perrupto monte , quo [3] magnificentia operis à pluribus viſeretur,

INTERPRETATIO.

plitudo operis à pluribus conſpiceretur , in ipſo ſtagno , navalis pugna inſtrui-

NOTÆ.

urbis 794. à nato Jeſu 42. Verum quo tandem emiſſario per ſexaginta amplius millia paſſuum Claudius Fucini aquas in Tiberim effundere conatus ſit, tot tantiſque obſtantium montium jugis, nondum ego ſatis perſpicio. Suſpicorque male hîc intellexiſſe de Tiberi Dionem, quod ad Lirim amnem, cujus fontes haud ita longe à Fucino diſtant, pertinebat.

Ex duobus diverſis auctoribus unam eandemque hiſtoriam, diverſe relatam, ſumpſiſſe eum, vel ex eo cum maximè patet, quod heic neget perfeciſſe conata Claudium; poſtea vero eodem libro, ut mox videbimus, emiſiſſe eum lacum quendam quem non nominat, copioſa oratione narret.

Iam ab Auguſto imperatore, id Marſos aſſidue petiiſſe; tandemque ab ipſo Claudio perfectum eſſe, auctor eſt Suetonius in hujus vita cap. 20. *Opera*, inquit, *magna potius quam neceſſaria quam multa perfecit: ſed vel præcipua, aquæ ductum à Caio inchoatum; item emiſſarium Fucini lacus, portumque Oſtienſem; quanquam ſciret, ex his alterum precantibus aſſidue Marſis negatum; alterum à Divo Iulio deſtinatum, ac propter difficultatem, omiſſum.*

Et mox: *Fucinum adgreſſus eſt, non minus compendii ſpe, quam gloriæ: quum quidam privato ſumptu emiſſuros ſe, repromitterent, ſi ſibi ſiccati agri concederentur. Per tria autem paſſuum millia, partim effoſſo monte, partim exciſo, canalem abſolvit ægrè & poſt undecim annos; quamvis continuò triginta hominum millibus, ſine intermiſſione operantibus.*

Quinam ille mons exciſus fuerit, & quo lacus emiſſus, oſtendit Tacitus hoc loco lib. 12. Ann. De eadem re ita Dio dicto lib. 60. poſtea. *In lacu quodam Claudius, navalem pugnam exhibere cupiebat. cinxeratque eum ligneo muro: fixeratque tabulata, conveniente ad ſpectaculum innumera multitudine.*

Fuit tantum *ſpecus effoſſus*, ut ait Tacitus, id eſt, montis imum perforatum; non omne montis jugum ad ſummum uſque interciſum. Atteſtatur idem & Plinius lib 36. cap. 15. *Ejuſdem*, inquit, *Claudii inter maximè memoranda equidem duxerim; quamvis deſtitutum ſucceſſoris odio; montem perfoſſum, ad lacum Fucinum emittendum; inenarrabili profectò impendio, & operarum multitudine, per tot annos: quum aut corrivatio aquarum, qua terrenus mons erat, egeretur in verticem machinis, aut ſilex cæderetur: omniaque intus in tenebris fierent. quæ neque concipi animo, niſi ab iis qui videre, neque humano ſermone enarrari poſſunt.*

Quidnam præterea Claudius, circa hanc lacus emiſſionem, ſolique ejus ſiccationem pararit, quod poſtea ab ſucceſſore ejus Nerone *deſtitutum* ſit, haud facilè dixerim; niſi quod, ſiccatum tunc minime fuiſſe lacum, ex ſupra ſcriptis colligere licet, hiſce Dionis verbis, *irriti ejus fuêre ſumptus.*

Et emiſſum rurſus fuiſſe ab Hadriano imperatore, teſtis eſt Ælianus Spartianus in vitâ ejus, his verbis: *Fucinum lacum emiſit.* An eodem, quo antè Claudius, emiſerit Hadrianus, loco, quamvis credibile, tamen incertum eſt. Emiſſarium autem Claudii, hodie ignoratur. lacus nunc *Celano* dictus, qui olim *Fucinus*, habet à ſeptentrione in meridiem ſeptem milliaria Italica communia, & ab oriente in occidentem ſunt novem milliaria. ex Cluverii Italia antiqua lib. 2. cap. 15 pag. 765. & Chartis Italiæ hodiernæ per Maginum. *Tilmonius.*

1. *Lirin.*] Liris fluvius Samnii regiotur,

tur, lacu in ipſo navale prælium [1] adornatur; ut quondam Auguſtus ſtructo [2] cis Tiberim ſtagno, ſed levibus navigiis & [3] minore copia ediderat. [4] Claudius triremes quadriremeſque &

INTERPRETATIO.

tur, ut olim Auguſtus, adornato citra Tiberim lacu, ſed modicis navibus, & minori militum naviumque *numero* ſimile prælium *exhibuerat. Claudius ornavit*

NOTÆ.

nis & Latii provinciæ, in mare Tyrrhenum ſe exonerat. hodie *Garigliano*, in provinciis regni Neapolitani vulgò dictis *Abruzzo ultra* & *Terra di Lavoro.* Tillemonius.

2. *Perrupto monte.*] Quod ſic factum explicat Plin. lib. 36. 15. *Cum aut corrivatio aquarum, qua terrenus mons erat, egereretur in vertice machinis, aut ſilex cæderetur, omniaque intus in tenebris fierent* &c.

Certe, ſi omnia hæc facta in tenebris, tantum velut cuniculis, ſeu canalibus latis & ingentibus perfoſſus ille mons ſubtus terram, nec perruptus, aut apertus mons ille ab imo uſque ad verticem, ſed intus per viſcera montis corrivatio facta, ſeu alveus effoſſus, quo illaberentur aquæ in Lirim; ita ut terram machinis egererent in vertice montis hujus, & eveherent per puteos, qui per certa intervalla diſpoſiti eſſent. & in ſpecubus illis vel habuere lychnos ſeu cãdelas vel accepere lucem ab illis puteis.

3. *Magnificentia operis.*] Quæ ex Euſebii, ſive Hieronymi nota in Chronico elucebit. *Claudius*, inquit, *circa hæc tempora Fucinum lacum exſiccavit, per undecim annos triginta hominum millibus, ſine intermiſſione operantibus.* Lipſius.

1. *Adornatur.*] Anno Romæ conditæ 805. Chriſti 52. Vide notas cap. 52. *Tillemonius.* Huic tanto labori incumbere cœperunt 30. millia hominum anno 794. & tandem poſt undecim annos, opus finierunt emiſeruntque lacum, nempe anno 805.

2. *Cis Tiberim ſtagno.*] De quo Suetonius: *Edidit navale prælium, circa Tiberim cavato ſolo, in quo nunc Cæſarum nemus eſt.* Lipſius.

Tiberim.] Vide notas lib. 6. cap. 19.

3. *Minore copia.*] Militum haud dubie & navium nam quo plures erant, qui certarent, etiam pluribus navigiis indigebant, quibus inveherentur, & pugnarent.

4. *Claudius triremes.*] Cenſemus reponi numerum debere, ſcribimuſque, *Claudius centum triremes.* Tot enim fuiſſe, credimus Dioni: *qui navali prælio decertarent, morte damnati erant, & & quinquaginta naves utrique habuerunt, alii quidem Rhodii, alii Siculi appellati.* Utrimque naves quinquaginta: in univerſum ergo centum. Idemque numerus ex Xiphilino.

At ecce Suetonius, duodenas duntaxat nominat. *Hoc ſpectaculo*, ait, *claſſis Sicula & Rhodia concurrerunt, duodenarum triremium ſingula.* Falſo. Omitto Dionem.

Sed quomodo hominum illa vis in duodenis utrimque navibus? quandoquidem undeviginti millia pugnaſſe hanc navalem pugnam Tacitus exprimat diſerte. Non ergo abeſt, quin ad Dionis reique fidem corrigendus Tranquillus ſit, *quinquagenum triremium.* Lipſius.

Inanes & falſæ illæ correctiones. auctores conveniunt in ſubſtantia rei, nempe certaſſe triremes & multa millia hominum.

At in circumſtantiis numeri, perſonæ, loci, ac temporis ſæpius diſſentiunt. relinquendus ſibi quilibet auctor, eoſque miſcere invicem, aut conciliare velle, quo ad circumſtantias, vanum eſt.

Claudius triremes quadriremeſque.]

Ego ſic ſentio, in Suetonii textu deeſſe vocem *quadriremium*, & legendum eſſe, *duodenarum triremium & quadriremium.* Namque ex Tacito habemus, in ea naumachia, non ſolum *triremes* ſed & *quadriremes* fuiſſe, quas omnes Dion, unica appellatione *naves* vocavit, generali ſignificatione illas comprehendens. Ita ut 48. *triremes* & *quadriremes* pugnaverint ex Suetonio; numerus parum diſtans ab eo, quem Dion recenſuit.

Non enim aſſentior illis, qui ex Dione centum naves, eo in navali conflictu fuiſſe dixerunt, L. ſcilicet hinc, & inde L. quod falſum eſſe ex Græco Dione facile probatur. Habet enim, καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες. quo loco interpretandum ἑκάτεροι, *utrique*; nam *utrinque*, Græcis ἑκατέρωθεν dicitur: ἑκάτερος vero, à quo ἑκάτεροι, Latinis *uterque* eſt.

Ergo *utrique* copulative ſeu conjunctim. Ita ut ſit ſenſus verborum Dionis, ambas claſſes pugnantium omnes, quinquaginta naves habuiſſe; quas ſi compares duodenis triremibus, & totidem quadriremibus, utravis ex parte, tum Rhodiæ claſſis, tum Siculæ ex Suetonio, duarum tantummodo navium erit diſcrimen.

Quinquagenarium vero numerum, ſeu XLVIII. tum triremium, tum quadriremium convenire numero undeviginti millium armatorum, quod Tacitus tradit, optime novere nauticæ militiæ periti.

Si itaque Suetonii dictis, quæ disjunctim leguntur, addamus voces, *& quadriremium*, tranſcribentium vel impreſſorum incuria, omiſſas (nam non ſolum ea in pugna fuiſſe triremes, ſed & quadriremes, docet Tacitus; conjunctim autem ſi Dionis verba legamus, uti textus Græcus ſonat, tolleretur difficultas omnis, quæ hactenus tot viros doctos fatigavit. *Marcellus Donatus.*

Si fuerint 50. naves, in qualibet nave certarunt armati 380. ſed cum naves inæquales invicem eſſent, dificile id definias.

Claudius triremes quadriremeſque.] Ut res clare pateat, adferemus loca auctorum, qui opus hoc immenſum Claudii præliumque navale deſcripſerunt. Itaque ſic tradit Sueton. Claud. 20. *Item emiſſarium Fucini lacus portumque Oſtienſem, quamquam ſciret, ex his alterum ab Auguſto precantibus aſſidue Marſis, negatum, alterum à D. Iulio ſæpius deſtinatum, ac propter difficultatem omiſſum.* Et infra: *Claudius Fucinum aggreſſus eſt, non minus compendii ſpe, quam gloria, cum quidam privato ſumptu, miſſuros repromitterent, ſi ſibi ſiccati agri concederentur. Per tria autem paſſuum millia, partim effoſſo monte, partim exciſo, canalem abſolvit, ægre & poſt undecim annos, quamvis continuis triginta hominum millibus, ſine intermiſſione operantibus.*

Sic autem habet Dio lib. 60. ad an. urbis 805. ἐν τινὶ δὲ λίμνῃ ναυμαχίαν ὁ Κλαύδιος ἐπιθυμήσας ποιῆσαι, τεῖχός τε περὶ αὐτὴν ξύλινον κατεσκεύασε καὶ ἴκρια ἔπηξε & paulo infra: οἱ δὲ ναυμαχήσαντες θανάτῳ δὲ καταδεδικασμένοι ἦσαν, καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες.

In quodam lacu navale prælium exhibere voluit Claudius, & murum ligneum exſtruxit circa illum lacum & tabulata fixit. Infra: *Qui vero certabant hoc prælio, hi ſupplicio damnati erant, & quinquaginta naves utrique habuerunt, alii Rhodii, alii Siculi appellati.*

Sic autem & Plinius lib. 36. cap. 15. *Ejuſdem Claudii inter maxime memoranda equidem duxerim, quamvis deſtitutum ſucceſſoris* (Neronis) *odio, montem perfoſſum ad lacum Fucinum emittendum, inenarrabili profecto impendio & operarum multitudine per tot annos: cum aut corrivatio aquarum, qua terrenus mons erat, egereretur in verticem machinis, aut ſilex cæderetur, omniaque intus in tenebris fierent, quæ neque concipi animo, niſi ab iis qui videre, neque humano ſermone enarrari poſſunt.*

Et illi auctores, præcipue Tacitus, Suetonius & Dio, conveniunt in ſubſtantia rei geſtæ, licet in circumſtantiis diſſidere videantur. Tacitus non aſſignat numerum *triremium*, *quadriremium*, aut cæterarum navium, Suetonius ſic habet:

Hoc ſpectaculo claſſis Sicula & Rhodia concurrerunt, duodenarum triremium, ſingula.

Itaque ex Sueton. utrinque *duodecim triremes* concurrerunt, cæteras naves minores non prodit ille. At Dio numerum omnium cujuſcunque generis navium, quæ hoc prælio decertarunt diſertim affert, ita ut in Rhodiorum claſſe 50. ſeu triremes, ſeu quadriremes, ſeu aliæ minores naves pugnarent & totidem in Sicula factione, ita ut centum omnino naves in hoc ſpectaculo dimicaverint.

Itaque res tota ſic ſe habuit. Claudius centum, ſeu triremes aut quadriremes, ſeu alia minora navigia, & undeviginti hominum millia armavit. Cinxitque ratibus certum lacus ſpatium, ſeu ambitum intra quem certaturi, vim remigii & gubernantium artes impetuſque navium prælio ſolitos, exercere poſſent.

Sic autem cinxit ratibus illum ambitum Claudius, ne nempe vaga effugia pugnantium forent in lacu illo immenſo. Et *in ratibus* illis *prætoriarum cohortium manipuli turmæque adſtiterant*, exſtructis in ipſis iiſdem ratibus, aut in ipſo laxu defixis, *antepoſitiſque propugnaculis, ex quibus catapultæ baliſtæque tenderentur* ab ipſis prætorianis.

Reliqua lacus ſpatia, quæ ſupererant retro pugnantes, & poſt prætorianos in ratibus diſpoſitos, occupavere *claſſiarii* tectis navibus.

Claſſiarii autem illi erant & remiges claſſis Ravennatis aut Miſenenſis, & milites claſſici, qui in claſſe ſtipendia merere ſoliti erant, & quorum conditio inferior, quam legionariorum, & à fortiori prætorianorum.

At Lipſius & Caſaubonus corrigunt locum Suetonii, & pro *duodenarum*, reponunt *quinquagenûm triremium*. Sed hæ correctiones vanæ ſæpius, & ſuſpectæ ac falſæ. Et poſt ea, num idem licebit interpreti, quod *pictoribus atque poëtis*?

Haud dubie Suetonius adſcripſit numerum *triremium*, quæ duodecim erant non autem minorum navigiorum. operæ pretium exiſtimavit de *triremibus* prodere, at de aliis navibus modicis, ſprevit, quaſi rem minoris momenti.

Alii ita ſumunt locum Dionis, ut eſſent tantum 50. naves omnino in utraque parte & factione. nempe 25. in Rhodia claſſe, & totidem in Sicula. Sed ſic ſumi debet, ut diviſio hic, non tantum ſit in eo, quod alii Rhodii, alii Siculi vocarentur. Sed ut utrique, nempe & illi qui Rhodii dicti 50. & Siculi 50. naves haberent.

Et ſic Lipſius ipſe intellexit, quare & repoſuit apud Tac. *centum triremes* &c. quæ tamen correctio etiam falſa, ſi reſpiciat *triremes* tantum. nam falſum eſt ex Suetonio, Dione, & ex rei veritate, armatas fuiſſe *centum triremes* in hoc ſpectaculo.

Sed fuere *duodenæ triremes* aut quadriremes in qualibet claſſe, ita ut eſſent 24. triremes aut quadriremes in toto prælio, in univerſo ſpectaculo; cætera vero navigia roſtrata, aut alia quemadmodum in prælio Auguſti olim, minora adeſſent, uſque ad numerum centeſimum. Itaque concedimus Lipſio, fuiſſe in eo prælio centum cujuſcunque generis naves. ut habet Dio, non autem *centum triremes*.

Habes igitur clare ex Suetonio, fuiſſe armatas viginti quatuor *triremes*, ſeu etiam *quadriremes* ex Tacito & ex Dione, fuiſſe omnino cujuſcunque generis *centum naves*. quæ omnia vera eſſe exiſtimo, ſi bene intelligantur.

Nam qui ſenſum aut verba Suetonii extendunt uſque ad 50. *triremes* in utraque factione pugnantes. Certe jam bellum ingens jam claſſes juſtas & quidem potentiſſimas imaginantur, non vero ludum aut ſpectaculum, & hi falſo rem iſtam in majus augent. de centum navibus concedimus, non de 50. non de centum triremibus.

Et quod ſpectat ad eos qui reſtringunt mentem Dionis ad 50. naves in utraque factione certantes. id minus veriſimile videtur, ſi reſpicis apparatum illum ingentem, & majorum navium & aliarum minorum, quarum mole, numero & robore Claudius longe ſuperavit Auguſtum.

undeviginti hominum millia armavit; [1] cincto ratibus ambitu, ne [2] va-

INTERPRETATIO.

triremes & quadriremes, & novem decim millia hominum armis inſtruxit; circumda-

NOTÆ.

Nam teſte ipſo Tac. longe majorem apparatum & navium & hominum inſtruxit Claudius, quam Auguſtus.

In ſpectaculo Claudii plures majoreſque naves certarunt. at ipſe Auguſtus in lapide Ancyrano ſic ſcribit: *Navalis prælii ſpectaculum populo &c. exhibui, in quo triginta roſtrata naves triremeſque plurimæ.*

Itaque inſtruxerat Auguſtus 30. roſtratas naves, & præterea plurimas triremes. forte, & naves minores ſiluit. Itaque acceſſerit ille numerus Auguſti ad 40. aut 50. naves cujuſque generis. & Claudius qui numero & robore navium exceſſit ſpectaculum Auguſti: an dubitas quin ſuperaverit etiam numerum illum quinquageſimum, & longe ultra proceſſerit.

Et certe multitudo navium debuit adæquare multitudinem armatorum; ita ut 20. fere millia hominum capere poſſent illæ naves. Et ſi diſtribuis 19. millia armatorum centum navibus: reperies qualibet navi invectos ducentos homines plus minus, pro ratione & magnitudine cujuſlibet navis. Et ne mireris numerum illum navium, aut armatorum: nam mox Domitianus, etiam *pene juſtarum claſſium inſtar*, navales pugnas exhibuit, & etiam exceſſit prælium illud Claudii, ut ſemper creſcit luxus & audacia.

Itaque, ſi reſpicis 20. millia hominum armata & oſtentui exhibita; Si reſpicis opus immẽſum emittẽdi lacus, quo opere inſudarũt 30. millia hominũ per undecim annos. Si reſpicis ingentem lacus ambitum, undique ratibus & prætorianis cohortibus circumdatum. Si reſpicis claſſiarios paſſim toto lacu diſpoſitos, ut nempe prohiberent repellerentque ſimul cum prætorianis, pugnantes, damnatos, ſi quam vim inferrent, aut etiam fugam è pugna molirentur, hunc certe numerum mecum adprobabis.

Quod pertinet ad ea verba Dionis: τεῖχός τε περὶ αὐτὴν ξύλινον κατεσκεύασε, καὶ ἴκρια ἔπηξε. Id eſt, *Murumque ligneum circa illum lacum exſtruxit, & tabulata, ſeu palos, aut trabes defixit.* Non debent aliter intelligi, quam ex mente & hiſtoria Taciti: ita ut *murus* ille *ligneus*, nihil aliud ſit, quam *rates* illæ, quibus Claudius cinxit ambitum lacus, quo claſſes pugnare debuerunt.

Et cum mica ſalis intelligendus Dio, qui exſcribit hiſtoriam Romanam ex auctoribus Rom. invertitque Græco ſuo ſermone, & ſæpe male invertit. Et certe debuit Dio hoc loco diſtinguere inter ambitum illum, quo pugnaret utraque claſſis, & inter totum ambitum ſtagni. debuit dicere *murum* illum *ligneum*, ſeu rates fuiſſe diſpoſitas, tantum circa ſpatium, quo pugna committi debuit, non circa lacum, indefinite.

Nam quis putet, immenſum illum lacum, & qui ſe extenderet ad multa milliaria, & fere ad quinque leucas Gallicas, munitum undequaque muro ligneo? & cui bono tanta tamque longa mœnia in lacu, quem emittere & exſiccare cupiebant?

Igitur hic intellige, non totum lacum, ſed tantum eam partem lacus, qua ſpectaculum exhiberi debuit. Sic ſæpe Dio fallit, nec ſatis aut capit mentem Taciti, aut ſatis exprimit.

1. *Cincto ratibus ambitu.*] Quid ſi *cratibus*, aut *trabibus*? Tale quid ſubſtitueris, non invito Dione, qui lacum muro ligneo circumdatum ſcribit. τεῖχός τε περὶ τὴν λίμνην ξύλινον κατεσκεύασε, καὶ ἴκρια ἔπηξε. *Circa lacum murum ligneum exſtruit, & palos defigi juſſit* Ejus ergo quaſi valli tutelæ præpoſitus prætorii miles. *Lipſius.*

Ratibus.] Feſto: *Rates vocantur tigna inter ſe colligata, quæ per aquam*

gà effugia forent; attamen ſpatium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium & prælio ſolita. in ratibus prætoriarum cohortium manipuli [1] turmæque adſtiterant, [2] antepoſitis

INTERPRETATIO.

to ratibus lacu, ne vagari longius certantibus liceret; attamen clauſerat ille ſpatium quod ſufficeret *ad munia remigum, ad gubernatorum artes, & impetus navigiorum, atque ad* cætera *quæ præliis* navalibus *agi ſolent. in ratibus* diſpoſiti *prætoriarum cohortium globi*,

NOTÆ.

agantur, quo quidem vocabulo interdum etiam naves ipſa ſignificantur.

Ex Iſidoro lib. 19. *Rates primum & antiquiſſimum genus navigii, é rudibus tignis aſſeribuſque conſertum. Ad cujus ſimilitudinem fabricatæ naves, ratiariæ dictæ. Nunc jam rates abuſive naves. nam proprie rates ſunt connexæ invicem trabes.*

2. *Vaga effugia.*] Ne intelligas *effugia* tantum, quæ ſpectarent ad pugnam. Etiam intelligi poſſit & fuga, qua elabi gladiatores poſſent, qua nempe vitarent exitium, & internecionem, ea forte pugna ſibi deſtinatam.

1. *Turmaque.*] Intelligit equites prætorianos. Sed cur *equites* in ſpectaculo illo navali? quia nempe illi pars militiæ prætorianæ, & hìc adſtabant, ut multi mortalium; primum, *officio* in principem, dein & ad miniſteria neceſſaria parati. Nam certa quædam agebant prætoriani, præter excubias, ſed præcipue hìc diſpoſiti illi erant, ut cum cæteris ejuſdem militiæ manipulis, cohiberent gladiatores, vimque repellerent, aut fugam etiam cohiberent, ſi quid molirentur illi certantes. Quare & *antepoſita* ratibus illis *propugnacula, ex quis catapultæ* &c. *tenderentur*, à prætorianis nempe, adverſus damnatos, ſi vim aut terrorem inferrent, præter quam in ſe invicem. neque enim certe propugnacula illa, aut catapultæ, in poteſtate dimicantium poſitæ forent. quippe præter metum ex tot millibus damnatorum impendentem, etiam aliud genus certaminis aut ſpectaculi ab ipſis certantibus expectabatur, quam quod exhibere ex tormentis bellicis potuiſſent.

2. *Antepoſitis propugnaculis.*] Ex quibus non certarent, ſed tantum repellerent ipſos gladiatores certantes, ſi hac parte perrumpere niterentur. quia nempe prætoriani illi *in ratibus* apertis.

Nec aliter vim aut effugia certantium repellere potuiſſent prætoriani, niſi balliſtis & catapultis adhibitis, quibus ſaxa, tela, & omne genus miſſilia vibrarent.

Claſſiarii vero, *in tectis navibus*, è quibus offendere & pugnare poterant, ſi opus eſſet. *Claſſiarii* illi advecti forte ex claſſe quæ apud Miſenum, aut Ravennam ſtationem habuit.

Propugnaculis.] Ratio facilis eſt, cur in ratibus prætoriæ cohortes diſpoſitæ ſint, nempe ut continerent ipſos decertantes, forte & ipſum populum circumſtantem. id circo ſic diſpoſitæ, in lacu, & in ratibus, ne quis immodeſte ageret.

Sic infra lib. 13. 24. *Fine anni ſtatio cohortis aſſidere ludis ſolita, demovetur, quo major ſpecies libertatis eſſet: utque miles, theatri licentia non permixtus, incorruptior ageret, & plebs daret experimentum, an amotis cuſtodibus, modeſtiam retineret.* Et poſtea: *miles theatro rurſum aſſidere.*

Sed cur ibi propugnacula? cur catapultæ? Puto, præparatæ machinæ hìc, non ut executerentur præciſe, aut vim ullã inferrent, ſed ut metum incuterent certantibus, ne illi divagarentur extra locum prælii, aut etiam ne deſperati rei, vim aliquam in ſpectatores auderent.

Sed cur ibi turmæ? puto adfuiſſe equitum prætorianorum turmas quaſdam talibus ſpectaculis, ut & pedeſtres prætorianos, tum ad pompam, & officium in principem, quum ad coercendam ple-

propugnaculis, 1 ex quîs catapultæ balliſtæque tenderentur. 2 Reliqua

INTERPRETATIO.

& turmæ equitum ejuſdem militiæ prætorianæ, *ante* illos *conſtructis aggeribus ſeu molibus, ex quibus catapultæ balliſtæque vibrarentur. Cateræ ſtagni claſſiarii milites*

NOTÆ.

bem, & cæteros qui immodeſte agerent & quia procul urbe, forte & ad alia miniſteria adhibiti.

Cur tectis navibus? nonnulli intelligunt de ipſa *claſſe* principis; ita ut illi *claſſiarii* ſic extra prælium, extra diſcrimen eſſent, tanquam pugnæ nullam partem habentes, tantum ſpectaturi, aut fugam, & vim prohibituri.

Propugnaculis.] *Antepoſita*, ſeu oppoſita illa propugnacula certantibus damnatis, quibus nempe ſe protegerent, quibus ſe & rates propugnarent prætoriani. Sed dubium eſſe poſſit, an illa propugnacula diſpoſita ſint in aggere aliquo, qui jactus eſſet in ima lacus, an in ipſis *ratibus*, ſtructa forent.

Potius arbitror fuiſſe ea propugnacula exædificata in *ratibus*, ut ex iis catapultæ, & aliæ machinæ tenderentur adverſus gladiatores, ſi forte rebellarent, vimque inferrent.

Sicque diſpoſiti prætoriani, ut poſſent illaceſſiti oppugnare, ſi res poſtularet, vimque repellere inoffenſi, ſi quid forte elati illi fortuna, aut impetu prælii quid auderent tot millia damnatorum. Nam centum navigiis pugnabant undeviginti millia armatorum; & certe hi tanto numero tin eri potuerunt.

Itaque circumdantur à prætorianis, qui ad decem millia erant; & cum ii non ſufficerent cohibendis 20. hominum millibus, adduntur his *claſſiarii* milites, ut etiam ſubſidio eſſent adverſus vim ac ſævitiam dimicantium; forte pari numero ac prætoriani, etiam in navigiis, ut defenderent, vimque repellerent gladiatorum.

Et certe veluti rebellarunt ipſi antepugnam, cum forte vel ad numerum ſuum, vel ad inſipientiam dominantis ſe piacerent. Nam teſte Dione, ſic clamitarunt univerſi: *Vale, Imperator, morituri te ſalutant, & cum non impetrarent ſalutem, ſed pugnare juberentur, tantum ordines invicem navibus pervaſerunt. nec ante conſeruerunt pugnam, quam vi cogerentur.* Ideoque non ſolum à prætorianis, ſed præterea etiam à claſſiariis ſunt circumdati, ut facilius ac certius cohiberentur tot millia devotorum capitum.

1. *Ex quibus catapultæ balliſtæque.*] *Balliſtis* emittebantur lapides, & *catapultis* ſagittæ. Vitruvius lib. 10. 16. *Fiunt in capitibus foramina, per quorum ſpatia contenduntur, capillo maxime muliebri, vel nervo, funes, qui magnitudine ponderis lapidis, quem debet ea balliſta mittere, ex ratione gravitatis, proportione ſumuntur, quemadmodum catapultis de longitudine ſagittarum.*

2. *Reliqua lacus claſſiarii tectis navibus.*] Ambigit Lipſius, quinam eſſent hi claſſiarii, atque intelligit, militem è claſſe, ibi collocatum ad tutelam.

Ego potius damnatos ad pugnam. Nam ſupra dixit, ratibus cinctum an bitum lacus, in quibus ratibus (ſcilicet in ipſo lacu, non in terra) prætoriæ cohortes erant, propugnaculis antepoſitis. Ad quid aliud hi, niſi ad cuſtodiam, & ad multitudinem circumdandam & coercendam?

Ergo reliquum lacum claſſiarii pugnaturi obtinebant, tectis navibus impoſiti, ſeu, quod idem hoc loco eſt, in tectis triremibus quadriremibus. *Pichena.* Fall tur, ſi bene attendis Tacito

Male hunc locum Lipſius mutat, reſtituens *tectis navibus*: quia hæ idoneæ ad pugnam. At ô bene infirmum argumentum! Tacitus *rectas naves ratibus* opponit, quæ non veræ naves. *Acidalius.*

Puto, appellat *rectas naves*, ut oppo-

lacus, 1 claſſiarii tectis navibus obtinebant. Ripas & colles, ac mon-

INTERPRETATIO.

tectis navigijs occupabant. Littora colleſque, & excelſa montium in ſpeciem theatri

NOTÆ.

nat *ratibus*, quibus ſtabant prætoriani, & quæ non veræ naves, ſed tigna colligata.

1. *Claſſiarii tectis navibus.*] Ita reſtitui, pro, *victis*, tectæ naves, idoneæ ad pugnam. αἱ τὰ καταςρώματα ἔχουσαι, uti Thucydides appellat. *Lipſius.*

Quidni recte, *victis navibus*? ſi claſſiarii alii à damnatis, non pugnaturi hic, ſed tantum vim prohibituri adſtant.

Claſſiarii.] Ex jam dictis patet, illos falli, qui per *claſſiarios* hic intelligunt ipſos damnatos, qui in triremibus, ſeu navibus certabant, quique eſſent in *tectis navibus*; dum nempe ſe ad pugnam compararent. ſed præter ea quæ jam diximus, multa obſtant huic ſententiæ.

Nam quo ſenſu diceret Tacitus, *reliqua lacus* occupaſſe eos, quibus certum quoddam ſpatium ad pugnam erat definitum, & quod ſupra explicuerat, an idem de iiſdem bis repetat Tacitus, an bis iiſdem aſſignet locum? hoc genio ejus adverſatur.

An in aliis & *tectis navibus* ſtarent, qui jam parati prælio, in triremibus & quadriremibus decertare debuerunt? Et qua ratione *claſſiarios* abſolute & ſimpliciter vocet Tacitus, damnatos illos, quorum plerique forte nunquam alias viderant claſſem, pontum, aut etiam arma, quam eo tempore, quo inſtructi ad hoc navalis prælii ſpectaculum fuerunt.

Et certe tot devota capita, tot armatorum millia coerceri debuerunt pari vi, pari numero ac robore militum. Itaque *claſſiarii* addendi fuerunt prætorianis. Igitur hic veri *claſſiarii* intelligendi ſunt, qui reliqua lacus occupavere retro claſſes conſerentes pugnam, & poſt ipſos manipulos prætorianos, in *ratibus* diſpoſitos,

Itaque Tacitus recte & ordine rem totam narrat, & ſuam cuique ſtationem ſigillatim adſignat. En *triremes* & *quadriremes* attribuit certaturis: En locum prælii deſignat; nempe intra certum ambitum lacus; definit locum *ratibus*, & ſtationem ſuam *prætorianis* cohortibus. An poſt illa ſic deſignata, *reliqua lacus* attribuet dimicaturis? an idem bis repetit?

Quid reſtat poſt claſſes inſtructas, diſpoſitaſque in ſpectaculo prætorias cohortes, niſi ut veram claſſem, ſeu *claſſiarios*, etiam ſuo loco, velut in acie, ſeu ſpectaculo prælii diſponat? An tantum prælium, an ſpectaculum illud ingens tot armatorum damnatorumque, & ultro horrendum, exhiberi aut præparari potuit ad pugnam, ſine aliis navibus, præter eas quæ ad pugnam paratæ erant? & illæ naves ſive commeatui, ſive vi deſtinatæ, an deſtitutæ remigibus ſuis, & ſuo milite? an ſine ſuis *claſſiariis* naves?

Et an exiguo numero illi *claſſiarii* in tanto animorum motu, in tanto civium concurrentium, aut oblectamento, aut etiam tanto mortalium metu, ſi rebellarent gladiatores?

Qua prudentia *reliqua lacus*, ſeu liberum ſpatium relinqueretur certantibus damnatis in palude, quæ ad tot milliaria extendebatur? imo circumdari illi vi omni debuerunt, velut in Circo aut Amphiteatro Viſi Numidici aut leones. Et certe ſic circumdati ſunt, nec ea amentia ii qui ludum procurabant, ut ſecuritatē principis & populi Rom negligerent. Igitur hic adſtabant & remiges & milites, & vera claſſis, præter pugnantes.

Claſſiarii.] Sed unde illi claſſiarii & numerus hic navium? certe vel fabricari potuerunt in ipſo lacu, vel invehi ex aliis fluviis aut claſſibus, quæ ad mare ſtationem agebant. & innuit Plin. lib. 2. c. 103. in Fucinum lacum invectum eſſe amnem, ſive arte, ſive natura.

tium edita in modum theatri, multitudo innumera complevit, proximis è municipiis, & alii urbe ex ipſa, viſendi cupidine, aut [1] officio in principem. Ipſe inſigni paludamento, neque procul [2] Agrippina chlamyde aurata præſedere. Pugnatum, quamquam inter ſontes, fortium virorum animo: ac poſt multum vulnerum, [3] occidioni exemti ſunt.
57 Sed perfecto ſpectaculo apertum aquarum iter, & incuria ope-

INTERPRETATIO.

obtinuit plebs immenſa quæ confluxerat ex vicinis oppidis; & alii ex ipſa civitate, videndi ſtudio, aut honore in Cæſarem. Ipſe conſpicuò paludamento, & juxta Agrippina, aurea chlamyde præſidebant. Certatum, quamvis inter noxios, virtute ſtrenuorum hominum, ac poſt multa vulnera, internecioni erepti ſunt. Sed finito prælio, data via

NOTÆ.

Quædam vero, inquit, *dulces* (aquæ) *inter ſe ſupermeant aliis, ut in Fucino, invectus amnis, in Lario Addua &c.*

Et invectus ille amnis, non obſtabat cœptis Claudii, quin exſiccaret lacum, excepto ſcilicet alveo fluvii, in lacum invecti.

Tectis navibus.] Hæ naves ad pugnam habiles & idoneæ, quarum meminit Livius. ita ut ipſi Reges Orientis his veherentur & pugnarent. ſicque falluntur hi qui vertunt, in his ſe continuiſſe claſſiarios quietos, ut pote qui nullam partem prælii capeſſituri eſſent.

Nam, imo ſic ad pugnam præparati videbantur, ſi forte laceſſerent, aut vim inferrent damnati, qui ſic effugere omnino poterant è ludo, aut ſaltem pro nutu ſuo vagari, & effugere, vel pugnam, vel etiam ſe ſubtrahere oculis, & oblectamento ſpectantis populi Rom.

1. *Officio in principem.*] Proceres omnes, & ſenatores ipſi, hoc honore & officio fungebantur in principem, ut ſolennibus cærimoniis ipſum comitarentur, ipſi obviam irent, deducerent, ſalutarent, atque gratularentur in lætitia, ſive domeſtica, ſive publica, aut etiam in triſtitia ſolarentur.

Et qui tali officio prohibiti eſſent, offenſionem principis, & hinc exitium, aut ſaltem exſilium intelligebant.

2. *Agrippina chlamyde aurata.*] Dio etiam Neronem adjungit. *Claudius ac Nero imperatorio cultu, ſeu paludamento exornati erant, Agrippina vero chlamyde aurata enitebat.*

Chlamyde aurata.] Plin. lib. 33 cap. 3. *Tunica aurea triumphaſſe Tarquinium Priſcum Verrius tradit. Nos vidimus Agrippinam Claudii principis, edente eo navalis prælii ſpectaculum, aſſidentem ei, indutam paludamento, auro textili ſine alia materie. Attalicis vero jampridem intexitur, invento regum Aſiæ.*

Apud Lamprid. melius Alexander Severus qui ſtatuit: *Matronas autem regias contentas eſſe debere uno reticulo, atque inauribus, & baccato monili & corona, cum qua ſacrificium facerent: & unico pallio auro ſparſo & cyclade, quæ ſex unciis auri plus non haberet.* ubi nota: *auro ſparſo.* non *aurato.*

3. *Occidioni exempti ſunt.*] Idque exemplo gladiatorum, qui eximebantur internecione; cum pugnaſſent, ſeu miſſionem obtinebant, aut à populo, vetere Republica, aut à principe, poſtquam imperium firmatum eſt.

Hi læſi & metuentes mortis, ſubmittebant arma. idque ſignum victi fuit. Seneca: *Gladiatoribus licet arma ſubmittere, miſericordiam populi tentare; tu neque ſubmittes arma, nec vitam rogabis, recto tibi invictoq; moriendum eſt.*

Liberari etiam poſtulabant ab Editore ſeu Munerario. Cic. 2. Tuſcul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid velint, ſi iis ſatisfactum non ſit, ſe velle decumbere.*

ris

ris manifeſta fuit, haud ſatis depreſſi [1] ad lacus ima vel media. Eoque [2] tempore interjecto, [3] altius effoſſi ſpecus, & contrahendæ rurſus

INTERPRETATIO.

eſt, qua erumperent aquæ, & negligentia operis comperta fuit, haud ſatis altum effoſſo ſtagno, ad ima vel media. Ideoque poſt ea profundius depreſſa ſunt foſſa & cogendo

NOTÆ.

Ea liberatio vocabatur *miſſio*, & *ſine miſſione pugnare* dicebantur, cum occidione occumbere cogerentur.

Florus de pugna cum Spartaco: *Tandem eruptione facta, dignam viris obiere mortem, &, quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt.* Seneca. *Abſciſſa miſſione gladiator, quem armatus fugerat, nudus inſequitur.*

Vnde decretum Auguſti apud Sueton. 45. quo *gladiatores ſine miſſione edi prohibuit.* quia nempe Domitius avus Neronis *munus gladiatorium edidit, tanta ſævitia, ut neceſſe fuerit Auguſto, clam fruſtra monitum, edicto coercere*, teſte eodem Sueton. Ner. 4. Et imitatores habuit Domitius.

Igitur populus, vel intercedebat pro miſſione gladiatorum, aut etiam quandoq; interfici eos jubebat; & ſæpe munerarius, aut etiam princeps ſe conformabat voluntati plebis. Signum cædis fuit *converſus pollex.*

Iuven. *Munera nunc edunt, & verſo pollice vulgi*
Quemlibet occidunt populariter.

Si faveret vulgus, *mittebantur*, ſed in eum diem, in id ſpectaculum tantum, & remiſſi pro ea vice in ludum, aliis ſpectaculis deſtinati. In favore pollices premi ſolebant.

At ſi non concederetur *miſſio*, tum imperabatur illis *recipere ferrum.* Cic. 2. Tuſcul. *Quis mediocris gladiator non modo ſtetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuiſſet, ferrum juſſus recipere, collum contraxit?*

Etiam *repeti ictus* quandoque jubebat veſana plebs. Sic Lactantius: *Quin etiam percuſſos jacenteſque repeti jubens, & cadavera ictibus diſſipari, ne quis illos ſimulata morte deludat.*

Sed hoc ſpectaculo prælii navalis lenior & clementior Claudius, veniam concedit certantibus, reoſque occidioni eximit, & *pugnare ſine miſſione*, licet damnatos, noluit bonus imperator, haud dubie adſentiente, aut etiam poſtulante populo, qui ſpectaverat fortitudinem dimicantium; & certe populus morti eximere ſolebat animoſe certantes, potius, quam trepidos, & mortem refugientes. Laceſſere fortiter mortem debuit, qui *miſſionem* obtinere voluit.

1. *Ad lacus ima vel media.*] Dixerat, *ad lacus ima*: quod ut melius intelligeretur, adjecit *vel media*: inde namque colligimus, idem eſſe imum & medium hoc loco.

Nam ut lacus æqualiter ex omni parte aquam contineret, quod neceſſe fuit ad prælium navale, profundius deprimi debuit in medio, ut ſic imum & medium, quod idem eſt, centrum aquarum eſſet; & aqua inde æqualiter in omnem fere partem ſe ferret, ſervata ratione profluentis, ut ſic poſſent effluere, & emitti aquæ in ulteriora loca, & ſiccari.

Ad lacus ima vel media.] Vertit Interpres Hiſpanus: *Neque ad latera, neque ad mediam partem lacus.* Sed fallitur. ima & *media* unum & idem ſunt in lacu, ſeu ſpecubus, de quibus hic Tacitus.

Ad lacus ima vel media.] Hoc puto intelligendum, non præciſe de lacu ipſo, ſaltem quo loco abundabat aquis. Nam qua arte potuiſſent deprimi ima & media lacus, dum aqua afflueret? ſed capiendum id de ipſa corrivatione aquarum, ſeu canali quo elabi debuerunt undæ illæ. Nam haud dubie præcipuus labor operantium fuit in ipſo alveo, quo corrivare voluerunt aquas in Lirim.

Labor in eo fuit, ut ſatis deprimeretur terra, ad effluvium illud, quod forte non ante ſatis ad perpendiculum examinarant Architecti, ſeu molitores operis.

Sed error apparuit, poſtquam derivatæ ſunt aquæ uſque ad certam menſuram. Tum non ſatis cavatum fundum, ſeu ima corrivationis non ſatis depreſſa fuiſſe apparuit. Sic ſæpe fallitur ingenium hominis, nec ſufficit cœptis tantæ molis; itaque iterum novus labor ſuſcipiendus fuit.

2. *Tempore interjecto.*] Interjectum tempus intelligit, inter navale prælium, & ſpectaculum gladiatorum. Quod ait de *pontibus inditis*, ſignificat lacum, propter ſpecus altius effoſſos, effluxiſſe quidem, ſed non ad ima: unde ad pedeſtrem pugnam, pontes ſuperimponere neceſſe fuerit. *Pichena.*

Haud ſcio, an Taciti mentem ceperit vir doctiſſimus. Non enim videtur ſpectaculum datum, poſtquam aqua jam erat emiſſa, ſed antequam emitteretur. Nam ſi poſt ſpecus altius effoſſos, nondum tamen effoſſus eſt lacus, novo erat opus remedio, & denuo altiores effodiendi fuerunt: de quo altum hic ſilentium.

Ergo cum eſſent effoſſi ſpecus iſti, adhuc tamen in lacu contineretur aqua cataractis, ſuper eam pontibus ſtratis munus datum ſpectatoribus alliciendis: & eo finito, amotis cataractis, liber decurſus aquæ permiſſus eſt. *Gronovius.*

3. *Altius effoſſi ſpecus.*] De laborioſo hoc opere vide Plinium libro XXXVI. cap. XV. Quod aute Claudium tamen conceperat D. Iulius, (Sueton. Iul. cap. 44.) non inceperat: nec rite perfecit ipſe Claudius, quoniam manus poſtea admovit, & Hadrianus. Spartianus in ejus vita. *Lipſius.*

Altius effoſſi ſpecus.] Igitur ex Tacito *effoſſi ſpecus* in viſceribus montis, nec perruptus mons ab imo ad verticem, ſed intus labores illi fiebant, ut habet Plin. & partim effoſſus mons, partim exciſus, ut habet Sueton. & terra, ſeu ſaxa è ſpecubus egerebantur in vertice montis, machinarum ope & adminiculo ſicque altius aut profundius, pro portione altitudinis lacus, effoſſi canales.

An autem illud opus tum abſolutum ſit à Claudio, incertum. Attamen videntur innuere Tacit. & Sueton. perfectum eſſe, quantum opera & arte humana perfici potuit. Nam quid laboris & induſtriæ ſupereſſe potuit, poſtquā per undecim annos 30. millia hominum in id incubuerant, poſt opes imperii & principis in id profuſas magis quam impenſas? Videtur præcipue innuere Tac. id abſolutum fuiſſe, cum dicit, tempore interjecto, *altius effoſſos* eſſe *ſpecus*, & *inditos pontes pedeſtrem ad pugnam. Quin & convivium effluvio lacus appoſitum* eſſe. Ad quid tantus tamque ſolennis apparatus, quo effluvium à populo, totoq; ut ita dicam, orbe huc adfluente, ſpectaretur; niſi expedita & abſoluta opera illa fuiſſent ex omni parte? Tamen arguitur infra Narciſſus cupidinis & prædarum, nempe quaſi intercepiſſet pecuniam principis & opus neglexiſſet, nec ſatis ex omni parte abſolvi curaſſet.

Diſerte aſſerit Dio, ſumptus Claudii inanes fuiſſe, & quamvis dicat alibi, commiſſum eſſe navale prælium in eo lacu, non tamen hinc inferre licet, fuiſſe abſolutum opus. Nam ex Tacito ipſo exhibitum illud idem ſpectaculum. & tamen cum *apertum* eſſet *aquarum iter*, *tum incuria operis manifeſta fuit, haud ſatis depreſſi ad lacus ima vel media.* Et tradit Plinius lib 36. 15. illud opus, velut nondum ſatis perfectum, fuiſſe *deſtitutum odio* Neronis, qui Claudio ſucceſſit. Poſſet tamen dici, illud opus tam ingens, tam immenſum, ita tum fuiſſe perfectum, & ita ſe habuiſſe, ut tamen novo ſemper labore contineri, ac veluti foveri debuerit novis opibus operibuſq; prout aquæ incumberent, aut invita arte perrumperent, traherentque terras. & ita deſtituti illi ſpecus, ſeu corrivationes aquarum tanto ſumptu effoſſæ, & forte exſtructæ intus arcuato opere, ut mox Adrianus Imperator, ejuſdem lacus emittendi gloriam ſibi vindicarit, teſte Spartiano in ejus vita Ideo rem aggrediebantur tanta cura principes, quia multas terras obtegebat lacus & accolis magnitudine importunus, etiam urbem Mar-

rurſus multitudini, gladiatorum ſpectaculum editur; [1] inditis pontibus pedeſtrem ad pugnam. [2] Quin & convivium effluvio lacus appoſitum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens, proxima trahebat, convulſis ulterioribus, [3] aut fragore & ſonitu exter-

INTERPRETATIO.

rurſus populo, gladiatorum certamen exhibetur, impoſitis pontibus, quibus pedeſtre prælium ederetur. Quin & convivium, qua parte effluebat lacus, adornatum, ingentem metum cunctis intulit; quippe undæ vi & impetu erumpentes, vicina quaque impellebant, concuſſis, quæ remotiora erant, aut murmure & ſonore perterritis. Simul Agrippina

NOTÆ.

ſorum ſubmerſerat. Plin. lib. 3. 12. *Gellianus auctor, lacu Fucino hauſtum Marſorum oppidum Archippe, conditum à Marſia duce Lydorum.*

Itaque per undecim annos multa hæc hominum millia in id opus aſſidue incubuere, nec ſine ſumma impenſa. Si denarius Rom. qui valet 6 aſſes noſtros, dabatur in diem ſingulis operis, impenſæ fuere die quolibet 9000. libræ. Si dati decem aſſes noſtri moris, fuerunt in diem 15000. lib. in menſem 450000 lib in annum 5450000. & ſic per undecim annos impenſæ fuerint 59950000 libræ. His adde jam magiſtros & Architectos operis, & Narciſſum ipſum totidem pecunias intercepiſſe, ut par eſt, ſub tali domino, & ut objectabat ipſi Agrippina, in hoc ſolo non falſa, impenſa fuerit centum millionum lib & ultra. fuerint ſcilicet 119900000 libræ quæ lacu iſto & ſpecubus immerſæ fruſtra fuerint.

1. *Inditis pontibus.*] Prima vice ob *magnificentiam operis*, pugna navibus commiſſa, inter reos tamen, aut gladiatores, ſeu quaſi gladiatores.

Nunc ſecunda vice, *contrahenda rurſus multitudini*, pedeſtris pugna exhibetur, ſeu gladiatorum ſpectaculum; ideoque pontes impoſiti lacui, ut in his ſublimes elati, certare gladiatores poſſent, ſpectante populo, è ripis, collibus ac montibus circumjectis ad inſtar theatri; & quia nondum emiſſus lacus.

2. *Quin & convivium effluvio lacus.*] Sic Sueton. Claud 32. *Convivia agitavit & ampla & aſſidua, ac fere patentiſſimis locis, ut plerumque ſexcenteni ſimul diſcumberent. convivatus & ſuper emiſſarium Fucini lacus, ac pene ſubmerſus, cum emiſſa impetu aqua redundaſſet.*

Quin & convivium effluvio lacus.] Non terruit convivium præciſe, ſeu locus in quo convivium inſtructum erat, ſed fragor loci in ripa corrivationis appoſitum illud convivium ſeu ad cataractas & cum aquæ ſumma vi prorumpentes proximas terras ſeu moles emoverent, traherentque, ſic & convellebant *ulteriora* loca, in quibus convivium celebrabatur, aut ſaltem fragore & ſonitu exterrebant; unde terror in convivas, & maxime in ipſum principem, qui ultro & ex ingenio ſuo facile trepidabat.

3. *Fragore & ſonitu exterritis.*] Aliquid eſt in hac oratione monſtri. Nam cum audimus, *convulſis ulterioribus*, intelligimus de *membris operis*: cum autem, *aut fragore & ſonitu*, de his qui diſcumbebant, & qui circa erant. Requirit tamen filum orationis, ut eadem ſint *convulſa* iſta & *exterrita*.

Si quid video, Tacitus ſcripſit, *exterritos*, ut id referatur ad τὸ *cunctos*. Exterritos, inquit, partim eo, quod ſentiebant labefactari & convelli tigna, continuata illis, quæ abſtrahebantur, partim fragore ac ſonitu tum prorumpentium aquarum, tum ſoluti operis. Suetonius Claudio: *Convivatus & ſuper emiſſarium Fucini lacus, ac pœne ſubmerſus, cum emiſſa impetu aqua redundaſſet.*

Quem locum cum in promptu haberet Aurelius, tamen offenſus voce, *convivii*, eo uſque delirat, ut *compluvium* ſub-

ritis. Simul Agrippina [1] trepidatione principis uſa, miniſtrum operis Narciſſum incuſat *cupidinis, ac prædarum*. nec ille reticet *impotentiam*
58 *muliebrem nimiaſque ſpes ejus* arguens. [2] D. Iunio, Q Haterio Coſs. ſedecim annos natus Nero Octaviam Cæſaris filiam in matrimonium

INTERPRETATIO.

formidinem Claudii ſpeculata, invehitur in Narciſſum auctorem operis, accuſat illum avaritiæ & interceptæ pecuniæ. *Nec ille* etiam *ſilet*, ſuperbiamque feminæ, & immodicam ejus dominandi cupidinem *incuſat. D. Iunio, Q. Haterio conſulibus, ſextum decimum ætatis annum cum attigiſſet Nero, Octaviam, principe genitam, uxorem*

NOTÆ.

jecerit. Sed *convivium* hic cœnatio eſt; triclinium vel locus ita ſtructus, ut caperet convivas. Sic lib. 15. *Publicis locis ſtruere convivia*. Neque aliter accipiendum. lib. 1. hiſt. *Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quo minus convivium irrumperent*. Sic & incertus auctor Panegeryci Maximiano & Conſtantino dicti: *Imago illa in Aquileienſi palatio ad ipſum convivii poſita adſpectum*. Vbi etiam male tentarunt. *Gronovius*.

Fragore & ſonitu.] Sic capio. pontes, moles é trabibus & alia opera facta ad lacum ſeu effluvium quo emitti debebat aqua, & quo loco ſtructum erat convivium, & cum emitti cœpit lacus, tum aqua vehementius erumpens, jam proxima trahebat, id eſt, opera ſeu moles, quæ propius aquam prorumpentem erant. Et conſequenter convellebat ulteriora, quæ his connexa, aut ſaltem illa loca fragore & ſonitu exterrebat.

Quod dicit de operibus aut locis, hoc & intelligendum de hominibus qui prope adſtabant & epulabantur, & qui exterrebantur convulſo & exterrito loco; nam & ipſe princeps cum univerſo comitatu trepidavit. Et teſte Sueton. pœne *ſubmerſus eſt, cum emiſſa impetu aqua redundaſſet*.

Mirari ſubit, quod phraſin & genium Taciti hoc loco exhorreant, cum alibi probent hæc *qualem diem induerat*, & alia hujuſmodi, quæ validi ingenii nativam libertatem & nobilem impetum præferunt.

Vlteriora vel convulſa, vel ſaltem fragore aquarũ prorumpentium exterrita, quia jã proxima lacui, ſeu effluvio labefacta erant & impetu aquæ trahebantur.

1. *Trepidatione principis uſa.*] Sic Dio. lib. 60 *Hoc non ei perinde vitio datum eſt, ut libertorum & mulierum conſuetudo. Nam inter ejus ſimiles, nemo unquam evidentius à famulis & mulieribus ſe regi paſſus eſt. Nimirum à puero inter ſiniſtram valetudinem & multum timorem educatus, ita ut majorem quam ipſi ineſſet ſimplicitatem (quod etiam in ſenatu aliquando confeſſus eſt) præſeferre opus habuerit; propterea quod diu cum Livia & matre Antonia vixiſſet &c.*

Inerat ei timiditas, qua ſæpe perculſus, nihil ſani conſilij capere potuit, Et infra de libertis & uxoribus: *Si quem vellent occidere, metum Claudio incutiebant; atque ita poteſtatem ab eo agendi pro arbitrio ſuo accipiebant. Sæpenumero repente conſternatus, necari aliquem ex formidine ſubita, quum juſſiſſet, poſtquam ſe collegiſſet, & ad mentis ſanitatem rediiſſet, eumdem requirebat, facinoriſque cogniti dolore & pœnitentia corripiebatur.*

2. *D. Iunio, Q. Haterio Coſs.*] Non concilio in hac omni narratione Tacitum cum Suetonio. Noſter matrimonium cum Octavia & cauſſarũ dictiones, ad conſules refert, quos poſuit: Suetonius geſta hæc vult toto anno ante, Claudio quintum & Cornelio Orfito Coſs.

Nec enim de alio Claudii conſulatu intellexeris illa: *Apud patrem conſulem pro Bononienſibus Latine, & pro Rhodiis atque Ilienſibus Græce verba fecit. Nec multo poſt duxit uxorem Octaviam*. At in-

accepit. [1] Vtque ſtudiis honeſtis, & [2] eloquentiæ gloria niteſceret: cauſſa, [3] Ilienſium ſuſcepta, *Romanum* [4] *Troja demiſſum, & Iuliæ ſtirpis auctorem Æneam*, aliaque haud procul fabulis vetera [5] facunde exſecutus, [6] impetrat *ut Ilienſes omni publico munere* [7] *ſolverentur.*

INTERPRETATIO.

duxit. Et ut bonis artibus & eloquentia decore inclareſceret, ſuſcepto Ilienſium patrocinio; Romanos Trojanis ortos, & Æneam Iuliæ gentis conditorem; *cateraque priſca haud diverſa fabulis, magna eloquentia perſecutus, obtinet*, ut Ilienſes om-

NOTÆ.

ter eum conſulatum, & hunc Taciti annum, interjecti, Fauſtus Sulla, & Salvius Otho. uter verior, mihi ſane non liquet. *Lipſius.*

1. *Vtque ſtudijs honeſtis.*] Intellige præcipue ſcientiam Iuris divini atque humani; ſine qua orare cauſſas, & eloquentiam profiteri vix quiſquam poſſit.

Vtque ſtudijs honeſtis.] Sæpe reperies quod alibi; nempe Tacitū & Suetonium convenire in ſubſtantia rerum; at ſæpe diſſidere in aliqua circumſtantia temporis, loci, vel perſonæ. Vt hoc loco tradunt ambo, Neronem duxiſſe Octaviam, deffendiſſe Ilienſes, Rhodios ac Bononienſes. At quo tempore, & quibus conſulibus, non conveniunt.

2. *Eloquentia gloria niteſceret.*] Profecto in Groſlotii mei correctionem inclino, *notaſceret.* Lipſius.

Niteſceret.] Nihil mutes. ſupra lib. 11. 7. *Cogitaret plebem qua toga eniteſceret.* *Toga*, id eſt, eloquentiæ gloria.

3. *Ilienſium.*] Vide notas lib. 6. cap. 2. *Tillemonius.*

4. *Troja.*] Vide notas lib. xi. cap. xi

5. *Facunde exſecutus.*] Quia nempe fretus erat ingenio Senecæ, qui hujus ævi ingeniis & auribus mire placebat, novo genere eloquentiæ.

Ejus tamen orationes meras *commiſſiones & arenam ſine calce* vocabat Caius Cæſar; & corrupiſſe eloquentiam priſcam arguitur à Quintiliano. non tamen ſine magno & excelſo ingenio, ſe facere novum ingeniorum exemplum potuit Seneca.

Facunde exſecutus.] Puto, non propria facundia, ſed eloquentia Senecæ, cujus ingenio, quod temporum illorum auribus mire accommodatum erat, formatæ illæ orationes. quippe ſolum Cæſarum Neronem, aliena facundia eguiſſe, adnotabant periti. Eum à Philoſophorum doctrina tanquam inutili abſterruit Agrippina mater, & Seneca à lectione veterum oratorum, ut eum ſibi devinctum diutius haberet, teſtis Suetonius.

Etiam Nero ſtatim animum ad poëſim adjunxit, & ad pingēdi celandiq; artē; & quia maturius quam opus fuiſſet, juniorque ſecurus legum & magiſtrorum fuit, quorum, nimia licentia imperii, fere ſtatim jugum excuſſit, maximo detrimento imperii & ſuo.

6. *Impetrat ut Ilienſes.*] Liber vet *perpetrat*, recte. Sed quid? non jam ante immunes Ilienſes? immunes pridem. Primus Alexander, poſt pugnam ad Granicum amnem, ἐλευθέραν καὶ ἄφορον eam urbem pronuntiavit, ait Strabo lib. xiii. Certamen deinde Romanis, in honeſtanda urbe, ut credebant, parente.

In fœdere quod cum Antiocho initum eſt, immunitas Ilienſibus data, & Rhœteum ac Gergithum conceſſa, ut autor eſt Livius lib. xxxviii. Epiſt. deinde Græca Senatus populique Romani ad Seleucum regem miſſa (Suetonii verba ſunt, Claudii cap xxv.) *Amicitiam & ſocietatem ita demum pollicentis, ſi conſanguineos ſuos Ilienſes ab omni onere immunes præſtitiſſet.*

Sulla etiam, Aſiam conſtituens, eoſdem: *Liberos dimiſit, & ſocios amicoſque Romanorum ſcripſit*, ait Appianus. An

1 Eodem oratore, 2 Bononienſi Coloniæ igni hauſtæ ſubventum, 3 centies

INTERPRETATIO.

onere publico immunes eſſent. *Eodem agente cauſam Bononienſium*, centies ſe-

NOTÆ.

hoc mutatum poſtea (& ſæpe ſolet) neſcio.

Iulius quidem Cæſar iterum & agrum, & libertatem dedit, & immunitatem: nec imminuit Tiberius aut Auguſtus. Strabo : *Divus Iulius ipſis regionem dedit & libertatem, & immunitatem, munerum eis conſervavit, & etiam nunc his privilegiis fruuntur.*

Quis ergo ea abſtulit, ut opus fuerit ſive reddi à Claudio, ſeu firmari? An Caligula? nihil lectum. Credo equidem nemo, ſed vel Claudius adjecit aliquid ad immunitatem olim datam, effecitque ut pleniſſima uterentur, (atque ideo Tacitus ſcripſerit, *ut omni publico munere ſolverentur*, quaſi antea non omni :) aut conceſſa, ſed publicanorum improbitate motâ, ſanxit in perpetuum, ſtabilivitque. Suetonius : *Ilienſibus quaſi Romanæ gentis auctoribus tributa in perpetuum remiſit.*

Calliſtratus de excuſat. *Ilienſibus & propter inclytam nobilitatem civitatis, & propter conjunctionem originis Romanæ, jam antiquitus & Senatuſconſultis, & principum conſtitutionibus, pleniſſima immunitas tributa eſt, ut etiam tutelæ excuſationem habeant.* Lipſius.

7. *Solverentur.*] Anno Romæ conditæ 806. Chriſti 53. vide notas cap. 56. *Tillemonius.*

1. *Eodem oratore, &c. redditur Rhodiis libertas.*] Nero, ut eſt apud alios, pro Rhodiis verba fecit. Et ejus honoris cauſa, ab illis Numus percuſſus eſt, qui mulierem alatam, quæ altera manu palmam, altera coronam haberet, hac inſcriptione ΡΟΔΙΩΝ. *Vertranius.*

Adempta nuper ab ipſo Claudio, propter cives quoſdam Romanos in crucem actos, ut notat Dio. Sed reſtituta, orante Nerone, cujus honori jure Epigramma illud adſcero, quod nomine Antiphili legitur primo Anthologiæ, εἰς νῆσον. Nec enim aliò ſpectat, quam ad hoc factum.

Ὡς πάρος ἀελίου, νῦν καίσαρος ἡ Ῥόδος εἰμὶ
Νᾶσος, ἴσον δ' αὐχῶ φέγγος ἀπ' ἀμφοτέρων.
Ἤδη σβεννυμέναν με, νέα κατεφώτισεν ἀκτὶς
Ἅλιε, καὶ παρὰ σὸν φέγγος ἔλαμψε Νέρων.
πῶς εἴπω; τίνι μᾶλλον ὀφείλομαι; ὃς μὲν ἔδειξεν
Ἐξ ἁλός, ὃς δ' ἤδη ῥύσατο δυομέναν.

Quod epig. ſic invertimus :

Vt ante ſolis eram, nunc Cæſaris inſula ſum Rhodos. Ab utroque lucem ſplendoremque parem accepiſſe me glorior. Iam certe extinctam me nova lux tua, me radius tuus, ô Sol, illuſtravit; & à te ſummus fulgor, ſumma mihi gloria adfulſit, ô Nero. Qui dicere poſſim, utri plus debeam ego, an Soli, an Cæſari? Ille me produxit eduxitque è vaſto ſinu maris, ille vero jam pene me ſubmerſam eripuit, erexit.

Argutum Epigramma, & comparat Neronem ecce cum Sole. quia ut ille Rhodum retexit radiis fecitque oriri; ſic iſte preſſam & occidentem reſtituit, reduxitque in lucem. *Lipſius.*

2. *Bononienſi.*] Felſina & deinde Bononia, oppidum Bojorum populorum, in Gallia Ciſ-padana, regione Italiæ.

Hodie *Bologna* Italis, & *Bologne* Francis, urbs primaria agri, ſeu provinciæ *Bologneſe*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

Bononienſi.] Tum forte illi clientes Domitiorum ſeu Claudiorum. Sed ſocii novos, & plures ſimul patronos adſciſcebant.

3 *Centies ſeſtertii.*] Sunt ducenta & quinquaginta millia coronatorum, ſeu ſeptingenta & quinquaginta millia librarum.

ſeſtertii largitione. Redditur [1] Rhodiis libertas, adempta ſæpe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi ſeditione deliquerant. Tributumque [2] Apamienſibus terræmotu convulſis, in quinquennium remiſſum. At Claudius ſæviſſima quæque promere adigebatur 59
ejuſdem Agrippinæ artibus, quæ Statilium Taurum opibus inluſtrem, [3] hortis ejus inhians, pervertit, accuſante Tarquitio Priſco. Legatus in Tauri [4] Africam imperio proconſulari regentis, poſtquam revenerant, pauca *repetundarum crimina*, cæterum, [5] *magicas ſuperſtitiones* objectabat. Nec ille diutius falſum accuſatorem [6] indigna ſorte perpeſſus, vim

INTERPRETATIO.

ſtertii liberalitate levata colonia, *quæ incendio abſumpta fuerat.* Eodem orante Nerone, libertas Rhodiis reſtituitur, *ablata ſæpe illis, aut indulta, prout bellis externis rem Rom. juverant, aut in pace per diſcordias peccarant.* Et tributum in quinque annos condonatum Apamienſibus *terræ motu concuſſis. Sed Claudius in atrociſſima quæque prorumpere cogebatur dolis ejuſdem Agrippinæ, quæ ſubvertit Statilium Taurum divitiis inſignem, quia cuperet habere hortos illius, deferente Tarquitio Priſco. Is* fuerat *legatus Tauri, dum Africam proconſulari poteſtate curaret. Poſt quam* è provincia *redierant* illi, *pauca* quædam repetundarum facinora *objiciebat, cæterum* magica illi ſacra exprobrabat. *Nec ille diutius falſum criminatorem in-*

NOTÆ.

1. *Rhodiis.*] Vide notas lib. 6. cap. 10.

2. *Apamienſibus.*] Apamia Cibotus, urbs Phrygiæ majoris provinciæ & ad Marſyam fluvium. hodie *Apanis* oppidum præfecturæ Natoliæ.

Fuit etiam *Apamia* urbs Bithyniæ provinciæ in Aſia minore & ad Propontidem. hodie forſan *Montaignac*, urbs præfecturæ Natoliæ & ad mare Marmaræ in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

3. *Hortis ejus inhians.*] Quàm funeſta hæc ſcelerum præmia, ut patet ante de Meſſalina, & mox de Burrho & *Senecæ prædivitis hortis.*

Qui licet minus nocentes, tamen criminis alieni fructum læti percipiebant, quam *mala & falſa hæc gaudia?* Quam facile è manibus elabuntur, quæ per vim & ambitionem rapta ſunt!

4. *Africam imp. proconſul.*] Africa proconſulatus & provincia Africæ minoris ad mare Africum. hodie pars regni *Tunis* in Barbaria, ſub clientela Turcarum. de Africa minore vide notas lib. 11. cap. 21. *Tillemonius.*

5. *Magicas ſuperſtitiones.*] Et hoc fuit tum temporis omnium criminum complementum, & cum non ſufficeret aliud crimen, iſtud adſuebatur, quaſi majeſtatis. iiſdem artibus & criminibus, infra perdit Lepidam Agrippina.

6. *Indigna.*] Nempe reſpectu bonarum artium, reſpectu virtutis & innocentiæ ſuæ.

Indigna ſorte.] Indigna ſors illuſtriſſimi proconſulis & vetuſtiſſimi conſularis, qui poſtquam omnes dignitates populi Rom. obtinuiſſet & innocenter obiiſſet, accuſabatur falſi criminis à vano peſſimoque delatore, à ſuo legato, ab inferiori & indigno homine, qui ſe veluti parricidio polluebat, cum amicum & innocentem virum occideret, ut gratiæ & animo mulieris dominantis falſæ ſemper & atrocis adreperet

Indigna ſorte.] Indigna & miſera ſors Tauri, qui deferretur à legato ſuo, ab inferioris ſortis homine; cui olim imperarat, & à quo coli & diligi debuit, veluti parens.

Hinc *& odium* patrum in delatorem,

vitæ ſuæ attulit, ante ſententiam ſenatus. [1] Tarquitius tamen curia exactus eſt: quod patres [2] odio delatoris, contra ambitum Agrippinæ pervicere. Eodem anno ſæpius audita vox principis, *parem vim rerum habendam* [3] *à procuratoribus ſuis judicatarum, ac ſi ipſe ſtatuiſſet.* ac ne for-

INTERPRETATIO.

decora ſorte ferens, mortem ſibi conſcivit, ante decretum patrum. Attamen Tarquitius ſenatu motus eſt, *quod obtinuere Patres, odio accuſatoris, adverſus ambitionem Agrippinæ. Iiſdem conſulibus ſæpe audita vox imperatoris,* quæcunque ſtatuiſſent procuratores Cæſaris, parem vim habere debere, ac ſi ipſe judicaſſet,

NOTÆ.

quod coëgiſſet Taurum ſibi manus afferre ante ſenatuſconſultum. quo odio patrum, curia ejectus eſt.

1. *Tarquitius tamen curia exactus eſt.*] De quo etiam Tac. lib. 14. 46. *Damnatus iiſdem conſulibus Tarquitius Priſcus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio. qui accuſatum ab eo Statilium Taurum proconſulem ipſius meminerant.*

Sicque reſtitutus ordini videtur & dignitati, alioquin obtinere Bithyniam non potuiſſet. forte gratia imperitantium utrumque mox ſimul obtinuit.

2. *Odio delatoris.*] Quia delator ille infeſtus & inviſus fuit, & feſtinata mors Tauri ante omne judicium, maximam in illum invidiam populi patrumq; concitavit, quia ſic ut innocens & à falſo delatore opreſſus, omnium bonorum opinione exiſtimabatur.

3 *A procuratoribus ſuis judicatarum.*] Defunguntur vulgo leviter interpretatione hujus loci, & alterius Suetoniani comparis: *ut rata eſſent, quæ procuratores ſui in judicando ſtatuerent, à ſenatu precario exegit.*

Referunt enim ad procuratores rei familiaris in provinciis: quibus datum nunc jus volunt cognoſcendi, ſtatuendique inter privatos & fiſcum, in re pecuniaria quidem: non enim criminum, argumento. l. 11. C. ſi adverſ. fiſc l. VIII. § Tranſactiones. De tranſact. l. 1. C. juriſd. omn. judic.

Itaque non aliud Tacitum, tam longa & querula oratione indignari, quam juriſdictionem Procuratoribus mandatam in re & cauſſa fiſcali pecuniaria: eorumque decreta firma à Claudio habita & rata. Sed mihi profecto &, credo, Tacito alia mens eſt *Lipſius.*

A procuratoribus ſuis.] Capio de appellatione, ita ut ab illis non appellaretur, quod magiſtratibus ante conceſſit Caligula apud Suet. 16. *Magiſtratibus liberam juriſdictionem, & ſine ſui appellatione conceſſit.* Id eſt, ut apud eum non appellaretur.

Hi procuratores, ſive ſervi, ſive liberti, ſive ingenui equiteſve, aliquando quibuſdam rebus, aliquando omnibus præponebantur. Quibuſdam rebus, ut veſtimentis &c unde *gynaciarii, oſtiarii, lecticarii*; omnibus, ut diſpenſationi domuum, unde *diſpenſatores.*

Etiam univerſo patrimonio principis, hinc procuratores *catholici* dicti 11. cod. de procurat. & conduct. domus Aug. primaque eorum cura fuit, audire rationes conſervorum, vel conlibertorum ſuorum, quibus erant præpoſiti: quo modo *Atrienſes* reliquis ſervis in domo herili.

Poſtea creſcente imperatorum authoritate, crevit quoque eorum dignitas, & de rationibus Cæſaris cognoverunt, quæ quæque in provincia redderentur, in qua Cæſar ſervos ſuos & poſſeſſiones haberet. Nihil tamen judicabant dicebanturque *rationales Cæſaris.*

Poſtea vero juriſdictio data eſt libertis principis in audiendis rationibus, juſque dicendæ ſententiæ in his quæ

tuito

tuito prolapſus videretur, [1] Senatus quoque conſulto cautum, [2] plenius quam antea & uberius. Nam [3] divus Auguſtus *apud equeſtres qui Ægypto*

INTERPRETATIO.

at ne ea vox ipſi excidiſſe fortuitò putaretur, illud etiam patrum decreto ſanctum, ſtatutumque firmius, quam antea, & abundantius. Quippe divus Auguſtus praeceperat

NOTÆ.

pertinerent ad Cæſarem, deinde cognitio inter fiſcum & privatos in cauſis fiſcalibus tantum pecuniariis

Poſtea vice præſidum functi ſunt in provinciis lib. 4. ad L. Fabiam de plag. & Tac. de criminalibus cauſis agnovere. l 9. de off præſ. lib. 3. ubi cauſæ fiſcales. Sic *Aurelius.*

A procuratoribus ſuis judicatarum.] Haud dubie ante, non omnibus procuratoribus Cæſaris id conceſſum, ſed nunc ut patet, *ſenatuſconſulto cautum plenius quam anteà & uberius.* & mox: *Claudius omne jus tradidit de quo toties* &c. *certatum* erat.

Et poſteà: *cum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, ſibique & legibus adaquaverit.*

Quis dubitet, id intelligi de omnibus omninò procuratoribus, vel & de *ducenariis* ipſis; ita ut judicatum ab ipſis pro lege eſſet, ſeu vim legis haberet in quacunq; re & etiam in crimine?

1. *Senatus quoque conſulto cautum eſt*] Ius quidem refertur ab Vlpiano: ſed ſenatuſconſulti nulla mentio eſt in libris civilibus. *Ferrettus.*

De officio procuratoris Cæſaris obſervare debes, cum fuit conſtitutum imperium, procuratori non niſi jus in ſervitia & pecunias familiares, & colligendos legitimos reditus, à principe datum fuiſſe; quo tempore pariter eorum cauſſa, ac civium & privatorum, ex jure civili in foro judicaretur.

Tunc Lucilius Capito Cæſaris in Aſia procurator, quod vim prætoris uſurpaſſet, manibuſque militum uſus foret, in exilium damnatus eſt. Legitur tamen infra lib 15 Servator noſter Jesus Christus, Tiberio imperante, per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus. Quod ſi de crimine cognoſcere, quanto magis de re pecuniaria judicare potuit?

Inde factum, ut Claudius *judicata à procuratoribus ſuis, precario exegerit pro ratis haberi*, teſte Tranquillo; deinde ita illis ſtari voluerit, ac ſi ipſe ſtatuiſſet: de hocque factum S. C. ait Cornelius.

Aliud vero jus ſub Trajano, de quo Plinius Paneg. inquit, *dicitur actori atque etiam procuratori tuo, in jus veni, ſequere ad tribunal.* Quæ arguunt, ſi ad alterius tribunal, in jus vocatus eſt Cæſaris procurator ſub Trajano, jam tum ipſum procuratorem non cognoviſſe.

Rediit tamen jus de lite pecuniaria cognoſcendi, ut eſt apud Marcianum l. 16. D. de publicanis, & de criminibus, ut conjicio, ac multandi, ſi rem familiarem Cæſaris attingerent. Cæterum procuratores Cæſaris jus deportandi non habent, inquit Calliſtratus: quia pœnæ conſtituendæ jus non habent. *Vertranius.*

2. *Plenius quam antea.*] Nempe plenius quam ſub Auguſto, ſub quo multa conceſſa præfecto Ægypti, & poſt ea hujus exemplo, per alias provincias, & etiam Romæ pleraque conceſſa ſunt; ſeu procuratorum juriſdictioni permiſſa, de quibus olim prætores judicabant.

Sic ſenſim aucta poteſtas libertorum & procuratorum Cæſaris, & adhuc ſub Claudio increvit plenius & uberius; idque ſenatuſconſulto cautum fuit.

3 *Divus Auguſtus apud equeſtres, qui Ægypto præſiderent.*] Subjungit Tacitus, quo exemplo de poteſtate procuratorum

praſiderent, *lege agi*, [2] *decretaque eorum proinde haberi* juſſerat, *ac ſi magiſtratus Romani conſtituiſſent :* [3] mox alias per provincias, &

INTERPRETATIO.

leges & judicia exerceri apud equeſtres Ægypti rectores, & quæ ſtatuiſſent illi, perinde valere *juſſerat*, ac ſi magiſtratus Romani judicaſſent : *dein per alias*

NOTÆ.

Cæſaris factum fuerit SC. Erat enim *equeſtris ordinis* præfectus Ægypti (quod ſcilicet ſenatorii ſine religione eſſe non poſſet ille) cui imperium ad ſimilitudinem proconſulis, lege lata ſub Auguſto datum eſt.

Exindeque dictus præfectus Auguſtalis : qui cum *loco regis eſſet*, ait Tac. Hiſt. 1. apud eum ex legibus agi, & ipſe decernere etiam in reos potuit : & hoc eſt quod Vlpianus dixit, *data eſt ei legis actio*. Vertranius.

1. *Lege agi.*] Neque id mirum, cum *loco regum* agerent, ut ſcribit Tac. 1. Hiſt. Quæ vero ſint *legis actiones*, explicat Pomponius de origine juris: *Deinde ex eiſdem legibus, eodem fere tempore actiones compoſita ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent : quas actiones, ne populus, ut vellet, inſtitueret, certas ſollemneſque eſſe voluerunt. Et appellatur hac pars juris, Legis actiones.*

Quamobrem apud eos dicimus eſſe *legis actiones*, apud quos inſtituere poſſumus actiones ex lege XII. tabularum, & jure civili veteri : ideoque apud quæſtores ac minores magiſtratus adoptiones fieri non poterant, quæ ex lege XII. tabularum conſtitutæ fuerant. *Ferretius*

Ægypto.] Vide notas lib. 6 cap. 28.

2. *Decretaque eorum proinde haberi juſſerat.*] Malim *perinde*; Pichena. idem eſt Tacito.

3. *Mox alias per provincias.*] In urbe præfecti urbis, aut vigilum notio fuit de rebus, quæ antea ad prætorum cognitionem pertinerent.

In provinciis, omnium Romæ magiſtratuum vice & officio fungi præſes debuit, ejuſque de omnibus cauſis notio fuit, de quibus vel præfectus urbi, vel præfectus prætorio, itemque conſules & prætores, cæterique Romæ cognoſcerent, Proculo, Marciano, & Hermogeniano teſtibus. *Vertran.*

Per provincias.] In provincias Cæſaris olim legati aut proprætores miſſi, in provincias dico majores. Nam quædam minores, nec tantæ rei, procuratores ſaltem acceperunt Quorum præcipuum ac proprium munus fuit; ut reditus ac tributa colligerent, aliaque quæ ad fiſcum : ſed quoniam, nullo alio præſide, res ſæpe cogebat jus inter provinciales dici, etiam in re criminum factum ; ut juriſdictionem aliquam ſibi ſumerent, præſidum exemplo.

Id procuratorum genus, notæ & diſcriminis cauſa, dicti paſſim in libris legum, procuratores vice præſidis, aut cum poteſtate. ut l. II. C. De pœnis. l. III. C. Vbi cauſſ fiſc. l. IV. Ad leg. Flav. de plag. Dixi, juriſdictionem ſumerent. revera enim non habebant, quia equites erant, aut liberti.

Ex Tacito in vita Agricolæ: utrumque avum habuit procuratorem Cæſarum, quæ equeſtris nobilitas eſt. Dio lib. 53. *Procuratores (ita enim appellamus eos qui publicos reditus colligunt, erogantque) in omnes provincias, tam ſuas quam populi, Cæſar mittit, quoſdam ex equitibus, quoſdam ex libertis.*

Itaque nec judicia, nec acta eorum rata. vocarique poterant ad diſquiſitionem principis aut ſenatus : quoniam lege apud eos agi (ut ad rem, & ſolemniter loquar) nefas. apud magiſtratum ſolum populi Romani, prove magiſtratu actio legis fuit, ut conſules, procon-

[r] in urbe pleraque conceſſa ſunt, quæ olim à prætoribus noſcebantur.

INTERPRETATIO.

provincias, & in urbe ipſa, *multa* procuratoribus *permiſſa ſunt, de quibus prætores*

NOTÆ.

ſules, proprætores: qui omnes è ſenatu. apud equites non fuit, multo minus apud libertos.

Inter equites, excipio unum præfectum Ægypti, apud quem, ut Tacitus notat, lege agi permiſit Auguſtus, decreto quodam ſingulari.

Attamen procuratores iſti provinciis præerant, & jus ſæpe in crimine & cauſſa capitis dicebant. Exemplum in Pontio, qui judææ procurator (non enim ille provinciæ propriè præſes) ſententiam tulit de capite noſtri capitis, Chriſti ſervatoris: exempla in Petronio, Cumano, aliiſque vulgo apud Joſephum.

Idemque in certis minutis provinciis factum, quibus regendis ſolus procurator. quarum aliquot Tacitus recenſuit 1. hiſt. *Duæ Mauretaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia, quæque aliæ procuratoribus cohibentur.* & præter eas, notabis Alpium maritimarum procuratorem, item Ponti, Epiri, plureſque. Hæc clara ſatis & certa.

Ad hos procuratores, Claudii, me judice, accommodamus edictum, jubentis, ut in provinciis eorum decreta proinde rata ſint, ac ſi ipſe ſtatuiſſet Nam ad fiſcum ſolum ſi aptas: quid fiet communibus & late conceptis Cornelii verbis? *Rerum*, inquit, *à procuratoribus ſuis judicatarum*: pariterque indefinite extulit Tranquillus, *quæ procuratores ſui in judicando ſtatuerent.*

Adde ſubſequentem omnem Taciti orationem: videbis, non aliud eum indignari, quam quod juris dictio communicata ſit cum equitibus & libertis: de quo toties inter ordines olim certatum ſeditione, aut armis erat. At procuratores qui rei familiari tantum impoſiti, qui in provinciis proconſulum aut legatorum, plane privati erant, & inſigne in eos exemplum à Tiberio editum.

Tacitus: *procurator Aſiæ Lucillius Capito, accuſante provincia, cauſſam dixit, magna cum adſeveratione principis, non ſe jus niſi in ſervitia & pecunias familiares dediſſe. quod ſi vim prætoris uſurpaſſet, manibuſque militum uſus foret, ſpreta in eo mandata ſua, audirent ſocios.* Plane ergo privati, tunc quidem.

Nam poſtea jus acceperunt de fiſcali ſaltem pecunia cognoſcendi, ut præmonui. Idque Dio etiam adſignificans ait, *οὐ γὰρ ἐξῆν τότε.* Hi poſteriores procuratores multi erant, & ſparſi per provincias omnes: illi pauciores digniore ſq;.

Dio excipuas habere proconſulum provincias videtur ab adminiſtratione procuratorum. Addit enim ad verba libri 53. quæ ſupra: *non enim tunc licuit, niſi in quantum proconſules tributa exigunt ab illis, quibus imperant.* Quaſi proconſules, reditus collegerint ipſi, in provinciis ſuis. fallacia verba, quæ virum doctum nuper deceperunt, non me.

Planiſſime enim in proconſulum etiam provinciis procuratores. Dio ipſe docet, *ἐς πάντα*, inquit, *ὁμοίως τὰ ἔθνη ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου.* Id eſt. *in omnes gentes tam quæ Cæſari, quam quæ populo adtributa.* Atqui provinciæ omnes populi, proconſulum fuere.

Vlpianus item de offic. proconſ. *Sane*, inquit, *ſi fiſcalis pecuniaria cauſa ſit, quæ ad procuratorem principis reſpicit, melius fecerit. ſi ſe abſtineat.* Cujus vana & irrita monitio, ſi in proconſulum provinciis procuratores nulli.

Quæ ergo Dionis verborum vera mens? non alia, quam procuratorem, in aliis quidem provinciis omnes reditus colligere, quia omnes Cæſaris fiſcique ſunt: at in proconſularibus non omnes, quoniam vectigalia quædam vetera, ipſe proconſul colligat, in populi ærarium uſumque mittenda.

Dictum ſatis, ſi addo; procuratores ſolius rei Rationales poſtea dictos, ut à prioribus illis diſtinguerentur. quoniam illi rem publicam etiam; hi ſolam privatam tractabant, rationeſq; pecuniæ principalis. *Lipſius.*

1. *In urbe pleraque conceſſa.*] In ur-

Claudius omne jus tradidit. de quo totiens ſeditione aut armis certatum, cum [1] Semproniis rogationibus equeſter ordo in poſſeſſione judiciorum locaretur; aut rurſum [2] Serviliæ leges ſenatui judicia redde-

INTERPRETATIO.

olim ſtatuebant. At Claudius tunc procuratoribus ſuis *omne jus conceſſit, de quo toties diſcordia, vel armis pugnatum* erat, *cum Sempronia rogationes equitibus judicia concederent, aut rurſus Servilia leges judicia* eadem *Patribus reſtituerent:*

NOTÆ.

be equitibus Romanis late datum jus. uti ab Auguſto, Mæcenati in præfectura urbis, uti præfecto Prætorii ſemper: quia is ex equite ad tempora Veſpaſiani.

Sed & procuratoribus Cæſaris in Urbe aliquod jus, extra res fiſci. Ulpianus. *Frequens eſt etiam legis Fabia cognitio in tribunalibus præſidum: quamquam quidam procuratores Cæſaris uſurpaverint, quam Romæ, tam in provinciis.* Lipſius.

1. *Semproniis rogationibus.*] Has leges tulit C. Sempronius Gracchus tribunus pleb. Q. Cæcilio Metello. T. Quintio Flaminio conſſ. anno ІƆCXXX. Ne de capite civis Rom. injuſſu populi judicaretur. Ut qui magiſtratus indicta cauſa, in civem Rom. animadvertiſſet, de eo populi quæſtio conſtitueretur. Ne quis coiret, conveniret, quo quis judicio publico circumveniretur.

Putant etiam ab eo latam fuiſſe legem Porciam. Ne magiſtratus civem Rom. virgis cæderet, aut ſecuri feriret. ut judicia quæ ſemper antea penes ſenatorium ordinem fuerant, ad ſolos equites transferrentur. nam hactenus judicia lege Romuli, penes ſenatum fuerant.

Sic Dionyſ. Halyc. *Romulus poſtquam diſcrevit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præſcripſit, ut patricii ſacra curarent, magiſtratus gererent, jus redderent, ſecum Rempub. adminiſtrarent, res urbanas obirent.* At lege Sempronia id ſubverſum.

Semproniis rogationibus.] *Rogationes* vocat, quia tribunitiæ, & populi ſcita erant. At vero Servilias *leges* vocat, quia *Servilii* conſulis erant.

2. *Serviliæ leges.*] Plures eo nomine: ſed una judiciaria, quam tulit Q. Servilius Cœpio Conſul. de qua Cicero ſæpius & Aſconius. *Lipſius.*

Serviliæ leges.] Legem Serviliam tulit Q. Servilius Cœpio Conſul cum C. Attilio Serrano anno ІƆCXLVII. hac lege cautum, ut judicia quæ lege Sempronia, ad ſolos equites tranſlata erant, ordini Senatorio communicarentur. fuit autem hac lege minor numerus Senatorum, quam equitum inter judices.

Quippe paucis poſt annis M. Livius Druſus Trib. pleb. L. Marcio Philippo, Sex. Iul. Cæſare conſſ. anno urbis ІƆCLXII. tulit legem Iuliam. ut æqua ex parte judicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent, id eſt 300. equites & 300. ſenatores.

Poſtea teſte Appiano, *M. Livius Druſus ſenatum & equites, tum maxime propter judicia diſſidentes invicem conciliare conabatur, & cum judicia palam ſenatui reſtituere non poſſet, arte utroſque agreſſus eſt. Nam cum per id tempus patres, propter crebras ſeditiones, vix trecentorum explerent numerum, promulgavit legem ut ex equeſtri ordine adderentur totidem, delectu optimorum habito, atque ex his omnibus in poſterum judices legerentur.*

Sed eo ipſo anno obtinuit. L. Marius Philippus Conſul, ut Druſi leges tanquam contra auſpicia latæ ſenatusconſulto tollerentur. Dein anno elapſo, etiam legem tulit M. Plautius Silvanus Trib. pleb. ut Tribus ſingulæ, ex eo numero qui nos denos ſuffragio crearent, qui eo anno judicarent.

rent: Mariuſque [1] & Sylla olim de eo vel præcipue bellarent. Sed tunc ordinum diverſa ſtudia: [2] & qui vicerant publice valebant.

INTERPRETATIO.

Mariuſque & Sulla quondam de eo jure *vel* maxime *certarunt. Sed tunc ordinum* univerſorum *diverſa partes* erant, *& qui ſuperarant, alicui ordini & pu-*

NOTÆ.

Hinc ſenatores ex eo numero fuerunt, & quidam etiam ex plebe. cum igitur ſingulæ tribus, quinosdenos judices deligerent, fuerunt judices numero 450. & ſic judicia ſenatui, equiti, ac plebi communicata ſunt.

Poſtea legem Corneliam tulit Sylla, qua lege, judicia ad ſolum ſenatorium ordinem transferuntur. Poſt lege Aurelia, iterum communicata judicia ſenatori, equiti, & Tribunis ærariis.

1. *Et Sylla.*] Qui judicia reddidit ſenatui.

2. *Et qui vicerant publice valebant.*] Flor. & Ven. *& quæ vicerant.* Vt ad ſtudia referatur. *Pichena.*

Qui vicerant.] Vincebant nempe non ſibi, non privatis, non uni, aut paucis, ſed alicui parti Reipub alicui ordini, patribus, vel plebi, ſenatui, vel equeſtri ordini, cui opponit Tac. privatos, *Matios* nempe & *Vedios*, qui unius Cæſaris opibus talia jura ſibi vindicarunt Eo tum ſtatu res*, ut uni vincerent, uni bella & Rempub. gererent, uni pacem facerent.

Tunc *omnia Cæſar erat*, tum unus Cæſar plus potuit quam Reſpub. Hinc delecti ab ipſo Cæſare, qui pacis belliq; conditiones pro ſuo nutu tractarent. quæ cuncta antea ſenatus populique Romani aut ſaltem alicujus ordinis arbitrio non unius, non paucorum auctoritate tractari ſolebant.

Publice valebant.] Non hic ſenſus eſt, victores valuiſſe in publicum, hoc eſt, Rempub. ſuo arbitratu adminiſtraviſſe: ſed hic potius, neminem ſibi privatim imperium quæſiviſſe, ſed ordini alicui toti. Poſtea autem in unius hominis poteſtate ſita fuiſſe judicia: aliaque ſummæ fortunæ munia.

Ergo hæc vox *publice* hic opponitur ſingulis illis, qui poſtea eandem poteſtatem nacti ſunt, dequa prius inter *ordines* (*Senatum* nempe, *equiteſque*) certatum fuerat *Freinshemius.*

Publice valebant.] Non vincebant, aut valebant adverſus Rempub. Alicui ordini publice, nempe vel ſenatui, vel Equiti vincebant, non uni cuipiam, non libertis, & ſervis, quos Reipub & legibus adæquarent.

Neque amicis & familiaribus, ut Iul. Cæſar, qui videtur viciſſe C. Oppio, & Corn. Balbo, qui conditiones pacis & arbitria belli pro ſuo nutu & libito tractarent; ut Auguſtus, qui vicit Matiis & Vediis & aliis portentis gratiæ & auctoritatis. vel quod verius, ſibi uni.

Vel qui vicerant, Reipub vincebant, valebantque, & totam ſuam auctoritatem à Repub accipiebant, acceptamque Reipub referebant, non uni. præpollebant, ordini non privatis, ut poſtea factum eſt ſub principibus mutata Repub.

Publice valebant.] Qui vicerant, non uni dominanti, ſed ordini ſuo, & in commune, vel ordini equeſtri, vel ſenatorio prævalebant. At contrà, oppreſſa Repub unius Cæſaris opibus nutuque, pacis bellique arbitria tractari cœperunt.

Illuſtres equites Rom. hoc potuere ſub Auguſto, ſed mox ut dominatio creſcit in immenſum, jam non equitibus ſolum modo ea poteſtas permiſſa, ſed & libertis Cæſaris, qui tandem ſub Claudio, principi, Reipublicæ & legibus adæquati ſunt.

[1] C. Oppius & [2] Cornelius Balbus primi Cæſaris opibus potuere conditiones pacis & arbitria belli tractare. [3] *Matios* poſthac, & *Vedios*, & [4] cætera equitum Romanorum prævalida nomina referre nihil attinuerit; cum Claudius [5] libertos, quos rei familiari præfecerat, ſibique
61 & legibus adæquaverit. Rettulit dein *de immunitate* [6] *Cois tribuenda.*

INTERPRETATIO.

blice, non uni præpollebant. C. Oppius & Cornelius Balbus primi, potentia Cæſaris freti, pacis bellique conditiones pro nutu conſtituere potuerunt. Matios poſtea Vediosque memorare nihil profit, neque cætera equitum Rom. ingentia nomina; cum Claudius æquaverit & principi & legibus libertos, quos fiſco ſuo *præeſſe juſſerat. Mox retulit* apud Patres de concedenda immunitate Cois, *& ampliſſimis*

NOTÆ.

1. *C. Oppius*] Illius meminit Suet. Iul. 52. Vbi de filio Cæſaris & Cleopatræ. *Quem quidem nonnulli Græcorum ſimilem quoque Cæſaris & forma & inceſſu tradiderunt, M. Antonius agnitum etiam ab eo, ſenatui adfirmavit: quæ ſcire C. Matium, & C Oppium reliquoſque Cæſaris amicos, quorum C. Oppius, quaſi plane defenſione ac patrocinio res egeret, librum edidit, non eſſe Cæſaris filium, quem Cleopatra dicat.* Sed ille Oppius alia etiam ſcripſit quæ ſpectarent ad Cæſarem teſte Suet. 53.

2. *Cornelius Balbus.*] Sic Dio lib 48. *Fuit inter eos qui tum conſules facti ſunt, L. Cornelius Balbus, Gadibus natus, tantum ſuæ ætatis homines divitiis & magnificentia ſuperans, ut moriens populo Rom. in ſingula capita, vicenos quinos denarios legaverit.* ſunt 7. libræ & 10. aſſes.

Etiam Romæ magnificentiſſimum theatrum ſtruxit ac dedicavit, ita ut *eum, in honorem hujus theatri, Tiberius primum omnium ſententiam rogaret*, teſte eodem Dione ad annum 740.

3 *Matios poſt hac & Vedios.*] Vedium intelligit Pollionem, & C. ſive Cn Matium. Et ſi libri hic omnes inepte *Matthyos*, vel *Matthios*. C. Matii, qui inter amicos Iulii Cæſaris, mentio Suetonii cap. 52. *Quæ ſcire C. Matium, C. Oppium reliquoſque Cæſaris amicos.*

Item Ciceroni ad Trebatium: *Quod in C. Matii ſuaviſſimi doctiſſimique hominis familiaritatem veniſti.* Et quia Cicero elogio doctiſſimi ornat, cenſui olim eundem eſſe cum illo, qui Mimiambos & Iliada ſcripſit; quem Gellius & Macrobius laudant, ut hominem impenſe doctum.

Sed tamen cum Cnæi prænomine; uti & apud Plinium Cn Matius legitur inter amicos Auguſti, lib. XII. *Cn. Matius ex equeſtri ordine Divi Auguſti amicus.* Qui fortaſſe alius ab illo primo & de quo hic ſermo. In lapide quodam geminata littera ſculptum legi. P. MATTIUS. CHARITON. *Lipſius.*

4 *Cætera equitum prævalida nomina.*] Sic Florus lib. 3. 18. Vbi de bello Sociali: *Quum omne robur fortiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum, ſub ſuis quiſque ſignis haberent municipalia illa prodigia Popedius Marſos, & Latinos Afranius* &c. Sic loquuntur de iis, qui præpollent in aliquo ordine.

Cætera equitum Rom. prævalida nomina.] Intelligit præcipue Mecenatem, M. Agrippam & C. Salluſtium Salluſtii ſcriptoris ex ſorore nepotem & ſimiles.

5 *Libertos quos rei familiari.*] Iuvare videtur eos qui *Claudianum* ſcitum ad *Rationales* tantum referunt. Sed fruſtra. Procuratores enim omnes primò *rei familiari* ſive fiſco præfecti, ſed imago imperii quibuſdam adjuncta. *Lipſius*

6 *Cois.*] De qua ſic Strabo lib 14. *Non magna eſt, ſed optime omnium habitata, & aſpectu jucundiſſima iis qui eo*

multaque *ſuper antiquitate eorum* memoravit; [1] *Argivos, vel Cœum Latonæ parentem, vetuſtiſſimos inſulæ cultores: mox adventu Æſculapii, artem medendi illatam, maximeque inter poſteros ejus celebrem fuiſſe*, [2] nomina ſingulorum referens, & quibus quiſque ætatibus viguiſſent. Quin etiam dixit *Xenophontem, cujus ſcientia ipſe uteretur, eadem familia ortum: precibuſque ejus dandum, ut omni tributo vacui in poſterum Coi, ſacram & tantum dei miniſtram inſulam colerent.* Neque dubium habetur, multa eorundem in Pop. Rom. merita, ſociaſque victorias potuiſſe tradi. Sed

INTERPRETATIO.

verbis eorum vetuſtatem *celebravit*; antiquiſſimos inſulæ *iſtius* incolas *fuiſſe* Argivos, vel Cœum Latonæ patrem; dein adveniente Æſculapio, huc invectam medicinæ artem, & maxime illuſtrem fuiſſe inter poſteros illius, *ſingulorum vocabula memorans, & quibus quiſque temporibus floruiſſent. Quin etiam addidit*, Xenophontem, cujus arte ipſius valetudo curaretur, eadem ſtirpe editum, & precibus illius tribuendum, ut ab omni vectigali immunes in futurum Coi, habitarent inſulam, ſanctamque & ſoli numini inſervientem. *Neque dubitatur, potuiſſe memorari plurima horum* inſularium *in rem Rom. merita, communeſque victorias.*

NOTÆ.

navigant. Inſula tota fertilis, & quemadmodum Chius, & Lesbus, optimo vino abundans. Inerat in ea Venus mari emergens, quæ nunc divo Cæſari Romæ dicata eſt. Auguſtus eam patri poſuit, ut generis ſui parentem. dicunt pro ea pictura, remiſſa fuiſſe Cois centum talenta.

Cois.] Cos, inſularum Sporadum una in mari Ægæo, prope oram Doridis provinciæ Aſiæ minoris. hodie apud incolas nomen antiquum retinet, & à nautis corruptè vocatur *Stanchio & Stingio.* Dicitur etiam à Chriſtianis quibuſdam *Lango.* eſt prope oram Natoliæ in Archipelago, ſub præfecto Inſularum, in Turcico imperio Aſiatico *Tillemon.*

1. *Argivos vel cum Latona parente.*] Certiſſima emendatio eſt & elegantis ingenii clara index, quam à Ioſia Mercero accepi: *Argivos vel Cœum Latonæ parentem.* Pater enim ejus deæ Κοῖος vel Κιῖος. Heſiodus:

Φοίβη δ᾽ αὖ Κοίου πολυήρατον ἦλθεν ἐς εὐνήν,
Κυσσαμένη δ᾽ ἤπειτα θεὰ θεοῦ ἐν φιλότητι
Λητὼ κυανόπεπλον ἐγείνατο.

At Phœbe rurſus amabilem in Cœi torum venit, & cum uterum ferret ipſa, concepiſſetque ex dei amore, ſeu concubitu, genuit Latonã, quæ cæruleum peplum geſtare ſolet. Et ab eo nomen inſulæ. Gryphus Athen. x. ex veteri carmine:

——— μήτηρ δ᾽ ἐ᾽ς ἀριθμοῖο πάϊς.

Numeri mihi filia mater. Significatur Latona, inquit Athenæus, *Cœi filia: quia Macedones Numerum Cœum agnominant.* Lipſ.

Argivos.] Argivos eam inſulam coluiſſe olim & condidiſſe. Pro ſuo more maluit agere hiſtoricum & fabulatorem ineptum, quam ſanum principem.

Argivos vel cum Latona parente.] Dudum monui legendum, *Argivos vel Cœum Latonæ parentem*; vel *& Cœum.* Cœus pater Latonæ, à quo nomen habet inſula. Xenophon qui mox dicitur medicus Claudii, Laërtio memoratus in fine Xenophontis Socratici, ubi Xenophontes recenſet: τρίτος, ἰατρὸς Κῷος. *Mercerus.*

2. *Nomina ſingulorum referens.*] Et male ſanum oratorem ſimul & ineptum hiſtoricum agit. neq; in ſingulis orator, longe minus princeps immorari debuit.

Nomina ſingulorum.] Quam ſalſe deridet talem principem aut potius δορυφόρημα, qui *nomina* Græculorum medi-

Claudius, facilitate ſolita, [1] quod uni conceſſerat, nullis extrinſecus
62 adjumentis velavit. At [2] Byzantii data dicendi copia, cum *magnitudinem onerum* apud ſenatum deprecarentur, cuncta repetivere; orſi *à fœdere quod nobiſcum icerant, qua tempeſtate bellavimus adverſus regem*

INTERPRETATIO.

Sed Claudius ſimplicitate ſueta, quod uni Xenophonti *indulſerat, nullis aliunde* petitis *velamentis prætexuit, aut ornavit. Sed Byſantii, conceſſa orandi facultate, cum* tributis immodicis levari *apud Patres expoſcerent.* priſca *omnia retulere, incipientes* à ſocietate, quam nobiſcum iniverant, quo tempore bellum geſſimus

NOTÆ.

eorumque memorat in ſenatu & ætates hominum. quam digna illa Claudio ſententia, quam acuta illa & valida oratio!

Nomina ſingulorum referens.] Et hoc fuit accurati hiſtorici, potius quam ſeduli principis. Is teſte Sueton. Claud 41. *Hiſtoriam in adoleſcentia, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flacco etiam adjuvante, ſcribere aggreſſus eſt.* Et infra 42 *Denique & Græcas ſcripſit hiſtorias Τυῤῥηνικῶν viginti, Καρχηδονιακῶν octo.*

Non igitur mirum, ſi tam accurate vetuſtatem inſulæ Græcæ nunc deſcribit. nam teſte Suet ibid. *In principatu quoque & ſcripſit plurimum & aſſidue recitavit per lectorem* &c. *eo uſque ut Romana lingua principem defenderet adverſus G lli (Aſinii) libros, & quidem ſatis eruditе.*

Nomina ſingulorum.] Quia doctus in hiſtoria Claudius, ſic ſolebat. Etiam in oratione pro Gallia Comata, ſic quoſdam amicos ſuos per ſimplicitatem nominat, quaſi eorum cauſſa tantum, id decus omnibus Gallis tribueret. quod principi indecorum, cujus conſulta omnia ad Rempub referri ſaltem in ſpeciem debent. Sed poſtea bonus medicus gratiam referet toto veneficio.

Singulorum] Sermonis negligentiam ſeu μετεωρίαν arguit in eo Suetonius Claud 40. *De quæſtore quodam candidato inter cauſſas ſuffragationis ſuæ poſuit, quod pater ejus frigidam ægro ſibi tempeſtive dediſſet. Inducta teſte in ſenatu, hæc, inquit, matris meæ liberta & ornatrix fuit* &c.

1. *Quod uni conceſſerat, nullis extrinſecus adjumentis velavit.*] Forte *argumentis* ſcripſerat Tac.

Quod uni Xenophonti concedebat Claudius, potuit extrinſecus velare argumentis quaſi univerſis inſulanis, eorumque in populum Romanum meritis, communibuſque victoriis id tribueret.

Sed per facilitatem ſuam, nullo verborum lenocinio orationem ſuam prætexuit aut ornavit. Quem prætextum ſeu velum Tac. vocat hic *adjumenta.*

Nullis extrinſecus adjumentis velavit.] Id faciunt prudentes oratores, ut aliquid cauſarum prætexant, quo citius impetrent, quod poſtulant, animis judicum re exactius commendata. Sic de Galba ad milites loquente lib. 1. Hiſt. *Nec ullum orationi, aut lenocinium additum aut pretium.*

Velandi verbum etiam alias in ſimili re uſurpat, ut lib. 13. *Annæus Serenus ſimulatione amoris adverſus eamdem libertam, primas adoleſcentis cupidines velaverat.* Et lib. 14. de Nerone: *facetus natura, & conſuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis.* Rhenanus.

2 *Byzantii.*] Byzantium, & deinde Conſtantinopolis, urbs Europæ provinciæ in Thracia regione & ad Boſphorum Thracium.

Hodie à Turcis vocatur *Stampol* & à Francis *Conſtantinople*, urbs eſt Romaniæ

Mace-

[1] *Macedonum, cui ut degeneri,* [2] *Pſeudophilippi vocabulum impoſitum.* [3] *Miſſas poſthac copias* [4] *in Antiochum,* [5] *Perſen,* [6] *Ariſtonicum, & piratico*

INTERPRETATIO.

contra regem Macedoniæ, cui tamquam ignobili, Pſeudophilippi nomen inditum *eſt. mox* miſſa *nobis* auxilia adverſus Antiochum, Perſen, Ariſtonicum,

NOTÆ.

provinciæ in Turcico imperio Europæo, & ad fretum Conſtantinopolitanum, atque ad mare Marmaræ Turcarum imperatores eam ſibi Regiam conſtituerunt. *Tillemonius.*

1. *Macedonum.*] Vide notas lib. 6. cap. 28.

2 *Pſeudophilippi*] De quo Flor. lib. 2. 14 *Cauſa belli prope erubeſcenda; quippe regnum pariter & bellum vir ultima ſortis Andriſcus invaſerat, dubium liber, an ſervus, mercenarius certe: ſed quia vulgo ex ſimilitudine Philippi, Pſeudophilippus vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipſa contemnit populus Rom. Iuventio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, ſed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum, temere tentavit, invictuſque non à veris regibus, ſed ab illo imaginario & ſcenico rege ſuperatur. Sed conſule Metello, amiſſum cum legione prætorem, pleniſſime ultus eſt. Nam & Macedoniam ſervitute multavit: & ducem belli, deditum ab eo, ad quem confugerat, Thraciæ regulo, in urbem in catenis reduxit; hoc quoque illi in malis indulgente fortuna, ut de eo Populus Rom. quaſi de vero rege triumpharet.*

3. *Miſſas poſthac copias.*] Quid *poſthac*? ergo Antiochus & Perſes poſt Pſeudophilippum? minime, tempore hi ante eunt: ſed ſcilicet Byzantii primum, ut validius, fœdus memorant, quod tempore Pſeudophilippi coiit: tum addunt de auxiliis varie latis.

Itaque *poſthac*, non tempus rei geſtæ, ſed dictæ notat. Malim tamen, *poſthac*, eo ſenſu. *Lipſius.*

4. *In Antiochum.*] Is regum Aſiæ potentiſſimus terra marique ſuperatus à Romanis, primum apud Eubœam inſulam, dein ad Thermopilas, poſtea claſſis ejus lacerata, licet ei Annibal præeſſet.

De eo Flor. lib. 2. 8. *Tum conſule Scipione &c. Mæandrum ad amnem, montemque Sipylum caſtra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis conſederat. Trecenta millia peditum, equitum, falcatorum curruum non minor numerus. Elephantis adhoc immenſæ magnitudinis, auro, purpura, argento, & ſuo ebore fulgentibus aciem utrinque vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine ſua; ad hoc imbre qui ſubito ſuperfuſus, mira fœlicitate Perſicos arcus corruperat: primum trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & ſupplici pacem, atque partem regni dari placuit, eo libentius, quod tam facile ceſſiſſet.*

5. *Perſen.*] Qui victus à L. Æmilio Paulo, de quo ſic Vell. lib. 1. *Is Perſeum ingenti prælio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fuſum fugatumque caſtris exuit, deletiſque ejus copiis, deſtitutum ab omni ſpe coëgit è Macedonia profugere. Quam ille linquens, in inſulam Samothraciam profugit, templique ſe religioni ſupplicem credidit &c.*

6. *Ariſtonicum.*] Populus Rom. hæreditatem regis Attali Pergamenorum adierat, ſed ut habet Flor. lib. 2. 20. *Ariſtonicus regii ſanguinis ferox juvenis, urbes regibus parere conſuetas, partim facile ſollicitat: paucas reſiſtentes Myndum, Samon, Colophonem vi recepit. Craſſus & per deditionem in vinculis habitus.* Teſte Vell. 2. Regiæ ſtirpis originem mentitus Ariſtonicus, captus & ductus eſt in triumpho à Perperna.

bello [1] *adjutum Antonium* memorabant; *quæque Sullæ, aut Lucullo, aut Pompejo obtuliſſent*: mox *recentia in Cæſares merita, quando ea loca inſiderent, quæ tranſmeantibus terra marique ducibus, exercitibuſque,* [2] *ſimul vehendo commeatu opportuna forent.* Namque artiſſimo inter [3] Europam
63 [4] Aſiamque divortio, Byzantium in extrema Europa [5] poſuere Græci. quibus Pythium Apollinem conſulentibus *ubi conderent urbem?* redditum oraculum eſt, *quærerent ſedem cæcorum terris adverſam.* Ea ambage

INTERPRETATIO.

& piratico bello latas ſuppetias Antonio *referebant*, quæque Sullæ, vel Lucullo aut Pompejo exhibuiſſent: *dein* nova in Cæſares officia, quum in iis locis verſarentur, quæque trajicientibus terra marique imperatoribus, exercitibuſque commoda, ſimul & transferendis copiis cibariiſque idonea eſſent, *memorabant. Quippe Græci condidere Byſantium in ultimis Europæ finibus, anguſtiſſimo Europam inter & Aſiam divortio. Et his Græcis Pythium Apollinem rogantibus*, qua ora ſtruerent urbem? *reſponſum oraculi fuit, ut* inveſtigarent locum, regioni cæcorum oppoſitam.

NOTÆ.

1. *Adjutum Antonium.*] Capio non de celebri notoque M. Antonio, qui triumvir: ſed de M. Antonio, qui curator oræ maritimæ cum infinito imperio, ſub initia Piratici belli.

De quo illud Salluſtii innotuit; *M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus, vacuuſque à curis, niſi inſtantibus.* Vide Ciceronem & Aſconium in Verrem. *Lipſius.*

2. *Simul vehendo commeatu opportuna forent.*] Fortaſſe melius, *commeatui.* Pichena. Recte *commeatu.* ſic ſæpe Tac. *luxu* pro *luxui*, & ſimilia.

3. *Europam.*] Europa, pars Occidentalis continentis noſtræ, in orbe terrarum. hodie nomen antiquum retinet, ſed latius extenditur, vel reſtringitur in quibuſdam partibus. nam Europa hodierna omnem Sarmatiam Aſiaticam veterum. & partem terræ incognitæ in Scythia antiqua occupat; inſulas vero Carambicen & Thulen non retinet.

Diviſiones Geographicas Europæ veteris & recentioris pete ex tabulis & chartis Nicolai & Gulielmi Sanſon. Fuit etiam *Europa* provincia orientalior Thraciæ regionis, & ubi urbs Byzantium, ſive Conſtantinopolis. *Tillemon.*

4. *Aſiamque.*] Aſia, pars Orientalis continentis noſtræ, in Orbe Terrarum. hodie ab Europæis etiam dicitur *Aſia.*

Verum Aſia antiqua latius patebat quam hodierna; nam præter Aſiam recentiorem, complectebatur partem orientalem imperii *Moſcovitici* in Europa hodierna, & *novam Zemblam* inſulam, vel regionem nondum ſatis notam. *Tillemontius.*

5. *Poſuere Græci.*] Pleraque Hiſtoria Spartanis adſcribit conditam hanc nobilem urbem, & fatalem imperiorum ſedem Iuſtinus & Iſidorus à Pauſania rege; Claudianus à Byzante quodam non obſcurè exſtructam vult: in Eutropium lib. II.

—— *hoc Byzas Conſtantinuſque videbunt?*

In Ioanne Sariſberienſi de nugis Curialium (in quo centone multos pannos purpuræ agnoſco, & fragmenta ævi melioris) lego: *Chilon Lacedæmonius, jungendæ ſocietatis cauſſa, miſſus Corinthum, duces & ſeniores populi ludentes invenit in alea. Infectoque itaque negotio reverſus eſt, dicens ſe nolle gloriam Spartanorum, quorum virtus conſtructo Byzantio clareſcebat, hac maculare infamia, ut dicerentur cum aleatoribus contraxiſſe ſocietatem.*

At alii, non conditam à Pauſania, ſed

[1] Chalcedonii monſtrabantur, quod priores illuc advecti, [2] præviſa locorum utilitate pejora legiſſent. Quippe Byzantium fertili ſolo, fecundoque [3] mari: quia [4] vis piſcium innumera pontum erumpens, &

INTERPRETATIO.

Eo ænigmate ſignificabantur Chalcedonii, quod priores illuc delati, & ante conſpecta opportunitate locorum, deteriora tamen accepiſſent. Nam Byzantium pingui agro & fertili æquore ſitum eſt; *quippe copia piſcium immenſa è ponto ſe ſe effundens, & tranſ-*

NOTÆ.

ſaltem expugnatam tradiderunt; inter quos Æmilius Probus: Ammiano vero eſt, *Atticorum colonia* libro XXII. *Lipſius.*

Græci.] Vide notas lib. XI. cap 14.

1. *Chalcedonii.*] Chalcedon, urbs Bithyniæ provinciæ ad Boſphorum Thracium, in Aſia minore. Hodie *Calcedoine,* villa Natoliæ præfecturæ ad mare Marmaræ, in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

2. *Præviſa locorum utilitate.*] Ad ſententiam fortaſſe aptius, *parum viſa locorum utilitate.* Ideo enim cæci, oraculo dicti. Apud Strabonem denarrata tota res, lib. VII. *Dicunt Apollinem præcepiſſe Byſantium condentibus, conſtruere muros è regione cæcorum, vocabat autem cæcos Chalcedonios, quod cum priores in hæc loca navibus adpuliſſent, omittentes regionem opulentiorem, quæ ex adverſo eſt, triſtiorem elegiſſent.* Habes eadem in Herodoto, lib. IV. niſi quod illic, dictum hoc & ſcomma in Chalcedonios, Megabyzo Satrapæ tribuit. Septemdecim autem annis conditam Chalcedona, ante Byzantium, ibidem etiam traditum. *Lipſius.*

Præviſa locorum utilitate.] *Cæcus* pro improvido. Vide Non. in *Cæcum.* quod non injuria cadit in Chalcedonenſes, qui prius adiere & videre loca (ubi poſtea Byzantium) iiſque per imprudentiam neglectis, adverſa & pejora legerunt. Doctiſſimo tamen viro placuit, *parum viſa.* Sed Strabo ab eo laudatus inprimis pro me facit: *Cæcos vocantem Chalcedonienſes, quod prius in ea loca advecti, neglexerant obtinere adverſam regionem tot bonis copioſam, & ſteriliorem delegerunt.* Salinerius.

Ante viderant oram, ſeu prius adpulerant in eam regionem, ſed non præviderant fertilitatem & abundantiam agri oppoſiti, unde *Cæci* vocati ſunt ab oraculo.

3. *Mari.*] Byzantium ſitum eſt ad Boſphorum Thracium, & prope Propontida, *Propontis* vero, pars eſt maris interni ſive mediterranei latè ſumpti; alluit oras Thraciæ & Bithyniæ regionum

Hodie vocamus *mer de Marmora* vel *mer Blanche*, irrigat oras Romaniæ & Natoliæ, in Turcico imperio Europæo & Aſiatico. *Tillemonius.*

4. *Quia vis piſcium in Metapontum erumpens.*] Ita Flor. & alii antiquiores manuſcripti. In editis, imminuta voce legitur, *in Pontum.* At quod Lipſius corrigit, *vis innumera Pontum*, idem à Tac. dictum lib. 14. *Nam vis innumera Ligii, aliaque gentes adventabant.* Pichena.

Vis piſcium in Pontum.] Falſa lectio: damnata ab hiſtoria, & à libris. Nam libri omnes, *vis piſcium in Metapontum erumpens.* Ex quis vere corriges, *vis piſcium innumera Pontum erumpens.* Ita ſcilicet res eſt. Copia iſta piſcium, (Pelamydes ſunt) non intrantes è mari Ægæo Pontum, ut vulgata lectio ſuadet, ſed exeuntes erumpenteſque capiuntur. Fœtura enim eorum in paludibus Mæotidis eſt; atque inde adulti, grege facto, Pontum Propontidemque intrant, atque ibi captura.

Strabo clare lib VII. ſuper hac ipſa re atque piſce: *Naſcitur igitur animal,* (Pelamydem intelligit) *in paludibus*

obliquis ſubter undas ſaxis exterrita, omiſſo alterius litoris flexu,

INTERPRETATIO.

verſis ſubter aquas rupibus repulſa, relicto ripa alterius tractu, ad haſce oras devehi-

NOTÆ.

Mæotidis. & cum paullum adoleverit. erumpit per oſtium gregatim, & defertur ad littus Aſiaticum, Trapezuntem & Pharnaciam uſque.

Et paulo poſt: *Poſtquam verò jam pervenit ad Cyaneas, & ipſas ſuperavit, ex Chalcedoniorum ripa incidens petra quadam alba, exterret animantes; ita ut ſtatim in adverſam oram ſe convertant. Et ibi fluxu maris ſecundante, ſimul cum locis, qui ſua natura ultroque profluenti illi opportuni ſunt, ac verſus Byſantium, & quod prope eſt promontorium flexo pronoque illo fluento undarum, naturaliter huc irrumpunt piſces, & præbent Byſantiis, populoque Romano inſignem reditum.*

Eademque ex Ariſtotele colliges lib. VIII. de hiſtoria animalium cap XII. Pliniani codicis mendam non ſileo in hac narratione lib IX. cap. XV. *Eſt in Euripo*, ait, *Thracii Boſpori, in ipſis Europam Aſiamque ſeparantis freti anguſtiis, ſaxum miri candoris, à vado ad ſumma perlucens, juxta Chalcedonem in latere Aſiæ. Hujus adſpectu repente territi, ſemper adverſum Byzantii promontorium, ex ea cauſſa appellatum Chryſoceras, præcipiti petunt agmine. Itaque omnis captura Byzantii eſt, magna Chalcedonis penuria. Opperiuntur autem Aquilonis flatum, ut ſecundo fluctu exeant è Ponto: nec niſi intrantes Pontum, Byzantii capiuntur.* Quid? capiuntur, non niſi intrantes Pontum? contra ante dixit, capi exeuntes è Ponto, non intrantes quod veriſſimum eſt.

Itaque alii vice Ponti, *Propontidem* ſubſtituunt: Pincianus totum locum reſcribit confidentius, *nec niſi inſtantes tunc Byzantii capiuntur.* fortaſſe verius, ſimplicius certe, *intrantes portum Byzantii*, ut ad ipſum oppidum, & in portu fuerit ea captura.

Nam cornu illud ad quod deferebantur, fuit προσεχὲς τῷ Βυζαντίῳ τείχει: id eſt, *contiguum Byzantii mœnibus*: ut Strabo ait: imo, ut Plinius, in ipſo illo promontorio, quod Cornu vocant, Byzantium urbs. Atque ibi in multos ſinus ſciſſum, tamquam ramos: (εἰς οὓς ἐμπίπτουσα ἡ πηλαμὺς ἁλίσκεται: *In quos erumpens Pelamys capitur.*) faciebat urbi illi portum Strabonem vide.

Ad correctionem noſtram & exitum piſcium è Ponto, facit valde Salluſtii locus, apud Servium lib. IV. & Iuvenalis interpretem Sat. IV. *Qua tempeſtate vis piſcium Ponto erumpit.* Tamen, ne callide diſſimulem, vulgatam lectionem D. Ambroſius affirmare videtur, Hexam. lib. V. cap. X. *Piſces*, inquit, *ex plurimis locis, à diverſo ſinu maris, innumeri, velut communi conſilio convenientes, conjuncto agmine flatus Aquilonis petunt, & ad illud Septemtrionalium mare partium, quadam natura lege, contendunt. Dicas, ſi aſcendentes videas, rheuma quoddam eſſe. ita proruunt, fluctuſque interſecant, per Propontidem in Euxinum Pontum violento impetu profluentes.* Sed mox addit, ingruente hyeme, & poſtquam ibi fœtificaverint, immenſo agmine regredi. Vide locum, & utramvis lectionem defendi poſſe, tu defendes. *Lipſius.*

Ex Mœoticis paludibus, exibant piſces in pontum Boſporo Cimmerio, & ex ponto per Boſporum Thracium in Propontidem, & hinc Byzantium adfluebant; & ad hanc regulam intelligendi Plinius & Divus Ambroſius è natura eadem eſt etiam nunc, nec fallit aut mutatur. Pelamys, Gallice *Thon.*

Pontum.] Pontus Euxinus, pars maris Mediterranei late ſumpti, alluit oras Illyrici late ſumpti, Sarmatiæ Europææ & Aſiaticæ, Colchidis, & Aſiæ minoris peninſulæ.

hos ad portus deſertur. Vnde primo quæſtuoſi & opulenti; poſt magnitudine onerum urgente, *finem aut modum* orabant, annitente principe, qui [2] *Thracio* [3] *Boſporanoque bello recens feſſos juvandeſque* rettulit. Ita tributa in quinquennium remiſſa. M. Aſinio M. Acilio Coſſ. 64

INTERPRETATIO.

tur. Qua de cauſa primum adfluebant lucro atque opibus Byzantii. *Dein nimiis tributis preſſi attritiq;* onerum finem aut modum *rogabant, adjuvante Cæſare, qui* ſublevandos eos *referebat*, ut qui nuper Thracio Boſporanoque bello exhauſti opibus eſſent. *Sic onera publica* ipſis *in quinque annos condonata* ſunt. *M. Aſinio M. Aci-*

NOTÆ.

Hodie vocamus *Mer-Noire*, & *Mer Majeure*, nomen antiquum etiam retinet *Pont-Euxin*. eſt inter Turcicum imperium Europæum, Poloniam, parvam Tartariam, Circaſſiam, Georgiam, & Natoliam, regiones Europæ & Aſiæ recentiorum. *Tillemonius*.

1. *Et obliquis ſubter undas ſaxis exterrita.*] Quæ iſta obliqua ſaxa ſubter undas? turpe vitium emendavit, ni fallor, juv[illegible] Strabone, Franciſcus Medices: q[illegible] ſuo codice adnotavit, legendum ſibi videri, *& albis* (vel, *albidis*) *ſubter undas ſaxis exterrita.*

Strabonis verba Latine converſa ex lib. 7. talia ſunt: *Earum generatio* (Pelamydes ab eo appellantur) *in Mæoticis paludibus fit. Inde vero paulatim erumpunt, grege facto per os ipſum, ac propter litus Aſiaticum uſque Trapezuntem, ac Pharnaciam excurrunt. Hinc primum earum venatio exiſtit, non copioſa admodum, nondum enim conveniens eſt multitudo. Sed ut Sinopem propius acceſſerint; ſpecioſior nimirum earum eſt piſcatio, ſimul & ſalſamentaria. Poſtquam vero Cyaneas tranſierint, ex ripa Chalcedonis albicans occurrit petra quædam, tantus hinc beſtiis ipſis terror incutitur, ut è veſtigio in ulteriorem convertantur ripam.* Plinius quoque de iiſdem piſcibus loquens lib. 9. 15. ait: *Eſt in Euripo Thracii Boſpori, in ipſis Europam Aſiamque ſeparantis freti anguſtiis, ſaxum miri candoris, à vado ad ſumma perlucens, juxta Chalcedonem in latere Aſiæ. Hujus aſpectu repente territi, ſemper adverſum Byzantij promontorium, ex ea cauſa appellatum auricornu, præcipiti petunt agmine. Itaque omnis captura Byzantij eſt, magna Chalcedonis penuria.* Pichena.

Correctiones illæ ſuſpectæ, vanæ & ſæpius falſæ. ſufficit apud Tacitum, ſaxa illa *obliqua* eſſe, & *exterrere* piſces in oram adverſam, cujus ſint coloris, parum curat, nec minutias illas perſequitur Tacitus.

Obliquis.] Alii volunt *albis*. Poſſunt ſublatere aquis ſaxa quæ ſint alba, ſimul & obliqua; ſed de *obliquis* tantum Tacitus.

Obliquis ſubter undas.] Quærunt, quæ hæc *ſaxa obliqua*? Ego dicam. è littore Chalcedonis ſaxa à latere ſe oſtendunt, & velut ex tranſverſo (Straboni ſcriptum) atque ea igitur fugiunt. At Franciſcus Medices, quia Strabo idem & Plinius *candidum ſaxum* id dicunt, vellet hîc legi, *albis*, vel *albidis*, pro voce, *obliquis*.

Vellem & ego hominis cauſsâ. quis enim Muſicus Medices non amet? ſed non poſſum hanc peraudacem conjecturam *Lipſius*.

2. *Thracio Boſporanoque bello.*] *Thracium* bellum intelligit, quod cum Thracibus montanis geſtum, duce Poppæo Sabino, ſub Tiberio: *Boſporanum*, quod cum rege Mithridate. De illo, noſter lib. 4. de hoc ſupra, iſto ipſo libro. *Lipſius*.

Thracio.] Vide notas lib. 6. cap. 10. *Tillemonius*.

3 *Boſporanoque.*] Vide notas ſupra cap. 15. *Tillemonius*.

mutationem rerum in deterius portendi, 1 cognitum eſt crebris prodigiis. Signa enim ac tentoria militum 2 igne cœleſti arſere. Faſtigio 3 Capitolii 4 examen apium inſedit. Biformes hominum partus. Et

INTERPRETATIO.

lio conſilibus frequentibus oſtentis compertum eſt, mutationem dominationis in pejus monſtrari. Signa quippe & tabernacula militum flamma cœleſti flagrare viſa ſunt. Examen apum Capitolii culmen inſedit. Bicipites hominum fœtus. Et ſuis partus edi-

NOTÆ.

1 *Cognitum eſt crebris prodigiis.*] Sueton Claud 46 *Præſagia mortis ejus præcipua fuerunt: exortus crinitæ ſtellæ, quam cometem vocant: tactumque de cœlo monumentum Druſi patris: & quod eodem anno, ex omnium magiſtratuum genere, pleriqne mortem obierant. Sed ipſe nec ignoraſſe, aut diſſimulaſſe ultima vitæ ſuæ tempora videtur, aliquot quidem argumentis; nam & cum conſules deſignaret, neminem ultra menſem, quo obiit, deſignavit*

Prodigiis] Plin. lib 2. 25. Cometes *terrificum magna ex parte ſydus, ac non leviter piatum, ut civili motu Octavio conſule, iterumque Pompeii & Cæſaris bello. In noſtro vero ævo circa veneficium, quo Claudius Cæſar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu ejus aſſiduum prope ac ſævum.*

Plin. lib 11 37 *In eo quod caput extorum vocant, magna varietatis. M. Marcello circa mortem, cum periit ab Annibale, defuit in extis. Sequenti deinde die, geminum repertum eſt. Defuit & C. Mario, cum immolaret Uticæ: item Caio principi Calendis Ian. cum iniret conſulatum, quo anno interfectus eſt: Claudio ſucceſſori ejus, quo menſe interemptus eſt veneno.*

2 *Igne cœleſti arſere.*] Similia prodigia notata paſſim Livio. lib. 33 *Ad Monetæ duarum haſtarum ſpicula arſerant.* Et 43 *Fregellis in domo L. Atrei haſtam quam filio militi emerat, incendio plus duas horas arſiſſe; ita ut nihil ejus ambureret ignis.*

Arſere.] Plin lib. 2. 37. *Vidi nocturnis militum vigiliis, inhærere pilis pro vallo fulgorem effigie ea. Et antennis navigantium, aliiſque navium partibus, ceu vocali quodam ſono inſiſtunt, ut volucres ſedem ex ſede mutantes: graves, cum ſolitariæ venere, mergenteſque navigia; & ſi in carinæ ima deciderint, exurentes.*

Arſere.] Vertit Interpres Gallicus, quaſi cœleſti igne incenſa & cremata ſint ſigna, & tentoria militum. Quod falſum puto; *arſere* tantum ſigna, & quî ſigna ſeu aquilæ incendi poſſent, quæ conflatæ ex auro, vel argento, & ſpicula, quibus inſertæ erant ferrea arſit, non combuſſit ille ignis.

3. *Capitolii.*] Vide notas lib. 6. cap. 12. *Tilsemonius.*

4. *Examen apium.*] Qu[illegible]mper inter portenta: cum viſum loco inſolenti. Silium emendari velim lib. VIII de prodigiis quæ ante pugnam Cannenſem:

Obſeditque frequens caſtrorum limina bubo:
Nec denſæ trepidæ abſunt ſe involvere nubes
Ceſſaruntque aquilis: non unus crine corusco
Regnorum everſor rubuit lethale cometes.

Scribitque:

Nec denſæ trepidis apium ſe involvere nubes:
Ceſſarunt aquilis.

Nubes apium, examina vocat, quæ inſederunt ſigna. Quod ſequitur, *Suis fœtus editus*, libris omnibus erat, *fœtum editum*: & fortaſſe nomina[illegible]di caſu ſic dixerint etiam antiqui. *Lipſius.* Fruſtra turbat hîc Silium.

Examen apium.] De his ſic Plin 11. 17 *Tunc oſtenta faciunt privata ac publica, uva dependente in domibus templiſve, ſæpe expiata magnis eventibus. Sedere in ore infantis tum etiam Platonis, ſuavitatem illam prædulcis eloquii portendentes. Sedere in caſtris Druſi Imperatoris,*

ſuis fetus editus, cui accipitrum ungues ineſſent. Numerabatur inter oſtenta [1] deminutus omnium [2] magiſtratuum numerus, quæſtore, ædili, tribuno, ac prætore, & conſule, paucos intra menſes defunctis. Sed in præcipuo pavore Agrippina [3] vocem Claudii, [4] quam temulentus jecerat *fatale ſibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret*, metuens; agere & celerare ſtatuit, [5] perdita prius Domitia * levibus * Lepida.

INTERPRETATIO.

tus eſt, qui accipitrum ungues haberet. Recenſebatur inter prodigia minutus omnium magiſtratuum numerus, paucorum menſium ſpatio mortuis, quæſtore, ædili, tribuno, prætore & conſule *Sed in ſummo metu Agrippina erat, formidans vocem Claudii, quam vino diſtentus emiſerat*, ſibi in fatis eſſe, ut ſcelera uxorum toleraret, dein caſtigaret: *Itaque agere & properare decrevit* Agrippina, *ſubverſa*

NOTÆ.

cum proſperrime pugnatum apud Arbalonem eſt, haud quaquam perpetua aruſpicum conjectura, qui dirum id oſtentum exiſtimant ſemper.

1. *Deminutus omnium.*] Bene *omnium magiſtratuum*; nam unus è Quæſtoribus, unus ex Ædilibus, unus ex Tribunis; ex Prætoribus unus, è Conſulibus alter defunctus eſt quod inter oſtenta fuit, nec ſine prodigio evenire viſum eſt; At præcipue mors cenſoris præſagiſſe malum ingens videbatur; nam illa dignitas maxime ſacra. totq; mortes magiſtratuum præſagiſſe mortem Cenſoris viſæ

2. *Magiſtratuum numerus.*] Idem obſervat Livius lib 40. *Prætor T. Minutius, & haud multo poſt conſul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illuſtres viri. Poſtremo prodigii loco ea clades haberi cœpta eſt. C. Servilius Pontifex Maximus piacula iræ deûm conquirere juſſus eſt. Decemviri libros inſpicere, Conſul Apollini, Æſculapio, Saluti dona vovere, & dare ſigna aurata: quæ vovit deditque.* Sic & Dio lib. 42 *Auxit metum ipſa forma urbis, quæ miſera & inſolens. Nam Kalendis Ianuarÿs & poſt multo tempore, nullus conſul, nullus prætor.* At contra in omen fœlix, fauſtumque acceptum eſt, quod per totum quinquennium, nullus ſenatorum, nec magiſtratuum intereiiſſet, Sic Plin. lib. 7. 48. *Adnotare ſuccurrit, unum omnino quinquennium fuiſſe. quo ſenator nullus moreretur, cum Flaccus & Albinus cenſores luſtrum condidere, uſque ad proximos cenſores, ab anno Vrbis quingenteſimo ſeptuageſimo nono.*

Sed inter prodigia & oſtenta maxime exhorrebant mortem Cenſoris, teſte Plutarcho. præcipue enim colunt Romani, venerantúrque imprimis Cenſorum magiſtratum, & maxime ſacram putant eam dignitatem.

3. *Vocem Claudÿ.*] De qua Sueton. Claud 43. *Sub exitu vitæ ſigna quædam nec obſcura pœnitentiæ de matrimonio Agrippinæ, deque Neronis adoptione dederat. Siquidem commemorantibus libertis, ac laudantibus cognitionem, qua pridie, quandam adulterÿ ream condemnaverat: ſibi quoque in fatis eſſe jactavit, omnia impudica, ſed non impunita matrimonia.*

4. *Quam temulentus jecerat.*] Dio ſic lib. 60 *Maxime autem inſidiabantur ei*, (nempe mulieres libertique) *in compotationibus & in re venerea, quibus utriſque immodice deditus, & tum temporis facillime circumveniri poterat.*

5. *Perdita prius Domitia.*] Nemo tam inconſpectus in legendo. qui vitium non videat male hærentis & incoibilis orationis. Domitia, inquit, perdita eſt: & ſubdit quaſi de alia, quia inter Lepidam & Agrippinam æmulatio exercebatur. Corrige vero, & reduc aberrantem vocem: *Perdita prius Domitia Lepida levibus & mulıebribus cauſſis: quia minore Antonia genita.*

Scilicet Cn. Domitio duas fuiſſe filias, quarum utraque Domitia gentis nomine dicta: ſed minor, de qua hic, diſcriminandi cauſſa, cum Lepidæ cognomine. Ea nunc ad mortem adacta Suetonius Nerone, cap. VII. *Amitam Lepidam ream teſtimonio coram adſtrixit, gratificans matri à qua rea premebatur.*

At Domitia altera ſupervixit, & mentio ejus lib. XIII. eſtque veneno ſublata à Nerone, paulo poſt mortem matris. Vide Suetonium Ner. cap. XXXIV. & Xiphilinum. *Lipſius.*

Nihil corrigendum puto, ſic ſolet Tacitus diverſa nomina afferre, ne eamdem vocem ſtatim repetere cogatur eadem fere linea.

Perdita prius Domitia.] Verum eſt nomen huic mulieri fuiſſe, Domitia Lepida; ſed non ideo tranſpoſuerim hic eas voces: explicat enim ſequens, quam Domitiam dixerit, neque id apud Tacitum ſine exemplo.

Lepida hæc procul dubio una ex amitis Neronis, & apud quam ille educatus, matre in exſilium pulſa, unde hæc blandimenta adverſus alumnum.

Eandem eſſe, quæ mater Meſſallinæ, non perſuadent mihi viri docti; nam ecce forma & ætate Agrippinæ parem eam facit Tacitus, quod ſane in matrem Meſſalinæ cadere vix poteſt.

Et quod ex ea & altero marito Appio Silano natum volunt L. Silanum ſponſum Octaviæ, prorſus ſtare non poteſt. Nam ex præmiſſis ſequeretur, ante Claudii & Agrippinæ nuptias, licuiſſe ducere ſororis filiam. Faciunt enim L. Silanum & Meſſalinam Octaviæ matrem, ex una matre Lepida genitos; quod, ut dixi, ſtare non poteſt.

Quod addit Tacitus, *impudicam & infamem*, ſcilicet ob fratris Domitii inceſtum de quo Suetonius; quo in ſcelere conſtitiſſe mulieris libidinem, vix ſimile vero. *Mercerus.*

Lipſius tranſponit, *Domitia Lepida*, ut error ſit ortus ex ſimilitudine ſyllabæ ſequentis. ego de majori mendo ſuſpicor, ac verba, *levibus &c*, ab interpolatore quodam addita, cum in Florentino corrupte legatur, *Domitia le muliebribus.*

Hinc fortaſſe reſtituendum: *Perdita prius Domitia Lepidæ muliebribus cauſſis, quia Lepida minore Antonia &c. Pichena.*

Perdita prius Domitia Lepida.] Mirari ſubit pravum feminæ ingenium. Cur tot crimina cumulat ante mortem Claudii? inhiabat hortis Statilii Tauri, illum ſubvertit falſo crimine ulciſci voluit Lepidam muliebri æmulatione, ſtatim ardet illam perdere ante ſummum crimen, quaſi veneficio principali his flagitiis minoribus præluderet Agrippina.

Cur non expectat dum eſſet ſecura legum & imperii? quare ſic? niſi forte ut dominationem præſentem in odium adduceret, cujus tamen maxima pars erat ipſa.

Forte ut ſic terrorem inferret omnibus qui ambitionem feminæ cohibere voluiſſent; num forte ut novam ſpem lenioris mox dominationis faceret in filio?

Puto, tamen, in ultionem præceps femina ſuo tantum genio indulgebat, nulla in futurum providentia. ultro excæcat animos crimen & ambitio, & quidquid obſtabat cupiditati aut ſævitiæ, è medio tollere properabat. ſed vindicem ſcelerum ſibi & aliis ſic præparavit, & femineum ſcelus, alio ſcelere, quaſi venenum veneno, mox retunderetur.

Perdita prius Domitia.] Exiſtimo Cn. Domitio fuiſſe duas filias, & utramque *Domitiam* appellatam eſſe; quarum minor, de qua hic agitur, *Lepida* cognominata eſt. Hæc autem *minor* ad mortem adacta eſt, de qua Sueton. Ner. 7. At altera Domitia ſupervixit, venenoque interfecta eſt à Nerone, & de hac Sueton. cap. 34. Hactenus Lipſius.

Sed unde ille habet, fuiſſe duas *Lepidas*, unde habet hanc *minorem* fuiſſe, & nunc occiſam eſſe, non poſt ea? dicit hæc non probat Lipſius. Nam cum ſileat hiſtoria de duabus Lepidis, & Lepida amita Neronis poſt ea interficiatur à Nerone apud Suet. non diſtinguendo, an minor, an major ſit, & abſolute *Domitia* vocetur, apparet fuiſſe unam tantum Domitiam Lepidam, quæ ſervata ſit nunc authoritate & gratia Narciſſi; & quæ

&c

dein veneno ſublata ſit à Nerone, poſt matris cædem in omnes propinquos ſæviente, quaſi ut *ultimus Æneadum* ſupereſſet ipſe

Certe ex nullo loco Suetonii, Taciti, aut Dionis colligi poteſt, fuiſſe duas Domitias ſorores Domitii qui pater Neronis, imo unam aſſerit diſerte Suetonius utroque loco; & eandem utrobique *amitam* Neronis vocat; & hæc rurſus Neroni eadem ipſa abblanditur infra, ut deſcripſit Tac. lib 13. & ipſe Suet. Nerone cap. 34 *Quam cum ex duritia alvi cubantem viſitaret, & illa tractans lanuginem ejus, ut aſſolet, jam grandis natu, per blanditias forte dixiſſet, ſimul hanc excepero, mori volo* &c Ipſa eadem amita eſt Neronis, quæ ipſi nunc abblanditur adhuc, jam imperanti, quam puer ille teſtimonio afflixerat gratificans matri.

Dio unius amitæ Neronis Domitiæ meminit, & ſemel tantum. nempe lib. 61. cum poſt Agrippinam ipſa occiſa eſt. *Porro*, inquit, *Domitiam amitam ſuam veneno ſuſtulit* &c.

Vnde colligere licet, non occiſam eſſe amitam Neronis ab Agrippina, eo tempore & loco hiſtoriæ, de quo hic lib. 12. 64. quamvis ei mors indicta ſit, ut habet Tacit. & ſic patet, unam fuiſſe Domitiam ſeu Lepidam, quæ hic adfligitur teſtimonio Neronis ex Suetonio, cum ea quæ infra necatur apud Suet. Ner. 34.

Tacitus amitam eam Neronis vocat utroque nomine Domitiam & Lepdidam *Lepidam & Domitiam*, Suetonius *Lepidam* appellavit, hoc temporis & hiſtoriæ loco; & eam Dio infra adpellat Domitiam, quo loco & tempore pharmaco ſublata eſt. Itaque eadem *Domitia* eſt & una amita hæc, quæ primo adfligitur, dein plane ſubvertitur.

Clare patet ex Tac. ſi è veſtigio ſequaris hujuſce feminæ hiſtoriam, unam eamdemq; eſſe Domitiam, cui *mors* hoc loco *indicta*, & eam quæ vivit adhuc lib. 13 cap 19. 20. 21. & ſi ſic compares Tac. cum Tacito, nihil clarius.

Sic autem habet Tacit. hoc lib. 12. 64. *Vtraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitiis æmulabantur* &c *Enimvero certamen acerrimum, amita potius, an mater apud Neronem prævaleret. Nam Lepida blandimentis & largitionibus juvenilem animum devinciebat. Hæc impudica,* quia inceſti rea; & *violenta*; nam infra hoc lib. cap. 65. *Quodque parum coercitis per Calabriam ſervorum agminibus, pacem Italiæ turbaret.*

Eadem æmulabatur Agrippinam. hoc lib. 12. ſic & lib. 13. *inter Agrippinam & Domitiam infenſa æmulatio exercebatur.* Vides, ut eamdem pingit Tacitus, Domitiam longo poſt tempore, quam illi indicta mors fuit. & æmulantem exhibet.

Etiam lib. 13. 2. *Domitiæ inimicitias gratias agerem, ſi benevolentia mecum in Neronem meum certaret.* Eadem, ut vides, Domitia eſt, quæ blandimentis ſuis Neronem devinciebat hocce lib 12. & hoc idem eſt quod infra lib 13 refellit Agrippina, quaſi Domitia blandimentis, non vera benevolentia ſecum in Neronem ſuum certaret, ergo eadem eſt femina quæ utroque loco vivit.

Habuit Domitia de qua hic per Calabriam prædia & ſervorum agmina. & huc reſpexit Dio lib. 61. cum ait: *Bonis ejus*, (Domitiæ) *quæ Baiis, & in mari Ravennati erant, ablatis, magnifica in iis prædia conſtruxit Nero.* & tunc mortem ejus deſcribit, non vero eo loci aut temporis, quo teſtimonio Neronis adflicta eſt. Itaque eadem Domitia eſt, quæ hic lib. 12 exterretur, & quæ vivebat adhuc lib. 13.

Et certe, ſi fuiſſent duæ Domitiæ, ſeu duæ amitæ Neronis, haud dubie aliquis horumce auctorum diſtinxiſſet eas, ut in tanta claritudine gentis, vel proprio nomine, vel ætate, vel nomine mariti, ut ſolet hiſtoria Rom. vel aliqua alia circumſtantia, qua dignoſci invicem poſſent

At dixiſſet Tacitus hoc loco lib 12. non fuiſſe interfectam Domitiam, ſed tantum ei fuiſſe indictam mortem. Certe res breviter exſequitur Tacitus, & ſufficiebat Tacito, dixiſſe mortem ei indictam, cumq; nihil aliud præterea addiderit. ſatis indicat quid velit.

Præterea ſufficiebat ei, dixiſſe adverſatum eſſe Narciſſum tali ſævitiæ, cum in animo haberet Tacitus peragere hiſto-

riam feminæ ſequenti libro, ex qua nempe clare agnoſceretur, vixiſſe Domitiam eamdem poſt ea.

Mortem hujus Domitiæ deſcribunt Suetonius & Dio ſequenti tempore, ſed altum ſilet Tacitus de hac morte. Forte quia vulgatum illud crimen, odio Neronis jam parricidio infamis, quod non tamen ſatis probatum aut compertum; & talia vulgi pro ſummo ſuo judicio, ut incerta aut etiam aperte falſa rejiciebat ſpernebatque Tacitus. Nam quamvis juſſerit irridens Nero, feminam largius purgari, non exin ſequitur, fuiſſe interfectam à Nerone.

Niſi forte Tacitus mortem ejus deſcripſiſſet, quocunque modo evenerit, in libris qui periere. forte cum ad inopiam redactus eſſet luxu & prodigentia Nero, & undique corraderet pecunias, amitam opulentiſſimam interfecit, ut bona ejus occuparet; nam & omnes opes ejus, ſuppreſſo etiam teſtamento, invaſit, *ne quia abſcederet*, teſte Sueton.

Domitia.] Non ſolum æmulatio Domitiæ adverſus Agrippinam, ſed graviſſimum & capitale odium exarſit; ita ut Agrippinam, cum rebus & aula amota eſſet, perdere, & ipſi vicem exitii reddere voluerit Domitia. Itaque cum ſuſpectaretur Agrippina, conſpiraſſe cum Plautio, de invadenda ruſius Repub. immiſit Domitia Paridem libertum ſuum, ut accuſaret eam apud Neronem.

Sic Tac. lib. 13. 19 *Hac Iturius & Calviſius Atimeto Domitiæ Neronis amitæ liberto aperiunt. Qui lætus oblatis (quippe inter Agrippinam & Domitiam infenſa æmulatio exercebatur) Paridem hiſtrionem, libertum & ipſum Domitiæ impulit, ire propere, crimenque atrociter deferre.*

Qua accuſatione, quo caſu, parum abfuit, quin occideretur Agrippina etiam inaudita. Nam *Nero trepidus, & interficiendæ matris avidus, non prius differri potuit, quam Burrhus necem ejus promitteret* &c.

At unde tantum odium Domitiæ adverſus Agrippinam; niſi quia eam perdere olim voluerat, nec per eam ſteterat, quin Domitia occideretur ſub Claudio. Patet etiam unam & eamdem fuiſſe *Domitiam* utrobique in iſtis diverſis Taciti locis, quia nempe hoc loco lib. 12. deſcribit Domitiam *impudicam, infamem* &c. ſimiliter & eam depingit lib 13. 20. *Nunc per concubinum Atimetum & hiſtrionem Paridem, quaſi ſcena fabulas componit.* etiam adulteriorum & inceſti rea Domitia cum fratre teſte Sueton.

Addit & rem ſimilem utrobiq; Tac. nam lib. 12. 65. accuſatur Domitia multis criminibus, *quodque parum coercitis per Calabriam ſervorum agminibus, pacem Italiæ turbaret.* Et ſimile quid repetit Tac. lib 13. 21. *Baiarum ſuarum piſcinas extollebat* &c. Si Baiarum piſcinas ornabat, neque illa prædia Calabriæ negligebat ipſa, teſte Dione lib. 61.

Domitia.] Teſte Sueton Ner 7. *Amitam etiam Lepidam ream teſtimonio coram afflixit, gratificans matri, à qua rea premebatur.* Nota, hoc loco non dicit Suetonius. Lepidam occiſam fuiſſe, ſed tantum afflictam teſtimonio Neronis; ut & Tacitus qui dicit, mortem ei eſſe indictam, nihil præterea.

Etiam Suetonio Neron. 34 fit mentio ejuſdem *Lepidæ*, quam *cum ex duritia alvi cubantem viſitaret*, ille *præcepit medicis, ut largius purgarent ægram.* ſicque occidit, & ſtatim defunctæ bona invaſit. ergo non occiſa fuit, niſi ſub finem Neronis. aliàs diſtinguere debuit, utra *amita* eſſet.

Afferam argumentum validiſſimum, quo conſtabit, non eſſe tunc occiſam Lepidam loco citato Suetonii Ner. 7. ut nec loco hoc Taciti lib 12. 64. Suetonius. hoc cap. Ner. 7. narrat tantum crudele ingenium Neronis, & puerilem ſævitiam ipſius, nondum parricidia ejus tradit: puer nempe Nero Britannicum arguit & accuſat apud patrem, ut ſubditivum; nec tunc tamē occidit Britannicū.

Britannicum fratrem, quod ſe poſt adoptionem Ænobarbum ex conſuetudine ſalutaſſet, ut ſubditivum apud patrem arguere conatus eſt. Amitam etiam Lepidam ream teſtimonio coram afflixit &c. Itaque nondum adultam ſævitiam Neronis deſcribit Suetonius.

Neque etiam adhuc tum adulta potentia, aut ſævitia ipſius Agrippinæ; qui

nondum ſecura imperii & ſcelerum, nondum filius ipſius Nero imperabat. quare & facilius deterrita eſt à tali facinore, auctoritate Narciſſi, qui præpollebat apud Claudium.

Igitur, quemadmodum non eſt tunc abdicatus Britannicus, ſed tantum accuſatus; ita & Lepida tantum teſtimonio Neronis afflicta, & mors ipſi tantum indicta, non illata eſt. & conſequenter una & eadem *amita* eſt, quæ ſuperſtes vivit apud Tac. lib. 13. cap. 19. 20. 21. & quæ perit apud Sueton. Nerone 34. & apud Dionem lib. 61. cum iſta hac Lepida amita Neronis, quæ hic teſtimonio ejus afflicta eſt.

Igitur neque Suetonius hoc primo loco Ner. 7. ubi agit de Lepida (qui locus reſpondet huic noſtro loco Taciti lib. 12. 64. ut & tempori, quod ibidem deſcribit Tacitus) dicit Lepidam fuiſſe interfectam, ſed tantum afflictam, teſtimonio Neronis.

Neque etiam Dio, qui altum ſilet de Domitia hoc hiſtoriæ loco & tempore, & tantum loquitur de ipſa, cum nempe interfecta à Nerone pharmaco ſeu veneno eſt, poſt necem Agrippinæ.

Ergo ſimiliter etiam Tacitus hoc loco libri 12. 64. dicit tantum *indictam mortem* Lepidæ fuiſſe, non vero illatam: quia, ut inquit, multum adverſabatur Narciſſus, qui in gratia flagranti, & dominus domini fuit, ſicque rege & regina ipſa potentior.

Perdita prius Domitia.] Non aliunde probare poſſit Lipſius, duas fuiſſe amitas Neronis, duas fuiſſe *Lepidas*, ſeu *Domitias*, vel alteram *Domitiam*, alteram *Lepidam*, niſi ex Dione, Tacito, aut ex Suetonio præcipue. At certe potius contrarium evincitur ex ipſo Suetonio quatuor locis, quibus Lepidæ amitæ Neronis meminit.

1. Ner. 5. ſic habet: *Domitius majeſtatis quoque & adulteriorum inceſtique cum ſorore Lepida, ſub exceſſu Tiberij, reus, mutatione temporum evaſit.*

2. Meminit Sueton. Ner. cap. 6. *Matre etiam relegata, pene inops atque egens, apud amitam Lepidam nutritus eſt.*

3. Mentionem facit Lepidæ, Ner. cap. 7. *Amitam etiam Lepidam ream teſtimonio coram afflixit*, ſup. Nero. dein cap. 34. ſic habet: Iunxitque *parricidio matris amitæ necem.* Nota, eam ſemper appellat *Lepidam*; & *amitam* ſimpliciter hoc ultimo loco, unde colligitur evidenter, fuiſſe unam eademque amitam Neronis. alioqui debuit hic diſtinguere Suetonius.

Nam ex ſuppoſitione Lipſii, Lepida teſtimonio jam ante afflicta erat; ſicque debuit hic diſtinguere, utra amita hic parricidio Neronis necata ſit. Et nota ſedulo, Suetonium ſcripſiſſe, Lepidam fuiſſe *teſtimonio afflictam*, nihilque ultra addere; non enim dicit fuiſſe interfectam.

Et certe forte tum rea erat Lepida inceſti cum fratre perpetrati, quod non probatum, niſi teſtimonio Neronis pueri adhuc, & id matri gratificantis. quod crimen, favente Narciſſo, facile evanuit.

Nota etiam *Lepidam* hanc vocari *impudicam* à Tacito. quod reſpondet his Suetonii verbis: *adulteriorum inceſtique cum ſorore Lepida* &c. quæ *Lepida* una eademque eſt cum Domitia, quod clariſſimum eſt ex Tacito hic: *Celerare ſtatuit, perdita prius Domitia levibus & muliebribus cauſſis: quia Lepida minore Antonia genita* &c.

Adverte etiam ſedulò ſiluiſſe Dionem eo loco & tempore hiſtoriæ, quo *Lepida* teſtimonio Neronis afflicta eſt: quia haud dubie tum tantum exterrita eſt ab Agrippina, non vero interfecta ſub Claudio.

Quam cædem haud dubie memoraſſet ille auctor ob claritudinem feminæ, ut quæ propinquitate dominantes contingeret. Vnde evincitur non eſſe tum interemptam Lepidam, ſed tantum forte exſulaſſe ad tempus, revocatamque ab ipſo Nerone imperante.

In errorẽ induxit Lipſiũ duplex locus Suet. alter quo teſtimonio Neronis afflictam eſſe Lepidam tradit, alter quo *amitam* largius purgari jubet idem Nero; ſicq; eam necaſſe veneno exiſtimatus eſt, ut & tradit diſertim Dio, & exin inferebat Lipſ. fuiſſe duplicem amitam *Lepidam* nempe, quæ teſtimonio afflicta eſt, juxta Sueton. & alteram, *Domitiam* nempe, quæ

Vet. minore & muliebribus cauſſis:[1] quia Lepida * majore Antonia genita avunculo

INTERPRETATIO.

prius Domitia Lepida levibus & femineis cauſſis: quippe Lepida majoris Antoniæ filia

NOTÆ.

mox occiditur, largius purgata.

Sed certe *Lepida* hæc & *Domitia*, una eademque perſona eſt, ut clare patet ex Tac. hoc loco, nil certiusſi conferre velis Tacitum cum Suetonio.

Tac. hic ſic habet: *Lepida blandimentis & largitionibus juvenilem animum* (Neronis nempe) *devinciebat.* Et Sueton. Ner. 34. Amitam *cum ex duritia alvi cubantem viſitaret, & illa tractans lanuginem ejus, ut aſſolet, jam grandis natu, per blanditias forte dixiſſet. ſimul hanc excepero, mori volo* &c. igitur una eadem ipſa eſt amita; quæ utrobique Neroni abblanditur.

Itaque confer paſſim Tacitum cum Suetonio, & Tacitum cum Tacito, ac Suetonium cum Suetonio ipſo, clare perſpicies unam fuiſſe amitam Neronis, nempe Lepidam Domitiam, quæ una, hoc duplici vocabulo adpellaretur.

1. *Quia Lepida minore Antonia genita avunculo Auguſto.*] Hanc Lepidam mariti Agrippinæ ſororem, & Neronis amitam vocat Tacitus. Ex cujus dictis duæ inſurgunt non contemnendæ difficultates. Vna quomodo Domitiam Lepidam minore Antonia genitam dixerit, quam ex majore natam tradidere Suetonius, Plutarchus & Plinius.

Quare mendum in textu ineſſe dicendum, atque non *minore*, ſed *majore* legendum: non enim rationi conſonum, Tacitum in recenſenda ferme ſui corporis genealogia adeo fœde lapſum.

Præterea ſi Auguſto avunculo Agrippina Lepidam priorem, ſeu, ut legit Vertranius, *propiorem*, (in hoc namque parum laboro, quum utraque vox propinquiorem ſignificet) dixit Tacitus, cui dubium de Antonia majore intelligendum?

Altera difficultas emergit, quod hanc Lepidam perditam ab Agrippina ſcribat Sueton. 34. quæ ex Xiphilino, & Dione interempta poſt Agrippinæ matris necem, juſſu Neronis, medicis, ut largius eam purgarent, adactis.

Tollitur & hæc objectio dicendo, Agrippinam quidem mortem Lepidæ molitam illis cauſis objectis, quas recenſet ipſe Tacitus; at non datam, ſed indictam tantum, inquit enim: *Ob hæc mors indicta, multum adverſante Narciſſo.*

Vnde quum paulo poſt Claudii mors ſecuta ſit, & Nero ad Imperium aſſumptus, jam rerum omnium potita Agrippina, & adverſante Nerone in amitam benevolo, apud quam prius inops & egens puer nutritus fuerat, & adoleſcens blandimentis & largitionibus devinctus, quod Suetonius & Tacitus tradidere, *mortem indictam* minime exequutioni mandatam, ſed in memoratum à Suetonio tempus dilatam. *Marcellus Donatus.*

Minore Antonia genita.] Culpant me quod non ſcripſerim, *majore.* Non me, ſed Tacitum. Ita enim iterum ſenſit, ſcripſitque noſter lib. IV. Annal. *Cn. Domitius electus, cui minor Antonia Octavia genita in matrimonium daretur.*

At enim Suetonius & Plutarchus aliter? Quid ergo? novum eſt, ut diſſenſus aliquis ſcriptorum ſit?

Et tamen Plutarchus clare id non dicit: clare Suetonius, fateor, plus uno loco. Sed cur arbiter ego inter cos ſim? Solvo me judicatu iſto, & bono veterique ritu, juro mihi non liquere. *Lipſius.*

Minore Antonia.] Dubium eſt de Antonia Domitii, & de Antonia Druſi, utra *major Antonia* ſit, utra *minor.* Dubium oritur ex eo, quod priſci auctores ſplendidas feminas vocent nomine mariti, de ætate aut alio nomine quo diſtinguerentur, ſilentes; vel quia parvi id momenti ad hiſtoriam videbatur, & præſertim in feminis, aut id velut notiſſimum aliun-

de ſupponebant.

Attamen auctores cum tradunt de liberis principum, eos recenſere ſolent ordine ætatis, ſeu genituræ, & pro naſcendi ordine. Sic Sueton. cum agit de liberis Auguſti, & aliorum Cæſarum. Sic & Plutarchus in re noſtra, cum recenſet liberos M Antonii ex Octavia ſorore Auguſti ſuſceptos, prius recenſet Antoniam Domitii, ut primo loco natam, dein Antoniam Druſi.

Plutar. in Antonio: *Duæ ſupererant Antonij & Octaviæ ſororis Auguſti filiæ: harum alteram Domitius Ænobarbus, alteram pudicitia & forma inſignem Antoniam Druſus Liviæ filius Cæſaris privignus duxit.*

Et hic mos auctorum certus, perpetuus & conſtantiſſimus, ut nempe ordinem naturæ & ætatis æmulentur in hiſtoria, ut ſic res recte & ordine exſequantur.

Et certe *verecundia ætatis*, ut loquitur Tacitus, decus quoddam eximium habet, & apud principes, ea cauſſâ, filiorum vetuſtiſſimus regnum obtinet, & obtinere debet uſque adeo non levis momenti fuit auctoribus, ordinem naturæ & ætatis è veſtigio perſequi.

Vnde certiſſime colligere licet ex Plutarcho, *Antoniam Domitij*, ætate *majorem* fuiſſe, & conſequenter *Antoniam minorem* fuiſſe uxorem Druſi.

Præterea provectior ætate fuit Domitius, & prius ad conſulatum toto ſeptennio evectus erat. quam Druſus. licet privigni Auguſti, inter quos Druſus Reipub. promptius admoverentur; & præcipue Druſus iſte qui amore Liviæ Auguſtæ ſubnixus, & in gratia flagranti ipſius Auguſti. Itaq; Antoniam majorem, ut ſenior Druſo ac major natu, ducere uxorem debuit Domitius.

Nuptiæ illæ feminarum principum fere ſequuntur ad inſignia honorum & magiſtratuum; & tales generi, aut quaſi generi inſigniti præcipuis honoribus ſub Auguſto, ut tantis nuptiis digni viderentur, aut certe talibus nuptiis, honores & dignitates adipiſcebantur.

Antonia Domitii, ut quæ in ignobiliorem domum denupſiſſet, vel alia cauſſa, obſcura eſt & ignota in hiſtoria Rom ſi matrimonium ejus excipias. At de Antonia Druſi, multa egregia prædicant auctores, formam, & pudicitiam eximiam, amorem in maritum ſingularem, viduitatemque ſanctiſſime actam in ſinu Liviæ Auguſtæ, ut quæ perpetuo vixerit in aula, omnibus artibus & flagitiis aulicis exempta.

Et certe hæc ipſa eſt, ſi virtutes illas è veſtigio ſequimur, quæ Suetonio diſerte vocatur *Antonia minor*, & quæ ſecundo loco memoratur à Plutarcho, haud dubie, ut junior.

At refragatur Tacitus. hoc videtur, ſed quamvis id conſtaret aperte, *neque Hercules contra duos.*

Is error potuit oriri ex compendiario ſcribendi modo. ſed duobus locis habet idem Tacitus. verum eſt ſed utrobique idem error, & ex eadem cauſſa fuit; quia ut eodem modo ſcriptum utrobique; ita & pari modo duobus iſtis locis perperam lectum eſt. opponitque ſe pari vi Suetonius, qui duobus locis appellat, *Antoniam minorem* Antoniam Druſi

Et Lipſius, qui Tacitum & Suetonium perinde intellexit (audeam dicere præ cæteris viris literatis ſuæ noſtræq; ætatis) non dubitavit de errore Tac. in hac materia, undecunque venerit error. nec manum ſuſpendit, niſi quia textum Taciti inviolatum voluit, quantum in ipſo fuit.

Certe opponit ille duplicem locum Taciti duplici loco Suetonii; & licet arbitrum inter tantos auctores ſe ſe ferre noluerit, ſerio tamen credidit, & convictus fuit, *Antoniam Druſi* vere fuiſſe *Antoniam minorem*, & ſic eam ubique vocat paſſim & in ipſo ſtemmate Auguſti.

Sed tamen operæ pretium fuerit expendere qua ætate, qua neceſſitate & qua cauſſa nupſerit, ſeu potius nubere coacta ſit Antonia Domitii, quæ prior nupſit.

Itaque de ejus matrimonio ſic Dio lib 49. ad annum 717 ubi de Auguſto & Antonio Triumviris R. C. loquitur. *Quoque pluribus neceſſitudinum vinculis obligarentur, Cæſar Anthullo Antonii filio, filiam ſuam, ac contra Antonius,*

ſuam ex Octavia filiam Domitio; quanquam is & ex percuſſoribus Cæſaris unus eſſet, & proſcriptus fuiſſet, deſponderunt.

E ſic matrimonium illud fuit veluti vinculum fœderis inter Triumviros fautoreſque illorum initi inter bella civilia. Sicque in id deligi puella debuit, quæ maturior annis eſſet, & natu major.

Neceſſitas aderat, & præterea etiam ordo naſcendi, & verecundia ætatis ſpectari præcipue debuit in nuptiis illis, & in reconciliandis animis; ita ut nuberent puellæ ordine naturæ, ſeu pro ordine naſcendi; nec ſolum verecundia, ſed etiam dignitas ætatis, ſpectari potuit & debuit eo caſu, quo affinitas illa magis conſpicua eſſet.

Addam &, amota neceſſitate, puellam iſtam, quæ præcipue forma, ingenio ac virtute præcelleret, dari & ſeligi debuiſſe Druſo, qui virtutes arteſque omnes belli ac pacis occuparat, qui & ipſe amor fuit populi Rom. qui filius Liviæ Auguſtæ, qui ipſe privignus & amor Auguſti, qui forte conceptus ex ipſo, & qui in penatibus Auguſtæis natus erat, & qui jam caritate & dignitate Cæſar, aut inſtar Cæſaris eſſet, qualem Cæſarem & ſucceſſorem ſibi optavit ſæpe Auguſtus. , qualis fuit mox Germanicus filius, qui virtutes ipſius omnes, veluti natura hæres ſummus & heros exceperat.

Quæ dotes maxime conveniebant *Antoniæ minori*, quibus ipſa digna erat, quia illas ipſa poſſidebat, quia virtute eminebat ipſa, in quantum virtus ſequioris hujus ſexus intelligi poteſt.

Hanc præcipue laudat Valerius Max. lib. 4 3. *Antonia quoque femina laudibus virilem familiæ ſuæ claritatem ſupergreſſa, amorem mariti egregia fide penſavit, quæ poſt ejus exceſſum, forma & ætate florens, cubiculum ſocrus* (Liviæ Auguſtæ) *pro conjugio habuit; in eodem toro alterius adoleſcentiæ vigor extinctus eſt; alterius viduitatis experientia conſenuit.* Sic & Plutarchus eam vocat σωφροσύνῃ καὶ κάλλει περιβόητον. quæ non convenire videntur Antoniæ Domitii, quæ ignota prorſus in hiſtoria videtur eſſe.

Hic & adjicere poſſumus, conjugium Domitii præceſſiſſe multis annis matrimonium Druſi. ſicque & exin *majorem* ipſum natu Antoniam duxiſſe uxorem, inferre licet. Anno 738 L. Domitius Cn. fil Cn. nepos Ænobarbus conſulatum habuit. Et Druſus prætor creatus eſt anno 743. qui tamen jam ante prætoria inſignia obtinuerat, & tandem anno 745. conſulatum adipiſcitur Druſus.

Unde conjicere eſt, ut honores obtinuit ſerius Domitio; ita & matrimonio Antoniæ poſterius evectum eſſe Druſum; ſicq; illum ætate *minorem* Octaviæ filiam duxiſſe uxorem non Domitium, qui natu grandior, & qui multo ante honores dignitateſque adeptus eſſet

At certe, ut ingenue fatear, quædam ſunt in hiſtoria, ut puto, quæ jam incognita, aut controverſæ erant, ævo illo Cornelii, & forte multis ante annis inter auctores. forte quia parum digna hiſtoria hæc, & incurioſe ſcripta erant.

Et ſane, quis dirimet controverſiam auctorum de puero quem edidit Iulia ex Pompeio Magno? alii filium, alii filiam fuiſſe, diſerte adſerunt.

Sic ambiguum fuit de loco, in quo Cajus Cæſar qui imperavit, natus eſſet, jam fere ipſius, aut ſequenti ævo, ut patet ex Suetonio. Forte ſic & incertum fuit de utraque Antonia jam eo ævo.

Et tanto magis quod in ſequiorem ſexũ, non ita curioſe inquirerent; & quia puellæ ante nuptias parũ cognitæ, ex nomine mariti ſui appellabantur. ſicq; parum attendebatur ætati, aut nomini, quo intra familiam duæ puellæ diſtinguebantur.

Habemus tamen pro noſtra ſententia duos auctores maximos, Plutarchum & Suetonium. Habemus argumenta multa ex hiſtoriis deprompta, & conſenſum illum doctiſſimorum poſt homines natos interpretum. qui conſenſus inſtar omnium nobis eſſe debet.

Nec nos alterum, inter Tacitum & Suetonium florentiſſimos auctores, arbitrum deligemus, quam ipſum Plutarchum, qui certe litem illam certamenque fœliciter componit, cum teſtatur, duarum filiarum Antonii, alteram quidem nupſiſſe Domitio, *majorem* nempe, alteram vero Druſo, ſcilicet natu *mino-*

Auguſto; [1] Agrippinæ ſobrina prior, [2] ac Gnei mariti ejus ſoror, parem ſibi claritudinem credebat. nec forma, ætas, opes multum diſtabant; & utraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitiis æmulabantur, quam ſi qua ex fortuna proſpera acceperant. Enimvero

INTERPRETATIO.

avunculo Auguſto, Agrippinæ ſobrina, propior ac prioris viri ejus Cneij Domitij ſoror, æqualem ſibi nobilitatem vindicabat. Nec pulchritudo, juventus, aut divitiæ multum diſcrepabant; & utraque in laſciviam ac libidinem prona, ignominioſa & atrox, nec minus flagitiis invicem *certabant, quam, ſi quas facultates, aut opes à fortuna ha-*

NOTÆ.

rem. idque ex rei veritate, & haud dubie ex ſententia ipſius Taciti, ſi macula iſta quæ ex Librariorum incuria vel imperitia ipſi adhæſerat, nunc eluatur.

Avunculo Auguſto.] Ex *Octavia* ſorore Auguſti & M. Antonio naſcitur *Antonia* uxor Domitii; ex Antonia & Domitio naſcitur pater Neronis Cn. *Domitius* & *Domitia Lepida*, quæ ſic fuit ſoror Cneii Domitii, qui maritus Agrippinæ, & ſic ipſa Lepida uno gradu propior Auguſto, quam Agrippina.

Nam ex Octavia naſcitur Antonia Druſi, ex Antonia Germanicus, ex Germanico Agrippina. at Lepida ex ipſa Antonia Domitii nata.

Ideoque forte vocatur *Agrippina ſobrina prior*, Antonia ex Octavia quæ ſoror Auguſti nata, ſicque Auguſtus fuit avunmajor Lepidæ.

1. *Agrippina ſobrina prior.*] Sive quod Iuriſconſulti ſuggerunt, *ſobrina propior*; & ſi eadem vis alteri illi voculæ. Lepida autem Germanico patri Agrippinæ conſobrina fuit. filiæ ergo Germanici, Lepida ſobrina propior. Res ſatis clara ex ſtemmate noſtro Auguſti. *Lipſius.*

Agrippina ſobrina prior.] Scribendum, *propior*, verbo Iuriſconſultis familiariſſimo. Sic autem dicitur Lepida, quæ Germanico Agrippinæ patri conſobrina erat.

Hic enim Druſo patre & minore Antonia natus, frater patruelis ſeu conſobrinus erat Lepidæ L. Domitii & Antoniæ majoris filiæ.

Quod de minore dixi conſulto, etiam adverſus Taciti teſtimonium, Plinio, Suetonio & Plutarcho auctoribus.

Itaque Lepida *propior ſobrina* ſcribitur Agrippinæ, quod ab ea cognationis quinto gradu disjuncta, uno gradu propior, quam ſobrina futura erat; quæ ſexto gradu enumeratur apud Caium, & ex Maſſurio Sabino apud Paullum libello. De gradibus & adfinibus. *Vertranius.*

Sobrina prior.] Seu *propior*. Feſtus: *Propius ſobrino mihi eſt conſobrini mei filius, & conſobrinæ meæ filia (*ſeu filius*) & patris mei conſobrinus, & matris meæ conſobrinus.*

Domitia nata fuit ex Antonia Germanici matertera; atque ita Agrippinæ conſobrina fuit: ſic enim appellantur, qui ex duobus fratribus, ſororibuſve, vel fratre & ſorore naſcuntur: aliquando tamen & *ſobrini* appellantur. De *ſobrinis* autem *prioribus* alibi ſcriptum lectumve fuiſſe non memini: ne *propiores* quidem hoc loco multum ad rem faciunt. minus etiam ad ſcripturam.

Præterea offendor, quod maritus Agrippinæ, tantum prænomine notetur; quod inſolitum, & vix uſpiam uſurpatum reor, ut ſolo prænomine indicetur aliquis, niſi longe notiſſimus, ut exempli gratia, Tiberius: præſertim ubi nullus præterea de eo ſermo eſt, ſed tantum leviter nominatur.

Quin & maritum Agrippinæ appellari, qui diu deffunctus aliis maritis locum fecit, ſatis novum. His rationibus motus ita corrigendum putavi: *Sobrina prioriſque mariti ejus ſoror.* Prior maritus quomodo *prior uxor* ſupra 4. 22. & mox 12. 65 *prior conjux*. Freinshem.

Nihil movendum. loquitur de gente Domitia, & in re notiſſima verſatur, & hoc prænomine *Cnei* deſignat, ut ſic diſtinguat ab aliis Domitiis, qui plures ſe-

certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem prævaleret. Nam Lepida blandimentis & largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, [1] quæ filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat. Cæterum objecta ſunt [2] *quod conjugium principis devotionibus petiviſſet, quodque parum coercitis* [3] *per*

INTERPRETATIO.

buerant. Quippe vehementiſſime inter ſe *contendebant*, utrum *amita potius*, *an mater apud Neronem præpolleret. Etenim Lepida blanditiis doniſque adoleſcentis animum ſibi obſtringebat, violenta contra ac feroce Agrippina, quæ tribuere filio imperium* poterat, *at ferre imperantem nequibat. Cæterum* Lepidæ *exprobrata ſunt* hæc crimina, quod matrimonium Cæſaris magicis incantationibus appetiiſſet, quodque

NOTÆ.

rie & ordine ſibi invicem ſucceſſerunt.

2. *Ac Gnei & mariti ejus ſoror.*] Id eſt, Cneii Domitii Agrippinæ mariti, qui L. Domitii Ænobarbi & Antoniæ majoris filius fuit. Vide Lipſium in Auguſti ſtemmate. *Pichena.*

1. *Quæ filio dare imperium.*] Non profecto *volebat* tantummodo; quippe quæ jamdudum dediſſet. ſed intelligendum, *quibat.*

Agrippina eo uſque valebat in Repub. penes Claudium, apud ſe, ut filio imperium pararet: ſed non erat tam potens ſui, ut toleraret regnantem. Genus loquendi. lib. 4. obſer. cap. 2 illuſtravimus. *Gronovius.*

2. *Quod conjugium principis.*] Id eſt, conjugem. Nam ut Claudii conjugium ipſa ambierit, non lectum. Abuſa ergo veteris artibus ad perniciem Agrippinæ. Sic *ſervitium* pro ſervo, & *matrimonium* pro matrona alibi notavi, & *clientelas* pro clientibus in Tacito. *Lipſius.*

Potuit appetere conjugium principis, etiam ſi non evulgaverit cupidinem. & tanto magis, quod forma, ætas, opes, nobilitas, & impudicitia par, atque Agrippinæ. quicquid ſit, id ei crimini datum eſt.

Nec intelligas per *conjugium*, uxorem, hoc loco. forte oppugnaverat matrimonium utriuſq; & turbare voluerat magicis carminibus, ut apud nos fieri putant etiamnum, aut id ei crimini datum.

Conjugium.] Conjugem nempe, uxorem Claudii, Agrippinam intelligi vult Lipſius, cui non adſentior: nam licet Lepida non palam & aperte ambierit matrimonium principis, licet non habuerit aſſertorem unum aliquem potentiſſimorum in aula libertorum, ut aliæ feminæ.

Quidni, ſecretis artibus & occultis machinationibus, potuit illud appetere? Par ipſi forma, par ætas cum Agrippina, par nobilitas, pares opes.

Aut ſi certe non appetiit tale conjugium, quidni potuit ab infeſta Agrippina ejuſmodi ſceleris accuſari? & impotentia, ſeu muliebris æmulatio Agrippinæ præſertim oriebatur, ex blanditiis adverſus maritum, vel filium. Et cum adverſus Lepidam non ſufficeret criminatio, quod Neronem ſibi blanditiis obſtringeret, inventum aliud crimen, nempe *petitum conjugium* principis devotionibus &c.

Vel forte ſenſus ſit, quod prohibere matrimonium Claudii cum ipſa Agrippina, aut etiam conſummationem talis matrimonii impedire incantationibus voluiſſet. In talibus ſufficiebat indixiſſe crimen vagum ſine argumento, aut titulo certo vel odium ipſum, ſeu æmulatio muliebris pro crimine fuit.

3 *Per Calabriam ſervorum agminibus.*] Ergo ſuſpiceris, quæ ſupra 4 27 de initiis belli civilis perſcripta ſunt ad Domitiam pertinere; nam & illa in Calabria oriebantur circa Brundiſium, & circumje-

cta oppida. qua de cauſa etiam locum iſtum inter parallelos notari curavimus. *Freinshemius.*

Calabriam.] Calabri, populi Meſſapiæ provinciæ in Italia, & ad mare Adriaticum.

Hodie pars ſeptentrionalis Terræ O*tranto* in regno Neapolitano, paret Regi Catholico. *Tillemonius.*

Servorum agminibus.] *Familias* intelligit atque *ergaſtula.* diſcrimen accipies ex Apuleio : *Quindecim*, inquit, *liberi homines, populus eſt : totidem ſervi, familia: totidem vincti, ergaſtulum.*

Romani olim ſubacta Italia, ceperant jure belli, non parum ſuburbani, & etiam longinqui agri, quem partim ſub haſta vendidere, partim tenuioribus civibus utendum fruendum locavere, exiguo tributo impoſito. Sed ea res non placuit divitibus, & paullatim vicinos agros ſibi vindicare, & egenos hinc pellere cœperunt : donec eos lex Stolonis paulisper coërcuit, definito modo poſſidendi uſque ad quingenta jugera, non amplius.

. Sed mox cupiditas effrenata jugum excuſſit, & agros omnes traxit ad paucos dites. hinc latifundia illa Italica, & ejecta ingenua plebs à cultura agrorum. & hinc nata ergaſtula Plutar. in Gracc. Appianus 1. civil. Qua de re ſic queritur Columella : *rem ruſticam peſſimo cuique ſervorum, velut carnifici, noxæ dedimus : quam majorum noſtrorum optimus quiſque optime tractavit.*

Ergaſtula præcipue deſtinata culturæ agrorum. licet quandoque etiam *vincti* illi, ad molendum, ad ſilicem cædendum, aquam hauriendam, & opera ſimilia incumberent. Ergaſtulum fuit in villis locus ſubterraneus, ſedibus ac cellis, & anguſtis feneſtris diſtinctus, factuſq; , ad carceris formam. Livius de T. Manlii filio : *Quem pater in opus ſervile, prope in carcerem, atque in ergaſtulum dederit.*

Columella lib. 1. 4. *Solutis ſervis cella meridiem æquinoctialem ſpectantes ſiant: vinctis quamſaluberrimum ergaſtulum, plurimis atque iis anguſtis illuſtratum feneſtris, atque à terra ſic editis, ne manu contingi poſſint.* Et cap. 8 *Illa ſolemnia ſunt, ut domini ergaſtuli, mancipia recognoſcant, ut explorent, num diligenter vincta ſint, an ſedes ipſæ cuſtodia ſatis tuta munitaque ſint.*

Non tamen omnes ſervi villarum in compedibus, aut in carcere illo, ut patet ex hoc Columellæ loco, & ex hoc Taciti loco forte. Etiam ex Plin. lib. 3. epiſt. 9. quandoque nulli ſervi vincti. *Nec ipſe, inquit, uſquam vinctos habeo, nec ibi quiſquam.*

Sed ubi ergaſtula erant, in hæc detrudebantur ſervi *noxii*, v. c. contumaces ingenio, fugitivi, maligni & delicto crebro obnoxii ; & hoc ſola herili ſententia. Sed *innoxii* etiam huc immiſſi, ut viles ſervi, captivi, barbari, & corpore tantum utiles

Ingenui etiam quandoque, per vim ac fraudem. Sueton. Tib. 8 *Curam ſuſtinuit repurgandorum tota Italia ergaſtulorum, quorum domini in invidiam venerant, quaſi exceptos ſupprimerent, non ſolum viatores, ſed & quos ſacramenti metus, ad hujuſmodi latebras compuliſſet.*

Vnde colliges, non fuiſſe forte vanam prorſus criminationem Agrippinæ. quam vim enim, aut quam non ſeditionem concitare potuerunt 8. 10 aut etiam 20. millia ſervorum per villas, prædia, ſilvas ſaltuſq; paſſim diſpoſitorum ; nam ſæpe tot habuere proceres illi prædivites ; ita ut provincias facile exterrere poſſent, præcipue deminuta plebe ingenua, & rara per agros longinquos.

Servi illi ergaſtularii perpetuo vincti, unde & *vincti* appellati ſunt. Columella : *Dominus villa exploret, num villicus, aut alligaverit quempiam, ipſo neſciente, aut revinxerit.* Seneca de brevit. vitæ : *Qui in ceromate ſpectator puerorum rixantium ſedet, qui vinctorum ſuorum greges metatur, & colonorum paria deducit.*

Vbi fruſtra legit Lipſius *in colorum paria deducit*, quaſi albos ab invicem nigroſque ſecernerent Id eſt, ſupputat *colonorum paria*, binos numerat, per paria dividit, ne in ſingulis longior eſſet, vel his binis opus diſtribuit.

Quod dicit *de coloribus*, id verum. non certe de vinctis, ſed de decentioribus & domeſticis ſervulis. Seneca Epiſt. 96,

Calabriam ſervorum agminibus pacem Italiæ turbaret. Ob hæc

INTERPRETATIO.

parum cohibitis per Calabriam ſervorum catervis, quietem Italiæ perturbaret.

NOTÆ.

Tranſeo exoletorum agmina per nationes coloreſque deſcripta. Nec ſolum per colores aut nationes, ſed etiam per ætates diſcreti; ut patet ex Tac. infra.

Ergaſtularii illi vincti tantum pedibus, metu fugæ, non brachiis, alioquin opus facere non potuiſſent. Ovid. *Spes etiam dura ſolatur compede vinctum.* Et laxæ illæ compedes ſeu catenæ,ut ingredi poſſent, & orbes catenæ è ferro, inſtar annulorum Ii gemina compede vincti, & crus iis ligatum utrumque. Martialis:

Has, cum gemina compede,dedicat catenas Saturne, tibi, Zoilus annulos priores.

Inſcripti etiam illi,id eſt ſtigmatiæ, ſive literis notiſque in facie puncti, ut agnoſci poſſent. Scribonius Largus cap. 231. *Quatenus acrium & exulceratorum medicamentorum habita eſt mentio, ponemus, quo ſtigmata tolluntur indignis* Apuleius lib. 9. *Dii boni quales illi homunculi* &c *frontes literati & capillum ſemiraſi & pedes anulati.*

Talia inſcribebant vultui. *Cave à fure, à fugitivo.* Petronius: *Implevit Eumolpus frontem utriuſque ingentibus literis, & notum fugitivorum epigramma per totam faciem liberali manu duxit.*

Erant igitur *ſemiraſi* omnes viliores ſervi, ut altera pars capitis capillata, altera nuda eſſet, per riſum & contumeliam. Sed proprie pœna fuit eorum, qui *ad ergaſtula*, aut etiam ad publicum opus damnati erant. Tenuis illorum victus, aqua, panis, ſal, forte & acetum.

Tota Italia frequentiſſima paſſim hæc ergaſtula. Livius lib 6. *Olim multitudinem innumerabilem liberorum capitum in iis locis fuiſſe, quæ nunc vix, ſeminario exiguo militum relicto, ſervitia Rom. ab ſolitudine vindicant.*

Et Florus de Sicilia: *Terra frugum ferax, & quodam modo ſuburbana provincia, latifundiis civium Latinorum tenebatur. Hic ad cultum agri frequentia ergaſtula catenatique cultores materiem bello prabuere.*

Vnde patet, ſæpe impendiſſe diſcrimen ab hujuſmodi *ſervorum agminibus*, ſi quandoque è carceribus iſtis erumperent. unde ſumpta occaſio Agrippinæ, veluti majeſtatis crimen intentandi adverſus Domitiam hoc loco.

Sed poſt hac Hadrianus imperator talia ſævitiæ & inhumanitatis prodigia ſuſtulit, teſte Spartiano: *Ergaſtula*, inquit, *ſervorum & libertorum tulit.* Nempe *tulit*, pro *ſuſtulit.*

Non par certe ſævitia in agris circa Lutetiam Pariſiorum, ſed par jam cupiditas exercetur. includunt noſtri divites & præcipue publici exactores uno muro immenſa villarum ſpatia, ſtagna, ſaltus montes & ipſa flumina, quid dicam,ipſum, cælum, ſolum. ſolemque ſibi unis vectigalem faciunt, & cæteris mortalibus naturam univerſam ſuffurari gaudent. Et poſt quàm ſævitia oppreſſere provincias, & ſudorem cruoremque exſuxere. jam & urbicolas, urbique vicinos gravius & propius premunt. Vivitur in agris, ſi velint illi, ſi nolint, pereundum eſt ita ut ſolis eorum miniſtris ac ſatellitibus terra jam aperta ſit, his ſolis cœlũ pateat. Iſtis ſolis adfluunt labunturque amnes fonteſque. ita ut exemplo ſuperbæ olim Romæ, jam plebs honeſta omnino deminuta, ejecta & prorſus exterminata ſit. Solitudines & paradiſos inſtar potentiſſimorum regum ſibi exſtruxere, & quod fuit jus regium olim, ſibi vel ſubitarii divites ſtatim rapiunt. Et quæ prædia ſufficerent legioni & exercitui alendo, jam uni homuncioni non ſufficiunt. Certatim rapiunt trahuntque in ſe totam numinis providen-

[1] mors indicta, multum adverſante Narciſſo, qui Agrippinam magis magiſque ſuſpectans, [2] prompſiſſe inter proximos ferebatur, *certam ſibi perniciem, ſeu Britannicus rerum, ſeu Nero potiretur. Verum ita de ſe meritum Caſarem*, [3] *ut vitam uſui ejus impenderet. Convictam Meſſallinam & Silium.* [4] *Pares iterum accuſandi cauſas eſſe, ſi Nero imperitaret.*

INTERPRETATIO.

Ob hac mors ipſi *denuntiata* eſt, *multum reluctante Narciſſo*; *qui Agrippinam in dies magis ſuſpectam habens, differuiſſe inter amicos tradebatur*, certum ſibi exitium eſſe, ſeu Britannicus imperium, ſeu Nero obtineret. Verum ita ſe obſtrictum beneficiis Claudii, ita devinctum ipſi, ut vitam miniſteriis illiuſque ſaluti ultro devoveret. Damnatam Meſſallinam & Silium. Ac pares rurſus deferendi feminam cauſas offerri, ſi rerum potiretur Nero. Si Britanni-

NOTÆ.

tiam, & intra ſepta ſua claudere univerſa connituntur. Sed tamen ordinante ipſa eadẽ providentia, & vi[illegible]em reddente, ut ſolet, eos alius vic[illegible]ſſim pellit agris ſuis, & exterminat gentem, & tum quæ aliis ipſi rapuerant, in alienas manus veniſſe, viventes videnteſque mœrent; & quandoque tandem, velut ſpongiæ, dominantibus per vices premuntur, exſiccantur, ſuo exemplo.

1. *Mors indicta.*] Sed adverſante Narciſſo, non perpetrata, imo vixit Lepida, favente liberto, ut vidimus. Mors indicta Lepidæ, non illata.

2. *Prompſiſſe inter proximos.*] Per *proximos* intellige, non conſanguineos aut propinquos, nulli enim fere talibus ſervis conſanguinei, nulla familia. & per hoc dominantibus grati aptique. Intellige amicos, domeſticos, ſalutantes, clientes &c.

3. *Vt vitam.*] Iam vitam ſuam impenderat Narciſſus, & ultimo diſcrimini objecerat, cum detulit ſubvertitque Meſſalinam ac Silium. *Pares*, ait, *iterum accuſandi cauſſas eſſe*, Agrippinam nempe & Pallantem, *pares cauſſas eſſe, ſi Nero imperitaret*, id eſt, ſi imperio propius admoveretur.

Nec certe defuiſſet Cæſar ipſe, caſtigaſſetq; impotentiam & flagitia uxoris, ut patet ex ea voce, quam temulentus, ſerio tamen pronuntiavit, præmonitus, haud dubie à liberto ſuo Narciſſo, ſed veneno ab illa præventus eſt.

At ſi Britannicus ſuccederet, hactenus nihil de hoc principe ſe me[illegible]uiſſe, attamen nunc bene merendi ſibi dari occaſionem, quia *noverca inſidiis* domus omnis convelleretur, majore flagitio, quam Meſſallinæ olim, & ne nunc *impudicitiam* etiam *abeſſe*, *Pallante adultero*, ut & antea Silio, & Agrippinam, *pudorem*, *corpus*, omnia *regno viliora habere.*

Quæ flagitia *noverca* quæ mala conſilia, ſi deferret ſubverteretq; rurſus Narciſſus, nunc de Britannico bene ſe meriturum. *Hac dictitans, amplecti Britannicum* &c.

4. *Pares iterum accuſandi.*] Ita hæc diſtinguenda ſunt: & ſi ſuſpecta mendi. *Lipſius.*

Pares iterum.] Pares iterum cauſſas eſſe accuſandi Agrippinam, ſi Nero imperaret, quia ut imperaret ille, Agrippina convellebat totam domum principis & inſidiabatur ipſi Cæſari, & quia in id impudica erat Pallante adultero, ut Meſſallina Silio, & ſic *pares iterum* accuſandi *cauſas* rediiſſe, *ſi Nero imperitaret.* Intellige, ſi conſors, ſi collega imperii deſtinaretur, ſeu adſciſceretur à Claudio.

Vel *pares iterũ accuſandi cauſſas*, ſi Nero imperitaret, quia ob id perpetuò dominantibus inſidiabatur Agrippina, & quia impudica iterum femina, Pallante adultero, quod impium in principem quod exitiabile principi & principatui. Sed me-

[1]*Britannico ſucceſſore,*[2] *nullum principi meritum, ac novercæ inſidiis domum omnem convelli, majore flagitio, quam ſi impudicitiam prioris conjugis re-*

INTERPRETATIO.

eus ſuccederet patri, certe nullo merito ſibi devinctum hunc principem, attamen novercæ dolo ac fraude, univerſam domum Cæſaris labefactari, majori ſcelere, quam ſi libidinem prioris uxoris ſiluiſſet. quamvis, ne tunc quidem

NOTÆ.

lior, ſenſus; quia inſidiaretur Agrippina Claudio & filio, ut nempe imperaret Nero.

Pares iterum accuſandi cauſſas eſſe, ſi Nero imperitaret.] Quî & qua ratione accuſet libertus etiam Agrippinam matrem, ſi Nero imperitet? Certe quia in id par impudicitiâ, par ambito Agrippinæ, ac Meſſallinæ.

Sed quî accuſet matrem apud filium principem, apud Neronem, ſi imperaret? nam fere non habuit aliud crimen mater, quam datum imperium Neroni filio, & ob id impudicitia ipſa. Tac. *nihil domi impudicum, niſi quantum dominationi expediret.*

Forte hic ſenſus ſit; *pares iterum accuſandi cauſſas*, ſi quis auderet, ſi vindicare vellet Claudius. ſupra: *fatale ſibi ut conjugum flagitia ferret, dein puniret.* vel *pares iterum accuſandi, cauſſas eſſe,* matrem etiam apud filium, quia impudica quia ambitioſa mulier, quæ filium ipſum imperitantem tolerare nequibat, quæ & de facto poſtea accuſata eſt, velle amaſio ſuo Plautio tradere imperium.

Infra lib. 13. 19. *Deſtinaviſſe eam Rubellium Plautum per maternam originem pari ac Nero gradu à divo Auguſto ad res novas extollere, conjugioque ejus etiam imperio Rempub. rurſus invadere.*

Et ibid. 21. ipſa Agrippina ſic loquitur: *ſi Plautus aut quis alius Rempub. judicaturus obtinuerit, deſunt ſcilicet mibi accuſatores, qui non verba impatientia caritatis aliquando incauta, ſed ea crimina objiciant, quibus niſi à filio mater abſolvi non poſſum!*

1. *Britannico ſucceſſore.*] Conjectat Narciſſus, ſibi pereundum eſſe, ſive Nero, ſive Britannicus imperet. ſi Nero imperet, pereundum ſibi odio Agrippinæ, & quia adverſatus ejus nuptiis fuerit; ſi Britannicus ſuccedit, *nullum principi*, id eſt Britannico, *meritum* (vocat eum *principem*, quia de eo jam ut ſucceſſore cogitat) quaſi diceret, nullum ſuum eſſe in Britannicum principem meritum, quia matrem illius occidiſſet, nec forte eſſe poſſe, quia novercæ inſidiis domus omnis convellitur, & *majore flagitio, quam ſi impudicitiam Meſſallinæ reticuiſſet.*

Itaque *certam ſibi perniciem* ominatur, utervis imperet, hinc propter offenſionem Agrippinæ & Neronis, illinc, quia nullum ſibi meritum in Britannicum, neque etiam forte in ipſum principem Claudium eſſe poteſt, quia *novercæ inſidiis* cuncta ſubvertuntur &c.

Et τὸ *ac noverca*, eſt veluti ratio, quam reddit Narciſſus, cur nullum ſuum meritum ſit, aut forte eſſe poſſit in principem. etiam ſi per *principem* intelligas Claudium, ſive Britannicum; idem enim eſt. Quod enim majus liberti meritum potuit eſſe in Claudium, aut in filium, quam ſi ipſe vindicaſſet imperium proli ipſius, Britannico nempe, excluſo adſcititio Nerone, & exturbata noverca?

2. *Nullum principi meritum.*] Id eſt, nullum ſuum meritum eſſe in principem, Britannicum nempe, ſive Claudium, nam idem eſt hoc loco. *ac* tamen videre ſe, *novercæ* Agrippinæ *inſidiis domum omnem* principis *convelli*. cujus ſaluti conſulere vellet, pro virili parte. Tac. *ita de ſe meritum Cæſarem, ut vitam uſui ejus impenderet.*

Ita ut, etiam ſi occidi deberet, prolem ejus in ſolio paterno ſtatuere vellet. ip-

ticuiſſet: quamquam ne impudicitiam quidem nunc abeſſe , 1 *Pallante adul-*

INTERPRETATIO.

flagitia libidinum abeſſent, corruptore Pallante; & ne quis dubitet, Agrippi-

NOTÆ.

ſe ſic ad Britannicum infra: *patris inimicos depelleret, matris etiam interfectores ulciſceretur.* Etiam ſi ipſum interficere deberet Britannicus, tamen velle illum potiri imperio, ejecto Nerone extraneo.

Nullum principi.] Id eſt, nullum ſuum adhuc in Britannicum meritum fuiſſe, & ſi vis, nec in ipſum Claudium; hoc reſpectu, ut ſuccederet Britannicus. Nam par ratio eſt in hoc caſu de filio & patre.

Attamen, quamvis nondum bene meritus eſſet de Britannico, nunc certe offerri ſibi occaſionem ampliſſimam bene merendi. Nam; *noverca inſidiis domum omnem* principis *convelli, majore flagitio,* quam ante Meſſallinæ, & ne *impudicitiam quidem abeſſe*; data hac occaſione poſſe ſe juvare Britannicum & bene mereri, ſi novercam ejeciſſet domo, cum ſuo Nerone.

. Et certe tum id moliebatur Narciſſus, ut & Claudius ipſe, qui redibat ad amorem Britannici, & illum ſibi ſucceſſorem exoptabat, abdicato Nerone, ut adſcititio.

Nullum.]Nondum ſe bene meritum eſſe de Britannico, *ſed noverca inſidiis domum omnem convelli*, cui rei advertendum ſibi eſſe, & *pares iterum accuſandi cauſſas* & ulciſcendi offerri ſibi; in quo certe non leve meritum ſuum foret erga principem. Quod conſilium non niſi primoribus labris attingit, nec ſatis explicat Narciſſus hîc, arcanum illud ſibi & Claudio reſervans.

Nullum principi meritum.] Dicit Narciſſus, certam ſibi perniciem eſſe, ſeu Britannicus, ſeu Nero imperaret, ante à ſe delatam Meſſallinam, *pares iterum accuſandi cauſas eſſe* ſi Nero imperitaret.

Deinde reſumit ſententiam. ſi Nero imperitaret, ſi Britannicus ſuccederet nullum ſuum in principem, utervis imperaverit, meritum ſuum. ita ut ea verba, *ſi Nero imperitaret*, referantur ſimul ad anteced. & conſequentia; ut ſæpe ſolet Tacitus.

Nullum principi meritum.] Id eſt, nullum in principem meritum ſuum præceſſiſſe, attamen ſe poſſe bene de Britannico mereri, ſi ſe forti animo opponeret malis artibus feminæ, quibus totam domum principis convellebat. quibus & principi & principatui inſidiabatur, ſi accuſaret iterum impudicitiam uxoris, ut ante Meſſallinæ.

Hinc Narciſſus amplectitur Britannicum, ipſi maturum robur, multamque felicitatem adprecatur, ipſi ſe totum vovet & addicit optatque, licet ipſe perire deberet, ut inimicos patris ulciſcatur, vel & etiam in iis interfectores matris.

Alii ſic capiunt, ſi Nero imperitaret. nullum ſuum meritum in principem, Claudium nempe; quandoquidem Agrippina totam domum convellebat principis, & præſertim Britannico inſidiabatur, bono quidem ſenſu, ſed non forte ſatis ad verba Taciti.

Alii intelligunt, ſi ſuccederet Britannicus, ſic nullum meritum Claudii fore erga Narciſſum, quippe & inſidiis novercæ, totam domum principis convulſum iri, *majore flagitio* &c.

Alii ſic ſumunt: ſive imperaturus eſſet Nero, ſive ſuccederet Britannicus, nullum meritum ipſius in principem; vanum & irritum quidquid egiſſet antea Narciſſus, ſicque nullam veniam aut gratiam ab utrovis ſucceſſore ſibi deſpondere poſſe, non à Britannico ob Meſſallinæ cædem, non à Nerone ob Agrippinæ ſævitiam.

1. *Pallante adultero.*] Hic certe libertus comparari poſſit cum decantato illo Gyge, qui ope anuli aurei, quem homini mortuo abſtulerat, ſtuprum intulit reginæ, regemque interemit: & cer-

tero. [1] *ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere.* Hæc atque talia dictitans, [2] amplecti Britannicum: [3] *robur ætatis quam maturrimum* precari: modo ad deos, modo ad ipſum tendere manus, *adoleſceret*, [4] *patris inimicos depelleret:* [5] *matris etiam interfectores ul-*

INTERPRETATIO.

nam honorem, pudicitiam, corpus, omnia dominationi poſthabere. *Hæc & ſimilia ſæpe diſſerens, oſculari Britannicum*, rogare ut quam celerrime robore atque ætate firmaretur *interdum ad deos, interdum ad ipſum manus extollere*, ut creſceret, hoſtes patris deturbaret: vel matris etiam percuſſores vindicaret.

NOTÆ.

talibus fortunæ aulicæ prodigiis, aureis anulis uti conceſſum à Cæſaribus, ſæpe in perniciem Reipub & in flagitium ac dedecus aulæ, ſæpe & in exitium ipſorum dominantium, ut & hîc, ipſius Claudii, qui huncce Pallantem exornaverat De Gyge priſco ſic Cicero 3. de off. *Ille Gyges inducitur à Platone: qui cum terra deceſſiſſet magnis quibuſdam imbribus, in illum hiatum deſcendit, æneumque equum, ut ferunt fabulæ, animadvertit, cujus in lateribus fores eſſent, quibus apertis, hominis mortui videt corpus magnitudine inuſitata, anulumque aureum in digito, quem ut detraxit, ipſe induit. erat autem regius paſtor. tum in concilium paſtorum ſe recepit, ibi cum palam ejus anuli ad palmam converterat, à nullo videbatur, ipſe autem omnia videbat. idem rurſus videbatur, cum in lucem anulum inverterat. Itaque hac opportunitate anuli uſus, reginæ ſtuprum intulit: eaque adjutrice regem dominum interemit, ſuſtulitque quos obſtare arbitrabatur, nec in his quiſquam eum facinoribus potuit videre.*

Ita & certe tales aulici liberti anulis aureis ſemel ornati, ad omnia ſcelera faciles, & ut ita dicam inviſibiles, quia impune graſſabantur ipſis & principibus metuendi, quibus pro nutu imperabant. Nam & ipſi reges creabant, aut pro libito ſpernebant, & è medio tollebant.

1 *Ne quis ambigat.*] Ne quis dubitet, Agrippinam, *decus, pudorem*, omnia præ regno vilia habere, *omnia ſerviliter* agere, corpuſq; ſervis ipſis proſtituere, omnia pro *dominatione.*

2. *Amplecti Britannicum.*] Eadem hæc facit dicitque Claudius apud Suetonium, forte monitu & ex ingenio Narciſſi. Et id certe longe magis adprobarem in ore ipſius Claudii, quam Narciſſi, quo enim hîc ſenſu potuit dicere, *matris etiam interfectores ulciſceretur?* ſed de his iterum infra.

3 *Robur ætatis.*] Nec te moveat etiam hoc loco Suetonius, qui eadem hæc quæ dicit Narciſſus, tribuit Claudio. Conveniunt auctores in ſubſtantia rei, nempe hæc dicta eſſe ipſi Britannico, ſed in circumſtantia perſonæ talia dicentis differunt.

Tacitus hæc tribuit Narciſſo, Suetonius Claudio. Quid mirum in tam vagis rumoribus tamque ambigua fama, quæ de principibus adeo varia diverſaque pervulgat? quod & *gliſcit in poſteros.*

4. *Patris inimicos.*] Agrippinam, Neronem & libertos interioris gratiæ, et præcipue Pallantem. cujus opibus Agrippinæ ſuperbia innitebatur, ut & ambitio dominandi.

5 *Matris etiam interfectores ulciſceretur.*] Ergo ſuam ipſius perniciem Narciſſus optat. Is enim auctor, molitor, atq; etiam exactor cædis Meſſalinæ, ut vidimus in fine lib. præced. Sed odio in Agrippinam adeo exarſerat, ut dum modo Britannicus illam filiumque ulciſceretur, de ſalute ſua non eſſet ſollicitus. *Pichena.*

Matris etiam.] In hac voce, *etiam*, reperio ſenſum aliqua ſumma vi prægnantem, & validiorem quam vulgo advertunt. nempe, quaſi Narciſſus diceret Britannico; *adoleſceret, patris inimicos*

ciſceretur.[1] In tanta mole curarum, * [2] Cl. Narciſſus valetudine adverſa cor- Claudius.

INTERPRETATIO.

Tantis ingruentibus curis Claudius Narciſſus *in morbum incidit*, *& Sinueſſam*

NOTÆ.

depelleret; & ſi matris etiam interfectores ulciſci ſtatim deberet.

Quaſi ſic diceret, ulciſcere *patris inimicos*, etiam ſi vel me ſimul cum illis interficere deberes. Gloriæ tuæ, & patris decori, modo imperes, vitam juvabit impendere.

Matris etiam interfectores ulciſceretur.] Perinde exitium Narciſſo, utervis imperaret, Nero, aut Britannicus; attamen *ita de ſe meritum Cæſarem* dicit, *ut vitam* illam, quam neceſſariò, & quidquid accidat. amiſſurus eſt, *uſui ejus* ultro *impenderet*. Quomodo autem impendat vitam illam ſuam pro Claudio?

In promptu ratio eſt, nempe ſi deferat Agrippinam, & adulterum ejus Pallantem. Nam ſic, deturbato Nerone, ſuccedet Britannicus, qui Narciſſnm interficiet, ut pote matris interfectorem. ſed ſic tamen illius vita impendetur pro Claudio Cæſare, quia pro ſalute illius, & ſucceſſione filii profundetur.'

Sic igitur accipe, quaſi diceret Narciſſus, perii, & vitam amittam, ſeu Britannicus, ſeu Nero imperitet: verum ita de me meritus eſt Cæſar, ut vitam illam meam uſui ejus impendere velim ultro.

Iam convici Meſſalinam & Silium, & tum etiam vitæ diſcrimen adii, en pares iterum cauſæ accuſandi Agrippinam & Pallantem; & iterum inſtat vitæ meæ diſcrimen, quod libenter tamen etiam nunc adibo.

Succedat Britannicus, matris etiam interfectores ulciſcatur, & me etiam interficiat, nihil refert; dummodo vitam impendam pro Cæſare, cui totum me debeo; per eam dummodo ſubvertatur Agrippina, Pallas, Nero, & cæteri inimici Cæſaris depellantur.

Matris etiam interfectores.] Ne hoc miteris, audi ipſam Agrippinam, quæ patrem Britaunici occiderat, eadem & pari ſenſu ex promentem, cum de retinendo principatu, & de gratia filii deſperaſſet.

Infra lib. 13. 14. *Præceps poſt hæc Agrippina, ruere ad terrorem & minas, neque principis auribus abſtinere, quo minus teſtaretur, adultum jam eſſe Britannicum, veràm dignamque ſtirpem ſuſcipiendo patris imperio, quod inſitus* (Nero) *& adoptitius, per injurias matris exerceret* &c.

Id ſolum dys & ſibi proviſum, quod viveret privignus. Ituram cum illo in caſtra.

Et infra cap. 17. ubi de nece Britannici. *Ea conſternatio mentis* &c. *emicuit* ut ignaram fuiſſe conſtiterit, *quippe ſibi ſupremum auxilium ereptum* &c. *intelligebat.* quicquid contingeret, eum vivere, & vindicari cupiebat.

1. *In tanta mole curarum.*] In tanta mole curarum non Claudius, ſed potius Claudii vindex & acerrimus defenſor Narciſſus, *valetudine adverſa corripitur.* Et Sinueſſam pergit.

Tum Agrippina ſceleris olim certa, & inſpectore liberata, ſicque *oblata occaſionis*, qua occideret parum providentem Claudium, *propera*, facinus maturat.

Et poſſet dici de femina hac, quod ſupra habet Tac. cap. 46. de Pollione præfecto. *Digreſſu centurionis velut cuſtode exſolutus præfectus*, crimen perfidiæ molitus eſt.

Ita & Agrippina, Narciſſo domini cuſtode vigilantiſſimo exſoluta, ſtatim facinus auſa eſt.

In tanta mole curarum Claudius.] Cætera quadrant, etiam ſi abeſſet ea vox, *Claudius*, ideoque mihi valde ſuſpecta eſt eo loci. & puto, eam vel mutandam eſſe, vel prorſus tollendam. Nam in tota ea narratione Taciti, de ſolo Narciſſo agitur, qui variis curis anxius jam prævidebat: *Certam ſibi perniciem, ſeu Britannicus rerum, ſeu Nero potiretur.* & cætera quæ ſequuntur.

Ideoque *in tanta mole curarum* non *Claudius*, qui nullas partes habet in ea narratione Taciti, ſed *Narciſſus* ipſe idem *in tanta mole curarum*, *adverſa valetudine corripitur*, *refovendiſque viribus mollitie cœli* &c. *Sinveſſam pergit.* Vbi & mori mox cogitur ab Agrippina, non *Claudius*, qui nullo modo æger ex aliis auctoribus, & qui ut patet ex ipſa hiſtoria hac Taciti, non urbe exit, ſed Romæ moritur in palatio.

Neque etiam æger fuit ullatenus ipſe Claudius, ex ipſa hac narratione Taciti: nam cap. 67. *infuſum delectabili cibo boletorum venenum; nec vim medicaminis ſtatim intellectam, ſocordia ne Claudii, an vinolentia.*

Vnde clare patet, non infuſum venenum Claudio ægro, & quia æger eſſet, ſed in convivio & inter epulas; & Agrippinam etiam non arripuiſſe occaſionem veneni propinandi ipſi, quia æger eſſet, ſed quia tum abeſſet Narciſſus, vigilantiſſimus cuſtos principis.

Patet etiam apud Tac. tunc è convivio raptum eſſe Claudium, diſtentum epulis, & vino ſomnoque ſopitum, in cubile, & ſic bene valuiſſe, ſeque ingurgitaſſe vino, & largius invitaſſe pro ſolito more. in quo convenit Tacitus cum Dione & Suetonio. Sicque nulla adverſa valetudine correptus Claudius, quin imo epulatus eſt, ut ſolebat.

Adverte etiam, quam hæc parum conveniant Claudio. Nam quæ moles curarum exagitaret Claudium hoc loco? an *certam ſibi perniciem* ominabatur, *ſeu Britannicus rerum, ſeu Nero potiretur*? an de Agrippinæ & Pallantis adulterio anxius? hiſce obnoxius & aſſuetus pridem. nec talia hæc erant, quibus ipſe uſque in morbum adflictaretur.

Scio certe hæc quæ ibi Tacito narrantur valde confuſa, & fere tribui poſſe, perinde Claudio. & certe eandem habuit curam, quam libertus ſibi fideliſſimus & ab epiſtolis, & eadem arcana. & certe hos eoſdem queſtus & metus aperte Suetonius Claudio tribuit, qui ipſe jam cupiditatem Agrippinæ & errorem nuptiarum, & adoptionis cognoſcebat.

Sed tamen, ut Taciti narratio eſt, omnia hæc in Narciſſum unum cadunt hic unus anxius curis ibi deſcribitur, unde & ipſius unius adverſa valetudo & abſceſſus Sinveſſam colligitur.

Et ut narrat Tacitus, nullas partes habet hic Claudius, niſi cum veneno occiditur, nulla voce prolata. Nam ſtatim *pinna veneno illita*, priori veneno ſuperadditur, ne effutire quid poſſit.

Narciſſum ſolum ægrum curis, & morbo correptum, abiiſſe Sinveſſam clariſſime patet ex Dione lib. 61. *Venenum immedicabile præparatum boleto infudit Agrippina* &c. *Quod ut facere poſſet, Narciſſum in Campaniam, quaſi adverſus podagram, aquis ejus regionis uſurum amandaverat, attentiſſimum domini ſui cuſtodem, & quo præſente, numquam id facinus perpetrare potuiſſet.* Ipſius etiam Narciſſi cædes, Claudii *necem ſubſecuta eſt.*

Et certe, an commodius necaſſet Agrippina Claudium in morbo? num potius exitum morbi fatique expectaſſet ipſa? an commodius apud Sinveſſam venenum coxiſſet? imo importunius ob infrequentiam aulæ, nec tam bene latuiſſent artes, ut in aula ac palatio Romæ. Præterea tribus lineis repetit Tac. eandem vocem, *Claudius*; quod non ſolet, & inepta ſic oratio & narratio foret.

2. *Claudius.*] Libenter reponerem, *Narciſſus*, qui in ægritudinem incidit, & Sinveſſam pergit. quam abſentiæ ipſius occaſionem arripit Agrippina, olim certa ſceleris. Quod vix auſa eſſet præſente Narciſſo, qui principem ut animam ſuam fovebat, & qui haud dubie emiſſarios in aula habuit, ut qui in gratia flagranti eſſet.

Nec certe, datum eſt venenum Claudio ægrotanti, ſed in ipſis epulis & in boleto, qui cibus vix daretur cuicumque ægro, nedum principi. & certe vocabatur *Narciſſus*, *Claudius*, more libertorum, qui nomina patronorum induebant, ſic & Felix frater Pallantis, ex nomine Antoniæ minoris patronæ ipſius, *Antonius*, ſic & Pallas, *Claudius* ex vocabulo principis appellatus.

Claudio adfuſum eſſe venenum in epulis

ripitur,

ordinariis, patet ex his Taciti: *Miniſter Halotus inferre epulas & explorare guſtu ſolitus*, qui corruptus ab Agrippina, haud dubie infudit virus, poſtquam exploraſſet epulas; vel tunc boletum illum ingentem nequaquam exploravit, ne quid ex delitiis Cæſaris delibaret, qui boletus præ aliis forma & magnitudine eminebat teſte Dione, ſed immedicatos alios, de quibus Agrippina & alii comederunt, haud advertente Claudio, ſocordia, vel cibi delectabilis dulcedine, avidior.

Patet etiam ex his Tac. *Nec vim medicaminis ſtatim intellectam ſocordia ne Claudii, an vinolentia* &c. At certe ſi æger fuiſſet Claudius, non adeo vino incaluiſſet, imo vino omnino abſtinere debuit. Igitur certo certius eſt, neque tunc ægrotaſſe Claudium, neque Sinveſſam juiſſe, ſed ſolum Narciſſum; quo amoto, ſtatim venenum paravit & miſcuit Agrippina, quo principem tolleret.

Et certe poſtea altum de Narciſſo ſilentium Tacito, nec amplius ille in ſcenam aulicam prodit niſi cum mori adigitur apud Sinveſſam quo abſceſſerat, ab Agrippina. Et certe niſi abfuiſſet, ſi præſens in aula adeſſet, num ſe immiſcuiſſet valetudini Claudii? num ipſos medicos acriter exploraſſet, & ipſammet Agrippinam? haud dubie continuo adſediſſet libertus ægrotanti principi.

Ut res clare pateat, audiendus Dio. *Claudius Agrippinæ actionibus, quas quidem comperiſſet, jam infenſus, filiumque ſuum requirens Britannicum, quem ipſa conſulto plerumque aſpectui ſubducebat, cum Neroni filio ſuo ex priori marito Domitio, omni modo imperium pararet, nec ferens modo quæ fiebant, Claudius, conſilia Agrippinæ deprimenda, filiumque ſuum ſucceſſorem imperii relinquendi, rationes agitabat. quod ea ſentiens, metuque perculſa, veneno conſilia ejus prævenire ſtatuit. Et quoniam vinum largius ſemper biberet, ac cætera victus ratio, qua ad ſui cuſtodiam imperatores utuntur, ne læderetur, obſtabat, Locuſtam famoſam veneficiis mulierem ad ſe vocavit, venenumque ejus opera immedicabile præparatum boleto infudit: proinde ipſa de reliquis comedens, medicatum Claudio maximum videlicet & pulcherrimum manducandum exhibuit. Hoc pacto circumventus inſidiis ille, è convivio, quaſi temulentia oppreſſus, elatus eſt, quod erat ipſi frequens, noctu autem amiſſa loquendi audiendique omni facultate, diem clauſit tertio idus octob. Quum vixiſſet annos 63. imperaſſet 13. menſeſque præterea octo, dies 20 Ut efficere hoc poſſet Agrippina, Narciſſum in Campaniam, quaſi adverſus podagram, aquis ejus regionis uſurum, amandarat, attentiſſimum domini ſui cuſtodem, & quo præſente, numquam id facinus perpetrare potuiſſet. Et interitum Claudii, mors ipſius Narciſſi ſubſecuta eſt.*

Hinc colliges, nullatenus abfuiſſe Claudium, ſed tantum Narciſſum, & nullo modo ægrotaſſe principem, cum ipſi boletus inter epulas præparatus eſt. Nam temulentus è convivio elatus eſt, cum pro more ſuo epulatus eſſet, ſeque vino, ut ſolebat, ingurgitaſſet. quod ipſi ſaluti erat, niſi veneno pejor medicus, novum virus pinna gutturi ingeſſiſſet.

Neq; etiam Sueton cum ægrotaſſe ullibi, aut Sinveſſam juiſſe dixit. Claud. 44 Datum venenum, *quidam tradunt epulanti in arce, cum ſacerdotibus, per Halotum ſpadonem prægustatorem: alii domeſtico convivio, per ipſam Agrippinam, quæ boletum medicatum, avidiſſimo ciborum talium, obtulerat.*

Sic nullus auctor dixit unquam, aut abfuiſſe Roma Claudium, aut ægrotaſſe; imo inter epulas, & delectabili cibo, vinoque diſtentus, venenum hauſit.

Neque etiam Tacitus aliter haud dubie ſcripſerat hoc loco; & ipſe ex aliis auctoribus, & ex rei ipſius veritate hîc corrigendus atque intelligendus eſt.

Claudius.] Forte exſcriptor inſcius, cum non ſatis adverteret, id auctoritatis in aula fuiſſe Narciſſum libertum, ut ejus ægritudinis & abſentiæ occaſione, uti cogeretur Agrippina ad properandum perpetrandumque ſcelus quod moliebatur, hoc loco intruſit ſuo marte vocem *Claudius*, quaſi magna ea occaſione, qua princeps ipſe ægrotaret abeſſetque urbe & in ſecretum ſecederet,

egeret femina ad audendum tandem veneficium. Sed ea macula, cujuſcunque ſit, ex Taciti codicibus eluenda tandem aliquando fuit.

Claudius] Puto, ſcripſerat Tac. *Claudius Narciſſus*, vel ſic *Cl. Narciſſus*, quod idem eſt, ſed cum exſcriptores, vel magiſtri, non ſatis caperent, *Narciſſum* vocari etiam *Claudium*, nomine patroni ſui, nempe *Claudii* principis. τὸ *Narciſſus*, deleverunt, ſicque una abolita voce, totam hiſtoriam perturbarunt.

Si forte edidit Tac. *Claudius*, quod non puto, forte ſic, quia numquam cogitaſſet, talia quæ hic narrantur, capi poſſe de Claudio principe, cum cætera omnia, quæ ſequuntur, repugnent.

Forte ſcripſerat, *Claudii libertus*, qui certe Claudii vindex ac defenſor maximus, qui ſi adfuiſſet in aula, minus auſa eſſet Agrippina. forte *Claudii vindex*; & certe verus ſenſus Taciti eſt, quærant alii verba.

Claudius in tanta mole.] Ut Taciti narratio eſt, non Romæ, ſed vel Sinveſſæ, vel in itinere, quo Sinveſſam pergebat, occiſus Claudius prima fronte videatur: ſed attendenti quæ de Agrippina narrantur, ibidem, mortuum Claudium in palatio & urbe, non erit dubium. Hæc *Caſaubonus* in notis ad Suetonium.

Claudius.] Scripſerat Tac. forte *Claudii libertus.* vel *Claudius Narciſſus.* Sic infra lib. 13. *Narciſſus Claudii libertus.* Nam liberti patronorum nomen induebant. nec certe ipſe Claudius *valetudine adverſa corripitur.* nam ſic potius expectare debuit mortem ejus Agrippina, quæ potuit fato contingere, ſine veneno, & nullo ipſius crimine.

Præterea, anne morbus principis occaſio fuit magis opportuna veneno dando? imo tum acrius invigilare liberti & miniſtri debuerunt ſaluti principis, cum ægreſceret. Nec certe Narciſſus ægrotantem principem ſuum deſereret; imo tum acrius invigilaſſet.

Potius facinus occupat, *occaſionis oblata propera* Agrippina, quia æger Narciſſus, & quia is aberat urbe & aula qui acrius principem cuſtodiebat, & inſidias mulieris maxime ſuſpectabat.

Præterea ex his verbis Tac. *quod turbaret mentem & mortem differret*; patet, non ægrotaſſe Claudium. Qui enim ſperaret Agrippina, mortem ſe differre potione illa poſſe, hominis ægrotantis, & forte morbo lætifero detenti?

Adverte etiam, in tota illa ſcena criminis, nullam fieri mentionem morbi Claudii. imò clare patet, ipſum ſolitas epulas celebraſſe, quibus *cibum* illum *delectabilem* boletorum edit, *poſt quem nihil amplius edit.*

Et ad quid *ſoluta alvus ſubveniſſet*, ſi aliunde morbo laboraret Claudius? Et quare *exterrita Agrippina*? cum in morbum præcedentem cauſſa talis ſymptomatis refundi poſſet?

Valetudine adverſa.] Repete quæ ſupra habentur cap. 64. Vbi poſt multa prodigia narrata, quæ, *mutationem rerum in deterius* portenderent. Addit: *Sed in præcipuo pavore Agrippina, vocem Claudii quam temulentus jecerat, fatale ſibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere & celerare ſtatuit, perdita prius Domitia* &c.

Et cap. 65. *Ob hæc mors indicta, (Domitia) multum adverſante Narciſſo, qui Agrippinam magis magiſq; ſuſpectans* &c.

Hinc colliges, Agrippinam properaſſe ſcelus, ob *vocem* illam *Claudii.* colliges adverſatum fuiſſe impotentiæ & facinoribus illius Narciſſum, & acriter invigilaſſe, tum ſuæ, tum ſaluti principis, ne quid moliretur femina, atrox ſemper & falſa & jam ſuſpecta magis magiſque.

Et ex his facile colliges, properaſſe ipſam ſcelus, & cepiſſe occaſionem peragendi veneficii, non quia ægrotaſſet Claudius, qui facilis inſidiis, ſed quia metus ex Claudio, & quia Narciſſus pedibus æger delatus Sinveſſam, aula tum abeſſet, quo præſente & vigilante, talia vix moliri potuiſſet Agrippina.

Etiam reſiſtit, quod infra habes: *Exquiſitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, & mortem differret.* At cur ægrotantis & adverſa valetudine ultro correpti mortem differret? quod ipſo fato

ripitur reſovendiſque viribus mollitie cæli & ſalubritate aquarum, [1] Sinueſſam pergit. Tum Agrippina ſceleris olim certa, & oblatæ occaſionis propera, nec miniſtrorum egens, de genere veneni conſultavit; *ne repentino & præcipiti facinus proderetur;* [2] *ſi lentum & tabidum delegiſſet, ne admotus ſupremis Claudius, & dolo intellecto,* [3] *ad amorem*

INTERPRETATIO.

ſe confert, ut inſtauraret vires cæli clementia, & aquarum ſalubritate. Tum Agrippina, quæ pridem facinus ſtruebat animo, & datam occaſionem arripiens, nec ſatellitum inops, de ſpecie veneni deliberavit; ne violento & rapido dato, ſcelus pateſieret, ne, ſi lentum & tabificum adhibuiſſet, proximus morti Claudius, & cogni-

NOTÆ.

acceſſi & feſtinari, quod ſoli fato tribui potuit.

1. *Sinveſſam pergit.*] Si Claudius adverſa valetudine corripitur, cur Agrippina delegiſſet venenum lentum & tabidum? potius mortem adproperaſſet, aut expectaſſet ex morbo.

Potius eſt, ut Narciſſus in morbum inciderit & Sinveſſam iverit, qua occaſione utitur Agrippina, quod optimo & fideliſſimo miniſtro tum deſtitutus eſſet Claudius, & mox Narciſſum ipſum apud Sinveſſam occidit ipſa, teſte Dione.

Sinveſſam.] Sinveſſam pergit, nec redit, & tamen Romæ moritur. Dio dicit, ſolum Narciſſum amandatum eſſe Sinveſſam, artibus Agrippinæ, hoc prætextu, quia podagra laborabat, dum interim venenum per occaſionem illius abſentiæ decoqueret. Hinc Tac. dicit, *oblata occaſionis propera*; nam unus Narciſſus vehementer Agrippinam ſuſpectabat.

Pergit Sinueſſam Claudius, unde non redit, & tamen Romæ ſtatim moritur; Certe urbe non exiit Claudius, ſed tantum Narciſſus; nam tota illa ſcena Romæ peracta fuit, quippe *vocabatur interim Senatus.* Vota *conſules & ſacerdotes ſuſcipiebant.*

Et infra: *inditur lectica* &c. *illatuſque caſtris Nero*; at caſtra prætoriana Romæ tantum. Certe clariſſime conſtat abfuiſſe Narciſſum, vel quia æger, vel quia artibus feminæ illigatus, & inductus erat, vel utraque cauſſa; & manſiſſe Claudium Romæ, ibique mortem obiiſſe.

Sinueſſam.] Plin. lib. 3. 5. *Oppidum Sinueſſa, extremum in adjecto Latio, quam quidam Sinopen dixere vocitatam. Hinc felix illa Campania eſt. Ab hoc ſinu incipiunt vitiferi colles, & temulentia nobilis ſucco per omnes terras inclyto (atque ut veteres dixere) ſummum Liberi patris cum Cerere certamen.*

Sinueſſa.] Vrbs Campanorum populorum, ad oram maris Tyrrheni. Hodie *Santa Maria Dragone*, vel *Rocca di Mondragone*, villa Terræ Laboris, inter fluvios *Gariglíano* & *Livignano*, urbemque *Carinola*, in regno Neapolitano. *Tillemontius.*

2. *Si lentum & tabidum.*] Nec id novum genus veneni, quo & olim uſi, Punica fide Carthaginenſes in captum Regulum Gell. lib 6. 4. *Regulus addidit, venenum ſibi Carthaginenſes dediſſe, non præſentaneum, ſed ejuſmodi, quod mortem in dies proferret: & conſilio, ut viveret quidem tantiſper, quoad fieret permutatio, poſt autem, graſſante ſemper veneno, cor tabeſceret.*

Et Tac. infra. lib. 12. 15. de Britannico. *Primum venenum ab. ipſis educatoribus accepit, tranſmiſitque exſoluta alvo, parum validum; ſive temperamentum inerat, ne ſtatim ſæviret.*

3. *Ad amorem filii rediret.*] Potuit Cæſar, ſi advertiſſet, revocare quæ teſtamento ſcripſerat, & præcipue adoptionem Neronis. Potuit ſtatim auferre illi proconſulatum illum perpetuum ratione tem-

filii rediret : [1] *exquiſitum aliquid* placebat, *quod turbaret mentem, & mortem differret.* Deligitur artifex talium, vocabulo [2] *Locuſta* nuper veneficii damnata, & [3] diu inter inſtrumenta regni habita. Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus miniſter è ſpadonibus fuit [4] Halotus,

INTERPRETATIO.

to ſcelere, ad cupidinem filii remearet : *placebat* virus ſic temperatum, ut mente emoveret hominem, & exitum prolataret *Miniſtra talium* facinorum *aſſumitur* mulier, *nomine* Locuſta, *recens convicta veneficij*, *& diu inter inſtrumenta dominationis aſſervata. Et iſtius femina arte excoctum venenum, cujus miniſter ex eu-*

NOTÆ.

poris & locorum.

Nam talem proconſulatum habuit in omnibus provinciis locisque *extra urbem* & in perpetuum, quod nulli hactenus conceſſum erat; cumque ſic propius admoverat Claudius faſtigio principali, quam proprium filium.

Sic ille proconſulatus major aliquatenus videbatur, quam tribunitia illa poteſtas conceſſa olim Agrippæ, & mox Tiberio, qua ſpei ſucceſſionis admovebantur. illa poteſtas tribunitia ipſis in quinquennium tantum concedebatur.

1. *Exquiſitum aliquid placebat.*] Itaque datum illi venenum, quod turbaret mentem & mortem differret; ſed ita temperatum erat, ut vim veneni non ſtatim ſenſerit Claudius, ſimul & alvi fluxus, vim medicaminis eluſiſſe videbatur.

Attamen in tanto facinore, exterrita metu Agrippina, ne animadverteret princeps, ne ulciſceretur, immaniora audet, ſpreta fama præſentium, & rapidius venenum adfundit homini ſocordi, & deſtituto à melioribus libertis, & præcipue Narciſſo ſuo.

Locuſta.] Eadem venefica uſus Nero, ad occidendum Britannicum, & ad perimendam matrem ipſam Agrippinam; ſed *cum veneno ter tentaſſet illam, ſentiretque antidotis præmunitam*, aliam iniit viam.

Et teſte Sueton. Ner. 33. *Locuſta pro navata opera impunitatem, prædiaque ampla, ſed & diſcipulos dedit.*

Advecta hæc ex Alpibus Romam, & talia monſtra in montibus non raro viſa. at poſtea punita eſt hæc Locuſta ſub Galba cum ſimilibus portentis Neronis.

Voluit & ipſe Nero deſtitutus, uti veneno ejuſdem Locuſtæ. Suet. Ner. 47. *Sumpto à Locuſta veneno, & in auream pyxidem condito, tranſiit in hortos Servilianos* &c. Sed cuſtodes diffugerant, *direptis etiam ſtragulis & amota pyxide veneni*, puto, quia pyxis auro & gemmis ornata, neque enim mori ſine pompa Cæſarem decebat.

2 *Diu inter inſtrumenta regni.*] Locuſta illa, etiam poſtea coxit venenum, quo necaretur Britannicus; occiditque & patrem & filium, occiſura & ipſam Agrippinam, ni antidotis præcaviſſet, & ipſum etiam Neronem, niſi pyxis aurea amota eſſet in fine principatus.

Inter inſtrumenta regni.] Sic fere Reges talem ſuppellectilem in penatibus promptam habuere. Livius lib. 28. ubi de Rege Maſſiniſſa: *Ibi arbitris remotis, cum crebro ſuſpiritu & gemitu, quod facile, ab circumſtantibus tabernaculum, exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet, ingenti ad poſtremum edito gemitu, fidum è ſervis vocat, ſub cujus cuſtodia, regio more, ad incerta fortunæ venenum erat, & miſtum in poculo, ferre ad Sophoniſbam jubet.*

Sic Annibal, ſic Domitius, ſic Demoſthenes in anulo, ſic & Seneca ipſe, & alii multi; & medicos ideo habuere, ut non modo vivere, ſed & mori etiam poſſent, cum vivere non liceret.

4. *Halotus.*] De quo Suet. 15. *Quin etiam populo Rom. depoſcente ſupplicium*

1 inferre epulas, & explorare guſtu ſolitus. Adeoque cuncta mox per- 67
notuere, ut temporum illorum ſcriptores prodiderint, *infuſum delectabili* [2] *cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis ſtatim intellectam*,

INTERPRETATIO.

nuchis fuit Halotus, qui Cæſari adponere fercula, & prælibare guſtu conſueverat. Adeoque omnia iſta poſthac evulgata ſunt, ut auctores hujus ævi tradiderint, adſperſum virus fuiſſe delicatiſſimo ferculo boletorum, nec vim veneni ſtatim cognitam

NOTÆ.

Haloti & Tigellini, ſolos ex omnibus Neronis emiſſariis vel maleficentiſſimos, incolumes præſtitit: atque inſuper Halotum procuratione ampliſſima ornavit. ſupple, Galba.

1. *Inferre epulas, & explorare.*] Sic lib. XIII. *Quia cibos potuſque ejus dilectus ex miniſtris explorabat.* Cui id munus, is paſſim in lapidibus dicitur, PRÆGVSTATOR: in quodam etiam, A. POTIONE. Mos qui libera Rep. ignotus Romanis: quem tamen cœpiſſe conjicio ab Auguſto, non vano argumento lapidis qui Romæ.

GENIO.
COELI HERODIAN.
PRÆGVSTATOR.
DIVI. AVGVSTI.
IDEM. POSTEA. VILLICVS. IN.
HORTIS. SALLVSTIANIS.
DECESSIT. NONIS. AVGVSTIS.
M. COCCEIO. NERVA.
C. VIBIO. RVFINO. COSS.

Tenuitque Tiberius, de quo lego: Ti. Claudius. Flamma. Clauſus. Ti. Aug. Prægustator; & deinceps alii. Traductum morem opinor à Perſis maxime, de quîs Xenophon. lib. 1. Παιδ. *Qui explorant potionem Regum, poſtquam iis dedere phialam, haurientes ex ipſa cum cyatho, in ſiniſtram manum transferentes, ſorbent liquorem. Et ſic, ſi venenum affunderetur, non ipſis expediret.* Vbi & ritum habes prægustandi. *Lipſius.*

Explorare guſtu ſolitus.] Plinius lib. 21. 3 *Antonio timente, nec niſi prægustatos cibos ſumente.* Ratio in Dione lib. 55. De principibus Hyeronym. Epiſt. 2 *Veſtes ori applicitas, & oblatos ac prægustatos cibos.* Idem de Virgin. veland. *A quo etiam cibi, cum facti fuerint, prægustantur.* Idem de vitæ ſuſp. contub *aliena oſcula, prægustatos cibos.* Aurelius.

Explorare guſtu.] De quo miniſterio ſic Athen. 4. *Scribit Artemidorus* ἐλεατροὺς *quoque vocatos fuiſſe* προγευστὰς, id eſt, *prægustatores, ſic dictos, quod ut à veneno Reges ſecuri tutique ſint, de illorum cibis nonnihil prius mandunt, & guſtant. Nunc autem* ἐλεατρὸς *is dicitur, qui toti miniſterio præeſt, quod certe munus honorificum ac illuſtre fuit. Itaque Chares lib. 3 hiſt. ſcribit Ptolemæum cognomine Servatorem, Eleatron ab Alexandro deſignatum renuntiatumque fuiſſe. Fortaſſis vero, quem nunc Romani prægustatorem vocant, Alexandri ſeculo Græci* προτένθην *nominarunt, ut Ariſtophanes in Nubibus.*

2 *Cibo Boletorum.*] Iuven. Sat. 6.
—minus ergo nocens erit Agrippina
Boletus, ſi quidem unius præcordia preſſit
Ille ſenis, tremulumq; caput deſcendere juſſit
In cœlum &c.

Plin. lib. 22. c. 22. *Inter ea quæ temere manduntur, boletos merito poſuerim, optimi quidem hos cibi, ſed immenſo exemplo in crimen adductos, veneno Tiberio Claudio principi, per hanc occaſionem à conjuge Agrippina dato. quo facto illa terris venenum alterum, ſibique ante omnes, Neronem ſuum dedit.*

Boletorum.] Non tantum, quia amaret talem cibum, ſed quia ultro ſuſpecti *boleti*, quaſi venenum habeant; ſicque id non ſine prava Agrippinæ prudentia factum.

3. *Nec vim medicaminis ſtatim intellectam.*] Neque ipſe Claudius ſtatim cognovit vim pharmaci, vel ſtupore ingenito, vel ebrietate, neque conſequenter

ſocordiane Claudii an vinolentia: ſimul [1] ſoluta alvus ſubveniſſe videbatur. igitur exterrita Agrippina, & [2] quando ultima timebantur, [3] ſpreta præſentium invidia, proviſam jam ſibi [4] Xenophonis medici conſcientiam adhibet. Ille tamquam niſus evomentis adjuvaret, pinnam rapido [5] veneno illitam faucibus ejus demiſiſſe creditur; haud ignarus

INTERPRETATIO.

vel ſtupore Claudii, vel temulentia: *ſimul emotus venter ſuccurriſſe videbatur. Itaque conſternata Agrippina, & cum exitium ſuppliciumq; metueret, contempta offenſione præſentium, in ſceleris conſcientiam partemq; vocat Xenophontem medicum, quem ſibi* jam antea ad tale facinus *præparaverat. Ille velut vomentis labores adjuvaret, pennam præcipiti veneno delibutam, in guttur illius immiſiſſe putatur; haud inſcius, magna facinora cum*

NOTÆ.

qui venenum exhibuerant.

Hinc anxia, ut cummaxime Agrippina, ad novas artes confugit, & mox rapidiſſimum venenum infundit, *ſpreta præſentium invidia*; quia nempe, *ultima timebantur*, ſi ſe collegiſſet Claudius, & intellexiſſet crimen.

1 *Soluta alvus.*] Hoc irridet Seneca in Ludo. *Ultima vox ejus hæc inter homines audita eſt, cum majorem ſonitum emiſiſſet illa parte, qua facilius loquebatur: va me, puto, concacavi me. Quid autem fecerit, neſcio: omnia certe concacavit: nec poſt boletum opipare medicamentis conditum, plus cibi ſumpſit.*

2. *Quando ultima timebantur.*] Nempe ſupplicium metuebat Agrippina, metuebat exitium ſibi & filio Neroni. Certe metuere debuit pœnam adulteriorum, cædium, cæterorumque facinorum: & neque deerant accuſatores, qui ſtatim eam invaderent, ſi reſipiſceret Claudius.

Suet. Claud 44. *Præventus eſt ab Agrippina, quam præter hæc, conſcientia quoque, nec minus delatores, multorum criminum arguebant.* Et apud Tac. 13. *Deſunt ſcilicet mihi accuſatores, qui &c. ea crimina objiciant, quibus, niſi à filio mater, abſolvi non poſſim!*

3 *Spreta præſentium invidia.*] Sic infra ſpernit Nero 13 15. *Sed Nero lenti ſceleris impatiens, minitari tribuno, jubere ſupplicium veneficæ, quod, dum rumorem reſpiciunt, dum parant defenſiones, ſecuritatem morarentur.*

Sic & Suet. Ner. 33. de Britannico: *Metu, ne quandoque apud hominum gratiam, paternæ memoriæ prævaleret, veneno aggreſſus eſt. Quod acceptum à quadam Locuſta venenariorum indice, cum opinione tardius cederet, ventre modo Britannici moto, acceerſitam mulierem ſua manu verberavit, arguens, pro veneno remedium dediſſe. Excuſantiq; minus datum ad occultandam facinoris invidiam: ſane, inquit*, legem Iuliam timeo &c.

Sic metuebat *præſentium invidiam* venefica Locuſta, non autem Agrippina, ſceleris olim certa, & periculi præſentis metuens magis, quam invidiæ, aut infamiæ. ſi reſipiſceret & adverteret Claudius Parum anxia Agrippina de odio aut *invidia præſentium*, modo ſe in futurum ſecuram imperii, ſicque & legum & ſupplicii præſtaret.

Præſentium, id eſt, temporis præſentis facile ſpreta invidia, modo in futurum tempus ſibi dominationem adſerere, & adverſus præſens imminenſque periculum ſe firmare poſſet.

4 *Xenophontis medici,*] De præmio, aut ſupplicio iſtius Xenophontis nihil reperio, qui forte ſenex, cum ſcelus admiſit, & interierat forte ante principem Galbam, & priuſquam in eum animadverti legibus poſſet, aut in Græciam & inſulam ſuam ſe abdiderat.

5 *Veneno illitam faucibus ejus.*] Sic & uſus Nero erga Burrhum infra lib.

ſumma ſcelera incipi cum periculo, peragi cum præmio Vocabatur 68 interim ſenatus; votaque [1] *pro incolumitate principis* [2] conſules & ſacerdotes nuncupabant, cum jam exanimis veſtibus & fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. [3] Iam primum Agrippina, velut dolore victa, & ſolatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, *veram paterni oris effigiem* appellare, ac variis artibus demorari, [4] ne cubiculo egrederetur. [5] Antoniam quoque & Octaviam ſorores ejus attinuit, & cunctos aditus cuſtodiis clauſerat, crebroque vulgabat, *ire in melius valetudinem principis*, quo miles [6] bona in ſpe

INTERPRETATIO.

diſcrimine inchoari, cum mercede perpetrari. Interea vocabantur patres, & vota ſuſcipiebant pro ſalute principis conſules & ſacerdotes, cum jam exanguis ille *veſtimentis, fomentiſque operiretur; dum cuncta ſtabiliendo Neronis principatui præparantur. Iamque tum* incepit *Agrippina, quaſi mœrore feſſa, & levaminis cupiens, oſculis retinere Britannicum*, tum veram paterni vultus imaginem vocitare, *ac variis blanditiis avocare, ne cubiculo exiret. Antoniam etiam & Octaviam ſorores illius retinuit, & omnes aditus ſatellitio ſepſerat, & ſæpe jactabat in vulgus*, melius ſe habere principem,

NOTÆ.

15. 51 *Plures, juſſu Neronis, quaſi remedium adhiberetur, illitum palatum ejus noxio medicamine, aſſeverabant* &c. *Burrhum intellecto ſcelere* &c.

Veneno.] Claudius Imperator obiit 3. Idus Octobris, cum vixiſſet annos 63. imperaſſet 13. menſes 8. dies 20. anno Romæ conditæ 807. & à Chriſto nato 54. Vide notas cap. 58. *Tillemonius.*

1. *Votaque pro incolumitate.*] Sueton. Claud. 45. *Mors ejus celata eſt, donec circa ſucceſſorem omnia ordinarentur. Itaque & quaſi pro ægro adhuc vota ſuſcepta ſunt, & inducti per ſimulationem comœdi, qui velut deſiderantem oblectarent:* Inducti Comœdi, quaſi deſideraret eos Claudius, ut ſic melius ſimularet Agrippina, ſcenamque adornaret ſuo modo, & libito. jactabatq; *ire in melius valetudinem principis.*

Sic & Seneca in Ludo: *Et ille quidem animam ebullit, & eo deſiit vivere videri. Expiravit autem, dum comœdos audit, ut ſcias, me non ſine cauſa eos timere.*

2. *Conſules.*] Conſules in ſenatu talia vota ſuſcipiebant, quæ in templis per ſacrificia ſupplicationeſque. & alia piacula exſolverent votorum rei.

3. *Iam primum Agrippa.*] Vel quia numquam alias ſolebat noverca abblandiri liberis mariti, & minus Britannico; vel quia ante occupata erat majoribus conſiliis, nempe interficiendo marito, & præparando res omnes, quibus Neroni firmaretur principatus. tum primum, nec abs re de Britannico retinendo cogitavit, ſpecie blandimenti muliebris. *jam primum*, id eſt, cœpit.

4. *Ne cubiculo egrederetur.*] Ne nempe vulgaret ipſe mortem patris, & ſuucceſſionem ambiret, aut potius, ne Prætoriani ipſum in caſtra raperent, & Imperatorem ſalutarent Ideoque ipſa *crebro vulgabat, ire in melius valetudinem principis, quo miles bona in ſpe ageret.*

5. *Antoniam.*] Hanc ſuſceperat Claudius ex Petina uxore, eandem poſtea occidit Nero. teſte Sueton. Ner 35. *Antoniam Claudii filiam recuſantem poſt Poppææ mortem nuptias ſuas, quaſi molitricem rerum novarum, interemit.* Octaviam ex Meſſallina habuerat Claudius, quam etiam occidit Nero.

6. *Bona in ſpe ageret.*] Nempe, ne ſe ad res novas accingeret, ne res turbaret. ſi prius mortem Claudii, quam novum principem, ac ſimul donativum accepiſſet.

militiæ excubiis adeſt. Ibi monente Præfecto, feſtis vocibus exceptus, inditur lecticæ. Dubitaviſſe quoſdam ferunt [1] reſpectantes, [2] rogitanteſque *ubi Britannicus eſſet?* mox [3] nullo in diverſum auctore, quæ offerebantur, ſecuti ſunt. Illatuſque caſtris Nero, & congruentia tempori præfatus, promiſſo donativo, [4] ad exemplum paternæ largitionis, *Imperator* conſalutatur. Sententiam militum ſecuta Patrum conſulta, nec

INTERPRETATIO.

agit. Ibi jubente præfecto prætorii, *lætis clamoribus exceptus, imponitur lectica. Tradunt hæſiſſe ambiguos quoſdam, reſpicientes rogante ſque*, ubi eſſet Britannicus? *mox nullo, his quæ agebantur, obnitente duce aut conſultore, ea quæ offerebantur, amplexi ſunt. Ingreſſuſque caſtra Nero, & prout conveniebat* tali *tempori*, militem *adlocutus, promiſſa pecunia, ad inſtar paternæ liberalitatis*, Imperator *appellatur. Voluntatem mi-*

NOTÆ.

1. *Reſpectantes.*] Id eſt, identidem reſpicientes, & ſubinde rogantes.

2. *Rogitanteſque ubi Britannicus eſſet?*] Sic nonnulli vertunt, quaſi quidam militum dubitarent, ſeu deliberarent de eligendo & ſubſtituendo in locum Neronis Britannico; ſed Tacitus dicit tantum, dubitaſſe quoſdam & hæſitaſſe, cum ſolum Neronem evectum viderent, & rogitaſſe ubi eſſet Britannicus, quaſi ipſum etiam deſiderarent ſalutare Imperatorem, ſimul cum Nerone. Ex Taciti verbis difficile colliges, quid vellet miles, hoc loco & tempore; niſi quod multi, potius fortaſſe optaſſent filium principis, quam adſcititium.

Rogitanteſque ubi Britannicus eſſet?] Non forte, quod vellent eum ſufficere loco Neronis, ſed quod utrumque Cæſarem ſalutare *Imperatorem* cuperent, memores Meſſallinæ, forte & patris; ſed cum contra ea quæ fierent, nemo niteretur, cum nullus in diverſum his quæ fiebant, auctor eſſet, quem ſequerentur, ea quæ offerebantur, ſecuti ſunt.

Difficile tamen colligi poſſit ex hoc loco, quid præciſe vellent, an mallent Britannicum principem, an utrumque vellent. Nam mos imperii dividendi inter duos, adhuc incognitus erat. Sicque forte alii cupiebant Britannicum, alii Neronem, ut fit in hiſce occaſionibus.

3. *Nullo in diverſum auctore.*] Puto, nemine auctore in contrarium, id eſt, nemine ſe opponente his quæ fiebant, nempe electioni Neronis nullo contradicente.

Nullo in diverſum auctore.] Cum nemo eſſet, qui diverſa, ſeu contraria his quæ fiebant, palam ſentiret, aut tueretur.

4. *Ad exemplum paternæ largitionis.*] Promiſit ergo viritim, *quinadena ſeſtertia*, ut Suetonius in Claudio expreſſit cap. x ſive ut Ioſephus, *quina millia drachmarum*: quæ ſunt *ſeſtertia vicena*: ſive nobis, *quigenti Philippei*. Nam quod olim ex Dione dixi de centenis nummis: erravi. ea enim donatio à Claudio uſurpata ſingulis deinceps natalibus imperii ſui. *Lipſius.*

Quina dena ſeſtertia Suetonii, ſunt trecenti & ſeptuaginta quinque coronati: ſeu 1125. libræ noſtro more. Et *quina millia drachmarum* Ioſephi fuerint quingenti coronati, ſeu 1500 libræ noſtræ. quæ immenſa largitio videatur in caligatos illos.

At centeni nummi, quæ annua largitio, fuerint duo coronati, & dimidius, ſeu ſeptem libræ, & decem præterea aſſes noſtro more. Potius ſtandum Suetonio, in rebus Rom.

Et ſi diſtribuis in decem millia prætorianorum, viritim quingentos coronatos, impendentur quinque milliones coronatorum, ſeu 15. milliones librarum.

dubitatum eſt apud provincias. [1] *Cœleſteſque honores Claudio* decernuntur, & funeris ſolenne perinde ac [2] divo Auguſto celebratur: [3] æmulante Agrippina [4] proaviæ Liviæ magnificentiam. Teſtamentum tamen

INTERPRETATIO.

litum adprobavere decreta Patrum, nec cunctatum eſt apud provincias. Divinique honores Claudio *cenſentur, & exequiarum pompa paratur* ipſi, *perinde ac divo Auguſto* olim, *imitante certatim Agrippina magnificentiam Livia proavia. Non tamen lecta*

NOTÆ.

1. *Cœleſteſque honores.*] Id eſt, conſecratur, & inter deos adſcribitur, ut ante Iulius & Auguſtus, qui jam dii facti & adorati palam toto orbe Romano.

Cœleſteſque honores.] Seneca in Ludo: *Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum ſe recipi cupiat. Principes pietate & juſtitia dii fiunt. Scilicet hic pius & juſtus, quoniam Druidarum immanem religionem advexit, noſtram prorſus extirpavit, ut Romæ nuptiarum ſacra eſſent, quibus ipſe, cum ſibi Agrippina nuberet, xxx. Senatoribus, innumeris equitibus Rom. mactatis, principium dedit. Hunc nunc deum facere vultis? videte corpus ejus, diis iratis natum. Ad ſummum tria verba cito dicat* &c.

Et infra: *Atque ita ex tabella recitavit* (Auguſtus nempe) *Quandoquidem Divus Claudius occidit conſocerum ſuum Appium Syllanum, generos duos, Pompejum Magnum Antonia ex Petina, L. Syllanum Octavia ex Meſſallina, ſoccrum filiæ ſuæ Craſſum frugi, hominem tam ſimilem ſibi, quam ovo ovum, Scriboniam ſocrum filiæ ſuæ, Meſſallinam uxorem ſuam, & cæteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum ſevere animadverti; nec illi rerum judicandarum vacationes dari, eumque quamprimum exportari, & cœlo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. pedibus in hanc ſententiam itum eſt.* Nec *mora Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos, illuc, unde negant redire quemquam* &c.

2. *Divo Auguſto.*] Sic Dio lib. 71. de Claudio: *Sepultura & alii honores ei, qui Auguſto, omnes contigerunt; Agrippina autem ac Nero lugere ſe eum quem necaverant, ſimulavere, evexeruntque in cœlum, quem è convivio extulerant. Vnde L. Iulii Gallionis, qui frater fuit Senecæ, urbaniſſimum extat dictum. Scripſit quidem Seneca etiam, librum ἀποκολοκύντωσιν titulo, quaſi diceres, de immortalitate fungo parta.*

Sed Gallionis jocus memoratur, pauciſſimis verbis plurima complectens, quum enim eos, qui in carcere necantur, magnis uncis, in forum carnifices, ac inde in profluentem protraherent, unco Claudium in cœlum raptum, *dixit. Neque illud Neronis, memoria indignum, qui* boletos, cibum deorum eſſe *dicebat, quoniam Claudius boleti eſu, deus factus eſſet.*

3 *Æmulante Agrippina proaviæ Liviæ magnificentiam.*] Cujus forte & æmulata ſcelus fuerat. Altera quippe, ficu maritum, altera boleto ſuſtulit. Ibi par crimen, par utrobique parricidium; & pari magnificentia utrumque ſcelus obtegitur. Quo crudelius aliquis occiditur, eo honorificentius ſepelitur: *Nulli jactantius mœrent, quam qui maxime lætantur.* Tac.

Sic & infra lib. 14. 5. Vbi conſultat Nero de cæde Agrippinæ: *Additurum principem defunctæ templum, & aras, & cætera oſtentandæ pietatis.*

Horatius de Arte Poëtica.

Vt qui conducti plorant in funere, dicunt
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo: ſic
Deriſor, vero plus laudatore movetur.

4. *Proavia Livia.*] Pater Agrippinæ Germanicus, avus ejus Druſus, cujus mater Livia; ſicque hæc *proavia* Agrippinæ.

haud recitatum, ne antepoſitus [1] filio privignus, injuria & invidia animos vulgi turbaret.

INTERPRETATIO.

ſunt ſuprema tabulæ Claudii, ne prælatus Britannico filius novercæ, iniquitate ea & offenſione plebis animos concitaret.

NOTÆ.

1 *Filio.*] *Teſtamentum* Cæſaris non eſt *recitatum* publice in concione, aut in ſenatu, *ne antepoſitus filio* ejus Britannico videretur Nero, qui tantum *privignus*. ne id ſcelus, ne ea injuria, vulgi civiumque animos perturbaret.

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSU
DIVI AUGUSTI
ANNALIUM
LIBER DECIMUS TERTIUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Silanus proconſul Aſiæ, veneno necatus, Agrippinæ fraude. item Narciſſus ad mortem actus. Claudio funus cenſorium ductum, & laudatur à Principe. Bona Neronis initia, & multa arbitrio Senatus conſtituta. Parthi Armeniam adfectant: quibus Domitius Corbulo opponitur. Nero Acten libertam amat, matre fremente. eaque cauſſa imminuta materna potentia. Pallas libertus cura rerum demotus. mox venenum Britannico properatum: & feſtinum ejus funus. Agrippina Neroni offenſior, & viſa res novas moliri. accuſata eo nomine, abſolvitur. Neronis luxus & laſcivi per noctem diſcurſus. Actum de libertis in ſervitutem revocandis, ſed non peractum. Damnationes aliquot illuſtrium, itemque à fato mortes. Iterum cum Parthis diſcordia, ſuper Armenia. ad quod bellum priſca ſeveritate & diſciplina militem ſuum Corbulo firmavit. Is Armeniam ingreditur, caſtella aliquot exſcindit, urbem Artaxata capit & incendit: rege Tiridate prælium aut defenſionem nuſquam auſo. P. Suilius Romæ damnatur, adnitente Seneca. Octavius Sagitta Pontiam tergiverſantem de nuptiis, impotentia amoris, ferro tranſadigit. libertus ſuum crimen id fatetur,

magno exemplo. Poppæam Sabinam amare Nero cœpit: deque ingenio & Venere ejus femina. Cornelius Sulla Maſſiliam amovetur, ſuſpectus Principi. Publicanorum iniquitas temperata. In Germania Friſij res movent: & ſedes juxta Rhenum conantur figere. fruſtra. quia pulſi ab Romano equite & diſjecti. Eoſdem agros mox Anſibarij occupant, ſed eodem fato. Hermunduri Cattique inter ſe magno prœlio decertant, quo Catti ad exitium pœne gentis caſi. Geſta hæc annis quattuor.

IMP. CLAUDIO NERONE. L. ANTISTIO VETERE.
Q. VOLUSIO. P. CORNELIO SCIPIONE.
IMP. CLAUDIO NERONE. II. L. CALPURNIO PISONE.
IMP. CLAUDIO NERONE. III. VALERIO MESSALLA. COSS.

PRIMA novo principatu mors [1] Iunii Silani [2] proconſulis Aſiæ 1
[3] ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ paratur. non quia ingenii violentia exitum irritaverit, ſegnis & dominationibus aliis faſtiditus, adeo ut [4] C. Cæſar *pecudem auream* eum ap-

INTERPRETATIO.

PRimum facinus novæ dominationis fuit cædes Iunii Silani præfecti Aſiæ, quæ inſcio Nerone, per fraudem Agrippinæ perpetrata eſt: non quod animi ferocia perniciem incitaverit, lenis, & prioribus aulis contemptus, adeo ut C. Cæſar eum vocare conſue-

NOTÆ.

1. *Junij Silani.*] Crebra, in hiſtoria horum temporum mentio, Silanorum & confuſa. Itaque ne turbet juvenis, non ſtemma quidem iſtius familiæ ponam (arduus ille & forte vanus labor) ſed illuſtriſſimos quoſque, quo imperatore, & quo exitu fuerint, perſequar, cum temporum nota. Exordio à Tiberio principe, quia quæ ſupra, nihil ad Spartam meam.

D. Iunius. M. F. Silanus.] Marci prioris frater. Is adulter in Iulia nepte Auguſti in exſilium ivit; rediitque per gratiam & potentiam M. fratris ſui. fuit poſthac in urbe, neque honores adeptus eſt. Tac. lib. III. Annal.

Ap. Iunius Silanus.] Conſul fuit ſub Tiberio anno DCCLXXX. Conſocer Claudii dicitur Suetonio, propter L. Silanum filium ejus Octaviæ Claudii filiæ ſponſum. Proconſul Hiſpaniæ, & maritus Lepidæ matris Meſſallinæ. à Claudio, incerto crimine occiſus. Dio LX. Sueton. cap. XXIX. & XXXVII.

Ejus duo filii *L. Silanus*, & *M. Silanus*. Lucius, gener Claudii fuit, Octaviæ ſponſus, Agrippinæ artibus ad mortem actus. Marcus conſul fuit cum Valerio Aſiatico, anno DCCXCIX. in quo error inſignis Onufrii, qui Aſiatico collegam dat Meſſallam. quem Dio refutat & faſti Græci.

Proconſul Aſiæ fuit, & à Nerone nunc interfectus. De eo Plinius lib. VII. *Divus Auguſtus, in reliqua exemplorum raritate, neptis ſuæ nepotem vidit genitum, quo exceſſit anno, M. Silanum: qui cum Aſiam obtineret poſt conſulatum* (malim ſcribi *proconſulatu*,) *Neronis principis ſucceſſione, veneno ejus ſublatus eſt.* Et ſic Plinius ſcelus hoc Neroni adſcribit, quod noſter rejicit in matrem.

Fuit & *D. Iunius Silanus*, conſul anno DCCCVI *Lipſius*.

Bene *poſt conſulatum*, apud Plinium; quippe duo vetuſtiſſimi conſulares ſi-

tiebantur Aſiam & Africam.

2. *Proconſulis Aſiæ.*] Proconſulatus Aſiæ continebat partem occidentalem Aſiæ minoris, ad mare Ægæum, & ubi provinciæ Æolis, Ionia & Doris.

Hodie pars Præfecturæ *Natolia* ad Archipelagum, in Turcico imperio Aſiatico. Ex notitia imperii Orientis & Pancitoli commentario cap. 101. &c. *Tillemonius.*

3. *Ignaro Nerone.*] Imperare incipienti juveni hanc innocentiam donare forte voluit *optima mater*, vel forte prævidens non conſenſurum cædi Neronem, ut neq; bonos educatores, id ſuo marte ſuſcepit Agrippina, ut ſuæ ultioni ſimul & dominationi ipſa conſuleret.

4. *C. Caſar pecudem auream.*] Vereor ut ſcriptori noſtro conſtet ratio. Non enim in hunc M. Silanum experit Caii dictum: ſed in illum alterum, qui ejus ſocer. Dio clare: *Socer vero Caii Marcus Silanus, quia ipſi gravis ac moleſtus erat, ob virtutem & adfinitatem, ſeipſum interemit. Cajus vero contumeliis & conviciis eum inſectabatur; ita ut primus in ſenatu ſententiam non rogaretur; licet tamen de illo bonam opinionem haberet, eumque propterea ovem auream appellaret.* Cui ut aſſentiar, ætas Silani me inducit.

Natus enim eſt extremo, ut Plinius ait, Auguſti anno: à quo ad hunc diem anni duntaxat quadraginta ſunt. Non ergo in ea ætate hic adoleſcens formidini, aut contemptui aliis dominationibus eſſe potuit, cujus adhuc ὐδ' ὑις λόγος.

Sed, ut in homine Tacitus, ſic in dicto aberrat Græcus. Putat enim laudis honoriſque fuiſſe: quod revera probri fuit, & ſalſe jactum in hominem divitem, ſed ignavum, hebetem, oviculam meram. *Lipſius.*

Contingit hoc loco, quod ſæpe alibi, ut conveniant auctores in ſubſtantia rei, nempe id dictum eſſe de L. Silano; & in circumſtantiis perſonæ, & dicti, ſeu cauſſæ, propter quam id dictum eſt, differant.

Pecudem.] Quicquid dicant, ſto pro Tacito. Potuit qui natus eſt ſupremo Auguſti anno, jam faſtidiri in fine dominationis Tiberianæ. & magis adhuc ſub Caio & Claudio, quos præcipue hic intelligit Tac per has voces, *dominationibus aliis faſtiditus.*

Sed jam notavimus, quam diverſæ famæ talia hæc obnoxia ſint. Hæc dicta principum alii aliter tradunt, & ſæpe diverſis eadem tribuunt, aut varie interpretantur.

Sic hoc loco, quod dictum eſſe per contemptum & contumeliam, de Iunio Silano, affirmat Tacitus; hoc idem de Marco Silano dictum eſſe, quaſi per virtutem & decus ſcribit Dio; adeo in talibus fama incerta & varia hiſtoria eſt.

Suam hiſtoriam invertebat Dio ex Tacito, Suetonio, & aliis Latinis auctoribus: at parum Latine ſciebat, ut jam alibi ſæpe notavimus. hinc diverſitas.

Puto, errat Dio, & in perſona, & in dicto. neque intellexit auctorem, ex quo id invertit, neque forte ſeipſum. nam quis ſenſum hujus loci Dionis recte conciliet?

Cajus, qui prave dicax, inceſſit conviciis Silanum, & bene de ejus virtute ſentit. bene de illo opinatur, καλῶς περὶ αὐτοῦ φρονῶν, inquit Dio, & ſimul ob illam præclaram virtutum ejus exiſtimationem, eum, *ovem auream* appellat. Quis talia Dionis ſatis conciliet?

Puto, hæc hauſerat ex Tacito & excerpſerat, & poſt ea componendo opus ſuum, parum memor hiſtoriæ, aut ſenſus Taciti, hæc pro ſuo libito, & fide Græca invertit, ut pleraque alia.

Et quod dicit Lipſius, non potuiſſe faſtidiri L. Silanum prioribus dominationibus, id falſiſſimum. Nam certe nepos Auguſti quacunque ætate, ſi ovili ingenio fuit, ſperni dominantibus, ut tum res erant, debuit ac meruit. *Nobiles* omni ætate, ſi primæ infantiæ annos excipis, expoſiti ingeniis & linguis, ac ſemper conſpicui ſunt.

Pecudem auream.] Puto, non intelligere præciſe *ovem*, ſed quamcumque *pecudem* in genere: niſi forte alluſerit ad arietem illum Phryxi decantatum, ſeu vellus aureum, ob divitias Silani.

pellare ſolitus ſit : verum Agrippina fratri ejus [1] L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebra vulgi fama, *anteponendum eſſe* [2] *vixdum pueritiam egreſſo Neroni, & [3] imperium per ſcelus adepto, virum* [4] *ætate compoſita*, [5] *inſontem, nobilem*, & [6] quod tunc ſpectaretur, *è Cæſarum poſteris.* quippe & [7] Silanus D. Auguſti abnepos erat. hæc cauſſa

INTERPRETATIO.

verit ovem auream. *Sed Agrippina, quæ mortem paraverat L. Silano fratri illius*, eum *vindicem formidabat*, ex *frequenti plebis rumore, quo vulgabatur*, præferendum eſſe Neroni, qui vix ex ephebis exceſſerat, & principatum per facinus obtinuerat, Silanum virum maturum annis, innocentem, clarum, & è Cæſarum ſtirpe, *quod tunc reſpiciebatur. Namque & Silanus erat nepos neptis D. Auguſti. Ea*

NOTÆ.

Pecudem auream.] In Apophteg. lib. 3. 8 Diognes Cynicus. *Divitem quemdam indoctum, ſed ſplendide veſtitum* χρυσόμηλον *appellabat, hoc eſt, ovem aureo vellere. Nam tales fuiſſe, proditum & à Poëtis, qui minimum valerent ingenio, ovillis moribus etiam proverbio dicebantur.* Huc adludebat prave dicax Caligula, ſed mox in exitium vertit ipſi dicacitas.

1. *L. Silano.*) Convenit cum hiſtoria : tamen libri ſcripti, *C. Silano.* Lipſius.

L. Silano.] Ipſe eſt, cui primò deſponſa fuerat Octavia filia Claudii & Meſſallinæ, ſed eum, artibus Vitellii, deturbavit eo matrimonio Agrippina, & ideo mortem *die nuptiarum* (nempe Claudii & Agrippinæ) *Silanus ſibi conſcivit.*

2. *Vix dum pueritiam egreſſo Neroni.*] Sic ſupra lib 12 25. *Biennio majorem natu Domitium filio anteponit.* Et infra hoc lib. 13. 6. *Princeps vix ſeptemdecim annos egreſſus. Pueritia* autem adpellabatur, donec *prætextam* exuerent, & in viros adſciberentur nempe 15. ætatis anno cœpto, vel finito.

3. *Imperium per ſcelus adepto.*] Sueton. Ner 33 *Parricidia & cædes à Claudio exorſus eſt : cujus necis & ſi non auctor; at conſcius fuit : neque diſſimulanter, ut qui boletos, in quo cibi genere venenum is acceperat, quaſi deorum cibum, poſt hac proverbio Græco collaudare ſit ſolitus.*

Intelligi etiam poſſit, obtinuiſſe imperium per ſcelus matris aliorumque fautorum.

4. *Ætate compoſita.*] Experientiam ſapientiamque intelligit, quæ pueris non datur, ætatemque imperii gerendi capacem.

5. *Inſontem, nobilem.*] *Inſontem*, ut opponatur Neroni, qui jam parricidio Claudii profanus pollutuſque *nobilem*, ut opponatur eidem Neroni. nam pari gradu Auguſtum contingebat Plin. lib. 7. 13. *Divus Auguſtus in reliqua exemplorum raritate, neptis ſuæ nepotem vidit genitum, quo exceſſit anno, M. Silanum, qui cum Aſiam obtineret poſt conſulatum, &c. interemptus eſt.*

6. *Quod tunc ſpectaretur.*] Quia nondum evulgatum erat illud arcanum dominationis, poſſe alium creari principem, quam ex Cæſarum domo, quam infra Nero vocat *familiam ad ſupremum faſtigium genitam*, aut alibi quàm Romæ. Quod arcanum evulgatum eſt per Galbam, qui Cæſares nullatenus contingebat, & qui princeps electus eſt à milite, in Hiſpania.

7. *Silanus D. Auguſti abnepos.*] Præit ad ſtemma aliquomodo Plinius, qui eum nepotem ſcribit Auguſti neptis At qui Auguſto è Iulia filia neptes duæ, Iulia & Agrippina. E Iulia hunc derivo, hoc modo:

necis, miniſtri fuere P. Celer eques Romanus, & [1] Ælius libertus, rei familiari principis in Aſia impoſiti. Ab his proconſuli venenum inter epulas datum eſt apertius, [2] quam ut fallerent. [3] Nec minus prope-

INTERPRETATIO.

cauſſa cædis. auctores & ſatellites fuere P. Celer eques Rom. & Ælius libertus, qui fiſcum principis curabant in Aſia. Hi venenum adfudere proconſuli in convivio, manifeſtius, quam ut laterent. Nec minus feſtinanter Narciſſus libertus Claudii, de

NOTÆ

IVLIA, Aug. F. cui vir M. Agrippa. — IVLIA, cui vir L. Æmilius Paulus, Suet. Aug. c. LXIIII. — ÆMILIA LEPIDA proneptis Auguſti Suet. cap. XXVI. in Claudio. cui vir AP. IVNIVS SILANVS. claro argumento, quia Sueton. eum conſocerum Claudii vocat. Poſteà tamen alteri Lepidæ maritus, quæ mater Meſſallinæ. Ex Dione. — M. SILANUS, de quo hic. L. SILANUS Claudii gener.

Stemma hoc ſatis certum eſt. Ne fallat te tamen Dio, qui Lepidam matrem Meſſallinæ, uxorem tribuit Appio: ſed ſub finem vitæ. At M. ille Silanus Auguſti abnepos, genitus fuit vivo Auguſto.

Appium hunc Silanum intelligit Auguſtus in epiſtola quadam, vocatque adfinem Claudii, ob hoc matrimonium, apud Sueton. Claud. cap. IV..

Curare eum ludis Martialibus, triclinium Sacerdotum, non diſplicet nobis, ſi eſt paſſurus, ſe ab Silano filio, homine ſibi adfini admoneri, ne quid faciat, quod conſpici & derideri poſſit. Lipſius.

1. *Ælius libertus.*] Cujuſnam libertus? Haud dubie Cæſaris, quia tales imponebant rei familiari, & procuratores conſtituebant in provinciis, qui fiſcum principis curarent.

Vidi qui huncce Ælium confunderet cum Narciſſo, ſed falſo. nam Narciſſus occiditur apud Sinueſſam in Italia, & Ælius habet procurationem in Aſia, & vivit poſtea; ac mentio ejus multa in libris ſequentibus, & maxima pars ille cladium Reipub. ſed infra, vocatur *Helius*.

2. *Quam ut fallerent.*] Id eſt, quam ut laterent. ipſe proconſul forte veneno ſe tentari neſciit, alioqui caviſſet, aut ſi tum advertit, cum datum fuit venenum, ſic vitare non potuit; ſed alii circumſtantes dolum intellexere, etiam cum venenum ipſi infuſum eſt, *nam inter epulas datum eſt apertius*, quam ut præſentium oculos fallere poſſent.

Fallerent.] Neque forte latendi, aut fallendi curam habuerunt, mandatis dominantium ſubnixi, & audacia non rudi talium ſcelerum.

3. *Nec minus properato.*] Nempe dolo & ſcelere Agrippinæ, quæ jam *dominum* occiderat, nunc & *domini dominum* ad mortem adigit.

Properato Narciſſus.] Forte, *nec minus propere Antonius Narciſſus*; nam mater Claudii *Antonia*, & etiam filia ejuſdem Claudii *Antonia* dicta. Tac. *Antonia ex Petina erat.* Sic & *Antonius Felix* dictus, qui etiam Claudii libertus. Narciſſus ab epiſtolis Claudii fuit, quas omnes moriens combuſſit, quia ſecreta in Agrippinam continebant. Amplius quam quater millies ſeſtertium poſſidebat. Sic Dio, & Horat. Sat.

Nec Crœſi fortuna unquam, nec Perſica regna
Sufficiunt animo, nec divitiæ Narciſſi

ratò

ratò Narciſſus Claudii libertus, de cujus jurgiis adverſus Agrippinam rettuli, aſpera cuſtodia, & [1] neceſſitate extrema, [2] ad mortem agitur; invito principe, cujus [3] abditis adhuc vitiis [4] per avaritiam ac prodigentiam mire [5] congruebat. Ibaturque in cædes, niſi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obviam iſſent. Hi rectores imperatoriæ 2

INTERPRETATIO.

cujus contentionibus adverſus Agrippinam ſcripſi, ad necem adigitur, ſtricta cuſtodia, & neceſſitate ultima, renitente Nerone, cujus latentibus adhuc flagitiis maxime conveniebat per rapiendi profundendique libidinem. Et jam in cædes properabatur, niſi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obſtitiſſent. Hi educatores adoleſcentiæ Cæſaris, &

NOTÆ.

Indulſit Cæſar, cui Claudius omnia &c. Vocabant *dominum domini.*

1. *Neceſſitate extrema.*] Vel vim, & quamcumque neceſſitatem intelligit in genere, vel famem; & potuit, non uno genere neceſſitatis adigi ad mortem.

Vi, aſperitate, ſævitia ſatellitum, fame, miniſque & metu tormentorum, ac terrore carnificis & laquei, ad occupandam mortem compelli potuit.

2. *Ad mortem agitur.*] Narciſſus vi aliqua, ad mortem ſibi conſciſcendam adigitur. Nam ibi duo adhibentur, aſpera cuſtodia, & neceſſitas extrema. Per neceſſitatem extremam *vim* intelligit, qua ſe ipſe interficere juberetur, cogeretur, vellet, nollet. Tale imperium dominantium, quo mors indicitur, *extrema neceſſitas eſt.*

3. *Abditis adhuc vitiis.*] Certe abdita adhuc vitia Neronis, & per quinque annos bonum principem egit, aut adumbravit, ſeu ſpeciem aliquam flagitiis obtendit, & nondum aperte erumpebant.

Comparat Interpres Gall. cum vitiis Narciſſi, quæ aperta erant, quaſi vitia Neronis magis laterent adhuc. ſed perperam. abſolute tum latebant, in ſenſu Taciti, & ex rei veritate.

Abditis adhuc vitiis.] Erant certe occulta & ſimulata ad tempus, & veluti obſtricta & nondum adulta; attamen vera vitia pravæ naturæ inerant. Sic Suetonius Ner. 7. *Undecimo ætatis anno à Claudio adoptatus eſt, Annæoque Senecæ jam tunc Senatori in diſciplinam traditus.* *Ferunt Senecam prima nocte viſum ſibi per quietem Cæſari præcipere: & fidem ſomnio Nero brevi fecit, prodita immanitate naturæ, quibus primum potuit experimentis.*

Vetus Schol. Iuven. ad Satyram quintam *At Seneca erudiendo Neroni in palatium adductus, ſævum immanemque natum & ſenſit cito, & mitigavit: inter familiares ſolitus dicere; non fore ſævo illi leoni, quin guſtato ſemel hominis cruore, ingenita redeat ſævitia.*

4. *Per avaritiam ac prodigentiam.*] Quod mirum, quod portentum fuit in uno eodemque homine, tam oppoſita flagitia reperiri; ſed cum una manu impendant prodigi, altera rapiunt Et quod per luxum & libidinem perditur, per ſcelus ſuppletur neceſſariò.

Quod rapiunt ex ſociis per avaritiam, mox per ambitionem & libidinem effundunt in potentiores aulæ, vel etiam curiæ, eoſq; ſic in partem prædæ vocant; atque impunitatis vices hoc pretio redimunt.

Tac. infra. 31. de magiſtratibus & procuratoribus Cæſaris: *Non minus tali largitione, quam corripiendis pecuniis ſubjectos affligebant, dum quæ libidine deliquerunt, ambitu propugnant.* Tò libidine, id eſt, ſævitia, avaritia, ſtupris, adulteriis, & aliis id genus, flagitiis.

5. *Congruebat.*] Sic ſuffugium, & impunitatis vicem ſibi præparabat Narciſſus.

Congruebat.] Congruentia & cogna-

juventæ, & [1] pari in ſocietate potentiæ concordes, diverſa arte ex æquo pollebant: [2] Burrhus militaribus curis, & ſeveritate morum; Seneca præceptis eloquentiæ, & [3] comitate honeſta. juvantes invicem,

INTERPRETATIO.

concordes in æquali ſocietate auctoritatis, diverſa ratione, tamen *perinde* ambo *valebant: Burrhus militari diſciplina, & gravitate morum. Seneca arte eloquentiæ, & honeſta ingenij amœnitate opitulantes invicem, quo melius cohiberent juvenilem ætatem prin-*

NOTÆ.

tione vitiorum, jam illum adamabat Nero. non quod tempus utendi hominis moribus aut opibus habuerit, niſi ante principatum. Nam ſtatim interfectus eſt Narciſſus occiſo Claudio, & ita *properato*, ut ab Sinueſſanis aquis non redierit in Vrbem, ſed ibi mori coactus ſit. Vide Dionem.

Puto, apud Sinueſſam mortem ſibi acceſſivit: ut mox *Tigellinus, accepto apud Sinueſſanas aquas, ſuprema neceſſitatis nuntio, vitam fœdavit, etiam exitu ſero.* lib. 1. Hiſt. 72.

1. *Pari in ſocietate.*] Non tentarem hunc locum, niſi moneret codex Flor. Ita ille, *& parum in ſocietate potentia & concordes.* Vnde facile & elegantius, niſi fallor, reſcripſeris; *& (rarum, in ſocietate potentiæ) concordes* Boxhornius.

Feliciter, ut puto. Sic Tacitus 1 ann. *Ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuiſſet, (rarum etiam inter hoſtes) legatus Po. Ro. Romanis in caſtris ſanguine ſuo altaria deum commaculaviſſet.* Item: *Nam (rarum illi cœlo) ſiccitate & amnibus modicis, inoffenſum iter properaverat.* Lib. 6. *Per idem tempus L. Piſo Pontifex (rarum in tanta claritudine) fato abiit* Gronovius.

Quicquid dicant, maneat inviolatus Tacitus. Quippe ſi hoc licet, jam non agnoſcetur Tacitus in Tacito.

Pari in ſocietate potentiæ.] Bene. ſic ſcripſit Tacitus niſi mihi opponatur MS. Intelligere potes, *in ſocietate paris potentiæ concordes* fuiſſe; & quia par potentia, ſic & par ſocietas fuit. alioquin ubi impar potentia, ibi etiam inæqualis ſocietas fuerit. Igitur par ſocietas Burrhi & Senecæ, par & potentia; ſed tamen *diverſa arte ex æquo pollebant, Burrhus militaribus curis &c. Seneca præceptis eloquentiæ.*

Et miror, quod interpretes elegantem antitheſim hinc tollere cogitent, *pari in ſocietate &c. diverſa arte &c.* cum & alia ſimilis ſtatim occurrat, *Burrhus militaribus curis & ſeveritate morum; Seneca præceptis eloquentiæ, & comitate honeſta.*

2. *Burrhus militaribus curis.*] Non præciſe, quod artes bellicas doceret Neronem, ut Seneca literas & eloquentiam; nullam enim expeditionem per ſe ſuſcepit Nero. Sed ſic, quia expertus militiæ & magna belli fama Burrhus.

Sed quia prætoriano militi præerat, & quia conſilio adminiſtrandi belli præſidebat. Sicque regebat juvabatque Neronem *militaribus curis* conſiliiſque.

Non etiam, quod præfectus prætorio, caſtris & legionibus per provincias diſpoſitis imperaret. quæ poteſtas poſtea fuit penes præfectos præt. ſed tum ſub primis Cæſaribus ea poteſtas incognita & inaudita. Et quis prudens talia tantaque mandaret equiti Romano? An eques Rom. conſularibus viris & proconſulibus imperet? præfecti illi *equeſtres.*

3. *Comitate honeſta.*] Quemadmodum gravitas, ſeveritaſque ingenii decet virum militarem; ita & comitas ſuavitaſque morum maxima decuit literatum hominem. Et humanitas velut individua inſitaq; literis & eloquentiæ.

[3] *Comitate honeſta.*] Videtur major authoritas fuiſſe pœnes Burrhum, ita ut pro reverentia ſua inſtitueret principem & ſeveritate ſua, bonis moribus, Seneca vero comitate & lenitate morum ſe in-

quo facilius [1] lubricam principis ætatem, [2] ſi virtutem aſpernaretur, [3] voluptatibus conceſſis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ cunctis malæ dominationis cupidinibus flagrans, [4] habebat in partibus Pallantem; quo auctore Claudius nuptiis inceſtis, & [5] adoptione exitioſa, ſemet perverterat. Sed ne-

INTERPRETATIO.

cipis permiſſis cupidinibus, ſi ſperneret bonas artes. Contentio ambobus una erat adverſus impotentiam, *ſeu violentiam Agrippinæ, quæ in omnes pravi imperii libidines exardens, fautorem habebat Pallantem, cujus conſilio Claudius ſibimet exitium paraverat, inceſto conjugio, & adoptione perniccioſa. Sed neque principi indoles, quæ libertorum inge-*

NOTÆ.

ſinuaret principi, & tamen eoſdem affectus incitaret ipſi, quos & ipſe Burrhus. Sic & Alexander Lyſimachum habuit rectorem juventutis ſuæ, & Ariſtotelem, ſeu Calliſtenem præceptorem, qui illum præceptis eloquentiæ informaret.

Nonnulli explicant, quaſi Seneca leniori ingenio, Burrhus triſtiori & ſeveriori natura fuiſſet. Sed id præter mentem Taciti, qui non eorum ingenium aut naturam ibi expreſſit, ſed eorum officia, ſeu curas & occupationes. Literas & amœniores artes Seneca docuit, alter vero armorum gloria floruit. Hinc diſciplina & ſeveritas Burrhi ex officio, non ex ingenio aut indole præciſe hic deſcribitur.

1 *Lubricam.*] Intellige flexum eum ætatis, quo adoleſcentes in libidinem & voluptates maxime proni ſunt, quo tempore vitiis facilius corrumpi poſſunt & quo cavere in æternum ſapientia ſit.

Lubricam &c ætatem.] Iulian. in Cæſ. ἡ νεότης ἐφ' ἑκάτερα μεγάλας ποιουμένη ῥοπάς. Plotin 1 Ennead σμικρὰ ῥοπὴ ἀρκεῖ εἰς ἔκβασιν τοῦ ὀρθοῦ. Hieronymus epiſt. ad Gaudent. *Vt enim aqua in areola digitum ſequitur præcedentem, ita ætas mollis & tenera, in utramque partem flexibilis eſt, & quocunque duxeris, trahitur.*

2. *Si virtutem aſpernaretur.*] Vt ſi non amaret virtutem Nero, ſaltem in vitia flagitiaque libidinum non prolaberetur, ſed tantum licitis voluptatibus indulgeret. Sic infra Tac. 14. 14. *Nec jam ſiſti poterat, cum Seneca ac Burrho viſum, ne utraque pervinceret, alterum concedere.*

Si virtutem aſpernaretur.] Medium iter ſequuti illi, ut ſi puram virtutem ſequi nollet, ſaltem conceſſæ voluptati indulgeret, & ſic, ne illegitimis, ne pernicioſis libidinibus ſe proſtitueret ac peſſumdaret juvenis, cavebant. Infra: *Metuebaturque, ne in ſtupra feminarum illuſtrium prorumperet, ſi illa libidine prohiberetur.* De Acte liberta loquitur.

3 *Voluptatibus conceſſis retinerent.*] Sic infra 14. *Nec jam ſiſti poterat cum Seneca ac Burrho viſum, ne utraque pervinceret, alterum concedere.* Et paulo inferius. *Cæterum evulgatus pudor, non ſatietatem, ut rebantur, ſed incitamentum attulit.*

Et Dio lib 61. ſic de Burrho & Seneca: *Voluptatibus eum indulgere ſinebant, ut quum explevisſet cupiditates ſuas ſine magno Reipub. detrimento, conſilium mutaret: quaſi neſcirent, præfractos juvenum animos, educatoſque in voluptate, quam nullus reprehendat, & in abſoluta licentia, non modo expleri non poſſe, ſed ex iis multo magis corrumpi.*

Sed Dio qui perpetuo infenſus virtuti Rom. & præcipue Senecæ, ſperni poſſit hic loci audiat hic Solonem.

4. *Habebat in partibus Pallantem.*] Hinc infra cap. 14. *Nero infenſus iis, quibus ſuperbia mulieris innitebatur, demovet Pallantem cura rerum, quis à Claudio impoſitus, velut arbitrum regni agebat.*

5. *Adoptione exitioſa.*] Neronis adop-

que Neroni; infra ſervos ingenium; & [2] Pallas triſti arrogantia modum liberti egreſſus, tædium ſui moverat. [3] Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, [4] ſignumque more militiæ petenti tribu-

INTERPRETATIO.

nia ſuſpiceret, & Pallas, qui per importunam inviſamque ſuperbiam, liberti potentiam ſuperabat, ſui odium excitarat. Publice tamen omnia in matrem *decora congerebat Nero,*

NOTÆ.

tio exitioſa Claudio principi, & Reipub. exitioſa patri, præceptori, matri, fratri, ſorori, uxori, amitæ, exitioſa & Cæſarum nomini, exitioſa ipſimet Neroni Hæc certe exitialis fuit imperio, urbi & orbi univerſo

1. *Infra ſervos.*] Reſpicit præcipue hic ad Pallantem, qui ſervitutem ſervierat olim apud Claudium, à quo forte libertate donatus erat; ita ut patroni nomen ſumeret & *Claudius* vocaretur.

Aut forte Antonia *minor* prima patrona Pallantis hujus, qui ab ipſa tranſierat ad Claudium, qui Antoniæ hujus minoris filius & hæres ideoque hi liberti binomines, qui nempe nomen duorum patronorum ſumpſiſſent, Antoniæ, dein & Claudii.

2. *Triſti arrogantia.*] Id eſt, moroſa, acerba, auſtera, ut qui non niſi adductis ſuperciliis adſpiceret, aut loqueretur, qui procurator pluſquam monoſyllabus.

Triſti arrogantia.] *Triſti*, id eſt, gravi, importuna, ſuperciliosa & qui neq; *vocem conſociare* dignaretur cum ſervis ac libertis ſuis, ipſe Romam *pedibus qui venerat albis*.

Sic de Curtio Rufo ſupra lib. 11. 21. *Adverſus ſuperiores triſti adulatione.* Et quid magis importunum, quam ſuperbus projectæ adulationis?

Tacitus infra mentem ſuam explicat. 23. *Nec tam grata Pallantis innocentia, quam gravis ſuperbia fuit.* Intelligitur homo auſterus, aſper, & ingenio durus ſævuſque, potius quam ſeverus

Pallas triſti arrogantia.] Triſti, id eſt, moleſta moroſaque, & conſequenter gravi & importuna; quid enim moleſtius ſervo adroganti! Talem arrogantiam deſcribit Iuven.

—— homo durus & aſper
Procuratorem vultu qui præferat ipſo.

Quomodo non arrogans procurator hic, qui 22. milliones poſſideret, *qui pares rationes cum Repub. haberet*? Nonnulli vertunt *ſeveritatem*, perperam. Non enim ea ſeveritate Pallas, quæ virtus aut conſtantia animi ſit, ſed fuit triſtitia morum, pravitas & importunitas, ut in tali homine.

3. *Propalam tamen.*] Clam retundebatur ſuperbia Agrippinæ, artibus conſiliiſque Burrhi ac Senecæ, cum palam tamen omnes honores in eam filius Nero cumularet, & initio gaudebant magiſtri dominationis, depreſſam eſſe feminæ ambitionem; neque enim duraturum odium filii, uſque ad necem matris, illi credebant.

4 *Signum more militiæ.*] Signum, ſive teſſera, ſemper Tribunis data, etiam Repub. antiqua Livius lib. XXVIII *Forma tamen Romanorum caſtrorum conſtabat, quod Tribunos, & jura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab iis petebant, & in ſtationes ac vigilias ordine ibant.*

Dabatur à Conſule, Prætore, eove qui exercitui præerat. Idem Livius: *In prætorio tetenderunt Albius & Atrius, claſſicum apud eos cecinit, ſignum ab iis petitum eſt.*

At prætorii Tribunus à ſolo principe. Ideo ſupra lib 1. inter ſigna accepti imperii Tacitus poſuit: *Defuncto Auguſto, ſignum prætoriis cohortibus, ut Imperator, dederat.* Super hac de re plura addimus. *Lipſius.*

Formam dandæ teſſeræ, petendæque ex parte expreſſit Appianus IV. Civilium: *Lucius*, inquit, *miſit Tribunos,*

no dedit, [1] OPTIMÆ MATRIS. Decreti & à ſenatu [2] *duo lictores,*

INTERPRETATIO.

ſignumque poſtulanti tribuno (ut belli mos eſt) præbuit, OPTIMÆ MATRIS. Statuti

NOTÆ.

qui ſignum exercitui acciperent à Cæſare Hi autem afferebant illi numerum exercitus, ut & nunc in more eſt, Tribunum, qui ſignum poſtulat, reddere Imperatori librum diurnum, quo continetur numerus præſentium.

Atq; olim teſſera data videtur ſine voce, inſcripta, vel inſculpta brevi ſigno; unde teſſeræ nomen. De quo Polybium adi lib. 6. at ſub. Impp. vocale id ſignum.

Dabant autem plerumque nomina deorum, aut heroum: Etiam Græci. Pauſanias. lib x. *Cum utrimque à ducibus, de more militi teſſera darentur, fortuito ad oraculi verba appoſita data ſunt, à Theſſalis, Itonia Minerva; à Phocenſibus gentis auctor Phocus.*

Etiam Perſæ. ſi Xenophonti fides lib. VII. & III. παιδ. ubi à Cyro datum ſignum, *Iupiter auxiliator & dux*, aut, *Iupiter ſervator.* Suetonii loci bini in hac re. alter Cal. cap LVIII *Signum, ait, more militia petiſſe: & Caio Iouem dante, Chæream exclamaſſe, accipe ratum.*

Alter cap. LVI *Solitus modo ſignum petenti, Priapum aut Venerem dare; modo oſculandam manum offerre formatam, commotamque in obſcœnum modum.*

Teſſera duplex fuit: una quæ ad excubias; altera quæ ad pugnam pertineret. De poſtremâ Tacitus lib. 3 hiſtor. *Eadem utraque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ ſignum.*

Signumque.] Signum dabat princeps ipſe prætoriis cohortibus, ſeu tribuno prætoriæ cohortis, quæ per excubiarum vices, ſtationem habuit pro foribus palatii. Nec puto, dabat ipſe ſignum in caſtris prætorianis, quæ procul aberant, ſed tantum in palatio excubanti cohorti, niſi forte utrobique idem ſignum eſſet.

1. *Optimæ matris.*] Suet. Ner. 9. *Matri ſummam omnium rerum publicarum privatarumque permiſit. Primo etiam imperij die, ſignum excubanti Tribuno dedit, Optimam Matrem,* quæ dederat imperium. jam & illo primo die exire aula & rebus debuit materſſi ſapere potuiſſet.

2. *Duo lictores, flaminium Claudiale.*] At Liviæ decretus lictor tantum unus, & idipſum recuſante Tiberio. *Flaminium Claudiale,* quomodo ad honeſtandam facit Agrippinam? Credo ut ipſa Flaminica Claudii eſſet: exemplo Liviæ, quæ Auguſti.

Nam eam ſacerdotem Auguſti fuiſſe docui ad lib I Velimque addi Paterculi locum, lib. II. *Livia Romanarum eminentiſſima, quam poſtea conjugem Auguſti vidimus, quam tranſgreſſi ad deos ſacerdotem ac filiam.* Recte ſic. Livia enim eſt, quæ mariti ſui in deos relati & ſacerdos fuit & filia. *Lipſius.*

Duo Lictores.] Decus idem olim Veſtæ virginibus attribuerant Triumviri. Ita tamen, ut unum lictorem haberent, at nunc Agrippinæ decus augetur, cui *duo lictores* decernuntur.

Hi lictores, non ſolum comitabantur in publicum turbamq; ſummovebant. ſed adſiſtebant imperitanti in penatibus, juſſa exſecuturi, ſalutantes accerſituri, vel amoturi, & alia id genus officia exhibituri.

Duo lictores.] Intelligunt *cuſtodes*, vulgo *des gardes.* Sed certe majus decus, ut puto, fuit in excubiis. habuit Agrippina cuſtodes *prætorianos*, & præterea *Germanos*, qui pro foribus, & haud dubie pro lectica adſtarent, vel etiam præirent, neque ipſa Auguſta olim tales habuit.

Et forte, ut flaminica, ſeu ſacerdos Claudii, habuit hoſce lictores Agrippina, & ad inſtar ſacerdotum, ſeu virginum Veſtæ, per ſummum decus. Nam etiam carpento vecta ipſa

ſlaminium Claudiale, ſimul *Claudio* [1] *cenſorium funus*, [2] & mox *conſecra-*

INTERPRETATIO.

ipſi *à Patribus* duo lictores, ſacerdotium Claudiæ gentis, ſimul & funus cenſorium

NOTÆ.

Attamen Livia habuerat lictorem unum ut regina, ut uxor dominantis, non ut ſacerdos præciſe, ſed tamen, forte exemplo Veſtalium. Sed nondum ſtatim eo uſque evecta Livia Auguſta, ut haberet duos lictores, aut cuſtodes prætorianos Germanoſque; neque ut Carpento veheretur.

Sed ut creſcit ſemper adulatio & audacia hocce decore ſe provehebat ipſa Agrippina, ſub facili principe, quod nulli feminæ hactenus conceſſum erat. Iam etiam conſeſſum habuit Livia in theatris inter Veſtales.

Iam ipſi, & Octaviæ conceſſum *jus trium liberorum*, & *Auguſta* appellata erat. quod nomen aut decus non ſtatim pervulgatum. Neque illud habuere ſtatim uxores, aut ſorores dominantium. fuit tamen *nomen uxoris*, inquit Plinius, ſeu regiæ.

Duo lictores.] Igitur major ei honos habitus, quam Liviæ Auguſtæ, cui unus tantum lictor, ſic poſterior adulatio magis ingenioſa. Id puto, introductum exemplo Veſtalium, quibus unus lictor adſtabat, qui in via turbam ſubmoveret honoris cauſa. ſic ſacerdotium honorabatur; ſic etiam Livia decorata, ſic & Agrippina, non forte ſolum quia *Auguſta*, ſed etiam quia utraque ſacerdos, Livia Auguſti, Agrippina Claudii.

At aliæ fœminæ, auro & gemmis pro lictore utebantur. Ornatus ille & ſplendor, majeſtatis loco, turbam ſummovebat teſte Plin. lib. 9. 35. *Affectantque jam & pauperes femina lictorem in publico unionem eſſe dictitantes.* At infra 18 cum excubiæ militares, quæ Agrippinæ, ut uxori & matri principis additæ erant, Germanique etiam cuſtodes, digredi jubentur à foribus Agrippinæ, tum tamen hos lictores ipſi ablatos eſſe, non dicit Tacitus. Sed quid duo homunciones tantæ reginæ, niſi ut calamitas major appareret?

1. *Cenſorium funus.*] Idem eſt, ac *funus principale*, ut puto, quia cenſor princeps ſenatus, & ſupra cæteros cives, & ipſos patres eminebat. hinc *cenſorium funus* præcipuum ac magnificentiſſimum fuit. Ideoque & principi exhibitum, nempe quia maximum, & omnibus honoribus cumulatiſſimum.

Hincque colligere licet, *cenſorium funus* idem eſſe, ac maximum, præcipuum, & principalis faſtigii funus, cum & conſecratis diviſque principibus tribuatur.

2. *Et mox conſecratio.*] Videtur illa conſecratio præceſſiſſe *Flaminium* illud *Claudiale* Agrippinæ. Quo modo enim decreti Claudio ſacerdotes & ſodales, niſi prius in deorum numerum relatus eſſet? Quomodo Agrippina ſacerdos ſeu flaminica Claudii, niſi prius Claudius conſecratus fuerit? attamen puto, ſimul decreta fuiſſe, Claudio conſecrationem, & Agrippinæ *flaminium Claudiale*.

Nam Tac. *ſimul Claudio cenſorium funus & ſtatim conſecratio.* & flaminium ſeu ſacerdotium Agrippinæ ipſe prius memorat, non quia ſic ordine res geſta eſſet, ſed ut quæ pertinerent ad Agrippinam, ſimul uno contextu & eadem ſerie exſequeretur.

Idem habet Suet. Ner. 9. *Orſus hinc à pietatis oſtentatione, Claudium apparatiſſimo funere elatum laudavit, conſecravitque.* nempe Nero.

Conſecratio.] Mos ille primum inſtitutus ab Auguſto, quo conſecravit Iulium, dein Tiberius Auguſtum. De conſecratione Auguſti ſic Dio. *Erat lectus ex ebore & auro factus, ejus corpus jacebat occultum. Ante omnia ſtatua ejus cerea veſtitu triumphali videbatur, eaque*

tio. Die funeris laudationem ejus princeps exorſus eſt. Dum [1] *antiquitatem generis*, [2] *conſulatus, ac triumphos majorum* enumerabat, intentus ipſe & cæteri: [3] *liberalium* quoque *artium* commemoratio; *&* [4] *nihil regente eo Respubl. triſte ab externis accidiſſe*, pronis animis audita: [5] poſtquam ad *providentiam ſapientiamque* flexit, nemo riſui temperare, quam- 3

INTERPRETATIO.

Claudio, *& mox* apotheoſis decernuntur. *Die exequiarum orationem habuit Cæſar, qua* defunctum *celebravit. Dum memorabat* vetuſtatem gentis, conſulatus, & triumphos avorum illius; *attentus* fuit *ipſe & alii omnes*: liberalium etiam ſtudiorum *mentio*, & nullam eo imperante illatam rei Romanæ ab hoſtibus cladem, *impenſis auribus accepta*: *At poſtquam vertit orationem* ad prudentiam ſapientiamque *Claudii, nemo riſu abſtinere* potuit; *quamvis oratio formata à Seneca,*

NOTÆ.

ex palatio ferebatur ab iis, qui in ſequentem annum magiſtratus deſignati fuerant: deinde ex curia altera aurea, tertia curru triumphali vehebantur; ferebanturque ſtatuæ majorum ipſius, atque propinquorum, qui è vita diſceſſerant, uno tantum Cæſare excepto: propterea quod jam eſſet in deorum numerum relatus.

Portabantur deinde ſtatuæ civium Rom. omnium, quicumque in magiſtratu, ab ipſo Romulo ad ea uſque tempora fuiſſent. Sed & quædam Cn. Pompeii Magni ſtatua ferri viſa eſt. Aderant etiam omnes provinciæ & nationes pictæ, quæ aut in ſocietatem ab ipſo acceptæ, aut devictæ fuerant. Vide Herodianum in Severo.

1. *Antiquitatem generis.*] De qua Sueton. Tib. 1. *Patricia gens Claudia (fuit enim & alia plebeia, nec potentia minor, nec dignitate) orta eſt ex Regillis, oppido Sabinorum. Inde Romam recens conditam, cum magna clientum manu commigravit, auctore Tito Tatio conſorte Romuli: vel quod magis conſtat, à Claudio gentis principe, poſt reges exactos ſexto fere anno, à patribus in patricios cooptata.*

2. *Conſulatus.*] Non ipſius Claudii tantum, ſed & Claudiorum gentis.

Conſulatus ac triumphos majorum.] De quibus Sueton. Tib. 1. *Procedente tempore duodetriginta conſulatus, dictaturas quinque, cenſuras ſeptem, triumphos ſeptem, duas ovationes adepta eſt*, gens Claudia nempe.

3. *Liberalium quoque artium commemoratio.*] Suet. Claud. 3. *Diſciplinis tamen liberalibus, ab ætate prima, non mediocrem operam dedit, ac ſæpe experimenta cujuſque etiam publicavit. Verum, ne ſic quidem, quidquam dignitatis aſſequi, aut ſpem de ſe commodiorem in poſterum facere potuit.*

Multa tamen volumina hiſtoriæ compoſuit, & in principatu etiam ſæpe per lectorem recitabat. Suet. 44 *Compoſuit & de vita ſua octo volumina, magis inepte, quam ineleganter, item Ciceronis defenſionem adverſus Aſinii Galli libros ſatis eruditam*, &c.

4. *Nihil triſte ab externis.*] Et id verum. Certe incendia quædam Romæ orta, & annonæ caritas exarſit, ſed quibus malis obviam iit Claudius quantū in ipſo fuit. fuerunt adulteria magna, conjurationes nonnullæ, cædes equitum & ſenatorum. Sed hæc vulnera in penetralibus Reip. & à civibus, non ab hoſtibus illata.

5. *Poſtquam ad providentiam ſapientiamque.*] Diceres, ſic dedita opera formatam à Seneca orationem, ut palam irrideret talem dominantem. quod & fecit in Ludo.

Nam & maximo odio Claudium inſectabatur ob exſilii injuriam, ut patebit infra. Et ſi ſupereſſent orationes Senecæ, illæ maxime hujuſce ævi hiſtoriam explanarent.

quam oratio à Seneca compoſita, multum cultus præferret: [1] ut fuit illi viro ingenium amœnum, [2] & temporis illius auribus accommodatum. Adnotabant ſeniores, quibus otioſum eſt vetera & præſentia contendere, *primum ex iis qui rerum potiti eſſent, Neronem alienæ facundiæ eguiſſe.* Nam [3] dictator Cæſar ſummis oratoribus æmulus: & [4] Auguſto prompta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia

INTERPRETATIO.

plurimum elegantiæ oſtentaret, ut fuit illi homini venuſtum & elegans ingenium, & quod illius ævi auribus mire placeret. Obſervabant natu grandiores, quibus per otium licet, comparare invicem *præterita & præſentia*, primum ex iis qui imperium obtinuiſſent, Neronem alieno ingenio indiguiſſe. *Quippe D. Iulius præcipuis oratoribus rivalis, & ipſi Auguſto facundia fuit facilis ac profluens, & quæ imperatori*

NOTÆ.

Ad providentiam ſapientiamque.] Forte nec id ſine morſu Senecæ, qui infenſus Claudio ob exilium fuit. Illum etiam ſic irridet in ludo: *adjudicatur, C. Cæſari illum Æacus donat. Is Menandro liberto ſuo tradidit, ut à cognitionibus ei eſſet.*

Vbi duplex irriſio. Illum tradit Cajus Cæſar liberto ſuo Menandro, quia ſemper infra ſervos ingenium Claudii, deinde pari ironia, *ut à cognitionibus* Menandro eſſet, tanquam ſolertem & perſpicacem hominem tradit. ſic illum ore Neronis deridendum palam exhibuit Seneca.

1. *Vt fuit illi viro ingenium amœnum.*] Quintilian. lib. 10. Inſtit. *Ingenium facile & copioſum, plurimum ſtudii, multarum rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab iis quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus eſt. Tractavit etiam omnem fere ſtudiorum materiam. nam & orationes ejus & poëmata & epiſtolæ & dialogi feruntur. In Philoſophia parum diligens, egregius tamen vitiorum inſectator fuit. Multæ in eo claræque ſententiæ, multa etiam, morum gratia, legenda, ſed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo pernicioſiſſima, quod abundant dulcibus vitiis, velles eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno judicio. Nam ſi aliqua contempſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerum pondera minutiſſimis ſententiis non fregiſſet, conſenſu potius eruditorum, quam puerorum amore, comprobaretur.*

2. *Et temporis illius auribus.*] Perſtringere videtur Tacitus eloquentiam Senecæ, quam ipſe repererat, & quæ eo ævo placebat, nempe, quia nova, licet hæc degeneraſſet ab ævo Auguſti & quæ forte non tam placebat mox ævo Trajani, ſeu Taciti.

Quam & facundiam irriſerat Cajus imperator, cujus turbata mens quandoque, non tamen ingenium aut eloquentiam prorſus turbaverat, in quod etiam genus eloquentiæ Quintilianus & alii acriter invecti ſunt.

3 *Dictator Cæſar.*] De quo Suet. Iul. 55. *Eloquentia militariq; re aut æquavit præſtantiſſimorum gloriam, aut exceſſit. Poſt accuſationem Dolabellæ, haud dubie principibus patronis annumeratus eſt. Certe Cicero ad Brutum oratores enumerans, negat ſe videre, cui Cæſar debeat cedere: aitque eum elegantem, ſplendidam quoque ac etiam magnificam, ac generoſam quodam modo rationem dicendi tenere: & ad Cornelium nepotem de eodem ita ſcripſit: Quid? Oratorum quem huic antepones eorum qui nihil aliud egerunt? quis ſententiis aut acutior aut elegantior?* &c. *pronuntiaſſe autem dicitur voce acuta, ardenti motu, geſtuque non ſine venuſtate. orationes aliquas reliquit,* &c.

4 *Auguſto prompta.*] Sic Suet. 86. *Genus eloquendi ſecutus eſt elegans & tem-*

fuit.

fuit. [1] Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, [2] tum validus ſenſibus, [3] aut conſulto ambiguus. Etiam [4] C. Cæſaris turbata

INTERPRETATIO.

conveniret; Tiberius etiam artem noverat, qua verba ponderaret, tum ſententiis acer & vehemens, aut de induſtria abſtruſus. Caligula quoque commotus animus elo-

NOTÆ.

peratum: vitatis ſententiarum ineptiis, atque inconcinnitate, & reconditorum verborum, ut ipſe dicit fœtoribus. præcipuamque curam duxit, ſenſum animi quam apertiſſime exprimere.

Et hoc eſt eloquentiæ genus quod principem deceat & patrem patriæ. Nec abs[re i]rridet Mæcenatis μυροβρεχεῖς cincinnos, & exagitat Tiberium ambigue dicentem, & Antonium, *ea ſcribentem quæ mirentur potius homines, quam intelligant.*

Prompta ac profluens.] Facilis fuit eloquentia Auguſti, & quæ libere proflueret. ut qui non ponderaret aut expenderet verba, ut Tiberius, neque cogeret in obſcuritatem affectatam, ut M. Antonius.

1. *Tiberius artem quoque callebat.*] Suet. Tib. 70. *Artes liberales utriuſque generis ſtudioſiſſime coluit. In oratione Latina ſecutus eſt Corvinum Meſſallam, quem ſenem adoleſcens obſervaverat; ſed affectatione & moroſitate nimis obſcurabat ſtilum: ut aliquanto ex tempore, quam à cura præſtantior haberetur.* Idem Suet. Aug 86. *Sed nec Tiberio parcit* (Auguſtus) *& exoletas interdum, & reconditas voces aucupanti.*

2. *Tum validus ſenſibus.*] Nempe quum verba expenderet, ſeu ponderaret, tum aut validus ſenſibus, id eſt ſententiis acer & vehemens; aut conſulto ambiguus, id eſt meditatis verbis, & ſic dubio atque ambiguo ſermone de induſtria mentem ſuam tegens, abſtrudens.

3 *Aut conſulto ambiguus.*] Sic lib. 1. *Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, ſeu natura, ſive adſuetudine, ſuſpenſa ſemper & obſcura verba: tunc vero nitenti, ut ſenſus ſuos penitus abderet, in incertum & ambiguum magis implicabantur.*

Ambiguus.] Obſcurus, ita ut in varios & diverſos ſenſus capi flectique poſſet illius oratio. in actione & ſermone omni, præcipua cura incubuit, ne ſatis intelligeretur. illeque natura vel arte, vel utriſque ſimul, in id pronus fuit.

4. *C. Cæſaris.*] Qui etiam libros ſcripſit de arte dicendi, ut vult Suidas: *Cajus Cæſar, qui appellatus eſt Caligula, de arte oratoris ſcripſit Romano ſermone.* quem tamen puto ego falli: eoſque Germanici fuiſſe. *Lipſius.*

C. Cæſaris turbata mens.] Suet. Cal. 53. *E diſciplinis liberalibus minimum eruditioni, & eloquentiæ plurimum attendit, quantumvis facundus & promptus: utique ſi perorandum in aliquem eſſet, irato & verba & ſententiæ ſuppetebant: pronuntiatio quoque & vox, ut neque eodem loci præ ardore conſiſteret, & exaudiretur à procul ſtantibus. Peroraturus, ſtrictŭrum ſe lucubrationis ſuæ telum minabatur: lenius com[ptiu]ſque ſcribendi genus adeo contemnens, ut Senecam tum maxime placentem, commiſſiones meras componere, & arenam eſſe ſine calce, diceret. Solebat etiam proſperis oratorum actionibus reſcribere, & magnorum in ſenatu reorum accuſationes defenſioneſque meditari: ac prout ſtilus ceſſerat, vel onerare ſententia ſua quemque, vel ſublevare: equeſtri quoque ordine ad audiendum invitato per edicta.*

Turbata mens.] Licet Cajus mente emota & turbata eſſet, tamen eloquentiam paravit, nec turbata mens eloquentiam illius omnino perturbavit.

Furebat haud dubie in ſermone & oratione, ut in aliis rebus, attamen ſic etiam

mens vim dicendi non corrupit. [1] Nec in Claudio quotiens meditata diſſereret, [2] elegantiam requireres. Nero puerilibus ſtatim annis, vividum animum in alia detorſit: [3] cælare & pingere, cantus [4] aut regimen equorum exercere: & aliquando [5] carminibus pangendis, ineſſe ſibi [6] elementa
4 doctrinæ oſtendebat. [7] Cæterum peractis triſtitiæ imitamentis, curiam in-

INTERPRETATIO.

quendi artem non turbavit. Nec in Claudio quoties praviſa conferret, facundiam deſiderares. Nero juvenili ſtatim ætate, vigentem animum ad alias artes deflexit: calare & pingere cœpit, *& muſica, vel aurigationi incumbere, & interdum faciendis verſibus, habere ſe principia quædam ſcientiæ demonſtrabat. At perfectis* de more *exequiarum cærimoniis, Nero ſenatum ingreſſus, exorſuſque de* decreto Pa-

NOTÆ.

eloquentiam habuit, nec alieno ingenio egebat. *Turbata mens* illius fuit per valetudinem improſperam & inſtabilem, quod & ipſe animadverterat. Vide Suetonium.

1. *Nec in Claudio.*] Qui neque infacundus fuit, teſte Suet. Claud. 40. *Multaque talia etiam privatis deformia, ne dum principi, neque infacundo, neque indocto, imo etiam pertinaciter liberalibus ſtudiis dedito.* Et cap 5. Auguſtus ipſe de Claudio ſic ſcribit ad ſuam Liviam: *Tiberium nepotem tuum placere mihi declamantem potuiſſe, peream, niſi mea Livia admiror. Nam qui tam ἀσάφως loquatur, qui poſſit, cum declamat, σαφῶς dicere, quæ dicenda ſunt, non video.*

2. *Elegantiam.*] Etiam libros de vita ſua compoſuerat, *magis inepte, quam ineleganter*, teſte Suetonio.

3. *Cælare & pingere.*] Quæ artes ineptæ, & deformes in dominante.

4. *Aut regimen equorum exercere.*] Suet. Ner. 13. *Equorum ſtudio vel præcipue ab ineunte ætate flagravit, plurimuſque illi ſermo, quanquam vetaretur, & de circenſibus erat. Et quondam tractum Praſinum agitatorem, inter condiſcipulos querens, objurgante magiſtro, de Hectore ſe loqui, ementitus eſt.*

Regimen equorum] Ita ut regeret etiam equas hermaphrodytas, quaſi, ut monſtrum monſtris veheretur. ſic Plin. lib 11. 49. *Contra, mulierum paucis prodigioſa aſſimulatio: ſicut hermaphrodytis utriuſque ſexus: quod etiam quadrupedum generi accidiſſe, Neronis principatu primùm arbitror. Oſtentabat certe hermaphrodytas ſubjunctas carpento ſuo equas, in Treverico Galliæ agro repertas: ſeu plane viſenda res eſſet, principem terrarum inſidere portentis.*

5 *Carminibus pangendis.*] Suet. Ner 52. *Itaque ad poëticam pronus, carmina libenter ac ſine labore compoſuit: nec, ut quidam putant, aliena pro ſuis edidit.* Et cap. 10. *Recitavit & carmina, non modo domi, ſed in theatro, tanta univerſorum lætitia, ut ob recitationem ſupplicatio decreta ſit, eaque pars carminum, aureis literis, Iovi Capitolino dicata ſit.*

6. *Elementa doctrinæ.*] Ita ut tyrocinii rudimenta depoſuiſſet, eſſetque mediocriter eruditus. Martial. *Carmina qui docti nota Neronis habet.*

Elementa doctrinæ.] Nempe artis poëticæ, forte & fabularis hiſtoriæ. Nota, dicit tantum *elementa*, ſeu principia. Nam infra Tac. 14. 16 Neronem ut malum poëtam reprehendit: *conſidere ſimul, & allatos, vel ibidem repertos verſus connectere, atq; ipſius verba, quoquo modo prolata ſupplere: quod ſpecies ipſa carminum docet, non impetu, ſed inſtinctu, nec ore uno fluens.*

7. *Cæterum peractis triſtitiæ imitamentis.*] Indicat auctor, intraſſe curiam, cum aliquandiu ante publico abſtinuiſſet, quaſi ob gravem luctum, qui riſus potius fuerat, aut certe gaudium. Sic lib. 3. Ann. 5. *Prapoſitam toro effi-*

greſſus, & [1] *de auctoritate patrum*, [2] *& conſenſu militum* præfatus, [3] *conſilia ſibi & exempla capeſſendi egregie imperii* memoravit;

INTERPRETATIO.

trum, & ſuffragio militum, *recenſuit* quæ ſibi conſilia eſſent, & exempla bene ge-

NOTÆ.

giem, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes & lacrimas, vel doloris imitamenta.

Et lib. 14. 4. *Additurum principem defunctæ templum, & aras & cætera oſtentandæ pietatis* Piſo apud noſtrum lib 2. 77. *Periiſſe Germanicum, nulli jactantius mœrent, quam qui maxime lætantur.* Gruterus.

Iuſtinus 12. 3. *Hac cum nuntiata in Parthis Alexandro eſſent, ſimulato mœrore, propter Alexandri cognationem, exercitui ſuo triduum luctum indixit.* Gronovius.

Triſtitia imitamentis.] Id eſt, luctus & exequiarum cærimoniis peractis. certe cærimoniæ illæ exhibent adumbrantque mœſtitiam animi, & idcirco *triſtitiæ imitamenta* vocantur.

Nec forte tamen fruſtrà tali voce uſus Tacitus, quia tum potius imitamenta doloris, & hiſtrionica adumbratio luctus fuit, quam veri & ſinceri doloris argumenta, aut ſpecimina.

Imitamentis.] Certe exequiæ principum vera imitamenta mœſtitiæ, neque enim ſine pompa, aut veluti ſcena tranſigebantur. aderant præficæ, quæ juſſas & *in ſtatione poſitas*, lacrymas profunderent. aderant & hiſtriones, qui luctum adumbrantes, riſum tamen incitarent.

Notat Suetonius de Veſpaſiano 19 *Sed & in funere Favo Archimimus, perſonam ejus ferens, ut eſt mos, facta ac dicta vivi, interrogatis palam procuratoribus, quanti funus & pompa conſtaret, ut audiit H. S. centies, exclamavit, centum ſibi ſeſtertia darent, ac ſe vel in Tiberim projicerent.* Sic Veſpaſiani avaritiam deridebat hiſtrio.

1 *De auctoritate patrum*] Quia nempe *auctoritate* firmata adoptio ipſius, qua firmatus ipſi principatus, & ut ſic etiam animos Patrum ſibi conciliaret Nero, quaſi illis deberet imperium, ſeque ſenatui obſtrictum tali merito profiteretur. atque hæc ingenio & conſilio Senecæ.

2 *Et conſenſu militum.*] Hos nunc poſtpoſuit ſenatui in ſenatu, & tamen prius iverat in caſtra, quam in curiam, ut potius electus à milite videretur.

Et conſenſu militum.] Præcipue intelligit prætorianum militem, forte etiam & legiones ipſas (hæc enim oratio non ſtatim, ſed mox habita in ſenatu) conſenſiſſe, non modo inter ſe, de eo aſciſcendo in principem, ſed & cum ipſis Patribus conſenſiſſe, quare ibi utrumque connectit, & *auctoritatem patrum*, & *conſenſum militum*.

3. *Conſilia ſibi & exempla.*] Conſilia ſua, nempe de principatu bene inſtituendo, conſilia ſua de forma futuri principatus; quaſi certas regulas regendi ſibi ſic præſcriberet, in quas intueretur, & quas nunc deſcribit, palamque proponit, ut ſic eas ſequendi, veluti neceſſitatem ſibi imponat. Et certe orationes illæ Neronis inſculptæ argentea columna, ut eſſent in exemplum, non modo Neroni ipſi, ſed etiam omnibus principibus ſucceſſuris, teſte Dione.

Exempla.] Bonorum nempe principum, & præcipue Auguſti. Sic Sueton. Ner. 10. *Atque ut certiorem adhuc indolem oſtenderet, ex Auguſti præſcripto imperaturum ſe profeſſus, neque liberalitatis, neque clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ, ullam occaſionem omiſit.* Talia ſæpe initia principum. Sed nondum finis.

De tali oratione Neronis ſic Dio: *Septemdecim annorum fuit, [illegible] imperare co-*

[1] *nec juventam armis civilibus, aut domeſticis diſcordiis imbutam: nulla odia, nullas injurias, nec cupidinem ultionis afferre.* Tum *formam futuri principatus* [2] præſcripſit, [3] ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. [4] *Non enim ſe negotiorum omnium judicem fore, ut clauſis unam intra domum accuſatoribus, & reis,* [5] *paucorum potentia graſſaretur.*

INTERPRETATIO.

rendæ Reip. nec adoleſcentiam ſuam bellis inteſtinis, aut motibus civicis implicitam, diſſerit; nullaſque offenſiones *ſecum* invehere, nullas iras, nec cupiditatem vindictæ. *Tum* exemplar futuræ dominationis *delineavit præfinivitque. ea præcipue devitans, quorum recens ardebat adhuc invidia.* Non enim, ſe cauſſarum omnium arbitrum futurum, ita ut incluſis intra eaſdem ædes delatoribus, & ſonti-

NOTÆ.

pit: dein caſtra ingreſſus, lectis iis quæ Seneca ſcripſerat, militibus, quantum eis Claudius dederat, promiſit. Talia & fuere, quæ in ſenatu (& ipſa hæc à Seneca ſcripta) recitavit, ut decreto ſenatus inſculperentur in columna argentea, ut quot annis, quum novi conſules magiſtratum inirent, legerentur. Et ex his quidem ſe comparabant patres, tanquam boni principis imperium, velut ex ſyngrapha quadam habituri.

Attamen diſtinguit Tac. inter orationem, quam ſtatim atque ſalutatus fuit Imperator, habuit in ſenatu; & iſtam quam habuit poſt imitamenta triſtitiæ peracta; & patet, pluribus orationibus, animos patrum plebiſque demeruiſſe Neronem, dum illum regeret Seneca.

1. *Nec juventam armis civilibus.*] Obiter perſtringere videtur principatum Auguſti, qui certe attulit juventam imperio, ſed cruore civium & domeſticis diſcordiis imbutam.

2. *Præſcripſit.*] Id eſt, ita deſcripſit, ut palam ſibi ipſe præſcriberet regendi formam. ſeu in anteceſſum exemplum regni deſcripſit ac delineavit.

3. *Ea maxime declinans.*] Non ita ea flagitia dominationis Claudii declinat, ut de iis ſileat; imo ea affert & amplificat verbis. & propoſita talia monſtra ſe declinaturum promittit, præmonitus nempe à Seneca, qui talem dominationem averſabatur, & recte ac jure merito.

Declinans.] Id eſt declinaturum prædicabat, promittebat.

4. *Non enim ſe negotiorum omnium judicem.*] Quod quidem factum ſub Tiberio, primum in palatio, deinde in ſeceſſu Caprearum, unde veniens epiſtola res decidebat & ſenatus veluti ſatelles dominantis exſequebatur. id & ſub Cajo Cæſare, ſub Claudio item obtinuit.

Ea igitur tanquam declinaturus, proponit Nero; quia recens talium invidia flagrabat, ſic Valerium Aſiaticum, cujus hortis inhiabat Meſſallina, Claudius, nulla data ſenatus copia, intra cubiculum audivit, damnavitque ipſa coram Meſſallina; ſic & Macro ante ſub Tiberio.

Non enim, inquit, *ſe negotiorum omnium judicem fore.* Quæ certe vitia præpolluerant ſub aliis principibus, ſed præcipue recens ſub Claudio, artibus libertorum & uxorum, Meſſallinæ, dein & Agrippinæ.

Negotiorum omnium judicem] Quia ſic graſſabantur liberti, ut & Meſſallina uxor. 11. 5 Dein & Agrippina; nam in cubiculo Cæſaris, reus & accuſatores clauſi. quod & poſt ea ipſe Nero cum ſua Poppæa & Tigellino 15. 61. uſurpavit, libertas ſuffragiorum corrumpitur ipſa vel præſentia principis, ſic Tiberio judiciis aſſidente, quanquam *multa eo coram adverſus ambitum & potentium preces conſtituerentur, tamen dum veritati conſulitur, libertas corrumpebatur.* 1. 75.

5 *Paucorum potentia.*] Quod opponitur

1 *Nihil in penatibus ſuis venale, aut ambitioni pervium:* 2 *diſcretam domum & Rempubl. Teneret* 3 *antiqua munia ſenatus,* 4 *Conſulum tribunalibus*

INTERPRETATIO.

bus, paucorum vis graſſaretur. Nihil in domo ſua pretio, aut cupidini fore penetrabile; diſtinctam domum & Rempublicam. Retinerent Patres vetera munia, tri-

NOTÆ.

libertati & principatui. qui non opprimit libertatem, ſed licentiam tantum. Quod opponitur & veritati, ſeu juſtitiæ, & inprimis auctoritati patrum, & bono principi, qui nec totam libertatem, nec totam ſervitutem velle debet.

1. *Nihil in penatibus ſuis venale.*] Tac. in Agric. 19. *A ſe ſuiſque orſus, primum domum ſuam coërcuit, quod pleriſque haud minus arduum eſt, quam provinciam regere: nihil per libertos ſervoſque publicæ rei: non ſtudiis privatis, nec ex commendatione aut precibus centurionum milites aſcire, ſed optimum quemque fideliſſimum putare* &c.

2. *Diſcretam domum & Rempub.*] Ita ut liberti & procuratores Cæſaris, tantum fiſci & rei familiaris ſatagerent, nequaquam ambitioſi in Rempub in ſenatum, aut provincias ſenatui & Pop Rom. permiſſas.

Qui enim in ſe transfert omnia munia ſenatus, & magiſtratuum & legum, ambitioni aditum aperit, omnia venalia exhibet ac paucorum prædæ & principatum & Rempub exponit.

Diſcretam domum & Rempub.] Ita ut liberti & procuratores ſui, tantum fiſcum principis & rem familiarem domumque ejus adminiſtrarent; rebus autem publicis, officiis, dignitatibus, provinciis, vel favore vel pecunia tribuendis nequaquam ſe immiſcerent; neque delationibus & judiciis, gratia & auctoritate familiarium decidendis ſe implicarent.

Si ſupereſſent nunc orationes ipſius Senecæ, haud dubie haberemus multa egregia hujuſmodi præcepta Reipublicæ gerendæ, quæ præſcribebat ipſe Neroni, quæ ore Cæſaris pronuntiabat, ut ſic clementiam ejus obſtringeret in perpetuum. & quæ talia fuerunt, ut in columna argentea inſculpta ſint, & ſingulis annis, velut in exemplum æternum dominantium legerentur frequenti ſenatu, & coram principe ipſo, ne unquam obliterarentur.

3. *Antiqua munia ſenatus.*] Nonnulli putant id dolo factum, ſeu dictum à Nerone, quaſi ſic deluderet Patres, dum ſenatum occupat cauſis judicandis, ut ipſe liberius dominatione frueretur; nam ita ſenſim, ex ſenatu fiebat curia judicum, ex prætorio tribunal. At deluduntur ipſi qui ſic ſentiunt.

Nam certe imperitantibus Cæſaribus, non alia habuere munia, aut habere potuerunt. imperabant patres, & obtinebant illi provincias inermes, quas *publicas* vocat Tacitus, & conſulum tribunalibus Italia & provinciæ pacatæ reſpondebant; quo manebat majeſtas & imago priſcæ Reipublicæ.

Certe vetere Repub. longe major auctoritas Patrum, quia tum belli & pacis arbitria tractabant. Sed eo ſtatu rerum, & uno dominante, nullo modo eos deludit Nero, imo ſincerè, benigne & ſerio agit conſiliis Senecæ; & utinam ſic ſemper ſe & Rempub gereret.

4. *Conſulum tribunalibus Italia.*] Polybius lib. 6. *Similiter & quacunque crimina apud Italiam perpetrata, egent animadverſione publica, ut ſunt proditiones, conjurationes, veneficia, homicidia, horum curam habet ſenatus. Præterea ſi quis privatus, ſi qua civitas, aut puniſione, vel auxilio, aut cuſtodia indiget, his rebus omnibus conſulit, atque providet ſenatus.*

Conſulum tribunalibus.] Idque exemplo Auguſti, & ex more inſtitutoque veteris Reibublicæ.

[1] *Italia & publica provincia aſſiſterent.* [2] *Illi patrum aditum præberent:*

INTERPRETATIO.

bunalibus conſulum adſtarent Italia, & provinciæ populi Rom. Conſules refer-

NOTÆ.

Conſulum tribunalibus Italia.] Contra lib 2. 35. Gallus contendebat: *Nihil ſatis inluſtre aut ex dignitate Pop. Romani niſi coram & ſub oculis Cæſaris: eoque conventum Italiæ, & adſiſtentis provincias præſentia ejus ſervanda dicebat.* Sed hæc per adulationem in principem.

Et certe hoc conſulum jus fuit, ut patet lib. 13. 28 *Manebat nihilominus quædam imago Reipub.* &c. *Simul prohibiti Tribuni jus prætorum & conſulum præripere, aut vocare ex Italia, cum quibus lege agi poſſet.* Neminem Tribuni vocare potuerunt ex Vrbe, aut Italia, ſi vis abeſſet, ſed tũ id pœnes conſules fuit, aut prætores; & vim tantum repellere, non facere debuerunt tribuni; vis autem fiebat, ſi quos ex Italia vocarent, quibuſcum lege agi & jure ordinario poſſet.

1. *Italia & provincia.*] Nempe quia pacatiſſima Italia, & hæc inter provincias populi Romani, ſicut aliæ provinciæ inermes; & longa pace ipſa utebatur. Quia ſic uſurpatum ſub Auguſto, quem ſibi proponit in exemplum, & quia ſic olim obtinuit vetere Repub. & priſcum morem revocare voluit Nero, aut finxit, ingenio Senecæ obtemperans, qui non fingebat.

Publica provincia.] Spectat ad diviſionem Auguſtæam. Claudius pleraque omnia ad ſe traxerat: at Nero populi provincias (eæ enim publicæ) earumque controverſias ſolis conſulibus curæ fore: ſe Cæſarianis provinciis, in quibus exercitus erant, velle conſulere prædixit. *Lipſius.*

Publica provincia.] Sic dictæ ſunt provinciæ, quæ populo Rom. ceſſiſſent, quaſi *populica*, cum facta eſt earum diviſio inter Auguſtum & S.P Q Romanum.

Has vero fuiſſe didici, quæ ſequuntur: *Africa, Numidia, Cyrenaica, Aſia, Bithynia* cum *Ponto*, *Græcia* cum *Epiro*, *Dalmatia*, *Macedonia*, *Creta*, *Sicilia*, *Sardinia*, *Hiſpaniaque Bætica.* Fuere quoque publicæ factæ, *Narbonenſis* noſtra, & *Cyprus*, pro quibus à populo Cæſar *Dalmatiam* recepit. *Vertranius.*

Publica provincia.] Ita diſtributæ provinciæ, ut pacatæ & inermes parerent ſenatui, populoque Rom. armatæ vero, & ubi legiones erant, parerent principi. quæ populi erant, *publica*, aliæ *Cæſaris*, dictæ.

2. *Illi patrum aditum.*] Non muto. Conſules, inquit, præbeant provincialibus aditum patrum. At hæc oratio Senecæ adeo grata Patribus, ait Xiphilinus: *ut in argenteam columnam inciſa ſit, & Kalendis anni novi, cum conſules ineunt, ex decreto deinceps lecta.* Nec novum id Senatus decretum: excipio de argento.

Nam & antea ſemper principum orationes in æs inciſæ, & Kalendis Ian. recitatæ. Morem quem non nimis notum ſuggerit mihi Dio lib ultimo: *Cum legerent in ſenatu orationes quaſdam Auguſti & Tiberii ex decreto, ita ut ad veſperam Senatus detineretur, legentes Claudius inhibuit, ſufficere dicens, quod ea in columnis inciſa eſſent.*

Lucem hinc do Plinii panegeryco: *Acclamationes noſtras*, inquit, *ne qua interciperet oblivio, P. C. in publica acta mittendas, & incidendas in ære cenſuiſtis. Ante, orationes principum tantum, ejuſmodi genere monumentorum mandari æternitati ſolebant: acclamationes quidem noſtra parietibus Curiæ claudebantur.*

Et ab hoc ritu eſt, quod Q. Haterius apud Tacitum lib. III. cenſet, *ejus diei Senatuſconſulta aureis litteris in Curia figenda.* Ingerunt & Iuriſconſulti, apud quos locis aliquot orationes hæ principum laudatæ.

Sed nec ab alia cauſſa eveniſſe credi-

[1] *ſe mandatis exercitibus conſulturum.* Nec defuit fides. Multaque arbitrio ſenatus conſtituta ſunt; [2] *Ne quis ad cauſſam orandam mercede aut donis emeretur: Ne deſignatis quidem quæſtoribus* [3] *edendi gladiatores neceſ-*

INTERPRETATIO.

rent apud ſenatum: ſe commiſſis legionibus proviſurum. *Et promiſſis ſtetit* Nero. *Neque fidem fefellit, plurimaque auctoritate Patrum decreta ſunt:* Ne quis pecuniam, aut munus ſumeret ad litem tuendam; & etiam ne deſtinati quæſtores ſpectacu-

NOTÆ.

derim, quod Claudii oratio Lugduni noſtro ævo reperta in tabula æris. *Lipſius.*

1. *Se mandatis exercitibus conſulturum.*] Provincias cum populo diviſerat Auguſtus, ita ut pacatas & imbelles populo Rom. relinqueret, at in limitibus imperii poſitas, quæque ob vicinitatem hoſtium, militaribus copiis & armis indigebant, ſibi retinuit. Per *exercitus*, intelligit & provincias, in quibus conſtitutæ legiones erant, ut Germaniam Syriam Ægyptum & caſtra ibi diſpoſita.

2. *Ne quis ad cauſam orandam.*] De hac re ſtatutum erat ſupra ſub Claudio. lib 11. 7. *Capiendis pecuniis poſuit modum, uſque ad dena ſeſtertia, quem egreſſi, repetundarum tenerentur.*

At Sueton. Ner. 17. diſſentire videtur à Tacito. Nam ſic habet: Cautum *item, ut litigatores pro patrociniis certam juſtamque mercedem, pro ſubſelliis nullam omnino darent, præbente ærario gratuita.*

Sic tamen forte conciliari poſſint, ut ſtatim initio imperii Neronis, cautum ſit, ne ulla merces acciperetur. ſic principia fervent; ſed deinde cognitis difficultatibus & abuſu legis, ſtatutum eſſe modum tali mercedi. quod innuit Suet. *Certam juſtamque mercedem.*

Ne quis, &c. ne deſignatis.] Hoc utrumque ſtatuerat Claudius. quare & adverſatur Agrippina, quaſi *acta Claudii ſubverterentur.*

Metuebat quippe, ne ſic etiam adoptio filii, & alia ipſius dolo & ſcelere impetrata, aut potius perpetrata abolerentur.

3. *Edendi gladiatores neceſſitas.*] Pertinet ad abolendum Claudii ſcitum, qui auctore Dolabella, ſanxit: *ſpectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui Quæſturam adipiſcerentur:* ait Tacitus lib xi.

Vbi ſuſpecta vox, *adipiſcerentur.* Cur enim hic ἐμφατικῶς ſcriptum, *ne deſignatis quidem:* niſi quia antea ex ea ſanctione, dabant etiam candidati?

Atque ita in Lampridii Alexandro lego: *Quæſtores candidatos* (malim. *Quæſtura*) *ex ſua pecunia juſſit munera populo dare, ſed ut poſt Quæſturam, Præturam acciperent.* Cæterum hoc Neronis decretum abolevit iterum Domitianus: de quo Suetonius cap. iv. *Lipſius.*

Ea verba; *ne deſignatis quidem quæſtoribus.* non referuntur præciſe ad ſcitum Claudii, ſed ad id quod immediate præcedit; *ne quis ad cauſſam orandam mercede aut donis emeretur.* Vtrique ſe redimebant pecunia & donis, litigatores & quæſtores, teſte ipſo Tacito ſupra; at nunc interdicitur utriſque talis corruptio, litigatoribus emere patronos, & dare illis mercedem ac pecuniam; ſimul & cavetur, *ne deſignatis quidem quæſtoribus eſſet* neceſſitas redimendi tale munus, largitione ſpectaculorum. Cum dicit ſupra, *adipiſcerentur*, id intelligit de *deſignatis quæſtoribus*; nam certe adipiſcebatur quæſturam, qui deſignatus erat quæſtor, ut & conſulatum obtinebat, qui conſul eſſet deſignatus. Vox *quidem*, non refertur ad τὸ *deſignatis*, ſed ad emptionem & pretium.

Edendi gladiatores.] De ea re cautum etiam ſub Claudio. Tac. lib. 11 22. *Iiſdem conſulibus P. Dolabella cenſuit ſpectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum, pecunia eorum qui quæſtu-*

ſitas eſſet. Quod quidem adverſante Agrippina, [1] *tamquam acta Claudii ſubverterentur*, obtinuere patres. [2] qui in palatium ob id vocabantur, ut aſtaret [3] abditis à tergo foribus velo diſcreta, quod viſum

INTERPRETATIO.

lum gladiatorum exhibere tenerentur. *Quod quidem pervicit Senatus, obnitente Agrippina,* quaſi acta Claudii abolerentur, *ideoque* Patres *in regiam vocabantur, ut adſiſteret* femina, *occultis ac* ſecretis *retro foribus, tapete diviſa, qui aſpectum*

NOTÆ.

ram adipiſcerentur. Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctiſque civium, ſi bonis artibus fiderent, licitum petere magiſtratus.

Et infra: *Quæſtura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, gratuito concedebatur, donec ſententia Dolabellæ velut venundaretur.*

Igitur Nero hic veteris Reipub. inſtituta ac leges reddit, inſtauratque priſcum morem, conſilio Senecæ & Burrhi haud dubie.

1. *Tanquam acta Claudii ſubverterentur.*] Et certe multa ſubvertit Nero Suet. 32. *Certe omnibus rerum verborumque contumeliis mortuum* (Claudium) *inſectatus eſt, modo ſtultitiæ, modo ſævitiæ arguens, nam & morari eum inter homines deſiiſſe, producta prima ſyllaba jocabatur, multaque & decreta & conſtituta, ut inſipientis, atque deliri, pro irritis habuit.* Sic ſtatim Nero, ſed non tam odio, quam conſilio.

Tanquam acta Claudii ſubverterentur.] Non mirum, ſi his adverſatur Agrippina, multa enim conſtituta ſub Claudio, inſtinctu & ambitione fœminæ, quæ ſtabiliri firmarique, ipſius non parum intererat. Vt cædes clarorum virorum, exilia illuſtrium fœminarum & multa alia ejuſmodi.

2. *Qui in palatium.*] Puto, in templum (Vide Suet. Aug. cap. 29) Apollinis Palatini. Supra lib II. *Quatuor filiis ante limen curiæ adſtantibus, cum in Palatio Senatus haberetur.* Lipſius.

3. *Abditis à tergo foribus velo diſcreta.*] Melius *obditis.* Intelligit autem vela quæ prætenta foribus: quibus etiam Claudius ſe texit. Sueton. cap. x. *Prorepſit ad ſolarium proximum, interque foribus prætenta vela ſe abdidit.* Et Heliogabalus, narrante Lampridio: *Subito militum ſtrepitu exterritus, in angulum ſe condidit, objectuque veli cubicularis, quod in introitu cubiculi erat, ſe texit.*

Iulius Pollux deſcribit lib. x. *Ante cubiculum ad fores, velis ſeu tapetibus, tibi opus eſt, ſive ſimplex fuerit velum album, ſive etiam multis ac variis coloribus eniteat.*

Id velum levabatur in admiſſionibus, Seneca epiſt. LXXXI. *Non crepuit ſubinde oſtium, non allevabatur velum.* Lampridius in Alexandro: *Salutabatur, quaſi unus de ſenatoribus, patente velo, admiſſionalibus remotis.*

Inde apud ICtos cauſſas cognoſcere *levato velo*: id eſt palam omnibus admiſſis, l. v. c De naufragiis: *De ſubmerſis navibus decernimus, ut levato velo, iſtæ cauſſæ cognoſcantur.* Ad hæc & talia vela facit lapis vetus Romæ:

TI. CL. THALLUS.
PRÆPOSITUS VELARIORUM.
DOMUS AUGUSTIANÆ.

Erant tamen & alia vela in cœnationibus arcendi frigoris, itemque ornatus cauſſa: de quibus Seneca lib IV. Quæſt. Nat. & Tertullianus de habitu muliebri. *Lipſius.*

Conjiciebam, *obdito à tergo foribus velo diſcreta. A tergo*, puta, ſedentis principis, *diſcreta velo*, quod *obditum* erat foribus, in quibus ſtabat ipſa. *Gronovius.*

arceret,

arceret, * [1] auditus non adimeret. [2] Quin & legatis [3] Armeniorum, *in Vett. Aditus.*

INTERPRETATIO.

prohiberet, audiendi facultatem non auferret; imo & oratoribus Armeniorum,

NOTÆ.

Abditis.] Puto, erant fores abditæ quædam, & ſecretæ à tergo ſenatus, in parte poſteriori templi, ſeu baſilicæ, in qua habebatur ſenatus, quæ fores minus frequentatæ erant à tergo conſeſſus patrum. forte & regiæ viciniores, quibus adſtabat Agrippina, ſolo velo diſcreta; ita ut ipſa videri non poſſet, & unde tamen audiret ea quæ proferrentur in ſenatu.

Sic plures in ſuam factionem adigebat ipſa, & quaſi libertatem patribus auferebat, ea cenſendi, quæ è Repub eſſent. ſic ipſa muliercula pars maxima ſenatus fuit, licet in ſenatu non conſpiceretur.

Abditis.] Vertit Clar Harlæus, quaſi apertæ eſſent portæ illæ, & ſeparata eſſet velo femina à patribus, in templo adſidentibus.

Abditis.] *Abdita* nempe illæ fores, quia velum interpoſitum erat inter fores & adſtantes patres, & ipſo velo diſcreta Agrippina ab aſſiſtentibus in ſenatu.

Abditis à tergo.] Vertit interpres Hiſpanus, quaſi ſtaret Agrippina à tergo ſenatorum, ad fores communes alterius ædificii, quod connexum eſſet templo, in quo ſedebant patres, ita ut velo ſupra fores expanſo, diſcreta eſſet Agrippina ab ſenatu.

Sed potuit eſſe ipſa ad fores *abditas* à tergo ipſius, *abditas* nempe velo, quod tegeret ſimul & fores & feminam. quod inter ipſam & fores eſſet, ita ut ſolo velo expanſo ſepararetur ipſa à patribus deliberantibus; neque neceſſe fuit, ut illæ fores reſponderint alteri ædificio.

Sufficiebat Agrippinæ, ſi non videretur, & tamen audiret veluti coram ſententias patrum. quod ſummi momenti fuit, ad gratiam, ad adſentationem, ad honores mox obtinendos, ſcire reginam, quid & quo modo tunc cenſerent patres, & hoc coram dominante per ſummam impotentiam femina ſi omnes patres, vel nonnulli ſcirent, ipſam adeſſe & audire Agrippinam.

1. *Aditus non adimeret.*] Imo vero adimebat aditus: nec adire, adiri conſpicive Agrippina voluit. Scribo, *auditus*. Lipſius.

Si legis *aditus*, intellige, ita ut ipſa *adire* templum, nec tamen conſpici poſſet, ob velum interpoſitum.

2. *Quin & legatis.*] Sic Dio lib 61. de impotentia Agrippinæ. *Sæpe eadem lectica vehebantur, quanquam illa magna ex parte vehi, hic conſequi ſolebat; illa reſpondebat legatis, litteraſque ad populos & principes, & reges mittebat. Quod quum diu factum eſſet, ferre graviter cœperunt Seneca & Burrhus, viri inter eos qui apud Neronem erant, & prudentiſſimi, & maximæ auctoritatis. Horum alter prætorianis militibus præfuit, alter præceptor erat: itaque commodam occaſionem nacti, huic rei finem impoſuerunt. Quum enim legati Armeniorum veniſſent, velletque Agrippina in tribunal, ex quo Nero cum eis colloquebatur, aſcendere, eamque illi appropinquare viderent, adoleſcenti, ut ante deſcenderet, & ad matrem excipiendam procederet obviam, perſuaſerunt. Quo facto, non ſunt reverſi, alia ſimulata cauſa, ne Barbaris hanc labem ignominiamque imperij patefacerent.*

Neque redierunt ad tribunal, nempe Nero, Seneca & Burrhus, ne ſic dedecus imperii Romani coram Barbaris evulgaretur, ἐμβαλόντες τινὰ αἰτίαν. nempe Seneca & Burrhus, alio prætextu ſumpto, abſceſſere.

3. *Armeniorum.*] Vide notas lib. 6. cap. 32. lib XI. cap 9. *Tillemonius.*

Pavore defixis.] Partim metu flagitii publici, partim, cum non auderent abſterrere feminam dominandi avidam à propoſito, licet id maxime cuperent.

Vt puto, Burrhum hic præcipue intelligit, cujus curæ fuit, bello urgente, advertere, quid, aut quomodo legatis Ar-

cauſſam gentis apud Neronem orantibus, eſcendere ſuggeſtum imperatoris, & præſidere ſimul parabat; niſi cæteris pavore defixis, Seneca admonuiſſet, *venienti matri occurreret*. Ita [1] ſpecie pietatis, obviam
6 itum dedecori. Fine anni turbidis rumoribus *prorupiſſe rurſum* [2] *Parthos, & rapi Armeniam* allatum eſt; *pulſo Rhadamiſto, qui* [3] ſæpe regni ejus potitus, dein profugus, tum quoque bellum [4] deſeruerat. Igitur in urbe ſermonum avida, *quemadmodum princeps vix ſeptemdecim annos egreſſus, ſuſcipere eam molem aut propulſare poſſet? quod ſubſidium in eo qui à femina regeretur? num prælia quoque & oppugnationes urbium, & cætera belli* [5] *per magiſtros adminiſtrari poſſent*, anquirebant. Contra alii *melius eveniſſe* diſſerunt, *quam ſi invalidus ſenecta & ignavia Claudius, militia ad labores vocaretur*, [6] *ſervilibus juſsis obtemperaturus*. [7] *Burrhum tamen &*

INTERPRETATIO.

cauſſam nationis apud principem defendentibus, ipſa aſcendere tribunal Cæſaris, & præeſſe unà cum filio parabat; niſi, omnibus alijs metu attonitis, Seneca ſuaſiſſet Neroni, ut accedenti Agrippinæ obviam iret; *ita prætextu caritatis flagitium devitatum eſt. Exeunte anno turbulentis nuntiis percrebuit fama*, iterum irrupiſſe Parthos, & vaſtari Armeniam, exturbato Rhadamiſto, qui ſæpe imperium ejus adeptus, poſtea fugatus; tum etiam bellum reliquerat; *Itaque in civitate rumorum avida, ſciſcitabantur*, qua ratione Cæſar, qui vix ſeptemdecim annorum ætatem attigerat, poſſet ſuſtinere illud belli pondus, aut amovere? quid auxilii *foret* in eo, qui à muliere gubernaretur? num certamina etiam, & obſidiones opidorum, & reliqua belli munia per rectores juventæ geri poſſent? *Alii contra tuentur*, fœlicius accidiſſe, quam ſi imbellis ſenio & inertia Claudius, ad curas belli traheretur, libertorum imperiis obſecuturus. Magiſtros tamen Burrhum, & Senecam multo rerum uſu

NOTÆ.

meniorum reſponderet juvenis imperator. quod patet infra: *Seneca hactenus promptior.* cunctator Burrhus.

1. *Specie pietatis.*] Specie caritatis, ſpecie honoris in matrem, vitatum dedecus, & flagitium publicum.

2. *Parthos.*] Vide notas lib. XI. cap. 8.

3 *Sæpe regni ejus potitus.*] Bis Armeniæ potitus Rhadamiſtus, primò, cum patruum Mithridatem regem occidit, dein abeunte Vologeſo. ex ea primum ejectus deturbatuſque ab ipſis Armeniis, dein à Parthis, & tandem tertio regnum bellumque prorſus deſeruit.

4 *Deſeruerat.*] Non modo regnum Armeniæ, ut antea, ſed & bellum ipſum reliquerat.

5. *Per magiſtros.*] Intelligunt Burrhum & Senecam, qui magiſtri dominationis, in pace facile Rempub. adminiſtrabant; ſed nunc quæſtio erat, an ſicut cætera imperii regebantur per tales magiſtros in otio; ita nunc & prælia, oppugnationeſque urbium pari facilitate, per ipſos geri poſſent.

6. *Servilibus juſſis.*] Nempe juſſis libertorum ipſe princeps obtemperaturus. quæ lues imperii maxima. quod vel unicum ac præcipuum flagitium dominationis. Eo major potentiorque princeps, quo minus vigent in aula liberti.

7. *Burrhum tamen.*] Quaſi diceret, quamvis *magiſtri* vocentur per invidiam Burrhus & Seneca; attamen illos multarum rerum experientia cognitos probatoſque; etiam antequam ſpei Neronis admoverentur. Experientia rei militaris Burrhus, eloquentia & doctrina litera-

Senecam multarum rerum experientia cognitos : & imperatori quantum ad robur deeſſe ? cum octavodecimo ætatis anno [1] *Cn. Pompeius, nonodecimo Cæſar Octavianus, civilia bella ſuſtinuerint.* [2] *Pleraque in ſumma fortuna* [3] *auſpiciis & conſiliis, quam telis & manibus geri. Daturum plane documentum,* [4] *honeſtis an ſecus amicis uteretur, ſi ducem amota invidia egregium, quam ſi pecunioſum & gratia ſubnixum per ambitum deligeret.* Hæc atque

INTERPRETATIO.

probatos, & principem, quantum à firmata ætate abeſſe? cum Cn. Pompeius octodecim natus annos, Cæſar Octavianus undeviginti, bella civilia geſſerint. Pluraque in principatu adminiſtrari fortuna, prudentiaque imperitantium, quam vi propria, vel armis. Daturum plane exemplum Neronem, an egregios amicos haberet, necne, ſi aſſumeret ducem, ſublata æmulatione eximium, *potius* quam opulentum, & favore aulæ ſuffultum per ambitionem proveheret. *Hac & ſimilia diſ-*

NOTÆ.

rum præcipue florebat Seneca.

Nonnulli ſic vertunt, quaſi jam illi multa ſuæ induſtriæ in adminiſtranda Repub. vel imperio, vel in principe regendo documenta dediſſent; ſed præter mentem Taciti, qui innuit tantum, illos bonis artibus innotuiſſe, ſed priuſquam juventutem principis regerent.

1 *Cn. Pompeius.*] Civilibus bellis Syllæ & Marii interfuit, quorum & pars magna fuit, ita ut uni ipſi aſſurgeret Sylla, & jam tum orienti ſoli ſe comparabat Pompeius, reſpectu ipſius Syllæ jam ſeneſcentis, quo & facilius triumphum obtinuit, quem negabat ipſi dictator.

Cn. Pompeius.] Bello civili inter Marium & Syllam, contraxit copias privata auctoritate ex clientibus ſuis & paternis amicis, quas deduxit junxitque Syllæ ſumma fama; ita ut ſoli Pompeio Sylla caput aperiret, ſalutaturus. & jam tum Syllaturire cœpit Pompeius. nec forte *melior* jam tum, ſed *occultior* dictatore Sylla, ut & mox Cæſare.

2. *Pleraque in ſumma.*] Satis placet quod Rhenanus. Magna ait ex parte, res etiam à Principe in bello gerendas, ejus eſſe indolis, uti mandata & melius per legatos ſive miniſtros, quam per ipſum præſentem armatum & concurſantem, vel ſatagentem, expediantur & tranſigantur.

Sueton. Octav. 21. *Domuit autem partim ductu, partim auſpiciis ſuis Cantabriam, Aquitaniam* &c. *Auſpicijs ſuis*, id eſt, per legatos ſuos, ubi ipſe non intervenit, nec præſens fuit. *Gronovius.*

In ſumma fortuna.] Intelligit Reges & principes ipſos, qui nempe rerum & imperii potiuntur.

3. *Auſpiciis & conſiliis.*] Id ſic explicant, quaſi princeps plura agat prudentia & conſilio ſuo, quam vi & armis legionum. Et ex lib. 2. 26. afferunt exemplum Tiberii, qui dicit *ſe novies miſſum* ab Auguſto in Germaniam, *plura conſilio, quam vi perfeciſſe.*

Sed ſenſus Taciti præciſe hic eſt, plura ab ipſo principe, auſpiciis ipſius & conſiliis geri, quam telis & manibus ipſius ejuſdem, præſentis in caſtris, ac certantis. quod exemplo Auguſti notiſſimum, qui fere nulli prælio interfuit, ſed *auſpiciis* ſuis, id eſt, *per legatos*, plurimas res geſſit.

Et infra Tacitus. lib. 1. Hiſt. *Auſpicia* illa vocat *numen Othonis.* Et Ovid. de Auguſto:

Per quem bella geris, cujus nunc corpore pugnas.
Auſpicium cui das grande, deoſque tuos.

4. *Honeſtis an ſecus amicis uteretur, ſi ducem.*] Non dubito, expungendam *ſi* particulam, adjectam à quodam phraſis Cornelianæ non admodum gnaro. *Egregium quam pecunioſum*, hoc eſt, egregium

talia vulgantibus, Nero & *juventutem*[1] *proximas per provincias quæſitam ſupplendis*[2] *Orientis legionibus admovere, legioneſque ipſas propius*[*] *Armeniam collocari* jubet. *Duoſque*[3] *veteres reges*[4] *Agrippam & Antiochum expedire copias, quîs Parthorum fines ultro intrarent: ſimul*[5] *pontes per am-*

Vet. Iocchū:

INTERPRETATIO.

ſerentibus, Cæſar progredi jubet juvenes ſeu tirones per finitimas regiones delectos ſupplendis exercitibus Orientis, & legiones ipſas accedere propius Armeniam præcipit, duoſque antiquos Reges, Agrippam & Antiochum parare exercitus *jubet*, quibus Parthorum terras ultro irrumperent; ſimulque pontes exſtrui apud flu-

NOTÆ.

potius quam pecunioſum.

Exempla ſunt complura, in quibus iſtud *potius* non exprimitur, ſed intelligitur: quorum unum tantum alterumque adſcribam, aſſertioni meæ firmandæ. Supra 3. 32. *Nobilitatem ſine probro actam honori quam ignominia habendam.* 4. 61 *claris majoribus quam vetuſtis.* Freinshem.

1. *Proximas.*] Non Vrbi aut Italiæ, ſed Orienti & Armeniæ. idq; brevius ſic principi & ipſis exercitibus; nempe ut ſupplerentur his delectibus legiones Orientis, & Syriæ præcipue.

Proximas per provincias.] Puto, proximas Orienti & Armeniæ, ut ſunt Syria, Paleſtina, Cilicia, Cappadocia, Commagene, & aliæ tranſmarinæ provinciæ. Non enim delectus ille habitus in Italia, neque forte in Europa ipſa.

Sic infra Tac. lib. 13 35. *Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus.*

Alii intelligunt provincias proximas urbi, ſeu principi. ſed perperam.

Intelligendum, quaſi ſic ſcripſiſſet, *ſupplendis Orientis legionibus, quaſitam per proximas provincias juventutem. Proximas,* Orienti *nempe.*

2. *Orientis.*] Vide notas lib xi. cap. 9. *Tillemonius.*

3. *Veteres.*]. Quia nempe avitas opes, avitaque regna poſſidebant; ſicque hi validiores copiis, & armis erant.

Veteres Reges.] Sic vocat, quia opulentum & avitum regnum poſſidebant & quia jam olim appellati Reges à populo Rom. ipſi, ſeu majores illorum.

Etiam *veteres* vocat per comparationem duorum regulorum, de quibus poſtea; *Ariſtobuli* nempe, & *Sohemi*, quos nuncce & noviter Nero *inſignibus regiis* ornabat, olim recepto more, habere *reges inter inſtrumenta ſervitutis.*

4. *Agrippam & Iocchum.*] Agrippam intelligit Agrippæ filium, cognomento Iuniorem: qui Galilææ Trachonitidis, & partis Iudææ rex. de quo Ioſephus lib. xx. ſatis.

Sed Iocchus iſte quis? utrum *Bocchus reſcribendum?* an potius expleta voce *Antiochus?* Quod verum cenſeo. Intelligit Antiochum regem Commagenes, & in parte Ciliciæ. de quo Ioſephus lib xix. *Cum abſtuliſſet Antiocho regnum quod habuit, ei Cilicia partem quamdam, ſimul & Comagenem tribuit.* Et Dio lib. lx.

Confirmat eam ſcripturam noſter infra, qui in auxiliis Corbulonis Antiochum nominat: iteratque hoc mandatum. *Simul*, inquit, *Antiochum regem monet, proximas ſibi Præfecturas petere.* Vaticano tamen eſt, *Lochium.* Lipſius.

Iocchum.] Sic in vett. libris. haud dubie leg. *Antiochum.* namque is inter *veteres reges* jam olim imperio Rom. inſerviebat ipſe, vel majores illius. De quo ſupra lib 12. 55. *Dein rex ejus ora Antiochus blandimentis adverſus plebem &c. cæteros clementia compoſuit.*

Et lib. 13. 37. *Simul Antiochum regem monet, proximas ſibi præfecturas petere.* ſic 14. 26 *pars Armeniæ, ut cuique finitima &c. Ariſtobulo atque Antiocho parere juſſa ſunt.*

5. *Pontes.*] Cum aggeribus, cum turribus nempe & machinis, quibus inva-

nem, Euphratem jungi. Et [2] *minorem Armeniam Ariſtobulo, regionem* [3] *Sophenem Sohemo cum inſignibus regiis mandat.* [4] Exortuſque in tempore [5] æmulus Vologeſo, [6] filius Vardanes. & abſceſſere Armenia Parthi, tamquam differrent bellum. Sed apud Senatum omnia in majus 8
celebrata ſunt, ſententiis eorum, [7] qui *ſupplicationes &* [8] *diebus ſup-*

INTERPRETATIO

vi[illegible] Euphratem, & tribuit Armeniam minorem Ariſtobulo, & provinciam Sophenem Sohemo cum regiis ornamentis *Exſtititque peropportunè rivalis Vologeſo, filius Vardanes. & Parthi reliquere Armeniam, quaſi bellum in aliud tempus remitterent. Sed apud Patres cuncta in majus laudibus evecta ſunt illorum ſententiis, qui decre-*

NOTÆ.

dentem hoſtem arcerent ripa, & quibus pontibus ipſi Romani Meſopotamiam, & præfecturas proximas Parthorum ingrederentur, in ipſamque Armeniam liberius ac facilius ex Syria commearent.

Pontes per amnem Euphratem.] Sic lib. 15. 9 *Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præſidiis inſedit: & ne ponti injiciendo impedimentum hoſtiles turmæ afferrent (jam enim ſubjectis campis magna ſpecie volitabant) naves magnitudine præſtantes, & connexis trabibus auctas, egit per amnem.* &c.

1. *Euphrates.*] Vide notas lib. 6. cap. 31. *Tillemonius.*

2 *Minorem Armeniam Ariſtobulo.*] Ioſephus xx lib. *Minoris Armeniæ regnum Herodis Chalcidis regis filius accipit à Nerone.* & addit id factum, *primo Neronis imperij anno.* convenienter plane cum Tacito. *Lipſius.*

Minorem Armeniam.] Vide notas lib. xi. cap. 9. *Tillemonius.*

3. *Sophenem Sohemo.*] Neſcio, an idem ſit qui à Caio conſtitutus Arabum Ituræorum rex, auctore Dione. Sed apud eum Σοαῖμος dicitur, & fortaſſe ita ſcribendum. *Lipſius.*

Sophenem.] Sophene, regio Armeniæ majoris, circa Euphratem fluvium. Ex Ptolem. lib. 5. cap. 13. *Tillemonius.*

4. *Exortuſque in tempore.*] *In tempore*, id eſt, tempeſtive, ſeu peropportune, nempe Romanis; ſic enim Parthi Armeniam & bellum differre coacti ſunt, re majoris ponderis diſtenti; nam de ſumma rerum agebatur inter patrem & filium.

5. *Æmulus.*] Imperii nempe Parthici.

6. *Filius Vardanes.*] Vertit interpres Hiſpanus: *filius Bardanis.* quod forte non ſine ratione fit, ſi MSS niteretur; nam aliàs ſtandum veteri exemplari.

7 *Qui ſupplicationes.*] Supplicatio honos fuit, qui una cum imperatoris nomine decernebatur victori, nempe cum ſenatus, deûm templa aperiri, ac gratias diis, imperatoris nomine, agi jubebat.

Erat enim moris, ut conſules, vel prætores, poſtquam à militibus appellati imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, litteraſque ad ſenatum laureatas de re geſta mitterent, quibus imperatoris nomen ac ſupplicationes à ſenatu poſtularent.

In hac ſupplicationis pompa, ſenatus ad templa deorum ſolemniter ſe conferebat, ibique ſacrificabat, & dabat in templis epulum, omnis populus agebat dies feſtos, & referebat diis gratias. Primis temporibus, ſupplicatio decreta in unum, aut alterum diem, poſtea uſque ad 50. dies extenſa pompa.

8 *Diebus ſupplicationum veſtem.*] Quaſi vero non ſemper Cæſari liceret uti veſte triumphali! ſed ſic manebat aliqua ſpecies Reipub. & olim hac veſte, extra pompam triumphi, uti nemini fas fuiſſe, docet in Mario Plutarchus.

Sic *peracto triumpho, induxit ſenatum Marius in Capitolium, atque incertum, num prudens id, an fortuna ſua elatus fe-*

plicationum, veſtem principi triumphalem, [2] *utque ovans urbem iniret,* [3] *effigieſque ejus pari magnitudine ac* [4] *Martis Vltoris, eodem in templo* cenſuere : præter ſuetam adulationem læti, quod Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præpoſuerat. videbaturque locus [5] virtutibus

INTERPRETATIO.

vere ſupplicationes, & diebus ſupplicationum cultum trivmphalem Neroni; utq; ovans civitatem intraret, & imagines ejus æquali proceritate, ac Martis Vltoris in eodem delubro ſtatuerentur : *præter ſolitam adſentationem, gaudio elati, quod præfeciſſet Domitium Corbulonem Armeniæ tuendæ. putabantque ſic patere aditum bonis*

NOTÆ.

erit, inſolentius ingreſſus curiam eſt veſte triumphali. Verum cito offenſum animadvertens ſenatum, ſurrexit, ſumptaque redyt prætexta.

1. *Veſtem principi triumphalem.*] Hæc fuit purpura, auro intexto picta. De purpura ſic Plin. lib. 9. 36. *Dijs advocatur placandis, omnemque veſtem illuminat, in triumphali miſcetur auro. Quapropter excuſata & purpuræ ſit inſania.*

2. *Vtque ovans urbem iniret.*] Qui ſic triumphabat, pedes ingrediebatur, myrtho, non lauro coronatus. Plin. lib 15. 29. *Bellicis quoque ſe rebus inſeruit; triumphanſque de Sabinis Poſthumius Tubertus in conſulatu (qui primus omnium ovans ingreſſus urbem eſt, quoniam rem leviter ſine cruore geſſerat) myrtho Veneris victricis coronatus inceſſit, optabilemque arborem etiam hoſtibus fecit. Hæc poſtea ovantium fuit corona, excepto M. Craſſo, qui de fugitivis & Spartaco, laurea coronatus inceſſit.* Sed poſtea et ā in equo ovarũt

Vtque ovans.] Teſte Feſto, *Ovatio* dicta ab eo clamore, quem mittunt redeuntes è pugna victores milites, geminata littera O. Plutarchus ab ove ductum *ovationis* nomen putat, quam ovans ſacrificabat, ut majori triumpho, taurus in Capitolio mactabatur.

Differt ovatio à triumpho, teſte Dionyſio, quod ovans nec curru vectus, nec trabeam, nec togam pictam indutus, ſed pedes urbem ingreditur.

Plutarchus addit, ovantem, nec quadrigis invectum, nec laurea coronatum, nec tubis concinnentibus, ſed pedibus & calceis, myrtea redimitum, tibiis modulantibus, urbem iniiſſe. Nam, tibia, inquit, pacis eſt, & myrtus.

3. *Effigieſque ejus.*] Nonnulli intelligunt de una tantum ſtatua. ſed plures adſtruere videtur Tac. Et forte intelligit ſtatuas, quas tum erigerent Neroni populus, ſenatus, vel etiam provinciæ, æquales eſſe debere imaginibus Martis, & magnitudine, & ſublimitate. Etiam forte & baſis altitudine pares.

4. *Martis ultoris.*] Reperio duas ædes Marti ultori ſtructas fuiſſe ab Auguſto, alteram in foro Auguſti, de quo Sueton. Aug. 29. *exſtruxit &c. forum cum æde Martis ultoris &c.* Ædem Marti bello Philippenſi, pro *ultione paterna ſuſcepto voverat. Sanxit ergo ut de bellis triumphiſque hic conſuleretur ſenatus : provincias cum imperio petituri hinc deducerentur : quique victores rediſſent, huc inſignia triumphorum inferrent,*

Alterum etiam templum eidem Marti exſtruxit in Capitolio, ſignis à Parthis receptis, ad inſtar Iovis Ferretrii, teſte Dione. Et ſic duæ cauſæ duorum templorum fuerint, nempe ultio inimicorum internorum civiliumque, & ultio hoſtium extraneorum, Parthorum nempe, ad quod hic reſpiciunt adulantes. Alii tamen unum *templum Martis Vltoris* agnoſcunt, dicatum ab Auguſto, quo *ſigna* recepta ſuſpendit.

Martis ultoris.] Ædes Martis Vltoris, in octava regione Romæ antiquæ. ex Roma Nardini lib. 5. cap 9 *Tillemonius.*

5. *Virtutibus locus patefactus.*] Fuit inter artes etiam malis principibus, egregios viros plebique gratos, ob virtutem

patefactus. Copiæ Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabus legionibus [1] apud provinciam Syriam, & legatum ejus Quadratum Vinidium remaneret; [2] par civium ſociorumque numerus Corbuloni eſſet, additis [3] cohortibus aliſque, quæ apud [4] Cappadociam hiemabant: ſocii reges prout bello conduceret, [5] parere juſſi. Sed ſtudia eorum in Corbulonem promptiora erant. qui [6] ut famæ inſerviret, quæ in novis cœptis validiſſima eſt, itinere [7] propere confecto, apud [8] Ægeas civitatem [9] Ciliciæ obvium Quadratum habuit, illuc progreſ-

INTERPRETATIO.

artibus. Exercitus Orientis ita dividuntur, ut pars ſociorum cum duabus legionibus reſtaret in Syria, quibus praeſſet rector provinciæ Quadratus Vinidius, & par robur militum *Romanorum, auxiliariumque penes Corbulonem eſſent, adjunctis cohortibus aliſque, quæ in hibernis erant apud* Cappadociam *: fœderati Reges juſſi obſequi* utrique duci*, prout expeditioni opus eſſet, ſed* hi *animis proniores erant in* Corbulonem. *qui, ut augeret famam, quæ in novis auſis præcipue pollet, viâ celeriter facta, apud Ægeas urbem Ciliciæ obvium habuit Quadratum, qui huc uſque proceſſerat, ne,*

NOTÆ.

famamque deligere, & certe qualis ſit princeps, non aliunde magis, quam ex ingenio miniſtrorum, aut amicorum, conjicitur. Egregios viros boni principes ſponte ſua deligunt, at mali bonos adſciſcunt, arte tantum, metu & neceſſitate.

Virtutibus.] Quibus nullus locus fuerat; ex quo Reſpublica & libertas oppreſſa erat, vel ab Auguſto. Sub ignavis principibus periculum ex virtutibus, & ex virtutum fama.

1. *Apud provinciam.*] Quia nempe Parthi equitatu prævalidi, potuerunt per Meſopotamiæ campos, Syriam exterrere, firmandaque copiis fuerunt Euphratis littora, & alia Syriæ, ſeu imperii extrema.

Apud provinciam Syriam.] Quippe apud Syriam quatuor legiones erant, quarum duas accipiebat Corbulo. ne igitur intraret Syriam, accepturus legiones illas, quæ & ſecum trahebant ſua auxilia, propere obviam fit illi Quadratus, feſtinantius, quam ex ſolo amore Reipub.

Syriam.] Vide notas lib. 6. cap 31. & lib. 12. cap. 23. *Tillemonius.*

Quadratum Vinidium.] *Numidium*, ut ſupra. *Lipſius.*

2. *Par civium.*] Id, quia nempe cives Romani legionarii erant. Potuit tum habere Corbulo 25. aut 30. armatorum millia, præter auxilia regum alia parte invadentium. Sed & ſecum etiam regulorum ac civitatũ copias auxiliares habuit.

3. *Cohortibus aliſque.*] Auxiliares fuiſſe conjicere eſt, licet tamen jam tum eſſent quædam cohortes Romanæ, quæ ſeparatim mererent, ut & alæ equitum.

4. *Cappadociam.*] Vide notas lib. 12. cap. 49. *Tillemonius.*

5. *Parere juſſi.*] Utrique nempe duci. quicquid juberentur, ſtudia ſociorum promptiora in Corbulonem erant.

6. *Qui ut fama.*] Qui ut, novo bello, (quod maximi momenti eſt) famam imperatoriam augeret, propere iter conficiebat. ita ut ſtrenuitatem illius ſocii mirarentur; ſed tamen prævenit Quadratus, ne Syriam intraret Corbulo.

7. *Propere.*] Uterque legatus properabat, ſed diſpari conſilio, alter, ut famam augeret, alter, ne minueret.

8. *Ægeas.*] Ægæ, urbs Ciliciæ proprie dictæ ad ſinum Iſſicum, in Aſiâ minore. ex Ptolemæo. *Tillemonius.*

9. *Ciliciæ.*] Vide notas lib. 6. cap. 31. *Tillemonius.*

Egas.] Libri mei *Ægeas*, & recte; id enim Ciliciæ opidum. Strabo: *Poſt Mallum Ægææ opidulum, quod ſtationem navibus habet.* Lipſius.

ſum, ne ſi ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo; omnium ora in ſe verteret, corpore ingens, verbis magnificus, & ſuper experientiam ſapientiamque, etiam [1] ſpecie inanium validus. Cæterum
9 uterque Vologeſem regem nuntiis monebant, *pacem quam bellum mallet, datiſque obſidibus, [2] ſolitam prioribus [3] reverentiam in populum Romanum continuaret.* 4 Et Vologeſes quo bellum [5] ex commodo pararet, an

INTERPRETATIO.

ſi ad recipiendum militem, Syriam ingreſſus eſſet Corbulo, omnium in ſe oculos adverteret, ſtatura procerus, ſermone magnificus, & qui præter peritiam, prudentiamque belli, *etiam prætextu inanium præpolleret. Cæterum ambo miſſis nuntys, ſuadebant regi Vologeſo,* ut pacem armis anteponeret, daret obſides, & quam ſolebant antea reges Parthorum, reverentiam in populum Romanum exhiberet. *Et Vologeſes,* ſive *ut bellum oportune & in tempore moliretur, ſive ut rivales* ſibi *ſuſpectos*

NOTÆ.

Lucanus tamen lib. 3. verſu 227.

—— *& extrema reſonant navalibus Ægæ.* Sic enim legendum puto: non *externa.* Stephanus: Αἰγαὶ πολλαί. πόλις Κιλικίας. &c

Plinius lib. 5. 27. *Oppidum Æga liberum, amnis Pyramus, Porta Cilicia.* Philoſtratus de vita Apollon. 1. 8. Κἀκεῖνα τὸ ἐν Αἰγαῖς διατριβῆς. Sic & ille aliis locis. Apud Dionem lib. 47. eſt: ἐν Αἰγίαις ὄντας ἐνίκησε.

Sed ibi quoque Xilander mavult ἐν Αἰγαῖς Quare vereor, ne & Strabo etiam ſic ſcripſerit *Gronovius.*

1. *Specie inanium validus.*] Reſtitui meo animo vere. Corbulo, inquit, non ſolum vera virtute ſapientiaque magnus, ſed etiam animos allicere peritus, ſpecie inanium, id eſt, geſtibus, verbis, habituque externo. *Lipſius.* Aliæ interpretum lectiones ineptæ & inanes.

Specie inanium.] Sic de Cæcina lib. 2. Hiſt *Vigore ætatis, proceritate corporis, & quodam inani furore.* Pichena

Specie inanium.] Grande id prætextum populo, & quod vulgus hianti ore admiratur, perperam ſæpe. quare & *inania* ea vocat Tac.

Nam neque *corpore ingens* Alexander Magnus, ut neque Cæſar, & tamen animo uterque prævalidus; quod & narrat de Agricola ſocero ſuo, viro fortiſſimo & triumphali infra Tacitus, in vita illius, cap. 40. *Cultu modicus, ſermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus; adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem æſtimare mos eſt, viſo aſpectoque Agricola, quærerent famam, paucique interpretarentur.*

Specie inanium.] Quia conciliantur, quia capiuntur animi vulgi, ſæpe & illuduntur.

Specie inanium.] Forma, ætas, proceritas corporis, ſunt velut vana & *inania* ex ſe, niſi quid aliud acceſſerit, & in quibuſdam hominibus, ſi abeſt prudentia ſapientiaque, nihil inanius, aut futilius.

Inania etiam & vana hæc dici poſſunt, quia tumorem & ſuperbiam talibus ingenerant. Attamen quæ ſic videntur *inania*, prudentibus, hæc ſæpe in vulgus læta & commendabilia ſunt, & præcipue in ducibus, imperatoribus; & aliis qui munia gerunt publica.

2. *Solitam prioribus.*] Nempe uſurpari *ſolitam prioribus* regibus Parthorum erga Romanos *reverentiam* præſtaret.

3. *Reverentiam.*] Nihil certe præter reverentiam Sic ſupra lib. 11. 10. Legati Parthorum ſic loquuntur apud Claudium principem: *Veterem ſibi ac publice cœptam nobiſcum amicitiam, & ſubveniendum ſociis virium æmulis, cedentibuſque per reverentiam.*

ut æmulationis ſuſpectos per nomen obſidum amoveret, tradit nobiliſſimos ex familia Arſacidarum. Accepitque eos centurio Hiſtejus ab Vinidio [1] miſſus, [2] forte prior ea de cauſſa adito rege. Quod poſtquam Corbuloni cognitum eſt, *ire* [3] præfectum cohortis Arrium Varum, *& reciperare obſides* jubet. Hinc ortum inter præfectum & centurionem jurgium, ne diutius externis ſpectaculo eſſet, arbitrium rei obſidibus legatiſque qui eos ducebant, permiſſum. Atque illi [4] ob recentem gloriam, & inclinatione quadam etiam hoſtium, Priore de cauſſa.

INTERPRETATIO.

ſpecie obſidum ablegaret, dat obſides *clariſſimos ex gente Arſacidarum, recepitque illos Hiſteius centurio, miſſus à Quadrato, & qui forſan ea de cauſſa prior regem convenerat. Quod ubi Corbuloni compertum eſt, mittit præfectum* cohortis *Arrium Varum*, & recipere obſides *præcipit. Hinc nata contentio inter præfectum & centurionem*, quæ *ne diutius barbaris irriſui eſſet, permiſſa res eſt voluntati obſidum & legatorum, qui eos comitabantur. Atque illi ob recens decus, & quadam propenſione etiam hoſtium, antepo-*

NOTÆ.

Et Vologeſis, quo bellum &c.] Dedit obſides: vel, ut qui tunc erat impar bello, pararet interim, nulla moleſtia, ea quæ æqualem illum redderent: vel, ut amoveret ſuſpectos. *Ferretius.*

Lege, *ex commodo pararet.* Hoc vult, datos obſides, non bona fide. Aut ergo dati, ut falleret, & oſtenſa pace, bellum pararet commodo ſuo, cui tum non ſatis paratus, aut ut ſpecie obſidum, amoliretur, quos ſuſpectos haberet. nihil certius. *Mercerus.*

Ex commodo.] Dabat obſides, ut ſic bellum differret, ſicque ſpatium ſumebat, quo ex commodo ſuo bellum pararet, inſtauraretque ſuo tempore. hinc infra 34. *Mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanoſque de obtinenda Armenia bell um.*

1. *Miſſus.*] Sive ideo miſſus eſſet à Quadrato, ſive ea de cauſſa adiiſſet regem prior, quam qui mittebatur à Corbulone. Sed nihil video Nam non adiiſſet regem centurio, niſi miſſus à duce ſeu legato. Sic igitur capio, ut centurio ille miſſus ſit à Vinidio. & forte, id eſt, caſu, prior ea de cauſa adierit regem, nempe ut obſides acciperet ducereq; in urbem.

2. *Forte prior ea de cauſſa adito rege.*] Id ambiguum. Nam certe Quadratus miſerat aliquem priore de cauſſa, ad Vologeſum, nempe ut eum hortaretur, *pacem quam bellum mallet, & obſides daret.* & eo ſenſu poſſet legi: *Forte priore de cauſſa adito rege.*

Nam ſecunda & poſterior cauſſa mittendi Vinidio, potuit eſſe, ut obſides acciperentur. Niſi forte Hiſteius *prior* adiit regem ea de cauſſa duplici, nempe ut peteret obſides, & acciperet,

Ea de cauſſa.) Vel nempe, ut regem moneret nomine Quadrati, *pacem quam bellum mallet*, daretque obſides; vel forte ea de cauſſa, ut datos obſides prior acciperet, idque decus obtineret eos deducendi ad Cæſarem, nomine tamen Quadrati: ideoq; forte prior adiit regem.

3. *Præfectum cohortis.*) Cur non vocat eum Tribunum? Puto, quia præerat cohorti auxiliarium ſeu ſociorum. Erant tamen cohortes Rom. vel quæ disjunctæ à ſuis legionibus mererent, pro uſu & neceſſitate rerum, vel quæ ipſæ ſeorſim corpus militare conſtituerent. & talia *numeros* adpellavere. Attamen legionariæ erant illæ cohortes; & his præerat *Tribunus*, at *Præfectus* ſociorum fuit.

4. *Ob recentem gloriam.*) Qua nempe delectus nuper à Nerone Corbulo, qui res in Oriente gereret. Supra: *Læti quod Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præpoſuerat, videbaturque locus virtutibus*

Corbulonem prætuiere. Vnde diſcordia inter duces : querente Vinidio *prærepta quæ ſuis conſiliis patraviſſet* : teſtante contra Corbulone , *non prius converſum regem ab offerendos obſides , quam ipſe dux bello delectus, ſpes eius ad metum mutaret.* Nero [1] quo componeret diverſos , ſic [2] evulgari juſſit : *Ob res à Quadrato Corbulone proſpere geſtas laurum* [3] *faſcibus imperatoriis addi.* Quæ in alios conſules egreſſa , conjunxi.

INTERPRETATIO.

ſuere Corbulonem. Hinc diſſenſio inter duces ; expoſtulante Quadrato , ſibi ablata eſſe quæ ſua prudentia perfeciſſet ; *adſeverante contra Corbulone* , non ante flexum Vologeſem ad dandos obſides , quam ipſe imperator huic bello adſumptus , fiduciam ejus ad formidinem traheret. *Cæſar , quo diſcordes conciliaret , ſic publicari* res geſtas *juſſit* ; Ob res fœliciter adminiſtratas à Quadrato & Corbulone, lauream faſcibus principis adponi. *Quæ licet ſub aliis conſulibus confecta ſint ; tamen ſimul*

NOTÆ.

patefactus.

Hinc *gloria* , hinc fama Corbulonis & *inclinatio etiam hoſtium.* Adde & quod dicit infra : *Non prius converſum regem ad offerendos obſides , quam ipſe dux bello delectus.* &c.

Ob recentem gloriam.) Non recens gloria , quod inſignia triumphi adeptus eſſet in Germania ſub Claudio principe ; ſed *recens gloria* , quod bello Parthico dux delectus eſſet , & quod tum adegiſſet Vologeſen ad dandos obſides nobiliſſimos Arſacidarum.

Quam & gloriam comprobavere ipſi principes obſideſq; Parthorum, cum prætulerunt Tribunum à Corbulone miſſum.

1. *Quo componeret diverſos.*) Sic fere Alexander apud Curt. lib 7. diſſentientes milites conciliat. *Caſtris inde motis , lectica ferebatur , quam pro ſe quiſq; eques pedeſq; ſubire certabant. Equites cum quibus rex prælia inire ſolitus erat, ſui muneris id eſſe cenſebant. Pedites contra , quum ſaucios commilitones ipſi geſtare aſſueviſſent , eripi ſibi proprium officium , tum potiſſimum, cum rex geſtandus eſſet , querebantur. Rex in tanto utriuſque partis certamine , & ſibi difficilem , & præteritis gravem electionem futuram ratus , invicem ſubire eos juſſit.*

2. *Sic evulgari juſſit.*] Puto, diurnis actis ſic publicatum in vulgus. vel edicto ipſius principis , vel edicto conſulum, Nerone ſic jubente.

3. *Faſcibus imperatoriis.*] De faſcibus imperatorum ſive principum (nec enim alios hic intelliges) docebo juvenes; fors fuit , & quoſdam ſenes. Olim non niſi magiſtratus populi Romani, aut qui cum imperio in provinciis erant , faſcibus uſi.

Quid ergo princeps in urbe , ſi nullum gereret ordinarium magiſtratum ? Nihilo ſecus faſces duodecim illi. Origo rei ab Auguſto ; cujus honori ſenatus decrevit anno Vrbis DCCXXXV. uti conſulari poteſtate ſemper eſſet , faſcibuſque duodecim uteretur.

Dio lib. LIV. *Auguſtus vero conſularem poteſtatem accepit in perpetuum ; ita ut duodecim faſcibus ſemper & ubique uteretur, & in medio conſulum, imperatoria ſella conſideret.*

Eumque morem tenuerunt principes ſecuti ; ita ut laurum tamen faſcibus non adderent , niſi in victoria : uti hic factum. At ſtatim per adulationem irrupit , ut omnium principum faſces , & ſemper laureati eſſent. eaque nota maxime diſtinctus à vulgo princeps.

Herodianus de Gordiano lib. VII. *Deducebat eum omnis imperatoria pompa , præeuntibus militibus , & prætorianis cohortibus ; faſceſque lauro exornati erant ; hoc nempe ſignum eſt , quo faſces imperatorii diſcernuntur à faſcibus privatorum.*

Capitolinus in Maximinis: *Inde Carthaginem venit cum pompa regali, & protectoribus & faſcibus laureatis.* Quando id cœperit, ignoro: paullatim quidem non ſolum laureati admiſſi faſces, ſed & aurati. Claudianus Panegyrico in VI. conſulatum Honorii:

——— *agnoſcunt roſtra curules*
Auditas quondam proavis: deſuetaq; cingit
Regius auratis fora faſcibus Vlpia lictor.

Lipſius.

Faſcibus imperatorijs.] Nempe *faſcibus* lictorum, qui imperatorem præibant. Forte & *faſcibus* utriuſque imperatoris Corbulonis & Quadrati *laurus* adpoſita ob victoriam, ſeu fœlicem eventum. Sed non de his præciſe hic agi putem, ſed de *faſcibus* ipſius principis, qui victoriam ſuis auſpiciis partam ſibi uni vindicabat.

Sic cum Pompeius olim occurrit Lucullo decedenti è provincia, lictores Pompeii, viridem laurum Luculli lictoribus, areſcente in via eorum lauro, ſuppeditarunt; ita ut faſces utriuſque imperatoris laurum haberent, teſte Plutarcho. Sed hoc priſca & libera Republica at nunc aliter; & cum forte *laurea* illa faſcium eximia principi fuit.

Sic infra lib. 15. Corbulo: *orditurque magnifica de auſpiciis imperatoris, rebuſque à ſe geſtis.* At ibi *auſpicia principis* intelligit, quæ *ductui* ſuo opponit, ſeu rebus à ſe geſtis. Ita & hic per *faſces imperatorios*, haud dubie faſces principis deſignat.

Vt res clarius elucidetur, quædam de lictoribus, faſcibus, ſecuribus, & cætera pompa magiſtratuum, ac principum, hic addenda ſunt.

Lictores habuit Romulus, & haud dubie alii Reges. Illi è ſervis publicis, aut ex ima plebe delecti, primus Gracchus libertis ſuis uſus in id miniſterium; quod lege lata prohibuere mox Triumviri, Antonius, Lepidus & Octavianus.

Attamen ex ima plebe, aut etiam ex libertinis delecti, quod innuit Tacitus lib. 13. 27. *Quippe late fuſum id corpus,* (libertorum ſeu libertinorum) *hinc pleraſque tribus, decurias, miniſteria magiſtratibus & ſacerdotibus, cohortes etiam in urbe conſcriptas.* Cohortes vigilum intelligit, ſeu ipſas etiam quæ præfecto urbis obediebant. Et è ſervis publicis, non è propriis ſeu privatis ſumi debuerunt lictores, aliique miniſtri publici.

Lictores habuerunt *jus togæ*, ideoque & liberti & cives. Tamen paullatim è ſuis libertis, aut ſervis eos ſumebant, quod prohibuere Triumviri poſtea.

Lictores *ſubmovebant*, *animadvertebant*, *præibant*. Hi animadvertebant, *voce*, *manu*, ac *virga*. locum faciebant magiſtratui, cum ſtrepitu & imperio. pulſabant *virga* obvios; qua tamen abſtinebant in matronas.

Abſtinebant à matronis, ob honorem, & ne ſic vehementius exterrerentur, ſubmoverenturque uterum ferentes feminæ: & quia non par metus à ſequiori ſexu, neque par reverentia exigebatur. Feſtus: *Matronæ à magiſtratibus non movebantur, ne pulſari contrectarive viderentur, neve gravidæ concuterentur.*

Submovebant præcipue infames, ut *lenones*, *meretrices*. Seneca pater Controverſ. 2. lib. 9. *Majeſtatem læſam dixiſſem, ſi tibi exeunti, lictor è conſpectu non ſummoviſſet meretricem.*

Lictor *animadvertebat*, & ſimul etiam *animadverti jubebat* eadem voce & actione. id eſt, exhiberi honorem ſolitum venienti magiſtratui jubebat: v. g. *Aſſurgere, caput aperire, & ex equo, aut curru deſcendere, gladium ponere, ſemita cedere* &c.

Seneca Epiſtola 70. *Si conſulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi ſolet, faciam: equo deſiliam, caput aperiam, ſemita cedam.*

Apud Dionem lib 36. Pompeius deſcendere ſibi equo Tigranem regem juſſit per lictorem.

Sic & Apuleius lib. 3 Florid. *Si quem conſpicantur ex principalibus viris, bene conſultum, bene cognitum, quanquam opido feſtinant, tamen honoris ejus gratia, cohibent curſum, relevant gradum, retardant equum, & illico in pedes deſiliunt: fruticem quem verberando equo geſtant, in lævam manum transferunt. itaque expedita manu, adeunt, ac ſalutant.*

Ferrum ponere jubebant. Sic Tigranes rex olim, gladium ſuum tradidit lictoribus Pompeii, teſte Plutarcho. Et apud Dionem, Tiridates ſub Nerone, juſſus acinacem ponere, *cum clavis eum vagina adfixit.*

Lictores magiſtratui præibant, *ſinguli in lineam.* Sic autem inceſſere ad majorem pompam, utque longius turbam ſubmoverent; etiam quia vici Vrbis olim anguſti & enormes; & ut ſic magis ille comitatus ſeu inceſſus conſularis diſtingueretur ab alio conſule & comitatu aliorum procerum, qui confertus incedebat, & quibus multi ante ambulones præivere, non in lineam, nec eo ordine.

Sic capies, quis *primus?* quis *proximus* lictor fuerit? *Primus* is fuit, qui anteibat, & quaſi ducebat agmen. *Proximus,* qui claudebat, & proximus erat magiſtratui incedenti.

Vnde Valerius Max. lib. 1. *Maxima diligentia majores hunc morem retinuerunt, ne quis ſe inter conſulem & proximum lictorem, quamvis officii cauſſa una progrederetur, interponeret.*

Primus lictor arcebat, ſubmovebatque turbam, quia primus incurrebat. *Proximus,* ſeu *ſummus*, mandata accipiebat à magiſtratu, quæ & aliis denuntiabat.

Lictores geſtabant *faſces. Faſces* autem erant *bacilli* teretes loro colligati in modum faſcis, ex ulmo, aut forte betulla, Gallice, *bouleau.*

Plin. lib. 16. 18. *Gaudet frigidis* (locis) *ſorbus, & magis etiam betulla. Gallica hac arbor mirabili candore, atque tenuitate, terribilis magiſtratuum virgis.* Fruſtra id intelligit Lipſius de ſola Gallia. an magiſtratus Rom. aliter in Gallia aliter in Italia? & *faſces* incogniti prorſus magiſtratibus Gallicis.

Auctores Græci Latinique confundere videntur virgas lictorum cum faſcibus, aut vice verſa. Sed puto, ſic diſtinguendum, ut *virgæ* in plurali, ſint quandoq; idem cum faſcibus, ut hoc loco Plinii. Nam faſces veræ virgæ in re, & in id primùm factæ, deſtinatæq; ad plectendos cives turbidos reoſque. At virga ſingulariter ſumpta, diſtinguitur à faſcibus, & idem eſt cum bacillo. Cicero hæc *virgas* bacillos vocat, quia leves illi & modici, & tantum deſtinati ad lenem ſubmotionem plebis liberæ. Dicit bacillos, quia plures, nempe pro numero lictorum 12. qui præibant conſuli.

Faſces manſere in urbe; at *ſecures* ſemel amotæ ex urbe à Publicola, ne ſic delibare libertatem populi Rom. videretur. Itaque *ſecures* in uſu tantum extra urbem, & in bello.

Attamen prælatæ ſecures Dictatori, etiam in urbe, quoties ſine provocatione creatus eſſet.

Faſces præferebant erectos, aut in humeris. Forte erectos, dum ad breve iter progrederentur, dein inclinatos humeris, ſi quando procul irent.

Faſces ſubmittebant majori dignitati, ſeu magiſtratui majori, quod cœpit forte à Valerio Public. Livius: *Gratum id multitudini ſpectaculum fuit, ſummiſſa ſibi eſſe imperii inſignia, confeſſionemque factam, populi, quam conſulis, majeſtatem vimque majorem eſſe.* eos inclinabant in terram & ante pedes deprimebant.

Minor magiſtratus extra urbem, deponebat *ſecures*, ſive terra, ſive mari occurreret majori magiſtratui. Dionyſ. lib 8. ubi de M. Coriolano: *Præcepit miniſtris deponere ſecures, & faſces ſubmittere. Id enim pro more faciunt Romani, cum minores majoribus occurrunt magiſtratibus.*

Mari itidem occurrentes, *ſignum prætoriæ navis* deponebant tum lictores ad ſpeciem imperii ſoliti ſtare *in prora navis.* Appianus lib. 5. Civil. ubi Antonii & Domitii Ænobarbi prætoriæ naves caſu ſibi occurrunt. *Prætoriæ naves ſibi invicem adnavigabant, & lictorum, qui primus Antonio præibat, ſtans in prora, ut mos eſt, cum occurrunt inferioribus & viris minoribus, juſſit auferre ſignum prætorium, illi vero abſtulerunt, ut juſſi erant.*

Lictores præter faſces, *virgas* manu gerebant, ad ſubmovendum, & ad januam pulſandam, ſive magiſtratuum, quibus præibant, ſive alienam, ad ſignificandum adventum illorum. Livius lib. 6. *Vt lictor Sulpitii, cum is de foro ſe domum reciperet, forem, ut mos eſt, virga percuteret, cum ad id moris ejus inſueta expaviſſet minor Fabia, riſui ſorori fuit.*

Plin. lib 7 *Cn. Pompeius, confecto Mithridatico be'lo, intraturus Poſidonii, ſapientiæ profeſſione clari domum, fores percuti de more à lictore vetuit.*

Diſerte *faſces à virgis*, diſtinguit Appianus 1. Civil. Ῥάβδυς καὶ ξύλα τὰ ἐν χερσὶ τῶν ὑπηρετῶν ἁρπάσαντες. *Virgas & faſces qui in manibus miniſtrorum abripientes.* Cicero vocat *bacilloe* lib 11 ad Atticum. *Propius accedere, ut ſuadet, quomodo ſine lictoribus poſſum, quos populus dedit? qui mihi incolumi adimi non poſſunt. quos ego pauliſper modo cum bacillis in turbam conjeci, ad Oppium accedens, ne quis impetus militum fieret.*

Et certe diſtincti *bacilli à faſcibus*, qui in modum faſciculi & haſtæ altius efferebantur in decus & pompam. cum *bacilli*, ſeu *virga* manu geſtarentur. Et notat Cicero, ſe conſulto lictores ſuos immiſcuiſſe turbæ ſe proſequentium, ſolum modo cum *bacillis*, ne quis tumultus fieret, aut impetus militum, ſi ſolita pompa inceſſiſſet, ſublatis in altum faſcibus lictorum.

Sic cum honore, non tamen cum tota pompa inceſſit Cicero Quod ille timuit, eveniſſe mox videtur Cæcinæ conſuli ſub Vitellio, teſte Tac. lib. 3 Hiſt. *Sed ubi Cæcina prætexta & lictoribus inſignis, demota turba, conſul inceſſit: exarſere victores.*

Exardebant ira victores in illum ob pompam illam conſularem, non quia victus præciſe ſic incederet, ſed quia perfidus & proditor, eam pompam præferret: nam proditores etiam proditione fruentibus infenſi atque inviſi.

Seneca lib. 1 de tranquill. vitæ. *Placet vim præceptorum ſequi, & in mediam ire Rempub. placet honores faſceſque, non purpura, aut virgis adductum, capeſſere, ſed ut amicis propinquiſque, & omnibus civibus paratior utiliorque ſim.*

Cicero in Rullum: *Nam primum cum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed ut hic prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus.*

Etiam in coloniis & municipiis, lictores præibant duumviris, Ædilibus, Quinquennalibus, Sexviris. Appuleius lib 1. Miles *Nam & lixas & virgas, & habitum prorſus magiſtratui convenientem in te video. Annonam curamus, ait: & Ædilem gerimus.*

Capuæ faſces ſumpti Trimalcioni apud Petron. *Et quod præcipue miratus ſum; in poſtibus triclinij faſces erant cum ſecuribus fixi: quorum unam partem* (ſo te imam) *quaſi embolum navis æneum finiebat, in quo erat ſcriptum C. Pompeio Trimalcioni Sexviro.*

De numero lictorum qui apparebant cuique magiſtratui ſic habe. Plutarchus & Appianus tradunt Dictatori fuiſſe 24. lictores, quibus repugnat Epitome Livii l. 89. *Sulla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum faſcibus viginti quatuor proceſſit.*

Probabilius eſt, proceſſiſſe dictatorem eodem apparatu, quo Reges olim. at illi tantum habuerunt 12. lictores; & ipſe dictator non habuit imperium, niſi *Regum*, aut mox *conſulum*. At ipſi conſules, in quibus tamen ſummum Reipublicæ imperium, habuerunt tantum 12. lictores, ſua vice, & ſuo loco: nempe primus conſul primo menſe, & ſic ordine alterno

Sicque præibant conſulibus tantum 12. lictores, ut & Regibus olim; itaque ſimilis pompa & dictatori fuit veriſimiliter.

Sed Sylla dictator habuit 24. lictores. certe quod nemo alius fecerat, nempe ut magis metuendam poteſtatem exhiberet.

Et exemplum lictorum deſumpſerant olim Reges Romani ab Etruſcis, quorum Reges habuere tantum 12. lictores, ut erant 12. Etruriæ populi. hi ſinguli creato Regi ſingulos lictores dabant.

Itaque regibus, conſulibus, dictatori fuerunt tantum 12 lictores, ſi Syllam excipias, qui ut præter jus omne, dictaturam perpetuam invaſit, ita & 24. lictores ſibi apparere juſſit præter morem. Imperator, ſeu princeps habuit, ut puto, tantum 12. lictores, qui dictatore major.

Magiſtro equitum ſex lictores Dio lib. 42. de M. Antonio, qui magiſter equitum Cæſaris *At Antonius, ſi veſte,*

Eodem anno Cæſar *effigiem Cn. Domitio patri*, *conſularia inſignia Aſconio Labeoni*, quo tutore uſus erat, [1] petivit à ſenatu: ſibique [2] *ſtatuas*

INTERPRETATIO.

hic *memoravi. Eodem anno Cæſar poſtulavit à Patribus* imaginem Cn. Domitio parenti, *&* ornamenta conſularia Aſconio Labeoni, *quem* tutorem *habuerat, & vetuit*

NOTÆ.

tum ejus ſpectares, imaginem popularis ſtatus præferebat: prætexta enim utebatur, item ſi lictores: non enim plures quam ſex habebat. At ſi gladium ſpectares, quo cingebatur, & multitudinem militum, qui eum comitabantur; revera oſtendebat regnum & imperium unius.

Conſuli 12. Prætori 6. lictores aderant; at Tribunis & Ædilibus *viatores.*

Tribuni habuere viatores qui præirent. Attamen quoties aliquis civium auxilium tribunorum imploraret, petebat à tribunis *lictorem*, qui ſe contra vim tueretur. Niſi confundant auctores *lictorem* cum *viatore*. & ſic fere vocarentur communi nomine ſervi publici.

Quæſtor neque lictores, neque viatores habuit, niſi forte cum præeſſet caſtris, abſente conſule. Gell lib 13. 12.

Proconſulibus 12. lictores erant in ſua provincia extra urbem, & cum exercitu proficiſcentibus ad bellum. Et ſi triumphales forent, aut victores redirent, cum *laureatis faſcibus* incedebant; quod patet exemplo Pompeii triumphalis, ad bellum Mithridaticum proficiſcentis, & Luculli provincia poſt victoriam decedentis.

Proprætoribus vero fuerunt tantum *ſex lictores*, niſi forte conſulares eſſent, & bellum in provincia armata adminiſtrarent.

Legatis proconſulum in provinciis *lictores.* Spartianus in Severo legato proconſulis Africæ. *In ea legatione, cum eum quidam Leptitanus, præcedentibus faſcibus, ipſe plebeius amplexus eſſet.*

Etiam ſenatoribus, qui cum libera legatione in provincias mittebantur, conceſſi quandoq; lictores, puto, ſine faſcibus, ut cum majori honore luſtrarent provincias, & majori auctoritate negotia ſeu privata, ſeu publica peragerent. Reprehendit Cicero, lib. 3 de legibus, legationes illas rei privatæ cauſſa obtentas.

Inſtituit tamen Alexander Severus, ut legatis anteirent milites, non lictores. *Apparitores deniq; nullos eſſe paſſus eſt tribunis aut ducibus, & niſi milites anteire noluit, juſſitque ut ante Tribunum quatuor milites ambularent, ante ducem ſex, ante legatum decem.*

Magiſtris vicorum Romæ, *bini lictores*, per certos dies, ex inſtituto Auguſti. teſtis Dio.

Veſtalibus unus lictor in publico. Inſtituerunt Triumviri. Auguſtus. Antonius, Lepidus. Dio 56. Falſus Plutarchus qui id tribuit Numæ.

Seneca pater Controv *Sacerdos proſtituta: Procedente hac lictor ſubmoveri videbitur, huic prætor via cedet: ſummum imperium conſules cedent tibi.*

Vbi reponit Lipſius, *lictor ſubmovere jubebitur*, fruſtra. Nam hic eſt ſenſus loci Procedente virgine Veſtæ, ſubmoveri videbitur lictor prætoris, vel conſulis, nempe per honorem, ob religionem & ſanctitatem veſtalis via procedentis. Sicq; lictor virginis ſubmovebat lictores magiſtratuum, qui reverentia in ſacram virginem via cedebant. Dein id decus etiam tranſtulere ad principes feminas, ad Liviam Auguſtam, ad Agrippinam matrem Neronis, & puto, ad alias Auguſtas.

Conceſſus etiam Flamini *lictor*. Nam *Flaminius* lictor & *Curiatus* Feſto nominati nempe cum rem divinam faceret.

1. *Petivit à ſenatu.*] Sic enim decuit. Plin. lib. 34. 5. Effigies &c *neſcio an primo honore tali à populo, antea enim à ſenatu erat* &c. Et cap 6 *L. Piſo prodidit M. Æmilio, C. Popilio 11 conſulibus à cenſoribus P. Cornelio Scipione, M. Popilio*

argento vel auro ſolidas , adverſus offerentes prohibuit. Et quanquam
cenſuiſſent patres,*ut principium anni inciperet menſe Decemb*. quo ortus erat
Nero, veterem [1] religionem Kalendarum Ianuariarum inchoando anno
retinuit. Neque recepti ſunt in reos Carinas Celer ſenator , [2] ſervo ac-
cuſante , aut Iulius Denſus equeſter , cui favor in Britannicum crimi-
ni dabatur. Claudio Nerone L. Antiſtio Coſs. cum in [3] acta princi- 11

INTERPRETATIO.

ſibi *erigi* imagines ex argento vel auro ſolido conflatas,eaſque & *offerentibus ipſe obſtitit, & licet ſtatuiſſet ſenatus*,ut initium anni ſumeretur à menſe Decembri *quo natus erat princeps , ſervavit priſcum ritum Calendarum Ianuariarum , incipiendo anno. Neque recepti inter reos ſunt Carinas Celer ſenator , ſervo deferente , aut Iulius Denſus eques Romanus , cui amor in Britannicum in crimen vertebatur. Claudio Nerone L.*

NOTÆ.

ſtatuas circa forum, eorum , qui magiſtratum geſſerunt , ſublatas omnes , præter eas quæ populi aut ſenatus ſententia ſtatuta eſſent. Eam vero quam apud ædem Telluris ſtatuiſſet ſibi Sp. Caſſius , qui regnum affectaverat, etiam conflatam à cenſoribus.

Et C. Cæſar jus illud in ſe tranſtulerat à ſenatu ,Sueton. Cal. 34. *Vetuitque poſthac viventium cuiquam uſquam ſtatuam , aut imaginem, niſi conſulto ſe & auctore poni.*

2 *Statuas argento vel auro.*] Claudius talia reſpuerat. At Domitianus aliter, teſte Sueton. 13. *Statuas ſibi in Capitolio, non niſi aureas & argenteas poni permiſit , ac ponderis certi.*

Teſte Plin. 33. 4 *Primus hominum Leontinus Gorgias in templo Delphico ſibi ex auro ſolido ſtatuam poſuit.*

Sed Græci tales ſui effigies diis dicabant , & ſic pretium ſtatuarum minus culpandum , imo laudabile viſum eſt. Et forte eo exemplo has in Capitolio ſtatuas dicabat Domitianus Iovi cuſtodi , & ſervatori ſuo , & ſe in ſinu dei ſacrabât.

Quippe bello Vitelliano , diſcrimini exemptus eſt numine Iovis,in Capitolio, ut putavit ipſe, & mox votis donariiſque inſcripta ac inciſa diſcrimina appendit oſtentavitque in templo.

1. *Religionem Calendarum Ian.* Conſuetudo incipiendi annum à Calendis Ianuariis , vel religio , vel inſtar religionis fuit ; ut pote quam vetuſtas & mos majorum conſecraviſſet.

2. *Servo accuſante.*] Idque ex vetere Repub. ac libertate. & ex inſtitutis majorum , qui talia licere ſervis adverſus dominos noluerunt. Alias audacia ſervilis adverſus cives , ipſoſque patronos adſeri videretur.

3. *Acta principum.*] Non ut vulgo editum , *principis*. Iurabant enim in acta, non unius qui imperitabat , ſed & priorum. Dicam multa ad lib. XVI. *Lipſius.*

In acta principis jurarent magiſtratus.] Iuratum *in verba* , juratum *in acta* reperias , eodem duplici tendente via , ad imperium ſcilicet conſtituendum. In verba , vel nomen imperatoris milites jurejurando adacti ſunt , quo illius partes ſequerentur , cui ſe religioné jurisjurandi addicerent. qua de re memorabile eſt ex Hiſt. lib. 1. *Projectis Galbæ imaginibus , in S. P. Q. R. Romani verba juraſſe milites.*

In acta jurare, fuit ſe principis placita ſervaturos obligare. Id mortuo principi tributum honoris cauſſa legas , ſi maneret illius ſacroſancta recordatio : negatum vero fuit illi , cujus acta reſcindi vellent.

Sic namque Dio libro 59. ſcribit : *M. Aquilius Iulianus , P. Nonius Aſprenas Coſſ. in acta Tiberij non juravere : quare irrita habita ſunt, neque ea ullus imperator recenſet , cum in ſua acta juratur.*

pum jurarent magiſtratus, [1] *in ſua acta collegam Antiſtium* [2] *jurare* prohibuit: magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus levium quoque rerum gloria ſublatus, majores continuaret. Secutaque lenitas in [3] Plautium Lateranum, quem ob adulterium Meſſallinæ ordine remotum,

INTERPRETATIO.

Antiſtio Coſſ. cum magiſtratus ſe jurejurando obſtringerent in acta imperatorum, *vetuit Cæſar* collegam Antiſtium jurare in ſua acta; *eumque ideo magnifice extollebat ſenatus, ut juvenis imperator, modicorum etiam rerum decore erectus, ampliores adjungeret. Secutaque eſt clementia* ipſius *in Plautium Lateranum, quem ob ſtuprum*

NOTÆ.

Verum de Auguſto Caioque reliqua pro more facta, juratumque ab omnibus &c. Dixerat ipſe Tiberius, *exempli cauſſa cavendum, ne ſe ſenatus in cujuſquam acta obligaret, qui aliquo caſu mutari poſſet.* teſtis Sueton.

Nihilominus invaluit, ut in novi principis acta juraretur Sic ſupra lib 2. juratum in acta Tiberii apud Dionem, juratum in acta Caligulæ. hoc loco juratum in acta Neronis. *Vertranius.*

1. *In ſua acta.*] Igitur in acta Neronis alii patres, magiſtratuſque juravere; at collegam conſulem in eadem acta jurare vetuit, nempe ob dignitatem conſulatus, poteſtatemque qua fere Cæſari æquabatur; & reipſa, ſi conſul juret in acta alterius conſulis, ſeu collegæ, ſine poteſtate erit, & quaſi ſibi ligat ipſe manus.

1. *In ſua acta collegam Antiſtium jurare prohibuit.*] Puto id per modeſtiam & reverentiam in collegam; nempe quia Antiſtius conſul, & fere paris auctoritatis in Repub. ac ne auctoritas illa infringeretur, & tota veluti tranſiret ad eum, cujus acta omnia rata & ſacroſancta ſtatim haberentur. Idcirco prohibuit collegam jurare in ſua acta, ſed, nihilominus, cæteri patres & conſulares in acta principis, & ſuperiorum imperatorum jurarunt.

Id enim quotannis obſervatum, ut Cal. Ian. in acta principum adigerentur patres præeuntibus conſulibus, univerſim; ita ut unum & idem eſſet ſacramentum totius ſenatus, quod ſimul omnes pronuntiarent; Poſtea tamen pro libidine imperitantis principis, etiam ſinguli jurabant ſeorſim & ſigillatim, ad majorem cautionem.

2. *Iurare prohibuit.*] Quia nempe ſic clementiam principis, Nero, & principatum egrederetur, qui non deſtruit libertatem civium patrumq; Et vim inferre videretur collegæ conſuli, qui ſic non haberet libertatem, neque auctoritatem ullam referendi apud patres, aut edicendi ad populum, neq; obſiſtendi dictis factiſq; collegæ, ut qui jam ea ſe quo quomodo adprobaturum juraſſet.

Quid jam ille conſul in Repub. qui nihil dicere, facere, aut imperare poteſt, niſi adprobante, vel potius imperante collega?

Tum dici potuit, quod olim de conſulatu Cæſaris & Bibuli. nam omiſſo ſpretoque Bibulo, faſtos notabant talium deriſores, *Iulio & Cæſare conſulibus.* Suet.

Iurare prohibuit.] Quod ſummæ modeſtiæ fuit in principe; quia nempe Antiſtius collega ipſius. quia conſul, & ſic ſummum in Repub. imperium, & fere par principi habere videbatur.

Et quomodo conſul, & qui ſummus in Repub. magiſtratus, ſi in acta potentioris jurare cogitur? Hac ſapientia, hac modeſtia adæquabat Trajanum Nero, aut etiam ſuperabat, ſi perſeveraſſet.

3 *Plautium Lateranum.*] Is adulter Meſſallinæ Sic Narciſſus lib. 11. 30. *Is veniam in præteritum petens, quod ei cis Vectium, cis Plautium diſſimulaviſſet.* Et cap. 36. *Plautio Laterano mors remittitur.*

reddidit

reddidit ſenatui, *clementiam ſuam* [1] obſtringens crebris orationibus, quas Seneca, teſtificando quam honeſta præciperet, [2] vel jactandi ingenii, voce principis vulgabat. Cæterum infracta paulatim potentia 13
matris, delapſo Nerone [3] in amorem libertæ, [4] cui vocabulum *Acte* fuit: ſimul aſſumptis in conſcientiam Othone & Claudio Senecione adoleſcentulis decoris, quorum Otho familia conſulari, Senecio [5] liberto Cæſaris patre genitus, ignara matre, dein fruſtra obnitente,

INTERPRETATIO.

Meſſallinæ curia pulſum, reſtituit ordini, clementiam ſuam *devinciens multis orationibus, quas Seneca ore Cæſaris publicabat, vel demonſtrando, quam egregia præcepta daret* illi, *vel oſtentandæ facundiæ gratia. Porro deminuta ſenſim eſt auctoritas Agrippinæ, prolapſo principe in cupidinem libertæ, cui nomen fuit* Acte. *Simul adſcitis conſciis amoris iſtius Othone & Claudio Senecione, juvenibus forma præcellentibus, quorum Otho ſtirpe conſulari, Senecio natus ex patre, qui libertus Cæſaris* erat. *inſcia Agrippina, & mox fruſtra repugnante, ſe penitus inſinuaverant* Neroni.

NOTÆ.

huic ob patrui egregium meritum &c.

Haud dubie tum curia & urbe exactus Plautius, nunc redditur civitati & ſenatui: dicit tamen Tacitus, *ordine remotum* tantum. nec qui ſenatu motus, ſimul & urbe pelli cenſebatur. ſed ex offenſione principis, & quia amicitia & comitatu prohibitus erat, exſilium intelligere debuit.

1. *Obſtringens.*] Se clementer acturum ſæpe promittebat, talibuſque promiſſis ſe in poſterum obſtringebat princeps. & quaſi ad perſeverandum ſeipſe adigere ſic videbatur.

2. *Vel jactandi ingenii.*] Contaminarant impuræ manus, *cauſſa jactandi*. At vox ea eleganter abeſt in Vatic *Lipſius*.

3. *In amorem libertæ.*] Non dicit, cujus liberta fuerit Acte, an eſſet aulica & Cæſarum liberta, an Agrippinæ? nec poteſt id colligi præciſe ex verbis Taciti; attamen veriſimilius eſt, eam degiſſe in aula, cujuſcunque patroni aut patronæ fuerit.

Interpres Gall. vertit, quaſi liberta eſſet ipſius Neronis. quod non liquet. & cur tot artibus, aut donis adreperet Nero mulieri, quæ ſibi, aut Cæſaribus, quorum hæres ipſe erat, ante ſervîſſet?

4. *Cui vocabulum Acte.*] Ex Aſia oriunda mulier: cujus genus Nero (ut ſplendorem ei adſtrueret) ad Attalum regem referebat. Xiphilinus. *Lipſius.*

Acte.] Sic Dio lib. 61. *Interea graviter ferebat Agrippina, quod non amplius in palatio dominaretur, præſertim propter Actem. Fuerat autem Acte empta ex Aſia, cujus amore Nero ita captus erat, ut eam retulerit in familiam Attali regis, & Octavia uxore longe magis dilexerit. His de cauſis aliiſque irata Agrippina, primo admonere Neronem conatur, & eos qui cum ipſo verſabantur, partim verberibus caſtigat, partim procul amovet.*

5. *Liberto Cæſaris.*] Intelligunt Claudii, quia filius illius *Claudius Senecio* vocabatur, ſicque ferebat nomen patroni. Sic *Felix*, dictus *Antonius* ex nomine patronæ ſuæ, nempe Antoniæ Druſi: cujus libertus fuerat Sed ii liberti aulici, ſeu Cæſariani, dicebantur liberti Cæſaris abſolute. & ſemper manebant liberti Cæſaris, ſeu principis, quiſquis imperium haberet.

Quare parum intereſt ſcire an hic fuerit libertus Claudii, an alius; nam potuit etiam fuiſſe Tiberii & Caii Cæſaris, & ſatis exhibuit ſortem hominis

[1] penitus irrepſerant per luxum & [2] ambigua ſecreta. [3] ne ſeverioribus quidem principis amicis adverſantibus, [4] muliercula nulla cujuſquam injuria cupidines principis explente : quando uxore ab Octavia [5] nobili quidem & probitatis ſpectatæ, fato quodam, an quia prævalent illi-

INTERPRETATIO.

per luxum & incerta quædam *arcana, ne gravioribus quidem Cæſaris amicis reſiſtentibus, fœmina libidines principis exſatiante, nullo cujuſquam dedecore, cum averſaretur conjugem Octaviam, illuſtrem ſane, & virtutis conſpicua, ſive forte quadam, ſive quia vetita cupiditates præpollent ; & timebatur, ne erumperet*

NOTÆ.

Tacitus, cum dixit fuiſſe libertum Cæſaris. Nihil ultra requiri debet. fuit enim libertus Cæſaris, quicumque is eſſet, qui rerum potiretur.

Miniſtri illi Auguſtæ domus fuerunt velut individui Cæſarum ex munere, officio & ex ſorte ac conditione ſua ita ut opes illorum poſt mortem exciperet Cæſar, tamquam patronus.

1. *Penitus irrepſerant.*] Animum principis ſibi prorſus devinxerant.

2. *Ambigua ſecreta.*] *Secreta* nempe hujus amoris in libertam, quæ *ambigua*, quia nondum compertum, quo tenderent, amores illi. nondum ſatis agnoſcebatur, an amaret Nero, an alii juvenes illi decori, qui *aſſumpti in conſcientiam* cupidinis. quod poſtea compertum eſt.

Per ambigua ſecreta.] Ambigua, quia initio vix ſciri potuit, an ex conſuetudine & amicitia mutua juvenum cum principe illud commercium ſecretum enatum eſſet, an vero ſublateret aliquis amor mulierculæ, in cujus conſcientiam aſſumpti eſſent juvenes, & eſſent velut internuntii. Initio dubium, an ipſe Nero amaret Acten ? an Serenus?

Ambiguum, quia non conſtabat quæ illa eſſent ſecreta, aut quo tenderent, & ut vulgo dicimus, hæc confidentia magni tum myſterii locum habuit in aula.

Ambigua ſecreta.] Quia dubitari potuit ob magnitudinem talium, an proderentur, an vero ſilentio premerentur, dubitari potuit & de iis quibus credebantur illa arcana, ſimul & de illis ad quos tranſmittebantur. ſicque *ambigua* arcana erant confidenti principi. Sic Interpres Hiſpanus ſubtiliter magis, quam ſolide.

Erant *ambigua*, non Neroni, non iis qui recipiebant in ſe talia arcana, ſed Agrippinæ & aulicis, qui juvenes aſſumptos in familiaritatem principis, & conſcientiam ſecretorum, at mentem illorum nondum clare perſpiciebant.

3. *Ne ſeverioribus quidem.*] Libri ſcripti, *ſenioribus*. Lipſius.

Ne ſeverioribus quidem principis amicis.] Intelligit præcipue Burrhum & Senecam, ut & infra 18. *Nec defuerunt qui arguerent viros gravitatem aſſeverantes*, &c.

4. *Muliercula nulla cujuſquam.*] Et quia libertinæ fere victimæ libidinum, & quia nulli viro hæc addicta erat, cui fieret injuria. *Forma vacua* fuit, ut dicit Quintilianus Declam.

Nulla cujuſquam injuria.] Sine cujuſquam inſignis fœminæ ſtupro, nullius civium probro aut contumelia Sic Valer. lib. 9. De Curionibus: *Patris graviſſimum ſupercilium & filii ſexcenties ſeſtertium æris alieni aſpexit contractum famoſa injuria nobilium juvenum.* Cui reſpondet ὕβρις & ὑβρίζειν apud Græcos, quod Latinis eſt *illudere*.

5. *Nobili quidem & probitatis ſpectata.*] Nobilitas ac pudicitia ſimul maxima ſunt incitamenta cupidinis amoriſque & talis uxor quæ ſecum imperium in dotem attulerat, & amore ſummo & honore digna fuit, ſed non ſufficiunt hæc ſæpe retinendæ cupidini juvenum. Nero vel

cita, abhorrebat: metuebaturque [1] ne in ſtupra feminarum illuſtrium
prorumperet, ſi illa libidine prohiberetur. Sed Agrippina *libertam æmu-* 13
lam, [2] *nurum ancillam*, aliaque eundem in modum muliebriter freme-
re. Neque pœnitentiam filii, aut [3] ſatietatem opperiri: quantoque fœ-
diora exprobrabat, acrius accendere. donec vi amoris ſubactus, exueret
obſequium in matrem, [4] ſeq; Senecæ permitteret. Ex cujus familiari-

INTERPRETATIO.

in adulteria mulierum ſplendidarum, ſi illo amore arceretur. Verum Agrippina more muliebri indignari, proponens ipſi libertam rivalem, nurum famulam, *aliaque ſimilia* queri. *Neque exſpectare mutationem filii, aut faſtidium* ex copia mulieris *& quo turpiora objectabat* filio, *eo vehementius inflammabat, donec tandem violentia cupidinis incitus, omitteret reverentiam in parentem, Senecaque ſe tra-*

NOTÆ.

malo fato, vel pravitate naturæ & aulæ, vel quia illicita magis placent, à tali conjuge & conjugio abhorrebat, ſeque pellici permiſit.

1. *Ne in ſtupra feminarum illuſtrium prorumperet.*] Ideoque non adverſabantur ſeveriores amici principis. Inter Apophteg. lib. 7. *Crates Thebanus Cynicus filium Paſiclem, ſimul ut exceſſerat ex ephebis, perduxit ad ancillæ domicilium, dicens; Hoc tibi eſt patrium conjugium. Nam mœchi tragici præmia referunt, exilia & cædes, comici amatores ex luxu ac temulentia lucrifaciunt inſaniam.*

Senſit quaſi tragicam eſſe rem adulterium, quod hujus fere atrox ſit exitus: & uti ſcortis rem eſſe comicam. Id enim non punitur ſupplicio capitis, ſed tamen qui depereunt in meretricem, in comœdiis inducuntur, inſanis ſimiles. At cum ancilla tua rem habere nihil eſt periculi. *Eraſmus.* Id Ethnico more dictum puta.

2. *Nurum ancillam.*] Et hæ ſunt injuriæ in uxorem, quas evulgabat Agrippina. hæ etiam injuriæ in matrem, ſed ſumma injuria in Agrippinam haud dubie fuit, quod non imperaret ut ante Agrippinæ ſeniori exprobraverat Tiberius.

Nec abs re forte talia querebatur Agrippina; nam certe parum abfuit quin Nero Acten uxorem duceret Sueton. *Acten libertam paullum abfuit quin juſto matrimonio ſibi conjungeret: Submiſſis conſularibus viris, qui regio genere ortam pejerarent.*

3. *Satietatem opperiri.*] Sunt quædam res, quibus *infra animum medendum eſt*, ut dicebat Tiberius: *Nos pudor, pauperes neceſſitas, divites ſatias in melius mutet.* lib. 3. 45.

4. *Senecaque permitteret.*] Hærere me jubent libri. Nam Farnes. *ſeque neci permitteret.* Vatic. *ſeque permitteret.* Addito ſuperius, *neci.* E quibus *ſeque Seneca* occurrebat: niſi aliud latet. Tamen de Seneca fuiſſe, verba ſubſita ſtatim dicunt. *Lipſius.*

Senecaq; permitteret.] Sic lego; in re ancipiti & dubiæ interpretationis, artifici brevitate defungitur Tacitus, ne in alterutram partem pronior appareat. Seneca, & ſi jam ab initiis imperii Neronis unum cum Burrho certamen habuiſſet adverſus crudelitatem & ſuperbiam Agrippinæ, ſemper tamen in filio aluerat debitam matri pietatem.

Et quoties ab illa ſe ille inſolentius aſperiuſque tractatum doleret, quamvis inſtigantibus haud dubie ſtatim aſſentatoribus, non permiſerat eum matri diu iraſci, nedum frenum mordere, ſed gravibus & honeſtis monitis, exulceratam mentem ſanaverat.

Nunc per ipſiusmatris impotentiã, eo res

bus, Annæus Serenus, ſimulatione amoris adverſus eandem libertam, primas adoleſcentis cupidines velaverat, præbueratque nomen, ut quæ princeps furtim muliercula tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina verſis artibus, per blandimenta juvenem aggredi, [2] *ſuum po-*

INTERPRETATIO.

daret. Ex cujus amicis Annæus Serenus, prætextu cupidinis erga hanc ipſam libertam, occultaverat primos amores principis, & nomen ſuum accommodaverat, ut, quæ Cæſar clam fœminæ largiebatur, ille aperte tribueret. Tum Agrippina mutatis conſiliis, per blanditias principi adrepere cœpit, ſuumque potius gynæcæum, ac gre-

NOTÆ.

erat redacta, & ſic commota ferocia ſævi adoleſcentis, ut neceſſario ſilendum eſſet de matre, aut exſpectandum, ut ipſe cum illa quæreretur foras, qui ſolus, aut cum altero, illa in aula verum dicebat, & ſic in poſterum & adhæc mitiganda, & omnibus bonis, totique Reipub. fieret inutilis.

Ergo *permiſit*, hoc eſt tacuit, deſiit obniti, & hac parte veri molles auriculas radere, nec retinuit palam reſponſantem, & quæ adhuc clam fecerat, oculis ingerentem. Quod nec laudare voluit Tacitus, & accuſantur fruſtra, quæ cogunt tempora. Ideo ſic tranſmittit.

Nam quod ſequitur de Annæo Sereno, non accipiendum, quaſi faverit amori Neronis Seneca, contra matris voluntatem, ſuæ gratiæ cauſſa.

Sed quum judicaret, hunc ei ludum dandum, majoris mali evitandi ergo, eo ipſo, quod comparaverat perſonam, cujus nomine liberalitates Neronis velarentur, fovebat reverentiam matris & filium retinebat, ut cum aliqua verecundia indulgeret ætati. Sed ſalubre conſilium auſteritas Agrippinæ, & æmulatio vana irritum reddidit.

Senecaque permitteret.] Forte *ſeque Seneca permitteret* & τὸ *ſeque.* propter ſimilitudinem ſequentis vocis *Seneca* elapſum exſcribenti. Vel forte *Senecaque ſe permitteret*; forte etiam referri poſſit, ad τὸ *obſequium*, quæ vox præcedit. Sic Plutar. in Artax. de Dario filio: ἀπέδωκεν οὖν ἑαυτὸν τῷ τιριβάζῳ.

1. *Annæus Serenus.*] Qui præfectus vigilum Neronis. Plinius l. XXII. *Fungi familias nuper interemere & tota convivia, Annæum Serenum Præfectum Neronis vigilum, & tribunos & centuriones. Quæ voluptas tanta ancipitis cibi?*

De hoc amico ſuo capiendus Seneca, epiſt. LXIII. *Hæc tibi ſcribo, is qui Annæum Serenum cariſſimum mihi tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla ſim, eorum, quos dolor vicit.* Et inſcripſit eidem libros ſuos. *De tranquillitate*, monumentum amoris. *Lipſius.*

2 *Suum potius cubiculum.*] Agrippinæ moribus haud alienum fuerit, inceſtum cum filio Nerone, jam tum ſecreta mente agitaſſe? at his verbis, *cubiculum ac ſinum*, eandem vim ineſſe, ut filium ad id ſcelus aperte invitet, mihi certe non ſit veriſimile.

Nam initio libri ſequentis, hoc ipſum Cornelius, tanquam novum & immane facinus, ex hiſtoria Cluvii tradit, atque execratur. quod tamen non facit hic Tacitus. Cenſeo itaque, Agrippinam, indulgentem jam & intemperanter demiſſam, ſimulaviſſe, libidinibus filii ſe non quidem adverſari, ſed imperatori minime decorum eſſe, hujuſmodi mulierculas palam habere: & ideo ad id cubicula latebráſque proprias offerebat. *Pichena.* Non offerebat ſinum præciſe, ut tegeret amores filii, ſed ut illis faveret, aut certe non ſatageret, vel etiam puellas quæreret, exemplo olim Liviæ.

tius cubiculum [1] *ac ſinum* offerre *contegendis quæ prima ætas, & ſumma fortuna expeterent.* Quin & fatebatur *intempeſtivam ſeveritatem*, & ſuarum opum quæ haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat. ut nimia nuper coërcendo filio, ita rurſum intemperanter demiſſa. Quæ mutatio neque Neronem fefellit, & [2] proximi amicorum metuebant, orabantque *cavere inſidias mulieris ſemper atrocis, tum & falſæ.* Forte illis diebus Cæſar inſpecto ornatu, [3] quo principum conjuges ac parentes effulſerant, deligit veſtem & gemmas, miſitque donum matri: nulla parcimonia, cum [4] præcipua & cupita aliis, prior deferret. Sed

INTERPRETATIO.

mium *exhibere* ipſi occultandis iis, quæ primi anni, & principalis fortuna poſtularent. *Quin & ultrò agnoſcebat*, ſe intempeſtiva aſperitate uſam fuiſſe, & *facultatem ei permittebat* utendi fruendi ſuis divitiis, *quæ paulo inferiores opibus principis erant.* & ſic, *ut immodica nuper cohibendo filio; ita rurſus immodice ſummiſſa* videbatur. *Quæ mutatio neque principem latuit, & intimi familiarium timebant, rogabantque*, ut ſuſpectaret artes fœminæ, ſemper violentæ, tum & ſubdolæ ac diſſimulantis. *Forte hoc ipſo tempore Nero, conſpecto cultu, quo uxores imperitantium ac matres enituerant, ſeponit ſtolam & pretioſos lapillos, miſitque munus Agrippinæ, nulla parcitate, cum magnifica quæque & aliis fœminis optatiſſima*

NOTÆ.

1 *Ac ſinum.*] Interpres Hiſpanus vertit: *ſu regazo*, & in margine habet: *El ſecreto de ſu communication, y medio, fiando de ſu pecho ſus ſecretos.*

2 *Proximi amicorum*] Rectores juventæ principis metuebant ipſi, nec potuit illa cauſa diſſociari; & ab ipſis amicis, incepiſſet Agrippina furens. Sic infra 14. *Audiretur hinc Germanici filia, inde debilis rurſus Burrhus, & exſul Seneca, trunca ſcilicet manu, & profeſſoria lingua generis humani regimen expoſtulantes* Amicos etiam alios intelligit, præter rectores.

3. *Quo principum conjuges.*] Claudianus de nuptiis Honorii:

—— Iam munera nupta
Præparat, & pulchros Maria, ſed luce minores
Eligit ornatus; quidquid venerabilis olim
Livia, divorumque nurus geſſere ſuperba.

Aurelius.

Ornatu quo principum conjuges.] Erant hi *cultus dotales* fœminarum principum, veſtes nempe, monilia, gēmæ &c. De hoc reginarum ornatu Suet. Cal 39. *In Gallia quoque, cum damnatarum ſororum ornamenta, & ſuppellectilem, & ſervos atque etiam libertos, immenſis pretiis vendidiſſet*, &c.

Cui inſtrumento diſtrahendo nihil non fraudis, ac lenocinii adhibuit: modo avaritia ſingulos increpans, & quod non puderet eos locupletiores eſſe, quam ſe: modo pœnitentiam ſimulans, quod principalium rerum privatis copiam faceret.

Idem fecit M. Antoninus Philoſophus, ſed in cauſſa diſſimili. Sic Capitolinus in ejus vita: *Cum ad hoc bellum* (nempe adverſus Marcomannos) *omne ærarium exhauſiſſet ſuum, neque enim in animum induceret, ut extra ordinem provincialibus aliquid imperaret; in foro divi Trajani auctionem inſtrumentorum imperialium fecit, vendiditque aurea pocula & cryſtallina, & myrrhina: vaſa etiam regia, & veſtem uxoriam ſericam, & auratam, gemmaſque etiam, quas multas in repoſitorio ſanctiore Hadriani repererat: & per duos menſes hæc venditio celebrata eſt.* ô principem, cui totus orbis gaza, theſaurus, imo templum eſſe debuit.

4. *Præcipua & cupita aliis.*] Tò *aliis*,

Agrippina [1] *non his inſtrui cultus ſuos*, *ſed ceteris arceri* proclamat, *&*
14 *dividere filium*, [2] *quæ cuncta ex ipſa haberet.* [3] Nec defuere qui in deterius referrent. Et Nero infenſus iis quibus ſuperbia muliebris innitebatur, [4] demovet Pallantem cura rerum quis à Claudio impoſitus, velut arbitrum regni agebat. Ferebaturque digrediente eo, [5] magna pro-

INTERPRETATIO.

prior ipſe *offerret* matri. *Verum Agrippina clamitat*, non his locupletari ſuos ornatus, imò ſic omnibus aliis rebus prohiberi, & partiri Neronem cum ipſa opes, quas omnes ipſius beneficio obtineret. *Et exſtitere* nonnulli *qui* rem *in pejus* Agrippinæ *renuntiarent. Et Cæſar iratus illis, quibus adrogantia fœmina fulciebatur, deturbat Pallantem adminiſtratione rerum, quibus à Claudio præfectus, ſe velut imperii dominum ferebat. Vulgabaturque, Neronem, illo abeunte, magna comitantium turba, non*

NOTÆ.

indefinite dictum videtur, attamen potius de feminis intelligam. nempe quæ aliæ fœminæ maxime cuperent, quæ dona illuſtres matronæ maximo ſtudio ambirent, velut ornamenta maximi pretii vel intellige de uxoribus ipſis, aut ſororibus priorum Cæſarum præciſe. quæ *dona*, quos *cultus* maxime cuperent ipſæ reginæ, aut reginarum filiæ, ſplendidiſſimæque feminæ.

1. *Non his inſtrui cultus ſuos.*] Eſt qui ſic explicet. *non ea eſſe ſua ornamenta, ſed alia à quibus arceretur.* Illam enim arceri à rerum cognitione, imperio dominatione &c Sed parum ad rem

Senſus eſt, his donis Neronis, non tam inſtrui cultus ſuos, quam ſic cætero aulæ inſtrumento & ſupellectili ipſam arceri; cum tamen omnes aulæ opes ipſius eſſent, cum eas ipſa poſſediſſet, & *cuncta ex ipſa haberet* Nero.

Cum ſic ipſi daretur ſua portio, ſeu certa quædam pars opum regiarum. ſic ſimul cæteris opibus arceri videbatur, cum tamen omnia ipſius eſſent, quæ omnia dederat. Sicque non tam inſtruebatur, aut exornabatur his donis Agrippina, quam in ordinem, & ad privatas opes cogebatur. Iam non regnat cui non parent omnia.

2. *Quæ cuncta ex ipſa haberet.*] Plus dederat Agrippina, quam ut repetere poſſet, nec tali tantoque beneficio ignoſcere Nero potuit. in talibus pro gratia odium reddit[illegible]r. nemo regum privato cuipiam debere imperium fatetur ultro.

Teſte Dione lib 61. Neroni eam gratiam ſic exprobrat Agrippina: *Ego te imperatorem feci: tanquam poſſet et principatum arbitratu ſuo adimere. Ne'ciebat femina ſummum imperium, poſtquam à privato, alicui delatum eſt, ſtatim deficere eum qui detulit, qui dedit; & ad eum qui accepit, contra ipſum qui dedit, transferri.*

Quæ cuncta ex ipſa.] Quæ ipſa *cuncta* Neroni dederat, cum nempe ipſi dedit imperium.

3. *Nec defuere qui in deterius referrent.*] Nonnulli ſic vertunt: *Quidam in malam partem accipiebant.* ſed non ſolum illi in pejus accipiebant, ſed etiam in deterius, quam ipſa Agrippina dixiſſet, principi renuntiabant.

Forte referebant, quaſi ipſa repeteret Imperium quod olim dediſſet; quaſi non contenta eſſet omni ornatu aulæ, ſed ipſam dominationem rurſus invadere vellet; quaſi minaretur ſe vindicaturam, & alia ejuſmodi, quæ ſemper in pejus narrant adulatores aulici.

4. *Demovet Pallantem cura rerum.*] A rationibus Claudii fuit, ex Sueton. cap. XXVIII. & lapide, in quo ſculptum: PALLANS CÆS. N. SER ADIVTOR. A. RATIONIBVS. *Lipſius.*

5. *Magna proſequentium multitudine*]

ſequentium multitudine, non abſurdè dixiſſe; [1] *Ire Pallantem ut*

INTERPRETATIO.

Illepide dixiſſe; Ire Pallantem, ut abdicaret principatum. *Et quidem pa-*

NOTÆ.

Hic mirari ſubit quod homo perculſus, excuriatus & gratia principis, ſummaque fortuna evolutus, tanta hominum ſeu clientum frequentia ſtiparetur. Et præcipue, ſi compares cum infortunio Agrippinæ pariter perculſæ, de qua ſic Tac. *Ne cœtu ſalutantium frequentaretur, ſeparat domum &c. Statim relictum Agrippinæ limen. Nemo ſolari, nemo adire, præter paucas fœminas, amore an odio incertum.*

Nã quis miſero, aut pereunti comes eſſe velit? quis ultro *pericula ſua miſceat cum ſorte damnati*? puto, ſtipatur Pallas hac frequentia hominum, vel forte qui parum amittere poterant, vel qui eamdem cum illo fortunam habuere, & ſumma ratio talis honoris fuit illud pactum ſingulare, quo nullam rationem edere cogebatur Reipub. à ſe geſtæ.

Et ſic multi negotiis impliciti, huic pacto adfines erant, & penes illum adhuc erat ſuſcribere multis codicillis, libellis, ac ſchedulis, ad ærarium, ſeu fiſcum pertinentibus. Multas res adhuc retrahere, vel obliterare potuit pro ſummo ſuo arbitrio Pallas. hinc illum adſectatur multitudo frequens hominum, quorum nempe rationes ædem erant cum rationibus Pallantis.

Et tum puto, maxime oculis circumluſtrabat talium amicorum præſentiam, quinam adeſſent vel abeſſent in hac grandi occaſione, & longe acrius quam in rebus proſperis exigebat honorem & amicos. Nam ea quaſi ſumma malæ fortunæ appendix fuit, eritque, tum deſeri ab omnibus omnino mortalibus

Et certe *dum fuit fœlix*, non perinde facile oculos ſuos conſociabat, ut neque vocem; niſi forte prævalidos aliquos ad talem caſum ſibi ſeponeret aulica prudentia, & ut inquit Tac. lib. 1. Hiſt. 73. *Effugio in futurum, quia peſſimus quiſque diffidentia præſentium, mutationem pavens, adverſus publicum odium, privatam gratiam præparat, unde nulla innocentiæ cura, ſed vices impunitatis.*

1. *Ire Pallantem ut ejuraret.*] Scilicet, rempublicam, quam in manu habebat, & in poteſtate. Quod ſit autem acumen iſtorum verborum, multi dubitant. Et exiſtimo reſpexiſſe Neronem ad formulam *ejurandi bonam copiam*, de qua Cicero in familiaribus epiſtolis ad Pætum: *Tu autem quod mihi bonam copiam ejures, nihil eſt.* Vocant juriſconſulti, *cedere bonis.*

Pallas ergo exibat ejuraturus *bonam copiam*, & ingentem proſequentium multitudinem, immenſamque auctoritatem malæ fortunæ, invidiſque & malevolis, quaſi iniquis creditoribus relicturus. *Aurelius.* bonam mentem ejurat.

Vt ejuraret.] Magiſtratus honore exeuntes, jurabant pro more ſolemni, ſe nihil egiſſe in magiſtratu, quod Reipublicæ perniciosum eſſet.

Pallas pepigerat ante ritum ſe fore ἀνυπεύθυνον, ut facilius tutiuſque juraret, quam omnes alii magiſtratus populiRom ſecurus omnium actorum in futurum, & etiam ſcelerum, ut quaſi princeps ageret, *pareſque cum Republica* & principatu *rationes haberet.*

Quare talem dictatorem ſic abeuntem magiſtratu, & ſtipatum ea turba anteambulônum, aut proſequentium ſic ejurantem facile & fere domini, ſeu Cæſaris ad inſtar, non inſulſe irridet Nero.

Vt ejuraret.] Quod proprie dictatoris fuit, qui ſummam poteſtatem habuit, nec rerum geſtarum rationem reddere tenebatur, nec in præteritum facti ullius argui potuit, cujus certe rationes eædem erant cum Republica, quæ

ejuraret. Sane [1] pepigerat Pallas, *ne cujus facti in præteritum* [2] *interrogaretur*, [3] *pareſque rationes cum Repub. haberet.* Præceps poſt hæc Agrippina, ruere ad terrorem & minas, neque principis auribus abſtinere, quo minus teſtaretur; *adultum jam eſſe Britannicum, veram dignamque ſtirpem ſuſcipiendo patris imperio, quod inſitus & adoptivus,*

INTERPRETATIO.

ctus erat Pallas, ne cujuſquam anteà geſtæ rei poſtularetur, & eædem eſſent rationes illius, quæ Reipublicæ *Exin Agrippina veſana & atrox, exterrere, minari, neque vel Cæſaris auribus parcere, quin* ipſo coram *promeret*; jam adoleviſſe Britannicum, legitimam idoneamque ſobolem capeſſendo patris imperio, quod ſub-

NOTÆ.

cuncta pactus erat Pallas.

1. *Pepigerat Pallas.*] Quidam ſumunt quaſi jam olim id pepigiſſet cum Claudio principe, à quo curæ rerum impoſitus erat. Alii quaſi pepigiſſet cum ipſo Nerone, eo tempore, eoque die, quo ab illo rebus demotus & deturbatus eſt. Ita ut tunc veluti dictaturam, aut ſummam rerū ſeu principatū ejuraret Pallas.

Nam princeps, aut dictator nullam rationem reddit rerum à ſe geſtarum. habet eaſdem rationes cum Repub. ſumunt autem quaſi eſſet una hæc præcipua conditio ejurandi, & qua ſublata ſupremum dominium non ejuraviſſet Pallas Certe conditio hæc impetrata, ſine qua tamen nihilominus ejuraſſet.

Sed forte facilius, id initum pactum foret cum Claudio, quam cum Nerone, cujus *ingenium non infra ſervos* fuit. Sed non admodum refert.

Puto tamen, potius cum Nerone id pepigiſſe Pallantem, & Nero forte in eo ſaltem gratum ſe exhibuit erga miniſtrum, ſuæ adoptionis, & imperii, quod illius ope adeptus erat & ſic eodem die quo exiit, id pepigerit Pallas cum ipſo Nerone, qui adrogantem hominem rebus depulſum, vehementer cupiebat. forte & incitabant proximi prævalidique amici, qui depreſſam Agrippinæ potentiam voluere.

Pepigerat Pallas] Capiunt; quaſi eo ipſo tempore quo digrediebatur, id pepigiſſet Pallas. quod non ſatis liquet. Neq; forte tempeſtiva illa momenta, aut ſatis *mollia fandi tempora*, non id tempus dandi accipiendique conditiones à dominante, cum quis rebus, gratia aulaque amovetur.

Forte potius jam primum id pepigerat, metuens impendentium, cum facilitate Claudii præpolleret, aut cum in flagrantiſſima gratia eſſet, etiam ſub Nerone, cui dederat imperium, & favore Agrippinæ, quam provexerat nuptiis principis, ſubnixus, nihil tamen affirmo.

2 *Interrogaretur.*] Id eſt accuſari non poſſet, aut examinari ratio nulla repeteretur de quacumque re, quam geſſiſſet. Sic infra lib. 14 46. *Damnatus iiſdem conſulibus Tarquitius priſcus repetundarum, Bithynis interrogantibus* &c.

Et lib 16. ubi de Barea Sorano & filia ejus accuſata, *quod pecuniam Magis dilargita eſſet* &c. cap. 31. Tum *interrogante accuſatore, an cultus dotales, an detractum cervici monile venundediſſet, quo pecuniam faciendis magicis ſacris contraheret.*

3. *Pareſque rationes*] Id eſt (uti juris conſulti loquuntur) ut *pariator* eſſet, ſive ἀλείμαρος: nec reliqua ulla haberet. Sic *parem rationem facere* Seneca dixit, lib. 11. epiſt. & lib VI. De benef. cap XL item Iuriſc. l. ult De doli except. l XX. De manum. teſtam. *Lipſius.*

Pareſque rationes haberet.] Vetere Repub. omnes cives rerum à ſe geſtarum rationem reddere tenebantur, & petebant à ſenatu, ut ea rata haberentur, ſeu ut acta eorum examinata confirmarentur.

per

1 *per injurias matris exerceret. Non abnuere ſe, quin cuncta* 2 *infelicis domus*

INTERPRETATIO

ditivus & adſcititius Nero, per injurias parentis regeret. Non obſiſtere ſe, quin

NOTÆ.

Primus Cæſar dictator id obtinuit, ut ea rata eſſent quæ geſſiſſet. nulla reddita ratione, quia victor. dein Auguſtus & ſecuti principes etiam juſſere, ut in acta ſua juraretur ſingulis annis. Ita ut *pares cum Repub. rationes* haberent.

Quod & communicavere amicis & miniſtris. quod nunc Claudius etiam libertis conceſſit. Pepigeratque Pallas non cum Repub. quæ nulla tum fuit, ſed cum principe, ut neque princeps ipſe rationem exigere ab eo poſſet, ita ut ſic haberet eaſdem rationes cum Repub ſeu cum ipſo principe, qui nempe omnia Reipub munia in ſe traxerat.

Sciebat Pallas illud arcanum dominationis lib. 1. 6. *Neve Tiberius vim principatus reſolveret, cuncta ad ſenatum vocando; eam conditionem eſſe imperandi, ut non aliter ratio conſtet, quam ſi uni reddatur.*

Et pepigerat Pallas, ut ne uni quidem principi rationem redderet, ſed tantum uni ſibi. tantæ ſuperbiæ ſævus ille procurator fuit, ut ſe Reipub. Cæſari principique adæquaret, imo & ſupra Rempub. ſupra dominantes eſſet.

1. *Per injurias matris exerceret.*] Nonnulli intelligunt, quaſi Nero adoptitius imperium haberet, regeretque per malas artes, & flagitia matris Agrippinæ. quod falſum.

Verus ſenſus eſt, Neronem exercere imperium, male ſe gerendo erga matrem, ipſi injurias inferendo. Quia nempe ingratus fuit imperii ſibi dati, & hoc idem imperium per ingratitudinem exercebat. Imperio ſeu beneficio utebatur in injurias, ſeu poteſtatem datam in eam ipſam matrem quæ dederat, exercebat.

Per injurias matris.] Quidam vertunt, *per crimina matris.* Certe per ſcelera Agrippinæ paraverat imperium, ſed illud exercebat per ingratitudinem & per injurias in matrem. Hoc vult Tacitus.

Injuria præcipua fuit, quod contemneret, quod cum matre non communicaret principatum, quem ex ipſa habuerat. quod per ſummam ingratitudinem eam rebus, opibus, & potentiæ ſocietate dejiceret, ſicque affligeret ſubverteret matrem ac velut in exſilium & exitiũ ageret.

Per injurias matris.], Cujus *imperii* vim, ſeu potius impotentiam exerceret, præcipue ſæviendo in matrem ipſam, quæ evexerat Summa *injuria* videbatur, auferre matri potentiam & opes quas ipſa dederat. Sic Tiberius olim matri hujus Agrippinæ: *ſi non dominaris, inquit, filiola, injuriam te accipere exiſtimas.* Suet. Tib 53.

2. *Infelicis domus.*] Intelligit domum Claudii & ſuam, quæ una & eadem fuit, nam & in infortuniis ſeu calamitatibus domus, numerat ſuas nuptias, at nuptiis ſit familia ſeu domus communis

Per τὸ *infelicis*, forte non ſolum infortunatam & calamitoſam domum intelligit Agrippina, ſed & inceſtam, facinoroſam & ſceleſtam, in qua nempe inceſtæ nuptiæ, veneficia, & alia non minora flagitia, regnandi, & ipſius Neronis cauſa perpetrata erant.

Ipſi enim talia exprobrat, nec abnuit aut anxia eſt Agrippina. hæc omnia flagitia evulgari, dum modo ſcelus Neronis, & ejus injuriæ in matrem retegantur, atque in vulgus erumpant.

Alii intelligunt mala domûs Claudii, & Britannici, quæ vere *infelix*, & quæ malis abundavit, præſertim à nuptiis illis inceſtis Agrippinæ.

Sed certe *domus* communis utriuſque conjugis, & filiorum utriuſque

[1] *mala pateſierent, ſua inprimis nuptia, ſuum veneficium. Id ſolum diis & ſibi proviſum, quod viveret* [2] *privignus. Ituram cum illo in caſtra. Audiretur hinc Germanici filia,* [3] *inde debilis rurſus Burrhus & exſul Seneca;* [4] *trunca ſcilicet manu, &* [5] *profeſſoria lingua, generis humani regimen ex-*

INTERPRETATIO.

omnia infortunatæ domus mala in lucem proferrentur, ſuum præſertim matrimonium, & veneni ſcelus. Id unum numinibus & ſibi proſpectum, quod mariti filius ſpiraret adhuc & ſuperſtes eſſet. Profecturam cum illo in caſtra, prætoriana, ut hinc audiretur Germanico genita Agrippina, inde mancus ac debilis Burrhus, & patriis ſedibus extorris Seneca; nimirum ille mulcata manu, & iſte vænali voce ſummum omnium mortalium imperium expôſcentes. *Simul inten-*

NOTÆ.

partis. Sed *mala* illa *infelicis domus* præſertim reſpiciunt Claudium & Britannicum, crimina vero patrata Agrippinam & Neronem.

1. *Mala.*] Intellige facinora, flagitia, & ſcelera, in quibus ſunt inceſtæ nuptiæ, veneficium, ſeu verius, parricidium, quo principem occiderat Agrippina. omnia ſcelera, *mala* ſunt & maxima domus infelicis *mala*, & vere *mala* hæc ſunt, nec alia certe *mala* ſunt, ſi bene intelligantur. Sed malo genio hominis, agnoſcuntur tantum *mala* facinora, cum eum perpetrata ſunt. Tac. de Nerone poſt cædem matris : *perfecto demum ſcelere, magnitudo ejus intellecta eſt.* lib 14 10.

2. *Privignus.*] Filius mariti ſui, Claudii nempe.

3. *Inde debilis rurſus Burrhus.*] Vatic. *bibil.* Suſpicari poſſis, num *debilis*, legendũ ſit. debilitas enim loco probri, quia & ſacris olim arcebantur, & decreto Auguſti, etiam Senatu. Sequitur autem de hoc ipſo Burrho, *truncâ ſcilicet manu.* Suſpectum æque τὸ *rurſus*, quod hic nulli rei. *Lipſius.*

Inde debilis rurſus Burrhus.] Scribo: *Audiretur hinc Germanici filia: debilis rurſus Burrhus & exſul Seneca.* Nam cum inveniretur *devilis*, ut ſolet has inter ſe litteras permutare manus vetuſta, adjecit aliquis τὸ *in*, ut eſſet quod τῷ *hinc* reſponderet.

Sed particula *rurſus* ejus vice fungitur, & eſt idem quod inde, vel viciſſim. *Gronovius.*

Puto fuiſſe, *hinc rurſus Burrhus.* particula idem ſignificans geminari potuit.

Inde debilis rurſus Burrhus.] Forte ex *rurſus* factum eſt *rufus*, quæ vox gloſſema & interpretatio vocis *Burrhus.* Non mihi diſplicet illa repetitio, *inde debilis rurſus.* forte *hinc debilis Burrhus.*

4 *Trunca ſcilicet manu.*] Agricola adnotavit, *tunicata manu.* à ſe an à libris? Et ſane videtur mollitiam Burrho objectare & tunicas manicatas. *Lipſius.* Quod afferunt de *tunicata manu*, meræ ineptiæ. ſupra; *Burrhus militaribus curis & ſeveritate morum.* Omnino reſpicit Burrhum, & profeſſoria lingua Senecam Nec neceſſe eſt ut totam manum præciſam habuerit : ſufficit digito uno aut altero captum fuiſſe : idque incommodum accepiſſe, dum in acie ſternit hoſtem, ut veriſimile eſt.

Ergo id inſigne virtutis non magis arcuit eum præfectura prætorii, quàm claudicatio ex vulnere Sp. Carvilium dehoneſtavit, quem mater, quoties gradum faceret, jubebat meminiſſe bellicæ gloriæ; aut herniæ, quam in equo dies noctesque perſedendo, nactus erat, M. Servilium pœnituit. *Gronovius.*

Trunca ſcilicet manu.] Quod vulnus tamen ipſi gloriæ fuit. nam egregius bello, & hoc ipſum decus in cauſa fuit, cur prætoriano militi præficeretur, quid enim magis decorum? Sanguis ſic profuſus victoriam & gloriam ipſam vincit.

Flor. de Auguſto ſaucio lib 4.12. *Cum-*

poſtulantes. Simul [1] intendere manus, aggerere probra: [2] *conſecratum*

INTERPRETATIO.

tare Neroni *manus* Agrippina, *contumelias ingerere*, *invocare* dicatum cœlo

NOTÆ.

ſtanti ad aſcenſum militi ſcutum de manu rapuit: & in via primus, tunc agmine ſecuto, quum Illyricus multitudine pontem ſuccidiſſet, ſaucius manibus, ac cruribus, ſpecioſior, & ſanguine, & ipſo periculo auguſtior, terga hoſtium percecidit. Sic Annibal, ſic Sertorius, ſic Civilis & alii fortiſſimi viri, etiam faciei dehoneſtamento gloriabantur. cum oculum ex vulnere in prælio, aut bello amiſiſſent.

5. *Profeſſoria lingua.*] Sic eloquentiam Senecæ per contemptum vocat Agrippina, ſic deprimit verbis amœniſſimum ingenium viri, quem ex omnibus mortalibus ſelegerat, qui viam filio ad imperium præpararet ſterneretque, & qui etiam rerum potiente Nerone, veluti columen imperii eſſet.

Arguit irata inſectaturque, quaſi ſophiſtam, rhetorem, aut ludi magiſtrum profiteretur Seneca. ſic & Burrhum τραυματίαν vocat veſana femina per contumeliam, qui armorum & belli fama conſpicuus, & cujus vulnera in gloriam verterant. Sic eloquentiam ſpernit Senecæ, quæ tamen Reipub. & ætatis ſuæ maximum decus, & ornamentum fuit, & qua certe nihil utilius, nihil honeſtius aut majus fuit, vel eſſe potuit toto orbe Romano.

Et præſertim in viro optimo & ſanctiſſimo, quo temperante orbem, fœlix princeps, fœlix ipſa mater principis, fœlix Senatus, fœlix reſpublica fuit, & quo perculſo, cætera imperii ſubverſa, & perdita ſunt.

Profeſſoria lingua.] Idem eſt, ac venalis, quod vitium procul abfuit à Seneca, qui ſenator, prætor, puto, & conſul, qui fœlicitati ſalutique Reip. ac decori Cæſaris, eloquentiam ſuam ſacraverat, voverat, dicaverat.

1. *Intendere manus.*] Id vertunt, quaſi Agrippina intendiſſet manus in Neronem, veluti parata ad pulſandum, aut quaſi id comminaretur, & vellet. Sed Agrippina intendit manus tantum per ferociam, & iram, non in Neronem, quaſi verbera intentaret, aut id cuperet, cogitaretve.

Sic tantum Tacitus violentiam ejus arguit, iramque, & ſævitiam demonſtrat, nihil ultra. Neque ſic intentat verbera in filium, aut etiam manus, quaſi illi vim facere vellet. Sed tantum inſitæ violentiæ indulget præceps femina.

Tantum minatur ſe ulturam, aut tale ingrati animi crimen non impune fore indefinite, undecunque veniret ultio.

Intendere manus.] Vertunt, *manus in cœlum erigere*, non ad rem præciſe. Nam vel erigit palmas in Neronem, ſi coram aderat, vel in ipſos conſultores fautoreſque Neronis, vel ita intendit palmas, ut ferociæ ſuæ, & violentiæ ſic magis indulgeat.

Ipſa aggerit probra eodem modo & pari ſenſu quo intendit manus: at non aggerit probra in cœlum: ita neque palmas ad ſidera tollit præcisè, nec enim cœlo attendit minatur ve Agrippina, ſed filio fautoribuſque flagitii.

Intendere manus.] Vertit interpres Hiſpanus, quaſi *manus ad cœlum tenderet Agrippina*, & quaſi aggereret probra in Burrhum & Senecam Sed præciſe tantum tendebat manus in altũ, minando, non ad cœlum, quaſi vindictam ſic precaretur. Intendebat ipſa manus minaſq; indefinite in Neronem, ſimul & magiſtros illos dominationis, in quos pari modo aggerebat probra.

Quod intenderet minas manuſque in Neronem præcipue, patet ex his quæ ſupra; *adultum jam eſſe Britannicum* &c. *quod inſitus & adoptivus* &c. Et ex his quæ ſequuntur; *conſecratum Claudium.* cur id, quia nempe hæreditatem Claudii

Claudium, *infernos Silanorum* [1] *manes* invocare, & *tot irrita facinora*. Turbatus his Nero, [2] & propinquo die, quo [3] quartumdecimum ætatis

INTERPRETATIO.

Claudium, tartareos Silanorum manes, totque alia vana & infructuoſa crimina. *Commotus his Cæſar, & proximo die, quo Britannicus quatuordecim annos ætatis attin-*

NOTÆ.

ſcelere invaſiſſet Nero, cujus vel auribus non abſtinebat atrox femina.

Intendere manus.] Capiunt, quaſi intenderet manus in Neronem. Forte tamen potius in miniſtros dominationis, ut ſit, Burrhum nempe & Senecam, de quibus hic hos potius laceſſebat femina licet impotens & dominandi avida, quam ipſum principem.

In alios omnes potius advertere oculos manuſque licuit aut decuit, dominantes ipſi & nomina dominantium ſemper cum reverentia obſervantur, at contra ſæpe magiſtri, ſeu miniſtri dominationis exhorrentur.

2 *Conſecratum Claudium.*] Eſt qui ſic explicet: *obteſtatur Claudium, quaſi deum vindicem erepta imperio ſobolis, ſeque à filio deſpectam & male habitam.* Queritur potius irata Agrippina & exprobrat filio multa, in quibus *Claudium conſecratum*, ſeu occiſum ſcelere ſuo, ac veneficio, & id ſcelus Neronis cauſſa perpetratum.

Dein exprobrat illi *infernos Silanorum manes*, quos etiam cauſa Neronis occiderat, & quaſi teſtes advocat pravitatis & ingratitudinis filii ſui.

An eos etiam vindices appellet Agrippina? hoc non habes præciſe ex Tac. qui dicit, Agrippinam *aggerere probra* &c. Sic præciſe tantum exprobrat has mortes Neroni, nempe *Claudii & Silanorum*, exprobrat illi tot ſcelera ſua, ut inania & infructuoſa, ob ejus ingratitudinem & *manes invocat.*

Vertunt quaſi non ſolum illi exprobraret eas cædes ejus cauſa patratas, ſed etiam, quaſi in Neronem invocaret *conſecratum Claudium*, & manes Silanorum, ut talia facinora in ipſum vindicarent.

Conſecratum Claudium.] Sic, quia omnia crimina ipſa deplorat, in caſſum perpetrata. jam invocat quos manes fecit ipſa & deos, & in primis Claudium, quem boleto & veneficio conſecraverat peſſima femina.

Sic & invocat infernos manes Silanorum, quos etiam fruſtrà necaverat, cum ſic ſibi periret fructus paratæ ingrato filio dominationis.

1. *Manes invocare.*] Vertunt, quaſi eorum opem imploraret, attamen obteſtari deos & manes invocare potius videtur, veluti teſtes diræ ingratitudinis Neronis. & ultores in Neronem deos implorat potius quam in auxilium ſuum invocat, eos quos per ſummum ſcelus interfecit. Imo eos vindices criminis ſui potius Agrippina metuere debuit. Non tam vult opem ipſa quam vindictam. minatur, exprobrat, ultores deos vocat, manes, crimina, omnia movet femina. *Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.*

2. *Et propinquo die.*] Intelligunt de craſtina die, quod falſum putem. per *propinquum diem* intelligit Tac. *tempus proximum.* quod liquet exemplis apud ipſum Tac. infra lib. 15. *Tiridates locum diemque colloquio poſcit. Tempus propinquum.* ubi tempus propinquum, id eſt, paucos quoſdam dies, qui tamen non 8. aut decem excederent.

Propinquo die.] Intellige non craſtinum, aut proxime ſequentem diem, ſed propinquum diem, nempe intra eumdem hunc annum aut menſem, quo in violentiam & contumelias erupit Agrippina.

Forte de tempore intelligendum, nempe cum prope inſtaret tempus, *quo quartum decimum ætatis annum Britannicus explebat.* Cum immineret illud tem-

annum Britannicus explebat, volutare ſecum, modo matris violentiam, modo ipſius indolem, [1] levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen [2] favorem late quæſiviſſet. [3] Feſtis Saturno diebus [4] inter alia æqualium ludicra, [5] regnum luſu ſortientium, evenerat ea Vett. ut.

INTERPRETATIO

gebat, penſitare ſecum, modo impotentiam ac ferociam Agrippinæ, interdum ipſius juvenis ingenium, levi quidem documento nuper probatum, quo tamen gratiam in vulgus plurimam ſibi paraviſſet. Feſtis Saturnalium diebus, inter alia oblectamenta coætaneorum, ſortientium ludo principatum, obtigerat ea ſors Neroni. Itaque alia aliis,

NOTÆ.

pus, ſeu illa ætas, qua virilem togam filius ille Claudii induere ex more debuit, & accedere ad Rempub.

Alii intelligunt de craſtina die; ita ut tunc Nero volutaret ſecum matris violentiam & indolem Britannici; non quod forte craſtina ipſa diē ille expleret quartum decimum ætatis annum, ſed tamen paulum abeſſet ab ea ætate.

3. *Quartum decimum.*] De ea ætate diſſentiunt interpretes. Nos 14. ætatis anno expleto, dari togam virilem de more, ſuſtinuimus; ita ut tardiores, non ultra cœptum 16 annum morarentur.

1. *Vt quidem experimento.*] Lego, *levi quidem* experimento. nihil certius, ex re ipſa, & ex doctiſſimorum interpretum conſenſu.

Levi.] *Leve* id experimentum fuit, & ipſa re. & æſtimatione Taciti, quippe qui affirmat, Britannicum hunc *periculis commendatum, retinuiſſe famam* bonæ indolis, ſine experimento. ſupra lib. 12. 26. *Freinshemius.*

2. *Favorem late quaſiviſſet.*] Nempe ea res in vulgus emanavit, ut quid eximium; quia in acta principum avide inquiritur, & fama creſcit eundo. Et eo major favor Britannici, quo magis imperitans Nero per ſcelus, odio fuit.

Eo latius ſparſa fama, quod innocentia, nobilitate, & periculis magis commendatus eſt Britannicus. Fama etiam mox ex pernicie immerita, & ex crimine Neronis.

3. *Feſtis Saturno diebus.*] Saturnalia ſic dicta à Saturno, *quod eo die feriæ ejus* teſtis Varro.

Celebrata fuerunt Saturnalia ante Romam conditam in Italia, & in Græcia. Saturnalibus crebra convivia agitabant, mittebantque invicem munera, quæ Saturnalia dicebantur; tum etiam cereos, quod Saturnum luminibus accenſis colerent quaſi ſignificarent, Saturno principe, ſe velut ad lucem, & bonas artes tranſlatos eſſe. Servos ſuos conviviis opiparis excipiebant, & ipſi domini miniſtrabant.

Primum Saturnalia celebrata ad XIV. Cal. Ian. atque uno die abſolvebantur. Poſtquam C. Cæſar in anni emendatione, huic menſi duos dies addidit, celebrata ſunt ad XVI. Cal. Ian.

Hinc factum, ut cum vulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnullique à tempore Cæſaris incerto die; & alii veteri more celebrarent, plures dies *Saturnalia* nominarentur, & Auguſtus in legibus judiciariis triduo eas ferias ſervari juſſit.

4. *Inter alia æqualium ludicra.*] Interpretes ad illuſtrationem loci adferunt, quæ Pollux ſcribit lib. IX. *Regnum*, inquit, *eſt, cum poſtquam ſortem traxere, rex imperat quid agendum ſit; miniſter vero ſeu ſervus, cui nempe ea ſors evenit, ubique inſervit ac laborat.*

Magis facit Arriani locus lib 1. Diſſertationum Epicteti. *Saturnalium diebus rex eligitur, lubet enim ludere hunc luſum. Is imperat: tu bibe, tu miſce, tu ex-*

ſors Neroni. Igitur cæteris diverſa, nec ruborem illatura, ubi Britannico juſſit *exſurgeret, progreſſuſque in medium, cantum aliquem inciperet,*

INTERPRETATIO.

nec pudorem factura præcepit, *at poſtquam imperavit Britannico*, ut aſſurgeret, prodienſque in medium, cantilenam aliquam ordiretur, *exinde ludibrio futurum pu-*

NOTÆ.

pelle, tu abi, tu veni. Pareo, ne mea cauſſa ſolvatur ludus.

Et maxime Luciani in Saturnalibus. *Vides*, (inquit, apud Græcum Saturnus magnificans ſuum regnum,) *quantum bonum ſit, regem inter omnes eligi, ſi viceris talo. Cum neque quiſquam tibi ridiculum aliquid imperet, & tu imperare aliis poſſis: huic, ut turpe aliquid de ſeipſo vociferetur, illi, ut ſaltet nudus, utque ſublata in humeros tibicina, ter domum circumeat.* Lipſius.

5 *Regnum luſu ſortientium.*] Eo ritu, quo regna conviviorum, id eſt, talo Ex Luciani ſupra verbis Florentinus etiam codex: *ludicra R. regnum;* quod valet, *Romanum.* Lipſius.

Regnum luſu ſortientium.] Iulius Pollux Onomaſt. nono, luſum quemdam deſcribit, qui Βασιλίνδα dicatur, cum ducta ſorte, aliquis fit rex, & is quidpiam difficile miniſtro, cui ea ſors pariter obtigerit, imperat De hoc intellexiſſe Tacitum, dubio procul exiſtimo; ſicut & Trogum in primo. *Alciatus.*

Antiquum ergo eſt, quod quotannis nunc quoque fit menſe Ianuario à noſtris; creatur enim rex, qui aliquid imperet, in formam regiæ dominationis, colluſoribus. *Ferretus.*

Neſcio quid ſibi velit Florent codex qui addit *ludicra R. regnum.* &c *Pichena.* Forte intelligit *ludicra Romana.* vel potius nihil ad rem

Regnum luſu.] Puto, hunc luſum aliquatenus differre ab eo luſu, de quo Sueton Ner 35. *Privignum Ruſinum Criſpinum, Poppaa natum, impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus & imperia ludere, mergendum mari, dum piſcaretur, ſervis ipſius mandavit.*

Et de quo Plutarchus in Catone; cujus *ludus erat judicia & accuſationes.* Spartianus in Severo *Nullum inter pueros ludum, niſi ad judices exercuit.* Trebell. in Gall. *Neque aliter Rempub. regeret, quam cum pueri fingunt poteſtates.*

Seneca in Sap. non cad. injuriam cap. 12. *Non ideo quicquam inter illos, puerosque intereſſe quis dixerit, quod illis talorum, nucumque, & aris minimi avaritia eſt, his auri argentique & urbium: quod illi inter ipſos magiſtratus gerunt, & prætextam faſceſque ac tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque & curia ludunt.*

Inter ludum Saturnalium, de quo hîc, & iſtos luſus, id diſcrimen forte fuit, quod in illo noſtro, unum tantum regem ſortirentur, qui cæteris imperaret, & ſemel his diebus homines adulti ſortiebantur; at in iſtis aliis, pueri *talis* ſortiebantur ſibi quiſque magiſtratum aliquem, dein pro ſuo modulo, tribunal ſtruebant, ludicraque alia exercebant, & ſic quoties ludere liberet, toto anni tempore.

Regnum luſu.] Non mirum, quod ea ſors inter ludicra eveniſſet Neroni, quod forte adulatione *colluſorum factum*, nec ſine conſilio juvenum. Magis mirum, quod regia ſorte dejectus Britannicus, tale carmen velut in penu ac promptu haberet, quo decus ſibi, ſed ſimul & exitium maturavit.

Regnum luſu.] Apud Veteres: *Rex vini, arbiter bibendi, dictator convivii, magiſter cœna* dicebatur, ſortiebantur talis, & cui Venus obtigiſſet is rex fiebat.

Cicero de Divin. 1 *Quatuor tali jacti caſu, venereum efficiunt.* Et Sueton. Aug. *Talis jactis, ut quiſque canem, aut ſenionem miſerat, in ſingulos talos, denarios in medium conferebat, quos tollebat univerſos, qui Venerem jecerat.* Aurelius.

irriſum ex eo ſperans pueri, [2] ſobrios quoque convictus, nedum temulentos ignorantis; ille conſtanter [3] exorſus eſt carmen, quo evo-

INTERPRETATIO.

vans juvenem, qui non modo ignorabat vinolentas, ſed etiam ſobrias epulas. Ille conſtanti animo vultuque incœpit cantum, quo deturbatum eum ſolio paterno, ſumma-

NOTÆ.

Sed hoc loco non intelligendus Tacitus de rege, aut regno convivii, ſed de regno ludi.

Regnum luſu ſortientium.] In Manuſcriptis, *R. regnum*, quod interpretantur *Romanum regnum.* ſed res in ſe falſa eſt. Nam tale regnum nihil ad rem Rom pertinuit, & nunquam ea vox R. ſeu Rom. præſcribitur, ſed poſtponitur.

Potius *regnum Rom.* dicerent. Forte illud R ex P. factum, & forte intelligendum *Penatium regnum.* vel forte F, ut intelligatur familiæ regnum, aut forte P nempe puerorum regnum.

Regnum.] Moris erat in conviviis, ut aliquis eligeretur *talis*, vel aſtragalis forte miſſis, & vocabatur ille *Sympoſiarcha*, vel *rex*, ſeu *magiſter convivij*, Varroni *Modimperator* dicitur. vel etiam ſola Corollæ impoſitione creabatur, qui convivis menſæ leges diceret, & cætera pro libito præſcriberet.

1. *Irriſum.*] Sperans irriſum iri puerum, qui nondum aſſueverat, vel quidem ſobriis conviviis. tantum abeſt, ut ſuſtinendi temulenti convivii frontem haberet. Ex eo ſperabat Nero *irriſum*, ſeu irriſionem pueri, qui nondum aſſeverare frontem ſciebat adverſus impudentiam aut temulentiam luxus Neroniani.

Irriſum.] Hic mos canendi à Græcis ortus, quibus in convivio data per ordinem cythara, quam pulſarent. addita voce & carminibus, vel in laudem deorum, vel heroum: quod qui ignoraret pro inſulſo habitus.

Et id etiam obtinuit apud Romanos imitatu. Cicero in Bruto: *Vtinam exſtarent illa carmina, quæ multis ſæclis ante ſuam ætatem in epulis eſſent cantitata à ſingulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit.* Cato nempe.

2. *Sobrios.*] Athen. lib. 10. *Quidam Heben vinum dijs fundere fortaſſis ideo fabulati ſunt, quod convivia ἡβητήρια nuncupant. Ptolomæus Ageſarchi filius lib. 3. Hiſt. Ptolomæi Philopatoris Clinem quandam memorat, potum miniſtraſſe Ptolomæo regi, cognomine Philadelpho, eique ſtatuas Alexandriæ poſitas fuiſſe multis locis, amictas ſimplici tunica, guttum in manibus tenentes.*

Ideo forte *Hebe* miniſtrabat vinum, ut ex ipſa juventa ſobrietatem diſcerent & à teneris. Nymphæ forte adhibitæ conviviis, ut lympham miſcerent crateri, ſcyphoſque temperarent pro ſuo genio, forte & ut pudor ſubiret ebrietatis, coram ſexu pudente & abſtinente. Forte tamen ſic Reges, ut Iovis delicias æmularentur.

Sobrios quoque convictus] Eſt qui legere velit, *pueri ſobrios conviviorum cantus ignorantis, nedum temulentos.* Poſſit forte ſic intelligi, non tamen legi.

Certum eſt, Neronem præcepiſſe Britannico, ut caneret, ſperantem inde irriſui fore omnibus qui adſtarent, quod eſſet puer, ignorans quoſq; conviviorum, etiam ſobriorum cantus, ne dum temulentos.

Sed præciſe Tacitus hîc tradit, Britannicum ignoraſſe, *ſobrios quoque convictus, nedum temulentos.* Id eſt, vix dum ſolere Britannicum adeſſe conviviis etiam hominum ſobriorum & prudentum. quia nempe pro more veteri, pueri ejus ætatis nobiles, ad fulcra lecti tantum adſidebant, *propria & parciore menſa.*

Tantum abeſt, ut ſciret puer aſſeverare frontem, & audaciam, ne dicam, impudentiam in temulentis conviviis, & ibi ſuſtinere partes ſuas, nempe laſci-

lutum eum [1] *ſede patria rebuſque ſummis* ſignificabatur. Vnde orta [2] miſeratio manifeſtior, quia diſſimulationem nox & laſcivia exemerat. Nero intellecta [3] invidia, odium intendit. [4] Vrgentibuſque Agrip-

INTERPRETATIO.

que fortuna *demonſtrabatur. Hinc nata miſericordia, apertior, quia ſimulandi neceſſitatem abſtulerat nox & petulantia uſurpari tum ſolita. Nero, cognita invidia in ſe, odium ſuum auxit. Inſtantibuſque Agrippina minus, quia nulla culpa* juvenis, *neque*

NOTÆ.

viam ſermonum, cantilenas, & iſtiuſmodi multa procaciæ juvenilis, quæ celebrate ſolent exoleti nebulones, quales tum erant Otho, Senecio, & alii Neronis congerrones in aula aſſidui.

Itaque generalior eſt, ut puto, propoſitio Taciti præciſe, quam ut ad ſolos cantus reſtringatur; quamvis id præcipue intendatur hoc loco. quippe cantare jubebat eum rex ludi.

Sobrios quoque.] Pueri, qui vix ſobriis & ſeriis epulis ſe ſatis decore expediret, tantum abeſſe, ut laſcivis & petulantibus comiſſationibus nebulonum, ſibi mente, vultu, voce, conſtaret.

3 *Exorſus eſt carmen.*] Vetus illud ex Ennio tritum:

O Pater, ô Patria, ô Priami domus.
Septum altiſono cardine templum &c.

Lipſius.

Carmen.] Athen. *Griphorum perſcrutatio aliena non eſt à philoſophia: Itaque ſapientiæ in his ſpecimen veteres ſtatuerunt, inter convivandum eos proponentes, non ut qui memoria noſtra, ſe invicem interrogant; ecquis Venereus concubitus ſit dulciſſimus? &c*

Longe honeſtius hæc poſcere, ut ei qui primus verſum Iambicum recitarit, viciſſim pronuntiet alter parem ex Poëta quodam, qui eamdem ſententiam expreſſerit: præterea imperare convivarum ſingulis, ut Iambicum eloquantur verſum: tum etiam unumquemque tantum carminum proferre, quantum mandatum fuerit. &c.

Exorſus eſt carmen.] Qui id intelligunt, quaſi tantum carmen pueriliter recitaſſet Britannicus, falluntur. ut patet ex Sueton. Ner. 33. *Britannicum non minus æmulatione vocis, quæ illi jucundior ſuppetebat, quam metu, ne quandoque apud hominum gratiam paterna memoria prævaleret, veneno aggreſſus eſt.*

Et id agebatur à Nerone, nempe ut caneret Britannicus. Tacitus ibid *Progreſſuſque in medium, cantum aliquem inciperet, irriſum ex eo ſperans.* At certe non irriſus fuiſſet, ſi tantum recitaſſet carmen, nec famam late quæſiviſſet Britannicus. quod certe accidit, ſed contra quam Nero volebat.

Exorſus eſt carmen.] An illud cantaverit, an tantum alta voce recitaverit, ſeu declamaverit puerili more Britannicus, incertum. quidquid ſit, favorem late quæſivit, & Neronem tali re in ſummam invidiam adduxit

Carmen aliquando ſumitur pro cantu ipſo; & potius puto, ipſum cantaviſſe. Nam illud ipſi à rege imperatum, nec late quæſiviſſet famam inter aulicos, niſi mandatum regium ſcite, eleganter & feſtive canendo exſecutioni mandaſſet; & certe ille voce præcellebat, unde invidia Neronis, & odium.

1. *Sede patria.*] Regno, ſeu ſolio paterno deturbatum.

2. *Miſeratio manifeſtior.*] Animi affectus vultu, nutuque premuntur, aut promuntur ex quibus quid ſentias, conjicere argutè, introſpicientibus liceat, at tum obſcuritas noctis, & laſcivia diſſimulandi neceſſitatem ademerant

Sic ſupra ubi de Germanici morte *Iuvit credulitatem nox, & promptior inter tenebras adfirmatio.*

3. *Invidia.*] Conflata Neroni ex eo carmine, quod cantaverat Britannicus ſcite ad rem, & ad crimen Neronis.

4 *Vrgentibuſque.*] Reputabat animo

pinæ,

pinæ minis, [1] quia nullum crimen; neque jubere cædem fratris palam audebat, occulta molitur: *parari venenum* jubet, [2] miniſtro Pollione Iulio prætoriæ cohortis tribuno, cujus cura attinebatur damnata veneficii nomine [3] Locuſta, multa ſcelerum fama. [4] Nam ut proximus quiſque Britannico, neque fas neque fidem penſi haberet, [5] olim proviſum erat. Primum venenum ab ipſis educatoribus accepit, tranſmiſitque exſoluta alvo parum validum, ſive temperamentum inerat, ne ſtatim ſæviret. Sed Nero lenti ſceleris impatiens, minitari tribuno,

INTERPRETATIO.

aperte audebat ipſe *imperare necem fratris, clam ſtruit inſidias*, & venenum parari *jubet, opera Pollionis Iulij Tribuni prætoriæ cohortis, cujus cuſtodiæ mandata erat mulier convicta veneficij, vocabulo Locuſta, plurima talium criminum famâ celebris. Quippe pridem proſpectum erat, ut proximi omnes Britannici, neque jus, neque fidem aut pudorem curæ haberent. Primum virus ab ipſis rectoribus illi adfuſum, quod tranſmeavit exſoluto ventre*, ſeu quia *parum vehemens, ſeu quod ita temperatum eſſet, ne confeſtim necaret. At Nero tardi facinoris intolerans, minas intentare tribuno, imperare* mortem

NOTÆ.

non ſegnem Britannici indolem, & levi nuper experimento cognitam, dein & quæ mox ſucceſſerant, impotentis Agrippinæ minas.

1. *Quia nullum crimen.*] Quia nullum crimen Britannici fuit, ob quod deberet, aut poſſet jure, vel in ſpeciem interfici; hinc inſidias, & occulta molitur Nero, quibus illum è medio tolleret. alii ſic capiunt. ut *nullum crimen auderet Nero.* ſed inepte.

2. *Pollione Iulio.*] Puto, eum eſſe, qui poſtea Præf. prætorio ſub Othone. Vide Plutarchum in Othone. *Lipſius.*

3. *Locuſta.*] Cujus veneficiis etiam ante uſi erant adverſus Claudium patrem Britannici.

4. *Nam ut proximus.*] Sic dicit, quia jam venenum parabatur Britannico, ut innuat facilitatem id infundendi illi, ſeu propinandi; & quia ferme ſic major difficultas in parando, aut coquendo veneno, quam dando.

Nam *olim proviſum erat*, ut peſſimi homines ipſi adponerentur Et reipſa, *primum venenum ab ipſis educatoribus accepit.*

Nam ut proximus.] Illud *nam*, vide quî cohæreat, neque certe ſatis quadrare videtur, niſi ſic capias. *parari venenum jubet* ipſemet Nero ſe coram, & *cubiculum juxta Cæſaris decoquitur virus.* Nam quia olim proviſum erat, *ut proximus quiſque Britannico*, omni ſceleri paratus eſſet, *primum venenum ab ipſis educatoribus accepit.* quod parum validum, temperamento, vel pueri, vel veneni. *Sed Nero lenti ſceleris impatiens minitari* &c.

Quod tamen primum venenum à Locuſta etiam decoctum, & præparatum fuerat, ſed minus uiolentum; forte ut miniſtri, & ipſamet venefica invidiam publicam declinarent. Itaque aliud virus longe magis rapidum parari jubet Nero ſe coram. & Suetonio teſte, *in cubiculo* ſuo.

Alii ſic invertunt; *parari venenum jubet, miniſtro Pollione Iulio* &c *primum venenum ab ipſis educatoribus accepit* &c. *Nam ut proximus quiſque Britannico, neque fas, neque fidem penſi haberet, olim proviſum erat.*

Sed ſic aliqua vis infertur ſenſui. Nam cur ibi ſtatim *primum venenum?* Prior explicatio magis menti Taciti, & ordini verborum congruere videtur; attamen res in medio ſit

5. *Olim proviſum erat.*] Scilicet ipſius Agrippinæ artibus. lib. 12. *Simul qui centurionum tribunorumque, ſortem Britannici*

Jubere *ſupplicium veneficæ, quod dum rumorem reſpiciunt, [1] dum parant defenſiones, ſecuritatem morarentur.* Promittentibus dein *præcipitem necem quam ſi ferro urgeretur*, cubiculum Cæſaris juxta decoquitur virus, [2] cognitis
16 antea venenis rapidum. Mos habebatur, principum liberos [3] cum cæ-

INTERPRETATIO.

Locuſtæ; quod dum reſpectant famam, dum excuſationes provident, incolumitatem principis differrent. *Exin pollicentibus* mortem perinde violentam, ac ſi ſtricto gladio periметetur juvenis, *prope cubiculum principis Neronis paratur virus, exploratis antea venenis, præceps ut* cummaxime. *Conſuetudo erat, liberos imperitantium, cum*

NOTÆ.

miſerabantur, remoti ſictis cauſis, & alii per ſpeciem honoris; etiam libertorum, ſi quis incorrupta fide, depellitur. Pichena.

Olim proviſum erat.] Nempe ab ipſamet Agrippina, cujus ſcelus nunc in ipſius caput recidit, ſupremo auxilio ſibi erepto, cum necatus eſt Britannicus.

1. *Dum parant defenſiones.*] Sueton. Ner. 33 *Excuſantique minus datum ad occultandam facinoris invidiam: Sane, inquit, legem Iuliam timeo; coegitque ſe coram in cubiculo, quam poſſet velociſſimum, ac præſentaneum coquere.*

2. *Cognitis antea venenis.* In pluribus vaſis, plura venena præparari, ſeu etiam in eadem olla decoqui potuit multiplicis ſpeciei virus, quod nempe eſſet aliud alio rapidius. prout igne urgeretur.

Itaque decoctis, ſeu pluribus venenis, ſeu multiplicis temperamenti veneno, ejuſmodi venena experti ſunt artifices in hœdo dein & in porcello, & *cognitis* illis *venenis*, rapidum & maxime præceps delegerunt, quo Britannicum necarent ipſo inſtanti.

Cognitis antea venenis.] Vertunt, quaſi coxerint antea, expertique fuerint multa venena, & ex his expertis venenis, rapidiſſimum delegerint.

Sed forte potuit unum & idem virus excoqui, ſed eo quod delectum eſt, cognito prius, prout coquebatur, aut miſcebatur, quam vim aut rapiditatem haberet. Nec deſierunt peſtis illius artifices vehementius ixcoquere, aut violentiora pharmaca adfundere invicem, quo uſque ferri violentiam ſævitiamque adæquaret.

Cognitis antea venenis rapidum.] Quia, ut habet Suetonius, virus illud antea experti erant in corporibus animalium, igitur recoquitur virus, exploratis antea, & præcognitis, ac prius expertis venenis, violentiſſimum & maxime præſentaneum.

Puto, prout decoquebantur, præparabanturq: venena, tum & ea explorabant, & ſic, cognitis ante violentia & rapiditate, quod fuit maxime violentum rapidumq; ſeligunt. quod forte pro gradu caloris & concoctionis, aut facultate medicaminis adhibiti, diſtinguebant, veluti plures veneni ſpecies.

Sic Quintil. Declam. 246 *Sæpe in ſcelere, virtutis eſt noſſe modum.* Et dec. 350. *Venenorum plura genera, plura nomina ſunt, diverſi etiam affectus: aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reſervatur: ſunt quæ calore nimio vitalia exurant.*

Cognitis antea venenis.] Patet ex Sueton. Ner. 33. fuiſſe unum & idem venenum, ſed magis magiſque recoctum, ut rapidius eſſet.

Coegitque ſe coram in cubiculo quam poſſet velociſſimum, ac præſentaneum coquere. deinde in hœdo expertus, poſtquam is quinque horas protraxit: iterum ac ſæpius recoctum porcello objecit. Quo ſtatim exanimato, inferri in triclinium, darique cœnanti ſecum Britannico imperavit.

3. *Cum cæteris.*] In quibus Titus, qui mox imperavit, qui & hauſit partem veneni. Sueton. in Tito.

teris idem ætatis nobilibus [1] ſedentes veſci in aſpectu propinquorum, propria & parciore menſa. Illic epulante Britannico, quia cibos potuſque ejus [2] delectus ex miniſtris guſtu explorabat, ne omitteretur inſtitutum, aut utriuſque morte proderetur ſcelus, [3] talis dolus repertus eſt. [4] Innoxia adhuc ac præcalida, & libata guſtu potio tradi-

INTERPRETATIO.

aliis ejuſdem ætatis illuſtribus pueris ſedentes comedere, in oculis parentum, peculiari & frugaliori menſa. Illic veſcente Britannico, quia cibos, & potionem ejus, unus è miniſtris prælibabat; ne prætermitteretur ea conſuetudo, aut amborum exitio crimen pateſieret, talis fraus excogitata eſt. Offertur Britannico potus intemeratus adhuc, & admodum

NOTÆ.

1. *Sedentes veſci.*] Sueton. ſuper eodem ritu Claudii cap XXXII. *Adhibebat omni cœnæ liberos ſuos cum pueris, puellisque nobilibus, qui more veteri, ad fulcra lectorum ſedentes veſcerentur.* Idem in Auguſto c. LXIV. de nepotibus ejus: *Neque cœnavit una, niſi in imo lecto adſiderent.* Vbi ſcripſerim, *niſi ut imo.*

Ex quibus vides, pueros ſediſſe ad fulcra, pedeſque parentum. Sediſſe, dico. Spernebant enim etiam tunc accubitum à pueris, à ſervis: quaſi luxuriæ ritum illi ætati, ordinive non decorum.

De ſervis Plautus Sticho: *Potius in ſubſelliis Cynice accipiemur, quam in lecto.* Idem Perſa: *Non poſtulo equidem med in lecto accumbere, ſcis tu med eſſe imi ſubſellii virum.*

Donatus in vita Terentii: *Iuſſus antè Cæcilio recitare, ad cœnantem cum veniſſet, quod erat contemptiore veſtitu, ſubſellio juxta lectulum reſidens legiſſe dicitur: poſt paucos vero verſus, invitatus ut accumberet, cœnaſſe unà.*

Senecam ſic accipio de Tranquillit. lib II cap. XV. *Non accipiet ſapiens contumeliam, ſi in convivio regis recumbere infra menſam, veſcique cum ſervis, ignominioſa officia ſortitus, jubebitur.*

Qua contumelia à Caio Pomponius Secundus adfectus: qui cibum cum eo cepit: παρὰ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ καθήμενος: *ad pedes ejus ſedens*, ait Dio. ſcilicet, quaſi Vejovis illius ſervus. Nec alio Plutarchus reſpexit, cum in convivio ſuo reliquos quidem accumbentes facit, at Æſopum qui ſervus, ſedentem in ſubſellio, apud Solonem. *Lipſius.*

2. *Delectus ex miniſtris guſtu explorabat.*] Hic miniſter in antiquis inſcriptionibus dicitur, PRÆGVSTATOR, ut in hac apud me inſcriptione. TI. CLAVDIVS. TI. AVG. LIB. ARRIO. CLAVDIANO SCRIB LIBEL. TI. CLAVDIVS. FLAMMA. CLAVSVS TI. AVG. PRÆGVSTATOR. FRATRI PIISS. ET. FIDELISSIMO. FEC. *Vrſinus.*

3. *Talis dolus repertus eſt.*] An doli & ſceleris particeps fuerit ille prægustator, incertum præciſe ex verbis Taciti. Et videtur contrarium innuere his verbis: *Ne omitteretur inſtitutum, aut utriuſque morte proderetur ſcelus* &c. ſed ſi perpendas alia iſta. *Vt proximus quiſque Britannico neque fas, neque fidem penſi haberet, olim proviſum erat*, nempe ab Agrippina ipſa.

Si obſerves etiam, *primum venenum ab ipſis educatoribus* accepiſſe. hinc inferri poſſit, corruptum eum, qui prælibaret, & doli non expertem fuiſſe; deinde ſi ſatis caviſſet prægustator ille, ut debuit, non permiſiſſet ſic temere affundi *frigidam*, niſi forte ipſemet inſcius doli affuderit. Igitur in medio res ſit: nam ſi fuit ex miniſtris aulæ Neronianæ, facile decipi, vel etiam corrumpi potuit, ſi forte non fuit ſpecialis miniſter Britannici.

4. *Innoxia adhuc ac prævalida.*] Retuli ad calidæ potionem in Electis, & velim ei capiti addi Arriani locum lib. I. c. XIII. *Cum calidam potionem poſtu-*

lante te, puer non obtemperaverit, vel etiam obediens calidiorem obtulerit, vel neque puer domi inventus ſit, neque iraſci: neque rumpi tum placitum dijs aut acceptum eſt.

Qui ſimillimus illi Senecæ, quem adduxi è lib. de Ira. Ceterum ex hac potione guſtaſſe etiam Titus credebatur *Britannicum juxta cubans*, ait Sueton. Titi. cap. 11.

Miror, cur *cubans* ſcripſerit: nam ille vero *ſedit*, ut hic in Tacito, cum Britannico ſcilicet *ſimul, ac paribus diſciplinis, & apud eoſdem magiſtros inſtitutus*, ut ipſe Suetonius ibi ſcripſit. Nec probabile in pari ætate, Titum ſupra dominum honore affectum. Sed exciderit hoc Suetonio, pro vulgato more ſcribenti. *Lipſius.*

Seneca de Ira lib. 1. cap. 12 *Iraſcuntur boni viri pro ſuorum injurijs, ſed idem facient, ſi calida non bene præbeatur* &c.

Præcalida.] Calida bibebatur, etiam pura & ſolitaria, nec ullo alio liquore permixta; ſed præcipue in deliciis calida fuit vino mixta.

Appuleius lib. 2. *Foris mea jam domina, cubitum reddita, arripit poculum, ac deſuper aliqua calida injecta porrigit ut bibam.*

Idem Plautus: *Quos ſemper videas libentes eſſe in thermopolio.*

Martial.

Iam defeciſſet portantes calda miniſtros,
Si non potares Sextiliane, merum.

Tamen aqua duplex ſtatim initio menſæ ponebatur *calida*, nempe & *frigida*. Lucianus *Menſa vero lecto prope adſtabat habens poculum & aquam paratam, & frigidam & calidam.* ſic & Tac. hic lib 1,

Præcalida &c. potio traditur Britannico: dein poſtquam fervore aſpernabatur, frigida in aqua affunditur venenum. Vbi per *potionem* intelligi debet aqua *calida*, vino permixta, quæ nimis calida fuit; & ideo eam recuſat, remittitque Britannicus miniſtro, qui haud dubie conſcius doli fuit, non tamen ſorte prægustator.

Itaque calidam. renuente Britannico. vel novam potionem aquæ frigidæ. in qua virus tum affundunt, vel prius affuſum erat, ipſi exhibent.

Vel aqua frigida, ſed venenata, temperant primam illam potionem, quæ nimis ferveſcebat, & quam non prælibavit dilectus ille miniſter, ut qui jam prælibaſſet ipſum eumdem calicem, quem rurſus, & ſtatim obtulere Britannico, quaſi parum liquoris additum eſſet, nec referret.

Vel forte *dilectus* ille prælibator, non prælibabat potionem, quoties biberet juvenis princeps, & pueri nobiles, qui cum eo accumbebant iiſdem epulis; ſed ſimul & ſemel forte ante convivium, dum diſponerentur calda, vinum, pocula, & reliquus epularum apparatus, ex vaſe potionem univerſam initio prælibabat, unde haurirent miniſtri, & omnibus convivis exhiberent.

Ferunt ex eadem potione, bibiſſe Titum, qui ſimul cum Britannico tum accumbebat. Si hoc verum ſit, tota amphora, ſeu crater aquæ frigidæ, initio menſæ poni ſolitæ, ſic infectus totus veneno fuiſſet. & tali, tamque rapido veneno perire ſubito, rapique una debuerunt omnes, qui bibiſſent.

Forte ſoli Britannico & Tito temperata eſt potio ferveſcens, illa aqua frigida quæ noxia erat, & parum hauſit Titus, forte admonitus territuſque caſu Britannici, ut & alii omnes, vel caſu & meliori fato

Et ad aliquod ſpatium interruptæ epulæ, dum metus occupat animos utriuſque convivii, dum aufertur Britannicus jam cadaver & funus, (adeo violentum ſævum & rapidum venenum fuit.

Attamen ſedatis, ſeu compoſitis paulum animis, poſtea repetitæ & continuatæ epulæ. dum hæc fiunt, ſpatium fuit aquæ nimis calidæ deferveſcendi, ſicque non opus frigida fuit. ſic ſpatium fuit miniſtris conſciis, tollendi peſtilentem aquam, & innoxiam aliam convivis pueris ſubminiſtrandi, quo nemo alius necaretur; ſed Suetonius qui id tradit de Britannico, id magis tranſcribit, quam affirmat.

Præcalida &c. potio.] Nonnulli intelligunt *decoctam*, quam excogitavit Nero, de qua Sueton. Ner. 48. Nero ſitiens, *aquam ex ſubjecta lacuna poraturus, manu*

tur Britannico: dein poſtquam fervore aſpernabatur, ₁ frigida in aqua

INTERPRETATIO.

calidus, & guſtu exploratus: dein ubi præ calore ſprevit potionem, *tum virus infun-*

NOTÆ.

hauſit. Et hac eſt, inquit, Neronis decocta.

De qua ſic etiam Plin. lib 31. *Neronis principis inventum eſt decoquere aquam, vitroque demiſſam in nives refrigerare: ita voluptas frigoris contingit ſine vitijs nivis. Omnem utique decoctam utiliorem eſſe convenit, item calefactam magis refrigerari ſubtiliſſimo invento.*

Sic & Plutarchus in Quæſt. 6. 4. *Omnis aqua calefacta, fit poſtea frigidior, ut illa quæ regibus datur. Ubi enim ad bullitum uſque calefacta eſt, cingitur illa nivibus, vas ambientibus, & ſic frigidior fit.*

Sed puto, hic neque de frigida agitur, neque de decocta Neronis. Sed *calida* aqua haud dubie pueris illis nobilibus miniſtrabatur pro more; alioqui tum in ſcelere moliendo præter inſtitutum ſolemne egiſſent. quod tamen diligenter cavebant.

Et revera, primo *præcalida* exhibita Britannico, id eſt, nimis calida; & quia calidiorem ſenſit, reddidit calicem prægustatori, in quem frigida tum permixta, ſeu potius virus affuſum eſt.

At *decocta Neronis*, fuit non modo frigida, ſed ultra, & præter naturam aquæ, propter coctionem & nives ambientes; nec mirum, ſi tali potioni ſuetus, aquam ex lacuna abhorreret Nero.

Libata guſtu.] Ab ipſo nempe miniſtro, qui guſtu explorare talia ſolebat.

Libata guſtu potio.] Igitur duo miniſtri circa illam aquam calidam, non enim qui ex officio potionem guſtu explorabat, ſic calidam dediſſet Britannico, ut illam ſtatim reſpueret, averſareturque.

Forte, quia iſte doli non erat particeps, imo ipſe ſic deceptus eſt, ut inſtitutum prælibandi non omitteretur, & ne ſimul extingueretur ipſe cum Britannico, ne ſcelus ſic aperte proderetur Non forte quod facile corrumpi non poſſet, ut & alii famuli Britannici, ſed melius fuit ſic ipſum decipi; nam ſic inſtitutum ſervabatur, & melius tegebatur crimen.

Igitur fuit alius miniſter, qui exhiberet illam aquam præcalidam exploratori, & cum is tantum ſummis labris forte prælibaret, moris cauſſa; non mirum, ſi calidiorem aquam juveni exhibuerit. Non enim perinde, ſic leviter delibando, *præcalidam* potionem ſenſit.

Et cum inferior ille miniſter tantillum frigidæ ſuperinfudiſſet, tum potionem ſecunda vice non libavit explorator, aut forte tantum in ſumma delibabat, ſed eam ut mixta ac temperata fuerat, offert Britannico inexpertam & inlibatam.

Igitur dolus totus ex parte primi miniſtri qui decoquebat illam aquam, & qui eam prægustatori offerebat uſq; adeo calidam, & qui frigidam ad manum habuit veneno mixtam, quam ſtatim calidæ affunderet, quaſi tantum eam refrigeraturus eſſet.

At ſi doli particeps fuit explorator, facile fuit addere aquam prægustatæ potioni ſine ſuſpicione, aut periculo delibantis; & forte ex compoſito cum eo, ea res agebatur.

1. *Frigida in aqua.*] Ita factum & Alexandro Magno, eadem cauſſa, & cautione. Curtius. lib. 10. *Philippus itaque & Iollas potum regis prægustare ſoliti, in aqua frigida venenum habentes, eam prægustatæ potioni regis ſupermiſerunt.* Iiſdem fere verbis Iuſtinus lib. 12. *Pichena.*

Eſt error hac in re, opinor, Æliani in Var. Hiſtor lib. v. qui diſerte vult venenum ei in cibo datum, non potu. *Quamplurimi, inquit, principes bibendo, venenum hauſere, ut Alexander & comedendo, ut Claudius Imperator Rom. & Britannicus*

affunditur venenum, quod ita cunctos ejus artus pervaſit, ut vox pariter & ſpiritus ejus [1] raperentur. [2] Trepidatum à circumſedentibus, [3] diffugiunt imprudentes. [4] At quibus altior intellectus, reſiſtunt de-

INTERPRETATIO.

ditur cum frigida aqua, quod ita perrupit omnes illius corporis partes, ut vox ſimul, & vita illius abriperentur. Trepidavere circumſtantes, dilabuntur minus ſapientes. At quibus mens profundior erat, ii reſtant attoniti & immoti, Neronemque conſpiciebant. Ille

NOTÆ.

filius ipſius. Atqui de potu & Tacitus, & Suetonius, adfirmant *Lipſius.*

Ælianus recte dicit de Alexandro, venenum hauſiſſe inter ſcyphos, cum ſe largius invitaret, & etiam de Claudio & Britannico ſumpſiſſe noxium medicamen inter epulas, & cum veſcerentur. Quod vult vox Æliani. ἐσθίοντες.

[1] *Frigida in aqua.*] Frigidæ aquæ affunditur venenum, dein illa frigida affunditur potioni, quæ præcalida & jam prælibata guſtu erat, & quæ ſic datur puero, quaſi jam prælibata eſſet, nec indigeret amplius prælibari.

Vel ipſa aqua frigida veneno temerata ſic directe traditur Britannico; verba Taciti id innuere videntur. ſed prior ſenſus vero propior eſt.

1. *Raperentur.*] Anno 3. Olympiadis 208 Romæ conditæ 808 Chriſti [illegible] Vide notas lib. 12. cap. 67. *Tillemontius.*

2. *Trepidatum à circumſedentibus.*] Eſt qui legat, *circumſtantibus*; quia illi qui circumſedebant Britannicum, erant pueri trepidationis tantæ nondum capaces. Sic certe intelligendum, ut à *circumſtantibus* trepidatum ſit, non tamen legendum.

Nam neque intelligendi ſunt ii, qui circumſedebant Neronem, aut menſæ cum illo accumbebant toris, nam ſtatim *repetita convivii lætitia*; neque etiam pueri, qui circa Britannicum ad eam menſam ſedebant, ſed intelligendi illi, qui circumſtabant Britannicum, miniſtri nempe, quorum alii *diffugiunt*, *imprudentes* nempe, alii, quorum *altior intellectus*, defixi reſiſtunt.

Igitur intelligendum hic à *circumſtantibus* trepidatum eſſe, & tamen legendum *circumſedentibus*. Vertunt tamen fere de ſedentibus circa Britannicum, ex quibus alii territi tam præcipiti morte, diffugiunt, alii manent.

Attamen in prima ſententia perſto. Nam de circumſedentibus dicit Tac. alios fuiſſe imprudentes, aliis autem altiorem intellectum. At neutrum dici poteſt de pueris circumſedentibus Britannicum. Niſi forte id ambigue intelligat & indiſtincte, tam de circumſedentibus menſam Neronis, quam de aliis circumſtantibus pueros, ſeu liberti illi, ſeu miniſtri eſſent.

A circumſedentibus.] Non ii ſunt qui Neronem circumſtabant, quia iidem qui trepidaverant, diffugiunt; at nulla neceſſitas trepidandi, aut fugiendi fuit iis, qui circumſtabant Neronem, ut qui procul à ſuſpicione abeſſent. Sed potius ii ſunt, qui circumſtabant menſam Britannici & forte ipſius miniſtri, licet inſontes, fugiūt, nempe ne ſuſpectarentur, ſontes vero, forte metu, ne rei ſubderentur: *Iuxta periculoſo, ficta ſeu vera promerent*, ut inquit Tacitus l. 6. de Salluſtio, cujus miniſterio necatus Poſthumus ſic fugiunt ſpeluncæ Tiberio obruto, etiam inſontes.

3. *Diffugiunt imprudentes.*] Vtrinque forte imprudentia fuit, & diffugere, & etiam intueri dominantem eo caſu, quaſi introſcrutarentur, quod occultum maxime voluit.

Diffugiunt imprudentes.] Imprudentes, quia nempe, vel ſeipſi produnt, quaſi rei eſſent, vel fuga ſua accuſare imperitantes videntur, quaſi fugiant, ne ſceleris

fixi, & [1] Neronem intuentes. Ille ut erat [2] reclinis, & neſcio ſimi-

INTERPRETATIO.

ut erat toro recumbens, & ignaro propior, ſic eum conſueviſſe, *ait*, ob morbum co-

NOTÆ.

eorum participes exiſtimentur, fugiunt ipſam ſuſpicionem; forte ne inter reos ipſi innocentes computentur, ſimulque involvantur.

Sed quo, & ad quem confugiant adverſus potentiam principis, ſi ulciſci crimen aut fugam volet? ſed id primo motu imprudenter factum, & pauci ita prudentes, ut nihil vidiſſe videantur, in re tam inopinata, utq; ſe ſatis componant, aut vultum, aut animum, ſeu utrumque.

4 *Quibus altior.*] Altior intellectus in eo, quod immoti & defixi ſtarent, non fugerent, ut alii. Sed, ut puto, non *altior intellectus*, in eo quod Neronem intuerentur.

Quis enim imperitantium, ſcrutari faciem ſuam velit tali caſu, ſive nocens, ſive etiam abſit à culpa? & reprehenditur hoc loco Tacitus etiam ab aliis.

1. *Neronem intuentes.*] Ibi, ut puto, fuerit major imprudentia. Cur enim defixi principem intueri audent? An ut introſcrutentur dolum & ſcelus? Qui aſpicias dominantem eo caſu, quin ſimul ſuſpectes, aut ſaltem ſuſpicionis tuæ opinionem in animo ejus defixam relinquas? niſi forte, ut inſcium Neronem, & quaſi vindicem necis iſtius intuerentur. quaſi vero!

2. *Reclinis.*] Nempe toro convivali. pro more accumbendi veterum.

Reclinis.] De epulis & more accumbendi veterum, aliqua hic addere, forte operæ pretium ſit.

In cœnaculo, collocabatur menſa rotunda, humilis. quæ inferioris ſortis hominum *tripes*, & è *ſimplici ligno*, opulentiorum *citrea* fuit, aut *acerna*, aut intecta *argentea lamina*.

Hanc pes eburnus frabrefactus ſuſtinebat in modum *pardi*, aut *leonis*. Horat. de tenui menſa:

Modo ſit menſa tripes, & concha ſalis puri.

De lautiore. Iuvenal

– ——— putere videntur

Vnguenta atque roſa, latos niſi ſuſtinet orbes

Grande ebur, & magno ſublimis pondus hiatu.

Circa menſam tres lecti diſpoſiti erant, unde *triclinii* nomen, vel duo. Poſterior ætas vocavit *ſigma*. Martial.

Aſpice lunata ſcriptum teſtudine ſigma.

Lamprid.

De croco ſigma ſtravit &c.

Hi lecti ſtrati aulæis purpureis, aut alia veſte ſtragula, pro copiis & opibus patrisfamilias.

Hora cœnæ *nona* fuit, quæ nobis *tertia* poſt meridiem Martial.

Imperat exſtructos frangere nona toros.

Tum veſtes illi mutabant, induebantque *cœnatoria*, in hunc uſum deſtinata, ſoleas exuebant, ne lectos inquinarent, quibus jacentes accumbebant, ſurgenteſque à cœna, eas repoſcebant quod & hodie apud Perſas in more eſt, qui & ſedent tapetibus, ſed alio modo, & ſitu.

Terni, aut quaterni quolibet lecto accumbebant, ſi plures, id ſordidum reputabatur. Cicero in Piſonem: *Nihil apud hunc lautum, elegans &c. Graci quini ſtipati in lectis, ſape plures.* ſicque non plures ad ſummum in qualibet menſa, ſeu triclinio quam XII.

Accumbebant autem in toro, reclinata ſupera parte corporis, ſiniſtro cubito innixi, & infera parte in longum porrecta ac jacente, capite leviter erecto, dorſo à pulvillis modice ſuffulto. Vnde intelliges, cur ibi *reclinis* dicatur Nero.

Primus decumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur pone dorſum ſecundi; ſecundus vero occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillo interjecto; pedes ejus jacebant ad tergum ter-

lis, *ſolitum ita*, ait, [1] *per comitialem morbum, quo primum ab infantia afflictaretur Britannicus, & redituros paulatim viſus ſenſuſque.* [2] At Agrippinæ is pavor, ea conſternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit; ut perinde ignaram fuiſſe ac Octaviam ſororem Britannici conſtiterit. quippe ſibi ſupremum auxilium ereptum, & [3] parricidii

INTERPRETATIO.

mitialem, quo primis ab annis conflictaretur Britannicus, & remeaturum paulatim viſum alioſque ſenſus *Verum Agrippinæ is metus, ea trepidatio animi, quamvis fronte tegeretur, enituit; ut compertum ſit, æque inſciam fuiſſe facinoris, ac Octaviam ſororem Britannici. Nam ſic cognoſcebat ultimum ſibi ſubſidium ademptum eſſe,*

NOTÆ.

tii, & ſic deinceps tertius & quartus, ſi tot eſſent.

Summus dicebatur, qui ad caput lecti decumbebat, *imus* qui ad pedes, & qui inter iſtos, *medius*. Plautus:

Da puer ab ſummo.

Et Horat.

——— *Secutis omnibus imis.*

Medius digniorem locum obtinuit. Virgilius.

——— *aulæis jam ſe regina ſuperbis*
Aurea compoſuit ſponda, mediamque locavit.

Salluſtius lib 3. Hiſt. *Igitur diſcubuere Sertorius interior in medio, ſuper eum Tuſcus Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis, in ſummo Antonius.* Ibi Sertorius, ut pote dignior, medio loco accubuit.

Itaque ſi tres convivæ in uno lecto, *medius* digniſſimus fuit, & proximus honore *ſummus* qui ad caput lecti: ſi quatuor, *proximus à ſummo*, ſi duo in lecto, *ſummus* digniſſimus.

Cœnam partiebantur in tres miſſus. Primus miſſus, *antecœna*, guſtatio, ſive guſtus dicebatur. & plerumque incipiebant *ab ovis*, Cicero Epiſt. ad Pætum. *Integram famem ad ovum adfero.* Vel à *lactucis.*

Secundus miſſus, proprie *cœna* fuit. præcipuum illud ferculum. & quod caput, ſeu ſumma cœnæ fuit. Martial.

——— *mullus tibi quatuor emptus*
librarum, cœnæ pompa caputque fuit.

Tertius miſſus fuit, in quo bellaria, quæ *menſa pomorum*, ſeu *ſecunda menſa* appellabantur.

In convivio diis ſemper libabant. ſic Regina apud Virgil.

Dixit & in menſæ laticum libavit honorem.

Mos certe fuit, ut ex patera, vini aliquid diffunderent in menſam, vel in terram, vel in mare, ſi caſus daret.

1 *Per comitialem morbum.*] Id ſummæ impudentiæ in Nerone, & quod crimen convinceret, id auſum affirmare coram tot miniſtris, totque aulicis utriuſque ſexus, qui puerum cognoſcerent à teneris, nulli morbo tali obnoxium.

Per comitialem morbum.] De quo ſic Corn. Celſus lib. 3. 24. *Inter notiſſimos morbos, eſt etiam is, qui comitialis, vel major nominatur: homo ſubito concidit, ex ore ſpumæ moventur: deinde interpoſito tempore ad ſe redit, & per ſe ipſum conſurgit. Sonticum morbum dicunt.*

Sic dictus *comitialis*, quod olim comitia diſſolveret. Huic morbo obnoxii fuere magni viri Hercules, Cæſar, Mahometes, & alii ingenio animoque prævalidi.

2. *At Agrippina.*] Sunt qui hic reprehendant Tacitum, quaſi ſtatim avertat oculos, mentemque lectoris à crimine Neronis, ut nobis circumſtantium hominum vultus faciemque aut mentem adumbret nempe arguitur, quaſi non ſatis defixerit animum noſtrum in æſtimanda ponderandaque atrocitate facinoris, ſed ſtatim alio convertat, abducatque animum legentium.

3. *Parricidii exemplum intelligebat.*] An

exemplum

exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem caritatem, omnis [1] affectus abſcondere [2] didicerat. [3] Ita poſt breve ſilentium, repetita convivii lætitia. [4] Nox eadem necem Britannici 17

INTERPRETATIO.

& hinc materna cædis documentum agnoſcebat. *Octavia pariter, licet rudi ætate* adhuc, *tamen jam ſciebat triſtitiam, amorem & cunctos animi motus cohibere*, ne erumperent. *Sic poſt aliquod ſilentium inſtaurata epularum lætitia. Eadem nox conne-*

NOTÆ.

eaſdem artes à Nerone relatas in Britannico necando, quas ipſamet in Claudio adhibuerat? Potius crediderim timuiſſe Agrippinam, ne, ut Britannicum Nero ſuſtulerat, eodem exemplo matrem tolleret. *Pichena.*

Prius ne cogitandum quidem, adeo frigidum eſt. Scylla Ovidio lib. 8. *Cives odere merentem, finitimi exemplum metuunt.* Seneca Troad. *Suique victor operis exemplum horruit, didicitque Achille, & dea natos mori.* Gronovius.

Parricidii exemplum.] In ſe ipſam dederat parricidii exemplum Agrippina, occidendo principem Claudium. quod exemplum tum nondum vidit ipſa, ſed occiſo Britannico à Nerone, tandem aperti ſunt oculi illius, & tum in ſe parricidii exemplum intellexit mater. quod & haud dubie Nero in ſe datum intellexerat, occiſo Claudio principe ab ipſa Agrippina.

Parricidii exemplum.] Poſſet dici, Agrippinam dediſſe exemplum parricidii Neroni, cum occidit ipſa Claudium; ſed potius in ſe ipſam parricidii exemplum intellexit, viſa Britannici nece, quam perpetraſſet filius Nero.

Parricidii exemplum intelligebat] Explicat Interpres Hiſpanus, quaſi ambigue id ſumi poſſit de Agrippina, & etiam de Octavia. nam, inquit, Octavia in nece Britannici fratris, *parricidium*, ſeu patris Claudii cædem *intelligebat.*

Sed certe non ita ambiguus Tacitus, neque habet duos ſenſus, ſi bene intelligatur. Et hoc loco ſumi debet de Agrippina tantum.

Nam ſupra: *Agrippina is pavor*, quæ ſola intellectu ſatis alto fuit, ut *parricidii exemplum* tum in ſe ipſam interpretaretur, & dicit Tac. *intelligebat*, non autem *intelligebant.* quod debuit, ſi de utraque femina ſumi voluiſſet.

Exponit hic Tac. ingenium ipſius Agrippinæ, ut patet attendenti. Et mox ſtatim agit de Octavia: *Octavia quoque, quamvis rudibus annis &c.*

Et priori loco de Octavia dicit tantum, fuiſſe conſternatam & *ignaram cædis fraternæ*, nihil amplius. Nec tam ambiguus Tacitus, ut ſibi finxere interpretes hactenus, & delendi illi bini ſenſus, marginibus verſionum adpoſiti.

Parricidii exemplum.] Quod ex parricidio fratris intelligere & ſuſpectare Agrippina potuit; tanto magis, quod ipſi id prædixiſſet olim idem, qui filio principatum prædixerat, nempe, ut puto, Thraſulli filius.

1. *Affectus abſcondere.*] Dici potuit, quod Dionyſ. 4. de Servio rege Rom. *Intelligendi politica prudentiſſimus &c. Et ſe accommodare omnibus fortunis eruditus, & qui omni ingenio modoque conformare ſe facile poſſet.*

2. *Didicerat.*] Quia prima ab infantia educata erat in domo regnatrice, quia aulæ artibus, à cunis ipſis, inſtituta erat, quarum artium præcipua illa virtus, ſi tamen virtus eſt, qua omnes affectus diſſimulantur. qua natura tota velatur, vincitur, aut violatur.

3. *Ita poſt breve ſilentium.*] Tale Statii 2. Thebaidos 262.

In regem converti omnes formidine prima:
Mox audiſſe negant. Gronovius.

4. *Nox eadem.*] Miror ergo, quomo-

& rogum conjunxit [1] proviſo ante funebri paratu, [2] qui modicus fuit. [3] In campo tamen Martis ſepultus eſt, adeo turbidis [4] imbribus, ut vulgus

INTERPRETATIO.

xuit mortem pyramque Britannici, præparato ante necem exequiarum apparatu, qui tenuis fuit. Attamen in campo Martio conditus eſt, pluviis uſque adeò ingruentibus,

NOTÆ.

do vera quæ Græci tradiderunt, Britannici corpus gypſo multo oblitum à Nerone fuiſſe, ne livor appareret è veneno: ſed pluviam coortam eluiſſe gypſum, dum cadaver per forum efferretur; omniumque oculis ſcelus ſubjeciſſe. Hæc Zonaras, hæc Dio. Scite, ſed parum vere: ut Taciti quidem narratio eſt. Nam hæc omnia operire nox potuit. *Lipſius.*

Et miles adſidebat buſto, qui plebem arceret. Nec nudatum corpus in foro, ſed cum veſtibus ipſis quibus obvolutum in aula fuerat, igni ſubjectum eſt. Reputa animo quam acriter invehatur Tiberius in eos, qui nudaverant corpus. Germanici in foro Antiocheno, ſupra.

Nox eadem.] Id eſt, eadem nocte necatus Britannicus crematuſque & Campo Martio conditus, ſeu in Auguſti Mauſoleum illatus. Sic & mox Agrippina mater Neronis lib. 14. *Cremata eſt nocte eadem convivali lecto, & exſequiis vilibus.*

1. *Proviſo ante.*] Præparabant ſimul & venenum & funus. Forte rogus intra palatium ipſum ſtructus eſt.

2. *Qui modicus.*] Cujus rationem ipſe reddit infra, quia immatura & acerba funera ſubtrahebantur oculis civium, neque laudatione funebri, aut magno apparatu cives detinebantur eo caſu.

Hæc ratio in vulgus jacta, ſed vera cauſſa fuit, ut ſtatim Nero ſubtraheret oculis populi Rom. cauſſam luctus & mœſtitiæ; & ne indicia veneni apparerent, dum corpus palam cremaretur & ne pompa illa rumores ſermoneſq; vulgi magis incitaret.

3. *In Campo tamen Martis ſepultus.*] Non tamen ibi combuſtus: ſed reliquiæ ejus, in urna, illatæ, ut opinor, monumento Auguſti. *Lipſius.*

Campo tamen Martis.] Campus Martis duplex fuit, unus latè ſumptus, inter Tiberim fluvium, Capitolium & Quirinalem montes, collemque Hortulorum; ſicque tenebat majores partes Septimæ & Nonæ regionum Romæ antiquæ ad occidentem & ſeptentrionem.

Hodie pars eſt magna *Roma moderna* ad occidentem & ſeptentrionem, & inter montes *Campidoglio*, *Monte Cavallo*, *& Pincio*, fluviumque *Tevere.*

Alter vero *Campus Martis*, de quo hîc loqui videtur Tacitus, fuit aliquando extra mœnia urbis, poſtea verò Nonæ regionis, in parte occidentali urbis Romæ. hodie partes regionum *Campo Marzo*, *Sant Euſtachio*, *Ponte*, & *Parione* in Roma moderna verſus medium & occidentem Fuit quoque *Campus Minor*, pars Campi Martii propriè dicti, ad occidentem & ad Tiberim fluvium.

Hodie pars regionis *Ponte* ad fluvium *Tevere*, & prope pontem *Sant Ange'o.* ex Roma antiq. Nardini lib. 6. cap 5. &c. & planis ſeu imaginibus Romæ modernæ à Gregorio de *Roſſi* & Ioanne Falda editis &c. *Tillemonius.*

4. *Imbribus.*] Teſtibus Dione & Zonara, gypſo oblitum erat corpus Britannici. Sed iis fidem abrogat Lipſius. Ve ut ſit de facto, contendo, id ita fieri potuiſſe.

Nam licet noctu, tamen haud dubie ad cereos & faces elatus eſt juvenis, & multo illo imbre potuit gypſum è facie abſtergi, & ſic veneni livor apparere, & clare videri præſertim hominibus id ſuſpectantibus, præmonitiſque & ad id impenſe attendentibus, & cum Romæ

[1] iram deûm portendi crediderit adverſus facinus, cui plerique etiam hominum ignoſcebant, [2] antiquas fratrum diſcordias, & inſociabile regnum exiſtimantes. [3] Tradunt plerique [4] eorum temporum ſcriptores, *crebris ante exitium diebus*, [5] *illuſum iſſe pueritiæ Britannici Neronem*. ut jam non præmatura, neque ſæva mors videri queat, quamvis inter ſacra menſæ, ne tempore quidem ad complexum ſorori dato, [6] ante oculos

INTERPRETATIO.

ut plebs exiſtimaverit hinc iram numinum demonſtrari adverſus tale crimen, *cui tamen plerique etiam mortalium parcebant*, reputantes *animis* veteres fratrum diſſenſiones, & ſocietatis inſciam impatientemque dominationem *exiſtimantes. Scribunt plerique ejus ævi auctores*, multis crebriſque ante mortem diebus, ſtupro violatum pollutumque à Nerone Britannicum. ita *ut jam non immaturum, neque acerbum exitium credi poſſit, licet* perpetratum ſit *inter ſacra epularum, ne facultate quidem conceſſa Octavia ad amplexum, & in aſpectu infeſti Neronis feſtina-*

NOTÆ.

funera noctu deducerentur, ſic nunquam potuiſſet deprehendi livor in cadavere. *Morientibus oculos operire rurſuſque in rogo pate facere* moris fuit. Plin.

Sufficiebat certe miniſtros ipſos id deprehendiſſe aut ſuſpectaſſe, ut ſic memoriæ proderetur. forte illi auctores ſecuti ex parte Suetonium, qui *poſtero die* raptim elatum fuiſſe Britannicum affirmat.

Si *de die*, ſic ingruente pluvia abſtergi gypſum & animadverti livor in facie & corpore facile potuiſſet. Puto tamen, gypſum illud fictum à Græcis eſſe, cum de eo ſileant auctores Rom.

1. *Iram deum portendi.*] Et id ex ingenio vulgi; ſic Tac. lib. 4. Hiſt. 26. Vbi de Rheno creſcente per æſtatem & vix navim patiente: *Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipſa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque & vetera imperii munimenta desererent. quod in pace fors, ſeu natura, tunc & fatum & ira dei vocabatur.*

2. *Antiquas fratrum diſcordias.*] Forte præcipue attendebant ad diſcordiam fratrum Remique & Romuli, qui primi Rom. imperium condiderant; forte & ad Romulum & Tatium Sabinorum regem. Nam Romulus utrumque regni ſocium interemit. adeo res eſt inſociabilis dominatio! *Nec Pompeius ferre parem, Cæſarve priorem.*

Antiquas.] Ad Græcorum hiſtorias, ſeu fabulas forte reſpiciebant, ſed præcipue ad primos Romæ Reges, Remum & Romulum.

3. *Tradunt plerique.*] Cum ſic ſcribit Tacitus fidem aliquatenus derogat auctoribus, ut qui invidia temporum, & odio Neronis, talia ſcripſerint, veritati minus intenti, quam decuit hiſtoriæ ſcriptores. ita ut etiam à ſententia communi, forte & à vero deerrent.

4. *Eorum temporum.*] Subindicat Tacitus ſic, rem non eſſe admodum certam, cum dicit *eorum temporum ſcriptores*, qui pleni odio in Neronem. Et ſibi propoſuit Tac. cum ab opinione communi diſſentirent nonnulli auctores, talia ſub illorum nominibus tradere, tamquam minus certa, & de quibus ipſe ſub dubitat, ut penes auctores illos ſit rei veritas fideſque.

5. *Illuſiſſe.*] Priſci aliquot, *illuſum eſſe.* Scribe *iſſe. Ludere* autem & *illudere*, in re veneris uſurpant: ſed hoc fere in fœdâ. Suetonius Tiberii cap XLV. *Fœminarum capitibus illudere.* Lipſius.

6. *Ante oculos inimici.*] Nonnulli periere, ne arbitrio inimicorum perirent, refert exemplum Velleius lib. 2. *Q. Ca-*

inimici properata ſit, in illum ſupremum Claudiorum ſanguinem, ſtupro prius quam veneno pollutum. [1] Feſtinationem exſequiarum edicto Cæſar [2] defendit, id à majoribus inſtitutum referens, [3] *ſubtrahere ocu-*

INTERPRETATIO.

tum ſit, adverſus illam ultimam Claudiorum ſobolem, libidine prius, quam veneficio temeratam. Properatum funus edicto excuſavit princeps, memorans, id pla-

NOTÆ.

tulus & aliarum virtutum, & belli Cimbrici gloria, qua ille cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad mortem conquireretur, concluſit ſe loco, nuper calce arenaque perpolito, illatoque igni, qui vim odoris excitaret, exitiali hauſto ſpiritu ſimul incluſo, ſuo mortem magis voto, quam arbitrio inimicorum obiit.

Ante oculos inimici.] Quod morte ipſa durius.

Ante oculos inimici.] Igitur intelligendus de ſenatu Tacitus in Agric. 45. *Nero tamen ſubtraxit oculos, juſſitque ſcelera, non ſpectavit: præcipua ſub Domitiano miſeriarum pars erat, videre, & aſpici: cum ſuſpiria noſtra ſubſcriberentur. Cum denotandis tot hominum palloribus ſufficeret ſævus ille vultus, & rubor, à quo ſe contra pudorem muniebat.*

1. *Feſtinationem exſequiarum edicto.*] Mirum in tanta magiſtrorum dominationis ſapientia, quod Nero parricidium velut aperte confiteatur, & publico edicto ad populum evulget facinus, ut poſtea ſcripta epiſtola ad patres, etiam parricidium, ſeu necem matris confeſſus eſt. Uſque adeo urget conſcientia ſcelerum, ut premi, vel cohiberi toto purpuræ ſplendore, aut toto arcano conſilioque dominantium nequeat.

2. *Defendit.*] Id eſt purgavit diluit, excuſavit. Sic Tiberius apud Tac. 3. 12. malis artibus innexus, quibus periit Germanicus, nimiis accuſatorum ſtudiis ſe ſuccenſere dicebat. *Quo pertinuit,* inquit, *nudare corpus & contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos, tanquam veneno interceptus eſſet, ſi incerta adhuc iſta & ſcrutanda ſunt?*

3. *Subtrahere oculis acerba funera.*] Nota ritum. Acerba enim & immatura funera, quæ intra tirocinii diem, pompâ funebri, aut laudatione non dignata. Vide me ad Senecam de brevitate vitæ cap. ult. *Lipſius.*

Acerba funera.] Id diſcrimen ponunt inter funera; quod exequiæ adultorum celebrarentur candelis & facibus, ac puerorum acerba funera, cereis. Sic colligitur ex Seneca epiſt. 123. *Iſti mihi vero defunctorum loco ſunt. Quantulum enim à funere abſunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos vivunt.*

Idem de Tranq. vitæ. 11. *Toties in vicinia mea conclamatum eſt, toties præter limen immaturas exſequias fax cereuſque præceſſit.*

Et cap. ult. Ad Paulinum. *Quidam vero diſponunt etiam illa quæ ultra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exequias. At me hercule, iſtorum funera, tamquam nimium vixerint, ad faces & cereos deducenda ſunt.*

Ibi ſcribi vult Lipſius, *tanquam minimum vixerint,* ſed ſententiæ forte ſufficit, *nimium vixerint*, nam ideo repueraſcunt. & quaſi denuo pueri illi, *ad cereos efferendi*, qui talia inſane diſponunt.

Sic ſenſit ſapientior his Seneca, qui ipſe & teſtamento fieri ſibi prohibuit ſplendidas exequias teſte Tac.

Igitur ad cereos & exiguo apparatu ducebantur funera immatura & acerba, quale fuit funus Britannici Sueton *Quem poſtero die raptim inter maximos imbres tranſlatitio funere extulit.* tranſlatitio, id eſt vulgari, vili; at vero matura funera longo & immenſo ordine facium, ac funalium celebrata, & longe ma-

lis] acerbæ funera, [1] *neque laudationibus, aut pompa detinere. Cæterum & ſibi amiſſo fratris auxilio, reliquas ſpes in Repub. ſitas & tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus ſupereſſet è familia* [2] *ſummum ad faſtigium genita.* Exin [3] largitione potiſſimos amicorum [4] auxit Nec 13
deſuerunt, qui arguerent [5] viros gravitatem aſſeverantes, [6] *quod domos*

INTERPRETATIO.

citum antiquis, auferre è conſpectu immaturas exſequias, neque eas orationibus, aut longo paratu funebri differre Cæterum, & ſibi adempto fratris ſubſidio, ceteras ſpes in Rep. poſitas, & tanto magis colendum ſenatui, populoque imperatorem, qui ſolus ſuperſtes eſſet è gente ad ſummam fortuham creata ac deſtinata. *Deinde præcipuos familiarium ampliſſimis donis exornavit. Nec defuere, qui accuſarent viros ſeveritatem præferentes*, quod inter ſe partiti eſſent id ævi ædes,

NOTÆ.

jori apparatu pompaque ſenes elati.

Acerba funera.] *Acerbas* mortes vocant, intempeſtiva & præmatura fata, & præcipue quæ contingerent ante virilem ætatem, ſeu ante quartum & decimum annum completum, quæ non ſubtrahebant oculis, quidquid dicat Nero. Niſi forte intelligat, non efferri juniores iſtos, ea pompa, qua natu majores. *Hominem priuſquam genito dente* non cremabant Plin.

Igitur ſubtrahebant oculis eo ſenſu, quod non eos efferrent ingenti pompa, neque pro Roſtris palam laudarent. Neque erat, cur eos ſtatim ſubtraherent oculis civium, niſi cum dolus aut ſcelus ſubeſſet. quod nunc contigit.

1. *Neque laudationibus aut pompa detinere.*] In codice Budenſi legitur additum, *preces effundere.* quam clauſulam opinor ſic emendandam, ut *præceps effundere* legamus, ſubaudiendo *funus è ſandapila*, aut *loculo*, quod alioqui non ſine cæremoniis deponi in rogum ſolebat *Rhenanus.*

Potius ineptum gloſſema ſit nuperi alicujus ſemiſcioli.

Neque laudationibus.] Ita neque juniores fœminæ licet nuptæ, ſed tantum ſeniores, poſt obitum publice laudabantur, ut diximus ſupra.

2. *Summum ad faſtigium genita.*] Fuit tum illud unum ex arcanis dominationis, quod poſtea eventilatum & irriſum. Nam poſt Neronem ſucceſſit quiſquis melior, aut fortior. Tum jus fuit in armis, aut fatis.

3 *Largitione potiſſimos amicorum*] Sic de Alexandro Curtius lib 6. Cum Clitum occidiſſet. *Ille non ignarus, & principes amicorum & exercitum graviter offendi, gratiam liberalitate doniſque recuperare tentabat; ſed (ut opinor) liberis pretium ſervitutis ingratum eſt.*

4. *Auxit.*] Sic infra poſt compertam Piſonis conjurationem, poſt multos interemptos lib 15. 71 *Quibus perpetratis Nero & concione militum habita, bina nummum millia viritim manipularibus diviſit, addiditque ſine pretio frumentum, quo ante, ex modo annona, utebantur.* Bina num m. ſunt 50. coronati, ſeu 150. lib.

5 *Viros gravitatem aſſeverantes.*] In Senecam & Burrhum criminatio ſpectat. quam diluit tamen leviter ipſe Tacitus, Senecæ ubique volens & amicus: aliter quam ille Bithynus, qui inimicitias cum Seneca indictas exercet, & ex profeſſo. *Lipſius.*

Gravitatem aſſeverantes.] Reſpicit præcipue Burrhum & Senecam, & forte etiam alios Neronis amicos. nam infra: *veniam ſperante, ſi largitionibus validiſſimum quemque obſtrinxiſſet.* Et etiam matrem ipſam, cujus tamen *ira, nulla munificentia leniri potuit.*

6. *Quod domos villaſque*] Puto, Britannici opes, & quæ fuerant Claudii

villaſque id temporis quaſi prædas diviſiſſet. Alii [1] neceſſitatem adhibitam credebant à principe, ſceleris ſibi conſcio & veniam ſperante, [2] ſi largitionibus validiſſimum quemque obſtrinxiſſet. At matris ira nulla munificentia leniri, ſed amplecti Octaviam; crebra cum amicis ſecreta habere; ſuper ingenitam avaritiam, undique pecunias [3] quaſi in ſubſidium corripiens, tribunos & centuriones comiter excipere: nomina &

INTERPRETATIO.

prædiaque, tanquam prædas. *Alii putabant, impoſitam ipſos neceſſitatem à Caſare, conſcientia facineris, & qui veniam hinc ſperaret, ſi potentiſſimum quemque liberalitate ſua devinxiſſet. Sed Agrippina violentia nullâ largitione placari, ruere in amplexus Octavia, multa cum familiaribus clam miſcere conſilia; prater innatam ſibi pecunia cupiditatem, undique opes, velut in ſui tutelam contrahens ac corradens, erga tribunos, & centuriones comiter ſe gerere, colere atque obſervare voca-*

NOTÆ.

& gentis Claudiæ. Nam licet Britannicus Cæſar eſſet & ex Cæſare ortus, habuit tamen haud dubie privatas opes, ut hæres Claudii & Meſſallinæ parentum, quibus fruebatur.

Has autem opes, illo ſublato, qui ultimus Claudiorum hæres, ut ſic veluti ſcelus aboleret Nero, diviſit inter amicos, quaſi eo ipſo, non magis augeretur ſcelus.

Sic Agrippa Poſtumus Cæſar, licet adoptatus ab Auguſto, repetebat tamen paterna bona quæ occupaverat Auguſtus, ut forte nimia & immodica; ditiſſimus enim Agrippa pater, de quo Mæcenas dicebat Auguſto, aut illum adſciſcendum in generum, aut necandum eſſe. inter alia poſſidebat Cherſoneſum Dione teſte.

Quod domos villaſque.] Villas nempe Britannici, ſeu Claudiorum gentis, cujus ille ultimus ſanguis & hæres. Et certe mala ea gaudia, & funeſta dona dominantis.

Intelligit Burrhum & Senecam, qui & mox velut altero parricidio. (nam patres & Reipub. & principis vocari potuerunt) occidentur, invidia nimiæ potentiæ, & ſubitarum opum.

Dein & ipſa Octavia amota aula & tranſlata in domum Burrhi, fatale etiam donum agnoſcet talia dona vere ἄδωρα.

1. *Neceſſitatem adhibitam à principe.*] Sic lib. 14. c. 14. *Notos quoque equites Romanos operas arena promittere ſubegit donis ingentibus, niſi quod merces ab eo, qui jubere poteſt, vim neceſſitatis affert.*

Neceſſitatem adhibitam.] Vis eſt & neceſſitas parendi, tum cum ſollicitat, cum rogat princeps, imperat.

Neceſſitatem adhibitam.] Apud Tac. infra lib. 14. 52. Sic Seneca ipſe loquitur. *Vbi eſt animus ille modicis contentus? tales hortos inſtruit, & per hac ſuburbana incedit, & tantis agrorum ſpatiis, tam lato fœnore exuberat? una defenſio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui* &c.

2. *Si largitionibus.*] Nempe hæc duo uſurpata, ut ſcelus obtegerent, impetrarentque veniam facinorum; interemptos magnis honoribus proſequebantur. *Sit divus, dum non ſit vivus.* & proceres liberalitate doniſque corrumpebant, quaſi ut facerent commune, quod unius fuerat crimen. *Quos ſcelus inquinat, æquat,* inquit Lucanus.

3. *Quaſi in ſubſidium.*] Id explicant, in ſubſidium belli civilis quod agitabat Agrippina. hoc in re verum eſt. Sed ſenſus Taciti præciſe eſt, corripuiſſe pecunias, quaſi ad ſuam neceſſitatem, quaſi ut ſe ipſa toleraret ſuſtentaretque, & illam neceſſitatem ſuam falſo obtendebat femina bello civili, quod animo deſtinabat. ſicq; neceſſitas tolerandi viduita-

[1] virtutes nobilium, [2] qui etiam tum ſupererant, in honore habere; quaſi quæreret ducem & partes. Cognitum id Neroni, *excubiaſque militares*, quæ ut conjugi imperatoris olim, tum & [3] ut matri, ſervabantur, *&* [4] *Germanos* ſuper eundem honorem cuſtodes additos *digredi* ju-

INTERPRETATIO.

bula & bonas artes procerum, qui tum temporis ſuperſtites erant, *quaſi ducem & partes pararet. Id intellectum Cæſari, &* ſtatim limine ejus abſcedere *jubet* cuſtodias, ſeu ſtationes militum, qui excubabant ipſi tanquam uxori principis olim, & tum temporis ut matri Cæſaris retinebantur, adhuc Germanoſque etiam præter hoc idem decus, ſatellites adjunctos abire *jubet; & ne turba veneran-*

NOTÆ.

tem, tantum prætextus fuit.

Ne igitur explices hîc, *quaſi in ſubſidium* belli, *ſed quaſi in ſubſidium ſui* congerebat pecunias certe *ſubſidium ſui*, fuit ſpecies & prætextus, quo utebatur Agrippina, cum re vera contraheret pecunias in ſubſidium belli civilis, quod parabat, aut parare putabatur. Sic alibi, *cupido auri immenſa obtentum habebat, quaſi ſubſidiũ regno pararetur.* Tac. 2. h. 84

1. *Virtutes nobilium.*] Per *nobiles* hic, puto, præcipue intelligit, qui ex familia Cæſarum ſupereſſent, etiam orti per fœminas. Id enim potiſſimum eo tempore ſpectabatur. Quaſi ea ſola familia *ad ſummum faſtigium genita eſſet.*

Attamen & ſpectari poterant alii vetuſta nobilitate inſignes. quæ nobilitas ſufficeret occupandæ Reip. cum matrimonio Agrippinæ aut juvandis cœptis ipſius.

2. *Qui etiam tum ſupererant.*] Reſpicit ad ſævitiam priorum principum, & forte ipſius Neronis, qua civitatem & Rempub. exhauſit, optimos & nobiliſſimos quoſque interficiendo, quo tempore virtus, nobilitas, fama ſummum crimen fuit.

Forte & reſpicit ad ſuam ætatem, nempe poſt bella civilia Othonis, Vitellii, Flavianorum, & poſt hæc omnia ſævitiam Domitiani, ſeu Calvi Neronis, de quo vere Tac. Ipſe in Agric. 44. *Feſtinatæ mortis grande ſolatium tulit, evaſiſſe poſtremum illud tempus quo Domitianus, non jam per intervalla ac ſpiramenta temporum, ſed continuo & velut uno ictu Rempub. exhauſit. Non vidit Agricola obſeſſam curiam & clauſum armis ſenatum, & eadem ſtrage tot conſularium cædes, tot nobiliſſimarum fœminarum exſilia & fugas.*

Itaque *etiam tum*, nempe ævo Agrippinæ ſupererant nobiles, qui periere poſtea ſub Nerone & per bella civilia, dein & poſtea conſummata Reipub. clades ſub calvo Nerone.

Qui etiam tum ſupererant.] Qui non perierant, aut proſcriptionibus, aut bellis civilibus vel ſævitia Tiberii, Caii, Meſſallinæ & malitia priorum principum. qui adhuc *ſupererant*, quia nondum occiſi, aut exhauſti immanitate Neronis. nondum enim ſævierat.

3. *Vt matri.*] Sueton. Ner. 34. *Matrem dicta factaque ſua exquirentem acerbius, & corrigentem, hactenus primo gravabatur, ut invidia identidem oneraret, quaſi ceſſurus imperio, Rhodumque abiturus: mox & honore omni & poteſtate privavit, abductaque militum & Germanorum ſtatione, contubernio quoque ac palatio expulit.*

4. *Germanos ſuper eundem honorem.*] Duplex ergo cuſtodia Agrippinæ, uti & principi ipſi: Prætoriani milites, Germanique. Sueton. cap. XXXIV. *Abductaque militum & Germanorum ſtatione, contubernio quoque ac Palatio expulit.*

Iam pridem vero Germanis habitus is honos: & ante eos Hiſpanis. Nam Julius Cæſar Hiſpanorum cohortem habuerat cuſtodiæ ſuæ. Sueton. in Iul. cap.

bet. Ac ¹ ne cœtu ſalutantium frequentaretur, ſeparat domum, ma-

INTERPRETATIO.

tium celebraretur femina, ædes dividit, & migrare jubet Agrippinam in eam *do-*

NOTÆ.

xxxvi. & Calagurritanorum manum Auguſtus, Sueton. cap. xlix. Sed ii dimiſſi: & in eorum vicem allecti Germani. Quos ipſos metu aliquo & ſuſpicione ob Vari cladem (Sueton cap. 48.) dimiſerat; ſed mox, ut opinor, recepit Auguſtus.

Habuit certe eos inter initia principatus Tiberius, ex Tacito lib. 1. *& hora Germanorum qui tum cuſtodes Imperatori aderant* aliique ad Galbam uſque *qui cohortem Germanorum olim à Cæſaribus ad cuſtodiam corporis inſtitutam, atque multis experimentis fideliſſimam diſſolvit.*

Sed & poſt eum iterum recepta, uti clarum ex hiſtoria inferiore Imo & externi reges vitam ſuam commiſere iſtis. De Herode quidem (apud Ioſeph lib. xvii) Iudææ rege, lego habuiſſe eum in ſatellitio Germanos

Faveo tibi pugnaciſſima & fideliſſima gens, faveo hanc laudem, quæ tamen propria quodammodo *Batavorum*. uti enim hodie *Helvetii*, ſic illi olim eximii viſi ad hoc munus.

Itaque indiſcriminatim modo *Batavi* ii cuſtodes appellati, modo *Germani*. *Batavos* Suet Cal. cap xliii. nominat, Plutarchus in Othone Dio apertiſſime lib lv. Ex cujus verbis etiam diſces, Equites peditesque in hac manu fuiſſe. ſicut & in conſtitutione Hadriani inter vexillationes Palatinas, *Batavos* equites ſeniores junioreſque recenſitos reperies.

Ad hos non dubie cuſtodes illa Arriani ſpectant de oblongis gladiis, quorum & nunc Germanæ genti uſus. l. iv. Diſſertationum: *Oſtende mihi gladios iſtos ſatellitum. Ecce, quam magni quamque acuti! Quid ergo faciunt iſti magni gladii & acuti? occidunt.*

Reperio & Friſios in hoc numero, vicinos ſcilicet Batavis ingenio, ſituque. Lapis Interamnæ: HILARIVS. NERONIS. CÆSARIS. CORPORIS. CVSTOS NATIONE. FRISO. *Lipſ.*

Germanos.] Quos & *Batavos* vocat Sueton in Cajo, ſic puto, quia fere idem Batavia cum inferiore Germania unde deſumpti; aut certe pars nobiliſſima.

Germanos ac cuſtodes.] Erant Batavi illi & ex inferiori Germania, ſelecti, tamen ex iis, qui jam tum imperio Rom. inſerviebant ſocii, non vero ex iis, qui aut eſſent dubiæ libertatis, aut externi.

Et ſicut prætoriæ cohortes ex Latio, & ex meditullio imperii: ita & alii cuſtodes Cæſaris, acciti ex limite & ex ultimis finibus orbis Rom. Batavi viros & arma, ſeu virtutem pro tributo pendebant. ſic forte etiam, quia *nullos mortalium armis, aut fide ante Germanos eſſe*, jam olim creditum fuit.

Super eundem honorem.] Mallem *propter*, nempe propter eumdem honorem, qui ipſi exhibebatur *ut conjugi &* *matri* principis, additos Germanos. Niſi intelligat, præter *excubias militares*, præter eum honorem excubiarum Romanarum, *additos* ipſi etiam *cuſtodes* Germanos.

Forte intelligit præter *eundem honorem*, id eſt *eundem*, qui exhibebatur principi. Vel præter hunc *eumdem honorem*, illi, *ut conjugi imperatoris olim*, tum & illi, *ut matri*, exhibitum, etiam præterea additos Germanos cuſtodes

1. *Ne cœtu ſalutantium frequentaretur.*] *Salutantium*, nempe principem, & ſimul aut ſtatim matrem principis, ut pote quæ in eadem domo habitaret. at ne illo prætextu, more ſolito ſalutaretur Agrippina & ne frequentaretur officiis, quemadmodum & princeps, id circo *ſeparat domum* Nero, ut nempe ſic pateret, eam gratia omni evolutam.

Et ut ſic melius adverteretur, quinam ad illam commearent, qui illam invi-

tremque

tremque transfert [1] in eam quæ Antoniæ fuerat : quotiens ipſe illuc ventitaret, [2] ſeptus turba centurionum, & [3] poſt breve oſculum digre-

INTERPRETATIO.

mum, quam habuerat olim Antonia, *ipſe quoties eò veniret, ſtipatus agmine centurionum* erat, *& poſt brevem complexum abſcedebat. Nihil in rebus humanis*

NOTÆ.

ſerent poſtea, nempe ut ſic Agrippina ſtatim prorſus relinqueretur, ut comitatu, ſimul auctoritate, & favore omni deſtituta videretur palam.

Si diſſimulatum cum illa foret, potuit ſuis artibus conciliare animos, inſidias ſtruere filio, & rurſus invadere Rempublicam nam ob memoriam amoremq; Germanici patris ſui prepollebat apud plebem & exercitus Agrippina.

Ne cœtu ſalutantium.] Ne hi nempe, qui ſalutabant principem, ſimul etiam adirent Agrippinam viſerentque per honorem, eam à contubernio principali demovet, eamque in partem palatii remotiorem transfert, qua olim Antonia minor uſa erat.

Salutantium.] Nempe *ſalutantium* principem, qui & ſalutaturi erant Agrippinam neceſſario, ſi in eadem domo cum principe manſiſſet. Signum perculſæ Agrippinæ fuit iſta mutatio domus. ex gratia principis palam cadit, cui domo Cæſaris interdicitur, aut ea abigitur. non tamen interdictum ei amicitia palam, quia mater erat. Sed ſic ſatis intelligebatur animus dominantis.

1. *In eam quæ Antonia fuerat.*] Alibi diximus, fuiſſe in aliqua regione ſeparate palatii domum illam Antoniæ Druſi. Et Valerius Max. docet Antoniam illam conſenuiſſe in cubiculo ſocerus Liviæ Auguſtæ, cujus filio Druſo ipſa nupſerat, quod verum eſt.

Nam quamvis nunc ſeparet domum ſuam Nero, tamen iſta domus Antoniæ, quæ nunc eadem Agrippinæ eſt, intra ambitum Palatinæ domus ſita fuit. Sicq; vere Valerius aſſerit, vixiſſe & conſenuiſſe Antoniam in thalamo & in ſinu ipſius Auguſtæ Liviæ, ut quæ in eadem domo, in iiſdem penatibus ſimul viveret.

2. *Septus turba centurionum.*] Ad matrem debuit ire relicta mole fortunæ ſuæ, & ſine ingenti, & importuno illo apparatu faſtigii principalis. ſic boni principes amicos ſuos inviſebant, relicto lictore & faſcibus, priuſquam fores pulſarent.

Sed diffidebat matri Nero, cavebatque ab illa tum ſibi infeſta & atroci. etſi parum comitatus in ejuſdem ædes veniſſet, timuit, ne inſidiis ejus opprimeretur.

Statim enim illo occiſo, potuiſſet facile ipſa rurſus Rempub & imperium invadere. gratia enim præpollebat apud milites, proceresque, quia filia Germanici Agrippina, cujus memoriam ſummo amore colebant, populus Rom. optimateſque & exercitus.

Et imperium ipſa in dotem afferens, maritum facile ipſa ſibi pro ſuo nutu delegiſſet, nam florens adhuc & *habilis juventa* ipſi; adeo ut etiam placere, vel Neroni ipſi, dominationis cauſſa cogitaverit.

3. *Poſt breve oſculum.*] Quaſi per officium, & ut decori publico ſatisfaceret, magis quam amore. tam *breve* id oſculum, ut nullo matrem alloquio, nulla comitate, aut ſermone dignaretur. ſtatim abſcedebat, quaſi ſic tantum δορυφόρημα regium, aut mera cærimonia eſſet.

Sic in vita Agricolæ cap 40. à Domitiano factum, qui calvus Nero, *exceptuſq; brevi oſculo, & nullo ſermone, turbæ ſervientium immixtus eſt.*

Poſt breve oſculum] Sic & Liviæ contigit, quæ dederat etiam imperium filio Tiberio. Sueton Tib. 51. *Toto quidem triennio, quo vivente matre abfuit, ſemel omnino eam, nec amplius quam uno die ac pauciſſimis vidit horis* &c. Vſque adeo impotentia libidoque dominandi cætera,

19 diens. Nihil rerum mortalium tam inſtabile ac fluxum eſt, quam fama potentiæ, non ſua vi nixæ. Statim relictum Agrippinæ limen. Nemo ſolari, nemo adire, præter paucas feminas, [1] amore an odio, incertum. Ex quibus erat [2] Iunia Silana, quam matrimonio C. Silii à Meſſallina depulſam, [3] ſupra rettuli, inſignis genere, forma, laſcivia, & Agrippinæ diu percara: mox occultis inter eas offenſionibus, quia [4] Sextium Africanum nobilem juvenem à nuptiis Silanæ deterruerat Agrippina, *impudicam & vergentem annis* dictitans; non ut Africanum ſibi ſeponeret, [5] ſed ne opibus & orbitate Silanæ maritus potiretur.

INTERPRETATIO.

tam fluxum, ac caducum eſt, quam opinio potentiæ non vi propria fulta. Confeſtim deſerta ſunt fores Agrippinæ: nemo ſolatium exhibere, nemo inviſere, præter aliquas mulieres, & dubium fuit, *an caritate, an per invidiam. Inter quas fuit Iunia Silana, quam antea dixi, conjugio C. Silii deturbatam* fuiſſe *à Meſſallina,* ipſa *illuſtris ſtirpe, pulchritudine, luxuria, & Agrippinæ diu amica; dein ſecreta inter eas ſimultates exercitæ, quia* Agrippina *averterat Sextium Africanum, clarum adoleſcentem à matrimonio Silanæ, adſerens* eam proſtratæ pudicitiæ, & jam ætate provectam eſſe, *non ut ſibi ſervaret Africanum, ſed ne conjux frueretur divitiis Silanæ, quæ*

NOTÆ.

& naturæ jura ipſa ſpernit, violatque.

1. *Amore an odio.*] Suet. Ner. 34 Potius *odio* putem; quis enim colere aut ſolari audeat, ſi ſolus amor jubet, quem princeps ejecit, profligavit? patet ex Sueton. Ner. 34 *Neque in divexanda* (matre) *quidquam penſi habuit: ſubmiſſis & qui Romæ morantem, litibus, & in ſeceſſu quieſcentem, per convitia & jocos, terra marique prætervehentes, inquietarent.*

2. *Iunia Silana.*] Sic lib. 11. 12. De Meſſallina. *Nam in C. Silium juventutis Romanæ pulcherrimum ita exarſerat, ut Iuniam Silanam nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret, vacuoque adultero potiretur.*

Putant iſtam, ſororem fuiſſe Marci & Lucii Silanorum. at fuerit etiam altera ſoror, *Iunia Calvina* nempe, cujus amor incuſtoditus in fratrem, prætextus fuit exitio L. Silani qui gener deſtinatus Claudii, & qui ſic Agrippinæ & Vitellii fallaciis perverſus eſt. Tac. 12. 4. *Serere crimina in Silanum, cui ſane decora & procax ſoror Iunia Calvina* &c.

Putat Lipſius, hanc Iuniam Silanam fuiſſe ſororem Silanorum interfectorum; attamen repugnat, quod iſta hæc *Agrippinæ diu percara* fuerit.

Quomodo cara Agrippinæ, quæ duos fratres illius interfecit, & ſororem exilio ejecit? niſi forte caritatem & omnes affectus exuerat ipſa Silana, præ gratia imperitantis fœminæ, aut ante mortem fratrum eam coluiſſet. certe fuit *inſignis genere* & opibus hæc Silana, ut forma, laſcivia & impudicitia.

3. *Supra rettuli.*] Libro XI. Credo ſororem eſſe Marci Luciique Silanorum, *Lipſius.*

4. *Sextium Africanum.*] Scribe, *Sex.* ut prænomen ſit. Lib XIV *Cenſus per Gallias à Q. Voluſio & Sex. Africano Trebellioque Maximo acti ſunt, æmulis inter ſe per nobilitatem Voluſio atque Africano.*

Nobilitatem hanc Africani repetendam arbitror à Iulo Antonio Marcellæ marito, cui cognomen Africano. Ei filius L. Antonius lib. V. ſupra: & hic, ut opinor, nepos. *Lipſius.*

5. *Sed ne opibus.*] Ne opibus & orbitate Silanæ maritus potiretur, ſed ut forte ipſa Agrippina, tales opes morte

Illa ſpe ultionis oblata, parat [1] accuſatores ex clientibus ſuis [2] Iturium & Calviſium, non vetera, & ſæpius jam audita deferens, *quod Britannici mortem lugeret*, aut [3] *Octaviæ injurias evulgaret*; ſed *deſtinaviſſe eam* [4] *Rubellium Plautum, per maternam originem* [5] *pari ac Nero*

INTERPRETATIO.

ſine liberis eſſet. Illa vindictæ occaſione data, ſubornat delatores ex clientibus ſuis, Iturium, & Calviſium; non olim abolita & ſæpius repetita objectans Agrippinæ, quod nempe fleret interitum Britannici, aut publicaret injurias Octaviæ: ſed ſtatuiſſe eam, ad nova conſilia evehere Rubellium Plautum, qui per maternum

NOTÆ.

Silanæ exciperet, vel amicitia, & officiis, ut faciebant orborum captatores & hæredipetæ, vel tanquam affinis & hæres, vel forte illâ, per aliquod crimen aut ſaltem criminis prætextu ſubverſa.

Et certe paulo poſt *Silana in exitium acta*, ſed quid conſtitutum ſit de illius opibus ſilet Tac. Et nondum forte in opes alienas inquirebat, aut ſæviebat Nero.

Sed ne opibus Silanæ.] Vertit Interpres Gallicus, quaſi eas opes Silanæ ſibi deſtinaret Agrippina, quod præciſe non inferas ex Tac. hic Numeroſa gens Silanorum fuit, qui hanc hæreditatem exciperent.

Et quamvis Silana mox alio hoc caſu in exilium acta ſit, non tamen eæ opes Agrippinæ, ſed fiſci aut ærarii erant. De quibus tamen quid factum ſit, ſilet Tac.

Ne opibus.] Non ut ipſa haberet opes Silanæ, ſed ne Africanus ipſis auctus, aut validior eſſet, quam Nero (ſi id conſilii dedit, Agrippina) priuſquam adoptaretur à Claudio, vel poſt adoptionem Neronis, & poſt adeptum imperium, ne res novas moliretur. Ingentes enim opes ſummæ nobilitati conjunxiſſet Africanus, ſi vera Antonii proles fuit, ut vult Lipſius.

1. *Accuſatores.*] Innuere videtur Suet. Ner. 34. Ipſum Neronem tales delatores immiſiſſe dolo & pravitate ſua in matrem. *Neque certe in ea vexanda quidquam penſi habuit: ſubmiſit & qui Romæ morantem litibus, & in ſeceſſu quieſcentem per convitia & jocos, terra marique prætervehentes inquietarent.*

2. *Iturium.*] Verius, *Titurium*: atque ita ſcribunt libri veteres, infra XIV. Annal. Simile mendum III. ad Q. Fratrem. libro: *Ad Labienum & ad Ligurium litteras dabo.* Malim, *Titurium*, qui in Cæſaris legatis. *Lipſius.*

3. *Octaviæ injurias.*] Intellige Neronis injurias in Octaviam uxorem, à qua abhorrebat, vel fato, vel quia illicita magis placent. Has injurias ſæpius evulgabat Agrippina, ut Neronem in invidiam adduceret, & ſic metum ipſi faceret.

Populus quippe Rom. maxime dilexit Octaviam, ut quæ ſola gentis Claudiæ & vere Cæſarea ſupereſſet. lib. 14. 59. *Octaviamque &c. & nomine patris, & ſtudiis populi gravem.*

Præcipua injuria tum fuit, odiſſe talem uxorem, quæ caſta, ſancta, nobilis, & quæ imperium in dotem attuliſſet; & ipſi præferre pellicem libertinam. poſtea majores injuriæ fuere, prout creſceret libido ac ſævitia Neronis.

4. *Rubellium Plautum.*] Recte *Plautum*. Noſter lib. 14. *Et omnium ore Rubellius Plautus celebratur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia.* Iterum: *Comperto Plautum & Syllam maxime timeri.* Lib. XVI. *Interfectum eſſe Rubellium Plautum generum L. Veteris.* Græciſque conſtanter ſemper, Πλαῦτος. Vbi ergo frons, *Plancus*, aut *Blandus* ſubſtituentium?

At enim pater illi fuit Rubellius Blandus. Homo incircumſpecte, an neſcis pleroſque filiorum cognomine à patribus

gradu à divo Auguſto, ad res novas extollere; conjugioque ejus & [1] *imperio Rempub. rurſus invadere.* hæc Iturius & Calviſius [2] Atimeto Domitiæ Neronis amitæ liberto aperiunt. Qui lætus oblatis (quippe [3] inter Agrippinam & Domitiam infenſa æmulatio exercebatur)

INTERPRETATIO.

genus divum Auguſtum contingebat, eodem gradu quo Nero; *ſimul* & matrimonio ejus etiam principatum rurſus occupare. *Hac Iturius & Calviſius patefaciunt Atimeto liberto Domitia amita principis, qui geſtiens occaſione exhibita (nam inter Agrippinam & Domitiam infeſta exardebat invidia) incitavit Paridem mimum, qui & ipſe*

NOTÆ.

diverſos fuiſſe, hoc ævo? Taciti una aut altera pagina tibi teſtis. In Iuvenali ergo corrige, Sat. VIII.

—— *Tecum eſt mihi ſermo Rubelli Plaute, tumes alto Druſorum ſanguine.*

Suetonius qui *A. Plancium* quemdam juvenem nominat, non tibi imponet: alius eſt ab iſto, ut dicam lib. XIV. ubi de morte hujus Plauti.

Quod ait Tacitus pari eum gradu à Divo Auguſto fuiſſe ac Neronem: id clarum. Rubellius Blandus maritus Iuliæ Druſi filiæ fuit. ex iis genitus hic Rubellius Plautus. *Lipſius.* Errat, cum de alio Plauto loqui Sueton. putat.

5. *Pari ac Nero gradu à divo Auguſto.*] Ex Auguſto & Scribonia naſcitur Iulia, ex Iulia & M. Agrippa naſcitur Agrippina; ex Agrippina & Germanico naſcitur Iulia ſoror Germanici; ex Iulia & Druſo filio Tiberii naſcitur Iulia mater Plauti iſtius, de quo hîc Tacitus.

Ex Octavia ſorore Auguſti, & M. Antonio naſcitur Antonia major; ex Antonia majore & Domitio naſcitur Domitius, qui patrem Neronis procreavit Domitium; ex illo Domitio & Agrippina noſtra hac naſcitur Nero, exitio Cæſarum, imperii & generis humani.

1. *Imperio.*] Forte leg. *etiam imperium & Rempub. rurſus invadere.* Vox *etiam* mihi ſuſpecta. Lege: *Conjugioque ejus & imperio Rempub. rurſus invadere.* Sicque intellige: conjugioque & imperio ejus, Rubellii nempe, Rempub. rurſus occupare.

2. *Atimeto Domitia.*] Ætas non abnuit, quin ſit ille libertus, de quo hodie inſcriptio in ædibus Cæſiorum: ATIMETVS. PAMPHILI. TI. CÆSARIS. AVG. L. L. ANTEROTIANVS. cum carmine Romano Græcoque, in mortem Homonææ conjugis. E domo enim Pamphili Tiberiani liberti tranſire ad hanc Domitiam potuit.

De eodem fortaſſe Scribonii Largi locus eſt, ſed vitiatus, cap. CXIX. *Caſſii medici*, inquit, *colice bona, multis nota propter effectus, vera hac eſt: ut ab ejus ſervo Atimeto accepi, legato Tiberii Caſaris.* Quomodo enim ſervus legatus Cæſaris ſit? ſcribam, *legato Tiberio Caſari.* Hac mente, ut à Caſſio moriente legatum relictus ſit Tiberio. *Lipſius.*

Forte leg. *liberto Tiberii.* nam extincto Pamphilo patrono ac liberto Tiberii, jure fiſci & patronatus, tranſire debivit Atimetus ad Tib. Cæſarem, & idem jus Cæſaris fuit in Atimetum, quod ante habuerat in eum Pamphilus, dum viveret.

3. *Inter Agrippinam & Domitiam infenſa æmulatio.*] Multæ cauſſæ eſſe potuerunt hujus æmulationis inter feminas, quia par nobilitas, pares opes, par forma, eadem laſcivia & impudicitia, ſicque ex natura, fortunaque, etiam & vitiis æmulæ erant.

Sed potiſſimum forte, quia uxor fuerat olim Domitia Criſpi Paſſieni orbi & divitis, cui & poſtea nupſit Agrippina, quæ Domitiam forte non ſine aſtu & elogio, tali matrimonio deturbavit, ut Criſpi orbitate & opibus ipſa frueretur, ut & revera hæres illius fuit Nero, haud dubie non ſine blanditiis & artibus uxoris Agrippinæ.

De hoc Paſſieno, ſic vetus interpres

Iuven. Sat. 4 *Vxores habuit duas, primam Domitiam, deinde Agrippinam, illam amitam, hanc matrem Neronis Cæſaru. poſſidebat bis ∞ H. S.*

Nec ſolum hæ æmulæ in viro, ſed etiam in principe Nerone, & ut inquit Tacitus 12. 64. *Certamen acerrimum, amita potius, an mater apud Neronem prævaleret. Nam Lepida blandimentis & largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quæ filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.*

Certe nunc perculsâ Agrippinâ, & ex aula imperioque ejectâ, prævalebat Domitia, & veteres injurias acriter ulciſcebatur. Nam eam initio perdere voluit Agrippina, principe Claudio, & diſcrimini exempta eſt, auctoritate Narciſſi liberti.

Nam etiam tum Nero puer teſtimonio afflixit amitam, & matri potius favit, teſte Sueton. An Domitiam poſtea, ut & Agrippinam, interfecerit Nero, quæſtio eſt. Suetonius affirmat, & Dio. ſilet Tacitus. ſed de his egimus ſupra lib. 12. cap. 64.

Domitiam.] Vna certe, & eadem eſt amita hæc Neronis, de qua Tac. lib. 12. & hoc lib 13 Namutrobique *Domitia* eſt & *impudica*, infamis, ac *violenta*. utrobique *æmulatur* Agrippinam, & ipſi infenſa eſt. utrobique habet prædia, & ſervos per Calabriam, utrobiq; pariter abblanditur Neroni, quem juvenem egentem in penatibus ſuis foverat, relegata matre. & teſte ipſo Suetonio, lanuginem ipſius tractabat, abblandiendo juveni, longo poſt tempore, quam afflicta eſt teſtimonio Neronis, & periiſſe putatur à Lipſio; ergo utrobique eadem Domitia eſt, quæ teſtimonio Neronis affligitur, lib. 12. 64. & quæ vivit adhuc lib. 13 cap. 19. 20. 21.

Et certe arbitror, nullatenus occiſam eſſe Domitiam à Nerone, etiam ſi duæ ſint, ſive non; neque tempore aut loco lib. 12. Tac. neque infra; An certe rem ſic leviter præteriiſſet Tacitus, qui deſcribit prolixe necem Silani ſupra, veneficio Agrippinæ paratam?

Primò, non puto, eſſe occiſam eam libro 12 neque poſtea, cum occiſa eſſet Agrippina, cum eam purgari juſſit Nero. An tam leviter id attigiſſet Tac. qui neque crimen Domitiæ, neque delatorem, neque damnationem aut judicium, neq; genus mortis deſcribit aut cauſſam? non id ſolet Tacitus.

Paucis ſane verbis hiſtoriam exequitur, ſed tamen prægnantibus ac validis, & quæ ſufficiant rebus. Nota, ut deſcribit, Narciſſum ad mortem, extrema neceſſitate, & aſpera cuſtodia adactum eſſe, licet repugnaret Nero. Haud dubie rem ſic leviter attigit, quia infra dicere adhuc de feminæ ejuſdem rebus & ingenio debuit, quod & fecit hoc lib. 13.

Neque etiam mox occiſam puto Domitiam à Nerone, nam jam tum perculſa & ejecta imperio erat æmula ejus Agrippina jam nutabat ejus fortuna & potentia, donec tandem occiſa eſt à filio *mater optima.*

Certe vulgatum eſt, Domitiam fuiſſe occiſam à Nerone, poſt cædem matris, quod Suet. refert. ſed jam odia mortalium incumbebant in Neronem. Neq; ſequitur amitam occidiſſe, quia ridens, alvi duritia cubantem largius purgari juſſerit.

Id certe ſparſum in vulgus, ſed non compertum, non manifeſtum id ſcelus Neronis. Quare & id ſprevit Tacitus, tanquam inane & falſum, pro ſummo ſuo judicio. nec certe id ſiluiſſet, ſi compertum fuiſſet ſcelus.

Neque potuit id præterire in libris quos habemus, ſi verum ſit quod habet Suetonius de tali nece Domitiæ Dicit parricidio matris Neronem ſtatim adjeciſſe necem Domitiæ amitæ; dicit Neronem fuiſſe juvenem, & lanuginem ejus tractaſſe amitam, cum juſſit eam largius purgari à medicis, ac necari veneno, quod idem eſt Suetonio.

At certe non potuit id omittere Tacitus in libris quos habemus. Nam hiſtoriam ſuam, ut nunc eſt, extendit longe ultra mortem Agrippinæ, & fere uſque in finem principatus Neronis, nec potuit præterire rem atrocem hanc, quam Nero patraſſet juvenis, & vix dum poſita barba

Cum ergo præterierit Tacitus talem ne-

cem Domitiæ, ut falsò jactatam in vulgus, ut plebeculæ rumorem inanem. ſignum eſt manifeſtum, non eſſe occiſam illam amitam à Nerone, nec ſupra lib. 12. nec libris ſequentibus.

Et videtur ſibi contradicere Suetonius, nam innuit, Neronem nondum poſuiſſe lanuginem, ſeu barbam, cum occidit Agrippinam & amitam illam, quod falſiſſimum eſſe convinci facile poſſit.

At dices: Tacitus diſtinguit *Domitiam* & *Lepidam*. Certe hoc voluit Lipſius, & veteribus libris, quibus habetur, nempe lib. 12. 64. *Perdita prius Domitia. levibus & muliebribus cauſſis* ſic addit: *Domitia* * *Lepida*. Et ſic vult diſtinguere inter *Domitiam*, quæ ſit Domitia major, & ſimpliciter *Domitia* vocetur, & inter *Domitiam Lepidam*, quæ ſit minor, & Lepida cognominetur, ad diſcrimen ſororis natu majoris.

Sed quis illi dixit, duas fuiſſe ſorores Domitii, duas fuiſſe *Domitias*, quarum altera *Domitia* ſimpliciter, altera *Domitia Lepida appelletur*? certe nemo id dicat, nemo id tradidit. Et Tacitus ſtatim, hanc quam periiſſe ſupponunt lib. 12. *Domitiam* ſimpliciter vocat, & lib. 13 eam etiam rurſus *Domitiam* ſimpliciter appellat.

Certe hæc amita Neronis, *Domitia Lepida* appellabatur, ſed quæ una eademque eſſet perſona, non vero ad diſcrimen ſororis. Nec id novum in feminis Romanis; ſic *Vipſania Agrippina*, prior uxor Tiberii dicta; ſic duplici nomine *Valeria Meſſallina* Claudii. ſic Livia Druſilla Auguſti uxor.

An turbat Suetonius, qui eam tribus locis vocat *amitam Lepidam*, dein 4° loco eam vocat ſimpliciter *amitam*? quaſi ſic primò diſtingueret, innueretq; *amitam Lepidam* afflixiſſe ſuo teſtimonio Neronem, & ſic eam periiſſe; dein alio tempore, cum imperaret jam, & occidiſſet matrem, alteram *amitam*, Nempe *Domitiam* largius à medicis purgari juſſiſſe, eamque ſic occidiſſe veneno, ſic parricidia parricidiis cumulantem.

At perpetuo Suetonius his omnibus locis tradit de Lepida, tanquam de una, ſeu unica *amita* Neronis. Et ſi quis talia Suetonii audiet. Nero egens, relegata matre, apud *Lepidam amitam* educatur; & rurſus, Nero gratificans matri, *teſtimonio coram* affligit *amitam Lepidam*, & rurſus hæc; *amitam* duritia alvi cubantem largius à medicis purgari juſſit.

Quis non ſtatim inferat ex his verbis Suetonii, unam eamdemque amitam eſſe Neronis Lepidam, de qua utrobique his locis tradit Suetonius? cum nullibi, nec ulla prorſus circumſtantia diſtinguat ille auctor inter duas amitas, aut ſorores, quas hic ſupponunt.

Hoc certe ultimo loco diſtinguere debuit, ut in tanto facinore Neronis, ſi duæ fuerunt, quænam ea amita eſſet, quæ occidebatur. Dio certe dicit periiſſe tunc amitam veneno. Sed de morte alterius *amitæ*, teſtimonio afflictæ & necatæ, ut ſupponunt, altum ſilet. Nec certe dicit ipſe Suetonius, tum periiſſe *Lepidam*, ſed tantum afflictam teſtimonio Neronis.

Itaque ſilet Dio hoc loco & tempore hiſtoriæ lib. 12. licet infra amitā Neronis veneno ſublatam dicat. Et Tac. ipſe dicit tantum, ei *indictam mortem*, ſed adverſante Narciſſo. unde inferri certò poſſit, mortem non ei eſſe illatam; neque Suetonius ipſe dicit tum necatam; ergo ea ipſa eſt, quæ vivit hoc loco lib. 13.

Præcipua quæſtio eſt, an duas *Domitias* diſtinxerit, aut diſtinguere voluerit Tacitus, cum amitam Neronis lib. 12. *Domitiam Lepidam* appellat, & cum rurſus *amitam* Neronis (ſive eadem, ſive duplex fuerit amita Neronis) *Domitiam* appellat ſimpliciter lib 13.

Sed hæc diſtinctio, ſeu duplex appellatio in irritum cadit, quia ſic duplici nomine ſplendidæ feminæ appellabantur; & utrobique initio lib. 12. & infra lib. 13. Tacitus *Domitiam* vocat.

Præterea neceſſe fuit evincere, fuiſſe occiſam Lepidam, tempore & loco Hiſtoriæ lib 12. 64. quod non faciunt. Nam de *indicta morte*, tantum Tacitus tradit, qui levius rem attigit, quam ut de nece exſecutioni mandata prodere voluerit: & hic ſilet Dio, & Suetonius tantum, ut de pravitate inſita Neroni adhuc infanti, non autem de cæde perpetrata aperte ſcribit, & tantum afflictam teſtimonio.

[1] Paridem hiſtrionem libertum & ipſum Domitiæ impulit, *ire propere, crimenque atrociter deferre.* Provecta nox erat, & Neroni per vinolentiam trahebatur; cum ingreditur Paris, ſolitus alioquin id temporis [2] luxus principis intendere. Sed tunc compoſitus ad mœſtitiam, expoſitoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, ſed Burrhum etiam [3] demovere præfectura deſtinaret, tamquam Agrippinæ gratia provectum, & vicem reddentem. [4] Fabius Ruſticus auctor eſt, *ſcriptos eſſe ad* [5] *Cæcinam Thuſcum codicillos*

INTERPRETATIO.

libertus Domitiæ fuit, ut iret celeriter, ſceluſque hoc ferociter accuſaret. *Concubia nox erat, & Neroni per temulentiam tranſigebatur, cum intrat Paris, ſuetus alioquin iis horis oblectamenta Cæſaris adaugere; ſed tum compoſito vultu ad triſtitiam, explicataq; ſerie criminis, quod deferebat, tantum audienti terrorem infert, ut non modo ſtatueret interimere Agrippinam Plautumque, ſed Burrhum ipſum depellere præfectura* prætorii, *ut qui favore matris delectus eſſet, & vicem ei referret. Fabius Ruſticus tradit*, miſſas ad Cæcinam Thuſcum litteras, quibus præeſſe prætoriano militi juberetur, ſed

NOTÆ.

Neronis dicit.

Itaque certius eſt, Domitiam ſuperviⅹiſſe exitio, quod ſupponunt apud Sueton. Ner. cap. 7. & apud Tacitum lib. 12. 64. & ſic liquet, unam tantum amitam fuiſſe Neronis.

Et omnes ad unum auctores interpreteſque meminerunt, occiſos à Nerone, patrem, matrem, fratrem, uxorem, præceptorem, de amita vero ſilent. Et certe auctores ejus ævi multa facinora tribuerunt Neroni, quæ tamen dubia & incerta, & quæ ex ſolo rumore otioſorum, aut odio pervulgata erant. Vide Tac.

Præterea multa ſuppetunt exempla in hiſtoriis talium reorum, quibus mors indicta ſit, qui jam damnati, qui jam funus erant, quibus tamen remiſſa mors, gratia dominantium, & qui poſtea vixere.

1. *Paridem hiſtrionem libertum & ipſum Domitiæ.*] Splendidæ illæ feminia agmina talium prodigiorum, etiam in privatis penatibus alebant, in voluptatem propriam, & eos etiam publice apud theatra exhibebant. Vide Plinii epiſtolas. Inter mimos illos, haud dubie multi formoſi & concubini, quos nec videre fas juvenibus, niſi adultis, & cum lubricum ætatis egreſſi eſſent.

2. *Luxus principis intendere,*] Nos *luxus* mutavimus in *luſus*. *Intendere* ſignificat hic juvare augereque. *Rhenanus.*

Conſtans hæc librorum veterum lectio. tamen pro *luxus*, Rhenanus maluit, *luſus*, quam vocem ſuſtuli, cum ad pueros potius pertineat, quam ad eam ætatem, in qua tum Nero. *Pichena.*

Luxus, luſuſque, multa habent ſimilia, & præſertim in principe talis ætatis: melius tamen, ut in tali dominante, *luxus*, nec enim oblectamenta illius, ſine magno ſumptu, non ſine prodigentia & ſummo *luxu* celebrata.

Luxus principis.] Alii *luſus*. ſed idem eſt, ut tali loco & tempore; non enim luſus Neronis nocturni illi, ſine laſcivia & luxuria *Luſus & luxus* in Nerone idem fuit. Sueton. Ner. 26. *Petulantiam libidinem, luxuriam &c. velut juvenili errore exercuit.*

Intendere.] Augere, non tantum quoad tempus præciſe, ſed quoad rem ipſam.

3. *Demovere præfectura.*] Sic ſupra 14. *Demovet Pallantem cura rerum &c.*

4. *Fabius Ruſticus.*] Hiſtorias eorum temporum ſcripſit: de quo elogium noſtri, in Agricola: *Livius veterum, Fabius Ruſticus recentium eloquentiſſimi ſcriptores.* Lipſius.

5. *Ad Cæcinam Thuſcum codicillos.*] Bo-

mandata ei prætoriarum cohortium cura : ſed ope Senecæ ¹ *dignationem Burrho retentam.* ² Plinius ; ³ & Cluvius nihil dubitatum de fide præfecti refe-

INTERPRETATIO.

vore Senecæ præfecturam Burrho conſervatam. *Plinius & Rufus ſcribunt , non ſuſpe-*

NOTÆ.

ne & ad ritum ejus ævi , codicillos Nam officia omnia , adminiſtrationeſque dari à principe moris fuit in codicillis. Tacitus in Agricola : *Credidere plerique miſſum è ſecretioribus miniſteriis libertum , codicillos quibus ei Syria dabatur , tuliſſe.*

Sidonius lib. I. Epiſt. *Vacante aula , turbataque Repub. ſolus inventus eſt , qui ad Gallias adminiſtrandas faſcibus prius , quam codicillis auſus accingi* &c. Ingerit idem non conniventi lectori Suetonius Claud. cap XXIX. *Suppoſitos , aut etiam palam immutatos datorum officiorum codicillos.*

Et Arrian. lib. III. Diſſert. *Verum & judex ſum Græcorum. ſcis judicare. Quis te ſcire id fecit ? Cæſar mihi codicillum ſcripſit. Scribat tibi , ut & tu judices de muſicis , & quid tibi utile ſit.*

Zeno Imp. l. I. c. Ut omnes judices: *Aut codicilli alterius adminiſtrationis oblati* , & l. XII. c. de Dignitat. *Iudices qui ſe furtis & ſceleribus fuerunt maculaſſe convicti , ablatis codicillorum inſignibus , & honore exuti* &c.

Lampridium vere interpretemur ex iſtis in Alexandro: *Pontificatus , & Quindecimviratus , & Auguratus codicillares fecit ; ita ut in ſenatum allegerentur.* Codicillares , id eſt , tribuit eos ipſe per codicillos , cum antea cooptari à collegis , partim à plebe ſolerent.

De his iiſdem codicillis interpretor Suetonii locum , Tib. cap. XLI. *Alteri Syriam provinciam , alteri præfecturam Urbis confeſtim detulit ; codicillis quoque jucundiſſimos & omnium horarum amicos profeſſus.* Cæcina Tuſcus , quem hic nominat , eſt ille , qui poſtea præf. Ægypti , à Nerone relegatus eſt. Sueton cap XXXV. *Tuſcum nutricis filium relegavit , quod in procuratione Ægypti , balneis in adventum ſuum exſtructis laviſſet.*

Superfuit tamen Neroni , & nominat iterum noſter lib. III. Hiſtor. *Apud Cæcinam Tuſcum epulari multos , præcipuum honore Iunium Blæſum nuntiatur.* Lipſius.

Vocat eum Dio *Cainnam.* corrigit Lipſius , & ſcribit *Cæcinam* ; ſed in nominibus propriis ſic paſſim Dio , aut errat , aut negligit ; ſic *Plautum* Πλαυτὸν ſcribit , Σί..ον , pro *Ceſennium* , Pætum nempe.

1. *Dignationem.*] Dignitatem , ſeu munus præfecti prætorianarum cohortium. Vertit interpres Hiſpanus , *gratiam principis* , quod fere in idem recidit.

2. *Plinius.*] In libris Hiſtoriarum , quos à fine Aufidii Baſſi compoſuit triginta & unum. Ipſe in præfatione ad Titum : *Nos quidem omnes , patrem , te , fratremque diximus opere juſto , temporum noſtrorum hiſtoriam orſi à fine Aufidii Baſſi.* Eoſdem libros intelligit , II Hiſtor. Nat cap. LXXXIII. *Nec minus mirum oſtentum & noſtra cognovit ætas , anno Neronis principis ſupremo , ſicut in rebus ejus expoſuimus.* Et cap. LIII. *Amnes retro fluere & noſtra vidit ætas , Neronis principis ſupremis , ſicut in rebus ejus retulimus.*

Credo autem ſcripſiſſe Aufidium à bellis civilibus , ad res Claudii , aut paulum infra. Certe vixit ea ætate , & viri optimi (ita appellat) conſtantiam in lenta morte Seneca deſcribit Epiſt. XXX. Citantur bina ejus fragmenta in Suaſoria pro Cicerone. *Lipſius.*

3. *Cluvius.*] Non *Clivius.* Eſt Cluvius ille Rufus , vir conſularis , qui hujus inferioriſq; ætatis hiſtoriam ſcripſit. Plin. lib. VIII. Epiſt. *Ita ſecum aliquando Cluvium locutum : Scis , Virgini , quæ hiſtoriæ fides debeatur : proinde ſi quid in hiſtoriis meis legis aliter ac velles , rogo ignoſcas.*

Cluvius.] Hic eſt Cluvius Rufus , de quo Dio lib. 60 ubi de Nerone : *Certavit in omnibus urbibus , in quibus fiebant cer-*

runt.

Digitiz

runt. Sane Fabius inclinat ad laudes Senecæ, cujus amicitia [1] floruit. Nos conſenſum auctorum ſecuturi, quæ diverſa prodiderint, [2] ſub nominibus ipſorum trademus. Nero trepidus, & interficiendæ matris avidus, non prius differri potuit, quam Burrhus necem ejus promitteret, ſi facinoris coargueretur: *ſed cuicumque, nedum parenti defenſionem tribuendam, nec accuſatores adeſſe, ſed* [3] *vocem unius ex inimica domo afferri.* [4] *Refutare tenebras, &* [5] *vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati*

INTERPRETATIO.

ctam fuiſſe fidem Burrhi: & certe propendet Fabius in commendationem Senecæ, cujus familiaritate uſus eſt. Nos concordiam ſcriptorum ſecuturi ſumus; at quæ contraria ipſi ſcripſerint, ſub vocabulis illorum memorabimus. Nero territus, & interimendæ matris cupidus, non ante inhiberi potuit, quin Burrhus ipſi polliceretur ejus cædem, ſi criminis convinceretur: non modo matrem, ſed quemcumque mortalium audiendum, nec delatores adeſſe, ſed vocem unius hominis ex infeſta domo immitti. Refellere id tenebras ipſas, & tranſactam epulis noctem, & cætera alia, quæ ad væſaniam

NOTÆ.

ramina, ibique quotieſcunque præconio opus fuit, Cluvio Rufo uſus eſt.

Sic & Sueton. 21. *Utque conſtitit peracto principio, Nioben ſe cantaturum, per Cluvium Rufum conſularem pronuntiavit.* Hic poſtea præpoſitus Hiſpaniæ, & reverſus bello civili poſt Neronem, eam rexit abſens ſub Vitellio.

1. *Floruit.*] Potuit Fabius protegi, aut etiam provehi auctoritate & favore Senecæ.

2. *Sub nominibus ipſorum trademus.*] Seneca Nat. Quæſt lib. 4. 5 *Quod Hiſtorici faciunt, & ipſe faciam. Illi cum multa mentiti ſunt ad arbitrium ſuum, unam aliquam rem nolunt ſpondere, ſed adjiciunt: penes auctores fides erit* &c. Id forte multis Hiſtoricis contingit, at minus Tacito, qui res omnes ponderat miro judicio; & certe hac parte animi præpollet.

3. *Vocem unius.*] Id eſt, vocem *unius* teſtis. quod non ſufficiebat. Nec etiam indices aut accuſatores aderant, ut objectat Burrhus, neque voces teſtium, ſed tantum vox unius hominis; & quod falſi ſuſpectum erat, *ex inimica domo* veniebat, nempe è penatibus Domitiæ, quæ infenſa Agrippinæ erat, ut & ipſa Silana, à qua directe immiſſa illa vox unica, & id, nocte concubia & intempeſta Quod ibi commentus eſt Lipſius de *inimica domo*, nihil ad rem.

4. *Refutare tenebras.*] Cum dixiſſet Burrhus, non adeſſe accuſatores, ac tantum afferri vocem *unius ex inimica domo*; ſequitur, quam vocem tenebræ ipſæ refutant; hoc eſt refellenda, & arguenda eſt ea vox à tenebris, atque à nocte in convivio vigilata. *Pichena.*

Hæreas, tenebræne illæ, & vigilata convivio nox adplicanda ſit Agrippinæ & Plauto, an vero Silanæ, ac familiæ ejus, an denique Neroni? Sane hujus poſtremi commeſſationes exſecutus ſolum Tacitus cap. priore; aliorum nulla mentio eſt; itaque locus mihi non inter firmos. *Gruterus.*

Recte habet & firmus locus ille. *vigilataque nox* inter luxum & epulas, intelligi tantummodo poteſt de Nerone.

5. *Vigilatam convivio.*] Sueton Ner. 27. *Epulas à medio die ad mediam noctem protrahebat: refotus ſæpius calidis piſcinis, ac tempore æſtivo nivatis.*

Noctem.] Perſtringit Burrhus convivia tempeſtiva, *luxuſque*, ſeu luſus Neronis, in multam noctem protractos, cæteraque, ut nocte intempeſta, & tanquam tali tempore, temeritati & amentiæ propiora; ut nempe ſic cognitionem, diſquiſitionemque rei in craſtinum tempus re-

21 *& inſcitiæ propiora.* Sic lenito principis metu, & luce orta, itur ad Agrippinam ut noſceret objecta, diſſolueretque, vel pœnas lueret. Burrhus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur. aderant & ex libertis, arbitri ſermonis. [1] Deinde à Burrho poſtquam crimina & auctores expoſuit, minaciter actum. Agrippina ferociæ memor: *Non miror,* inquit, [2] *Silanam nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere.* [3] *Neque enim perinde à parentibus liberi, quam ab impudica adulteri mutantur.* [4] *Nec ſi Iturius & Calviſius adeſis omnibus fortunis,* [5] *noviſſimam*

INTERPRETATIO.

inconſiderantiam propius accedant. *Ita placato pavore Cæſaris, & orta die, feſtinatur ad Agrippinam, ut diſceret exprobratum ſibi facinus, purgaretq;, aut ſupplicio adficeretur. Burrhus exſequebatur ea juſſa, præſente Seneca, adſtabant etiam ex libertis cuſtodes teſteſque colloquij. Exin Burrhus, ubi crimina, & delatores ſeu indices prompſit, minas addidit. At Agrippina violentia retinens.* Haud miror, *inquit*, quod Silana, quæ nunquam liberos ſuſcepit; maternæ caritatis ignara ſit; nec enim matres perinde facile filios mutant, ac laſciva mulier mutat adulteros. Et ſi Iturius, & Calviſius, dilapidatis bonis omnibus, ultimam hanc vetulæ redhibent operam capeſſendæ ac-

NOTÆ.

mittat, quo reddita lux & ſanitas animis foret.

Quid hoc ſpectat ad alios? An dormierint? an vigilarint, quid refert? Certe nihil ad Agrippinam hæc aut Plautum pertinent. Sic Burrhus refutat quæ renuntiata à Paride hiſtrione erant inter convivii luxus, inter vinum & epulas, quo tempore præceps animus, & facile ad deteriora conſilia prorumpit.

1. *Deinde.*] Iam obſervavi alibi Tacitum, conjunctiones & tranſitiones negligere; & ſi quas adhibet, ſæpe parum cohærere videntur. Attamen hic facilis ſenſus: deinde *Burrhus* minaciter egit, nempe *poſtquam crimina & auctores expoſuit.*

2. *Silanam unuquam edito partu.*] Sic ſupra 19. *Ne opibus & orbitate Silanæ maritus potiretur.* Et illa eadem orbitas forte præcipua cauſſa, cur gratia & amicitia apud Agrippinam floruerit aliàs Silana.

3. *Non enim perinde à parentibus liberi.*] Quintil. Declam. 338. *Alia eſt horum ratio, quos brevis tranſitus voluptatis facit parentes: quos liberis ſuis extra poſita voluptates conciliant. aliter amant quæ pepererunt: quæ memoriam decem menſium, quæ tot periculorum, tot ſollicitudinum recordationes ad vos, judices, adfert.*

Euripid. Iphigenia:

Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα
Πᾶσιν τε κοινὸν, ὡς ὑπερκάμνειν τέκνων.

Difficile & grave eſt parere; at magnum affert incitamentum amoris, quem matres omnes intelligunt, ita ut pro filijs valde anxia ſint.

4. *Nec ſi Iturius & Calviſius.*] Videtur ſenſus: Iturius & Calviſius, dum contra me accuſationem ſuſcipiunt, noviſſimam quidem operam Silanæ rependunt. Sed ut eorum miniſterium neceſſariò adimpleatur, non ideo conſequens eſſe debet, ut ego infamiam parricidii in Nerone filio ſubeam, aut ipſe filius conſcientiam maternæ necis. *Pichena.*

5. *Noviſſimam &c. operam.*] Poſſet videri ſublatere aliqua obſcœnitas in his verbis, *noviſſimam operam &c. anui rependunt.* quaſi olim conſumptis opibus viribuſque cum anu, jam non poſſint aliter explere ejus libidinem, quam ſuſcipiendo accuſationes.

ſuſcipiendæ accuſationis operam anui rependunt : ideo [1] *aut mihi infamia parricidii , aut* [2] *Cæſari conſcientia ſubeunda eſt. Nam Domitiæ inimicitiis gratias agerem ,* [3] *ſi benevolentia mecum in Neronem meum certaret. Nunc per concubinum Atimetum & hiſtrionem Paridem quaſi ſcenæ fabulas com-*

INTERPRETATIO

cuſationis ; non propterea mihi ignominia parricidii , aut Cæſari ſuſpicio perferenda eſt. Quippe Domitiæ odiis gratias referrem , ſi caritate mecum in filium meum contenderet ; at nunc per amaſium Atimetum , & mimum Paridem, veluti

NOTÆ.

Senſus eſt , Iturium & Calviſium, poſtquam omnes fortunas & juventam exhauſere , jam non aliud habere quod impendant anui , niſi nova flagitia , nempe ſuſcipiendo falſam accuſationem.

1. *Aut mihi infamia.*] *Infamia* fuit, ſi vel agitaſſe animo ſcelus putaretur , ſi vel ſuſpectaretur. quamvis innocens ; & *conſcientia* fuit in principe , ſi metuere tale quid à matre , vel etiam ſuſpectare intra animum potuit.

Et quamvis clare pateat innocentia , manet tamen metus , manet hoc repoſtum in mente , manet conſcientia , ſuſpectari potuiſſe matrem. certe deleta dilutaque culpa , *manet* tamen *litura*.

Advertit animus dominantis, concipi id facinus, & ſaltem cogitari potuiſſe; aut etiam ſuſpectaſſe piget hoc ſaltem evincunt inimici , & infeſti obtrectatores.

2. *Aut Cæſari conſcientia ſubeunda eſt.*] Quamvis innocentia ſubſit , gravis tamen conſcientia illa , gravis ſuſpicio, & intima illa cogitatio.

Sic Tiberius lib. 6. 26. ubi de Nerva , *qui dum integer*, dum intentatus, mori deſtinavit ; aiebat *grave conſcientiæ , grave famæ ſuæ : ſi proximus amicorum , nullis moriendi rationibus , vitam fugeret.*

Aut Cæſari conſcientia ſubeunda eſt.] Nec mihi parricidii cogitati infamia inuri debet , neque Cæſar ſibi conſcius eſſe , quaſi id mater moliri voluerit , nec Cæſar id ſibi intus exprobrare ſecretò debet , quaſi ipſe dignus ſit , in quem parricidium cogitetur. Interpres Hiſpanus vertit ; *nec animo Cæſaris ſuſpicio talis ſceleris ineſſe debet.*

Conſcientia Cæſari ſubeunda eſt.] Quam gravis , & quantæ molis ſit talis *conſcientia* , ſciunt qui oderunt , aut ſuſpectant, vel ſuſpectantur à dominantibus , licet innoxii ; licet abolitum ſit crimen , & fruſtra objectum , *manet tamen litura*. manet *conſcientia* , id potuiſſe fieri , id potuiſſe objici , manet id objectum eſſe, aut poſſe adhuc ſuſcipi , vel ex odio *prioris caſus*.

Manet utrinq; ſuſpicio, offenſum principem. offenſum purpuratum & ſuſpectatũ; manet vulnus quod perpetuo recrudeſcit. Læſi ſemel animi nunquam ſatis curantur , aut conciliantur. Reſtat cicatrix , & velut æterna imago offenſionis. manet ſuſpicionis & conſcientiæ memoria, quæ non obliteratur niſi nova gratia , niſi novis hinc obſequiis , & novis beneficiis dominantis, quod raro & paucis cõtingit.

Hinc & odium dominantis , quod ex ipſa ſuſpicione offenſionis enaſcitur: *Humanum eſt odiſſe quem læſeris.* Tacitus.

Hinc non illepida cujuſdam aulici , qui retentus erat falſo crimine , *παῤῥησία*, id eſt , *libertas loquendi. Sciat* , inquit , *princeps , me illi veniam & innocentiam donare ultro , neque meminiſſe , aut ſcire me offenſum.*

Conſcientia.] Scrupulum vocant , quæ dubitatio animi & interior ſuſpicio eſt.

3. *Si benevolentia &c certaret.*] Multum abblandiebatur Domitia hæc Neroni , & certabat cum Agrippina , utra ſibi magis Neronem obſtringeret.

ponit. , *Bajarum ſuarum* [2] *piſcinas excolebat* , *cum* [3] *meis conſiliis adoptio* ; *& proconſulare jus* , *& deſignatio conſulatus* , [4] *& catera adipiſcendo impe-*

INTERPRETATIO.

theatro fabulas adornat. Exornabat ipſa piſcinas Baiarum ſuarum , cum mea prudentia Nero adrogatus , proconſul factus , & conſul deſignatus eſt , & cum etiam

NOTÆ.

Sed blandimenta hæc, ut inania & muliebria refellit acriter Agrippina: *Baiarum*, inquit, *ſuarum piſcinas excolebat Domitia*, *cum meis conſiliis adoptio* Neronis , & proconſulare jus , *deſignatio conſulatus*, & catera alia parando imperio providerentur.

Quod ſuperat omnes illecebras falſæ muliebris , & vana illa delatorum mendacia.

1 *Baiarum ſuarum.*] Non modo apud Baias, ſed & apud Ravennam magna prædia habuit Domitia amita Neronis , de qua ſic Dio lib. 61. *Porro Domitiam amitam ſuam veneno ſuſtulit , ac bonis ejus , qua Baijs & in mari Ravennati erant , ablatis, in iis magnifica pradia ſtruxit, qua etiam nunc florent manentque.*

Baiarum. Vide notas lib. xi. cap 1.

2. *Piſcinas.*] Plin. lib. 9. cap. 54. *Oſtrearum vivaria primus omnium Sergius Orata invenit in Baiano , atate Craſſi Oratoris ante Marſicum bellum , nec gula cauſſa , ſed avaritia , magna vectigalia tali ex ingenio ſuo percipiens , ut qui primus penſiles invenit balineas , ita mangonizatas villas ſubinde vendendo* &c.

Eadem atate prior Licinius Murana , reliquorum piſcium vivaria invenit , cujus deinde exemplum nobilitas ſecuta eſt , Philippi, Hortenſii , Lucullus, exciſo etiam monte juxta Neapolim, majore impendio , quam villam adificaverat , Euripum & maria admiſit.

Et cap. 55. *Muranarum vivarium privatim excogitavit C. Hirius ante alios , qui cœnis triumphalibus Caſaris dictatoris ſex millia numero Muranarum appendit. Nam permutare quidem pretio noluit, aliave merce, hujus villam infra quam modicam quadragies piſcina vendiderunt.*

Et cap. 56. *Cochlearum vivaria inſtituit Fulvius Hirpinus in Tarquinienſi , paullo ante civile bellum , quod cum Pompeio Magno geſtum eſt , diſtinctis quidem generibus earum ſeparatim, ut eſſent alba, qua in Reatino agro naſcuntur : ſeparatim Illyrica , quibus magnitudo pracipua ; Africana , quibus fœcunditas ; Solitana quibus nobilitas. quin & ſaginam earum commentus eſt ſapa & farre , aliiſque generibus* &c. Vide Varronem lib. 3. cap. 3. de re Ruſt.

Sueton. de Nerone. 31. *Inchoabat piſcinam à Miſeno ad Avernum lacum, contectam , porticibus concluſam , quo quidquid totis Baiis calidarum eſſet , converteretur.*

Longe audacior Optatus libertus Claudii, qui toto orbe ſibi , principi & generi humano , piſcinam fecit , diſſeminando toto pelago piſces , & novam prolem naturæ indicendo, procurandoq; ille ſic non præfectum claſſis , ſed maris , ſic univerſæ naturæ adminiſtrum ſe ferebat.

Plin. lib. 9. 7. *Nunc ſcaro datur principatus , qui ſolus piſcium dicitur ruminare, herbiſque veſci , non aliis piſcibus , mari Carpathio maxime frequens. Promontorium Troadis Lecton ſponte numquam tranſit. Inde advectos , Tib. Claudio principe , Optatus è libertis ejus , prafectus claſſis, inter Oſtienſem & Campania oram ſparſos diſſeminavit.*

Quinquennio fere cura eſt adhibita , ut capti redderentur mari ; poſtea frequentes inveniuntur Italiæ in littore , non ante ibi capti. Admovitque ſibi gula ſapores, piſcibus ſatis , & novum incolam mari dedit &c.

3. *Meis conſiliis adoptio.*] Supra lib. 12. 25. *Adoptio in Domitium auctoritate Pallantis feſtinatur, qui obſtrictus Agrippina , ut conciliator nuptiarum , & mox ſtupro ejus illigatus , ſtimulabat Claudium , conſuleret Reipub.* &c.

4. *Et catera.*] In quibus ipſa flagitia numeranda fuerunt , Silanorum mors,

rio præpararentur. [1] *Aut exiſtat qui* [2] *cohortes in urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique* [3] *ſervos vel libertos ad ſcelus corruptos arguat.* [4] *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram: at ſi Plautus aut*

INTERPRETATIO.

alia omnia obtinendo principatui providerentur. Aut nunc exoriatur, qui objectet mihi militem Romæ ſollicitatum, corruptam provincialium fidem, denique ſervos, vel libertos ad facinus impulſos. Salutem & incolumitatem mihi ſpondere ego

NOTÆ.

inceſtæ nuptiæ, mors Claudii, adulteria cum Fenio Rufo, cum Pallante, Seneca, Tigellino, & aliis: Nam *nihil domi impudicum, niſi dominationi expediret.* Et multa alia flagitia minus famoſa, quippe ſummum ſcelus, non uno ſcelere fovetur.

1. *Aut exiſtat.*] Quaſi diceret, aut accuſatione deſiſtant delatores, *aut exiſtat* teſtis, *qui cohortes in urbe tentatas* &c. *arguat.*

2. *Cohortes in urbe.*] Erant in urbe prætoriæ cohortes, quibus præerat prætorii præfectus. erant & urbanæ cohortes, quibus præfectus urbis imperabat, & cohortes vigilum, quas curabat præfectus vigilum.

Cohortes in urbe.] Erant in urbe cohortes prætorianæ, cohortes præfecti urbis, & præfecti vigilum. Illæ civium & legionariorum erant, hæ verò ex libertinis, ut plurimum delectæ.

3. *Servos vel libertos.*] Hoc idem objecerat Domitiæ lib. 12. 64. *Quod parum coercitis per Calabriam ſervorum agminibus, pacem Italiæ turbaret.* Hoc crimen majeſtatis, & novarum rerum à ſe amolitur Agrippina.

Servos vel libertos.] Cepit interpres Hiſpanus de ſervis & libertis Cæſaris. quod ex parte verum. Nam & potuerunt etiam tales liberti principis corrumpi.

Sed hic intelligit Tacitus de omnibus omnino ſervis libertiſque, cujuſcumque domini eſſent, aut patroni. Qui res novas moliebantur, ſtatim ſervos ad libertatem vocabant & infringebant ergaſtula, ut patet ex multis hiſtoriæ locis.

4. *Vivere ego Britannico.*] Lege cum nota interrogandi: *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram?* Sequentia ſcripſerim, *Rempub. judicatuſve obtinuerit.* Id eſt, ſi Plautus rerum judiciorumve poteretur. *Lipſius.*

Vivere ego Britannico.] Sunt ſine labe, & ἐρωτικῶς proferuntur *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram; ac ſi Plautus, aut quis alius Rempub. judicaturus obtinuerit.*

In hac delatione objicitur Agrippinæ ſtudium novarum rerum, una cum *Plauto*, callide quoque repetita eadem cum *Britannico* ſuſpicione, *non vetera, & ſæpius jam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret.* quod nec ipſa diſſimulaverat: *Id ſolum diis & ſibi proviſum, quod viveret privignus: ituram cum illo in caſtra.*

Hæc omnia refutat Agrippina ad hunc modum Quid mihi Britannicum Plautumque objicis? tot ſceleribus imperium filio paravi, ut quovis alio imperante, nil (niſi pernicies) mihi ſit expectandum.

Quis enim (præter filium) inultam prætereat me ſontem, totque facinoribus infamem? *Iudicaturus*, id eſt, *recturus*; quia *judicium* apud Latinos aliquando eſt *indicium regiæ poteſtatis.* Salinerius.

Recte *judicaturus*, quia ſtatim aderant accuſatores, invadebantque Agrippinam, ſi quivis alius, præter filium, Rempub. obtineret.

Vivere ego Britannico.] Id eſt, ſi Neronem filium meis artibus imperatorem non feciſſem, ideoque Britannicus rerum potitus foret, ego quidem vivere ſecure poteram, abſque ullius accuſationis periculo, quippe tunc innocens forem.

At ſi Plautum cujus conjugium me petere inſimulatis, aut quem alium me judicaturum, ad imperium, exturbato filio, eveherem; acrius in me accuſatores inſurgerent, cum ne nunc quidem deſint, ea crimina objicientes, quibus ab imperante alio, præter filium, non abſolverer.

Talem ex hac Agrippinæ oratione ſenſum elicuit Franciſcus Venturius, veriſſimum, ni fallor. *Pichena.*

Primùm, non eſt hic ponenda interrogatio, poſt vocem *poteram*, quod Lipſio viſum. Non enim quærit, ſed plane affirmat, potuiſſe ſe vivere, & quidem tuto, ſi Britannicus ad imperium veniſſet; quippe quæ nullorum offenſas adhuc in ſe concitaſſet. Atque obiter oſtendit, quod imperium ad Neronem tranſtulerit, non ſibi ſe, ſed Neroni filio præſtitiſſe.

Senſus ergo eſt. Si Rubellius Plautus, aut quis alius, nulla me neceſſitudine contingens, imperium invadat, & cum imperio, licentiam judicia pro nutu verſandi, clarum eſt non deeſſe mihi inimicos, qui parati ſint objicere mihi, non levia quædam, ſed atrociſſima, qualia apud extraneum, ut formidoloſa eſt ſumma poteſtas, fidem poſſunt invenire, apud filium autem de matre non poſſunt, obſtante naturali caritate.

Hoc modo artificioſe admodum oſtendit Agrippina, nihil eſſe quod magis metuere deberet, quam id quod concupiiſſe arguebatur. *Grotius.*

Falſum eſt quod ſupponere videtur Grotius, Plautum nulla neceſſitudine contingere Agrippinam. Nam ille pari gradu Auguſtum contingebat ac Nero, & præterea ex ſuppoſito maritus eſſet Agrippinæ.

Sed quamvis adfinis eſſet Agrippinæ princeps, nihil ad rem. nam ut recte dicit ipſa, ea crimina objecta, quibus, à ſolo filio abſolvi mater potuit, non autem à propinquo ullo, non à marito ipſo, qui ſceleris exemplum intelligere potuit.

Vivere ego Britannico potiente rerum poteram.] Vivere ego, imperante Britannico, poteram abſolute. Sic dicit, quia ſi imperaret Britannicus, tum eo caſu nullius veneficii conſcia eſſet adverſus Britannici patrem; & hoc ſtatu rerum non adoptandum per ſcelus Neronem procuraſſet; ſicque innocens eſſet omnis criminis in Britannicum, ſicque vivere abſolute potuit Agrippina, potiente rerum Britannico.

At ſi quis alius nunc Remp. obtineret, *judicaturus* de Agrippina; certe crimina commiſerat ipſa in multos civium Rom. in proceres & principem, quibus non niſi à filio mater abſolvi potuit.

Nec certe deerant accuſatores, qui & illam multis aliis facinoribus etiam olim patratis, pollutam ſtatim invaderent, ſi quis alius imperium obtineret, etiam ſi vel maritus imperaret, quia exemplum in ſe criminis intelligere, & metuere tandem potuit.

Et ſic quemcumque alium rerum potientem metuere debuit, etiam propinquum, etiam maritum, etiam imperio & conjugio ſuo evectum; nam crimina ea patraverat, quibus à ſolo filio mater abſolvi potuit. ſic lib. 11. 26. ubi de Silio, qui imperium ex matrimonio Meſſallinæ affectavit, ideoque nuptias feſtinari poſtulabat. *Segniter hæ voces acceptæ, non amore in maritum, ſed ne Silius ſumma adeptus, ſperneret adulteram, ſcelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æſtimaret.* Et ſatis innuit Agrippina quemcumque principem, virum & conjugem etiam, metuendi cauſſam habuiſſe; cum addit, *quibus, niſi à filio mater abſolvi non poſſim.*

Vivere ego Britannico potiente rerum poteram.] Certe hoc poſito, quod regnaret verus ille hæres imperii, nihil peccaſſet in eum Agrippina, neque in patrem. Non procuraſſet adoptari & ſubſtitui ejus loco Neronem, non occidiſſet Claudium, quem ideo tantum interfecit, ne ipſa depelleretur aula & rebus, & ne principatu excluderetur Nero.

His ſuppoſitis, potuit Agrippina vivere, *Britannico potiente rerum.* & illo eodem principe veniam conſequi aliorum criminum quæ perpetraſſet ipſa, tuendæ dominationis cauſſa; & ſi quos occidiſſet ob propinquitatem Cæſarum; quia

hæc ad privatos quoſdam, non ad Britannicum ſpectabant; v. c. cædes Silanorum, aut aliorum ſimilium, quæ nihil præciſe ad ſalutem Britannici pertinebant, aut certe non illi auferebant principatum, imo eum ſtabiliebant, nobilibus æmulis, & qui rebellare poſſent, ſublatis.

Ergo ſic poteram vivere, inquit Agrippina, *Britannico potiente rerum. At ſi Plautus, aut quis alius, Rempub.* obtineret, de me *judicaturus*, *deſunt ſcilicet mihi accuſatores, qui non verba* &c. *ſed ea crimina objiciant, quibus niſi à filio* principe & judice *mater abſolvi non poſſim* nempe crimina, & in privatos, & in principem ipſum perpetrata.

Sane mirũ videri non debet, quod Agrippina vivere poſſet, *Britannico potente rerum.* hoc certe non ſolum *poterat*, ſed etiam vehementer id cupiebat, etiam poſt crimen in Claudium, nempe cum ingratitudinem Neronis ſui experiri cœpit; nempe volebat vindicari *injurias* ſibi illatas in Neronem, & ſi perire ipſa deberet cum illo.

Repete quæ ſupra lib 13. 14. de Agrippina: *Neque principis auribus abſtinere, quominus teſtaretur, adultum jam eſſe Britannicum, veram dignamque ſtirpem ſuſcipiendo patris imperio, quod inſitus &* extraneus Nero invaſiſſet. *Id ſolum diis & ſibi proviſum, quod viveret privignus, ituram cum illo in caſtra.*

Et cum veneno interceptus juvenis eſſet, *ea conſternatio* Agrippinæ fuit &c. Sic *quippe ſibi ſupremum auxilium ereptum intelligebat.* Sic quippe ulciſci ingratum verum hæredem opponere, reſque ſic miſcere, ut ſic ipſa Germanici filia dominationis, parum ſibi retineret.

Vivere ego poteram Britannico.] Videtur innuere ſerio potuiſſe vivere, imperante Britannico; nempe & ardenter illum flevit, & hoc ipſi præcipue objiciebatur. Et certe ipſo ſublato *ſibi ſupremum auxilium ereptum* intellexit Agrippina.

Itaque ſic conjiciebam: Non potuit vivere, imperante Britannico, niſi vel ſuppoſito, quod neque occidiſſet ipſa Claudium, neque adoptionem Neronis procuraſſet, vel ſuppoſito quod reddidiſſet imperium Britannico, deturbato Nerone.

Quid enim moliebatur Agrippina? Quid agitabat animo, cum fleret Britannicum? an deſiderio, an amore ipſius? an voluit illum vivere, & ex eo metum injicere Neroni? Sed hunc forte, neq; Neronem ipſũ regnare voluit; voluit femina dominationis avida, juvenes inter ſe committere, & metum alterius alteri injicere; & ſic tamquam filia Germanici, ſuam auctoritatem in Repub. retinere. & ſemper inter utrumque rebus, & imperio potiri, quantum tali caſu licet & ea vana ſpe ſe lactabat ambitioſa mulier.

Sic forte vivere illum voluit, ut Cæſar eſſet, non princeps, ſed tamen ut viveret eo faſtigio, ut fere æquaretur principi, ut ea ſtirpe & nobilitate æmularetur, metumque faceret adſcititio, ſubditivoque Neroni.

Sic fere quaſi Germanicus olim poſt exceſſum Auguſti, metum injecit Tiberio, ne *imperium habere, quam expectare mallet*; ut ſic rebus turbidis, ipſa filia Germanici, fautores inveniret ſuæ cupiditatis in alterutro filio, & factionem ſuaſque partes haberet.

Vivere ego.] Cuncta hæc vel dicta ſeriò, vel etiam omnia ironice pronuntiata ſunt; aut forte ſerio loquitur ipſa cum de dominatione Britannici, & etiam ſerio ridet deridetque delatores, cum de imperio Plauti, aut aliûs qui rerum potiretur.

Itaque vel ironice, vel ſeriò hæc Agrippinæ dicta. Si ironice, hoc ſenſu ea capies: *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram*, inquiunt delatores mei, quia ut mihi objiciunt, mortem illius magnoperè flevi. Quaſi vero! *At ſi Plautus, aut quis alius Rempub.* de me *judicaturus obtinuerit*, tum *deſunt ſcilicet accuſatores, qui mihi non verba* &c. *ſed ea crimina objiciant, quibus niſi à filio mater abſolvi non poſſim.*

Si ſeriò, ne irriſorie dicta hæc, ſic capies. Vivere ego Britannico principe poteram, quia eo caſu innocens forem, quatenus ad ipſum ſpectaret. Vel vivere ego Britannico dominante poteram; quia ex hypotheſi recepiſſet impe-

quis alius Rempub. [1] *judicaturus obtinuerit, deſunt ſcilicet mihi accuſatores, qui non verba impatientia caritatis aliquando incauta, ſed ea crimina objiciant, quibus niſi à filio mater abſolvi non poßim.* Commotis qui aderant, ultroque ſpiritus ejus mitigantibus, *colloquium filii* expoſcit. Vbi [2] nihil pro innocentia [3] quaſi diffideret; nec beneficiis quaſi exprobraret, diſſeruit; ſed ultionem in delatores, & præmia amicis obtinuit.

INTERPRETATIO.

poteram Britannico imperante: at ſi Plautus, aut quis alius rerum potitus fuerit, de me judicaturus, nimirum certe deſunt delatores, qui non voces per impatientia amoris, interdum per imprudentiam elapſas mihi exprobrent: ſed ea facinora, quibus non poſſim, niſi à filio mater abſolvi. *Permotis iis qui coram adſtabant, ultroque ferociam ejus placantibus, ut ſermonem cum filio miſceret, poſtulat. Ubi nihil pro innocentia dixit, quaſi ſuſpectaretur, nec merita ſua commemoravit; quaſi objectaret, ſed* vindictam in accuſatores, & munera familiaribus *impetravit. Fenius Rufus vero*

NOTÆ.

rium, quod ad ipſum pertinebat, aut ſaltem conſors dominationis eſſet, cum ſp. proxima eam adipiſcendi.

At contra, *ſi Plautus, aut quis alius Rempub. judicaturus obtinuerit*, deſun ſcilicet accuſatores, *qui mihi non verba* &c. *ſed ea crimina objiciant*; nempe adulteria, veneficia, cædes Silanorum, & alia flagitia, quibus non niſi à filio mater abſolvi poſſim.

Et puto diſtinguendum eſſe hoc loco, nempe ita ut illa, *vivere ego Britannico potiente rerum poteram*, ſeriò & ex animo dicta ſint ab Agrippina; at vero ſequentia de Plauto ironice & irriſorie jacta ſint adverſus falſos delatores.

Nec certe potuit diffiteri Agrippina, ſe deſideraſſe Britannicum ſerio & ex animo, quocunque voto, aut conſilio deſideraverit, idque illi objectum vere patet, ex Tacito ſupra: *Id ſolum ſibi & dys proviſum, quod viveret privignus.*

Itaque, ut puto, pariter ſeriò hoc loco noſtro locuta eſt Agrippina de Britannico; quamvis ſtatim irrideat ipſa delatores, ubi de Plauto. Nec abs re, quia falſiſſima illa accuſatio, & cerebello æmulæ mulieris fabricata, & quæ ſeipſa vaneſcebat ultro.

Neque etiam cogitarat unquam Agrippina de Plauto juvene, nec ipſe invicem; quamvis poſtea vana fama, & malo fato ſuo ſuſpectatus ſit ille; ſed huic ſuſpicioni nullatenus affinis Agrippina. At deſideravit Agrippina vere & ſeriò vivere Britannicum, forte & imperare, vindictæ cupidine, loco ſævi ingratique Neronis, qui tandem parricidio matris præluſit exitio imperii & orbis.

1. *Iudicaturus.*] Nihil vexandum puto. Nam ibi Agrippina innocentiam ſuam veluti defendit; ſtatim ſcilicet *accuſatores*, inquit, mihi deſunt, qui &c. *crimina objiciant.* At ſi *Plautus, aut quis alius Remp.* de me *judicaturus obtinuerit.* Ibi accuſationem veluti præcogitat Agrippina: ibi *accuſatores* crimina objectantes ſibi animo objicit, quidni & *judicem?*

Igitur bene *judicaturus*, ſive in genere intelligatur, ſive etiam in particulari intelligatur *judicaturus*, nempe de Agrippina. & fruſtra legit Grotius, *judicia dictaturus.* magis ſanus, magis comptus Tacitus.

2. *Nihil pro.*] Nihil de innocentia ſua prolocuta eſt Agrippina, ſed ſtatim ultionem pœnamque in accuſatores depoſcit, & præmia amicis, & utrumque obtinuit à filio mater. certius propugnat innocentiam, cum non defendit.

3 *Quaſi diffideret.*] Hoc eſt, paveret, ſollicita eſſet, laboraret, deffenſionis

Præfectura

Præfectura annonæ [1] Fenio Rufo; [2] cura ludorum qui à Cæſare parrabantur Arruntio Stellæ; [3] Ægyptus C. Balbillo permittuntur. [4] Syria P. Antejo deſtinata, & variis mox artibus eluſus; [5] ad poſtremum in ur- 22

INTERPRETATIO.

mentaria impoſitus eſt, procuratio ſpectaculi, quod Cæſar deſtinabat, Arruntio Stellæ mandata. C. Balbillus Ægypto præficitur. Syria promiſſa eſt P. Anteio; & ille diverſis poſthac artibus fruſtratus, tandem Romæ remanſit. Verum Silanæ exſilio

NOTÆ.

egere cauſam putaret. Id enim anceps, & apud malignos venit in ſuſpicionem culpæ.

Juſtinus de Alexandro & Philippo medico: *Oculos in vultum legentis intendit. Vt ſecurum conſpexit, lætior factus eſt.* Suetonius Oct. 55. *Etiam ſparſos de ſe in curia libellos nec expavit.* Gronovius.

3. *Nec beneficiis, quaſi exprobraret.*] Quod altiſſimi ingenii & judicii fuit in femina: nam ſi principi beneficia datumque imperium exprobraſſet; ſic ſe forte ream profiteri palam potuit, quaſi ab ingrato repetere ipſa dona vellet, quæ dediſſet.

Id genus beneficia non exprobrantur, aut in exitium dantis vertuntur. Poſt tale tantumque munus, adorare & abire ſatius ſit.

Quaſi exprobraret.] Qui beneficium commemorat exprobrat, qui exprobrat, perdit, & præſertim donum quale eſt imperium. Et talis exprobratio non niſi capite luitur. ut Clyto evenit apud Curtium lib. 8. *Nec quicquam aliud adjecit Alexander, quam forſitan eum, ſi diutius locutus foret, exprobraturum ſibi fuiſſe vitam à ſemetipſo datam* &c.

Clytus cum abſtraheretur, ad priſtinam vinolentiam ira quoque adjecta: ſuo pectore tergum illius protectum eſſe: nunc poſtea quam tanti meriti præteriit tempus, etiam memoriam inviſam eſſe proclamat.

1. *Fenio Rufo.*] Hic vir frugi qui mox præfectus prætorii unà cum Tigellino. dein conſcius conjurationis Piſonianæ occiſus eſt, ejuſque loco ſuffectus, ut puto, Nymphidius.

2. *Cura ludorum Arruntio Stellæ.*] Inter dignitates ergo ea res fuit. Sic lib. xi. *Sulpicius Rufus ludi procurator.* In lapide priſco Tibure: CVRAT. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. Apud Sueton. Cal. cap. xxvii. *Curator munerum ac venationum.* Lipſius.

Non forte hæc inter dignitates Reipublicæ, vel imperii, ſed tantum inter honores quos offerebat ultro princeps viris idoneis, & amicis neq; ludi perpetui.

Cura ludorum.] Ea procuratio ludorum publicorum, ut puto, non inter munia aut magiſtratus Reipub. ſed tantum inter honores & beneficia principis, eo ævo locum habuiſſe videtur.

3. *Ægyptus.*] Vide notas lib. 6. cap. 28.

Ægyptus C. Balbillo.] De hoc Seneca lib. iv Nat. Quæſt cap. 11. *Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rariſſimus, auctor eſt, cum ipſe præfectus obtineret Ægyptum* &c. Et ſi male vulgo, *Babillus.*

Corruptum & in Plinio idem nomen l. xix. Procemio. *Galerius à freto Siciliæ Alexandriam ſeptima die pervenit, Babilius ſexta, ambo præfecti* Scribe, *Balbillus.* In lapidibus nominatur quidam TI. IVLIVS. BALBILLVS. SACERDOS. SOLIS. *Lipſius.*

4. *Syria P. Anteio.*] Sic recte. Conjectura noſtra certo firmatur è Taciti xvi. *Simul annuam pecuniam à P. Anteio miniſtrari cognoſcit; neque neſcium habebat, Anteium caritate Agrippinæ inviſum Neroni.* Lipſius.

Syria.] Vide notas lib. 6. cap. 31. lib. 11. cap. 23.

5. *Ad poſtremum in urbe retentus eſt.*]

be retentus eſt. At Silana [1] in exſilium acta. Calviſius quoque & Iturius relegantur. [2] De Atimeto ſupplicium ſumptum, validiore apud libidines principis Paride, quam ut pœna afficeretur. [3] Plautus ad præſens ſilentio tranſmiſſus eſt. Deferuntur dehinc *conſenſiſſe Pallas ac Burrhus*, *ut* [4] *Cornelius Sulla claritudine generis*, *& affinitate Claudii*, cui per nuptias [5] Antoniæ, gener erat, *ad imperium vocaretur*. Ejus accuſationis auctor exſtitit Pætus quidam, [6] exercendis apud ærarium ſe-

23

INTERPRETATIO.

pulſa eſt. Calviſius etiam, *& Iturius ejecti. Atimetus pœnas luit*, *potentiore apud voluptates principis Paride*, *quam ut ſupplicio addiceretur. Plautus tum temporis ſilentio præteritus eſt. Poſthac accuſantur Pallas*, *& Burrhus* ſimul conſpiraſſe, ut Cornelius Sulla nobilitate ſtirpis clarus & propinquitate Claudii, cujus filiam Antoniam duxerat uxorem, ad principatum eveheretur. *Iſtius delationis auctor fuit Pætus quidam*, *publicandis ærariorum bonis infamis*, *& tum temeritatis com-*

NOTÆ.

Sic multi clari viri ſub Tiberio, variis prætextibus dilati, deîn tandem in urbe retenti. Sic Tac. de Tib. 6. 27. *Oblitus Arruntium*, *ne in Hiſpaniam pergeret*, *decimum jam annum attineri.* Sic & Cluvius Rufus rector Hiſpaniæ, retentus in Urbe ſub Vitellio.

1. *In exſilium.*] De perpetuo exſilio intelligit, & procul urbe extra Italiam. at per τὸ *relegantur*, ad tempus intelligit, nec forte extra Italiæ fines.

2. *De Atimeto.*] Quia libertus & ſervus morte & cruce punitur, cives & ingenui exſilio tantum plectebantur.

De Atimeto ſupplicium ſumptum.] Quia ſervus ſeu libertus in crucem actus eſt, quod ſervile ſupplicium fuit. Sic lib. 1 hiſt. 46. poſt cædem Galbæ, *In Martianum Icelum*, *ut in libertum palam animadverſum.*

Et lib. 4. hiſt. 2. *Aſiaticus* (*enim is libertus* Vitellii) *malam potentiam ſervili ſupplicio expiavit.* Eodem lib. hiſt. *Solatio fuit ſervus Virginii Capitonis* &c. *patibulo affixus.*

3. *Plautus ad præſens.*] Qui mox in Orientem ſeponetur, dein interficietur dolo & ſcelere Tigellini.

4. *Cornelius Sulla.*] Qui ortus ex dictatore Sylla, nam ipſi infra exprobratur dictatorium nomen, & occiditur Maſſiliæ in Gallia, eodem tempore quo Plautus in Aſia, eodem metu Neronis, eodem prætextu, eademque ſævitia, & ſcelere Tigellini, qui tum perculſo Seneca, gratia apud principem flagrantiſſima erat, ſed malis artibus, & qui metus Neronis rimari cœpit, exitio Reipub. principatus, & principis.

5. *Antonia.*] Quæ filia Claudii ex Ælia Petina. Hæc Antonia ſpectatæ ſanctitatis & pudicitiæ, & quæ virtutem Antoniæ Druſi aviæ ſuæ æmulata eſt, quæ Neronis mariti ſui interfectoris nuptias reſpuit, ideoque & interfecta eſt. maluit interire, quam in manum convenire cum parricida. teſtis Sueton.

6. *Exercendis apud ærarium ſectionibus famoſus.*] *Sectio*, inquit Feſtus, perſecutio juris eſt: eam qui exercet *ſector* dicitur, quod ſpem lucri ſui ſecutus, bona condemnati ſemel auctionabatur, proque his pecunias penſitabat ſingulis, quibus reus attineretur, ut ait Aſconius. Verrina 3.

Indeque planum fit illud Pompeii: *Sectores dicuntur*, *qui empta ſua perſequuntur.* Vertranius Vett. gloſſis *ſector* ὠνητὴς dicitur. Suidas & Heſychius τὰ δημόσια ἀγοράζων, *qui emit publica* & *ſectio* Ariſtophani δημιοπρασία, ſicut Plutarcho in Craſſo δημιοπράτος, *auction*

ctionibus famoſus, & tum vanitatis manifeſtus. [1] Nec tam grata Pallantis innocentia, [2] quam gravis ſuperbia fuit: quippe nominatis libertis ejus, quos conſcios haberet, reſpondit; *nihil unquam ſe domi, [3] niſi nutu [4] aut manu ſignificaſſe, vel ſi plura demonſtranda eſſent, ſcripto*

INTERPRETATIO.

pertuſo, nec tam lata in vulgus *Pallantis innocentia, quam gravis ejus adrogantia fuit. Nam nominatis libertis ejus, quos ſceleris adfines haberet, reſpondit* ſe nihil unquam domeſticis ſuis, niſi vultu, aut dextra imperaſſe; vel ſi multa ſigni-

NOTÆ.

emptor. Cicero Phil. 2. Antonium *ſectorem Pompeii* appellat, quoniam in ſubhaſtatione Pompeii bona redemerat.

Et addit ea, ex quibus patere puto, *ſectores* qui bona damnatorum emebant, male audiſſe, & peſſime habitos à probis viris

Ob id Tacitus Pætum *ſectionibus famoſum* dixit, quæ vox, & ſi aliquando in bonam partem accipiatur, in deteriorem tamen frequentius intelligitur; inde *famoſa mulier* appellatur, quæ famæ parum integræ, & impudica ſit.

Cic. de Orat. 2. & Saluſtius *largitionem famoſam impudentemque* dixit Quod vero improbus vir eſſet Pætus, oſtendunt ſubſequentia de illo Taciti verba hæc. *Exiliumque accuſatori irrogatum, & tabulæ exuſta ſunt, quibus oblitterata ærarii monimenta retrahebat.*

Sciendum tamen non ſolum *ſectionem* dici de damnatorum bonorum venditione & emptione facta, ſed & de emptione & venditione ex auctione qualibet ſub haſta facta. Eutropius lib. 8. Hiſt. Rom. de Antonino. *Inſtrumenta regii cultus facta in foro Divi Trajani ſectione diſtraxit.* Marcellus Donatus.

Sector ſive *quadruplator*, criminum delator dicebatur, & *Sectio* ipſa, *confiſcatio*. Sic Cæſar lib. 2. Gall. ſectionem oppidi vocat. *Lupanus.*

Sectionibus famoſus.] Quod debet ſumi in malam partem. Nam præcones & ſectores, fraude furtoque graſſabantur, & malis his genus artibus infames, atque inteſtabiles erant.

Sectionibus.] Confiſcatæ reorum opes ærario populi Rom. inferebantur; ſed cum bona venderentur, erant qui talia vilius emerent, aut emi vendique procurarent. hi genus homines *ſectores*, & *ſectiones exercere* dicebantur.

Hinc *famoſi* tali arte & ſævitia, qua nempe inopiam & calamitatem civium quæſtui habebant, ſubſtantiamque & ſanguinem ſociorum in ſinum vertebant, ſicq; criminibus & flagitiis impinguati, non admodum diſſimiles illi ſicariorum & carnificum, quorum ſævitiam æquabant, aut etiam ſuperabant.

1. *Nec tam grata Pallantis innocentia.*] Sincerior regii codicis lectio, *nec grata Pallantis innocentia quam gravis ſuperbia fuit.* ut ſit ecliptici generis oratio. Subauditur enim adverbium, *magis*, aut *tam*. Rhenanus.

2. *Quam gravis ſuperbia fuit.*] De Pallante ſic loquitur Dio lib. 62. *Ita difficilis aſper & moroſus erat ille, ut neq; cum ſervis, neq; cum ingenuis ſermones conferret, ſed iis omnia quæ vellet, mandaretve, in libellis ſcribere conſueverit.* Forte legendum apud Dionem μήτε τοῖς ἀπελευθέροις, id eſt, *libertis*. Nam hic de ſolis libertis agebatur, quos conſcios Pallanti conjurationis delator arguebat, arceſſebat.

Hoſce triſtes, ſuperboſque fortunatos. Plin. lib. 16. 25. Comparat cum arboribus numquam florentibus, quamvis frugiferis, ubi de Iunipero. *Omnibusque iis dura facies ſemper. Sic & hominum multis fortuna ſine flore eſt.* Fortunæ ſerviunt non ſibi, ut in alios, fere & in ſemet ſemper duri.

3. *Niſi nutu.*] Nutus enim pro ver-

uſum, [1] *ne vocem conſociaret.* Burrhus quamvis reus, inter judices ſententiam dixit. Exſiliumque accuſatori irrogatum, & [2] tabulæ exuſtæ
24 ſunt, quibus oblitterata ærarii [3] monimenta retrahebat. Fine anni [4] ſtatio cohortis aſſidere ludis ſolita, demovetur, quo major ſpecies libertatis eſſet: utque miles theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret; & plebes daret experimentum, an amotis cuſtodibus,

INTERPRETATIO.

ficanda eſſent, codicillis uſum fuiſſe, ne ſermonem cum iis miſceret. *Burrhus, licet accuſatus, conſedit inter judices, ſententiamque protulit. Et accuſator in exilium actus eſt, & codices cremati, quibus vetuſtas & abolitas ærarii memorias revocabat. Exeunte anno militum cohors, quæ excubare theatro conſueverat, amovetur; quo major prætextus libertatis eſſet, utque miles ludicra laſcivia haud immixtus, minus corrumperetur, & populus documentum præberet, an remota ſtatione militum,*

NOTÆ.

bo eſt. l. 17. D. de novationibus: *Nutu, ubi fari non poteſt, delegare debitorem ſuum quis poteſt.* Ovidius lib. 1. de arte. *Aurelius.*

4. *Aut manu ſignificaſſe.*] Hoc accommodandum ad illud Petronii: *Trimalcio lautiſſimus homo digitos concrepuit: ad quod ſignum matellam ſpado ludenti ſuppoſuit.* Clemens Alexandr. Pædag. lib. 2. *Popyſmi & ſibila aut ſtrepitus per digitos, quibus evocantur ſervi, hæc muta & ſine ſermone ſigna vocari debent.* Ab his qui verbis & oratione utuntur.

1. *Ne vocem conſociaret*] Vertunt, ne ſocietate colloquii vocem fœdaret, pollueret. Tanta arragantia fuit Pallas, ut non demitteret amplitudinem ſuam uſque eo, ut ſermonem cum ſervis aut libertis miſcere dignaretur. Nutu tantum loquebatur, velut alter Tarquinius ſuperbus, qui ſuprema papaverum capita decutiebat, ne mentem conſociaret, aut fidem arcani alienis hominibus committeret.

Ita loquebatur Pallas, ut capi, aut argui non poſſet, quicquid diceret. nec id ſine aſtu aulico Aliunde tamen multa ſcribere periculoſum, niſi forte aliena manu.

Sic Livius de Tarquinio lib. 54. *Huic nuncio, quia credo, dubiæ fidei videbatur, nihil voce reſponſum eſt. Rex velut deliberabundus, in hortum ædium tranſit, ſequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, ſumma papaverum capita dicitur baculo decuſſiſſe. Interrogando expectandoque reſponſum nuncius feſſus, ut re imperfecta redit Gabios, quæ dixerit ipſe, quæque viderit, refert, ſeu ira, ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, nullam eum vocem emiſiſſe.*

2. *Tabulæ exuſtæ ſunt quibus oblitterata* &c.] Habes ad rem exemplum eximium clementiæ & humanitatis Auguſti. Sueton. 32. *Tabulas veterum ærarii debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam exuſſit,* & paulo infra: *Diuturnorum reorum, & ex quorum ſordibus nihil aliud quam voluptas injuriis quæreretur, nomina abolevit: conditione propoſita, ut ſi quem quis repetere vellet, par periculum pœnæ ſubiret.* Eadem & exempla bonorum principum, Hadriani, Aureliani, Gratiani & aliorum.

3. *Monimenta retrahebat.*] Id eſt, præſcripta debita fiſci exigebat, vel jam ſoluta, iterum petebat. *Aurelius.*

Diximus *obliterata ærarii nomina.* Legendum videri de pecunia 4, 3. Gronovius. Fruſtra legit *nomina*, nam *ærarii monumenta* & *nomina*, ſeu debita, pro eodem ſunt hoc loco. Intellige *nomina*, lege *monimenta.*

4. *Statio cohortis ludis.*] Ita ut ſit di-

modeſtiam retineret. Urbem princeps luſtravit è reſponſo haruſpicum, quod Iovis ac Minervæ ædes de cœlo tactæ erant. Q. [1] Voluſio, P. 25
Scipione Coſſ. otium foris, fœda domi laſcivia, qua Nero itinera urbis, & lupanaria, & diverticula, [2] veſte ſervili in diſſimulationem ſui compoſitus pererrabat, comitantibus qui raperent ad venditionem expoſita, & obviis vulnera inferrent: adverſus ignaros adeo, ut ipſe quo-

INTERPRETATIO.

modeſte ageret. Civitatem luſtravit Cæſar ex præcepto haruſpicum, quod Iovis, ac Minervæ delubra icta fulmine eſſent. Q. Voluſio, P. Scipione Coſſ. pax & quies ab extraneis, turpis in urbe petulantia, qua Nero palabundus errabat, per vicos civitatis, ac per lupanaria, & averſa loca, habitu ſervili, ſic ſe tegens, ne agnoſceretur, *cum ſtipantibus, qui vi auferrent res in publicum expoſitas, & occurrentibus ictus infligerent, adverſus inſcios adeo, ut ipſe etiam plagas exciperet, & facie ex-*

NOTÆ

ſtinguenda illa cohors, quæ aſſidebat ludis, ab illa quæ excubabat ad fores principis. Suet Ner. 21. *Flagitantibuſque cunctis cœleſtem vocem, reſpondit quidem in hortis ſe copiam volentibus facturum: ſed adjuvante vulgi preces etiam ſtatione militum, quæ tunc excubabat, repreſentaturum ſe pollicitus eſt libens* &c.

Itaque duæ cohortes prætoriæ adſidebant, cum princeps adeſſet ludis. Nempe cohors excubans principi pro more, & cohors aſſidens ludis, quæ vulgi immodeſtiam coërceret.

1. *Voluſio P. Scipione.*] Ita mei libri, idque Faſti comprobant. Lapis Neapoli:

Q. VOLVSIO. SATVRN.
P. CORNELIO. SCIP. COSS.
AVGVSTALES.
QVI. NERONI. CLAVDIO.
CÆSARI. AVGVST. ET
AGRIPPINÆ AVGVSTÆ.
I. O. M. ET. GENIO. COLONIÆ.
LVDOS FECERVNT. XIII. XII.
K. MART.

Nominat & Phlegon in Admirandis, Q. Voluſium P. Scipionem Coſſ. *Lipſius.*

Q. Voluſio.] Hic filius fuit L. Voluſii de quo ſic Plin. *Notum eſt, Corneliæ Scipionum gentis Voluſium Saturninum, qui conſul fuit, genitum poſt 62. annum.* Ideo huic collega datur Pub. Scipio, ut eſſet tum duplex Scipionum nomen in conſulatu. Sic duos Meſſallas vidit Roma conſules ſub Tiberio, & duos Geminos etiam Coſſ. ejuſdem nominis.

2. *Veſte ſervili in diſſimulationem ſui compoſitus.*] Vt hic Tacitus *veſtem ſervilem*, ſic Vlpianus in tractatu Pandectarum de injuriis, *ancillarem* vocat, atque *meretriciam*, qua *ſervi, ancillæ, meretrices* uterentur. Nam quandoque veſtes nomen accipiunt ab his, qui eas geſtant. Aliquando vero nomen habent à loco, in quo his utimur.

Sic Suetonius *domeſticam veſtem* dixit in Aug. 73. & in Vitell. 8. Seneca, *Placet domeſtica veſtis, & vilis:* à Cicerone quoque dicitur *veſtis domeſtica.* Idem Suetonius *forenſia* quoque plurali numero vocavit veſtem, quam in foro, non foris geſtabant antiqui, in Aug. 73. & in Calig. 17. Noſtrates *veſtem cameræ* appellant.

Qua loquendi forma uſus Cicero 2. de finib. Veſtis quoque *cœnatoria* à Capitolino eſt appellata, & à Dione in Hadriano, & Capitolino in Maximinis duobus, quam inter cœnandum portamus.

Pinguem veſtem vocat Suetonius in Aug. 82. hibernam & arcendo frigori idoneam. Tacitus lib. 18. *Nam Valens ſervili veſte apud Decurionem equitum tegebatur.*

Togam præſidiariam vocat Spartianus

que acciperet ictus, [1] & ore præferret. Deinde ubi *Cæſarem eſſe qui graſſaretur* pernotuit, [2] augebanturque injuriæ adverſus viros feminaſque inſignes, & quidam permiſſa ſemel [3] licentia ſub nomine Neronis, [4] multi propriis cum globis eadem exercebant, & in modum captivitatis [5] nox agebatur [6] Iulius quidam Montanus ſenatorii ordinis,

INTERPRETATIO.

hiberet. At poſtquam cognitum eſt, principem eſſe, *qui vagaretur, tum & intendebantur contumelia in viros, muliere que illuſtres, & quidam datâ ſemel copiâ, ſub vocabulo Cæſaris plurimi cum propriis catervis eadem uſurpabant, & velut in capta civitate nox transigebatur. Iulius quidam Montanus ſenatorii faſtigii, ſed qui non-*

NOTÆ.

in Severo, qua *præſides* utebantur. *Lupanus.*

1 *Et ore præferret.*] Voluit clare Tacitus excepiſſe eum ab ignaris ictus, & læſa facie prætuliſſe. Plinius lib. XIII. de Thapſia: *Nero Cæſar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis graſſationibus, converberatam faciem illinens ſibi cum thure ceraque, & ſecuto die contra famam, cutem ſinceram circumferens.*

Lipſius ait veram hanc lectionem: *Acciperet ictus, & ore præferret*: & ſtabilit Plinii loco lib. 13. De *Thapſia*. At ille locus plane quidem contra eam ipſam lectionem ſtat. Non ne enim pugnant, ictus læſa facie palam præferre, & cutem ſinceram circumferre? Nemo tam talpa eſt, qui hoc non videat. *Acidalius.*

Recte Lipſius. nam Nero quos acceperat ictus, præferebat *ore* ſaltem in aula, dum ſanabat, & priuſquam Tapſia adhibita *ſinceram cutem circumferret*, etiam & priuſquam remedium illud adinneniſſet. & veriſimile eſt, non ſtatim repertum, cum ei famam dederit Nero ipſe, teſte Plinio. nam & præferebat ictus facie per vicos priuſquam domum redire poſſet, nec tam facile aut tam feſtinanter ſanari potuere ictus, quin ore præferret ad tempus.

Non pugnant inter ſe Tacitus & Plinius. Tacitus narrat id quod fiebat, quodque fit vulgo naturaliter: Plinius quemadmodum, id, quod factum erat, celaretur ac diſſimularetur. Sed & plerumque inter exiſtentia mala & inventa remedia, temporis aliquid intercedit. *Gronov.*

2. *Augebanturque.*] Ita capio; ſicque *augebantur injuria.* hinc & *augebantur injuria adverſus viros* &c. nihil deeſſe.

3 *Licentia.*] Anno Romæ conditæ 809. Chriſti nati 56. Vide notas cap 16. *Tillemonius.*

4 *Multi propriis.*] Melius, *multi.* Diſtinguere tamen videtur Tacitus, inter eos qui *ſub nomine Neronis*, & eos qui propriis cum globis graſſabantur.

5. *Nox agebatur.*] Mirumque graſſatores tanta audacia egiſſe, cum teſte Marcellino, *pernoctantium luminum claritudo, dierum ſoleat imitari fulgorem Roma.* Aurel.

Sed quid hoc ad principem tota licentia imperii graſſantem? Imo illud lumen pernoctans, ſic graſſantibus peropportunum fuit. & ſic ſufficit ad commode graſſandum, nec tamen ſatis nitet affulgetque, ut ſtatim agnoſcantur in luce illa ſubobſcura & per vicos enormes & obliquos, homines qui alium habitum aut *galericulum capitis adaptabant.*

Sufficit tamen ad commode graſſandum, nec tamen ſatis micat ea lux, ut clare inſpiciantur homines, qui aliam perſonam induunt in ſui diſſimulationem, & qui latere aut fallere obvios velint. Adnexæ illæ faces feneſtris olim tempore Marcellini. At forte tamen nullæ erant ævo Neronis.

6. *Iulius quidam Montanus.*] Si memo-

[1] ſed qui nondum honorem capeſſiſſet, congreſſus forte per tenebras cum principe, quia vim tentantem acriter repulerat, [2] deinde agnitum oraverat, [3] quaſi exprobraſſet, [4] mori adactus eſt. Nero autem me-

INTERPRETATIO.

dum dignitates cepiſſet, cum forte per noctem certaſſet adverſus Cæſarem, quia vim inferentem ſtrenue retuderat, dein cognitum rogaverat, ut parceret, velut objectaſſet flagitium, *mori coactus eſt. At Nero cautior in futurum, adjunxit ſibi mi-*

NOTÆ.

xia mihi firma, poëta quidam eo nomine apud Senecam patrem laudatur. *Lipſius.*

1. *Sed qui nondum honorem.*] Suetonius Laticlavium vocat: tu ſcito. Ante & ſub hoc ævum mos, ut liberi Senatorum, lato claro inducerentur una cum virili toga, curiæque intereſſent.

Ab Auguſto inſtitutum, qui *liberis ſenatorum, quo celerius Reip. adſueſcerent, protinus virili toga latum clavum inducere, & curia intereſſe permiſit.* A quo more Ovidius.

Liberior fratri ſumpta mihique toga eſt.
Induiturque humeris cum lato purpura clavo.

Iidem ergo *Laticlavii*: iidem capeſſendis honoribus deſtinati. Noſter lib. XIV. *Valerius Fabianus capeſſendis honoribus deſtinatus.* Statius III. Silvarum:

Notus adhuc tantum majoris munere clavi.

Alii ſunt *Tribuni laticlavii*, de quibus hæc non capio. Iulius ergo Montanus Senatorii quidem loci, ſed qui magiſtratum adhuc nullum cepiſſet, & tantum laticlavius. *Lipſius.*

Qui nondum honorem.] Forte ſcripſerat, *honores.* nam ſic alibi Tac. nec enim id de honore ſenatorio capi debet, ſed de honoribus populi Rom. nec *ſenatorius honos* dicitur, præciſe, ſed *ordo ſenatorius.* Sic infra: *nondum honoribus functum.*

2. *Deinde agnitum oraverat.*] Videtur ſcripſiſſe Tacitus: *Deinde & agnitum oraverat.* Huc pertinet illud M. Senecæ: *Nihil eſt crudelius, quam ſic offendere, ut magis ſis offenſurus, ſi ſatisfeceris.* Gronovius.

3. *Quaſi exprobraſſet mori adactus eſt.*] Quam ſapientior fuit ille Piſiſtratus. *Comeſſatores quidam in Piſiſtrati uxorem inciderant, multaque laſcive in illam, tum fecerant, tum dixerant. Poſtero vero die jam decocta temulentia, Piſiſtratum adierunt cum lacrymis orantes veniam. Tum Piſiſtratus; vos quidem in poſterum date operam, ut ſitis ſobrii. Vxor mea heri nequaquam uſquam prodiit ex ædibus.* Apophteg lib. 5.

Humanitatis erat, quod ignovit adoleſcentibus: pietatis & prudentiæ, quod ſic uxoris honori conſuluit, negando tale quicquam in illam factum eſſe.

Seneca in Sap.° non cadere injuriam. cap. 14. *Sapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicavit injuriam, ne remiſit quidem: ſed factam negavit, majore animo non agnovit, quam ignoviſſet.*

4. *Mori adactus eſt.*] Sic Dio lib 61. *Iulius Montanus ſenator commotus uxoria cauſſa, facto in Neronem impetu, ei multas plagas inflixit. Ita ut per multos dies in conſpectum hominum non venerit. Quæ res Montano nullum damnum intulit. Et cui Nero, ne iratus quidem omnino fuiſſet, qui alioqui fortuito caſu ſe læſum putabat, niſi ipſe per litteras veniam petiviſſet. Quibus lectis literis, Nero ita affatus eſt* ὡς ἤδη Νέρωνα τύψας αὐτὸν κατεχρήσατο; *nondum ergo ſe jam interfecit, qui Neronem percuſſit?*

At ſi Plautum cujus conjugium me petere inſimulatis, aut quem alium me judicaturum, ad imperium, exturbato filio, eveherem; acrius in me accuſatores inſurgerent, cum ne nunc quidem deſint, ea crimina objicientes, quibus ab imperante alio, præter filium, non abſolverer.

Talem ex hac Agrippinæ oratione ſenſum elicuit Franciſcus Venturius, veriſſimum, ni fallor. *Pichena.*

Primùm, non eſt hic ponenda interrogatio, poſt vocem *poteram*, quod Lipſio viſum. Non enim quærit, ſed plane affirmat, potuiſſe ſe vivere, & quidem tuto, ſi Britannicus ad imperium veniſſet; quippe quæ nullorum offenſas adhuc in ſe concitaſſet Atque obiter oſtendit, quod imperium ad Neronem tranſtulerit, non ſibi ſe, ſed Neroni filio præſtitiſſe.

Senſus ergo eſt. Si Rubellius Plautus, aut quis alius, nulla me neceſſitudine contingens, imperium invadat, & cum imperio, licentiam judicia pro nutu verſandi, clarum eſt non deeſſe mihi inimicos, qui parati ſint objicere mihi, non levia quædam, ſed atrociſſima, qualia apud extraneum, ut formidoloſa eſt ſumma poteſtas, fidem poſſunt invenire, apud filium autem de matre non poſſunt, obſtante naturali caritate.

Hoc modo artificioſe admodum oſtendit Agrippina, nihil eſſe quod magis metuere deberet, quam id quod concupiiſſe arguebatur. *Grotius.*

Falſum eſt quod ſupponere videtur Grotius, Plautum nulla neceſſitudine contingere Agrippinam. Nam ille pari gradu Auguſtum contingebat ac Nero, & præterea ex ſuppoſito maritus eſſet Agrippinæ.

Sed quamvis adfinis eſſet Agrippinæ princeps, nihil ad rem. nam ut recte dicit ipſa, ea crimina objecta, quibus, à ſolo filio abſolvi mater potuit, non autem à propinquo ullo, non à marito ipſo, qui ſceleris exemplum intelligere potuit.

Vivere ego Britannico potiente rerum poteram.] Vivere ego, imperante Britannico, poteram abſolute. Sic dicit, quia ſi imperaret Britannicus, tum eo caſu nullius veneficii conſcia eſſet adverſus Britannici patrem; & hoc ſtatu rerum non adoptandum per ſcelus Neronem procuraſſet; ſicque innocens eſſet omnis criminis in Britannicum, ſicque vivere abſolute potuit Agrippina, potiente rerum Britannico.

At ſi quis alius nunc Remp. obtineret, *judicaturus* de Agrippina; certe crimina commiſerat ipſa in multos civium Rom. in proceres & principem, quibus non niſi à filio mater abſolvi potuit.

Nec certe deerant accuſatores, qui & illam multis aliis facinoribus etiam olim patratis, pollutam ſtatim invaderent, ſi quis alius imperium obtineret, etiam ſi vel maritus imperaret, quia exemplum in ſe criminis intelligere, & metuere tandem potuit.

Et ſic quemcumque alium rerum potientem metuere debuit, etiam propinquum, etiam maritum, etiam imperio & conjugio ſuo evectum; nam crimina ea patraverat, quibus à ſolo filio mater abſolvi potuit. ſic lib. 11. 26. ubi de Silio, qui imperium ex matrimonio Meſſallinæ affectavit, ideoque nuptias feſtinari poſtulabat. *Segniter hæ voces acceptæ, non amore in maritum, ſed ne Silius ſumma adeptus, ſperneret adulteram, ſcelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æſtimaret.* Et ſatis innuit Agrippina quemcumque principem, virum & conjugem etiam, metuendi cauſſam habuiſſe; cum addit, *quibus, niſi à filio mater abſolvi non poſſim.*

Vivere ego Britannico potiente rerum poteram.] Certe hoc poſito, quod regnaret verus ille hæres imperii, nihil peccaſſet in eum Agrippina, neque in patrem. Non procuraſſet adoptari & ſubſtitui ejus loco Neronem, non occidiſſet Claudium, quem ideo tantum interfecit, ne ipſa depelleretur aula & rebus, & ne principatu excluderetur Nero.

His ſuppoſitis, potuit Agrippina vivere, *Britannico potiente rerum.* & illo eodem principe veniam conſequi aliorum criminum quæ perpetraſſet ipſa, tuendæ dominationis cauſſa; & ſi quos occidiſſet ob propinquitatem Cæſarum; quia

hæc ad privatos quoſdam, non ad Britannicum ſpectabant; v. c. cædes Silanorum, aut aliorum ſimilium, quæ nihil præciſe ad ſalutem Britannici pertinebant, aut certe non illi auferebant principatum, imo eum ſtabiliebant, nobilibus æmulis, & qui rebellare poſſent, ſublatis.

Ergo ſic poteram vivere, inquit Agrippina, *Britannico potiente rerum. At ſi Plautus, aut quis alius, Rempub.* obtineret, de me *judicaturus, deſunt ſcilicet mihi accuſatores, qui non verba* &c. *ſed ea crimina objiciant, quibus niſi à filio* principe & judice. *mater abſolvi non poſſim* nempe crimina, & in privatos, & in principem ipſum perpetrata.

Sane mirũ videri non debet, quod Agrippina vivere poſſet, *Britannico potente rerum.* hoc certe non ſolum *poterat*, ſed etiam vehementer id cupiebat, etiam poſt crimen in Claudium, nempe cum ingratitudinem Neronis ſui experiri cœpit; nempe volebat vindicari *injurias* ſibi illatas in Neronem, & ſi perire ipſa deberet cum illo.

Repete quæ ſupra lib 12. 14. de Agrippina: *Neque principis auribus abſtinere, quominus teſtaretur, adultum jam eſſe Britannicum, veram dignamque ſtirpem ſuſcipiendo patris imperio, quod inſitus &* extraneus Nero invaſiſſet. *Id ſolum diis & ſibi proviſum, quod viveret privignus, ituram cum illo in caſtra.*

Et cum veneno interceptus juvenis eſſet, *ea conſternatio* Agrippinæ fuit &c. Sic *quippe ſibi ſupremum auxilium ereptum intelligebat.* Sic quippe ulciſci ingratum verum hæredem opponere, reſque ſic miſcere, ut ſic ipſa Germanici filia dominationis, parum ſibi retineret.

Vivere ego poteram Britannico.] Videtur innuere ſerio potuiſſe vivere, imperante Britannico; nempe & ardenter illum flevit, & hoc ipſi præcipue objiciebatur. Et certe ipſo ſublato. *ſibi ſupremum auxilium ereptum* intellexit Agrippina.

Itaque ſic conjiciebam: Non potuit vivere, imperante Britannico, niſi vel ſuppoſito, quod neque occidiſſet ipſa Claudium, neque adoptionem Neronis procuraſſet, vel ſuppoſito quod reddidiſſet imperium Britannico, deturbato Nerone.

Quid enim moliebatur Agrippina? Quid agitabat animo, cum fleret Britannicum? an deſiderio, an amore ipſius? an voluit illum vivere, & ex eo metum injicere Neroni? Sed hunc forte, neq; Neronem ipſũ regnare voluit; voluit femina dominationis avida, juvenes inter ſe committere, & metum alterius alteri injicere; & ſic tamquam filia Germanici, ſuam auctoritatem in Repub. retinere. & ſemper inter utrumque rebus, & imperio potiri, quantum tali caſu licet & ea vana ſpe ſe lactabat ambitioſa mulier.

Sic forte vivere illum voluit, ut Cæſar eſſet, non princeps, ſed tamen ut viveret eo faſtigio, ut fere æquaretur principi, ut ea ſtirpe & nobilitate æmularetur, metumque faceret adſcititio, ſubditivoque Neroni.

Sic fere quaſi Germanicus olim poſt exceſſum Auguſti, metum injecit Tiberio, ne *imperium habere, quam expectare mallet*; ut ſic rebus turbidis, ipſa filia Germanici, fautores inveniret ſuæ cupiditatis in alterutro filio, & factionem ſuaſque partes haberet.

Vivere ego.] Cuncta hæc vel dicta ſeriò, vel etiam omnia ironice pronuntiata ſunt; aut forte ſerio loquitur ipſa cum de dominatione Britannici, & etiam ſerio ridet deridetque delatores, cum de imperio Plauti, aut aliûs qui rerum potiretur.

Itaque vel ironice, vel ſeriò hæc Agrippinæ dicta. Si ironice, hoc ſenſu ea capies: *Vivere ego Britannico potente rerum poteram*, inquiunt delatores mei, quia ut mihi objiciunt, mortem illius magnoperè flevi. Quaſi vero! *At ſi Plautus, aut quis alius Rempub.* de me *judicaturus obtinuerit*, tum *deſunt ſcilicet accuſatores, qui mihi non verba* &c. *ſed ea crimina objiciant, quibus niſi à filio mater abſolvi non poſſim.*

Si ſeriò, ne irriſorie dicta hæc, ſic capies. Vivere ego Britannico principe poteram, quia eo caſu innocens forem, quatenus ad ipſum ſpectaret. Vel vivere ego Britannico dominante poteram; quia ex hypotheſi recepiſſet impe-

Præfectura annonæ [1] Fenio Rufo; [2] cura ludorum qui à Cæſare parrabantur Arruntio Stellæ; [3] Ægyptus C. Balbillo permittuntur. [4] Syria P. Antejo deſtinata, & variis mox artibus eluſus; [5] ad poſtremum in ur- 22

INTERPRETATIO.

mentaria impoſitus eſt; procuratio ſpectaculi, quod Cæſar deſtinabat, Arruntio Stellæ mandata. C. Balbillus Ægypto præficitur. Syria promiſſa eſt P. Anteio; & ille diverſis poſthac artibus fruſtratus, tandem Romæ remanſit. Verum Silanæ exſilio

NOTÆ.

egere cauſam putaret. Id enim anceps, & apud malignos venit in ſuſpicionem culpæ.

Juſtinus de Alexandro & Philippo medico: *Oculos in vultum legentis intendit. Ut ſecurum conſpexit, lætior factus eſt.* Suetonius Oct. 55. *Etiam ſparſos de ſe in curia libellos nec expavit.* Gronovius.

3. *Nec beneficiis, quaſi exprobraret.*] Quod altiſſimi ingenii & judicii fuit in femina: nam ſi principi beneficia datumque imperium exprobraſſet; ſic ſe forte ream profiteri palam potuit, quaſi ab ingrato repetere ipſa dona vellet, quæ dediſſet.

Id genus beneficia non exprobrantur, aut in exitium dantis vertuntur. Poſt tale tantumque munus, adorare & abire ſatius ſit.

Quaſi exprobraret.] Qui beneficium commemorat exprobrat, qui exprobrat, perdit, & præſertim donum quale eſt imperium. Et talis exprobratio non niſi capite luitur. ut Clyto evenit apud Curtium lib. 8. *Nec quicquam aliud adjecit Alexander, quam forſitan eum, ſi diutius locutus foret, exprobraturum ſibi fuiſſe vitam à ſemetipſo datam* &c.

Clytus cum abſtraheretur, ad priſtinam vinolentiam ira quoque adjecta: ſuo pectore tergum illius protectum eſſe: nunc poſtea quam tanti meriti præteriit tempus, etiam memoriam inviſam eſſe proclamat.

1. *Fenio Rufo.*] Hic vir frugi qui mox præfectus prætorii unà cum Tigellino. dein conſcius conjurationis Piſonianæ occiſus eſt, ejuſque loco ſuffectus, ut puto, Nymphidius.

2. *Cura ludorum Arruntio Stella.*] Inter dignitates ergo ea res fuit. Sic lib XI. *Sulpicius Rufus ludi procurator.* In lapide priſco Tibure: CVRAT. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. Apud Sueton. Cal. cap. XXVII. *Curator munerum ac venationum.* Lipſius.

Non forte hæc inter dignitates Reipublicæ, vel imperii, ſed tantum inter honores quos offerebat ultro princeps viris idoneis, & amicis neq; ludi perpetui.

Cura ludorum.] Ea procuratio ludorum publicorum, ut puto, non inter munia aut magiſtratus Reipub. ſed tantum inter honores & beneficia principis, eo ævo locum habuiſſe videtur.

3. *Ægyptus.*] Vide notas lib. 6. cap. 28.

Ægyptus C. Balbillo.] De hoc Seneca lib. IV Nat. Quæſt cap. II. *Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rariſſimus, auctor eſt, cum ipſe præfectus obtineret Ægyptum* &c. Et ſi male vulgo, *Babillus.*

Corruptum & in Plinio idem nomen l. XIX. Procemio. *Galerius à freto Siciliæ Alexandriam ſeptima die pervenit, Babilius ſexta, ambo præfecti* Scribe, *Balbillus.* In lapidibus nominatur quidam TI. IVLIVS. BALBILLVS. SACERDOS. SOLIS. *Lipſius.*

4. *Syria P. Anteio.*] Sic recte. Conjectura noſtra certo firmatur è Taciti XVI. *Simul annuam pecuniam à P. Anteio miniſtrari cognoſcit; neque neſcium habebat, Anteium caritate Agrippinæ inviſum Neroni.* Lipſius.

Syria.] Vide notas lib. 6. cap. 31. lib. 11. cap. 23.

5. *Ad poſtremum in urbe retentus eſt.*]

be retentus eſt. At Silana [1] in exſilium acta. Calviſius quoque & Iturius relegantur. [2] De Atimeto ſupplicium ſumptum, validiore apud libidines principis Paride, quam ut pœna afficeretur. [3] Plautus ad præſens ſilentio tranſmiſſus eſt. Deferuntur dehinc *conſenſiſſe Pallas ac Burrhus, ut* [4] *Cornelius Sulla claritudine generis, & affinitate Claudii*, cui per nuptias [5] Antoniæ, gener erat, *ad imperium vocaretur.* Ejus accuſationis auctor exſtitit Pætus quidam, [6] exercendis apud ærarium ſe-

23

INTERPRETATIO.

pulſa eſt. Calviſius etiam, & Iturius ejecti. Atimetus pœnas luit, potentiore apud voluptates principis Paride, quam ut ſupplicio addiceretur. Plautus tum temporis ſilentio præteritus eſt. Poſthac accuſantur Pallas, & Burrhus ſimul conſpiraſſe, ut Cornelius Sulla nobilitate ſtirpis clarus & propinquitate Claudii, cujus filiam Antoniam duxerat uxorem, ad principatum eveheretur. *Iſtius delationis auctor fuit Pætus quidam, publicandis ærariorum bonis infamis, & tum temeritatis com-*

NOTÆ.

Sic multi clari viri ſub Tiberio, variis prætextibus dilati, dein tandem in urbe retenti. Sic Tac. de Tib. 6. 27. *Oblitus Arruntium, ne in Hiſpaniam pergeret, decimum jam annum attineri.* Sic & Cluvius Rufus rector Hiſpaniæ, retentus in Urbe ſub Vitellio.

1. *In exſilium.*] De perpetuo exſilio intelligit, & procul urbe extra Italiam. at per τὸ *relegantur*, ad tempus intelligit, nec forte extra Italiæ fines.

2. *De Atimeto.*] Quia libertus & ſervus morte & cruce punitur, cives & ingenui exſilio tantum plectebantur.

De Atimeto ſupplicium ſumptum.] Quia ſervus ſeu libertus in crucem actus eſt, quod ſervile ſupplicium fuit. Sic lib 1 hiſt. 46. poſt cædem Galbæ, *In Martianum Icelum, ut in libertum palam animadverſum.*

Et lib. 4. hiſt. 2. *Aſiaticus (enim is libertus* Vitellii) *malam potentiam ſervili ſupplicio expiavit.* Eodem lib. hiſt. *Solatio fuit ſervus Virginii Capitonis* &c. *patibulo affixus.*

3. *Plautus ad præſens.*] Qui mox in Orientem ſeponetur, dein interficietur dolo & ſcelere Tigellini.

4. *Cornelius Sulla.*] Qui ortus ex dictatore Sylla, nam ipſi infra exprobratur dictatorium nomen, & occiditur Maſſiliæ in Gallia, eodem tempore quo Plautus in Aſia, eodem metu Neronis, eodem prætextu, eademque ſævitia, & ſcelere Tigellini, qui tum perculſo Seneca, gratia apud principem flagrantiſſima erat, ſed malis artibus, & qui metus Neronis rimari cœpit, exitio Reipub. principatus, & principis.

5. *Antonia.*] Quæ filia Claudii ex Ælia Petina. Hæc Antonia ſpectatæ ſanctitatis & pudicitiæ, & quæ virtutem Antoniæ Druſi aviæ ſuæ æmulata eſt, quæ Neronis mariti ſui interfectoris nuptias reſpuit, ideoque & interfecta eſt. maluit interire, quam in manum convenire cum parricida. teſtis Sueton.

6. *Exercendis apud ærarium ſectionibus famoſus.*] *Sectio*, inquit Feſtus, perſecutio juris eſt: eam qui exercet *ſector* dicitur, quod ſpem lucri ſui ſecutus, bona condemnati ſemel auctionabatur, proque his pecunias penſitabat ſingulis, quibus reus attineretur, ut ait Aſconius, Verrina 3.

Indeque planum fit illud Pompeii: *Sectores dicuntur, qui empta ſua perſequuntur.* Vertranius Vett. gloſſis *ſector* ὠνητὴς dicitur. Suidas & Heſychius τὰ δημόσια ἀγοράζων, *qui emit publica* & *ſectio* Ariſtophani δημιοπρασία, ſicut Plutarcho in Craſſo δημιοπράτης, *auction*

ctionibus famoſus, & tum vanitatis manifeſtus. [1] Nec tam grata Pallantis innocentia, [2] quam gravis ſuperbia fuit: quippe nominatis libertis ejus, quos conſcios haberet, reſpondit; *nihil unquam ſe domi,* [3] *niſi nutu* [4] *aut manu ſignificaſſe, vel ſi plura demonſtranda eſſent, ſcripto*

INTERPRETATIO.

perito, nec tam lata in vulgus *Pallantis innocentia, quam gravis ejus adrogantia fuit. Nam nominatis libertis ejus, quos ſceleris adfines haberet, reſpondit* ſe nihil unquam domeſticis ſuis, niſi vultu, aut dextra imperaſſe; vel ſi multa ſigni-

NOTÆ.

emptor. Cicero Phil. 2. Antonium *ſectorem Pompeii* appellat, quoniam in ſubhaſtatione Pompeii bona redemerat.

Et addit ea, ex quibus patere puto, *ſectores* qui bona damnatorum emebant, male audiſſe, & peſſime habitos à probis viris

Ob id Tacitus Pætum *ſectionibus famoſum* dixit, quæ vox, & ſi aliquando in bonam partem accipiatur, in deteriorem tamen frequentius intelligitur; inde *famoſa mulier* appellatur, quæ famæ parum integræ, & impudica ſit.

Cic. de Orat. 2. & Saluſtius *largitionem famoſam impudentemque* dixit Quod vero improbus vir eſſet Pætus, oſtendunt ſubſequentia de illo Taciti verba hæc. *Exiliumque accuſatori irrogatum, & tabulæ exuſtæ ſunt, quibus obliterata ærarii monimenta retrahebat.*

Sciendum tamen non ſolum *ſectionem* dici de damnatorum bonorum venditione & emptione facta, ſed & de emptione & venditione ex auctione qualibet ſub haſta facta. Eutropius lib. 8. Hiſt. Rom. de Antonino. *Inſtrumenta regii cultus facta in foro Divi Trajani ſectione diſtraxit.* Marcellus Donatus.

Sector ſive *quadruplator*, criminum delator dicebatur, & *Sectio* ipſa, *confiſcatio.* Sic Cæſar lib. 2. Gall. ſectionem oppidi vocat. *Lupanus.*

Sectionibus famoſus.] Quod debet ſumi in malam partem. Nam præcones & ſectores, fraude furtoque graſſabantur, & malis his genus artibus infames, atque inteſtabiles erant.

Sectionibus.] Confiſcatæ reorum opes ærario populi Rom. inferebantur, ſed cum bona venderentur, erant qui talia vilius emerent, aut emi vendique procurarent. hi genus homines *ſectores*, & *ſectiones exercere* dicebantur.

Hinc *famoſi* tali arte & ſævitia, qua nempe inopiam & calamitatem civium quæſtui habebant, ſubſtantiamque & ſanguinem ſociorum in ſinum vertebant, ſicq; criminibus & flagitiis impinguati, non admodum diſſimiles illi ſicariorum & carnificum, quorum ſævitiam æquabant, aut etiam ſuperabant.

1. *Nec tam grata Pallantis innocentia.*] Sincerior regii codicis lectio, *nec grata Pallantis innocentia quam gravis ſuperbia fuit.* ut ſit ecliptici generis oratio. Subauditur enim adverbium, *magis*, aut *tam.* Rhenanus.

2. *Quam gravis ſuperbia fuit.*] De Pallante ſic loquitur Dio lib. 62. *Ita difficilis aſper & moroſus erat ille, ut neq; cum ſervis, neq; cum ingenuis ſermones conferret, ſed iis omnia quæ vellet, mandaretve, in libellis ſcribere conſueverit.* Forte legendum apud Dionem μήτε τοῖς ἀπελευθέροις, id eſt, *libertis.* Nam hîc de ſolis libertis agebatur, quos conſcios Pallanti conjurationis delator arguebat, arceſſebat.

Hoſce triſtes, ſuperboſque fortunatos. Plin. lib. 16. 25. Comparat cum arboribus numquam florentibus, quamvis frugiferis, ubi de Iunipero *Omnibuſque iis dura facies ſemper. Sic & hominum multis fortuna ſine flore eſt.* Fortunæ ſerviunt non ſibi, ut in alios, fere & in ſemet ſemper duri.

3. *Niſi nutu.*] Nutus enim pro verę

uſum, [1] *ne vocem conſociaret*. Burrhus quamvis reus, inter judices ſententiam dixit. Exſiliumque accuſatori irrogatum, & [2] tabulæ exuſtæ
24 ſunt, quibus oblitterata ærarii [3] monimenta retrahebat. Fine anni [4] ſtatio cohortis aſſidere ludis ſolita, demovetur, quo major ſpecies libertatis eſſet: utque miles theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret; & plebes daret experimentum, an amotis cuſtodibus,

INTERPRETATIO.

ficanda eſſent, codicillis uſum fuiſſe, ne ſermonem cum iis miſceret. *Burrhus, licet accuſatus, conſedit inter judices, ſententiamque protulit. Et accuſator in exilium actus eſt, & codices cremati, quibus vetuſtas & abolitas ærarii memorias revocabat. Exeunte anno militum cohors, quæ excubare theatro conſueverat, amovetur; quo major prætextus libertatis eſſet, utque miles ludicra laſcivia haud immixtus, minus corrumperetur, & populus documentum præberet, ab remota ſtatione militum,*

NOTÆ.

bo eſt. l. 17. D. de novationibus: *Nutu, ubi fari non poteſt, delegare debitorem ſuum quis poteſt.* Ovidius lib. 1. de arte. *Aurelius.*

4. *Aut manu ſignificaſſe.*] Hoc accommodandum ad illud Petronii: *Trimalcio lautiſſimus homo digitos concrepuit: ad quod ſignum matellam ſpado ludenti ſuppoſuit.* Clemens Alexandr. Pædag. lib. 2. *Popyſmi & ſibila aut ſtrepitus per digitos, quibus evocantur ſervi, hæc muta & ſine ſermone ſigna vocari debent.* Ab his qui verbis & oratione utuntur.

1. *Ne vocem conſociaret*] Vertunt, ne ſocietate colloquii vocem fœdaret, pollueret. Tanta arragantia fuit Pallas, ut non demitteret amplitudinem ſuam uſque eo, ut ſermonem cum ſervis aut libertis miſcere dignaretur. Nutu tantum loquebatur, velut alter Tarquinius ſuperbus, qui ſuprema papaverum capita decutiebat, ne mentem conſociaret, aut fidem arcani alienis hominibus committeret.

Ita loquebatur Pallas, ut capi, aut argui non poſſet, quicquid diceret. nec id ſine aſtu aulico. Aliunde tamen multa ſcribere periculoſum, niſi forte aliena manu.

Sic Livius de Tarquinio lib. 54. *Huic nuncio, quia credo, dubiæ fidei videbatur, nihil voce reſponſum eſt. Rex velut deliberabundus, in hortum ædium tranſit, ſequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, ſumma papaverum capita dicitur baculo decuſſiſſe. Interogando expectandoque reſponſum nuncius feſſus, ut re imperfecta redit Gabios, quæ dixerit ipſe, quæque viderit, refert, ſeu ira, ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, nullam eum vocem emiſiſſe.*

2. *Tabulæ exuſtæ ſunt quibus oblitterata &c.*] Habes ad rem exemplum eximium clementiæ & humanitatis Auguſti. Sueton. 32. *Tabulas veterum ærarii debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam exuſſit, & paulo infra: Diuturnorum reorum, & ex quorum ſordibus nihil aliud quam voluptas injuriis quæreretur, nomina abolevit: conditione propoſita, ut ſi quem quis repetere vellet, par periculum pœnæ ſubiret.* Eadem & exempla bonorum principum, Hadriani, Aureliani, Gratiani & aliorum.

3. *Monimenta retrahebat.*] Id eſt, præſcripta debita fiſci exigebat, vel jam ſoluta, iterum petebat. *Aurelius.*

Diximus *oblitterata ærarii nomina.* Legendum videri de pecunia 4, 3. Gronovius. Fruſtra legit *nomina*, nam *ærarii monumenta* & *nomina*, ſeu debita, pro eodem ſunt hoc loco. Intellige *nomina*, lege *monimenta*.

4. *Statio cohortis ludis.*] Ita ut ſit di-

modeſtiam retineret. Urbem princeps luſtravit è reſponſo haruſpicum, quod Iovis ac Minervæ ædes de cœlo tactæ erant. Q. [1] Voluſio, P. Scipione Coſſ. otium foris, fœda domi laſcivia, qua Nero itingra urbis, & lupanaria, & diverticula, [2] veſte ſervili in diſſimulationem ſui compoſitus pererrabat, comitantibus qui raperent ad venditionem expoſita, & obviis vulnera inferrent: adverſus ignaros adeo, ut ipſe quo-

INTERPRETATIO.

modeſte ageret. Civitatem luſtravit Cæſar ex præcepto haruſpicum, quod Iovis, ac Minervæ delubra icta fulmine eſſent. Q. Voluſio, P. Scipione Coſſ. pax & quies ab extraneis, turpis in urbe petulantia, qua Nero palabundus errabat, per vicos civitatis, ac per lupanaria, & averſa loca, habitu ſervili. ſic ſe tegens, ne agnoſceretur, *cum ſtipantibus, qui vi auferrent res in publicum expoſitas, & occurrentibus ictus infligerent, adverſus inſcios adeo, ut ipſe etiam plagas exciperet, & facie ex-*

NOTÆ

ſtinguenda illa cohors, quæ aſſidebat ludis, ab illa quæ excubabat ad fores principis. Suet Ner. 21. *Flagitantibuſque cunctis cæleſtem vocem, reſpondit quidem in hortis ſe copiam volentibus facturum: ſed adjuvante vulgi preces etiam ſtatione militum, quæ tunc excubabat, repræſentaturum ſe pollicitus eſt libens* &c.

Itaque duæ cohortes prætoriæ adſidebant, cum princeps adeſſet ludis. Nempe cohors excubans principi pro more, & cohors aſſidens ludis, quæ vulgi immodeſtiam coërceret.

1. *Voluſio P Scipione.*] Ita mei libri, idque Faſti comprobant. Lapis Neapoli:

Q VOLVSIO. SATVRN.
P. CORNELIO. SCIP. COSS.
AVGVSTALES.
QVI. NERONI. CLAVDIO.
CÆSARI. AVGVST. ET
AGRIPPINÆ AVGVSTÆ.
I. O. M. ET. GENIO. COLONIÆ.
LVDOS FECERVNT. XIII. XII.
K. MART.

Nominat & Phlegon in Admirandis, Q. Voluſium P. Scipionem Coſſ. *Lipſius.*

Q. Voluſio.] Hic filius fuit L. Voluſii de quo ſic Plin. *Notum eſt, Corneliæ Scipionum gentis Voluſium Saturninum, qui conſul fuit, genitum poſt 62. annum.* Ideo huic collega datur Pub. Scipio, ut eſſet tum duplex Scipionum nomen in conſulatu. Sic duos Meſſallas vidit Roma conſules ſub Tiberio, & duos Geminos etiam Coſſ. ejuſdem nominis.

2. *Veſte ſervili in diſſimulationem ſui compoſitus.*] Vt hic Tacitus *veſtem ſervilem*, ſic Vlpianus in tractatu Pandectarum de injuriis, *ancillarem* vocat, atque *meretriciam*, qua *ſervi, ancillæ, meretrices* uterentur. Nam quandoque veſtes nomen accipiunt ab his, qui eas geſtant. Aliquando vero nomen habent à loco, in quo his utimur.

Sic Suetonius *domeſticam veſtem* dixit in Aug. 73. & in Vitell. 8. Seneca, *Placet domeſtica veſtis, & vilis:* à Cicerone quoque dicitur *veſtis domeſtica* Idem Suetonius *forenſia* quoque plurali numero vocavit veſtem, quam in foro, non foris geſtabant antiqui, in Aug. 73. & in Calig. 17. Noſtrates *veſtem cameræ* appellant.

Qua loquendi forma uſus Cicero 2. de finib Veſtis quoque *cœnatoria* à Capitolino eſt appellata, & à Dione in Hadriano, & Capitolino in Maximinis duobus, quam inter cœnandum portamus.

Pinguem veſtem vocat Suetonius in Aug. 82. hibernam & arcendo frigori idoneam. Tacitus lib. 12. *Nam Valens ſervili veſte apud Decurionem equitum tegebatur.*

Togam præſidiariam vocat Spartianus

que acciperet ictus, [1] & ore præferret. Deinde ubi *Cæſarem eſſe qui graſſaretur* pernotuit, [2] augebanturque injuriæ adverſus viros feminaſque inſignes, & quidam permiſſa ſemel [3] licentia ſub nomine Neronis, [4] multi propriis cum globis eadem exercebant, & in modum captivitatis [5] nox agebatur [6] Iulius quidam Montanus ſenatorii ordinis,

INTERPRETATIO.

hiberet. At poſtquam cognitum eſt, principem eſſe, *qui vagaretur, tum & intendebantur contumelia in viros, mulierque illuſtres, & quidam datâ ſemel coptâ, ſub vocabulo Cæſaris plurimi cum propriis catervis eadem uſurpabant, & velut in capta civitate nox tranſigebatur. Iulius quidam Montanus ſenatoris faſtigii, ſed qui non-*

NOTÆ.

in Severo, qua *præſides* utebantur. *Lupanus.*

1 *Et ore præferret.*] Voluit clare Tacitus excepiſſe eum ab ignaris ictus, & læſa facie prætuliſſe. Plinius lib. XIII. de Thapſia: *Nero Cæſar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis graſſationibus, converberatam faciem illinens ſibi cum thure ceraque, & ſecuto die contra famam, cutem ſinceram circumferens.*

Lipſius ait veram hanc lectionem: *Acciperet ictus, & ore præferret*: & ſtabilit Plinii loco lib. 13. De *Thapſia*. At ille locus plane quidem contra eam ipſam lectionem ſtat. Non ne enim pugnant, ictus læſa facie palam præferre, & cutem ſinceram circumferre? Nemo tam talpa eſt, qui hoc non videat. *Acidalius.*

Recte Lipſius. nam Nero quos acceperat ictus, præferebat ore ſaltem in aula, dum ſanabat, & priuſquam Tapſia adhibita *ſinceram cutem circumferret*, etiam & priuſquam remedium illud adinveniſſet. & veriſimile eſt, non ſtatim repertum, cum ei famam dederit Nero ipſe, teſte Plinio. nam & præferebat ictus facie per vicos priuſquam domum redire poſſet, nec tam facile aut tam feſtinanter ſanari potuere ictus, quin ore præferret ad tempus.

Non pugnant inter ſe Tacitus & Plinius. Tacitus narrat id quod fiebat, quod que fit vulgo naturaliter: Plinius quemadmodum, id, quod factum erat, celaretur ac diſſimularetur. Sed & plerumque inter exiſtentia mala & inventa remedia, temporis aliquid intercedit. *Gronov.*

2. *Augebanturque.*] Ita capio; ſicque *augebantur injuria*. hinc & *augebantur injuria adverſus viros* &c. nihil deeſſe.

3 *Licentia.*] Anno Romæ conditæ 809. Chriſti nati 56. Vide notas cap 16. *Tillemonius.*

4 *Multi propriis.*] Melius, *multi*. Diſtinguere tamen videtur Tacitus, inter eos qui *ſub nomine Neronis*, & eos qui propriis cum globis graſſabantur.

5. *Nox agebatur.*] Mirumque graſſatores tanta audacia egiſſe, cum teſte Marcellino, *pernoctantium luminum claritudo, dierum ſoleat imitari fulgorem Romæ.* Aurel.

Sed quid hoc ad principem tota licentia imperii graſſantem? Imo illud lumen pernoctans, ſic graſſantibus peropportunum fuit. & ſic ſufficit ad commode graſſandum, nec tamen ſatis nitet affulgetque, ut ſtatim agnoſcantur in luce illa ſubobſcura & per vicos enormes & obliquos, homines qui alium habitum aut *operculum capitis adaptabant.*

Sufficit tamen ad commode graſſandum, nec tamen ſatis micat ea lux, ut clare inſpiciantur homines, qui aliam perſonam induunt in ſui diſſimulationem, & qui latere aut fallere obvios velint. Adnexæ illæ faces feneſtris olim tempore Marcellini. At forte tamen nullæ erant ævo Neronis.

6. *Iulius quidam Montanus.*] Si memo-

[1] ſed qui nondum honorem capeſſiſſet, congreſſus forte per tenebras cum principe, quia vim tentantem acriter repulerat, [2] deinde agnitum oraverat, [3] quaſi exprobraſſet, [4] mori adactus eſt. Nero autem me-

INTERPRETATIO.

dum dignitates cepiſſet, cum forte per noctem certaſſet adverſus Cæſarem, quia vim inferentem ſtrenue retuderat, dein cognitum rogaverat, ut parceret, velut objectaſſet flagitium, *mori coactus eſt. At Nero cautior in futurum, adjunxit ſibi mi-*

NOTÆ.

ria mihi firma, poëta quidam eo nomine apud Senecam patrem laudatur. *Lipſius.*

1. *Sed qui nondum honorem.*] Suetonius Laticlavium vocat: tu ſcito. Ante & ſub hoc ævum mos, ut liberi Senatorum, lato claro inducerentur una cum virili toga, curiæque intereſſent.

Ab Auguſto inſtitutum, qui *liberis ſenatorum, quo celerius Reip. adſueſcerent, protinus virili toga latum clavum induceré, & curiæ intereſſe permiſit.* A quo more Ovidius.

Liberior fratri ſumpta mihique toga eſt.
Induiturque humeris cum lato purpura clavo.

Iidem ergo *Laticlavii*: iidem capeſſendis honoribus deſtinati. Noſter lib. XIV. *Valerius Fabianus capeſſendis honoribus deſtinatus.* Statius III. Silvarum:

Notus adhuc tantum majoris muneris clavi.

Alii ſunt *Tribuni laticlavii*, de quibus hæc non capio. Iulius ergo Montanus Senatorii quidem loci, ſed qui magiſtratum adhuc nullum cepiſſet, & tantum laticlavius. *Lipſius.*

Qui nondum honorem.] Forte ſcripſerat, *honores.* nam ſic alibi Tac. nec enim id de honore ſenatorio capi debet, ſed de honoribus populi Rom. nec *ſenatorius honos* dicitur, præciſe, ſed *ordo ſenatorius.* Sic infra: *nondum honoribus functum.*

2. *Deinde agnitum oraverat.*] Videtur ſcripſiſſe Tacitus: *Deinde & agnitum oraverat.* Huc pertinet illud M. Senecæ: *Nihil eſt crudelius, quam ſic offendere, ut magis ſis offenſurus, ſi ſatisfeceris:* Gronovius.

3. *Quaſi exprobraſſet mori adactus eſt.*] Quam ſapientior fuit ille Piſiſtratus. *Comeſſatores quidam in Piſiſtrati uxorem inciderant, multaque laſcive in illam, tum fecerant, tum dixerant. Poſtero vero die jam decocta temulentia, Piſiſtratum adierunt cum lacrymis orantes veniam. Tum Piſiſtratus; vos quidem in poſterum date operam, ut ſitis ſobrii. Vxor mea heri nequaquam uſquam prodiit ex ædibus.* Apophteg lib. 5.

Humanitatis erat, quod ignovit adoleſcentibus: pietatis & prudentiæ, quod ſic uxoris honori conſuluit, negando tale quicquam in illam factum eſſe.

Seneca in Sap.' non cadere injuriam. cap. 14. *Sapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicavit injuriam, ne remiſit quidem: ſed factam negavit, majore animo non agnovit, quam ignoviſſet.*

4. *Mori adactus eſt.*] Sic Dio lib 61. *Iulius Montanus ſenator commotus uxoria cauſſa, facto in Neronem impetu, ei multas plagas inflixit. Ita ut per multos dies in conſpectum hominum non venerit. Quæ res Montano nullum damnum intulit. Et cui Nero, ne iratus quidem omnino fuiſſet, qui alioqui fortuito caſu ſe læſum putabat, niſi ipſe per literas veniam petiviſſet. Quibus lectis literis, Nero ita effatus eſt* ὅκοῦν ἤδη Νέρωνα τύψας αὐτὸν κατεχρήσατο; *nondum ergo ſe jam interfecit, qui Neronem percuſſit?*

tuentior in poſterum, milites ſibi, & pleroſque gladiatorum circumdedit, qui rixarum initia modica, & quaſi privata ſinerent: ſi à læſis validius ageretur; arma inferrent. Ludicram quoque licentiam .. & ¹ fautores hiſtrionum, ² velut in prælia convertit, impunitate & præ-

INTERPRETATIO.

lites, & in his pleroſque gladiatores, qui principia jurgiorum levia ferrent, & veluti privata permitterent: at ſi offenſi acrius inſurgerent, hi arma interponerent. Theatralem quoque laſciviam, & factiones mimorum, velut in certamina commutavit, inultis fla-

NOTÆ.

1. *Fautores hiſtrionum.*] Lego, *favores* Acidalius. Immo eleganter Tacitus idem hoc verbum duabus rebus diverſa ſignificatione attribuit. Quo in genere frequentiſſimus Ovidius, neque infrequens noſter. *Licentia ludicra in prælia convertit* recte dicitur: paullo audacius, nec minus recte *fautores hiſtrionum*: ut *verſus in furorem, verſus in pœnitentiam, in miſericordiam naufragi verſi*, Iuſtino, noſtro *deformitate in ſuperbiam mutans.*

Quin etiam, (de eodem, alio modo, ut in formulis erat) verbis in iſtis, *licentiam ludicram, & fautores hiſtrionum* poteſt intelligi figura, quam ἓν διὰ δυοῖν vocant.

Vt apud Iuſtinum, *lanæ uſus ac veſtium*, quod eſt veſtium è lana uſus, *laboribus & bellis*, pro laboribus belli. Sic *licentiam ludicram & fautores hiſtrionum* id eſt, licentiam ludicram fautorum hiſtrionalium. *Gronovius.*

Fautores hiſtrionum.] Mirum eſt quanto ardore & cupidine illos proſecuti ſint etiam illuſtriſſimi Romani. puto, & fœminæ inſignes favere talibus portentis uſque ad infamiam.

Senec epiſt. 47. *Oſtendam nobiliſſimos juvenis mancipia Pantomimorum.*

Tac. lib 1. 77. *De modo lucaris & adverſus laſciviam fautorum multa decernuntur, ex quibus maxime inſignia: ne domos Pantominorum Senator introiret: ne egredientes in publicum, equites Romani cingerent: aut alibi quam in theatro ſpectarentur.* Id eſt, ne in domo ſua, vel aliena luderent, ſeu mimum agerent.

Ideoque ſæpius ejecti ſcena, urbe, Italia, & ſæpe redditi, ſed tum tamen *ſacris certaminibus prohibiti* teſte Tacito lib. 14

Certe procerum multi, & viri & fœminæ ſuos habuere pantomimos domi, qui ipſos privatim oblectarent. Sic Domitia Paridem habuit, ſic apud Plinium juniorem fœmina inſignis habet mimum colluſorem.

Nempe illi, vel ſervi, vel liberti, &c. ob illam artem hiſtrionicam manumiſſi ac libertate donati, cum excollerent. Et certe mira & ingenioſa admodum ars illa hiſtrionica.

Seneca epiſt. 120. *Mirari ſolemus ſcenæ peritos, quod in omnem ſignificationem rerum & affectuum parata illorum eſt manus, & verborum velocitatem geſtus aſſequitur.*

Et Caſſ lib 4 epiſt. ult. *Hinc ſunt addita horciſtarum* (id eſt ſaltantium) *loquaciſſima manus linguoſi digiti, clamoſum ſilentium, expoſitio tacita.* Et paulo poſt. *Pantomimo igitur, cui à multifaria imitatione nomen eſt, cum primum in ſcenam plauſibus invitatus advenerit, aſſiſtunt conſoni chori diverſis organis eruditi, tum illa ſenſuum manus, oculis canorum carmen exponit, & per ſigna compoſita, quaſi quibuſdam literis, edocet intuentis aſpectum, in illa leguntur apices rerum, & non ſcribendo docet, quod ſcriptura declaravit: idem corpus Herculem deſignat, & Venerem fœminam præſentat & Martem regem facit, & militem ſenem reddit, & juvenem; in uno credo eſſe multos varia imitatione diſcretos.*

2. *Velut in prælia convertit.*] Sueton.

miis,

miis, [1] atque ipſe occultus, & plerumque coram proſpectans: donec diſcordi populo, & gravioris motus terrore, non aliud remedium repertum eſt, quam ut hiſtriones Italia pellerentur, mileſque theatro rurſum aſſideret. Per idem tempus actum in ſenatu [2] *de fraudibus liberto-* 26
rum, efflagitatumque *ut* [3] *adverſus male meritos* [4] *revocandæ libertatis jus*

INTERPRETATIO.

gitiis, & largitione propoſita, *atque ipſe abditus, & ſæpe coram proſpiciens; donec ſeditionem movente plebe, & gravioris tumultus formidine, non alia ratione ſubventum eſt, quam ut mimi Italia ejicerentur, & manipuli theatro rurſus adſtarent. Eodem tempore deliberatum apud Patres* de flagitiis libertorum, *expoſtulatumque*, ut contra ingratos revocandæ libertatis facultas patronis tribue-

NOTÆ.

Ner. 26. *Interdiuque clam geſtatoria ſella delatus in theatrum, ſeditionibus pantomimorum ex parte proſcenii ſuperiori, ſignifer ſimul ac ſpectator aderat. Et cum ad manus ventum eſſet, lapidibuſque & ſubſelliorum fragminibus decerneretur, multa & ipſe jecit in populum, atq; etiam prætoris caput conſauciavit.*

1. *Atque ipſe occultus.*] Non intelligendum quaſi ipſe ſe occultaret in turba, aut inter hiſtriones ſimul certantes; ſed intelligendum eo modo ſe occultaſſe Neronem, quo explicat Suet. Ner. 26. *Delatus in theatrum ex parte proſcenii ſuperiore ſignifer ſimul ac ſpectator aderat, & cum ad manus ventum eſſet* &c. *multa & ipſe jecit in populum.*

2. *De fraudibus libertorum.*] Sæpe reverentiam, fidem & obſequium erga patronos exuebant ingrati liberti, & divitias quas ope illorum comparaverant, in reconditos & potentiores ſinus abſcondebant, ſeque etiam ſæpe per fraudem familiæ Cæſarum inſeruere, ut ſic officiis, operis debitis, opibuſq; & ſucceſſione patronos privarent.

Hi ſæpe patronos exules, extorres & ad inopiam redactos jam neque agnoſcebant, neque facultatibus ſuis juvabant. quod tamen debuere & natura & lege quibus fraudibus *oppont telum debuit, quod ſperni non poſſet.*

Plautus in Perſa: *Sed ita pars libertorum eſt, niſi patrono qui adverſatus eſt, Nec ſatis liber ſibi videtur, nec ſatis frugi, nec ſatis honeſtus*
Ni id efficit, ni ei male dixit. ni grato ingratus repertus eſt.

3. *Adverſus male meritos.*] Sic Suet. Claud 25. *Ingratos & de quibus patroni quererentur, revocavit in ſervitutem: advocatiſque eorum negavit ſe adverſus libertos ipſorum jus dicturum.* Sic & Athenis olim obtinuit.

Sic apud Valer. Max. lib. 2. 6. *Convictus à patrono libertus ingratus jure libertatis exuitur. Superſedeo te inquit habere civem, tanti muneris impium æſtimatorem. Nec adduci poſſum, ut credam urbi utilem, quem domi ſceleſtum cerno. Abi igitur & eſto ſervus, quoniam liber eſſe neſciſti. Inde Maſſilienſes quoque ad hoc tempus uſurpant diſciplinæ gravitatem, priſci moris obſervantia, charitate populi Rom. præcipue conſpicui, qui tres in eodem manu miſſiones reſcindi permittunt, ſi ter ab eodem deceptum dominum cognoverint. Quarto errori ſubveniendum non putant, quia ſua jam culpa injuriam accepit, qui ei ſe toties objecit.*

4. *Revocandæ libertatis jus*] Non ergo ratum Claudii judicium, qui *ingratos & de quibus patroni quererentur, revocavit in ſervitutem*: Sueton. cap. xxv. In quo Claudius exemplum Athenienſium ſecutus videri poteſt, apud quos, *convictus à patrono libertus ingratus, jure libertatis exuitur*, ait Valerius lib II. cap. VI. & Plutarch. in Solone Iudicavit ergo quidem ita Claudius, ſed in.

patronis daretur. [1] Nec deeran̄t qui cenſerent. Sed [2] conſules relationem

INTERPRETATIO.

retur; *nec defuere qui ſententiam promerent. At conſules non auſi ſunt relatio-*

NOTÆ.

legibus & more Romano aliud fuit, uti audiemus. *Lipſius.*

Ius.] Quamvis ſervos manumitterent ac libertate donarent, attamen in tales libertos jus patronatus ſibi reſervabant, quo illos in obſequio retinerent.

Sic lege Papia, quæ temporibus Auguſti lata eſt, cautum, ut ex bonis ejus liberti qui H S. Centum millium patrimonium reliquerat, (ſunt 2500. coronati, ſeu 7500. libræ,) & pauciores quam tres liberos habebat, ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur.

Itaque cum unum quidem filium hæredem reliquerat libertus, perinde pars media debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio, filiave inteſtatus deceſſiſſet.

Cum vero duos duaſve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus. Item ut libertus qui duos liberos in poteſtate haberet, operarum obligatione liberaretur.

1. *Nec deerant qui cenſerent.*] Cenſebant pauci nempe, *revocandæ libertatis jus patronis* dandum eſſe. *Sed conſules relationem incipere non auſi* ſunt inconſulto *principe.* id eſt, jam Patres promebant ſententiam & rem hanc proponebant in ſenatu, tamquam id è Repub. eſſet. (& hoc jus habuit quivis ſenator.) Attamen nondum referebant conſules, nondum relationem incipiebant, quin prius adulatione, aut metu conſuluiſſent principem.

Hæc certe malitia temporum fuit inter alias, ut quæ eſſent è Repub. referre nollent, aut non auderent conſules, etiam ut faveret princeps ſervis libertiſq; adverſus dominos. Et alioqui non levis momenti fuit in publicum ea deliberatio, an libertas ſemel data revocari poſſet à patrono, nec id vel proponi potuit ſine tumultu aliquo ob multitudinem ſervorum libertorumque forte & conniventiam ipſorum patronorum; aut etiam ob favorem dominantium, ſeu libertorum aulicorum.

Itaque conſules rem referre apud patres non auſi, perſcribunt principi conſenſum ſenatus, & id decus ipſi tribuunt, *ut ille auctor conſtitutionis fieret, ut* nempe *inter paucos qui et ſententia,* ſeu conſenſui ſenatus adverſarentur.

Quibuſdam, id eſt, paucis illis conſenſui patrum adverſis, qui cenſebant revocari debere libertatem; qui & ipſi fremebant, *coalitam libertate irreverentiam eò* uſque *prorupiſſe*, ut *vi ne, an æquo cum patronis jure agerent, ſententiam eorum,* nempe ſenatorum, ſeu ipſorum patronorum, *conſultarent, ac verberibus manus ultrò intenderent*, adverſus patronos nempe, *impellerentve* ipſos, *pœnam ſuam* ſic *diſſuadentes.* forte leg. *impellerent, vel* ſic *pœnam ſuam diſſuadentes.*

Τὸ *impellerent*, id eſt *manus* non ſolum *intenderent*, ſed etiam *impellerent* ac pulſarent ſuos patronos. τὸ *pœnam*, id eſt, hoc loco, revocationem libertatis, vel in genere quodcunque ſupplicium.

Sed quæres unde *conſenſum* illum *ſenatus* habere potuerint conſules, ſi nondum *relationem* inceperant, ſi nondum rogaverant patres quid ſentirent? Habuerunt illum conſenſum ex ſententiis patrum, qui rem iſtam propoſuerant, & argumentis in utramque partem ſtabiliverant, & pauci quidem adverſus libertos acrius invecti erant, & relationem conſulum poſtularant, quibus alii patres reſponderant, & eorum ſententias refellerant, breviter tamen.

Quod fiebat ſæpe ſilentibus conſulibus, & audiente ſenatu. ita tamen, ut relatio

ſæpe abnueretur, aut differretur.

Impellerant id forte eſt, augerent *pœnam ſuam*, etiam cum eam diſſuadebant. *conſenſum* intellige de majori parte patrum. cui etiam acceſſit princeps.

Nec deerant qui cenſerent.] Forte indefinite dictum τὸ *cenſerent*, nempe in utramque partem. Sed conſules referre non auſi ſunt, *perſcripſere tamen conſenſum ſenatus*, quiſquis ille fuerit Nec enim eum nobis ibi aperit Tacitus. Sed in ambiguo mentem retinet, uſque ad judicium principis.

2 *Conſules relationem incipere non auſi.*] Atqui patres in ſenatu jam de hac re cenſuerant, ergo jam relatum erat, cum ſententiæ promantur poſt relationem conſulum.

Quid ergo? num legendum *incidere relationem*; nam ubi ſenatuſconſultum factum erat in æs incidebatur. At hic ſenatuſconſultum abſolutum. nam, ait, *perſcripſere tamen conſenſum ſenatus*, ſed à principe poſtulatum, ut auctor conſtitutionis *fieret*. Aurelius.

Certe *actum in ſenatu de fraudibus*, & de irreverentia libertorum in patronos, *nec deerant qui cenſerent*, id eſt, qui cenſere vellent & qui ſententiam contra libertos, vel in favorem proferre parati eſſent, ſi conſules relationem inciperent.

Sed ea res tanti momenti viſa eſt, ut inconſulto principe, eam referre apud patres, & de ea decretum perficere, non auſi ſint, & perſcripſere conſenſum ſenatus principi, qui conſenſus patrum, pro *auctoritate* fuit, & veluti decretum ſenatus, quod tamen non potuit fieri aut perfici, quin prius referrent conſules, quin prius cenſerent patres &c.

Verum eſt, perſcripſerunt conſenſum ſenatus, qui ſtatim innotuit in re facili ac favorabili, multis patribus ipſo nutu adprobantibus, & quia nemo fere adverſabatur, *Vt inter paucos ei ſententia adverſos*, inquit, Tac.

Et patres ipſi illuſtriores urgebant hortabanturque conſules, ut rem referrent, unde patebat communis conſenſus, & quæ forte duorum vel trium patrum ſententia fuerat, omnes adprobavere. & quod alii pauci propoſuerant, nemo firmabat præter ipſos paucos.

Sunt ſane negotia quædam iſtiuſmodi elata & ita exagitata ante in conviviis in cœtibus, in circulis, ut fere etiam antequam proponantur publice, ſententia certa ſit, & veluti palam comperta, in quam inclinat ſenatus.

Talis autem fuit ea lis libertorum, qui patronos ſuos ſimul & judices habuere. forte & corrupere, ut in ſua cauſſa.

Conſules relationem incipere non auſi.] Ad firmandum hunc locum affert Lipſius alterum locum Taciti, qui lib. 14. 49. Attamen latum diſcrimen eſt, inter illa duo loca; nam hoc noſtro loco lib. 13 nondum relationem inceperant conſules; igitur nec dum prolatæ ſententiæ patrum; itaque neque patrum conſenſus ſatis innoteſcebat.

At lib. 14 Vbi de Antiſtio majeſtatis accuſato, rem retulerant conſules apud ſenatum, jam protulerat ſententiam Marullus conſul deſignatus, cui multi patres aſſenſerant, ſicque ſententias ſuas prompſerant; at cum Thraſeas diſſenſiſſet, tum maxima pars patrum *pedibus in ſententiam ejus iere*; igitur tum prolatæ ſunt ſententiæ, facta relatio à conſulibus *attamen conſules perficere ſenatus decretum non auſi*.

At noſtro hoc loco lib. 13 Neque relationem inceperant conſules, neque patres cenſuerant, quomodo igitur ſcribere potuerunt conſenſum ſenatus?

Habetur & ſimile quid lib. 15. 22. Vbi etiam cenſet Thraſea, proconſules non debere demereri ſocios, ut ipſis gratiæ agantur in fine, cum provincia decedunt, ſic Tac. illo loco, poſtquam ſententiam ſuam protulit Traſea, *magno aſſenſu celebrata ſententia*, Thraſeæ nempe, *non tamen ſenatuſconſultum perfici potuit, abnuentibus conſulibus ea de re relatum.*

Igitur hic ordo fuit, cum de ſenatuſconſulto perficiendo ageretur primo rem proponebat, aut conſul deſignatus, aut unus è patribus, & de re propoſita cenſebat ipſe proferebatque ſententiam, & argumentis firmabat, id è Repub. eſſe; dein conſules rem apud ſenatum referebant, ſi ipſis videretur, & re-

[1]ncipere non auſi ignaro principe, [1] perſcripſere tamen conſenſum ſe-

INTERPRETATIO.

nem ingredi, aut inchoare *Cæſare inſcio*, *ii tamen nuntiavere* conſenſum

NOTÆ.

latione facta rogabant ſententias, prolatiſque ſententiis patrum, fiebat ſenatuſconſultum.

Sic & hoc loco noſtro, *actum in ſenatu à quibuſdam patrum de fraudibus libertorum, efflagitatumque ut adverſus male meritos revocandæ libertatis jus patronis daretur.* Id propoſuerat in ſenatu haud dubie unus è patribus. Et ſententiam ſuam de re protulerat, rationibuſque & argumentis firmarat, in eum fere ſenſum; *coalitam libertate irreverentiam* &c.

Et re propoſita, dictaque ſententia, non deerant, qui cenſerent, nempe alii patres, ſed pauci adverſus libertos. Forte & alii ea de re ſententiam dicebant, aut dicere parabant, in alterutram partem, ſi retuliſſent conſules, ſed illi *relationem incipere non auſi* ſunt. Quomodo igitur perſcripſere *conſenſum ſenatus*, ſi neque relata res à conſulibus, neque patrum dictæ ſententiæ? Puto, poſtquam ea res propoſita fuit, agitata eſt in ſenatu ſtudiis diverſis, ita ut jam ſatis appareret, quid ſentiret maxima pars ſenatus. Sicque conſules, licet rem non referrent, tamen colligerunt veluti ſuffragia patrum & ſcripſere principi conſenſum illum, & ut in re tanti momenti, ille *auctor conſtitutionis fieret.*

Et ibi Tacitus refert magis, quid ſentirent patres, quam, quid cenſerent. non enim revera, tum vere aut proprie cenſuerunt. In tali occaſione quidam ordo & veluti certi gradus erant. Nam vel plane reſpuebatur res, ob auctorem ſententiæ, vel ob rem ipſam, ut Cæcinæ contigit ſupra. Vel rem ad principem remittebant, ut apud Tac lib. 3. 52. Vbi agebatur de luxu; Vel rem agitabant in ſenatu, & tamen relationem non incipiebant, & tamen inclinationem & conſenſum ſenatus ſcribebant principi, ut hoc loco lib. 13. 26.

Vel relationem faciebant conſules, & relatione facta dictiſque ſententiis, ſenatuſconſultum nondum facere audebant, ſcribebant tamen conſenſum illum ſenatus Cæſari, ut contigit. lib. 14 49. Vbi de Antiſtio, ubi re relata, dictiſque patrum ſententiis, *conſules perficere ſenatus decretum non auſi ſunt.*

Vel cum omnino res propoſitas referre conſules nollent, & rem tacite principi reſervarent, majoris adulationis cauſa, & forte ob auctorem ſententiæ, qui gloria aut virtute major, quam ut tolerari corrupta Repub. poſſet.

Quod contigit Thraſeæ lib 15. 22. Vbi cenſebat; *ne quis ad concilium ſociorum referret, agendas apud ſenatum proprætoribus proconſulibus grates* &c. Nam tum proponente Thraſea, noluerunt referre conſules; ſed poſtea *auctore principe* eadem res conſtituta ſanctaque, nec certe res ipſa, ſed auctor ſententiæ diſplicebat.

1. *Perſcripſere tamen conſenſum.*] Puto leg. interpungendumque, *perſcripſere tamen conſenſum ſenatus illi, an auctor conſtitutionis fieret, ut inter paucos & ſententia diverſos.* Frmant illa Taciti lib. XIV. *At conſules perficere Senatus decretum non auſi, de conſenſu ſcripſere Cæſari.* Lipſius.

Conſenſum.] Non ſatis capio, quî conſenſum ſenatus perſcribere Neroni potuerint, ſi rem non retulerunt conſules, ſi non rogarunt ſententias patrum, niſi forte per *relationem*, intelligat ipſum ſenatuſconſultum, quod incipere, neque perficere auſi ſint; ſed diſertis verbis dicit incipere relationem non auſos eſſe; quod difficultatem facit.

Sed tamen aliter innoteſcere potuit,

natus: [1] *ille auctor conſtitutionis fieret*, [2] ut inter paucos & ſententiæ

INTERPRETATIO.

patrum, ut ille auctor decretiĳ fieret, *tanquã inter paucos, & ſententia* cõmuni *oppoſitos,*

NOTÆ.

conſenſus ille, ante relationem conſulum, & ante rogatas ſententias patrum ritu ſolemni.

Quocunque modo innotuerit ille conſenſus Patrum, certe tamen innotuit. & forte re propoſita à quibuſdam patribus frementibus adverſus libertos, ſtatim inſurrexere contra nobiliſſimi patrum v. c. &c. illi conſularium, & ſic conſenſum ſenatus palam indicavere, ut pote cæteris non diſſentientibus; & hunc conſenſum ſenatus perſcripſere Neroni, ut auctor ipſe conſtitutionis fieret, ut *inter paucos et ſententia adverſos.*

Quod diximus de conſenſu illo, quaſi tantum conſenſiſſent ad ſcribendum, ut auctor conſtitutionis fieret. hoc jam non eſſet conſenſus patrum præciſe, ſed tantum conſulum, qui ſic adulabantur principi, metu, vel alia cauſſa privata, non publica.

Sed verus fuit ille conſenſus ſenatus; cum pauci nempe adverſarentur, & ſenatus ſimul cum conſulibus, maxima ex parte conſentiebat adverſus illos paucos, nempe, ut nihil derogaretur juri communi.

Et cum relationem iſtam incipere non auderent conſules, neque decretum perficere, conſenſerunt patres cum conſulibus, ut ſcriberetur de conſenſu illo ſenatus, & ut auctor conſtitutionis ipſe fieret.

Habemus exemplum talis conſenſus ſenatus apud Plin. lib. 6. Epiſt. 19. *Proximus comitijs honeſtiſſima voce ſenatus expreſſit, candidati ne conviventur, ne mittant munera, ne pecunias deponant. Ex quibus duo priora tam aperte, quam immodice fiebant. Hoc tertium, quanquam occultaretur, pro comperto habebatur.*

C. Homullus, deinde noſter uſus vigilanter hoc conſenſu ſenatus, ſententia loco poſtulavit, ut conſules deſiderium univerſorum notum principi facerent, peterentque, ſicut alijs vitijs, huic quoque prudentia ſua occurreret. Occurrit: nam ſumptus candidatorum fœdos illos, & infames ambitus lege reſtrinxit. De Trajano intelligit.

At quomodo innotuit ille conſenſus ſenatus, de quo hic Plinius? an relatione conſulum, an decreto perfecto? Non certe, quia hoc *deſiderium* patrum notum principi faciunt, & expectant arbitrium illius: attamen in ſenatu expreſſa illa vox honeſtiſſima patrum.

Ergo aliter expreſſus ille conſenſus ſenatus in curia ipſa, quam relatione conſulum, nempe ſententiis illuſtriorum meliorumque Patrum, qui id in ſenatu prompſerant, poſtulaverant, expreſſerantque conſenſum illum patrum ſua auctoritate, & quia id è Repub eſſe viſum pluribus. quod & contigit ſimiliter hoc noſtro loco Taciti.

Conſenſum.] Quandoq; propoſitis certis negotiis, ſimul obſtrepebant, aut adſtrepebant patres, ſimul adſenſum, aut diſſenſum, velut una voce expromebant; & hinc facile agnoſcebatur, quid ſentiret ſenatus, etiam non dictis rite & ordine ſententiis, nec *capta relatione.*

Hinc conſenſum ſenatus colligebant, & quemadmodum, ſi quandoq; non ſufficeret numerus ſenatorum, aut alia cauſſâ non perficiebatur decretum; & quidquid tum cenſuiſſent patres, licet non pro Senatuſconſulto haberetur, tamen *auctoritas* vocabatur, & ea uti licuit ad firmandam cauſſam: ſic & exin etiam colligebant conſenſum ſenatus, & ſcribebant conſules principi; ſi ita videretur.

Conſenſum ſenatus.] Qui conſenſus tamen in eo forte conſiſtebat, ut ille, nempe Nero, *auctor conſtitutionis fieret.* Vel potius, conſenſus ſenatus erat, ut juri communi nihil derogarent, nihil innovarent. quæ *ſententia valuit.*

Quod etiam eſt conſtitutum à princi-

pe, ut ipſe & cum ſenatu conſentiret, & ſententiam patrum æmularetur.

1. *Ille an auctor.*] Omnino crediderim pro *&*, legendum *ei*, leviſſima mutatione: *ut inter paucos ei ſententia adverſos.*

Conſules ſcripſerunt principi, totum fere ſenatum huc inclinare, ſe tamen ea de re nolle referre eo inconſulto, putare autem, cum pauci diverſam ſententiam foveant, eum inclinationem ſenatus facile ſecuturum & conſtitutionis auctorem futurum.

Simillimum locum notavit Pichena 14. 49. nam & ibi præmiſerat: *pedibus in ſententiam ejus iere, paucis exemptis.* Freinshemius.

2. *Vt inter paucos.*] Qui nempe fremebant adverſus irreverentiam illam & ingratitudinem libertorum. *ut inter paucos*, id eſt, tanquam paucis quibuſdam ſententiæ, ſeu conſenſui ſenatus ſe opponentibus, qui *coalitam libertate* &c irreverentiam libertorum fremebant; cum cæteri nihil derogandum in commune legibus priſcis contenderent.

Forte ſic per adulationem ſenatus erga libertos Cæſareos, & eos præcipue qui in flagranti gratia apud principem, vel in ſuoſmet libertos.

Vel etiam per aſſentationem in ipſos imperitantes, qui tum maxime favebant ſervis ac libertis, ut non ita à dominis, ſeu patronis penderent, quin tamen in eos inſurgere, & eos deferre, & accuſare aliquando poſſent, etiam falſis criminibus. Si ita ſe res habuit, ut videtur, tum conſenſus ſenatus fuit pro libertis, ut fuit etiam eventus judicii. Quod flagitium tamen magis invaluit mox, cum ſævire & graſſari cœpit Nero.

Vt inter paucos.] Id eſt, ſtatueret ipſe, & arbiter eſſet, velut inter paucos, qui ſententiæ, id eſt, conſenſui ſenatus, quem perſcribebant, adverſarentur, ut ipſe tanquam paucis ei ſententiæ adverſis dijudicaret, & pro arbitrio ſtatueret.

Quinam autem fuerit ille conſenſus ſenatus præciſe, non ſatis patet ex verbis Taciti. Nam ſi conſentirent adverſus libertos, certe, ut ex eventu litis conſtat, ſua ſpe fruſtrati ſunt, deluſus conſenſus.

Sane cum lego illa verba, *adverſus male meritos revocandæ libertatis jus patronis daretur*, & ſtatim, *nec deerant qui cenſerent*, nempe jus illud dandum patronis puto, perſcripſerant illum *conſenſum ſenatus*, nempe firmandum jus illud patronorum adverſus ingratos libertos.

At cum lego iſta alia verba: *Vt inter paucos ei ſententia adverſos, quibuſdam coalitam libertate irreverentiam frementibus* &c. Videntur pauci illi ſuſtinere jus patronorum adverſus plures numero patres, qui ſentiebant nihil eſſe derogandum in commune juri libertorum, & videntur conſules, illorum, ut longe plurimorum conſenſum perſcripſiſſe Neroni.

Nam quidam tantum fremunt, & queruntur de irreverentia libertorum, & alii omnes contradicunt, non tamen *cenſent* proprie. quia incipere relationem non auſi conſules.

Quinam fuerit ille conſenſus, non poteſt dici, nec ſatis indicat Tacitus. & ſententias patrum inter ſe contendere & committere voluit, & ſuſpenſum attentumq; animum lectoris ſic retinere uſque in eventum litis & controverſiæ.

Sed quidquid cenſerent illi patres, quicquid conſentiret ſenatus, tamen maneat certum, quod res tantum propoſita & flagitata in ſenatu fuerat, quod rem non retulerint conſules, quod ſententias non dixerint patres, rite & ordine, & tamen conſenſum ſenatus perſcripſere Neroni.

Vt inter paucos & ſententia adverſos.] Senſus eſt: Efflagitatumque ut adverſus ſervos male meritos revocandæ libertatis jus iis, qui manumiſerant, daretur. Nec deerant ſenatores, qui in utramque partem ſententiam proferrent. Sed conſules relationem incipere, neque ſenatuſconſultum facere auſi inconſulto principe; perſcripſere tamen illi conſenſum patrum, ut ille auctor conſtitutionis, ſeu ſenatuſconſulti fieret, & controverſiam illam dirimeret, tanquam inter paucos, & ipſos ſententiæ communi patrum adverſos; quibuſdam Patrum frementibus indignantibuſque, *coalitam* auctamque nimia *libertate irreverentiam libertorum*, eo uſque prorupiſſe, ut etiam

adverſos: quibuſdam coalitam libertate [1] irreverentiam eo prorupiſſe frementibus, [2] *vi ne an æquo cum patronis jure agerent*, [3] *ſententiam eo-*

INTERPRETATIO.

nonnullis indignantibus querentibuſque adauctam libertate impudentiam libertorum, eò provectam eſſe, ut ſententiam ipſorum ſenatorum rogarent, an vi, an æquo jure

NOTÆ.

ſententiam patrum, ſeu patronorum, quod fere idem eſt, conſultarent, dubitantes, an vi, an æquo jure cum patronis ſuis agerent; atque etiam verberibus paratas manus ultro intenderent iiſdem patronis, impellerentve illos, ſic pœnam ſuam diſſuadentes.

1. *Irreverentiam.*] Ingrati & irreverentes in patronos liberti ex indole ſua, & ingenio ſervili; vel quia etiam tacite fovebantur, forte non directè à principe, ſed à potentioribus aulæ libertis; nam manus manum lavat. vel quia opulenti illi & divites liberti, ut *actores* nempe, ſeu *procuratores* patronorum. Vnde maximus ad ipſos quæſtus perveniebat.

Vel quia patroni ipſis ad flagitia libidinum, & ad alia ſcelera utebantur, quorum conſcii ipſi poſtea metuebantur à patronis, & ipſa familiaritate, aut ſocietate flagitiorum in ipſos dominos patronoſque abutebantur.

Nihil igitur mirum, ſi quandoque manus intenderent, id eſt, minas verberum intentarent. *Intendere manus* hîc, eſt illas attollere, quaſi jam jam pulſaturi eſſent patronos, quamvis etiam intra minas ſtaret rixa.

2. *Vi an æquo cum patronis.*] Eſt qui legat: *Vi an æquo cum patronis jure agerent, ſententiam eorum conſultarent, ac verberibus ultro manus intenderent, implere vel pœnam ſuam diſſuadentes.* Alius, *ut ne æquo cum p. i. a. ſ. e. conculcarent; ac v. m. v. intenderent implerentve p. ſ. d.*

Parcite, boni viri, non vos, non ego reſtituemus ſine libris, à quibus nihil hîc juvor. Ludibria tamen mea hæc: *Vt jam nec æquo cum patronis jure agerent. Sententia eorum conſultari, an verberibus manus ultro intenderent, impune vel pœnam ſuetam diſſuadentes.*

Ad manuum intentionem facit aliquis locus è lib III. Annal. *Libertique etiam ac ſervi patrono vel domino, cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur.* Lipſius.

Vi ne an æquo cum patronis jure agerent.] Proba eſt lectio vulgata, ſi ſic modo diſtinguas: *Vi ne an æquo cum patronis jure agerent, ſententiam eorum conſultarent. An verberibus manus ultro intenderent, impellerentve pœnam ſuam diſſuadentes.*

His verbis frementes, alloquuntur paucos illos, & ſententiæ de coërcenda libertorum licentia, adverſos, dicuntque: Si dubiteris an vi, an æquo cum patronis jure, id eſt, ex præſcripto legum agant, atque agere conſtituerint liberti, ipſos libertos adite, eorum hac de re ſententiam rogate: profectò, ex ſuperbis reſponſis, quid illis in patronos animi ſit, ſatis cognoſcetis.

Cur ego neceſſario remedio intercediris? An non intelligitis vos, diſſuadendo tam ſalutare remedium, & à nobis diſſentiendo, augere licentiam libertorum, in verbera, in pœnas & damna veſtra, qui & patroni eſtis, tandem erupturam?

Æquo jure, ponitur hic ea notione, qua Annal. II. ubi de audita Romæ valetudine Germanici: *Neque ob aliud interceptos, quam quia populum Romanum æquo jure, reddita libertate, complecti agitaverint.* Boxhornius.

Errat. nam *pauci illi* non adverſi erant ſententiæ de coërcenda libertate; imo eam propugnabant adverſus maximam partem ſenatus, quæ nihil in commune

rum conſultarent, ac [1] *verberibus manus ultro intenderent,* [2] *impulere vel*

INTERPRETATIO.

cum patronis experirentur, ac paratas ad verbera manus ultro ipſis intentarent, im-

NOTÆ.

derogandum cenſebat, ut & auctore principe mox conſtitutum eſt. Forte leg. *impune vel pœnam ſuam diſſuadentes.*

Vi.] Locus difficilis, qui tamen mihi videtur tranſpoſitione verborum, quæ medicina ſæpe neceſſaria, ſenſum poſſe accipere commodum. *Vi an æquo cum patronis jure agerent, an verberibus manus ultro intenderent impellerentve, ſententiam eorum conſultarent, pœnam ſuam diſſuadentes.*

Subtilitas paucis pervia effecit, ut hæc non recte ſcriberentur caperenturque. Nonne mirum eſt, eò audacaciæ perveniſſe libertos (nempe principe clam eos fovente, quo vim ſenatorum divitumque infringeret,) ut ipſos ſenatores, ipſos patronos ſuos cogerent de eo ſententiam dicere.

Non, an reverentiam, officia, obſequia, patrono deberent, imò quod eſt amplius, an liceret libertis, fretis ſcilicet aulæ gratia, manus intentare patronis (Vide locum qui eſt 3. Annal. argumenti ejuſdem) & impellere in ruinam, ſi forte patroni plus valentium odio labaſcere cœperint?

Quid vero iniquius, quam ipſos, quorum de juſtis pœnis conſultatur, audiri velut collegas, aut tribunos legem diſſuadentes? *Grotius.*

Non ſatis ad rem forte, cum innuit hîc Grotius de aula favente talibus portentis. Nam Nero adhuc in primis quinque annis imperii, & hactenus optime rexerat Rempub. uſus conſiliis Burrhi & Senecæ.

Manebat adhuc ſpecies Reipub. & etiam libere talia decernebat ſenatus, & penes conſulem fuit hæc referre ad ſenatum, & ultro decernere quæ è Repub. videbantur, ac ſævire in libertos, ſi vellent. Sed pauci patres querebantur de inſolentia libertorum, pauci cenſebant coërcendam eſſe libertatem, ſeu licentiam ſervorum manumiſſorum. Non dum talia ſatagebat Nero juvenis, impar adhuc tantæ curarum moli.

De ſola hîc pravitate libertorum coercenda agebatur, & nondum graſſabatur malitia imperitantium; & cum ſi qui viri clariſſimi, dolo & ſcelere Agrippinæ occiſi ſunt, nulla certe fraus libertorum intervenit. Nec ea quæſtio pertinebat ad libertos aulicos, qui in gratia flagranti.

Vi.] Lego ſic: *Ut nec jam æquo cum patronis jure agerent, ſententiam eorum confutarent, aut verberibus ultro manus intenderent impune, vel pœnam ſuam diſſuadentes:* quaſi diceret, ſervos non ag[?]re, ut æquales cum æqualibus. Eſſe ſatis impudentes in adverſando ſententiis illorum; imò & ad intentandas manus feriendi cauſſa.

Quandoquidem poſſent ſine metu pœnæ diſſuadere pœnas quas eſſent meriti. Aut impellerent, ut ſic, fulcirent, inſtigarentque eos, qui faverent illorum impunitati. *Harlaus.*

Vi ne an æquo.] Alii aliter legunt. *Ut nec æquo cum patronis jure agerent, ſed jam coram conſultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, impune vel pœna ſua gaudentes.* Sic Muretus.

Ut non tanquam æquo cum patronis jure agerent, ſed jam coram inſultarent, manus ultro intenderent, impune vel pœnam ſuam deſpicientes. Acidalius.

Vi ne an æquo cum patronis jure agerent, ſententiam eorum conſultarent. An verberibus manus ultro intenderent, impellerentve pœnam ſuam diſſuadentes. Sic Boxhor. & Gronovius.

3. *Sententiam eorum conſultarent.*] Sic cepit interpres Hiſpanus. *Ita ut ſententiam ipſorum patronorum conſultarent, an verberibus ſeu plagis accipiendis ultro manus illi tenderent, ſubmitterentque; an*

pœnam

pœnam ſuam diſſuadentes. Quid enim aliud [1] *læſo patrono conceſſum, quam ut viceſimum ultra lapidem,* [2] *in oram Campaniæ* [3] *libertum relegit? Ce-*

INTERPRETATIO.

pellerentque, vel ſic pœnam ſuam diſſuadentes Quid enim aliud permiſſum offenſo patrono, quam ut amoveat libertum ultra viginti milliaria & in regionem Cam-

NOTÆ.

vero abnuerent repellerentque hanc pœnam ſibi inſligi ſolitam, & an ſine coercitione id facere ipſis libertis liceret. Sed parum apte.

Nam, *verberibus manus intendere*, hic intelligi debet de verberibus, ſeu vulneribus dandis inſligendiſque, non accipiendis. *Vltro*, id eſt, an primi dominos laceſſerent liberti.

1. *Verberibus.*] Poteſt dupliciter id intelligi, vel quia liberti contra verbera patronorum ultro manus intenderent; vel quia liberti verbera manuſque patronis ipſis intentarent, quod ſummæ audaciæ fuit.

2. *Impulere.*] Lectio *impellerentve* patronos, magis accedit ad vetus exemplar. τὸ *impune* non etiam ſpernendum.

Impulere.] Lege, *impellerent vel pœnam ſuam* &c. Vel ſic, *impune vel pœnam ſuam diſſuadentes.* Eximia Antitheſi horum verborum, *impune pœnam ſuam* &c.

Si legis *impellerent*, hic ſenſus erit: Irreverentes liberti patronis inſultabant, minas intentabant; ita ut eos vi etiam impellerent ad diſſuadendam pœnam ſuam in ſenatu.

1. *Læſo patrono conceſſum.*] Quando id, aut qua lege, patrono conceſſum, quærimus. Suſpicor eſſe ab Auguſto, qui, ut Dio ait l. LV. Conſtituit *jura, quibus erga libertos cum alij, tum ipſi patroni uterentur.* Et relegatio quidem eſt ab exemplis ævi priſci. Vt enim patres olim filios rus relegabant pœnæ & moleſtiæ cauſa, (uti Roſcius Amerinus, uti Torquatus à patribus relegari leguntur:) ſic patronis relegandi libertos jus nunc tribuit, ſive quis alius, ſive Auguſtus.

Sed in numero num qua ratio? & cur non ultra XX lapidem? Nihil reperio. Præfectus quidem Vrbi intra centeſimum lapidem cognoſcebat: ultra, Præfectus Prætorio: ut notat Vlpianus in fragm. Pythœanis tit. de plagiariis, & lib. I de off. Præf. Vrbis lib. IX. offic. proconſ.

Eoque exemplo, Severus Imp. Prætorianos milites ultra centeſimum lapidem abeſſe ab Vrbe juſſit, apud Herodianum l. II. Et Proſper Aquitanus de Symmacho: quem cum Aram Victoriæ reſtitui poſtulaſſet, *iratus princeps, ſtatim à ſuis aſpectibus pulſum in centeſimo lapide, rheda non ſtrata impoſitum, ea die manere præcepit.*

Dio tamen l. LII. ubi de Præfecto Vrbis, juriſdictionem ejus anguſtius terminat, ἔξω τῆς πόλεως μέχρι πεντήκοντα καὶ ἑξακοσίων σταδίων. *Extra urbem uſque ad ſexcenta & quinquaginta ſtadia*: ea eſſent *milliaria* circiter LXXXVIII. niſi in Dione reſcribendum ſit, ἑπτακοσίων: quod puto.

Sane ad Præf. Vrbis pertinuiſſe, audire patronos querentes de libertis, ex Vlpiano clarum l. 1. de offic. Præf. Vrbis.

Sed Tacitus patrono ipſi hanc relegationem, ut apparet, tribuit: nec tamen videtur uſurpari potuiſſe, ſine auctoritate majori. *Lipſius.*

Quod propria auctoritate poterant patroni, quia illos in ſua ipſi prædia mittebant, aut amicorum, quibus jus ſuum patroni cedebant in pervicacia ingenia illa. qui mos forte ortus ab eo tempore quo nondum luxus, aut opes in urbem invectæ erant, nec adhuc amotæ procul in longinquas provincias villæ poſſide-

bantur. Nec ea Taciti præciſe capienda; neq; *in Campaniam* ſolum, ſed & longius eos pro natu ſuo amovere potuit patronus.

2. *In oram Campania.*] Quid audio, *in oram Campania* relegatos male meritos libertos omnes? Vix eſt, ut credam, ſolam hanc oram Campaniæ delectam fuiſſe *lege*, ſive *principis conſtitutione*, in quam omnes male meriti liberti à patronis relegarentur: & parum prudens, ut cætera mittam, atque intutum conſilium, tot perditos homines, quod ſane mores eorum arguebant, eodem convenire.

Adde quod pœna vix pœna fuiſſet, cum Campania tractus fuerit totius terræ Italiæ amœniſſimus atque feraciſſimus.

Contra potius interdictum puto libertis, qui *ultra viceſimum lapidem* relegabantur, hoc tractu & agro. Verum inſolens loquendi genus, καὶ ἀσύνδετον fecit, ut Taciti locus corrumperetur.

Reſcribo: *Quid enim aliud læſo patrono conceſſum, quam ut viceſimum ultra lapidem, moram Campania, libertum releget?* Vult libertum ultra viceſimum lapidem relegari, nec tamen in Campania morari. *Petitus.*

Nugæ Leviſſimam pœnam, & beatorum patronorum in ſuos libertos memorat Tacitus; ſed alias duriores. & vulgo notiſſimas ideo non excipit. Et haud dubie potuerunt liberti longius, & in alias oras atrocioris cœli relegari, prout patroni habuere prædia.

Quis ſervus, aut fere ſervus reſiſtat talibus dominis, quibus parebant provinciæ cum toto orbe? & certe patronis in ſervos favebant ſemper optimi principes.

In oram Campania.] *Oram Campania* novi ex lib. 3. Hiſtor. *Iam Miſenenſem claſſem, & pulcherrimam Campania oram deſciviſſe. Moram* autem *Campania*, Latine quid hic ſit, ignoto. *Centeſimum ultra lapidem*, ſcribendum viciſſe mihi videntur Lipſius & Camillus Peregrinus in opere docto de Capua.

Mirum tamen *in oram Campania* libertos relegari. Sed ſciendum, neminem relegatum proprie in Campaniam; nedum omnes, & nuſquam alio.

Relegatio fiebat ultra centeſimum. At locum ultra centeſimum quilibet ſibi legebat ipſe, qui ſolum vertebat.

Ex his igitur aliquos, præcipue lautiores, Campaniam prætuliſſe, atque huic invidiæ occaſionem dediſſe, ſatis eſt veriſimile. In exemplo eſt Etruſcus apud Statium tertio:

—— molles Campani littoris oras
Et Diomedæas concedere juſſus in arces.

Itaque iſthæc ἐξήγησις, ita explicanda eſt: *centeſimum ultra lapidem*, puta, *in oram Campania*: verbi gratia, *in oram campania*: quæ pœna quanta ſit, ex eo noſcas licet, quod profugi delicati in Campania ſubſidere poſſunt, & ſubſederunt quidam; Nam & ora Campaniæ ultra centeſimum eſt. *Gronovius.*

Fruſtra reponunt *centeſimum lapidem*; nam ſi id temere licet, jam non Tacitus erit, ſod oſtentum. Puto, non agi ibi de relegatione proprie ſumpta, velut in crimine. Innuit Tac. fuiſſe libertos amotos urbe, & prohibitos aſpectu & domo patroni, & duriore victu, aut labore divexatos & coërcitos, quod inſtar damnationis fuit, & fuiſſe ejectos modo longius, modo propius; & pro arbitrio patroni, in quaſcunque oras amandatos.

Leviorem pœnam, exempli cauſſa, affert Tacitus hic, & rem oratorio ſtilo minuit. Quam pœnam certe & ſeveri patres quandoq; decernebant adverſus filios contumaces, ſed propterea acerbiores relegationes non excludit Tacitus.

Campania.] Vide notas lib. 6. cap. 1.

3. *Libertum releget.*] Paterfamilias videtur habuiſſe poteſtatem relegandi uxorem, filium & libertos, Tertullianus lib. 5. *Nonnulli etiam de utilitatibus cum odio iſto paciſcuntur, contenti injuria, dum ne domi habeant quod oderunt. Uxorem jam pudicam maritus, jam non zelotypus, filium ſubjectum pater retro patiens abdicavit. Servum jam fidelem, dominus olim mitis ab oculis relegavit.*

Puto, tales libertos relegabant in ſua prædia, ibi illos alebant, & aliquas etiam operas ab illis exigebant, tamen clementius quam à ſervis, qui vincti compede & in ergaſtulis.

teras actiones promiſcuas & pares eſſe. Tribuendum [1] *aliquod telum quod ſperni nequeat. Nec grave manumiſſis ,* [2] *per idem obſequium retinendi libertatem , per quod aſſecuti ſint. At criminum manifeſtos , merito ad ſervitutem retrahi ; ut metu coërceantur , quos beneficia non mutaviſſent.* Diſſerebatur contra ; *Paucorum culpam ipſis exitioſam eſſe debere : nihil univerſorum juri derogandum. quippe late fuſum id corpus. Hinc plerumque*

INTERPRETATIO

paniæ? cætera jura communia , & paria eſſe. Concedendum patronis jus aliquod quod temni non poſſit. Nec moleſtum eſſe debere libertis, per eamdem reverentiam tueri libertatem , per quam eam adepti ſint. At facinorum compertos , jure in ſervitutem iterum vindicari , ut formidine cohibeantur illi , quos eximia gratia non moviſſet. *Contra adſeverabatur :* Paucorum ſcelus ipſis ſolummodo pernicioſum eſſe debere , nihil in commune juri detrahendum. Nam late extea-

NOTÆ.

Sic olim infenſos filios rus releg abant. nec forte ſine aliquo ruſtico opere , vel cura in rus ſuum. ſicque non mirum , ſi in campaniæ oram tales relegatos dicat Tac quia ibi prætoria , & prædia amœniſſima.

Et lege Ælia Sentia cautum , *ut ſi patronus libertum inopem non aluerit , tam ipſe , quam is ad quem ea res pertinebit , mulctetur, deinde ipſius hæreditate tum ipſe , tum ipſius liberi priventur , niſi hæres inſtitutus ſit.* Sic ſi libertus ille relegatus fuit dives , non eum alere tenebatur patronus.

1. *Aliquod telum.*] Metaphorice dictum pro decreto aliquo atroci , quo patronus ſe tueretur adverſus ingratos libertos , quo fraudem illorum acriter vindicaret , ac retunderet.

Aliquod telum.] Id eſt , legem quæ irrogaret ſupplicium ingratis & male meritis libertis , quæ metu illos coerceret , & in obſequio contineret.

2. *Per idem obſequium.*] Liberti , licet manumiſſi, tamen operas aliquas, ſeu officia quædam præſtare adhuc tenebantur patronis ſuis. Innuit Tac. lib. Hiſt. 2. 92. ubi de Vitellio : *Gratum primoribus civitatis , etiam plebs approbavit , quod reverſis ab exilio , jura libertorum conceſſiſſet , quanquam id omni modo ſervilia ingenia corrumpebant , abditis pecuniis per occultos & ambitioſos ſinus. Et quidam in domum Cæſaris tranſgreſſi , atque ipſis dominis potentiores.*

Exules & damnati quod jus habuere in libertos , amittebant , & id recuperare poterant gratia principis , cum ab exilio revocarentur. hinc intelligendus locus alter Taciti , ubi dicit , clientes & libertos lætitiam habuiſſe , cum domini ſui reſtituerentur.

Forte , ſic nonnulli liberti læti per gratitudinem , ſed peſſimi etiam gaudebant, quia patroni licet reſtitueti , non ſtatim tamen jus in libertos recipiebant ; ſicque boni bona fortuna patronorum frui poterant , at mali ſponte tantum beneficii ſe memores præſtabant , nempe ſi vellent.

Ius autem in libertos auferebatur damnatis patronis , cum ipſis cætera bona auferrentur : & cum non poſſet Vitellius opes omnes ipſis reſtituere, ipſis tamen reſtituit quod potuit, jus patronatus. in quod jus veluti deſertum aut confiſcatum ſuccedebat princeps, ſeu fiſcus.

Tenebantur illi obſequia & alimenta præſtare patronis , & ipſis opes ſuas relinquere , ſi ſine legitimo hærede deceſſiſſent , aut eum ipſis partiri. quod ſæpe ſervili ingenio eludebant.

[1] *tribus*, [2] *decurias*, [3] *miniſteria magiſtratibus*, & [4] *ſacerdotibus*, [5] *co-*

INTERPRETATIO.

ſum eſſe corpus illud, ex quo ſæpe tribus, decurias, miniſtros magiſtratibus, &

NOTÆ.

1. *Tribus.*] Liberti tulerunt ſuffragium in quatuor *urbanis* tribubus, quæ *ruſticis* ignobiliores, & in iis frumentum accipiebant.

Nec verum eſt, ut vertunt, tribus integras ex manumiſſis fuiſſe conſtitutas, ſed in urbanas tribus illi conjiciebantur, quas ſuo numero ſupplebant.

2. *Decurias.* ' Iudicum ne decurias intelligit, an potius *ſcribarum*? puto *ſcribarum*. Qui ordo late fuſus Romæ, & non inhoneſtus. Liberti autem ordinem eum pretio certo emebant, uti è Cicerone haurias. III. l. in Verrem.

Ad eos me ſcribas revoca: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis ac ſcenicorum corollariis, cum decuriam emerunt, ex primo ordine exploſorum in ſecundum ordinem civitatis ſe veniſſe dicunt.

Et paullo poſt de iiſdem: *Mirabimur turpes aliquos eſſe in eo ordine, quo cuivis pretio licet pervenire?*

Scribæ ii diviſi per decurias. Sueton. in Claud. cap. 1. *Corpus ejus per municipiorum coloniarumque primores, ſuſcipientibus obviis ſcribarum decuriis, ad urbem devectum.*

Reperieſque ſparſim *Quæſtorios* ſcribas, *Ædilitios*, *Prætorios*, item *ſcribas Ærarii Portorii*. &c. *Lipſius.*

3. *Miniſteria magiſtratibus.*] Lictores, viatores, præcones, calatores, præcias. *Lipſius.*

Miniſteria magiſtratibus.] Miniſteria exhibebant cohortes urbanæ Præfecto urbis, aut Præfecto vigilum ad cuſtodiam urbis, aut ad arcenda incendia. & hic miles ex libertinis delectus, quod ſub Auguſto obtinere cœpit.

Etiam antiquitus erant miniſtri magiſtratuum *præcones*, *ſcribæ*, *lictores*, *viatores*, & alii hujuſmodi, qui fere libertini generis.

Aut etiam è ſervis publicis vetere Repub delecti. Nam quoſdam è victis captiſque populis ſervos certo numero deſtinabant ad officia illa publica, ut v.c. Brutios, Lucanos, Cyprios & alios, velut in ignominiam & contumeliam deſertarum partium Rom. dum Pœni infeſtarent Italiam, aut alia cauſſa.

4. *Sacerdotibus.*] Flamini Diali, haud dubie, ut & Flamini Martis, præſto aderant miniſtri publici; à fortiori & Pontifici Maximo, & aliis minoribus Pontificibus, Auguribus, Quindecimviris, ac Septemviris Epulonibus.

Et ſacerdotibus.] Quibus iidem fere apparitores ſeu miniſtri, partim honoris, partim officii cauſſa, qui & magiſtratibus. Nam lictorem etiam habuit Veſtæ ſacerdos, ſeu libertus, ſeu civis fuerit, ſed nullo publico munere fungebatur, niſi apparitoris.

Apparitores autem multi generis erant, nempe, *ſcribæ*, *præcones*, *interpretes*, *accenſi*, *lictores*, *viatores*, *ſtatores*. Hæc autem officia præſtabant liberti magiſtratibus.

At miniſtri ſacerdotum, *Poppa*, *victimarii*, *præfica*, *deſignatores*, *calatores*, *flaminica*. Hi præibant Pontifici legenti ſolemnia vota preceſque, aliaque ex ritu præſtabant.

5. *Cohortes etiam in urbe.*] Cohortes *vigilum*, quæ ſcriptæ primo ex milite *libertino*. Strabo lib. V. Dio XLVIII. *Lipſius.*

Cohortes.] Cohortes nempe vigilum, quas inſtituit Auguſtus anno Urbis 759. Is cum crebra incendia in magna illa & frequenti urbe videret, remedium quæſivit firmum & perpetuum, militeſque ex libertinis collegit, & in ſeptem cohortes digeſſit.

Et ut melius regi poſſent, centuriones & tribunos ſuos habuere. Præfuit his

hortes etiam in urbe conſcriptas, & [1] *plurimis equitum, pleriſque ſenatoribus, non aliunde originem trahi.* [2] *Si ſeparentur libertini; manifeſtam fo-*

INTERPRETATIO.

ſacerdotibus, cohortes etiam in civitate delectas eſſe, & pleroſque equitum, ac ſenatorum non aliunde genus duxiſſe. Si dividantur libertini, claram apertamque

NOTÆ.

Præfectus vigilum, quamvis aptæ illæ potius miniſterio, & Vulcano extinguendo manus, quam aut bello, aut Marti accendendo.

1. *Plurimis equitum.*] Statim atque libertus annulis aureis donatus fuerat, in equeſtrem ordinem provectus cenſebatur. Igitur ex libertis principalibus, ſeu Cæſaris, equites, & ex equitibus notis ſeu illuſtribus facti ſenatores. Sic ab illis libertis origo equitum & ſenatorum.

Sueton. Galb. 14. *Libertus Icelus paulo ante anulis aureis, & Martiani cognomine ornatus, ac jam ſummi equeſtris gradus candidatus.*

Vbi *ſummi*, id eſt, ſic fere jam inter illuſtriſſimos equites Rom. reputabatur; nempe gratia, auctoritate & opibus. & fere qualis olim Mecænas, & alii florentiſſimi equites.

2. *Si ſeparentur libertini.*] Primis temporibus *ingenuus* dicebatur is, qui ex duobus ingenuis, vel duobus libertinis natus eſſet; *libertinus*, qui ex duobus libertis; *libertus*, qui aliquando ſervitutem ſerviſſet, & ex illa manumiſſus eſſet.

At poſt Appii cenſuram, liberti & libertini pro iiſdem accepti, & tum *ingenui* dicti, qui ex libertis, ſeu libertinis nati erant. Et tamen tum id diſcriminis obſervatum, ut *liberti* dicerentur reſpectu patronorum, & *libertini* reſpectu ingenuorum.

Sic in Inſtit. Iuſtin. lib. 1. tit. 4. *Ingenuus is dicitur, qui ſtatim ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus ſit; ſive ex libertinis duobus: ſive ex altero liberto, & altero ingenuo. Sed & ſi quis ex matre naſcatur libera, patre vero ſervo, ingenuus nihilominus naſcitur, quemadmodum qui ex libera, & incerto patre natus eſt* &c.

Et eodem lib. tit. 5. *libertini* definiuntur ii, qui ex juſta ſervitute manumiſſi ſunt, quia tum uſus hoc obtinuerat, ut libertini dicerentur, qui libertate donati & manumiſſi fuerant, cum ipſi olim ſerviſſent.

Sed primis temporibus aliam fuiſſe diſtinctionem patet ex Sueton Claud 24. *Latum clavum, quamvis initio affirmaſſet non lecturum, niſi civis Rom. abnepotem, etiam libertini filio tribuit: ſed ſub conditione, ſi prius ab equite Rom. adoptatus eſſet. At ſic quoque reprehenſionem verens, etiam Appium Cæcum generis ſui proauctorem, cenſorem, libertinorum filios in ſenatum allegiſſe docuit: ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipſos qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos.*

Hinc patet, pro variis temporibus, aliter accepta iſta vocabula *liberti* & *libertini.* Non olim libertini ſtatim ingenui. At tempore Claudii, nullum diſcrimen inter libertum & libertinum. Et is qui ex liberto, ſeu libertino procreatus, ingenuus fuit, ſic qui priſcis temporibus libertinus tantum erat, tempore Claudii ingenuus fuit, & in eo illum hallucinatum dicit Suetonius.

At licet filius liberti ingenuus eſſet, non tamen pari jure fuit cum ingenuis, quorum parentes nunquam ſerviſſent. Quippe libertus & liberti filius in urbana tribu cenſebantur, at liberti nepos tulit ſuffragium in tribu ruſtica, & tantum plebis fuit. liberti pronepos potuit eſſe eques Rom. liberti abnepos in ſenatum legi, & dignitates & magiſtratus obtinere potuit.

re [1] penuriam ingenuorum. non fruſtra majores, cum dignitatem ordinum dividerent, [2] libertatem in communi poſuiſſe. Quin & [3] manumittendi duas

INTERPRETATIO.

fore paucitatem ingenuorum. nec abs re veteres, cum decus ordinum diſtinguerent, libertatem in medio reliquiſſe; imo & duo genera donandi libertatem inva-

NOTÆ.

1. *Penuriam ingenuorum.*] Sen. lib 1. de Clem. cap 14. *Servos ut à liberis cultus diſtingueret, aliquando in ſenatu dicta ſententia eſt: ſed apparuit quantum periculum immineret, ſi ſervi noſtri numerare nos poſſent.*

Sic olim Athenis fuere quadraginta ſervorum millia, cum eſſent tantum duodecim millia ingenuorum civium.

2 *Libertatem in communi poſuiſſe.*] Cum dividerent ſtatum civitatis in tres ordines, ſenatorum, equitum, & plebis, in medio poſuere libertatem, quam ſervi & advenæ bene meriti; vel de Republica. vel de privatis civibus conſequi & obtinere tandem poſſent. & id bono publico repertum.

Sic ſocietati hominum & mutuis officiis recte conſultum: ſic & Reipub. & civitati, quæ bonis & bene meritis c vibus ita ſuppletur & frequentatur. Quia idem non uſurpavere Athenienſes, ſtatim ad paucitatem redacti ſunt, & cito defloruit illorum Reſpub.

Vel forte ſenſus eſt, non diviſiſſe, aut dediſſe libertatem, ſed illam reliquiſſe in medio, ita ut illam dare vel magiſtratus, vel privati pro ſuo arbitrio poſſent, & alii homines illam accipere, pro merito ſuo, aut eam redimere, & ſe vindicare pro fortuna cujuſque.

Libertatem in communi.] Nec *fruſtra majores*, cum *dignitatem ordinum*, ſenatorii nempe, & equeſtris, & plebis diſtinguerent ab invicem, non diſtinxiſſe libertatem, aut liberos, ſed eam *in communi poſuiſſe*; ita ut ordinibus omnibus liberis perinde communis eſſet.

Et non magis in uno, quam in alio reperiretur, nec duplicis generis eſſet in civibus libertas; quod tamen adſtruere irati ſervis patroni volebant; nempe ut data libertas revocari poſſet, alia irrevocabilis foret.

Libertatem in communi.] Cic. 1. de Officiis. *Sunt autem privata nulla natura; ſed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut bello, ut qui victoria potiti ſunt: aut lege, aut pactione, conditione, ſorte.*

3 *Manumittendi duas ſpecies.*] Libertas duplex, *juſta*, *non juſta*. *Iuſta*, quæ *vindicta*, *cenſu*, *teſtamento* data. *Non juſta*, quæ inter amicos, in convivio, per epiſtolam tribuitur.

Seneca de Vita beata cap. XXIV. *Hominibus prodeſſe natura jubet, ſervi liberive ſint; ingenui an libertini; juſtæ libertatis, an inter amicos data.* Recteque libri veteres aliquot in Suetonii Aug. cap. XL. *Servos non contentus multis difficultatibus à libertate, multoque pluribus à libertate juſta removiſſe.*

Iuſta illa qui manumiſſi, plane pleneque liberi: qui altera, vinclo adhuc quodam, ut Tacitus ait, attinebantur ſervitutis. Imo retrahi poterant in ſervitutem.

Fragmentum quoddam I. C. veteris à Puteano. *Hi qui domini voluntate in libertate erant, manebant ſervi: & manumiſſores audebant in ſervitute denuo eos per vim ducere. Interveniebat Prætor, & non permittebat manumiſſum ſervire.*

Et addit poſt: *Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani.* Scite ergo, ob hunc iteratæ (Hæ ſunt iterationes, quarum mentio Iuſtin. Novell. LXXVIII.) ſervitutis metum, Meſſenio ſervus apud Plautum, qui inter amicos manumiſſus ſubjicit:

Sed meliore eſt opus auſpicio, liber
Perpetuo ut ſiem. Lipſius.

Duas manumittendi ſpecies inſtitutas.] Tradit Tacitus, eos qui vindicta manumiſſi ſint, ex ingratitudine in patronos, in ſervitutem revocari. quod ex Conſtantini Magni conſtitutione falſum fere convincitur, l. Si manumiſſus C. de lib. & eorum lib. *Alciatus.*

Cicero in Topicis tres ſpecies refert, *cenſu, vindicta, teſtamento.* Sed ex Cornelio duæ; Vna, qua libertatem plenam conſequebantur: quæ à Seneca libro de Vita beata, *juſta libertas* dicitur: Altera, qua non omnino fiebant liberi.

Priori ſpecie, hoc eſt, vindicta manumiſſos perpetuo eſſe liberos: ſequenti vero manumiſſi poterant in ſervitutem revocari, tanquam qui poſt libertatem veſtigia retinerent ſervitutis. Quæ profecto aliter traduntur in noſtris libris civilibus.

Erant enim Latini, aut cives Romani, aut dedititii: de quibus late Caius in inſtitutionibus: quæ omnia temporibus in deſuetudinem abierunt. *Ferrettus.*

Vindicta fuit Prætoris virga, qua caput ſervi ter percutiebat, hæc proferens, *liberum te eſſe aio.* Solebantque circumagi, qui manumittebantur. Perſius:

Vindicta poſtquam meus à prætore receſſi.
Cur mihi non liceat, juſſit quodcunque voluntas.

Sunt qui dicant, eum qui vindicta manumittebatur, impoſita ejus capiti manu à domino verti ſolitum. Seneca ad Lucilium: *Philoſophiæ ſervias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui ſe illi ſubjecit, ſtatim circumagitur.*

Alii volunt, vindicta dici manumiſſos, ob Vindicium ſervum, qui ob patefactam indiciis ſuis Reipub. proditionem, hoc genere libertatis donatus eſt, ut cum libertate civitatem habuerit. *Lupanus.*

Ex fontibus juriſprudentiæ fluunt hæc, de quibus auctores diverſa pro temporibus prodiderunt. M. Tullius ad Trebatium manumiſſionis ſpecies conſtituit tres, *cenſu, vindicta, teſtamento*: quæ primoribus illis placebant, qui fundavere jus civile.

Sed cum cenſus non niſi luſtris ageretur, magiſtratus copia non ſemper eſſet, teſtamentoque data libertas in tempus mortis differretur: aliæ manumiſſionis ſpecies ex nuda ſolaque dominorum voluntate in uſum deductæ ſunt; quibus, ne libertatis civiles modi deſueſcerent, juſve receptum aboleretur, lex Iulia Norbana ſuccurrit.

Ab ea diſtincta eſt ætas legitima, & dominium legitimum à naturali: ut majori xxx. annis ſervo, legitima eſſet ætas: minori, naturalis: dominiumque ejus qui ex jure Quiritium ſervum haberet, legitimum: ejus vero, qui duntaxat, ut rem in bonis, mancipium haberet, naturale dominium diceretur.

Tum introducti primùm inter libertinos *Latini Iuniani* & *Dedititij*, cum antea fere *cives Romani* fierent omnes, qui manumitterentur.

Itaque duæ manumiſſionis ſpecies diſcretæ, *legitima* & *naturalis*. *Legitima* intervenit aut *cenſu*, aut *vindicta*, aut *teſtamento.*

Cenſu, cum ſervus, ſed domini juſſu, liberum caput ſcripſit, & apud cenſores profeſſus eſt.

Vindicta, cum ſervus apud magiſtratum manu emiſſus eſt. ſive is conſul, ſive prætor, ſive proconſul, ſive ejus legatus, ſive præſes, ſive legatus Cæſaris eſſet.

Teſtamento, cum dominus ſuprema cautione ſervum, ſe mortuo liberum eſſe juſſit.

Naturalis ſpecies manumiſſionis, intervenit *per menſam*, *inter amicos*, & *per epiſtolam.*

Per menſam, cum libertatis dandæ gratia, ad ſacra menſæ in convivio dominus ſervum admiſit.

Inter amicos, cum amicis præſentibus ſervum dominus è poteſtate liberavit.

Per epiſtolam, cum litteris ad ſervum ſcriptis, libero vivere dominus illi permiſit.

Modo legitimo manumiſſus, majorem libertatem, & juſtam apiſcebatur, *civiſque Romanus* fiebat, ſi omnia legitima forent, ætas ſcilicet ſervi, & dominium ejus, qui manumitteret: iſque nullo jure

poterat retrahi in ſervitutem. Quod ſi omnia legitima non intervenirent, *Latinus Iunianus* fiebat manumiſſus.

Naturali quoque *modo* libertatem minorem adeptus, niſi alias pœnæ cauſa vinctus, ob noxam tortus, & confeſſus, notis compunctus, cuſtodiæ, beſtiiſve objectus fuiſſet, qui *Dedititiorum* numero tantum liber haberi potuit, *Latinus* libertus fiebat, auctoribus Caio, Vlpiano, & Theophilo in inſtitutionibus.

Satis de *Latinis libertis*, ait Cornelius, relictum pœnitentiæ, aut novo beneficio locum. Siquidem libertate donati, quandiu viverent & ſervi manumiſſorum, morituri adhuc vinculo ſervitutis attinebantur.

Ideoque potuit manumiſſor, aut manus injectione in ſervitutem, ex cauſa vel leviſſima, revocare: aut novum beneficium conferre: id eſt, iteratione manumiſſionis civem Romanum facere.

Sic enim ſcripſit: *Iteratione fit civis Romanus, qui poſt Latinitatem, quam acceperat, major xxx. annorum iterum juſte manumiſſus eſt ab eo, cujus ex jure Quiritium ſervus fuit.* Hæc ex jure antiquo annotare libuit. *Vertranius.*

Duas ſpecies.] Dixit Tacitus, *duas ſpecies* manumiſſionis, vel quia manumiſſio *per teſtamentum*, ad alterutram aliarum ſpecierum reduci poteſt, nempe ad *cenſum*, aut *vindictam*; vel adluſit ad duas illas ſpecies, de quibus ſupra, nempe *legitimam* & *naturalem*. Legitima quæ cenſu, vindicta, aut teſtamento fit; naturalis eſt, quæ inter amicos, per menſam, aut per epiſtolam fit.

Vt videtur, intelligit duas ſpecies manumiſſionis, nempe eam, qua daretur juſta, ſeu major libertas, cum ſcilicet vindicta patronus liberaret, & retrahi in ſervitium non potuit, qui ſic manumiſſus fore, & alia qua minor libertas tantum dabatur, qua data, potuit tamen ſervus retrahi in ſervitutem, & tum non certe vinculo ſervitutis, ſed tamen quaſi *vinculo ſervitutis* attinebatur.

Manumittendi duas ſpecies.] Tribus modis ſervi manumiſſi ſunt; Primò, ſi quis ſervus, vel juſſu, vel conſenſu domini, nomen ſuum in cenſum detuliſſet: ſecundò, ſi virga in caput ſuum à prætore impoſita, quæ vindicta dicebatur, in libertatem vindicatus eſſet: tertiò, ſi domini teſtamento liber relictus eſſet. Manumiſſio per cenſum, à Servio Tullio originem habere creditur.

De qua ſic Vlpian. *Servi qui in peculio centum haberent, aut quibus eas facultates domini impertirent, ſi eos domini in cenſum civium à cenſoribus adſcribi juberent, libertatem conſequebantur.*

Libertatem primus intuliſſe fertur P. Valerius Poblicola anno primo poſt exactos reges, cum de præmiis Vindicis ſervi, qui conjurationem aperuerat, ad populum tuliſſet, & ea poteſtas primò penes conſulem fuit, poſtea penes prætorem urbanum.

De qua vindicta, ſic Carolus Sigonius: Qui manumittere ſervum apud prætorem volebat, iſtius ſervi caput, aut aliud membrum tenens, ad prætorem ita dicebat: *Hunc hominem liberum eſſe volo.* & emittebat eum è manu.

Attamen alibi idem Sigonius docet, Romanos, eos quos manumittebant, alapa percuſſos circumegiſſe, atque ita de manu miſiſſe.

Prætor autem vindicta, id eſt, virga ejuſdem ſervi capiti impoſita, ita dicebat, *dico eum liberum eſſe more Quiritum.* Inde converſus ad lictorem, addebat: *ſecundum tuam cauſam, ſicuti dixi, ecce tibi vindicta.* Tum lictor, accepta à prætore vindicta, caput ſervi percutiebat faciem palma, tergumque verberabat.

Quibus actis, nomen manumiſſi in acta à ſcriba referebatur, adjecta cauſa manumiſſionis. Neque prætor ad tribunal tantum manumittebat, ſed etiam cum exiret domo, lavandi, geſtandi, aut ludorum cauſſa. Hæc *Sigonius.*

Fuerunt & alii tres modi manumittendi, quos Iuriſconſulti naturales vocant, nempe *inter amicos*, *per menſam*, & *per epiſtolam*.

Inter amicos fit, cum præſentibus amicis ſervus à domino manumittitur; *per menſam*, cum libertatis dandæ cauſſa, ſervus convivio adhibetur; *per epiſtolam*, quando ſervo alibi degenti, miſſis litte-

ſpecies

ſpecies inſtitutas, ut relinqueretur [1] *pœnitentiæ aut novo beneficio locus. quos vindicta patronus non liberaverit;* [2] *velut vinculo ſervitutis attineri.* [3] *Diſpiceret quiſque merita, tardeque concederet, quod datum non adimeretur.* Hæc ſententia valuit. Scripſitque Cæſar ſenatui, *privatim expenderent cauſſam libertorum, quotiens à patronis arguerentur: in commune nihil derogent.* Nec multo poſt, [4] ereptus amitæ libertus Paris, [5] quaſi jure civili, non

INTERPRETATIO.

luiſſe, ut daretur occaſio, aut revocandi muneris, aut novi meriti. quos patronus per vindictam non manumiſerit, veluti nexu ſervituris cohiberi adhuc. ponderaret quiſque ſedulò bona officia ſervorum & cunctanter tribueret, quod conceſſum ſemel non auferretur. *Hac ſententia prapolluit. Nuntiavitque Caſar Patribus*, ut ſeorſim examinarent jus libertorum, quoties à patronis accuſarentur; in univerſum nihil mutent. *Et paulo poſt ademptus eſt* Domitiæ *amita libertus Paris*, ve-

NOTÆ.

ris, à domino permittitur, ut liber vivat

Qui tamen ſic manumiſſi erant, minorem libertatem conſequebantur, & Latini Iuniani dicebantur lege Iunia Norbana, cum alii prioribus modis manumiſſi majorem & juſtam conſequerentur libertatem, & cives Rom fierent.

At qui dum ſerviret, fuerat notis compunctus, aut in publicum carcerem conjectus, aut propter crimen, quod verberibus affectus confeſſus eſſet, tum ſi poſtea manumitteretur, ex lege Ælia Sextia tantum *deditſtius* fuit, & infimam libertatem habuit.

Sic veluti triplex libertatis genus dabatur, major quæ & *juſta* dicta, & minor quæ *Iuniorum Latinorum*, & infima, quæ *Dedititiorum Latinorum*, qui civitatem adipiſci non poterant teſte Sueton.

Duas ſpecies.] Idem innuit Sueton. Aug 40. *Servos non contentus multis difficultatibus à libertate, & multo pluribus, à libertate juſta removiſſe, cum & de numero & de conditione ac differentia eorum qui manumitterentur curioſe caviſſet, hoc quoque adjecit, ne vinctus unquam tortuſve quis, ullo libertatis genere civitatem adipiſceretur.*

Vbi ſic Lipſius: libertas duplex, *juſta*, *non juſta*. hæc *juſta* quæ vindicta cenſu, teſtamento data. Non juſta, quæ inter amicos, in convivio, per epiſtolam dabatur.

1. *Pœnitentia aut novo beneficio.*] Pœnitentiæ, ut retraheres in ſervitutem: beneficio, ut vindicta liberares. Ita apud Plinium lib. VII. Epiſt. *Facile deficies ad te. ſi voles vindicta liberare, quos proxime inter amicos manumiſiſti.* Lipſius.

Pœnitentia aut novo beneficio.] *Pœnitentia* nempe, qua retraheretur ingratus in ſervitutem peſſimam, *novo beneficio*, quo ſcil. primum data libertas confirmaretur, ſanciretutque; ſeu poſtquam adempta eſſet libertas ingrato liberto, nempe per pœnitentiam beneficii collati, mox rurſus illi eadem libertas novo beneficio reſtitueretur. Sed prior ſenſus magis forte ad rem.

2. *Velut vinculo*] Non certe vero *vinculo ſervitutis*, ut qui jam manumiſſus eſſet, ſed tamen velut vinculo ſervitutis; quia poterat adhuc pro libito patroni retrahi in ſervitutem priorem, cum tum nondum juſta libertate donatus eſſet.

3. *Diſpiceret quiſque merita.*] Merita nempe ſervorum expenderet, priuſquam ipſis libertatem concederet, & non niſi lente, & prudenter daret, quod datum ſemel, nunquam adimere liceret.

4. *Ereptus amita libertus.*] Zamiam ergo aliquam in nos molitus Vlpianus,

ſine infamia principis, cujus juſſu perpetratum ingenuitatis [1] judicium

INTERPRETATIO.

luti jure civili, non abſque ignominia Cæſaris, cujus auctoritate patratum erat

NOTÆ.

cum ſcripſit lib. III. De condict. cav. data: *Neratius etiam libro Membranarum refert Paridem Pantomimum à Domitia Neronis filia, decem quæ ei pro libertate dederat, repetiſſe per judicem.* Filiamque eam Neroni fecit, quæ eſt amita, magna ſua librariive culpa. Sed librarium id peccaſſe, clementius eſt: ſcribendumque, *Neronis amita*, aut potius, *Neronis conſilio*, quod firmat Tacitus, qui Neronis juſſu patratum id *ingenuitatis judicium* ait. *Lipſius.*

Ereptus amita libertus Paris.] Id eſt, aſſertus in ingenuitatem: & ſic ademptum amitæ jus patronatus. *Pichena.*

5. *Quaſi jure civili.*] Tanquam vindicatus in ſervitutem per jus civile: cum tamen juſſu principis judicium factum fuiſſet: quo libertus Paris ingenuus pronuntiabatur: hoc eſt, qui natus eſſet ex parentibus civibus Romanis, & qui ſtatim, ut natus fuiſſet, liber extitiſſet. *Ferrettus.*

Quaſi jure civili.] Nonnulli id contendunt factum per donationem annulorum aureorum, quia datis annulis aureis, libertus fiebat civis & eques Rom. Sed maxime falluntur.

Verum eſt quod libertus donatus annulis aureis fiebat civis, liber, & velut ingenuus, ita ut fere eodem jure eſſet, quo cives & ingenui, licet revera non eſſet ingenuus; non tamen jure civili id fiebat; imo id fiebat extra ordinem, præter jus & leges omnes, & ſola voluntate principis; neque id per judicium ingenuitatis, ita ut declararetur ortus ex civibus Romanis ingenuis.

Neque enim, vel Icelus Galbæ libertus, vel Aſiaticus Vitellii, quamvis ornati aureis annulis; & facti ex libertis cives & equites, illi tamen neque declarati ingenui, quaſi per jus civile, neque judicium aliquod ingenuitatis de iis pronuntiatum eſt.

At hoc noſtro caſu Paris, quaſi legibus & jure civili Rom. eſt aſſertus in libertatem & declaratus ingenuus, pronuntiatumq; ingenuitatis judicium juſſu Neronis, quo declaratur ortus ex parentibus ingenuis, & qui nunquam ſerviſſent, & declaratur ipſe immerito & perperam in ſervitutem tractus à Domitia aut à venditore.

Et forte tam egregio, tamque illuſtri Pantomimo, & qui in gratia flagrantiſſima apud principem eſſet, non defuere, qui genealogiam ampliſſimam, vetuſtiſſimam nobiliſſimamq; ei contexerent, & mirum fuerit ni etiam ad regiam aliquam ſtirpem illius ſtemma referrent ut factum in Claudio Pallante, Acte liberta & aliis. & ut etiamnum fit in ſimilibus capitibus, cum florent opibus & gratia dominantis.

Igitur declaratur ingenuus Paris judicio ſolemni, non tamen fit eques Rom. nec dantur ipſi annuli aurei. jam enim ſaltare non liceret, nec id ſiluiſſet Tacitus. ſicut neque de Icelo, aut Aſiatico reticuit, & fuiſſet longe major infamia Neronis, ſi præterea ornaſſet Pantomimum faſtigio equeſtri.

1. *Judicium.*] Ita fuit factum *judicium ingenuitatis*, & ita declaratum eſt, nunquam juſte Paridem ſerviſſe, ut quæ Domitiæ patronæ pro libertate dederat, repetierit per judicem, ſeu per id ipſum judicium ingenuitatis, non forte tam ingrati animi vitio, quam quia aliter perpetrari tale *judicium ingenuitatis* non potuerit.

Nam quid decem ſeſtertia ſi recto judicio, juſtoq; pretio æſtimetur talis tantuſq; Pantomimus? *decem* H.S. ſunt 250. coronati, ſeu 750. libræ.

Sed id compoſitum in ſpeciem, quia non potuit aliter Paris in libertatem ſeu

erat. Manebat nihilominus quædam imago Reip. [1] Nam inter Vibullium prætorem, & plebei tribunum Antiſtium [2] ortum certamen, quod immodeſtos fautores hiſtrionum & à prætore in vincula ductos, tribunus [3] *omitti* juſſiſſet. comprobavere patres, incuſata *Antiſtii licentia*. Simul [4] prohibiti tribuni [5] *jus prætorum & conſulum præripere*, *aut* 28

INTERPRETATIO.

Judicium ingenuitatis. Aliqua tamen ſupererat Reip. ſpecies. Quippe cum mota contentio eſſet inter Vibullium prætorem & Antiſtium tribunum plebis, quod tribunus relinqui *juſſiſſet* fautores mimorum, *cum eos tumultuantes laſcivientesque prætor in cuſtodiam traheret. laudavere Patres Vibullium*, increpita Antiſtii audacia. *Simul vetiti tribuni*, vindicare ſibi jus prætorum, aut vocare ex Italia eos

NOTÆ.

ingenuitatem vindicari judicio & legibus, quin ſimul repeteret à Domitia, quod injuſte ex ſuppoſito perſolviſſet pro libertate, quam nunquam vere amiſiſſet ille. nec potuit judicium ingenuitatis fieri, niſi pecuniam datam pro libertate repeteret.

Neque aliter Paris eripi Domitiæ potuit, niſi per tale judicium ingenuitatis. Domitia enim tanquam patrona, jus in libertum ſuum retinebat, quod jus amittere non potuit, niſi per tale judicium, ſeu potius ſcelus perpetratum juſſu Neronis, falſa ſpecie juris & legum.

1. *Nam inter Vibullium prætorem.*] Sic diſtingue & intellige. *Nam inter Vibullium prætorem, & plebei tribunum Antiſtium ortum certamen comprobavere patres*, incuſata *Antiſtii licentia*, *quod immodeſtos fautores hiſtrionum & à prætore in vincula ductos tribunus omitti juſſiſſet.*

Id certamen ita comprobant patres, ut laudent Vibullium prætorem, & incuſent Antiſtium tribunum plebis. Comprobant certamen Vibullii prætoris, & tribunum arguunt nimiæ audaciæ.

2. *Ortum.*] Orto certamine inter Vibullium & Antiſtium, laudavere Vibullium patres, ſeu comprobavere, quod immodeſtos fautores hiſtrionum in vincula duceret, incuſata tribuni licentia, quod eos fautores omitti juſſiſſet. nempe intercedendo actioni prætoris, eos vinclis exemerat tribunus.

3. *Omitti juſſiſſet.*] Hoc potuit tribunus plebis pro jure & pro ſua poteſtate, potuit vim prohibere à quocunque mortalium; qua tamen poteſtate abuti non debuit in licentiam plebis & tales factiones. alioquin ipſemet tribunus coërceri potuit vel à collegis, vel etiam à conſulibus patribuſq;, ut hoc caſu.

Juſſiſſet.] Fuerunt primum creati quinque tribuni, dein decem, ad tutandam plebem adverſus conſules & optimates, & magis ut vim & injuriam prohiberent, quam ut aliquid agerent; igitur quemvis etiam ſenatorem, etiam & principem eo ævo tueri potuerunt, contra vim intentatam à potentiore, ſeu violentiore & licuit illis intercedere, quibuſvis decretis Patrum.

Licuit ipſis quemcumque vellent, arreptum in concionem prodere, ita ut cogerent illum reſpondere de quibus rebus is eſſet interrogatus; ſicque tanta potentia freti, ſe opponendo Patribus magnas ſæpe turbas movere.

Tamen ſi unus collegii rogationibus aliorum intercederet, impediebat omnia. Hæc poteſtas abolita à Sylla, reſtituta à Pompeio, dein ſub Conſtantino principe prorſus deſiit.

4. *Prohibiti tribuni.*] Non mirum. Quippe qui nec Romæ vocationem habuerint, auctore Varrone: cujus verba in Agellii Noct. lib. XIII. cap. XII. in Italia multo minus, quippe cum poteſtas eorum Vrbis dumtaxat finibus terminaretur. Vide Dionyſ. lib. VIII. *Lipſ.*

5. *Ius prætorum & conſulum.*] Quod

1 *vocare ex Italia cum quibus lege agi poſſet.* Addidit L. Piſo deſignatus

INTERPRETATIO.

quibuſcum jure experiri fas eſſet. *Adjecit L. Piſo deſtinatus conſul*, ne quid

NOTÆ.

jus præripiebant tribuni plebis, cum vocarent ad ſe cives ſeu ſocios, qui prætorum aut conſulum tribunalibus aſſiſtere debuerunt, cum vocarent ex Italia eos qui judicari deberent à prætoribus ſeu conſulibus, & quibuſcum lege agi poſſet.

Nam cum nullam vim inferri aut prohiberi opus fuit, quoties jure ordinario agi potuit. Nam qua vi opus adverſus eos, qui vim non inferunt, & quibuſcum lege agitur, forma ordinaria & adverſus quos actio eſt ex more & lege? Tribunorum jus expreſſit uno verbo Livius lib. 3. 53. *Scuto vobis magis, quam gladio opus eſt. Satis ſuperque humilis eſt, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo.*

Ius prætorum.] Conſtituti tribuni in favorem & auxilium plebis, non certe, ut præriperent aut impedirent jus prætorum, vel conſulum, ſed tamen ut ipſis ſe opponerent, ſi poteſtatis ſuæ limites egrederentur. In quibus finibus potentiæ, ſeu juris limitibus conſtituendis maxima agebatur controverſia.

Et ſæpe ſuam poteſtatem trangreſſi ſunt ipſi tribuni, ut fit, dum impediunt, ne conſules ſuam transgrediantur, ſic & viciſſim conſules patreſque. hinc turbæ quæ diu Rempub. agitavere.

1. *Vocare ex Italia, cum quibus lege agi.*] Erat enim hoc auxilium extraordinarium: neque licebat ex Italia, quemquam ad tribunum vocari, cum quo lege aliqua inſtitui poſſet actio. *Ferrettus.*

Varronis lib 21. Rerum humanarum verba ſunt; *Tribuni plebis vocationem habent nullam. Antiſtiuſque Labeo Gellianum viatorem tribunorum juſſit dicere tribunis vocandi abſentem jus non habere.*

Vnde qui ex ipſa urbe vocare non poſſent, non ſine ratione prohibiti ſunt tribuni, quemquam ex Italia vocare, cum quo lege agi poſſet.

Siquidem fuerunt præfecturæ in Italia, *in quibus jus dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum reſpublica: neque tamen magiſtratus ſuos habebant: in quas legibus præfecti mittebantur quotannis, qui jus dicerent. Quarum duo genera fuere: alterum in quas ſolebant ire præfecti quatuor Sevirum pro populi ſuffragio creati, ſcilicet in hæc oppida; Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam. Calatiam. Alterum. in quas Prætor Vrbanus quotannis* imperabat, qui judicarent *ex legibus, ut Fundos, Formias Care, Venafrum, Allifas, Privernum, Anagniam, Fruſionem, Reate, Saturniam, Nurſiam, Arpinum aliaque complura*, inquit Feſtus.

Quare cum in præfecturis, ſine ulla fori præſcriptione, rei ex legibus agi poſſent, iniquum fuiſſet, illos ad jus in urbem rapi. *Vertranius.*

Aut vocare ex Italia cum quibus lege agi poſſet.] Poteſtatem exercebant tribuni tantum intra urbem, & extra, forte ad aliquot paſſus. & ſic non licuit ipſis vocare homines *ex Italia*, & præcipue illos cum quibus ordinario jure agi poſſet in ipſa provincia ſeu municipio, aut in ipſa Vrbe. Et adverſus quos nulla vis ex neceſſitate adhiberi debuit, ut legibus & judiciis parerent.

Habuerunt tribuni telum, ſeu poteſtatem, non qua vim facerent, ſed qua tantum vim prohiberent. qua defenderent plebeculam adverſus potentiores, ſi vi agerentur, non vero ſi jure & legibus agi poſſet; ideoque interdictum illis hoc loco, ne *vocarent ex Italia*, ſeu ne vim ullam inferrent, aut poteſtatem ſuam exercerent in eos adverſus, quos lege agi poterat.

conſul, [1] *ne quid intra domum pro poteſtate animadverterent: neve multam ab iis dictam, queſtores* [2] *ærarii* [3] *in publicas tabulas ante quatuor*

INTERPRETATIO.

intra privatas ædes pro ſuo jure ſtatuerent, & ne multam ab iis irrogatam, quæſtores ærarii in publica acta referrent, niſi poſt quatuor menſes, & intra hoc tem-

NOTÆ.

Vis tribunorum exerceri tantum debuit in illos, qui jura & leges ſpernerent, qui legibus aut magiſtratibus potentiores eſſent, aut certe vi agerent.

Attamen ſub principibus exercita videtur poteſtas tribunitia, etiam in provinciis, teſte Sueton. Tiberius apud Rhodum tribunitio jure uſus, quo tamen tantum contumeliam Sophiſtæ cujuſdam à ſe prohiberet.

Sueton. Tib. 11. *Regreſſus domum repente cum apparitoribus prodiit, citatumque pro tribunali voce præconis convitiatorem rapi juſſit in carcerem.* Vbi vides vocationem & prehenſionem.

Ex Italia.] Labeo Iuriſconſultus dicebat, *Tribunos plebis vocationem habere Romæ, prehenſionem minime. In urbe quidem vocationem habebant, cui parendum erat, ne authoritas tribuni contempta videretur. Sed extra Romam non æque, ne ad longinqua ſubſellia traherentur.*

1. *Ne quid intra domum pro poteſtate animadverterent.*] An, ne poſſent tribunitio jure animadvertere intra privatas civium Romanorum domos? Potius intelligo, tribunis, cum domi eſſent, nihil inde jubere licitum, non viatores mittere, neminem vocare, aut in quemquam civem animadvertere, ſed ex publico tantum loco. *Pichena.*

Satis intelligitur cautum, ne quid intra domum ſuam animadverterent pro jure tribunitio, ſed publice.

Intra domum.] Forte multa negotia tractabant illi intra privatos parietes; quippe tribunorum domus nunquam clauſa, ſed dies noctesque aperta fuit, tanquam portus quidam & perfugium oppreſſis civibus, quibus pro ſua poteſtate ſuccurrere debuerunt adverſus injurias potentiorum. In id enim præcipue conſtituti tribuni.

Intra domum.] Ne quid intra privatos parietes, ne intra domum ſuam tribuni quid conſtituerent, cognoſcerent animadverterent, judicarent.

2. *Ærarii.*] Olim vetere Repub. triplex ærarium fuit, unum in quo *civium tributa*, ac *ſociorum* vectigalia, & *prædæ* imperatorum aſſervabatur, quo ſumtus bellorum ordinarii ſuſtinebantur. Alterum *ſanctius ærarium* appellatum, in quo *aurum viceſimarium* cuſtodiebatur, tertium, in quo pecunia Gallici belli cauſſa ſervabatur. *Sigonius.*

Etiam ſub principibus fuit triplex, *ærarium* quod populi & Reipub. fuit, *fiſcus* qui principis, & *ærarium militare*, quod inſtituit Auguſtus, teſte Suet. 49. *Vtque perpetuo ac ſine difficultate ſumtus ad tuendos eos proſequendoſque ſuppeteret, ærarium militare cum vectigalibus novis inſtituit.*

Ærarii quæſtorem.] De prima inſtitutione quæſtorum ærarii. Sic Vlpian. ff. l. 1. Tit. 13. *Origo quæſtoribus creandis antiquiſſima eſt & pene ante omnes magiſtratus. Iunius Gracchanus lib. 7 De poteſtatibus, refert etiam ipſum Romulum & Numam Pompilium binos quæſtores habuiſſe, quos ipſi non ſua voce; ſed populi ſuffragio crearent. Sed ſicuti dubium eſt, an Romulo & Numa Pompilio regnantibus, quæſtor fuerit, ita Tullo Hoſtilio rege quæſtores fuiſſe certum eſt: & ſane crebrior apud veteres opinio eſt Tull. Hoſtilium primum in Rempub. eos induxiſſe. Et à genere quærendi quæſtores initio dictos, Iunius & Trebatius & Feneſtella ſcribunt.*

3. *In publicas tabulas.*] Puto, quia non ſolvebantur mulctæ, ſtatim atque indictæ eſſent à tribunis, ſed tum, cum à quæſtoribus ærarii in publicas

menſes referrent; medio temporis contradicere liceret: deque eo conſules ſtatuerent. Cohibita artius & ædilium poteſtas, ſtatutumque [1] *quantum curules,* [2] *quantum plebei* [3] *pignoris caperent, vel pœna irrogarent.* [4] Eo Hel-

INTERPRETATIO.

pus contradicere liceret; atque de ea re conſules judicarent. *Etiam conſtricta arctius auctoritas ædilium, ſancitumque,* quantum curules, quantum plebeii, pignoris ſumerent, vel pœnæ imperarent: *Ideò Helvidius Priſcus tribu-*

NOTÆ.

tabulas relatæ eſſent, itaque conceduntur quatuor menſes poſt mulctas dictas, intra quod tempus contradicere liceat tribunis.

1. *Quantum curules.*] Sic dicti quia *ſella curuli* uterentur, quos Plutarchus in Mario *majores ædiles* appellat, hi creabantur ex patriciis. Livius lib. 6. *Cum concordia inter plebem & patres inita, ſenatus ludos in ejus honorem decreviſſet, & ædiles plebis ſe eos facturos recuſaſſent, conclamarunt patricii juvenes, ſed id honoris deûm immortalium cauſa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus cum ab univerſis gratiæ actæ eſſent, factum ſenatuſconſultum, ut duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret.*

Munus illorum fuit ludos ſacros & ſolemnes inſtituere & procurare, ædium ſacrarum & privatarum curam habere. Cic. in Verrem. *Nunc ſum deſignatus ædilis, habeo rationem, quid à populo Rom. acceperim, mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cura & cærimonia Cereri, Libero Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Iovi, Iunoni, Minervæque eſſe faciendos. Mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam. Ob earum rerum laborem & ſollicitudinem fructus illos datos antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, jus imaginis ad memoriam poſteritatemque prodendam.* Sacros illos ludos pro modo patrimonii & dignitatis ſuæ procurabant.

2. *Quantum plebei.*] Ædiles plebis dicti, quod è plebe crearentur & plebis proprii magiſtratus eſſent. Originem eorum deſcribit Dionyſ. Halyc. lib 6 *Cum inita inter patres & plebem concordia, plebs quæ in montem ſacrum ſeceſſerat, in urbem rediiſſet, & impetraſſet à ſenatu, ut liceret ſibi quot annis è ſuo corpore creare tribunos plebis, de quibus jam dictum eſt, petierunt etiam ſibi à ſenatu permitti, ut quot annis duos è plebe crearent, ſubminiſtraturos tribunis, quicquid opus eſſet, & lites nonnullas eorum permiſſu dijudicaturos, ædiumque ſacrarum, locorum publicorum, atque annonæ curam habituros. Quo per ſenatum conceſſo, eos creaverunt, quos tum miniſtros & ſocios tribunorum ac judices appellabant.*

3. *Pignoris caperent.*] Sueton. Iul. 17. *Veſtium pignoribus captis, & direpta ſuppellectile, male mulctatum* &c. Ita, ſi quis conſuli, aut prætori non obtemperaret, lictores mittebantur, qui pignus exigerent, vel etiam fabris adhibitis, fores effringerent, & ſuppellectilem diriperent. Sic & ædiles, ſi quid peccatum foret, in iis quæ ad illorum munus pertinerent, damno, ſeu pignore coërcere potuerunt. Sic & pignoribus mulctati patres, qui in ſenatum non venirent.

Non video qui differant hic *pignus* & *mulcta*. Niſi quod abſentes, aut omittentes quidpiam, ſtatim pignore capto coërcerent, ſine lite præcedente; mulcta vero indiceretur poſt litem judicatam, & pignus reſtitui mox potuit, non vero mulcta.

4. *Eo.*] Id eſt, cum ſenatuſconſulto coarctata fuiſſet Ædilium poteſtas, &

vidius Priſcus tribunus plebis adverſus Obultronium Sabinum ærarii quæſtorem [1] contentiones proprias exercuit, *tamquam* [2] *jus haſtæ adverſus inopes inclementer augeret.* [3] Dein princeps curam [4] tabularum publicarum à quæſtoribus ad præfectos transtulit. [5] Varie habita, ac ſæpe

INTERPRETATIO.

nus plebis propriis jurgiis contendit, adverſus Obultronium Sabinum quæſtorem ærarii, quaſi licentiam ſectionum atrociter intenderet adverſus pauperes. *Exin Cæſar transmiſit curam ſeu cuſtodiam monumentorum publicorum à quæſtoribus ad præfectos. Diverſis modis exercita, ac ſæpius immutata hujuſce rei cura : quippe*

NOTÆ.

præſcriptum eſſet ipſis, quantum multæ irrogarent, & ut haud dubie minus ſævirent, hinc ſumit occaſionem Helvidius exercendi contentiones proprias adverſus Obultronium, quæſtorem ut etiam coërcere poſſet atrocitatem & ſævitiam illius haſtæ.

Officium *quæſtoris* fuit vendere bona publicata, & ex iis pecuniam factam in ærarium redigere, & illa pignora mulctaſque, quas ſanxiſſent *ædiles*, exigere : quod non potuit ſæpe fieri, quin venderet bona aut ſupellectilia damnatorum, & cum jus haſtæ inclementius quæſtor augebat adverſus inopes, quod coërcere occaſione data Helvidius Priſcus, & ſic bono publico conſulere, voluit.

1. *Contentiones proprias.*] Contentiones illæ *propria* vel tribunatus illius : nam debuit tribunus plebis pro poteſtate ſua, vim prohibere à civibus invalidis, & qui opprimerentur ab improbis & potentioribus.

Forte *propria* etiam ipſius ingenii. Ille quippe tenax recti & libertatis à natura, & qui iſtiuſmodi ſectorum improbitatem, & ſcelus magnopere averſaretur.

Propria tantæ virtutis illæ contentiones, quippe bonûm publicum Priſcus, ut ſuum, ut *proprium* ſpectavit ſemper, donec tandem pro republica ipſa tuendâ vitam impenderet.

Contentiones proprias.] *Proprias*, id eſt *ſuas.* puto, dicit *proprias*, quia boni rectique pervicaciſſimus Helvidius ; hinc pro ingenio ſuo, magis forte quam pro jure ſuo, in hæc flagitia ſtatim invehebatur.

Forte *proprias* dixit, quod Helvidius tales cauſas ſuſcipere ſolitus eſſet ut qui nempe virtutis & honeſti, rectique conſtans ac pervicax aſſertor eſſet, id eſt *proprias* virtutis ipſius, & quæ talem virum decerent.

Proprias forte dicit, quia hæ non proprie officii, ſed ingenii, boni tamen. Neque exiſtimarim offenſione propria aut privata, ad id incitatum Helvidium.

2. *Ius haſtæ.*] Cum ſectio fieret. *Ferretius.*

3. *Dein princeps.*] Quaſi diceret, *itaque, ſeu qua de cauſa princeps*, quaſi cauſam redderet, iſto nempe ſenſu ; quia Obultronius Sabinus quæſtor ærarii jus haſtæ adverſus inopes inclementer augebat, id circo *princeps curam tabularum publicarum* (ærarii nempe) *à quæſtoribus ad præfectos transtulit.*

Dein pro *hinc* uſurpatum puto. quod idem eſt, ac ſi diceret, *hac de cauſſa.* vel *ideoque* quod obſervari ſedulo debet, quia plurima loca ſimilia apud Tac.

4. *Tabularum.*] Eæ ſunt ipſæ eædem tabulæ, de quibus ſupra 23. *Tabulæ exuſtæ ſunt, quibus oblitterata ærarii monimenta retrahebat.* Tabulæ ſunt codices, ſeu cartæ in quibus ſcribebant veteres, & *monimenta*, hic ſunt ipſa ſcripta, ſeu res inſcriptæ hiſce tabulis. Sed hæc ſæpius confunduntur.

5. *Varie habita, ac ſæpe immutata.*] Quam varietatem breviter expoſui, cum

temporum luce, in Excurſ. *Lipſius.* Cætera allata in Lipſii excurſu, hocce loco ſubjunximus.

Sæpe immutata ejus rei forma] Ærarium populi Rom. quæſtoribus primum curæ fuit : qui quod pecunias ex hoſtium, damnatorumve bonis quærerent, ſervarent, exque S. C. erogarent, Quæſtores urbani, *ærarii* ab ærario dicti ab auctoribus epigrammatiſque, leguntur.

Eorum creatio, ne vetuſtiora repetam, C. Iulio Cæſare dictatore IV. intermiſſa publicæque pecuniæ ad Ædiles duos adminiſtratio tranſlata, à quibus poſtmodum ad quæſtores non rediit, teſte Dione lib 34 vel recuperata ab illis ad prætorios, prætoreſque auctore Auguſto tranſiit, ut ſcribit Tranquillus 36.

Nam Auguſtus permiſit Senatui deligere præfectos, qui ſcilicet *prætorii* eſſent, & ærario populi præficerentur. Tum ipſe ærarium militare conſtituit; cujus curam tribus prætoriis viris, ſortitò lectis mandavit, inquit Dio lib. 54.

Idem autem ob ambitûs ſuſpicionem ſenatui de publico faciendum cenſuit, & fuere ex numero prætorum ſorte ducti, qui præeſſent : neque id diu manſit, ut hoc loco Tacitus ait.

Legitur enim ſub Tiberio firmaſſe & fuiſſe prætores ærarii, qui ejus largitioni reſtiterunt, ſupra lib. I. & ſub eodem, prætorem ærarii fuiſſe reperio, hujuſmodi inſcriptione : P. AQVIVS. SCEVÆ. ET. FLAVIÆ FILIVS CONSI ET DIDIÆ NEPOS BARBI. ET DVRICIAE PRONEPOS. QVAESTOR. DECEMVIRATIVM. LITIVM IVDICANDARVM. TRIB. PLEB. AED. CVRVL. IVDEX. QVÆSTIONIS PRÆTOR. ÆRARII. &c. AVCTORITATE. CAI. CÆSARIS. ET S. C.

Sed Claudius collegio Quæſtorum curam ærarii Saturni reddidit, quam medio tempore Prætores, aut utique tunc prætura functi ſuſtinuerant, auctoribus Cornelio noſtro, & Suetonio Claud 20. At deerat robur ætatis quæſturam capeſſentibus, quæ ad honores gradus erat, & ad alios magiſtratus majores tantum aperiebat viam.

Ideoque Nero experientia probatos ærario præpoſuit, non honoribus & muneribus initiatos quæſtores, ſed prætorios viros, quos Tacitus *prætura perfunctos*, ſcripſit, non *præfectura* : & ita locus emaculandus eſt. *Vertranius.*

Sæpe immutata ejus rei forma.] Olim ærario præpoſiti Quæſtores. Cauſa id immutandi ſub Iulio Cæſare orta anno urbis 702. Nam quia abſente Cæſare. Quæſtores nulli creati erant, ideo ærarii cura duobus ædilibus commiſſa eſt. Nec poſtea rediit ad Quæſtores. notat id Dio lib 43.

Ædiles ergo præfuiſſe videntur per annos fere 17. donec Auguſtus prætorios ſubſtituit anno 716. ut refert Dio lib. 53. *Quia ærarium publicum inops pecuniarum eſſet, quaſdam mutuo ſumptas in id contulit, & ad eorum adminiſtrationem duos qui prætura functi eſſent, ſingulis annis eligi juſſit.*

Sueton. Aug. 36. *Auctor fuit, ut cura ærarii à Quæſtoribus urbanis ad prætorios prætoreſve tranſiret.* & Tacitus hic. ideo in monumentis id ævi hiſtoriiſque prætores ærarii inſcripti paſſim.

Manſit ad Claudium *qui* teſte Sueton. 24 *Curam ærarii Saturni Quæſtoribus reddidit, quam medio tempore prætores aut utique prætura functi ſuſtinuerant.* Ita tamen ut illis honores extra ordinem promitteret inquit Tac. *Ne metu offenſionum ſegnius conſulerent.*

Quem ſic explicat Dio in Claud *Cum prætores ærarii abdicaſſet, Quæſtoribus rurſum pro veteri more curam ærarii permiſit, non ita tamen ut annuum eorum munus eſſet (quod antea & in ipſis & in prætoribus uſurpatum erat) ſed duo iidem per tres annos continuos eam curam ſuſtinebant, iiſque exactis, præturas alii ſtatim adipiſcebantur, alii vero præmium ſeu mercedem accipiebant, prout rem adminiſtraſſe videbantur.*

Sed hoc ipſum immutans Nero, rurſus rediit, non ad *prætores* (non enim ita appellati) ſed ad *præfectos*, quos è prætoriis elegit. Clare Tacitus : *prætura perfunctos* delegit, non *prætores*.

Per bella tamen civilia & principe

immu-

immutata ejus rei forma. nam Auguſtus [1] permiſit ſenatui deligere [2] præfectos: dein ambitu ſuffragiorum ſuſpecto, ſorte ducebantur [3] ex numero prætorum qui præeſſent. neque id diu manſit, quia ſors deerrabat ad parum idoneos. Tunc [4] Claudius quæſtores rurſum impoſuit, iiſque [5] ne metu offenſionum ſegnius conſulerent, [6] extra ordinem ho-

INTERPRETATIO.

Auguſtus conceſſit Patribus, ut deligerent præfectos, dein ſuſpecto favore ambientium, ſorte legebantur ex ordine prætorum, qui ærario præeſſent; neque id diu duravit, quia ſors obveniebat hominibus *parum aptis. Tum Claudius quæſtores rurſus præfecit, iiſque munia publica dignitateſque extra ordinem pollicitus eſt, ne*

NOTÆ.

nullo Romæ, iterum *prætores* præfecti videntur, & innuit id Tacitus lib. 4. hiſt. *Prætores ærarii (nam tunc à prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem queſti* &c. Inſita quippe admonitio oſtendit aliud fuiſſe Taciti, id eſt, Trajani ævo.

Gellius lib. 13. præfectum nominat: *Quod per Quæſtorem dixi* inquit, intelligi nunc oportet *præf. ærario. nam cura ærarii à quæſtoribus ad præfectos tranſlata eſt.*

Cenſeo autem eos biennio præfuiſſe ex hac ſanctione Neronis. certe quidem ſic obtinuit ſub Trajano Plin. Paneg. de ſe & Tertullo: *Nondum biennium compleramus in officio laboris & maximo, cum tu nobis conſulatum detuliſti.*

Forma.] Varie exercita illa cura. forma talis muneris ſæpius immutata eſt. Primo impoſiti *quæſtores*, dein *præfecti*, mox *prætores* ſorte delecti, dein rurſus *quæſtores*. Et poſtea rurſus etiam *prætura functi*: non ſorte, ſed experientia ſpectati probatique.

1. *Permiſit ſenatui.*] Adminiſtratio diſpenſatioque opum ærarii fuit penes ſenatum, etiam vetere Republica, teſte Polybio, quam intactam hac in parte relinquebat Auguſtus.

2. *Præfectos.*] Intellige à quæſtoribus ærarii, *ad præfectos* ærarii nempe, tranſlatam eam curam.

3. *Ex numero prætorum.*] Dio de Claudio lib. 60 *Quum quidam prætores ex iis, qui adminiſtrationi pecuniæ præerant accuſarentur, non eos quidem multavit, ſed ubi quid vendebant, aut locabant, interveniens ipſe, quæcumque non recte fieri judicaret, correxit* &c.

4 *Claudius quæſtores rurſum impoſuit.*] Sic Dio lib. 60 ad annum 797 *Prætores adminiſtrationi pecuniæ propoſitos abrogavit, quæſtoribus eo munere, ut antiquitus inſtitutum fuerat, mandato: non quidem, ut ii eſſent annui (ſicut olim quæſtores, & hi deinceps prætores fuerant) ſed ut iidem duo, ad triennium totum ei negotio præeſſent: atque hi ſtatim prætores deinde creabantur, pecuniamque pro eo, ac viſi fuiſſent ſuum munus obiiſſe, accipiebant.*

5. *Ne metu offenſionum.*] Nam & jus haſtæ ſæpe exercere cogebantur adverſus præpollentes, & ſæpe in bona damnatorum civium ſævire. quod mitius, aut ſeverius agi potuit, pro ingenio & ambitione quæſtorum.

Ne metu offenſionum.] Illi certe juventa, & præmiis propoſitis audaciores, at illis deerat robur ætatis, id eſt, experientiæ ac ſapientiæ; quia juvenes primum illum magiſtratum in Republica capeſſebant, ſicque inexperti & inſcii rerum erant. quod non debuit, in tanta hujus muneris difficultate.

6 *Extra ordinem honores permiſit.*] In Florentino legitur, *permiſit.* quod fortaſſe rectum: ut honores, id eſt, præturas adipiſcerentur, ærarii munere de-

nores promiſit. Sed deerat [1] robur ætatis cum primum magiſtratum capeſſentibus. Igitur Nero [2] prætura perfunctos, & [3] experientia probatos delegit. Damnatus iiſdem conſulibus Vipſanius Lænas, ob [4] *Sardiniam provinciam avare habitam.* [5] Abſolutus Ceſtius, Proculus repe-

INTERPRETATIO.

odiorum metuentes negligentiam providerent, ſed matura ætas deerat, id primum munus ſuſcipientibus. Itaque Nero viros *prætorios, & rerum uſu conſpicuos impoſuit. Vipſanius Lænas iiſdem conſulibus punitus eſt*, quod Sardiniam provinciam avarè adminiſtraſſet. *Ceſtius Proculus* peculatu *abſolutus* eſt, *ultrò abſiſtentibus delato-*

NOTÆ.

functi, quod teſtatur Dio lib. 40.

At eadem vis in verbo, *promiſit*, ut ſit
ſenſus, promiſſas illas extraordinem præ-
turas, quas ſcilicet poſtea adipiſceren-
tur, atque interim tanquam prætores
deſignati haberentur. Nam ſi poſt ærarii
munus, privati remanſiſſent, offenſio
num metu, ſegnius ærario conſuluiſſent.
Pichena.

Extra ordinem.] Id eſt, ante ætatem,
nec forte ſpectata origine, aut aliis
omiſſis honoribus, & ſolis ſuffragiis Cæ-
ſaris evecti, ita ut eſſent *candidati* prin-
cipis. Nam cum hac cura offenſiones
incurrerent, forte ſuffragiis civium fuiſ-
ſent rejecti & improbati. Hinc extra or-
dinem eis honores promiſit Cæſar, ut ſta-
tim majoris auctoritatis, eſſent & acrius
invigilarent.

Extra ordinem.] Forte ante tempus
legibus præſcriptum, vel forte de præ-
toriis ornamentis intelligi poteſt; quæ
extra ordinem concederentur iis, qui
veram præturam obtinere alias non poſ-
ſent.

Extra ordinem.] Non expectata æta-
te, aut annariis legibus, ſine ambitu, ſine
ſorte, vel ſuffragiis, ſola poteſtate prin-
cipis & favore ipſius talia obtinebant,
ut nempe talibus honoribus firmati au-
ctique, majori auctoritate munus exer-
cerent, non indigentes favore aut ambi-
tu ſuffragiorum, ut honores adipiſce-
rentur. Intelligit præcipue de ædilita-
te & prætura, qui gradus ad ſummum
faſtigium, conſulatum nempe.

1 *Robur ætatis.*] Nempe matura ætas qua
experientia & cognitio rerum atque in-
geniorum acquiritur.

2. *Prætura.*] Diſtingue cum Tacito
inter *prætorios* & *prætura functos*. Præto-
rii habebant inſignia præturæ, ſed non
prætura functi erant. Sic Narciſſus *quæ-
ſtorius*, quia nempe habuit inſignia quæ-
ſturæ, ſic & Pallas *prætorius*, quia ha-
buit inſignia præturæ, neuter tamen
quæſtura, aut prætura functus erat.

3 *Experientia probatos delegit.*] Sic vi-
tat omnia quæ fuerant incommoda re-
gnis ſuperioribus. quia ipſe *delegit*, ſic vi-
tat favorem, ſtudia ambitumque ſuffra-
giorum, ſimul & *ſortem* quæ ad parum
idoneos deerrabat.

Delegit etiam *prætura perfunctos*, ut
ætate & experientia cognitos, & ſic vitat
culpam Claudii, qui quæſtores ætate ju-
niores ad id munus evexerat.

Delegit.] Princeps ipſe *delegit*, ne
ambitui ſuffragiorum in ſenatu locum
aperiret, aut ne forte res ad parum ido-
neos deveniret.

4. *Sardiniam.*] Sardinia inſula Italiæ
in mari Mediterraneo. hodie *Sarzdegna*
Italis, & *Sardaigne* Francis. paret re-
gi Catholico, ſive Hiſpaniæ. *Tilleman.*

5. *Abſolutus.*] Forte eum princeps ab-
ſolvit, ut miniſtri ſui dignitati & pro-
priæ famæ ſuæ indulgeret; nonnulli
enim puniunt ſeverè & publicè, eos qui
ærario aut fiſco præſunt, illos vero qui
juſtitiam adminiſtrant, ſervant incolu-
mes, ut ſic ipſi dignitati honor & re-
verentia non pereat.

Vel forte maxima pœna eſt generoſis vi-

rundarum, [1] cedentibus accuſatoribus. Clodius Quirinalis, *quod* [2] *præfectus remigum qui Ravennæ haberentur,* [3] *velut infimam nationum, Ita-*

INTERPRETATIO.

ribus. Clodius Quirinalis poſtulatus, quod impoſitus claſſiariis, qui apud Ravennam in ſtatione eſſent, per libidinem & immanitatem vexaſſet Italiam,

NOTÆ.

ris, accuſationem vehementem ſuſtinuiſſe Ceſſere igitur accuſatores, vel favore, vel metu, *ne ipſi exilio multarentur, tanquam inſonti periculum feciſſent*, ut infra c. 33

1. *Cedentibus accuſatoribus.*] Quo pacto ſæpe prævaricari accuſatores, qui ſuſcipiebant delationem, & dein accepta pecunia abſiſtebant, & ſic in prædæ partem veniebant. quare etiam & prævaricationis pœnam meriti, quandoque ipſi damnabantur.

2. *Præfectus remigum.*] Puto, præfectus erat claſſis Ravennatis, ita ut imperaret ſimul & remigibus, & militibus claſſiariis. quis enim talia ſeparet?

Sufficit illum denominaſſe à notabiliori parte, *remigum* nempe; ita tamen ut etiam chiliarchi, trierarchi & alii præpoſiti claſſiariorum, & etiam legatus legionis ſub illo duce claſſiariis copiis præeſſent. Et Anicetus præfectus hujus claſſis videtur imperaſſe non ſolum remigibus, ſed etiam militibus qui ad claſſem merebant.

Remigum qui Ravennæ.] Id inſtitutum Auguſto apud Sueton. *Claſſem Miſeni & alteram Ravennæ, ad tutelam ſuperi & inferi maris collocavit.* Tac. 4. *Italiam utraque mari duæ claſſes, Miſenum apud & Ravennam præſidebant.*

Sic & Veget. lib. 6. *Apud Miſenum & Ravennam ſingulæ legiones cum claſſibus ſtabant, ne longius à tutela urbis abſcederent, & cum ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes pervenirent. Nam Miſenatium claſſis, Galliam, Hiſpanias, Mauretaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo, claſſis autem Ravennenſium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere, directa navigatione conſueverat.*

Præfectus remigum.] Præfectus forte fuit tantum remigum, non cæteræ claſſis. Præter *remiges*, in ſtatione fuit legio claſſiariorum. quæ & ſuum legatum, haud dubie habuit, & ſupra iſtos fuit præfectus totius claſſis, qui omnibus & remigibus & claſſiariis præeſſet.

Sic infra 14. 3. Anicetus dicitur *claſſis apud Miſenum præfectus.* Alii tamen ſumunt hîc pro præfecto claſſis, nec ego repugnaverim.

Ravennæ.] Ravenna urbs Senonum populorum ad oram maris Adriatici, in Gallia Ciſ-padana regione Italiæ hodie nomen antiquum retinet. urbs eſt provinciæ Romandiolæ *Romagne*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

3. *Velut infimam nationum Italiam.*] Attamen Tac. lib. 11. 23. *Quin adhuc memorari exempla, quæ priſcis moribus ad virtutem & gloriam Romana indoles prodiderit.*

Ideoque, ut ſervaret antiquam ſtirpem Romanam, & Italorum, veterum orationes de maritandis ordinibus publice recitavit Auguſtus; hinc tot legibus & pœnis cælibes incitavit, præmiiſque & honoribus patres multorum liberorum ornavit. Hinc tam parcus Auguſtus in tribuendo jure civitatis Rom. Ita ut primores provinciarum, hoc nomine & decore gloriarentur.

Velut infimam nationum Italiam.] Aliter ſenſit Rex Pyrrhus, cum adverſus hoſtes Romanos decertaret. Plin. de Viris Illuſt. cap. 35. *Quumque Romanos adverſis vulneribus occiſos videret, ego, inquit, talibus viris brevi orbem terrarum ſubigere potuiſſem.* Idem 58 ubi ſic Scipio

liam luxuria [1] *ſævitiaque afflictaviſſet*, veneno damnationem antevertit: C. [2] Aminius Rebius, ex primoribus peritia legum & pecuniæ magnitudine, cruciatus ægræ ſenectæ miſſo per venas ſanguine effugit: haud creditus ſufficere [3] ad conſtantiam ſumendæ mortis, ob libidines [4] muliebriter infamis. At [5] L. Voluſius egregia fama conceſſit:

INTERPRETATIO.

tanquam viliſſimam gentium, *mortem occupavit* ſumpto *veneno. C. Aminius Rebius* unus è *proceribus doctrina legum, & opum amplitudine vitavit dolores affecta ætatis, fuſo per venas cruore, haud exiſtimatus ſatis vigere ad firmitudinem ſuſcipiendæ mortis, ut qui per voluptatum flagitia muliebriter ignominioſus eſſet. At L. Voluſius obiit eximia gloria celebres, qui vixit tribus & nonaginta annis,*

NOTÆ.

Æmilianus. *Taceant, inquit, quibus Italia noverca eſt, non mater.*

Velut infimam.] Quæ tamen præ cæteris mortalibus ſummæ indolis & imperii decore præcellebat.

Italiam.] Sic & queritur Plin. lib 6. epiſt. *Deforme arbitratus, honorem petituros, urbem, Italiamque, non pro patria, ſed pro hoſpitio, aut ſtabulo, quaſi peregrinantes habere.*

Quod puto, intelligit de primoribus & prævalidis provincialium, qui in civitatem & curiam adſciti, in urbem tantum veniebant, honores petituri, & magiſtratus, & cum ſæpius urbe & etiam Italia abeſſent, eam tantum pro hoſpitio, aut ſtabulo habebant, Italicamque gentem ſpernere jam tum cœperant.

Et ita poſtea invaluit, ut etiam quidam ſenatores tota vita Romam non viderent; at non ita ſub primis Cæſaribus. Nam nondum provinciales adſciti in curiam, & abeſſe ſine commeatu principis, aut ſenatus nondum licuit patribus.

1. *Sævitiaque.*] Quam nempe exerceret, forte non tam in remiges ipſos, quam in Italos, qui poteſtati ejus ſubjecti, ut qui præeſſet claſſi validiſſimæ in ipſo gremio Italiæ. Hinc reges captivi apud Ravennam cuſtoditi, ut Maroboduus, ut & apud Forum Iulii, ubi etiam claſſis, Catualda Rex etiam habitus.

2. *Aminius Rebius.*] Libri vett. *C. Aminius.* neſcio an, *Caninius Rebilus.* Certe (& doleo) ignotus mihi, quiſumque hic laudatus Iuriſconſultus. *Lipſ.*

3. *Ad conſtantiam.*] Habemus tamen exempla apud Tacitum talium, qui conſtantiam exhibuerint etiam in majoribus diſcriminibus. Nam & morte majus aliquid ac periculoſius eſt. ac patet de quibuſdam conſciis Piſonianæ conjurationis adverſus Neronem, qui & *primas partes* ſibi poſtulabant.

Vſque adeò, quamvis vitiata natura hominis, reſiſtit adhuc animus, & ſe ſupra flagitium erigit. Et ex miſeria quæ menti extranea eſt, novos, validoſque ſpiritus ſumit, ac fortius inceditur ad virtutem capeſſendam rurſus, & velut exintegro Otho mollis cum Nerone, dum vivit in aula, fortior eſt Catone, cum perit inter arma & in caſtris.

4. *Muliebriter infamis.*] Non quia muliebria pateretur, quippe ſenex; ſed quia forte olim paſſus eſſet? vel forte ob molliriam corporis male audivit, vel ob ſimilia flagitia libidinum.

Habes quid ſimile lib. 15. 49. Vbi de conjuratione Piſoniana. *Flavius Scevinus & Afranius Quinctianus, uterque ſenatorii ordinis, contra famam ſui principium tanti facinoris capeſſivere. Nam Scevino diſſoluta luxu mens & proinde vita ſomno languida, Quinctianus mollitia corporis infamis* &c.

Et ibid. 70. *Quinctianus & Scevinus, non ex priore vita mollitia, mox reliqui conjurati periere.* Sic iſte ob libidines, & voluptates molles ac muliebres, parũ conſtans ad mortẽ ſumendam exiſtimabatur.

5. *L. Voluſius.*] De hujus ſenio Pli-

cui tres & nonaginta anni ſpatium vivendi, [1] præcipuæque opes bonis artibus, [2] inoffenſa tot imperatorum malitia fuit. 31 Nerone ſecundum, L. Piſone conſulibus, pauca memoria digna evenere, niſi cui libeat, laudandis fundamentis & trabibus, quis [3] molem amphiteatri apud campum Martis Cæſar exſtruxerat, volumina implere; cum ex dignitate populi Romani repertum ſit, res illuſtres annalibus, talia [4] diurnis urbis actis mandare. Cæterum coloniæ [5] Capua, atque

INTERPRETATIO.

multis divitiis innocenter partis, & illæſa tot dominantium pravitate. Nerone ſecundum L. Piſone conſulibus pauca contigere digna, quæ poſteris tradantur; niſi quis velit implere libros celebrandis fundamentis & trabibus, quibus Nero ædificarat immenſum opus amphiteatri in campo Martio; cum ex decore populi Romani inſtitutum ſit, in annales referre res inſignes, & ejuſmodi opera *ſeu* ædificia *actis civitatis inſcribere. Verum auctæ ſunt coloniæ, Capua & Nuceria, adjunctis veteranis, & diſtri-*

NOTÆ.

nius l. VII. *Nuper L. Voluſius Saturninus omnium quos in conſulatu ſententiam rogaverat, ſuperſtes fuit.* Præfectum eum urbi fuiſſe colligas ex altero Plinii loco: *Nuper L. Voluſio Saturnino in præfectura urbis exſtincto, notum è Cornelia Scipionum gentis, Voluſium* (intelligit Plin. Q. Voluſium, qui Coſ. ann. DCCCIX.) *Saturninum, qui fuit conſul, genitum, poſt* LXII. *annum.*

Et de divitiis ejus, Tacitus l. XIV. *Et quantum Voluſio longa parcimonia quæſivit, tantum in te mea liberalitas explere non poteſt.*

Sed & tota Voluſiorum domus dives. Tacitus Annal. III. *Voluſio vetus familia, neque tamen præturam egreſſa, ipſe conſulatum intulit, opumque quis domus illa immenſum viguit, primus accumulator.* Lipſius.

L. Voluſius.] Hic idem eſt de quo infra Nero in adloquio extemporaneo ad Senecam ſuum lib. 14. *Sed quantum Voluſio longa parcimonia quæſivit, tantum in te mea liberalitas explere non poteſt.*

1. *Præcipua opes.*] Vitavit hunc ſcopulum, de quo Tacitus lib. 1. Hiſt. *Nobilitas, opes, omiſſi geſtique honores, pro crimine, & ob virtutes certiſſimum exitium.*

2. *Inoffenſa tot imperatorum malitia fuit.*] Ego nihil muto. Rarum in tanta ætate, tantis opibus, effugiſſe callidam ſævitiam Tiberii, furioſum impetum Caii, ſtolidam vecordiam Claudii: quæ ſingulorum vitia generali *malitiæ* vocabulo complexus noſter. *Mercerus.*

3. *Molem amphiteatri.*] Quod totum è ligno ſtruxit, Suet. c. XII. Vide librum noſtrum, ſi placet, de Amphiteatro.

Amphiteatri.] Anno Romæ conditæ 810. Chriſti nati 57. Vide notas cap. 15. *Tillemonius.*

4. *Diurnis urbis actis.*] Erant igitur acta urbis, acta ſenatus, acta populi Romani; & præterea acta, ſeu commentaria cenſorum & ſenatorum, quæ apud ſe conficiebant, ſuæ familiæ causa, & quæ ſuis tantum liberis & hæredibus relinquerent. & ne mireris; pleræque familiæ illuſtres, & dignæ fuerunt, quarum acta etiam publicis, nec ſolum privatis commentariis insererentur.

Decus fuit, & interfuit maxime patrum, noſſe Rempub. noſſe domum, & virtutes avorum, ut æmularentur non degeneres animis. Etiam cum munia Reipub. adipiſcerentur, celebrare gloriam, & laudes majorum mos olim vetus fuit.

5. *Capua.*] Vrbs Campaniæ provinciæ. Hodie non exſtat. ſitus verò illius eſt prope vicum nunc dictum *San Mauro*,

Nuceria ; 2 additis veteranis , firmatæ ſunt : plebeique congiarium
1 3 quadringeni nummi 4 viritim dati , & 5 ſeſtertium quadringenties

INTERPRETATIO

buti ſunt plebi, nempe ſingulis *& per capita quadringenti nummi.* id *congiarium* fuit, *& ſeſtertium quadringenties depoſitum eſt in ærario , ad conſervandum creditum popu-*

NOTÆ.

& ad Meridiem fluvii *Volturno*, in Terra Laboris provinciæ regni Neapolitani. *Tillemonius*,

1. *Nuceria.*] Vrbs Picentinorum populorum in Campania provincia. hodie *Nocerra*, urbs Principatus Citerioris , in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

2. *Additis veteranis.*] Sic addebantur veterani , ut familiæ talium oppidorum numero ac robore augerentur ; & ut ſic ſenes viri militares , quietem & commoda emeritæ militiæ perciperent.

Veteranis.] Veterani illi poſt viginti ſtipendia exauctorati , deducebantur ſub uno vexillo in colonias ; his *commoda* militiæ & agri aſſignabantur. idque è re principum , ob pacem , & è re veteranorum , quorum victui ac quieti ſic conſulebatur ; quandoque & è re ipſorum colonorum , atque oppidanorum qui ſic augebantur , firmabanturque numero & robore.

3. *Quadrageni nummi.*] Illiberalis liberalitas. Corrigo , *quadringeni.* & do auctorem Sueton cap. x. *Diviſis populo viritim quadringenis nummis , ſenatorum nobiliſſimo cuique* &c. *Lipſius.*

Quadringeni.] Sunt decem coronati, ſeu triginta libræ

4 *Viritim.*] Vt patet ex Sueton. Cives non niſi ab undecimo ætatis anno accipere conſueverant ; attamen etiam aliquando minores natu pueri accipiebant, ut ſub Auguſto , & etiam Trajano.

Plin. Paneg, *Antequam te viderent , audirentve recipi , indici juſſiſti , ut jam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur : creſcerent de tuo , qui creſcerent tibi , alimentiſque tuis ad ſtipendia tua pervenirent.*

5. *Seſtertium quadringenties.*] Subintelligenda ſunt centena millia. Liv. lib. 24. *Cum deeſſent nautæ , Coſſ. ex S. C. edixerunt , ut qui L. Æmilio , & C. Flaminio cenſoribus millibus æris quinquaginta ipſe aut pater ejus cenſus fuiſſet uſque ad c. millia , aut cui poſtea tanta eſſent facta , nautam unum cum ſex menſium ſtipendio daret. qui ſupra centum M. uſq; ad ccc. millia , tres nautas cum ſtipendio annuo : qui ſupra ccc. millia uſque ad decies æris , quinque nautas : qui ſupra decies , ſeptem.*

Quibus verbis oſtenditur , *decies æris* , decies centena millia æris ſignificare : ut hic non parum mirer , quemadmodum oculatiſſimus vir Budæus prævaricatus ſit *Alciatus.*

Quadringenties centena millia nummûm, ſumma cum quadringenties ſeſtertio eadem eſt. Et tamen cum dicitur, *quadringenties ſeſtertium* , non intelliguntur *centena millia* , ſed tantummodo *centenum.*

Nam in omnibus , quæ per adverbia ſic enuntiantur , à *decies* , uſque in infinitum ſiletur , intelligiturque *centenum.* Vocabulum autem *ſeſtertium* , ſignificat pondus mille nummorum: quot ſcilicet nummi ſeſtertii in argentum ſeſtertium, vel libram argenti ſeſtertiam; hoc eſt , duas & ſelibram imputabantur.

Igitur *quadringenties ſeſtertium* , & *quadringenties centena ſeſtertia* , & *quadringenties centena millia nummum ſeſtertium* , idem eſt.

Errat non minus Alciatus , cum *decies æris* dici breviter pro decem millibus æris, probat ex loco Livii, in quo-

ærario illatum eſt, [1] ad retinendam populi fidem. [2] Vectigal quoque

INTERPRETATIO.

li. Sublatum etiam tributum quintæ & viceſimæ partis pretii *ſervorum, qui vende-*

NOTÆ.

-cum ſcribitur, *qui ſupra ccc. millia uſq; ad decies æris*, ex proximo ſubaudiendum eſſe, quod deeſt, nemo non videt. Vide Pecuniam Vet. 2. 5. *Gronovius.*

Seſtertium quadringenties.] Eſt noſtro more, millio unus coronatorum, ſeu tres milliones librarum.

1. *Ad retinendam populi fidem.*] Quod vulgo noſtri, *creditum* dicunt. *Ferretius.*

Ad retinendam.] Sed poſſit accipi duplici ſenſu, vel ut conſervaretur fides, ſeu creditum erga populum: vel ut populus etiam fidem retineret, nempe mutuam dando, aut ſumendo pecuniam ex ærario.

Et certe puto, à Nerone illatam illam pecuniam in ærarium eodem conſilio, quo à Tiberio olim, de quo lib. 6. 17. *Donec tulit opem Cæſar, diſpoſito per menſas millies ſeſtertio, factaque mutuandi copia ſine uſuris per triennium, ſi debitor populo in duplum prædijs caviſſet. Sic refecta fides.*

Nonnulli vertunt, quaſi princeps ipſe, vel ſuam, vel ærarii fidem ſic retinere vellet. forte potius ut ærarium Reipub. ſervaret fidem, nempe ob ſumptus & neceſſitates Reipub. quæ ex tali ærario ſumi debent. Hinc enim omnes impenſæ publicæ, quarum cauſſa conſervanda fuit ærarii fides.

Populi fidem.] Eam pecuniam inferebat princeps ſua clementia providentiaque, in ærarium populi, ut mutua ſumi poſſet à civibus, certo fœnore conſtituto, vel forte etiam ſine uſura. quod fœnus modum non excederet, ut ſic ſufficeret pecunia, commercio & negotiatoribus, & ne fidem amitterent cives inopia pecuniæ, & fœneratorum ſævitia.

Et puto id factum exemplo Tiberii. ſupra lib. 6. 17. ubi de fœnore Tac.

Ad retinendam populi fidem.] Quod vulgò dicimus, *ad conſervandum creditum* populi, ſeu ærarii. Multi ſumptus publice faciendi fuerunt. multa ex neceſſitate Reipub. multa & ex liberalitate, quæ quandoque & neceſſaria eſt, eroganda & impendenda fuerunt. Sic templa ſarta tecta ſervanda, inſtauranda ædificia publica, & alia ejuſmodi multa.

Etiam & ex ærario ſumebatur pecunia, quæ mutuo daretur iis, qui malis temporibus, agris & prædiis cavere in duplum poſſent, ſicque debebat ærarium multis, & multi viciſſim ærario debebant.

Dixit, *populi fidem*, quia *ærarium* populi fuit, *fiſcus* principis. fuit prætérea *ærarium militare*, quo miles aleretur.

Fuit & ærarium ſanctius olim, in quo aſſervabatur pecunia adverſus Gallos, quod exhauſit Cæſar pro jure ſuo; nam vicerat Gallos ipſe. Nec donabat Nero hoc loco illam ſummam pecuniæ ærario populi, ſed eam mutuam dabat tantum, ut alio tempore faciliore ſibi reſtitueretur, & forte ipſe uſuram ſumebat. Sed quid? tum *omnia Cæſar erat.* nihil referebat, unde pecuniam ſumeret ille, aut quo loco reconderet.

2. *Vectigal quoque quinta & viceſimæ.*] Ampla populi Rom. vectigalia: nullum, cenſeo amplius eo quod è ſervis, libertiſque. Rem eam paullò uberius à capite mihi tractanti, aut gratia, aut venia eſto.

Antiquiſſimum vectigal *Viceſima* reperio, quæ ad libertos. Inſtitutum anno Vrbis CCCXCVII. C. Marcio, Cn Manlio Coſſ. Livius lib. VII. *Ab altero conſule* (Cn. Manlio) *nihil memorabile geſtum, niſi quod legem novo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim, de viceſima eorum qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea*

quintæ & viceſimæ venalium mancipiorum remiſſum, [1] ſpecie magis quam vi. [2] quia cum venditor pendere juberetur, in partem pretii

INTERPRETATIO.

rentur, nomine magis, quam re; quia, cum is, qui venundabat ſervum, *ſolvere id*

NOTÆ.

lege haud parvum vectigal inopi ærario additum eſſet, auctores fuerunt.

Ea *viceſima* ſemper exhinc exercita, ad tempora principum inferiorum. Itaque non infrequens memoria in libris.

Ab hac *aurum viceſimarium* derivo, quod in ſanctiore ærario: de quo Livius lib. XXVII. *Conſulibus aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit.* Lipſius.

Vectigal quoque quinta & viceſima.] Ex mancipiorum emptione unum in ſingula XXV. ſolvebatur populo: quod tranſlatum in venditorem, habuit ſpeciem, tanquam ſi remiſſum eſſet. Sed cum venditores carius licitarentur, in emptore vectigal conſiſtebat. erat enim pars pretii. *Ferrettus.*

Quinta & viceſima.] Noſtro more, *quatuor pro centum.*

Viceſima.] Ad hanc viceſimam facit Arriani locus Diſſertat. Epicteti cap. 26. *Servus ſtatim optat dimitti liber. quare id. an quia viceſima exactoribus vult dare pecuniam? Non. ſed quia opinatur* &c.

Idem Arrianus lib. 2. cap. 1. *Cum quis ſervum ſuum verterit apud prætorem, nihilne fecit? Quid egit? Vertit ſuum ſervum. Num quid amplius? Certe. & viceſimam ipſius* (pretii) *debet.*

Cicero lib 2. ad Attic. Epiſt. 16. *Portoriis Italiæ ſublatis, quod vectigal ſupereſt domeſticum præter viceſimam?* Hæc de manumiſſis.

At de ſervis receptum, ut quoties vænirent, vectigal pro iis emptor penderet. Id Tacitus ait, fuiſſe *quintam & viceſimam*, modo lectio ea certa ſit. Poſſit enim ambigi, quoniam de hac *vigeſima quinta* nihil alibi ſcriptum.

Imo contra reperitur ſcriptum: Auguſtum, cum pecunia ad bellum, & nocturnos vigiles opus haberet, inſtituiſſe *quinquageſimam* venalium mancipiorum. Dio lib 55 ad annum 760. *Tributum quinquageſima in venditione mancipiorum introduxit.*

Et certe uti *centeſima* fuit aliarum rerum *venalium; ita & quinquageſima mancipiorum.* Sed mox id immutari & temperari potuit ſub ſequentibus principibus; ita ut à quinquageſima ad viceſimam quintam res veniret.

1. *Specie magis quam vi.*] Sæpe ſic multa jactantur in vulgus, quæ prima fronte ſpeciem ingentem, velut oſtentui præferunt, quæ ſtatim multo rumore & gratia plebis differuntur, & quæ tamen mox re inania, & infructuoſa ſunt. plebs ad tempus vana ſpe lactatur. hæc initiis acria, ſed quæ ſtatim irrita, & inania vaneſcunt.

2. *Quia cum venditor* &c. *in partem* &c. *accreſcebat.*] Si ab emptoribus demptum vectigal, venditoribuſque impoſitum, quomodo *remiſſum?* potius facta eſt mutatio perſonarum, & nihilominus ærarium non minuitur.

Ego ſic intelligo, mancipiorum vectigal emptores antea pendere ſolitos fuiſſe, qui plerumque cives Romani.

Quos Nero ſublevare cupiens, vectigali exoneravit, inque venditores id transtulit, qui fere omnes extranei & advenæ. & poſtquam ſervos vendidiſſent, in provincias ſuas revertebantur: ideoque pro nihilo ducebatur, illud onus eis ſuperaddere.

Sed cum hi, ea de cauſa, carius mancipia venderent, remiſſio principis irrita emptoribus fiebat. *Pichena.*

emptoribus.

emptoribus accreſcebat. Edixit Cæſar, *ne quis magiſtratus, aut procurator qui provinciam obtineret, ſpectaculum gladiatorum, aut ferarum, aut quod alıud ludicrum ederet.*. Nam ante [1] non minus tali largitione, quam corripiendis pecuniis, ſubjectos affligebant; dum [2] quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant. [3] Factum & S. conſultum ultioni juxta 32

INTERPRETATIO.

vectigal *cogeretur, tamtumdem augebatur* valor *emptori. Cavit edicto princeps*, ne quis magiſtratus, aut procurator, qui provinciæ præeſſet, celebraret certamen gladiatorum, aut ferarum, aut quodcunque alıud ſpectaculum exhiberet. *Quippe antea non minus vexabant ſubditos tali munificentia, quam pecuniis corradendis, dum ambitioſa ea largitione defendunt, qua per avaritiam, ſævitiam, aut luxuriam commiſerant. Conditum etiam* eſt *decretum Patrum*, quo *perinde conſulebatur vindicta* ſi-

NOTÆ.

1 *Non minus tali largitione,*] Primò, affligebant ſubjectos corripiendis pecuniis per fas & nefas; dein non minus tali largitione etiam eos divexebant, dum nempe ederent ſpectacula; nam illos ſic demerendo, ambiendo, prenſandoq; præpollentium provincialium ſuffragia, aut etiam vulgi favorem ſibi conciliando, propugnabant, quæ ante libidine, ſævitia, & avaritia peccaverant.

Et tali largitione, his ſpectaculis efficiebant, ut crimina ſibi impune eſſent. Ea impudentia criminis fuit, ut & ipſis etiam gratiæ agerentur, cum decederent provincia.

Sic talibus ludicris impunitatem adepti, non minus affligebant populos, quam ipſis furtis & latrociniis. Nam ſic in exemplum ibat crimen palam aſſertum, & per theatra oſtentatum, & ſic in futurum etiam peccabatur.

Tali largitione.] Populos affligebant, cum pecunias raperent, & etiam affligebant *tali largitione*, ſeu ſpectacula edendo; quia tum ambitioſa illa munificentia impunitatem adſequebantur, ſicque nullum in poſterum exemplum dabatur adverſus præſides provinciarum; quidquid palam largiebantur, per ſcelus, clam ſupplebant.

Tenui ea liberalitate, avaritiam ſævitiamque velabant, defendebant; ea largitio non niſi per avaritiam: & cum pauca darent plebeculæ, eo avidius audaciuſque, & plura peculabantur.

Non minus &c. ſubjectos affligebant.] *Largitionem* accipio, nempe ipſis *muneribus*, ſive *ſpectaculis*. quibus præſides multa, ſportularum nomine, largiri ſolebant.

Subjecti autem affligebantur, dum feras, equos, animaliaque inuſitata perquirerent, ac veſtes, aliaque munera conferrent. *Pichena.*

Non præciſe ob feras afflicti ſocii, ſed quia feris ipſis ferociores legati, omnia crimina in magiſtratu perpetrata, tali largitione emolliebant in poſterum, ne accuſarentur, ne punirentur.

2. *Dum quæ libidine deliquerant.*] Captabant ſcilicet editionibus illis gratiam favoremque ſubjectorum, ut poſtquam officio perfuncti eſſent, legati e provinciis ad ſenatum decernerentur, qui præſides, eorumque res geſtas laudarent. Eo igitur favoris & laudis ambitu muniebant ſe adverſus latrocinia & rapinas, quas in provinciis exercuerant. *Pichena.*

3. *Factum Sc.*] Quod *Piſonianum* dictum, in l. ſenatus. de Sc. Silan & *Neronianum* à Paullo, lib. III. Sentent. certe conditum vulgatumque eſt, Nerone II. & Piſone Coſſ.

Latum ea de re, & antea ſub Auguſto, P. Cornelio Dolabella, & C. Silano Coſſ. unde nomen Sc. Silaniani; ſed minus plene. Dixerunt plura ante

& ſecuritati, *ut ſi quis à ſuis ſervis interfectus eſſet,* [1] *iî quoque qui teſta-*

INTERPRETATIO.

mul & *incolumitati* civium; ut ſi quis interemptus eſſet à ſuis ſervis, illi etiam

NOTÆ.

me, Vertranius hoc loco, & I. Cujacius, I. Obſerv. cap. XVIII *Lipſius.*

Factum S. C. ultioni & ſecuritati.] Cum aliter nulla domus tuta eſſe poſſit, niſi periculo capitis ſui, cuſtodiam dominis, tam ab domeſticis, quam ab extraneis præſtare ſervi cogantur. Ideo SCta introducta ſunt de publica quæſtione in familiam domi necatorum habenda.

Primumque temporibus Auguſti, P. Cornelio, P. F. Dolabella, C. Iunio Silano Coſſ SCto cautum fuit, ut *domino occiſo, de ſervis, qui ſub eodem tecto, in eademve regione fuiſſent, quæſtio haberetur, ſuppliciumque de reis ſumeretur, priuſquam aperiri tabulæ, adirive hæreditas ſcripto ab hærede poſſet: aliàs ab indigno ablata publicaretur.*

Mox incidit in Patrum cognitionem, ejuſne, qui à familia occiſus diceretur, teſtamentum apertum adverſus Silanianum S. C. & ante vindicatam necati mortem dici in poſterum ſemper poſſet, quinquenniique tempus conſtitutum eſt SCto. M. Æmilio Lepido T. Statilio Tauro Coſſ. ut Venuleius Saturninus ſcriptum reliquit.

Deinde ut naturaliter evenire ſolet, juris interpretatio deſideravit auctoritatem, cum ambigeretur, an de ſervis, quibus libertatem teſtamento defunctus ſcripſiſſet, idem quod de cæteris juris eſſet.

Nero Claudius II. & L. Piſo conſules, rem ad ſenatum retulerunt, Patreſque cenſuere: *De his quoque ſervis, qui teſtamento manumiſſi eſſent, perinde atque de ſervis ſupplicium ſumendum.*

Quod Cornelius hoc loco, Vlpianus libris ad Edictum retulit l 3. § 16. D de SC. Silan. & Claud. Cavit autem eodem decreto ſenatus, quod à Cornelio prætermiſſum eſſe miror, hoc amplius: *Vt ſi ſervus obnoxius pœna veniſſet, quandocunque in eum animadverti oporteret, venditor pretium præſtaret: ne ſcilicet injurius emptori ſenatus videatur*, inquit Paulus.

Cavit item, *ut occiſa uxore, etiam de familia viri quæſtio habeatur: utque idem juxta familiam uxoris obſervetur, ſi vir dicatur occiſus*; quod ab Aniano in receptis ſententiis lib. 3. ex Iulio Paullo poſitum, Vlpiano placuerat.

Hæc vero eidem SCto à nobis tributa, Paulus adſcribit Claudiano, Neroniano, & Piſoniano: quæ diverſa vocabula, eadem ipſa re ſunt. Fuit enim idem Nero & Claudius gentili adoptivoque nomine, ejuſque collegam L. Piſonem diximus. *Vertranius.*

1. *Qui teſtamento manumiſſi.*] Videtur fuiſſe unum ex capitibus legis Corneliæ de Sicar. *Vt ſi quis domi ſuæ necatus erit, ei, qui ſervos, qui ante quæſtionem fugerint, perveſtigarit, & indicarit, in ſingulos ſervos, quos ejus cædis convicerit, quinos aureos ex bonis occiſi: aut ſi inde redigi ea quantitas non poſſit, ex publico accipiat. Vt de his, qui ante quæſtionem habitam fugerint, ſi aperto teſtamento, liberi ſcripti inveniuntur, judicium inter ſicarios fiat; ita ut in vinculis cauſſam dicant, & convicti perinde ac ſervi puniantur: & ei qui convicerit, deni aurei præmij nomine dentur ex bonis damnati.* Caius lib. 25. ff. ad Sc. Sillanian. *Deni aurei* ſunt 75. libræ noſtro more.

Ii quoque qui teſtamento manumiſſi.] Ergo longe magis & alii ſervi omnes ejuſdem familiæ, & qui ſub eodem tecto. Puto etiam feminas, & pueros ipſos condemnatos, quibus ratio adulta eſſet. Et id vetere etiam Repub. obtinuerat, idque renovatum ſub Auguſto, deim nunc ſub Nerone repetitus ille mos.

mento manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent, inter ſervos ſupplicia penderent. Redditur ordini Luſius Varius conſularis, avaritiæ criminibus olim perculſus. Et [1] Pomponia [2] Græcina inſignis femina Plantio, qui ovans ſe de [3] Britanniis retulit, nupta, ac [4] *ſuperſtitionis externa* rea, mariti

INTERPRETATIO.

qui ſupremis tabulis libertate donati in eadem domo habitaſſent, pœnam luerent, inter ipſa mancipia. *Luſius Valerius conſularis, ob avaritia flagitia olim motus ſenatu, reſtituitur ordini. Et Pomponia Gracina, mulier illuſtris, conjux Plautii, qui de Britannis ovans regreſſus eſt,* ac rituum externorum *accuſata, viri arbitrio relicta*

NOTÆ.

Qui teſtamento manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent.] Infra lib. 14 *Cenſuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque qui ſub eodem tecto fuiſſent, Italia deportarentur.* quod tamen Nero prohibuit.

Sed diſcrimen eſt, quia hoc noſtro loco libri 13. de *ſervis teſtamento manumiſſis* agitur, at libro 14. agit Tacitus de libertis, qui jam libertate anteà donati erant, & jam ſui ſtatus ſecuri erant, nec inter ſervos agitabant.

Nec ulla ratio fuit, cur ſævirent in patronum; imò ratio fuit illos defendendi, & pro illis præſumi debuit, amaſſe & defendiſſe patronum pro virili; & ſævitia in eos nimis proveheretur, ſi ſimul occiſi forent. ut & Nero demonſtravit.

Qui teſtamento manumiſſi.] Quia libertas, quam impatienter ſperabant ſic data, teſtamento incitamentum fuit necis in patronum. Si *manſiſſet*, intellige de habitatione continua.

Et ſi commearet ſervus, & pernoctaſſet tantum ruri, crimen habere potuit, ut & cæteri. Non enim uno eodemque die, aut eadem nocte ſtruuntur, perpetranturque talia facinora.

Sub eodem tecto.] Sic infra lib. 14 42. *Ceterum cum vetere ex more familiam omnem, qua ſub eodem tecto manſitaverat, ad ſupplicium agi oporteret, concurſu plebis. qua tot innoxios protegebat, uſque ad ſeditionem ventum eſt.*

At Caſſius in ſenatu ſtrenue hortatur Patres ad executionem Senatuſcanſulti. *Nam*, inquit, *habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos, utilitate publica rependitur* &c.

Infra: *Diſſona voces reſpondebant, numerum, aut ætatem, aut ſexum, ac plurimorum indubiam innocentiam miſerantium. Pravaluit tamen pars, qua ſupplicium decernebat.*

1. *Pomponia Gracina.*] Soror, filiave Pomponii Græcini, qui conſul ſub Auguſto: & ad quem Elegia Ovidii IV. de Ponto. *Lipſius.*

2. *Gracina.*] Forte orta ex ſtirpe Iulii Græcini, de quo Seneca de Benef. *Vtamur Gracini Iulij exemplo, viri egregij, quem C. Caſar occidit, ob hoc unum, quod melior vir erat, quam eſſe cuiquam tyranno expediret.*

Fuit & *Gracinus Laco* præfectus vigilum ſub Tiberio, & quo ad ſubvertendum Sejanum, uſus eſt Caprearum habitator. qui Laco & poſtea Galliæ præfuit, & conſularibus honoribus ornatus ſub Claudio, teſte Dione lib. 60.

3. *Britannis.*] Vide notas lib. XI. cap. 3. *Tillemonius.*

4 *Superſtitionis externa rea,*] Chriſtianiſmi credo accuſatam hanc feminam, ſive, ut tum confundebant Iudaiſmi. Non ergo ſuperſtitionis, ſed religionis. Et ſi univerſe fateor, genus hoc ad θρησκείαν & inanem externumq; cultum nimis pronum.

Strabo l. VII. pulchre & ex Veri adyto: *Superſtitionis auctores & duces eſſe fœminas, omnes opinantur. Ea enim vero viros invitant ad ſupervacuos nimioſque*

judicio permiſſa. 1 Iſque priſco inſtituto, propinquis coram, de capite famaque conjugis cognovit, & inſontem nuntiavit. Longa huic Pomponiæ ætas, & continua triſtitia fuit. 2 Nam poſt Iuliam Druſi filiam dolo Meſſallinæ interfectam, per quadraginta 3 annos, non cultu niſi lugubri, non animo niſi mœſto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit. Idem annus plures reos habuit.
33 quorum P. Celerem, accuſante Aſia, quia abſolvere nequibat Cæſar,

INTERPRETATIO.

eſt. Et Plautius antiquo more judicavit de vita, & honore uxoris in conſpectu cognatorum, & innocentem declaravit. Ad multos annos vixit hæc Pomponia, & perpetua in mæſtitia. Quippe, poſtquam Iulia Druſo genita fraude Meſſallinæ interempta eſt, per ſpatium quadraginta annorum, non veſte niſi ſquallida & triſti, non niſi mœrenti animo vitam tranſegit. Quod illi, dominante Claudio ſine noxa fuit, & poſtea in decus ceſſit. Eodem anno plures rei delati ſunt; inter quos, Aſia provincia deferente P. Celerem, quia hunc

NOTÆ.

deorum cultus, & dies feſtos, & venerationes. At raro profecto vir cælebs & ſibi vivens inveniretur talis. Lipſius.

Externa.] Puto, Ægyptiacæ, Iudaicæ, aut Chriſtianæ, quæ tum florere cœpit.

1 *Priſco inſtituto.*] Nempe antiqua Romuli lege, *Maritus mulieri judex, & pro cenſore erat, habebatque imperium, quod vi etiam tueretur.*

Sic Valerius Maximus lib. 6. 3. *Senatus &c. mandavit ut de his, quæ ſacris Bacchanalium, inceſtu uſæ fuerant, inquirerent: à quibus cum multæ eſſent damnatæ, in omnes cognati intra domos animadverterunt, lateque patens opprobrij deformitas, ſeveritate ſupplicij emendata eſt &c.*

Ibid. *Publicia quæ Poſthumium Albinum conſulem; item Licinia quæ Claudium Aſellum viros ſuos veneno necaverant, propinquorum decreto ſtrangulatæ ſunt.*

Infra: *Par ſeveritas Egnatii Metelli. longe minori de cauſſa, qui uxorem quod vinum bibiſſet, fuſti interemit. Id quod factum, non accuſatore tantum, ſed etiam reprehenſore caruit.*

Sueton. Tib. 35. *Matronas proſtratæ pudicitiæ, quibus accuſator publicus deeſſet, ut propinqui more majorum de communi ſententia coercerent, auctor fuit.*

2. *Poſt Iuliam Druſi filiam.*] Duas enim Iulias Claudius ſuſtulit ſuaſu, ſive juſſu Meſſallinæ: hanc & alteram Germanici prolem. Sueton. cap. XXIX. & Dio LX Seneca in Ludo. *Lipſius.*

Nam poſt Iuliam.] Videtur reddere rationem, cur Pomponia *continua triſtitia* fuerit. ſed cur Græcina tantopere, & tot annis fleverit *Iuliam* Druſi filiam, non ſatis video. Hæc Iulia orta ex Druſo filio Tiberii, & ex Iulia, ſeu Livilla ſorore Germanici.

At hæc Iulia quæ ſoror Germanici, & uxor Druſi, rea adulterii, & veneficii cum Sejano, extincta eſt ab avia ſua Antonia intra domum, jubente Tiberio principe. Altera etiam fuit Iulia Germanici filia, quæ & ſcelere Meſſallinæ periit.

Tertia iſta hæc Iulia filia Druſi, primò nupſit Neroni filio vetuſtiſſimo Germanici; dein poſt mortem Neronis hujus interfecti à Tiberio, ipſa denupſit in domum Rubellii Blandi. Tacitus lib. 6.

Ex hac Iulia & Rubellio Blando naſcitur Rubellius Plautus quem Nero mox ſuſtulit, Tigellini conſilio.

3. *Per quadraginta annos.*] Luctus hic fuit, ut clarum eſt, ob *Iuliam* interfectam. Ab ejus ergo cæde quadraginta anni? Falſum. Nam ea cæſa eſt paullo ante expeditionem Claudii in Britanniam, uti è Dione liquebit tibi.

Scribe fide jubente me, *quattuordecim*

traxit ſenecta donec mortem obiret. nam Celer interfecto ; ut memoravi , Silano proconſule , magnitudine ſceleris cetera flagitia obtegebat. [1] Coſſutianum Capitonem Cilices detulerant *maculoſum fœdumque* , *&* [2] *idem jus audaciæ in provincia ratum* , *quod in urbe exercuerat.* Sed [3] pervicaci accuſatione conflictatus , poſtremo defenſionem omiſit , ac lege repetundarum damnatus eſt. Pro [4] Eprio Marcello , à quo [5] Lycii res repetebant , eo uſque ambitus prævaluit , ut quidam

INTERPRETATIO.

princeps renuntiarè inſontem non poterat, ſenectute diſtulit, donec vita concederet. Quippe Celer , interempto , ut ſcripſi , Silano proconſule , atrocitate facinoris omnia ſcelera operiebat. Cilices accuſaverant Coſſutianum Capitonem ſceleroſum turpemque , & idem jus libidinis & impotentiæ in provincia ſibi vindicantem , quod in civitate uſurpaverat. *Verum pertinaci delatione divexatus , tandem cauſſam deſeruit , & lege repetundarum mulctatus eſt: At pro Eprio Marcello , quem Lycii capta pecunia arceſſebant, in tantum favor præpolluit , ut nonnulli delatorum ejus exſilio damnarentur,* velut

NOTÆ.

annos. Mors enim Iuliæ in annum incidit Vrbis DCCXVI. à quo ad hunc Neronis conſulatum juſti XIV. anni. *Lipſius.*

Retine *quadraginta annos.* Nam poſt accuſationem diu vixit Græcina , & in perpetuo mœrore ; & longe præſtat intelligere Tacitum , quam corrigere.

Mutavit vir doctiſſimus , ut mihi videtur abſque cauſa. Certe omnes quos vidi libri *quadraginta* retinent, & recte.

Nec enim computari debet ad hunc uſque annum , cujus acta hic narrantur , ſed ad id tempus , quo Tacitus hæc perſcripſit : qui , ut apparet , numeravit ad mortem uſque Pomponiæ ; nam *longam ætatem* feminæ tribuit , & *continuam*, (nempe tota iſta longa ætate) triſtitiam. *Freinshemius.*

1. *Coſſutianum Capitonem Cilices.*] Hunc aut alium ſimilem ſui ævi intelligi Iuvenalis voluit Sat. VIII.

——— quam fulmine juſto
Et Capito & Tutor ruerint damnante ſenatu ,
Piratæ Cilicum.

Sed magis certo Fabius lib. VI. *Egregie nobis adoleſcentibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis videbatur , Græce quidem , ſed in hunc ſenſum : Erubeſcit Cæſarem timere.* Lipſius.

Haud dubie idem eſt Capito iſte , de quo Satyricus ; nam vere *pirata Cilicum* ille , & Cilicibus ipſis prædo major.

Capitonem.] Qui ſocer Tigellini , ſed nondum Tigellinus in gratia principis.

2. *Idem jus audaciæ.*] De qua audacia ſupra lib. 12. 6. *Parabatur ſententia qua lege repetundarum tenerentur , cum Suilius & Coſſutianus & ceteri , qui non judicium (quippe in manifeſtos) ſed pœnam ſtatui videbant.*

Iam igitur graſſabatur in urbe Capito, nempe corripiebat pecuniam ad cauſſas orandas , & aperte prævaricabatur maculoſus fœduſque advocatus.

3. *Pervicaci accuſatione.*] Nec mirum. Nam auctoritate & conſtantia Thraſeæ perculſusCapito tum juvabat defendebatque Thraſea Cilices. infra 16. 21. *Quæ oblitterari non ſinebat Capito Coſſutianus , præter animum ad flagitia præcipitem iniquus Thraſeæ , quod auctoritate ejus concidiſſet juvantis Cilicum legatos , dum Capitonem repetundarum interrogant.*

Sed exitio Reip. ſtatim reſtitutus eſt, ut patèt. nam *virtutem* ipſam, Thraſeam nempe *exſcindet* infra cum Nerone.

4. *Eprio Marcello.*] Qui mox terribilis dèlator ſub Nerone , etiam & poſt ea ſub Veſpaſiano floruit , diuque iniquitates exercuit:

5. *Lycij.*] Lycia , regio Aſiæ minoris peninſulæ ad mare Lyciacum , partem maris Mediterranei.

accuſatorum ejus exſilio multarentur, *tamquam inſonti periculum feciſſent.*

34 Nerone tertium conſule ſimul iniit conſulatum Valerius Meſſalla, cujus proavum oratorem Corvinum, divo Auguſto [1] abavo Neronis, collegam in eo magiſtratu fuiſſe, pauci jam ſenum meminerant. Sed nobili familiæ honor auctus eſt, oblatis [2] in ſingulos annos [3] quingenis ſeſtertiis, quibus Meſſalla paupertatem innoxiam ſuſtentaret. Aurelio quoque [4] Cottæ & Haterio Antonino [5] annuam pecuniam ſtatuit princeps, quamvis per luxum avitas opes diſſipaſſent. Ejus anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanoſque de obtinenda Armenia bellum, acriter ſumitur: quia nec Vologeſes ſinebat fratrem Tiridatem dati à ſe regni expertem eſſe, aut alienæ id potentiæ donum habere, & Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim à Lucullo [6] Pompeioque recipere.

INTERPRETATIO.

innoxio negotium faceſſiſſent. *Unà cum Nerone tertium conſule, Valerius Meſſalla conſulatum obtinuit, &* tum *pauci ſeniorum recordabantur, Corvinum oratorem* Meſſallæ *proavum, collegam in ea dignitate fuiſſe D. Auguſti, qui abavus Neronis* fuit. *Verum illuſtri genti decus additum eſt, exhibitis quolibet anno quingentis ſeſtertiis, quibus Meſſalla innocentem egeſtatem toleraret. Conſtituit etiam Cæſar Aurelio Cottæ, & Haterio Antonino annuam largitionem, & ſi per luxuriam avita bona dilapidaſſent. Hoc incipiente anno, ſegnibus adhuc principiis, dilatum inter Parthos & Romanos bellum de occupanda Armenia,* jam *ſtrenue ſuſcipitur; quia Vologeſes haud æquo animo ferebat, fratrem Tiridatem dejici imperio* ipſi *à ſe conceſſo, aut alieni arbitrii id munus obtinere. Et Corbulo exiſtimabat, decere amplitudinem populi Rom. recuperare ea, quæ olim*

NOTÆ.

Hodie pars præfecturæ *Natoliæ* ad Meridiem, & ad mare Orientale, ſeu *de Levant*, in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

1. *Abavo Neronis.*] Nero filius Domitii & Agrippinæ, Agrippina filia Germanici & Agrippinæ, Germanicus filius Druſi & Antoniæ, Antonia filia Octaviæ, quæ ſoror Auguſti. & Agrippina uxor Germanici filia Iuliæ, quæ Auguſto genita.

Itaque pater Neronis fuit Domitius. Avus Germanicus, proavus Druſus, *abavus* Auguſtus.

2. *In ſingulos annos quingenis ſeſtertijs.*] Hunc ergo Suetonius intellexit cap. x. *Senatorum nobiliſſimo cuique annua ſalaria, & quibuſdam quingena conſtituit.* Lipſius.

3 *Quingenis ſeſtertijs.*] Sunt duodecim millia coronatorum & præterea 500. ſeu triginta ſeptem millia librarum.

4. *Cottæ.*] Hi tres ſummorum oratorum nepotes; nam Cotta & Meſſalla ex eodem Corvino oratore orti. Et Haterius proles Haterii etiam oratoris. donati forte illi conſiliis Senecæ, qui ſummis ingeniis id tribuit. vel Nero imitatione Auguſti, qui filios & nepotes Hortenſii fovit.

5. *Annuam pecuniam.*] Puto fuiſſe etiam data duodecim millia coronatorum, ſeu 36 millia librarum. non tamen omnibus *quingena ſeſtertia* præbita.

6. *Pompeioque.*] Sic Florus lib. 35. *Cnæus interim Magnus rebelles Aſiæ reliquias ſequens, per diverſa gentium terrarumque volitabat. Nam ſub Orientem ſequutus Armenios, captis ipſo capite gentis Artaxatis, ſupplicem juſſit regnare Tigranem.*

Sic dignum fuit magnitudine populi

Ad hæc Armenii [1] ambigua fide utraque arma [2] invitabant, [3] ſitu terrarum, ſimilitudine morum Parthis propiores, [4] connubiiſque permixti, ac [5] libertate ignota illuc magis ad ſervitium inclinantes. Sed Cor- 35
buloni plus molis adverſus ignaviam militum, quam contra [6] perfidiam hoſtium erat. Quippe Syria tranſmotæ legiones, pace longa ſegnes, [7] munia Romanorum ægerrime tolerabant. Satis conſtitit fuiſſe in eo

INTERPRETATIO.

Lucullus & Pompeius bello *paraviſſent. Præterea Armenii dubia fide, utroſque exercitus vocabant, natura loci, & ſimilitudine indolis ac ingenii Parthis ſimiliores, matrimoniiſque ſociati, ac libertate incognita, illuc magis ad ſervitutem propendebant. At Corbuloni plus negotii, ac difficultatis fuit adverſus inertiam militum, quam adverſus fraudem Parthorum. Nam legiones è Syria tranſlata, diuturno otio deſides, difficillime obibant Romana militia munia. Satis compertum eſt fuiſſe in iis legionibus vetuſtos*

NOTÆ.

Romani, ſui arbitrii munus facere regnum Armeniæ. & diademate revincire Tiridatem, vel alium principem pro ſuo nutu. Quemadmodum olim Pompeius Tigranem regnare juſſiſſet.

1. *Ambigua fide.*] Sic ſupra 2. 56. *Ambigua gens ea antiquitus hominum ingenijs, & ſitu terrarum, quo noſtris provincijs late prætenta penitus ad Medos porrigitur: maximiſque imperijs interjecti, & ſæpius diſcordes ſunt adverſus Romanos odio & in Parthum invidia.*

2. *Invitabant.*] Sollicitabant, invocabant ipſi arma utriuſque imperii, ac plerique proniores in Parthos.

3 *Situ.*] Situ terrarum propiores, ſimilioreſque Parthis ingenio ac moribus, quam Romanis, qui procul & toto orbe diſſiti.

Situ terrarum.] Nempe propius accedunt ad Parthos ſitu & ingenio terrarum & ut eſt ingenium loci, ita & fere ingenium hominis. Igitur Armenii ſitu regionis, ingenio populorum, commercio nuptiarum, linguæ, morum, Parthis ſimiliores fidelioreſque.

4. *Connubijſque.*] Quod intelligi debet de proceribus Parthorum, non de plebe, quæ matrimonia non procul quæreret; ſed *Megiſtanes* fœderibus potentiorum Parthorum impliciti, & mutuis connubiis immixti erant.

5. *Libertate.*] Libertas, Reſpublica, ſeu dominatio populi Armeniis incognita. hi regiæ dominationi aſſueverant, & utriuſque poteſtatis experti Romanæ & Parthicæ. Lenior fuit Romana, ut pote ſub principe, qui non dominum, ſed principem ſe ferret, qui nec ſervos populares, ſed cives agnoſceret.

Major fuit ſuperbia Parthorum, & magis regia, & veterum regum Perſarum ſimilis faſtus perdurabat.

Et *illuc magis ad ſervitium inclinabant* Megiſtanes Armeniorum. forte & populares ingenio ſuo & ſitu terrarum, aut fœderibus viq; procerum ad id inducti.

Forte tantum Megiſtanes, amore & obſequio ſibi inſito; aut potius, quia poteſtas regia ſimilis magiſque accommodata ingenio & potentiæ Megiſtanum huc inclinabant.

6. *Perfidiam.*] Quia pugnam ſæpe eludebant, & potius dolo & inſidiis graſſabantur. Et maxime in colloquiis; & etiam quia equitatu & ſagittis Parthi præpollent. quo fraus & inſidiæ facilius ſtruuntur, quo facile rapiunt victoriam aut relinquunt.

At Romani cum legionibus gravi agmine incedentes, aperto juſtoque bello, pugnabant adverſus hoſtes, & æquo Marte, non arte aut fraude vincebant.

7. *Munia Romanorum.*] Alii legunt,

exercitu veteranos, qui non ſtationem, non vigilias iniſſent; [1] vallum foſſamque quaſi nova & mira viſerent; ſine galeis, ſine loricis, [2] nitidi & quæſtuoſi, militia per opida expleta. Igitur dimiſſis quibus ſenecta, aut valetudo adverſa erat, ſupplementum petivit. Et habiti per

INTERPRETATIO.

milites, *qui neque diurnas, neque nocturnas excubias noviſſent, qui munimenta castraque, velut inſolita & inuſitata* prodigia *contuerentur, ſine galeis, ſine tegminibus ferreis, pingues ac locupletes, emeritis* nempe *per urbes ſtipendiis.* *Exauctoratis* ergo militibus, *quibus ſenectus, aut improſpera valetudo eſſet, ſuppleri legiones poſtula-*

NOTÆ.

munia armorum, ut *munia belli*. Ego nihil muto. Opponit Syriacas legiones Romanis legionariis, quia illæ in Syria delectæ, vel ut dicit, quia ibi longa pace ſegnes militiæ Romanæ munia ignorabant, nec niſi ægre tolerabant.

Opponit Syros illos milites quæſtuoſos, nitidos, & auro micantes Romanis incomptis duriſque, & ferro horridis, & qui militiæ veteres & acres, labores ac munia belli facilius tolerabant.

Munia Romanorum.] Syriacas legiones *pace longa ſegnes* opponit Romanis aliis, quarum ſevera & durior militia. quippe Syriacus miles neque vigilias aut ſtationes noverat, nitidus, quæſtuoſus ſtipendia militiamque expleverat in oppidis, non in caſtris, inter paganos, non inter hoſtes Erant certe Syriacæ *legiones* & Romanæ; ſed hæ tum degeneres à virtute Rom. & eo ſolo cœloq; ac perpetuo otio emollitæ.

Et quia in his locis natus delectuſq; ille miles, licet è civibus Romanis, ingenio tamen ipſo ſoli, cœliq; emolliti illi, munia Romanæ militiæ facile dediſcebant. Tali cœlo & procul bello ſe Romanos fuiſſe jam obliti erant, jam Syri ingenio ignavia & mollitie facti, & quaſi natura bellum & labores ignorabant.

Quod patet etiam ex hiſtoriis Taciti, quibus legitur, ſparſam famam eſſe. transferri à Vitellio legiones Germanicas in Syriam, & Syriacas in Germaniam. quo veluti prodigio territi ſunt Syriaci, atrox Germaniæ cœlum, & duram militiam exhorrentes, fere ut certum exitium.

Munia Romanorum.] Puto ſic, quia legiones illæ Syriacæ, magna ex parte ex Aſiaticis civibus tamen Rom. conſcriptæ, & ſuppletæ ex proximis Orienti provinciis; & præterea *pace longa ſegnes.* Quid mirum, ſi tales Aſiatici *munia Romanorum ægerrime* tolerarent?

1 *Vallum.*] *Vallum*, eſt aggeſtus è terra & ſudibus ad labrum interius foſſæ. Duæ igitur partes valli, *agger* & *ſudes*; *Agger*, è terra hic velut murus inſtruitur, altus tribus pedibus ſuper terram.

Sudes, qui proprie *valli*, ſeu *pali*, non fuerunt ex æquabili & ſimplici ligno, ſed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres aut quatuor, id eſt, *ramos* in majori ſtipite, qui reciſi, ut cornua eminebant. pars in terram defigebatur, pars eminebat, etiam implexi inter ſe illi pali, ut firmius vallum eſſet.

2. *Nitidi & quæſtuoſi.*] Sic lib 2 Hiſt. 80. ubi de bello civili Vitell. & Veſp. *Nihil æque provinciam exercitumque accendit, quam quod aſſeverabat Mucianus, ſtatuiſſe Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque transferret; contra Syriacis legionibus Germanica hyberna, cœlo ac laboribus dura mutarentur.*

Nitidi.] Sen. Epiſt. 51. *Effeminat animos amœnitas nimia, nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem poteſt regio. quamlibet viam jumenta patiuntur, quorum durata in aſpero ungula eſt. In molli paluſtrique paſcuo ſaginata cito ſubteruntur, & fortior miles ex confragoſo venit: ſegnior eſt urbanus & verna. Nul-*

[1] Galatiam ac [2] Cappadociam delectus. Adjectaque [3] ex Germania legio [4] cum equitibus alariis, & peditatu cohortium: retentuſque omnis [5] exercitus ſub pellibus, quamvis hieme ſæva adeo, ut obducta glacie, [6] niſi effoſſa humus tentoriis locum non præberet. [7] Ambuſti multorum artus vi frigoris, & quidam inter excubias exanimati ſunt.

INTERPRETATIO.

vit, & conſcriptus miles in Galatia & Cappadocia. Adjunctaque eſt legio ex Germania, cum equitatu & pedeſtribus copiis ſociorum, & univerſus exercitus ſub tentoriis habitus, licet adeo ſæviente hieme, ut conſtricta gelu, terra, non niſi defoſſa, tabernaculis locum daret, ſemuſti plerorumque militum *artus atrocitate frigoris, & nonnulli*

NOTÆ.

ſum laborem recuſant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit pulvere ille unctus, aut nitidus. Severior loci diſciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit.

1 *Galatia.*] Regio Aſiæ Minoris peninſulæ, & ad Pontum Euxinum. Sub Romanis fuerunt hîc tres provinciæ, nempe *Paphlagonia*, *Galatia*, & *Galatia Salutaris* ſub Vicario Diœceſeos Ponti. Hodie pars præfecturæ *Natolia*, & ad mare Nigrum, in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemontius.*

2. *Cappadociam.*] Vide notas lib. 12. 47. *Tillemonius.*

3. *Ex Germania legio.*] Puto fuiſſe tertiam legionem, quæ poſtea revecta in Occidentem, partes Veſpaſiani & Flavianorum fovit.

Germania.] Vide notas lib. 6. cap. 30. & lib. XI. cap 18.

4. *Cum equitibus alariis.*] Ita capiunt, ut legio Germanica illa tota pedeſtris eſſet, & pro equitatu haberet *alarios*, ſeu auxiliares equites. Sed ea *legio* completa, & proprios equites, *trecentos* nempe, habuit.

Sed huic legioni equitique ipſius adjectum robur auxiliarium, & equitum & cohortium quæ pedeſtres erant. illæque copiæ auxiliares, quæ Gallicæ etiam ſeu Germanicæ, erant paris roboris, ac ipſa legio Romana.

Intellige igitur, robur illud ſociorum in neceſſitate belli ſemper adhæſiſſe legioni, præter ipſius legionis equites, qui eo ævo non jam *alarii* proprie, ſed *legionarii* equites dicebantur; ut ſic diſtinguerentur ab *alariis*, qui ſociorum equites erant.

Diſces ex Tacito, fuiſſe in Germania octo legiones, & præterea par robur auxiliarium; ſic & in Oriente haud dubie ſimul cum legionibus Romanis, cum res urgeret, par numerus auxiliarium ſociorumque regum aderat.

5. *Exercitus ſub pellibus.*] Sic Livius lib. 5. *Quippe illos* (nempe Veientes) *hiemem ſub tectis ſuis agere, egregiis muris ſituque naturali urbem tutantes; militem Rom. in opere ac labore, nivibus pruinisque obrutum ſub pellibus durare; ne hiemis quidem ſpatio, quo omnium bellorum terra marique ſit quies, arma deponentem.* Sed tum ſine ignominia.

6. *Niſi effoſſa.*] Palos ſuſtinentes pellem, ſeu tabernaculum advectantes ſtatim defigebant ultro ſine foſſione ulla, quia pali, ſeu conti præuſti, acuti, vel etiam ſpiculo ferreo inſtructi. At tum opus fuit effodi terram, ut figi poſſent tentoria, ob glaciem.

7. *Ambuſti multorum artus.*] Simile & quid majus habet Curtius lib. 8. *Memoria proditum eſt, quoſdam applicatos arborum truncis, & non ſolum viventibus, ſed etiam inter ſe colloquentibus ſimiles eſſe conſpectos, durante adhuc habitu, in quo mors*

Annotatuſque miles, qui faſcem lignorum geſtabat, [1] ita præriguiſſe manus, ut oneri adhærentes, truncis brachiis deciderent. [2] Ipſe cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adeſſe, laudem ſtrenuis, ſolatium invalidis, exemplum omnibus oſtendere. Dehinc quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deſerebantque, remedium ſeveritate quæſitum eſt. Nec enim, ut in aliis exercitibus, [3] primum alterumque delictum venia proſequebatur, ſed [4] qui ſigna reliquerat, ſtatim capite pœnas luebat. Idque uſu ſalubre, & miſericordia melius apparuit. quippe pauciores illa caſtra deſeruere, quam

INTERPRETATIO.

in ſtationibus extincti ſunt. Viſuſque miles, cui lignorum onus ſubeunti, ita manus obriguere, ut faſci affixa, mulcatis lacertis delaberentur. Ipſe Corbulo *tenui ac plebeia veſte, nudo capite, in itinere, in operibus, multus adeſſe: decus impigris, ſolamen infirmis, cunctis exemplum prabere. Exin, quia plurimi horrebant inclementiam aëris, ſævitiamque belli, & deſerebant, aſperitate obviam itum eſt. Nec enim, ut in aliis caſtris, unam alteramve culpam venia donabat, ſed qui à ſignis diſceſſerat, confeſtim morte plectebatur. Idque experientia ſalutare cognitum eſt, & commiſeratione utilius. Nam pauciores ea caſtra reliquere, quam ea in quibus parcebatur. Interea*

NOTÆ.

quemque deprehenderat.

1. *Ita præriguiſſe manus.*] Significat ipſas manus, frigore præmortuas, una cum faſce devolutas vel abjectas. Negat, aut ridet vir quidam ſcriptis & genere nobilis, olim mihi ſerio inter amicos.

Atquin & Dio notat in illo tractu, vim frigoris eſſe (libro XLIX. ad acta anni DCCXVIII.) & Annales Turcici: *Supra Trebizium, Solemanni milites cum Parthos inſequerentur, tanto frigore oppreſſos, ut plurimi manus pedeſque amitterent.*

Hoc noſtro ævo factum, anno ∞ IↃ XXXV. neque igitur ſic mirandum illud Taciti, aut ridendum. Scio & à gnaris ſimilia & majora aſſeri, qui in Septemtrione fuerunt. *Lipſius.*

2. *Ipſe cultu levi.*] Id intellige de vulgari ac tenui veſte, non autem quaſi æſtiva veſtis eſſet. non de penula ſumendum, quæ ſolſtitio ferebatur, ſed de ſago vulgari, & quaſi caliga militari.

Sic Tacitus Hiſt. 2. 5. *Veſpaſianus acer militia anteire agmen, locum caſtris capere, noctu diuque conſilio, ac ſi res poſceret, manu hoſtibus obniti, cibo fortuito, veſte habituque vix à gregario milite diſcrepans.*

3. *Primum alterumque delictum.*] Ut plurimum morte puniebatur, qui ter ob eandem culpam mulctatus fuerat, leves & pecuniariæ culpæ, capitales fiunt, ſi ter repetitæ.

At non id expectabat Corbulo, ſtatim primum delictum morte puniebat, ut ea ſeveritate vulgus coerceret; quippe fugiunt hoſtem, terrentve ducem *flagitia* illa *militia*, niſi timeant.

4. *Qui ſigna reliquerat.*] Gregarii milites ſecundum matriculæ ordinem, in aciem dirigebantur. Matricula hæc fuit ordinis à centurione inſtituti. Nam ſuos juxta vires, & pro judicio locabat, certis quemq; locis, quos in agmine, & in acie tenerent. Quiſq; locum ſuum noverat, & hos ordines pertinaciter ſervabant.

Cautio erat, ne quis miles à ſignis, quatuor pedes longius procederet, id eſt, ne quis vel paſſum unum progrederetur extra lineam ubi ſigna, imo & mors pœna, ſi qui reliquiſſent.

Quod non idem ubi minor aberratio.

ea in quibus ignoſcebatur. Interim Corbulo legionibus intra caſtra ha- 36
bitis, donec [1] ver adoleſceret, diſpoſitiſque per idoneos locos cohortibus auxiliariis; ne pugnam priores auderent, prædicit. Curam præſidiorum Pactio Orphito [2] primipili honore perfuncto mandat. Is quanquam incautos Barbaros, & bene gerendæ rei caſum offerri ſcripſerat, *tenere ſe munimentis, & majores copias opperiri* jubetur. Sed rupto imperio, poſtquam paucæ è proximis caſtellis turmæ advenerant, pugnamque imperitia poſcebant, congreſſus cum hoſte funditur. Et damno ejus exterriti qui ſubſidium ferre debuerant, ſua quiſque in caſtra trepida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit: increpitumque

INTERPRETATIO.

Corbulo, retentis legionibus intra munimenta, donec verna tempeſtas provecta eſſet, ordinatiſque per idonea loca cohortibus ſociorum, præmonet, ne priores prælium tentarent, ſtationibuſque & caſtellis præeſſe jubet Pactium Orphitum, qui primipili decus habuerat. Is licet nuntiaſſet, ignaros eſſe imprudenteſque Barbaros, & dari occaſionem pugnandi proſpere, imperatur tamen ei manere intra caſtra, & firmiores copias expectare. *Verum poſthabitis mandatis* ducis, *cum pauca è propinquis præſidiis copiæ adventaſſent, & prælium inſcitia poſtularent, commiſſo cum hoſte prælio fugatur. Et clade illius conſternati, qui ſuppetias ferre debuerant, pavidâ fugâ, ſua quiſque in munimenta revertére. Quod ægre tulit Corbulo, objurgatumque Pactium, & præfectos militeſque ten-*

NOTÆ.

Quod ſi major, tum certe deſertionis mors pœna erat. Deſertor autem habebatur, qui longius abſceſſiſſet, quam unde tuba exaudiri poſſet.

Livius lib. 5. 7. *Fuſtuarium meretur, qui ſigna* relinquit, aut præſidio decedit.

1. *Ver adoleſceret.*] Id eſt, non inciperet tantum, ſed proveheretur; quia grave agmen legionum, nec ſtatim inter aquas, aut nives progredi potuit, ut copiæ ſociorum, quæ equitatu prævalebant, & forte etiam defectu graminis & cibariorum, quæ primo vere difficilius reperiuntur, aut convehuntur.

2. *Primipili.*] Primipilus fuit caput & ductor omnium centurionum; etiam in collegam ſuum, ſiniſtrum primopilum jus aliquod habuit. niſi forte hoc imperium habuere per vices

Imperabat quidem ſuæ dumtaxat centuriæ, ſed quia mandata imperatoris, aut tribunorum ſæpe per illum edebantur in vulgus, in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant; ideo nempe, quia Aquilam regebat, & refixum evellebat, & in acie tuebatur.

Hinc Aquila pro primipilatu uſurpatur. Iis opes definivit Auguſtus 300. aureos, qui cenſus equeſtris. Et pro equitibus erant qui functi fuerant primipilatu. Ambitioſe petitum munus, eo uſque ut tribuni poſtquam defuncti erant, ambirent. 300 *aurei* ſunt 1250 lib.

Primipili honore.] Primipilus idem ac primus centurio; ideoque ſic dictus, quia primæ cohorti legionis imperabat, & quia in ea cohorte principia legionis, Aquila & vexilla. & quod fortiſſimum in legione fuit. quia ibi ſigniferi & quia primipili curæ demãdata Aquila.

Quia inde juſſa ad alios centuriones, & per alias cohortes, totamque legionem permanabant; & quia per omnes gradus militiæ ad illum ſupremum ordinem longa & probata virtute militari provectus erat. inde honos, hinc primipili decus quod equeſtre faſtigium adæquaret, inde & opes; ita ut ſuis teſtamentis Primipili legarent aliquid Cæſari.

Pactium. & præfectos militeſque [1] *tendere omnes extra vallum* juſſit; inque ea contumelia detenti, nec niſi precibus univerſi exercitus exſoluti ſunt. At Tiridates ſuper proprias [2] clientelas, ope Vologeſi fra-
37 tris adjutus, non furtim jam, ſed palam bello infenſare Armeniam, quoſque fidos nobis rebatur depopulari; & ſi copiæ contra ducerentur, eludere, [3] hucque & illuc volitans, plura fama quam pugna exterrere. Igitur Corbulo, quæſito diu prælio, fruſtra habitus, & exemplo hoſtium circumferre bellum coactus, diſpartit vires, ut legati præfectique diverſos locos pariter invaderent. Simul [4] Antiochum regem monet, [5] *proximas ſibi præfecturas petere.* Nam Pharaſmanes inter-

INTERPRETATIO.

dere omnes extra caſtra præcepit, *& in ea ignominia habiti, nec niſi obteſtationibus totius exercitus exempti ſunt. Sed Tiridates, præter ſuos clientes, auxilio Vologeſis fratris firmatus, jam non latrociniis, ſed aperto Marte infeſtare Armeniam, & raptare quos nobis fideles exiſtimabat, & fruſtrari, ſi miles opponeretur, hucque, & illuc invectus equitatu, plus terroris incutere fama, quam bello Itaq; Corbulo expetita diu pugnandi copia, deluſus, & dividere copias inſtar hoſtium adactus, ita diſtribuit agmen, ut legati & præfecti ſimul plura loca irrumperent. Eodemque tempore mandat Antiocho regi,* ut invaderet provincias ſibi vicinas. *Quippe Pharaſmanes, in-*

NOTÆ.

1. *Tendere omnes extra vallum.*] Quod pœnæ militaris genus antiquum Livius l. x. *Cohortes quæ ſigna amiſerant, extra vallum ſine tentoriis deſtituit.* Valerius lib. II. cap. VII. *Neve quis eorum intra caſtra tenderet, neve locum extra aſſignatum vallo aut foſſa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet.*

Vide & Polyb. lib. VI. ſed proprie de hac ipſa re, ſic Frontinus IV. Strategem. *Domitius Corbulo in Armenia duas alas & tres cohortes, quæ ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerant, extra vallum juſſit tendere.* Lipſius.

Tendere omnes extra vallum.] Quod inter notas ignominiæ & pœna militaris fuit. Sic expoſiti illi hoſtibus, & inclementiæ cæli, quia, nempe, ſine tabernaculis agitabant & extra caſtra.

Extra vallum tendere.] Sine vallo & munimentis, ſine pellibus, humi ſtrati aut ſtantes degere cogebantur. quod durum ſimul & ignominioſum fuit.

Extra vallum] Curt. lib 7. *Et qui forte tædium laboris per litteras erant queſti, hanc ſeorſum cohortem à cæteris tendere, ignominiæ cauſa jubet. fortitudine uſurus in bello, libertatem linguæ ab auribus credulis remoturus.*

2. *Clientelas.*] Clientes ejus Parthi, partim etiam & Armenii. forte & Medi quibus imperabat frater ejus Pacorus, & vicini alii, ut Adiabeni & Arabes.

3. *Huc quoque & illuc volitans.*] Lego primum, *hucque & illuc.* deinde, ut in libro opt. *pugna exterrere.* Vera ſententia ſcriptioque.

Nam hoc ait, Tiridatem oſtendiſſe potius arma, quam intuliſſe; & plura exterruiſſe adventus ſui fama, quam pugna. *Lipſius.* Reſtitui *hucque & illuc.*

4. *Antiochum.*] *Commagenæ* regem, ut ſupra dictum. *Lipſius.*

5. *Proximas ſibi præfecturas.*] Intelligit Interpres Hiſpanus de provinciis Parthorum, quæ proximæ eſſent Corbuloni. ſeu regioni in qua bellum gereret. quod falſum.

Vnicuique regi præcipit Corbulo, ut laceſſant bello *præfecturas* Parthicas,

fecto filio Rhadamiſto, *quaſi proditore ſui*; quo fidem in nos teſtaretur, vetus adverſus Armenios odium promptius exercebat. [1] Tuncque primum illecti Inſechi, gens ante aliàs ſocia Romanis, avia Armeniæ in-

INTERPRETATIO.

terempto filio Rhadamiſto, velut ipſi inſidiaretur, *quò fidem in nos oſtentaret, antiquam adverſus Armenios inimicitiam acrius exſequebatur. Et tunc primum in commilitium adſciti Inſechi, natio jam olim fœdere Romanis devincta, montes Arme-*

NOTÆ.

proximas quiſque *ſibi*, id eſt cuique regi *proximas*. nempe ut ſic vires Parthorum diducerent reguli, diſtraherentque, ne tota mole belli ineret Parthus in Corbulonem.

1. *Tum primum Illecti.*] Nempe ut avia Armeniæ incurſaret gens ante alias ſocia Romanis, ſed qua nondum in bello uſi eſſent; nempe, vel quia longius amoti, aut neglecti, vel quia non ſe dederat occaſio. omnes qui ſocietatem habebant cum Romanis, non tamen in commilitium ſtatim adſciti.

Male intelligit Lipſius *ante alias*, quaſi præ aliis gentibus ſocia & fida eſſet, ea gens Romanis. Nam τὸ *primum* & *ante alias* ſeu olim, hic opponuntur. Igitur *ante alias* capio *jam* olim, *jam antiquitus* itaq; *tum primum illecti ſunt* Inſechi ad commilitium, ſed qui *jam olim* ſocii Romanorum erant.

Tuncque primum illecti Inſechi.] Tunc primum illecti Inſechi *in commilitium*, ſeu belli ſocietatem, cum ea gens jam ante alias ſocia eſſet Romanis & priſco fœdere devincta, at quæ nondum tamen hactenus in belli ſocietatem evocata erat.

Sic infra libris hiſtor Sceptruchi Sarmatæ ſocietate ſeu fœdere devincti inter bella civilia, non tamen in commilitium aſciti ſunt. Sufficiebat interim amicitia ſeu ſocietas, ut hac parte arceretur bellum. At ne quid civibus immixti auderent, ne nova molirentur inter arma civilia, ad bellum non tracti aut pellecti ſunt, ut nunc *Inſechi*. Tac. l. h 3 5.

Nam ſocietas initur ſæpe diverſis, utrinque conditionibus, prout ſunt populi, prout cavetur fœderibus. aliter quippe cum Germanis, aliter cum Sarmatis, aut Parthis initur fœdus.

Inſechi.] Forte *Iſauri*, de quibus Trebell. Pollio. 25. *Poſt Trebellianum pro barbaris habentur, & cum in medio Rom. nominis ſolo, regio eorum ſit, novo genere cuſtodiarum, quaſi limes; non virtute graves, non conſiliis prudentes, ſed hoc ſolo ſecuri, quod in editis poſiti adiri nequeunt: quos quidem divus Claudius pene ad hoc perduxerat, ut à ſuis ſemotos locis, in Cilicia collocaret, daturus uni ex amiciſſimis omnem Iſaurorum poſſeſſionem, ne quid poſtea ex ea rebellionis oriretur.* Nempe fuit daturus alicui regi ſeu dynaſtæ, non Romano duci. Et Plin. lib. 5. 20. *Cilicia Pamphiliam omnes junxere, neglecta gente Iſaurica.*

Neglecta valde ea gens, quam dabat Imperator amico, & quæ ſpreta à ſcriptoribus. His tamen utitur Corbulo ad avia Armeniæ incurſanda; eo quod in montibus nati & aſſueti, incurſionibus magis apti & idonei eſſent. Locus regio & ingenium gentis ſatis congruit, ut qui pars Ciliciæ eſſent. quippe multi illic montes, nec procul ab Armenia.

Inſechi gens ante alias ſocia Romanis.] Quidam putant Tacitum hîc ſibi contradicere. Sed potuit illa gens *ante alias*, ſeu olim, pepigiſſe fœdus & ſocietatem cum Romanis, non tamen propterea hucuſque illici, ut extra fines ſuos militaret.

Potuit illa propulſare hoſtes ſuos & Romanorum ex finibus ſuis, nec ullum præbere auxilium hoſtibus ipſorum; & alias conditiones fœderis implere, &

legeſem commotum, quia cauſſa, quam vi agere mallet. Sin perſtaretur in bello; non defore Arſacidis virtutem fortunamque, [1] *ſæpius jam clade Romana expertam.* Ad ea Corbulo, ſatis comperto, Vologeſem defectione [2] Hyrcaniæ attineri, ſuadet Tiridati, *precibus Cæſarem aggredi: poſſe illi regnum ſtabile; & res incruentas contingere, ſi omiſſa ſpe longinqua & ſera, præſentem potioremque ſequeretur.* Placitum dehinc, *quia commeantibus invicem nuntiis, nihil in ſumma pacis proficiebatur, colloquio ipſorum tempus locumque deſtinari. Mille equitum præſidium* Tiridates *affore ſibi* dicebat; *quantum Corbuloni cujuſque generis militum aſſiſteret, non ſtatuere, dum poſitis loricis & galeis, in faciem pacis veniretur.* Cuicumque mortalium, nedum [3] veteri & provido duci, barbaræ aſtutiæ patuiſſent. Ideo artum inde numerum finiri, & hinc majorem [4] afferri, ut dolus patraretur. nam equiti ſagittarum uſu exercito, ſi detecta corpora obji- 38

INTERPRETATIO.

periri, quam armis. Quod ſi bellum continuaretur, non defuturam Arſacidis fortitudinem; fœlicitatemque, ſæpe jam alias exitio Romanorum cognitam. *Ad hæc Corbulo, cum ſatis conſtaret, Vologeſem diſtringi rebellione Hyrcanorum, nuntiat Tiridati*, ut adiret principem precibus; poſſe illi evenire imperium firmum ac ſtabile ſine vi aut armis, ſi, relicta ſpe procul amota tardaque, præſentem melioremq; ſectaretur. *Exin viſum eſt*, quia commeantibus hinc & illinc legatis, nihil in eo quod caput eſſet fœderis peragebatur, conſtitui diem & locum ipſorum ducum congreſſui. *Tiridates affirmabat* ſe ſtipatum iri agmine mille equitum, ſe vero non præſcribere Corbuloni, quantum copiarum cujuſcumque generis ſecum adduceret, modo omiſſis loricis & galeis in ſpeciem pacis conveniretur. *Manifeſtæ fuiſſent inſidiæ barbarorum cuilibet homini, non tantum vetuſto & prudenti imperatori. Propterea modicum inde agmen ſtatui, & hinc validius exhiberi, ut ſic fraus ſtrueretur; quippe ſi nudus miles exponeretur equitatui ſagittandi arte experto, nihil*

NOTÆ.

dem ipſe Tiridates invaſerat illud regnum, vel invadere conabatur, invitis, vel diſſimulantibus Romanis.

1. *Sæpius jam clade.*] Attamen Tac. lib. de mor. Germ. 37. *Ne Parthi quidem ſæpius admonuere. quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quam cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit?* Sed hoc loco Taciti ſuas partes venditat hoſtis, ultra & præter verum.

2. *Hyrcaniæ.*] Vide notas lib 6. c. 36.

3. *Veteri & provido duci.*] Cujus eruditionis etiam & ſtudii in litteris ſignum, quod Plinius aliquotiens Corbulonem inter auctores laudat, quorum opera uſus eſt, uti Indice lib. v. & vi.

Patrem egregio viro fuiſſe ſuſpicor Pomponium, aut Orfitum, ſuadente Plinio lib. vii. cap. v. *Veſtilia, C. Herdicii ac poſtea Pomponii Orfiti* (ſcribe ex libris, *Pomponii atque Orfiti*) *clariſſimorum civium conjux ex his quatuor partus enixa, Sempronium ſeptimo menſe genuit, Suilium Rufum undecimo, Corbulonem ſeptimo, utrumque conſulem: poſtea Cæſoniam Caii principis conjugem, octavo.* Lipſius.

4. *Afferri.*] Alii *offerri*, alii *ferri*, id eſt permitti, concedi. Sed apud Tac. *afferri* & *offerri* pro eodem eſt. Sic lib. hiſt. de magiſtris Galbæ, ſeu pædagogis, *omnia venalia afferebant*, i. e. offerebant.

cerentur, nihil profuturam multitudinem. Diſſimulato tamen [1] intellectu, *rectius de his quæ in publicum conſulerentur, totis exercitibus coram diſſertaturos* reſpondit. Locumque delegit, cujus pars altera colles erant clementer aſſurgentes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo ſocias cohortes & auxilia regum pro cornibus, medio ſextam legionem conſtituit; cui accita [2] per noctem aliis ex caſtris, [3] tria millia tertianorum permiſcuerat, una cum aquila, quaſi eadem legio ſpectaretur. Tiridates vergente jam die procul aſtitit, unde videri magis [4] quam audiri poſſet. Ita ſine congreſſu dux Romanus abſce-
39 dere militem [5] ſua quemque in caſtra jubet. Rex ſive fraudem ſuſpe-

INTERPRETATIO.

ſubſidii allaturum numerum ampliorem. Fingens tamen Corbulo, *quaſi* dolum *non intelligeret, reſpondit*, ſe melius deliberaturos in conſpectu univerſorum exercituum de negotiis, quæ ad Remp. pertinerent. *Et locum deſtinavit, cujus pars altera colles erant leniter acclives, inſtruendo agmini peditum* idoneæ, *& pars altera in campum patebat aptum inſtruendis equitum ordinibus. Et die condicta, prior Corbulo inſtruxit cohortes auxiliarium, & copias regum in utroque cornu, in medio* locat *ſextam legionem, cui immiſcuerat tria millia manipularium tertiæ legionis, noctu accerſita ex aliis munimentis cum una aquila, velut eadem legio conſpiceretur. Tiridates è longinquo adſtitit jam inclinante ad veſperam die, unde conſpici magis poterat, quam audiri; ita ſine colloquio Imperator Rom. militem abire in ſua quemque munimenta*

NOTÆ.

1. *Intellectu.*] Utuntur verbo *intellectu*, ſic & juriſconſulti. l. 8. § D. De religios. *Etiamſi non ipſe prohibitus ſit, ſed procurator ejus, quia intellectu aliquo ipſe prohibitus videtur.* l. 60. § 3 D. Mandati: *Si inter maritum & ſocerum id actum eſſet, vel tacito intellectu.* Aurelius.

2. *Per noctem.*] Neque periculum fuit à Parthis. quippe noctu non pugnant aut vagantur. Nam quid per noctem & nubila ſagittæ temere volantes?

3. *Tria millia tertianorum*] Hinc patet, erraſſe doctiſſimum Salmaſium, cum ſcribit libris de re militari Rom. *ſexcentos* fuiſſe *vexillarios* ſic vocatos, & ex officio in qualibet legione, qui abſtraherentur à ſua legione & aquila, cum res poſtularet.

At hic loci *tria millia tertianorum* abducuntur ab aquila, i e pe ſub uno vel pluribus *vexillis.* non enim ſine *vexillo* ducebantur. & licet non dicat expreſſe Tacitus, erant proprie tamen iſti *vexillarii* legionis tertiæ.

Tria millia tertianorum.] Quæ deducta inſtar vexillariorum, nempe ſub uno vexillo, quod forte amotum eſt, cum jungerentur ſextanis ſub una eademque aquila, ut una legio eſſe videretur.

Niſi forte inſtar cohortis, aut cohortium ſervavere ſinguli ſibi vexilla propria; ita ut ad ſignum primæ cohortis, & ad primipilum Sextanorum attenderent, neque legere Parthi poterant, cujus cohortis aut legionis eſſent illa vexilla.

4 *Quam audiri.*] Itaque nullus ſic congreſſus, nullum colloquium miſceri potuit inter duces.

5. *Sua quemque in caſtra.*] Quia forte auxiliares alibi, alibi ſocii reges, alibi legiones tendebant, ut ſupra indicavit, nempe, ut ſic plura ſimul loca occuparent, ſicque obſtarent incurſionibus Parthici equitatus.

ctans

ctans, quia [1] plura ſimul in loca ibatur, ſive ut commeatus noſtros [2] Pontico mari, & [3] Trapezunte opido adventantes interciperet, propere diſcedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur præſidiis noſtris inſeſſos: & Corbulo, ne irritum bellum traheretur, utque Armenios [4] ad ſua defendenda cogeret, exſcindere parat caſtella. Sibique quod validiſſimum in ea præfectura

INTERPRETATIO.

præcipit. Tiridates, ſeu metueret inſidias, quia plurima eodem tempore loca petebantur, ſive ut diriperet copias noſtras ac cibaria, quæ advehebantur mari Pontico, & Trapezunte urbe, celeriter abſcedit. Sed neque potuit intercipere commeatus noſtros, quia afferebantur per montes, noſtris ſtationibus firmatos; & Corbulo, ne fruſtrà bellum prolataretur, & ut impelleret Armenios ad ſua propugnanda, arces expugnare ſtatuit. Sibique deſtinat firmiſſimum hujus provinciæ caſtellum, *nomine*

NOTÆ.

Et infra id innuit Tac. *quia plura ſimul in loca ibatur.* Puto, in ſua quiſque caſtra ſeu præſidia abire jubetur miles.

1. *Plura ſimul in loca ibatur.*] Nempe redibant in ſua caſtra Tertiani, Sextani, & etiam auxilia regum ad ſua caſtra remeabant. Et noctem atque inſidias metuere debuit Tiridates, ſolo ſagittandi uſu præpollens. quod per noctem inutile foret.

2. *Pontico mari.*] Pontus Euxinus, pars ſeptentrionalis & orientalis maris Mediterranei latè ſumpti alluens oras Sarmatiæ Europææ, & Illyrici regionum Europææ nec non Sarmatiæ Aſiaticæ Colchidis, & Aſiæ minoris regionum Aſiæ.

Hodie vocamus *Pont Euxin, Mer Noire & mer Majour.* irrigat oras imperii Turcici, Moſcoviæ, Georgiæ &c. in Europa & Aſia. *Tillemon.*

3. *Trapezunte*] Trapezus, urbs Ponti provinciæ in Aſia minore, & ad Pontum Euxinum.

Hodie *Trebizonde*, vel ut à Turcis vocatur *Tarabozan*, urbs præfecturæ cognominis, in Natolia regione imperii Turcici Aſiatici, & ad mare Nigrum ſeu Majus *Tillemon.*

4. *Ad ſua defendenda.*] Puto, ſe ſe tutabantur caſtellis, nec fere tali bello ſe immiſcebant fide ambigui Armenii. At Corbulo, ut eos compellat ad regionem ſuam tutandam, & partibus Romanis obſtringat, exſcindere parat caſtella, quibus captis, certe tum debuerunt & ſuas & victorum partes neceſſario defendere.

Vel ſic, ut eos ad bellum eliciat, qui perpetuo fugaces, aut arduis montium latitantes, pugnandi copiam non dabant. ſicque bellum prolatabant, ſpemq; & auxilium extraneum ſpeculabantur. Sic ſe geſſerat Lucullus adverſus eoſdem hoſtes.

Ad ſua defendenda.] Caſtellis arcibuſque nudati Armenii ſua defendere, etiam adverſus Parthos cogebantur, & partibus Romanis accedere; & ſi vincerent, victori Corbuloni vincebant. ſicque neutri bello, atque ambigui eſſe deſinebant.

Ad ſua defendenda.] Nempe Armenii oppidis & caſtellis ſe ſuaque receperant, eludebantque grave Romanorum agmen fuga, aut propugnaculis.

At Corbulo, ut eos cogeret ad ſua defendenda, & ad bellum vel certamen illiceret, exſcindit caſtella, prædaque potitur, qua militem imbueret ac ditaret, ſimulque ſpoliaret hoſtem vinceretque fugaces, aut abditos. ſicque ſpoliabat ſimul & Parthos, in quorum parti-

cognomento *Volandum* ſumit; minora Cornelio [1] Flacco legato, & [2] Inſteio Capitoni [3] caſtrorum præfecto mandat. Tum circumſpectis munimentis, & quæ expugnationi idonea, proviſis, hortatur milites, *ut hoſtem vagum, neque paci aut prælio paratum, ſed perfidiam & ignaviam fuga confitentem, exuerent ſedibus, gloriaque pariter & præda conſulerent.* Tum quadripartito exercitu, hos [4] in teſtudinem conglobatos, [5] ſubruendo vallo inducit; alios [6] ſcalas mœnibus admovere, multos tormentis faces & haſtas incutere jubet. Libratoribus funditoribuſque

INTERPRETATIO.

Volandum, *& minus valida* oppugnanda *tradit Cornelio Flacco legato, & Inſteio Capitoni caſtrorum præfecto. Tum inſpectis undequaque operibus, & præparatis* iis, *quæ obſidioni neceſſaria* erant, *monet milites*, ut deturbarent arcibus hoſtem palabundum, qui neque pacem, aut pugnam vellet, ſed dolum, & inertiam ſuam fugiendo agnoſceret, & decori ſimulque & parandis opibus providerent. *Tum in quatuor partes diviſo exercitu, hos in teſtudinem confertos admovet ſubvertendo munimento, alios ſcalis admotis muros invadere jubet, plurimoſque tædas, & miſſilia injicere baliſtis & catapultis* præcipit. *Libratoribus & fundibulariis*

NOTÆ.

bus populi & caſtella ipſa.

1. *Flacco legato.*] Qui nempe legatus legionis alicujus. Neque enim alios legatos Corbulo habuit, qui pluribus legionibus præeſſent ſub ipſo ut aliquando fiebat in aliis bellis majoribus.

2. *Iſteio Capitoni.*] Ex lapid. *Inſteio.* Mirum ni idem ſit, qui ſuprà *Hoſtorius* dicitur, ubi de recipiendis obſidibus actum eſt. Certe Vatic. liber eo loci, *Hiſteus*, non *Hoſtorius* præferebat.

Nec moveor, quod ibi centurio dicitur, hic præfectus caſtrorum. Potuit enim honore eſſe auctus. *Lipſius.*

Repugnat; quod centuriones unius nominis ſeu cognominis appellationem habent apud Tacitum. Attamen in cod Flor videtur fuiſſe etiam Hiſteius cap. 9. ſic quippe edidit Pichena Florent. Interpres & hoc loco 39. *Inſteius* edidit, & ſic ex lib. MSS. poſſit idem ipſe eſſe qui centurio, dein præfectus caſtrorum.

3. *Præfecto caſtrorum.*] Poſt legatum legionis jure ac dignitate eminebat præfectus caſtrorum. non habuit tamen jus gladii, ut patet ſupra lib. 1.

Si abeſſet legatus, ipſe legioni præerat, & ſi quando vexillarii legionum ad miniſteria belli urgentia procul abducebantur, ipſis imperabat præfectus caſtrorum. etiam & pluribus vexillis præerat, & parti exercitus. ut hoc loco.

4. *In teſtudinem.*] Id fiebat, cum ſcutis ſuper capita elatis, muro ſuccedebant, primis militibus altioribus, & ordine iſto paulatim, inſtar tecti ſimplicis decreſcente. Vt tela injecta per proclive laberentur, & minus inſidere poſſent & infigi. In has teſtitudines manipulatim aut centuriatim ſe conglobabant.

Sic poterant ſubruere & ſuccedere, vel aſcendere. Nam aſcendebant alii ſuper alios, ut faſtigio altitudinis muri æquarentur. aliquando iterabant teſtudinem, & ſuper ſecundos tertii adhuc aſcendebant.

In teſtudinem.] Sic conglobati & conferti ac clypeis ſociorum & ſuis protecti, vallum ſubruebant.

5. *Subruendo vallo.*] Nempe teſtudine tegebant etiam machinas & arietes, quibus munimenta illa ſubruerent.

6. *Scalas.*] Quædam ſcalæ *compactiles*, quæ aut pluribus partibus conſtant, ut

attributus locus, [1] unde eminus glandes torquerent: [2] ne qua pars ſubſidium laborantibus ferret, pari undique metu. Tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut [3] intra tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obices portarum ſubverſi, capta aſcenſu munimenta omneſque [4] puberes trucidati ſint, nullo milite amiſſo, paucis admodum vulneratis, & imbelle [5] vulgus ſub corona venundatum:

INTERPRETATIO.

ſua ſtatio adſignata eſt, unde procul glandes emitterent; ne qua ex parte caſtelli *periclitantibus auxilium dari poſſet, eodem paſſim terrore* illato. *Tantus exin fuit impetus dimicantis militis, ut ante horam decimam pulſi è muris ſint defenſores, clauſtra portarum ſubruta, expugnata ſcalis mœnia, omneſque puberes obtruncati ſint, nullo interempto milite* noſtro, *paucis admodum ſauciatis, & imbellis multitudo ſub haſta vendita, cætera opes victoribus permiſſa ſunt. Parem*

NOTÆ.

plicari, rurſumque explicari poſſint, aut ipſi gradus removeri, aut recondi quaſi in vaginam ſtipite coërcente.

Fuerunt & coriaceæ, inſtar utrium, conſutæ è corio, & junctæ ſævo, aut adipe circa ſuturas, ne evaporarent. eæque erigebantur ad murum ſpiritu inflatæ, & dabant aſcenſum.

Fuerunt & *reticulata* ad quarum ſummitates hami adjecti, ut murorum pinnas apprehenderent. Hæ dictæ etiam *Nautica*.

1. *Vnde glandes torquerent.*] Libratores ergo glandes torquebant? imo tela, lapideſque. Integer locus, quod mirere, apud Calepinum legitur: *unde eminus lapides & glandes torquerent.* Lipſius.

Glandes.] De globis ferreis intelligunt vernaculi Interpretes, ſed quidni ænei, aut etiam plumbei eſſe potuerint?

2. *Ne qua pars.*] Ita attributus locus funditoribus, ut nullam non partem muri glandibus laceſſerent. ſicque pari ubiq; metu, ſubſidium laborantibus ſuis afferre non niſi ægre poterant obſeſſi.

3. *Intra tertiam.*] Id eſt quatuor horis, ſeu ante horam quartam veterum, ſi oppugnatio mane incepta eſt Nam eis quilibet dies duodecim horarū, quemadmodum & nox, quacumq; anni tempeſtate Horæ longiores æſtate Menſe Iunio id ſex horis noſtris conficere potuerunt.

Intra tertiam diei.] *Intra*, id eſt *ante*, elapſam tertiam diem partem. fuitque hæc hora quarta more veterum Quocunque anni tempore dividebant diem in horas 12. ut & noctem. ſic horæ modo longiores, modo breviores illis erant. Incipiebant primam diei horam à ſexta hora matutina noſtra. numera jam à ſexta hora ad decimam noſtram, ſic habebis *tertiam diei partem.*

Sed illa pars, ſeu horæ illæ quatuor, modo longiores, modo breviores pro tempeſtate anni, ut dixi. ſicque poſito quod illud factum eſſet menſe Iunio, & dies duraſſet ad 18. horas noſtro more, tum certe illa *tertia pars diei* duraſſet ſex horis noſtris & ſic cum proportione de aliis anni temporibus.

4 *Puberes.*] Qui nempe quartum decimum annum attigiſſent, aut etiam exceſſiſſent.

5. *Vulgus ſub corona venundatum.*] Cælius Sabinus Iuriſperitus apud Agellium 7. 4. ſcribit. *Antiquitus mancipia jure belli capta coronis induta veni bant, & idcirco dicebantur ſub coronis vanire.*

Quod verum eſſe Cato quoque in libro, quem compoſuit de re militari, docet illis verbis: *Vt populus ſua opera potius ob rem bene geſtâm ſupplicatum eat, quam re male geſta coronatus veneat*, Itaque Cæſar lib. 3. belli Gall. *ſenatu necato, reliquos ſub corona vendidit.*

Apud Liv. 31. captivi & à conſule

[1] reliqua præda victoribus ceſſit. Pari fortuna legatus ac Præfectus uſi ſunt, tribuſque una die caſtellis expugnatis, cætera terrore, & alia ſponte incolarum, in deditionem veniebant. unde orta fiducia [2] caput gentis Artaxata aggrediendi. Nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ ſi amnem [3] Araxem, qui mœnia alluit, ponte tranſgrederentur, ſub ictum dabantur: procul & [4] latioribus vadis tranſiere. At Tiridates pudore & metu, ne ſi conceſſiſſet obſidioni, nihil opis in ipſo videretur: ſi prohiberet, [5] impeditis locis ſeque & equeſtres copias illigaret: ſtatuit poſtremò oſtendere aciem, [6] & dato die prœlium incipere, vel ſimulatione fugæ, locum fraudi parare. Igitur repente

INTERPRETATIO.

fœlicitatem habuere legatus ac præfectus, & tribus arcibus eadem die exſciſis, aliæ pavore, aliæque conſenſu opidanorum fidei ſe permittebant. hinc nata audentia oppugnandi Artaxata, quæ præcipua ſedes gentis: Nec tamen admota legiones propiore via, quia, ſi ponte tranſmitterent Araxem fluvium qui muros allambit, intra teli jactum objiciebantur hoſtibus: *procul* hinc *& late patentibus vadis tranſmiſere* amnem. *Verum Tiridates pudore* ſimul, *& formidine, ne, ſi deſeruiſſet obſeſſos, nihil ſubſidii* eſſe *in ipſo crederetur, & ſi impediret, iniquis locis, ſeque, & equitatum implicaret; decrevit oſtentare inſtructum prælio exercitum, & orta luce certamen audere, vel ſimulata fuga inſidiis occaſionem quærere. Itaque ſubitò exercitum Rom.*

NOTÆ.

& à prætore, præter inſignes nobilitate viros ſub corona venierunt. Sic & 1. Hiſtor. Cornelius ait, ***multa hominum millia ſub corona venundata.*** Vertranius.

Imbelle vulgus.] Senes, feminæ, pueri impuberes.

1. *Reliqua præda victoribus.*] Quæ tamen non ſine aliquo ordine aut diſtinctione diſtributa eſt inter caligas. Aliud tribunus, aliud centurio, aliud manipularis exigebant. dein & qui ſpecimina virtutis exhibuerant, donaque & præmia præliis meruerant.

2. *Caput gentis Artaxata.*] Conditam ab Artaxia rege, ſuaſu Annibalis Pœni. Plutarchum adi in Lucullo. *Lipſius.*

Artaxata.] Vide notas lib. 6. cap. 33.

3. *Araxem.*] Vide notas lib. 12. cap. 51.

4. *Latioribus vadis.*] Qua parte latiori alueo labitur fluvius, ibi & latiora vada, & trajectu oportuniora: hoc loco ſic Araxes fluebat, favebatque ſic hoſtibus, & ſuos accolas deſtituere videbatur.

5. *Impeditis locis.*] Quia Armenia montibus infeſta, quæ ſic pedeſtri agmini opportunior.

6. *Et dato die.*] Id eſt, primo die dato, cum illuxiſſet. Ita IV. Annal. *datoque tempore non reticebo:* id eſt, oblato. *Lipſius.*

Non primo die, ſeu proximo, ſed ſtatim orta luce. neque enim inter tenebras pugnarent ſagittarii, idque arcte prohibitum apud Parthos.

Dato die] Id eſt ſtatim atque illuceſſeret, ubi primum orta lux eſſet. Sic enim magis exterreret Romanos, ſi quid molle, ſolutum, aut laxum in ordinibus reperiſſet.

Sic & plus temporis habuit, quo fatigaret Romanos, ſi toto die, media æſtate ſemper ſtantes in acie & in armis anxios retineret, & interim perpetuo inceſſerent Parthi ſagittis & equitatu, qui facilius durat, toleratq; curſus laboreſq; pugnæ, & tandem ſic diutius captaret occaſionem perfidiæ & inſidiarum, ſi qua daretur.

agmen Romanum [1] circumfundit, non ignaro duce noſtro, qui viæ pariter & pugnæ compoſuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, ſiniſtro ſexta incedebat, [2] mediis decumanorum delectis: recepta [3] inter ordines impedimenta, & tergum mille equites tuebantur, quibus juſſerat, *ut inſtantibus cominus reſiſterent, refugos non ſequerentur.* In cornibus pedes ſagittarius, & cætera manus equitum ibat, [4] productior cornu ſiniſtro per ima collium, ut [5] ſi hoſtis intraviſſet, fronte ſimul

INTERPRETATIO.

circumvolitat, haud inſcio imperatore noſtro, qui agmen inſtruxerat itineri ſimul & prælio paratum. Cornu dextro tertia legio, lævo ſexta ingrediebatur, mediis incedebant *decumanorum expediti,* ſeu vexillarii, *locata inter ordines ſarcina, & mille equites poſtremum agmen defendebant. his imperarat* Corbulo, ut ingruentes è propinquo Parthos repellerent, abſcedentes non ſectarentur. *Ad alas poſitus incedebat pedeſtris ſagittarius, & cæterum agmen equitum; longius explicato cornu lævo per ſubjecta collium, ut ſi hoſtis invaſiſſet, à fronte ſimul & à latere ſuſtineretur.*

NOTÆ.

Puto, incipiente die, incepit pugna, aut comminatio pugnæ, & diu fatigato hoſte, propinquis tenebris abſceſſit. Non enim licuit Parthis noctu pugnam committere, idque more ſolemni, aut etiam ſtricta lege vetitum fuit.

Dato die.] De *conſtituta die* intelligunt. quod falſum puto. ſi prælio diem conſtituiſſet Rex, non aſſultaret tantum *extra teli jactum*, nec contentus eſſet oſtentare aciem, trepidare, refugere, & tandem ſine certamine abſcedere.

Mos fuit & forte lex ſtricta ſagittariorum Parthicorum, non pugnare, niſi *dato die.* id eſt in luce ac ſole. & alioqui ſagittæ inutiles inaneſque per aëra volitaſſent.

1. *Circumfundit agmen.*] Nempe prius laceſſit exercitum Rom. quam ſeſe vallo, aut urbem firmare poſſet; tum enim longe difficilior oppugnatio fuiſſet, & præſertim equiti Parthico, qui tantum ſagittis exercitus, & cæterorum belli & præcipue oppugnationum rudis.

2. *Mediis decumanorum delectis.*] Miror non vidiſſe viros tot eruditos, nullum his verbis eſſe ſenſum. mutatione opus levi: *mediis decumanorum dilecti.* Mediis locis ſcilicet (præceſſit enim latere dextro & ſiniſtro) incedebant lectiſſimi legionis decimæ. *Grotius.*

Multo magis mirum τὸν πάνυ non vidiſſe, *medios* eſſe, qui mediam aciem tenerent, qui in medio incederent.

Deinde *mediis decumanorum delectis*, dici verbi ſubſtantivi participio intellecto: perinde ac ſi eſſet: quum medii forent qui ex decuma legione delecti, quum medios haberent decumanorum delectos. Tertiani Sextanique. *Gronovius.*

Mediis incedentibus decumanorum delectis. quod idem eſt, ac *vexillariis* decumæ legionis, agmine in medio locatis.

3. *Inter ordines.*] Id eſt, inter manipulos, ſeu cohortes. & potuerunt ſic devehere ſarcinas inter ordines ſuæ quiſq; legionis, & tum ita incedebant, ut in agmine, ſeu incedendo pugnare poſſent. Sed ſi acrius ingrueret hoſtis, ſarcinis in unum locum avocatis depoſitiſque miles ſtabat ſuo loco in acie & ſub ſignis. Sic onagri balliſtæ & capapultæ cujuſlibet legionis ducebantur *inter ordines*, nec tamen ideo turbatum agmen. Aperiebant ſe confeſtim ordines, cum vibrarentur in hoſtes, excuterenturque è machinis tela, ſaxa &c.

4. *Productior cornu in ſiniſtro.*] Expeditior omnino & verior erit lectio: *productiore cornuum ſiniſtro.* E cornibus, inquit, productius erat ſiniſtrum, & cauſſam addit. *Lipſius.*

5. *Si hoſtis.*] Vt ſi Parthus à fronte

& ſinu exciperetur. Aſſultare ex diverſo Tiridates, non uſque ad ja-
ctum teli, ſed tum minitans, tum ſpecie trepidantis, ſi laxare ordi-
nes & diverſos conſectari poſſet. Ubi nihil temeritate ſolutum, nec
amplius quam [1] decurio equitum audentius progreſſus, & ſagittis con-
fixus, cæteros ad obſequium exemplo firmaverat, propinquis jam te-
41 nebris abſceſſit. Et Corbulo caſtra in loco metatus, an [2] expeditis le-
gionibus nocte Artaxata pergeret. obſidioneque circumdaret agitavit,
conceſſiſſe illuc Tiridatem ratus. Dein poſtquam exploratores attulere
[3] *longinquum regis iter, & [4] Medi, an Albani peterentur, incertum*, lu-
cem opperitur: præmiſſaque levis armatura quæ muros interim ambi-
ret, oppugnationemque eminus inciperet. Sed opidani portis ſponte

INTERPRETATIO.

Contra Tiridates aſſultare, non tamen *intra teli jactum, ſed modo minas inten-
tans, modo ad inſtar paventis cedentiſque, ſi poſſet diducere aciem, & diductis con-
ſequi. Poſtquam nihil imprudentia laxatum, & nemo amplius quam decurio equi-
tum audacius invectus eſt, qui miſſilibus hoſtium confoſſus, alios ſuo exemplo prom-
ptos ad imperia fecerat, appetente jam nocte diſceſſit. Corbulo, caſtris eo loco poſitis,
dubitavit, an noctu Artaxata contenderet cum expeditis legionibus, & corona cin-
geret, huc ſe recepiſſe Tiridatem arbitratus. At ubi ſpeculatores renuntiavere*, procul
abiceſſiſſe regem, & dubitari, an ad Medos, an ad Albanos ſe conferret, *diem
exſpectat, & praire juſſi* ſunt *funditores, & ſagittarii, qui mœnia interim circum-
darent, & obſidionem eminus inchoarent. Sed incolæ, portis ultrò apertis, ſe ſuaque*

NOTÆ.

adoriretur, longius explicato cornu ſiniſtro exciperetur à fronte ſimul & à latere. Sic acies Rom. veluti ſinum aut ſemi circulum exhibebat, & ſic, ut potius in orbem cingerent Parthos, quam cingerentur.

Quod maximi momenti fuit. nam Parthi, ſi liceret, in orbem ſtatim toto equite circumfunderent aciem, & ſic telis ſagittiſq; obruerent legiones, ut olim Craſſum.

1. *Decurio equitum.*] Tot turmæ quot cohortes, tot decuriæ, quot manipuli peditum: at turma unum ducem habet, manipulus geminos. Decuriones ſibi diligebant tres *urages* ſeu *optiones*, qui ſic dicti quia decurioni jus *optandi* illos.

Cum primus decurio non adeſſet, ſecundus vices ejus ſupplebat. *Vragi* ſic dicti quia poſtremum agmen ducebant, cum præiret decurio.

2. *Expeditis.*] Id eſt, ſine mole machinarum & ſarcinarum, quæ difficilius & longiori tempore vehuntur.

3. *Longinquum.*] Quod facile fuit, cum equitatu ſolo incederet. Attamen uſi ſunt etiam Parthi ſagittario pedite, ut patet ex nummis. Sed forte poſtea.

Supereſt nummus in quo videtur ſagittarius pedeſtris Parthicus ſigna reddens Auguſti legato, ſed forte ideo in pedes ille quia genuflexus, ut adoraret ſigna Rom. & ad reverentiam populo, ſeu duci Rom. exhibendam qui ſigna recipiebat.

4. *Medi an Albani.*] *Medi* in partibus regis Tiridatis ob fratrem regem illorum. *Albani* etiam, ut conjicere eſt ex odio Neronis adverſus has gentes, & certe in ipſos expediebat Nero, cum à Vindice qui Galliæ noſtræ decus & verevindex, vindicatus eſt tandem orbis Romę

Medi.] Vide notas lib. 12. cap. 14.

Albani.] Vide notas lib. 6, cap. 33.

patefactis, ſe ſuaque Romanis permiſere. [1] quod ſalutem ipſis tulit: Artaxatis [2] ignis immiſſus, deletaque & ſolo æquata ſunt. [3] quia nec teneri ſine valido præſidio, ob magnitudinem mœnium; nec id nobis virium erat, quod firmando præſidio, & capeſſendo bello divideretur. Vel ſi integra & incuſtodita relinquerentur, nulla in eo, [4] utilitas aut gloria quod capta eſſent. Adjicitur miraculum [5] velut numine oblatum. nam [6] cuncta extra, tectis tenus ſole illuſtria fuere; quod mœnibus cingebatur, ita repente atra nube coopertum, [7] fulguribuſque diſcre-

INTERPRETATIO.

Romanis tradidere. quod ipſis ſaluti fuit; urbi injectus ignis, ſubrutaque ea & funditus everſa eſt. quia nec ſervari poterat ſine multis copiis ob amplitudinem murorum, nec ea nobis vires erant, quæ retinendis Artaxatis, & ſuſtinendo bello diduci poſſent Vel ſi urbs *illæſa, & ſine præſidio maneret, nullum in eo emolumentum, aut decus* fore, *quod expugnata eſſet. Additur* his *prodigium quaſi divinitus exhibitum. quippe omnia quæ extra* urbem *erant uſq; ad ædes civitatis, radiis ſolis micabant; et quod muris circumdabatur, tam ſubitò atra nubium caligine involutum, atq; to-*

NOTÆ.

1. *Quod ſalutem*] Quod vitam & incolumitatem ipſis attulit. licet domos forte & multas opes amiſerint. vaſorum & ſuppellectilium copia non abundant gentes Orientis.

Quod ſalutem ipſis tulit.] *Salutem ipſis tulit.* nam ſi reſtitiſſent Corbuloni, ſi vi capta urbs eſſet, idem manebat exitium, ſeu incendium urbis. & præterea omnes puberes interfecti fuiſſent, ætas imbellis haſtæ ſubjecta foret, in prædam corpora opeſque ceſſiſſent.

Sic igitur vitæ, corpori & opibus ſuis conſuluerunt, & haud dubie ſuppellectilem præcipuam utenſiliaque ædibus avexerunt, & in vicinas urbes & proxima prædia migravere.

2. *Ignis immiſſus.*] Anno Romæ conditæ 811. Chriſti 58. Vide notas cap. 31.

3. *Quia nec teneri.*] Si ita legas, deeſt verbum aliquod, unde pendeat illud *teneri.* At ſi *tenere* ponas, poterit id regi à verbo proxime ſequenti *erat*, conſtructione infrequente magis quam ignota. *Grotius.*

Tò *erat*, ad duo refertur, etiam ad vocem *teneri.* idque pro genio Taciti qui parcit verbis. *erat*, hic valet, *poterat.*

Teneri.] Tò *nec id nobis virium erat*, refertur ad præcend. Nempe ad *teneri*, & ad ſequentia *quod firmando præſidio* &c. Idque pro genio Tac. qui unam dictionem ad multa ordinat diverſa ſeu diſparata, & ſæpe diverſo ſenſu.

4. *Utilitas.*] Quæ tamen utilitas Romanis ex crematis Artaxatis? nempe ne multo milite cuſtodienda urbs eſſet, ne conferrent pecuniam, vel commeatus hoſtibus, aut iiſdem urbs perfugium & receptaculum eſſet. nam ſatis patet, oppidanos faviſſe Tiridati.

5. *Velut numine oblatum.*] Farneſiano ſuperadditum, *velut deum numine.* Lipſius.

6. *Cuncta extra tecta hactenus* &c.] Puto, *cuncta extra, tecta tenus*: ſive quod in Florentino eſſe poſtea didici, *tectis.* Sententia, extra urbem uſque ad tecta domuſque, omnia ſole liquida. *Lipſius.*

7. *Fulguribuſque.*] Forte idem ſcelus quod Sodomæ, idemque ſupplicium cælitus immiſſum. Iuven Sat. 2.

——— *Et tamen unus*
Armenius Zalates cunctis narratur ephebis
Mollior ardenti ſeſe indulſiſſe tribuno.

tum eſt, ut quaſi infenſantibus dies exitio tradi crederetur. Ob hæc [1] conſalutatus *imperator* Nero & ſenatuſconſulto *ſupplicationes* habitæ: *ſtatuaque & arcus, & continui conſulatus principi: utque inter feſtos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo* [2] *relatum de ea eſſet*, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egreſſa, ut C. Caſſius de cæteris honoribus aſſenſus; *ſi pro benignitate fortunæ diis grates agerentur,* [3] *ne totum quidem annum ſupplicationibus ſufficere* diſſeruerit: [4] *eoque oportere dividi ſacros & negotioſos dies, quîs divina colerentur, & humana non impedirent.*
42 Variis deinde caſibus jactatus, & multorum odia meritus reus, haud tamen ſine invidia Senecæ damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, & mutatione temporum, non quantum inimici cuperent demiſſus: quique

INTERPRETATIO.

nitruis diviſum eſt, ut velut infeſtis numinibus urbs æquari ſolo videretur. Propter hæc Imperator *appellatus* eſt *Nero, ſtatuunturq;* decreto patrum ſupplicationes effigieſq; & arcus, & continuati conſulatus Cæſari; *& ut* feſtis diebus inſeretur *ille*, quo parta victoria, quo allatus nuntius, quo relatio facta eſſet *apud Patres*, aliaque in eandem adulationem *conſtituuntur; adeo modeſtiam & pudorem excedentia, ut C. Caſſius, cum de cæteris honoribus idem cum aliis cenſuiſſet, prompſerit*, ne integrum quidem annum ſufficere ſupplicationibus, ſi diis haberetur honos pro favore fortunæ; ideoque diſcernendos eſſe faſtos, & nefaſtos dies, nempe *quibus & deorum honos* celebraretur, & hominum *negotia* non prohiberentur. *Exin reus, qui diverſis accidentibus conflictatus; & multorum inimicitias in ſe concitarat, opprimitur, non tamen ſine livore in Senecam. Is fuit P. Suilius, principe Claudio delator immanis & vanum pretioque expoſitus, ac viciſſitudine dominationum depreſſus, ſed non quantum infenſi optarent; & qui ſe ſontem credi mallet,*

NOTÆ.

1. *Conſalutatus imperator.*] Ipſo loco, & ipſo impetu victoriæ à milite ſalutatus Imperator; ſed poſtea à patribus comprobata ea appellatio decretoque ſanctum id decus in urbe, in ſenatu ipſo. Et ſemel uno eodemque bello. ſic ſalutari licuit. ſed nihil jam priſci moris fere ſub Neronibus.

Conſalutatus imperator.] Etiam abſens princeps ſalutabatur imperator. Repub. proſpere geſta à legatis, quia nempe ejus auſpiciis res gerebant.

2. *Relatum.*] Nempe à conſulibus in ſenatu, ut Patres decernerent grates diis & ſupplicationes, ſimulq; & decus Cæſari, cujus numine, ſeu auſpiciis parta victoria erat.

3. *Ne totum quidem annum.*] Ne putes, Caſſium, immodicis aliorum adſentationibus abſtractum eò deveniſſe, ut ſic loqueretur cum principe. Vir ille hujus ævi fortiſſimus, & ab omni flagitio intactus, talia cenſebat, quia princeps hactenus recte ſe & Rempub. geſſerat.

Et amore Reipub. incitatus hæc dixit, præcipue quia Nero ducem optimum delegerat Corbulonem, & quia *patefactus virtuti locus videbatur.* & ut ſic incitaret Cæſarem ad optima continuanda in publicum. Et certe hæc tempora bona ac fœlicia, ſi duraviſſent.

4. *Eoque.*] Totus annus non ſufficeret, ſi grates diis agere vellemus, quæ benignitatem illorum æquarent, & ideo tantum diſtinguendi ſunt ſacri & negoſe no-

ſe nocentem videri, quam ſupplicem mallet. Ejus opprimendi gratia [1] repetitum credebatur ſenatuſconſultum, pœnaque Cinciæ legis, adverſus eos qui pretio cauſſas oraviſſent. Nec Suilius queſtu aut [2] exprobratione abſtinebat, præter ferociam animi, [3] extrema ſenecta liber, & Senecam increpans; *infenſum amicis Claudii, ſub quo juſtiſſimum exſilium pertuliſſet. Simul [4] ſtudiis inertibus, & juvenum imperitiæ ſuetum, [5] livere iis qui [6] vividam & [7] incorruptam eloquentiam tuendis civibus*

INTERPRETATIO.

quam demiſſum. Illius ſubvertendi cauſſa, renovatum putabatur decretum patrum, & multa Cinciæ legis, contra illos, qui pecuniam munuſve accepiſſent ad cauſſam orandam. Nec Suilius iracundia, aut probris temperabat, ſuper animi impotentiam ac violentiam exacta fere ætate liber, & Senecam arguens; infeſtum eſſe familiaribus Claudii, ſub quo jure, non injuria exilio multatus eſſet. Etiam cum literis otioſis in umbraque educatis, ac puerorum inſcitiæ aſſuetum, invidere iis qui vigentem, fortem atque infractam facundiam uſurparent defendendis civibus.

NOTÆ.

tioſi dies, ut divina colantur, & humana non impediantur. τὸ *eoque*, referri debet ad id quod ſequitur, non ad id quod præcedit.

1. *Repetitum credebatur.*] Nempe authoritate Senecæ, & aliorum patrum, qui Suilium depreſſum ac ſubverſum vellent.

2. *Exprobratione.*] Adverſus *inimicos*, quorum parentes aut propinquos ore venali Suilius interfecerat ſub Claudio, & præcipue adverſus Senecam cujus potentiæ & eloquentiæ invidebat, ſed ſero & imprudenter.

3. *Extrema ſenecta liber.*] Ideo liber, quia provecta ætate, quia ſeni pauci dies vitæ ſupererant, quos ultro deſerebat, & poſthabebat ferociæ, libertatiq; ſeu pervicaciæ ſuæ. Alii ſenum ultro & pro ingenio feroces, fæcem illam vitæ deſerunt, alii tum potiſſimum vitæ retinendæ ſtudent, & eo pretioſior quo brevior eſt. ſic Papin. 3. Theb.

Unde ea libertas? juxta illi finis & ætas
Tota retro, ſeraque velit decus addere morti.

4. *Studiis inertibus.*] Seneca. Pater lib. 3. Controv. in proœmio. *Indicabo tibi affectum meum, cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod belliſſime Cenſorius aiebat, de his qui honores in municipiis ambitioſe peterent, videor mihi in ſomnis laborare. Deinde res ipſa diverſa eſt tota. Aliud eſt pugnare, aliud ventilare. Hoc ita ſemper arbitratum eſt ſcholam quaſi ludum eſſe, forum arenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus eſt. Agedum iſtos declamatores produc in ſcenam, tum inforum, cum loco mutabuntur, velut in aſſueta claſſe, & dilecta umbra corpora ſub dio ſtare non poſſunt. Non imbrem ferre, non ſolem ſciunt, vix ſe inveniunt. Aſſueverunt enim ſuo arbitrio diſerti eſſe. Non eſt quod oratorem in hac puerili exercitatione ſpectes? quid ſi velis gubernatorem in piſcina æſtimare?*

5. *Livere.*] Editio princeps; *Livida his* &c. ut mihi ambiguum non fiat, quin revocandum ſit quod reſtat in MS. Florentino, *livere his*, &c. *liveo* idem denotat quod *invideo*, idque vocis non ſemel reſtitui auctoribus; certe Apuleio alibi & Petronio. *Gruterus.*

6. *Vividam.*] Sic puto, ſuam eloquentiam opponit eloquentiæ Senecæ, quaſi mollis infracta & in umbra tantum exerceretur coram pueris, quibus illudere facile eſt; at Suilius in publicum, in ſplendore & oculis Patrum & Principis

exercerent. [1] *Se quæſtorem Germanici ; illum domus ejus adulterum fuiſſe. An gravius exiſtimandum, ſponte litigatoris præmium honeſtæ operæ aſſequi, quam corrumpere cubicula principum feminarum ?* [2] *Qua ſapientia , quibus*

INTERPRETATIO.

Se quæſtorem Germanici, illum penates ejus adulteriis ſuis polluiſſe, an deterius putaretur, accipere mercedem egregiæ curæ honeſtique laboris, ultro dante litigatore, quam imperitantium mulierum thalamos contaminare? Qua philoſo-

NOTÆ.

acriter certabat, vel quia eloquentia Senecæ ex ſe ipſa, (nam alioquin publice etiam oraverat cauſſas) languida, fracta enervata & *commiſſiones meræ*, ut dicebat Caligula apud Sueton.

Haud dubie Suilius dicit *vividam & incorruptam* ſuam facundiam , quo innuat eloquentiam Senecæ eſſe nimis lenem comptamque , & ſic fractam & corruptam. nam ſic & Sueton. Cal. 53. *Lenius comtiuſque ſcribendi genus adeo contemnens , ut Senecam tum maxime placentem, commiſſiones meras componere, & arenam eſſe ſine calce diceret.*

Tò *commiſſiones* , explicat Caſaubonus his verbis Iſocratis , *λόγοι πρὸς τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἀγῶνας γεγραμμένοι* Id eſt, *orationes in oſtentationem & pompam compoſita.*

7. *Incorruptam eloquentiam.*] Dial. de Orat. cap. 34. *Ergo apud majores noſtros juvenis ille qui foro & eloquentia parabatur , imbutus jam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis , deducebatur à patre vel à propinquis ad eum oratorem, qui principem locum in civitate tenebat. Hunc ſectari , hunc proſequi &c. Magnus ex hoc uſus , multum conſtantia , plurimum judicii juvenibus ſtatim contingebat, in media luce ſtudentibus , atque inter ipſa diſcrimina &c. Igitur vera ſtatim & incorrupta eloquentia imbuebantur.*

Incorruptam.] Forte ambiguè dictum. Ita ut innuat innocentem eſſe artem ſuam, cum è contra Senecæ eloquentia, flagitiis & aulicis artibus corrupta ſit.

Potius tamen intelligendus Suilius, ita ut opponat eloquentiæ Senecæ, quæ facta & enervata, etiam teſte Quintil. lib. 10. *Ex induſtria Senecam in omni genere eloquentia diſtuli , propter vulgatam falſo de me opinionem , qua damnare eum & inviſum quoque habere ſum creditus. Quod accidit mihi , dum corruptum & omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad ſeveriora judicia contendo.* Igitur corruptum & fractum dicendi genus Senecæ.

Etiam infra idem Quintil. *Multa in eo claraque ſententia, multa etiam morum gratia legenda , ſed in eloquendo corrupta pleraque , atque eo pernicioſiſſima , quod abundant dulcibus vitiis &c. Si rerum pondera minutiſſimis ſententiis non fregiſſet &c.*

Incorruptam.] Male intelligit Interp. Hiſpanus , non eſſe *corruptam* auro aut pretio. Non hoc voluit Suilius. contra ſe faceret, qui *terribilis* ac *venalis* orator.

1. *Se quæſtorem Germanici.*] Suilius quæſtor Germanico bello. Annal. IV. *At P. Suilium quæſtorem quondam Germanici.* Adulterum Senecam in Iulia Germanici filia fuiſſe vult. Dixi ante. *Lipſius.*

At de Agrippinæ filiæ Germanici flagitio , cum Seneca nemo cogitavit umquam , præter Dionem, qui perpetuo infenſus, non Senecæ tantùm , ſed virtuti Romanæ , paſſim obtrectatorem agit, non hiſtoricum.

Se quæſtorem Germanici.] In Gallia ac Germania. in Rhætia etiam bellaverat cum Tiberio Germanicus Sed Suilius quæſtor Germanici conſulis fuit.

2. *Qua ſapientia.*] Hæret hoc loco Interpres Gallicus , vertitque , *qua arte tot opes intra quadriennium congeſſiſſet?* At Tacitus non *artem* intelligit. nec

philoſophorum præceptis, intra quadriennium regia amicitiæ, [1] *ter millies ſeſtertium paraviſſet? Romæ* [2] *teſtamenta & orbos, velut indagine ejus capi. Italiam &* [3] *provincias immenſo fenore hauriri. At ſibi labore quæſitam, & modicam pecuniam eſſe. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac* [4] *olim partam dignationem ſubitæ felicitati ſubmitteret.*

INTERPRETATIO.

phiæ doctrina, quibus ſapientum inſtitutis, ter millies ſeſtertium congeſſiſſet intra quatuor annos gratiæ principis? In Urbe ſupremas tabulas, & deſtitutos liberis ſenes, veluti retibus ejus illaqueari. Italiam & provincias immodicis uſuris expilari. At ſibi eſſe tenues opes, & labore partas. Potius ſuſtenturum accuſationem, diſcrimen, cuncta, quam repentinæ fortunæ ſubitiſque opibus ſubjiceret antiquum vetuſtum, & pridem quæſitum decus. *Nec defuere, qui*

NOTÆ.

mirum certe fuit, quod in gratia flagranti, principis brevi immenſas opes aliquis congerat.

Philoſophiam intelligit Tacitus & *ſapientiam* Stoicam quam ſtricte adſeverabat Seneca, quæ certe maxime oppoſita libidinibus & adulteriis fœminarum principum, & tot opibus ſubitariis, ſcelereque & flagitio uſurarum paratis.

Hæc flagitia congeſſit Dio adverſus Senecam, ſed qui publicus & manifeſtus obtrectator eſt. perpetuo ille infeſtus virtuti Romanæ, Pompeiorum, Catonum, Brutorum & maxime Ciceronis & Senecæ, in quos omne virus hiſtoriarum collegit, paratus & acuere ſtilum adverſus Cæſares, ſi auderet. Sed qua fide? Græculi, non hiſtorici, qui invidia & odio concitus uſque adeo hiſtoriæ majeſtatem ſanctitatemque polluit.

1. *Ter millies ſeſtertium.*] Summa eadem divitiarum Senecæ, expreſſa à Dione; qui omnes res relictas habet, præut culpet virum inculpatum. Ita adulterium illi obiicit cum Agrippina: pullarium eum fuiſſe ait, idemque vitium ab illo inſitum Neroni: cauſſam auctoremque interfectæ matris: aliaque, quæ homo vanus, præter fidem præterque omnium mentem, conviciatur, velut è plauſtro.

Quibus odii cauſſis? aut quo mendacii pretio? Nam Seneca tanto anterior, non injuria, non beneficio cognitus illi, Sed credo, judicii quædam morumque perverſitas fuit, quæ eundem illum in Ciceronem exacuit, quæ in Caſſium, Brutum, omneſque bonos.

Caveat ab his, moneo, juventus: & è campis illis ita antiquitatum, & hiſtoriæ flores legat, ut non colligat venena.

At quod ad divitias elegantiamque Senecæ attinet, vide lector & lege egregium ejus libellum de vita beata: quem ſcripſit non alia re, quam ut ora obſtrueret calumniatoribus iſtis, præſertim à capite XVII. *Lipſius.*

Quàm te amo, Iuſte & erudite Lipſi, cum ſummum virum vindicas à calumniis impudentiſſimi hominis, qui videtur tantum ſcripſiſſe, ut crimina vana venenaque omnium ætatum colligeret adverſus optimum quemque, ſi Romanus erat.

Ter millies.] Sunt ſeptem milliones & inſuper 500. millia coronatorum.

2. *Teſtamenta & orbos.*] Seneca De benefic. lib. 6. 38. *An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros, qui captandorum teſtamentorum artem profeſſi ſunt, non putas eadem habere, quæ deſignatores & libitinarios vota?* Vide quæ notavi infra ad libellum de morib. Germ. *Pichena.*

3. *Provincias.*] Et præcipue Britanniam. Dio.

4. *Olim.*] Vulgati omnes, *veterum & olim partam.* quod omnino corruptum indicant libri antiquiores. Florentinus cod. *Veterem ac ō partam.* alii ac

43 Nec deerant qui hæc iiſdem verbis, aut verſa in deterius Senecæ deferrent. Repertiq; accuſatores, *direptos ſocios cum Suilius provinciam Aſiam regeret, ac publicæ pecuniæ peculatum* detulere. Mox quia [1] inquiſitionem

INTERPRETATIO.

hæc renuntiarent Senecæ, vel eadem verba repetentes, vel etiam mutata in pejus. Inventique delatores qui arguerent, ſpoliatos ſocios, cum Suilius præeſſet Aſiæ provinciæ, & publicas opes interceptas. *Dein quia obtinuerant annum ad informa-*

NOTÆ.

deo partam. Nihil ergo propius fuit, quam *ac diu partam*: ipſo etiam Tacito volente, qui idem uſurpavit lib. 3. *Atqui ne corporis quidem morbos veteres ac diu auctos, niſi per dura & aſpera coërceas.*

Nec diſſimulabo vulgatæ quoque lectionis exemplum, in Dial. de Orat. *Ego enim cum audio antiquos, quoſdam veteres & olim natos intelligo.* Nec illam rejeciſſem, niſi manuſcripti improbaſſent. *Pichena.*

Legi poſſit, *veterem ac dein partam*, vel veterem ac dudum partam. *vetus* gloria ipſius in Germania, *dein* etiam forte in Armenia parta eſt.

1. *Inquiſitionem annuam impetraverant.*] Cic. act. 1. in Verr. *Itaque cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam poſtulaviſſem, invenit iſte, qui ſibi in Achaiam biduo breviorem diem poſtularet: non ut is idem conficeret diligentia & induſtria ſua, quod ego meo labore, & vigiliis conſecutus ſum. Etenim ille Achaicus inquiſitor, ne Brunduſium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus ſic obii, ut omnium populorum privatorumque injurias cognoſcerem.*

Aſconius in Orat. pro Scauro: *Subſcripſerunt Triario in Scaurum L. Marius, L. F. M. & Q. Pacuvii fratres, qui inquiſitionem in Sardiniam, itemque in Corſicam inſulam, dies tricenos acceperant.*

Plinius lib 3. Epiſt. 9. *Addiderunt Baetici, quod ſimul ſocios miniſtroſque claſſici detulerunt, nominatimque in eos inquiſitionem poſtulaverunt.*

In eadem Epiſt. *Norbanum Licinianum legatum & inquiſitorem.* Et mox: *Non legati nomen, non inquiſitoris officium.* Quæ firmant lectionem Florentinam, indignam, quam ſilentio Lipſius tranſmitteret.

Aurelius *impetraverat*, interpretatur, annum ad purgandam innocentiam, contra morem & rationem. Et tamen alium ſenſum id verbi non habet. *Gronovius.*

Inquiſitionem annuam impetraverant.] Vulgatis emendatior Florent. Illi cod. *impetraverat.* ut ad reum Suilium referatur. At hic, *impetraverant*, de accuſatoribus verius intelliges. qui idoneis teſtibus adhuc non inſtructi, impetraverunt annuam inquiſitionem, ut in Aſiam mitterent.

Sed quoniam prolatio nimis longa videbatur iis, qui Suilium pervertere ſtatim cupiebant, ſuaſerunt accuſatoribus, ut à ſuburbanis criminibus inciperent, quorum obvii teſtes, Aſiatica differrent.

Confirmari videbatur hic ſenſus infra eod. lib. *Silvanum magna vis accuſatorum circumſteterat, poſcebatque tempus evocandorum teſtium, reus illico deffendi poſtulabat.* Pichena.

Inquiſitionem annuam.] Aliquando multum temporis ad inquirendum poſcebant. Cicero in Verrem. *Centum & decem dies* obtinuit. Et quia hoc loco Taciti agebatur de Aſia ſpoliata, quæ procul diſſita provincia, forte propterea annum integrum obtinuerunt.

Et τὸ *impetraverant*; intelligo de utriſque, de accuſatoribus, & de reo; forte id tempus prior reus poſtulavit, & accuſatores, non acriter reſtitere, quia ut ſe ſatis teſtibus, aut tabulis firmarent, non modico tempore opus fuit, & præcipue adverſus terribilem & vafrum delatorem, qui facinorum veſtigia diſtur-

annuam impetraverant, [1] brevius viſum, [2] ſuburbana crimina incipi, quorum obvii teſtes erant. *Ii acerbitate accuſationis* [3] *Q. Pomponium ad neceſſitatem belli civilis detruſum:* [4] *Iuliam Druſi filiam, Sabinamque*

INTERPRETATIO.

tionem, brevius putarunt, primo accuſari ſuburbana facinora, quorum præſentes teſtes aderant: Illi arguebant, adactum Q. Pomponium ſævitia ac violentia delationis ipſius ad neceſſitatem motus civici: Iuliam Druſi filiam, & Sabinam

NOTÆ.

bandi diſcutiendique ſagax admodum fuit. qui & terrere teſtes, & ipſam Aſiam totam potuit opibus, amicis, & acri vehementique facundia ſua.

1. *Brevius viſum.*] Accuſatoribus Suilii.

2. *Suburbana.*] Scelera intelligit, quæ non ſolum in urbe, ſed etiam prope urbem perpetraſſet, ut ea ſic diſtinguat ab Aſiaticis criminibus.

Ex quo tempore Valerium Aſiaticum perculit Suilius in palatio Claudii, coram Meſſallina, cui tales mactabat victimas Haud dubie plura alia ſcelera perpetravit, non ſolum in regia, aut curia, ſedetiam circa urbem, in prætoriis nempe villiſque regiis, aut in finitimis oppidis, ac provinciis.

Itaque per *ſuburbana* crimina, intelligo quæque perpetraſſet facinora Suilius in urbe, Italia & vicinis provinciis, opponendo tranſmarinis, quæ procul amotæ, ut Aſia quam ſpoliaverat.

Suburbana igitur, ſunt quæ prope urbem committeret, & quorum veſtigia & teſtimonia potuerunt in propinquo & ſtatim inveſtigari, ut ea opponat longinquis criminibus, Aſiaticis nempe. Sic Sicilia, ſic Gallia Narbonenſis *ſuburbana* provinciæ dicebantur.

Suburbana crimina.] Quæ nempe in urbe, aula, Italia, & proximis provinciis, quæ *ſuburbana* cenſebantur, ut Sicilia, provincia Narbonenſis; aut *ſuburbana* latius etiam ſumpta, reſpectu tranſmarinarum, & ultramontanarum regionum.

3. *Q. Pomponium.*] Nihil legi. qui ſequuntur, ii fere nominati in Ludo Senecæ. *Lipſius.*

Q. Pomponium.] Multi conſpirarunt adverſus Claudium, ſed ſtatim compreſſi illi motus. Et Pomponius forte in partibus Galli Aſinii, vel Camilli, quorum quia majus nomen, hinc ab aliis authoribus res obiter tantum ex ſequentibus, Pomponius, ut minoris notæ, ſilentio tranſmiſſus. Nec ille dux vel auctor rebellionis, ſed affinis & ſocius tantum.

Sic Sueton. *Conſpiraverant autem ad res novas Gallus Aſinius, & Statilius Corvinus, Pollionis ac Meſſallæ oratorum nepotes &c.* Bellum civile *movit Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ legatus, verum intra quintum diem oppreſſus eſt.*

Q. Pomponium.] Qui haud dubie frater Pomponi Secundi, de quo Tacitus lib. 5. & etiam lib. 6. ubi de lege majeſtatis à Tiberio innovata. *Dein redeunt priores metus, poſtulato majeſtatis Conſidio Proculo: qui nullo pavore diem natalem celebrans, raptus in curiam pariterque damnatus, interfectuſque. Et ſorori ejus Sanciæ aqua atque igni interdictum, accuſante Q. Pomponio. is moribus inquies, hæc & hujuſcemodi à ſe factitari prætendebat, ut parta apud principem gratia, periculis Pomponij Secundi fratris mederetur.*

Hic haud dubie famoſus delator, à Suilio delatore atrociore corripitur, & ſubvertitur. Poſtea & ipſe Suilius ab aliis ſubruitur; ſic ſunt vices ſcelerum, & ſuppliciorum. Puto Tac. in libris hiſtoriæ Claudii, qui perierunt, memoraverat, quo pacto & quibus artibus Pomponium ſubvertiſſet Suilius, & ad eam neceſſitatem compuliſſet.

4. *Iuliam Druſi.*] Dio. *Interfecit etiam Meſſallina Iuliam Druſo Tiberij filio genitam, & Neronis, qui Germanici filius*

Poppæam ad mortem actas : & Valerium Aſiaticum, [1] *Luſium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos : jam* [2] *equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii ſævitiam Suilio objectabant.* Ille *nihil ex his ſponte ſuſceptum, ſed principi paruiſſe* defendebat, donec eam orationem [3] Cæſar cohibuit, *compertum ſibi* referens [4] *ex commentariis patris ſui, nullam cujuſquam accuſationem ab eo coactam.* Tum *juſſa Meſſallina* prætendi, & labare defenſio. *Cur enim neminem alium electum, qui ſævienti impudicæ vocem præberet? Puniendos rerum atrocium miniſtros, ubi pretia ſcelerum adepti, ſcelera ipſa aliis delegent.* Igitur [5] adempta bonorum

INTERPRETATIO.

Poppæam ad exitium compulſas, & Valerium Aſiaticum, Luſium Saturninum & Cornelium Lupum oppreſſos : jam equites Rom. immenſo numero ſubverſos, *totamque Claudii immanitatem Suilio exprobrabant. Ille contra tuebatur*, nihil ſe eorum ultro aggreſſum eſſe, ſed imperatori morem geſſiſſe, *donec ſermonem hunc Nero coercuit, adſeverans*, cognitum ſibi eſſe ex memoriis parentis ſui, nullam cujuſquam delationem ab eo imperatam eſſe. Tum Suilius mandata Meſſallinæ *obtentui habere* cœpit, *& nutabat defenſio.* Cur enim nullum alium aſſumptum, qui crudelitati Meſſallinæ facundiam ſuam accommodaret? Plectendos eſſe rerum immanium ſatellites, qui poſtquam præmia facinorum aſſecuti eſſent, facinora ipſa

NOTÆ.

uxorem, livore & æmulatione muliebri incitata, quemadmodum & alteram Iuliam Germanici filiam ipſa necaverat. Hæc eſt Iulia Druſi filia, quæ mox uxor Rubellii Blandi, & quam perpetuo flevit Græcina.

Iuliam.] Quæ dolo Meſſallinæ, & ſcelere iſtius delatoris interempta eſt.

Iuliam Druſi.] Nihil apud Tacitum nunc reperies de Iulia Druſi filia, neque de Saturnino, aut Cornelio Lupo. nihil de tot equitibus Romanis. Hi afflicti & ſubverſi ante Aſiaticum & Sabinam Poppæam, cujus utriuſque hiſtoriam habemus initio libri undecimi, qui acephalus.

Hæc tradiderat Tacitus in libris, ubi de Claudii initiis, qui malo fato intercepti ſunt.

1. *Luſium Saturninum.*] Seneca in Ludo : *Deinde amici Saturninus Luſcius, & Pedo Pompeius & Lupus & Celer Aſinius conſulares, noviſſime fratris* (Germanici) *filia, ſororis filia* (Iulia nempe Druſi filia) *ſororis ſocrus, omnes plane conſanguinei. Et agmine facto, Claudio occurrunt.*

2. *Equitum Rom. agmina.*] Trecentos equites ſuſtulit Claudius, teſte Seneca in Ludo, & 30. Senatores.

3. *Cæſar cohibuit.*] Conſilio Senecæ, cujus decus, & ultio tum agebatur.

4. *Ex commentariis.*] Qui aſſervabantur in Archivis, ac Tabulariis palatinis, ſeu in ſacrario principis.

Commentariis.] In hæc commentaria referebant nomina accuſatorum, delatorum, & accuſationes, & multa alia imperii arcana. De his Sueton Calig. 15. *Commentarios ad matris fratrumque ſuorum cauſſas pertinentes, ne cui poſt modum delatori, aut teſti maneret ullus metus, convectos in forum, & ante clare obteſtatus deos, neque legiſſe, neque attigiſſe quidquam, concremavit.*

Sed impudenter & ſubdole id egit: eos quippe ſervabat in ſacrario, & hos ſucceſſor combuſſit meliori fide. tales *commentarios* poſt mortem Neronis, petunt patres proferri, ut ex his pateant ſcelera delatorum, & talium aulæ flagitiorum, infra. libr. Hiſt.

5. *Adempta.*] Adimiturne illi pars bonorum, ut filio & nepti concedatur?

parte (nam 1 filio & nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam 2 quæ teſtamento matris, 3 aut avi acceperant) in inſulas 4 Baleares pellitur: non in ipſo diſcrimine, non poſt damnationem fractus animo. ferebaturque 5 copioſa & molli vita, ſecretum illud toleraviſſe. Filium ejus Nerulinum aggreſſis accuſatoribus per invidiam patris, &

INTERPRETATIO.

ſua aliis attribuant. *Itaque ablata parte divitiarum (quippe pars* bonorum ipſius *relinquebatur filio, & nepti, excipiebanturque etiam quæ habuerant ex ſupremis tabulis matris, aut avi) in inſulas Baleares amovetur: non in ipſo periculo, neque poſt judicium animo dejectus. Dicebaturque ſolitudinem illam pertuliſſe luxurioſo, & delicatiſſimo vivendi genere Verùm obſtitit Cæſar delatoribus qui per odium patris & ob flagitia peculatus invadebant filium ejus Nerulinum,* nempe *quaſi vindicta ſatiata expletaque ſatis ſu-*

NOTÆ.

Puto, ipſi adimitur pars bonorum altera, & in fiſcum cogitur, & altera filio neptique conceditur.

Et forte ex illo loco poſſit intelligi alter locus Taciti lib. 4.20. ubi ſic habet, *ſed liberalitas Auguſti avulſa* &c. id eſt, exempta à fiſco, *computatis ſingulatim* aliis in fiſcum bonis; quemadmodum hic eximuntur fiſco bona, ſeu opes, quas ex teſtamento matris & avi ceperant liberi Suilii.

Adempta.] Adempta pars bonorum Suilio, quæ in fiſcum inferri debuit, altera *pars* bonorum *filio & nepti* conceſſa: *eximebanturque* &c.

Tamen videtur ipſi adempta pars bonorum, non ut in fiſcum redigeretur, ſed tantum ut daretur filio & nepti, per τὸ *nam filio* &c. Sic videtur rationem reddere, cur adempta ſit ipſa pars illa bonorum, & præterea *copioſa & molli vita ſecretum* toleravit. Nec *fractus animo* etiam poſt damnationem.

Vel forte ſenſus eſt, ademptam ipſi bonorum partem, ut ea penes fiſcum eſſet, & alia pars relinqueretur filio & nepti. Nam damnato reo lis æſtimabatur, id eſt. furtorum ratio inibatur, & pecunia iis reddebatur, aut reddi debuit, quibus ablata fuerat; dein animadverſio, ſeu pœnæ perſecutio diſceptata.

Attamen, quia nondum ſæviebat Nero, quia nondum inquirebat in pecuniam alienam. Et quia huc inclinant verba Taciti, ut pars bonorum ipſi adempta ſit, tantum, ut concederetur *filio & nepti*, quia non *fractus animo*, & quia *copioſa & molli vita ſecretum illud toleravit*, & quia ne quidem verbum hic de fiſco, aut præmiis accuſatorum, ſeu quadruplatorum. quod in invidiam adduxiſſet Neronem & Senecam, quaſi illius opibus inhiarent, videtur illi relicta pars uon modica bonorum, qua ſe in exſilio toleraret. vel pars fiſci, pars altera filiorum fuit.

1 *Filio & nepti pars concedebatur.*] Ablego te ad Cujacium, Obſerv VI. cap. XXIII. qui ante me abunde dixit. *Lipſius.*

2. *Quæ teſtamento matris.*] Quæ opes erant adhuc in poteſtate patris, alioqui fruſtra exciperentur.

3. *Aut avi acceperant.*] Imo, *acceperat.* Mercerus. An *avia ceperant. Freinshem.*

Aut avi.] Intelligo, *avi materni.* Sic proſpiciebatur, ne liberi, ob ſcelus patris, materna bona amitterent. & ſic unius rei opes familiæ perirent.

Idque clementiæ fuit, ne ob unius crimen plures familiæ dignitatem amitterent. ſicque leniebatur offenſio & invidia, quam ex talibus damnationibus ſubire princeps poſſet.

4. *Baleares.*] Inſulæ Hiſpaniæ in mari Mediterraneo. Hodie *Majorca, Minorca* &c. ſub dominio Regis Catholici, ſeu Hiſpaniæ. *Tillemonius.*

5. *Copioſa & molli.*] Nempe ex opibus

& [1] crimina repetundarum, [2] interceſſit princeps, tamquam ſatis ex-
44 pleta [3] ultione. Per idem tempus Octavius Sagitta plebei tribunus, Pontiæ mulieris nuptæ amore vecors, ingentibus donis adulterium, & mox ut omitteret maritum emercatur; ſuum matrimonium promittens, ac nuptias ejus pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, *adverſam patris voluntatem* cauſſari; repertaque ſpe ditioris conjugis, promiſſa exuere. Octavius contra modo conqueri, modo minitari, [4] *famam perditam, pecuniam exhauſtam* obteſtans: denique ſalutem, quæ ſola reliqua eſſet, arbitrio ejus permittens. Ac poſtquam ſpernebatur, *noctem unam ad ſolatium* poſcit, *qua delinitus, modum in poſterum adhiberet*. Statuitur nox. Et Pontia conſciæ ancillæ cuſtodiam cubiculi mandat. Ille uno cum liberto, ferrum veſte occultum infert. Tum, ut [5] aſſolet in amore & ira, jurgia, preces, exprobratio, ſatisfactio, & [6] pars tenebrarum [7] libidine ſepoſita. Et queſtu incenſus, nihil metuen-

INTERPRETATIO

perque eſſet. Eodem tempore Octavius Sagitta tribunus plebis, Pontia femina, quæ connubio juncta erat alteri viro, cupidine amens ac veſanus, cum ſtuprum immenſis muneribus demiſſet, & poſtea, ut virum relinqueret, etiam *pretio obtinuiſſet, ſuum conjugium ei promittens, invicem mulieris nuptias pactus eſt. At poſtquam ipſa libera fuit, trahere tempus*, ac contrariam parentis voluntatem *obtendere, & affulgente ſibi ſpe locupletioris mariti, quod promiſerat ipſa*, cœpit *eludere. Contra Octavius, nunc expoſtulare, nunc minas intentare teſtarique*, amiſſam exiſtimationem, opes abſumptas, vitam demum, quæ ſola ſibi ſupereſſet, *poteſtati ejus relinquebat. At, ubi contemnebatur*, noctem unam ad levamen poſtulat, qua recreatus cupidinem in futurum cohiberet. *Nox deſtinatur. & Pontia thalami cuſtodiam imperat gnara ſecreti famulæ. Ille cum uno liberto, pugionem ſinu abditum affert. Tum, ut evenit in cupidine & iracundia amantium, rixa, preces, expoſtulatio, reconciliatio, & ex parte nox gaudio veneris amoto; & dolore incitus, nihil formidantem pugione transfodit, & propere ac-*

NOTÆ.

quæ vel ipſi relictæ erant, vel quas in ſinus potentiorum amicorum abdiderat, aut ex bonis filio neptique conceſſis, quæ ab ipſis ei ſubminiſtrata in exſilio, vel ab amicis; ſi qui amici perculſo & fulgurito homini ſuperſunt.

1. *Crimina repetundarum.*] Non patris, ſed ipſiuſmet filii Nerulini Nam & jam ætate provectus ille, & forte jam munia publica obierat, gratia & auctoritate patris honores propere ademptus, & jam alicui provinciæ impoſitus; & eodem auctore, vel patrocinante, forte non pauca peccaverat. ſed ſcelere & ſupplicio patris, filius obtegitur.

2. *Interceſſit princeps.*] Forte ſuaſu, ſeu monitu Senecæ, cujus præcipue res agebatur. *Hactenus voluerat* Seneca, ut ſupra de Vitellio tradit Tacitus.

3. *Ultione.*] Vel inimicorum, vel Reipub. vel utraque.

4. *Famam perditam.*] Adeſis attritiſque opibus, dignitas & exiſtimatio ſimul trahitur.

5. *Ut aſſolet in amore.*] Terent. Eunuch. Act. 1. Scen. 1.

In amore hæc omnia inſunt vitia: injuriæ
Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rurſum.

Et Horat. lib. 2. Sat. 3. —— *In amore hæc ſunt mala, bellum,*
Pax rurſum. Hæc ſi quis tempeſtatis prope ritu
Mobilia, & cæca fluitantia ſorte, laboret
Reddere certa: ſibi nihilo plus explicet, ac ſi
Inſanire paret certa ratione, modoque.

6. *Et pars tenebrarum.*] Id eſt, *pars noctis*; nam partem noctis ſimul egiſſe amantes, veriſimile eſt; ante lucem enim

pars

tem ferro tranſverberat, & accurrentem ancillam vulnere abſterret, [1] cubiculoque prorumpit. Poſtera die manifeſta cædes, haud ambiguus percuſſor. quippe manſitaſſe una convincebatur. Sed libertus *ſuum illud facinus* profiteri, *ſe patroni injurias ultum eſſe.* [2] Commoveratque quoſdam [3] magnitudine exempli: donec ancilla ex vulnere refecta,

INTERPRETATIO.

cedentem famulam ictu repellit, & thalamo ſe proripit. Poſtridie comperta eſt cædes, nec dubitatum de interfectore; quippe manſiſſe ſimul Octavius certò ſciebatur. Verum libertus, ſuum illud crimen *agnoſcere,* & ſe patroni injurias vindicaſſe *affirmabat. Et moverat nonnullos ingens illud fidei ſpecimen: donec famula recreata ictu ac plaga, verum patefecit;*

NOTÆ.

feminam ferro tranſverberavit, & ſimul è cubiculo prorupit, ante lucem egreſſus, ne ſcelus & auctor ſceleris proderetur.

Itaque omnia hæc ad cædem contribuerunt, livor amor, ira, jurgia, preces, exprobratio, & pars noctis ſeu tenebrarum. His ſimul omnibus, & *libidine ſepoſita*, & mutuo *queſtu incenſus Sagitta*, nil caventem feminam interficit. *Libido* etiam *ſepoſita*, iram acrius incitat, tuncq; magis ardeſcit furor, hincq; magis ſpernitur, aut horretur femina perfida. Et ex copia mulieris faſtidium, ſimul & æmulatio acrior in homine, ut qui ſe contemptum videret à Pontia, cujus amore vecors fuit; & quo violentior cupido eſt, eo truculentior & durior æmulatio adverſus feminam imparem in amore & infidam. *Fortis ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio.*

Et pars.] Vertunt, quaſi ſic traducta pars noctis eſſet ſine Venere aut libidine Sed τὸ *ſepoſita libidine*, forte alium ſenſum habet, quaſi nempe ſepoſita ſit libido & ſpreta. poſtquam ex copia mulieris ſatiata ac faſtidita eſt. nempe præ opibus & matrimonio promiſſo. & forte intelligendum, quaſi ſcripſiſſet *depoſita.*

Omnia illa congerit Tacitus; amor, ira, jurgia, preces, exprobrobratio, ſatisfactio, & pars noctis ſic tranſacta, libidine poſita omiſſaque. ſeu ancota ac ſpreta; ita ut poſt illa, ira ſuperaverit hominem incenderitque ad cædem feminæ ſubdolæ, fallacis & illudentis ſpem cupidinemque flagrantiſſimi juvenis.

Sepoſita.] Depoſita nempe & excuſſa libidine, ex qua ſtatim pœnitentia, ſatietas & faſtidium mulieris, nempe ex copia. Hinc læſus amor fit furor, & redit ira violentior; hinc ſimul & faventibus tenebris, ſcelus audet Octavius. Vertit interpres Gallicus, *omiſſa libidine.* Alii intelligunt, *abſumpta parte noctis inter Veneris gaudia.* Alii legunt, *libidini ſepoſita.*

1. *Cubiculoque prorumpit.*] Id ipſe præcaverat per libertum, & libertus forte per famulam Pontiæ, ut exire domo poſſent per noctem, quemadmodum intraverant. Nunc major præcautio habetur portarum apud noſtros proceres.

2 *Commoveratque quoſdam.*] Ita ut crederent alii, alii amarent, aut etiam admirarentur hanc fidem ſervi eo ævo.

3 *Magnitudine exempli.*] Tanquam id eſſet moris & ſpeciminis antiqui. cujus fidei eximia exempla profert Valer. Max. lib 6 8. Nam alii, ipſo teſte, interemere dominos, potius quam hoſtibus traderent, alii eumdem gladium, quo dominos ſuſtulerant, in ſua præcordia adegere.

Alii ſubtracto domino contumeliæ victoris, ſibi voluntariam mortem conſcivere; alii graves tormentorum cruciatus paſſi ſunt, ne indicarent ubi dominus eſſet; alii ſe pro domino occidi paſſi ſunt

Quid, inquit, Valerius Max *Vrbinij Panopionis ſervus, quam admirabilis fi-*

verum aperuit. poſtulatuſque apud conſules à patre interfectæ, [1] poſtquam tribunatu abierat, ſententia patrum, & [2] lege Cornelia de ſicariis condemnatur.
44 Non minus inſignis eo anno impudicitia, magnorum Reipub. malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppæa, T. Ollio patre genita, ſed nomen avi materni ſumpſerat, illuſtri memoria Poppæi Sabini conſulari & triumphali decore præfulgentis. nam [3] Ollium honoribus nondum functum, amicitia Sejani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuere, [4] præter honeſtum animum. quippe [5] mater

INTERPRETATIO.

tuſque apud conſules à parente interemptæ fœminæ, ubi tribunatu exierat, judicio patrum, & lege Cornelia de ſicariis damnatur. Non minus famoſæ libidines, eo anno magnarum Reipub. calamitatum principium dedere. Erat in urbe Sabina Poppæa T. Ollii filia, ſed ipſa acceperat vocabulum avi materni, clariſſima memoria Poppæi Sabini conſulari & triumphali gloria prænitentis; quippe gratia Sejani perculit Ollium patrem; cum nondum dignitates adeptus eſſet. Huic fœminæ cætera alia affuere, præter ho-

NOTÆ.

dei! qui cum ad dominum proſcriptum occidendum, domeſticorum indicio certiores factos milites, in Reatinam villam veniſſe cognoſſet: commutata cum eo veſte, permutato etiam annulo, illum poſtico clam emiſit, ſe autem in cubiculum ac lectulum recepit, & ut Panopionem occidi paſſus eſt.

Simile & exemplum habes apud Tacitum ipſum. ſervorum fides modo bona, modo mala, ut & feminarum ac liberorum; & ambiguæ illæ opes, ut cætera mortalium. In his *nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia.* At ſæpe quem non ludum ludit fortuna inſolens?

1 *Poſtquam tribunatu abierat.*] Inviolati tribuni plebis. Livius lib. 3 *Ut qui tribunis pleb. ædilibus, judicibus nocuiſſet, ejus caput Iovi ſacrum eſſet, familia ad ædem Cereris, liberique venum irent.*

Attamen Val. l. 6. ſcribit *M. Claudium Marcellum Caio Scantinio Tribuno pleb. diem dixiſſe, quod filium ſuum de ſtupro appellaſſet; eoque aſſeverante ſe cogi non poſſe, quia ſacroſanctam poteſtatem haberet, totum collegium Tribunorum negavit ſe intercedere, quo minus quæſtio pudicitiæ perageretur.*

Poſtquam tribunatu.] In ipſo tamen honore ac munere, æs alienum ſolvere cogebantur. Etiam & quandoque abdicare magiſtratum coacti à collegis, ut vocari in jus damnarique poſſent.

2 *Lege.*] Legis Corneliæ de Sicariis & veneficiis pœna, inſulæ deportatio eſt, & omnium bonorum ademptio: ab ea tamen cum tempore paulatim receſſerunt, qui in honore poſitos in inſulam deportare, humiliores capite punire, beſtiiſve objicere ſoliti ſunt, Modeſtino & Martiano ICtis auctoribus. *Vertranius.*

3. *Ollium honoribus nondum functum.*] Atqui *Quæſtorium* eum fuiſſe Suetonius autumat, cap. XXXV. Sed *Quæſtura* fortaſſe non tam honos, quam aditus ad honorem. Ipſe tamen Tacitus lib XII *Quæſturam* inter magiſtratus recenſuit, Agellius, & alii. *Lipſius.*

Forte in Quæſtura ipſa interfectus Ollius; ſicque nondum vel aditum habuit ad honores, adeo non obtinuit honores. Vel per *honores* hic intelligit Tac. præcipuos magiſtratus, præturam & conſulatum; nam præ illis cætera levia, & *Quæſtura* aditus ad honores illos fuit, & eis viam aperuit.

4. *Præter honeſtum animum*] Sic fere Salluſt. de Sempronia. *Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis ſatis fortunata fuit &c. Multa alia quæ*

ejus ætatis ſuæ feminas [1] pulchritudine ſupergreſſa, [2] gloriam pariter & formam dederat. opes claritudini generis ſufficiebant. ſermo comis, [3] nec abſurdum ingenium. modeſtiam præferre, & laſcivia uti. rarus in publicum progreſſus, idque [4] velata parte oris, ne ſatiaret aſpectum, vel [5] quia ſic decebat Famæ nunquam pepercit, maritos & adulteros non diſtinguens: neque affectui ſuo, aut alieno obnoxia, unde utilitas oſtenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio [6] Rufi Criſpini equitis Romani, ex [7] quo filium genuerat,

INTERPRETATIO.

neſtam mentem; nam mater illius, omnibus ævi ſui mulieribus forma præcellens, claritudinem ſimul & pulchritudinem ei tribuerat. divitiæ nobilitati familiæ pares ſuppetebant, ſermo ſcitus ac venuſtus, nec ineptum aut inelegans ingenium. pudorem exhibere, & procaciter agere. Raro in publicum exibat femina, *idque occulta facie ex parte, ne intuentium cupidinem expleret, vel quia ſic decorum* putabat. *Honorem & exiſtimationem nequicquam penſi habuit, nuſquam diſcernens inter viros & mœchos, neque cupiditati ſuæ, aut alienæ adſtricta, unde ſpes opum affulgeret, illuc affectum & cupidinem tranſmittebat. Igitur eam ſollicitavit Otho juventute ac luxu, cum in conjugio eſſet Rufi Criſpini equitis Rom. ex quo filium ſuſceperat;* etiam pelle-

NOTÆ.

inſtrumenta luxuriæ ſunt, ſed ei cariora ſemper omnia quam decus.

5. *Mater ejus.*] Puto mater ejus fuit Poppæa Sabina, de qua ſupra cap. 43. & quam occiderat Meſſallina, ut conjicere licet, livore & æmulatione pulchritudinis, qua prænitebat Poppæa. ut ſibi ſoli Mneſterem haberet, ac vacuo concubino potiretur.

1. *Pulchritudine.*] *Pulchritudinem* vocabat Socrates, *exigui temporis tyrannidem*, quod cito deflorescat. Theop. *ſilentem fraudem*, quod abſque verbis perſuadeat. Theocritus, *eburneum detrimentum*, quod multorum malorum cauſa ſit. Carneades ἀδορυφόρητον βασιλείαν appellabat, id eſt, *regnum ſine ſatellitio.* quod *pulchritudo* ſine vi, ſine armis imperet. Tale imperium ſibi promiſerat Poppæa, & habuit ſuo fato malo exitioque Reip.

2. *Gloriam.*] Nempe claritudinem ſtirpis. Hæc quippe filia Poppæi *conſularis & triumphalis.* aderant igitur claritudo, forma, opes, comitas, ingenium, omnia, præter honeſtum animum.

Gloriam.] Intellige nobilitatem, ſeu claritudinem ſtirpis; quod ſtatim explicat Tacitus; *Opes claritudini generis ſufficiebant.*

3. *Nec abſurdum ingenium.*] Salluſt. de eadem Sempronia: *Verum ingenium ejus haud abſurdum poſſe verſus facere, jocum movere, ſermone uti, vel modeſto, vel molli, vel procaci, prorſus multæ facetiæ, multuſque lepos inerat.*

4. *Velata parte oris.*] Ad æmulationem, credo, mulierum Arabiæ, de quibus Tertullianus in libello de Virginibus velandis: *Arabiæ feminæ non caput, ſed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentæ ſint dimidiam frui lucem, quam totam faciem proſtituere.* Sed cauſſa in hac nobili ſcorto, & in illis diſpar. *Lipſius.*

Quaſi vero egeant exemplis feminæ, ut omni arte alliciant ad amorem, & procaciter agant. In indole habent omnia. in ingenio ſunt exempla quæ æmulentur. Amor, juventus, malitia, ſupplent magiſtros. In ipſis artes omnes à natura.

5. *Quia ſic decebat.*] Hieronymus ad Marcellam: *Quando in publico, quaſi per verecundiam operit faciem, lupanarium arte id ſolum oſtendit, quod oſtenſum magis placere poteſt.*

6. *Rufi Criſpini equitis.*] Alii, *Criſpi.* Sed Criſpinum ei cognomen, Plutarchus in Galba, noſter lib. xv & clariſſime

1 Otho pellexit juventa ac luxu, & quia flagrantiſſimus in amicitia Neronis habebatur. nec mora, quin 2 adulterio matrimonium jungeretur.

INTERPRETATIO.

Iecta ipſa, *quia* Otho *validiſſimus in gratia Neronis exiſtimabatur, nec multo poſt ſtupro*

NOTÆ.

Seneca, ſeu quis alius (non enim certe Philoſophus) in Octavia, ubi Poppæa inducitur.

—— venientem intuor
Comitante turba conjugem quondam meum
Gnatumq;. properat petere complexus meos
Criſpinus, & intermiſſa libare oſcula.

Rufinus Criſpinus filius ejus à Suetonio nominatur, capite XXXV *Lipſius.*

7. *Ex quo filium genuerat.*] De quo Sueton. Ner. 35. *Privignum Rufinum Criſpinum Poppæa natum, impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus & imperia ludere, mergendum mari, dum piſcaretur, ſervis ipſius demandavit.*

1 *Otho pellexit.*] Xiphilinus auctor eſt, Sabinam abductam à viro, Neronem Othoni in uxorem dediſſe, cum qua utrique res eſſet. *Vertranius.*

2. *Matrimonium.*] Hanc tamen rem aliter narrat Tacitus Hiſt. 1. 13. *Otho pueritiam incurioſe, adoleſcentiam petulanter egerat, gratus Neroni, æmulatione luxus, eoque jam Poppæam Sabinam principale ſcortum, ut apud conſcium libidinum* Othonem *depoſuerat*, Nero nempe, *donec Octaviam uxorem amoliretur: mox ſuſpectum in eadem Poppæa in provinciam Luſitaniam ſpecie legationis ſepoſuit.*

Et magis Tac. hoc loco Hiſt. accedit ad Sueton quam ad ſeipſum hoc lib. 13. Ann. ſic autem Sueton. Ner. 35. *Uxores, præter Octaviam, duas poſtea duxit, Poppæam Sabinam Quæſtorio patre natam, & equiti Rom. ante nuptam.*

Igitur Poppæa nupta tantum Criſpino, ante matrimonium principis, non vero Othoni. Quod magis adhuc patet ex eodem Sueton. Oth. 4. *Poppæam Sabinam tunc adhuc amicam ejus*, Neronis nempe, *abductam marito* Criſpino ſcilicet, *demandatam interim ſibi, nuptiarum ſpecie recepit*, Otho nempe *Nec corrupiſſe contentus adeo dilexit, ut ne rivalem quidem Neronem æquo tulerit animo. Creditur certe non modo miſſos ad arceſſendam non recepiſſe, ſed ipſum etiam excluſiſſe quondam pro foribus adſtantem, miſcentemque fruſtra minas & preces, ac depoſcitum repoſcentem. Quare diducto matrimonio, ſepoſitus eſt* &c.

Nempe *matrimonio* Othonis cùm Poppæa, vel quaſi matrimonio: nam certe *mimus* id fuit. Abducta Poppæa Rufo marito ab ipſo Nerone, artibus tamen Othonis, & eam Nero ſepoſuit depoſuitque apud Neronem, ut amicum ſpecie matrimonii. illam corrupit Otho amore pellectus, & eam quaſi conjugem habuit, aut ſaltem ſic habere ſimulavit; ſed tamen coactus eſt eam Neroni reddere, ſic diductum, aut quaſi diductum eſt matrimonium Othonis: nam tota res hæc verus mimus, fuit, & ſic fallebatur vulgus.

Diducto tali matrimonio, ſeu vero, ſeu mimico. Nam non ſolum Otho, ſed & ipſa Poppæa partem ſuam hiſtrionicam agebat, ut quaſi forma ſuperbiens, ſic pelliceret Neronem in amorem flagrantem. Itaq; aditu facto, cum apud principem prævaluiſſet Poppæa. tum ſeponitur Otho, ſpecie honoris in provinciam, ipſa in palatio pellicis loco fuit, donec relegaretur occidereturq; Octavia uxor, & ipſa ejus loco toroque ſubſtitueretur.

Adulterio matrimonium jungeretur.] Tacitus hoc loco ſibi contradicere videtur. neque etiam Suetonius Otho 3. ſatis ſibi cohæret, ſic igitur tradit, *Poppæam Sabinam tunc adhuc amicam ejus*, (Neronis nempe) *abductam marito, demandatamque interim ſibi, nuptiarum ſpe-*

cie recepit, Otho nimirum.

Vocat tantum *ſpeciem nuptiarum*, & tamen dicit *diductum* eſſe *matrimonium*, Othonis nempe, & Poppææ, & tamen matrimonium illud fuiſſe fictitium, & mimicum fatetur ipſe Sueton. cum dicit, *ne pœna acrior mimum omnem divulgaret.*

Mimus nuptiarum in eo poſitus fuit, quod Nero abductam marito ſuo Poppæam ſpecie nuptiarum demandaſſet, depoſuiſſetque apud Othonem, donec Octaviam repudiaret, aut occideret. Igitur ne mimus ille noteſceret, ne æmulũ ageret Otho, relegatur in Luſitaniam, honoris ſpecie, *id ſatis viſum, ne pœna acrior.*

Neque tamen id etiam ſatis congruit cum hoc diſticho, quo affirmatur Poppæam fuiſſe uxorem Othonis: *

Vxoris mœchus cœperat eſſe ſuæ.

Niſi forte dicitur uxor, eodem modo quo fuit matrimonium, nempe mimicum & fictitium.

Forte incertum in vulgus, an vere Otho Poppæam uxorem duxiſſet, multique exiſtimarunt fuiſſe veram ejus uxorem. quamvis *mimus* tantum ageretur, ſed inter Neronem & Othonem tantummodo cognitus. Quare nec abs re facti illi ingenioſi verſus, quibus & maritus & mœchus derideretur.

Illi tamen verſus præciſe favere potius videntur alteri opinioni Taciti, qua ſcribit Poppæam fuiſſe veram uxorem Othonis, quam illi abduxit Nero, cum ejus pulchritudinem in aula imprudens ſæpe jactaſſet Otho, ſicque Neronis cupidinem accendiſſet. Puto, illo etiam ævo incerta ea fama fuit, ſicque & in poſteros etiam nunc incerta hiſtoria gliſcit.

Mimus fuit, & quaſi ſcenæ compoſita fabula hæc nuptiarum. in quo mimo alii aliam perſonam agebant, alii alias partes ſuſtinebant. *Nero* artibus Othonis ſuiſq; abduxerat Sabinam Criſpino marito, eamque depoſuerat apud Othonem amicum, dum repudiaret Octaviam.

Otho depoſitam apud ſe Sabinam recipit, abblanditur amicæ, corrumpit abducitque eam Neroni novo marito, ſeu mœcho, mœchus ipſe. ducit illam Otho, aut duxiſſe ſimulat, eamque negat Neroni repetenti depoſitum.

Sabina quoq; ſuas partes agit. Simulat ſe amare, deperire Othonem, ut magis illiciat Neronem fingit nihil videre ſe etiam in regnatricedomo, quod adæquet comitatem, ſplendorem aut elegantiam Othonis, & cæteras artes muliebres explicat, quibus irretiat amore ſuo Cæſarē. fingit ſe quaſi uxorem veram Othonis, ibi veras delicitias eſſe & in aula pertæſum ſtatim.

Interea cæteri mortalium ignorant de Othone, an ſit mœchus, an ſit maritus. forte utrumque fuit; fuit mœchus, cum eam abduxit à Rufo viro; fuit mœchus, cum tranſiit Sabina in aulam, & Neroni mixta ſtupro aut matrimonio eſt. fuit forte & maritus, cum eam apud ſe depoſitam & corruptam duxit uxorem, aut duxiſſe ſimulavit.

Itaque eo caſu tam multiplicis, tam varii perplexique mimi, & in re tam incerta, & fabulis ſcenæ haud diſſimili, non mirum, diffideant auctores inter ſe, & etiam ipſi à ſeipſis. Nam quis mimicas illas nuptias ſatis expediat aut explicet? Otho mœchus, Otho maritus, abducit, ducit uxorem, depoſita & abducitur ab ipſo. Et ipſa Sabina modo pellex Othonis, modo uxor, dein pellex Neronis, dein & uxor.

Et cum auctores haſce artes fraudeſque occultas, non per minutias exſequantur, non mirum ſi ſatis ſibi conſtare non videantur.

Sic fingit Otho, ſic fingit Nero, nempe ob Octaviam uxorem, ob matrem acerbius increpantem, ob magiſtros dominationis Burrhum & Senecam, & etiam reverentia patrum procerumq; Aliquis adhuc pudor juveni relictus, nec jugum adhuc legum & boni moris penitus excuſſerat, adhuc violentæ dominationis & impotentiæ nondum gnarus. nec malis conſiliis ullis firmatus adhuc invaleſcebat adverſus bonos & retinentes.

Forte non ſtatim primo amore Poppæam ducere cogitavit, aut ſperavit Nero, ſaltem vivente matre; ſed tamen eam abduxit Otho ſuo marito, ea ſpe illectam matrimonii principalis, abductam marito per Othonem. eam ut apud amicum depoſuit, & dato tempore, & audacior factus, eam repetit Nero, eamque indu-

[1] Otho, ſive amore incautus, laudare *formam* [2] *elegantiamque uxoris* apud principem; ſive ut accenderet, ac ſi eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adjiceret. Sæpe auditus eſt conſurgens

INTERPRETATIO.

conjugium adjicitur. Otho ſive cupidine præceps & inconſultus, commendare ſpeciem ac venuſtatem conjugis *apud Cæſarem, ſive ut ſic inflammaret* cupidinem, *& ſi eadem muliere fruerentur, ea quoque ſocietas authoritatem ipſi adjungeret. Plerumq; dicebat Otho,*

NOTÆ.

elt in palatium; dein &, ut creſcit libido, eam duxit uxorem. Per illos gradus matrimonium tranſactum eſt.

1. *Otho, ſive amore incautus &c.*] Vere incautus. & ſimillima vecordia ille Candaules apud Iuſtinum lib 1. *Hic uxorem, quam propter pulchritudinem deperibat, prædicare omnibus ſolebat, non contentus voluptatum ſuarum tacita conſcientia, prorſus quaſi ſilentium damnum pulchritudinis eſſet.* Vecordia, inquam, ſimili, ſed & fato. *Lipſius.*

Otho.] De quo Plin. 13. 3. ubi de luxu in unguentis. *Hæc eſt materia luxus, é cunctis maxime ſupervacui. Margarita enim gemmæque ad hæredem tamen tranſeunt; veſtes prorogant tempus: unguenta illicò expirant, ac ſuis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut tranſeunte femina, odor invitet etiam aliud agentes* &c.

Quoſdam craſſitudo maxime delectat ſpiſſum appellantes, linique jam, non ſolum perfundi unguentis gaudent. Vidimus etiam veſtigia pedum tingi: quod M. Othonem monſtraſſe Neroni principi ferebant. Quæſo ut qualiter ſentiretur, juvaretque ab ea parte corporis? nec non aliquem ex privatis audivimus juſſiſſe ſpargi parietes balinearum unguento, atque Caium principem, ſolia temperari: ac ne principale videatur hoc bonum, & poſtea quemdam ex ſervis Neronis. Quidam legunt, *ut quæ ires, ſentiretur.* Forte ſic, quia *male pedatus* Otho, teſte Sueton. Oth. 12.

Otho, ſive amore incautus &c.] Non ſibi conſtat (quod miror fugiſſe virum eruditiſſ) Cornelius noſter: hic enim plane dicit, Othonem jam potitum, jam maritum Poppææ, ejus formam ſæpius Neroni laudaſſe, quo is eam arderet, indeque amorem eorum, & congreſſus.

Alibi autem aſſerit, à Nerone prius adamatam, apudque Othonem fuiſſe depoſitam lib. 1. Hiſt. *Eoque jam Poppæam principale ſcortum, ut apud conſcium libidinum depoſuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur.* Idque factum matrimonii prætextu, ut clam matrem deliciaretur.

Sueton. Oth. 3. *Idem Poppæam Sabinam tunc adhuc amicam ejus, abductam marito demandatamque ſibi, nuptiarum ſpecie recepit.*

Clarius omnia Plutarchus in Galba: Quam quidem Nero deperibat adhuc agentem in matrimonio Criſpini, ſed reverens uxorem, & matrem timens, ſubornavit Othonem, qui Poppæam illiceret.

Et paucis interjectis: *Sed & Poppæam concilians Otho Neroni in adulterium, & ipſam corrumpens, ſpe principalis matrimonij, perſuaſit ipſi abſcedere à viro,* Criſpino nempe. *Salinerius.*

Recte Plutarchus, & præſumendum, eſt etiam pro veritate Annalium Taciti, adverſus Hiſtorias ejuſdem. Nam poſteriores ſcripſit Annales ætate maturiori, & magis accurate examinatis commentariis ævi Neroniani.

2. *Elegantiamque uxoris.*] Certe ſibi contradicit aperte Tacitus lib. Hiſt. & dicit Poppæam fuiſſe depoſitam in domo Othonis, dum repudiaret amoveretque Octaviam. nec fuiſſe uxorem Othonis Poppæam. Sibi

à convivio Cæſaris, *ſe ire ad illam*, [1] *ſibi conceſſam dictitans, nobilitatem, pulchritudinem*, [2] *vota omnium, & gaudia felicium.* His atque talibus irritamentis, non longa cunctatio interponitur. Sed, accepto aditu, Poppæa primum per blandimenta & artes valeſcere, *imparem cupidini ſe, & forma Neronis captam* ſimulans: mox acri jam principis amore ad ſuperbiam vertens, ſi ultra unam alteramque noctem attineretur, *nuptam eſſe dictitans, nec poſſe matrimonium amittere, devinctam Othoni* [4] *per genus vitæ,* [5] *quod nemo adæquaret. Illum animo &*

INTERPRETATIO.

cum è convictu principis abiret, ſe ſe conferre ad illam ſibi datam claritudinem, venuſtatem, deſideria omnium, & gaudia beatorum. *His & ſimilibus incitamentis, haud longum tempus interjicitur. Sed data adeundi* Cæſarem *copia, Poppæa initio per blanditias, & aſtus* muliebres *vim & auctoritatem parare ſibi, fingebatq;* ſe amori imparem, & pulchritudine Neronis incenſam. *Dein, flagrante jam cupidine Cæſaris, ad faſtum mutans, ſi præter unam, alteramve noctem retineretur, dictitabat ſe* connubio junctam eſſe, nec poſſe conjugium relinquere, quæ Othoni obſtricta eſſet ea ratione vitæ, cui nemo par eſſet. Illum mente & paratu ſplendidum, ibi ſe in-

NOTÆ.

etiam contradicit, ubi de ſodalibus Titiis; loca Annalium contradicunt locis Hiſtoriarum, aut certe contradicere videntur. puto, quia jam ante Tacitus ediderat Hiſtorias, cum Annales ſcripſit. jamq; in lucem editas revocare, neq; retractare potuit. Certe homo fuit, memoria in tot evolvendis commentariis, ſcribendiſque tot rebus, falli potuit, vel certe revocari animus ad certiora auctoritate ſcriptorum & commentariorum.

1. *Sibi conceſſam dictitans.*] Adhæreſco. Forte an *ſibi conceſſam à dis dignam nobilitatem.* Budenſi aiunt legi, *ubi conceſſam dictitaret.* ex eo divinabam, *ubi congeſtam delibaret.* Lipſius. Vana hæc, ſufficit vox *dictitans.*

Dictitans.] Non eſt quod mutent vocem *dictitans*, ſæpiſſime uſurpatam à Tacito; neque eſt quod reponant *à diis*, ſeu *diis dignam nobilitatem*: id enim ſatis expreſſum per verba ſequentia *vota omnium & gaudia felicium.*

Et cum dicit *ſibi conceſtam* ſatis intelligitur, conceſſam à diis, vel à propitia fortuna, ut jam notaverat doctiſſimus interpres Florentinus.

2. *Vota omnium & gaudia felicium.*] Inſcriptio vetus apud Gruterum pag. DCXXXVII. QVOD. OMNES. ROGANT. SED. FELICES. IMPETRANT.

Gaudia felicium.] Plaut. in Penulo.

Dii immortales omnipotentes, quid eſt apud vos pulchrius?
Quid habetis mage, qui immortales vos credam eſſe, quam ego ſiem?
Qui hæc tanta oculis bona concipio: quum Venus non eſt Venus:
Hanc equidem Venerem venerabor, me ut amet poſthac propitia.

3. *Accepto aditu.*] Capiunt, quaſi Nero acceperit aditum ad Poppæam. quod non ſatis congruit amplitudini principis, & quæ ſequuntur, innuunt, Sabinam adiviſſe Neronem in palatio, Tac. *Si ultra unam alteramque noctem attineretur.* & illa, *accepto aditu Poppæa* &c.

4. *Genus vitæ, quod nemo.*] Quaſi recordaretur de Antonii & Cleopatræ fabulis, quod ſignificat Plutarchus. *Ipſi quidem hanc inimitabilium, ſeu incomparabilium ſocietatem diſſolverunt, & aliam inſtituerunt, nihilo prima illa inferiorem elegantia, luxu ſumptuque ac deliciis, quam commorientium appellabant.*

Scholiaſtes vetus Iuvenalis ad Sat. 2.

1 *cultu magnificum : ibi ſe* 2 *ſumma fortuna digna viſere. at Neronem pellice ancilla, & aſſuetudine* 3 *Actes devinctum,* 4 *nil è contubernio ſervili, niſi abjectum & ſordidum traxiſſe.* Dejicitur familiaritate ſueta, poſt congreſſu & comitatu Otho; & poſtremo, 5 ne in urbe æmulatus ageret, provinciæ 6 Luſitaniæ præficitur. Vbi uſque ad civilia arma; non ex

INTERPRETATIO.

tueri *ea*, quæ ſummum & *principale* faſtigium adæquarent. At Neronem ſervili concubina & amore Actes illigatum, nihil ex conſuetudine ancillæ, niſi humile & fœdum deſumpſiſſe. *Sic Otho amicitia ſolita depellitur, dein & colloquio, ac contubernio, & tandem, ne in civitate æmulum ſe ferret, præponitur Luſitaniæ provinciæ: ubi non ex priori dedecore, ſed incorrupte & innocenter ſe geſſit uſque ad bella civilia.*

NOTÆ.

verſ 99 *Hunc* (Othonem) *incomparabilis vita, bello civili Vitellius vicit apud Bedriacum.* Gronovius

Quaſi elegantiæ arbiter fuit Neroni Otho, dum gratia & familiaritate illius floruit. Teſtes illæ epulæ, quas Neroni cum matre ultimas adornavit apud Baias Vide Sueton.

5. *Quod nemo adæquaret.*] Vidi qui legeret, *quod Nero non adæquaret.* Ego, *Nero haud æquaret.* Lipſius. Falſa hæc, & vana critice

1 *Cultu magnificum.*] Talis certe fuit, & ſæpe conviviis excepit Neronem, excepit & Galbam; & illa convivia fuerunt *exquiſitiſſima comitatis.* Sic ea vocat Sueton. Oth 4

Nullo igitur officii aut ambitionis in quemquam genere omiſſo, quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim dividebat ſunt 7. lib. & 10 aſſes.

Excepit ipſe convivio Neronem cum matre apud Baias ea nocte, qua parricidium perpetrare deſtinabat Nero, qua & id perpetravit ſed aliter quam ſtatuerat.

2 *Summa.*] Sueton ibid 4. *Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti adhibitus arbiter, totum agrum redemit emancipavitque: ut jam vix ullus eſſet, qui non & ſentiret, & prædicaret ſolum ſucceſſione imperii dignum.*

3 *Actæ Neronis.*] In ſaxi fragmento apud Piſas: KERI. SAC. AVG LIB ACTE. id eſt, *Cereri ſacrum Auguſti liberta Acte.* Forte *Acte* ſuo ſumptu ædem Cereri apud Piſas exſtruxerat, vel aliquis colonus, ad demerendam Libertam ſic inſcripſit. Aut forte libertus, vel cliens aliquis hujus præpotentis Libertæ.

4. *Nil è contubernio ſervili.*] Proprie. Non enim nuptiæ cum ſervis, ſed contubernium. *Lipſius.*

5. *Ne in urbe æmulatus ageret.*] Non agnoſco hanc locutionem, *æmulatus ageret.* neque dubitem reſcribere, *ne in urbe æmulus ageret.* Notum Epigramma.

Cur Otho mentito ſit, quæritis, exſul honore?
Vxoris mœchus cœperat eſſe ſuæ.

Nolebat Nero æmulum, id eſt, rivalem in eadem urbe, in conſpectu ſuo vivere *Grotius.*

Æmulatus ageret.] Sic validius & magis pro genio Taciti. ſic & lib. 3. Hiſt. 66. *Non denique exercitibus ſecuritatem, niſi exſtincto æmulatu, redituram.*

Pluraliter exprimit æmulatus. Nam quotidie repetuntur æmulationis ictus, & præſertim in animo dominantis acrius recrudeſcunt ea vulnera.

6 *Provincia.*] Sic olim Scipio Naſica. *Propter iniquiſſimam virtutum ſuarum apud cives æſtimationem, ſub titulo legationis Pergamum ſeceſſit.* teſte Val. Max. l. 5 Nec id novum nec vetuſtati abolitum.

7 *Luſitaniæ*] Sueton. Oth 4 *Diducto matrimonio, ſepoſitus eſt per cauſſam legationis in Luſitaniam. Id ſatis viſum, ne*

priore

priore infamia, ſed integre ſancteque egit, procax otii, & poteſtatis temperantior. Hactenus Nero flagitiis & ſceleribus velamenta quæſivit. 47
Suſpectabat maxime Cornelium Sullam, ſocors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque & ſimulatorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Cæſaris, uſu & ſenecta à Tiberio uſque domum principem edoctus, tali mendacio intendit. [1] Pons Milvius in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat; ventitabatque illuc Nero, quo ſolutius urbem extra laſciviret. Igitur *regredienti* [2] *per viam Flaminiam* [3] *compoſitas inſidias, fatoque evitatas, quoniam diverſo itinere*

INTERPRETATIO.

laſcivus ac petulans per quietem, & in imperiis modeſtior. Huc uſque Nero prætextus quoſdam *obtenderat facinoribus, & flagitiis. Præcipue ſuſpectum habebat Cornelium Sullam, ſegnem ejus indolem aliter accipiens, dum illum aſtutum & veteratorem interpretatur. Quam formidinem* illius *Graptus libertus Cæſaris, qui experientia, & longa ætate à Tiberio uſque, arcana & ingenium regnatricis domus edidicerat, auxit hujuſmodi commento. Pons Milvius ea tempeſtate clarus ac famoſus erat nocturnis deliniments: itabatque illuc Nero, quo liberius extra civitatem petulantiæ ac procacitati indulgeret. Itaque fingit* libertus, revertenti *Neroni* via Flaminia, comparatas *eſſe* inſidias ac fortuito caſu declinatas; quod alia via redierit in hortos Sal-

NOTÆ.

pœna acrior, mimum omnem divulgaret. diducto matrimonio, mimico nempe.

Luſitania.] Luſitania, provincia Hiſpaniæ Ulterioris, ad Oceanum occidentalem.

Hodie *Algarve*, regnum & pars major regni *Portugalliæ*, ſub ditione regis Portugalliæ in Hiſpania; nec non pars meridianalis regni *Leon*, & orientalis regni Caſtellæ Veteris & Novæ, *Caſtille*, ſub dominio regis Catholici, ſeu Hiſpaniæ *Tillemonius.*

1 *Pons Milvius.*] Qui ſtructus olim à M. Æmilio Scauro, teſte Plin. de Viris Illuſt. [illegible] *Cenſor Æmiliam ſtravit, pontem Milvium fecit.* Sic etiam Ammianus Marcellin. *Seceſſit ad Milvium pontem, quem ſtruxiſſe ſuperior dicitur Scaurus.*

Milvius.] Latinorum populorum ad Tiberim fluvium, in Latio provincia.

Hodie *Ponte Molle*, ad fluvium *Tevere* in Campania Romana, & patrimonio ſancti Petri, provinciis ſtatus Eccleſiaſtici. *Tillemonius.*

2 *Viam Flaminiam.*] Flaminia via, fuit in Nona regione antiquæ urbis Romæ. incipiebat ad finem Viæ Latæ, ducebat ad portam Flaminiam deinde ad pontem Æmilium uſq; ad Ariminum urbem.

Hodie pars eſt major viæ, à Romanis vulgo dictæ, *Strada del Corſo*, & à platea nuncupata, *Piazza di Sciarra*, uſq; ad portam *del Popolo*, in parte media & ſeptentrionali Romæ modernæ.

Extra urbem, nomen antiquum retinet, ducit ad pontem *Molle*, deinde ad Patrimonium ſancti Petri &c. in ſtatu Eccleſiaſtico. Ex Roma antic. Nardini lib. 6. cap. 9. p. 361. & imaginibus vel planis Romæ hodiernæ à G. de Roſſi, & I. Falda editis *Tillemonius.*

3. *Compoſitas inſidias.*] Vel impudentiſſimo mendacio id fictum, vel certe parvo, aut nullo fere comitatu ſeptus Nero, qui privati hominis ſervos metueret. Ubi *tot millia clavorum*, ubi caligæ prætoriani, ubi tot gladiatores?

Multa agmina ſervorum alebant hi proceres Rom. licet privati, ſed inermes tamen, & fere imbelles.

Sed mire congruebat libertus tali domino. ille conjectans de odio Neronis

[1] *Salluſtianos in hortos remeaverit, auctoremque ejus doli Sullam* ementitur: quia forte redeuntibus miniſtris principis, quidam per juvenilem licentiam quæ tunc paſſim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque ſervorum quiſquam, neque clientium Sullæ agnitus; maximeque deſpecta & nullius auſi capax natura ejus, à crimine abhorrebat: perinde tamen quaſi convictus eſſet, cedere patria, & [2] Maſſilienſium mœnibus [3] coërceri jubetur. Iiſdem conſulibus auditæ [4] Puteolanorum
48 legationes, [5] quas diverſas (ſenatorius) ordo plebeſque ad ſenatum miſerant: *illi vim multitudinis*: hi *magiſtratum & primi cujuſque avaritiam* increpantes. Cumque ſeditio ad ſaxa & minas ignium progreſſa,

INTERPRETATIO.

luſtianos, artificemque iſtius fraudis Sullam *eſſe comminiſcitur: quia forte nonnulli juvenili laſcivia, quæ tunc paſſim uſurpabatur, vanum pavorem incuſſerant, revertentibus miniſtris Cæſaris. Neq; mancipiorum, neque familiarium quiſquam Syllæ cognitus* erat; *maximeque ſpretum, & nulli facinori par ingenium ejus, & à ſcelere* prorſus *alienum erat; attamen non ſecus ac ſi* ſceleris *compertus eſſet, cogitur exire patriis ſedibus, & Maſſilienſium muris attineri jubetur. Iiſdem conſulibus oratores Puteolanorum auditi, quorum alios, optimates, alios plebecula ad ſenatum miſerant; illi* violentiam plebis *incuſabant; hi* cupiditatem magiſtratuum, & uniuſcujuſque procerum. *Et cum diſcordia provecta ad lapides uſque & terrorem flammarum, jam fere cædes telaque*

NOTÆ.

in Syllam, eo mendacio Neronem ſibi obſtrinxit, & Syllam perculit. ſic quod cupiebant ambo adepti ſunt, ſervus ac dominus, ſcelere & ingenio pares; nam *quos ſcelus inquinat, æquat.*

1. *Salluſtianos.*] Salluſtii horti, aliquando extra mœnia Romæ antiquæ, poſtea vero in regione Sexta urbis, & in colle Hortulorum.

Hodie *Orto di Napoli*, in regione *Campo Marzo*, & in latere ſeptentrionali Romæ modernæ Ex Roma Nardini lib. 4 c. 7 p. 191. &c. *Tillemonius.*

2. *Maſſilienſium mœnibus.*] Relegandi genus tunc frequens. Sic Iulia opido Rheginorum ab Auguſto clauſa: Silanus à Nerone Bario municipio Apuliæ: Dolabella in coloniam Aquinatem ab Othone ſepoſitus. *Lipſius.*

Sic & Mucianus, & Veſpaſianus, amotis locis ſepoſiti. Sic & Plautus in Orientem ablegatus à Nerone.

Maſſilienſium.] Maſſilia, urbs Comtronorum populorum, in Viennenſi prima Galliæ Narbonenſis provincia. Hodie *Marſeille*, urbs maritima Præfecturæ. Provinciæ, vulgò *Provence*, in parte meridionali regni Franciæ. *Tillemonius.*

3. *Coërceri.*] Sic nobiles amovebantur, ne in urbe, adſcitis aliis primoribus, moliri res nouas poſſent; Hi in Inſulas, vel in modicas aut devias civitates ſepoſiti, & velut exſules. ubi nihil certe moliri poterant, inſcio legato, aut procuratoribus Cæſaris.

4. *Puteolanorum.*] Puteoli, urbs Campanorum populorum, ad mare Tyrrhenum Hodie *Pozzuole*, vel *Pouzolis*, urbs provinciæ Terræ Laboris, in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

5. *Quas diverſas ſenatorius ordo.*] Vocabulum *ſenatorius*, non eſt in codice Budenſi. Mox, *ſaxa & minas.* Illic, *ad ſaxa, ad minas.* Rhenanus.

Senatorius.] Certe delendum, τὸ *ſenatorius*, & obſequendum ſcriptis, id vocabuli non agnoſcentibus: quod miror in nos uſque judicium eſſe delatum. Quemadmodum enim Romæ, *ordo ampliſſimus, ordo florentiſſimus* pro ſenatu,

necem & arma proliceret, C. Caſſius adhibendo remedio delectus. quia [1] ſeveritatem ejus non tolerabant, [2] precante ipſo, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte prætoria. cujus terrore & paucorum ſupplicio, rediit opidanis concordia. Non referrem [3] vulgatiſſi- 49
mum ſenatuſconſultum, quo *civitati* [4] *Syracuſanorum egredi* [5] *numerum edendis gladiatoribus finitum permittebatur*; niſi Pætus Thraſea contradixiſſet, præbuiſſetque materiem obtrectatoribus arguendæ ſententiæ; *Cur enim ſi Remp. egere libertate ſenatoria crederet, tam levia conſectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus & legibus, quibuſque aliis Romana continentur, ſuaderet diſſuaderetve? Licere patribus, quotiens jus di-*

INTERPRETATIO.

ingruerent, *C. Caſſius componendæ ſeditioni aſſumptus* eſt, & *quia aſperitatem ejus non ferebant, ipſo rogante, id munus mandatur Scriboniis fratribus, conceſſa cohorte prætoria, cujus terrore, & paucorum pœna, reddita eſt pax Puteolanis. Haud memorarem decretum patrum maxime vulgare*, *quo* concedebatur civitati Syracuſanorum, tranſgredi numerum præſcriptum exhibendis gladiatoribus, *niſi Pætus Thraſeæ interceſſiſſet, & locum dediſſet inimicis, incuſandæ ſententiæ*; Cur enim, ſi putaret, opus eſſe Reip. libertate ſenatoria, tam modica perſequeretur? quin ageret, de bello aut pace, de tributis & judiciis: quin & alia ſuaderet aut diſſuaderet quibus Reſpublica Rom. ſuſtinetur? fas eſſe ſenatoribus, quoties proferendæ

NOTÆ.

Sic in municipiis *ordo* ſæpe pro decurionibus ponitur. Tacitus ipſe lib. 2. Hiſtor. *Onerabat paventium curas ordo Mutinenſis, arma & pecunias offerendo.*

Ammianus Marc. lib. 22. *Ordo ſquallens occurrit, & populus nimium quantum ante hac florentiſſimus*, de Nicomedienſibus. Idem lib. 15. *Et hoc quidem ſuppliciter ordo & populus precabatur.* Vide indicem inſcriptionum cap. 9. *Gronovius.*

1. *Severitatem.*] Familia & ſeveritas Caſſiorum viguit uſque ad tempora M. Aurelii. Spartianus in Avid. *Notum habeas, Caſſium hominem Caſſianæ ſeveritatis & diſciplinæ. Neque enim milites regi poſſunt, niſi vetere diſciplina*; & alibi, *Recte conſuluiſti, mi domine, quod Caſſium præfeciſti Syriacis legionibus; nihil enim tam expedit, quam homo ſeverus.* Forte & ultra propagata gens, opes & virtus gentis Caſſiorum, quibus non fama ſed hiſtoria defuit.

2. *Precante ipſo.*] Senatum nempe, à quo ipſe miſſus erat, forte & principem,

3. *Vulgatiſſimum ſenatuſconſultum.*] Sic lib 13. de Thraſea. *Qui vulgaribus quoque patrum conſultis ſemet fautorem, aut adverſarium oſtenderet.*

Vulgatiſſimum.] Capio, non quaſi maxima fama celebratum ſit in vulgus tale ſenatuſconſultum, ſed quia maxime vulgare fuit, & nullius fere momenti. quod innuit Tacitus his verbis; *cur tam levia conſectaretur*, & *quanto magis inanibus abſtinendum?*

Id celebravit hiſtoria tantum, quia *Pætus Thraſea contradixiſſet.*

4. *Syracuſanorum.*] Syracuſæ urbs Siciliæ inſulæ in latere Orientali. hodie *Siracuſa*, urbs Vallis *Noto* ad orientem, in regno & inſula Siciliæ. paret regi Catholico. *Tillemonius.*

5. *Numerum edendis gladiatoribus.*] Auguſtus edixit anno urbis DCCXXXII. *Neque ſæpius quam bis in anno gladiatores dare, neque ultra paria ſexaginta.* Dio LIV. Simile edictum antea à ſenatu, de quo Sueton. Iulii cap. X. *Cum multiplici undique familia comparata, inimicos*

cenda ſententia accepiſſent, quæ vellent expromere, [1] *relationemque in ea poſtulare. An ſolum emendatione dignum, ne Syracuſis ſpectacula largius ede-*

INTERPRETATIO.

ſententiæ locum haberent, ea promere quæ cuperent, & in ea relationem *conſulum* flagitare. An id unum animadverſione dignum, ne ludicra certamina Sy-

NOTÆ.

exterruiſſet, cautum eſt de numero gladiatorum, quo ne majorem cuiquam habere liceret. Saturnalia noſtra vide. *Lipſius.*

1. *Relationem in ea poſtulare.*] Hæc verba ſenatorii juris antiqui ſunt. Varro lib. 4. Epiſtolicarum Quæſt. ait SC. factum duobus modis, *per diſceſſionem,* aut *conquiſitis ſententiis*, ſive, ut opinor, *per relationem*. Etenim qui jus conſulendi Senatus habuit, de re quapiam verbis coram patribus factis, dictus eſt, ad ſenatum retuliſſe.

Petitioni, vel princeps ſenatus, vel conſularis primus, rogatus à ſenatum habente, vel conſul deſignatus reſpondit quid cenſeret, expromptaque ſententiâ, diſceſſionem permiſit, conſul, quo ſciri poſſet, an univerſi pedibus in ſententiam ejus qui primum cenſuerat, tranſirent. Cui ſi nemo contradixit, vel numero pauciores, per diſceſſionem factum SC. fuit.

Hoc conjicio ex lib. 15. Annal. *Poſtquam diſceſſionem conſul permiſit, pedibus in ſententiam ejus iere, paucis exemptis.* Addoque Sueton. Tib. 31. *Cum S C. per diſceſſionem forte fieret, tranſeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, ſecutus eſt nemo.* Ita Varro intellexit ſcriptum, fieri SC. per diſceſſionem, ſi conſentiretur.

Cum vero diſceſſione permiſſa, tranſiret nemo in ſententiam illius, qui primus dixiſſet, in re ſcilicet dubia, inceptum à gradu conſulari per ſingulos ſenatores ſententias exquiri: cum voce prolata adſentiens priori ſententiæ, nec ex ſcripto recitata illa eſt, vel à priori diverſa, verbo exprompta primum, deinde ex tabella relata eſt, uti licuit iis, qui jus dicendæ ſententiæ accepiſſent, ait hic Cornelius, *quæ vellent expromere, relationemque in ea poſtulare*; id eſt, iis, qui in ſenatum veniebant, & ſententiæ jus habebant, licuit cenſere, & alios ut jam placita dividerent, & de ſingulis referrent, qua viderentur, rogare.

Illi autem, qui in ſenatum quidem veniebant, ſed quia in poſtremis ſcripti erant, non rogabantur ſententias, ut lib. 3. Agellius refert, ſed in eas deſcendebant, quas principes viri dixiſſent. Quare & ab illis diſceſſione facta, & ab aliis qui jam cenſuiſſent, ceſſione ſententiæ, faciendo per relationem S Cto diſceſſio neceſſaria fuit, quæ juxta curiæ diſciplinam poſt relationem Auguſti in Ludo Senecæ de morte Claudii, legitur.

Ita Tuberonis ſcriptum Ateius Capito accepit, quod nullum S C. non facta diſceſſione, fieri poſſet: apud Gellium lib. 14. & exemplum eſt apud Cæcilianum, epiſt. 13. lib. 9.

Et ſupra, cum relatum eſſet ad Patres *de pœna feminarum, quæ ſervis* &c. lib. 12. *Facto S C. Pallantem ejus relationis repertorem ediderat Cæſar*, id eſt, auctorem ejus deliberationis & ſententiæ, quæ tandem placito ſenatus probata firmataque fuit. Similiter lib. 14. *Non ideo aut Coſſ. mutavere relationem, aut Thraſea deceſſit ſententia.*

Conſtat igitur quæ ſit *relatio*, & inde conſtare poteſt *jus relationis*, ſive ſententiæ, quod ſenator habuit, & ita habuit, ut in poteſtate principi conferenda, ſolenne fuerit *jus relationis* tribuere, quo ſcilicet, ut ſenator, uteretur. *Vertranius.*

Relationemque.] Non habuit proprie ſenator *jus relationis*, nec forte princeps ipſe, niſi cum conſul eſſet. Senator habuit jus proponendi apud patres, etiam

ventur? 1 Cætera per omnes imperii partes perinde egregia, quam ſi non Ne-

INTERPRETATIO.

racuſis magnificentius exhiberentur? An omnia alia, per cunctas imperii pro-

NOTÆ

cum de alia re interrogaretur, quicquid è Repub. eſſe cenſeret, & relationem in eam rem à conſulibus poſtulare. quod hic expreſſit Tac. *Licere patribus, quotiens jus dicendæ ſententiæ accepiſſent, quæ vellent expromere, relationemque in ea poſtulare*, nempe à conſulibus id qui ſæpe, abnuebant peſſimo exemplo. Sed id corrupta Repub. qua *nihil* jam fere *priſci moris*.

Hîc multa addit Vertranius de jure tertiæ & quintæ relationis in principe, quæ dubia ſunt & incerta. & forte maxime errat, cum dicit in eo conſiſtere illud jus tertiæ, ſeu quintæ relationis, ut ſententia principis, tribus aut quinque ſenatorum relationibus, ſeu ſententiis æquipolleret.

Fallitur, cum *ſententiam & relationem* confundit, quæ maxime diverſa ſunt. Habuit certe ſenator jus promendi ac proponendi *quæ vellet*, apud patres. Sed nunquam habuit *jus relationis* proprie, quod conſulum tantum fuit, nempe per vices, ita ut referret ad patres conſul, qui eo menſe faſces haberet, ut referret nempe rem quam ſenator propoſuiſſet.

Et ſic, cum haberet princeps jus tertiæ, aut quintæ relationis (ſic numero impari gaudebant quaſi fœliciori omine) nihil hoc ad ſententiam pertinebat præciſe, & licet ipſe rem referret, non tamen propterea ejus ſententia præciſe, aliis patrum ſuffragiis præponderabat, non prægravabat relatio illius, qua rem tantum exponeret ſimpliciter, & ſententias patrum in eam rogaret.

Qui proponebat rem, firmabat ſuam ſententiam rationibus, ſenatorio ſtilo & brevis at qui referebat, exponebat tantum rem nude, non perorabat & ſuffragii libertatem dabat Patribus.

Si prægravaſſet ea relatio principis, ſic libertatem ſuffragiorum tolleret. ſic ipſe toti ſenatui præponderaret, in quamcunque partem inclinaret princeps. Cũ conſul ipſe eſſet, potuit res proponere quæ è Repub. viderentur, ſimul & referre apud patres. quod & idem potuit alius è vulgo conſul

Alii id jus 3 ſeu 5. *relationis* in eo conſtituunt quod liceret principi ter aut quinquies de re judicata ad ſenatum referre. Sed de tali jure nihil apud Tacitum reperio, quare parum ad nos ſpectare ea res videtur.

Forte jus in eo fuit, quod de pluribus rebus, in eodem ſenatu, eodemque die referre poſſet princeps, aut de re quæ plura capita haberet, ſicque ſibi uni totum ſenatum haberet, quoties vellet. ita ut nihil aliud proponere, aut cenſere aliis patribus liceret ea die. Et ſic negotia ſibi contraria eludere potuit ad tempus. quod utile ſæpe & maximi momenti fuit factioni dominantis. Sic potuit efficere, ut ea quæ agitabat animo, tractarentur in ſenatu ſancirenturque, nempe quæ ad ſuam & imperii ſalutem ſpectarent, & cætera quæ obſtarent longe amandaret ac repelleret, ita ut neque proponi vel referri in ſenatu poſſent, cum ſenatu vocato, Patres in his rebus quas referret, perpetuo detineret. His adde flagitium & libidinem aſſentationum veſanam, in quam proni ruebant eo ævo Patres & qua ſe, & principem & Rempub palam labefactabant Forte vetere Repub. ſtante, idem fuit *ſententia & relatio* ſenatoris ad patres, quia ſtatim de re propoſita decernebant boni patres, neque *relatum abnuebant* antiqui conſules. Sed nunc extincta Repub. & libertate, cum relatio negaretur, diſtinguendum eſt inter *ſententiam* ſenatoris, & *relationem*.

Relationem.] Cuiq; ſenatori licuit *relationem* poſtulare à conſulibus in rem propoſitam & quæ è Repub eſſe videretur, ſed non obtinebatur ſemper. Conſules quippe malevoli in privatos, aut in Rempubl. ipſam, principi turpiter adſentantes, cætera & ſi utiliſſima ſpernebãt.

1. *Cætera per omnes.*] Capio, quaſi eſſet,

ro, ſed Thraſea regimen eorum teneret? Quæ ſi ſumma diſſimulatione tranſmitterentur, quanto magis inanibus abſtinendum? Thraſea contra, rationem poſcentibus amicis, *non præſentium ignarum*, reſpondebat, *ejuſmodi conſulta corrigere; ſed patrum honori dare, ut manifeſtum fieret, magnarum rerum curam non diſſimulaturos, qui animum etiam leviſſimis adverterent.*

50 Eodem anno crebris populi flagitationibus immodeſtiam publicanorum arguentis, [1] dubitavit Nero, *an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret.* Sed impetum ejus, multum

INTERPRETATIO.

vincias, perinde recte & ordine geſta, ac ſi non Nero, ſed Thraſea eorum curæ præeſſet. Quæ ſi magno ſilentio diſſimularentur, quanto magis res inutiles tranſmittendas eſſe? *Contra Thraſea inſtituti ſui rationem petentibus familiaribus, ſubjiciebat, ſe* non inſcium temporum, talibus decretis contradicere, ſed Patrum dignitati id tribuere, ut compertum foret, magnorum negotiorum regimen non tranſmiſſuros ſilentio, qui ſtudium vel tenuiſſimis rebus adjungerent. *Iiſdem conſulibus, orto frequenti queſtu plebis incuſantis cupiditatem ac ſævitiam exactorum, agitavit Nero*, an aboleri juberet omnia portoria, idquè magnificentiſſimum munus generi hominum elargiretur; *ſed ardorem ejus Patres cohibuere,*

NOTÆ.

An cætera per omnes? interrogative. Eſt tamen hîc aliquid, quo tacite arguitur Pætus, quaſi jam infenſus Neroni ac dominationi.

Quod innuit obtrectator his verbis: *quaſi non Nero, ſed Thraſea regimen eorum teneret? Quæ ſi ſumma diſſimulatione tranſmitterentur* &c.

Quare vero diſſimulantur, aut ſilentio tranſmittuntur, niſi quia ſpernuntur, aut odio habentur, aut niſi ex metu dominantis?

Reſpondit Thraſea, *ſe non præſentium ignarum*; quod ambiguum, an in bonam an malam partem intelligat. non in malam, prorſus putaverim. quia tum adhuc quinquennium Neronis durabat, quo optimos principes, aut æquavit aut ſuperavit.

Id tamen Thraſea, quaſi ſuſpectaret imperium unius aut paucorum, quaſi diffideret dominationi, quæ ſemper vergit urgetque, niſi aliquo obice retineatur, ſub qua multa diſſimulanda, non tamen omnia tranſmittenda ſint, ſi conſtantiam retineant patres, ſi manet imago Reip.

Pervicax recti, Reipub. & libertatis Thraſea fuit. Nec mirum, ſi ſe opponit decretis patrum & dominanti ipſi, licet adhuc res florerent. Nempe ob rationem quam ille affert.

Itaq; Thraſea nondum, puto, infeſtus, nondum ſuſpectus Neroni. quod tantum ipſi contigit, cum exiit ſenatu, quando Nero palam confeſſus eſt apud Patres parricidium per epiſtolam.

Attamen jam tum retinere adſentationem patrum & dominationem cohibere tentabat. Habuitque jam obtrectatores virtutis, forte jam tum pervicacior, quam ſub principe decet, aut expedit.

1. *Dubitavit Nero; an cuncta vectigalia omitti juberet.*] Non ſperno. Sed Taciti magis proprium videretur, *vectigalia remitti.* Sic ſupra. *Vectigal quoque quintæ & viceſimæ venalium mancipiorum remiſſum.* Infra. *Flagitatum, ut vacationes præſtari centurionibus ſolitæ remitterentur.* & alibi, *his tributa dimitteres*; ubi Lipſius, *remittere*, reſtituendum putat. *Pichena.*

Omittere, dimittere, & remittere pro eodem ſunt diverſis vocabulis uti amant auctores & Tacitus ipſe.

prius laudata *magnitudine animi*, 1 attinuere ſenatores, 2 *diſſolutionem imperii* docendo, *ſi fructus quibus Reſp. ſuſtineretur, deminuerentur. quippe* 3 *ſublatis portoriis, ſequens ut tributorum abolitio expoſtularetur.*

INTERPRETATIO.

multum ante celebrata amplitudine animi illius, ad *monentes* everſionem Reip. *ſecuturam*, ſi minuerentur reditus, quibus ipſa inniteretur. Nam ademptis vectigalibus, ſecuturum mox, ut *aliorum* onerum immunitas efflagitaretur. Plurimas ſo-

NOTÆ.

Vectigalia.] Quidam ſumunt, quaſi hic velit Nero remittere populis omne omnino tributorum genus. Sed tamen aperte Tacitus diſtinguit inter *vectigalia*, ſeu portoria, & inter *tributa. quippe* inquit, *ſublatis portoriis, ſequens, ut tributorum abolitio expoſtularetur.*

Et re ipſa *vectigalia* portoriaque illa ex decumis exigebantur, ex agris nempe, mercibus &c. & *tributa* per capita & pro ratione cenſus. Igitur voluit tantum Nero omitti hæc *vectigalia*, ſeu portoria, non autem *tributa*.

Et populus Romanus magis anxius de vectigalibus quæ ex agris & mercibus invehebantur, propter annonam, propter victum nempe & veſtitum; & hinc crebræ populi flagitationes adverſus immodeſtiam publicanorum.

Et hoc genus *vectigalium* voluit remittere Nero, de quibus plebs querebatur. At certe maxime anxius populus Rom. de frugibus & annona. Iuven.

——— *Duas res anxius optat,*
Panem & circenſes.

Cuncta vectigalia.] Nobiſcum ſentit etiam Interpres Hiſpanus, & diſtinguit inter *vectigalia*, ſeu *portoria*, quæ vocat, *derechos de las entradas y ſalidas*, & alia tributa, quæ appellat *los tributos todos de las Haziendas*, quorum abolitionem non poſtulabat, plebs aut Nero, ſed tantummodo *vectigalium*.

1. *Attinuere ſenatores.*] Fero. Sed præfero meum illud, *ſeniores*. Lipſius.

Quia in ſenatu id ſiebat, & auctore ſenatu id ſtatui voluit Nero, non improbo, *ſenatores*. qui & ipſi ſeniores magna ex parte, unde & nomen habuere.

2. *Diſſolutionem.*] Imperium veluti moles una, veluti corpus quod ex multis partibus ſeu membris conſtat, nec poteſt ſubſiſtere, aut ſatis cohærere, niſi partes ſingulæ aliquo communi vinculo connectantur inter ſe.

Hinc Auguſtus digerens molem, hanc componenſq; orbem imperii Rom diſpoſuit in limitibus legiones per caſtella, collocavit præſidia per provincias, claſſeſque apud Miſenum, apud Ravennam, apud Danubium, apud Rhenum, apud Oceanum, & apud Euphratem, ut ſic legiones, claſſes, provinciæ bene & ſapienter diſpoſitæ diſtributæque, ſibi invicem cohærerent, tanquam partes unius & ejuſdem corporis, ut membra ejuſdem imperii.

At certe milites claſſiarii, aut remiges, non niſi tributis provinciarum ali poſſunt, nec ſine milite provinciæ, aut civitates bene conſtitui, ordinari aut defendi poſſunt; & diſſolutio imperii ſequeretur, ſi miles ſuas ſtationes deſereret, niſi provinciis, niſi paci illarum, quietique invigilarent duces. Quæ cuncta ceſſant, ſi miles ſtipendiis & tributis provinciarum ali ceſſaret.

Tac. Hiſt. 4. 74. *Neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi queunt.*

3 *Sublatis portoriis.*] *Portoria* hic (ut videtur) pro omnibus vectigalibus. Vectigalia enim apud Romanos conſtabant, vel ex decumis, quæ à publicorum agrorum aratoribus exigebantur, unde *Publicani* exactores dicti: vel ex *portoriis*, quæ pro mercibus inlatis ſeu exportatis: vel ex ſcriptura, ſcilicet pro paſcuis locatis. item ex viceſima eorum qui manumittebantur, & ex

[1] *Pleraſque vectigalium ſocietates à conſulibus & tribunis plebis conſtitutas; acri etiam populi Rom. tum libertate: reliqua mox ita proviſa, ut ratio quæſtuum & neceſſitas erogationum inter ſe congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos ſine querela tolerata, novis*
51 *acerbitatibus ad invidiam* [2] *verterent.* Ergo edixit princeps, [3] *ut leges cujuſ-*

INTERPRETATIO.

cietates vectigalium inſtitutas *fuiſſe* à conſulibus, & tribunis plebis, flagrante etiamtum libertate populi Rom. poſteà ita ordinata cætera imperii & Reipub: ut ratio fructuum, & neceſſitas impenſarum ac largitionum inter ſe convenirent. Coërcendam certe publicanorum licentiam & avaritiam, ne vectigalia tanto tempore ſine queſtu perſoluta, novis aſperitatibus in odium mutarent. *Igitur edicto ca-*

NOTÆ.

aliis etiam minoribus rebus.

Vectigalia verò differunt à tributis, quod illa agris, mercibus. & aliis hujuſcemodi: hæc, in capita, ac pro ratione cenſus.

Præter antiquos autores, vide ſi placet elegantem Lipſii libellum de magnitudine Romana lib 11. *Pichena.*

Sublatis portoriis.] Haud dubie diſtinguit Tacitus inter *vectigalia* & *portoria* quæ idem ſunt, & inter alia *tributa.* ſequitur, inquit Tac. ut *ſublatis portoriis*, mox aliorum *tributorum abolitio* à plebe expoſtuletur.

Et alioquin inſana fuiſſet illa munificentia Neronis, & veſana prorſus talis propoſitio coram ſapientiſſimo ſenatu.

Sed potuit ille nobili munificentiæ impetu id agitare de *vectigalibus* ſolis, aliis tributis immotis, quibus ſuſtineretur Reſpublica.

Per *vectigalia* præcipue Tac. intelligit, ea quæ ex mercibus & venalibus rebus exigerentur, idque genus tributa intellexiſſe patet ſtatim, quia illa partim imminuit Nero, aut partim etiam prorſus abolevit. Tac. *Manet tamen abolitio quadrageſimæ quinquageſimæque &c. temperata apud tranſmarinas provincias frumenti ſubvectio.*

En *vectigalia*, en *portoria*, de quibus hic Tacitus, & quæ omitti volebat Nero, non autem omne genus tributa. Et ſic etiam vertit clar. Harlæus.

1. *Pleraſque.*] *Socii* & *Societates* pro publicanis toties apud unum Ciceronem commemorantur, ut annotare loca pigeat. Vide epiſt. 9. lib 13. Famil. Et tamen in his quoque Manutius erravit ad Orat. pro Plancio cap 9: *Vel quod erat pater is qui eſt princeps jamdiu publicanorum: vel quod is ab ſociis unice diligebatur.*

Quia, inquit ille, per quam rarum, ut ab ſociis publicani diligantur? ubi enim vectigalia exiguntur, ibi fere contentiones odiaque naſcuntur.

Quaſi *ſocii* ſint hic provinciales, & hi momentum in comitiis iſtis fecerint. Immo *ab ſociis*, eſt, à publicanis.

At captant verbum *conſtituere.* Sed fruſtra: nam *vectigalium ſocietates*, nihil aliud ſunt quam ipſa *vectigalia*, ipſa *publica*; nullum enim publicum alicujus ponderis, quod non exerceretur à ſocietate. *Gronovius.*

Sic in Gallia noſtra inſtituta ſocietas 30. publicanorum qui ex pacto cum rege ſcripto, omnia *publica* regni, omnia nempe, ſeu *tributa*, ſeu *vectigalia* exercent & exigunt. Sicq;, ut utilitati communi pariter & ex æquo invigilent ſocii illi. Noſtrates vocant vulgo *la Compagnie.*

2. *Verterent.*] Sume vel active de ipſis publicanis, qui tributa in invidiam verterent, vel neutro paſſive, nēpe, ne tributa per tot annos æquo animo tolerata, tandem *in invidiam verterent*, pro *verterentur.*

3. *Ut leges cujuſque publici.*] Publicum

que

que publici occulta ad id tempus, proſcriberentur: [1] *omiſſas petitiones,* [2] *non ultra annum reſumerent: Romæ prætor; per provincias qui pro præto-*

INTERPRETATIO.

vit Cæſar, ut jura cujuſque vectigalis, abdita ad hoc ævi, publice proponerentur; præteritas exactiones non retraherent ultrà *annum* unum; prætor in urbe,

NOTÆ.

hic non civitas aut commune cujuſque opidi, uti cenſent: ſed τὸ δημόσιον, τελωνία. Plautus Trucul.

Ille, haud ego, habuit publicum, perverſe interpretaris.

Seneca epiſt. cxx. *Iam ego paraveram fiſcos: circumſpiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas arceſſerem merces.*

Sueton. Cal. cap. xl. *Additumque ad caput legis, ut tenerentur publico, quæ meretricium, quave lenocinium feciſſent.*

Seneca iterum epiſt. cii. *Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæſtus, acceſſerat.* ubi male ſubſtituunt, *publicanos.* Lipſius.

Vt leges cujuſque publici.] Hoc eſt, ut conditiones publicanorum perſcriptæ legibus cujuſque loci publici, quæ ad id tempus latuerant, divulgarentur, & qui annum, quo petere ex lege aliquid licebat, omiſiſſet, caderet à jure petendi. *Ferretius.*

Vt leges cujuſque tributi loco publico, unde legi poſſent, proſcriberentur; ne plebem fallerent publicani, & ut lite orta ad eas leges confugerent oppreſſi. Fallitur Donatus in fraude publicanorum explicanda. Non enim vetera illi renovabant, ſed nova inveniebant. Nam cum lex ſive formula & capita conductionis non eſſent invulgata, exigebant quibuſdam nominibus, quibus conceſſum non erat per legem, neque umquam fuerat. Has vocat Tac. *novas acerbitates* & *nomina exactionum illicitarum.* Exemplum eſt apud Ciceronem lib. 3. in Verrem: *Ex omni pecunia, quam aratoribus ſolvere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant: primum pro ſpectatione & collybo, deinde neſcio pro quo cerario. Has omnia, judices, non rerum certarum, ſed furtorum improbiſſimorum ſunt vocabula.*

Cæſar lib 3. de bello civil. i. *Multa præterea ad avaritiam excogitabantur. In capita ſingula ſervorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vectura imperabantur. Cujus rei modo nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur.*

Sic igitur iſti quoque faciebant. Et licebat dolere, non recuſare obnoxiis, quod publicani ſe jure ſuo uti, & nihil niſi ex lege flagitare mentirentur. Hæc illis latebra ſublata eſt, legibus cujuſque publici proſcriptis: unde didicerunt illi, à quibus exigebatur, quid deberent, quid non deberent.

Fruſtra etiam ex Suetonii Veſpaſiano probat, quod aliunde ſatis conſtat & probari non eſt neceſſe. Ibi enim ſincerior lectio: *publicum quadrageſimæ in Aſia egit.* non *publicanum.* Adde 4. obſervat. 23. *Gronovius.*

Vel prorſus nova tributa adinveniebant, quaſi lege ſancta ac decreta eſſent, vel ſub nominibus veterum, per fraudem alia nomina introducebant, quæ veluti per conſequentiam, alia ex aliis elicerent. Sicque onerabant pondus, taliaque difficile, nec niſi ſtricta lege coërceantur.

1. *Omiſſas petitiones.*] Quod non intra annum perſolutum eſſet. quod exigere non potuiſſent, aut neglexiſſent. ſed facile ſpeciem nomenque debiti mutabant vafri publicani, vel majore ſævitia intra paucos dies exigebant. quod & exitio fuit ſubditis ſociiſque.

2. *Non ultra annum.*] Intellige, vel *omiſſas petitiones* non reſumi licere ſequenti anno: vel tributa intra eumdem annum exigi debere, alioquin eo caſu

re aut conſule eſſent, jura adverſus publicanos [1] *extra ordinem redderent;* [2] *militibus immunitas ſervaretur, niſi in iis quæ vano exercerent.* Aliaque admodum æqua, quæ brevi ſervata, dein fruſtra habita ſunt. Manet tamen abolitio [3] quadrageſimæ quinquageſimæque, & quæ alia exactio-

INTERPRETATIO.

& in provinciis qui pro prætore aut conſule præeſſent, jus redderent contra publicanos extra ordinem; exemptio militi maneret, niſi in iis quæ venderent; *Aliaque maxime juſta, quæ brevi obtinuere, poſteà ſpreta ſunt. Durat tamen abolitio* quadrageſimæ & quinquageſimæ, *quæque alia vocabula publicani excogitaverant*

NOTÆ.

omiſſa pro amiſſis erant.

Puto, Neronē voluiſſe levare populum ad præſens, ſicq; edixiſſe, ne omiſſæ anteà & forte à pluribus annis tributorum petitiones reſumerentur ultra annum unum, nempe ultra annum ultimum & præſentem, neque vexarent publicani plebem, multorum annorum vectigalia ſimul exigentes. Sed tum etiam fallunt illi, quia nomina mutant pactis privatis, ac perſonalis, & poſtea ex commodo ſuo exigunt talia, quaſi debita bonæ fidei.

Vltra annum.] In præteritum nempe. Nam ſi de futuro ageret, ſic magis ſubditos ſocioſque divexaſſent publicani & nimia feſtinatione jugularent.

1. *Extra ordinem redderent.*] Eſt qui ſic intelligat. nempe ut jus redderent magiſtratus adverſus publicanos, omni tempore, omni momento, ut nempe extemplo controverſias dijudicarent. ne litium æternitate quæ pejor omni tributo, vexarent adhuc ſocios abſterrerentque à tribunalibus.

Extra ordinem.] Breviter nempe, quod Hiſpanus Interpres vertit, (*ſummariamente*) nempe non ſervato ordine, ſeu longa & ſolemni forma judiciorum.

Extra ordinem.]. Omni loco & tempore, neque ſervatis formis quæ in aliis cauſſis, aut etiam criminibus obſervantur.

2. *Militibus immunitas.*] Vt militibus immunitas ſervaretur: qua vectigalibus non tenebantur, niſi de iis rebus, quas venales haberent, *Vano* autem dictum eſt, ut infra, *poſita vano.* Ferretus.

3. *Quadrageſima quinquageſimaque.*] Portorium id fuit explicatum Quinctiliano in parte, declamat CCCLIX. *Præter inſtrumenta itineris, omnes res quadrageſimam publicano debeant.*

Sed abolitio hæc Neroniana non firma. Certe Symmachi ævo iterum præbita quadrageſima: ut diſcas è l. v. epiſt. *Quadrageſima portorium non recte poſcitur à ſenatoribus canditatis: quia noſtri ordinis functiones enervari geminis incommodis. non oportet. Quæſo igitur ut humanitatem noſtri ordinis editoribus impartias, & urſorum tranſvectionem cupiditati mancipum ſubtrahas.*

Etiam quinquageſima: de qua idem: *Quæſtores ordinis noſtri nunquam ferarum ſuarum portorium contulerunt. Nunc à fratre meo Cynegio V. C. Quinquageſimæ vectigal exigitur, quod ſoles urſorum negotiatores, ut pote quæſtui ſervientes, oportet agnoſcere.*

De hac quadrageſima capio Suetonium Veſpaſ. cap. I. *Hujus filius publicum quadrageſimæ in Aſia egit, manebantque imagines ſub hoc titulo,* καλῶς τελωνήσαντι.

At in Caligul. cap. XL. alia hercle ab iſta; temporaria dumtaxat, & quæ cum impuro illo periit: *Exigebatur pro litibus atque judiciis ubicumque conceptis quadrageſima ſumma de qua litigaretur.*

Sed & *quinquageſimam venalium*, de qua ſupra, diſparo ab iſta: ſicut *quin-*

nibus illicitis nomina publicani invenerant. [1] Temperata apud [2] tranſmarinas provincias [3] frumenti ſubvectio. [4] *Et ne cenſibus negotiatorum naves aſcriberentur, tributumq; pro illis penderent,* conſtitutum. Reos ex pro- 52
vincia Africa, qui proconſulare imperium illic habuerant, [5] Sulpicium

INTERPRETATIO.

iniquis exactionibus. Modus adhibitus ſubvectioni annonæ in provinciis tranſmarinis. Ne in bonis mercatorum naves annumerarentur, & ne vectigal pro illis ſolverent. *Reos ex provincia Africa, cum illic proconſularem Ca-*

NOTÆ.

quagesimas illas Ciceronis III. libro in Verrem, quæ ad aratores pertinuerunt decumanoſque. *Lipſius.*

Qui fruſtra corrigebat Suetonium. Nam *manebant* illæ *imagines* ævo Veſpaſiani, forte & Tranquilli.

Quadrag. & quinquag.] *Quinquag.* diceremus vulgo *duo pro centum*, & quadrag. foret *duo ac ſemi pro centum.*

1. *Temperata.*] Non ſtatim ſubvehebatur frumentum ad littus, ſeu ad naves, ſed in diverſa loca, & diverſis provinciarum horreis deponebatur. quod locum dabat quæſtui & prædæ publicanorum procuratorumque. & ſæpe ſic magis fatigabant ſocios ipſa ſubvectione, quam ipſo frumenti pretio.

Audi Tacitum in vita Agricolæ cap. 19. de Britannia: *Frumenti & tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, circumciſis quæ in quæſtum reperta, ipſo tributo graviora tolerabantur. Namque per ludibrium aſſidere clauſis horreis, emere ultro frumenta, ac vendere pretio cogebantur. Divortia itinerum & longinquitas regionum indicebatur, ut civitates à proximis hibernis in remota & avia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, paucis lucroſum fieret.*

2. *Tranſmarinas.*] Intelligo Siciliam, Sardiniam, Africam & Ægyptum, è quibus potiſſimum Romam frumentum ſubvehebatur; & puto non ſolum ſubvectionem temperatam, ſumptuſque impenſos in eam; ſed etiam modum adhibitum exactioni rei frumentariæ. Quid enim ſubvectio in illis provinciis tranſmarinis? non magno ſumptu facta. & haud dubie ex ſuo præbebant annonam, ſubvehebantque.

3. *Frumenti ſubvectio.*] Quæ hæc ſubvectio? Illane, quæ Romam? Ex Africa, & Ægypto puta, aliiſque provinciis ad alimenta plebis. An intelligit in ipſis provinciis modum poſitum, quo & quatenus frumenta ſua aduehérent?

Fraudes enim & hic committi ſolere, & moleſtias obj ci provincialibus, è Taciti Agricola diſces. *Lipſius.*

4. *Et ne cenſibus.*] Mutuare huic loco lumen à P. Fabro lib. I. Semeſt. cap. XXV. *Lipſius.*

5. *Sulpicium Camerinum abſolvit.*] Sed eundem paullo poſt cum filio interfecit, ut refert Xiphilinus, *objiciens illis, quod Pythici ab antiquo dicti, non abſtinerent nunc eo cognomine, ſed in Neronis Pythicas victorias ex ſimilitudine nominis injurij eſſent.* Qui Dionis ſive abbreviatoris ejus corruptus locus, ſcriboque, ὅτι Ποιτικοὶ ἐκ προγόνων, &c. Sulpicii enim, non *Pythici*, ſed *Poëtici*, cognominati, uti liquere poteſt ex Faſtis.

Quod cognomen ad injuriam ſuam trahebat Nero, quia ipſe ſolus victor, ſolus Pythicus. Notabit ergo Philologus ſimilitudinem aliquam inter eas voces, veteri germanaque pronuntiatione fuiſſe. *Lipſius.*

Rectè. ſed quis regulam certam in nominibus propriis, apud Græcos auctores fundabit? vocabula Latina ſubvertunt illi, vel pronuntiatione,

Camerinum, & [1] Pomponium Silvanum, abſolvit Cæſar. Camerinum adverſus privatos & paucos, ſævitiæ magis quam captarum pecuniarum crimina objicientes: Silvanum magna vis accuſatorum circumſteterat, poſcebatque *tempus evocandorum teſtium*, reus *illico defendi* poſtulabat. Valuitque [2] pecunioſa orbitate & ſenecta, quam ultra eorum
53 vitam produxit, [3] quorum ambitu evaſerat. Quietæ ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui [4] pervulgatis triumphi in-

INTERPRETATIO.

merinum & Pompeium Silvanum abſolvit princeps ſo eſtatem l a'uiſſent, Sulpicium Camerinum oppugnabant privati & pauci, objectantes ei potius crudelitatis, quam correpta pecunia flagitia: At ingens delatorum turba invaſerat Silvanum, petebatque tempus citandorum teſtium. at *reus* confeſtim defendi *volebat. Vicitque; quia ſenex orbus & dives* erat; & tamen *vivendo provectus eſt ultra ævum illorum, quorum favore effugerat. Pacata ad id temporis res apud Germaniam fuerant, prudentia legatorum, qui vulgaribus jam triumphi ornamentis, majorem ex eo gloriam expectabant, ſi otium*

NOTÆ.

vel incuria ſua, aut etiam inſolentia nominum deluſi. *Sulpicii* interfecti quocunque prætextu. & quia *Poetici* dicti Latinis.

Et quia *Poeticas*, ut & *Pythicas* victorias affectabat Nero, hinc facile hæc confuſa auctori, qui & aliunde mendax & oſcitat multis hiſtoriæ locis.

Quod de pronuntiatione Græca addit Lipſius. puto, id fallit, pro locis & temporibus Quædam nationes & ætates elegantiam retinuerunt, aliæ barbariem admiſerunt, tradideruntque poſteris.

Mutavit ne ſuum cantum cuculus, qui Ariſtophani κόκκυς dicitur ex cantu, ut varii idiotiſmi nationum ſeu provinciarum, ita & varii accentus, ita varia pronuntiatio. An mutavit βῆ ovium illud Homericum? ſufficiebat Neroni ad cædes ſimilitudo nominum, vel remotiſſima.

1. *Pomponium Silvanum.*] Eſt cum *Pompeium Silvanum* in Tacito (lib. II. Hiſtor.) reperias: eſt cum *Poppæum*. Librariorum ea varietas ſit, an hominum, alibi videbo. *Lipſius.*

In externis nominibus variat ſæpe Tacitus. ſcribit interdum *Vologeſes*, vel *Vologeſus*, *Boudicea*, & *Voadicea* reperitur apud ipſum. Quidni forte & in vocabulis Latinis? nempe ex varietate commentariorum, vel auctorum forte ſic ſcriptum, prout inſonabat vox auribus Librarii.

2 *Quorum ambitu evaſerat.*] Deridet vanitatem rerum humanarum Tacitus, & ait hæredipetas iſtos interceſſiſſe quidem pro reo, & eum ſervaſſe, ſpe adipiſcendæ ſubſtantiæ ejus, ſed contra eveniſſe; fato enim ante functos, itaque præda ſua miſere excidiſſe. *Gruterus.*

3 *Pecunioſa orbitate.*] De qua Seneca de Brev. vitæ 7 *Ille reus quot dies abſtulit, quot ille candidatus, quot illa anus efferendis hæredibus laſſa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium ſimulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, ſed in apparatu habet?*

4. *Pervulgatis triumphi inſignibus.*] Hoc eſt, quæ jam nimium frequentia communiaque eſſe cœperant. *Rhenanus.*

Pervulgatis.] Quia multis, & *facilitate ſolita*, cum honorem conceſſerat Claudius princeps, & quia tribuebatur operibus pacis, potius quam militiæ curis aut laboribus; & ſic *majus decus* ſperabant ex operibus pacis

Hinc tantas operum moles aggrediuntur, ut exerceant militem, contineantque in otio, ut hinc ſuos, illinc hoſtes terreant, ſubactis exercitiſque tot legionibus „ & ut ſic ad belli munia

ſignibus, [1] majus ex eo decus ſperabant, ſi pacem continuaviſſent. Paullinus Pompeius, L. Vetus, ea tempeſtate [2] exercitui præerant.

INTERPRETATIO.

retinuiſſent. Paullinus Pompeius & L. Vetus eo tempore legiones curabant. Ne tamen ſegne

NOTÆ.

promptiores haberent, cum neceſſitas poſtularet.

Bellum facientibus vix dabantur triumphi inſignia, imo & bellum ipſum negabatur. Igitur majus decus pacis, quam belli: at non certe majus quam *inſignia triumphi*.

Sed decus majus ex pace quam ex bello ſperabant, eo uſque pervulgatis triumphi inſignibus, ut etiam otioſis & inertibus ducibus tribuerentur. ſperabant ex pace triumphi decus, quod bello aſſequi non poterant. Nam tum temporis neq; bellũ, neq; belli decus cõcedebatur.

1. *Majus ex eo decus.*] Sic vertit interpres Gallicus: ut illi duces, quando quidem promiſcue & paſſim concedebantur triumphi ornamenta, majus decus ſperarent, ſi pacem continuaviſſent, quam ſi bello inſignia triumphi adepti eſſent; ſicque negligebant inſignia triumphi præ pacis decore.

At ſic intelligendus Tac. Quietæ ad id tempus res in Germania, prudentiâ ducum, qui majus decus ſperabant ex continuata pace, quam ex bello, quia tum pervulgata triumphi inſignia, & tum præcipue concedebantur pacem retinentibus. Sicque majus decus ſperabant ex pace, quam ex bello; anceps enim belli exitus, at pacis certum & paratum decus, triumphus nempe.

Et in aliorum ſenſu, quodnam decus ſperare potuerunt ex pace continuata? quodnam decus ex otio, quod ſit majus, quam triumphi inſignia, quantumvis pervulgata? Conſilium fuit Auguſti, non augere imperium, ſed intra limites, quos ipſe definierat, ſartam tectamque Rempub tueri.

Idque vice præcepti legiſque fuit ſequentibus principibus, in ſpeciem ſaltem. Hinc retrahitur Corbulo extra Rhenum.

Is prætextus. at vera cauſſa fuit, quia invidebant ignavi illi principes virtuti ducum, metuebantq; qui novas provincias bello paraviſſent, ſicque his data triumphi inſignia, ne bellum facerent, ſicque majus decus ſperabant duces, ſi pacem continuaviſſent.

Nec poteſt dici, ſpreviſſe ipſos triumphum, quia pervulgatus, quia veluti pollutus, & quia indignis conceſſus. Quia certe electi tum duces, non magnæ nobilitatis, aut virtutis vel famæ, ſed qui potius infra quam ſupra negotia eſſent; ſicque fere ipſi infra triumphum, quamvis vulgatiſſimum.

Supra lib xi. cap 19. & 20 de Corbulone: *Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præſidia cis Rhenum juberet. Ille re ſubita &c ſignum receptui dedit. ne tamen miles otium* (id eſt pacem) *exueret, inter Moſam Rhenumque, trium & viginti millium ſpatio foſſam produxit, qua incerta Oceani vetarentur, inſignia tamen triumphi indulſit Cæſar, quamvis bellum negaviſſet. Nec multo poſt Curtius Rufus eundem honorem adipiſcitur, qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti.* ſi id Corbuloni cupitũ, quid aliis?

Igitur paci, ſeu operibus pacis tum tribuebantur *inſignia triumphi*, & certe potius ac libentius quam belli laboribus Erat igitur decus pacis majus quod ſperarent, nempe *inſignia triumphalia*.

At dices; *pervulgata* erant talia inſignia, & ſic ſpernebantur. Ideo certe pervulgata erant; quia concedebantur viris non militaribus, ſed inertibus & pacificis, ac nihil agentibus, potius quam arma inferentibus.

Ne tamen ſegnem militem attinerent, ille [1] inchoatum ante tres & ſexaginta annos à [2] Druſo aggerem coërcendo Rheno, abſolvit: Vetus [3] Moſellam atque Ararim, facta inter utrumq; foſſa connectere para-

INTERPRETATIO.

otium tereret miles, Paullinus *perfecit molem inceptam à Druſo, ab hinc tribus & ſexaginta annis, cohibendo Rheno: Vetus deſtinabat conjungere Moſellam & Ararim, ducta inter utrumque* amnem *foſſa, ut exercitus mari* Mediterraneo, *dein Rhodano & Arare*

NOTÆ.

Sed, inquiunt, pervulgatis iſtis inſignibus majus decus aliquod ſperabant duces. Imo ſperabant tales duces decus triumphale, quia *pervulgata* erant talia inſignia, & quia paci otioque tribuebantur.

Maneat igitur, ideo duces illos ſperaſſe aliquod majus decus, nempe ornamenta triumphi, ex continuata pace, quam ex bello: Quid enim ex bello ſperare illi poterant, niſi odium principis & exitium?

Et τὸ *majus* referri debet non ad *inſignia triumphi*, ſed ad *bellum* ſicq; majus ex pace decus ſperabant, quam ex bello. quodnam autem decus ex pace? triumphi inſignia nempe, quia ſcilicet vulgatiſſima ea & otio data.

Hinc ſcribunt milites Claudio, ut quibus permiſſurus eſſet exercitus, triumphalia ante tribueret. Nam dabatur triumphus, ut non certarent, ut non vincerent, ut otium haberent, ut nihil agerent. Itaque jam meruerant triumphum duces, antequam provinciis imponerentur; quia certe in caſtris, ut in urbe perpetuum parque otium fuit.

2. *Exercitui.*] Nempe legionibus ſuperioris & inferioris Germaniæ. Paullinus inferiori, Vetus ſuperiori exercitui præerat. in utroque exercitu octo legiones, totidemque auxiliares, cum res exigeret, cum immineret diſcrimen & bellum.

1. *Inchoatum à Druſo aggerem.*] Intelligitne foſſam Druſianam, *Iſala* hodie cognomine inſignem; quæ Rhenum imminuit, exhauſit, & quaſi coercuit? An potius aliud opus in Gallica ripa, quo tumidum & vagum cum pernicie accolarum amnem reprimeret? Videtur.

Et refero ad aggerem iſtum, quæ lib. v. Hiſt. ſcripta: *Quin & diruit molem à Druſo Germanico factam, Rhenumq; prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit.* Civilis nempe.

Vidi qui molem eam vellent eſſe *Druſoburgum* ad *Iſalam* nunc ſitum. Næ illi falluntur.

Nam quî poteſt? In Galliarum ripa ea moles fuiſſe debuit, non in Germaniæ, ut facto Civilis, Tacitique verbis ratio conſtet. Refellere quidem igitur aliena poſſim, firmare adhuc ipſe nihil. *Lipſius.*

Druſo.] Druſi foſſa. Vide notas lib. 2. cap. 8. Tomo 1. pag. 179. *Tillemonius.*

3. *Moſella.*] Fluvius Belgicæ primæ provinciæ Galliæ, in Rhenum fluvium labitur.

Hodie *Moſelle* in Lotharingia, Ducatu Luxemburgi, & Archiepiſcopatu Trevirenſi. *Tillemonius.*

Moſellam atque Ararim.] Deus bone, utile, magnum, regium, vel Romanum plane opus! Sic Carolus Magnus Danubium & Rhenum ſtatuit; alii alia: ſed omnes ſtatuerunt tantum, & neſcio quæ vis ab alto fere impedit mutari hæc per naturam ſtatuta. *Lipſius.*

Arar.] Fluvius Celticæ ſive Lugdunenſis, & Narbonenſis, ſeu Viennenſis regionum Galliæ, in Rhodanum fluvium ſe exonerat.

Hodie *la Saone*, in præfecturis majoribus Burgundiæ Ducatus & Comitatus, Lugdunenſis & Delphinatus, in regno Franciæ & acquiſitis &c. *Tillemonius.*

bat, [1] ut copiæ per mare, dein [2] Rhodano & Arare ſubvectæ; per eam foſſam, mox fluvio Moſella in Rhenum, exin [3] Oceanum decurrerent: ſublatiſque itinerum difficultatibus, navigabilia inter ſe [4] occidentis, ſeptemtrioniſque litora fierent. Invidit operi [5] Ælius Gracilis [6] Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, [7] *ne legiones aliena provincia*

INTERPRETATIO.

delati, per eum canalem, dein amne Moſella deveherentur in Rhenum, mox in Oceanum, demptiſque viarum moleſtiis, navigabiles ac pervia navibus invicem fierent regiones Occidentis Septentrioniſque. Ælius Gracilis Belgica præfectus per æmulationem tali labori obſtitit, abſterrendo Veterem, ne induceret legiones ſuas in alienam provinciam, favorem-

NOTÆ.

1. *Vt copia per mare.*] Nempe, ut copiæ quæ adventabant ex Italia, forte & ex provinciis tranſmarinis, ex Oriente, & ex ipſa Africa atque Hiſpania, per mare interius, & exin Rhodano & Arari ſubvectæ & *per eam foſſam, mox fluvio Moſella*; exin in Germaniam utramque & Belgicam & *Oceanum*; dein & in ipſam Britanniam, aliaque *Septentrionis littora* decurrerent.

2. *Rhodano.*] Rhodanus fluvius Narbonenſis ſeu Viennenſis regionis Galliæ, in mare Gallicum, partem maris Mediterranei ſe exonerat.

Hodie *le Rhone* in Helvetia hodierna, & Statu Sabaudiæ, & in majoribus præfecturis Burgundiæ Ducatus, Lugdunenſis, Delphinatus, Occitaniæ ſeu Languedocii: & Provinciæ in regno Franciæ, & in vicinis regionibus. *Tillemonius.*

3. *Oceanum.*] Oceanus Occidentalis vel Atlanticus, alluit partem occidentalem Europæ & Africæ.

Hodie nomen antiquum retinet. vocatur etiam à Francis, *la Grande Mer.* mare Mediterraneum pars eſt hujus Oceani. *Tillemonius.*

4. *Occidentis Septemtrioniſque littora.*] Hæc cum ſcriberem, Henricus IV. Francorum Rex Chriſtianiſſimus, idem in Gallia moliebatur: jamque poſt ingentia opera, decreverat Ararim Moſæ, Ligerim Sequanæ & Matronæ conjungere: ut à Maſſilienſi, & Tyrrheno mari ad Burdigalenſem Oceanum iretur, & à Rhodano ad uſque Iccium portum, & Septemtrionis ultima littora.

Quod imperio validus, omnes ſui imperii partes adunare vellet, & ita conjungere, ut nullo negotio remotiſſima quæque facile ſibi ſuccurrerent, & coirent. Quæ emendatio orbis tentata quondam principibus magnis. *Aurelius.*

Meliori fide & fato utrumque mare conjunxit ævi noſtri gloria Ludovicus Magnus, perducta foſſa Narbone uſque Tholoſam, dein Garumna amne naves Burdegalum & in Oceanum feruntur. idque inter ævi noſtri miracula.

5. *Ælius Gracilis.*] E libris, *Ælius Gracchus.* Lipſius.

6. *Belgica.*] Belgica, regio Galliæ Comatæ ad ſeptentrionem, & ad Oceanum occidentalem; à Romanis diviſa fuit in quatuor provincias, nempe Belgicam primam, Belgicam ſecundam, Germaniam ſuperiorem, & Germaniam inferiorem, in quibus varii populi.

Hodie pars eſt Primariatûs Trevirenſis *Treves*, & in eo tractu nunc ſunt provinciæ Eccleſiaſticæ, Trevirenſis *Treves*, Rhemenſis *Rheims*, Cameracenſis *Cambray*, & Mechlimenſis *Malines*, parſq; provinciarum Eccleſiaſticarum, Vltrajectenſis *Vtrecht*, Colonienſis *Cologne*, & Moguntinenſis *Mayence*.

Vel ſecundum diviſiones temporales Belgica veterum fuit, ubi nunc eſt pars ſeptentrionalis regni *Francia*, omnis Belgica Regia, vulgo *les Pays Bas Catholiques*, pars Meridionalis Belgii Fœderati, ſeu *les Provinces Vnies*, cum regio-

inferret, *ſtudiaque Galliarum affectaret. formidoloſum id imperatori dictitans*, [1] quo plerumque prohibentur conatus honeſti. Cæterum conti-
54 nuo exercituum otio fama inceſſit, [2] *ereptum jus legatis ducendi in hoſtem*. Eoque [3] Friſii [4] juventutem ſaltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovere ripæ, agroſque vacuos, & [5] militum uſui ſepoſitos inſedere, auctore Verrito & Malorige, [6] qui nationem eam regebant, [7] in quantum Germani regnantur. Iamque fixerant domos,

INTERPRETATIO.

que Gallorum ambiret. *obtendens metuendum id eſſe principi*, *quo prætextu ſæpe cœpta egregia abſterrentur. Cæterum perpetua legionum quiete rumor increbuit*, ademptam auctoritatem eſſe ducibus bellum adverſus hoſtes movendi *Ideoq; Friſii ad littus* Rheni *devexere exercitum ſylvis aut ſtagnis*, *& inerme genus per lacus*, *& occupavere terras incultas*, *& legionum neceſſitati relictas*, *ducibus Verrito & Malorige*, *qui imperabant huic nationi*, *in quantum Germanis imperatur. Iamque firmaverant ſedes*, *ſemen terris*

NOTÆ.

nibus quibuſdam *imperij Allemaniæ*, citra & ad Rhenum fluvium &c. Vide Tabulas & Chartas antiquas & recentiores Sanſonis Geographi Regii. *Tillemonius.*

7 *Ne legiones aliena provincia.*] Quod non licuit ſine proprio juſſu imperitantium.

1. *Quo plerumque.*] Qua arte, quo metu, qua invidia ſæpe egregii conatus impediuntur. quo prætextu, qua æmulatione ducum, pleraque egregia conſilia corrumpuntur.

2. *Ereptum jus legatis.*] Nempe, quaſi arcano juſſu dominantis id prohibitum eſſet, aut ſaltem ſic tacite interpretarentur legati.

3. *Friſii.*] Vide notas lib. xi. cap. 18. *Tillemonius.*

4. *Iuventutem ſaltibus.*] Alii alia via ingrediuntur. per juventutem intelligit exercitum ſeu multitudinem bello & armis habilem. hos inducunt per ſaltus, quia forte illac diſcrimen majus, & forte ſic aliis aditum præmunire, alia parte tentantibus.

Imbellem ætatem inducunt per lacus, quia forte illac facilius & brevius iter viſum eſt; & quia pauciores naves erant, quam ut omnes ea via tranſmitterent. nam lembos ex cortice tantum habuere eo ævo Germani Forte quia ea via nulli armati hoſtes occurrere poterant imbellibus & inermis.

5 *Militum uſui.*] Et præcipue armentis militum ſuberat & arcanum dominationis, nempe ut longius arcerentur hoſtes à ripa, à caſtris Romanis, & limite imperii.

Militum uſui.] Non quos colerent illi; nam vacui agri & inculti manebant, & ſepoſiti illi agri in ſpeciem paſcendis gregibus armentiſque militum; ſed magis, ne prope caſtra ſeu præſidia legionum inſiderent barbari, ne receptus haberent, & ne facile aut ex propinquo irrumpere poſſent caſtella illa Romanorum, in ripa diſpoſita jam olim ab Auguſto.

6 *Qui nationem eam regebant.*] Licet ſenatum & leges Friſiis impoſuiſſet Corbulo, tamen regebantur ſuis patriiſque legibus. & ex ingenio gentis, *eamque nationem regebant* quidam proceres ſeu principes gentis, *in quantum ſcilicet Germani regnantur*, qui ſemper acres ſuæ libertatis aſſertores.

Erantq; ſic ſui juris illi, ac ſocii Rom non ſubditi proprie, nec magnis tributis ſpreti, aut attriti.

7. *Germani regnabantur.*] Sic vett. Codici Flor debemus emendationem: *in quantum Germani regnantur*; quæ opti-

ſemina

ſemina arvis intulerant, utque patrium ſolum exercebant; cum [1] Dubius Avitus accepta à Paullino provincia, minitando *vim Romanam, niſi abſcederent Friſii veteres in locos, aut novam ſedem à Cæſare impetrarent*, perpulit Verritum & Malorigem preces ſuſcipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea quæ Barbaris oſtentantur, intravere [2] Pompeii theatrum, quo [3] ma-

INTERPRETATIO

mandaverant, & colebant ut patrios agros, cum Dubius Avitus, qui Paullino in provincia ſucceſſerat, arma Romana *oſtentans*, niſi abirent Friſii priſcas in ſedes, aut novas terras à principe obtinerent. *ſuaſit Verrito & Malorigi*, ut precibus adirent Cæſarem. *Et cum in urbem veniſſent, dum expectant principem aliis negotiis diſtentum, inter ea quæ extraneis monſtrantur, ingreſſi ſunt theatrum Pompeii, quo amplitudinem populi*

NOTÆ.

mum ſenſum habent. Regebant ſcilicet eam nationem, eo more, quo Germani regnabant, vel regi ſolebant, hoc eſt, juxta libertatem.

De Morib Germ. *Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam adductius, quam cætera Germanorum gentes, nondum tamen ſupra libertatem.* Et ſupra: *Exceptis duntaxat ijs gentibus, quæ regnantur.* Hiſt. lib. 1 *Ut in cæteris gentibus, quæ regnantur.* Pichena.

In quantum Germani regnantur.] Tacitus de Germ. 11. *Illud ex libertate vitium, quod non ſimul, nec juſſi conveniunt.* Et cap. 7. *Nec regibus infinita aut libera poteſtas, & duces exemplo potius quam imperio &c. præſunt. Cæterum neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu, ſed velut deo imperante.*

Et cap. 43. *Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos, & quod tributa patiuntur.* Et de Germ. cap 37 *Regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas.*

Germani.] Vide notas lib. xi. cap. 16. *Tillemonius.*

1. *Dubius Avitus.*] Bene *Dubius*, de quo Plinius lib. 34 7. *Statuam Arvernorum cum faceret, provincia Dubio Avito præſidente.* Sic optimæ membranæ Plinii

2. *Pompeii theatrum.*] Vide notas lib. 6 cap. 45. *Tillemonius.*

3 *Magnitudinem populi.*] Intellige, non modo multitudinem, ſed & amplitudinem, ſeu majeſtatem populi Rom. Nam *quis eques, ubi ſenatus, percunctantur* barbari.

Quippe 40. millia hominum, qui theatro Pompeii continebantur, præciſe non facerent eam *magnitudinem populi Rom.* Et certe quot populi numeroſiores? qui tamen magni ea *magnitudine*, ſeu amplitudine dici non potuerunt, qua populus Rom.

Magnitudinem populi.] Intellige majeſtatem & amplitudinem populi Rom. quæ tum præſertim conſpicua apud theatrum, in prætextu ſenatus, in illuſtribus equitibus, & in ipſô populo Rom. qui unus arbiter gentium, & omnium populorum dominus, ipſorumque regum ac principum rex & victor: En *Romanos rerum dominos, gentemque togatam*; quod poſt Virgilium repetebat Auguſtus ipſe in theatro.

Magnitudinem populi.] Ne multitudinem intelligas præciſe; nam non in eo ſolo conſiſtebat magnitudo populi Rom. Intellige amplitudinem immenſam theatri; ſedem principis, conſeſſum Patrum, veluti tot regum, illuſtrium equitum & populi Romani, qui eo loco adorabatur ab ipſo principe, ut rerum dominus,

gnitudinem populi viſerent. Illic per otium (neque enim ludicris [1] ignari, oblectabantur) dum *conſeſſum caveæ*, *diſcrimina ordinum*, *quis eques*, *ubi ſenatus* percunctantur, [2] advertere quoſdam cultu externo in ſedibus ſenatorum: & *quinam forent*, rogitantes, poſtquam audiverant, *earum gentium* [3] *legatis id honoris datum*, *quæ virtute & amicitia Romana præcellerent*: [4] NVLLOS MORTALIVM ARMIS AVT FIDE

INTERPRETATIO.

contuerentur. Illic quia deſides (neque enim ſpectaculis, talium rudes, delectabantur) dum quæ ſedes caveæ ſciſcitantur, ac differentiam ordinum, ubi nempe equites Rom. ubi Patres ſederent? *videre nonnullos habitu extraneo in ſubſelliis patrum*, & quinam eſſent *poſtulantes*, *ubi acceperunt*, id decoris tributum eſſe legatis illarum nationum, quæ fortitudine, & ſocietate Rom. præeminerent, *tum clamitant*: *NVLLOS MORTALIVM VIRTVTE AVT FIDE GERMANIS PRÆCEL-*

NOTÆ.

gentiumque & orbis arbiter unus.

Sic ſupra 34. *Corbulo dignum magnitudine populi Rom. rebatur, parta olim à Lucullo Pompeioque recipere.* Ubi & intelligere debes amplitudinem proprie & majeſtatem populi Rom.

1. *Ignari.*] *Ignari*, nempe ludorum & ſpectaculorum, ac cæteræ laſciviæ theatralis: nam talibus ludicris nequaquam facti priſci Germani. Tac. de Mor. Germ. 24. *Genus ſpectaculorum unum, atque in omni cœtu. Nudi juvenes, quibus id ludicrum eſt, inter gladios ſe atque infeſtas frameas ſaltu jaciunt* &c.

2. *Advertere quoſdam cultu externo.*] Armenios & Parthos ſedentes *in ſenatu*, uti eleganter Suetonius loquitur. Morem autem eum fuiſſe, & hunc honorem bene meritis ſociis, didici è Iuſtino: qui de Maſſilienſibus lib. XLIII. *Ob quod meritum & immunitas illis decreta, & locus ſpectaculorum in ſenatu datus.*

Item Ioſepho, qui decretum C. Cæſaris, & Senatus recitat pro Iudæis lib. XIV. cap. XVII. in hæc verba: *Concedi Hyrcano ejuſque filijs, item legatis qui ab eo miſſi, gladiatorum & ferarum pugnas ſpectare, in ſedibus ſenatorum.*

Dio Caſſius in Fragm. de Trajano: *Quod Trajanus legatos à regibus miſſos in Orcheſtrâ ſpectare juſſit.* Et ſi id vetuerat ante, ſua quadam cauſſa, Auguſtus: ut in Suetonio leges, cap. XLIV. interdicto tamen non firmo. Sed ait Iuſtinus ecce, *in ſenatu*: & Suetonius alibi, *in equite ſpectare.*

Sed quod de legatis his ad Neronis tempora Tacitus rettulit, eximium & antiquæ noſtræ ſimplicitatis factum: Tranquillo viſum eſt Claudio attribuere cap. XXV. Errat, me judice, Tranquillus. *Lipſius.*

Cultu externo.] Armeniaco & Parthico, qui cultus utriſq; idem fuit, aut paulum diſſimilis. Tac. de Mor. Germ. 17. *Tegumen omnibus ſagum, fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum. Cætera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt, locupletiſſimi veſte diſtinguuntur, non fluitante, ſicut Sarmatæ aut Parthi, ſed ſtricta, & ſingulos artus exprimente.*

3. *Legatis id honoris.*] Certe *legatis* id tributum, ut ſederent in Orcheſtra & ſenatu; attamen id prohibuerat Auguſtus, cum animadvertiſſet legatos libertini generis quandoque mitti, haud dubie à regibus, qui talibus arcana dominationis ſæpe committunt; quaſi fidelioribus, & qui non *alias*, nec niſi principis *ſpes* reſpiciant.

4 *Nullos mortalium.*] Hanc ipſam rem factam, Claudio principe, tradit Suetonius. Sed puto fidelior Tacitus in circumſtantiis, quas hic affert. Cæterum

ANTE GERMANOS ESSE exclamant, degrediunturque & [1] inter patres conſidunt. quod comiter à viſentibus exceptum, quaſi [2] impetus antiqui, & [3] bona æmulatione. Nero [4] civitate Rom. ambos donavit: *Friſios decedere agris* juſſit. [5] Atque illis aſpernantibus, auxiliaris eques repente immiſſus, neceſſitatem attulit, captis cæſiſque qui per-

INTERPRETATIO.

LERE, abſceduntque, & inter ſenatores ſedem ſibi *deligunt. quod bene honeſteque interpretati ſunt, qui videre, velut indolis ac ſpeciminis antiqui, & velut æmulatione egregia factum. Vtrumq; adſcripſit Cæſar in cives Rom.* ac Friſios abire *præcepit* terris occupatis. *Atque illis* juſſa *Cæſaris ſpernentibus, equitatus ſociorum ſtatim immiſſus, eos decedere coegit, captis vel occiſis iis qui pertinacius obſtiterant. Eaſdem terras*

NOTÆ.

conveniunt in ſubſtantia rei, ut ſolent, nempe Germanos fidem ſuam & fortitudinem prædicaſſe nobili impetu, & ſpecimine vere antiqui moris.

1. *Inter patres conſidunt.*] Quod Tacitus hic Neroni, idem Suetonius tribuit Claudio cap. 25. *Germanorum legatis in Orcheſt.a ſedere permiſit, ſimplicitate eorum & fiducia motus, quod in popularia deducti, cum animadvertiſſent Parthos & Armenios ſedentes in ſenatu, ad eadem loca ſponte tranſierant, nihilo deteriorem virtutem aut conditionem ſuam prædicantes.*

Hic *popularia*, ſunt gradus theatri, ſeu caveæ, in quibus ſedebat ſpectabatque populus Rom. Ibi, ut vides, eadem actio, & ſæpe eadem dicta factaque, diverſis principibus tribuuntur. Vter verius tradiderit, quis nunc decidat? Tacitus tamen ex profeſſo ſcribit hiſtoriam, non Suetonius.

Orcheſtra, & *ſenatus*, idem eſt. Erat locus Patrum in theatro *Orcheſtra*, quare & vocatur *ſenatus*.

2. *Impetu.*] *Impetus* hîc, eſt repentinus animi ex honeſto motus. Vt hoc libro: *Sed impetum ejus, multum prius laudata magnitudine animi attinuere ſenatores.*

Antiquum, quod quodammodo excedit modum ſæculi, & antiquitati laudatæ par eſt. *Æmulatio* autem *bona*, ut alibi *prava*.

Sic igitur accipe: *quaſi* id eſſet *impetus antiqui; & bona æmulatione* fieret. *Gronovius.*

Impetus antiqui.] Bene dicitur *impetus* ille moris & ſpeciminis *antiqui*, quo mens ſive animus, velut extra ſe prorumpit in eximium conſilium, aut factum aliquod egregium.

Sic etiam de Nerone Tac. cum nempe eo uſque effuſa eſt ejus clementia, benignitaſque, ut *cuncta vectigalia* generi mortalium ultro concederet. ſupra cap. 50. *Sed impetum ejus*, &c. *attinuere.*

3. *Et bona æmulatione.*] Veteres omnes, *quaſi impetus antiqui, & bona æmulatione*, ſatis idoneo ſenſu. Ait enim, libertatem illam Germanorum comiter à viſentibus acceptam, quaſi præſeculiſſet aliquid antiqui impetus, & bona æmulatione factum eſſet.

Rhenano tamen placuit, *& bona æmulatio.* non male. ſed mihi priſca lectio potior. *Pichena.*

4. *Civitate Romana.*] Quod decus præcipue conceſſit primoribus provincialium, cum in caſtris Rom ſtipendia feciſſent, aut alias de re Romana bene meriti eſſent.

Extraneis etiam id decus tributum, Germanis, Gallis, & ipſis Parthis proceribus, ſi quando belli ſocietatem induerent. ita tamen ut & equeſtri faſtigio adſciſcerentur hi proceres.

5. *Atque illis aſpernantibus.*] Non aſ-

55 vicacius reſtiterant. [1] Eoſdem agros [2] Anſibarii occupavere, validior gens, non modo ſua copia, ſed adjacentium populorum miſeratione: quia pulſi à Chaucis & [3] ſedis inopes, tutum exſilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, [4] *vinctum ſe rebellione* [5] *Cheruſca*, *juſſu Arminii*, referens,

INTERPRETATIO.

Anſibarii inſedere; natio potentior, non ſolum ſua multitudine, ſed etiam miſericordia circumjectarum gentium; quia ejecti à Chaucis, & patria extorres, rogabant ſecurum exſilium. Favebatque illis inclytus per illas nationes, & nobis etiam fidelis dux, vocabulo Bojocalus, memorans ſe in vincula conjectum, imperante Arminio, defectione Che-

NOTÆ.

nabantur illi præciſe jus civitatis, ſeu nomen civium Rom. non adeo ſuperbi Germani. Quippe Arminius, Segeſtes, & alii Germaniæ Galliæq; proceres hoc honore inſigniti, nec dedignabantur.

Hoc vult Tac. legatos ornavit Nero, ſed ſimul Friſios decedere agris juſſit, quod illi aſpernati ſunt. Itaque immiſſæ alæ ſociorum, qui eos abſcedere his terris cogerent.

Forte tamen utrumque ſimul aſpernati ſunt. infra: *Ipſi Bojocalo ob memoriam amicitiæ daturum agros, quod ille, ut proditionis pretium aſpernatus* &c.

Attamen legatos *civitate Rom. donavit* Nero; quod puto non ſprevere. Et *Friſios decedere agris juſſit.* quod illi aſpernati ſunt.

1. *Eoſdem agros Anſibarii occupavere.*] Marcellinus lib. 20. de Iuliano Cæſare: *In limitem Germaniæ ſecundæ eſt egreſſus, omnique apparatu, quem flagitabat inſtans negotium, communitus, Toxandro oppido appropinquabat. Rheno deinde tranſmiſſo, regionem ſubito pervaſit Francorum, quos Anſuarios vocant, incertorum hominum, licentius etiam perſcrutantium extima Galliarum.*

Vocat igitur ille *Anſvarios*, *V.* pro *B.* quos Tacitus *Anſibarios*: ut hinc validum meæ conjecturæ ſit argumentum Francos è Chaucis prodiſſe. nam aperte tradit hoc loco Tacitus, *Anſibarios à Chaucis pulſos.*

Igitur generale Francorum nomen, & forte recentius, multas nationes propriis adhuc appellationibus diſtinctas complectens: ſicut & Suevorum plurimis olim commune. *Rhenanus.*

2. *Anſibarii.*] Populi Germaniæ ad Viſurgim fluvium, & ubi hodie pars Epiſcopatus vel Principatus *Mindenſis*, & Comitatus *Diepholt* & *Hoye*, in circulo VVeſtphaliæ. Populi Anſibarii pulſi à Cauchis, qui eorum agros occupaverant, intro ad Vſipios & Tubantes conceſſerunt, circa Rhenum fluvium. Ex Cluverii Germania lib. 3. cap 16. *Till.*

3. *Sedis inopes.*] De hiſce commigrationibus eleganter Tertullianus lib. de Anima: *Invenimus apud commentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberaſſe, dum Aborigenes, vel vagi, vel extorres, vel glorioſi quique occupant terras, ut Scythæ Parthicas, ut Amyclæ Peloponeſum, ut Athenienſes Aſiam, ut Phryges Italiam, ut Phœnices Africam; dum ſolemnes etiam migrationes quas ἀποικίας appellant, conſilio exonerandæ popularitatis, in alios fines examina gentis eructant.*

4 *Vinctum ſe rebellione.*] Nempe tum cum rebellavit Arminius cum Cheruſcis ſuis, Varianaſque legiones interfecit ſub Auguſto. Sic & Arminius etiamtum in vinculis habitus.

Vinctum ſe.] Sic ſupra lib. 1. 58. Segeſtes ſocer Arminii loquitur: *Violatorem fœderis veſtri Arminium, apud Varum, qui tum exercitui præſidebat, reum feci. dilatus ſegnitia ducis; quia parum præſidii in legibus erat, ut me & Armi-*

[1] *mox Tiberio & Germanico ducibus, ſtipendia meruiſſe;* [2] *& quinquaginta annorum obſequio id quoque adjungere, quod gentem ſuam ditioni noſtræ ſubjiceret.* [3] *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta mi-*

INTERPRETATIO.

ruſcorum; dein ſub Tiberio, & Germanico imperatoribus, *in noſtris caſtris* militaſſe, ac fidei & obſervantiæ quinquaginta annorum id etiam adjicere, quod noſtræ poteſtati ſubderet nationem ſuam. Quotam relinqui vacuam agri partem, in

NOTÆ.

nium, & conſcios vinciret, flagitavi &c. *Cæterum & injeci catenas Arminio & à factione ejus injectas perpeſſus ſum.*

Vinctum ſe.] Quia fidelis & amicus Romanis eſſet. Vnde Arminii ira in illum.

6. *Cheruſca.*] De his lib. XI. cap. 16. *Tillemonius.*

1. *Mox Tiberio,*] *Tiberio* duce, principe Auguſto, & *Germanico* duce, partim ſub Auguſto, partim ſub Tiberio principe.

2. *Quinquaginta annorum.*] Libri Vett. *quadraginta.* A clade certe Variana ad hoc ævum, quadraginta ſex circiter anni ſunt. *Lipſius.*

Cum ſex ſupra quadraginta numerentur anni, veriſimilius eſt ſcripſiſſe Tacitum *quinquaginta.* ſic numerum completum uſurpare ſolet aliis locis.

Quinquag.] Diſtinctio, quæ adhuc magis corrupta in poſtrema editione Critici ſummi, ubi præfertur *obſequia.* Interpungendum omnino: *Stipendia meruiſſe: Quinquaginta annorum obſequio id quoque adjungere;* ſenſu planiſſimo. *Gruterus.*

Recte, ut puto, *Et quinquaginta annorum obſequio* &c. ut in cod. Flor.

Quinquaginta annorum.] Ne intelligas, quaſi per 50. annos ſtipendia fecerit in caſtris Romanis. Non hoc. ſed dicit ſe ſtipendia feciſſe ſub ducibus Tiberio & Germanico: & amoto bello, tamen obſequium fidemque præſtitiſſe Romanis per 50. annos.

Ibique errat interpres Gallicus, qui vertit, quaſi militaſſet ille 50. annis, quod falſum. neque enim perpetuum bellum fuit in Germania, imo Tac. ſupra 54. ſub Nerone. *Continuo exercituum otio, fama inceſſit, ereptum jus legatis ducendi in hoſtem.*

Et ſupra ſub Claudio. *Quieta ad id res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi inſignibus, majus ex eo decus ſperabant, ſi pacem continuaviſſent.*

3. *Quotam partem campi jacere.*] Forte vulgata lectio ſubſiſtet, ſi diſtinctione juvetur. *Quotam campi jacere? in quam pecora & armenta militum aliquando tranſmittentur.* Id eſt: exigua pars campi eſt, quam petimus, ac modo jacet: nullique uſui vobis futura, niſi quod in eam armenta & pecora militum quandoque tranſmittetis. *Pichena.*

Non hic videtur ſenſus, exiguam partem campi eſſe quam petant, quæ modo jaceat, nullique uſui Romanis ſit, niſi quod in eam armenta militum quandoque tranſmittant.

Sed hic potius; cum ingens agrorum ſpatium incultum jaceat; quota pars ejus eſt, in quam armenta atque greges militum, nec ſemper, ſed *aliquando*; (nam & hæc vox ſignificanter ponitur) tranſmittuntur?

Nec tamen quærimus eam partem humanis uſibus adimi, quanquam & hoc forte querendum eſſet, tot homininibus fame preſſis, qui ſuſtineri poterant ex his locis, quos tantum gregibus receptui ſervatis. Sed cur in cæteris campis, in quibus nec homines, nec armenta ſunt, potius vaſtitatem & ſolitudinem eſſe vultis, quam amicos populos ibi habitare?

Ex quibus omnibus patet non exiguos

litum aliquando tranſmitterentur? ¹ Servarent ſane receptus gregibus inter hominum famem; modone vaſtitatem & ſolitudinem mallent, quam amicos

INTERPRETATIO.

quam greges & armenta militum aliquando conducerentur? haberent ſane ſepoſitos armentis agros etiam inter hominum inopiam; dummodo tamen ne vaſtas à

NOTÆ.

fuiſſe campos, quos petebant Anſibarii; ſed eo præcipue argumento uſos, agros iſtos ob magnitudinem, atque vaſtitatem locorum Romanis non eſſe uſui, cum armenta eorum, quibus ſolis ſervire videantur, minima eorum parte contenta ſint.

Eodem pertinent quæ ſequuntur: *vellentne contueri inane ſolum?*

Sed & ſequentia ſic conſtituimus: *ſervarent ſane receptus gregibus inter hominum famem.* Nam *famam* legi non poſſe Lipſius vidit, atq; *famem* repoſuit: Pro *receptos* autem, quod habent libri *exceptos* legebat; ſed adjuvante ſenſu, ſocero meo facile probavi, *receptus* potiorem lectionem eſſe.

Receptus, locus ſemotus, quo quis ſe recipit, ἀναχώρησις. quod tam de hominibus, quam de aliis animalibus dici poteſt. quomodo fere apud Columellam. 8, 1. de re Ruſt. *aquatilium animalium receptacula.* Freinshemius.

Quotam.] Id eſt, quantulam partem agri in tam immenſis vaſtiſque campis eſſe reſervatam gregibus, in quam non etiam ſemper, ſed quandoque tantum pecora & armenta militum tranſmitterentur?

Quotam partem.] Quotam partem campi jacere, id eſt, inertem eſſe ac vacuam, & à cultu hominum vaſtam? innuit modicam eſſe partem campi, quæ relicta ſit uſui & armentis militum, & ipſis inſerviat quandoque, non ſemper.

Maximam vero eſſe, & late patere eam campi partem, quam nunquam ingrediantur milites aut ſervi militum, qua nuſquam utantur greges.

Quotam partem.] Intellige vel augendo, vel minuendo, nempe augendo, quaſi ſic ſcripſiſſet, *quantam*, ſeu quam vaſtam partem campi eſſe, quam late patere agros illos, in quos greges aliquando tranſmitterentur. Quantam partem agri *jacere*, id eſt, vacuam eſſe & inutilem, in quam non ſæpe, ſed aliquando tantum & raro greges immitterentur? *ſervarent ſane receptus* &c.

Vel minuendo, quaſi diceret, quantulam eſſe agri partem illam, in quam aliquando militum greges tranſmitterentur? præ illa vaſta ſolitudine, quæ neque animalibus ullis, neque hominibus inſerviat. Et certe vera dicebant Germani, ſed vaſta illa ſolitudo in hoc deſtinata, ut ipſi procul amoverentur. Adverſus ipſos ſolitudo hæc, non pro ipſis, non uſui barbarorum, ſed quieti caſtrorum Rom. præparata. *cum ſolitudinem fecere quietem vocant.* Salluſt.

1. *Servarent.*] Alii legunt, *inter hominum famam*, alii *inter hominum famem.* Nempe *inter hominum famam*, quaſi talia barbari exprobrarent Romanis: *Servate campos neceſſarios alendis militum gregibus; ita tamen ut famam & decus Romanum apud cæteros mortales conſervetis; ita ut liberalitatis & humanitatis veſtra ſpecimen aliquod nobis exhibeatis, nec ea immenſa jugerum ſpatia, quæ gregibus veſtris ſuperſunt, egenis populis denegetis; Nec certe melior aut major fama populi victoris gentium eſſe poteſt, quam largitione uti & benevolentia in populos univerſos* &c.

Sed ad rem videtur potius eſſe altera lectio *inter hominum famem*; nam ſtatim addunt, *ne vaſtitatem & ſolitudinem mallent, quam amicos populos.* At certe ex vaſtitate illa terrarum, inopia annonæ, & ſtatim *fames* exardet.

populos. [1] *Chamavorum quondam ea arva, mox* [2] *Tubantum, & poſt* [3] *Vſipiorum fuiſſe.* [4] *Sicut cœlum diis, ita terras generi mortalium datas: quæque vacua, eas publicas eſſe.* Solem deinde reſpiciens, & cætera ſidera vocans, [5] quaſi coram interrogabat, *vellentne contueri inane ſolum? potius*

INTERPRETATIO.

cultu terras, & deſerta mallent, quam ſocias fidaſque nationes. Hos agros fuiſſe olim Chamavorum, dein Tubantum, & mox Vſipiorum. Vt cœlum numinibus, ſic terras generi hominum conceſſas, quæque deſertæ jaceant, eas omnium mortalium ac communes eſſe. *Poſtea ſolem intuens, & alia aſtra obteſtans, veluti coram ſciſcitabatur,* vellentne conſpicere vacuas terras, vaſtam regionem? potius Oceanum

NOTÆ.

Receptus.] Servarent ſane *receptus*, vel *receptos agros* gregibus *inter hominem famem*, modo tamen ne vaſtitatem & ſolitudinem mallent &c.

Id eſt, ita res terraſque diſpenſarent, ut ſervarent agros gregibus, inter homines fame preſſos, eo tamen modo & temperamento, ut vaſtitatem & ſolitudinem nollent præ commiſeratione & ſubſidio erga amicos homines. ita alerent greges, ut tamen ſubveniretur hominibus egenis. *Servarent ſane* agros *receptos* ſepoſitoſque *gregibus, inter hominum* egeſtatem & *famem*, dummodo ne mallent ipſi *vaſtitatem & ſolitudinem, quam amicos populos.*

Quaſi diceret, ſervarent ſane paucos illos agros pecoribus ſuis neceſſarios, quamvis inter hominum famem, quamvis potius neceſſitati hominum, quam animantium ſubvenire deberent Romani, dummodo tamen immenſam illam vaſtitatem & amplitudinem agrorum, ſolitudinemque fidei Germanorum amiciſque populis non præferrent.

1. *Chamavorum.*] Chamavi populi Germaniæ magnæ ad Viſurgim fluvium. hodie Epiſcopatus vel principatus *Ferden*, & *Minden*, comitatus *Hoye*, *Diepholt* & *Schauembourg*, in circulo VVeſtphaliæ. ex Chartis Sanſonis. *Tillemon.*

2. *Tubantes.*] Populi Germaniæ. hodie pars dominii *Overyſſel* in Belgio fœderato ſive provinciis Vnitis *Tillemon.*

3. *Vſipetes.*] Populi Germaniæ ad Rhenum fluvium hodie pars ſeptentrionalis ducatus *Geldriæ* cum *Zulphaniæ* comitatu, in provinciis Vnitis, ſive fœderato Belgio. *Tillemonius.*

4. *Sicut cœlum diis.*] Quam bene, quam facunde imitatur ſimplicitatem ingeniumq; Germanorum Quam bene convenit cum Curtio elegantiſſimo auctore, ubi Scytharum legatos apud Alexandrum concionantes inducit.

Qua oratione nihil aptius genio gentis. ſi ſpectes vel ſententias, vel cæteras partes ex quibus componitur, ita ut non ficta, aut compoſita videatur ab auctore, ſed verum exemplar compoſitum ad formam veræ concionis quæ exſtabat, apud Ptolemæum aut Ariſtobulum, Calliſthenem aut quempiam alium auctorem, qui tum præſens aderat, cum pronuntiata eſt, & qui eam inſeruit hiſtoriis Alexandri. Nec Latinitas Curtii Græcæ facundiæ impar videtur.

Sic ſenſit vir doctiſſimus & decus olim Academiæ Francicæ Vajerus Ego quidem aptiſſimam rei & perſonis concionem hanc exiſtimo, & forte inverſam ex antiquis illis hiſtoricis Græcis, quorum tamen ita mentem expreſſit Curtius, ut multa ex ingenio proprio & Marte ſuo addiderit, pauca tantum imitatus ſit.

Sic apud Tacitum obſervare licet quaſdam orationes ita inverſas, ut longe apud ipſum elegantiores ſint, quam quæ in ſenatu, aut à principe, aut à patribus pronuntiatæ ſunt.

5 *Quaſi coram.*] Adfulgebant aſtra, ſed non ita tamen coram aderant, ut ea

56 *mare ſuperfunderent adverſus* [1] *terrarum ereptores.* [2] Et commotus his Avitus, *patienda* [3] *meliorum imperia. Id* [4] *diis quos implorarent placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent;* [5] *neque alios iudices, quam ſe ipſos paterentur.* Hæc in publicum Anſibariis reſpondit, ipſi Bojocalo, *ob memoriam amicitiæ daturum agros*, quod

INTERPRETATIO.

immitterent contra prædones terrarum. *Et iis verbis concitus Avitus*, reſpondit, toleranda eſſe potentiorum juſſa; ſic placere diis ipſis quos invocarent, ut poteſtas penes Romanos eſſet, quid concederent, quid negarent; ac neque aliis arbitris, quam ſeipſis uterentur Romani. *Hæc palam reſpondit Anſibariis & ipſi Bojocalo*, terras conceſſurum dixit in gratiam fidei. *Quod ille ut perfidiæ mercedem*

NOTÆ

coram adloqueretur. vel per aſtra dii intellecti qui licet præſentes, non tamen eos interrogare coram, ſed *quaſi coram* decuit.

Barbarorum oratio hæc, ſed in qua nihil barbarum ſit. Vide orationem Scytharum apud Curtium.

1. *Terrarum.*] Poſſet intelligi non de iſto tantum campo, ſed de orbe terrarum. quod & alias ipſis Romanis, olim exprobraverat Mithridates apud Salluſt & eos prædones orbis aperte vocat.

2. *Et commotus his Avitus.*] Turbata & trunca forſitan. Lego tamen. *Nec commotus his Avitus, patienda meliorum imperia ait. Dis quos*, &c. *Lipſius.*

Commotus his Avitus.] Nonnunquam deprecantium miſeremur, quos tamen nequimus facere compotes voti. Sic Avitus erat in clementiam pronus, & (ſi abſque imperatore foret) tam juſtis miſerorum precibus indulgeret: at Nero ejuſmodi agrorum poſſeſſionem jam Friſiis denegaverat. *Friſios decedere agris juſſit.*

Quid igitur Avito reſtabat, niſi ut Anſibarios à ſe dimitteret mitioribus verbis? *Patienda meliorum imperia.* Tò *commotus* eodem ſenſu lib. 11. ann. *ingreſſuſque defenſionem, commoto majorem in modum Claudio, Meſſallina quoque lacrymas excivit.*

Ad ultimum inter Bojocali preces, quam conſona ſacris literis hæc: *Sicut cælum diis, ita terras generi mortalium datas.* illæ enim, *cælum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum.* Salinerius.

3. *Meliorum imperia.*] *Meliorum*, id eſt potentiorum, fortiorum. Tac. de mor. Germ. ubi de Tencteris. inter alias opes *equi traduntur, excipit filius*, non maximus natu, *ſed prout ferox bello & melior.*

Meliorum.] Id eſt fortiorum. Nam fortiores ſemper *meliores*, virtute, fortuna, aut ſaltem arbitrio & imperio. Sic Græcis ἀγαθὸς de virtute bellica intelligitur, & ἀμείνων deus ipſe appellatur, quo certe nihil ſapientius, nihil potentius, nihil *melius*, qui & deus exercituum appellari voluit.

Tac. de Mor. Germ. 36. *Modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt* &c. *Cattis victoribus*, quod idem eſt, ac *melioribus*, *fortuna in ſapientiam ceſſit.*

Quia vicere Catti, *meliores*, iidemq; & ſapientiores habiti ſunt. aliis vero *modeſtia* pro imprudentia & inſipientia fuit. *Modeſtia* eſt eorum qui vicere, & qui imperium habent. Modeſtia ſeu probitas, nomen illius eſt, qui vicit, ac leges præſcribit pro arbitrio; in aliis ſimplicitas, εὐήθεια & miſera *innocentia* eſt.

4. *Diis.*] Vocat *deos*, ſolem, cœlum, ſidera. Sic lib. de mor. Germ. 45. *Sonum inſuper emergentis* ſolis *audiri, formaſque deorum* (id eſt ſolis) *& radios capitis aſpici perſuaſio adjicit.*

5. *Neque alios judices quam ſe ipſos pa-*

ille,

ille, ut proditionis pretium, aſpernatus addidit: [1] *Deeſſe nobis terra, in qua vivamus; in qua moriamur, non poteſt.* atque ita infenſis utrimque animis diſceſſum. Illi [2] Bructeros, [3] Tencteros, ulteriores etiam nationes ſocias bello vocabant. Avitus ſcripto ad [4] Curtilium Manciam [5] ſuperioris exercitus legatum, *ut Rhenum tranſgreſſus, arma à tergo oſtenderet*; ipſe legiones in agrum Tencterum induxit, *excidium* minitans, *niſi cauſſam ſuam diſſociarent.* Igitur abſiſtentibus his, pari metu

INTERPRETATIO.

ſprevit, adjecitque: poteſt deeſſe nobis terra, in qua degamus, in qua moriamur, deeſſe non poteſt; *& ſic infeſtis utrimque odiis abſceſſum* eſt. *Illi in ſocietatem armorum exc:bant Bructeros, Tencteros & interiores quoque nationes Germaniæ. Avitus compoſitis literis ad Curtilium Manciam rectorem ſuperioris Germaniæ,* ut Rhenum tranſmittens, bellum à tergo monſtraret; *ipſe cum legionibus agrum Tencterum invaſit*, vaſtaturum minitans, niſi deſciſcerent à ſocietate hoſtium. *Igitur his abſcedentibus, Pari timore abſterriti ſunt Bructeri, & aliis*

NOTÆ.

terentur.] Nec male deleveris τὸ *ſe*, ut vox, *ipſos* referatur ad *deos* lib. 15. *Quoniam dii, quamvis potentium populorum arbitri: poſſeſſionem Parthis, non ſine ignominia Romana tradidiſſent.* Horatius: *Regum timendorum in proprios greges; Reges in ipſos imperium eſt Iovis.* Gronovius.

Recte *ſe ipſos*, loquitur Avitus de ſe ipſo & de Romanis ſuis, hoc ſenſu; ut *neque alios judices* dii, *quam ſe ipſos*, id eſt, Romanos, quibus olim dederant imperium, *paterentur.*

Neque alios judices.] Id diis placitum, ut arbitrium penes Romanos eſſet *quid darent* &c. Et etiam ut neque ipſi Romani alios judices, quam ſeipſos paterentur.

1. *Deeſſe nobis terra* &c. *in qua moriamur.*] Nihil frequentius tali locutione, *deeſſe nobis terra in qua vivamus, in qua moriamur, non poteſt.* Tacitus 12, 64. Agrippina *filio dare imperium; tolerare imperitantem nequibat.*

Et 1. hiſt. 17. *Militum favorem, ut largitione & ambitu male adquiri, ita per bonas artes haud ſpernendum.* & ejuſdem lib cap. 8. *Et pacis artibus, belli inexpertus.* Gruterius.

Deeſſe.] Poteſt *deeſſe nobis terra, in qua vivamus, in qua moriamur* deeſſe *non poteſt.* Tὸ *deeſſe* ad duo refertur. Et τὸ *poteſt* ſimiliter. ſic paſſim Tacitus, unum & idem verbum ad plura etiam diſparata referre ſolet.

2 *Bructeros.*] Bructeri, populi Germaniæ ad Amiſiam fluvium. dividuntur in *Majores* & *Minores.* hodie Epiſcopatus *Monaſterienſis*, vulgò *Munſter* &c. in circulo VVeſtphaliæ *Tillemon.*

3. *Tencteros.*] Tencteri populi Germaniæ ad Rhenum fluvium. hodie ducatus *Berg* ſeu *Mons*, & comitatus *Sigen* & *Dillenbourg*, in circulo VVeſtphaliæ. *Tillamonius.*

Tencteros] Tac. lib. de Mor. Germ. cap. 32. *Tencteri ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt* &c. *Sic inſtituere majores, poſteri imitantur. Hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio, perſeverant ſenes.* Inter opes *equi traduntur, excipit filius, non ut cætera maximus natu, ſed prout ferox bello & melior.*

4. *Curtilium Manciam.*] Phlegon de admirandis: *Curtilius Mancias legatus in Germania exercitum duxit Q. Voluſio & P. Scipione coſſ.* Lipſius.

5. *Superioris exercitus*] Et ſuperioris Germaniæ, unum & idem eſt. ibi flagrante bello quatuor legiones & par

exterriti Bructeri. & cæteris quoque aliena pericula deſerentibus, ſola Anſibariorum gens retro ad [1] Uſipios & [2] Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur: im-
57 bellis ætas in prædam diviſa eſt. Eadem æſtate inter [3] Hermunduros Cattoſque certatum magno prælio, [4] dum flumen gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt; [5] ſuper libidinem cuncta armis agen-

INTERPRETATIO.

etiam ſe ab alieno diſcrimine removentibus, ſola natio Anſibariorum ſe recepit ulterius ad Vſipios, & Tubantes. quorum agris expulſi, cum ad Cattos, dein ad Cheruſcos ſe contuliſſent, diu vagi & palabundi, extorres, inopes, infenſi, in extraneo ſolo, *quotquot erant juvenes, occiduntur; inermis turba in prædam diſtributa eſt. Eadem æſtate Hermunduri Cattique ingenti pugna inter ſe dimicavere, dum per vim occupant fluvium, conficiendo ſalis idoneum, & utriſque finitimum, præter in-*

NOTÆ.

robur auxiliarium. *ſuperior* illa pars incipiebat à Moſella uſque ad fontem ſeu caput Rheni amnis.

1. *Vſipios.*] Vide ſupra cap. 55.

2. *Tubantes.*] Supra cap. 55.

3. *Hermunduros.*] Supra lib 12 c. 29.

4. *Dum flumen gignendo ſale.*] Non abhorret certe à fide, ut hoc flumen. *Sala* fuerit: argumento vel nominis ipſo. Flumen nobile, mihi carum; domicilii olim cauſſa, & Andreæ Ellingeri medici primarii; cujus fides & doctrina magna mihi, dum vivam. *Lipſius.*

Gignendo ſale.] Plin. lib. 31. 7. *Galliæ Germaniaque ardentibus lignis aquam ſalſam infundunt. Hiſpania quadam ſui parte, puteis hauriunt, muriam appellant: & illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, ut quæ per ſe cinere ſyncero vim ſalis reddat. alibi Corylus laudatur: ita infuſo liquore ſalſo, carbo etiam in ſalem vertitur. Quicumque ligno confit ſal, niger eſt.*

5. *Super libidinem cuncta armis.*] De mor. Germ. 14. *Nec enim arare terram, aut expectare annum tam facile perſuaſeris, quam vocare hoſtes, & vulnera mereri. Pigrum quin immo & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare.*

Ibid. 7. *Ad matres, ad conjuges, vulnera ferunt, nec illæ numerare aut exigere plagas pavent.* melius *exſugere.* Armati etiam conſilia publica agitant. nam ibid. cap. 11. *Si placuit ſententia, frameas concutiunt. Honoratiſſimum aſſenſus genus eſt armis laudare.* & cap. 13. *Nihil autem, neque publicæ, neque privatæ rei, niſi armati agunt.*

Ipſa etiam matrimonia celebrantur armis & inter arma. ibid. cap. 18. *Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur, ſed boves & frænatum equum, & ſcutum cum framea gladioque. In hæc munera uxor accipitur, atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. Hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur.*

Vtinam referatur ille mos Gallis noſtris, pro immenſa illa æternaq; litium & rabularum colluvie, quibus plebecula deglubitur, omnibuſque fortunis ſubvertitur. quæq; pacem bello longe interabiliorem præſtat.

Cuncta armis.] Negotia omnia tranſigendi bello, ferroque dirimendi lites ſuas, de Germ. 22. *Ad negotia, nec minus ſæpe ad convivia procedunt armati &c. Crebra ut inter vinolentos rixa, raro conviciis, ſæpius cæde & vulneribus tran-*

di, religione inſita, *eos maxime locos* [1] *propinquare cœlo, precesſque mortalium à deis nuſquam propius audiri. inde* [2] *indulgentia numinum illo in amne,* [3] *illiſque ſilvis ſalem provenire, non ut alias apud gentes* [4] *eluvie maris areſcente unda, ſed ſuper ardentem arborum ſtruem fuſa; ex contrariis inter ſe elementis, igne atque aquis concretum.* Sed bellum Her-

INTERPRETATIO.

ſitam ferociam, omnes controverſias armis dirimendi, etiam *ſuperſtitione indita*, eas præcipue terras propinquas aſtris eſſe, votaque hominum nullibi à diis propius exaudiri. hinc deôrum benignitate, in illo flumine, illiſque nemoribus gigni ſalem, non ut apud alios populos purgatione maris, aqua ſolis ardore concreta, ſed effuſa unda ſuper congeriem lignorum, provenire ſalem conflatum ex adverſis inter ſe elementis, flammis undiſque. *At prælium Hermunduris ſecundo*

NOTÆ.

ſiguntur & cap. 21. *periculoſiores ſunt inimicitia juxta libertatem.*

1. *Propinquare cœlo.*] Forte ſic ob faſtigia montium ſilvarumque. forte quia prope gentes illas aſpectus finiebatur cœlo & oceano. & ubi deſinit orbis terraq; ibi cœlum prope incipere videtur. Forte & ob indulgentiam numinum fœcunditatemque ſalis, quo non majus donum ex cœlo datur neceſſitati humanæ.

2. *Indulgentia numinum.*] Obſervant talem indulgentiam ſeu numinis benignitatem, in privatum uſum tractam, aut tributis oneratam, interdum evanuiſſe, & ſe ſubtraxiſſe velut indignis; non ſi ne miraculo, aut providentia præcipua, ſic quiſque ſe carum cœlo facile fingit.

3. *Illiſque ſylvis.*] Non alia templa, non alia delubra, aut deos coluere veteres Germani. lib de mor. Germ. 9. *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimulare, ex magnitudine cæleſtium arbitrantur, lucos ac nemora conſecrant, deorumque nominibus appellant ſecretum illud quod ſola reverentia vident.*

4. *Eluvie maris areſcente unda, ſed.*] Muretus, *areſcente, ſed unda.* At de ipſa re Plin. lib. XXXI. *Galliæ Germaniaque ardentibus lignis aquam ſalſam infundunt.* Varro de re Ruſtica 1. *In Gallia Tranſalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones acceſſi, ubi ſalem nec foſſicium, nec maritimum haberent, ſed ex quibuſdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo uterentur.*

Eluvie.] Iſidorus Orig. 16, 2. *Nam aquis maris ſponte gignitur, ſpuma in extremis litoribus vel ſcopulis derelicta, & ſole decocta.*

Eluvie.] Nonius Marcellus cap. 1. *Eluviem purgationem Lucil. lib. 6. Si hic veſtimenta elevit luto, ab eo riſum magnum ad cachinnum imprudens ſubjicit.* Cic pro domo. *Labes atque eluvies civitatis.* Ab *eluo* dictum puto.

Areſcente unda.] Senſus eſt: Non colligitur ibi ſal ex undis, quæ poſt maris eluviem in terra areſcunt, ut alibi ſed ex ardentibus lignis, ſuper quibus aqua illius amnis infunditur. *Pichena.*

Non inter Hermunduros tantum & Cattos illa conficiendi ſalis ratio recepta, ſed etiam Zelandos noſtros, forte Cattorum iſtorum poſteros qui, ut & eorum beneficio reliqui omnes Belgæ, ante duo vixdum ſecula, non alio ſale utebantur.

Levin. Lemnium Ziriceum Zelandum hic audiamus: lib. 3. cap. 9. de Occultis Nat. mirac. *Majores noſtri olim ſalem confecerunt, uberrimo ſane quæſtu, non ex aqua marina, ſolis ardore in ſalem concreta atque indurata, quale ex Hiſpaniis & Galliis ad nos perfertur: ſed ex marinis glebis exuſtis atque in cinerem redactis, quem infuſa aqua mina-*

munduris proſperum, [1] Cattis exitioſius fuit. quia [2] *victores diverſam aciem* [3] *Marti ac Mercurio* ſacravere, [4] quo voto equi, viri, cuncta vi-

INTERPRETATIO.

Marte commiſſum, *eo Cattis pernicioſius fuit*; *quia* victores hoſtilem exercitum dicavere Marti & Mercurio, *quo voto*, *equi*, *homines*, *omnia quæ bello capta*

NOTÆ.

tatim, *in ſalem reducebant ſplendidum ac nitentem. Zel eſt Zilſout populares atque indigenæ appellant, à glebis ſalſugine imbutis, unde illa elicitur. Nec alio ſalis genere tota Belgica, ad noſtram uſque memoriam uſa eſt. Qui conficiendi ſalis modus, inducto externo, exolevit.*

Ego autem cum ſuperioribus annis Zirizeam excurrerem, multa ibi tum comitate ab Adr. Hoffero, Regalium Zelandiæ, quæ ad Orientem Scaldis eſt, ſupremo Quæſtori, viro inſuper doctiſſ. & antiquitatis imprimis ſtudioſo, exceptus, tabulam apud eum inſpexi, in qua omnis illa conficiendi ac colligendi ejuſmodi ſalis ratio accuratiſſime depicta habebatur. *Boxbornius.*

1. *Cattis exitio fuit.*] Non diſſimulo alucinationem & παρόραμα viri docti noſtratis qui ab hac pugna initia derivat Batavæ genti. Cenſet enim victos pulſoſque eo prœlio Cattos, deveniſſe maritimos locos, ubi nunc Batavia, & originem dediſſe inter Belgas nobiliſſimæ genti. Cæcitatem!

Batavi noti celebreſque diu ante hanc ævo Neronis pugnam: & Cattornm migratio, de qua Tacitus in libello de Germania, non dubie antiquior.

Batavi, inquit, *non multum ex ripa, ſed inſulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & ſeditione domeſtica in eas ſedes tranſgreſſus, in quibus pars Romani imperii fierent.* Lipſius.

2. *Victores.*] De utriſque populis id intellige. nempe ſi viciſſent.

Quia victores.] Ipſimet Catti voverant, ſi viciſſent ipſi, ſacraturos cuncta hoſtium Marti & Mermrio. Et ſic *minæ hoſtiles in ipſoſmet* Cattos *vertebantur.*

3. *Marti ac Mercurio.*] Lib. de Mor. Germ. 9. *Deorum maxime Mercurium colunt. Cui certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant* &c.

4. *Quo voto.*] Idem apud Romanos factum teſte Livio lib. 1. *Tarquinius inſtandum perterritis ratus, præda captiviſque Romam miſſis, ſpoliis hoſtium (votum id vulcano erat) ingenti cumulo accenſis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum inducere.*

Et lib. 5. 39. De Gallis. *Poſtremo cæſorum ſpolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis eſt, coacervare.* Id poſt pugnam Allienſem factum. Et puto ſic Gallos victores coacervaſſe ſpolia & arma, ut cremarent. ſaltem arma.

Et Livius lib. 28. *Spolia hoſtium Marcellus Vulcano votum cremavit.* Et lib. 28. *Cæſa aut hauſta Flammis quadraginta millia hominum ſunt, capta ſupra quinque millia, multi Carthaginenſium nobiles, undecim ſenatores, ſigna militaria centum ſeptuaginta quatuor, equi Numidici ſupra duo millia, ſeptingenti Elephanti, ſex capti, octo flamma ferroque abſumpti. Ea omnia imperator Vulcano ſacrata incendit.*

Et lib. 45. de Paulo Æmil. *Cætera omnis generis arma cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, Luamque matrem & cæteros deos, quibus ſpolia hoſtium dicare jus faſque eſt, ipſe Imperator face ſubdita ſuccendit, deinde circumſtantes tribuni militum, pro ſe quiſque ignes conjecerunt.*

cta [1] occidioni dantur. [2] Et minæ quidem hoſtiles in ipſos verteban-

INTERPRETATIO.

ſunt, internecione delentur. Et ſane minæ hoſtiles in ipſos recidebant. At natio Iu-

NOTÆ.

1. *Occidioni dantur.*] Cæſar lib. 6. bell. Gall. *Huic (Marti) cum prælio dimicare conſtituerunt, ea quæ bello ceperint plerumque devovent, quæ ſuperaverint animalia capta, immolant, reliquaſque res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum extructos cumulos locis conſecratis conſpicari licet, neque ſæpe accidit, ut neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet, graviſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt.*

Occidioni dantur.] Reperio ſic fere uſurpatum ab omnibus populis. ſic Iſraëlitæ capta Hiericho, *interfecerunt omnia quæ erant in ea, à viro uſque ad mulierem, ab infante uſque ad ſenem, boves quoque & oves, & aſinos in ore gladii percuſſerunt.*

Et Ioſeph. lib. 1. bell. Iud. cap. 7. de Veſpaſ. eum everrit Gerara: *evertit eam, & percuſſit populum ejus in ore gladii, à viro uſque ad fœminam, à parvulo uſque ad lactentem, à bove uſque ad ovem, à camelo uſque ad aſinum, nec quidquam reliquum fecit.* Aurelius.

Sed forte alio conſilio egit dux Romanus, nempe ut ea ſævitia cæteros barbaros rebelleſque latius exterreret.

Cuncta victa occidioni dantur.] Nunc addo locum Cæſaris 6. Gall. 17. *Marti cum prælio dimicare conſtituerunt, ea quæ bello ceperint, plerumque devovent, quæ ſuperaverint, animalia capta immolant,* (rectius diſtinguas atque legas: *devovent quæ ſuperaverint, animalia* &c.) *reliquas res in unum locum conferunt.* Vbi notatum etiam *de reliquis rebus*, inanimatis nempe, devotis.

Hauſerunt ritum cruentum iſti Barbari ex inconſulta imitatione populi Iſraëlitici, qui aliquando Dei juſſu omnia victa peſſumdedit. Ergo *occidioni dare cuncta victa*, nihil aliud eſt quam חרם Hebræorum, quod non occidere tantum ſignificat, nec ad viva tantum refertur, ſed perdere, ut inanimata etiam complectatur.

Sicut 1. Sam 15 3. Samuel Sauli cum ſuis contra Amalec in bellum exeunti ſic ait: *Occidioni dabitis omnia, quæ ipſius ſunt.*

Vbi ex verſu 9 cum ſubjicitur, pepercisse Saulem etiam *veſtibus*, intellectu haud difficile, eas etiam perdi debuiſſe. Similia legas in lib. Ioſuæ cap. 6. & 7. *Freinshemius.*

Cuncta.] Vertunt, *cuncta quæ vitam haberent.* fruſtrà. nam conſecravere omnia omni modo, viros equos, ſpolia, arma, inanimata omnia tum vere *va Victis.*

2. *Et minæ quidem hoſtiles in ipſos.*] Nempe in ipſos hoſtes, in ipſos Cattos. quia ſcilicet ante prælium, Hermunduri qui vicerunt, Cattis hoſtibus eas minas intentarant ſicque *minæ quidem hoſtiles in ipſos vertebantur.*

Sed potius, puto, etiam non ante prælium tacuiſſe *Cattos*, qui validiſſimi ac ferociſſimi populi, ſed minas etiam interjeciſſe, ſi vincerent, *diverſam aciem Marti ac Mercurio* ſacraturos, ut & ipſos Hermunduros.

Quod votum *proſperum* illis, at Cattis exitioſius fuit. & *in ipſos*, Cattos nempe, *minæ ſuæ hoſtiles*, id eſt, quas ipſi hoſtes, ſuis hoſtibus intentarant, *vertebantur.*

Sicque *votum* illud mutuum, & invicem hoſtium in hoſtes fuit, ſi viciſſent, *cuncta* hoſtium *occidioni daturos*; & *bellum Hermunduris proſperum*, eò *Cattis exitioſius* fuit, quod *victores*, hoſtium *aciem Marti* &c. *ſacravere.* Quod votum barbarum emiſerant ante diſcrimen utrique populi. Tale votum emiſiſſe etiam Cattos, colligere poſſimus ex lib. de Mor. Germ. 31. *Apud Cattos in conſenſum*

tur. Sed [1] civitas Iuhonum ſocia nobis, malo improviſo afflicta eſt. nam [2] ignes terra editi, villas, arva, vicos paſſim corripiebant, fereban-

INTERPRETATIO.

honum amica nobis inopinata calamitate perculſa eſt. quippe ignes humo enaſcentes paſſim invadebant prædia, agros, pagos; graſſabanturque in ipſa munimenta Co-

NOTÆ.

vertit: &c. crinem barbamque ſummitere, nec niſi hoſte cæſo exuere votum, obligatumque virtuti oris habitum. Super ſanguinem & ſpolia revelant frontem.

Minæ.] Minæ utrinque hoſtiles erant, quæ in ipſos Cattos recidere. Intelligit minas, ſeu vota hoſtilia, quæ in utraque acie fiebant, nempe in procinctu ad prælium.

Forte aliquid ſimile intelligendum de Britannis apud Tac. Quorum Druidæ *diras preces* fundebant ante certamen, quaſi hoſtilem exercitum diris devoverent, jamque eos diis ſuis & ſuo ritu ſacrarent.

Hoſtiles.] Nempe minæ, quas hoſtibus illi intentaverant, in ipſoſmet qui minati fuerant, recidêre. Vtrinque hoſtilem aciem Marti ac Mercurio ſacraverant Catti & Hermunduri, & ſic in victos Cattos verſæ minæ, quas ipſi hoſtibus ante prælium intentarant.

1. *Civitas Iuhonum.*] De hoc igne nimia mira Pighius amicus noſter cenſebat, *Hujonum* ſcrib. quoniam in agro cognomine. hodie lapis multus ſub terra foſſilis, idoneus concipere ignem.

Sed ego ambigo ne ea gens in Germania ipſa alibi fuerit, non in Belgica; & quidam libri *Vibionum.* Lipſius.

Civitas Iuhonum.] Qui iſti populi, aut ubi terrarum? in Flor. *Vibonum* proxime, ni fallor, veram ſcripturam. Corrigendum enim videtur, *civitas Chaibonum* ſive *Cavionum* de quibus populis peculiariter dixi ad Taciti Germaniam *Colerus.*

Rectius Lipſius in Germania ipſa hanc fuiſſe *Iubonum* civitatem ſuſpicatur. Id quippe conjunctio hiſtoriarum, quas de Cattorum excidio & de *Iuhonum* calamitate auctor refert.

Item quod & ipſa ſocia Romanorum fuit, quemadmodum & Mattiacorum civitas. Vnde liquido colligi poteſt, *Iubones* ab una parte Chattis fuiſſe conterminos, ab altera Rheno & Agrippinenſibus.

Igni autem concipiendo apta ſunt juga montium per Bergenſem ducatum, Coloniæ Agrippinenſium oppoſita. Terminos igitur *Iubonum* civitati ſtatuo, ab ortu hiberno eoſdem quos Mattiacis ab occaſu æſtivo: ab ortu æquinoctiali amnem Rhenum, quo ab Vbiis ſubmovebantur.

Ab ſeptentrionibus eodem limite ab Tencteris dirimebantur, quo antea Vbii à Sicambris: ab ortu item eodem, quo Vbii à Chattis, inter oppidum *Medebach* & *Adranam* flumen.

Comprehenduntur hoc terrarum ſpatio nunc regiones iſtæ: ducatus *Bergenſis* dimidia fere pars auſtrina: & regio, cui vulgare vocabulum *VVeſterwald.* Cluverius.

Iubonum.] Iuhones populi Germaniæ ad Rhenum fluvium. hodie pars orientalis Archiepiſcopatus & Electoratus *Trevirenſis* parſque occidentalis *VVeteravia*, in circulis Rheni ſuperioris & inferioris &c. *Tillemon.*

2. *Ignes terra editi.*] Simile quid legitur in Epiſt. Alex. Magni de ſitu Indiæ ad Ariſtotelem, ubi de ignibus, qui tamen cœlo lapſi, non terra editi. *Viſaque nubes alta de cœlo ardentes, tanquam faces decidere, ut incendio earum totus campus arderet: verebantur dicere, ne deorum me premeret ira, quod homo Herculis Liberique veſtigia tranſgredi conatus eſſem. Iuſſi autem milites ſuas veſtes opponere ignibus.*

Ignes terra editi.] Non quaſi ſubter-

turquē in ipſa conditæ nuper [1] Coloniæ mœnia. neque extingui poterant; [2] non ſi imbres caderent, non ſi fluvialibus aquis, aut quo alio [3] humore niterentur: donec inopia remedii, & ira cladis agreſtes quidam eminus ſaxa jacere, dein reſidentibus flammis propius ſuggreſſi, ictu fuſtium, aliiſque verberibus, ut feras abſterrebant: poſtremo tegmina corpori direpta injiciunt, quanto magis [4] profana & uſu polluta, [5] tanto magis oppreſſura ignes. Eodem anno [6] Ruminalem ar- 58

INTERPRETATIO.

lonia Agrippinenſis *nuper deducta. nec opprimi poterant; non ſi pluviæ ingruerent, non ſi fluviorum undis, aut quo alio liquore extinguere conarentur, donec defectu remedii, & indignatione adverſus peſtem nonnulli ruſtici eminus lapides mitterent; dein fatiſcentibus ignibus, propius accedentes, ictu baculorum, aliiſque plagis, ut belluas proturbabant: demum veſtes corpori ademptas immittunt, quæ quantò magis ſordida, & uſu detrita, tantò melius extinguerent flammas. Bo-*

NOTÆ.

ranei eſſent, aut terræ viſceribus exarderent, priuſquam orirentur; ſed exhalatio ipſa quæ materia ignium, ex humo, aut paulo ſupra effervescebat, dein flammam concipiebat, quæ tenuis & ſubtilis pro tenuitate materiæ, graſſabatur, ferebaturque in varia loca, prout ventus adflaret ignem, impelleretque

1. *Colonia.*] Colonia Agrippina. de qua lib. 12. c. 27.

2. *Non ſi imbres caderent.*] Adeo ſubtilis illa exhalatio, ſeu materia ignium, ut inter ipſas aquas viveret, imo & forte magis accenderetur. & quod ars paucis abhinc annis invenit, id prius natura fecit ac demonſtravit. & quod natura fortuito & innocenter, id ingenio & conſilio exitiabili pravitas humana excogitavit, & velut in exitium naturæ, naturam ipſam ars armavit.

Non ſi imbres.] Plura exempla talium ignium affert. Plin. lib. 2.22 *Aquis etiam accenditur, terra tantum reſtingui docuere experimenta.* Et cap. 106. de igne Chîmeræ montis: *ignem ejus accendi aqua, extingui vero terra, aut fœno,* ſeu *fimo.*

Et ibid. de ignibus Hephæſtii montis: *flagrant adeo, ut lapides quoque rivorum, & arena in ipſis aquis ardeant; aliturque ignis ille pluviis.*

3. *Humore niterentur.*] Ajunt corruptum hoc verbi, *niterentur*: aut potius Florentini codicis exemplo delendum. Diſſentio, & promptum eſt, *niterentur exſtinguere*, ſic ordinari *Lipſius.*

4. *Profana, & uſu polluta.*] Adde vocem è priſca editione, *& uſu viliori polluta.* Veſtes vult ſanguinis aut ſeminis notis ſordentes. *Lipſius.*

5. *Tanto magis oppreſſura ignes*] Puto, quia veſtes uſu detritæ & ſordibus ac maculis velut unctæ & imbutæ, & quia raſæ, terſæ & nulli villi ex his penderent, idcirco facilius flammam tenuem opprimebant.

6. *Ruminalem.*] Ficus Ruminalis, arbor Octavæ regionis Romæ antiquæ. Hodie poſitio eſt circa eccleſiam, vulgo dictam *Santa Maria Liberatrice*, in regione *Ripa*, in Roma moderna ex Roma Nardini lib. 5. cap. 2. pag 124. *Tillemonius.*

Ruminalem arborem.] De ficu Ruminali & Navia digna lectu Scaliger in Feſtum, illuſtriſſimum ingenium noſtri ævi. *Lipſius.*

Ruminalem.] De qua ſic Feſtus: *Ruminalem ficum appellatam, ait Varro, prope curiam ſub Veteribus, quod ſub ea arbore lupa rumam dederit Remo & Romulo, id eſt mammam. mamma autem rumis dicitur. Unde ruſtici hœdos lactentes ſubrumios vocant, qui adhuc ſub mam-*

borem [1] in comitio, [2] quæ ſuper octingentos & quadraginta ante annos Remi Romulique [3] infantiam texerat, mortuis ramalibus & [4] areſcente trunco deminutam, [5] prodigii loco habitum eſt, donec [6] in novos fetus revireſceret.

INTERPRETATIO.

dem anno velut oſtentum interpretati ſunt, ficum Ruminalem arborem ſitam in comitio. quæ abhinc octingentos & quadraginta annos, vel amplius, umbram præbuerat pueritiæ Remi Romulique, ramis arefactis, & marceſcente ſtipite elanguiſſe, *donec in novos ſurculos reſtoreſceret.*

NOTÆ.

mis habentur. Alii autem ſunt qui putant, quod ſub ea picus Ruminari ſolitum eſſet. Sic legit Scaliger.

Ruminalem.] Plin. lib 14. 28. *Colitur ficus arbor in foro ipſo, ac comitio: Romæ nata, ſacra fulguribus ibi conditis, magiſque ob memoriam ejus quæ nutrix fuit Romuli & Remi conditoris appellata, quoniam ſub ea inventa eſt lupa infantibus præbens Rumam* (id eſt mammam) *miraculo ex ære juxta dicato.*

1. *In comitio.*] Quo loco convocatæ tribus populi Rom. magiſtratus eligebant. prodigia ex arboribus multa in hiſtoriis.

Tum oſtentum in eo fuit, quod diu viguiſſet arbor loco publico; quod illa texiſſet pueros imperii conditores, & veluti defendiſſet; quod cum ea incepiſſe res Romana, adoleviſſe & etiam floruiſſe videretur, ſic & ea areſcente, ſimul & marceſſere ac languere vis Romana putabatur. hinc ſuperſtitio, hinc *prodigium.*

2. *Quæ ſuper octingentos & quadraginta ante annos.*] Damno numerum. Nam hic annus urbis conditæ DCCCXI. Romulus autem Remuſque XVIII duntaxat annos nati, cum facta Roma eſt. Non ergo plures ab infantia eorum ad hunc diem annis triginta.

Facilis putatio ex Dionyſio, Livio, & aliis. Ita ergo hic emendem, & *octingentos & triginta* ſcribam, ne Tacitus manifeſta ſit in culpa *Lipſius.*

3. *Infantiam.*] Nempe cum hoc loco mammas ipſis admovit lupa, ſive re ipſa bellua, ſive femina ſic nuncupata, fuerit.

4. *Areſcente trunco.*] Anno Romæ 811. Chriſti 58. ut ſupra cap 41. *Tillemon.*

5. *Prodigii loco habitum eſt.*] Puto, quia hæc arbor fundatoris Rom. infantiam texerat, & tot annos ab urbe condita viguerat; oſtenti loco habitum eſt hanc elanguiſſe, quaſi vigor ipſius ſtabilitatem etiam imperii oſtenderet, & quaſi, ſicut infantiæ Reip. affuerat, ita & cadente illa, aliqua clades imperii portendi videretur.

Quod nobili contigit lauro, qua redimiri ſolebant victores Cæſares; areſcente quippe lauro & extincta, familia Cæſarum ſtirpitus etiam interiit, in Nerone nempe.

Sueton. Galb. 1. *Ergo noviſſimo Neronis anno, & ſilva omnis exaruit radicitus, & quidquid ibi Gallinarum erat, interiit.*

Simile quid de Veſpaſ Suet. cap. 5. *Arbor quoque cupreſſus in agro avito, ſine ulla vi tempeſtatis, radicitus evulſa atque proſtrata: inſequenti die viridior ac firmior reſurrexit.* Idem Suet. Domit. cap. 15. *Arbor quæ privato adhuc Veſpaſiano everſa ſurrexerat, tunc rurſus repente corruit.* Ut familiæ, ita & civitates atque imperia ſenſim collabuntur.

6. *In novos fœtus.*] Simile quid Suet. Aug. 92 *Oſtentis præcipue movebatur. Enatam inter juncturas lapidum ante domum ſuam palmam, in compluvium deorum penatium tranſtulit. Utq; coaleſceret, magno opere curavit. Apud inſulam Capreas veterrimæ Ilicis demiſſos jam ad terram languenteſque ramos convaluiſſe adventu ſuo, adeo lætatus eſt, ut eas cum Rep. Neapolitanorum permutaverit, Ænaria data.*

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU

DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER QUARTUS-DECIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Nero matrem ſuam faſtidit, denique interficit. Excuſat id factum apud ſenatum: & is non ignoſcit ſolum, ſed laudat. Inde ad deterrima quæque prorupit. currus agitavit. in ſcena cantavit. Quinquennale ludicrum Romæ inſtitutum, vario ſermone vulgi. Rubellius Plautus amovetur. At Corbulo in Armenia ſtrenue rem gerit: Tigranocertà capit: Tigranem regem iis imponit. Contrà in Britannia clades accepta, dum Suetonius Paulinus Monam inſulam intraſſet. & tota pæne provincia amiſſa: quam tamen mira conſtantia & unius prælii ſucceſſu Suetonius idem retinuit. Præfectus urbis domi ſuæ interfectus. ſupplicium de familia ſumptum. Lex Majeſtatis revocata. Burrhus obiit. Seneca à peſſimis in invidiam vocatur: ideoque commeatum à principe petit, nec accipit. Tigellinus unus omnia poteſt: is Plautum & Sullam interfici curat. Nero Octaviam dimittit: Poppææ jungitur. Seditionem ſuper ea re populus movet: quæ cauſſa maturandi Octaviæ exitii. Ea interfecta in Pandateria inſula. Geſta hæc annis circiter quatuor.

C. VIPSANIO. L. FONTEIO CAPITONE.
IMP. NERONE. IV. COSSO CORNELIO LENTULO.
C. CÆSONIO PÆTO. C. PETRONIO TURPILIANO.
P. MARIO CELSO. L. ASINIO GALLO. COSS.

CAIO Vipſanio, Fontejo Coſſ. diu meditatum ſcelus non ultra Nero diſtulit, [2] vetuſtate imperii coalita audacia, & flagrantior in dies amore Poppææ, quæ ſibi [3] matrimonium, & diſſidium Octaviæ [4] incolumi Agrippina haud ſperans,

INTERPRETATIO.

CAio Vipſanio, Fonteio Coſſ. Nero non ultra prolatavit facinus pridem cogitatum, aucta fiducia antiquitate dominationis, & vehementiore in dies cupidine in Poppæam, quæ cum non ſperaret nuptias principis, & repudium Octaviæ vivente Agrip-

NOTÆ.

1. *Cajo Vipſanio.*] Vulgati, *Vipſano.* viri docti, *Vipſtanum* cum nominant. Vide Fulvii nummos in Apronia gente. *Lipſius.*

C. Vipſano.] Legendum, *C. Vipſtano*, ex fragmentis inſcriptionum fratrum Arvalium, in quibus eſt, ADFVERVNT. A. VITELLIVS. M. APONIVS SATVRNINVS. L. SALVIVS. OTHO. TITIANVS. SVLPICIVS. CAMERINVS. C. VIPSTANVS. APRONIANVS. Item: ASTANTIBVS. SVLPICIO. CAMERINO. MAGISTRO. L. SALVIO. OTHONE. TITIANO. C. VIPSTANO. APRONIANO. Vrſinus.

Quum alteri conſulum nullum prænomen addatur; id autem fuërit non aliud quam quod præſcribebat collega, ſuſpicor Tacitum ſcripſiſſe: *Caiis.* De gente *Vipſtana.* Vide Ruperti & Reineſii alternas Epiſt. 48. & 54. *Gronovius.*

2. *Vetuſtate imperii coalita audacia.*] Curt. lib. 10. de Alexandro. *Cœperat eſſe praeceps ad repræſentanda ſupplicia, idem ad deteriora credenda. ſit ſcilicet ſecunda res valent commutare naturam, & raro quiſquam erga bona ſua ſatis cautus eſt. Idem enim paulo ante Lynceſtem Alexandrum delatum à duobus indicibus damnare non ſuſtinuerat. Humiliores quoque reos contra ſuam voluntatem, quia cæteris videbantur inſontes, paſſus abſolvi, hoſtibus victis ſe regnare dixerat. Ad ultimum à ſemetipſo degeneravit uſque adeo, ut adverſus libidinem animi, arbitrio ſcorti, aliis regna daret, aliis adimeret vitam.*

Nemo fere principum regnando melior factus, ſi Veſpaſianum aut Titum excipias. Nemo regnat, ut regnare incipit, nemo homo imperat, quaſi ſingulis momentis principatum abdicaturus.

3. *Matrimonium.*] Nam hactenus Poppæa ſcortum principale fuit. Qua ratione ſperaverit uxoriam dignitatem explicat Tac. lib. 1. hiſt. 22. *Multos ſecreta Poppæa Mathematicos, peſſimum principalis matrimonii inſtrumentum, habuerant, è quibus Ptolomaus Othoni in Hiſpania comes, cum ſuperfuturum eum Neroni promiſiſſet, poſtquam ex eventu fides*, &c.

Imparia illa matrimonia cum proceribus ac principibus ex ambitione muliebri, ſæpius in fauſta atque exitiabilia. Quod non ſatis præviderant aut prædixerant Poppææ Mathematici illi.

4. *Incolumi Agrippina.*] Nam infra cap. 13. Poſt interfectam matrem, *ſeque in omnes libidines effudit, quas male coërcitas qualiſcumque matris reverentia tardaverat.*

crebris criminationibus, aliquando per facetias incuſare principem, & *pupillum vocare, qui juſſis alienis obnoxius non modo imperii, ſed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias ſuas? formam ſcilicet diſplicere, &* [1] *triumphales avos?* [2] *An fecunditatem, &* [3] *verum animum? timeri, ne uxor ſaltem* [4] *injurias patrum, iram populi adverſus ſuperbiam avaritiamque matris aperiat. Quod ſi nurum Agrippina non niſi filio infeſtam ferre poſſet, reddatur ipſa Othonis conjugio. ituram* [5] *quoquo terra-*

INTERPRETATIO.

pina, multis exprobrationibus, interdum etiam per jocos arguere Cæſarem, & infantem *appellare*, qui imperiis alienis addictus, non ſolum principatu careret, ſed etiam libertate; cur enim prolatari matrimonium ſuum? Pulchritudinem nempe non placere, & avos triumphis inſignes? An metui fœcundum uterum, & ſinceræ fidei affectum? An timeri, ne conjux ſaltem patefaciat Cæſari odium ſenatus, & offenſionem plebis contrà arrogantiam & avaritiam Agrippinæ Sin mater Neronis pati non poſſet nurum, niſi infenſam filio, reſtituatur Poppæa Othonis matrimonio. Quaſlibet terras adituram, ubi ſibi nuntiarentur

NOTÆ.

1. *Triumphales avos.*] Unum tantum, Poppæum Sabinum. *Lipſius.*

2. *An fecunditatem & verum animum.*] Diſtinguo, *verum animum? Timeri ne uxor.* Nam quod V. C. Erricus Memmius legebat, *uterum annuum*, acutius quam verius cenſeo. *Lipſius.*

An fecunditatem.] Sic intellige, *an fecunditatem & verum animum timeri?* Infenſi Neronis timere potuerunt ne liberos haberet, & etiam verum animum, ſeu veram & ſinceram fidem uxoris metuere, preſertim Agrippina. Vel ſic, *an diſplicere fecunditatem* &c.

3. *Verum animum.*] Id eſt, verum & ſincerum affectum uxoris, quæ eaſdem rationes ſpeſque habet cum marito. Utrumque illud *fecunditas & amor*, non reperiebatur in Octavia quæ nullos liberos genuerat, neque etiam *verus animus* aut affectus; quia nec amare potuit ipſa maritum qui eam oderat, & ob injurias jam acceptas à Nerone ob pellicem Acten, & jam nunc Sabinam; neque etiam *verus animus* in Agrippina matre.

Utraque Octavia & Agrippina dederant imperium Neroni. Sed ingratus ille injurias reddebat pro tanto beneficio. Quare neque ab uxore Octavia, neque à matre Agrippina *verus animus* aut ſincerus amor in principem expectari potuit. aut certe ſic fingit Sabina.

Talia objectat amaſio Poppæa eumque incendit, præcipue adverſus matrem, qua florente in aula, repudium Octaviæ & nuptias principis ſperare non potuit pellex Sabina.

4. *Injurias patrum.*] Hæc tota oratio Poppææ in odium & invidiam Agrippinæ compoſita, ut in eam incitet & magis irritet Neronem. Quænam autem injuriæ Agrippinæ in Patres, ſic infra cap.11. Tac explicat, ſeu ipſe Nero, poſtquam occidit matrem, ſicque invehitur. *Adjiciebat crimina longius repetita, quod conſortium imperii, juraturaſque in fœmina verba prætorias cohortes, idemque dedecus ſenatus & populi ſperaviſſet: ac poſtquam fruſtra optata ſint, infenſa militibus, patribuſque & plebi, diſſuaſiſſet donativum & congiarium, periculaque viris illuſtribus inſtruxiſſet.*

5. *Quoquo terrarum.*] Reſpicit præcipue ad Luſitaniam provinciam, quo ablegatus erat Otho ſpecie honoris.

rum, ubi audiret potius [1] *contumelias imperatoris, quam viſeret periculis ejus immixta.* Hæc atque talia lacrymis & arte adulteræ [2] penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, &
2 credente nullo, uſque ad cædem ejus duratura filii odia. Tradit Cluvius *ardore retinendæ Agrippinam potentiæ eo uſque provectam, ut* [3] *medio diei, cum id temporis Nero* [4] *per vinum & epulas incaleſceret, offerret ſe ſepius temulento comptam, & inceſto paratam. Iamq; laſciva oſcula, & prænuntias flagitii blanditias, annotantibus* [5] *proximis, Senecam contra muliebres illecebras ſubſidium à femina petiviſſe: immiſſamque Acten libertam, quæ ſimul* [6] *ſuo periculo & infamia Neronis anxia* [7] *deferret,* [8] *pervulgatum*

INTERPRETATIO.

potius injuriæ principis, quam coram inſpiceret ipſa, diſcrimini ejus implicita. *Hæc & ſimilia quæ mixta fletibus, & blandimentis amaſia animum Neronis vehementer afficiebant, nemo vetabat, nullo non volente Agrippinæ auctoritatem imminui, & nemine exiſtimante, offenſiones Neronis uſque ad necem matris progreſſuras. Scribit Cluvius,* Agrippinam eò uſque progreſſam cupidine conſervandæ auctoritatis, ut circa meridiem, cum iis horis princeps mero & temulentia flagraret, crebro ſe exhiberet ornatam ipſi ebrio & flagitio promptam. Et jam domeſticis animadvertentibus ſuavia impudica, & præſaga inceſti blandimenta, Senecam quæſiviſſe ex muliercula remedium adverſus fœmineas blanditias, eòque impulſam Acten libertam, quæ ſollicita ſimul & ſuo diſcrimine, & dedecore principis, renun-

NOTÆ.

1. *Contumelias.*] Non *contumelias* Neronis in Poppæam, ſed Agrippinæ in Neronem, ut quæ *nurum non niſi filio infeſtam ferre poſſet*, quæ differri nuptias cum Sabina, & retinere Octaviam cogeret. & alia ejuſmodi.

2. *Penetrantia.*] Ovid. de arte:

Quo non ars penetrat? diſcunt lacrymare decenter
Quoque volunt plorant, tempore, quoque modo.

3. *Medio diei, cum id temporis.*] Romani ergo epulabantur die medio? Non vulgo quidem: non item viri ſerii, ſobrii, ſicci. Sed deſcribit Tacitus Neronis convivium adoleſcentis madidi, vere tempeſtivum. De quo, itemque de intempeſtivo, vide utiliter notata in Excurſu *Lipſius.* Supra lib. 11 37.

4. *Per vinum & epulas.*] Tum præcipue irrumpit libido. Virgil. de Cupidine. de filio veneris.

Vt cum te gremio accipiet lætiſſima Dido
Regales inter menſas, laticemque Lyæum
Cũ dabit amplexus, atq; oſcula dulcia figet
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.

5. *Proximis.*] Id eſt domeſticis, miniſtris, ſeu amicis & familiaribus qui ſemper in comitatu principis, in quibus tum præcipui Burrhus & Seneca. Sic ſupra 13. 15. *Vt proximus quiſque Britannico neque fas, neque fidem penſi haberet, olim proviſum erat.*

Proximis.] Libertis nempe, miniſtris & præcipue *magiſtros dominationis* intelligit, Burrhum & Senecam. Et certe Seneca promptior occurrit adverſaturque Agrippinæ libidinibus.

6. *Suo periculo & infamia.*] Nempe ne ipſa deturbaretur gratia & aula ab Agrippina; & etiam *infamia Neronis anxia*, ne nempe ob inceſtum ipſe principatu dejiceretur.

7. *Deferret.*] Vulgatum eſſe inceſtum, & gloriari matrem de ſcelere filii, nec toleraturos milites profanum, id eſt im-

eſſe , inceſtum gloriante matre , [2] *nec toleraturos milites profani principis imperium.* Fabius Ruſticus *non Agrippinæ , ſed* [3] *Neroni cupitum id* memorat , *ejuſdemque liberta aſtu disjectum.* Sed quæ Cluvius , eadem cæteri quoque auctores prodidere , & fama huc inclinat , ſeu conceperit animo tantum immanitatis Agrippina , [4] ſeu credibilior novæ libi-

INTERPRETATIO.

tiaret Neroni , editum eſſe in vulgus flagitium , geſtiente Agrippina , nec paſſuros exercitus dominationem inceſti principis. *Fabius Ruſticus tradit* , non id Agrippinam voluiſſe , ſed Neronem , & deterritum eſſe arte ejuſdem libertæ. *Sed quæ ſcribit Cluvius, eadem & alii ſcriptores memoravere, & illuc propendet fama, ſive Agrippina revera agitarit animo tantum ſcelus , ſeu veriſimilius viſum eſt , eam concepiſſe animo*

NOTÆ.

pium & ſceleratum principem; nam etiam id gloriabatur Agrippina.

Deferret.] Quæ deferret Neroni , *pervulgatum eſſe* ipſius *inceſtum* ; & gloriari matrem præ odio in filium , nec toleraturos milites profanum principem. *profanum* qui nempe ſe inceſto polluiſſet.

8. *Pervulgatum.*] Ea verba , *pervulgatum eſſe inceſtum* , ad duo referri poſſunt ambigue, ut ſolet Tacitus , nempe ad id quod præcedit, & ad id quod ſequitur, ſic nimirum: *deferret pervulgatum eſſe.* & gloriante matre *pervulgatum eſſe inceſtum.*

Et ſic etiam ; gloriante matre *pervulgatum eſſe inceſtum*, & etiam gloriante ipſa *non toleraturos milites* profani principis imperium.

Vel ſic, quæ deferret pervulgatum eſſe ſcelus, & gloriari matrem, quod pervulgatum eſſet inceſtum, & quod profani principis imperium non eſſet toleraturus miles.

1. *Inceſtum.*] Sic olim Semiramis. Iuſtinus lib. 1. 2. *Magnas deinde res geſſit, Babylonem condidit, Æthiopiam ſubegit, Indiæ bellum intulit ; ad poſtremum cum concubitum filii petiſſet , ab eodem interfecta eſt.* Idem flagitium concupivit Pariſatis regina cum filio Artaxerxe , qui & eam relegavit. Tertull. in Apolog. *Perſas cum ſuis matribus miſceri Cteſias refert.* Simul cum opibus & luxu Aſiatica flagitia in Vrbem & aulam Rom. invecta.

Inceſtum.] Quod ſcelus præmeditata, & cui veluti præluſerat in patrui nuptiis. Tac. *Seu credibilior nova libidinis meditatio &c. & exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.*

2. *Nec toleraturos.*] Talia portenta præcipue averſati viri militares, ut & eos qui muliebria paſſi eſſent. talia *flagitia militia* ſpernebant exhorrebantque, nec ullius famæ vel auctoritatis erant inter milites , qui talia crimina perpetraſſent , aut etiam patraſſe exiſtimarentur, ſeu ſuſpectarentur.

3. *Neroni cupitum.*] Suet. Ner. 28. *Nam matris concubitum appetiiſſe ; & ab obtrectatoribus ejus , ne ferox & impotens mulier , & hoc genere gratiæ prævaleret, deterritum nemo dubitavit : Vtique poſtquam meretricem quam fama erat Agrippinæ ſimillimam , inter concubinas recepit.* Hæc Suetonius.

At certe verius , ut puto , quod habet Tac. id cupitum Agrippinæ *ardore retinendæ potentiæ.* Et falſum videtur quod dicit Sueton. *Nemo dubitavit.* Nam unus Fabius ruſticus id memorat. *Sed quæ Cluvius, eadem cæteri quoque auctores prodidere & fama huc inclinat.* Tac.

4. *Seu credibilior.*] Seu vere conceperit animo tantum nefas Agrippina, ſeu potius id creditum ex conjecturis, ut quæ junior ſtuprum cum Lepido admiſiſſet eadem ſpe dominationis , & quæ eodem voto ſe ad libita Pallantis liberti proſtraviſſet , eademq; libidine & ambitione ſe *inceſtis Claudii nuptiis* polluiſſet.

rum, ubi audiret potius [1] *contumelias imperatoris, quam viſeret periculis ejus immixta.* Hæc atque talia lacrymis & arte adulteræ [2] penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, & credente nullo, uſque ad cædem ejus duratura filii odia. Tradit Clu-
2 vius *ardore retinendæ Agrippinam potentiæ eo uſque provectam, ut* [3] *medio diei, cum id temporis Nero* [4] *per vinum & epulas incaleſceret, offerret ſe ſæpius temulento comptam, & inceſto paratam. Iamq; laſciva oſcula, & prænuntias flagitii blanditias, annotantibus* [5] *proximis, Senecam contra muliebres illecebras ſubſidium à femina petiviſſe: immiſſamque Acten libertam, quæ ſimul* [6] *ſuo periculo & infamia Neronis anxia* [7] *deferret,* [8] *pervulgatum*

INTERPRETATIO.

potius injuriæ principis, quam coram inſpiceret ipſa, diſcrimini ejus implicita. *Hæc & ſimilia quæ mixta fletibus, & blandimentis amaſiæ animum Neronis vehementer afficiebant, nemo vetabat, nullo non volente Agrippinæ auctoritatem imminui, & nemine exiſtimante, offenſiones Neronis uſque ad necem matris progreſſuras. Scribit Cluvius,* Agrippinam eò uſque progreſſam cupidine conſervandæ auctoritatis, ut circa meridiem, cum iis horis princeps mero & temulentia flagraret, crebro ſe exhiberet ornatam ipſi ebrio & flagitio promptam. Et jam domeſticis animadvertentibus ſuavia impudica, & præſaga inceſti blandimenta, Senecam quæſiviſſe ex muliercula remedium adverſus fœmineas blanditias, eòque impulſam Acten libertam, quæ ſollicita ſimul & ſuo diſcrimine, & dedecore principis, renun-

NOTÆ.

1. *Contumelias.*] Non *contumelias* Neronis in Poppæam, ſed Agrippinæ in Neronem, ut quæ *nurum non niſi filio infeſtam ferre poſſet*, quæ differri nuptias cum Sabina, & retinere Octaviam cogeret. & alia ejuſmodi.

2. *Penetrantia.*] Ovid. de arte:

Quo non ars penetrat? diſcunt lacrymare decenter
Quoque volunt plorant, tempore, quoque modo.

3. *Medio diei, cum id temporis.*] Romani ergo epulabantur die medio? Non vulgo quidem: non item viri ſerii, ſobrii, ſicci. Sed deſcribit Tacitus Neronis convivium adoleſcentis madidi, vere tempeſtivum. De quo, itemque de intempeſtivo, vide utiliter notata in Excurſu *Lipſius.* Supra lib. 11. 37.

4. *Per vinum & epulas.*] Tum præcipue irrumpit libido. Virgil. de Cupidine. de filio veneris.

Vt cum te gremio accipiet lætiſſima Dido
Regales inter menſas, laticemque Lyæum
Cũ dabit amplexus, atq; oſcula dulcia figet
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.

5. *Proximis.*] Id eſt domeſticis, miniſtris, ſeu amicis & familiaribus qui ſemper in comitatu principis, in quibus tum præcipui Burrhus & Seneca. Sic ſupra 13. 15. *Vt proximus quiſque Britannico neque fas, neque fidem penſi haberet, olim proviſum erat.*

Proximis.] Libertis nempe, miniſtris & præcipue *magiſtros dominationis* intelligit, Burrhum & Senecam. Et certe Seneca promptior occurrit adverſaturque Agrippinæ libidinibus.

6. *Suo periculo & infamia.*] Nempe ne ipſa deturbaretur gratia & aula ab Agrippina; & etiam *infamia Neronis anxia*, ne nempe ob inceſtum ipſe principatu dejiceretur.

7. *Deferret.*] Vulgatum eſſe inceſtum, & gloriari matrem de ſcelere filii, nec toleraturos milites profanum, id eſt im-

eſſe, *inceſtum gloriante matre*, [2] *nec toleraturos milites profani principis imperium.* Fabius Ruſticus *non Agrippinæ*, *ſed* [3] *Neroni cupitum id* memorat, *ejuſdemque libertæ aſtu disjectum.* Sed quæ Cluvius, eadem cæteri quoque auctores prodidere, & fama huc inclinat, ſeu conceperit animo tantum immanitatis Agrippina, [4] ſeu credibilior novæ libi-

INTERPRETATIO.

tiaret Neroni, editum eſſe in vulgus flagitium, geſtiente Agrippina, nec paſſuros exercitus dominationem inceſti principis. *Fabius Ruſticus tradit*, non id Agrippinam voluiſſe, ſed Neronem, & deterritum eſſe arte ejuſdem libertæ. *Sed quæ* ſcribit *Cluvius*, *eadem & alii ſcriptores memoravere*, *& illuc propendet fama*, *ſive Agrippina revera agitarit animo tantum ſcelus*, *ſeu veriſimilius viſum eſt*, *eam concepiſſe animo*

NOTÆ.

pium & ſceleratum principem; nam etiam id gloriabatur Agrippina.

Deferret.] Quæ deferret Neroni, *pervulgatum eſſe* ipſius *inceſtum*; & gloriari matrem præ odio in filium, nec toleraturos milites profanum principem. *profanum* qui nempe ſe inceſto polluiſſet.

8. *Pervulgatum.*] Ea verba, *pervulgatum eſſe inceſtum*, ad duo referri poſſunt ambigue, ut ſolet Tacitus, nempe ad id quod præcedit, & ad id quod ſequitur, ſic nimirum: *deferret pervulgatum eſſe.* & gloriante matre *pervulgatum eſſe inceſtum.*

Et ſic etiam; gloriante matre *pervulgatum eſſe inceſtum*, & etiam gloriante ipſa *non toleraturos milites* profani principis imperium.

Vel ſic, quæ deferret pervulgatum eſſe ſcelus, & gloriari matrem, quod pervulgatum eſſet inceſtum, & quod profani principis imperium non eſſet toleraturus miles.

1. *Inceſtum.*] Sic olim Semiramis. Iuſtinus lib. 1. 2. *Magnas deinde res geſſit, Babylonem condidit, Æthiopiam ſubegit, Indiæ bellum intulit; ad poſtremum cum concubitum filii petiſſet, ab eodem interfecta eſt.* Idem flagitium concupivit Pariſatis regina cum filio Artaxerxe, qui & eam relegavit. Tertullian Apolog. *Perſas cum ſuis matribus miſceri Cteſias refert.* Simul cum opibus & luxu Aſiatica flagitia in Vrbem & aulam Rom. invecta.

Inceſtum.] Quod ſcelus præmeditata, & cui veluti præluſerat in patrui nuptiis. Tac. *Seu credibilior nova libidinis meditatio* &c. *& exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.*

2. *Nec toleraturos.*] Talia portenta præcipue averſati viri militares, ut & eos qui muliebria paſſi eſſent. talia *flagitia militia* ſpernebant exhorrebantque, nec ullius famæ vel auctoritatis erant inter milites, qui talia crimina perpetraſſent, aut etiam patraſſe exiſtimarentur, ſeu ſuſpectarentur.

3. *Neroni cupitum.*] Suet. Ner. 28 *Nam matris concubitum appetiiſſe; & ab obtrectatoribus ejus, ne ferox & impotens mulier, & hoc genere gratiæ prævaleret, deterritum nemo dubitavit: Utique poſtquam meretricem quam fama erat Agrippinæ ſimillimam, inter concubinas recepit.* Hæc Suetonius.

At certe verius, ut puto, quod habet Tac. id cupitum Agrippinæ *ardore retinendæ potentiæ.* Et falſum videtur quod dicit Sueton. *Nemo dubitavit.* Nam unus Fabius ruſticus id memorat. *Sed quæ Cluvius, eadem cæteri quoque auctores prodidere & fama huc inclinat.* Tac.

4. *Seu credibilior.*] Seu vere conceperit animo tantum nefas Agrippina, ſeu potius id creditum ex conjecturis, ut quæ junior ſtuprum cum Lepido admiſiſſet eadem ſpe dominationis, & quæ eodem voto ſe ad libita Pallantis liberti proſtraviſſet, eademq; libidine & ambitione ſe *inceſtis Claudii nuptiis* polluiſſet.

dinis meditatio in ea viſa eſt, quæ puellaribus annis [1] ſtuprum cum Lepido ſpe dominationis admiſerat, pari cupidine uſque ad libita Pal-
3. lantis provoluta, & exercita ad omne flagitium patrui nuptiis. Igitur Nero vitare ſecretos ejus congreſſus: abſcedentem in hortos, aut [2] Tuſculanum vel [3] Antiatem in agrum, laudare *quod* [4] *otium laceſſeret.*

INTERPRETATIO.

novam cupidinem, ut quæ tenera ætate conſuetudinem ſtupri habuerat cum Lepido, ſpe principatus, & pari flagitio proſtrata uſque ad libidines Pallantis; & præparata ad omne facinus inceſto Claudii matrimonio. Itaque princeps declinare cœpit *ſecreta ejus colloquia, & eam laudabat, cum ipſa abiret in hortos ſuos, aut in* prædium *Tuſculanum, vel Antiatem in villam,* quod ſolitudinem, & quietem capeſſeret deliba-

NOTÆ.

Ita ex his conjecturis magis credibile viſum eſt, eodem *ardore retinendæ dominationis*, novum genus libidinis meditatam eſſe, inceſtum nempe cum filio.

1. *Stuprum cum Lepido.*] Qui Lepidus antea maritus Druſillæ, convictus poſtea conjurationis in Cajum. Suet. Cal. cap. XXIV. Dio LIX. itemque ſtupri in Agrippinam & Livillam. Rutilius in Itinerario, de Lepidis:

Haud procul hinc petitur ſignatus ab Herculo portus:
Vergentem ſequitur mollior aura diem.
Inter caſtrorum veſtigia ſermo retexit
Sardoam, Lepido præcipitante, fugam.
Littore namque Coſæ cognatos depulit hoſtes,
Virtutem Catuli Roma ſecuta ducis.
Ille tamen Lepidus pejor, civilibus armis
Qui geſſit ſociis impia bella tribus.
Inſidias paci moliri tertius auſus,
Triſtibus excepit congrua fata reis.
Quartus Cæſareo dum vult irrepere regno,
Inceſti pœnam ſolvit adulterii.

Primum mali fati Lepidum intelligit, qui cum Q. Catulo diſſenſit poſt obitum Sullæ, & in Sardinia periit. Alterum, qui triumvir. Tertium, qui conſpiravit in Auguſtum, ejus filium. Quartum, de quo hic.

Sed cur Poëta ait, *inceſtum* ejus adulterium cum Agrippina & Livia? Ideo quia maritus Druſillæ Lepidus: & cum Agrippina etiam ſanguine junctus. Credo enim, hunc Lepidum natum ex Æmilio Paullo & Iulia nepte Auguſti. At Iulia ſoror Agrippinæ; quæ mater Caii & ſororum.

Hinc clarum, cur Cajus ſucceſſorem illum imperii deſtinaverit, & quinquennio maturius quam per leges magiſtratum capere voluerit: quod Dio tradidit lib. LIX.

Erat enim ſanguinis gentiſque Auguſtæ, pari cum Caligula gradu. Præter rem hæc dixi, ad Suetonii hiſtoriæque lucem. *Lipſius.*

Stuprum cum Lepido.] Suet. Cal. 24. *Reliquas ſorores, nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit, ut quas ſæpe exoletis ſuis proſtraverit. Quo facilius eas in cauſſa Æmilii Lepidi condemnavit, quaſi adulteras, & inſidiarum adverſus ſe conſcias.*

Quia Lepidus ortus ex Auguſto & pari gradu quo Caligula, hinc Cajus illum deſtinabat imperio; ideo Agrippina puellaribus annis ſpe dominationis ſtuprum admiſit cum Lepido, & forte etiam ipſa conſcia conjurationis Lepidi in Cajum, eodem voto.

Forte alias ſatis fuit ſtupri vocaſſe flagitium cum Lepido, ſed *inceſtum* jam vocari debuit, quo ſic pridem inceſtis ſequentibus patrui ac filii præluſerat Agrippina. Fuit conſanguinea Lepidi Agrippina, quippe ipſa fuit filia Agrippinæ Germanici uxoris, quæ ſoror Iuliæ neptis Auguſti, ex qua Lepidus ortus erat.

2. *Tuſculanum.*] Supra lib XI. c. 24.

3. *Antiatem.*] Oppidum Volſcorum.

Poſtremo ubicumque haberetur, prægravem ratus, interficere conſtituit: hactenus conſultans, *veneno, an ferro, vel qua alia vi*. Placuitque primo venenum. Sed inter epulas principis ſi daretur, referri ad caſum non poterat, tali jam Britannici exitio: & miniſtros tentare arduum videbatur, mulieris uſu ſcelerum adverſus inſidias intentæ: atque ipſa [1] præſumendo remedia [2] munierat corpus. Ferrum & cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; & ne quis illi tanto facinori delectus, [3] juſſa ſperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, claſſis apud [4] Miſenum præfectus, & pueritiæ Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinæ inviſus. Ergo [5] *navem poſſe componi*

INTERPRETATIO.

retq; ſenſim. *Demum quocumq; in loco verſaretur* mater, *importunam arbitratus*, eam *necare decrevit, nunc tantùm dubitans*, an veneno, an gladio, vel quo alio modo. *Et initio placebat* virus. *Sed ſi infunderetur in convictu Cæſaris, non poterat id refundi in fortunam, ſimili jam nece Britannici* perpetrata; *& difficile putabatur, ſollicitare domeſticos feminæ experientia facinorum adverſus fraudem acriter advertentis, & ipſa corpus paraverat, firmaveratque ante ſumptis antidotis. Nemo inveniebat qua ratione celaretur gladius & cruor; & verebatur Nero, ne, qui tantò ſceleri à ſe adſcitus eſſet, imperium detrectaret. Vltro promiſit ſolertiam Anicetus libertus, præfectus claſſis*, quæ *apud Miſenum* erat, *& qui puerum Neronem aluerat, ſeu rexerat, ac mutuis offen-*

NOTÆ.

populorum in Latio hodie in ruinis jacet, & ab Italis vocatur *Antio rovinato*, villa aut burgus Campaniæ Romanæ, ad mare Tyrrhenum, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

Antiatem.] In quo cunæ Neronis, & equeſtris fortunæ templum, quondam Aphrodyſium dictum. Huc conceſſiſſe credo Agrippinam, quod Tiberius ſumptuoſiſſimis ornaſſet ædificiis, & Nero porticu qua carebat, inſtruxit. *Aurelius.* Sed puto ego villam Antiatem jam olim poſſeſſam à Germanico patre Agrippinæ iſtius. Nam ibi ipſa Agrippina Germanici peperit Caium Cæſarem, teſte Sueton. Calig. 8. *Ego in actis Antij invenio editum* &c. *ſequenda eſt publici* (Actorum) *Inſtrumenti auctoritas præſertim cum Caius; omnibus ſemper locis.* &c. Antium *prætulerit.*

4. *Otium laceſſeret.*] Eſt qui vertat, quaſi turbaret otium, ſeu quietem principis. Sed potius eſt id quod Livius vocat *carptim laceſſere.* id eſt hîc, carpere, ſeu paulatim capeſſere otium, quaſi non ſimul aut ſtatim penitus ſe in ſolitudinem abderet. Sed ſenſim & per vices.

Præſumendo remedia.] Sic Plin. de Mithridate lib. 24. 2 *Vnum et excogitatum, quotidie venenum bibere, & præſumptu remediis, ut conſuetudine ipſa innoxium fieret.*

2. *Munierat corpus.*] Sueton. Ner. 34. *Et cum veneno ter tentaſſet, ſentiretque antidotis præmunitam.* Et Cal. 29. *Trucidaturus fratrem, quem metu venenorum, præmuniri medicamentis ſuſpicabatur, antidotum inquit adverſus Cæſarem?*

3. *Iuſſa ſperneret.*] Nemo militarium id facinus attentare voluiſſet. infra Tac. c. 7 ubi de Burrho *Ille prætorianos Cæſarum domui obſtrictos, & memores Germanici, nihil adverſus progeniem ejus atrox auſuros reſpondit.*

Et poteſt certe, ac debet talia facinora vir egregius quiſque detrectare. Metuebatque Nero, ne juſſa ſpernerentur proderenturque. Liberto infami, & ſordidæ militiæ claſſiariis id deputandum fuit.

4 *Miſenum.*] Promontorium Campaniæ provinciæ, ad mare Tyrrhenum. hodie *Capo Miſeno*; in Terra Laboris pro-

docet, *cujus pars ipſo in mari per artem ſoluta effunderet ignaram: nihil tam capax fortuitorum quam mare, & ſi naufragio intercepta ſit, quem adeo iniquum, ut ſceleri aſſignet, quod venti & fluctus deliquerint? Additurum principem defunctæ: templum & aras, & cetera oſtentandæ pietatis.*
4 Placuit ſollertia, tempore etiam juta, quando [2] Quinquatruum feſtos dies apud [3] Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, *ferendas parentum iracundias, & placandum animum* dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, [4] acciperetq; Agrippina, facili feminarum credu-

INTERPRETATIO.

ſionibus Agrippinæ infeſtus. Igitur admonet, poſſe conſtrui navem, cujus pars in ipſis undis abrupta per machinas, inſciam & inopinantem ſubmergeret; nihil tam fortunæ caſibus obnoxium, quam pelagus, & ſi fracta nave oppreſſa ſit Agrippina, quem adeo mortalium injuſtum eſſe, ut crimini tribuat, quod venti & procellæ peccaverint? Adjecturum Cæſarem fatofunctæ delubrum, & aras, & alia exempla caritatis in parentem. *Placuit induſtria, occaſione etiam favente, quia tum temporis celebraba:* Nero *feſta Quinquatruum Bayſ. Illuc accerſit matrem, jactans*, tolerandas offenſiones parentum, & leniendum animum, *ut ſic ſpargeret famam, quaſi rediiſſet in gratiam cum matre, idque audiens crederet Agrippina, prompto*

NOTÆ.

vincia regni Neapolitani. *Tillemonius.*

5. *Navem poſſe componi docet.*] Dio non ex Aniceti conſilio hanc navem fabricatam narrat lib. 61. Sed in theatro cum vidiſſet Nero navim ita per ſe diſſolvi, & emiſſis beſtiis rurſum firmari, ſimilem juſſiſſe ædificari. *Aurelius.*

1. *Templum.*] At ne quidem tumulum aut ſepulchrum matri exſtruxit; uſque adeo pietatis oblitus, ut ne quidem imitamenta triſtitiæ, aut honores ullos ipſi exhibuerit.

2. *Quinquatruum feſtos dies.*] Sueton ſolemnia Quinquatruum vocat. Horatius item Quinquatrus feſtas. Cauſſa, quia ii dies Minervæ læti pueris viriſque. De pueris Horatius:

——*puer ut feſtis Quinquatribus olim,*
Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.

Et Simmachus lib. v. *Nempe Minerva tibi ſollenne de ſcholis notum eſt: ut fere memores ſumus etiam procedente ætate puerilium feriarum. Ad eum diem convivium tibi paramus.* Feriæ ergo pueris: at viris etiam ludi, & ſpectacula gladiatorum Ovidius, de quinque his diebus:

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro.
Cauſſa, quod eſt illa nata Minerva die.
Altera, treſque ſuper raſa celebrantur arena,
Enſibus exſertis bellica læta dea eſt.

Hinc diſce, ſecundum Quinquatruum diem, natalem ejuſce Poetæ fuiſſe. lib. iv. de Triſtibus.

Lucifer amborum natalibus adfuit idem.
Una celebrata eſt per duo liba dies.
Hæc eſt armifera de feſtis quinque Minervæ
Quæ fieri pugna prima cruenta ſolet.

Natus ergo, ſexto poſt Martias Idus. Sed & moris fuit, ut ii dies jucunde hilariterque traducerentur. Auguſtus ad Tiberium Sueton. referente. *Nos, mi Tiberi, Quinquatrus ſatis jucunde egimus. Luſimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calfecimus.* Lipſius.

Quinquatruum feſtos dies.] Quinquatrua Varro lib. 2. de Ling. Lat dicta ait, quod erant poſt diem quintum idus Martii. Idem à Feſto dicitur. Ovidius in Faſtis ait Quinquatrua fuiſſe dies feſtos Palladi dedicatos. Fiebant alia Quinquatrua menſe Iulio. *Lupanus.*

3. *Baias.*] Vide lib. xi. cap 4. *Tillemonius.*

4. *Acciperetque Agrippinam.*] Aſſentior

litate

litate ad gaudia. Venientem dehinc obvius in litora (nam Antio adventabat) excipit manu & complexu, [1] ducitque Baulos : id villæ nomen eſt quæ promontorium Miſenum inter & Bajanum lacum flexo mari alluitur. [2] Stabat inter alias navis ornatior, tamquam

INTERPRETATIO.

mulierum ingenio ad ea credenda, quæ lætitiam afferunt. Dein adventantem matrem *obviam veniens* Nero *ad ripas (quippe Antio veniebat* Agrippina) *excipit dextra & oſculo, & ducit Baulos : ſic appellatur prædium, ſeu præ*[illegible]ium *illud quod inter promontorium Miſenum, & lacum Baianum, ſinuato æquore circumdatur. Erat navis præ ca-*

NOTÆ.

Bichenæ, *deciperetque*, ſcribenti : niſi placet, *alliceretque*. Lipſius.

Acciperetq; Agrippinam.] Nero iſta fecerat, ut rumorem reconciliati animi ſpargeret ſed quo cum rumorem ? ut acciperet illum Agrippina, hoc eſt, audiret. quomodo autem eam vult accipere rumorem ? *facili credulitate.* quod eandem loquendi formam facit; qua & alias utitur.

Vt lib 2. Annal. 70. *Ea Germanico haud minus ira, quam per metum accepta.* 1; 59. *Fama dediti Segeſtis ſpe vel dolore accipitur.*

Id autem ita futurum rebatur, quod feminæ proniores ſint ad credendum, & *quod fere libenter homines quod volunt, credunt.* ut loquitur Cæſar 3. Gall 18.

Quod & in Dario notavit Arrianus 2, 2. *Et ipſe in illud quod gratiſſimum videbatur, non invitus allectus eſt.*

Noſter 1 Hiſtor. 34. Thucydid. 3, 1. Certe hic quoque ſtatim exemplum muliebris facilitatis præbet Acetonia c. 5 *Pœnitentiam filii, & reciperatam matris gratiam per gaudium memorando.*

Contraria ſententia notata 1. Hiſt. 9 quam adſcribimus, propter ſignificationem vocis *accipiendi*, ei loco atque huic communem : *facili civitate ad accipienda credendaque omnia cum triſtia ſunt.*

Vox autem, *venientem*, male olim prioribus adnexa, pendet à ſequenti, *excipit.* Freinshemius.

1. *Ducitque Baulos.*] Antea Hortenſii villa : tunc in principum bonis. De ea non ineleganter Symmachus, ejus poſſeſſor. :

Huc deus Alcides ſtabulanda armenta coëgit
Eruta Geryonis de lare tergemini.
Inde recens ætas corrupta Boaulia Baulos
Nuncupat, occulto nominis indicio.
Ab divo, ad proceres dominos fortuna cucurrit
Fama loci obſcuros ne pateretur heros.
Hanc celebravit, opum felix Hortenſius, aulam
Contra Arpinatem qui ſtetit eloquio.

Fuit etiam Antoniæ Druſi, uti e Plinio diſces lib IX. cap. LV. *Lipſius.*

Baulos.] Portus Baiarum. Martial. lib. 4. Epig. 63.

Dum petit à Baulis mater Cærelia Baias
Occidit inſani crimine merſa freti.
Gloria quanta perit vobis ? hæc monſtra Neroni
Nec quondam juſſa præſtiteratis aqua.

Baulos dictam putant villam, quia huc Hercules Geryonis boves conduxit.

Baulos.] Bauli locus Campaniæ, nunc *Bagola* ſive *Bauli*, locus Terræ Laboris, inter Miſenum urbem exciſam & lacum Bajanum, teſte Ferdinando Loffredo, à Puteoli 3. milliaribus diſtans, in regno Neopolitano. *Baudrand.*

2. *Stabat inter alias navis ornatior.*] Haud dubie ipſa eadem quæ fabricata ad facinus perpetrandum Incipit enim Tac. deſcribere, qua ſimulatione & quibus artibus uſus ſit Nero ad matrem tollendam. Hic ideo facit mentionem navis facinoroſæ, ut interim deſcribat ſuſpicionem metumque Agrippinæ ; dein qua ratione metus illos blanditiis ſuperavit Nero.

Itaque Agrippina præmonita inſidiarum, non triremi, ſed geſtamine ſellæ Baias vehitur ; at Nero non eodem ge-

id quoque honori matris daretur: quippe ſueverat triremi, & claſſiariorum remigio vehi, ac tum invitata [1] ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis conſtitit extitiſſe proditorem, & Agrippinam, auditis inſidiis, an crederet ambiguam, [2] geſtamine ſellæ [3] Baias pervectam. Ibi blandimentum ſublevavit metum, comiter ex-

INTERPRETATIO.

veris ſplendida, quaſi id etiam tribueretur decori parentis; nam ipſa deferri conſueverat triremi, & opera claſſiariorum uti. Ac tum vocata fuerat ad convivium, ut tenebræ noctis ſervirent obtegendo ſceleri. Satis compertum eſt fuiſſe, qui fraudem aperiret, & Agrippinam comperto dolo, incertam an fidem adhiberet monenti, *lectica delatam fuiſſe Baias. Illic blanditijs formidinem ejus minuit* Nero, matre *cum honore excepta*, &

NOTÆ.

ſtamine cum matre vectus, ſed forte ipſe eadem navi ornatiori vectus Baias, ut omnem ſuſpicionem demeret matri: Et quia timebat navem, ſeu mare Agrippina, & fraus prodita erat, id honore multo, blandimentiſque ſublevat Nero.

Illam ſuper ipſum collocat in toro convivali apud Baias, ibique multa familiaritate & comitate colloquitur cum matre, *tracto in longum convivio*; dein comitatur abeuntem, *arctius oculis & pectori hærens*; & hæc omnia, ut metum & ſuſpicionem demeret, navimque machinoſam in reditu ipſa aſcenderet; ſicque facinus deſtinatum patraretur.

Navis.] Agrippina Antio advehitur triremi ſeu liburnica, ipſi occurrit Nero in littore, eamque comitatur, ſeu ducit Baulos, quæ villa erat Agrippinæ. haud procul hinc *ſtabat inter alias navis ornatior*; nempe ſtabat navis illa in proximo mari, quo villa Baulos alluitur, vel ipſa in comitatu ipſius principis, qui id honori matris tribuere voluit, ut facilius illiceret feminam, falleretque.

Sed cum apud Baulos prodita res eſſet, Agrippina auditis inſidiis, geſtamine ſellæ pervecta eſt Baias, ubi ſublevavit metum ipſius Nero fallacibus blanditiis.

Itaque cum rediret Baulos Agrippina, navem ſolutilem conſcendit, filii blandimentis evicta.

Sueton. Ner. 34. *Reconciliatione ſimulata, villa ſua, Antiate, jucundiſſimis litteris Baias evocavit ad ſolemnia Quinquatrium ſimul celebranda: datoque negotio trierarchis, qui liburnicam qua advecta erat, velut fortuito concurſu confringerent, protraxit convivium. Repetentique Baulos, in locum corrupti navigij, machinoſum illud obtulit, hilare proſecutus, atque in digreſſu papillas quoque exoſculatus* &c.

1. *Ad epulas, ut occultando.*] Nempe ut quaſi per honorem & comitatem eximiã his epulis, ſeu convivio in longum tracto nox altior interveniret, occultaretq; facinus, quod illa triremi parabatur. has epulas paraverat Otho, tum elegantiæ principalis arbiter, forte & conſcius facinoris.

2. *Geſtamine ſella.*] Priſcis libris abeſt vox *ſella*. Atque ita ſane XI. libro locutus: *In eodem geſtamine ſedem poſcit ſumitque.* De geſtatoria ſella, in Electis. Libri iidem, *Baulos*, non *Baias*. Male ex Sueton. cap XXXIV. Nam Dio hæc parum clare, & olim mihi impoſuit. *Lipſius.*

3. *Baias provectam.*] Ut clarior ea narratio reddatur, iter illud repetamus. Antio Agrippina liburnica vecta, Baulos venit. Ibi à Nerone in litore obvio excepta, in eam villam ducta eſt. cumq; inde Baias, aut terra, aut mari profecturi eſſent; Agrippina, inſidiis forte auditis, ſella vehi maluit. Tandem Baulos reverſura, blandimentis victa, navem fallacem conſcendit. *Pichena.*

Baias.] Teſte Strabone, *Baiæ ab Ulyſſis ſocio Baia dictæ ſunt.* Seneca: *Habet quaſdam naturales dotes, quia ſibi illum*

cepta [1] ſuperque ipſum collocata. Nam pluribus ſermonibus modo
familiaritate juvenili Nero, [2] & rurſus adductus quaſi ſeria conſocia-
ret, tracto in longum convictu, proſequitur abeuntem, [3] artius ocu-
lis & pectori hærens, ſive explenda ſimulatione, ſeu perituræ matris
ſupremus aſpectus, quamvis ferum animum retinebat. Noctem ſideri- 5
bus illuſtrem, & placido mari quietam, quaſi convincendum ad ſce-
lus, dii præbuere. Nec multum erat progreſſa navis, duobus è nume-
ro familiarium Agrippinam comitantibus: ex quibus Creperejus Gal-
lus haud procul gubernaculis adſtabat, Aceronia ſuper pedes cubitan-
tis reclinis, *pœnitentiam filii, & reciperatam matris gratiam* per gaudium
memorabat. cum dato ſigno, ruere tectum loci multo plumbo grave,
preſſuſq; Creperejus, & ſtatim exanimatus. Agrippina & Aceronia [4] emi-

INTERPRETATIO.

ſupra ſe toro accumbere juſſa. Quippe multis colloquiis, modo comitate juvenili Cæſar, & interdum gravis, velut ei magni momenti res communicaret, productis in multam noctem epulis, abſcedentem comitatur, ſtrictius oculos, & papillas complexus, ſive ad cumulandam diſſimulationem, ſeu ultimus interituræ matris intuitus, cohibebat animum Neronis, *quantumvis immanem. Noctem fulgentem aſtris, & tranquillo æquore placidam atque immotam dii dedere, velut ad coarguendum facinus. Nec multum provecta erat navis, duobus è cœtu amicorum ſequentibus Agrippinam: è quibus Crepereius Gallus adſidebat non longe à gubernaculis, Aceronia ad pedes accumbentis* Agrippinæ *reſidens, læta gratulabatur* mutatum in melius animum principis, & reconciliatam filio matrem; *cum ſigno edito, corruere* cœpit *tectum loci mole plumbea grave, oppreſſuſq; eſt Crepereius, & ſtatim exſtinctus. Agrippina & Aceronia defenſæ ſunt impendentibus tecti parietibus,*

NOTÆ.

locum celebrandum luxuria deſumpſit. Plin. lib. 31, 2. ubi de aquis ſalubribus: *Nuſquam largius quam in Baiano ſinu, nec pluribus auxiliandi generibus.*

1. *Superque ipſum collocata.*] Ergo is locus in convivio honeſtior, quotiens duo accumberent. idque recte, (diſſentiant licet) ſcio monuiſſe olim. Non refellit me aliter Taciti locus lib. III. In convivio Germanici, cum ſuper eum Piſo diſcumberet, infectos cibos manibus ejus arguentes. Scito enim tres diſcubuiſſe, mediumque inter eos Germanicum. *Lipſius.*

2. *Et rurſus adductus.*] Id eſt, ſeverus, compoſitus, gravis. Vide nos in Hiſtoriis. *Lipſius.*

3. *Artius oculis, & pectori hærens.*] Sic accepio; cum ſurrexiſſet Agrippina, & abitum pararet, proſequutus eſt eam Nero, ac deduxit comes ad littus; in ipſo autem digreſſu, oculos & ubera ejus diſſuaviatus eſt ultra modum veræ affectionis. Suetonius. *Atque in digreſſu papillas quoque exoſculatus.* Gronovius.

Artius oculis &c. hærens.] Plinius lib. I. 37. *Oculi flagrantes, graves, tranſverſi, limi, ſummiſſi, blandi. profecto in oculis animus inhabitat, ardent, intenduntur, humectant, connivent. Hinc illa miſericordiæ lacryma. Hos cum oſculamur, animum ipſum videmur attingere.*

4. *Eminentibus tecti parietibus* &c.] Video eſſe qui legant, *quam ut oneri.* haud abs re. At mihi etiam vox *parietibus*, non firma: & quid ſi, *arietibus*? Sane in Cæſare, ubi pontem in Rheno ſtruit, *ſublica obliqua, pro ariete adiguntur.* Et videntur fabri per metaphoram ſic appellaſſe ligna ſuſtentantia, & modice inclinata, inſtar arietis ſubſilientis, aut capræ; unde & *Capreoli* vulgò. *Lipſius.*

nentibus tecti parietibus, ac forte [1] validioribus, [2] quam ut oneri cederent, protectæ ſunt: nec diſſolutio navigii ſequebatur turbatis omnibus, & quod plerique ignari etiam conſcios impediebant. [3] Iuſſum dehinc remigibus, *unum in latus inclinare, atque ita navem ſubmergere.* Sed neque ipſis promptus in rem ſubitam conſenſus, & alii contra nitentes [4] dedere facultatem lenioris in mare jactus. Verum Acceronia imprudens, dum *ſe Agrippinam eſſe*, & *ut ſubveniretur matri principis* clamitat, contis & remis, & quæ ſors obtulerat, navalibus telis confi-

INTERPRETATIO.

& fortuito caſu firmioribus, quam ut ponderi ſuccumberent. nec ſtatim diſſolvebatur navis, conturbatis remigibus, & quia plerique inſcii, etiam populares ſceleris turbabant. Mox placitum claſſiariis impellere navem in unum latus, & ſic eam deprimere; *ſed neque ipſi ſtatim in repentinum facinus conſentiebant, & alii contra tendentes, prabuere occaſionem clementioris in undas lapſus. Sed Acceronia incauta, dum exclamat,* ſe Agrippinam eſſe, & ut ſuccurreretur parenti Cæſaris, rogat, *interficitur perticis remiſque, &*

NOTÆ.

Eminentibus.] Si bene conſtructa & ordinata machina fuiſſet; certe debuerunt iſti parietes ſimul cum tecto ſtatim fatiſcere, ac ponderi molique cedere, & opprimere quidquid infra poſitum eſſet; ſed cum forte validiores parietes cameræ eſſent, medium tantum, ſeu centrum fornicis plumbo grave cecidit, irruitque, & Crepereium obruit. parietes camerati firmiores ſtetere, & obſtitere, ſicq; protecta eſt Agrippina cum Acceronia ſua.

1. *Validioribus.*] Sic lib. 13. *Validiore apud libidines principis Paride, quam ut pœna afficeretur.* Pichena.

Ibi fruſtra Lipſius reponit *arietibus.*

2. *Quam ut oneri.*] Haud dubie camera fuit, de qua Sueton. 34. *Solutilem navem, cujus vel naufragio, vel camera ruina periret, commentus eſt.*

Cameræ autem curva tecta ſunt, quæ truliſſabantur & inducebantur tectorio &c. Illa autem camera, non ſtatim ceſſit moli, nec ſtatim diſſoluta navis. ſæpe fallunt & recidunt artifices in ipſos talia ſcelerum machinamenta.

3. *Viſum dehinc.*] Imo, *juſſum*, ut libri aliquot, à navarchis & fraudis auctoribus vel actoribus. Sane remiges id à ſe non excogitarunt: & additur, nec juſſos omnes ſtatim conſenſiſſe. *Lipſius.*

Iuſſum dehinc remigibus.] Mihi probatur M.S. aliorumque librorum lectio, *viſum dehinc.* nec obſtat quod opponunt, remiges ignaros fuiſſe conſilii; nam eorum aliquos conſcios fuiſſe, auctor innuit, dum ait: *plerique ignari conſcios impediebant.*

Ergo iſtud, *viſum*, de conſciis iſtis interpretor; ſi enim juſſi fuiſſent, omnes certe pariter aut conſenſiſſent, aut contranisi fuiſſent.

Ergo hæc etiam animorum & motuum diverſitas arguit, remigum etiam nonnullos conſcios fuiſſe, eoſque voluiſſe navem mergere: aliis, quod cauſſam ejus rei ignorarent, contra nitentibus. quod non feciſſent, ſi cauſſam ſciviſſent, atque adeo hoc agere juſſi fuiſſent.

Deinde & hoc vix credibile eſt, ignaros in re ſubita, potius liberti juſſis parituros fuiſſe, in mandato tam atroci. quam Agrippinæ, quæ certe, qua fuit animi firmitudine, ſibi non defuiſſet, quin ob oculos iis poſuiſſet facti iſtius immanitatem, atq; periculum, quod illis immineret, ſi ſceleſtis mandatis paruiſſent.

Deinde nemo videtur in navi fuiſſe, cui auctoritas aliqua iſta jubendi fuerit. *Freinshemius.*

Perinde eſt. Nam vel *viſum* id conſciis, vel *juſſum* à potentioribus etiam conſciis.

4. *Dedere facultatem lenioris in mare jactus.*] An de iis, qui in navi erant, loquitur? qui ſcilicet ſe in mare jacere

citur. Agrippina ſilens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus humero excepit. [1] Nando, deinde occurſu lembunculorum [2] Lucrinum in lacum vecta, villæ ſuæ infertur. Illic reputans, ideo ſe fallacibus 6
literis accitam, & honore præcipuo habitam, quodque litus juxta non ventis acta, non ſaxis impulſa navis, ſumma ſui parte, veluti terreſtre machinamentum concidiſſet; obſervans etiam Aceroniæ necem, ſimul ſuum vulnus aſpiciens, ſolum inſidiarum remedium eſſe, ſi non intelligerentur, miſit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, *benignitate deûm, & [3] fortuna ejus evaſiſſe gravem caſum, orare, ut quamvis periculo matris exterritus, viſendi curam differret. ſibi ad præſens quiete opus.* Atque interim ſecuritate ſimulata, medicamina vulneri, & fomenta corpori adhibet. *Teſtamentum Aceroniæ requiri, bonaque obſignari* jubet. [4] id tantum non per ſimulationem. At Neroni nuntios patrati 7

INTERPRETATIO

pilis navalibus, quæ caſus exhibuerat. Agrippina tacens. ideoque minus cognita, unam tamen plagam humero excepit. Natando, mox & lembis obviam factis, delata in lacum Lucrinum, villam ſuam invehitur. Illic revolvens animo, propterea ſe ſubdolis epiſtolis accerſitam, & eximia comitate exceptam; ut ipſi tales inſidiæ ſtruerentur, ſimulque reputans, *quod navis ſummo ſui faſtigio, quaſi terreſtris machina, corruiſſet, haud procul à littore, non agitata procellis, neque ſcopulis alliſa; advertens etiam Aceroniæ cædem, ſimul & plagam ſuam intuens, & unum* talis *doli ſubſidium eſſe, ſi non adverteretur, miſit ipſa Agerinum libertum, qui moneret filium,* redeuntem periculum atrox vitaſſe beneficio deorum, & auſpiciis ejus, rogare, ut quamvis diſcrimine parentis commotus, inviſendi officium prolataret, ſe nunc quiete indigere. *Atque interim ementita tranquillitate animi, remedia plagæ, & fomenta corpori admovet.* Curat inveſtigari ſupremas tabulas Aceroniæ, & bona ſigno muniri. *id ſolum abſque diſſimulatione* egit Agrippina. *Sed nuntiatur Neroni, exſpectanti*

NOTÆ.

lenius potuerant, quam ſi navis ſubito ſubmerſa fuiſſet? Conſtat enim, ipſam quoque Agrippinam ſe jeciſſe in mare: nam deinde ait, eam nando, ſibi ſalutem quæſiviſſe.

Tamen potius cenſeo, de ipſa nave intelligendum, quæ propter alios contra nitentes, non adeo in præceps ruerit. *Pichena.*

De utriſque forte ſumi poſſit, & de ipſo navigio, & de navigantibus. Non potuit inclinari navis in latus, quin vectores plerique jacerentur in mare. ſed contra nitentibus aliis ex alio latere, lenior fuit jactus.

1. *Nando, deinde occurſu lenunculorum.*] *Lembunculus*, ſive *lenunculus*, ſive *lembus*, navis eſt brevis piſcatoria. Salluſt. *Incidit forte per noctem in lenunculo piſcantis.*

Ammianus Marcellinus, lib. 14 *Et dum piſcatorios quærunt lenunculos.* Cæſar. lib. 2. Civ. *Pauci lenunculi ad officium imperiumque conveniebant.* Lupanus.

2. *Lucrinus.*] Lacus Campaniæ provinciæ verſus mare Tyrrhenum. hodie tantum palus in provincia Terræ Laboris, ſub regno Neapolitano. *Tillemonius.*

3 *Fortuna ejus.*] Vocabant etiam *auſpicia*, ſeu genium & deos principis. etiam *numen* de Othone dictum reperio; & jurabant per genium & fortunam principis. In ipſo Cæſaris genio, ſeu numine, veluti poſita fortuna publica videbatur.

4. *Id tantum.*] *Medicamenta vulneri, & fomenta corpori adhibet*, quaſi ſecura,

facinoris opperienti, affertur, *evaſiſſe ictu levi ſauciam; & hactenus adito diſcrimine ne auctor dubitaretur.* Tum pavore exanimis, & jam jamque *affore* obteſtans *vindictæ properam, ſive ſervitia armaret vel militem accenderet, ſive ad ſenatum & populum pervaderet, naufragium & vulnus, & interfectos amicos objiciendo; quod contra ſubſidium ſibi?* [1] *niſi quid Burrhus & Seneca* [2] *expergiſcerentur.* quos ſtatim acciverat, [3] incertum

INTERPRETATIO.

nuntios perpetrati ſceleris, effugiſſe Agrippinam, modico vulnere afflictam, & huc uſque ſubiiſſe periculum, ne ſceleris dolique artifex incognitus eſſet. *Tum metu vecors*, & ſtatim adfuturam *exclamans*, ultionis promptam, ſive ſervos vocaret ad arma, vel prætorianos incitaret, ſive ad patres & plebem penetraret, objectando diſſolutam *fraude* navem, & plagam ſuam, & familiares interemptos; quod contra auxilium *foret* ipſi? niſi quid Burrhus & Seneca excogitarent molirenturque.

NOTÆ.

& tamquam nihil fraudis intelligeret, aut nihil ultra metueret. Et ut magis ſimulet femina, magiſque velet prætexatque ſecuritatem quam fingit, adhibet *medicamenta* &c. Et hæc omnia per ſimulationem.

At ſine ſimulatione quærit teſtamentum Acerroniæ, & bonis ejus conſulit. Sed cur *medicamina* per ſimulationem? Certe quo magis curat corpus, eo magis tranquillitatem animi ſimulat. Et eo magis curat corpus, quo magis præfert in ſpeciem, non intellectas inſidias.

Eo intentius medicamina adhibuit, quo magis non intellexiſſe ſcelus videri voluit; ideoq; etiam mittit ſtatim Agerinum, qui nuntiet filio, ſeq; ſalvam gratuletur. quaſi de fortuito naufragio tantum cogitaret ipſa, neutiquàm de fraude.

1 *Niſi quid Burrhus.*] Græca phraſi id dictum puto.

2. *Expergiſcerentur.*] In tali occaſione veluti dormitabant Burrhus & Seneca, nec in tale conſilium facinoris adſciti, nec unquam illi talia ſuaſiſſent Nunc in anguſtiis poſitus Nero & conſilii inops, niſi quid Burrhus & Seneca excitati excogitarent.

Certe parcit verbis Tac. & idem eſt, ac ſi ſcripſiſſet, niſi quid expergiſcendo reperirent. id vocaretur Græcis παρὰ προσδοκίαν. Expectas, ut dicat Tacitus, niſi expergiſcerentur, & aliquid excogitarent: at brevitate & gravitate Laconica fallit Tac. & dicit, *niſi quid expergiſcerentur*, ac partem ſententiæ reticet. ſic re gravis & ſenſu validus Tac. verba non admodum curat.

3. *Incertum an & ante ignaros.*] Fides tibi, Corneli, magis curæ, quam Dionis qui Senecam auctorem, impulſoremque unicum Neroni ejus criminis facit. idque à fide dignis multis traditum eſſe. *Lipſius.* Fallit ſæpius, obtrectatque ille auctor virtuti Rom.

Incertum an & ante ignaros.] Hoc Tacitus, ut aliquid daret invido rumori, qui utrumque hujus culpæ alligavit. quod Tacitus affirmare noluit Et ſine dubio intelligit *ignaros* inſidiarum in Agrippinam, non hujus tantum irriti cœpti

Neque obſtant argumenta Verrranii. Quid enim? Burrhus *promiſit Agrippinæ mortem, ſi facinoris coargueretur*: ergo & conſcius fuit, cum ſine crimine, ſine accuſatione interficeretur?

Dein Seneca Acten immiſit, ut præveniret inceſtum; ergo parricidium probavit. Immo tum nemo credebat *ad cædem matris filii odia duratura.*

Denique Dio cum compluribus ſuis, hac in re nulla fide dignus eſt, optimorum è Romanis obtrectator. *Gronovius.*

Ignaros.] Non eos conſuluerat, cum occidit Britannicum; ſic & veriſimile eſt, non eos primùm conſuluiſſe, cum matrem interficere ſtatuit. & eorum conſilium adhibuiſſe tantum in neceſſitate extrema, cum vidit, aut ſibi, aut matri pereundum eſſe.

Nebulones & flagitia aulæ primo potius conſulebat in talibus cœptis, ut Ani-

an & ante ignaros. Igitur longum utriuſque ſilentium, [1] ne irriti diſſuaderent: [2] an eo deſcenſum credebant, ut niſi præveniretur Agrippina, pereundum Neroni eſſet. Poſt [3] Seneca hactenus [4] promptior, reſpicere Burrhum, [5] ac ſi ſciſcitaretur, *an militi imperanda cædes eſſet?*

INTERPRETATIO.

quos confeſtim vocaverat, & dubium eſt *an & ante* rem *ignorarent. Itaque diu* ipſi *reticuere*, incertum an metu, *ne fruſtra* ipſi Neronem *deterrerent; vel an* quia *eo ventum* eſſe *putabant, ut Neroni moriendum eſſet, niſi præverteretur Agrippina. Poſt* longum utriuſq; ſilentium, *Seneca huc uſque* conſiliis *acrior, tum intueri* cœpit *Burrhum*, perinde *ac ſi* nutu *interrogaret*, an prætorianis jubenda nex Agrippinæ eſſet? *Ille reſpondit*, milites

NOTÆ.

cetum & ſimiles; & innuunt ipſius Neronis verba, *niſi quid Burrhus & Seneca expergiſcerentur*, ad anguſtias redactum Neronem, & jam conſilii inopem, eos tum tantum conſuluiſſe.

1. *Ne irriti.*] Reddit rationem, cur *longum* fuerit *utrinſque ſilentium.* attoniti ſilent, ne fruſtra loquerentur; nempe, ne fruſtra deterrere conarentur Neronem ab inchoato facinore; vel etiam quia tum eo uſq; provectum malum credebant, ut vel Neroni, vel Agrippinæ pereundum eſſet.

2. *An eo deſcenſum credebant.*] MSS. libri conveniunt in ea lectione, quæ & pro genio Taciti eſt. ſenſus eſt, *longum utrinſq; ſilentium* fuiſſe, dubium qua cauſſa, vel an *ne irriti diſſuaderent, vel an eo deſcenſum credebant* &c.

3. *Seneca hactenus.*] Haud dubie ex eo loco Dio lib. 61. cepit occaſionem ſæviendi debacchandique, ut ſolet, in virtutem Rom & præſertim in Senecam. *Ad id facinus, inquit, ut à multis fide dignis dictum eſt, Seneca eum incitavit; ſive crimen quod ei impingebatur, caligine quadam involvere, ſive Neronem ad nefariam cædem faciendam perducere, ut eum quam celerrime dii homineſque perderent.*

O ſceleroſum & mendacem Græculum! Imo Seneca avertit Agrippinam ab inceſto. Et teſte Tac. cupiebant cuncti *infringi matris potentiam*, & nemo credebat, *uſque ad cædem ejus duratura filii odia.* Et nemo haud dubie ſperavit, aut voluit tantum facinus.

Sed tollendo Agrippinam, quodnam à ſe amoliri crimen voluit Seneca? an ſtuprum, an adulterium cum ipſa admiſſum, aut cum ipſo Nerone? At hoc crimen Senecæ tribuit ſolus Dio. Et quod fictum tantū ex odio, & perverſo ingenio Doinis. Neq; enim id reticuiſſet Tac. aut Sueton. qui omnes ævi Neroniani memorias accurate perlegere, atque evolvere.

Addit Dio; *ut eum quam celerrime dij homineſque perderent.* quo mendacii aperte convincitur. Nam, cur adeo infenſus foret Seneca Neroni, qui obſequium matris reliquerat, *ut ſe Senecæ permitteret.* Cur infenſus Neroni Seneca, à quo & tantis opibus cumulatus, erat intra quadriennium?

Cur infenſus tantæ clementiæ ipſiſque primis annis imperii? cur infeſtus diis hominibuſq; princeps, qui nondum in cædes, aut ſacrilegia proruperat? Certe odio ſuo & livore præceps ac væſanus Bithinus Dio. Sicq; perpetuo non tantum Senecæ, ſed virtuti ipſi infeſtus. Puto, odio & invidia exarſit in Romanos dominantes.

4. *Promptior.*] Nempe in conſiliis ſubminiſtrandis, ut ſupra. Neronem occurrere jubet, matri, ne ſolium conſcendat, cum Armenii legati audiendi forent; Actem immittit, ut flagitium avertat, multis orationibus clementiam Cæſaris obſtringit apud ſenatum, ut & edictis apud populum. quæ omnia ingenio Senecæ formabantur. Sic *hactenus promptior Seneca.*

5. *Ac ſi ſcitaretur.*] Lego, *ac ſi ſciſcitaretur.*

Scitaretur.] Lego *ſciſcitaretur* *Seneca*

Ille *pretorianos toti Cæſarum domui obſtrictos*, *& memores Germanici*, *nihil adverſus progeniem ejus atrox auſuros* reſpondit; [1] *perpetraret Anicetus promiſſa.* Qui nihil cunctatus, [2] poſcit ſummam ſceleris. Ad illam vocem Nero, *illo ſibi die dari imperium*, *auctoremque tanti muneris libertum* profitetur; *iret propere*, *duceretque promptiſſimos ad juſſa.* Ipſe audito, *veniſſe miſſu Agrippinæ nuntium Agerinum*, ſcenam ultro criminis parat: [3] gladiumque dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus. tum quaſi deprehenſo, *vincla injici* jubet; ut *exitium principis molitam matrem*,

INTERPRETATIO.

devinctos univerſæ Cæſarum familiæ, & Germanici memoria, nihil immane tentaturos adverſus prolem ejus; patraret Anicetus quæ promiſerat: *Qui nihil moratus*; præcipuas partes facinoris ſibi demandari poſtulat. *Ad ea verba Nero teſtatur*, illa die ſibi tribui principatum, auctoremque tanti beneficii libertum eſſe. iret celeriter, traheretque ſecum paratiſſimos ad imperia. *Ipſe comperto*, *Agerinum juſſu Agrippinæ adventaſſe*, *qui nuntiaret* caſum, *fabulam ultro criminis adornat*, *& dum juſſa nuntiat* Agerinus, pugionem *inter pedes ejus ſubjicit. Tum veluti* ſceleris *manifeſto*, indi catenas jubet, *ut ſic ementiretur*, matrem necem principi paraſſe, & eam conſcientiæ.

NOTÆ.

hactenus, id eſt, in omnibus prioribus negotiis, ſeu aliis conſiliis aut periculis Reipub promptior; ac tum ſolummodo reſpicit Burrhum, non ſecus ac ſi oculis & nutu illum interrogaret &c.

Vult Freinshemius, poſt longum ſilentium, hoſce conſiliarios multa dixiſſe Sed quid in tali caſu dicerent modeſtiſſimi ac prudentiſſimi viri? ſilet ibi Tac. & haud dubie ſilentio potius mentem preſſerunt. Et ut in tam ancipiti diſcrimine, cui mederi intra animum voluiſſent ac ſine ullo ſermonis commercio; non niſi ultima neceſſitate coacti, expergefacti ſunt.

Et Nero ipſe, non niſi vi adactus, eos conſuluit in ea occaſione. Habuit alios, quorum conſilio parricidium moliretur, ut nempe Othonem, ac ſimiles coætaneos atque congerrones, & Anicetum, & conſceleratos claſſiarios.

Et vere Tacitus, *incertum an & ante ignaros.* Hic ambo magiſtri ut infra: *mœrens Burrhus ac laudans*, lugent & probant facinus. inviti, attoniti & ſilentes relinquunt intactum vulnus, quod neq; poſſunt attingere, neq; ſanare audent.

1. *Perpetraret Anicetus.*] Noluit Burrhus ſuas, aut prætoriani militis manus parricidio polluere. Remittit crimen ad inferioris ſortis militiæque hominem. Nobiliſſima militia fuit prætorianorum & legionariorum, qui ingenui & cives Romani.

Inferior fuit militia aliarum cohortium urbanarum, quæ parebant præfecto urbis, aut præfecto vigilum. ſed infima militia fuit claſſiariorum. Non mirum igitur, ſi fœda & atrocia facinora talibus demandantur

2. *Poſcit ſummam ſceleris.*] Id eſt, peragere cupit quod cœpit agere, & extremam velut manum ſceleri imponere. *Lipſius.*

Summam, id eſt, exſecutionem *ſceleris*, quod nempe per ſe non patraret, ſed per ſatellites, quibus præeſſet. ſic *ſumma belli* dicitur eſſe penes ducem qui regit omnem exercitum univerſumq; bellum. ſic *ſumma* imperii penes principem.

3. *Gladiumque.*] Sic Sueton. Ner. 34. *L. Agerinum libertum ejus*, *ſalvum &*

&

& pudore deprehenſi ſceleris ſponte mortem ſumpſiſſe confingeret. Interim vulgato Agrippinæ periculo, quaſi caſu eveniſſet, ut quiſque acceperat, decurrere ad litus. [1] Hi molium objectus, hi proximas ſcaphas ſcandere. Alii quantum corpus ſinebat, vadere in mare, quidam manus protendere. Queſtibus, votis, clamore diverſa rogitantium, aut incerta reſpondentium, omnis ora compleri: affluere ingens multitudo cum luminibus atque ubi incolumem eſſe pernotuit, ut ad gratandum ſe ſe expedire, donec aſpectu armati & minitantis agminis diſjecti ſunt. Anicetus villam ſtatione circumdat, refractaque janua, obvios ſervorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adſtabant, ceteris terrore irrumpentium exterritis Cubiculo, modicum lumen inerat, & ancillarum una: magis ac magis anxia Agrippina, [3] quod ne- 8

INTERPRETATIO.

comperti facinoris, ultro ſibi mortem conſciviſſe. *Interea ſparſo rumore diſcriminis Agrippinæ, tamquam fortuitò accidiſſet, ut quiſque audiverat, advolare ad ripam. Alii moles adpoſitas* ripis, *alii proximos lembos conſcendere. Alii quantum permittebat ſtatura corporis, intrare pelagus, nonnulli dextras porrigere. Omne littus impleri expoſtulationibus, votis, vociferatione, varia ſciſcitantium, aut dubia reſpondentium: concurrere immenſa turba cum lampadibus. atque ubi ſalvam eſſe* Agrippinam *increbuit, velut ad gratulandum ſe comparare, donec abſterriti ac diſturbati ſunt, viſa cohorte claſſiariorum, quæ arma & minas intentaret. Anicetus villam circumſidet* diſpoſitis globis militum, *effractiſque foribus, occurrentes ſervos comprehendit, donec perveniret ad januam cubiculi: apud quam pauci remanſerant, omnibus aliis metu irruentium, disjectis dilapſiſque. Cubiculo modica lux inerat & una famularum: magis magiſque*

NOTÆ.

incolumem cum gaudio nuntiantem, objecto clam juxta pugione, ut percuſſorem ſibi ſubornatum arripi conſtringique juſſit.

1. *Hi molium objectus ſcandere.*] De his molibus ad Baias, Caſſiodorus Variar. IX. *Quantis ibi molibus termini decenter invaſi ſunt? quantis ſpatiis in viſceribus æquoris terra promota eſt?* Strabo lib. V. *Vrbs vero emporium maximum evaſit, habet enim manufactos portus ob præſtantiam arenæ. Ideoque admiſcentes calci pulverem arenæ, alte projiciunt moles in mare.* Virgilius:

Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit.

Auſonium in ea re corrigo:

Vel quæ Baianis pendent fluitantia pilis.

Male enim hactenus, *palis*. Enimvero pilæ illæ è ſaxo, ut Virgilius habet, conſentitq; etiam Seneca, Epiſt. LXXVIII. *Omnis in pilis Puteolorum turba conſiſtit.*

2. *Modicum lumen.*] Itaque eadem nocte epulata Agrippina apud Baias, ac ſubmerſa mari, cum machinoſo illo navigio reveheretur, eademq; nocte mittit Agerinum, & eadem nocte interficitur ab Aniceto, crematurque convivali lecto, & exequiis vilibus.

Modicum lumen.] Vel quia quieſcere tum voluit, vel ob mœrorem, vel quia jam deſtituta miniſterio domeſticorum, ut fit. In tanta fortuna una aderat ancilla quæ ſtatim talem reginam reliquit. *Tu quoque me deſeris.* Vnus libertus Mneſter *ferro ſe tranſegit.* & forte magis *metu exitii* ac ſupplicii ſervilis, quam *caritate*.

Ne ſumas quaſi modicus Lychnus arderet. intellige modicum præ ſolita magnificentia talis reginæ.

3. *Quod nemo à filio.*] Nempe redditurus honorem, ſeu officium facturus, gra-

mo 'à filio ; ac ne Agerinus quidem. [1] aliam fere litore faciem nunc ; [2] ſolitudinem ac repentinos ſtrepitus, & extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancilla, *Tu quoque me deſeris*, prolocuta, reſpicit Anicetum [3] trierarcho Herculeo & Oloarito centurione claſſiario comitatum. Ac *ſi ad viſendum veniſſet, refotam nuntiaret: ſin facinus patraturus, nihil ſe de filio credere; non imperatum parricidium.* Circumſiſtunt lectum percuſſores, & prior trierarchus fuſti caput ejus afflixit [4] non in mortem. Centurioni ferrum diſtringenti, protendens uterum, *Ventrem feri*, exclamavit:
9 multiſque vulneribus [5] confecta eſt. Hæc conſenſu traduntur. Aſpexeritne matrem exanimem Nero, & formam corporis ejus laudaverit, [6] ſunt qui tradiderint, ſunt qui abnuant. Cremata eſt nocte eadem,

INTERPRETATIO.

ſollicita Agrippina, quod nemo veniret *à Nerone, ac ne Agerinus quidem. aliam fere ripa ſpeciem nunc, vaſtitatem ac ſubitos clamores, & ultimi exitii ſigna. Dein abſcedente famula cum dixiſſet* Agrippina, Tu pariter me relinquis, *videt Anicetum ſtipatum Herculeo trierarcho, & Oloarito centurione claſſiario.* Cui dixit, ſi veniret ille ad inviſendum, referret principi, *ſe* refectam *ex vulnere*; quod ſi ad perpetrandum ſcelus, nihil ſe tale de filio credere, nec juſſam matris cædem. *Totum circumſtant interfectores, & primus trierarchus cervicem ejus baculo percuſſit, non ad necem. Nam centurioni gladium nudanti, exhibens ventrem,* Vterum percute, *inquit* ipſa, *multiſque ictibus confoſſa eſt. Hæc communi fama traduntur. An verò viderit Nero defunctam matrem, & commendaverit pulchritudinem corporis illius, alii ſcripſerunt, alii negant*

NOTÆ.

tulaturuſque de ſalute matris.

1. *Aliam.*] Nunc mutatam faciem littoris, nunc modo ſolitudinem, ſeu ſilentium eſſe, modo repentinos ſtrepitus, ut fit in vulgo, qui modo exterritus pavet, ac ſilet, modo ſperat & plaudit.

2. *Solitudinem.*] Intellige vaſtitatem ac ſilentium. frequens adhuc in littore multitudo, ſed metu perculſa, pro diverſis rumoribus, aut accedentibus, modo ſilentium, modo ſubitos clamores edebat.

3. *Trierarcho Herculeo.*] Trierarchus dicitur, qui triremibus præeſt, qua voce utitur Cicero, & Iabolenus Ictus. Alibi quoque Claudius quidam *Trierarchus Liburnicarum* à Tacito appellatur. *Lupanus.*

4. *Iam in mortem Centurioni ferrum diſtringenti.*] Egregie emendo: *Trierarchus caput ejus afflixit non in mortem. Centurioni ferrum* &c. Phraſis Taciti, *afflixit in mortem.* lib. 4. Ann. *Quos principium ſtragis in mortem adflixerat.* Acidalius.

Senſus ſit; *Prior Trierarchus fuſti caput ejus afflixit, jamque in mortem Centurioni ferrum diſtringenti* &c. Vel ſic: *Prior Trierarchus* &c. *afflixit, non in mortem:* Nam *Centurioni ferrum diſtringenti, protendens uterum* &c.

Non in mortem.] Sic forte melius: *Prior Trierarchus fuſti caput ejus afflixit, non in mortem. Centurioni ferrum* &c. Et ratio cur dicit, *non in mortem*, eſt, quia adhuc loquitur Agrippina, *ventrem feri:* & τὸ *nam*, parum cohæret. Sic capio: *caput ejus afflixit, non in mortem. Nam Centurioni* &c.

5. *Confecta.*] Anno 3. Olympiadis 109. Romæ conditæ 812. Chriſti nati 59. Vide notas lib. 13. cap. 58. *Tillemonius.*

6. *Sunt qui tradiderint, ſunt qui abnuant.*] Æqualis Taciti C. Tranquillus Ner. 34. ſic ſcriptum reliquit, narrata

[1] convivali lecto, & exſequiis vilibus : [2] neque dum Nero rerum potiebatur [3] congeſta aut clauſa [4] humus. mox domeſticorum cura, levem tumulum accepit, viam Miſeni propter, & villam Cæſaris dictatoris,

INTERPRETATIO.

Combuſta eſt ipſa hac nocte in toro, quo menſa accumbitur, & tranſlatitio vulgarique funere. Neque, dum principatum obtinuit Nero, ingeſta humus, aut circumſepta fuit. Poſtea domeſticorum officio, tenue ſepulcrum habuit, juxta iter Miſeni, & prædium Iulii

NOTÆ.

Agrippinæ cæde : *Adduntur his atrociora, nec incertis auctoribus, ad viſendum interfectæ cadaver accurriſſe, contrectaſſe membra, alia vituperaſſe, alia laudaſſe, ſitique interim oborta, bibiſſe.*

Dio quoque Neronis infanda verba refert, corpore matris nudato : *Neſciebam*, inquit, *me tam pulchram matrem habere.* Vertranius.

Boethius lib. 2. car. 6.

Fratre qui quondam ferus interempto,
Matris effuſo maduit cruore :
Corpus & viſu gelidum pererrans
Ora non tinxit lacrymis, ſed eſſe
Cenſor extincti potuit decoris.

1. *Convivali lecto.*] Non funebri, & legitime parato *Lipſius.*

Convivali lecto.] Vbi cœnans accubabat. *Ferrettus.* Non ipſa tantum, ſed & alii.

Mos fuit in exequiarum celebritate funebrique pompa, poſt faces collucentes, in lectulis, quos *funebres* exſtructos funeris cauſa, dicebant, fumoſas majorum imagines, ipſiuſque cui funeraretur, è cera effictum ſimulacrum ante ferri cadaveri, quod in lecto ſtrato cum linteis poſitum, ſequebatur.

At Agrippina, eo ipſo lectulo delata eſt, quo cibum ſumptura accubabat. *Vertr.*

Convivali lecto.] In his lectis, tum maxima luxuries, teſte Plin. lib 16. 43. *Excogitata ſunt & ligni bractea, nec ſatis: cœpere tingi animalium cornua, dentes ſecari; lignumque ebore diſtingui, mox operiri. Placuit deinde materiem & in mari quæri. Teſtudo in hoc ſecta. nuperque portentoſis ingeniis principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet ſe, pluriſque veniret, imitata lignum. Sic lectis pretia quæruntur : ſic terebinthum vinci jubent ſic citrum pretioſius fieri, ſic acer decipi. Modo luxuria non fuerat contenta ligno : jam lignum emi teſtudine facit.* quod & de cæteris lectis intelligendum.

2. *Neque dum Nero rerum potiebatur.*] Non congeſta nec clauſa humo femina, donec Nero regnavit: poſt domeſticorum cura levi tumulo contecta. *Ferrettus.*

3 *Congeſta aut clauſa humus.*] Eodem modo ſe geſſit Nero erga patrem Claudium, teſte Sueton. Ner. 33. *Buſtum ejus conſepiri, niſi humili levique materia neglexit.* Cineres principum inferebant Mauſoleo, attamen locus in quo cremati fuerant, pro religioſo habebatur. Et locus in quo crematus Auguſtus, diſtinctus à Mauſoleo.

Claudebant veteres monumenta ſua, tenuiores quidem, maceria, aut aliqua levi materia. honeſtiores lorica è ſilice vel ſaxo, aut marmore. Et ipſe Nero moriturus, apud Sueton. 49. *Scrobem coram fieri imperavit, dimenſus ad corporis ſui modulum : componique ſimul, ſi qua invenirentur fruſta marmoris* &c.

Infra 50. *Neronis reliquias Ecloge & Alexandrina nutrices cum Acte concubina, gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod proſpicitur è campo Martio impoſitum colle hortorum. In eo monumento ſolium Porphyretici marmoris ſuperſtanti Lunenſi ara circumſeptum eſt lapide Thaſio.*

Id etiam permiſerat Icelus Galbæ libertus. qui & ipſe permiſerat, ut totus cremaretur, nempe non abſciſſo capite, quod optaverat moriens Nero.

4. *Humus.*] Defuncti lecto impoſiti cremabantur, relliquiæ è buſto colligebantur, vino lavabantur, urnæ imponeban-

[1] quæ ſubjectos ſinus editiſſima proſpectat. Accenſo rogo libertus ejus, cognomento [2] Mneſter, ipſe [3] ferro ſe tranſegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc ſui finem [4] multos ante annos [5] crediderat Agrippina, contempſeratque. Nam conſulenti ſuper Nerone, reſponderunt Chaldæi, *fore ut imperaret, matremque occideret*: atque illa: *Occidat*, inquit, *dum imperet*. Sed à Cæſare [6] perfecto demum ſcelere, [7] magnitudo ejus intellecta eſt. reliquo noctis, modo

INTERPRETATIO.

Cæſaris quod altiſſimum, poſitos infra ſinus late deſpectat. Pyra ſubjecto igne, libertus illius, cognomine Mneſter, ipſe ſe gladio transfodit, dubium eſt, an pietate in Agrippinam, an timore ſupplicij. Hunc ſui exitum multis abhinc annis præſciverat Agrippina, ſpreveratque. Quippe ipſi conſultanti de filio, reſponderant Mathematici, futurum, ut rerum potiretur Nero, & matrem interficeret. *Atque illa*, interficiat, *inquit*, dummodo imperet. *Sed Nero, perpetrato tandem facinore, atrocitatem illius æſtimavit intellexit-*

NOTÆ.

tur, terra condebantur, mox ara & tumulus ſtatuebantur.

Solebant humum excavare, in qua concamerato opere hypogæo facto, cineres in loculis ſtatuerentur. *Aurelius.*

1. *Quæ ſubjectos ſinus.*] Apte ad hunc locum Seneca Epiſt. 111. *C. Marius, & Pompeius, & Cæſar exſtruxerunt quidem villas in regione Bajana, ſed illas impoſuerunt ſummis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito ſpeculari longe lateque ſubjecta.* Lipſius.

Sinus.] Nempe maris Miſenenſis.

2. *Mneſter.*] An auſus libertus eo nomine in aulam adſciri, poſt Meſſallinæ concubinũ? Forte hic paris flagitii ſuſpectus.

3. *Ferro ſe ſe tranſegit.*] Sic nonnulli viri & etiam feminæ. Plin. 7. 53. *Fœlice Ruſſato auriga elato, in rogum ejus unum ex faventibus jeciſſe ſeſe, frivolum dictu, ne hoc gloriæ artificis daretur, adverſis ſtudiis, copia odorum corruptum, criminantibus* Sic milites Othonis. Tac. *Ibidem nec procul à rogo vim ſuæ vitæ intulerunt.* De fœminis Seneca Pater 2. Controv. *Quædam ſe ardentibus maritorum rogis miſcuerunt: quædam vicaria anima maritorum vitam redemerunt.*

4. *Multos ante annos.*] Ipſa habuit indicia ſu licitatis; nempe geminos dentes caninos, teſte Plinio 7. 16. *Fœminis humanis ingeniis natura conſuluit, quod minor* (dentium) *numerus. quibus dextera parte gemini ſuperne, à canibus cognominati, fortunæ blandimenta pollicentur, ſicut in Agrippina Domitii Neronis matre: contra in læva.*

5. *Crediderat.*] Id credere, & pride m ante debuit. cum jam pars vaticinii impleta eſſet, alia pars etiam perinde certa fuit. prædictum ipſi fuerat, imperaturum Neronem & occiſurum ipſum matrem, at jam imperabat Nero.

Igitur hunc ſui finem veluti certum credere potuit Agrippina, & eo magis quod illi dederat imperium, qui occidere potuit & voluit. nam pro tali merito, odium & mors ſæpius perſolvitur.

Puto, prædixerat imperium Neronis Agrippinæ, ſimul & cædem matris, Thraſulli filius ejus, qui & principatum Tiberio prædixerat.

6. *Perfecto demum ſcelere.*] Ita fit. currimus ad ſcelus, quod ſedente impetu, veris mox pretiis æſtimamus. Aurea gnome, ſumptane à Menandro? certe ab illo antea ſic elata, apud Stobæum:

At nemo peccans, criminis ſui modum
Peccando novit, re peracta reſpicit.

Lipſius.

7. *Magnitudo.*] Sceleris nempe. Sic Curt. lib. 8. ubi de Cliti cæde. *Male*

per ſilentium defixus, ſæpius pavore exſurgens, & mentis inops lucem opperiebatur, [1] tanquam exitium allaturam Atque eum auctore Burrho, prima centurionum tribunorumque adulatio ad ſpem firmavit, prehenſantium manum, [2] gratantiumque, *quod diſcrimen improviſum, & matris facinus evaſiſſet.* [3] Amici dehinc adire templa: & cœpto exemplo, proxima [4] Campaniæ municipia victimis & legationibus lætitiam

INTERPRETATIO.

que. eo quod ſupererat noctis ſpatio, nunc per ſilentium attonitus, ſæpius terrore excitatus, & animi vecors, diem expectabat, velut allaturam exitium. Atque illum, præmonente Burrho, prima tribunorum centurionumque adſentatio in ſpem erexit, prehendentium dextram, gratulantiumque, quod effugiſſet periculum inopinatum, & parentis ſcelus. *Poſtea familiares ire paſſim per delubra, & dato exemplo, vicina Campaniæ oppida*

NOTÆ.

plerumque non futura, ſed tranſacta perpendimus. Quippe rex, poſtquam ira mente deceſſerat, etiam ebrietate diſcuſſa, magnitudinem facinoris ſera æſtimatione perſpexit.

1. *Tanquam exitium allaturam.*] Similius fortaſſe vero ſit, *ablaturam.* Quaſi metum omnem & diſcrimen eximeret, noctem mutari deſiderat.

Hæc ſententia videtur eſſe Taciti, quam tamen, ſervata ſcriptura veteri, rite elicio, modo *exitium* cum Feſto, & ἀρχαϊκῶς capiatur pro fine & exitu cujuſque rei. *Pontanus.*

Manifeſta corruptio vocis *exitium,* quod minime, ſed contrà ſolatium collatura lux peſſimo principum invocabatur. Quis unquam lucem opperitur & expectat cupidus, quæ ſit illi exitium allatura? *Exitum* ergo ſcribendum in Tacito, id eſt, finem mœroris. quod ſolent exſpectare mœſti, ſecundum Papinium: ---*& ſeros mærentibus ortus.* Barthius.

Quaſi non tam triſtium expectatio torqueat & cruciet, quam lætorum delectat. Petronius: *Dij deæque, quam male eſt extra legem viventibus! quid quid meruerunt, ſemper expectant.* Seneca Epiſt. 110. *Dat pœnas, quiſquis expectat; quiſquis autem meruit, expectat.* Gronovius.

Exitium.] Forte tanto pavore conſternatus adeoq; divexatus, cruciatuſq; conſcientia parricidii, ut niſi exitio ſibi ſuccurri non poſſe exiſtimaret. quod ipſi & objectum mox à quodam ex conjuratis Piſonianis. Nec certe aliter inceſto, incendiario, & parricidæ Neroni, niſi exitio ſuccurri potuit.

Expectabat lucem forte, quæ exitum pavori & cruciatui interno, ſimul & exitium afferret. Expectabat *exitium,* veluti remedium & ſolatium excruciantis tormenti. Nam ſunt mala quædam, & præcipue ſcelerum mala, ipſa morte atrociora, & quibus ſolo exitio ſuccurri ſperatur. ſunt quorum tota ſpes eſt, nullam ſperare, & nullam velle, nec poſſe velle ſalutem.

2. *Gratantiumque.*] Ecleſ. 13. *Divitem ſolantur amici, dives commotus confirmatur ab amicis ſuis; humilis autem cum ceciderit, expelletur & à notis. Diviti decepto multi recuperatores. Locutus eſt ſuperba & juſtificaverunt illum. Humilis deceptus eſt, inſuper & arguitur.*

Gratantiumque.] Sic fere contigit Alexandro Magno, cum amicum Clitum interfeciſſet, apud Curt. lib. 8. *Quoque minus cædis puderet, jure interfectum Clitum Macedones decernunt, ſepultura quoque prohibituri, ni rex humari juſſiſſet.*

Suaſoribus aulicis, Themis ut adſidet Iovi, ita & principi; ut quidquid agit, jure agere videatur qui imperat.

3. *Amici.*] En iterum Alexander poſt cædem Cliti, pariter amicorum adſentationibus erigitur.

4. *Campania.*] De qua lib. 6. cap. 1.

teſtari. Ipſe [1] diverſa ſimulatione, mœſtus, & quaſi incolumitati ſuæ [2] infenſus, ac morti parentis illacrimans; quia tamen non ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obverſabanturque maris illius & litorum gravis aſpectus (& erant qui crederent, ſonitum tubæ collibus circum editis, planctuſque [3] tumulo matris audiri) [4] Neapolim
XI concesſit, litteraſque ad ſenatum miſit, quarum ſumma erat. *Repertum cum ferro percuſſorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, & luiſſe eam pœnam [5] conſcientiæ, qua ſcelus paraviſſet.* Adjiciebat crimina longius repetita; *quod conſortium imperii, juraturaſque in feminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus ſenatus & populi ſperaviſſet: ac poſteaquam*

INTERPRETATIO.

ſacrificiis & legationibus, gaudium ſuum *palam oſtentare. Ipſe contraria diſpariq; diſſimulatione triſtis, & veluti ſalutem ſuam averſatus, ac mortem matris deplorans; quia tamen locorum ſpecies aſpectuſque non mutantur, ut facies hominum, offerebatque ſe* animo *æquoris illius & riparum importunus aſpectus, (& erant, qui exiſtimarent, clangorem tubæ perſonare in collibus circumpoſitis, ejulatuſque ad ſepulchrum parentis audiri) Neapolim ſe recepit, & compoſuit epiſtolam ad Patres, cujus hæc ſententia fuit:* D. prehenſum cum gladio interfectorem A[illegible]erinum ex gratioſis Agrippinæ libertis, & eam tuliſſe ſupplicium, conſcientia *eadem,* qua facinus agitaviſſet. *Addebat* ſcelera *altiùs repetita*, quod ſperaſſet ſocietatem principatûs, & prætorium militem in verba mulieris ſe ſacramento obſtricturum, eamdemque injuriam Patrum plebiſque

NOTÆ.

1. *Diverſa ſimulatione.*] Illi lætabantur palam: ipſe vero contraria ſimulatione mœſtitiam præſeferebat, *quia tamen* &c *Ferrettus.*

Diverſa.] Dum populus lætitiam teſtabatur gratulabaturque, ipſe contra ſimulabat mœſtitiam, & quaſi horreret & averſaretur vitam. Igitur *diverſa ſimulatione*, id eſt, populus lætitiam præferebat, quod periculum evaſiſſet Nero, ipſe vero triſtitiã, ſed certe ſimulatã & falſã.

Diverſa ſimulatione.] Quod municipes Campani vere triſtes, ſed revera lætus, ſi lætitia eſt parricidis *Aurelius.*

2. *Infenſus.*] Quaſi infeſtus ſibi & ſaluti ſuæ, quaſi ſperneret vitam, ſalutem, imperium, omnia, poſt interitum matris.

3. *Tumulo matris.*] Simile quid habet Sueton. Cal. 19 *Cadaver ejus clam in hortos Lamianos aſportatum, & tumultuario rogo ſemiambuſtum levi ceſpite obrutum eſt: poſtea per ſorores ab exilio reverſus erutum, crematum, ſepultumque.*

4. *Neapolis.*] Vrbs Campaniæ provinciæ ad mare Tyrrhenum. hodie *Napoli*, Italis, & *Naples*, Francis, urbs Terræ Laboris, & primaria regni Neapolitani. paret Regi Catholico, ſeu Hiſpaniæ. *Til.*

5. *Conſcientia qua ſcelus paraviſſet.*] Alii vertunt, præ pudore, alii *prout meruiſſet ipſa.* alii *exagitata ſtimulis conſcientiæ* luit pœnam ſceleris quod ipſa paraverat. Fuit Agrippinæ conſcientia parati ſceleris; igitur eamet conſcientia qua paraverat ſcelus, eadem & conſcientia ſtimulata & exagitata, luit pœnam ſceleris ſui. & ſic relinquere Nero videtur in ambiguo, an ſemet occiderit Agrippina, an ab aliis occiſa ſit. Sicque tacite derivat à ſe crimen.

Eadem conſcientia.] Vt mala mente, & pravitate ingenii incita femina, ſcelus auſa erat; ſic & eadem mente, eademque ſtimulante conſcientia, ſibi mortem conſciverat, aut luerat Eodem animo, eadem conſcientia qua crimen molita erat, eadem impietate eademque ejuſdem cri-

Fruſtra [1] *optata ſint*, [1] *inſenſa militibus patribuſque &* [2] *plebi, diſſuaſiſſet donativum & congiarium, periculaque viris illuſtribus inſtruxiſſet. Quanto ſuo labore perpetratum*, [3] *ne irrumperet curiam, ne gentibus externis reſponſa daret?* Temporum quoque Claudianorum obliqua inſectatione, cuncta ejus dominationis flagitia in matrem tranſtulit, [4] *publica fortuna extinctam* referens. [5] namque & naufragium narrabat. Quod fortuitum fuiſſe, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut à muliere naufraga miſſum cum telo unum, qui cohortes, & [6] claſſes imperatoris perfringeret? Ergo non jam Nero, cujus immanitas omnium queſtus

INTERPRETATIO.

optaviſſet. At ubi hæc fruſtra cupita ſint, infenſa militi, ſenatui & populo, prohibuiſſet donativum & congiarium, & claris viris diſcrimina paraviſſet Quanto negotio obſtitiſſet, ne ipſa pervaderet in ſenatum, ne legatis externarum gentium reſponderet. *Et dominationem Claudianam tacitè & indirecte perſtringens, omnia iſtius aulæ facinora in Agrippinam refundebat,* felicitate publica interiiſſe ipſam *memorans. Quippe &* naufragium *referebat. Sed quis adeo ſtupidus reperiretur, ut crederet id fortuito caſu cōtigiſſet aut à femina naufragio elapſa, miſſū cum ferro hominē unū, qui perrumperet cohortes & claſſes principis! Itaque non jam Nero, cujus crudelitas omnium queri-*

NOTÆ.

minis conſcientia, pœnam mortemque ultro ipſa ſumpſerat. aut paſſa erat.

1. *Inſenſa militibus patribuſque & plebi.*] Supra cap. 1. hujus libri, Poppæa inſinuabat Neroni. *Timeri, ne ne uxor ſaltem injurias patrum, iram populi adverſus ſuperbiam avaritiamque matris aperiat.*

Itaque *injurias patrum*, id eſt, odium & offenſiones ſenatus adverſus Agrippinam, non in Neronem. Vnum enim voluit Sabina, concitare nempe Neronem ad depellendam, vel tollendam matrem. Quod aucupatur, innuendo, eſſe odioſam omnibus, militibus, patribus & plebi.

2. *Plebi.*] Verba hæc reſpondent iſtis aliis cap. 1. lib. 14. *Timeri, ne uxor ſaltem &c. iram populi adverſus ſuperbiam avaritiamque matris aperiat.*

Nec dubium quin populus averſaretur Agrippinam ob ambitionem, àvartiam, & veneficia; item & ſenatus ob, cædes nobilium, & dominationis illius impotentiam. Et quia *curiam irrumperet.*

3. *Ne irrumperet curiam.*] Objectat Agrippinæ quod habetur ſupra lib. 13. 5. *Patres qui in palatium ob id vocabantur, ut aſtaret, abditis à tergo foribus velo diſcreta &c.*

4 *Publica fortuna exſtinctam.*] Et imprimis ipſius privata. Hinc illud jure laudatum Quinctiliano, Africani Oratoris ad Neronem ſuper hac morte: *Rogant te, Caſar, Galliæ tuæ, ut felicitatem tuam fortiter feras.* Lipſius.

Publica fortuna.] Habuit templum in valle Quirini, quæ inter Eſquilias fuit, & Quirinalem collem. Ovid. 4. Faſt.
Nec te prætereo populi fortuna potentis
Publica cui templum luce ſequente datum eſt.

5. *Namque & naufragium narrabat.*] Alii *jamque* ſed me diſſentiente cum particula *nam*, referatur ad id quod dixerat, Agrippinam publica fortuna extinctam. Deinde adjicit, ipſam eadem publica fortuna, antea in mare prope ſubmerſam; ideo ſequitur, ſic fortuito illud eveniſſe, minime credendum. *Pichena.*

6. *Et claſſes.*] Quia haud dubie Nero littora illa Campaniæ adibat, non ſine magno comitatu & pompa navium triremiumque; nec illa feſta ſine mole & paratu fortunæ principalis celebrata.

anteibat, ſed adverſo rumore Seneca erat, *quod* [1] *oratione tali* [2] *confeſſio-*
12 *nem ſcripſiſſet.* Miro tamen certamine procerum decernuntur [3] *ſupplicationes apud omnia pulvinaria, atque* [4] *Quinquatrus, quibus apertæ eſſent inſidiæ, ludis annuis celebrarentur.* [5] *aureum Minervæ ſimulacrum in curia; & juxta* [6] *principis imago ſtatueretur, dies natalis Agrippinæ inter nefaſtos*

INTERPRETATIO.

monias ſuperabat, ſed ſiniſtra fama erat Senecæ, quod tali epiſtola flagitium palam confeſſus eſſet. *Maxima tamen contentione primorum ſtatuuntur* ſupplicationes apud omnes aras, & ut Quinquatrus, quibus patefactum facinus eſſet, annuo ſpectaculo colerentur. Aurea Minervæ effigies in ſenatu, & prope *hanc* Cæſaris ſtatua collocaretur, dies quo nata eſſet Agrippina inter infauſtos haberetur. Thraſea:

NOTÆ.

1. *Oratione.*] Quinctilianus lib. VIII. de hac oratione. *Facit quaſdam ſententias ſola geminatio: qualis eſt Seneca in eo ſcripto, quod Nero ad ſenatum miſit, occiſa matre, cum ſe periclitatum videri vellet. Salvum me eſſe adhuc, nec credo, nec gaudeo.* Lipſius.

2. *Confeſſionem.*] Quia nempe ingenio Senecæ utebatur Nero, ad componendas orationes & epiſtolas; idcirco nunc arguunt, non Neronem, ſed Senecam, quod palam profiteri facinus auſus eſſet.

Quippe audaciam ipſe & impudentiam addidiſſe facinori videbatur, quod præcipue cavere tenebatur rector juventæ principis. Eſt qui ſic vertat: quia tale facinus approbare ultro videbatur, quod nempe rationibus diluere conaretur.

Quod oratione tali confeſſionem ſcripſiſſet.] Longe melius fortiuſque Æmilius Papinianus Baſſiano reſtitit. Apoph. 8. *Baſſianus Antoninus Imperator magna laborabat invidia, quod fratrem occidiſſet. Ideoque Æmilio Papiniano prætorii præfecto, ob eximiam juris prudentiam, ſummæ apud Romanos auctoritatis, negotium dederat, ut hoc facinus apud ſenatum defenderet. At is reſpondit, longe facilius parricidium perpetrari, quam defendi.* Ob hanc libertatem Baſſianus occidit virum immortalitate dignum.

3. *Supplicationes ad omnia pulvinaria.*] Fiebant ſolim ſupplicationes urbe tota, circa omnia fana & pulvinaria, in quibus honos diis dabatur.

Erant vero *pulvinaria*, apparati Deorum lecti, in quibus Deorum ſimulacra juxta aras ſublimia erant, quibus faſciculi verbenarum addebantur *Lupanus.*

Pulvinaria.] Erant lectuli plumaribus ſtrati, quibus imagines deorum ſtatuebant, quaſi quieturos, feſtiſque epulis excipiebant. Dicta etiam *lectiſternia.* Lactant. lib. 7. *Lectiſternium Cereris erit Idibus proximis. Habent enim dij lectos, atque ut ſtratis poſſint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur, atque excitatur impreſſio.*

Et habetur quid ſimile lib. 1. Reg. *Tulit Michol ſtatuam, & poſuit eam ſuper lectum, & pellem piloſam caprarum poſuit ad caput ejus, & operuit eam veſtimentis.* Aurel.

4. *Quinquatrus ludis annuis.*] Nonne jam ante celebrabantur? Dixi enim de gladiatoribus. Sed puto hic intelligi ſcenicos ludos annuos, aut Circenſes. *Lipſius.*

5. *Aureum.*] Primus teſte Livio lib. 40. *Marcus Acilius Glabrio duumvir ſtatuam auratam, quæ prima omnium in Italia poſita fuit, patri Glabrioni poſuit.*

6. *Principis imago.*] Talia adſentationum prodigia olim ſpreverat Tiberius. prohibuerat ne imagines ipſius ſtatuerentur in delubris inter numina, ſed tantum inter ornamenta domorum. ſed in dies invaleſcit *adulatio*, corrumpitque dominantes, donec tandem ſubvertat principemque & principatum.

eſſet.

eſſet. Thraſea Pætus ſilentio vel brevi aſſenſu [1] priores adulationes tranſmittere ſolitus, [2] exiit tum ſenatu; ac ſibi cauſſam periculi fecit, cæteris libertatis initium non præbuit. Prodigia quoque crebra & [3] irrita interceſſere. Anguem enixa mulier; & alia in concubitu mariti fulmine exanimata: Iam [4] ſol repente obſcuratus, & tactæ de cœlo quatuordecim urbis regiones. quæ adeo [5] ſine cura deûm eveniebant, ut mul-

INTERPRETATIO.

Pætus qui per ſilentium vel brevem adſenſum ſuperiores adſentationes Patrum præterire conſueverat, tum è curia diſceſſit, & ſuo diſcrimini occaſionem præbuit, nec aliis principium libertatis fecit. Interim etiam evenere multa & inania oſtenta. Femina peperit ſerpentem: & alia in coitu viri extincta eſt. Etiam ſol ſubito defecit, & quatuordecim regiones urbis icta fulmine. quæ adeo ſine providentia numinum contingebant, ut multis poſthac annis, Nero dominationem &

NOTÆ.

1. *Priores adulationes.*] Id eſt, adulationes, quæ antea in ſenatu fieri ſolebant; nam ea hac occaſione Patrum adulationes non ſuſtinuit Pætus, ſed è curia ſtatim ſe proripuit, velut ex profano loco; neque certe facinus Neronis laudari potuit, aut adprobari in ſenatu, niſi per ſummum ſcelus.

2 *Exijt tum ſenatu.*] Recte *exijt tum ſenatu.* Hoc enim ſolo ſibi diſcrimen peperit magnus ille vir, quod ſenatu egreſſus eſt, cum de Agrippina referretur. Xiphilinus: *Publius Thraſea Pætus venit quidem in ſenatum, & audivit epiſtolam, quæ recitata in ſenatu, ſurrexit ſtatim, priuſquam aliquid decerneretur, & exivit, quia dicere non poterat quæ vellet, quæ vero poſſet, proferre noluit.*

Et Tacit. xvi. hunc locum reſpiciens: *Olim utriſque infenſus, & accedentibus cauſſis in Thraſeam, quod ſenatu egreſſus eſt, cum de Agrippina referretur, ut memoravi.* Lipſius.

3. *Irrita.*] Prodigia illa irrita atque inania, quia nullius bonæ rei oſtenta erant. Non enim exitum, non finem malorum oſtendebant. quod dicit Tacitus: *Quæ adeo ſine cura deûm eveniebant, ut multos poſt annos Nero imperium & ſcelere continuaverit.*

Talibus prodigiis tamen exterriti alii dominantes, qui ſe cruore civium polluerant. Sueton. 15 de Domitiano. *Continuis octo menſibus tot fulgura facta nuntiataque ſunt, ut exclamaverit, feriat jam quem volet.*

4 *Sol repente obſcuratus.*] De quo deliquio ſic Plin. lib 2 70. *Solis defectum Vipſanio & Fonteio, conſules qui fuere ante paucos annos, factum pridie Calend. Maias*, (alii legunt *undecimo Calend. Maias*) *Campania hora diei inter ſeptimam & octavam ſenſit. Corbulo inter horam diei decimam & undecimam, prodidit viſum, circuitu globi alia aliis detegente & occultante.*

Puto id ſcripſerat Corbulo in ſuis commentariis & vidit hanc defectionem ſolis in Armenia. cum præerat bello adverſus Tiridatem & Parthos.

5. *Sine cura deûm eveniebant.*] Ἐπικουρίζει & hic & alibi noſter. *Lipſius.*

Sine cura deûm.] Sic alibi, *noſtram ultionem diis curæ eſſe* &c. Quæ puto, dicit tantum ut auctor rerum, & ex vulgi ſententia ac rumore, ut ſolet; vulgus enim quæ ſunt naturæ, aut fortuita, cœleſtibus imputat, & in prodigium trahit, ſemperq; deos vel adjutores, vel ultores invocat.

Potius Stoicum profiteretur Tac. qui totus in laudes Senecæ, Thraſeæ, Helvidii, & ſimilium incumbit Porticum. potius ſectatur quam Epicuri hortos.

Sine cura deûm.] Puto, non Epicureum agit, ſed loquitur in ſententia plebeculæ, & pro captu vulgi. quod facere debet hiſtoricus, & quod graphice ubique Tacitus. ſane tollendum ſtatim

toſ poſt annos Nero imperium & ſcelera continuaverit. Cæterum quo gravaret invidiam matris, eaque demota, [1] auctam lenitatem ſuam teſtificaretur, feminas illuſtres [2] Iuniam & Calpurniam, [3] prætura functos Valerium Capitonem & Licinium Gabolum, ſedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulſos. Etiam Lolliæ Paullinæ cineres reportari, ſepulcrumque exſtrui permiſit: quoſque ipſe nuper relegaverat, Iturium & Calviſium pœna exſolvit. Nam Silana fatofuncta erat, longinquo ab exſilio [4] Tarentum regreſſa, labante jam Agrippina, cu-

INTERPRETATIO.

flagitia retinuerit. Cæterum ut augeret odium Agrippinæ, eaque depulſa, increviſſe clementiam ſuam ſignificaret, patriæ reſtituit matronas inſignes, Iuniam & Calpurniam, Valerium Capitonem & Licinium Gabolum, qui præturam obierant, & ab Agrippina olim ejecti erant. Etiam paſſus eſt referri Lolliæ Paullinæ reliquias, & tumulum ædificari: quoſque ipſa haud ita pridem amoverat, Iturium & Calviſium exſilio liberavit. Quippe Silana extincta erat, amoto procul ab exſilio reverſa Tarentum, nutante

NOTÆ.

videbatur tale portentum, ne ultra prorumperet in ſcelera, ſed multa præter opinionem vulgi accidunt. ſero, ſed graviter vindicat Deus.

1. *Auctam lenitatem ſuam.*] Igitur valde miror quod habet Sueton. Ner. 34. *Iunxitque parricidio matris amitæ necem, quam cum ex duritia alvi cubantem viſitaret &c præcepitque medicis, ut largius purgarent ægram.* Id eſt, veneno conficerent.

Nam contra morte matris placabilior factus, maxima clementia in omnes uſus eſt, & præcipue in eos quos vel oderat, vel ſubverterat Agrippina quæ cum Domitia ſimultatem muliebrem potiſſimum exercebat teſte Tacito

Vnde inferri poſſit, non occidiſſe amitam Domitiam, ſive duæ, ſive una tantum amita ei fuerit.

2. *Iuniam.*] Calvinam, de qua lib. XII. De Calpurnia, eodem etiam lib. 12. Statim *Prætura functos.* Legendum *Lipſius.*

3. *Prætura functos Val. Capitonem & Lic. Gabolum.*] Nihil reperi. Niſi forte Val. Capito, Coſſutianus ille ſit, quem dixit lib. 13 damnatum in exilium, cum Cilices repetundarum detuliſſent: de quo infra eodem lib ait *Exin à Coſſutiano Capitone, qui nuper ſenatorium ordinem precibus Tigellini ſoceri ſui receperat.* At Licinius Gabolus, nuſquam præter quam hoc loco memoratur

Recte *prætura functos*, nec aliter Tacitus Nam qua *præfectura functi* ſic per excellentiam? inepta lectio. melius *prætura functos*, quos inter & prætorios diſtinguit Tacitus.

Præfectura functi.] Nunquam ſic ſcripſit. Tacit. lege *prætura functos.* audacior qui vertit, *præfectos urbis.* Ad id quod dicunt, non ante memoratos eſſe inter exules, vanum illud Nam Tac. non memoravit omnes perculſos ab Agrippina, vel ob ſortem infimam eorum qui pellerentur, vel quia non forte vulgatum eſt, quo crimine, aut quibus artibus pellerentur.

Nam alii forte metu tantum exulabant, ne durius adverteretur. nempe & illi aula prohibiti & exterriti, quemadmodum Veſpaſianus, alii vero ſepoſiti & relegati, & ipſe Tacitus hic innuit, ſe non memoraſſe. nam id non reticuiſſet, & ſæpe addit, *ut memoravi.*

Et olim pulſos, id eſt ſub Claudio nempe à nuptiis Agrippinæ aut paulo ante; nam ab eo tempore tantum floruit Agrippina, & ſævijt. Et tamen habemus hiſtoriam totius hujus temporis apud Tacit. unde

jus inimicitiis conciderat, vel tum mitigata. Cunctanti in opidis Campaniæ, *quonam modo urbem ingrederetur, an obſequium ſenatus, an ſtudia plebis repperiret* anxio, contra deterrimus quiſque quorum non alia regia fecundior exſtitit, *inviſum Agrippinæ nomen, & morte ejus accenſum populi favorem* diſſerunt: *iret intrepidus, & venerationem ſui coram experiretur.* Simul *prægredi* expoſcunt. & promptiora quam promiſerant inveniunt, obvias tribus, feſto cultu ſenatum: [1] conjugum ac liberorum agmina per ſexum & ætatem diſpoſita: exſtructos qua incederet ſpectaculorum gradus, quo modo triumphi viſuntur. Hinc ſuperbus ac publici ſervitii victor, [2] Capitolium adiit, grates exſolvit: ſeque in omnes libidines effudit, quas male coërcitas qualiſcumque matris reverentia tardaverat. [3] Vetus illi copia erat [4] curriculo quadrigarum inſi- 13 14

INTERPRETATIO.

jam Agrippinâ, cujus odiis Silana ſubverſa fuerat, vel tum placatâ. Dum moratur, dum dubitat in civitatibus Campaniæ, quonam pacto urbem introiret, ſollicitus an obſequelam Patrum, an favorem plebis inveniret: *contra affirmat peſſimus quiſq; quorum non alia aula abundantior fuit,* odioſum nomen Agrippinæ, & exitio ipſius aucta eſſe ſtudia plebis, pergeret impavidus. & ſui reverentiam præſens ipſe perſpiceret, ac frueretur. Simul ut præirent *ipſi poſtulant, & obſequentiores omnes reperiunt, quàm polliciti erant, tribus obviam venientes, patres læto ornatu, catervas feminarum & puerorum ordinatas per ſexum & ætatem: erecta tabulata ad ſpectaculum, quacumq;* via *ingrederetur, qua ratione aſpiciuntur triumphi. Hinc arrogans, & publicæ ſervituti inſultans,* Capitolium *ingreſſus eſt, gratias diis retulit, & in omnia cupidinum flagitia prorupit, quæ male cohibita qualiſcumque parentis obſervantia retinuerat. Vetus illi facultas, ſeu voluptas erat, re-*

NOTÆ.

patet non memoraſſe omnes quos Agrippina perculit.

4. *Tarentum.*] Vrbs Salentinorum populorum. in Meſſapia provincia, & ad mare Ionium. hodie *Taranto* Italis. & *Tarente* Francis. urbs Terræ Hydruntinæ, ſeu *d'Otranto*, in regno Neapolitano, paret Regi Catholico. *Tillemon.*

1. *Conjugum.*] Intellige conjuges utriuſque ſexus. ſuo ordine, ſeu agmine diſpoſitos, ut pueri pro ætate & ſexu, diverſis agminibus ordinati incedebant.

2. *Capitolium.*] Vide notas lib 6. cap. 32. *Tillemonius.*

3. *Vetus illi copia erat.*] Ita libri priſci. ſubſtituerunt, *cura*: ad ſententiam non male. Neſcio an, *copido*, ſive *cupido.* Lipſius. *Copia* hic facultas ſeu licentia eſt. Iam olim à teneris ſibi hanc *copiam* ſeu licentiam Nero vindicarat. Vide Sueton.

Vetus copia.] Nihil ibi mutandum puto. *Vetus copia*, id eſt, jam à puero, jam à teneris, illi præcipua voluptas fuit inſiſtendi quadrigis. *Copia*, idem eſt ac facultas ſeu licentia ſe ſe oblectandi tali exercitatione.

Sueton. Ner. 22. *Equorum ſtudio vel præcipue ab ineunte ætate flagravit, plurimuſque illi ſermo, quanquam vetaretur, de Circenſibus erat: Et quondam tractum Praſinum agitatorem inter condiſcipulos querens, objurgante magiſtro, de Hectore ſe loqui ementitus eſt: ſed cum inter initia imperij eburneis quadrigis quotidie in abaco luderet ad &c. Circenſes commeabat.*

Vt vides, fuit illi *copia* ſeu facultas ſic ludendi jam ab ineunte ætate. Fuit illi

ſtere, nec minus [1] fœdum ſtudium [2] cithara ludicrum in modum canere, cum [3] cœnaret: [4] quod *regibus & antiquis ducibus factitatum*

INTERPRETATIO.

gendi currum quadrigarum, nec minus turpis cupido pulſandi cytharam, ut mos eſt ludionibus, inter epulas: quod regibus & priſcis ducibus uſurpatum *dictitabat*,

NOTÆ.

Jam olim innata cupido ſeu libido talium oblectationum ludorumque.

Vetus copia erat.] Forte nihil mutandum. jam id puer Nero uſurpaverat, ut qui educatus ſub ſaltatore & tonſore fuerat. nam & cithara ludicrum in modum canebat, cum cœnaret.

4. *Curriculo quadrigarum.*] Ideo ejus numiſma cuſum eſt, cujus poſtera pars quadrigam habet cum his litteris EYTYMIVS, quod intrepidus agitator auriga peritiſſimus eſſet. quamobrem in nummis maris illius, habitu aurigæ indutum aſpicias, quaſi permiſtum plebi lib. ſeq refert *Vertranius.*

1. *Fœdum ſtudium.*] Iuven. Sat 8

Hac opera atque ha ſunt generoſi principis artes.
Gaudentis fœdo peregrina ad pulpita cantu.
Proſtitui, Graiaque apium meruiſſe corona.

2. *Cithara ludicrum in modum.*] Non etiam diſpliceat, *ludiorum.* Nummos certe cuſit illa bellua, in quibus ipſe citharœdico habitu, in tunica oblonga, citharam percutiens.

Deſcribit eum habitum graphice Apuleius 11. Florid. in perſona Bathylli: *Eique prorſus citharœdicus ſtatus, deam conſpiciens, canenti ſimilis. Tunicam picturis variegatam deorſus, ad pedes dejectus ipſos, Græcanico cingulo, chlamyda velat utrumque brachium ad uſque articulos palmarum. Cetera decoris inſtrumentis dependent. Cithara baltheo cælato apta, ſtrictim ſuſtinetur. manus ejus tenera, procerula, læva diſtantibus digitis nervos molitur, dextra pſallentis geſtu ſuo ſabulum cithara admovet, ceu parato percutere.*

Ita enim eum locum legimus, diſtinguimus. Et quod ait de Chlamyda, deque cingulo, etiam illa apparent in Neronianis nummis; excipio quod non brachia velat, ſed ab humeris dependet chlamys *Lipſius.*

Cithara &c. canere.] Nero nomen ſuum in albo citharœdorum profitentium juſſit adſcribi, ſorticulaque in urnam cum cæteris demiſſa, intravit ordine ſuo, ſimulque præfecti prætorii citharam ſuſtinentes, ut ait Sueton. 21.

Idemque princeps ſtatuas ſuas citharœdico habitu poſuit, & ea nota nummum percuſſit, in quo effigies ejus manu citharam gerentis exprimitur.

In eo autem reges externos & duces Græcos, ut ex Homero acceperat, ſequi ſe prætexebat, ut quod exemplo faceret, honeſte facere videretur *Vertranius.*

Cythara ludicrum in modum.] Cur diſceret fœdam illam artem, præter inſitam libidinem, etiam aliam cauſſam affert Sueton. Ner. 40. *Prædictum à Mathematicis Neroni olim erat, fore ut quandoque deſtitueretur, unde vox ejus celeberrima, τὸ τέχνιον πᾶσα γαῖα τρέφει, quo majore venia meditaretur citharœdicam artem, principi ſibi gratam, privato neceſſariam.*

3 *Cum cœnaret.*] Cic. 1. Tuſc. *Mos apud majores hic epularum fuit, ut qui accumberent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.* Et de clar. Orat. *Carmina in epulis cantata à ſingulis convivys de clarorum virorum laudibus.*

Corn. Nepos de Epaminonda ſic habet: *De hic prinſquam ſcribamus, hæc percipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad ſuos referant, neve ea quæ ipſis leviora ſunt, pari modo apud cæteros fuiſſe arbitrentur. Scimus enim muſicam noſtris moribus abeſſe à principis perſona. ſaltare etiam in vitys poni. Quæ omnia apud Græcos & gratia & laude digna ducuntur &c.*

4. *Quod regibus & antiquis ducibus.*]

memorabat: *idque vatum laudibus celebre*, [1] *& deorum honori datum. Enimvero cantus Apollini ſacros*, [2] *taliquè ornatu aſtare, non modo Græcis in urbibus; ſed Romana apud templa*, [3] *numen præcipuum*, *&* [4] *præſcium.* Nec jam ſiſti poterat, cum Senecæ ac Burrho viſum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. clauſumque [5] valle Vaticana ſpatium, in

INTERPRETATIO.

Idque poetarum fabulis inclytum, & deorum venerationi tributum eſſe. Quippe citharam Apollini dicatam, talique cultu pingi, non ſolum in Græciæ opidis, ſed etiam Romanis in delubris, numen illud principale, & futuri providum. *Nec jam retineri poterat, cum Senecæ & Burrho placuit, alterum permittere, ne in utrumque eis irrumperet. cinctumque in valle Vaticana ſpatium, quo quadrigis inſiſteret, non per-*

NOTÆ.

Ita in Panegyrico illo ad Piſonem, qui hoc ævo ſcriptus, inſerta ea defenſio:

Nec pudeat pepuliſſe lyram cum pace ſerena
Publica ſecuris exultent otia terris.
Ipſe fidem moviſſe ferox narratur Achilles.

Quem Ovidio ablatum, viri docti tribuunt Lucano. Neutri ego. Ab Ovidio ætas abjudicat: ab Lucano, conditio ſcribentis. Nam ille quicumque Poëta, ignotus fuit, obſcura, fortuna tenui: & humilius blanditur Piſoni, quam ut decuerit Lucanum. Ait ecce.

—— en Piſo latentem
Exere: nos humilis domus, at ſincera parentum,
Sed tenuis fortuna ſua caligine celat.

At Lucanus certe notus, celeber: per ſe, perque uxorem prædives. Adde Senecam patruum in aula; qui huic humili & tenui protendere manum potuiſſet, præ Piſone. *Lipſius.*

Antiquis ducibus.] Certe Seneca de Tranq. animi, cap. 15. ſic habet. *Scipio triumphale illud & militare corpus movit ad numeros, non molliter ſe infringens, ut nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo ultra muliebrem mollitiem fluentibus. Sed ut illi antiqui viri ſolebant inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur.*

Antiquis ducibus.] Vt Achilli, & aliis Heroibus apud Homerum. Iuven. Sat. 7.

-- metuens virga jam grandis Achilles
Cantabat patriis in montibus &c.

1 *Deorum honori datum.*] Nempe ut ſic laudes eorum virtuteſque celebrarentur.

2. *Talique ornatu.*] Pingebatur in ſpeciem juvenis impuberis, modo facie puerili, modo juvenili, ſemper imberbis, interdum cana diverſitate apparentis.

Is ſuper caput ferebat tripodem aureum. In dextra habebat ſagittas, arcum & pharetram: in ſiniſtra citharam tenebat, aliquando dextra gratias geſtabat, & ſiniſtra arcum & ſagittas.

3. *Numen præcipuum.*] Quia inter duodecim ſelectos deos habebatur. erant duodecim dii *conſentes*, ſive *præcipui*; dicti *conſentes*, quia iis veluti conſiliariis Iupiter utebatur, & quorum imagines auratæ apud forum ſtabant, ſex mares, ſex feminæ.

Sic Ennius:

Iuno Veſta, Minerva, Ceres; Diana, Venus Mars.
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus Apollo.

4 *Præſcium.*] Apollo Iovis & Latonæ filius, Dianæ frater gemellus, quatuor artibus præſidebat. Hic Citharœdus, ac citharædorum deus, inventor medicinæ, jaculator & ſagittarius, vates & vaticinii deus habebatur.

5. *Valle Vaticana ſpatium.*] Credo id à Plinio denotari lib. XXXVI. *Tertius obeliſcus Romæ in Vaticano, Caij ac Neronis principum circo.* Lipſius.

quo equos regeret, haud promiſcuo ſpectaculo, mox ultro vocari populus Romanus, [1] laudibuſq; extollere, ut eſt vulgus cupiens voluptatum; & ſi eodem princeps trahat, lætum. Cæterum evulgatus pudor non ſatietatem, ut rebantur, ſed incitamentum attulit. Ratuſque dedecus amoliri, ſi plures fœdaſſet, nobilium familiarum poſteros, egeſtate venales in [2] ſcenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam; [3] majoribus eorum tribuendum puto. nam & ejus flagitium eſt,

INTERPRETATIO.

miſſa promiſcue ſpectandi copia, dein ultro invitari cœpit populus Rom. qui & laudibus evehebat principem. *ut eſt oblectamentorum cupida plebecula, gaudetq; ſi eodem ducat imperator. Cæterum publicata ſemel verecundia, non illi ſcena faſtidium creavit, ut exiſtimabant* magiſtri, *ſed irritamentum. Et putans ignominiam à ſe depellere, ſi plures contaminaſſet, illuſtrium domorum juvenes inopia emptitios in theatrum adduxit, qui cum extincti ſint, jam avis eorum id concedendum exiſtimo, ne ſingula eorum nomina memorem.*

NOTÆ.

Vaticana.] Vaticanus mons & Campus extra mœnia Romæ antiquæ, & in regione decima quarta urbis. Hodie pars regionis *Borgo*, in parte occidentali Romæ modernæ *Tillemonius*.

Vaticana.] Trans Tiberim collis olim non habitatus, nec ad urbem pertinuit. Nomen habuit, vel à Vaticiniis, vel à deo Vaticano, ſeu Vagitano.

Sextus Pompeius ſcribit, Vaticanum collem appellatum fuiſſe, quod eo potitus ſit populus Rom. vatum reſponſo, expulſis Etruſcis. Et teſte Plin. *Vetuſtior urbe in Vaticano Ilex, in qua titulus æreis literis Etruſcis, religione arborem jam tunc dignam fuiſſe ſignificat.*

Vaticanus nobilis olim ſepulcro Scipionis, nunc inſignis Bibliotheca Vaticana, palatio & hortis Pontificiis, & Baſilica S. Petri.

1. *Laudibus extollere.*] Nempe populus Rom. vocabatur, Neronemque laudibus extollebat, in quibus præcipuus ſatelles Vitellius, teſte Sueton. Vitel. 4.

Aliquanto Neroni acceptior, cum propter eandem hac, (nempe aurigandi & aleæ ſtudium) *tum peculiari merito: quod præſidens certamini Neroneo cupientem inter citharœdos contendere, nec quamvis flagitantibus cunctis promittere audentem; ideoque egreſſum theatro revocaverat, quaſi perſeverantis populi legatione ſuſcepta, exorandumque præbuerat.*

2. *In ſcenam deduxit.*] Sic Cæſar olim quingentis millibus invitavit Laberium ad ſcenam unde ille apud Macrob. 2. 7.

Eques Romanus lare egreſſus meo
Demum revertar mimus, nimirum hoc die
Uno plus vixi, mihi quam vivendum fuit.

Auguſtus etiam equitibus Romanis uſus eſt ad ſcenicas & gladiatorias operas. Sueton. Aug. 43. & his potuit objici quod Salluſt 1. Hiſt. *Præclara Brutorum atque Æmiliorum & Lutatiorum proles, geniti ad ea quæ majores peperere ſubvertenda.* Aurelius.

3. *Majoribus eorum tribuendum.*] Imo vero iis qui ita à perenni conteſtataque majorum virtute degeneraſſent, ut fœdiſſima ſervitute, & ſcenicis artibus vitam & mores infamarent, ignominia infamiaque perpetua inurenda fuit.

Quod perinde in illos cenſeo, qui ſe invitos, ac in eos qui ſe volentes fœdaverunt, cum deeſſet utriſque animus vere Romanus: & ab iis mortis honeſtiſſimæ, quæ turpitudini & ſervituti anteponenda ſemper fuit, pulcherrima & juſtiſſima prætermitteretur occaſio.

Quare mihi Dio Caſſius prudentius feciſſe, quam hic noſter Cornelius videtur, cum eorum nomini non pepercit, qui

qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. [1] Notos quoque [2] equites Romanos operas arenæ promittere ſubegit, [3] donis ingentibus: niſi quod merces ab eo qui jubere poteſt, vim neceſſitatis affert. Ne tamen adhuc publico theatro dehoneſtaretur, [4] inſtituit

INTERPRETATIO.

quippe & illius ſcelus eſt, qui pecuniam potius largitus eſt ob flagitia, quam ne peccarent. Compulit etiam inſignes equites Rom. ut in arenam deſcenderent, maximis muneribus: niſi quod præmium ab eo datum, qui imperare poſſit, vim & neceſſitatem infert. Ne tamen adhuc publica ſcena contaminaretur, excogitavit ludos, Iuvenalium *nomine, in quos paſſim*

NOTÆ.

famæ ſuæ non pepercerunt, familiiſque clariſſimis æternas maculas impreſſerunt. *Vertranius.*

Recte Tacitus hîc, & multa væſane profert Dio, ubique Romanæ virtuti infeſtus Græculus, & aperte hiſtrionem ſeu declamatorem non hiſtoricum agit.

Notos.] Id eſt, *inſignes*, ſeu *illuſtres* equites, qui fuerint *inſignes* equites, illuſtrare videtur Dio lib. 59. ubi de Iulio Cæſ. *Quum ordo equeſtris diminutus eſſet, ex omni ſuo, etiam extra Italiam, imperio, multos affinitatibus, & opibus primarios accerſitos in eum allegit, & quibuſdam illorum ſenatoriæ veſtis uſum, antequam magiſtratum ullum, quo in ſenatum aditus paratur, geſſiſſent, conceſſit, ut ſpem adipiſcendæ ſenatoriæ dignitatis haberent, quod ante ſolis è genere ſenatorio ortis conceſſum erat.* Haud dubie illi inſignes equites qui affinitatibus & opibus excellebant.

Quod etiam firmatur ex Tac. lib. Hiſt. 4. 53. *Curam reſtituendi Capitolij in L. Veſtinum confert, equeſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres.*

Igitur illuſtres equites Romani, qui propinquitatibus, opibus, fama, gratia, auctoritate præpollebant, & qui ſic propius ad ſenatoriam nobilitatem accedebant. Non fuit autem hæc equitum dignitas aliqua in eo ordine, ſed tantum claritudo major. Male vertunt, quorum nomina nota ſunt.

Notos.] Ner. 11. Sueton. *Notiſſimus eques Romanus elephanto ſuperſedens per Catadromum decucurrit.* Et infra: *Exhibuit autem ad ferrum etiam quadringentos ſenatores, ſexcentoſque equites Rom. & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ ex iiſdem ordinibus, confectoreſque ferarum, & ad varia arenæ miniſteria.*

2. *Equites Rom.*] De Iulio ſic Sueton. 39. *Munere in foro depugnavit Furius Leptinus, ſtirpe prætoria, & Q. Calpenus ſenator quondam actorque cauſſarum. Pyrricham ſaltaverunt Aſiæ Bythiniæque principum liberi. Ludis decimus Laberius eques Rom. mimum ſuum egit: donatuſque quingentis ſeſtertijs & annulo aureo, ſeſſum in quatuordecim è ſcena per Orcheſtram tranſiit.* At Laberius factum ſuum excuſat his verbis:

Etenim dij negare cui nil potuerunt,
Hominem me denegare quis poſſet pati?
Non ſolum invitat, ſed & ſi ſupplicet cogit.

Aurelius.

3. *Donis ingentibus.*] Hoc ſenſu *notos equites* pellexit donis ingentibus, ut quæ alioqui dici *dona* poſſent, jam potius appellari debeant pretia flagitii; & certe ea merces data *ab eo qui jubere poteſt, vim neceſſitatis affert.*

4. *Inſtituit ludos Iuvenalium.*] Qui privati, & per domum celebrati aut in hortis. Tacitus lib. XV. *Acriore in dies cupidine Nero agitabatur promiſcuas ſcenas frequentandi: nam adhuc per domum aut hortos cecinerat Iuvenalibus ludis.*

Manſit nomen ludorum poſteriori ævo, & imperatores, hos in palatio ludos dabant Kalendis novi anni, (de quibus è Iuliano monui ad librum IV) Iuvenalia videntur appellaſſe: ab exem-

teſtari. Ipſe [1] diverſa ſimulatione, mœſtus, & quaſi incolumitati ſuæ [2] infenſus, ac morti parentis illacrimans; quia tamen non ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obverſabanturque maris illius & litorum gravis aſpectus (& erant qui crederent, ſonitum tubæ collibus circum editis, planctuſque [3] tumulo matris audiri) [4] Neapolim
11 conceſſit, litteraſque ad ſenatum miſit, quarum ſumma erat. *Repertum cum ferro percuſſorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, & luiſſe eam pœnam* [5] *conſcientia, qua ſcelus paraviſſet.* Adjiciebat crimina longius repetita; *quod conſortium imperii, juraturaſque in femina verba prætorias cohortes, idemque dedecus ſenatus & populi ſperaviſſet: ac poſteaquam*

INTERPRETATIO.

ſacrificiis & legationibus, gaudium ſuum *palam oſtentare. Ipſe contraria diſpariq; diſſimulatione triſtis, & veluti ſalutem ſuam averſatus, ac mortem matris deplorans; quia tamen locorum ſpecies aſpectuſque non mutantur, ut facies hominum, offerebatque ſe* animo *æquoris illius & riparum importunus aſpectus, (& erant, qui exiſtimarent, clangorem tubæ perſonare in collibus circumpoſitis, ejulatuſque ad ſepulchrum parentis audiri) Neapolim ſe recepit, & compoſuit epiſtolam ad Patres, cujus hæc ſententia fuit:* D. prehenſum cum gladio interfectorem A. erinum ex gratioſis Agrippinæ libertis, & eam tuliſſe ſupplicium, conſcientia *eadem*, qua facinus agitaviſſet. *Addebat* ſcelera *altiùs repetita*, quod ſperaſſet ſocietatem principatûs, & prætorium militem in verba mulieris ſe ſacramento obſtricturum, eamdemque injuriam Patrum plebiſque

NOTÆ.

1. *Diverſa ſimulatione.*] Illi lætabantur palam: ipſe vero contraria ſimulatione mœſtitiam præſeferebat, *quia tamen* &c *Ferrettus.*

Diverſa.] Dum populus lætitiam teſtabatur gratulabaturque, ipſe contra ſimulabat mœſtitiam, & quaſi horreret & averſaretur vitam. Igitur *diverſa ſimulatione*, id eſt, populus lætitiam præferebat, quod periculum evaſiſſet Nero, ipſe vero triſtitiā, ſed certe ſimulatā & falsā.

Diverſa ſimulatione.] Quod municipes Campani vere triſtes, ſed revera lætus, ſi lætitia eſt parricidis *Aurelius.*

2. *Infenſus.*] Quaſi infeſtus ſibi & ſaluti ſuæ, quaſi ſperneret vitam, ſalutem, imperium, omnia, poſt interitum matris.

3. *Tumulo matris.*] Simile quid habet Sueton. Cal. 19 *Cadaver ejus clam in hortos Lamianos aſportatum, & tumultuario rogo ſemiambuſtum levi ceſpite obrutum eſt: poſtea per ſorores ab exilio reverſas erutum, crematum, ſepultumque.*

4. *Neapolis.*] Vrbs Campaniæ provinciæ ad mare Tyrrhenum. hodie *Napoli*, Italis, & *Naples*, Francis, urbs Terræ Laboris, & primaria regni Neapolitani. paret Regi Catholico, ſeu Hiſpaniæ. *Til.*

5. *Conſcientia qua ſcelus paraviſſet.*] Alii vertunt, præ pudore, alii *prout meruiſſet ipſa.* alii *exagitata ſtimulis conſcientia* luit pœnam ſceleris quod ipſa paraverat. Fuit Agrippinæ conſcientia parati ſceleris; igitur eamet conſcientia qua paraverat ſcelus, eadem & conſcientia ſtimulata & exagitata, luit pœnam ſceleris ſui. & ſic relinquere Nero videtur in ambiguo, an ſemet occiderit Agrippina, an ab aliis occiſa ſit. Sicque tacite derivat à ſe crimen.

Eadem conſcientia.] Vt mala mente, & pravitate ingenii incita femina, ſcelus auſa erat; ſic & eadem mente, eademque ſtimulante conſcientia, ſibi mortem conſciverat, aut luerat Eodem animo, eadem conſcientia qua crimen molita erat, eadem impietate eademque ejuſdem cri-

fruſtra [1] *optata ſint.* [1] *infenſa militibus patribuſque & [2] plebi, diſſuaſiſſet donativum & congiarium, periculaque viris illuſtribus inſtruxiſſet. Quanto ſuo labore perpetratum,* [3] *ne irrumperet curiam, ne gentibus externis reſponſa daret?* Temporum quoque Claudianorum obliqua inſectatione, cuncta ejus dominationis flagitia in matrem tranſtulit, [4] *publica fortuna extinctam* referens. [5] namque & naufragium narrabat. Quod fortuitum fuiſſe, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut à muliere naufraga miſſum cum telo unum, qui cohortes, & [6] claſſes imperatoris perfringeret? Ergo non jam Nero, cujus immanitas omnium queſtus

INTERPRETATIO.

optaviſſet. At ubi hæc fruſtra cupita ſint, infenſa militi, ſenatui & populo, prohibuiſſet donativum & congiarium, & claris viris diſcrimina paraviſſet. Quanto negotio obſtitiſſet, ne ipſa pervaderet in ſenatum, ne legatis externarum gentium reſponderet. *Et dominationem Claudianam tacitè & indirecte perſtringens, omnia iſtius aulæ facinora in Agrippinam refundebat,* felicitate publica interiiſſe ipſam *memorans. Quippe &* naufragium *referebat. Sed quis adeo ſtupidus reperiretur, ut crederet id fortuito caſu cōtigiſſe? aut à femina naufragio elapſa, miſſū cum ferro hominē unū, qui perrumperet cohortes & claſſes principis? Itaque non jam Nero, cujus crudelitas omnium queri-*

NOTÆ.

minis conſcientia, pœnam mortemque ultro ipſa ſumpſerat. aut paſſa erat.

1. *Infenſa militibus patribuſque & plebi.*] Supra cap. 1. hujus libri, Poppæa inſinuabat Neroni. *Timeri, ne ne uxor ſaltem injurias patrum, iram populi adverſus ſuperbiam avaritiamque matris aperiat.*

Itaque *injurias patrum*, id eſt, odium & offenſiones ſenatus adverſus Agrippinam, non in Neronem. Vnum enim voluit Sabina, concitare nempe Neronem ad depellendam, vel tollendam matrem. Quod aucupatur, innuendo, eſſe odioſam omnibus, militibus, patribus & plebi.

2. *Plebi.*] Verba hæc reſpondent iſtis aliis cap. 1. lib. 14. *Timeri, ne uxor ſaltem &c. iram populi adverſus ſuperbiam avaritiamque matris aperiat.*

Nec dubium quin populus averſaretur Agrippinam ob ambitionem, avartiam, & veneficia; item & ſenatus ob, cædes nobilium, & dominationis illius impotentiam. Et quia *curiam irrumperet.*

3. *Ne irrumperet curiam.*] Objectat Agrippinæ quod habetur ſupra lib. 13. 5. *Patres qui in palatium ob id vocabantur, ut aſtaret, abditis à tergo foribus velo diſcreta* &c.

4 *Publica fortuna exſtinctam.*] Et imprimis ipſius privata. Hinc illud jure laudatum Quinctiliano, Africani Oratoris ad Neronem ſuper hac morte: *Rogant te, Cæſar, Galliæ tuæ, ut felicitatem tuam fortiter feras.* Lipſius.

Publica fortuna.] Habuit templum in valle Quirini, quæ inter Eſquilias fuit, & Quirinalem collem. Ovid. 4. Faſt.

Nec te prætereo populi fortuna potentis
Publica cui templum luce ſequente datum eſt.

5. *Namque & naufragium narrabat.*] Alii *jamque* ſed me diſſentiente cum particula *nam*, referatur ad id quod dixerat, Agrippinam publica fortuna extinctam. Deinde adjicit, ipſam eadem publica fortuna, antea in mare prope ſubmerſam; ideo ſequitur, ſic fortuito illud eveniſſe, minime credendum. *Pichena.*

6. *Et claſſes.*] Quia haud dubie Nero littora illa Campaniæ adibat, non ſine magno comitatu & pompa navium triremiumque; nec illa feſta ſine mole & paratu fortunæ principalis celebrata.

eſſet. Thraſea Pætus ſilentio vel brevi aſſenſu [1] priores adulationes tranſmittere ſolitus, [2] exiit tum ſenatu; ac ſibi cauſſam periculi fecit, cæteris libertatis initium non præbuit. Prodigia quoque crebra & [3] irrita interceſſere. Anguem enixa mulier; & alia in concubitu mariti fulmine exanimata: Iam [4] ſol repente obſcuratus, & tactæ de cœlo quatuordecim urbis regiones. quæ adeo [5] ſine cura deûm eveniebant, ut mul-

INTERPRETATIO.

Pætus qui per ſilentium vel brevem adſenſum ſuperiores adſentation[illegible] Patrum *præterire conſueverat, tum è curia diſceſſit, & ſuo diſcrimini occaſionem præbuit, nec alijs principium libertatis fecit. Interim etiam evenere multa & inania oſtenta. Femina peperit ſerpentem: & alia in coitu viri extincta eſt. Etiam ſol ſubito defecit, & quatuordecim regiones urbis icta fulmine. quæ adeo ſine providentia numinum contingebant, ut multis poſthac annis, Nero dominationem &*

NOTÆ.

1. *Priores adulationes.*] Id eſt, adulationes, quæ antea in ſenatu fieri ſolebant; nam ea hac occaſione Patrum adulationes non ſuſtinuit Pætus, ſed è curia ſtatim ſe proripuit, velut ex profano loco; neque certe facinus Neronis laudari potuit, aut adprobari in ſenatu, niſi per ſummum ſcelus.

2 *Exijt tum ſenatu.*] Recte *exijt tum ſenatu.* Hoc enim ſolo ſibi diſcrimen peperit magnus ille vir, quod ſenatu egreſſus eſt, cum de Agrippina referretur. Xiphilinus: *Publius Thraſea Pætus venit quidem in ſenatum, & audivit epiſtolam, qua recitata in ſenatu, ſurrexit ſtatim, priuſquam aliquid decerneretur, & exivit, quia dicere non poterat quæ vellet, quæ vero poſſet, proferre noluit.*

Et Tacit. XVI. hunc locum reſpiciens: *Olim utriſque infenſus, & accedentibus cauſſis in Thraſeam, quod ſenatu egreſſus eſt, cum de Agrippina referretur, ut memoravi.* Lipſius.

3. *Irrita.*] Prodigia illa irrita atque inania, quia nullius bonæ rei oſtenta erant. Non enim exitum, non finem malorum oſtendebant. quod dicit Tacitus: *Quæ adeo ſine cura deûm eveniebant, ut multos poſt annos Nero imperium & ſcelere continuaverit.*

Talibus prodigiis tamen exterriti alii dominantes, qui ſe cruore civium polluerant. Sueton. 15 de Domitiano. *Continuis octo menſibus tot fulgura facta nuntiataque ſunt, ut exclamaverit, feriat jam quem volet.*

4 *Sol repente obſcuratus.*] De quo deliquio ſic Plin. lib 2 cap. 70. *Solis defectum Vipſanio & Fonteio, conſules qui fuere ante paucos annos, factum pridie Calend. Maias,* (alii legunt *undecimo Calend. Maias*) *Campania hora diei inter ſeptimam & octavam ſenſit. Corbulo inter horam diei decimam & undecimam, prodidit viſum, circuitu globi alia aliis detegente & occultante.*

Puto id ſcripſerat Corbulo in ſuis commentariis & vidit hanc defectionem ſolis in Armenia. cum præerat bello adverſus Tiridatem & Parthos.

5. *Sine cura deûm eveniebant.*] Exincupiſſet & hic & alibi noſter. *Lipſius.*

Sine cura deûm.] Sic alibi, *noſtram ultionem dijs curæ eſſe* &c. Quæ puto, dicit tantum ut auctor rerum, & ex vulgi ſententia ac rumore, ut ſolet; vulgus enim quæ ſunt naturæ, aut fortuita, cœleſtibus imputat, & in prodigium trahit, ſempérq; deos vel adjutores, vel ultores invocat.

Potius Stoicum profiteretur Tac. qui totus in laudes Senecæ, Thraſeæ, Helvidii, & ſimilium incumbit Porticum. potius ſectatur quam Epicuri hortos.

Sine cura deûm.] Puto, non Epicureum agit, ſed loquitur in ſententia plebeculæ, & pro captu vulgi. quod facere debet hiſtoricus, & quod graphice ubique Tacitus. ſane tollendum ſtatim

tos poſt annos Nero imperium & ſcelera continuaverit. Cæterum quo gravaret invidiam matris, eaque demota, [1] auctam lenitatem ſuam teſtificaretur, feminas illuſtres [2] Iuniam & Calpurniam, [3] prætura functos Valerium Capitonem & Licinium Gabolum, ſedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulſos, Etiam Lolliæ Paullinæ cineres reportari, ſepulcrumque exſtrui permiſit: quoſque ipſe nuper relegaverat, Iturium & Calviſium pœna exſolvit. Nam Silana fatofuncta erat, longinquo ab exſilio [4] Tarentum regreſſa, labante jam Agrippina, cu-

INTERPRETATIO.

flagitia retinuerit. Cæterum ut augeret odium Agrippinæ, eaque depulſa, increviſſe clementiam ſuam ſignificaret, patriæ reſtituit matronas inſignes, Iuniam & Calpurniam, Valerium Capitonem & Licinium Gabolum, qui præturam obierant, & ab Agrippina olim ejecti erant. Etiam paſſus eſt referri Lolliæ Paullinæ reliquias, & tumulum ædificari: quoſque ipſa haud ita pridem amoverat, Iturium & Calviſium exſilio liberavit. Quippe Silana extincta erat, amoto procul ab exſilio reverſa Tarentum, nutante

NOTÆ.

videbatur tale portentum, ne ultra prorumperet in ſcelera, ſed multa præter opinionem vulgi accidunt. ſero, ſed graviter vindicat Deus.

1. *Auctam lenitatem ſuam.*] Igitur valde miror quod habet Sueton. Ner. 34. *Iunxitque parricidio matris amitæ necem, quam cum ex duritia alvi cubantem viſitaret &c præcepitque medicis, ut largius purgarent ægram.* Id eſt, veneno conficerent.

Nam contra morte matris placabilior factus, maxima clementia in omnes uſus eſt, & præcipue in eos quos vel oderat, vel ſubverterat Agrippina quæ cum Domitia ſimultatem muliebrem potiſſimum exercebat teſte Tacito

Vnde inferri poſſit, non occidiſſe amitam Domitiam, ſive duæ, ſive una tantum amita ei fuerit.

2. *Iuniam.*] Calvinam, de qua lib. XII. De Calpurnia, eodem etiam lib. 12. Statim *Prætura functos*. Legendum *Lipſius*.

3. *Prætura functos Val. Capitonem & Lic. Gabolum.*] Nihil repperi. Niſi forte Val. Capito, Coſſutianus ille ſit, quem dixit lib. 13 damnatum in exilium, cum Cilices repetundarum detuliſſent: de quo infra eodem lib ait *Exin à Coſſutiano Capitone, qui nuper ſenatorium ordinem precibus Tigellini ſoceri ſui receperat.* At Licinius Gabolus, nuſquam præter quam hoc loco memoratur

Recte *prætura functos*, nec aliter Tacitus Nam qua *præfectura functi* ſic per excellentiam? inepta lectio. melius *prætura functos*, quos inter & prætorios diſtinguit Tacitus.

Præfectura functi.] Nunquam ſic ſcripſit. Tacit. lege *prætura functos* audacior qui vertit. *præfectos urbis.* Ad id quod dicunt, non ante memoratos eſſe inter exules, vanum illud Nam Tac. non memoravit omnes perculſos ab Agrippina, vel ob ſortem infimam eorum qui pellerentur, vel quia non forte vulgatum eſt, quo crimine, aut quibus artibus pellerentur.

Nam alii forte metu tantum exulabant, ne durius adverteretur. nempe & illi aula prohibiti & exterriti, quemadmodum Veſpaſianus, alii vero ſepoſiti & relegati, & ipſe Tacitus hic innuit, ſe non memoraſſe. nam id non reticuiſſet, & ſæpe addit, *ut memoravi.*

Et olim pulſos, id eſt ſub Claudio nempe à nuptiis Agrippinæ aut paulo ante; nam ab eo tempore tantum floruit Agrippina, & ſævjit. Et tamen habemus hiſtoriam totius hujus temporis apud Tacit. unde

jus inimicitiis conciderat, vel tum mitigata. Cuntanti in opidis Cam- 13
paniæ, *quonam modo urbem ingrederetur, an obſequium ſenatus, an ſtudia plebis repperiret* anxio, contra deterrimus quiſque quorum non alia regia fecundior exſtitit, *inviſum Agrippinæ nomen, & morte ejus accenſum populi favorem* diſſerunt: *iret intrepidus, & venerationem ſui coram experiretur.* Simul *prægredi* expoſcunt. & promptiora quam promiſerant inveniunt, obvias tribus, feſto cultu ſenatum: [1] conjugum ac liberorum agmina per ſexum & ætatem diſpoſita: exſtructos qua incederet ſpectaculorum gradus, quo modo triumphi viſuntur. Hinc ſuperbus ac publici ſervitii victor, [2] Capitolium adiit, grates exſolvit: ſeque in omnes libidines effudit, quas male coërcitas qualiſcumque matris reverentia tardaverat.
[3] Vetus illi copia erat [4] curriculo quadrigarum inſi- 14

INTERPRETATIO.

jam Agrippinâ, cujus odiis Silana *ſubverſa fuerat, vel tum placatâ. Dum moratur, dum dubitat in civitatibus Campaniæ,* quonam pacto urbem introiret, ſollicitus an obſequelam Patrum, an favorem plebis inveniret: *contra affirmat peſſimus quiſq; quorum non alia aula abundantior fuit,* odioſum nomen Agrippinæ, & exitio ipſius aucta eſſe ſtudia plebis, pergeret impavidus. & ſui reverentiam præſens ipſe perſpiceret, ac frueretur. Simul ut præirent *ipſi poſtulant, & obſequentiores omnes reperiunt, quàm polliciti erant, tribus obviam venientes, patres læto ornatu, catervas feminarum & puerorum ordinatas per ſexum & ætatem: erecta tabulata ad ſpectaculum,* quacumq; via *ingrederetur, qua ratione aſpiciuntur triumphi. Hinc arrogans, & publicæ ſervituti inſultans,* Capitolium *ingreſſus eſt, gratias diis retulit, & in omnia cupidinum flagitia prorupit, quæ male cohibita qualiſcumque parentis obſervantia retinuerat. Vetus illi facultas, ſeu voluptas erat, re-*

NOTÆ.

patet non memoraſſe omnes quos Agrippina perculit.

4. *Tarentum.*] Vrbs Salentinorum populorum. in Meſſapia provincia, & ad mare Ionium. hodie *Taranto* Italis. & *Tarente* Francis. urbs Terræ Hydruntinæ, ſeu *d'Otranto*, in regno Neapolitano, paret Regi Catholico. *Tillemon.*

1. *Conjugum.*] Intellige conjuges utriuſque ſexus, ſuo ordine, ſeu agmine diſpoſitos, ut pueri pro ætate & ſexu, diverſis agminibus ordinati incedebant.

2. *Capitolium.*] Vide notas lib. 6. cap. 32. *Tillemonius.*

3. *Vetus illi copia erat.*] Ita libri priſci. ſubſtituerunt, *cura*: ad ſententiam non male. Neſcio an, *cupido*, ſive *cupido*. Lipſius. *Copia* hic facultas ſeu licentia eſt. Iam olim à teneris ſibi hanc *copiam* ſeu licentiam Nero vindicarat. Vide Sueton.

Vetus copia.] Nihil ibi mutandum puto. *Vetus copia*, id eſt, jam à puero, jam à teneris, illi præcipua voluptas fuit inſiſtendi quadrigis. *Copia*, idem eſt ac facultas ſeu licentia ſe ſe oblectandi tali exercitatione.

Sueton. Ner. 22. *Equorum ſtudio vel præcipue ab ineunte ætate flagravit, plurimuſque illi ſermo, quanquam vetaretur, de Circenſibus erat: Et quondam tractum Praſinum agitatorem inter condiſcipulos querens, objurgante magiſtro, de Hectore ſe loqui ementitus eſt: ſed cum inter initia imperij eburneis quadrigis quotidie in abaco luderet ad &c. Circenſes commeabat.*

Vt vides, fuit illi *copia* ſeu facultas ſic ludendi jam ab ineunte ætate. Fuit illi

ſtere, nec minus [1] fœdum ſtudium [2] cithara ludicrum in modum canere, cum [3] cœnaret: [4] quod *regibus & antiquis ducibus factitatum*

INTERPRETATIO.

gendi currum quadrigarum, nec minus turpis cupido pulſandi cytharam, ut mos eſt ludionibus, inter epulas: quod regibus & priſcis ducibus uſurpatum *dictitabat,*

NOTÆ.

Jam olim innata cupido ſeu libido talium oblectationum ludorumque.

Vetus copia erat.] Forte nihil mutandum. jam id puer Nero uſurpaverat, ut qui educatus ſub ſaltatore & tonſore fuerat. nam & cithara ludicrum in modum canebat, cum cœnaret.

4. *Curriculo quadrigarum.*] Ideo ejus numiſma cuſum eſt, cujus poſtera pars quadrigam habet cum his litteris EYTYMIVS, quod intrepidus agitator auriga peritiſſimus eſſet. quamobrem in nummis maris illius, habitu aurigæ indutum aſpicias, quali permiſtum plebi lib. ſeq refert *Vertranius.*

1. *Fœdum ſtudium.*] Iuven. Sat 8

Hæc opera atque hæ ſunt generoſi principis artes.
Gaudentis fœdo peregrina ad pulpita cantu.
Proſtitui, Graiaque apium meruiſſe corona.

2. *Cithara ludicrum in modum.*] Non etiam diſpliceat, *ludiorum.* Nummos certe cuſit illa bellua, in quibus ipſe citharædico habitu, in tunica oblonga, citharam percutiens.

Deſcribit eum habitum graphice Apuleius 11. Florid. in perſona Bathylli: *Eique prorſus citharœdicus ſtatus, deam conſpiciens, canenti ſimilis. Tunicam picturis variegatam deorſus, ad pedes dejectus ipſos, Græcanico cingulo, chlamyda velat utrumque brachium ad uſque articulos palmarum. Cetera decoris inſtrumentis dependent. Cithara balthco cælato apta, ſtrictim ſuſtinetur. manus ejus tenera, procerula, læva diſtantibus digitis nervos molitur, dextra pſallentis geſtu ſuo ſabulum cithara admovet, ceu parato percutere.*

Ita enim eum locum legimus, diſtinguimus. Et quod ait de Chlamyda, deque cingulo, etiam illa apparent in Neronianis nummis; excipio quod non brachia velat, ſed ab humeris dependet chlamys *Lipſius.*

Cithara &c. canere.] Nero nomen ſuum in albo citharœdorum profitentium juſſit adſcribi, ſorticulaque in urnam cum cæteris demiſſa, intravit ordine ſuo, ſimulque præfecti prætorii citharam ſuſtinentes, ut ait Sueton. 21.

Idemque princeps ſtatuas ſuas citharœdico habitu poſuit, & ea nota nummum percuſſit, in quo effigies ejus manu citharam gerentis exprimitur.

In eo autem reges externos & duces Græcos, ut ex Homero acceperat, ſequi ſe prætexebat, ut quod exemplo faceret, honeſte facere videretur. *Vertranius.*

Cythara ludicrum in modum.] Cur diſceret fœdam illam artem, præter inſitam libidinem, etiam aliam cauſſam affert Sueton. Ner. 40. *Prædictum à Mathematicis Neroni olim erat, fore ut quandoque deſtitueretur, unde vox ejus celeberrima, τὸ τέχνιον πᾶσα γαῖα τρέφει, quo majore venia meditaretur citharœdicam artem, principi ſibi gratam, privato neceſſariam.*

3 *Cum cœnaret.*] Cic. 1. Tuſc. *Mos apud majores hic epularum fuit, ut qui accumberent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.* Et de clar. Orat. *Carmina in epulis cantata à ſingulis conviviis de clarorum virorum laudibus.*

Corn. Nepos de Epaminonda ſic habet: *De his prinſquam ſcribamus, hæc percipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad ſuos referant, neve ea quæ ipſis leviora ſunt, pari modo apud cæteros fuiſſe arbitrentur. Scimus enim muſicam noſtris moribus abeſſe à principis perſona. ſaltare etiam in vitiis poni. Quæ omnia apud Græcos & grata & laude digna ducuntur &c.*

4. *Quod regibus & antiquis ducibus.*]

memorabat: *idque vatum laudibus celebre*, [1] *& deorum honori datum. Enimvero cantus Apollini ſacros*, [2] *taliqus ornatu aſtare*, *non modo Græcis in urbibus*; *ſed Romana apud templa*, [3] *numen præcipuum*, *&* [4] *præſcium.* Nec jam ſiſti poterat, cum Senecæ ac Burrho viſum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. clauſumque [5] valle Vaticana ſpatium, in

INTERPRETATIO.

Idque poetarum fabulis inclytum, & deorum venerationi tributum eſſe. Quippe citharam Apollini dicatam, talique cultu pingi, non ſolum in Græciæ opidis, ſed etiam Romanis in delubris, numen illud principale, & futuri providum. *Nec jam retineri poterat, cum Seneca & Burrho placuit, alterum permittere, ne in utrumque vi irrumperet. cinctumque in valle Vaticana ſpatium, quo quadrigis inſiſteret, non per-*

NOTÆ.

Ita in Panegyrico illo ad Piſonem, qui hoc ævo ſcriptus, incerta ea defenſio:

Nec pudeat pepuliſſe lyram cum pace ſerena
Publica ſecuris exultent otia terris.
Ipſe fidem moviſſe ferox narratur Achilles.

Quem Ovidio ablatum, viri docti tribuunt Lucano. Neutri ego. Ab Ovidio ætas abjudicat: ab Lucano, conditio ſcribentis. Nam ille quicumque Poëta, ignotus fuit, obſcura, fortuna tenui: & humilius blanditur Piſoni, quam ut decuerit Lucanum. Ait ecce.

——— tu Piſo latentem
Exere: nos humilis domus, at ſincera parentum,
Sed tenuis fortuna ſua caligine celat.

At Lucanus certe notus, celeber: per ſe, perque uxorem prædives. Adde Senecam patruum in aula; qui huic humili & tenui protendere manum potuiſſet, præ Piſone. *Lipſius.*

Antiquis ducibus.] Certe Seneca de Tranq. animi, cap. 15. ſic habet. *Scipio triumphale illud & militare corpus movit ad numeros, non molliter ſe infringens, ut nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo ultra muliebrem mollitiem fluentibus. Sed ut illi antiqui viri ſolebant inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur.*

Antiquis ducibus.] Vt Achilli, & aliis Heroibus apud Homerum. Iuven. Sat. 7.

-- metuens virga jam grandis Achilles
Cantabat patriis in montibus &c.

1 *Deorum honori datum.*] Nempe ut ſic laudes eorum virtuteſque celebrarentur.

2. *Talique ornatu.*] Pingebatur in ſpeciem juvenis impuberis, modo facie puerili, modo juvenili, ſemper imberbis, interdum cana diverſitate apparentis.

Is ſuper caput ferebat tripodem aureum. In dextra habebat ſagittas, arcum & pharetram: in ſiniſtra citharam tenebat, aliquando dextra gratias geſtabat, & ſiniſtra arcum & ſagittas.

3. *Numen præcipuum.*] Quia inter duodecim ſelectos deos habebatur. erant duodecim dii *conſentes*, ſive *præcipui*; dicti *conſentes*, quia iis veluti conſiliariis Iupiter utebatur, & quorum imagines auratæ apud forum ſtabant, ſex mares, ſex feminæ.

Sic Ennius:

Iuno Veſta, Minerva, Ceres; Diana, Venus Mars.
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus Apollo.

4 *Præſcium.*] Apollo Iovis & Latonæ filius, Dianæ frater gemellus, quatuor artibus præſidebat Hic Citharœdus, ac citharædorum deus, inventor medicinæ, jaculator & ſagittarius, vates & vaticinii deus habebatur.

5. *Valle Vaticana ſpatium.*] Credo id à Plinio denotari lib XXXVI. *Tertius obeliſcus Romæ in Vaticano, Caij ac Neronis principum circo.* Lipſius.

qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. 1 Notos quoque 2 equites Romanos operas arenæ promittere ſubegit, 3 donis ingentibus: niſi quod merces ab eo qui jubere poteſt, vim neceſſitatis affert Ne tamen adhuc publico theatro dehoneſtaretur, 4 inſtituit

INTERPRETATIO.

quippe & illius ſcelus eſt, qui pecuniam potius largitus eſt ob flagitia, quam ne peccarent. Compulit etiam inſignes equites Rom. ut in arenam deſcenderent, maximis muneribus: niſi quod præmium ab eo datum, qui imperare poſſit, vim & neceſſitatem infert. Ne tamen adhuc publica ſcena contaminaretur, excogitavit ludos, Iuvenalium *nomine, in quos paſſim*

NOTÆ.

famæ ſuæ non pepercerunt, familiiſque clariſſimis æternas maculas impreſſerunt. *Vertranius.*

Recte Tacitus hic, & multa væſane profert Dio, ubique Romanæ virtuti infeſtus Græculus, & aperte hiſtrionem ſeu declamatorem non hiſtoricum agit.

Notos.] Id eſt, *inſignes*, ſeu *illuſtres* equites. qui fuerint *inſignes* equites, illuſtrare videtur Dio lib. 59. ubi de Iulio Cæſ. *Quum ordo equeſtris diminutus eſſet, ex omni ſuo, etiam extra Italiam, imperio, multos affinitatibus, & opibus primarios accerſitos in eum allegit, & quibuſdam illorum ſenatoriæ veſtis uſum, antequam magiſtratum ullum, quo in ſenatum aditus paratur, geſſiſſent, conceſſit, ut ſpem adipiſcendæ ſenatoriæ dignitatis haberent, quod ante ſolis è genere ſenatorio ortis conceſſum erat.* Haud dubie illi inſignes equites, qui affinitatibus & opibus excellebant.

Quod etiam firmatur ex Tac. lib Hiſt. 4. 53. *Curam reſtituendi Capitolij in L. Veſtinum confert, equeſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres.*

Igitur illuſtres equites Romani, qui propinquitatibus, opibus, fama, gratia, auctoritate præpollebant, & qui ſic propius ad ſenatoriam nobilitatem accedebant. Non fuit autem hæc equitum dignitas aliqua in eo ordine, ſed tantum claritudo major. Male vertunt, quorum nomina nota ſunt.

Notos.] Ner. 11. Sueton. *Notiſſimus eques Romanus elephanto ſuperſedens per Catadromum decucurrit.* Et infra: *Exhibuit autem ad ferrum etiam quadringentos ſenatores, ſexcentoſque equites Rom. & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ ex iiſdem ordinibus, confectoreſque ferarum, & ad varia arenæ miniſteria.*

2. *Equites Rom.*] De Iulio ſic Sueton. 39. *Munere in foro depugnavit Furius Leptinus, ſtirpe prætoria, & Q. Calpenus ſenator quondam actorque cauſſarum. Pyrricham ſaltaverunt Aſiæ Bythiniæque principum liberi. Ludis decimus Laberius eques Rom. mimum ſuum egit: donatuſque quingentis ſeſtertiis & annulo aureo, ſeſſum in quatuordecim è ſcena per Orcheſtram tranſiit.* At Laberius factum ſuum excuſat his verbis:

Etenim dij negare cui nil potuerunt,
Hominem me denegare quis poſſet pati?
Non ſolum invitat, ſed & ſi ſupplicet cogit.
Aurelius.

3. *Donis ingentibus.*] Hoc ſenſu *notos equites* pellexit donis ingentibus, ut quæ alioqui dici *dona* poſſent, jam potius appellari debeant pretia flagitii; & certe ea merces data *ab eo qui jubere poteſt, vim neceſſitatis affert.*

4. *Inſtituit ludos Iuvenalium.*] Qui privati, & per domum celebrati aut in hortis. Tacitus lib. XV. *Acriore in dies cupidine Nero agitabatur promiſcuas ſcenas frequentandi: nam adhuc per domum aut hortos cecinerat Iuvenalibus ludis.*

Manſit nomen ludorum poſteriori ævo, & imperatores, hos in palatio ludos dabant Kalendis novi anni, (de quibus è Iuliano monui ad librum IV) Iuvenalia videntur appellaſſe: ab exem-

ludos *Iuvenalium* vocabulo, in quos paſſim nomina data: non nobilitas cuiquam, non ætas aut acti honores impedimento, quo minus Græci Latinive hiſtrionis artem exercerent, uſque ad geſtus modoſque haud viriles. Quin & feminæ illuſtres deformia meditari. exſtructaq; [1] apud nemus, quod [2] navali ſtagno circumpoſuit Auguſtus, conventicula, &

INTERPRETATIO.

adſcripti cives: non claritudo ſtirpis, non ætas, aut habita dignitates prohibuere, quin uſurparent artem mimi Græci, vel Latini, uſque ad geſtus, ſaltuſque viris turpes. Quin etiam feminæ nobiles ludicra inhoneſta agitare & diſcere. ædificataque apud lucum, quem navali ſtagno circumjecit Auguſtus, conventicula, & tabernæ, & incita-

NOTÆ.

plo hoc Neronis Sidonius:

Ianus forte ſuas bifrons Kalendas
Sumendas referebat ad curules.
Mos eſt Cæſaribus die bis uno
(Privatos vocitant) parare ludos.
Tunc cœtus juvenum, ſed aulicorum
Elæi ſimulacra torva campi
Exercet ſpatiantibus quadrigis.

Et addit poſt deſcriptionem Curulium ludorum:

Iam vero Iuvenalibus peractis.

Vt videantur ii ludi, tunc quidem, ſcenicum nihil habuiſſe. Atque ita diſtinguit etiam, ni fallor, Capitolinus in Gordianis: *Cordus dicit in omnibus civitatibus Campaniæ, Piceni, Vmbriæ, de proprio illum, per quatriduum ludos ſcenicos & Iuvenalia edidiſſe.*

Quod notari volo. Neronis tamen ævo & inſtituto, ſcenici: ex Tacito hic, & Plinio, qui ad hos ludos reſpiciens, ait Neronem *peculiari theatro in hortis primum cantaſſe, & Pompeiano præluſiſſe.*

Non prætereo notam Xiphilini, qui hos ludos inſtitutos vult per cauſſam poſitæ à Nerone primæ barbæ. Et hercle ea nominis cauſſa.

Iuvenilia enim dicta, quia ut Tirocinii die pueros exuebant: ſic raſa barba juventutem, tranſibantque tunc in viros

Vnde illud Domitiæ amitæ blandientis Neroni votum: *Simul hanc excepero, mori volo.* Sueton. cap. XXXIV. itaque is dies Romanis pariter feſtus.

De Octaviano, Dio lib. XLVIII. *Cæſar cum primum barbam radens, & ipſe diem eum plane feſtum habuit, & aliis publicam feſtivitatem indixit. atque ex eo etiam ipſe genas ſuas læves habuit, ad exemplum reliquorum* Lipſius.

Inſtituit ludos Iuvenalium.] Philippus Beroaldus vir doctiſſimus in comment ad Sueton putat ludos Iuvenales pro ſalute juvenum inſtitutos.

Verum, ut ait Dio, celebrabantur propter barbam, quam cum raſerat, pilis in auream ſphæram conjectis, & Iovi Capitolino dicatis.

Huic adſtipulatur Ioh. Xiphilinus. *Iuvenalium* quoque ludorum meminit Capitolinus in Gordiano, & Tac lib. 15. & pluribus locis. *Pichena.*

Iuvenalium.] Inſtituti à Nerone, cum barbam deponeret, teſtis Dio. Sic dicti hi ludi, quod in eis veluti rejuveneſcerent. Primum per domos & hortos tantum celebrati, & Plin. dicit cum Neronem *peculiari theatro in hortis primum cantaſſe, & Pompeiano præluſiſſe*, theatro nempe.

Sueton Ner. 11. *Iuvenalibus ſenes quoque conſulares, anuſque matronas recepit ad luſum.* Et 22. *Poſitoque in hortis inter ſervitia & ſordidam plebem rudimento, univerſorum ſe oculis in Circo max. præbuit.*

1. *Apud nemus.*] Olim ſtagnum, poſtea nemus. Nam Auguſtus, ut exhiberet Naumachiam, juſſit cavari ſolum vicinum Tiberi, traductiſque aquis complevit, & navale bellum exhibuit, Naumachia exhibita ſiccata humo, dilapſiſque aquis, nemus inſtituit Cæſarum.

cauponæ.

cauponæ. & poſita væno irritamenta luxus. [1] dabanturque ſtipes, quas boni neceſſitate; intemperantes gloria conſumerent. Inde gliſcere fla-

INTERPRETATIO.

menta luxus væno expoſita, & diſtribuebantur ſtipes, quas honeſti coacti abſumerent, flagitioſi per ambitionem & honorem. Hinc cœpit *graveſcere labes & ignominia, nec*

NOTÆ.

Illud nemus dictum *horti Cæſaris*, quos Iulius legarat populo Rom. Sueton. Aug *Item navale prælium* (exhibuit) *circa Tiberim cavato ſolo in quo nunc Cæſarum nemus eſt.* Et Tac. lib. 6. *Lacu in ipſo navale prælium adornatur, ut quondam Auguſtus, ſtructo cis Tiberim ſtagno.*

2. *Navali ſtagno circumpoſuit Auguſtus.*] Ad Tiberim. de quo eo ſtagno ſupra: *Auguſtus ſtructo cis Tiberim ſtagno.* Et Sueton. At nemus illud eſt, quod *Cæſarum nemus* appellatum. Vide & hic Xiphilinum. *Lipſius.*

1. *Dabanturque ſtipes.*] Cui rei datæ ſtipes? Ita olim ſane Apollinaribus ludis factum reperio. *Prætor edixit*, ait Livius lib. xxv. *ut populus per eos ludos ſtipem Apollini, quantum commodum eſſet, conferret.*

Plinius lib. xxxiii. *Populus Romanus ſtipem ſpargere cœpit, Sp. Poſtumio, Q. Marcio coſſ. Tanta abundantia pecuniæ erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit.* Quæ verba ne te fallant. Nam *ſtipes* de qua Livius, multis annis prior notatione Plinianâ.

Sed voluntariam, credo, Plinius intellexit: illa fuit ex edicto. Sed & Auguſtus ſtipem prætoribus dari ad ludos voluit, innuente Dione LIV. initio. Τοῖς μὲν στρατηγοῖς τὰς πανηγύρεις πάσας συνέταξεν, ἔκ τε τοῦ δήμου διδόσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας. *Prætoribus quidem ludos omnes injunxit, & ex publico dari aliquid juſſit.* niſi tamen τὸ δημόσιον intelligi voluit potius, quam δῆμον.

Stipes alias uſitate dabant diis, & ad res ſacras. Seneca de Benef VII. *Omnia deorum ſunt: tamen diis poſuimus donum, & ſtipem jecimus.* Et Epiſt. CXVI. *Colitur autem non taurorum optimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque ſuſpenſo, nec in theſauros ſtipe infuſâ, ſed pia & recta voluntate.* Varro de L. L. *Diis, cum theſauris aſſem dant, ſtipem dicunt.*

Ita in capita fontium, quæ ſacra, ſtipem jaciebant. Plinius lib. VII. Epiſtol. de Clitumno: *Fons purus & vitreus, ut numerare jactas ſtipes, & relucentes calculos poſſis.* Seneca lib. IV. Quæſt. Natural. de Nili venis. *In hac ora ſtipem ſacerdotes, & aurea dona præfecti, cum ſollenne venit ſacrum, jaciunt.* Lipſius.

Dabantur ſtipes.] Multa hic alii de ſtipibus ad ludos conlatis, deque eis quæ diis ponebantur, ſed nihil ad mentem Taciti; qui vult certam pecuniam diſtributam à Nerone inter ſuos, impendendam incontinenti, in ſcorta & ganeas.

Sic apud Tranquillum Aug. 98. *Quare admodum exhilaratus, quadragenos aureos comitibus diviſit, juſque jurandum & cautionem exegit à ſingulis, non alio datam ſummam, quam in emptionem Alexandrinarum mercium abſumpturos.*

Exemplum præbuit Neroni Caligula, ſed non æquavit Neronem liberalitate; Iſte enim *miſit circum fora ac baſilicas nomenclatores, ad invitandos in libidinem juvenes, ſeneſque, præbita adventantibus pecunia fenebri.* ut loquitur Sueton. *Gruter.*

Dabanturque ſtipes.] Id eſt, largitiones & diſtributiones pecuniæ fiebant, veluti congiaria quædam, quas *ſtipes* vocat Tacitus comparate ad luxum, quo certe longe majores opes voraſſet illa colluvies Neroniana intra paucos dies; aut comparate etiam cum dedecore & flagitio publico, quo ſe & populum Rom. & auguſtiſſimum ordinem polluebant. Sic vili ſtipe meruit victor gentium populus.

Cum poſtea Galba, vindicato orbe cum Iulio Vindice, donationes illas Neronis

gitia & infamia ; [1] nec ulla moribus corruptis olim plus libidinum circumdedit, quam illa colluvies. vix artibus honeſtis pudor retinetur; nedum inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modeſtia, aut quidquam probi moris reſervaretur. Poſtremò ipſe ſcenam inſcendit, multa cura tentans citharam & prameditans, [2] aſſiſtentibus familiaribus,

INTERPRETATIO.

ulla peſtis labefactis olim animis ; plus flagitiorum invexit, quam illa colluvies Neroniana. *Vix per egregias artes pudor conſervatur ; tantum abeſt, ut inter amulationem flagitiorum certatim irrumpentium retineretur pudor, aut temperantia, vel quidquam honesti moris. Demum ipſe theatrum ingreſſus eſt, multo ſtudio & arte pulſans citharam ac praludens, praſentibus amicis, & adjuncta cohors pratorianorum erat,*

NOTÆ.

exigere voluit, ſinus inanes & per luxum exhauſtos repperit. nihilque ex Nerone, niſi flagitium, aut inſtrumenta flagitii ſupererat.

1. *Nec ulla.*] Nec ulla luxuriæ colluvies, quæ jam pridem Romam confluxerat, labefactis olim moribus, plus flagitii invexit, quam iſta hæc profligatiſſima turba Neroniana.

Vel iiſdem verbis Taciti. Nec ulla, corruptis olim moribus, colluvies, plus libidinum circumdedit, quam iſta hæc Neroniana.

2. *Aſſiſtentibus familiaribus.*] Falsò, Nam Vatic. *abſiſtentibus facies.* Farneſ *aſſiſtentibus facies.* Similiſque lectio Budenſis : quod facile odoreris è Rhenano conjectante, *abſiſtentium facie:* Vtrumne, *aſſiſtentibus facibus ?*

Certe noctu, & ad lumen etiam hi ludi exerciti. ſequiturque : *Hi dies ac noctes plauſibus perſonare.* & ait, poſtremum in ſcenam veniſſe Neronem. Ergo ad lumen.

Infra etiam : *Noctes quoque dedecori adjectas.* Sed & Sueton. Calig cap. XVIII. *Quondam etiam & nocturnos ludos prabuit accenſis facibus.*

Noſter iterum infra : *Latitia magis, quam laſcivia dari paucas totius quinquennij noctes, quibus tanta luce ignium, nihil illicitum occultari queat.* Vos divini conferte operam : ſi mihi Phœbus hic non favit. *Lipſius.*

Aſſiſtententibus familiaribus abſceſſerat.] Inter quos divinos neſcio ſi Muretus eſt, in cujus Eclogis notatum reperi, aſſiſtentibus *Fonaſcis*, ſive *Phonaſcis.* Valde quidem id acute & attemperate.

Sed mihi vulgatum retinere magis placet, haud rejecto illo Suetonii loco : *Sorticulaque in urnam cum ceteris demiſſa intravit ordine ſuo, ſimulque prafecti pratorij, citharam ſuſtinentes, poſt Tribuni militum, juxtaque amicorum intimi.*

Et ſi hic de publico theatro Suetonius: quid tamen impedit, quin & idem hic fuerit, ut alia pleraque in utriuſque deſcriptione, quanquam diverſa, conveniunt.

Poſtremò, inter verba, *acceſſerat cohors*, velim cum Mureto voculam immittere, *acceſſerat & cohors*, quæ neceſſaria ad nexum orationis. *Acidalius.* Fruſtra τὸ *Et.*

Recte ſenſit vir doctiſſimus diverſa ſpectacula Suetonio & Tacito deſcribi : res docet

Vnum enim celebratum eſt ſub præfecto prætorii Burrho, cui nunquam collega. *Civitati grande deſiderium ejus manſit per memoriam virtutis, & ſucceſſorum alterius ſegnem innocentiam, alterius flagrantiſſima flagitia, & adulteria: quippe Caſar duos pratorijs cohortibus impoſuerat.*

Alterum vero poſt ejus mortem ſub Fenio & Tigellino. Sueton. 21. *Simulque prafecti pratorio citharam ſuſtinentes.* De emendatione non oppido laboro. De ſenſu Cornelii hæc dicam.

Imperator, milites, tribunos, ipſum-

1 acceſſerat cohors militum, centuriones tribunique: & [2] mœrens Burrhus, ac laudans. Tuncque primum conſcripti ſunt equites Romani, [3] cognomento *Auguſtanorum*, ætate ac robore conſpicui, & pars ingenio procaces, alii in ſpe potentiæ. Hi dies ac noctes plauſibus perſonare. Formam principis vocemque [4] deûm vocabulis appellantes, quaſi per virtutem clari honoratique agere. Ne tamen ludicræ tantum 16

INTERPRETATIO.

Centuriones, & tribuni adſtabant dolenſq; Burrhus ac laudans. Et tunc primùm delecti ſunt equites Rom. vocabulo Auguſtanorum *ætate & viribus inſignes, & pars indole laſcivi ac petulantes, alii ſpe honorum, & opum. Hi diebus noctibuſque plauſu con*tinuo celebrare Cæſarem, *nuncupantes pulchritudinem & vocem Neronis*, nominibus deorum, & ſic *veluti per egregias artes inclareſcere, & honoribus augeri. Ne ta-*

NOTÆ.

que Burrhum præfectum alio ablegabat, familiaribus tantum facta copia aſſiſtendi, idque ut, majore ſpecie libertatis, homines in juvenalibus laſcivirent.

Mox ſeditione forſan perterritus, ſcenas (niſi milite ſeptus) non ingrediebatur: quod Suetonius recenſet, noſtro non reclamante lib. 16. *Ac ſæpe à militibus verberaretur, qui per cuneos ſtabant.* Salinerius. ſcil. plebs rudis plauſuum.

Aſſiſtentibus.] Sic Sueton. Ner. 21. *Flagitantibuſque cunctis cæleſtem vocem, reſpondit quidem in hortis ſe copiam volentibus facturum: ſed adjuvante vulgi preces etiam ſtatione militum, quæ tunc excubabat, repræſentaturum ſe pollicitus eſt libens, ac ſine mora nomen ſuum in albo profitentium citharœdorum juſſit adſcribi: ſorticulaque in urnam cum ceteris demiſſa intravit ordine ſuo, ſimulque præfecti prætorii citharam ſuſtinentes: poſt Tribuni militum, juxtaque amicorum intimi.* Quid ni & idem factum in ludis his privatis? quid ni familiares adſint, ubi centuriones, tribuni & Burrhus ipſe? nam certe leg. *acc‹ſſ r‹t.*

1 *Acceſſerat cohors militum.*] Ita legendum, non quia Suetonius cap. XXII ita narrare videatur, ſed quia res poſuit. Nam Suetonius de alio ibi & publico theatro *Lipſius.*

2. *Mœrens Burrhus, ac laudans.*] Vnus ergo hic tantum præfectus prætorio, nec pugnat Suetonius qui duos nominat. quia Tacitus de Iuvenali ludicro adhuc loquitur; de publico theatro Sueton. *Lipſ.*

3. *Cognomento Auguſtanorum.*] Iidem Caſſio Αὐγούστειοι, quaſi *Auguſtæi* dicti ſunt: quos Xiphilinus ad quinque millia delectos refert. Suetonius paulò aliter narravit, *adſcriptos adoleſcentes equeſtris ordinis, & quinque amplius millia robuſtiſſimæ juventutis, quorum duces quadragena millia H. S. merebant.* Vertranius Quadragena millia HS. ſunt decem millia coronatorum, ſeu 30. millia librarum.

Auguſtanorum.] Dio lib. 60. *Sequentibus currum, ovantium ritu, plauſoribus, Auguſtanos militeſque ſe triumphi ejus clamitantibus.* Triumphantes duces habebant milites triumphi ſui comites, qui bellis victoriiſque adfuerant, ita Nero quinque millia Auguſtanorum habuit, qui palmarum ſuarum teſtes comiteſque extitiſſent. *Aurelius.*

4. *Deum vocabulis.*] Teſte Dione lib. 60. ſic exclamabant. *Quam pulcher Cæſar, Apollo Auguſtus, & alter veluti Pythius. Per ipſum Cæſarem vincis Cæſar. Alii Neroni Herculi, Neroni Apollini ſacra vox. Alii beati qui te audiunt. Alii ova Olympionice, victor, ova Pythice victor, quam ſolus victores.*

imperatoris artes noteſcerent, [1] carminum quoque ſtudium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas. [2] Nec dum inſignis æta-

INTERPRETATIO

mum theatrales tantùm principis artes inclareſcerent, etiam verſuum doctrinam ambiit, convocatis quibus aliqua componendi carminis *ſcientia; nec dum inſignem ta-*

NOTÆ.

1. *Carminum quoque ſtudium.*] Plinius libro XXXVII. *Domitius Nero in ceteris vita ſua portentis, capillos quoque conjugis ſua Poppea in hoc nomen adoptaverat, quodam etiam carmine Succina appellando.*

Intellexit & Seneca hunc poëtam lib. 1. Quæſt. Natur. *Vt ait Nero Caſar diſertiſſime, Colla Cytheriaca ſplendent agitata columba.* Laudat eum Martialis lib. VIII.

Carmina qui docti nota Neronis habet.

Et lib. IX.

Ipſe tuas etiam veritus Nero dicitur aures,
Laſcivum juveni cum tibi luſit opus.

Lipſius.

Carminum quoque ſtudium.] Nero forte bonus poëta, ut & bonus cantor, ejus poëticam tuetur Suetonius; quia, inquit, *venere in manus meas pugillares libellique cum quibuſdam notiſſimis verſibus, ipſius chirographo ſcriptis, ut facile appareret, non tranſlatos, aut dictante aliquo exceptos, ſed plane quaſi à cogitante, atque generante exaratos.*

Certe non negamus, Neronem potuiſſe texere aliqua carmina ſuo marte, ſed an ingenio, an inſtinctu, an impetu naturæ generata fuerint, dubitari poſſit. Ex eo quod Nero pugillaribus inſcripſerit aliquos verſus, non recte inferre videtur Suetonius, Neronem *carmina libenter ac ſine labore compoſuiſſe.*

Nec dicit Tacitus, Neronem aliena tantum carmina edidiſſe: ſed dicit carmina aliena ſuis adnexuiſſe, miſerique ſutoris inſtar adſuiſſe.

2. *Nec dum inſignis ætatis.*] Forte leg. *quibus aliqua pangendi facultas, nec dum inſignis. Ii alternatim conſidere ſimul.* M. Antonius Muretus, cui ſcriptor hic noſter in amoribus (& jure) corrigit: *quibus aliqua pangendi facultas, nec dum inſignis erat. Ii conſidere ſimul; & natos ibidem verſus connectere, atque ipſius verba quoquo modo prolata ſupplere.* Non damno: germana tamen eſſe non credo. Ceterum ab hoc Cornelii judicio Tranquillus diſſentit, cap. LII. quem vide. *Lipſius.*

Nec dum inſignis ætatis.] Tales quæſivit, qui callerent verſuum faciendorum ſtudio, ſed nihil dum edidiſſent, aut eo nomine celebres eſſent. *Inſignis ad famam*, ut Ciceroni lib. 5. de legibus *inſignis ad deformitatem puer.*

Quod autem Tacitum & Sueton. committunt; utrumque verum. ſed de diverſis opuſculis Neronis, exiſtimo eos tradidiſſe. Neque enim dubito, quin & potuerit ſcribere verſibus Nero & quædam ſcripſerit ſine cujuſquam auxilio. Et in hujuſmodi tabulas incidit Suetonius.

Sed & quum repentinus hic impetus ei veniſſet, dum feſtinat, omnis moræ impatiens, & geſtit eloquentiæ auctoribus accenſeri, atque illam laudem rapere potius quam mereri; non tantum ſumpſiſſe temporis & otii & receſſus, quantum juſta cura requirit; ideoque hos adjutores adhibuiſſe, facile credo Tacito; & id tyranni juvenis, laſcivientis & luxuriantis indoli valde conveniens mihi videtur.

Licet & ſuſpicari factum id in opere, quod parabat ad inſtantem commiſſionem. *Gronovius.*

Nec dum inſignis.] Lego, *quibus nec dum inſignis ætas, adornati conſidere.* Quibus non inſignis ætas, ita neque inſignis fama. Ex verbis prout habemus, præſtat elicere ſenſum commodum, quam

tis nati, conſidere ſimul, [1] & allatos vel ibidem repertos verſus connectere, atque ipſius verba quoquo modo prolata ſupplere. quod ſpecies ipſa carminum docet, non impetu & inſtinctu, [2] nec ore uno fluens.

INTERPRETATIO.

men ætate nacti erant, ſedere ſimul, & ſociare adnectereque ſimul carmina, vel præmeditata, vel ibidem adinventa, atque ipſius verba quacumque ratione ipſe prompſiſſet, ſupplere. quod compoſitio ipſa verſuum oſtendit, quæ non eodem ingenio, aut impetu,

NOTÆ.

nova verba, & forte novam ac inanem ſententiam invehere.

Si referatur τὸ *inſignis* ad vocem *facultas*, tum idem bis dicet Tac. quod ejus genio repugnat. Potius per antitheſim opponit ætatem facultati, *quibus aliqua facultas, necdum inſignis ætas.*

Legebam *adornati*, id eſt, appoſiti, ſeu ſubornati: etiam conjiciebam, *nec dum inſignis artis noti.*

At inquiunt, obtrectaretur his poëtis, quod non probabile. quia ipſe Lucanus in ea turba, ſed cum forte neque Lucanus ipſe notus, vel ob ætatem juvenilem, vel ob invidiam & æmulationem qua Nero ſuppreſſit famam illius, quantum potuit.

Nec dum inſignis.] Alii aliter reponunt. *Contractis quibus aliqua pangendi facultas, necdum inſignis ætatis vatibus, conſidere.* Urſinus.

Contractis quibus aliqua pangendi facultas, nec dum inſignis erat. Ii varii conſidere ſimul, & natos repente ibidem verſus connectere Acidal. *Nec dum inſignis æternitati. Hi conſidere ſimul.* Marcilius.

Ne dum inſigniores ætatis. Adunati conſidere ſimul &c. Pichena.

Nec dum inſignis ætatis noti. id eſt, adhuc adoleſcentes: nam *ætas inſignis* eſt ætas ſenatoria. *Grotius.*

Forte, *quibus aliqua pangendi facultas, nec dum inſignem ætate nacti.* Vel *nec dum inſignis*, ſeu *inſignes* ætate noti.

Hæ lectiones omnes in eundem fere ſenſum concurrunt, quod nobis ſufficit. Nempe properus gloriæ carminum Nero, aggregavit familiares adoleſcentes, quorum nondum inſignis facultas, aut ætas, quippe ſi conſediſſet inter ipſos aliquis, jam aut fama poëſeos celeber, aut ætate vetuſtior, præripuiſſe gloriam principi videretur, quaſi unus ille ſuos verſus ſuamque venam & ingenium tali choro ſuppeditaſſet.

Nec dum inſignis.] De verbis Taciti quæ excitari nec inſtaurari poſſunt, fruſtra tam anxii interpretes. De ſenſu potius inquirendum. Puto, Nero juvenis, juvenes coætaneos, & quibus aliqua verſus pangendi facultas nec dum inſignis eſſet, ſimul contrahebat, ſic ſecurus decoris & palmæ; quia poëtæ illi non ſibi, ſed imperatori ſuo merebant, & quæ afferebant domo, aut ex tempore adinveniebant, gloriæ principis tribuebant per officium.

1. *Et allatos.*] Haud quamquam hoc ſollicitandum cenſeo. *Allatos*, eſt domi meditatos. Quod ad primum quidem congreſſum non congruit; ſed poſtquam ſemel ſtudia junxere, vix eſt ut umquam diſceſſerint, quin præcepiſſent animis proximi conventus materiam, & ad eam aliquid domi per *habentes carmina ſomnos* natum poſſent afferre.

Sed & ad illos, quos ſubito ad juſſum principis effuderant, emendandos, aliquid domi potuit ſubnaſci & inde allatum, in regia repertis addi. *Gronovius.*

2. *Nec ore uno fluens.*] Sine ingenio aut elegantia pari, ita ut diſſimilitudo & inæqualitas appareat, ita ut conſarcinata ex multis fragmentis & centonibus videantur. forte, *nec tenore uno fluens.*

Uno ore fluens.] Quippe manantes uno fonte rivi, quaſi argentea vena per præ-

Etiam [1] ſapientiæ doctoribus tempus impertiebat [2] poſt epulas, [3] utque contraria aſſeverantium diſcordiæ eruebantur. nec deerant, qui voce
17 vultuque triſti inter oblectamenta regia ſpectari cuperent. Sub idem

INTERPRETATIO.

nec eodem tenore profluit. Etiam philoſophis operam dabat poſt convictum, & velut oppoſita affirmantium doctorum *diſſenſiones eliciebantur. Et erant, qui ſermone gravi & ſevera adductaque fronte videri vellent inter voluptates luſuſque regios. Eadem*

NOTÆ.

ea labuntur, lympida & continua fluunt ſerie. At verſus diverſa manu contexti, non ita ſed more panniculorum attextorum, produnt ſuam inconcinnitatem Ut & illi qui ad fulciendas carminis ruinas apta pariter & inepta aſſuunt attoniti. Ut Lucianus quibuſdam poëtis exprobrat. *Aurelius.*

1. *Sapientiæ doctoribus.*] Certe Ephemeris Neronis. jam olim compoſita fuerat à Crate Thebano Cynico. inter Apoph lib. 7 *Celebratur illius Ephemeris ad hunc habens modum: Ponito coquo minas decem, medico drachmam, adulatori talenta decem, conſiliario fumum, ſcorto talentum, philoſopho triobolum.*

2. *Poſt epulas.*] Quaſi vero eſſet illud Philoſophandi tempus opportunum, quaſi ſapientiæ hæc hora fuerit tempeſtiva inter intempeſtiva convivia Irridet certe Tac. Neronem, qui ipſe ſapientiæ doctoribus illuderet.

3. *Utque contraria aſſeverantium diſcordiæ eruebantur.*] Poſt epulas adhibebantur philoſophi diverſarum partium: qui non eo committebantur, ut ex eorum altercationibus princeps imbiberet aliquid ſerium, aut faciens ad virtutem.

Sed contra ex nimiis eorum contentionibus luſus ei riſuſque intendebatur. *Nec deerant qui voce vultuque triſti inter oblectamenta regia ſpectari cuperent.* *Tò utque* ſimilitudinis eſt nota. *Salinerius.*

Ex utraque cauſa inriſus & contemptus philoſophorum, nempe ex eo quod contraria aſſeverarent, aut ſaltem aſſeverare Neroni viderentur, & etiam ex eo vultu habituque triſti, quem ſapientes illi intempeſtive præferebant, ut pote inter epulas juvenis dominantis.

Utq; malim nihil hic mutari: nam illud, *utque* &c. *eruebantur*, habet quandam ἔμφασιν, quam in nulla earum, quas ſubjiciunt, lectione reperio Illæ namque ſignificant ſolummodo, quid fieret: hoc vero, etiam vanum, ſimulatum ac fucatum fuiſſe, quod fiebat innuit.

Perinde namque eſt, quaſi dixiſſet: *& quaſi eruebantur:* & volebat Nero videri ſe id agere, ut variæ & diverſæ ſectarum opiniones cognoſcerentur & excuterentur. Nam τὸ *ut* ſimilitudinis eſt, ut bene Salinerius animadvertit. *Gronovius.*

Non *quaſi eruebantur*, ſed vere & ſerio eruebantur diſcordiæ philoſophantium, quaſi contraria aſſeverarent illi & adſtruerent, ut ſic derideret ſapientiam ſimul & ſapientiæ doctores, ſpernendique locum haberet Nero. Et ſapientium diſcordiæ eruebantur ut vanæ, & *quaſi illi contraria adſeverarent*, quum revera conſentirent ipſi de ſumma rerum quæ ſapientia eſt, unum regii faſtigii columen.

Vertunt, quaſi illæ Philoſophantium diſcordiæ diſſolverentur, explicarentur. quod falſum puto. Potius ex ſermonibus & diſſertationibus ſapientum illorum contrarietates eruebantur, ſeu colligebantur, ut eluderentur deriderenturque.

Nam & certe irriſit ſprevitque philoſophiam & philoſophos Nero, teſte Suetonio, & ut patet ex ipſo Tacito hic. Certe triſtes voce vultuque philoſophi inter oblectamenta juvenis principis riſum meruerunt. Nam id maxime intempeſtivum, nec ſapientiæ fuit, ut tali tem-

tempus, levi contentione atrox cædes orta inter colonos [1] Nucerinos [2] Pompejanoſque, gladiatorio ſpectaculo, quod [3] Livinejus Regulus, quem motum ſenatu rettuli, edebat. quippe opidana laſcivia invicem inceſſentes, probra, deinde ſaxa, poſtremò ferrum ſumpſere, validiore Pompejanorum plebe, apud quos ſpectaculum edebatur. Ergo reportati ſunt [4] in urbem multi è Nucerinis trunco per vulnera corpore,

INTERPRETATIO.

tempeſtate immanis cædes perpetrata fuit, *ex parva diſſenſione inter incolas Nuceriæ & Pompejorum in certamine gladiatorum, quod præbebat Livenejus, quem pulſum ordine memoravi. nam urbana procacitate coloni ſe mutuo laceſſentes; ad contumelias, dein ad lapides, demum ad arma ivere, præpollente Pompejanorum populo, apud quos ludicrum celebrabatur. Itaque multi Nucerini in opidum revecti ſunt, mutilo*

NOTÆ.

pore gravitatem omnem aſſeverare. vultumque pædagogi in aulam & epulas regias afferre. pars tamen ſapientiæ fuit vultus hic & rideri ſic velle & poſſe.

Diſcordia.] Vel id ſimpliciter, vel ironice, ſincere, vel per irriſionem dictum ſi ſincere & ſimpliciter dictum, voluit videre Nero in quo ſectæ philoſophorum convenirent, in quo diſſiderent. Si ironice, philoſophorum, quaſi *contraria aſſeverantium diſcordia eruebantur*, ſeu eruebat Nero, cum congerronibus, ut ſic philoſophos vanitatis argueret, qui ſibi invicem repugnarent, nihilque certi ſtatuerent, eoſque irridendi hinc occaſionem captabat juvenis.

Et nonnulli talium fuerunt ultro ridendi etiam amotis ſectarum inanibus diſſidiis teſte Tac. qui inter epulas & oblectamenta juvenis Cæſaris, voce vultuque ſevero ſpectari cuperent.

Et ipſe Nero jam ab ineunte ætate abhorruit à philoſophia, & ab ipſis philoſophis teſte Suet. monente Agrippina matre, quaſi ſapientiæ ſtudium indolem mentemque principis corrumperet.

Sed uterque ſuo malo exitioque tandem aliquando ſentient, quantum boni, quantum felicitatis inſit ſapientiæ & ſapientibus, etiam invicem diſſidentibus. ii quippe licet doctrina aliquatenus oppoſiti, tamen in ſumma rerum conveniunt, ſcil. prudentia, virtute ac ſapientia.

Puto igitur irriſos philoſophos à Nerone, & tales illorum diſcordias captaſſe, ut eos tanquam circulatores & vanos homines eluderet. Sed in licentia imperii quo plura licent, eo minus licere debuit dominanti. Et quo majus faſtigium eſt, eo magis ſapientiæ adjumento; ac cœlo ipſo (dicere audeam) indiget.

1. *Nucerinos.*] Lib. 13. cap 31.

2. *Pompejanos.*] Pompeii, vel Pompejum, oppidum Picentinorum populorum in Campania. hodie *Scafata*, villa Terræ Laboris ad orientem, verſus meridiem, in regno Neapolitano. ex Sanſone. *Tillemonius.*

3. *Livenejus.*] Nempe in libris qui periere. nam ſemel tantum fit nunc mentio Liveneii Reguli apud Tac nempe lib. 3. cap 11. Vbi de Piſone interfectore Germanici patronos petente. *M. Lepidus & L. Piſo & Livenejus Regulus adfuere.*

4 *In urbem.*] Intelligunt *Romam*. Potius *Nuceriam*, ut puto, reportati Nucerini, qui ægro & *trunco per vulnera corpore*, non niſi ægre & cum vitæ diſcrimine, tam procul aſportati fuiſſent.

Sæpius tamen Tac. diſtinguit *opidum*, & *opidanos* ab *urbe* & civibus, & ibi *colonos*, *Nucerinos Pompejanòſque* appellat.

Forte tamen portati nonnulli Romam ſaucii Nucerini, ut eo ſtatu ſe patribus

ac plerique *liberorum aut parentum mortes* deflebant. Cujus rei judicium princeps ſenatui, [1] ſenatus conſulibus permiſit. [2] Et rurſus re ad patres delata, prohibiti publice in decem annos ejuſmodi cœtu Pompejani, [3] collegiaque quæ contra leges inſtituerant, diſſoluta. Livinejus, &

18 qui alii ſeditionem conciverant, [4] exſilio multati ſunt. Motus ſenatu & Pedius Blæſus, accuſantibus [5] Cyrenenſibus, *violatum ab eo* [6] *theſaurum*

INTERPRETATIO.

ex plagis corpore, & multi illacrymabant morti filiorum, vel parentum. *Cujus rei cognitionem Cæſar Patribus, Patres conſulibus detulere, & rurſus re apud ſenatum relata, Pompejanis interdictum eſt*, tali celebritate publica in decennium; & ſocietates, quas contra fas legeſque conſtituerant, abolitæ ſunt. *Livenejus, & qui alii diſcordiam moverant*, exſilio damnati *ſunt. Padius Blaſus etiam curia pulſus, arguentibus Cyrenenſibus*, effregiſſe theſaurum Æſculapii, ipſumque, militem con-

NOTÆ.

oſtentarent, miſerationemque commoverent. Res in medio ſit.

In urbem.] Nonnulli vertunt; *reportati ſunt Romam*, ut expoſtularent apud ſenatum de tali violentia. ſed cur coloni ſtatim Romam procul reportati eſſent? melius eſt, ut ſeſe receperint *trunco per vulnera corpore* ad ſuos & valetudini prius conſulerent quam ultioni, mitterentque legatos ex utroque opido, ut ſupra lib. 13. 48. *Audita Puteolanorum legationes*, & per τὸ *reportari*, indicat ad ſuos lares potius rediiſſe.

In urbem.] Forte *Romam*, quia queſti ſunt apud ſenatum de injuria. & forte ſic relati *in urbem* ſaucii, ut vulnera conſpicienda ſenatui exhererent & ad miſerationem movendam populo patribuſque. Nuceriam tamen relatos putem.

1. *Senatus conſulibus.*] Sic ſæpe ſenatus conſulibus negotia remittebat, ut ipſi inquirerent, ac dijudicarent, & ſi difficultas eſſet, ipſi conſules rem referebant rurſus ad patres qui frequentes, ſimul pro ſuo judicio prudentiaque decretum componerent.

2. *Et rurſus re ad patres.*] Vel quia ſubire totam invidiam noluerunt conſules, vel quia difficultas fuit in tali controverſia dirimenda. Et forte propter cædes, multi, non modo oppidani, ſed etiam nobiles coërcendi fuerunt, in quibus ipſe *Livenejus*, qui forte ab ipſo ſenatu judicari debuit, vel flagitavit.

3. *Collegia quæ contra leges.*] Legem Solonis reſpexit, cujus verba Cajus refert: in tractatu de Collegiis illicit. *Si quid populus, vel contribules, vel ſacerdotes orgiorum, vel nautæ, vel menſæ ejuſdemque ſepulchri participes, vel ſedales, aut ad prædam, vel negotiationem euntes aut aliquid, conſtituerint ſimul, horum ratum eſſe, modo ea non repugnet legibus, ſeu decretis publicis.*

4. *Exſilio multati.*] Antea pulſus ordine Livenejus. nunc & urbe, ut puto, & Italia pellitur cum aliis ſeditionis auctoribus.

5. *Cyrenenſibus.*] Cyrenaica, provincia Lybiæ regionis in Africa. hodie pars occidentalis regni & deſerti *Barca*, in Barbaria & Biledulgerid regionibus. *Cirene*, urbs Cirenaicæ provinciæ. hodie *Cairoan* opidum regni Barcæ verſus oram, in Barbaria. *Tillemon.*

6. *Theſaurum Æſculapii.*] Teſte Livio lib. 40. *Signa inaurata data ſunt Æſculapio peſtilentia vigente & tabula picta ad ornatum templi.* Et lib 45 *Haud parem opibus Epidaurum, ſed inclytam Æſculapii nobili templo, quod quinque millibus paſſuum ab urbe.* Soteria dabantur, ſeu dona pro recuperata valetudine, & eximia dona à civitatibus, cum peſtis graſſaretur. Teſte Tertull. *Æſculapius prius apud Epidaurum in Græcia cultus.* à Græcis & Peloponeſo, ad

Æſculapii, 1 *delectumque militarem pretio & ambitione corruptum.* Iidem Cyrenenſes reum agebant Acilium Strabonem, 2 prætoria poteſtate uſum, & miſſum diſceptatorem à Claudio agrorum, quos regi

INTERPRETATIO.

ſcripſiſſe, pecunia, & favore ſollicitatum. *Iidem Cyrenenſes interrogabant Acilium Strabonem jure pretorio uſum, & miſſum à Claudio arbitrum terrarum, quas à rege*

NOTÆ.

Romanos, à Romanis ad Africanos & Carthaginenſes tranſiit.

Theſaurum Æſculapii.] Templa veterum referta donariis, auro & divitiis multis. ſic Annibal templum Iunonis Laciniæ expilavit, ſic Sylla, Aſiæ univerſæ. Sic Cæſar templa Galliarum ſpoliavit. ſic olim Theſaurus Apollinis Delphici *violatus* à Gallis duce Brenno.

1. *Delectum.*] Cum copias deligerent in provincia, aut civitate aliqua, alios pretio, alios libidine, alios favore, delectui ſeu militiæ eximebant. imbelles ſeneſque deligebant, ut pretio à propinquis redimerentur; juvenes, ut eos ſtupro polluerent: ſic mille fallendi artes.

Tac hiſt. 4. 14. *Iuſſu Vitellii Batavorum juventus ad delectum vocabatur, quem ſuapte natura gravem, onerabant miniſtri avaritia ac luxu, ſenes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent, rurſus impubes ſed forma conſpicui* &c. *ad ſtuprum trahebantur.*

2. *Pretoria poteſtate uſum.*] Quidam vertunt, reum actum Strabonem, quia prætoria poteſtate uſus eſſet adverſus Cyrenenſes in provincia, cum tantum eſſet procurator Cæſaris, & procuratori non liceret vim militum adhibere. quod uni prætori licebat.

Sed nimiæ argutiæ, ut puto. Nec propterea dicit Tac. accuſatum Strabonem, quod prætoria poteſtate uſus eſſet, ſed tantum quod judex in ſua cauſſa, ſeu Cæſaris, abjudicaſſet agros. hinc invidia gentis, quaſi prævaricatus eſſet in obeundo munere. Et revera nullius criminis reus Cæſari viſus eſt, imo comprobata fuit Strabonis ſententia.

Igitur nullum aliud habuit crimen Acilius, quam quod agros regios populo Rom. adjudicaviſſet. Itaque non ideo reus agebatur, quod prætoria auctoritate uſus eſſet in provincia Cyrenenſi.

Igitur, *pretoria poteſtate uſum*, idem eſt ac, *pretura functum*, quod toties apud Tac. occurrit; & quia ſecunda Reipub. dignitas fuit, idcirco eam nunquam omittit: & id obſervandum fuit, ut aliqua dignitate præfulgeret, qui diſceptator mittebatur inter Cæſarem & ſocios, id enim ad famam facit, & famâ res plerumque geruntur.

Attamen animi pendeo. Et forte opus fuit aliqua vi, ut res diſceptaretur per teſtes, ut judicium executioni mandaretur, ut poſſeſſores vetuſtate uſurpationis per licentiá abutentes, agris dejicerentur.

Attamen omnes fere verſiones intelligunt. *Acilium pretura functum.* Sed invidia provincialium excogitatum forte crimen illud, quod nempe *pretoria poteſtate* uſus eſſet; quod non licuit, cum eſſet tantū miſſus arbiter conſtituendorum finium.

Pretoria poteſtate uſum.] Vox, *uſum*; innuere videtur, vim aliquam adhibuiſſe, forte, *militum*, quaſi prætor, ſeu proprætor ac rector provinciæ fuiſſet; cum tamen eò miſſus tantum eſſet arbiter & diſceptator agrorum, qui fuerant quondam Apionis regis.

Quia forte non aliter potuit abjudicare agros illos, aut poſſeſſione depellere eos qui invaſerant. unde orta invidia & crimen popularium in Strabonem, licet recte & ordine tali munere defunctus eſſet.

Talibus tamen qui procuratores Cæſaris, ſeu fiſci, aut quaſi procuratores erant, non licuit prætoria illa poteſtate

1 Apioni quondam habitos, & Populo Rom. cum regno relictos, proximus quiſque poſſeſſor invaſerant, diutinaque licentia & injuria, quaſi jure & æquo nitebantur. Igitur 2 abjudicatis agris orta adverſus judicem invidia: & ſenatus *ignota ſibi eſſe* 3 *mandata Claudii*, *& conſulendum principem* reſpondit. Nero probata Strabonis ſententia, *ſe nihilominus* 4 *ſubvenire ſociis*, *& uſurpata concedere* ſcripſit. Sequuntur virorum
19

INTERPRETATIO.

Apione olim poſſeſſas, & populo Rom. cum provincia teſtamento legatas, vicinus quiſque poſſeſſor occuparant, & diuturna poſſidendi copia & injuſtitia, veluti jure & æquitate ſe tuebantur. Itaque terris judicio ademptis, exarſit odium ſociorum adverſus diſceptatorem; & Patres reſpondêre, juſſa Claudii ſibi incognita eſſe, & adeundum Cæſarem. *Nero laudato judicio Strabonis, reſcripſit*, ſe tamen ſuccurrere Cyrenenſibus, & occupatos olim agros ipſis condonare. *Sub idem tempus mortem*

NOTÆ.

uti, nec vim militum adhibere olim, quamvis ſub Claudio procuratores principi, Reipublicæ & legibus adæquati, his abuterentur per licentiam temporum, ut Felix & Cumanus ſupra.

Vſum.] Quodnam crimen Strabonis? miſſus erat ille arbiter. pro ſua auctoritate & ſententia agros Apionis regis adjudicavit populo Romano. non video cujus facinoris argui potuit à Cyrenenſibus, niſi majore poteſtate, quam ſibi conveniret, uſus eſſet?

Inclino igitur, ut τὸ *uſum*, violentiam aliquam denotet, quam tamen abſolvit Nero, optimo temperamento. hinc nempe dat innocentiam arbitro Straboni, hinc agros ſociis, ſeu provincialibus elargitur. Sic & cepit Interpres Gallicus.

Videtur breviter, ut ſolet Tacitus, rationem reddere, cur *reus ageretur*, nempe quia *prætoria poteſtate uſus* eſſet.

1. *Apionis quondam habitos.*] Lego, *regi Apioni.* Rufus hac de re: *Cyrenas cum ceteris civitatibus Libyæ Pentapolis, Ptolemai antiquioris liberalitate ſuſcepimus. Libyam ſupremo regis Apionis arbitrio ſumus aſſecuti.* Item Eutropius: *Quo tempore Libya quoque Romano imperio, per teſtamentum Apionis, qui rex ejus fuerat, acceſſit. in quâ inclyta civitates erant, Berenice, Ptolemais, & Cyrena.*

Appianus in extremo Mithridatico: *Apio Rex è familia Lagidarum ſpurius Romanis teſtamento reliquit Cyrenem.*

Factum hoc anno urbis DCLX. C. Cœlio. L. Domitio Coſſ. Sed ut moneam, in verbis Rufi vereor ut menda ſit, licet occultior. Quis ille Ptolemæus antiquior? Plerique omnes Ægyptii reges Ptolemæi, & parum proba aut recepta diſcriminis hæc nota. Auſim reſcribere, *Ptolemai Apionis.* Nam hic ſane rex, Ptolemæus fuit, ſed cognomento Apion.

Appianus 1. Civil. *Sequenti anno, populus Romanus duabus provinciis ex teſtamentis regum eſt auctus, Bithyniam Nicomede relinquente, Cyrenen Ptolemao ex Lagidis, cui Apioni cognomentum fuit.* Lipſius.

2. *Agris abjudicatis.*] Id eſt Acilii Strabonis ſententia à Cyrenenſibus agris ablatis, & Po. Ro. adjudicatis. Eſt vero *abjudicare rem*, de qua controverſia eſt, judicando eripere. Vnde *abjudicatus ager* Livio, quem Romani iniquo judicio eripuerunt Ardeatibus. *Lupanus.*

3. *Mandata Claudii.*] Quia haud conſulto ſenatu, miſerat Acilium diſceptatorem, forte quia hæc provincia principis fuit, non populi Rom. ſicque id ſui muneris fuit dare judicem in propria cauſſa quod non novum. & ut, inquit Tac. *Diis placitum, ut non alios quam ſe ipſos judices paterentur*, Romani nempe, & principes hoc noſtro caſu.

4. *Subvenire.*] Adjudicaverat Strabo

illuſtrium mortes, Domitii Afri, & M. Servilii, qui ſummis honoribus, & multa eloquentia viguerant. Ille orando cauſſas. Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, [1] & elegantia vitæ, quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diverſus. [2] Nerone 24

INTERPRETATIO.

obiere inſignes viri, Domitius Afer, & M. Servilius, qui præcipuis dignitatibus, & plurima facundia floruerant. Domitius tuendo cauſas, Servilius diu negotiis forenſibus, dein ſcribendis rebus Rom. inclytus & elegantia vitæ, quam celebriorem ipſe reddidit, ut qui pari facundia eſſet ac Domitius, *& moribus huic diſſimilibus*,

NOTÆ.

terras illas populo Rom. ex jure & æquitate. Hoc judicium approbat Nero, ſed ſummo ſuo dominio ſupremaque authoritate, terras Cyrenenſibus, quas uſurparant, elargitur.

1. *Et elegantia vitæ], quam clariorem effecit*] Tranſpoſuit Lipſius. Ego nihil mutarem. Clanculum in Servilio notat luxum, ac nimis lautam vitam, tanquam Romano ſenatori parum decentem. is enim hic videtur *elegantiæ* ſenſus.

Sicuti lib. 16. de C. Petronio, qui fuit, *erudito luxu*, ac Neroni, *elegantiæ arbiter*.

Servilius itaque illam elegantem vitam, clariorem notabilioremque effecit, quia eximiis artibus, nobilique ingenio præditus, mores tamen diverſos induerat. *Pichena.*

Quam clariorem effecit.] Puto auctorem ſignificare Servilium parem fuiſſe, quod ad ingenium quidem attinet, Domitio Afro; ſed moribus diverſum: ideoque tanto clariorem factum Domitio, quanto melius audiret homo vitæ integræ, & elegantis; præ diro ac damnandis reis exercito. Sic ſup. l. 4. *At Meſſalinus Cotta haud minus claris majoribus, ſed animo diverſus.* Gruterus.

Elegantiam accipio in optimam partem. & prorſus, ut de Pomponio Secundo lib. 15. *At Pomponius multa morum elegantia & ingenio illuſtri* Ille autem, *ut par ingenio, ita morum diverſus*, non Servilius eſt, ſed Domitius.

Quam, inquit, elegantiam vitæ Servilii effecit clariorem Domitius, ut par ingenio, ita morum diverſus.

Feciſſe dicitur Domitius, quod ut homines facerent, occaſionem dedit. In contrarium Cicero lib 9. famil. 12. *Tu velim animo ſapienti fortique ſis, ut tua moderatio, & gravitas aliorum infamet injuriam.* Gronovius.

Clariorem.] Sive moribus diverſus, intelligatur Domitius, ſive Servilius, idem ſenſus eſt. Si Domitius, ut pote malis moribus, diverſus à Servilio intelligatur. Sic elegantiam vitæ in Servilio clariorem effecerit.

Sed puto, meliori ſenſu, Servilius ipſe *diverſus morum* à Domitio, quia nempe melior; ſicque elegantiam vitæ ſuæ clariorem effecit, ut qui par ingenio ipſi Domitio orando cauſſas & tamen moribus, quia bonis, ab ipſo diverſus eſſet. Servilius nempe per bonas artes floruit, Domitius autem *quoquo facinore properus clareſcere.*

Clariorem.] Quam vitæ elegantiam illuſtriorem effecit Servilius, quia par eloquentia Domitio, & tamen moribus diverſus. nempe inculpata vita fuit Servilius, non item Domitius.

2. *Nerone IV. Corn. Coſſo. Coſſ.*] Quorum mentio in lapide Romæ:

I. O. M. ET GENIO
VENALIC.
P. ACILIVS. CERDO
VOTVM. SOLVIT
NERONE. CÆSARE
AVG. IIII.
COSSO. LENTVLO. COSSI. F. COS.

Lipſius.

quartum Cornelio Coſſo Coss. 1 quinquennale ludicrum Romæ inſtitutum eſt, ad morem Græci certaminis, varia fama, ut cuncta ferme nova. Quippe erant qui *Cn. quoque* 2 *Pompejum incuſatum à ſenioribus* ferrent, *quod* 3 *manſuram theatri ſedem poſuiſſet. nam*

INTERPRETATIO.

quia nempe honeſtis. *Nerone quartùm Cornelio Coſſo Coſſ. inſtitutum eſt Romæ quinquennale certamen, ad inſtar Græci ludicri diverſâ famâ, ut ſolent omnia ferè recentia. Nam erant, qui differerent*, etiam Cn. Pompejum accuſatum à vetuſtioribus, quod ſtabilem theatri ſedem conſtituiſſet. quippe anteà ſpectaculum

NOTÆ.

1. *Quinquennale ludicrum.*] Eſt hoc ipſum, quod noſter l. XVI. *Luſtrale certamen* appellat. Quod longo intervallo poſt reduxit & firmavit Gordianus Iunior Imperator. de quo appoſite Victor: *Ecque anno luſtri certamine, quod Nero Romam invexerat, aucto firmatoque, in Perſas profectus eſt.*

Exemplum autem, credo, Nero ſumpſit à Neapolitis, de queis Strabo lib. V. *Nunc autem quinquennale ſacrum certamen apud eos celebratur; muſicum & gymnicum in plures dies; quod æmulum eſſe poteſt illuſtriſſimis Græcorum ludis.*

Nota, ait, *nunc vero.* vvidt. nam inſtitutum id certamen ejus ævo, in honorem Aug. Suetonius clare, Aug. cap. LXXXVIII. & in Claud. cap. XI. Herodes etiam Iudææ rex theatrum & certamen quinquennale condidit, ad honorem gratiamque Auguſti, uti Ioſephus narrat lib. XV.

Sunt & nummi Neroniani, in quibus menſa cum corona & lebete, inſcripti: CERTA. QVINQ. ROM. CO. SC. id eſt, *Certamen Quinquennale Romæ conſtituit.* SCTO. Lipſius.

Auguſtus morbo variante quinquennale hoc certamen gymnicum honori ſuo inſtitutum Neapoli perſpectavit. *Lupanus.*

2. *Pompeium incuſatum, quod.*] Perpetuum ſane theatrum Pompeius condidit primus, anno urbis DLXXXIX. Antea ſubitaria erant, & Cenſorum juſſu plerumque disjecta.

Tertullianus libello de ſpectaculis: *Sæpe Cenſores renaſcentia theatra deſtruebant moribus conſulentes, quorum ſcilicet periculum ingens de laſcivia providebant. Itaque Pompeius Magnus ſolo theatro ſuo minor, cum illam arcem omnium turpitudinum extruxiſſet, veritus quandoque memoriæ ſuæ cenſoriam animadverſionem, Veneris ædem ſuperpoſuit.*

Donec præcipitantibus moribus, exſtruxerunt ipſi Cenſores. Valerius lib II. cap. IV. *Theatra inchoata quidem ſunt à Meſſallâ & Caſſio Cenſoribus, cæterum auctore Scipione Naſicâ, omnem apparatum operis eorum ſubjectum haſtæ venire placuit.*

Appianus Civil. I. *Eadem tempeſtate Scipio conſul ſuſtulit theatrum, quod L. Caſſius inceperat, & jam res finem acceperat, quaſi aliis ſeditionibus occaſionem præberet, vel quia non utile eſſet Romanos aſſueſcere voluptatibus Græcorum.*

Eamque in rem SC. interpoſitum, quod legis nomine Tertullianus intellexit in Apolog. *Quonam illæ leges abierunt, quæ theatra ſtuprandis moribus orientia, ſtatim deſtruebant?*

Velleii locus addatur, qui corruptus vulgò: *Caſſius cenſor à Lupercali in Palatium verſus, theatrum facere inſtituit: cui in demoliendo eximia civitatis ſeveritas, & conſul Capio reſtitere.* Scribe, *in emoliendo*, & *Scipio.* Lipſius.

3. *Manſuram theatri.*] De theatro Scauri ſic Plin. 37. 15. *Hic fecit in ædilitate ſua opus maximum omnium quæ unquam fuere humana manu facta: non*

[1] *antea ſubitariis gradibus, & ſcena in tempus ſtructa, ludos edi ſolitos: vel ſi vetuſtiora repetas,* [2] *ſtantem populum ſpectaviſſe:* [3] *ſi conſideret, theatro dies totos ignavia continuaret.* [4] *Ne ſpectaculorum quidem antiquitas ſervaretur,* [5] *quotiens Prætores ederent, nulla cuiquam civium* [6] *neceſſitate certan-*

INTERPRETATIO.

exhiberi ſuetum, ac ſpectari repentinis ſedibus, & theatro ad tempus ædificato: vel ſi requiras antiquiora, ſtantem plebem conſpexiſſe: ſi populus ſederet, ſpectaculo, dies integros per deſidiam iners traduceret. Ne certaminum quidem mos antiquus vigeret, quoties celebrarent Prætores, olim neminem civium adactum ad certandi, *ſeu*

NOTÆ

temporaria mora, verum etiam æternitatis deſtinatione. Deſtinavit Scaurus, ſed fruſtra. Valer. Max. lib. 2. 4. *Theatra dicit caſtra urbana: excogitataque cultus deorum & hominum delectationis cauſa, non ſine aliquo pacis rubore voluptatem & religionem civili ſanguine, ſcenicorum portentorum gratia, macularunt. Quæ inchoata quidem ſunt à Meſſalla & Caſſio cenſoribus, cæterum authore P. Scipione Naſica omnem apparatum operis eorum ſubjectum haſtæ venire placuit. Atque etiam S C. cautum eſt, ne quis in urbe, propius ve paſſus mille, ſubſellia poſuiſſe, ſedens ve ludos ſpectare vellet, ut ſcilicet remiſſioni animorum juncta ſtandi virilitas, propria Romanæ gentis nota eſſet. Per quingentos autem & quinquaginta octo annos ſenatus populo miſtus, ſpectaculo ludorum interfuit. Sed hunc morem Atilius Serranus & L. Scribonius ædiles, ludos matri deum facientes, ſuperioris Africani ſententiam ſecuti, diſcretis ſenatus & populi locis, ſolverunt.*

Theatri.] De Pompeii theatro lib. 6. 45.

1. *Antea ſubitariis gradibus.*] Auſonius:

Ædilis olim ſcenam tabulatam dabat
Subito excitatam, nulla mole ſaxeâ. Lipſius.

2. *Stantem populum ſpectaviſſe.*] Valerius ait, *SCto cautum, nequis in urbe, propiusve paſſus mille, ſubſellia poſuiſſe, ſedensve ludos ſpectare vellet.* Seſſionem tamen adſtruere Livius & Dionyſius videntur lib. 1. ſub Tarquinio rege: *Loca diviſa patribus, equitibuſque, ubi ſpectacula ſibi quiſque facerent, fori appellati. Spectavere furcis duodenos ab terrâ ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes.* Sed tantum in Circo.

3. *Si conſideret.*] Repete ſenſum ex voce, *nam*, ſupra. *Nam antea ſubitariis gradibus &c. ſpectaviſſe.* nam, *ſi conſideret, theatro dies totos ignavia continuaret.*

4. *Quotiens P. R*] Recte & vere, *quoties Prætores ederent.* Enim vero editionem ludorum magiſtratibus incubuiſſe, præſertim Prætori, notiſſimum eſt.

Facit huic parti illa reſponſio: *Nec proinde magiſtratus rem familiarem exhauſturos &c. Lipſius.*

Forte quoties *prætor ederet.* Vnus enim prætorum quot annis ludos ſuo ſumptu celebrabat. Tac. de Agricola. *Idem præturæ tenor &c. ludos & inania honoris modo rationis atque abundantiæ duxit.*

5. *Ne ſpectaculorum.*] Supple accuſabant, indignabantur nempe varia fama, ſeu diverſis vulgi ſtudiis, quod nequidem ſervaretur antiquitas, quod abolerentur vetera inſtituta ſpectaculorum aut certaminum, quia præcipue; nulla olim civibus allata neceſſitas eſſet adſiſtendi ludis, aut certandi.

6. *Neceſſitate certandi.*] Secutus ſum manuſcriptos. Vulgata ſcriptio tamen recta perinde, *ſpectandi.* Vtrumque enim factitatum ſub his comœdis principibus, ut viri illuſtres & ad *certandum* cogerentur & ad *ſpectandum.* Nec diſpliceat geminari, *neceſſitate ſpectandi, aut certandi.* Lipſius.

di. Cæterum[1] *abolitos paulatim patrios mores, funditus everti*[2] *per accitam laſciviam, ut quod uſquam*[3] *corrumpi & corrumpere queat, in urbe viſatur, degeneretque ſtudiis externis juventus,*[4] *gymnaſia & otia, & turpes amores exercendo, principe & ſenatu auctoribus: qui non modo licentiam vitiis permiſerint; ſed vim adhibeant. Proceres Romani*[5] *ſpecie orationum & carminum, ſcena polluantur. quid ſupereſſe, niſi ut corpora quoque nudent, & caſtus aſſumant, eaſque pugnas pro militia & armis meditentur?*[6] *An juſtitiam augurii & decurias equitum, egregium judicandi munus ex-*

INTERPRETATIO.

ſpectandi neceſſitatem. Sed ſenſim avitos mores labefactos, prorſus corrumpi per externam petulantiam, ut Romæ conſpiciatur quod uſquam depravari & depravare poſſit, deficiatque moribus artibuſque extraneis juventus, celebrando gymnaſia, uſurpandoque deſidiam, & fœdas libidines. præeunte Cæſare ipſo & Patribus, qui non ſolum licentiam flagitiis conceſſerint, ſed etiam neceſſitatem afferant. Ut & primores Romani, prætextu orationum & verſuum, theatro contaminentur. Quid reſtare, adhuc, niſi ut veſtes etiam exuant, & cæſtus capeſſant, eaque certamina exerceant pro bello, & armis? An jus etiam augurii melius & ipſas decurias equitum eximiam judicandi curam obituros, ſi ſcite &

NOTÆ.

Certe ad utrumque cogebantur ſub Nerone viri illuſtres. Sed durior neceſſitas majuſque flagitium fuit, quod *certare*, non tantum *ſpectare* cogerentur. Sicque præferenda lectio, *certandi:*

Certandi.] Theatrum eſcendendi, ſaltandi, canendi. nam de hoc agitur. *Certandi* hic nempe carminibus, orationibus, cithara. Pars tamen hæc tantum laſciviæ fuit, forte omne ſpectaculi ſeu certaminis genus extraneum Romanis intelligit. ſtatim enim *per accitam laſciviam* &c. *degeneretque ſtudiis externis juventus.*

1. *Abolitos paulatim.*] Senſus eſt, patrios mores qui paulatim antea aboliti ſint, *nunc* funditus everti per extraneam laſciviam & τὸ *nunc* ibi ſuppleri debet ex antecedentibus quaſi diceret, olim aboleri ſolitos ſenſim mores patrios; at nunc ſemel ſimulque funditus everti.

Sic ſupra Tac. *Nec ulla, moribus corruptis olim, plus libidinum circumdedit, quam illa colluvies.* Et Agric 45. *Domitianus, non jam per intervalla, ac ſpiramenta temporum, ſed continuo, & velut uno ictu Rempub. exhauſit.*

2. *Per accitam laſciviam.*] Accitam undecunque, ſed præcipue ex Græcia. Sic paulo infra: *efflagitandi Græca certamina.* Pichena.

3. *Corrumpi.*] Non hic quæſtio præciſe eſt de eo quod *corrumpi* poſſet. ſed ſic dicit, quia individua ſunt hæc duo, *corrumpere* & *corrumpi.* ſic alibi, *corrumpi & corrumpere ſæculum vocatur.*

4. *Gymnaſia.*] Intelligit loca ſimul & ipſa exercitia more Græco locis iſtis uſurpata. nempe luctandi, ſaltandi, certandi & alia ejuſmodi. infra: *quid ſupereſſe, niſi ut corpora nudent, & caſtus aſſumant?*

Gymnaſia.] Hic agon nempe comprehendebat exercitia corporis & animi. erat certamen ſimul gymnicum & muſicum attamen innuere videtur, proceres Rom. non ſe polluiſſe arena, more Græco; nam infra: *Sine ullo inſigni dehoneſtamento id ſpectaculum tranſiit.*

5. *Specie orationum & carminum.*] Ad Muſicum certamen refertto Lipſius.

6. *An juſtitiam augurii.*] Paulo ſupra dixit, Neronem conſcripſiſſe Romanos equites cognomento *Auguſtanos.* Ad hos

derisionis cauſſa forte alludit his verbis quæ ſic corrigenda videntur; *An inſtitutos Auguſtanos & decurias equitum* &c. *Pichena.*

Iuſtitiam augurii.] *Fracti ſoni*, non ſignificant aliquid ad artem pertinens, ſed id quod Seneca dicit, *non virile*, cum in Hercule Furente canit: *Ad non virilem tympani movit ſonum.* *Decuria* autem *equitum*, ut nihil reſpiciunt militarium muniorum, ita nec augurali ullus hic eſt locus diſciplinæ.

Tamen eſt etiam, qui ſenſui ſerviiſſe ait ſeſe abſque cura verborum, quæ Lipſius corrupta credat. Hoc autem velle Tacitum vaticinatur: ubi poſt hac inventum iri ſeveritatem judicis, & ſanctimoniam ſacerdotis, inter homines gnaros mollium ſonorum & numerorum Muſicorum?

Id elici ſatis commode putat ex infra ſcriptis, quæ poſitis hic reſpondent: *nec cuiquam judici grave, aures ſtudiis honeſtis & voluptatibus conceſſis impartire.*

Vbi etiam ſine cura, opinor, verborum, interpretatur, judicem nihil perdere gravitatis. Interim hoc poſteriore in loco, quid eſt, quod confirmet illam caſtimoniam ſacerdotis? De ſolis judicibus excuſat, quia de ſolis Iudicibus mota erat invidia. Deſinamus nugari, & audiamus ſolum Pichenam.

Poſſet legi: *An inſtitutos Auguſtanos à decuriis equitum*: ſed non eſt neceſſe. Nam *inſtitutos Auguſtanos & decurias equitum* per ἓν διὰ δυοῖν dicitur de iiſdem, prorſus ut lib. 13, 25. *Ludicram licentiam & fautores hiſtrionum*: eodemque cap. 46. *Pellice ancilla & aſſuetudine Actes.*

Num, inquit, adoleſcentulos ſecundi ordinis (qui conſcripti ſint cognomento Auguſtanorum, aliquando in decurias judicum allegendi) paratius & religioſius cauſas audituros, ſi molliter & dulce canenti Cæſari artificioſe plaudere & docte atque ingenioſe acclamare didiciſſent?

Nam hoc eſt *perite audire* (ut apud Suetonium cap. 22. *Solos ſcire audire Græcos*) *plauſibus perſonare formamque principis & vocem deum vocabulis appellare*, quemadmodum interpretatus ipſe Tacitus cap 15.

Quod quia fiebat aſſidue *dies & noctes*, ideo juſtior hæc invidia in tam male perdentes tempus, quod collocare deberent in ſanctiſſimo judicum officio diſcendo, cui deſtinabantur. *Gronovius.*

Hic laceſſit obiter Gronovius, noſtrum interpretem Gallicum, qui non ita nugatur, quin forte verum ſenſum Taciti ſuo modo, id eſt libera verſione attigerit, ut mox videbimus. Quod autem pertinet ad *fractos ſonos*, hi certe molles, ac *non viriles*, ſed tamen pertinebant ad artem.

Et certe quid ni pertineant molles & *fracti ſoni* ad muſicum certamen quod Tacitus vocat hic, *accitam laſciviam* & *ſtudia externa*; & quæ ludis faventes infra appellant, *aures ſtudiis honeſtis & voluptatibus conceſſis impartire?* Et hoc certe ſtudium, ars fuit talis voluptatis aurium & ſonorum ac cantuum hoc loco. Vtrumque habent *ſoni*, ut fracti ſint & ad artem pertineant. & talibus ſonis eruditæ aures, ut oculi ſuo modo, pictis coloribus periti.

An juſtitiam auguris.] Sunt qui tria hic diſtinguant, nempe *jus augurii*, *decurias equitum*, & *judicandi munus.* Et forte aliquid obiter innuit Tacit. de jure pontificio, & de poteſtate qua cenſor legendis equitum decuriis fungebatur. Et ſimul de judicandi munere in genere. Et circa hæc tria occupati magiſtratus.

Iuſtitiam augurii.] Puto repetendum & continuandum ſenſum ex antecedentibus his, ut *proceres ſpecie orationum* &c. Quaſi diceret; an Romani proceres tales pugnas pro militia & armis nunc meditabuntur? an proceres illi *jus etiam auguris*, melius exercebunt? an & ipſæ decuriæ *equitum*, *egregium judicandi munus* explebunt prudentius, *ſi fractos ſonos* &c.

Itaque lego, *an jus etiam augurii.* Et τὸ *etiam* emanat ex præcedentibus, an proceres eas pugnas theatrales meditabuntur? *an jus etiam auguris* melius exercebunt illi? Non prorſus improbo lectionem aut ſenſum Pichenæ. ſed tamen *Auguſtani* illi *equites* Neronis, an inſti-

tuti ad judicandum ? imo inſtituti, ut dies noctesſque apud theatrum plauſibus perſonarent, formamque principis vocemque deûm vocabulis appellarent. cæteramque laſciviam ſimul cum imperatore ſaltatore & citharædo exercerent.

At potuerunt deſtinari olim & aſciri tandem aliquando in decurias & inter judices *egregium judicandi munus explere.*

Certe nihil de ea re cogitavit Nero, cum eos inſtitueret nec Tacitus ipſe hoc loco. & nimis diſtat lectio hæc à veteribus MSS. & propius inſtandum hærendumque textui. veteri præcipue cum ſenſum commodum aliquem elicere fas eſt.

Potius eſt, ut quodcunque jus ibi, & quemcunque judicem obiter attigerit Tacitus. nam infra: *nec cuiquam judici grave* &c.

Et hiſce verbis refellit Tacitus ipſe interpretem, qui affirmat, hic laceſſere Tacitum voluiſſe tantum decurias, ſeu judices. *de ſolis judicibus*, inquit Gronovius, hic *excuſat Tac. quia de ſolis judicibus mota erat invidia.*

Supponit ibi Interpres quod falſum eſt, *motam eſſe invidiam ſolis judicibus;* nam invidia illa cadit in omnes omnino proceres, in viros ipſos militares; *proceres*, Rom. inquit, *Tac. ſpecie orationum & carminum, ſcena polluantur*, &c. Etiam in pontifices & augures. *An juſtitiam*, ſeu *jus etiam auguris* &c. Et in ipſos judices *Et decurias equitum egregium judicandi* &c. Et infra: cum repetit Tac. *nec cuiquam judici grave, aures ſtudiis honeſtis* &c. *impartire.* Comprehendit quoſcunque judices, ipſos nempe pontifices, augures ac ſacerdotes juris divini peritos, & etiam alios quoſcunque judices humani juris ſcientes exercenteſque.

Nec eſt quod in verbis iſtis Taciti quid tibi deſpliceat. *An jus etiam augurii & decurias* &c. *expleturos*, ſic diſparata quædam nomina refert ſæpe Tac. ad idem verbum. ut hic ad *expleturos.*

Certe non diceret Tacitus ſeorſim, *jus augurii expleturos.* ſed cum aliud addatur, nempe *judicandi munus*, pro ſuo genio refert verbum illud, *expleturos*, ad utrumque, nempe & ad *jus augurii* & ad *judicandi munus.* nec abs re, ut ſic paroat verbis & σεμνῶς ſcribat. quam facultatem miratur laudatque in Tacito Plinius nepos.

An juſtitiam augurii.] Alij aliter reponunt hoc loco; attamen vetus lectio forte melior & certior, quam id quod divinant aut reponunt hariolando ſi quid mutandum, repono, *an jus etiam augurii.*

Certe apud Romanos fuit jus divinum, & jus humanum. utriuſque mentionem fecit hoc loco Tacitus breviter ut ſolet. jus divinum & jus augurii idem eſt. hoc jus callebant pontifices & augures. jus humanum diſcebant judices ſeu decuriæ equitum. Niſi forte ſcripſerat Tac. *An juſtius etiam augures & decurias equitum* &c. quicquid ſit de verbis, habemus hunc ſenſum:

An juſtius etiam pontifices, & augures, & decurias equitum, ſuum quemque officium exercituros & *egregium judicandi munus expleturos, ſi fractos ſonos & dulcedinem vocum perite audiſſent ?*

Tò *etiam*, ſatis congruit. nam poſt viros militares incuſatos his verbis; *eaſque pugnas pro militia & armis meditentur ?* arguit etiam judices utriuſque juris conſultos. Nempe pontifices ac decurias equitum.

Quod clare patet ex his quæ addit infra: *nec cuiquam judici grave, aures ſtudiis honeſtis & voluptatibus conceſſis impartire.*

Nec *cuiquam judici*, quaſi diceret judex quicunque ſit, ſive juris divini, ſive juris humani vindex, poteſt illos ſonos & concentus vocum audire innocenter & impollutis auribus. moribuſque. *honeſta* quippe hæc *ſtudia* ſunt, & *conceſſa voluptates.*

Iuſtitiam augurii.] Forte *juſtitiam augeri*, neque puto, ibi agitur de *jure augurii.* Neque, *Auguſtani equites* inſtituti ad judicandum, ſed ut dies ac noctes plauſibus perſonarent apud theatrum, formamque principis *vocemque deum vocabulis* appellarent, ad ludicras

pleturos,

pleturos, ſi fractos ſonos & dulcedinem vocum [1] *perite audiſſent? Noctes quoque dedecori adjectas, ne quod tempus pudori relinquatur, ſed cœtu promiſcuo quod perditiſſimus quiſque per diem concupiverit, per tenebras audeat.* [2] Pluribus ipſa licentia placebat, ac tamen honeſta nomina præ- 21
tendebant; *Majores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna quæ tum erat; eoque à* [3] *Thuſcis accitos hiſtriones. à* [4] *Thuriis*

INTERPRETATIO.

erudite audiſſent molles ſonos, & vocum illecebras? Noctes etiam flagitio adjunctas; ne qua pars temporis modeſtiæ concedatur, ſed in turba promiſcua quod profligatiſſimus quiſque per diem appetierit, per noctem occupet, invadatque. *Sed pluribus ipſa laſcivia arridebat, & tamen ſpecioſa vocabula prætexebant:* Veteres etiam non averſatos eſſe voluptates ſpectaculorum, pro opibus quæ tum erant; ideoque ex Etruria accerſitos hiſtriones. à Thuriis equorum decurſiones,

NOTÆ.

artes apti illi, non ad judicandi munus, & id nimis diſtat à litera Taciti; at cum legitur, *juſtitiam augeri*, eædem ferme ſunt litteræ, eundemque ſenſum facit, cui uni infra reſpondet Tac. *Nec cuiquam judici grave, aures ſtudiis honeſtis, & voluptatibus conceſſis impartire.* Vnde colligo unam forte hanc rem attigiſſe *juſtitiam* nempe, ſeu *judicandi munus*. quod hic unum & idem eſt. Niſi forte ſit leg. *An juſtius etiam augures*, ut ibi duo genera juris comprehendat.

1 *Perite audiſſent.*] Eſt eruditio in oculis, eſt in auribus ſaltatorum & ludionum. prima peritia in auditu, ab auditu tranſit ad manus, ad pedes, & reliquum denique corpus. & qui perite audire neſcit, parum delectatur muſicis, & parum apte reſpondet, aut plaudit.

Hinc dormitabat ruſticus ad hæc Veſpaſianus, & ideo citharœdi Cæſaris contubernio prohibitus eſt. tubæ ſonore melius excitabatur dux ille fortiſſimus, qui majore fato, rebus feſſis ſuccurrere tandem meruit.

2 *Pluribus.*] Major numerus eorum fuit, quibus licentia Græca placuit. & pro partibus ſuis cenſent illi quæ ſequuntur.

3. *Thuſcis.*] Vide lib. XI. cap. 14.

A Thuſcis accitos hiſtriones.] Niſi Tacitum ſui oblitum velis, aut hic, *ab Oſcis*, legendum eſt, aut ſupra 4, 15 *Thuſcum quondam ludicrum.* Sed potius inclinem, ut hunc locum corruptum dicam, cum hiſtriones aliis quoque auctoribus *Oſcum* ſpectaculum dicantur, ut Ciceroni epiſt. fam. 7, 1. *Non enim te puto Græcos aut Oſcos ludos deſideraſſe.*

Strabo lib. 5. *Oſco* ſermone mimos agitatos fuiſſe ſcribit, cum gens ipſa defeciſſet. Hinc Atellanæ etiam fabellæ dictæ ſunt. quod genus ludorum *ab Oſcis* inventum prodit Livius 7, 2. & Valerius Max. 2.4.6. qui tamen turbat, dum hiſtriones Etruria accitos diſerte affirmat.

Sed videndum, num ita poſſit conciliari reliquis, ut dicamus, non primum initium ludorum eorum reſpexiſſe, ſed inſtaurationem.

Nam ut narrat Cluvius Rufus apud Plutarch. in quæſt. Rom. 107. C. Sulpicio & L. Stolone Coſſ. peſtem Romæ graſſatam, omnes ad unum ſcenæ miniſtros extinxiſſe, itaque alios requirentibus, adveniſſe ex Etruria multos bonoſque ejus rei artifices.

Vnde apparet, id ludicrum ante etiam Romæ fuiſſe, quamquam nomine hiſtrionum nondum recepto, cujus diverſam originem iidem ſcriptores citatis locis adnotarunt, & Livius indicato capite, qui tamen iis Coſſ. rem eam no-

equorum certamina, & poſſeſſâ [1] *Achaja* [2] *Aſiaque ludos curatius editos: nec quemquam Romæ honeſto loco ortum, ad theatrales artes degeneraviſſe,* [3] *ducentis jam annis à* [4] *L. Mumii triumpho,* [5] *qui primus id genus ſpectaculi in urbe præbuerit. Sed & conſultum parcimoniæ, quod perpetua ſedes theatro locata ſit, potius quam immenſo ſumptu, ſingulos per annos conſurge-*

INTERPRETATIO.

& occupata Achaja Aſiaque, ſpectacula impenſius celebrata fuiſſe. Nec quemquam hactenus in urbe, honeſta ſtirpe procreatum, deſciviſſe ad ſcenicas artes, licet elapſis jam ducentis annis à triumpho L. Mumii, qui primus hujuſcemodi ludos Romæ exhibuerit. Sed etiam proviſum eſſe minori impenſæ, quod ſtabilis ſedes ſcenæ aſſignata ſit, potius, quam immodico ſumptu, quotannis erigere-

NOTÆ.

vam fuiſſe tradit, ut ita ſatis hæc obſcura ſint. *Freinshemius.*

Thurii.] Vel Sibaris, urbs Brutii provinciæ ad orientem, in Italia. hodie *Sibari*, urbs in ruinis jacens, inter amnes *Sibari* & *Crate* in Calabria Citeriore provincia regni Neapolitani. *Tillemonius.*

A Thuriis equorum certamina.] At qui Livius lib. 1. etiam *equos* à Thuſcis derivat. *Ludicrum fuit equi pugileſque, ex Etruria maxime acciti.* Et cum equorum certamina antiquiſſima Romæ ſint, vix videntur ea petiiſſe tam longinque. Magna Græcia certe & illa ora, in qua Thurii, non tam pernota tunc Romanis.

Quæ tamen frons mea à Tacito diſſentientis? Thurii vicini Tarentinis, ab iiſque everſi, ut Strabo narrat: quorum olim Sybaris opidum celebre deliciis. Ab Auguſto colonia illuc deducta, Copiæ. *Lipſius.*

1. *Achaia.*] Vide lib. 1. cap. 76. *Tillemonius.*

2. *Aſiaque.*] Aſia minor quæ propriè *Aſia* dicitur, pars eſt occidentalis Aſiæ minoris peninſulæ & ad mare Ægæum. hodie pars magna præfecturæ Natoliæ, vulgo dicimus *Beglerbeglie ou gouvernement de Natolie* ad Archipelagum, in Natolia peninſula & regione imperii Turcici Aſiatici. *Tillemonius.*

3. *Ducentis jam annis.*] Et paullo pluribus, quoniam triumphavit de Achæis & Corinthiis Mummius anno urbis DCVIII. *Lipſius.*

4. *L. Mumii.*] De quo Plin. lib. 35. 3. *Corinthum evertit, Corinthia vaſa Romam intulit, ad tabulas pictas Romanos inclinavit, ſignis urbem replevit, & poſt tot geſta unica filia dotem non reliquit.*

Et lib 34 7. *Mummius devicta Achaia replevit urbem: ipſe exceſſit, non relicturus filia dotem. Cur enim non cum excuſatione ponatur?* Sic & Strabo: *Mummius animi magnitudine magis excelſus, quam ſtudio artis pictoriæ & plaſtices, facile rogantibus amicis & tabulas, & ſigna largiebatur.*

5. *Qui primus id genus.*] Quod genus? *gymnicoſne?* inclinabam. ſed primus *athletas* dediſſe legitur in ædilitate Æmilius Scaurus, multis poſt annis. Potes igitur capere ludos *Græcos*. Nam antea noti tantum *Oſci* & *Latini*.

Cicero ad Marium lib. VII. *Non enim puto, te Græcos aut Oſcos ludos deſideraſſe: præſertim cum Oſcos vel in ſenatu ſpectare poſſis, Græcos vero ita non ames, ut nec ad villam tuam viâ Græcâ ire ſoleas.*

Hos triplices ludos ſane Tranquillus in Iulio intellegit, cap. XXXIX. *Ludos regionatim urbe totâ dedit, & quidem per omnium linguarum hiſtriones.* Et Auguſt. cap. XLIII. *Ludos fecit nonnunquam vicatim, ac pluribus ſcenis, per omnium linguarum hiſtriones.* Lipſius.

ret ac ſtrueretur. Nec perinde magiſtratus rem familiarem exhauſturos, 1 *aut populo* 2 *efflagitandi Græca certamina à magiſtratibus* 3 *cauſſam fore, cum eo ſumptu Reſpubl. fungatur. oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas: nec cuiquam judici grave, aures ſtudiis honeſtis, & voluptatibus conceſſis impartire. lætitiæ magis quam laſcivia dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tanta luce ignium, nihil inlicitum occultari queat.* Sane nullo inſigni dehoneſtamento id ſpectaculum tranſiit. Ac ne 4 modica quidem 5 ſtudia plebis exarſere, quia redditi quamquam

INTERPRETATIO

tur & ſtatueretur. Nec magiſtratus ſuas opes perinde abſumpturos, nec etiam plebi rationem fore expoſtulandi Græca ſpectacula à magiſtratibus, cum eam impenſam Reſp ſuſtineat. Victorias oratorum, & poëtarum ingeniis incitamentum præbituras; nec ulli judici moleſtum, præbere aures egregiis artibus, & licitis oblectamentis. Impendi aliquot noctes totius quinquennii gaudio magis, quam petulantiæ, quibus tanto in ſplendore luminum, nihil inhoneſtum obtegi poſſit. *Certe nullo notabili dedecore id ludicrum tranſactum eſt, ac ne leves quidem contentiones populi erupere, quia licet reſtituti theatro Pantomimi, tamen*

NOTÆ.

1. *Aut populo.*] Minus importune talia efflagitaret populus, cum ſciret, ea edi celebrarique ſumptu ærarii ſeu ipſius populi Romani.

2. *Efflagitandi Græca certamina.*] Certaminis vox ad gymnaſium ſpectare potius videtur, quam ad ſcenam. Sed & in ſcenâ ipsâ certamen quoddam victoriæ. *Lipſius.*

Efflagitandi Græca certamina.] Nihil, ut opinor, prohibet, quo minus *Græcis certaminis* appellatione gymnicos æque ut muſicos ludos deſignatos eſſe interpretemur: præſertim cum ante Neronis tempora, vigente adhuc republica, datos ſæpius athletas conſtet, non quidem quotannis, ſed velut extra ordinem, in urbe Roma.

Quin & apud Ciceronem ad Marium *Græcorum ludorum* nomine, propius vero eſt, ut non muſici, ſed gymnici exponi debeant. quidquid eruditiſſimus Lipſius in contrarium ſentiat. *P. Faber.*

3 *Cauſſam fore.*] Cauſſa, cur non efflagitasent Græca ſpectacula, fuerit, quia eo ſumptu defungebatur Reſpub. ſumpta ex ærario pecunia, cui parcere debuit populus, tanquam ſuo patrimonio; non autem ſic pepercisſet pecuniæ privatorum; qui ſuo ſumptu tales ludos celebrarent. Vel ſemel celebratis publice talibus ludis, & Reipublicæ ſumptu, his contentus populus, non ultra flagitaſſet ludos à privatis.

4 *Modica.*] Alii velint *immodica.* Sed innuit Tac. nec modica ſtudia plebis fuiſſe, id eſt nullo modo fautores exarſiſſe, quia nempe Pantomimi ſacris illis ludis amoti, qui ſoli factiones theatrales incitabant.

5. *Studia plebis.*] Nempe erga hiſtriones. Nam quiſque ſuas partes fovebat, puto, ut victoriam his vel illis attribuerent pro libidine. & adeo exardebant illa ſtudia, ut aliquando occiderentur è plebe multi & etiam è militibus & centurionibus; ita ut ipſi ſenatores domos Pantomimorum celebrarent, egredientes eos in publicum equites Romani cingerent.

Eo uſque theatralis laſcivia & licentia invaluerat. Eo uſque priorum Cæſarum provecta æmulatio, ut cives occiderent, ſi qui Praſinis, aut Venetis illuſiſſent, vel obtrectaſſent. quaſi ideo majeſtatis vel impietatis reos. teſtis Suetonius.

ſcenæ, Pantomimi,[2] certaminibus ſacris prohibebantur. [3] Eloquentiæ primas nemo tulit, ſed *victorem eſſe Cæſarem* pronuntiatum. [4] Græci ami-

INTERPRETATIO.

ludis ſacris arcebantur. Facundia lauream nemo reportavit, ſed viciſſe principem *judicatum eſt. Græca veſtes, quas iis diebus plerique induerant, tum*

NOTÆ.

1. *Pantomimi certaminibus ſacris.*] Certamina ſacra, ſive ἱεροὺς ἀγῶνας, ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ, id eſt, *Græca certamina, quorum præmia poſita erant in ſola corona*, definit Pollux, libro III. Tale hoc Neapolitanum, quod & ἱερὸς ἀγὼν à Strabone dicitur. *Lipſius.*

2. *Certaminibus ſacris.*] Et id circo prohibiti Pontomimi illo quinquennali ſpectaculo quod nunc celebrat Nero ad morem Græci certaminis. quia ſacrum illud ludicrum, quemadmodum Græci ludi, qui ſacri Iovi, Herculi, Neptuno, vel Apollini.

3. *Eloquentiæ.*] Suet. Ner. 12. *Magiſtros toti certamini præpoſuit conſulares ſorte, ſede prætorum; deinde in Orcheſtram ſenatumque deſcendit, & orationis quidem carminiſque Latini coronam, de qua honeſtiſſimus quiſque contenderat, ipſorum conſenſu conceſſam ſibi recepit.*

4. *Græci amictus.*] Libri leviter aberrant. Nam Farnes. *Græciam jactam quo.* Vatican. *Græciam jactus in quo.* Dixi, aberrant. nam vera lectio hæc: *Græci etiam amictus, quis per eos dies p. inceſſerant.* vel *quos p. e. d. p. ingeſſerant.* Græcanicum ſcilicet hoc certamen fuit, & ideo amiciebantur plerique ad morem Græcum, palliati crepidatique.

Hæſi olim. ſed expedivit me plane Dio lib LX. de hoc ipſo ſpectaculo, Neapoli: *Deinde & Neapoli plane privatum ſe geſſit. Nam cum in aliis, & ipſe & qui cum eo erant, Græcorum ritu vixeſſent, tum etiam in muſico ſpectaculo pallium & ſoleas induit, & in Gymnico agone veſtem purpuream & auream coronam accepit.*

Et ſimile quid in Commodo tradit, quotiens theatrum ingrederetur, ſolitum ſumere. *Chlamydem purpuream more Græco & coronam ex lapillis Indicis & ex auro ſolidam factam.*

Ex his facile intellego reſtituoque Suetonii locum Domitiani cap. IV. *Certabant etiam & proſâ oratione Græcè Latineque, ac præter citharœdos chorocitharistæ quoque & pſilocitharistæ. In ſtadio vero curſu etiam virginum certamini præſedit crepidatus purpureaque amictus togâ Græcanicâ, capite geſtans coronam auream.* Corrigo & diſtinguo: *& pſilocitharistæ: in ſtadio vero curſu etiam virgines. Certamini præſedit.* &c.

Vera lectio, vera mens: Certaſſe præter citharœdos, etiam chorocithariſtas, & in ſtadio, certamine curſus, etiam virgines. At certamini toti quinquennali præſediſſe Domitianum ritu Græco, purpureâ togâ & corona ornatum.

Dixit enim Togam: mallem chlamydem, uti idem ſcriptor Neronis cap. XXV. reditum in urbem deſcribens habitu Græcanico: *in veſte purpureâ, diſtinctaque ſtellis aureis chlamyde.* ubi, *veſte*, gloſſematium puto, deloque.

Item Dio ſupra, & Capitolinus in Pertinace: *Purpureaſque chlamydes Græcanicas.* Lipſius. Fruſtra τὸ *etiam* addit.

Græci amictus.] Iis diebus propter ludos Græcos, multi civium Romana toga depoſita Græcos amictus induere, & tum communes fuerant illæ veſtes pravitate & libidine ingenii humani ad extraneos mores delabi, novaque, vetuſtis præferre. & probaverim quod affertur ex Flor. cod. Ut ſit, *quomodo per eos dies plerique inceſſerant. quo modo* id eſt, quo ritu, qui ſcil. veſtes & calceos comprehendit, nam Græculi non ſolum chlamydati, ſed etiam ſoleati inceſſere,

ctus; quos per eos dies plerique [1] inceſſerant. tum, [2] exoleverant. Inter quæ & ſidus [3] cometes effulſit, de quo vulgi opinio eſt, tamquam [4] mutationem regis portendat. Igitur quaſi jam depulſo Nerone, quis nam deligeretur inquirebant. & omnium ore Rubellius 22

INTERPRETATIO.

abjectæ & omiſſæ ſunt. Inter quæ & cometa ſidus emicuit, de quo plebis opinio eſt, quaſi præſagiat mutationem Imperatoris. Itaque veluti jam deturbato Nerone, ſciſcitabantur, quiſnam rerum potiretur. & cunctorum voce ac fama extollebatur Ru-

NOTÆ.

1. *Inceſſerant*] Scribo, *inceſſerant* quos inquit, per eos dies toga poſita geſtatos plerique arguebant, jam vulgares tum erant, & ſero reprehendebantur. *Gronovius.*

Inceſſerant.] Capiunt quaſi plerique illos amictus convitiis inceſſiſſent. at quis putet reprehenſas veſtes Græcorum, quibus diebus ludi Græci Græco ritu, & laſcivia pari celebrabantur? forte melius, *quis plerique &c. inceſſerant.*

2. *Exoleverant.*] Explicant, *vulgares factos eſſe.* ſed potius aboliti, & in uſu eſſe deſierant tales amictus. cur enim diceret, *quos plerique per eos dies inceſſerant*, quod idem eſt hîc, ac induerant.

Igitur ſequenti tempore, *inceſſere* ſeu induere illos amictus deſierant. *tum,* id eſt, finitis ludis & cum Agonothetæ ſeu arbitri ludorum, jam premia victoribus diſtribuiſſent.

Tum exoleverant.] Vertunt contemptos ſpretos. at nihil inhoneſtum fuit per illos dies, ſeu per illos ludos, quibus tranſactis, etiam abjectæ veſtes Græcorum, quæ Romanis alioqui turpes fuiſſent.

Exoleverant.] Omiſſæ erant hæ veſtes ut Romanæ inducerentur rurſus, pro more *togatæ gentis.*

3. *Cometes.*] Seneca Nat. quæſt. 7. *Sex menſibus hic quem nos Neronis lætiſſimo principatu vidimus, ſpectandum ſe præbuit in diverſum illi Claudiano circumactus. Nam ſub Claudio viſus etiam cometes. Ille enim à ſeptentrione in verticem ſurgens, orientem petiit ſemper obſcurior. Hic ab eadem parte cœpit, ſed in occidentem tendens, ad meridiem flexit. Et ibi ſe ſubduxit oculis &c.*

Nec eſt quod putemus eumdem viſum eſſe ſub Claudio quem ſub Auguſto vidimus. Nec hunc qui ſub Nerone Cæſare apparuit, & cometis detraxit infamiam (quia nihil minabatur) illi ſimilem fuiſſe, qui poſt necem D. Iulii ludis Veneris Genitricis, circa undecimam horam diei emerſit.

Hic haud dubiè intelligit Seneca primos annos imperii Neronis, nempe priuſquam in libidines & cædes erumperet. Nec tamen ut Seneca, adulatur Plinius:

Cometas, inquit, *Græci vocant, noſtri crinitas* (ſtellas) *Horrentes crine ſanguineo, & comarum modo, in vertice hiſpidas. Terrificum magna ex parte ſidus, ac non leviter piatum, ut civili motu, Octavio conſule, iterumque Pompeii & Cæſaris bello. In noſtro ævo circa veneficium, quo Claudius Cæſar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu ejus, aſſiduum prope ac ſævum.*

4. *Mutationem regis.*] Suet. Claud. 46. *Præſagia mortis ejus præcipua fuerunt: exortus crinitæ ſtellæ, quam cometem vocant.* Et Ner. 36. *Stella crinita, quæ ſummis poteſtatibus exitium portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri cœperat. Anxius ea re, ut ex Babilo aſtrologo didicit, ſolere reges talia oſtenta cæde aliqua illuſtri expiare, atque à ſemet in capita procerum depellere, nobiliſſimo cuique exitium deſtinavit.*

Et Claud. 29. Vbi de tabulis dotis Meſſallinæ cum Silio, quas ipſe conſignavit, *inductus quaſi de induſtria ſimularentur, ad avertendum transferen-*

Plautus celebrabatur, cui nobilitas [1] per matrem ex Iulia familia. Ipſe placita majorum colebat, habitu ſevero, caſta & ſecreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famæ adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia diſcumbentis Neronis [2] apud Simbruina ſtagna, cui *Sublaqueum* nomen eſt, ictæ dapes, men-

INTERPRETATIO.

bellius Plautus, cui claritudo per matrem ex Iuliâ gente. Ipſe mores antiquos æmulabatur, vultu & ornatu gravis, ſanctâ & ſecretâ familiâ, & quantò formidine ſecretior ipſe, tantò plus exiſtimationis aſſecutus erat. Simili vanitate vulgata explicatio fulminis, famam hanc intendit. Nam quia cœlo tacta epula, ſubverſaque erat menſa Neronis convivantis apud Simbruinos lacus, cui Sublaqueum nomen eſt, & id

NOTÆ.

dumque periculum quod imminere ipſi per quædam oſtenta portenderetur.

At ex Plinio idem cometes qui circa finem Claudii viſus, idem toto principatu Neronis fulſit, nec tamen tunc Nero in capita procerum depulit. Certe poſtea prorupit in cædes, nempe ſublata matre, occiſo Britannico. & extinctis Burrho & Seneca quos reverebatur, admotoque ſibi Tigellino qui metus ejus rimari cœpit.

Et hæ ſunt fabulæ in vulgus fictæ. & ſparſæ ſine certo auctore, quas ſumma gravitate judicii perpetuo ſpernit Tacitus, aut dubitando tradit.

Non igitur, ut talia oſtenta depelleret Nero, occidit proceres, ſed ut Suetonius ſcribit, *duabus conjurationibus pervulgatis, quarum prior majorque Piſoniana Romæ. poſterior Vmiciana Beneventi conflata atque detecta eſt.*

Sprevit & Tac. alteram illam fabulam de tabulis dotis Meſſallinæ, conſignatis à Claudio, ut oſtenta averteret transferretque

Nec tamen hanc ſuperſtitionem demas etiam nunc animis mortalium, & ipſorum principum Et nuper accepimus imperatorem Indorum, quem vulgo Magnum Mogolium vocant, expiaſſe tale ſideris oſtentum precibus jejuniiſque continuis, ut tali abſtinentia mala noxii cometæ prodigia à capite ſuo averteret qui potius timere debuit parricidia in fratres perpetrata & in ipſum patrem quem tum etiam in arce captivum retinebat.

1 *Per matrem.*] Nempe Iuliam filiam Druſi qui Tiberii filius, & Livillæ quæ ſoror Germanici. Hæc Iulia primò nupſerat Neroni vetuſtiſſimo liberorum Germanici, poſtea denúpſit in domum Rubellii Blandi.

Hinc nobilitas iſtius Plauti, qui celebratur hîc. Druſus filius Tiberii & Vipſaniæ, Livilla mater iſtius Iuliæ filia fuit Druſi majoris & Antoniæ. Antonia genita ex M. Antonio, & Octavia quæ ſoror Auguſti.

2. *Apud Simbruina ſtagna.* * *cui Sublaqueum nomen eſt*] Omnes Taciti codices hic depravati ſunt Interim nihil mihi deeſſe videtur. Tolle aſteriſcum & lege, *quibus*. ſive ut in MSS. legitur, *cujus Sublaqueum nomen eſt.*

Poſtremam ſyllabam τȣ̃ *cui*, invenire eſt in prima ſequentis vocis, *Sublaqueum*

Sententia eſt; diſcubuiſſe Neronem ad Simbruina ſtagna, ubi illis Sublaquei factum eſt cognomentum, ob tres lacus, quos amænitate nobiles Anio defert in Tiberim Auctor eſt Plinius l 3. *Boxhornius.*

Apud Simbruina ſtagna.] Lipſius velit, *villa, cui Sublaqueum nomen eſt*, ſed Tac. villam non nominat, contentus deſignaſſe locum quo tum diverterat princeps.

ſaque disjecta erat, idque finibus [1] Tiburtum acciderat; unde paterna Plauto origo; hunc illum numine deûm deſtinari credebant: fovebantque multi, quibus nova & ancipitia præcolere avida & plerum-

INTERPRETATIO.

contigerat in regione Tiburtina, unde Plauto paternum genus erat; putabant, hunc illum deſignari tali deorum oſtento. & colebant eum plurimi, quibus nova & periculoſa officiis ac favore prævertere avida & præceps ac ſæpe exitioſa ambitio eſt. Ita-

NOTÆ.

Locus ille vocabatur *Sublaqueum* propter ſtagna ſeu lacus circumpoſitos ſubjectoſque. Forte, *loco* ſeu *prædio cui* &c. ſuppleri poſſit, ſaltem per mentem. vel quid ſimile. Suſpicor à Tacito fuiſſe: *diſcumbentis Neronis apud Simbruina ſtagna* (*loco Sublaqueum nomen eſt*) *icta dapes*. ut lib 4 hiſtor. *Nec auſi ad hoſtem pergere* (*loco Geldaba nomen eſt*) *caſtra fecere.*

Sic & reſtituendum apud Florum lib. 3, 3. *Prioreſque Theutones ſub ipſis Alpium radicibus aſſequutus* (*locum Aquas Sextias vocant*) *quo* (*fidem numinum!*) *prælio oppreſſit*? Gronovius.

Simbruina.] Supra lib. XI. cap. 13.

Sublaqueum nomen eſt.] Plinius lib. III. *Anio lacus tres amœnitate nobiles, qui nomen dedere Sublaceo* (ita enim potius ſcribendum, quia à lacu) *defert in Tiberim.* Addubito num vox Tacito deſit, legendumque: *villa cui Sublaceum nomen.*

Certe Neronis villa Sublacenſis Frontino de Aquæduct. cognita. Aimoinus lib. II. cap. XVI. *Benedictus pater in loco qui Sublacus dicitur, qui ab urbe Roma XL millibus abeſt, effulſit.*

Philoſtratus lib. IV. De vita Apollonii ad hanc rem addit, calicem Neronis, quem jam ori admoverat, fulmine excuſſum. *Lipſius.*

Cui Sublaceum.] Puto tamen ſcribendum eſſe, *Sublaqueum.* nam ſic pronunciatum à populo, & pronuntiationem ſequitur ſcriptura, non etymon. Pronuntiabant *lacus*, quaſi *laqus*, & hinc nomen *Sublaqueum*; quia ſic pronuntiavere forte & ſcripſere.

Et nomina præcipue pendent ex uſu, & conſenſu populorum, qui libitum ſequuntur, non originem, aut grammaticæ leges.

Cui Sublaqueum nomen eſt.] Illa regio, aut pars regionis teſte Plinio, ex his lacubus appellata *Sublaqueum*. Sicque *lacus* hi vocabantur *Simbruini*, & regio hæc *Sublaqueum*, ita tamen ut nomen regionis etiam rurſus ipſis *ſtagnis* tribueretur. & hinc Tacitus dixit *apud Simbruina ſtagna*, *cui* regioni vel quibus *ſtagnis* nomen eſt *Sublaqueum*. nam potuit ad alterutrum referre prænomen, nempe vel ad *ſtagna*, vel ad *Sublaqueum.*

Et ſic τὸ *Simbruina* licet generale, ſtagnorum nomen fuerit; tamen nihilominus nomen hujus regionis, nempe *Sublaqueum* quamvis ſpeciale, denominare potuit ſimul & lacus & regionem ipſam totam.

Sublaqueum.] De quo Plin. lib. 3. 5. *At ex alia parte Anio in monte Thebanorum ortus, lacus tris amœnitate nobiles, qui nomen dedere Sublaqueo, defert in Tiberim.* Nomen eſt loci lacubus illis ſubjecti, à lacu vicino fictum, nempe ſtagnis Imbruinis. Hinc & villa *Sublacenſis* dicta.

Sublaqueum.] Oppidum Æquorum populorum in Samnio regione Italiæ. hodie *Subjaco*, oppidum Campaniæ Romanæ verſus fluvium *Teverone*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

1. *Tiburtum.*] Sic lib. 6. 27. *Tot luctibus funeſta civitate, pars mœroris fuit, quod Iulia Druſi filia, quondam Neronis uxor denupſit in domum Rubellii Blandi, cujus avum Tiburtem equitem Rom. plerique meminerant.*

que fallax ambitio eſt. Ergo permotus iis Nero [1] componit ad Plautum litteras, *conſuleret quieti urbis, ſeque* [2] *prave diffamantibus ſubtraheret. eſſe illi per Aſiam avitos agros, in quibus tuta & inturbida juventa frueretur.* Ita illuc cum conjuge Antiſtia & paucis familiarium conceſſit. Jiſdem diebus nimia luxus cupido, infamiam & periculum Neroni tulit, quia [3] fontem aquæ Martiæ ad urbem [4] deductæ nando

INTERPRETATIO.

que concitus his Cæſar, ſcribit epiſtolam ad Plautum, ut proſpiceret ſibi & quieti urbis, ſeque auferret ipſe malam de ſe famam ſpargentibus. eſſe illi in Aſia prædia paterna, in quibus potiretur ſecura & quieta juventute. *Itaque huc ſe recepit cum uxore Antiſtia, & paucis amicorum. Eodem tempore nimia voluptatis cupido ignominiam & diſcrimen importavit principi. qui natando inierat fontem aquæ Marciæ Romam deductæ; putabaturque inquinaſſe toto corpore ſacros*

NOTÆ.

Tiburtum.] Supra lib. 6 cap. 27.

1. *Componit ad Plautum literas.*] Tum aberat Nero, & Plautus in urbe verſabatur. Mittit illi Nero literas, ut quieti urbis conſuleret, nempe ſe procul in Aſiam recipiendo. Et licet uterque Romæ fuiſſet, tamen potuit etiam princeps componere epiſtolas ad præſentem in civitate Plautum.

Sic uſurpavit Auguſtus, ſic Tiberius, ut patet de Sejano apud Tac. Auguſtus etiam literis tempus & horam adnotabat. Sic multæ res diligentius geruntur, nec plura dicuntur, quam velis.

2. *Prave ſe diffamantibus.*] *Peſſimum genus inimicorum laudantes*, inquit Tac. Non præciſè obtrectabant Plauti gloriæ, imo volentem nolentem præcipitabant in gloriam, forte improbi & infenſi per invidiam, boni amicique per amorem boni publici, ſed ſimul omnes in exitium.

Sic Tac. de Agricola: *Poſcebatur ore vulgi dux Agricola &c. dum optimus quiſque libertorum amore & fide, peſſimi malignitate, & livore pronum deterioribus principem extimulabant. Sic Agricola ſimul ſuis virtutibus, ſimul vitiis aliorum in ipſam gloriam præceps agebatur.*

3. *Fontem aquæ Marciæ.*] Non injucundum forte ſtudioſis rerum Romanarum fecerit, paucis de aqua Marcia diſſerere, quam clariſſimam omnium aquarum Plinius ille lib. 31. appellat.

Primus eam in urbe auſpicatus Ancus Marcius Rex, poſtea Q. Marcius in urbem deduxit, rurſusque reſtituit M. Agrippa. Frontinus ſcribit eam à Trajano in Aventinum deductam. *Lupanus.*

Aqua Marcia.] De qua Plin. lib. 31. 3. *Clariſſima aquarum omnium in toto orbe, frigoris ſalubritatiſque palma, præconio urbis Marcia eſt, inter reliqua deûm munere urbi tributa. quæ vocabatur quondam Aufeia: fons autem ipſe Pitonia, qui oritur in ultimis montibus Pelignorum, tranſitque Marſos, & Fucinum lacum, Romam non dubie petens: mox ſpecu merſus in Tiburtina ſe aperit 9. millia paſſuum fornicibus ſtructis perductus. primus eam in urbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius unus ex regibus. Poſtea Q. Marcius Rex in prætura. rurſuſque reſtituit M. Agrippa. Domitianus deduxit in ſuas thermas ſuper portam Eſquilinam.*

Marcia.] Aqua Marcia oritur in ultimis montibus Pelignorum populorum, tranſit per Marſos, Æquos, & Sabinos populos Samnii regionis; deinde fornicibus ſtructis perducitur in urbem Romam, uſque ad Caſtellum aquarum Marciæ, Iuliæ & Tepulæ, in quinta regione urbis. hodie hæc aqua effunditur in fluvium *Teverone*, extra mœnia Romæ mo-

incelſe-

inceſſerat: videbaturque [1] potus ſacros & cærimoniam loci [2] corpore toto

INTERPRETATIO.

latices & religionem loci violaſſe. & quæ mox incidit adverſa valetudo, vin-

NOTÆ.

dernæ & in Campania Romanæ, ſed intra mœnia urbis nunc extant reliquiæ aqueductuum hujus aquæ, & vulgò ab Italis nuncupantur *veſtigi de gli Acquidotti dell' Aqua Martia.* ſuntque ad orientem Eccleſiæ & conventûs ſancti Euſebii, prope eandem Eccleſiam & ut jam à Romanis dicitur *Strada di Porta Maggiore.* viſuntur & nunc ruinæ Caſtelli Aquæ Martiæ & vocantur *Trofei di Mario.* hæc antiquitatis fragmenta ſunt in regione Monti & in parte Orientali Romæ modernæ. ex Roma antiq. Nardini lib. 8 cap 4. p. 504. & lib. 4. cap. 2. p. 161. & Planis Romæ modernæ per G. de Roſſi & Faldam. *Tillemon.*

4. *Deducta.*] Non à Nerone, ſed olim ab Anco Marcio fons deductus, mox à Q. Marcio Rege, dein reſtitutus ab Agrippa ſub Auguſto, qui vinum petenti populo reſpondit, ſatis conſuluiſſe generum ſuum Agrippam, ne plebs ſitiret, nempe deducendo aquas in urbem. Palliturque Interpres Gall. qui vertit, *aquam Martis.*

1. *Potus ſacros.*] Sic Plin. lib 8. ep. 8. de Clitumno fonte. *Adjacet templum priſcum & religioſum. Stat Clitumnus ipſe amictus, ornatuſque prætexta, præſens numen, atque etiam fatidicum indicant ſortis. Sparſa ſunt circa ſacella complura totidemque dei. ſua cuique veneratio, ſuum nomen, quibuſdam vero etiam fontes. Nam præter illum quaſi parentem cæterorum, ſunt minores capite diſcreti, ſed flumine miſcentur, quod ponte tranſmittitur. Is terminus ſacri profanique. In ſuperiore parte navigare tantum, infra etiam natare conceſſum.* Religio orta ex natura rei quia aqua *mire utilis,* teſte Vitruvio 8. *Ideo qui ſacerdotia gerunt moribus Ægyptiorum oſtendunt, omnes res ex liquoris poteſtate conſiſtere. Itaque cum hydriam tegunt, quæ ad templum ædemque juſta religione refertur, tunc in terra procumbentes, manibus ad cœlum ſublatis, inventionibus gratias agunt divinæ benignitatis.*

2. *Corpore toto polluiſſe.*] Imo, *corpore loto.* Fontes & capita aquarum priſcis ſacra, in iiſque natare nefas. Plinius lib. VIII. de Clitumno: *Pons terminus ſacri profanique: in ſuperiori parte navigare tantum, infra etiam natare conceſſum.*

Imo in quibuſdam aquis navigare etiam vetitum. Idem libro eodem, de lacu Vadimonis: *Nulla in hoc navis (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulæ,* &c.

Seneca epiſt. XLI. de his cæremoniis: *Magnorum fluminum capita veneramur; ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quædam vel opacitas vel immenſa altitudo ſacravit.* Lipſius.

Corpore toto polluiſſe.] Eruditiſſimus vir, *loto*: ſed primum cum emphaſi: quippe quod Nero membris omnibus impurus eſſet. Sueton. 29. *Suam quidem pudicitiam uſque adeo proſtituit, ut contaminatis pæne omnibus membris* &c. Et inde cæteros ſuo modulo metiretur.

Ibidem. *Ex nonnullis comperi perſuaſiſſimum habuiſſe eum, neminem hominem pudicum, aut ulla corporis parte purum eſſe.* Salinerius.

Corpore toto.] Fontes dictæ *virgines,* & præſertim *virgo* dicebatur *Aqua Marcia* & aquas ſeu fontes appellabant *lymphas* ſeu *Nymphas.* Hinc apud Ovid 2. Metam. Diana ad Parrhaſim nympham parum pudicam.

Procul hinc, dixit, nec ſacros pollue fontes
Cynthia, de que ſuo juſſit ſuccedere cœtu.

Sic fons, ut flos, ut virgo. hæc certe vel radiis ſolis imperviæ & intacta eſſe deceat,

23 polluiſſe. ſecutaque [1] anceps valetudo, [2] iram deûm affirmavit. At Corbulo poſt deleta [3] Artaxata, utendum recenti terrore ratus, ad [4] occu-

INTERPRETATIO.

dictam deorum demonſtravit. At Corbulo poſt aquata ſolo Artaxata, occaſioni incumbendum ratus, dum repens pavor eſſet, ad expugnanda Tigranocerta. qui-

NOTÆ.

Corpore toto.] Legunt *loto*, fruſtra. non enim dixiſſet Tacitus, *corpore loto*, ſed *loto corpore*. De *corpore toto*, ratio eſt, quia ſic polluere lymphas ſeu nymphas & numina fontium videbantur. & natare, ſeu navigare fontibus, aut fluminibus præſertim uſque ad certa ſpatia, nefas habebant. Plin. epiſtolis.

Toto.] Quidam legunt, *loto*. Sed fruſtra id repeteret Tac. cum ſupra dixerit, *nando inceſſerat*. nando inierat fontem, igitur laverat corpus totum. Idem certe bis non dixerit Tacitus. dicit *toto*, quia pede, vel manu polluiſſe fontem non cenſeretur. Et præterea forte quia *toto corpore* pollutus & infamis Nero.

Suet. Ner. 29. *Suam quidem pudicitiam uſque adeo proſtituit, ut contaminatis pæne omnibus membris, noviſſime quaſi genus luxus excogitaret* &c.

Ex nonnullis comperi perſuaſiſſimum habuiſſe eum, neminem hominem pudicum, aut ulla corporis parte purum eſſe: quia ſic fuit ipſe omni parte corporis pollutus, idcirco videbatur ſacrum fontem *corpore toto polluiſſe*.

Sed potius ſenſus eſt, quia totum corpus lavit fonte ſacro. quod fas eſſe non putabant veteres, nempe ob ſanctitatem numinis ac loci.

Dicit Tacitus *corpore toto*, quia nempe *nando* fontem *inceſſerat* Nero. quippe certe ſi non innaviſſet ille fontem, non *potius ſacros & cærimoniam*, ſeu ſanctitatem ac religionem *loci* polluiſſe cenſeretur.

Polluiſſe.] Quia nymphæ aquis præſident, nempe Naiades, Hydriades, *fontana*, & fluviales. Præſertim capita fontium ſacra. Horat. Od. 1 lib. 1.

Nunc viridi membra ſub arbuto
Stratus, nunc ad aquæ lene caput ſacræ.

Apud Heſiod. *Conſpuere in fontem nefas.* Seneca:

Capita vero fontium ſacra ſunt, ut ipſi fontes,
In quos conſpuere & turbare non eſſet licitum.

Ovid.

Nec noceat turbaſſe lacus, ignoſcite nymphæ.

Apud Iudæos levit 2. *Fontes & ciſternæ & omnis aquarum congregatio munda eſt.*

Et teſte Strabone 15. *Perſæ in aquas fluminum & fontium non micturiunt, nec in illis lavantur, & eluuntur, nec mortuum injiciunt, nec alia immunda.*

Nec in mari vel aquis expuunt. Sed id intelligendum tantum de Magis, & tali religione ſeu ſuperſtitione initiatis. Ut de Tiridate infra obſervant, ideo non mari, ſed terra Romam advectum, hac religione motum, ne nempe expueret in mare &c.

1. *Anceps valetudo.*] Sueton Ner. 51. *Fuit valetudine proſpera. Nam qui luxuria immoderatiſſimæ eſſet, ter omnino per quatuordecim annos languit: atque ita ut neque vino, neque conſuetudine reliqua abſtineret.*

2. *Iram deûm affirmavit.*] Curtius lib. 8. de Alexandro poſt Cliti cædem. *Scrutantemque, num ira deorum ad tantum nefas actus eſſet, ſubit anniverſarium ſacrificium Libero patri non eſſe redditum ſtato tempore. Itaque inter vinum & epulas cæde commiſſa, iram dei fuiſſe manifeſtam.*

In metu & rebus adverſis homo ſemper ſibi conſcius, & tum præcipue ſe judice nocens.

3. *Artaxata.*] Vide lib 6 cap. 33.

4. *Occupanda.*] Anno Romæ conditæ 813. Chriſti 60. Vide cap. 8, *Tillemontius*,

panda [1] Tigranocerta; quibus exciſis, metum hoſtium intenderet, vel ſi pepercisset, clementiæ famam adipiſceretur: illuc pergit, [2] non infenſo exercitu, ne ſpem veniæ auferret: neque tamen remiſſa cura, gnarus facilem mutatu gentem, ut ſegnem ad pericula, ita infidam ad occaſiones. Barbari pro ingenio quiſque, alii preces offerre, quidam deſerere vicos, & in avia digredi, ac fuere qui ſe ſpeluncis, & cariſſima ſecum abderent. Igitur dux Romanus diverſis artibus, miſericordia adverſus ſupplices, celeritate adverſus profugos, immitis iis qui latebras inſederant, ora & [3] exitus ſpecuum ſarmentis virgultiſque completos, [4] igni exurit. Atque illum fines ſuos prætergredientem incurſavere [5] Mardi, latrociniis exerciti, contraque irrumpentem montibus defenſi. quos Corbulo immiſſis [6] Hiberis vaſtavit, hoſtilemque audaciam externo ſanguine ultus eſt. Ipſe exercituſque, ut nullis ex 24

INTERPRETATIO.

bus deletis, augeret pavorem hoſtium, vel ſi veniam dediſſet, lenitatis decus pararet ſibi: illuc contendit, non infeſto agmine, ne ſpem ſalutis adimeret; neque tamen remiſſa diſciplina, haud ignorans, varium & mutabile gentis ingenium, quia ut iners ad diſcrimina, ita ad occaſiones fallax & male fida eſſet. Armenii pro ſua indole quiſque, alii ſupplices occurrere, nonnulli relinquere oppida, & in avia diſcedere, & fuere qui cavernis ſe & pretioſiſſima quaque ſecum occultarent. Ita etiam Corbulo variis artibus uſus, miſeratione erga ſupplices, feſtinatione adverſus fugaces & iis, qui ſe ſpeluncis abdiderant implacabilis, flammis incendit aditus, & exitus latebrarum, obſtructos ante ſarmentis atque arbuſtis. Atque illum infeſtavere Mardi furtis aſſueti, cum regionem ipſorum prætervcheretur, contraque invadentem ſuis montibus protectos dux Rom. Ibero milite immiſſo vaptavit & hoſtile facinus externo cruore vindicavit. Ipſe & exercitus, ut nullis ex bello cladibus afflictatis, ſic

NOTÆ.

1. *Tigranocerta.*] Vide lib. 12. cap. 50.

2. *Non infenſo exercitu.*] Cur *non infenſo*, cum ad expugnandam urbem iret? nota, *quibus exciſis.* Non tamen *infenſo*, nempe quia iter faciendo, non tanquam hoſtile ſolum populatus eſt, ut ſic ſpe veniæ oſtentata, urbem facilius occuparet, & ita civium animos ſibi conciliaret.

3. *Exitus ſpecuum ſarmentis*] Sic Florus lib 3. 10. de Aquitanis: *Aquitani callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: juſſit includi* (Cæſar) *Morini dilabebantur in ſilvas: juſſit incendi.*

4. *Igni exurit.*] Nempe ligni faſces & virgulta in ore ſpecuum poſita incendit; neque enim ſubterraneos ſpecus exurere potuit. Sed viridi ligno immiſſus ignis, ut fumo ſuffocarentur latentes intus in ſpeluncis, ut ſic exirent, vel extinguerentur.

5. *Mardi.*] De quibus Curtius lib. 5. *Ventum eſt in Mardorum gentem bellicoſiſſimam & multum à cæteris Perſis cultu vitæ abhorrentem. Specus in montibus fodiunt, in quos ſe ac conjuges & liberos condunt: pecorum aut ferarum carne veſcuntur. Ne fœminis quidem pro naturæ habitu molliora ingenia ſunt. Coma prominent hirta: veſtis ſuper genua eſt: funda vinciunt frontem: hoc & ornamentum capitis, & telum eſt.*

Mardi.] Populi Armeniæ majoris, ad orientem & meridiem, ex Ptolem. lib. 5. cap. 13. *Tillemon*

6. *Hiberis.*] Iberia regio lib. 6. cap. 32.

prœlio damnis, ita per inopiam & labores fatiſcebant, [1] carne pecudum propulſare famem adacti. Ad hæc penuria aquæ, fervida æſtas, longinqua itinera, [2] ſola ducis patientia mitigabantur, eodem plura quam gregario milite tolerante. Ventum dehinc in locos cultos: demeſſæque ſegetes, & ex duobus caſtellis in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obſidione coguntur. Vnde in regionem [3] Taurantium tranſgreſſus, improviſum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio ejus, [4] non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem inſidiarum, *ſeque auctorem & ſocios*

INTERPRETATIO.

annonæ penuria, & laboribus premebantur: carne pecorum ſuſtentare egeſtatem coacti. Præterea inopia aquæ, calida æſtas, immenſa viarum ſpatia leniebantur ſola Corbulonis tolerantia, ipſo plura perpetiente, quam ipſo plebeio milite. Exin venerunt fertiles in agros, decerptaque ſunt fruges, & ex duabus arcibus, quas occupaverant barbari, altera primo impetu expugnata eſt; qui primum impetum ſuſtinuerant, circumſeſſi ſubiguntur. Vnde progreſſus in fines Taurantium, effugit inopinatum diſcrimen. Quippe haud longe à tabernaculo illius, quidam barbarus non obſcuræ ſtirpis deprehenſus cum gladio, aperuit ſeriem conjurationis, ſeque ducem & ſceleris affines, *per cruciatus patefecit. con-*

NOTÆ.

1. *Carne pecudum propulſare.*] Vt Tacitus, ſic & Cæſar lib. 7. de bello Gallico: *Vſque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pecore, è longinquioribus vicis adacto, extremam famem ſuſtentarent.* Nempe carere frumento militi Romano extrema fames eſt. *Gronovius.* non *extrema*, ſed quæ alioquin *extrema* fuiſſet. Lenit non ſedat famen caro. Et unde greges ſufficiant tot copijs?

2. *Ducis patientia.*] De Alexandro Curt. lib. 7 *Rex agmen circuibat pedes, jacentes quoſdam erigens, & alios cum ægre ſequerentur, adminiculo corporis ſui excipiens, nunc ad prima ſigna, nunc in medio, nunc in ultimo agmine itineris, multiplicato labore aderat.*

3. *Taurantium.*] Taurantium regionem habet Tacitus in Armenia Annal. 14. *Taurantium* legit Lipſius, triſyllabicos, inter Artaxatam. & Tigranocertam. *Ortelius.*

4. *Non ignobilis barbarus.*] Vnus Megiſtanum. eſtque ille ipſe, de quo Frontinus ſic narrat: *Domitius Corbulo, cum Tigranocertam obſideret, in quemdam ex Megiſtanis, quos ceperat, animadvertit, caputque ejus balliſta excuſſum, intra munimenta hoſtium miſit. Id forte decidit in medium concilium, quod tum cum maxime habebant Barbari, ad cujus conſpectum, velut oſtento conſternati ad deditionem feſtinaverunt.* Lipſius.

Non ignobilis barbarus.] Puto fuiſſe aliquem ex proceribus Taurantium, in quorum regione tum verſabatur Corbulo, qui ſpecie ſocietatis & amicitiæ tales inſidias illi ſtruxerant.

Quas haud dubie deprehendit cohors prætoria, quæ pro more excubabat ad tabernaculum ducis. forte & Megiſtanes Armenii in comitatu ducis Rom.

Barbarus.] Inſidiæ ex eo manifeſtæ, quod cum telo, occulto nempe, repertus ſit barbarus ille. neque enim mirum, quod ſocius belli haud ignobilis penetraſſet ad tentorium ducis Romani, etiam cum armis; niſi forte excuterentur barbari, quoties tabernaculum ducis intrarent.

Quod non uſurpatum in civibus, ut puto, niſi forte erga ipſum principem, præſertim à Claudii temporibus. quem morem tamen ſtatim omiſit Veſpaſianus,

per tormenta edidit. convictique & puniti ſunt qui ſpecie amicitiæ dolum parabant. Nec multo poſt [1] legati Tigranocerta miſſi, *patere mœnia* afferunt, *intentos populareis ad juſſa.* Simul hoſpitale donum, [2] coronam auream tradebant. Accepitque cum honore, nec quidquam urbi detractum, quo promptius obſequium integri retinerent. At [3] præſidium regium, quod ferox juventus clauſerat, non ſine certamine, expugna-

INTERPRETATIO.

victique & ſupplicio affecti ſunt, qui prætextu ſocietatis, inſidias moliebantur. Et paulo poſt oratores miſſi Tigranocertâ, nuntiant apertas eſſe portas urbis, promptos paratoſque oppidanos eſſe ad imperia. *Simul hoſpitale munus præbebant,* nempe *coronam auream. Accepitque* donum *cum honore, nec quidquam ademptum eſt opido, quo libentius nobis fidem ſervarent incolumes. At propugnaculum regium, quod ſtrenui juvenes occuparant, non ſine prælio captum eſt, nam & pugnam tentaverant pro mœnibus,*

NOTÆ.

virtutis, imperii & fati ſecurus.

1. *Legati.*] Illi legati urbe Tigranocertâ miſſi ad Corbulonem, afferunt *patere mœnia.* Nam *ſimul hoſpitale donum coronam auream tradebant.* Nempe nomine civium Tigranocertæ civitatis. ſic nomina quædam varie inflectit Tacitus.

Nonnulli tamen vertunt, tanquam Corbulo miſiſſet legatos ad opidanos Tigranocertæ.

Sed nunquam reperies ducem Rom. miſiſſe legatos. tantum mittebant centurionem, vel præfectum cohortis, etiam Magno regi, ut patet ſupra.

Nec tacuiſſet Tacitus, cur aut quando miſſi eſſent legati Corbulonis Tigranocertam. & longe probabilius eſt, oppidanos miſiſſe oratores, quam ducem Rom præſertim inſidiis detectis, & conjurationis authoribus punitis.

2. *Coronam auream.*] Is mos Orientalium. Curtius de Taxile rege. lib. 8. *Ergo cum per triduum hoſpitaliter accepiſſet Alexadrum: quarto die, & quantum frumenti copijs, quas Epheſtion duxit, præbitum à ſe eſſet, oſtendit, & aureas coronas ipſis amiciſque omnibus &c. dono dedit.*

Dabantur hæc hoſpitalia dona, ſæpius etiam inter epulas. patet ſupra, ubi rex Nabathæorum Arabum dedit in convivio coronas aureas Germanico & Agrippinæ, & aliis Romanis qui in comitatu.

Et ipſemet Alexander degenerans ad morem luxumque Perſarum, in nuptiis Statyræ, *unumquemque ad peragenda libamina, aurea phiala donaſſe dicitur.*

Coronam auream.] Pridem invaluerat ut victi ſeu ſocii, *aurum coronarium* offerrent. Sueton. de Galba 12 *Quodque oblatam à Tarraconenſibus è vetere templo Iovis coronam auream librarum quindecim conflaſſet* &c.

3. *Præſidium regium.*] Præſidium puto, quod intra eamdem urbem, *Tigranocertæ* nempe. Vocat autem *regium*, quia nomine regis arx illa cuſtodiebatur, Tiridatis nimirum, qui præfectum ei arci impoſuerat, & militum ſtatione firmaverat, ne nempe populares ſui arbitrii eſſent. & ne hoſtes pro libito reciperent intra opidum.

Præſidium regium.] Intellige arcem ſeu caſtellum ad urbem, quo forte rex Tiridates præſidium collocarat; alii intelligunt, *caſtra regia*; ſed cur caſtra regia, ubi non aderat rex, neque exercitus regius? Puto, præſidio erant urbi milites regis; ſed cum civitas expugnata eſſet, aut reddita, ſe in arcem recepere juvenes oppidanorum fortiſſimi ac ferociſſimi.

Certe *præſidium*, ſeu caſtellum *regium* fuit. an occuparet miles regius, incertum ex Tacito. quod certum eſt, eam arcem inſedit *ferox juventus*. ſive ex oppida-

tum eſt. nam & prælium pro muris auſi erant, & pulſi intra munimenta aggeris, demum irrumpentium armis ceſſere. quæ facilius proveniebant, quia [1] Parthi [2] Hyrcano bello diſtinebantur. Miſerantque Hyrcani ad principem Romanum ſocietatem oratum, *attineri a ſe Vologeſen pro pignore amicitiæ* oſtentantes. eos regredientes Corbulo, ne [3] Euphratem tranſgreſſi hoſtium cuſtodiis circumvenirentur, dato præſidio [4] ad littora maris rubri deduxit. Vnde vitatis Parthorum finibus,

INTERPRETATIO.

& fuſi fugatique intra clauſtra valli; tandem telis irruentium ceſſere. Quæ res facilius ſuccedebant, quia Parthi defectione Hyrcanorum diſtringebantur. Et legatos miſerant Hyrcani ad imperatorem Rom: ſocia arma *poſtulantes, jactabantque* diſtineri à ſe regem Parthorum, & id documentum eſſe fidei ac ſocietatis adferebant. *Corbulo adjuncta cuſtodia, deduci eos juſſit ad ripam maris, ne cum Euphratem tranſmiſiſſent, ipſi præſidiis hoſtium interciperentur. Hinc declinatis provinciis Parthorum in patriam ſuam*

NOTÆ.

nis & accolis, ſive ex copiis regiis, ſive ex utriſque ſimul delecta foret.

Præſidium regium.] Fuit arx diſtincta ab urbe, in qua præſidium rex Tiridates diſpoſuerat. ideoque vocatur *præſidium regium.* eò ſe receperat juventus oppidanorum ferocior, capta urbe.

1. *Parthi.*] Lib. xi. cap. 8. *Tillemon.*

2 *Hyrcano.*] Lib. 6. cap. 36. *Tillemonius.*

3. *Euphratem.*] Lib. 6. cap. 31 *Tillemonius.*

4 *Ad littora maris rubri deduxit.*] Valde equidem hic nunc hæreo, olim & in primis editionibus tranſitum aut neglectum. Ad quod *mare rubrum* Hyrcanos, (de iis ſermo) deduxit? ad illud Ægyptium, quod vulgò ſic appellant? ingens via ſit, & nec ſic in fines ſuos, niſi per Parthorum, iutrarint.

An alterum illud magnum & Indicum? ita ſolent veteres, fateor: ſed nec hic ei locus, aut omnis Chorographia me fallit.

Sunt enim Hyrcani ad mare Caſpium ipſum ſiti, procul ab omni Indico: & pone vel flexu magno iiſſe, tamen Parthorum omnia illa maritima fere tangebant.

Plinius: *Perſæ rubrum mare ſemper accoluere.* atque aliæ ſub Parthis gentes. Conſidera, & inſpice (oculorum res eſt) abeunt à patria millibus millium; & in diſcrimina ipſa veniunt, quæ vitabant.

Quod dicam non habeo, niſi ſi ſcripſit Tacitus, *ad littora maris ſui.* Nam Tacitum, ut imperitiæ accuſem, durum improbumque ſit: & mea iſta lectio haud abs re ſit, ex Armenia cum præſidio, brevi flexu, deductos ad mare, juxta quod habitabant.

Supra Euphratem igitur iverint, per montana & finitima Iberiæ ad ſuum mare. *Lipſius.*

Maris rubri.] *Rubri*, gloſſema eſt viri imperiti. Mare enim hic, mare eſt Caſpium, non rubrum, aut Arabicus ſinus. Hyrcani enim longe à mari rubro. at prope à Caſpio, cujus ſunt vicini.

Ideoque patriam repetentes ad mare Ponticum, non mare rubrum deducere oportuit. Et ſane ſi ad mare rubrum, propiores habuiſſent Parthos, & Parthorum fines. *Aurelius.* Scripſit Tac. *Maris.* nihil aliud.

Maris rubri.] Lego cum Lipſio, *maris ſui*, id eſt, mare *Hyrcanum*, ſive Caſpium, in Aſia; alluens oras Armeniæ majoris, Sarmatiæ Aſiaticæ, Scythiæ, Perſarum ſive Parthorum imperii &c.

Hodie vocamus *mer Caſpiene*, & à Perſis recentioribus dicitur *Kulſum*, eſt

patrias in ſedes remeavere. Quin & Tiridatem per [1] Medos extrema Armeniæ intrantem, præmiſſo cum auxiliis Verulano legato, atque ipſè legionibus citis, abire procul ac ſpem belli amittere ſubegit: quoſque nobis ob regem averſos animi cognoverat, cædibus & incendiis perpopulatus, [2] poſſeſſionem Armeniæ uſurpabat: cum advenit Tigranes, à Nerone ad capeſſendum imperium delectus, [3] Cappadocum ex [4] nobilitate, regis [5] Archelai nepos, ſed quod diu obſes apud urbem fuerat, uſque ad [6] ſervilem patientiam demiſſus. Nec conſenſu acceptus, durante apud quoſdam favore Arſacidarum. at plerique ſuperbiam Parthorum peroſi, datum à Romanis regem malebant. Additum & præſidium [7] mille legionarii, tres ſociorum cohortes, duæque equitum alæ. & quo facilius novum regnum tueretur, pars Armeniæ ut cuique finitima,

INTERPRETATIO.

redivere. Quin & præmiſſo cum agmine ſociorum Verulano legato, atque ipſe cum legionibus properis, coegit Tiridatem, ultima Armeniæ invadentem per Medos, longe abſcedere, & ſpem belli relinquere: iiſque quos nobis ob Tiridatem infenſos ſciebat, ferro flammaque exſciſis, poſſeſſionem Armeniæ vindicabat, cum advenit Tigranes, adſcitus à Nerone, ad ſuſcipiendum regnum. is ex principibus Cappadociæ ortus, regis Archelai nepos, ſed quia pridem Romæ obſes manſerat, uſque ad ſervile ingenium & obſequium abjectus erat. Nec Armeniorum *communi favore receptus, manente apud nonnullos ſtudio Arſacidarum, ſed plerique faſtum Parthorum pertaſi, præferebant regem, à Romanis impoſitum. Adjuncta etiam regi cuſtodia, mille nempe legionarii, tres auxiliarium cohortes, & duæ alæ equitum; & quo facilius novum imperium defenderet, pars Armeniæ*

NOTÆ.

inter Georgiam, Moſcoviam & regnum Perſiæ. *Tillemonius.*

1. *Medos.*] Lib. 12. cap. 14. *Tillemonius.*

2. *Poſſeſſionem Armeniæ.*] Facilius eſt vincere & occupare provincias, quam obtinere ſeu pacare. hactenus vicerat hoſtes Corbulo & profligaverat. ſed nondum obtinuerat Armeniam. Nunc pulſo rege, poſſeſſionem ejus uſurpabat, pacatamque habebat, cum advenit Tigranes miſſus à Cæſare, ut regni hujus potiretur.

3. *Cappadocum.*] Lib 12. cap. 49.

4. *Nobilitate.*] Regio ſanguine, nempe ex Cappadociæ regibus ortus.

5. *Archelai nepos.*] Puto, illius Archelai, qui ſenex Romam evocatus à Tiberio epiſtolis Liviæ, tædio & angore periit. Hoſce regulos in occaſionem ſervabant & oſtentui, ut ipſis uterentur pro neceſſitate rerum, ad exterrendas, ſeu pacandas provincias, pro libito & arbitrio ſuo.

6. *Ad ſervilem.*] Quia nempe obſides regum inſervientium, veluti *Cæſaris mancipia* vulgo cenſebantur, aut ſic per contumeliam appellari. & fere in cuſtodia agitabãt, ſicque regios ſpiritus demittebant. & quo nobiliores, eo majori obſequio demereri principem & libertos aulicos, & multa alia pati ſerviliter cogebantur.

7. *Mille legionarii.*] Qui *vexillarii* unius legionis, vel etiam plurium, abſtracti ab aquila, merebant ſub uno, vel pluribus vexillis, quod vexillum ipſis inſtar aquilæ eſſet. Sic Tigranes habuit & cives & auxiliares, ſcilicet *cohortes ſociorum*, qui ipſi præſidio eſſent.

[1] pars * Nipolique & Ariſtobulo [2] atque Antiocho parere juſſæ ſunt; Corbulo in [3] Syriam abſceſſit, morte Vinidii legati vacuam ac ſibi permiſſam.
27 Eodem anno ex illuſtribus Aſiæ urbibus, [4] Laodicea tremore

INTERPRETATIO.

ut cuique regi vicina erat, pars Thraſcypolique & Ariſtobulo, atque Antiocho obedire juſſa ſunt. Corbulo abiit in Syriam, rectore destitutam, obitu Vinidii legati, ſibique conceſſam. Eodem anno inter claras Aſiæ civitates, Laodicea terra motu ſubverſa, nullo

NOTÆ.

1. *Pars Nipolique.*] Latet in corruptione nomen alicujus regis. Forte *Thraſcypolique.* qui dynaſta alibi in finitimis Armeniæ locis *Lipſius.*

Pars Nipolique & Ariſtobulo.] At ego divinabam: *Pars Armenia, ut cuique finitima, Pharaſmani, Polemonique & Ariſtobulo, atque Antiocho parere juſſa ſunt.* Iberus eſt Pharaſmanes jam dudum per filium Rhadamiſtum inſidiatus fratris Mithridatis regno, Armeniæ nempe.

Vnde cum abſterreretur à Romanis, partim ut horum gratiam mereretur, partim proprio metu, filium interfecit, & ex eo adverſus Tiridatem Corbuloni militavit.

Vide noſtrum lib. 12. 44. &c. Item lib 13, 37 ubi & mentio de Antiocho, quemadmodum ſæpius

Et alibi. Polemo notiſſimus rex Ponti, Ioſepho Κιλικίας, lib ant. 2. 56. & 5. Hiſtor. 47. commemoratur. Ariſtobulus lib 13, 7 Ioſephus lib. 10, 5. *Ariſtobulus filius Herodis regis Chalcidis regno minoris Armenia à Nerone imponitur.* Gronovius.

Nipoli.] Alii aliter inſtaurant hunc locum. *Vt cuique finitima Arſince, Polemonique & Ariſtobulo.* Acidal Thraſcypolique *Lipſius* & *Freinshemius.* Certe *Thraſcypoli* ſeu *Raſcypoli*, melius convenit voci *Nipoli.* Et ille Thraſcypolis forte dynaſta Cilicum, ſeu regulus vicinus Armeniæ.

Pars Nipoli.] Lego: *Vt cuique finitima Parthis, Nicopolique Ariſtobulo atque Antiocho parere juſſa.* Ariſtobulus Iudæam regebat, ſed minor Armenia ei etiam mandata erat. Tacitus lib 13 Ann. *Minorem Armeniam Ariſtobulo Sophenem Sohemo, cum inſignibus regiis mandat.* Antiochus autem erat filius Antiochi regis Ciliciæ, cui Caligula Comagenem paternum regnum, adjectis Ciliciæ maritimis, dedit, mox abſtulit; ſed reddidit ei Claudius, teſte Dione lib. 59 & 60. *Aurelius.*

Sed non explicat Aurelius, quis ſit ille rex *Nicopolis*, & fuiſſe aliquem hujuſce nominis regem eo ævo non probat. Nec puto, illum Ariſtobulum, cui minorem Armeniam tradidit Nero, Iudæis præfuiſſe.

Puto, duos illos reges, Ariſtobulum & Sohemum fuiſſe de nouo creatos, appellatoſque nunc primum reges Ita ut Ariſtobulus in locum Cotys adſcitus ſit; addit enim Tac. *cum inſignibus regiis.* Itaque non antea regio nomine inſignes illi, nec ſatis explicat Aurelius ſenſum Taciti.

2. *Atque Antiocho parere.*] Vertunt, quaſi illæ partes Armeniæ additæ ſubditæque fuerint iſtis regibus in perpetuum, & diviſæ ab Armeniæ regno. quod falſum puto. parere regibus juſſæ ſunt, quoad belli neceſſitates, & imminente bello Parthico. nihil aliud.

Parere juſſa ſunt.] Nempe ſi bellum ingrueret à Parthis, ita ut i li Reges inſervientes tenerentur deffendere Armeniam, pro ſua quiſque parte, & ſuis finibus, eamque ſervare regi Tigrani, non ſibi. Romani plures regulos habere voluerunt obſequentes, non prævalidos.

Sunt tamen qui vertunt, tanquam ſingulæ illæ partes Armeniæ his regibus conceſſæ eſſent; ita ut eas poſſiderent, quod falſum exiſtimo. Quid enim relictum Tigrani foret, niſi nomen inane regis

terræ

terræ prolapſa ; [1] nullo à nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italia vetus opidum, [2] Puteoli, jus Coloniæ, & [3] cognomen-

INTERPRETATIO.

à nobis ſubſidio accepto, *propriis viribus* inſtaurata *refloruit. At in Italia antiqua civitas Puteoli, impetrant à principe jus, & nomen coloniæ. Veterani deducti Taren-*

NOTÆ.

& titulus ſine re?

3 *Syriam.*] Lib. 6. cap. 31. & lib. 12. cap. 13. *Tillemonius.*

4 *Laodicea.*] Crevit temporibus Auguſti & ſuperioribus, cum antea humilis eſſet, & obſidione Mithridatis Eupatoris valde labefactata. Situs urbis, & quidam cives nobiles diteſque eam valdè nobilitarunt.

Inter quos Hiero. qui populum Rom hæredem reliquit, Zeno orator, & Polemo ejus filius, qui ob probitatem, regnum meruit. Hinc dicit Tac. *propriis opibus revaluit.* Aurelius.

Laodicea.] Vrbs Phrygiæ majoris, ad Lycum amnem in Aſia minore. hodie excíta jacet, & à Turcis vocatur *Eskihiſſar,* id eſt, *Vetus caſtrum*, in præfectura Natoliæ, & Turcico imperio Aſiatico. Ex itinerario I Spon. &c. *Tillemonius.*

1. *Nullo à nobis remedio.*] Quia in his occaſionibus opem ferre ſolebant Cæſares, vel propria liberalitate, vel tributis ad aliquot annos remiſſis. ut patet ſupra multis locis.

2 *Puteoli.*] Qui a *puteorum* frequentia dicti. quia ibi multæ aquæ frigidæ & calidæ. quidam à putore aquarum. Ibi enim magnus exſiſtit vapor, quo per Baiarum & Cumarum tractum, quo ſulphuris & ignis, & aquarum calidarum fœtoribus plena ſunt omnia, teſte Strabone lib 5. *Aurelius.*

Puteoli.] Lib 13 cap 48.

Puteolis jus coloniæ.] Puteoli, ais, adipiſcuntur jus coloniæ? Ego vero advocationem peto, ut deliberem. Nonne enim jam pridem id opidum eo jure? Liquet ex Livio, Velleioque, qui coloniam Puteolis deductam volunt anno Vrbis DLX. P. Scipione Africano II. Ti. Sempronio Coſſ.

Sed & lapides teſtantur hodie: AB. COLONIA. DEDVCTA. ANNO. XC., &, ÆDILIS. COLON PVTEOLANORVM. & GENIO. COLONIÆ. PVTEOLANORVM.

An colonis eorumque poſteris intermortuis, colonia eſſe deſiit? an tempore interjecto tranſiit ad municipale jus? Ciceronis certe ævo municipium fuit, non colonia, Oratione pro Marco Cœlio: *Nam quod eſt objectum municipibus, adoleſcentem non eſſe probatum ſuis, nemini unquam præſenti, Puteolani majorem honorem habuerunt* &c.

Concutit me tamen iterum Frontinus in Catalogo coloniarum, cujus verba è manuſcripto *Puteoli, colonia Auguſta. Auguſtus deduxit. ex uno latere iter populo debetur ped. xxx. Ager ejus in jugeribus veteranis, & Tribunis legionariis eſt adſignatus.* Colonia ergo adhuc recenti ævo.

Recitat Agellius lib 16. cap. 13 qui oſtendit, ſæpe commutari ſolere colonias in municipia, & contra. Niſi tamen Cornelii verbis ea vis, ut velit univerſum opidum incolaſque (plures autem inquilini ejus loci, ob commercia & mare) præter eos qui reſtabant ex colonis Auguſtæis, colonico jure donatos.

Et ſane duplex hoc genus hominum in coloniis fuiſſe. è Cicerone clarum, pro Sulla: ubi diſſidia etiam inter Pompeianos (ii erant cives veteres) colonoſque recenſet. Quem vide. alterum horum niſi ſit, tu videris: mea in his ſalebris hæret navis.

Placet eruditiſſimo noſtro Pighio trun-

tum à Nerone adipiſcuntur. Veterani [1] Tarentum & [2] Antium adſcripti, non tamen infrequentiæ locorum ſubvenere, dilapſis pluribus in provincias, in quibus ſtipendia expleverant. [3] Neque conjugiis ſuſcipien-

INTERPRETATIO.

tum, & Antium, nec tamen illi *paucitatem colonorum ſupplevere, pleriſque abſcedentibus in provincias, in quibus ſtipendia meruerant.* Quippe *neque aſſueti matrimoniis*

NOTÆ.

cum locum eſſe, ob cauſas quas in commentario dixi. Itaque ſupplet, voce addita: *Puteoli novum jus coloniæ* (in Herc. Prodie) Ipſum vide.

Nam nos ſententia noſtra non demovemur, quam in extrema nota poſuimus, nempe, de toto opido in coloniæ jus nunc tranſlato. *Lipſius.*

Puteoli jus coloniæ.] In fragmentis Iulii Frontini ita legitur: *Puteolis colonia Auguſta. Auguſtus Nero deduxit* &c. Cognomentum igitur Auguſtæ acceperat Puteolorum colonia, à Nerone. *Alciatus.*

Primò dicta fuit *Dicaarchia*, deinde *Puteoli.* poſtremò à Nerone impetravit jus & cognomentum coloniæ. Aliud eſt autem, habere *jus coloniæ*, aliud *eſſe coloniam.*

Vicus enim Patavicenſium à Divo Severo jus coloniæ impetravit (auctor Ulpianus) hoc eſt, ut immunitatem haberet coloniæ, etiam milite colonove non deducto.

Sed colonias eas cognominabant, quæ deducebantur: illiſque interdum concedebatur, ut juris Italici eſſent, interdum minime

Puteolis ergo dedit Nero, ut colonia cognominaretur, nulla deductione facta, & immunitatem juſque haberet coloniæ.

Quod ſi cognomentum ad Neronem referas, *Neronia colonia* dicta fuiſſet, quemadmodum poſt incendium, Romam nuncupare decrevit *Neropolim*, & Aprilem menſem *Neronium*, auctoribus Cornelio & Tranquillo: cum tamen *Neronium* cognomentum ejus oppidi nuſquam legatur.

Idem ſupra de Londino, *cognomento quidem coloniæ non inſigne.* hoc eſt, ut colonia diceretur.

Præterea apud hunc non legimus deductionem militum, aut aliquid præterea ſimile: cum tradat veteranos adſcriptos Tarentum & Antium. *Ferretus.*

Ibi multa addit Vertranius, quæ parum ad Taciti lucem conferunt. ſed de his in Excurſu.

3. *Cognomentum à Nerone.*] Vertit Clar. Harlæus, quaſi Neronianæ illæ coloniæ appellatæ eſſent ex cognomento Neronis. quaſi jus coloniæ ab ipſo, & cognomentum ipſius accepiſſent.

Sed, puto, jus & cognomentum coloniæ tantum ab ipſo obtinuerunt, quod tamen non ſine difficultate. ſed præciſe ex verbis Taciti inferas tantum jus & cognomentum coloniæ accepiſſe, *& inſigne nomen coloniæ Rom.* fuit, etiam nullo alio addito. forte *Auguſta* appellata. Sed nihil id præciſe ad nomen *Neronis.*

1. *Tarentum.*] Supra cap. 12. *Tillemonius.*

2. *Antium.*] Supra cap. 3. *Tillemonius.*

Antium colonia.] Sueton. Ner. 9. *Antium coloniam deduxit, adſcriptis veteranis è prætorio, additiſque per domicilii tranſlationem ditiſſimis primipilarium, ubi & portum operis ſumptuoſiſſimi fecit.*

3. *Neque conjugiis ſuſcipiendis.*] Milites itaque olim ſine uxore, ut apparet nec ritu, ſed lege id vetitum ait Dio lib. LX. *Militibus quoniam ex legibus, uxorem habere non poterant, jura indulſit maritorum.* Reſolviſſe hoc jus Severus Imp. videtur, ſi recte capio Herodianum lib. III. *Militibus*, inquit, *multa conceſſit, quæ non habebant antea. Et anulis aureis uti, & uxores ducere permiſit.*

Certe enim de conjugio legitimo ca-

dis, neque alendis liberis ſueti, orbas ſine poſteris domos relinquebant. [1] Non enim, ut olim, univerſæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & ſuis cujuſque ordinis militibus, ut conſenſu & caritate Rempubl. efficerent; ſed ignoti inter ſe, [2] diverſis ma-

INTERPRETATIO.

capeſſendis, nec proli nutriendæ, vacuas ſobole domos deſerebant. Nam non, ut olim totæ aut integræ legiones coloniis adſcribebantur, cum tribunis & centurionibus, & ſuis cujuſque manipuli militibus; ut communi concordia, & amicitia civitatem conſtitue-

NOTÆ.

piendum videtur. quia contubernii militibus, opinor, ſemper jus. A Iunone arcebant eos, non à Venere Romanæ leges.

Teſtis Livius lib. XLIII. qui quatuor millia hominum à ſenatu petiiſſe opidum ubi habitarent, ait: qui nati in Hiſpaniis ex militibus Romanis & mulieribus Hiſpanis, cum quibus nullum connubii jus.

Imo peregrini milites, id eſt, non cives, non amicas modo habuiſſe videntur, ſed uxores niſi me inducunt fruſtra tabulæ Veſpaſiani & Domitiani ævo: quibus inſculptum: *Civitatem datam militibus è claſſe Ravennate & cohortis* III. *Alpinorum, itemque connubium cum uxoribus, quas tunc habuiſſent, cum eſt civitas eis data, aut quas poſtea duxiſſent.*

Tamen pugnat in eam ſententiam Tertullianus, qui ſuo etiam ævo cœlibes fuiſſe milites oſtendit. Ævum autem ejus, ſub Severi tempus. ait, in exhortatione ad Caſtitatem: *Scilicet ſolis maritorum domibus bene eſt? Perierunt cælibum familiæ, ſpadonum, militum, aut peregrinantium ſine uxoribus? Non enim & nos milites ſumus?*

Severi ergo permiſſus, aut ad Prætorianos tantum pertinuit: aut verba ita capienda, ut tantum permiſerit *συνοικεῖν γυναιξὶ*, cohabitare feminis, ſub eodem tecto agere. & contubernales habere, non legitimas uxores.

Sed num repugnat, inquies, toti huic ſententiæ Livius, qui diſerte uxores militibus attribuit? Ut ecce lib XXI. in Scipionis exhortatione ad milites: *Unuſquiſque ſe non corpus ſuum, ſed conjugem ac liberos armis protegere putet.* Et alibi.

Reſpondeo, Temporaneam tunc (bello Punico ſecundo) militiam fuiſſe, nec legibus ſuis, ut poſtea, devinctam. Capiebantur mittebanturque milites, non pro ſtipendiorum tempore, ſed bellorum.

At perpetua & firma XXV. annorum militiâ inſtitutâ, hoc quoque inductum de cœlibatu.

Sane etiam juriſconſulti hac cauſſa, cauſſam ſolvendi matrimonii militiam numerant. L. LX. *Bona gratia diſſolvi matrimonium illud dicitur, quod propter ſacerdotium, ſterilitatem, valetudinem, militiam, retinere non poteſt.* Lipſius.

1 *Non enim, ut olim, univerſæ legiones.*] Exprimit deductionem veterem Hyginus. *Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturæ requiem primo tirocinii gradu pervenire. Nam cum ſignis & aquila, & primis ordinibus ac tribunis deducebantur.* Lipſius.

Non enim, ut olim univerſæ legiones.] Hoc verum: Nam tum *veterani* tantum milites & emeriti diducebantur. Iſti autem *veterani* exauctorati & delecti pro tempore ſtipendiorum, abſtractique à ſuis legionibus & aquilis, ſub uno vel pluribus vexillis, pro ut numerus erat, deducti.

At nunc deſtituti ſuis centurionibus & tribunis vix ſe noverant, nec facile coaleſcebant in unum Reipub. corpus, ſed velut ignoti invicem agitabant.

Et ſi *legiones univerſæ* deductæ eſſent, ſic multi nondum meruiſſent ſtipendia, ſic multis pecuniis, ſic multis agris opus fuiſſet, quod ærario Reipublicæ Principique & ſociis intolerabile fuiſſet.

2. *Diverſis manipulis.*] *Ordo* eſt dimi-

nipulis, ſine rectore, ſine affectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.
28 [1] Comitia prætorum [2] arbitrio ſenatus haberi ſolita, quod acriore ambitu exarſerant, [3] princeps compoſuit, [4] tris qui ſupra numerum petebant, [5] legioni præficiendo. [6] Auxitque patrum honorem, ſtatuendo *ut qui à*

INTERPRETATIO

vent, ſed incogniti invicem, ex diverſis ordinibus, ſine duce, ſine caritate inter ſe, velut ex novo genere hominum, ſtatim in unum contracti, potius incondita multitudo erant, quam civitas, aut Reſpublica recte conſtituta. *Ordinavit Cæſar ipſe prætorum comitia, quæ penes patres eſſe conſueverant, quia vehementiori ambitu efflagraverant, imponens legioni tres* candidatos præturæ, *qui præter numerum* eam dignitatem *poſtula-*

NOTÆ

dia pars manipuli. Et erant in quolibet manipulo duo centuriones, & ſuam quiſque partem ducebat, quæ *ordo* vel *centuria* dicebatur. Erant in legione 10 cohortes, quælibet cohors habuit tres manipulos; in quolibet manipulo duæ centuriæ, & ſic 6. centuriones fuere in qualibet cohorte, & in tota legione 60 centuriones, & 30 manipuli. In manipulo 200 milites. in ordine 100. in cohorte 600. in legione 6000.

1 *Comitia prætorum.*] Id eſt, quibus creari prætores ſolebant, ea *comitia* relicta penes ſenatum; ita ut Cæſar poſſet commendare nonnullos, qui ſine repulſa dignitatem adipiſcerentur. Et ii *candidati principis* vocabantur.

Sed quia tum inter ſe diffidebant Patres, & ideo contentiones in ſenatu exarſerant; ordinavit princeps ea *comitia*, pro ſummo ſuo arbitrio; & tamen ne dilata ſpe, dignitatis irritarentur animi, præfecit legioni tres, *candidatos præturæ*, qui ſupra numerum peterent

2. *Arbitrio ſenatus.*] Tacitus lib. 1. 15. *Tum primum è campo comitia ad Patres tranſlata ſunt. Nam ad eam diem, & ſi potiſſima arbitrio principis, quædam tamen ſtudiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum jus queſtus eſt, niſi inani rumore: & ſenatus largitionibus, ac precibus ſordidis exſolutus, libens tenuit moderante Tiberio, ne plures quam quatuor candidatos commendaret, & ſine repulſa & ambitu deſignandos.*

Et id de prætura intelligendum. nam de conſulatu aliter ſe habuit. vide lib. 1 81.

3. *Princeps compoſuit.*] Semel tantum nunc, & hac vice, ſeu hoc anno. alioqui leges & inſtituta priorum Cæſarum infregiſſet, qui ſibi comitia conſulum vindicarant, comitia prætorum ſenatui reliquerant hactenus.

4. *Tris qui ſupra numerum petebant.*] Huc reſpicit Sueton Ner. 15 *Candidatos qui ſupra numerum eſſent, in ſolatium dilationis ac moræ, legionibus præpoſuit.*

5. *Legioni præficiendo.*] Quia nempe legati legionum fere dignitate pares prætoriis, & quandoque qui imperabant legionibus, prætura functi erant, quandoque etiam præeſſe legioni, gradus proximus ad præturam fuit, ut prætura ad conſulatum, conſulatus ad proconſulatum, & alia imperia etiam extraordinaria.

Legioni præficiendo.] Sic ſpes dilata leniebatur; & quiſque petentium ſupra numerum prætorum legioni impoſitus eſt, ſicque remanebat veluti perpetuus præturæ candidatus, donec anno proximo, vel ſequentibus adeptus eſſet.

Tacitus lib. 2. 35. *Et certamen Gallo adverſus Cæſarem exortum eſt: Nam cenſuit in quinquennium magiſtratuum comitia habenda: utque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, jam tum prætores deſtinarentur.*

Et reperio, fuiſſe fere pares decore prætoribus legionum legatos, nempe pro-

[1] *privatis judicibus ad ſenatum provocaviſſent*, [2] *ejuſdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii qui imperatorem appellavere.* nam antea [3] vacuum id, ſolutumque pœna fuerat. Fine anni Vibius Secundus eques Romanus, accuſantibus [4] Mauris repetundarum damnatur, atque Italia exigitur; [5] ne graviore pœna afficeretur, [6] Vibii Criſpi fratris opibus enixus.

INTERPRETATIO.

bant, & decus patrum adauxit; decernendo, ut, qui à privatis judicibus ſenatum appellaviſſent, diſcrimen adirent ejuſdem multæ, cujus ii, qui ad principem provocavere *Quippe id ante liberum id, & immune à pœna fuerat. Exeunte anno Vibius Secundus eques Rom. interrogantibus Mauris, peculatus convincitur, atque Italia pellitur, & auctoritate Vibij Criſpi fratris fretus effecerat, ne graviore ſupplicio plecteretur.*

NOTÆ.

xime accedebant ad prætoriam dignitatem, & ſic erant veluti candidati, & qui repulſam fere pati non poſſent, niſi quid aliud obſtaret. Per τὸ *magiſtratus*, intelligit Tacitus præcipue *prætores*.

6. *Auxitque patrum honorem.*] Notabilis locus hic eſt, de pœna temere appellantium, pragmaticis ſæpius cognita quam vellent.

Sed non ſolum quo Tacitus ait, verum & alio modo patrum honorem auctum à Nerone, Sueton. auctor eſt, ubi cautum ſcribit, *ut omnes appellationes à judicibus ad ſenatum fierent.* Vertranius.

1. *A privatis judicibus ad ſenatum.*] Lucis cauſſa, rem appellationum à capite deduxi ad hoc Neronis ævum. *Lipſius.*

A Privatis judicibus.] Multa alia congerit Sueton. Ner. 17. *Cautum item, ut litigatores pro patrociniis certam juſtamque mercedem, pro ſubſelliis nullam omnino darent, præbente ærario gratuita utque rerum actu ab ærario cauſſæ ad forum, ac recuperatores transferrentur, ut omnes appellationes à judicibus ad ſenatum fierent.*

2. *Ejuſdem pecuniæ.*] Ita ut, qui ab inferioribus judicibus ad Patres provocaſſent, deponere ſeu conſignare certam pecuniæ ſummam tenerentur, quam cauſſa cadentes amitterent, obtinentes reciperent. Quod apud nos etiam nuper conſtitutum juſſu Ludovici Magni Regis Chriſtianiſſimi.

3. *Vacuum id.*] Puto, multa irrogata iis qui Cæſarem appellarent, non autem ijs qui ad ſenatum ab aliis judicibus provocarent, legitur jam Nero ſibi adæquat ſenatum. antea vacuum pœna fuit, ſi quis à judicibus ad ſenatum provocaret.

4. *Mauris.*] Mauritania, cujus populi vocantur *Mauri*, regio Africæ citerioris ad Oceanum Atlanticum, & ad mare Mediterraneum.

Hodie regnum *Fez*, parteſque majores regnorum *Maroc* & *Alger*, in Barbaria. *Tillemontius.*

5. *Ne graviore pœna afficeretur.*] An ergo in crimine repetundarum pœna gravior, quam relegatio? Attente legas. quia nec relegatio quidem. Olim ſane exſilium fuit, & æſtimatio, uti Aſcanius notat in Verrem, & Cicero ſubindicat non ſemel: ſed ſecuta lex Iulia immutavit.

Ex ea pœnam fuiſſe adfirmo. Amiſſionem ordinis, & æſtimationem: nihil ultra. id eſt, qui damnatus eo crimine eſſet, ſenatu moveretur, & judices acciperet ad æſtimandum litem.

Docet Suetonius in Iulio cap. XLIII. *Repetundarum convictos, etiam ordine ſenatorio movit.* Sed & hauries ex Tacito infra: *Exin à Coſſutio Capitone, qui nuper ſenatorium ordinem precibus Tigellini ſoceri ſui reciperaverat.* Is autem repetundarum lege damnatus, lib. XIII.

29 [1] Cæſonio Pæto, Petronio Turpiliano Coſs. gravis [2] clades in [3] Britannia accepta. In qua neque [4] Avitus legatus, ut memoravi, niſi

INTERPRETATIO.

Cæſonio Pæto, Petronio Murpiliano Coſſ. magnum vulnus acceptum eſt apud Britanniam. In qua nihil Avitus legatus conſervarat, ut dixi, niſi parta jam olim, *& qui ſucceſ-*

NOTÆ.

Et 1. Hiſt. *Redditus Cadio Ruſo, Pedio Blaſo ſenatorius locus, qui repetundarum criminibus ſub Claudio aut Nerone ceciderant.*

Apertius ex Plinio lib. II. Epiſt. ubi Marius Priſcus, accuſantibus Afris, ſponte ſenatu abiit. & judices petiit, omiſſa defenſione: ſcilicet quaſi ea ratione ſatisfactum legi. & lib. IV. cum Baſſum Bæbius Macer lege repetundarum teneri cenſuiſſet: mitigans Cæpio, ſalva dignitate judices dandos pronunciavit. id eſt, uti in ſenatu remaneret, facta ſaltem æſtimatione. Vide Epiſtolas ipſas, & volens favebis ſententiæ huic.

Ab hac re Suetonianis verbis lumen, Othonis cap. II. *Tantum potentia*, inquit, *valuit, ut damnatum repetundis conſularem virum, priuſquam plane reſtitutionem ei impetraſſet, non dubitarit in ſenatum ad agendas gratias introducere.* Motus enim ille quicunque ſenatu erat: ſed Otho quaſi plane reſtitutum in ſenatum introduxit.

Hæc ergo ordinaria pœna: ſed gravius & plerumque extra ordinem in id crimen animadverſum, pro delicti modo.

Atque ea Macri mens, leg. VII. ad leg. Iul. repet. *Hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur. Et plerumque vel exſilio, vel etiam durius pro ut admiſerint. Quid enim, ſi ob hominem necandum, pecuniam acceperint? vel interfecerint innocentem.*

Eademque ratione Plinius ſcripſit: *Exceſſiſſe Priſcum immanitate & ſævitia crimina, quibus dari judices poſſent, cum ob innocentes condemnandos interficiendos etiam pecunias accepiſſet.* lib. II. Epiſt. XI.

Nec aliter capies, quod hic Vibius relegatus eſt; exſilii etiam pœnam meritus, niſi frater interceſſiſſet. Sicut & lib. III. Annal. C. Silano proconſuli Aſiæ repetundarum damnato, aqua atque igni interdictum, ob inſignem ſcilicet ſævitiam. *Lipſius.*

6. *Vibii Criſpi fratris opibus enixus.*] Tacitus lib. 2. Hiſt. de ejuſdem Vibii Criſpi opibus: *Vibius Criſpus pecunia, potentia, ingenio, inter claros, magis quam inter bonos.* Pichena.

Vibii Criſpi.] Qui famoſus hujus ævi Neroniani delator, de cujus facundia & opibus in Dialog. Orat. cap 8.

1 *Cæſonio Pæto.*] Hic infra 15, 6. *Ceſennius Pætus* dicitur. quomodo in eodem nomine, qui Floro 4, 2. *Ceſonius eſt*, Dioni lib. 54. & Ciceroni Philipp. 12, 9 *Ceſennius* vocatur. Quod ideo moneo, ne quis ex uno homine duos faciat, ob nominis varietatem. quæ res cum uſu creberrime veniat, magnas ſæpe tenebras affundit hiſtoriis. *Freinſhemius.*

2 *Clades.*] Anno Romæ conditæ 814. Chriſti 61 Vide notas cap. 23. *Tillemonius.*

3 *Britannia.*] Supra lib. II. cap. 3. *Tillemonius.*

4 *Avitus legatus, ut memoravi.*] Atqui A. Didium eum vocavit l. XII. & Didium Gallum in Agricolæ vita. Ut ambigere poſſis, num reſcribend. *A. Didius.* Plura tamen cognomina habere potuit, more ſui ſæcli. *Lipſius.*

Avitus.] De quo lib. 12. 40 *Didius ſenectute gravis, & multa copia honorum, per miniſtros agere, & arcere hoſtem ſatis habebat.* Et Agric. 14 *Didius Gallus parta à prioribus continuit, paucis admodum caſtellis in ulteriora promotis, per qua fama aucti officii quæreretur.*

porta retinuerat, & ſucceſſor Veranius, modicis excurſibus [1] Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus eſt: magna dum vixit ſeveritatis fama, [2] ſupremis teſtamenti verbis ambitionis manifeſtus. quippe multa in Neronem adulatione, addidit, [3] *ſubjecturum ei provinciam fuiſſe, ſi biennio proximo vixiſſet.* Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, ſcientia militiæ, & rumore populi, qui neminem ſine æmulo ſinit, Corbulonis concertator: receptæque Armeniæ decus æquare [4] domitis perduellibus cupiens. Igitur [5] Monam inſulam incolis validam, & receptaculum perfugarum aggredi parat,

INTERPRETATIO.

ſerat Veranius, parvis incurſionibus Siluras depradatus, morte impeditus eſt, quin ulterius arma inferret: magna, dum ſuperfuit, ſeveritatis gloria clarus, extremis teſtamenti verbis, vanitatis compertus fuit. Nam plurima in Neronem aſſentatione adjecit, domiturum pacaturumque eſſe Britanniam, ſi ad duos annos ſequentes vitam protuliſſet. *Sed tum Paullinus Suetonius præerat Britannis, peritiâ belli, & famâ vulgi, qui neminem ſine æquali ſeu rivali patitur, Corbulonis æmulator, & recuperata Armenia gloriam adæquare volens, ſubactis rebellibus. Igitur oppugnare ſtatuit Monam inſulam, colonis firmam, & perfugium deſertorum, atque navigia conſtruit lato alveo*

NOTÆ.

1. *Siluras.*] Vulgo *ſilvas.* certe in ſilvis urbes & munimenta Britannorum. Sed quas *ſilvas* depopulatus eſt? Igitur omnes *ſilvas*, & ſic totam Britanniam. & cum dicit Tacitus. *Quin ultra bellum proferret, morte prohibitus eſt.* Innuit ſe loqui de populis, non de *ſilvis.* nec vox *ultra*, de tempore intelligi poteſt. idque ſic ſcriptum, dignum foret. lib. 12 32.

Severitatis.] Ne capias præciſe de diſciplina militari, ſed de gravitate morum in genere, cui opponitur vana ambitio.

2. *Supremis.*] Sic ſcripſit Tacitus: nemo enim dixerit, *ſuprema teſtamenti*, ut vult Lipſius Potuit ſcribere *in ſupremis poſiturus*, vel potius *in ſupremis tabulis.* Hic *ſupremis verbis*, idem eſt ac *extremis.* Omnia autem teſtamenti verba *ſuprema* ſunt.

3. *Subjecturum ei provinciam fuiſſe.*] Vulgo, *provincias*, tralatitio errore, de quo ſupra alias. Vere correxit Lipſius, *provinciam.* Nam de Britannia tantum ſermo, quæ provinciæ nomine appellabatur. diverſæ vero Britannorum nationes, non provinciæ, ſed civitates aut populi. *Pichena.*

4. *Domitis perduellibus.*] Domitis hoſtibus: nam *perduelles* veteribus hoſtes ſignificabant: teſtes Cicero & ICti. Inde *crimen perduellionis*, de cæde; quia cum cive judicio & verbis, cum hoſte, armis & manu rem gerimus.

Quare accuſatus fuit Horatius *perduellionis*, quia civem & ſororem interfeciſſet, auctore Livio. & C. Rabirius ſimiliter de cæde: de quo extat oratio Ciceronis pro C. Rabirio *perduellionis reo.*

Manſit autem id nomen noſtris libris, in eo capite majeſtatis, quo tenentur *qui hoſtili animo ſunt in Rempub. & principem:* hoc eſt, qui cædem principi moliti ſunt; & qui exitium inſtruxierunt Reipub. de quo diffuſe ſcripſit lib. 2. Opinionum. *Ferretus.*

5. *Igitur Monam inſulam.*] Credo hunc locum eſſe, quem aſpexit Iordanes in Gothicis: *In extrema Britannia parte Memma, quam Cornelius Annalium ſcriptor narrat.* Corrigo enim, *Mona.* Lipſius.

Mona.] Inſularum Britannicarum una in mari Ivernico, & ad oram Britanniæ

naveſque fabricatur [1] plano alveo, adverſus [2] breve litus & incertum. [3] Sic pedites. equites vado ſecuti, aut altiores inter undas, [4] adnantes equis tranſmiſere. Stabat pro litore diverſa acies, denſa armis viriſque, intercurſantibus [5] feminis: in modum [6] Furiarum, [7] veſte ferali, crinibus dejectis, faces præferebant [8] Druidæque circum,

INTERPRETATIO.

contra ripam haud profundam, & ambiguam. His genus navibus tranſmiſſi *pedites. equites vado tranſmeavere, aut inter aquas profundiores, adnatantes equis ſuis. Pro ripa inſtructus erat hoſtium exercitus, confertus denſuſque haſtis viriſque, intervolitantibus feminis ad inſtar furiarum. Hæ ferali amictu, ſparſis comis, tædas geſtabant, Drui-*

NOTÆ.

ſecundæ provinciæ Albionis inſulæ. hodie *Angleſey*, ad oram principatus Walliæ ſeu *Galles*, in regno Angliæ. *Tillemonius.*

1. *Plano alveo.*] Cæſ. lib. 3 bell. Gall. ubi de Britannis: *Namque ipſorum naves ad hunc modum factæ armatæque erant. Carinæ aliquanto planiores, quam noſtrarum navium, quo facilius vada, ac deceſſum æſtus excipere poſſent.* Hinc Florus lib. 3. 10. de Venetis: *Hærebat in vadis pugna, quum æſtibus ſolitis, cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur.*

Tacitus lib. 2. 5. *Aliæ breves anguſta puppi proraque, & lato utero, quo facilius fluctus tolerarent, quædam planæ carinis, ut ſine noxa ſiderent.*

2. *Breve.*] Quod non ſatis profundum ad ferenda magna navigia, ut pote in æſtuariis. & quod ſic incertum erat; vel quia æſtus ſtatis vicibus naves in ſicco deſtituit; vel quia modo profundior, modo brevior eſt æſtus & unda his locis. ſicque variis caſibus jactatæ naves per illa vada. ſeu æſtuaria.

Breve.] Non ſatis profundum aliis genus navibus vehendis.

3 *Sic pedites. equites vado ſecuti.*] Ita melius interpunxi. Ait enim, pedites in navibus tranſvectos; equites vado ſecutos. *Pichena.*

Videtur Tacitus ſcripſiſſe *vada.* pergentes nempe, qua vada ducebant. *Gronovius.*

Vado.] Prout erant undæ, *equites*, vel vado, vel adnantes equis trajiciebant.

4. *Adnantes equis.*] Ita ut habenas manu tenentes, equos ſibi prope adnantes regerent, ſicque ſimul tranſmitterent, ut per *brevia & æſtuaria* incerta, quæ facilius ſic vitabantur. Patet clare ex Tacito infra.

5. *Feminis.*] An feminæ illæ Druidæ aut Druidarum genus? Nam & fuerunt tales feminæ vaticinantes in Gallia & Germania.

6 *Furiarum.*] Sic Flor. lib. 1 *Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum facibus armatæ, & diſcoloribus, ſerpentum in modum, vittis, furiali more proceſſerant.* Sic & Frontinus Stratag. lib 2 4. Sic & in ſacris litteris Gedeon hoſtes debellavit.

7. *Veſte ferali.*] Cæſar lib. 5. de bell. Gall. *Interiores plerique frumenta non ſerunt, ſed lacte & carne vivunt, pellibuſque ſunt veſtiti, omnes vero ſe Britanni glaſto inficiunt, quod cæruleum efficit colorem, atque hoc horribiliore ſunt in pugna aſpectu, capilloque ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſa, præter caput & labrum ſuperius.*

8 *Druidæ circum.*] Qui apud Gallos Britannoſque eſſent *Druidæ*, inter ceteros Cæſar lib. 6. Gall. & Amm. Marcellinus lib. 10. tradidere. Plin. 16 c. poſtremo & 19, 3 & 30. c. 1. Ex his, qui fuerint olim Druidæ, facile colligimus.

At in his plures difficultates inſurgunt, præſertim ſi dictis Taciti hoc in loco ea preces

comparentes. Si quidem Tacitus ait, inſtructa acie Britannorum ad pugnandum cum Romanis, Monæ inſulæ incolas Druidas circum adfuiſſe, preces diras ſublatis ad cœlum manibus fundentes, & novitate aſpectus militem percellentes: Cæſar contra eos à militia penitus immunes tradit, & à bello abeſſe conſueviſſe.

Conciliare poſſumus dicentes, Druidas alioquin à militia vacantes, in extremo tamen ſuorum & patriæ diſcrimine; quum de ſumma rerum ageretur, futuræ pugnæ adfuiſſe, precibus ſuis ſuppetias ferentes, & ad ſtrenue præliandum animantes; non tamen ipſos armis concurſuros.

Alia quoque inſurgit difficultas. Namque Plinius ſcribit Tiberii principatu, *Gallorum Druidas ſublatos.* Contra Sueton. in Claud. 25 tradit, *Druidarum religionem apud Gallos diræ immanitatis, & tantum civibus ſub Auguſto interdictam, à Claudio penitus abolitam.*

Diluitur difficultas vel nullo negotio. Nam dici poteſt, ſub Tiberio quidem magos, inter quos Druidas connumeraſi haud dubium eſt, Italia SCto pulſos, quod præter Plinium docuit Tacitus 2. Annal.

At eos poſtea repullulaſſe Claudio imperante, qui licet eos aboleverit, teſte Sueton. nihilominus & poſtea reſurrexiſſe conſtat ex eodem Tacito lib 4 Hiſt. imperante Veſpaſiano. *poſſeſſionem rerum humanarum Tranſalpinis gentibus portendi ſuperſtitione vana Druidæ canebant.*

Quinimo & ſub poſterioribus imperatoribus eoſdem viguiſſe, manifeſtum eſt, ſcribente Vopiſco in Aureliano. *Dicebant enim, quodam tempore Aurelianum conſuluiſſe Druidas, ſciſcitantem, utrum apud poſteros imperium permaneret; tum illos reſpondiſſe, dixit: Nullius clarius in Reipub. nomen, quam Claudii poſterorum futurum.*

Idem in Numeriano ſcribit, Diocletiano à muliere Druide imperium prædictum Lampridius in Alex ita ſcriptum reliquit. *Mulier Druias eunti exclamavit Gallico ſermone, Vadas, nec victoriam ſperes, nec militi tuo credas.*

Quod vero Tacitus ſubdit, Britannis Monæ inſulæ debellatis, *exciſos lucos ſævis ſuperſtitionibus ſacros*, Polydori Virgilii Vrbinatis de rebus Anglicis ſcribentis, detegit errorem.

Nam ipſe Monam antiquorum, de qua Tacitus hoc loco, & Cæſar lib. 6. Gall. Dion Caſſius & Plinius, verba fecere, vocis ſimilitudine deceptus, quam *Monariam*, ſeu, ut alii *Monarinam*, aut *Monaidam*, Ptolomæus appellavit, hodie *Man* vulgo dicunt Angli, eſſe exiſtimavit.

Quum tamen hæc diſtet à continenti per viginti quinque milliaria. Mona vero, quæ hodiernis temporibus *Angleſey* vocatur, per milliare tantum; quod convenit Taciti dictis, hoc in loco.

Ex quo Polydori error innoteſcit, præſertim quum in *Angleſey*, vera, inquam, *Mona*, trunci innumerabiles & arborum radices paſſim terra obruti inveniantur, quæ reliquiæ ſunt luci exciſi à Paulino Suetonio.

Cujus rei facit fidem Humfredus Luyd. in Epiſt. ad Abrah. Ortelium. De Druidis plura qui ſcire cupiet, adeat Diodorum Siculum, lib. 5. Strabonem lib. 4. & 14 & Laërtium in procemio. *Marcellus Donatus.*

Qui *Druidas ſublatos*, & *Druidarum religionem abolitam tradunt*, non volunt omnem eam diſciplinam extinctam, homines aut exauguratos aut vita privatos, ſed quæ dira & immania erant in illa ſuperſtitione, ut *ἀνθρωποθυσίας*, coërcita, ut poterant, & gravibus ſub pœnis vetita eſſe.

Atque eo effectum, ut publice dumtaxat & ſine metu judicis ſævis & nefandis cærimoniis uti non liceret.

Alios innoxios ritus, quantumvis ſuperſtitioſos, (quin & clam furtimque iſta crudelia) retinuiſſe Druidas etiam ſub imperio Romano, & Druidas Galliam, donec Chriſtianiſmus prævaluit, dubitandum non videtur. *Gronovius.*

Druidæ.] Plin. lib. 16. 49. *Qui nihil ſacratius viſco habuere tanta gentium in rebus frivolis religio fuit.*

Strabo lib. 4 *Summa in dignitate habiti: ideo auro pictis veſtibus induti, &*

[1] preces diras ſublatis ad cœlum manibus fundentes, novitate aſpectus perculere milites, ut quaſi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Dein cohortationibus ducis, & ſe ipſi ſtimulantes, ne muliebre & [2] fanaticum agmen paveſcerent, inferunt ſigna, ſternuntque obvios, & igni ſuo [3] involvunt. Præſidium poſthac impoſitum [4] victis, exciſique [5] luci, ſævis ſuperſtitionibus ſacri. nam [6] cruore

INTERPRETATIO.

daque circum horrenda vota, erectis ad cœlum palmis, emittentes, nova inſolitaque ſpecie exterruere milites, ita ut velut immoto corpore defixos, & attonitos ſe ſe vulneribus offerrent. Mox adhortante imperatore, & ſe ipſi incitantes, ne metuerent turbam femineam, ac lymphatam, *arma inferunt, pellunt funduntque obvios, & facibus ſuis implicant. Dein præſidium immunitum eſt debellatis* gentibus, *exciſaque nemora, diris*

NOTÆ.

armillis brachia circum & manus. Gens exoſa Romanis, propter ſacrificiorum diritatem.

Druidæ.] Cæſar lib 6. *Diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoſcere volunt, plerumque illo diſcendi cauſa proficiſcuntur* &c.

In primis hoc volunt perſuadere, non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.

1. *Diras.*] Artem magicam tribuit Plinius Britannis. quod forte de Druidibus intelligit, lib. 30 1. *Sed quid ego hæc commemorem in arte, Oceanum quoque tranſgreſſa, & ad naturæ inane pervecta? Britannia hodieque eam attonite celebrat tantis cærimoniis, ut dediſſe Perſis videri poſſit.* Vocat *inane*, quia poſt Oceanum nihil ſupereſſe, & hic deficere naturam credebant. Tacitus, *Illuc uſque (& fama vera) tantum natura.*

Diras.] In præliis & periculis vota dira faciebant Cæſ. lib 6. bell. Gall. *Qui ſunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis, periculiſque verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent, adminiſtriſque ad ea ſacrificia Druydibus utuntur, quod pro vita hominis niſi vita hominis reddatur, non poſſe deorum immortalium numen placari arbitrantur.*

Vertunt. quaſi Druidæ imprecarentur hoſtibus. Ibi, *diras* imprecantur Druidæ eo ſenſu, quo qui bene ſibi precatur, hoſti imprecatur: & ſic precari & imprecari idem ſit hoc caſu De arte magica fruſtra intelligunt aut certe ars ſimul & Religio fuit, qua exſecrantur hoſtem, & exitio ſacrificioque devovent pro ſuo ritu.

Preces diras.] Forte imprecabantur hoſtibus, votoque ſe obligabant, conſecraturos eos diis, immolaturoſque ſuo ritu humanum captivumque ſanguinem. quod *dirum* & horrendum.

2. *Et fanaticum.*] Hoc de mulieribus furioſis, ſimul & de ſacerdotibus Druidis intelligit.

3. *Involvunt.*] Pellunt, fundunt, ſternunt obvios, ipſoſque & arma, & faces & feminas, eadem clade & ſtrage involvunt.

4. *Victis.*] Alii legunt, *vicis*, quaſi *vici* fuiſſent in inſula, quibus præſidia immunita eſſent, quod falſum. Nam nulli *vici*, aut urbes apud Britannos aut etiam Germanos. ſilvæ pro oppidis & *vicis* fuerunt.

Hinc & *luci* barbarorum exciſi, non tam forte ad exterminandam diram ſuperſtitionem (neque enim talia curæ bellantibus, niſi in ſpeciem forte) quam ne his pro vallo, munimentis caſtriſque uterentur inſulares. Attamen Tac. videtur eam Rationem reddere cur *exceſi* ſint.

5. *Luci.*] Plin. lib. 16. 44. *Nihil ha-*

captivo adolere aras, & hominum fibris conſulere deos fas habebant. Hæc agenti Suetonio, *repentina defectio provinciæ* nunciatur. Rex [1] Ice- 31
norum Praſutagus, [2] longa opulentia clarus, [3] Cæſarem hæredem duaſque filias ſcripſerat, tali obſequio ratus regnum & domum ſuam procul injuria fore: quod contra vertit; adeo ut regnum, per centuriones, domus [4] per ſervos, velut capta vaſtarentur. Iam primum

INTERPRETATIO.

religionibus dicata. Quippe effundere apud aras ſanguinem captivorum, & mortalium extis ſciſcitari deos, ſanctum habebant. Hac gerenti Paullino nuntius affertur ſubitæ defectionis Britanniæ. *Praſutagus rex Icenorum antiquis opibus illuſtris, reliquerat principem hæredem*, ſimulque *duas filias, putans, ejuſmodi officio atque honore, regnum, & familiam ſuam procul fore à contumelia; quod ſecus evenit, in tantum, ut regnum diriperetur per centuriones, domus per ſervos, & quaſi bello ſubacta* ageren-

NOTÆ.

bent Druidæ (ita ſuos appellant magos) viſco & arbore in qua gignitur (ſi modo ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos, nec ulla ſacra ſine roborum fronde conficiunt, ut inde quoque appellari interpretatione Græca poſſint Druidæ videri. Enimvero quidquid adnaſcitur illis, à cælo miſſum putant, ſignumque eſſe à deo electæ arboris.

Luci.] Concilium Nannetenſe cap 9 *Summo ſtudio decertare debent Epiſcopi & eorum miniſtri, ut arbores dæmonibus conſecratæ, quas vulgus colit, & in tanta veneratione habet, ut nec ramum, nec ſurculum inde audeat amputare, radicitus exſcindantur atque comburantur.*

6. *Cruore captivo.*] Cæſar lib 6 Gall. *Publicaque ejuſdem generis habent inſtituta ſacrificia. alij immani magnitudine ſimulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent, quibus ſuccenſis, circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxia ſint comprehenſi, gratiora dijs immortalibus eſſe arbitrantur. Sed cum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt.*

Reperio hæc fere omnibus populis uſurpata, præter Perſa:, Græcis, Italis, Gallis, Britannis, Germanis, Carthaginenſibus. Tartari, Scythæ, Thraces, & ipſimet Romani Latinique idem uſurpaſunt. Sed forte quidam non ſæpe, aut quotidiano & frequenti ritû, ut ipſi Druidæ.

1. *Icenorum.*] Lib. 14. cap. 31. *Tillemontius.*

2 *Longa opulentia clarus.*] Scribo, *longè*, ut ſit, longe notum clarumque fuiſſe, propter opes. *Iceni* autem in libris ſcriptis, Tigeni ſunt. *Lipſius.*

Longa opulentia clarus.] Lipſius, *longe.* At fortaſſe non abſurde dicitur, opulentiâ longâ, id eſt, diuturna, ſeu veteri & antiqua, ad differentiam recentis & novæ Infra eodem lib. *Simul longa ſenecta, ſimul orbitate, & pecunia, inſidijs obnoxius*, & in fine. *Quod immenſam pecuniam longa ſenecta detineret.* De Auguſto dixit lib 1. *principem longa potententia.* De Tiberio, *principem longa experientia.* Pichena.

Sic alibi Tacitus vocat *vetuſtos reges*, ob vetuſtam avorum potentiam & longam opulentiam.

3. *Cæſarem hæredem.*] Qui mos invaluit per hæc tempora, non modo apud cives, ſed & ſocios reges, ut ſic cæteris nempe bonis conſulerent. Tacitus Agric 43 de Calvo Nerone Domitiano. *Satis conſtabat, lecto teſtamento Agricolæ, quo cohæredem optimæ uxori & piiſſimæ filiæ Domitianum ſcripſit, lætatum eum velut honore judicioque, tam cæca & corrupta mens aſſiduis adulationibus erat, ut neſciret à bono patre, non ſcribi hæredem, niſi malum principem.*

4. *Per ſervos.*] Intelligunt *ſervos* regi-

uxor ejus, Boudicea verberibus affecta, & filiæ ſtupro violatæ ſunt. Præcipui quique Icenorum, quaſi cunctam regionem [2] muneri accepiſſent, avitis bonis exuuntur, & propinqui regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia & metu graviorum (quando [3] in formam provinciæ ceſſerant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem [4] Trinobantibus, & qui alii nondum ſervitio facti, reſumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam [5] Camalodunum recens deducti, pellebant domibus, ex-

INTERPRETATIO.

tur & ferrentur. *Iam primùm conjux illius Boudicea plagis afflicta fuit, & filiarum corporibus illuſum eſt. Primarij quique Icenorum avitis opibus ſpoliantur, quaſi totam provinciam dono poſſiderent* Romani, *& conſanguinei regis inter ſervos cenſebantur. Qua injuria, & acerbiorum formidine, (quia redacti erant in modum provinciæ) ruunt ad arma, concitis ad defectionem* Trinobantibus, *quique alii nondum obſequio facti ſuetique, ſecretis conſpirationibus, ſocietatem inierant de recuperanda libertate, graviſſima in veteranos ira. Nam nuper adſcripti in coloniam Camalodunum*

NOTÆ.

næ. Sed unde tanta audacia ſervis adverſus dominam ipſam & reginam? potius id credo factum *per ſervos* centurionum & aliorum præpoſitorum Romanorum. Hi *ſervi*, velut in licentia publica graſſabantur. Si *regnum* vaſtatur per centuriones, quidni *per ſervos illorum*, domus regis & procerum vaſtabitur? Quaſi vero ſervilia ingenia non ultro ſtatim in partem prædæ veniant, dato ſemel exemplo!

Per ſervos.] Vertunt per *domeſticos ipſius regis Icenorum*, quod falſum puto. Quî enim tale facinus auderent ſubditi ſervique, vivente & vidente regina, & filiabus regis, quæ hæredes erant opum & regni?

Potius cenſeam fuiſſe libertos ſervoſq; Romanorum qui exemplo procuratoris, centurionum, militumque, Reginæ afflictæ inſultarent. quia nempe partem opum rex legaverat Cæſari, ideo ſervi ſeu liberti Cæſariani domum invadunt.

Nec veriſimile eſt, talem prædam permiſſam fuiſſe ſervis regis aut reginæ qui Britannici. Cur enim opes regias cum illis communicarent avidi prædæ Romani & rerum domini?

1. *Boudicea.*] Dioni Βουδούικα eſt: Tacito infra, *Boudicea*: in vita Agricolæ, *Voadicea*, ſcriptum. Eſt illa, quam perplexe Gildas, *Leanam doloſam*, appellat *quæ rectores ſibi relictos trucidavit* Lipſius.

Sic varie ſcribere ſolet Tacitus propria nomina urbium regumque & reginarum. Sic *Artaxata*, & *Tigranocerta*, modo in plurali, modo & in ſingulari uſurpat. Sic *Vologeſus*, modo *Vologeſes* appellatur, & alia ſimilia.

2. *Muneri accepiſſent.*] Romani nempe, ſeu potius ſervi & liberti forte Cæſariani, quaſi totam provinciam dono regis accepiſſent, non modo regiam domum, & opes principales invadunt, ſed etiam alia Icenorum nobilium bona diripiunt.

3. *In formam provinciæ.*] Forte quia rex non ſolum partem opum, ſed etiam partem ditionis teſtamento Cæſari reliquerat. hinc cætera Icenorum bona invadendi occaſionem ſumunt; hinc corpori filiarum hæredum regni illuſum, *neque enim ſexum in imperiis diſcernunt* Britanni. hinc proceres & propinqui regis inter mancipia habiti, quaſi totum regnum dono *accepiſſent*.

4. *Trinobantibus.*] Trinobantes populi Albionis ſeu Britanniæ Majoris inſulæ, in ora orientali; poſtea vero Flaviæ Cæſarienſis provinciæ. hodie comi-

turbabant agris, *captivos*, *ſervos* appellando: foventibus impotentiam [1] veteranorum militibus, ſimilitudine vitæ, & ſpe ejuſdem licentiæ. Ad hæc templum divo Claudio conſtitutum, [2] quaſi arx æternæ dominationis aſpiciebatur; [3] delectique ſacerdotes [4] ſpecie religionis om-

INTERPRETATIO

illos *ejiciebant ſedibus, prædijs pellebant, victos, & mancipia nuncupando, militibus alijs defendentibus audaciam veteranorum, paritate vitæ, & voto ejuſdem olim impotentiæ. Præterea delubrum divo Claudio conſtructum, velut arx perpetuæ dominationis adſpectabatur; adſcitique ſacerdotes prætextu cærimoniarum omnes opes abſumebant. Nec difficile*

NOTÆ.

tatus *Eſſex* & *Midleſſex*, in regno Angliæ ad Orientem & Meridiem. *Tillemonius.*

5. Camalodunum.] Vide lib. 12. cap. 32

1. *Veteranorum.*] Expletis viginti ſtipendiis emeriti & exauctorati, tamen adhuc retinebantur ſub vexillo, & in colonias, ſeu præſidia deducebantur, & ibi propugnare caſtra illa, ſeu arces tenebantur, longinquiori militia exempti. *Cæterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis*, inquit Tac. lib. 1.

2. *Quaſi arx æterna dominationis aſpiciebatur.*] Lipſius, *arra*, vel *ara*. quid ſi *arx?* Nam & Romæ templum Capitolinum dictum nomine *Arcis*: ut Athenis ἀκρόπολις, templum Minervæ. *Alciatus.*

Revera *arx* fuit: quod tam ex affinitate ſcripturæ, quam rationibus clarum: nam *arx* dicitur cujuſque vel rei, vel negotii, omne id, in quo maximum ejus rei negotiive munimentum conſiſtit.

Sic infra H 3, 13. *claſſem, arcem commeatuum vocat.* H 3, 70. *palatium, ipſam imperij arcem.*

Sic igitur templum illud, *arcem dominationis* putaverunt Britanni: præſertim cum ipſa quoque externa ſpecies accederet. Nam ut patet ex ſeq. cap. etiam munitum quodammodo fuit cum etiam alias ſolitum ſit, appellari *arces*, domus quaſcunque ſpecioſiores, in loco celebri aut excelſo ſitas.

Quomodo infra 15, 69. Nero Veſtino iratus, *jubet occupari velut arcem ejus; quia Veſtinus imminentes foro ædes habebat.* Sic apud Liv. 2, 7. Cum Valerius in ſumma Velia ædificaret, quidam in invidiam ejus jactant: *ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem facere.*

Pertinet etiam huc locus infra in vita Agricolæ 16. 11. Nam ut hic templum *arx ſervitutis*, ſic ibi coloniæ *ſedes ſervitutis* appellantur. *Freinshemius.*

Arx æterna.] Alii legunt *arrha*, ſed perperam. Alii legunt *ara*, quaſi inſcripta eſſet *ara æternæ dominationis*. quod falſum puto. Non enim ibi agitur de *ara*, quæ dicata eſſet divo Claudio, ſed de templo, quod veluti ſedes & arx dominatiois Romanorum eſſet. nec templum vocaretur *ara*. Et quid eſt *ara dominationis?*

Et didicerant Romani Germanicis cladibus non temere, nec paſſim tales *aras* exſtruere. Quippe ea trophæa ſæpe cauſſa Germanis rebellandi, tanquam eſſent perpetua monimenta cladis, calamitatiſque publicæ. quæ in decus ultionemque gentis libertatiſque Germanicæ delere & abolere ſtatim glorioſum fuit populis belli & periculorum avidis

Quaſi arx.] Bene *arx*. Nam Agric. 16. ubi de eodem bello, eodemque loco, ſic habet Tac. *Expugnatis præſidijs ipſam coloniam invaſere, ut ſedem ſervitutis. At ibi arx dominationis: ubi ſedes ſervitutis*, & prorſus unum & idem eſt.

Apud Tac. lib. 11. 23. idem error irrepſerat. *Qui Capitolio & ara Romana* &c *proſtratis*, ubi etiam repoſuimus, *arce*, pro *ara*.

3. *Delectique ſacerdotes.*] Legebantur enim Pontifices Flaminesque Claudio

nes fortunas [1] effundebant. Nec arduum videbatur, exſcindere coloniam nullis munimentis ſeptam: quod ducibus noſtris parum proviſum
32 erat, dum amœnitati prius quam uſui conſulitur. Inter quæ nulla [2] palam cauſſa delapſum Camaloduni [3] ſimulacrum Victoriæ, ac retro converſum, quaſi [4] cederet hoſtibus. Et [5] feminæ in furore turbatæ

INTERPRETATIO:

videbatur, expugnare opidum nullis mœnibus firmatum, cui vel parum conſuluerant noſtri duces, dum elegantia potius, quam neceſſitati providetur. Interea nulla certa aut manifeſta cauſſa cecidit imago victoriæ Camaloduni, & averſa retrò, tanquam ipſa cederet barbaris; & mulieres per furorem emota mente, imminere cladem ac

NOTÆ.

ex provincialibus ipſis: quibus in ſacra victimaſque ejus divi, mult faciendi ſumptus. Vide Arriani verba, quæ adduxi lib. 1. *Lipſius.*

Specie religionis.] Agric. 21. *Sequens hiems ſaluberrimis conſiliis abſumpta. Namque, ut homines diſperſi ac rudes, eòque bello faciles, quieti & otio per voluptates aſſueſcerent: hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus extruerent* &c. *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire* &c. *Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars ſervitutis eſſet.*

Religionis.] Tertull. in apologet *Dii vero qui magis tributarii, magis ſancti, imo qui magis ſancti, magis tributarii. Majeſtas quæſtuaria efficitur. Circuit cauponas religio mendicans mercedem pro ſolo templi. pro aditu ſacri. Non licet deos noſſe gratis, venales ſunt:*

1. *Effundebant.*] Ex ſociis Britannicis delecti ii ſacerdotes, ſeu *flamines Claudiales*, qui prætextu religionis, omnes fortunas profundebant in victimas nempe, & ſacrificia, & convivia qualia decerent talem divum.

Et forte non ſolum *ſuas fortunas*, hi profundebant proceres, ſed ſimul & opes populorum, qui tenerentur ſtato tempore ſuppeditare ſumptus in talia ſacrificia & epulas. Et etiam in victum & alimoniam ac dignitatem talium ſacerdotum tuendam qui ſtatim ſic oneri provincialibus.

Nec tum copiæ, annona aut commeatus ſuppetebat affluenter, ut nunc, quia pauci Britanni ſerebant fruges, & quia parcæ horrea, nullæ urbes, nulla fere receptacula in quæ frumentum coacervarent.

Et quod mirum eſt, nullam claſſem tum habuere inſulares, qua fruges & annonæ copiam adveherent. Sicut neque Batavi, qui tum equitatu præpollebant, nondum arte nautica.

2. *Palam.*] Sine ulla cauſa evidenti, aut quæ ſaltem appareret, perſpicique poſſet oculis mortalium. unde divinitus id factum conjiciebant.

3. *Simulacrum victoriæ.*] Quod haud dubie in templo illo celeberrimo divi Claudii ſitum fuit. Imago victoriæ fuit Virgo alata, volans, coronam vel palmam proferens. Habuit Romæ templum in Aventino, alterum in Palatino, & aram in Curia.

Forte ſitum illud victoriæ ſimulacrum in faſtigio templi unde decidit. Nam templorum faſtigia Victoriæ ſuffixo ſimulacro ſolebant inſigniri.

4. *Cederet.*] Quaſi loco & arce cederet hoſtibus.

5. *Fœmina in furore.*] Multa paſſim in hiſtoriis exempla talium fanaticarum mulierum vera vaticinantium. ſic Pythia in furorem vertebatur, priuſquam reſponderet. Sic olim mulier admonuit Alexandrum, ne ſe noctu domum reciperet, ſicque vitavit inſidias juvenum. apud Curtium.

Sic & Hiſpana virgo prædixit imperium Galbæ. ſic Catta mulier Vitellio, ſic Druydarum fœmina Alexandro.

adeſſe exitium canebant. [1] Externoſque fremitus in curia eorum auditos, conſonuiſſe [2] ululatibus [3] theatrum; [4] viſamque ſpeciem in æſtuario [5] Tameſæ [6] ſubverſæ coloniæ; jam [7] Oceanum cruento aſpectu,

INTERPRETATIO.

perniciem *vaticinabantur*, & inuſitatos ſtrepitus in curia eorum auditos eſſe, perſonuiſſe theatrum clamoribus, conſpectamque eſſe imaginem everſi opidi in æſtuario Tameſæ; & jam mare ſanguineo colore abſcedente æſtu imagines corporum

NOTÆ.

Severo mortem, & alia ejuſdem gentis Diocletiano principatum ſic fatidica puella Aurelianenſis, fuit ſic & fœmina Gallica prædixit labores, & finem laborum Henrico Magno vere Herculi Gallico.

Sic olim Velleda & Aurinia Germanicæ virgines, bellis & rebus publicis ſuam auctoritatem adferebant & oracula reddebant ex aditis ſeu turribus editis, quas ſoli fratres adibant.

1 *Externoſque fremitus* &c.] Prodigia eadem recenſet Dio: *E curiâ ſonitus barbaricus nocte cum riſu auditus, & e theatro tumultus cum ululatu.* Lipſius.

Fremitus.] Cic. de Haruſp. reſponſis. *In agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitus, cum fremitu. Exanditus in agro propinquo & ſuburbano ſtrepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum*

2. *Vlulatibus.*] Sic Flor. lib 4. Vbi de prælio Pharſal. *Nunquam imminentis ruina manifeſtiora prodigia, fuga victimarum, examina in ſignis, interdiu tenebra. Dux ipſe & nocturna imagine, theatri ſui audiens plauſum in modum planctus circum ſonare, & mane cum pullo (nefas) apud principia conſpectus eſt.*

3. *Theatrum.*] De Britannia Cicero. *Rudi tamen illa inſula, nulla ſpes prada, niſi ex mancipiis, quibus nullos, puto te litteris, aut muſica expolitos expectare.*

Sed Romani etiam ſtruxerant theatra in britannia, quo Romanis moribus, comitati, elegantiæ & voluptatibus paulatim aſſueſcerent emollirenturque Barbari.

4. *Viſamque ſpeciem in æſtuario.*] Quam ſpeciem? aliquid deeſt, aut latet. in Dione hoc editur, ſtatim poſt illa dicta: *Domus etiam aliqua in Tameſi ſub aquis erant viſa.* Ergo legebam in Tacito: *Viſamque adium ſpeciem.* Sed enim vero Pichena in Florentino eſſe aſſerit: *in æſtuario Tameſa ſubverſa colonia*

Itaque nihil verius quam quod ſentit, *Tameſa* ſcribendum Nimirum ſpecies ſubverſæ coloniæ, quæ apparuerat, ſignum erat evertendæ: & hæ ſunt iſtæ Dionis ædes, ſed ſubverſæ, dirutæ, incenſæ. *Lipſius.*

Speciem.] Vertunt *umbram.* poſſetque dubitari num eſſet imago coloniæ. Vt ſpecies illa Africam adumbrans, quæ apparuit Curtio Rufo apud Adrumetum, aut velut ſpecies illa humana major, quæ viſa Druſo, quaſi Germaniæ eſſet phaſma, ſeu imago quæ prohibuit ulterius ire Druſum; & ei finem vitæ victoriæque demonſtravit. Sed cum hocce phaſma ſit *ſubverſa colonia* ſimulacrum, forte aliud cogitandum.

5 *Tameſa*]Tameſis, fluvius Britanniæ primæ & Flaviæ Cæſarienſis provinciarum, Albionis inſulæ ſeu Britanniæ Majoris; in Oceanum Gallicum labitur. hodie *Tames* Anglis, & *Tamiſe* Francis, in regno Angliæ verſus meridiem. *Tillemonius.*

6. *Notam eſſe ſubverſa colonia.*] Correxi: *viſamque ſpeciem in æſtuario Tameſa ſubverſa colonia.* Facem mihi ad correctionem hanc prætulit Flor. qui habet, *in æſtuario Tameſa.*

Notus enim Tameſis fluvius, apud Britannos hodie quoque inclytus. atque ab ejus ore ſive æſtuario, non longe aberat colonia Camalodunum.

Recte ergo ait, viſam fuiſſe ſpeciem

dilabente æſtu, humanorum corporum [1] effigies relictas, ut Britanni ad ſpem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere à Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud am-

INTERPRETATIO.

humanorum ibi deſtitutas eſſe. *hæc ut barbari in ſpem, ita milites noſtri in formidinem accipiebant; ſed quia longe aberat Suetonius, poſtulavere ſubſidium à Cato Deciano, procuratore* Cæſaris. *Sed is qui non plures miſit, quam du-*

NOTÆ.

ſubverſæ coloniæ, quaſi prodigium ſubvertendæ. *Fachna.*

Subverſa colonia.] Vertunt *ſubverſarum domorum.* Nimia ſimplicitate, ut puto, nam quis ut oſtentum miretur, ſubverſas videri domos, cum in aquam inſpiciuntur ædes littori inædificatæ, ſed mirum fuit videre in aquis ſpeciem ſeu imaginem civitatis ſolo æquatæ.

Certe Dio habet οἰκίαι τέ τινες ἐν τῷ Ταμέσᾳ ποταμῷ ἔφυδροι ἑωρῶντο. *Quædam domus videbantur in fluvio Tameſa ſub aquis.* quaſi diceret; *ſubmerſa aquis.* Non dicit ſubverſas. Et forte id viſum procul ab ædificiis littore ſuperſtantibus.

Speciem.] Explicat Clar. Harlæus, quaſi viſum quoddam phaſma in æſtuario eſſet, quod cladem imminentem coloniæ præſagiret.

Subverſa colonia.] Forte *ſubmerſa.* vertunt, *ſubverſarum domorum,* in quo forte nihil mirum, cum ſic in aquis perſpiciantur ædes ad littus ſitæ & puto præcisè, aliud eſt *ſubverſa colonia*, aliud *ſubverſa domus.*

Hic imago fuit coloniæ afflictæ & penitus ſubrutæ ac ſolo adæquatæ quod longe differt ab imagine *ſubverſarum domorum* quæ intuentium oculos in aquis deludit.

Nec tribuendum nimis auctoritati Dionis qui ſæpe ſus deque invertit Tacitum, cujus non ſatis ſenſum capit. Quicquid ſit habemus ex Tacito, apparuiſſe in aquis Tameſæ ſpeciem ſeu imaginem totius *coloniæ ſubverſa.* hoc prodigium fuit, quomodo id viſum, an ut vult Dio, *ſub aquis*, & velut in ſpeculo? Cogitandum.

7. *Oceanum.*] Supra lib. 13. cap. 53.

1. *Effigies.*] Nempe Tritones & Nereides, quæ humano vultu, in piſces aluo deſinunt. Dio lib. 54 Ait *M. Druſo Libone & L. Calpurnio Piſone Coſſ. viſas ſpecies, quæ ſexaginta pedes longa, viginti lata, mulieribus ſimiles extabant.* Iuven. Sat. 4.

Oceani monſtra & Iuvenes vidiſſe marinos.

Plin. lib. 9. 5. Ait *legatum quemdam Galliæ ad Auguſtum ſcripſiſſe, complures apparere in littore exanimes Nereidas jacenteſque.* Noſtra ætas in Hollandia complures vidit Britannis vicina. quæ vix credas & antiquitas non abnuit. *Aurelius.*

Effigies.] Vertit etiam nobiliſſimus Interpres, quaſi illæ *humanorum corporum* imagines cœno & illuviei maris impreſſæ, relictæque ibi eſſent, abſcedente æſtu.

Sed veræ & ſolidæ illæ effigies corporum, nec tantum impreſſæ, fuerunt; ſed vera corpora erant. non vocat tamen ea Tacitus *corpora humana.* quia certe non vere homines, ſed tantum effigies exhibebant corporum humanorum, quia nempe Nereides non erant. certe corpora humana, ſed *effigies corporum humanorum.*

Effigies] Puto, non tantum intelligi phaſmata, aut ſpecies *humanorum corporum*, quæ apparerent oculis, & ſtatim vaneſcerent nam dicit Tac. *relictas*, ita ut veræ & ſolidæ effigies corporum conſpicerentur, ac tangerentur. Hæc monſtra marina interpretari liceat, quæ vere ſpecie hominum quandoque ſe exhibent in mari.

plius

plius quam ducentos [1] ſine juſtis armis miſit : & inerat [2] modica militum [3] manus, tutela templi freti. Et impedientibus qui occultæ rebellionis conſcii conſilia turbabant , neque foſſam aut vallum præduxe-

INTERPRETATIO.

centos, nec ſatis armatos & inerat coloniæ militum agmen exiguum , qui religioneac ſanctitate delubri ſe tutabantur . & reſiſtentibus iis qui participes ſecretæ defectionis , conſilia corrumpebant, neque locum vallo aut aggere muniverant , nilque

NOTÆ.

1. *Sine juſtis armis.*] Non plane armatos : erant enim alia alatum, alia legionum arma. *Ferrettus.* Nempe quia hi ex provincialibus collecti tumultuaria manus procuratore ſordido & pecuniæ parcente in exitium publicum , ut tales homines ſolent.

2. *Modica.*] Nempe *veterani*, qui ſub vexillo merebant ; aquilam enim emeriti illi relinquebant, qui tamen *vexillarii*, non vocabantur , ſed *veterani*.

Nam *vexillarii* erant alicujus legionis *vexillarii*, at *veterani* nullius legionis erant ; ſed à legionibus & aquilis diſcreti. & iſti merebant *omnium munerum* belli *immunes* , *præterquam propulſandi hoſtis* à ſuis præſidiis.

At *vexillarii* neque emeriti , neque immunes onerum belli , imo ſelecti & expediti , ad munia dificiliora , & in amota loca atque ad longinquas expeditiones mittebantur.

Modica militum.] *Veteranos* intelligit , qui eò deducti erant ſub vexillo, vel pluribus vexillis, pro more militiæ hujus ævi , nempe , ut *omnium immunes agerent, niſi propulſandi hoſtis.*

Modica militum.] Vertunt , quaſi alii milites eſſent à veteranis , quod falſum. huc enim deducti & ibi manebant *veterani* fere ſola religione templi Claudiani *freti* , quia muniendæ coloniæ non ſatis conſuluerant.

Dicit *modica*, quia forte non erant amplius,quam quingenti ſub uno nempe vexillo, ut alibi Tac. aut certe non eo numero qui ſufficeret coloniæ tuendæ adverſus tot rebelles.

3. *Manus , tutela templi freti. Et impedientibus.*] Apparet ex hac diſtinctione, ſenſum auctoris hactenus aſſecutos non editores , alias enim ſic interpunxiſſent : *manus. Tutela templi freti, & impedientibus* &c.

Nimirum duæ cauſſæ proponuntur negligentiæ & incuriæ veteranorum iſtorum , quarum ſingulæ ſingulis effectibus reſpondent.

Neque foſſam aut vallum præduxerunt, nempe, *tutela templi freti, neque motis ſenibus* &c. nempe , *impedientibus qui occulta rebellionis conſcii conſilia turbabant.* Freinshemius.

Tutela.] Video non omnes capere , ut oportebat. hic ſeptum eſt , & aliqua non magni operis munitio. Sic Varro lib. 1. de re ruſt. 14. *Nunc de ſeptis quæ tutandi cauſſa fundi aut partis fiant dicam. Earum tutelarum genera quatuor.* Gronovius.

Tutela templi.] Poſſit forte intelligi de propugnaculo ſeu munimentis templi , ſed quia nullo aggere , aut foſſa vallatum templum fuiſſe ſcribit Tac. potius eſt , ut fere tantum de ſanctitate & religione loci intelligatur.

Et quamvis *arx æterna dominationis* appelletur ; id potius ob altitudinem ædificii , vel propter religionem novam & inſolitam augent verbis Britanni , vel per invidiam , quam propter vim loci, quia ubi religio Rom fundata templis, & præſertim Cæſaris, ibi etiam in perpetuum fundata ſtabilitaque dominatio & arx dominationis impoſita cenſebatur.

Non repugno tamen quin aliqua *tutela* utcunque templi fuerit, ſed modica

runt, [1] neque motis ſenibus & feminis, juventus ſola reſtitit: quaſi media pace incauti, multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cætera quidem impetu direpta, aut incenſa ſunt. templum in quo ſe miles conglobaverat, biduo obſeſſum, expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali legato legionis nonæ in ſubſidium adventanti obvius, fudit legionem, [2] & quod peditum interfecit. Cerialis cum equitibus evaſit [3] in caſtra, & munimentis defenſus eſt. Qua clade & odiis provinciæ, quam avaritia in bellum egerat, trepidus procu-
33 rator Catus in Galliam tranſiit. At Suetonius mira conſtantia medios

INTERPRETATIO.

juvantibus ſenibus, & mulieribus, ſoli juvenes reſiſtebant: velut altiſſima pace, circumfunduntur inopinantes, ingenti numero hoſtium, & alia quidem omnia prima vi rapta, aut flammis abſumpta ſunt. delubrum in quod ſe veterani receperant, duobus diebus circumſeſſum eſt captumque. Et victores Barbari occurrentes Petilio Ceriali, legato nonæ legionis, ad auxilium venienti, profligavere legionem, & pedeſtres copias omnes occidere. Cerialis cum equitatu effugit in munimenta, & vallo protectus eſt. Quâ calamitate, & offenſionibus ſociorum, quos avaritia ſua ad arma compulerat, pavidus procurator Catus tranſiit in Galliam. At Suetonius

NOTÆ.

at in templo. quod arcis nomen, non certe vim habuit.

Tutela templi.] Quæ parum firma. nam ſanctitati templi, & amœnitati coloniæ magis quam munimentis ſtuduerant, qui primi conſtruxere.

1. *Neque motis.*] Volunt, non eſſe amotos ſenes. *Neque motis*, id eſt, non ſe moventibus, nempe non excitis ſenibus & fœminis ad opem ferendam, utcumque poſſent. Loquitur enim de vallo & aggere, cui ſexus imbellis, & feſſa ætas ſuccurrere potuit, ſuppeditando materiam, ceſpitem, ſaxa, & alia id genus, ut fit in talibus præſidiis & arcibus cum pavor ingruit, *juventus*, i. e. exercitus.

Otium, quietem, & incuriam ſenum, puerorum ac fœminarum innuit Tac. cum dicit *juventus ſola reſtitit*, id eſt defendit, ſeu propugnavit arcem, aliis immotis, quia decepti aut ſubita vi oppreſſi ſunt.

Motis.] Alii legunt *amotis*, male. neque motis, id eſt non ſe moventibus ſenibus, feminiſque, ſi non ad reſiſtendum, ſaltem ad locum muniendum, aggerem ferendum, & alia miniſteria quæ præſtant etiam pueri, fœminæ, ſenes, lixæ, negotiatores & genus illud imbelle in neceſſitatibus. hinc addit Tac. *Iuventus ſola reſtitit*, nempe aliis immotis intellige vel ſenes non eſſe *amotos* oppido iſto, vel non motos fuiſſe ad laborem & opem ferendam. At certe non fuiſſent amoti ſicque traditi jugulandi hoſtibus, niſi in ultima neceſſitate; & quid profuiſſet eos amoveri in tanto impetu rebellium. potius in obſidione violenta opem tuliſſent. idque utilius in commune.

2. *Et quod peditum.*] Legionem fudit Britannus victor, & omnes pedites hujuſce legionis nonæ interfecit, at equites ejuſdem legionis evaſere cum ſuo duce Ceriali in caſtra.

3. *In caſtra.*] Non puto, *in caſtra* Paullini qui longius aberat, extra inſulæ continentem, ſed in ſtativa caſtra, quæ etiam dum abeſſet ille dux, ſervabantur præſidio. Non forte tamen in caſtra, totius exercitus ſe recepit, quem fere ſecum adduxerat Paullinus, ſed in caſtra ſuæ legionis, quæ reliquerat, ut auxilio veniret coloniæ.

inter hoſtes [1] Londinium perrexit, cognomento quidem coloniæ non inſigne, ſed copia negotiatorum & commeatuum maxime celebre. Ibi ambiguus an illam ſedem bello deligeret, circumſpecta infrequentia militis, ſatiſque magnis documentis temeritatem Petilii coërcitam, unius opidi damno ſervare univerſa ſtatuit. Neque fletu & lacrimis auxilium ejus orantium, flexus eſt, quin daret profectionis ſignum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis ſexus, aut feſſa ætas, vel loci dulcedo attinuerat, ab hoſte oppreſſi ſunt. [2] Eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari omiſſis caſtellis [3] præſidiiſque militarium, [4] quod uberrimum ſpolianti, & defenden-

INTERPRETATIO.

mira fortitudine ac pervicacia inter medios hoſtes penetravit Londinium, oppidum nondum quidem nomine coloniæ inſignitum, ſed affluentia mercatorum, & copia maxime inclytum. Ibi dubitans, an illam bello arcem adſumeret, animadvertens paucitatem militum, ſatiſque claris experimentis caſtigatam eſſe imprudentiam Petilii, decrevit cætera provinciæ tueri clade ac jactura unius urbis. Neque exorari potuit gemitu, aut fletibus eorum, qui opem ejus implorabant, quin daret ſignum profectionis & ſe adjungentes in ordinem agminis admitteret. Si quæ mulieres, pueri aut ſenes, vel qui alii capti amore loci remanſerant, à Barbaris circumventi ſunt. Idem exitium fuit opidi Verulamii, quia Britanni relictis arcibus, & ſtationibus militum, quod locupletiſſimum prædanti fuit, & propugnantibus invalidum, raptant vaſtantque

NOTÆ.

1. *Londinium copia negotiatorum.*] Etiam hodie. eoque nomine princeps Britanniæ urbs. Commeatum proprie accipit, uti Suetonius, Neronis cap. xx. *Alexandrini qui de novo commeatu Neapolim confluxerant:* Græcis κατάπλους.

Ammianus lib. xxvii. de hac urbe: *Londinium vetus oppidum, quod Auguſtam poſteritas appellavit.* Lipſius.

Londinium.] Vrbs Trinobantum populorum ad Tameſin fluvium, in Flavia Cæſarienſi provincia Albionis inſulæ ſeu Britanniæ majoris. hodie *London* Anglis & *Londres* Francis, urbs comitatus *Medleſſex*, & primaria regni Angliæ, ad fluvium *Tames* ſeu *Tamiſe*. Tillemonius.

2. *Eadem clades municipio Verulamio fuit &c.*] Senſus eſt; Barbari municipiis, quæ nullo milite defenderentur, imminebant. at caſtella præſidiaque Romanorum omittebant. Expone, *& aliorum*, hoc eſt, *etiam aliorum*, ſcil. municipiorum inſignes prædas petebant. *Rhenanus.*

Verulamio.] Beda 1. Eccleſiaſt. Hiſt. Angl. *Paſſus eſt beatus Albanus 10. die Calend. Iuliarum juxta civitatem Verolanium, quæ nunc à gente Avalorum Veilamaceſtir, ſive Varlinquaceſtir appellatur, ubi poſtea redeunte temporum Chriſtianorum ſerenitate, Eccleſia & mirandi operis, atque ejus martyrio condigna extructa.*

Verulamio.] Verulamium urbs Cathieuclanorum populorum, in Flavia Cæſarienſi provincia Albionis inſulæ, ſeu Britanniæ majoris. hodie *Sant Albans*, urbs comitatus *Hartford*, in regno Angliæ verſus meridiem. *Tillemon.*

3. *Præſidiiſque militarium.*] Alii legunt, *militum*. ſed *militarium*, perinde eſt. Imo melius; debuit enim diſtinguere tres ſpecies hominum, *milites* qui ſub ſignis ducem, quocumque juberet, ſequebantur, & *veteranos* qui in colonias

tibus intutum, læti præda, & [1] aliorum ſegnes petebant. Ad [2] ſeptuaginta millia civium & ſociorum, iis quæ memoravi locis, cecidiſſe conſtitit. neque enim capere aut venundare, aliudve quod belli commercium, ſed cædes, [3] patibula, ignes, cruces, [4] tamquam redditurí ſup-
34 plicium, ac prærepta interim ultione, feſtinabant. Iam Suetonio quar-

INTERPRETATIO.

& ſpoliis, gaudentes opibus ad alia inertes ſegneſque. Compertum eſt, periiſſe in iis quæ dixi opidis, ſeptuaginta fermè millia civium & auxiliarium. Quippe nec captivos trahere, aut vendere, aut quod aliud belli commercium uſurpavere barbari, *ſed properabant neces, cruces, flammas, patibula, quaſi invicem pœnas exſoluturi, & velut interim vindictam prævenirent, properabant.. Iam adeo*

NOTÆ.

adſcripti, qui tamen *militares viri*, non proprie *milites*; & alios exercituum comites, qui neque milites, neque militares ſunt, ut mercatores, artifices, & cæteri pagani. viri *militares* apud Tac ſunt ii qui ſtipendia olim bello meruerunt.

4 *Quod uberrimum ſpoliant.*] Corruptum locum eſſe & fatentur viri docti, & multa arguunt; maximè, quod *ſpoliant*, præſenti dixit, mox alio tempore, *petebant.*

Manu duxit me ad veram lectionem monitio Lipſii, qui, *defendentibus intutum*, ex libris retulit. Itaque reſcribo; *quod uberrimum ſpoliantis, & defendentibus intutum, læti præda, aliorum ſegnes, petebant.*

Alacres nimirum ad prædam, ſegnes ad cætera. eo caſtellis ac præſidiis militarium omiſſis, eunt ad municipia vacua defenſoribus, ſpoliis uberrima. *Mercerus.*

1. *Aliorum.*] Quæ ſatis indicavit, cum dixit, *omiſſis caſtellis præſidiiſque militarium* &c. dicit *militarium*. & hoſce opponit, negotiatoribus, agricolis, & aliis paganis quos expugnare facile eſt & ſpoliare, non item viros *militares*, præſertim præſidiis ſeu caſtellis ſeſe defendentes

Quod uberrimum ſpoliant &c. intelligi poteſt de ipſis locis, qui intuti & uberrimi *& aliorum*, id eſt, caſtellorum & præſidiorum militarium oppugnatione ſegnes, ut qui ea omitterent, læti præda & opibus quas illæſi diripiebant.

2 *Septuaginta millia civium.*] At Dio in pleraque hac hiſtoria, Taciti velut Interpres., periiſſe ait, *μυριάδας ὀκτὼ τῶν τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν.* Vt hic LXXX. fortaſſe verior ſcriptura ſit *Lipſius.*

Vanum fuerit corrigere Tacitum per Græculum auctorem qui vanæ fidei, ſi quis umquam, præſertim in rebus Romanis.

3. *Patibula, ignes, cruces.*] Diverſa hæc igitur, *patibula, & cruces?* quodam ſenſu. Patibulum enim proprie, in quo ſuffixus homo expanditur, tranſverſo tamen ligno.

Crux vero etiam, cum is erecto ſimplicique ſtipiti adfigitur, ſive infigitur: diximus abunde in libellis *de Cruce*. Lipſius.

4. *Tamquam redditurí ſupplicium.*] Potius, *reddituris.* Lipſius.

Tamquam redditurí.] Mihi, *redditurí*, magis probatur, ut idem ſit, *reddere*, quod perſolvere. Nam & ſi *reddere ſupplicium*, vel *pœnas*, plerumque accipi ſolet pro punire; tamen non video, cur non poſſit etiam ſenſus converti, ſecundum propoſitam narrationem.

Et cum recte dicatur, *dependere*, vel *perſolvere pœnas*, cur non idem, *reddere pœnas*? Sicuti *perſolvere æs alienum*, & *reddere æs alienum.*

Idem etiam *reddere*, quod viciſſim dare, ſicuti apud auctores ſæpe uſurpan-

tadecima legio cum vexillariis viceſimariis, & è proximis auxiliares, [1] decem ferme millia armatorum erant; cum omittere cunctationem, & congredi acie parat, deligitque locum artis faucibus, & à tergo ſilva clauſum, ſatis cognito, nihil hoſtium niſi in fronte, & apertam planitiem eſſe ſine metu inſidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levi circum armatura conglobatus, pro cornibus eques aſtitit. At Britannorum copiæ paſſim per catervas & turmas exſultabant, quanta non alias multitudo, & animo adeo fero, ut [2] conjuges quoque teſtes victoriæ ſecum traherent, plauſtriſque imponerent, quæ ſuper extremum ambitum campi poſuerant. Boudicea curru filias præ ſe vehens, 35
ut quamque nationem acceſſerat: *Solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare teſtabatur; ſed tunc [3] non ut tantis majoribus ortam, regnum & opes; verum ut unam é vulgo, [4] libertatem amiſſam, confectum verberibus corpus, contrectatam [5] filiarum pudicitiam ulciſci. eo provectas Roma-*

INTERPRETATIO.

rat Suetonio legio quartadecima, cum vexillariis legionis viceſima, & è ſocijs vicinis, ad decem millia militum, cum ſtatuit nihil ultra morari, & ſtatim *acie dimicare, adſumitque campum anguſto aditu, & retrò ſilva ſeptum, ſatis compertò, nullos hoſtes eſſe, niſi à fronte. & patere campum abſque doli formidine. Itaque legionarius* miles *multus denſuſque ordinibus, levibus ac ferentarijs circum ſtipatus, & in cornibus ordinati equites, in aciem adſtitere. At exercitus barbarorum undequaque per catervas, & turmas perſultabat, quanto nunquam alias numero immanis, & tanta ferocitate, ut ſecum etiam adducerent uxores, teſtes fœlicis pugna, rhediſque inveherent, quas ſtatuerant ad ultimam planiciei oram. Boudicea vehiculo præſeferens filias, ut quamlibet gentem adiverat, prædicabat:* Conſueſſe quidem Britannos bella gerere mulierum imperio & auſpiciis, ſed ſe tunc, non ut reginam tam claris parentibus procreatam, vindicare imperium, & opes, ſed ut unam è plebe, libertatem ademptam, inflictas corpori plagas, violatas ſtu-

NOTÆ.

tur, *reſolvere*, pro ſolvere. Plaut. Aſin. *Ecquis pro vectura olivi reſolvit?* Pichena.

Reddituri.] Vt qui luere, & dare pœnas Romanis talis facinoris poſtea deberent, tanquam idem brevi poſt hac paſſuri ſupplicium, aut exitium, quod nempe ſibi certo impendere prævidebant.

1. *Decem ferme.*] Quartadecimani, vexillarii viceſimarii, & auxiliares ſimul ſumpti, faciebant decem ferme millia armatorum.

2. *Conjuges.*] Pro more Germanorum & aliorum Septentrionalium.

3. *Sed tunc.*] Sic intellige; ſed tunc ſe, non regnum & opes ulciſci, ut tam claris majoribus ortam reginam deceret, at ſe, ut unam è plebe, vindicare libertatem amiſſam, ſe ulciſci confectum verberibus corpus, & delibatam filiarum pudicitiam.

4. *Libertatem.*] Sic fortius hortabatur. Nam certe pugnari acrius debuit pro libertate, pro corpore, & decore, quam pro regno & opibus.

5. *Filiarum.*] Quæ etiam teſtes eſſent pugnæ & ſolatia, & etiam majora hortamenta victoriæ, ut quæ ipſæ ſuas injurias, ſtupraque & libidines hoſtium vindicarent in ipſos hoſtes, ut etiam ipſæ, abſumpta matre bello, aut quo alio fato, regno belloque & vindictæ ſupereſſent.

norum cupidines, ut non [1] *corpora, nec ſenectam quidem, aut virginitatem*
impollutam relinquant. Adeſſe tamen deos juſta vindictæ. cecidiſſe legionem,
quæ prælium auſa ſit: cæteros [2] *caſtris occultari, aut fugam circumſpicere.*
Ne ſtrepitum quidem & clamorem [3] *tot millium, nedum impetus & manus*
perlaturos. Si copias armatorum; ſi cauſſas belli ſecum expenderent, vincen-
dum illa acie, vel cadendum eſſe. Id mulieri deſtinatum: viverent viri, &
36 *ſervirent.* Ne Suetonius quidem in tanto diſcrimine ſilebat. qui quan-
quam confideret virtuti, tamen exhortationes & preces miſcebat; *ut*
ſpernerent ſonores Barbarorum, & inanes minas. plus illic feminarum quam
juventutis aſpici. [4] *imbelles, inermes, ceſſuros ſtatim, ubi ferrum virtutemque*
vincentium, toties fuſi agnoviſſent. etiam in multis legionibus, paucos eſſe
qui prælia profligarent. gloriæque eorum acceſſurum, quod modica manu,
univerſi exercitus famam adipiſcerentur. Conferti tantum, & pilis emiſſis,
poſt umbonibus & gladiis ſtragem cædemque continuarent; prædæ immemo-
res: parta victoria, cuncta ipſis ceſſura. Is ardor verba ducis ſequebatur,

INTERPRETATIO.

pro filias *ulciſci.* Eo progreſſas Romanorum libidines, ut non corpora, nec ſenectutem quidem, aut pudicitiam inviolatam patiantur. Favere tamen numina juſtæ ultioni, occidiſſe legionem, quæ pugnam tentarit, alios omnes munimentis abſcondi, aut proſpicere quâ effugiant. Ne toleraturos quidem fremitum, & vociferationem tot millium, tantum abeſſe, ut *tantæ multitudinis* vim atque impetum ſuſtinere poſſent, ſi reputarent animo numerum bellatorum, ſi cauſſas armorum, ſuperandum illa pugna, vel pereundum eſſe. Id feminæ ſtatutum: vitam viri retinerent, & ſervitutem. *Ne Suetonius quidem in tanto periculo tacebat, qui licet fortitudini* ſuorum *fideret, tamen incitamenta, & preces addebat:* ut temnerent ululatus Britannorum, & vanas comminationes: plures illic ſpectari mulieres, quam milites. invalidos, inermes, abſceſſuros, ſtatim atque ipſi animadvertiſſent arma vimque vincentium, toties pulſi fugatique. Etiam inter plurimas legiones, paucos eſſe, qui hoſtem vincerent, bellaque patrarent. id acceſſurum decori illorum, quod modico agmine, totius exercitus gloriam compararent. Conglobati ſolummodo, & jaculis exhauſtis, dein clypeis & enſibus impellere, atque occidere perſeverarent, prædam ſpernentes: reportata victoria, omnia penes ipſos futura. *Tanta alacritas exhorta-*

NOTÆ.

1. *Corpora nec ſenectam.*] De ſe loquitur regina; nam verberibus afflictum corpus ipſius, & ipſa jam ætate provecta erat. ita ut Romani, ne ſenectam quidem matris inviolatam, aut virginitatem impollutam, ac filiarum illibatam relinquant.

2. *Caſtris occultari.*] Caſtra Paullini intelligit, quæ firmaverant in ipſo loco pugnæ, aut non procul, more & exemplo veterum ducum Romanorum.

3. *Tot millium.*] Fuiſſe enim in acie hoſtili δώδεκα μυριάδας, id eſt, centum viginti millia hominum, Dio annotavit.

Noſter omiſit, ut pleraque alia, in hac narratione: non incuriâ aut culpâ ſuâ, ſed, quod facile odorere, librariorum exſcriptorumve: qui hos libros peſſime admutilarunt. *Lipſius.*

Non culpa Librariorum, ſed gravitate. Tacit. quippe minutias hiſtoriæ non perſequitur. ſic συντόμως ſcribit ritu veterum.

4. *Imbelles.*] Intelligit ſexum ſequio-

ita ſe ad intorquenda pila expedierat vetus miles & multa præliorum
experientia, ut certus eventus Suetonius, daret pugnæ ſignum. Ac 37
primum legio [1] gradu immota, & [2] anguſtias loci pro munimento retinens; poſtquam [3] propius ſuggreſſus hoſtis certo jactu [4] tela exhauſerat, [5] velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus: & eques protentis haſtis, perfringit quod obvium & validum erat. Ceteri terga præbuere, difficili effugio, quia circumjecta vehicula ſepſerant abitus.

INTERPRETATIO.

tionem ducis ſecuta eſt, ita ad immittenda tela ſe præparaverat vetuſtus, & plurima certaminum peritia miles, ut ſignum prælii daret Suetonius, eventi & victoriæ ſecurus. Ac primum legio ſtatione immota, & arctas fauces campi pro vallo habens, ubi, propius accedente hoſte, nullo irrito ictu tela emiſerat, veluti cuneo prorupit. Idem ſociorum ardor, & equites infeſtis lanceis, quod occurrit, & reſiſtit, perrumpunt. Alii omnes terga vertere, ſed ægre fugâ elapſi ſunt, quia circumpoſita plauſtra clauſerant exitus. Et miles Ro-

NOTÆ.

rem, quia multæ feminæ in exercitu. Et per *inermes*, ipſos viros, ſeu barbaros inconditos, & ſuo more, non juſtis armis inſtructos. vel *inermes* indiſtincte intellexit.

1. *Gradu immota.*] Quia ob anguſtias loci, ſtatio illa pro munimento fuit legionariis, ne pauci ipſi circumdari à tanta multitudine hoſtium poſſent. artis imperatoriæ, & quidem ſummæ fuit, ſic aciem ordinaſſe. & expectaſſe hoſtem.

2. *Anguſtias loci.*] Nempe propter paucitatem legionariorum: Quid enim legio una adverſus tot millia barbarorum? ideoque anguſtum locum eligere debuit. Paullinus, quo ſe facilius tutaretur, & ne circumveniretur à tanta hoſtium multitudine.

3. *Propinſque ſuggreſſus hoſtis.*] Certitudo hæc jactuum non videtur ad hoſtes referenda (pauciſſimi enim è Romanis cecidere, ut addit) ſed ad ipſos Romanos: ideoque legam. *ſuggreſſis hoſtibus:* atque ea veritas. *Lipſius.*

Ea veritas, is verus Taciti ſenſus. ſed non ea vera Taciti verba quæ nunquam immutanda ſunt.

Propius ſuggreſſus hoſtis certo jactu tela exhauſerat.] Senſus ergo eſt, legionem non ſtatim ad adventum hoſtis, tela conjeciſſe, aut procucurriſſe: ſed expectaſſe, donec hoſte ſuccedente, certo ictu ipſum petere poſſent: tum emiſiſſe tela iiſque demum exhauſtis (*hoſtis ſuggreſſus exhauſerat*, hoc eſt, cauſſam dederat, ut exhaurirentur) erupiſſe, atque manum cominus conſeruiſſe.

* Monitum de non jaciendis in vanum telis, bonis ducibus uſitatiſſimum ſemper fuit, & perinde notiſſimum.

Quomodo & virum fortiſſimum Obentrautium ſuos hortari ſolitum Zincgrefius narrat, ne ſclopeta explodant, priuſquam ita prope ad hoſtem ſucceſſerint, ut in oculis ejus album à nigro poſſint diſtinguere. *Freinshemius.*

4. *Tela exhauſerat.*] Non de hoſte, ſeu Britannis id intelligendum, ſed de legionariis. Nam ſupra id ipſis imperatum à duce: *Conferti tantum, & pilis emiſſis, poſt umbonibus & gladiis ſtragem cædemque continuarent.*

* Sic diſtingue. *Ac primum legio gradu immota, & anguſtias loci pro munimento retinens, poſtquam propius ſuggreſſus hoſtis*, ſupple, *fuit*, ac *certo jactu tela exhauſerat, velut cuneo erupit.*

Vel ſic: *Ac primum legio gradu immota, & anguſtias loci pro munimento retinens, (poſtquam propius ſuggreſſus hoſtis fuit) certo jactu tela exhauſerat*, dein *velut cuneo erupit.* Sed potius hoſtis tela Rom. exhauſerat.

5. *Velut cuneo.*] *Cuneus* eſt, cum an-

Et miles ne mulierum quidem neci temperabat : [1] confixaque telis etiam jumenta, corporum cumulum auxerant. Clara & antiquis victoriis par ea die laus parta. quippe ſunt qui paulo minus quam octoginta millia Britannorum cecidiſſe tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boudicca [2] vitam veneno finivit. Et Pœnius Poſthumus [3] præfectus caſtrorum ſecundæ legionis, cognitis quartadecimanorum viceſimanorumque proſperis rebus, quia pari gloria legionem ſuam fraudaverat, abnueratque contra ritum mi-
38 litiæ juſſa ducis, ſeipſum gladio tranſegit. Contractus deinde omnis exercitus, ſub pellibus habitus eſt, ad reliqua belli perpetranda. Au-

INTERPRETATIO.

manus ne parcebat quidem cædi fœminarum, confoſſaque haſtis etiam jumenta, ſtragem cadaverum adauxerant. Ea die comparatum decus inſigne, & æquale priſcis victoriis. nam ſunt, qui memorent, periiſſe ad octoginta millia Barbarorum militum Rom. quadringentis fere interemptis, nec multo pluribus ſauciatis. Regina veneno ſibi mortem intulit. Et Pœnius Poſthumus præfectus caſtrorum ſecundæ legionis, comperta victoria legionis quartadecimæ & vexillariorum viceſimæ, quia ſimile decus abſtulerat ſuæ legioni, & præter morem belli detrectaverat imperia ducis, ſeipſum ferro transfodit. Dein convocata

NOTÆ.

guſta in fronte acies *trigoni* forma, paulatim ſe retrorſum pandit, unde *trigonum* vocant, ſive *roſtrum*, & *caput porcinum* litteræ Δ aſſimilabatur. Et anterior pars, quæ in acutum deſinebat, recta & denſa erat, quia ſcutis undique muniebatur.

Crura autem utrimque ſecundum ordines & cohortes, in profundum compoſita; & pleraque parte in obliquum extenſa, deibant paulatim, & disjungebantur, donec in maximam longitudinem progreſſa deſinerent; ita ut locus vacuus relinqueretur, & terga militum nuda per ordinem conſpicerentur.

1. *Confixaque telis etiam jumenta.*] Sic Polybius ſcribit, Scipionem capta Carthagine nova, *omnes obvios occidi juſſiſſe.* Dein addit : *Videntur enim terroris gratia hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani civitates capiant, non homines modo occidi, ſed etiam canes diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.*

Iumenta.] Quæ nempe plauſtra ac mulieres vehebant. ſic ſolebant Romani obtruncare, non ſolum equos ac viros pugnæ idoneos, ſed & imbellem plebem, etiam & jumenta ipſa, & armenta, & ipſos canes in urbe capta, ut latius terror ſpargeretur.

2. *Vitam veneno finivit.*] Dio, morbo. ἀποθανούσης, ait, ἐν τούτῳ τῆς Βουνδουίκης νόσῳ. Id eſt, *Moriente interim Bunduica morbo.*

Sed quam veriſimilius eſt, reginam veneno ſibi mortem maturaviſſe, ut in tanta clade; ut nempe carcerem, triumphum, ſupplicium, & cæteras injurias victoris effugeret.

3. *Præfectus caſtrorum.*] De quo ſic Vegetius : *Erat etiam caſtrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus cauſis, ad quem caſtrorum poſitio, valli & foſſæ deſtinatio pertinebat, tabernacula, vel caſæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipſius curabantur. Præterea ægri contubernales & medici à quibus curabantur, expenſæ etiam ad ejus induſtriam pertinebant. Vehicula, ſagittarii, nec non etiam feramenta, quibus materies ſecatur, vel cæditur, quibuſque aperiuntur foſſæ circa ſitum valli & aquæ ductus. Item ligna, vel ſtramina,*

xitque copias Cæſar, miſſis è Germania [1] duobus legionariorum millibus, octo auxiliariorum cohortibus, ac mille equitibus: quorum adventu, nonani legionario milite ſuppleti ſunt; cohortes alæque novis hibernaculis locatæ, quodque nationum ambiguum aut adverſum fuerat, igni atque ferro vaſtatur. Sed nihil æque quam fames affligebat ſerendis frugibus incurioſos, & omni ætate ad bellum verſa, dum noſtros commeatus ſibi deſtinant; genteſque præferoces tardius ad pacem inclinant; quia Iulius Claſſicianus ſucceſſor Cato miſſus, & Suetonio diſcors, bonum publicum privatis ſimultatibus impediebat. diſperſeratque *novum legatum opperiendum eſſe, ſine hoſtili ira & ſuperbia victoris clementer deditis* [2] *conſulturum.* Simul in urbem mandabat, [3] *nullum præliorum finem exſpectarent, niſi ſuccederetur Suetonio*, cujus adverſa, pravitati ipſius; [4] proſpera ad fortunam Reip. referebat. Igitur 39
ad ſpectandum Britanniæ ſtatum miſſus eſt ex libertis Polycletus, magna Neronis ſpe, poſſe auctoritate ejus, non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni; ſed & rebelles Barbarorum animos

INTERPRETATIO.

univerſa copia ſub tentoriis retenta ſunt ad reſidua belli profliganda. addiditque militem princeps, miſſis è Germania duobus millibus legionariorum, octo cohortibus ſociorum, & mille equitibus, quibus advectis, nona legio eo milite Germanico *ſuppleta eſt; cohortes & ala* ſociorum *diſtributa ſunt novis præſidiis, quodque Britannorum dubia fidei, aut infenſum fuerat, ferro flammaque exſcinditur. Sed nihil perinde adſtrictabat hoſtes ac inopia annona, colendi agri negligentes, & omnis atatis hominibus ad arma excitis, dum noſtras copias ac cibaria ſperant* intercipere, *& nationes indomita ac violenta ſerius ad pacem propendent; quia Iulius Claſſicianus, qui ſucceſſerat Cato, & à Suetonio diſſentiens, privatis odiis bonum publicum prohibebat, vulgaveratque* exſpectandum eſſe novum ducem, qui ſine hoſtili odio, & impotentia victoris, erga deditos clementer ageret. *Simul nuntiabat Romam*, nullum ſperarent belli exitum, niſi ſucceſſor Suetonio mitteretur, cujus improſperà *tribuebat* improbitati illius, res ſecundas fœlicitati publicæ. *Itaque Polycletus è libertis miſſus eſt ad res provincia perſpiciendas, magna exſpectatione principis, poſſe auctoritate illius, non ſolum reconciliari inter ſe legatum & procuratorem, ſed etiam perduelles Britannia populos pacis fœdere pa-*

NOTÆ.

arietes, onagri, balliſta, cateraque genera tormentorum, ne deeſſent, aliquando procurabat. Præerat legioni præfectus ille caſtrorum, abſente legato legionis. non ea, ſed nona legio ſuppleta eſt Germaniciano milite.

1. *Duobus legionariorum millibus.*] Qui nomine vexillariorum, ſeu cohortium Rom. additi *nonanis*, ſeu potius immixti. ut ſupplerent.

2. *Conſulturum.*] Intellige, novum ducem ſic *conſulturum*, non procuratorem.

3. *Nullum prælio finem.*] Repoſui, *nullum præliorum finem.* vere.

4. *Proſpera, ad fortunam Reip.*] In Rom. edit. legas, *proſpera fortuna.* At ſententia tota ſumpta à Salluſtio, cujus fragmentum in ſimiles calumniatores.

Ad hæc, rumoribus, adverſa in pravitatem; ſecunda, in caſum, fortunam, in temeritatem declinando.

pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minus ingenti agmine [1] Italiæ Galliæque gravis, poſtquam Oceanum tranſmiſerat, militibus quoque noſtris terribilis incederet. Sed hoſtibus irriſui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat. mirabanturque, quod dux & exercitus tanti belli confector ſervitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem [2] in mollius relata. [3] Detentuſque rebus gerundis Suetonius, [4] poſt quam paucas naves in littore, remigiumque in iis amiſerat, tanquam durante bello *tradere exercitum Petronio Turpiliano*, [5] qui jam conſulatu abierat, jubetur. Is

INTERPRETATIO.

cari. Neque moratur Polycletus, quin immenſo comitatu Italiæ & Galliæ moleſtus, & ubi trajecit Oceanum, legionibus etiam noſtris metuendus ingrederetur. Sed Britannis ludibrio fuit, apud quos etiam tum acri libertate, nondum nota erat auctoritas libertorum. Stupebantque, quod legatus, & exercitus, qui tantum bellum profligaviſſent, mancipiis obſequerentur. Omnia tamen principi in mollius renuntiata ſunt. Retentuſque rebus adminiſtrandis Suetonius. & quia poſt ea amiſerat aliquas naves in ripa, remigeſque ipſarum, veluti manente bello, jubetur dare legiones Petronio Turpiliano, qui jam conſulatu

NOTÆ.

1. *Italiæ Galliæque.*] Lib. 6. cap. 3. lib. XI. cap 18. *Tillemonius.*

2. *In mollius relata.*] Nempe de auctoritate Polycleti, & forte ab ipſomet Polycleto, & de ipſis Britannis, quaſi jugum acciperent, nec parum detuliſſent tali prodigio aulico. forte & de ipſo Paullino, quaſi ultro procuratori Cæſaris reconciliaretur. ope Polycleti.

Nam ipſe *detentus* eſt *rebus gerendis*; forte quia non auſi dominantes illum ſtatim amovere à provincia, quam amiſſam reciperaverat uno prælio, maxima belli fama. Vide Tacitum de Agricola eamdem provinciam regente domanteque ſub Domitiano, qui Calvus Nero fuit.

3. *Detentuſque.*] Permiſſa ſeu relicta eſt ei Britanniæ cura ad aliquod tempus, donec naves aliquas amiſit. quo prætextu uſi ſunt obtrectatores illius, ut amoveretur provincia, quaſi duraret adhuc bellum.

Ne nempe confecti ſeu profligati tanti belli decus haberet, ne forte inſignia triumphi adipiſceretur. quod meruit tamen & præcipue eo ævo. ſed ex magna fama invidia & periculum clariſſimo duci conflabatur.

4 *Qui poſt paucas naves in littore.*] Muretus, *quanquam durante bello.* ſed me diſſentiente. Nam bellum vere deſierat, cohibitis hoſtibus victoria à Suetonio adepta. Nero tamen, cum Suetonius paucas naves poſtea amiſiſſet, hinc occaſionem ſumpſit, Petronium ei ſucceſſorem mittendi, tanquam ad bellum perficiendum.

Fortaſſe ea etiam mente, ut ipſe Petronius, prætextu belli honorificentius proficiſceretur, quam ad pacem provinciæ conſervandam. *Pichena.* Scribo: *Suetonius, poſtquam paucas.* cum Gronovio.

Paucas naves in littore.] Sic & contigit Cæſari, ut refert ipſe lib. 5. bell. Gall. *In Britannia equites à Q. Atrio ad Cæſarem venerunt, qui nuntiarent ſuperiori nocte maxima coorta tempeſtate, prope omnes naves afflictas, atque in littus ejectas eſſe, quod neque anchoræ funeſque ſubſiſterent, neque nautæ, gubernatoreſq; vim tempeſtatis pati poſſent. Itaque ex eo concurſu navium magnum eſſe incommodum acceptum.*

5 *Qui jam conſulatu abierat.*] Tum temporis ſæpius ad duos menſes gerebant conſulatum, & cum initio anni Turpilianus

non irritato hoſte, neque laceſſitus, honeſtum pacis nomen ſegni otio impoſuit. Eodem anno Romæ inſignia ſcelera, alterum ſenatoria, ſer- 40
vili alterum audacia, admiſſa ſunt. Domitius Balbus erat prætorius, ſimul longa ſenecta, ſimul orbitate & pecunia inſidiis obnoxius. ejus propinquus Valerius Fabianus capeſſendis honoribus deſtinatus, ſubdidit teſtamentum, [1] aſcitis Vicio Ruſino, & Terentio Lentino equitibus Romanis. Illi [2] Antonium Primum, & Aſinium Marcellum ſociaverant. Antonius audacia promptus; Marcellus Aſinio Pollione proavo clarus, neque morum ſpernendus habebatur, niſi quod paupertatem præcipuum malorum credebat. Igitur [3] Fabianus tabulas iis quos memoravi, [4] & aliis minus illuſtribus, obſignat. quod apud patres

INTERPRETATIO.

exierat. Is neque laceſſito hoſte, neque laceſſitus, egregium pacis vocabulum inerti otio prætexuit. Eodem anno perpetrata ſunt in urbe famoſa crimina, alterum ſenatoria, alterum ſervili impotentia. Domitius Balbus vir prætorius, ſimul & quia feſſa ætate, & quia ſine liberis, & dives, fraudi expoſitus erat. Ejus adfinis Valerius Fabianus adipiſcendis dignitatibus deſtinatus, ei ſuppoſuit ſupremas tabulas, in fraudem & conſcientiam *aſſumptis Vincio Ruſino, & Terentio Lentino equitibus Rom. Illi adſciverant Antonium Primum, & Aſinium Marcellum. Antonius audacia præceps, Marcellus illuſtris Aſinio Pollione proavo, neque vita culpandus æſtimabatur, niſi quod putabat egeſtatem eſſe ſummum malorum. Itaque Fabianus obſignat teſtamentum teſtibus iis quos retuli, & aliis minus claris, quod in ſenatu convictum eſt: & Fabianus, Antoniuſque cum Ruſino &*

NOTÆ.

inierit conſulatum, haud dubie illum obtinuit à Calendis Ianuariis, ad Cal. Martias, quo tempore finito jam conſulatu, nempe verno tempore in Britanniam tranſmiſit. & tales provinciæ non niſi conſularibus permittebantur. quippe *fama bella conſtant.* Si ad ſex menſes conſul fuit, exſpectavere prætextum, quo tempore *jam conſulatu abierat.*

1 *Adſcitis.*] Vertit Clar. Harlæus, quaſi Valerius ſociaſſet eos, & etiam Antonium primum, & Pollionem non ſolum fraudi, ſed etiam fructui & opibus iſtius teſtamenti. Sed refellere videtur Tacitus infra, *Fabianus tabulas iis quos memoravi &c. obſignat.*

Puto eos, non ipſo teſtamento fuiſſe adſcitos in prædam tabularum. ſed vel pecunia præſenti, aut aliis tabulis, ſeu codicillis, quibus prædæ partem cuilibet daturum promitteret, ſollicitatos atque pellectos eſſe.

2. *Antonium Primum.*] Illum qui poſtea acerrima fax Veſpaſiano ad civile bellum: cujus multa in Hiſtor. libris mentio. *Lipſius.* Qui Gallus & Tholoſæ natus, ex cive Rom. ut puto.

3. *Fabianus tabulas iis.*] Manuduxit me ad veram hanc lectionem Vaticanus, qui *tabulas iis*, refert Reliqui omnes, *tabulariis.* Quantillus error, quantas tenebras? Nam ICti noſtri miſere torquentur in tabulariis iſtis eruendis.

Alciatus eos putat, quos nunc Tabelliones vocamus: contra Ferrettus obſignatores & ſcriptores teſtamenti. Vertranius poſtremò, tanquam cornicum oculos, reſcribendum cenſet: *Fabianus tabularius iis*, Lipſius.

Recte *tabulas iis*, & vana ſunt quæ afferunt hoc loco Iureconſulti & in errorem inducunt. quare hic in ſpongiam incumbant Ajaces illi.

4. *Et aliis minus inſignibus.*] Qui forte non conſcii ſceleris, ſed cum viderent nobiliſſimos teſtamentum illud obſignaſ-

convictum. & Fabianus Antoniuſque cum Rufino & Terentio [1] lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria majorum, & preces Cæſa-
41 ris, pœnæ magis quam infamiæ exemere. Perculit is dies Pompeium quoque Ælianum juvenem quæſtorium, tanquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique [2] Italia & [3] Hiſpania in qua ortus erat interdictum eſt. Pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, [4] ne apud præfectum

INTERPRETATIO.

Terentio lege Cornelia multantur. Gloria avorum, & obteſtationes principis, magis eripuere Marcellum ſupplicio, quam flagitio & ignominia. Is dies afflixit ſubvertitque etiam Pompeium Ælianum adoleſcentem quæſtura functum, velut ſcelerum Fabiani conſcium: iſque Italia & Hiſpania, in qua natus erat, ejectus eſt. Parem infamiam ſubiit Vale-

NOTÆ.

ſe, etiam ſignum ſuum, ſeu chirographum non denegarunt addere. nec reperitur etiam punitos fuiſſe, vel quia magno exemplo, vel quia nullo modo deliquerant. aut forte hiſtoriæ ſpreti, licet puniti ſint, ut minoris notæ homines.

1. *Lege Cornelia damnantur.*] Id eſt, ordine ſenatorio moventur. Nam quamvis legis Corneliæ ordinaria pœna deportatio ſit, & bonorum publicatio: tamen in honeſtioribus ſubmotio etiam ordinis admiſſa eſt. Tacitus lib. 11. Hiſtor. *Primus Antonius legibus nocens, & tempore Neronis falſi damnatus, inter alia belli mala ſenatorium ordinem reciperaverat.*

Paullus libro v. Sentent. *Hi qui falſum, vel alia teſtimonia dixerunt, aut in exſilium aguntur, aut in inſulam relegantur, aut curia ſubmoventur.* Lipſius.

Lege Corneliæ.] Lex Cornelia eſt teſtamentaria, quæ in eum lata, qui ſciens dolo malo teſtamentum ſurripuit, ſuppreſſit, ſubjecit, reſignavit, recitavit leg. 2. d. ad L. Corn. de falſ. *Aurelius.*

2. *Italia.*] Ne prope urbem eſſet, & *Hiſpania*, quia ibi natus erat.

3. *Hiſpania.*] Vide notas lib. 6. cap. 19. *Tillemonius.*

4. *Ne apud præfectum.*] Declinabat tribunal præfecti urbis, & ad prætoris reos trahebat forte dedita opera, & ex compoſito cum ipſis falſariis. accuſabat trahebatque reos ad prætorem, ſpecie legum veteris Reipub. quæ velut antiquatæ ſub principibus, ut ſic interim ſpecie illarum legum pœnam eluderet differretque; dein dato certo judice prævaricaretur, id eſt, cauſam ſeu accuſationem defereret, proderetque reis, pecunia corruptus.

Dicit, *ſpecie legum*, quia vetere Repub. talia crimina, ſeu quæſtiones perpetuæ deferebantur ad prætorem. ſed inſtitutus ſub principibus præfectus urbis, talem auctoritatem ſibi vindicavit intra urbem, & etiam extra urbem, uſque ad centeſimum lapidem, ſicque limitata poteſtas prætorum. Juriſdictio in aliis genus cauſis proprie ſpectabat tantum ad prætorem urbanum & peregrinum, cæteri prætores honori mero fere acquieſcebant.

Ne apud præfectum urbis.] Nempe à tempore & inſtituto Auguſti, qui præfectum urbis conſtituit, ſeu aliorum principum qui poteſtatem judicandi de facinoribus, quæ patrarentur intra & extra urbem ei ad multa milliaria, conceſſere.

Itaque tale crimen falſi ad ipſum præfectum ſpectabat, non ad prætorem, ut olim, vetere Repub Quare *ſpecie* vetuſtarum *legum*, illudebat Valerius huic inſtituto principis, cum à præfecto urbis reos ad tribunal prætoris traheret.

Forte quia gratia, auctoritate, aut etiam pretio corrumpi facilius potuit hoc tribunal, aut prætor etiam exterreri. quod non cadebat in præfectum urbis, qui potentior in civitate & aula, & om-

urbis arguerentur, [1] ad prætorem detuliſſet, interim [2] ſpecie legum, mox prævaricando [3] ultionem eluſurus. Additur ſenatuſconſultum; *Qui [4] talem operam emptitaſſet, vendidiſſetve, perinde pœna teneretur, ac ſi publico [5] judicio calumniæ condemnatus.* Haud multo poſt, præfectum urbis 42
Pedanium Secundum ſervus ipſius [6] interfecit ſeu negata libertate,

INTERPRETATIO.

rius Ponticus, quod noxios accuſaviſſet apud prætorem, ne coram præfecto urbis convincerentur, interea prætextu legum eluſurus pœnam reorum quos accuſabat, dein & prævaricando. Adjicitur decretum Patrum, quo cavebatur, ut qui ſimile miniſterium emiſſet, aut vendidiſſet, eidem pœnæ obnoxius eſſet, ac ſi publico decreto falſæ criminationis convictus foret. *Paulo poſt præfectum urbis Pedanium Secundum interemit*

NOTÆ.

ni pretio major, qui cohortes urbanas habuit ad manum, quibus talia flagitia impavidus coerceret.

Forte ſic etiam agebat Ponticus, ut moras necteret, tempuſque traheret. quod mirum & ſaluberrimum in criminibus; dein tandem *prævaricando*, id eſt deſiſtendo ab accuſatione, *ultionem eluderet*, id eſt, reos pœnæ legum ac judiciorum, & ſe ipſe ſubtraheret, non modico pretio ſollicitatus.

Quare ſenatuſconſulto cautum in futurum, ne quis talem operam emeret, aut venditaret; alioquin eadem pœna teneretur, ac ſi falſam accuſationem ſuſcepiſſet.

1. *Ad prætorem detuliſſet.*] Quem prætorem? urbanumne? Non opinor. nec enim ejus in crimine cognitio. Olim ſane proprius peculiariſque prætor, qui conſtitutis quæſtionibus perpetuis cognoſceret de falſo.

Eum hîc intelligi credo. Et ſi enim pleraque judicia fierent in ſenatu, aut apud præf. urbis, & prætorum poteſtas imminuta eſſet: manebat tamen, opinor, veteris ritus imago quædam & umbra, quam Ponticus hic pro re amplexus, non ſine ſua fraude.

At præfectum urbis omnia crimina omnino ſibi vindicaſſe, ab Vlpiano traditum eſt, l. 1. de Offic. præf. urbis; non quidem ab Auguſto, falluntur qui id cenſent, nam Auguſtus jus tantum ei dedit in ſervos, & *quod civium audaciæ turbidum niſi vim metuat*, ſed creſcente paullatim, conceſſu principum, ut ſolet, nova poteſtate. *Lipſius.*

2. *Specie legum.*] Veteris Reipub. abutebatur ille adverſus nova inſtituta, ex quibus adire debuit præfectum urbis, non prætorem. ſpecie legum leges eludebat.

3. *Vltionem.*] Sic pœnam ſcilicet reis debitam eluſurus.

4. *Talem operam.*] Qui nempe pretium ſolveret, aut acciperet, ut reos deferret ad prætorem, non ad præfectum urbis, & ad alium quam ad legitimum & competentem judicem, ut præfecti urbis tribunal declinaret; & qui poſtea cauſſa abſiſteret, eamdem pœnam ſubiret, ac ſi calumniæ damnatus eſſet.

Nam primo ſic ille deludit judices, ultionemque, dein leges omnes eludit prævaricando, ſimul & facit ut reus eludat, quod idem eſt, & dum abſiſtit cauſa, falſum delatorẽ agit, & prævaricatur. ſicque verus calumniator eſſe deprehenditur.

5. *Iudicio calumniæ condemnatus.*] Eum qui prævaricatus ſit, quive prævaricatorem emerit, fecerit: punit S C. calumniæ pœna. Ea eſt talio, & infamia, uti colligas ex l. iv. de prævaric. *Lipſius.*

6. *Interfecit.*] Anno Romæ conditæ 814. Chriſti nati 61. Vide notas cap. 29. *Tillemontius.*

[1] cui pretium pepigerat; ſive amore [2] exoleti [3] inſenſus, & dominum æmulum non tolerans. Cæterum [4] cum vetere ex more [5] familiam omnem, quæ ſub eodem tecto manſitaverat, ad ſupplicium agi oporteret,

INTERPRETATIO.

ſervus ipſius, ſeu quia non tribuiſſet libertatem, pro qua pretium pactus erat ſervus: ſive cupidine pueri infeſtus, & domini rivalis impatiens. Cæterum cum ex priſco inſtituto, ad pœnam trahi oporteret omnes ſervos, qui in eadem domo habitaverant, con-

NOTÆ.

1. *Cui pretium pepigerat.*] Moribus receptum, uti ſervus interdum cum domino quaſi paciſceretur in certum pretium: quod ſi exſolviſſet, liber eſſet. Id pretium è peculio ſervi, vel adventicio lucro.

Seneca in Epiſtolis: *Mancipia quoque conditionis extremæ, & in his ſordibus nata, omni modo exuere conantur ſervitutem: peculium ſuum quod comparaverunt, ventre fraudato, pro capite numerant.* Virgilius eo reſpiciens:

Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.

Et vetus ſane ille mos, cujus veſtigia plura in Plauto. ut Aſinaria, Strobilus reperto theſauro.

Quin ego illi inveniſſe me hanc prædam dico atque eloquor?
Igitur orabo, ut manu me mittat, ibo atq; eloquar.

Grypus ſervus Rudente:

—— ad herum veniam doctè atque aſtute,
Pauxillatim pollicitabor pro capite argentum, ut ſim liber.

Et clarius in Caſina:

Quid iſta tu me libertate territas?
Vobis invitis, atque amborum ingratiis,
Unâ libellâ liber poſſum ego fieri.

Quod non aliter intelligendum, quam ut cum hero jam ante pactus fuerit in libram. Et in hanc ſententiam ſcripſit Hermogenianus, adverſus dominum conſiſtere, ſervis licere: *Si quis ſuis nummis redemptos ſe, & non manumiſſos contra placiti fidem adſeverent.* l. LIII de Iudiciis.

Item Ulpianus: *Qui ſe dicit ſuis nummis redemptum, ſi hoc probaverit, exinde liber erit ex quo redemptus eſt.*

Interdum vero imaginaria quædam emptio, interpoſitâ perſonâ tertiâ, adhibebatur de qua l. IV. de Manumiſſ.

Quod ſi dominus non ſervaret fidem, querela ſervo Romæ apud præf. urbis, apud præſidem in provinciis, ex conſtitutione divorum fratrum fuit. l. V. de manumiſſion. *Lipſius.*

2. *Exoleti.*] Dicebatur adultior cynædus, & qui paſſiva libidine proſtitueretur. Exoletos in animo habuit vetare Alexander Imperator. Hoc verbum frequens eſt Suetonio. *Lupanus.*

Exoletorum ætatem uſque ad 18. annum extendebant, & forte ſpadonum, ultra.

3. *Infenſus.*] Suſpicor legendum, *incenſus.* Nam verba quæ ſequuntur, *& dominum æmulum non tolerans*, idem ſignificant, quod ſervum domino infenſum propter æmulationem. *Pichena.*

4. *Cum vetere ex more.*] Bene, vetere ex more. Nam etiam libera Rep. id obtinuit, ex Epiſtola Servilii Sulpicii de cæde Marcelli: *Ego tamen ad tabernaculum ejus perrexi: inveni duos libertos & pauculos ſervos. reliquos aiebant profugiſſe metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus eſſet.*

Hunc priſcæ ſeveritatis ritum firmavit poſtea SC. Silanianum ſub Auguſto, itemque nunc Neronianum: de quibus Cujacium vide Obſervat. lib. I. c. XVIII. & lib. X cap. XXXIII.

Addo, ne feminas quidem immunes exceptaſque fuiſſe: ſuaſus Taciti infra verbis, *numerum, ætatem, aut ſexum miſerantium.* item reſcriptio Hadriani l. I. de SC. Silaniano *Lipſius.*

5. *Familiam omnem.*] Paulus lib. 3. Sentent. *Domino occiſo, de ea familia quæſtio habenda eſt, quæ intra tectum fuit,*

concurſu plebis, quæ tot innoxios protegebat, uſque ad ſeditionem ventum eſt: [1] ſenatuque in ipſo erant ſtudia nimiam ſeveritatem aſpernantium, pluribus nihil mutandum cenſentibus. Ex quibus C. Caſſius ſententiæ loco in hunc modum diſſeruit. *Sæpenumero P. C. in hoc ordine interfui, cum contra inſtituta & leges majorum nova ſenatus decreta poſtularentur: neque ſum adverſatus non quia dubitarem ſuper omnibus negotiis melius atque rectius olim proviſum, & quæ converterentur in deterius mutari: ſed ne nimio amore antiqui moris ſtudium meum extollere viderer.* [2] *Simul quidquid hoc in nobis auctoritatis eſt, crebris contradictionibus deſtruendum non exiſtimabam,* [3] *ut maneret integrum, ſi quando Reſpublica conſiliis eguiſſet. quod hodie evenit, conſulari viro domi ſuæ interfecto, per inſidias ſerviles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamvis nondum concuſſo ſenatuſconſulto, quod ſupplicium toti familiæ minitabatur.* [4] *Decernite hercule impunitatem. At quem dignitas ſua defendet, cum præfectura urbis non profuerit? quem numerus ſervorum tuebitur, cum Pedanium Secundum qua-* 43

INTERPRETATIO

fluente multitudine, quæ tot inſontes defendebat, uſque ad diſcordiam provecta res eſt, & in curia ipſa erant ſententiæ Patrum nimiam acerbitatem contemnentium, *pluribuſque nihil derogandum ſentientibus. Inter quos C. Caſſius pro ſententia ita exorſus eſt.* Sæpe adfui P. C. in hac curia, cum nova conſulta patrum flagitarentur adverſus mores inſtitutaque veterum: neque reluctatus ſum, non quod ambigerem, prudentius & ſapientius olim conſultum eſſe de cunctis rebus, & ea quæ mutarentur in pejus verti, ſed ne immodico ſtudio priſci moris amorem meum celebrare viderer. Etiam non putabam corrumpendum eſſe perpetuo diſſenſu, quicquid in nobis auctoritatis eſt, ut intercedere tandem integrum nobis faſque eſſet, ſi quandoque Reſpublica noſtris conſiliis indigeret. quod hodie accidit, conſulari viro intra ſuos penates interempto, dolo ac fraude ſervili, quam nemo impedivit, aut patefecit, licet nondum labefacto decreto patrum, quo exitium ſervis omnibus intentabatur. Statuite ſane inultum fore id ſcelus. At quem ſua dignitas tuebitur, cum præfectura urbis non juverit? quem agmen ſervorum defendet, cum quadringenti non ſervarint Pedanium Secundum? cui fami-

NOTÆ

vel certe extra tectum cum domino, eo tempore quo occidebatur. Etiam uxoris familia torquetur ex ſenatuſconſulto Neroniano, viro occiſo, & vice verſa.

1. *Senatuque.*] Nihil ibi mutandum ut apud vulgus, ita & apud ſenatum diverſa ſtudia. Alii patrum nimiam ſeveritatem aſpernabantur, plures nihil mutandum cenſebant de priſca ſeveritate, in quibus Caſſius, qui ſic diſſeruit &c.

2. *Simul quicquid hoc in nobis auctoritatis eſt.*] Non de toto ſenatu loquitur. Sed, *in nobis*, i. e. in me. *Pichena.* De ſe loquitur Caſſius, non de aliis patribus.

In nobis.] De ſe ipſo intelligit Caſſius. Alioqui tacite perſtringeret principem, qui patrum auctoritatem imminueret.

3. *Ut maneret integrum.*] Ut maneret integra & illibata quæ in nobis eſt auctoritas, ſi aliquando Reipub. noſtris conſiliis egeret.

4 *Decernite.*] Hæc nectuntur cum antecedentibus & conſequentibus. quaſi diceret, poſtquam nullus ſervorum pro-

dringenti non protexerint? cui familia opem feret, [1] quæ ne in metu quidem pericula noſtra [2] advertit? An ut quidem fingere non erubeſcunt, injurias ſuas ultus eſt interfector? [3] quia de paterna pecunia tranſegerat, [4] aut avitum mancipium detrahebatur? [5] Pronuntiemus ultro, dominum jure caſum

INTERPRETATIO.

lia præſidio erit, quæ ne in formidine quidem diſcrimina noſtra proſpicit? An ut nonnulli comminiſci etiam audent, contumelias ſuas vindicavit percuſſor? quia nimirum de paternis opibus pepigerat, aut quia avitus ſervus ipſi auferebatur? Statuamus ultro herum jure occiſum videri. Placet inveſtigare ratio-

NOTÆ.

hibuit, aut prodidit inſidias in virum conſularem, cum etiam tum ſubſiſteret ſenatuſconſultum hoc, quod exitium toti familiæ minitabatur, poſtea ſic decernite impunitatem omnibus illis ſervis, at ſi hoc decernitis, *quem dignitas ſua defendet, quem numerus ſervorum tuebitur?* &c.

1. *In metu.*] Servi, ne in metu quidem proprio, ne in metu quidem exitii univerſorum utriuſque ſexus, noſtra pericula animadvertunt.

Quæ ne in metu.] Quæ ne quidem in metu ſupplicii, vetere inſtituto, ſeu ſenatuſconſulto decreti adverſus omnes ſervos, qui ſub eodem tecto manſitabant. Quod more majorum invaluit, ſæpe etiam SCto firmatur.

2. *Advertit.*] Scilicet *in metu* ſenatuſconſulti, quod nondum concuſſum eſſe dixit. *Pichena.*

Suſpicor Tacitum ſcripſiſſe: *quam ne in metu quidem pericula noſtra advertunt.* Sic habes verbum exquiſito illo uſu, quo eſſe ſolet interdum apud noſtrum & Livium. *Gronovius.*

Recte, ſed fruſtra. clarior lectio: familia *quæ ne quidem in metu pericula noſtra advertit. familia*, id eſt, ſervi.

3. *Quia de paterna pecunia tranſegerat.*] Hæc ironice. quæ adhunc ſenſum dirigas: ille quidem de paterna pecunia tranſigere non potuit, quia nulla erat, tanquam ſervo.

Neque avitum illi mancipium detrahebatur, quippe non ſuum, ſed ſecum pariter ſervus. ergo nulla ei à domino injuria fieri potuit. *Pichena.*

Quia de paterna pecunia.] Reſpicit ad illa quæ præceſſere, ubi affert Tac. cauſſam cur dominum ſervus ipſius interfecit, *ſeu negata libertate, cui pretium pepigerat*, dominus nempe cum ſervo, vel viciſſim.

De paterna.] Nihil proprium habuere ſervi nihil poſſidebant aut acquirebant ſibi, ſed domino.

4. *Aut avitum mancipium*] Reſpicit ad præced. *ſive amore exoleti infenſus, & dominum æmulum non tolerans.*

5. *Pronuntiemus.*] Id etiam habet ordinem ad antec. & conſeq. ſic igitur intellige. An quia injurias ſuas ultus eſt interfector, ut quidam fingunt, an quia de paterna pecunia tranſegerat, pronuntiabimus ultro dominum jure cæſum videri, &c.

Ordinatur etiam ad conſequentia: *pronuntiemus ultro dominum jure caſum videri, at libet argumenta conquirere in rem, quaſi tum primum ſtatueremus* &c.

Per interrogationem, libet argumenta nunc etiam conquirere, ut adhuc demonſtretur, veteres prudenter deliberaſſe, ſapienterque uſurpaſſe talem ſeveritatem adverſus ſervos? agamus nunc quaſi hodie primum in hac quæſtione ſtatuendum haberemus, creditis ne? &c.

Cæteraſque rationes pergit afferre Caſſius, quibus evincat à veteribus tanquam ſapientioribus ſic recte juſteque deliberatum eſſe.

Pronuntiemus.] Vel id referri debet ad id quod precedit, hoc ſenſu, an quia

videri,

videri.. [1] *Libet argumenta conquirere in eo, quod ſapientioribus deliberatum* 44 *eſt? Sed & ſi nunc primum ſtatuendum haberemus, creditiſne ſervum interficiendi domini animum ſumpſiſſe, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sane conſilium occuluit, telum inter ignaros para-*

INTERPRETATIO.

nes in ea quæſtione, quæ prudentioribus jam olim conſultata eſt? Sed & ſi hodie primum decernendum de re ea nobis eſſet, putatiſne, ſervum animo agitaſſe cædem domini, ita ut non ei vox minax elaberetur, nihil per imprudentiam proferret? Certe mentem occultavit, ferrum providit inter inſcios, at num custo-

NOTÆ.

injurias ſuas ultus eſt interfector? an quia avitum mancipium detrahebatur? pronuntiabimus dominum jure cæſum videri Vel ad id quod ſequitur. Sic, *pronuntiemus ultro* &c. Sed *libet ante argumenta conquirere*, quaſi ſic ſcripſiſſet Tac. Pronuntiemus, ſed libet inquirere prius, an recte pronuntiaturi ſimus? quaſi jam primum de ea re ſtatueremus, quaſi nuſquam antea de ipſa deliberatum aut conſtitutum eſſet.

Pronuntiemus.] Ne ſeriem orationis connexam ſimul & clare ſemper quæras apud Tacitum concionantem. abſciſſus & abruptus Taciti genius eſt in orationibus. ſtatim ad alia tranſit ſæpe non ſatis completo ſenſu, & ſe legenti ſuffurari amat.

Sed genium illum ſectari animo & cum illo tranſire ad diverſa debemus & connectere ſenſa, non verba, haud admodum anxii, ſi ſenſus interruptus ſit, neque, videatur omnino completus, quem nos ipſi implere debemus. Sic voluit breviter & *κομψῶς* loqui, & quod ſilet ille, facundius & majus eſt quam quod alii loquuntur. & quandoque ſupplere per mentem aliquid debemus. atque interdum animum noſtrum ſuſpendere, illius ad inſtar, & potius adſequi debemus ſenſum auctoris, quam verba.

Sic ab iſtis verbis, *aut avitum mancipium detrahebatur*, ſtatim tranſit ad diverſa, *pronuntiemus ultrò dominum jure cæſum videri*, dein conquirit argumenta, quibus quaſi in re nova, evincat, aliud non poſſe juſte decerni, & antiquis ut ſapientioribus, id olim recte ſancitum eſſe, ut nempe omnes ſervi, in ea domo manentes necarentur.

Pronuntiemus.] Conceſſio illa eſt, ſed indignantis & invidiam moventis oratoris. *pronuntiemus ultro*, ultro, id eſt, re parum accurate examinata, & quaſi diceret, temere pronuntiemus, *dominum jure cæſum videri.* Sed *libet* &c.

Sic ut iram moveat Caſſius, concedit pluſquam petebatur à quoquam è patribus. Nemo enim cenſebat jure cæſum Pedanium videri, ſed tantum occidi *familiam omnem*, ut quid immane rejiciebant, nam *ſenatuque in ipſo erant ſtudia nimiam ſeveritatem aſpernantium.*

Hic igitur ſenſus loci eſt: *an quia*, ut quidam fingunt, *injurias ſuas ultus eſt interfector? an quia de paterna pecunia tranſegeras* cum domino de libertate ſua? *an quia avitum mancipium* illi auferebatur, ideo pronuntiabimus, *ultro dominum jure caſum videri?*

Num potius *libet* ante *argumenta conquirere*, quibus manifeſte pateat, quam ſapienter ab antiquis deliberatum ſit de ingenio & pravitate ſervorum?

Vel ſic ſume: *an injurias ſuas ultus eſt interfector, quia nempe de paterna pecunia tranſegerat?* &c. Recte. his de cauſis *pronuntiemus ultro, dominum jure cæſum videri.* Sed num libet potius argumenta conquirere? &c.

1 *Libet.*] Id eſt, volo in diſcrimen & conſultationem revocare, id quod à majoribus deliberatum eſt, rationeſque & argumenta ad idem adferre. quæ ſta-

vit. [1] *num excubias tranſiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, cædem patraret, omnibus neſciis?* [2] *Multa ſceleris indicia præveniunt ſervi. Si prodant, poſſumus ſinguli inter plures, tuti inter anxios; poſtremo ſi*

INTERPRETATIO

dias penetraret, num cubiculi januam aperiret, lucem induceret, necem perpetraret, ignaris omnibus? Plurima flagitii ſigna præcipiunt famuli: quæ ſi promant & patefaciant, poſſumus unuſquiſque inter multos vivere ſecuri in-

NOTÆ.

tim ſubdit: *ut non vox minax excideret, nihil per temeritatem proloqueretur?* & quæ ſequuntur *Pichena.*

Vir eruditus hæc ita explicat, quaſi affirmet Caſſius, ſe argumenta promptuum &c. Sed abſque dubio, majori efficacia, & magis ſecundum mentem auctoris hæc ſonabunt, ſi, ut fecimus, interrogatione animentur.

Quaſi diceret, Quid? ergone argumenta adhuc conquirenda erunt, quaſi in re dubia &c. cum tamen jam non neceſſe ſit dubitare, quando *ſapientioribus deliberatum eſt*. Et volunt hoc ſequentia, *ſed & ſi* &c. *Freinshemius.*

1. *Non excubias tranſiret.*] Nocturnas ergo ad limen excubias ſervorum habuerunt domini potentiores. Quod tu mihi Philologe obſerva. Quinctilianus declamat 1. pro Cæco: *Dicitur cæcus ſine rectore, ſine duce, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubantes ſervulos erraſſe cum ferro: cubiculum deinde patris intraſſe.*

Idem declamat. 2. pro Cæco: *Tu ſentis quando ſenem vicerit laſſitudo curarum. Scis pariter, an una quieſcentium fores vallaverit cura ſervorum*

Apuleius lib. 1. *Pueros ablegat arbitrio nocturni gannitus:* qui alioqui de more procubabant. Silius libro 1. ad hunc ritum de Annibale:

Sæpe etiam famuli turbato ad limina ſomno
Expavere trucem per vaſta ſilentia vocem.

Vide & Appianum in Catonis morte & Tacitum in Othonis. *Lipſius.*

Excubias.] Inſignes feminæ & famulas cubiculi *cuſtodes* habuere, ut patet ſupra de Pontia. à fortiori & viri nobiles qui honores populi Romani obtinuerant, aut actu obtinebant.

2 *Multa ſceleris indicia præveniunt, quæ ſi ſervi* &c.] Qualis hic ſenſus? ſervine ipſi, an quiſquam mortalium, ſceleris concepti præveniat indicia? & ſi poſſit, hoc ex utilitate dominorum ſit? immo hercle horum intereſt, ut ea indicia prodantur.

Itidem hic, ut alias ſæpiſſime, diſtinctio ſententiam corrupit. ſcribe: *cædem patraret, omnibus neſciis? multa ſceleris indicia præveniunt ſervi ſi prodant* &c.

Hoc ait, non potuiſſe parari cædem domini, nec in futurum poſſe, quin multa ſceleris indicia ipſum ſcelus præveniant, & ante ſceleris executionem erumpant, ea ſi prodant ſervi, dominorum ſalutem fore in integro &c. *Freinshemius.*

Retineo veterem interpunctionem: & *præveniunt*, non accipio, ut ſit præcedunt, ante ſcelus exiſtunt; ſed ut ſit, occupant, præcipiunt, ſervi deprehendunt, antequam ſcelus eventum habeat.

Sic alibi noſter *præventam gratiam*, id eſt, occupatam. Hæc illi *ſi prodant*, extra periculum ſumus: ſi diſſimulant, ſuccumbimus ſceleri? at manente S C. Silaniano, *non inulti* peribimus. *Gronovius.*

Certe active ſumi debet τὸ *præveniunt*. nempe *præveniunt* ipſi ſervi, & prævident multa indicia ſceleris, priuſquam erumpat ſcelus.

Indicia.] Qualia ſunt, profunda cogitatio, ſeu altior meditatio, magna ſollicitudo animi quæ & vultu emicat, ſomni interruptio, ipſa vel inſomnia, vix ſomni

pereundum ſit, non inulti inter nocentes, agere. [1] *Suſpecta majoribus noſtris fuere ingenia ſervorum, etiam* [2] *cum in agris aut domibus iiſdem naſcerentur, caritatemque dominorum ſtatim acciperent. Poſtquam verò* [3] *nationes in familiis habemus, quibus diverſi ritus, externa ſacra aut nulla ſunt, colluviem iſtam non niſi metu coërcueris. At quidam inſontes peribunt. Nam & ex fuſo exercitu, cum* [4] *decimus quiſque* [5] *fuſti feritur,* [6] *etiam ſtrenui ſortiuntur? Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra*

INTERPRETATIO.

ter ſollicitos. Denique, ſi moriendum ſit, non inulti agitare poſſumus inter noxios. Majores noſtri ſuſpectavere ſervorum animos, etiam cum procrearentur in villis, aut iiſdem penatibus, amoremque in dominos ſtatim cum lacte haurirent ac ſuggerent. At poſtquam habemus in domibus populos univerſos, quibus diſſimiles cærimoniæ, barbara ſacra aut nulla ſunt, fœdam illam turbam, non, niſi formidine cohibueris. At quidam innocentes interibunt. Num etiam ex pulſo exercitu, cum decimus quiſque fuſti necatur, etiam fortes ſortem trahunt? Omne magnum exemplum habet aliquid iniqui admixtum, quod adverſus priva-

NOTÆ.

ſecurus qui magnum facinus molitur, colloquium cum ſociis, aut conſciis, licet in ſeceſſu & ſecreto, litteræ, voces minaces, telum paratum, cauſæ veteres odiorum, amores ac libidines, & hinc æmulatio, ut in hac occaſione.

Quæ indicia conjicere & colligere poſſunt alii ſervi, quorum ſalus agitur, aut exitium, ſi quid domino acciderit.

1. *Suſpecta majoribus.*] Pauciores olim ſervi Romanis, cum ruſticuli illi adhuc & inopes eſſent. unde non mirum, ſi tale decretum fecerant antiqui patres. nam tum levis momenti fuit, familiam quatuor aut quinque ſervorum ſupplicio affici, & quod *contra ſingulos* iniquum forte erat, cum facile *utilitate publica* rependebatur.

At poſtquam luxu irrumpente, excreverunt familiæ ad nationes & exercitus ſervorum, tum inſtituta patrum immutari decuit. Et certe ſub ſequentibus principibus tantum ii qui eo loco fuerant quo cædem advertere poſſent necati. Sicque publicæ inclementiæ modum adhibuerunt.

2. *Cum in agris.*] Deſcribit veteres Romanos quibus agricultura curæ fuit, & qui vernas quaſi liberos habebant, non empticios aut extraneis è gentibus adſcitos advectoſque, fere velut exercitus numeroſos.

3. *Nationes.*] Ne intellige, ut interpres Gallicus, habuiſſe *nationes externas in familia.* non hoc tantum, ſed & *nationes univerſas.* quod magis periculoſum, & noſtro nunc ævo ſtupendum, comparate ad modicas opes noſtras.

4. *Decimus quiſque.*] Veteri lege Rom. id inſtitutum, ut *decimus quiſque* ſorte ad ſupplicium legeretur Interdum etiam *viceſimatio* adhibita, imo & *centeſimatio.* Sic puniebantur turbidi & ſeditioſi in ducem. Sic metus ad omnes, ad paucos pœna perveniebat.

5. *Fuſti feritur.*] Eam pœnam vocabant *fuſtuarium.* Fuſtem capiens tribunus ipſe (neque enim hic lictores ulli adminiſtri, aut carnifex) condemnatum leviter tangit, & delibat, & quaſi ſigno dato, objicit reliquæ multitudini militari; quo facto omnes qui in caſtris ſunt, ferientes, alius fuſtibus, alius lapidibus, in ipſis caſtrorum principiis occidunt.

6. *Etiam ſtrenui.*] Qui nempe mole & impetu ruentium in fugam, ſimul in idem flagitium abſtracti erant, ut fit in præliis.

45 *ſingulos, utilitate publica rependitur.* Sententiæ Caſſii, ut nemo unus contraire auſus eſt, ita diſſonæ voces reſpondebant, *numerum, aut ætatem, aut ſexum, ac pluriмorum indubiam innocentiam* miſerantium. Prævaluit tamen pars quæ ſupplicium decernebat. ſed obtemperari non poterat, conglobata multitudine, *ſaxa ac faces* minitante. Tum Cæſar populum edicto increpuit; atque omne iter quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præſidiis ſepſit. Cenſuerat Cingonius Varro, ut [1] liberti quoque, qui ſub eodem tecto fuiſſent, Italia deportarentur. Id à principe prohibitum eſt, *ne mos antiquus, quem miſericordia*
46 *non minuerat, per ſævitiam intenderetur.* Damnatus iiſdem conſulibus Tarquitius Priſcus repetundarum, [2] Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui [3] accuſatum ab eo Statilium Taurum [4] proconſulem ipſius meminerant. Cenſus per [5] Gallias à Q. Voluſio, & [6] Sex. Africano, Trebellioque Maximo acti ſunt, æmulis inter ſe per nobilitatem Voluſio atque Africano; Trebellium dum uterque dedigna-

INTERPRETATIO.

tos ſalute publica compenſatur. *Vt nemo* patrum *unus audebat adverſari ſententia Caſſii, ſic audiebantur diverſa voces deplorantium* multitudinem, vel ætatem, vel ſexum, & compertam multorum innocentiam. *Prapolluit tamen ea pars, qua pœnam ſtatuebat. ſed obediri non poterat, congregata plebe, qua* lapides, & ignes *intentabat. Tum princeps edicto populum objurgavit, & militaribus cuſtodiis firmavit omnem viam; qua damnati ad ſupplicium trahebantur. Cingonius Varro differuerat*, ut liberti etiam, qui in eadem domo manſitarant, Italia pellerentur: *id vetuit Cæſar, ne* priſca ſeveritas, quam miſeratio non lenierat, per immanitatem augeretur. *Eodem anno convictus eſt* captæ pecuniæ *Tarquitius Priſcus, Bithynis poſtulantibus, ingenti lætitia ſenatus, qui recordabatur, Statilium Taurum proconſulem ipſius ab illo delatum* fuiſſe. *Cenſus Galliarum habiti ſunt à Q. Voluſio, & Sex. Africano, Trebellioque Maximo, & dum inter ſe certant de claritudine ſtirpis Voluſius, atque Africanus, dum ambo deſpiciunt Trebellium, eum ſupra ſe evexere.*

NOTÆ.

1. *Liberti quoque.*] Vt pote qui quaſdam operas patronis deberent, & adhuc eis inſervire, & colere illos tenebantur, ita ut pars etiam bonorum liberti defuncti ad patronos veniret.

Sed hic præſertim intelligere debuit eos, qui manumiſſi teſtamento forent, & qui, ſpe libertatis maturandæ, tale facinus aggredi, aut connivere, ſilere ac diſſimulare poterant.

2. *Bithynis.*] Lib 12. cap. 22.

3. *Accuſatum ab eo Statilium Taurum.*] Supra lib. xii. *Lipſius.*

4. *Proconſulem ipſius.*] Cujus nempe legatus fuerat. lib 12. 59. *Legatus ei Tauri Africam imperio proconſulari regentis, poſtquam revenerant, pauca repetundarum crimina, cæterum magicas ſuperſtitiones objectabat.* Tum tamen curia exactus Tarquitius, qui nunc damnatur.

5. *Gallias.*] Vide lib. xi. cap. 18.

6. *Sex. Africano.*] Qui ſupra opulentus, & matrimonio Silanæ abſterritus ab Agrippina.

tur, ſupra tulere. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, conſtantia, fama, in quantum præumbrante imperatoris faſtigio datur, clarus. adeo ut Nero æger valetudine, & adulantibus circum qui *finem imperio adeſſe* dicebant, *ſi quid fato pateretur*; reſponderit [1] *habere ſubſidium Rempublicam*. Rogantibus dehinc, *in quo potiſſimum?* addiderit, *in Memmio Regulo*. Vixit tamen poſt hæc Regulus, [2] quiete defenſus; & quia nova generis claritudine, neque invidioſis opibus erat. Gymnaſium eo anno [3] dedicatum à Nerone, [4] præbitumque oleum 47.

INTERPRETATIO.

Iiſdem conſulibus vita conceſſit Memmius Regulus illuſtris, auctoritate, firmitudine animi & exiſtimatione, in quantum licet præeminente obſcuranteque fortuna & amplitudine principis, ita ut Nero adverſa valetudine detentus, & circum adſentantibus, qui exitum imperii imminere *diſſerebant*, ſi quid ei humanitus accideret, *ſubjecerit*, columen habere Remp. Mox. *percunctantibus*, in quo præcipue? *adjecerit* in Memmio Regulo. *Poſtea tamen incolumis egit Regulus, otio protectus, & quia nova ipſi nobilitas familiæ, neque ille divitias, quæ invidiam facerent, paraverat. Eodem tempore Nero dedicavit Gymnaſium tribuitque oleum equitibus, ac*

NOTÆ.

1 *Habere ſubſidium.*] Iſtius modi laudes periculoſæ ſæpe & exitiabiles ſummis viris, & hoc caſu præcipue *peſſimum inimicorum genus laudantes.*

Habere ſubſidium Rempub.] Eutrop. lib 5. *Scipio ſuper cœnam interrogatus, quem egregium Imperatorem habitura eſſet Reſpub. ſi quid ipſi humanitus accidiſſet, vel hunc inquit. Marium intuens, jam tum in illo perſpiciens ingenium maximis rebus natum.*

Idem de illuſtriſſimis viris pronuntiaverat Auguſtus, quos omnes occidit Tiberius. tales laudes ex magna fama periculoſæ.

2. *Quiete.*] Otio & deſidia, nullaque ambitione adipiſcendi honores, ſeu Rempublicam capeſſendi. Sic Galba apud Sueton. 9. *In deſidiam ſegnitiemque converſus eſt, ne quid materiæ præberet Neroni; & ut dicere ſolebat, quod nemo rationem otii ſui reddere cogeretur.*

3. *Dedicatum.*] Suet. Ner. 12. *Inſtituit & quinquennale certamen primus omnium Romæ more Græco triplex, muſicum, gymnicum, equeſtre, quod appellavit Neronia. Dedicatiſque thermis atque gymnaſio ſenatui quoque & equiti oleum præbuit.* An in probrum, aut decus, tributum ſic oleum, nemo dicit.

4. *Præbitumque oleum.*] Si oleum populo tantum præbitum, nihil novum aut Græcanicum: præbuit ante P. Scipio, quem Ædilem dediſſe congium olei in vicos ſingulos, Livio credo lib xxv.

Dedit & C. Cæſar poſt victoriam Africanam. Τόν τε δῆμον, inquit Dio, *λαμπρῶς ἑστίασε, καὶ σῖτον ἔξω τοῦ τεταγμένου καὶ ἔλαιον προσέδωκεν. Populum*, inquit Dio, *ſplendido convivio excepit, & frumentum atque oleum extra conſuetum adjecit.*

Etiam M. Agrippa in Ædilitate oleum & ſalem, ut auctor eſt idem Dio XLIX. Sed nemo eorum ad gymnaſium, quod hic Nero. Plinius: *Uſum olei ad luxuriam vertere Græci, in gymnaſiis publicando.* Adde Sueton. cap. XII. *Lipſius.*

Quod vocat Tacitus *facilitatem*, Plinius, *luxuriam* vocat.

Oleum.] Non puto tamen ſenatores aut equites nudatos in palæſtra, more Græcorum. Nam ſupra, *quid ſupereſſe niſi ut corpora quoque nudent, & ceſtus aſſumant, eaſque pugnas pro militia & armis meditentur!*

48 equiti ac ſenatui [1] Græca facilitate. P. Mario L. Aſinio conſulibus,

INTERPRETATIO.

patribus licentia Græca P. Mario L. Aſinio conſulibus Antiſtius prætor, quem dixi

NOTÆ.

Sed diſtributum tamen oleum more Græco, ſeu urbanitate & comitate Græca Ut nihil de ritu Græciæ omitteretur, niſi quod turpe & inhoneſtum ſeverioribus Romanis videbatur.

Puto igitur, liberalitate honeſta & in bonum uſum, oleum illud diſtributum eſſe; & certe in fine talium ludorum addit Tac. ſupra: *ſane nullo inſigni dehoneſtamento id ſpectaculum tranſiit.*

1. *Græca facilitate.*] Iam diximus, Neronem quinquennale ludicrum inſtituiſſe ad modum Græci certaminis. Itaque athletæ nudi exercebantur, & ceromate, id eſt, oleo cerato & pulvere perfundebantur, ut corpora ſudore & ceromate lubrica, mutuas luctantium prehenſiones admitterent.

Ovidius 9 Metamorph.

Ille cavis hauſto ſpargit me pulvere palmis.

Virgilius.

Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii.

Plinius ſcribit, Græcos omnium vitiorum genitores, oleo in gymnaſiis uſos: & Quinctilianus palæſtricos damnat, quibus pars vitæ in oleo, pars in vino conſumitur.

Itaque ait Tacitus, præbitum oleum equitibus, ſenatoribus, ut palæſtra exercerentur. *Lupanus.*

Romanos Græcorum mores aſpernatos, conſtat ex Livio lib. 36. ut pote qui leviſſimum hominum genus eſſent: quos & *vanos* dixit Plinius 28, 8. & *Græcam vanitatem* appellavit 2, 109 Græciamque *omnibus libidinum illecebris repletam*, tradidit Livius lib. 34.

Græcos luxui quam maxime ſtuduiſſe, docet Firmicus Maternus Aſtronomicon. lib. c 1 & confirmat Servius in 6. Æneid. ad verſ. 724. unde Horatius 2. Serm. Sat. 3.

——— *vel ſi Romana fatiget*
Militia aſſuetum græcari.

De Græcorum luxuria & levitate abunde Cicero in Orat. pro Flacco. Plinius 15, 4 de oleo verba faciens, inquit: *Uſum ejus ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſiis publicando.*

Itaque cum Nero gymnaſium dedicaſſet. in quo non ſolum ipſe, ſed & equites & ſenatores publice ſe exercebant, quod antea minime fieri ſolebat, præbuit & oleum, quo corpora inungerent, *Græca facilitate*, id eſt, ut interpretor, indulgentia. licentia, & luxu Græco, contraque bonos Romanoſque mores.

Ita ſcribit Tacitus ipſe lib 15 Neronem in dies magis ac magis in vitia prolabentem, *minime auſum Romæ incipere ſcenas, ſed Neapolim, quaſi Græcam urbem delegiſſe.* Marcellus Donatus

Græca facilitate.] Multa ſibi licere voluerunt Græci, quæ indecora, nec uſurpata Romanis, quaſi ſeverioribus. & præcipue quæ ſpectabant ad theatra, gymnaſia & exercitia illa corporis. quæ tamen etiam cum cætero luxu Romam irrupere, Nerone admirante præcipue Græcorum ingenia.

Horum ad inſtar diſtribuit oleum equitibus ac ſenatoribus. *Facilitate*, id eſt, luxuria, licentia & laſcivia Græca. ut puto, vocat Tacitus *facilitatem* minuendo verbis, quod re vera flagitium fuit, & probrum virtuti Romanæ. ſi in eumdem uſum id vertere boni Quirites.

Græca.] Ita uſurpavit omnem ritum Græcanicum Nero, ut non modo matronas puellaſque, ſed & virgines Veſtæ ad illum agonem gymnicum invitarit, more Græco, teſte Sueton Ner. 12 *Ad athletarum ſpectaculum invitavit & virgines Veſtales, quia Olympiæ Cereris ſacerdotibus ſpectare conceditur.*

Lege cautum erat, ne mulieres olym-

Antiſtius prætor, quem in tribunatu plebis licenter egiſſe memoravi, probroſa adverſus principem carmina factitavit: vulgavitque ce- 37
lebri convivio, dum apud Oſtorium Scapulam epulatur. Exin à [1] Coſſutiano Capitone, qui nuper ſenatorium ordinem precibus Tigellini ſoceri ſui receperat, majeſtatis delatus eſt. Tum primum [2] revocata ea

INTERPRETATIO.

turbide ſe geſſiſſe, dum eſſet tribunus plebis, compoſuit famoſa carmina in Cæſarem: publicavitque ſplendidis epulis, dum cœnat apud Oſtorium Scapulam. Dein accuſatus eſt majeſtatis à Coſſutiano Capitone, qui nuper reſtitutus fuerat ſenatui, gratia Tigellini soceri ſui. Tum primum renovata ea lex putabatur, qua non tam pararet perniciem

NOTÆ.

picum certamen ſpectarent. excipiebantur tamen Cereris Antiſtitæ, quibus ob ſacerdotii majeſtatem, concedebatur, ludos olympicos ſpectare.

Facilitate.] Certe hactenus Romæ præbitum oleum plebi, ut annona dabatur, quamvis non tam frequenter, ſed ſenatui, aut equiti non præbitum. At nunc ob ludos Græco more celebratos, & thermas gymnaſiumque eodem ritu dedicata, ut in totum ſervaretur ritus ille Græcanicus, *præbitum & oleum ſenatui & equiti, facilitate*, id eſt, comitate & urbanitate Græca.

Neque oleum in probrum ullum, aut dedecus horum ordinum tributum, ut puto, imo per honorem, quemadmodum conceſſum & Veſtalibus ſpectare Athletas, potius in honorem ſacerdotii, quam ad labem ullam pudoris. forte eadem libertate, ſeu pro more, & ut fas erat apud Græcos ludis olympicis, & licentia Græca. Vide Sueton.

Græca ſic dicit, quia magis ſeveri Romani quod ſpectabat ad ſcenas & theatra, quam Græci. quod explicuit ſupra Tac. cap. 20. *Cæterum abolitos paulatim patrios mores funditus everti per accitam*, nempe è Græcia, *laſciviam, ut quod uſquam corrumpi & corrumpere queat. in urbe viſatur, degeneretque ſtudiis externis juventus gymnaſia & otia &c. exercendo.*

Neque putem ſe ſe eo oleo, ut athletas agerent, unxiſſe tum patres aut equites Rom. neque hæc uſur paſſe ipſos quæ carpit Tacitus ibid. 20. *Quid ſupereſſe, niſi ut corpora quoque nudent, & cæſtus aſſumant, eaſque pugnas pro militia & armis meditentur?* Puto, præbitum illis oleum facilitate Græca, ſed non in idem flagitium, non in eandem licentiam aut laſciviam. quod non ſileret Tacitus pro gravitate ſua, nec certe talibus flagitiis parcere ſolet.

1. *Coſſutiano.*] De quo lib. 13. 33. *Coſſutianum Capitonem Cilices detulerant maculoſum fœdumque* &c. Et patronum adſciverant Pætum Thraſeam, cujus auctoritate damnatus Capito, qui nunc exitio publico, reſtituitur ſenatui.

2. *Revocata ea lex credebatur.*] Senſus eſt, Capitonem non ea mente Antiſtium accuſaviſſe, ut illum perverteret: ſed ut à ſenatu condemnaretur, quo principi occaſio gloriæ ac beneficii pateficeret, illum morti eximendo.

Ea igitur majeſtatis lege Capito *quaſivit*, id eſt, quærere volebat gloriam principi; ut ſcilicet, poſtquam condemnatus fuiſſet Antiſtius à ſenatu, princeps, jure tribuniciæ poteſtatis intercedendo, illum morti eximeret. *Pichena.*

Hoc quoque vitium debemus neglectæ diſtinctioni. Lege: *Revocata ea lex: credebaturque haud perinde exitium Antiſtio, quam imperatori gloria quaſita.* quæ poſtremæ duæ voculæ corruptæ fuerunt in gratiam illiús vocis *qua*, quod non habebant, ut debuerunt, pro particula præcedenti verbo, *credebatur*, annexa, ſed pro pronomine.

Falſum ergo ſenſum effecerunt: *revo-*

lex credebatur, [1] quæ haud perinde exitium [2] Antiſtio, quam imperatori [3] gloriam quæſivit, ut condemnatus à ſenatu, [4] interceſſione tribuni-

INTERPRETATIO.

Antiſtio, quam decus principi, ut nempe *damnatus à patribus, eriperetur ſupplicio, interceſſione*

NOTÆ.

cata ea lex credebatur. cum Tacitus hoc ipſum affirmet, tum revocatam fuiſſe legem iſtam, tanquam rem haud dubiam.

Ineptum enim fuiſſet dicere, *tum revocata credebatur lex.* ſine credebant, qui ſi ita fuiſſet, neſcire non potuiſſent?

Deinde & alter ſenſus hac lectione corrumpitur; *qua imperatori gloriam quæſivit.* Quî enim lex iſta gloriam quæſivit imperatori, quæ diu ante ipſum natum excita fuerat?

Non illa hercle, ſed Capitonis propoſitum, qui hoc præcipue agebat, ut reo tam inſigni poſtulato, occaſionem daret principi oſtentandæ clementiæ, cum non ignoraret, id ipſi pergratum eſſe.

Quod patet vel ex 13, 11. ubi *Plautium Lateranum ob adulterium Meſſallinæ ordine remotum reddidit ſenatui.* Et ante alibi. *Clementiam ſuam obſtringens crebris orationibus.* Freinshemius.

Revocata ea lex.] Alii aliter reponunt hoc loco. *Qua haud perinde exitium Antiſtio, quam imperatori gloriam quæſivit.* Mercerus.

Tum primum revocata ea lex: credebaturque haud perinde exitium Antiſtio, quam imperatori gloriam quæſiſſe.

Vel etiam; *gloriam quæſitam, gloria quæſita, gloriam quæri, gloria quæri, gloriam quærere.* Acidalius.

Ego legerim, *qua haud perinde* &c. *gloriam quæſivit*, hoc ſenſu; *qua* tamen delator, *haud perinde exitium Antiſtio*, quam *imperatori gloriam quæſivit*, id eſt, quærere voluit. quod ſupplendum ex ſerie orationis.

Vel potius nihil immutando, hoc ſenſu: *Tum primum revocata ea lex credebatur*, quæ non perinde exitium Antiſtio, *quam imperatori gloriam quæreret.* Sæpe loquimur de lege, ut de re animata, & quæ voluntatem & intentionem ſuam habeat.

Non præciſe de lege revocata credebatur, quia ſciebatur clare eſſe revocatam; ſed tum primum revocata ea lex credebatur, eo animo & conſilio, ut ea quæreret gloriam principi potius, quam exitium Antiſtio. & hic, *quæſivit*, id eſt, quærere voluit. ea ratio & intentio fuit legis tum revocatæ, ſeu principis legem eam revocantis.

Igitur, *quæſivit*, hîc, idem eſt, ac ſi diceret, intentio tum legis fuit, ut quæreret gloriam imperatori &c.

1. *Qua* &c. *quæſivit.*] De intentione legis intelligit Tacitus, ſeu de intentione legem revocantis. τὸ *quæſivit*, pro, *qua quæreret*, vel ut quæreret, hoc ſenſu: *Tum revocata ea lex credebatur, qua haud perinde exitium Antiſtio, quam gloriam imperatori quæreret*, vel quæſiverit. Id ſumendum pro intentione legis, ſeu legem iſtam revocantis principis Is animus, ea voluntas & intentio legis fuit, ut vulgo dicimus. & ſive legas *qua*, vel *quæ*, idem ſenſus eſt. ſed tamen vox *qua*, vetus lectio præferenda.

2. *Antiſtio.*] De quo lib. 13 28 *Immodeſtos fautores hiſtrionum à prætore in vincula ductos, omitti juſſit*, cum eſſet tribunus plebis, & tum incuſata à patribus Antiſtii tribuni licentia. nunc idem prætor damnatur.

3. *Gloriam.*] Certe Coſſutianus, ut pote gener Tigellini, qui in amicitia flagranti fuit, arcanorum principis gnarus eſſe potuit. Et forte Tigellinus ipſe, ſeu Nero inter tot flagitia, tamen egregio aliquo facinore noteſcere voluit, ideoque forte hoc miniſterium ſuſcepit Capito, ut ignoſcendo, clementiæ occaſionem princeps haberet, niſi tales aſtus aulicos ignorans, aut ultro eludens Thraſea, mimum illum ſcenamque purpuratorum præpollentium diſturbaſſet.

cia.

cia morti eximeretur. Et cum [1] Oſtorius *nihil audiviſſe*, pro teſtimonio dixiſſet, [2] adverſis teſtibus creditum. Cenſuitque [3] Iunius Marullus conſul deſignatus, [4] *adimendam reo praturam, necandumque*

INTERPRETATIO.

tribunicia. Et cum Oſtorius teſtis appellatus affirmaſſet, ſe nihil audiviſſe, *fides habita eſt teſtibus contrariis. Cenſuitque Iunius Marullus conſul deſtinatus*, removendum eſſe Antiſtium prætura, interficiendumque more maiorum. *Dein omnibus aliis*

NOTÆ.

Et tamen nihilominus Antiſtio pepercit Nero, quamvis non eo animo aut conſilio, quo initio deſtinarat, nec tanta clementiæ fama fuit; quanta, ſi damnatus à ſenatu, interceſſione tribunitia principis, morti exemptus foret Antiſtius.

Attamen illi ignovit Cæſar, qui neque de relatione conſulum queſtus eſt, neque ſenatuſconſultum impedivit, ut potuit, vel vi dominationis, vel interceſſione tribunicia. quod in ipſo fere idem fuit.

Et infra patet fuiſſe, vel ſimulaſſe fuiſſe ſe in ea mente, ut ei ignoſceret, *ſe qui ſeveritatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere* &c. *datam etiam abſolvendi licentiam* &c. *Non ideo aut conſules mutavere relationem* &c. ita tamen ei ignovit, nempe, ut non necaretur ille *more majorum*. ſed tamen inſula clauderetur; prout decreto Patrum conſtitutum erat.

4. *Interceſſione tribunitia.*] Interceſſione ipſius Cæſaris: qui ita clementiæ gloriam pararet. *Lipſius.*

Interceſſione tribunitia.] Nempe principis, qui tribunitiam poteſtatem perpetuam in ſe traxerat, jam ab Auguſto. & eo jure potuit intercedere ſenatuſconſulto, ſeu judicio Patrum; ſicque prohibere, ne pœnam in reum ſtatuerent. quod dignum gloria & clementia Cæſaris.

Id intendiſſe Neronem, conjici poſſit ex his quæ addit infra: *ſe qui ſeveritatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere.*

1. *Oſtorium.*] De quo lib. 12. 38. Proprætor Britanniæ vincit Caractacum, capitque, & triumphi inſignia accipit

2. *Adverſis teſtibus.*] Nempe qui aliud dicerent, quam Oſtorius, aut quam reo expediret, qui reo non faverent, ut Oſtorius. Puto ipſum ſic teſtimonium dixiſſe, vel ob *ſacra menſa*, nempe ne ſacroſanctum hoſpitii jus violaret, affligendo amicum ſuo teſtimonio. Et ſic diſſimulare talia, fas putabant boni viri.

Nam reperio inſignem feminam alibi ſic uſam, ut & hic Oſtorium, ſub Tiberio vel quia ingens pompa talium conviviorum fuit, nec audire omnes convivas inter ſe colloquentes potuit aut debuit, qui epulas celebraret. vel quia nefas talia arcana & ſacramenta evulgare, præſertim cum verba tantum eſſent, & in exitium convivarum res ageretur.

3. *Iunius Marullus conſul deſignatus.*] Inter ſuffectos non dubie conſules. Sed in hunc ipſum annum, Annæum Senecam & Trebellium Maximum coſſ. referunt viri docti in opere Faſtorum: & loca ſunt, quæ annuunt.

Auſonius tamen in Panegyrico, Senecæ conſulatum aperte detrahit: *Dives Seneca, nec tamen conſul, arguetur rectius quam prædicabitur, non erudiiſſe indolem Neronis, ſed armaſſe ſævitiam.* Quo loco video eſſe qui negationem ſubtrahant, legantq; *dives Seneca, tamen conſul.* Lipſius. Non fuit conſul hic ſed conſule major.

4. *Adimendam.*] In aliis criminibus, ut quis accuſaretur, ac damnaretur, exitus magiſtratus expectabatur, ſi in magiſtratu quid deliquiſſet; tamen non ita in crimine læſæ majeſtatis.

Quippe Romani olim, ut frangerent fœdus in Caudinis ictum. nihil expectato, ipſum magiſtratum hoſtibus dediderunt. Sic & L. Silanus Claudii gener ſtatim petitus eſt. *Aurelius.*

[1] *more majorum.* Cæteris inde aſſentientibus, Pætus Thraſea multo cum honore Cæſaris, & acerrime increpito Antiſtio; *Non quidquid nocens reus pati mereretur, id egregio ſub principe, & nulla neceſſitate obſtricto ſenatu, ſtatuendum* diſſeruit. [2] *carnificem & laqueum pridem abolita: & eſſe pœnas legibus conſtitutas: quibus ſine judicum ſævitia & temporum infamia, ſupplicia decernerentur. Quin in inſula publicatis bonis, quo longius ſontem vitam traxiſſet,* [3] *eo privatim miſeriorem, &* [4] *publicæ clementiæ maximum exem-*
49 *plum futurum.* Libertas Thraſeæ [5] ſervitium aliorum rupit, & poſtquam

INTERPRETATIO.

idem conſentibus, *Pætus Thraſea*, *cum* decus principis ante *celebraſſet, ac vehementiſſime invectus eſſet in Antiſtium*; *Cenſuit*, ſub optimo imperatore, & nulla vi adacto ſenatu, non decernendum quodcunque reus perpeti deberet. Jam diu exoleviſſe Romæ tortorem, funemque, & eſſe ſupplicia legibus ſancita, quibus pœnæ ſtatuerentur ſine immanitate patrum, & probro dominantium. Quin in inſula reus, ademptis opibus, quo diutius noxiam vitam protuliſſet, eò privatim infeliciorem, & publicæ lenitatis maximum ſpecimen fore. *Libertas Thraſea ſilentium alio-*

NOTÆ.

1. *More majorum.*] Sueton Ner. 49. *Interrogavitque* (Nero) *quale id genus eſſet pœna, & cum comperiſſet, nudi hominis cervicem inſeri furca, corpus virgis ad necem cædi* &c.

2. *Carnificem & laqueum.*] Hæc reſpondent illi decreto, *more majorum necandum.* Ex quo clare diſcis, quid ſit punire Tacito, *more majorum.* Lipſius.

3. *Eo privatim miſerior.*] Lego. *Eò privatim miſeriorem:* Sermonis textus ita poſtulat. *Lipſius:* Sic & repoſui.

4. *Publica clementia.*] Nempe principis & patrum.

5. *Silentium aliorum.*] Vett. libri *ſervitium.* At velim conſideres, ſatin' ſana tota hæc narratio ſit. Antea prædixit: *Tum primum revocata ea lex credebatur, quæ haut perinde exitium Antiſtio, quam imperatori gloriam quæſivit, ut condemnatus à ſenatu, interceſſione tribunicia morti eximeretur.*

Quid? condemnatuſne Antiſtius à ſenatu? Contra video in inſulam ſeponitur. Idem interceſſione Cæſaris morti eximitur? Falſum. nec quidquam in tota re quod Neroni clementiæ gloriam; ſævitiæ potius invidiam parere poſſit. Ego ſane æſtuo: nec cuneum reperio huic nodo. Niſi placet cum Ioſia Mercero elegantiſſimo juvenum legi, *quæ haud perinde*, ut ad accuſatorem referas, non ad legem: qui non tam exitium eo facto quærebat, quam gloriam principi. ſed hominis conſilium Thraſeæ ſententia ſubvertit. *Lipſius.*

Non admodum acer Nero ad talia vindicanda, teſte Sueton. ſive contemptu infamiæ, ſive ne ſic irritaret ingenia, ut ſit Itaque quærebat accuſator gloriam principi oſtentandæ clementiæ. ſed intervenit qui talem adulationem perverteret, Thraſea nempe, priſci moris pervicax.

Servitium.] Volebant vilia illa adulationum mancipia, *necari* Antiſtium *more majorum.* Sed Thraſea abrumpens tale ſervitium, fecit ut tantum exilio damnaretur. Alii igitur cenſebant eum necandum eſſe *more majorum*, nempe ut ſub furca virgis cæderetur reus, dein ei à carnifice laqueo fauces eliderentur. Talique morti eum eximere Nero deſtinabat interceſſione tribunitia.

Sed cum alio ſe convertiſſet patrum conſenſus, auctore Thraſea, nihil immutavit Nero, ſicque non capite damnatus eſt Antiſtius, ſed tantum exilio

[1] diſceſſionem conſul permiſerat, pedibus in ſententiam ejus iere, paucis exemptis : in quibus adulatione promptiſſimus fuit [2] A. Vitellius, optimum quemque jurgio laceſſens, & reſpondenti reticens, ut pavida ingenia ſolent. At conſules perficere ſenatus decretum non auſi, de conſenſu ſcripſere Cæſari. Ille inter pudorem & iram cunctatus, poſtremò reſcripſit, *nulla injuria provocatum Antiſtium graviſſimas in principem contumelias dixiſſe : earum ultionem à patribus poſtulatam. Et pro magnitudine delicti pœnam ſtatui par fuiſſe : cæterum ſe qui ſeveritatem de-*

INTERPRETATIO.

rum Patrum *exſolvit*, *& ubi conceſſit conſul diſceſſionem*, certatim Pæto *acceſſere*, *exceptis paucis*, *inter quos*, *per adſentationem audaciſſimus fuit A. Vitellius*, *egregium quemque rixis inceſſens*, *& cum ei reſponderetur ſilens*, *ut trepidi homines ſolent. Sed conſules non auſi ſunt perſcribere ſenatuſconſultum*, *nuntiavere principi conſenſum* ſenatus. *Ille hærens & ambiguus inter pudorem & ultionem*, *tandem reſpondit*, Antiſtium nulla contumelia laceſſitum, maxima in Cæſarem probra jactaſſe, eorum vindictam à ſenatu petitam ; & æquum fuiſſe decerni ſupplicium, pro atrocitate facinoris.

NOTÆ.

multatus : ſic morti exemptus eſt à ſenatu, non à Cæſare, qui tamen dabat & abſolvendi licentiam, ſed ad inſtar indignantis. Quamvis initio, revocata lege majeſtatis, voluerit clementiæ famam aucupari. ſi damnatus à ſenatu reus eſſet.

1. *Diſceſſionem.*] Senatuſconſultum fiebat duobus modis, vel ſententias ſingulorum exquirendo, ſi res eſſet dubia, vel per diſceſſionem, ſi conſentiretur ; tumq. moris fuit, ut is magiſtratus, qui de aliqua re ad ſenatum retulerat; diceret *qui hoc cenſetis*, *illuc tranſite*, *qui alia omnia*, *in hanc partem.* Quibus verbis præibat ominis cauſa, ne diceret, *qui non cenſetis.*

Quod ſi ſingulorum ſententiæ exquirendæ eſſent, tum moris fuit, ut poſt comitia conſularia, conſules deſignati primi ſententias rogarentur, & eorum prior, nempe qui priore loco declaratus eſſet ; ante comitia vero, qui à cenſoribus princeps ſenatus lectus fuerat. poſtea ii quos conſulibus videbatur. Ita tamen ut prætorium conſulari non præferrent ; & ſic deinceps ordine.

Sed quia ſub principibus non eligebatur princeps ſenatus, & conſulatus ad paucos menſes reſtrictus erat, tum conſul deſignatus, per duos forte menſes conſulatum antecedentes, primus rogabatur ſententiam, aut per vices, prior deſignatus primo menſe, & alter conſul ſecundo menſe ; & toto Tacito non reperies fuiſſe rogatum ullum principem ſenatus, priorem, ſed tantum conſulem deſignatum.

Itaque mox cum coartatus conſulatus eſſet ad duos menſes, & Calend Ianuariis deſignarentur conſules totius anni. Hinc fiebat, ut deinceps ab illis Calendis, fere toto anno deſignati quidam conſules eſſent ; ita tamen ut deſignati cenſerent rogarenturque pro ordine, quo inire conſulatum debuerunt. nempe primi conſules inibant ipſis Calendis Ianu. & ſic per duos menſes Ianuarium & Februarium deſignati erant conſules, qui inire debuerunt Calendis Martiis, & ſic alij deinceps ordine, toto anno.

Diſceſſionem.] Nempe, ut liceret patribus diſcedere in partem & ſententiam quam vellent, vel conſulis deſignati mortem ſtatuentis, aut Thraſeæ exſilium cenſentis.

2. *A. Vitellius.*] Quod poſtea imperator ille in ſenatu recenſet libris Hiſtor. nempe ſenatorem & tum privatum ſe olim

cernentium [1] *impediturus fuerit, moderationem non prohibere. ſtatuerent ut vellent. datam etiam abſolvendi licentiam.* His atque talibus recitatis, & offenſione manifeſta, non ideo aut conſules mutavere [2] relationem; aut Thraſea deceſſit ſententia; cæterive, quæ probaverant deſeruere: pars ne principem objeciſſe invidiæ viderentur, [3] plures numero tuti, Thraſea ſueta firmitudine animi, & ne gloria intercideret. Haud diſ-
50 pari crimine [4] Fabricius Veiento conflictatus eſt, *quod multa & probroſa* [5] *in patres & ſacerdotes compoſuiſſet, iis libris quibus* [6] *nomen* Codicil-

INTERPRETATIO.

Cæterum ſe, qui prohibiturus fuerit aſperitatem ſtatuentium, clementiæ non obſtare, decernerent pro libito ſuo, quin etiam conceſſam ipſis facultatem *eum* abſolvendi. *His atque ſimilibus lectis, & iracundia* Neronis *comperta, non propterea conſules relationem invertere, neque Thraſea mutavit ſententiam, neque alii, qua cenſuerant reliquere: pars, ne crederentur expoſuiſſe odio Cæſarem, plures freti multitudine, Thraſea ſolita conſtantia, & ne decus aut famam amitteret. Fabricius Veiento ſimili accuſatione exagitatus eſt.* quod nempe ſcripſiſſet plurima, & contumelioſa adverſus ſenatores, ſacerdoteſque in iis libris, quos codicillos appellabat. Ad-

NOTÆ.

oppoſuiſſe Thraſeæ, in iis rebus, quæ ad Rempub. ſpectarent.

Quod alii patres irriſere, ut in tali homine, qui ſe Thraſeæ adæquaret. Alii laudavere, quaſi boni impetus, & quaſi ſub nomine illo virtutem tamen celebraret, Thraſeamque potius in exemplum boni publici, & ſpecimen elegiſſet.

1. *Impediturus fuerit.*] Num de hoc Antiſtio intelligendum, quod habet Sueton. Ner. 39. *Sed neque auctores requiſivit, & quoſdam per indicem delatos ad ſenatum, affici graviore pœna prohibuit.*

Quod ſi ita ſit, tum eo ſenſu Tacitus capi poſſit. *credebaturque haud perinde exitium Antiſtio, quam imperatori gloriam quaſiviſſe.* Dico, ſenſu. nam legendum ut habemus, & intelligendum ut explicuimus.

2. *Relationem.*] Licet ſenatuſconſultum perfectum non eſſet. attamen, quia poſt literas principis, neque facta nova relatio, nec patres diſceſſere à ſententia, ea valuit, & vim nonſolum auctoritatis, ſed etiam decreti habuit, & perfectum eſt decretum amotuſque, Antiſtius in inſulam, qui jam cum bono publico interfectus eſſet. Nam is turbidi ingenii, & inſula incluſus, delationes ſuſcepit. Infra lib. 16, 14. Defert Anteium & Oſtorium, quaſi novis rebus ſtudentes, & ipſis cauſa exitii fuit. & tamen in inſula retentus Antiſtius à Nerone, ſed forte donatis, aut redditis opibus, ob meritum. dein inſulam egreſſus per bella civilia, tamen in eam repellitur ac retruditur, lib. 4 Hiſt. 44.

3. *Plures numero tuti.*] Hiſt. lib. 2 *Nemo privatim expedito conſilio, inter multos ſocietate culpa tutior.*

4. *Fabricius Veiento.*] Puto illum eſſe [illegible] A. Fabricius Dioni dicitur: quique prætor, canes Circenſibus ad currus adjunxit pro equis. *Lipſius.*

5. *In patres & ſacerdotes.*] Pacis interfuit, & è dignitate populi Romani ac principis fuit, tales contumelias famoſas prohibere. Alias id prohibitum, cum adverſus inſignes feminas ſimilia probra jactaret publice Romana plebecula. Quanto magis coerceri id debuit, adverſus ſacerdotes patreſque. hoc tamen unum habet telum vulgus, quo potentiores legibus proceres ulciſcatur.

6. *Nomen codicillorum dederat.*] Noto, fuiſſe morem, ut in teſtamentis convicia quædam & probra liberius ſcriberent:

lorum *dederat*. Adjiciebat Talius Geminus accuſator; [1] *venditata ab eo munera principis & adipiſcendorum honorum jus.* quæ cauſſa Neroni fuit [2] ſuſcipiendi judicii. convictumque Veientonem Italia depulit, & [3] libros exuri juſſit, conquiſitos lectitatoſque donec cum periculo para-

INTERPRETATIO.

debat Talius Geminus delator, venditaſſe illum dona Cæſaris, & jus obtinendarum dignitatum. *quod fuit in cauſſa cur princeps judicium capeſſeret. compertumque delicti Veientonem Italia ejecit, & juſſit cremari libros qui inveſtigati & lecti, quan-*

NOTÆ.

quæ ante Auguſtum inobſervata & permiſſa. Scilicet quia ſupremis illis tabulis & voci, danda videbatur aliqua libertas.

Frænum injicere ſenatus voluerat, ſed ille idem princeps, ut Suetonius ait, *de inhibenda teſtamentorum licentia, ne ſenatus quidquam conſtitueret, interceſſit.* Ea enim germana lectio, germana mens ejus loci: non, ut vir doctes ſubſtituit, *ſcommatorum.*

Exempla in Tacito paſſim, de iis qui ſupremis tabulis multa atrocia in Macronem, in Tiberium alioſque potentes compoſuerint.

Hoc exemplo ergo, maledicentiæ ſuæ cavens Veiento, inſcripſit opicos & oſcos eos libros, codicillos. *Lipſius.*

Codicillorum.] Dicunt licuiſſe invehere probra & contumelias in teſtamenta ſeu codicillos adverſus principem & alios; quod non vetuit Auguſtus, non quod libertatem vellet, ſed veritatem toleraret, ut qui conſcientiæ & dominationis eſſet ſecurus.

Forte Fabricius, hac de cauſſa *codicillos* vocavit. Attamen video quoſcumque libellos, ſic etiam appellari. Nec forte hoc loco *codicilli* illi, ſupremæ tabulæ, ſed tantum *codicilli* fuerunt indiſtincte, qui certe veri libri fuerunt.

1. *Venditata.*] Vertunt, vendita ſeu venundata. puto, inſtar eorum quos fumo enecavit Alexander Severus, quod fumum aulæ vendidiſſent, ſeu venditaſſent. Sunt qui gratiam principum ſic venditant, qui tamen pretium verum ſolidum que accipiunt pro fumo ſuo. puto ſic ſe geſſiſſe hominem qui hic redarguitur à principe, convincitur & punitur.

Nec puto, ſibimet adrogaſſe ipſum illa munera juſque adipiſcendarum dignitatum. quidquid ſit, venditavit gratiam principis, vel tanquam ſibimet ipſe, vel aliis etiam tribuere poſſet: forte tantum jactarat ea munera principis, quaſi ſui arbitrii eſſent, id eſt, vænalia ea offerebat, & pretio exponebat.

2. *Suſcipiendi judicij.*] Non quod (opinor) ipſe litem dijudicaret, ſed quia ſua res partim agebatur, ideo ſe ſe immiſcuit liti Nero, ſategitque judicii, ut ille fami aulici venditator damnaretur. aliter non ſategiſſet, de injuriis patrum forte non admodum anxius Nero. Olim Auguſtus teſte Sueton. 55. *Id modo cenſuit cognoſcendum poſt hac de ijs qui libellos, aut carmina ad infamiam cujuſpiam ſub alieno nomine edant.* Et apud Dominus, Suet. 8 *Scripta famoſa vulgoque edita, quibus primores viri ac feminæ notabantur, abolevit, non ſine auctorum ignominia.*

3. *Libros exuri juſſit.*] Seneca pater in procœmio lib. x. Controv. de Labieno: *In hunc primum excogitata eſt nova pœna. Effectum eſt enim per inimicos, ut omnes ejus libri incenderentur. Res nova & inſueta, ſupplicia de ſtudiis ſumi. Bono hercule publico, iſta in pœnas ingenioſa crudelitas eſt. Quid enim futurum fuit, ſi ingenium Ciceronis triumviris libuiſſet proſcribere? Sunt dii immortales lenti quidem, ſed certi vindices generis humani, & magna exempla in caput invenientium regerunt, ut juſtiſſima patiendi vice, quod quiſque alieno excogitavit ſupplicio, ſæpe excipiat ſuo. Quæ vos dementiſſimi homines tanta vecordia agit? parum videlicet in pœnas nota crudelitatis eſt? conquiritis*

51 bantur: mox [1] licentia habendi, oblivionem attulit. Sed graveſcentibus in dies publicis malis, ſubſidia minuebantur. conceſſitque vita Burrhus, incertum valetudine an [2] veneno. Valetudo ex eo conjectabatur, quod in ſe tumeſcentibus paulatim faucibus & impedito meatu, ſpiritum finiebat. plures juſſu Neronis, quaſi remedium adhiberetur, illitum palatum ejus [3] noxio medicamine aſſeverabant: & Burrhum intellecto ſcelere, cum ad viſendum eum princeps veniſſet, [4] aſpectum

INTERPRETATIO.

diu emebantur cum diſcrimine, dein facilitate lectitandi exolevere. Verum creſcentibus in ſingulos dies publicis calamitatibus, remedia ſenſim auferebantur, mortemque obiit Burrhus; dubium an morbo, an veneno. Hinc conjiciebatur morbus, quod ſenſim tumeſcente interius gutture, & prohibito ſpiritu, intercluſa anima videbatur. Multi adſerebant, imperio Neronis infectum palatum ipſius veneno, quaſi medicamen afferretur, & Burrhum cognito facinore, cum ipſum inviſeret Cæſar, præſentiam ejus abhorruiſſe

NOTÆ.

in voſmet ipſos nova, quibus pereatis. Et ſi quid ab omni patientia rerum natura ſubduxit, ſicut ingenium, memoriamque nominis, invenitis quemadmodum perducatis ad eumdem rem corporis mala. Pacem ſtudiis ſubdere, & in monumenta diſciplinarum animadvertere, quanta, & quam non contenta certa materia ſævitia eſt! Dii melius, quod eo ſæculo iſta ingeniorum ſupplicia cœperunt, quo & ingenia deſierunt. Ejus, qui hanc in ſcripta Labieni ſententiam dixerat, poſtea viventis adhuc ſcripta combuſta ſunt: jam non malo exemplo, quia ſuo.

Scripſerat Labienus hiſtoriam, quam publice recitabat; ita tamen ut partem convolveret, legendam tantum poſt obitum ipſius. Attamen jam olim libri exuſti apud Græcos. Nam cum Protagoras Abderita dixiſſet, de diis nihil certo ſciri, ſint, an non ſint; ob id libri illius in foro exuſti ſuut. ſed numinum cauſſa, non hominum.

1. *Licentia habendi.*] Lib. 4. 33. *Sed ipſe D. Iulius, ipſe D. Auguſtus & tulere iſta, & reliquere. haud facile dixerim, moderatione magis an ſapientia. Namque ſpreta exoleſcunt, ſi iraſcare, adgnita videntur.* Et ibid. cap. 34. *Punitis ingeniis gliſcit auctoritas, neque aliud externi reges, aut qui eadem ſævitia uſi ſunt, niſi dedecus ſibi, atque illis gloriam peperere.*

2. *Veneno.*] Anno Romæ conditæ 815. Chriſti 62. Vide notas cap. 42. *Tillemonius.*

3. *Noxio medicamine,*] Inter Apoph. lib. 6. *Philippus Arato venenum dandum curarat, quod non repente occideret, ſed lenta tabe conſumeret. Id ubi ſenſit Aratus, nec inveniretur remedium, diſſimulavit, & ingreſſus cubiculum, uni tantum ex familiaribus dixit: O Cephale, hæc ſunt præmia regiæ amicitiæ. Non ſemper tutum regibus optima dare conſilia.* Hoc fecerat Burrhus, hoc & idem præmium habuit Neronianæ amicitiæ.

4. *Aſpectum ejus averſatum, ſciſcitantique hactenus reſpondiſſe, Ego me bene habeo.*] Ad incomparabilem Heinſium nobis eundum eſt. Scribit ille, ac diſtinguit: *ſciſcitantique, hactenus reſpondiſſe, ego me bene habeo.* Verba, inquam, Burrhi ſunt, *hactenus ego me bene habeo.* hoc eſt, donec acceſſiſti tu, à quo petitus veneno ſum.

Acute profecto ac libere. Quod non mirabitur, qui apud Xiphilinum leget in Nerone, Burrhum, cum bis idem Nero rogaret, ore liberrimo dixiſſe: *De quibus ſemel ego dixero, ne me amplius interroges.* Boxhornius.

Falſa diſtinctio, falſus ſenſus. Non di-

ejus averſatum, ſciſcitantique hactenus reſpondiſſe, *Ego me bene habeo.* Civitati grande deſiderium ejus manſit per memoriam virtutis, & ſucceſſorum alterius [1] ſegnem innocentiam, alterius flagrantiſſima flagitia & adulteria. quippe Cæſar duos prætoriis cohortibus impoſuerat: Fenium Rufum ex vulgi favore, quia rem frumentariam ſine quæſtu tractabat: [2] Soſonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infa-

INTERPRETATIO.

percunctantique illi, quomodo valeret, *id tantum reſpondiſſe,* Ego bene valeo. *Vrbi magnum ſui deſiderium reliquit, cum recordarentur conſtantiam illius, &* contrà *præfectorum ſequentium, alterius inertem ſimplicitatem, & alterius ardentiſſima vitia, libidineſque* ſpectarent *nam Nero duos prætorio militi præfecerat: Fenium Rufum ex amore plebis, quia adminiſtrabat annonam ſine lucro: & Sophonium Tigellinum, cum vetuſtam im-*

NOTÆ.

cit, hactenus ſe bene habuiſſe, ſed ſciſcitanti Neroni, hoc tantum reſpondit Burrhus: *Ego me bene habeo*: hoc eſt, nulla ultra verba adjecit, quod libertatem ejus erga dominantem manifeſtat.

Commode illud, *hactenus reſpondiſſe,* poteſt exponi per *hoc tantum.* Vide Obſerv. in Eccleſ. cap. 22. In eo autem reſponſo quæ vis ſit, dicet Seneca Epiſt. 24 *Sicut illum Cn. Pompeii ſocerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem ſuam videret ab hoſtibus, ferro ſe tranſverberaverit, & quærentibus ubi imperator eſſet, imperator, inquit, bene ſe ſe habet. Vox hæc illum parem majoribus fecit & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non eſt interrumpi paſſa* &c. *Gronovius.*

Sciſcitantique.] Nempe, quomodo ſe haberet, quomodo valeret? nec aliud eſt, quod prius inquirere poſſit ille, qui ægrum inviſit, & amat, aut amare fingit.

1. *Segnem innocentiam.*] Sic Hordeonius vocatur libris Hiſtor. *innocentia ſocors*, id eſt, nullius artis, aut induſtriæ, ἄπορος, *inops conſilii.* Virtus Rempub capeſſentis viri habere duas partes debet, *innocentiam*, ſeu abſtinentiam, & *induſtriam*, vimque ingenii, qua negotia difficultateſque perrumpat.

Primam partem habuit Rufus, non alteram quædam ingenia vix ſufficiunt proſperis, & ſunt innocentia ſegnes ac miſeri, tantum abeſt, ut ſe negotiaque difficillimis temporibus expediant.

2. *Sophonium Tigellinum.*] Tigellinum libri appellant, & Græci, quibus ſemper Τιγελλῖνος. Sophronium corrupte epitoma Dionis: Oſonium Tacit. 1. Hiſtor. Quod ait de vetere infamia, intelligit, credo, ſtuprum ejus cum Agrippina matre Neronis: qua cauſſa à Caio in exſilium pulſus. Dio: *Inter exſules tum & Tigellinus Sophonius expulſus eſt, ut qui adulterio Agrippinam temeraſſet.*

Mentio clara hominis, imo brevis vitæ deſcriptio, in Scholiaſte veteri Iuvenalis, ad verſum, *Pone Tigellinum, C. Oſonius Tigellinus, patre Agrigentino, Scylaceum relegatus juvenis, egens, verum admodum pulcher, in concubinatum à Vinicio & Lucio Domitio maritis Agrippinæ & Liviæ ſororum Cæſaris, atque in utriuſque uxoribus ſuſpectus, ob hoc urbe ſummotus.*

Plura illic vide. M. Vinicius Liviam Germanici filiam uxorem habuit, & L. Domitius Agrippinam. Tacitus lib. 6. *Lipſius.*

Soſonium Tigellinum.] Vetus interpres Iuven. ad hunc verſum, *Pone Tigellinum* &c. *C. Sophonium Tigellinum patre Agrigentino natum.* Et Tac. 1. Hiſtor. *Sophonius Tigellinus obſcuris parentibus, fœda pueritia, impudica ſenecta, præfecturam vigilum & prætorii, & alia præmia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam & virilia ſcelera exercuit* &c. Magna pars ille

miam in eo ſecutus. [1] Atque illi pro cognitis moribus fuere. validior Tigellinus in animo principis, [2] ex intimis libidinibus aſſumptus: proſpera populi & militum fama Rufus, quod apud Neronem adverſum ex-
52 periebatur. Mors Burrhi infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, & Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, *tamquam ingentes & privatum modum evectas opes adhuc augeret: quodque ſtudia civium in ſe verteret: hortorum quoque amœnitate, & villarum magnificentia quaſi principem ſupergrederetur. Objiciebant etiam eloquentiæ laudem*

INTERPRETATIO.

pudicitiam ignominiamque in illo amaſſet ac delegiſſet. Atque illi præfecti ſe geſſere, prout antea cogniti mores illorum *fuerant. Potentior Tigellinus in amicitia Neronis,* quia *ex arcanis libidinum flagitiis adſcitus: Rufus fauſta plebis, & militum exiſtimatione, quod in animo Neronis ſibi infeſtum ſentiebat. Morte Burrhi labefactata Senecæ auctoritas, quia nec egregiis artibus eadem vis erat, tanquam altero rectore adempto, & Nero ad pejores propendebat. Hi Senecam aggrediuntur plurimis calumniis,* quaſi adhuc cumularet divitias immenſas, & civilem modum egreſſas, quodque animos favoremque populi ſibi conciliaret; & etiam hortorum cultu, ac prædiorum opulentia fere Cæſarem antecelleret. Objectabant etiam, quod facundiæ decus uni ſibi adrogaret, & ſæpius

NOTÆ.

calamitatum Reip. ſæpius occurret infra, & lib. Hiſtor.

1. *Et quæ illi pro genitis moribus fuere.*]. Sic Vett. libri, ſed nihil certius eſt ſcriptura Farneſiani codicis, ſi eam diſtinctione juves: *Atque illi pro cognitis moribus fuere, validior Tigellinus* &c. Dixerat cauſſas, quibus evecti ad præfecturam Fenius & Tigellinus: ſubdit utrumque fuiſſe, *pro moribus cognitis*, id eſt, ita apud principem valuiſſe, ut ratio vitæ prioris, & morum priſtinorum ferebat.

Nam adſcitus per libidines Tigellinus, per eaſdem vim retinuit apud Neronem. Fenius favore vulgi & commendatione innocentiæ electus, gratiam populi retinuit, non principis. *Mercerus.*

Alter Manuſcriptus Flor. hanc lectionem comprobat, quam Mercerus ex Farneſiano amplectitur. Senſus eſt, Fenium ac Tigellinum minime ab opinione hominum degeneraviſſe, taleſque in eo munere ſe præſtitiſſe, quales pridem cogniti fuerant. Vulgo erat, *ac quæ illi pro cognatis moribus. fuere.* Pichena.

Moribus.] Nemo ſtatim provehitur ad ſumma, aut proxime accedit ad principem, qui ſit ignotus; igitur ii præfecti prætorii adſciſcuntur à Nerone, ut quorum jam notum ingenium, & mores ei præcogniti erant; & ut præcogniti mores utriuſque hominis fuerant; ita & uterque gratia, proportione ſervata, pollet apud principem, aut apud populum.

Tigellinus validior in animo principis, quia nempe *pro cognitis*, ſeu *præcognitis*, (quod idem eſt) *moribus*, ille ex intimis libidinibus aſſumptus fuerat &c. Rufus vero minus validus apud Cæſarem; ſed aliunde etiam, pro cognitis moribus, validior fama & gratia apud vulgus militeſque.

2. *Ex intimis.*] Ex arcanis voluptatibus aſſumptus electuſque Tigellinus, nempe ex ea colluvie hominum, qui talibus flagitiis operam navabant, ſeu ex tali officio libidinum, ad aliud munus aſſumptus, evectuſque Tigellinus. Sic apud Sueton. 42. de Tiberio. *Novum denique officium inſtituit à voluptatibus, præpoſito*

uni.

uni ſibi aſciſcere; & [1] carmina crebrius factitare, poſtquam Neroni amor eorum veniſſet. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; illudere voces quotiens caneret. Quem ad finem nihil in Repub. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certe finitam Neronis pueritiam, & robur juventæ adeſſe. exueret magiſtrum, ſatis amplis doctoribus inſtructus, majoribus ſuis. At Seneca criminantium non ignarus, 53
prodentibus iis quibus aliqua honeſti cura, & familiaritatem ejus magis aſpernante Cæſare, tempus ſermoni orat: & accepto, ita incipit: *Quartus decimus annus eſt Cæſar, ex quo [2] ſpei tuæ admotus ſum; octavus ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulaſti, ut nihil felicitati meæ deſit, niſi moderatio ejus. Vtar magnis exemplis, nec [3] mea fortuna, ſed tua. [4] Atavus tuus Auguſtus, M. Agrippæ [5] Mitylenenſe ſecretum, C. Mæcenati urbe in ipſa, velut peregrinum otium*

INTERPRETATIO

carmina contexeret, poſtquam Cæſarem cupido eorum inceſſiſſet: Quippe eum voluptatibus Cæſaris aperte infenſum, obtrectare fortitudini illius, cum quadrigis inſiſteret, & irridere vocem Neronis, quoties cantaret. Quo uſque tandem nihil in imperio inſigne fore, quod non ab illo inveniri putetur? Certe pueritia egreſſum principem, & jam florem ætatis attigiſſe. amoveret ille rectorem, ſatis eximiis magiſtris eruditus, avis ſuis. *At Seneca haud inſcius accuſantium, talia aperientibus renuntiantibuſque iis, quibus aliquod ſtudium honeſtatis, & conſuetudinem ejus magis in dies contemnente principe, tempus colloquio poſtulat, quo dato, ſic orditur:* Quatuordecim abhinc annos, princeps, juventæ tuæ regendæ acceſſi; octo ſunt, ex quibus rerum potiris, toto illo ſpatio temporis tantum dignitatum opumque in me contuliſti, ut nihil deſit fortunæ meæ, niſi moderatio illius. Afferam inſignia exempla, nec mei, ſed tui faſtigii. Atavus tuus Auguſtus conceſſit ſeceſſum Mitylenenſem M. Agrippæ, & C. Mæcenati in ipſa civitate, quaſi longinquam quie-

NOTÆ

equite Rom. T. Cæſonio Priſco &c.

1. *Carmina crebrius factitare.*] Tragœdiaſne, quæ ejus nomine feruntur? Non opinor, & alibi videro. *Lipſius.*

2. *Spei tuæ.*] Quam habebas ipſe de te, & quam de te præbebas amicis, propinquis & Reipublicæ.

Spei tuæ.] *Spes*, nempe imperii præciſe. Sic lib. 12. 8. *Vtque Domitii pueritia tali magiſtro adoleſceret, & conſiliis ejuſdem ad ſpem dominationis uteretur.*

3. *Non mea fortuna.*] Attamen affert ſimul exempla utriuſque fortunæ. Sed id honori principis tribuit Seneca; nempe Mecenas & Agrippa ejuſdem ſortis ac Seneca lib 1. 3 *M. Agrippam ignobilem loco, bonum militia & victoria ſocium, geminatis conſulatibus extulit.*

4. *Atavus tuus Auguſtus.*] Imo *abavus*. Lipſius.

Atavus.] Forte *abavus*. Sic & Dio lib. 61. *Agrippina Germanici filia, Agrippæ neptis, Auguſti abneptis, à filio ſuo cui regnum detulerat, interfecta eſt.* Sed has minutias non ſtricte exſequitur Tacitus, præſertim in orationibus. quare maneat ſcripſiſſe, *atavus*. Sic & infra 55. *Avus meus Auguſtus*, qui certe quinto gradu, & *abavus* dici debuit.

5. *Agrippæ Mitylenenſe ſecretum.*] Dio ſic rem narrat lib. 53. *Auguſtus allevato corpore, quum intelligeret, his de cauſis Marcellum, ſimultatem aliquam contra Agrippam ſuſcepiſſe, ne ſi uno in loco man-*

permiſit: quorum alter bellorum ſocius, alter Romæ pluribus laboribus jactatus, ampla quidem, ſed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud [1] *munificentiæ* [2] *adhibere potui quam ſtudia, ut ſic dixerim, in*
3 *umbra educata? è quibus claritudo venit, quod juventæ tuæ rudimentis aſ-*

INTERPRETATIO.

tem: quorum alter præliorum particeps, alter in urbe plurimis curis agitatus, acceperant magna quidem munera, ſed pro ampliſſimis officiis. Ego quid aliud dare aut afferre potui ſummæ liberalitati tuæ, quam litteras, ut ita dicam, in umbra enutritas? Ex quibus decus emanat, quod adoleſcentiæ tuæ tirocinio admotus ſum,

NOTÆ.

ſiſſent, offenſæ inter eos ac contentiones intercederent, Agrippam continuo in Syriam amandavit. Agrippa urbe profectus in Syriam non perrexit, ſed adhuc majori uſus moderatione, eo miſſis legatis ſuis, ipſe Leſbi permanſit. At Leſbi præcipua civitas Mitylene, hinc *Mitylenenſe ſecretum.*

Mitylenenſe.] Vide notas lib. 6. cap. 18. *Tillemonius.*

1. *Munificentiæ.*] Quid adhibere, quid afferre potui munificentiæ tuæ impellendæ, quid incitandæ in me liberalitati tuæ?

2. *Adhibere.*] Utrumque importat *adhibere*, & *redhibere*, afferre & referre, & utrumque præſtitit Neroni Seneca.

3. *Studia in umbra educata.*] De talibus ſtudiis Seneca pater Controv. lib. 9. Præfat. *Cum ventum eſt in forum, & deſiit illos ad omnem geſtum plauſus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adjice nunc, quod ab aliis nullus interventu excutitur, nemo ex induſtria obloquitur; familiares ſunt omnium vultus. In foro, ut nihil aliud, ipſum illos forum turbat. Hoc quod vulgo narratur, an verum ſit, tu melius potes ſcire: declamatoriæ virtutis Latronem Porcium unicum exemplum cum pro reo in Hiſpania Ruſtico Porcio propinquo ſuo diceret, uſque eo eſſe confuſum, ut à ſolœciſmo inciperet: nec ante potuiſſe confirmari, tectum ac parietes deſiderantem, quam impetravit, ut judicium ex foro in baſilicam transferretur. Uſque eo ingenia, ut in ſcholaſticis exercitationibus delicate nutriuntur, clamorem, ſilentium, riſum, cœlum denique pati neſciant.*

4 *Umbra.*] Per *umbram*, ſcholam declamatorum intelligit. Petron. Arb. *Nondum umbraticus doctor ingenia deleverat:* id eſt, ſcholaſticus.

Seneca in proœmio Controv. lib. 3. *Iſtos declamatores produc è ſenatu in forum, cum loco mutabuntur, velut in aſſueta claſſe, & delecta umbra corpora ſub dio ſtare non poſſunt, non imbrem ferre, non ſolem ſciunt, vix ſe inveniunt.*

Item in proœmio lib. 9. *Uſque eo ingenia in ſcholaſticis exercitationibus delicate enutriuntur, ut clamorem, ſilentium, riſum, cœlum denique pati neſciant.*

Et paulo infra: *Itaque velut ex umbroſo & obſcuro prodeuntes loco, clara lucis fulgor obcæcat, ſic iſtos à ſcholis in forum tranſeuntes, omnia tanquam nova & inuſitata turbant.* Plin. Epiſt. 2. lib. 9. *Volumus ſcholaſticas tibi, atque, ut ita dicam, umbraticas litteras mittere.* Pichena.

Non credam quod hic vir eruditus, Senecam per hæc intelligere ſcholam declamatorum. Non certe hæc ſtudia intelligit Seneca, quæ plerumque ut plena vecordiæ, ita inania & fluxa ſunt, ſed Philoſophiam, cui præcipuam ſemper navavit operam. *Umbram* autem hoc loco pro quiete ponit, quod ea ſtudia tractaſſet, velut in ſeceſſu, nondum publicis negotiis, atque curis appoſitus. *Freinſhem.*

In umbra educata.] Ibi Seneca intelligit ſtudia, *è quibus* ipſi *claritudo venit*, quod juventam Neronis erudierit, ut

fuiſſe videor, grande hujus rei pretium. at tu gratiam immenſam, [1] innume-
ram pecuniam circumdediſti, adeo ut plerumque intra me ipſum volvam:
Egone equeſtri & provinciali loco ortus, proceribus civitatis annumeror? In-
ter nobiles & longa decora præferentes, [2] novitas mea enituit? Ubi eſt ani-
mus ille [3] modicis contentus? Tales [4] hortos inſtruit & per hæc ſuburbana in-
cedit, & tantis agrorum ſpatiis, tam late fœnore exuberat? Una defenſio 54
occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui. Sed uterque menſuram im-
plevimus, & tu quantum princeps tribuere amico poſſes, & ego quantum

INTERPRETATIO.

ingens hujus curæ præmium. At tu favorem maximum, immenſas opes in me cumulaſti, ita ut ſæpe mecum animo reputem; Egone equeſtri & municipali ſtirpe oriundus, primoribus urbis adſcribor? Inter illuſtres & avitam gloriam oſtentantes novitas mea effulſit? Ubi eſt mens illa contenta paucis? Tales hortos excolit, & per has villas ambulat, & tot tantiſque terrarum jugeribus, & tam immenſa pecunia abundat? una ſuppetit excuſandi ratio, quod munificentiæ tuæ reſiſtere non debui. Sed ambo munus parteſque noſtras explevimus, & tu dediſti, quantum Cæſar largiri amico poſſet, & ego accepi, quantum amicus ac-

NOTÆ.

ipſe fatetur. at philoſophiam nullatenus docuit Seneca Neronem, id vetante Agrippina, quaſi ea corrumperet ingenium dominantis, ſed docuit carmina & præcipue eloquentiam, ita ut continua oratione apud Senatum perotaret Nero.

Nec per ſtudia in umbra educata, intelligi debet ſchola declamatorum Quis enim auctorum dixit Senecam publice in ſchola declamaſſe, niſi forte adoleſcentem, dum diſceret ſub magiſtris? Igitur per *ſtudia* ibi, intellige omnes optimas artes, & præcipue eloquentiam, quas artes in ſeceſſu & otio coluit, ut magiſter Cæſaris, & forte antea.

Sed eum magiſtrum ſeu declamatorem vocat ipſa Agrippina lib. 13. 14. *profeſſoria lingua.* Verum id. ſed per odium; non vero quod declamaſſet publice, aut ludi magiſtrum profeſſus eſſet; ſed quia in id electus & adſcitus in aulam, ut profiteretur in palatio & ut tali magiſtro adoleſceret Nero. Declamaverat publice Seneca, non in ſchola, ſed in foro, ut optimus quiſque.

1. *Innumeram pecuniam dediſti.*] Reſtitui ex Flor. *At tu gratiam immenſam, innumeram pecuniam circumdediſti.* Vulgo, *innumeram pecuniam dediſti.* Hiſt. lib. 2. *Circumdaret principi miniſteria* lib. 4. *pecuniam aut cariſſima ſibimet ipſi circumdare.* Pichena.

2. *Novitas.*] Id eſt, nova claritudo & diſtinguit Tacitus inter *longa decora*, ſeu *nobilitatem* inter & *claritudinem*, ita ut *novitas* hominis & *claritudo* idem ſit. Sic ſupra 47. *Vixit tamen poſt hæc Regulus, quiete defenſus, & quia nova generis claritudine &c. erat.*

3. *Modicis contentus.*] Seipſum interrogat Seneca, vel reſpiciens ſe, priuſquam tantas opes haberet. & tum animus illius modicis contentus erat. vel etiam ſe in mediis opibus intuetur, & adhuc modicis etiam contentus fuit: nam qui multas habet opes ſapiens, eas poſſidere, ut mortalis, & adminiſtrare, ut immortalis, poteſt, *paucis contentus.*

Sicque ſapit Seneca qui eas reddit ultro principi, & ipſemet profitetur: *in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent.*

4. *Hortos inſtruit.*] Vides hic opes Senecæ in villis, agris, pecunia. Sed quid eſt, *inſtruit?* referri ad ſtatuas, tabulas, aliumque ornatum poteſt: & ſi Flor. codex, *exſtruit:* quod ad ædificia ibi ſuperba & nova *Lipſius.* τὸ *inſtruit*, de quocumque cultu & ornatu intelligi poteſt.

amicus à principe accipere. [1] *Cætera invidiam augent. quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem* [2] *jacet; ſed mihi incumbit:* [3] *mihi ſubveniendum eſt.* [4] *quomodo in militia aut via feſſus adminiculum orarem; ita in hoc itinere vitæ ſenex, & leviſſimis quoque curis impar cum opes meas ultra ſuſtinere non poſſim,* [5] *præſidium peto. Iube eas per procuratores tuos adminiſtrari, in tuam fortunam recipi.* [6] *Nec me in paupertatem ipſe detrudam, ſed traditis quorum fulgore perſtringor, quod temporis hortorum aut villarum curæ ſeponitur, in animum revocabo. Supereſt tibi robur, & tot*

INTERPRETATIO.

cipere à Cæſare poſſet. Cætera odium intendunt. quod ſane, ut cuncta humana, infra tuam amplitudinem poſitum eſt, ſed ea in me moles ruit: mihi ſuccurrendum eſt. quemadmodum in bello, aut itinere fatigatus, ſubſidium rogarem: ſic in hoc curriculo vitæ, ſenio feſſus, & minimis etiam impar laboribus, cum divitias meas ferre amplius nequeam, levamen oro. Iube illas geri per procuratores tuos, & in tuam poſſeſſionem admitti. Nec me in egeſtatem ipſe conjiciam, ſed conceſſis iis, quorum ſplendore obruor, ad mentem meam referam, quantum temporis impenditur cultui hortorum aut prædiorum. Suppetunt tibi vires,

NOTÆ.

1. *Cætera.*] Cætera quæ tu addere, aut ego à te accipere poſſim, jam invidiam augent in me. auctoritas, favor gratia principis in Senecam poſt tot opes, jam cuncta hæc invidioſa ſunt. invidia quidem infra tuum faſtigium *jacet*, nec in dantem principem cadit, aut invadit; at mihi accipienti, mihi privato tota incumbit invidiæ moles.

Cætera.] Quæ nempe modum excedunt, & quæ in me poſtea conferre adhuc poſſes invidiam onerant. ideoque dicit Seneca: *uterque menſuram implevimus.* quaſi diceret, mihi ſatis ſuperque & pluſ quàm ſatis eſt opum. Exonerari iis cupio, quia omnia hæc invidiam augent.

2. *Mihi ſubveniendum eſt.*] Apophteg. lib. 8. *Quidam Imperatorem incuſavit, quod illius inſidiis, & otio, & ſomno fuiſſet privatus, videlicet, quod illius benignitate è paupere factus eſſet dives.*

3. *Iacet.*] Hoc ambigue dictum, ut puto, & poteſt ſumi dupliciter; vel ita ut ipſe Nero non ſit obnoxius æmulationi ſeu non æmuletur, aut invideat boni Senecæ, vel ita ut ſuperet ipſe omnem omnium mortalium æmulationem; ita ut nemo poſſit vel audeat, nec vel cogitet ipſi invidere, (quod cadit in omnem principem,) & ſit extra tela invidiæ; at non ita de Seneca, cui livor totus & omni mole incumbit. Vt ſupra omnem affectum princeps, ita & omnem invidiæ caliginem, inſtar ſolis, ſplendore regii faſtigij facile diſcutit.

4. *Quomodo in militia.*] Intellegit Optiones, qui adjutores centurionibus dati. Feſtum corrigo, *Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur Accenſus. Is adjutor dabatur centurioni à tribuno militum, qui ex eo tempore, quem velint, centurionibus permiſſum eſt optare, & nomen ex facto ſortitus eſt.* legoque. *à tribuno, militemque ex eo tempore.* Lipſius.

5. *Præſidium peto.*] Inter apophteg. lib. 8. *Quidam Antigoni amicus, cum ab eo petiſſet talentum nec accepiſſet, poſtulavit ab eo deductores, ac corporis cuſtodes. Rogatus quam ob rem? ne, inquit, inſidiis impetar, affingens ſe talentum humeris ferre* Divitiis Senecæ inſidias tendebat Nero ipſe & invidebat cum ſuo Tigellino præſidium petit, & exonerati cupit Seneca.

6 *Nec me in paupertatem ipſe detrudam.*] Quod forte invidiam movere queat in principem cujus educator fui, tradam tibi eas opes, quarum nimio fulgore perſtringor. Cętera ſatis ſuperq; ſufficient.

per annos nixum faſtigii regimen : [1] *poſſumus ſeniores amici,* [2] *quiete reſpondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent.* Ad quæ Nero ſic ferme reſpondit : *Quod meditatæ orationi tuæ ſtatim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum præviſa, ſed* [3] *ſubita expedire docuiſti.* [4] *Avus meus Auguſtus Agrippæ & Mæcenati uſurpare otium poſt labores conceſſit, ſed in ea ipſa ætate,* [5] *cujus* 55

INTERPRETATIO.

& tot annis ſtabilita imperii adminiſtratio ; jam nobis grandiores natu amici, quietem promittere poſſumus Id quoque in tuum decus vertet, illos extuliſſe ad ampliſſimam fortunam, qui & tenues opes ferre poſſent. *His Nero ita fere reſpondit :* Quod ex tempore reſpondere poſſim præviſo tuo ſermoni, id primum tui beneficii habeo ; qui me ita erudiſti, ut non ſolum meditata oratione, ſed etiam extemporali dicere valeam Avus meus Auguſtus permiſit Agrippæ, & Mæcenati quietem capeſſere poſt curas : ſed ea ætate, cujus gravitas & ampli-

NOTÆ.

Et quod divitiis & voluptatibus corporis abſcedet, ſolidioribus oblectamentis ſupplebo, & quantum temporis hortorum aut villarum curæ nunc ſeponitur, in ſapientiæ, in virtutis ſtudium, in animum meum revocabo. hæ veræ, hæ propriæ & æternæ opes.

1. *Poſſumus ſeniores amici.*] Non uſquequaque placet. Vatic. *quietem*, præfert. Fortean, *poſſumus ſeniores amici quietem jure ſpondere.* Fuit cum inculcatam vocem è ſequenti linea putarem, legeremque ea rejecta, *poſcimus ſeniores amici quietem.* Quid ſi, *quietem reſpondere* ? Apuleius phraſeos hujus approbator Apol. II. *Haſcine gratias bonus filius matri reſpondet ?* Lipſius.

Poſſumus.] Alii aliter ibi. *Poſcimus ſeniores amici quietem reſpondere.* Rhen. *Poſcimus ſeniores animum quieti per te ſpondere.* Vertran. *Et tot per annos nixum faſtigii regimen poſſumus ſeniores amici reponere, vel deponere.* Acidalius.

Quidam explicant ita ut ſeniores amici quiete ſua reſpondeant principi, quemadmodum feſſa & exhauſta ferendo tellus, ſi quieverit, votis agricolæ tum reſpondet Ego *quietem ſpondere*, ut volebat Lipſius.

2. *Quiete.*] Puto, ſcripſerat, *quietem ſpondere.* quaſi diceret : jam roborato firmatoque imperio tuo, nunc *poſſumus ſeniores amici* nobis quietem ſpondere, vel nos quieti deſpondere. ſi non genuina verba ſunt, at ſaltem verum ſenſum Taciti habemus, quod ſufficit.

3 *Subita.*] Ex tempore res licet improviſas, nec meditatas exſequi oratione docuiſti. Sueton. De Tito 3. *Vel in orando, vel in pingendis poematibus promptus & facilis ad extemporalitatem uſque.*

4 *Avus meus Auguſtus.*] Legam ut ſupra, *abavus.* Lipſius.

Avus meus Auguſtus.] Atavum ſignificat, & ita proxime appellavit. Atavus autem quinto gradu diſtat, quoto Nero aberat ab Auguſto : qui ex Tiberio nepotem Germanicum adoptaverat ; ex Germanico vero nata eſt Agrippina mater Neronis. *Ferretius.*

5. *Cujus auctoritas.*] Sunt qui vertant, quaſi ſic ſcripſiſſet, ſed in ea ipſa ætate, cujus auctoritas ſe ipſam tueretur, ſimul & *quidquid illud & qualecumque tribuiſſet* illis, *attamen neutrum datis à ſe præmiis exuit.* ſed puto, ad ſeceſſum tantum & otium reſpicit.

Cujus auctoritas.] In ea ætate fuit Auguſtus, qua auctoritas ejus ita firmata erat, ut poſſet & ſe tueri, & ſimul opes quas amicis tribuiſſet, quantæcunque fuiſſent. ſeu potius, qua poſſet ille tue-

auctoritas [1] *tueretur*, [2] *quidquid illud & quæcumque tribuiſſet, attamen neutrum datis à ſe præmiis exuit. Bello & periculis meruerant. In his enim juventa Auguſti verſata eſt. Nec mihi tela & manus tua defuiſſent, in armis agenti. Sed quod præſens conditio poſcebat, ratione, conſilio, præceptis pueritiam, dein juventam meam foviſti. Et tua quidem erga me munera,*

INTERPRETATIO.

tudo defenderet quodcumque illud, & qualecumque conceſſiſſet; attamen neutrum ſpoliav[illegible] muneribus à ſe tributis In bello, & præliis illi operam navarant, quippe in [illegible] juventus Auguſti occupata eſt; nec mihi arma, & brachia tua defuiſſent bellum gerenti. Sed quod conditio temporum poſtulabat, juviſti pueritiam noſtram, dein & adoleſcentiam, ingenio, prudentia atque doctrina; & tua quidem

NOTÆ.

ri, defendere ſeu excuſare apud ſenatum populumque Rom facultatem illam à rebus aulaque abſcendendi, quamcunque ipſis conceſſiſſet.

Alii intelligunt de ætate Mæcenatis & Agrippæ. quod præter mentem Taciti eſſe putem.

Sic forte capiunt, quia ſeniores ipſi quam Seneca, & ſic excuſare princeps diceſſionem quam eis conceſſiſſet, facilius potuit, quia quiete ſenes opus habebant. Sed ſeniores Seneca fuiſſe non conſtat, nec is Taciti ſenſus.

1. *Tueretur.*] Alii *tuerentur*, legunt, & intelligunt de Agrippa & Mæcenate, quaſi haberent ætatem, qua tueri poſſent, quicquid illis tribuiſſet Auguſtus. Et ſic explicant, quia princeps quacunque ætate poteſt tueri quod dedit, non autem miniſter rebus amotus. ſed à ſententia Taciti deerrant.

2. *Quidquid illud.*] Vertunt & intelligunt de opibus quas Auguſtus dederat Agrippæ & Mæcenati, quaſi tum ea ætate & auctoritate eſſet Auguſtus, qua ſuis amicis data munera tueri poſſet. Sed non is ſenſus Taciti. quid enim opus ætate & auctoritate ad opes tuendas, quæ partæ bonis artibus & curis publicis? Et quis principe volente & favente ijs amicis opes invideat?

Innuit Tac. potuiſſe Auguſtum tum tueri ſua auctoritate quidquid conceſſiſſet aut permiſiſſet proceribus, reſpiciens ad otium quod conceſſerat magnis illis amicis & Reipub etiam tum utilibus.

Sed non ita ſe habuit de Nerone qui neque ea ætate vel auctoritate fuit (vel ſaltem finxit non eſſe) ut poſſet tueri honeſte in vulgus, ſi aula Senecam exturbaſſet, vel receſſum permiſiſſet.

Et id dicit expreſſe Nero infra: *Non tua moderatio, ſi reddideris pecuniam, nec quies, ſi reliqueris principem, ſed mea avaritia, mea crudelitatis metus in ore omnium verſabitur.*

Sunt qui intelligant de Agrippa & Mæcenate. Quaſi tum ſatis auctoritatis haberent ad tuendas opes ab Auguſto ſibi donatas. Sed hoc nullo ſenſu.

Nam ipſe Seneca ætate & auctoritate valebat, ad tuendum quicquid princeps ipſi conceſſiſſet. Nero comparat hic ætatem & auctoritatem Auguſti cum ſua, ſeque longe inferiorem fatetur. quod in re verum. ſed quo velo tegebat malam mentem, conſilia peſſima.

Quicquid illud.] Puto id intelligendum de ſeceſſu & otio conceſſis Agrippæ & Mæcenati, & eo ſenſu loquitur Nero. *Avus meus Auguſtus, Agrippæ & Mæcenati uſurpare otium poſt labores conceſſit.* Et ea ætate & auctoritate fuit Auguſtus, ut per ſe tueri poſſet qualecumque id, & quocumque modo tribueret.

At ego, ait Nero, ſum junior, quam ut auctoritate mea id tueri poſſim in vulgus patreſque, ſi ſponte, aut etiam juſſu meo, Seneca à principe & regimine diſceſſerit.

dum vita ſuppetet, [1] æterna erunt: quæ à me habes, horti, & fœnus, & villæ, caſibus obnoxia ſunt; ac licet multa videantur, plerique haud quaquam artibus tuis pares, plura [2] tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores ſpectantur. Unde etiam rubori mihi eſt quod [3] præcipuus caritate, nondum omnes fortuna antecellis. Verum & tibi valida ætas, rebuſque [4] & 56
fructui rerum ſufficiens, & nos [5] prima imperii ſpatia ingredimur: [6] niſi for-

INTERPRETATIO.

in me merita, dum vita frui dabitur, ſempiterna erunt; quæ à me accepiſti, horti, opes, & prædia accidentibus expoſita ſunt, & licet videantur ampla, multi tamen nequaquam virtuti tuæ æquales longe majora obtinuerunt. Piget memorare libertinos, qui opulentiores conſpiciuntur. Quare etiam pudori mihi eſt, quod potiſſimus amore, nondum omnes opibus faſtigioque exſuperas. Verum adhuc tibi vivida ætas, par hæc opibus & fruitioni opum, & nos prima principatus tempora decurri-

NOTÆ.

Alii intelligunt de opibus quas tribuiſſet amicis & forte de utroque Auguſtus indiſtincte, nempe de otio & pecunia ſumi hic locus poſſit.

1. *Æterna erunt.*] Non fortunæ caſibus obnoxia ſunt, ut villæ, horti, opes & cetera quæ tibi largitus ſum. bona hæc animi certiora ſolidioraque quam fortunæ opes. *æterna erunt*, nempe quandiu vita manebit, tandiu manebunt munera & merita tua. *æternitas* hic pro ævo hominis intelligitur.

2. *Tenuerunt.*] Vertunt, quaſi eas divitias obtinuiſſent à Nerone. non id dicit Nero. Imo ſumit exempla ab hominibus, quos non novit ipſe, nempe à Voluſio & Vitellio.

Loquitur hic in genere. Neque veriſimile eſt aliquem tum fuiſſe majoribus opibus cumulatum à Nerone, quam ipſum Senecam.

3. *Præcipuus caritate.*] Quod de utroque intelligi poteſt & forte debet, de Nerone nempe & Seneca. quaſi amaretur redamaretque Senecam Nero. ſæpe reciproci ſunt tales affectus. Itaque *præcipuus caritate* Seneca, quia amabat principem & viciſſim amabatur à principe. ſeu potius fingebatur amari bonæ frugis conſultor, ideoque importunus.

4. *Et fructui rerum ſufficiens.*] Quid illud monſtri eſt? ſane ſcripſerat *functui*, id eſt, fungendis rebus. *Heraldus.*

Immo *fructui*, eſt fruitioni, aut fruendi facultati. Validam Senecæ ætatem ſuppetere dicit, non ſolum ad res ſuas adminiſtrandas, ſed etiam ad fruendas. Iuvenes enim magis frui poſſunt opibus ſuis quam ſenes, iidemque iis ſuſtinendis magis ſufficiunt, quam qui ſenio infirmiores ſunt.

Terentius Heaut. *Quem pariter his uti decuit, aut etiam amplius, quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea eſt.* Cicero de ſenectute: *Quod ſi iſtis voluptatibus bona ætas fruetur lubentius, primum parvulis fruitur rebus.* Salmaſius.

5. *Prima.*] Prima imperii ſpatia ingredior & adhuc te honoribus & opibus majoribus cumulare poſſum niſi forte te præponis Vitellio, id eſt, niſi forte te jam Vitellio ter conſule ditiorem, & ornatiorem putas; niſi forte me Claudio præponis, id eſt, niſi putas me jam liberaliorem in te fuiſſe, quam fuit Claudius in Vitellium. At forte facilior nitidiorque foret ſenſus, legendo, *poſtponis.* Sed nihil move. Si τὸ *præ* vocis *præponis*, compendioſe ſcriptum fuit, facilis lapſus exſcribentium.

6. *Niſi forte aut te Vitellio.*] An fulgore magiſtratuum te putas Vitellium anteire? erras, ſi id credis Seneca: ille enim tertium Conſul: an me Claudio

te aut te Vitellio ter conſuli, aut me [1] *Claudio præponis. Sed quantum* [2] *Voluſio longa parſimonia quæſivit, tantum in te mea liberalitas explere non poteſt.* [3] *Quin ſi qua in parte lubricum adoleſcentiæ noſtræ declinat, revocas;*

INTERPRETATIO.

mus, niſi forſan te anteponis Vitellio ter conſuli, aut me Claudio Cæſari. Sed quantum diuturna frugalitas paravit Voluſio, tantum mea in te munificentia adæquare nondum poteſt. Quin tu, ſi qua in te deerrant cupidines juventæ

NOTÆ.

beneficentiorem? at is majora contulit in amicum. Proinde verum non eſt utroſque nos menſuram impleviſſe.

Nam Claudius plura donavit, & plura Vitellius accepit. De Vitellii potentia ſub Claudio imperatore, Sueton. hæc: *Mox cum Claudio principe duos inſuper ordinarios conſulatus cenſuramque geſſit: curamquoque imperii ſuſtinuit abſente eo.* Salinerius.

Niſi forte.] Id facile poteſt pati ſenſum quem ingenioſe adinvenit Florent. Interpres. Prima (inquit Nero) imperii & liberalitatis ſpatia ingredior, & tua ætas, ô Seneca, valida adhuc, & rebus & fruitioni rerum etiam ſufficit; niſi forte te jam præponis Vitellio, ſeu niſi forte te jam ornatiorem putas Vitellio, aut niſi minus me forte potentem aut liberalem putas quam fuit Claudius.

Sed tantum abeſt ut tu opibus adæques Vitellium ter conſulem; cenſoremque, cum neque adhuc explere mea in te liberalitas potuit, quantum Voluſio longa parcimonia quæſitum eſt.

1. *Claudio præponis.*] Si quid video, aut negatione inſita ſcribend. *non præponis:* aut mutandum in *poſtponis.* Certe & Nero judicio ante Claudium: & Seneca omni re ante Vitellium. *Lipſius.*

Negatio, quam Lipſius hic inſerere vellet, locum habere non videtur. nam de liberalitate tantum loquitur Nero, non de cæteris virtutibus.

Tua ætas, inquit, eſt adhuc præmiis ſufficiens, & ego ſum in ipſis initiis imperii ac liberalitatis: niſi forte exiſtimas, te majora præmia amplioreſque dignitates à me accepiſſe, quàm à Claudio Vitellius ter conſul, aut me liberaliorem fuiſſe erga te, quam Claudius erga illum. Ita ſentit etiam Salinerius. *Pichena.*

2 *Voluſio longa parcimonia.*] Dixi ſupra: addo hoc nomen in Vatic. conſtanter ſemper ſcribi, *Voluſino.* Porro de divitiis Voluſiorum Silii egregius locus eſt, huc alludentis lib. v.

Occumbis generoſe Volux, nec clauſa repoſtis
Pondera theſauris, patrio nec regia quondam
Præfulgens ebore & poſſeſſa mapalia ſoli
Profuerint. Lipſius.

Voluſio.] lib. 3. 30. *Voluſio vetus familia, neque tamen præturam egreſſa. Ipſe conſulatum intulit, cenſoria etiam poteſtate legendis equitum decuriis functus, opumque quis domus illa immenſum viguit, primus adcumulator.* At alter Voluſius lib 13 30. At L. Voluſius *egregia fama conceſſit, cui tres & nonaginta anni ſpatium vivendi, præcipuaque opes bonis artibus.* Iſte ſenex Plinio & Tacito dicitur L. *Voluſius.* at Lipſius dicit intelligi à Plinio Q. Voluſium, qui conſul anno 809. Certe uterque dives fuit. ſed primus ille adcumulavit opes, alter diutius vixit, & plures adhuc opes congeſſit. Et de hoc ultimo intelligendus hic Tacitus: *quantum Voluſio longa parcimonia quæſivit* &c. Ad cumulandas opes multa parcimonia, & multis annis opus. & *creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.*

3 *Quin* &c. *revocas.*] Vertunt, quaſi invitaret aut rogaret Senecam manere, & id facere, ſeu perficere quod incepiſſet, *ornatumque*

ornatumque robur ſubſidio impenſius regis. Non tua moderatio, ſi reddideris pecuniam: nec quies, ſi reliqueris principem; ſed mea avaritia, mea crudelitatis metus in ore omnium verſabitur. Quod ſi maxime continentia tua laudetur: non tamen ſapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam parat, inde gloriam ſibi recipere. His [3] adiicit complexum & oſcula, factus natura & conſuetudine exercitus velare odium [4] fallacibus blanditiis.

INTERPRETATIO.

noſtræ corrigis, firmatumque robur ſubſidio curatius moderatis. Non tua modeſtia, ſi reſtitueris opes, nec otium, ſi diſceſſeris à Cæſare, ſed mea cupiditas meæ ſævitiæ formido omnium ſermone exagitabitur. Quod ſi maxime celebretur abſtinentia tua, non tamen prudentem virum deceat, inde decus ſibi adſerere, unde amico dedecus parat. *His addit blanditias, & oſcula, exercitus ingenio & habitu occultare inimicitias inſidioſis ac ſubdolis blandimentis. Seneca*

NOTÆ.

Sed certe admonet illum tantum operæ & meriti præſentis, nihil de futuro; quia jam adoleſcebat Nero, nec forte volebat videri princeps errare debere aut poſſe in poſterum.

Quin ſi.] Sunt qui id intelligunt per interrogationem, quaſi illum invitaret Nero ad remanendum, quaſi ſibi adhuc neceſſarius eſſet. ſed non jubet hîc Nero ut agat, aut continuet, ſed memorat ſimpliciter id quod nunc & ante alias Seneca facere ſolebat apud principem.

Quin ſi qua.] Sic connectebam ſenſum & ſeriem. *Verum & tibi valida ætas, rebuſque & fructui rerum ſufficiens, & nos prima imperii ſpatia ingredimur. Quin* imo adhuc etiam, *ſi qua in parte lubricum adoleſcentia noſtra declinat, tu revocas.*

Alii interrogatiue interpretantur, præter priſcam interpunctionem ſic, quaſi ſcripſiſſet. *Quid ni, ſi qua in parte, lubrica noſtra ætas deflectit, nos revocas?* &c. quod non placet.

1. *Ornatumque robur.*] Inornati vox diſplicet, cum ſequantur verba parum illi congrua. Malim, *inordinatumque*. Id eſt in compoſitum ætatis hujus robur. Nec diſplicet ſane Faerni, *innatumque robur*. Lipſius.

Ornatumque robur.] Ait, poſtquam robur ętatis meę pręceptis tuis ornaſti, nunc tuo ſubſidio impenſius regis. *Pichena.*

Ornatumque.] Nempe juventam quam inſtituiſti & ornaſti initio, eandem hanc juventam nunc impenſius regis, & quam præceptis ornaras, nunc ratione, prudentiaque & conſiliis foves.

2. *Mea avaritia.*] Sic lib. 6 ſub Tiberio, cum ultro Nerva *omnis divini humanique juris ſciens &c. moriendi conſilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum, adſidere, cauſas requirere, addere preces, fateri poſtremo, grave conſcientiæ, grave famæ ſuæ, ſi proximus amicorum, nullis moriendi rationibus, vitam fugeret.* Hoc idem Seneca exprobrare tacite Neroni videbatur, qui mox tandem ſe ex aula & urbe proripuit, ne ſacrilegiis Neronis conſentiret.

3. *Adjecit complexum & oſcula.*] Sueton. Ner. 35. *Senecam præceptorem ad necem compulit: quamvis ſæpe commeatum petenti, boniſque cedenti, perſancte juraſſet, ſuſpectum ſe fruſtrà, perituruмque potius, quam nociturum ei.* En fallaces blandimentorum artes promit, ſed quo magis jurat, eo minus credi debuit. pueri aſtragalis, viri verbis capiuntur. vix tamen dabat *verba ſeni*. Sed blanditiæ dominantis pro imperio fuere. quid faciat, ſi credit Neroni, miſer eſt, ſi non credit, & erumpit, miſerior erit.

4. *Fallacibus blanditiis.*] Multas ibi

miam in eo ſecutus. [1] Atque illi pro cognitis moribus fuere. validior Tigellinus in animo principis, [2] ex intimis libidinibus aſſumptus: proſpera populi & militum fama Rufus, quod apud Neronem adverſum experiebatur.
52 Mors Burrhi infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, & Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, *tamquam ingentes & privatum modum evectas opes adhuc augeret: quodque ſtudia civium in ſe verteret: hortorum quoque amœnitate, & villarum magnificentia quaſi principem ſupergrederetur. Objiciebant etiam eloquentiæ laudem*

INTERPRETATIO.

pudicitiam ignominiamque in illo amaſſet ac delegiſſet. Atque illi præfecti ſe geſſere, prout antea cogniti mores illorum *fuerant. Potentior Tigellinus in amicitia Neronis,* quia *ex arcanis libidinum flagitiis adſcitus: Rufus fauſta plebis, & militum exiſtimatione, quod in animo Neronis ſibi infeſtum ſentiebat. Morte Burrhi labefactata Senecæ auctoritas, quia nec egregiis artibus eadem vis erat, tanquam altero rectore adempto, & Nero ad pejores propendebat. Hi Senecam aggrediuntur plurimis calumniis,* quaſi adhuc cumularet divitias immenſas, & civilem modum egreſſas, quodque animos favoremque populi ſibi conciliaret; & etiam hortorum cultu, ac prædiorum opulentia fere Cæſarem antecelleret. Objectabant etiam, quod facundiæ decus uni ſibi adrogaret, & ſæpius

NOTÆ.

calamitatum Reip. ſæpius occurret infra, & lib. Hiſtor.

1. *Et quæ illi pro gentis moribus fuere.*]. Sic Vett. libri, ſed nihil certius eſt ſcriptura Farneſiani codicis, ſi eam diſtinctione juves: *Atque illi pro cognitis moribus fuere, validior Tigellinus* &c. Dixerat cauſſas, quibus evecti ad præfecturam Fenius & Tigellinus: ſubdit utrumque fuiſſe, *pro moribus cognitis*, id-eſt, ita apud principem valuiſſe, ut ratio vitæ prioris, & morum priſtinorum ferebat.

Nam adſcitus per libidines Tigellinus, per eaſdem vim retinuit apud Neronem. Fenius favore vulgi & commendatione innocentiæ electus, gratiam populi retinuit, non principis. *Mercerus.*

Alter Manuſcriptus Flor. hanc lectionem comprobat, quam Mercerus ex Farneſiano amplectitur. Senſus eſt, Fenium ac Tigellinum minime ab opinione hominum degeneraviſſe, taleſque in eo munere ſe præſtitiſſe, quales pridem cogniti fuerant. Vulgo erat, *ac quæ illi pro cognatis moribus fuere.* Pichena.

Moribus.] Nemo ſtatim provehitur ad ſumma, aut proxime accedit ad principem, qui ſit ignotus; igitur ii præfecti prætorii adſciſcuntur à Nerone, ut quorum jam notum ingenium, & mores ei præcogniti erant; & ut præcogniti mores utriuſque hominis fuerant; ita & uterque gratia, proportione ſervata, pollet apud principem, aut apud populum.

Tigellinus validior in animo principis, quia nempe *pro cognitis*, ſeu *præcognitis*, (quod idem eſt) *moribus*, ille ex intimis libidinibus aſſumptus fuerat &c. Rufus vero minus validus apud Cæſarem; ſed aliunde etiam, pro cognitis moribus, validior fama & gratia apud vulgus militeſque.

2. *Ex intimis.*] Ex arcanis voluptatibus aſſumptus electuſque Tigellinus, nempe ex ea colluvie hominum, qui talibus flagitiis operam navabant, ſeu ex tali officio libidinum, ad aliud munus aſſumptus, evectuſque Tigellinus. Sic apud Sueton. 42. de Tiberio. *Novum denique officium inſtituit à voluptatibus, præpoſito uni.*

uni ſibi aſciſcere; & [1] *carmina crebrius factitare, poſtquam Neroni amor eorum veniſſet. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; illudere voces quotiens caneret. Quem ad finem nihil in Repub. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certe finitam Neronis pueritiam, & robur juventa adeſſe. exueret magiſtrum, ſatis amplis doctoribus inſtructus, majoribus ſuis.* At Seneca criminantium non ignarus, 53 prodentibus iis quibus aliqua honeſti cura, & familiaritatem ejus magis aſpernante Cæſare, tempus ſermoni orat: & accepto, ita incipit: *Quartus decimus annus eſt Caſar, ex quo* [2] *ſpei tua admotus ſum; octavus ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulaſti, ut nihil felicitati mea deſit, niſi moderatio ejus. Vtar magnis exemplis, nec* [3] *mea fortuna, ſed tua.* [4] *Atavus tuus Auguſtus, M. Agrippa* [5] *Mitylenenſe ſecretum, C. Macenati urbe in ipſa, velut peregrinum otium*

INTERPRETATIO

carmina contexeret, poſtquam Cæſarem cupido eorum inceſſiſſet: Quippe eum voluptatibus Cæſaris aperte infenſum, obtrectare fortitudini illius, cum quadrigis inſiſteret, & irridere vocem Neronis, quoties cantaret. Quo uſque tandem nihil in imperio inſigne fore, quod non ab illo inveniri putetur? Certe pueritia egreſſum principem, & jam florem ætatis attigiſſe. amoveret ille rectorem, ſatis eximiis magiſtris eruditus, avis ſuis. *At Seneca haud inſcius accuſantium, talia aperientibus renuntiantibuſque iis, quibus aliquod ſtudium honeſtatis, & conſuetudinem ejus magis in dies contemnente principe, tempus colloquio poſtulat, quo dato, ſic orditur:* Quatuordecim abhinc annos, princeps, juventæ tuæ regendæ acceſſi; octo ſunt, ex quibus rerum potiris, toto illo ſpatio temporis tantum dignitatum opumque in me contuliſti, ut nihil deſit fortunæ meæ, niſi moderatio illius. Afferam inſignia exempla, nec mei, ſed tui faſtigii. Atavus tuus Auguſtus conceſſit ſeceſſum Mitylenenſem M. Agrippæ, & C. Mæcenati in ipſa civitate, quaſi longinquam quie-

NOTÆ.

equite Rom. †. *Caſonio Priſco &c.*

1. *Carmina crebrius factitare.*] Tragœdiaſne, quæ ejus nomine feruntur? Non opinor, & alibi videro. *Lipſius.*

2 *Spei tua.*] Quam habebas ipſe de te, & quam de te præbebas amicis, propinquis & Reipublicæ.

Spei tua.] *Spei*, nempe imperii præciſe. Sic lib. 12. 8. *Vtque Domitii pueritia tali magiſtro adoleſceret, & conſiliis ejuſdem ad ſpem dominationis uteretur.*

3. *Non mea fortuna.*] Attamen affert ſimul exempla utriuſque fortunæ. Sed id honori principis tribuit Seneca; nempe Mecenas & Agrippa ejuſdem ſortis ac Seneca lib 1. 3 *M. Agrippam ignobilem loco, bonum militia & victoria ſocium, geminatis conſulatibus extulit.*

4. *Atavus tuus Auguſtus.*] Imo *abavus*. Lipſius.

Atavus.] Forte *abavus*. Sic & Dio lib. 61. *Agrippina Germanici filia, Agrippa neptis, Auguſti abneptis, à filio ſuo cui regnum detulerat, interfecta eſt.* Sed has minutias non ſtricte exſequitur Tacitus, præſertim in orationibus. quare maneat ſcripſiſſe, *atavus*. Sic & infra 55. *Avus meus Auguſtus*, qui certe quinto gradu, & *abavus* dici debuit.

5. *Agrippa Mitylenenſe ſecretum.*] Dio ſic rem narrat lib. 53. *Auguſtus allevato corpore, quum intelligeret, his de cauſis Marcellum, ſimultatem aliquam contra Agrippam ſuſcepiſſe, ne ſi uno in loco man-*

permiſit : quorum alter bellorum ſocius , alter Romæ pluribus laboribus jactatus , ampla quidem , ſed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud [1] *munificentiæ adhibere potui quam ſtudia, ut ſic dixerim, in*
3 *umbra educata ? è quibus claritudo venit , quod juventæ tuæ rudimentis aſ-*

INTERPRETATIO.

tem : quorum alter præliorum particeps , alter in urbe plurimis curis agitatus , acceperant magna quidem munera , ſed pro ampliſſimis officiis. Ego quid aliud dare aut afferre potui ſummæ liberalitati tuæ , quam litteras , ut ita dicam , in umbra enutritas ? Ex quibus decus emanat , quod adoleſcentiæ tuæ tirocinio admotus ſum ,

NOTÆ.

ſiſſent , offenſa inter eos ac contentiones intercederent , Agrippam continuo in Syriam amandavit. Agrippa urbe profectus in Syriam non perrexit , ſed adhuc majori uſus moderatione , eo miſſis legatis ſuis , ipſe Leſbi permanſit. At Leſbi præcipua civitas Mitylene , hinc *Mitylenenſe ſecretum.*

Mitylenenſe.] Vide notas lib. 6. cap. 18. *Tillemontius.*

1. *Munificentiæ.*] Quid adhibere , quid afferre potui munificentiæ tuæ impellendæ , quid incitandæ in me liberalitati tuæ ?

2. *Adhibere.*] Utrumque importat *adhibere* , & *redhibere* , afferre & referre , & utrumque præſtitit Neroni Seneca.

3. *Studia in umbra educata.*] De talibus ſtudiis Seneca pater Controv. lib. 9. Præfat. *Cum ventum eſt in forum , & deſiit illos ad omnem geſtum plauſus excipere , aut deficiunt , aut labant. Adjice nunc , quod ab aliis nullius interventu excutitur , nemo ex induſtria obloquitur ; familiares ſunt omnium vultus. In foro , ut nihil aliud , ipſum illos forum turbat. Hoc quod vulgo narratur , an verum ſit , tu melius potes ſcire : declamatoriæ virtutis Latronem Porcium unicum exemplum cum pro reo in Hiſpania Ruſtico Porcio propinquo ſuo diceret , uſque eo eſſe confuſum , ut à ſolœciſmo inciperet : nec ante potuiſſe confirmari , tectum ac parietes deſiderantem , quam impetravit , ut judicium ex foro in baſilicam transferretur. Uſque eo ingenia , ut in ſcholaſticis exercitationibus delicate nutriuntur , clamorem , ſilentium , riſum , cœlum denique pati neſciant.*

4 *Umbra.*] Per *umbram* , ſcholam declamatorum intelligit. Petron. Arb. *Nondum umbraticus doctor ingenia deleverat :* id eſt , ſcholaſticus.

Seneca in procœmio Controv. lib 3. *Iſtos declamatores produc è ſenatu in forum , cum loco mutabuntur , velut in aſſueta claſſe , & delecta umbra corpora ſub dio ſtare non poſſunt , non imbrem ferre , non ſolem ſciunt , vix ſe inveniunt.*

Item in procœmio lib. 9. *Uſque eo ingenia in ſcholaſticis exercitationibus delicate enutriuntur , ut clamorem , ſilentium , riſum , cœlum denique pati neſciant.*

Et paulo infra : *Itaque velut ex umbroſo & obſcuro prodeuntes loco , clara lucis fulgor obcæcat , ſic iſtos à ſcholis in forum tranſeuntes , omnia tanquam nova & inuſitata turbant.* Plin. Epiſt. 2. lib. 9. *Volumus ſcholaſticas tibi , atque , ut ita dicam , umbraticas litteras mittere.* Pichena.

Non credam quod hic vir eruditus , Senecam per hæc intelligere ſcholam declamatorum. Non certe hæc ſtudia intelligit Seneca , quæ plerumque ut plena vecordiæ , ita inania & fluxa ſunt , ſed Philoſophiam , cui præcipuam ſemper navavit operam. *Umbram* autem hoc loco pro quiete ponit , quod ea ſtudia tractaſſet , velut in ſeceſſu , nondum publicis negotiis , atque curis appoſitus. *Freinshem.*

In umbra educata.] Ibi Seneca intelligit ſtudia , *è quibus* ipſi *claritudo venit* , quod juventam Neronis erudierit , ut

fuiſſe videor, grande hujus rei pretium. at tu gratiam immenſam, [1] *innumeram pecuniam circumdediſti, adeo ut plerumque intra me ipſum volvam: Egone equeſtri & provinciali loco ortus, proceribus civitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præferentes,* [2] *novitas mea enituit? Ubi eſt animus ille* [3] *modicis contentus? Tales* [4] *hortos inſtruit & per hæc ſuburbana incedit, & tantis agrorum ſpatiis, tam late fœnore exuberat? Una defenſio* 54 *occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui. Sed uterque menſuram implevimus, & tu quantum princeps tribuere amico poſſes, & ego quantum*

INTERPRETATIO.

ingens hujus curæ præmium. At tu favorem maximum, immenſas opes in me cumulaſti, ita ut ſæpe mecum animo reputem; Egone equeſtri & municipali ſtirpe oriundus, primoribus urbis adſcribor? Inter illuſtres & avitam gloriam oſtentantes novitas mea effulſit? Ubi eſt mens illa contenta paucis? Tales hortos excolit, & per has villas ambulat, & tot tantiſque terrarum jugeribus, & tam immenſa pecunia abundat? una ſuppetit excuſandi ratio, quod munificentiæ tuæ reſiſtere non debui. Sed ambo munus parteſque noſtras explevimus, & tu dediſti, quantum Cæſar largiri amico poſſet, & ego accepi, quantum amicus ac-

NOTÆ.

ipſe fatetur. at philoſophiam nullatenus docuit Seneca Neronem, id vetante Agrippina, quaſi ea corrumperet ingenium dominantis, ſed docuit carmina & præcipue eloquentiam, ita ut continua oratione apud Senatum peroraret Nero.

Nec per ſtudia in umbra educata, intelligi debet ſchola declamatorum Quis enim auctorum dixit Senecam publice in ſchola declamaſſe, niſi forte adoleſcentem, dum diſceret ſub magiſtris? Igitur per *ſtudia* ibi, intellige omnes optimas artes, & præcipue eloquentiam, quas artes in ſeceſſu & otio coluit, ut magiſter Cæſaris, & forte antea.

Sed eum magiſtrum ſeu declamatorem vocat ipſa Agrippina lib. 13. 14 *profeſſoria lingua*. Verum id ſed per odium; non vero quod declamaſſet publice, aut ludi magiſtrum profeſſus eſſet; ſed quia in id electus & adſcitus in aulam, ut profiteretur in palatio & ut tali magiſtro adoleſceret Nero. Declamaverat publice Seneca, non in ſchola, ſed in foro, ut optimus quiſque.

1. *Innumeram pecuniam dediſti.*] Reſtitui ex Flor. *At tu gratiam immenſam, innumeram pecuniam circumdediſti* Vulgo, *innumeram pecuniam dediſti.* Hiſt. lib. 1. *Circumdaret principi miniſteria* lib. 4. *pecuniam aut cariſſima ſibimet ipſi circumdare.* Pichena.

2. *Novitas.*] Id eſt, nova claritudo & diſtinguit Tacitus inter *longa decora*, ſeu *nobilitatem* inter & *claritudinem*, ita ut *novitas* hominis & *claritudo* idem ſit. Sic ſupra 47. *Vixit tamen poſt hæc Regulus, quiete defenſus, & quia nova generis claritudine &c. erat.*

3. *Modicis contentus.*] Seipſum interrogat Seneca, vel reſpiciens ſe, priuſquam tantas opes haberet. & cum animus illius modicis contentus erat. vel etiam ſe in mediis opibus intuetur, & adhuc modicis etiam contentus fuit: nam qui multas habet opes ſapiens, eas poſſidere, ut mortalis, & adminiſtrare, ut immortalis, poteſt, *paucis contentus.*

Sicque ſapit Seneca qui eas reddit ultro principi, & ipſemet profitetur: *in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent.*

4. *Hortos inſtruit.*] Vides hic opes Senecæ in villis, agris, pecunia. Sed quid eſt, *inſtruit?* referri ad ſtatuas, tabulas, aliumque ornatum poteſt: & ſi Flor. codex, *exſtruit*: quod ad ædificia ibi ſuperba & nova *Lipſius*. τὸ *inſtruit*, de quocumque cultu & ornatu intelligi poteſt.

amicus à principe accipere. [1] *Cætera invidiam augent. quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem* [2] *jacet; ſed mihi incumbit:* [3] *mihi ſubveniendum eſt.* [4] *quomodo in militia aut via feſſus adminiculum orarem; ita in hoc itinere vitæ ſenex, & leviſſimis quoque curis impar cum opes meas ultra ſuſtinere non poſſim,* [5] *præſidium peto. Iube eas per procuratores tuos adminiſtrari, in tuam fortunam recipi.* [6] *Nec me in paupertatem ipſe detrudam, ſed traditis quorum fulgore perſtringor, quod temporis hortorum aut villarum cura ſeponitur, in animum revocabo. Supereſt tibi robur, & tot*

INTERPRETATIO.

cipere à Cæſare poſſet. Cætera odium intendunt. quod ſane, ut cuncta humana, infra tuam amplitudinem poſitum eſt, ſed ea in me moles ruit: mihi ſuccurrendum eſt. quemadmodum in bello, aut itinere fatigatus, ſubſidium rogarem: ſic in hoc curriculo vitæ, ſenio feſſus, & minimis etiam impar laboribus; cum divitias meas ferre amplius nequeam, levamen oro. Iube illas geri per procuratores tuos, & in tuam poſſeſſionem admitti. Nec me in egeſtatem ipſe conjiciam, ſed conceſſis iis, quorum ſplendore obruor, ad mentem meam referam, quantum temporis impenditur cultui hortorum aut prædiorum. Suppetunt tibi vires,

NOTÆ.

1. *Cætera.*] Cætera quæ tu addere, aut ego à te accipere poſſim, jam invidiam augent in me. auctoritas, favor gratia principis in Senecam poſt tot opes, jam cuncta hæc invidioſa ſunt. invidia quidem infra tuum faſtigium *jacet*, nec in dantem principem cadit, aut invadit; at mihi accipienti, mihi privato tota incumbit invidiæ moles.

Cætera.] Quæ nempe modum excedunt, & quæ in me poſtea conferre adhuc poſſes invidiam onerant. ideoque dicit Seneca: *uterque menſuram implevimus.* quaſi diceret, mihi ſatis ſuperque & pluſquam ſatis eſt opum. Exonerari iis cupio, quia omnia hæc invidiam augent.

2. *Mihi ſubveniendum eſt.*] Apophteg. lib. 8. *Quidam Imperatorem incuſavit, quod illius inſidiis, & otio, & ſomno fuiſſet privatus, videlicet, quod illius benignitate è paupere factus eſſet dives.*

3. *Iacet.*] Hoc ambigue dictum, ut puto, & poteſt ſumi dupliciter; vel ita ut ipſe Nero non ſit obnoxius æmulationi ſeu non æmuletur, aut invideat boni Senecæ; vel ita ut ſuperet ipſe omnem omnium mortalium æmulationem; ita ut nemo poſſit vel audeat, nec vel cogitet ipſi invidere, (quod cadit in omnem principem,) & ſit extra tela invidiæ; at non ita de Seneca, cui livor totus & omni mole incumbit. Vt ſupra omnem affectum princeps, ita & omnem invidiæ caliginem, inſtar ſolis, ſplendore regii faſtigij facile diſcutit.

4. *Quomodo in militia.*] Intellegit Optiones, qui adjutores centurionibus dati. Feſtum corrigo, *Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur Accenſus. Is adjutor dabatur centurioni à tribuno militum, qui ex eo tempore, quem velint, centurionibus permiſſum eſt optare, & nomen ex facto ſortitus eſt.* legoque, *à tribuno, militemque ex eo tempore.* Lipſius.

5. *Præſidium peto.*] Inter apophteg. lib. 8. *Quidam Antigoni amicus, cum ab eo petiſſet talentum nec accepiſſet, poſtulavit ab eo deductores, ac corporis cuſtodes. Rogatus quam ob rem? ne, inquit, inſidiis impetar, affingens ſe talentum humeris ferre* Divitiis Senecæ inſidias tendebat Nero ipſe & invidebat cum ſuo Tigellino præſidium petit, & exonerari cupit Seneca.

6 *Nec me in paupertatem ipſe detrudam.*] Quod forte invidiam movere queat in principem cujus educator fui, tradam tibi eas opes, quarum nimio fulgore perſtringor. Cętera ſatis ſuperq; ſufficient.

per annos nixum faſtigii regimen: [1] *poſſumus ſeniores amici,* [2] *quiete reſpondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent.* Ad quæ Nero ſic ferme reſpondit: *Quod meditatæ orationi tuæ ſtatim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum præviſa, ſed* [3] *ſubita expedire docuiſti.* [4] *Avus meus Auguſtus Agrippæ & Mæcenati uſurpare otium poſt labores conceſſit, ſed in ea ipſa ætate,* [5] *cujus* 55

INTERPRETATIO.

& tot annis ſtabilita imperii adminiſtratio; jam nobis grandiores natu amici, quietem promittere poſſumus Id quoque in tuum decus vertet, illos extuliſſe ad ampliſſimam fortunam, qui & tenues opes ferre poſſent. *His Nero ita fere reſpondit:* Quod ex tempore reſpondere poſſim præviſo tuo ſermoni, id primum tui beneficii habeo; qui me ita erudiſti, ut non ſolum meditata oratione, ſed etiam extemporali dicere valeam Avus meus Auguſtus permiſit Agrippæ, & Mæcenati quietem capeſſere poſt curas: ſed ea ætate, cujus gravitas & ampli-

NOTÆ.

Et quod divitiis & voluptatibus corporis abſcedet, ſolidioribus oblectamentis ſupplebo, & quantum temporis hortorum aut villarum curæ nunc ſeponitur, in ſapientiæ, in virtutis ſtudium, in animum meum revocabo. hæ veræ, hæ propriæ & æternæ opes.

1. *Poſſumus ſeniores amici.*] Non uſquequaque placet. Vatic. *quietem*, præfert. Fortean, *poſſumus ſeniores amici quietem jure ſpondere.* Fuit cum inculcatam vocem è ſequenti linea putarem, legeremque ea rejecta, *poſcimus ſeniores amici quietem.* Quid ſi, *quietem reſpondere*? Apuleius phraſeos hujus approbator Apol. 11. *Haſcine gratias bonus filius matri reſpondet?* Lipſius.

Poſſumus.] Alii aliter ibi. *Poſcimus ſeniores amici quietem reſpondere.* Rhen. *Poſcimus ſeniores animum quieti per te ſpondere.* Vertran. *Et tot per annos nixum faſtigii regimen poſſumus ſeniores amici reponere, vel deponere.* Acidalius.

Quidam explicant ita ut ſeniores amici quiete ſua reſpondeant principi, quemadmodum feſſa & exhauſta ferendo tellus, ſi quieverit, votis agricolæ tum reſpondet Ego *quietem ſpondere*, ut volebat Lipſius.

2. *Quiete.*] Puto, ſcripſerat, *quietem ſpondere.* quaſi diceret: jam roborato firmatoque imperio tuo, nunc *poſſumus ſeniores amici* nobis quietem ſpondere, vel nos quieti deſpondere. ſi non genuina verba ſunt, at ſaltem verum ſenſum Taciti habemus, quod ſufficit.

3 *Subita.*] Ex tempore res licet improviſas, nec meditatas exſequi oratione docuiſti. Sueton. De Tito 3. *Vel in orando, vel in pingendis poematibus promptus & facilis ad extemporalitatem uſque.*

4 *Avus meus Auguſtus.*] Legam ut ſupra, *abavus.* Lipſius.

Avus meus Auguſtus.] Atavum ſignificat, & ita proxime appellavit. Atavus autem quinto gradu diſtat, quoto Nero aberat ab Auguſto: qui ex Tiberio nepotem Germanicum adoptaverat; ex Germanico vero nata eſt Agrippina mater Neronis. *Ferretus.*

5. *Cujus auctoritas.*] Sunt qui vertant, quaſi ſic ſcripſiſſet, ſed in ea ipſa ætate, cujus auctoritas ſe ipſam tueretur, ſimul & *quidquid illud & qualecumque tribuiſſet illis, attamen neutrum datis à ſe promiſis exuit.* ſed puto, ad ſeceſſum tantum & otium reſpicit.

Cujus auctoritas.] In ea ætate fuit Auguſtus, qua auctoritas ejus ita firmata erat, ut poſſet & ſe tueri, & ſimul opes quas amicis tribuiſſet, quantæcunque fuiſſent. ſeu potius, qua poſſet ille tue-

auctoritas [1] *tueretur*, [2] *quidquid illud & quæcumque tribuiſſet, attamen neutrum datis à ſe præmiis exuit. Bello & periculis meruerant. In his enim juventa Auguſti verſata eſt. Nec mihi tela & manus tuæ defuiſſent, in armis agenti. Sed quod præſens conditio poſcebat, ratione, conſilio, præceptis pueritiam, dein juventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera,*

INTERPRETATIO.

tudo defenderet quodcumque illud, & qualecumque conceſſiſſet; attamen neutrum ſpoliav[it] m[u]neribus à te tributis. In bello, & prœliis illi operam navarant, quippe in [his] [ju]ventus Auguſti occupata eſt; nec mihi arma, & brachia tua defuiſſent bellum gerenti. Sed quod conditio temporum poſtulabat, juviſti pueritiam, noſtram, dein & adoleſcentiam, ingenio, prudentia atque doctrina; & tua quidem

NOTÆ.

ri, defendere ſeu excuſare apud ſenatum populumque Rom. facultatem illam à rebus aulaque abſcendendi, quamcunque ipſis conceſſiſſet.

Alii intelligunt de ætate Mæcenatis & Agrippæ, quod præter mentem Taciti eſſe putem.

Sic forte capiunt, quia ſeniores ipſi quam Seneca, & ſic excuſare princeps diceſſionem quam eis conceſſiſſet, facilius potuit, quia quiete ſenes opus habebant. Sed ſeniores Seneca fuiſſe non conſtat, nec is Taciti ſenſus.

1. *Tueretur.*] Alii *tuerentur*, legunt, & intelligunt de Agrippa & Mæcenate, quaſi haberent ætatem, qua tueri poſſent, quicquid illis tribuiſſet Auguſtus. Et ſic explicant, quia princeps quacunque ætate poteſt tueri quod dedit, non autem miniſter rebus amotus. ſed à ſententia Taciti deerrant.

2. *Quidquid illud.*] Vertunt & intelligunt de opibus quas Auguſtus dederat Agrippæ & Mæcenati, quaſi tum ea ætate & auctoritate eſſet Auguſtus, qua ſuis amicis data munera tueri poſſet. Sed non is ſenſus Taciti. quid enim opus ætate & auctoritate ad opes tuendas, quæ partæ bonis artibus & curis publicis? Et quis principe volente & favente ijs amicis opes invideat?

Innuit Tac. potuiſſe Auguſtum tum tueri ſua auctoritate quidquid conceſſiſſet aut permiſiſſet proceribus, reſpiciens ad otium quod conceſſerat magnis illis amicis & Reipub. etiam tum utilibus.

Sed non ita ſe habuit de Nerone qui neque ea ætate vel auctoritate fuit (vel ſaltem finxit non eſſe) ut poſſet tueri honeſte in vulgus, ſi aula Senecam exturbaſſet, vel receſſum permiſiſſet.

Et id dicit expreſſe Nero infra: *Non tua moderatio, ſi reddideris pecuniam, nec quies, ſi reliqueris principem, ſed mea avaritia, mea crudelitatis metus in ore omnium verſabitur.*

Sunt qui intelligant de Agrippa & Mæcenate. Quaſi tum ſatis auctoritatis haberent ad tuendas opes ab Auguſto ſibi donatas. Sed hoc nullo ſenſu.

Nam ipſe Seneca ætate & auctoritate valebat, ad tuendum quicquid princeps ipſi conceſſiſſet. Nero comparat hic ætatem & auctoritatem Auguſti cum ſua, ſeque longe inferiorem fatetur. quod in re verum. ſed quo velo tegebat malam mentem, conſilia peſſima.

Quicquid illud.] Puto id intelligendum de ſeceſſu & otio conceſſis Agrippæ & Mæcenati, & eo ſenſu loquitur Nero. *Avus meus Auguſtus, Agrippæ & Mæcenati uſurpare otium poſt labores conceſſit.* Et ea ætate & auctoritate fuit Auguſtus, ut per ſe tueri poſſet qualecumque id, & quocumque modo tribueret.

At ego, ait Nero, ſum junior, quam ut auctoritate mea id tueri poſſim in vulgus patreſque, ſi ſponte, aut etiam juſſu meo, Seneca à principe & regimine diſceſſerit.

dum vita ſuppetet, [1] *æterna erunt: quæ à me habes, horti, & fœnus, & villæ, caſibus obnoxia ſunt; ac licet multa videantur, plerique haudquaquam artibus tuis pares, plura* [2] *tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores ſpectantur. Unde etiam rubori mihi eſt quod* [3] *præcipuus caritate, nondum omnes fortuna antecellis. Verum & tibi valida ætas, rebuſque* [4] *&* 56
fructui rerum ſufficiens, & nos [5] *prima imperii ſpatia ingredimur:* [6] *niſi for-*

INTERPRETATIO.

in me merita, dum vita frui dabitur, ſempiterna erunt; quæ à me accepiſti, horti, opes, & prædia accidentibus expoſita ſunt, & licet videantur ampla, multi tamen nequaquam virtuti tuæ æquales longe majora obtinuerunt. Piget memorare libertinos, qui opulentiores conſpiciuntur. Quare etiam pudori mihi eſt, quod potiſſimus amore, nondum omnes opibus faſtigioque exſuperas. Verum adhuc tibi vivida ætas, par hæc opibus & fruitioni opum, & nos prima principatus tempora decurri-

NOTÆ.

Alii intelligunt de opibus quas tribuiſſet amicis & forte de utroque Auguſtus indiſtincte, nempe de otio & pecunia ſumi hic locus poſſit.

1. *Æterna erunt.*] Non fortunæ caſibus obnoxia ſunt, ut villæ, horti, opes & cætera quæ tibi largitus ſum. bona hæc animi certiora ſolidioraque quam fortunæ opes. *æterna erunt*, nempe quandiu vita manebit, tandiu manebunt munera & merita tua. *æternitas* hic pro ævo hominis intelligitur.

2. *Tenuerunt.*] Vertunt, quaſi eas divitias obtinuiſſent à Nerone. non id dicit Nero. Imo ſumit exempla ab hominibus, quos non novit ipſe, nempe à Voluſio & Vitellio.

Loquitur hic in genere. Neque veriſimile eſt aliquem tum fuiſſe majoribus opibus cumulatum à Nerone, quam ipſum Senecam.

3. *Præcipuus caritate.*] Quod de utroque intelligi poteſt & forte debet, de Nerone nempe & Seneca. quaſi amaretur redamaretque Senecam Nero. ſæpe reciproci ſunt tales affectus Itaque *præcipuus caritate* Seneca, quia amabat principem & viciſſim amabatur à principe. ſeu potius fingebatur amari bonæ frugis conſultor, ideoque importunus.

4. *Et fructui rerum ſufficiens.*] Quid illud monſtri eſt? ſane ſcripſerat *functui*, id eſt, fungendis rebus. *Heraldus.*

Immo *fructui*, eſt fruitioni, aut fruendi facultati. Validam Senecæ ætatem ſuppetere dicit, non ſolum ad res ſuas adminiſtrandas, ſed etiam ad fruendas. Iuvenes enim magis frui poſſunt opibus ſuis quam ſenes, iidemque iis ſuſtinendis magis ſufficiunt, quam qui ſenio infirmiores ſunt.

Terentius Heaut. *Quem pariter his uti decuit, aut etiam amplius, quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea eſt.* Cicero de ſenectute: *Quod ſi ipſis voluptatibus bona ætas fruitur libentius, primum parvulis fruitur rebus.* Salmaſius.

5. *Prima.*] Prima imperii ſpatia ingredior & adhuc te honoribus & opibus majoribus cumulare poſſum niſi forte te præponis Vitellio, id eſt, niſi forte te jam Vitellio ter conſule ditiorem, & ornatiorem putas: niſi forte me Claudio præponis, id eſt, niſi putas me jam liberaliorem in te fuiſſe, quam fuit Claudius in Vitellium. At forte facilior nitidiorque foret ſenſus, legendo, *poſtponis.* Sed nihil move. Si τὸ *præ* vocis *præponis*, compendioſe ſcriptum fuit, facilis lapſus exſcribentium.

6. *Niſi forte aut te Vitellio.*] An fulgore magiſtratuum te putas Vitellium anteire? erras, ſi id credis Seneca: ille enim tertium Conſul: an me Claudio

te aut te Vitellio ter conſuli, aut me [1] *Claudio præponis. Sed quantum* [2] *Voluſio longa parſimonia quæſivit, tantum in te mea liberalitas explere non poteſt.* [3] *Quin ſi qua in parte lubricum adoleſcentia noſtra declinat, revocas;*

INTERPRETATIO.

mus, niſi forſan te anteponis Vitellio ter conſuli, aut me Claudio Cæſari. Sed quantum diuturna frugalitas paravit Voluſio, tantum mea in te munificentia adæquare nondum poteſt. Quin tu, ſi qua in re deerrant cupidines juventæ

NOTÆ.

beneficentiorem? at is majora contulit in amicum. Proinde verum non eſt utroſque nos menſuram impleviſſe.

Nam Claudius plura donavit, & plura Vitellius accepit. De Vitellii potentia ſub Claudio imperatore, Sueton. hæc: *Mox cum Claudio principe duos inſuper ordinarios conſulatus cenſuramque geſſit: curamquoque imperii ſuſtinuit abſente eo.* Salinerius.

Niſi forte.] Id facile poteſt pati ſenſum quem ingenioſe adinvenit Florent. Interpres. Prima (inquit Nero) imperii & liberalitatis ſpatia ingredior, & tua ætas, ô Seneca, valida adhuc, & rebus & fruitioni rerum etiam ſufficit; niſi forte te jam præponis Vitellio, ſeu niſi forte te jam ornatiorem putas Vitellio, aut niſi minus me forte potentem aut liberalem putas quam fuit Claudius.

Sed tantum abeſt ut tu opibus adæques Vitellium ter conſulem; cenſoremque, cum neque adhuc explere mea in te liberalitas potuit, quantum Voluſio longa parcimonia quæſitum eſt.

1. *Claudio præponis.*] Si quid video, aut negatione inſita ſcribend. *non præponis*: aut mutandum in *poſtponis*. Certe & Nero judicio ante Claudium: & Seneca omni re ante Vitellium. *Lipſius.*

Negatio, quam Lipſius hic inſerere vellet, locum habere non videtur. nam de liberalitate tantum loquitur Nero, non de cæteris virtutibus.

Tua ætas, inquit, eſt adhuc præmiis ſufficiens, & ego ſum in ipſis initiis imperii ac liberalitatis: niſi forte exiſtimas, te majora præmia amplioreſque dignitates à me accepiſſe, quàm à Claudio Vitellius ter conſul, aut me liberaliorem fuiſſe erga te, quam Claudius erga illum. Ita ſentit etiam Salinerius. *Pichena.*

2. *Voluſio longa parcimonia.*] Dixi ſupra: addo hoc nomen in Vatic. conſtanter ſemper ſcribi, *Voluſino.* Porro de divitiis Voluſiorum Silii egregius locus eſt, huc alludentis lib. v.

Occumbis generoſe Volux, nec clauſa repoſtis
Pondera theſauris, patrio nec regia quondam
Præfulgens ebore & poſſeſſa mapalia ſolô
Profuerint. Lipſius.

Voluſio.] lib. 3. 30. *Voluſio vetus familia, neque tamen præturam egreſſa. Ipſe conſulatum intulit, cenſoria etiam poteſtate legendis equitum decuriis functus, opumque quis domus illa immenſum viguit, primus adcumulator.* At alter Voluſius lib 13 30. At L. Voluſius *egregia fama conceſſit, cui tres & nonaginta anni ſpatium vivendi, præcipuaque opes bonis artibus.* Iſte ſenex Plinio & Tacito dicitur L. *Voluſius.* at Lipſius dicit intelligi à Plinio Q. Voluſium, qui conſul anno 809. Certe uterque dives fuit. ſed primus ille adcumulavit opes, alter diutius vixit, & plures adhuc opes congeſſit. Et de hoc ultimo intelligendus hic Tacitus: *quantum Voluſio longa parcimonia quæſivit* &c. Ad cumulandas opes multa parcimonia, & multis annis opus. & *creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.*

3 *Quin* &c. *revocas.*] Vertunt, quaſi invitaret aut rogaret Senecam manere, & id facere, ſeu perficere quod incepiſſet,

ornatumqu

1 ornatumque robur ſubſidio impenſius regis. Non tua moderatio, ſi reddideris pecuniam: nec quies, ſi reliqueris principem; ſed mea avaritia, mea crudelitatis metus in ore omnium verſabitur. Quod ſi maxime continentia tua laudetur: non tamen ſapientis viro decorum fuerit, unde amico infamiam parat, inde gloriam ſibi recipere. His [3] adiicit complexum & oſcula, factus natura & conſuetudine exercitus velare odium [4] fallacibus blanditiis.

INTERPRETATIO.

noſtræ corrigis, firmatumque robur ſubſidio curatius moderaris. Non tua modeſtia, ſi reſtitueris opes, nec otium, ſi diſceſſeris à Cæſare, ſed mea cupiditas meæ ſævitiæ formido omnium ſermone exagitabitur Quod ſi maxime celebretur abſtinentia tua, non tamen prudentem virum deceat, inde decus ſibi adſerere, unde amico dedecus parat. *His addit blanditias, & oſcula, exercitus ingenio & habitu occultare inimicitias inſidioſis ac ſubdolis blandimentis. Seneca*

NOTÆ.

Sed certe admonet illum tantum operæ & meriti præſentis, nihil de futuro; quia jam adoleſcebat Nero, nec forte volebat videri princeps errare debere aut poſſe in poſterum.

Quin ſi.] Sunt qui id intelligunt per interrogationem, quaſi illum invitaret Nero ad remanendum, quaſi ſibi adhuc neceſſarius eſſet. ſed non jubet hîc Nero ut agat, aut continuet, ſed memorat ſimpliciter id quod nunc & ante alias Seneca facere ſolebat apud principem.

Quin ſi qua.] Sic connectebam ſenſum & ſeriem. *Verum & tibi valida ætas, rebuſque & fructui rerum ſufficiens, & nos prima imperii ſpatia ingredimur. Quin* imo adhuc etiam, *ſi qua in parte lubricum adoleſcentiæ noſtræ declinat, tu revocas.*

Alii interrogatiue interpretantur, præter priſcam interpunctionem ſic, quaſi ſcripſiſſet. *Quid ni, ſi qua in parte, lubrica noſtra ætas deflectit, nos revocas?* &c. quod non placet.

1. *Ornatumque robur.*] Inornati vox diſplicet, cum ſequantur verba parum illi congrua. Malim, *inordinatumque.* Id eſt in compoſitum ætatis hujus robur. Nec diſplicet ſane Faerni, *innatumque robur.* Lipſius.

Ornatumque robur.] Ait, poſtquam robur ętatis meę pręceptis tuis ornaſti, nunc tuo ſubſidio impenſius regis. *Pichena.*

Ornatumque.] Nempe juventam quam inſtituiſti & ornaſti initio, eandem hanc juventam nunc impenſius regis. & quam præceptis ornaras, nunc ratione, prudentiaque & conſiliis foves.

2. *Mea avaritia.*] Sic lib. 6 ſub Tiberio, cum ultro Nerva *omnis divini humanique juris ſciens* &c. *moriendi conſilium cepit. Quod ubi Tiberio cognitum, adſidere, cauſas requirere, addere preces, fateri poſtremo, grave conſcientiæ, grave famæ ſuæ, ſi proximus amicorum, nullis moriendi rationibus, vitam fugeret.* Hoc idem Seneca exprobrare tacite Neroni videbatur, qui mox tandem ſe ex aula & urbe proripuit, ne ſacrilegiis Neronis conſentiret.

3. *Adjecit complexum & oſcula.*] Sueton. Ner. 35. *Senecam præceptorem ad necem compulit: quamvis ſæpe commeatum petenti, boniſque cedenti, perſancte juraſſet, ſuſpectum ſe fruſtrà, perituruṁque potius, quam nociturum ei.* En fallaces blandimentorum artes promit, ſed quo magis jurat, eo minus credi debuit. pueri aſtragalis, viri verbis capiuntur. vix tamen dabat *verba ſeni.* Sed blanditiæ dominantis pro imperio fuere. quid faciat, ſi credit Neroni, miſer eſt, ſi non credit, & erumpit, miſerior erit.

4. *Fallacibus blanditiis.*] Multas ibi

Seneca ([1] qui finis omnium cum dominante ſermonum) [2] grates agit ?
ſed inſtituta prioris potentiæ commutat : prohibet cœtus ſalutantium :
vitat comitantes : rarus per urbem , quaſi valetudine infenſa , aut ſa-
57 pientiæ ſtudiis , domi attineretur. Perculſo Seneca , promptum fuit Ru;
fum Fenium imminuere, *Agrippinæ amicitiam* in eo criminantibus. Va-
lidiorque in dies Tigellinus , & [3] malas artes , quibus ſolis pollebat,
gratiores ratus ſi principem [4] ſocietate ſcelerum obſtringeret ; metus
ejus rimatur. Compertoque Plautum & Sullam maxime timeri , Plau-
tum in Aſiam , Syllam in [5] Galliam Narbonenſem nuper amotos ; *ne-;*

INTERPRETATIO.

(qui finis eſt omnium cum principe colloquiorum) gratias illi refert , ſed quæ priſtina auctoritatis uſurpare ſueverat , immutat , turbam celebrantium amovet , ſectantes declinat , raro per urbem incedit , tamquam valetudine adverſa , aut philoſophiæ ſtudiis intra penates detineretur. Subverſo Seneca , facile fuit infringere Rufum Fenium, Agrippinæ gratiam *in illo arguentibus. Potentiorque in dies Tigellinus , & flagitia, quibus ſolis valebat , jucundiora fore exiſtimans , ſi facinorum conſcientia Cæſarem innecteret , timores ejus introſcrutatur. Cognitoque , præcipue metui Plautum & Sullam, haud ita pridem ablegatos , Plautum in Aſiam , Sullam in Galliam Narbonen-*

NOTÆ.

Senecæ laudes congeſſit, ut facilius ſenem deciperet ſuo loco & tempore: certe *peſſimum inimicorum genus laudantes.* De talibus Plin. Panegyr. *Nullum tam infidum mare , quam ſunt blanditiæ principum iſtorum , quibus tanta fraus, ut facilius eſſet iratos , quam propitiatos habere.*

1. *Qui finis.*] Talem quippe finem imponunt ſuo ſermoni qui cum principe colloquuntur , ut ultimis verbis ei omne obſequium & ſe cum multo honore devoveant , ac grates agant. & tum ſe *devotos* principi adpellarunt, forte jam ab Auguſto.

2. *Grates.*] *Grates & decus* fere pro eodem ſumi videas. præcipue in iis quæ ad deum, aut principem ſpectant. & certe id decus debetur principi , ut in fine negotii , aut colloquii ſemper honos , ſeu gratia exhibeatur , ne quis parum comiter , ne ſine honore & reverentia quis à principe recedere videatur.

3. *Malas artes.*] Nempe flagitia libidinum , & ſævitiæ conſilia, quibus adrepere ille, & illigare penitus animum principis ac Poppææ deſtinavit. quod aſſequi non potuit , niſi tollendo illos è medio quos maxime metuebat Nero , & quorum metu , prolatabat divortium cum Octavia , & nuptias Poppææ.

Hinc infra 59. Viſo capite Plauti. *Quin , inquit , Nero depoſito metu, nuptias Poppææ ob ejuſmodi terrores dilatare & maturare parat* &c.

Hinc & metus ejus rimatur Tigellinus , ut iis pavoribus ſublatis , Nero tandem in omnia flagitia libidinum prorumpere audeat. ſic Tigellinus adſcitus arbiter talium voluptatum , & ſævitiæ Neronis per malas artes adrepit. quia ſic facilius clareſcere in aula Neromana.

4. *Societate ſcelerum.*] Vnde conſcientia eadem , familiaritas & neceſſitudo & vincla majora ; quia eædem ſuſpiciones, eadem invidia, ijdem metus impendent, aut impendere finguntur. hine arcana , eademque conſilia , quibus tamen pleriſque unus adhiberi debet princeps, ut neminem ſocium imperii habere debet.

5. *Galliam Narbonenſem.*] Supra lib. xi. cap. 24.

bilitatem eorum, & propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus commemorat: *Non ſe, ut Burrhum,* [1] *diverſas ſpes, ſed ſolam incolumitatem Neronis ſpectare, cui caveri utcumque ab urbanis inſidiis* [2] *præſentia; longinquos motus quonam modo comprimi poſſe? Erectas Gallias ad nomen dictatorium,* [3] *nec minus ſuſpectos Aſiæ populos, claritudine* [4] *avi Druſi.* [5] *Sullam inopem, unde præcipuam audaciam: & ſimulatorem ſegnitiæ, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, ſed veterum Romanorum imitamenta præferre: aſſumpta etiam*

INTERPRETATIO.

ſem, refert claritudinem eorum, & vicinas eſſe Plauto legiones Orientis, Sullæ Germanicos exercitus. Non ſe, ut Burrhum diverſa habere vota, ſed unam ſalutem principis intueri, cui conſuli ac provideri aliquatenus poſſet adverſus fraudes urbis, coram & præſenti principe; ſed quanam ratione longinquas diſcordias cohiberi poſſe? Excitas Gallias ad famam Dictatoris, nec minus ambiguas Aſiæ gentes, ob nobilitatem avi Druſi, Sullam pauperem eſſe, unde maxime temeritas, & inertiam præferre ipſum, dum audaciæ occaſionem inveniret. Plautum ingentibus divitiis, ne ſimulare quidem ſtudium pacis quietiſve, ſed priſcorum Romanorum æmulatus oſtentare: electa etiam Stoicorum pervicacia,

NOTÆ.

1. *Diverſas ſpes.*] Nempe Burrhus famæ ſuæ & proprio decori ſtudebat, neque totus principi invigilabat & quaſi ſpes & vota partiebatur. Noluiſſet Burrhus cæde nobilium pollui, & obiter perſtringit Burrhi fidem, qui forte propterea iiſdem conſiliis ſublatus erat. ſic quaſi ſpes proprias reſpiceret, non ſpem & ſalutem unius Neronis, ut Tigellinus.

Diverſas ſpes nempe à ſalute principis, ad quam unam advertebat Tigellinus invigilabatque, aut ſic fingebat. nam revera flagitiis ſuis & malis conſiliis ſubvertebat principem.

2. *Præſentia longinquos.*] Florentino eſt, *præſentiora*: ex quo alii, *præſentiore*, ego, *præſenti operâ* vellem, ſi tamen vulgata mutanda. *Lipſius.*

Præſentia] De utriuſque præſentia indiſtincte ſumi poſſit, de miniſtri vigilantiſſimi, Tigellini nempe, & ipſius principis.

3. *Nec minus ſuſpectos.*] Scribo, *ſuſpenſos.* Lipſius. qui *ſuſpecti*, forte & *ſuſpenſi* ſunt. Diſcrimen tamen eſt, nilque mutandum cenſemus.

4. *Avi Druſi.*] Revera Druſus Tiberii filius avus Plauti fuit. quippe genitus Plautus ex Iulia filia Druſi, quæ olim nupta Neroni vetuſtiſſimo liberorum Germanici, mox denupſerat in domum Rubellii Blandi, unde iſte Plautus.

5. *Sullam &c. ſimulatorem ſegnitiæ.*] Sæpe ſic evenit, ut qui maxime ambitioſi, cupiditatem occultent. Pulchre & ad Taciti lucem Seneca in Oedipo:

Certiſſima eſt regnare cupienti via,
Laudare modica, & otium ac ſomnum loqui
Ab inquieto ſæpe laudatur quies.

Lipſius.

Sic Tac. lib. 4. hiſt. c. ult. de Domitiano; *Qui ſimplicitatis ac modeſtiæ imagine in altitudinem conditus, ſtudiumque literarum & amorem carminum ſimulans, quo velaret animum & fratris æmulationi ſubduceretur, cujus diſparem mitioremque naturam contra interpretabatur.*

Simulatorem ſegnitiæ.] Sic de hoc ipſo Sulla lib. 13. *Suſpectabat maxime Cornelium Sullam, ſocors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque & ſimulatorem interpretando.*

Stoicorum arrogantia, ſectaque, [1] *quæ turbidos, &* [2] *negotiorum appetentes faciat.* Nec ultra mora Sulla ſexto die pervectis [3] Maſſiliam percuſſoribus, ante metum & rumorem interficitur, cum epulandi cauſſa diſcumberet. Relatum caput ejus illuſit Nero, tamquam præmatura canitie deforme.
58 Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus ſalus ejus curabatur, & ſpatium itineris ac maris [4] tempuſq; interjectum moverat famam: vulgoque fingebant, *petitum ab eo Corbulonem*, magnis tum exercitibus præſidentem, ſi clari atque inſontes interficerentur, præcipuum ad pericula. *quin & Aſiam favore juvenis arma cepiſſe, nec milites ad ſcelus miſſos, aut numero validos, aut animo promptos, poſtquam juſſa efficere nequiverint, ad ſpes novas tranſiſſe una.* [5] Hæc more famæ, [6] credentium otio augebantur. Cæterum libertus

INTERPRETATIO

& doctrina quæ ſeditioſos faciat. & rerum cupientes. *Nec ultra cunctatum. Sulla intra ſextum diem delatis Maſſiliam interfectoribus, ante formidinem famamque occiditur, cum veſcendi gratia accumberet. Allatum caput ejus deriſit Nero, velut præpropera canitie turpe ac ſquallidum. Non perinde latuit, exitium ſirui Plauto, quia plures incolumitati ejus proſpiciebant, & longinquitas viæ ac maris, tempuſque interpoſitum, rumorem exciverat, & vulgo fingebant*, contendiſſe eum ad Corbulonem, *validis tum exercitibus imperantem*, & *primum ad diſcrimina* deſtinatum, *ſi illuſtres & innocentes viri necarentur.* Imo & Aſiam ipſam amore adoleſcentis, arma capeſſiſſe, nec ſatellites miſſos ad facinus, aut numero firmos, aut ſatis ſtrenuos, poſtquam mandata exſequi non potuerint, ad res novas ſimul cum illo tranſiviſſe *Hæc, ut in rumoribus ſolet, credentium otio invaleſcebant. Cæterùm libertus Plauti pernicitate ventorum*

NOTÆ.

Segnitia.] Id vetus & infixum Neroni. Syllam veteratorem eſſe & præferre ſocordiam in ſpeciem, ut ſuo tempore falleret, erumperetque; cum tamen revera ſocors ſegniſque ingenii eſſet.

Aliter de Criſpo Salluſtio Tac. *Suberat tamen vigor animi, ingentibus divitiis par, eo acrior, quo ſomnum & inertiam magis oſtentabat.*

1. *Quæ turbidos.*] Lib. 16. *Iſta ſecta Tuberones & Favonios veteri quoque Reipub. ingrata nomina genuit. ut imperium evertant, libertatem præferunt, ſi perverterint, ipſam aggredientur.*

2. *Negotiorum appetentes.*] Reipublicæ, quia boni publici amantes, maxime ſatagebant Stoici, Cato, Favonius æmulator illius, Seneca, Thraſea, Helvidius, & alii. ita ut pro ſalute civium ac libertate ſponte mortem ſubierint, ſeque ſævitiæ dominantium ultrò objecerint.

3. *Maſſiliam.*] Lib. 13. cap. 47.

4. *Tempuſque.*] Puto, miſerat centuriones militeſque ſimul in Galliam & Orientem, ne Romæ audita cæde alterutrius nobilium juvenum, ſuperſtes ſibi caveret à Nerone, & aliquid novi auderet.

Sed cædes Plauti in Aſia, non perinde celeriter perpetrari potuit, ut in Gallia Syllæ; hinc Syllæ occiſi fama per urbem & provincias mota ſparſâque; cum prior occiſus eſſet Sulla, multa interim fingebat vulgus de Plauto.

Ergo intelligit *tempus* quod interpoſitum eſt inter imperatam cædem centurioni, & cædem ipſam Plauti; itaque tempore illo ſimul & ſpatio maris commota interim fama, multa differebant ſermonibus de Plauto.

5. *Hæc in ore famæ.*] Modius noſter in Novo-antiquis legit, *more famæ.* & *augebantur*, acute. Ita IV. Hiſt. *More fa-*

Plauti celeritate ventorum prævenit centurionem , & mandata L. Antiſtii ſoceri attulit , *effugeret* [1] *ſegnem mortem* , [2] *otium* , *ſuffugium* , *& ma-*

INTERPRETATIO.

prævertit centurionem , *&* juveni *renuntiavit quæ mandabat L. Antiſtius ſocer* ; vitaret inertem exitum , otium & vel ſuffugium eſſe etiam clari nominis miſericordiam, ad-

NOTÆ.

ma in majus innotuere. Lipſius.

Hac in ore fama.] Quid opus monere Plautum , ut otium effugeret ? à quo ille certe alienus , ut patet ex ſuperioribus, *ne fingere quidem cupidinem otii.* Præterea quid ſibi vult , *effugere ſuffugium ?* immo contra Antiſtii mens eſt , cum hortari ad quælibet ſuffugia tentanda , potius quam mortem expectaret, ac ſequentia verba, *reperturum bonos* , *conſociaturum audaces* , *nullum interim ſubſidium aſpernandum.* nihil aliud quam ſuffugia ſunt, quæ illi ſocer oſtendit. Suſpiciones & abſurda notavimus. correctio non noſtræ opis. *Pichena.*

Hac more fama.] Alii aliter legunt, *tranſiſſe vana hac more fama* , *credentium otio augebantur.* Boxhor. *Hac in ore fama.* ſic Plin. Paneg. *Sunt in ore hominum* , *& ore fama magna nomina.* Acidalius. *Odio credentium*, Gronovius, bono ſenſu.

Nam & otium fuit , & odium Romæ propter talia facinora Tigellini Neroniſque. ſed parco correctionibus , ſuſpendo manum. Validior ſenſus videtur , ſi legas *credentium odio.* Sed quia otium in urbe fuit , quo talia confabularentur , & crederent , maneat lectio. *Hac more fama credentium otio augebantur.* Et nunquam ab extraneis quies , aut pax altior quam ſub Nerone.

6. *Credentium.*] Legunt *otio.* ſed forte melius *odio* , & validiori ſenſu ſic legas ; quid enim facit otium ad credentes ? certe *odium* facit , ut id potius credant , ſibique fingant quod contingere velint , nempe odio in Tigellinum & Neronem.

Attamen *otio* , non ſine ſenſu. nam in urbe ſermonum avida , ſtatim credunt rumoribus quos per otium differunt diſſeruntque , & credendo differendoque per otium , augent tales rumores otioſi differunt , credunt , augentque differendo ſpargendoque in obvios quoſque.

1. *Segnem mortem.*] Alii aliter hunc locum attrectant , *ſuffugium* , *& magni nominis miſeratione reperturum bonos.* Rhenanus. *Effugeret ſegnem mortem*, otium ſupple *eſſe* ſuffugiis , & magni nominis miſeratione reperturum &c. *Freinshemius*, *Odij ſuffugium.* id eſt, *effugeret ſegnem mortem* , qua nihil aliud quam odium hoſtium effugeret , & magni nominis miſerationem pararet. *Heinſius.*

2. *Otium.*] Legebam, *hoſtium ſuffugium eſſe magni nominis miſerationem.* Vel *otium ſuffugiumque eſſe magni nominis miſerationem.* quaſi mandaret Antiſtius, ut vitaret ſegnem mortem , nullumque aliud *otium ſuffugiumque*, nobili juveni eſſe, niſi *magni nominis miſerationem.* Idque , quia Philoſophiæ deditus Plautus, *otium* non dedignabatur, hinc addit ſocer , *nullum interim ſubſidium aſpernandum.*

Igitur confugiendum eſſe etiam ad miſerationem magnæ ſtirpis , nec aliud otium aut effugium eſſe quærendum nobiliſſimo juveni , quam famam magni nominis, ut alibi Tac. dicit, *confugiendum ad imperium* , velut ad ſalutis aram.

Sunt tamen qui per *otium*, intelligant tempus effugiendi , quaſi ſufficiens tempus haberet ad reperiendos *bonos* , conſociandoſque *audaces* ; & ſi ſexaginta milites propuliſſet , interim *multa ſecutura*, *quæ* tempore , *ad uſque bellum evaleſcerent.*

Sed fruſtra hæc, ut puto; neque commode ſatis, *otium* illo ſenſu hic reperias. Potius objicitur ipſi ignavia, quies, inertia, otium , & ab hoc incipit conſilium ſoceri ſeu mandatum, finiturque : *effugeret*

gni nominis miſerationem. reperturum bonos, conſociaturum audaces. nullum interim ſubſidium aſpernandum. ſi [1] *ſexaginta milites (tot enim adveniebant) propuliſſet; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa ſecutura, quæ ad uſque bellum evaleſcerent. denique aut ſalutem tali conſilio*
59 *quæri; aut nihil gravius audenti quam ignavo patiendum eſſe.* Sed Plautum ea non movere, ſive nullam opem providebat [2] inermis atque exſul: ſeu tædio ambiguæ ſpei, an amore conjugis & liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nulla ſollicitudine turbatum.

INTERPRETATIO.

ſciturum probos, pellecturum promptos, nullam interea opem contemnendam, ſi propulſaſſet ſexaginta milites (tot enim adventabant) dum nuntius redit ad Neronem, dum aliud agmen tranſmittit, multa eventura eſſe, quæ uſque ad bellum erumperent. Tandem, aut incolumitatem tali ratione provideri, aut nihil atrocius audaci, quam ſegni ferendum eſſe. *Sed Plautus nequaquam iis concitus eſt, ſeu quia nullum ſubſidium proſpiciebat, imbellis atque extorris, ſeu dubias ſpes pertaſus, ſive cupidine uxoris, & filiorum, quibus leniorem fore Neronem exiſtimabat, ſi nulla an-*

NOTÆ.

ſegnem mortem & otium &c. *Nihil gravius audenti quam ignavo patiendum eſſe.*

Igitur ſic lege: *effugeret ſegnem mortem, otium, ſuffugium eſſe & magni nominis miſerationem.* Nam ſpernit conjunctiones Tac. & ſic intellige: *effugeret ſegnem mortem & otium, ſuffugium eſſe* etiam *magni nominis miſerationem.*

Otium.] Sic capio, *effugeret ſegnem mortem* & *otium*; vel *otium* & *ſuffugium* etiam eſſe *magni nominis miſerationem:* duo admonere eum videtur ſocer Antiſtius, nempe ut vitaret *ſegnem mortem*, & *otium*, id eſt, otioſam vitam.

Nam quidquid dicat infeſtus obtrectator Tigellinus, Philoſophis & ſapientiæ operam dabat Plautus: nam infra Tac. *doctoreſque ſapientiæ* &c *conſtantiam opperiendæ mortis pro incerta & trepida vita ſuaſiſſe.* En mors ſegnis, en otium Philoſophiæ quod colebat in ſeceſſu ſuo Aſiatico Plautus niſi forte *otium* hic ſit otioſum & gloſſema.

Alii *otium* explicant quaſi ipſi per tempus liceret evadere, & amicos congregare, vireſque & copias colligere, quis ſe tueretur adverſus Neronem. niſi forte ſcripſerit, *hoſtium odium ſuffugium & magni nominis miſerationem.* Et certe duo magna hæc ſuffugia erant adverſus hoſtem, ſi his uti liceret, nempe odium publicum in Neronem, & amor populi in Plautum, cujus magnum nomen, & perinde magna commiſeratio, quia ortus ex Auguſto erat per Iuliam matrem.

Suffugium & magni nominis miſerationem.] Id dictum per figuram quam vocant ἓν διὰ δυοῖν. nempe Plauto *ſuffugium* eſſe, *& magni nominis miſerationem.* & ſi quæras quodnam illud *ſuffugium* ſit, nihil eſt aliud eſt, quam *magni nominis miſeratio.*

Dictum igitur Tacito quaſi duo eſſent, licet revera unum & idem ſit, ſuffugium illud, & miſeratio magni nominis.

Magni nominis.] Quia Plautus filius Iuliæ, quæ genita ex Druſo & Iulia ſorore Germanici. Ipſe autem Druſus filius Tiberii & Vipſaniæ, & Iulia mater Plauti, Neroni filio Germanici ante nupſerat. Hæc poſtea Rubellio Blando nupſit, vel potius denupſit, ut ait Tac. Ex quo matrimonio Plautus, de quo hic.

1. *Si ſexaginta.*] Centum militibus imperabat centurio, & hæc manipuli pars fuit, ſcil. centuria ſed minuit. Tac.

2. *Inermis.*] Cui nullæ copiæ aderant;

Sunt qui *alios à ſocero nuntios veniſſe* ferant, *tamquam nihil atrox immineret*, [1] *doctoreſque ſapientiæ* [2] *Cœranum Græci*, *Muſonium Thuſci generis*, *conſtantiam opperiendæ mortis*, *pro incerta & trepida vita ſuaſiſſe.* Repertus eſt certe per medium diei nudus, exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone ſpadone, quem Nero centurioni & manipulo quaſi ſatellitibus [3] miniſtrum regium præpoſuerat.

INTERPRETATIO.

xietate ex agitaretur. Sunt qui dicant, alia mandata à ſocero perlata, tanquam nihil grave impenderet, & ſapientiæ magiſtros Cœranum Græcæ, Muſonium Etruſcæ gentis, ipſi conſuluiſſe, ut præferret firmitudinem expectandæ mortis, dubiæ, & pavidæ vitæ. *Et ſane ſub meridiem inventus eſt nudus*, nempe *ad exercendum corpus. Sic eum centurio confecit, præſente Pelagone adempta virilitatis liberto, quem Nero præfecerat centurioni agminique, veluti regium cædis exactorem percuſſoribus. Caput interempti alla-*

NOTÆ.

& certe ipſa Aſia in qua degebat inermis & populi Romani provincia erat.

1. *Doctoreſque.*] Video adſtitiſſe tales magiſtros ſapientiæ viris illuſtribus, cum neceſſitas moriendi immineret.

Infra ubi de Thraſea moriente lib. 16. 35. *Helvidium & Demetrium in cubiculum inducit* &c. *Poſt lentitudine, exitus graves cruciatus afferente, obverſis in Demetrium oculis* &c.

Et Seneca moriens, adſtantibus amicis, ſibi ipſe ſapientiæ doctor & Paullinæ ſuæ fuit.

2. *Cœranum Græci, Muſonium Thuſci.*] Cœranus mihi irrepertus. niſi quod Plinius indice libri 11 inter auctores quos delibavit, recenſet *Cœranum.*

In Senecæ Epiſtola LXVI. valde celebratur hujus ævi *Claranus* quidam Philoſophus. numquid ibi *Cœranus?* aut magis in Tacito *Claranus?* Sed Muſonius notior, qui Vulſiniis in Etruria natus, *equeſtris ordinis*, *ſtudium Philoſophiæ & placita Stoicorum æmulatus*, ait noſter lib. III. Hiſtor.

Nomina illi, C. Muſonius Rufus, uti ex Tacito & Plinio colliges lib III. Epiſtolar. Supervixit ad imperium Veſpaſiani. ut jure culpes Suidam, interfectum eum à Nerone, bis adfirmantem. Vide eum in voce Μουσώνιος & Κορνοῦτος.

Melius veriuſque Philoſtratus lib. VII. qui Muſonium Tyrrhenum in Gyaron inſulam projectum à Nerone, ſcripſit. Unde rediit, cum ille abiiſſet. *Lipſius.*

Cœtarum Græci.] Nos. *Cœranum.* Rhenanus. Vix Cornelii ſcriptum indicat, moriendone, an docendo, ſapientiæ doctores conſtantiam obeundæ mortis ſuaſerint. Cœranus aliis mihique ignotus eſt: ſed uterque tamen inter diſputandum potius, quam morte ipſa ſuaſiſſe videri debet.

Si quidem apud Xiphilinum non necatus, ſed in exſilium miſſus eſt Rufus Muſonius Philoſophus, qui ut lib. ſeq. Cornelius ait, ſtudia juvenum præceptis ſapientiæ cum foviſſet, poſt mortem Neronis reſtitutus, adeo charus Veſpaſiano fuit, ut cum omnes urbe Philoſophos idem imperator expelleret, unum exceperit Muſonium.

Quæ Dio Caſſius prodidit, aliter quam Suidas: hic enim ſcriptum reliquit. *Muſonius Babylonius Philoſophus Stoicus ac Dialecticus tempore Neronis, familiaris Apollonii Tyanei, à Nerone deinde ob linguæ licentiam interfectus eſt.* Vertranius.

Græci.] Vide lib. 11. cap. 14.

Thuſci.] Thuſcia vel Etruria. Vide lib. 11. cap 14.

3. *Miniſtrum regium.*] Præcipue more regum regis Perſarum Parthorumque, qui ſemiviris ad exequenda juſſa utebantur

1 Caput interfecti relatum, cujus aſpectu, ipſa principis verba referantur

INTERPRETATIO.

tum, cujus intuitu, ipſamet Neronis verba tradam. Quin, inquit, Nero, abjecta

NOTÆ.

tur, ſic & nunc in more eſt apud Turcarum, Perſarumque reges, qui in partem libidinum, ut & imperii ſucceſſere.

1. *Caput interfecti relatum.*] Non ergo idem hic ille Plautus, cujus necem Suetonius retulit cap. XXXV. Non hercle idem. multa obſtant. Primum ille inter pueros, aut certe ætate inferior quam Nero: (ſtupro enim ante mortem illi cognitus.) At iſte grandior: ille Romæ fuiſſe debuit, cum cæſus eſt: in Aſia iſte: ille viva Agrippina; hic mortua pridem, interfectus.

Itaque illum, cum libris aliquot verius eſt, A. Plautium vocari, filium fortaſſe ejus qui de Britannis triumphavit. Cum noſtro iſto ſi confundis, (quod faciunt plures: (quomodo vel hac parte Tacitum cum Suetonio junges, qui diverſiſſima Neronis verba depromunt? Dio an de hoc Plauto locutus ſit, neſcio. *Cum Plautum interfeciſſet, mox caput ejus ſibi allatum cum intueretur, neſciebam, inquit, ipſum magnum naſum habere.*

Nam ea verba diverſa ab iſtis. Taciti: Quis tameu neget; quin & hæc potuerit adjungere? *Lipſius.*

Non adjunxit hæc Nero, ut puto, ſed alia verba prorſus tribuit Dio Neroni pro diverſa fama & genio vulgi, qui diverſos tribuit ſermones principibus ſæpe in eadem re.

Et vanum eſt conciliare velle auctores illos, qui diſſentire ipſi voluerunt. quippe homines ſunt. Tacitus, Dio & Suetonius conveniunt in ſubſtantia rei, at in circumſtantiis differunt, aut ſilent. & idem ille Plautus eſt, de quo tres illi auctores varia afferre videntur. At dices, ex Suetonio, viva Agrippina, necatus Plautius. Hoc inferre certo non poſſis ex verbis Suetonii: nam poſt illum occiſum, necatamque matrem, potuit Nero pariter id utrique objectare. *Eat nunc mater mea & ſucceſſorem meum oſculetur.* Sueton. 35. & ex verbis ſequentibus clare liquet, Suetonium loqui de eodem Plauto, de quo Tacitus hic: *jactans dilectum ab ea, & ad ſpem imperij impulſum.* nihil certius.

Caput interfecti.] Contendit Lipſius huncce Plautum non eumdem eſſe cum illo A. Plautio, de quo Sueton. Ner. 35. ſic habet: *Eat nunc, inquit mater, & ſucceſſorem meum oſculetur.* quia inquit Lipſius, illo A. Plautius de quo Sueton. inter pueros, aut certe ætate inferior quam Nero, ut cui illudit ante mortem. At iſte de quo hic Tac. jam grandior. Ille Romæ ex Suetonio eſſe debuit, cum occiſus eſt. iſte vero in Aſia. ille viva Agrippina, hic mortua pridem, interfectus eſt.

Deinde Suetonius hic alia dicentem Neronem inducit: *Eat, inquit, mater* &c. At alia verba Neronis Tacitus affert: *Quin, inquit, Nero depoſito metu, nuptias Poppææ maturare parat.* hæc Lipſius.

At, ut jam ſæpe notavimus, Suetonius res geſtas non ordine, quo geſtæ ſunt, aut per circumſtantias & tempora deſcribit, res tantum ordine rerum, non ordine temporum digerit: neque enim ipſe Hiſtoriam aut Annales componit, ut Tacitus. Vitam quaſi privatam principum ſcribit, ſubſtantiamque rerum attingit fere obiter, pro ut argumento ſuo conveniunt. ſicque multas ſæpe rerum circumſtantias brevitatis cauſa prætermittit.

Et hoc loco, ut & multis aliis, eamdem rem in ſubſtantia referre voluit cum

Quin,

noſtro, Tacito, licet in quibuſdam circumſtantiis diſſideat, aut certe diſſidere videatur.

Neque certe veriſimile eſt, bis ſimili modo conjuraſſe Agrippinam in filium principem, aut id bis perinde in eam conſictum eſſe à delatoribus: (nam certe conjuratio ipſius cum Plauto juvene, fuit verum figmentum, ſeu fabula velut ſcenæ adornata, ut inquit ipſa Agrippina apud Tacitum.)

Nullatenus igitur veriſimile eſt, bis ipſam conjuraſſe & habuiſſe duos juvenes amaſios, unum cognomine *Plautium*, & alterum vocabulo *Plautum.*) quis hoc credat?) quos ſimiliter & ſubinde amaret, & ad imperium eveheret, eorumque conjugio dominationem rurſus occuparet. Ipſa vel ſimilitudo nominis declarat, unum & eundem eſſe juvenem, de quo Sueton. & Tacitus idem tradunt in ſubſtantia. Et ſi duos juvenes ſic prenſaſſet Agrippina, certe accuratiſſimus auctorum Tacitus id non reticuiſſet.

Nec ſatis advertit Lipſius hoc loco Ner. 35. ita rem narrare Suetonium, ut ille Plautius illuſus, ſeu pollutus & interfectus à Nerone, Cæſares affinitate contingeret. *Similiter*, inquit Suetonius, *interemit cæteros, affinitate aliqua ſibi, aut propinquitate conjunctos. in quibus Aulum Plautium juvenem* &c.

At nobis probet Lipſius, filium Plautii, qui ſe ovans ex Britannia rettulit, aut alium Plautium quempiam, propinquitate conjunctum fuiſſe cum Cæſare. nemo hoc dicat.

Sed certe hic Plautius de quo Sueton. ipſo Suetonio teſte idem eſt, qui referente Tacito, *per maternam originem*, (per Iuliam matrem nempe) *pari ac Nero gradu à divo Auguſto* fuit, & ſic Suetonius ipſe pugnat adverſus Lipſium.

In re igitur plane conſentiunt Tacitus & Suetonius, & tantum in nomine diſcrepant, aut in parte ſeu literula una, forte exſcribentium culpa.

At, inquit Lipſius, junior fuit Plautius hic Suetonii, conſtupratus fuit Romæ, & viva Agrippina occiſus eſt.

Sed hæc non dicit Suetonius, & nihil ad hunc auctorem pertinent iſtæ circumſtantiæ, quas non accurate perſequitur, quas imo tranſcurrit, & quæ ex aliis auctoribus diſcendæ ſunt. & ſubſtantiam rerum actionumque tantum deſcribit.

Iuvenis fuit Plautius, cum ipſi illuſit Nero, eſto. quid inde colligas? ergo & juvenis interemptus eſt, & viva Agrippina, illud negamus, & certe id falſiſſimum.

Nam potuit Nero ei illuſiſſe juveni, & tamen mox eum maturum annis occidere. Non enim eum conſtupravit, ut deinde occideret. Et nemo id dicit.

Falſum eſt Plautum, juniorem & viva Agrippina interemptum eſſe. Certe fere puer fuit, cum accuſata eſt Agrippina, eũ amaſſe, & cum illo conjuraſſe. At Agrippina tum abſoluta crimine conjurationis, & ſolo nutu ac præſentia filii principis recreata eſt. ſic & pariter tum diſcrimini exemptus juvenis.

Igitur omnia illa argumenta Lipſii petita à circumſtantiis, vaneſcunt, in quibus potius audiendus Tacitus, qui longe accuratior in hiſtoria, qui *conſenſum auctorum* ſequitur, & quæ *diverſa prodiderint, ſub nominibus* ipſorum tradit.

Objectat etiam Lipſius, alia dicere Neronem apud Suetonium; alia apud Tacitum, nempe viſo capite Plauti.

Sed hæc verba tum prolata à Nerone, ſunt etiam inter circumſtantias actionis, & in ſe exemplum affert ipſe Lipſius. Nam apud Dionem, cum allatum Neroni eſſet caput Plauti, tum Nero, *neſciebam*, inquit, *eum magnum naſum eſſe*.

Et apud Tacitũ viſo capite Plauti, *quin, inquit Nero, depoſito metu nuptias Poppææ* &c celebrat? quæ circumſtantiæ licet diverſæ, non evincunt aliũ memorari Plautum Tacito, alium Dioni, aut Suetonio. ſufficit auctores convenire in ſubſtantia rei, licet diſſideant in circumſtantiis.

Subſtantia rei de qua agitur, hæc fuit, nempe Agrippinam deſtinaviſſe juvenem è familia Cæſarum, evehere ad res nouas, & ejus matrimonio Rempub. rurſus invadere (qui juvenis unus & idem eſt, ſive Plautius, ſive Plautus appelletur) hunc juvenem conſtupratum eſſe à Nerone & occiſum; at quo tempore, qua ætate, quo loco, an in urbe, an in Aſia, an viva Agrippina, an defuncta? ſunt cir-

Quin, inquit, *Nero depoſito metu nuptias Poppææ ob ejuſmodi terrores dilatas maturare parat, Octaviamque conjugem amoliri, quamvis modeſte*

INTERPRETATIO.

formidine, accelerare parat nuptias Poppææ, prolatas ob iſtiuſmodi metus. Quin & Octaviam uxorem amoveat, quamvis moderate ſe gerat ipſa, & memoria parentis

NOTÆ

cumſtantiæ, quæ ſubſtantiam rei non mutant, & quæ petendæ ſunt, non ex Suetonio qui talia omittit, ſed ex Tacito.

Et circumſtantiæ illæ, licet prima fronte variæ videantur, tamen re vera non ſunt diverſæ. Et quamvis circumſtantiæ nonnullæ diſſimiles forent apud Sueton. non tamen hinc ſequitur, non eſſe idem facinus Neronis, quoad ſubſtantiam & eumdem juvenem.

Res enim cumulat breviter ac veluti congerit Suetonius quæ unus Tacitus ordine & judicio digerit. Vt res clare pateat, adſcribendus hic Suetonii locus Ner. 35. *Interemit cæteros, aut affinitate aliqua ſibi, aut propinquitate conjunctos. In quibus Aulum Plautium juvenem, quem cum ante mortem per vim conſtupraſſet: Eat nunc, inquit, mater mea, & ſucceſſorem meum oſculetur, jactans dilectum ab ea & ad ſpem imperii impulſum.*

Examinatis illis circumſtantiis, nemo certe peritus lectionis Suetonianæ ſuſtinebit eas favere Lipſii ſententiæ.

Dicit Suetonius hoc loco, interemptum à Nerone A. Plautium juvenem, & ante mortem conſtupratum. quid inde colligas? non dicit puerum, ſed *juvenem* interemptum. Non dicit etiam conſtupratum grandiorem aut inferiorem, in urbe, aut in Aſia. non dicit, viva Agrippina occiſum præciſe, aut in urbe.

Et quis non videt incertum rumorem vulgi? quis non videt fabulam eamdem relatam hic, quam tradit Tacitus de Britannico; quaſi illi etiam ante mortem illuſum ierit Nero. quod non tradit certe Tacitus ex ſuo judicio, ſed ex fide auctorum hujus ævi, qui multa odio confinxerunt in Neronem.

An quia juvenem conſtupravit Nero ante mortem, ideo in urbe facinus illud admiſſum? an quia *juvenem*, ſequitur id factum viva Agrippina?

An quia dilectus ab ea & ad ſpem imperii impulſus? (quod falſum erat ex Tacito) an quia dicit Nero: *Eat nunc, inquit, mater mea, & ſucceſſorem meum oſculetur*; id circo colligas, *ea viva*, interemptum eſſe? Num & hoc potuit dici de utroque, etiam poſt mortem utriuſque, matris & Plauti nempe. Hoc tum certe potuit infenſus memoriæ eorum Nero. Certe nullæ ſunt hoc loco Suetonii, circumſtantiæ, ex quibus certo inferas rem eſſe in ſe diverſam, & alium eſſe Plautium hunc à Plauto Taciti.

Et quamvis eſſent aliquæ circumſtantiæ diverſæ apud Sueton. temporis, loci, aut perſonæ, neutiquam tamen inde colligi poſſet, rem in ſubſtantia ipſa diverſam eſſe.

Cogita nunc, quanta ſit diverſitas in ore famæ, quod ſpectat ad dicta principum. quot & quanta fingat diſſeratque vulgus inſanum, quam multa diverſa effata iiſdem dominantibus tribuat, de quibus nunquam forte cogitarunt.

Certe non dicit Sueton. tum vixiſſe Agrippinam, & ſi intelligit, id ea viva factum, hoc certe confectum ex inani rumore vulgi, ut multa alia apud Sueton. ſed quamvis circumſtantiæ apertè diverſæ eſſent, non propterea tamen diverſi eſſent Plauti in hac hiſtoria.

*M*aneat igitur, unum & eumdem eſſe Plautum, de quo Sueton. & Tacitus, quem finxerant delatores, amaſſe Agrippinam, & cum eo conjuraſſe, ut Rempub. ejus matrimonio rurſus occuparet, deturbaretque ingratum Neronem imperio.

Quin & finxerunt pari fabula conſtu-

agat, & [1] nomine patris, & ſtudiis populi gravem? Sed ad ſenatum litteras miſit, de cæde Sullæ Plautique haud confeſſus. verum *utriuſque turbidum ingenium eſſe, & ſibi incolumitatem Reip. magna cura haberi:* Decretæ eo nomine *ſupplicationes, utque Sulla & Plautus ſenatu moverentur,* [2] gravioribus tamen ludibriis quam malis. Igitur accepto patrum

INTERPRETATIO.

& favore plebis importunam? *Verum compoſuit epiſtolam ad Patres de nece Sullæ Plautique haud faſſus, ſed* utrumque natura turbulentum, & ſibi Reip ſalutem magnæ curæ eſſe. *Ea de cauſſa ſtatuuntur* ſupplicationes, & ut Sulla Plautuſque ordine pellerentur, *& hac* majoribus ludibriis, quam calamitatibus. Igitur audito decreto

NOTÆ.

pratum à Nerone ante mortem, de quo & Neronis talia verba confinxerunt: *Eat nunc, inquit mater mea, & ſucceſſorem meum oſculetur.*

Nunquam credidit ipſe Nero, Agrippinam cum eo conjuraſſe. utrumque vivere poſt ea tam diu non paſſus eſſet.

Ne vel quidem ſuſpectus in Agrippina fuit Plautus, & ut ficta illa fabula de amore & conjuratione Agrippinæ, ita & ficta verba illa Neronis de amore matris. ita etiam & ficta illa conſtupratio, ſed non ficta cædes iſtius Plauti in Aſia.

Et magis in circumſtantiis rei ſtandum Tacito quam Suetonio, qui meras fabulas vulgi ſæpe colligit, ut traditæ erant ævo Neronis invidioſo, nec ſatis ex judicio digerit, quod alibi obſervamus.

1. *Et nomine patris, & ſtudiis populi gravem,*] Patris nomine gravis Octavia, quia etiam ſilens exprobrare aſſidue videbatur, patrem Claudium veneno necatum *Pichena.*

Quia ſcilicet ipſa verus Claudiorum ſanguis, cum Nero inſititius eſſet, nec enim recte cepiſſe mihi videtur hoc vir eruditus, qui aliter explicat. *Freinshem.*

Gravis fuit, quia afferret nobilitatem ſtirpis & principatum. nomine patris & quidem principis innixa, facile amoveri non potuit, ideoque gravis ipſa.

Nomine patris.] Quia imperium patris in dotem attulerat Neroni, eodemque nomine Claudii amabatur populo Rom eoque ipſo nomine & amore infeſta erat Neroni.

Patris.] Ut cujus imperium nomine dotis ſecum ipſa ad Neronem attuliſſet, & eo ipſo gravis puella, quod talem dotem ei exprobrare & repetere videretur, ſi illam repudio ejiceret.

Nomine patris.] Tali nomine Octavia gravis Neroni, quod propterea non auderet illam amoliri, ut pote procreatam tali patre, quem adhuc in filia reverebantur, & à quo imperium ipſe haberet, nec poſſet uxorem amovere, quin ſimul ipſi dotem, nempe imperium reſtitueret.

2. *Gravioribus tamen ludibriis quam malis.*] Putabam ſcripſiſſe Tacitum *gravioribus jam ludibriis.* ut dicat, quanquam mala eſſent graviſſima, tamen ipſa ludibria graviora adhuc fuiſſe. quod fere inter omnes conſtat, ut leviores videantur miſeriæ, quibus non illuditur. Hoc ſenſu infra. 14, 63. dicit, *crimen omni exitio gravius.*

Nec ad Plautum atque Sullam ea referri debent, ſed ad Rempub quæ per damnationes tot illuſtrium virorum, gravia quidem mala perpetiebatur; ſed iſta ludibria, iſtas contumelias (jam cæſos damnari demum, quaſi non de libertate tantum populi Rom. triumpharet princeps, ſed etiam tam abſurdis actionibus, ſtuporem ipſi exprobraret) ægrius quam ipſas calamitates ferebat.

Scil. iſtud Senecæ de Clement. 1, 10. non ad ſolos principes pertinet: *contumelia acerbiores ſolent eſſe quam injuria.* Freinshemius.

conſulto; poſtquam cuncta ſcelerum ſuorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *ſterilem* dictitans. Exin [1] Poppææ conjungitur. Ea diu pellex, & adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam [2] ex miniſtris Octaviæ impulit, *ſervilem ei amorem* objicere. deſtinaturque reus

INTERPRETATIO.

trum, ubi animadvertit omnia crimina pro eximiis facinoribus *adprobari, ejicit Octaviam*, infœcunditatem uteri *exprobrans, dein Poppæam uxorem ducit. Ea diu concubina, & corruptoris Neronis, dein viri compos, incitavit aliquem è domeſticis Octaviæ, ut* ſervilem ei cupidinem *objectaret, ſubditurque reus* quidam *nomine* Eucæ-

NOTÆ.

Vulgatam ſic interpretabar: quæ ſevera tamen adulatio non tam aggravabat augebatque mala, indignas nimirum cædes Sullæ Plautique, quam mimica, vana, ludicra mala veris addebat. *Gronovius.*

Cædes illæ nobiliſſimorum civium in auditorum, mala gravia erant; ſed longe graviora illa malis ludibria, quibus occiſi ac puniti, poſt pœnam damnabantur.

Ludibriis.] Sunt qui intelligant, quaſi illuderet Nero mortuis Plauto & Syllæ. ſed longe magis illudebat vivis, nempe ſenatui populoque Romano, & præcipue Patribus, quibus ſic imponebat, ut ſupplicationes & dona templis, quoties cædes, & fugæ nobilium fierent, fœdo obſequio decernere cogeret, damnaretque proceres, moveretque ſenatu quos occidiſſet.

Videbant ſibi illudi, & volebant, prompti in ſervitium ultro illudebant. nempe ſumma prudentia fuit, *ne intelligere talia ludibria viderentur.*

Gravioribus.] Certe graviſſima erant mala, ſed graviſſimis malis adhuc graviora ludibria, quibus nempe illudebatur ſenatui, proceribus, Reipub. orbi, urbi, diis & hominibus. ludibrio turpiſſimo illuſum auguſtiſſimo ordini, qui innocentes, & jam interfectos, indicta cauſa ſenatu movere, & ſic illudere ſibimet, cæteriſque mortalibus adigebatur.

1 *Poppææ conjungitur.*] Eam uxorem ducit, ex Suetonio, *duodecimo poſt diſſidium die.* Sicque, ut puto, primo exturbat Octaviam, quæ pulſa regnatrice domo, accipit domum Burrhi, & villas Plauti infauſta munera.

Mox in Campaniam ejicitur, & dum ipſa in Campania agitat, Nero Poppææ nuptias celebrat, aut celebrare parat. At clamore vulgi turbatus, invitus Octaviam revocat, ſed eo conſilio, ut teſtes & crimina adverſus eam quæreret, artibus pellicis.

Vt nempe eo prætextu & accuſatione Aniceti, perculſam ablegaret in inſulam Pandateriam, ubi & ſtatim occiſa eſt, procurante medico, & jubentibus exigentibuſque tribunis aut centurionibus ejus cuſtodiæ adpoſitis, ut ſic omnem ſeditionis materiem abſcinderet, urgente ſtimulanteque Poppæa, quæ pellex, caput Octaviæ ſibi allatum luſtravit oculis, quaſi nondum ſatiata vindicta, morte rivalis innoxiæ.

2. *Quemdam ex miniſtris.*] Qui non idem cum Eucæro, qui imo *deſtinatur reus*, ab illo accuſatore, & aliis machinatoribus hujuſce fraudis, nec ut Anicetus, fatebatur crimen tibicen Ægyptius, nec talis audaciæ vir forte repertus ullus eſſet in caſtiſſimo Octaviæ comitatu; nam cum ancillæ vi tormentorum interrogatæ ſunt, his tamen nihil exprimi potuit adverſum decus puellæ.

Nomen accuſatoris reticetur, qui *ſervilem ei amorem* objecit. Nec fuit etiam *Anicetus* iſte; nam actæ de ancillis quæſtiones ſunt, quæ cum eluſæ eſſent, Tum *ergo confeſſionem alicujus quæri placet*, qui adulterium, & præterea rerum novarum crimen affingeret Octaviæ, nec viſus alius aptior quam Agrippinæ interfector Anicetus. Ille igitur fatetur

cognomento *Eucarus*, natione [1] Alexandrinus, [2] canere tibiis doctus. Actæ ob id de ancillis quæſtiones, & vi tormentorum victis quibuſdam, ut falſa annuerent, plures perſtitere ſanctitatem dominæ tueri. [3] Ex quibus una inſtanti Tigellino, *caſtiora eſſe muliebria Octavia* reſpondit, [4] *quam os ejus*. Movetur tamen primo [5] civilis diſſidii ſpecie: domumque Burrhi, & [6] prædia Plauti, infauſta dona accipit. mox in [7] Campaniam pulſa eſt, addita militari cuſtodia. Inde crebri queſtus, nec occulti per vulgum, cui minor ſapientia, & ex mediocritate fortu-

INTERPRETATIO.

rus, gente Alexandrinus, canendi fiſtulis peritus. Propterea interrogata tormentis famulæ & violentia cruciatuum nonnullis adactis, ut quod fictum erat ſcelus faterentur, plures conſtanter Octaviæ caſtitatem defendere; è quibus una, urgenti Tigellino reſpondit, puriora eſſe pudenda Octaviæ, quam labra illius. *Attamen exturbatur primò civilis divortii obtentu, danturque ipſi ædes Burrhi, & villa Plauti, inauſpicata munera. poſtea in Campaniam amota eſt, adpoſito militari præſidio. Hinc frequentes querimoniæ, nec ſecreta per plebeculam, cui minus prudentiæ, & ex tenuitate fortunæ, minora diſcri-*

NOTÆ.

adulterium commiſiſſe ſe cum Octavia. ut qui gladio occidiſſet matrem Cæſaris, ore & lingua uxorem ejus interficeret. quod factum.

1. *Alexandrinus.*] Alexandria urbs Alexandrinorum Nomi, in Ægypto inferiore ſive Delta, & ad mare Ægyptium. totius Ægypti fuit caput.

Hodie apud Francos nomen retinet, & à Turcis, quibus paret, vocatur *Scanderia*, urbs eſt partis *Bahri*, ſive Ægypti inferioris. *Tillemonius.*

2. *Canere tibiis doctus.*] Flor. *canere per tibias*. An forte, *canere pares tibias?* Lipſius.

3. *Ex quibus una.*] Nomen libertinæ ancillæ, Pithyas, ex Dione. *Lipſius.*

4. *Quam os ejus.*] Forte λειχάζειν, ſeu ligurrire ac fellare ſolitus. vel etiam ob ſcelera pudenda & atrocia, quæ tali ore ſuadebat, ſuggerebatque, ac perpetrabat ipſe

5. *Civilis diſſidii ſpecie.*] Id eſt, divortii. *Lipſius.*

Civilis.] Quaſi Neronis odium non infeſtum & capitale eſſet, ſed civili more abiret uxor, eam in civitate manere ſinunt, quaſi non duratura odia Neronis eſſent uſque ad cædem Octaviæ, cujus nuptiis adeptus imperium fuerat. ſed in cæde Britannici matriſque tyrocinia crudelitatis depoſuerat Nero.

Vel *civilis*, quaſi nempe jure civili & legibus ageret Nero, cum tamen ad vim principatus recurreret, ut in re palam iniqua.

6. *Prædia Plauti.*] An ablata prædia uxori & liberis Plauti? ſed ipſe non damnatus, ſed tantum ſenatu motus eſt, & poſt mortem. Cur igitur auferuntur bona? an debuit illud ſilere Tacitus in re tanti momenti?

Puto, Iulia mater Plauti habuit multas opes Druſi patris, & etiam fratris Tiberii Gemelli, quem occidit Caligula; quæ forte pleraque prædia erant familiæ principalis, ſicque imperii, & veluti publica erant. quæ rapuit eo iure Nero.

Sic forte ſpoliatis liberis Plauti, hæc ad Cæſarem redierant, nec certe cohæredem Neronem liberis teſtamento reliquiſſet ſapiens Plautus; & bonus pater. Pridem perierat Iulia mater Plauti, dolo Meſſallinæ interfecta.

Forte, tamquam damnati bona invaſerat Nero. forte & liberos ſuſtulit. quia paris nobilitatis, ſuſpectari adhuc poterant, vel certe ad egeſtatem redegit.

7. *Campaniam.*] Lib. 6. cap. 1. *Till.*

næ, pauciora pericula ſunt. [1] His, haud quaquam Nero pœnitentia
61 flagitii, conjugem revocavit Octaviam. Exin læti [2] Capitolium ſcandunt, deoſque [3] tandem venerantur. Effigies Poppææ proruunt. Octaviæ imagines geſtant humeris, [4] ſpargunt floribus, foroque ac templis ſtatuunt. Itur etiam in principis [5] laudes, [6] * repetitum venerantur.

INTERPRETATIO.

mina ſint. His motus *Nero, non ſceleris pœnitentia, uxorem Octaviam reduxit. Dein elati gaudio, Capitolium adeunt, & tandem grates diis referunt. Imagines Poppææ dejiciunt. Effigies Octaviæ ferunt ſcapulis, ſternuntque floſculis, & eas foro ac delubris locant. Celebrant etiam gloriam Cæſaris,* perſonantque voces civium paſſim, qui conjugium *repetitum*

NOTÆ.

1. *His haud quaquam Nero.*] His ſcil. vulgi queſtibus motus, non pœnitentia flagitii. Sic lib. XI. *His atque talibus magnas copias coëgere.* Nam & ibi ſubintelligitur his moti. *Pichena.*

His.] Sic capio, *his* queſtibus, *his* cauſis motus, *haud quaquam pœnitentia flagitii* Nero, revocavit Octaviam. *Acidal.*

2. *Capitolium.*] Lib. 6. cap. 12. *Tillem.*

3. *Tandem.*] Cum antea queſti eſſent, ingemuiſſent, flagitaſſentque revocari Octaviam uxorem; certe reditum illius cum enixe deſideraſſent, tandem voti compotes, *Capitolium ſcandunt, deoſque tandem* poſt tot vota facta impetrataque *venerantur*, id eſt, honorem, & grates diis agunt.

Mos fuit *venerari deos*, ſeu orare, & cum inciperent, remque aggrederentur, & etiam cum adepti eſſent, & ad felicem exitum rem perduxiſſent, ut hoc caſu.

4. *Spargunt floribus.*] Sparſio illa florum recepta in eos, quos honore honeſtos volebant, quoſque benevolentia proſequebantur. Liv. XXXIII *Omnes tendere ad Imperatorem Romanum, ut ruente turba in unum, adire, contingere, dextram cupientium, coronas lemniſcoſque jacientium, haud procul periculo fuerit.*

Capitolin. in M. Antonino: *In Saliatu omen accepit imperii, coronis omnibus in pulvinar. ex more jacentibus, alia aliis locis hæſerunt, hujus velut manu capiti Martis aptata eſt.* ubi recte ſcripſeris *coronis*, & *jacientibus*. Ovidius de Germanico triumphante:

Quaque ibis manibus circumplaudere tuorum:

Vndique jactato flore tegente vias.

Herodianus lib. I. de Commodi adventu in urbem: *Talem videntes imperatorem, fauſtis nominibus & corollis floribuſque ſparſis paſſim exceperunt.* Virgil.

Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis. Lipſius.

Spargunt floribus.] Solebant in honore & lætitia ſternere & injicere floſculos & corollas, at in ira & odio lapidabant aut ſubvertebant talia decora.

5. *Laudes.*] *Itur in principis laudes*, & illæ laudes hominum, repetitum conjugium venerantium, vel repetitis vocibus, ſeu crebris vicibus venerantium, & forte dixit, *repetitum* pro *repetito*, ut *primum* pro *primo*, *poſtremum* pro *poſtremo* adverbialiter. & forte pro more, eo ævo ſic locuti ſunt, *repetitum venerari.*

Nam tum maxima, ſeu potius fœdiſſima adſentatio in principes, & patientia ultima, non ſolum plebis, ſed etiam primorum.

Corrigit Grotius; *repetitur veneratio*, Clar. Harlæus, *repetita veneratio*, deorum ſcilicet, ut in re læta. præceſſerat enim, *deoſque tandem venerantur.* Venerantur iterum deos, cum ſtatuas Poppææ dejicerent, & Octaviæ effigies templis ſtatuerent, idque per ſummum honorem.

6. *Repetitum venerantur.*] Iterant honores acclamationibus; quod genus ve-

Iamque & palatium multitudine & clamoribus complebant, cum emiſſi militum globi verberibus & intento ferro turbatos disjecêre. Mutataque quæ per ſeditionem verterant, & Poppææ honos repoſitus eſt.

INTERPRETATIO.

venerantur. Iamque & penates principis turba & acclamationibus impleverant, cum erumpentes manipuli militares plagiſque & intentis gladiis disjectos absterruere. Inverſaque quæ per tumultum mutaverant, & effigies Poppææ reſtituta ſunt. Quæ ſemper ira

NOTÆ.

nerationis deſcribitur ab Ælio Lampridio: *Acclamatum, Auguſte innocens, Dii te ſervent: Alexander Imperator, Dii te ſervent: Dii te nobis dederunt: Dii conſervent:* & cætera in eamdem ſententiam. *Ferrettus.*

Per appoſitionem. τὸ *repetitum.* ut lib. 1. *& libertatis improſpere repetita.* At ea repetitio fiebat (reor) ad hunc modum: *Auguſte Claudi, Dii te nobis præſtent, dictum ſexagies: Claudi Auguſte, principem te, aut qualis tu es, ſemper optavimus: dictum quadragies.* Salin.

Fruſtra. *repetitum*, id eſt, inſtauratum conjugium venerantur.

Repetitum venerantium.] Simile quid habet Sueton. Domit. 13. *Neque in reducenda poſt divortium uxore edicere* (dubitavit) *revocatam eam in pulvinar ſuum: acclamari etiam in Amphiteatro, epulari die, libenter audiit, domino & dominæ.* Neque puto, ſemel acclamatum eſt, ſed multoties id repetitum: ut noſtro hoc loco Taciti, non nego ſæpius acclamatum eſſe; ſed puto, non ibi agere Tac. de repetita acclamatione. non hæc ſatagit Tacitus.

Forte ibi deſunt quædam voces, ut v. g. *Itur in principis laudes, & audiebantur plauſus*, ſeu voces multorum civium *matrimonium repetitum venerantium.* Aut forte pauciora deſunt, *itur in principis laudes.* & conjugium *repetitum venerantur.* Id eſt, vel principem, vel deos ipſos, ob repetitum matrimonium *venerantur.* quod idem eſt, ac grates agunt.

Repetitum venerantium.] In MSS. *venerantur.* quod melius. quia omittit conjunctiones Tac. intellige, & *repetitum venerantur.* quod ſic capio. vel illi *repetitum* conjugium Octaviæ *venerantur.* id eſt, celebrant inter laudes principis, qui eam revocavit, & propterea grates illi agunt.

Vel poſtquam laudarunt principem, *iterum* deos *venerantur*, nempe ut jam ſupra in Capitolio venerati erant deos, ita & nunc, dum aliis templis Octaviæ imagines ſtatuunt, etiam ibi deos iterum venerantur.

Nam quod afferunt de plauſu multoties repetito ibi, merum ſomnium puto. Nec inania hæc vulgi miſcet majeſtati Annalium, aut hiſtoriis Tac. ut fecere hiſtorici, ſeu potius hiſtoriæ dehoneſtamenta ſequentibus temporibus. Scio actis ſenatus acclamationes Patrum mandatas eſſe, ſed ævo Trajani, non orationes tantum. At ibi de vanis acclamationibus vulgi tantum agitur, quas ineptias non repetit Tacitus.

Repetitum venerantur.] Vox *venerantur*, uſurpatur tantum à Tacito in *deos.* Itaque hic forte vera lectio, aut ſaltem ſenſus ſit: *Itur*, ſeu eunt *in laudes principis*, deoſque iterum ob matrimonium *repetitum venerantur.*

Duo hic ergo faciunt, nempe laudant principem ob *repetitum* matrimonium, deoſque ſimul venerantur ob eandem cauſam. matrimonium hic & uxor pro eodem eſt.

Nempe certe *itur* à populo *in laudes principis*, & illi principem ipſum, vel deos, vel matrimonium *repetitum venerantur*, vel hæc omnia ſimul. ſed *veneratio* præcipue ad deos pertinet, ut diximus. quod patet multis locis apud Tacitum.

Quæ ſemper odio, tum & metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus; *Non eo loci res ſuas agi, ut de matrimonio certet (quanquam id ſibi vita potius) ſed vitam ipſam in extremum adductam à clientelis & ſervitiis Octaviæ, quæ plebis ſibi nomen indiderint, ea in pace auſis quæ vix bello evenirent. Arma illa adverſus principem ſumpta. ducem tantum defuiſſe, qui motis rebus facile reperiretur. Omitteret modo Campaniam & in urbem ipſam pergeret, ad cujus nutum abſentis tumultus cierentur. Quod alioquin ſuum delictum? quam cujuſquam offenſionem? An quia* [1] *veram progeniem penatibus Cæſarum datura ſit, malle populum Romanum tibicinis* [2] *Ægyptii ſobolem imperatorio faſtigio induci? Denique ſi id rebus conducat, libens quam coactus acciret* [3] *dominam, vel conſuleret ſecuritati* [4] *juſta ultione. Et modicis*

INTERPRETATIO.

tum & pavore ferox, ne aut plebs vehementiori impetu irrueret, aut Nero ſtudiis vulgi abſterreretur; ejus pedibus accidens differit: Non eo ſtatu res ſuas eſſe, ut contendat de conjugio, (quamvis illud ſibi vita carius ſit;) ſed vitam ipſam in ultimum diſcrimen conjectam ab amicis & ſervis Octaviæ, qui ſibi populi nomen impoſuerint, talia in otio molientibus, quæ vix inter arma acciderent. Arma illa adverſus Cæſarem illata, ſolum ducem deſideratum eſſe, qui concitis ſemel animis facile inveniretur. Exiret ſolummodo Octavia è Campania, & Romam veniret ipſa, ad cujus libitum, licet abſentis, ſeditio concitaretur. Quod alioquin ſuum facinus? quam cujuſvis injuriam? An quia legitimam ſobolem paritura ſit familiæ Cæſarum, populum Rom. anteponere prolem aulœdi Ægyptii, eamque inferre ſolio principis? Demum ſi id Reipub. utile ſit, ultro potius, quam invitus acceſſeret dominam, vel provideret incolumitati ſuæ juſta vindicta. Et levibus

NOTÆ.

1. *Veram.*] Supra eodem lib. cap. 1. de eadem Poppæa, *an fœcunditatem & verum animum, timeri.* Ubi verus animus intelligi poſſit, non ſolum de fide, qua uxor detegeret injurias Agrippinæ in ſenatum populumque Rom. ſed etiam de fide conjugali, qua veram progeniem Cæſarum pareret, non adulterinos. Et certe fœcunditas uteri, & fides ſeu pudicitia, ſunt præcipuæ dotes uxoris, & præſertim in principe femina.

Veram progeniem.] Veram prolem Cæſaream, ſeu veros & germanos Cæſares, non adulterinos, aut ſubditititios, quemadmodum Octavia, quæ ſe ſervili adultero pollueret, & quæ amore tibicinis Ægyptii exardeſcet, ut fingebant.

Sic apud Sueton. Claud. 43. de Britannico. *Cumque impubi teneroque adhuc, quando ſtatura permitteret, togam dare deſtinaſſet, adjecit, ut tandem populus Rom. verum Cæſarem habeat.*

Sic Neronem, ut adſcititium & extraneum, abdicare Claudius ſtatuebat, ſed ab uxore præventus eſt.

2. *Ægyptii.*] Lib. 6. cap. 28.

3. *Dominam.*] Sic vocat per contemptum, & ut tamen terreat Neronem, *dominam* vocat. ut quæ dominaretur viro & principi, ſeque ipſa ultro reſtitueret & matrimonio & imperio, ſua vi & amore populi fulta. Et velut ipſum Neronem dejectura ſolio pro libito. infra, *illi maritum daturos.* cum quo ipſa imperaret, & Rempub. invaderet.

Initio non uſurpabant talia ſuperbiæ nomina. Auguſti & Auguſtæ nomen prætulerunt, & *civilis ingenii* putabant. ſi

remediis

remediis, primos motus conſediſſe. [a] *at ſi deſperent uxorem Neronis fore*
Octaviam, illi maritum daturos. Varius ſermo, & ad metum atque iram 62
accommodatus, terruit ſimul audientem & accendit. Sed parum vale-
bat ſuſpicio in ſervo, & quæſtionibus ancillarum [1] eluſerat. Ergo con-
feſſionem alicujus quæri placet, cui rerum quoque novarum crimen
affingeretur. Et viſus idoneus maternæ necis patrator Anicetus, claſſi
apud [3] Miſenum, ut memoravi, præfectus, levi poſt admiſſum ſcelus
gratia, dein graviore odio: quia malorum facinorum miniſtri quaſi
exprobrantes aſpiciuntur. Igitur accitum eum Cæſar *opera prioris* ad-

INTERPRETATIO.

ſubſidiis primos tumultus ſedatos, eſſe. at ſi ſpem abjiciant, conjugii Neronis cum Octavia, illi virum præbituros. *Anceps oratio, ad formidinem, & invidiam compoſita, ſimul exterruit Neronem. & incitavit iram. Sed parum pollebat ſuſpicio in tibicine, & tormentis famularum fruſtrata erat. Itaque ſtatuit inveſtigare aliquem, qui ſcelus confiteretur, & cui affectati imperii crimen attribueretur. & placuit ad id eligi Anicetum, auctorem cædis Agrippinæ, qui præerat, ut dixi, claſſi Miſenenſi,* & qui *mediocri favore fuit poſt patratum facinus, mox acriori odio, quia ſceleſtorum conſiliorum ſatellites ſpectantur velut crimen objectantes. Igitur illum advocat Nero, atque* meritum priſtinum *commemorat*, unum ipſum ſuccur-

NOTÆ.

non *dominos*, ſed principes ſe ferrent. *cives* cogitabant, non ſervos quos regerent id igitur nomen pellex objectat Octaviæ, ut nimis ſuperbum & quaſi reginæ, quod vocabulum infeſtum Romanis & quaſi ipſi principi imperare vellet.

Juſta ultione.] Qua nempe occideret Octaviam, forte & auctores ſeditionis, nam; *modicis remediis* primam ſeditionem conſediſſe, quia nempe Octaviam revocaſſet, at ſi deſperent ſeditioſi de firmitate matrimonii illius cum Nerone, *illi* (Octaviæ) *maritum daturos.* & ſimul imperium Itaque ſe vindicaret, & ſecuritati ſuæ in poſterum conſuleret Nero, caveretque, ne talia mox auderet inſanſum vulgus.

1. *At ſi deſperent.*] Callide Poppæa perniciem Octaviæ molitur, quam quo efficacius inſtruat, metum ſollicitat Neronis. eo (inquit) res tuæ Nero evaſere, ut Octaviæ, aut tibi cadendum ſit: nec te lactet, quod facile ſedaſti priorem plebis motum: id enim contigit, quia nondum populus deſperaverat de veſtra reconciliatione: nunc defraudatus ſpe concepta, Octaviæ profecto maritum dabit, unde tibi exitium manifeſtum.

Vera nobile ſcortum dicebat: nam (ut miſſum faciamus, quid ſequatur, ſi quis ſtudiis populi ducat filiam imperatoris) non credebatur civilia ſapere, cui conjux eſſet de Cæſarum domo.

Quamobrem Tiberius nuptum minime locat Agrippinam, quæ ſecundas nuptias poſtulabat. lib 4. ann. *Sed Cæſar non ignarus, quantum ex Rep. peteretur, ne tamen offenſionis, aut metus manifeſtus foret, ſine reſponſo, quanquam inſtantem, reliquit.*

Idem per eadem implacabilis erat Aſinio Gallo lib. 1. ann. *Non ideo iram ejus lenivit, primum inviſus tanquam ducta in matrimonium Vipſania M. Agrippæ filia, quæ quondam Tiberii uxor fuerat; pluſquam civilia agitaret.* Quæ nec fefellere præpotentes Claudii libertos lib. 11. ann. *Nec enim occultum quod poſt tale matrimonium ſupereſſet.* Saliner.

2. *Eluſerat.*] Alii legunt, *eluſa erat*, alii ſorunt, *eluſerat*, quaſi ad neutrorum formam, & certe ſic ſæpe Tacitus in aliis verbis activis.

3. *Miſenum.*] Supra cap. 3.

monet; *Solum incolumitati principis adverſus inſidiantem matrem ſubveniſſe: locum haud minoris gratiæ inſtare, ſi conjugem infenſam depelleret. nec manu aut telo opus. Fateretur Octavia adulterium.* [1] Occulta quidem ad præſens, ſed magna ei præmia, & ſeceſſus amœnos promittit; *vel ſi negaviſſet, necem* intentat. Ille inſita vecordia, & facilitate priorum flagitiorum, plura etiam quam juſſum erat, fingit, faceturque [2] apud amicos, quos velut conſilio adhibuerat princeps. Tum in [3] Sardiniam pellitur, ubi non inops exſilium toleravit, & fato obiit. At Nero
63 *præfectum in ſpem ſociandæ claſſis corruptum*, & incuſatæ paulo ante *ſterilitatis* oblitus, *abactos partus* [4] *conſcientia libidinum, eaque ſibi comperta*, edicto memorat. [5] Inſulaque Pandateria Octaviam claudit. Non alia exſul viſentium oculos majore miſericordia affecit. Meminerant adhuc

INTERPRETATIO.

riſſe ſecuritati Cæſaris adverſus fraudem matris, offerre ſe occaſionem operæ non minoris, ſi demoveret uxorem inviſam, nec vi aut armis ad id egere. Solummodo confiteretur ſtuprum cum Octavia perpetratum, arcana quidem inpræſentiarum, ſed ampliſſima ei munera, & prædia luculenta pollicetur; vel ſi juſſa detrectaſſet, mortem minatur. *Ille ingenita veſania & habitu priorum facinorum, plura etiam ementitur, quam imperatum erat, & confitetur ſcelus inter familiares, quos velut in conſilium vocarat Nero. Tum ejicitur in Sardiniam, ubi non egenum exſilium ſuſtinuit, & miti obitu interiit. At Nero parum memor.* Aniceti pellecti ſpe trahendæ in partes claſſis, & exprobratæ paulò antea infœcunditatis Octaviæ, *edicto monet*; abactos ipſi fœtus pudore flagitiorum, illaque ſibi manifeſta eſſe. *& uxorem amovet in inſulam Pandatariam. Haud alias exſul majorem commiſerationem movit conſpicientibus. Nonnulli etiam tum recorda-*

NOTÆ.

1. *Occulta.*] Quæ quidem ſileret ad præſens, nondumque diceret ipſi, ſed *magna* tamen promittit; ſtetitque promiſſis, nec inops exſilium toleravit parricidii reus, & inſui culeo dignus.

2. *Apud amicos.*] Quibus coram quaſi judicibus coargueretur Octavia criminis à concio & indice, damnareturque ab illis, ut qui delatorem audiſſent; ſicque ipſi, vulgata culpa uxoris, principi innocentiam darent, ſi quid violentius conſuleret adverſus Octaviam. unde infra, ubi de adulteriis uxoris, *eaque ſibi comperta edicto memorat Nero.*

3. *Sardiniam.*] Vide lib. 13. cap. 30.

4. *Conſcientia libidinum.*] Sueton. Ner. 35. *Eamdem mox* (Octaviam) *ſæpe fruſtra ſtrangulare meditatus, dimiſit ut ſterilem: ſed improbante divortium populo, nec parcente convitiis, etiam relegavit. Denique occidit ſub crimine adulteriorum, adeo impudenti falſoque, ut in quæſtione pernegantibus cunctis, Anicetum pædagogum ſuum indicem ſubjecerit, qui dolo ſtupratam à ſe fateretur.*

5. *Inſula Pandateria.*] Quid ergo in mentem illi poëtæ ignobili venit (non enim Senecæ: cum certis argumentis poſt mortem ejus ſcripta ea Tragœdia ſit) qui relegare Octaviam in Ægyptum videtur: ——— *Date vela fretis*
Ventiſque, petat puppis rector
Tandem Pharia litora terra.
Niſi ſi hoc vult, Alexandrinâ dumtaxat navi avectam Octaviam. Id enim contentioſus aliquis poſſit parum εὐλόγως dicere, alias repoſuerim ego, *Pandataria litora terra*. Lipſius.

huc quidam Agrippinæ, à Tiberio; recentior [1] Iuliæ memoria obverſabatur, à Claudio pulſæ. Sed illis robur ætatis affuerat. Læta aliqua viderant, & præſentem ſævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. Huic primus nuptiarum dies [2] loco funeris fuit, deductæ in domum, in qua nihil niſi luctuoſum haberet, erepto per venenum patre & ſtatim fratre. Tum ancilla domina validior. Et [3] Poppæa non niſi in perniciem uxoris nupta. Poſtremo crimen omni exitio gravius.
Ac puella viceſimo ætatis anno, inter centuriones & milites, [4] præſagio malorum jam à vita exempta, nondum tamen [5] morte acquieſcebat. Paucis dehinc interjectis diebus, mori jubetur: cum jam *viduam ſe & tantum ſororem* teſtaretur, [6] communeſque *Germanicos*, & poſtre- 64

INTERPRETATIO.

*bantur Agrippina Germanici à Tiberio ejecta, propior occurrebat memoria Iuliæ fi*liæ Germanici; *à Claudio relegata. Sed illis firmata jam ætas erat. Res aliquas ſecundas experta erant, & lætioris olim fortunæ memoria præſentem immanitatem ſolabantur. Huic prior conjugii dies loco exſequiarum fuit, ducta in penates, quibus nihil niſi funeſtum experiretur. ſublato per venenum parente, & mox fratre. Tum famula potentior uxore, & Poppæa ducta tantùm in exitium conjugis. Denique criminatio omni morte atrocior. Atque adoleſcentula viginti annos nata, inter centuriones militeſque. proviſu calamitatum, jam é vivis ſublata, nondum tamen mortis quietem habebat. Dein brevi interpoſito tempore mors ei indicitur: cum jam ſe profiteretur* viduam, & ſolummodo ſororem principis, *& obteſtaretur* communes Germanicos

NOTÆ.

Pandataria.] Inſula maris Tyrrheni, prope Campaniam provinciam. hodie *Santa Maria* prope Terram Laboris, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

1. *Iulia.*] Quæ filia Germanici, ſoror Agrippinæ matris Neronis, ſoror Caligulæ. Multæ fuerunt Iuliæ, filia & neptis Augusti, quæ impudicæ & relegatæ. *Iulia.* ſeu Livilla ſoror Germanici. Julia filia Germanici, de qua hic, quam ultimo peperit Agrippina Germanici, in Oriente apud Lesbun, & *Iulia* filia Druſi & Livillæ, hæc Neroni Germanici filio nupſit, & illo occiſo, denupſit in domum Rubellii Blandi.

2. *Loco funeris.*] Quia erepto patre & fratre parricidii in ſe exemplum ſoror uxorque Neronis intellexit. præterea matrimonium Octaviæ cum Nerone, cauſa fuit exitii patri, fratri & ipſi. ſic triplici fumeri locum dedit.

3. *Poppæa non niſi in perniciem uxoris, nupta.*] *Duodecimo die poſt divortium ab Octavia.* Nero in matrimonium Poppæam accepit, & eam dilexit unice, inquit Sueton. Ner 35. *Vertranius.*

4. *Præſagio.*] Præſagio ſuo, & omnium, qui aulam hanc & animum Neronis intelligebant.

5. *Morte*] Nondum tamen quiete, qua quieſcunt mortui, fruebatur.

6 *Communeſque Germanici.*] Accipere poſſis, appellaſſe Octaviam, patris nomen, qui Germanicus dictus, uti & Nero. Commune igitur utrique nomen.

Tamen cum in priſcis libris ſit, *communeſque*; nata mihi lectio, *communeſque Germani.* Vt fratrem appellaverit ſublatum, & deinde matrem. *Lipſius.* Matrem, ut nempe *Agrippina nomen cieret.* Sed non ſcripſit Tac. *Communes.*

Communeſque Germanici.] Reſtituimus. *Communeque Germanici, & poſtremo Agrippina nomen cieret.* Rhenanus.

Cave mutes, *Communeque Germanici,* Commune Octaviæ cum Nerone nomen

mo *Agrippinæ* nomen cieret. *qua incolumi infelix quidem matrimonium; ſed ſine exitio pertuliſſet.* Reſtringitur [1] vinculis, venæque ejus per omnes artus exſolvuntur: & quia preſſus pavore ſanguis tardius labeba-

INTERPRETATIO.

& demum Agrippinæ *nomen vocaret*, qua vivente, toleraſſet quidem infauſtas nuptias, ſed extra perniciem. *Induuntur ipſi vincula, venæque illius abrumpuntur per omnia membra. & quia cohibitus metu cruor lentius fluebat, ardentis balnei*

NOTÆ.

Germanici, qui Neroni avus, Octaviæ patruus, commune item Agrippinæ, quæ Neroni mater, Octaviæ patruelis, & propter Claudii matrimonium, matris loco. *Mercerus.*

Non unus tantum fuit Germanicus, ſed Druſus qui primus id cognomen peperit, tam ſibi quam filiis id quæſivit. Clare Dio princip. lib. 55. *Druſus una cum filiis Germanicus appellatus.* nempe à ſenatu ipſo poſt mortem.

Iſte ergo Druſus tam Octaviæ quam Neroni vere atque proprie communis, cum illius avus eſſet; hujus abavus. Claudius etiam utrique communis, illi natura; huic adoptione pater. quin & C. Cæſar quem proprie Germanicum vocaverunt, illius patruus: hujus avus.

Quæ vero ſequuntur de Agrippinæ nomine, non ita accipienda ſunt, quaſi & illud ambobus commune eſſe, vel Octavia, vel Tacitus voluerint: quamvis ita potuiſſent, non quidem quod Agrippina Octaviæ noverca fuerit, quæ enim hæc conjunctio? ſed quod conſobrina.

Sed ita gradatim ad ultimas obteſtationes delabitur, ut primò Neronem commonefaciat arctiſſimæ conſanguinitatis quæ inter illos eſſet.

Deinde & ipſam Agrippinam teſtatur, oratque Neronem, ut ſaltem illius inſtitutum tueretur, cui & ipſi quidem inviſa fuerit, ſed abſque exitio: ſe contentam fore deinceps iſta conditione, & nomine viduæ ſe uxoris, ſi liceat ſic vivere, quæ vivente Agrippina, miſere quidem & infeliciter, ſed tamen vixiſſet. *Freinshemius.*

Communes.] *Communes Germanicos*, ideoque ſe ſororem Neronis teſtabatur, non uxorem. Druſus frater Tiberii *Germanicus* appellatus. Dein Druſi filius *Germanicus*, etiam Claudius pater Octaviæ, qui frater Germanici, & ipſe Britannicus Claudii filius vocatus initio *Germanicus.*

Sic patruus fuit Octaviæ Germanicus, qui & avus Neronis. Et ſic ſive ſumas de Druſo, de Germanico, vel Claudio, vel Claudii filio fratre Octaviæ. Certe *communes* utrique *Germanici.* Magna olim nomina, ſed nunc vana & invalida adverſus crimen, & ſævitiam Neronis.

Germanicos.] Omnes fere Cæſares poſt Auguſtum & Tiberium *Germanici* appellati & præſertim Britannicus, qui ante triumphum Britannicum, *Germanicus* appellabatur. Sed *Germanicorum* forte ſicut & Agrippinæ nomen ciebat Octavia, non modo forte caritate, & quaſi in ſubſidium, ſed velut in exemplum ac ſolatium, aut etiam ultionem.

Sic quippe Germanicus & ipſius liberi cum Agrippina ipſa occiſi à Tiberio, ſic Claudius & Britannicus frater, ſic & Agrippina à Nerone. & Druſus qui primus *Germanici* cognomen habuit occiſus forte artibus Auguſti.

1. *Vinculis.*] An de faſciis, quibus adſtricta eſſet, ut facilius erumperet ſanguis, intelligendum, an de vinculis ſeu funibus, quibus ipſa alligaretur à medicis venas ſecantibus, juſſu Neronis.

Alii de faſciis, alii de veris vinculis capiunt, & his adſentior potius. nam quoties apud Tac. ſecantur & abrumpuntur venæ, nuſquam invenio factam faſciarum mentionem.

tur, præfervidi balnei vapore [1] enecatur. Additurque atrocior ſævitia, quod caput amputatum latumque in urbem Poppæa vidit. dona ob hæc templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut quicumque caſus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noſcent, præſumptum habeant, quotiens fugas & cædes juſſit Princeps, totiens grates deis actas, quæque rerum ſecundarum olim, tum publicæ cladis inſignia fuiſſe. Neque tamen ſilebimus, ſi quod ſenatuſconſultum adulatione novum, aut patientia poſtremum fuit. Eodem anno [2] liber- 65
torum potiſſimos [3] veneno interfeciſſe creditum eſt, [4] Doryphorum quaſi adverſatum nuptiis Poppææ, Pallantem [5] quod immenſam pecuniam longa ſenecta detineret. [6] Romanus ſecretis criminationibus in-

INTERPRETATIO.

calore ſuffocatur, adjiciturque gravior immanitas, quod Poppæa caput Octaviæ abſciſſum Romamque allatum ſpectavit. Donaria ob hæc delubris ſtatuta. Quod eo conſilio ſcripſimus, ut qui legerint accidentia hujus ævi, nobis vel aliis tradentibus, præveniant animo, toties honorem diis habitum, quoties imperator exilia, & neces imperavit, & quæ olim proſperorum eventuum inſignia fuerant, *tum publicæ calamitatis* documenta *exſtitiſſe. Neque tamen reticebimus, ſi quod patrum decretum adſentatione inſolitum, aut obſequentia & ſervitio extremum fuit. Eodem tempore Nero exiſtimatus eſt, noxio medicamine intercepiſſe præcipuos libertorum, Doryphorum, quaſi obſtitiſſet matrimonio Poppææ, & Pallantem, quod diuturna ſenectute ingentes opes retineret. Romanus occultis calumniis detulerat Senecam*, ut ſocium C.

NOTÆ.

Nec ligantur brachia etiamnum, niſi ut ſecetur vena, dein faſcia exſolvitur, ut fluat ſanguis. Sed quid hæc in moritura puella, & cujus venas totas abruptas voluere?

1. *Enecatur.*] Anno Romæ conditæ 815. Chriſti nati 62. ut ſupra cap. 51. *Tillemonius.*

2. *Libertorum.*] Sic Suet. Ner. 35. *Libertos divites & ſenes olim adoptionis, mox dominationis ſuæ fautores atque rectores, veneno, partim cibis, partim potionibus indito, intercepit.*

3. *Veneno interfeciſſe creditum eſt*] Vel, *creditus eſt.* Vide Suetou. Neron. cap. xxxv. *Lipſius.*

4. *Doryphorum.*] Eſt nomen ſive cognomen liberti proprium. Fortaſſe & hoc Xiphilini loco, in Nerone: *Doryphoro, qui à libellis erat, juſſit dari ducentas quadraginta drachmarum myriadas.* Ita ego verterim, & munus noſtri Doryphori eruerim. at interpres vertit, *riano cuidam militi*: ſed hi non ſolent profecto à libellis, aut talibus officiis eſſe. *Lipſius.*

5. *Quod immenſam pecuniam.*] Officia quædam præſtare adhuc tenebantur liberti patrono ſuo, & pars opum poſt obitum liberti ad ipſum pertinebant, aut ad fiſcum, ignoto patrono. Ut notamus alibi.

6. *Romanus.*] Vertit Interpres Gallicus, quaſi *Romanus*, etiam libertus Cæſaris, pariter occiſus fuiſſet. Sed ex Tacito, neque præciſe conſtat fuiſſe libertum, neque occiſum fuiſſe id tantum ex conjectura habetur. quia nempe hoc anno liberti occiſi, quia uno nomine deſignatur *Romanus* & quia *ſecretis criminationibus* agebat. quod liberti aulici fuit.

cuſaverat Senecam ut 1 C. piſonis ſocium, ſed validius à Seneca eo-

INTERPRETATIO.

Piſonis, *ſed vehementius ſubvertit illum* retuditque *Seneca eodem crimine. Hinc Pi-*

NOTÆ.

1. *C. Piſonis ſocium.*] Mirari ſubit quod jam ſuſpectus ſit rerum novarum Piſo, ſicut & Seneca. Ita ut ipſe *Romanus* eodem crimine Piſoniano ſubvertatur, & tamen nondum ſæviat Nero, non ſuſpectetur Piſo, non retineatur ille ſaltem, aut ſeponatur, aut claudatur inſula, vel etiam ſtatim interficiatur.

Puto, Seneca ſua facundia, ingenioque acri, & conſcientiæ ſecurus ac impavidus, ita retorſit crimen in delatorem, ut ſe non ſolum innocentem probaret, ſed etiam reum potius talis criminis ſeu amicitiæ & ſocietatis cum Piſone, ſi quod eſſet crimen, *Romanum* convinceret.

Dico, ſi quod crimen Piſonis eſſet, quod & tamen nullum eſſe convincebat ipſe etiam Seneca de Piſone; & eo ſenſu perculſus eodem crimine delator, nempe ſi crimen eſſet.

Eodem crimine, idem eſt, ac eadem calumnia. at certe calumniæ judicio ſubverti & damnari debuit *Romanus*. Et quia tum nihil convincebatur utrinque, res neglecta ſopitaque ad præſens, ut & infra, cum Epicharis delata eſt, quæ vi tormentorum adigi non potuit, ut fateretur crimen, quod tamen verum fuit, licet verum non probaretur.

Et re ipſa Piſo conjurationis neque auctor, neque primus concitor fuit, imo & inſcio ipſo, conjurati, occiſo Nerone, conſentiebant in Piſonem eligendum. Nihil tum agebat Piſo, nihil moliebatur Forte particeps fuit poſtea, cum jam adulta conjuratio eſſet, ſed tum cum accuſatur hic Seneca, certe nihil adhuc movebat, ſicque nihil probari potuit. Hinc res ſopita manſit, ſed ita ut poſtea magnæ molis conjuratio hinc, velut incendium ingens exarderet.

Sic poſtea Subrius Flavius & alii conſentiebant, ut eveherent Senecam, velut optimum & innocentem virum, inſcio tamen Seneca. Sic occiſo Domitiano, conſenſere in Nevam inſcium Sic occiſo Commodo, etiam in Pertinacem rei ignarum.

Et id erratum ab iis qui Caligulam interfecere, quod de uno aliquo eligendo non ante cogitaverint, revocandæ libertatis pervicaces. hoc tantum moliebantur.

Vt C. Piſonis ſocium] Difficilis locus, & brevius rem exſequitur Tacitus, quam ut ſatis intelligi poſſit. nondum conjurabat Piſo, nondum aperta illa conjuratio quæ adhuc nulla, cum ex eo metu orta ſit poſtea. Niſi forte jam ſuſpectus eſſet Piſo, jam ſuſpectus Seneca odii adverſus magiſtros dominationis.

Suſpectus Piſo ob nobilitatem & virtutem, non ob conjurationem quæ nondum orta, & ſocietas ejus tamen ſeu amicitia crimen fuit, præſertim in Seneca opulento & magna famæ viro.

Itaque talis amicitia exprobratur Senecæ, ſed falsò. & ille criminatorem eodem crimine retundit ſubvertitque, ſeu eamdem Piſonis, ſeu aliorum procerum amicitiam in ipſum acriter retorquet Seneca. *Socium*, id eſt amicum.

Incuſaverat Senecam ut C. Piſonis ſocium.] Difficilis hic locus, & hiſtoriæ hujus arcana non ſatis promit aperitque Tacitus. Puto quia ſervile hoc mendacium fuit, quod ſtatim retudit Seneca, nec tamen id clare explicat Nec enim ſolummodo vocat Senecam amicum C. Piſonis, ſed [& *ſocium* quo jam innuere videtur ſocietatem criminoſam adverſus Cæſarem.

Et tamen illa grandis conſpiratio, tum nondum conflata nondum nata, quod

dem crimine perculſus eſt. Vnde Piſoni timor & orta inſidiarum in Neronem magna moles, ſed improſpera.

INTERPRETATIO.

oni metus, hinc *& ingentis molis conjuratio conflata adverſus Neronem, ſed infauſta.*

NOTÆ.

quidem ſciatur ex hiſtoria. Nam *capta* teſte Tacito ipſo tantùm, conſulibus Silio Nerva & Attico Veſtino, ut patet lib. 14. 48. & hoc loco 14. 65. Tacitus ſic habet, *unde Piſoni timor & orta inſidiarum in Neronem magna moles.* nempe poſtea *orta eſt.*

Itaque nondum orta *ſocietas* illa ſeu conjuratio, & falſus accuſator ille *Romanus*, & vanitatis palam compertus eſt, acriter arguente illum Seneca *eodem crimine.* id eſt, ſi forte fuiſſet ulla rerum novarum cogitatio C. Piſonis, potius iſtius criminis ſeu *ſocietatis* reum eſſe *Romanum*, & Senecam à talibus conſiliis procul abeſſe. & res hactenus de Piſone ſic tranſacta eſt.

Sed ſi ſequimur hiſtoriam è veſtigio reperiemus, identidem erupiſſe famam & ſermones ex favore vulgi in Piſonem, ad quæ tamen, vel ſic volente fato, vel per ſocordiam Neronis qui faſtu, luxu & curis voluptatum diſtinebatur, non advertebant magiſtri dominationis, aut Nero ipſe.

Itaque ſic habet Tac. lib. 15. 48. *Aucta conjuratione, in quam certatim nomina dederant ſenatores, eques, miles, feminæ etiam, cum odio Neronis tum favore in* C. *Piſonem.* & infra: *Claro apud vulgum rumore erat per virtutem aut ſpecies virtutibus ſimiles. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adverſus amicos* &c. Et infra 56. Vbi de colloquio ſecreto Natalis & Scevini conjuratorum, nempe cum aperta eſt conjuratio Piſonis à ſervo Scevini ſeu ab uxore ſervi, ait ipſa, *eſſe utroſque* C. *Piſonis intimos.*

Vnde hoc reſcierat peſſima ancilla? quid ex eo infert illa, niſi jam ſuſpecta eſſet cupiditas Piſonis, aut potius favor illius in vulgus? Nam teſte Tacito non orta conſpiratio ex illius ambitione, ſed ex flagitiis Neronis, unde & minus ſuſpectabatur Piſo.

Et eo magis quod luxui indulgebat Piſo ibidem Tac. 48. *Lenitati ac magnificentiæ & aliquando luxui indulgebat*, Etiam non cavebant, quia amicus & hoſpes Neronis Piſo, & familiariter villam ejus Baianam frequentabat Nero. hinc minus advertebant.

Igitur, ut vides, paulatim emicabat favor Piſonis, & multi amici aderant, ut & Senecæ. quod advertens & ſuſpectans jam tum *Romanus*, ut puto, libertus Cæſaris & aulæ vetus, ut gratiam Neronis pararet ſibi magno facinore, criminatur Senecam, quaſi *ſocium* C. *Piſonis*, & quaſi res novas cum illo molientem.

Sed falſitatis aperte convictus libertus, & uterque innocens, Seneca & Piſo tum temporis. unde tamen Piſonis favor, & mox conflata illa ingens conjuratio Piſoniana, quamvis eo tempore quo accuſatus eſt Seneca iſtius *ſocietatis*, nemo adhuc cogitaret de Piſone eligendo, aut de ulla conjuratione, niſi ſolus *Romanus.*

Comparari ultro poſſit iſte *Romanus* cum *Grapto* liberto etiam Neronis, quem deſcribit Tacitus lib. 13 47. Nero *ſuſpectabat maxime Cornelium Syllam* &c. Quem metum *Graptus ex libertis Cæſaris, uſu & ſenecta à Tiberio uſque, domum principum edoctus, tali mendacio intendit.*

Nempe accuſavit Syllam qui certe *nullius auſi capax* erat, quaſi inſidiatus eſſet Neroni à ponte Milnio *regredienti per viam flaminiam*, & illud falſiſſimum atque impudentiſſimum mendacium fuit *Grapti*, quemadmodum & *Romani* iſto loco.

Et etiam valde ſuſpectabat Senecam Nero, eumque perditum pridem cupiebat, ut & Syllam. unde audacia ſervi Romani, quod notandum. quia eos metus principis male ſagaces liberti aulici inquirunt in ſui gratiam & opes; non certe in ſalutem dominantis, aut Reipub namque ab honeſtis conſiliis fere ſervilia ingenia procul abſunt, & mala potius facinora meditantur. quibus quaſi meritis patronos illigant, ſæpe in exitium. Vt & contigit iſto caſu Neroni, cui præcipua exitii cauſſa fuit hæc conjuratio, quam per vim excivit Romanus hic ex metu Piſonis & honeſtiſſimi cujuſque procerum.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU

DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER QUINTUS-DECIMUS.

BREVIARIVM LIBRI.

Vologeſes Parthorum Rex Armeniam invadit. quem Corbulo caute & tamen fortiter repreßit. Sed Caſonius Patus miſſu Neronis mox ſupervenit, proprius Armenia tuendæ dux. Is imperitiâ & temeritate rem perdidit: turpi fœdere cum hoſte depactus. Corbulo ei tamen ſed ſero ſuccurrit. Neroni filia ex Poppaa naſcitur, non vitalis. Legati Parthorum Romam venere, ſuper Armeniâ retinendâ. irriti remittuntur: & bellum Corbuloni permiſſum. Is Armeniam iterum invadit, & metu Parthis injecto, ad colloquium ventum. Placuit arma poni, & Tiridatem diadema imagini Neronis ſubmittere, nec niſi manu ejus reſumere. Nero Neapoli cantat in publico: Roma luxu & libidine omnia polluit. Ipſa urbs ardet, caſu, ſive principis dolo. qui in ruinis ejus ingentem ſibi domum exſtruxit. Chriſtiani ab eo exagitati & necati, falſo crimine incendii. Conjuratio in Neronem inita & detecta, capite ejus C. Piſone. Multi interfecti inluſtrium, interque eos, Seneca. Grates tamen diis acta. & de-

na decreta templis, ut rebus lætis. Geſta hæc annis paullo amplius tribus.

C. MEMMIO REGULO. VERGINIO RUFO
C. LECANIO BASSO. M. LICINIO CRASSO
P. SILIO NERVA. C. IULIO ATTICO VESTINO
COSS.

1 INterea Rex [1] Parthorum Vologeſes, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranem [2] Armeniæ impoſitum: ſimul, fratre Tiridate pulſo, ſpretum Arſacidarum faſtigium ire ultum volens; magnitudine rurſum Romana, & continui fœderis reverentia; diverſas ad curas trahebatur: [3] cunctator ingenio, & defectione [4] Hyrcanorum gentis validæ, multiſque ex eo bellis illigatus. Atque illum ambiguum novus inſuper nuntius contumeliæ exſtimulat: quippe egreſſus Armenia Tigranes, [5] Adiabenos conterminam nationem latius ac diutius [6] quam per latrocinia vaſtaverat. Idque primores gentium ægre tolerabant, *eo contemptionis deſcenſum, ut ne duce quidem Romano incurſarentur, ſed temeritate obſidis, tot per annos* [7] *inter mancipia*

INTERPRETATIO

INterea Vologeſes Rex Parthorum, compertis rebus à Corbulone geſtis, & ditum Armeniæ regem extraneum Tigranem, ſimulque ejecto Tiridate fratre, contemptam Arſacidarum poteſtatem vindicare cupiens, contrà amplitudine Romana, & perpetui fœderis reſpectu in varias curas diſtrahebatur, lentus natura & impeditus rebellione nationis Hyrcanorum potentiſſimæ, plurimiſque ex ea cauſſa bellis implicitus. Et dum cunctatur, nuntiata inſuper nova injuria illum accendit; nam extra fines Armeniæ progreſſus Tigranes raptaverat Adiabenos, finitimam gentem latius, diutiuſque, quam per incurſiones. Idque proceres nationum inique animo ferebant, eo inſolentiæ deventum, ut non ſolum vaſtarentur à præfecto Romano, ſed etiam audacia obſidis, qui tot annis Romæ

NOTÆ.

1. *Parthorum.*] Vide lib. 11. cap. 8.

2. *Armeniæ.*] Lib. 6. cap. 32.

3. *Cunctator ingenio.*] Quod in bonam partem ſumi debet. nec id magnis principibus indecorum aut inutile in publicum. licet alibi apud Tacitum barbaris iiſdem feſtinare *regium* videatur.

4. *Hyrcanorum.*] Lib. 6. cap. 36.

5. *Adiabenos.*] Lib. 12. cap. 13.

6. *Quam per latrocinia.*] Quæ fiunt per incurſiones & paucis locis, & quaſi eludendo bellum, raptimque prædam abigendo. At Tigranes diutius latiuſque & quaſi bello, finitimos populos divexarat.

7. *Inter mancipia.*] Sic aſpernabantur eos qui Romæ diu manſiſſent obſides, quia fere ut mancipia Cæſaris per ſervilem patientiam, ſic ſpiritus illos regios, altoſque & dignos ſupremo faſtigio deponebant. ſic & mores patrios exuebant, & ad externos veluti deſciſcebant forte uſque ad flagitia. hinc Iuven.

Sic prætextatos referunt Artaxata mores. Et Tac. ſupra lib. 14. *Quod diu obſes*

habiti. Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum [1] regimen, [2] *quod præſidium, aut unde peteret*, rogitans. *Iam de Armenia conceſſum*, [3] *proxima trahi : & niſi defendant Parthi, levius ſervitium apud Romanos deditis, quam captis eſſe.* Tiridates quoque regni profugus, [4] per ſilentium [5] haud modice querendo [6] gravior erat. *Non*

INTERPRETATIO.

inſervierat Cæſari. *Iram eorum exſtimulabat Monobazus, qui Adiabenis præerat, ſubinde expoſtulans*, quod auxilium ſibi, aut unde rogaret? Iam Armeniam relictam, contermінas gentes raptari, ac in idem trahi, & niſi propugnent Parthi, mitiorem fore ſervitutem, ſi ſe Romanis dederent, quam ſi bello vincerentur. *Etiam Tiridates Armenia pulſus, licet per ſilentium, non leviter querens, vehementius inſtabat.*

NOTÆ.

apud urbem fuerat, uſque ad ſervilem patientiam demiſſus.

1. *Regimen.*] Regem fuiſſe Adiabenorum aſſerunt alii auctores. & ipſe Tacitus Iſatem regem Adiabenorum memorat. Et poſt Iſatem fratrem regnavit Monobaſus. Joſeph.

2. *Quod præſidium.*] Quod aut unde auxilium haberet adverſus regem Armeniæ, aut Romanos ipſos? cum Parthi Armenia ceſſiſſent, & aliis tum bellis atinerentur.

3. *Proxima trahi.*] Accipiunt, quaſi Armenia concedente ad Romanos, in eaſdem ſimul partes dominationemque traherentur Adiabeni, ut Armeniæ vicini.

Sed potius reſpicit Tacitus incurſiones populationeſque Tigranis regis. *proxima trahi*, id eſt, vaſtari, raptari.

Trahi.] Vaſtari, aut trahi ad Armenios, vel utrumque.

Proxima trahi.] Idem eſt, quod dicit ſupra: *Diutius quam per latrocinia vaſtaverat.*

4. *Per ſilentium haud modice querendo.*] Interdum enim & ſilentium omni voce loquacius eſt. Sic & hic Tiridates, quanquam queri nollet, tamen ipſo ſilentio, & quod exul obverſaretur regis oculis, exprobrabat ipſi, quod periclitanti non ſubveniſſet, aut ejectum non reſtitueret, quomodo fere, *malorum facinorũ miniſtri, quaſi exprobrantes aſpiciuntur.* Sup. 14, 62.

Seneca ad Helviam 16. *Nunquam te fœcunditatis tuæ, quaſi exprobraret ætatem, pœnituit.* Expreſſit tale quid Martialis lib. 1. Epigr. 69. *Si tacet, hanc loquitur.*

Male alii in Tacito reſcribendum putarunt; *aut modice querendo.* ſubjicitur enim querela, haud modica tamen. *Freinshemius.*

Silentio non minor vis ineſt indicandi interiores animi motus ac cogitationes, quam ſermoni.

Itaque haud ſine ratione, ex eo orationem colligunt, & proponunt ſcriptores. Cauti inprimis & callidi, qualis Tacitus. *Boxhornius.*

Forte leg. *per ſilentium, aut modice querendo*; neque enim argutias perſequitur Tacitus.

Silentii pervicaces à natura Parthi. validior tamen ſenſus videtur priſcæ lectionis, & quia vetus, præferenda eſt.

Per ſilentium.] Forte ſic leg. *per ſilentium, aut modice querendo, gravior erat*, nempe quam primores, aut ipſe Monobaſus, qui palam & aperte querebatur, *quod præſidium, aut unde peteret, rogitans.*

5. *Haud modice querendo.*] Alii, *aut modice querendo.* Sed ſi Tiridates modice quereretur de fratre, non eſſet illi gravior, quam ſi taceret. At certe ſilentio ſuo gravior ille regi in tali caſu, quam ſi aperte & acerbe quereretur, eo dolor altius inſidet, quo magis premitur.

Forte non fuit præciſe *gravior*, quia ſileret, aut quereretur, ſed quia præſen-

enim ignavia magna imperia contineri : virorum armorumque faciendum certamen. Id in ſumma fortuna æquius , quod validius. Et ſua retinere pri-
2 *vata domus : de alienis certare , regiam laudem eſſe.* Igitur commotus his Vologeſes [1] concilium vocat , & proximum ſibi Tiridatem conſtituit, atque ita orditur ; *Hunc Ego* [2] *eodem mecum patre genitum, cum mihi per* [3] *ætatem ſummo nomine conceſſiſſet , in poſſeſſionem Armeniæ deduxi , qui* [4] *tertius potentiæ gradus habetur. nam* [5] *Medos Pacorus anteceperat. videbarque contra* [6] *vetera fratrum odia & certamina , familiæ noſtræ penates rite*

INTERPRETATIO.

Quippe magnas dominationes non inertia retineri : viris armiſque dimicandum. Id in ſummo faſtigio juſtius , quod fortius. Et privatæ familiæ decus eſſe ſuas opes conſervare , at regiam gloriam eſſe , de alienis contendere. *Igitur incitatus his Vologeſes , vocatis in concilium proceribus , prope ſe Tiridatem ſedere jubet , & ſic diſſerit :* Cum mihi jure ac verecundia ætatis ſummo faſtigio ceſſiſſet Tiridates, hunc ego ejuſdem mecum patris filium , Armeniæ regem conſtitui , qui tertius majeſtatis locus cenſetur. quippe Pacorus Medos obtinuerat, videbarque bene providiſſe paci domus noſtræ , adverſus antiquas fratrum diſcordias contentioneſ-

NOTÆ.

tia ejus in aula regiiſque penatibus , velut exprobrabat regi , ejectum eum eſſe Armenia. quod indecorum Arſacidis Parthiſque.

6. *Gravior erat.*] Nempe ſilendo *gravior*, id eſt, acrius inſtabat , quam ſi loqueretur. vel potius *gravior* ipſe Tiridates, ſive ſileret , ſive modice quereretur quam contumelia illata Parthis , dum vaſtarentur Adiabeni.

1. *Concilium.*] Id eſt, conventum nobilium, Megiſtanum, regum , atque Dynaſtarum imperio Parthico inſervientium.

2. *Eodem.*] Sic innuere videtur, eodem patre, non eadem matre fratres genitos fuiſſe.

3. *Per ætatem.*] Nempe *verecundia ætatis* , qua , tanquam *jure gentium* , ut inquit Iuſtinus , electi evectique in principatum filii natu majores ubique terrarum , veluti ſic deligente & ordinante ipſa natura , ſeu providentia.

Per ætatem.] *Verecundiam ætatis* vocat alibi Tacitus, quo jure gentium, major natu filiorum obtinere regnum debuit. ut apud nos nobiliſſimus Galliarum Delphinus.

4. *Tertius potentiæ gradus.*] Primus igitur amplitudinis gradus apud Parthos, fuit regnum Parthorum. Secundus gradus , regnum Medorum. Tertius, regnum Armeniorum. & talium regnorum diſtributor vetuſtiſſimus fratrum , ideo ſe regem magnum , ſeu regem regum vocitabat.

Quem titulum ipſi literis ſuis negabant duces & principes Romani. Primus Veſpaſianus conceſſit Vologeſi. puto , quia tum amicus Romanis rex , & offerebat 40. millia equitum Flavianis bello civili adverſus Vitellium. nec tum temporis irritandi fuerunt potentiſſimi hoſtes. vel quia hæc ut *inania* ſpernebat ſubruſticus Veſpaſianus , imperii vim retinens.

Erant tamen & alii reges inſervientes Parthis , ut Monobaſus Adiabenorum. & alii Dynaſtæ ac Satrapæ. etiam, & quidam reges Arabum , ut vim Rom. æquarent.

5. *Medos.*] Lib. 12. cap. 14. *Tillemon.*

6 *Vetera fratrum.*] Liv. lib. 1. 6. de Romulo & Remo fratribus. *Intervenit deinde his cogitationibus avitum malum , regni cupido , atque inde fœdum certamen coortum à ſatis miti principio , quoniam gemini eſſent , nec ætatis verecundia diſcrimen facere poſſet* &c. *Inde cum altercatione congreſſi , certamine irarum ad cædem*

compoſuiſſe. prohibent Romani, & pacem ipſi [1] *nunquam proſpere laceßitam, nunc quoque in exitium ſuum abrumpunt. Non ibo inficias, æquitate quam ſanguine, cauſſa quam armis retinere parta majoribus malueram. ſi cunctatione deliqui, virtute corrigam.* [2] *Veſtra quidem vis & gloria in integro eſt, addita modeſtiæ fama; quæ neque ſummis mortalium ſpernenda eſt, & à* [3] *diis æſtimatur.* Simul [4] diademate caput Tiridatis evinxit [5] prom-

INTERPRETATIO.

que. Obſtant Romani, & etiam nunc in perniciem ſuam, pacem violant, quam *tamen* ipſi nunquam fœliciter oppugnavere. Haud inficiabor, maluiſſem conſervare. jure, quam cruore, æquitate, quam bello ea quæ majores noſtri comparavere: ſi quid nectendo moras commiſſum eſt, *mea* fortitudine inſtaurabo. Veſtra certe potentia, veſtra fama haud imminuta eſt, adjuncta & moderationis laude, quæ nec à rerum dominis contemni debet, & quæ à diis ipſis adprobatur. *Simul Tiridatem inſigni*

NOTÆ.

vertuntur. Ibi in turba ictus Remus cecidit.

1. *Nunquam.*] Raro certe fœlices Romani adverſus Parthos, aut Perſas, & ſæpe fuſi fugatique. ſed hic præcipue reſpicit ad cladem Craſſi, & M. Antonii.

2. *Veſtra gloria in integro eſt.*] Licet cunctati eſſent, nec bellum intuliſſent Romanis, & laceſſiti, quaſi per contumeliam eſſent à Tigrane, ſupra: *Eo contemptionis deſcenſum* &c.

Attamen neque bello aut prælio victi adhuc erant: integra gloria, integræ vires nec bello fractæ, addito præterea & modeſtiæ decore, quod in ſummis regibus ſummum eſt. Integræ res ſunt, *quod cunctatione deliqui, virtute corrigam.*

3. *Et à diis æſtimatur.*] Referenda iſta ſunt ad eam *modeſtiæ* virtutem, qua, nempe, æquitate, potius quam ſanguine, *cauſſa quam armis*, parta à majoribus retinere, & ſua recuperare conantur: quaque inviti, & cunctanter, & non niſi poſt alia omnia, nequidquam tentata, in arma principes protumpunt.

Illa virtus non ſpernenda eſt ſummis mortalium, primoque in faſtigio poſitis, & à Diis ipſis æſtimatur: eaque ante bellum virtute uſis favent. Nam dii favent juſtum bellum gerentibus.

Ad juſtitiam autem bellorum facit, non tantum cauſſa, ſed etiam neceſſitas inevitabilis, qualis eſt, cum aliis conſiliis, cunctando nempe, tolerando, & modeſtia, ut hic loquitur, arma declinari non potuerunt. *Boxhornius.*

Diis æſtimatur.] Ipſa modeſtia diis placet & modeſtiæ exemplum ſunt dii ipſi, qui licet vi potentiaque præcellant, etiam in ipſos reges; attamen vltro benigni ſunt, neque vim aut injuriam faciunt, factam ſero & lente ulciſcuntur.

4. *Diademate.*] Maluiſſem id fieri apud Armeniam in ipſa regia, apud Artaxata nempe. Forte ſic mos fuit illos minores reges, cum ad obtinenda regna mitterentur, primum inſigni regio redimiri ab ipſo rege in concilio & conſpectu Megiſtanum, Parthorum, & Armeniorum, qui favebant aderantque his comitiis. quo deſignabatur potentia regis regum, dein perficere ritum ſolemnis inaugurationis in medio concilio procerum Armeniæ.

5. *Promptum.*] Quia tardius fuiſſet, alium equitatum contrahere, & præcipue apud gentes, quæ forte ſuo ſumptu, & ad certum tempus anni ſtipendia mererent. nec ultra tempus aut certos fines ſequi regem tenentur. infra *dum ipſe molem belli ciet.* Forte decem millia equitum fuerunt, qui ſtiparent reges *ex more*, ut apud veteres Perſarum reges.

ptam equitum manum quæ regem ex more ſectabatur, Moneſi nobili viro tradidit, adjectis [1] Adiabenorum auxiliis: mandavitque *Tigranem Armenia exturbari, dum ipſe* [2] *poſitis adverſus Hyrcanos diſcordiis, vires intimas, molemque belli ciet,* [3] provinciis Romanis minitans. Quæ ubi Corbuloni certis nuntiis audita ſunt; legiones duas [4] cum Verulano Severo, & [5] Vectio Bolano, ſubſidium Tigrani mittit, occulto præcepto,

INTERPRETATIO.

regio redimivit, & dedit Moneſi principi viro expeditum agmen equitum, quod pro more ſtipabat regem, adjunctis copiis Adiabenorum, juſſitque dejici Tigranem Armenia, dum ipſe, compoſitis Hyrcaniæ bellis, interiores regni copias, totamque belli vim apparatumque exciret, & minabatur etiam provinciis Rom. Quæ poſtquam delata ſunt Corbuloni certis nuntiis, mittit auxilium Tigrani, duas legiones cum Verulano Severo, & Ve-

NOTÆ.

1. *Adiabenorum.*] Quia finitimi illi Armeniis, ideoque infeſti, & præcipue Tigrani, qui late vaſtaverat regionem.

2. *Poſitis.*] Certe jam componebat ipſe diſcordias, vel jam tum compoſitæ erant cum Hyrcanis; namque molem belli ciet tum, non adverſus Hyrcanos, ſed adverſus Tigranem & Romanos.

Poſitis adverſus Hyrcanos diſſidiis,] Ne putes tum expediiſſe, aut exiſſe Vologeſem adverſus Hyrcanos; nam ſtatim ipſe cum tota belli mole adventat, & dum Moneſes cum Adiabenis obſidet Tigranocertam, ipſe rex præſens bello aderat, ad Niſibim nempe.

Et hinc bellum juvabat, diſtabatque tantum decem leucis à Tigranocerta. quod non potuiſſet fieri, ſi eadem æſtate ſuſcepiſſet expeditionem adverſus Hyrcanos. Nec certe *equitum manum quæ regem ex more ſectabatur*, Moneſi dediſſet, niſi ſtatim ipſe ſequeretur cum univerſo exercitu.

Igitur, vel jam poſitæ erant diſcordiæ adverſus Hyrcanos, vel tum componebantur ab ipſis fratribus Pacoro & Tiridate, dum etiam rex ipſe totas regni vires ciet Armeniam petiturus.

Puto, jam tum compoſitum erat, & diſcuſſum bellum cum Hircanis, & intelligendum, quaſi ſcripſiſſet: *jam poſitis diſcordiis.*

3. *Provinciis Rom.*] Præcipue *Syriam* intelligit, quæ opulenta & vicina Meſopotamiæ campis, quibus equitatus Parthicus præpollebat, & Euphrati flumini, ambo imperia dividenti.

4. *Cum Verulano.*] Hi duo legati erant ſuæ quiſque legionis. Nemo adhuc *ſumma belli* præerat. nam, *ſcripſeratque Cæſari* Corbulo, *proprio duce opus eſſe, qui Armeniam deffenderet.*

Corbulo abſens in Syria, tueri Armeniam non valebat, & Syria ipſa à Parthis oppugnari potuit, ſi desereretur. Itaque *proprio duce* indigebat Armenia, ut & rectore ſuo Syria, præſertim ingruente rege, tantaque belli mole.

5. *Vectio Bolano.*] Scribe *Vettio*, ex lapide: C. CALPVRNIO. PISONI. M. VETTIO. BOLANO. COS. De hujus Bolani bellica gloria, Statius lib. v. Silvar. ad filium ejus Criſpinum:

—— rigidi ſummam Mavortis agebat
Corbulo, ſed comitem belli ſociumque laboris
Ille quoque egregiis multum miratus in armis
Bolanum, atque illi curarum aſperrima ſuetus
Credere- Lipſius.

Non omnino fidendum inſcriptionibus, ſæpe forte errat manus artificis ignari litterarum.

compoſitius cuncta ; quam feſtinantius agerent. Quippe [1] bellum habere, quam gerere malebat. Scripſeratque Cæſari, *proprio duce opus eſſe, qui Armeniam defenderet : [2] Syriam ingruente Vologeſe [3] acriore in diſcrimine eſſe.* Atque interim reliquas legiones pro ripa [4] Euphratis locat : tumultuariam provincialium manum armat : hoſtiles ingreſſus præſidiis intercipit. Et [5] quia egena aquarum regio eſt, [6] caſtella fontibus impoſita : quoſdam rivos congeſtu arenæ [6] abdidit. Ea dum à Corbolone 4

INTERPRETATIO.

ctio Bolano, cum ſecretis mandatis, ut omnia gererent prudentius, quam properantius. *Etenim malebat habere bellum, quam facere. Et nuntiaverat principi,* mitti oportere proprium ducem, qui tueretur Armeniam, & Syriam in majori periculo verſari, irrumpente Vologeſe. *Et interim alias legiones diſponit pro littore Euphratis, ſubitarium agmen ex provincialibus inſtruit, hoſtiles aditus ſtationibus occupat. Et quia inops aquarum terra eſt, præſidia fontibus immunivit, & congeſto ſabulo, quoſdam rivulos obruit occultavitque. Ea dum previdet Corbulo, defen*[illegible] *Syria*

NOTÆ.

1. *Bellum habere.*] Bellum habetur & trahitur, dum nihil feſtinatur, diſpoſitis præſidiis ſtationibuſque omnia compoſite aguntur, dum eluditur hoſtis, & præſertim equitatu præpollens, qui cito rapit victoriam, aut deſerit.

Bellum geritur laceſſendo hoſtem crebris præliis, exſcindendo urbes, & copiam pugnæ, ſi ſtatim præbeas aut accipias quod vetat hic Corbulo. Nam expectabat nuntios principis, qui proprium ducem mitteret tuendæ Armeniæ.

Bellum.] Suſtinere & prohibere, ac reſiſtere potius, quam pugnare aut aggredi hoſtes.

2. *Syriam.*] Lib. 6. cap. 31. lib. 12. 23. *Tillemonius.*

3. *Acriore.*] Nempe quia rex ipſe ingrueret. Et revera Syriã tentarunt Parthi, priuſquam invaderent Armeniam. forte ne Armeniis ſuccurrere poſſet Corbulo; & ut deſtitutos & invalidiores deprehenderent Armenios, ſeu Romanos ipſos, tuendæ Armeniæ impoſitos & intentos.

4. *Euphratis.*] Lib. 6. cap. 31.

5. *Et quia egena.*] Non videtur hoc factum, quod jam olim egena eſſet, ſed ut poſt hac eſſet. Forte Tacitus : *Et quo egena aquarum regio eſſet, caſtella fontibus impoſita.* Gronovius.

Id fact um & quia egena aquæ regio illa jam olim erat: & ut magis eſſet in futurum, cum irrumperet eques Parthicus.

Egena.] Quia arida illa regio ex genio & natura loci. & rari fontes infrequenteſque rivuli. Idcirco conſtituit *caſtella* illis fontibus Corbulo, & rivos multa arena obruit, quia ſiti nihil infeſtius, præcipue equitatui quo præpollent Parthi.

Sicque non factum, ut egena aquæ eſſet regio, quod jam olim habuit à natura, ſed ſic factum, ut poſthac magis adhuc egena eſſet, & magis arderet

Et hoc eſt diſcrimen inter flumina Orientis, & noſtra, quod illa decreſcant eundo, per rivulos quibus irrigantur agri, ſenſim exhauſti ; noſtra vero novos fontes & aquas abundantiores alveo excipiant.

6. *Caſtella.*] Puto, non ad inſtar caſtellorum quæ fontibus impoſita Romæ, aut aliis urbibus, quæ potius inædificata ad recipiendas aquas, & ad fontium amœnitatem. Sed ut in bello, propugnaculorum inſtar & turrium, quæ ſtatione militum defenderentur, ne uti aquis hoſtes poſſent. quod infeſtũ maxime equitatui Parthorum. & oppugnationum inſcia.

7. *Abdidit.*] Alii *obdidit*, id eſt, ob-

tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine, Moneſes ut famam ſui præiret, non ideo neſcium aut incautum Tigranem [1] offendit: qui occupaverat [2] Tigranocerta, urbem copia defenſorum & [3] magnitudine mœnium validam. Ad hæc Nicephorius amnis haud ſpernenda latitudine partem murorum ambit: & ducta ingens foſſa, qua fluvio diffidebatur. Inerantque milites, & proviſi ante commeatus. quorum ſubvectu pauci avidius progreſſi, & repentinis hoſtibus circumventi, ira magis quam metu cæteros accenderant. Sed Partho [5] ad exſequendas obſidiones nulla comminus audacia: [6] raris ſagittis, neque clauſos exterret, & ſemet fruſtratur. [7] Adiabeni cum promovere ſcalas & machinamenta inciperent, facile detruſi, mox erumpentibus noſtris cæduntur. Corbulo tamen, quamvis ſecundis rebus ſuis, moderandum fortunæ ratus, miſit ad Vologeſem, qui expoſtularent *vim provinciæ*

INTERPRETATIO.

cauſſa, *citato agmine invectus Moneſes, ut ſui rumorem præverteret, non ideo deprehendit imparatum, aut inopinantem Tigranem, qui inſederat Tigranocerta, oppidum firmum numero propugnantium & altitudine murorum. Præterea Nicephorius fluvius non mediocriter latus, partem mœnium cingit, & perductum erat ingens vallum, quâ parte flumen haud ſatis muros tuebatur. Et aderant milites, & præparata prius cibaria, ad quæ aſportanda nonnulli cupidius provecti, & ingruentibus ſubito Parthis intercepti, iracundiam magis, quam formidinem aliis incitarant. At Parthis nulla ex propinquo audentia ad obſidenda oppida, raro ſagittarum uſu, neque obſeſſis terrorem incutiunt, & ſemet fallunt. Adiabeni nullo negotio deturbati ſunt, cum inciperent admovere ſcalas & tormenta, dein noſtris erumpentibus ſternuntur, funduntur. Attamen Corbulo, licet proſperis ſuis rebus modeſte ferendam fœlicitatem arbitratus, miſit ad Vologeſem* legatos,

NOTÆ

ſtruxit, ingeſta multa arena, ut non apparerent rivi, ut ſub terram aquæ effluerent, & paſſim diſpergerentur, nullo certo alveo aut receptaculo confluentes.

1. *Offendit.*] Invenit, deprehendit.

2. *Tigranocerta.*] Lib. 12. cap. 50.

3. *Magnitudine mœnium validam.*] Adeo, ut Appianus producat mœnia Tigranocertæ in altitudine ad quinquaginta cubitos: quæ in imo adaptata equorum ſtabulis. Vide eum in Mithridatico. *Lipſius.*

4. *Nicephorius.*] Vel Nymphæus, amnis Armeniæ majoris, & Meſopotamiæ regionum, in Tigrin fluvium labitur. Ex Chartis Ruæi & Sanſonis. *Tillemon.*

5. *Ad exſequendas.*] Quorum balliſtæ & catapultæ ſaxa telaque longius vibrant, quam ſagittæ Parthorum adæquare jactum illum poſſint. Infra Tac. cap. 10.

6. *Raris ſagittis.*] Quia Parthi non ſuccedunt propius ad muros, neque intra jactum ſagittæ, ſic procul amoti, vel raro ſagittas emittunt adverſus defenſores mœnium, vel ſi emittunt, raro percutiunt hoſtem, aut exterrent; & ſic ultro fruſtratur, vaneſcitque impetus ſagittariorum.

Raris ſagittis.] Raro cum obſident, ſagittas emittunt Parthi, quia non comminus accedunt ad muros, & quia inutiliter emitterent adverſus mœnia, aut alia quibus teguntur propugnatores; & præcipue adverſus Romanos, qui maxime callent *machinamenta & aſtum oppugnationum.*

7. *Adiabeni.*] Qui pedites haud dubie, *illatam*

illatam: [1] *ſocium amicumque regem* [2] *cohortes Romanas circumſidere.* [3] *omitteret* [4] *potius obſidionem, aut ſe quoque in agro hoſtili caſtra poſiturum.* Caſ-

INTERPRETATIO.

qui quererentur, bello laceſſitam Armeniam, regem ſocium amicumque *populi Romani*, & cohortes Rom. armis circumdari. Obſidione potius abſiſteret, aut ſe etiam

NOTÆ.

& aliud genus militiæ uſurpabant, at Parthi, qui ſolo equitatu pollent.

Adiabeni vicini Armeniis, forte idem militiæ inſtitutum ſectabantur, & ſcalas cæteraque obſidionis inſtrumenta invenerant, quia vicini, & æmulatione odiiſque municipalibus, ſeu provincialibus.

1. *Socium amicumque regem.*] Hoc capiunt de Vologeſe, quaſi ipſe *amicus & ſocius rex* eſſet populi Rom. quod falſum. Nam rex Parthorum qui perpetuo æmulus imperii Rom. vel etiam hoſtis, nunquam *ſocius amicuſque* populi Rom *rex* appellaretur. Id repugnat veteri hiſtoriæ, & ſenſui Taciti.

Sic vocatur potius Tigranes, qui appellatus erat rex *ſocius amicuſque*, & impoſitus erat Armeniæ à Cæſare; ſicque appellabantur *reges*, qui partes imperii Rom. & ei inſerviebant. quod non convenit regi Parthorum. imo toto cælo totoque fere orbe diſcrimen fuit.

Igitur querebatur Corbulo, quod Vologeſes irrupiſſet Armeniam, & quod Tigranem *ſocium amicumque* populi Romani *regem*, ſimul & *cohortes Romanas* obſideret. Potuit pax & fœdus eſſe inter utramque gentem, Parthorum nempe & Romanorum. Potuit Vologeſes vocari fœderatus, vel quid ſimile, ſed nunquam appellatus *rex amicus & ſocius*. quod tantum minoribus regulis & inſervientibus conveniebat.

Et adverte τὸ *appellari*, cadere præcipue in *regem*. At appellari regem ſocium à Romanis, idem eſt ac creari renuntiarique regem, aut ſaltem defendi vi Romana. quod faciebant Romani, cum Regem regnare juberent in provinciis, quibus illos imponebant.

Quod non convenit in Vologeſum, qui ſibi debebat imperium & numini ſoli, aut majoribus & qui ex æquo vincebat, imperabat certabatque cum Romanis.

Socium.] Id ne intelligas de Partho, ſed de Tigrane, qui *appellatus* rex ſocius & amicus à populo Rom. & impoſitus Armeniæ à Cæſare fuerat. Id tantum convenit regibus inſervientibus: at nunquam ita appellatus Parthus. Fere tamen intelligunt de Parthorum rege. ſed melius ſic leges: *Socium amicumque regem, cohortes Romanas circumſidere.* ut comma ſit pro conjunctione *&*. Nunquã ſocius Parthus, nec amicus dictus, quodcunque fœdus interveniat. ſic conjunctiones ſpernit Tacitus.

2. *Cohortes.*] Sic legere mallem, *ſocium amicumque regem & cohortes Romanas circumſideri.* Cohortes Rom. præſidio Tigranocertæ & Tigranis regis, nempe *mille legionarij*, de quibus ſupra. Neque totæ legiones ſe oppido includerent. hi mille legionarii in cohortes diſtributi ſub vexillis. Infra 24. id explicat ipſe Vologeſus, *nuper clauſum Tigranem, poſt Paetum &c.*

3. *Omitteret potius.*] Alii *ocius*, alii *protinus*. Nihil muto. monet Corbulo Vologeſum, ut potius obſidionem illam omittat, quam amicum populi Rom. regem & cohortes Rom. vi expugnet.

Ut omittat potius cœpta, quam ipſe etiam Corbulo cogatur irrumpere fines Parnes cum legionibus Rom. Omitteret potius obſidionem, quam diutius circumſideret regem ſocium, & cohortes Romanas.

4 *Potius.*] Legunt *ocius*, id eſt, protinus, bene ad ſenſum Taciti, & ad faſtum Romanum. Nam infra centurio, Corbbulonis *mandata ferociter edidit*, nempe regi, ſed puto, ſufficit nobis vox *potius*, nempe potius obſidionem omitteret, quam continuaret Vologeſes allo-

perius centurio in eam legationem delectus, apud opidum [1] Niſibin [2] ſeptem & triginta millibus paſſuum à Tigranocerta diſtantem adit regem, & mandata ferociter edidit. Vologeſi vetus & penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec præſentia proſpere fluebant irritum obſidium, tutus manu & copiis Tigranes, fugati qui expugnationem ſumpſerant, miſſæ in Armeniam legiones, & aliæ pro Syria paratæ ultro irrumpere. ſibi imbecillum equitem pabuli inopia. [3] nam exorta vis locuſtarum ambederat, quidquid herbidum aut frondoſum. Igitur metu abſtruſo mitiora obtendens, [4] *miſſurum ad imperatorem Romanum*

INTERPRETATIO.

regioni hoſtili arma illaturum. *Caſperius centurio ad id nuntiandum adſcitus, convenit regem apud urbem Niſibin à Tigranocerta diſſitam ſeptem & triginta millibus paſſuum, & juſſa* ducis *conſtanter enuntiavit. Vologeſi antiquum & penitus inſitum erat, bellum Rom. declinandi: nec tum temporis ſecundæ res* ipſius *erant. fruſtra tentata obſidio, defenſus munimentis & militibus Tigranes, profligati qui obſidium ſuſceperant, adductæ in Armeniam legiones Rom. & aliæ in finibus Syriæ in procinctu ad invadendum ultrò, ſibique debilem equitatum* advertebat, *penuria cibariorum. Quippe enata ingens colluvies locuſtarum, adroſerat quidquid herbarum aut foliorum fuit. Itaque occultata formidine, molliora prætendens, reſpondet*, miſſurum ſe oratores ad Cæſarem,

NOTÆ.

quin *ſe quoque in agro hoſtili caſtra poſiturum.* Potius omitteret obſidionem illam, quam bellum internecinum inciperet.

Et in id conſentit Parthus, aut potius ambo conſentiunt, rex nempe Parthorum, & dux Romanus, ut Vologeſi daretur copia mittendi legatos ad Cæſarem (neque enim aliter licebat) *ſuper petenda Armenia, & firmanda pace*, ea conditione, ut Rex Tigranocertæ obſidium relinqueret, retroque abiret, nihilque interim utrinque hoſtile fieret, dum legati regis Roma redeunt.

Et ſecreta ea pacta inter Corbulonem & Vologeſum, & quæ pauci tum ſciebant. Hinc diverſus rumor, hinc varii ſermones in urbe. Plures *extollebant* Corbulonem, alii alio modo interpretabantur.

1. *Niſibin.*] Niſibis urbs tractus Acabenes, in Meſopotamia regione. Hodie *Neſbin*, vel *Naſibin*, villa aut burgus præfecturæ *Diarbeck*, ſub imperio Turcico Aſiatico. *Tillemonius.*

2. *Septem & triginta millibus.*] Sunt 12. leucæ Gallicæ, ſi tria milliaria leucam Gallicam adæquant. forte apud Tac. fuerint 18. leucæ.

3. *Exorta vis locuſtarum.*] Locuſtæ numerantur partim inter aves, partim inter inſecta animalia, maximeque Ægyptum, & Cyrenaicam infeſtant, & ſegetes aut rodunt, aut contactu adurunt. Vide Plinium 11. 29.

Ideoque aiunt imperatores C. *de locato*, minuendam eſſe penſionem colono, cum ſegetes à locuſtis exeſæ fuerint. Vide Pſalm. 105. Exod. cap. 10 Ioëlis cap. 2.

Locuſtæ necari jubentur militari imperio in Syria, auctore Plinio. In Cyrenaica lex fuit, ut pœna desertoris teneretur, qui ingentem vim locuſtarum, aut earum fœtus non debellaſſet.

Locuſta quoque piſcis eſt ex genere cruſtaceorum, de quo plura Ariſtoteles lib. de Animalibus. *Lupanus.*

Vis locuſtarum.] Id eſt, multitudo immenſa, numerus & colluvies ingens.

4. *Miſſurum* &c. *legatos*] Quod tamen non potuit, niſi permitteret dux

legatos ſuper petenda Armenia & firmanda pace reſpondet Moneſen *omittere Tigranocerta* jubet; ipſe retro concedit. Hæc plures ut *formidine* 6 *regis, & Corbulonis minis patrata & magnifica* extollebant. Alii 1 *occulte pepigiſſe* interpretabantur; *ut omiſſo utrimque bello, & abeunte Vologeſe,*

INTERPRETATIO.

qui Armeniam poſtularent, & pacem componerent Imperat Moneſi, ut relinqueret Tigranocerta; ipſe retrò abſcedit. *Hæc plerique celebrabant, tanquam* magnifica, & veluti confecta metu Vologeſis, miniſque Corbulonis. *Alii concipiebant*, ducem regemque ſecretò conveniſſe inter ſe, ut poſitis utrimque armis, & ab-

NOTÆ.

Romanus. Quare monet hîc *ſe miſſurum* ad principem legatos ſuos. & cap 14. *Quibus perpetratis copia Vologeſi fieret, mittendi ad Neronem legatos.*

Et talibus legatis addebant Romani duces centurionem & milites; qui ipſos deducerent, partim honoris cauſſa, partim ne quid molirentur in itinere. Infra: *Interrogatus centurio, qui cum legatis* Parthorum *advenerat Romam.*

1. *Alii occulte pepigiſſe.*] Cum viderent hinc Moneſen omiſiſſe Tigranocerta, regem ipſum retro abſceſſiſſe, & contra, militem Romanum Tigranocertis abductum, & hibernaviſſe legiones, non in Armenia (ut poterant, aut poſſe videbantur) ſed procul in extrema Cappadocia, certe haud abs re interpretabantur, ex tacito pacto Corbulonis regiſq; dilatum eſſe bellum, forte ut cum illo duce certaret Vologeſes, quem miſſurus erat princeps, neque vltra periculum adiret gloriæ olim partæ Corbulo, aut alia cauſſa, quæ ad tale pactum mutuo incitaret.

Et eo magis, quod Armeniæ defendendæ propria mandata non habuit Corbulo à Cæſare. Et ſi quid deliquiſſet, ipſi tribueretur, ſi viciſſet, vel in fortunam publicam, ut fit, vel id ingloriam ducis adventantis ceſſurum putabat.

Sicque interpretabantur prudentiam Corbulonis, qui cum nulla propria mandata haberet, ſed expectaret ducem proprium tuendæ Armeniæ delectum à Nerone, haud dubie egit per Caſperium legatum cum rege, pepigitque ſecretò, ut utrique exercitus interim Armenia diſcederent, Moneſes Tigranocertæ obſidionem relinqueret, rex ipſe & equitatus Parthicus abſcederet, miles etiam Romanus & ſimul cum eo Tigranes, qui vim propriam non habuit, exiret Armenia; ſicque velut ex compoſito differretur bellum, & induciæ interim eſſent.

Quod non ægre accepit Vologeſes, ob inopiam pabuli, feſſo equite, & ut ſpatium haberet mittendi legatos Neroni, vel redintegrandi bellum pro commodo. Nec admodum curavit Corbulo, qui expectaret ducem ex Urbe, & res integras ipſi relinquere maluit, quam adire belli diſcrimen injuſſus.

Attamen flagitium ducis Rom. fuiſſe videatur, quod Tigranes rex amicus & ſocius Romanorum Armeniam donum populi Rom. defereret, quia nempe deſertus fuit à milite Rom. qui abſcedebat in Cappadociam. & hoc verum.

Sed Moneſus Tigranem obſeſſum clauſumque habebat, aderat ipſe rex, urgebat ex propinquo, juvabat, inſtabat, ingruebatque tota mole belli. nec ſine diſcrimine prælii, aut pacto induciarum aliquo repelli tanta vis potuit.

Quod diſcrimen ſubire noluit Corbulo, injuſſu Cæſaris, & qui alium ducem, novaque mandata à principe expectabat, qui ſæpe metuendus magis, quam hoſtis.

Occulte pepigiſſe interpretabantur.] Sive *occulte*, ſive aliter pepigerint, ut Ti-

[1] *Tigranes quoque Armenia abſcederet. Cur enim* [2] *exercitum Romanum à Tigranocertis deductum? cur deſerta* [3] *per otium, quæ bello defenderant? An melius hibernaviſſe* [4] *in extrema Cappadocia,* [5] *raptim erectis tuguriis, quam in* [6] *ſede regni modo retenti? Dilata prorſus arma, ut Vologeſes cum alio quam cum Corbulone certaret: Corbulo merita tot per annos gloriâ, non ultra periculum faceret.* Nam, ut retтuli, proprium ducem tuendæ Armeniæ popoſcerat, & adventare Ceſennius Pætus au-

INTERPRETATIO.

cedente Vologeſe, Tigranes etiam Armeniam relinqueret. Cur enim legiones Rom. à Tigranocertis abductas? cur relicta, cum pax eſſet, quæ armis propugnaverant Romani? An meliora legionum hibernacula in ultimis Cappadociæ finibus, ſtructis de repente tentoriis, quam in arce Armeniæ, nuper conſervatæ? Prolatatum certe bellum, ut Vologeſes cum alio, quam cum Corbulone pugnaret: Corbulo non amplius diſcrimen adiret parti per tot annos decoris. *Quippe, ut memoravi, poſtulaverat proprium legatum, defendendæ Armeniæ* gratia, *& nuntiabatur advenire*

NOTÆ.

granes abſcederet Armenia. attamen certe id factum. Nec aliter hic componit hiſtoriam Tacitus, quam ex ſermonibus, & ex interpretatione prudentum hujus ævi.

Nec aliter, ut puto, ad ejus cognitionem pervenerat hiſtoria hæc. Et quia hæ fœderis conditiones occultæ erant, & manſerunt ſecretæ, nec palam tum evulgatæ ſunt, quia promi in vulgus talia, nec Reipub. eſt, nec principis. Idcirco nec etiam rei veritatem propalat, aut ſatis adfirmat Tacitus.

Et ſolum exponit famam ambigue, ut ambigua erat, rationeſque hinc & inde proponit, quibus *alij* iſti evincunt, occulte invicem talia pepigiſſe Regem & Corbulonem.

1. *Tigranes.*] Forte de illo nihil pepigerant expreſſe, ſed ſufficiebat ad illum deſtituendum, fuiſſe ſilentio præteritum. & ſatis tacite de illo abdicando convenerant rex & dux Romanus, cum daretur facultas Partho mittendi Romam legatos de petenda Armenia. Et haud dubie tum abſceſſit Armenia Tigranes, cum etiam abſceſſit Parthus, licet nihil aperte pronuntiet Tacitus. Nam certe poſt ea nulla mentio Tigranis in hiſtoria.

2. *Exercitum.*] Intelligit *mille legionarios, & alas cohorteſque auxiliarium* datas primum regi Tigrani; dein duas legiones, quas miſerat Corbulo cum legatis ſubſidio, ingruente Vologeſe, quæ etiam abſceſſere Armenia. Nam in Cappadocia hi[illegible]runt, ſicque deſtitutus Tigranes, nec etiam tum præſidio opus habuit, cum utrinque bellum deſertum eſſet & exercitus abſceſſiſſent.

3. *Per otium.*] Quia *rex ipſe retro conceſſerat*, & ſimul cum illo bellum. & infra: *dilata prorſus arma* &c.

4. *In extrema Cappadocia.*] Sic innuunt, deſertam prorſus Armeniam, cum tam procul abſceſſiſſent legiones, ex fœdere. Vel ſic egerat Corbulo, ut pedites procul ab equitatu Parthorum amoti, tutius hibernarent, & res integras inveniret dux qui adventabat. quod maxime cavendum Corbuloni fuit. qui neque tota illa prudentia, obtrectationem Pæti vitare potuit.

Cappadocia.] Lib. 12. cap. 49. *Till.*

5. *Raptim.*] Non habiti ſub pellibus, ſed caſis ſeu mapalibus & tuguriis, quaſi ex tempore ſtructis in ſtativis caſtris, ita tamen ut illa tuguria, ſeu contubernia ſtabiliora & commodiora eſſent adverſus hiemem & atrocitatem cœli, quam ipſa tentoria quæ tantum pellibus, aut centonibus obtecta eſſent.

6. *In ſede regni.*] Tigranocertam in-

diebatur : jamque aderat, [1] copiis ita diviſis , ut quarta & duodecima legiones , addita quinta quæ recens à [2] Mœſis excita erat , ſimul [3] Pontica , & [4] Galatarum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent : tertia & ſexta & decima legiones , [5] priorque Syriæ miles apud Corbulonem manerent. Cætera ex rerum uſu ſociarent , partirenturve. Sed neque Corbulo æmuli patiens ; & Pætus cui ſatis ad gloriam erat ſi proximus haberetur , deſpiciebat geſta , *nihil cædis aut prædæ , uſurpatas nomine tenus urbium expugnationes* dictitans : *Se tributa ac leges , & pro* [6] *umbra regis , Romanum jus victis impoſiturum.* Sub idem tempus legati Vologe- 7

INTERPRETATIO.

Ceſennius Pætus : jamque aderat ille , ſic partito exercitu , ut legiones quarta & duodecima , adjuncta quinta , quæ nuper evocata erat è Mœſia , etiam & ſociales copiæ Ponti , Galatiæ & Cappadociæ Pæto obſequerentur. At legiones tertia & ſexta & decima, vetuſque Syriæ miles penes Corbulonem eſſent. Cæteras pro neceſſitate rerum copias jungerent, aut dividerent. Sed neque Corbulo rivalis tolerans ; & Pætus cui ſatis amplum decus erat , ſi ab illo *ſecundus exiſtimaretur , contemnebat res Corbulonis* , nullos hoſtes cæſos , aut ſpoliatos opibus , expugnata verbo tenus oppida , *jactabat.* Se vectigalia juraque , & pro ſimulachro regis Romanas leges debellatis hoſtibus præſcripturum.

NOTÆ.

telligit , quæ arx præcipua Armeniæ tum & ſedes belli.

1. *Copiis ita diviſis.*] Puto, à principe ipſo , & couſilio publico. neque enim Pætus jus habuit in Syriacas legiones, longe minus in ipſum Syriæ rectorem ſibi adrogare imperium potuit. ac talia conſtituere interfuit principis , pacis & boni publici.

2. *Mœſis.*] Mœſia , provincia, vel pars Illyrici orientis. hodie partes provinciarum *Dalmatia* , *Albania* , *Servia* , & *Bulgaria* , ſub Turcico imperio Europæo, magna ex parte. *Tillemonius.*

3. *Simul Pontica.*] Intellige *auxilia* regum ac ſociorum è Ponto evocata.

Pontica.] Lib. 12. cap. 21. *Tillem.*

Pontica.] Non legio , ſed auxilia quæ ex Ponto advecta. Neque quatuor legiones datæ forent Pæto. neque appellatæ legiones Rom. à regnis , aut provinciis. neque legiones Rom. locatæ erant, ubi reges imperabant , niſi forte ingruente bello.

At in Ponto nullum bellum,neque ſingulari numero vocabantur.Sed *Hiſpanienſes* , *Germanica* , aut *Syriaca* dicebantur legiones. quæ in his regionibus merebant.

4. *Galatarum.*] Lib. 13. cap. 35. *Till.*

5. *Priorque Syriæ miles.*] Sic lib. 4. *Dehinc initio ab Suria uſque ad flumen Euphratem , quantum ingenti terrarum ſinu ambitur , quatuor legionibus coercita , accolis Ibero , Albanoque & aliis regibus* &c.

Priorque miles.] Intellige vetera auxilia ſociorum,quæ addit acuilibet legioni, æquabant numerum & robur legionum ipſarum.

Neque veriſimile eſt, Gorbulonem habuiſſe quatuor legiones Syriacas , quæ *prior Syriæ miles* appellari poſſint , & præterea tres legiones *tertiam & ſextam , & decimam* , & auxilia pari robore. Iam ante , *duas legiones* è Syria miſerat in Armeniam Corbulo , quæ fuerunt , *quarta & duodecima*, quæ & remanſerunt penes Pætum Armeniæ præfectum. Infra , *quarum quartam Famiſulanus , duodecimam Calavius regebant.* Itaque diviſis copiis,Corbulo habuit tantum tres legiones in Syria, nempe *tertiam & ſextam, & duodecimam* cum auxiliis , ſeu priore milite Syriaco.

6. *Pro umbra.*] Erat certe tantum imago& umbia regis, non Corbulonis culpa,

ſis, quos ad principem miſſos memoravi, revertere irriti: bellumque propalam ſumptum à Parthis. nec Pætus detrectavit, ſed duabus legionibus, quarum quartam [1] Famiſulanus Vectonianus eo in tempore, duodecimam Galavius Sabinus [2] regebant, Armeniam intrat, triſti omine. Nam in transgreſſu Euphratis, quem ponte tranſmittebat, [3] nulla palam cauſſa, [4] turbatus equus qui [5] conſularia inſignia geſtabat, retro

INTERPRETATIO

Circa idem tempus oratores Vologeſis, quos ad Cæſarem miſſos fuiſſe rettuli, re infecta rediere, bellumque aperte capeſſere Parthi, nec Pætus abnuebat, ſed Armeniam ingreditur infelici præſagio cum duabus legionibus, quarum quartæ tum temporis præerat Famiſulanus Vectonianus, & duodecimæ, Calavius Sabinus: quippe in tranſitu Euphratis, quem ponte tranſmeabat, nulla manifeſta cauſſa, conſternatus equus, qui con-

NOTÆ.

ſed propter ambigua Armeniorum ingenia, & quia præpollebat ſæpe factio Arſacidarum. Hinc infra cap 14. *Vaſaces imaginem retinendi donandive* (Armeniam) *penes nos, vim penes Parthos, memoravit.*

Pro umbra regis.] Horum certe regum jugum ex libito excutiebant facile Megiſtanes & primores Armeniorum ſemper ambigui inter vim Parthorum, & opes Romanas. Volebant reges qui regnarentur, non regnarent.

1. *Famiſulanus.*] Lego: *Fannius Bolanus Vectonianus.* Nam ſupra, *legiones duas cum Verulano. Severo, & Vectio Bolano ſubſidium Tigrani mittit.* Qui forte filius iſtius Bolani de quo hic *Aurelius.*

Puto, diverſus legatus fuit ab utroque. nam de filio Bolani non reticeret Tac. & cum dicit, *eo in tempore*, ſatis innuit mutatum legatum. imo legatos ambos. æmulus Corbuloni Pætus eos mutaverat, ut novo bello. Victrices illæ duæ legiones *quarta & duodecima* remanſerant in Armenia ſed mutati legati *Verulanus* & *Bolanus*, quibus ſucceſſerant *Vectonianus* & *Calavius.*

2 [*Regebant.*] Nempe legati legionum erant, & ſummæ belli præerat Pætus tum conſul, ſeu mox proconſul.

3. *Nulla palam cauſſa.*] Intelligit, quaſi divinitus turbatum & attonitum equum fuiſſe. & ſic exitii publici oſtentum fuit, quod ille equus *inſignia conſularia* geſtaret. Vt olim Hirtio & Panſa conſulibus occiſis acie, aut bello abſumptis, oſtentum fuit everſæ Reipublicæ & amiſſæ libertatis, quæ ut à conſulibus incœperat ſic & deſinebat.

4. *Turbatus equus qui.*] Similem locum habes in Plutarchi Craſſo, qui inter prodigia pariter futuræ cladis, ſic narrat: *Equus vero Imperatoriis inſignibus ornatus, tracto per vim rectore, in flumen ſubmerſus diſparuit.*

Item Obſequens inter ea quæ Panſæ conſuli haud læta evenerunt: *Equus phaleratus in ipſius conſpectu feſtinans concidit.* Dionyſius lib. x. Antiq. Rom. qua parte de L. Quinctio agit, dictatore jam electo: *Vt paullo propior jam erat, equos ei phaleris, decore ornatos adduxerunt, & ſecures cum faſcibus, veſteſque purpureas, & alia inſignia, quibus olim regium imperium decoratum erat, obtulerunt.*

Vt appareat, equum unum, pluresve cum ornatu imperatorio, & conſulari (ſi eum magiſtratum dux geſſiſſet) è publico datos: non aliud, quam ſpecimen & notam dignitatis.

Tacitus hic *conſularia inſignia* ait: quia Cæſennius Pætus ille ipſe eſt qui ante annum conſul cum Petronio Turpiliano fuerat. *Lipſius.*

Per ſex menſes conſul fuit Pætus. nam in id tempus conſulatum dabat Nero teſte

evaſit. Hoſtiaque quæ muniebantur hibernaculis aſſiſtens; [1] ſemifacta
opera [2] fuga perrupit, ſeque vallo extulit. & pila militum [3] arſere, ma-
gis inſigni prodigio, quia Parthus hoſtis miſſibus telis decertat. Cæte- 8
rum Pætus ſpretis omnibus, nec dum ſatis firmatis [4] hibernaculis, nul-

INTERPRETATIO.

ſularia ornamenta ferebat, retro abſceſſit atque erupit. Et victima quæ adſtabat caſtris, quæ operibus firmabantur, imperfecta munimenta fuga pervaſit, ſeque caſtris proripuit. & tela militum ignibus effulſere, claro magis oſtento, quia Parthi infeſti ſagittis dimicant. Cæterum Pætus poſthabitis prodigiis, & nondum ſatis munitis caſtris,

NOTÆ.

Sueton. & tales equi inſigniaque in ſpeciem ac pompam, ſimul & neceſſitatem ſic parati ornatique incedebant.

5. *Conſularia inſignia.*] Quia aut proxime elapſo anno conſul Pætus, & faſtis nomen dederat, ſed forte conſulatu exiiſſe potuit, priuſquam adventaret in Orientem. quia tum coarctati conſulatus ad paucos menſes.

Forte conſulatum geſſerat à Calendis Ianuariis ad Iulias, quibus expeditionem aggreſſus eſt. & ex conſulatu imperium extraordinarium tuendæ Armeniæ, veluti proconſulatum acceperat.

Forte etiam ad plures menſes, pro libito dominantis prorogatus illi conſulatus, majoris auctoritatis & famæ cauſ ſa. Et certe Nero conſulatus *in ſenos menſes* ſæpius prorogabat.

1. *Semifacta.*] Nempe munimenta, ſeu hibernacula imperfecta perrupit. victima. Cave intelligas de ſacrificio, ſemifacto, neque enim adhuc inceptum ſacrificium, cum auffugit hoſtia ſeu victima. neque *opera* dicitur de ſacrificio: licet *operari* ſit rem divinam agere

Semifacta opera.] Quidam intelligunt de ſacrificio. potius id intelligendum de caſtris hibernis quæ ſemiperfecta Taurus facile perrupit.

Suet. Cal. 22 *Opera ſub Tiberio ſemiperfecta, templum Auguſti, theatrumque Pompeii abſolvit.* Adhuc *muniebantur* Pæto *hibernacula*, ideoque hoſtia tum mactabatur, ut cœptis dii favere vellent. ideoque etiam facile perrupit. infra: *necdum ſatis firmatis hibernaculis.*

Semifacta opera.] Intelligunt, quaſi ſemifacto ſacrificio, aufugiſſet hoſtia. Sed ſi *de ſacrificio* intelligis, quid *perrupit* illa hoſtia? certe non aliud quam *ſemifacta* munimenta *perrupit.* addit Tac. & explicat, *ſeque vallo extulit.* Taurus nempe.

2. *Fuga.*] Florus: *Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum* &c. Plin. lib. 8. 45. *Notatum eſt, vitulos ad aras humeris hominis allatos, non fere litare* &c. *Sicut nec claudicante, nec aliena hoſtia deos placari, nec trahente ſe ab aris.* Suet. Iul 58. *Cum immolanti auffugiſſet hoſtia, profectionem non diſtulit.* Suet. Tit. 10. *Sacrificanti Tito hoſtia aufugerat, ideo triſtior.*

3. *Arſere.*] Liv. lib. 33. *Ad Monetæ duarum haſtarum ſpicula arſerant.* lib. 43 *Fregillis in domo L. Atrei haſta quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arſiſſe.* Silius 8.

Per ſubitum attonitis pila exarſere maniplis. Aurelius.

Pila militum arſere.] Arſere igni, aut certe ardere viſa ſunt. Non intelligit, fuiſſe combuſta, ſed tantum ambuſta, & viſa, quaſi arderent abſumerenturque flammis, quamvis revera intacta eſſent. Sic nempe ob tenuitatem flammæ quæ arderet potius quam abſumeret.

4. *Hibernaculis.*] Debuit primò caſtella præſidiaque certis locis diſponere, firmare hibernacula, & neceſſaria omnia providere, quibus redeuntem exer-

lo rei frumentariæ proviſu, rapit exercitum trans montem [1] Taurum [2] *reciperandis*, ut ferebat, [3] *Tigranocertis, vaſtandiſque regionibus, quas Corbulo integras omiſiſſet.* Et capta quædam caſtella, gloriæque & prædæ nonnihil partum, ſi aut gloriam cum modo, aut prædam cum cura habuiſſet. Longinquis itineribus percurſando quę obtineri nequibant, [4] corrupto qui captus erat commeatu, & inſtante jam hieme, reduxit exercitum. compoſuitque ad Cæſarem litteras, quaſi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.
9 Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præſidiis inſedit: & ne ponti injiciendo impedimentum hoſtiles turmæ afferrent (jam enim ſubjectis campis, magna ſpecie volitabant) naves magnitudine præſtantes, & connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultiſque & baliſtis proturbat Barbaros, in quos ſaxa & haſtæ longius per-

INTERPRETATIO.

*nulliſque commeatibus præparatis, raptim ducit copias ultrà montem Taurum, reci*piendæ, *ut dicebat*, Tigranocertæ, populandiſque præfecturis, quas Corbulo illibatas reliquiſſet. *Et expugnatæ quædam arces, & decoris prædæque nonnihil quæſitum erat, ſi aut decus cum modeſtia, aut partas copias diligenter conſervaſſet. Sed dum longiſſimis viarum ſpatiis regiones percurrit, quæ retineri non poterant, corrupta ſunt, quæ capta fuerant, fruges; & imminente jam hieme, reduxit militem: ſcripſitque epiſtolas ad principem, veluti* patrato bello, *verbis ampliſſimis, rebus vanas atque inanes. Interea Corbulo, haud alias incurioſe defenſum Euphratis littus*, tum *frequentioribus præſidiis occupavit, & ne hoſtilis equitatus obſtaret extruendo ponti) jam enim proximis campis magna pompa advolabant Parthi) adigit per fluvium navigia amplitudine eximia, & quæ ſimul vincta trabibus turribuſque firmata erant, & machinis tormentiſque exterret hoſtes, in quos lapides, &*

NOTÆ.

citum tueretur aleretque, priuſquam longius expediret.

1. *Taurum.*] Lib. 6. cap. 41.

2. *Recuperandis Tigranocertis.*] Haud dubie illud oppidum deſeruerat Tigranes, ut & cæteræ Armeniæ ſpem, cum abſceſſit Vologeſus, & miſſi ſunt legati Parthorum Romam, ſuper petenda Armenia.

Supra, occulte pepigiſſe interpretabantur, ut omiſſo utrinque bello, & abeunte Vologeſe, Tigranes quoque Armenia abſcederet. Conſenſerat palam pepigeratque abiens Corbulo, ut Rex Parthorum mitteret legatos ad Cæſarem de Armenia Tiridati obtinenda, ſicque tacito pacto deſerebat Tigranem, qui certe à Romanis deſtitutus, debuit ipſe & Armeniæ ſpem omittere.

3. *Tigranocertis.*] Sic æmulatur Pætus gloriam Corbulonis, qui integram illam urbem reliquerat, intactamque, quaſi non cepiſſet. quæ urbs ſuo arbitrio relicta eſt, poſtquam abſceſſere Vologeſus & Tigranes. Eam recuperare voluit Pætus, priuſquam ingruerent Parthi, quod contra contigit; nam & ipſe obſeſſus captuſque eſt à Parthis.

Tigranocertis.] Quæ urbs poteſtati ſuæ, ſeu Armeniorum, relicta erat. & tamen non eam cepit Pætus. ſed caſtella tantum aliqua.

4. *Corrupto.*] Putrefacto frumento & cæteris frugibus copiiſque. hæc intelligit per *commeatum.* infra 18. *Frumentum plebis vetuſtate corruptum in Tiberim jecit.*

Corrupto:] Nempe longinquitate temporis & locorum, quæ percurſavit

meabant, quam ut [1] contrario ſagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus, colleſque adverſi per ſocias cohortes, poſt legionum caſtris occupantur; tanta celeritate & oſtentatione virium, ut Parthi omiſſo paratu invadendæ Syriæ, ſpem omnem in Armeniam verterent. Ibi Pætus [2] imminentium neſcius, quinctam legionem procul [3] in Ponto habebat; reliquas [4] promiſcuis militum commeatibus infirmaverat; donec adventare Vologeſem magno & infenſo agmine auditum. [5] Accitur legio duodecima, & unde famam aucti exercitus ſperat, prodita [6] infrequentia: qua tamen retineri caſtra, & eludi Parthus tractu belli

INTERPRETATIO.

tela miſſiliaque longius pervadebant, quam ut ex adverſo emiſſa ſagitta ad idem ſpatium pertingerent. Mox pons ad oppoſitam ripam *perductus eſt, & auxilia ſociorum, dein legiones poſitis caſtris inſedere colles è regione poſitos, tanta alacritate, tantaque oſtentu virium, ut Parthi relicto conſilio irrumpendi Syriam, totam ſpem in Armeniam converterent. Illic Pætus inſtantium* Barbarorum *ignarus, procul apud Pontum attinebat quintam legionem; & alias debilitarat, paſſim data militi facultate diſcedendi à ſignis, donec nuntiatum eſt, ingruere Vologeſem ingenti & infeſto exercitu. Tum acceſſitur duodecima legio, & unde ſperat famam validioris exercitus, hinc & patefacta exiguitas copiarum, qua tamen defendi munimenta & fruſtra-*

NOTÆ.

Pætus, *corrupta* res frumentaria, non *abſumpta*, ut vult Interpres Gallicus & hoc adverſum ſenſui Taciti hoc loco, qui dicit, *gloria & præda non nihil partum.* Neque veriſimile eſt, opes & prædam omnem ea expeditione partam, ſtatim totam abſumpſiſſe Pætum.

1. *Contrario.*] Nempe non adæquabantur ſagittis, quæ à Parthis contra & ex adverſo pugnantibus emitti poſſent.

2. *Imminentium neſcius.*] Parthorum nempe, vel etiam diſcriminum.

3. *Ponto.*] Lib. 12. cap. 21.

4. *Promiſcuis militum commeatibus infirmaverat.*] Pro facultate recedendi à militia, quod eſt contra Laur. Vallæ opinionem, qui *commeatum* ea ſignificatione tantum, in ſingulari numero dici affirmat, & errat. *Lupanus.*

In Ponto.] Ne putes eſſe legionem quæ ſupra *Pontica* vocetur. diſtinguit enim Tacitus: *addita quinta quæ recens è Mœſis excita erat.* Igitur *quinta* hæc legio vocabatur, non *Pontica*, licet in Ponto tum attineretur, poſtquam è Mœſia accita eſt. infra cap. 26. *Additque legionem quintam, quæ per Pontum agens expers cladis fuerat.* At hic *Pontica* auxilia ſunt.

Commeatibus.] Id non poteſt intelligi de ſubvectione commeatuum, ſeu cibariorum, ſed de commeatu ſeu licentia à ſignis abeundi promiſcue militi conceſſa. Et ipſe Tac. clare: legiones *reliquas promiſcuis militum commeatibus infirmaverat.*

Commeatibus.] L. 1. de Comm. Cod. 12. *Ne cui liceat præpoſitorum vel tribunorum cohortium, vel vicariorum, vel ſimilium eorum, tempore expeditionis quocumque genere, militibus, à caſtris & ſignis, vel etiam locis in quibus prætendant, diſcedendi commeatum dare.*

5. *Accitur legio duod.*] Quæ adhuc forte in Cappadocia, ſeu in hibernaculis quæ primò munierat in Armenia.

Accitur legio duodecima.] Forte ex illis caſtris, ſeu hibernaculis quæ munierat Pætus, cum Armeniam ingreſſus eſt.

6. *Infrequentia.*] Militum, nempe ob commeatus promiſcue conceſſos, & quia

poterat, ſi Pæto aut in ſuis, aut in alienis conſiliis conſtantia fuiſſet. Verum ubi [1] à viris militaribus adverſus urgentes caſus firmatus erat, rurſus ne alienæ ſententiæ indigens videretur, in diverſa ac deteriora tranſibat. Et tunc relictis hibernis, *non foſſam neque vallum ſibi, ſed corpora & arma in hoſtem data* clamitans, duxit legiones quaſi prælio certaturus. Deinde amiſſo centurione & paucis militibus, quos viſendis hoſtium copiis præmiſerat, trepidus remeavit. Et quia minus acriter Vologeſes inſtiterat, vana rurſus fiducia, tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo impoſuit, quo tranſitum regis arcerent. [2] Alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. Conjunx ac filius caſtello, cui [3] Arſamoſata nomen eſt, abditi, data in præſidium [4] cohorte, ac diſperſo milite, qui in uno habitus, vagum hoſtem promptius ſuſtentaviſſet. & ægre compulſum ferunt, ut [5] inſtantem Corbuloni fateretur. nec à Corbulone properatum, quo gliſcentibus

INTERPRETATIO.

vi vis Parthorum poterat, tracto in longum bello, ſi Pæto fuiſſet firmitudo aut in ſuis, aut in aliorum conſiliis. Sed poſtquam eum erexerant viri militiæ periti adverſus inſtantia pericula, rurſus, ne alieni conſilii egere crederetur, ad alia & pejora ſe conferebat. Et tunc omiſſis hibernaculis clamabat, neque aggerem neque munimenta ſibi, ſed viros telaque adverſus hoſtem mandata eſſe, *eduxitque legiones, tamquam prælio dimicaturus. Dein interfecto centurione, & aliquot militibus, quos explorando hoſtium exercitui præire juſſerat, pavidus revertit. Et quia minus vehementer invectus erat Vologeſes, vana rurſus audacia inſtruxit tria millia delectorum peditum in vicino Tauri montis faſtigio, quo regem tranſitu prohiberent. Etiam ordinat in parte planitiei alas Pannoniorum, florem equitum. Vxor ac filius incluſi ſunt arce, quæ vocatur Arſamoſata; ſimul impoſita cohorte, quæ caſtellum tueretur; & ſparſis copiis, quæ in unum contractæ palabundum hoſtem facilius ſuſtinuiſſent. etiam vix adductum Pætum, dicunt, ut inſtantem* hoſtem *Corbuloni nuntiaret. nec feſtinavit Corbulo, ut creſcente diſcrimine, etiam auxilii lati decus in-*

NOTÆ.

tantum modo unam acciri legionem instante tanta belli mole videbant, hinc certe prodita infrequentia.

1. *A viris militaribus.*] Præcipue intelligit centuriones, qui veteres militiæ & diſciplinæ acres, artem belli apprime callebant, præ tribunis qui nobiliores nati, luxu & opibus, aſſueti, prima ſtipendia plerumque per inania tranſigebant.

Tac. Agricola cap. 5. *Nec Agricola licenter, more juvenum qui militiam in laſciviam vertunt, neque ſegniter ad voluptates & commeatus, titulum tribunatus & inſcitiam rettulit: ſed noſcere provinciam, noſci exercitui, diſcere à peritis* &c. Vnde & intelliges quid ſit *commeatus*.

2. *Alares quoque Pannonios.*] Qui auxiliares, & hodie etiam Hongri equitatu præpollent.

Pannonios.] Lib. 12. cap. 29.

3. *Arſamoſata.*] Vrbs Armeniæ majoris, circa Taurum montem. hodie forſan *Carribirt* villa aut caſtellum Turcomaniæ, in Armenia hodierna, ſub Turcico imperio Aſiatico. ex Chartis Nic. Sanſon. *Tillemon.*

4. *Cohorte.*] Quæ 600.^m manipulares habuit.

5. *Inſtantem.*] Supple, hoſtem, ſupra: *vagum hoſtem*, ſic antea *imminentium*

periculis etiam ſubſidii laus ageretur. *Expediri* temen *itineri*, [1] *ſingula millia* [2] *ex tribus legionibus*, *&* [3] *alarios octingentos*, *parem numerum è cohortibus* juſſit. At Vologeſes quamvis *obſeſſa à Pæto itinera hinc pe-* 11
ditatu, *inde equite* accepiſſet, nihil mutato conſilio, ſed vi ac minis

INTERPRETATIO.

creſceret. Iuſſit tamen, accingi viæ ſingula millia ex tribus legionibus, & ex alariis octingentos, totidemque pedites ex auxiliaribus copiis. *At Vologeſes licet comperiſſet*, inſeſſas à Pæto vias, hinc pedeſtribus, illinc equeſtribus copiis, *nequaquam tamen à conſilio abſterritus* eſt, *ſed vi miniſque alarios* equites *proturbeſcius*

NOTÆ.

reſcius, ſupple *hoſtium*, ſeu *Parthorum*; nam ſupra: *Parthi omiſſo paratu invadendæ Armeniæ.*

1. *Singula millia.*] Quæ ex ſua legione *delecti*, *Expediti* vel *Vexillarii* vocabantur, quia ſeparati ab aquila, ſub vexillo proprio merebant.

2. *Ex tribus legionibus*] Quas habuit, nempe ex *tertia* & *ſexta* & *decima*.

3. *Alarios octingentos.*] *Alas* & *cohortes* hic de equitibus intelligunt, & ſic mille & ſexcentos equites duxiſſet Corbulo. quod non veriſimile eſt, cum tria millia peditum tantum haberet. Intelligam ego *octingentos* equites ſociorum & parem numerum peditum etiam auxiliarium.

Et dum iter faceret Corbulo, haud dubie adſumebat auxilia Comagenæ, Cappadociæ, & etiam Armeniæ; militemque perculſum ſua præſentia famaque erigebat & ad ſigna revocabat.

Et per *cohortes* apud Tac. ſemper pedeſtres copiæ intelliguntur. Et ibi certe *alarios* opponit *cohortibus*; & parem numerum equitum & peditum è ſociis aſſumit. Nempe 800. equites, & totidem pedites.

Alarios octingentos.] Intelligit indiſtincte equites legionum proprios, & alas equitum quæ Romanæ, & ſeparatim à legione militabant.

Itaque parabat viæ tria millia legionariorum, ſeu civium Rom. & inſuper octingentos equites ejuſdem conditionis ac militiæ. Et auxiliarium par robur, peditum & equitum intelligit, cum dicit, *parem numerum è cohortibus*. Idque ex inſtituto militiæ.

Nam ſemper legioni aderat par robur ſociorum. niſi forte potius tria millia peditum ex legionibus, & totidem è cohortibus ſociorum, & octingentos alarios, partim Romanos, partim auxiliares intelligit. nam tum non admodum diſtinguebant alas. è cohortibus tantum aſſumpti pedites.

Alarios octingentos.] Vertit Interpres Gallicus, quaſi *alarios* ſeu equites legionum *octingentos* expediri juſſiſſet, & totidem etiam alarios auxiliares. quod falſum. Expediri juſſit tria millia peditum è legionibus tribus, & tria etiam millia peditum è cohortibus auxiliarium. Et *octingentos alarios*, indiſtincte an eſſent legionum, an eſſent auxiliares.

Nam jam eo ævo fere non diſtinguebant illos trecentos equites, qui priſca Repub. ſeu veteri militia, individui equites ſeu alares erant cujuſlibet legionis.

Iam habebant alas Romanas quæ ſeparatæ à legione merebant variis locis & præliis immiſſæ, pro neceſſitate rerum. nec erant uni certæ legioni affixæ etiam in acie, & alas auxiliarium quæ etiam ſæpe ſeparatæ à legione Rom. cujus erant robur, pugnabant, prout diſponerentur.

Igitur hic per *alarios* intelligi indiſtincte debent quicunque equites, ſive legionarii aut Romani, ſive auxiliares aut ſociorum eſſent. Forte totidem erant *alarii* Romani, & totidem auxiliares,

[1] alares exterruit, [2] legionarios [3] obtrivit, uno tantum centurione Tarquitio Creſcente turrim, in qua præſidium agitabat, defendere auſo: facta ſæpius eruptione, & cæſis qui Barbarorum propius ſuggrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur. [4] peditum ſi quis integer, [5] longinqua & avia; vulnerati, [6] caſtra repetivere: *virtutem regis*, [7] *ſævitiam & copias gentium*, cuncta [8] metu extollentes, facili credulitate eorum qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adverſis, ſed cuncta militiæ munia deſeruerat, miſſis iterum ad Corbulonem precibus, *veniret propere, ſigna & aquilas, & nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: ſe fidem interim, donec vita ſuppeditet, retenturos.* Ille in-
12 territus, & parte copiarum apud Syriam relicta, ut [9] munimenta Eu-

INTERPRETATIO.

bavit, pedites profligavit, uno ſolummodo centurione Tarquitio Creſcente propugnare auſo turrim, quam præſidio obtinebat, cum ſæpius erupiſſet, ſuccedenteſque propius hoſtes occidiſſet, donec injectis flammis interciperetur, ſi quis peditum incolumis, in amota, & invia loca abſceſſere, ſaucij in caſtra remeavere: fortitudinem regis, immanitatem & vires nationum, *omnia pavore in majus augentes, facile credentibus iis, qui eadem metuebant. Ne Pætus quidem reſiſtebat improſperis, ſed omnia belli munia omiſerat, miſſis rurſus, qui rogarent Corbulonem*, veniret ocius, ac defenderet ſigna & aquilas, & quod ſupererat nomen infauſti agminis: ſe fidem interea ſervaturos, dum vita ſuppeteret. *Ille impavidus, & relicta parte exercitus in Syria,*

NOTÆ.

utrinque quadringenti, ſicque duæ alæ validæ forent.

1. *Alares.*] Fuit hic equitatus ſociorum, & quidem validiſſimus.

Alares.] Pannonios nempe, qui in parte campi locati erant.

2. *Legionarios.*] Nempe *tria* illa *millia delecti peditis, quæ proximo tauri jugo* impoſuerat Pætus.

3. *Obtrivit.*] Et certe quid tria millia peditum adverſus tantam procellam equitum ingruentem? Forte etiam munimentis parum firmatis, aut ſtatim fame preſſis, aut ſaltem exterritis.

4. *Peditum.*] Intellige univerſim de legionariis omnibus (nam *legionarios obtrivit*,) non tantum de his, qui *ignium jactu circumventi ſunt.*

Peditum ſi quis integer.] De peditibus univerſim intelligit, non ſolum de obſeſſis in turre cum Tarquitio centurione. Integri per avia montium evaſere, faciliora pediti ac tutiora, ob ſolitudinem ac difficultatem itinerum, & quia minus pollebat equitatus Parthorum his locis.

5. *Longinqua.*] Supple, *petivere*; nam alii qui ſaucii, caſtra ut propiora repetivere. Idem verbum ad multa refert etiam diſparata Tac. quandoque diverſo ſenſu, ſed ſecundum diverſa.

6. *Caſtra.*] Nempe *hibernacula* illa quæ munierat antea Pætus apud Rhandeam, locum ſic vocat Dio.

7. *Sævitiam.*] Violentiam, ferociam indomitam.

8. *Metu.*] Quippe metus, ut amor & cæteri animi affectus res longe majores quam reipſa ſunt, animis offundunt, & facile idem ſibi perſuadent, qui eumdem affectum ſemel induere.

Illi vim & ſævitiam Parthorum extollentibus facile credebant, ut qui in ſimilem pavorem ultro proni ipſi eſſent, eademque jam antea paverent animis, quæ tum narrabantur.

9. *Munimenta Euphrati.*] Intellige

phrati impoſita retinerentur; qua proximum & commeatibus non egenum, regionem [1] Comagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, præter alia ſueta bello, magna vis camelorum onuſta frumento, ut ſimul hoſtem famemque depelleret. Primum è perculſis [2] Pactium, [3] primipili centurionem obvium habuit, dein pleroſque militum: quos diverſas [4] fugæ cauſſas obtendentes, *redire ad ſigna, & clementiam Pæti experiri* monebat, [5] *ſe niſi victoribus immitem eſſe.* Simul ſuas legiones adire, hortari, *priorum* ad-

INTERPRETATIO.

ut præſidia Euphrati immunita defenderentur, quâ promptum, & copijs cibarijſque non deſtitutum iter erat, *contendit in provinciam Comagenam, dein Cappadociam, hinc in Armeniam. Sectabantur agmen, præter alia bello ſolita, grex ingens camelorum, oneratus commeatibus, ut ſimul propulſaret hoſtem, & cibi egeſtatem. Primus è perterritis occurrit illi Pactius primipili centurio, dein plerique milites, hoſque, cum varios deſertæ militiæ prætextus obtenderent, jubebat* reverti in caſtra, & lenitatem ducis tentare, ſe non niſi victoribus clementem eſſe. *Eodemque tempore ſuas legiones accende-*

NOTÆ.

caſtella quædam, etiam ultra Euphratem, & ipſa propugnacula turreſque navibus exſtructas, è quibus vi & baliſtis repellerentur invadentes Parthi.

1. *Comagenam.*] Comagena, vel Euphratenſis provincia Syriæ regionis ad Euphratem fluvium. Hodie pars Orientalis præfecturæ *Alep*, in Souria regione imperii Turcici Aſiatici. *Tillemon.*

2. *Pactium primipili centurionem.*] At ſupra lib. XIII. perfunctum eo honore ait: *Curam præſidiorum Pactio Orfito primipili honore perfuncto mandat.* Lipſius.

Etiam cum *perfuncti* eſſent, revocabantur ad talem honorem. quia veteres militiæ & conſpicui armis famaque. & quia hinc opes & decus addebatur. & id equeſtris faſtigii fuit.

3. *Primipili centurionem.*] Primæ cohorti præerat primipilus. non tamen imperabat legioni, defuncto aut abſente legato legionis, ſed præfectus caſtrorum, vel etiam alius minor *pro legato* erat, jubente duce ætate aut fama.

Infra hoc libro cap. 28. *Vivianus Annius gener Corbulonis, nondum ſenatoria ætate, ſed pro legato quintæ legioni impoſitus.*

Pactium primipili.] Qui haud dubie locatus erat in Tauri jugo, & profligatus erat ab equite Parthico. Is forte præerat tribus his peditum millibus eo monte diſpoſitis, aut parti ipſorum, forte mille vexillariis, nec redierat in caſtra legionum, ſed per avios montes abſcedens, reliquias cladis collegerat, ſicque ante turpe fœdus initum cum Parthis, & prior adventabat.

4. *Fugæ cauſſas.*] Non quod forte deſeruiſſent ſigna, aut è caſtris legionum fugiſſent; ſed quia circumſeſſi à Parthis, ſe dediderant, aut ſtationes & præſidia, quibus impoſiti erant à Pæto, deſeruerant, partim vi, partim metu.

Nam rex *vi ac minus alares exterruit, legionarios obtrivit* &c. qui tamen redire in caſtra debuerunt, ſed perculſi deſperaverant de ſalute legionum Rom. Sicque fugaces & veluti deſertores erant. deſerebant legiones quibus negare opem ſine flagitio non poterant.

5. *Se niſi victoribus immitem eſſe.*] Suadebat Corbulo militibus *clementiam Pæti experiri.* licet enim qui in bello deſeruerat, capite puniri ſoleret, potuit tamen ſe offerens ex edicto Germanici Cæſaris, deſertionis pœnam evitare, & ex prima deſertione, *militia* reſtitui,

monere, *novam gloriam* oſtendere; *non vicos aut oppida Armeniorum; ſed caſtra Romana, duaſque in iis legiones pretium laboris peti. Si ſingulis manipularibus* [1] *præcipua*, [2] *ſervati civis corona imperatoria manu tribueretur; quod illud & quantum decus, ubi par eorum numerus* [3] *adipiſceretur, qui attuliſſent ſalutem, & qui accepiſſent?* His atque talibus in commune alacres, (& erant quos pericula fratrum, aut propinquorum propriis ſtimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.
13 Eoque intentius Vologeſes premere [4] obſeſſos, modo vallum legionum, modo [5] caſtellum, quo imbellis ætas defendebatur, [6] adpugnare, propius incedens quam mos Parthis, ſi ea temeritate hoſtem in prælium eliceret. At illi vix contuberniis extracti, [7] nec aliud quam

INTERPRETATIO.

re, *incitare*, priorem militiam gloriamque *commemorare*, novum decus *oſtentare*; non pagos, aut urbes Armeniorum, ſed caſtra Romana, duaſque in iis legiones, præmium expeditionis peti. Si cuilibet militi gregario daretur ipſa manu ducis, eximia ob ſervatum civem corona; quæ illa, & quanta gloria, ubi par numerus eorum, qui ſalutem dediſſent & eorum qui accepiſſent, coronam civicam obtineret. *His atque ſimilibus promiſcue incitati, (& erant, quos* privatim *diſcrimina fratrum aut proximorum propriis affectibus incitarent) perpetuum iter dies noctesque accelerabant. Ideoque acrius inſtare Vologeſes obſeſſis, interdum laceſſere caſtra legionum, interdum arcem, qua imbellis ætas tegebatur, propius ſuccedens, quam Parthi ſolent, ſi ea audentia hoſtem ad certamen pelliceret. At illi vix tentoriis educti, nec aliud, quam vallum*

NOTÆ.

Arrio Menandro in Militaribus auctore. *Vertranius.*

1. *Præcipua.*] Eximia ac præcellens omnia dona militaria, & quæ certe omnem militiæ gloriam ſuperaret. hinc *coronam civicam* ſibi potiſſimum adrogavere Cæſares, eamque ſupra palatium ſtatuere.

Attamen etiam tum privatis concedebatur. nam infra 16, 15. Oſtorius *civicam coronam apud Britanniam meritus.*

2. *Servati civis.*] Sic Plin 22 4. *Si civica bonos uno aliquo, ac vel humillimo cive ſervato, præclarus ſacerque habetur, qui tandem æſtimari debet unius virtute ſervatus univerſus exercitus!*

3. *Adipiſceretur.*] Alii legunt, *adſpiceretur*, fruſtra. Nam par eſt numerus eorum nempe, qui decus & ſervati civis coronam adipiſcuntur, & obſeſſis ſalutem afferunt, cum numero illorum civium qui ſervantur, & ſalutem accipiunt, quia nempe legiones Romanæ. legiones Romanas obſeſſas ſervant hoc caſu,

4. *Obſeſſos.*] Intelligit legiones in vallo ſuo obſeſſas, nam Tac. *modo vallum legionum*; & uxorem filiumque ducis cum cæteris feminis ac pueris, qui caſtello Armoſata clauſi ſe tuebantur.

5. *Caſtellum*] Intelligit quod ſupra habetur cap. 10. *Conjunx ac filius caſtello, cui Armoſata nomen eſt, abditi* &c.

6. *Adpugnare.*] *Adpugnare*, non *oppugnare*. Nulla quippe Parthis cominus audacia ad exſequendas obſidiones. Attamen acrius cum inſtabant Parthi quam pro more. Itaque non prorſus improbo vocem *oppugnare*.

7. *Nec aliud.*] Quia nempe è caſtris erumpere adverſus hoſtes debuerunt, & pro munimentis decertare, præſertim adverſus Parthos, qui in obſidendo fere imbelles, ſagittis tantum adpugnant, veluti curſim & circumvolitando in equis, ſed obſtabat metus & ignavia.

Egregie, olim Ventidius cum caſtris Rom. adpugnarent Parthi duce Pacoro, ſubita eruptione facta, eos debellavit,

munimenta propugnabant: [1] pars juſſu ducis, & alii [2] propria ignavia, [3] aut metu Corbulonem opperientes, ac [4] ſi vis ingrueret, [5] proviſis exemplis [6] Caudinæ ac [7] Numantinæ cladis. [8] *neque eandem vim* [9] *Sam-*

INTERPRETATIO.

defendebant: pars imperio ducis, & alii propria inertia, aut pavore Corbulonem exſpectantes, ac ſi vis urgeret, præſumptis animo exemplis ignominiæ Caudinæ, ac Numantinæ; nec eandem potentiam Samnitibus Italicæ genti, aut Carthaginenſi-

NOTÆ.

profligavitque, Pacoro ipſo cæſo. Vnde ingens gloria & triumphus homini novo, qui & olim triumphatus erat.

Nec aliud.] Non erumpebant adverſus hoſtem. tantum munimenta defendebant; *pars juſſu ducis*, qui ſic tantum imperaret; at alii *propria ignavia*, & quaſi Corbulonem expectarent.

1. *Pars.*] Milites propugnabant tantummodo munimenta, nulli fere ultro aut ſponte, vel virtute, ſed alii imperio ducis, alii propria ignavia, ut vallo foſſaque ſe tegerent adverſus hoſtem. Ignavia vel metu ſe interim tutabantur, dum adventaret Corbulo, quem veluti liberatorem exſpectabant.

2. *Propria ignavia.*] Nempe ne alibi quam intra *munimenta* pugnare cogerentur, & quia ſic exſpectabant Corbulonem, nemo ultro fere miles pugnabat.

3. *Aut metu.*] Illis, inquit, abunde magnum erat, munimenta defendere: nonnullis quia edixerat dux, ne quis caſtris exiret; aliis non aliter facturis, ſi ſigna inferri juſſiſſet (ita erant perculſi) præferentes, ſe, tanquam in ſtativis, Corbulonem exſpectarent. *Vt opperientes*, quemadmodum præcedenti libro, *utque eruebantur.* Et illud, *proviſis exemplis*, pari lepore Ovid. 9. Met. ubi Byblis ſic loquitur.

At non Æolidæ thalamos timuere ſororum,
Vnde, ſed hos novi? cur hæc exempla paravi? Gronovius.

Aut metu.] Alii legunt, *aut Corbulonem opperientes.* ſic tegebant *metum* & *ignaviam* ſuam. ſed hæc in eumdem ſenſum recurrunt.

4. *Si vis ingrueret.*] Si à Parthis expugnarentur, jam animo præceperant ignavi, exempla cladium ſimilium.

5. *Proviſis exemplis.*] Nihil movendum. In his anguſtiis milites provident, & animo præcipiunt exempla paris cladis, paris ignominiæ Hi ſibi ponunt ob oculos jugum Caudinum, Numantinum, & alia ſimilia flagitia.

Neque exſpectes hic ut Tacitus faciat juſtam Antitheſim; ſic enim debuiſſet ſcribere, *neque eandem vim Samnitibus Italico populo, aut Numantinis Hiſpanæ genti.* ſi rebus res, & nomina nominibus opponere vellet.

At minutias iſtas non curat Tac. contentus dixiſſe, militem jam providere ſibi exempla ſimilium malorum, ut ea, v. e. quæ in ſilva Caudina, aut obſidione Numantiæ, aut etiam quæ à Pœnis & Annibale inflicta & illata antiquis Romanis eſſent.

6. *Caudinæ ac Numantinæ.*] Flor. lib 2. 18. *Hoſtilium deinde Mancinum, hunc quoque aſſiduis cædibus ita ſubegerunt, ut ne oculos quidem, aut vocem Numantini viri quiſquam ſuſtineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem ſævire potuiſſent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore populus Rom. dedecus quidem præſentis flagitii, deditione Mancini expiavit.*

Caudinæ.] Caudium, oppidum Hirpinorum populorum in Samnio regione Italiæ. hodie *Arpaia*, vicus Principatus ulterioris in regno Neapolitano. *Caudinæ furcæ* ſunt in viciniis Caudii oppidi. hodie locus vocatur *Stretto*

nitibus, 1 *Italico populo*, *aut* 2 *Pœnis* 3 *Romani imperii æmulis. Validam*

INTERPRETATIO.

bus rivalibus Romani faſtigii. Fortes etiam, & celebratos veteres, ſecuritati ſuæ

NOTÆ.

d'Arpaia. Ex Diction. Baudrandi. *Till.*

7 *Numantina.*] Numantia, urbs Pelendonum populorum, in Gallæcia provincia Hiſpaniæ citerioris. hodie ruinæ vocantur *Puente Garay*, in parte occidentali Caſtellæ veteris. *Tillemonius.*

8. *Neque eamdem vim.*] Sibi providerat trepidus miles exempla *Caudinæ ac Numantinæ cladis*, & alias ſimiles. proponebatque ſibi, non *eamdem vim Samnitibus Italico populo*, ac Parthis eſſe, & ſtatim miles, ſeu Tacitus, prætermiſſa Numantina gente, quaſi non majoris roboris quam Samnites, ſtatim mentem lectoris transfert ad Pœnos, ſubditque, non *eandem vim* eſſe Samnitibus, neque vel *Pœnis ipſis*, licet *Romani imperii æmulis*, ac fuit Parthis.

Sicque in anteceſſum ſolatur ſe miles, minuitque ſic cladem ſuam, & reipſa cum ſibi proponeret miles varia exempla ſimilium calamitatum, facta ſemel comparatione Samnitum cum Parthis, quid opus fuit memorare Numantinos? potius debuit inveſtigare animo maximas clades, ſeu majora exempla malorum in Pœnis, & Annibale, & potius comparare vires Pœnorum cum potentia Parthorum. quod rite facit Tacitus.

Et vanam lectionem criticemque Freinshemii jugulat aperto marte Tacitus ipſe infra lib. de Mor. Germ. cap. 37. *Medio tam longi ævi ſpatio* (210. annorum) *multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hiſpania Galliave, ne Parthi quidem ſæpius admonuere*, quam *Germani*. nempe ibi locum noſtrum hunc fere repetit ad verbum. en *Samnites*, en *Caudina* clades en *Hiſpania* & *Numantina* clades, en *Pœni*, en *Parthi*, & *Galli*, & omnia veterum cladium nomina.

9. *Samnitibus.*] Lib. XI. cap. 24. *Till.*

1. *Italico.*] Lib. 6. cap. 3. *Tillemon.*

2. *Pœnis Rom. imperii æmulis.*] Lectio palam vitioſa. Nullæ enim hic Pœnorum partes. præceſſit de cladibus *Caudinæ* ac *Numantinæ*. Nunc ergo comparant eas cum ignominia, quæ ſibi immineat à Parthis, & hanc elevant, uſi argumento à potentia Parthorum.

Cum enim excuſatius ſit hoſti valido ſuccumbere, patrocinium hoc amplectuntur, & quando progenitoribus ſuis licuerit, *Samnitibus* & *Numantinis*, modicis populis cedere, quem ſibi crimini daturum, quod non ſuſtineant Parthos *Rom. imperii æmulos?*

Hoc enim Epitheton haud dubie ad Parthos pertinet, quod cum & Pœnis olim tributum fuerit, ejus loci corrumpendi occaſionem præbuit.

Senſus igitur hic eſt, de quo non dubito: & verba ſic reſtituam: *nec eandem vim Samnitibus Italico populo, aut Hiſpanis, ut Rom. imperij æmulis*, nempe Parthis. *Freinshemius.*

Recte ille, ſed non ſatis. Lege: *nec eandem vim Samnitibus Italico populo, aut Hiſpanis, quam Parthis Romani imperij æmulis*. Gronovius.

Neuter interpres recte, & dum corrigunt Tacitum, corrumpunt.

Aut Pœnis.] Certo certius eſt ſic ſcripſiſſe Tacitum, nulli enim æmuli imperii Rom. præter Pœnos, nec alios in tota hiſtoria reperias, ſi Capuam exceperis, ſed quæ ipſa ceſſit Pœnis, dein & Romanis.

Et falſum quod dicunt de Hiſpanis, aut Parthis. Parthi æmuli gloriæ & amplitudinis Rom. ſed de finibus tantum imperii contendebant, non de imperio ipſo. quippe unuſquiſque ſuum imperium procul terris abjunctum, ac toto velut orbe diviſum poſſidebat.

De Hiſpanis ridiculum eſt, fuiſſe æmu-

quoque

los Romanorum, de Parthis falſum. Quippe ſuum imperium ſeparatum habuere, & fere æque immenſum opulentumque ac imperium Rom. & Parthi Romanique fere tantum certabant de Armenia, tenuiſſimo terræ angulo.

Nec reperias appellatos eſſe Parthos æmulos imperii Rom. Imo Parthi, reverentiam uſurparunt erga Romanos, licet acerrime ſua tutantes.

At Carthaginenſes vere æmuli imperii Rom. ut qui de eodem imperio, de eadem ditione, eodem ſolo, ſaloque diu decertarunt.

Flor. 2. 2. *Affectabat enim ut Romanus, ita Pœnus Siciliam, & eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus, imperium orbis agitabat.* At nemo id dixerit de Parthis.

Aut Pœnus.] Quia primò memorat clades veteres, *Caudinam* & *Numantinam*, dein ſimul *Samnites* & *Pœnos* adjungit, cum debuiſſet non *Pœnos* memorare ſtatim hic, ſed *Hiſpanos*, quia Numantini erant Hiſpani, ut cuilibet cladi ſua gens aut populus reſponderet per antitheſim, nempe Caudinæ cladi gens Samnitica, & Numantinæ, Hiſpana gens, ideo viri docti ſic parum convenire ſecum Tacitum, nec ſibi ſatis cohærere putant. Attamen falluntur, & ſibi maxime cohæret Tacit. pro more & genio ſuo.

Nam cum ſatis expreſſit, ad pinxitque dedecus illarum cladium, furcarum & jugi Caudini, ſtatim raptimque flectit ad potentiores populos, & qui unquam laceſſerint imperium Romanum validiſſimos nempe ad Pœnos imperii æmulos.

Non quod ſub jugum Romanos Pœni miſerint; ſed quia multa pericula ſimul clauſo militi obverſabantur & velut ingruebant ac non modo jugum, ſed etiam internecio & exitium, aliaque id genus mala, quæ ſæpe olim Pœni Romanis intulerant. A priore propoſitione flectit ſtatim Tac. ad Pœnos potentiores, ne nempe comparare Numantinos cum Parthis videretur.

Primo laceſſit animum, ei objiciendo clades & ignominias priſcas, quæ leves, comparatæ ad præſentem impendentemque cladem, hinc ſubito flectit animum, transfertque ad potentiores; & longe magis infeſtos violentoſque hoſtes, Carthaginenſes nempe. ſicque longe majori prætextu miles, calamitatem ſuam ſolatur, levatque, ſimul & velat. Sic Frontin. lib. 1. 5. *L. Minutius Coſ. in Liguria dimiſſo in anguſtias exercitu, cum jam omnibus obverſaretur Caudinæ cladis exemplum* &c.

Pœnus.] Pœni qui & Carthaginenſes populi. *Carthago* vero fuit urbs Africæ provinciæ ad mare Africum. Hodie in ruinis jacet, & nomen retinet antiquum. Eſt in regno Tunetæo, *Tunis*, & in Barbaria. *Tillemonius.*

3 *Romani imperii.*] Imperium Romanum pro variis temporum rationibus varie extenſum fuit. ubi verò florentiſſimum fuit, extendebatur per Europam, Aſiam, & Africam.

In Europa fuerunt pars major *Albionis* inſulæ, ſive *Britanniæ majoris*, & *Gallia*, *Illyricum* late ſumptum, *Græcia*, *Italia*, & *Hiſpania*, regiones integræ, cum inſulis adjacentibus.

In Aſia vero parebant Romanis, *Aſia minor* peninſula, *Meſopotamia*, *Syria* & *Arabia Petræa*.

In Africa, *Ægyptus*, *Libya exterior*, *Africa*, ſupple *minor*, & *Mauritania*.

Hodie in his partibus ſunt, pars major inſulæ Britanniæ majoris, *la Grande Bretagne*, Regnum *Franciæ* integrum, pars *Allemaniæ* circa Rhenum fluvium; & ad meridiem Danubii fluvii, Imperii Turcici Europæi major pars, vulgo *la Turquie en Europe*, *Italia* omnis, Hiſpania, integra, omnes in Europa hodierna.

In Aſia vero recentiori ſunt, *Natolia*, *Diarbeck*, *Souria*, & *Barraab*, ſive Arabia Petræa, ſub Turcico imperio, magna ex parte.

In Africa hodierna ſunt Ægyptus, *l'Egypte*, omnis ora *Barbariæ*, & pars quædam *Biledulgerid*, regionis late ſumptæ.

Romanum imperium poſterioribus temporibus fuit partitum in *Orientale*, & *Occidentale*, & diviſum in *præfecturas prætorio*, *Diœceſes*, *Vicariatus* & *Provincias*. Tillemon.

quoque & [1] *laudatam antiquitatem, quotiens fortuna contra daret, ſaluti conſuluiſſe.* Qua deſperatione exercitus dux ſubactus, primas tamen litteras ad Vologeſen, non ſupplices, ſed in modum querentis compoſuit, *quod pro Armeniis ſemper Romanæ ditionis, aut ſubjectis regi quem* [2] *imperator delegiſſet, hoſtilia faceret.* [3] *pacem ex æquo utilem. nec præſentia tantum ſpectaret. ipſum adverſus* [4] *duas legiones, totis regni viribus adveniſſe; at*
14 *Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum juvarent.* Ad ea Vologeſes, [5] nihil pro cauſſa, ſed *opperiendos ſibi fratres Pacorum ac Tiridatem* reſcripſit; [6] *illum locum tempuſque conſilio deſtinatum quid de Armenia cerne-*

INTERPRETATIO.

providiſſe, quoties fortuna adverſa eſſet. *Qua deſperatione militum, dux fractus animo, ſcripſit tamen primas litteras ad regem, non demiſſus ad inſtar ſupplicantis, ſed expoſtulantis,* quod hoſtiliter ageret pro Armenia, quæ ſemper Romani imperii, vel ſubjecta regi fuerat, quem Cæſar impoſuiſſet. fœdus utrimque perinde utile eſſe, nec præſentia ſolummodo intueretur. ipſum tota belli atque imperii mole in duas legiones irrupiſſe; at Romanis ſupereſſe univerſum orbem, quo periclitanti exercitui ſuccurrerent. *Ad ea Vologeſes nihil de bello aut pace reſpondit, ſed* exſpectandos ſibi fratres Pacorum & Tiridatem; illum locum, tempuſque conſilio conſti-

NOTÆ.

1. *Laudatam.*] Vertunt, quaſi laudarentur ideo antiqui, quod ſaluti ſuæ conſuluiſſent, *quotiens fortuna contra daret.* ſed id falſiſſimum. *Laudati* ex ſe antiqui, & ob eximia facinora; at non certe *laudati* præciſe, quod vitæ parcerent in adverſa fortuna.

Dicit Tac. *laudatam* in genere antiquitatem ſeu laudabilem. Et certe ſemper laudatur antiquitas, vel *ob virtutem,* innocentiam & priſcos mores, vel quia certe boni manes, & quia jam extra invidiam omnem boni antiqui. qui ſi viverent, vel ſpernerentur, vel, ut nos, acri livore inceſſerentur.

2. *Imperator Romanus.*] Nero, ſeu Cæſar. Eo ſenſu Tacitus paſſim uſurpat.

3. *Pacem ex æquo.*] Vel *perinde* utriſque utilem eſſe, vel pacem ex æquo factam, utrique genti utilem eſſe. vel utrumque ſenſum ſimul complexus eſt; ita ut ex æquo facta pax perinde utilis eſſet Parthis Romaniſque.

4. *Duas legiones.*] Quarta & duodecima. Non quinta quæ procul in Ponto agebat.

5. *Nihil pro cauſſa.*] Nihil quod pertineret ad bellum, aut pacem, ſed quaſi ipſe ſolus, & ſine fratribus ſtatuere non poſſet, aut nollet, reſpondit, ſibi expectandos fratres reges, Pacorum & Tiridatem. forte ut ſic magis exterreret Pætum. Nec certe tamen levis momenti conſilium fuit, an tum nempe temperaret victoriæ, an toto jure belli uteretur.

6. *Illum locum tempuſque.*] Integra illa lectio, & cujus ſenſus facilis eſt. *Illum locum*, nempe caſtra Vologeſi. *tempuſque*, nempe ſtatim atque in caſtra veniſſent fratres, Pacorus & Tiridates.

Igitur, *illum locum tempuſque* conſilio fratrum regumque conſtitutum, quo conſultarent ipſi ſimul, *quid* ſtatuerent de *Armenia.* Et *adjeciſſe* etiam *deos*, dignum faſtigio *Arſacidarum* decus, ut *ſimul & de legionibus Rom.* decernerent, an eas *opprimerent*, an *incolumes dimitterent.*

Quare ſcribit infra rex Neroni: *Se priora & totiens jactata ſuper obtinenda Armenia nunc omittere, quoniam dii quamvis potentium populorum arbitri, poſſeſſionem Parthis, non ſine ignominia Rom. tradidiſſent. Nuper clauſum Tigranem, poſt Pætum, legioneſque, cum opprimere poſſet, incolumes dimiſiſſe.*

rent. [1] *Adjeciſſe deos dignum Arſacidarum, ſimul & de legionibus Romanis ſtatuerent.* Miſſi poſt à Pæto nuntii, & [2] *regis colloquium* petitum, [3] qui *Va-*

INTERPRETATIO.

tum quo ſtatuerent quid de Armenia ageretur. Adjunxiſſe deos eventum dignum Arſacidarum gloria, ut ſimul & de legionibus Rom. decernerent. *Dein miſit Pætus nuntios, &* regis congreſſum *poſtulavit, qui* Vaſacem præfectum

NOTÆ.

Per τὸ *quamvis potentium*, præſertim reſpicit ad Romanos, dein & Parthos. Quaſi diceret, quantumvis potentiſſimi ſint Romani Parthique; attamen dii imperiorum arbitri, Armeniæ poſſeſſionem Parthis potius dare voluerunt, remque inter potentiſſimos populos incertam & ambiguam hactenus, ſic tranſegere.

Nempe *reges in ipſos imperium eſt Iovis.* Vertunt quidam, quaſi dii ipſi ſtatuerent de legionibus Rom. ſenſu falſo & inepto.

Illum locum.] Nihil ibi deeſt progenio Taciti, qui ſpernit conjunctiones, ut gravior videatur. *Illum locum tempuſque conſilio deſtinatum,* id eſt, quo loco ſimul conſulerent *quid de Armenia* decernerent. (ſimplex *cernerent*, pro compoſito uſurpat) *Adjeciſſe deos dignum* decus *Arſacidarum* faſtigio, ut *ſimul & de legionibus Rom.* à ſe obſeſſis *ſtatuerent.* Omittit ille particulas quaſdam quæ ſuppleri per mentem debent & facile certe ſubintelligi poſſunt attendenti.

1. *Adjeciſſe deos dignum.*] Locum hunc ſanum integrumque, & tantum explicandum contendo. Senſus hic, ut breviſſime dicam: Tum temporis hoc ipſo in loco fore opportunum conſultare, quid decernerent de Armeniæ poſſeſſione ſimul, & (quam dii rem dignam Arſacidarum majeſtate adjecerant) quid ſtatuerent de legionibus Romanis, quam illis legem pacis darent.

Conſilio quid cernerent, breviter, eſt quo tractatur, *quid decernerent,* quem finem controverſiæ de Armenia imponerent, ut lib. 13. *Arbitrium quid darent quid adimerent.*

Adjeciſſe deos, nempe deûm benignitate acceſſiſſe materiam deliberandi multo ampliorem & vix ſperatam, ſed digniſſimam magnitudine Parthica, nimirum, quid placeat fieri de legionibus Romanis: adeo eas in poteſtatem eſſe.

Vel, deos feciſſe, ut ipſe adjicere ſuperiori orationi ſequentia verba poſſet. Senec. 1. de benef. 10. *Cæterum idem ſemper de nobis pronuntiare debemus, malos eſſe nos, malos fuiſſe (invitus adjiciam) & futuros eſſe.* Hæſerunt in hoc verbo & apud Livium lib. 10. 7. *Gronovius.*

Adjeciſſe.] Hic turbant interpretes, ſed fruſtrà. Reſcripſit Vologeſes, ſibi fratres opperiendos eſſe. Reſcripſit, illum locum, nempe quo obſeſſæ legiones Romanæ, tempuſque proximum *conſilio* fratrum *deſtinatum* eſſe, quo ſimul ipſi ſtatuerent quid de Armenia decernerent.

Etiam reſcripſit, *adjeciſſe & deos*, rem dignam Arſacidarum gloria, ut *ſimul & de legionibus Rom. ſtatuerent.* Quod paullo minus contigit. nam eodem loco ſtatuère de legionibus obſeſſis, eodem loco ſtatutum & de Armenia, & de pace, ſed non eodem tempore, quo obſidione ereptæ ſunt legiones. id factum ibidem, ſed poſtea, nempe Corbulone imperante.

2. *Regis colloquium.*] Reges cum regibus colloqui decuit. ſic Pacorus juvenis excellſiſſimus Regis magni filius, cum C. Cæſare filio Auguſti congreſſus eſt ad Euphratem. Sic & Artabanus Rex regum cum Germanico Cæſare.

3. *Qui Vaſacem.*] Quippe infra majeſtatem Regis fuit, colloqui cum alio, quam cum Rege, & præſertim id

ſacem præfectum equitatus ire juſſit. Tum Pætus, [1] *Lucullos, Pompejos,* [2] *& ſi qui Duces obtinendæ donandæve Armeniæ egerant:* Vaſaces *imaginem retinendi donandive penes nos, vim penes Parthos* memoravit. Et multum invicem diſceptato, [3] Monobazus Adiabenus in diem poſterum [4] teſtis iis quæ pepigiſſent, adhibetur. Placuitque *liberari obſidio legiones, &* [5] *decedere omnem militem finibus Armeniorum, caſtellaque &*

INTERPRETATIO.

equitum ire ad colloquium *juſſit. Tum Pætus memoravit* Lucullos, Pompejos, & ſi qui alii duces Rom. fecerant olim poſſidendo aut tribuendo Armeniam. *Contra Vaſaces diſſeruit*, umbram ſpeciemque poſſidendi, aut tribuendi Armeniam, fuiſſe penes Romanos, rem verò pœnes Parthos. *Et cum diu invicem contendiſſent, Monobazus Adiabenus teſtis advocatur in diem craſtinum iis, quæ pacti erant. Et convenere*, ut obſidione legiones ereptæ, ſimulque abirent omnes copiæ

NOTÆ.

infra faſtigium Arſacidarum & regis regum, ut Magnus Alexander cum ſolis regibus certare voluit, ita & colloqui.

1. *Lucullos, Pompejos.*] Iſti primi duces Rom. Orientem ſubegerunt & Armeniæ reges debellarunt, proſtrato Mithridate, dein & Tigrane, qui auxilio juverat Mithridatem ſocerum.

2. *Et ſi qui duces obtinendæ donandæve.*] Sic Vett. libri. Sed revera *Cæſares* legendum. percurrit enim auctor omnes pop. Rom. Imperatores, quibus cum Armenia res fuit, & à Lucullo incipit, qui primus eo Rom. ſigna intulit.

Per Pompejum ad *Cæſares* devenit, qui aliquot reges Armeniis dederunt, ut ſuperioribus libris indicatum eſt. Duces enim poſt Lucullum, Pompejumque nihil poterant in donandis regnis, ſed Cæſares. *Freinshemius.*

Primus ducum Pompejus regnare juſſit Tigranem, jam initio, debellata Armenia. Per *duces* forte intelligit Tacitus etiam alios qui ſub Cæſaribus ipſis *obtinuere*, aut *donavere* Armeniam, ut certe Cajus Cæſar Auguſti filius, & Tiberius ſub Auguſto, dein Germanicus ſub Tiberio eam *obtinuere & donavere*, ſcil. Principis auſpiciis de his ducibus, de his Cæſaribus id præciſe intelligendum.

3. *Monobazus.*] Qui regebat Adiabenos, & ſimul inſerviebat Parthis, teſtis adhibetur fœderis ſeu jurisjurandi. Puto non præciſe ob auctoritatem ipſius, neque quod præſentia ejus indigerent abſolute, ſed quia nationem ſeu præfecturam obtinebat quæ Armeniæ contermina eſſet.

Et quia hoc bellum præcipue ipſe incitaverat, ideo hic teſtis adhibetur fœderis, ut conditiones pacis ipſe inſpiceret, ſciret, obſervaret, & obſervari curaret. Etiam quia res ipſius magna ex parte agebatur. Fuit ipſe Rex Adiabenorum teſte Dione, Ioſepho & Tac. *Monobaſus Adiabenus*, id eſt Rex Adiabenorum. ſic dicitur Philippus Macedo, pro rege Macedonum.

Monobazus.] In diem poſterum differtur concluſio fœderis, ut teſtis vocaretur Monobaſus iis quæ pepigiſſent. quia ille magna pars belli, & quia forte ſi qua difficultas ſupereſſet, expediebat, & quia vicinus Armeniæ, pacis conditiones exſequi præcipue debuit.

4. *Teſtis* &c. *adhibetur.*] Non propterea excluditur Vaſaces. Imo præter Vaſacem qui fœdus compouit ac tranſigit, eorum quæ invicem Vaſaces & Pætus pepigiſſent, teſtis adhibetur Monobazus, quaſi in ſua cauſſa, ob vicinitatem Adiabenorum & Armeniorum.

5. *Decedere omnem militem.*] Poſſet forte intelligi tam de Parthis quam de Romanis. ſed potius id ibi intelligendum de Romanis ſolis. nam infra interroga-

1 *commeatus Parthis tradi. quibus perpetratis* 2 *copia Vologeſi fieret*, 3 *mittendi ad Neronem legatos.* Interim flumini 4 Arſaniæ (etenim is caſtra præfluebat) pontem impoſuit, ſpecie ſibi illud iter experientis. Sed

INTERPRETATIO.

Romanæ terris Armeniorum, arceſque & commeatus Parthis dederentur. quibus peractis daretur Vologeſi facultas, mittendi oratores ad Cæſarem. *Interea Pætus pontem indidit amni Arſaniæ, (quippe is munimenta Rom. alluebat) quaſi ſibi il-*

NOTÆ.

tus Centurio, *quo in ſtatu Armenia eſſet, omnes inde Romanos exceſſiſſe reſpondit.* Et ibid. *Caſtellaque & commeatus Parthis tradi.* Et infra etiam Corbulo poſtulat à Vologeſe, caſtella Armeniæ præſidiis Parthorum liberari.

Veriſimile eſt, utrinque Parthos Romanoſque partim abſceſſiſſe partim manſiſſe. Haud dubie abſceſſit Rex Parthorum, abſceſſit & Pætus cum legionibus perculſis, hibernavitque per Cappadociam. At abſcedens Rex Parthorum, diſpoſitis præſidiis retinebat quædam caſtella Armeniæ, & Romanæ cohortes obtinebant adhuc *Arſamoſata* & alia caſtella. & id occulto fœdere, dum redirent legati regis miſſi ad Cæſarem, ſuper petenda Armenia.

Tamen poſtea Vologeſes, ne irrideret principem, petens per legatos Armeniam, quam jam *eripuerat* Romanis, præſidiis liberat caſtella Armeniæ, ea tamen etiam conditione, ut Corbulo tolleret etiam caſtella quæ ultra Euphratem munierat.

Sicque fere ſuo arbitrio interim relicti Armenii, dum reſcribit Nero, an fœderi ſeu *paci annueret.*

Forte omnino abſceſſerant Romani Armenia, & Parthus qui victor dabat tum leges, retinuit quædam caſtella, donec pervinceret Corbulo, ea etiam liberari.

1. *Commeatus.*] Non tamen omnes traditi Parthis. Nam ſic infra: *obſeſſis adeo ſuppeditaviſſe rem frumentariam conſtitit, ut horreis ignem injicerent.*

Et commeatus.] Copiæ nempe quæ erant in ipſis caſtellis quæ tradebantur, non vero quæ in ipſis caſtris legionum. Nam cum abirent Romani, *horreis ignem injecerunt.* idque longe inſignius flagitium Pæti foret.

2. *Copia.*] Non licuit hoſtibus quamvis potentibus, mittere legatos Romam, quin prius mittendi facultatem obtinuiſſent à duce Rom. qui in his partibus imperium haberet. & hos legatos comitabatur centurio vel & alij quaſi cuſtodes, quamvis ſpecie honoris, adpoſiti ab ipſo duce, dum provincias Rom. permearent.

Nec id ſine cauſſa utrinque. nam miſſi ſine commeatu, ſeu fidei publicæ auctoramento, ac diplomatibus violari potuerunt legati, vel etiam ex itinere aliquid novi moliri. Sic & legati noſtro more nunc, honeſti exploratores appellantur, nec abs re.

3. *Mittendi ad Neronem.*] Nempe de petenda Armenia: infra 25. *Intellecto Barbarorum irriſu, qui peterent quod eripuerant*, Armeniam nempe.

4. *Fluvio Arſamoti.*] Sic Vett. In Dionis fragmentis hic ipſe fluvius *Arſanias* dicitur. *Parthus dimiſit Pætum, prius cum eo pactus, ut ponte ſibi jungerent fluvium Arſaniam.*

Nominat & ante, Ῥανδεῖαν τῷ πρὸς Ἀρσανίᾳ ποταμῷ οὖσαν. *Randeiam* (opidum, ſive vicum ubi Pætus obſeſſus) *ad Arſaniam fluvium ſitam.* Plinius quoque *Arſaniam* agnoſcit, & in Euphratem labi facit, lib. v. cap. xxiv. Sed & Plutarchus in Lucullo.

4. *Arſania.*] Arſanias fluvius Armeniæ majoris, in Euphratem labitur, ex Plinio lib. 5 cap. 14. *Tillemon.*

Parthi quaſi documentum victoriæ juſſerant. [1] namque iis uſui fuit: noſtri per diverſum iere. Addidit rumor: [2] *ſub jugum miſſas legiones*, & alia ex rebus infauſtis: quorum ſimulacrum ab Armeniis uſurpatum eſt. Namque & munimenta ingreſſi ſunt, antequam agmen Romanum excederet, & circumſtetere vias, [3] captiva olim mancipia, aut jumen-

INTERPRETATIO.

lam viam præpararet. Sed Parthi id imperarant, veluti monumentum victoriæ. quippe eo ponte uſi ſunt, noſtri alia via inceſſere. Adjecit fama, miſſas fuiſſe ſub jugum legiones, *& alia, ut rebus improſperis mos eſt, cujus ignominiæ ſpeciem uſurpavere Armenii. Quippe & caſtra intrarunt, priuſquam exiret exercitus Rom. & obſederunt itinera, agnoſcentes abducenteſque captivos pridem ſervos, aut armenta & pecora.*

NOTÆ.

1. *Namque iis uſui fuit.*] Legendum: *Neque iis uſui fuit.* Et firmat certe Dio, qui in hac re (ut ſæpe) velut interpres Taciti. *Vt fluvium Arſaniam ponte jungerent, Rex juſſerat (non quod ponte indigeret, vado enim tranſmiſit amnem) ſed oſtenderet Romanis, ſe ſuperiorem ac potentiorem eſſe.* Lipſius.

Recte, *namque iis.* quippe Romanus pontem ſtruxit tanquam ſibi; revera pro Parthis, qui id juſſerant; quare? quod ipſis uſui futurus erat. Deinde & ſequentia hoc volunt; opponit enim hæc, *noſtri per diverſa iere.* quaſi diceret, nam illis uſui fuit, noſtris vero non fuit, qui alio itinere uſi ſunt.

Nec obeſt, quod mox narratur, Parthos vado tranſiſſe. nec enim ſequitur exinde, pontem ipſis uſui non fuiſſe. Præter quam enim quod ſic quoque mentio fit de parte copiarum, quæ ponte tranſierunt, facile intellectu eſt, eum magno fuiſſe uſui ad quotidianos tranſitus, & commeatus, aliaque bello neceſſaria trauſvehenda.

Nec enim credibile eſt, eos de flumine ſemel tantum tranſmittendo cogitaſſe; eo tranſmiſſo, omnium quæ in altera ripa erant, oblivione captos eſſe, quaſi non *Arſaniam*, ſed *Lethen* tranſiviſſent. *Freinshemius.*

Vſui fuit.] Licet Rex Parthorum per pontem non inceſſerit, metu doli & inſidiarum; attamen alii multi è vulgo Parthorum ingreſſi ſunt, poſtquam firmitatem ejus exploraſſent. Hæc fabricatio pontis haud dubie inter alias deditionis conditiones accepta eſt à Pæto per ſummum dedecus, ut & multa alia.

2. *Sub jugum miſſas legiones.*] Iugum ex duabus haſtis fixis, & tertia tranſverſe ſuperpoſita fiebat, ſub quod devictæ gentes abibant, ut ſæpe legitur apud Livium. Quod autem de rumore Tacit. ait, Tranquillus Ner. 39. pro vero ſcribit. *Vertran.* idque ex rumore vulgi, ut multa alia Sueton.

3. *Captiva.*] Nempe captos bello Armenios, qui tum inter mancipia Romanorum jure belli. Vel ſervos ipſos Armeniorum, quos jam olim, prædæ loco, Romani poſſidebant, quemadmodum & jumenta illorum.

Captiva olim mancipia.] Quod poſſit intelligi de mancipiis ipſorum Armeniorum, quæ jure belli inter aliam prædam, abacta eſſent à Romanis.

Sed potius intelligo de ipſiſmet Armeniis, qui bello capti erant olim à milite Romano. Vel indiſtincte de quibus cunque mancipiis olim captivis, & quæ propria poſſeſſio propriæque opes erant capientium, ſive natione Armenii eſſent, ſive ex aliis gentibus bello victis.

Et veriſimile eſt, in eo pudore & in ea conſternatione legionum, Armenios, primùm propinquos ſuos, amicos & notos ſibi delegiſſe, ac ſervitute liberaſſe. Dein & alios rapuiſſe etiam, ut prædæ libido incitabat, quaſi adverſus victos.

ta agnoſcentes, abſtrahenteſque. [1] Raptæ etiam veſtes, [2] retenta arma pavido milite & concedente, ne qua prælii cauſa exiſteret. Vologeſes armis & corporibus cæſorum [3] aggregatis, quo cladem noſtram teſtaretur, viſu fugientium legionum abſtinuit. Fama moderationis quærebatur, poſtquam [4] ſuperbiam expleverat. Flumen Arſaniam [5] elephanto inſidens, & proximus quiſque [6] regi vi equorum perrupere, quia rumor inceſſerat, *pontem ceſſurum oneri*, *dolo fabricantium*. ſed qui ingredi

INTERPRETATIO.

Abrepta etiam veſtimenta, adempta arma, trepido milite, & cedente, ne qua pugna cauſſa exhiberetur. Vologeſes aggeſtis armis, & cadaveribus interfectorum, quo calamitatem noſtram oſtentaret, abſcedentium legionum viſu temperavit, & modeſtiæ decus ſibi adrogabat, cum ſuperbiam exſatiaſſet. Rex elephanto ſublimis, & proximus quiſque regi, expediti in equis tranſmiſere amnem Arſaniam, *quia percrebuerat fama*, pontem tantæ moli haud parem fore, fraude architectorum. *ſed*

NOTÆ.

1. *Rapta.*] Raptæ veſtes, ademptæque militi Rom. non quæ Armeniorum eſſent, ſed militis. ſic *retenta arma*, non quæ Armeniis ante abſtuliſſent Romani, ſed quæ ipſius militis Rom. erant. Sic inſultabant ut captis victiſque Armenii. Prætextu ſua agnoſcendi, etiam aliena rapiebant, & concedebat ultro miles Rom. ne qua prælii cauſſa exiſteret.

2. *Retenta arma.*] Eſt qui vertat, quaſi miles Rom. retinuerit arma, licet veſte exutus ſit ab Armeniis. ſed puto, ab Armeniis ablatæ illis veſtes, ablata arma, *pavido milite & concedente*, ne qua pugnæ cauſa exiſteret.

3. *Aggregatis.*] Non ad inſtar trophæi, ut vertunt. quod tantum moris Græcorum fuit, vanæ gentis, & in eo parum laudatæ id ratoque. uſurpatum Romanis, puto ignotum & inſolitum Parthis, ut & veteribus Perſis.

Sed ſic tantum Rex, ut cladem noſtram, ſimulque victoriam ſuam oſtentaret abeuntibus victis, & ad præſens, loco ſibi glorioſo ſtatim diſceſſurus, nec ultrà, pudorem objecturus Romanis, & ita ut nullum monumentum victoriæ ſtrueretur, aut ſupereſſet in poſterum.

Quod patet infrà, cum *reliquias infelicis prælii* opperire jubetur filius ipſe Pæti.

4. *Superbiam.*] Qua obſeſſas clauſaſque legiones ad turpe fœdus impulerat, qua juſſerat, ut omnis Romanus miles Armenia abſcederet, ut pons ipſi documentum victoriæ ſtrueretur, ut arma & corpora cæſorum in acervum cumularentur, & cætera faſtus Parthici. ſicque velut ingens victoriæ ſuæ monumentum oſtentaret.

Poſtea abſtinuit viſu fugientium legionum, quia id infra majeſtatem victoris Regiſque. ſicque ſuperbiâ magis quam modeſtiâ, abſtinuit videre abeuntes Romanos. Sic modeſtiæ decus *quærebatur*, & *fama*. ſed ut modeſtia falſa, ita & fama tantum ſuperbiæ regiæ involuit, & potius Regis ſuperbiam prudentes interpretati ſunt.

5. *Elephanto inſidens.*] Qui mos & hodie uſurpatur Magno Mogolio Indorum Regi, ut, quoties elephanto vehitur ipſe, proceres & purpurati equis inſideant, & cum equo ille inſidet, pedeſtres ipſum comitentur.

6. *Regi vi equorum perrupere.*] Vir doctiſſimus, *proximus quiſque regi*, *alii vi equorum*, quod quidem, Tacito non volente, mutaſſe, argumento ſunt ſequentia: *Sed qui ingredi auſi ſunt.* Ut ſit ſenſus: Regem, & qui circa erant, vado tranſiſſe, quod *pontem dolo fabricantium ceſſurum oneri* putabant: aliam multitudinem tentaſſe illud iter, & fidum reperiſſe.

26 auſi ſunt, validum & fidum intellexere. Cæterum obſeſſis adeo ſuppeditaviſſe rem frumentariam conſtitit, ut [1] horreis ignem injicerent: [2] contraque prodiderit Corbulo; *Parthos inopes copiarum, & pabulo atrito, relicturos oppugnationem, neque ſe plus tridui itinere abfuiſſe.* Adjecit, *jurejurando Pæti* [3] *cautum apud ſigna, adſtantibus iis, quos teſtificando rex miſiſſet, neminem Romanum Armeniam ingreſſurum, donec re-*

INTERPRETATIO.

qui incedere auſi ſunt pontem certum firmumque experti ſunt. Cæterum compertum eſt, adeo ſuperfuiſſe annonam & copias circumſeſſis, ut ignem horreis admoverent; *contràque ſcripſerit Corbulo*, Parthos egenos commeatuum, & pabulo abſumpto, obſidionem omiſſuros, neque ſe remotum fuiſſe à caſtris obſeſſis, niſi via trium dierum. *Adjunxit*, Pætum ſacramento ſe obſtrinxiſſe apud aquilas, præſentibus iis, quos ſanciendo fœderi Rex miſiſſet, nullum Romanum intraturum

NOTÆ.

Quamquam enim Dio ſcribat, Parthos ponte iſto non uſos, non proinde neceſſe eſt, ut idem etiam noſter.

Quin & conciliari poſſint, ſi dicas, Dionem ſenſiſſe de Rege & qui proximi regi erant, nullo reſpectu promiſcuæ multitudinis habito. Tacitum autem accurate diſtinxiſſe, & qua cuique iter fuerit, explicaſſe. *Freinshemius.*

Hic diſtinguit Tacitus Regem & modum ſeu ſpeciem illius incedendi, à purpuratis & aulicis, ita ut ipſe elephanto inveheretur, alii proceres equis. Nec hoc ipſo diſtinguit purpuratos à vulgo præciſe, & licet equis iſti vehantur, non excipit alios Parthos, inceſſum tantum regis & cæteræ aulæ comitum præ oculis habuit.

Regi vi.] Legit Lipſius, *& alii vi equorum*, quaſi proximus quiſque regi etiam elephanto inſideret, ut Rex ipſe, alii in equis expediti permearent fluvium, & probat ex Dione.

Sed Dio diſerte dicit, regem vectum elephanto, & alios ut venerant, nempe haud dubie in equis. & vanus Dio ut & correctio Lipſii. Nam *proximus quiſque regi vi equorum perrupere* amnem Arſaniam, alii per pontem inceſſere etiam in equis, quem firmum experti ſunt.

1. *Ut horreis ignem.*] Attamen pepigerant, commeatus omnes fore in poteſtate Parthorum. ſupra; *caſtellaque & commeatus Parthis tradi.* Sed hoc intelligebatur tantum de caſtellis & copiis Armeniæ, & de commeatibus qui erant in his caſtellis. & hæc horrea cremata, erant in caſtris Romanis, & potuerunt Romani frumentum illud ſecum avehere, vel corrumpere. de quo nihil pacti erant.

2. *Contraque prodiderit Corbulo.*] In commentariis, opinor, aut hiſtoria harum rerum. Plinius certe Corbulonem inter ſcriptores recenſuit, Indice lib. v. & vi. *Lipſius.*

Contraque.] Conſtabat ſuperfuiſſe annonam Romanis: at contra frumenti egenos fuiſſe Parthos, ſcripſit Corbulo, ſive id tum nuntiarit in urbem, ſive commentariis ſuis id tradiderit, vel forte utroque modo prodiderit.

3. *Cautum apud ſigna.*] Specta, juvenis, juramenta Romanorum apud ſigna: id eſt, uti ego interpretor, apud principia. Illic enim ſigna & pleroſque caſtrorum ſolennes actus, apud principia, notabis, celebratos.

Sic jus in principiis dictum. Livius l. XXVIII. *Tribunos tamen jura reddere in principiis ſinebant.* Edicta ibi propoſita. Vulcatius in Avidio Caſſio: *Nam ſtatim & ad ſigna edici juſſit, & programma in parietibus fixit, ut ſi quis cinctus inveniretur in Daphne, diſcinctus rediret.*

Litteræ lectæ, & habitæ allocutiones

ferrentur

ferrentur [1] *litteræ Neronis*, [2] *an paci annueret.* [3] Quæ ut augendæ infamiæ compoſita, ſic reliqua non in obſcuro habentur, una die

INTERPRETATIO.

Armeniam, donec redirent nuntii à Nerone, an fœdus adprobaret. *Quæ ut adornata ſunt augendo dedecori Pæti, ſic alia non incerta exiſtimantur*, nempe, una die

NOTÆ.

Spartianus in Peſcennio: Itaque miſi litteras recitandas ad ſigna, quibus, &c. Tacitus: *contractos in principia milites juſſit cum ſilentio audire.*

Caſtigatio & interdum animadverſio ibi. Suetonius Othone cap. 1. *Auſus eſt milites quoſdam capite punire, & quidem ante principia ſe coram.* Frontinus lib. IV. Stratag. *M. Cato memoriæ tradidit, in furto comprehenſis dextras eſſe præciſas, aut ſi lenius animadvertere voluiſſent, in principiis ſanguinem miſſum.*

Signum etiam pugnæ propoſitum. Iſidorus: *Ruſſata pridie quam dimicandum eſſet, ſolebat ante principia poni, quaſi admonitio & indicium futuræ pugnæ.* Lipſius.

Apud ſigna] Quia hæc veluti ſanctiſſima numina legionum, & quia hic imagines principis, cujus fortuna & auſpiciis Reſpub. gerebatur. hinc jurabant fœduſque inibant apud ſigna, & aquilas ac veluti deos præſentes obteſtabantur.

Apud ſigna.] Iurejurando ſanctum illud fœdus in utriſque caſtris, ut puto, & in Romanis caſtris apud principia apud aquilas, quæ ſanctiſſima militum numina.

1 *Litteræ Neronis.*] Vterque princeps litteris nuntiabat quæ ſciri vellet. Nam infra 24 *Veris principio legati Parthorum mandata regis Vologeſis, litteraſque in eandem formam attulere.*

Forte ne legati mandata egrederentur, vel quia minoris dignitatis erant, quam ut vocem conſociarent cum principe, ad quem mittebantur.

Vel quia id dignitatis & Regiæ majeſtatis fuit, ut ſe per litteras invicem reges ſalutarent, admonerentque. cætera mandata quæ difficultatem haberent, legati expedirent, peragerent,

2. *An paci annueret.*] Non de pacto Pæti præciſe intelligit, ſed de ſumma pacis, nempe an Armeniam Tiridati concederet? infra 24. ſic ſcripſerat Vologeſes Neroni: *Nec recuſaturum Tiridatem accipiendo diademati in urbem venire, niſi ſacerdotii religione attineretur. Iturum ad ſigna & effigies principis.*

Summa pacis poſita in modo, quo reciperet Armeniam Tiridates, an abſentis principis imaginem veneraretur in caſtris Romanis apud Orientem? an ipſum principem in urbe adoraret? an eo uſque ſuperbiam Parthis ingenitam ſubmitteret princeps Arſacida Regiſque magni frater?

3. *Quæ ut augendæ infamiæ compoſita, ſic reliqua.*] Non puto affirmare hic Tacitum, quæ modo narraverat, à Corbulone ficta fuiſſe, ſed hoc velle, etiam ſi fides forte iis derogaretur, non ambigua eſſe alia haud minus fœda. Quæ mens hanc potius ſcriptionem deſideret: *Quæ ut augendæ infamiæ compoſita ſint, reliqua* &c. *Freinshemius.*

Quæ ut augendæ infamiæ] Taxare hic videtur æmulationem Corbulonis. hæc tamen non dicit ab ipſo *compoſita* eſſe, nam ipſe abſens, & hæc ab aliis reſciverat, qui forte ſic Corbuloni adſentarentur, & infamiam Pæti augerent.

Certe de *pabulo*, & de tridui itinere, nunc incertum. ſed valde veriſimile eſt, Pætum promiſiſſe, *neminem Romanum Armeniam ingreſſurum*, donec redirent nuntii miſſi ad principem.

Nam cur ex pacto abſcederent legiones Armenia, cum Rex mitteret nuntios Neroni, ſi ſtatim obſidione liberatæ legiones Armeniam rurſus invaderent? Ad quid nuntii miſſi Romam, niſi expectaretur illorum reditus. & ſi ſtatim an-

[1] quadraginta millium ſpatium emenſum eſſe Pætum, deſertis paſſim ſauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam ſi terga in acie vertiſſent. Corbulo cum ſuis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam ſpeciem inſignium & armorum prætulit, ut diverſitatem exprobraret. [2] mæſti manipuli, ac vicem commilitonum miſerantes; ne lacrymis quidem temperavere. [3] vix præ fletu uſurpata conſalutatio. Deceſſerat certamen [4] virtutis, & ambitio gloriæ, felicium hominum affectus. [5] ſola miſericordia valebat, [6] & apud minores

INTERPRETATIO.

quadraginta millium iter confeciſſe Pætum, derelictis paſſim vulneratis, neque minus fœdam illam abeuntium conſternationem fuiſſe, quam ſi prælio victi ſe in fugam conjeciſſent. *Corbulo cum ſuo exercitu occurrens fugacibus ad littus Euphratis, non eum ſplendorem exhibuit ſignorum armorumque, qui fortunæ diſſimilitudinem ipſis objectaret triſtes manipuli, & deflentes ſortem ſociorum, ne fletu quidem abſtinuere, & vix præ lacrymis ſe invicem ſalutarunt. Amota procul omnis æmulatio fortitudinis, & oſtentatio decoris, quæ ſunt affectiones mortalium, ſecunda fortuna utentium. Sola miſeratio pellebat, & magis apud inferiores. Duces in-*

NOTÆ.

te literas acceptas bellum inſtauraretur?

1. *Quadraginta millium.*] Sunt 20. leucæ Gallicæ. quod nimium & inſolens duci tantam molem legionum clade perculſarumque torque, ægrotos ſecum trahenti.

Pono duo *milliaria* pro qualibet *leuca Gallica.* quod ſatis convenit leucis Franciæ prope Pariſios. at leucis remotarum nationum Galliæ, quæ longiores ſunt, non pariter forte quadrabit. & menſura quam dixi, convenire magis Tacito videtur.

2. *Mæſti.*] Sic lib. 4. Hiſt. de legionibus Germanicis; *Stabant conſcientia flagitii mœſtæ, fixis in terram oculis: nulla inter coeuntes exercitus conſalutatio, neque ſolantibus hortantibuſque reſponſa dabant, abditi per tentoria, & lucem ipſam vitantes, nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus obſtupefecerat.*

3. *Vix præ fletu uſurpata conſalutatio.*] Sic l. 4. Hiſt. *Nulla inter coeuntes exercitus conſalutatio.* Quamquam hoc loco codex Budenſis habet, *conſolatio.* Rhenanus.

4. *Virtutis.*] Vertit Interpres Gallicus, quaſi abſceſſiſſet omnis affectus aut cogitatio gloriæ & honoris. quod præciſe falſum. Abſceſſerat certamen virtutis, ambitio gloriæ & æmulatio honoris, abſceſſerat tum animus ſeu affectus certandi & æmulandi invicem talia, non certe voluntas omnis aut cupido gloriæ, quæ ultima rerum exuitur etiam ſapientiſſimis mortalium.

5. *Sola miſericordia valebat.*] Curtius lib. 5. *Nemo fideliter diligit quem faſtidit. Nam & calamitas querula eſt, & ſuperba fœlicitas. Ita ſuam quiſque fortunam in conſilio habet, cum de aliena deliberat: Et niſi mutuo eſſemus miſeri, olim alius alii potuiſſemus eſſe faſtidio.*

6. *Et apud minores magis.*] Id explicat Dio lib. 62. *Corbulo nimium quanta celeritate ad Euphratem profectus, ibi ſubſtitit. Poſtquam Romani propius ad ſe invicem acceſſiſſent, maximum quis diſcrimen & legionum & ducum animadvertiſſet, quum hi læti & hilares ſplendide ſemet ob feſtinationem in itinere præſtitam efferrent, illi moleſtiam perciperent & compoſitionis facta cauſa pudore ſuffunderentur.* At non hæc mens Taciti, quam non cepit Dio, vel capere

magis. Ducum inter ſe brevis ſermo ſecutus eſt, [1] hoc conquerente, *irritum laborem, potuiſſe bellum fuga Parthorum finiri.* Ille *integra utrique cuncta* reſpondit, [2] *converterent aquilas, & juncti invaderent Armeniam, abſceſſu Vologeſis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata,* Corbulo: *periculo legionum commotum, è provincia egreſſum. quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam* [3] *Fortunam orandam, ut pedes confectus ſpatiis itinerum,* [4] *alacrem & fa-* 17

INTERPRETATIO.

vicem breviter allocuti ſunt, Corbulone *expoſtulante*, inutilem fuiſſe ſuam expeditionem, potuiſſe patrari bellum, profligatis Parthis. Pætus utrique omnia integra eſſe *ſubjecit*, ſigna verterent, & ſimul facto impetu Armeniam irrumperent, abeunte Vologeſe invalidam. Reſpondit *Corbulo*, non id ſibi imperaſſe Cæſarem, ſe legionum diſcrimine excitum, è provincia ſua profectum eſſe, quandoquidem in ambiguo ſint Parthorum cœpta, ſe in Syriam rediturum. Et ſic etiam orandam optimam Fortunam, ut legionarius miles via longiſſima feſſus, ince-

NOTÆ.

noluit. Sed id condonandum Græculo.

Apud minores.] Intelligit manipularios & plebeios milites, qui commilitonum magis miſerebantur, quam duces invicem, quia longe minor æmulatio inter gregarios milites, & ſæpe nulla. Et cum aliorum miſerentur, ſemetipſos reſpiciunt, ſemet miſerantur in aliis. cum ſortem communem deflent, ſuam rem agunt. *Habent in conſilio fortunam ſuam* ut inquit Curtius.

Apud minores.] *Victos* intellige, ut *meliores* ſunt potentiores ſuperioreſque qui vincunt, ita & *victi* ſunt, *minores* atque infirmiores. Apud hos valet præcipue *miſericordia*, quia *fortunam adverſam experti ſunt.* Et ſe ipſos reſpiciunt in ſimilibus.

Apud minores magis.] Apud victos, qui ſemper humiliores & animo demiſſi magis, quam ij qui recentes ex opulentis præſidiis, pingues & nitidi ad bellum proficiſcuntur.

1. *Hoc conquirentium irritum.*] Reddere ſententiam poſſis, neſcio an verba, ſi legas. *Hic conqueri, tantum irritum laborem*: vel, *hoc conquerente.* Brevis ſermo ducum, inquit. Corbulo querebatur, fruſtra ſe properaſſe & laborem eum ſumpſiſſe, cum ille auxilium non expectaſſet. Pætus contra, integra omnia, &c. Palmerius noſter malebat, *hujus conquerentis irritum laborem, illius integra utrique omnia.* Lipſius.

2. *Verterent aquilas*] Hoc forte potuit Pætus inviolato fœdere, niſi intra conſtitutum tempus Rex legatos miſiſſet, aut ſi irriti rediiſſent. Nec certe debuit Corbulo inferre arma alienæ provinciæ, ſine propriis mandatis. nec prudentiæ fuit ſe immiſcere cladi hominis poſt fœdus & quidem turpe initum.

Et ultrò cavit ducem, ut inſcium; ita & ambitioſum atque æmulum ſuæ gloriæ, qui proſpera ſibi vindicaſſet, & decus, ut in ſua provincia rebus bene geſtis, & adverſa retuliſſet in Corbulonem.

3. *Fortunam.*] Sic omnia quæ præpollerent, diis tribuebant, aut in deos etiam adſcribebant. ſic fortunam famam, febrim, ſalutem, & ſexcenta alia quaſi deos orabant, vel ut faverent, vel ne nocerent.

4 *Alacrem.*] Ideoque & perfidia Parthorum maxime metui debuit Et ſuum exemplum intelligere in ſe debuit Pætus, qui ſpreto fœdere, ſtatim inſtaurare arma & vertere aquilas cupiebat.

cilitate camporum praevenientem equitem [1] *aſſequeretur.* Exin Pætus per [2] Cappadociam hibernavit. At [3] Vologeſis ad Corbulonem miſſi nuntii, *detraheret caſtella trans Euphratem, amnemque* [4] *ut olim medium faceret*; ille *Armeniam quoque* [5] *diverſis præſidiis vacuam fieri* expoſtulabat. Et poſtremò conceſſit rex. Dirutaque quæ ultra Euphratem commu-
18 nierat Corbulo; & Armenii ſuo arbitrio relicti ſunt. At Romæ trophæa de Parthis, arcuſque medio [6] Capitolini montis ſiſtebantur: decreta ab ſenatu [7] integro adhuc bello; [8] neque tum omiſſa, dum aſpectui conſulitur, [9] ſpreta conſcientia. Quin & diſſimulandis rerum externarum curis Nero [10] frumentum plebis vetuſtate corruptum, in

INTERPRETATIO.

dendo adæquaret equitatum *Parthorum*, expeditum, & apertis Meſopotamiæ campis, facile prævertentem. *Dein Pætus hibernavit in Cappadocia. At Vologeſus litteras ad Corbulonem ſcripſit*, ut præſidia trans Euphratem *poſita* abduceret, fluviumque, ut antea, medium utriuſque imperii præſtaret, Corbulo Armeniam etiam plurimis caſtellis liberari, *expoſcebat. Et tandem Rex annuit. Everſaque ſunt propugnacula, quæ trans Euphratem firmaverat Corbulo*, & ſimul *Armenii ſuæ poteſtati permiſſi ſunt. At in Vrbe ſtatuebantur trophæa de Parthis, & arcus ſtructi medio Capitolinæ rupis: quæ conſtituta erant à patribus flagrante adhuc bello; neque tum relicta ſunt, dum oſtentui providetur, neglecta conſcientia. Quin & occultandis rerum extranearum curis, Nero conjecit in Tiberim triticum populi, antiquitate putrefactum, quo*

NOTÆ.

1. *Aſſequeretur.*] Nempe ut pedes Rom. confectus itinere, equitum Parthorum, campis alacrem, inceſſu adæquaret.

2. *Cappadociam.*] Lib. 12. cap. 49.

3. *Vologeſis ad Corbulonem.*] Sic Dio lib. 62. *Vologeſus autem Moneſe ad Corbulonem ire juſſo, ut munimentum quod tenebat in Meſopotamia deſereret, petiit, multa hi collocuti ſunt inter ſe, in ipſo ponte fluminis Euphratis, media pontis parte ſoluta, cumque Corbulo promiſiſſet, ex ea regione ſe diſceſſurum, modo Parthus etiam relinqueret Armeniam, utrumque factum eſt.*

4. *Vt olim medium.*] Nempe jam à temporibus & victoria Pompeii, qui pari legationi reſpondit, ut potius imperia jure dividerentur, quam amne. digna Magno & duce Romano vox, ſi ſeria.

5. *Diverſis præſidiis.*] Caſtellis quæ diverſis locis Armeniæ locata diſpoſitaque à Parthis cuſtodiebantur. quod Rex conceſſit, & ſic Romanis Parthiſque digreſſis, *Armenii ſuo arbitrio relicti ſunt.*

6. *Capitolini.*] Lib 6. cap. 12.

7. *Integro adhuc bello.*] Sic & poſtea *Ianum clauſit* Nero, *tam nullo quam reſiduo bello.* Sueton.

Integro adhuc bello.] Decreta hæc erant à Patribus, ante cladem legionum.

8. *Neque tum omiſſa.*] Nempe ſiſtebantur *integro adhuc bello* & priuſquam obſeſſæ captæque à Parthis Romanæ legiones eſſent, neque etiam tum poſt cladem & ignominiam omiſſa, ſed continuata, ſtructa & abſoluta ſunt, dum conſulitur oculis, & conſcientia populi Rom. omniumque mortalium, & præſertim Orientis, quo accepta clades, ſpernitur.

9. *Spreta conſcientia.*] Gloriæ & oſtentui *conſulitur* magis quam compertæ veritati, quam propriæ notitiæ.

10. *Frumentum plebis.*] Id eſt congiario plebis deſtinatum. aut ſaltem minori pretio quam pro caritate diſtribuendum.

[1] Tiberim jecit, quo [2] ſecuritatem annonæ ſuſtentaret. cujus pretio nihil additum eſt, quamvis ducentas ferme naves portu in ipſo, violentia tempeſtatis, & centum alias Tiberi ſubvectas, fortuitus ignis abſumpſiſſet. Tris dein [3] conſulares, L. Piſonem, Ducennium Geminum, Pompejum Paullinum vectigalibus publicis præpoſuit, cum inſectatione [4] priorum principum, *qui gravitate ſumptuum juſtos reditus anteiſſent; ſe* [5] *annuum ſexcenties ſeſtertium Reipublicæ largiri.* Percrebue- 19

INTERPRETATIO.

fiduciam rei frumentariæ ſuſtineret, cujus valori nihil adjectum eſt, licet ſævitia procellarum fere ducenta navigia in ipſo portu ſubmerſiſſet, & centum alia Tiberi flumine *delata fortuitum incendium voraſſet. Mox tributis publicis præfecit tres viros conſulares, L. Piſonem, Ducennium Geminum, Pompejum Paullinum, non ſine contumelia ſuperiorum Cæſarum*, ut qui enormitate impenſæ legitimos reditus egreſſi eſſent, ſe quotannis ſexcenties ſeſtertium Reip. indulgere. *Invaluerat eo*

NOTÆ.

quod innuunt ſequentia: *cujus pretio nihil additum eſt* &c.

1. *Tiberim.*] Lib. 6. cap. 19.

2. *Securitatem annonæ ſiſtentaret.*] Ita ſcripſi, nec pœnitet. Libri omnes, *ſuſtentaret.* P. Faber, *oſtentaret.* Suſpicor antiquis uſurpatum *ſiſtentare,* pro *oſtentare*; argumento etiam Plautini verſus

—— Tu vero clurinum pecus
Advenisti huc ſiſtentatum cum exornatis oſſibus.

Sic enim duo manuſcripti in Vatican. tertius, *ſuſtentatum.* Et in eodem poëta alibi, *extentatum,* reperio. Si quis tamen *ſuſtentaret,* ſervat, poſſit interpretari ſuſtentatam ſervatamque ea ratione ipſam opinionem copiæ frumentariæ, cum & in Tiberim abjiceret leviter corruptum. *Lipſius.*

Annonæ ſuſtentaret.] Injicit ſcrupulum doctiſſimus vir, dum dicit, Nero, jacto in Tiberim frumento minuit potius, quam ſuſtentat annonæ ſecuritatem: ſed id ejus modi non fuit, ut opprimeret in articulo ipſo. Populus tali jactu conjicit habere imperatorem, unde largius aleret civitatem: quis enim alias abjiceret eam frumenti vim, quamvis corruptam?

Hinc ortum eſt Romanorum ſtratagema Frontin. lib 3 ſtratag. c. 15. *Romani cum à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema jam fame panem in hoſtem jactaverunt, conſecuti, ut abundare commeatibus viderentur.* Hinc obſidentium vota morantur obſeſſi. Cæſ. lib. 3. *vulgo in eos jaciebant, ut ſpem eorum minuerent.* Salinerius.

3. *Conſulares.*] Quod novum & inauditum hactenus. ſed ejus dignitatis viri, quaſi melioris fidei atque integritatis, vectigalibus impoſiti ſunt, abdicatique equites Rom. qui tales ſocietates olim adminiſtrabant, parabantque opes immenſas, unde *ſplendidi & illuſtres* erant, adpellabanturque toto orbe Romano. plebemque & ſocios nimis premebant, ſæpe atterebant.

4. *Priorum principum.*] Non Auguſti, aut Tiberii, ſed Caligulæ & Claudii Suet. Cal. 40. *Vectigalia nova atque inaudita primum per publicanos, deinde quia lucrum exuberabat, per centuriones tribunoſque & prætorianos exercuit, nullo rerum aut hominum genere omiſſo, cui non aliquid tributi imponeret.* Claudius arbitrio uxorum libertorumque talia gerebat, & ipſo inſcio, onerabantur vectigalia.

5. *Annuum* &c. *largiri.*] Nempe congiariis in plebem & largitione in Patres, *diviſis populo viritim quadringenis nummis* Sueton. Ner. 10. ſunt 30. libræ.

Largitione in ſenatores. Suet. Ner. 10.

rat ea tempeſtate praviſſimus mos, cum propinquis comitiis, aut ſorte provinciarum, plerique [1] orbi fictis adoptionibus adſciſcerent [2] filios, præturaſque & provincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu quos adoptaverant. [3] Qui magna cum invidia ſenatum adeunt, *jus naturæ, labores educandi, adverſus fraudem & artes & brevitatem adoptionis* enumerant; [4] *Satis pretii eſſe orbis, quod multa ſecuritate, nul-*

INTERPRETATIO

tempore mos peſſimus; quo inſtantibus comitiis, vel diebus queis provinciæ ſorte ducerentur, multi qui liberis carebant, ſimulatis adoptionibus filios adrogarent, quos emanciparent ſtatim atque ſortiti eſſent inter veros patres præturas atque provincias. Itaque veri patres, *non ſine magna indignatione adeunt ſenatum, recenſentque* jus naturæ & curas alendi liberos, contra flagitium fraudeſque brevium adoptionum. Nimio plus præ-

NOTÆ.

Senatorum nobiliſſimo cuique, ſed à re familiari deſtituto, annua ſalaria, & quibuſdam quingena conſtituit. Sunt 12500. coronati. quod æquabat aut etiam ſuperabat cenſum ſenatorium.

Sexcenties ſeſtertium,] Sunt quingenta millia coronatorum, ſeu millio unus, & inſuper quingenta millia librarum.

Reipublicæ largiri.] Forte quia ludos celebrabat & alia impendebat, forte in legatos, ſalaria proconſulum, aut etiam in Patres rei familiaris inopes. quæ magna ex parte debuerunt ſuppeditari ex ærario populi Romani, ſicque ex Republica ſumi, quæ præbebat Nero ex ſua pecunia ſeu fiſco.

1. *Orbi fictis adoptionibus.*] Quæ fraus olim etiam uſurpata, & reprehenſa à Scipione his verbis: *In alia tribu patrem, in alia filium, ſuffragium ferre. Filium adoptivum tam procedere, quam ſi ſe natum habeat.*

Quanquam cenſeo, Scipionem non aliud intellexiſſe, quam notionem Cenſoriam; & cum ii inquirerent, qui uxores, quique liberos haberent; malo quodam more, eos qui adoptaſſent, non habuiſſe pro improlibus. Adde ad Taciti lucem l. 11. de vacat. muner. *Lipſius.*

2. *Filios.*] Quia nempe ii præferebantur, qui filios haberent; hinc ficte adoptabant filios, quos ſtatim adepta dignitate emanciparent.

3 *Qui magna cum invidia ſenatum adeunt.*] Obſerva relativum, *qui*, non ad proximiores referri, ſcil. ad emancipatos, ſed ad vocem, *patres*, id eſt, veros patres, qui legitimos filios habebant. Notavi etiam lib. 1. in verbis, *qui formam vitæ iniit.* Pichena.

Invidia.] Nempe *magna cum invidia*, ſeu indignatione in eos orbos, qui fictis adoptionibus abutebantur in contumeliam bonorum patrum, & etiam in eos qui talibus, talique fraudi patrocinarentur in ſenatu.

Neque enim orbi ſine favore ſenatorio, quamvis per fraudem agerent. hi patres cum invidia & indignatione loquebantur, ut aliorum patrum invidiam ſeu indignationem commoverent, ut ſe audientibus eumdem affectum inderent.

4. *Satis pretii eſſe orbis.*] Forte ſenſus eſt, *ſatis pretii eſſe orbis*, quod munia & honores aſſequerentur; (nam orbi etiam Rempub. gerebant, & dignitates adipiſcebantur (ſicque patrum vota adæquarent nullis oneribus: at patribus promiſſa legum in ludibrium verti, dum orbi falſis adoptionibus, nulla ſollicitudine aut cura, longa patrum vota adæquarent, imo & forte ſæpe debita veris patribus præmia præriperent orbi illi, nulla cura liberorum tollendorum, aut educandorum.

At veri patres, quibus multa cura, non

lis oneribus gratiam, :ʼ honores, cuncta prompta & obvia haberent. Sibi promiſſa legum diu exſpectata, in ludibrium verti, quando quis ſine ſoli-

INTERPRETATIO.

mii eſſe orbis, quod plurima tranquillitate, nullis ſollicitudinibus favorem, dignitates, omnia facilia & expedita haberent. At ſibi promiſſa Reip. munera diu ſperata, in contumeliam cedere, cum alius quiſpiam ſine cura pater, ſine mœrore

NOTÆ.

fruebantur jure trium liberorum, ut promiſerant leges, neque præferebantur orbis, ut lege cautum erat, propter illas falſas fictaſque adoptiones, quibus ſe tegebant orbi, & quarum ſpecie illudebant Reipub. & legibus, & magis veris patribus, qui propterea hic jure queruntur, & ſenatusſconſultum poſtulant, quo talis iniquitas in poſterum cohibeatur.

Orbi igitur, ut puto, poterant etiam conſequi dignitates, ſed ſi competitores patres haberent, tum patres orbis præferebantur. Veri igitur patres dicunt, ſatis pretii eſſe orbis, quod illi poſſent adipiſci honores, etiam ſi nullos liberos tollerent aut educarent, & iniquum eſſe quod orbi falſis adoptionibus veros patres excluderent & ludificarent.

Satis pretii.] Pluſquam ſatis præmii eſſe orbis, quod nullis oneribus matrimonii, educationibuſque liberorum, honores dignitateſque facile adipiſcerentur: etiam ſi fictis adoptionibus non adreperent Reipub.

Orbis.] *Orbis*, forte qui vere adoptarent, & ſine ſimulatione ulla, & qui adepta etiam dignitate adoptivos filios non emanciparent. Talibus orbis nempe ſatis præmii, quod *longa* verorum *patrum vota repente adaquarent.*

Neque vere adoptantes muneribus excluſi, infra eodem cap. ſed tantum ſimulata adoptio rejecta eſt. Igitur ſatis magnum pretium eſſe orbis, etiamſi vere adoptarent; etiam ſi non fingerent adoptiones, ſicque legum promiſſa in ludibrium verterent.

Quippe turpe fuit talibus figmentis, veros patres deludere, ipſiſque debitas deſtinataſque dignitates præripere, & ſic deridendo eludendoque leges, ipſam Rempub. ejuſque promiſſa fruſtrari.

Satis pretii eſſe.] Vertunt, quaſi ſenſus ſit, *pluſquam* ſatis pretii eſſe orbis, ſeu nimis grande eſſe præmium illis, quod ſic multa quiete fruentes, & *nullis oneribus* uxorum, aut liberorum educationibus, *gratiam*, *honores* &c. haberent.

Sed quia etiam admiſſi orbi ad honores; ita tamen ut illis præferrentur qui liberos genuiſſent; & tamen etiam ſecundo loco magiſtratus obtinerent orbi, puto, Tacitum intelligere, *ſatis pretii eſſe orbis*, *& ſufficere ipſis*, *quod multa ſecuritate* &c *gratiam & honores* obtinerent illi ſecundo loco, etiam non recurrentes ad talia adoptionum flagitia.

Cum tamen *ſibi* veris patribus *promiſſa legum diu*, nec ſine multa cura prolis, aliiſque oneribus obtinenda, *in ludibrium* atque irritum verterentur, per fraudem adoptionum.

Dum ficti, & ſine cura aut amore patres, ac *ſine luctu* orbi, fraude ſua, *longa* verorum *patrum vota repente* adæquarent adipiſcerenturque; ſicque eos quandoque honoribus removerent differrentque, aut etiam prorſus arcerent, cum ſæpe eos favore ſuperarent. quod orbis facile fuit Romæ per hæredipetas.

1. Honores.] Quibus tamen obtinendis, poſtpoſiti illi veris patribus; ita ut non obtinerent, niſi ſecundo, aut tertio loco poſt veros patres, aut defectu verorum patrum. orbi qui & mariti, non debuerunt fruſtravi honoribus omnino. aliter cœlibes.

Sic & Athenis olim familiam & liberos requirebant in ſuis ducibus, veluti pignora amoris & fidei erga patriam.

citudine parens ; ſine luctu orbus , [1] *longa patrum vota repente adæquaret.* [2] Factum ex eo ſenatuſconſultum , *ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret , ac ne* [3] *uſurpandis quidem* [4] *hæreditatibus prodeſſet.* Exin Claudius Timarchus [5] Cretenſis reus agitur , cæteris [6] criminibus, ut ſolent prævalidi provincialium , & opibus nimiis ad injurias minorum elati : una vox ejus uſque ad contumeliam ſenatus penetraverat, [7] quod dictitaſſet , *in ſua poteſtate ſitum , an proconſulibus , qui Cretam*

INTERPRETATIO.

orbus , diuturna legitimorum patrum deſideria ſtatim aſſequeretur. *Hinc ſenatuſconſultum conditum* , ne ficta adrogatio ullatenus prodeſſet ad obtinendas Reipub. dignitates, ac ne capiendis quidem ex teſtamento amicorum aut propinquorum opibus *conduceret. Poſtea Claudius Timarchus Cretenſis accuſatur omnibus ſceleribus , quibus conſuevere potentiſſimi provincialium , & nimiis divitiis abutentes in aliorum contumelias : una vox illius uſque ad probrum patrum proruperat , quod jactaſſet* in ſuo arbitrio poſitum eſſe, an gratiæ exhiberentur proconſulibus , qui Cretam rexiſſent

NOTÆ.

1. *Longa.*] Vel ob ætatem legibus conſtitutam , quæ diu expectabatur ; vel ob longam filiorum educationem, quæ certe longiſſima, ſi comparetur cum brevi ævo hominis ; vel etiam quia ob falſos illos patres longius differebantur.

2. *Factum ex eo S. C. ne ſimulata adoptio.*] Veteris juris rationem , ut alia multa , id S. C. renovavit. Sic enim habet Gellius 5 , 19. *Animadvertimus in oratione P. Scipionis , quam cenſor habuit ad populum de moribus , inter ea quæ reprehendebat , quod contra majorum inſtituta fierent , id etiam eum culpaviſſe , quod filius adoptivus patri adoptatori , inter præmia patrum prodeſſet.* de quo pluribus egi commentario liberorum cap. 43. *Vertran.*

3. *Ne uſurpandis quidem.*] Ne ad ſolidi capacitatem. argumento l. LI. de legatis II. Vide quæ notavi ad legem Papiam, lib 3. *Lipſius.*

Ne uſurpandis quidem.] Cœlibes enim ex teſtamento nihil capere poterant , niſi proxime junctorum. Orbi vero dimidium. *Pichena.*

4. *Hæreditatibus.*] Cœlibes nihil ex teſtamentis, niſi proximorum, capere poterant , orbi vero dimidium tantùm.

Hæreditatibus.] Nempe arcebantur orbi & cœlibes hæreditatibus & legatis, quaſi indigni opibus , qui familiam poſteris , & Rempub. inopem civium , orbamque relinquebant. Quod tamen contra eveniebat; nam illi opulenti orbi, dona hamata plurima accipiebant à captatoribus teſtamentorum.

5. *Cretenſis.*] Creta inſula maris Mediterranei , ad orientem & meridiem Græciæ regionis. Hodie *Candie*, in Turcico imperio Europæo. in ea inſula adhuc aliquid poſſidet Reſpublica Veneta. *Tillemonius.*

6. *Criminibus.*] Quibus argui ſolent potentiſſimi , ſeu opulentiſſimi provincialium ; ſic eſt ingenium hominis , ut opibus abutatur , ſæpius in injuriam inferiorum. raro in beneficentiam , aut bonum publicum.

7. *Quod dictitaſſet in ſua poteſtate ſitum.*] Quemadmodum ſi qui conſules, aut prætores , ſeu proconſules & proprætores provinciis præfecti , in illis adminiſtrandis quid deliquiſſent ; peculatûs , repetundarum , vel alterius criminis à provincialibus peracta adminiſtratione, Romæ poſtulabantur : ita ſi eiſdem ſatisfeciſſent , in diſceſſu illis , in concilio provincialium gratiæ agebantur. quod & Romæ in rei bene actæ teſtimonium , per litteras vel legatos ſignificabant, ſi

obtinuiſſent,

obtinuiſſent, [1] *grates agerentur.* Quam occaſionem Pætus Thraſea ad bo-

INTERPRETATIO.

Quam occaſionem Pætus Thraſea flectens ad utilitatem publicam, ubi pro ſententia

NOTÆ.

gnificabant.

Accuſatorum exempla paſſim habemus apud Tacitum & Livium, alioſque Rom. hiſtoriæ ſcriptores.

Quod vero his qui bene ſe geſſiſſent, *grates* agerentur, ex hoc loco patet, nec non ex Livii verbis lib 31. *Placentini Cremonenſeſque addiderunt favorem, conſuli gratias agentes, commemorantesque, obſidione ſe eſſe ab eo liberatos* &c. *Marcellus donatus.*

In ſua poteſtate ſitum.] Nempe quia opibus & auctoritate ſua potuit absterrere populares, ne proconſulibus provincia decedentibus grates agerent, quæ gratiæ ipſis relatæ, & in conventu provincialium, & etiam apud ſenatum per legatos provinciæ.

Nec ſolum ille prævalidus provincialis potuit efficere, ut non agerentur grates proconſulibus, ſed etiam ne ipſi peculatus, & aliorum criminum poſtularentur, vel interrogarentur. Potuit pro libito alterutrum moliri & perficere.

1. *Grates.*] Non ſolum proconſulibus grates agebant ſocii, ſed etiam aliquando templa ſtatuere.

Suet. Aug 52. *Templa etiam quamvis ſciret proconſulibus decerni ſolere, tamen in nulla provincia, niſi communi ſuo Romaque nomine recepit.* Statuæ etiam illis erectæ cum titulis. Sueton.

Grates.] Quomodo ad nutum alicujus præpotentis apud provincias, ſtatuuntur promptius grates, ita & accuſatio etiam promptius ex illius poteſtate decernitur. Eſto decernatur id apud ſocios, & maneat ipſis provincialibus jus tali modo ſuam potentiam oſtentandi, quo ſe tueantur illi, & ne opprimantur.

At *laus falſa*, at grates falſæ, ac precibus expreſſæ perinde cohibeantur, ac malitia, & crudelitas proconſulum, ex quibus accuſatio in ipſos decernitur.

Certe pravitas quædam & quaſi crudelitas fuit, exprimere à ſociis falſas illas grates; ſic enim tacite extorquebant, ne ſævitia, avaritia, & cætera flagitia, quibus graſſabantur in provinciis, punirentur. Nam quis eum accuſare audeat, cui grates publice referuntur in ſenatu, in urbe?

Itaque falſa laus perinde cohibeatur, ac malitia & crudelitas. & certe ſæpe plura peccamus, dum demeremur ſocios facilitate & comitate nimia, quam dum offendimus etiam avaritia & ſævitia.

Imo & quædam virtutes offendunt ſocios, ſeveritas obſtinata & invictus adverſus favorem animus. & quia cum ingredimur provincias, has virtutes exercemus, hinc *initia magiſtratuum noſtrorum meliora* plerumque.

At cum decedimus è provinciis, finis ſæpe magiſtratuum noſtrorum ad pejora vertit *inclinatque*, dum fere ad inſtar *candidatorum ſuffragia*, & favorem provincialium captamus. quæ ambitio, ſi prohibeatur, *æqualius & conſtantius provinciæ reguntur.*

Nam, *ut metu legis repetundarum coërcetur avaritia, ita vetita gratiarum actione, ambitio* in ſocios *cohibetur.*

Igitur peccant rectores provinciarum avaritia, ſævitia & aliis flagitiis, quæ certis legibus coërcentur. offendunt legati ſocios ipſis etiam virtutibus, ſeveritate, integritate & conſtantia adverſus pretium & favorem.

Sed plura peccant, dum provinciales colunt ac demerentur, quam cum offendunt eos flagitiis, vel virtutibus. Itaque coerceatur illa ſocios demerendi ambitio. illa falſa & expreſſa laus, perinde ac malitia & crudelitas.

Ex virtutibus, ex ſeveritate, initia magiſtratuum noſtrorum meliora, at finis pejor, quia tum per ambitionem illos

bonum publicum vertens, poſtquam de reo cenſuerat, *provincia Creta depellendum*, hæc addidit; *Vſu probatum eſt P. C. leges egregias, exempla honeſta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia*, 1 *Cinciam rogationem; candidatorum ambitus*, 2 *Iulias leges*; 3 *magiſtratuum*

INTERPRETATIO.

ſtatuiſſet, reum provincia Creta amovendum, *hæc adjecit*. Experientia compertum eſt, P. C. eximias leges, egregia inſtitura apud probos ex culpis aliorum enaſci, ſic oratorum audacia Cinciam legem produxit, ambitio candidatorum leges Iulias,

NOTÆ.

demeremur & captamus favorem præpotentium, ut grates nobis referantur, cum provincia exierimus, apud ſenatum.

Grates agerentur.] Publice & apud ſenatum. quia nempe proconſules miſſi ex ſenatu & à ſenatu in provincias, qui ſocios regerent. Ideo ultro quandoque provinciæ grates agebant proprætoribus ſeu proconſulibus, quod idem eſt, apud ſenatum, laudabantque publice ipſos patres, & illos quos rectores miſiſſent.

Sed quia ſæpe in fine proconſulatûs, nutabat favor provincialium, ob ſævitiam, avaritiam & alias libidines rectoris, ideo tum captabant proconſules gratiam præpotentium ſociorum, ut decernerentur ipſis grates.

Quod fiebat, referente aliquo principe civitatis ſeu nationis apud concilium provincialium, & tum decernebantur legati qui publico conſilio adirent ſenatum, & gratias rectori ac ſenatui referrent.

Quod dupliciter grave fuit ſociis, & quia coactæ illæ *grates*, nec ſine magno ſumptu publico, & quia finis proconſulatus mollior, quam è Republica eſſet, quia tum captabant favorem præpotentium, & ipſum è publico, & aliis flagitiis redimebant.

Igitur in fine decernebatur accuſatio, aut grates proconſuli. Sed cum ſocii decreverant ſemel, egerantque grates palam, jam non poterant accuſare publice. à privatis forte adhuc accuſari potuerunt proconſules.

Cum referebant grates proconſuli apud ſenatum, ſimul & ſenatui qui miſerat, decus adferebant. vel & principi, cum miſiſſet ipſe, etiam grates ſimul agebantur apud ſenatum.

Ex levioribus cauſſis grates relatæ principi, forte & abſenti, apud ſenatum; grates ipſi quandoque agebant in ſenatu, quod cœnæ admiſiſſet, ut Veſpaſianus Cajo, apud Sueton.

1. *Cinciam rogationem.*] Ambitus olim duplex fuit. Vnus vetitus, unde leges de ambitu latæ, cum per diviſores tribubus pecuniæ diſtribuebantur, quam *lethalem urbi* Lucanus appellat. Ambituſque erat affectati honoris crimen, quod multos falſos fieri coegit, auctore Salluſtio. Inde lex Calpurnia de ambitu, quam tulit Calpurnius Piſo, in qua præter alias fuit adjecta pecuniaria pœna, cujus meminit Aſconius.

Has de ambitu pœnas ceſſare ait Modeſtinus ad leg. Iul. de ambitu, quia ad principem pertinet creatio magiſtratuum, non ad populum. Alter ambitus non prohibitus erat olim, qui ſine largitione fiebat.

A Caio Petilio tribuno plebis primum de ambitu ad populum latum eſt, ut ait Livius in 7. ab urbe cond. Fuit lex Iulia de ambitu, quam Octavius Auguſtus tulit, & ambitum coercuit. Suet. in Aug. 34. *Lupanus.*

Cinciam.] Hanc tulit M. Cincius tribunus plebis M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano coſſ. anno 559. qua cautum: *Ne quis ob cauſſam orandam donum munuſve caperet.*

2. *Iulias leges.*] Coercuit ambitum Iulius Cæſar, cum alia comitia ſibi reſervavit, alia populo conceſſit.

Sueton. Iul. 40. *Comitia cum populo partitus eſt: ut exceptis conſulatus competitoribus, de cætero numero candidatorum pro*

avaritia, [1] *Calpurnia* [2] *ſcita pepererunt.* [3] *Nam culpa quam pœna tempore prior, emendari quam peccare poſterius eſt. Ergo adverſus novam provincialium ſuperbiam dignum fide conſtantiaque Romana* [4] *capiamus conſilium, quo*

INTERPRETATIO.

cupiditas magiſtratuum Calpurnia decreta genuerunt, Quippe delictum prius tempore, quam ſupplicium; & poſterius eſt puniri, quam delinquere. Itaque contra recentem provincialium impotentiam capiamus par ſidei virtutique Rom. con-

NOTÆ.

parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur, pro parte altera quos ipſe edidiſſet. Et edebat per libellos circum tribus miſſos ſcriptura brevi. Commendo vobis illum & illum, ut veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant. Auguſtus reduxit comitia, & ſimul ambitum coercuit.

Sueton Aug 56. *Quoties magiſtratuum comitijs intereſſet, tribus cum candidatis ſuis circumibat, ſupplicabatque more ſolemni, ferebat & ipſe ſuffragium in tribu, ut unus è populo.* Et cap. 40 *Comitiorum quoque priſtinum jus reduxit: ac multiplici pœna coercito ambitu Fabianis & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum, ne quid à quoquam candidato deſiderarent, ſingula millia nummûm à ſe dividebat.* ſunt 7. libræ & 10. aſſes.

Et teſte Dione lib. 54 Statuit Auguſtus, ut qui largitionibus magiſtratum petiiſſent, ii quinquennio vacarent.

3. *Magiſtratuum avaritia.*] Primus M. Porcius Cato, cum ex prætura Sardiniam obtineret, ſumptus provincialium in prætores coercuit anno 406. de quo ſic Livius.

Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, fugati ex inſula fœneratores & ſumptus quos in cultum prætorum ſocii facere ſoliti erant, circumciſi aut ſublati.

In veteri etiam plebiſcito de Thermenſibus nominatur lex Porcia, qua juberetur quid quemque dare, præbere oporteret, his verbis:

Ne quis magiſtratus, prove magiſtratu legatus, neu quis alius facito, neve imperato, quo quis magis ij dent, prabeantque. ab ijſve auferatur, niſi quod ed. ſ. ex lege Porcia dare, præbere oporteret, oportebit.

Per ea vero tempora, cum nullis adhuc legibus hoc crimen vindicatum eſſet, hæc cauſa privata fuit, & extra ordinem cum ſenatuſconſulto à recuperatoribus cognita eſt.

1. *Calpurnia.*] Hanc legem tulit L. Calpurnius Piſo tribunus plebis anno 504. L. Marcio Cenſorino, M. Manilio cenſoribus.

Qua lege, non ſolum pœna graviore, ut veriſimile eſt, hoc crimen vindicandum ſanxit, ſed etiam ut certum hæc quæſtio prætorem haberet, inſtituit, ita ut nova lege non opus eſſet ſociis, ſed haberent certum ad quem confugerent prætorem. Cic. lib. 2. de Off.

2. *Scita.*] Rogatio, leges, ſcita, hîc unum & idem ſunt *Rogatio* tamen præciſe fuit, cum lex proponeretur, priuſquam approbata lataque eſſet; *Leges* dictæ, poſtquam latæ eſſent. *Scita* proprie juſſa populi, cum à populo ſancitæ, nempe leges eſſent, tum *plebiſcita* vocabantur.

3. *Nam culpa quam pœna.*]Similis gnome in Tertulliano: *Nemo poſtfutura reprehendit, quæ ignorat futura: emendatio culpam non antecedit.* Lipſius.

4. *Capiamus conſilium.*]*Capiamus conſilium*, quo liceat ſociis accuſare rectores provinciarum & proconſules avaritiæ, ſævitiæ & aliorum flagitiorum, quo ſic ſaluti & tutelæ illorum nihil derogetur.

At quod ſpectat ad decus & grates, ea mala fama tollatur à patribus, aboleatur ex animis ſociorum omniumque mortalium ea opinio, penes alios, & alibi eſſe quam in urbe æſtimationem illam & judicium, qualis quiſque noſtrum habeatur. Ne ſit penes ſocios, licet prævalidos, ea æſtimatio, judicium, vel auctoritas, an grates referri nobis debeant.

[1] *maneat provincialibus potentiam ſuam tali modo oſtentandi:* [2] *ſed laus falſa & precibus expreſſa, perinde cohibeantur, quam malitia, quam crudelitas.* [3] *Plura ſæpe peccantur,* [4] *dum demeremur, quam dum offendimus. Quædam imo* [5] *virtutes odio ſunt, ſeveritas obſtinata, invictus adverſum gratiam*

INTERPRETATIO.

penes ſit provinciales eo modo auctoritatem ſuam venditare: ſed laus ementita, & precationibus efflagitata, perinde coerceantur, ac pravitas & ſævitia. Plura ſæpe delinquuntur, dum colimus ſocios, quam dum eos lædimus. Quin etiam nonnullæ virtutes odium pariunt, recti pervicacia & infracta mens adverſus favorem. Hinc principia

NOTÆ.

1. *Et maneat.*] Decernatur accuſatio ad provincialium nutum, & maneat illis uſus & auctoritas, potentiam ſuam tali modo oſtentandi. Quaſi dicat, hoc nihil refert, & utcunque tolerari poteſt. Sed laus falſa, & precibus expreſſa cohibeatur. Idem poſtea viſus eſt ſentire Lipſius in noviſſimis ſuis notis. *Pichena.*

Porro iſta phraſis, *maneat provincialibus potentiam oſtentandi* facta eſt ad eandem formam, qua 15, 5. *Vologeſi vetus & penitus infixum erat arma Rom. vitandi.* Freinshemius.

2. *Sed laus falſa.*] At ſi falſo grates referantur proconſuli, ſi falſæ laudes ingerantur, ſi precibus efflagitentur illæ grates, pari pœna coerceatur illa ambitio, atque avaritia ſævitiaque præfecti provinciæ.

3. *Plura ſæpe peccantur.*] Plura ſæpe peccamus, *dum demeremur* ſocios, quam cum illos *offendimus*; Quippe tum virtutes exercemus, cum offendimus. Et tantum abeſt ut illos virtutibus demereamur, quin potius imo quædam virtutes odio ſunt, ut v. g. *ſeveritas obſtinata*, incorruptus & *infractus adverſus gratiam animus.*

Et quia illos in fine magiſtratuum demeremur, quia tum virtutes infra gratiam & adulationem, *hinc initia magiſtratuum meliora, & finis inclinat* deſciſcitque in pejus, dum *inſtar candidatorum* ſuffragia illorum venamur, & favorem aucupamur per flagitia, ut grates nobis agantur apud ſenatum.

Forte talia ſuffragia ſociorum magno ſtudio conſectabantur, ut ſic publice laudati, alias provincias, & extraordinaria obtinere imperia mox poſſent.

Et forte ambitioſius talia captabant, quo majoribus flagitiis vexarant provinciam, quia forte ſic laudati publice, poſtea accuſari patratorum criminum non potuerunt in futurum.

Nam quo jure, aut quo exemplo accuſarent ſocii, quem in concilio publico ſuo, & voce publica per ſe, dein & per legatos ſuos, in curia palam laudaſſent apud patres?

4. *Dum demeremur.*] Dum animis ſociorum vel civium adrepere conamur, dum nobis conciliamus benevolentiam provincialium, plura delinquimus, quam cum illos offendimus.

Plura peccantur, nempe adverſus Rempublicam, dum adrepimus, dum adulamur ſociis, quam cum ſeveritatem exhibemus, quam dum munus rite & ordine exſequimur.

5. *Virtutes odio ſunt.*] Vulgo nempe, qui eas gravatur. *Lipſius.*

Quædam immo virtutes odio ſunt.] An magiſtratibus? qui nihil aliud præcipue ſtudent, niſi ut populis placeant, quo viciſſim à populis laudentur? Potius interpretor, quaſdam virtutes ſubjectis odio eſſe, quæ à magiſtratibus, ne populis diſplicerent, non exercebantur. *Pichena.*

Bene Pichena: modo deleas τὸ *ne populis diſplicerent.* Immo optimi quique ſciebant multis eas diſplicere, quas tamen fidei, religionis, exiſtimationis & dignitatis ergo exercebant. *Gronovius.*

Attamen id agitur hoc loco, an legati

animus. Inde initia magiſtratuum noſtrorum meliora ferme, & [1] *finis inclinat; dum in modum candidatorum ſuffragia conquirimus. quæ ſi arceantur, æqualius atque conſtantius provinciæ regentur. nam* [2] *ut metu repetundarum infracta*
22 *avaritia eſt, ita vetita gratiarum actione* [3] *ambitio cohibetur.* Magno aſſenſu celebrata ſententia, non tamen ſenatuſconſultum perfici potuit, [4] abnuentibus conſulibus *ea de re relatum.* Mox auctore principe

INTERPRETATIO.

munerum noſtrorum juſtiora fere, & exitus à recto deflectit, dum ad inſtar candidatorum gratiam & ſuffragia provincialium aucupamur. quæ ſi prohibeantur, æquius & fortius adminiſtrabuntur provinciæ. Quippe ſicut repreſſa avaritia eſt timore ſeu lege repetundarum, ita comprimetur ambitio, ſi prohibitum fuerit, ne proconſulibus grates agantur. *Magno patrum conſenſu laudata hæc ſententia Thraſeæ, neque tamen ſenatuſconſultum perſcribi potuit, negantibus conſulibus* ea de re re-

NOTÆ.

demereantur ſocios, an offendant. Certe quidam exercent virtutes, quæ odio ſunt & offendunt, ſed alii magis, alii minus ſtricte, & boni etiam forte mediam viam ingrediuntur, quandoque etiam diverſi à ſe ipſis, initio magiſtratuum fortes, ſtrenui, ſeveri, & *dein finis inclinat*, ut ait Tac. ſæpe ut demereantur populos cauſſa ſua privata.

Virtutes.] Sæpe magis offendunt virtutes, & magis odio ſunt quam ipſa vitia magiſtratuum, at dum demeremur ſocios, illas virtutes omittimus hinc plura peccantur domerendo. Sed dum offendimus, minus peccamus, quia cum nempe virtutes licet odioſas plebi ſequimur. ſi quis deflectit à ſeveritate, demeretur animos ſociorum & ſibi conciliat, ſed tum plura peccat in Rempub.

Si quis recti pervicax & invictum adverſus gratiam animum conſtanter præfert, tum offendit animos, ſed tum neque in ſocios, neque in Rempub peccat, aut ſaltem longe minus delinquit, quam cum auram popularem per ambitionem aucupatur.

1. *Finis inclinat.*] Initia magiſtratuum meliora ſunt, quia ſeveriora, quia tum majorem conſtantiam exhibent adverſus gratiam, & aliud genus omne corruptionis; at finis magiſtratuum inclinat in pejus, quia cum proprætor aut proconſul exire provincia paratus, demeretur ſocios & adblanditur.

Et cum fere, ut candidatus, aucupatur favorem & ſuffragia provincialium, ut ipſi nempe exeunti ſeu defuncto, grates referantur apud ſenatum, laudeſque, ut bene geſta Repub. tribuantur. Idque per ambitionem & per malas artes. Et offendere ſocios ſatius fuit, quam magiſtratum infra talem gratiam demittere.

2. *Ut metu repetundarum*] Neque fruſtra hæc comparat, quia penes ſocios fuit, cum provincia exiret proconſul, vel accuſationem, vel gratiarum actionem ipſi decernendi in ſuo conventu provinciali, & mox legatos in urbem mittendi, qui alterutrum agerent, prout decretum apud ipſos ſocios erat.

3. *Ambitio cohibetur.*] Legerim, *cohibebitur.* Lipſius.

4. *Abnuentibus conſulibus ea de re relatum.*] Atqui, *licere patribus, quoties jus dicendæ ſententiæ accepiſſent, quæ vellent expromere, relationemque in ea poſtulare*, ſupra lib. XIII. ſcripſit Tacitus. Similique ſententia lib II. lego, *à majoribus conceſſum egredi aliquando relationem, & quod in commune conducat, loco ſententiæ promere.*

Licuiſſet ergo conſulibus referre ea de re ad patres: ſed iis aliter viſum jus relationis autem ſolis conſulibus: nec ſine relatione perfici potuit ullum SCtum.

Ideo Veſpaſiano conceſſum, UTI EI.

SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. LICERET. Ideo ſequentibus principibus honoris cauſa datum ius tertiæ, quartæ, quintæ relationis : id eſt, me interprete, ut quoties conſules ipſi non eſſent, tres nihilominus, quatuor aut quinque relationes facere poſſent. qua de re cumque iis viſum eſſet.

Sollennia relationum verba è Suetonii Calig. cap xv. hæc didici : *Quod bonum felixque ſit, C. Cæſari, de N. Patres conſcripti, quid fieri places* ? Lipſius.

Relatum.] Sic intellige, *abnuentibus conſulibus ea de re relatum* eſſe, vel abnuentibus conſulibus ea de re relatum. ubi *relatum*, id eſt *relationem*, ut *irriſus* ſubſtantive ſumitur pro *irriſione*, ſic *relatus* pro *relatione*.

Habes ſimilem plane locum lib. 3. 33. Vbi Severus Cæcina cenſet, ne uxor magiſtratuum in provinciam comitetur. *Paucorum hæc adſenſu audita : plures obturbabant, neque relatum de negotio, neque Cæcinam dignum tantæ rei cenſorem. Neque relatum*. id eſt neque relatum eſſe, ſeu referre ſe nolle. quod idem in re eſt. *obturbabant* id eſt, ſe opponebant, intercedebant.

Talia paucis exequitur Tac. ut in re notiſſima. & certe idem eſt in re, *abnuentibus conſulibus ea de re relatum*, ac ſi diceret, abnuentibus conſulibus relationem facere de ea re, ſeu nolentibus eam rem referre apud patres.

Vel quaſi dicerent conſules, nolumus ſenatuſconſultum perfici, quod ſine tali relatione certe perfici non potuit. Forte cum tales propoſitiones ſenatorum reſpueret conſul, qui tum habebat ſenatum ſuo menſe, opponebat prohibito ſuo, non eſſe de ea re relatum, aut certe ſe referre nolle rem iſtam. quaſi id non eſſe è Republica cenſeret, & ultro hoc reſpueret.

Quamvis id veterum inſtitutis contrarium eſſet, quibus, vel modico ſenatori proponere licebat quicquid è Repub. eſſe cenſeret, & ſtatim id referebat conſul. ſed ſub principibus nihil fere priſci moris, nihil licuit conſuli aut ſenatui. tum libido principis pro ratione & lege fuit. ipſi conſules corruptiſſimi aut forte ne quidem conſules, niſi verbo tenus, jam corrupta Republica & extincta libertate.

Relatum.] Alii legunt, *nec abnuentibus conſulibus, ea de re relatum*. Et forte poteſt ſuppleri ſenſus ex anteced. iſtis. *Non tamen ſenatuſconſultum perfici potuit*, repetendo τὸ *non*, ſeu *nec abnuentibus conſulibus, ea de re relatum*. & ſic intelligendum, non legendum.

Difficultas ex eo quod Tac. omittat conjunctiones. Ut habeas planum verumque ſenſum, ſic inverte : *magno aſſenſu celebrata fuit ſententia Thraſea, non tamen ea de re relatum eſt, abnuentibus conſulibus, ideoque ſenatuſconſultum perfici non potuit.* Vel *relatum*, id eſt relationem, nempe *abnuentibus conſulibus ea de re relationem*, ſuple *facere*.

Igitur ſub principibus licebat ſenatori loco ſententiæ promere, quicquid è Repub. eſſe cenſeret, dein jus erat conſulibus relationem de ea re facere, vel remittere, ſeu rejicere, vel differre, id eſt non referre pro libito. Dein cum retuliſſent conſules, tum potuit fieri ſenatuſconſultum, vel non perfici.

Attamen ſi tum non fieret ſenatuſconſultum, vel defectu numeri patrum, vel alio vitio, vel quia ipſi patres aut conſules nollent, aut non auderent, haud conſulto principe, ſcribebatur tamen conſenſus patrum, qui vim auctoritatis habuit, non ſenatuſconſulti. aut eum conſenſum ſenatus mittebant principi, ut, ſi vellet, talis decreti honorem haberet, quaſi auctor eſſet, & primum conſilium dediſſet.

Principi autem conceſſum jus quatuor aut quinque relationum. quod jus in eo poſitum exiſtimat Lipſius, quod poſſet quatuor aut quinque relationes facere, forte de quinque negotiis diverſis, etiam cum non eſſet conſul. Sed ingenue fateor, id jus nobis incompertum, nec Tacito memoratum.

Potuit princeps facere quinque relationes, an de eadem re, an de pluribus an in quo libet ſenatu, & quoties vocatus eſſet ſenatus, in toto anno ? potuit ne ille de quinque rebus diverſis referre ?

Certe nullum habemus exemplum apud Tac. quo pateat, principes hoc jure uſos. Nam vel præſente in ſenatu principe, conſules referunt, vel imperator ſcribit epiſtolas ſeu orationes quæ leguntur in curia, vel per conſules, vel per quæſtorem, principis, vel per filium illius, qui pro quæſtore eſſet.

Illæ autem epiſtolæ allatæ non relationes proprie erant, ſed ſententiæ principis loco fuere, quam per litteras ſic apud ſenatum promebat, nempe proponebat quæ è Republica eſſe judicaret, dein conſules rem referebant, & ſenatuſconſultum perficiebatur.

Et jus illud principis in eo præcelluit quod de multis rebus referre poſſet in eodem ſenatu, aut illas res quæ proponebantur etiam ab aliis remittere & rejicere. nam relationem etiam modicus ſenator de quacumque re quæ *in commune conduceret*, poſtulare potuit, & debuerunt conſules rem referre, ſi bene conſultum Reipub. vellent.

Attamen quia conſules, vel adulatione in principem, vel alia prava ambitione, id aliquando negabant, ut hoc loco Thraſeæ id decus abnuunt, ut & Cecinæ idem negarunt ſupra, cum cenſeret feminas proconſulum duci non debere in provincias cum maritis, & eum non *dignum tantæ rei cenſorem* exiſtimarunt.

Igitur cum prolata ſententia eſſet de re utili in publicum, ſi quando relationem non faciebant conſules, ſcribebant principi, ut ipſe de ea re ſtatueret, auctorque ſenatuſconſulti fieret, quaſi toto ſenatu ſapientior, & rem propoſitam decideret. quod hoc loco contigit. Nam *mox auctore principe ſanxere, ne quis ad concilium ſociorum referret* &c.

Vel poſtquam etiam rem retuliſſent conſules, & relatio cœpta eſſet, (dico *cœpta*, quia certe non conſummata aut abſoluta fuit relatio, niſi facto decreto.) tum ſenatuſconſultum non perficiebant, ſcribebantque principi conſenſum ſenatus, ut *ipſe auctor conſtitutionis fieret*, ut ſupra factum, cum de libertis irreverentibus in patronos ageretur.

Et id decus principi reſervabant, volebantque non ſolum utilem & ſeverum, ſed etiam, lætum & amabilem talium rerum conſultorem.

Ut ſupra lib. 12. 53. Ubi agebatur *de pœna feminarum quæ ſervis conjungerentur* &c. *Pallanti quem repertorem ejus relationis ediderat Cæſar, prætoria inſignia* &c. *cenſuit conſul deſignatus Barea Soranus. additum à Scipione Cornelio, grates publice agendas, quod regibus Arcadiæ ortus, veterrimam nobilitatem uſui publico poſtponeret, ſeque inter miniſtros principis haberi ſineret.* En vides quouſque prorumpat adulatio, quantum decus effundatur in vile caput; & contra, quàm prave & inique boni & ſeveri patres rejiciantur, cum Reipub. conſulunt. ſic uni qui placeret relationum & conſtitutionum decus aſſertum volebant, eo uſque bonis viris laudem invidebant.

Sic voluerunt aucupari gratiam principis, cum ipſi conceſſerunt jus trium, quatuor, aut quinque relationum. Eo quippe nomine vim perpetui conſulatus habuit, etiam ſi non eſſet conſul. ſicque potuit ipſe unus, etiam abſentibus aut ſilentibus conſulibus, totum illud tempus quo ſenatus habebatur, ſibi uni vindicare.

Forte illud jus poſterioribus tantum principibus conceſſum à ſenatu. quod forte cœpit à Veſpaſiano, ut ſemper ingenioſior eſt ultima adulatio.

Abnuentibus conſulibus.] Dicentibus non eſſe *relatum* ad patres de hac re. Et certe de aliis rebus retulerant conſules, nempe de criminibus Timarchi.

Vel *abnuentibus* de ea re relationem. quod in idem recidit. Nam cum dicerent, non eſſe relatum de ea re, ſatis promebant mentem ſuam, ſatis innuebant nolle referre ſe de ea re, & abnuere relationem.

Sed id pravitate in Thraſeam, cujus gloriæ obtrectabant, qui jam à parricidio Neronis, infeſtus & ſuſpectus dominantibus, & adſentatione in Neronem, quem auctorem fieri talis conſtitutiones voluere conſules. quod mox factum.

Et licet retuliſſent de aliis negotiis & de criminibus Timarchi Cretenſis Atta-

ſanxere,

[1] ſanxere, *ne quis ad concilium ſociorum referret, agendas apud ſenatum proprætoribus proveconſulibus grates,* [2] *neu quis ea legatione fungeretur.* Iiſdem conſulibus [3] gymnaſium ictu fulminis conflagravit, effigieſque in eo Neronis [4] ad informe æs liquefacta. Et [5] motu terræ, celebre

INTERPRETATIO.

latum. *Dein auctore Cæſare ſtatuere,* ne quis referret in conventu ſociorum, agendas eſſe apud ſenatum grates proprætoribus aut proconſulibus, & ne quis eam legationem obiret. *Iiſdem conſulibus igne cœleſti crematum eſt gymnaſium, & ibi ſtatua Neronis redacta eſt ad rudem indigeſtamque molem æris. Et Pompeii clara*

NOTÆ.

men etiam poterant & tenebantur ex officio, referre de ſententia Thraſeæ, ut quæ graviſſima & è Republica eſſet.

Abnuentibus ea de re relatum.] Sive abnuunt, ſeu dicunt conſules ea de re non eſſe relatum, ſive aperte abnuant relationem ac referre nolint apud patres, in re idem eſt.

At quod certius hic eſt; conſules referre rem noluerunt. nam ſententia dicta à Thraſea, neque retulerunt ipſi, neque relatio incepta, neque rogati ſunt patres quid ſentirent, neque ſenatuſconſultum perfectum eſt. quod clare patebit attendenti.

Nam *magno aſſenſu* patrum, forte & conſulum *celebrata ſententia* Thraſeæ, ſed nihil ultra profectum eſt. honorem principi reſervarunt, ut *auctor conſtitutionis* fieret, quod idem alibi Tacitus obſervat.

Auctore principe.] Et hæc fuit occulta cauſſa, cur nollent referre conſules. voluerunt enim per adulationem id deferre principi, *ut* ejus *conſtitutionis ille auctor eſſet,* & quia Thraſea *non dignus tanta rei cenſor.*

Is nempe inviſus principi & gratioſiſſimo cuique, præſertim patribus ſervili patientia ſe ſe dehoneſtantibus, jam olim, ob ſeveritatem, & præſertim à tempore quo ſenatu exiit, poſt confeſſum parricidium.

1. *Sanxere, ne quis.*] Reperio jam ante ſanxiſſe id Auguſtum. de quo Dionis verba iſta lib. LVI. *Provincialibus interdixit, ne cui præſidum, quamdiu in provincia eſſet, neque intra ſexageſimum à diſceſſu ejus diem, ullum honorem haberent: quoniam nonnulli teſtimonia ſibi & laudationes à provincialibus comparantes, multa ea occaſione peccabant.*

Sed diverſum tamen hoc Neronianum conſultum: quoniam illud Auguſti poſt diem permittit laudationes: hoc Neronis plane & plene eas tollit. *Lipſius.*

Ne quis ad concilium.] Debuit enim aliquis incipere relationem in tali concilio remque proponere ſociis, qui eſſet inter eos ſummæ auctoritatis, quique opibus & gratia præpolleret.

Qualis fuit haud dubie Timarchus ille Cretenſis, *qui dictitaſſet in ſua poteſtate ſitum, an proconſulibus qui Cretam obtinuiſſent, grates agerentur.*

2. *Neu quis.*] Neu quis ſociorum, neu quis provincialium à concilio ſociorum miſſus, eam legationem ſuſciperet, qua referrentur grates proprætori aut proconſuli, provincia exeunti, apud ſenatum.

3. *Gymnaſium.*] Quod nempe paucos ante annos ſtruxerat dicaveratque Nero.

4. *Ad informe æs.*] In quo rejectus ſpretuſque à diis videbatur. quippe adnotant contigiſſe ſæpe, ut flammæ parcerent hiſce imaginibus, & præcipue gentis Claudiæ, in quam adoptione tranſierat.

5. *Motu terræ.*] Diſſentit Seneca, qui ad ſequentes Coſſ. refert hunc terræ motum expreſſim: *Pompeios celebrem Campaniæ urbem deſediſſe terræ motu, Lucili*

[1] Campaniæ opidum [2] Pompeii, magna ex parte [3] proruit. Defunctaque [4] virgo Veſtalis Lælia, [5] in cujus locum Cornelia ex familia Coſſorum [6] capta eſt. [7] Memmio Regulo, & Verginio Rufo Coss. natam

23 ſibi ex Poppæa filiam Nero ultra mortale gaudium accepit [8] appellavitque *Auguſtam*, dato & Poppææ eodem cognomento. Locus

INTERPRETATIO.

civitas Campania plurima ex parte terra motu ſubverſa eſt. Mortemque obiit Lælia Virgo Veſtalis, cujus loco adſumpta eſt Cornelia e gente Coſſorum. Memmio Regulo, & Verginio Rufo Coſſ. genitam ſibi ex Poppæa filiam *Nero ultra humanam lætitiam excepit, vocavitque* Auguſtam, *tributo & eodem nomine Poppææ. Vrbs*

NOTÆ.

virorum optime, audivimus: & quidem diebus hibernis, quos vacare à tali periculo majores noſtri ſolebant promittere. (obſerva. Ergo ſtatim conſulibus novis, ut anni totius neceſſario in alterutro error ſit.) *Nonis Februarii fuit hic motus. Regulo & Verginis Coſſ.* Et hercle tam adſeverat id diſtincte, ut credam vitium eſſe non Taciti (non id convenit in fidei & diligentiæ unicæ ſcriptorem) ſed Ægyſthi alicujus, cujus adulteria, & trajectiones complures agnoſco in hac regia vere ſponſa. *Lipſius.*

1. *Campania.*] Lib. 6. cap. 1.

2. *Pompeii.*] Lib. 14. cap. 17.

3. *Proruit.*] Anno 3. Olympiadis 210. Romæ conditæ 816. Chriſti nati 63. vide notas lib. 14. cap. 64. *Tillemon.*

4. *Virgo Veſtalis.*] Veſtales à diis electas jactabant, quia ſorte capiebantur. ſic vetus Epitaphium: *Clœlia Claudiana VV. Maxima à diis electa.*

5. *In cujus locum.*] In locum defunctæ Maximæ aſſumpta, non tamen in ejus munus. nam ſexennis puella non ſuſtineret partes antiquiſſimæ virginis quæ ſacris pridem præſidebat. Itaque loco mortuæ ſufficiebatur puella, & maxima natu defunctæ vetuſtiſſimæ partes implebat.

Et quemadmodum in collegio Pontificum, non eligebatur Pontifex maximus, niſi qui ante minor Pontifex eſſet; ita & inter virgines, haud dubie non electa Maxima ſacerdotum Veſtæ, niſi quæ ſacerdotii vetuſtiſſima eſſet, niſi quæ pridem didiciſſet, docuiſſet, ac præſediſſet ſacris.

6. *Capta eſt.*] Hoc verbum ſolemne in tali ritu. ſic Agell. *Capi virgo propterea dici videtur, quia Pontificis maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cujus poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur.* Parva & tenera ætate capiebantur, certe impudicitiæ & vitii expertes, minorem enim quam ſex annos, majorem quam decem natam capi, fas non erat.

Verba ſolemnia capiendi hæc ſunt SACERDOTEM. VESTALEM QVÆ. SACRA. FACIAT. QVÆ. IOCVS. SIET. SACERDOTEM VESTALEM. FACERE. PRO. POPVLO. ROMANO. QVIRITIBVS. VTI Q OPORTVNA. LEGE. FOVIT. TE. AMATA. CAPIO. Amata, vocatur quia prima quæ capta eſt, fuiſſe hujus nominis exiſtimatur. De quo tamen diſſentiunt viri docti, qui alias ante numerant.

7. *Memmio Regulo & Verginio Rufo Coſſ.*] Reſtituc iis prænomina vera ex lapide, præter mentem Onufrii Faſtorum ſcriptoris:

VOTVM. SOLVERVNT. L. M.
L. VERGINIO. RVFO.
C MEMMIO. REGVLO. *Lipſius.*

Sed biennio ſuperiore, ut lib. 14. relatum eſt, Memmius Regulus mortem obiit, quare illius hic vel filius, vel alter ab illo videri debet. *Vertranius.*

8. *Appellavitque Auguſtam.*] Hæc *Claudia Auguſta* vocitata teſte Sueton. quod novum hactenus & inauditum in

[1] puerperio colonia [2] Antium fuit, ubi ipſe generatus erat. Iam ſenatus *uterum Poppææ* commendaverat diis, votaque publice ſuſceperat. [3] quæ multiplicata exſolutaque. Et additæ *ſupplicationes*; [4] *templumque Fecunditati, & certamen* [5] *ad exemplar Atticæ religionis* decretum: *utque*

INTERPRETATIO.

Antium puerperii ſedes fuit, ubi ipſe Nero *genitus fuerat. Iam ſenatus rogaverat deos pro fœlici partu Poppææ, palamque vota emiſerat, quæ adaucta perſolutaque. Et adjectæ* ſupplicationes, & delubrum fœcunditati, *cenſueruntque.* *patres* ſpectaculum ad inſtar Atticæ religionis, & ut fortunarum imagines aureæ ſta-

NOTÆ.

puella, in filia principis. quod decus nec ſtatim concedebatur uxori.

Nec puto, ſine ſenatuſconſulto in ſororibus obtinuit poſt dominationem Flavianorum, ſi in penatibus imperatoris tolerarent cælibes. Nam fruſtrà conceſſum foret illis tale decus, ſi in privatam domum denupſiſſent.

Iam initio ſub primis Cæſaribus, opus fuiſſe ſenatuſconſulto, ut nomen *Auguſtæ* tribueretur uxoribus aut matribus, contendunt viri docti. quod tamen refelli poſſit.

Auguſtam.] Sueton. Ner. 35. *Ex hac* (Poppæa) *filiam tulit Claudiam Auguſtam, amiſitque admodum infantem.*

1. *Puerperio.*] Sueton. Calig 8. *Cum &c. qualiſcunque partus ſine ullo diſcrimine puerperium vocetur, quod antiqui etiam puellas pueras, ſicut & pueros puellos dictitarunt.*

2. *Antium.*] Lib. 14. cap 3.

Antium.] Ex Tacito nempe in eadem villa qua natus Nero, qua editus Caligula, quæ villa fuerat Germanici & Agrippinæ olim, dein Agrippinæ junioris & Domitii, & illam Nero, interfecta matre ſibi ſervaverat.

Sueton. Calig. 8. Ego in *Actis Antii invenio editum.* quæ *publici inſtrumenti auctoritas* ſequenda eſt. *præſertim cum Cajus Antium omnibus ſemper locis atque ſeceſſibus prælatum, non aliter quam natale ſolum dilexerit* &c. de villa hac Antiatina præcipue intelligit Suetonius.

3. *Quæ multiplicata.*] Nempe ſuſcepta vota, primùm cum uterum Poppææ diis commendarunt patres, mox poſtquam enixa eſt, multiplicata & exſoluta ſunt. primo ſuſcipiebant vota, quæ mox exſolverent, & exſolvendo hæc, novis adhuc ſe votis obligabant.

4. *Templum fœcunditati.*] Nempe Romæ, non Antii. Neque enim alibi quam in urbe templa vovebant Romani, aut decernebant.

Fœcunditatem uteri Jactabat pridem ſcortum illud regium Poppæa, ut ſe præferret Octaviæ uxori legitimæ, quam ſterilem dictitabat Nero, & quia jam de Criſpino primo marito liberos ſuſceperat pellex, quos & occidit Nero.

Fœcunditati.] Templum fœcunditatis Poppææ fuit Romæ. ſed quo loco vel qua urbis regione reponendum ſit non liquet. *Onuphrius Panvinius* lib. 1. Reip. Romanæ. p. 219.

Forte tantum votum fuit, non dicatum, aut ſtatim relictum, non ſartum tectum poſt mortem Poppææ aut Neronis. Et potius exſecranda quam exoranda talis fœcunditas fuit.

5. *Ad exemplar Atticæ religionis.*] Panathenæa Athenienſium intelligi volunt, de quibus apud Græcos obvii loci. Dubito. Nam Panathenæis reſpondebant Quinquatrus, neſcio an hoc certamen novum. In libris etiam vacillare ſcripturam video, quorum Vaticanus optimus, *acticaque* præfert, Farneſianus, *anciata.*

An fuit, *Actiacæ religionis*, ſive potius regionis? Nec enim major hic, quam in aliis ludis religio. Enim vero in Sueto-

nio lego, Auguſti cap. XVIII. ab eo principe inſtitutos *Nicopoli apud Actium ludos quinquennales, quo celebratior ejus victoria memoria in poſterum eſſet.*

Et duraſſe eos ad inferiora tempora, Mamertinus in Panegyrico docet: *Vrbs Nicopolis conciderat, & certamen ludicrum luſtris omnibus ſolitum frequentari, intermiſerat temporis mæſti deforme juſtitium.*

Fuit autem certamen triplex, *Gymnicum, Muſicum, & Equeſtre*, ut Dio tradit libro LI. quem vide. Hæc mea olim mens, ſed ut multa in hac ἀρχαιολογία incerta, nec unquam eruenda, hic etiam diſſentiunt, & vir pereruditus tuetur vulgatam lectionem, & explicat in Agoniſtici ſui libro III. quem licet adire. *Lipſius.*

Attica religionis.] Celebre certamen Athenis Minervæ ſacrum, Panathenæorum eſt, quæ unde ſic dicta ſint, ſtudioſe exquiſivit Pauſanias Arcadicis. Eorum feſtivitas, ut Suidas ait, & quinquennalis, & anniverſaria fuit.

Sed cum Nerone IV. Cornelio Coſſo conſulibus, ludicrum quinquennale Romæ inſtitutum fuerit, teſtimonio Taciti libro ſuperiore, factum illud ad inſtar magnorum Panathenæorum exiſtimo, quæ ſingulis luſtris fiebant. Hoc vero certamen pro cujus exemplari Atticam religionem habuit Nero, ex anniverſariis & minoribus Panathenæis, agonem gymnicum fuiſſe reor. *Vertranius.*

Ludorum quorumlibet publicorum aliquam *religionem* fuiſſe ſatis comprobatum eſt: ſed & Valerius Maximus *ludorum religionem* dixit lib. 6. 1. Curules autem ludos à principe ſuis ſuorumque natalitiis datos, quin exiſtimemus, nihil prohibet, quales Panathenæis exhibiti.

De quibus ita loquitur Suidas, ut primum quidem ab Erichthonio Vulcani & Minervæ filio inſtituta, tum à Theſeo reſtituta fuerint, ipſa duplicia *luſtralia* ſcilicet, quæ *magna* dicta, quinquenniis ſingulis celebrari ſolita, alia vero quotannis, utraque apud Athenas ipſas. *P. Faber.*

Ludi ad exemplum Atticæ religionis, ſunt Panathenæa, in quibus pueri puellæque forma conſpicui, manibus amplexi, per diverſos flexus Pyrrhicham ſaltabant. *Gutherius.*

Attica religionis.] Legunt *Actiaca*, *Antiata*. ſed maxime in Græcos inclinabat Nero. Hos ut præcipuos adulatores adamabat, viciſſimque laudabat adulabaturque, præſertim quod ad ludos ſcenicos & laſciviam theatralem ſpectabat.

Hinc gymnaſium dedicavit more Græco, præbuitque oleum etiam *facilitate Græca*. Et Neapoli urbe Græca citharœdicam artem palam profiteri cœpit. Hinc profectio in Achaiam, ut ibi veluti more patrio auderet, quod Romæ indecorum ſtatim videretur.

Igitur in Atticos & Græcos ludos ritusque totus propendebat. deſtitutuſque etiam ſperabat ſe tali arte, talique ſtipe ſe ſuſtentaturum Nero, haud dubie in Græcia, vel in Ægypto, quæ fere mores Græcos induerat.

Sueton. Ner. 22 *Inſtituerant civitates,* (Græciæ) *apud quas muſici agones edi ſolent, omnes citharœdorum coronas ad ipſum mittere. Eas adeo grate recipiebat, ut legatos qui pertuliſſent, non modo primos admitteret, ſed etiam familiaribus epulis interponeret. A quibuſdam ex his rogatus, ut cantaret ſuper cœnam, exceptuſque effuſius ſolos ſcire audire Græcos, ſoloſque ſe & ſtudiis ſuis dignos, ait.*

Hinc & in fine ipſi exprobrarunt *inſcriptione Græca, nunc demum agonem eſſe*, apud Sueton. 45. Itaque haud dubie ad certamen Attici moris inclinarunt adulatores Neronis, & ipſe Nero.

Attica religionis.] Alii volunt *Antiana*, vel *Antiata*. quia Antii fortuna maxima religione colebatur. Et id innuere videtur his verbis Tac. *utque fortunarum effigies aurea in ſolio Capitolini Iovis collocarentur.*

Et videtur hic apud Tac. præcipue honorari fœcunditas, cui templum ſtruitur Romæ, & fortuna, quæ ad *exemplar* Antianæ religionis, etiam Romæ coli debuit ex eo decreto patrum; & præcipue quia Antii peperit Poppæa.

Idque magis veriſimile foret, ſi certo conſtaret, fuiſſe olim celebratum aliquod certamen ſeu ſpectaculum aut ludos Antij in honorem Fortunæ, aut ſaltem ori-

[1] *Fortunarum effigies aureæ in* [2] *ſolio* [3] *Capitolini Iovis collocarentur: ludicrum* [4] *Circenſe, ut* [5] *Juliæ genti apud Bovillas, ita* [6] *Claudiæ Domi-*

INTERPRETATIO.

tuerentur in ſede ſeu ſinu Iovis Capitolini, & quemadmodum ludi Circenſes Iuliæ familiæ apud Bovillas, ita apud Antium genti Claudiæ Domitiæque celebra-

NOTÆ.

gine Græca urbs eſſet Antium, quemadmodum Neapolis, & aliæ civitates in Italia.

Sed quî potuit inſtitui Romæ certamen ad exemplar Antienſis religionis, ſi nullum unquam ejuſmodi certamen Antij celebratum eſt?

Antiatis legit Grotius, & Livio *Antiates* dicti. & Valer. Max. dixit, *Antienſis templi hoſpitio uſus.* ubi de angue, *quem in modum Æſculapii venerati olim.*

Et ut de *Antiate religione* intelligerem hunc locum Taciti etiam ſuadere poſſit, quod ſupra, equites Romani pro valetudine Auguſtæ donum fortunæ equeſtri dicarunt Antij. & forte equeſtris fortuna dicta, quia Antij colebatur aliquo certamine, quod in equis celebraretur.

Sed quia id incertum, redire placet ad Græcos mores rituſque. & certe Græcos maxime coluit obſervavitque Nero, ut præcellentes talibus ludis ac ſpectaculis, & qui ſoli eruditos animos, oculos aureſque haberent, qui ſoli audire perite ſcirent. Et ij certe Neroni placere maxime cupiebant, qui talia decernerent in ſenatu.

1. *Fortunarum effigies.*] Puto, Fortunæ hæ, ſeu effigies iſtæ muliebres dicatæ & repoſitæ in ſolio Iovis Capitolini. idque agebant propter inventum fœlix Poppææ conjugium, propterque almam ejus uteri fœcunditatem.

De fortuna muliebri ſic refert Valerius Maximus, lib. 1. 8. *Fortunæ etiam muliebris ſimulachrum, quod eſt via Latina ad quartum milliarium, eo tempore cum æde ſua conſecratum, quo Coriolanum ab excidio urbis materna preces repulerunt, non ſemel, ſed bis locutum conſtitit.*

Ex fœlici eventu fortunæ muliebris effigies dicata. Et fortuna ipſa picta, fauſta loquitur, *rite dedicaſtis.* Et quidni loquatur vera mulier, cum ipſa ſpecies muliebris tam *rite* loquatur?

2. *In ſolio.*] Quid ſit, ſolium Iovis; innuit Tac. lib. Hiſt. 3. 74. ubi de Domitiano: *Mox imperium adeptus Iovi cuſtodi templum ingens, ſeque in ſinu dei ſacravit.* Nempe in ſinu Iovis ſuam effigiem locavit, dicavit. Et alibi *victoria ſacrata in ſinu dei.*

Itaque cum dicit, *in ſolio Capitolini Iovis,* puto poſitas illas effigies in eadem ſede qua ſtatua Iovis, circa ipſum Iovem, & forte velut in ſinu Iovis, quia modicæ, & magnitudine longe impares.

In ſolio Iovis.] Puto ſic intelligendum: repoſita ea ſimulacra fortunarum in ſinu Iovis in ſolio ſedentis. quî enim potuere eæ fortunarum effigies collocari in ſolio Iovis, quo nempe ipſe Iupiter ſederet?

3. *Capitolini Iovis.*] Iovis templum fuit in monte Capitolino, & in octava regione Romæ antiquæ. Nonnulli credunt fuiſſe ubi nunc viſitur Eccleſia & Conventus vulgò ab Italis dictus, *Santa Maria di Ara Celi*, in *regione Campitelli.* Vide Romam antiquam Nardini lib. 5. cap. 14. *Tillemonius.*

4. *Circenſes.*] Editi pro ſalute Neronis. ſic & ipſe Nero ediderat *pro Claudii ſalute Circenſes & venationem.* teſte Sueton. Ner. 7.

Circenſes.] Lib. 6. cap. 45. ubi de *Circo maximo.*

5. *Iuliæ genti apud Bovillas.*] Lib. 11. Annal. *Sacrarium genti Iuliæ, effigieſque divo Auguſto apud Bovillas dicantur.* Lipſius.

Bovillas.] Bovillæ oppidum Latinorum

tiaque apud Antium ederetur. quæ fluxa fuere, quartum intra menſem defuncta infante. Rurſuſque exortæ [1] adulationes, cenſentium *honorem divæ, & pulvinar, ædemque & ſacerdotem.* Atque ipſe ut [2] lætitiæ, ita mœroris immodicus egit. Adnotatum eſt omni ſenatu Antium ſub recentem partum effuſo, Thraſeam [3] prohibitum, immoto animo prænuntiam imminentis cædis contumeliam excepiſſe. Secutam dehinc vocem Cæſaris [4] ferunt, qua [5] *reconciliatum ſe Thraſeæ* [6] apud Senecam

INTERPRETATIO.

rentur. *Quæ ſtatim exolevere, mortua puella intra quatuor menſes, iterumque excitæ adſentationes ſtatuentium* cultum divæ, aram templumque & ſacerdotem. *Et ipſe* Nero, *ut in gaudium, ita & in dolorem nimium effuſus eſt. Obſervatum eſt, cum univerſus ſenatus concurriſſet Antium, ſub recens puerperium, Thraſeam ſalutatione* principis *excluſum, invicta conſtantia ſuſtinuiſſe injuriam, impendentis exitii indicem. Auditam eſſe mox vocem Neronis tradunt, qua* ſe rediiſſe in amicitiam cum Thra-

NOTÆ.

populorum ad viam Appiam, in Latio provincia. hodie in ruinis jacet, inter Romam urbem & oppidum *Albano*, in Campania Romana, provincia ſtatus Eccleſiaſtici. ex Italia Cluverii lib 3. cap. 4. pag. 911. & Latio Kircheri. *Tillemon.*

6. *Claudia Domitiaque.*] Quia utramque gentem complexus Nero, genere paterno ex Domitiis ortus, materno Claudios ferebat. Nam Agrippina mater Neronis patrem Germanicum & Druſum avum habuit, qui Claudii erant, dein & adoptione Claudii principis.

1. *Adulationes cenſentium honorem divæ.*] Id eſt, quidam adulatione magis, quam vero judicio, Auguſtam Poppæam Neronis filiam mortuam inter divos referendam cenſebant, ut ſolebant imperatores referre, eique ædem ſacram conſtitui debere, & ſacerdotes. *Lupanus.*

Honorem divæ.] Quod novum & inauditum in filio ſeu filia principis. Soli enim principes cœlo dicati, ſolæ matres aut aviæ imperantium conſecratæ hactenus. Sed adulatio magis magiſque ingenioſa in nova flagitia, ſemper creſcit.

Honorem divæ.] Cum viveret *Auguſta* appellata, poſtquam è vivis exceſſit, *diva* vocatur, divæque honores ei cenſentur, nempe *pulvinar*, *ædes*, & *ſacerdos.*

2. *Vt lætitiæ.*] Vt lætitiæ immodicus fuerat, cum nata eſt ei filia, ita & cum defuncta eſt, mœſtitiæ nimius fuit.

3. *Prohibitum.*] Et tamen ipſi infra lib. 16. datum eſt crimini, quod non adfuerit cærimoniis, quibus poſt interitum Poppæa inter numina dicabatur. Vſque adeo maligne cuncta interpretantur veſani delatores. Quamvis prohibitus eſſet ſalutatione principis, non propterea abſtinere debuit officiis & cærimoniis publicis, quibus intererat ſenatus, ipſe ſenator.

Prohibitum.] Nempe honore & gratulatione prohibitum Thraſeam, quod indicium mortis intellexit. Signum perculſi ac ſubverſi & [illegible] fuit. cum aliquis amicitia, officio, comitatu aut contubernio dominantis prohiberetur. indicium exilii aut exitii fuit.

4 *Ferunt.*] Id eſt, mox ſpargitur fama, jactaſſe Neronem apud Senecam, ſe Thraſeæ reconciliatum; ideoque *Senecam Cæſari gratulatum* fuiſſe.

Vnde; id eſt, ex iſta fama, ex iſtis vulgi ſermonibus, *gloria egregiis viris*, Thraſeæ & Senecæ, ſimul *& pericula* creſcebant.

Ex ingenio virorum, qui eamdem ſapientiæ ſectam æmulabantur, *Stoicam* nempe, fingebant talia, vulgabantque, (ſi fraus Neronis abfuit.) ſicque incitabant ſævitiam Neronis ejuſmodi vanis rumoribus, ſimulque & egregiorum virorum pericula impellebant, at-

jactaverit, ac Senecam Cæſari gratulatum. [1] Vnde gloria [2] egregiis viris, & [3] pericula gliſcebant. Inter quæ veris principio, legati Partho-

INTERPRETATIO

ſea, Seneca teſtatus fuerit, & ideo Senecam ſignificaſſe lætitiam ſuam principi. Vnde decus viris optimis, & ſimul diſcrimina adcreſcebant. Interea veris initio, oratores

NOTÆ.

que onerabant.

Ea vulgi inepti amentia fuit (talia non ſemel reperias apud Tacitum) ut inſano amore ac rumore perderent, quos ſalvos maxime cuperent.

Vide lib. 5. qualia fingant dicta à patribus adverſus Sejanum, & ſupra lib. 14. qualia diſſerant adverſus Plautum, cui & adjungunt Corbulonem, qui & ſimilem exitum habuit, haud dubie ex ſimili inani fama. Sic augent gloriam, ſed ſimul in exitium præcipitant egregios viros male ſani & praviter otioſi fabulatores, cum talia diſſerunt in vulgus.

5. *Reconciliatum.*] Forte id fingebant ex indole Neronis; quia nempe ſævi dominantes, jam à Tiberio, ſe reconciliatos affirmabant ijs quos interficiebant. quaſi mortem pro ſumma gratia indulgerent.

Reconciliatum.] Forte eodem modo, quo Tiberius reconciliabatur, qui nempe ſe reconciliatum dicebat cum iis quos ſtatim interficere vellet, at cum illis quorum exitium differebat, nondum ſe rediiſſe in gratiam jactabat. Et certe prima occaſione Nero interficiet Thraſeam.

6. *Apud Senecam.*] Ob ſimilitudinem ingenii, ſtudiorum & ſapientiæque Stoicæ ſic deluſit vulgus Nero. Vel id fictum populo & famæ, ex ingenio Neronis. vel etiam deriſit Senecam Nero, velut ipſi condonaturus talem virum, cum tamen jam tunc Senecam perinde averſaretur, ac ipſum Thraſeam.

Talia ludunt inſidioſi ſubdolique artifices ſcelerum, ut ſenſa mentis venentur, & magis optimos viros deludant.

1. *Vnde.*] Innuit forte id, unde gloria ſimul & pericula gliſcebant, nempe quia in vulgus ſparſus erat ille rumor, quo delatores adulatoreſque Neronis utebantur in perniciem ſummorum virorum.

Sic ſæpe fabulæ ſparſæ in exitium nobilium clariſſimorumque civium, ut incitetur odium Tyranni. etiam aliquando ab amicis incautis creſcebat gloria apud cæteros mortales, & pericula ab uno, nempe Nerone, qui invidebat gloriæ, & perditos viros voluit & etiam ab iiſis, qui per pravitatem ſic laudabant. ſic egregii viri præcipitabantur in gloriam ſimul & in pericula. ſicque *peſſimum genus inimicorum laudantes.*

Tales fabulæ vulgi ſæpe in exitium bonorum ſparſæ, ſupra lib 5. 4. *Ferebantur etiam ſub nominibus conſularium ficta in Sejanum ſententia, exercentibus pleriſque per occultum, atque eo procacius libidinem ingeniorum. Vnde illi* (Sejano) *ira violentior.*

Vnde gloria.] Sunt qui ſic intelligant: *Vnde gloria egregiis viris*, hinc & *pericula gliſcebant.* Quaſi una & eadem cauſſa ipſis eſſet gloriæ periculique. *Vnde*, id eſt, itaque. vel *unde*, id eſt, ex ludibrio Neronis.

Summæ gloriæ fuit Thraſeæ, conſtantia, infractus animus invictuſque adverſus fœdum obſequium, adulationemque in Neronem Gloriæ fuit Senecæ amaſſe, & ſervatum voluiſſe Thraſeam Sed hinc ſimul emergebant pericula & creſcebant, quibus & mox periere ipſi.

2. *Egregiis viris.*] Eximiis viris, unde periculum, hinc & decus adcreſcebat, nempe Thraſeæ, Senecæ & aliis ſimilibus, qui vel ſolo aſpectu vultuque verendo, flagitiis dominantium obſtare videbantur.

Id enim ſolum Thraſeæ exprobratum apud Suet. Ner. 37. *Pæto Thraſea triſtior & pedagogi vultus.* ſupple, objectus eſt,

rum mandata regis Vologeſis, litteraſque in eandem formam attulere; *Se priora & totiens jactata ſuper obtinenda Armenia nunc omittere,* [1] *quoniam dii quamvis potentium populorum arbitri, poſſeſſionem Parthis non* [2] *ſine ignominia Romana tradidiſſent. Nuper clauſum Tigranem, poſt Pætum legioneſque cum opprimere poſſet, incolumes dimiſiſſe. Satis approbatam vim, datum & lenitatis experimentum.* [3] *Nec recuſaturum Tiridatem acci-*

INTERPRETATIO.

Parthorum renuntiavere juſſa regis Vologeſis, & reddidere epiſtolas in hanc ferme ſententiam ſcriptas, ſe nunc præterite vetuſta, & toties agitata de poſſidenda Armenia, quia dij gentium licet præpollentium arbitri, ejus poſſeſſionem præbuerant Parthis, non ſine flagitio Romano. Nuper obſeſſo Tigrani, dein Pæto legionibuſque ſe veniam, & incolumitatem conceſſiſſe, cum interficere poſſet. Satis compertam virtutem, præbuiſſe etiam modeſtiæ documentum. Nec renuere ſe, quin Tiridates

NOTÆ.

forte tamen id intelligendum præciſe tantum de Thraſea & Seneca hoc loco.

3 *Pericula gliſcebant.*] Vnde *pericula*, ſi reconciliatus Nero Thraſeæ? Si & Seneca gratulatur? *Pericula* nempe, quia ſic fingit ſpargitque famam in vulgus Nero, ſe reconciliatum Thraſeæ, ut ſceleri addat & ludibrium pro ſuo more, ut ſic etiam derideat Senecam gratulantem, forte ob amicitiam cum Thraſea, vel certe ob ſapientiam illius ſimilem vel ut vulgi rumores colligeret. Olim ſic ſparſerat rumorem reconciliati animi cum matre, ut illam muliebri credulitate Baias pelliceret, perderetque.

Puto, Nero deluſit Senecam, cum ſe Thraſeæ reconciliatum dixit (ſi certe dixit) gratulantemque Senecam ſprevit horruitque. Hinc tamen gloria Senecæ & fama gliſcebat in vulgus, unde periculum ſummis viris Thraſeæ & Senecæ; hinc & gloria promanabat, adcreſcebat.

Pericula.] Cum Thraſea ſalutatione publica prohibitus eſſet, puto, vulgus veſanâ impudentiâ confinxit hanc fabulam, dixiſſe Neronem, ſe reconciliatum Thraſeæ, & gratulatum Senecam fuiſſe.

Talia fingebant, nec advertebant otioſi illi veſanique fabulatores tali fama irritari Neronem, & augeri ſic temere pericula ſummorum virorum, qui quo gratiores in vulgus, eo magis infeſti Neroni erant.

Sicque caritate & pietate male ſana maturabant illis perniciem, præcipitabantque in exitium. ſic virtutem quam amabant, perdebant nimio amore.

1. *Quoniam dij.*] Iuſtinus lib. 41. 3 de Parthis. *In ſuperſtitionibus atque cura deorum præcipua omnibus veneratio eſt.*

2. *Ignominia.*] Non ſine aliqua labe Romani nominis, non ſine flagitio militari.

3. *Non recuſaturum.*] Rex metuebat admodum, ne Tiridates frater aliquam ſervitij ſpeciem præferret, ne decus Arſacidarum turpi obſequio, aut ſervili patientia imminueret. Hinc malebat ut frater coram exercitibus diadema capeſſeret. Sic enim vis armorum oſtentabatur, non ſine magna ſpecie & pompa, ut gentis Parthicæ faſtigium minus depreſſum videretur.

At ſi Romam iret ſupplex ad ipſum principem, ſi tantum iter ſuſciperet, tot urbes provinciaſque Romanas peragraret, fere captivi ad inſtar, & velut in triumphum trahi videbatur, ſic quot & quanta Arſacidarum decore indigna paſſurus fuit, & in via, & in ipſa urbe, ubi vel modicus ſenator reges ipſos aſpernabatur, & ad fores expectare cogebat? Quid in aula principis, quot ludibria

piendo.

piendo diademati in urbem venire, niſi [1] *ſacerdotii religione attineretur. Iturum ad ſigna &* [2] *effigies principis, ubi legionibus coram,* [3] *regnum auſpicaretur.* Talibus Vologeſis litteris, quia Pætus diverſa tamquam rebus integris ſcribebat, interrogatus centurio qui cum legatis advenerat, *quo in ſtatu Armenia eſſet?* [4] *omnes inde Romanos exceſſiſſe* reſpondit.

INTERPRETATIO.

Romam conferret, capeſſendis regiis inſignibus, niſi ſacerdotij cærimoniis prohiberetur, venturum ad aquilas, & imagines Cæſaris, ubi coram exercitu dominationem auſpicaretur. Sed *quia Pætus his Vologeſi litteris contraria nuntiabat, tanquam* rebus ſalvis, *poſtulatum eſt à centurione, qui cum oratoribus Parthorum venerat*, quomodo ſe res haberent in Armenia? *& ille reſpondit*, omnes hinc Romanos abſceſſiſſet.

NOTÆ.

Tigellini, vel gratioſorum libertorum perferre debuit?

Dein & à principe ipſo oſtentabitur populo rerum domino, veluti captus bello eſſet, & quaſi triumpharetur. Propterea reſiſtit Vologeſus, ne frater Romam proficiſcatur, cæteris annuit ultro

1 *Sacerdotij religione.*] Ad explicationem hujus loci unice facit Plinius 30, 2. *Magus ad eum Tiridates venerat, Armeniacum de ſe triumphum afferens, & ideo provinciis gravis, navigare noluerat, quoniam expuere in maria, aliiſque mortalium neceſſitatibus violare naturam eam fas non putant.* Hæc igitur ea religio, hoc ſacerdotium quod Tacitus innuit.

Cæterum in Plinij verbis, cave, interpreteris, ideo provinciis gravem fuiſſe Tiridatem, quod Armeniacum triumphum afferebat, ſed quod magus erat: ea enim res in cauſſa fuit, cur non navigaret, ſed per longa terrarum ſpatia, cum onere provinciarum ingrederetur; illis enim Nero præceperat, ut ſplendide exciperent, & haberent regem. *Freinshem.*

Religione.] Talia viri principes ſæpe ementiuntur, nec hodie primum. Sic Cæſar lib. 5. de Dumnorige Heduo, qui comitari ipſum Cæſarem expeditione Britannica noluit.

Ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod inſuetus navigandi mare timeret, partim quod religionibus ſe ſe diceret impediri.

2. *Effigies.*] Quia imagines principis aureæ inter ſigna & aquilas. & illa ſigna veluti numina legionum Hinc quæque graviſſimæ ſanctiſſimæque cærimoniæ celebratæ apud principia ſignaque legionum, & tum principia exornabantur in modum templi.

3 *Regnum auſpicaretur.*] Hoc eſt, quod lib. 6. 50. de Calig. *Et multo gratantum concurſu ad capienda imperii primordia C. Cæſar egrediebatur.* Vulgo diceremus, imperii poſſeſſionem accipere.

Regnum auſpicaretur.] Id eſt, inſigne regium capeſſeret, ſeu diadema depoſitum ad imaginem principis, reſumeret, quaſi ab ipſo principe regnum acciperet.

Regnum auſpicaretur.] Id eſt, inaugurraretur, ſeu diadema regiaque inſignia aſſumeret. De regnandi fere tantum poteſtate intellige, non de regno ipſo, aut regia poteſtate actu exercenda, ſed quaſi ibi regni primitias delibaret, & regnare inciperet.

Non enim ibi locus aut tempus imperii vim uſurpandi, quo ſigna & aquilas & principis imagines coram legionibus Romanis adoraret.

Intelligit poſiturum ad pedes imaginis Neronianæ diadema, reſumpturumque ibi quaſi manu principis, exemplo quo olim Pompeius, nomine ſenatus Pop. Q. R. Tigranem ejuſdem Armeniæ regem inſigni regio redimivit, ac regnare juſſit.

4. *Omnes inde Romanos exceſſiſſe.*] Huc forte reſpexit auctor, qui famoſa carmi-

Tum intellecto Barbarorum irriſu, qui peterent quod eripuerant, conſuluit inter primores civitatis Nero, *bellum anceps, an pax inhoneſta placeret.* nec dubitatum [1] de bello. Et Corbulo tot per annos militum atque hoſtium gnarus, gerendæ rei præficitur, ne cujus alterius inſcitia rurſum peccaretur, quia Pæti piguerat. Igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, unde ſpes fieret, non fruſtra eadem oraturum Tiridatem, ſi preces ipſe attuliſſet. [2] Syriæque exſecutio Cincio; copiæ militares Corbuloni permiſſæ, & quintadecima legio, ducente [3] Mario Celſo, è [4] Pannonia adjecta eſt. [5] Scribitur tetrarchis ac regibus [6] præfectiſque & procuratoribus, & qui prætorum finitimas provincias regebant, *juſſis Corbulonis obſequi.* in tantum ferme modum aucta poteſtate, quem

INTERPRETATIO.

tum cognito Parthorum ludibrio, qui poſcerent quod abſtulerant, conſultavit Cæſar inter proceres urbis, an bellum periculoſum, an pax indecora magis placeret; *nec deliberatum eſt de armis. Et cura belli mandatur Corbuloni tot annis exercituum & Barbarorum experto, ne rurſus alterius ducis imperitia delinqueretur, namque Pæti pœnitebat. Igitur legati regis re infecta dimittuntur, cum muneribus tamen, unde ſpes eſſet, non fruſtra idem rogaturum Tiridatem, ſi ſupplex ipſe veniſſet in Urbem. Et Syriæ cura mandata Cincio, & exercitus Corbuloni conceſſus, & addita eſt quintadecima è Pannonia legio, cui præerat Marius Celſus. Nuntiatur tetrarchis ac regibus præfectiſque & procuratoribus, & iis prætoribus, qui vicinas provincias curabant*, imperio Corbulonis obedire. *in eandem fere amplitudinem adaucta potentia, quam olim populus*

NOTÆ.

na ſcripſit, apud Suet. 39.

Dum tendit citharam noſter, dum cornua Parthus,
Noſter erit Pæan, ille ἑκατηβελέτης.

1. *De bello.*] Teſte Dione lib. 62. *Deliberaverat ipſe Nero ſimul exire ad illud bellum, ſed quia rem ſacram faciens ceciderat, profectionem hanc inſtituere non eſt auſus, ac domi manſit.*

Sed etiam illud confundit Dio cum peregrinatione Alexandrina, de qua conveniunt Tac. & Suetonius, quam haud dubie ſuſcipiebat, non tam ad bellum gerendum, quam ad citharam tractandam. Et aliis de cauſis quas attuli ſupra.

2. *Syriaque exſecutio.*] Exſecutionem pro adminiſtratione uſurpat fortaſſe, ut alibi: *Negotii ejus exſecutionem libens ſuſcepit.* Seneca: *Differam hæc in præſenti. Deſiderant enim longam & propriam exſecutionem.* Addubito tamen, num leg. *Syriaque Sex. Cincio.* Lipſius.

Syriaque exſecutio.] Parum digna hæc Tacito. Forte *Syriaque cura Sex. Cincio,* vel *Syria Sexto Cincio.*

3. *Mario Celſo.*] Qui vir egregius belque civili mox clariſſimus, infra libris Hiſtor. ſed fide major licet eo ipſo infauſtus. nunc tantum legatus legionis quintædecimæ in Oriente.

Mario Celſo.] Qui Galbæ amicus, mox fama belli conſpicuus, præcipue bellis civilibus Othonis & Vitellij

4. *Pannonia.*] Lib. 12. cap. 29. *Tillem.*

5. *Scribitur tetrarchis.*] *Tetrarchæ* dicebantur, qui quartam regni partem obtinebant. Cicero in Philipp. *Idem ſi cæteri reges, tetrarchæ dynaſtæque feciſſent.*

Auguſtus Herodis majoris regnum diviſit in tetrarchias. Joſephus *toparchias,* ſive *ethnarchias* appellat. *Lupanus.*

Tetrarchis.] Sic dividebant regna in plures partes, ut regulos ac dynaſtas plures, & invalidiores ſimul & obſequentiores haberent.

6. *Præfectiſque.*] Ut ſeries rerum &

populus Romanus Cn. [1] Pompejo bellum Piraticum geſturo dederat. Regreſſum Pætum cum graviora metueret, facetiis inſectari ſatis habuit Cæſar, his ferme verbis: *Ignoſcere ſe ſtatim, ne tam promptus in pavorem longiore ſolicitudine ægreſceret.* At Corbulo quarta & duodecima 26
legionibus, quæ fortiſſimo quoque amiſſo, & cæteris exterritis, parum habiles prælio videbantur, in Syriam tranſlatis, ſextam inde ac tertiam legiones, [2] integrum militem & crebris ac proſperis laboribus exercitum in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quæ per [3] Pontum agens, expers cladis fuerat. Simul quintadecimanos recens [4] adductos, & [5] vexilla delectorum ex [6] Illyrico & [7] Ægypto,

INTERPRETATIO.

Rom. conceſſerat Cn. Pompeio bellum Piratis illaturo: Et contentus fuit Nero illudere per jocum Pæto reverſo, cum tamen atrociora timeret ille. his fere verbis uſus Nero: Veniam ei indulgere ſe confeſtim, ne tam pronus in metum, longiori anxietate morbum contraheret. *Sed Corbulo tranſmiſſis in Syriam quarta & duodecima legionibus, quæ ſtrenuiſſimo quoque amiſſo, & cæteris perculſis, parum idoneæ pugnæ videbantur, hinc ducit in Armeniam ſextam ac tertiam legiones, illibatum militem, & frequentibus ac fœlicibus belli muneris expertum. Adjunxit legionem quintam, quæ in Ponto agitans à clade* Pæti *abfuerat, ſimul legionem quintamdecimam nuper advectam & cohortes vexillariorum ex Illyrico & Ægypto adductas, & pedites equi-*

NOTÆ.

orationis eſt, hic intelligit reges ac dynaſtas, & *per præfectos* præciſe, ipſos proceres duceſque nationum auxiliarium ſeu ſociorum, qui nempe copijs auxiliaribus in bello præeſſent.

1. *Pompeio.*] A. Gabinius Trib. plebis legem tulit, ut bellum adverſus Piratas Cn. Pompeio in triennium ita mandaretur, ut toto mari quod eſt intra columnas Herculis, & in maritimis provinciis uſque ad quadringenteſimum à mari ſtadium, poteſtatem haberet imperandi regibus, præſidibus ac civitatibus, ut ſe rebus omnibus ad ejus belli adminiſtrationem neceſſariis juvarent.

2. *Integrum militem.*] Quia illæ legiones, nulla clade aut ignominia perculſæ erant, eas opponit legionibus Pæti. nam *cæteris exterritis parum habiles prælio* &c. Et ſupra, *primum è perculſis Paſtium* &c. *obvium habuit.* Talibus opponit *integrum militem.* Qui nempe *expers cladis pavoriſque.*

3. *Pontum*] Lib. 12. cap. 21.

4. *Adductos.*] Nempe *ex Pannonia.*

5. *Delectorum.*] Delecti nempe ex legionibus quæ in Illyrico & Ægypto degebant. & ſub vexillo aut vexillis cohortes illæ militabant, ſeparatæ à corpore ſuarum legionum, hucque & illuc transferebantur, pro uſu & neceſſitate rerum Hujuſmodi numeros *vexilla*, vel *vexillarios* vocat Tacitus.

Vexilla delectorum] Sunt illi *vexillarii* legionum Illyrici & Ægypti. *delectos* vocat, quia hi ſelecti ex qualibet legione, ut robuſti & expediti, qui raptim ad neceſſaria urgentiaque bella traherentur.

Vocat *vexilla*, quia ſub *vexillo* proprio merebant, non ſub aquila, & *vexillarii* hujuſce legionis ex qua delecti erant, vocabantur.

Delectorum.] *Expediti, delecti & vexillarii* unum & idem ſunt. quare *delectos* hic vocat *vexilla*. & *vexilla delectorum* idem ſunt ac *delecti* ſub vexillis merentes.

6. *Illyrico.*] Illyricum, provincia Illyrici latè ſumpti ad mare Adriaticum.

[1] quodque alarum cohortiumque & auxilia regum in unum conducta apud [2] Melitenen, qua tranſmittere [3] Euphratem parabat. Tum [4] luſtratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica [5] *de auſpiciis imperatoriis*, *rebuſque à ſe geſtis*, [6] adverſam *inſcitiam Pæti* de-

INTERPRETATIO.

teſque ſociorum & copias regum in unum contraxit apud Melitenem, qua trajicere Euphratem deſtinabat. Tum luſtratum pro more militem in concionem vocat, & magnifice diſſerit de numine ac fœlicitate principis, & de rebus à ſe adminiſtratis

NOTÆ.

Hodie plurima pars *Dalmatiæ*, *Croaciæ* & *Boſniæ*, atque ferè dimidia pars *Serviæ* & aliquid *Iſtriæ* & *Carniolæ*. quæ provinciæ parent omnino aut ex parte Turcis, Alemannis, & Rebuſpublicis Venetæ & Raguſienſi. *Tillemon.*

7. *Ægypto.*] Lib. 6. cap. 28.

1. *Quodque alarum & cohortium.*] Ibi memorat legionarios & auxiliares, cives & ſocios qui in armis. Vexillarii illi ſeu delecti, ſunt legionarii. *Quodque alarum & cohortium*, ſunt auxilia ſociorum, quibus addit *& auxilia regum* quod idem fere eſt. Nam & reges ipſi ſocii. atque ipſi reges & tetrarchæ inter auxilia Romana erant.

Quodque alarum.] Per *alas* intelligit præcipue equites ſociorum, & hic per *cohortes*, pedites ſociorum. Quas non diſtinguit ibi ab auxiliis regum, imo jungit ſimul. Dico *præcipue*, quia quædam etiam cohortes legionariæ ſeparatim merebant, ut & alæ eo ævo.

2. *Melitenen.*] Melitene, urbs regiunculæ cognominis ad Euphratem fluvium, in Armenia minore provincia Aſiæ minoris. Hodie *Malatsyah*, oppidum præfecturæ *Maraſch*, in Natolia regione imperii Turcici Aſiatici. *Tillemon.*

3. *Euphratem.*] Lib. 6. cap. 31.

4. *Luſtratum.*] In Armiluſtrio milites nitebant ſplendida veſte armiſque fulgentibus & nudis. quippe thecas è corio factas detrahebant, ut puri nitenteſque in armorum fulgore ſpectarentur. *Armiluſtrium* fiebat ſub dio, *ſue, ove & tauro* mactatis. *Aurelius.*

5. *De auſpiciis imperatoriis.*] Male intelligunt, quaſi Corbulo de ſe ipſo loqueretur. Et bene diſtinguit Tac. ſeu Corbulo, inter *auſpicia* & *ductum*. Hoc bellum *auſpiciis* Neronis gerebatur, *& ductu* Corbulonis. De *auſpiciis imperatoriis*, id eſt Neronis, *rebuſque à ſe geſtis*, en *ductus* Corbulonis. Sic ſupra lib. 13. 9. *Ob res à Quadrato & Corbulone proſpere geſtas, laurum faſcibus imperatoriis addi.* Et ibi etiam imperatoriis, id eſt, Cæſaris ſeu Neronis. id eſt, *faſcibus principis*. Et nemo ſalutatus *Imperator* poſt *Blaſum* ſub Tiberio, præter principem.

Et clare diſtinguit Tac. lib. 2. 41. *Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta ſigna cum Varo amiſſa ductu Germanici, auſpiciis Tiberii* &c.

De auſpiciis imperatoriis.] Notat Interpres Gallicus id poſſe intelligi de ipſo Corbulone, quia Dux ſeu Imperator fuit, & ſic appellari potuit pro veteri more. quod falſum hic & in ſenſu Taciti.

Nam quoties *imperatorem* appellat, *principem* intelligit. quod maxime notandum eſt, ut pleraque ambigua loca intelligantur. Et hic *ductus* & *auſpicia* valde diſtinguenda ſunt, ut & alibi. Res ergo geſtæ, *ductu* Corbulonis, *auſpiciis* principis.

De auſpiciis.] Talia, *deos*, & *numen* principis appellabant per adulationem, quæ tamen à bellis procul amovenda fuit. Sed ſui conſilii potens & virtutis ſecurus Corbulo, pro concione hæc interpretabatur. nec conſultoris, ſed ducis, militem militariter adloquentis partes ſuſtinebat.

6. *Adverſa in inſcitiam Pæti declinans.*] Ita legendum vidi, cum alii haberent,

adverſam inſcitiam. Corbulo ad confirmandos militum animos magnifica loquitur, *de auſpiciis* imperatoriis, & fortuna principis Rom. cui omnia cederent.

Deinde *de rebus à ſe geſtis*, deque ſua, & providentia, & rei militaris peritia: ut ita milites & imperatoris fortuna, & ducis vigilantia ſcientiaque freti, ampliores animos caperent, cum jam nulla amplius adverſa metuenda haberent, ut quæ per inſcitiam Pæti obtigiſſent.

Quomodo fere ſupra 14, 38. *Claſſicianus adverſa Suetonii, pravitati ipſius, proſpera ad fortunam Reip. referebat.*

Alio conſilio uſus eſt Cæcina ſupra 1, 67. *reticuit de adverſis*: ne ſcil. militem adhuc perculſum memoria iſtorum caſuum formidoloſiorem hoſtium faceret, præſertim cum non haberet, in quem adverſorum iſtorum culpam conferret. *Freinshemius.*

Toto certe Tacito non reperies hanc aut ſimilem phraſim *aliquid in aliquem declinare.* Sed *referre* tantum & *rejiceret*, ſed hic, idem eſt quod dicit Tac. ſupra *reticuit de adverſis.*

Adverſam inſcitiam Pati declinans.] Vel cladem legionum in inſcitiam Pæti refundebat, vel facunde & militariter exponebat hujus ducis imperitiam, ſuamque experientiam, & alia via, alia prudentia, aliiſque artibus bella hæc adminiſtraturum proponebat.

Nec certe dictis fides defuit. Hoſteſque ſuis ipſorum artibus eluſit, ac debellavit. Sic ſupra lib. 13. 3. de Nerone. *Tum formam futuri principatus praſcripſit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia.*

At quomodo declinat Nero flagitia ſuperioris aulæ? nempe facunde deſcribendo omnia vitia dominationis Claudii. *Non enim ſe negotiorum omnium judicem fore* &c. *nihil in penatibus ſuis venale*, & alia omnia flagitia ejuſmodi, quæ vitabat, & quæ declinaturum ingenti ſpe omnium promittebat Nero.

Ita & hoc noſtro loco Corbulo, ingenio vere militari promittit ſe declinaturum *adverſam inſcitiam, Pati*; eamque facunde exponit & verbis amplificat (ut Nero ingenio Senecæ inſtructus, facunde deſcribebat flagitia aulæ Claudianæ, ea vitaturus) ſilentio tamen præteriens Pæti vocabulum, ut & præteribat nomen Claudii Nero. Neque enim patrem palam in invidiam vocaſſet, ut neque Corbulo Pætum quem jam ſpernebat, & qui ſileri ea occaſione debuit, cum inſcitia tamen illius diſerte exponeretur, & nomen Pæti, non inſcitia ducis in genere declinaretur.

Neque putes cum aliis interpretibus, reticuiſſe Corbulonem de illa inſcitia Pæti. Imò ampliſſima materia fuit viro militari & æmulo inepti ducis.

Et eo major affulgebat ſpes boni exitus. quo bello commiſſa à Pæto graviora & abſurdiora videbantur.

Quod facunde & militariter exſecutus eſt Corbulo. Erraviſſetque maxime ille, ſi quod deliquerat Pætus ignavia & inſcitia, tum ſiluiſſet. Sic enim metum & ſuſpicionem Parthicarum virium, militum animis imprudenter reliquiſſet. Itaque repoſui *adverſam inſcitiam Pati* &c.

Scio legi in fragmentis Salluſtii: *Rumoribus adverſa in pravitatem, ſecunda in caſum, fortunam in temeritatem declinando corrumpebant.*

Et ut ſæpe alibi Tac verbis Salluſtianis ita & hoc loco uti potuit. Malo tamen ipſe verba Taciti ex Taciti verbis colligere, & ſenſum verborum Taciti inferre ex ipſo Taciti ſenſu. Adde, quod vetus lectio hæc, quæ & inviolata eſſe debuit. & duobus locis Tac. habet vocem hanc declinare, quarto caſu.

Adverſam inſcitiam Pati declinans.] De adverſis reticere debuit Corbulo coram novo milite & cladis inexperto, debuit inſcitiam prioris ducis attingere tantum ſuſpenſis meditatiſque verbis, & tantum eam oblique perſtringere, & quaſi vitabundus, ne iterum oculis animiſque legionum adverſam eam cladem exhibere videretur.

Debuit ſic res contrarias opponere & exponere velut indirecte, oblique & quaſi reticere vellet. Et hoc vocat Tacitus, *adverſam inſcitiam declinare.* Idque pars imperatoriæ prudentiæ fuit, ne Parthi jam ſatis formidati vires adhuc

27 clinans : multa auctoritate, quæ viro militari pro facundia erat. Mox [1] iter L. Lucullo quondam penetratum, apertis quæ vetuſtas obſepſerat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologeſiſque de pace legatos haud aſpernatus, [2] adjungit iis centuriones cum mandatis non immitibus: *Non enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus eſſet. Multa Romanis ſecunda,* [3] *quædam Parthis eveniſſe, documento adverſus ſuperbiam:* [4] *proinde & Tiridati conducere, intactum vaſtationibus regnum dono accipere; & Vologeſen melius ſocietate Romana, quam damnis mutuis, genti Parthorum conſulturum.* [5] *Scire quantum* [6] *intus diſcordiarum, quamque* [7] *indomitas*

INTERPRETATIO.

refundens improſpera in imperitiam Pæti, *maxima gravitate qua viro militari pro eloquentia fuit. Dein ingreditur viam, qua L. Lucullus olim perruperat, reſeratis iis, quæ antiquitas obſtruxerat. Et miſſos à Tiridate & Vologeſe oratores de pace haud contemnens; adjicit illis centuriones, cum mandatis haud ſuperbis.* Nondum enim eò proceſſum, ut ultimo diſcrimine opus eſſet, plurima Romanis proſpera obtigiſſe, nonnulla & Parthis, quod exemplo ſit contra adrogantiam: igitur & Tiridati expedire, dono capeſſere Armeniam illibatam populationibus; & Vologeſem nationi Parthorum melius proſpecturum amicitia Romana, quam per mutuas clades. Se non latere, quantum intus diſſenſionum eſſet, quantum-

NOTÆ.

extollere videretur.

1 *Iter L. Lucullo.*] Plutarchum lege. *Lipſius.*

2. *Adjungit iis centuriones.*] Cum non convenirent de conditionibus pacis, quod difficile eſt inter procul amotos principes, & quia forte legati regis nulla ſatis certa mandata afferebant, nec forte plenam pacis ſanciendæ poteſtatem habuere:

Ideo Corbulo legatis adjungit *centuriones*, qui mandata ducis ipſi regi proponerent emollirentque, prout juſſerat. & pro prudentia ſua. Terrori addebat conſilia Corbulo, quæ non ingrata ipſis hoſtibus ob famam fidei & conſtantiæ.

Neque eum barbari etiam, ut hoſtem averſabantur. quia juſtus hoſtis, armiſque, non malis artibus vincebat.

3 *Quædam Parthis.*] Sic lib. de Mor. Germ. 37. *Quid enim aliud nobis quam cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro infra Ventidium dejectus Oriens objecerit.*

4. *Proinde.*] Quia *multa Romanis ſecunda* &c. documento adverſus faſtum & pervicaciam, proinde convenire Tiridati potius intactum à populatione regnum, quam exciſum illud vaſtumque dono accipere, & melius conſulturum Vologeſem Parthis, inita pace cum Romanis, quam bello & cladibus utriuſque gentis.

5. *Scire quantum.*] Vir doctiſſimus velit *ſciret*, me non adſentiente. nam de Corbulone hæc interpretor, quaſi dicat interna Parthorum vulnera regem non poſſe tegere, quin aliis etiam, atque ſibi quoque ipſi innotuerint. Si tamen mutari quid placeat, malim ſcribere, *ſciri. Freinshemius.*

6. *Intus diſcordiarum.*] Sic infra vocat Hyrcanorum bella, *poſitis Hyrcanorum diſcordiis*; dicit *intus*, quia Parthis ſerviebant Hyrcani. & pars imperij Parthici erant.

Diſcordiarum.] Non in aula, quod ſciatur ex Tacito. præcipue Hyrcanos intelligit, qui ad Scythas prope accedunt, ſitu terrarum & ingenio. ſicque præferoces ſunt.

7. *Indomitas.*] Iuſtinus de Parthis 41.3. *Ingenia genti tumida, ſeditioſa, fraudulenta, procacia: quippe violentiam viris, manſuetudinem mulieribus aſſignant. Semper aut in externos, aut in domeſticos mo-*

& praefroces nationes regeret. Contra imperatori ſuo immotam ubique pacem: & unum id bellum eſſe. Simul conſilio terrorem adjicere, & [1] Megiſtanas Armenios qui primi à nobis defecerant, pellit ſedibus, caſtella eorum exſcindit, plana, edita, validos, invalidoſque, pari metu complet. Non infenſum, nedum hoſtili odio Corbulonis [2] nomen etiam Barbaris habebatur, eoque conſilium ejus fidum credebant. [3] Ergo Volo- 28

INTERPRETATIO.

que pervicaces atque immanes populos gubernaret. Contra principi ſuo firmam ubique pacem, & ſolum illud bellum eſſe. *Simul conſilio metum adjungit, & Megiſtanas Armenios, qui priores à nobis deſciverant terris ſuis ejicit, propugnacula eorum expugnat, plana, excelſa, firmos, infirmoſque, cuncta ſimili pavore exterret. Non inviſum barbaris nomen Corbulonis erat, & ne quidem eum ut hoſtem averſabantur. Ideoque conſiliis ejus fidem adhibebant. Itaque Vologeſes ipſe neque in*

NOTÆ.

tus inquieti: natura taciti, ad faciendum quam ad dicendum promptiores: proinde ſecunda adverſaque ſilentio tegunt, principibus metu, non pudore parent.

1. *Megiſtanas Armenios.*] *Megiſtanes* dicuntur ſummates, qui convivijs regum adhibebantur, ut ex divi Marci cap. 6. patet, ubi ait Herodem in natali ſuo *Megiſtanas* convivio adhibuiſſe: & in Calig 5. Suet. refert ob mortem Germanici, regem cœnæ non adhibuiſſe Megiſtanas convivas. *Lupanus.*

Megiſtanas Armenios.] Sic & vocantur primores Parthorum apud Suet. Calig. 5. *Regum etiam regem &c. convictu Megiſtanum abſtinuiſſe.*

2 *Nomen.*] Parthi nequidem *hoſtili odio* averſabantur Corbulonem. Non infenſum non inviſum habebant. Ne quidem ut hoſtem eum exhorrebant, quamvis hoſtis eſſet. Quidam hoſtes, & tamen æſtimantur. Nec hoſtili animo horrentur, propter famam virtutis, quæ amatur etiam in hoſte.

Sic ſupra lib. 13. 9. Vbi orta contentio eſt inter centurionem & præfectum cohortis, uter obſides Parthorum Romam deduceret. *Ne diutius externis ſpectaculo eſſet jurgium, arbitrium rei obſidibus legatiſque qui eos ducebant, permiſſum. Atque illi ob recentem gloriam & inclinatione quadam etiam hoſtium, Corbulonem pratulere.*

Et hinc patet quam inſulſe ibi legant, pro *hoſtium*, *Hoſtorii.* Dione teſte Tiridates Corbulonem apud ipſum Neronem maxime laudavit lib. 62. *Magnaque fortitudine & juſtitia fuit inſignis & fide, non modo in ſuos, ſed etiam in hoſtes.*

3. *Ergo Vologeſes neque atrox in ſummam.*] Sic hæc conſtituam: *Ergo Vologeſes neque atrox in ſummam, aut quibuſdam præfecturis inducias petit.* Corbulo non habebatur infenſus Parthis, ergo neque Vologeſes atrox, aut nimis accenſus in bellum erat.

Eoque ut de pace melius conveniret, *inducias* petit vel univerſales, hoc eſt, in ſummam; vel ſi id non poſſit, pro quibuſdam præfecturis. Præfecturæ ſunt Satrapiæ, ſeu provinciæ prætoribus regum, ſive ſatrapis, aut præfectis ſubditæ. *Freinſhem.*

Neque atrox.] Neque adeo pervicax Vologeſus ut vellet ſummam belli prælio decidi. *neque atrox in ſummam* belli ſeu pacis, id eſt, neque ita pervicax, ut nollet fieri etiam pacem univerſam, quam *pacem generalem* vulgo diceremus.

Itaque adeo non Rex pervicax fuit in ſummam rerum pacis ſeu belli, ut etiam pacem ſeu inducias quibuſdam provinciis ſuis peteret, nempe ita pactum Rex voluit, ut certas quaſdam præfecturas immunes à bello & incurſionibus Romanorum haberet, & Romanus vi-

geſes neque atrox in ſummam, & 1 quibuſdam præfecturis inducias petit. Tiridates locum diemque colloquio poſcit. 2 Tempus propinquum; locus in quo nuper obſeſſæ cum Pæto legiones erant, 3 cum à Barbaris delectus eſſet, ob memoriam lætioris ſibi rei; non eſt à

INTERPRETATIO.

extremum certamen pervicax, *etiam nonnullis* provinciis Parthicis inducias *poſtulat Tiridates petit* tempus & locum congreſſui, tempus proximum nempe, & *cum ipſi Parthi delegiſſent* locum, in quo nuper circumſeſſæ legiones erant cum Pæto, *non id recuſavit Corbulo ob ſpeciem ſecundioris ſibi fortunæ. ut mutatione re-*

NOTÆ.

ciſſim etiam quaſdam provincias ſuas à præda & vi hoſtili exemptas ſervaret.

Non atrox in ſummam.] Quod explicat Tac. cap. 27. *Non enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus eſſet.*

In ſummam.] Puto nihil deeſſe. & ſi quid deſit, ſic inſtaurari poſſit: *neque atrox in ſummam* belli. Sic lib. hiſt. de *ſumma belli* conſultant.

In ſummam] In ſummam belli, ſeu diſcrimen ultimi certaminis. quod intelligitur ex Tac ſupra cap. 27. in quo conveniebat Rex cum Corbulone, & conſiliis ejus obtemperabat. Igitur hic aſteriſcum delevimus.

1. *Quibuſdam præfecturis.*] Rex uſque adeo non fuit atrox ſeu pervicax in iis quæ ſpectarent ad ſummam pacis, (*pacem generalem* vocamus) ut etiam provinciis quibuſdam Parthici imperii inducias poſtularet. Nec defuit haud dubie Corbulo, quin etiam ſuas quaſdam exciperet, & ex æquo rem tranſigeret cum Rege.

Præfecturis.] Sic vocat Satrapias Parthorum, ut diſtinguat à provinciis Romanis.

2. *Tempus propinquum.*] Aſſignatum forte à Corbulone neque vitatum. vel forte *tempus propinquum* delectum ultro à Parthis, quemadmodum & locus ab ipſis delectus eſt, ita ut neutrum Corbulo vitarit aut renuerit.

Tempus.] Intelligendum, ita ut τὸ *delectus* ad utrumque referatur, & ad *tempus* & ad *locum*. Sic ſæpe ſolet Tac. ſcribere, ut idem verbum ad multa, licet diſparata nomina referat. Sic igitur intellige, *tempus propinquum* cum à barbaris delectum eſſet, item & *locus in quo nuper obſeſſæ legiones* erant. Omittit Tac. conjunctiones unde obſcuritas.

Idem habet ſupra cap. 14 *Reſcripſit, illum locum tempuſque conſilio deſtinatum* &c. niſi quod ibi maſculinum, *locus* nempe, poſtponit, ad quem refert τὸ *delectus eſſet*, ut ad genus quod nobilius eſt. ſupple tantum conjunctionem *Et*. ſic rem facile intelliges: *Tempus propinquum & locus* &c. *cum à Barbaris delectus eſſet.*

Tempus propinquum.] Sic capio: *Tiridates locum diemque* colloquio poſcit, *tempus propinquum* nempe poſcit, *& locus in quo nuper obſeſſæ cum Pæto legiones erant, cum à Barbaris delectus eſſet.*

Vel ſic, *tempus propinquum* cum delectum eſſet à Barbaris, ſimul & *locus in quo* &c. ita ut τὸ *delectus*, referatur ad tempus & ad locum

Quod ſolet Tac. qui & conjunctiones omittit. Per *tempus propinquum*, intellige *triduum*, vel quid ſimile, quod non ad multos dies extenderetur, quia hinc ſæpe inſidiæ. & nova occaſio belli suboriri poſſet. Itaque tempus propinquum, nempe quod non 3. dies excederet, ſimul & propinquus locus delectus eſt à Parthis. Et hoc capiendum, ut ſupra cap. 14. *Illum locum tempuſque.*

3. *Cum à barbaris delectus eſſet.*] Dio lib. 62. *In opido Rhandea convenere Corbulo & Tiridates, quod is locus ambobus placuiſſet, huic, propterea quod iſtic intercepti Romani per compoſitionem dimiſſi fuiſſent, ad oſtendendum illis id benefi-*

Corbulone

Corbulone vitatus, ut diſſimilitudo fortunæ 1 gloriam augeret. 2 Neque infamia Pæti augebatur: quod eo maxime patuit, quia filio ejus

INTERPRETATIO.

rum decus intenderet. Neque ideo ignominia Pæti augebatur, quod ex eo præſertim

NOTÆ.

cium quod à Parthis accepiſſent: Corbuloni, quod infamiam Romani quæ prius ipſis illic contigiſſet, nunc ibidem abolituri eſſent. Itaque ſic infamia Pæti non augebatur, imo abolebatur tanto pacis decore, ut & infra patebit.

Attamen in duobus hic erraſſe Dionem reperio. primo quia non diſtinguit inter primum colloquium Corbulonis Tiridatiſque, in quo pepigere, quali cærimonia venerabundus accederet ad imaginem Neronis, & inter congreſſum ſeu magnificam eam ſpeciem qua Tiridates depoſuit diadema ad ſigna legionum in caſtris Rom.

Errat etiam, cum dicit Monobaſem, & Vologeſum veniſſe ad Corbulonem, & obſides dediſſe. nam tum ſolus Tiridates advenit, tanquam ad pacem, & unicam obſidem dedit, filiam nempe, & tum degebat Vologeſus Ecbatanis procul à bello.

Confundit primum bellum Vologeſi quo Tigranem regem & Tigranocerta obſedit, dein pacto inito abſceſſit, cum iſto tertio bello, quo tandem pax inita eſt.

Et quis credat, regem regum] veniſſe ad Corbulonem ducem? quaſi vero!

1. *Gloriam augeret.*] Diſſimilitudine rerum decus ſuum & gloriam publicam augebat Corbulo, ita tamen ut ignominiam Pæti non augeret.

2. *Neque infamia Pæti augebatur.*] Correximus, *augebatur.* Rhenanus.

Neque.] Per τὸ *neque*, indicare videtur Tac. non augeri infamiam Pæti quaſi diceret, *diſſimilitudo fortunæ augebat gloriam Corbulonis, neque propterea infamia Pæti augebatur.* Sicque per egregiam antitheſim Tac.

Augebatur] In veterib. libris *augebatur*, & certe melius. Neque enim fortis & honeſti viri fuit, ex alieno dedecore vanam laudem aucupari. Sufficiebat virtus propria famaque bonis artibus parta Corbuloni.

Quid opus aliena contumelia, ut increſceret? Supra de Seneca: *Quod ſi maxime continentia tua laudetur, non tamen ſapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam parat, inde gloriam ſibi recipere.*

Et jam ſubverſus perculſuſque ignominia cladis Pætus. Et ea verba: *Neque infamia Pæti augebatur*, puto eſſe ſine ullo bono ſenſu. Cur enim infamia Pæti augeretur? æmulus forte alias & obtrectator fuerat Pætus, ſed nunc victus debellatuſque, cur moveret invidiam?

Certe vir fortis, qualis fuit Corbulo, talia ſprevit, neque angi eum infamia Pæti, neq; illam augere decuit Neque illam de facto auxit, imo illam operuit, atque obliteravit quantum in ipſo fuit, cum filio ejus tribuno, *ducere manipulos, atque operire reliquias malæ pugnæ imperavit.*

Ne nempe illa infamiæ Pæti veſtigia remanerent, quam quidem ipſe filius jam veluti victor cum Romanis, penitus deleret aboleretque. Tum enim mutata fortuna Pæti, ſi non in patre, attamen in filio cum Romanis, qui tum inſultare potuit viciſſim hoſtibus, Parthoſque ulciſci, deleta, quantum in ſe fuit, ignominia paterna.

Diſſimilitudine fortunæ gloriam ſuam augere potuit Corbulo, nec tamen augere ignominiam Pæti, quam contra operire jubet per ſummum decus victor, obruitque ipſe, compellendo Parthos eodem loco ad æquas pacis conditiones, inſtaurandoque armis fortunam partium.

Videbatur deſpicere famam Pæti, cum ipſius filium in locum ignominiæ paternæ produceret, ſicque evulgare & publicare de novo infamiam Pæti vide-

tribuno : ducere manipulos, atque operire reliquias malæ pugnæ im-

INTERPRETATIO.

compertum fuit, quod præcepit ejus filio tribuno, ducere militem, & obtegere reliquias

NOTÆ.

batur. Aliunde tamen clare videbatur illam labem augere noluiſſe, cum ipſas reliquias infelicis pugnæ obrueret ſepeliretque per filium Pæti, jam victis viciſſim hoſtibus, & inſtaurata per ſummam gloriam fortuna Romana.

Sicque victoria ipſa & præſenti gloria, priorem ignominiam abolere, non augere videbatur. Tum quippe ſumma gloria fuit, cum princeps Arſacida ad genua Cæſaris procumbere, coram exercitibus palam conſpectus eſt.

Infamia Pæti.] An ex eo quod filio ejus operire reliquias malæ pugnæ imperavit Corbulo, bene colligitur, quod ejus infamia non *augebatur*? Imo patuit hinc, non augeri infamiam ejus à Corbulone, cum illius juſſu, filius ipſius veluti victor, triſtes notas paternæ ignominiæ operiret. Operire jubet reliquias paternæ ignominiæ, ergo ejus infamia non augebatur. Quæ conſequentia? puto, nulla.

Neque infamia Pæti augebatur] Vera & priſca lectio, *augebatur*, & quaſi luſit in his verbis Tacitus, *augeret*, *augebatur*. Attende ipſe: *Ut diſſimilitudo fortunæ gloriam augeret. Neque tamen infamia Pæti augebatur.* Et ratio manifeſta, quam affert ipſe Tacitus.

Non augeri infamiam Pæti, *eò maxime patuit, quia filio ejus ducere manipulos, atque operire*, ſeu ſepelire, *reliquias malæ pugnæ*, paternæ nempe, *imperavit*. quia ſcil. Vologeſus nuper arma & corpora cæſa oſtentui noſtræ cladis congeſſerat, non tamen ea cremarat, aut ſepelierat.

Gloriæ quippe & ſuperbia ſuæ tantum forte, non humanitati Rex regum conſulebat. Cæſos hoſtes deſpiciebat, ſicque ovabat ſ o modo.

Neque infamia Pæti augebatur.] Certe lib. 1. An. *Bellica quoque Germanici gloria angebatur.* Tiberius nempe. Attamen hoc loco potius leg. *augebatur.* ſi bene attendis ad ſeriem & ſenſum orationis Taciti.

Locus in quo nuper obſeſſa &c. cum à Barbaris delectus eſſet, ob memoriam lætioris ſibi rei, non eſt à Corbulone vitatus, ut diſſimilitudo fortunæ gloriam augeret. Neque infamia Pæti augebatur.

Quaſi diceret Tacitus, Corbulo locum ignominioſum legionibus non vitavit, ut diſſimilitudo fortunæ eo ipſo loco, gloriam Rom. augeret. *Neque* tamen propterea *infamia Pæti augebatur*; nam *filio ejus tribuno ducere manipulos, atque operire eliquias malæ pugnæ imperavit.*

Nempe id imperavit *filio ejus*, ne augere ipſe dedecus patris videretur. Id præcepit filio, ut melius & impenſius gloriæ patris ſui conſuleret. idque ſic ut privatim & publice filius gloriam patris novo decore aſſereret vindicaretque. Neque auget Corbulo infamiam Pæti, qui operire & abolere reliquias cladis jubet.

Et certe fuit ſapientiſſimi & graviſſimi viri, qualis erat Corbulo, operire & abolere dedecus atque infamiam ducis Rom. omniumque Romanorum, quantum in ipſo fuit, hoc loco, & adverſus tales hoſtes, non autem augere. Et tantum abeſt, ut non angeretur Corbulo tali infamia Romana, quin potius angi ſummopere debuit, ne augeret illam, & eo magis quia deſierat æmulatio inter duces.

Namque Pætus imperare deſierat, & in exitium uſque fere perculſus, & provincia rebuſque amotus erat, contentus ſubmittere filium, qui comes & contubernalis tanti ducis, ſimul vindicatæ gloriæ paternæ auctor & teſtis eſſet. quod & honori fuit Corbuloni.

1. *Ducere manipulos.*] Ducere cohortem cujus tribunus erat.

perevit. Die pacta [1] Tiberius Alexander illuſtris eques Romanus [2] miniſter bello datus, & Vivianus Annius gener Corbulonis, nondum ſenatoria ætate, ſed [3] pro legato quinctæ legioni impoſitus, in caſtra Tiridatis venere, honore ejus, ac [4] ne metueret inſidias tali pignore.

INTERPRTEATIO.

infœlicis prælij. Conſtituta die Tiberius Alexander inſignis eques Rom. miniſter bello additus, & Vivianus Annius gener Corbulonis, qui nondum ſenatoriæ ætatis, ſed vice legati quintæ legioni præerat, in munimenta Tiridatis ivere, honoris illius cauſſa, ac ne timeret fraudem tali pignore. Dein viginti equites ſibi adjunxit Corbulo; quo conſ-

NOTÆ.

1. *Tiberius Alexander.*] Qui procurator Iudææ poſt Cuſpium Fadum. Idem antea Alexandriæ Alabarches. Ioſephus lib. xx. *Lipſius.*

Tiberius Alexander.] Qui mox præfectus Ægypti (nam ſoli equites Rom. huic provinciæ præerant) primus adegit ſuas, id eſt, Ægyptiacas legiones in verba Veſpaſiani, & dies ille primus imperij Flaviani celebratus eſt.

Tiberius.] Qui poſtea Ægypti præfectus, primus ſuas legiones ſacramento Veſpaſiani adegit. Hiſt. 1. 11. *Ægyptum copiaſque quibus coercerετur, jam inde à divo Auguſto equites Romani obtinent loco regum.* Et lib. 2 79. *Regebat tum Tiberius Alexander ejuſdem nationis.*

2. *Miniſter.*] Datus à Nerone Corbuloni. Nec fruſtra tales miniſtri additi ducibus, nempe ut bellum promoverent juvarentque acribus miniſteriis, & non modo res hoſtium, ſed etiam ipſius ducis obſervarent ſpecularenturque, ingenita hominibus æmulatione in præeminentes, & libidine adulandi principem. Invidia ſæpe & ipſius dominantis in duces, qui validos exercitus & magna bella gererent.

Miniſter bello datus.] Fuit ille alius à nebulone ſervo, qui tantam vim opum diſpenſator Armeniaco bello cumulavit, de quo Plinius. Fuit ille *miniſter*, & faſtigio equeſtri clarus, iſte autem ſervus & diſpenſator, qui mox redemit libertatem ſuam à Nerone ingenti pretio.

3. *Pro legato.*] Vel quia interierat, vel quia æger, vel alia cauſſa aberat legatus quintæ legionis. Sic ſupra lib. 14. 37. *Pœnius Poſthumus præfectus caſtrorum ſecundæ legionis, cognitis &c. proſperis,* quia pari gloria legionem ſuam fraudaverat &c. *ſeipſum gladio tranſegit.* Igitur præfectus caſtrorum tum *pro legato* præerat ſecundæ legioni, quemadmodum & Vivianus hîc, qui forte tribunus militum, vel alio ſuæ ætatis munere defungebatur, tunc quia gener ducis, *pro legato quintæ legioni* præerat.

Pro legato quintæ.] Puto, tribunus tantum fuit, ſed favore ducis eò decoris evectus eſt, abſente nempe vel defuncto legato. Nam certe id tum decus ſpectabat ad præfectum caſtrorum, qui pro legato legioni ex more militiæ præeſſe debuit.

Et Annius nondum per ætatem ſenatorius, & tamen legati legionum ætate & dignitate prætores adæquabant. Vide latum diſcrimen.

Et præfecti caſtrorum militiæ veteres, & ſeveri. illi caſtra metabantur, quod olim per tribunos factum, & agmina omnia, & vexilla delecta ex legionibus ſeu vexillarios ducebant ad prælia, præſidia, & alia miniſteria belli urgentia, quo certe adæquabant poteſtatem legati, excepto jure gladij Vnde patet, maxime honoratum illum generum Corbulonis. Hoc meruit dux egregius.

4. *Ne metueret inſidias.*] Quod mirum eſt, pignus ſeu obſides accipiebat Tiridates. (nam innuere videtur Tac. Tiberium & Annium manſiſſe in caſtris Tiridatis, donec rediſſet ipſe è congreſſu & collo-

ranter adjungit; [1] *Iturum quippe Romam, laturumque novum Cæſari decus, non adverſis Parthorum rebus ſupplicem Arſaciden.* Tum placuit Tiridatem [2] ponere apud effigiem Cæſaris inſigne regium, nec niſi manu Neronis reſumere. & colloquium [3] oſculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magna utrimque ſpecie, [4] inde eques compoſitus per turmas, & inſignibus patriis; hinc agmina legionum ſtetere [5] fulgentibus aquilis, [6] ſigniſque & ſimulacris deûm in modum templi.

INTERPRETATIO.

additurumque novam principi gloriam, non improſperis Parthorum rebus venerabundum Arſacidem. *Tum ſtatutum eſt*, Tiridatem deponere diadema apud imaginem principis, nec niſi manu Neronis recipere. *& congreſſus oſculo finitus eſt. Mox paucis interpoſitis diebus, ingenti utrimque ſpectaculo, hinc eques inſtructus per turmas cum ſignis vexilliſque ex more* Parthorum; *illinc legiones adſtitere, micantibus aquilis ſigniſque & imaginibus deorum ad inſtar delubri. In medio* ſtructum

NOTÆ.

1. *Iturum quippe.*] τὸ *quippe*, nempe hæc rex] *temperanter* priori ſermoni *adjungebat.* & ſatis recte ſequitur id ex præcedentibus, quibus *de nobilitate generis* præfatus erat: *iturum* Romam, *laturumque novum Cæſari decus* ſupplicem Arſacidam. Quo nobilior Tiridates, eo majus decus afferebat imperatori Rom.

2. *Ponere apud effigiem Cæſaris.*] Vnum hoc volebat Rex regum. hactenus cupiebat ſubjici faſtigium Arſacidarum Vologeſus, ſuo & fratris decori proſpiciens. ſed duplici hoc honore multatur Tiridates, nempe ut in Oriente, coram utroque exercitu, ſubmittat diadema imagini Cæſaris, nec niſi manu Neronis reſumat in Occidente, in alio orbe & in urbe ipſa.

3. *Oſculo.*] Iunctis invicem dextris inceptum colloquium. quod poſtea *finitum oſculo.* ſic initio ambigui hærent animi, frigentque, præſertim nondum compoſitis rebus, nondum datis acceptiſque conditionibus.

At poſtea incaleſcunt ſociato ſermone, poſitiſque rixis, tandem conciliantur animi. quod oſculo conſignatur. Sic ſupra lib. 11. 8. de duobus fratribus Parthis. *Congreſſique primo cunctanter, deinde complexi dextras, apud altaria deûm pepigere.*

4. *Inde eques compoſitus.*] Intellige equitatum Parthorum; neque enim ſolus ad eam cærimoniam venit Tiridates, & Tacitus addit: *magna utrimque ſpecie.* τὸ *inſignibus patriis*, ad aurea vexilla Parthorum intendit.

5. *Fulgentibus aquilis.*] Aquila pinnas extendens ſummæ haſtæ inſiſtebat ex auro, vel argento, & fulmen ſæpe unguibus tenebat, quaſi jaculatura corpus aquilæ non magnum. Olim haſta ipſius aquilæ ſolo infixa: ſed poſtea gliſcente luxu, non ipſa haſta, ne macularetur aut abſumeretur, ſed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immiſſa ima haſtæ cuſpis. *Signis.* per *ſigna*, intellige vexilla Rom.

6. *Signiſque & ſimulachris deûm.*] Videnda, ſi lubet, quæ de ſignis in Militia ſcripſi. Multa & varia fuerunt, & clypeis imaginibuſque ornata; & ideo ſic diſpoſita & erecta comparat cum *deûm templo.* Ita enim diſtinguendum videtur: quia ſimulacra, & ſi deorum ibi fortaſſe, pleraque tamen principum erant, & qui rerum tunc potiebantur.

Niſi quis cenſet, ad ornatum, in ſollenni illa velut pompa, etiam ſtatuas deorum adhibitas & diſpoſitas: quod in aliorum arbitrio & opinatione relinquo. *Lipſius.*

[1] Medio tribunal ſedem curulem, & [2] ſedes effigiem Neronis, ſuſtine-

INTERPRETATIO.

tribunal, quo poſita erat ſella curulis, & in ea ſella curuli *imago principis. Ad quam*

NOTÆ.

Et ſimulacris deûm in modum templi.] Nulla hic ex Flor. lux, niſi quod in eo legitur, *& ſimulacris dm̄.* Ac ſi ea vox aliter interpretari non poſſit, quam *deûm*, fortaſſe abſurdum minime videbitur, cum ſolemnis illa cærimonia in caſtris celebranda eſſet, aliqua etiam ſimulacra deorum circumpoſita fuiſſe, ad majorem ornatum ac venerationem non quidem in ſignis, ſed circum tribunal imperatoris in modum templi.

Nam ut aræ in caſtris, ita etiam deorum imagines fuiſſe credendum eſt. Godeſchalchus ad Vegetium lib. 2. 6. hæc *deorum ſimulachra* interpretatur, mortuorum imperatorum imagines, qui ſcil. inter deos relati eſſent. *Pichena.*

Simulacris deum.] Ibi collocata deorum ſimulacra, quia ibi fœdus iniri debuit, & ipſos deos teſtes fidei vocabant. hoc vinculum fœderis, hoc ſacramentum. Et ſacrificium ibi præcedere fœdus debuit, vel ſubſequi.

Simulachris deûm.] Erant apud principia imagines divorum ſeu conſecratorum principum, & quia ibi *Augurale & ara*, haud dubie erant etiam ibi imagines deorum, quæ non forte ſigna, aut ſignis depicta, aut pro ſignis militaribus eſſent, ſed inter ſigna & aquilas erant, id eſt eodem loco poſitæ. & erant non pictæ ſed ſolidæ imagines aureæ ſpiculis infixæ & ſacello ſublimi impoſitæ, ut fere ſunt bacula ſeu ſigna noſtrarum ſocietatum, quas *confraternitates* vulgò vocant. ideoque erant in caſtris *Imaginiferi.*

Adſtabant etiam imagines principis imperantis, puto, totidem quot erant legiones, quandoque & ipſius miniſtri, qui in flagranti gratia dominantis, ut olim Sejani, ſub Tiberio

Itaque in caſtris, & apud principia legionum adſtabant imagines divorum, principum, & etiam actu imperantium, ſigna & aquilæ quæ ſanctiſſima numina legionum.

Quid mirum ergo, ſi adſtarent ipſa ſimulacra deûm, ubi augurale & ara, ubi ſolemnia tanti fœderis, ubi omnia ornamenta ſanctiora, quæ veluti templum militare exornarent, atque illuſtrarent.

1 *Medio.*] Medio templi, ſeu principiorum apud caſtra Romana, in quibus ſtructum tribunal, illa cærimonia celebrata eſt. In caſtris principia, ara & augurale, in principiis tribunal, in tribunali ſella curulis, in ſella curuli imago principis, principem ipſum repreſentans. quæ imago major & diverſa ab illa imagine quæ inter aquilas.

Hæc ſtatua aurea fuit, ſeu ex auro ſolido, & quæ par ſimiliſque illi ſtatuæ aureæ, quæ apud principia in caſtris urbanis fuit Romæ de qua Tac. lib. 1. Hiſt. 36.

Tantuſque ardor, ut non contenti agmine & corporibus in ſuggeſtu, in quo paulo ante aurea Galba ſtatua fuerat, medium inter ſigna Othonem vexillis circumdarent.

Sicque illa imago aurea principis media conſtituta fuit inter ſigna & aquilas, ad majorem venerationem.

2. *Sedes effigiem Neronis.*] De ea re Dio in Eclogis nuper publicatis. *Sublime tribunal erectum eſt, & ſuper illud Neronis imagines poſita ſunt.*

Similis *ſedes*, ſive *ſuggeſtus* etiam Romæ in caſtris Prætoriis. Tacitus 1. Hiſtor. *In ſuggeſtu, in quo paullo ante aurea Galba ſtatua fuerat, medium inter ſigna Othonem collocant.* Ergo ſtatua hæc, ut apparet in ſede ſeu ſella: exemplo ſcilicet deorum, qui ſic plerumque ficti.

Plinius Panegyrico: *Iamdudum illi radiatum caput, & media inter deos ſe-*

bat. Ad quam progreſſus Tiridates, [1] cæſis ex more victimis, ſublatum capite diadema [2] imagini ſubjecit. magnis apud [3] cunctos animorum motibus, quos augebat inſita adhuc oculis exercituum Romanorum cæ-

INTERPRETATIO.

accedens Tiridates, mactatis pro more hoſtijs, ablatum capiti inſigne regium imagini ſubmiſit. magnis apud omnes animorum motibus, quos intendebat ipſa quæ adhuc obverſabatur

NOTÆ.

des, auro ſtaret aut ebore. Lipſius.

Effigiem Neronis.] Quæ ex auro ſolido, & de qua egimus cap. 24. ſupra. Quæ major alijs imaginibus Cæſaris, quæ pro ſigno eſſent manipulis, aut ſaltem inter ſigna haberentur, reponerenturve; & quæ tantum honori eſſent regnanti principi, & ornamento principiorum cujuſque legionis.

Itaque *principia* in caſtris legionum, ut debet hic concipi, erant *agmina legionum* in unum locum contracta, veluti pro concione & allocutione, & forte tum majori paratu; ſimul & *fulgentes aquila*, cæteraque ſigna & vexilla, ſimul & *ſimulacra deorum*, divorumque, in modum templi: (nam conſecratorum principum aderant imagines.) *Medio* principiorum *tribunal* exſtructum, in quo *ſedes curulis*, & ea ſedes effigiem Cæſaris *ſuſtinebat.* & ea effigies ex auro ſolido & forte iconica.

Ad hanc *effigiem progreſſus Tiridates*, & forte procumbens (nec id haud dubie ſine honore & veneratione.) huic imagini *diadema ſubjecit*, quaſi ut ſatisfaceret principi, quo renuente, accepiſſet inſigne regium.

Similis imago fuit in caſtris prætorianis, apud tribunal in ſella item curuli, circumdata ſignis & vexillis prætorianis. quo loco ſedebat ipſe princeps, amotâ imagine, aut nulla exiſtente, ſi quando ipſe prætorianum militem adloqueretur.

Dico *nulla*, quia defuncto principe aut occiſo, ſimul tollebatur imago ipſius, & novus princeps intrabat caſtra prætoriana, & milites alloquebatur, & tum nulla erat imago principis, & amoveretur ſuggeſtu, ſi qua eſſet, quia ipſe princeps præſens aderat.

Exempli cauſa, extincto Caligula, Claudius advenit in caſtra prætoriana, & ſuggeſtum eſcendit, ſellamque curulem, in qua imago Caij erat antea: Claudio extincto, Nero, Nerone extincto, Galba, ante occiſum Galbam Otho, qui ſignorum honore circumdatus protectuſque, è tribunali illo concionatur, mittitque equites, qui occiderent Galbam. lib. 1. Hiſtor.

Et quia præſens ſedebat Otho in illo ſuggeſtu, inter ſigna prætoriana, ideo hinc amota eſt dereptaque imago Galbæ. quod ſignum fuit deſtituti principis.

Effigiem Neronis.] Eodem modo diſpoſita illa imago, quo modo princeps ipſe in curuli ſella ſedebat, & quem nobis exhibet Suetonius Ner. 13 ubi de Tiridate rege, quem *deſtinato per edictum die oſtendit populo &c. diſpoſitis circa fori templa armatis cohortibus, curuli reſidens apud roſtra, triumphantis habitu, inter ſigna militaria atque vexilla.*

1. *Cæſis ex more victimis.*] Eum morem ſuggerunt Claudianus lib. 1. de laudibus Stilic. —— *penetralibus ignem*
Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos
Chaldæo ſtravere Magi. rex ipſe micantem
Inclinat dextrâ pateram, ſecretaque Beli,
Et vaga teſtatur volventem ſidera Mithram.

Et Sidonius Panegyrico Leonis:
—— *Magis juratur ab illis*
Ignis & unda deus. nec non rata pacta futura.
Hic divos teſtatur avos. Chaldæus in extis
Pontificum de more ſenex arcana peregit
Murmura:

Strabo etiam aliquid de ritu victimas immolandi: *Vbi autem magus qui ſacrum peragit, carnes in partes tribuit, ſuâ quiſ-*

des, aut obſidio. *at nunc verſos caſus : iturum Tiridatem oſtentui gentibus;* *quanto minus quam captivum?* Addidit gloriæ Corbulo [1] comitatem, epulaſque. & rogitante rege cauſſas, quotiens novum aliquid adverterat: ut, [2] initia vigiliarum [3] per centurionem nuntiari, [4] convivium buccina

INTERPRETATIO.

oculis clades, aut obſidio legionum Rom. At nunc mutatam fortunam: iturum Tiridatem ſpectaculo nationibus, quam prope in captivi ſpeciem. *Adjunxit Corbulo decori comitatem & convivium. & petente Tiridate* eorum quæ fierent rationes, *quoties inſolitum quid animadverterat : ut principia vigiliarum imperari per centurionem,*

NOTÆ.

que accepta abeunt, diis nihil impartientes. Animam enim ſolam hoſtia deum velle aiunt, nihil præterea. tamen omenti partem aliquam exiguam flamma imponunt, ut quidam tradunt. Docte ergo de omento Catullus inſeruit:

Gnatus ut accepto veneretur carmine divos
Omentum in flamma pingue liquefaciens.

Lipſius.

Cæſæ victimæ in fœdere, non ſolum à Magis & Parthis, ſed etiam à Romanis. Et omnia tranſacta putem in principijs, & caſtris Romanis, per honorem in principem, à quo regnum acciperet Tiridates.

Caſis ex more victimis.] Sic lib. 12. 46. de Rhadamiſto Ibero, & Rege Armeniæ Mithridate. *Simul in lucum propinquum trahit, proviſum illic ſacrificium, imperatum dictitans.* Intellige, *& imperatum.* conjunctiones omittit Tac. Nullum fœdus ſine jurejurando, nec jusjurandum ſine victimis aut ſacrificijs, nec ſacrificium ſine convivio peragebatur.

2. *Subjecit.*] Anno Romæ conditæ 816. ut ſupra cap. 22. *Tillemonius.*

3. *Apud cunctos.*] Romanos nempe & Parthos. Ad utroſque ſpectavit inſita adhuc oculis legionum cædes aut obſidio, *At nunc verſos caſus : iturum Tiridatem oſtentui,* & quaſi captivum, id ad Romanos ſpectat, & ſunt motus lætitiæ, qui in illis augentur.

1. *Comitatem epulaſque.*] Adjecit convivium Corbulo, non ex comitate tantum, ſed quia velut neceſſe fuit. Non enim fœdus ſine ſacrificio fere, nec fœdus aut ſacrificium ſine convivio. quod patet ex his infra. *Structam ante augurale aram, ſubdita face accendi.*

2. *Initia vigiliarum.*] Quæ ſunt excubiæ nocturnæ; unde patet, cœna exceptum fuiſſe Tiridatem eo die, & tranſactam ipſi noctem in caſtris Romanis. & infra: *Poſtero die ſpatium oravit* &c.

Cui convivio ſimul aderant Megiſtanes Armeniaci & Parthici Forte & uxor Tiridatis, quæ obſidem reliquit filiam, & maritum ipſa ſecuta eſt in Urbem, non ſine pompa pluſquam regia.

3. *Per centurionem nuntiari.*] Centuriones vigilias ordine obibant. Tacitus lib. II. Hiſt. *Varus, deflagrante paullatim ſeditione, addit conſilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omiſſo tubæ ſono, quo miles ad belli munia cietur.* Obibat ergo centurio, & rediens nuntiabat duci, recte habere. Polybium vide lib. VI. *Lipſius.*

4. *Convivium buccina dimitti.*] De eo more Polybius lib. XIV. *Eſt ea Romanis conſuetudo, ut tempore convivandi, cuncti tubicines ac buccinatores ad tentorium ducis perſonent, ad hoc, ut nocturnas cuſtodias ſuis locis per id temporis conſtituant.*

O locum opportunum, & huic rei unicum! è quo etiam Livio lux, qui morem hunc, ſed obſcurius tangit, libro XXX. *Tribunis edicit, ut ubi prætorio dimiſſo, ſigna concinuiſſent; extemplo educerent è caſtris legiones. Ita ut imperaverat, ſigna ſub occaſum ſolis efferri cœpta.*

dimitti

dimitti ; & [1] ſtructam ante Augurale aram ſubdita face [2] accendi :

INTERPRETATIO.

epulas tuba ſonitu finiri , & erectam apud Augurale aram , admota face adoleri;

NOTÆ.

Scribit uterque de Scipionis aſtu , quo caſtra Syphacis clam invaſit.

Germanorum principum mos, neſcio an an originem trahat iſtinc. Certe receptum dynaſtis etiam hodie , ut convivium ineant ad ſonum turbæ.

Quod ipſum Alexandrum Macetam feciſſe obſervo , ex Athenæo lib. 12. *Celebrabantur epulæ ad tubæ ſonorem , & tunc quidem in nuptiis , etiam & alias quoties fœdus iniret , ita ut totis caſtris audiretur.*

At enim, quia hic de fine , & de buccina tantum , vide me in Militia Rom. lib. v. Dial. ix. propius certiuſque hæc explicantem. *Lipſius.*

Buccina dimitti.] Firmavit Lipſius in notis, hoc intelligi de *Claſſico* , quod tempore convivandi , cuncti tubicines ac buccinatores ad tentorium ducis canebant, ut ait Polybius lib. 14. At quoniam de *buccina* tantum Tacitus loquitur , & de convivii fine, ſcrupulus mihi erat de hujus loci ſententia.

Quem tandem ſuſtulit idem Lipſius, de Militia Romana lib. 5. dial. 9. interpretans , *claſſicum* illud omnium ſignorum ceciniſſe ante cœnam, *buccinam* vero poſt cœnam. *Pichena.*

Athenæus lib. IV. *Donec cecinit ſolemne finientis convivii ſignum Hunc enim Macedonum noſti morem , in frequentiſſimis conviviis uſurpari ſolitum.*

Buccina.] Cœnante imperatore Romano ex more veteri concentum edebant tubicines circa tabernaculum , ſeu prætorium. ſicque & horam vigiliarum nuntiabant.

1. *Structa ante Auguralem.*] Sic Vett. Lego: *ſtructam ante Augurale aram.* Non enim vult, ſtructum aliquid accenſumve ante aram fuiſſe (non ille mos) ſed in ipſa ara. quam collocat ante Augurale , locum in dextrâ Prætorii parte , ut docuimus ex Hygini verbis , libro II.

Sed quis iſte ritus ? niſi fallor , ille ipſe qui in privatorum etiam conviviis, carpendi aliquid è dapibus & libandi in honorem deorum. hoc tamen diſcrimine , quod vulgo in focum libamenta ea illata , ſedem ſcilicet Larium : hic in Aram , paullo auguſtius, & pro ſplendore Imperatoris.

Et de libatione quidem varii teſtes : proprie ad hunc morem iſti. Homerus in Achillis convivio, libro IX.

—— Dis juſſit ſacrificare
Patroclum ſocium hic libamina jecit in ignem

Dionyſius lib. IV. Antiq. E *foco regio, in quo cum alia ſacra Romani facere ſolent , tum & cænarum libare primitias.* Plutarchus de Fort. Rom. facit Ocriſiam : *primitias & libamenta capientem è menſâ regiâ , & , ut ſolet, in ignem conjicientem.* Silius pulcherrime lib. VII.

Diſtinxit dulces epulas , nulloque cruore
Pollutâ caſtus menſâ cerealia dona
Attulit , ac primum Veſta deterſit honorem
Undique , & in mediam jecit libamina flammam.

Perſius in patellâ poni & deferri ſolere oſtendit : *cultrixque foci ſecura patella.* Ubi vetus interpres: *quia delibantia* (puto, *delibata*) *dapes in ea poſita ad focum feruntur.* Inde *Patellarii dii* , Plauto : Inde Varroni ſcriptum : *deos colere , & dare in patellam μικρὸν κρέας.* Tibullus huc aſpexit, Lares compellans :

Adſitis divi. nec vos è paupere menſâ
Dona , nec è parvis ſpernite fictilibus.

Etiam Livius, lib. XXXIX. Inter pocula atque epulas , ubi libare diis dapes , & bene precari mos eſſet. Denique Horatius :

—— Vernaſque procaces ,
Paſce libatis dapibus.

[1] cuncta in majus extollens, admiratione [2] priſci moris affecit. [3] poſtero
die *ſpatium* oravit, *quo tantum itineris aditurus*, [4] *fratres ante, matremque
viſeret*: obſidem interea [5] filiam tradit, litteraſque ſupplices ad Nero-
31 nem. Et digreſſus Pacorum apud [6] Medos, Vologeſen [7] Ecbatanis rep-
perit non incurioſum fratris: quippe & propriis nuntiis à Corbulone

INTERPRETATIO.

omnia in majus celebrans Corbulo, incitabat regi admirationem antiqui moris. Poſtridie petiit tempus, quo tantam viam ingreſſurus, prius inviſeret fratres matremque: *Intereà filiam obſidem præbet, epiſtolaſque ſcribit ad Cæſarem* inſtar *ſupplicantis. Et profectus invenit Pacorum apud Medos, Vologeſen Ecbatanis, non parum ſollicitum de fratre; nam propriis legatis Corbulonem rogaverat*, ne quam ſpeciem

NOTÆ.

Satyrice & ambiguo ſenſu. ſive quia non paſceret vernas, niſi prius libatis dapibus: ſive quia è libatis dapibus. Et hoc poſtremum, ut religio poëtæ fuit, magis cenſeam ex ejus mente.

Non enim ſemper comburi libamenta ea mos, ſæpe apponi tantum, & mox edi. Artemidorus hoc clare notat de ſacrificulis eo cibo ſe ſuſtentantibus. lib. III cap. 3. *Lipſius.*

2 *Accendi.*] Accipiunt de libatione ea quæ in omnibus epulis, initio convivii diis offerebatur. Sed in tanto tamque ſolemni fœdere potentiſſimarum gentium, puto celebratum eſſe ampliſſimum ſacrificium ad illam aram in Augurali poſitam. nihil ea occaſione ſine apparatu pluſquam regio, & quidem ſub tali principe, qui opibus illudere gaudebat.

1. *Cuncta.*] Cuncta diſciplinæ Rom. in majus celebrans Corbulo, Regem in priſci moris admirationem trahebat. erat quippe *verbis magnificis* Corbulo, & auctoritate, *qua viro militari pro facundia eſſet.*

2. *Priſci moris.*] Ius augurum, jus pontificum apprime callebat, ut & vetuſtum militiæ morem. ſic commentarios tanti ducis nunc & nos admiraremur, ſi fata voluiſſent.

3. *Poſtero.*] Illæ quippe epulæ, quibus exceptus eſt Tiridates à Corbulone, noctu celebratæ ſunt, poſtquam cærimonia fœderis tranſacta fuit, [illegible] in caſtris Rom. Rex pernoctavit. Poſtero die ille proficiſcitur & tempus rogat, quo poſſet inviſere fratres ac matrem, priuſquam viæ ſe daret, Romam profecturus.

4. *Fratres.*] Forte habuit & alios fratres, præter Vologeſen & Pacorum, ſed hos intelligit ibi præcipue. Nam *digreſſus Pacorum apud Medos, Vologeſen Ecbatanis repperit* &c.

Solus venerat Tiridates in Armeniam una cum centurionibus Rom. (vel paulo poſt) qui comitati legatos Parthorum fuerant, in Parthiam redeuntes, & qui jam fere convenerant de omni cærimonia cum tribus Regibus, priuſquam ad colloquium veniret Tiridates.

5. *Filiam.*] Sunt populi qui magis obligantur dato ſequiori ſexu obſide. Eſt in ſexu quod magis curent, vel ob pudorem & infirmitatem ſexus, vel quia per fœminas filiaſque affinitas latius extenditur connubiis.

Forte etiam quia ex ventre certior ſanguis, certior nobilitas generis & ſucceſſio. Tales obſides accipiebat Auguſtus teſte Suet. Forte ſic factum in Tiridate, vel ut puto, quia non haberet mares filios.

6. *Medos.*] Lib. 12 cap. 14.

7. *Ecbatanis.*] Quam Arphaxat condidit. Judith. lib. primo. *Ædificavit civitatem potentiſſimam, quam appellavit Ecbatanas, & lapidibus quadratis & ſectis fecit muros ejus in altitudine cubitorum ſeptuaginta, & latitudine cu-*

petierat, *ne quam imaginem ſervitii Tiridates perferret;* [1] *neu ferrum traderet;* [2] *aut complexu* [3] *provincias obtinentium arceretur; foribuſve eorum*

INTERPRETATIO.

ſervientis exhiberet Tiridates, & ne enſem poneret, aut ſalutatione provincias regentium prohiberetur, aut ad limina eorum expectaret, tantumque

NOTÆ.

bitorum triginta: turres vero ejus poſuit in altitudinem cubitorum centum.

Strabo: *Ecbatana magna civitas, & Medici imperii caput, qua nunc etiam Parthi regia utuntur. Nam reges ibi aſtatem agunt, quia frigida eſt Media, hiemem vero Seleucia, qua ſecus Tigrim eſt prope Babylonem.* Hodie Tauris dicitur, olim etiam Terva.

Ecbatanis.] Vbi forte æſtivum tempus traducebat ut Rex Perſarum olim, teſte Xen. lib 8. παιδ. *Temporis hiberni ſeptem menſes Babylone, (hac enim regio calida) vere tres menſes Suſis, & acri aſtate duos menſes Ecbatanis agebat.*

Et lib. 3. Anabas. *Ad Orientem fert verſus Suſa & Ecbatana, ubi ver & aſtatem agere Rex dicitur.*

Ecbatanis.] Ecbatana, urbs Tropatenæ regni ſive provinciæ, in Media regione imperii Perſarum vel Parthorum. hodie *Tauris*, urbs provinciæ *Adirbeitzan*, in regno Perſiæ: *Tillemon.*

1 *Neu ferrum traderet.*] Perſæ enim & Parthi omnes ſemper de more cincti. Ammianus libro XXIII. *Omnes promiſcue vel inter epulas feſtoſque dies gladiis cincti cernuntur, quem Græcorum veterum morem, primos abjeciſſe Athenienſes, Thucydides eſt auctor.* At de ritu ponendi apud Magiſtratus ferri, in Electis mihi dictum, cap. de Lictoribus. *Lipſius.*

Neu ferrum traderet.] Intelligendum, ipſe Tiridates Corbuloni. *Rhenanus.*

Puto intelligendum de ſolis conſulibus in urbe, aut de proconſulibus in provinciis. Forte hîc de ſolo principe. quod colligi poſſit ex Dione. Nam tum affixit, rex gladium vaginæ, ne *tradere* cogeretur, cum ſalutaret principem. ſed quid de comitibus regis, nam filii regum fratrum & Megiſtanes aderant Parthi & Armenii. an gladium poſuere? Puto plebeios & privatos tantum ſic poſuiſſe coram conſulibus, aut proconſulibus. quo officio exceptus Rex ille & comites. ſed cum acceſſit ad principem ſupplex & venerabundus, tum neceſſaria cærimonia fuit, ſed qua ipſo momento ſtatim diſpenſare potuit princeps comiter occurrendo.

Neu ferrum traderet.] Quippe quaſi ſignum fuiſſet dediti captivique hominis. Cæſar 7. de bell. Gall. *Verſingentorix deditur, arma projiciuntur.* Et ibid *Ædui manus tendere & deditionem ſignificare, & projectis armis, mortem deprecari.*

Traderet.] Non Corbuloni aut in caſtris, ſed Romæ, cum ad tribunal principis accederet, regium diadema recepturus. Et certe nemini Tiridates, etiam Romæ gladium tradidit, imo & cum clavis aureis baltheo adfixit teſte Dione, neque à fortiori apud proconſules dum provincias Rom. peragraret, neque etiam apud alios magiſtratus minores.

2. *Aut complexu.*] Duplex ritus. Priorem illuſtro Spartiani Severo, de quo legato Africæ: *In ea legatione, cum eum quidam municipum ſuorum Leptitanus, pracedentibus faſcibus, ut antiquum contubernalem ipſe plebeius amplexus eſſet: fuſtibus eum ſub elogio praconis cecidit, legatum populi Rom. homo plebeius temere amplecti noli.* Interdicti ergo provinciales complexu.

Sed nec in fores ſtatim illis aditus, uti eleganter Salvianus lib. III. de Gubernat. *Intra januas non modo illuſtrium poteſtatum, ſed etiam praſidum aut prapoſitorum, non omnes paſſim intrare praſumunt, niſi quos aut judex vocaverit, aut negotium traxerit, aut ipſa honoris proprii dignitas introire permiſerit: ita ut ſi quiſpiam fuerit inſolenter ingreſſus,*

aſſiſteret: tantuſque ei Roma, quantus [1] *conſulibus, honor eſſet.* Scilicet [2] externæ ſuperbiæ ſueto, non erat notitia [3] noſtri: [4] apud quos vis imperii

INTERPRETATIO.

illi decus eſſet in urbe, quantum conſulibus. *Nempe externo faſtu innutritus, noſtri moris ignarus fuit: apud quos vis dominationis præpollet, vana con-*

NOTÆ.

aut cadatur, aut propellatur, aut aliqua verecundiæ atque exiſtimationis ſuæ labe multetur.

Quod augendæ dignitati uſurpatum à præſidibus, uti privatim à quibuſdam per ſuperbiam Romæ. *Lipſius.*

Igitur interdicti provinciales complexu legatorum, nempe *plebeii*, non *inluſtres.* quod patet ex his verbis Salviani: *aut ipſa &c. dignitas introire permiſerit.*

3. *Provincias.*] Id nempe rogat, ut honorifice per provincias incedens exciperetur. quod factum eſt teſte Dione 63. *Eumque urbes magnifice ornatæ, ac populi magnis lætiſque acclamationibus excipiebant: quæque neceſſaria erant, omnia gratis ei præſtabantur.* Si id interdictum foret regi, potius fuerit arcanum dominationis forte quam majeſtatis aut amplitudinis Rom. documentum.

1. *Conſulibus.*] Id intelligendum de reſpectu, & veneratione ſimili, non de omnibus omnino honoribus. Non enim duodecim lictores aut faſces præcederent Regulum, ut conſulem populi Rom. nec alia ſimilia munera obiiſſet Romæ Rex externus. Sed ipſi via, & etiam loco cedere debuerunt. Forte potuit habere accenſum aut lictores quoſdam, qui præirent, ut conſuli, & alia decora quæ pro more deferebat populus Romanus iis, quos reges & amicos appellaſſet.

Inter quæ decora fuerunt ea quæ narrat Salluſt. Bell. Iug. Vbi de Gauda Maſſiniſſæ nepote. *Cui Metellus petenti more regum, ut ſellam juxta poneret, item poſtea cuſtodiæ cauſſa, turmam equitum Rom. utrumque negaverat honorem, quod eorum modo foret, quos populus Rom. reges appellaviſſet, præſidium. quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Rom. ſatellites Numidæ traderentur.*

2. *Externæ.*] Intelligit reges *externos*, & præcipue Orientales, qui fere omnes hauſere aliquid ex luxu ſuperbiaque Regum olim Perſarum. Nam in Europa populi regeſque minus luxuriæ ſuperbiæque dediti, qui fere non artes habuere, quibus amœnitas, elegantia aut luxus oſtentatur.

Sed contra certe longe fortiores Orientalibus, ut manifeſtum de Gallis qui Aſiam ſubegere, Regeſque ipſos vicere. patet de Macedonibus & de Romanis ipſis qui in Oriente præpolluerunt. Nec unquam Oriens præpolluit in Occidentem.

3. *Noſtri.*] Sui ipſius velut obliviſcitur Tacitus, & faſtum altero faſtu calcat. Nam & hæc *inania* non tranſmiſere Romani, ut Rex Arſacides ſupplex veniret in caſtra, & ad imaginem Neronis procumberet, dein idem Romæ ad ipſius Cæſaris pedes provolveretur.

Certe hæc utrimque inania ex æquo, & tamen longe major in Romanis ſuperbia. Quaſi vero Tiridates exhibitus oſtentui ſit populo Rom. & principi ſine faſtu & grandi, vanaque imagine decoris. Quaſi vero cæteros proceres Rom. rex adierit, non obſervata certa honorum pompa, ut quemque nobilium decuit, vel pro claritudine, vel pro magiſtratu quem obtinuerant; cæteriſque ſervatis, quæ certe, licet re inania, tamen acriter efflagitantur, & ſeriò exiguntur.

At hæc ferebat pro regno Tiridates, Romani pro imperio, ſeu pro jure imperii retinendo exigebant. Omnia pro regno licere & decere videntur. *omnia*

valet, inania tranſmittuntur. Eodem anno [1] Cæſar nationes Alpium ma- 32

INTERPRETATIO.

temnuntur. Eodem tempore Nero admiſit in jus Latii *gentes Alpium maritima-*

NOTÆ.

ſerviliter pro dominatione, inquit Tac. infra lib. Hiſt. de Othone.

4. *Apud quos jus imperii valet, inania tranſmittuntur.*] Leviter dubito, num, *vis imperii*, legendum ſit. *Vis* enim magis proprie opponitur ad *inania*, quam *jus*.

Quaſi dicat: Illi inania ſectabantur, nos rerum ſubſtantiæ inſiſtimus. lib. 2. *Favorabili in ſpeciem oratione, vim imperii tenuit.*

Et lib. 3. *Sed Tiberius vim principatus ſibi firmans, imaginem antiquitatis ſenatui præbebat.* lib. 15. *Ad vim dominationis converſus.* Pichena.

Inania.] *Inania* fere hæc, an gladium poneret, an foribus legatorum aſſiſteret, ſed *vis imperii retinebatur* principi Romano, cum poſſeſſionem Armeniæ continuaret, cum daret ipſe regnum ſupplici & adoranti Arſacidæ.

1. *Cæſar nationes Alpium maritimarum.*] Locus hic admonet, ut varia Alpium nomina attingam, quando eorum, qui de his ſcripſere etiam ex recentioribus, diligentiam non ſatis probem Igitur *Alpes Pœnas* eſſe opinor, per quas ex *Druentia* flumine recta in Italiam tenditur *Brigantionem* verſus & *Ferietam*, quæ via noſtro quoque tempore eſt frequens.

Alpes. *Graias* quæ & *maritima*, quod per eas Hercules iverit, ubi etiam Monœci portus illi ſacer, ut auctor eſt Ammianus lib. 15.

Cottias, qua à *Seguſio* oppido per *Centronas* itur: tametſi recentiores, ut Paulus Diaconus & Ge. Merula *Cottias* eſſe exiſtiment, in quibus *Bobium* urbs eſt, quod antiquis auctoribus non eſt probabile.

Cottias appellatas quandoque etiam *Iulias* non falſo fortaſſe aliqui tradunt, quod in eas per *Tricaſſinos* eatur. Belloveſum autem per Tricaſſinos in Iulias Alpes veniſſe, Livius eſt auctor.

Sed & non male *Iulias* Tacitus appellat Alpes, quæ verſus *Carnos* ſunt, unde & *Iulium Carnicum*, & *Forum Iulii*, qua ex Venetia in Noricum itur. cui ſententiæ ex recentioribus adſtipulatur Sabellicus in Aquileienſi hiſtoria.

Sunt & *Rhætica Alpes*, quibus in Rhætos vadimus, quos vulgo *Griſones* vocant: incipiunt ab Adya monte (Straboni corrupte legitur nunc *Adula*, nunc *Advela*) id eſt inacceſſo. Vernacula ſimplicitas *montem Bralium* nuncupat, in Volturena, ſeu ut imperiti, in valle Telina, & in Venetiam protenduntur, donec Ocræ ſubeant.

Lepontia adhuc ſervant nomen. ſunt in *Suitenſibus*, qua *Claronam* ex *Bilitſonia* caſtro recta tendimus.

In Alpibus, quas Cæſar in commentariis *ſummas* appellat, cum cæteris convenio. Sunt inter *Sedunos* & *Veragros*, ubi & *Octodorus* eſt pagus, quem *Sancti Mauritii*, vocant.

Cæterum quamvis hæc noſtra ſententia videatur plurimis auctoribus congruere, non arbitror omittendum, eſſe etiam qui refragentur, quando Ptolemæus inter Adulam & Ocram *Pœnas Alpes* collocet, quo in loco eſſe Rhætica juga ipſe prodidi. Verum ex Plinio illius ſententia confutatur, qui de Graiis & Pœninis in Salaſſos deſcendi tradit: ut fortaſſe *Pœnina Alpes* illic incipiant & deſinant in maritimas, ſi Ammianum ſequimur.

Eſt & adhuc Suitenſibus, qui vulgo eorum ſermone Alpes *Grey* dicatur mons, qua *Friburgum* tendimus. Ipſe inter veteres non omnino conſtitiſſe harum nomenclaturam exiſtimo. Nam & Plinius in *Lepuntiis* diſſidere viſus eſt, qui cum *Cottiana juga* Centronibus vicina tra-

ritimarum in [1] jus Latii tranſtulit. [2] Equitum Romanorum locos ſedi-

INTERPRETATIO.

rum. Ludis Circenſibus ſedes equitibus Rom. attribuit ante ſubſellia plebis; quippe

NOTÆ.

didiſſet, Graijs Alpibus, aut eaſdem, aut certe contiguas *Lepuntias* mavult: quod non probo, cum longe gravior ſit auctor Cæſar, unde noſtra ſententia fulcitur; & Plinius non affirmet, ſed aliorum relatione ex etymo innuere videtur. *Alciatus.*

Alpes maritimæ ſunt, quas mare *Liguſtinum* & *Gallicum* abluit, ſcilicet à *Portu Herculis* ad uſque *Tauroentum* portum Maſſilienſium. Earum incolæ ex noſtris gentes tranſalpinæ fuerunt, *Deceates, Oxybij* & *Salyes*: ex Ciſalpinis, (ſi Romam ſpectes) Montani Ligures, à *Macra*, ut ait Cato, in *Nicæam* effuſi: inter quos memorati, *Intemelii, Ingaunique*, Italiæ regione nona, juxta deſcriptionem Auguſti.

Sed licet Alpinis maritimis Oxybios, Deceates & Salyes annumerarim, ſecutus ſcriptores & inſcriptionem, quam hic ſubdere, & inde argumentari volui: non exiſtimo Neronianum edictum quidquam ad noſtros attinuiſſe.

Aliunde igitur jus Latij Antipolis oppidum habuit, quod Plinius Latinum ſcripſit, de quo alias pluribus. Eſt autem inſcriptio alteri columnæ matricis Eccleſiæ Venſienſis hujuſmodi: *Curante Ae. Iulio. Honorato. P. Præſide. Alp.*

Quod ſi præſidatui Alpini provinciales populi ſubjecti fuere, alia trans, alia cis Varum magiſtratuum poteſtas fuit: ut alteri præſidi Alpium, alteri procuratori maritimarum Alpium parerent.

Quare diverſos populos diverſi juris fuiſſe neceſſe eſt dicere, ſic ut nihil majores noſtros Neronis edictum attigerit. *Vertranius.*

Alpium.] Alpes Maritimæ montes Liguriæ regionis, in finibus Galliæ hodie *Alpes maritimes*, in parte meridionali Status Pedemontij &c ex Chartis Sanſonis. *Tillemonius.*

1. *In jus Latii tranſtulit.*] Sueton. in Aug 47. *Merita erga pop. Rom. allegantes Latinitate vel Civitate donavit.* Latinitate, id eſt, jure Latij veteris. Inde apud Plinium lib 3. legitur quædam oppida fuiſſe Civium Rom. *alia Latinorum veterum.*

Cic. ad Att. lib. 14. *Multa Siculis Cæſar, neque me invito, & ſi Latinitas erat non ferenda.* *Latium* quoque *dare* dixit Spartianus in Hadriano. Tac. lib. 19. *Fœdera ſociis, Latium externis dilargiri.* Lupanus.

Ius Latij.] Anno Romæ conditæ 816. ut ſupra cap. 21. *Tillemonius.*

Latij.] Lib. 11. cap 23. *Tillemonius.*

2. *Equitum Rom. locos.*] Ita mos in Circo ſedendi fuit (nam de theatro alius mihi locus) ad Auguſti ævum ſpectaculum id ſenatus, eques, plebes inibant indiſcreti.

Nam Roſcia lex & Iulia Theatralis, de ſcena tantum caverant, non de Curulibus ludis. Qui quoniam antiquiſſimi, religione quadam, cenſeo, & ſimul non alienandæ plebi, ſervatus in iis mos priſcus.

Cornelio Cinna demum, & Valerio Meſſalla Coſſ. anno urbis DCCLVIII. mutavit Auguſtus. Dio lib. LV. *Et curſus equorum ſeorſim quidem ſenatores, & ſeorſim equites à cætera plebe ſpectant, quod & hodie fit.*

Ita ut ſaltem juberet ſeorſim ſpectare ſenatum, ſeorſim equitem: non tamen loca illis certa adſignaret ſtataque.

Itaque in alia atque alia regione Circi ſpectabant, (ſedilibus videlicet his aut illis à plebe occupatis) donec tollendæ confuſioni, Claudius imp. ſenatui attribuit certam manſuramque ſedem. Suetonius cap. XXI. *Circo maximo marmoreis carceribus auratiſque metis exculto, propria ſenatoribus conſtituit loca, promiſcue ſpectare ſolitis.* Ait promiſcue: magis vere proprieque, vage.

Eam enim Suetonii mentem eſſe, libens

libus plebis antepoſuit, apud [1] Circum. namque ad eam diem [2] indiſcreti inibant, quia [3] lex Roſcia nihil niſi de quatuordecim ordinibus ſanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac [4] priora. ſed [5] feminarum illuſtrium ſenatorumque plures [6] per are-

INTERPRETATIO.

ad id tempus indiſtincte & promiſcue intrabant, quia lex Roſcia nihil cavit, niſi de quatuordecim ordinibus apud theatrum nempe. *Certamina gladiatorum eodem anno exhibita ſunt æquali ſplendore & pompa ac ſuperiora* ſpectacula. *At plures feminæ*

NOTÆ.

concredo rem eam explicanti cum cura, lib. LX. *Spectabant quidem antea in Circo, ſeorſim & ſeparatim ſenatores & equites à cætera turba. Nondum tamen certa & ſtata loca illis aſſignata ſunt. Sed tunc Claudius, ſedem quam nunc occupant, ſenatoribus conſtituit, & præterea ipſis, ſi qui vellent, ſpectare ludos in privata veſte permiſit.*

Sed Claudius ſenatui tantum, equiti ecce nunc Nero. Sueton. cap. XI. *Circenſibus loca equiti ſecreta à cæteris tribuit.* Plinius l. VIII. c. VII. ſatis oſtendit nova exædificata ea loca fuiſſe: *Cæſar Dictator*, inquit, *euripis arenam circumdedit, quos Nero princeps ſuſtulit, equiti loca addens.*

Quod in fine verborum Dionis eſt, nolim negligas. Nam etiam poſt loca diviſa, promiſcue licuit ſpectare ſenatoribus, ſed in veſte, ut ait, privata.

Exemplum in Plinio l. IX. Epiſt. ubi Corn. Tacitus hic ipſe noſter in *equeſtribus* ſpectat, & ſi ſenator. *Nunquam majorem*, ait Plinius, *cepi voluptatem, quam nuper ex ſermone Corn. Taciti. Narrabat ſediſſe ſe Circenſibus proximum equiti Rom.* &c.

Hæc ſatis ad Taciti mentem: nam de lineâ, de cancellis, de loco feminarum alibi dico ubertim. *Lipſius.*

1. *Circum.*] Circus Maximus, lib. 6. cap. 45. *Tillemonius.*

2. *Indiſcreti inibant.*] Sic infra: *Iniſſe eum domeſticam ſcenam.* Lipſius.

3 *Quia lex Roſcia.*] Hanc tulit Roſcius Otho Vnde ab Horatio in Epodo dicitur. *Othone contempto ſedet.* Quatuordecim ordines Seneca appellat *equeſtria.* Lupanus.

L. Roſcius trib. pleb. legem tulit, *ut equitibus Rom. in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur*, ait Livius lib. 99. At in aliis locis, ut in Circo, an promiſcue, an ſeparatim equites à plebeiis ſpectarent, lex Roſcia non caverat: ideoque Neronis edicto locus equeſtri ordini, ut in theatro ante fuerat, in Circo aſſignatus eſt. *Vertranius.*

4. *Priora.*] Ac priora. nempe hæc ſpectaculis veteris Reipub. vel ſuperiorum principum, vel utriſque æqualia erant.

5. *Feminarum illuſtrium ſenatorumque.*] Cur invertitis cenſores? Non enim, inquiunt, probabile eſt, feminas deſcendiſſe in arenam. Boni viri quam bene ſentiunt de ſexu, quo nihil abruptius, cum ſemel frenum excuſſit ingeniti pudoris.

Sed diſcite, & credite priſcis, non in caveam ſolum feminas veniſſe, ſed in arenam. Iuvenalem omitto Satyra 6. Suetonius ecce in Domitiano cap. IV. *Venationes gladiatoreſque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modo pugnas, ſed & feminarum.* Et Statius de iiſdem ludis 1. Silv.

Stat ſexus rudis inſciuſque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque Phaſim
Thermodontiacas calere turmas.

Adeoque id verum & vulgatum, ut Severo imperante cavendum Senatuſconſulto fuerit, *non ultra feminam ullam ad gladium depugnare*, ait in Severo Xiphilinus. *Lipſius.*

33 nam [1] fœdati ſunt. C. Lecanio, M. Licinio Coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero [2] promiſcuas ſcenas frequentandi. nam adhuc per domum aut hortos cecinerat Iuvenalibus ludis, quos ut parum celebres & tantæ [3] voci [4] anguſtos ſpernebat. Non tamen Romæ incipere auſus, [5] Neapolim quaſi Græcam urbem delegit: *Inde initium fore, ut tranſgreſſus in [6] Achaiam inſigneſque & antiquitus [7] ſacras coronas adeptus, majore fama ſtudia civium eliceret.* Ergo contractum opidanorum vulgus, & quos è proximis coloniis & municipiis ejus rei fama civerat; quique Cæſarem per honorem, aut varios uſus ſectanrur,

INTERPRETATIO.

inſignes, & patrum plurimi gladiatores certamine contaminati ſunt. C. Lecanio, M. Licinio Coſſ. vehementiore in dies libidine exardebat Nero promiſcuis theatris ludicrum celebrandi. quippe hactenus cantaverat intra penates vel hortos, ludis Iuvenalibus; quos, ut minus illuſtres, & tanta voci impares aſpernabatur. Non tamen auſpicari in urbe auſus, elegit Neapolim veluti Græcanicum opidum: Hinc principium fore, ut inde tranſvectus in Græciam, cum eximias, & jam olim ſacras coronas obtinuiſſet, majori gloria animos civium pelliceret. *Itaque confluens municipalium plebecula, & quos è vicinis oppidis civitatibuſque ejus rei rumor exciverat, & qui principem ſequuntur, vel officij cauſa, vel ob diverſa negotia, etiam cohorte*

NOTÆ.

6. *Per arenam fœdati.*] *Arena* gladiatoria ſignificatur, in qua gladiatores pugnabant, unde *arenarij* dicti. *Arenarij* teſtis meminit Chariſius I.ctus in cap Ob carmen in Digeſtorum tractatu de teſtibus. *Lupanus.*

1 *Fœdati ſunt.*]Non ipſo ſpectaculo ſolo, (quamvis id indecorum feminis) ſed ipſo certamine inter gladiatores diffamati pollutique ſunt cives illuſtres utriuſque ſexus.

2. *Promiſcuas ſcenas.*] Nempe ubique locorum, & palam ac publice.

3. *Voci.*] Quam adulatores divinam & cœleſtem vocabant. Suet. Ner. 21. *Flagitantibuſque cunctis cæleſtem vocem reſpondit quidem in hortis ſe copiam volentibus facturum.*

Addit Sueton. cap. 20. *Sed & plumbeam chartam ſupinus pectore ſuſtinere, & clyſtere vomituque purgari, & abſtinere pomis cibiſque officientibus, donec blandiente profectu (quanquam exigua vocis & fuſca) prodire in ſcenam concupivit.* Itaque lamina plumbea pectori impoſita, vel etiam porro ſectivo vocem alebat. Plin. *Sacram* vocabant Græci vocem Neronis.

4. *Anguſtos.*] Anguſti illi ludi, quia parum celebres, ut nuper reperti, vel quia exhibiti in hortis tantum, non in Urbe & publice, non in aſpectu totius orbis & generis humani. quod volebat cytharœdorum ſummus Cæſar.

5. *Neapolim.*] lib. 14 cap. 10. *Tillem.*

6. *Achaiam.*] Lib. 1. cap. 76. Tom. I. *Tillemonius.*

7. *Sacras coronas adeptus.*] Sacra certamina dicebantur in Græcia; *Olympia, Pythia, Iſthmia, Nemea.* Qui hæc quatuor vicerant, *Periodonica* dicebantur. Ingentes vero honores *Hieronicis* hiſce, (nam ita à Suetonio dicuntur) habitos docet Vitruvius lib. 9.

Nam cum palma & corona audiebant ſuas laudes, & auctor eſt Suetonius, Neronem reverſum è Græcia, Neapolim diſjecta muri parte introiſſe, *Hieronicarum* more.

Cic. pro Flacco ait majus fuiſſe apud Græcos in his certaminibus viciſſe, quam triumphaſſe Romæ. Itaque *ſacras*

etiam

[1] etiam militum manipuli theatrum Neapolitanorum complent. Illic, 34
plerique ut arbitrabantur, [2] triſte; ut ipſe, providum potius & ſecundis numinibus evenit. nam egreſſo qui affuerat populo, vacuum & ſine ullius noxa theatrum collapſum eſt. Ergo per compoſitos cantus grates diis, atque ipſam recentis caſus fortunam [3] celebrans, petituruſque [4] maris Hadriæ trajectus, apud [5] Beneventum interim conſedit: ubi gladiatorium munus [6] à Vatinio celebre edebatur. [7] Vatinius inter

INTERPRETATIO.

militum ſcenam Neapolitanorum implent. Illic res contigit, ut plerique exiſtimabant, improſpera, at ut ipſe Nero putabat *felix ac fauſta potius, diiſque faventibus* accidit. *quippe digreſſa, qua ſpectaverat plebe, corruit theatrum vacuum, & ſine cujuſquam damno Itaque diis grates* agens *per meditatos cantus, & ipſum recentis fortunæ eventum extollebat, & cum trajecturus eſſet Adriaticum pelagus, intereà Beneventi commoratus eſt; ubi Vatinius inſigne gladiatorum ſpectaculum exhibebat. Vatinius inter*

NOTÆ.

coronas hic vocat Tacitus ea cauſa. *Lupanus. Sacras coronas* vocat, quia ſacra diis certamina illa.

1. *Etiam militum manipuli.*] Prætoriani nempe, non quaſi aſſiderent theatro, ut immodeſtos fautores hiſtrionum, aut plebis licentiam cohiberent, ut in urbe, ſed ut implerent theatrum, & infrequentiam loci ſupplerent, juvarent cantum; & partem oblectamenti perciperent Et ſimul principi citharœdo faverent, palamque adularentur, ac plauderent.

2. *Triſte.*] Suis quiſque rationibus nitebatur. Hi ut *triſtem* eventum interpretabantur, ſubito collapſum eſſe theatrum, Nero vero tamquam *providum, & ſecundis numinibus id eveniſſe* putabat, quod ſcil. theatrum *ſine ullius noxa collapſum eſſet.*

Sic quæ fortuita ſunt in religionem trahuntur, prout quiſque affectus eſt. Sæpe inepte & inſane, more vulgi.

Sueton. Ner. 20. *Prodiit Neapoli primum, ac ne, concuſſo quidem repente, motu terræ theatro. ante cantare deſtitit quam inchoatum abſolveret νόμον. Ibidem ſæpius & per complures cantavit dies: ſumpto etiam ad reficiendam vocem brevi tempore, impatiens ſecreti, à balneis in theatrum tranſiit. mediaque in* Orcheſtra, *frequente populo epulatus, ſi paululum ſubbibiſſet, aliquid ſufferti tinniturum Græco ſermone promiſit.*

3. *Celebrans.*] Non apud ſcenam aut in theatro, neque enim ſtatim reſtitui theatrum potuit in municipio Græculo; ſed dum proficiſcitur, per vias & dum petit trajectus maris Hadriatici. uſque adeo hiſtrionico Cæſari, componendi carmen cantandique veſana libido fuit, ut neque theatro collapſo, à cantilenis abſterreri poſſet.

4. *Maris Hadriæ.*] Hadriaticum vel Adriaticum & ſuperum mare, pars eſt maris Mediterranei, & alluit oram ſeptentrionalem Italiæ, partem Illyrici latè ſumptì, & Græciæ regionis. Hodie vocamus, *Golfe de Veniſe.* Nomen antiquum etiam retinet. eſt inter Italiam hodiernam imperiumque Turcicum Europæum *Tillemonius.*

5. *Beneventum.*] Urbs Hirpinorum populorum, in Apulia provincia Italiæ. Hodie *Benevento* Italis, & *Benevent* Francis. urbs provinciæ Principatus Ulterioris in regno Neapolitano. *Tillemon.*

6. *A Vatinio.*] Et ſumptu Vatinii, qui immenſas opes flagitiis & ſceleribus aulicis cumulaverat, ut ſpectaculum celebraret, quod neque alii prætores aut conſules auderent, & quod jam olim à Tiberio prohibitum, niſi certam ſummam pecuniæ, & cenſus poſſiderent.

Cui bono portentum illud in munici-

fœdiſſima ejus aulæ oſtenta fuit, [1] ſutrinæ tabernæ alumnus, [2] corpore [3] detorto, [4] facetiis ſcurrilibus: primo [5] in contumelias aſſumptus, deinde optimi cujuſque criminatione eo uſque valuit, ut gratia, pecunia, vi

INTERPRETATIO.

turpiſſima iſtius aulæ portenta fuit, in ſutrina taberna educatus, diſtortis membris, joco & dicacitate; primò in ludibria adſcitus. dein optimum quemque criminibus petens, eo uſque præpolluit, ut etiam praves auctoritate, opibus, & vi nocendi ſu-

NOTÆ.

pio hæc celebraret, an candidatus conſulatus, & magiſtratuum populi Romani? Niſi forte, ut ſibimet placeret, *aut* Neroni ſuo, & ſimili principis populo. Attamen hæc non ſine providentia aliqua, ut nebulo vana prodigentiæ libidine, profunderet ſpargeretque in plebem opes quas ſævitia, & aliis flagitiis cumularat. Vt ſic ad priorem egeſtatem, ſubverſo tandem Nerone, detruderetur.

7. *Vatinius inter fœdiſſima ejus aulæ oſtenta.*] De hoc ſutore Vatinio, Martial.

Vilia ſutoris calicem monumenta Vatini
Accipe, ſed naſus longior ille fuit.

Cujus Epigrammatis argutiam non cepit Turnebus. Ego ſententiam puto, cum quattuor naſos oblongos haberet ille Vatinianus calix: tamen longiorem iis fuiſſe Vatinii naſum.

Notatque callide eum, ut acrem & ſagacem inquiſitorem, criminatoremque. Ita enim fuit. Xiphilinus eum ait adeo hoſtem optimatibus fuiſſe, ut ſemper in ore haberet: Μισῶ σε Καῖσαρ ὅτι συγκλητικὸς εἶ: *Odi Te Cæſar, quia ſenatorius es.* De populo ipſo Juvenalis:

Tu Beneventani ſutoris nomen habentem
Siccabis calicem naſorum quattuor.

Lipſius.

Sic capio: quattuor his naſis calicis, etiam ſimul adjunctis longior fuit ille Vatinii naſus, quo inquirebat & inveſtigabat crimina majeſtatis & inveniebat in publicam perniciem natus nebulo.

Vatinius.] Fuit & Vatinius temporibus Auguſti huic fere ſimilis, de quo ſic Velleius lib. 2. *Vt Vatinius nulli homini non poſtferendus, in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii; adeo ut animus ejus digniſſimo incluſus domicilio videretur.*

Et Seneca: *Vatinium hominem natum, & ad riſum & ad odium: ſcurram fuiſſe venuſtum, & dicacem memoria proditum eſt: in pedes ſuos ipſe plurima dicebat.*

1. *Sutrina taberna alumnus.*] Vel tyro, vel ſervus, aut verna ſutoris, forte filius.

2. *Corpore detorto.*] Forte ex deformitate & deridiculo corporis, ſic dictus *Vatinius.* Plin. lib. 11. 45. *Vola homini tantum, exceptis quibuſdam.* (animalibus) *namque & hinc cognomina inventa. Planci, Plauti, Scauri, Panſæ, ſicut à cruribus Vari, Vatiæ, Vatinii,* &c.

3. *Detorto.*] Sic Tac. lib. 12. 49. de ſimili coprea ſub Claudio: *Ignavia animi & deridiculo corporis, juxta deſpiciendus,* ut corpus ſæpe ita & animus; *diſtortum vultum ſequitur diſtortio morum.*

Quod mirum incitamentum eſt contumeliarum. Et præſertim adludente ſimili ingenio, quod facetiis & dicacitati par ſit, vicemque reddat.

4. *Facetiis ſcurrilibus.*] Intellige facetias è trivio & ineptas, ut talem copream decuit, quæ quo magis abſurdæ, tanto magis ridiculæ. Suet. de Veſp. 22. *Erat enim dicacitatis plurimæ, & ſic ſcurrilis ac ſordidæ, ut ne prætextatis quidem verbis abſtineret. Et tamen nonnulla ejus facetiſſima extant.*

Facetiis ſcurrilibus.] Sic innuit, fuiſſe è vulgo, & è media ſuburra facetias hominis. Non docta ea contumelia fuit,

5. *In contumelias.*] Vertunt, quaſi aſſumptus fuiſſet, ut contumelias faceret aulicis, ipſiſque illuderet, per jocum, ſcurilitatem & viles facetias. Potuit id

nocendi [1] etiam malos præmineret. Ejus munus frequentanti Neroni, 35
[2] ne inter voluptates quidem à ſceleribus ceſſabatur. Iiiſdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia ſuper Iuniæ familiæ claritudinem divum [3] Auguſtum atavum ferebat. Iuſſi id accuſa-

INTERPRETATIO.

perarat. Ejus ſpectaculum celebrans Nero, ne inter oblectamenta quidem à criminibus temperabat. Nam eo ipſo tempore Torquatus Silanus mori cogitur, quia præter nobilitatem Iuniæ gentis, divum Auguſtum inter avos recenſebat. Imperatum delato-

NOTÆ.

facere ſcurra, nec ſolum reddere contumelias, ſed etiam incipere.

Sed præciſè ſenſus Taciti eſt, initio aſſumptum eſſe Vatinium, ut contumelias & ludibria ferret, non faceret. niſi forte ambigue id dictum ſit, ita ut contumelias verborum acciperet, dein & referret Vatinius, & in id aſſumptus eſſet. quod non puto.

Et melior ſenſus eſt ita, ut primo in contumelias, nempe ferendas aſſumptus, dein tamen ipſe in jurias, & criminationes inferre auſus ſit & pro contumeliis verborum, veras injurias mox redderet.

In contumelias.] Cui nempe illuderetur, & qui ludibrio obnoxius eſſet, ut in tali aula. primo fuit inter ſcurras & copreas.

De quo fere dici poteſt quod Suet. Claud. 8. *Nec eo minus contumeliis obnoxius vixit. Nam & ſi paulo ſerius ad prædictam cœnæ horam occurriſſet, non niſi ægre, & circuito demum triclinio recipiebatur. Et quoties poſt cibum addormiſceret, quod ei fere accidebat. olearum ac palmularum oſſibus inceſſebatur, interdum ferula flagrove, velut per ludum excitabatur à copreis*, &c.

Igitur aſſumptus Vatinius, primo ut contumelias ferret, non ut faceret; ſed non in eo diu perſtabit, non flebit inultus puer.

Statim pro ludibriis vera mala reddet. Igitur primò facetiis ſcurrilibus ipſe riſum tantum movebat, & ludibrio expoſitus contumelias ferebat, ſed poſtea gratiam adeptus, criminationes exercuit. Et veras contumelias, ſolidaſque injurias retulit.

In contumelias.] Non quas faceret, ſed ferret.

1. *Etiam malos.*] Initio tantum ridiculus ſcurra fuit, & ſolis facetiis exercitus, ac primo velut innoxius agebat in aula Neroniana; ac poſtea vi nocendi, & flagitiis inter malos fuit, ita ut etiam ipſos malos præmineret.

Etiam aliis præmineret.] Scripſi, *malos*, ex Flor. vulgo *malis*. lib. 3. *Ac tamen appellatione aliqua, cetera imperia præmineret.* lib. 12. *Caſſius ceteros præminebat peritia legum.* Pichena.

Etiam malos.] E ſutrina taberna non debuit exſiſtere *malus* verna. eo tamen ille provectus eſt inter aulæ flagitia, ut non ſolum *malus* ille, ſed & *malis* ipſis pejor, ac deterrimis deterior eſſet.

2. *Ne inter voluptates quidem.*] De Alexandro Curt. lib. 9. *Hunc apparatum carnifex ſequebatur. quippe Satrapes Aſpaſtes (de quo ante dictum eſt) interfici juſſus eſt, adeo nec luxuria quidquam crudelitas, nec crudelitati luxuria obſtat.*

3. *Auguſtum atavum.*] Silanus de quo hic, filius M. Silani, qui occiſus ab Agrippina ſupra lib. 13. M. Silanus filius Junii Silani & Æmiliæ Lepidæ. Æmilia Lepida nata ex Julia, quæ neptis Auguſti, Julia nata ex Julia filia Auguſti.

Sic Julia filia. Julia neptis, Æmilia proneptis, & mater Silani abneptis Auguſti fuit.

M. Silanus *pater* iſtius Silani. Jun. Silanus *avus*, qui maritus Æmiliæ Lepidæ. Æmilius Paulus *proavus*, qui vir Juliæ neptis Aug. M. Agrippa *abavus*, qui vir Juliæ filiæ Auguſti, Auguſtus *atavus*, qui pater Juliæ.

tores objicere, *prodigium largitionibus, neque aliam ſpem quam* [1] *in novis rebus eſſe. quin eum* [2] *nobiles habere, quos ab epiſtolis & libellis & rationibus*,

INTERPRETATIO.

ut illi *objectarent*, prodigentiam opum ac donorum, & nihil *illi* ſupereſſe ſpei, niſi in rebus turbidis. imò & illi nobiles inſervire, quos vocet ab epiſtolis,

NOTÆ.

1. *In novis rebus.*] Ita ut in bello civili ſolum ipſi ſpes relicta eſſet. Vide Sueton. Jul.

2. *Nobiles habere quos.*] Nobilium vox mihi ſuſpecta, atque alii examinanti. Qui enim iſti tam viles nobiles, qui alteri ſuæ ſortis ad tale officium ſe ſubmitterent? Imo nec principes ipſi, nobiles ad ea munera habebant, ſed libertos.

Primus Vitellius (verba Taciti 1. hiſt.) *miniſteria principatus per libertos agi ſolita, in equites Romanos diſpoſuit.* Sed nec ea diſpoſitio firma. Vix cœpta abiit.

Eoque Spartianus Hadrianum Imp. quaſi primum auctorem ejus rei laudat: ab Epiſtolis, à Libellis, *primus equites Rom. habuit.*

Dionis locus non me movet, oratione Mæcenatis ad Auguſtum; ubi ſuadet, *ad epiſtolas & ad libellos adjutores quoſdam ex equitibus adſumi.* Nam id Dio inſeruit (ut ſolet, & alias monui) ad ævi ſui morem: atque illinc ſumpſit.

Sub Auguſto certe non ſic fuit. Quid ergo ad Taciti nunc locum? Corruptum eſſe, & aut vocem eam *Nobiles*, exſecandam abjiciendamque eſſe, male infarctam, aut mutandam, *quin eum nonnullos habere.* Lipſius. Per *nobiles* intelligit forte tantum inſignes, & *notos* è plebe, ut equites Rom. vocat etiam Tac. *notos.* Et hi *noti* in equeſtri ordine, ut hi *noti*, & *nobiles* apud vulgus.

Quin eum nobiles habere, quos ab epiſtolis.] Certe Torquatus ille Silanus erat inter nobiles clariſſimus, ut qui ſuper Juniæ familiæ claritudinem, divum Auguſtum atavum ferebat. Conſtat nec ipſos principes, ad ea munera *nobiles* habuiſſe. Id quidem verum eſt.

Nam malorum principum eſt, deprimere veterem nobilitatem, & novos evehere ac viliores, qui eo nomine magis ſerviunt & obnoxii ſunt. Sed ex eo non ſequitur, *nobiles* in his muneribus haud occupaſſe Torquatum; & ſic plures gravioreſque de ſe ſuſpiciones apud principem excitaſſe.

Quin imo vero cenſeo, eam vocem, *nobiles*, adeo hic eſſe neceſſariam, ut in ea vis ac pondus omne accuſationis ſit. Nam alioqui privati ſub Cæſaribus impune quoſdam à rationibus, & epiſtolis habuerunt. Conſule corpus inſcriptionum antiquarum *Boxhornius.*

Merito hi *nobiles* ſuſpecti Lipſio. Nemo enim principum Auguſtorum, à primo hujus nominis hactenus quemquam ingenuum, nedum nobilem, adeo contempſit, ut ei hujuſmodi officium delegaret. Hoc ille non cepiſſe oſtendit ſeſe, cum interpretatur Cæſares, more principum malorum, ita depreſſiſſe veterem nobilitatem.

Immo pudor hic erat principum & reſpectus non nobilitatis modo veteris recentiſque, ſed etiam civium, & minimorum de plebe Quiritium, non abuti eis pro ſervis & libertis (his enim iſta mandabantur.) Quod igitur ne princeps quidem audebat, quis tuliſſet in privato?

Sed nec nobilium quiſquam ſe atque exiſtimatione integra, vel ſe vel liberos ſuos ſic abjiciebat, ut, non dico apud aliquem inter nobiles clariſſimum, ſed vel apud Cæſarem, vernarum aut vindicta ſuorum locum, quamvis lautum & libertinum patrimonium ſpondentem, ſubirent, aut ſubire ſuos paterentur.

Perditi autem & deplorati, ad beſtias illi aut cultrum ſe locare malebant. Itaque quin ſedeat hic ulcus, nihil ambigo.

Spartianus de Hadriano: *Ab epiſtolis & à libellis primus equites Romanos habuit.* Nemo igitur ante illum.

Accedit quod lib. 16. Tacitus hæc ipſa reſpiciens, & quodammodo repetens: *præficeretque rationibus & libellis & epiſtolis libertos.*

Hæc poſtrema vox, aut aliqua, quæ id genus familiarium ſignificare poſſit, deſideratur. certum hoc non arbitrarium, cenſeo. Quæ vero ſit illa, quærendum.

Conjiciebam *Quin eum domi lib. habere.* Illud *domi lib.* (id eſt, libertos, quo compendio paſſim lapides antiqui) potuit injuria ævi, & per ignorantiam librariorum, degenerare in *nobiles.* Gronovius.

Forte per *nobiles.* hic, intelligendi homines *noti*, ſeu inſignes opibus atque auctoritate. & ironice id dictum Neroni, ac tamen ad crimen. Vt fit, cum iſti genus homines adminiſtrandis multis divitiis, etiam privatis præficiuntur. Tales etiam nos procuratores procerum vocamus vulgo & ironice, *groſſos ſeu magnos dominos.* Hoc malo, quia illæ correctiones ſæpius vanæ, falſæ, ac futiles ſunt, ſemperque ſuſpectæ.

Quin eum nobiles habere.] Quid ni *nobiles* aliquos habere potuit more Græcorum, forte & ex ipſis ſuis propinquis, aut aliis nobilibus, qui forte rei familiaris anguſtiis adacti, id ultro flagitarent? dixi more Græcorum, de quibus ſic Cornel. Nepos in Eumene: De Philippo Macedone loquitur.

Sic itaque eum (Eumenem) *habuit ad manum ſcribæ loco, quod multo apud Græcos honorificentius eſt, quam apud Romanos. Nam apud nos revera, ſicut ſunt, mercenarii ſcribæ exiſtimantur: at apud illos è contrario: nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco, & fide, & induſtria cognita, quod neceſſe eſt omnium conſiliorum eum eſſe participem.*

Quidquid ſit, haud dubie ſcripſit Tac. *Nobiles.* Et illudit exitio hominum Nero, illudit ſenatui, illudit imperio, omnibus mortalibus, & ipſemet magnum ludibrium atque oſtentum. *Supra majoribus ludibriis quam malis.* Et lib. hiſt. Marcellus Eprius jactat: *Sic Neronem illuſiſſe ſenatui.* ſic falſa vanaque crimina fingebat quibus illuderet patribus. Et infra lib. 16. Majori adhuc impudentia deridet filium fratris hujus ipſius Silani: *Ipſum dehinc Silanum increpuit iiſdem quibus patruum ejus Torquatum, tanquam diſponeret jam imperii curas, præficeretque rationibus & libellis, & epiſtolis libertos.*

Vides quanta audacia & impudentia illudat Nero miſero juveni, qui modeſtia præcellebat, teſte Tac. *qui intentior metu & exitio patrui ad præcavendum exterritus erat.* qui nec nobiles, nec etiam libertos tali nomine habuit. uſque adeo talia *nomina ſumma*, ſeu principalis *cura* præcavebat.

Itaque impudenter hæc ementitus Nero, illuſitque conſcientiæ generis humani.

Cum interpretes opponunt, imperatores non eſſe uſos *nobilibus* in hæc miniſteria. Vere id dicunt. Non enim arcana ſua nobilibus crederent, non quia pudore deterriti, ut aſſerunt, ſervilibus miniſteriis eos adhibendi, ſed invidia potius & æmulatione. Ne id lucrifacerent qui ſtirpe illuſtres erant, ne opes vetuſtæ nobilitati adjungerent.

Nam liberti qui à libellis & rationibus principis, eo ipſo ſtatim nobiliores, & ditiores potentioreſque ipſis regibus. Imo & potentiores ſœpe ipſo principe. Ex iſtis ſervis reges inſerviebant, erantque ipſi ſervi regum reges, & ſæpe dominus domini fuit libertus.

Nobiles.) Putem hæc vana, falſa' fictaque de *nobilibus* à Nerone. Et nihil mirum quod haberet ille libertos *ab epiſtolis*, forte & *à rationibus*, nempe, qui rem familiarem ipſius privatam procurarent, & quod crimen illud?

Et certe *liberti* Silani tantum, *vincti abreptique*; ſed mali magiſtri dominationis ſic res interpretantur, ut bonos interimant, ſeque ipſi demùm peſſumdent, & ſimul principem. Forte per irriſum & calumniam vocabat *nobiles* qui ſervi & liberti erant, eo exemplo quo liberta Acte ex Attalicis regibus orta, ut Pallas Claudii libertus ex Arcadiæ regibus traxiſſe originem dicebatur.

Nobiles.] Per *nobiles*, intelligebantur præcipue reges externi, & ex illis orti; at certe tales non habuiſſet Silanus *ab*

tionibus appellet, [1] *nomina ſumma curæ & meditamenta.* Tum intimus quiſ-
que libertorum vincti abreptique. Et cum [2] damnatio inſtaret, brachio-
rum venas Torquatus interſcidit, ſecutaque Neronis oratio [3] ex more;
Quamvis ſontem & defenſioni merito diffiſum, victurum tamen fuiſſe, ſi
36 *clementiam judicis exſpectaſſet.* Nec multo poſt [4] omiſſa in præſens Achaja

INTERPRETATIO.

à libellis, & rationibus, quæ ſunt vocabula ſummi faſtigii, & imitamenta. *Tum familiariſſimus quiſque libertorum catenis vincti tractique. Et cum judicium immineret; Silanus abrupit venas brachiorum, dein venit Neronis epiſtola pro more,* qua adſerebat, quamvis reum & nec abs re cauſſæ ſuæ diffidentem, incolumem tamen futurum, ſi lenitatem principis opperiri voluiſſet. *Et paulo poſt relicta ad*

NOTÆ.

epiſtolis & libellis, Sed forte tantum libertos, quos ideo *nobiles* vocat Nero, quia ſimilia officia peragebant illi quæ *nobiles* apud reges externos.

Nam apud Græcos & Orientales reges ea officia deputata nobilibus SicEumenes qui poſtea Rex, fuerat ab epiſtolis Philippo, dein & Alexandro Magno.

Et præterea quia illa nomina *à libellis, & rationibus* ſunt *nomina ſumma curæ,* ſeu imperii vocabula, non abs re vocat *nobiles* qui talibus curis imponuntur. ſicque eos pro libito appellare voluit & potuit Nero. Nam in talibus criminibus, quid niſi commenta & ficta mendacia?

Ideoque eos poſt ea tantum *libertos* vocat lib. 16 cùm idem crimen reperit ubi de altero Silano, quem pari modo ſubvertit, quod *præficeretque rationibus* &c. *libertos.*

Igitur hoc ſenſu fuere *nobiles*, vel quaſi *n biles* hi liberti. nempe ob *nomina illa ſumma curæ*, nec aliud hic quærendum, quam merum calumniæ commentum, plenum extremæ impudentiæ. Et poſt parricidium & incendium, jam illudebat inſultabatque patientiæ publicæ, cum omnia facinora, & fas nefaſque perinde adprobari videret Nero.

Niſi forte ſcripſit Tac. *Quin eum ut nobilem*, ſicque intelligeret Silanum habuiſſe miniſtros *à rationibus & libellis*, ut Reges externos ſed nihil muto

1. *Nomina ſumma curæ.*] Iam capio, olim caligavi. Hæc, inquit, nomina: *Ab epiſtolis à libellis*, ſunt ſummæ curæ nomina, id eſt *imperii & principatus*, itemque ejus meditamenta.

Significat, eo ipſo quod talia officia & nomenclaturas Torquatus in domo habeat, jam nunc incipere & meditari imperare. Cur enim has imagines ejus uſurpat? Nam alii privati *à manu* habent, non *ab epiſtolis, libellis* & talia: ac conveniunt in principes ſolos. *Lipſius.*

Nomina ſumma curæ] Quia fere idem per idem interpretantur viri optimi, ſic habe: ea eſſe nomina miniſteriorum principis & quandam principatus meditationem, proluſionem, ſeu mimum. *Gronovius.*

2. *Damnatio inſtaret.*] In ſenatu, nempe & à ſenatu. Erant quippe delatores & accuſatores, leges citabantur, judices vocabantur, quaſi ſerio ageretur, quaſi ſenatus, aut Reſpublica ea eſſet.

Sed re ipſa, neque leges valebant, neque Reſpublica fuit, neque vel imago Reipublicæ.

Sic illudebatur ſenatui, legibus, judicibus, Reipub. urbi, orbi, & ut inquit Tac *majoribus ludibriis, quam malis.*

3 *Ex more.*] Sic Tiberius lib. 2. De Libone. *Iuravitque petiturum ſe vitam, quamvis nocenti, niſi voluntariam mortem properaviſſet.*

Ex more.] Non ſolùm ipſius Neronis, ſed & ſuperiorum principum, Tiberii & Caii, qui poſtquam optimos cives interfeciſſent, ſic mortuis adhuc illudebant, conſcientiamque generis humani, & leges ipſas aperte deridebant.

4 *Omiſſa in præſens Achaia.*] In quam cantandi cauſa ivit, & libertate eam do-

(cauſſæ in incerto fuere) urbem reviſit ; [1] provincias Orientis, maxime [2] Ægyptum, ſecretis imaginationibus [3] agitans. Dein edicto teſtifi-

INTERPRETATIO.

præſens Achaia (cur relinqueret cauſa non comperta ſunt) Romam rediit, regiones Orientis arcanis cogitationibus agitans, præcipue Ægyptum. Exin cum edi-

NOTÆ.

-navit, uti Sueton. aliique tradidere. Illud Pauſaniæ mirum, lib. 7. *Neronem Græciæ libertatem reddidiſſe, ſine ullo imperii detrimento : quoniam pro ea Sardiniam prædivitem inſulam in provinciæ formam redegerit.*

Aberrat ; & intelligi voluit Alpes Cottianas, quæ ſolæ cum Ponto Polemoniaco, in provinciam à Nerone redactæ. Sardinia quidem, unà cum Siciliâ, prima provinciarum.

Interpreti hercules ſuccenſeo (& ſi fido alias & docto, Romulus Amaſæus eſt) qui me ut injuſte Pauſaniam arguerem, fecit. Nam ipſum Græce nuper editum cum vidi (antea nunquam fuit copia) verba ejus in aliam ſententiam, hæc repperi : *Omnium immunem & liberam Nero reliquit Græciam, permutatione quadam cum populo Romano factâ. Sardiniam enim inſulam beatam & uberem, pro Græcia ei attribuit.*

Ita palam lati erroris illius Pauſanias liberatur : qui non hoc vult, ut Sardinia tunc demum provincia ſit facta, non hercules, non, ſed ut cum populo permutata.

Hoc tamen ipſum an vere ? ambigas jure. quia Strabo libro ultimo, & Dio LIII. Sardiniam jam inde à prima diviſione Auguſti, collocant inter populares. Quod ſi mutatum à mediis principibus : Dionem id non monuiſſe, profecto mirum eſt. *Lipſius.*

1. *Provincias orientis.*] Suet. Ner. 40. *Spoponderunt tamen quidam deſtituto orientis dominationem, nonnulli nominatim regnum Hieroſolymorum, plures omnis priſtinæ fortunæ dominationem.*

Ideo occulta ſpe, ſeu ſecretis imaginationibus occupare & ſibi obſtringere tales provincias ſtudebat, per Chaldæos & Mathematicos incitatus.

Et certe Parthi cum Oriente, poſt Tiridatem Armeniæ impoſitum, ipſi omnino favebant, & poſt mortem illius, etiam juvabant fovebantque Pſeudo-Neronem.

Orientis.] Lib. 11 cap. 9.

2. *Ægyptum.*] Quia præſertim modulata Alexandrinorum adulatione delinitus fuerat. Suet. Ner. 20. *Captus autem modulatis Alexandrinorum laudationibus, qui de novo commeatu Neapolim confluxerant, plures Alexandria evocavit.*

Ægypti etiam in extremis poſitus meminit Nero. Suet. 47. *Varia agitavit, Parthoſne, an Galbam ſupplex peteret, an atratus prodiret in publicum, proque roſtris quanta maxima poſſet miſeratione, veniam præteritorum precaretur : ac ni flexiſſet animos, vel Ægipti præfecturam concedi ſibi oraret.*

Ægiptum.] Lib. 6. cap. 28.

Ægiptum cogitabat.] Quod explicat Suet. 20. *Captus autem modulatis Alexandrinorum laudationibus, &c.* Ibi ſe voce & arte citharæ tueri ſperabat, *unde illa vox ejus celeberrima : artem omnis terra nutrit.* Suet.

Deſtitutus agitavit, *an poſtularet præfecturam Ægypti,* teſte Sueton. & in ſcrinio ejus inventus ſermo de ea re formatus ; ſed quem habere & recitare pro roſtris non auſus eſt, ne in via diſcerperetur.

3. *Agitans.*] Non omiſit profectionem Achaiæ, quia Orientem & Ægyptum cogitaret, imo in Achaia propius orienti adfuiſſet, ſed cum reviſit urbem, tum omiſſa Achaia, agitavit Orientem. Voluebat bellum in Albanos præcipue, & in Ægyptum transferre ſe & imperium parabat.

catus *non longam ſui abſentiam, & cuncta in Rep. perinde immota ac proſpera fore*; ſuper ea profectione adiit [1] Capitolium. Illic [2] veneratus deos, cum [3] Veſtæ quoque templum iniſſet; repente cunctos per artus tremens, ſeu [4] numine exterrente, ſeu [5] facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deſeruit inceptum, *cunctas ſibi* [6] *curas amore pa-*

INTERPRETATIO.

cto monuiſſet, non diu ſe abfuturum Urbe, & omnia Reipublicæ perinde pacata & fœlicia fore, ac ſi adeſſet; *de ea peregrinatione cogitans intravit Capitolium. Illic deos cum adoraſſet ſeu rogaſſet, Veſtæ quoque delubrum ingreſſus, omnibus ſubito membris contremiſcens, ſeu divinitus injecto pavore, ſeu criminum conſcientia numquam metu exemptus, omiſit propoſitum; ſubinde jactans,*

NOTÆ.

Quia ibi Græca ingenia & pluſquam Græca, cantibuſque & cytharæ ac ſcenæ aptiora ſibi deſtinabat; aut etiam, ut amiſſo principatu, quod ipſi fatale fuit, ſe ibi tueretur arte citharœdica.

Quare, ut puto, velut in re graviſſima *Capitolium adiit* & *deos veneratus* eſt. & cum teſtaretur edicto, *non longam ſui abſentiam fore*. Diſſimulabat illudebatque vulgo.

Nam profectionem ſeu expeditionem longinquam, vel etiam abſentiam perpetuam meditabatur. ſed abſterritus eſt illo tremore per omnes artus graſſante, aut conſcientia facinorum & mala mente abreptus Inter arma & externos forte melior futurus, nec ſe peſſumdediſſet urbis & aulæ flagitiis paſſim & veluti certatim irrumpentibus.

1. *Capitolium.*] Lib. 6. cap. 12.

2 *Veneratus.*] Id eſt, cum deos adoraſſet ſimulque & oraſſet. quare & ſupra lib 14 *Repetitum venerantium*, intelligo, veneratam iterum eſſe deos plebem, ob repetitum matrimonium. quia nempe revocata erat Octavia. ideoque diis grates agebant apud delubra.

3. *Veſtæ quoque templum.*] Suet. Ner. 19. *Peregrinationes duas omnino ſuſcepit, Alexandrinam & Achaicam: ſed Alexandrina ipſo profectionis die deſtitit, turbatus religione ſimul ac periculo. Nam circuitis templis, cum in æde Veſtæ reſediſſet, conſurgenti ei primum lacinia obhæſit: deinde tanta oborta caligo eſt, ut diſpicere non poſſet.*

Id mali ominis, quod lacinia hærente fere ceciderit. ſic Otho cum auguraretur aſſumpto imperio, prolapſus eſt, & id velut omen exitii intellexit.

Veſta.] Veſtæ templum fuit in Octavia regione Romæ antiquæ. *ædes Veſtæ* in regione decima ex Roma Nardini lib. 15. cap. 5. p. 236. & lib. 6. cap. 14. p. 397. *Tillemont*

4. *Numine exterrente.*] Præcipue forte dea *Veſta* parricidam, inceſtum, &. incendiarium principem exterrente quod Veſtæ perpetuæ virgini maxime adverſum, quæ ſanctimoniam & ſalutem publicam præcipue curaret. Et hic non modo matris, ſed & patriæ parricida fuit.

5. *Facinorum.*] Nempe ut poſt occiſos patrem, matrem, fratrem, uxorem, amitam. De parricidiis Suet. 34. *Neque tamen ſceleris conſcientiam, quamquam & militum & ſenatus populique gratulationibus confirmaretur, aut ſtatim, aut unquam poſtea ferre potuit: ſæpe confeſſus exagitari ſe materna ſpecie, verberibus furiarum ac tædis ardentibus. Quin & facto per Magos ſacro, evocare manes, & exorare tentavit.*

Et 46. *Occiſa demum matre, vidit per quietem navem ſibi regenti extortum gubernaculum, trahique ſe ab Octavia uxore in arctiſſimas tenebras* &c.

6. *Curas.*] Præcipue voluptatum & cantuum. *Curas* intellige, quibus exagitatus, Achaiam, dein Ægyptum cogitabat.

tria

tria leviores dictitans. *Vidiſſe civium maſtos vultus, audire ſecretas querimonias, quod tantum aditurus eſſet iter, cujus ne modicos quidem egreſſus tolerarent, ſueti adverſum fortuita aſpectu principis refoveri. Ergo* [1] *ut in privatis neceſſitudinibus proxima pignora prævalerent; ita populum Romanum vim plurimam habere: parendumque retinenti.* Hæc atque talia plebi [2] volentia fuere, voluptatum cupidine, & quæ præcipua cura eſt, rei frumentariæ anguſtias ſi abeſſet metuenti. [3] Senatus & primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur dehinc, quæ natura magnis timoribus, deterius credebant quod evenerat. Ipſe quo fidem 37.
acquireret, nihil uſquam perinde lætum ſibi, [4] publicis locis ſtruere convivia, totaque urbe quaſi domo uti. Et celeberrimæ luxu famaque epulæ fuere, quas à [5] Tigellino paratas, ut exemplar referam, ne ſæ-

INTERPRETATIO.

amorem patriæ ſibi cariorem eſſe omnibus negotiis. Animadvertiſſe ora civium mœſta, audire ſe tacitos queſtus, quod tantum itineris aggreſſurus eſſet, cujus ne breves quidem profectiones ferrent, ſoliti recreari præſentia principis adverſus quoſcumque caſus. Itaque ſicut in privatis familiis propinqua pignora præpollerent, ita cives Rom. longe prævalere in animo principis, cedendumque attinentibus. *Hæc & ſimilia in vulgus læta & grata fuerunt, deſiderio ſpectaculorum, & quæ maxima ſollicitudo eſt, quod metuerent annonæ difficultatem ſi abiret* princeps. *Senatus proceresque in ambiguo erant, an abſens, an præſens immanior eſſet. exin quod magnis pavoribus innatum eſt, pejus eſſe illud arbitrabantur, quod acciderat. Ipſe, ut fidem faceret, nihil uſquam ſibi tam jucundum eſſe, publicis locis exhibere epulas, totaque civitate velut penatibus uti. & clariſſimum magnificentia famaque convivium fuit, quod à Tigellino ornatum, ut ſpecimen memorabo, ne ſæpius ea-*

NOTÆ.

1. *Vt in privatis.*] Vt in privatis familiis ſeu propinquitatibus proxima pignora, id eſt filii ſeu liberi apud patrem; ita & in publica neceſſitudine populum Rom prævalere & præcipuam vim habere apud principem velut apud patrem patriæ. ſicque parendum eſſe populo Rom. ipſum retinenti in urbe, qui certe præferendus ſociis atque provinciis.

2. *Volentia.*] Alii *volenti*, ſed ex MSS. *volentia.* ſic & lib. 3. hiſt. *Muciano volentia ſcripſere*, id eſt læta, grata, accepta, ſic Salluſt. Iug. *Volentia de ambobus acceperant.*

Cui opponit *dolentia* idem Salluſt. *Magnifica pro ſe, & illis dolentia.* Etiam Iug. *neque plebi militia volenti putabatur.* Et in frag. lib 4. *Multiſque ſuſpicionibus volentia plebi facturus videbatur.* Nonnius: *Volentia quæ plebs vellet.*

3. *Senatus & primores.*] Sueton. 37. *Multaſque nec dubias ſignificationes ſæpe jecit, ne reliquis quidem ſe parſurum ſenatoribus: eumque ordinem ſublaturum quandoque è Repub. ac provincias & exercitus equiti Rom. ac libertis permiſſurum. Certe neque adveniens, neque proficiſcens, quamquam* (ſenatorum) *oſculo impertivit, ac ne reſalutatione quidem. Et in auſpicando opere Iſthmi magna frequentia clare, ut ſibi ac populo Rom. bene res verteret, optavit: diſſimulata ſenatus mentione.*

4 *Publicis locis.*] Sueton. 27. *Cœnitabatque nonnunquam & in publico Naumachia præcluſa, vel Martio Campo, vel Circo maximo, inter ſcortorum totius urbis ambubaiarumque miniſteria.*

5. *Tigellino paratas.*] Vertunt, quaſi honori Tigellini id daretur, quaſi iis-

pius eadem [1] prodigentia narranda ſit. Igitur [2] in ſtagno Agrippæ fabricatus eſt ratem, cui ſuperpoſitum convivium navium aliarum tractu moveretur. naves auro & ebore diſtinctæ: remigeſque exoleti, [3] per ætates

INTERPRETATIO.

dem luxuria profuſiſſima memoranda ſit. Igitur in lacu Agrippa conſtruxit navem cui ſuperſtructa epulæ aliorum navigiorum motu traherentur. Rates auro & ebore ornatæ; & remiges adoleſcentuli ordinabantur per ætates, & ingenia cupi-

NOTÆ.

epulis Tigellinum exciperet Nero. male. Imo Tigellinus ἑστιάτωρ ſeu hoſpes dicitur à Dione, ut qui exciperet principem. Quaſi Tigellinus ſuo ſumptu paraſſet has epulas.

Sed potius forte paratæ ſunt illæ epulæ ſumptu & magnificentia, ſeu verius prodigentia principis, qui ſic ſtudia populi conciliare voluit.

Nempe, *quo fidem acquireret, nihil uſquam perinde lætum ſibi, publicis locis ſtruere convivia, totaque urbe quaſi domo uti.*

Curam tantum & operam ſubminiſtrabat Tigellinus. Vt ſupra Narciſſus ſub Claudio lib. 11. 57. *Quin & convivium effluvio lacus appoſitum* &c. ſimul Agrippina &c. *miniſtrum operis Narciſſum incuſavit.*

Patet, miniſterio Tigellini tantum, ac ſumptu luxuque principis paratas eas epulas. Nam *publicis locis ſtruere convivia totaque urbe quaſi domo uti.* an id auderet privatus quiſpiam, an Tigellinus? & hæc quæ ſequuntur intelligenda de Nerone ipſo: *in ſtagno Agrippæ fabricatus eſt ratem*, miniſtro tamen Tigellino.

Neque certe Tigellinus complere potuiſſet *lupanaria illuſtribus feminis.* Id ſolus Nero potuit, & perfecit ſolita ſua *prodigentia.*

1. *Prodigentia.*] Suet. 30. *Divitiarum & pecuniæ fructum non alium putabat, quam profuſionem: ſordidos ac deparcos eſſe, quibus ratio impenſarum conſtaret, prælautos vereque magnificos, qui abuterentur ac perderent.*

2. *In ſtagno Agrippæ.*] Cujus mentio Straboni; itemque nemoris, de quo hic, lib. XIII ubi de Lampſaco: *Illinc tranſtulit Agrippa leonem cadentem Lyſippi opus, poſuit vero in nemore, quod Stagnum interjacet & Euripum.*

Ammianus, puto, idem intellexit. *Inter quæ porticum excitavit ingentem lavacro Agrippæ contiguam, boni eventus cognomine.* Lipſius.

Stagno.] Horti, Thermæ & Stagnum Agrippæ fuerunt in Nona regione Romæ antiquæ. hodie poſitio eſt circa Ecclesiam vulgò dictam *Santa Maria della Rotunda* in regione *Colonna* & palatium *Ceſarini* regionis *Sant Euſtachio* in Roma moderna. ex Nardini Roma lib. 6. cap 4. p. 336. *Tillemon.*

3. *Per ætates.*] Sic pædagogia diſpoſita pro flore ætatis. Infra 68. De Veſtino: *Iubetque prævenire conatus conſulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventutem, quia Veſtinus imminentes foro ædes, decoraque ſervitia & pari ætate habebat.*

Seneca epiſt. 96. *Tranſeo agmina exoletorum per nationes coloreſque deſcripta, ut eadem omnibus lævitas ſit, eadem primæ menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum.*

Per ætates.] Ita ut diſtincti eſſent remiges alii ex ætate, alii per artes & ingenia libidinum, ita ut recentes & decori eſſent tales *exoleti*, & etiam ſcientiæ libidinumque ſpecimen exhiberent, forte cum naves ipſas traherent, ut non ſolum littus, ſed & ipſum mare flagitiis pollueretur.

& ſcientiam libidinum componebantur. [1] volucres & feras diverſis è terris, & [2] animalia maris Oceano ab uſque petiverat [3] crepidinibus ſtagni lupanaria aſtabant, illuſtribus feminis completa. & contra ſcorta viſebantur [4] nudis corporibus. jam geſtus motuſque obſceni, & poſtquam tenebræ incedebant, quantum juxta nemoris, & circumjecta [5] tecta, conſonare cantu, & luminibus clareſcere. Ipſe per licita atque [6] illicita fœdatus; nihil flagitii reliquerat, quo corruptior age-

INTERPRETATIO.

dinum. Accerſiverat aves, ferasque è longinquis regionibus, & belluas maris uſque ab Oceano quæſiverat; *fornicibus lacus auſtructa erant proſtibula, inſignibus fœminis referta, & e regione meretrices adſpiciebantur intectis corporibus. Iam geſtus, motuſque turpes, & poſtquam nox appetebat, quantum adſtans prope lucus patebat, & circumpoſita domus, perſonare concentu, & facibus ardere. Ipſe per fanda atque infanda quaque pollutus, nihil libidinum omiſerat, quo ſceleratior agitaret, niſi paucis poſt die-*

NOTÆ.

1. *Volucres & feræ.*] Quæ nempe terra & ſilvis aluntur. anſeres ex extrema Germania advectæ Romam pedibus ſuis, teſte Plinio *Animalia*, nempe quæ Oceano & aquis nutriuntur.

2. *Animalia.*] Teſte Gellio lib. 7. 16. hæc præcellebant. *Pavus è Samo, è Phrygia Attagen, Grues Melica &c. Hœdus ex Ambracia, Pelamis Chalcedonia, Muræna Tarteſſia, Aſelli Peſſinuntij, Oſtrea Tarentina, Pectunculus Chius, Elops Rhodius, Scari Cilices, Nuces Thaſiæ, Gallina Ægyptia, Glans Hiberica.*

3. *Crepidinibus.*] Fornicibus inſtructa lupanaria, & ibi feminæ inſignes, à quibus tamen ſeparata videntur ſcorta, quæ è regione & in alia ripa.

Ibi tamen etiam haud dubie pollutæ illuſtres feminæ tali colluvie, ſed à nobilibus ganeonibus, non in vulgo. *Quippe ipſe per licita, atque illicita fœdatus* &c.

Et Auguſtani equites quid? an abſtinebant ſub tali duce? quid per hæc innuit: *lupanaria aſtabant illuſtribus feminis completa?*

Crepidinibus.] *Fornices* intelligunt. ſed puto, diſcrimen fuit; nam lupanaria illa conſultò exſtructa, & fornices ſe ipſis lupanaria ſunt

4. *Nudis corporibus.*] Ita receptum in proſtitutis, ut nudæ oſtenderent quidquid ſui. Iuvenalis:

——tum nuda papillis
Conſtitit auratis.

Lampridius Eliogabalo: *Et cum ad meretrices habitu muliebri proceſſiſſet, papillâ ejectâ.* Optime omnium Dio in eodem monſtro: *Nudus ſemper ſtabat in limine, ut meretrices, & ſyndonem aureis annulis aptum commovens, prætereuntes molli & fracta voce conciliabat pelliciebatque.* Lipſius.

Nudis corporibus.] Hujuſmodi epulis forte nudæ puellæ miniſtrabant. Sic Sueton. Tib. 42. *Ceſtio Gallo libidinoſo ac prodigo ſeni &c. cœnam ea lege condixit, ne quid ex conſuetudine immutaret aut demeret: utque nudis puellis miniſtrantibus cœnaretur.* Athenæus ſexcentis locis.

5. *Tecta.*] An veræ domus circumjectæ nemori? puto potius fuiſſe tabernas, ganeas & inſtitoria, quæ ripæ ſuperſtructa, & in quibus illa colluvies divertebat, & ubi videbatur *quod uſquam corrumpi & corrumpere poſſet.* Erant αὐτοσχεδιάσματα, ut opinor, ſeu ædificia ſubitaria.

6. *Illicita.*] Vt ſtupro polluere nobiles pueros, rapere uxores alienas & ſplendidas, ipſe pati muliebria. Sueton. 27. de luxuria Neronis: *Super ingenuorum pædagogia & nuptarum concubinatus, Veſtali virgini Rubriæ vim intulit.*

ret, niſi paucos poſt dies uni ex illo contaminatorum grege, [1] cui nomen *Pythagora* fuit, in modum ſolennium conjugiorum [2] denupſiſſet. [3] Inditum imperatori flammeum. [4] Viſi auſpices, [5] dos, & [6] genialis

INTERPRETATIO.

bus denupſiſſet uni ex illa ſceleroſorum colluvie, quem Pythagoram *appellabànt, ad inſtar legitimorum matrimoniorum. Flammeum impoſitum Cæſari, conſpecti auſpices, dos,*

NOTÆ.

Hinc ſtatim illi vel crimen ſuum imputabunt conjurati. Sueton. 36. *Tanquam aliter illi non poſſent, niſi morte ſuccurrere dedecorato flagitiis omnibus.*

1. *Cui nomen Pythagora.*] At *Doryphorum* vocat Suetonius, facitque eum Neronis libertum. Enimvero errare Tranquillum aio, quoniam *Doryphorus* ante mortuus. Tacitus lib. XIV. *Eodem anno potiſſimos libertorum veneno interfeciſſe creditus eſt: Doryphorum ut adverſatum nuptiis Poppææ.* A Tacito etiam Dio ſtat. *Lipſius.*

Pythagora.] Martial. lib. II. 7.

Miſce dimidios puer trientes
Quales Pythagoras dabat Neroni.

Non quod forte pocillator Neronis eſſet, ſed quia inter amaſios. Sic Hieron. in tradit Hebr. *Nec vile putetur officium, cum apud reges barbaros uſque hodie, maxima dignitatis ſit poculum regi porrexiſſe. Poetæ quoque de Catamito & Iove ſcriptitant, quod amaſium ſuum huic officio adſcripſerit.*

2. *Denupſiſſet.*] Putat Lipſius erraſſe Suetonium in nomine Doryphori, qui interfectus à Nerone fuerat; at ſæpe certe diſſentit Sueton. à Tacito in circumſtantiis perſonæ, numeri, loci, aut temporis.

Certe vel Pythagoras habuit duo nomina, vel duo fuerunt Doryphori in hac aula, vel ter nupſit Nero, nempe Pythagoræ, Doryphoro, & Sporo. Pythagoræ ut femina, Sporo ut vir, & iterum Doryphoro ut femina. Quippe muliebria patiebatur Nero, & conficiebatur à Doryphoro, teſte Sueton. At Sporum, *exſectis teſtibus in muliebrem naturam transfigurare conatus eſt.*

Et hoc diſcrimen fuit inter has nuptias. Igitur à Doryphoro *ea patiebatur quæ faciebat.*

Neque diſtingui debet Pythagoras à Doryphoro, quia Pythagoras pocillator Neronis, & Doryphorus ab epiſtolis; quippe tales concubini, ſunt omnes pocillatores apud Poëtas. Et Martialis id innuit de ipſo Pythagora; ſicque, ut puto, Pythagoras concubinus non magis fuit à poculis Neronis, quam cæteri exoleti.

Binomines hi liberti; ita ut nomine proprio ſeu Græco, ſimul & Latino, patroni nempe vocabulo inſignirentur. Sic Narciſſus, *Antonius* dictus, ſic & Pallas *Claudius* vocabatur. ſed nunquam duplici nomine patrio, ſeu Græco appellati; ita ut iſte, v. g. Pythagoras ſimul & Doryphorus appellaretur. Igitur à Tacito diſſentit Sueton. aut errat.

Denupſiſſet.] Anno Romæ conditæ 817. Chriſti nati 64 Vide notas cap. 12.

3. *Inditum imperatori flammeum.*] Flammeum, genus eſt veſtimenti lutei coloris, quo nova nupta boni ominis cauſa amiciebatur. Martialis:

Præluxere faces, velarunt flammea vultus.

Qui verſiculus à me de induſtria citatus eſt, quia plurimum facit ad intelligendum quod ſequitur, cum facium nuptialium hoc loco Tacitus mentionem facit. tæda enim nuptialis novæ nuptæ præferebatur. Virg.

——— *nec conjugis unquam*
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.

Lupanus.

Flammeum.] Quo plerumque capita matronæ tegerent, teſte Nonio. fuit tegmen quo nova nupta amiciretur boni ominis cauſſa, quod eo aſſidue utebatur Flaminica, id eſt, Flaminis uxor, cui non licebat facere divortium, ait

torus, & faces nuptiales: cuncta denique ſpectata; quæ etiam in femina nox operit. Sequitur clades, forte, an dolo principis incertum: 38
nam utrumque auctores prodidere: ſed omnibus quæ huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in ea

INTERPRETATIO

& lectus genialis; tædaque hymenei: omnia demum viſa, quæ etiam in muliere nox occultat. Mox clades obtigit, an caſu, an fraude principis dubium eſt: nam utrumque ſcriptores tradidere; ſed cunctis quæ huic civitati per ſævitiam flammarum evenerunt

NOTÆ.

Pompeius lib. 6. eratque velum lutei coloris, ut Plinius refert, 21, 8. *Vertranius.*

Flammeum.] Fuit velum luteum, de quo Plin. 21. 8. *Lutei video honorem antiquiſſimum in nuptialibus flammeis totum feminis conceſſum, & fortaſſis ideo numerari inter principales, hoc eſt, communes maribus ac feminis, quoniam ſocietas principatum dedit.*

Flammeum.] Sic dictum, forte quia ſimile velum induebat uxor Flaminis Dialis.

4. *Miſſi auſpices duo.*] E Sulpicio Severo, qui locum hunc tranſcripſit aperte, leg. videtur auſpices, dos, & gen. Melius etiam, *viſi*, quam *miſſi*.

Verba Sulpicij: *Inditum imperatori flammeum, dos, & genialis torus, & faces nuptiales, cuncta denique, quæ vel in feminis non ſine verecundia conſpiciuntur, ſpectata.*

Victor de hac re: *Amictus nubentium virginum ſpecie, palam ſenatu, dote datá, in manum convenit.* Sed & in Suetonio mentio dotis: nec hercle in his legitimis nuptiis omitti debuit. *Lipſius.*

Melius, *miſſi auſpices duo*, hoc ſcilicet ſenſu: Miſit Pythagoras libertus ad patronum imperatorem ſemifœminam auſpices duos, ex more ſolenni, qui à ſe ſtarent, & ex parte viri liberti nuptiarum auſpiciis aſſiſterent.

Cæterum genialis torus, faceſque nuptiales, qui in honorem Cereris ſolenniter præferrentur, & ſolennia cætera aſpectata. Beato magis placet, *viſi auſpices duo*: quod mihi perinde eſt. *Vertran.*

Auſpices.] Melius *viſi auſpices, dos* &c. Numeri hujus circumſtantiam veriſimiliter non attigit, imo neglexit Tac. pro genio ſuo. Sic lib. 11. 27. de Meſſallina. *Cum uxore principis prædicta die, adhibitis qui obſignarent, velut ſuſcipiendorum liberorum cauſſa, conveniſſe; atque illam audiſſe auſpicum verba, ſubiſſe, ſacrificaſſe apud deos, diſcubitum inter convivas, oſcula, complexus, noctem denique actam licentia conjugali* &c.

Viſi auſpices.] Recte *viſi*, quod non ſolum refertur ad *auſpices* aut ad *dotem*, numeratam, ſed & ad ea, *quæ etiam in femina nox operit.*

Auſpices.] Quia nuptiæ non niſi ſumptis prius auguriis fiebant. Valer. Max. lib. 2. 1. *Apud antiquos non ſolum publice, ſed etiam privatim nihil gerebatur, niſi auſpicio prius ſumpto: quo ex more nuptiis etiamnum auſpices, interponuntur: qui quamvis auſpicia petere deſierint, ipſo tamen nomine, veteris conſuetudinis veſtigia uſurpantur.*

5. *Dos.*] Quæ conſignaretur auguribus.

6. *Genialis torus.*] Lectus, nempe nuptialis. Servius ad 6. Æneidos, ſcribit *geniales eos eſſe lectos, qui puellis nubentibus ſternuntur*, & ita dictos à generandis liberis, *geniales*, quaſi *generales*. Arnobius lib. 3. docet toga ſterni lectos, & maritorum genios advocari conſueviſſe. Hinc forte Iuven. Sat. 6. dicit, *ſacri genium lecti.* Aurelius.

1. *Faces.*] Feſtus: *Pueri patrimi & matrimi prætextati tres, nubentem deducunt: unus qui facem præfert ex ſpina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem.* Quinctil. Declam. 28. *Ego autem quid*

parte [1] Circi ortum, quæ [2] Palatino [3] Cælioque montibus contigua eſt. Vbi [4] per tabernas, quibus id mercimonium inerat quo flamma alitur, ſimul cœptus ignis, & ſtatim validus, ac vento citus longitudinem Circi corripuit. neque enim domus [5] munimentis ſeptæ, vel templa muris cincta, aut quid aliud moræ interjacebat. Impetu pervagatum incendium. plana primum, deinde in edita aſſurgens, & rurſum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, & obnoxia urbe artis itineribus. hucque & illuc flexis atque [6] enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, [7] feſſa

INTERPRETATIO.

violentior & immanior. Initium habuit in ea parte Circi, qua contermina eſt Palatino Cœlioque collibus. Hic per tabernas, in quibus id genus merces erant, quis nutritur ignis, ſimul orta flamma, & ſtatim ingens ac vento incita, Circum, qua in longitudinem patet, invaſit. Quippe nec ædes inſulis firmata, nec delubra mœnibus ſepta erant, nec aliud quid moram interponebat. Prima violentia graſſatur ignis per domos, qua in plano erant, dein in ardua ſe attollens, & rurſus ſubjecta vaſtando, prævenit remedia celeritate cladis, & facili flammis alendis *civitate, viis anguſtis hucque & illuc contortis, informibus & inconditis vicis, qualis vetuſta Vrbs fuit. His adde ejulatus trepidantium mulierum, affecta ætate ſenes, aut rudis infantia pueros, qui-*

NOTÆ

faciam? laqueum filiæ ſolvam, an flammeum ſuperponam? facem nubenti præferam, an rogum jacentis accendam!

1. *Circi.*] Lib 6. cap. 45. *Tillemon.*

2. *Palatino.*] Lib. 12. cap. 24 *Tillem.*

3. *Cœlio.*] Cœlius, mons ſecundæ regionis Romæ antiquæ, in latere orientali. Hodie *Monte Celio*, in regione *Monti*, & circa Eccleſiam & Palatium Sancti Ioannis Laterani in Roma moderna. ex Nardini Roma lib 2. cap. 2. *Till.*

4. *Per tabernas quibus.*] Nam ibi, id eſt, in Velabro, olearij. Plautus.
Di compacto rem gerunt, quaſi in Velabro olearij.

Ideo à Victore in regione XI. Circi maximi, locata ædes *Herculis Olivarij*. Sed & Thurarius vicus iſtic Denique purpura, ſerica, aliæque merces. Martial.
Nec niſi prima velit de Thuſco vellera vico. Lipſius.

5. *Domus munimentis ſepta.*] Poſſit id duplici ſenſu accipi; nempe ita ut neque domus, licet munimentis ſeptæ, neque templa etiam muris cincta, neque ulla res alia remorari incendium poſſet.

Vel ita ut tum temporis Romæ domus non eſſent munimentis ſeptæ, neque templa ullis muris cincta, quæ moram flammis interponerent, ut probabilius eſt, enormi tum & incondita vetere urbe Roma.

Munimentis.] Domus nullis munimentis ſeptæ, aut invicem ſeparatæ muris, templa etiam contigua domibus; ita ut nulla eſſent obſtacula, quibus arceretur, aut retardaretur ignis, nullus obex objectus, quin obvia quæque ſtatim abſumeret flamma.

6. *Enormibus vicis.*] Livius lib. V. poſt Gallicum incendium, id excuſat. *Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui alienique diſcrimine, in vacuo ædificant.* & addit. *formam urbis eſſe magis occupatæ, quam diviſæ ſimilem.* Lipſius.

Enormibus.] Vt quæ obliquæ, informes, anguſtæ, & nullo ordine amœnitate, aut arte diſpoſitæ eſſent, nempe poſt incendium Gallorum, fortuito, & velut non occupatis, ſed raptis locis, pro libito ædificantium.

7. *Feſſa ætate aut.*] Sentio corrupto-

aut rudis pueritiæ ætas, quique ſibi, quique aliis conſulebant, dum trahunt invalidos aut opperiuntur, pars morans, pars feſtinans, cuncta impediebant: & ſæpe dum in tergum reſpectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel ſi in proxima evaſerant, illis quoque igni correptis, etiam quæ longinqua crediderant, [1] in eodem caſu reperiebantur. Poſtremó quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, ſterni per agros: quidam amiſſis omnibus fortunis [2] diurni quoque victus, alii caritate ſuorum quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio interiere. Nec quiſquam defendere audebat, crebris multorum minis reſtinguere prohibentium, & quia alii palam faces jaciebant, atque [3] eſſe ſibi auctorem vociferabantur: ſive ut raptus licentius exer-

INTERPRETATIO.

que ſibi, quique aliis proſpiciebant, dum ducunt infirmos, aut exſpectant, dum alij retinent, alij properant, omnia turbabant, & ſæpe dum poſt ſe reſpiciunt, à latere, vel ex adverſo intercipiebantur, vel ſi in vicina loca enixi erant, in hac etiam flamma graſſante, ea quoque quæ procul amota ab incendio putaverant, eadem clade involvebantur. Denique incerti, quid fugerent, quo ſe conferrent, complere itinera, jacere campis, nonnulli perditis omnibus bonis, diurni etiam cibi copia, *alij deſiderio ſuorum, quos liberare non potuerant, quamvis data fugiendi copia, ultro periere. Et nemo arcere ignem audebat, crebris multorum comminationibus, qui opprimere incendium vetarent, & quia alij aperte tædas immittebant, nec ſine auctore id agi clamitabant,*

NOTÆ.

nem, & amolior: *Feſſa, aut rudis pueritia ætas.* ſuperfluenti voce inductâ. Deſcribit in incendio infirmi ſexus pavorem, & ætatis. Ætas infirma duplex, pueritia, ſenectus.

Hanc noſter vocat feſſam. ſupra lib. XIV. *Si quos imbellis ſexus, aut feſſa ætas attinuerat.* lib. I Hiſt. *Feſſa jam ætate Galba.* lib. I. Annal. *An Auguſtum feſſa ætate toties in Germaniam commeare potuiſſe?* Lipſius.

Feſſa ætate.] Alij aliter hîc legunt: *Feſſa annis, aut rudis pueritia ætas* Rhenanus. *Feſſa ætas aut rudis pueritia.* Freinſhemius. Magis placet amoveri τὸ *ætate*, quæ vox huc intruſa per modum gloſſæ: reſtitui: *feſſa aut rudis pueritia ætas.*

1. *In eodem caſu reperiebantur.*] Aut delendum eſt τὸ *etiam*, ut ſit, *illis quoque igni correptis, quæ longinqua crediderant;* aut ſcribendum, *reperiebant* hoc ſenſu:

Illi ipſi, qui evaſerant in proxima, quæ tuta putabant, ubi viderunt ſe fruſtra gaviſos & inſtare ignem, properarunt ulterius ad quæ non acceſſurum periculum certe perſuaſum habebant: ſed illa quoque correpta flammis reperiebant. *Gronovius.*

2. *Diurni.*] Amiſſis omnibus fortunis, amiſſo etiam diurno victu, quamvis patente effugio, interire malebant, flammis nempe. Amiſſis omnibus fortunis, ſpem omnem vitamque etiam abjecerunt. Dio 62. *Multis etiam in ignem præ dolore ultro ſe conjicientibus.*

3. *Eſſe ſibi auctorem.*] Sueton. 55. *Erat illi æternitatis perpetuæque famæ cupido, ſed inconſulta. Ideoque multis rebus ac locis, vetere appellatione detracta, novam induxit ex ſuo nomine. Menſem quoque Aprilem Neronem appellavit. Deſtinaverat & Romam Neropolim nuncupare.*

Et cap. 16. *Formam ædificiorum urbis novam excogitavit: & ut ante inſulas ac do-*

39 cerent, [1] ſeu juſſu. [2] Eo in tempore Nero [3] Antii agens, non ante in urbem regreſſus eſt. [4] quam domui ejus, qua palatium & [5] Mæcenatis hortos [6] continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen ſiſti potuit,

INTERPRTEATIO.

ſive ut audacius prædarentur, ſive imperio id facerent. Iiſdem diebus Nero manens Antii, non prius in civitatem reverſus eſt, quam immineret flamma domui illius, quæ palatium & hortos Mæcenatis conjunxerat: Neque tamen cohiberi potuit, quin & pa-

NOTÆ.

mos porticus eſſent, de quarum ſolariis incendia arcerentur, eaſque ſumptu ſuo exſtruxit.

Quod parum convenit cum eo quod habet idem Sueton. infra 38. *At ne non hinc quoque quantum poſſet prædæ & manubiarum invaderet, pollicitus cadaverum & ruderum gratuitam egeſtionem, nemini ad reliquias rerum ſuarum adire permiſit.*

Forte ex ea præda ſtruxit inſulas, quaſi ex ſuo; ſed parum ſecum convenit ipſe Nero, qui ſe videns infamatum tali incendio, exhauſit provincias collationibus, ut ſuo ſumptu exſtruere videretur porticus & inſulas, ſicut promiſerat.

Quæ quanquam popularia in irritum cadebant, inquit Tac quia lætitia geſtierat, & cecinerat incendium Trojanum.

Hinc & poſtea *ſubdidit reos Chriſtianos*, ut rumorem & infamiam incendii à ſe amoliretur. Quo ſcelere novam infamiam contraxit.

1. *Seu juſſu.*] Sueton. 38. *Incendit urbem tam palam, ut plerique conſulares, cubicularios ejus cum ſtuppa tædaque in prædiis ſuis deprehenſos, non attigerint, & quædam horrea circa domum auream, quorum ſpatium maxime deſiderabat, vi, bellicis machinis labefactata atque inflammata ſint, quod ſaxeo muro conſtructa erant.*

Dio lib. 62. Nero *Priamum mirum in modum beatum fuiſſe dicebat, quod patriam ſimul cum regno perditam vidiſſet. Igitur paucos homines, quaſi ebrii eſſent, aut alia maleficia facerent, clam in varias partes urbis dimiſit. Hi primo unum & alterum locum, plurave alibi alia incenderunt.*

2. *Eo in tempore Nero.*] Connectam horum verborum ſenſus hoc modo: *Eo enim tempore*: cauſam reddit cur ſuſpicari quis poſſit juſſum à Nerone incendium. *Grotius.*

Non eam cauſſam affert; imo prudenter in dubio relinquit Tac. an Nero incendium juſſerit Nec credendum ſtatim Suetonio, qui hujus ævi vulgique fabulas indiſtincte refert, ut tum publicatæ ſunt; & accuſavit Nero Chriſtianos, ut averteret rumorem vulgi, & præcipue quia domeſtica ſcena Ilii excidium ceciniſſe arguebatur. Quæ certa erant, & de quibus conveniebant auctores, ut certa & comperta tradit Tac. quæ vero dubia ſunt, ut dubia memorat.

3. *Antii.*] Lib. 14. cap. 3.

4. *Quam domus ejus.*] Apoth. 5. 51. M. Cato *in quemdam prodigum, cujus domus deflagrarat, ita jocatus eſt, ut diceret eum feciſſe proterviam.* Id erat *priſcum ſacrificii genus, in quo ſi quid ſuperfuiſſet, ſervari religio erat, ſed igni cremabatur.*

Poſt interfectam abolitamque Æneadum, ſeu Cæſarum, & aliorum nobilium ſtirpem addidit Nero *proterviam*, qua urbem ipſam Romã incenderet & ſolo æquaret. Ut nihil veterum opum remaneret.

5. *Mæcenatis hortos continuaverat.*] Horti Mæcenatiani in Exquiliis. His autem à Nerone ædificata domus, productaque ad Exquilias ipſas. Suetonius, *domum à Palatio Eſquilias uſque fecit. Quam primo Tranſitoriam, mox incendio abſumptam reſtitutamque, auream nominavit.* Priorem ergo nunc intellige. *Lipſius.*

Mæcenatis.] Horti fuerunt in quinta Regione Romæ antiquæ. hodie poſitio eſt circa Eccleſiam *San Martino de Monti*, regionis *Montis* in latere orientali Romæ modernæ. Ex Roma Nardini lib. 4. cap. 2. p 102. *Tillemonius.*

6. *Continuaverat.*] Simul conjunxe-

quin.

quin & palatium & domus & cuncta circum haurirentur. Sed[1] ſolatium populo exturbato & profugo,[2] campum Martis ac [3] monumenta Agrippæ,[4] hortos quin etiam ſuos patefecit: & ſubitaria ædificia exſtruxit, quæ multitudinem inopem acciperent: ſubvectaque [5] utenſilia ab [6] Hoſtia, & propinquis municipiis; [7] pretiumque frumenti minutum, uſque ad [8] ternos nummos. Quæ quamquam popularia, in irritum cade-

INTERPRETATIO.

latium, & domus, & circumjecta omnia abſumerentur. Sed ad levamen plebis exterris ſedibuſque pulſa, aperuit campum Martium, & monumenta Agrippa, ſed & hortos ſuos, & extemporanea tecta erexit, qua plebeculam egenam admitterent: allataque ſupellectilia ex Hoſtia, & vicinis oppidis, & valor annona levatus uſque ad tres nummos. Qua licet civilia in vanum recidebant; quia percrebuerat fama, eo

NOTÆ.

rat, ita ut una domus fieret ex Palatio & Mæcenetiana turre. *Vna domus fiet, Veios migrate Quirites.*

6. *Neque tamen ſiſti potuit.*] Ipſe venit Antio in urbem, ut ſubveniret domui ſuæ, ſed ſero & huc illucque curſabat ipſe, ad ſiſtendum ignem, & ad incitandos homines, ut extinguerent.

Hinc infra 50. *Cepiſſe impetum Subrius Flavius ferebatur, in ſcena canentem Neronem aggrediendi, aut cum ardente domo per noctem huc illuc curſaret, incuſtoditus.*

Et forte vana hæc fama, ſeu ſabula fuit indignantis populi Nempe juſſiſſe ignem, & ceciniſſe cladem Trojanam. Forte non juſſit, ſed voluit, nec impediit ſtatim, ut potuit. quod ſufficit dominanti ad crimen: Quod mox abolere voluit, ſupponendo reos, ſed ſero. & cum odium generis humani jam incurriſſet. Conſcientiam populorum omnium, quis princeps aut fallat, aut cohibeat?

Forte non juſſerat ignem, ſed lætatus tamen erat. Vt eſt rumor vulgi, ita & fere hiſtoria, cujus magna pars eſt famæ judicium aut opinio.

1. *Solatium populo.*] Suet. Ner. 39. *Per ſex dies ſeptemque noctes ea clade ſævitum eſt, ad monumentorum buſtorumque diverſoria compulſa plebe.*

2. *Campum Martis.*] Lib 13. cap. 17.

3 *Monumenta Agrippa.*] Quæ pluſima in eo campo. Vide Dionem LIII. *Lipſius.*

Agrippa.] Suprà cap. 37.

4. *Hortos.*] Puto, hortos Salluſtianos intelligit, quibus ſe coloſſeum pinxerat, quibus & dormiebat ea nocte qua deſtitutus mox perijt.

5. *Vtenſilia.*] Hoc nomine intelliguntur ſupellectilia, ſimul & omnia victui neceſſaria. Sed præcipue hic ſupellectilia ſignificat, quæ una cum ædificiis igne abſumpta fuerant. Mox addit de annona.

6 *Hoſtia.*] Vel *Oſtia*, lib. 11. cap. 26.

7. *Pretiumque frumenti minutum.*] Apparet ergo non plane gratuitum frumentum fuiſſe: niſi tamen intellegit de eo, quod ſupra annonarium modum ſupraque menſtruam teſſeram capiebant.

Sane & antea mentio pretii fuit; *Frumenti pretio nihil additum eſt, quamvis ducentas fere naves, &c.* Itemque poſt hoc libro: *Addiditque militibus ſine pretio frumentum, quo antea ex modo annona utebatur.* Hæc autem ratio conciliandi favoris, pulchre, & ex ſui ſæcli ritu deſcripta Lucano lib. III. in Julii perſona:

Quoque modo vanos populi conciret amores
Gnarus, & irarum cauſſas, & ſumma favoris
Annona momenta trahi. namque adſerit urbes
Sola fames, emiturque metus, cum ſegne potentes
Vulgus alunt. neſcit plebes jejuna timere. Lipſius.

8. *Ternos nummos.*] Sunt quatuor aſſes & dimidius, noſtro more Gallico,

bant, quia pervaſerat rumor; *ipſo tempore flagrantis urbis,* [1] *iniſſe eum* [2] *domeſticam ſcenam, &* [3] *ceciniſſe* [4] *Trojanum excidium, præſentia mala vetuſtis cladibus aſſimulantem.* [5] Sexto demum die apud imas [6] Eſquilias finis incendio factus, [7] proruptis per immenſum [8] ædificiis, ut con-

INTERPRETATIO.

ipſo tempore, quo civitas arderet, aſcendiſſe theatrum intra penates, & Ilii exitium cantu celebraſſe, præſentes clades cum priſcis calamitatibus comparantem. *Tandem ſexto die in ima parte Eſquiliarum ſævire flamma deſiit, ſubverſis per longum*

NOTÆ.

1. *Iniſſe eum domeſticam ſcenam.*] Incendium Nero è ſummo Palatii loco, quæ Mæcenatiana turris erat, cum hortis addita Palatio, dum populus ingemiſceret, lætus flammæ (ut aiebat) pulchritudine proſpexit, excidiumque Ilii, ut ipſe dicebat, vel potius urbis Romæ, uti videbatur, in illo ſuo ſcenico habitu decantavit. In quo Tranquillus Xiphilinuſque conſentiunt. *Vertranius.*

2. *Domeſticam ſcenam.*] Bene *domeſticam.* nam incendium conſpiciebat ex turri Mecænetiana, quæ in hortis Mecœnatis, quibus domum ſuum Nero continuaverat. Hi horti in regione quinta, Eſquilina nempe.

2. *Ceciniſſe Trojanum.*] Suet 38. *Hoc incendium è turri Mecænatiana proſpectans, lætuſque flammæ, ut aiebat, pulchritudine,* ἅλωσιν. (excidium) *Ilii in illo ſuo ſcenico habitu decantavit.* Sic & Dio 62. fere ad verbum ex Suetonio vertit: *In altiſſimum palatii locum aſcendit, unde incendium ex magna parte conſpiciebat, tulitque eo apparatum omnium citharœdicum, cecinitque cladem, ut ipſe quidem dicebat, Ilii, ſed certe, ut perſpiciebatur, exitium Romæ fuit.*

3. *Ceciniſſe Trojanum excidium.*] Sueton. 38. *Dicente quodam in ſermone communi,* me moriente terra miſceatur igni. Immo, *inquit,* me vivente.

4. *Trojanum.*] Lib. II. cap. II.

5. *Sexto demum die.*] At Suetonius ait, ſex dies ſeptemque noctes ea clade ſævitum, uterque longe abit à lapide priſco, qui novenos dies commemorat Romæ ad Baſilicam Petri,

EX VOTO SUSCEPTO QUOD. DIV. ERAT.
NEGLECTUM. NEC. REDDITUM.
INCENDIOR. ARCENDORUM. CAUSSA.
QUANDO URBS. PER. NOVEM. DIES,
ARSIT. NERONIANIS. TEMPORIBUS.
ET. HAC.
LEGE. DEDICATA. EST. NE.
CUI. LICEAT. INTRA. HOS TERMINOS.
ÆDIFICIUM EXTRUERE.

Conciliari facile noſter poteſt, quia mox addit ignem rediiſſe. Primum ut incendium ſex dierum fuerit; alterum, trium. Suetonium aut lapidem certe non excuſo. *Lipſius.*

6. *Eſquilias.*] Eſquilinus mons, regionis Tertiæ, & Quintæ, in latere orientali Romæ antiquæ. Hodie *Monte Eſquilino* in regione *Monti.* ex Nardini Roma antiqua lib. 2. cap. 2. p. 59. & lib 4 c. I. p. 152 &c. *Tillemonius.*

7. *Proruptis per immenſum ædificiis.*] Lege omnino *prorutis.* De quo verbo diximus. Incendium *prorumpit*, & mare *proruptum*, & ſimilia: ſed ædes *proruuntur*, ut incendium ruina exſtinguatur. *Gronovius.* *Proruptis*, id eſt, ante ruptis. nempe ignem p[r]ævenieban, ruptis ante ædificiis, quam attingeret. Ibi *pro*, vim habet, ut in voce *provideo.*

Proruptis.] Forte ita dictum, quaſi illa clade, ſeu ſtrage domuum anticipata, antevenirent incendium, & certe proruebant, prorumpebant & ſubvertebant domos in anteceſſum, ne nempe ſerpere longius, aut graſſari poſſet ignis, ſolo cœloque inani reperto.

Proruptis.] Abruptis, abſciſſis, quo validius quid innuitur, quàm per τo *pro-*

tinuæ violentiæ campus, & velut vacuum cœlum occurreret. [1] Nec dum, [2] poſito metu, [3] redibat levis rurſum [4] graſſatus ignis, patulis magis urbis locis, eoque [5] ſtrages hominum minor. delubra deûm, &

INTERPRETATIO.

ſpatium domibus, ut perpetua ſævitiæ planicies, & veluti vacuus æther objiceretur. Nec dum ſedato pavore, rurſus exardebat levis iterum flamma. gliſcebatque patentioribus urbis locis; ideoque clades mortalium minor. Templa numinum, & porticus

NOTÆ.

rutis. Procul obviam ibatur igni, abrumpebanturque late ædificia, ut & ſuo caſu ruinaque ignem obruerent, & ſic ſiſterent, ut vacuo ſolo cœloque præverterent incendium, ſicque neceſſario ceſſaret ignis.

8. *Ædificiis.*] Tum etiam ſubverſa horrea populi Rom. forte partim neceſſitate, partim ambitione Neronis, ut haberet ſpatium quo domum auream ædificaret.

Suet. 38. *Quadam horrea circa domum auream quorum ſpatium maxime deſiderabat, ut, bellicis machinis labefactata atque inflammata ſunt*, &c Forte eodem modo & iiſdem machinis, diruta illa per immenſum ædificia, ut vacuo cœlo ſoloque tandem cohiberetur incendium.

1. *Necdum poſito metu ſatis credebatur, cum levis.*] Punctum in vulgatis apponitur poſt verbum, *redibat.* Ego nihil in verbis mutare auſus, aliam diſtinctionem ad quorumdam manuſcriptorum exemplum repoſui, *Necdum poſito metu, redibat levis rurſum graſſatus ignis*, quæ fortaſſe aliquid ſenſus habent.

Sed potius majora vitia ſubeſſe crediderim: nam mire turbant hic libri veteres. Noſtrorum varias lectiones ſubjiciam, ſi quis forte elicere inde poſſit certius aliquid.

Flor. corruptiſſime: *Nec dum p. metus aut redicbat libis. i. ſum graſſatus ignis.* Venetus: *Necdum poſito metu ſatis credebatur, cum levis rurſum graſſatus ignis.* Pichena.

Forte, *Cum levis rurſum graſſatur ignis*: vel, *Cum ſævit rurſum, graſſaturque ignis.* Saltem ſenſus eſt.

2. *Poſito metu.*] Magis placet Veneti lectio: *Nec dum poſito metu ſatis credebatur cum levis rurſum graſſatus* (ſcribo) *graſſatur ignis.* Quod ſic capio, *nec dum poſito metu*, ſeu *metui* ſatis credebatur.

Nondum ſatis quietus, aut ſedatus pavor à tam horribili incendio, nondum cum ſatiś quieſcebat animus, cum rurſus erumpit, & graſſatur ignis.

Nec dum poſito.] Venet. *Nec dum poſito metu ſatis credebatur, cum levis rurſum graſſatus ignis. metu* forte, pro *metui*; nec dum poſito metui ſatis *credebatur*, ſeû poſito metu nondum adhuc ſatis, fidebatur, *cum levis*, &c.

Sic intellige, *nec dum poſitus metus, nec ſatis credebatur ceſſaſſe incendium, cum levis rurſum graſſatur ignis.*

Facile ſenſus eruitur ex Veneto, *nec dum poſito metu* (pro metui) *ſatis credebatur, cum levis rurſum graſſatur ignis.* Sic etiam ſatis commode pro genio Taciti.

3. *Redibat * levis.*] Inuſſi notam. tamen legi poteſt, * ſententiâ incolumi: *reddit, at levius rurſum graſſaturus ignis.* Lipſius.

Redibat levis.] Sume, quaſi ſcripſiſſet, redibat levis rurſum, & graſſabatur ignis patulis magis urbis locis.

4. *Graſſatus.*] Forte, *graſſaturus.* vel ſic, *redibat levis rurſum, & graſſatus eſt ignis patulis magis urbis locis.* Nam conjunctiones omittit. Tac.

Rurſum graſſatus.] Lego *graſſatur*, nam revera patulis locis mox graſſatus eſt.

5. *Strages hominum minor.*] Arctis itineribus, viciſque enormibus longe facilius violentiuſque graſſabatur ignis. & homines ſe magis impediebant, inter ruinas, inter ſarcinas & vehicula, inter

porticus amœnitati dicatæ latius procidere. Pluſque infamiæ id incendium habuit, quia [1] prædiis [2] Tigellini Æmilianis proruperat. [3] Videbaturque Nero condendæ urbis novæ, & cognomento ſuo appellan-

INTERPRETATIO.

elegantiæ ac decori deſtinata, latius fuſiuſque corruere. Et plus ignominiæ habuit ignis ille, quia ex ædibus Æmilianis Tigellini efflagraverat. Et credebatur Nero, ambire decus conſtruendæ novæ civitatis, quam nomine ſuo *Neroneam* appellaret. *Nam urbs*

NOTÆ

pravitatem obſtantium militum & graſſatorum, qui prædam & lucrum ex calamitate publica aucupabantur.

Inter & familias operariorum, & architectorum qui incendiis reſtinguendis adhibiti. Eo caſu alii ruinas impellebant, alii impellebantur in ipſum ignem, alii cum reſtinguerent, ipſi à flammis hauriebantur, & cætera mala quæ talis clades invehit.

Strages hominum.] Quia certe ſimili clade involvuntur homines, aut dum ſuas opes, & utenſilia ſervare certant, aut ipſi dum reprimendis ignibus adlaborant.

1. *Prædiis.*] Æmiliana & vicus Æmilianus, tractus quidam Septimæ regionis, in Roma antiqua. poſitio videtur fuiſſe ubi nunc Eccleſia *ſancti Apoſtoli*, & palatium *Coloneſe* in regione *Trevi*. Ex Roma Nardini lib. 4. cap. 10. p. 207 *Tillemonius.*

Prædiis Tigellini.] Splendidæ civium ædes vocabantur *prædia* etiam in urbe. Forte propter hortos magnifice excultos, his domibus adjunctos.

2. *Tigellini Æmilianis.*] Puto legendum, *in Æmilianis.* Æmiliana enim locus extra urbem ad Campum Martium, conjunctus tamen continenſque Urbi. Varro libro III, De re ruſt. *Eorum ædificia qui habitant extra portam Flumentanam, aut in Æmilianis.*

Sueton. Claudio cap. XVIII. *Cum Æmiliana pertinacius arderent* Eſt tamen in ipſa urbe & vicus Æmilianus regione VII. nominatus Sex. Rufo. *Lipſius.*

Æmilianis.] *Æmiliana*, locus fuit Romæ, ſed extra portam in continentibus, ut loquuntur juriſconſulti. urbis ædificiis, non procul à Campo Martio.

Tigellinus habuit villam, hortoſque in Æmilianis, non autem fuit poſſeſſor totius loci quem *Æmiliana* vocabant. Et capiendum hoc quaſi ſcripſiſſet Tac. *Quia ex prædiis Tigellini quæ in Æmilianis, proruperat ignis.*

Divitiis pridem partis fruebatur ille. Fuit enim præfectus vigilum Tigellinus, priuſquam prætoriis cohortibus imponeretur. *Aurelius.* Prædia Tigellini *Æmiliana*, & in Æmilianis erant, ſed latius patebat regio illa, quam *Æmiliana* appellabant.

Quia prædiis Tigellini Æmilianis proruperat.] Mirum ſane eſt, *Æmiliana* è quibus prorupit incendium ſub Nerone, etiam Claudio imperante arſiſſe, teſte Suetonio c. 18.

Ita autem appellata puto ab Æmiliorum familia, quæ ab Æmilio Pythagoræ philoſophi ortum duxit, cui, propter eximiam humanitatem quam αἱμυλίαν Græci vocant, cognomen inditum ex Plutarcho in Numa, & Paulo Æmilio, & Feſto, lib. 1. unde per *y*. ſcribendum contendunt.

Quamvis alii dixerint, ita gentem hanc vocatam ab *Æmilia* Italiæ regione, unde ortum duxit, ideoque per *i*, ſcribendum.

Verum quidquid ſit, manifeſtum eſt, ab hac familia Romæ potentiſſima, & viris præclariſſimis inſignita, *prædia Æmiliana* dicta, ſicuti & *vicus Æmilianus*, qui fuit in regione urbis ſeptima, via lata, ut Rufus docuit.

Sicuti & *Tribus Æmilia*, & *Æmilia via*, quæ à Placentia Ariminum uſque producta fuit ab Æmilio conſule. *Marcellus Donatus.*

3. *Videbaturque Nero.*] Sulpicius Se-

dæ gloriam quærere. Quippe in regiones quatuordecim [1] Roma dividitur : quarum quatuor integræ manebant, tres ſolo tenus dejectæ, ſeptem reliquis pauca tectorum veſtigia ſupererant, lacera & ſemiuſta.
Domuum, & [2] inſularum, & templorum, quæ amiſſa ſunt, nume- 41
rum inire haud promptum fuerit : ſed vetuſtiſſima religione, quod [3] Servius Tullius [4] Lunæ, & [5] Magna [6] ara fanumque quæ [7] præſenti Her-

INTERPRETATIO.

diſtribuitur in quatuordecim regiones, quarum illibatæ quatuor ſupererant, tres ſolo æquata erant, ſeptem reliquis pauca domorum veſtigia remanebant abrupta & ambuſta. Haud facile quis recenſuerit multitudinem domorum, & inſularum, & delubrorum, quæ abſumpta ſunt; ſed in his periit *antiquiſſima cærimonia* templum, *quod Servius Tullius* dicaverat *Lunæ, & Magna ara, ſacellumque, quæ adſtanti*

NOTÆ.

verus, lib. 21. Sac. Hiſtor. mutuatus hoc eſt à Tacito. *Sed opinio omnium invidiam incendii in principem retorquebat, credebaturque imperator gloriam innovandæ urbis quæſiſſe.* Lipſius.

1. *Roma.*] Lib. 6. cap 2.

2. *Inſularum.*] Inſulæ Romæ antiquæ, ſunt habitationes plebis. Hodie Itali vocant *Caſe*, Franci vero, *Maiſons particulieres ou Bourgeoiſes.* Domus ſunt habitationes nobilium. Hodie *Palazzi* Italis, & *Palais, ou Hoſtels* Francis. ex Nardino l. 3 c. 4 p. 86. *Tillemonius.*

3. *Ser. Tullius Lunæ*] Templum Lunæ in Aventino reperio, apud Livium, lib. XL. *Forem ex æde Lunæ quæ in Aventino eſt raptam tulit*, Rufus in regione XII. *Templum Lunæ in Aventino magnum.* Ovid.

Luna regit menſes, hujus quoque tempora menſis
Finit Aventino, Luna colenda jugo.

4. *Lunæ.*] Primus ſoli & lunæ ædes Romæ conſecravit T. Tatius Sabinorum rex. Lunæ templa tria Romæ, ædiculaæ una. At in monte Aventino magnum templum Lunæ fuit, quod forte ſtruxerat Servius Tullius. fuit etiam in Capitolio, & in monte Palatino templum Lunæ Noctilucæ, in quo noctu lumina accendi ſolebant.

Fuit Luna inter numina quæ bello præſiderent. Livius : *Omnis generis arma cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam Lunamque*, Alij tamen *Luam* legunt.

Lunæ] Templum Lunæ fuit in Quarta regione antiquæ Romæ, aliud vero in decima. etiam aliud in decima quarta regione, ex Onuphrio Panvinio lib. 1. Reip. Roman. & Nardini Roma antiq. *Tillemonius.*

5. *Magna ara fanumque*] An contigua ara illa fanumque? Veriſimile eſt, prius ſtructam fuiſſe aram, dein fanum adpoſitum, aut templum aræ ſuperſtructum.

6. *Ara.*] Ara Maxima, Herculi ſacra fuit in regione Vndecima Romæ antiquæ. Ex Nardino lib. 7. c. 3. p. 423. *Tillemonius.*

7. *Præſenti Herculi.*] Præſentem hic accipio, ipſius Herculis cognomen. *Pichena.*

Non putem ipſius Herculis cognomen hic eſſe *præſentem*, ut volebat vir eruditus, ſed ſenſum eſſe, Evandrum aram iſtam Herculi conſecraſſe, ipſo coram. Hercule enim præſente ara iſta conſecrata fuit, immo ipſe Hercules eam ſibi conſecravit, ſi credimus Ovidio Faſtorum 1 qui ſic de Hercule

... & Evandrum ruricolaſque vocat.
Conſtituitque ſibi, quæ Maxima dicitur, aram,
Hic ubi pars urbis de bove nomen habet.

Hoc eſt in Foro Boario. Evandrum tamen aram iſtam conſtruxiſſe, non Herculem, cum noſtro ſentit Dionyſius Halicarn, 1. 40. *Freinshemius.*

culi Arcas Evander ſacraverat; ædeſque [1] Statoris Iovis vota Romulo; [2] Numæque regia, & delubrum Veſtæ, cum penatibus populi Romani [4] exuſta. Iam [5] opes [6] tot victoriis quæſitæ, & [7] Græcarum ar-

INTERPRETATIO.

coram Herculi Arcas Evander conſecrarat, & templum Iovis Statoris, quod Romulus voverat, & palatium Numæ, & fanum Veſtæ cum diis penatibus populi Romani combuſta. Iam ornamenta tot triumphis parta, & Græcarum artium delicia,

NOTÆ.

1 *Statoris Iovis.*] Putant nunc ædem eſſe *Sanctæ Mariæ de pœnis inferni*, contra ædem Veſtæ in Palatini radicibus Ovid. 6 Faſt.

> *Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim*
> *Ante Palatini condidit ora jugi.*

De quo Livius: *Inter hæc conſul manus ad prælium attollens, voce clara, ita ut exaudiretur, templum Iovi Statori vovet: ſi conſtitiſſet à fuga Romana acies, redintegratoque prælio cecidiſſet viciſſetque legiones Samnitium.*

Paulo poſt ait: *Fabium ſcribere, bellum à Samnitibus in Etruriam tranſlatam, & ad Luceriam pugnatum, in qua pugna Iovis Statoris ædes vota ſit, ut Romulus ante voverat, ſed fanum tantum, id eſt, locum templo effatum, jam ſacratum fuiſſe. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri ſenatus juberet, bis ejuſdem voti damnatam Rempub. in religionem veniſſe.*

Ædes Statoris Iovis.] Fuit in Octava regione Romæ antiquæ ex Nardino lib. 6. cap. 12. pag 180. *Tillemonius.*

2. *Numæ.*] Templum Veſtæ, & Numæ regia fuerunt in Octava regione Romæ antiquæ. ex Nardino lib 5. cap. 5. pag 236. *Tillemonius.*

Numæque regia.] Quæ aliis Curia Pompiliana, in qua ſacrarium erat Opeconſivæ

3. *Cum penatibus.*] Nempe illorum ædes conflagravit.

Penatibus.] Varia penatium genera, alii *penates* totius generis humani, quales putarunt eſſe *Pallada ſummum æthera, Iovem medium æthera, & Iunonem infimum.* Alii *penates cæli*, alii *terræ*, alii *cujuſque civitatis*, alii *cujuſque domus.* Penates iſtos; de quibus hic Tacitus, olim in Italiam advexerat Æneas, quicumque ſint.

Nam alii volunt, *Neptunum & Apollinem* eſſe, qui muros Troiæ, exſtruxerint, alii *Veſtam*, alii alios. Dionyſ. Halic. refert ſe vidiſſe *duos haſtatos juvenes, habitu ſedentium*, admodum antiqui operis, cum hac inſcriptione Denates, cum tunc nondum inventa eſſet littera *P*.

Si eadem hæc ſunt cum vetuſtis illis, certe illa ſimulacra magni pretii. Suet. Ner 32. *Vltimo templis compluribus dona detraxit, ſimulacra ex auro, vel argento fabricata conflavit: in his Penatium deorum, quæ mox Galba reſtituit.*

Puto ea ſimulacra ablata Templo, cum arderet, quæ poſtea conflavit Nero, vel forte ex delubro Penatum detractæ illæ imagines à Nerone, inter alia ſacrilegia, ut ea conflarentur.

4. *Exuſta.*] Sueton. Ner. 38. *Deorumque ædes ab regibus, ac deinde Punicis ac Gallicis bellis vota dedicataque, & quicquid viſendum ex antiquitate duraverat.*

5. *Opes.*] Nempe donaria diis ſacrata, aut ornamenta templis dicata, velut in gratiam tot victoriarum.

6. *Tot victoriis.*] Ex victoriis gloriæ inſignia, opibus majora tum periere. Plin. 35 2. *Alia foris & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hoſtium ſpoliis, quæ nec emptori refringere liceret, triumphabantque etiam dominis mutatis ipſa domus, & erat hæc ſtimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum.* Et lib. 36. 15. *Profecto incendia puniunt luxum: nec tamen effici poteſt, ut mores aliquid homine mortalius intelligant.*

tium decora, exin [1] monimenta ingeniorum antiqua & incorrupta, quamvis in tanta reſurgentis urbis pulchritudine, multa ſeniores meminerant quæ reparari nequibant. Fuere qui annotarent, [2] XIV. Calend. Sextiles principium incendii hujus ortum, quo & [3] Senones captam urbem [4] inflammaverant. alii eo uſq; cura progreſſi ſunt, ut [5] totidem

INTERPRETATIO.

dein ingeniorum monumenta priſca, & intacta hactenus, licet in tanta renaſcentis civitatis magnificentia, multa fuiſſe recordabantur vetuſtiores, quæ reſtitui non poterant. Nec defuere, qui obſervarent. quartodecimo Calendas Sextiles initium hujus incendii cœptum, quo & *olim Galli* Senones captam civitatem incenderant. Alii eo uſque ſtudio provecti ſunt, ut inter duos illos ignes recenſerent totidem annos,

NOTÆ.

7. *Græcarum artium decora.*] Statuæ, & tabulæ magnorum artificum *Lipſius.*

1. *Monimenta ingeniorum.*] Libri veterum ſcripti multi ab ipſis auctoribus, qui in privatis aut publicis Bibliothecis, perierunt. O juſtam querelam, & ſi tunc, quid nunc poſt Barbaros dicam? Iure laboramus in reſtituendis. *Lipſius.*

Monimenta ingeniorum.] Plurima erant talia monumenta ingeniorum & artium quæ reparabantur in ea magnificentia renaſcentis urbis. ſed multa fuerant antiqua & hactenus incorrupta monumenta, quæ in tanta pulchritudine reſurgentis urbis, tamen nec reperiri aut reſtitui poterant.

Et horum meminerant ſeniores, eaque corrupta amiſſaque deſiderabant ac deflebant inter immenſas eas opes, quibus civitas ut abundaret, pretioſiuſque aleret incendia, totum orbem ſpoliaverat. Scil. tabulæ pictæ, ſtatuæ unicæ, & alia celeberrimorum ingeniorum opera, quorum non exſtabat exemplar, deflebantur, ut in perpetuum irreparabilia.

Monimenta ingeniorum.] Libri, tabulæ pictæ, ſtatuæ & alia ejuſmodi Græcarum artium decora & monimenta ingeniorum eadem ſunt. Niſi forte diſtinguat inter *Græcas artes*, quæ ſint nempe opera artis, & per monimenta ingenii, ſtudia & manuſcripta intelligas quæ autographa, & forte manu ipſorum auctorem ſcripta, nunquam reparari potuerunt.

2. *XIV. Kalend. Sextiles.*] Satis mirus ille dierum concurſus & convenientia, & ab arcanis providentiæ cauſſis. Sicut & in templo Hieroſolymitano Joſephus notat lib. VII. Excidii. *Eodem menſe & die à Tito incenſum, quo olim à Babylonio rege fuiſſet.*

Quis autem proprie ille dies Romani incendii? notatur à Tacito. *Decimus quartus Kal. Sextilium*: ſed cùm manifeſto errore, vel librarii, vel ipſius potius, ut vult vir doctiſſimus in temporum emendatione. *Nam omnes veteres*, inquit, *incendium illud eveniſſe non* XIV. *ſed* XVI. *Kal. Sextilis tradunt.*

Fateor miratum me cum legerem, & Taciti cauſſa ſedulò inquiſiviſſe. Sed profectò omnis me ratio fugit, aut hic virum illum magnum, & à capite rem inquiſivi in Excurſu. *Lipſius.*

XIV. Kal. Sextiles.] Pro eo Livius lib. 6. habet, XV. *Kal. Sept.* Vrſinus.

XIV. Cal.] Decima nona die menſis Iulii. Puto, ſcripſit Tac. XVI Kal.

3. *Senones.*] Lib. II. cap. 24.

4. *Inflammaverant.*] Anno 3. Olympiadis 97. Romæ conditæ 364. ante Chriſtum natum 390. vide Titum Livium lib. 5. cap. 39. *Tillemon.*

5. *Totidem annos menſeſque.*] Tricæ curioſorum hominum, quas non extrico. computem ab urbe conditâ? diſpar ratio. A Trojâ incenſa? æque diſpar. Facile collectu tibi ex Faſtis. Vt mihi nunc videntur; tenebræ ſunt, quas non illu-

42 annos menſeſque & dies inter utraque incendia numerent. [1] Cæterum Nero uſus eſt patriæ ruinis, exſtruxitque [2] domum, in qua haud perin-

INTERPRETATIO.

totidem menſes dieſque. *Cæterum ſubverſa urbis ſolum occupavit Nero, ædificavitque*

NOTÆ.

ſtret ipſe Phœbus. *Lipſius.*

Vt totidem annos menſeſque] Colligebant enim, tot annos interfuiſſe inter urbis inſtaurationem, & incendium hoc, quantum interfuit ab urbe condita incendium ejus ab Senonibus factum. *Ferrettus.*

Sed Cephaloni Gergithio, Demagoræ, Agathyllo, Damaſthi Sigeenſi, Ariſtoteli, Calliæ, Agothocli, Xenagoræ, Dionyſio Chalcidenſi, Antiocho Syracuſano, Timæo Siculo, Polybio, L. Cincio, M. Portio Catoni, Criſpo Salluſtio, Velleio Paterculo dé initiis urbis Romæ non convenit: (nam antiquitas creavit errorem, ait Servius.)

De illo tamen Halicarnaſſei lib. 1. Originum, ſuperſtes eſt diligentiſſima diſquiſitio. Verum apud & illum & Livium in hoc conſentiunt auctores, ne plures trecentis ſexaginta quinque annis à condita, ad incenſam à Gallis urbem, numerentur. quo tempore reædificata Roma eſt: exinde vero ad incendium juſſu Neronis factum, unum quinquaginta & quadringentos annos reperias.

Quamobrem de vetuſtioribus; quot ſuperſunt auctores, tot miſere lapſos, aut neceſſe eſt dicere, aut poſteris imponere voluiſſe, qui totidem annos, menſes & dies, inter utraque incendia ſe reperiſſe, prodiderunt. *Vertranius.*

Vt totidem annos.] Ne ſumas de ratione temporum ſeria, aut ſupputatione accurata. Vanitatis homines otioſos arguit Tacitus, qui *eo uſque cura*; ſeu potius vanæ curioſitatis, dicam veſanæ imperitiæ, *progreſſi* ſunt, ut talia inquirerent, & quaſi vera credi vellent.

Nam prudentes prudenter loquentes, & vulgus atque è trivio homines, inepte ſæpe & abſurde fabulas & inania differentes inducit Cornelius, & pro ſummo judicio decorum ubique ſervat.

Audi tales homines ſimiliter inania confabulantes apud Tac. lib. 1. 5. *Multus hinc ipſo de Auguſto: ſermo pleriſque vana mirantibus, quod idem dies accepti quondam imperii princeps, & vitæ ſupremus. Quod Nolæ in domo & cubiculo, in quo pater ejus Octavius, vitam finiviſſet.*

Nota τὸ *vana mirantibus*, qui plures numero & è vulgo. Nam ſtatim prudentes longe ſapientiora diſſerunt ac loquuntur ſequenti capite libri primi. Itaque vanitatis arguit tales confabulatores, qui ſectantur ſic vanas proportiones temporis & loci, menſium, dierum & annorum. Ridet vana illa ingenia hominum, qui fortuita & inania cum magna cura inquirunt, quæ & repperiſſe vanum foret. Ne amplius ſatagite boni interpretes. Nam certe vanos & otioſos homines ſic deſcribere, & viciſſim irridere decorum Tacito fuit.

1. *Cæterum Nero uſus eſt patriæ ruinis.*] An materiam & lapides privatarum domuum, quæ dirutæ erant, ad uſum ſuæ novæ domus vertit? Fortaſſe. Sed non hic præcipuus hujus loci ſenſus. immo potius ſuper ipſas urbis ruinas ſpatioſius ſolum complexus eſt, ut longe ampliorem domum quam antea fuerat, ædificaret, cum & arva, & ſtagna, & ſilvæ in ea contineri deberent. *Pichena.*

2. *Domum.*] Plin. lib. 36. 15 *Bis vidimus totam urbem cingi domibus principum Caii & Neronis, & hujus quidem ne quid deeſſet, aurea. nimirum ſic habitarunt illi, qui hoc imperium fecere.*

In ea domo veluti captivum habuit celebrém Pictorem, de quo idem Plin. 35. 10. *Fuit & nuper gravis, ac ſeverus, idemque floridus, humilis rei pictor Amulius. Hujus erat Minerva ſpectantem aſpe-*

de gem-

de gemmæ & aurum miraculo eſſent, ſolita pridem, & [1] luxu vulgata; quam [2] arva & ſtagna, & in modum ſolitudinum hinc ſilvæ, inde aperta ſpatia, & proſpectus: magiſtris & machinatoribus Severo & Celere, quibus ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegaviſſet, per artem tentare, & [3] viribus principis illudere. Namq; [4] *ab la-*

INTERPRETATIO.

regiam, in qua pretioſi lapilli, & aurum, nota pridem, & per luxum vulgata, non perinde admirationi eſſent, atque agri & lacus: & inſtar ſolitudinum hinc ſaltus, illinc late patentes area, & liberi oculorum proſpectus, architectis ſtructoribuſque Severo & Celere, qui ingenio, & audacia per artem moliebantur etiam qua abnuiſſet natura, & opibus principis illudebant. Quippe polliciti erant, ſe perducturos

NOTÆ.

ctans, quacumque aſpiceretur. Paucis diei horis pingebat, id quoque cum gravitate quod ſemper togatus, quamquam in machinis. Carcer ejus artis domus aurea fuit.

Domum.] Neronis domus fuit primum dicta *Tranſitoria*, poſtea incendio conſumpta amplior ædificata eſt, inter montem Palatinum, Cœlium, & Eſquilinum, in regione Tertia, Quarta & Decima Romæ antiquæ. hodie poſitio eſt, ubi Eccleſia *Sancta Maria Nova* in regione *Monti* ex Nardino lib. 3. c 9. p. 111. & c. 13. p. 134. & lib. 6. c. 13. p. 388. *Tillemonius.*

1. *Luxu vulgata.*] Plin. lib. 12. 18. *Verum Arabia etiamnum felicius mare eſt. Ex illo namque margaritas mittit. Minimaque computatione millies centena millia ſeſtertium annis omnibus India & Seres, peninſulaque illa imperio noſtro adimunt. Tanto nobis delicia & fœmina conſtant.*

2. *Arva & ſtagna.*] Suetonius cap XXXIV. & Martialis magis diſtincte loca ipſa deſcribens lib. 1. Epig. 11.

Hic ubi conſpicui venerabilis Amphiteatri
Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.
Hic ubi miramur velocia munera thermas,
Abſtulerat miſeris tecta ſuperbus ager.

Lipſius.

3. *Viribus principis illudere.*] Sall. in Catil. *Quid ea memorem qua niſi his qui videre, nemini credibilia ſunt. à privatis compluribus ſubverſos montes, maria conſtrata eſſe? quibus mihi ludibrio videntur fuiſſe divitia. Quippe quas honeſte habere licebat, per turpitudinem abuti properabant.*

Viribus principis.] Plin. 36. 13 ubi de Labirintho Italico. *Adeo veſana dementia quaſiſſe gloriam, impendio nulli profuturo. Praterea fatigaſſe regni vires, ut tamen laus major artificis eſſet.*

Viribus principis illudere.] Quam melior & prudentior Veſpaſianus apud Suet. 18. *Mechanico quoque grandes columnas exigua impenſa perducturum in Capitolium pollicenti, pramium pro commento non mediocre obtulit, operam remiſit, prafatus, ſineret ſe plebeculam paſcere.*

4. *Ab lacu Averno.*] Plinius lib. XIV. *Antea Cacubo erat generoſitas, quod jam intercidit, & incuriâ coloni, locique anguſtiâ: magis tamen foſſa Neronis, quam à Bajano lacu Oſtiam uſque navigabilem inchoaverat.* Lipſius.

Averno.] Avernus, lacus Campaniæ provinciæ, & proximus Cumis, Baiis, & Puteolis. hodie vocatur *Lago d'Averno & di Tripergole* Eſt in parte meridionali provinciæ Terræ Laboris, in regno Neapolitano, ex Cluverio. *Tillemonius.*

A lacu Averno.] Sueton. 31. *Foſſam ab Averno Oſtiam uſque, ut navibus, nec tamen mari iretur, longitudinis per cen-*

cu Averno navigabilem foſſam [1] *uſque ad oſtia Tiberina depreſſuros* promiſerant, [2] ſqualenti litore, aut [3] per montes adverſos. neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam [4] Pomptinæ paludes: cætera abrupta, aut arentia: ac ſi perrumpi poſſent, intolerandus labor, nec ſatis cauſſæ. Nero tamen, ut erat [5] incredibilium [6] cupitor, effodere proxima Averno juga connixus eſt: manentque veſtigia irritæ ſpei. Cæ-

43

INTERPRETATIO.

canalem navium patientem, ab lacu Averno uſque ad oſtia Tiberis arenti ripa, vel per montes oppoſitos. *Neque enim alius humor ſuppeditandis aquis* hac regione *obvius, quam Pomptina ſtagna, reliqua abſciſſa, aut ſicca & ſquallida* ſunt, *& ſi penetrari poſſent, immenſus labor, nec par opera pretium foret. Nero tamen, ut qui appeteret ea, quæ inſtar prodigii viderentur, conatus eſt vicinos Averno montes perrumpere: & exſtant adhuc monumenta vana cupidinis. Cæterum quæ mane-*

NOTÆ.

tum ſexaginta millia, latitudinis, qua contraria quinqueremes commearent. Quorum operum perficiendorum gratia, quod ubique eſſet cuſtodia in Italiam deportari, etiam ſcelere convictos, non niſi ad opus damnari præceperat.

1. *Vſque ad Oſtia Tiberina.*] Non ea *oſtia* quibus in mare confluit Tiberis, forte foſſam ab Averno lacu huc uſque navigabilem efficere voluit, non tamen eam in Tiberim deducere, ne exundationum cauſſa foret, attamen ſic pariter utilis in publicum eſſe potuit commercio & commeatibus invehendis & aliis cauſſis.

2. *Squalenti littore.*] Id eſt, arido, ſine arboribus aut frondibus, aut herbis, & nedum aqua, omni prorſus carens humiditate. *Pichena.* Non agitur hic de arboribus aut herbis, ſed de fontibus & rivulis qui cœpta juvarent.

Squallenti littore.] Puto, intelligit littus ipſum foſſæ quam ducere volebant ab lacu *Averno.* Quod littus, ſeu ſpatium terræ, ſi paſſim haberet humorem & aquas, circum ſcaturientes, longe facilior foſſa foret, & propter propenſionem à natura inſitam, & quia huc multæ confluerent aquæ, quæ ſimul congregatæ perennem alveum facerent, juvarentque.

Cum ècontra ſqualenti & arido ſolo damnata tellus documentum ſit pervicacis reſiſtentiſque naturæ, nec aquam illuc ultro vergere, nec favere genium loci. Quippe ſi rivum vel mediocrem haberet regio, qui duceret aquas, qua parte foſſam cogitant, natura ſane cœpta & conatus ſponte adjuvare, & ipſa incipere præireque conſiliis ac laboribus principis videretur.

3. *Per montes adverſos.*] Foſſam ducere non potuerunt, niſi per *abrupta*, aut *arentia* loca. Per *abrupta*, id eſt per hos montes *adverſos* & qui oppoſiti erant tali viæ, qua ducendæ aquæ erant.

Vel per *arentia*, nempe per plana, quæ ſquallentia & arida, nihil juvabant foſſam, ſeu canalem aquarum. Quia quo plures influxiſſent aquæ, eo majus operæ pretium, & minus negotii ac laboris. Alioqui nulla ſatis juſta tanti, tamque immenſi laboris ratio, aut prudentia fuit.

4. *Pomptinæ paludes.*] Plin. 3. 5. *A Circeiis palus Pomptina eſt, quem locum viginti trium urbium fuiſſe, Mucianus ter conſul prodidit.*

Pomptinæ.] Paludes Volſcorum populorum in Latio. hodie *Paludi Pontine*, in Campania Romana ad meridiem, & in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemon.*

5. *Incredibilium.*] Suet. Ner. 55. *Erat illi æternitatis perpetuæque famæ cupido, ſed inconſulta.* Pauſanias de Nerone poſt liberatam Græciam: reſpicienti mihi ad illud opus Neronis, *Mihi recte dixiſſe vi-*

terum urbis [7] quæ domus ſupererant, non ut poſt [8] Gallica incendia,

INTERPRETATIO.

bant urbis ædes ædificandæ, non ut poſt Gallorum incendium, nullo diſcrimine,

NOTÆ.

detur Plato, quæcunque facinora magnitudine & audacia præminent, non eſſe quorumlibet hominum, ſed generoſæ indolis perverſa educatione corruptæ.

6. *Cupitor.*] Nam & Iſthmum perfodere voluit, tentavitque. Sueton. 19. *In Achaia Iſthmum perfodere aggreſſus, prætorianos pro concione ad inchoandum opus cohortatus eſt: tubaque ſigno dato, primus raſtello humum effodit, & corbula congeſtam humeris extulit.*

His conatibus gigantinis ſæpius obſiſtit, & reclamat genius naturæ. Ornari arte natura poteſt, ſed non in immenſum, nec pro vana ſuperbia hominis.

1. *Quæ domus ſupererant.*] Pugnat in ſe ſententia. Si enim ſupererant, quomodo erectæ, quod in dirutas incenſaſque convenit? Putarim legendum, *quæ domus perierant.* Lipſius.

Quæ domus ſupererant.] Hoc dicit Tacitus: Cæterum domus in locis, quæ urbi poſt tantum ſpatii detractum, & regia ſua immenſa occupatum, reliqua fecerat Nero, ædificatæ, non ut, &c.

Tanta parte reciſa, quæ ſupererant ſtruendæ domus urbis, ſeu quibus urbs cenſeretur & habitaretur, non erectæ &c. Poſſet & *urbi* legere, ſed neceſſe non eſt. *Gronovius.*

Quæ domus ſupererant.] Sic capio, *quæ domus* laceræ & ſemiuſtæ *ſupererant* inſtaurandæ, *non ut poſt Gallica incendia, nulla diſtinctione* &c. *paſſim erecta.* Non enim veriſimile eſt, domos integras & illæſas fuiſſe dirutas aut ſubverſas, ut à fundamentis in ordinem exſtruerentur.

Sed id intelligendum tantum de regionibus, in quibus vis flammarum ſævierat; nec enim illæ domus laceræ & ſemiuſtæ inſtauratæ forent eo ordine quo prius erant; ſed novi vici, novæ domus, & veluti nova civitas condita fuit, prout intendebat Nero.

Hinc *purgatas areas dominis traditurum pollicitus eſt.* Hinc etiam *addit præmia pro cujuſque ordine.*

Nempe ut alacrius, quæ *domus ſupererant*, nempe ſemiuſtæ & laceræ ſtatim plane ſubruerentur, & aliæ novæ in earum locum exſtruerentur. nempe adhita *diſtinctione, & dimenſis vicorum ordinibus, & latis viarum ſpatiis*, ut pulchrior ex ruinis reſurgeret Roma.

Quæ domus.] Quæ domus ſtruendæ ſupererant, nempe quæ ſpatia domorum, ſeu domibus ſtruendis reſtabant; quæ ſcilicet poſt accepta ſpatia domus aureæ Neronis, poſt immenſa illa ſtagna ac nemora & ſolitudines. quæ tum ſpatia domuum ſupererant, meliori ordine conſtructa De deſolatis regionibus urbis, & de ſemiuſtis lacerisq; ædificiis intelligit.

Neque enim veriſimile eſt, domos, quæ quatuor regionibus urbis integræ & intactæ à flammis ſupererant, ſubverſas fuiſſe ſtatim, ut meliori ordine, ſimul cum cæteris partibus urbis exſtruerentur. ſed paulatim id factum, pro libito & opibus poſſidentium.

Imo ſervatæ pretioſius, quo pauciores erant, ut in tanta multitudine civium & externorum. Itaque *domus* hîc, id eſt, ſpatia domuum.

2. *Poſt Gallica incendia.*] Liv. lib. 5. *Promiſcue urbs ædificari cœpta eſt* &c. *Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui alienique diſcrimine, in vacuo ædificant.*

Idem lib 6. 4. *Et Roma cum frequentia creſcere, tum tota ſimul exurgere ædificiis: & Repub. impenſas adjuvante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus, & ipſis privatis (admovebat enim deſiderium uſus) feſtinantibus ad effectum operis, intraque annum nova urbs ſtetit.*

Gallica.] Senones populi ex Gallia oriundi. lib. 11. cap. 24 *Tillemonius.*

nulla diſtinctione, nec paſſim erectæ; ſed [1] dimenſis vicorum ordinibus, & [2] latis viarum ſpatiis, [3] cohibita ædificiorum [4] altitudine, ac [5] patefactis areis, [6] additiſque porticibus, quæ [7] frontem inſularum protege-

INTERPRETATIO.

aut promiſcue extructa, ſed diſpoſitis certo ordine vicis, & amplis viarum intervallis, prohibita ſublimitate domuum, & apertis plateis, adjunctiſque porticibus, qua frontem

NOTÆ.

1. *Dimenſis.*] Ita ut æqualia eſſent ſpatia viarum, quæ recta linea diſpoſitæ ac dimenſæ, ſive rectæ, ſive tranſverſæ forent; non arcti vici, non flexiles & enormes ut olim.

In tantis opibus urbis, ut in libero patentique ſolo, amoto rudere ſumptu principis, ſimul dimetiebantur vicos. ſimul & domos conſtruebant, forte eadem forma, parique interſe altitudine, (nam cohibita nimia altitudo) quod ad pulchritudinem urbis non parum confert.

Ita ut intra paucos dies aut menſes, vicos integros ædificatos magnifice videas. quod apud Lutetiam Pariſiorum factum vidimus, & videmus, imperante Ludovico *Magno*; ita ut ſubito appareat nova civitas, velut artis & ingeniorum miraculum.

Vnum incommodum eſt latis illis viarum ſpatiis, quod hiberno frigore, aut imbribus infeſta ſint, vel æſtivo rurſus ſole nimis exardeant. Sed hæc vitant beatuli noſtri curribus invecti, & populo incedenti per vias, æſtu ſolis, & ipſis procellis aut frigoribus graviores.

2. *Latis viarum.*] Seneca Epiſt. 91. ait *Timagenem felicitati urbis invidentem dicere ſolitum: illa Romana incendia ob hoc unum dolere, quod ſcilicet Roma melior eſſet reſurrectura, quam arſiſſet.*

3. *Cohibita ædificiorum altitudine.*] Quod jam ante Auguſtus fecerat, eadem fini: id eſt, ad incendia arcenda, & maxime ruinas. Strabo l. v. *Adverſus caſus & ruinas domorum, & altitudinem novorum ædificiorum coarctavit, prohibuitque erigere ultra 70. pedes prope vias publicas.*

Sed & ante Auguſtum Rutilius orationem dixerat de modo ædificiorum. Et Auguſtus quidem pedes LXX. tollere permiſit: Trajanus dumtaxat LX. ut notat Sex. Aurelius. qui modus fortaſſe & Neronianus fuit. *Lipſius.*

4. *Altitudine.*] Ad ſpeciem & ornatum Vrbis, domus debuerunt eſſe ejuſdem ordinis, & ejuſdem altitudinis. ſicque prohibitum, ne alii aliis altius domos erigerent. prohibita etiam nimia altitudo, quia frequentiores, & periculoſiores ruinæ excelſarum domorum, & incendia difficilius arcebantur in tanta altitudine ædificiorum.

5. *Patefactis areis.*] Puto, *areis* urbis, quod non parum contulit ad arcenda incendia, ſive contrahendis Architectis, & aliis huic miniſterio delegatis, qui extinguerent ignes, ſive hamis, & aliis inſtrumentis hic in propatulo habendis, ſive quia iſtis *areis* diſpoſitis, ſic *vacuum cœlum* ſolumque graſſantibus flammis opponebatur.

Areis.] Alii de areis publicis, alii de areis privatarum domuum intelligunt. forte de utriſque indiſtincte intelligi poſſit.

6. *Additiſque porticibus.*] Suet. Ner. 16. *Formam ædificiorum urbis novam excogitavit, & ut ante inſulas ac domos porticus eſſent, de quarum ſolariis incendia arcerentur: eaſque ſumptu ſuo exſtruxit.*

Non capio, niſi porticus è lapide, & fornicis inſtar exſtructæ eſſent, aut ſeparatæ procul ab aliis ædificiis ſic ignem procul arcebant.

Additiſque porticibus.] Quæ ſepararent inſulas, domoſque ſimul & tegerent ac defenderent.

7 *Frontem inſularum.*] Feſtus: *Inſulæ propriè dictæ, quæ non junguntur communibus parietibus cum vicinis, circuitu-*

rent. *Eaſque porticus* Nero *ſua pecunia exſtructurum, purgataſque areas dominis traditurum*, pollicitus eſt. Addidit præmia pro cujuſque ordine, & rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut inſulis, adipiſcerentur. *Ruderi accipiendo* [1] *Hoſtienſes paludes* deſtinabat, *utque naves quæ frumentum Tiberi ſubvectaſſent, onuſtæ rudere decurrerent. Ædificiaque ipſa certa ſui parte, ſine trabibus, ſaxo* [2] *Gabino Albanoque* [3] *ſolidarentur:* quod is lapis igni impervius eſt. *Iam* [4] *aqua*

INTERPRETATIO.

inſularum defenderent; promiſitque Nero ædificaturum illas porticus ſuo ſumptu, & præbiturum areas purgatas poſſeſſoribus. *Adjecit* præmia *pro conditione cujuſque, & facultatibus aut opibus: præſcripſitque tempus, intra quod exſtructis ædibus, aut inſulis* præmium *obtinerent*. Hoſtienſes lacus *deſignabat*, quibus rudera inveherentur, & Rates, quæ annonam Tiberi ſubvexiſſent, oneratæ rudere decederent. Et domus ipſæ uſque ad certam altitudinem, ſine tignis, lapide Gabino & Albano firmarentur: *quia is ſilex flammis inviolatus*. Etiam aqua, quam privati per licen-

NOTÆ.

que publico, aut privato cinguntur, à ſimilitudine videlicet earum terrarum, quæ fluminibus ac mari eminent, ſuntque in ſalo poſita.

Inſularum.] Inſulæ erant ampliſſimæ domus, inſtar palatiorum, (nos Pariſiis *hoſpitia* vocamus) circa quæ diſpoſita erant ſpatia quædam, quibus ambulari poterat in orbem, ideoque appellatæ *inſulæ*. Et ſpatiis illis ſeparatæ erant ab aliis ædibus, eoque longe minus ignibus obnoxiæ fuerunt.

1. *Hoſtienſes.*] Lib. II cap. 26 *Till.*

2. *Saxo Gabino Albanoque,*] Eadem vis Sabino lapidi tributa ab Iſidoro lib. XVI. *Savinus lapis*, inquit, *fuſcus, addito oleo etiam lucere fertur. Eſt & quidam viridis lapis vehementer igni reſiſtens.* Sed corrigo, *Gabinus* è Strabone. *Gabij in via Prænestina urbs, latomias habet quibus non alia utibiliores Romanis.* De his ſimilibuſque lapidibus imperviis igni, vide Vitruvium lib. II cap. VII. *Lipſius.*

Confundit cum ſaxo è lautumiis Gabinis lapidem Sabinum, & perperam apud Iſidorum hunc in illud commutat. Lapis Sabinus è ſilicum genere fuit, & propterea non ſic aptus ædificiis. Clare Plinius lib. 36. cap. 18 è quo tranſcripſit Iſidorus: *Varro tradit Sabinum ſilicem fuſcum, addito oleo etiam lucere.* Altera Verborum Iſidori pars de lapide viridi itidem è Plinio eſt l. d. c. 22 *Reineſius.*

Gabino.] Gabij, urbs Latinorum populorum. hodie *l'Oſteria del Finocchio*, hoſpitium Campaniæ Romanæ verſus amnes *Teverone*, & *Oſa*, in Statu Eccleſiaſtico. ex Cluverio. *Tillemonius.*

Albanoque.] Lib. II. cap. 24. *Tillem.*

3. *Solidarentur.*] Vertunt, quaſi concamerari, ſeu in fornicem teſtudinemque exſtrui domus deberent uſque ad hanc certam altitudinem. id certe ſic longe tutius foret adverſus ignes & incendia.

Quippe infra fornicem piſtores, & coci ſua exercere officia tuto potuerunt, & Tac. dicit *ſine trabibus*, ita ut nullus ligni uſus eſſet in illa inferiori parte domorum.

Attamen forte potuerunt erigi domus, ſolidarique muro ſaxeo, uſque ad certam ſui partem. Deinde cætera è ligno confici ſine ulla fornice in ima parte. ſed nihil affirmo.

Solidarentur.] Vertunt, quaſi fornices lapidei ſtruerentur uſque ad certam altitudinem, qui cætera domus ſuſtinerent, firmarentque adverſus ignem.

Sed forte id non colligas ex verbis Taciti, qui tantum inferiori parti domus

[1] *privatorum licentia* [2] *intercepta*, [3] *quo largior*, & [4] *pluribus locis in pu-*

INTERPRETATIO.

tiam uſurparant, quo uberior, & pluribus locis in publicum ſcaturiret: additi

NOTÆ.

ſoliditatem adſtruit. nec omiſiſſet de fornice ſeu teſtudine, ſi juſſiſſet Cæſar.

Nam univerſum edictum Neronis nobis fere ad verbum expreſſit Tacitus hoc loco, & prolixe certe, ſi ſpectes genium & gravitatem illius.

4. *Iam aqua*] Puto ſic intelligi poſſe: Supra *deſtinabat*, ſeu ſtatuebat „ *usque naves* &c. Et jam quo *aqua largior*, in publicum flueret, *cuſtodes et*, ſupple *deſtinabat*.

Et quo *ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo quiſque haberet*, ille *deſtinabat*, ſeu ſtatuebat, *ne* ædificia *communione parietum, ſed propriis quaque muris ambirentur*. Ex ſuperioribus repetenda verba quæ neceſſaria ſunt ad connectendum continuandumque ſenſum.

1. *Privatorum licentia.*] Livius 31. *Aquam publicam omnem in privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt.* nempe Cenſores. l. 1 ¶. 7. D. Ne quid in Fl. *Pleroſque ſcio prorſus flumina avertiſſe, alveoſque mutaſſe, dum prædiis ſuis conſultant.* Adde Plinium lib. 26. 15. Martial. 9. 19. l. 2. D. de extraord. crim. *Aurel.*

Privatorum licentia.] Apud veteres, omnis aqua in publicos uſus erogabatur, & lege cautum erat, ne quis privatus aliam duceret, quam quæ ex lacu abundaret, quam poſteri *caducam* vocaverunt, & hæc ipſa non in alium uſum, quam in balinearum aut fullonicorum dabatur, eratque ſtatutum vectigal, quod in publicum penderetur. aliquid & in principum domos concedebatur.

Ius dandæ, vendendæque aquæ, penes cenſores fuit, vel ædiles curules Ius impetratæ aquæ, neque hæredem, neque emptorem, neque ullum novum dominum ſequebatur.

Poſtea omnis aquæ inſtauratum eſt beneficium cum poſſeſſore Balneis publicis ſemel conceſſum jus perpetuo manebat.

2. *Intercepta.*] Magna mulcta in eos conſtituta, qui aquæ ductus violaſſent, qui aquam alio derivaſſent, quam leges, ſtatuta publica, cenſores vel ædiles permiſiſſent, vel qui etiam plus ſumpſiſſent aquæ, quam ipſis primo conceſſum eſſet.

3. *Quo largior in publicum flueret, custodes.*] Credamne ego quemlibet cuſtodes in propatulo una cum aliis ſubſidiis habere debuiſſe? Et huic fini, ut largior in publicum flueret unda? Minime vero. Conjiciebam igitur: *Siphones & ſubſidia.* Plinius ad Trajan. *Nullus uſquam in publico ſipho, nulla hama, nullum denique inſtrumentum ignibus compeſcendis.* Heſychius: Σίφων, ὄργανον εἰς πρόεσιν ὑδάτων ἐν τοῖς ἐμπρησμοῖς. *Sipho, inſtrumentum fuit ad immittendas aquas in incendiis.*

Vlpianus in l. 12. ff. 18. D. de inſtruct. *Acetum quoque, quod exſtinguendi incendii cauſa paratur, item centones, ſiphones, pertica quoque & ſcala.* Zinzerlingus.

Vides omnes iſtas leges, tum aut repertas, aut repetitas ita nude concipi: *Ædificia ſolidarentur, aqua flueret: cuſtodes quiſq; haberet: ædificia muris ambirentur.* Sic ergo legendum arbitrer totum locum: *Iam aqua privatorum licentia intercepta largior & pluribus locis in publicum flueret: cuſtodes, & ſubſidia* &c. Falſo enim creditum eſt, cuſtodes ad præcedentia verba pertinere, appoſitoſque fuiſſe aquæ, ut viderent, ne qua interciperentur. *Cuſtodibus* iſtis conjungenda ſunt *ſubſidia reprimendis ignibus*: fuerunt enim ſervi, qui inſulas cuſtodiebant propter latronum aut ignium motum, qui ob hoc etiam *inſularii* vocabantur, de quibus vide Pignorium de ſervis, pag. 250. cui adde l. 16. ff. 1. de uſu & habitatione. Etiam *ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo habere*: de aqua, intelligo in publico ante ædes collocanda, quod etiam noſtro ævo fieri ſolet, ut id jubeatur; velut in hac urbe, quoties tempore nundinarum, ob peregrinorum multitudi-

blicum flueret; [1] cuſtodes, & [2] ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo,

INTERPRETATIO.

cuſtodes & inſtrumenta opprimendis flammis, quiſque palam & in promptu habe-

NOTÆ

nem aut negligentiam, incendiorum caſus metuuntur. Sic olim præfectus vigilum ſolebat *ut curam adhibeant, omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendii caſus oriatur; præterea ut aquam unuſquiſque in cœnaculo habeat.* l. 3. ff. 4 de Offic. præf. vigil. *Freinsheim.*

Corrigo, *cuſtodias & ſubſidia.* Tria ſunt firma remedia incendiorum, aquæ abundantius in publico fluentes, & ut quiſque paterfamilias receptacula earum vel ciſternas in propatulo ædium ſuarum haberet, denique proprii cujuſque domus muri.

Nam Lipſii interpretationem ſequi non poſſum, qui per *cuſtodes* intelligit diviculos. Præterquam enim, quod horum officium publicum fuit, non privatum, quis credat Neronem cuivis ædificio hoc onus addere voluiſſe ut aleret hominem nulli alii rei intentum, quam ut diſtribueret aquam exſtinguendis incendiis, aut eam duceret per diverſas ædium partes? *Harlem.*

Mihi omnia hic ſana & integra. τὸ *ut*, non requiro cum Faerno, quippe quod ex ſuperiori, *utque naves*, intellectu repetam, non ad hoc tantum. *Cuſtodes* accipio ἐπισκόπους & procuratores, aquas publicas privatorum licentia intercipi prohibituros, & eas uberiores crebrioreſque præſtituros: & ad hoc vocabulum ſubaudio ex ſequente membro verbum *haberet.*

Aqua, antehac *privatorum licentia intercepta* &c. *cuſtodes haberet*, id eſt, conſtituerentur ac præeſſent caſtellis & ſalientibus paſſim in publico certi homines, qui operam darent, ne tantum inde ducerent, derivarentque in ſuum privati, ut partim ſiccarentur, alibi parum humoris ejacularentur.

Habes in Lapp. antiquis; *L. Varronio. L. F. Pal. Capitoni. Scriba. aedilicio* &c. *curatori aquarum.* Item, *L. Caſonius. C. F. Quir. Lucillus. Macer. Rufinianus.* &c. *curator. aquarum. & Minucia.* Item, *M. Granius. M. F. M. N. Cerdo. Cur. aquar. Alliſis.*

Denique paterfamilias, *quiſque in propatulo*, ſive in veſtibulis ædium, *ſubſidia reprimendis ignibus haberet*, hoc eſt, quodvis inſtrumentum incendiis compeſcendis, ſi non omnia ſinguli, at nemo non aliqua & fere complura. *Gronovius.*

4. *Pluribus locis in publicum flueret.*] Plin. 36. 15. *Agrippa vero in ædilitate ſua, adjecta virgine aqua, cæteris corrivatis, atque emendatis, lacus ſeptingentos fecit: præterea ſalientes centum quinque: caſtella centum triginta: complura etiam cultu magnifica. Operibus iis ſigna trecenta area, aut marmorea impoſuit, columnas ex marmore quadringentas, eaque omnia annuo ſpatio.*

In publicum.] Plin. lib. 36. 15. *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimum impendium operis inchoati à C. Cæſare, & peracti à Claudio. Quippe à lapide quadrageſimo ad eam excelſitatem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxere Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus ſeſtertium ter millies.*

Si quis diligentius æſtimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piſcinis, domibus, euripis, hortis, ſuburbanis, villis, ſpatioque advenientis (aquæ) *exſtructos arcus, montes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum in toto orbe terrarum.*

1. *Cuſtodes.*] Puto cuſtodes iſtos, caſtellarios appellatos, quia dividiculis, (uti veteres dicebant) ſive caſtellis aquarum præfecti. Lapis Romæ: CLEMENTI. CÆSARVM. N. SERVO. CASTELLARIO AQVÆ. CLAVDIÆ.

De caſtellis Heſychius, Vitruvius, Plinius, & Iuriſconſulti. tit. De Aqua quotidiana Sed & ad tutelam aquarum familiæ publicæ inſtitutæ: *Quæ in ali-*

quiſque haberet : [2] [1] *ne communione parietum , ſed propriis quaque muris am-*

INTERPRETATIO.

ret ; neve *domus* communi pariete , ſed propriis ſingulæ muris cingerentur. Ea præ-

NOTÆ.

quot miniſteriorum ſpecies diducuntur , vil licos , caſtellarios , curatores , ſilicarios , tectores , alioſque opifices , ait Frontinus. quem in his vide *Lipſius.*

Cuſtodes.] Aquæ in caſtella primum , dein ex illis à Caſtellario , certa menſura diſtributæ fluebant in loca deſtinata. Caſtellum erat locus qui recipiebat aquam publicam , & in alia loca transmittebat : caſtellarius caſtellorum cuſtos fuit

Tutela aquarum locabatur, eorumque operum probandorum cura fuit penes Conſules & Ædiles, interdum penes Cenſores. Poſtea tota res tranſiit ad Curatores.

Fuerunt familiæ duæ quæ aquis operam præberent ; una publica , Cæſaris altera. Publica antiquior fuit , quam Auguſtus ab Agrippa ſibi relictam publicam fecit. erant homines fere 240. At numerus familiæ Cæſaris 460 . quam inſtituit Claudius , cum aquas in urbem perduceret.

Hi dividebantur in caſtellarios , curatores , ſolitarios , tectores , alioſque opifices.

Publicæ familiæ dabatur merces , & impenſâ ex ærario , idque ex reditu vectigalium ad jus aquarum pertinentium. Cæſaris familia ex fiſco accipiebat , unde & plumbum , & cæteræ impenſæ erogabantur. Puto , Nero , non cuſtodes novos inſtituit , ſed renovat leges , & cuſtodes acriores adhibet , ut *ſunt ferme initia* omnium edictorum acriora , in fine remiſſiora.

Cuſtodes.] Repetendus ſenſus ex voce *deſtinabat* ſupra , ruderi accipiendo *paludes : deſtinabat ; utque naves* , &c *Onuſta rudere decurrerent*, Sic *deſtinabat* etiam ſtatuebatque , ut aqua à privatis *intercepta* cuſtodes haberet Et ut quiſque *ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo haberet.*

Vel ſic , jam aquâ privatorum licentiâ interceptâ (ita ut aqua ſit ſexto caſu) *deſtinabat* , ſtatuebatque *cuſtodes* , publicos nempe, *quo largior* aqua , *& pluribus locis in publicum flueret.*

2. *Subſidia.*] Sic cape , deſtinat cuſtodes quo aqua largior in publicum flueret , & ut ſic *ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo quiſque haberet* , &c.

Attamen etiam inter illa ſubſidia fuit, *ne* domus *communione parietum , ſed propriis quaque muris ambirentur.*

Subſidia.] Hoc referri debet ad antec. & conſeq. hoc modo : *deſtinat cuſtodes , quo aqua intercepta largius in publicum flueret* , & quo ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo quiſque haberet ; nempe aquas fluentes in publicum , & quæ ex lacu ſuperabundarent. Et ſic Nero deſtinat *cuſtodes* , quo aqua privatorum licentia intercepta largior in publicum flueret , & etiam quo *ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo quiſque haberet* deſtinat,ſeu ſtatuit *ne* domus *communione parietum, ſed propriis quaque muris ambirentur.*

Nam ii muri non contigui domorum vicinarum , etiam inter ſubſidia , quibus arcentur ignes ; vel ſic potius intellige. Quo largior aqua in publicum flueret , ipſi deſtinabat *cuſtodes.* Et deſtinabat ut ſubſidia reprimendis ignibus publice quiſque haberet , nempe hamos, ſitellas ſiphones , &c. Simul etiam deſtinabat , ſeu cavebat, *ne communione parietum,* &c. *ambirentur* ipſa aqua publica , ipſi cuſtodes , ipſa inſtrumenta Sitellæ,hami, &c. Et inſulæ ſeu muri non contigui. Hæc omnia ſubſidia adverſus ignes.

1. *Ne communione parietum.*] Sic Curt. lib. 5. de Babilone : *a lificia non ſunt admota muris , ſed fere ſpatium unius jugeri abſunt. Ac ne totam quidem urbem tectis occupaverunt. Per nonaginta ſtadia habitatur , nec omnia contigua ſunt , credo , quia tutius viſum eſt pluribus locis ſpargi.*

birentur.

birentur. Ea ex utilitate accepta, decorem quoque novæ urbi attulere. Erant tamen qui crederent, *veterem illam formam ſalubritati magis conduxiſſe, quoniam* [1] *anguſtiæ itinerum, & altitudo tectorum non perinde ſolis vapore perrumperentur: at nunc patulam* [2] *latitudinem: & nulla umbra defenſam graviore æſtu ardeſcere.* Et hæc quidem humanis conſiliis pro- 44
videbantur. [3] Mox petita [4] à diis piacula, aditique Sibyllæ libri; ex quibus ſupplicatum Vulcano & Cereri Proſerpinæque, ac propitiata Juno per matronas, primum in Capitolio, deinde [5] apud proximum

INTERPRETATIO.

ter utilitatem, pulchritudinem etiam novæ civitati addidere. Erant tamen, qui exiſtimarent, priſcum illum *ſtruendi* modum valetudini magis utilem fuiſſe, quia arcta ſpatia viarum, & ſublimitatem ædificiorum non perinde æſtus ſolis pervaderet: at nunc late patentes vias & nulla opacitate obtectas, acriore vapore exardere. *Et illa quidem humana prudentia diſponebantur; dein quæſita ex diis placamenta, lectique* ſunt *libri Sibyllini, quorum monitu* nuncupata *ſunt* vota Vulcano & Cereri, Proſerpinæque, & placata Juno per inſignes fœminas, primùm in Capitolio, dein,

NOTÆ.

1. *Anguſtiæ itinerum, & altitudo tectorum.*] Quæ tamen alia cauſſa improbantur Fabiano apud Senecam controv. 219. *Tanta altitudo ædificiorum eſt, tantaque viarum anguſtia, ut neque adverſus ignem præſidium, neque ex ruinis ullam in partem effugium ſit.* Freinshemius.

2. *Latitudinem.*] Viarum nempe & vicorum. duo ſunt quæ ſic augeant calorem, nempe quia minus altæ ſunt domus, & facilius perrumpit vapor Solis uſque ad medias & imas ædificii partes; & etiam latitudo viarum, lapide ſtratarum, vehementius & latius calorem reflectit.

Cum ècontra anguſtæ viæ & ardua ædificia unde opacitas viarum, talem vaporem, ſeu calorem interrumpant, & ſic neque ex pavimentis viarum æſtus reflectitur, neque ex ſole deſuper vapor immittitur, aut vibratur. Præſertim ſolo cœloque calido.

3. *Mox petita à diis piacula.*] Doleo præpoſitionem: vult enim conquiſita piacula ſive ſacrificia piacularia & ſacra, quæ diis fierent

4 *A diis*] Bene, *à diis* petita piacula, quibus nempe ſcelera mortalium eluerentur. Neque ſolum placandi dii, ſed etiam pollutis flagitio mentibus, & forte corporibus ſubveniendum fuit, ſupplicatione & ſacrificio: quod reperendum remedium, ſeu piaculum fuit à diis propitiis factis.

Dii vero non indigebant piaculo præciſe; ſed homines & hominum flagitia. Itaque non diis, ſed *à diis* ipſis piacula ſibi repetunt miſeri mortales. quod per *veniam deorum* intellexere.

5. *Apud proximum mare.*] Similem cærimoniam deſcribit Dio lib 48 ad annum 716. *Simulacrum virtutis quod ante portam quamdam ſtabat, in faciem decidit: & quidam furore matris deum correpti, iraſci populo deam dixerunt. Ejus rei cauſa inſpecti ſunt libri Sibyllini, qui quum eadem dicerent, ipſumque ſimulacrum ad mare deportari, & aqua maris luſtrari juberent. quam longiſſime à terra in profundum mare progreſſa eſt dea, & aliquandiu ibi morata, vix ſero tandem recepta eſt.*

Et Prudentius de ſimulacro bonæ deæ quod eſſedo, ſeu carpento vehebatur, & quod præcedebant matronæ calceis amotis, uſque ad rivum quo lavabatur.

Lapis nigellus evehendus eſſedo,
Muliebris oris clauſus argento ſedet.
Quæ dum ad lavacrum præeundo ducitis
Pedes remotis atterentes calceis
Almonis uſque pervenitis rivulum.

[3] mare. unde hauſta aqua, templum & ſimulacrum deæ proſperſum eſt, & [3] lectiſternia ac [5] pervigilia celebravere [4] feminæ quibus ma-

INTERPRETATIO.

apud vicinum mare Vnde ſumpta unda, aſperſa eſt ædes, & ſtatua deæ, & lectiſternia, vigiliaſque *perpetuas* celebravere mulieres nuptæ. *Sed neque auxilio hu-*

NOTÆ.

Arnob. lib 7. contra Gent. *Lavatio matris deûm eſt hodie.*

1. *Mare.*] Nam expiat omnia. Cic. pro Roſcio Amer. ait, *mari cætera quæ violata ſunt expiari.*

2. *Lectiſternia ac pervigilia.*] Probe omnino *lectiſternia.* Cum tamen in vet. Budenſi & Flor. ſit, *Selliſternia*: non nefas ſuſpicari *Soliſternia*: Ut intelligat feminas, (receptiſſimo tunc ritu) corpora in humum abjeciſſe, ad aras deorum repſiſſe. Lucan. libro II.

Hæ lacrymis ſparſere deos, hæ pectora duro
Afflixere ſolo.

Statius: ——— *omnibus aris*
Illacrymat, ſignatque fores & pectore terget
Limina.

Et in Livio, Polybio, Apuleio, exempla. *Lipſius.*

Lectiſternia] Gellius ait Romæ in lectiſterniis eodem in lecto poſitum Jovem cum Junone, Latiam cum Saturno. Horam cum Quirino, Maiam cum Vulcano, Salaciam, id eſt, Thetim cum Neptuno, Neriam cum Marte.

Tertull. in Apolog. *Grande videlicet officium, & focos, & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere.*

Ritum pompamque deſcribit Liv. 5. *Tota urbe patentibus januis promiſcuoque uſu rerum omnium in propatulo poſito, notos ignotoſque paſſim advenas in hoſpitium evectos ferunt, & cum inimicis quoque benigne ac comiter ſermones habitos, jurgiis temperatum, vinctis quoque dempta in illos dies vincula: religioni deinde fuiſſe, quibus eam opem dii tuliſſent, vinciri.* In privatis domibus celebrata etiam lectiſternia.

3. *Pervigilia.*] Quæ, puto, in honorem Cereris, quemadmodum & Junonis Reginæ celebravere fœminæ, exemplo Atticarum quæ Theſmophoria celebrabant.

Arnob 5. contra Gentes: *Vultis conſideremus & illa divina, quæ Theſmophoria nominantur à Græcis, quibus gente ab Attica, ſancta illa pervigilia conſecrata ſunt, & Pannuchiſmi graves.*

Pervigilia.] Id eſt, perpetuas, ſeu totius noctis, aut certe etiam plurium noctium vigilias agitabant nuptæ feminæ, forte quia ſic ſanctius ritum celebrabant nuptæ. quæ nempe aberant à maritis ad aliquot noctes, quemadmodum feminæ myſteria Cereris celebrantes apud Athenas.

4. *Feminæ quibus mariti erant.*] Puto excidiſſe vocem, ut fuerit, *quibus uni mariti erant.* Eæ enim diis gratiores creditæ, quam quæ divortio aut viri morte, alias nuptias erant expertæ. Vide Tertullianum de Monogamia. *Grotius.*

Quibus mariti.] Senſus eſt, quibus primi mariti erant, ſeu quæ unum matrimonium expertæ fuerant. Et id ob ſanctitatem & caſtimoniam; nam & Athenis Theſmophoria, quæ *pervigilia*, celebrantes feminæ, abſtinebant à conſuetudine virorum per illos dies nocteſque, quibus illa Cereris myſteria colebantur.

Igitur hic intelligendum de feminis, quæ nullum divortium fecerant, vel ſimpliciter de illis, quæ cum in matrimonio agebant caſte ſancteque, ut matres familias decet.

Sed potius intelligam de feminis quibus primi & uni mariti erant, omnis divortii expertes. quæ virum quaſi matrimonium accepiſſent, quod tradit Ta-

riti erant. [1] Sed non ope humana, non largitionibus principis, aut deum placamentis, decedebat infamia, quin juſſum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & quæſitiſſimis [2] pœnis affecit, quos per [3] flagitia inviſos, [4] vulgus *Chriſtianos* appellabat. Auctor nominis ejus Chriſtus, qui Tiberio imperitante, per procuratorem

INTERPRETATIO.

mano, neque munificentia principis, aut deorum piaculis ignominia, labes eluebatur, *quin* imperatum incendium *putaretur. Igitur ut exoleſceret ea fama, Nero ſuppoſuit reos; & atrociſſimis ſuppliciis interfecit, quos per ſcelera inſenſos, populus* Chriſtianos *vocabat. Iſtius appellationis auctor* CHRISTUS, *qui, Tiberio dominante, morte*

NOTÆ.

citus, de feminis Germanorum.

Feminæ quibus mariti erant.] Alii velint, *uni mariti erant*, ſed inviolatus ſit Tacitus. Primùm *propitiata Iuno per matronas* quaſcunque, ſive nuptas, ſive viduas, credo tamen, iſtas & claritudine ſtirpis & caſtitate illuſtres in id delectas fuiſſe.

Attamen quia *matronarum* iſtarum, aliæ viduæ, aliæ repudiatæ & forte ſuſpectæ, & forſan pluſquam ſemel repudiatæ nonnullæ & poſt divortium, ſeu repudium vacuæ erant. quod ſæpe inſtar flagitii fuit: ideo forte pervigilia, (quod rarum in Vrbe) *celebravere feminæ quibus mariti erant.* Nempe quia matrimonio notæ & caſtæ, minuſque ſuſpectæ.

Forte igitur intellexit feminas, quæ numquam repudiatæ, & unum matrimonium expertæ erant, quod ſanctius fuit. quod forte non expreſſit hóc loco Tacitus, quia fas illud ex ritu ſolemne & notiſſimum fuit. Et hoc in idem recidit quod afferunt de *unis maritis.*

1. *Sed non ope humana.*] Hæc, & quæ ſequuntur, tranſcripſit iterum Sulpicius: *Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo juſſum incendium putaretur. Igitur vertit invidiam in Chriſtianos, actaque in innoxios crudeliſſimæ quæſtiones. Quin & novæ mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi, aut flammâ uſti. Plerique in id reſervati, ut cum defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur.* Lipſius.

2. *Pœnis affecit.*] Anno Romæ conditæ 817. Chriſti nati 64. Hæc prima perſecutio contra Chriſtianos. Vide Notas c. 37. & 52. *Tillemonius.*

3. *Flagitia.*] Præcipue intelligit, occiſos ac mactatos eſſe pueros à Chriſtianis in conventibus nocturnis. quod vanum & falſum, etiam ſtupra, adulteria & libidines promiſcuas, quaſi ea cauſſa convenirent.

Per flagitia.] Haud dubie innuit ea ſcelera quibus accuſati initio Chriſtiani, nempe conveniſſe noctu, ut ſtupris & adulteriis ſe polluerent, pueros mactarent, vorarent. & alia ſimilia quæ ſtultum vulgus affingit creditque pari facilitate.

4. *Vulgus Chriſtianos appellabat.*] Sive *Chreſtianos*, ut ſcripſere per inſcitiam illi. Quod nomen ortum demum obſervo imperio Claudii extremo. Suidas: *Sub Claudio imperatore Romano, cum Petrus Apoſtolus elegiſſet Evodium apud Antiochiam, tum tranſnominati ſunt, qui ante Nazaræi & Galilæi appellabantur, & Chriſtiani dicti ſunt.*

Sed & Judæi appellati antea, quod fruſtra negant quidam. Aperte Arrianus, lib. II. cap. IX. *Cum aliquem in ambiguo agitantem videmus, tum dicere ſolemus, non eſt hic Iudæus, ſed diſſimulat. Cum vero aſſumpſit ſtudium affectumque baptiſati & electi ſeu initiati, jam ille tunc, & eſt revera, & vocatur Iudæus.*

Ait, τοῦ βεβαμμένου, qui ergo tincti & baptizati, præter Chriſtianos? Suetonius Claud. cap. XXV. *Iudæos impulſore Chreſto aſſidue tumultuantes Roma expulit.* Lipſ.

[1] Pontium Pilatum [2] ſupplicio affectus erat. Repreſſaque in [3] præſens exitiabilis ſuperſtitio rurſus erumpebat, non modo per [4] Iudeam originem ejus mali, ſed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, [5] haud perinde in crimine incendii, quam [6] odio humani generis [7] convicti ſunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, [8] laniatu canum interirent, aut

INTERPRETATIO.

damnatus fuerat à procuratore Pontio Pilato. Coercitaque hactenus pernicioſa ſuperſtitio iterum invaleſcebat, non ſolum per Iudæam, originem ejus mali, ſed etiam per Vrbem, quo cuncta undique immania, aut turpia concurrunt, coluntur que. Itaque primò apprehenſi qui confitebantur, dein his indicantibus, numerus ingens, qui non tam ſcelere ſubjecti ignis, quam odio omnium mortalium damnati ſunt. Et morientibus adjuncta contumelia, ut ferarum pellibus induti, morſu canum necarentur, aut

NOTÆ.

1. *Pontium Pilatum.*] Qui ſextus Procurator Judææ, cum poteſtate Præſidis, fuit. Vide Joſephum lib. XVIII. Antiq. cap. III. Miror autem cur *Syriæ Procuratorem*, nimis diffuſe Tertullianus dicat, in Apologetico: *Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procurante.* Lipſius.

2. *Supplicio affectus.*] Anno 1. Olympiadis 203. Romæ conditæ 786. Chriſti nati 33. imperii Tiberii 19. *Tillemon.*

3. *In præſens.*] Hactenus *repreſſa*. intellige uſque ad Neronem.

4. *Iudæam.*] Lib. 12. cap. 23.

5. *Haud perinde crimine incendii, quam odio generis.*] Magis placuit verbum, *conjuncti*, ex Flor. quam, *convicti*, ut in vulgatis. Neque ingentem illam multitudinem convictam conſtat; ſed, cum aliis confeſſis conjunctam, & quaſi cumulo additam. *Pichena.*

6. *Odio humani generis.*] Faërnum legiſſe aiunt, *Odio generis convicti.* Sed non ea mens Taciti. Eſt ipſa, quam lib. V. Hiſt. expreſſit, de Judæis: *Apud ipſos fides obſtinata, miſericordia in promptu, ſed adverſus omnes alios hoſtile odium.* At Arnobius dicet, Chriſtianis hoc objectum, quia ſcilicet diverſa omnia in moribus & ſacris. Itemque contagem & congreſſum eorum, theatra & circos fugiebant. *Lipſius.*

Odio.] Quod nempe Judæi cæteros homines odio haberent, & invicem odio haberentur.

7. *Convicti ſunt.*] *Non incendii*, non ullius criminis convicti, ſed *odio* Ethnicorum damnati ſunt. Certe *odio* hominum, non *odii* in alios homines convicti ſunt.

8. *Laniatu canum.*] Nempe in id expoſiti per vicos urbis, vel etiam in hortis quos ei *ſpectaculo Nero obtulerat.* Vel forte ipſi crucibus affixi laniabantur, quamquam hic loci diſtinguere videtur Tacitus.

Sic ligati, & cum ſeſe non moverent, dati canibus laniena, atque avibus cunctis. atque id vivi etiam, & id aliquando in judiciali ſententia expreſſum.

Et Apuleius proprium hunc refert patibuli cruciatum, cum canes & volucres intima protrahunt viſcera.

Hinc diſcas, cruces non ſemper fuiſſe prealtas; alioqui quomodo canes attingerent, atque etiam lupi? Lupos enim addit Catullus.

Laniatu.] Triplex ibi genus ſupplicii. Nam aut laniatu canum interibant, aut crucibus affixi, ſic exhauſto cruore expirabant, aut flammis noctu exuſti. Illa disjungit Tacitus, quamvis duo ultima ſupplicia conjungere videatur. Sulpicius.

Certe potuit fieri, ut illis crucibus, ſeu palis affixi per compita urbis in uſum

[1] crucibus [2] affixi, [3] aut flammandi: atque ubi defeciſſet dies, [4] in uſum

INTERPRETATIO.

in crucem acti, aut flammis; ubi lux abſceſſiſſet, in uſum nocturnæ facis crema-

NOTÆ.

nocturni luminis comburerentur. Vel etiam palis affixi iidem laniarentur interdiu à canibus, & alii etiam comburentur noctu.

1. *Crucibus.*] Ubique gentium receptæ cruces Apud Romanos fere ſervorum ſupplicium fuit, aut plebeiorum qui juxta ſervos, nec niſi ex gravi crimine.

Ante fixionem duo adhibita, *flagellatio*, & *deductio*. rei verberati aliquando *virgis*, ſæpius *flagris*, quæ ſervorum propria.

Flagella fuerunt taxillata, infitis talis, aut afficulis exaſperata. Adeo ut ſub illis flagellis aliquando interirent. idque domi aut in prætorio, vel in deductione per viam & ſub furca.

Ipſi coacti ferre crucem ſuam, vel totam vel partem. Etiam per viam trahebant, ſtimulis agebant, divexabant reos per ludibrium & ſævitiam.

2. *Affixi.*] Nudi dati in crucem, vel in jacentem vel erectam; utrumque enim fiebat, ſed ſæpius in erectam crucem agebantur. Adſtrictio facta clavis, aut funibus, ſed ſæpius clavis.

Funes etiam adhibiti, & quorumdam judicio videntur neceſſarii fuiſſe in omni fixione; nam volunt manus ligatas fuiſſe, ne ſe ſubducerent ad ictum, aut commoverent, tum etiam ut firmius & cum adminiculo penderent.

Deinde alterum funem ad pectus corpus ambiiſſe ſub ipſas alas, eoque ſublevatum hominem, & attractum in ſummam crucem. idque factum admotis, utrimque ſcalis.

Alii de *ternis clavis* aſſerunt, alii de *quaternis*, forte etiam plures per ſævitiam, & in alia corporis parte. Modus figendi fuit, ut *manus* primum figerent, dein *pedes*; atque initium à manu dextra, tum itum ad pedes.

Aſſerculum ſive tabellam inducunt, in quo innixi & fixi ſimul pedes. Quid ſi eidem ligno inhæſerit, ſeu pars crucis fuerit illud adminiculum pedum?

Dein ſequebatur mors lenta moleſta, vel à ſtillante paulatim ſanguine vel ſanie. A ſanguine, quia fixi cruci, & quia actis verberatio præiverat.

3. *Aut flammandi.*] Meo judicio non bene. Quid ſi, *aut flamma uſti atque ubi*, &c. Meurſius. Videtur ſignificare Sulpicius: *ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi & flamma uncti eſcis, ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur.* Sive malis, *alimentis*, aut *materia*, lib. 2. Hiſt. *Fraude illata ignis alimenta credidit.* Ovid. lib 14.

—Picem & ceras alimentaque cætera flamma
Mulciber urebat. Gronovius.

Aut flammandi.] Quidam intelligunt, quaſi in crucem acti flammarentur, ut veluti latius arderent, lucerentque per noctem. Sed diſtinguit Tacitus, & aliud ſupplicium fuit crucis, aliud tunica illa moleſta qua lucebant. Juven.

Pone Tigellinum, tæda lucebis in illa,
Qua ſtantes ardent qui fixo gutture fumant.

At non ſtabant cruci ſuffixi, nec *fixo gutture*, rei ligati erant.

Flammandi.] Alii legunt, *flamma uſti*, vel *flamma uncti*, quæ non ſunt Taciti, & puto vox *flammandi* ſatis exprimit mentem illius. vult enim non ſtatim combuſtos eſſe Chriſtianos; ſed ſenſim & durante flamma uſtulatos, ut ſic loco nocturnæ tædæ eſſent prætereuntibus.

Et id colligi poteſt ex ipſo verſu Juvenalis,

—— tæda lucebis in illa,

lucebant ardebantque palis alligati diuque fumabant, non ſtatim in cineres re-

nocturni luminis urerentur. [1] Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat, & Circenſe ludicrum edebat habitu aurigæ permixtus plebi, [2] vel curriculo inſiſtens. Vnde quamquam adverſus ſontes & noviſſima exempla

INTERPRETATIO.

rentur. *Hortos ſuos aperuerat Nero tali* Pompæ, *& Circenſes ludos* ipſe *celebrabat, ad inſtar aurigæ populo immixtus, vel quadrigis inſidens. Vnde orta miſericordia, quamvis in noxios & ultimis ſuppliciis dignos*, tanquam non ex utilitate

NOTÆ.

dicti, vel etiam quia tunica veſtiti moleſta, ut ſic inflammarentur, & ſimul lucerent. Et ſic etiam ad graviorem longioremque cruciatum. *Flammandi* ſimplex, pro compoſito *inflammandi*.

Flammandi.] Ex Tertull. ad ſtipitem dimidii axis revincti, ſarmentorum ambitu exurebantur, ideoque *ſemiaxii* dicti. & vetus Interpres Juven. ad hoc ſat. 1.

Tæda lucebis in illa.

Ut tæda & papyro circumvoluti, ceraque, & fixo ſtipiti igne admoto, ſic candelæ fierent, & per noctem lucerent. induebantur veſte chartacea inlita pice, de qua dixit idem Juuen. Sat. 9.

Tunica punire moleſta.

Et ſic ignis velut adlambebat miſeros, non ſtatim abſumebat. hinc dixit Tacitus *flammandi*. Quaſi in ſuperficie corporis, & pelle tenus amburerentur. Vt ſic nempe diutius lucerent.

4. *In uſum nocturni luminis.*] Pro lychno & lucernâ. Credo Juvenalem ad hoc ſævitiæ genus ſpectaſſe.

Pone Tigellinum: tædâ lucebis in illâ
Qua ſtantes ardent qui fixo gutture fumant.

Quos verſus ſcio & vulgus interpretum, & egregium Turnebum, longe ſecius accipere. Ceterum prima hæc exercita in noſtrum nomen crudelitas. ſanguinis dico. Nam Claudius antea tantum expulerat. Sueton. cap. xxv.

Tertullianus: *Conſulite commentarios veſtros, in illis reperietis Neronem primum in hanc ſectam, tum maximè Romæ orientem, Cæſariano gladio ferociſſe.* Lipſius.

In uſum nocturni luminis.] Moris enim in urbe fuit, per ſingulas domus lucernam accenſam noctu feneſtris appendere; qua vicus illuminaretur, vigileſque ut alacrius urbem luſtrarent. *Vertranius.*

1. *Hortos ſuos*] Forte ob multitudinem necandorum, vel in terrorem, & quia populus Rom. huc ad ludos Circenſes confluebat, qui quaſi in noxios & incendii auctores ipſo proſpectu ſæviebat, talique ſpectaculo utroque avertebat oculos, & ingenia ac rumores vulgi ad alia, & ad ſævitiam inauditam hactenus. quaſi crimen incendii ſic à ſe transferret, cum potius augeret. Hos perditos voluit, ut perderet, prætextum *odij* favorabilem tum reperiſſe ſibi videbatur.

2. *Vel circulo inſiſtens.*] Ego perſevero legere, *vel curriculo*, ſententia plane volente, Nero, inquit, interdum quaſi ſpectator immiſcebatur plebi, interdum currui inſiſtebat, ut aurigator.

Proprie inſiſtebant. Plinius lib. ix. Epiſtolar. *Quo magis miror tot millia virorum, tam pueriliter, identidem currentes equos, inſiſtentes curribus homines videre.*

At Neronem currus rexiſſe, nimis notum: Plinium leviter emendo lib xxviii. cap. xvii. *Feruntque & Neronem principem hac potione recreari ſolitum, cum ſic quoque ſe trigario* (imo *trigarium*) *approbare vellet.*

Approbare trigarium, valet, oſtendere ſe legitimum aurigam, & agitatorem equorum. *Lipſius.*

Curriculo.] Tum forte hermaphroditis equabus ſuis trahebatur Nero, fato quodam, ut portentum portentis inſiſteret.

Plin. lib. 11. 49. *Contra mulierum paucis prodigioſa aſſimulatio: ſicut hermaphroditis utriuſque ſexus: quod etiam*

meritos, miſeratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, ſed in ſævitiam unius abſumerentur. Interea conferendis pecuniis [1] pervaſtata 45
Italia, provinciæ everſæ, ſociique ſpopuli, & [2] quæ civitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam dii ceſſere, ſpoliatis in urbe templis, egeſtoque [3] auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani ætas [4] proſpere aut in metu ſacraverat Enimvero per

INTERPRETATIO.

Reipub. ſed immanitate unius interirent. *Interea everſa Italia exigendis pecuniis, exhauſta provincia, ſociaque gentes, & quæ oppidorum libera appellantur. Simul & dii ſpoliati, direptis Roma delubris, ablatoque auro univerſo, quod triumphis, quod ſupplicationibus per omne ævum populus Rom. rebus proſperis, aut adverſis dicaverat.*

NOTÆ.

quadrupedum generi accidiſſe Neronis principatu primum arbitror. Oſtentabat certe hermaphroditas ſubjunctas carpento ſuo equas in Treverico Galliæ agro repertas, ceu plane viſenda res eſſet, principem terrarum inſidere portentis.

1. *Pervaſtata Italia.*] Prætextu cladis everſa Italia, direptæ provinciæ. apud veteres enim ſpecioſa admodum collatio ſeu exactio pecuniæ. in ejuſmodi caſibus, privati privatis amicis conferebant, civitates amicæ afflictis civitatibus aut Reipub. & nunc Cæſari. Martial. 3. 51.

Empta domus fuerat tibi Tungiliane ducentis
Abſtulit hanc nimium caſus in urbe frequens
Collatum eſt decies, rogo, num potes ipſe videri
Incendiſſe tuam Tungeliane domum?

Fuit igitur ampliſſimus prætextus hic Neroni ſpoliandi ſocios, civitates, provincias, aras, templa, deos ipſos.

2. *Quæ civitatum liberæ.*] Liberæ manſerant inter cæterorum hominum ſervitutem, ſi non re, ſaltem nomine. *Liberæ* factæ, vel quia ſocietatem Rom. ſtatim aſſumpſerant, & fuerant inter inſtrumenta ſervitutis vicinorum, vel aliis eximiis in Rempub. meritis id aſſecutæ; quod in bellis egregiam operam navaſſent, quod dificillimis temporibus opem tuliſſent.

Quod non prorſus immutatum fuit. nam vel reſtringebatur, vel demebatur ea libertas, concedebatur, vel reddebatur pro meritis, vel delictis.

Tac. lib. 12 58. *Redditur Rhodiis libertas, adempta ſæpe, aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi ſeditione deliquerant.* Suet. Claud. 25. *Lyciis ob exitiabiles inter ſe diſcordias libertatem ademit, Rhodiis ob pœnitentiam veterum delictorum reddidit.*

Quæ civitatum libera] Diſtinguebant inter oppida, colonias, municipia, inter civitates quę *latio*, quæ *libertate* & *civitate* donatæ, quæ *fœderata* aut *ſtipendiaria* eſſent.

Sic Plin. lib. 3. 1. de Bætica. *Oppida omnia numero 175. In iis coloniæ 8. municipia 8. Latio antiquitus donata 29. libertate 6. fœdere 2. ſtipendiaria 120.*

3. *Auro quod triumphis.*] Aurum è triumphis, coronarium capio: quod jam per alios innotuit: ſive etiam, quod ab Imperatoribus per triumphos illatum. E votis, quod ſenatus in re trepida Iovi aliiſque diis vovebat. Petronius: *ipſe ſenatus recti bonique præceptor, mille pondo auri Capitolio promittere ſolet.*

Aut quod ipſi conſules prætoreſve in provincias & ad bellum ituri. Livius lib. 31. *Ludos Iovi, donumque vovere conſulem, cui provincia Macedonia eveniſſet, juſſit.*

Alibi: *Tum P. Sulpicius ſecundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus.* Et exempla in Livio paſſim. *Lipſius.*

4. *Proſpere, aut in metu.*] In proſperis,

Aſiam atque Achajam non dona tantum, ſed [1] ſimulacra numinum abripiebantur, miſſis in eas provincias [2] Acrato, ac Secundo Carinate. Ille libertus cuicunque flagitio promptus; hic Græca [3] doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus [4] non induerat. Ferebatur *Seneca*,

INTERPRTEATIO.

Quippe in Aſia & Græcia non donaria ſolum, ſed etiam ſtatuæ deorum auferebantur, miſſis in eas regiones Acrato, ac Secundo Carinate. Ille libertus in quodcumque crimen pronus paratuſque, hic Græca ſapientia verbo tenus eruditus, haud animo virtutem penitus hauſerat. Dicebant Senecam quo ſacrilegii odium à ſe

NOTÆ.

nempe, cum de victoria, aut proſpero aliquo eventu gratiæ diis agerentur. in metu etiam & adverſis vota nuncupabantur atque exſolvebantur.

Proſpera.] Nempe poſt victoriam è triumphis. *in metu*, nempe votis in procinctu præliorum nuncupatis, aut peſte, fame & ſimilibus adverſis urgentibus.

1\. *Simulacra numinum abripiebantur.*] Pauſanias libro x. *Non poſtremo Neronis impietatem dei donaria effugere potuerunt. Is enim aneas quingentas, partim deorum, partim hominum, ſuſtulit imagines.* Lipſius.

Simulacra numinum.] Quæ ſimulacra diis reddita, & repoſita in templo Pacis à Veſpaſiano principe.

Plin. 34 8. *Atque ex omnibus quæ retuli, clariſſima quæque in urbe jam ſunt dicata à Veſpaſiano principe in templo pacis, aliiſque ejus operibus, violentia Neronis in urbem convecta, & in ſellariis domus aureæ diſpoſita.*

2\. *Acrato ac Secundo.*] Prior horum nominatus & Dioni Chryſoſtomo, & tota res & rapina hæc denarrata: ſed nomen corruptum eſt in libris. Verba in oratione, quam *Rhodaicam* inſcripſit. in ſcripto codice aiunt eſſe: Ἀκράτων ἐκεῖ μόνος. Lego, ἔστι γὰρ, Ἄκρατος ἐκεῖνος, τὴν οἰκουμένην. Sic verto: *Noſtis enim, Acratus ille, omnem orbem fere pervagatus, illius rei gratia* (ſtatuas auferendi, & talia ornamenta) *& nullum pagum etiam aut vicum omittens, ut huc etiam venerit.*

Rhodum nempe. hæc vera lectio, & Tacitus firmat quod ad nomen attinet: in re autem, lucem à Dione etiam ipſe capit, capietque: locum totum vide. *Lipſius.*

Acrato.] Hi duo ſcelerati haud dubie periti agnoſcendi ingenii tabellarum pictarum & ſtatuarum, quas vetuſtas ob præſtantiam artis venerabatur. haud dubie *eruditos illi oculos* habuere. & per artem. Sed longe doctiores manus & Nerone dignæ.

Secundo Carinate.] Suſpicari poſſis, Rhetorem illum eſſe, quem Dio ſcribit à Cajo in exſilium miſſum, quia contra Tyrannos declamitaverat. quemque Iuvenalis tangit:

Sicut Thraſymachi probat exitus, atque Secundi
Carinnatis.

Tinctum eum eloquentiæ litterarumque ſtudiis, Taciti conſequa verba indicant. *Lipſius.*

3\. *Doctrinam.*] Sapientiam ſeu philoſophiam Græcam intelligit, quam ore tenus, non ingenio, non animo penitus induerat Carinas.

4\. *Non induerat.*] Tentabam, *imbuerat.* Nunc adfirmo vulgatam ſcripturam: & perplacet metaphoræ honeſtas.

Qua ipſa uſus Agellius lib. 11. de Æſopo fabulatore: *qui*, inquit, *res ſalubriter ac perſpicienter animadverſas, in mentes animoſque hominum cum audiendi quadam illecebra induit.* non ut corrumpunt, *induxit.* Lipſius.

quo

quo ¹ *invidiam ſacrilegii à ſemet averteret*, longinqui ruris ſeceſſum *oraviſſe: & poſtquam non concedebatur, ficta valetudine quaſi æger nervis cubiculum non egreſſus.* Tradidere quidam, *venenum ei per libertum ipſius, cui nomen* Cleonicus, *paratum, juſſu Neronis: vitatumque à Seneca proditione liberti, ſeu propria formidine,* ² *dum perſimplici victu, & agreſtibus pomis, ac, ſi ſitis admoneret profluente aqua vitam tolerat.* Per idem tem- 46
pus gladiatores apud opidum ³ Præneſte, tentata eruptione, ⁴ præſidio

INTERPRETATIO.

transferret, procul amotæ villæ ſolitudinem rogaviſſe, & ubi non permittebatur, ſimulato morbo, veluti podagra laboraret, cubiculo non exiiſſe. *Scripſere nonnulli*, noxium medicamen ei præparatum à liberto ipſius, qui *Cleonicus* vocabatur, mandato Neronis, idque vitaſſe Senecam, ſeu patefaciente liberto ipſo, ſeu proprio metu, dum vitam ſuſtentat tenui cibo, & ſilveſtri fructu, & ſi ſitis urgeret, currente aqua. *Eodem tempore gladiatores in municipio Præneſte effu-*

NOTÆ.

1. *Invidiam ſacrilegii.*] Mirum quod non metueret Nero exemplum avunculi Caii qui juſſerat ſimulacrum Iovis Olympiæ detrahi. Suet. Cal. 57. *Futuræ cædis multa prodigia exſtiterunt. Olympiæ ſimulacrum Iovis, quod diſſolui transferrique Romam placuerat, tantum cachinnum repente edidit, ut machinis labefactis opifices diffugerint. Supervenitque illico quidam Caſſius quoque nomine, juſſum ſe ſomnio affirmans, immolare taurum Iovi.* Signum more militiæ *Iovem* dabat, cum occiſus eſt.

Quin & teſte Plin. lib. 34. 8. Apollinem *à Triumviro Antonio ſublatum reſtituit Epheſiis Divus Auguſtus, admonitus in quiete.*

Sic & poſtea Galba reſtituit deos penates conflatos à Nerone, & Veſpaſianus cæteras imagines raptas ab eodem, ſpolia templorum deorumque in templo Pacis & aliis operibus dicavit.

2. *Dum per ſimplici victu.*] In tantis opibus magna & rara abſtinentiæ laus. Ipſe de ſe Epiſtola LXXXIV. *Panis deinde ſiccus, & ſine menſa prandium, poſt quod non ſunt lavandæ manus. Dormio minimum. Conſuetudinem meam noſti. Breviſſimo ſomno utor, & quaſi intervigilo.* ubi ex veteri libro adſero, *& quaſi interjungo*, ab aurigis metaphora.

Epiſt. CIX. *Inde in omnem vitam unguento abſtinemus: quoniam optimus odor in corpore, eſt nullus. Inde vino caret ſtomachus, inde in omnem vitam balneum fugimus.* & plura ibidem. *Lipſius.*

Per ſimplici victu.] Idque per virtutem & ſapientiam non omnino metu veneni. nam ignorabat inſidias Seneca, & quod hic habet Tacitus de *formidine*, ut incertum tradit.

Et abſtinentiſſimum fuiſſe Senecam, patet ex ipſomet Tacito, infra hoc libro 15. 63. *Quoniam ſenile corpus & parvo victu tenuatum, lenta effugia ſanguini præbebat, &c.* Vt virtutem mireris in tanta abundantia, in tali aula, & ſæculo corruptiſſimo.

3. *Præneſte.*] Oppidum Latinorum populorum. hodie *Paleſtrina*, Vrbs Campaniæ Romanæ in Statu Eccleſiaſtico. *Till.*

4. *Præſidio milites.*] Cuſtos aderat miles, quia ludus illic celebris & ingens numerus gladiatorum exercebatur eo loco haud diſſimili ergaſtulorum.

Haud dubie gladiatores Neronis erant: nec tamen per ſe adeo metuendi, ſed magis terrebant quia erumpentes, ergaſtula & carceres infringebant & ſervos ſuæque ſortis homines ad libertatem & arma vocabant.

Magnus tamen gladiatorum tum numerus fuit, quos in ſui tutelam mox armavit Otho. Etiam minores Cæſare

militis, qui cuſtos adeſſet, coërciti ſunt: jam [1] *Spartacum & vetera mala* rumoribus ferente populo, ut eſt novarum rerum [2] cupiens paviduſque. Nec multo poſt clades rei navalis accipitur, non bello, (quippe haud alias tam immota pax) ſed certum ad diem *in Campaniam redire claſſem* Nero juſſerat, non exceptis maris caſibus. Ergo gubernatores, quamvis ſæviente pelago, à [3] Formiis movere; & gravi [4] Africo,

INTERPRETATIO.

gere conati, auxilio militis cuſtodia adpoſiti compreſſi ſunt: jam plebe differente ſermonibus Spartacum, & priſcas calamitates, *ut eſt* vulgus *novorum metuum amans, metuenſque. Nec multo poſt audita clades navium, non armis (quippe nunquam alias tam inconcuſſa pax* fuit*) Sed Nero præceperat*, reverti claſſem in Campaniam ad diem conſtitutum, *neque vel accidentia maris exceperat. Itaque trierarchi, licet ingruente procella, ſolvere à Formiis, & ſæviente Africo vento,*

NOTÆ.

duces, talia prodigia in caſtra ducebant, non uſuri in præliis, ſed in ſui ſubſidium adverſus imminentia ſtipatores habuere aut etiam ad ſpectacula in caſtris exhibenda.

1 *Spartacum.*] De quo Flor. 3. 20. *Spartacus, Crixus, OEnomaus, effracto Lentuli ludo, cum triginta aut amplius ejuſdem fortunæ viris eruperunt Capua, ſerviſque ad vexillum & ad auxilium vocatis, cum ſtatim decem amplius millia coiſſent hominum, non modo effugiſſe contenti, jam vindicare volebant.*

Hinc occupant montem Veſuvium, dein Coram totamque Campaniam, Nolam, Nuceriam, Thurios & Metapontum populantur. mox in Apennino Lentuli exercitum profligavit Spartacus, & apud Mutinam C. Caſſium, quibus clarus victoriis de invadenda urbe Rom. deliberavit, & tandem à Licinio Craſſo pulſus fugatuſque & occiſus eſt, cum ſine miſſione pugnatum eſſet, ut tali duce decuit.

2. *Cupiens paviduſque.*] Plinius de celebri pictore 35. 10. *Pinxit demon,* (id eſt populum) *Athenienſium argumento quoque ingenioſo: volebat namque varium, iracundum, injuſtum, inconſtantem, eundemque exorabilem, clementem, miſericordem, excelſum, glorioſum, humilem, ferocem fugacemque & omnia pariter oſtendere.*

Sed qua arte qua ſpecie & quibus coloribus tot res ſimul una tabella tam diverſas adumbrare pictor potuerit, operæ pretium fuit ſcire & docere. Puto, vix ſuffeciſſent ſacræ & vetuſtæ literæ omnes quas habuere priſci Ægyptii.

Sic tamen fuit & populus Rom. omnia hæc h. b iit capite multiplex bellua. quod concipere & adumbrare animo nos, non alia tabella poſſumus. mirari mentem & conſilium pictoris nunc ſatis ſit. neque forte tota porticus ποικίλη tanto propoſito capiendo ſufficiat.

Pars plebis integra, honeſta, & quæ opes & honeſtas affinitates habet, *res novas* metuit pavetque: at ſordida plebs, egena, & flagitiis corrupta, res novas cupit, quaſi ſic fortunam commutatura. qua ſpe lactatur vulgus & fallitur.

3. *Formiis.*] Formiæ Urbs Auruncorum populorum in Latio provincia, & ad mare Tyrrhenum hodie non extat. ſitus eſt prope *Mola* oppidum provinciæ Terræ Laboris ad occidentem & meridiem, in Regno Neapolitano. *Tillemonius.*

4. *Africo.*] Africus, ventus ſic dictus, quia ab Africa ſpirat, inter Auſtrum & Favonium. Hodie nautæ Oceani vocant *Sud-Oueſt* & in mari mediterraneo dicitur *Garbino*, vel *Libeccio*, ex Brietio. *Tillemonius.*

[1] dum promontorium Miſeni ſuperare contendunt, [2] Cumanis littoribus impacti, triremium pleraſque, & minora navigia paſſim amiſerunt. Fi- 47
ne anni vulgantur [3] prodigia imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum [4] non alias crebrior, [5] & ſidus cometes, ſanguine illuſtri, [6] ſemper

INTERPRETATIO

dum conantur tranſmittere promontorium Miſeni, ad Cumanas ripas impulſi atque adliſi maximam partem triremium, & minores naves paſſim perdidere. Exitus anni publicantur oſtenta pranuntia malorum impendentium. Violentia fulminum haud alias frequentior, & ſtella crinita, cruore nobilium ſemper à Nerone placata. Biformes fœ-

NOTÆ.

1. *Dum promontorium Miſeni.*] Claſſis Romana in portu Miſenenſi ordinariam ſtationem habebat; uti Alexandrina Puteolis, ut Strabo lib. XVII. indicat. Promontorium hoc infame naufragiis, uti è Seneca colligas Epiſt. LXXVIII. ubi de Alexandrinis navibus: *Cum intravere Capreas, & promontorium ex quo.*

Alta procelloſo ſpeculatur vertice Pallas.

Cetera velo jubentur eſſe contenta. Statius:

Prima ſalutavit Capreas, & margine dextro
Sparſit Tyrrhena Mareotica vina Minerva.

Litabant ergo procelloſæ illi Palladi nautæ, periculo maris defuncti. *Lipſius.*

2. *Cumanis.*] Cumæ Vrbs Campaniæ provinciæ ad mare Tyrrhenum. hodie *Cuma* Vrbs everſa Terræ Laboris, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

3. *Prodigia.*] Sic Plin. 2. 13. *Amnes retro fluere & noſtra vidit ætas Neronis principis annis ſupremis, ſicut in rebus ejus retulimus, & prata & olea in contrarias ſedes transgreſſa.* Hæc diverſa à Taciti prodigiis, ſed quæ viſa forte poſt ea ſub finem Neronis.

4. *Non alias crebrior.*] Sic & tempore Domitiani Suet. 15. *Continuis octo menſibus tot fulgura facta, nuntiataque ſunt, ut exclamaverit, feriat quem jam volet.*

Non mirum tamen eſt, crebra eſſe fulgura in ea regione, quia, inquit Plin. 2. 51. *Mobilior aër mitiore hieme, & æſtate nimboſa, ſemper quodammodo vernat, vel autumnat, Italia quoque partibus iis, quæ à Septentrione deſcendunt ad teporem, qualis eſt Vrbis. Campania tractus juxta hieme & æſtate fulgurat, quod non in alio ſitu.*

5. *Et ſidus cometes ſanguine illuſtri ſemper Neroni expiatum.*] Quaſi vero quotidianum, aut frequens adeo ſidus eſſet cometes, ut mos Neroni in eo expiando notari potuerit. Dele importunam vocem ex interpretamento male intextam, & ſcribe: *& ſidus cometes ſanguine illuſtri expiatum.*

Idem vult, quod alibi, cum dicit eo ſidere mutationem regis portendi, & quod ſtatim ſequitur in alterius prodigii explicatione, *parari rerum humanarum aliud caput.*

Nec his obſtat, quod aliquo poſt hæc tempore ſupervixit Nero. Præſagia enim talia ἐν πλάτει, (*late*) non ἐν στίγμῃ, (*ſtricte*) ſumebantur.

Sic in fine hujus libri: *Quod ad omen olim ſui exitus verteretur.* De eodem hoc comete, Seneca Naturalium 7. *Hunc qui ſub Nerone apparuit, & cometis detraxit infamiam.* Grotius.

Quod hîc Senecæ de infamia cometis detracta dictum eſt, verum forte de initiis Neronis, de fine falſiſſimum.

Cometes.] Sueton. Ner. 36. *Stella crinita, quæ ſummis poteſtatibus exitium portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri cœperat, anxius ea re, ut ex Babylo aſtrologo didicit, ſolere reges talia oſtenta cæde aliqua illuſtri expiare, atque à ſemet in capita procerum depellere, nobiliſſimo cuique exitium deſtinavit.*

6. *Semper Neroni expiatum.*] Hoc falſum,

Neroni expiatum. [1] Bicipites hominum aliorumve animalium partûs [2] abjecti in publicum, aut in ſacrificiis quibus [3] gravidas hoſtias immolare mos, reperti. Et in agro [4] Placentino viam propter natus vitulus, cui caput in crure eſſet. Secutaque haruſpicum interpretatio; *parari rerum humanarum aliud caput, ſed* [5] *non fore validum, neque occultum: quia in utero repreſſum, aut iter juxta editum ſit.*
48 Ineunt deinde

INTERPRETATIO.

tus hominum, aut aliarum animantium expoſiti in publicum, aut inventi in ſacrificiis, quibus pragnantes victimas mactari fas habetur. Et in regione Placentina, juxta iter editus eſt vitulus, qui caput in femore haberet. Quæ mox ſic interpretati ſunt haruſpices: deſtinari aliud caput Reipub. ſed non fore firmum, neque ſecretum, quia in ventre cohibitum, aut propter viam genitum ſit. *Exin Lucius Nerva, &*

NOTÆ.

ſi audimus Senecam in lib Quæſt. Nat. Sed adulationis ſuſpectus ille, cum hæc ſcriberet, aut de primis annis Neronis intelligit.

1. *Bicipites hominum aliorumve animalium.*] Monſtroſos animalium partus, ne celarent veteres, fecit mentibus inhærens religio. De cæteris, fœtus hominum abjici in publicum à parentibus ita potuerint, ſi prius indicati proximioribus quinque vicinis, abjiciendi illis quoque viſi forent.

Alias natos maſculos omnes, & filias primogenitas educare præceptum Romulea lege fuit. Auctor Dionyſius Antiquitat lib. 2. *Vertranius.*

2 *Abjecti.*] Aliquando in inſulam deſertam deportari, interdum in mare, vel in profluentem projecti Liv. lib. 31 *Juſſi in mare extemplo deportari, ſicut proxime* &c. *deportatus ſimilis prodigii fœtus erat.* Iul. Obſequens. *In Etruria Cluſii materfamilias unum ſerpentem peperit, qui juſſu haruſpicum in profluentem dejectus adverſa aqua natavit.*

3. *Gravidas hoſtias immolare.*] Pauca reperio ſuper eo ſacrorum ritu. Trahere huc poſſis illud Feſti: *Confeta ſus, quæ cum omni fetu adhibebatur ad ſacrificium.* Lipſius.

Gravidas.] Hæc ſacrificia dicta *fordicidia*, à fordeis bobus, inquit Varro. hæc ſacra fiebant die 15 Aprilis Ovid. Faſt. *Forda ferens bos eſt, fœcundaque dicta ferendo,*
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Sic Varro lib. 5. de Ling. Lat. *Fordicidia à fordeis bubus. Bos forda, quæ fert in ventre, quod ea die publice immolantur boves pragnantes in curiis complures. A fordeis cædendis fordicidia dicta.* Gloſſæ, *fordas* ἐγκυμονούσας. *Forda* θυσία ἐγκύμονος βοός.

Gravidas hoſtias.] Præter honorem deorum, id utile habuere immolationes hoſtiarum, ut ex viſceribus animalium deprehenderetur ſalubritas loci cœlique, & herbarum, & talia hæc ſigna, ex quibus alia naturæ & tempeſtatum proſpera, aut adverſa conjici poſſent.

Sed cum natura medicinaque ipſa traheretur ad ſuperſtitionem, inde magica, inde haruſpicina, & mille aliæ fallendi artes.

4. *Placentino.*] Placentia, urbs Ananum populorum, in Gallia Ciſpadana Italiæ regione. Hodie *Piacenza* Italis, *Plaiſance* Francis, urbs primaria Ducatûs Placentini in Lombardia. *Till.*

5 *Non fore validum.*] Quia *in utero repreſſum* illud vituli caput, *non validum fore*; quia expoſitum monſtrum *propter viam*, ideo *non occultum fore*. Per *aliud caput*, intelligit Piſonem, cujus conjuratio conflatur ſenſim, ſtatimque erumpet, ingenti clade Reipublicæ, & conjuratorum.

Sed non fore validum] Innuere volunt, Piſonem & ejus conjurationem, quam

conſulatum [1] Silius Nerva, & Atticus Veſtinus, cœpta ſimul & aucta conjuratione, in quam certatim nomina dederant, ſenatores, eques, [2] miles, [3] feminæ etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Piſonem. Is [4] Calpurnio genere ortus, ac multas inſigneſque familias [5] paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, [6] per virtutem aut [7] ſpecies virtutibus ſimiles. Namque [8] facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adverſus amicos, & ignotis quoque comi ſermone & congreſſu. Aderant etiam [9] fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia.

INTERPRETATIO.

Atticus Veſtinus conſulatum obtinent, orta ſimul & adulta conſpiratione, in quam certatim adſcripti erant patres, equites, milites, mulieres etiam, ſimul & odio Neronis, & ſtudio in C. Piſonem. Is Calpurnia gente oriundus, ac plures nobileſque familias paterna ſtirpe amplectens, celebri apud populum fama erat, per virtutem & bonas artes, aut per prætextus virtutum ſimiles. Quippe eloquentiam defendendis civibus uſurpabat, liberalitatem erga amicos, & ignotis etiam civilis, facilisque aditu & colloquio. Inerant etiam ipſi dotes forte à natura data, ſtatura eximia & dignitas oris. Sed longe aberat ſeveritas morum, aut oblectamentorum abſtinentia. Elegantia, magnificentia, & interdum luxui

NOTÆ.

ſtatim narrare incipit Tacitus. Et certe Piſo *aliud* velut *caput* orbis & imperii: ſed neque *validum*, *neque occultum*. Nam ſtatim propalata conjuratio illa Piſoniana, ſimul & oppreſſa eſt.

1 *Silius Nerva.*] E faſtis & lapidibus, *Silanus Nerva.* Lipſius.

2. *Miles.*] Nulli manipulares ſeu gregarii vel caligæ ſcientes conjurationis, vix talibus fides aut conſtantia, ſed præpoſiti prætorianorum, centuriones, tribuni, & alter præfectorum Fenius Rufus, illuſtres omnes.

3. *Feminæ etiam.*] Et tamen nulla femina apparet conſcia conjurationis, præter Epicharim libertinam, & Atillam matrem Lucani, quam ipſe prodidit, potius oſtentui fidei, & ut pararet ſibi impunitatem, quam quod revera conſcia eſſet. nam ab ipſo ſolo filio nominata.

Et ut in crimine incerto, non abſoluta aut damnata Atilla, diſſimulata eſt; & ſi reſcierat ipſa, quia nihil contulit, inter principem & filium diſtracta curis mater, ideo forte diſſimulata eſt, & præſertim quia non conſtabat de culpa aut conſcientia.

Cadicia uxor Scevini Italia prohibetur, ſed odio potius dominantium, quam quia culpæ convicta eſſet. Nemo eam nominavit, nec ream fuiſſe ſe, niſi pœna experta eſt.

4 *Calpurnio.*] Calphurnio Numæ Regis filio ortos ſe ferebant Piſones. Ideo forte Plancina Piſonis uxor, filios Tiberii contemnebat, ut ſtirpe, origine & nobilitate impares.

5. *Paterna.*] Sic innuere videtur, genere materno imparem fuiſſe nobilitatem illius.

6. *Virtutem.*] Habuit veras virtutes, aut quæ veræ viderentur in ſpeciem.

7. *Aut ſpecies.*] Id dicit, quia procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia, & *aliquando* Piſo *luxui indulgebat.*

Et infra 65 *Quin & verba Flavij vulgabantur, non referre dedecori, ſi citharœdus dimoveretur, & tragœdus ſuccederet, quia ut Nero cithara, ita Piſo tragico ornatu canebat.*

8 *Facundiam tuendis civibus.*] Has omnes laudes ejus cecinit quicumque ille adoleſcens Poëta, in Panegyrico ad Piſonem. *Lipſius.*

9. *Fortuita.*] Dotes habuit. quæ forte à natura inditæ ipſi atq; ingenitæ erant.

Lenitati ac magnificentiæ, & [1] aliquando luxui indulgebat. idque plu-
ribus probabatur, qui [2] in tanta vitiorum dulcedine ſummum imperium
49 reſtrictum, nec perſeverum volunt. Initium conjurationi non à cupidi-
tate ipſius fuit: nec tamen facile memoraverim, quis primus auctor,
cujus inſtinctu concitum ſit, quod tam multi ſumpſerunt. Promptiſſi-
mos Subrium Flavium tribunum prætoriæ cohortis, & Sulpicium Aſ-
prum centurionem exſtitiſſe conſtantia exitus docuit. Et Lucanus An-
næus, [3] Plautiuſque Lateranus conſul deſignatus, [4] vivida odia intulere.

INTERPRETATIO.

ſe ſe permittebat. idque pluribus gratum erat, qui in tantis voluptatum illecebris, ſummam fortunam, neque auſteram, neque omnino rigidam cupiunt. Principium conjurationis non ipſius ambitione cœpta; nec tamen facile dixerim, quis primus motor, cujus hortatu monituque commotum ſit, quod tam multi ſuſceperunt. Conſtantiâ mortis compertum eſt, acerrimos fuiſſe Subrium Flavium, tribunum prætoriæ cohortis, & Sulpicium Aſprum centurionem. Et Lucanus Annæus, & Plautius Lateranus deſtinatus conſul, vehementibus odiis incitati ſunt. Propria ſimultates Lucanum

NOTÆ.

Fortuita dicit, quia non omnibus eadem promiſcue conceſſa. Potuit habere Piſo nobilitatem, virtutem, opes, nec tamen habere eas dotes corporis

Fortuitum fuit, quod opibus, nobilitati, ingenio, ac facundiæ, eximiam corporis ſpeciem conjungeret.

1. *Aliquando luxui.*] Sic ſunt plerique homines à natura comparati, amant virtutem non tamen ſeveram aut horridam. Sic Vell. lib. 2. ubi de Tiberio. *Cum in iis quæ minoris erant diſcriminis Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfeciſſet, virum multiplicem in virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, ſed eumdem ubi negotia feciſſent locum otio, liberaliter lauteque eo abutentem, ita tamen ut eum ſplendidum ac hilarem, potius quam luxurioſum, aut deſidem diceres.*

2. *In tanta vitiorum dulcedine,*] Senſus proprie eſt: in ſæculo tot tantiſque vitiorum illecebris corrupto, vel in ea dulcedine vitiorum, quæ eo ſæculo omnium animis irrepſerat.

Fuit certe illud ſæculum omnibus flagitiis profligatiſſimum, & quod non inſtaurabitur, niſi rerum potiente Veſpaſiano, & exemplo ipſius principis, non edicto, aut imperio, ut fatetur ipſe Tac. Vel in genere, & indiſtincte de vitiorum illecebris, ac delinimentis voluptatum, id intelligi poteſt.

In tanta vitiorum dulcedine.] Reſpicit ad ipſa vitia, ad opes & luxum qui eo ævo invaluerat, ſed præcipue ad licentiam ſummæ fortunæ, quæ optimos etiam labefactare ſolet. & plerique luxui indulgentem principem malebant.

3. *Plautius Lateranus.*] Num ille ipſe, qui adulterio Meſſallinæ pulſus ordine fuerat, dein reſtitutus à Nerone?

4. *Vivida odia.*] Id certe de Lucano dici potuit. At cur Lateranus *vivida odia* inferret, qui conſul deſignatus à Nerone? in quem nulla injuria Neronis, imo beneficium.

Adverte quod dicit Tacitus: *Nulla injuria, ſed amor Reipub. ſociavit.* & ex amore Reipub. incitabantur *vivida odia* Laterani. Et ſine ulla propria injuria, quis non odiſſet talem dominantem, ſolo amore publici boni?

Quis non horreat parricidam, inceſtum, incendiarium, ſacrilegum, qui familiam, civitatem, Rempub. orbem, denique illuſtri ſanguine exhauſit.

Lucanum propriæ cauſſæ accendebant, quod [1] famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque oſtentare, [2] vanus adſimulatione: Lateranum conſulem deſignatum, nulla injuria, ſed amor Reip. ſociavit. At Flavius Scevinus & Afranius Quinctianus, uterque ſenatorii ordinis, contra famam ſui, [3] principium tanti facinoris capeſſivere. Nam Scevino diſſoluta luxu mens, & proinde vita ſomno languida: Quinctianuus

INTERPRETATIO.

impellebant, quod Nero gloriam carminum ejus cohiberet, vetuiſſetque publicare ſtudia, vana imitatione. Nulla contumelia adjunxit Lateranum conſulem deſtinatum, ſed ſtudium in Remp. Sed Flavius Scevinus, & Afranius Quinctianus, ambo ſenatoria dignitatis, præter exiſtimationem ſui, primas partes tanti facinoris ſuſcepere. Quippe Scevino fractus luxuriâ animus, & ſic vita ſopore iners. Quinctianus mollitia corporis igno-

NOTÆ.

1. *Famam carminum ejus premebat Nero.*] Quum Orpheum in theatro Nero, & Lucanus pronuntiaſſent, Lucano judices coronam dedere: quod Nero iniquo animo ita tulit, ut foro & theatro Lucano interdiceret, eo vanior, quod ſuis & Lucani carminibus ſimilitudinem ineſſe credebat. Ideoque Papinius in Silvis ait:

Ingratus Nero dulcibus theatris
Et noſter tibi præferatur Orpheus. Vertran.

Premebat Nero.] Sed idem tamen poſt mortem, famam ei non invidit, id eſt, legi & edi permiſit. Hoc vult inſcriptio vetus:

M. ANNÆO. LVCANO.
CORDVBENSI. POETÆ.
BENEFICIO. NERONIS.
FAMA. SERVATA.

Gaude liberrime poëtarûm: litaſti genio æternitatis. *Lipſius.*

Non amore doctrinæ aut famæ Lucani, famam ipſius ſervavit. Sed ne odium mortalium in ſe intenderet, & præſertim poëtarum, qui ſtatim exitium illius infeſte deridebunt.

2. *Vanus aſſimulatione.*] Quid ſibi vult hîc, *vanus aſſimulatione?* An quod Nero vano & irrito conatu aſſimilare, & reddere Lucani verſus voluit? Ita ſcriberes, *aſſimilatione.* Sed non placet, ne Farneſianum quidem ſcriptũ, *vana aſſimulatione.* Lego clarius, *vanus æmulatione.* Lipſius

Certe æmulatus eſt Nero carmina Lucani, ſed ſua *aſſimilare* non potuit. potuit *aſſimulare*, & de facto aſſimulavit, & in eo *vanus* fuit, quia haud par ingenium, non par indoles & doctrina, impar facundia. *Aſſimulare*, eſt comparare, æquiparare, & ſimile fingere, quod patebit ex aliis Taciti locis. Lib. de Mor. Germ. 9. *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimulare, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur.* Neque forte toto Tacito *aſſimilare* reperias.

Vanus adſimulatione.] Vana comparatione. Tantæ vecordiæ fuit Nero, ut carmina ſua cum Lucani compararet. Sic ſupra cap. 39. *Præſentia mala vetuſtis cladibus aſſimulantem.*

Sic infra 16. 17. *Mixta inter patrem filiumque conjurationis ſcientia fingitur, aſſimulatis Lucani litteris, quas inſpectas Nero ferri ad eum juſſit.*

Vanus, quaſi adæquaret ingenium & carmina Lucani, quaſi par & ſimilis divino juveni eſſet, quæ vanitas fuit, non veritas, ut *aſſimulata* litteræ vanæ, non veræ, non ipſa autographa ſunt.

3. *Principium tanti facinoris capeſſivere.*] Non principium conjurationis; nam ignoratur à quo inceperit, teſte Tacito, ſed executionem facinoris, ſeu primos ictus, & id ipſum quod dicit Suetonius Cal. 56.

Primas ſibi partes Caſſius Chærea tribunus cohortis prætoriæ depopoſcit &c. Et ipſe Tac. infra 53. *Primas ſibi partes expoſtu-*

[1] mollitia corporis infamis, & à Nerone probroſo carmine diffamatus, contumelias ultum ibat. Ergo dum *ſcelera principis, & finem adeſſe imperii, deligendumque qui feſſis rebus ſuccurreret*, inter ſe aut inter amicos jaciunt, aggregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, [2] Antonium Natalem, Martium Feſtum, equites Romanos: ex quibus [3] Senecio è præcipua familiaritate Neronis [4] ſpeciem amicitiæ etiam tum retinens, eo [5] pluribus periculis conflictabatur. [6] Natalis particeps ad

INTERPRETATIO.

miniosus, & à Nerone famoſo carmine notatus, injuriam vindicabat. Itaque dum jactant inter ſe, aut inter amicos ſcelera Neronis, & inſtare exitum imperij, & adſumendum eſſe, qui exhauſtæ everſæque Reipublicæ ſubveniret, *ſibi adjunxere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Marcium Feſtum, equites Rom. è quibus Senecio qui ex intima amicitia Neronis, & adhuc ſpeciem familiaritatis conſervabat, ideoque pluribus periculis objectabatur. Natalis ſciens omnia arcana Piſonis, reli-*

NOTÆ.

lante Scevino, qui pugionem templo ſalutis &c. *velut magno operi ſacrum* detraxerat.

1. *Mollitia.*] Quidam intelligunt de proſtituto corpore. ſed proſtituiſſe pudicitiam, ſeu pati muliebria, majus forte flagitium quam mollitia. video tamen confundi.

2. *Antonium Natalem.*] Non arbitror illum eſſe, quem Seneca cum probro deſcribit. *Nuper Natalis tam improba lingua, quam impura, in cujus ore feminæ purgabantur.* Lipſius.

3. *Senecio è præcipua.*] Ergon' ille, qui lib. XIII. una cum Othone familiariſſimus Neroni oſtenditur, libidinum ejus in Acten adminiſter & interpres? Putem, ſed ibi Claudius Senecio dicitur, hic Tullius Itaque me ſuſtineo. *Lipſius.* Familiaritas illa convincit hunc ipſum eſſe qui internuntius amoris in Actem fuerat. quid ni triplici nomine dictus ſit?

4. *Speciem amicitiæ.*] Id ambiguum, nempe an Nero ſervaret amicitiam in ſpeciem tantum cum Senecione, an Senecio cum Nerone? Forte utrinque ſpecies & larva. Et patet clare fuiſſe tantum ſpeciem ex parte Senecionis, qui Neronem è medio ſublatum voluerit.

Speciem.] Speciem amicitiæ erga Neronem etiam tum ipſe retinebat. Forte & Nero viciſſim, cujus amicitia facile mutabilis. Sed de Nerone præciſe hic non agitur, ſed de Senecione.

5 *Pluribus periculis.*] Vertunt, quaſi majori ſcelere pollutus Senecio per ingratitudinem, majus etiam ſupplicium expectare deberet. Sed melius ut explicui ſupra. Certe Senecio, ut qui propius accederet ad principem, longe plures occaſiones periculi adiit ac ſuſtinuit.

Confabulationes, litteræ, ſervi, liberti, amici, amaſiæ, uxor ipſa, ipſæ cogitationes profundæ, interventores, ſalutationes activæ & paſſivæ, mens ut & facies non firma, nec ſemper ſatis compoſita, ipſa etiam inter quieſcendum ſomnia. ſuſpecta omnia hæc, & veluti tot diſcrimina.

Pluribus periculis.] Quia retinens ſpeciem amicitiæ cum Nerone, forte ſemper ita diſſimulare non potuit in tali aula, ut non alienum animum erga principem proderet, vel quia magis objectus oculis omnium aulicorum & delatorum, qui obſervare potuerunt, qua conſuetudine aut familiaritate uteretur, quos frequentaret in aula, & extra aulam. ſic ſtatim invaſere Senecam, quod Natalis eum ſemel adiiſſet, nomine Piſonis.

6. *Natalis particeps.*] Et ideo tantum conjurare videbatur. Alii diverſas ſpes, omne

omne ſecretum Piſoni erat. cæteris ſpes ex novis rebus petebatur. Adſcitæ ſunt ſuper Subrium & Sulpicium, de quibus rettuli, [1] militares manus, Granius Silvanus & Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus & Venetus Paullus centuriones. Sed ſummum robur in [2] Fenio Rufo præfecto videbatur, quem vita famaque laudatum, per ſævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac ſæpe in metum adduxerat, quaſi *adulterum Agrippinæ, & deſiderio ejus ultioni intentum.* Igitur ubi conjuratis præfectum quoque prætorii in partes deſcendiſſe, crebro ipſius ſermone facta fides; promptius jam de tempore ac loco cædis agitabant. Et *cepiſſe impetum*, Subrius Flavius ferebatur, [3] *in ſcena*

INTERPRETATIO.

qui ſpem in novis rebus poſitam habuere. Præter Subrium & Sulpicium, de quibus dixi, adjuncti ſunt viri militares, Granius Silvanus, & Statius Proximus, tribuni prætoriani, Maximus Scaurus, & Venetus Paullus centuriones. At ſumma virium in Fenio Rufo prætorij præfecto repoſita credebatur, quem moribus, & inſigni exiſtimatione commendatum, ſuperabat Tigellinus gratia apud principem, propter immanitatem & flagitia libidinum, exagitabatque collegam criminibus ſeu calumnijs, ac ſæpe formidinem illius ſuſpicionemque moverat Neroni, velut *amaſii ſeu corruptoris* Agrippinæ, & amore ejus vindictam cupientis *Itaque poſtquam conjuratis, præfectum etiam prætorij in ſocietatem veniſſe innotuit ex frequenti ipſius colloquio, tum alacrius conſultabant* de tempore & loco patrandi facinoris. *Et dicebant* Subrium Flavium

NOTÆ

diverſa vota habuere, cum conjurarent.

1. *Militares manus.*] Intelligo viros militares, quorum manus ſuetæ ferro, & ad cædem Neronis paratæ Ne agmen aut cohortem militum intelligas, veras *manus* ſeu dexteras militarium intelligit

Militares manus.] Hic *manus militares*, idem eſt, ac *militares viri*; nempe tribuni prætoriani, & ipſe præfectus præt. Fenius Rufus. quo eos diſtinguit à togatis, à ſenatoriis viris, qui inter conjuratos.

Militares manus.] Vertunt, milites ſeu manipulares. quod præciſe falſum Nulli ad tantum facinus adſciti caligæ, ſed tantum tribuni & centuriones, & quidem prætoriani, quæ nobilior militia imperii.

2. *Fenio Rufo.*] Volaterranus in Anthropologia, legit *Fernio Rufo.* huic Senecam ſocium conjurationis addidit Caſſius, ut eſt apud Xiphilinum: de quo paulo infra Cornelius ex Antonii Natalis indicio meminit. *Vertranius.*

Mendax Caſſius & obtrectator Senecæ, nec niſi cum mica ſalis audiendus.

3. *In ſcena.*] Tacitus occaſione data deſcribendi, quam prompto animo in id conſilii ferretur Flavius, revocat repetitque per eam occaſionem aliquid priorum temporum, nempe quod antea dictum aut factum erat.

Quaſi diceret, jam tum promptius agitabant conjurati, & jam antea *cepiſſe impetum Subrius Flavius ferebatur*, id eſt, dicebatur Flavius unus ſolitariuſque cùm impetum cepiſſe, jam forte ante initam nempe & conflatam Piſonis conjurationem, nimirum aggrediendi Neronem, aut cum caneret in ſcena, *aut cum ardente domo* diſcurreret, nempe cum Nero rediit Antio, ut incendium domus ipſe reſtingueret, cum noctu ad illud exſtinguendum, hucque & illuc curſaret parum cuſtoditus, ut in tanta conſternatione hominum & rerum confuſione.

Cum nempe una cum domo commen-

canentem Neronem aggrediendi; [1] *aut cum ardente domo per noctem huc illuc curſaret, incuſtoditus.* Hic occaſio ſolitudinis, ibi ipſa frequentia tanti decoris teſtis, pulcherrimum animum exſtimulaverant: niſi [2] im-
51 punitatis cupido retinuiſſet, magnis ſemper conatibus adverſa. Interim cunctantibus prolatantibuſque [3] ſpem ac metum, Epicharis quædam incertum [4] quonam modo ſciſcitata (neque illi ante ulla rerum hone-

INTERPRTEATIO.

ſubito quodam inſtinctu impulſum eſſe, ut Neronem in theatro canentem adoriretur, aut cum flagrante domo per noctem, hucque & illuc diſcurreret, ſine cuſtodibus. *Hic occaſio ſolitarium & incuſtoditum aggrediendi; illic ipſa celebritas tanta gloria teſtis, generoſiſſimam indolem accenderant, niſi vitanda pœna cupido cohibuiſſet, quæ magnis ſemper auſis obſiſtit. Interea dubitantibus differentibuſque ſpem ac formidinem,* mulier *quædam* nomine Epicharis, *dubium* eſt *quonam pacto* rem *comperiſſet (neque ei antea virtutis aut honoris ſtudium fuerat) incitare & increpare* cœ-

NOTÆ.

tarios principales, & pretioſiſſima quæque imperii monumenta, inſtrumentaque regni ſimul abſumenda, & peritura videret eo caſu. quidquid ars, labor, opera, aut induſtria hominum in contrarium niteretur.

1. *Aut cum ardente domo.*] An incendii tempore? Non poteſt. nam conjurationis initium fuit, Nerva & Veſtino conſulibus qui magiſtratum poſt incendium inierunt.

An quod de Subrio Flavio narratur, nihil ad præſentem conjurationem pertinet, quæ paulo anteà inceperat; ſed quod ipſemet olim ſua ſponte vel paucis conſciis conſilium de occidendo Nerone agitaverit, aut cum in ſcena caneret, aut dum illius domus arderet?

Non crediderim: nam verba hæc congruunt cum ſuperioribus *de tempore ac loco cadis agitabant.*

Potius cenſeo, *ardentem domum* hic accipi, pro lucente, id eſt, luminum faciumque plena: cum ſcilicet Nero noctes infames, & quaſi bacchanal domi exercebat.

Paulo infra de pugione Scevini dixit: *aſperari ſaxo, & mucronem ardeſcere juſſit.* Pichena.

Conjiciebam; cum madens vino per noctem. *Gronovius.*

Ardente domo.] De qua ſupra 39. *Non ante in urbem regreſſus eſt, quam domui ejus, qua palatium & Mæcenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret neque tamen ſiſti potuit, quin & palatium & domus, & cuncta circum haurirentur.*

Igitur igne ardebat illa domus, & huc illucque curſabat Nero ad prohibendum reſtinguendumque incendium, & ideo dedita opera Antio in urbem redierat.

Male vertunt de ardente luminibus domo. Suet Neron. XI. *Inducta eſt & Afranii Togata qua incendium inſcribitur, conceſſumque ut ſcenici ardentis domus ſupellectilem diriperent, ac ſibi haberent.* Virg. *Iam proximus ardet Ucalegon.*

Ardente domo.] Vertunt, quaſi arderet facibus. Imo ardebat flammis iiſdem quibus urbs ipſa, nempe cum Antio rediit, & diſcurrebat ad cohibendum ignem incuſtoditus, aut certe parum ſtipatus.

2. *Impunitatis.*] Nempe veniæ ac vitæ cupido. Idem repetit infra Tacitus, ubi de Civili Batavo libris hiſtor.

3. *Spem.*] Lege, *ſpe metuque*, vel *inter ſpem metumque.* quamvis etiam ſic, aliquem ſenſum patiatur. Nam qui tanti facinoris conſcientia ſubigebantur, quanto tempore moras nectebant, tanto differebant ſpem ſuam, metumque prolatabant, inter utrumque ambigui & anxii.

4. *Quonam modo ſciſcita.*] Id eſt, unde aut per quem odorata de conjuratione.

ſtarum cura fuerat) accendere, & arguere conjuratos : ac poſtremò lentitudinis eorum pertæſa, & in Campania agens, primores claſſiariorum Miſenenſium labefacere, & conſcientia illigare connixa eſt tali initio. 1 Erat Chiliarchus in ea claſſe Voluſius Proculus, occidendæ matris Neronis 2 inter miniſtros; non ex magnitudine ſceleris provectus, ut rebatur. Is mulieri olim cognitus, ſeu recens orta amicitia, dum *merita erga Neronem ſua, & quam in irritum cecidiſſent*, aperit, adjicit-

INTERPRETATIO.

pit *conjuratos, ac demum cunctationes illorum peroſa, & in Campania degens, prepoſitos claſſiariorum corrumpere & conſcientia* facinoris *innectere conata eſt tali principio. Voluſius Proculus erat in ea claſſe Chiliarchus*, ſeu tribunus, *inter miniſtros interficiendæ Agrippinæ, non ex amplitudine facinoris evectus, ut putabat. Sive is fœminæ pridem notus* eſſet, *ſeu nuper cœpta amicitia, dum ei narrat* miniſteria exhibita Cæſari, & quam ſibi infructuoſa fuiſſent, *queſtuſque adjungit* & propoſitum

NOTÆ.

Sperne Vertranii, *ſuſcitata.* Lipſius,

Quonam modo ſciſcitata.] Forte ex ſtupri conſuetudine cum aliquo è conjuratis, id reſcierat. Vel forte ut ſunt ſubdola ingenia mulierum, alicubi abdita. nonnullos inter ſe colloquentes conjuratos audiverat, aut ſubdole ſciſcitando percunctata erat. Sic conjuratio Catilinæ per feminam prodita olim & fere talibus immixtæ ſemper feminæ.

1. *Erat Chiliarchus.*] Ita libri. Vulgo, *Navarchus.* bene *Chiliarchus*, pro *Tribuno* : ſicut & Centuriones reperies plus ſemel in claſſe. *Lipſius.*

Chiliarchus.] Verba Græca non amat uſurpare Tacitus. ſed eo loco ſcripſit *Chiliarchus*, ut nempe diſtinguat Tribunum claſſiarium, ſeu Tribunum militum claſſiariorum, quæ vilior militia fuit, à Tribuno militum legionariorum, ſeu prætorianorum, quæ longe nobilior militia.

Chiliarchus.] Id eſt, Tribunus claſſiariorum, & qui tali cohorti præerat. quia claſſiariorum militia vilis, abjecta, & longe inferior legionariis, ideo neque legionis vel nomen habuere claſſiarij.

Idcirco neque præfecti illorum iiſdem nominibus vocati, quibus præfecti ſeu Tribuni legionariorum. hinc Chiliarchi nomen uſurpat Tacitus hoc loco, ut ſic præpoſiti legionariorum & claſſiariorum diſtinguantur invicem.

Reperio tamen ſupra aliquem dici Centurionem claſſiarium, ubi de cæde Agrippinæ ſupra 14. 8. Agrippina *reſpicit Anicetum Trierarcho Herculeo, & Oloario Centurione claſſiario comitatum.* Vocat *Centurionem*, ſed cum addito, *claſſiarium*, nempe, ne, ut in legionibus, *Centurio* ſimpliciter & abſolute vocaretur.

2 *Inter miniſtros.*] Ejus miniſterii tamen nulla mentio ſupra, ubi de parricidio Neronis. Haud dubie foribus villæ adſtabat præſidebatque globis militum claſſiariorum, quibus ſepta interim domus, dum occideretur Aggripina.

Inter miniſtros.] Non qui certe cædem ſua manu patraret, ſed qui agmen duceret, de quo ibidem : *Donec aſpectu armati, & minitantis agminis disjecti ſunt.* Anicetus *villam ſtatione circumdat*, cui agmini, ſeu ſtationi haud dubie præerat ille Voluſius Chiliarchus, nempe ad exſequendum facinus, Oloarij *centurionis ferro.*

Nam Anicetus præfectus totius claſſis adſiſtebat, tanquam cuſtos & exactor cædis, quam exequebatur Chiliachus ille, aut juvabat. Tribunus ante occiderat Meſſalinam ſua manu.

Summam ſceleris Aniceto mandarat Nero, nempe ut eam exſequeretur, vel per ſe vel per alios ſatellites.

que queſtus & *deſtinationem vindictæ*, *ſi facultas oriretur*; ſpem dedit poſſe impelli & plures conciliare. nec leve auxilium in claſſe, crebras occaſiones; quia Nero multo apud Puteolos & Miſenum maris uſu lætabatur. 1 Ergo Epicharis plura; & omnia ſcelera principis orditur. 2 *Neque ſenatus quid manere, ſed proviſum quonam modo pœnas everſa Reip. daret: accingeretur modo, navaret operam, & militum acerrimos duceret in partes, ac digna pretia exſpectaret.* Nomina tamen conjuratorum reticuit. Vnde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea quæ audierat ad Neronem detuliſſet. Accita quippe Epicharis, & cum indice compoſita, nullis teſtibus innixum facile confutavit. Sed ipſa in cuſto-

INTERPRETATIO.

ultionis, ſi ſe daret occaſio, *ſpem fecit, poſſe incitari, & plures allicere. nec mediocre ſubſidium* fore *in claſſe, frequentes occaſiones* offerri; *quippe Nero apud Puteolos & Miſenum commeatu maris non parum delectabatur. Igitur Epicharis plura* addit, cunctaque facinora Neronis *enumerat.* Et ne ſenatum quidem manere in fide; ſed *jam* proſpectum *eſſe*, quonam pacto ſubverſæ Reipublicæ pœnas lueret. Solum modo ſe prærpararet, operam navaret, & promptiſſimos claſſiariorum traheret in partes, ac digna *ſe* præmia ſperaret. *Vocabula tamen conſpiratorum ei non aperuit. Quare indicium Proculi fruſtrà fuit, quamquam ea quæ acceperat, Neroni denuntiaſſet. Nam Epicharis accerſita & cum delatore compoſita*, cum *nullius hominis teſtimonio fultum facile refellit. Sed ipſa in carcere detenta eſt, exiſti-*

NOTÆ.

1. *Ergo Epicharis.*] Sic capio: cum Epicharis ſpem concepiſſet poſſe impelli Voluſium, tum plura ſenſim addit, veluti ſecurior incepti; dein & omnia demum ſcelera Neronis percurrit.

2. *Neque Senatui, quid manere.*] Vatic. codicis ſcripturam expreſſi. Nec diſſentit Farneſianus, niſi quod refert, *quod manere.* Quis Caſtor aut Pollux liberat me ab hoc æſtu?

Forte, *Neque ſe nautam quidem manere.* Quaſi attollens conjuratorum numerum ſplendoréque id dicat mulier. Etiam ipſo ceſſante, proviſum viris melioribus, quomodo nefarius ille pœnas daret. *Lipſi.*

Neque Senatui quid manere.] Scribe: *Neque Senatui, quid proviſum ſecus, manere quonam modo.* Sententia eſt, nec Senatum jamdudum in alia ſententia eſſe, quam tollendum principem, manere cum ſaltem modum, quo tollendus ſit de medio. *Barthius.*

Lege: *Neque Senatui fidem manere.* Nempe in Neronem. Id affirmat Epicharis, tanquam non ignota & Senatoribus. *Grotius.* Forte, *Neque Senatui quidem fidem manere.*

Neque Senatui.] Alii aliter reponunt: *Neque Senatui quod inane eſſet, proviſum quonam modo pœnas everſa Reipub. daret* Salinerius.

Neque Senatui, quod in manus eſſet, proviſum quonam modo, &c. Vrſin.

Neque ſe novum quid monere. Modius.

Neque ſe natam, quid movere: ſed proviſum. Alcidalius.

Forte neque Senatum quidem in fide manere, proviſum, &c.

Neque Senatui.] Forte, *Neque Senatum quidem manere*, vel ſenſus erit ne manere quidem Senatum in obſequio & fide. Vel ne Senatum quidem manere, id eſt, non otio & inertia torpere, ſed jam providiſſe plures è Senatu, *quonam modo pœnas everſa Reipub. daret.*

Neque Senatui.] Forte, *Neque Senatum in fide manere*: vel, *Neque Senatum quidem manere.* Id eſt, expectare, morari

dia retenta eſt, ſuſpectante Nerone, haud falſa eſſe etiam quæ vera non probabantur. Conjuratis tamen metu proditionis permotis, placitum 52
maturare cædem apud [1] Bajas, in villa Piſonis : [2] cujus amœnitate captus Cæſar crebro ventitabat, balneaſque & epulas inibat omiſſis excubiis, & fortunæ ſuæ [3] mole. Sed abnuit Piſo, *invidiam* prætendens, *ſi ſacra menſæ, diique hoſpitales cæde qualiſcumque principis cruentarentur. melius apud urbem in illa inviſa & ſpoliis civium exſtructa domo, vel in publico patraturos, quod pro Republ. ſuſcepiſſent.* Hæc in commune : cæterum timore occulto, ne L. Silanus eximia nobilitate, diſciplinaque [4] C. Caſſii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem ſublatus, imperium [5] invaderet, prompte daturis operam qui à conjuratione integri eſſent, quique miſerarentur Neronem tamquam per ſcelus interfe-

INTERPRETATIO.

mante Nerone, non falſa hæc *eſſe, etiam ſi vera non demonſtrarentur. Attamen conjurati, timore, ne res proderetur, inciti, ſtatuerunt properare facinus apud Bajas, in prædio Piſonis, quo frequenter veniebat Cæſar,* villæ *amœnitate delinitus, balneaſque & epulas celebrabat, amota cohorte quæ pro more excubat* principi, *& alio* regiæ *fortuna paratu. Sed recuſavit Piſo,* publicum odium *prætexens,* ſi ſacra menſæ, diique hoſpitii præſides, qualiſcunque imperatoris cruore pollerentur. Convenientius id perpetraturos apud urbem, in illa infenſa, prædaque & opibus civium conſtructa domo, vel in publico, quod Reipub. amore cepiſſent. *Hæc palam* diſſerebat : *cæterum arcano metu,* ſic agebat, *ne L. Silanus, inſigni claritudine, & diſciplina C. Caſſii, apud quem enutritus erat,* & ſic *ad omnem gloriam erectus, principatum occuparet, ſtrenuam operam navaturis, qui à conjuratione intacti eſſent, & qui miſererentur Neronis, quaſi non ſine crimine interempti. Multi exiſtima-*

NOTÆ.

1. *Bajas.*] Lib. 11 cap. 1.

2. *Cujus.*] Nihil adde, nil muta. pro genio Taciti eſt. intellige quaſi ſcripſiſſet : *Cujus amœnitate captus Cæſar, eo crebro ventitabat.*

Cujus] Debuit dicere, *quo ipſius amœnitate captus,* &c. Vel, *Ad quam ejus amœnitate captus* ventitabat. Sed parcit verbis Tacitus.

3. *Mole.*] Vertunt, quaſi fortunæ ſuæ mole tutus eſſet. perperam. Omittebat, amovebatque aulicorum & ſatellitum comitatum, quæ moles ſæpe onerat dominantes.

4. *C. Caſſii.*] De quo lib 12. 11. *Datum poſt hæc C. Caſſio, qui Syriæ præerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis.* Nempe Meherdatem in regnum Parthorum accitum.

Ibid. Tacitus : *Ea tempeſtate Caſſius cæteros præminebat peritia legum. Nam militares artes per otium ignota, induſtrioſque ac ignavos pax in æquo tenet. Attamen quantum ſine bello dabatur, revocare priſcum morem, exercitare legiones, cura, proviſu perinde agere, ac ſi hoſtis ingrueret, ita dignum majoribus ſuis, & familia Caſſia ratus, per illas quoque gentes celebrata.*

Sed infra ſubvertitur, lib. 16. 7 *Mortem Poppææ ut palam triſtem, ita recordantibus lætam ob impudicitiam ejus ſævitiamque, nova inſuper invidia Nero complevit, prohibendo C. Caſſium officio exſequiarum, quod primum indicium mali, neque in longum dilatum eſt.*

5. *Invaderet.*] Nempe ne interim in urbe eligeretur Silanus, prompte daturis operam civibus, qui innoxii, innoxio Silano imperium ultro traderent.

ctum. Plerique *Veſtini quoque* [1] *conſulis acre ingenium vitaviſſe Piſonem* crediderunt, [2] *ne à libertate moveretur, vel delecto imperatore alio, ſui muneris Rempubl. faceret.* Etenim expers conjurationis erat; [3] quamvis ſuper eo crimine Nero vetus adverſus inſontem odium expleverit.

53 Tandem ſtatuere Circenſium ludorum die, [4] qui Cereri celebratur, exſequi deſtinata: quia Cæſar rarus egreſſu, domoque aut hortis clauſus, ad ludicra [5] Circi ventitabat, promptioreſque aditus erant lætitia ſpectaculi. Ordinem inſidiis compoſuerant, *Ut Lateranus quaſi ſubſidium rei familiari oraret, deprecabundus & genibus principis accidens, proſterneret incautum, premeretque animi validus, & corpore ingens. Tum jacentem & impeditum, tribuni & centuriones, & ceterorum ut quiſque audentia ha-*

INTERPRETATIO.

runt Piſonem declinaſſe etiam Veſtini conſulis ingenium ferox, ne ad libertatem incitaret ultro, vel aſſumpto alii principi gratiæ cauſſa tribueret imperium. *Etenim à conjuratione integer erat, quamquam hujus facinoris obtentu Nero priſcas adverſus innocentem inimicitias ultus fuerit. Demum conjuratis placuit, Circenſis ludicri, quod in honorem Cereris exhibetur die, deſtinatum facinus patrare. quippe princeps rarò exibat* in publicum, *palatio vel hortis incluſus*, & tunc *ad ludos Circenſes crebrò veniebat, faciliore ſque aditus* ad ipſum *erant, gaudio ſpectaculi. Hunc ordinem facinori conſtituerant*, ut Lateranus, tamquam levari anguſtias rei familiaris rogaret, venerabundus & ad genua Cæſaris procumbens, deiiceret inopinantem, conſtringeretque animi firmus, & corpore ingens. Tum adcurrerent tribuni & centuriones, & aliorum, prout ſinguli audacia polluiſſent, proſtratumque &

NOTÆ.

1. *Conſulis.*] Quia cum Veſtinus qui tum temporis Conſul, eſſet acris & pervicacis ingenii, potuit vel hortari patres ad reciperandam libertatem, vel ſaltem deligere ipſe meliorem principem, pro nutu & ingenio ſuo, & Rempub beneficij ſui facere, ſeu imputare tale donum amico, quod idem eſt.

2. *Ne à libertate moveretur*] Vatic. *ne ad libertatem moraretur.* Ducit me ſententia, ut legam, *ne aut libertatem moliretur.* Duplex videlicet à Veſtino metus. Ne aut homo acer ad libertatem populum vocaret; aut alium à Piſone principem diligeret. *Lipſius.*

Moveretur.] Alii aliter, *ad libertatem moveretur*, alii *moneretur*. Puto potius ſcripſerat, *ne ad libertatem hortaretur*, nempe Piſonem, & alios conjuratos.

Erat enim Veſtinus pervicacis ingenii, & qui Rempub. mallet. idque metuere potuit Piſo, In Vatic. *Ne ad libertatem moraretur*, quod potuit fieri ex voce *hortaretur*.

3. *Quamvis ſuper eo crimine.*] Sic infra 71. *Pellitur Rufus Criſpinus occaſione conjurationis, ſed Neroni inviſus*, &c.

4 *Qui Cereri celebratur.*] Qui dies pridie Idus Apriles, ita notatus Kalendario veteri: LUDI CERERI. & biduo ante, LUDI IN CIRCO Infra, noſter: *utque Circenſium* Cerealium ludicrum, pluribus equorum curſibus celebraretur.

Dio lib. XLVIII inter prodigia refert, quod *Ædiles Cereri, loco circenſium & equeſtrium ludorum, gladiatorios exhibuerint.*

Ovidium adde IV. Faſtorum: & nummum veterem: *MEMMIVS ÆDILIS CERIALIA PREIMVS FECIT.* Quod Cæſaris & Tullij ævo factum. Vide Politianum, Miſcel. cap. LXXV. *Lipſius.*

5. *Circi.*]. Lib. 6. cap. 45.

buiſſet, accurrerent, trucidarentque: primas ſibi partes expoſtulante Scevino, qui pugionem templo Salutis in [1] Etruria, ſive, ut alii tradidere, Fortunæ [2] Ferentano in opido detraxerat; [3] geſtabatque velut magno operi ſacrum. *Interim Piſo apud ædem* [4] *Cereris opperiretur, unde cum præfectus Fenius & ceteri accitum ferrent in caſtra, comitante* [5] *Antonia Claudia Cæſaris filia, ad eliciendum vulgi favorem*: quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis abſurdum videretur, aut [6] inanem ad ſpem [7] Antoniam nomen &

INTERPRETATIO.

implicitum occiderent. Principium tanti facinoris ſibi *depoſcente Scevino, qui ideò abſtulerat pugionem è delubro Salutis apud Etruriam, ſive ut alii memoravere, è* templo *Fortunæ apud Ferentanum oppidum; ferebatque* telum *tamquam* magno facinori dicatum. Interea Piſo expectaret in templo Cereris, unde illum præfectus Fenius & reliqui conjurati accerſitum in caſtra raperent, adjuncta Antonia, Claudio principe genita, ad conciliandos plebis animos: *quod C. Plinius tradit. Et nos id quovis modo memoratum, præterire ſilentio noluimus, quamvis ineptum videretur, vel Antoniam inane vocabulum & diſcrimen ad ſp.m vanam accommo-*

NOTÆ.

1. *Etruria.*] Lib. 11. cap. 14.

2. *Ferentano.*] Ferentinum, oppidum Hernicorum populorum in Latio provincia. Hodie *Ferentino*, urbs Campaniæ Campaniæ Romanæ verſus orientem, in Statu Eccleſiaſtico. *Tillemonius.*

3. *Geſtabatque velut.*] Geſtabatne pugionem? Non is mos Romæ, & per hanc vanitatem homo ſe palam retexiſſet. Aliud omnino verbi fuiſſe ſuſpicor: *ſervabatque: jactabatque* aut tale *Lipſius. Geſtabat*, id eſt, oſtentabat, non quidem palam, ſed clam ſociis & conjuratis.

Geſtabatque velut.] Vulgatum *geſtabatque velut magni operis ſacrum*, quod Græciſmo poſſet defendi. Apollonius Rhodius lib. 2. *Si ergo inſulam Apollinis ſacram deſtemus.* Strabo lib. 14. vbi de Colle quodam qui *ſacer Veneris.* Lucianus Hermotimo: *Vrna argentea adſtat ſacra Dei.*

Nam *magnis operibus* omnino male. Plinius lib. 11. 37. *Lupi dexter caninus in magnis habetur operibus*, Gronovius.

Non forte tam male, *magnis operibus.* Sic enim ſuperſtitionem extendebat, incitabatque animos.

Geſtabat.] Bene, *geſtabat*; nempe conſilio & deſtinatione magni operis.

Geſtabat.] Geſtabat nempe ad exſequendum facinus. Non quod pro ſolito geſtaret illum pugionem; ſed geſtaturus fuit in ea occaſione. *Geſtabat*, id eſt, ſe geſtaturum jactabat, deſtinabat.

4. *Cereris*] Ædes duæ fuerunt in regione Decima & Vndecima Romæ antiquæ. Ex Nardini Roma, lib 6. c. 12 p 384. & lib. 7. c. 3. p 422. *Tillemonius.*

5. *Antonia.*] Suet. Claud. 27. *Liberos ex tribus uxoribus tulit: ex Vrgulanilla Druſum & Claudium*: ex *Petina Antoniam*, &c. *Antoniam Cn. Pompeio Magno, deinde Fauſto Sylla, nobiliſſimis juvenibus*, &c *collocavit, ſed* eos recuſavit, aut *interemit.* Et Ner. cap. 35. *Antoniam Claudii filiam recuſantem poſt Poppææ mortem nuptias ſuas, quaſi molitricem novarum rerum interemit.*

6. *Inanem.*] Forte dicit *inanem*, non quia inanis ſpes imperii; ſed quia nomen Antoniæ velut inane ſubſidium ad talem ſpem. Vel quia id non cupiebat Antonia, nam & recuſavit Neronis nuptias.

Inanem ad ſpem.] Ob amorem Piſonis in conjugem. forte etiam ob mutabilitatem. dominantium ac dominationum. Et quia raro fauſta ea cœpta, raro fœlicia matrimonia principalia. & quæ ambitio contraxit, alia cupido aut

periculum commodaviſſe, aut Piſonem notum amore uxoris, alii matrimonio ſe obſtrinxiſſe: niſi ſi cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior eſt.
54 [1] Sed mirum [2] quam inter diverſi generis, ordinis, ætatis, ſexus, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita ſint: [3] donec proditio cœpit è domo Scevini qui pridie inſidiarum, [4] multo ſermone cum Antonio Natale, dein regreſſus domum, teſtamentum obſignavit; promptum vagina pugionem, de quo ſupra retuli, *vetuſtate* [5] *obtu-*

INTERPRETATIO.

daſſe, vel Piſonem inſignem cupidine conjugis, aliis nuptiis ſe devinxiſſe, niſi ſi forte imperandi libido cunctis cupiditatibus ſit vehementior. Sed dignum admiratione ſit, quanto ſilentio cuncta compreſſa ſint, inter homines diverſæ conditionis, dignitatis, ætatis, ſexus, divites, inopes: donec noteſcere res cœpit è penatibus Scevini, qui die præcedente facinus, longo habito ſermone cum Antonio Natale, dein reverſus domum ſupremas tabulas annulo ſeu ſigno munivit, & extractum vagina pugio-

NOTÆ.

libido facile diſſolvit. Etiam ſimul & ſubvertit ambitioſos Quid Hipſicratea illa Mithridatis, licet ingens animi fideique, & forma præcellens? quid, niſi multis & magnis periculis nobilitata? quid Statilia Meſſallina, tot matrimoniis principum ambita, quid niſi malam famam lucrata, & invidiam?

7. *Antoniam.*] Quæ, ut puto, tum nulli marito juncta erat, & quamvis eſſet, potuit tamen illam abducere qui imperitaret, quaſi è Republica eſſet, & in ſpeciem, quaſi familiæ Claudii reſtitueretur principatus, per injuriam & parricidium ablatus.

1. *Sed mirum.*] Certe mirum, in lubrico & præpeti hoc ſermonis. Simile plane, quod Claudianus miratur, conſpiratione militari in Ruffinum:

—— *Nec quiſquam tanta de plebe repertus,*
Proderet incautus qui corda minantia verbis.
Quæ non poſteritas, quæ non mirabitur ætas
Tanti conſilium vulgi potuiſſe taceri,
Aut facinus tam grande tegi?

Et plura, quæ addit. *Lipſius.*

2. *Quam.*] Refer ad τὸ *diverſi*, vel potius ad *taciturnitate.* Sic *quam* pro *quanta inter tam diverſi generis.* Vel pro, quantum cohibita ſint.

3. *Donec proditio cœpit.*] Plutarchus libello de Garrulitate, longe aliter clatam & apertam narrat conjurationem. Sed ne tibi imponat, non iſtam. Duplex enim in Neronem conjuratio, Piſoniana, & Viniciana, ut auctor Sueton. cap. XXXVI. ad Vinicianam ergo refer illa Plutarchi *Lipſius.*

4 *Multo ſermone cum Antonio.*] Si extra domum ille ſermo, & aliunde *regreſſus domum* ſit Scevinus, ut innuere videtur Tacitus, unde ſcire potuit famula illa Scevini, quæ uxor Milichi & eoſdem penates habitavit, Scevini nempe, ipſum habuiſſe longum ſermonem cum Natali?

Niſi forte poſt ſermonem domi habitum, Scevinus Natalem foras & in publicum comitatus ſit, dein *regreſſus domum* fuerit.

Vel niſi forte ſimul in porticu proxime aliqua collocuti ſint, aut in hortis. quod animadvertit prava & ingenioſa in malum femina, unde *regreſſus domum* Scevinus, ferrum parari juſſit, epulaſque celebravit, & teſtamentum obſignavit.

5. *Obſtruſum.*] Forte rubigine obſitum, ſicque obſtruſum obtuſumque & hebetatum fuit acumen ferri.

ſum

ſum increpans, *aſperari ſaxo, & in mucronem ardeſcere* juſſit. Eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul affluentius ſolito convivium initum: ſervorum chariſſimi libertate. & alii pecunia donati. atque ipſe mæſtus, & [1] magnæ cogitationis manifeſtus erat, quamvis lætitiam [2] vagis ſermonibus ſimularet. Poſtremo *vulneribus ligamenta, quibuſque ſiſtitur ſanguis parare* eundem Milichum monet; ſive gnarum conjurationis, & hucuſque fidum; [3] ſeu neſcium, & tunc primum arreptis ſuſpicionibus, ut plerique tradidere, [4] de conſequentibus. Nam cum ſecum ſervilis animus præmia perfidiæ reputavit, ſimulque immenſa pecunia & potentia obverſabantur, ceſſit fas, & ſalus patroni, & acceptæ libertatis memoria. Etenim uxoris quoque conſilium aſſumpſerat, muliebre ac deterius. quippe ultro metum intentabat, *multoſque aſtitiſſe li-*

INTERPRETATIO.

nem, de quo ſupra memoravi, diuturnitate temporis hebetatum eſſe *querens*, acui cote, aciemque ejus excitari *juſſit. Et eam curam dedit Milicho liberto. Simul ſplendidiores epulæ, quàm ſolebat celebratæ, dilectiſſimique ſervorum libertate, alii opibus ornati* ſunt: *atque ipſe triſtis & profundi conſilii compertus erat, quamquam vagis adloquiis gaudium* præferret. Demum *præcipit eidem Milicho*, ut diſponeret fomenta quibus curantur vulnera & alia quibus cohibetur ſanguis, ſive libertus ille *conſcius conjurationis eſſet, & hactenus fidelis* fuiſſet, *ſive inſcius, & tunc primum in ſuſpicionem veniſſet, ſeu conjectaſſet ea quæ ex eo apparatu conſequi poterant, ut plerique memoravere. Nam cum ſervili ipſe ingenio ſecum penſitavit præmia proditionis, ſimulque immenſæ opes & poteſtas ſe offerebant animo*, tum *abiit pudor & incolumitas patroni, & data ſibi libertatis memoria* obliterata eſt. *Quippe conjugis etiam conſilium acceperat, quod fœmineum ac pejus eſt. Nam ipſa formidinem incutiebat ultro*, multoſque adfuiſſe li-

NOTÆ.

1. *Magnæ cogitationis manifeſtus.*] Seneca in Controverſiâ v. l 11. *Tyrannus ſuſpicatus eſt. ſive iſti aliquid excidit, ſive magna conſilia non bene vultus tegit.* Lipſius.

Cogitationis] Magni motus animi conjiciuntur inferunturque ex vultu, motuque ſeu geſtu corporis. Sic apud Salluſtium bello Iug. Vbi Bocchus Rex cogitabundus deliberat de tradendo Iugurta, Romanis.

Sed nocte ea quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum. Maurus (Bocchus) *adhibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis cæteris. dicitur ſecum ipſe multum agitaviſſe, vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius, quæ ſcilicet, tacente ipſo, occulta, oris immutatione patefeciſſe.*

Contra Tac. 15. 61. De Seneca; *Tribunus nulla pavoris ſigna, nihil triſte in verbis ejus, aut vultu deprehenſum confirmavit.*

Et lib. 16. ubi de Thraſea 34. *Maxime intentus Demetrio Cynicæ inſtitutionis doctori: cum quo, ut conjectare erat intentione vultus &c. de natura animæ &c. inquirebat.*

2. *Vagis.*] Incertis, male cohærentibus, intempeſtive promptis, & quaſi aliud cogitantis hominis.

3. *Seu neſcium*] Seu omnino ignoraret conjurationem, & tunc primum ex his quæ videbat præparari, ſuſpicionem arriperet conjectaretque de his quæ ad talem apparatum ſequi poſſent, ut multi auctores ſcripſere. Infra 55. *Cætera quæ audierat conjectaveratque docet.*

4. *De conſequentibus.*] Cum vidiſſet libertus apparatum illum gladii, & fo-

bertos ac ſervos qui eadem viderint : nihil profuturum unius ſilentium : at
55 *præmia penes unum fore, qui indicio prævenisſet.* Igitur cœpta luce Milichus in hortos Servilianos pergit : & cum foribus arceretur, [3] *magna & atrocia afferre* dictitans, deductuſque ab janitoribus ad libertum Neronis [1] Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, *urgens periculum, graves* [2] *conjurationes*, & cetera quæ audierat, conjectaveratque, docet. Telum quoque in necem ejus paratum oſtendit, accirique reum juſſit. is raptus per milites, & defenſionem orſus; *Ferrum cujus argueretur, olim religione patria cultum, & in cubiculo habitum, ac fraude liberti ſubreptum*, reſpondit. *Tabulas teſtamenti ſæpius à ſe, & incuſtodita dierum obſervatione, ſignatas. Pecunias & libertates ſervis & ante dono datas; ſed ideo tunc largius, quia tenui jam re familiari, & inſtantibus creditoribus,* [3] *teſtamento diffideret. Enim vero liberales ſemper epulas ſtruxiſſe, & vitam amœnam. & duris judicibus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla juſſu*

INTERPRETATIO.

bertos ac ſervos memorabat, qui eadem animadverterint : nulli uſui futuram unius taciturnitatem : & mercedem unius illius fore, qui delationem occupaſſet. *Igitur orta die Milichus petit hortos Servilianos, & cum aditu prohiberetur*, ingentia & immania ſe nuntiare *dictitabat, ducentibuſque illum oſtiariis ad Epaphroditum, Neronis libertum, dein liberto ad Neronem, defert*, ingruere diſcrimen, atroces conjurationes, *& alia omnia quæ acceperat conjeceratque. Monſtravit etiam* pugionem in cædem ejus deſtinatum, accerſirique Scevinum *juſſit. Is tractus à militibus, & diluere crimen aggreſſus, reſpondit*, telum cujus accuſaretur, olim avita cærimonia ſacrum, & in cubiculo ſervatum, ac ſcelere liberti ſublatum fuiſſe. Supremas tabulas ſæpe ſe obſignaſſe, nulla habita ratione diei, vel temporis. Opes, libertatemque ſe mancipiis & anteà tribuiſſe, ſed ideò tunc liberalius, quia modicis jam facultatibus ſuis, & ingruentibus creditoribus, metuebat ne teſtamenti tabulæ irritæ forent. Etiam & affluentes ſemper epulas celebraſſe ſe, ac vitam lætam duxiſſe; & quam perſeveri cenſores non ſatis adprobarent. Ligamenta nulla vulneribus man-

NOTÆ.

mentorum aliaque ſimilia, forte ex his primùm arripuit ſuſpicionem, & in animum induxit conjectavitque ea quæ ex talibus conſequi poſſent, nempe conjurationem & cædem principis. infra, *quæ audierat conjectaveratque docet.*

1. *Epaphroditum.*] Qui à libellis fuit. de quo Sueton. Neron. cap. XLIX. Et Domit. cap. 14. Eſt ille ipſe, cui nobilis ſervus Epictetus fuit, Suidas & Arrianus. *Lipſius.*

Epaphorditum.] Qui juvit manum Neronis, cum pro inſita ignavia, ſibi occidendo non ſufficeret. qui dein omnium dominationum ſequentium libertus, Galbæ, Othonis, Vitellii, & trium Flaviæ gentis principum, & jam aulæ veterrimus, occiſus eſt à Domitiano, ut qui malo exemplo, vel Neronem perire volentem juviſſet. Sueton.

2. *Conjurationes.*] Anno 1. Olympiadis 211. Romæ conditæ 818. Chriſti nati 65. Vide notas cap. 44. *Tillemon.*

3. *Teſtamento.*] Quod ſpectat ad opes legatas, irritum foret teſtamentum, ut puto; idem & de ſervis quibus libertas legaretur, nam hi ſervi in bonis cenſebantur. nec poteſt dare quiſpiam teſtamento quod alienum eſt. Ideoque ante ſupremas tabulas eos manumittebat, ut tem-

ſuo, ſed quia cætera palam vana objeciſſet, adjungere [1] *crimen, ut ſeſe pariter indicem & teſtem faceret.* Adjicit dictis conſtantiam. incuſat ultro *inteſtabilem & conſceleratum*, tanta vocis ac vultus ſecuritate, ut labaret indicium, niſi Milichum uxor admonuiſſet, *Antonium Natalem multa* [2] *cum Scevino, ac ſecreto collocutum, & eſſe utroſque C. Piſonis intimos.* Er- 56
go accitus Natalis: & diverſi interrogantur, *quiſnam is ſermo, qua de re fuiſſet?* Cum exorta ſuſpicio, quia non congruentia reſponderant: inditaque vincla. Et tormentorum aſpectum ac minas non tulere Prior tamen Natalis totius conjurationis magis gnarus, ſimul arguendi peritior, *de Piſone* primum fatetur. deinde adjicit *Annæum Senecam*, ſive internuntius inter eum Piſonemque fuit, ſive ut Neronis gratiam pararet, qui infenſus Senecæ, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum cognito Natalis indicio, Scevinus quoque pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens, nec ullum ſilentii emolumentum, edidit cæteros. ex quibus Lucanus, Quinctianuſque, & Senecio diu abnuere. Poſt promiſſa impunitate corrupti, quo tarditatem excuſarent, Lucanus *Atillam matrem ſuam*, Quinctianus *Glicium Gallum*,

INTERPRETATIO.

daſſe, ſed libertum, quia cætera evidenter falſa objectaviſſet, adjicere crimen, ut ſimul indicis & teſtis partes ageret. *Addit verbis ſecuritatem animi, increpat ultrò* ſervum, ut ſceleroſum & execrabilem, *tanta vocis frontiſque conſtantia, ut delatio nutaret, niſi conjux Milichum docuiſſet*, Antonium Natalem, longum pridie arcanumque ſermonem habuiſſe cum Scevino, & utrumque eſſe familiarem C. Piſonis. *Igitur accerſitus eſt Natalis: & ſeorſim uterque interrogantur*, quodnam illud colloquium, & de quo negotio fuiſſet? *Tunc enata eſt ſuſpicio, quia invicem contraria reſponderant: injectaque illis vincula. Et cruciatuum aſpectum ac terrorem non toleravere. Attamen Natalis prior, qui univerſam conjurationem penitius noverat, ſimul convincendo reo magis idoneus, primum confitetur* de Piſone. *Mox adjungit.* Annæum Senecam, *ſive per illum ſermones commeabant inter ipſum & Piſonem, ſive, ut Neronis favorem ſibi conciliaret, qui infeſtus Senecæ, omni modo pervertere illum cupiebat. Tum Scevinus comperta Natalis confeſſione, etiam pari inconſtantia, forte quia prodita jam omnia putaret, nec ullam taciturnitatis utilitatem eſſe, cæteros prodidit, inter quos* Lucanus, Quinctianuſque & Senecio *diu negavere. Mox ſpe veniæ oſtentata labefacti, quo cunctationem adprobarent, edidere. Lucanus*, Atillam matrem ſuam, *Quinctianus* Glicium Gallum, *Senecio*, Annium

NOTÆ.

pore mortis non eſſent illi in ipſius poſſeſſione Nam tum opes & ſervi illi creditorum eſſent; ideoque non abs re metuebat, ne teſtamentum irritum foret, aut certe metuere ſimulabat.

1. *Crimen.*] Alii legunt: *adjungere crimen cujus ſe ſe pariter indicem & teſtem faceret.*

2. *Cum Scevino &c. collocutum.*] Vnde didicit hoc ſerva ea femina? niſi forte id coram ſervis jactarit Scevinus. Quantum tamen patet ex narratione Taciti, hic ſermo habitus in Scevini penatibus. Sed poſt illum ſermonem, forte exiit Scevinus, dein *regreſſus domum* &c. quod non ſatis clare exprimitur Tacito.

57 Senecio *Annium Pollionem* [1] amicorum præcipuos nominavere. Atque interim Nero recordatus Voluſii Proculi indicio Epicharim attineri, ratuſque [2] muliebre corpus impar dolori, *tormentis dilacerari* jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium ne à femina ſpernerentur, pervicere, quin objecta denegaret. Sic primus quæſtionis dies contemptus. Poſtero cum ad eoſdem cruciatus retraheretur, [3] geſtamine ſellæ (nam diſſolutis membris inſiſtere nequibat) vinclo [4] faſciæ quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum ſellæ reſtricto, indidit cervicem, & corporis pondere conniſa, tenuem jam ſpiritum expreſſit: clariore exemplo libertina mulier in tanta neceſ-

INTERPRETATIO.

Pollionem *familiarium ſuorum potiſſimos* prompſere. *Atque interea Neronis animum ſubit, Epicharim* in cuſtodia *haberi. ex delatione Voluſii, putanſque, fœmineum corpus cruciatui impar* fore, tormentis eam dilaniari *jubet. Sed illam, neque plagæ, neque flamma, neque furor* miniſtrorum *eò atrocius ſævientium, ne à muliere contemnerentur, extorſere, quin exprobrata inficiaretur. Sic primus tormentorum dies in irritum abiit. Poſtridie, cum ad eamdem quæſtionem rurſus raperetur, & geſtatoria ſella deferretur (quippe diſtractis luxatiſque membris, nec ſtare,* nec incedere *poterat) nodo faſciæ, quam pectori dempſerat, inſtar laquei ad arcum lecticæ adnexo, collum immiſit, & mole corporis enixa, evaniдam jam fere animam ejecit, ſic illuſtriori documento libertina fœmina in tantis anguſtiis poſita, extraneos ac fere incognitos*

NOTÆ

1. *Præcipuos.*] Intimos amicorum Neronis, vel exemplo ſeu inſtituto priſco ſic uſciſcentes Tyrannum. vel ipſi Neroni, vel ſibi ipſis tale indicium gratificantes. Sic Natalis prodidit Senecam amicum. Sic Lucanus matrem, & alii alios., ſic *ſurditatem excuſabant.*

Amicorum præcipuos nominavere.] Quam melius, quam fortius antiquus ille Zeno Eleates de quo Apoph. lib. 7. *Zeno accuſatus quod conjuraſſet in perniciem Nearchi Tyranni, cum in quæſtionibus juberetur edere nomina conjuratorum, nominavit pleroſque illi amiciſſimos. De his cum Tyrannus ſumpſiſſet ſupplicium, rogaretque, num quis ſuper eſſet adhuc: Tu ſolus, inquit. Reipub. pernicies. Tandem & linguam dentibus amputatam in os Tyranni, quod præ iracundia hiabat, exſpuit.*

2. *Muliebre corpus impar dolori,* Forte plura ſunt exempla conſtantiæ mulierum, etiam ſervientium, quam virorum ingenuorum. Adverte quantos cruciatus ſuſtinuerint ancillæ Octaviæ, ut ejus innocentiam tuerentur.

Et Suet. Calig. 16 *Quoque magis nullius non boni exempli fautor videretur, mulieri libertinæ octoginta donavit, quod excruciata graviſſimis tormentis, de ſcelere patroni reticuiſſet.*

Plin 34. 8. *Et Iphicratis Laena laudatur. Scortum hæc lyra cantu familiare Harmodio & Ariſtogitoni, conſilia eorum de Tyrannicidio, uſque ad mortem excruciata, Tyrannis non prodidit.*

Idem Plin. 7. 23. *Clariſſimum in fœminis Laenæ meretricis quæ torta, non indicavit Harmodium & Ariſtogitonem tyrannicidas: in viris, Anaxarchi qui ſimili de cauſa cum torqueretur, præroſam dentibus linguam, unamque ſpem indicij in tyranni os expuit.*

3 *Geſtamine ſellæ.*] Eadem ſævitia eſt quam tangit Ammianus lib. XXIX. *Promiſcue juvenes, aliique membris omnibus capti, ad ſupplicia ſellis geſtatoriis ducebantur.* Lipſius.

4. *Faſcia quam pectori.*] Gerebant faſcias ſuper pectore, in cruribus, ad pe-

ceſſitate alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui & viri & equites Romani [1] ſenatoreſque intacti tormentis, cariſſima ſuorum quiſque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque & Senecio & Quinctianus paſſim conſcios edere, magis magiſque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis ſemet ſepſiſſet. Quin & ur- 58
bem per manipulos occupatis mœnibus, inſeſſo etiam mari & amne, velut in cuſtodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque & proxima municipiorum, pedites equiteſque permixti Germanis, quibus fidebat princeps quaſi externis. Continua hinc & juncta agmina trahi, ac foribus hortorum adjacere. Atque ubi dicendam ad cauſſam introiſſent, [2] *Lætatum erga conjuratos, ſi fortuitus ſermo, & ſubiti occurſus, ſi convivium, ſi ſpectaculum ſimul iniiſſent*, pro crimine accipi: cum ſuper Neronis ac Tigellini ſævas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, ſed quo fidem inſcitiæ pararet, atrox adverſus ſocios. Idem Subrio Flavio aſſiſtenti,

INTERPRETATIO.

tuebatur, cum liberi & viri, & equites Romani ſenatoreſque, illibati cruciatibus, dilectiſſimas ſuas quiſque neceſſitudines patefacerent. Quippe Lucanus etiam & Senecio & Quinctianus non ceſſabant prodere ſocios, magis exterrito Nerone, quamvis ſe ſe validiori ſatellitio firmaſſet. Quin & inſeſſis muris per ſtationes militum, occupato etiam mari & flumine, urbem quaſi cuſtodia ſepſit clauſitque. Advolabantque per plateas, per ædes, ac villas quoque & vicina oppida pedeſtres & equeſtres copiæ, admixtis Germanis, quibus præcipue confidebat Cæſar velut extraneis. Perpetua hinc & ſocia agmina reorum rapta, atque ad januas hortorum opperiebantur. Et poſtquam introducti erant, ad cauſſam orandam, ſi læti adſpexiſſent conjuratos, ſi forte eos adlocuti erant, ſi repente occurriſſent, ſi epulas, ſi ludos ſimul intraſſent, *crimini tribuebatur: cum præter truces Neronis ac Tigellini interrogationes, Fenius Rufus etiam atrociter inſtaret, nondum à delatoribus proditus, ſed quo innocentiæ fidem faceret, ſævus erat adverſus conſcios. Idem Fenius Subrio Flavio adſtanti utrinque*

NOTÆ.

des, & ad caput. De faſcia pectoris Suet. Cal. *Pueris ac fœminis faſcias purpuræ ac conchylii diſtribuit.* Strophium vocat Nonius Marc. Id eſt *faſciam brevem*, quæ virginalium tumorem papillarum cohibet Catull.

Non contecta levi velatum pectus amictu
Non tereti ſtrophio lactentes vincta papillas.

Martial.

Faſcia creſcentes dominæ compeſce papillas
Vt ſit quod capiat noſtra tegatque manus.

Horat. lib. 3. Od. 27.

Potes hac ab orno
Pendulum Zona bene te ſecuta
Lædere collum.

1. *Senatoreſque intacti tormentis.*] Ita Farnes. optime. Vatic. *intactis*, littera una reduntante. Ex quo fonte vulgatus error, *in tantis*.

Res clara. Inſigni laude, ait, dignanda libertina mulier, quæ toties preſſa, conſtanter indicare abnuerit ignotos: cum viri & ſenatores etiam proxima pignora ſua proderent, ſine tormentis. *Lipſius.*

2. *Lætatum erga conjuratos.*] Arriſiſſe aliquando quacumq; occaſione cuiquam è conjuratis; frontem exporrexiſſe, &

annuentique an inter ipſam cognitionem diſtringeret gladium, cædemque patraret; renuit, infregitque impetum jam manum ad capulum
59 [1] referentis. Fuere qui prodita conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Piſonem *pergere in caſtra, aut roſtra eſcendere, ſtudiaque militum & populi tentare: ſi conatibus ejus conſcii aggregarentur, ſecuturos etiam integros, magnamque motæ rei famam, quæ plurimum in novis conſiliis valeret. Nihil adverſum hoc Neroni proviſum. etiam fortes viros ſubitis terreri; ne dum ille ſcenicus, [2] Tigellino ſcilicet cum pellibus ſuis comitante, arma contra cieret. Multa experiendo confieri, quæ ſegnibus ardua videantur. Fruſtra ſilentium & fidem in tot conſciorum animis & corporibus ſperari. Cruciatu aut præmio, cuncta pervia eſſe. Venturos qui ipſum quoque vincirent, poſtremo indigna nece afficerent. Quanto laudabilius periturum, dum amplectitur Rempub. dum auxilia libertati invocat, dum miles potius deeſſet, & plebes deſereret, dum ipſe majoribus, dum poſteris, ſi vita præriperetur, mortem approbaret?* Immotus iis, & paululum in publico verſatus, poſt domi ſecretus, animum adverſum ſuprema fir-

INTERPRETATIO.

ſciſcitanti, an inter ipſam quæſtionem, ſtricto ferro Neronem *occideret, renuit, retuditque impetum* Subrii, *jam dextram ad gladium ferentis. Exſtitere qui aperta conjuratione, dum rem defert Milichus, dum cunctatur Scevinus, monerent Piſonem,* ut iret in caſtra, vel roſtra aſcenderet, militumque & plebis animos experiretur, an cœptis ejus participes conjurationis ſociarentur. ſe ſe adjuncturos, etiam expertes & ignaros, ingentemque excitæ rei famam fore, quæ in novis cœptis multum polleret. Nihil adverſus id Neroni paratum eſſe, ſtrenuos etiam viros repentinis conſiliis turbari, tantum abeſſe, ut theatralis ille Cæſar, Tigellino nimirum cum concubinis ſuis ſtipante, arma contra moveret. Multa periclitando confici, quæ ignavis difficilia putantur. Fruſtrà expectari taciturnitatem & fidem in tot conjuratorum ingeniis corporibuſque. Tormento, aut pretio cuncta facile perrumpi. Advolaturos, qui ipſi etiam inderent vincula, & tandem inhoneſta morte conficerent. Quantò glorioſiùs interiturum illum, dum ſuſcipit imperium, dum libertati opem implorat, dum miles potius deſereret, & populus relinqueret, dummodo dignam majoribus. & commendabilem poſteris, ſi vita auferretur, mortem oppeteret. *His rationibus haud incitus, cum pauliſper ſe in publicum oſtendiſſet, mox domum ſeceſſit, mentemque adverſus mortem præparabat, donec adven-*

NOTÆ.

vultum hilariorem finxiſſe ad adventum, aſpectum, abitum, occurſum, alloquium, dictum, geſtum, motumve alicujus. *Gronovius.*

1. *Referentis.*] Compoſitum pro ſimplici *ferentis*. Vel jam primo nutu tulerat manum capulo, & ut magis innueret, quid vellet, iterum adhuc *referebat*.

2. *Tigellino.*] Qui de ignavia certabat cum Nerone ſuo, & quo promptior ille ad ſcelera & flagitia, eo magis iners & ſocors ad bonas artes; & haud dubie ambo illa portenta ſtatim relicta forent communi conſenſu militum & ſenatus populique Rom. ſi Piſo auſus fuiſſet ad arma ire. quod certe poſtea contigit. Nam Tigellinus prior deſeruit bonum Cæſarem per flagitium, ſolo Tigellino dignum.

Dein Tigellinus ipſe præfectura præ-

mabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut [1] ſtipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam [2] favore imbutus. Obiit [3] abruptis brachiorum venis. [4] teſtamentum fœdis adverſus Neronem adulationibus, amori uxoris dedit, quam [5] degenerem, & ſola corporis forma commendatam, amici matrimonio abſtulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito, Domitius Silius: [6] hic patientia, illa impudicitia, Piſonis infamiam propagavere. Pro-

INTERPRETATIO.

taret globus militum quos Nero aſſumpſerat, vel tirones vel non pridem militia adſcriptos. Quippe veterani metuebantur, veluti favore conjuratorum *illecti. Interiit, abſciſſis brachiorum venis. Supremas tabulas implevit* pudendis in Neronem adſentationibus, *incitus amore conjugis, quam degenerem & ſola corporis ſpecie laudatam, amici conjugio abduxerat. Vocabulum fœmina*, Arria Galla, nomen *priori viro*, Domitius Silius: *hic facilitate, illa libidine, Piſonis dedecus prorogavere. Statim adji-*

NOTÆ.

torii abdicatus à Nymphidio pejore collega, ut meruit. Dein poſt turpes moras inter concubinos & concubinas ſuas gulam ſibi novacula abſcidit, non quidem ſponte Othonis, ſed potius populi Romani vociferationibus id expreſſum ab Othone, qui aulam Neronianam non ultro damnabat.

1. *Stipendiis.*] *Tirones* qui nulla adhuc ſtipendia fecerant. *ſtipendiis recentes* puto, qui ſtipendia incipiebant, ac recens militiæ adſcripti, pauca adhuc ſtipendia meruerant. Nam *vetus miles* talibus opponitur.

2. *Favore imbutus.*] Nempe Fenij Rufi præfecti prætorii, qui & ipſe pridem ſuſpectus erat Neroni ob illum favorem, & ob amicitiam Agrippinæ quam vindicatam velle exiſtimabatur, licet nondum proditus eſſet. Etiã aliorum præpoſitorum favore imbutus miles, nempe tribunorum & centuriorum qui inter conjuratos erant. quod præciſe ibi intelligit.

3. *Abruptis brachiorum venis.*] Forte medico immiſſo ab ipſo Nerone, quem poſtea percuſſorem vocat, ubi de Paulina Senecæ, *Sibi quoque deſtinatam mortem adſeverat, manumque percuſſoris expoſcit.*

Is percuſſor forte unus è libertis aulicis, qui tamen medicus, & qui ſimul auctor, & exactor mortis fuerit. nec id novum, & id jam uſurpatum fuerat vetere Repub. quamvis etiam tum præter leges. Sic Cic. in L. Piſonem *Theſſalonicam fide tua venire juſſiſti, quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret: ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret.*

4. *Teſtamentum fœdis.*] Quandoque ſupremas tabulas ſic fœdabant adulationibus in principem, vel etiam alii flagitia ipſi, & miniſtris objectabant.

Sic ſe peruntes ulciſcebantur, aut ſuis conſulebant, pro ingenio quiſque ſuo. Sic infra Fenius Rufus, non ut virum militarem decuit, *lamentationes ſuas etiam in teſtamentum contulit.*

5. *Degenerem.*] Infidelem, impudicam indignam majoribus juxtaque & poſteris, indignam amore & conjugio Piſonis.

6. *Hic patientia.*] Quia paſſus erat uxorem ſibi abduci à Piſone, forte non ſine adulterio præcedenti, impune & nulla ultione efflagitata. Forte qui & adulteria uxoris cum aliis paſſus erat, quæ ignota Piſoni, quæ nec tum, nec poſt ea accuſaverat Silius, ut debuit maritus.

Habuit autem lege Iulia maritus 60. dies poſt divortium ad accuſandum, quod neglexit Silius, ſicque *patientia* ſua pro-

ximam necem Plautii Laterani conſulis deſignati Nero adjungit, [1] adeo propere, ut non complecti liberos, non illud [2] breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum [3] ſervilibus pœnis ſepoſitum,

INTERPRETATIO.

cit Nero cædem Plautii Laterani conſulis deſignati, adeò feſtinanter, ut non oſculari filios, non illud horarium occupandæ *ex libito mortis ſpatium concederet. Tractus ad locum ſervililibus ſuppliciis deſtinatum, manu Statii tribuni occiditur,*

NOTÆ.

pagavit infamiam Piſonis & ſuam, ut & ipſa impudicitiam, etiam poſt deceſſum Piſonis propagavit. unde infamia & flagitij labes Piſoni in longum inurebatur

1 *Adeo propere.*] Forte quia conſul deſignatus, & quia valde ingratus in Neronem videretur, à quo nuper evectus erat ad conſulatum. Forte quia conſul, eum ſtatim occidi interfuit, ne quid auderet. & quia *animi validus & corpore ingens.* ſic forte & in exemplum terroris publice & propere occiſus.

2. *Breve mortis arbitrium.*] Profecto breve. Nam Nero *mori juſſis non amplius quam horarium ſpatium dabat.* Lipſius

Breve.] Nempe tempus quo mortem pro arbitrio occuparet, quo *arbitrio* comprehenditur, & tempus & mortis genus, quod penes libitum morientis relinqueret Nero, at Laterano neutrum conceſſum eſt.

Sed cur concedit arbitrium mortis Piſoni, non Laterano? Capite conjurationis ſublato, cætera pro libidine & ſævitia exercuit, contentus quoquo modo occidiſſe Piſonem, modo occideret ſtatim occidendus fuit, ſed arbitrio ſuo, ne deſperatus aliquid auderet, vel quia conſul deſignatus Lateranus & vi[illegible]acer fuit, aliter occiditur.

Non illud breve.] *Mori juſſis non amplius quam horarium ſpatium dabat. Ac ne quid moræ interveniret, medicos admovebat, qui cunctantes continuò curarent. Ita enim vocabat, venas mortis gratia incidere.* Sueton. Neron. 37.

Reſpicit ad Senecam, Lucanum, Veſtinum, Thraſeam & alios ſic mori adactos.

3. *Servilibus pœnis ſepoſitum.*] Diſce ergo clare, lector, locum certum fuiſſe in pœnam ſervorum viliumque capitum. Quem illum? *Seſtertium*, ut opinor. Ita enim locus, non Romæ, ſed extra urbem, ubi cruces, patibula defixa, cadavera abjecta, aliaque quæ ad ſupplicia plebis.

Plutarchus in Galba: *Galbæ caput Patrobij & Vitellii ſervis* donarunt, quod illi acceptum omni contumeliarum & ludibriorum genere afficientes *abjecerunt in locum, ubi occidi ſolent, in quos Cæſar juſſit animadvertere.*

Locus Seſtertium dicitur. Extra urbem dico, is locus (errant qui de Gemoniis ſuſpicantur) vel nominis argumento. Sic enim dictus, quia *ſemitertio* ab urbe *milliari.* Ea quidem ratio appellandi, recepta Romanis.

Ita *Septimum*, Palatium ſuburbe, Iuſtiniani, l. xxxiv. C. De donation. *Decimum*, ſuburbanum Carthaginis Procopio. *Septimum*, Hoſtienſe, Symmachi villa, l. vi. ep *Quartum* Latinæ apud eumdem lib. ix. *Quartum* Pollionis, apud Martialem lib. iii.

Credo fuiſſe extra portam Eſquilinam: & odorari videor corruptionem ejus verbi in commentatore Horatii, uti Cruquius ſedulæ induſtriæ interpres eum edidit.

Eſquilinus mons Romæ ex ſeptem montibus. Hinc Eſquilina porta Romæ dicitur, adſeſſorium, ubi certus erat locus ſepulchrorum ad corpora pauperum aut ſceleratorum viliumque comburenda, aut canibus projicienda.

Legerim, *ad ſeſtertium.* Sicut in vita Cypriani: *Cum veniſſet ad eum locum qui*

manu

[1] manu Statii tribuni trucidatur, [2] plenus conſtantis ſilentii, nec tribuno objiciens eandem [3] conſcientiam. Sequitur cædes Annæi Senecæ lætiſſima principi, non quia conjurationis manifeſtum compererat, ſed ut ferro graſſaretur, quando venenum non proceſſerat. Solus quippe Natalis, [4] & hactenus prompſit; *miſſum ſe ad ægrotum Senecam, ut viſeret conquereretur que, cur Piſonem aditu arceret? melius fore ſi amicitiam familiari congreſſu exercuiſſent.* Et reſpondiſſe Senecam; *ſermones mutuos & crebra colloquia neutri conducere:* [5] *cæterum ſalutem ſuam incolumitate Pi-*

INTERPRETATIO.

firmitudinis & ſilentii pervicax, qui nec trucidanti *tribuno idem ſcelus objectaret. Additur cædes Annæi Senecæ gratiſſima Cæſari, non quod* eum *conjurationis compertum noviſſet, ſed ut gladio necaret, quem veneno interimere nequiverat. Nam ſolus Natalis, & id tantum prodidit*, ſe miſſum ad Senecam morbo laborantem, ut *eum* inviſeret, & quereretur, cur Piſonem ſe adire prohiberet? utilius futurum, ſi amicitiam coluiſſent familiari colloquio. *Et ſubjeciſſe Senecam*, ſermonum commercia & frequentes congreſſus neutri expedire; cæterum *ſe* incolumitatem ſuam

NOTÆ.

dicitur Sextus, quarto ab urbe milliari. emendatum ab aliis recte, *Sextertius.* Lipſius.

Servilibus pœnis.] Forte in exemplum, & terrorem, & ad majorem infamiam, ut qui præ cæteris ingratus, pro beneficiis collatis peſſimam *bono principi vicem* redderet, & ſic veluti ſervili ſupplicio plectendus videretur.

Non in caſtris, ut qui togatus & ſenatorius eſſet, non vir militaris. Miror tamen quod eo loco occiſus ſit à viro militari. Forte ſic amovetur, nec in urbe interficitur, ne dignitas conſulis, plebem irritaret.

1. *Manu Statii tribuni.*] Tales nobilium cædes manu propria exſequebantur tribuni prætorianarum cohortium, cum dominantes imperaſſent. Sic Agrippa Poſtumus Auguſti filius, Tiberio jubente, à tribuno occiſus. Sic etiam Meſſalina ſub Claudio.

Sic Sulla, ſic Rubellius Plautus manu tribunorum, aut centurionum prætorianorum occiſi. Et infra 67. *Pœna Flavii* (tribuni) *Veſano Nigro tribuno mandatur.*

Sic, ut puto conjurati centuriones prætoriani, centurionum manu occiſi ex more militiæ. Certe aliter puniti viri militares, aliter alii. Namque Piſo; Lucanus, Veſtinus, Seneca & alii ſenatorii viri moriuntur abruptis venis.

2. *Plenus conſtantis ſilentii.*] Egregii viri mortem plenius Arrianus deſcripſit, libro 1. cap. 1. *Lateranus in urbe, cum juſſiſſet Nero illi amputari caput, extendens collum, cum percuſſus eſſet, & plaga modica impreſſa foret, rurſus collum obtulit. Sed & antea accedenti Epaphrodito Neronis liberto, & interroganti de conjuratione, reſpondit: ſi quid dicere velim, tuo domino dicam.*

3 *Conſcientiam.*] Scil. eſſe conſcium ejuſdem facinoris. ſed interroganti Epaphrodito, qui haud dubie datus erat exactor Statio talis ſupplicii, reſpondet Lateranus, ſpreto vili capite, *ſi quid velim dicere, tuo domino dicam.*

4. *Et hactenus prompſit.*] Et hoc tantum prodidit de Seneca, nempe *miſſum ſe ad ægrotum Senecam,* &c. O excelſum animum! & ſupra omnem hanc terrenam fecem. *Lipſius.*

5. *Cæterùm ſalutem ſuam.*] Forte reddiderat Seneca vicem honoris Piſoni. Nam *comitatem honeſtam* præferebat, ſed non iiſdem verbis, nec perinde amplis aut honorificis, ut illa referebat Natalis. Quæ negare prorſus Senecæ ſa-

ſonis inniti. Hæc ferre Granius Silvanus tribunus prætoriæ cohortis, & *an dicta Natalis, ſuaque reſponſa noſceret*, percunctari Senecam jubetur. Is, forte, an prudens, ad eum diem [1] ex Campania remeaverat, [2] quartumque apud lapidem ſuburbano rure ſubſtiterat. Illo propinqua veſpera tribunus venit, & villam [3] globis militum ſepſit. Tum ipſi [4] cum Pompeja Paullina uxore & amicis duo-
61 bus epulanti mandata imperatoris edidit. Seneca; *miſſum ad ſe Natalem,*

INTERPRETATIO.

in ſalute Piſonis reponere. *Hac nuntiare jubetur* Senecæ *Granius Silvanus tribunus prætoriæ cohortis, &* eum *interrogare*, an agnoſceret verba Natalis, & quæ *ipſe* reſpondiſſet. *Ille, caſu, ſeu conſultò, ad id tempus rediverat ex Campania*, & *in ſuburbana villa manſerat ad quartum milliare. Proxima die ſub veſperam eo advenit tribunus, & prædium cuſtodiis militum cinxit. Tum ipſi juſſa principis expoſuit, cœnanti cum Pompeia Paullina conjuge, & duobus amicis. Seneca reſpondit*, veniſſe

NOTÆ.

tius fuit, quam tales verborum temere, aut per honorem, & nullo alio conſilio prolapſorum rationes, ut in crimine majeſtatis, diſcutere velle.

Nam ſi uſque adeo honoraſſet Piſonem Seneca, an opibus, an artibus carebat, quibus ſermones invicem commearent? Veriſimile eſt, ſpreviſſe talia cœpta Senecam ſenem & opibus honoribuſque feſſum, & jam ſapientiæ ſtudio, poſteriſque & famæ ſoli operam navantem.

Veriſimile eſt Natalem, venia & impunitate ſibi propoſita, quam & mox obtinuit ob feſtinata indicia, indulſiſſe odio Neronis talia verba ex ſuo, vel ea certe auxiſſe. ſic nempe ut veniam ſibi & *Neronis gratiam pararet, qui infenſus Senecæ, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat.*

Ob favorem vulgi & optimorum civium, cædem illius aperte moliri non audebat Nero. Veneno graſſatus erat, ſed cũ non procederet venenum, ferrum quoquo modo adverſus innocentem adhibendi occaſionem quæſivit, quam datam tandem ipſi ex verbis Natalis, ſtatim arripuit.

Salutem ſuam.] Vertunt *ſanitatem*, ſed *ſalus* aliquid majus eſt. complectitur proſperam valetudinem, fortunas ſeu opes integras, incolomem ſtatum, dignitatem: & pleraque alia, quibus ſalus & incolumitas continetur.

1. *Ex Campania.*] Vbi extremis annis multus fuit, rarior in aulâ, & ſapientiæ ſtudiis occupatus. *Epiſtola* ibi, & *Quæſtiones Naturales*, ſub hoc tempus ſtructæ. *Lipſius.*

2 *Quartumque apud lapidem.*] In villa ſua *Nomentana*, ut volunt, qui vitam nobis ſcripſere. Sed ambigo, quia Nomentum longius aberat, & duodecimo fere lapide. Niſi ſi tractus eo verſus, huc uſque *Nomentanus* diceretur. *Lipſius.*

Quartumque apud lapidem.] Sunt duæ leucæ Gallicæ. & certe locus vicinus urbi fuit. quippe cum animadvertiſſent curſores Neronis, ſtatuiſſe & Paullinam perire ſimul cum Seneca ſuo, & jam abrupiſſe venas, habuere ſpatium commeandi Romam, & redeundi, adhuc ſpirante fœmina, cum mandatis Neronis, & ſatis ad tempus ſiſtendi ſanguinem. nec certe fruſtrà, cum ad aliquot annos ſupervixerit Paullina.

3. *Globus.*] Forte *globis*, ex Flor. quia ampliſſimus villæ circuitus, multaque ædificia, quæ cingere oportuit & obſervare; ideo forte multis globis militum, ſeu ſtationibus circumdat villam. & pleraque facienda in ſpeciem, quia quot mortes juſſæ, tot exactores dati, vilia capita libertorum, inſtar ſatellitum regiorum.

4. *Cum Pompeja Paullina uxore.*] Quam nobiliſſimam feminam Dio appellat: filiam fortean Pompeii Paullini, qui ſupra conſularis dicitur, & vectigalibus publicis præpoſitus. *Lipſius.*

conqueſtumque nomine Piſonis quod viſendo prohiberetur, ſeque rationem valetudinis & amorem quietis excuſaviſſe, reſpondit. *Cur ſalutem privati hominis incolumitati ſuæ anteferret; cauſſam non habuiſſe.* [1] *nec ſibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum quam Neroni*, [2] *qui ſæpius libertatem Senecæ, quam ſervitium expertus eſſet.* Ubi hæc à tribuno relata ſunt, Poppæa & Tigellino coram, [3] quod erat ſævienti principi intimum conſiliorum, interrogat; *an Seneca voluntariam mortem pararet?* Tum tribunus [4] *nulla pavoris ſigna, nihil triſte in verbis ejus aut vultu deprehenſum* confirmavit. Ergo *regredi*, & [5] *indicere mortem ju-*

INTERPRETATIO.

ad ſe Natalem, & queſtum eſſe nomine Piſonis, quod aditu illius arceretur, ſeque cauſſam in morbum & cupidinem otii retuliſſe. *At* nihil cauſſæ fuiſſe, cur incolumitatem privati hominis ſuæ ſaluti præponeret, nec ſibi pronum in adſentationes animum. Idque nemini magis compertum, quam Neroni *ipſi*, qui ſæpius cognoviſſet libertatem Senecæ quam ſervitutem. *Cum hæc tribunus renuntiaſſet, præſentibus Poppæa & Tigellino, quod erat graſſanti per immanitatem imperatori ſanctiſſimum conſiliorum, percunctatur*; an Seneca ſe ad ſpontaneam mortem diſponeret? *Tum aſſeveravit tribunus*, nulla animadvertiſſe formidinis indicia, nihilque mœſtum in ſermone illius, aut facie perſpexiſſe, *Itaque* reverti *jubetur*, &

NOTÆ.

1. *Nec ſibi promptum.*] Ipſe de ſe ad Neronem: *Non blandiar auribus tuis. nec enim mihi hic mos eſt. Maluerim veris offendere, quam placere adulando.* Lipſius.

2. *Qui ſæpius libertatem Senecæ.*] Quæ libertas adverſus principes ſæpe vindicata ferro. Apoph. lib. 7. Ariſtoteles *Calliſthenem diſcipulum liberius multa dicentem apud Alexandrum Homerico carmine admonuit.* ὠκύμορος δή μοι τέκος ἔσσεαι οἷ' ἀγορεύεις: *Talia nate loquens, haud multo tempore vives.*

3. *Quod erat ſævienti principi intimum conſiliorum.*] Hoc ipſum graviter perſtringit. Plin. 30, 2. *Utinam inferos potius, & quoſcunque de ſuſpicionibus ſuis deos conſuluiſſet, quam lupanaribus atque proſtitutis mandaſſet inquiſitiones eas: nulla profecto ſacra, barbari ſcilicet ferique ritus, non mitiora quam cogitationes ejus fuiſſent.* Freinshemius.

4. *Nulla pavoris ſigna.*] Lege hæc cum ſequentibus: & admitte, ſodes, calumnias Dionis. *Lipſius.*

5. *Indicere mortem jubetur.*] Interrogatus Tribunus an mortem voluntariam ſibi Seneca pararet, eam non paranti, indicere à Nerone juſſus eſt. Erat enim ſummum, quod tyranni veteres haberent, damnato jure vel injuria, liberam mortis electionem concedere & quo de ſe ſtatueret reus, genus mortis, quod expeditiſſimum videretur.

Sic ſupra lib 11. Vitellius ſub Claudio *Valerio Aſiatico liberum mortis arbitrium permiſit* ſic paulo ante, *Plautio Laterano non illud breve mortis arbitrium permiſit Nero.*

Ita quoque infra lib. 16. *Thraſea, Sorano Serviliaque datur mortis arbitrium ex Senatuſconſulto.* Apud Sueton. Tib. 54. *Germanici filium putant Neronem ad voluntariam mortem coactum.*

Placuitq; Senecæ mortē eo modo quo brevior futura eſſet, magis eligendam, adverſus Platonem, qui non licere ſibi ipſi manus inferre cenſuerat, Ep. 71. ad Lucilium.

Proinde, ait Ulpianus, *Nec liberam mortis facultatem concedendi jus præſides habent: multo minus,* (ita lego, non, *multo magis*) *vel veneno necandi. Divi tamen fratres reſcripſerunt, permittentes liberam mortis facultatem.* l. 8. c. 1. D. de pœnis. *Vertranius.*

betur. Tradit Fabius Ruſticus; *non eo quo venerat itinere reditum, ſed flexiſſe ad Fenium præfectum, & expoſitis Cæſaris juſſis, an obtemperaret interrogaviſſe: & monitumque ab eo, ut exſequeretur*, fatali omnium ignavia. nam & Silvanus inter conjuratos erat, augebatque ſcelera in quorum ultionem conſen-
62 ſerat. Voci tamen & aſpectui pepercit. Intromiſitque ad Senecam [1] unum ex centurionibus, qui *neceſſitatem ultimam* denuntiaret. Ille interritus poſcit [2] *teſtamenti tabulas*: ac [3] denegante centurione, converſus ad amicos, *quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam, attamen pulcherrimum habebat, imaginem vitæ ſuæ relinquere* teſtatur. *cujus ſi memores*

INTERPRETATIO.

mortem ei denuntiare. *Scribit Fabius Ruſticus*, non eadem via rediiſſe *tribunum*, qua venerat, ſed vertiſſe ad Fenium præfectum *prætorii*, & editis *mandatis principis*, poſtulaſſe an obediret: Feniumque ei præcepiſſe, ut ageret *quod imperatum erat, fatali cunctorum ſocordia. Quippe & Silvanus inter adfines conjurationis erat, intendebatque facinora, in quorum vindictam* ipſe *conſpiraverat. Attamen* id *denuntiare ipſe* coram Seneca, *ſeque ejus aſpectui exhibere non ſuſtinuit. Introduxitque in villam unum ex centurionibus*, qui ſupremam ei neceſſitatem *indiceret. Ille impavidus petit* ſupremas tabulas, *& recuſante centurione, vertit ſe ad amicos, teſtaturque* ſe, quando quidem meritis illorum grates rependere vetaretur, *ipſis*, quod tunc ſolum *ſibi* ſupererat, ac tamen præclariſſimum, exemplum vitæ ſuæ relinquere: cujus virtutum

NOTÆ.

Indicere mortem.] Sic & Alexander occidit Calliſtenem, ſic & Pericles, quod mireris, interfecit præceptorem ſuum Anaxagoram. occidit, inquam, qui non fovit, qui non pavit.

Apoph. lib. 7. *Cum Pericles negotiis intentus deſiiſſet agere curam Anaxagoræ, jam ad decrepitam provecti ſenectutem, conſtituit ille inedia finire vitam. Id ſimul ut renuntiatum eſt Pericli, anxius accurrit, & argumentis, precibus & lacrymis conatus eſt hominem à ſpontaneæ mortis propoſito revocare. idque magis ſua ipſius cauſa, quam Philoſophi. Cui Anaxagoras retecta facie, jam moribundus, hactenus reſpondit: O Pericles! & quibus lucerna opus eſt, infundunt oleum.*

1. *Unum ex centurionibus.*] Itaque plures centuriones advecti ad unum homuncionem intra villam occidendum. Puto, ſex fuiſſe centuriones, quot in una cohorte. & illi ſub uno Tribuno.

2. *Teſtamenti tabulas, ac denegante centurione.*] Vel ſuppreſſum teſtamentum Senecæ, ut omnia bona raperet Nero, ſeu Tigellinus, ut narrat Suet. 35. De amita Neronis Domitia Lepida. *Nam nec dum defunctæ bona invaſit, ſuppreſſo teſtamento, ne quid abſcederet.* Sed tum poſcebat teſtamenti tabulas, ut aliquid adderet in gratiam amicorum præſentium.

Vel teſtamentum Senecæ ſe ipſo irritum fuit, quia reus majeſtatis, & damnatus periit, aut quaſi damnatus, quia inter conjuratos nominatus.

3. *Denegante.*] Cur id negavit centurio? Neque enim id juſſerat Nero, aut tribunus. forte ſic jubente aliquo exactore promptiſſimæ mortis, ne forte vel moriens in amicos opes profunderet ſupremis tabulis. Vel forte ea ſecreta mandata habuit ſatelles ille, ut omnes Senecæ opes ſtatim Nero invadere poſſet, ſeu Tigellinus ſævitiæ Neronianæ magiſter.

Attamen jam antea condiderat teſtamentum Seneca; nam infra, *ita codicillis præſcripſerat* Seneca nempe, ut *ſine ullo funeris ſolemni cremaretur.*

Forte etiam id ei denegarunt. Ne licentia teſtamenti uteretur in contumeliam

eſſent bonarum artium, famam tam conſtantis amicitiæ laturos. Simul lacrimas eorum, modo ſermone, modo intentior in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat, rogitans: *Vbi præcepta ſapientiæ? ubi tot per annos meditata ratio adverſum imminentia? Cui enim ignaram fuiſſe ſævitiam Neronis? Neque aliud ſupereſſe poſt matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris præceptoriſque necem adjiceret.* Vbi hæc atque talia velut in 63
commune diſſeruit, [1] complectitur uxorem. & paululum [2] adverſus præſentem fortitudinem mollitus, rogat oratque; *temperaret dolori,*

INTERPRETATIO.

memoriam ſi retinerent animis, fore ut tam firmæ amicitiæ gloriæ florerent. *Simulque in fletu effuſos, interdum lenitate verborum, interdum & ſeverior inſtar cohibentis* dolorem, *ad conſtantiam erigit*, ſubinde *rogans:* Vbi præcepta philoſophiæ? ubi per tot annos firmata & præparata mens adverſus accidentia? Cui enim inexpertam fuiſſe Neronis immanitatem? Nihil aliud relinqui poſt matrem & fratrem interfectos, niſi ut rectoris & magiſtri cædem adderet. *Poſtquam hæc & ſimilia velut in commune protulit, oſculatur conjugem, &* tum *paulisper contra præſentem firmitudinem animo fractus, precatur, obſecratque* illam, ut mœrori modum ad-

NOTÆ.

principis aut Tigellini. Quæ licentia tum in uſu fuit. Vel id ſola ferocia, & pro ſuo libito militari negavit Centurio, quia nihil ſuper ea re ipſi mandatum fuerat.

Aſpectu abſtinet Silvanus Tribunus, quia è conjuratis, ne forte ſic ſe proderet, aut faceret diceretve aliquid quod obſervaretur à cuſtodibus, ſeu exactoribus mortis, quo ſocietas aut conſcientia conjurationis evulgaretur, vel ſolo honore, & reverentia Senecæ.

Denegante centurione.] Forte non injuſſu Neronis aut Tigellini, qui Senecæ opes ampliſſimas invadere cupiebat, tamquam rei, tamquam damnati.

Nec abs re exitiales iſtas opes *in fortunam* principis referri poſtulabat ſupra Seneca. Forte ſævitia propria centurionis id factum. Nam & teſtamenta condebant rei, quorum nondum peracta eſſet accuſatio, etiam in procinctu mortis ſpontaneæ.

1. *Complectitur uxorem & paululum.*] *Et paululum adverſus præſentem fortitudinem mollitus;* ne minimum quidem dubitavi, quin hanc *fortitudinis* vocem Florentini codicis auctoritate reponerem.

Nam vulgata, *adverſus præſentem formidinem*, mihi à Taciti mente, & ab hiſtoria ipſa aliena videtur, cum nulla hic appareat formido; neque antecedentia aut ſubſequentia verba, ullam in Seneca formidinem arguunt.

Senſus eſt: Senecam, dum complectitur uxorem, aliquantulum contra ingenitam præſentemque animi fortitudinem mollitum, quaſi mors ei moleſta eſſet, amore uxoris.

Firmatur hic ſenſus ex ipſo Seneca Epiſt. cv. in principio: *Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perſeverat mori, delicatus eſt. Hoc quoque imperet ſibi animus, ubi utilitas ſuorum exigit: nec tantum ſibi velit mori, ſed ſi cœpit, intermittat, & ſuis ſe commodet. Ingentis animi eſt, aliena cauſſa ad vitam reverti, quod magni viri ſæpe fecerunt.* Pichena.

2. *Adverſus præſentem formidinem.*] Liber Flor. *fortitudinem*. Quod Pichena explicat, contra ingenitam ac præſentem fortitudinem. Et ego *formidinem* retineam: ſed à Seneca amoliar in uxorem, legamque *mollitam*. Quod ſi de Seneca legam: *Adverſus præſentia, formidine mollitus.* Nimirum adſpectu illo amplexuque amatæ & amantis uxoris, & cogitatione inſtantium, ſenſit metus aliquos motus: ſed compreſſit, & evicit. Sta-

timque uxorem ad robur etiam hortatur. *Lipſius.*

Adverſus.] *Adverſus præſentem fortitudinem.* Et *adverſus præſentem formidinem*, fere eodem ſenſu ſumi poſſint. Neque tamen formidinis arguo Senecam eo modo quo Dio, & alii multi qui virtuti ipſi, & veritati infeſti obtrectant.

Et hoc caſu certe reſpondere Dioni potuit Seneca, quod Ariſtippus olim apud Gellium, lib 19 1 Petebat aliquis à Philoſopho, cur in tempeſtate, & evidenti naufragio palleret: *Si quid ego* (inquit Philoſophus) *in tanta violentia tempeſtatum videor paulum pavefactus, non tu iſtius rei ratione audienda dignus es. Sed tibi ſane Ariſtippus ille pro me reſponderit: qui cum in ſimili tempore à ſimillimo tui homine interrogatus, quare philoſophus timeret, cum ille contra nihil metueret, non eamdem eſſe cauſam ſibi atque illi reſpondit, quoniam is quidem eſſet non magno opere ſollicitus pro anima nequiſſimi nebulonis: ipſum autem pro Ariſtippi anima timere.*

Et infra philoſophus talis affectus cauſam refert ex Epicteti libro apud Arrianum: *Viſiones animi quas φαντασίας philoſophi appellant, quibus mens hominis, prima ſtatim ſpecie accidentis ad animum repellitur, non voluntatis ſunt, neque arbitrii, ſed vi quadam ſua inferunt ſeſe hominibus. Noſcitanda autem probationes quas συγκαταθέσεις vocant, quibus eadem viſa noſcuntur ac dijudicantur, voluntaria ſunt, fiuntque hominum arbitratu. Propterea cum ſonus aliquis formidabilis aut è cœlo, aut ex ruina, aut repentinus neſcius periculi nuntius, vel quid aliud ejuſmodi factum eſt, ſapientis quoque animum pauliſper moveri, & contrahi, & palleſcere neceſſum eſt, non opinione alicujus mali præcepta; ſed quibuſdam motibus rapidis & inconſultis officium mentis atque rationis prævertentibus. Mox tamen ille ſapiens ibidem τὰς τοιαύτας φαντασίας, viſa iſtæc animi ſui terrifica non approbat. Hoc eſt, οὐ συγκατατίθεται οὐδὲ προσεπιδοξάζει. ſed abjicit reſpuitque, nec ei metuendum eſſe in his quicquam videtur: atque hoc inſipientis, & ſapientis animum differre dicunt, quod inſipiens qualia ſibi eſſe primo animi ſui pulſu viſa ſunt ſæva & aſpera, talia vero eſſe putat: & eadem incepta tanquam ſi jure ſint metuenda, ſua quoque aſſentione approbat, καὶ προσεπιδοξάζει (hoc enim verbo Stoïci cum ſuper iſta re diſſerunt, utuntur) ſapiens autem cum breviter & ſtrictim colore atque vultu motus eſt, οὐ συγκατατίθεται. ſed ſtatum vigoremque ſententiæ ſuæ retinet, quam de hujuſcemodi viſis ſemper habuit, ut de minime metuendis, ſed fronte falſa, & formidine inani territantibus. Hæc Epictetum philoſophum ex decretis Stoïcorum ſenſiſſe, atque dixiſſe in eo quo dixi, libro legimus, annotandaque eſſe idcirco exiſtimavimus, ut rebus forte id genus, quibus dixi, obortis, paveſcere ſenſim, & quaſi albeſcere non inſipientis eſſe hominis, neque ignavi, putemus. Et in eo tamen brevi motu naturali magis infirmitati cedamus, quam quod eſſe ea, qualia viſa ſunt, cenſeamus.*

Igitur ſalva tota virtute ſapientiaque Seneca pallere, & paveſcere in tali caſu potuit. ſive ſcripſerit Tacitus adverſus *præſentem formidinem*, ſeu *formidine*, ſive adverſus *præſentem fortitudinem* in eundem fere ſenſum hæc recurrunt.

Nam quocunque modo, tamen mollitus eſt Seneca, cum uxorem ultimò complexus eſt.

Puto tamen potius ſcripſiſſe, *adverſus præſentem fortitudinem*; hoc magis decuit & Senecam, & Tacitum ipſum qui ſemper æquus Senecæ, & qui nihil præmiſerat de ejus *formidine*.

Et certe quis ſic ſcribat, *mollitus adverſus formidinem*? nam ſi formidat, jam *mollitus* eſt. Potius dixiſſet, *præſenti formidine mollitus*.

Et meliori ſenſu ſcripſit Tacitus *fortitudinem*. nempe ſummam conſtantiam & animi firmitudinem Seneca exhibebat, cum nuntium mortis accipit, & cum adloquitur amicos, pridem adverſus talia, ſapientiæ ſtudio firmatus; at cum ad uxorem convertitur, paulùm *mollitus*, ut par eſt, *adverſus* illam *fortitudinem*, quam in præſenti caſu exhibebat, & hactenus exhibuerat.

Et ſi legis, *adverſus præſentem formidi-*

dolori, ne æternum ſuſciperet, ſed in contemplatione vitæ per virtutem actæ,

INTERPRETATIO.

hiberet, ne perpetuum mœrorem capeſſeret, ſed memoria & exemplo vitæ per bonas

NOTÆ.

nem idem fere ſenſus erit, id eſt, adverſus inſtantem neceſſitatem, ſeu præſentem mortem metumque, paulum mollitus eſt, id indulgens Paullinæ ſuæ, quam ultimo complectebatur, & cui ſupremum vale dicebat.

Sed præſtat retinere veterem lectionem MSS. Flor. auctoritate firmatam, ſcil. *paululum adverſus præſentem fortitudinem mollitus.* Ubi nota *paululum*, quod nihil aut certe parum imminuit famam conſtantiamque Senecæ. Quod Dionem & ſimiles obtrectatores, qui nihil niſi quod par animo ſuo ſit adprobare poſſunt, rejicit revincitque, ut male & inſulsè de ſapientia opinantes.

Adverſus præſentem fortitudinem.] Bene *adverſus præſentem fortitudinem*, quâ nempe tum *lacrymas eorum, modo ſermone, modo intentior in modum coercentis ad firmitudinem revocat, rogitans: ubi præcepta ſapientiæ?* &c.

Hæc *fortitudo* præſens, intenta, urgens hactenus. ſed tamen ultimo complexu emollita. Certe atrocem injuriam infert Lipſius Senecæ, cum illi tribuit formidinem, nec aliter inveheretur in virtutem ipſam Dio, ſemper infeſtus Senecæ virtutique Rom.

In eo momento ſupremæ neceſſitatis, quidni mollitus ille adverſus imminentia? quidni lenitus adverſus præſentem fortitudinem, quantumvis ſapiens & fortis Seneca?

Quidni eo momento flexus, cum ultimo lutaret Paullinam ſuam, quam ipſe admodum diligebat ob virtutem & nobilitatem? Quidni virtutem ipſe emollivit, flexitque Seneca tantiſper ad illud inſtans temporis?

Num & ipſi flevere Heroës? nec & illæ lacrymæ ſine fortitudine. imo pietas fortitudinem ipſam auget, & magis attollit, qui cum mortalium affectus habeant, virtutē tamen fere cœleſtem aſſecuti ſint.

Præſentem.] Alii aliter legunt: *paululum adverſus præſentem formidinem, orat rogatque.* Rhenanus.

Et paulo adverſus formidinem mollitus rogat oratque Acidalius. *Paululum adverſus præſentem* (uxorem nempe) *formidine mollitus.* Gronovius.

Forte *paululum adverſus præſentem feminam mollitus.* Nempe *mollitus* metu ſemel & *amore, ne ſibi unice dilectam ad injurias relinqueret;* & certe infra, *ne dolore ſuo animum uxoris infringeret, atque ipſe viſendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, ſuadet ut in aliud cubiculum abſcederet.*

Non certe metu, qui ad ipſum pertineret, ſed amore & metu erga uxorem ſollicitus eo momento Seneca.

Adverſus præſentem fortitudinem.] Recte *fortitudinem*, quam nempe uſque ad præſens tempus exercuerat erga ſe & amicos, de qua paullò ante, *modo intentior in modum coercentis, ad fortitudinem revocat.*

Quid mirum, ſi dum *complectitur* Paullinam ſuam, dilectiſſimam uxorem paululùm flexus & emollitus ſit *adverſus præſentem fortitudinem*, quam nempe prætulerat hactenus?

Quid mirum, ſi magis ſe flexerit, & velut emollierit erga uxorem, quam in commune adverſus amicos? ob amorem præſertim, etiam & ſexus infirmitatem? An homo eſſe deſiit Seneca, quia ſapiens? an quia ſapiens, fortis, & adverſus pericula firmatus, naturam ſenſuſque humanitatis ſpernet, an jam nihil audiet, nihil videbit, nihil ſentiet?

Fortitudinem,] Nullatenus dubitandum de voce *fortitudinem*, quia bonum & commodum ſenſum recipit, & quia vetus lectio eſt, ſicque præferenda lectioni interpretum novæ & commentitiæ.

deſiderium mariti ſolatiis honeſtis toleraret. Illa contra, *ſibi quoque deſtina-
tam mortem* adſeverat, manumque 1 percuſſoris expoſcit: Tum Seneca
2 gloriæ ejus non adverſus, ſimul amore, ne ſibi unice dilectam ad
3 injurias relinqueret: *Vita*, inquit, *delinimenta monſtraveram tibi, tu
mortis decus mavis. Non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitus*

INTERPRETATIO.

artes tranſactæ, deſiderium viri delinimentis honeſtis ſuſtineret. *Illa contra* ſe etiam mori ſtatuiſſe *adfirmat, ferrumque interfectoris efflagitat. Tum Seneca decori ejus haud ſe opponens, ſimul & cupidine, ne contumeliis* expoſitam *relinqueret, quam unice dilexerat.* Tibi, *inquit*, oſtenderam ſolatia vitæ, tu mortis gloriam anteponis, non adverſabor exemplo. Sit fortitudo hujus tam generoſæ mortis in utriſque

NOTÆ.

Quod & fatetur ipſe Dio, quamvis infenſus Senecæ & virtuti omni Romanæ. *Neque prius, inquit, Seneca ſibi manus attulit, quam libellum, quem conſcribebat, correxiſſet, & alia quædam, apud amicos depoſuiſſet, quod metueret, ne perirent, ſi Neronis in manus veniſſent.*

Nonne ergo fortis ille, qui in procinctu ad mortem certam, ultro conſcribit libellum integrum, quem & corrigit mira tranquillitate animi, quaſi adhuc toto lætitiæ paratu nunc adeſſet adrideretque, ut olim fortuna? quaſi nihil ſui amiſſurus foret, quaſi in extraneo corpore ſcena mortis adornaretur.

3. *Temperaret dolori, ne æternum ſuſciperet.*] Corrupte Flor. *Temperaret dolorem, æternum ſuſciperet.* At vulgatæ lectionis non ineptus ſenſus. Hortatur uxorem Seneca, ut dolori temperet, nec in eo, dum vixerit, perſeveret. *Pichena.*

Legendum, *temperaret dolorem æternum ſuſcipere.* Vide 2. obſerv. 20. *Gronov.*

Ne æternum ſuſciperet.] Quid hic turbent aut reſcribant, neſcio: creber & velut ex formula ſermo erat de *æterno.* id eſt, magno & inſolabili dolore. Lucret.

——— *æternumque*
Nulla dies nobis mœrorem è pectore tollet.

In lapidibus: *Æterno dolore adflictus.* Rogat ergo parce & modice, id eſt, ſapienter dolere. *Lipſius.*

1. *Percuſſoris.*] Qui haud dubie medicus. Nam Nero *medicos admovebat, qui cunctantes continuo curarent. Ita enim vocabat venas mortis gratia incidere.* Sueton. 57.

2. *Gloriæ ejus.*] Audi mendacem Græculum, Dionem nempe lib. 63. *Seneca vero Paulinam uxorem interficere voluit; dicebat enim ſe ei perſuaſiſſe mortem contemnere, eamque ſecum una mortem obire cupiviſſe. Igitur ejus quoque Seneca venas incidit. Sed quum ille difficile moreretur, militibus mortem ei accelerantibus, ante mortuus eſt, quam uxor. Ita Paulina ſuperſtes fuit.*

O Bithynum nebulonem! ſi hunc audieris, ſua manu ferroque percuſſit Paullinam Seneca, ipſe abrupit venas uxoris, ipſe percuſſor, ipſe homicida fuit. Num & ipſi cicutæ Atticæ partem propinavit? Adeo ſe ſe in omnes partes vertit Dio, ut obtrectet Senecæ, ipſius virtuti, vel magis infeſtus quam Nero, qui mortuos non laceravit.

3. *Ad injurias relinqueret.*] Supra lib. 12. de Rhadamiſto Rege. cap. 15. *Sed conjux gravida &c. Orare ut morte honeſta contumeliis captivitatis eximeretur. Illa primo amplecti, allevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore æger, ne quis relicta potiretur. Poſtremo violentia amoris & facinorum non rudis, diſtringit acinacem, vulneratamque ad ripam Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur.*

Eo uſque vecordes & inſani qui amant, quia amant occidunt, & ne perdant, perdunt ſuos. In ultima clade Turcarum,

eadem

[1] *conſtantia penes utroſque par, claritudinis plus in tuo fine.* Poſt quæ [2] eodem ictu brachia ferro exſolvunt. Seneca, quoniam ſenile corpus & [3] parvo victu tenuatum, lenta effugia ſanguini præbebat, crurum quoque & poplitum venas abrumpit. Sæviſque cruciatibus defeſſus, ne dolore ſuo animum uxoris infringeret, atque ipſe viſendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, ſuadet, *in aliud cubiculum abſcederet.* Et [4] noviſſimo quoque momento ſuppeditante eloquentia, advocatis [5] ſcriptoribus, [6] pleraque tradidit, [7] quæ in vulgus edita ejus verbis,

INTERPRETATIO

eadem, at plus gloriæ erit in tuo exitu. *Poſt hac eadem manu ferroque venas brachiorum abrumpunt. Seneca, quia ſenio confectum corpus, & tenui cibo debilitatum erat, lente emittebat ſanguinem, etiam crurum & poplitum venas exſolvit. Et violentis doloribus excruciatus, ne tormento ſuo animum conjugis infringeret, atque ipſe ejus dolores coram intuendo, conſtantiâ dejiceretur, monet* illam, *ut* in aliud cubiculum ſecederet. *Et ſupremo etiam inſtanti* Seneca, *adfluente facundia, accitis amanuenſibus* libertis, *pleraque dictavit, qua, cum publicata ſint ejus ipſius verbis, huc trans-*

NOTÆ.

qua præcipites in fugam acti ſunt à fortiſſimo Sarmatarum, ſeu Polonorum rege apud Viennam, narrant primum adminiſtrum, quem *Vtſirum* vocant, tres concubinas dilectiſſimas occidiſſe, ne in poteſtatem hoſtium venirent.

Capita feminarum amputata in ipſo tabernaculo ducis reperta ſunt. & nuper ipſum ob belli adverſa, principis juſſu interfectum nuntiant.

1. *Conſtantia penes utroſque par.*] Ad id advertebat Auguſtinus. 6. Confeſſ 11. *Multi magni viri & imitatione digniſſimi, ſapientia ſtudio cum conjugibus dediti fuerunt, pares ſtudio, pares matrimonio.*

2. *Eodem ictu.*] Eodem ferro, ſeu eadem manu, & ejuſdem percuſſoris ictu. non quidem uno ictu, ſed eodem ſcalpello.

Brachia ferro exſolvunt.] Ipſe Seneca lib. 3. de Ira. *Quaris quod ſit ad libertatem iter? qualibet in corpore tuo vena.* Et Epiſt. 71. *Non opus eſt vaſto vulnere dividere pracordia, ſcalpello aperitur ad illam magnam libertatem via, & puncto ſecuritas conſtat.*

3. *Et parvo ictu tenuatum.*] Vel quia ſenio feſſus, vel ſapientiæ ſtudio, aut etiam religione, forte eadem, qua dicit ipſe aliquo loco, ſe à carnibus abſtinuiſſe, vel etiam tædio curarum

Nam id ſaltem obtinent infeſti infenſique obtrectatores, ut fatigent exedantq; animum curis, & hinc corpus excrucient, alimentaque eo æſtu curarum, & moleſtiis arceant, & cum ferro ipſi aut veneno graſſari ſeu necare nequeant, mœrore tamen qui omni veneno durior, & quandoque rapidior eſt, graſſentur atque interimant. Sicque parricidæ ſibi innocentiam donant, ut ſibi videtur.

4. *Noviſſimo.*] Exhinc & miram fortitudinem ſapientis agnoſce, ſummamque animi conſtantiam, ac ſecuritatem in ipſo extremo diſcrimine vel & ſemet ſuperantem, Hinc agnoſce, quantum ultro errent veſani illi homines, qui *formidinem* Senecæ adſcribant ſupra.

5. *Scriptoribus.*] Libertis nempe amanuenſibus, qui & ipſi docti & eruditi, aderant Senecæ, ut in tantis opibus, & ea ætate, qua eruditus orbis univerſus, qua ſumma elegantia, bonæque artes adhuc florebant.

Qui liberti verba Senecæ morientis, & forte ut in extremis laborantis, non ſatis ordine, ſed interrupte prompta, mox ipſi compoſuere, & in vulgus edi-

64 1 invertere ſuperſedeo. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, ac ne gliſceret invidia crudelitatis, inhibere mortem. Hortantibus militibus, ſervi libertique obligant brachia, premunt ſanguinem, incer-

INTERPRETATIO.

ferre noluimus. Sed Nero nulla propria in Paullinam offenſione, ac ne ingraveſceret odium immanitatis ipſius, impediri, necem jubet. Incitantibus militibus, ſervi libertique obſtringunt venas, cohibent ſanguinem, dubium an inſcia femina. Quippe, ut eſt

NOTÆ.

dere. ſed quæ, ut multa alia Senecæ, ſatis iniquis intercercepta ſunt.

6. *Pleraque tradidit.*] Inter quæ & fuerunt ea quæ ſupra dictitabat, *ubi præcepta ſapientia?* &c. *Cui enim ignaram fuiſſe ſævitiam Neronis? neque aliud ſupereſſe poſt matrem fratremque interfectos* &c. & alia flagitia Neroni exprobravit. Nam infra comparat Tacitus verba Senecæ, cum verbis iſtis Subrii Flavii viri militaris: *Odiſſe cœpi, poſtquam parricida matris & uxoris, auriga & hiſtrio, & incendiarius extitiſti.*

Forte & alia immixta, quæ ſumpta ex intimis ſapientiæ adytis, *de diſſociatione animi & corporis*, de immortalitate animorum, & ſimilibus motivis ſpernendi brevis miſerique ævi mortalium.

Forte & quædam addita, quæ ad Cæſarem alumnum, & ad exemplum principum, & ad Rempub. pertinerent, ut peritus fuit aulæ & dominationum Seneca.

7. *Quæ in vulgus edita ejus verbis.*] Temporibus Cornelii noſtri liber Senecæ extabat, & lectitabatur, quo in ſævitiam Neronis invectus ſupremis potius verbis quam tabulis exitum deſcripſit ſuum.

Is vero libellus non inter Tragicos Neronis nunc ſupereſt, quamvis nonnullis id commentum placeat.

Fuit autem, ni fallor, factus diſſimili argumento, oratione ac ſtylo. De quo Xiphilinus Caſſii epitomator inquit: *Seneca non prius ſibi manus attulit, quam libellum, quem tum ſcribebat, cæteraque emendaviſſet, quæ non audebat apud quemquam deponere, metuens, ne, ſi forte in Neronis manus veniſſent, interirent. Itaque Seneca hoc modo deceſſit è vita, licet, ut homo imbecilli animo, Neroni conſuetudinem, quam cum ipſo habuiſſet, exprobraret.* Vertranius.

1. *Invertere ſuperſedeo.*] Seneca pater Suaſor. 2. *Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unius verba ſurripi non poſſent. At nunc cuilibet orationes invertere tuto licet pro ſuis.*

Apophteg. lib. 8. *Severus Caſſius, qui alienas ſententias, paucis immunitatis vocibus, uſurparent pro ſuis, dicere ſolet, eos eſſe ſimiles furibus, qui poculis alienis mutarent anſas, ne poſſent agnoſci.*

Invertere.] Sic dicit, quia eadem verba in opus ſuum transferre non debuit. ſed tamen iiſdem fere rationibus & ſententiis uti licuit, & ſic ſolet Tacitus.

Et certe rerum auctoribus condonandum, quod increpat in aliis hominibus Cicero lib 5. de Fin. 70. *Ut fures earum rerum quas ceperunt, ſigna commutant, ſic multi alienis ſententis, pro ſuis utuntur, nomina tanquam rerum notas mutantes. Invertere*, eſt eandem rem aliis verbis referre.

Invertere.] Id eſt, transferre in hiſtoriam ſuam noluit Tacitus ipſa verba Senecæ, aut ſenſa illius aliis verbis vertere, & ſibi adrogare. hoc intelligit per τὸ *invertere*.

Cum Tacitus in hiſtoria memorat affertque orationem, ſeu epiſtolam principis, aut etiam ſententiam conſulis deſignati, qui primus ex more cenſebat in ſenatu, aut etiam ſenatoris alicujus, non verba propria illorum affert, ſed præcipuos ſenſus adſumit, & alios forte etiam validiores, qui ad rem faciant, adhibet, & verbis ſuis, ſuaque eloquentia pro jure ſuo utitur. hoc vocat Tac. *invertere*.

tum [1] an ignaræ. nam ut eſt vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, *donec implacabilem Neronem timuerit, famam ſociata cum marito mortis petiviſſe; deinde oblata mitiore ſpe, blandimentis vitæ evictam.* cui addidit paucos poſtea annos, laudabili in maritum memoria, & ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut oſtentui eſſet, multum vitalis ſpiritus egeſtum. Seneca interim durante tractu, & lentitudine mortis, [2] Statium Annæum diu ſibi amicitiæ fide & arte medicinæ probatum, orat [3] *proviſum pridem* [4] *venenum*, quo damnati publico Athenienſium judicio exſtinguerentur, *promeret*: allatumque hauſit fruſtra, [5] frigidis jam artibus & clauſo corpore adverſum vim veneni.

INTERPRETATIO.

vulgus ad pejora credenda pronum, non defuere, qui exiſtimarent, Paullinam, donec metuerit Neronem inexorabilem, gloriam juncti cum marito finis cupiviſſe; dein exhibita leniore ſpe, delinimentis vitæ illectam fuiſſe. *cui poſtea adjecit paucos annos, commendabili in virum memoria, & facie ac membris in eum colorem pallentibus, ut documento eſſet, plurimum vitalis ſpiritus exhauſtum fuiſſe. Interea Seneca vexatus lenta mora & diuturnitate exitus, rogat Statium Annæum, pridem ſibi expertum, & fide amicitiæ & ſcientia medicinæ*, ut paratum olim virus proferret, quo Athenis publice damnati necabantur, *prolatumque illud ſumpſit fruſtrà, frigidis jam membris, & obſtructo corpore contra violentiam veneni. Tandem lacum*

NOTÆ.

Lege orationem Claudii Cæſaris de Gallis noſtris, ſenatum ſeu jus magiſtratuum obtinendorum in urbe poſtulantibus. Dein compone cum ipſa Taciti oratione lib. 11 de eodem argumento compoſitam, & hæc quæ monemus, ultro ipſe animadvertes.

1. *An ignara.*] Quia jam non vividum pectus feminæ, nec ipſa mentis aut ſenſus ſatis compos erat, & emiſſo ſanguine, jam animi deliquium patiebatur. Ideoque forte ignara, quid circa ſe ageretur, an extinguerent, an necarent, an aliud agerent, liberti, inſcia erat Paullina.

2. *Statium Annæum.*] Puto, is libertus fuit Senecæ, medicinæ peritus. nam liberti nomen patroni aſſumebant, & iſte *Annæus* vocatur nomine Senecæ, & ille diſtinguendus à percuſſore, qui ut puto immiſſus à Nerone fuerat, aut certe alius ab iſto fuit. forte unus ex amicis illis qui tum aderant.

Statium.] Græci medici, ut plurimum liberti, ſed Statii nomen, Latinum fuiſſe arguit, & jam Latini medicinam ut ſummam facilemque quærendarum opum artem diſcebant.

3. *Proviſum pridem venenum.*] Interpretioſa opum & regni inſtrumenta principes aſſervant mortem ipſam, qua fugiant ipſas opes vitamque & regnum. Sic Maſſiniſſa, ſic Hannibal, ſic & alii multi habuere venenum in annulis & ſcriniis, ſic inter inſtrumenta imperii aſſiduæ veneficæ, Locuſta, Martina &c.

Sic Caligula multas habuit ſpecies venenorum, quæ & in ipſum Oceanum mox projecta, mare quod purgat omnia, polluere.

Sic & ipſe Nero ſibi paraverat venenum arte & opera locuſtæ. quod & ipſi defuit in extremis, cum ab omnibus deſtitutus eſſet. Suet. 47. *Sumpto à Locuſta veneno & in auream pyxidem condito, tranſiit in hortos Servilianos* &c.

4. *Venenum, quo.*] Cicutam. *Lipſius.*

5. *Frigidis jam artibus.*] Quod calefacto corpore vim ſuam exſerit, cum natura ſua ſit frigidiſſimum, ut oſtendit Plinius 25. 13. Ideoque Athenis, qui ci-

Poſtremò [1] ſtagnum calidæ aquæ introiit, reſpergens proximos ſervorum, addita voce, [2] *Libare ſe liquorem illum* JOVI LIBERATORI. Exin [3] balneo illatus, & vapore ejus exanimatus, [4] ſine ullo funeris ſolenni crematur. Ita codicillis præſcripſerat, cum etiam tum prædives

65 & præpotens, ſupremis ſuis conſuleret. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus occulto conſilio, neque tamen ignorante Seneca, deſtinaviſſe, *ut poſt occiſum opera Piſonis Neronem, Piſo quoque interficeretur,*

INTERPRETATIO.

ferventis balnei intravit, circumſtantes ſervos aqua *adſpergens, adjecto verbo,* Libare ſe laticem illum JOVI LIBERATORI. *Dein ſicco balneo immiſſus, & calore ejus ſuffocatus, ſine ulla exequiarum pompa comburitur. Ita ſupremis tabulis mandaverat, etiam cum potentia & opibus præpollens, ſuæ morti* ſeu fini *provideret. Manavit rumor, Subrium Flavium cum centurionibus arcano conſilio decreviſſe, neque tamen ignaro Seneca,* ut poſt interemptum ope Piſonis Neronem, Piſo etiam

NOTÆ.

cutam bibere debebant, ambulare jubebantur, ut apparet ex Phædone Platonis in fine. *Freinshem.*

1. *Stagnum calidæ aquæ.*] Non ſolet: & ſcribit ipſe, *in omnem vitam balneo ſe abſtinuiſſe*: ſed nunc uſurpat primùm, & poſtremùm, maturandæ morti, & ut ſanguis effiueret, vel ut venenum in calidum corpus permearet *Stagnum* autem intellegit *Solium*, opinor. *Lipſius.*

2. *Libare ſe liquorem.*] Ita Thraſea moriturus, *libemus, inquit, Iovi liberatori.* Cauſſa viris magnis, hujus in ſupremis joci, à more Græciæ, qui diſceſſuri è convivio libabant Iovi ſervatori. Sic iſti è vita, Iovi liberatori.

Athenæus lib. xv. in fragmento quod Canterus olim amicus noſter publicavit. *Primo poſt cœnam mixto poculo oblatoque Iovem ſervatorem invocant.* Suidas: *morem habuere veteres, poſt cœnam bibendi in honorem boni dæmonis, ſorbentes purum & hæc proferre verba;* boni dæmonis. *Alii vero dicunt primum poculum ſic vocari. Et cum abſceſſuri ſunt epulis, Iovis ſervatoris.*

Adde huc, ſi vis, plura ab Eraſmo in Chiliade II. centuria VIII. in Proverbiô, *Servatori tertius.* Lipſius.

3. *Balneo illatus.*] Sicco & Laconico, ut videtur; nam addit *vapore exanimatum,* acri illo & ardenti. *Lipſius.*

Tale deſcribit & averſatur Seneca: Epiſt. 87. *Quid mihi cum iſtis calentibus ſtagnis? quid cum ſudatoriis, in quæ ſiccus vapor corpora exhauſturus includitur?*

Balneo.] Quam balnea veterum ſplendida fuerint, docet ipſe Seneca Epiſt. 87. *At nunc quis eſt qui ſic lavari ſuſtineat? pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis & pretioſis orbibus refulſerint, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint, niſi Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdederit, in quas multa ſudatione corpora noſtra exinanita demittimus.*

4. *Sine ullo funeris ſolemni.*] In funeribus magnæ impenſæ. Odores, unguenta, loci pretium in quo defunctus inhumatur, vectigal quod in itinere præſtatur, dum corpus ex uno loco perfertur in alium, Marmoreus ſarcophagus, veſtis, ac tandem compotatio, ſive ſilicernium dictum à ſilentio, quod in eo, nullo accenſo lumine, ſilentes umbræ tantum cernantur.

Sine ullo funeris ſolemni.] Congruenter doctrinæ & meditationi ſuæ Seneca de Tranq. animi lib. I. I. *Quid opus eſt ſæculis duratura componere? vis tu non id agere, ne te poſteri taceant? morti na-*

traderetùrque imperium Senecæ, quaſi [1] *inſonti claritudine virtutum ad ſummum faſtigium delecto.* Quin & verba Flavii vulgabantur; *Non referre dedecori, ſi citharœdus dimoveretur, & Tragœdus ſuccederet.* quia ut Nero cithara, ita Piſo [2] Tragico ornatu canebat. Cæterum [3] militaris quoque con- 66
ſpiratio non ultra fefellit, [4] accenſis indicibus ad prodendum Fenium

INTERPRETATIO.

trucidaretur, daretùrque imperium Senecæ, velut innocenti, & bonarum artium gloria ad ſummam fortunam evecto. *Quin & p omebantur in vulgus quæ dixiſſet Flavius*, haud diſpar eſſe flagitium, ſi citharœdus deturbaretur, & tragœdus exciperet principatum. Quippe, ut Nero cithara, ita Piſo tragico habitu cantabat. *Cæterùm non ultra latuit conjuratio virorum militarium, indicibus ad nomi-*

NOTÆ.

tus es, minus moleſtiarum habet funus tacitum. Aliud ſibi monumentum majus firmiuſque ſtruxerat Seneca, nempe virtutem & doctrinam, quæ ſolæ durant, & æternitati pares ſunt.

Solenni.] Perfecte imitatur Seneca Socratem ſapientiæ magiſtrum. Apoph. lib. 3. 4. *Eo die quo Socrates bibiturus erat venenum, Apollodorus ei pallium multi pretii ad ſolatium obtulit, ut eo indutus moreretur. At ille recuſans donum: quid inquit, hoc pallium, quod viventi convenit, mortuo non conveniet?*

Sine ullo.] Ad rogum crematæ res cariſſimæ. quod teſtatur Plin. 4. Ep. 2. *Hunc* (filium) *Regulus emancipavit, ut hæres matris exiſteret. Emancipatum (ita vulgo ex moribus hominis loquebantur) fœda & inſolita parentibus indulgentia ſimulatione captabat. incredibile, ſed Regulum cogita. Amiſſum tamen luget inſane. Habebat puer mannulos multos & junctos & ſolutos. Habebat canes majores minoreſque. Habebat luſcinias, pſittacos, merulas, omneis Regulus circa rogum trucidavit. nec dolor erat ille, ſed oſtentatio doloris.*

1. *Inſonti.*] Alii legunt, *inſonti & claritudine virtutum.* Perinde eſt, nam Seneca deligeretur ad imperium, & quia inſons, & quia clarus virtutibus, ſaltem præ Piſone. nec eſt Seneca inſons aut innoxius claritudine virtutum.

Poteſt enim aliquis eſſe innocens ſine claritudine virtutis, & ſine eminenti fama bonarum artium. Poteſt quis habere innocentiam cum ſumma claritudine, ut habuit Seneca, ſed non ideo præcile clarus eſt, quia inſons.

2. *Tragico ornatu*] An Romæ ille inter flagitia & colluviem Neronis? an ſeorſim? forte id in aliquo municipio avito, ut infra Thraſea Patavii. Certe luxus Piſonis arguebatur ſtudioſis priſci moris.

Tragico ornatu.] Quod tamen quandoque haud indecorum, præſertim in ludis, qui ad religionem deorum ſpectarent. Hoc idem agebat Thraſea apud Patavium, unde ortus erat id tamen & ipſi etiam exprobatum, & talia Græcis uſurpata ſpernebant fortiores ſeverioreſque Romani.

Infra lib. 16. arguitur Thraſea, quod *Iuvenalium ludicro parum aſpectabilem operam præbuerat* cantanti Neroni, *eaque offenſio altius penitrabat, quia idem Thraſea Patavii, unde ortus erat, ludis Ceſticis à Trojano Antenore inſtitutis, habitu tragico cecinerat.* Id quaſi flagitium fuit in ſenatore Romano, & magis in viro gravitatem aſſeverante.

3. *Militaris.*] Non quod alia, aut diverſa eſſet conſpiratio virorum militarium, ſed quia huc uſque ignoraverat Nero tribunos & centuriones prætorianos, & ipſum præfectum prætorii, facinoris adfines eſſe, & tum quaſi nova & acrior illa conſpiratio videri debuit.

4. *Accenſis*] Hucuſque ſuſtinuerant conjurati, proditi licet captique, exſpe-

Rufum, quem eundem conſcium & inquiſitorem non tolerabant. Ergo inſtanti minitantique[1] renidens Scevinus, *neminem* ait *plura ſcire quam ipſum.* Hortaturque ultro [2] *redderet tam bono principi vicem.* Non vox adverſum ea Fenio, non ſilentium, ſed [3] verba ſua præpediens, & pavoris manifeſtus. cæteriſque, ac maximo Cervario Proculo equite, ad convincendum eum conniſis, juſſu imperatoris à Caſſio milite, qui ob
67 inſigne corporis robur adſtabat, corripitur, vinciturque. [4] Mox eorumdem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo *diſſimilitudinem morum* ad defenſionem trahens; *neque ſe armatum cum inermibus* [5] *& effeminatis tantum facinus conſociaturum:* dein poſtquam urgebatur, confeſſionis gloriam amplexus, interrogatuſque à Nerone, quibus cauſſis ad [6] oblivionem ſacramenti proceſſiſſet: *Oderam te*, inquit, *nec quiſ-*

INTERPRETATIO.

nandum Fenium Rufum, quem eumdem conjuratum & quæſtioni præpoſitum haud ferebant. Igitur urgenti exterrentique Fenio renidens Scevinus dixit, neminem rei peritiorem eſſe, quam ipſum. *Incitatque ultrò*, ut tam bono imperatori gratiam referret. *Neque vox adverſus ea Fenio* conſtitit, *neque ſilentium, ſed ſermone titubans ſeque implicans, & formidinis compertus* fuit. *cæteriſque* conjuratis, *ac præcipue Cervario Proculo equite incumbentibus pro virili ad eum coarguendum facinoris, juſſu Neronis invadit eum Caſſius miles, qui ob vim corporis eximiam adſiſtebat, eique vincla induuntur. Dein eorumdem teſtimonio perculſus eſt Subrius Flavius tribunus prætorius, qui primò* diverſitatem ingenii *inſtitutaque vita ad diluendum crimen vertebat;* neque ſe militarem virum, tanti momenti facinus, cum imbellibus atque enervatis hominibus communicaturum. *Mox cum inſtarent acrius, decus confeſſionis aſſumens, & ſciſcitante Nerone*, quare ſacramenti ſui oblitus eſſet?

NOTÆ.

ctantes, an viri militares aliquid auderent. ſed cum id fruſtra diu ſperaſſent, imo & ipſe præfectus prætorii ingrueret ſæviretque, exhauſta patientia tandem ſilentium abrumpunt

1. *Renidens.*] Acerbe & maligne ringens rictu & ritu canino, potius quam ridens. Sic lib 4 60. *Tiberius torvus aut falſum renidens vultu.*

Sic lib. hiſt. 4. & 43. *Sequebatur Vibius Criſpus, ambo infenſi, vultu diverſo, Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidens* &c.

2. *Redderet.*] Ipſemet redderet eam gratiam tam bono principi. Vel redderet principi vicem, pro beneficio quo eum prætorio præfecerat, & viciſſim bonus eſſet tam bono principi.

3. *Verba ſua præpediens.*] Sall. in frag. *Sic vero quaſi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere.* Apud Nonium Marcellum.

4. *Mox eorum indicio.*] Melius credam, *eorumdem judicio* Acidalius.

Flor. *eorumdem indicio:* alii *eorum indicio.* Pichena.

Cum ſtatim ſubjiciatur, hunc Flavium, *diſſimilitudinem morum ad defenſionem traxiſſe: neque ſe armatum, cum inermibus & effœminatis tantum facinus conſociaturum.* Patet, vocem *eorumdem* non referendam ad Scevinum, & Fenium Rufum, ſed potius ad Cervarium Proculum, alioſque, de quibus modò præcedit; certe Fenium ei numero eximendum conſtat. *Freinshemius.*

5. *Et effeminatis.*] Intelligit præcipue Scevinum & Afranium viros ſenatorios, qui mollitia corporis infames.

6. *Oblivionem ſacramenti.*] Non te-

quam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruiſti. odiſſe cœpi poſtquam [1] *parricida matris & uxoris, auriga & hiſtrio & incendiarius extitiſti.* Ipſa retuli verba, quia non [2] ut Senecæ, vulgata erant. nec minus noſci decebat militaris viri ſenſus incomptos, ſed validos. Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidiſſe conſtitit, qui ut faciendis ſceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret, inſolens erat. Pœna

INTERPRETATIO.

Odio te habebam, *inquit*, & nemo vir militaris in te majori fide fuit, dum diligi meruiſti. Odio te habere cœpi, cum interfector parentis & conjugis, auriga & citharœdus & incendiarius fuiſti. *Ipſa verba tradidi, quia non ut Seneca publicata erant, nec minus conveniebat, ſciri militaris viri ſenſus inconditos, ſed fortes. Nihil in ea conſpiratione acerbius Neronis auribus auditum fuiſſe compertum eſt, qui ut ferox criminibus perpetrandis, ita audiendi quæ patraſſet inſcius & impatiens erat. Sup-*

NOTÆ.

mere ſacramenti mentio. Nam milites ſub impp. ante omnia jurabant in principis ſalutem.

Pulchre Arrianus lib. 1. cap. 14. *Deo praſtandum nobis jusjurandum eſt, quale militibus, Cæſari. At illi mercede acceptâ jurant rebus omnibus ſe prapoſituros ſalutem Cæſaris.*

Tertullianus alluſit docte, ut ſolet, de Corona militis, ubi diſſuadet Chriſtiano militiam: *Credimuſne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere? & in alium Dominum reſpondere poſt Chriſtum? & ejerare patrem ac matrem & omnem proximum, quos & lex honorare pracepit.*

Nam expreſſit propemodum formulam ipſam: quam attentus lector hauriet è Suetonii Calig. cap xv. *De ſororibus auctor fuit, ut omnibus ſacramentis adjiceretur: Neque me liberoſque meos cariores habeo, quam Caium & ſorores ejus.* ubi ſcribendum aio, *habebo.*

Quod juramentum Dio etiam communicare cum ſenatoribus videtur, in acta jurantibus anno novo, de ipſo Caio, lib LIX. *De Auguſto & Caio Cæſare multaque alia jurarunt, ut ſolemne eſt, ac etiam pra ſe ipſis & liberis ſuis, & ipſum & ſorores ipſius honoraturos.*

Appoſite ergo hic Nero à milite quærit, cur oblitus ſacramenti, perditum ire voluerit, in cujus ſalutem juraverat. *Lipſius.*

Sacramenti.] Etiam cum exſpiraret Nero, idem exprobravit centurioni, qui ipſius auxilio adveniſſe ſimulabat, teſte Sueton. Ner. 49.

Semianimiſque adhuc interrumpenti centurioni, & panula ad vulnus appoſita, in auxilium ſe veniſſe ſimulanti, non aliud reſpondit, quam ſero, & hac eſt fides, nempe ſacramenti.

Ad oblivionem ſacramenti.] Id poſtulabat præcipue, quia vir ille militaris & tribunus cohortium prætorianarum, qui præcipuo quodam fidei ſacramento obſtrictus erat principi, qui præeſſet cohorti, quæ per vices excubias ageret, pro foribus palatii ex more.

1. *Parricida.*] *Parricida* dici potuit etiam de Octavia, quia ipſa hæc ſoror ſimul & uxor. Parricida etiam fuit patris & fratris, amitæ, & omnium propinquorum, & ipſius patriæ, quippe incendiarius, & ſic etiam publicus parricida fuit.

2. *Ut Seneca.*] An tantæ audaciæ verba Senecæ, an tam vividi & acres ſenſus illius orationis adverſus principem? Puto, potius Seneca ad ſeipſum convertit ſermonem, & de virtute ſapientiaque aliquid eximium diſſeruit.

Et forte comparat Tac. hic utriuſque verba præciſe tantum, quia oratio Senecæ vulgata eſt & edita, non item verba Subrii Flavij, quæ preſſa ſilentio, metu dominantis.

Quia non ut Seneca vulgata erant.] Videtur ſic innuere Tacitus, eo libello quem moriens conſcripſit Seneca, prompſiſſe eum aliqua conſtanter adverſus

Flavii [1] Vejano Nigro tribuno mandatur. [2] Is proximo in agro ſcrobem effodi juſſit, [3] quam Flavius [4] ut *humilem & anguſtam* increpans, cir-

INTERPRETATIO.

plicium Flavii imperatur Vejano Nigro tribuno. Is propinquo in campo fieri ſcrobem juſſit, quam Flavius veluti brevem & exiguam, nec ſatis profundam arguens, præ-

NOTÆ.

Neronem, forte & magiſtros malæ dominationis, ut & Flavius, non ſine probro. quod ut vetus aulæ facile & facunde exſequi potuit Seneca.

Et id firmare videtur Dio, qui tradit libellum conſcriptum, correctumque Senecam depoſuiſſe apud quoſdam amicos. quod ſi verum ſit, veriſimile eſt compoſitum depoſitumque hunc libellum in ſinu amicorum, non advertentibus, aut certe conniventibus centurionibus, qui teſtes & exactores mortis aderant.

Illi forte parum anxii de libello, aut de ſapientiæ ſtudio, ut viri militares Nec ipſe Nero teſte Sueton. convicia ad modum curabat, contemptu infamiæ, vel alia cauſſa. vide & conſtantiam ipſius cap. 62.

1. *Vejano Nigro tribuno.*] Tribuni ergo interdum ſupplicium ipſi manu ſua ſumebant, uti ſupra hocce libro, Lateranus *manu Statij tribuni trucidatur.* cui caput inciſum eſſe ex Arriano didicimus

Et lib XI. Meſſallina *ictu tribuni transfigitur.* Apud Senecam etiam ſcriptum, Epiſt IV. *Caius Cæſar juſſit Lepidum Decio tribuno præbere cervicem.* Notari volo. nam alias, ſpeculatores fere ad ſupplicia ſumenda deſtinati, non inſignes milites. *Lipſius.*

2. *Proximo.*] Nempe campo, qui caſtris prætorianis præjacebat. Nam extra caſtra ſupplicium ſumptum de militibus, ſeu militaribus viris, qualis fuit Flavius. ſed forte de plebeiis tantum

Proximo in agro ſcrobem.] Nempe proximo caſtris prætorianis, ut in pœna virorum militarium, qui ex more ſupplicio affecti extra caſtra, raro in ipſis principiis puniti; & haud dubie ipſi in cuſtodia ſeu carcere caſtrenſi, & in ipſis caſtris prætorianis vincti habebantur, unde educti ad ſupplicium.

Nempe alligata erat dextra rei catena eadem, qua ſimul & miles vinctus qui ſic cuſtodiebat, & cuſtodiebatur. & paria iſta ſic vincta, *cuſtodiæ* vocabantur. Et ita vinctus erat ſimul cum reo miles, aut centurio, ut vinclum ipſe abjicere pro libito non poſſet. ſed à præpoſito cuſtodiarum debuit exſolvi, cum juberet princeps.

3. *Quam Flavius ut humilem & anguſtam increpans.*] Sententiam meam accommodo Lipſianæ interpretationi; arbitranti hujuſmodi ſcrobes effoſſas, ut in eas conderentur corpora.

Nam qui cenſent præparatas, quo honeſtius caderetur poſt vulnus, eis non admodum velificatur locus Dionis, ubi Eunuchus Cleopatræ jam ſerpentum morſu petitus; ideoque ex animi arbitratu ſe compoſiturus, eandem ſcrobem adpetit. Verba ſunt lib. 51 *Quippe Eunuchus ſimul atque comprehenſa eſt ipſa, ſerpentibus ſe ipſum permiſit, & morſu adpetitus ab ipſis, in ſcrobem ſibi præparatam inſiluit.*

Sed nec turpe quid præcavere voluiſſe videntur milites, de quibus Livius lib. 22. *Inventi ſunt quidam merſis in effoſſam terram capitibus, quos ſibi ipſos feciſſe foveas, obruenteſque ora ſubjecta ſuper humo injecta, intercluſiſſe ſpiritum adparebat.* Aliaque omnia voluiſſe Neronem apparet ex Sueton 49. *Scrobem coram fieri imperavit, dimenſus ad corporis ſui modulum* &c.

Nimirum quibus ignis negabatur ac reliquus apparatus funeris, terra ſaltem operiri amabant? ne centum annos errarent circa Stygem &c.

Idque ea propter tralatitia humanitate

cumſtantibus

ſulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an diſſimulando metu. cum ingreſſi milites *vocari eum à tribuno* dixere. Ille nihil demoratus exſurgit. & omnia ſimul properantur, clauditur cubiculo, præſto eſt [1] medicus, abſcinduntur venæ, vigens adhuc [2] balneo infertur, calida aqua merſatur, nulla edita voce, qua ſemet miſeraretur Circumdati interim cuſtodiâ qui ſimul diſcubuerant, nec niſi provecta nocte emiſſi ſunt, poſtquam pavorem eorum ex menſa exitium opperientium & imaginatus & irridens Nero, *ſatis ſupplicii fuiſſe* ait *pro epulis conſularibus.* Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is pro- 70
fluente ſanguine, ubi frigeſcere pedes manuſque, & paulatim ab extremis cedere ſpiritum, fervido adhuc & compote mentis pectore intelligit; recordatus carmen à ſe compoſitum, quo vulneratum militem per ejuſmodi mortis imaginem obiiſſe tradiderat, [3] verſus ipſos rettulit, eaque illi ſuprema vox [4] fuit. Senecio poſthac, & Quinctianus, & Sce-

INTERPRETATIO.

conſulis obierat, & epulas celebrabat, ſive quia nihil timebat, ſive ut ſic formidinem tegeret, cum introeuntes milites, illum vocari à tribuno nuntiarunt. Ille nihil cunctatus aſſurgit. At cuncta ſimul feſtinantur, cubiculo includitur, adeſt medicus, abrumpuntur venæ, ſpirans adhuc balneo inducitur, tepenti aqua immergitur, nulla emiſſa voce, qua deploraret exitium ſuum. Interea ſepti ſatellitio, qui ſimul epulati erant, nec niſi multa jam nocte dimiſſi ſunt. Cum metum illorum, inſtantem mortem expectantium, & ſibi fingens animo, & illudens Nero, dixit illos *ſatis pœnarum ſubjiſſe pro conſulari convivio. Poſt ea* M. Annæi Lucani necem *præcipit. Is effluente cruore, cum pedes & manus frigere advertiſſet, & ſenſim ab extremis partibus abſcedere calorem, vivido adhuc & compote rationis pectore, venere in memoriam verſus à ſe compoſiti, quibus ſaucium militem eadem ſpecie mortis interiiſſe,* olim *ſcripſerat, & ipſum carmen memoravit. Eaque illli ultima vox fuit. Mox Senecio & Quin-*

NOTÆ.

Et pædagogo non jubente laſcivi
Parere gaudent villico capillati.

Plura ſupra iſtis in excurſu. *Lipſius.*

5. *Pari ætate.*] Habuerunt & *pædagogia ingenuorum*, ut tradit Sueton. de Nerone 27. Sed puto, ſoli principes, & vi dominationis, non ex more. nam & ex nobilitate libidinis incitamentum.

1. *Medicus.*] Qui ſecabat venas. tales medicos, ſeu potius carnifices mittebat ipſe Nero, tali arte & opera dignus artifex.

2. *Balneo.*] *Calida aqua merſatur*, ut velocius manet cruor è venis. non igitur in balneo Laconico, & ſicco, ut vult Lipſius, ubi de Seneca. *Balneo illatus, & vapore ejus exanimatur.* Nempe vapore aquæ calidæ, qua mergebatur corpus, ut habet hic Tac. de Veſtino, qui vigens adhuc merſatur tali aqua, & ejus vapore enecatur.

3. *Verſus ipſos rettulit.*] Sunt haud dubie iſti,

Scinditur avulſus, nec ſicut vulnere ſanguis
Emicuit lentus, ruptis cadit undique venis.
Diſcurſuſque anima diverſa in membra meantis
Interceptus aquis. Lipſius.

Verſus ipſos rettulit.] Si in Pharſalide quiſquam eſt miles, cujus expirantis imaginem Lucanus moriens expreſſit. Is eſt Tullus, lethifero ſerpentis ictu, de quo ille ſcripſerat. lib. 9 & 6. *Vermanius.*

vinus, non ex priore vitæ mollitia, mox reliqui conjuratorum periere, 71 nullo facto dictove memorando. Sed compleri [1] interim urbs funeribus, Capitolium [2] victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, [3] ornare lauru domum, [4] genua ipſius advolvi, & dextram [5] oſculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis & [6] Cervarii Proculi feſtinata indicia impunitate remuneratur: Milichus præmiis ditatus, [7] *Conſervatoris* ſibi no-

INTERPRETATIO.

tianus & Scevinus, non ex priore vita laſcivia, dein cæteri conjurati interiere, nullo facto, aut dicto quod celebrari in poſteris debeat. Sed interea civitas impleri exequiis, Capitolium hoſtiis: interemptis, alius filio, fratre alius, aut cognato, aut amico gratias diis referre, ædes lauro exornare, ad pedes Cæſaris procumbere & manum identidem oſculari. Atque ille id lætitiæ ſpecimen arbitratus, venia donat Antonium Natalem, & Cervarium Proculum, ob feſtinatam inſidiarum *proditionem.* Et *Milichus mercede, atque opibus cumulatus,* SERVA[illegible]RIS *vocabulum Græca ejus rei ap-*

NOTÆ.

1. *Interim.*] Interea dùm completur *urbs funeribus*, impletur ſimul & *Capitolium victimis*; nempe quæ pro ſalute & incolumitate principis mactabantur innumeræ. Et greges univerſi immolati à privatis ſic principem demerentibus, deorumque iram, vel Neronis potius ſævitiam cohibere effuſo eo ſanguine conantibus.

Mactabant pecora & armenta, ne mactaret homines Nero. Sic & Domitiano graſſante, greges hoſtiarum in Capitolio immolati. vide Plin. Panegyr.

2. *Victimis.*] Sic poſt occiſam matrem victimæ paſſim cæſæ in Campania. Rebus lætis talia invaluerant. Suet. Cal. 13. *Tamen inter altaria & victimas ardenteſque tædas, denſiſſimo & lætiſſimo obviorum agmine inceſſit.*

Sic apud Orientales reges uſurpatum. Curt 8. *Cum Rex ſane in publico conſpici patitur, thuribula argentea miniſtri ferunt* &c.

Et lib. 5. *Totum iter floribus coroniſque conſtraverat, argenteis altaribus ab utroque latere diſpoſitis, quæ non thure modo, ſed omnibus odoribus cumulaverat.*

3 *Ornare lauru domum.*] Id eſt, fores ædium. quod ſolemne fuit in lætitia, rebuſque proſperis, ut patet ſupra lib. 3. ubi de Piſone.

4. *Genua ipſius advolvi.*] Ritus ille adorandi alibi opportunior memoratu. Nam Tacitus Neronis dextram intelligit. Suetonius Domitiano: *Canidi patris concubina ex Iſtria reverſa, oſculumque, ut aſſuerat, offerenti, manum præbuit.* Gronovius.

5. *Oſculis fatigare.*] Nempe dextram Neronis. ſic Tac. lib 1. hiſt. 45 De Senatoribus: *Laudare militum judicium, exoſculari Othonis manum.* Sic & Suet. Cal 56. *Modo ex aliqua cauſſa, oſculandam manum offerre.*

Igitur oſculandam manum offerebant principes. Et Cajus etiam pedes. uſque adeo veſanus fuit, & civilis ingenii ac principatus immemor, qui libertatem premit, non opprimit, qui cives, non ſervos cogitat.

6. *Cervarii Proculi*] Quia convicerat Fenium Rufum præfectum. De quo ſupra: *Cæteriſque ac maxime Cervario Proculo equite ad convincendum eum conniſis,* &c.

7. *Conſervatoris ſibi nomen,* &c.] Quem cum nos *ſervatorem*, ſeu *ſalutarem* dicere poſſumus, Græci, σωτῆρα vocant. Nam *ſalvus* dicitur, *ſalvare* non dicitur. *Soſpitam* Junonem quaſi ſervatricem coluit antiquitas. σωτὴρ vocabatur; qui

men [1] Græco ejus rei vocabulo aſſumpſit. E tribunis Granius Silvanus quamvis [2] abſolutus, ſua manu cecidit: Statius Proximus veniam quam ab imperatore acceperat, [3] vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompejus, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quaſi principem non quidem odiſſent*, [4] *ſed tamen extimarentur.*

INTERPRETATIO.

pellatione accepit. E tribunis Granius Silvanus, licet impunitate conceſſa, ſibi manus attulit. Statius Proximus ſalutem quam ipſi princeps tribuerat, vanitate interitus abjecit. Poſt hac abdicati tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, non quidem *velut* imperatorem odio haberent, ſed tamen

NOTÆ

ſervarat. Unde Græci Bacchum σωτῆρα appellabant, quod eos in Myſia Telepho graſſante ſervaſſet.

Plinius de corona graminea lib. 22. *Contigit nulli, niſi ab univerſo exercitu ſervato, ſervatori data.* Extabat quoque elogium in Pharo inſula *deis ſalutaribus* ob navigantes.

Noſter l. 2 Hiſt *Maricus quidam è plebe Boiorum concitis octo millibus hominum, aſſertor Galliarum, & deus dicebatur.*

Idem refert, Domitianum in conflagratione Capitolii, irrumpentibus Vitellianis, cum lineo amictu ſacricolis immixtus evaſiſſet, potiente rerum Patre, *Iovi conſervatori* aram poſuiſſe.

Liv. lib. 44. *Quorum agmen Imperator ſecutus, proſequentibus cunctis ſervatorem, liberatoremque acclamantibus.* Lipſius.

1. *Græco.*] Cic. de Verre act. 2. *Itaque eum non ſolum patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non poſſit, is eſt nimirum Soter, qui ſalutem dedit.*

2. *Abſolutus.*] Unde hoc? cur abſolvuntur à Nerone Tribuni prætoriani? forte ne inter funera tot virorum illuſtrium, tandem inviſum ſe faceret militibus. Hinc aliis parcit, aliis dat exſilia.

Abſolutus.] Sed cur Silvanus abſolutus? Fuit certe ille inter conjuratos. Forte aliquam operam egregiam navarat inter tot procellas & pavores Neronis, & quia vir militaris & prætorianus, Veniam meruit.

3. *Vanitate exitus.*] Ad quid enim talis mors ſeu exitus? Vel prius, audendo aliquid mori debuit, vel vivere poſt veniam. Certe, intempeſtivus & vanus ille exitus. Cui enim bono? Niſi forte Remp. ſubverſam cogitaret, & futura mala ſic effugeret; ſed quid, niſi ignavia?

Vanitate exitus.] Forti exitu vanam gloriam captavit, ſed fruſtra. namque cum ſe occidit, cum vita ſimul & gloriam amiſit. Neque enim laudata mors in tali homine, aut caſu. ſicque inanis & vanus talis exitus.

4. *Sed tamen extimarentur.*] Scripſimus, *exiſtimarentur.* Paulo poſt in regio codice eſt; *Brutio Catullino.* Rhenanus.

Libri veteres fere omnes, *extimarentur*, cui Rhenanus ſuppoſuit, *exiſtimarentur.* Ego leviſſima mutatione reſtitui, *extimerentur.* Optimo ſenſu, id eſt, non quaſi ipſi principem odiſſent, ſed quia princeps eos extimeſcebat.

Et eſt verbum Tacito familiare. Annal. lib. XI. *Cujus ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in regnum veniſſet, poſſe extimeſci.* Lib 16. *Vultumque & ſpiritus, & libertatem inſontis ultro extimuit.* Pichena.

Extimerentur.] Alii *exiſtimarentur*, ſed fere eodem ſenſu. nam ſi timentur, odio habentur, ſi exiſtimantur odiſſe principem, etiam odio habentur & timentur. *Quem metuunt oderunt.*

Extimarentur.] Puto, ſcripſerat *extimarentur*, & ſic in veteribus libris fuit. Et ſic etiam habet Plin, lib 10. 48. *Attagen maxime Ionius celebratur, vocalis alias, captus vero obmuteſcens, quondam*

Nonio Priſco per amicitiam Senecæ & Glitio Gallo atque Annio Pollioni [1] infamatis magis quam convictis, data exſilia. Priſcum Antonia Flacilla conjunx comitata eſt, Gallum Egnatia Maximilla: [2] magnis primum & integris opibus, poſt [3] ademptis. quæ utraque gloriam eis auxere. Pellitur &

INTERPRETATIO.

odiſſe exiſtimarentur. *Exſilio pelluntur Nonius priſcus, ob familiaritatem Seneca, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio, diffamati magis, quam comperti rei. Antonia Flacilla ſe Priſco viro ſuo comitem exſilii adjunxit, & Egnatia Maximilla Gallo, ingentibus primum & intactis opibus, dein ablatis. qua utraque re decus feminarum*

NOTÆ.

extimatus inter raras aves. Idem ipſe & aliis locis.

Sed extimerentur.] Non forte quidē oderant ipſi principem, ſed *exiſtimabantur* odiſſe, unde odium principis, & quaſi crimen, unde & exitium. malim *extimarentur*, nempe pro *exiſtimarentur*.

1. *Infamatis.*] Infamati, quia temere nominati à conjuratis, forte metu & dolore cruciatuum, vel ſpe effugiendi, ſed nihil probatum. Nominati & diffamati non rei, non convicti illi.

Infamatis.] Nonius Priſcus propter amicitiam Senecæ ſubverſus eſt, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio infamati, ſeu ſuſpectiti magis, quam convicti illi.

Puto, tres iſtos infamatos per amicitiam Senecæ Quippe eos pari exitio involutos innuere videtur Tacitus.

Patet ſupra cap 50. Senecionem fuiſſe amicum Annii Pollionii, & etiam Glitii Galli; at Senecio amicus pridem Senecæ; nam ille ipſe eſt qui initio ſimulabat amorem in Acten, & nomine principis dona libertinæ offerebat.

Illi itaque ob amicitiam Senecæ ſuſpecti, & exiſtimati ſunt participes fuiſſe conjurationis, non autem convicti ſunt.

Veriſimile eſt, Senecam feſſum ambitione, honoribus, aula & opibus, abfuiſſe mente procul à talibus juvenum conſiliis, forte & amicos iſtos, licet nominatos à Senecione & Lucano. Qui forte hinc veniam & innocentiam ſperarent, Si multos & innocentes etiam monſtrarent, ſicque rem involuerent.

Quod notandum: Attilla à ſolo filio nominata, à ſolo Quinctiano Glitius Gallus, à ſolo Senecione Annius Pollio. Sicque non convicti ſunt, ſed tantum infamiæ monſtrati.

2. *Magnus primum.*] Eſt qui intelligat de opibus maritorum, ita ut uxores ſecutæ ſint viros exſules, cum ipſi magnas opes poſſiderent dein & ademptis, comitari ipſæ perſeverarent viros inopes, quod falſum puto.

Potius ademptæ erant opes viris ut reis, ut damnatis, & intactæ manſerant opes feminarum, quas ſuppeditabant in ſubſidium virorum inopum. unde major gloria ipſarum, dein & ademptæ opes etiam feminis, creſcente in dies ſævitia, ſimul & avaritia Neronis, cujus odium & cupiditas crimen feminarum fuit.

Niſi forte utrique & viri & feminæ retinuerint ſuas opes, cum in exilium abirent. quod falſum puto de viris, ut dixi, & quia præcipue hîc agitur de gloria feminarum, puto etiam propriis opibus tas eſſe. Et certe liberi exſulum ad ultiſpoliamam neceſſitatem redacti, ita ut & ſtipem corrogare prohiberentur. ſi id in liberis & filiis, quid in uxoribus & matribus factum putas?

3. *Ademptis.*] Opes exulibus viris primò ademptæ, dein etiam uxoribus exſulum. Exilio damnati amittebant ſuas opes, non uxores illorum, & in hoc gloria iſtarum feminarum, quod ſecutæ eſſent viros cum propriis & ſuiſmet opibus, quibus ſe & viros ſuſtentabant, & quod etiam ademptis ſibi illis opibus, tamen ſequi viros non deſtiterint, & puto, propterea ademptæ opes feminis, quia ſecutæ viros

Rufus

cumſtantibus militibus; [1] *ne hoc quidem*, inquit, *ex diſciplina*; admonituſque fortiter [2] protendere cervicem. *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter fe-*

INTERPRETATIO.

ſentibus militibus: ne illud quidem, ait, ex militiæ inſtituto. *Iuſſuſque* conſtanter collum præbere. Vtinam, *inquit*, tu tam ſtrenuè percutias. *Et ille valde trepi-*

NOTÆ.

eiſdem quoque à prætereuntibus indultum: ut liquet ex Horatii Oda 28. lib. 1. aliorumque locis. Hucque facit iſtud Lucani lib. 8.

——*ſummas dimovit arenas.*
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus poſuit ſcrobe.

Nec abit verſus Taciti lib. 3. Hiſt 25. *Simul attollere corpus, aperire humum, ſupremo erga parentem officio fungi.* de eo qui bello civili occiderat patrem.

Cæterum confirmandæ opinioni noſtræ maxime ſervit Dionyſius lib 3. Antiq Rom. Deſcripto enim parricidio Horatii, ſubjicit de patre ejus. *Ille neque domum permiſit inferri corpus mortuæ filiæ, neque patrio ſepulchro ſepeliri, neque exequiis aut alio apparatu, neque cæteris ſolennibus celebrari voluit. ſed prætereuntes ipſam abjectam deſtitutamque eo ipſo, quo interfecta erat, loco, operuerunt lapidibus terraque ſuperimpoſitis, quaſi cadaver deſertum curarent ac ſepelirent.*

Ex cujus verbis clariſſima lux affulget Senecæ Hippolyto, carmine penultimo: ubi filio funeris ſolennia meditatus, uxorem Phædram damnat terræ his verbis:

Vos apparate regii flammam rogi:
At vos per agros corporis partes vagas
Anquirite. iſtam terra defoſſam premat.
Graviſq; tellus impio capiti incubet. Freinſhemius.

Vt humilem.] Vt brevem, neque ſatis profundam. & ad militarem artem pertinuit, tales ſcrobes ex diſciplina effodere. cum nempe noxii milites in caſtris damnati ſupplicio afficerentur.

Vt humilem.] Dicuntur *ſcrobes alti.* Quidni & *humiles* dici poſſunt, ita ut *humilis* & *altus* inter ſe opponantur? Itaque *humilis* ſcrobs erit, non *altus*, non *profundus*.

Plinius lib. 17. 19. *Supradicta ratio & ſcrobes fodere monſtravit. In aquoſis enim, neque altos, neque amplos facere expediet, aliter in æſtuoſo ſolo & ſicco* &c.

Vt humilem.] Haud ſatis depreſſam, ut debuit ex more & inſtituto militari. ſic æſtuaria, ſic littora *brevia* vocat Tacitus, quæ non profunda, neque navigationi opportuna.

1. *Ne hoc quidem.*] Sic arguit, morem militiæ, diſciplinamque belli omnem, penitus corruptam ac labefactam eſſe flagitio imperitantium.

Ne hoc quidem.] Arguit in omnibus imperii & militiæ partibus labare diſciplinam, ita ut nequidem hanc ſcrobem foderet miles ex more antiquo, aut ex diſciplina Rom.

2. *Protendere cervicem.*] Habitum hunc eorum qui gladio feriendi, deſcribit Panegyriſtes in Theodoſii laudatione: *Poplitem flectere; cervicem extendere ad plagam, fortaſſe non unam.* Quod ſupplicii genus tamen ignotum Reip priſcæ, etiam in militia. Ideo Lucanus:

—Nondum artis erat, caput enſe rotare.

Cœpit ſub Impp ſtatimque in creberrimo uſu: A militia cœpiſſe credo, & in milites primo, & à militibus uſurpatum.

Suetonius Calig. cap XXXII. *Miles decollandi artifex, quibuſcumque è cuſtodia capita amputabat.*

Seneca de ira, lib. 1. cap. XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt. & jam cervicem porrigebat: cum ſubito apparuit ille commilito qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio præpoſitus, condere gladium ſpeculatorem jubet.* Et exempla obvia poſt Auguſtum.

Honeſtior autem pœna gladii, quam ſecuris, ab eaque mente illam Antoni-

rias. Et ille multum tremens, cum vix[1] duobus ictibus caput amputaviſſet, ſævitiam apud Neronem jactavit, [2] *ſeſquiplaga interfectum à ſe* dicendo.
68 Proximum conſtantiæ exemplum, Sulpicius Aſper centurio præbuit. percunctanti Neroni, *cur in cædem ſuam conſpiraviſſet?* breviter reſpondens: *Non aliter tot [3] flagitiis ejus [4] ſubveniri potuiſſe.* Tum juſſam pœnam ſubiit. Nec cæteri centuriones in perpetiendis ſuppliciis

INTERPRTEATIO.

dans, cum vix duplici ictu caput Flavio *abſcidiſſet, crudelitatem ſuam celebravit apud Neronem,* & pluſquam uno ictu eum interemiſſe *gloriabatur. Poſt ea par fortitudinis ſpecimen exhibuit Sulpicius Aſer centurio, interroganti Neroni,* cur in necem ſuam conjuraſſet? *paucis reſpondens:* Non aliter tot ſceleribus ejus ſuccurri potuiſſe. *Tum imperatam mortem ſuſtinuit. Nec alii Centuriones in tolerandis pœnis*

NOTÆ.

ni Caracallæ vocem capio. Cum ſecuri Papinianus occiſus eſſet, *Gladio te exequi oportuit meum juſſum.*

Xenophon eleganter de Cyri expedit. lib. II. extremo: de cæde Menonis Theſſali: *Poſt aliorum Prætorum cædem, damnatus à rege interiit. Non ut Clearchus aliique duces, capite à cervicibus ablato (quod pulcherrimum mortis genus eſſe cenſetur), ſed annum totum variis contumeliis cruciatibuſque affectus, ut ſceleratus quiſpiam tandem obiit.* Lipſius.

1. *Duobus.*] Debuit uno ictu, niſi trepidaſſet præ ignavia & ſocordia.

2. *Seſquiplaga interfectum.*] Caligulæ præceptum. *Ita feri, ut mori ſe ſentiat.* Lipſius.

Seſquiplaga.] Quia *tremens* una plaga commilitonem interficere non potuerat, & tamen *ſeſquiplaga* per ſævitiam eum interfeciſſe jactabat, ut ſic ſe Neroni ſævienti adprobaret.

Seſquiplaga.] Quaſi ſic duplici morte, duplicique ſupplicio eum confeciſſet.

3. *Flagitiis.*] Præcipue inceſtum cum matre perpetratum, & parricidium, & incendium intelligit. Quod innuit alio loco Tacitus ſupra.

Flagitiis ejus ſubveniri potuiſſe.] Simile Suet. Tib 66. *Quin & Artabani Parthorum regis laceratus eſt literis, parricidia, & cædes, & ignaviam, & luxuriam objicientis, monentiſque, ut voluntaria morte maximo juſtiſſimoque civium odio quam primum ſatisfaceret.* Pichena.

Cicero de Verre lib. 1. *Ut ego hunc unum ejuſmodi reum poſt hominum memoriam fuiſſe arbitrer, cui damnari expediret.*

Seneca Epiſt. 77. *Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt.* Gronovius.

4. *Subveniri poſſe.*] Legi voluit, *obveniri* optimus & doctiſſimus Faber. Interpretaturque reſiſti, & obviam iri. Probabili per ſe conjecturæ fidem demit Suetonius, qui ad hæc ipſa verba reſpiciens ſcripſit, cap. XXXVII. *Cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non poſſent, niſi morte ſuccurrere, dedecorato flagitiis omnibus.*

Clare Dio qui vertit: ὅτι ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην: *quia aliter tibi ſubvenire non potui.* Sententia ergo animoſior retinenda, ex horum ſcripto, & interpretamento videtur. *Lipſius.*

Subveniri non poſſe.] Sic lib 6. 49. De Papinio: *Repentinum & informem exitum delegit jacto in præceps corpore, cauſſa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adſentationibus, atque luxu pepuliſſe juvenem ad ea, quorum effugium non niſi morte inveniret.*

Quod intelligunt, quaſi inceſtum admiſiſſet cum matre. quod crimen ac parricidium Neronis fere æquaret.

degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, ſed lamentationes ſuas etiam in teſtamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Veſtinus quoque conſul in crimen traheretur; violentum & infenſum ratus: ſed conjurati conſilia cum Veſtino non miſcuerant, quidam vetuſtis in eum ſimultatibus, plures quia præcipitem & inſociabilem credebant. Cæterum Neronis odium adverſus Veſtinum ex intima ſodalitate cœperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam deſpicit, ille [1] ferociam amici metuit, ſæpe aſperis faceriis [2] illuſus; quæ ubi multum ex vero traxere, acrem ſui memoriam relinquunt. Acceſſerat recens cauſſa, quod Veſtinus [3] Statiliam Meſſallinam matrimonio ſibi junxerat, haud

INTERPRETATIO.

minus conſtantes fuere. At non Fenio Rufo par virtus, ſed ſupremis tabulis etiam queſtus ſuos inſcripſit. Expectabat Nero, ut Veſtinus etiam conſul criminis argueretur, ferocem eum *& infeſtum exiſtimans: ſed conjurati cœpta non ſociarant cum Veſtino, nonnulli priſcis in illum offenſionibus, plures quia violentum & inſociabilem putabant. Ceterùm Neronis ſimultas contra Veſtinum orta erat ex familiari conſuetudine, dum hic inertiam imperatoris notam* ſibi *penitus contemnit, ille amici violentiam formidat, ſæpe acri dicacitate* Veſtini *irriſus, qua cum plurimum ex vero admixtum habuerit; penitus infixos iræ ſtimulos animo relinquit. Adjungebatur nova cauſſa, quod Veſtinus uxorem duxiſſet Statiliam Meſſallinam, haud ignarus, recenſeri inter*

NOTÆ.

1. *Ferociam amici.*] Seneca de Tranq. animi, cap 4. *Quorumdam parum idonea eſt verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in poteſtate, & illos ad temeraria verba qualibet indignatio effert. Quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. Ferox impatienſque natura irritamenta nocitura libertatis habet.*

2. *Illuſus.*] Sunt qui malint perdere amicum, vel ipſam principis gratiam, &, ut ita dicam. caput & ſe ipſos, quam feſtivum ſeu lepidum dictum. Hi per vanitatem, ac vecordiam ingenio abutuntur in exitium ſuum. quod patet exemplis multis.

Apophtegm. lib. 6. de Theocrito Chio. *Cum duceretur ad Antigonum Regem, atque hi qui ducebant, juberent hominem bono eſſe animo, fore enim incolumem, ſimul atque veniſſet ad oculos regis: omnem, inquit, ſpem ſalutis mihi adimitis: mordens regem, quod luſcus eſſet. Rex audito joco, juſſit hominem agi in crucem.*

Et de Stratonico citharœdo, poſt multa libere ſalſeque dicta: *Si rogas quod libertatis præmium tulerit, offenſo Nicocle Cypriorum rege? venenum bibit, & mortuus eſt.*

Apud Seneeam Suaſor. 4. Si Fuſcus, &c. *male de magnitudine deorum dixiſſet mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret, ſummis clamoribus*, Dixit illum Virgilii verſum,

Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat.

Auditor Fuſci quidam cujus pudori parco, cum hanc Suaſoriam de Alexandro ante Fuſcum diceret, putavit æque belle poni verſum eumdem, dixitque: Scilicet is ſuperis labor, &c. *Fuſcus illi ait: ſi hoc dixiſſes audiente Alexandro, ſcires apud Virgilium, & illum verſum eſſe:*

Capulo tenus abdidit enſem.

Et Xenophanes dicebat: *Cum Tyrannis aut jucundiſſime, aut minime loquendum.*

3. *Statiliam*] Quæ filia Statilii Tauri, qui amphitheatrum Romæ ſtruxit,

Rufum, quem eundem conſcium & inquiſitorem non tolerabant. Ergo inſtanti minitantique[1] renidens Scevinus, *neminem* ait *plura ſcire quam ipſum.* Hortaturque ulrro [2] *redderet tam bono principi vicem.* Non vox adverſum ea Fenio, non ſilentium, ſed [3] verba ſua præpediens, & pavoris manifeſtus. cæteriſque, ac maximo Cervario Proculo equite, ad convincendum eum conniſis, juſſu imperatoris à Caſſio milite, qui ob
67 inſigne corporis robur adſtabat, corripitur, vincirurque. [4] Mox eorumdem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo *diſſimilitudinem morum* ad defenſionem trahens; *neque ſe armatum cum inermibus* [5] *& effeminatis tantum facinus conſociaturum:* dein poſtquam urgebatur, confeſſionis gloriam amplexus, interrogatuſque à Nerone, quibus cauſſis ad [6] oblivionem ſacramenti proceſſiſſet: *Oderam te*, inquit, *nec quiſ-*

INTERPRETATIO.

nandum Fenium Rufum, quem eumdem conjuratum & quæſtioni præpoſitum haud ferebant. Igitur urgenti exterrentique Fenio renidens Scevinus dixit, neminem rei peritiorem eſſe, quam ipſum. *Incitatque ultrò*, ut tam bono imperatori gratiam referret. *Neque vox adverſus ea Fenio* conſtitit, *neque ſilentium, ſed ſermone titubans ſeque implicans, & formidinis compertus* fuit. *cæteriſque* conjuratis, *ac præcipue Cervario Proculo equite incumbentibus pro virili ad eum coarguendum facinoris, juſſu Neronis invadit eum Caſſius miles, qui ob vim corporis eximiam adſiſtebat, eique vincla induuntur. Dein eorumdem teſtimonio perculſus eſt Subrius Flavius tribunus prætorius, qui primò* diverſitatem ingenii *inſtitutaque vitæ ad diluendum crimen vertebat;* neque ſe militarem virum, tanti momenti facinus, cum imbellibus atque enervatis hominibus communicaturum. *Mox cum inſtarent acrius, decus confeſſionis aſſumens, & ſciſcitante Nerone*, quare ſacramenti ſui oblitus eſſet?

NOTÆ.

ſtantes, an viri militares aliquid auderent. ſed cum id fruſtra diu ſperaſſent, imo & ipſe præfectus prætorii ingrueret ſæviretque, exhauſta patientia tandem ſilentium abrumpunt.

1. *Renidens.*] Acerbe & maligne ringens rictu & ritu canino, potius quam ridens. Sic lib 4 60. *Tiberius torvus aut falſum renidens vultu.*

Sic lib. hiſt. 4. & 43. *Sequebatur Vibius Criſpus, ambo infenſi, vultu diverſo, Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidens* &c.

2. *Redderet.*] Ipſemet redderet eam gratiam tam bono principi. Vel redderet principi vicem, pro beneficio quo eum prætorio præfecerat, & viciſſim bonus eſſet tam bono principi.

3. *Verba ſua præpediens.*] Sall. in frag. *Sic vero quaſi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere.* Apud Nonium Marcellum.

4. *Mox eorum indicio.*] Melius credam, *eorumdem judicio* Acidalius.

Flor. *eorumdem indicio:* alii *eorum indicio.* Pichena.

Cum ſtatim ſubjiciatur, hunc Flavium, *diſſimilitudinem morum ad defenſionem traxiſſe: neque ſe armatum, cum inermibus & effæminatis tantum facinus conſociaturum.* Patet, vocem *eorumdem* non referendam ad Scevinum, & Fenium Rufum, ſed potius ad Cervarium Proculum, alioſque, de quibus modo præcedit; certe Fenium ei numero eximendum conſtat. *Freinshemius.*

5. *Et effeminatis.*] Intelligit præcipue Scevinum & Afranium viros ſenatorios, qui mollitia corporis infames.

6. *Oblivionem ſacramenti.*] Non te-

quam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruiſti. odiſſe cœpi poſtquam [1] *parricida matris & uxoris, auriga & hiſtrio & incendiarius extitiſti.* Ipſa retuli verba, quia non [2] ut Senecæ, vulgata erant. nec minus noſci decebat militaris viri ſenſus incomptos, ſed validos. Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidiſſe conſtitit, qui ut faciendis ſceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret, inſolens erat. Pœna

INTERPRETATIO.

Odio te habebam, *inquit*, & nemo vir militaris in te majori fide fuit, dum diligi meruiſti. Odio te habere cœpi, cum interfector parentis & conjugis, auriga & citharœdus & incendiarius fuiſti. *Ipſa verba tradidi, quia non ut Seneca publicata erant, nec minus conveniebat, ſciri militaris viri ſenſus inconditos, ſed fortes. Nihil in ea conſpiratione acerbius Neronis auribus auditum fuiſſe compertum eſt, qui ut ferox criminibus perpetrandis, ita audiendi qua patraſſet inſcius & impatiens erat. Sup-*

NOTÆ.

mere ſacramenti mentio. Nam milites ſub impp. ante omnia jurabant in principis ſalutem.

Pulchre Arrianus lib. 1. cap. 14. *Deo praſtandum nobis jusjurandum eſt, quale militibus, Cæſari. At illi mercede acceptâ jurant rebus omnibus ſe prapoſituros ſalutem Cæſaris.*

Tertullianus alluſit docte, ut ſolet, de Corona militis, ubi diſſuadet Chriſtiano militiam: *Credimuſne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere? & in alium Dominum reſpondere poſt Chriſtum? & ejerare patrem ac matrem & omnem proximum, quos & lex honorare pracepit.*

Nam expreſſit propemodum formulam ipſam: quam attentus lector hauriet è Suetonii Calig. cap XV. *De ſororibus auctor fuit, ut omnibus ſacramentis adjiceretur: Neque me liberoſque meos cariores habeo, quam Caium & ſorores ejus.* ubi ſcribendum aio, *habebo.*

Quod juramentum Dio etiam communicare cum ſenatoribus videtur, in acta jurantibus anno novo, de ipſo Caio, lib LIX. *De Auguſto & Caio Cæſare multaque alia jurarunt, ut ſolemne eſt, ac etiam pra ſe ipſis & liberis ſuis, & ipſum & ſorores ipſius honoraturos.*

Appoſite ergo hic Nero à milite quærit, cur oblitus ſacramenti, perditum ire voluerit, in cujus ſalutem juraverat. *Lipſius.*

Sacramenti.] Etiam cum exſpiraret Nero, idem exprobravit centurioni, qui ipſius auxilio adveniſſe ſimulabat, teſte Sueton. Ner. 49.

Semianimiſque adhuc interrumpenti centurioni, & panula ad vulnus appoſita, in auxilium ſe veniſſe ſimulanti, non aliud reſpondit, quam ſero, & hac eſt fides, nempe ſacramenti.

Ad oblivionem ſacramenti.] Id poſtulabat præcipue, quia vir ille militaris & tribunus cohortium prætorianarum, qui præcipuo quodam fidei ſacramento obſtrictus erat principi, qui præeſſet cohorti, quæ per vices excubias ageret, pro foribus palatii ex more.

1. *Parricida.*] *Parricida* dici potuit etiam de Octavia, quia ipſa hæc ſoror ſimul & uxor. Parricida etiam fuit patris & fratris, amitæ, & omnium propinquorum, & ipſius patriæ, quippe incendiarius, & ſic etiam publicus parricida fuit.

2. *Vt Seneca.*] An tantæ audaciæ verba Senecæ, an tam vividi & acres ſenſus illius orationis adverſus principem? Puto, potius Seneca ad ſeipſum convertit ſermonem, & de virtute ſapientiaque aliquid eximium diſſeruit.

Et forte comparat Tac. hic utriuſque verba præciſe tantum, quia oratio Senecæ vulgata eſt & edita, non item verba Subrii Flavij, quæ preſſa ſilentio, metu dominantis.

Quia non ut Seneca vulgata erant.] Videtur ſic innuere Tacitus, eo libello quem moriens conſcripſit Seneca, prompſiſſe eum aliqua conſtanter adverſus

ſulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an diſſimulando metu. cum ingreſſi milites *vocari eum à tribuno* dixere. Ille nihil demoratus exſurgit. & omnia ſimul properantur, clauditur cubiculo, præſto eſt [1] medicus, abſcinduntur venæ, vigens adhuc [2] balneo infertur, calida aqua merſatur, nulla edita voce, qua ſemet miſeraretur Circumdati interim cuſtodia qui ſimul diſcubuerant, nec niſi provecta nocte emiſſi ſunt, poſtquam pavorem eorum ex menſa exitium opperientium & imaginatus & irridens Nero, *ſatis ſupplicii fuiſſe* ait *pro epulis conſularibus.* Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is pro- 70 fluente ſanguine, ubi frigeſcere pedes manuſque, & paulatim ab extremis cedere ſpiritum, fervido adhuc & compote mentis pectore intelligit; recordatus carmen à ſe compoſitum, quo vulneratum militem per ejuſmodi mortis imaginem obiſſe tradiderat, [3] verſus ipſos rettulit, eaque illi ſuprema vox fuit. Senecio poſthac, & Quinctianus, & Sce-

INTERPRETATIO.

conſulis obierat, & epulas celebrabat, ſive quia nihil timebat, ſive ut ſic formidinem tegeret, cum introeuntes milites, illum vocari à tribuno nuntiarunt. Ille nihil cunctatus aſſurgit. At cuncta ſimul feſtinantur, cubiculo includitur, adeſt medicus, abrumpuntur venæ, ſpirans adhuc balneo inducitur, tepenti aqua immergitur, nulla emiſſa voce, qua deploraret exitium ſuum. Interea ſepti ſatellitio, qui ſimul epulati erant, nec niſi multa jam nocte dimiſſi ſunt. Cum metum illorum, inſtantem mortem expectantium, & ſibi fingens animo, & illudens Nero, dixit illos *ſatis pœnarum ſubjiſſe pro conſulari convivio. Poſt ea* M. Annæi Lucani necem *præcipit. Is effluente cruore, cum pedes & manus frigere advertiſſet, & ſenſim ab extremis partibus abſcedere calorem, vivido adhuc & compote rationis pectore, venere in memoriam verſus à ſe compoſiti, quibus ſaucium militem eadem ſpecie mortis interiiſſe*, olim *ſcripſerat, & ipſum carmen memoravit. Eaque illi ultima vox fuit. Mox Senecio & Quin-*

NOTÆ.

Et pædagogo non jubente laſcivi
Parere gaudent villico capillati.

Plura ſupra iſtis in excurſu. *Lipſius.*

5. *Pari ætate.*] Habuerunt & *pædagogia ingenuorum*, ut tradit Sueton. de Nerone 27. Sed puto, ſoli principes, & vi dominationis, non ex more. nam & ex nobilitate libidinis incitamentum.

1. *Medicus.*] Qui ſecabat venas. tales medicos, ſeu potius carnifices mittebat ipſe Nero, tali arte & opera dignus artifex.

2. *Balneo.*] *Calida aqua merſatur*, ut velocius manet cruor è venis. non igitur in balneo Laconico, & ſicco, ut vult Lipſius, ubi de Seneca. *Balneo illatus, & vapore ejus examinatur.* Nempe vapore aquæ calidæ, qua mergebatur corpus, ut habet hic Tac. de Veſtino, qui vigens adhuc merſatur tali aqua, & ejus vapore enecatur.

3. *Verſus ipſos rettulit.*] Sunt haud dubie iſti,

Scinditur avulſus, nec ſicut vulnere ſanguis
Emicuit lentus, ruptis cadit undique venis.
Diſcurſuſque anima diverſa in membra meantis
Interceptus aquis. Lipſius.

Verſus ipſos rettulit.] Si in Pharſalide quiſquam eſt miles, cujus expirantis imaginem Lucanus moriens expreſſit. Is eſt Tullus, lethifero ſerpentis ictu, de quo ille ſcripſerat. lib. 9. & 6. *Vermanius.*

vinus, non ex priore vitæ mollitia, mox reliqui conjuratorum periere,
71 nullo facto dictove memorando. Sed compleri [1] interim urbs funeribus, Capitolium [2] victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, [3] ornare lauru domum, [4] genua ipſius advolvi, & dextram [5] oſculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis & [6] Cervarii Proculi feſtinata indicia impunitate remuneratur: Milichus præmiis ditatus, [7] *Conſervatoris* ſibi no-

INTERPRETATIO.

tianus & Scevinus, non ex priore vita laſcivia, dein cateri conjurati interiere, nullo facto, aut dicto quod celebrari in poſteros debeat. Sed interea civitas impleri exequiis, Capitolium hoſtiis: interemptis, alius filio, fratre alius, aut cognato, aut amico gratias diis referre, ades lauro exornare, ad pedes Caſaris procumbere & manum identidem oſculari. Atque ille id latitia ſpecimen arbitratus, venia donat Antonium Natalem, & Cervarium Proculum, ob feſtinatam inſidiarum *proditionem.* Et *Milichus mercede, atque opibus cumulatus,* SERVATORIS *vocabulum Graca ejus rei ap-*

NOTÆ.

1. *Interim.*] Interea dum completur *urbs funeribus*, impletur ſimul & *Capitolium victimis*; nempe quæ pro ſalute & incolumitate principis mactabantur innumeræ. Et greges univerſi immolati à privatis ſic principem demerentibus, deorumque iram, vel Neronis potius ſævitiam cohibere effuſo eo ſanguine conantibus.

Mactabant pecora & armenta, ne mactaret homines Nero. Sic & Domitiano graſſante, greges hoſtiarum in Capitolio immolati. vide Plin. Panegyr.

2. *Victimis.*] Sic poſt occiſam matrem victimæ paſſim cæſæ in Campania. Rebus lætis talia invaluerant. Suet. Cal. 13. *Tamen inter altaria & victimas ardenteſque tadas, denſiſſimo & latiſſimo obviorum agmine inceſſit.*

Sic apud Orientales reges uſurpatum. Curt. 8. *Cum Rex ſane in publico conſpici patitur, thuribula argentea miniſtri ferunt* &c.

Et lib. 5. *Totum iter floribus coroniſque conſtraverat, argenteis altaribus ab utroque latere diſpoſitis, qua non thure modo, ſed omnibus odoribus cumulaverat.*

3. *Ornare lauru domum.*] Id eſt, fores ædium. quod ſolemne fuit in lætitia, rebuſque proſperis, ut patet ſupra lib. 3. ubi de Piſone.

4. *Genua ipſius advolvi.*] Ritus ille adorandi alibi opportunior memoratu. Nam Tacitus Neronis dextram intelligit. Suetonius Domitiano: *Canidi patris concubina ex Iſtria reverſa, oſculumque, ut aſſuerat, offerenti, manum prabuit.* Gronovius.

5. *Oſculis fatigare.*] Nempe dextram Neronis. ſic Tac. lib. 1. hiſt. 45 De Senatoribus: *Laudare militum judicium, exoſculari Othonis manum.* Sic & Suet. Cal. 56. *Modo ex aliqua cauſſa, oſculandam manum offerre.*

Igitur oſculandam manum offerebant principes. Et Cajus etiam pedes. uſque adeo veſanus fuit, & civilis ingenii ac principatus immemor, qui libertatem premit, non opprimit, qui cives, non ſervos cogitat.

6. *Cervarii Proculi*] Quia vicerat Fenium Rufum præfectum. De quo ſupra: *Cateriſque ac maxime Cervario Proculo equite ad convincendum eum converſis,* &c.

7. *Conſervatoris ſibi nomen,* &c.] Quem enim nos *ſervatorem*, ſeu *ſalutarem* dicere poſſumus, Græci, σωτῆρα vocant. Nam *ſalvus* dicitur, *ſalvare* non dicitur. *Soſpitam* Junonem quaſi ſervatricem coluit antiquitas. σωτὴρ vocabatur; qui

men [1] Græco ejus rei vocabulo aſſumpſit. E tribunis Granius Silvanus quamvis [2] abſolutus, ſua manu cecidit: Statius Proximus veniam quam ab imperatore acceperat, [3] vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompejus, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quaſi principem non quidem odiſſent*, [4] *ſed tamen extimarentur*.

INTERPRETATIO.

pellatione accepit. E tribunis Granius Silvanus, licet impunitate conceſſa, ſibi manus attulit: Statius Proximus ſalutem quam ipſi princeps tribuerat, vanitate interitus abjecit. Poſt hæc abdicati tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, non quidem *velut* imperatorem odio haberent, ſed tamen

NOTÆ

ſervarat. Vnde Græci Bacchum σωτῆρα appellabant, quod eos in Myſia Telepho graſſante ſervaſſet.

Plinius de corona graminea lib. 22. *Contigit nulli, niſi ab univerſo exercitu ſervato, ſervatori data.* Extabat quoque elogium in Pharo inſula *deis ſalutaribus* ob navigantes.

Noſter l. 2 Hiſt *Mariccus quidam è plebe Boiorum concitis octo millibus hominum, aſſertor Galliarum, & deus dicebatur.*

Idem refert, Domitianum in conflagratione Capitolii, irrumpentibus Vitellianis, cum lineo amictu ſacricolis immixtus evaſiſſet, potiente rerum Patre, *Iovi conſervatori* aram poſuiſſe.

Liv. lib. 44. *Quorum agmen Imperator ſecutus, proſequentibus cunctis ſervatorem, liberatoremque acclamantibus.* Lipſius.

1. *Græco.*] Cic. de Verre act. 2 *Itaque eum non ſolum patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non poſſit, is eſt nimirum Soter, qui ſalutem dedit.*

2. *Abſolutus*] Unde hoc? cur abſolvuntur à Nerone Tribuni prætoriani? forte ne inter funera tot virorum illuſtrium, tandem inviſum ſe faceret militibus. Hinc aliis parcit, aliis dat exſilia.

Abſolutus.] Sed cur Silvanus abſolutus? Fuit certe ille inter conjuratos. Forte aliquam operam egregiam navarat inter tot procellas & pavores Neronis, & quia vir militaris & prætorianus. Veniam meruit.

3. *Vanitate exitus.*] Ad quid enim talis mors ſeu exitus? Vel prius, audendo aliquid, mori debuit, vel vivere poſt veniam. Certe, intempeſtivus & vanus ille exitus. Cui enim bono? Niſi forte Remp. ſubverſam cogitaret, & futura mala ſic effugeret; ſed quid, niſi ignavia?

Vanitate exitus.] Forti exitu vanam gloriam captavit, ſed fruſtra. namque cum ſe occidit, cum vita ſimul & gloriam amiſit. Neque enim laudata mors in tali homine, aut caſu. ſicque inanis & vanus talis exitus.

4. *Sed tamen extimarentur.*] Scripſimus, *exiſtimarentur.* Paulo poſt in regio codice eſt; *Brutio Catullino.* Rhenanus.

Libri veteres fere omnes, *extimarentur*, cui Rhenanus ſuppoſuit, *exiſtimarentur.* Ego leviſſima mutatione reſtitui, *extimerentur.* Optimo ſenſu, id eſt, non quaſi ipſi principem odiſſent, ſed quia princeps eos extimeſcebat.

Et eſt verbum Tacito familiare. Annal. lib. XI. *Cujus ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in regnum veniſſet, poſſe extimeſci.* Lib 16. *Vultumque & ſpiritus, & libertatem inſontis ultro extimuit.* Pichena.

Extimerentur.] Alii *exiſtimarentur*, ſed fere eodem ſenſu. nam ſi timentur, odio habentur, ſi exiſtimantur odiſſe principem, etiam odio habentur & timentur. *Quem metuunt oderunt.*

Extimarentur.] Puto, ſcripſerat *extimarentur*, & ſic in veteribus libris fuit. Et ſic etiam habet Plin. lib 10. 48. *Attagen maxime Ionius celebratur, vocalis alias, captus vero obmuteſcens, quondam*

Nonio Priſco per amicitiam Senecæ & Glitio Gallo atque Annio Pollioni 1 infamatis magis quam convictis, data exſilia. Priſcum Antonia Flacilla conjunx comitata eſt, Gallum Egnatia Maximilla: 2 magnis primum & integris opibus, poſt 3 ademptis. quæ utraque gloriam eis auxere. Pellitur &

INTERPRETATIO.

odiſſe exiſtimarentur. *Exſilio pelluntur Nonius priſcus, ob familiaritatem Senecæ, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio, diffamati magis, quam comperti rei. Antonia Flacilla ſe Priſco viro ſuo comitem exſilii adjunxit, & Egnatia Maximilla Gallo, ingentibus primum & intactis opibus, dein ablatis. quæ utraque re decus feminarum*

NOTÆ.

extimatus inter raras aves. Idem ipſe & aliis locis.

Sed extimerentur.] Non forte quidẽ oderant ipſi principem, ſed *exiſtimabantur* odiſſe, unde odium principis, & quaſi crimen, unde & exitium. malim *exti marentur*, nempe pro *exiſtimarentur.*

1. *Infamatis.*] Infamati, quia temere nominati à conjuratis, forte metu & dolore cruciatuum, vel ſpe effugiendi, ſed nihil probatum. Nominati & diffamati non rei, non convicti illi.

Infamatis.] Nonius Priſcus propter amicitiam Senecæ ſubverſus eſt, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio infamati, ſeu ſuſpectiti magis, quam convicti illi.

Puto, tres iſtos infamatos per amicitiam Senecæ Quippe eos pari exitio involutos innuere videtur Tacitus.

Patet ſupra cap 50. Senecionem fuiſſe amicum Annii Pollionii, & etiam Glitii Galli; at Senecio amicus pridem Senecæ; nam ille ipſe eſt qui initio ſimulabat amorem in Acten, & nomine principis dona libertinæ offerebat.

Illi itaque ob amicitiam Senecæ ſuſpecti, & exiſtimati ſunt participes fuiſſe conjurationis, non autem convicti ſunt.

Veriſimile eſt, Senecam feſſum ambitione, honoribus, aula & opibus, abfuiſſe mente procul à talibus juvenum conſiliis, forte & amicos iſtos, licet nominatos à Senecione & Lucano. Qui forte hinc veniam & innocentiam ſperarent, Si multos & innocentes etiam monſtrarent, ſicque rem involuerent.

Quod notandum: Atilla à ſolo filio nominata, à ſolo Quinctiano Glitius Gallus, à ſolo Senecione Annius Pollio. Sicque non convicti ſunt, ſed tantum infamiæ monſtrati.

2. *Magnis primum.*] Eſt qui intelligat de opibus maritorum, ita ut uxores ſecutæ ſint viros exſules, cum ipſi magnas opes poſſiderent dein & ademptis, comitari ipſæ perſeverarent viros inopes, quod falſum puto.

Potius ademptæ erant opes viris ut reis, ut damnatis, & intactæ manſerant opes feminarum, quas ſuppeditabant in ſubſidium virorum inopum. unde major gloria ipſarum, dein & ademptæ opes etiam feminis, creſcente in dies ſævitia, ſimul & avaritia Neronis, cujus odium & cupiditas crimen feminarum fuit.

Niſi forte utrique & viri & feminæ retinuerint ſuas opes, cum in exilium abirent. quod falſum puto de viris, ut dixi, & quia præcipue hîc agitur de gloria feminarum, puto etiam propriis opibus eas eſſe. Et certe liberi exſulum ad ultiſpoliamam neceſſitatem redacti, ita ut & ſtipem corrogare prohiberentur. ſi id in liberis & filiis, quid in uxoribus & matribus factum putas?

3. *Ademptis.*] Opes exulibus viris primò ademptæ, dein etiam uxoribus exſulum. Exilio damnati amittebant ſuas opes, non uxores illorum, & in hoc gloria iſtarum feminarum, quod ſecutæ eſſent viros cum propriis & ſuiſmet opibus, quibus ſe & viros ſuſtentabant, & quod etiam ademptis ſibi illis opibus, tamen ſequi viros non deſtiterint, & puto, propterea ademptæ opes feminis, quia ſecutæ viros

Rufus

cumſtantibus militibus; 1 *ne hoc quidem*, inquit, *ex diſciplina*; admonituſque fortiter 2 protendere cervicem. *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter fe-*

INTERPRETATIO.

ſentibus militibus: ne illud quidem, ait, ex militiæ inſtituto. *Iuſſuſque* conſtanter collum præbere. Vtinam, *inquit*, tu tam ſtrenuè percutias. *Et ille valde trepi-*

NOTÆ.

eiſdem quoque à prætereuntibus indultum: ut liquet ex Horatii Oda 28. lib. 1. aliorumque locis. Hucque facit iſtud Lucani lib. 8.

——— *ſummas dimovit arenas.*
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus poſuit ſcrobe.

Nec abit verſus Taciti lib. 3. Hiſt 25. *Simul attollere corpus, aperire humum, ſupremo erga parentem officio fungi.* de eo qui bello civili occiderat patrem.

Cæterum confirmandæ opinioni noſtræ maxime ſervit Dionyſius lib 3. Antiq Rom Deſcripto enim parricidio Horatii, ſubjicit de patre ejus. *Ille neque domum permiſit inferri corpus mortuæ filiæ, neque patrio ſepulchro ſepeliri, neque exequiis aut alio apparatu, neque cæteris ſolennibus celebrari voluit. ſed prætereuntes ipſam abjectam deſtitutamque eo ipſo, quo interfecta erat, loco, operuerunt lapidibus terraque ſuperimpoſitis, quaſi cadaver deſertum curarent ac ſepelirent.*

Ex cuius verbis clariſſima lux affulget Senecæ Hippolyto, carmine penultimo: ubi filio funeris ſolennia meditatus, uxorem Phædram damnat terræ his verbis;

Vos apparate regiꝫ flammam rogi:
At vos per agros corporis partes vagas
Anquirite. iſtam terra defoſſam premat.
Graviſq; tellus impio capiti incubet. Freinſhemius.

Vt humilem.] Vt brevem, neque ſatis profundam. & ad militarem artem pertinuit, tales ſcrobes ex diſciplina effodere, cum nempe noxii milites in caſtris damnati ſupplicio afficerentur.

Vt humilem.] Dicuntur *ſcrobes alti.* Quidni & *humiles* dici poſſunt, ita ut *humilis* & *altus* inter ſe opponantur? Itaque *humilis* ſcrobs erit, non *altus*, non *profundus*.

Plinius lib. 17. 19. *Supradicta ratio & ſcrobes fodere monſtravit. In aquoſis enim, neque altos, neque amplos facere expedict, aliter in æſtuoſo ſolo & ſicco* &c.

Vt humilem.] Haud ſatis depreſſam, ut debuit ex more & inſtituto militari. ſic æſtuaria, ſic littora *brevia* vocat Tacitus, quæ non profunda, neque navigationi oportuna.

1. *Ne hoc quidem.*] Sic arguit, morem militiæ, diſciplinamque belli omnem, penitus corruptam ac labefactam eſſe flagitio imperitantium.

Ne hoc quidem.] Arguit in omnibus imperii & militiæ partibus labare diſciplinam, ita ut nequidem hanc ſcrobem foderet miles ex more antiquo, aut ex diſciplina Rom.

2. *Protendere cervicem.*] Habitum hunc eorum qui gladio feriendi, deſcribit Panegyriſtes in Theodoſii laudatione: *Poplitem flectere; cervicem extendere ad plagam, fortaſſe non unam.* Quod ſupplicii genus tamen ignotum Reip priſcæ, etiam in militia. Ideo Lucanus:

—Nondum artis erat, caput enſe rotare.

Cœpit ſub Impp ſtatimque in creberrimo uſu: A militia cœpiſſe credo, & in milites primo, & à militibus uſurpatum.

Suetonius Calig. cap XXXII *Miles decollandi artifex, quibuſcumque è cuſtodia capita amputabat.*

Seneca de ira, lib. 1. cap. XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt. & jam cervicem porrigebat: cum ſubito apparuit ille commilito qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio præpoſitus, condere gladium ſpeculatorem jubet.* Et exempla obvia poſt Auguſtum.

Honeſtior autem pœna gladii, quam ſecuris, ab eaque mente illam Antoni-

riat. Et ille multum tremens, cum vix [1] duobus ictibus caput amputaviſſet, ſævitiam apud Neronem jactavit, [2] *ſeſquiplaga interfectum à ſe* dicendo.
68 Proximum conſtantiæ exemplum, Sulpicius Aſper centurio præbuit. percunctanti Neroni, *cur in cædem ſuam conſpiraviſſet?* breviter reſpondens: *Non aliter tot* [3] *flagitiis ejus* [4] *ſubveniri potuiſſe.* Tum juſſam pœnam ſubiit. Nec cæteri centuriones in perpetiendis ſuppliciis

INTERPRTEATIO.

dans, cum vix duplici ictu caput Flavio *abſcidiſſet, crudelitatem ſuam celebravit apud Neronem,* & pluſquam uno ictu eum interemiſſe *gloriabatur. Poſt ea par fortitudinis ſpecimen exhibuit Sulpicius Afer centurio, interroganti Neroni,* cur in necem ſuam conjuraſſet? *paucis reſpondens:* Non aliter tot ſceleribus ejus ſuccurri potuiſſe. *Tum imperatam mortem ſuſtinuit. Nec alii Centuriones in tolerandis pœnis*

NOTÆ.

ni Caracallæ vocem capio. Cum ſecuti Papinianus occiſus eſſet, *Gladio te exequi opportuit meum juſſum.*

Xenophon eleganter de Cyri expedit. lib. II. extremo: de cæde Menonis Theſſali: *Poſt aliorum Prætorum cædem, damnatus à rege interiit. Non ut Clearchus aliique duces, capite à cervicibus ablato (quod pulcherrimum mortis genus eſſe cenſetur) ſed annum totum variis contumeliis cruciatibuſque affectus, ut ſceleratus quiſpiam tandem obiit.* Lipſius.

1. *Duobus.*] Debuit uno ictu, niſi trepidaſſet præ ignavia & ſocordia.

2. *Seſquiplaga interfectum.*] Caligulæ præceptum. *Ita feri, ut mori ſe ſentiat.* Lipſius.

Seſquiplaga.] Quia *tremens* una plaga commilitonem interficere non potuerat, & tamen *ſeſquiplaga* per ſævitiam eum interfeciſſe jactabat, ut ſic ſe Neroni ſævienti adprobaret.

Seſquiplaga.] Quaſi ſic duplici morte, duplicique ſupplicio eum confeciſſet.

3. *Flagitiis.*] Præcipue inceſtum cum matre perpetratum, & parricidium, & incendium intelligit. Quod innuit alio loco Tacitus ſupra.

Flagitiis ejus ſubveniri potuiſſe.] Simile Suet. Tib 66. *Quin & Artabani Parthorum regis laceratus eſt literis, parricidia, & cædes, & ignaviam, & luxuriam objicientis, monentiſque, ut voluntaria morte maximo juſtiſſimoque civium odio quam primum ſatisfaceret.* Pichena.

Cicero de Verre lib 1. *Ut ego hunc unum ejuſmodi reum poſt hominum memoriam fuiſſe arbitrer, cui damnari expediret.*

Seneca Epiſt. 77. *Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt.* Gronovius.

4. *Subveniri poſſe.*] Legi voluit, *obveniri* optimus & doctiſſimus Faber. Interpretaturque reſiſti, & obviam iri. Probabili per ſe conjecturæ fidem demit Suetonius, qui ad hæc ipſa verba reſpiciens ſcripſit, cap. XXXVII. *Cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non poſſent, niſi morte ſuccurrere, dedecorato flagitiis omnibus.*

Clare Dio qui vertit: ὅτι ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην: *quia aliter tibi ſubvenire non potui.* Sententia ergo animoſior retinenda, ex horum ſcripto, & interpretamento videtur. *Lipſius.*

Subveniri non poſſe.] Sic lib 6. 49. De Papinio: *Repentinum & informem exitum delegit jacto in præceps corpore, cauſſa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adſentationibus, atque luxu pepuliſſe juvenem ad ea, quorum effugium non niſi morte inveniret.*

Quod intelligunt, quaſi inceſtum admiſiſſet cum matre. quod crimen ac parricidium Neronis fere æquaret.

degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, ſed lamentationes ſuas etiam in teſtamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Veſtinus quoque conſul in crimen traheretur; violentum & infenſum ratus: ſed conjurati conſilia cum Veſtino non miſcuerant, quidam vetuſtis in eum ſimultatibus, plures quia præcipitem & inſociabilem credebant. Cæterum Neronis odium adverſus Veſtinum ex intima ſodalitate cœperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam deſpicit, ille [1] ferociam amici metuit, ſæpe aſperis faceriis [2] illuſus; quæ ubi multum ex vero traxere, acrem ſui memoriam relinquunt. Acceſſerat recens cauſſa, quod Veſtinus [3] Statiliam Meſſallinam matrimonio ſibi junxerat, haud

INTERPRETATIO.

minus conſtantes fuere. At non Fenio Rufo par virtus, ſed ſupremis tabulis etiam queſtus ſuos inſcripſit. Expectabat Nero, ut Veſtinus etiam conſul criminis argueretur, ferocem eum & infeſtum exiſtimans: ſed conjurati cœpta non ſociarant cum Veſtino, nonnulli priſcis in illum offenſionibus, plures quia violentum & inſociabilem putabant. Ceterùm Neronis ſimultas contra Veſtinum orta erat ex familiari conſuetudine, dum hic inertiam imperatoris notam ſibi *penitus contemnit, ille amici violentiam formidat, ſæpe acri dicacitate* Veſtini *irriſus, quæ cum plurimum ex vero admixtum habuerit; penitus infixos iræ ſtimulos animo relinquit. Adjungebatur nova cauſſa, quod Veſtinus uxorem duxiſſet Statiliam Meſſallinam, haud ignarus, recenſeri inter*

NOTÆ.

1. *Ferociam amici.*] Seneca de Tranq. animi, cap 4. *Quorumdam parum idonea eſt verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in poteſtate, & illos ad temeraria verba qualibet indignatio effert. Quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. Ferox impatienſque natura irritamenta nocitura libertatis habet.*

2. *Illuſus.*] Sunt qui malint perdere amicum, vel ipſam principis gratiam, &, ut ita dicam, caput & ſe ipſos, quam feſtivum ſeu lepidum dictum. Hi per vanitatem, ac vecordiam ingenio abutuntur in exitium ſuum. quod patet exemplis multis.

Apophtegm. lib. 6. de Theocrito Chio. *Cum duceretur ad Antigonum Regem, atque hi qui ducebant, juberent hominem bono eſſe animo, fore enim incolumem, ſimul atque veniſſet ad oculos regis: omnem, inquit, ſpem ſalutis mihi adimitis: mordens regem, quod luſcus eſſet. Rex audito joco, juſſit hominem agi in crucem.*

Et de Stratonico citharœdo, poſt multa libere ſalſeque dicta: *Si rogas quod libertatis præmium tulerit, offenſo Nicocle Cypriorum rege? venenum bibit, & mortuus eſt.*

Apud Senecam Suaſor. 4. Si Fuſcus, &c. *male de magnitudine deorum dixiſſet mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret, ſummis clamoribus,* Dixit illum Virgilii verſum,

Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat.

Auditor Fuſci quidam cujus pudori parco, cum hanc Suaſoriam de Alexandro ante Fuſcum diceret, putavit æque belle poni verſum eumdem, dixitque: Scilicet is ſuperis labor, &c. *Fuſcus illi ait: ſi hoc dixiſſes audiente Alexandro, ſcires apud Virgilium, & illum verſum eſſe:*

Capulo tenus abdidit enſem.

Et Xenophanes dicebat: *Cum Tyrannis aut jucundiſſime, aut minime loquendum.*

3. *Statiliam*] Quæ filia Statilii Tauri, qui amphitheatrum Romæ ſtruxit,

69 neſcius inter adulteros ejus & Cæſarem eſſe. Igitur non crimine, non accuſatore exſiſtente, quia [1] ſpeciem, judicis induere non poterat, [3] ad vim dominationis converſus, Gerelanum tribunum cum cohorte militum immittit: jubetque *prævenire conatus conſulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventem*; quia Veſtinus imminentes foro ædes, [4] decoraque ſervitia, & [5] pari ætate habebat. Cuncta eo die munia con-

INTERPRETATIO.

adulteros ejus & Neronem. Itaque nullo facinore, neque delatore exiſtente, quia tum judicis partes ſuſtinere non poterat, ad vim imperii flectit, immittitque Gerelanum tribunum cum prætoria cohorte, imperatque prævertere conſilia conſulis, invadere velut arcem illius, & profligare delectum exercitum juvenum. *Nam Veſtinus habebat imminentem foro domum, ſervos forma præcellentes, & ſimili ætate. Illo die omnia munia*

NOTÆ.

& abneptis viri qui bis conſul & triumphalis fuit. De hac fœmina vetus interp Juven. Sat. 6. ad hunc verſum: *Illa tamen gravior*, ſic ſcribit.

Statiliam Meſſalinam inſectatur, quæ poſt quatuor matrimonia diverſo exitu ſoluta, poſtremo Neroni nupſit. Poſtquem interemptum & opibus & forma & ingenio plurimum viguit. Conſectata eſt uſum eloquentiæ uſque ad ſtudium declamandi.

Itaque quartus eam vir duxit Veſtinus, quintus Nero. Potuit etiam numerari Otho inter mœchos, aut maritos illius, qui tamen non ipſam duxit.

Statiliam.] Antea ejus adulter fuerat Nero in aliis matrimoniis. Nam tertiis nuptiis illam duxit Veſtinus, qui propterea occiſus eſt à Nerone, ut eamdem ipſe duceret, duxitque. & poſt mortem Neronis eam ducere voluit Otho.

Suet. Oth. 10. *Binos codicillos exaravit ad ſororem conſolatorios, ſed & ad Meſſalinam Neronis, quam matrimonio deſtinaverat, commendans reliquias ſuas, & memoriam.* Et Tacitus haud dubie ſcripſerat nuptias illas Neronis cum Meſſalina, ſed in libris qui periere.

De hac Sueton. Ner. 35. *Tauri bis conſulis ac triumphalis abneptem (duxit) quam ut potiretur, virum ejus Atticum Veſtinum Coſ. in honore ipſo trucidavit.*

Statiliam Meſſalinam.] Hanc occiſo Veſtino, Poppæaque ictu calcis interfecta, duxit uxorem Nero, dein Otho eam ſibi deſtinabat, ſi viciſſet.

Mire ingenioſa & erudita hæc femina, ornamentum ſeculi ſui futura, ſi formæ pudicitiam, ſi ingenio & ſtudiis ſanctimoniam, & bonas artes ſociaret. Sed *rara eſt concordia formæ, atque pudicitiæ.*

Mutabat hæc maritos, ut adulteros, & cauſa fuit exitii Veſtino conſuli, jam ante adulterio Neronis, & aliorum fœdata ſtupris. Et quo magis famoſi, amores illius, eo latius diutiuſque maritorum infamiam propagavit procacis ingenii femina.

1. *Speciem.*] Quia illudere non potuit Senatui & legibus per delatores, ut ſolebat, idcirco ad vim & poteſtatem imperii convertitur, & quia jure non potuit Veſtinum ſubvertere, vi dominationis afflixit.

2. *Iudicis.*] Perfecta ſic erit oppoſitio ſive anthitheſis, quia ſpeciem judicis *induere non poterat*, ad vim dominationis converſus. Vel ſic, *quia ſpeciem judicis induere non poterat, ad vim* principis *converſus*. Sic ſupra, *ignaviam principis*, & *ferociam amici* opponit Tac. ubi de Veſtino.

3. *Ad vim.*] Cum jure interficere eum non poſſet, ad vim imperii, ad ſupremum dominium recurrit.

4. *Decoraque ſervitia. & pari ætate.*] Exiſtimo, pædagogia deſcribit, id eſt, cœtum elegantium puerorum, quos compoſita veſte, facie, capillis in publico habebant: & plerumque una ætate. Sic dicta quia ſub Pædagogo. Martialis.

mum mœroris in adulationem demiſſis, ¹ Iunium Gallionem Senecæ fratris morte pavidum, & pro ſua incolumitate ² ſupplicem, increpuit Salienus Clemens, *hoſtem & parricidam* vocans: donec conſenſu patrum deterritus eſt, *ne publicis malis abuti ad occaſionem p ivati odii videretur,* ³ *neu compoſitam aut oblitteratam manſuetudinem principis novam ad ſævitiam*

INTERPRETATIO.

in ſenatu univerſis, ut quiſque maximo mœrore affectus erat, in adſentationem abjectis, Salienus Clemens objurgavit Iunium Gallionem, Senecæ fratris nece exterritum, & pro ſua ſalute orantem, eumque hoſtem & parricidam *appellabat, donec concordia patrum abſterritus eſt,* ne malis publicis abuti ad ultionem privatarum inimicitiarum putaretur, & ne quæ pacata jam & abolita erant lenitate imperitantis, ad novam

NOTÆ.

Plurimum mœroris.] Sic lib. 1. 7. *At Romæ ruere in ſervitium conſules, patres, eques, quanto quis inluſtrior, tanto magis falſi, ac feſtinantes.*

Sic & hic patres quo propinquiores eorum interempti, quo cariora eorum pignora ſublata erant, eo impenſius in adulationem demiſſi, abjectique, nempe in ſenatu ipſo.

Vt ſupra 71. *Alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectus, agere grates dijs &c, genua ipſius advolvi, & dextram ipſius fatigare.*

1. *Iunium Gallionem.*] Quem Nero poſt interfecit. Dio. In Euſebio autem clarius. *Iunius Annæus Gallio, frater Senecæ, egregius declamator, propria ſe manu interfecit: mortem ejus Nerone in ſuam præſentiam differente.*

Hoc confert illud Chronicon in annum hunc eundem, quo Lucanus & Seneca occiſi. Mirum in Tacito nihil eſſe, ſi tamen hoc tempore ea cædes. *Lipſius.*

Gallionem.] Is eſt, qui *unco tractum in cælum Claudium* dixit, eleganti irriſione. Quique nominatim voce Neronem citavit, ut in theatrum prodiret.

2. *Supplicem.*] Nempe apud patres in curia, non apud principem, qui tum non aderat in ſenatu. Forte Iunius Gallio loco ſententiæ aliquid addiderat de ſua innocentia. Sed cum ea quæ diceret vera, aut falſa pro opinione, favore aut libidine cujuſque Patrum reputarentur, ad preces in tanta conſternatione confugit, rogavitque Patres pro ſua ſalute.

At in tanto numero ſenatorum, non defuit acer adverſarius; qui occaſione data, non certe amore boni publici, ſed proprio odio, tales preces repelleret, & acriter inveheretur in ſupplicem.

Qui tamen à melioribus comprimitur abſterreturque, *ne publicis malis abuti ad occaſionem privati odij videretur.*

3. *Neu compoſita aut oblitterata manſuetudine principis novam ad ſævitiam* &c] Lectionem Flor. repoſui: *Neu compoſitam aut oblitteratam manſuetudinem principis novam ad ſævitiam retraheret.* Vulgati, *& oblitteratam*; ac deinde, *traheret.*

Fortaſſe locus ſic conſtrui poteſt: neu manſuetudinem principis retraheret ad novam ſævitiam, compoſitam jam, aut oblitteratam. ſed inepta, & abſurda conſtructio.

An legendum, *immanſuetudinem?* ſenſus certe aliquid tale exigit, cum dicat *novam ad ſævitiam.* Pichena.

Neu compoſitam &c] Prave ſcriptum, & in contumeliam Neronis. Valde ſcilicet principem laudent, ſi oblitteratam clementiam ejus dicant: id eſt, abolitam & ſepultam.

Ne dubita ſcribere: *compoſita & oblitterata manſuetudine principis.* Hoc volunt. ne ea quæ oblitterata jam eſſent, & tantum non deleta ex animo principis, ille renovaret, & novæ ſævitiæ materiem ſuggereret. *Lipſius.*

Senſus hic verus. ſed tamen retinenda verba Taciti, ut ſunt, quia MSS. lectio hæc.

Neu compoſitam.] Pro palato vulgi mallent, *neu compoſita, aut oblitterata* &c. ſed pro genio Taciti præferimus lectio-

Rufum, quem eundem conſcium & inquiſitorem non tolerabant. Ergo inſtanti minitantique[1] renidens Scevinus, *neminem* ait *plura ſcire quam ipſum.* Hortaturque ultro [2] *redderet tam bono principi vicem.* Non vox adverſum ea Fenio, non ſilentium, ſed [3] verba ſua præpediens, & pavoris manifeſtus. cæteriſque, ac maxime Cervario Proculo equite, ad convincendum eum connifis, juſſu imperatoris à Caſſio milite, qui ob
67 inſigne corporis robur adſtabat, corripitur, vincitur que. [4] Mox eorumdem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo *diſſimilitudinem morum* ad defenſionem trahens; *neque ſe armatum cum inermibus* [5] *& effeminatis tantum facinus conſociaturum:* dein poſtquam urgebatur, confeſſionis gloriam amplexus, interrogatuſque à Nerone, quibus cauſſis ad [6] oblivionem ſacramenti proceſſiſſet: *Oderam te*, inquit, *nec quiſ-*

INTERPRETATIO.

nandum Fenium Rufum, quem eumdem conjuratum & quæſtioni præpoſitum haud ferebant. Igitur urgenti exterrentique Fenio renidens Scevinus dixit, neminem rei peritiorem eſſe, quam ipſum. *Incitatque ultrò*, ut tam bono imperatori gratiam referret. *Neque vox adverſus ea Fenio* conſtitit, *neque ſilentium, ſed ſermone titubans ſeque implicans, & formidinis compertus* fuit. *cæteriſque* conjuratis, *ac præcipue Cervario Proculo equite incumbentibus pro virili ad eum coarguendum facinoris, juſſu Neronis invadit eum Caſſius miles, qui ob vim corporis eximiam adſiſtebat, eique vincla induuntur. Dein eorumdem teſtimonio perculſus eſt Subrius Flavius tribunus prætorius, qui primò* diverſitatem ingenii *inſtitutaque vita ad diluendum crimen vertebat;* neque ſe militarem virum, tanti momenti facinus, cum imbellibus atque enervatis hominibus communicaturum. *Mox cum inſtarent acrius, decus confeſſionis aſſumens, & ſciſcitante Nerone*, quare ſacramenti ſui oblitus eſſet?

NOTÆ.

ſtantes, an viri militares aliquid auderent. ſed cum id fruſtra diu ſperaſſent, imo & ipſe præfectus prætorii ingrueret ſæviretque, exhauſta patientia tandem ſilentium abrumpunt.

1. *Renidens.*] Acerbe & maligne ringens rictu & ritu canino, potius quam ridens. Sic lib 4 60. *Tiberius torvus aut falſum renidens vultu.*

Sic lib. hiſt. 4. & 43. *Sequebatur Vibius Criſpus, ambo infenſi, vultu diverſo, Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidens* &c.

2. *Redderet.*] Ipſemet redderet eam gratiam tam bono principi. Vel redderet principi vicem, pro beneficio quo cum prætorio præfecerat, & viciſſim bonus eſſet tam bono principi.

3. *Verba ſua præpediens.*] Sall. in frag. *Sic vero quaſi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere.* Apud Nonium Marcellum.

4. *Mox eorum indicio.*] Melius credam, *eorumdem judicio* Acidalius.

Flor. *eorumdem indicio*: alii *eorum indicio.* Pichena.

Cum ſtatim ſubjiciatur, hunc Flavium, *diſſimilitudinem morum ad defenſionem traxiſſe: neque ſe armatum, cum inermibus & effæminatis tantum facinus conſociaturum.* Patet, vocem *eorumdem* non referendam ad Scevinum, & Fenium Rufum, ſed potius ad Cervarium Proculum, aliſque, de quibus modo præcedit; certe Fenium ei numero eximendum conſtat. *Freinshemius.*

5. *Et effeminatis.*] Intelligit præcipue Scevinum & Afranium viros ſenatorios, qui mollitia corporis infames.

6. *Oblivionem ſacramenti.*] Non te-

quam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruiſti. odiſſe cœpi poſtquam 1 *parricida matris & uxoris, auriga & hiſtrio & incendiarius extitiſti.* Ipſa rettuli verba, quia non 2 ut Senecæ, vulgata erant. nec minus noſci decebat militaris viri ſenſus incomptos, ſed validos. Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidiſſe conſtitit, qui ut faciendis ſceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret, inſolens erat. Pœna

INTERPRETATIO.

Odio te habebam, *inquit*, & nemo vir militaris in te majori fide fuit, dum diligi meruiſti. Odio te habere cœpi, cum interfector parentis & conjugis, auriga & citharœdus & incendiarius fuiſti. *Ipſa verba tradidi, quia non ut Seneca publicata erant, nec minus conveniebat, ſciri militaris viri ſenſus inconditos, ſed fortes. Nihil in ea conſpiratione acerbius Neronis auribus auditum fuiſſe compertum eſt, qui ut ferox criminibus perpetrandis, ita audiendi quæ patraſſet inſcius & impatiens erat. Sup-*

NOTÆ.

mere ſacramenti mentio. Nam milites ſub impp. ante omnia jurabant in principis ſalutem.

Pulchre Arrianus lib. 1. cap. 14. *Deo praſtandum nobis jusjurandum eſt, quale militibus, Cæſari. At illi mercede acceptâ jurant rebus omnibus ſe prapoſituros ſalutem Cæſaris.*

Tertullianus alluſit docte, ut ſolet, de Corona militis, ubi diſſuadet Chriſtiano militiam: *Credimuſne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere? & in alium Dominum reſpondere poſt Chriſtum? & ejerare patrem ac matrem & omnem proximum, quos & lex honorare praecepit.*

Nam expreſſit propemodum formulam ipſam: quam attentus lector hauriet è Suetonii Calig. cap xv. *De ſororibus auctor fuit, ut omnibus ſacramentis adjiceretur: Neque me liberoſque meos cariores habeo, quam Caium & ſorores ejus.* ubi ſcribendum aio, *habebo.*

Quod juramentum Dio etiam communicare cum ſenatoribus videtur, in acta jurantibus anno novo, de ipſo Caio, lib LIX. *De Auguſto & Caio Cæſare multaque alia jurarunt, ut ſolemne eſt, ac etiam pra ſe ipſis & liberis ſuis, & ipſum & ſorores ipſius honoraturos.*

Appoſite ergo hic Nero à milite quærit, cur oblitus ſacramenti, perditum ire voluerit, in cujus ſalutem juraverat. *Lipſius.*

Sacramenti.] Etiam cum exſpiraret Nero, idem exprobravit centurioni, qui ipſius auxilio adveniſſe ſimulabat, teſte Sueton. Ner. 49.

Semianimiſque adhuc interrumpenti centurioni, & panula ad vulnus appoſita, in auxilium ſe veniſſe ſimulanti, non aliud reſpondit, quam ſero, & hac eſt fides, nempe ſacramenti.

Ad oblivionem ſacramenti.] Id poſtulabat præcipue, quia vir ille militaris & tribunus cohortium prætorianarum, qui præcipuo quodam fidei ſacramento obſtrictus erat principi, qui præeſſet cohorti, quæ per vices excubias ageret, pro foribus palatii ex more.

1. *Parricida.*] *Parricida* dici potuit etiam de Octavia, quia ipſa hæc ſoror ſimul & uxor. Parricida etiam fuit patris & fratris, amitæ, & omnium propinquorum, & ipſius patriæ, quippe incendiarius, & ſic etiam publicus parricida fuit.

2. *Vt Seneca.*] An tantæ audaciæ verba Senecæ, an tam vividi & acres ſenſus illius orationis adverſus principem? Puto, potius Seneca ad ſeipſum convertit ſermonem, & de virtute ſapientiaque aliquid eximium diſſeruit.

Et forte comparat Tac hîc utriuſque verba præciſe tantum, quia oratio Senecæ vulgata eſt & edita, non item verba Subrii Flavij, quæ preſſa ſilentio, metu dominantis.

Quia non ut Seneca vulgata erant.] Videtur ſic innuere Tacitus, eo libello quem moriens conſcripſit Seneca, prompſiſſe eum aliqua conſtanter adverſus

Flavii [1] Vejano Nigro tribuno mandatur. [2] Is proximo in agro ſcrobem effodi juſſit, [3] quam Flavius [4] ut *humilem & anguſtam* increpans, cir-

INTERPRETATIO.

plicium Flavii imperatur Vejano Nigro tribuno. Is propinquo in campo fieri ſcrobem juſſit, quam Flavius veluti brevem & exiguam, nec ſatis profundam arguens, præ-

NOTÆ.

Neronem, forte & magiſtros malæ dominationis, ut & Flavius, non ſine probro. quod ut vetus aulæ facile & facunde exſequi potuit Seneca.

Et id firmare videtur Dio, qui tradit libellum conſcriptum, correctumque Senecam depoſuiſſe apud quoſdam amicos. quod ſi verum ſit, veriſimile eſt compoſitum depoſitumque hunc libellum in ſinu amicorum, non advertentibus, aut certe conniventibus centurionibus, qui teſtes & exactores mortis aderant.

Illi forte parum anxii de libello, aut de ſapientiæ ſtudio, ut viri militares Nec ipſe Nero teſte Sueton. convicia admodum curabat, contemptu infamiæ, vel alia cauſſa. vide & conſtantiam ipſius cap. 62.

1. *Vejano Nigro tribuno.*] Tribuni ergo interdum ſupplicium ipſi manu ſua ſumebant, uti ſupra hocce libro, Lateranus *manu Statij tribuni trucidatur.* cui caput inciſum eſſe ex Arriano didicimus

Et lib XI Meſſallina *ictu tribuni transfigitur.* Apud Senecam etiam ſcriptum, Epiſt. IV. *Caius Cæſar juſſit Lepidum Decio tribuno præbere cervicem.* Notari volo. nam alias, ſpeculatores fere ad ſupplicia ſumenda deſtinati, non inſignes milites. *Lipſius.*

2. *Proximo.*] Nempe campo, qui caſtris prætorianis præjacebat. Nam extra caſtra ſupplicium ſumptum de militibus, ſeu militaribus viris, qualis fuit Flavius. ſed forte de plebeiis tantum

Proximo in agro ſcrobem.] Nempe proximo caſtris prætorianis, ut in pœna virorum militarium, qui ex more ſupplicio affecti extra caſtra, raro in ipſis principiis puniti; & haud dubie ipſi in cuſtodia ſeu carcere caſtrenſi, & in ipſis caſtris prætorianis vincti habebantur, unde educti ad ſupplicium.

Nempe alligata erat dextra rei catena eadem, qua ſimul & miles vinctus qui ſic cuſtodiebat. & cuſtodiebatur. & paria iſta ſic vincta, *cuſtodia* vocabantur. Et ita vinctus erat ſimul cum reo miles, aut centurio, ut vinclum ipſe abjicere pro libito non poſſet. ſed à præpoſito cuſtodiatum debuit exſolvi, cum juberet princeps.

3. *Quam Flavius ut humilem & anguſtam increpans.*] Senteutiam meam accommodo Lipſianæ interpretationi; arbitranti hujuſmodi ſcrobes effoſſas, ut in eas conderentur corpora.

Nam qui cenſent præparatas, quo honeſtius caderetur poſt vulnus, eis non admodum velificatur locus Dionis, ubi Eunuchus Cleopatræ jam ſerpentum morſu petitus; ideoque ex animi arbitratu ſe compoſiturus, eandem ſcrobem adpetit. Verba ſunt lib. 51 *Quippe Eunuchus ſimul atque comprehenſa eſt ipſa, ſerpentibus ſe ipſum permiſit, & morſu adpetitus ab ipſis, in ſcrobem ſibi præparatam inſiluit.*

Sed nec turpe quid præcavere voluiſſe videntur milites, de quibus Livius lib. 22. *Inventi ſunt quidam merſis in effoſſam terram capitibus, quos ſibi ipſos feciſſe foveas, obruenteſque ora ſubjecta ſuper humo injecta, interclusiſſe ſpiritum adparebat.* Aliaque omnia voluiſſe Neronem apparet ex Sueton 49. *Scrobem coram fieri imperavit, dimenſus ad corporis ſui modulum* &c.

Nimirum quibus ignis negabatur ac reliquus apparatus funeris, terra ſaltem operiri amabant? ne centum annos errarent circa Stygem &c.

Idque ea propter tralatitia humanitate

cumſtantibus

ſulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an diſſimulando metu. cum ingreſſi milites *vocari eum à tribuno* dixere. Ille nihil demoratus exſurgit. & omnia ſimul properantur, clauditur cubiculo, præſto eſt [1] medicus, abſcinduntur venæ, vigens adhuc [2] balneo infertur, calida aqua merſatur, nulla edita voce, qua ſemet miſeraretur Circumdati interim cuſtodiâ qui ſimul diſcubuerant, nec niſi provecta nocte emiſſi ſunt, poſtquam pavorem eorum ex menſa exitium opperientium & imaginatus & irridens Nero, *ſatis ſupplicii fuiſſe* ait *pro epulis conſularibus.* Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is profluente ſanguine, ubi frigeſcere pedes manuſque, & paulatim ab extremis cedere ſpiritum, fervido adhuc & compote mentis pectore intelligit; recordatus carmen à ſe compoſitum, quo vulneratum militem per ejuſmodi mortis imaginem obiſſe tradiderat, [3] verſus ipſos rettulit, eaque illi ſuprema vox [4] fuit. Senecio poſthac, & Quinctianus, & Sce-

INTERPRETATIO.

conſulis obierat, & epulas celebrabat, ſive quia nihil timebat, ſive ut ſic formidinem tegeret, cum introeuntes milites, illum vocari à tribuno nuntiarunt. Ille nihil cunctatus aſſurgit. At cuncta ſimul feſtinantur, cubiculo includitur, adeſt medicus, abrumpuntur venæ, ſpirans adhuc balneo inducitur, tepenti aqua immergitur, nulla emiſſa voce, qua deploraret exitium ſuum. Interea ſepti ſatellitio, qui ſimul epulati erant, nec niſi multa jam nocte dimiſſi ſunt. Cum metum illorum, inſtantem mortem expectantium, & ſibi fingens animo, & illudens Nero, dixit illos *ſatis pœnarum ſubjiſſe pro conſulari convivio. Poſt ea* M. Annæi Lucani necem *præcipit. Is effluente cruore, cum pedes & manus frigere advertiſſet, & ſenſim ab extremis partibus abſcedere calorem, vivido adhuc & compote rationis pectore, venere in memoriam verſus à ſe compoſiti, quibus ſaucium militem eadem ſpecie mortis interiiſſe,* olim *ſcripſerat, & ipſum carmen memoravit. Eaque illi ultima vox fuit. Mox Senecio & Quin-*

NOTÆ.

Et pædagogo non jubente laſcivi
Parere gaudent villico capillati.

Plura ſupra iſtis in excurſu. *Lipſius.*

5. *Pari ætate.*] Habuerunt & *pædagogia ingenuorum*, ut tradit Sueton. de Nerone 27. Sed puto, ſoli principes, & vi dominationis, non ex more. nam & ex nobilitate libidinis incitamentum.

1. *Medicus.*] Qui ſecabat venas. tales medicos, ſeu potius carnifices mittebat ipſe Nero, tali arte & opera dignus artifex.

2. *Balneo.*] *Calida aqua merſatur*, ut velocius manet cruor è venis. non igitur in balneo Laconico, & ſicco, ut vult Lipſius, ubi de Seneca. *Balneo illatus, & vapore ejus examinatur.* Nempe vapore aquæ calidæ, qua mergebatur corpus, ut habet hic Tac. de Veſtino, qui vigens adhuc merſatur tali aqua, & ejus vapore enecatur.

3. *Verſus ipſos rettulit.*] Sunt haud dubie iſti,

Scinditur avulſus, nec ſicut vulnere ſanguis
Emicuit lentus, ruptis cadit undique venis.
Diſcurſuſque animæ diverſa in membra meantis
Interceptus aquis. Lipſius.

Verſus ipſos rettulit.] Si in Pharſalide quiſquam eſt miles, cujus expirantis imaginem Lucanus moriens expreſſit. Is eſt Tullus, lethifero ſerpentis ictu, de quo ille ſcripſerat. lib. 9 & 6. *Vermanius.*

vinus, non ex priore vitæ mollitia, mox reliqui conjuratorum periere,
71 nullo facto dictove memorando. Sed compleri [1] interim urbs funeribus, Capitolium [2] victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, [3] ornare lauru domum, [4] genua ipſius advolvi, & dextram [5] oſculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis & [6] Cervarii Proculi feſtinata indicia impunitate remuneratur: Milichus præmiis ditatus, [7] *Conſervatoris* ſibi no-

INTERPRETATIO.

Sianus & Scevinus, non ex priore vita laſcivia, dein cæteri conjurati interiere, nullo facto, aut dicto quod celebrari in poſteris debeat. Sed interea civitas impleri exequiis, Capitolium hoſtiis: interemptis, alius filio, fratre alius, aut cognato, aut amico gratias diis referre, ædes lauro exornare, ad pedes Cæſaris procumbere & manum identidem oſculari. Atque ille id lætitiæ ſpecimen arbitratus, venia donat Antonium Natalem, & Cervarium Proculum, ob feſtinatam inſidiarum *proditionem.* Et *Milichus mercede, atque opibus cumulatus,* SERVATORIS *vocabulum Græca ejus rei ap-*

NOTÆ.

1. *Interim.*] Interea dum completur *urbs funeribus*, impletur ſimul & *Capitolium victimis*, nempe quæ pro ſalute & incolumitate principis mactabantur innumeræ. Et greges univerſi immolati à privatis ſic principem demerentibus, deorumque iram, vel Neronis potius ſævitiam cohibere effuſo eo ſanguine conantibus.

Mactabant pecora & armenta, ne mactaret homines Nero. Sic & Domitiano graſſante, greges hoſtiarum in Capitolio immolati. vide Plin. Panegyr.

2. *Victimis.*] Sic poſt occiſam matrem victimæ paſſim cæſæ in Campania. Rebus lætis talia invaluerant. Suet. Cal. 13. *Tamen inter altaria & victimas ardenteſque tædas, denſiſſimo & latiſſimo obviorum agmine inceſſit.*

Sic apud Orientales reges uſurpatum. Curt. 8. *Cum Rex ſane in publico conſpici patitur, thuribula argentea miniſtri ferunt* &c.

Et lib. 5. *Totum iter floribus coroniſque conſtraverat, argenteis altaribus ab utroque latere diſpoſitis, quæ non thure modo, ſed omnibus odoribus cumulaverat.*

3. *Ornare lauru domum.*] Id eſt, fores ædium. quod ſolemne fuit in lætitia, rebuſque proſperis. ut patet ſupra lib. 3. ubi de Piſone.

4. *Genua ipſius advolvi.*] Ritus ille adorandi alibi opportunior memoratu. Nam Tacitus Neronis dextram intelligit. Suetonius Domitiano: *Canidi patris concubina ex Iſtria reverſa, oſculumque, ut aſſuerat, offerenti, manum præbuit.* Gronovius.

5. *Oſculis fatigare.*] Nempe dextram Neronis. ſic Tac. lib 1. hiſt. 45. De Senatoribus: *Laudare militum judicium, exoſculari Othonis manum.* Sic & Suet. Cal. 56. *Modo ex aliqua cauſſa, oſculandam manum offerre.*

Igitur oſculandam manum offerebant principes. Et Cajus etiam pedes. uſque adeo veſanus fuit, & civilis ingenii ac principatus immemor, qui libertatem premit, non opprimit, qui cives, non ſervos cogitat.

6. *Cervarii Proculi.*] Quia convicerat Fenium Rufum præfectum. De quo ſupra: *Cæteriſque ac maxime Cervario Proculo equite ad convincendum eum connixis*, &c.

7. *Conſervatoris ſibi nomen*, &c.] Quem enim nos *ſervatorem*, ſeu *ſalutarem* dicere poſſumus, Græci, *σωτῆρα* vocant. Nam *ſalvus* dicitur, *ſalvare* non dicitur. *Soſpitam* Junonem quaſi ſervatricem coluit antiquitas. *σωτὴρ* vocabatur; qui

men [1] Græco ejus rei vocabulo aſſumpſit. E tribunis Granius Silvanus quamvis [2] abſolutus, ſua manu cecidit: Statius Proximus veniam quam ab imperatore acceperat, [3] vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompejus, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quaſi principem non quidem odiſſent*, [4] *ſed tamen extimarentur.*

INTERPRETATIO.

pellatione accepit. E tribunis Granius Silvanus, licet impunitate conceſſa, ſibi manus attulit? Statius Proximus ſalutem quam ipſi princeps tribuerat, vanitate interitus abjecit. Poſt hæc abdicati tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, non quidem *velut* imperatorem odio haberent, ſed tamen

NOTÆ

ſervarat. Vnde Græci Bacchum σωτῆρα appellabant, quod eos in Myſia Telepho graſſante ſervaſſet.

Plinius de corona graminea lib. 22. *Contigit nulli, niſi ab univerſo exercitu ſervato, ſervatori data.* Extabat quoque elogium in Pharo inſula *diis ſalutaribus* ob navigantes.

Noſter l. 2 Hiſt *Maricus quidam è plebe Boiorum concitis octo millibus hominum, aſſertor Galliarum, & deus dicebatur.*

Idem refert, Domitianum in conflagratione Capitolii, irrumpentibus Vitellianis, cum lineo amictu ſacricolis immixtus evaſiſſet, potiente rerum Patre, *Iovi conſervatori* aram poſuiſſe.

Liv. lib. 44. *Quorum agmen Imperator ſecutus, proſequentibus cunctis ſervatorem, liberatoremque acclamantibus.* Lipſius.

1. *Græco.*] Cic. de Verre act. 2. *Itaque eum non ſolum patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non poſſit, is eſt nimirum Soter, qui ſalutem dedit.*

2. *Abſolutus.*] Unde hoc? cur abſolvuntur à Nerone Tribuni prætoriani? forte ne inter funera tot virorum illuſtrium, tandem inviſum ſe faceret militibus. Hinc aliis parcit, aliis dat exſilia.

Abſolutus.] Sed cur Silvanus abſolutus? Fuit certe ille inter conjuratos. Forte aliquam operam egregiam navarat inter tot procellas & pavores Neronis, & quia vir militaris & prætorianus. Veniam meruit.

3. *Vanitate exitus.*] Ad quid enim talis mors ſeu exitus? Vel prius, audendo aliquid, mori debuit, vel vivere poſt veniam. Certe, intempeſtivus & vanus ille exitus. Cui enim bono? Niſi forte Remp. ſubverſam cogitaret, & futura mala ſic effugeret; ſed quid, niſi ignavia?

Vanitate exitus.] Forti exitu vanam gloriam captavit, ſed fruſtra. namque cum ſe occidit, cum vita ſimul & gloriam amiſit. Neque enim laudata mors in tali homine, aut caſu. ſicque inanis & vanus talis exitus.

4. *Sed tamen extimarentur.*] Scripſimus, *exiſtimarentur.* Paulo poſt in regio codice eſt; *Brutio Catullino.* Rhenanus.

Libri veteres fere omnes, *extimarentur*, cui Rhenanus ſuppoſuit, *exiſtimarentur.* Ego leviſſima mutatione reſtitui, *extimerentur.* Optimo ſenſu, id eſt, non quaſi ipſi principem odiſſent, ſed quia princeps eos extimeſcebat.

Et eſt verbum Tacito familiare. Annal. lib. 11. *Cujus ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in regnum veniſſet, poſſe extimeſci.* Lib 16. *Vultumque & ſpiritus, & libertatem inſontis ultro extimuit.* Pichena.

Extimerentur.] Alii *exiſtimarentur*, ſed fere eodem ſenſu. nam ſi timentur, odio habentur, ſi exiſtimantur odiſſe principem, etiam odio habentur & timentur. *Quem metuunt oderunt.*

Extimarentur.] Puto, ſcripſerat *extimarentur*, & ſic in veteribus libris fuit. Et ſic etiam habet Plin. lib 10. 48. *Attagen maxime Ionius celebratur, vocalis alias, captus vero obmuteſcens, quondam*

Nonio Priſco per amicitiam Senecæ & Glitio Gallo atque Annio Pollioni [1] infamatis magis quam convictis, data exſilia. Priſcum Antonia Flacilla conjunx comitata eſt, Gallum Egnatia Maximilla: [2] magnis primum & integris opibus, poſt [3] ademptis. quæ utraque gloriam eis auxere. Pellitur &

INTERPRETATIO.

odiſſe exiſtimarentur. *Exſilio pelluntur Nonius priſcus, ob familiaritatem Senecæ, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio, diffamati magis, quam comperti rei. Antonia Flacilla ſe Priſco viro ſuo comitem exſilii adjunxit, & Egnatia Maximilla Gallo, ingentibus primum & intactis opibus, dein ablatis. qua utraque re decus feminarum*

NOTÆ.

extimatus inter raras aves. Idem ipſe & aliis locis.

Sed extimerentur.] Non forte quidē oderant ipſi principem, ſed *exiſtimabantur* odiſſe, unde odium principis, & quaſi crimen, unde & exitium. malim *exiſtimarentur*, nempe pro *exiſtimarentur.*

1. *Infamatis.*] Infamati, quia temere nominati à conjuratis, forte metu & dolore cruciatuum, vel ſpe effugiendi, ſed nihil probatum. Nominati & diffamati non rei, non convicti illi.

Infamatis.] Nonius Priſcus propter amicitiam Senecæ ſubverſus eſt, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio infamati, ſeu ſuſpectiti magis, quam convicti illi.

Puto, tres iſtos infamatos per amicitiam Senecæ. Quippe eos pari exitio involutos innuere videtur Tacitus.

Patet ſupra cap 50. Senecionem fuiſſe amicum Annii Pollionii, & etiam Glitii Galli; at Senecio amicus pridem Senecæ; nam ille ipſe eſt qui initio ſimulabat amorem in Acten, & nomine principis dona libertinæ offerebat.

Illi itaque ob amicitiam Senecæ ſuſpecti, & exiſtimati ſunt participes fuiſſe conjurationis, non autem convicti ſunt.

Veriſimile eſt, Senecam feſſum ambitione, honoribus, aula & opibus, abfuiſſe mente procul à talibus juvenum conſiliis, forte & amicos iſtos, licet nominatos à Senecione & Lucano. Qui forte hinc veniam & innocentiam ſperarent, Si multos & innocentes etiam monſtrarent, ſicque rem involverent.

Quod notandum: Atilla à ſolo filio nominata, à ſolo Quinctiano Glitius Gallus, à ſolo Senecione Annius Pollio. Sicque non convicti ſunt, ſed tantum infamiæ monſtrati.

2. *Magnu primum.*] Eſt qui intelligat de opibus maritorum, ita ut uxores ſecutæ ſint viros exſules, cum ipſi magnas opes poſſiderent dein & ademptis, comitari ipſæ perſeverarent viros inopes, quod falſum puto.

Potius ademptæ erant opes viris ut reis, ut damnatis, & intactæ manſerant opes feminarum, quas ſuppeditabant in ſubſidium virorum inopum. unde major gloria ipſarum, dein & ademptæ opes etiam feminis, creſcente in dies ſævitia, ſimul & avaritia Neronis, cujus odium & cupiditas crimen feminarum fuit.

Niſi forte utrique & viri & feminæ retinuerint ſuas opes, cum in exilium abirent. quod falſum puto de viris, ut dixi, & quia præcipue hîc agitur de gloria feminarum, puto etiam propriis opibus tas eſſe. Et certe liberi exſulum ad ultiſpoliamam neceſſitatem redacti, ita ut & ſtipem corrogare prohiberentur. ſi id in liberis & filiis, quid in uxoribus & matribus factum putas?

3. *Ademptis.*] Opes exulibus viris primò ademptæ, dein etiam uxoribus exſulum. Exilio damnati amittebant ſuas opes, non uxores illorum, & in hoc gloria iſtarum feminarum, quod ſecutæ eſſent viros cum propriis & ſuiſmet opibus, quibus ſe & viros ſuſtentabant, & quod etiam ademptis ſibi illis opibus, tamen ſequi viros non deſtiterint, & puto, propterea ademptæ opes feminis, quia ſecutæ viros

Rufus

cumſtantibus militibus; ¹ *ne hoc quidem*, inquit, *ex diſciplina*; admonituſque fortiter ² protendere cervicem. *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter fe-*

INTERPRETATIO.

ſentibus militibus: ne illud quidem, ait, ex militiæ inſtituto. *Iuſſuſque* conſtanter collum præbere. Vtinam, *inquit*, tu tam ſtrenuè percutias. *Et ille valde trepi-*

NOTÆ.

eiſdem quoque à prætereuntibus indultum: ut liquet ex Horatii Oda 28. lib. 1. aliorumque locis. Hucque facit iſtud Lucani lib. 8.

—— *ſummas dimovit arenas.*
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus poſuit ſcrobe.

Nec abit verſus Taciti lib. 3. Hiſt 25. *Simul attollere corpus, aperire humum, ſupremo erga parentem officio fungi.* de eo qui bello civili occiderat patrem.

Cæterum confirmandæ opinioni noſtræ maxime ſervit Dionyſius lib 3. Antiq Rom. Deſcripto enim parricidio Horatii, ſubjicit de patre ejus. *Ille neque domum permiſit inferri corpus mortuæ filiæ, neque patrio ſepulchro ſepeliri, neque exequiis aut alio apparatu, neque cæteris ſolennibus celebrari voluit. ſed prætereuntes ipſam abjectam deſtitutamque eo ipſo, quo interfecta erat, loco, operuerunt lapidibus terraque ſuperimpoſitis, quaſi cadaver deſertum curarent ac ſepelirent.*

Ex cujus verbis clariſſima lux affulget Senecæ Hippolyto, carmine penultimo: ubi filio funeris ſolennia meditatus, uxorem Phædram damnat terræ his verbis:

Vos apparate regii flammam rogi:
At vos per agros corporis partes vagas
Anquirite. iſtam terra defoſſam premat.
Graviſq; tellus impio capiti incubet. Freinſhemius.

Vt humilem.] Vt brevem, neque ſatis profundam. & ad militarem artem pertinuit, tales ſcrobes ex diſciplina effodere, cum nempe noxii milites in caſtris damnati ſupplicio afficerentur.

Vt humilem.] Dicuntur *ſcrobes alti*. Quidni & *humiles* dici poſſunt, ita ut *humilis* & *altus* inter ſe opponantur? Itaque *humilis* ſcrobs erit, non *altus*, non *profundus*.

Plinius lib 17. 19. *Supradicta ratio & ſcrobes fodere monſtravit. In aquoſis enim, neque altos, neque amplos facere expediet, aliter in æſtuoſo ſolo & ſicco &c.*

Vt humilem.] Haud ſatis depreſſam, ut debuit ex more & inſtituto militari. ſic æſtuaria, ſic littora *bravia* vocat Tacitus, quæ non profunda, neque navigationi opportuna.

1. *Ne hoc quidem.*] Sic arguit, morem militiæ, diſciplinamque belli omnem, penitus corruptam ac labefactam eſſe flagitio imperitantium.

Ne hoc quidem.] Arguit in omnibus imperii & militiæ partibus labare diſciplinam, ita ut nequidem hanc ſcrobem foderet miles ex more antiquo, aut ex diſciplina Rom.

2. *Protendere cervicem.*] Habitum hunc eorum qui gladio feriendi, deſcribit Panegyriſtes in Theodoſii laudatione: *Poplitem flectere; cervicem extendere ad plagam, fortaſſe non unam.* Quod ſupplicii genus tamen ignotum Reip priſcæ, etiam in militia. Ideo Lucanus:

—*Nondum artis erat, caput enſe rotare.*

Cœpit ſub Impp. ſtatimque in creberrimo uſu: A militia cœpiſſe credo, & in milites primo, & à militibus uſurpatum.

Suetonius Calig. cap XXXII. *Miles decollandi artifex, quibuſcumque è cuſtodia capita amputabat.*

Seneca de ira, lib. 1. cap. XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt, & jam cervicem porrigebat: cum ſubito apparuit ille commilito qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio præpoſitus, condere gladium ſpeculatorem jubet.* Et exempla obvia poſt Auguſtum.

Honeſtior autem pœna gladii, quam ſecuris, ab eaque mente illam Antoni-

riam. Et ille multum tremens, cum vix [1] duobus ictibus caput amputaviſſet, ſævitiam apud Neronem jactavit, [2] *ſeſquiplaga interfectum à ſe*
68 dicendo. Proximum conſtantiæ exemplum, Sulpicius Aſper centurio præbuit. percunctanti Neroni, *cur in cædem ſuam conſpiraviſſet?* breviter reſpondens: *Non aliter tot* [3] *flagitiis ejus* [4] *ſubveniri potuiſſe.* Tum juſſam pœnam ſubiit. Nec cæteri centuriones in perpetiendis ſuppliciis

INTERPRTEATIO.

dans, cum vix duplici ictu caput Flavio *abſcidiſſet, crudelitatem ſuam celebravit apud Neronem,* & pluſquam uno ictu eum interemiſſe *gloriabatur. Poſt ea par fortitudinis ſpecimen exhibuit Sulpicius Aſer centurio, interroganti Neroni,* cur in necem ſuam conjuraſſet? *paucis reſpondens:* Non aliter tot ſceleribus ejus ſuccurri potuiſſe. *Tum imperatam mortem ſuſtinuit. Nec alii Centuriones in tolerandis pœnis*

NOTÆ.

ni Caracallæ vocem capio. Cum ſecuri Papinianus occiſus eſſet, *Gladio te exequi oportuit meum juſſum.*

Xenophon eleganter de Cyri expedit. lib. II. extremo: de cæde Menonis Theſſali: *Poſt aliorum Prætorum cædem, damnatus à rege interiit. Non ut Clearchus aliique duces, capite à cervicibus ablato (quod pulcherrimum mortis genus eſſe cenſetur) ſed annum totum variis contumeliis cruciatibuſque affectus, ut ſceleratus quiſpiam tandem obiit.* Lipſius.

1. *Duobus.*] Debuit uno ictu, niſi trepidaſſet præ ignavia & ſocordia.

2. *Seſquiplaga interfectum.*] Caligulæ præceptum. *Ita feri, ut mori ſe ſentiat.* Lipſius.

Seſquiplaga.] Quia *tremens* una plaga commilitonem interficere non potuerat, & tamen *ſeſquiplaga* per ſævitiam eum interfeciſſe jactabat, ut ſic ſe Neroni ſævienti adprobaret.

Seſquiplaga.] Quaſi ſic duplici morte, duplicique ſupplicio eum confeciſſet.

3. *Flagitiis.*] Præcipue inceſtum cum matre perpetratum, & parricidium, & incendium intelligit. Quod innuit alio loco Tacitus ſupra.

Flagitiis ejus ſubveniri potuiſſe.] Simile Suet. Tib 66. *Quin & Artabani Parthorum regis laceratus eſt litteris, parricidia, & cædes, & ignaviam, & luxuriam objicientis, monentiſque, ut voluntaria morte maxime juſtiſſimoque civium odio quam primum ſatisfaceret.* Pichena.

Cicero de Verre lib. 1. *Ut ego hunc unum ejuſmodi reum poſt hominum memoriam fuiſſe arbitrer, cui damnari expediret.*

Seneca Epiſt. 77. *Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt.* Gronovius.

4. *Subveniri poſſe.*] Legi voluit, *obveniri* optimus & doctiſſimus Faber. Interpretaturque reſiſti, & obviam iri. Probabili per ſe conjecturæ fidem demit Suetonius, qui ad hæc ipſa verba reſpiciens ſcripſit, cap. XXXVII. *Cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non poſſent, niſi morte ſuccurrere, dedecorato flagitiis omnibus.*

Clare Dio qui vertit: ὅτι ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην: *quia aliter tibi ſubvenire non potui.* Sententia ergo animoſior retinénda, ex horum ſcripto, & interpretamento videtur. *Lipſius.*

Subveniri non poſſe.] Sic lib 6. 49. De Papinio: *Repentinum & informem exitum delegit jacto in præceps corpore, cauſſa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adſentationibus, atque luxu pepuliſſe juvenem ad ea, quorum effugium non niſi morte inveniret.*

Quod intelligunt, quaſi inceſtum admiſiſſet cum matre. quod crimen ac parricidium Neronis fere æquaret.

degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, ſed lamentationes ſuas etiam in teſtamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Veſtinus quoque conſul in crimen traheretur, violentum & infenſum ratus: ſed conjurati conſilia cum Veſtino non miſcuerant, quidam vetuſtis in eum ſimultatibus, plures quia præcipitem & inſociabilem credebant. Cæterum Neronis odium adverſus Veſtinum ex intima ſodalitate cœperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam deſpicit, ille [1] ferociam amici metuit, ſæpe aſperis faceriis [2] illuſus; quæ ubi multum ex vero traxere, acrem ſui memoriam relinquunt. Acceſſerat recens cauſſa, quod Veſtinus [3] Statiliam Meſſallinam matrimonio ſibi junxerat, haud

INTERPRETATIO.

minus conſtantes fuere. At non Fenio Rufo par virtus, ſed ſupremis tabulis etiam queſtus ſuos inſcripſit. Expectabat Nero, ut Veſtinus etiam conſul criminis argueretur, ferocem eum & infeſtum exiſtimans: ſed conjurati cœpta non ſociarant cum Veſtino, nonnulli priſcis in illum offenſionibus, plures quia violentum & inſociabilem putabant. Ceterùm Neronis ſimultas contra Veſtinum orta erat ex familiari conſuetudine, dum hic inertiam imperatoris notam ſibi penitus contemnit, ille amici violentiam formidat, ſæpe acri dicacitate Veſtini irriſus, quæ cum plurimum ex vero admixtum habuerit; penitus infixos iræ ſtimulos animo relinquit. Adjungebatur nova cauſſa, quod Veſtinus uxorem duxiſſet Statiliam Meſſallinam, haud ignarus, recenſeri inter

NOTÆ.

1. *Ferociam amici.*] Seneca de Tranq. animi, cap 4. *Quorumdam parum idonea eſt verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in poteſtate, & illos ad temeraria verba qualibet indignatio effert. Quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. Ferox impatienſque natura irritamenta nocitura libertatis habet.*

2. *Illuſus.*] Sunt qui malint perdere amicum, vel ipſam principis gratiam, &, ut ita dicam, caput & ſe ipſos, quam feſtivum ſeu lepidum dictum. Hi per vanitatem, ac vecordiam ingenio abutuntur in exitium ſuum. quod patet exemplis multis.

Apophtegm. lib. 6. de Theocrito Chio. *Cum duceretur ad Antigonum Regem, atque hi qui ducebant, juberent hominem bono eſſe animo, fore enim incolumem, ſimul atque veniſſet ad oculos regis: omnem, inquit, ſpem ſalutis mihi adimitis: mordens regem, quod luſcus eſſet. Rex audito joco, juſſit hominem agi in crucem.*

Et de Stratonico citharœdo, poſt multa libere ſalſeque dicta: *Si rogas quod libertatis præmium tulerit, offenſo Nicocle Cypriorum rege? venenum bibit, & mortuus eſt.*

Apud Senecam Suaſor. 4. Si Fuſcus, &c. *male de magnitudine deorum dixiſſet mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret, ſummis clamoribus,* Dixit illum Virgilii verſum,

Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat.

Auditor Fuſci quidam cujus pudori parco, cum hanc Suaſoriam de Alexandro ante Fuſcum diceret, putavit æque belle poni verſum eumdem, dixitque: Scilicet is ſuperis labor, &c. *Fuſcus illi ait: ſi hoc dixiſſes audiente Alexandro, ſcires apud Virgilium, & illum verſum eſſe:*

Capulo tenus abdidit enſem.

Et Xenophanes dicebat: *Cum Tyrannis aut jucundiſſime, aut minime loquendum.*

3. *Statiliam*] Quæ filia Statilii Tauri, qui amphitheatrum Romæ ſtruxit,

Rufum, quem eundem conſcium & inquiſitorem non tolerabant. Ergo inſtanti minitantique[1] renidens Sccevinus, *neminem* ait *plura ſcire quam ipſum.* Hortaturque ultro [2] *redderet tam bono principi vicem.* Non vox adverſum ea Fenio, non ſilentium, ſed [3] verba ſua præpediens, & pavoris manifeſtus. cæteriſque, ac maxime Cervario Proculo equite, ad convincendum eum connisis, juſſu imperatoris à Caſſio milite, qui ob
67 inſigne corporis robur adſtabat, corripitur, vinciturque. [4] Mox eorumdem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo *diſſimilitudinem morum* ad defenſionem trahens; *neque ſe armatum cum inermibus* [5] *& effeminatis tantum facinus conſociaturum*: dein poſtquam urgebatur, confeſſionis gloriam amplexus, interrogatuſque à Nerone, quibus cauſſis ad [6] oblivionem ſacramenti proceſſiſſet: *Oderam te*, inquit, *nec quiſ-*

INTERPRETATIO.

nandum Fenium Rufum, quem eumdem conjuratum & quæſtioni præpoſitum haud ferebant. Igitur urgenti exterrentique Fenio renidens Scevinus dixit, neminem rei peritiorem eſſe, quam ipſum. *Incitatque ultrò*, ut tam bono imperatori gratiam referret. *Neque vox adverſus ea Fenio* conſtitit, *neque ſilentium*, *ſed ſermone titubans ſeque implicans*, *& formidinis compertus* fuit. *cæteriſque* conjuratis, *ac præcipue Cervario Proculo equite incumbentibus pro virili ad eum coarguendum facinoris, juſſu Neronis invadit eum Caſſius miles, qui ob vim corporis eximiam adſiſtebat, eique vincla induuntur. Dein eorumdem teſtimonio perculſus eſt Subrius Flavius tribunus prætorius, qui primò* diverſitatem ingenii *inſtitutaque vita ad diluendum crimen vertebat*; neque ſe militarem virum, tanti momenti facinus, cum imbellibus atque enervatis hominibus communicaturum. *Mox cum inſtarent acrius, decus confeſſionis aſſumens, & ſciſcitante Nerone*, quare ſacramenti ſui oblitus eſſet?

NOTÆ.

ctantes, an viri militares aliquid auderent. ſed cum id fruſtra diu ſperaſſent, imo & ipſe præfectus prætorii ingrueret ſæviretque, exhauſta patientia tandem ſilentium abrumpunt.

1. *Renidens.*] Acerbe & maligne ringens rictu & ritu canino, potius quam ridens. Sic lib 4 60. *Tiberius torvus aut falſum renidens vultu.*

Sic lib. hiſt. 4. & 43. *Sequebatur Vibius Criſpus, ambo infenſi, vultu diverſo, Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidens* &c.

2. *Redderet.*] Ipſemet redderet eam gratiam tam bono principi. Vel redderet principi vicem, pro beneficio quo eum prætorio præfecerat, & viciſſim bonus eſſet tam bono principi.

3. *Verba ſua præpediens.*] Sall. in frag. *Sic vero quaſi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere.* Apud Nonium Marcellum.

4. *Mox eorum indicio.*] Melius credam, *eorumdem judicio* Acidalius.

Flor. *eorumdem indicio*: alii *eorum indicio.* Pichena.

Cum ſtatim ſubjiciatur, hunc Flavium, *diſſimilitudinem morum ad defenſionem traxiſſe: neque ſe armatum, cum inermibus & effœminatis tantum facinus conſociaturum.* Patet, vocem *eorumdem* non referendam ad Scevinum, & Fenium Rufum, ſed potius ad Cervarium Proculum, aliosque, de quibus modo præcedit; certe Fenium ei numero eximendum conſtat. *Freinshemius.*

5. *Et effœminatis.*] Intelligit præcipue Scevinum & Afranium viros ſenatorios, qui mollitia corporis infames.

6. *Oblivionem ſacramenti.*] Non te-

quam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruiſti. odiſſe cœpi poſtquam [1] *parricida matris & uxoris, auriga & hiſtrio & incendiarius extitiſti.* Ipſa rettuli verba, quia non [2] ut Senecæ, vulgata erant. nec minus noſci decebat militaris viri ſenſus* incomptos, ſed validos. Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidiſſe conſtitit, qui ut faciendis ſceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret, inſolens erat. Pœna

INTERPRETATIO.

Odio te habebam, *inquit*, & nemo vir militaris in te majori fide fuit, dum diligi meruiſti. Odio *te* habere cœpi, cum interfector parentis & conjugis, auriga & citharœdus & incendiarius fuiſti. *Ipſa verba tradidi, quia non ut Seneca publicata erant, nec minus conveniebat, ſciri militaris viri ſenſus inconditos, ſed fortes. Nihil in ea conſpiratione acerbius Neronis auribus auditum fuiſſe compertum eſt, qui ut ferox criminibus perpetrandis, ita audiendi quæ patraſſet inſcius & impatiens erat. Sup-*

NOTÆ.

mere ſacramenti mentio. Nam milites ſub impp. ante omnia jurabant in principis ſalutem.

Pulchre Arrianus lib. 1. cap. 14. *Deo præſtandum nobis jusjurandum eſt, quale militibus, Cæſari. At illi mercede acceptâ jurant rebus omnibus ſe prapoſituros ſalutem Cæſaris.*

Tertullianus alluſit docte, ut ſolet, de Corona militis, ubi diſſuadet Chriſtiano militiam: *Credimuſne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere? & in alium Dominum reſpondere poſt Chriſtum? & ejerare patrem ac matrem & omnem proximum, quos & lex honorare præcepit.*

Nam expreſſit propemodum formulam ipſam: quam attentus lector hauriet è Suetonii Calig. cap xv. *De ſororibus auctor fuit, ut omnibus ſacramentis adjiceretur: Neque me liberoſque meos cariores habeo, quam Caium & ſorores ejus.* ubi ſcribendum aio, *habebo.*

Quod juramentum Dio etiam communicare cum ſenatoribus videtur, in acta jurantibus anno novo, de ipſo Caio, lib LIX. *De Auguſto & Caio Cæſare multaque alia jurarunt, ut ſolemne eſt, ac etiam pro ſe ipſis & liberis ſuis, & ipſum & ſorores ipſius honoraturos.*

Appoſite ergo hic Nero à milite quærit, cur oblitus ſacramenti, perditum ire voluerit, in cujus ſalutem juraverat. *Lipſius.*

Sacramenti.] Etiam cum exſpiraret Nero, idem exprobravit centurioni, qui ipſius auxilio adveniſſe ſimulabat, teſte Sueton. Ner. 49.

Semianimiſque adhuc interrumpenti centurioni, & penula ad vulnus appoſita, in auxilium ſe veniſſe ſimulanti, non aliud reſpondit, quam ſero, & hæc eſt fides, nempe ſacramenti.

Ad oblivionem ſacramenti.] Id poſtulabat præcipue, quia vir ille militaris & tribunus cohortium prætorianarum, qui præcipuo quodam fidei ſacramento obſtrictus erat principi, qui præeſſet cohorti, quæ per vices excubias ageret, pro foribus palatii ex more.

1. *Parricida.*] *Parricida* dici potuit etiam de Octavia, quia ipſa hæc ſoror ſimul & uxor. Parricida etiam fuit patris & fratris, amitæ, & omnium propinquorum, & ipſius patriæ, quippe incendiarius, & ſic etiam publicus parricida fuit.

2. *Ut Seneca.*] An tantæ audaciæ verba Senecæ, an tam vividi & acres ſenſus illius orationis adverſus principem? Puto, potius Seneca ad ſeipſum convertit ſermonem, & de virtute ſapientiaque aliquid eximium diſſeruit.

Et forte comparat Tac hìc utriuſque verba præciſe tantum, quia oratio Senecæ vulgata eſt & edita, non item verba Subrii Flavij, quæ preſſa ſilentio, metu dominantis.

Quia non ut Seneca vulgata erant.] Videtur ſic innuere Tacitus, eo libello quem moriens conſcripſit Seneca, promiſiſſe eum aliqua conſtanter adverſus

ſulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an diſſimulando metu. cum ingreſſi milites *vocari eum à tribuno* dixere. Ille nihil demoratus exſurgit. & omnia ſimul properantur, clauditur cubiculo, præſto eſt [1] medicus, abſcinduntur venæ, vigens adhuc [2] balneo infertur, calida aqua merſatur, nulla edita voce, qua ſemet miseraretur Circumdati interim cuſtodiâ qui ſimul diſcubuerant, nec niſi provecta nocte emiſſi ſunt, poſtquam pavorem eorum ex menſa exitium opperientium & imaginatus & irridens Nero, *ſatis ſupplicii fuiſſe* ait *pro epulis conſularibus.* Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is profluente ſanguine, ubi frigeſcere pedes manuſque, & paulatim ab extremis cedere ſpiritum, fervido adhuc & compote mentis pectore intelligit; recordatus carmen à ſe compoſitum, quo vulneratum militem per ejuſmodi mortis imaginem obiſſe tradiderat, [3] verſus ipſos rettulit, eaque illi ſuprema vox fuit. Senecio poſthac, & Quinctianus, & Sce-

INTERPRETATIO.

conſulis obierat, & epulas celebrabat, ſive quia nihil timebat, ſive ut ſic formidinem tegeret, cum introeuntes milites, illum vocari à tribuno nuntiarunt. Ille nihil cunctatus aſſurgit. At cuncta ſimul feſtinantur, cubiculo includitur, adeſt medicus, abrumpuntur venæ, ſpirans adhuc balneo inducitur, tepenti aqua immergitur, nulla emiſſa voce, qua deploraret exitium ſuum. Interea ſepti ſatellitio, qui ſimul epulati erant, nec niſi multa jam nocte dimiſſi ſunt. Cum metum illorum, inſtantem mortem expectantium, & ſibi fingens animo, & illudens Nero, dixit illos *ſatis pœnarum ſubjiſſe pro conſulari convivio. Poſt ea* M. Annæi Lucani necem *præcipit. Is effluente cruore, cum pedes & manus frigere advertiſſet, & ſenſim ab extremis partibus abſcedere calorem, vivido adhuc & compote rationis pectore, venere in memoriam verſus à ſe compoſiti, quibus ſaucium militem eadem ſpecie mortis interiiſſe,* olim *ſcripſerat, & ipſum carmen memoravit. Eaque illi ultima vox fuit. Mox Senecio & Quin-*

NOTÆ.

Et pædagogo non jubente laſcivi
Parere gaudent villico capillati,

Plura ſupra iſtis in excurſu. *Lipſius.*

5. *Pari ætate.*] Habuerunt & *pædagogia ingenuorum*, ut tradit Sueton. de Nerone 27. Sed puto, ſoli principes, & vi dominationis, non ex more. nam & ex nobilitate libidinis incitamentum.

1. *Medicus.*] Qui ſecabat venas. tales medicos, ſeu potius carnifices mittebat ipſe Nero, tali arte & opera dignus artifex.

2. *Balneo.*] *Calida aqua merſatur*, ut velocius manet cruor è venis. non igitur in balneo Laconico, & ſicco, ut vult Lipſius, ubi de Seneca. *Balneo illatus, & vapore ejus exanimatur.* Nempe vapore aquæ calidæ, qua mergebatur corpus, ut habet hic Tac. de Veſtino, qui vigens adhuc merſatur tali aqua, & ejus vapore enecatur.

3. *Verſus ipſos rettulit.*] Sunt haud dubie iſti,

Scinditur avulſus, nec ſicut vulnere ſanguis
Emicuit lentus, ruptis cadit undique venis.
Diſcurſuſque animæ diverſa in membra meantis
Interceptus aquis. Lipſius.

Verſus ipſos rettulit.] Si in Pharſalide quiſquam eſt miles, cujus expirantis imaginem Lucanus moriens expreſſit. Is eſt Tullus, lethifero ſerpentis ictu, de quo ille ſcripſerat. lib. 9. & 6. *Vermanius.*

vinus, non ex priore vitæ mollitia, mox reliqui conjuratorum periere,
71 nullo facto dictove memorando. Sed compleri [1] interim urbs funeribus, Capitolium [2] victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, [3] ornare lauru domum, [4] genua ipſius advolvi, & dextram [5] oſculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis & [6] Cervarii Proculi feſtinata indicia impunitate remuneratur: Milichus præmiis ditatus, 7 *Conſervatoris* ſibi no-

INTERPRETATIO.

ſianus & Scevinus, non ex priore vita laſcivia, dein cæteri conjurati interiere, nullo facto, aut dicto quod celebrari in poſteris debeat. Sed interea civitas impleri exequiis, Capitolium hoſtiis: interemptis, alius filio, fratre alius, aut cognato, aut amico gratias diis referre, ædes lauro exornare, ad pedes Cæſaris procumbere & manum identidem oſculari. Atque ille id lætitiæ ſpecimen arbitratus, venia donat Antonium Natalem, & Cervarium Proculum, ob feſtinatam inſidiarum *proditionem.* Et *Milichus mercede, atque opibus cumulatus,* SERVA[TO]RIS *vocabulum Græca ejus rei ap-*

NOTÆ.

1. *Interim.*] Interea dùm completur *urbs funeribus*, impletur ſimul & *Capitolium victimis*, nempe quæ pro ſalute & incolumitate principis mactabantur innumeræ. Et greges univerſi immolati à privatis ſic principem demerentibus, deorumque iram, vel Neronis potius ſævitiam cohibere effuſo eo ſanguine conantibus.

Mactabant pecora & armenta, ne mactaret homines Nero. Sic & Domitiano graſſante, greges hoſtiarum in Capitolio immolati. vide Plin. Panegyr.

2. *Victimis.*] Sic poſt occiſam matrem victimæ paſſim cæſæ in Campania. Rebus lætis talia invaluerant. Suet. Cal. 13. *Tamen inter altaria & victimas ardenteſque tædas, denſiſſimo & lætiſſimo obviorum agmine inceſſit.*

Sic apud Orientales reges uſurpatum. Curt. 8. *Cum Rex ſane in publico conſpici patitur, thuribula argentea miniſtri ferunt* &c.

Et lib. 5. *Totum iter floribus coroniſque conſtraverat, argenteis altaribus ab utroque latere diſpoſitis, quæ non thure modo, ſed omnibus odoribus cumulaverat.*

3. *Ornare lauru domum.*] Id eſt, fores ædium. quod ſolemne fuit in lætitia, rebuſque proſperis. ut patet ſupra lib. 3. ubi de Piſone.

4. *Genua ipſius advolvi.*] Ritus ille adorandi alibi opportunior memoratu. Nam Tacitus Neronis dextram intelligit. Suetonius Domitiano: *Canidi patris concubina ex Iſtria reverſa, oſculumque, ut aſſuerat, offerenti, manum præbuit.* Gronovius.

5. *Oſculis fatigare.*] Nempe dextram Neronis. ſic Tac. lib 1. hiſt. 45. De Senatoribus: *Laudare militum judicium, exoſculari Othonis manum.* Sic & Suet. Cal 56. *Modo ex aliqua cauſſa, oſculandam manum offerre.*

Igitur oſculandam manum offerebant principes. Et Cajus etiam pedes. uſque adeo veſanus fuit, & civilis ingenii ac principatus immemor, qui libertatem premit, non opprimit, qui cives, non ſervos cogitat.

6. *Cervarii Proculi*] Quia convicerat Fenium Rufum præfectum. De quo ſupra: *Cæteriſque ac maxime Cervario Proculo equite ad convincendum eum connixis*, &c.

7. *Conſervatoris ſibi nomen*, &c.] Quem enim nos *ſervatorem*, ſeu *ſalutarem* dicere poſſumus, Græci, σωτῆρα vocant. Nam *ſalvus* dicitur, *ſalvare* non dicitur. *Soſpitam* Junonem quaſi ſervatricem coluit antiquitas. σωτὴρ vocabatur; qui

men [1] Græco ejus rei vocabulo aſſumpſit. E tribunis Granius Silvanus quamvis [2] abſolutus, ſua manu cecidit: Statius Proximus veniam quam ab imperatore acceperat, [3] vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompejus, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quaſi principem non quidem odiſſent*, [4] *ſed tamen extimarentur.*

INTERPRETATIO.

pellatione accepit. E tribunis Granius Silvanus, licet impunitate conceſſa, ſibi manus attulit? Statius Proximus ſalutem quam ipſi princeps tribuerat, vanitate interitus abjecit. Poſt hac abdicati tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, non quidem *velut* imperatorem odio haberent, ſed tamen

NOTÆ

ſervarat. Vnde Græci Bacchum *σωτῆρα* appellabant, quod eos in Myſia Telepho graſſante ſervaſſet.

Plinius de corona graminea lib. 22. *Contigit nulli, niſi ab univerſo exercitu ſervato, ſervatori data.* Extabat quoque elogium in Pharo inſula *deis ſalutaribus* ob navigantes

Noſter l 2 Hiſt *Maricus quidam è plebe Boiorum concitis octo millibus hominum, aſſertor Galliarum, & deus dicebatur.*

Idem refert, Domitianum in conflagratione Capitolii, irrumpentibus Vitellianis, cum lineo amictu ſacricolis immixtus evaſiſſet, potiente rerum Patre, *Iovi conſervatori* aram poſuiſſe.

Liv. lib. 44. *Quorum agmen Imperator ſecutus, proſequentibus cunctis ſervatorem, liberatoremque acclamantibus.* Lipſius.

1. *Græco.*] Cic. de Verre act. 2. *Itaque eum non ſolum patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non poſſit, is eſt nimirum Soter, qui ſalutem dedit.*

2. *Abſolutus.*] Unde hoc? cur abſolvuntur à Nerone Tribuni prætoriani? forte ne inter funera tot virorum illuſtrium, tandem inviſum ſe faceret militibus. Hinc aliis parcit, aliis dat exſilia.

Abſolutus.] Sed cur Silvanus abſolutus? Fuit certe ille inter conjuratos. Forte aliquam operam egregiam navarat inter tot procellas & pavores Neronis, & quia vir militaris & prætorianus. Veniam meruit.

3. *Vanitate exitus*] Ad quid enim talis mors ſeu exitus? Vel prius, audendo aliquid mori debuit, vel vivere poſt veniam. Certe, intempeſtivus & vanus ille exitus. Cui enim bono? Niſi forte Remp. ſubverſam cogitaret, & futura mala ſic effugeret; ſed quid, niſi ignavia?

Vanitate exitus.] Forti exitu vanam gloriam captavit, ſed fruſtra. namque cum ſe occidit, cum vita ſimul & gloriam amiſit. Neque enim laudata mors in tali homine, aut caſu. ſicque inanis & vanus talis exitus.

4. *Sed tamen extimarentur.*] Scripſimus, *exiſtimarentur.* Paulo poſt in regio codice eſt; *Brutio Catullino.* Rhenanus.

Libri veteres fere omnes, *extimarentur*, cui Rhenanus ſuppoſuit, *exiſtimarentur.* Ego leviſſima mutatione reſtitui, *extimerentur.* Optimo ſenſu, id eſt, non quaſi ipſi principem odiſſent, ſed quia princeps eos extimeſcebat.

Et eſt verbum Tacito familiare. Annal. lib. 11. *Cujus ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in regnum veniſſet, poſſe extimeſci.* Lib 16. *Vultumque & ſpiritus, & libertatem inſontis ultro extimuit.* Pichena.

Extimerentur.] Alii *exiſtimarentur*, ſed fere eodem ſenſu. nam ſi timentur, odio habentur, ſi exiſtimantur odiſſe principem, etiam odio habentur & timentur. *Quem metuunt oderunt.*

Extimarentur.] Puto, ſcripſerat *extimarentur*, & ſic in veteribus libris fuit. Et ſic etiam habet Plin. lib 10. 48. *Attagen maxime Ionius celebratur, vocalis alias, captus vero obmuteſcens, quondam*

Nonio Priſco per amicitiam Senecæ & Glitio Gallo atque Annio Pollioni [1] infamatis magis quam convictis, data exſilia. Priſcum Antonia Flacilla conjunx comitata eſt, Gallum Egnatia Maximilla: [2] magnis primum & integris opibus, poſt [3] ademptis. quæ utraque gloriam eis auxere. Pellitur &

INTERPRETATIO.

odiſſe exiſtimarentur. *Exſilio pelluntur Nonius priſcus, ob familiaritatem Senecæ, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio, diffamati magis, quam comperti rei. Antonia Flacilla ſe Priſco viro ſuo comitem exſilii adjunxit, & Egnatia Maximilla Gallo, ingentibus primum & intactis opibus, dein ablatis. qua utraque re decus feminarum*

NOTÆ.

extimatus inter raras aves. Idem ipſe & aliis locis.

Sed extimerentur.] Non forte quidē oderant ipſi principem, ſed *exiſtimabantur* odiſſe, unde odium principis, & quaſi crimen, unde & exitium. malim *extimarentur*, nempe pro *exiſtimarentur*.

1. *Infamatis.*] Infamati, quia temere nominati à conjuratis, forte metu & dolore cruciatuum, vel ſpe effugiendi, ſed nihil probatum. Nominati & diffamati non rei, non convicti illi.

Infamatis.] Nonius Priſcus propter amicitiam Senecæ ſubverſus eſt, & Glitius Gallus, atque Annius Pollio infamati, ſeu ſuſpectiti magis, quam convicti illi.

Puto, tres iſtos infamatos per amicitiam Senecæ. Quippe eos pari exitio involutos innuere videtur Tacitus.

Patet ſupra cap 50. Senecionem fuiſſe amicum Annii Pollionii, & etiam Glitii Galli; at Senecio amicus pridem Senecæ; nam ille ipſe eſt qui initio ſimulabat amorem in Acten, & nomine principis dona libertinæ offerebat.

Illi itaque ob amicitiam Senecæ ſuſpecti, & exiſtimati ſunt participes fuiſſe conjurationis, non autem convicti ſunt.

Veriſimile eſt, Senecam feſſum ambitione, honoribus, aula & opibus, abfuiſſe mente procul à talibus juvenum conſiliis, forte & amicos iſtos, licet nominatos à Senecione & Lucano. Qui forte hinc veniam & innocentiam ſperarent, Si multos & innocentes etiam monſtrarent, ſicque rem involuerent.

Quod notandum: Atilla à ſolo filio nominata, à ſolo Quinctiano Glitius Gallus, à ſolo Senecione Annius Pollio. Sicque non convicti ſunt, ſed tantum infamiæ monſtrati.

2. *Magnis primum.*] Eſt qui intelligat de opibus maritorum, ita ut uxores ſecutæ ſint viros exſules, cum ipſi magnas opes poſſiderent. dein & ademptis, comitari ipſæ perſeverarent viros inopes, quod falſum puto.

Potius ademptæ erant opes viris ut reis, ut damnatis, & intactæ manſerant opes feminarum, quas ſuppeditabant in ſubſidium virorum inopum. unde major gloria ipſarum, dein & ademptæ opes etiam feminis, creſcente in dies ſævitia, ſimul & avaritia Neronis, cujus odium & cupiditas crimen feminarum fuit.

Niſi forte utrique & viri & feminæ retinuerint ſuas opes, cum in exilium abirent. quod falſum puto de viris, ut dixi, & quia præcipue hîc agitur de gloria feminarum, puto etiam propriis opibus tas eſſe. Et certe liberi exſulum ad ultiſpoliamam neceſſitatem redacti, ita ut & ſtipem corrogare prohiberentur. ſi id in liberis & filiis, quid in uxoribus & matribus factum putas?

3. *Ademptis.*] Opes exulibus viris primò ademptæ, dein etiam uxoribus exſulum. Exilio damnati amittebant ſuas opes, non uxores illorum, & in hoc gloria iſtarum feminarum, quod ſecutæ eſſent viros cum propriis & ſuiſmet opibus, quibus ſe & viros ſuſtentabant, & quod etiam ademptis ſibi illis opibus, tamen ſequi viros non deſtiterint, & puto, propterea ademptæ opes feminis, quia ſecutæ viros

Rufus

cumſtantibus militibus; 1 *ne hoc quidem*, inquit, *ex diſciplina*; admonituſque fortiter 2 protendere cervicem. *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter ſe-*

INTERPRETATIO.

ſentibus militibus: ne illud quidem, ait, ex militiæ inſtituto. *Iuſſuſque* conſtanter collum præbere. Vtinam, *inquit*, tu tam ſtrenuè percutias. *Et ille valde trepi-*

NOTÆ.

eiſdem quoque à prætereuntibus indultum: ut liquet ex Horatii Oda 28. lib. 1. aliorumque locis Hucque facit iſtud Lucani lib. 8.

—— *ſummas dimovit arenas.*
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus poſuit ſcrobe.

Nec abit verſus Taciti lib. 3. Hiſt 25. *Simul attollere corpus, aperire humum, ſupremo erga parentem officio fungi.* de eo qui bello civili occiderat patrem.

Cæterum confirmandæ opinioni noſtræ maxime ſervit Dionyſius lib 3. Antiq Rom. Deſcripto enim parricidio Horatii, ſubjicit de patre ejus. *Ille neque domum permiſit inferri corpus mortuæ filiæ, neque patrio ſepulchro ſepeliri, neque exequiis aut alio apparatu, neque cæteris ſolennibus celebrari voluit. ſed prætereuntes ipſam abjectam deſtitutamque eo ipſo, quo interfecta erat, loco, operuerunt lapidibus terraque ſuperimpoſitis, quaſi cadaver deſertum curarent ac ſepelirent.*

Ex cujus verbis clariſſima lux affulget Senecæ Hippolyto, carmine penultimo: ubi filio funeris ſolennia meditatus, uxorem Phædram damnat terræ his verbis:

Vos apparate regij flammam rogi:
At vos per agros corporis partes vagas
Anquirite. iſtam terra defoſſam premat.
Graviſq; tellus impio capiti incubet. Freinſhemius.

Vt humilem.] Vt brevem, neque ſatis profundam. & ad militarem artem pertinuit, tales ſcrobes ex diſciplina effodere, cum nempe noxii milites in caſtris damnati ſupplicio afficerentur.

Vt humilem.] Dicuntur *ſcrobes alti.* Quidni & *humiles* dici poſſunt, ita ut *humilis* & *altus* inter ſe opponantur? Itaque *humilis* ſcrobs erit, non *altus*, non *profundus.*

Plinius lib 17. 19. *Supradicta ratio & ſcrobes fodere monſtravit. In aquoſis enim, neque altos, neque amplos facere expediet, aliter in æſtuoſo ſolo & ſicco* &c.

Vt humilem.] Haud ſatis depreſſam, ut debuit ex more & inſtituto militari. ſic æſtuaria, ſic littora *brevia* vocat Tacitus, quæ non profunda, neque navigationi opportuna.

1. *Ne hoc quidem.*] Sic arguit, morem militiæ, diſciplinamque belli omnem, penitus corruptam ac labefactam eſſe flagitio imperitantium.

Ne hoc quidem.] Arguit in omnibus imperii & militiæ partibus labare diſciplinam, ita ut nequidem hanc ſcrobem foderet miles ex more antiquo, aut ex diſciplina Rom.

2. *Protendere cervicem.*] Habitum hunc eorum qui gladio feriendi, deſcribit Panegyriſtes in Theodoſii laudatione: *Poplitem flectere; cervicem extendere ad plagam, fortaſſe non unam.* Quod ſupplicii genus tamen ignotum Reip priſcæ, etiam in militia. Ideo Lucanus:

—Nondum artis erat, caput enſe rotare.

Cœpit ſub Impp. ſtatimque in creberrimo uſu: A militia cœpiſſe credo, & in milites primo, & à militibus uſurpatum.

Suetonius Calig. cap XXXII *Miles decollandi artifex, quibuſcumque è cuſtodia capita amputabat.*

Seneca de ira, lib. 1. cap XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt, & jam cervicem porrigebat: cum ſubito apparuit ille commilito qui occiſus videbatur. Tunc centurio ſupplicio præpoſitus, condere gladium ſpeculatorem jubet.* Et exempla obvia poſt Auguſtum.

Honeſtior autem pœna gladii, quam ſecuris, ab eaque mente illam Antoni-

riaſ. Et ille multum tremens, cum vix [1] duobus ictibus caput amputaviſſet, ſævitiam apud Neronem jactavit, [2] *ſeſquiplaga interfectum à ſe* dicendo.
68 Proximum conſtantiæ exemplum, Sulpicius Aſper centurio præbuit. percunctanti Neroni, *cur in cædem ſuam conſpiraviſſet?* breviter reſpondens: *Non aliter tot* [3] *flagitiis ejus* [4] *ſubveniri potuiſſe*. Tum juſſam pœnam ſubiit. Nec cæteri centuriones in perpetiendis ſuppliciis

INTERPRTEATIO.

dans, cum vix duplici ictu caput Flavio *abſcidiſſet, crudelitatem ſuam celebravit apud Neronem*, & pluſquam uno ictu eum intereniſſe *gloriabatur. Poſt ea par fortitudinis ſpecimen exhibuit Sulpicius Afer centurio, interroganti Neroni*, cur in necem ſuam conjuraſſet? *paucis reſpondens:* Non aliter tot ſceleribus ejus ſuccurri potuiſſe. *Tum imperatam mortem ſuſtinuit. Nec alii Centuriones in tolerandis pœnis*

NOTÆ.

ni Caracallæ vocem capio. Cum ſecuri Papinianus occiſus eſſet, *Gladio te exequi opportuit meum juſſum.*

Xenophon eleganter de Cyri expedit. lib. II. extremo: de cæde Menonis Theſſali: *Poſt aliorum Prætorum cædem, damnatus à rege interiit. Non ut Clearchus aliique duces, capite à cervicibus ablato (quod pulcherrimum mortis genus eſſe cenſetur) ſed annum totum variis contumeliis cruciatibuſque affectus, ut ſceleratus quiſpiam tandem obiit.* Lipſius.

1. *Duobus.*] Debuit uno ictu, niſi trepidaſſet præ ignavia & ſocordia.

2. *Seſquiplaga interfectum.*] Caligulæ præceptum. *Ita feri, ut mori ſe ſentiat.* Lipſius.

Seſquiplaga.] Quia *tremens* una plaga commilitonem interficere non potuerat, & tamen *ſeſquiplaga* per ſævitiam eum interfeciſſe jactabat, ut ſic ſe Neroni ſævienti adprobaret.

Seſquiplaga.] Quaſi ſic duplici morte, duplicique ſupplicio eum confeciſſet.

3. *Flagitiis.*] Præcipue inceſtum cum matre perpetratum, & parricidium, & incendium intelligit. Quod innuit alio loco Tacitus ſupra.

Flagitiis ejus ſubveniri potuiſſe.] Simile Suet. Tib. 66. *Quin & Artabani Parthorum regis laceratus eſt literis, parricidia, & cædes, & ignaviam, & luxuriam objicientis, monentiſque, ut voluntaria morte maximo juſtiſſimoque civium odio quam primum ſatisfaceret.* Pichena.

Cicero de Verre lib. 1. *Ut ego hunc unum ejuſmodi reum poſt hominum memoriam fuiſſe arbitrer, cui damnari expediret.*

Seneca Epiſt. 77. *Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt.* Gronovius.

4. *Subveniri poſſe.*] Legi voluit, *obveniri* optimus & doctiſſimus Faber. Interpretaturque reſiſti, & obviam iri. Probabili per ſe conjecturæ fidem demit Suetonius, qui ad hæc ipſa verba reſpiciens ſcripſit, cap. XXXVII. *Cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non poſſent, niſi morte ſuccurrere, dedecorato flagitiis omnibus.*

Clare Dio qui vertit: ὅτι ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην: *quia aliter tibi ſubvenire non potui.* Sententia ergo animoſior retinenda, ex horum ſcripto, & interpretamento videtur. *Lipſius.*

Subveniri non poſſe.] Sic lib 6. 49. De Papinio: *Repentinum & informem exitum delegit jacto in præceps corpore, cauſſa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adſentationibus, atque luxu pepuliſſe juvenem ad ea, quorum effugium non niſi morte inveniret.*

Quod intelligunt, quaſi inceſtum admiſiſſet cum matre. quod crimen ac parricidium Neronis fere æquaret.

degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, ſed lamentationes ſuas etiam in teſtamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Veſtinus quoque conſul in crimen traheretur, violentum & infenſum ratus: ſed conjurati conſilia cum Veſtino non miſcuerant, quidam vetuſtis in eum ſimultatibus, plures quia præcipitem & inſociabilem credebant. Cæterum Neronis odium adverſus Veſtinum ex intima ſodalitate cœperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam deſpicit, ille [1] ferociam amici metuit, ſæpe aſperis faceriis [2] illuſus; quæ ubi multum ex vero traxere, acrem ſui memoriam relinquunt. Acceſſerat recens cauſſa, quod Veſtinus [3] Statiliam Meſſallinam matrimonio ſibi junxerat, haud

INTERPRETATIO.

minus conſtantes fuere. At non Fenio Rufo par virtus, ſed ſupremis tabulis etiam queſtus ſuos inſcripſit. Expectabat Nero, ut Veſtinus etiam conſul criminis argueretur, ferocem eum & infeſtum exiſtimans: ſed conjurati cœpta non ſociarant cum Veſtino, nonnulli priſcis in illum offenſionibus, plures quia violentum & inſociabilem putabant. Ceterum Neronis ſimultas contra Veſtinum orta erat ex familiari conſuetudine, dum hic inertiam imperatoris notam ſibi penitus contemnit, ille amici violentiam formidat, ſæpe acri dicacitate Veſtini irriſus, qua cum plurimum ex vero admixtum habuerit; penitus infixos iræ ſtimulos animo relinquit. Adjungebatur nova cauſſa, quod Veſtinus uxorem duxiſſet Statiliam Meſſallinam, haud ignarus, recenſeri inter

NOTÆ.

1. *Ferociam amici.*] Seneca de Tranq. animi, cap 4. *Quorumdam parum idonea eſt verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in poteſtate, & illos ad temeraria verba qualibet indignatio effert. Quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. Ferox impatienſque natura irritamenta nocitura libertatis habet.*

2. *Illuſus.*] Sunt qui malint perdere amicum, vel ipſam principis gratiam, &, ut ita dicam, caput & ſe ipſos, quam feſtivum ſeu lepidum dictum. Hi per vanitatem, ac vecordiam ingenio abutuntur in exitium ſuum. quod patet exemplis multis.

Apophtegm. lib. 6. de Theocrito Chio. *Cum duceretur ad Antigonum Regem, atque hi qui ducebant, juberent hominem bono eſſe animo, fore enim incolumem, ſimul atque veniſſet ad oculos regis: omnem, inquit, ſpem ſalutis mihi ademitis: mordens regem, quod luſcus eſſet. Rex audito joco, juſſit hominem agi in crucem.*

Et de Stratonico citharœdo, poſt multa libere ſalſeque dicta: *Si rogas quod libertatis præmium tulerit, offenſo Nicocle Cypriorum rege? venenum bibit, & mortuus eſt.*

Apud Senecam Suaſor. 4. Si Fuſcus, &c. *male de magnitudine deorum dixiſſet mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret, ſummis clamoribus*, Dixit illum Virgilii verſum,

Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat.

Auditor Fuſci quidam cujus pudori parco, cum hanc Suaſoriam de Alexandro ante Fuſcum diceret, putavit æque belle poni verſum eumdem, dixitque: Scilicet is ſuperis labor, &c. *Fuſcus illi ait: ſi hoc dixiſſes audiente Alexandro, ſcires apud Virgilium, & illum verſum eſſe:*

Capulo tenus abdidit enſem.

Et Xenophanes dicebat: *Cum Tyrannis aut jucundiſſime, aut minime loquendum.*

3. *Statiliam*] Quæ filia Statilii Tauri, qui amphitheatrum Romæ ſtruxit,

mum mœroris in adulationem demiſſis, [1] Iunium Gallionem Senecæ fratris morte pavidum, & pro ſua incolumitate [2] ſupplicem, increpuit Salienus Clemens, *hoſtem & parricidam* vocans: donec conſenſu patrum deterritus eſt, *ne publicis malis abuti ad occaſionem p ivati odii videretur,* [3] *neu compoſitam aut oblitteratam manſuetudinem principis novam ad ſævitiam*

INTERPRETATIO.

In ſenatu univerſis, ut quiſque maximo mœrore affectus erat, in adſentationem abjectis, Salienus Clemens objurgavit Iunium Gallionem, Senecæ fratris nece exterritum, & pro ſua ſalute orantem, eumque hoſtem & parricidam *appellabat, donec concordia patrum abſterritus eſt,* ne malis publicis abuti ad ultionem privatarum inimicitiarum putaretur, & ne quæ pacata jam & abolita erant lenitate imperitantis, ad novam

NOTÆ.

Plurimum mœroris.] Sic lib. 1. 7. *At Romæ ruere in ſervitium conſules, patres, eques, quanto quis inluſtrior, tanto magis falſi, ac feſtinantes.*

Sic & hic patres quo propinquiores eorum interempti, quo cariora eorum pignora ſublata erant, eo impenſius in adulationem demiſſi, abjectique, nempe in ſenatu ipſo.

Vt ſupra 71. *Alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates dijs &c, genua ipſius advolvi, & dextram ipſius fatigare.*

1. *Iunium Gallionem.*] Quem Nero poſt interfecit. Dio. In Euſebio autem clarius. *Iunius Annæus Gallio, frater Senecæ, egregius declamator, propria ſe manu interfecit: mortem ejus Nerone in ſuam præſentiam differente.*

Hoc confert illud Chronicon in annum hunc eundem, quo Lucanus & Seneca occiſi. Mirum in Tacito nihil eſſe, ſi tamen hoc tempore ea cædes. *Lipſius.*

Gallionem.] Is eſt, qui *unco tractum in cœlum Claudium* dixit, eleganti irriſione. Quique nominatim voce Neronem citavit, ut in theatrum prodiret.

2. *Supplicem.*] Nempe apud patres in curia, non apud principem, qui tum non aderat in ſenatu. Forte Iunius Gallio loco ſententiæ aliquid addiderat de ſua innocentia. Sed cum ea quæ diceret vera, aut falſa pro opinione, favore aut libidine cujuſque Patrum reputarentur, ad preces in tanta conſternatione confugit, rogavitque Patres pro ſua ſalute.

At in tanto numero ſenatorum, non defuit acer adverſarius; qui occaſione data, non certe amore boni publici, ſed proprio odio, tales preces repelleret, & acriter inveheretur in ſupplicem.

Qui tamen à melioribus comprimitur abſterreturque, *ne publicis malis abuti ad occaſionem privati odij videretur.*

3. *Neu compoſita aut oblitterata manſuetudine principis novam ad ſævitiam &c*] Lectionem Flor. repoſui: *Neu compoſitam aut oblitteratam manſuetudinem principis novam ad ſævitiam retraheret.* Vulgati, *& oblitteratam*; ac deinde, *traheret.*

Fortaſſe locus ſic conſtrui poteſt: neu manſuetudinem principis retraheret ad novam ſævitiam, compoſitam jam, aut oblitteratam. ſed inepta, & abſurda conſtructio.

An legendum, *immanſuetudinem?* ſenſus certe aliquid tale exigit, cum dicat *novam ad ſævitiam.* Pichena.

Neu compoſitam &c] Prave ſcriptum, & in contumeliam Neronis. Valde ſcilicet principem laudent, ſi oblitteratam clementiam ejus dicant: id eſt, abolitam & ſepultam.

Ne dubita ſcribere: *compoſita & oblitterata manſuetudine principis.* Hoc volunt. ne ea quæ oblitterata jam eſſent, & tantum non deleta ex animo principis, ille renovaret, & novæ ſævitiæ materiem ſuggereret. *Lipſius.*

Senſus hîc verus. ſed tamen retinenda verba Taciti, ut ſunt, quia MSS. lectio hæc.

Neu compoſitam.] Pro palato vulgi mallent, *neu compoſita, aut oblitterata &c.* ſed pro genio Taciti præferimus lectio-

mentum acciperet: templum Saluti exſtrueretur, [1] *eo loci ex quo Scevinus ferrum prompſerat*. Ipſe eum pugionem [2] apud Capitolium ſacravit, [3] inſcripſitque IOVI VINDICI. [4] In præſens haud animadverſum, poſt arma Iulii Vindicis ad auſpicium & præſagium [5] futuræ ultionis trahebatur. Reperio in commentariis ſenatus, Cerialem Anicium conſulem deſignatum, pro ſententia dixiſſe, *ut* [6] *templum divo Neroni quam matur-*

INTERPRETATIO.

Neronis appellaretur, fanum Saluti ſtatueretur eo loco, ex quo Scevinus pugionem detraxerat *Ipſe Nero hunc gladium dicavit in Capitolio, & inſcripſit* JOVI VINDICI. *Quod tunc non advertêre, ſed poſt exortum bellum Iulii Vindicis, velut* omen & oſtentum futuræ vindictæ *interpretabantur. Invenio apud Acta ſenatus, Cerialem Anicium deſignatum conſulem protuliſſe ſententiam*, ut quam celerrime tem-

NOTÆ.

rum Collegam quam pro more celebrari ſoleret.

1. *Eo loci.*] Supra 53. *Primas ſibi partes expoſtulante Scevino, qui pugionem templo ſalutis in Etruria, ſive ut alii tradidere, fortunæ, Ferentano in oppido detraxerat* &c. Cur templum ſaluti, ſi jam templum ſalutis fuit eo loco, ex quo pugionem prompſit?

Sed hæc omnia per adſentationem, quæ eo citius mox obliterantur, quo in præſens flagrantior eſt adulatio.

Nec conveniebant etiam tum, an ex templo Fortunæ accepiſſet pugionem. & adſentatores, ut falſi & mendaces, ita parum memores. Modo adulentur, parum intereſt.

2. *Apud Capitolium ſacravit.*] Ritu veteri, & recepto. Sueton. Cal. cap. XXIV. *Tres gladios in necem ſuam præparatos, Marti ultori, addito elogio, conſecravit.* Idem Vitellio cap. X. *Pugionem quo ſe Otho occiderat, in Agrippinenſem coloniam miſit Marti dedicandum.* Dio in Antonino Caracalla. *Et gladium quo fratrem occiderat, dicare deo auſus eſt.* Sed & apud Græcos, Olympias *gladium quo rex* (Philippus) *percuſſus erat, Apollini ſub nomine Myrtales conſecravit.* ait Juſtinus.

Tertullianus pulchre de Reſurrectione carnis: *Gladius bene de bello cruentus, & melior homicida, laudem ſuam conſecratione penſabit.* Lipſius.

3. *Inſcripſitque Iovi Vindici.*] Malim ſingulari nota I. Vindici Sic enim ad præſagium & auſpicium futuræ ultionis, Julii Vindicis nomen ac res, facilius trahi tandem potuerunt. *Boxhornius.*

4. *In præſens haud animadverſum.*] Multa hic male ac miſere miſcet optimus Maurus: ſed error capitalis: Vindicis motum adſignari anno, quo Caii Vipſanius & Fontejus Coſſ. fuerunt.

Nam ubi Suetonius, *ipſo die quo matrem occiderat*, non *diem* intelligit etiam ejuſdem anni, quo Agrippina trucidata, ſed diem qui nono poſt anno redibat C. Silio Italico M. Galerio Trachalo Coſſ. Nulla igitur iſta oblivio Taciti. *Gronovius.*

5. *Futuræ ultionis.*] Quaſi tandem deus cui ſacraverat pugionem, ulturus eſſet ipſius facinora, ſceleraque. Poſt arma mota Vindicis, tandem nomen illud in præſagium ultionis trahebant.

Sic apud Suet. de eodem Nerone 46. *Cum ex oratione ejus, qua in Vindicem perorabat, recitaretur in ſenatu, daturos pœnas ſceleratos, ac brevi dignum exitum facturos, conclamatum eſt ab univerſis, Tu facies Auguſte.*

Quæ vox in omen accepta eſt, quaſi ſceleratus ipſe Nero brevi daturus eſſet pœnas. quod & brevi contigit.

6. *Templum divo Neroni.*] Hinc præſagium mortis Neronianæ. & *divum* ap-

rime publica pecunia poneretur. Quod quidem idem ille decernebat, tamquam mortale faſtigium egreſſo, & venerationem hominum merito: quod ad omina olim ſui exitus verteretur. nam [1] deûm honor principi non ante habetur, quam agere inter homines deſierit.

INTERPRETATIO.

plum exſtrueretur Divo Neroni publico ſumptu. *Quod quidem conſul cenſebat principi, quaſi qui* ſortem mortalium jam exceſſiſſet, ac cœleſtes honores meruiſſet. *Quod quidem ad præſagia ſua mortis aliquando trahi poſſet. Quippe cultus deorum non ante exhibetur imperatori, quam inter mortales vivere deſierit.*

NOTÆ.

pellans Neronem, ſi de mendacio non erubuit, de infauſto potuit timere quoniam maledictum eſt ante ἀποθέωσιν deum Cæſarem nuncupare Tertullianus Apologet. 34. *Vertranius.*

Templum Divo Neroni.] Tales divos ſalſe deriſit Diogenes Cynicus Apoph. 3. 74. *Athenienſes per adulationem decreverunt, ut Alexander pro Libero patre haberetur & coleretur. Hunc honorem irridens Diogenes: Et me, inquit, Serapin facite. Ut enim Bacchus inter Satyros eſt, ita Serapis ab Ægyptiis ſpecie bovis colitur.*

Et Alexander ipſe cum aliquis ipſi talem divinitatem ingereret, *quales*, inquit, *dii ſumus, timeo, ne diis invisi.*

Divo Neroni.] Forte, quia vitata tam infeſta conjuratione, jam quaſi mortalitatem effugiſſe, jam quaſi mortale faſtigium egreſſus, & quaſi divinitatem aſſecutus reputabatur.

Sed id potius omen mortis poſtea interpretati ſunt homines. Ideoque magis mortalis creditus, quod jam divus vocaretur.

Sic Veſpaſianus moriens in ſemet jocatus eſt, *ut puto, deus fio*, teſte Sueton. At quomodo deus qui ne quidem homo eſt, qui nullibi gentium eſt? an deus eſſe poteſt, qui eſſe & imperare deſiit? Sic tamen poſt fata & cineres adulationem propagabant boni patres, quaſi ſævitiam ſucceſſorum ſic redempturi. Nam ex clementia & Reipub bene geſtæ gloria boni principes cælo dicati: Ut contrà ſceleroſi gloria omni, cœloque æternùm abdicati, perpetuaque, in poſteros infamia damnati ſunt.

1 *Deûm honor.*] Curtius lib. 6. Alexander de Philota: *Hic, cum ſcripſiſſem ei pro jure tam familiaris uſus, atque amicitiæ, qualis ſors edita eſſet Iovis Hammonis oraculo, ſuſtinuit ſcribere mihi, ſe quidem gratulari, quod in numerum deorum receptus eſſem, ceterum miſereri eorum, quibus vivendum eſſet ſub eo, qui modum hominis excederet.*

At fortius Callyſthenes apud Curt. lib. 8. *Intervallo enim opus eſt, ut credatur deus, ſemperque hanc gratiam magnis viris poſteri reddunt. Ego autem ſeram immortalitatem precor regi, ut vita diuturna ſit, & æterna majeſtas. Hominem conſequitur aliquando, nunquam comitatur divinitas.*

COR-

Rufus Criſpinus occaſione conjurationis, ſed Neroni inviſus, quod Poppæam quondam matrimonio tenuerat. [1] Verginium & Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius ſtudia juvenum eloquentia, [2] Muſonius præceptis ſapientiæ fovebat, Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Priſco, Iulio Altino, velut in agmen & numerum, [3] Ægæi maris [4] inſulæ permittuntur. At Cadicia vxor Scevini, & [5] Cæſonius Maximus Italia prohibentur, reos fuiſſe ſe, [6] tan-

INTERPRETATIO.

magis inclaruit. Ejicitur etiam Rufus Criſpinus, prætextu conjurationis, ſed re ipſa Neroni infeſtus, quod Poppæam olim uxorem habuiſſet. Verginium & Rufum famæ celebritas ejecit. Quippe Verginius adoleſcentum animos facundia excolebat, Muſonius Philoſophiæ inſtitutis informabat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Priſco, Iulio Altino quaſi in turbam & conſertim Ægæi æquoris inſulæ conceduntur. Sed Cadicia conjux Scevini, & Cæſonius Maximus arcentur Italia,

NOTÆ.

exules erant, & opibus eos juvabant, ſic ipſæ ob virtutem punitæ ſunt. mirum exemplum eo ſæculo, & ſexu.

1 *Verginium Rufum.*] Mancus locus: cenſeoque immiſſa voce legendum, *Verginium & Muſonium Rufum:* aut *Verginium & Rufum.* Ecce enim de Muſonio cauſſam ſtatim ſubjecit ejus pulſi: & Dio narrata conjuratione: *Rufus Muſonius Philoſophus propterea exſilio pulſus eſt.*

Sed Verginius iſte quis eſt? Non enim ille opinor, illuſtris, de cujus exſilio non apud Tacitum, non apud Plinium uſquam lectum. Et quomodo potuit, qui Germaniæ & legionibus præfuit, his ipſis annis?

Fuerit ergo hujus ævi Rhetor, quem Perſii vetuſta vita commemorat *Studuit,* inquit, *apud Grammaticum Remmium Palæmonem, & apud Rhetorem Verginium Flaccum.* Vbi tamen vetuſtus codex B. Vulcanii, *Flavum* habet.

Eſt ille ipſe de quo Fabius lib. III. *Scripſit de eadem materia* (Rhetoricorum) *non pauca Cornificius Celſus, & Lænas, & ætate noſtra Verginius, Plinius, Rutilius.* nominatque & alias *Lipſius.*

2. *Muſonius præceptis ſapientiæ fovebat.*] De Muſonio vide Philoſtratum in vita Apollonii lib. 4. cap. 12. & 16. Meminit etiam Tacit. lib 3 Hiſt. prope finem. *Pichena.*

3. *Ægæi maris.*] Ægæum mare, pars maris Mediterranei inter Græciam, & Aſiam minorem peninſulas &c.

Hodie *Archipel* vel *Archipelague*, inter Romeliam & Natoliam regiones imperii Turcici Europæi & Aſiatici. *Tillem.*

4. *Inſulæ.*] Inſulæ maris Ægæi prope Græciam, vocantur ut plurimum *Cyclades*, prope Aſiam minorem peninſulam, dicuntur *Sporades.*

Hodie in univerſum vocamus. *les Iſles de l'Archipel.* Reguntur à Præfecto Maris, vulgo à Turcis dicto *Kupudan*, vel ut Franci vocant, *Capitan Bacha*, id eſt, Gallice, *Admiral de la flotte du Grand-Seigneur.*

Hæc præfectura vocatur *Dins Beglerbeg*, aut *Denizi Beglerbeg*, id eſt, Gallicè, *Gouvernement de la mer.* Tillemonius.

5 *Cæſenius Maximus.*] Scribe *Cæſonius.* & Martiali ab hac hiſtoria fœneranda lux. lib VII. ad Ovidium quendam:

Maximus ille tuus, Ovidi, Cæſonius hic eſt,
Cujus adhuc vultum vivida cera tenet.
Hunc Nero damnavit, ſed tu damnare Neronem
Auſus es, & profugi, non tua fata, ſequi.
Æquora per Scyllæ magnus comes exulis iſti,
Qui modo nolueras Conſulis ire comes.
Si victura meis mandantur nomina chartis,
Et fas eſt cineri me ſupereſſe meo!
Audiet hæc præſens venturaque turba, fuiſſe
Illi te, Seneca quod fuit ille ſuo.

Vbi diſcis & conſulem fuiſſe hunc Cæſonium, & inter Senecæ amicos. quæ cauſſa certe damnationis. *Lipſius.*

tum pœna experti. Attilla mater Annæi Lucani, ſine abſolutione, ſine
72 ſupplicio diſſimulata. Quibus perpetratis Nero & concione militum habita, 1 bina nummûm millia viritim manipularibus diviſit, 2 addiditque ſine pretio frumentum, quo ante ex modo annonæ utebantur. Tum quaſi 3 geſta bello expoſiturus vocat ſenatum, & 4 triumphale decus 5 Petronio Turpiliano conſulari, Cocceio Nervæ prætori deſignato, 6 Tigellino præfecto prætorii tribuit (Tigellinum & Nervam

INTERPRETATIO.

cum ſe in culpa fuiſſe, ſolo ſupplicio ſenſiſſent. Attilla Annæi Lucani parens, ſine venia, ſine pœna diſſimulata eſt. Quibus peractis Nero, & pro concione milites allocutus, duo millia nummorum ſingulis caligis elargitus eſt, adjecitque gratuitam annonam, quam antea pro copia frugum emercabantur. Tum veluti geſta armis enarraturus, vocat Patres, & triumphi inſignia concedit Petronio Turpiliano conſulari, Cocceio Nervæ prætori deſtinato, & Tigellino prætorii præfecto (adeo celebrans Tigellinum & Nervam,

NOTÆ.

6. *Tantum pœna experti.*] Et poſt conjurationem ſævit etiam in liberos damnatorum. Sueton. Ner. 36. *Damnatorum liberi urbe pulſi, enectique veneno aut fame. Conſtat quoſdam cum pædagogis & capſariis, uno prandio pariter necatos, alios diurnum victum prohibitos quærere.* Quod mox ſollicitum habuit Galbam principem, quomodo tot nobilium exſulum liberis ſuccurreret.

1. *Bina nummûm millia.*] Sunt quinquaginta coronati, ſeu centum & quinquaginta libræ.

2. *Addiditque ſine pretio frumentum.*] Suetonius Neron. cap. x. *Conſtituit prætorianis cohortibus frumentum menſtruum gratuitum.* Severus Imp modum frumenti etiam auxit, de quo Herodianus. *Et primus frumentum auxit, & anulis aureis uti permiſit.*

Iterumque Antoninus ejus Fil. patrata cæde Getæ. Idem ſcriptor: *Adjecit annonæ, ſupra quam ſoliti accipere, dimidium.* Lipſius.

3. *Geſta bello.*] Pro more duces, qui triumphum petebant redeuntes è bello, ſenatu vocato in templum aliquod extra urbem, geſtas res ſuas exponebant oratione continua, & has orationes *triumphales* vocabant. Sic & hîc Nero vocat ſenatum, quaſi *geſta bello expoſiturus*, quaſi triumphaturus de clade & exitio Reipub.

Geſta bello.] Sueton. 37. *Elatus inflatuſque tantis velut ſucceſſibus, negavit quemquam principum ſciſſe quid ſibi liceret.*

4. *Triumphale decus.*] Quod patrum conſulto decernebatur, ut & inſignia conſularia. Talia impetrabat à ſenatu Cæſar, ſeu potius vi extorquebat.

Triumphale decus.] Suet. Ner. 15 *Triumphalia ornamenta, etiam quæſtoriæ dignitatis, & nonnullis ex equeſtri ordine tribuit: nec utique de cauſſa militari.* Non reperio apud Tac. Neronem dediſſe inſignia *quæſtoria*, de Claudio reperi.

5. *Petronio Turpiano conſulari.*] Malim *Turpiliano*: ut ſit conſularis ille Petronius Turpilianus, qui ſupra lib. proximo cum Cæſonio Pæto geſſit conſulatum.

Ineptum eſt enim dicere, quod quidam ſcripſit, eidem nomen, *Petronio Turpiliano Turpiano*, quaſi *Tarpeiano*: temerariumque eſt in Auguſti numiſmate, cujus altera facies inſculptum habet: III. VIR. TVRPILIANVS Petronium, ob idem inibi ſcriptum nomen, triumvirum adſeverare. *Vertranius.*

6. *Tigellino.*] Triumphi inſignia Tigellino data, ob ſubverſam civitatem & Rempublicam, ob profligatum ipſum principem! O triumphale portentum! O triumphum, poſt quem nemo, qui ſaperet, ambire triumphum jam omni modo pollutum, debuit.

ita extollens, ut [1] ſuper triumphales in foro imagines, [2] apud palatium quoque effigies eorum ſiſteret) [3] Conſularia inſignia [4] Nymphidio, de quo quia nunc primum oblatus eſt, pauca repetam. nam & ipſe pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quæ corpus decorum inter ſervos libertoſque [5] principum vulgaverat, ex C. Cæſare ſe genitum ferebat, quoniam forte quadam [6] habitu procerus & torvo vultu erat: ſive C Cæſar ſcortorum quoque cupiens, etiam matri ejus illuſit. Sed Nero vocato ſenatu, oratione inter patres habita, 73
edictum apud populum, & [7] collata in libros indicia, confeſſioneſ-

INTERPRETATIO.

ut præter triumphales in comitio ſtatuas, etiam in palatio imagines illorum ſtatueret) Dedit etiam ornamenta conſularia Nymphidio, de quo nunc, quia primùm ſe obtulit occaſio, breviter diſſeram. Quippe etiam ipſe pars calamitatum Romanarum erit. Itaque natus ille matre libertina, quæ formoſum corpus ſervis libertiſque imperitantium proſtituerat, ſe ex C. Cæſare procreatum jactabat: ſive quia fortuitò ſtatura ingens & truculenta facie erat: ſive C. Cæſar, & in ipſas quoque meretrices pronus, etiam cum matre illius rem habuit. At Nero vocatis patribus, & concione in ſenatu habita, adjecit edictum ad populum, & collecta in libros indicia & confeſſiones conjuratorum. Quip-

NOTÆ.

1. *Super triumphales.*] Inter *inſignia triumphi* fuit *imago* triumphalis, quæ haud dubie ex more locabatur in foro præcipue, ut loco urbis magis celebri, & *oculato*, ut ait Plinius. Itaque *triumphales* iſtorum imagines locatæ in foro, at aliæ non triumphali habitu effigies ipſis poſitæ apud palatium.

Quod tamen maximæ gratiæ, & gloriæ argumentum fuit. Nempe ut quiſque maxime ſubvertiſſet Rempub. ita maximis honoribus augebatur à Nerone.

2. *Apud palatium quoque effigies.*] Sueton. 1. de patre Othonis. *Namque & ſenatus honore rariſſimo, ſtatua in palatio poſita, proſecutus eſt eum,* &c.

3. *Conſularia.*] Igitur Nymphidius, præcelluit Pallantes & Narciſſos, quibus data tantum *quæſtoria*, aut *prætoria inſignia*, qui tamen filius gladiatoris, nomine Martiani puto, quia ipſe ingenuus, & militaris & equeſtris; nam loco Rufi poſtea præfectus eſt prætorio.

4. *Nymhidio.*] Qui novum aulæ Neronianæ portentum, & ipſo Tigellino pejus, qui poſt exitum Fenii [illegible] ſi prætorio præfectus eſt, an immedia[illegible] non ſatis liquet. ſed poſt finem Neronis, præfectura ejecit, gladioque exuit Tigellinum collegam & Neronis deſertorem.

Dein eo uſque audaciæ provectus eſt, ut abſente adhuc Galba electo, convivium ſenatorum, & feminarum illuſtrium celebraret, ut puto, in ipſa regia, ſeque imperio deſtinaret. Ideoque ſtatim à melioribus prætorianis occiſus eſt in ipſis caſtris, quibus præerat.

5. *Principum.*] Tiberii, Druſi, Germanicorum, Caligulæ, & aliorum forte Cæſarum. Nam ſervi libertique Cæſaris cum hæreditate & imperio tranſibant in domum & familiam ſuccedentis cujuſcunque principis.

Sic familia Neronis Cæſaris ad Galbam pertinuit, licet ille nullo gradu propinquitatis Cæſares contingeret; quia ſcil. Cæſari ſuccedebat Cæſar Galba. & ſic de ſequentibus principibus.

6. *Habitu procerus.*] Sueton. Cal. 50. *Statura fuit eminenti, pallido colore, corpore enormi, gracilitate maxima cervicis, & crurum, & oculis & temporibus concavis, fronte lata & torva, capillo raro, ac circa verticem nullo, hirſutus cætera* &c.

7. *Collata in libros indicia.*] Quia nimia & prolixa hæc, *in libros collata*, atque collecta, vulgavit oratione habita

C. CORNELII TACITI
AB EXCESSU
DIVI AUGUSTI
ANNALIUM
LIBER SEXTVS-DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Falſi Theſauri in Africa reperti : inque iis Neronis vanitas. Qui Romæ quinquennale certamen certat, prorſus hiſtrionum in morem. Poppæa moritur : eique amplum funus ductum. C. Caßius & L. Silanus in exſilium pelluntur : poſterior denique interficitur, ac plures alii. In Campania magna & prodigii loco tempeſtas. Anteius & Oſtorius ad mortem aguntur, Mella, Criſpinus, Petronius. Thraſeas Pætus etiam accuſatur, tunc lumen Romani orbis : & Bareas Soranus. damnantur, & ipſi ſe abſolvunt. Anni unius hæc geſta : quia reliqua libri Fatum invidit.

C. SUETONIO. L. PONTIO-TELESINO COSS.

1 ILLVSIT dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipſius, & promiſſa Ceſellii Baſſi; qui origine [1] Pœnus, mente turbida, nocturnæ quietis imaginem ad ſpem haud dubiam retraxit. Vectuſque Romam, principis aditum emercatus, expromit *repertum in agro ſuo ſpecum altitudine immenſa, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniæ, ſed rudi & antiquo pondere. lateres quippe prægraves jacere, aſtantibus parte alia columnis. Quæ per tantum ævi occulta augendis præſentibus bonis. Ceterum ut conjectura demonſtret, [2] Didonem [3] Feniſſam [4] Tyro profugam, condita [5] Carthagine, illas opes abdidiſſe, ne novus populus nimia pecunia laſciviret; aut reges [6] Numidarum &*
2 *alias infenſi, cupidine auri ad bellum accenderentur.* Igitur Nero non auctoris, non ipſius negotii fide ſatis ſpectata, [7] nec miſſis viſoribus per quos

INTERPRETATIO.

Poſtea Neronem deluſit fortuna per veſaniam illius, & pollicitationes Ceſellii Baſſi, qui natione Carthaginenſis, mente emota, nocturni inſomnii ſpeciem ad certam ſpem flexit. Delatuſque in Vrbem, cum Cæſaris aditum pretio redemiſſet, renuntiat, inventam in rure ſuo ſpeluncam, profunditate maxima, in qua ingens auri copia haberetur, non in ſpeciem pecuniæ ſignatæ, ſed informi & vetuſta mole. Etenim lateres magni ponderis ſpecu ineſſe, poſitis alia parte antri columnis. Quæ gaza tot per ætates obtecta jacuerat, ut hinc præſentis ævi opes increſcerent. Ceterum ut conjectare liceat, Reginam Feniſſam Tyro fugientem, conſtructa Carthagine, illas divitias ibi occultaſſe, ne nova plebs nimiis opibus ſuperbiret, aut Numidarum, reges alioquin infeſti, cupiditate auri ad arma inferenda excitarentur. *Itaque Nero,* neque *monentis, neque ipſius rei fide ſatis perſpecta, aut explorata, nec*

NOTÆ.

1. *Pœnus.*] Lib. 15. cap. 13.

2. *Didonem . . . . profugam.*] Anno Mundi 3147. ante Chriſtum natum 907. *Tillemonius.*

3. *Feniſſam.*] Phœnicia, vel Phœnice. provincia Syriæ regionis, ad mare Phœnicium, partem maris Mediterranei. Hodie pars Meridionalis præfecturæ *Tripoli*, & pars ſeptentrionalis præfecturæ *Scham* vel *Damas*, in Souria regione Imperii Turcici Aſiatici. Ex Chartis Sanſonis. *Tillemonius.*

4. *Tyro.*] Tyrus, urbs Phœniciæ provinciæ, in Syria regione. Hodie *Sor*, urbecula præfecturæ Damaſci, in Souria. *Tillemonius.*

5. *Carthagine.*] Carthago urbs Africæ provinciæ ad mare Africum. Hodie ruinæ viſuntur prope urbem *Tunis*, in regno Tunetano, & in Barbaria. *Tillemonius.*

6. *Numidarum.*] Numidia, provincia Africæ minoris, ſub Romanis. Hodie *Conſtantina* provincia regni *Alger* in Barbaria. priſcis temporibus Numidia latius patuit, & eo uſque ubi nunc regnum *Alger* integrum & forſan pars regionis *Biledulgerid*, latè ſumptæ. *Tillemonius.*

7. *Nec miſſis viſoribus.*] Ita *inviſores* Apulejus dixit, & ſi alio quodam ſenſu, I. Florido: *Si quis fortè in hoc pulcherrimo cœtu ex illis inviſoribus meis malignus ſedet.*

Mirum ni Salluſtio quoque hæc vox reſtituenda apud Fabium l. ix. *Vnde uſque eo proceſſum eſt, ut non pœniturum pro non acturo pœnitentiam: & viſuros, ad videndum miſſos idem auctor* (Salluſtius) *dixerit.* Puto, *viſores*; & hinc ſumſiſſe noſtrum. *Lipſius.* Sic Tac. at non Salluſtius.

noſceret, an vera afferrentur, auget ultro rumorem, mittitque qui velut [1] partam prædam advcherent. Dantur triremes & delectum [2] navigium, juvandæ feſtinationi, nec aliud per illos dies [3] populus credulitate, prudentes diverſa fama tulere. Ac forte quinquennale ludicrum [4] ſecundo luſtro [5] celebrabatur: [6] oratoribuſque præcipua materia in laudem principis adſumpta eſt. *non enim tantum ſolitas fruges, nec metallis confuſum aurum gigni, ſed nova ubertate* [7] *provenire terras, & obvias opes deferre deos*, quæque alia ſumma facundia, nec minore adu-

INTERPRETATIO.

miſſis, qui rem inſpicerent, & per quos comperiret, an vera & certa eſſent, quæ nuntiabantur, intendit ultrò famam ipſe, & mittit, qui veluti paratas opes deferrent. Triremes conceduntur & eximium remigium additur *augendæ celeritati: nec aliud per id tempus, vulgus credendi facilitate* [illegible]*uit, nec* aliud *prudentes diverſis ſermonibus* agitavere. *Ac forte Neronium certamen ſecundo quinquennio exhibebatur, oratoreſque illud* tamquam *præcipuum argumentum in decus Cæſaris ſibi delegere. Quippe* non tantum ſuetas meſſes provenire, nec *ſolummodo* in terræ viſceribus rude ac informe aurum gigni, ſed nova fecunditate abundare arva, & faciles promptaſque opes deos elargiri, *& cætera* hujuſmodi *quæ magna eloquentia, nec mi-*

NOTÆ.

1. *Partam.*] Bene *partam* quaſi partam felicitate Principis prædam, vindicabat, jamque advehebat Romam.

2. *Navigium.*] Vel ſcripſit *remigium*, vel intelligendum de navigio præcipuo, quod proprie in id ornatum eſſet, ut aurum adveheret.

Navigium.] Alii *remigium*, bono ſenſu. Ita ut lectiſſimi remiges in id miſſi fuerint, ut celerius, promptius certiuſque adveheretur aurum. Attamen cum ſileant omnes libri Mſſ. puto id dictum per figuram quam vocant ἓν διὰ δυοῖν.

Ita ut triremes & delectum illud *navigium* unum & idem ſit. innuit Tac. in id potiſſimum delectum *navigium*, nempe Triremes, ut ſcilicet acceleraretur iter, & expeditio, & ut opes illæ citius in urbem & aulam inveherentur.

3. *Populus credulitate.*] Sic Tac. lib. 1. 47. de Tiberio. *Cæterum ut jam jamque iturus legit comites, conquiſivit impedimenta, adornavit naves: mox hyemem, aut negotia variè cauſſatus, primo prudentes dein vulgum, diutiſſime provincias fefellit.*

4. *Secundo luſtro.*] Id eſt, ſecundo quinquennio. Tum ſecundò celebrabatur illud ludicrum, quod primò inſtituerat Nero ante quinque annos, more Græcorum, & in quo propoſita præmia Poëtis, Oratoribuſque qui viciſſent.

5. *Celebrabatur*] Nempe intra paucos dies celebrari debuit. Nam infra: *Senatus propinquo jam luſtrali certamine.* quia inſtabat certamen, Oratores materiam hanc arripuerunt in laudem principis.

6 *Oratoribus;*] Vatic. *Ab aratoribus, oratoribuſque*; unde Lipſius refingebat, *rhetoribus oratoribuſque*, vel *vatibus oratoribuſque*. Flor. habet. an *aratoribus, oratoribuſque.* Vnde Pichena, *adulatoribus, oratoribuſque.*

Num forte *narratoribus?* nam ſuas hiſtorias, aut carmina recitabant ipſi auctores. vel forte eadem vox *Oratoribus*, bis intruſa eſt perperam ab exſcribentibus.

7. *Provenire terras.*] *Nova ubertate provenire terras*, eſt novo genere fœtus eſſe fœcundas & fertiles.

Sic Plautus in Truculento 2, 4. *Cumque bene provenisti ſalva, gaudeo*, Et eadem fabula 2, 6. *Cum tu recte provenisti, cumque es aucta liberis, gratulor.* Gronovius.

3 latione ſervilia fingebant, ſecuri de facilitate credentis. Gliſcebat interim luxuria ſpe inani, conſumebanturque veteres opes, quaſi oblatis quas multos per annos prodigeret. Quin & [1] inde jam largiebatur: & divitiarum expectatio, inter cauſſas [2] paupertatis publicæ erat. Nam Baſſus [3] effoſſo agro ſuo, latiſque circum arvis, dum hunc vel illum locum promiſſi ſpecus adſeverat, ſequunturque non modo [4] milites, ſed populus agreſtium efficiendo operi adſumptus; tandem poſita vecordia, [5] *non falſa antea ſomnia ſua, ſeque tunc primum eluſum* admirans, pudorem & metum morte volútatia effugit. Quidam *vinctum ac mox dimiſſum* tradidere,
4 *ademptis bonis in locum regia gazæ*. Interea ſenatus propinquo jam [6] luſtrali

INTERPRETATIO.

minori adſentatione excogitabant, ſecuri de credulitate Neronis. Interea creſcebat luxus vana ſpe, & abſumebantur antiqua opes, velut exhibitis novis *quas per multos annos* Nero *profunderet. Quin & inde jam donabat, & ſpes opum, inter cauſas publica egeſtatis erat. Quippe Baſſus, effoſſo campo ſuo, & latis paſſim terris, dum hanc, vel illam ſedem oblati ſibi per quietem metalli affirmat, ſectanturque non ſolum milites, ſed & multitudo ruſticanorum, effodiendis ſpecubus evocata. Demum omiſſa veſania, obſtupeſcens,* quod nulla ante vana ſibi per ſomnum ſpecies oblata eſſet, & ſe tunc primùm deceptum, *admirans dedecus & formidinem ſpontanea morte vitavit. Quidam* in vinculis habitum, ac dimiſſum poſthac *prodidere*, ablatis illi opibus *ſuis*, loco regii theſauri *quem* promiſerat. *Interea ſenatus imminente jam*

NOTÆ.

1. *Inde.*] De illis imaginariis opibus munificus, jam multa largiebatur multis.

2. *Paupertatis.*] Jam præſentes opes impedebant, inani ſpe auri quod nunquam habituri erant. Sic *gliſcebat luxuria ſpe inani, conſumebanturque veteres opes, quaſi oblatis* novis divitiis, quas poſtea decoquerent.

Et per talem luxum gliſcebat ſimul paupertas publica, cum falſa & veſana ſpe, opes publicæ abſumerentur.

3. *Effoſſo agro.*] Simillima ſtultitia Pompeii exercitum incidit, cum is in eadem Africa contra Domitium & Jarbam, militaret. Nam cum quidam theſauros aliquos caſu repperiſſent, fuere qui dicerent perſuaderentque, totum eum locum auri plenum, à cladibus Pœnorum ibi repoſiti, atque ita miles avidus ad fodiendum ſe dedit per plures dies.

Interim Pompeio ridente ſimul & indignante, tantam illam multitudinem, ſtulta avaritia, & labore fatigari: donec tandem feſſi & irriti, clamarent, *Duceret jam quo vellet, ſatis ſe pœnarum ſtultitia ſua dediſſe.* Plutarchus in Pompeio. *Lipſius.*

4. *Milites.*] Anno Romæ conditæ 818. Chriſti nati 65. *Tillemonius.*

5. *Non falſa ante ſomnia.*] Admirans multa ſe vera per quietem antea vidiſſe, & ſe tunc primum eluſum. *Ferretus.* Flor. *antea.* Pichena.

6. *Luſtrali certamine.*] Sive, Quinquennali. Quod hic quidem anno ſexto celebrari, miratur vir doctiſſimus, & erroris, cui latebra non ſit, pœne Tacitum accuſat. Nam debebat *quinto* celebrari, inquit, quattuor dumtaxat annis interjectis.

An diſtuliſſe Neronem aliquis dixerit? Ille vero antevenire ſolet, cupidine certaminum, & ante præſtitutam diem revocare, quod Suetonius in Nerone, cap. XXI. ſcripſit. Hæc vir ille magnus.

Ego autem, ſi quid video, aut firmiter numero, abnuo Tacitum ultra quintum annum produxiſſe.

certamine, ut [1] dedecus averteret, offert imperatori *victoriam cantus*, adjicitque [2] *facundiæ coronam*, qua ludicra deformitas velaretur. Sed Nero *nihil ambitu nec poteſtate ſenatus opus eſſe* dictitans, [3] *ſe æquum adverſus æmulos, & religione judicum meritam laudem aſſecuturum*, primo carmen in ſcena recitat: mox flagitante vulgo, *ut omnia ſtudia ſua publicaret* (hæc enim verba dixere) ingreditur theatrum, cunctis citharæ legibus obtemperans: ne feſſus reſideret, ne ſudorem, niſi ea [4] quam indutui gerebat veſte detergeret: ut nulla oris aut narium excrementa viſerentur. Poſtremo [5] flexus genu, [6] cœtum illum [7] manu ve-

INTERPRETATIO.

quinquennali ludicro, ut flagitium publicum *amoveret, præbet* ultro *Cæſari* palmam cantus, *additque* coronam eloquentiæ, *qua hiſtrionicum dedecus obtegeretur. Sed Nero jactabat* nihil favore, vel auctoritate patrum opus eſſe, ſeque juſtum erga concertatores, & *ſola* conſcientia judicum meritam victoriam adepturum ac *primo verſus* ſuos, *pronuntiat apud theatrum, dein poſtulante plebe, ut* omnia ſtudia ſua publicaret, (*has enim* ipſas *voces prompſere*) *intrat ſcenam, omnes citharæ regulas obſervans*: ne laſſus ſederet, ne ſudorem abſtergeret, niſi eo veſtimento, quo indutus erat, ut nulla oris, aut naſi purgamenta conſpicerentur. Tandem genua flectens,

NOTÆ.

Ecce inſtitutum eſt Nerone IV. Cornelio Coſſo Coſſ. urbis anno DCCCXIII. nunc ſecundo editur, Silio & Attico Coſſ. anno DCCCXVIII. Certe ab illo ad iſtum ipſi anni quattuor interſunt, & quinto nunc anno editur; aut omnes calculi me fallunt. *Lipſius.*

1. *Dedecus averteret.*] Nempe, ne publice cantaret Nero, ne ſe theatro fœdaret, prævenit eum Senatus, & illi offert victoriam cantus, priuſquam cantet, & ne cantaret, eum victorem pronuntiare paratus ultro erat.

2. *Facundiæ.*] Decus ſeu coronam eloquentiæ addit Senatus, quò ſic Theatrale flagitium contegeretur. Suprà lib. XIV. XX. *Queruntur quod proceres Romani ſpecie orationum & carminum ſcena polluantur, &c.*

3. *Se æquum adverſus æmulos.*] Ait Nero, ſe in ſcena *æquum*, hoc eſt, æqualem paremque eſſe adverſùs æmulos & fore. victoriam cantus, coronamque facundiæ, adipiſci velle judicum religione ac conſcientia, nec ut principi ſibi deferri.

Ideo paulo infra ait: *Sententias judicum opperiebatur ficto pavore.* Pichena.

Quaſi diceret, ſe æqualem & parem in hoc certamine, ſicut explicavit Vir doctiſſimus, quamquam & conjecturam ſuam retineat: *ſeque unum adverſùs, &c.* ſed nec mutatione quacunque opus eſſe putem, & illud *æquum*, ita exponi debere, quaſi dicat, ſe æquali Marte cum ipſis certaturum. Sic Druſus *habebatur æquus filiis Germanici.* Freinshem.

Id eſt, ſe juſtum & æquum concertatorem futurum, neque ulla vi dominantis, aut gratia vel auctoritate Patrum; ſed ſola arte vincere velle, & ſic victurum.

4. *Quam indutui.*] Qua induebatur veſte, haud dubie cytharœdica toga fuit, ut omnia arti congruerent. Hinc Suet. 25. poſuit *ſtatuas ſuas citharœdico habitu: qua nota etiam nummum percuſſit.*

5. *Flexus genu.*] Imo & ſollennia hiſtrionum verba hæc pronuntians, *Domini mei audite me libenter.* Ex quo intelligis, quid *Principium* apud Suetonium ſit Neron. cap. XXI. *Utque conſtitit peracto principio, Nioben ſe cantaturum per Cluvium Rufum pronunciavit.*

neratus, ſententias judicum opperiebatur [1] ficto pavore. Et plebs quidem [2] urbis, hiſtrionum quoque geſtus juvare ſolita, perſonabat [3] certis modis, plauſuque compoſito. Crederes lætari ac fortaſſe læta-

INTERPRETATIO.

cum turbam illam & colluviem adoraſſet, expectabat ſententias judicum *ſimulato metu. Et quidem plebecula urbana mimorum etiam geſtus adjuvare ſueta, concentum augebat certis modis, & meditato canore. Exiſtimares gaudere illos, ac forte gaudebant,*

NOTÆ

Anteloquium ſcilicet illud cytharœdicum, emerendi favoris: uti & principia quædam, legitimo carmine, olim oratorum. De adoratione manu, dico ad lib. 1 Hiſt. *Lipſ.*

Flexus genu.] Nempe ut cytharædum decuit, non principem; neque enim puto, princeps flexus genu populum adoravit in Circo, ſed inclinatione capitis, aut potius *voce & manu*, qui nos eo ævo.

6. *Cœtum illum manu veneratus.*] In culpa ponit Tacitus. Tamen Imperatoribus poſtea id ſervatum, ut ſolenni ritu populum adorarent in Circo. Claudianus pulchre de VI. Conſ. Honorii.

O quantum populo ſecreti numinis addit
Imperii præſens ſpecies! quantamque rependit
Majeſtas alterna vicem! cum regia Circi
Connexum gradibus, veneratur purpura, vulgus:
Conſenſuque cava ſublatus in æthera vallis
Plebis adoratæ reboat fragor. Lipſius.

In culpa ponit principem, non præciſe quia adoraret populum; ſed quia ſic veneraretur cœtum illum ſeu colluviem illam flagitiis corruptam, quæ certe ſordida plebs ex magna parte, neque certe boni, niſi inviti aderant.

Cœtum illum.] Non quia populum adorare non debuerit Nero, ſed *quia cœtum illum.* quod per contemptum ait Tac. Non enim populum Rom. victorem gentium, rerumque dominum adorabat Nero; ſed colluvionem illam infimæ & ſordidæ plebis, quæ jam unam Reipub. curam habuit, *Panem & Circenſes.*

Cœtum illum.] Reprehendit Neronem præciſe, quod colluvionem illam adoraret genu flexus, & habitu cytharœdi.

Quod nempe veneraretur ſordidam illam plebem, quæ flagitium principis, & dedecus Reipub. non curabat, imò & incitabat. Neque enim illa veneratio ſpectabat ad primores, aut Senatum, aut ad optimam partem populi; nam hos certe hoſtiliter averſabatur Nero, ut notiſſimum eſt.

7. *Manu veneratus.*] Suet. Claud. 12. *Cognitionibus magiſtratuum, ut unus de conſiliariis frequenter interfuit. Et eoſdem ſpectacula edentes ſurgens & ipſe cum cætera turba, voce ac manu veneratus eſt.*

1. *Ficto.*] Vel reipſa, vel per artem, de eventu judicii trepidabant. ſic Hiſt. 1. 69. *Claudius Coſſus unus ex legatis nota facundia, ſed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigavit.*

Ficto pavore.] Inſtar hominis metuentis, quaſi de judicii eventu dubitaret. pavebat, ſeu pavere fingebat, ut ſic artem totam exprimeret, verumque artificem ſic ſe adprobaret, ſupra: *æquum adverſus æmulos.* Apud Suet. *Quantus artifex pereo.* inquiebat ipſe, nempe cum damnatus à Senatu eſſet, vel id etiam hiſtrionicæ artis fuit.

2. *Urbis.*] Ut eam ſcilicet plebem urbanam corruptam flagitiis diſtinguat ab alia plebe ſubruſtica, ſevera & integra, quæ adveniebat è remotis municipiis, *ſeveraque & incorrupta Italia*; & talis laſciviæ inexperta.

3. *Certis modis, plauſuque compoſito.*]

bantur, [1] per injuriam publici flagitii. Sed qui [2] remotis è municipiis, [3] ſeveraque adhuc, & antiqui moris retinente Italia, quique per longinquas provincias laſciviæ inexperti, officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque aſpectum illum tolerare, neque labori inhoneſto ſufficere: cum manibus [4] neſciis fatiſcerent, turbarent gnaros, ac ſæpe à militibus verberarentur, qui per cuneos [5] ſtabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut ſilentio [6] ſegni præteriret. Conſtitit pleroſque equitum, dum per anguſtias aditus & ingruentem

INTERPRETATIO.

multi *per incuriam publici dedecoris. Sed qui è longinquis oppidis, gravique adhuc & priſcos mores retinente Italia, quique per amotas provincias petulantia* theatralis *imperiti, per munera legationum, aut privatis de rebus* in Urbem *venerant, neque ſpectaculum illud ferebant, neque opera turpi ſatis ſe accommodabant, cum manibus inexpertis fatigarentur, & interpellarent peritos, ac ſæpe etiam ferirentur à prætorianis, qui per gradus amphitheatri excubabant, ne qua pars temporis diſſono plauſu, aut inerti ſilentio præterlaberetur. Compertum eſt, plurimos equites, dum per anguſta viarum & con-*

NOTÆ.

Ars enim, ſi diis placet, utriuſque rei: acclamandi, & plaudendi. Itaque addit, *cum manibus neſciis fatiſcerent, turbarent gnaros.*

In edicto Theodorici regis ad populum Rom. lib. I. Variar. Caſſiodori: *Soletis aera ipſum mellifluis implere clamoribus, & uno ſono dicere, quod ipſas quoque belluas delectet audire, & profertis voces organo dulciores; & ita ſub quadam harmonia cithara concavum theatrum per vos reſonat, ut tonos poſſit quilibet credere, quam clamores.*

Modulatum hunc clamorem, *concentum* appellat Plinius in Panegyrico: *Et populus quidem Rom. delectum principum ſervat, quantoque paullo ante concentu formoſum alium, hunc fortiſſimum perſonat.* Dio vocat, εὐρύθμως ἐκβοᾶν, in Pertinace. *Lipſius.*

Modis.] Suet. Ner. *Diviſi in factiones plauſuum genera condiſcerent, operamque navarent cantanti ſibi,* nempe voce plaudebant & manibus. Jam olim Cicero dixerat lib. XVI. ad Att. epiſt. II. *Populum Romanum manus ſuas non in defendenda Repub. ſed in plaudendo conſumere.*

1. *Per injuriam.*] Recte *per incuriam flagitii.* Et ſic reſtituendum puto.

2. *Remotis.*] Hos opponit plebeculæ urbanæ, quæ luxui & theatro dedita, tales plauſus edere pridem didicerat. Non item remoti populi qui talis laſciviæ inexperti plauſum concentumque illum turbabant, non juvabant.

3 *Severaque adhuc.*] Hoc eſt, ea parte Italiæ, quæ quantum ab urbe, tantumdem à laſcivia, luxuriaque diſtabat. Hæc eſt lectio Rod. Agricolæ, quam omnino recipiendam putavimus, quod ineſſet genius auctoris, quem vulgata non ſapit.

Sic *retinentem modeſtiæ, nobilitatis, conditoris*, alibi hoc in auctore; at *retinere*, pro *habitare*, nuſquam, opinor, reperias. *Freinshemius.* Olim *ſeveram*, ſed rectius, *ſevera.*

4 *Neſciis*] Cum *certis modis*, ſeu per artem plaudere manibus neſcirent, hinc facilius citiuſque fatiſcebant, velut imperiti, ac talium inſueti, aut etiam ſpernentes

5. *Stabant.*] *Stabant* incitabantque plebem ad clamorem & plauſum, ne qua pars temporis, diſſono plauſu, aut inerti ſilentio præteriret,

6. *Segni*] Quo nulla vox emitteretur, nulla fieret acclamatio, aut quo inertes & ſegnes plauſus, *invalidique clamores* eſſent.

multitudinem enituntur, obtritos: & alios dum diem noctemque [1] ſedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. [2] Quippe gravior inerat metus, ſi ſpectaculo defuiſſent, [3] multis palam & pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, triſtitiamque coëuntium ſcrutarentur. Vnde tenuioribus ſtatim irrogata ſupplicia, adverſus illuſtres diſſimulatum ad præſens, & mox [4] redditum odium. Ferebantque [5] *Veſpaſianum, tanquam ſomno conniveret,* [6] *à Phœbo liberto increpitum,*

INTERPRETATIO.

fertam plebem evadunt, proculcatos fuiſſe: *& alios, dum diu noctuque theatri ſellis aſſident, in lætalem morbum incidiſſe. Nam major inſtabat formido, ſi ludicro abfuiſſent, multis palam, & pluribus clam* diſpoſitis, *ut inquirerent vocabula vultuſque, & alacritatem ac mœſtitiam convenientium* ſpecularentur. *Hinc modicis & ignobilioribus ſtatim inflicta pœna, & adverſus inſignes occulta ac recondita in præſens offenſio, dein relata ac reddita eſt. Dicebantque* Veſpaſianum, quaſi dormitaret, incuſatum à Phœbo liberto, & ægre meliorum precibus defenſum, dein

NOTÆ.

1. *Sedilibus.*] Sedilia populi *popularia,* ſedes Senatus, *orcheſtra*, equitum Rom. *quatuordecim ordines* vocabantur.

2. *Quippe gravior inerat metus.*] O ludos, ô ineptias, ſed cruentas & triſtes! Nam mors comes, aut exſilium, ſiquis ſegniter audiviſſet ſcilicet hunc Phœbum.

Philoſtratus ſcite narrat, *Apollonium veniſſe Romam, & in hoſpitium quoddam, per hæc tempora divertiſſe. Ibi autem hominem quendam, ſcenico habitu, citharam tenentem, & pulſantem, cantantem etiam, ſed rudi & abſona voce, ſuperveniſſe, qui ſolitus eſſet urbem ita perambulare, & Neronis carmina cantillare. Quæ ſi quis aut negligentius audiſſet, aut mercedem condignam non dediſſet, ab eo tamquam impietatis reus conviciis petebatur, & in carcerem ducebatur. Chordam præterea, uſu detritam & fractam, quæ in ipſa Neroniana cithara fuiſſet, ut cimelium aliquod in arcula ferebat: atque eam emptam ſibi duabus minis ferebat. Nec cuiquam porro venditurum, niſi qui præſtantiſſimus in ea arte eſſet, & aliquando Pythiis viciſſet.*

Atque addit, Apollonium ipſum & comites ejus, cum affici non viderentur, accuſatos ab eo, ut *Divinæ vocis contemptores*, ſed mercedula tamen data, hominem placaſſe. Hæc libro IV. *Lipſius.*

3. *Multis palam.*] Multis palam & aperte ſcrutantibus *nomina vultuſque*, cum alii plures idem etiam occultè obſervarent.

4. *Redditum odium.*] Suet. Ner. 25. *Multiſque vel amicitiam ſuam obtulerit, vel ſimultatem indixerit, prout quiſque ſe magis parciuſve laudaſſet*, canentem nempe.

5. *Veſpaſianum à Phœbo.*] Hoc igitur periculum Romæ adiit, ut hic Tacitus: ſed ſimile in Achaia. De quo Suetonius Veſpaſiani cap. IV. *Peregrinatione Achaica inter comites Neronis, cum cantante eo, aut diſcederet, aut præſens obdormiſceret, graviſſimam contraxit offenſam, prohibituſque non contubernio modo, ſed etiam publica ſalutatione.*

Itaque ſæpius in iſta re ſubruſticus, & vere Sabinus vir peccavit. Quod ſpectat ad Phœbum, is *libertus admiſſionum* fuit, ex Suet. Veſpaſ. cap XIV. De eo lapis.

TI. CLAVDIO. AVG. L.
PHOEBO.
CLAVDIA. PANA TYCHIS. *Lipſius.*

6. *A Phœbo liberto increpitum.*] Ea offenſio non bis contigit Veſpaſiano, ut vult Lipſius. Sufficiebat ſemel læſiſſe talem majeſtatem.

Eamdem rem narrant Suet. & Tacitus,

ægreque

agreque meliorum precibus obtectum : [1] *mox imminentem perniciem* [2] *majore*
fato effugiſſe. Poſt finem ludicri Poppæa mortem obiit, fortuita mariti 6
iracundia, à quo gravida ictu calcis afflicta eſt. neque enim venenum
crediderim, quamvis quidam ſcriptores tradant, odio magis quam ex
fide. quippe liberorum cupiens, & amori uxoris obnoxius erat. [3] Corpus non igni abolitum, [4] ut Romanus mos; ſed regum externorum conſuetudine, [5] differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Ductæ tamen publicæ exſequiæ, laudavitque ipſe apud roſtra *for-*

INTERPRETATIO.

ingruentem perniciem potentiore fato ipſum devitaſſe. *Poſt finem* Neronii *certaminis Poppæa interiit fortuita ira conjugis, à quo prægnans ipſa ictu pedis perculſa eſt. neque virus* adhibitum *putaverim, quamvis nonnulli auctores id prodiderint, invidia magis quam ex vero. Nam prolem ſuſcipere cupiebat* Nero, *& cupidini fœminæ maxime addictus erat. Corpus haud rogo crematum* eſt, *pro conſuetudine Romana, ſed ex regum Orientalium more conditum odoribus componitur, & ſepulchro Iuliorum inducitur. Publice tamen celebratum eſt funus, commendavitque ipſe* Nero *pro Roſtris*

NOTÆ

ſeu ejuſdem rei *hiſtoriam*, quoad ſubſtantiam tradunt, nempe, offendiſſe Veſpaſianum, *quod ſomno conniveret* apud theatrum; at in circumſtantiis temporis locique diſcrepant illi auctores. Tacitus id Romæ factum prodit, at Suet. in Achaia. ſed eadem res eſt utrobique, & eadem offenſio, quæ unica fuit; & idem Phœbus eſt, qui invehitur in Veſpaſianum, cujus audaciæ meminit, & tamen nomen ſilet Sueton. Veſpaſ. 14.

Trepidum eum, interdicta aula ſub Nerone, quærentemque, quidnam ageret, aut quo abiret, quidam ex officio admiſſionis, (nempe Phœbus iſte) *expellens, abire Morboniam juſſerat, &c.*

1. *Mox imminentem*] Primò Veſpaſianus increpitus à Phœbo, vix *meliorum precibus defenſus eſt*, dein tamen contubernio principis, & ſalutatione publica prohibitus eſt, & cum in ſeceſſu perniciem, ſeu mortem expectaret; tum majore fato electus à Nerone eſt, ut bellum gereret adverſus Iudæos. hinc ſupremum decus, & faſtigium imperii in quod fato potentiore, ſervatus fuerat.

2. *Majore fato.*] Certe conſpicuus Veſpaſianus, ut-pote *conſularis & triumphalis ſenex*, & magno fato opus fuit, ne magna fama illi exitio eſſet.

Attamen clarus magis virtute Veſpaſianus, quam ſtirpe inſignis, aut vetuſta nobilitate, nec ille opibus invidioſis. quod illi ſaluti fuit, fatumque juvit.

Majore fato.] Suet. Veſp. 4. *Seceſſit in parvam ac deviam civitatem, quoad latenti etiamque extrema metuenti, provincia cum exercitu oblata eſt. Percrebuerat Oriente toto vetus & conſtans opinio eſſe in fatis, ut eo tempore Iudæa profecti rerum potirentur, &c.*

3. *Corpus non igni abolitum.*] Apud Syros & Ægyptios condendi, medicataque corpora ſervandi in loculis conſuetudinem fuiſſe legimus. Nam corpora condiunt myrrha, aloë, cedro, melle, ſale, bitumine & reſina, odoribus delibuta. Ex ſucco enim cedri corpora ſervari affirmant. *Lupanus.*

4. *Ut Romanus mos.*] Plin lib. 7. 54. *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti, terra condebantur. At poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc inſtitutum fuit.*

5. *Differtum odoribus.*] Plinius de Arabia: *Periti rerum adfirmant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps noviſſimo Poppæ ſuæ die concremaverit.* Lipſius.

mam ejus, & quod divina infantis parens fuiſſet, aliaque [1] fortunæ mu-
7 nera pro virtutibus. [2] Mortem Poppææ ut palam [3] triſtem, ita recor-
dantibus lætam ob impudicitiam ejus ſævitiamque, nova inſuper invi-
dia Nero complevit, prohibendo C. Caſſium officio exſequiarum. quod
primum indicium mali, neque in longum dilatum eſt. Sed [4] Silanus
additur. nullo crimine, niſi quod Caſſius opibus vetuſtis, & gravitate
morum, Silanus claritudine generis, & modeſta juventa præcelle-
bant. Igitur miſſa ad ſenatum oratione, *removendos à Rep. utroſque*
diſſeruit: objectavitque Caſſio *quod [5] inter imagines majorum, etiam C.*
[6] *Caßii effigiem coluiſſet, ita [7] inſcriptam: DVCI PARTIVM:*

INTERPRETATIO.

pulchritudinem ejus, & quod puellæ cœleſtis mater fuiſſet, *aliaque fortuna dona pro virtutibus commendavit. Poppaa interitum, qui ut publice mæſtus, ita recordantibus gratus erat, ob libidinem & immanitatem fœmina, nova praterea offenſione in* vulgus *cumulavit Nero*, auxitque invidiam, *honore funeris* illius *arcendo C. Caſſium, quod primum ſignum exitii* illius, *neque diu prolatum eſt. Sed adjicitur Silanus, nulla culpa, niſi quod Caſſius antiquis opibus & ſeveritate morum, Silanus nobilitate ſtirpis, & modeſta adoleſcentia praeminebant. Itaque miſſa ad Patres oratione*, amovendos à Republica ambos *cenſuit; & exprobravit Caſſio*, quod inter majorum effigies, etiam C. Caſſii celebraſſet imaginem, cui titulus ſic inſcriptus erat: DVCI

NOTÆ.

1. *Fortuna.*] Fortuitum nempe bonum fuit pulchritudo fœminæ, ut & munus fortunæ fuit, quod filiam divinam genuiſſet.

2. *Mortem obiit.*] Anno Romæ conditæ 818 Chriſti 65.

3. *Triſtem.*] Palam & ore tenus flebant mortem Poppææ; ſed revera læti animis, qui recordarentur ejus impudicitiæ & immanitatis.

Nam Poppæa & Tigellinus *ſævienti principi intimum conſiliorum.* Suprà lib. 15 Et in exitium Octaviæ uxoris ducta, ſimul & omnium qui legitimæ uxori faverent.

4. *Silanus.*] Suſpicor eumpſe eſſe, cui poſtea ſtatua in foro poſita eſt, curante Capitone. Qua de re Plinii epiſtola tota, lib. 1. ad Cornelium Titianum. Corrupte hoc nomen ſcriptum in commentario Iuvenalis ad illud Satyr. 1.

——*magni delator amici.*

Heliodorum dicit Stoicum Philoſophum, qui Licinum Silanum condiſcipulum ſuum teſtimonio oppreſſit. Lege, *L. Iunium.* Lipſius.

5. *Inter imagines.*] Suet. Ner. 37. *Nullus poſthac adhibitus delectus aut modus interimendi quoſcumque libuiſſet, quacumque de cauſa*, &c. *Caſſio Longino Iuriſconſulto ac luminibus orbato, quod in vetere gentili ſtemmate C. Caſſii percuſſoris Cæſaris imagines reſtituiſſet*, &c. objectum.

6. *Caſſii effigiem.*] Brutus & Caſſius occidunt Iulium Cæſarem anno Romæ conditæ 710. ante Chriſtum natum 44. anno 1 Olympiadis 84. *Tillemon.* Caſſius & Silanus occiduntur à Nerone anno urbis 818.

7. *Inſcriptam duci partium.*] Manuſcriptus Corvini Regis, *Dux*, & rectius, mea quidem ſententia. Erat autem effigies ita ſcripta, C. CASSIVS DVX PARTIVM, quod partes Cæſaris adverſas in bello civili duxiſſet.

Si quidem Romanis ſolenne fuit, eorum imagines, quorum ipſis ſacroſancta memoria eſſet, ex vero effingere, & effictas levando minuendove dolori in atriis *cereas* habere.

Ex cereis deinde exſcribebat artifex; pingebat pictor imagines, *quamvis ſit difficillima imitationis imitatio*, ut Cæcilianus lib. 4. epiſt. Julio Severo ſcribit,

[1] *Quippe ſemina belli civilis, & defectionem* [2] *à domo Cæſarum quæſitam* [3] *Ac ut memoria tantum infenſi nominis ad diſcordias uteretur, adſumpſiſſe L. Sila-*

INTERPRETATIO.

PARTIUM. Etenim ſic cauſam armorum civilium, & rebellionis adverſus Cæſares quæſiviſſe. Atque ut ſpecie tantum infeſti nominis ad diſſenſiones uteretur, ad-

NOTÆ.

Itaque, ut dixi, Caſſius avi ſui imaginem colebat: quod crimini datum, & ipſe in Sardiniam deportatus eſt, uti mox Cornelius refert.

Sed à Nerone tandem hic mori juſſus dicitur Suetonio, *Caſſio Longino ICto, ac luminibus orbato, quod in gentili ſtemmate C Caſſii percuſſoris Cæſaris imagines retinuiſſet, &c.*

Contra Sextus Pomponius de ſucceſſione juriſprudentum de Sabino locutus ſic habet, *Huic ſucceſſit C. Caſſius Longinus natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Servii Sulpitii: & ideo proavum ſuum Servium Sulpitium appellavit.*

Is & Conſul fuit cum Quartino temporibus Tiberii, & plurimum in civitate auctoritatis habuit, donec Cæſar eum civitate expelleret. Expulſus ab eo in Sardiniam, revocatus à Veſpaſiano diem ſuum obiit.

Idem Caſſius ſupra lib.12. cæteros præeminebat peritia legum: qui cum Syriæ præeſſet, quantum ſine bello dabatur, revocabat priſcum morem: cura proviſuque perinde agebat; ac ſi hoſtis ingrueret Ita dignum majoribus ſuis, ita familia Caſſia ratus, per illas quoque gentes celebrata, poſt illum Caſſium qui mandatu Senatus & auctoritate populi Rom. adjutus, Syriam, cum tribus exercitibus qui in eadem provincia erant, in poteſtatem ſuam redegit, teſte Livio 121. & aliis Scriptoribus. *Vertranius.*

Duci.] Imago quam domi aſſervabat, colebatque ille Caſſius, potuit ſic inſcribi; *C. Caſſius dux partium.* Sed in hiſtoria ſcripſit Tac. *Duci partium.*

Et forte etiam ſic inſcripta illa imago, ut tradit Tac. Nam imagines dicabant etiam iis quorum eæ imagines erant; ſic Livia, in templo, dicavit effigiem Auguſti, ipſi Auguſto.

Sic fere Græci imaginem hominis dicabant Gratiis, vel aliis Numinibus, ita & mox Romani Græcorum æmuli.

Duci partium.] Budenſis codex, *Dux,* non male. Hæc autem hiſtoria eſt: quam eleganter Ambroſ. 1. Offic. tangit. *Si tyranni aliquis habeat imaginem, nonne obnoxius damnationi? Memini legiſſe me quoſdam capitali ſupplicio damnatos, quia Bruti & Caſſi interfectorum Cæſaris imagines aſſervarent.* De titulis autem imaginum ſcripſi in Electis, cap.XXIX. *Lipſius.*

1. *Quippe.*] Supple, hinc *quippe ſemina belli civilis, &c.* quæſita. nempe ex eo quod coluiſſet imaginem Caſſii, qui infeſtus Cæſaribus. Hinc & defectionem ſeu rebellionem quæſitam adverſus familiam Cæſarum. Quod crimen majeſtatis fuit.

2. *A domo Cæſarum.*] Quaſi ſic moliri res novas vellet & deficere à gente, ſeu familia, quæ ſola in ſupremum faſtigium deſtinata erat. quaſi renovaret ille Caſſius veteres diſcordias, & exemplo primi Caſſii, etiam infeſtus eſſet Cæſari, & odio domeſtico ſucceſſiſſet idque veluti ſtirpitus inſitum & infixum aleret.

3. *Ac ut.*] Legunt *ac ne*, ſed, *ac ut*, habet etiam forte commodum ſenſum, ſcilicet, ut Caſſius *memoria tantum infenſi nominis* nempe C. Caſſii ad res novas uteretur, *adſumpſiſſe L. Silanum, &c.*

Memoria & nomine Caſſii in ſpeciem tantum & famam utebatur; at re ipſa adſumebat Silanum, magni nominis juvenem & magno nomini ſummæque fortunæ parem. Forte aptior videatur ſenſus verborum, *ac ne*, ſed verba Taciti urgent, ut inviolatus ſit.

Ac ut memoria.] Accuratiſſimus interpres legit: *Ac ne memoria tantum, &c.* At integra eſt hæc lectio vulgata; *Ac ut memoria, &c.* Hoc enim vult Tacitus: Statua Caſſii culta, hoſtis Cæſarum, &

num juvenem genere nobilem, [1] *animo præruptum*, *quem novis rebus oſten-*
8 *taret.* Ipſum dehinc Silanum increpuit iiſdem quibus patruum ejus Torquatum, *tamquam diſponeret jam imperii curas*, [2] *præficeretque rationibus & libellis & epiſtolis libertos:* inania ſimul & falſa. nam Silanus intentior metu, & exitio patrui ad precavendum exterritus erat. Inducit poſthac vocabulo indicum, qui in Lepidam Caſſii uxorem, Silani amitam, *inceſtum* [3] *cum fratris filio*, *&* [4] *diros ſacrorum ritus* confingerent.

INTERPRETATIO.

ſciviſſe L. Silanum adoleſcentem ſtirpe illuſtrem animo præferocem ac præcipitem, quem novis motibus incitandis exhiberet. *Dein incuſavit Silanum iiſdem* criminibus *quibus Torquatum patruum illius* ante *arguerat*, quaſi jam officia muniaque principatus ordinaret, haberetque libertos à rationibus, à libellis & epiſtolis. *quæ vana ſimul & fictitia. Quippe Silanus prudentior formidine, & nece patrui ad conſulendum cavendumque ſibi exterritus erat. Mox immittit qui nomine indicum* ſeu delatorum, *comminiſcerentur adverſus Lepidam Caſſii conjugem, Silani amitam*, inceſtum cum filio fratris admiſſum, & diras ſacrificiorum cærimonias. *Simul rapiebantur*,

NOTÆ.

adſumpto L. Silano, cujus patruus imperium erat meditatus, nihil aliud egiſſe C. Caſſium, quam ut repetitis tantum, æſtimatiſque eorum nominibus, qui vel Cæſaribus extiterant infeſti, vel tales nomine ac ſanguine contingebant, diſcordias populi adverſum Cæſares excitaret.

Quantum in obliteratis ac depreſſis ejuſmodi nominibus momenti Principes reponant, vel ex horum inſtituto liquere poteſt, quo damnare ejuſmodi nomina, & interdicere populis, conſueverunt. Cujus paſſim, etiam apud Tacitum, exſtant exempla. *Boxhornius.*

Recte Lipſius & Faernus, *ac ne.* Hoc enim ſignificat: & quaſi non ſufficeret infamis ac damnati hominis memoriam renovaſſe palamque coluiſſe, (quod quid aliud quam parricidium ejus probare, & ad ſimile ſcelus præſentes vocare?) Silanum adjunxiſſe partibus &c.

Vel etiam: Et ne ad rebellionem ſtimulandam, una hoſtis Cæſarum imagine niteretur in qua præter nomen nihil eſt additamenti, aſſumpſiſſe Silanum, &c. *Gronovius.* Lectionem vulgatam ferimus.

1. *Animo præruptum*] Non, *promptum:* ex Vaticano. Præruptus, uti Præfractus, dicitur de iis qui rigida effræniqúe audacia ſunt, Ita Ciceroni pro Roſcio, *Prærupta audacia* dicta. *Lipſius.*

2. *Præficeret rationibus & libellis.*] Illud his verbis ſignificatur, quod lib ſuperiore planius tradidit, fuiſſe objectum Torquato Silano, *quod nobiles haberet, quos ab epiſtolis, & libellis, & rationibus appellaret: nomina & meditamenta ſummæ curæ.* Ferretus.

3. *Cum fratris filio.*] Nempe cum ipſo L. Silano, à quo crimine tamen procul aberat ſeveriſſima Caſſii diſciplina educatus juvenis & familia. ſed ipſa virtus, & ex virtute claritudo ſummum crimen fuit Silani. ea fuit conditio temporum.

Attamen ipſum Silanum non accuſat iſtius criminis Nero, quamvis alia crimina admodum vaga ipſi objectet. unde colligi poſſit, hic forte agi de altero filio fratris in quem ſuſpectari voluit uxorem Caſſii. hic tamen educatus apud Caſſium fuerat. Vana res in medio ſit.

Cum fratris filio.] An cum ipſo Silano? Amita ſoror patris, & amita fuit Silani Lepida, igitur Silanus fuit filius fratris Lepidæ, attamen potuit eſſe alter frater Lepidæ, & etiam alter filius fratris. in ipſum Silanum crimen fuit, ſed *inane & falſum.*

4. *Diros.*] Tum Chriſtianorum cœtus

Trahebantur ut conſcii [1] Vulcatius Tullinus, ac [2] Marcellus Cornelius ſenatores, & [3] Calpurnius Fabatus eques Romanus: qui appellato principe inſtantem damnationem fruſtrati, mox Neronem [4] circa ſumma ſcelera diſtentum, quaſi minores evaſere. Tunc ſenatuſconſulto, *Caſ-* 9
ſio & Silano exſilia decernuntur; *de Lepida Cæſar ſtatueret.* Deportatuſque in inſulam [5] Sardiniam Caſſius, & [6] ſenectus ejus exſpectabatur. Si-

INTERPRETATIO.

ut conſcii Vulcatius Tullinus, ac Marcellus Cornelius è patribus, & Calpurnius Fabatus equeſtri loco, qui appellato Cæſare, cum imminentem damnationem evaſiſſent, dein Nerone circa magna crimina occupato, veluti rei minores, perniciem vitavere. Tunc decreto patrum Caſſius & Silanus in exſilium pelluntur; ut de Lepida decerneret princeps, *cenſuere. Ablegatuſque* eſt *in inſulam Sardiniam Caſſius, &* ſene-

NOTÆ.

accuſabant inceſti, nefandi concubitus, infanticidii, &c. Tertull. Apolog. *De nobis nihil tale exquiritur, cum æque extorquere oportuerit, quodcumque falſo jactatur. quot quiſque infanticidia jam deguſtaſſet, quot inceſta concelebraſſet, qui coci, qui canes affuiſſent?*

Diros.] Nempe vel Iudæorum, vel Chriſtianorum, & hi ritus eo ævo accuſati criminis infandi, nec unius; ideoque forte *diros* vocat. niſi forte *magica ſacra* objectat fœminæ vel ipſi Silano.

1. *Vulcatius Tullinus.*] Credo, *Tertullinus*: ſupervixitque ad principatum Veſpaſiani lib IV. Hiſtor. *Vulcatius Tertullinus tribunus plebei interceſſit.* Lipſius.

2. *Marcellus Cornelius.*] Quem Galba deinde interfecit. lib. I. Hiſtor. *Quam gloriam ad principatum attulit, niſi occiſi Obultronii Sabini, & Cornelii Marcelli in Hiſpania?* Noto eo, quia Tacitus ipſe admonet, evaſiſſe eos hoc diſcrimen, & Neroni ſuperfuiſſe. *Lipſius.*

3. *Calpurnius Fabatus.*] Ille proſocer. Plinii ſecundi. *Lipſius.*

Calpurnius Fabatus eques Rom.] Fuit hic patria Novocomenſis, C. Cæcilii Plinii proſocer: ejus antiqua memoria adhuc Comi viſitur Jovii Benedicti, V. Cl. opera, eruto monumento in hæc verba: *C. Calpurnius. L. F. Ouf. Fabatus. VIvir. IIIIvir. I. d. præf. cohortis, VII. Luſitan. et. nation. Gætulic. Arſen. quæ ſunt. in. Numidia. Flam. D. Aug. ex patrimonio. T. F. I.* Alciatus.

4. *Circa ſumma ſcelera.*] An ſcelera Neronis, an eorum qui accuſabantur? puto potius ſumma vocat crimina *majeſtatis*, circa quæ vindicanda diſtrictus & occupatus Nero, minora neglexit, aut diſſimulavit. diſtinebatur nempe Nero circa cædem Silani, L. Veteris, Antiſtii, Sextiæ, & Pollutiæ.

5. *Sardiniam.*] Lib. 13. cap. 30.

6. *Senatus jus expectabatur.*] Sic Vett. Vulnus, cui non medeor. Palmerius legit (ita ab Hieron. Berchemio accepi, veteri meo amico,) *Senatus juſſus ſpectatur.* Franciſcus Medices: *& ſenectus ejus expectabatur.*

At de exilio Caſſii, convenienter cum Tacito Pomponius, de Orig. juris: *Cajus Caſſius Longinus plurimum in civitate auctoritatis habuit, donec eum Cæſar.* (Nero, non Claudius, uti cenſent) *pelleret: expulſuſque ab eo in Sardiniam, revocatus à Veſpaſiano.*

De eximia ejus ſcientia, noſter lib XII. *Ea tempeſtate Caſſius cæteros præminebat peritia legum.* Plinius lib. VII. Epiſt. *Lætor quod domus C. Caſſii, hujus qui Caſſianæ ſcholæ princeps & parens fuit, ſerviet domino non minori.* Lipſius.

Ne dubites. Sic lib. 13. *P. Celerem, quia abſolvere nequibat Cæſar, traxit ſenecta, donec mortem obiret.*

Senatus jus expectabatur.] Forte aliquid ibi addiderat Tacitus de inclementia Cœli inſulæ Sardiniæ. Et cum dicit, ſenectutem ejus expectatam, comparat

lanus tamquam [1] Naxum deveheretur, [2] Hoſtiam amotus; poſt municipio Apuliæ cui nomen eſt [3] Barium, clauditur. Illic indigniſſimum caſum ſapienter tolerans, à centurione ad cædem miſſo corripitur. Suadentique *venas abrumpere*, *animum quidem morti deſtinatum* ait, *ſed non permittere percuſſori gloriam miniſterii*. At centurio quamvis inermem, prævalidum tamen & iræ quam timori propiorem cernens, premi à militibus jubet. Nec omiſit Silanus obniti, & intendere ictus quantum manibus nudis valebat, donec à centurione vulneribus adverſis tamquam in pugna caderet. Haud minus promtè L. Vetus, ſocruſque ejus Sextia & Pollutia filia necem ſubiere: inviſi principi, tamquam vivendo exprobrarent interfectum eſſe Rubellium Plautum generum Lucii Veteris. Sed initium detegendæ ſævitiæ præbuit [4] interverſis patroni rebus ad accuſationem tranſgrediens Fortunatus libertus, aſcito Claudio De-

INTERPRETATIO.

ctus ejus *expectabatur*. *Silanus* in ſpeciem *quaſi Naxum deferretur*, *Oſtiam amandatus*; *mox oppido Apuliæ*, *quod Barium vocant*, *includitur*. *Illic iniquiſſimam fortunam cum prudenter ferret*, *invadit eum Centurio*, *qui ad cædem* ipſius *miſſus fuerat*. *Monentique Centurioni*, *ut* venas exſolveret, animum ſane morti paratum *dixit*, ſed interfectori ſe id decus officii non conceſſurum. *At Centurio licet inermem*, *robuſtum tamen*, *& ira quam pavori promptum* illum *animadvertens*, *circumdari propius* à militibus *jubet*, *Nec deſiit Silanus obluctari*, *& infligere ictus*, *quantum nudis manibus poterat*, *donec à Centurione*, *velut in prælio*, *vulneribus à fronte exceptis conficeretur*. *Nec minus propere L. Vetus*, *& ſocrus ejus Sextia & Pollutia filia ad mortem adacti ſunt*: hi *inviſi Cæſari*. *tamquam viventes* ei *objectarent*, interremptum eſſe Rubellium Plautum, generum Lucii Veteris. *Sed occaſionem aperiendæ immanitatis dedit Fortunatus libertus*, *qui male geſtis ſeu interceptis patroni opibus ad illum deferendum progrediebatur*, *aſſumpto Claudio Demiano*, *quem ob ſcelera in vincula*

NOTÆ.

eum cum Silano, qui ſtatim occiſus eſt apud *Barium*, quia junior ille Caſſio, & cujus Senectutem diu & forte fruſtra expectaſſet Nero.

Itaque ſtatim occiditur Silanus. ſenecta Caſſii expectatur apud Sardiniam, nec abs re, cujus cœlum gravius forte ipſa ſenectute fuit.

Senectus ejus.] Senectus, ſeu potius ex ſenectute mors illius expectabatur, præſertim tam atroci inſalubrique cœlo.

Sic ſupra ſenectam Claudii expectare nolebat Silius amaſius Meſſallinæ, id eſt, mortem Claudii, ut nempe ſuccederet ipſius toro & imperio; lib. 11. 26. *Quippe non eò ventum*, *ut ſenectam principis opperirentur.*

1. *Naxum.*] *Naxus*, Cycladum inſularum una in mari Ægæo. Hodie *Naxia*, vel *Nacſia*, in Archipelago, ſub Turcico imperio Europæo. *Tilemonius.*

2. *Hoſtiam*] Lib. 11. cap 26.

3. *Barium.*] Vrbs Apulorum Peucetiorum ad mare Adriaticum in Apulia provincia Italiæ. Hodie *Bari*, urbs Provinciæ, ſeu Terræ *di Bari* in regno Neapolitano. paret regi Catholico. *Tillemonius.*

4. *Interverſis.*] Subreptis, aut diſſipatis bonis patroni. *Intervertere*, & *avertere* pro eodem eſt.

Interverſis patronis rebus.] Id eſt, ab ipſomet liberto, qui patroni rem familiarem fraudaverat. *Pichena.*

miano, quem ob flagitia vinctum à Vetere [1] Aſiæ proconſule, exſolvit
Nero in præmium accuſationis. Quod ubi cognitum reo, ſeque & li-
bertum pari ſorte componi, [2] Formianos in agros digreditur. Illic eum
milites occulta cuſtodia circumdant. Aderat filia ſuper ingruens pericu-
lum longo dolore atrox, ex quo percuſſores Plauti mariti ſui viderat:
cruentamque cervicem ejus amplexa, ſervabat ſanguinem, & [3] veſtes
reſperſas, [4] vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, niſi quæ
mortem arcerent. Tum hortante patre, [5] Neapolim pergit. Et quia adi-
tu Neronis prohibebatur, [6] egreſſus obſidens, *audiret inſontem*, *neve
conſulatus ſui* [7] *quondam collegam dederet liberto*, modo muliebri ejulatu,
aliquando ſexum egreſſa, voce infenſa clamitabat. donec princeps im-
mobilem ſe precibus & invidiæ juxta oſtendit. Ergo nuntiat patri *ab-* 11
jicere ſpem, & uti neceſſitate. Simul affertur *parari cognitionem ſenatus*,
& trucem ſententiam. Nec defuere qui monerent *magna ex parte heredem*

INTERPRETATIO.

conjectum à Vetere Aſiæ rectore, liberavit Nero, accuſationis pretium vicemque homini *rependens. Quod ubi compertum reo, ſeque cum liberto pari conditione comparari. Formiana in prædia ſe recipit. Illic eum milites occulta ſtatione cingunt. Adſtabat filia, præter inſtans diſcrimen, diuturno mœrore exagitata, ex quo perſpexerat interfectores Plauti conjugis ſui, & ſanguine fœdatum caput illius oſculata, ſervabat cruorem, & veſtes* eo ſanguine *perfuſas, vidua dolore perpetuo implicita, & quæ nullis cibis* viſceretur, *niſi qui mortem prohiberent. Tum ſuadente patre, Neapolim ſe confert. Et quia Neronem adire, & alloqui vetabatur*, locis *quis exiret, adſidens, clamitabat*, audiret innocentem, & ne conſulatus ſui conſortem olim, traderet liberto, *interdum fœminea voce & modo ſexum excedens, infeſto clamore vociferabatur. Donec imperator implacabilem ſe pariter & precibus & infenſis vocibus* feminæ, *demonſtravit. Itaque ſcribit parenti*, omitteret ſpem omnem & neceſſitati pareret. *Simul nuntiatur, componi* judicium patrum & decretum atrox. *Nec defuere qui ſuaderent* Veteri, *ut no-*

NOTÆ.

1. *Aſia.*] Aſia proconſulatus, lib. 13. cap. 1.

2. *Formianos.*] Formiæ, lib. 15. cap 46.

3. *Veſtes reſperſas.*] Veſtes, non ipſius Pollutiæ, ſed veſtes ipſas Rubellii Plauti, reſperſas ipſiuſmet Plauti morientis ſanguine. Sic plerumque fit ex memoria, amore & deſiderio morientium, & magis, ſi per iniquitatem interimantur illi, ætate & fama florentes, ut hic Rubellius. Sic toga Pompeii allata domum reſperſa cruore, exterruit Juliam uxorem.

4. *Vidua implexa luxu continuo.*] *Implexa* vocem, certum eſt mihi delendam, natam ex ſuperioris lineæ iterata voce, *amplexa.* Acidalius. Non tamen ſupervacua ea vox, imo convenire hic videtur.

5. *Neapolim.*] Lib. 14. cap. 10.

6. *Egreſſus obſidens.*] Nemo eam admittebat, ut in crimine majeſtatis, nemo vocem aut favorem accommodabat, nemo ſuccurebat. tum enim omnes ſilent, & obtupeſcunt, ac velut fulguritum abhorrent quem princeps odit.

Etiam vetere Repub. hominem perduellem parentes & propinqui deſerebant. Hinc ipſamet Antiſtia filia omni auxilio deſtituta obſidet egreſſus Neronis, & *voce infenſa* paſſim clamitat quid enim tum ſubſidii miſeræ puellæ, niſi in lacrymis, niſi in ejulatu?

7. *Quondam collegam.*] Primo imperii ejus anno. *Lipſius.* Nempe anno urbis 808.

Cæſarem nuncupare, *atque ita* [1] *nepotibus* [2] *de reliquo conſulere.* quod aſpernatus, ne vitam [3] proximè libertatem actam noviſſimo [4] ſervitio fœdaret, largitur in ſervos quantum aderat pecuniæ: & *ſi qua aſportari poſſent*, *ſibi quemque deducere*, *tris modo lectulos* [5] *ad ſuprema retineri* jubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abſcindunt venas, properique & [6] ſingulis veſtibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur. pater filiam, avia neptem; illa utroſque intuens, & certatim precantes *labentis animæ* [7] *celerem exitum*, *ut relinquerent ſuos ſuperſtites & morituros.* Ser-

INTERPRETATIO.

minaret Cæſarem hæredem bonorum magna ex parte, atque ita provideret nepotibus ſervaretque cæteras opes. *quod contempſit* ille, *ne vitam quam prope libertati ſimilem tranſegerat*, *ſupremo flagitio contaminaret*; *quantum habuit tum pecunia*, *ſervis diſtribuit*, & ſi quæ transferri poſſent, ſibi quemque accipere, ac tres tantum lectulos ad mortem, & rogum ſeu funus aſſervari *jubet. Tunc in eodem cubiculo*, *eodemque ſcalpro abrumpunt venas*, *feſtinanteſque & ſingulis veſtimentis ad pudorem induti*, *balneis inducuntur*; *pater filiam*, *avia neptem*, *& filia utroſque inſpiciens*, *& certatim optantes ranteſque* exeunti animæ properum exitum, ut ſuos *quiſque* viventes

NOTÆ.

1. *Nepotibus.*] Nempe liberis Rubellii Plauti, & filiæ Pollutiæ, qui, puto, ſtatim exuti bonis paternis, occiſo Plauto patre. Nam ſupra, prædia Plauti conceſſit Nero Octaviæ, toro & aula ejectæ; nunc & ii exuuntur bonis maternis, interemptis L. Vetere avo ſuo materno, & ipſa matre.

Nobiles pueros poſt hac reſtituit Galba, ſed quid dignitas ſine opibus? Et hi liberi, ut & aliorum exſulum ſub Nerone, diurno victu indigebant teſte Sueton.

2. *De reliquo conſulere.*] Infra 12. de Mella. *Scripſit codicillos*, *quibus grandem pecuniam in Tigellinum*, *generumque ejus Coſſutianum Capitonem erogabat*, *quo cætera manerent.*

3. *Proxime libertatem.*] Quaſi libera Repub. nec ſub unius imperio viveret. Qui non totam ſervitutem ut alij, ſed prope totam libertatem retineret.

4. *Servitio.*] Turpe enim fuiſſet in fine vitæ per virtutem actæ, teſtamentum condere plenum ſervili adulatione in Neronem, Tigellinum, Capitonem, & talia aulæ portenta, ipſiſque opes ſuas ſerviliter offerre, & legare.

Sic turpiter ſe geſſere infra Anteius, & Mella frater Senecæ, qui partem opum Tigellino conceſſere, ut reliqua familiæ ſuæ conſervarent.

5. *Ad ſuprema.*] Ad funus, ad rogum, ad exſequias. in lectulis ad id præparatis, rogo imponebantur & comburebantur.

6 *Singulis veſtibus.*] Multæ veſtes ſimul comburi ſolitæ eodem rogo; ſed hi ſine ſolemni funere cremati, ſingulis veſtibus contenti ſunt, ad verecundiam tantum, & nullo luxu.

Veſtibus.] Puto, ſtragulæ hæ veſtes erant, in quibus morerentur, cremarenturque, ad quem uſum etiam *tres lectulos* ſibi aſſervarant.

7. *Celerem exitum.*] Seneca de exitu Marcelli. *Triduo abſtinuit & in ipſo cubiculo poni tabernaculum juſſit*, *ſolium deinde illatum*, *in quo diu jacuit*, *& calida deinde ſuffuſa*, *paulatim defecit*, *ut aiebat*, *non ſine voluptate quadam*, *quam adferre ſolet levis diſſolutio animi*, *nunquam non experta nobis*, *quos aliquando linquit animus.*

Sueton. Auguſt. 99. *Sortitus exitum facilem*, *& qualem ſemper optaverat. Nam fere quoties audiſſet cito*, *ac nullo cruciatu defunctum quempiam*, *ſibi & ſuis εὐθανασίαν ſimilem* (*hoc enim verbo uti ſolebat*) *precabatur.* Sed *celer exitus* non perinde facilis, imo forte violentior.

vavitque

vavitque ordinem fortuna : ac [1] ſenior prius, tum cui prima ætas, exſtinguuntur. Accuſati poſt ſepulturam, [2] decretumque *ut more majorum punirentur*. Et Nero interceſſit, *mortem* [3] *ſine arbitrio* permittens. ea cædibus peractis ludibria adjiciebantur. P. Gallus eques Romanus, quod 12
Fenio Ruſo intimus, & Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus eſt. [4] Liberto & accuſatori præmium operæ, [5] locus in theatro inter viatores tribunicios datur. Et menſis qui Aprilem eundemque Ne-

INTERPRETATIO.

& obituros reliquerent. *Fortunaque ſervatus ordo* naturæ, *ac primùm vetuſtior, tum ii quibus proxima ætas, intereunt. Accuſati* ſunt *poſt funus, conſtitutumque*, ut more majorum ſupplicio afficerentur. *Et adverſatus eſt Nero*, mortem *ipſis* ſine *alieno* arbitrio permittens. *Ea perpetratis necibus contumelia adjungebantur. Interdictum eſt aqua & igni P. Gallo equiti Romano*, quod familiaris Fenio Ruſo, & Veteri non inimicus fuiſſet. *Tribuitur liberto & accuſatori merces* navatæ *opera*, ſedes apud theatrum, inter viatores tribunorum. *Et menſis qui ſuccedit Aprili, qui &* Neroneus

NOTÆ.

1. *Senior.*] Nempe avia *Sextia* prior extinguitur, dein cui proxima ætas, nempe pater *L. Vetus*, dein ipſa filia *Pollutia*, ſervato ordine naturæ & ætatis.

2. *Decretumque ut more majorum puniretur.*] Neroni cum quæreret, quid eſſet *more majorum*, reſponſum eſt, *Nudi hominis cervicem inſeri furca, corpuſque virgis ad necem cadi.* Auctor Tranquillus. Ferretus.

3. *Mortem ſine arbitrio permittens.*] Clariſſimus Faber bis huncce locum attigit. Primo ei viſum legere, *mortem libero arbitrio* : poſt maluit, *ſuo arbitrio.* Quod poſtremum magni vatis effatum jure placet : magis tamen meum, *mortem ſine arbitro.*

Et adſeverem, eam Cornelii ſcripturam eſſe, à Florentino etiam codice (ut poſtea comperi) approbatam. *Mors ſine arbitro*; libera, ſine domino, ſine judice Simile lib. 1 Annal. *an præmia ſub dominis, pœnas ſine arbitro eſſe?* Lipſius.

Sine arbitrio, & *ſine arbitro* idem eſt, primam tamen lectionem antepono. Quod faciendum quoties vetus lectio eſt, & nihil incommodi præfert.

Sine arbitro.] Id eſt, liberam ipſis mortem permittens, & ſine arbitrio alieno, nempe ut pro ſuo nutu genus mortis eligerent.

4. *Liberto.*] Igitur diſtinguit inter libertum & accuſatorem, ita ut libertus ille index tantum fuerit, & Demianus accuſator.

5. *Locus theatro inter viatores tribunicios.*] Omnes hocce genus ſervi, in genere dicti *Apparitores*, quod ſcilicet magiſtratibus aſſiſterent. Et ut ſervi illi, ſeu quaſi ſervi multa officia præſtitere, ita & plura nomina habuere pro diverſis temporibus, muneribus, aut magiſtratibus quibus inſerviebant. Itaque vocati *Viatores, Accenſi, Lictores, Summotores, Miniſteria, Apparatio, Officia, Officiales, Executores, Miſſi.*

At Lictores apparebant tantum magiſtratibus, qui auctoritatem haberent vocandi, prehendendi, ligandi & puniendi. & ab aliis in hoc diſtinguebantur, quod ſecuribus & virgis ſupplicium de reis ſumerent juſſu magiſtratum.

Itaque *Conſules* habuere *lictores, ut & Tribuni* conſulari poteſtate, & *Imperatores.*

Accenſi munus fuit vocandi, & ab *acciendo* ſic dictus. Et *viatoris* etiam vocandi munus fuit.

Sed in hoc diſtincti illi, quod *Viatores* non ſolum vocandi, ſed etiam ligandi jus haberent, non item *Accenſi*. Cicero in Vatinium : *Miſeriſne viatorem, qui M. Bibulum vi domo extraheret.*

Accenſi etiam munus fuit, meridie con-

roneum ſequebatur, Majus *Claudii* Iulius *Germanici*, vocabulis mutan-

INTERPRETATIO.

dicebatur, Maius, Claudii *&* *Iulius* Germanici *nominibus transmutantur, teſtante*

NOTÆ.

clamare populo. quod non faciebat *viator.*

Viatores habuere *Tribuni* plebis, *Conſules*, *Prætores*, *Ædiles*, & reliqui magiſtratus proprios habuere.

An viatores *ſervi* fuerint quæritur. Docti viri ſentiunt fuiſſe cives Romanos. Et certe quomodo, aut quo decore Nero liberto iſti præmium operæ dediſſet, locum in theatro inter *viatores*, ſi hi ſervi fuiſſent? Et Livius lib. 38. ſic ſcribit, *ut poſtremò ſcribæ viatoreſque tribunos relinquerent.*

Itaque *Viatores* à ſervis, ſervilique comitatu diſcernit. Et aliud eſt, *ſervorum vice haberi*, aliud *ſervum eſſe*. Et à Varrone & Livio *apparitores*, ſervi publici appellati, qui tamen ex libertino genere erant. Sic fere Marcell. Donatus.

Sed puto, diſtinguendum. horum miniſtrorum alii ex infima plebe & ingenua delecti, alii ex ſervis Reipublicæ, alii ex ſervis ſeu libertis ipſorum magiſtratuum. Sed hi ultimi talibus miniſteriis libertatem ſimul & civitatem adipiſcebantur.

Inter viatores Tribunicios] Qui ſpectaſſe ludos videntur, non abjuncto à Tribunis loco, uti ad obſequia apparere poſſent. Hoc autem inter præmia: quia Tribunos honeſtiſſimo loco ſpectaſſe, vel hinc colligas, quod Cæſari Julio inter honores decretum: *ut ſemper ſellâ curuli ſederet, excepto per ludos. Tum enim ſeſſio ei in Tribunicio ſubſellio, inter eos qui quoque anno Tribuni eſſent, concedebatur.* Dio lib XLIV. Itemque poſtea Auguſto: *ut in ſubſelliis Tribunorum plebis ſederet.* Dio idem, libro XLIV. *Lipſius.*

1. *Iunius Germanici.*] Sic Vett. Series quidem menſium ita poſtulat: ſed ſi *Iunius* in hoc numero, quomodo additur *Iunium transmiſſum*, quia infauſtus eſſet? Itaque olim reponebam *Iulius Germanici.* Sed libri mihi opponuntur, itemque ratio, quod facta injuria Divo Julio videtur, ſi illi menſis ſuus ademptus. quid dicam? Verba tamen ſequentia de Junio abnuunt, etſi alii conantur pro, *transmiſſum*, reſcribere, *transnominatum*. Lipſius.

Junius Germanici.] Orfiti adulatio eo ſpectat, ut Junii menſis nomen, ob Juniæ familiæ ſcelera, tanquam infauſtum deleretur, atque ab aliquo ex Neronis cognominibus denominaretur, cum jam ipſe Aprili nomen dediſſet. Ac ne menſis Maius in medio vacuus remaneret, excogitavit, Maium Claudii, Junium Germanici appellationibus commutari poſſe, ut horum trium cognominum ſeries in menſibus continuaret. Hanc fuiſſe mentem ac ſententiam Orfiti reor. Nam quid menſi Julio oportebat novuum nomen imponere? Ne credas, nam Julio Cæſari notabilis ignominia ex tali ſententia provenisſet. Præterea ſi nomen Junium in integro remanſiſſet, inſignis honor Juniæ familiæ fuiſſet, cujus nominis oblivio potiſſimum quærebatur. At Tacitus ait, *Iunium menſem transmiſſum.* Fateor, ſed interpretor, transmiſſum in nomen Germanici, ac tranſmutatum: idque eodem ſenſu dictum, quo apud Sueton. *transnominatum.* in Domit. 13. *Septembrem menſem, & Octobrem ex appellationibus ſuis, Germanicum, Domitianumque transnominavit.* Pichena.

Iunius.] Lego *Iulius*. Et τὸ *tranſmiſſum*, nullo modo poteſt explicari per *transnominatum*, & ſi tranſnominatus eſſet, ut volunt, quidni & reddit rationem Orfitus, cur & alios menſes transnominaverit? & debuit ſaltem aliter mentem ſuam expromere. debuit dicere, *ideo potiſſimum Iunium menſem* à ſe transmiſſum, ſeu transnominatum, nempe quia duo *Torquati ob ſcelera interfecti.*

At certe non transnominavit, imo

tranſnominare conſulto omiſit, quaſi ſic labem aliquam inuſturus eſſet familiæ *Iuniæ* quod nomen aliquod Cæſaris Junio menſi denegaretur, & quod veluti per ignominiam ille menſis omitteretur, quia hic eodem nomine, quo familia execrata principi; & etiam ut in ejus locum, ſeu decus ſequens menſis *Julius* transferretur, adſcriberetur que.

Nec metuendum quod ait Pichena, non fuiſſe adulatorem ſic ineptum, ut Julio Cæſari injuriam hanc illatam vellet, ut ipſi tale decus auferret menſis à ſe appellati. Talia quaſi vero curabat vecors adulator, aut Nero, cui adulatio quæcunque placuit. Nam quid curat adulator præter vile obſequium? Quid habet præter imprudentiam, aut etiam ſæpe infamiam ex tali flagitio quæſitam?

Quaſi vero admodum anxius eſſet, aut curaret decus Julii Dictatoris aſſentator ille, quod transferebat in Neronem? Vide qua cæcitate, qua ſe væſania irretiat. Vult nomen, famam, & decus auferre Juniæ genti, & tamen tranſmittit illum menſem, ipſique ſic nomen gentis clariſſimæ relinquit, quod tamen obſcurare penitus voluit.

Et ne putes Tacitum, eam rem referre hic, tamquam prudentiæ alicujus ſpecimen, imo veluti flagitium, & ut adulationem veſanam, miſeram, & fœdi ſervitii plenam narrat. quod ſibi propoſuit jam ab initio, ut vitia illa capita & ineptæ adſentationis mancipia, æterna infamiæ labe inurantur lib. 14 64 *Neque tamen ſilebimus, ſi quod Senatuſconſultum adulatione novum, aut patientia poſtremum fuit.* Certe ex illis ſententiis Patrum in adulationem flexis, enaſcebantur indecora & fœdæ patientiæ decreta.

Τὸ *Iunius* huc intruſus oſcitantia librarii, qui menſibus Aprili Maioque Iunium ſuccedere ſtatim debere putavit, cum verbis ſequentibus parum attenderet, aut forte non intelligeret.

Nota etiam. Adulator ille noluit Junium menſem ponere inter vocabula Cæſaris, quia infauſtum tale nomen ob gentem Juniam fingebat, ideoque noluit illud accenſere nominibus principis, ideo tranſmiſit illud vitavitque, tamquam mali ominis, propter duos Junios interfectos. Et talia hæc in ſpeciem & pompam dicta, impetu & libidine magis adulandi principem, quam amore, aut benevolentia, quam certe ulla prudentia, nempe ut opes, aut honores illi emungerent. Hinc etiam & talia ſæpe omittebantur à principe, ſpernebanturque, ut futilia hinc Tiberius è Senatu diſcedens, verbis Græcis dicere ſolebat, *O homines ad ſervitutem promptos.* Talia etiam aliquando graviter objurgabant, aut certe accipiebant magis ut erant, quam ut dicebantur.

Igitur talia hæc aſſentationum, vana, futilia & inania. nec memorata Tacito, niſi ob inſigne flagitium ſervitii, ut ipſe fatetur. & quæ ſic fere abſurda, & vix cohærentia cum ratione & bono ſenſu, & quæ exſibilanda irridendaque, niſi in principem hæc & talem principem dicta eſſent.

Itaque *Iunius* menſis non tranſnominatus eſt ab adulatore, ut debuit; nempe ut Julium menſem Julio dictatori relinqueret, ſed tranſmiſſus ille menſis, ne vel attingeret labris nomen infauſtum, ne ſic pollueret nomen aliquod Cæſaris. & ne minus læta illi grataque adulatio haberetur, ob ſcelus Torquatorum, ut ille fingebat.

Et potuit abſolute Julius ſimul & Germanicus appellari. Et in eo potiſſimum caput, & ſumma adſentationis fuit, quod Junium nomen omitteret & exhorreret, velut ominoſum, ut ſic nempe ablandiretur Juniorum interfectori Neroni. Et ea novæ linguæ Romanæ phraſis inventa viris doctis, qui dicunt idem eſſe *tranſmiſſum ac tranſnominatum.* quis hoc ſibi fingat? non ſic Tacitus.

Imo injuriam facere principi videretur adulator, ſi illi infauſtum nomen tribueret, vel exhiberet quod nomen horrebat ipſe princeps. quaſi ſibi ac Reipub. infauſtum.

Certe hac voce uſus Suetonius, ſed proprio ſignificatu. nec reperias τὸ *tranſnominare* uſurpatum pro *tranſmittere* apud Suetonium, neque apud ullum auctorem.

tur: teſtificante Cornelio Orſito qui id cenſuerat, *Ideo Iunium menſem tranſmiſſum, quia duo jam Torquati ob ſcelera interfecti, infauſtum nomen Iunium feciſſent.* Tot facinoribus fœdum annum etiam dii tempeſtatibus

13 & morbis inſignivere. Vaſtata campania turbine ventorum, qui villas, arbuſta, fruges paſſim disjecit. pertulit violentiam ad vicina urbi. In qua omne mortalium genus vis peſtilentiæ depopulabatur, nulla cæli intemperie [1] quæ occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur, non ſexus, non ætas periculo vacua. ſervitia perinde ac ingenua plebes raptim exſtingui, inter [2] conjugum & liberorum lamenta, qui dum aſſident, dum deflent, ſæpe [3] eodem rogo cremabantur. Equitum ſenatorumque interitus quamvis [4] promiſcui, minus flebiles erant, tamquam communi mortalitate ſævitiam principis prævenirent. Eodem anno delectus [5] per Galliam Narbonenſem Africamque & Aſiam habiti ſunt, ſupplendis Illyrici legionibus, ex quibus ætate aut valetudine feſſi, ſacramento ſolvebantur. [6] Cladem Lugdunen-

INTERPRETATIO.

Cornelio Orſito, qui eam ſententiam prompſerat, ideo præteritum à ſe Iunium menſem, quia duo jam Torquati, ob crimina interempti, infelix vocabulum Junium effecerant. *Dii quoque procellis morbiſque notabilem fecere annum tot* jam *ſceleribus infamem. Depopulata Campania turbine ventorum, qui prædia, arbores, ſegetes undequaque proſtravit, perduxitque ſævitiam uſque ad propinqua urbi* loca. *In qua prorſus violentia graſſabatur in omnes omnino mortales, nulla aëris inclementia quæ viſu dignoſceretur. Sed ædes mortuis corporibus, viæ funeribus referta erant. Non ſexus, non ætas diſcrimine exempta. Servi perinde ac liberi mortales ſubito interire, inter conjugum & filiorum ploratus, qui dum adſident* ſuis, *dum illacrymantur, ſæpe eodem igne urebantur. Mortes Senatorum & equitum quamvis paſſim vulgares & indiſtincti minus* tamen *miſerabiles erant, quaſi promiſcua ſorte moriendi, immanitatem principis præverterent. Eodem anno copia conſcripta ſunt in* Gallia Narbonenſi, *Africa & Aſia, ſupplendis legionibus Illyrici, ex quibus ſenio, aut morbo defecti ac laſſi exauctorabantur. Incendium Lugduni largitione quadragies ſeſtertii ſublevavit Cæſar,*

NOTÆ.

1. *Quæ occurreret oculis.*] Quæ oculis aut viſu hominum deprehendi, conſpici aut animadverti poſſet.

2. *Conjugum.*] Utriuſque ſexus.

3. *Eodem rogo.*] Dum aſſident filii ægris parentibus, dum deflent funera, ſæpe eadem peſte abrepti, eodemque rogo cremati.

4. *Promiſcui.*] Quia *promiſcui* illi interitus nobilium cum plebe & ſervitiis, ideo *flebiles.* ſed longe *minus flebiles*, quia veluti miti hoc, & quaſi *communi fato, ſævitiam* dominantis *præveniebant*

5. *Per Galliam.*] Forte *habiti* illi *delectus* militum per has provincias, quia hæ ſine armis aut bello: & quia ex his facile advehi in Illyricum per mare potuerunt.

6. *Cladem Lugdunenſem.*] Cladem ex incendio conceptam. quod denarrat & deplorat Seneca Epiſtola tota XCII. Accidit centeſimo anno à colonia illa deducta, eodem Seneca obſervante. Ut ſolatium hoc tarde adhibitum à Nerone ſit, ſeptimo nempe poſt incendium anno. Nam deducta Lugdunum à Munatio Planco, anno urbis DCCXI. *Lipſius.*

Forte non ſtricte capiendus Seneca de centeſimo anno. Potuit afferre numerum expletum & rotundum (ut vulgo

ſem [1] quadragies ſeſtertio ſolatus eſt princeps, ut amiſſa urbi reponerent. quam pecuniam Lugdunenſes ante obtulerant, [2] turbidis caſibus. C. Suetonio [3] L. Teleſino Coss. Antiſtius Soſianus factitatis in Neronem carminibus probroſis, exſilio, ut dixi, multatus, poſtquam id honoris indicibus, tamque promptum ad cædes principem accepit, inquies animo, & occaſionum haud ſegnis, Pammenem ejuſdem loci exulem, & Chaldæornm arte famoſum, eoque multorum amicitiis [4] innixum, ſimilitudine fortunæ ſibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios & [5] conſultationes non fruſtra ratus, ſimul annuam pecuniam à P. Anteio miniſtrari cognoſcit. Neque neſcium habebat, Antejum caritate Agrippinæ iinviſum Neroni, opeſque ejus præcipuas ad eliciendam cupidinem, eamque cauſſam multis exitio eſſe. Igitur interceptis Anteij litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis ejus, & eventura, ſecretis Pammenis occultabantur, ſimul repertis quæ de ortu vitaque Oſtorii 14

INTERPRETATIO.

ut qua igni abſumpta erant, civitati reſtituerent, quam pecuniam exhibuerant Lugdunenſes iniquos temporibus. C. Suetonio L. Teleſino Conſulibus. Antiſtius Soſianus compoſitis in Neronem famoſis carminibus, in exſilium pulſus, ut memoravi, ubi audivit, tantum honorem haberi *delatoribus, tamque pronum eſſe ad neces inferendas Caſarem, mente inquietus, & occaſionum haud piger, ſimilitudine fortuna ſe inſinuat Pammeni eodem loco exulanti, & Chaldaorum doctrina celebri, ideoque multorum amicitiis fulto, exiſtimans haud fruſtra mitti ſape ad illum nuntios & conſultationes, ſimul & comperit, annuam penſionem ſuppeditari ipſi à P. Anteio. Neque ipſum latebat, Anteium infenſum Neroni* eſſe, *ob amicitiam Agrippina, & divitias illius poſſe vel maxime cupiditatem* principis *inlicere, eamque cauſam multis perniciei fuiſſe. Itaque interceptis epiſtolis Anteii, cum etiam ſubripuiſſet f-rtim codicillos, quibus hora genitalis illius, & futura ſors, arcanis Pammenis continebantur, ſimul inventis qua de natali die, & vita Oſtorii Scapula conſcripta erant, componit*

NOTÆ.

dicimus) cum pauci anni ſæculum excederent. Quod faciunt pro more Hiſtorici, & ipſe Tacitus ſæpe.

1. *Quadragies ſeſtertio.*] Sunt centum millia coronatorum, ſeu trecenta millia librarum noſtro more.

2. *Turbidis caſibus.*] Si vera & ſtricta ſupputatio Senecæ; obtulerant eam pecuniam Lugdunenſes, ante 7 annos, ſeu ante cladem Rom. Forte ad bella Armeniæ, aut Britanniæ, non ad incendium Romæ inſtaurandum.

3. *L. Teleſino.*] Nomen ei *L. Pontius Teleſinus* ex Velleio. Laudat ut philoſophum & inſignem virum non ſemel Philoſtratus lib. IV. & VII. eumque ideo exſulaſſe ſub Nerone ſcribit *Lipſius*. Conſulatum iniit anno urbis 819. neque ſic exſulare diu potuit. Nam ante tertium annum exturbatur Nero à noſtro Vindice. & tum revocati exſules.

4. *Innixum.*] Rectius *innexum*. Lipſius, & Freinshemius. Non improba tamen vetus lectio. Nam innitebatur *amicitiis* divitum. Quippe *annuam pecuniam* accipiebat ab Anteio, forte & ab aliis. nec potuit *innexus* dici proprie, quod fortunæ paritatem arguit, & quod Pammeni Chaldæo non convenit.

5. *Conſultationes.*] Recte ſic, & ita in Cod. Florent. Verbum ejus artis. Iuvenalis:

—— *qua nullum conſulis, & jam Conſulitur.*

Scapulæ compoſita erant; ſcribit ad principem, *magna ſe, & quæ incolumitati ejus conducerent allaturum, ſi brevem exſilii veniam impetraviſſet: quippe Anteium & Oſtorium imminere rebus, & ſua Cæſariſque fata ſcrutari.* Exin [1] miſſæ liburnicæ, advehiturque propere Soſianus. Ac vulgato ejus indicio, [2] inter damnatos magis quam inter reos Antejus Oſtoriuſque habebantur: adeo ut teſtamentum Anteji nemo obſignaret, niſi Tigellinus auctor [3] extitiſſet. Monitus prius Antejus, *ne ſupremas tabulas* [4] *moraretur.* Atque ille hauſto veneno, tarditatem ejus peroſus,

INTERPRETATIO.

literas *ad imperatorem.* Summa & grandia ſe, & quæ ad ſalutem ejus ſpectarent, renuntiaturum, ſi ad breve tempus exilii gratiam obtinuiſſet. Quippe Anteium & Oſtoriam imminere principatui, & inquirere quæ ſibi principique eventura erant. *Mox miſſa triremes, defferturque celeriter Soſianus. Et publicata ejus delatione, Anteius & Oſtorius magis cenſebantur* inter damnatos, quam inter ſontes; *adeo ut nemo ſupremas Anteii tabulas obſignaret, niſi Tigellinus conſultor fuiſſet. Antequè admonitus* fuit *Anteius*, ut teſtamentum propere conderet. *Atque ille ſumpto veneno,*

NOTÆ.

1 *Miſſæ liburnicæ*] Liburnicæ à Liburnis populis Dalmatiæ ſunt cognominatæ, qui hujuſcemodi navibus latrocinia exercebant. *Liburnas* Vegetius appellat, & Lucanus hoc verſu,

Ordine contenta gemino creviſſe Liburna.

Liburnum legit Lilius Giraldus,

Ordine contenta gemino creviſſe Liburno.

Hoc navis genere Auguſtus bello Actiaco, de M. Antonio & Cleopatra victoriam reportavit. Tacit. lib. 18. Claudium quendam Pyrrichum *Liburnicarum trierarchum* appellat. *Lupanus.*

2. *Inter damnatos magis, &c.*] Quia periculum pro exitio habebatur, ſupra 4, 28. Eodem tendit iſtud Senecæ de Libone Epiſt. 70. *Omnes enim neceſſarii deſeruerant impie, non jam reum, ſed funus.* Freinshemius.

3. *Extitiſſet. Monitus prius Anteius, &c.*] Monitus credo, ab amicis, quos Tigellinus ſecreto miſerat, ſperans hereditatis partem ex eo teſtamento: quas ille prædas maxime aucupabatur. De Mella paulo infra: *Scripsis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque ejus Coſſutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent.* De Petronio inferius: *Ne codicillis quidem, quod plerique pereuntium, Neronem, aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus eſt.* Pichena.

Malim, *extitiſſet, monito prius Anteio, &c.* hoc enim modo auctor extitiſſe videbatur, eaque cauſſa nemo amplius formidavit ſignare tabulas iſtas. Quia enim Tigellinus prævalidus in amicitia principis erat, teſtamenti factio conceſſa reo videbatur, quod ipſe eum monuiſſet, ne teſtamenti tabulas moraretur. Quod enim tales dicunt faciuntve, juſſu aut certe conſenſu principis fieri creditur. Expreſſit id ſupra 4, 22. *Vrgulania Silvani avia pugionem nepoti miſit. Quod perinde creditum, quaſi principis monitu; ob amicitiam Auguſtæ cum Vrgulania.* Freinshemius.

Monitus.] Nihil move. hic ſenſus eſt; teſtamentum Anteii nemo obſignaſſet, niſi Tigellinus auctor exſtaret, priuſque admonuiſſet Anteium, *ne ſupremas tabulas moraretur.* Auctor exiſtit aliis obſignandi teſtamentum Tigellinus, cum ipſe admonuiſſet Anteium illud condere, nam prius nemo obſignare audebat.

4 *Moraretur.*] Id eſt, Teſtamentum properè conderet, ratum futurum, gratia & auctoritate. Tigellini, qui id monebat favebatque, legata ipſi parte opum, quò cætera ſervarentur.

interciſis venis, mortem approperavit. Oſtorius longinquis in agris [1] apud finem Ligurum id temporis erat. eo miſſus centurio, qui cædem ejus maturaret. Cauſſa feſtinandi ex eo oriebatur, quod Oſtorius multa militari fama, & [2] civicam coronam apud [3] Britanniam meritus ingenti corporis robore, armorumque ſcientia, metum Neroni fecerat, ne [4] invaderet pavidum ſemper, & reperta nuper conjuratione magis

INTERPRETATIO.

lentitudinem ejus pertaſus, abruptis venis mortem acceleravit. Tum temporis Oſtorius verſabatur in remotis prædiis apud finem Ligurum. Huc miſſus eſt centurio, qui necem ejus properaret. Cauſſa maturandi ex eo promanabat, quod Oſtorius maxima belli gloria & ſervati civis præmium adeptus in Britannia, magna vi corporis, & militari fama, formidinem Neroni incuſſerat, ne occuparet trepidum ſemper, & aperta recens conjuratione magis perturbatum ac pavidum. *Itaque centurio poſtquam*

NOTÆ.

1. *Apud finem Ligurum.*] Non aſpernabilis forte conjectura noſtra. *Apud Fanum Ligurum.* Is locus, Templum alio nomine dictus.

In vita Agricolæ: *Claſſis Othoniana licenter vaga, dum in Templo (Liguriæ pars eſt) hoſtiliter populatur.* Livius tamen finem Ligurum etiam appellat: *Redeuntes inde Ligurum extremo fine, agmen Romanum incidunt.* Sed alio, ni fallor, & communi magis ſenſu. *Lipſius.*

Apud finem Ligurum] Sic Livius lib. 3. Decad. 4. *Redeuntes inde Ligurum fine, cum agreſti præda in agmen incidunt Romanum* Et lib 10. Decad. ejuſdem: *Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi caſtra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur orantes.* Plurative idem uſurpavit lib. 5. Decad. ejuſdem: *Conſul alter L Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum magnum Bojorum induxit.*

Dirigere finem, quod arbitris convenit, inter diſceptantes de jure finium, apud eundem legitur lib 9 Decad. ejuſdem: *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuiſſet, direxiſſe finem Philippo veterem viam regiam, quæ Thraciæ paroriam ſubeat.* Rhenanus.

Ligurum.] Liguria, regio vel provincia Galliæ Togatæ ad mare Liguſticum, in Italia. Hodie fere omnis Status Genueſis, ſeu *Riviera di Genova*, nonnullique *minores ſtatus* in hac Republica ſiti, & major pars ducatus Montisferrati, vulgò *Montferrat*, nec non partes meridionales ſtatuum Pedemontii & Mediolanenſis, vulgò *Piemont & Milan*, in Lombardia ſuperiore. Hi ſtatus variis parent principibus, veluti Reipublicæ Genuenſi, ducibus Mantuæ & Sabaudiæ, Regi Catholico. *Tillemon.*

2. *Civicam coronam.*] Filii ergo M. Oſtorii iſta mors. Nam de eo. libro XII. ſcriptum: *Qua pugna filius legati M. Oſtorius ſervati civis decus meruit* Pater ſane in ipſa Britannia obiit. *Lipſius.*

3. *Britanniam.*] Lib 11. cap. 5.

4. *Invaderet.*] Vertunt, *ne ipſum interficeret*, quia animi validus, & corpore ingens Oſtorius. Sed non perſonæ, aut corpori tantùm ſuo timuit Nero.

Nam ſuprà, conjuratione exterritus, omnia metuebat. Timuit ne Oſtorius multa fama militari, occuparet Imperium, ne ad legiones quibus pater imperaverat ſe conferret, atque in partes alliceret.

Et ſic indefinite intelligenda illa, *ne invaderet pavidum*, & de principe, & de principatu. Et certe vincere potuit quiſquis primus auderet adverſus Neronem, ut poſtea innotuit de Vindico, qui in decus Galliæ noſtræ natus, unus adſerere in libertatem univerſum orbem auſus eſt, & ut alter Hercules Gallicus, *monſtrum horrendum, immane, ingens* debellavit, ac proſtravit.

exterritum. Igitur centurio ubi effugia villæ clauſit, juſſa imperatoris Oſtorio aperit. Is fortitudinem adverſum hoſtes ſæpe ſpectatam in ſe vertit. Et quia venæ quamquam interruptæ parum ſanguinis effundebant, [1] hactenus manu ſervi uſus ut immotum pugionem extolleret,
16 adpreſſit dextram ejus, juguloque occurrit. Etiam ſi bella externa, & obitas pro Rep. [2] mortes tanta caſuum ſimilitudine memorarem, [3] meque ipſum ſatias cepiſſet, aliorumque tædium exſpectarem, quamvis honeſtos civium exitus, [4] triſtes tamen & continuos aſpernantium. At nunc patientia ſervilis, tantumque ſanguinis domi perditum, fatigant animum & mœſtitia reſtringunt. [5] Neque aliam defenſionem ab iis quibus iſta

INTERPRETATIO.

exitus villæ ſepſit, mandata principis Oſtorio exponit. Ille virtutem adverſus hoſtes ſæpe expertam in ſemet convertit. Et quia venæ quamvis interciſæ parum ſanguinis emittebant, ad hoc ſolum miniſterio ſervi uſus, ut firmum & immobilem gladium attolleret, admovet manum illius, & gutturi ferrum *adfixit. Etiam ſi ſcriberem bella externa & toleratas pro Repub. mortes,* tamen *tanta ſimilitudine eventuum, & ipſe tædio affectus eſſem, aliorumque ſatietatem prævideren, qui* nempe, *licet egregios civium fines, mœſtos tamen & continuos exhorrerent. At nunc ſervitium vile ac fœdum, tantumque ſanguinis in pace, nullo uſu exhauſtum, laſſant animum, & triſtitia premunt. Neque aliam excuſationem,* ſeu veniam *poſtularim*, quod talia ſcrip-

NOTÆ.

1. *Hactenus.*] Tantum manu ſervi ad hoc uſus eſt, ut ſervus immotum pugionem teneret, ſuſtineretque. ipſe Oſtonius manum ſervi pugionemque ſimul rius jugulo ſuo admovit adpreſſitque, forte ut largius manaret cruor, magnoque animo emittendo, magnum vulnus panderetur.

2. *Mortes.*] Plin. lib. 2. 9. *Miraque humani ingenii peſte, ſanguinem & cædes condere Annalibus juvat, ut ſcelera hominum noſcantur mundi ipſius ignaris.*

3. *Meque ipſum.*] Et ſi bella externa memorarem, tamen ſimilitudine caſuum, & me ipſum ſatias caperet, & *aliorum tædium expectarem*, averſantium continuos illos ſimileſque exitus civium, quamvis vel honeſti eſſent & pro Repub.

4. *Triſtes.*] Exitus civium, quamvis per bella externa, quamvis honeſti, tamen triſtes eſſent, quia continui. Et cave ne *triſtes*, intelligas de *ignavia fatali*, qua moriebantur cives inulti ſub Nerone. Nam de hac ignavia poſt ea ſtatim Tacitus addit. *At patientia ſervilis, &c. fatigant animum.* Intellige *triſtes*, & ſcriptori & legentibus.

5. *Neque aliam defenſionem.*] Habes ſimilem prorſus locum & ſententiam apud Livium in Præfatione lib. 1. *Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, uti me à conſpectu malorum, quæ noſtra tot per annos vidit ætas, tantiſper certe dum priſca illa tota mente repeto, avertam, omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, etſi non flecteret à vero, ſollicitum tamen efficere poſſet.*

Intelligit Livius præcipue proſcriptiones Syllæ & Marii, dein bella civilia Cæſaris & Pompeii. Et Livius petit ſibi hoc laboris præmium, ut à conſpectu tot malorum tantiſper avertere oculos ipſi liceat.

Habes etiam ſimilem locum apud Tac. in Agric. cap. 1. *At mihi nunc narraturo vitam defuncti hominis, venia opus fuit, quam non petiſſem, ni curſaturus tam ſæva, & infeſta virtutibus tempora.* Petit hoc loco veniam Tacitus, quia cædes continuas Domitiani memoraturus & quia vetera Reipub. vulnera retractaturus eſt. quod tædium parit legentibus auctorique ipſi.

noſcentur.

noſcentur exegerim, [1] quam ne oderim tam ſegniter pereuntes. Ira illa

INTERPRETATIO.

ſerim, *ab iis qui ea legerint, quam ne aſperner tam ignave morientes. Deorum fuit*

NOTÆ.

Sic & Tacitus hoc loco lib. 16. hanc ſolam ſibi defenſionem & veniam rogat, ne ipſe oderit *tam ſegniter pereuntes*, ne ipſe illos odiſſe viſus ſit, id eſt, ne ita illos averſetur, aſperneturque, ut oblivione ac ſilentio illos in perpetuum damnet, nihilque de illis in poſteros tradat.

Neque aliam defenſionem.] Nôn aliam veniam à legentibus poſtularim, quod tam continuas, tamque ignavas civium Rom. mortes ſcripſerim, quam ne ode rim illos, tam ſegniter morientes. Non hos ita odi, ut præterirem ſilentio. Illos non prorſus *odi*. quia *ira illa numinum in res Romanas fuit*. Quamvis ignave perierint, tamen etiam *Detur hoc illuſtrium virorum poſteritati, ut quomodo* exequiis *à ſepultura* vulgi *ſeparantur*, ita & in traditione mortis ipſorum, habeant illi proprium locum, ut habeant propriam & ſeparatam à vulgo hiſtoriam, nec ſilentio & oblivione ipſi involvantur. Cur talia ſcripſerim, defenſio ſuccurrit, nempe quia nôn ita odi cives licet ſegniter pereuntes, ut eos omitterem non illos eo uſque odi, quia ira cœleſtium fuit, & quia hoc dari debuit virorum illuſtrium poſteritati, ut tamen haberent locum locum proprium in hiſtoria. Nec ſemel editam ſeu narratam ſemel calamitatem tranſire licuit, quia non ſemel & uno ictu tranſacta eſt, ſed ut per vices multas inflicta Reipub. clades eſt, ita & repeti ſæpe in hiſtoria debuit. Hanc fidem hiſtoriæ debuimus.

1. *Quam ne oderim tam ſegniter pereuntes.*] Lipſius in margine, *oderint*, ſcripſit. Hoc, ut videtur, ſenſu: hi adeo ſegniter perierunt, ut fere defendi atque excuſari ſegnitia eorum non poſſit. Itaque ab iis qui iſta legent, non exigo, ut eos defendant, ſed tantum ne oderint. *Pichena.*

Tu, *oderim*, ne hinc expelle, defenſionemque & odium ad Tacitum refer; qui & alibi deprecatur tædium lectoris: *Pleraque eorum quæ retuli, quæque referam, parva forſitan, & levia memoratu videri non neſcius ſum, ſed nemo*, &c. *Non tamen ſine uſu fuerit introſpicere illa primo aſpectu levia, ex quibus magnarum ſæpe rerum motus oriuntur.* Scio (noſter ait) tot ſegnibus eorum mortibus enarratis, me ſenio lectori fuiſſe: verum non me alia defenſione volo purgare, quam me talia ſcripſiſſe, ne alias viderer eos viros odiſſe, quod nihil auſi ſint adverſus imperatorem, & eadem ab iis exegiſſem, quæ ſocer à Plauto poſtulavit. 14. Annal. *Effugeret ſegnem mortem, otium, ſuffugium, & magni nominis miſerationem: reperturum bonos, conſociaturum audaces.* Suſpicio non parvi momenti: à qua liberari ſub quovis principe inprimis decebat. *Salinerius.*

Imo *ne oderint*. A lectoribus non petit, ut mortem ita perdentes probent, ſed ut ignoſcant, quaſi fatali, ut alibi loquitur, ignaviæ. Dubito an & *defenſionem* mutandum, in *depenſionem*, id eſt, mercedem pro ſcribendi opera. *Grotius* Malebam; *quam ne omiſerim tam ſegniter pereuntes.* Sententia eſt: Non aliam defenſionem ab iis, qui hæc legent, exigo, quam ut cogitent, me hos ſegnes illuſtrium virorum exceſſus omittere non debuiſſe. Volunt id ſequentia: *Detur hoc illuſtrium virorum poſteritati, ut quomodo exſequiis à promiſcuâ ſepultura ſeparantur, ita in traditione ſupremorum accipiant habeantque propriam memoriam.* Cauſſam reddit, non cur non oderit, ſed quare non omiſerit tot illuſtres viros tam ſegniter, tamquam ſervili patientia, pereuntes. Quales qui ſint docet, quæ paulo ſequitur amicorum Thraſeæ oratio, monentium, ut, ante exceſſum, curiam ingrederetur, & pro libertate verba faceret, & ejus cauſſa mori ſe, palam exponeret; inter alia, iſta; *Segnes & pa-*

vidos ſupremis ſuis ſecretum circumdare, &c. Hæc enim cum iſtis ſunt comparanda; & ideo hic deſcribi debebant. *Boxhornius,* & *Harlaus.* Omnino cauſam reddit, cur non oderit, hoc eſt, non omiſerit eorum mentionem. Id enim *odiſſe* vocat. Non aliter me defendam, quam ut rogem, concedant mihi, non odiſſe & punire ſilentio ignaviam civiũ ſic inſtar pecorum cædi ſe præbentium: vel, cum viri fortes forent, & quorum mortis contemptus, uſui magno eſſe potuiſſet, ita mortẽ perdentes. Neſtor apud Ovidium in 12.

Nec tamen ulterius, quam fortia facta ſilendo
Vlciſcar fratres. Gronovius.

Ne oderim.] Quod fatigarim animum, tot triſtium continuarumque cædium mœſtitia hiſtoriaque, non aliam excuſationem, aut veniam poſtularim ab iis qui iſta legerint, quam ne videar ita odiſſe ſegniter pereuntes, ut eos omiſerim, ſilentio præterierim, ſicque eorum ignaviam vindicarim. Non debui illos ita odiſſe, nec tot civium mortes, licet ſegnes, perpetua oblivione ſepelire. Et hæc erit mihi unica deffenſio, & venia erga illos qui annales iſtos evoluerint. Igitur ſic inverte, ut clare intelligas Tacitum. Licet patientiam pluſquam ſervilem exhibuerint cives Rom. licet tantum ſanguinis domi perditum ſit, licet hæ triſtes & continuæ cædes fatigent animum, & mœſtitia reſtringant, non debui tamen illos ſilentio præterire, licet ſegniter pereuntes, nec illos ita odiſſe, ut omitterem.

Et hæc erit mihi deffenſio adverſus illos qui iſta hæc olim legent, licet tanta ſimilitudine caſuum, uſque ad ſatietatem & faſtidium tædiumque à me, cum hæc ſcribo, fatigati ſint.

Hæc erit deffenſio auctori, quod res licet triſtiſſimas, licet ſimilitudine, aut ſatietate importunas, narrare tamen eas debet, prout actæ & geſtæ ſunt, ita ut à veritate nunquam deflectat, & ſi talis hiſtoria non admodum placeat lectori.

Et ita ſe gerere ſcriptor debet, ut neque oblectandi lectoris libidine, neque amore, odio, aut ulla alia ſimili cauſa, flecti à vero, neque prorſus dehoneſtare hiſtoriæ dignitatem debeat.

Habes quid ſimile apud Livium in Procemio hiſtoriæ lib. 1. *Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, ut me à conſpectu malorum, quæ noſtra tot per annos vidit ætas, tantiſper certe, dum priſca illa tota mente repeto, avertam, omnis expers curæ, quæ ſcribentis animum, etſi non flectit à vero, ſollicitum tamen efficere poſſit.* Velit ipſe auctor avertere animum à malis Reipub. quæ tamen, licet eum ſollicitum efficiant, ſuo tempore & loco narraturus eſt, nec cum cura, aut mœror flectent à vero. Licet mala ſint continua & triſtia, tamen pro veritate rei ſcribenda ſunt; nec poteſt illa ſic exhortere auctor, ut tamen non ea memoret, prout geſta ſunt. Et hæc eſt deffenſio auctoris, hæc eſt venia quam exigit Tac. *ab iis quibus iſta noſcentur.* Neceſſitas nempe tradendi vera quamvis non oblectent, & continuo triſtia, invisa & infeſta ſint legentibus.

Quam ne oderim.] Lego, *ne oderim.* Nam in hac lectione conſentiunt omnes omnino libri, etiam manuſcripti. An defenſionem ſibi petit Tacitus, an viris ſegniter pereuntibus? Si petit veniam à lectoribus pro ſegniter pereuntibus, an ſenſus iſte ſatis cohærebit; Cum tot ſimiles caſus ſcripſi, non aliam defenſionem exegerim à lectoribus pro ſegniter pereuntibus, quam ne oderint tam ſegniter pereuntes.

Potius petere videtur Tacitus à lectore veniam, quod tædium illi creaverit ſimilitudine tot caſuum memoratorum. ſed quamnam ſibi ipſe defenſionem exigit? *non aliam* certe quam nempe ne ipſe oderit tam ſegniter pereuntes.

Nam ſi petit ſibi defenſionem hanc, ne legentes *oderint tam ſegniter pereuntes*, jam non ſibi veniam petit, ſed ſegniter pereuntibus, quod abſurdum, ut ſupra dixi. Certe potuit defenſio ac venia peti ſimul & pro ipſis pereuntibus, quia odio digni propter ignaviam.

Venia ſimul à lectore, & etiam à ſcriptore peti potuit. utrique enim averſantur ex æquo tam ſegniter pereuntes, & eadem mens eſſe debet lectoris ac ſcriptoris, quo ad caſus, & eventus hiſtoriæ.

numinum in res Romanas fuit, quam non ut in cladibus, exercituum, aut captivitate urbium, ſemel editam tranſire licet. Detur hoc illuſtrium virorum poſteritati, ut quomodo exſequiis à promiſcua ſepultura ſeparantur; ita in traditione ſupremorum accipiant habeantque propriam memoriam. Paucos quippe intra dies, eodem agmine An- 17
næus Mella, Cerialis Anicius, Rufus Criſpinus ac C. Petronius cecidere, Mella & Criſpinus equites Romani, [2] dignitate ſenatoria. nam hic [3] quondam præfectus prætorii, & [4] conſularibus inſignibus donatus, ac nuper [5] crimine conjurationis in [6] Sardiniam exactus, accepto juſſæ mortis nuntio ſemet interfecit. Mella quibus Gallio &

INTERPRETATIO.

hac in Rempub. Rom. ira, quam ſemel memoratam præterire non licet, quod quidem fit, cum profligati exercitus, aut expugnatæ urbes narrantur. Tribuatur & hoc poſteris virorum nobilium, ut quo pacto funeribus à vulgari ſepultura ſegregantur, ita & in narratione exituum ſuorum *obtineant habeantque ſeorſim hiſtoriam ſuam. Nam intra breve tempus, eodem cœtu velut in turba, perierunt Annæus Mella, Cerialis Anicius, Rufus Criſpinus, & C. Petronius. Mella & Criſpinus equeſtri faſtigio, & claritudine ſenatoria. Nam* Criſpinus *olim præfectus prætorianarum cohortium, & conſularibus ornamentis inſignitus, ac nuper prætextu conjurationis in Sardiniam expulſus, accepto imperata mortis nuntio, ſeipſum interemit. Mella* iiſdem *ortus parentibus, quibus*

NOTÆ.

& quemadmodum ſatiatur & fatigatur lector ſimilitudine caſuum triſtium, ita & ſcriptor. Igitur cum ſibi veniam petit ſcriptor, veluti præmium laboris doloriſque; ſic & tacitè ſimul veniam hanc petit à lectoribus, ne eoſdem oderint.

Petit hanc veniam ſcriptor, ne ita oderit eos, ut omitteret, præteriretque ſilentio; & affert rationem, cur eos non prorſus oderit, nempe quia fuit veluti fatalis illa ignavia, & veluti præter morem geniumque indolis Rom. & quia nobiles hi deſcribendi ac diſtinguendi fuerunt.

Igitur hanc unam veniam petit tot caſuum ſimilium memoratorum, hoc unum præmium (ut Livius initio operis) doloris & infeſtæ ſatietatis, ne nempe oderit, ſeu ne odiſſe videatur tam *ſegniter pereuntes*. Nec excludit eandem mentem legentium.

1. *Exercituum.*] Exercitu cæſo, aut capta urbe, multi pereunt, ſed ſimul, & ſemel, & etiam ſimul ſemelque talis clades memoratur auctori, mox ad alia tranſit ille, forte lætiora, aut ſaltem diverſa. Quæ nec tædio ipſe ſcriptor, aut lector ſatietate averſatur. Sic Agric. 44. de Domit. *Non jam per intervalla temporum, ſed continuo & velut uno ictu Rempub. exhauſit.*

2. *Dignitate ſenatoria.*] Non enim revera ſenatores, ſed opibus ac ſplendore cuivis Senatorum pares hi Equites illuſtres. *Lipſius.*

Senatoria.] Id eſt, claritudine ſenatoria. Sic lib. 4 hiſt. 52. *Curam reſtituendi Capitolii in L. Veſtinum confert, equeſtris ordinis virum, ſed authoritate famaque inter proceres.* Et infra de Mella. *Et eques Rom. conſularibus potentia æquaretur.*

3. *Quondam Præfectus Prætorii.*] Sub Claudio lib XI. *Lipſius.*

4. *Conſularibus.*] Sub Claudio, quemadmodum & Nymphidius ſub Nerone iiſdem inſignibus donatus, qui etiam prætorii præfectus.

5. *Crimine.*] Criminatione, non vero crimine. Verum crimen Criſpini fuit, quod olim in matrimonio Poppæam habuiſſet. Propterea in Sardiniam amotus antea; ſed prætextu conjurationis nunc interficitur.

6. *Sardiniam.* Lib 13 cap. 30.

Seneca parentibus natus, petitione honorum abſtinuerat, per ambitionem 1 præpoſteram, ut 2 eques Romanus; conſularibus potentia æquaretur, ſimul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat, 3 per procurationes adminiſtrandis principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis. quo interfecto, 4 dum rem familiarem ejus 5 acriter requirit, accuſatorem concivit Fabium Ro-

INTERPRETATIO.

Gallio & Seneca, dignitates ſpreverat, per ambitionem novam ac inſolitam, nempe *ut eques Romanus auctoritate, & opibus par eſſet viris conſularibus. Et ſimul cumulandarum opum viam* hanc *breviorem putabat, per procurationes quibus fiſcum, ſeu rem familiarem Cæſaris adminiſtraret. Idem parens erat Annæi Lucani, ingens momentum ſubſidiumque decoris, quo interempto, dum bona illius vehementius exſigit, incitavit* in ſe *delatorem Fabium Romanum, unum ex familiaribus Lucani.*

NOTÆ.

1. *Præpoſteram.*] Inſolitam, inuſitatam, mori & viæ communi oppoſitam.

2. *Eques Romanus.*] More Mæcenatis, Pomponii Attici, Salluſtii nepotis, & mox Cornelii Fuſci, qui floruit ſub Flavianis.

3. *Per procurationes.*] Ad quas ſoli equites, aut liberti admiſſi. *Lipſius.*

Per procurationes.] Sic lib. 2. hiſt. 86. *Sed procurator aderat Cornelius Fuſcus vigens ætate, claris natalibus, prima juventa, quietis cupidine ſenatorium ordinem exuerat. Idem pro Galba dux coloniæ ſuæ, eaque opera procurationem adeptus, &c.*

4. *Dum rem familiarem.*] De Annæo Mella ſermo eſt, qui pater Lucani. Atqui de illo Euſebianum Chronicum. *L. Annæus Mella. Senecæ frater & Gallionis, bona Lucani filii ſui à Nerone promeretur.* Quæ ſi vera lectio, opinandum à fiſco aut fiſcalibus quædam abrepta, & retenta. Sed ego ambigo, neque cenſeo publicata bona, quia ſua manu cecidit, & damnationem prævenit Quod ſi eſt, bene in Euſebio corrigas, & ad hæc Taciti: *ob bona Lucani filii ſui à Nerone perimitur.* Lipſius.

Dum rem familiarem. ? Quomodo id? Et nonne damnati publicata bona? Scilicet verum eſſe quod ſcribit Euſebius in Chronico; reſtituta ea patri à Nerone: *M. Annæus Mella Senecæ frater & Gallionis, bona Lucani filii ſui à Nerone promeretur.* Mercerus.

Rem familiarem.] Lucanus mori juſſus eſt reus convictus damnatuſque, & edicto ad populum nomen ejus haud dubie non reticuit Nero.

Igitur bona illius fiſci fuerunt, ſed quæ bona vivente patre & matre ? Certe potuit habere adventitia bona, quæ pauca in pecunia, vel facile addicta ſunt, vel etiam donata patri à principe, ut mortis invidiam leniret.

Sed poſtea excito accuſatore. & data occaſione, (ut flagitia gliſcunt cum ſævitia) nunc opibus ipſius Mellæ quæ ingentes erant (non Lucani tantum) inhiat Nero, veluti certæ prædæ.

5. *Acriter.*] Forte in accuſatione, & in morte Lucani ſic tranſacta res fuerat, quaſi nullas aut modicas opes poſſideret filiusfamilias Lucanus.

Sed tamen poſtea per avaritiam, Mella rem familiarem Lucani acrius requirebat è manibus debitorum, vel amicorum, apud quos depoſitæ erant opes Lucani, inter quos haud dubie fuit ille accuſator Fabius Romanus, qui ex intimis Lucani amicis, & qui propterea corripit invaditque Mellam, parti opum ejus & prædæ inhians.

Nam quarta pars fuit accuſatorum. Et ſimul interim retinens ea quæ depoſuerat ipſi Lucanus, vel quæ ipſe debuit

manum, ex intimis Lucani amicis. *Mixta inter patrem filiumque conjurationis ſcientia* fingitur, [1] aſſimulatis Lucani [2] litteris, quas inſpectas Nero, *ferri ad eum* juſſit, opibus ejus inhians. At Mella, [3] quæ tum promptiſſima mortis via, exſolvit [4] venas: ſcriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque ejus Coſſutianum Capitonem erogabat, quo cætera manerent. [5] Additur codicillis, [6] tamquam de iniquitate exitii querens ita ſcripſiſſet; *ſe quidem mori nullis ſupplicii cauſſis, Rufum tamen Criſpinum & Anicium Cerialem vita frui, infenſos principi.* quæ compoſita credebantur, de Criſpino quia [7] interfectus erat, de Ceriale ut interficeretur. neque enim multo poſt vim ſibi

INTERPRETATIO.

Prætexitur ſociata inter parentem & filium conjurationis cognitio, *confictis imitatiſque Lucani epiſtolis, quas perſpectas* ad eum deferri *præcepit Nero, opum illius cupiens. Sed Mella, quæ tum celerrima ad mortem via* erat, *abrumpit venas, exaratis codicillis, quibus magnas opes largiebatur Tigellino, & genero ejus Coſſutiano Capitoni, ut reliqua* liberis *conſervaret. Adjicitur tabulis, quaſi de injuſta nece querens, ſic mandaſſet*; ſe quidem perire, nullis exitii cauſſis, attamen vivere Rufum Criſpinum, & Anicium Cerialem, *licet* inimicos Cæſari. *Quæ adornata de Criſpino putabantur, quia occiſus erat, & de Ceriali, ut occideretur. Et certe paulo poſt*

NOTÆ.

1. *Aſſimulatis.*] Falſus ille amicus perfide ſuppoſuerat, vel ſubripuerat annulum Lucani, quo literas illas ementiretur. Infra; hoc exemplo Petronius: *fregitque annulum, ne mox uſui eſſet ad facienda pericula.* Vbi doctiſſimus Menagius legendum ſuadebat, *paricula* ingenioſe, quidem, an vere, dubitem.

2. *Litteris.*] Quaſi eas ſcripſiſſet patri Lucanus, & conjurationis conſilia cum illo ſociaſſet.

3. *Quæ tum promptiſſima mortis via.*] Vel ſic fuit, vel ſic eredebatur, ut more & ingenio alieno, ſeu palato vivimus, ita & quandoque morimur. Sic carcerem & laqueum vitabant, ſic teſtamenta manebant, pretium feſtinandi.

Sic & exterriti, quaſi innocentiam principi donabant, aut donare videbantur. Sed fruſtra. Neque enim diu latere ſcelus poteſt.

4. *Venas.*] Statim exſolvit venas, priuſquam damnaretur, ut teſtamentum ratum eſſet, bonaque familiæ ſuæ conſervaret, tributa parte vulturibus Neronianis. Spes conſervandi bona, *pretium feſtinandi* occupandique mortem, dum liceret, ante judicium. Fuit alter Cerialis in Oriente qui ſub Veſpaſiano militavit, affinis Flavianorum.

5. *Additur.*] Id eſt, ſpargitur in vulgus, id in codicillis adſcripſiſſe Mellam. Sic populo illudebatur, nempe ut Criſpinus jure cæſus videretur, & Cerialem occidendi prætextum haberent.

6. *Tanquam.*] Vel id de facto additur codicillis, vel interpretatione, vel fictione mera. infra; *quæ compoſita credebantur.* Vel, *additur*, (id eſt, *dicitur etiam*) tanquam querens, ita codicillis ſcripſiſſet, *ſe quidem mori*, &c.

Vel addidere id famæ, vel codicillis ipſis, magiſtri dominationis, vel certe additum id finxere & vulgavere, ob rationes quas affert Tacitus.

7. *Interfectus erat.*] Forte priuſquam deferrentur, aut legerentur codicilli Mellæ, id compoſitum ac fictum, quia interfectus erat, ut & eodem exemplo Cerialis interficeretur, vel ut ſic mors Criſpini publicaretur in vulgus cum prætextu.

attulit, minore quam cæteri miſeratione, quia proditam C. Cæſari
18 [1] conjurationem ab eo meminerant. [2] De C. Petronio ſupra pauca repetenda ſunt. Nam [3] illi dies per ſomnum, [4] nox officiis, & oblectamen-

INTERPRETATIO.

ſibi mortem conſcivit Anicius, *minori* in vulgus *miſericordia. quippe recordabantur, aperuiſſe* ipſum *olim conjurationem C. Cæſari. Quædam altius repetere juvat de C. Petronio. Quippe diem ille agebat ſomno, noctem negotiis aut honoribus, &*

NOTÆ.

1. *Conjurationem.*] Conjurationem Æmilii Lepidi. De qua Suetonius & Dio. *Lipſius.*

Conjurationem.] De qua Suet. Cal 24. *Reliquas ſorores, nec cupiditate tanta nec dignatione dilexit, ut quas ſæpe exoletis ſuis proſtravit. Quo facilius eas in cauſſa Æmilii Lepidi condemnavit, quaſi adulteras & inſidiarum adverſus ſe conſcias. Nec ſolum chirographa omnium requiſita fraude ac ſtupro divulgavit, ſed & tres gladios in necem ſuam præparatos Marti ultori, addito elogio conſecravit.*

Forte tres hi gladii fuerunt Lepidi & ſororum. cum illo ſorores Caii conjuraverant, aut ſaltem conſciæ fuerunt, nempe Agripina & Livia, ſeu Julia. nam Tac. ſupra de Agrippina ſcribit, *puellaribus annis ſtuprum cum Lepido ſpe dominationis admiſiſſe.*

2. *De C. Petronio.*] Quem viri docti eum cenſent, cujus fragmenta hodie puriſſimæ impuritatis. De quo etiam delibero: ſicut & de prænomine; quod apud Plinium libro XXXVII. cap. II. Titus eſt; itemque Plutarchum in libello: *Quomodo diſcerni poſſit adulator ab amico.*

Loqui eos de hoc eodem, res indicio eſt. Plinii verba: *Titus Petronius Conſularis moriturus, invidia Neronis Principis, ut menſam ejus exhæredaret, trullam murrhinam CCC. H S. emptam fregit.* Plutarchi: *vel prodigentia & elegantia ſordidis hominibus exprobrant ſordes & avaritiam, ut Neroni, Titus Petronius.*

Reperio & *Publium Petronium*, niſi fallor, hunc eundem. De quo ita Scholiaſtes vetus Juvenalis, in illud

——*ſed clamat Pontia, feci.*

Pontia, inquit, *Publii Petronii filia, quam Nero convictam* (lego *quem Nero convictum*) *in crimine conjurationis damnavit.* Nam Pontia quidem ob aliud ſcelus, veneno exſtincta eſt, ut idem auctor addit. *Lipſius.*

De C. Petronio.] Petronium Priſcum intelligat, an Turpilianum, dubito, propter illa quæ ſequuntur de eodem Caio, *proconſul. tamen Bithyniæ, & mox conſul*, &c. At Petronius Turpilianus conſul prius, deinde ex conſule Britanniam obtinuit. Sup. lib. 14. ibi Suetonius *tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui jam conſulatu abierat, jubetur.*

Petronius autem Priſcus in inſulam maris Ægei relegatus erat ſupra lib 15. Erunt itaque quibus videbitur de Turpiliano dixiſſe Cornelius, quem non impedit Bithyniam rexiſſe, mandatu principis pro conſule, antequam conſulatum gereret.

Imperio namque, conſtituto, creati ſæpius ſunt ab Auguſtis proconſules, qui conſulari poteſtate provincias extra ordinem regerent, & ex provinciæ dignitate id nomen adipiſcebantur. Ita accipi poteſt Rufus Varenus proconſul Bithyniæ, apud Cæcilium lib. 5. Epiſt. 10. *Vertranius.* Non hic agitur de Turpiliano, qui mox dux Neronis, cum rebellavit Vindex, ideoque occiditur à Galba.

3. *Illi dies per ſomnum.*] Vide verum hunc adverſipedem, ut Latini appellant. Dies noſter, illi nox erat: & nox pro die. Pulchre omnino iſtos homines vere perverſos Seneca deſcribit & culpat, Epiſtola CXXIII.

Lucet? ſomni tempus. Quies eſt? (pro nocte, Quietem dixit: atque ita locum interpretor ac diſtinguo) *nunc exerceamur,*

tis vitæ tranſigebatur. Vtque alios induſtria, ita hunc ignavia ad famam protulerat. habebaturque non ganeo & [1] profligator, ut plerique ſua haurientium, ſed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quanto ſolutiora, & quandam ſui negligentiam præferentia, tanto gratius in

INTERPRETATIO.

vita delitiis. Vtque cæteris labor, ita huic inertia famam paraverat. æſtimabaturque non nebulo & prodigus, ut multi qui ſuas dilapidant opes, ſed eleganti & perito luxu inſignis. *Et quæque ille diceret aut faceret, quanto faciliora, ac liberi oris erant & quamdam ſui* velut *incuriam præferebant, tanto lætiora amænioraque, quaſi inaffectata*

NOTÆ.

nunc geſtemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit? Tempus eſt cœnæ. Ac plura ibi de lucifugis illis vide. Adde & hæc Lampridii in Heliogabalo: *Trajecit & dierum actus noctibus & nocturnos diebus, æſtimans hoc inter inſtrumenta luxuriæ: ita ut ſero de ſomno ſurgeret, & ſalutari inciperet, mane autem dormire inciptaret.* Lipſius. *Quies eſt?* Id eſt, quietis tempus eſt?

Illi dies per ſomnum, nox officiis.] Tales exagitat Seneca epiſt. 122. *Sunt qui officia lucis noctiſque pervertunt: nec ante diducunt oculos heſterna graves crapula, quam appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura, (ut ait Virgilius) pedibus noſtris ſubditos è contrario poſuit.*

Noſque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis ſera rubens accendit lumina veſper.

Talis horum contraria omnibus, non regio, ſed vita eſt. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem umquam ſolem viderunt, nec occidentem. Hos tu exiſtimas ſcire, quemadmodum vivendum ſit, qui neſciunt quando? Et hi mortem timent, in quam ſe vivi condiderunt, tam infauſti ominis, quam nocturnæ aves ſunt. Licet in vino unguentoque tenebras ſuas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula diſtinctis, totum perverſæ vigiliæ tempus diducant, non convivantur, ſed juſta ſibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur, &c.

Quis umquam oculos tenebrarum cauſa habuit? Interrogas quomodo hæc animo pravitas fiat, averſandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deſerunt. Hoc eſt luxuriæ propoſitum, gaudent perverſis: nec tantum diſcedere à recto, ſed quam longiſſime abire, &c.

Infra: *Cauſa tamen præcipua mihi videtur hujus morbi, vitæ communis faſtidium: Quomodo cultu ſe à cæteris diſtinguunt, quomodo elegantia cœnarum, munditiis vehiculorum, ſic ſe volunt ſeparare etiam temporum diſpoſitione: nolunt ſolita peccare, quibus peccandi præmium infamia eſt. Hanc petunt omnes iſti, qui ut ita dicam, retro vivunt.*

4. *Nox officiis & oblectamentis vita tranſigebatur.*] Ea officia plerumque ad amicos pertinebant. Vt, commendare candidatos, ſalutare potentiores, comitari magiſtratus, intereſſe recitationibus, nuptiis, ſponſalibus, aut funeribus: & alia multa, quæ aut noctu, aut prima luce, ut plurimum celebrabantur.

Vnde à Plinio epiſt. 12. lib. 3. *antelucana officia*, vocantur. Juvenal. lib. 1. Sat 2.

——— *officium cras*
Primo ſole mihi peragendum in valle Quirini.

Suet. Aug. 78. *Matutina vigilia offendebatur. Ac ſi vel officii, vel ſacri cauſſa maturius vigilandum eſſet, &c.*

Symmachus Epiſt. 23. lib. 1. *Si diurna negotia nunquam diſtinguis quiete, certe antelucano ſomno nullus indulſeris, ut detur aliquod tempus officiis.* Pichena.

1. *Profligator.*] Non qui inſane opes

ſpeciem ſimplicitatis accipiebantur. Proconſul tamen [1] Bithyniæ, & mox conſul, vigentem ſe ac parem negotiis oſtendit: dein revolutus ad vitia, ſeu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium Neroni adſumptus eſt, elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum & molle affluentia putat, niſi quod ei Petronius approbaviſſet. Vnde invidia Tigellini, quaſi adverſus æmulum, & ſcientia voluptatum [2] potiorem. Ergo crudelitatem principis, cui cæteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Scevini Petronio objectans, corrupto ad indicium ſervo, adem-
19 ptaque [3] defenſione, & majore parte familiæ in vincla rapta. Forte illis diebus [4] Campaniam petiverat Cæſar, & Cumas uſque [5] progreſſus Petronius illic [6] attinebatur. Nec tulit ultra timoris aut ſpei moras neque tamen [7] præceps vitam expulit; ſed inciſas venas, ut libitum obligatas, aperire rurſum, & alloqui amicos, [8] non per ſeria, aut qui-

INTERPRETATIO.

hac ſimplicitas eſſet, exiſtimabantur. Prætor tamen Bithyniæ & poſtea Conſul ſtrenuum ſe ac parem rebus exhibuit: mox regreſſus ad vitia, ſeu vitiorum imitamenta, inter paucos Neroni intimos adſcitus eſt eruditi luxus arbiter, dum nihil jucundum & delicatum in principali fortuna *abundantiaque exiſtimat, niſi quod Petronio placuiſſet. Hinc æmulatio Tigellini, velut adverſus rivalem, & peritia deliciarum præcellentem. Itaque laceſſit Neronis ſævitiam, quæ cæteris cupiditatibus* ipſius *præpollebat. Objicit Petronio* familiaritatem Scevini, *ſollicitato ad proditionem mancipio, ablataque diluendi criminis facultate, & majore parte ſervorum in carcerem conjecta. Forte ſub idem tempus in Campaniam profectus erat Cæſar, & Cumas uſque comitatus* Petronius, *illic detinebatur. Nec ſuſtinuit ultra formidinis aut ſpei cunctationes. Neque tamen propere animam ejecit, ſed abruptas venas, & prout voluerat obſtrictas, exſolvere rurſus* cœpit, *& adloqui familiares, non de rebus ſe-*

NOTÆ.

prodigeret, abſumeretque, ſed ingenioſo luxu *habebatur*. Erudito palato, elegantiam & delicias, nec ſolo luxu, ſed arte & ordine diſpenſare opes noverat.

1. *Bithyniæ.*] Lib. 12. cap 22.

2. *Potiorem.*] Quia Tigellinus ex intimis libidinibus etiam aſſumptus fuerat, ſed dein per ſævitiam adrepebat animo dominantis. Crudelitas enim cæteris libidinibus acrior in Nerone.

3. *Defenſione.*] Data copia Petronio ſe defendendi, forte ipſum Tigellinum ſubvertiſſet; quare ſtatim exterretur reus, & inauditus damnatur.

4. *Campaniam.*] Lib. 6. cap. 1.

5. *Progreſſus.*] Puto, in comitatu principis fuit, ſed Cumas cum veniſſet, aula & contubernio prohibitus eſt. Quod fuit indicium exitii.

6. *Attinebatur.*] Sequi prohibebatur. quod ad exterrendum hominem ſatis fuit. Nec in carcerem, miſſus Petronius; nam etiam poſtea *iniit vias*, inter amicos verſatus eſt, & inter ſervos libertoſque res ſuas diſpoſuit, mira animi tranquillitate, & eadem amænitate, qua vitam egerat, vitam reliquit.

Atinebatur.] Id eſt, arcebatur comitatu principis. Non cuſtodiebatur.

7. *Præceps.*] Non properè aut abrupte, non fuſo ſtatim & ſemel cruore, ut cæteri, ſed per vices, quaſi morti ipſi illuderet. aut eam ſic ſenſim delibaret, atque emolliret.

8. *Non per ſeria.*] Irridebat ſerio morientes. conſtantiam, gloriam, poſterorum curam, mortem ipſam illudebat.

bus,

bus conſtantiæ gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animæ, & [1] ſapientium placitis, ſed levia carmina & faciles verſus. ſervorum alios largitione, quoſdam verberibus affecit. [2] iniit & vias, ſomno indulſit, ut quamquam [3] coacta mors, fortuitæ ſimilis eſſet. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigillinum, aut quem alium potentium adulatus eſt: ſed flagitia principis [4] ſub nominibus exoletorum feminarumque, & novitate cujuſque ſtupri perſcripſit, atque obſignata miſit Neroni. [5] fregitque annulum, ne mox uſui eſſet ad facienda pericula. [6] Ambigenti Neroni

INTERPRETATIO.

riis, aut quibus laudem fortitudinis ambiret. Audiebatque differentes proxicos, *non* quidem de æternitate animarum, & præceptis philoſophorum, ſed molles verſus; & amœna carmina *Servorum alios donis, nonnullos plagis excepit. Etiam ingreſſus eſt itinera, & quieti ſe dedit, ut quamvis quæſita ſeu accerſita mors, fortuita ſimilis videretur. Ne ſupremis quidem tabulis (quod plerique morientium* reorum agebant) *adſentatus eſt Neroni aut Tigellino, aut cuicunque alii præpollentium: ſed deſcripſit vitia ſeu libidines Neronis ſub vocabulis cynædorum mulierumque, & nova ingenia cujuſque flagitii, eaque anulo munita ferri juſſit ad Neronem, rupitque annulum, ne quis poſt hac uti illo poſſet in aliorum diſcrimen* aut exitium. *Dubitanti*

NOTÆ.

1. *Sapientium placitis.*] Nihil ut Socrates, aut Plato, nihil ut Cato Uticenſis, qui in procinctu ad mortem, legebat librum Platonis de immortalitate animæ, nihil ut Seneca qui ſuppeditante eloquentia multa ſapienter dictavit.

Nihil ut Thraſea qui cum Demetrio Cynicæ ſapientiæ doctore *de natura animæ, & diſſociatione ſpiritus corporiſque inquirebat, qui obverſis in Demetrium oculis* ultimum ſpiritum hauſit. ut conjicere licet. ex Tac.

2. *Iniit & vias.*] Alii legunt, *Iniit epulas.* Sed ſine manuſcripto id perperam audent. Cum eſſet anxius & æſtuaret animo Petronius. ut in tali caſu, locorum mutatio illi inter delinimenta exitii fuit, potius quam convivia.

Quis enim moriens & ſanguinem ſubinde emittens, cibis aut epulis delectetur? Et præcipue ſine amicis, & inter ſervos tantum.

3 *Coacta.*] Vt mors ipſius quamvis quæſita & violenta, tamen ſimilis eſſet morti miti ſeu naturali, & quaſi fato ſuo obiret.

4. *Sub nominibus.*] Vertunt, quaſi nomina illa finxerit Petronius, ſeu perſonas quarum nomine flagitia Neronis deſcriberet: quod falſum puto. Nam ſi novit ſtupra & cætera flagitia Petronius, certe ſimul & noſſe facile potuit vetus aulæ ipſe, exoletos & fœminas, quibuſcum talia perpetrarentur.

Si ſub fictis & commentitiis nominibus libidines illas vulgaſſet, fabulam velut in ſcenam aut theatrum compoſuiſſe videri potuit, & finxiſſe flagitia, quemadmodum & nomina. Nec ſic talis aulæ flagitia portentaque ſatis prompſiſſet, quod unum tamen haud dubie intendebat Petronius.

5. *Fregit annulum, ne mox uſui eſſet ad facienda pericula.*] Aliis deſcriptis obſignatiſque. *Ferrettus.*

Fortaſſe meminerat, aſſimilatas Lucani interfecti literas, ut Mellæ patri exitium pararetur. Tacitus ſupra. *Pichena.*

6. *Ambigenti.*] Non dubitare potuit Nero de Petronio, qui flagitia obſignata miſerat. Puto, fuit commercium & uſus Petronio cum principe de deliciis, non de flagitiis voluptatum.

quonam modo noctium ſuarum [1] ingenia noteſcerent, offertur Silia matrimonio ſenatoris, [2] haud ignota, & ipſi ad omnem libidinem [3] adſcita, ac Petronio perquam familiaris. agitur in exſilium, [4] tamquam non ſiluiſſet quæ viderat pertuleratque, [5] proprio odio. At Numicium

INTERPRETATIO.

Neroni, quonam pacto noctium ſuarum artes inventaque recens libidinis evulgarentur, exhibetur Silia conjugio ſenatoris haud incognita, & ipſi Cæſari ad omne impudicitiæ genus adſumpta, atque intima Petronio. Pellitur in exſilium, tamquam non tacuiſſet ea quæ perſpexerat & perpeſſa fuerat, proprio Neronis in fœminam *odio. At*

NOTÆ.

Fuit Petronius elegantiæ arbiter, non libidinis, non ipſi nota ingenia noctium Neronianarum, quæ in paucos & plerumque ignobiles vulgabantur, ne irriſui eſſet cordatis honeſtiſque viris ignavus, mollis & profligatiſſimus princeps.

1. *Ingenia.*] Nocturnarum libidinum artes, ſeu novarum voluptatum commenta: *novitas cujuſque ſtupri.* Sic in exitium ſuum ingenioſa hominis indoles, quæ in ſalutem ſuam ſæpe hebeſcit.

2. *Haud ignota.*] Illuſtris & clara matrimonio Senatoris fœmina, ideoque ignota eſſe non potuit. Idque referri debet ad ævum Neronianum, quo hæc agebantur, non ad ævum Taciti.

Id tamen tribuit & verecundiæ & dignitati Tacitus, ut ſenatoris nomen, ſeu viri talis fœminæ non prodat; quæ adſumpta à Nerone fuerat ad ingenia arteſque libidinum, quemadmodum & Petronius in luxum, & elegantiam arbiter adſcitus erat, ideoque ea familiaris Petronio fuit.

Fuit & Calvia Criſpinilla nobilis femina, magiſtra etiam libidinum Neronis, quæ & cuſtos fuit Spori, & veſtis regiæ.

3. *Adſcita.*] Vertunt, quaſi Silia adſcita ad libidinem fuiſſet poſt matrimonium, ſeu diſſoluto matrimonio ſenatoris: ſed quidni & durante matrimonio ſenatorio adſciri potuit fœmina in libidines à Nerone?

Certe hoc potius innuere videtur Tac. cum dicit. *Silia matrimonio ſenatoris haud ignota.* Sic innuere videtur, duraſſe adhuc matrimonium cum ſenatore, cum ipſa ad libidinem accita fuit à Nerone. Nec putem; etiam poſt talia flagitia inveniſſe maritum ſenatorem.

Sic Caligula, teſte Suet. 36. *Fœminas illuſtres præter pedes ſuos tranſeuntes, diligenter ac lente, mercantium more conſiderabat: etiam faciem manu allevabat, ſi quæ pudore ſubmitterent. Quoties deinde libuiſſet, egreſſus triclinio, cum maxime placitam ſevocaſſet, paullo poſt recentibus adhuc laſciviæ notis, reverſus, vel laudabat palam, vel vituperabat,* &c.

4. *Tanquam non ſiluiſſet quæ viderat, pertuleratque proprio odio.*] An Silia, propio in Neronem odio, ea quæ viderat ac pertulerat, non ſiluit? Verius interpretor, mulctatam, non quia ſecreta vulgaverat, ſed proprio Neronis in illam odio. Dixit enim, *tanquam*, quod clare oſtendit fictam illam cauſam, atque obtentui: veram autem, Neronis odium. *Pichena.*

Legerim: *pertuleratque. Proprio odio hunc: Numicium Thermum prætura functum Tigellini ſimultatibus dedidit.* Eſt fere eadem verborum poſitio, qualis occurrit & infra 16, 30. *Vetera hæc. Sed recens. diſcrimini patris filiam connectebat.* Freinſhemius.

5. *Proprio dio.*] Comparat utriuſque exitium, nempe Siliæ & Numicii, ita ut Nero proprio ſuo odio in Siliam, quia non ſiluerat femina *quæ viderat pertuleratque*, eam exilio pellat; at vero Numicium Tigellini ſimultatibus permittat Sic femina odio Neronis, Thermus Tigellini ſimultate pervertitur.

Thermum prætura functum Tigellini ſimultatibus dedidit, quia libertus Thermi quædam de Tigellino criminoſe[1] detulerat, quæ [2] cruciatibus tormentorum [3] ipſe, patronus ejus nece immerita lueret. Trucidatis tot inſignibus viris, ad poſtremum Nero virtutem 21
ipſam exſcindere concupivit, interfecto [4] Thraſea Pæto [5] & Barea Sorano, olim utriſque infenſus, & accedentibus cauſſis in Thraſeam: quod ſenatu egreſſus eſt, cum de Agrippina referretur, ut memoravi: quodque [6] Iuvenalium ludicro [7] parum [8] ſpectibilem [9] operam

INTERPRETATIO.

ipſius Tigellini odiis permiſit Numicium Thermum qui præturam obierat, quod libertus Thermi nonnulla in Tigellini criminationem indicaſſet, ob quæ doloribus quæſtionum ipſe ſervus cruciaretur, *patronus* autem *iniqua morte necaretur. Interfectis tot illuſtribus viris, tandem Nero virtutem ipſam è medio tollere peroptavit, occiſo Thraſea Pæto & Barea Sorano, jam pridem ambobus infeſtus, & adjectis* propriis *cauſſis in Thraſeam, quod exiit curia,* cum *cum de Agrippina* nece *ageretur, ut tradidi: & quod ludis juvenalibus haud ſatis gratum favorabilemque plauſum edidiſ-*

NOTÆ.

1. *Detulerat.*] An ad Neronem? an in vulgus tantum? puto ad Neronem. *nam criminoſe detulerat*, ideoque Nero ſciens volenſque Numicium *Tigellini ſimultatibus dedidit.* Sic Burrhus delatus antea apud dominantem. Sic & Seneca, etiam cum ipſi gratia florerent.

2. *Cruciatibus.*] Nempe tormentis ſervi inquirebatur in patronum, ut patronus occideretur, &. forte ſervo, ſeu liberto parceretur. ſi confiteretur adverſus patronum, ſi quæſtio Tigellini votis faveret. Sicque meliori ſorte fuit ſervus nocens, quam dominus culpa vacuus,

3. *Ipſe.*] Libertus nempe, ut ſervilis conditionis, tormentis cruciatus enecatuſque. Nec puto, vivus relictus eſt ſi nocens, libertus, dum patronus inſons interficeretur eadem culpa.

Attamen Tacitus præciſe tantum innuit fuiſſe cruciatum, ſeu per tormenta interrogatum libertum. ſi quæſtio, ſi confeſſio liberti adverſa patrono fuerit, & pro votis Tigellini, forte ſolo cruore & nece patroni ſatiatum odium Tigellini fuit, & pro confeſſione propera, forte liberto vicem & veniam rependit.

4. *Thraſea Pæto.*] Cujus gentile nomen adhuc quæro. Nam Dio P. Thraſeam Pætum ſaltem appellat. Marmor vetus ſuadet Valerium fuiſſe. C. Domitio. Dextro. II. L. Valerio. Meſſalla. Thraſea. Priſco Cos. Quod & ſi alius, ſi alio; ex cognomine tamen ſuſpicemur de gente.

Thraſeas hic admirator unicus Catonis, de cujus vita librum ſcripſit, indicante Plutarcho. Laudes ejus ſparſæ in Tacito, Arriano, Dione. Sed ante alia egregium elogium de illo, ipſius Neronis in Plutarchi libello Præceptorum politicorum: *Nero paullo antequam occideret Thraſeam odio & metu, attamen quodam illum incuſante, tamquam male & inique judicaſſet. Vtinam, inquit Nero, me ſic amaret Thraſea, ut optimus judex eſt.* Salve, ô ſalve, vir magne, & inter Romanos ſapientes ſanctum mihi nomen. Tu magnum decus Gallicæ gentis: tu ornamentum Romanæ Curiæ: tu aureum ſidus tenebroſi illius ævi. Tua inter homines, non hominis vita: nova probitas, conſtantia, gravitas, & vitæ mortiſque æquabilis tenor. *Lipſius.*

5. *Barea Sorano.*] Qui ille eſt nominatus Boëtio de Conſolat. lib. 1. proſa III. *Lipſius.*

6. *Iuvenalium.*] En magnum ſcelus! Nam teſte Suet. Ner. 11. *Iuvenalibus ſenes quoque Conſulares, anuſque matronas recepit ad luſum* Et teſte Dione inſtituti hi ludi per cauſam poſitæ à Nerone primæ barbæ. Et propterea *Iuvenalia dicta*, quia, ut tyrocinii die pueritiam exuebant: ſic barba raſa juventutem.

præbuerat: eaque offenſio altius penetrabat, quia idem Thraſea 1 Patavii, unde ortus erat, 2 ludis Ceſticis à Trojano Antenore inſtitutis,

INTERPRETATIO.

ſet: illaque ira eo penitius inpercu]erat animum Neronis, *quod idem Thraſea apud Patavium, unde duxit originem, tragico ornatu cantaviſſet in ludis Ceſticis ab Ante-*

NOTÆ.

7. *Parum.*] Puto, nullam prorſus exhibuit operam in tali ludiero, ſed ſic dicitur, quia præſens ludis adfuit, non laudans, ſed pædagogi, & magiſtri infenſi vultum præferens. Hinc crimen Thraſeæ, *Pato Thraſea triſtior & pædagogi vultus* objectus. *Sueton.*

8. *Expetibilem.*] Vulgo *expectabilem.* Puto, ſcripſerat parum *ſpectabilem operam præbuerat.* ſic pronuntiant multi populi, *expectabilem*, pro *ſpectabilem.* Et debuit ſpectari ea opera, & ut ſpectabiles viri, ita & *ſpectabilis* opera. Supra *gravior inerat metus, ſi ſpectaculo defuiſſent.*

9. *Operam.*] Odium aut amicitiam pluribus indixit Nero, prout eum cantantem magis, vel minus laudaſſent, teſte Suet. & apud Tacitum. *Tenuioribus ſtatim irrogata ſupplicia, adverſus illuſtres diſſimulatum ad præſens, & mox redditum odium.* Quod nunc & Thraſeæ redditur cum exitio repoſuerant expetibilem.

1. *Patavii.*] Patavium, urbs Venetiæ provinciæ in Italia. Hodie *Padoue*, urbs primaria agri Patavini, ſub dominio Reipublicæ Venetæ. *Tillemonius.*

2. *Ludis Ceſticis à Trojano Antenore inſtitutis.*] Quid cæſtibus cum cantu? Ceciniſſe enim hic dicitur Thraſeas, non pugnaſſe: & à Dione, *qui Tragœdiam ſaltaſſet apud Patavium, qua civitate ortus erat.* Ita enim ſcribend. (Patavinus quia Thraſeas.)

Sed crederem, ut fit, tempore auctiores, ornatioreſque eos ludos factos, & ad cæſtus, ſcenica etiam certamina adjecta.

Turbat nos tamen & moratur Vatic. qui, *cetaſtis* refert. Scriptura, de qua nihil hiſcam.

Apud Livium l. x. navale certamen annuum eſt Patavii: ſed nihil ad iſtud. Agonitem Drepanitanus, apud Sidonium in Abitaco ſuo, ad exemplar Trojanæ ſuperſtitionis, pariter nihil iſtuc.

Dio hoc tantum monet: fuiſſe ἑορτὴν τριακονταετηρίδα, tricennale ſpectaculum. *Lipſius.*

Ludis Ceſticis à Trojano Antenore inſtitutis.] Agonas pugilum inſtitutos poſſet quis credere: quando *ceſtus* manibus inducti, appenſo plumbo, pugilum inſtrumenta ſint Maroni, & Flacco.

Cæterum quid ad rem faceret *habitus Tragicus*? Niſi immutatam longo ſeculo ludorum formam quis crediderit, aut *Ceſticos* dictos, quod habitu mulierum, viri in his exercerentur.

κεστὸν, Veneris veſtem proprie eſſe, in Scholiis Græcis traditur: ſed per abuſum cujuſcunque mulieris indumentum dici, ut in Epig. ἡ κεστοῦ φωτεῦσα μαγύτερα.

Erunt & quibus arridebit, ut *Xyſticos ludos* legamus, quod non probo. *Alciatus.* Virgilius Æneid. 5. ubi ait Æneam ludos ſolennes patri conſtituiſſe.

Seu crudo fidit pugnam committere caſtu. Eo cæſtu Dares & Entellus pugnarunt. Cæſtus autem per diphthongum, ſunt pugilum arma. Eſtque cæſtus clavæ genus, pilas plumbeas loris bubulis appenſas habens.

Cicero Tuſcul. 2. *Inde pugiles caſtibus contuſi, ne ingemiſcunt quidem.*

Ad hæc juvenes Rom. in Campo Martio, ſaltu, diſco, lucta, cæſtu, & aliis plurimis exercebantur. *Lupanus.*

Caſtus ſimiles ſunt noſtris chirotecis ferreis; quas *manopole* appellamus, quaſi *manoplia*, armaturam manus. Vnde detegitur error eorum, qui volunt eos conſtitiſſe clava corrigiiſque, ſive loris & pilis plumbeis: inter quos V. C. Lupanus ad 16. ann. Taciti. Laur. Pignorius in Origin. Patavinis.

De his ludis Virgilius & Statius ſcri-

habitu tragico cecinerat. die quoque, quo prætor Antiſtius ob probra in Neronem compoſita ad mortem damnabatur, mitiora cenſuit obtinuitque: & [1] cum deûm honores Poppææ decernuntur, ſponte [2] abſens, [3] funeri non interfuit. Quæ oblitterari non ſinebat Capito Coſſutianus,

INTERPRETATIO.

nore Trojano conſtitutis. Illo etiam die, quo Antiſtius prætor ob factitata in Neronem probroſa carmina capitali ſupplicio damnabatur, leniorem ſententiam prompſit Thraſea, evicitque: & cum cœleſtes religiones ſtatuerentur Poppææ, ultro abſens, ſupremis honoribus illius *non adfuit. Quæ ſperni aut oblivione aboleri non patiebatur Capito Coſ-*

NOTÆ.

bunt, quos *pugilares* dicere poſſis, cum in illis pugiles manuum palmas cæſtibus armati certarent, manus plumbo graves alii in alios jactantes, ut eſt apud Senecam ad Lucilium. Manuum vero tegmen è tergore primoribus Græcis, Latiniſque factum, deinde plumbeum, cæſtus nomen habuit, auctore Pompeio lib. 3.

Ex quo licet obſervare veteres *ceſtus*, ſine diphthongo ſcripſiſſe, ut eſt apud Cic. 2. Tuſcul. licet apud Virgilium Æneid. per *a*, & ſupra lib. 14. per *a*, Cornelium habere reperias.

Cæterum niſi mutatam ſæculis multis ludorum formam credas, quid ad rem *Ceſticorum* facit habitus Tragicus, quærit Alciatus.

Ego reſpondeo ludos in quoſque xxx. annos ab illo Antenore inſtitutos, qui Patavinam condidit urbem, & in eos quidem Thraſeam ad pugnam non deſcendiſſe: ſed qui nunquam in urbe Neronem cithara canentem audierat, neque ut reliqui omnes ejus ſacræ voci ſacrificaverat, neque ludicro juvenali interfuerat unquam, eo ſibi Neronem iratum fecit, quod Patavii in patria ludis adfuit, ſpectavit.

Et quod magis in Thraſea mirandum, tragœdiam egit, ut mos illis ludis erat, cujus in Nerone Dionis aſſertor Xiphilinus. *Vertranius.*

Imo *Xyſticis*, quod in tecta porticu celebrarentur. De Xyſto vide Vitruvium lib. 6. de Xyſticis certationibus, Suetonium Aug. *Grotius.*

Quia in Mss. eſt *cetaſtis*, lego *ludis Iſelaſticis*. Nam & in inſcript. antiqua occurrit *certaminis Selaſtici*. Teſtatur Vitruvius initio lib. 9. nobilibus Athletis, Olympionicis, Pythionicis, Iſthmionicis, Nemeonicis conceſſum fuiſſe in Græcia, non modo ut diebus ſolennibus corona in capite, palmam manu geſtarent: ſed etiam ut reduces in patriam, inſtar triumphi inveherentur, ſuper murorum partem dejectam, quadrigis: unde εἰσήλασιν apud Plinium lib. 10. epiſt. 119.

De quibus ludis videndus Turnebus 1. Adv. 19. & 27, 5. Faber in Agoniſt. 2, 9. & 10. Claudius Minos in Plinium.

Et eſt veroſimile, fabulas quoque hac occaſione actas, & ſpectacula exhibita plurium generum, ut referunt Apuleius lib. 11. & Athenæus lib. 5. de Pompis parum differentibus.

Fortaſſis & apud Suetonium in Calig. cap. 20. legendum: *in Sicilia Syracuſis Iſelaſticos ludos*, pro *haſticos* Laur. Pignorius in Origin.

Trojano.] Lib. 11. cap. 11.

1. *Cum deûm honores.*] Extincta Poppæa ſtatim in adulationes pro more ſe effudit ſenatus, & divinos honores huic Auguſtæ decrevit, ſeu apotheoſim. Et exequias celebrando ſimul conſecrata, cœloque dicata eſt Poppæa, quemadmodum principes viri, ſeu fœminæ, quas etiam antea conſecrari mos obtinuerat.

2. *Abſens.*] Itaque Thraſea, neque adfuit in ſenatu cum divini honores Poppææ decernerentur, nec etiam exequiis, quibus diva illa conſecrata eſt, interfuit.

3. *Funeri.*] Sic ſuple, quaſi ſcripſiſſet. *Sponte abſens*, & etiam *funeri non interfuit.*

præter animum ad flagitia præcipitem, inimicus Thraſeæ, quod auctoritate ejus concidiſſet juvantis Cilicum legatos, [1] dum Capitonem re-
22 petundarum interrogant. Quin & illa objectabat; [2] *principio anni vitare Thraſeam ſolenne jusjurandum:* [3] *nuncupationibus votorum non adeſſe, quamvis* [4] *Quindecimvirali ſacerdotio præditum: nunquam pro ſalute principis,* [5] *aut cæleſti voce immolaviſſe: aſſiduum olim & indefeſſum, qui*

INTERPRETATIO.

ſutianus; qui præter animum ad ſcelera promptum veſanumque, infenſus Thraſea erat, quod damnatus eſſet auctoritate illius, tuentis legatos Cilicum, *dum repetundarum* crimine *poſtulant Capitonem. Quin & illa exprobrabat* Thraſeæ, initio anni declinare *ipſum* ſolemne ſacramentum *in ſenatu*: cum ſuſciperentur vota non intereſſe, quamvis ornatum Quindecimvirali ſacerdotio, nunquam ſacris operatum eſſe pro incolumitate imperatoris, aut divina *illius* voce: aſſiduum ante alias &

NOTÆ.

1. *Dum Capitonem repetundarum interrogant.*] *Interrogare* verbum eſt XII. tabulare. Cicero 3 de legibus, *Cum magiſtratus judicaſſit interrogaſſitve, per populum mulcta, pœna, certatio eſto.*

Interrogari legibus Livius dixit, ut hic repetundarum. Et Vlpianus cap. 2. in tractatu Pandectarum. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, *in jure interrogari* uſurpavit, id eſt, apud judicem.

Nam *jus* locum ſignificat, teſte Paulo ICto, ubi jus redditur. Inde Terentius, *in jus ambula.* Et vetus illa locutio, *E jure manu conſertum vocare.* Lupanus.

Repetundarum.] Nempe ſupra lib. 13. 33. *Coſſutianum Capitonem Cilices detulerant maculoſum fœdumque, & idem jus audaciæ in provincia ratum, quod in urbe exercuerat, ſed pervicaci accuſatione* (Thraſeæ & Cilicum) *conflictatus, poſtremò defenſionem omiſit, ac lege repetundarum damnatus eſt.* Legati Cilicum patronum Thraſeam adſciverant.

2. *Principio anni vitare Thraſeam, &c.*] Cujus multa memoria in Tacito, aliiſque, Ideo ordine rem expoſui, in Excurſu. *Lipſius.*

3. *Nuncupationibus votorum non adeſſe.*] De quibus l. XVI. Annal. *Pontifices eorumque exemplo ceteri ſacerdotes cum pro incolumitate principis vota ſuſciperent.*

Sueton. Neron. cap. XLVI. *Votorum nuncupatione magna jam ordinum frequentia, vix reperta Capitolii claves.* Plura huic rei & opportuna in Excurſu. *Lipſius.*

Nuncupationibus votorum non adeſſe.] Vota nuncupabant conſules, & præſentibus multis in tabulas referebant.

Plinius in Paneg. *Nuncupare vota & pro æternitate imperii, & pro ſalute civium, imo pro ſalute principum, ac propter illos pro æternitate imperii ſolebamus.* Idem ipſe lib. Epiſt 10. *Vota ſuſcepta pro incolumitate Trajani* ait. Vota ſuſcipi pro principe diximus lib 2.

Solennis vero illa votorum nuncupatio fiebat conſulibus ineuntibus magiſtratum. Ibant, teſte Livio in Capitolium ad vota nuncupanda.

Suetonius hujuſce votorum nuncupationis meminit in Claudio 46. & in Galba 18 *Lupanus.*

4. *Quindecimvirali.*] Lib. 11. 11. Vbi de ludis ſæcularibus. *Iiſque intentius affui ſacerdotio Quindecimvirali præditus, ac tum prætor. Quod non jactantia refero; ſed quia collegio Quindecimvirum antiquitus ea cura, & magiſtratus potiſſimum exſequebantur officia cerimoniarum.*

5. *Aut cæleſti voce immolaviſſe.*] Indignor cum lego, imo non indignor, ut nunc ætas mea eſt & peritia ludibriorum in re humana. En ſummates illi viri genere, dignitate, ſapientia, titulum criminis accipiunt, quem pudeat memoraſſe.

Sed eadem Philoſtratus libro v. *Accu-*

[1] vulgaribus quoque patrum conſultis ſemet fautorem aut adverſarium oſtenderet, triennio non introiiſſe curiam: nuperrimeque cum ad coërcendos Sillanum & Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacaviſſet ſeceſſionem jam id & partes; & , ſi multi idem audeant, bellum eſſe. Vt quondam C. Cæſarem, inquit, *& M. Catonem; ita nunc te Nero & Thraſeam avida diſcordiarum civitas loquitur. Et habet ſectatores vel potius ſatellites, qui nondum contumaciam ſententiarum, ſed habitum vultumque ejus ſectantur, rigidi & triſtes: quo tibi laſciviam exprobrent. Huic uni [2] incolumitas tua ſine cura [3] artes, ſine honore. Proſperas principis res ſpernit: etiam ne [4] luctibus & doloribus non ſatiatur? Ejuſdem animi eſt. Poppæam divam non credere, cujus in acta divi Auguſti & divi Iulii non jurare. Spernit [5] religiones, abrogat [6] leges. [7] Diurna populi Romani per*

INTERPRETATIO.

infatigabilem qui vulgatiſſimis etiam patrum decretis vel faveret, vel obſiſteret; à tribus annis non veniſſe in ſenatum, & cum nuper certatim confluerent patres ad cohibendos Silanum & Veterem, privatis potius clientium rebus ac litibus operam navaſſe, defectionem jam illud, & factionem *eſſe*, &, ſi multi idem tentent, ad arma iri. Vt olim, ait, civitas differebat ſermonibus C. Cæſarem, & M. Catonem; ita nunc de te, Nero, & de Thraſeâ diſſerit, diſſenſionum urbs avida. Et habet ille fautores, vel potius miniſtros, qui *certe* nondum ſequuntur perviciam opinionum *ejus*, *attamen* cultum vultumque ipſius æmulantur, graves & auſteri, quo tibi luxuriam objectent. Huic uni ſalus tua ſine *cura*, artes & ſtudia ſine decore. *Qui* ſecundas res imperatoris contemnit: etiamne malis & mœrore *ejus* non expletur? Ejuſdem ingenii eſt, Poppæam cœlo dicatam non credere, & in acta divi Auguſti & divi Julii jusjurandum ſpernere. Contemnit cærimonias *cæleſtes* & leges abolet. Diurna *acta* populi Romani atten-

NOTÆ.

ſationes quot & quantas à theatris oriri cenſes, cum delatores ita redarguunt? Non veniſti auditum Neronem; aut veniſti quidem, ſed negligenter & non attente audiſti: riſiſti plane, non plauſiſti, nec pro ipſius VOCE SACRIFICASTI, ut clarior liquidiorque eſſet.

1. *Vulgaribus.*] Reſpicit ad ſenatusconſultum quod memorat. Tac. lib. 13. 49. *Non referrem vulgatiſſimum ſenatusconſultum, quo civitati Syracuſanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum, permittebatur, niſi Pætus Thraſea contradixiſſet*, &c.

2. *Incolumitas tua ſine arte.*] Sentio abeſſe vocem, quam volenti Cornelio reddo: *incolumitas tua ſine cura, artes ſine honore.* Prius membrum ad nuncupationem omiſſam *votorum* ſpectat, quæ pro incolumitate principis: alterum ad id, quod nunquam immolarit pro cœleſti voce. *Lipſius.*

3. *Artes.*] Studia ſua, carmina, cantus, cytharam, ſupra: *flagitanti vulgo, ut omnia ſtudia ſua publicaret.*

4. *Luctibus.*] Id dicit propter viros illuſtres quos continuo occidebat Nero. Quaſi diceret; foris res principis proſperæ; at in urbe luctus & mœror quibus non ſatiatur Thraſea, quia infeſtus Neroni.

Odit Thraſea res proſperas Cæſaris apud extraneos, nec ſatiatur impro ſperis urbis & aulæ. Forte ſic propter & ipſam Poppæam, filiamque defunctas.

5. *Religiones.*] *Spernit religiones*, cum Poppæam *divam* non credit Thraſea.

6. *Leges.*] Idem *abrogat leges*, cum in *acta divi Auguſti*, *& divi Iulii* non jurat.

7. *Diurna populi Romani.*] Antiqui

provinciaſ, per exercitus, [1] *curatius leguntur, ut noſcatur quid Thraſea* [2] *non fecerit. Aut tranſeamus ad illa inſtituta, ſi potiora ſunt: aut nova cupientibus auferatur dux & auctor.* [3] *Iſta ſecta Tuberones & Favonios veteri quoque Reip. ingrata nomina genuit. Ut imperium evertant, libertatem præferunt: ſi perverterint, libertatem ipſam aggredientur. Fruſtra Caſſium amoviſti, ſi gliſcere & vigere Brutorum æmulos paſſurus es. Denique nihil ipſe de Thraſea* [4] *ſcripſeris, diſceptatorem ſenatum nobis relinque.* Extollit

INTERPRETATIO.

tius leguntur in provinciis & caſtris legionum, ut ſciatur, quid Thraſea non egerit, *quid abnuerit facere.* Aut deſciſcamus ad illas artes, ſi meliores ſunt: aut novas res molientibus dux & conſultor adimatur Hæc ſapientia Tuberones & Favonios priſcæ etiam reipublicæ inviſa vocabula produxit Ut principatum ſubvertant, libertatem oſtentui habent, cum eum ſubverterint, libertatem ipſam adorientur. Fruſtra Caſſium ejeciſti, ſi adoleſcere & florere Brutorum imitatores permiſeris. Demùm nihil ipſe mandaveris de Thraſea, *tantum* arbitrum ſenatum nobis

NOTÆ.

moris fuit, ut unuſquiſque domeſticam rationem vitæ ſuæ per dies ſingulos adnotaret. Quare *diurna* confici ſolebant, id eſt, libri in quibus ſingulorum dierum rationes deſcribebantur. Unde apud Juvenalem legitur, *longi relegit tranſverſa diurni.*

Sueton. in Jul. 20 ait ipſum Julium inſtituiſſe in conſulatu, ut tam Senatus, quam populi diurna acta conficerentur, & publicarentur. *Lupanus.*

1. *Curatius leguntur.*] Ita reſtitui, confuſione librorum motus, qui ad vocem ignobiliorem adhæſerant. Itaque *Curiatium*, aut, *Curantium*, fere legas.

At ita ante Tacitum Salluſtius, *Curatiſſime accepit.* Et Ammianus: *Domicilia cuncta curatius ritu Romano inſtructa.* Noſter lib. XIV. *Ludos curatius editos.* Lipſius.

2. *Non fecerit.*] Puto ſupplendum hic *quam quod Nero fecerit.* Diurna magis leguntur, *ut noſcatur quid Thraſea non fecerit*, quam ut ſciatur, quid fecerit princeps.

Vel generice id ſumendum: diurna acta populi Rom. minus accurate legerentur, niſi accederet cupiditas legendi ea quæ Thraſea non fecerit, ſeu quibus repugnaverit in ſenatu.

3. *Iſta ſecta Tuberones & Favonios.*] Stoicorum ſectam, vitium hoc hominis culpat, & qui eam ſecuti. Tuberonem intellegit Q. Ælium, qui in epulo publico hædinis pellibus ſtravit lectos Punicanos, & vaſa Samia expoſuit. Cicero, Valerius, aliique.

Agellius lib 1. *Tubero juris civilis antiſtes, & Stoica doctrina ſectator.* Idem ille eſt, qui Lucullum Xerxem togatum appellitabat, Plutarcho memorante.

Favonius eſt Catonis ille ſimia; de quo Suetonius Aug. cap. XIII. & Valerius Maximus lib. II. cap. ultimo. Plutarchus in Bruto. Vidi tamen qui, *Fannios*, hic reponeret, imperite. *Lipſius.*

4. *Scripſeris.*] Quaſi verò in tanta adulantium colluvie, tamque fœda ſervilique patientia, non poſſet etiam Nero, licet obmuteſcens, occidere virum innocentem, per ſenatores nempe, qui tot veluti ſervi ſævique ſatellites dominantis!

Scripſeris.] Nempe ad ſenatum; nam ſcribebat abſens princeps vel epiſtolam, vel orationem quæ in ſenatu per quæſtorem Cæſaris legebatur, Nero ſæpius per conſules. *Omiſſo quæſtoris in officio.* Suet.

Quaſi diceret Coſſutianus, nihil tua auctoritate opus eſt ad ſubvertendum Thraſeam, ſit inter nos ſenatus arbiter, id ſufficit.

ira-

ira promptum Coſſutiani animum Nero : adjicitque Marcellum Eprium acri eloquentia. At Baream Soronum jam ſibi Oſtorius Sabinus eques 23 Romanus popoſcerat reum ex proconſulatu Aſiæ, in qua offenſiones principis auxit, [1] juſtitia atque [2] induſtria : & quia portui [3] Epheſiorum aperiendo curam inſumpſerat : vimque civitatis [4] Pergamenæ, prohibentis Acratum Cæſaris libertum ſtatuas & picturas avehere, inultam omiſerat. Sed crimini dabatur *amicitia Plauti, & ambitio conciliandæ provinciæ ad ſpes novas.* Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo [5] Armeniæ regno adventabat : ut [6] ad externa rumoribus inteſtinum ſcelus obſcuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam cæde inſignium virorum quaſi [7] regio facinore oſtentaret. Igitur omni 24 civitate ad excipiendum principem ſpectandumque regem effuſa, [8] Thraſea occurſu prohibitus non demiſit animum : ſed codicillos ad Nero-

INTERPRETATIO.

permittas velim. *Ira præcipitem Capitonis animum* laudibus *evehit Nero: eique adjungit Marcellum Eprium vehementi facundia. Sed Oſtorius Sabinus eques Romanus ſum ſibi* accuſandum *poſtulaverat Baream Soranum reum*, poſtquam defunctus erat *proconſulatu Aſiæ, in qua Cæſaris inimicitias accendit, juſtitia ac vigilantia, & quia curam adhibuerat aperiendo* augendoque *portui Epheſiorum, & quia ſine pœna reliquerat violentiam Pergamenorum, qua impedierant, ne Acratus Neronis libertus ſtatuas & pictas tabellas auferret. Sed* ipſi *objectabatur* amicitia *Rubellij* Plauti, & cupido illiciendæ provinciæ ad novos motus. *Tempus damnandis reis aſſumptum, quo advehebatur Tiridates* in Urbem *accipiendo regno Armeniæ, ſive ut ad res externas* converſis *vulgi ſermonibus, domeſticum facinus occultaretur, ſive ut principale faſtigium nece illuſtrium virorum, veluti regio facinore demonſtraret. Igitur civitate univerſa* certatim *egreſſa ad excipiendum Cæſarem conſpiciendumque Tiridatem, cum Thraſea officio & honore occurrendi principi arceretur, non deſpondit animum :*

NOTÆ.

1. *Iuſtitia*] *Quia vim civitatis Pergamenæ prohibentis*, &c. *ſtatuas & picturas avehere, inultam omiſerat.* Nam cætera ignorata, aut potius diſſimulata.

2. *Induſtria.*] Quia *portui Epheſiorum aperiendo curam inſumpſerat.*

3. *Epheſiorum.*] Epheſus, urbs Ioniæ provinciæ ad mare Ægæum, in Aſia minore. Hodie *Ajalouc* vocatur à Turcis, & *Epheſe* à Francis. villa eſt præfecturæ Natoliæ ad Archipelagum, ſub Turcico imperio Aſiatico. *Tillemonius.*

4. *Pergamenæ*] Pergamus, urbs Myſiæ majoris, ad Caicum fluvium, in Aſia minore. Hodie *Pergamo*, urbs præfecturæ Natoliæ ad occidentem, in Turcico imperio Aſiatico. *Tillemon.*

5. *Armeniæ.*] Lib. 6. cap. 32.

6. *Ad externa.*] Alii, *ad externa rumorum*; ſed intellige, ut *ad externa* converſis *rumoribus*. Non tamen lege. Forte *ut ad externa rumoribus intentis, inteſtinum*, &c.

7. *Regio facinore.*] Seneca de Ira lib. 2. cap. 5. *Voleſus nuper ſub divo Auguſto proconſul Aſiæ, cum CCC. una die ſecuri percuſſiſſet, incedens inter cadavera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumque feciſſet. Græce proclamavit:* O rem regiam ! quid hic Rex feciſſet ?

8. *Thraſea occurſu prohibitus.*] Quod ſignum ſcilicet principis indignantis, & à ſe atque aſpectu ſuo ſpernentis.

Tale Veſpaſiano factum ab eodem Nerone, apud Suetonium in Veſpaſ. cap.

nem compoſuit, requirens *objecta*, *& expurgaturum aſſeverans, ſi notitiam criminum & copiam diluendi habuiſſet.* Eos codicillos Nero propeſranter accepit, ſpe exterritum Thraſeam [1] ſcripſiſſe, per quæ claritudinem principis extolleret; ſuamque famam dehoneſtaret. Quod ubi non evenit, [2] vultumque & ſpiritus & libertatem inſontis ultro extimuit, *vocari patres* juſſit. Tum Thraſea inter proximos conſultavit, *tentaretne defenſionem*, *an* [3] *ſperneret.* Diverſa conſilia afferebantur. Quibus intrari curiam placebat, *ſecuros eſſe de conſtantia ejus* dixerunt; *nihil dicturum, niſi quo gloriam augeret. Segnes & pavidos ſupremis ſuis ſecretum circumdare. Aſpiceret populus virum morti obvium, audiret ſenatus* [4] *voces quaſi ex aliquo numine ſupra humanas: poſſe ipſo miraculo etiam Neronem permoveri. ſin crudelitati inſiſteret, diſtingui certe apud poſteros*

INTERPRETATIO.

ſed compoſitis ad Neronem literis, poſtulat quænam ſibi objectarentur, & defenſurum *adfirmat*, ſi noſſet crimina, & purgandi facultas daretur. *Has literas feſtinanter accepit Nero, ſperans metu perculſum Thraſeam* ea *ſcripſiſſe, per quæ gloriam imperatoris veheret; ſuamque famam imminueret. Quod ubi non ſucceſſit, aſpectumque & conſtantiam libertatemque innocentis* viri *ultro expavit*, vocari ſenatum *juſſit. Tum Thraſea inter amicos deliberavit*, an dilueret crimen, an aſpernaretur. *Sed in diverſas ſententias diſtrahebantur.* Hi *quibus venire* eum *in ſenatum placebat*, ipſius firmitudinem animi ſibi notiſſimam eſſe *diſſeruerunt*, nihilque prolaturum *ipſum*, niſi quo decus ſuum extolleret. Ignavos ac formidoloſos fini ſeu morti ſuæ ſecretum ambire. *Immo* intueretur populus virum morti occurrentem, *quin &* audiret ſenatus ſermones velut ex quodam Deo & hominem excedentes; poſſe ipſo prodigio Neronem quoque abſterreri, & ſi in ſævitia perſeveraret, certe memoriam

NOTÆ.

IV. *Prohibitus non contubernio modo, ſed etiam publica ſalutatione.* Atque ut ibi ille ſalutatione prohibitus, ſic iſte occurſu. *Lipſius.*

Salutatio hic & *occurſus* pro eodem eſt, non enim occurritur principi, ſine officio & honore, nec forte ſine oſculo. ſi Cæſar alter eſſet à Nerone, qui neminem ſalutabat, nec Reſalutabat.

1. *Scripſiſſe.*] Olim *ſenſiſſe*, quod non ſine ſenſu commodo. Nam cum agitur de codicillis, *ſenſiſſe* & *ſcripſiſſe* fere unum & idem eſt. Et ſi ſenſiſſet Thraſea aliquid humile, quo Neronem demereretur, ſic claritudinem principis valde extollebat.

Sed, ut vere dicam, fere turpius fuerit tali viro *ſenſiſſe* quam *ſcripſiſſe*. Maneat igitur *ſenſiſſe*, & ſic validior ſenſus Taciti. & μέγα φρονεῖν, ex virtute & ſapientia Stoïca intimum.

2. *Vultumque & ſpiritus.*] Seneca de Tranquil. animi, cap. 3. *Nunquam inutilis eſt opera civis boni. Auditu enim, niſi vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Ut ſalutaria quadam citra guſtum tactumque odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit. ſive ſpargit & ſe utitur, ſuo jure, ſive precarios habet exceſſus, cogiturque vela contrahere; ſive otioſa mutaque eſt, & anguſte circumſcripta, ſive adaperta: in quocumque habitu eſt, prodeſt.*

Vultumque.] Olim infenſus Neroni, ob virtutem & priſcos ſeveroſque mores, & ut habet Suet. Ner. 37. *Pæto Thraſea triſtior & pædagogi vultus* objectus eſt.

3. *Sperneret.*] Omitteret, abjecta ſpe ſalutis. quia nempe invalidæ leges, nulla auctoritas patrum, & ſola delatorum ſævitia vigebat vincebatque.

4. *Voces.*] Id eſt, *Sermones, oratio-*

memoriam honeſti exitus ab ignavia per ſilentium pereuntium. Contra qui opperiendum domi cenſebant, de ipſo Thraſea eadem; *ſed ludibria & [1] contumelias imminere. ſubtraheret aures conviciis & probris. Non ſolum Coſſutianum aut Eprium ad ſcelus promptos, ſupereſſe qui forſitan manus [2] ictuſque per immanitatem Auguſti, etiam bonos metu ſequi. Detraheret potius [3] ſenatui, quem perornaviſſet, infamiam tanti flagitii; & relinqueret incertum, quid viſo Thraſea reo decreturi patres fuerint. Vt Neronem flagitiorum pudor caperet, irrita ſpe agitari: multoque magis timendum, ne* 26

INTERPRETATIO.

honeſtæ mortis apud poſteros diſcerni à ſegnitie illorum, qui per ſecretum & ſolitudinem intereunt. *Contra qui* expectandum *eſſe* domi *conſulebant, eadem de Thraſea* fatebantur; ſed opprobria & convicia inſtare. ſubduceret aures ipſe ludibriis & contumeliis. Non modo Capitonem aut Marcellum ad facinus paratos, *ſed* multos alios eſſe qui forſan manus ictuſque per ſævitiam *auderent intentare*, etiam probos *ſimul* invehi formidine. Demeret potius ſenatui quem exornaviſſet, ignominiam tanti dedecoris, & relinqueret *dubium* atque ambiguum, quid coram Thraſea reo deliberaturi patres fuerint. Inani voto expectari, ut Nero pudore ſcelerum permoveretur, & longe potius metuendum *eſſe*, ne *per immanitatem*.

NOTÆ.

nes. Sic Agric. 45. *Excepiſſemus certe mandata, voceſque quas penitus animo figeremus.* Vel etiam aliquando ſic plurali numero dictum per emphaſim, licet unica res ſit, ut de Phœnice dixit *alites*, de Sole *deos*.

Sic ſupra de voce Neronis dixit *voces*, ſic & hic de Thraſea, *voces*, &c. *ſupra humanas.* Vel id tantum ex genio Latini ſermonis.

1. *Contumelias.*] Sic ſupra Salvidienus vocabat Junium Gallionem, *hoſtem & parricidam* in ipſo ſenatu. aliquando etiam minas manuſque intentabant, & è ſenatu ejiciebant inviſos & infeſtos ſenatores. Vt infra, Eprium Marcellum & Vibium Criſpum, qui ſæviſſimi delatores ſub Nerone.

Etiam trahebant in carcerem ſuis manibus. Tac. Agric. 45 *Mox noſtræ duxere Helvidium in carcerem manus.*

Debuit etiam timeri vis militum curiam obſidentium, & ne violaretur Thraſea, & ne ejus occaſione ſæviretur in patres, & præcipue in affines & amicos ipſius Thraſeæ.

Igitur ſatius fuit mori pro ſuo arbitrio, quam ſic pollui violarique per immanitatem adſentantium Neroni.

2. *Ictuſque per immanitatem Auguſti.*] Animam agenti loco aquam ſic affuderim: *ictuſque parent. Immanitatem Auguſti, etiam bonos metu ſequi.* Lipſius.

Ictuſque per immanitatem Auguſti, &c.] Lege mecum potius: *ſupereſſe qui forſitan manus ictuſque per immanitatem auſuri ſint*, (vel *auſint*) *etiam bonos metu ſequi.* Acidalius.

Auguſti vox hic aliena, nec Tacito in uſu ubi de Nerone ſermo. Reſtituo *auderent*, cujus vocis extritas literas poſteriores imperita conjectura implevit. Audendi verbum addito caſu quarto frequens Tacito.

Hoc ait metuendum, ne ludibria & contumeliæ non intra verba eorum, quibus eloquentia pro telo erat, ſtaret, ſed ad verbera quoque prorumperet, & boni etiam malorum facinora metu imitarentur. *Grotius.* Forte *auſuri eſſent.*

3. *Senatui, quem perornaviſſet.*] Puto leg. *quem ſemper ornaviſſet.* Lipſius.

Senatui, quem perornaviſſet.] Hoc eſt ad finem uſque. Habet enim eam vim in compoſitione *per* particula. Sic ſupra 4, 34. *uterque opibus, atque honoribus perviguere.*

in conjugem, in familiam, in cætera [1] *pignora ejus ſæviret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum veſtigiis & ſtudiis vitam duxerit, eorum* [2] *gloria peteret finem.* Aderat conſilio Ruſticus Arulentus flagrans juvenis, & cupidine laudis offerebat *ſe interceſſurum ſenatusconſulto*: nam plebis tribunus erat. Cohibuit ſpiritus ejus Thraſea, *ne vana & reo non profutura, interceſſori exitioſa inciperet. Sibi actam ætatem, & tot per annos continuum vitæ ordinem, non deſerendum: illi initium magiſtratuum,* [3] *& integra quæ ſuperſint. Multum ante ſecum expenderet, quod tali in tempore capeſſendæ Reip. iter ingrederetur.* Cæterum ipſe an venire in ſenatum decere
27 ret, meditationi ſuæ reliquit. At poſtera luce duæ prætoriæ cohortes armatæ, [4] templum genitricis Veneris inſedere. [5] Aditum [6] ſenatus globus

INTERPRETATIO.

graſſeretur in uxorem, in familiam, & reliqua pignora illius. Igitur inviolatus, & incontaminatus, eorum decore mortem oppeteret, quorum exemplis atque inſtitutis vitam tranſegerat. *Intererat conſilio Ruſticus Arulenus ardens juvenis, & cupiditate gloriæ pollicebatur* ultro, ſe oppoſiturum decreto patrum: *nam* tum *tribunus plebis erat. Retinuit ardorem ejus Thraſea*, ne inania tentaret, reoque inutilia, *ſimul & ipſi* intercedenti exitiabilia. Sibi tranſactam ætatem, & per tot annos conſtantem vitæ tenorem non relinquendum *eſſe*: illi principium honorum *eſſe* tribunatum, & quæ per reliquum vitæ ſpatium maneant, illibata adhuc & integra *eſſe*. Sed multum ante ſecum penſitaret animo, quam viam *aut rationem* adeundæ reipublicæ iniret in tali tempore. *Cæterum ipſe ſibi cogitandum reliquit, an ingredi curiam honeſtum eſſet. Sed poſtera die duæ cohortes prætorianæ in armis circumſedêre delubrum Veneris genitricis. Agmen togatorum veſtibulum curiæ occuparat,*

NOTÆ.

Ejuſdem obſervationis eſt quod traditur in l. 2. ad L. Jul. de adult. *reum peregiſſe non alius quis videtur, niſi condemnaverit.* Freinshem.

1. *Pignora.*] Præſertim timuit Helvido Priſco genero ſuo, filiæ & nepotibus, infra; *lætitiæ propior, quia Helvidium generum ſuum Italia tantum arceri cognoverat.*

2. *Gloria.*] Nempe gloriam eorum aſſereret in morte ſua, quorum inſiſtens veſtigiis & ſapientiæ, vitam egerat, horum pari *decore* mortem oppeteret.

3. *Et integra quæ ſuper ſint.*] Id eſt, tuo judicio relicta, ea velis, ne ne. Sed prius tecum expendas, quale iter ingrediaris ad rempublicam capeſſendam, adulatorium ſcilicet, an præruptum. *Pichena.*

Poſtea occiſus Ruſticus à Calvo Nerone Domitiano teſte Plutarcho, quem philoſophantem Romæ ille audiebat.

Integra.] Nempe ætatem, & modum ſe gerendi, tum in vita agenda, quum in capeſſendis magiſtratibus, adhuc in poteſtate ſua habere juvenem.

Sed ante ſecum expenderet, quodnam vivendi genus amplecteretur, qua ratione rempub ingrederetur. Aliter capeſſit rempub. Thraſea, aliter Vitellius v. c.

4. *Templum genitricis Veneris.*] Fuit in regione *Octava Romæ antiquæ* Ex Nardini Roma lib 5. cap 9. p. 260. *Tillemonius.*

5. *Aditum.*] Itaque non in veſtibulo, neque ad fores templi excubavit miles prætorianus, ſed globus togatorum; niſi forte illi togati etiam milites eſſent. Nam erat togata cohors illa prætoria, quæ ad fores palatii, pro more adſidebat.

Sed hic milites diſpoſiti per cuneos & ſtationes, non fuerunt *togati*, ut puto, quia non agebatur cuſtodia principis, ſed nempe ut *horridus* eſſet *miles in armis*, & ſic magis exterreret ſenatum Ne-

togatorum obſederat, non occultis gladiis. diſperſique per fora ac baſilicas cunei militares. inter quorum aſpectus & minas ingreſſi curiam ſenatores. [1] Et oratio principis per Quæſtorem ejus audita eſt. nemine nominatim compellato, patres arguebat, *quod publica munia deſererent, eorum exemplo equites Rom. ad ſegnitiam verterentur. Etenim* [2] *quid mirum è longinquis provinciis haud veniri, cum plerique adepti conſulatum & ſa-*

INTERPRETATIO.

haud obtectis enſibus. diſtributaque per fora & baſilicas ſtationes militum, inter quorum aſpectum & terrorem Patres in curiam venere. Et oratio Cæſaris per Quæſtorem illius recitata eſt. nullo nominatim incuſato, ſenatores increpabat, quod officia publica omitterent, eorumque imitatu equites Rom. ad inertiam deſciſcerent. Et certe quid mirum è remotis provinciis non venire *patres in curiam*, cum multi

NOTÆ.

ro. Tac. *inter quorum aſpectus & minas ingreſſi*, &c.

At qui in veſtibulo ſenatus, *togati* fuerunt. & id honori ſenatus, & patrum reverentiæ datum eſt, ne obſeſſa curia videretur, velut ardente bello. quod poſt ea factum à Domitiano.

6. Senatus.] Aditus ſenatus & templi unum, & idem eſt; nam tum ſenatus habebatur in templo Veneris Genitricis.

1. *Et oratio principis per Quæſtorem ejus audita eſt.*] Non enim cuilibet è Quæſtorum collegio id munus; ſed *candidatis principis*, l. 1. de Offic. Quæſtoris.

Ideo Tacitus expreſſim, *Quæſtorem ejus*. Et in lapidibus aliquoties, *QVÆSTOR. AVG.* Reliqua ad hunc ritum trita. *Lipſius.*

Oratio principis per Quæſtorem ejus audita eſt.] Supereſt dicere, Quæſtores, libris, aut epiſtolis principalibus legendis in ſenatu operam olim dediſſe.

Suet. in Aug. 65. & in Nerone 15. Lampridius in Alexand. Juſtinianus in tractatu Pandectarum de officio Quæſtoris. *Lupanus.*

Hic mos originem fortaſſe habuit ab Auguſto, qui, ut refert Dio lib. 54. cum ſenatum convocaſſet, ac gravedine laboraret, Quæſtori libellum recitandum dedit.

Et Sueton. de eodem cap. 65. *Caii Luciique caſu non adeo fractus, de filia abſens, ac libello per Quæſtorem recitato, notum Senatui fecit, abſtinuitque congreſſu hominum diu præ pudore.*

Hinc ſecutis auctoribus maxima Quæſtorib. auctoritas. Vocabantur enim juris interpretes: legum ſanctionumque conditores: edictorum reſcriptorumque dictatores: principis conſiliorum & cogitationum participes: precum arbitri, quippe qui libellos ſupplicantium, aut repellebant aut admittebant, ipſiſque ſubſcribebant.

Plures denique alias habuerunt prærogativas: adeo ut Caſſiodorus Quæſtorem, imaginem principis appellet, ac linguæ regiæ vocem, lib 5. epiſt. 4. & lib 6. formulas.

Et Notitia imperii ad Quæſtoris inſignia, hæc verba ſubjicit: *Sub diſpoſitione Viri illuſtris Quæſtoris. Leges dictandæ: Preces.* Pichena. Attamen per conſules, *omiſſo quæſtoris officio*, talia legebat Nero. Suet.

2. *Quid mirum è longinquis provinciis adveniri.*] Divinabam *haud veniri*. Nec tamen ſententiæ plene conſulkum. Melius ſic: *quid mirum, nec longinquis provinciis ſubveniri.* Vel *provinciis adverti.* Lipſius.

Quid mirum è longinquis provinciis haud veniri.] Divinavit Lipſius ita ſcribendum, cum vulgo legeretur, *è longinquis provinciis adveniri.* Ac divinatio iſta prorſus fere à Flor. confirmatur, qui habet, *hadveniri.*

Hinc diſces, multos Senatores è longinquis provinciis Romæ fuiſſe, qui ſæpe

cerdotia , hortorum potius amœnitati inſervirent ? quod velut telum arripuere accuſatores.
28 Et initium faciente Coſſutiano , majore vi Marcellus , *ſummam Reip. agi* clamitabat ; *contumacia inferiorum , lenitatem imperitantis deminui. Nimium mites ad eam diem patres, qui Thraſeam deficiſcentem , qui* [1] *generum ejus Helvidium Priſcum in iiſdem furoribus , ſimul* [2] *Paconium Agrippinum* [3] *paterni in principes odii heredem , & Curtium*

INTERPRETATIO.

qui functi conſulatu , & ſacerdotiis præditi erant. Potius hortis excolendis vacarent. *Quod veluti miſſile arripuêrunt delatores. Et incipiente accuſationem Capitone , majore violentia Marcellus exclamabat* agi , de ſumma rerum & *imperii* ; pervicacia ſubditorum clementiam principis imminui. Nimium lenes ad id tempus patres , qui Thraſeam deficientem , qui Heluidum Priſcum generum illius in eadem contumamacia atque amentia impunitos r liquerent. Etiam Paconium Agrippinum qui, paterno in imperatores odio ſucceſſerat, & Curtium Montanum execranda car-

NOTÆ

in patriam proficiſcebantur , ut res ſuas inviſerent.

Lib. 12. *Gallia Narbonenſi ob egregiam in patres reverentiam datum , ut ſenatoribus ejus provinciæ, non exquiſita principis ſententia , jure quo Sicilia haberetur , res ſuas inviſere liceret.* Pichena.

Quid enim mirum haud venire in ſenatum modicos ſenatores , cum plerique conſularium primorumque , qui adepti eſſent ſummum imperium reipub. & ſacerdotia ampliſſima , potius hortos ſuos excolerent.

1 *Generum ejus Helvidium Priſcum.*] Idem in præceptis Stoïcorum ab ineunte ætate verſatus , ſapientiæ ſtudioſos amiciſſimos habuit Soſium Senecionem , qui libros de vita ejus , C. Cæcilium , qui de Ultione , Juniumque Ruſticum , qui de ejus & Thraſeæ laudibus libros compoſuerunt.

Eique ſub Nerone primum , deinde ſub Veſpaſiano , cum prætor eſſet , in exilium acto , periculorum adfuit ſemper ſocia Fannia , Arriæ & Thraſeæ filia , Helvidio marito Thraſeaque patre digniſſima.

De cujus laudibus Plinius Corn. Priſco lib. 7. & Quadrato lib. 9. Epiſtola priori parte corruptiſſima ſcribit. *Vertranius.*

2. *Paconium Agrippinum.*] Hic ille Agrippinus è Stoïca domo , laudatus Epicteto & Arriano. Quorum verba ad hanc hiſtoriam dabo. Epicteti electis.

Celebrare Agrippinum operæ pretium propterea videtur , quod maxima laude dignus vir ille , nunquam ſe ipſum laudavit , imo ſi quis eum laudaſſet , erubeſcebat. Et ſtatim : *Et cum aliquando jam pranſurus eſſet , adſtitit qui nuntiaret ipſi , juſſiſſe Neronem , ut in exſilium abiret. At ille ſubjecit : nunquid & nos bene prandebimus apud Ariciam ?*

Arriani lib. 1. cap. 1. *Nunciatum ei , quod judicium de eo fieret in ſenatu , bonum factum , inquit. At enim quinta hora jam advenit , qua exerceri ſolebat , & frigida lavari. Eamus , ait , & exerceamur. Exercitanti ſupervenit qui diceret , Fuge ocius , damnatus es. Exilio , inquit an morte ? Exſilio. Bona autem quid ? Non ablata tibi. Ariciam ergo euntes , iſtic prandeamus.* Tacito iſta lucem dabunt dum paullo inferius ait , *pulſum eum Italia.*

Sed cur Marcellus *paterni odii in principes heredem* Agrippinum calumniatur ? Propter patrem ejus Paconium , qui majeſtatis reus ſub Tiberio periit.

Eruo è Suetonii Tiber. cap. LXI. *Interrogatum eum à quodam nano adſtante menſa inter copreas ; cur Paconius majeſtatis reus tamdiu viveret ? Statim quidem petulantiam linguæ objurgaſſe . ceterum poſt paucos dies ſcripſiſſe ſenatui , ut*

[1] *Montanum* [2] *deteſtanda carmina factitantem, eludere impune ſinerent* [3] *Requirere ſe in ſenatu conſularem;* [4] *in votis ſacerdotem: in* [5] *jurejurando civem: niſi*

INTERPRETATIO

mina componentem impune fruſtrari *leges* paterentur. Deſiderare ſe in curia conſularem, in votis ſacerdotem, in jurejurando ſenatorem: niſi contra leges, & ſe-

NOTÆ.

de pœna Paconii quamprimum ſtatueret. Ideo Tacitus mox: *Quid Agrippino objectum, niſi triſtem patris fortunam? Quando & ille perinde innocens Tiberii ſævitia concidiſſet.* Lipſius.

3. *Paterni.*] Quia pater Paconii majeſtatis reus, etiam ſub Tiberio perierat, perinde innocens.

1. *Montanum.*] Fuit eloquentiſſimus, ut patet Hiſt. 4. 42. *Helvidio & Paconio Italia depulſis, Montanus patri conceditur, prædicto, ne Remp. attingeret*, id eſt, *ne dignitates adipiſceretur.*

2. *Deteſtanda carmina.*] Non auſus dicere, *probroſa carmina*; nam & revera poſthac fatentur patres, non fuiſſe famoſa ea carmina.

Infrà: *Montanum proba juventa, neque famoſi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi.* Quocumque carmine protuliſſet ingenium, crimen fuit ſub malo principe, & perinde malo poëta. Audi. Suet. Ner. 53. *Maxima autem popularitate efferebatur, omnium æmulus, qui quoquo modo animum vulgi moverent.*

Igitur puto, invidit Nero Montano, quia juvenis & carmine excellebat; & quia forte ſuſpicabatur, ſe lacerari ſub aliis nominibus. Vt & Tiberius olim.

Ea fuit conditio temporum, ut neque ſilere, vel loqui ſine periculo liceret, aberat & ſilebat Thraſea, & tamen perit, loquitur Montanus, & damnatur.

3. *Requirere ſe in ſenatu.*] Tria hæc reſpiciunt & repetunt quæ ſupradicta fuerunt à Coſſutiano. Primum: *triennio non introiſſe curiam.* Secundum: *nuncupationibus votorum non adeſſe.* Tertium: *principio anni vitare Thraſeam ſolenne jusjurandum.*

Senſus videtur: hæc objicerem, & tanquam gravia flagitia diſceptationi ſenatus proponerem, niſi Thraſea aperte hoſtem patriæ; ac proditorem profiteretur: quod omnia crimina excedit. *Pichena.*

Non hic ſenſus eſt, quem exſculpebat vir eruditus. Immo vero hæc objicit atque dicit; ſi Thraſea negare vult, ſe pro hoſte patriæ habendum eſſe, reſpondeat, cur in ſenatum non veniat, vota non ſuſcipiat, in acta non juret.

Quæ omnia negligere hominem, qui ſenator, qui ſacerdos, qui civis ſit, non eſſe niſi proditoris. *Freinshemius.*

In ſenatu.] Id jam olim queſti ſub Cæſare Dictatore, pari cauſſa. Salluſt. 2. ad Cæſ. *Nam fere his tempeſtatibus alii judiciis publicis, alii privatis ſuis, atque amicorum negotiis implicati, haud ſane Reipub. conſiliis adfuerunt, neque eos magis occupatio, quam ſuperba imperia diſtinuere. Homines nobiles cum paucis ſenatoriis, quos additamenta factionis habent, quæcunque libuit probare, reprehendere, decernere, ea uti libido tulit, fecere.*

4. *In votis.*] Quæ pro ſalute principis nuncupabantur, quot annis ſolemni & ſtata die, nempe calendis Jan.

In votis.] Quæ vota & in provinciis, & exercitibus fiebant eodem tempore quo in Vrbe ipſa. Plin. lib. 10. Epiſt. 107. *Vota, domine, priorum annorum nuncupata, alacres lætique perſolvimus, novaque rurſus, curante commilitonum & provincialium pietate, ſuſcepimus, precati deos, ut te Remque publicam florentem & incolumem ea benegnitate ſervarent, quam ſuper magnas plurimaſque virtutes, præcipua ſanctitate, conſ. qui deorum honore meruiſti.*

5. *Iurejurando.*] Nempe calendis Jan. cum præeuntibus conſulibus, jurarent patres in acta priorum Cæſarum. Vt nempe rata ea haberent.

[1] *contra inſtituta & cærimonias majorum, proditorem palam & hoſtem Thraſea induiſſet. Denique agere ſenatorem, & principis* [2] *obtrectatores protegere ſolitus, veniret, cenſeret quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos ſingula increpantem,* [3] *quam nunc ſilentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terræ, an* [4] *victorias ſine damno exercituum diſplicere? Ne hominem bonis publicis mæſtum, & qui fora, theatra, templa pro ſolitudine haberet, qui minitaretur exſilium ſuum, ambitionis pravæ compotem facerent.* [5] *Non illi conſulta hæc, non magiſtratus, aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab ea civitate, cujus caritatem olim, nunc &*
9 *aſpectum exuiſſet.* Cum per hæc atque talia Marcellus, ut erat torvus &

INTERPRETATIO.

ligiones avorum, Thraſea perduellem *ſe* aperte hoſtemque eſſe profiteretur. Poſtremò qui ſenatoris partes ſuſtinere *ſolebat*, qui de principe male opinantes tueri conſueverat, veniret in *ſenatum*, proferret quid emendari, *quid* inverti cuperet, libentius toleraturos res ſingulas incuſantem, quam nunc ferrent taciturnitatem *ipſius*, cuncta condemnantis. *An* pacem illi toto imperio omnibuſque terris, an victorias ſine damno legionum ingratas eſſe? Ne mala ſua ambitione frui ſinerent hominem, publica fœlicitate mœſtum, & qui baſilicas, theatra *atque* delubra tamquam ſolitudinem reputaret, qui & minaretur ſe abſuturum, & in exſilium *procul* urbe & ſenatu abiturum. Non illi decreta hæc *patrum*, non magiſtratus, aut Romanam civitatem videri. Separaret vitam ab ea Vrbe, cujus amorem pridem, alias nunc & conſpectum reliquiſſet. *Cum hac & ſimilia Marcellus, ut erat*

NOTÆ.

In jurejurando.] Quia Thraſea in acta divi Auguſti, & divi Julii, ſeu potius ſimul & in acta Neronis jurare noluit.

1. *Contra inſtituta.*] Debuit adeſſe in ſenatu Thraſea, & jurare in acta principis, quia ſenator & *conſularis*; templis ac votis, quia *ſacerdos*, &c. niſi palam proditorem & hoſtem Reipub. ac dominantis profiteretur.

2. *Obtrectatores.*] Id dicit propter Antiſtium ſupra: *Die quo prætor Antiſtius, ob probra in Neronem compoſita, ad mortem damnabatur, mitiora cenſuit, obtinuitque.*

Nempe ut inſulam amoveretur, non occideretur, obtinuerat Thraſea contra quam voluit Nero, qui eum damnatum voluit, vel ſalutis conceſſæ ſeu clementiæ gloriam affectavit.

3. *Quam nunc ſilentium perferrent.*] En calumniam! viri boni ſilentio etiam apud Tyrannum peccant. Audi illa apud Senecam, Oedip:

CR. Tacere liceat. nulla libertas minor
A rege petitur. OED. ſæpe vel lingua magis
Regi atque regno muta libertas obeſt

Lipſius.

4. *Victorias ſine damno.*] Adludit ad victoriam Corbulonis, qua coactus Tiridates Neronis imagines, & ſigna legionum venerari, & diadema in Oriente deponere, quod non reſumeret, niſi Romæ, & manu principis.

5. *Conſulta hac.*] Non videri ſenatusconſulta hæc, non magiſtratus, non ſenatum, aut patres. Nec abs re. Non enim hic ſenatus, non leges, non Reſpub. non conſules. ubi omnia ſævitiæ unius obediebant, qui vim omnem legum ac magiſtratuum in ſe unum verterat, & qui in exitium Reipub. & generis humani ſpirabat, imperabat.

minax,

minax, voce, vultu, oculis ardeſceret; [1] non illa nota & crebritate periculorum ſueta jam ſenatus mæſtitia, ſed novus & altior pavor, manus & tela militum cernentibus. ſimul ipſius Thraſeæ venerabilis ſpecies obverſabatur: & erant qui *Helvidium quoque* miſerarentur, *innoxiæ affinitatis pœnas daturum. Quid Aggrippino objectum, niſi triſtem patris fortunam? quando & ille perinde innocens Tiberii ſævitia concidiſſet. Enimvero Montanum proba juventa, neque* [2] *famoſi carminis, quia protulerit* [3] *ingenium, extorrem agi.* Atque interim Oſtorius Sabinus Sorani accuſator ingreditur, orditurque *de amicitia Rubellii Plauti, quodque* [4] *proconſulatum Aſiæ Soranus* [5] *pro claritate ſibi potius accommodatum, quam ex utilitate communi egiſſet, alendo* [6] *ſeditiones civitatum.* [7] Vetera hæc, ſed [8] recens, diſcrimini patris filiam connectebat, *quod* [9] *pecuniam Magis delargita eſſet.* Acciderat ſane pietate Serviliæ (id enim nomen

INTERPRETATIO.

atrox & violentus verbo, vultu & flagrantibus oculis pronuntiaret; non jam *illa comperta*], *& frequentibus periculis ſolita patrum conſternatio* obverſabatur animis, *ſed inſolitus & profundior metus* intraverat *cum vim & arma militum intuerentur, ſimul &* ipſius Thraſeæ ſpecies venerabilis *ſe offerebat animo. Et erant qui* Heluidii etiam *commiſerations moverentur*, innocentis matrimonii pœnam laturi Quid & exprobratum Agrippino, niſi adverſam parentis fortunam? cum & ille æque inſons immanitate Tiberii periiſſet. Et *ipſum* Montanum bene actæ juventutis *laude commendabilem*, nec probroſi carminis *reum eſſe*; ſed quod doctrinam ac facundiam exhibuerit, exſilio pelli. *Et interea Oſtorius Sabinus Sorani delator inducitur, incipitque* de familiaritate Rubellii Plauti, quod provinciam Aſiam rexiſſet Soranus, magis ex claritudine & *propria* ambitione, quam ex utilitate publica, fovendo diſcordias ſociorum. *Vetuſta hæc; ſed* quod *novum* fuit. *Periculo patris filiam conjungebat*, quod pecuniam *ipſa* Magis dediſſet. Quod *ſane contigerat pietate Servilia (ſic enim*

NOTÆ.

1 *Non illa nota.*] Non jam illa nota, aut ſueta ſenatus mæſtitia, ſupple, *obverſabatur.*

2. *Famoſi.*] Sic velim, *neque famoſo carmine, ſed quia protulerit ingenium, extorrem agi.* aut ſic intellige.

3. *Ingenium.*] Cui maxime invidebat Nero, ſic & Lucani divini juvenis premebat famam. Sic & Seneca accuſatus, quod factitaret carmina. Sic apud Suet. 42. *Cuidam ſcenico placenti nuntium miſit, abuti eum occupationibus ſuis.*

4. *Proconſul Aſiæ.*] Melius, *proconſulatum.* Lipſius.

5. *Pro claritate.*] Quod potius rexiſſet provinciam ad gloriam ſibi comparandam, & modo quo ſibi conciliaret provinciales, alliceretque in ſpes novas cum Rubellio Plauto, quam ex utilitate publica.

6. *Seditiones civitatum.*] Intelligit Epheſios quorum portum effoderat aperueratque, & Pergamenos, quod non punierat eos qui prohibuiſſent Acratum ſtatuas imagineſque avehere.

7. *Vetera hæc*] Jam olim crimina hæc Sorano objectabantur, ſed recenter accuſator diſcrimini patris filiam adjungebat.

8. *Recens.*] Sic forte, *vetera hæc. ſed recens quo & diſcrimini patris filiam connectebat, quod pecuniam*, &c. nam in Flor. *recens & quot diſcrimini.* Forte leg. *ſed recens id quod & diſcrimini*, &c. alia vetera, *ſed recens* crimen fuit quod, &c.

9. *Pecuniam magis dilargita.*] Cape:

puellæ fuit) quæ caritate erga parentem , ſimul imprudentia ætatis ,
non tamen aliud conſultaverat , quam *de incolumitate domus , & an*
placabilis Nero , an [1] *cognitio ſenatus nihil atrox afferret.* Igitur accita eſt
in ſenatum , ſteteruntque [2] diverſi ante tribunal conſulum , grandis ævo
parens ; contra filia intra viceſimum ætatis annum , nuper marito An-
nio Pollione [3] in exſilium pulſo , viduata deſolataque : ac ne patrem qui-
31 dem intuens , cujus oneraſſe pericula videbatur. Tum interrogante accu-
ſatore , *an cultus dotales , an detractum cervici monile venum dediſſet , quo*
pecuniam faciendis magicis ſacris contraheret ? primum ſtrata humi, lon-
goque fletu & ſilentio , poſt [4] altaria & aram complexa ; *Nullos* , inquit,
[5] *impios deos , nullas devotiones , nec aliud* [6] *infelicibus precibus invocavi,*
quam ut hunc optimum patrem tu Cæſar , & vos patres ſervaretis incolu-
mem. Sic gemmas & veſtes & dignitatis inſignia dedi , quomodo ſi ſan-
guinem & vitam popoſciſſent ? [7] *Viderint iſti antehac mihi ignoti , quo no-*

INTERPRETATIO.

puella vocabatur) qua amore erga patrem . ſimul & imprudentia juventa , non tamen aliud ſciſcitata erat , quam de ſalute familiæ , & an exorabilis Nero , an patrum conſulto ſævum *quidpiam decernendum foret. Igitur accerſita eſt in curiam , adſtiteruntque comparati* invicem *& oppoſiti ad tribunal conſulum , provecta atate pater ; contra filia qua viginti annos nondum attigiſſet , recens in exſilium ejecto conjuge* illius *Annio Pollione ſola relicta deſtitutaque : ac ne parentem quidem conſpiciens , cujus auxiſſe diſcrimina videbatur. Tum poſtulante accuſatore ;* num *ipſa* vendidiſſet ornamenta dotalia , num *&* exemptas collo gemmas , ut pararet pecuniam ad Magica ſacra celebranda ? *Primum abjecta humi & effuſa in lacrymas , longo ſilentio , mox altaria & aram manibus amplexa :* Nulla , *inquit* , mala infeſta ve numina imploravi , nullas imprecationes , aut diras preces egi ; nec aliud infauſtis votis oravi , quam ut tu , princeps , & vos patres huic cariſſimo patri vitam ſervaretis. Sic dedi monile, ſic cultus & dignitatis ornamenta , quemadmodum & *dediſſem* ſanguinem ſi à me poſtulaſſent. Videant iſti mihi antea incogniti , quod nomen habeant , &

NOTÆ.

ad lucem hiſtoriæ, Scholiaſtis hanc notam ad illud Juvenal.

———*faciet , quod deferat , ipſe.*

Egnatium philoſophum ſignificat , qui filiam Barea Sorani , quam cum ipſe ad Magicam deſcendiſſet , hortatus detulit Neroni.

Sed velim obiter corrigi : *quam , cum ipſius , ad Magicam deſcendiſſet , hortatu Neroni detulit.* Lipſius.

1. *Cognitio ſenatus.*] Sic cap. 11. *Simul affertur parari cognitionem ſenatus & trucem ſententiam.*

2. *Diverſi.*] E regione oppoſiti, vulgo diceremus , *confrontati.*

3. *In exilium pulſo.*] Nuper inter conjuratos. *Lipſius.*

4. *Altaria & aram complexa.*] Utrum aram Victoriæ intelligit, quæ ante Curiam ? An altaria & aram Veneris genitricis , in cujus templo nunc ſenatus? *Lipſius.* De altaribus & ara Veneris potius intelligam , quæ coram adſtabant.

5. *Impios deos.*] Infernos , qui *invocantur* magicis artibus, & impiorum facinoribus ſceleribuſque , ſæpe & diris cærimoniis.

6. *Infœlicibus.*] *Infœlices* vocat *preces* , vel quia ſuſceptæ in calamitate patris , vel ob Magos à quibus decepta erat , vel quia infœlix infauſtuſque earum exitus , & cauſa exitii fuere , licet pietatis animo ſuſceptæ eſſent.

7. *Viderint iſti.*] Nempe Magi illi qui,

mine ſint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio, niſi[1] *inter numina fuit. Neſcit tamen miſerrimus pater. & ſi crimen eſt, ſola deliqui.* Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque; *non illam in* 32
provinciam ſecum profectam, [2] *non Plauto per ætatem noſci potuiſſe; non criminibus*[3] *mariti connexam; nimiæ tantum pietatis ream, ſepararent à ſe quamcunque ſortem ſubiret.* Simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, niſi interjecti lictores utriſque obſtitiſſent. Mox datus teſtibus locus: & quantum miſericordiæ ſævitia accuſationis permoverat, tantum [4] iræ P. Egnatius teſtis concivit. Cliens hic Sorani, & tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ ſectæ præferebat, habitu & ore ad exprimendam imaginem honeſti [5] exercitus, cæterum animo perfidioſus, & ſubdolus, avaritiam ac libidinem occultans. Quæ poſt-

INTERPRETATIO.

quas artes profiteantur. Ego de principe nihil cogitavi aut dixi, niſi inter deos *ſuperos*. Id tamen ignorat pater infeliciſſimus, & ipſa ſola ſcelus admiſi ſi ſcelus eſt. *Dicentis adhuc puellæ ſermonem excipit Soranus*, *exclamatque*; filiam non iviſſe ſecum in Aſiam, non cognoſci potuiſſe à Rubellio ob juventam, non conſcientiæ *Pollionis* viri *ſui* innexam; non habere aliud crimen, niſi ardentioris caritatis *in patrem*, diſſociarent *Patres* cauſſam illius à ſua, quemcumque ipſe exitum haberet. Et ſimul ruebat in amplexus *obviam venientis puellæ, niſi interpoſiti apparitores utrique ſe oppoſuiſſent. Dein auditi ſunt teſtes, & quantam miſerationem incitarat atrocitas accuſationis, tantam indignationem movit P. Egnatius teſtis. Hic inter clientes Sorani, & pecunia corruptus ad ſubvertendum amicum, gravitatem Stoicæ doctrinæ oſtentabat, cultu vultuque compoſitus ad ſpeciem virtutis & decoris adumbrandam, ceterum mente fallax & inſidioſus, pecuniæ cupiditatem atque ambitionem cupidinemque obtegens.* Quæ flagitia *poſtquam* oblatis *opibus detecta*

NOTÆ.

& hic forte præſentes aderant, & cum puella compoſiti, ſeu confrontati.

1. *Inter Numina.*] Vertunt, quaſi ipſa diceret, ſe nullam mentionem feciſſe de principe, niſi tanquam de deo. Sed falſo ſenſu. Nondum divus erat Nero, ut qui viveret. dicit ſe nullos impios deos invocaſſe adverſus principem.

Et ſe tantum de illo locutam, dum deos cæleſtes invocaret, dum preces piis numinibus effunderet, ſicque illum nominaſſe tantum inter numina, id eſt, inter precandum numina, ſeu dum invocaret deos patrios, ritu patrio Romanoque. non autem diro aut magico, ut objiciebat accuſator.

Inter numina.] Non inter deos inſernos ſeu tartareos; ſed inter deos cœleſtes benignoſque, & inter *preces*, non inter devotiones, aut imprecationes & inter pia vota tantùm.

2 *Non Plauto.*] Vt quæ junior eſſet. & pridem amotus erat Plautus in Aſiam.

3. *Mariti.*] Nempe Annii Pollionis, qui nominatus inter conjuratos à Senecione amico, & qui infamatus magis, quam convictus, in exſilium pulſus erat.

4 *Iræ.*] Tantum iræ in ſe concivit P. Egnatius, ut qui amicum proderet perderetque, quantum miſericordiæ ſævitia accuſatoris reo conciliaverat.

5. *Exercitus.*] Sic Nero ſupra, ubi per ſimulationem abblanditur Senecæ lib 14. 56. *His adjicit complexum & oſcula, factus natura, & conſuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis.*

quam pecunia [1] recluſa ſunt, dedit [2] exemplum præcavendi, [3] quomodo fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos; ſic ſpecie bonarum artium falſos, & amicitiæ fallaces. Idem tamen dies & honeſtum exemplum tulit Caſſii Aſclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obſequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deſeruit. [3] Exutuſque omnibus fortunis, & in exſilium actus; [4] æquitate Deum erga bona malaque documenta. Thraſeæ, Soranoque,

INTERPRETATIO.

erupere, prabuit exemplum, quo quemodmodum pracaventur occultis fraudibus adrepentes, aut vitiis palam *contaminati, ita etiam* præcaverentur *ſpecie virtutis perfidioſi, & in amicitia falſi. Attamen tempus idem & virtutis inſigne ſpecimen oſtendit in Caſſio Aſclepiodoto, qui amplitudine opum pracellens inter Bithynos, eodem honore & iiſdem officiis, quibus Soranum opibus & auctoritate prapollentem coluerat*, iiſdem & *cadentem* ipſum demeruit, *nec dereliquit. Et cunctis opibus ſpoliatus, atque in exilium ejectus* eſt, *juſta & aquali providentia numinum erga bona & mala exempla. Mortis genus*

NOTÆ.

1. *Recluſa.*] Quæ poſtquam ſe prompſere, & è latebrarum ſinu erupere, vi pecuniæ elicita. intelligit flagitia hominis, nempe *avaritiam ac libidinem*, ſpe opum excita, ac *recluſa*.

2. *Exemplum.*] Dedit exemplum ſic præcavendi homines, ſpecie virtutis & amicitiæ inſidiantes ac fallentes, ut præcaventur homines clam fraude utentes, ut aperte vitiis flagitiiſque fœdi ac maculoſi vitantur.

3. *Exutuſque.*] Nempe Caſſius Aſclepiodotus, propterea quod ſuis opibus foviſſet Soranum, omnibus bonis exutus eſt, & in exſilium actus. Quod inter eximia amicitiæ & conſtatiæ exempla recenſeri potuit.

4. *Æquitate deum erga.*] Depravatio. quam adnoto, non tollo. Niſi placet eum, εἰρωνεύεσθαι, & dicere deos hæc iiſdem oculis adſpexiſſe, æquos bonis maliſque exempliſ, & ſine cura noſtri. *Lipſius.*

Æquitate deum erga.] *Factum æquitate deum*, id eſt, tolerantia & permiſſione, quibus nulla perſcripta lex, ut P. Egnatius Sorani inſidus amicus, in eum pecunia corruptus teſtimonium diceret, Caſſius vero Aſclepiodotus verus & ſincerus amicus eum laborantem non deſeruerit; etiam ſi fortunis ob id exutus eſſet, & in exilium actus.

Tolerantia, inquam *deorum erga bona malaque documenta*, id eſt, exempla, nam *documentum*, pro *exemplo* ſumitur à Salluſtio & Cicerone non ſemel; malum ſiquidem exhibuit exemplum Egnatius, bonum vero Caſſius, quibus, deorum eadem æquitate ultio & gratia habita. *Marcellus Donatus.*

Eodem die ſeu tempore (Tacitus ait) habuimus egregii & peſſimi facinoris documentum: nam Pub. Egnatius Celer; teſtimonio perculit amicum Baream Soranum: quem aperte Caſſius fovit, officiiſque meruit iram Neronis.

De Egnatio Juvenal. Satyr. 3. *Stoicus occidit Baream delator amicum, diſcipulumque ſenex.*

Eodem noſter 4. Hiſt. *Quippe Sorani ſancta memoria: Celer profeſſus ſapientiam, dein teſtis in Baream, proditor corruptorque amicitia, cujus ſe magiſtrum* ferebat *Salinerius.*

Mihi probus hinc ſenſus & promptus: deos oſtendiſſe non mala tantum exempla, ſed & bona. Quomodo infra H. 1.3. *Non tamen adeo virtutum ſterile ſeculum, ut non & bona exempla prodiderit*; Freinshemius.

Æquitate.] Nempe diis ex æquo bona malaque exempla, eodem tempore ſuppeditantibus. Ita æqui dii, ut cum exemplum flagitii exoriretur, aliud virtutis

& Serviliæ, datur mortis arbitrium. [1] Helvidius & Paconius Italia de-
pelluntur. Montanus patri conceſſus eſt, [3] prædicto ne in Repub. ha-
beretur. Accuſatoribus Eprio & Coſſutiano [4] quinquagies ſeſtertium ſin-
gulis, Oſtorio [5] duodecies & quæſtoria inſignia tribuuntur. Tum ad 34
Thraſeam in hortis agentem [6] quæſtor conſulis miſſus, veſperaſcente
jam die. Illuſtrium virorum feminarumque cœtus frequentes egerat,
maxime intentus [7] Demetrio Cynicæ inſtitutionis doctori: cum quo, ut

INTERPRETATIO

quod eligere vellent, permittitur Thraſea, Soranoque, & Servilia. Helvidius & Paconius amoventur Italia. Montanus parenti conceſſus eſt, ea conditione, ut nullum in Repub. munus obtineret. *Marcello & Capitoni accuſatoribus* quinquagies ſeſtertium cuilibet, *Oſtorio* duodecies, & ornamenta quæſtoria *conceduntur. Tum quæſtor conſulis miſſus* eſt *ad Thraſeam in hortis commorantem, jam flexo in veſperam die. Illum inviſebant, intervenerantque multi inſignes viri & fœminæ*; ſed *præcipue intentus* erat *Demetrio*

NOTÆ

exemplum ei opponerent ea æquitas numinum, ea benignitas fuit.

1. *Datur.*] Nempe permittitur, ſenatuſconſulto tamen ſeu decreto patrum, quod per quæſtorem conſulis reis denuntiabatur.

2. *Helvidius.*] Qui poſt biennium reſtitutus à Galba cum aliis exſulibus. Nam prætor fuit, cum Veſpaſianus imperium adeptus eſt De eo Sueton. Veſpaſ. 15. *Helvidio Priſco qui reverſum ex Syria ſolus, privato nomine Veſpaſianum ſalutaverat, & in præturæ omnibus edictis ſine honore*, (id eſt, cum Veſpaſianum tantum, non Cæſarem, aut principem appellabat, quaſi adhuc privatus eſſet) *ac mentione ulla tranſmiſerat, non ante ſuccenſuit, quam altercationibus inſolentiſſimis pœne in ordinem redactus. Hunc quoque quamvis relegatum primo, deinde & interfici juſſum, magni æſtimavit ſervare quoquomodo, miſſis qui percuſſores revocarent, & ſervaſſet, niſi jam periiſſe falſo nuntiatum eſſet.* Senatorem loqui de Repub. decet, ſed minus ferociter agere cum principe, ſapientis eſt.

3. *Prædicto ne in rep.*] Accipio, ut Romæ quidem eſſe ei liceret; ſed procul ab honore omni & publicis muneribus, vitam ageret privatam. *Lipſius.*

4. *Quinquagies ſeſtertium.*] Sunt centum & viginti quinque millia coronatorum, ſeu 375000 libræ.

5. *Duodecies.*] Sunt triginta millia coronatorum, ſeu 90000 libræ, noſtro more.

6. *Quæſtor conſulis miſſus.*] Conſulum ergo proprius aliquis Quæſtor? Apparet è Dione: qui in actis anni DCCXVI. ſcribit, *Ap. Claudium, & C. Norbanum conſules, primos binos Quæſtores habuiſſe.*

Si id non ſit; ſcribam, *Quæſtor Conſuli miſſus*, id eſt, à conſule miſſus. Quod fieri ſolere obſervamus in iis, qui damnati à ſenatu.

Nam conſul, ejus caput: adminiſter autem conſulis Quæſtor, Dio lib. LVIII. de Geminio Rufo: *Audiens Quæſtorem ad ſupplicium exigendum jam adeſſe, ipſus ſe vulneravit: & plagam ei oſtendens, Abi, nuncia, inquit, Senatui, virum ſic mori.* Lipſius.

7. *Demetrio Cynicæ inſtitutionis.*] Quæ ſecta revera à Stoica, tunica tantum diſtat. id eſt, quod nudius & inverecundius Cynici, quæ velant & tegunt leviter Stoici. Demetrii hujus laus apud Philoſtratum, lib. IV. De vita Appollonii.

Et Senecam VII. de Beneficiis, cap. VIII. cujus verba: *Paullo ante Demetrium retuli, quem mihi videtur rerum natura noſtris temporibus tuliſſe, ut oſtenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos*

conjectare erat intentione vultus, & auditu ſi qua clarius proloquebantur, de natura animæ, & diſſociatione ſpiritus corporiſque inquirebat. donec advenit Domitius Cæcilianus ex intimis amicis, & ei quid ſenatus cenſuiſſet, expoſuit. [1] Igitur flentes quiritanteſque qui aderant, *faceſſere propere* Thraſea, *neu pericula ſua miſcere cum ſorte damnati* hortatur. Arriamque [2] tentantem mariti ſuprema, & [3] exemplum Arriæ matris ſequi, monet *retinere vitam*, *filiaque communi* [4] *ſubſidium unicum*

INTERPRETATIO.

Cynica philoſophia magiſtro, cum quo, ut conjicere licebat ex attentione viſus, & auditu, ſi qua interdum *altius proferebant, ſciſcitabatur de natura animæ, & ſeparatione illius à corpore. Donec adventat Domitius Cæcilianus ex familiaribus amicis, & illi renuntiat, quid patres decreviſſent. Igitur qui intererant, cum in fletus & queſtus effunderentur,* eos, *ut* abirent propere *monet Thraſea,* & ne diſcrimina ſua ſociarent cum fortuna damnati. *Hortaturque Arriam* eumdem *exitum cum viro, & ſpecimen Arriæ matris æmulari cupientem*, ut vitam *ſuam* conſervaret, filiæque communi ad-

NOTÆ.

ab illo corripi (ſeu corrigi) *poſſe, virum exactæ* (*licet neget ipſe*) *ſapientia, firmaque in his quæ propoſuit conſtantia: eloquentia vero ejus, quæ res fortiſſimas deceat, non concinnata, nec in verba ſollicita, ſed ingenti animo, prout impetus tulit, res ſuas proſequentis. huic non dubito quin providentia & talem vitam, & tantem facultatem dederit, ne aut exemplum ſæculo, aut convicium deeſſet.* Audi de eloquentia quæ gravem & ſapientem virum deceret, qua ipſe adverſa quæque & mortē ipsā fortiter tolerare perſuadebat.

Et Epiſt. 63. *Demetrium virorum optimum mecum circumfero, & relictis conchyliatis cum illo ſeminudo loquor, illum admiror.*

Vox enim magni animi ad Neronem, *ἀπειλεῖς μοι θάνατον, σοὶ δ' ἡ φύσις: Minaris mihi mortem, tibi vero natura.*

1. *Igitur flentes quiritanteſque.*] Eſt autem *quiritare*, ut inquit Marcellus, *clamare: tractum ab iis, qui Quirites invocant.* Lucilius, lib. 6. Satyr. *Hic inquam rudet è Roſtris atque ejulitabit. Concurſant veluti arenarius, clareque quiritans.* P. quoque, *Nigidius in commentariis Grammaticis. clamat, quiritat.*

Livius Annali LXI. *Nulla vox quiritantium inter ſtupra, & cædes exaudiri poterat.* Et infrà: *Ne vox quiritantis, cum per vim ſtuprum inferatur, exaudiri poſſit.* Vertranius.

2. *Tentantem.*] Cupientem eadem ſuprema, ſeu ſimilem exitum cum Thraſea, volentem mori ſimul cum marito. Vt Paullina ante cum Seneca ſuo jam venas in mortem abruperat, ni juſſu principis prohibita foret.

3 *Exemplum Arriæ matris ſequi.*] Arria mater, uxor fuit Cæcinæ Pæti, qui in partibus Scriboniani contra Claudium. Ideo ad mortem actus Sed præivit uxor, æterno & inaudito exemplo, ſemet feriendo; extractumque pugionem marito porrèxit cum voce, *Pæte non dolet.* Plinium lege lib. III Epiſtola ad Nepotem. Martialis de hac Heroïna:

Caſta ſuo gladium cum traderet Arria Pæto:
Quem de viſceribus traxerat ipſa ſuis
Si qua fides, vulnus quod feci, non dolet, inquit,
Sed quod tu facies, hoc mihi Pæte dolet.

In Zonara & Dione eadem narratio: παῖτε οὐκ ἀλγῶ, *Pæte non doleo.* Hanc Arriam Scoliaſtes in vita Perſii notat fuiſſe poëtæ illi cognatam. *Ipſe Perſius*, inquit, *decem fere annis ſumme dilectus à Pæto Thraſea eſt, ita ut peregrinaretur quoque cum eo aliquando, cognatam ejus Arriam uxorem habente* Sic lego. *Lipſius.*

4. *Subſidium unicum.*] Hæc filia Thraſeæ, uxor Heluidii Priſci, quo etiam Ita-

non adimere. Tum progreſſus [1] in porticum, illic à quæſtore reperitur, 35
lætitiæ propior, quia Helvidium generum ſuum Italia tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc ſenatuſconſulto, Helvidium & Demetrium in cubiculum inducit: [2] porrectiſque utriuſque brachii venis, poſtquam cruorem effudit; [3] humum ſuper ſpargens, propius vocato quæſtore, *Libemus*, inquit, JOVI LIBERATORI. [4] *Specta juvenis, & omen quidem dii prohibeant; cæterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat conſtantibus exemplis.* Poſt lentitudine exitus graves cruciatus afferente, [5] obverſis in Demetrium*.

INTERPRETATIO.

jumentum unicum non auferret. *Tum egreſſus in atrium, illic invenitur à quæſtore, in gaudium pronior, quod comperiſſet, Helvidium generum ſuum Italia tantum expelli. Dein audito decreto patrum, admittit in cubiculum Helvidium & Demetrium: porrectiſque*, ut exſolverentur, *venis utriuſque brachii, ubi ſanguinem emiſit*, guttas cruentas *ſuper terram ſpargens; propius accito quæſtore*, Libemus, *inquit*, *hunc liquorem IOVI LIBERATORI.* Aſpice juvenis, *quod* omen ſane dii avertant; ceterum in ea veniſti tempora, quibus ſtabilire animum fortiſſimis documentis utile ſit. *Mox longo tractu mortis quo ſævis doloribus excruciabatur, converſo & intento in Demetrium aſpectu* *.

NOTÆ.

lia pulſo, & mortuo Thraſea patre, ſic unicum ſupererat ipſi ſubſidium mater.

1. *In porticum.*] Puto, ut obviam iret Quæſtori, qui forte pudore & reſpectu Thraſeæ, interiora domus ſubire noluit; ut in re fœda & luctuoſa, importunus nuncius ideo abſiſtebat. Infra: *Propius vocato Quæſtore.*

Igitur non acceſſiſſet propius, niſi vocatus, neque forte domum intraſſet, Thraſeæ reverentia; ſed in atrio ſeu veſtibulo, decretum patrum denuntiaſſet.

2. *Porrectis.*] Alii *perictis*, vel *profectis.* Forte *perruptis*, alibi Tac. *interruptas venas & abruptas* dixit. ſed non diſplicet vox, *porrectis*; nempe porrectæ brachii venæ ſunt, ut abrumperentur.

Intellige, quaſi ſcripſiſſet; porrectiſque ambobus brachiis, ut venæ ſecarentur. porrectis, ibi fere idem eſt ac *ſectis*, quia in id porriguntur venæ. nam ſtatim addit Tac. *poſtquam cruorem effudit.*

Sic Dio lib. 62. invertit hunc locum, de Thraſea: *Secta vena extendit manus, & dixit: Hunc tibi ſanguinem Iupiter liberator libo, effundo.*

At Tacitus innuere videtur ſectas eſſe utriuſque brachiis venas, & utrumque porrexiſſe brachium, quo funderet ſanguinem & ſuper humum ſpargeret libaretque *Iovi liberatori.*

3. *Humum.*] Circum quaque ſpargens ſanguinem ſuper terram, & per modum libationis effundens. ſtatim enim addit: *libemus, inquit, Iovi liberatori.* Vt ſupra Seneca: *Reſpergens proximos ſervorum, addita voce, libare ſe liquorem illum Iovi liberatori*; ſed libavit aquam balnei Seneca, Thraſea cruorem.

4. *Specta.*] Specta me constanter exſpirantem, & ſic firma animum magnis exemplis. ea enim tempora quibus natus es, magnarum virtutum æmulatu egent.

5. *Obverſis in Demetrium.*] Multa & libro huic, & Neronianæ hiſtoriæ deeſſe clarum. Duo anni dicendi ſuperſunt, in quibus de adventu Teridatis, de conjuratione Viniciana, de motu Vindicis, aliaque digna, quæ à magno auctore tradita legeremus, ſi fatis ita viſum fuiſſet. *Lipſius.*

Obverſis in Demetrium.] Vnam quæ hic ſecuta, vocem ſupplere non eſt difficile *oculis.*]De cætero expectandi libri pleniores. *Grotius.*

Obverſis.] *Obverſis in Demetrium oculis* (nam multi alii præſentes aderant, quemadmodum, & in morte Senecæ) & aliquid dignum ſapientia ſua memoriaque protulit Thraſea, quod periiſſe dolent dolebuntque mecum omnes quotquot in perpetuum docti honeſtique viri fuerint. Non enim tum defeciſſe putem, aut extremum ſpiritum hauſiſſe, qui adhuc graves cruciatus perferret, ſentiretque mali violentiam.

FINIS.

AC! 16,72257

NOTÆ ADDENDÆ
TOMO PRIMO
OPERVM CORNELII TACITI.

LIBRO PRIMO ANNALIVM.

PAGINA 3. cap. 1. *Romam.*] Vide notas lib. 6. cap. 2. tomo 2.

Ibid. *Brutus inſtituit.*] Anno Mundi 3521. anno 3 Olympiadis 61. Romæ conditæ 221. ante Chriſtum natum 533. ex Chronologiis Petavii, P. Labbe, Brietii, &c. *Tillemonius.*

Pag. 6. cap 2. *Bruto & Caſſio caeſis.*] Anno Romæ conditæ 712. ante Chriſtum natum 42. *Tillemonius.*

Pag. 6. cap. 2. *Siciliam.*] Vide notas lib. 2. cap 59. tomo 1. pag. 299.

Pag. 9. cap. 3. *Defuncto Marcello.*] Anno 731. Romæ conditæ. ante Chriſtum natum 23. *Tillem.*

Pag. 11. cap. 3. *Agrippa vita conceſſit.*] Anno Romæ conditæ 742. ante Chriſtum natum 12. *Tillemonius.*

Pag. 12. cap. 3. *Rhenum.*] Vide notas lib 11. cap. 18 tomo 2. p 147

Ibid. *Germanos.*] Vide notas lib. 11. cap. 16. tomo 2 p. 142

Pag. 13. cap. 3 *Actiacam Victoriam.*] Vide notas lib. 2. cap. 59. tomo 1. p. 277. & 278. contigit anno Romæ conditæ 723. ante Chriſtum natum 31. *Tillemon.*

Pag. 15. cap. 5. *Illyricum.*] vide notas lib. 15. cap 26. tomo 2. p 829

Ibidem. *Vrbem Nolam.*] vide notas lib. 4. cap 57. tomo 1. p. 679.

Pag 16. linea 1. *Exceſſiſſe Auguſtum.*] Anno Romæ conditæ 767. Ætatis Auguſti 76. poſt Chriſtum natum 14. *Tillem.*

Pag. 24. cap. 8. *Campo Martis.*] vide notas lib. 3 cap. 4 p. 357. tom. 1.

Pag. 28. cap. 10. *Tarentino, Brundusino.*] Tarentum. vide notas lib 14 cap. 12 tom. 2. Brundusium. vide notas lib. 2. cap. 30. tomo 1. p. 210.

Pag. 40 cap. 15. *Circum.*] vide notas lib 2. cap 49. tomo 1. p. 169

Ibid. *Pannonicas.*] vide notas lib. 3. cap. 9. tomo 1. p. 364

Pag. 49 cap. 19. *Nauportum.*] Nauportus, urbs Latobicorum populorum in Pannonia regione Illyrici Orientis. hodie *Klein Laubach*, oppidulum aut burgus ducatus Carniolæ, in circulo Auſtriæ. ex chartis Sanſonis. *Tillem.*

Pag 62. cap. 30. *Germanica . . . cui nomen Superiori . . . . Inferiorem . . . . curabat.*] Germania Superior, vide notas lib 6. cap. 30. tomo 2. p 58. Germania inferior, vide notas lib 11. cap 18. tomo 2. p. 145

Ibidem *Galliarum.*] vide notas lib. 11. cap. 18. tomo 2. p. 146

Pag. 63. *Vbiorum.*] vide notas lib. 1. cap 71. p. 136. tomo 1

Pag. 69. cap. 34. *Sequanos.*] vide notas lib 3. cap 45. tomo 1. pag. 444.

Ibid. *Belgarum.*] vide notas lib 3. c. 40. tomo 1. pag. 437.

Pag 74. cap 37. *Vbiorum oppidum.*] Dictum fuit poſtea *Colonia Agrippina*, vide notas lib 12. cap. 27. tomo 2. p. 288

Pag. 77. cap. 38. *Chaucis.*] vide notas lib. 1. cap. 60. tomo 1 p 119

Pag. 81. cap. 39. *Aram Vbiorum.*] Ara Vbiorum vel Bonna, oppidum Vbiorum populorum in Germania Inferiore pro-

vincia Belgicæ regionis. Hodie *Bonne*, urbs Archiepiſcopatus & Electoratus Colonienſis ad Rhenum fluvium, in circulo Rheni Inferioris. *Till.*

Pag. 85. cap. 41. *Treveros.*] vide notas lib. 3. cap. 43. tomo 1. p. 440.

Pag. 93. cap. 44. *Seditioſiſſimum.*] Anno Romæ conditæ 767. Chriſti nati 14. ut ſupra p. 16 *Tillemon.*

Pag 94. cap. 44. *Rhatiam.*] vide notas lib. 1. cap. 17. tomo 1. p. 187

Ibidem. *Suevos.*] vide notas lib. 1. cap. 26. tomo 1. p. 199

Pag. 96. cap. 46. *Illyrico.*] vide notas lib. 1. cap. 44 tomo 1. p. 257.

Pag. 97 cap. 47. *Pannoniam.*] vide notas lib. 3. cap 9. p. 364. tomo 1.

Pag. 99. cap. 50. *Caſiam.*] Cæſia, ſilva Sicambrorum populorum, deinde Uſipiorum & Tencterorum populorum ad Luppiam fluvium, in parte occidentali Germaniæ; hodie poſitio eſt inter *Vveſel* oppidum Cliviæ ducatus, & *Cœsfelt* oppidum Monaſterienſis epiſcopatûs. ex Cluverio lib. 3. cap. 9. p. 35. Germaniæ antiq. ſed apud Ortelium in Theſauro Geograph. hæc ſilva nunc vocatur *Heſer vvaldt*, eſtque prope oppidum *Diſtlaken*, ſive *Dinglaken*, in ducatu Cliviæ ad meridiem verſus orientem. & in circulo Vveſtphaliæ. *Tillemonius.*

Pag. 101 cap. 50. *Marſorum.*] vide notas lib. 2. cap. 25. tomo 1. p. 197

Pag. 102. cap. 51. *Tanfana templum.*] Fuit in Marſis populis Germaniæ verſus occidentem. poſitio videtur fuiſſe ubi nunc eſt oppidum *Recklinhuſen* ad meridiem Luppiæ fluvii, in circulo Vveſtphaliæ, ſed tamen in ditione Archiepiſcopi & Electoris Colonienſis. ex Chartis Sanſonis. *Tillemonius.*

Pag 103 cap. 51. *Bructeros.*] vide notas lib. 1. cap 60. tomo 1. p. 119.

Ibid. *Tubantes.*] vide notas lib. 13. cap. 55. tom. 2. p. 607

Ibid. *Vſipetes.*] vide notas lib. 13. cap. 55. tomo 2.

Pag. 104. cap. 52. *Illyrici.*] vide notas lib. 2. cap. 44. tomo 1. pag 257.

Ibid. cap. 53 *Iulia . . . obiit.*] Anno Romæ conditæ 767. Chriſti nati 14. *Tillemonius.*

Pag. 105. cap. 53: *Pandateria inſula.*] vide notas lib. 14. cap. 63 tomo 2. p. 765

Ibid. *Siculum fretum.*] Inter Brutium provinciam Italiæ & Siciliam inſulam. hodie ab Italis vocatur *Faro di Meſſina*, eſt inter Calabriam Ulteriorem regni Neapolitani provinciam atque regnum & inſulam Siciliæ. *Tillemon.*

Ibid. *Rhodum.*] vide notas lib. 2. c. 42 tomo 1. p. 251.

Pag. 106. cap. 53. *Cercinam.*] vide notas lib 4. c. 13. tomo 1. p. 585.

Ibid. *Proconſule Africa.*] vide notas lib. 2. cap. 52. tomo 1. p. 276

Pag. 109. *Cattos.*] vide notas lib. 2. cap. 7. tomo 1. p. 176.

Pag. 110. *Monte Tauno.*] vide notas lib 12. cap. 28. tomo 2. p. 290

Pag. 111. cap. 56. *Adranam.*] Adrana, fluvius Chattorum populorum in parte occidentali Germaniæ magnæ; hodie vocatur *Eder*, labitur per comitatum *Vvaldeck*, Landgraviatum Haſſiæ, & c. in amnem *Fuld* ſe exonerat, in circulo Rheni Superioris. ex Cluverii German. lib. 3. & c. *Tillemonius.*

Ibid. *Mattio.*] Mattium vel Mattiacum, urbs Mattiacorum populorum, antea vero Cattorum gentis, in parte occidentali Germaniæ magnæ. hodie *Marpurg* urbs Landgraviatûs Haſſiæ, in circulo Rheni Superioris. *Tillemonius.*

Ibid. *Cheruſcis.*] vide notas lib. 1. c. 59. tomo 1. p. 116

Ibid. *Marſos.*] vide notas lib. 2. c. 25. tomo 1. p. 197

Pag. 120. cap. 60. *Reliquias Vari.*] Variana clades contigit anno Romæ conditæ 762. Chriſti nati 9. *Tillemonius.*

Pag. 125. cap. 62. *Condebant.*] Anno Romæ conditæ 468. Chriſti nati 15. *Tillem.*

Pag. 125 cap. 63. *Pontes Longos.*] Pontes Longi, fuit anguſtus trames inter paludes aggeratus, in Marſis & Bructeris populis Germaniæ circa Luppiam & Amiſiam amnes. hodie ſitus eſt quo nunc etiam vaſta ſatis palus in medio oppidorum *Ham*, *Alem*, & *Lunighuſen*, aut *Ludinchuſen* ſternitur, longitudine x. circiter millium, in parte ſeptentrionali comitatus Marchiæ *la Marck*. & in parte meridionali epiſcopatus Monaſterienſis

Munſter, atque in circulo Vveſtphaliæ ex Germania Cluverii, lib.3.cap.9 p 36. & Chartis Sanſonis. *Tillemontius*.

Pag 157. cap 71. *Viſurgim*.] Viſurgis, fluvius Hermionum, Iſtævonum, & Ingævonum maximorum Germaniæ populorum, in Oceanum Germanicum ſe exonerat. hodie *Vveſer*, labitur per circulos Rheni Superioris, Vveſtphaliæ, & Saxoniæ inferioris, atque in mare Allemaniæ cadit. *Tillemonius*.

Pag. 175. cap 78. *Tarraconenſi*] Tarraco, urbs Coſetanorum populorum, in Tarraconenſi provincia Hiſpaniæ citerioris. hodie *Tarragona*, urbs principatus Catalauniæ ad meridiem: paret regi Catholico, ſive Hiſpaniæ. *Tillem.*

Ibid. *Hiſpanis*.] vide notas lib. 6. c 19 tomo 2 p 35

Pag. 157. cap.79 *Florentinis*.] Florentia, urbs Etruriæ regionis. hodie *Fiorenza* Italis, *Florence* Francis, urbs eſt primaria magni ducatus Toſcanæ. *Tillemonius*.

Ibid. *Clanis*.] Palus & fluvius Etruriæ regionis. hodie *Chiane*, oritur ex Arno fluvio, labitur in amnem Peliam *Paglia*, cum quo defertur in Tiberim fluvium: eſt in magno ducatu Toſcanæ & in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius*.

Ibid. *Arnum*.] Arnus fluvius Etruriæ regionis, in mare Tyrrhenum ſe exonerat. hodie *Arno* in magno ducatu Toſcanæ. *Tillemonius*.

Ibid. *Interamnates*.] Interamna, urbs Umbriæ regionis ad Narem fluvium; hodie *Terni*, urbs Ombriæ ſive ducatus Spoleti ad fluvium *Nera*, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius*.

Ibid. *Nar*.] Fluvius Sabinorum populorum & Vmbriæ regionis in Tiberim fluvium labitur. Vocatur hodie *Nera*, eſt in Ombria, ſive ducatu Spoletæ, & in ſtatû Eccleſiaſtico. *Tillemonius*.

Pag. 158 cap 79 *Reatini*.] Reate urbs Sabinorum populorum, in Samnio regione. hodie *Rieti*, urbs Ombriæ ſive ducatus Spoleti verſus meridiem & orientem, in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillem.*

Ibid. *Velinum*.] Velinus, lacus Sabinorum populorum, in Samnio regione. hodie *Il lago di Pie di Luco*, in Ombria ſive ducatu Spoleti ad meridiem, & in ſtatu Eccleſiaſtico. *Tillemonius*.

LIBRO II. ANNALIVM.

Pag. 172. cap. 4. *Syria*.] vide notas lib.6 cap 31. & lib. 12. cap 23. tom 2.

Pag. 173. cap 5. *Gallias*] vide notas lib.11 cap 18 tomo 2 p 146

Pag. 178 cap. 7 *Aliſonem*] Sic emendanda eſt nota Tillemonii ad hunc locum, *Aliſo*, caſtellum Chaſſuariorum populorum, ad confluentes Luppiæ & Aliſonis fluviorum, in parte occidentali Germaniæ magnæ. hodie *Elſen*, vicus & caſtellum epiſcopatus Paderbornenſis verſus occidentem, & ad confluentes amnium *Lippe & Alm*, prope urbem *Paderborn*, in circulo Vveſtphaliæ, ex Germania Cluverii lib.3. cap 9. p. 33. & Deſcriptione & Charta German. antiq. Nic. Sanſon. Vide etiam Monumenta Paderbonenſia editio.2 pag 1. *Tillemonius*.

Pag. 180. cap 8. *Claſſis Amiſia*.] Amiſia, urbs Cauchorum minorum, ad Amiſiam fluvium, in Germania & ad oceanum Germanicum hodie *Embden*, urbs comitatus cognominis, vel Friſiæ orientalis, in circulo Vveſtphaliæ: de *Amiſia* fluvio vide notas lib. 1. cap. 60. tomo 1 p.118. *Tillem.*

Pag. 188. cap 17. *Perſuaſit*.] Anno Romæ conditæ 769. Chriſti nati 16. *Tillem.*

Pag. 194. cap. 23 *Oceano*.] Oceanus Germanicus, pars Oceani occidentalis, alluit oram Germaniæ magnæ. hodie vocamus *Mer d'Allemagne*, vel *de Nort Zee*, irrigat oras Allemaniæ, Daniæ, Norvvegiæ, &c. *Tillemonius*.

Pag. 218. cap. 32. *Pellendis*.] Anno Romæ 769 Chriſti 16. *Tillemon.*

Pap 248. cap. 41. *Triumphavit*.] Anno Romæ conditæ 770. Chriſti nati 17. *Tillemonius*.

Pag 263 cap 47. *Vrbes conlapſa*.] Anno Romæ conditæ 770. Chriſti nati 17. *Tillemonius*.

Pag. 263. cap. 47. *Sardianos*.] Sardes vel Sardis, urbs Lydiæ provinciæ ad Pactolum fluvium, in Aſia minore. Ho-

die *Sarde*, villa præfecturæ Natoliæ in Turcico imperio Aſiatico. *Tillem.*

Pag. 264. cap. 47. *Hierocæſaream.*] Hierocæſarea, urbs Lydiæ vel Mæoniæ provinciæ, in Aſia minore. ex Ptolemæo lib 5 cap. 2. *Tillemon.*

Pag. 271. cap. 4. *Triumphum navalem.*] Anno 1. Olympiadis 130. Romæ conditæ 494. ante Chriſtum natum 260. *Tillem.*

Pag. 277. cap 53. *Sequens annus.*] Nempe Romæ conditæ 771. Chriſti nati. 18. *Tillemonius.*

Ibid. *Actiaca Victoria.*] Anno 2. Olympiadis 187. Romæ conditæ 723. ante Chriſtum natum 31. *Tillemonius.*

Pag. 281. cap 54. *Aquilones.*] Vide notas lib. 1. cap. 70. tomo 1. p. 136.

Ibidem. *Ilio.*] Ilium vel Troia, vide notas lib. 6. cap. 12. tomo 2. p 25

Pag. 283. cap. 54. *Delphos.*] Delphi, urbs Phocidis tractûs, ad montem Parnaſſum, in Achaia provincia Græciæ regionis. hodie *Caſtri*, villa Achaiæ hodiernæ, in Turcico imperio Europæo. *Tillemonius.*

Pag. 285. cap. 55. *Areo judicio.*] Areopagus, ædificium & tribunal Athenarum urbis. hodie in ruinis jacet extra urbem Atinam ſive Athenas hodiernas. *Tillemonius.*

Pag. 297. cap. 59. *Ægyptum proficiſcitur.*] Anno Romæ conditæ 772. Chriſti nati 19. *Tillemonius.*

Pag. 306. cap. 60 *Suri.*] Id eſt, Syriæ populi. vide notas lib. 6. cap. 31. & lib. 12. cap. 23. tomo 2 p 60. & 276

Pag. 310. cap 61. *Syenen.*] Siene, urbs Ombites Nomi, in Thebaide prima Ægypti ſuperioris provincia. hodie *Iſne*, urbs Caſſiliſatus cognominis, in *Said*, vel Ægypto ſuperiore, ex Relatione Ægypt. per Vanſleb &c. *Tillemonius.*

Pag. 312 cap. 63. *Hermundurorum.*] vide notas lib. 12. cap. 29. tomo 2. p 291

Pag. 315. cap. 70. *Suriam.*] Id eſt, Syriam regionem, vel provinciam, vide notas lib. 6. cap. 31. & lib. 12. cap. 23. tomo 2. p. 60 & 276

Pag. 327 cap. 72. *Extinguitur.*] Anno Romæ conditæ 772. Chriſti nati 19. *Tillemonius.*

Pag. 333 cap 78. *Cilicum.*] De Cilicia dictum in notis lib. 2. cap. 42. tomo 1. pag. 254.

Pag. 345. cap. 85. *In inſulam Sardiniam veherentur.*] Anno Romæ conditæ 772. Chriſti nati 19. *Tillem.*

Pag. 348. cap. 88. *Venenum in Pyrrhum.*] Anno Romæ conditæ 476. ante Chriſtum natum 278. *Tillemonius.*

Pag. 349. cap. 88. *Explevit.*] Anno Romæ conditæ 772. poſt Chriſtum natum 19. *Tillemonius.*

LIBRO III. ANNALIUM.

PAG. 350 linea 5. *Liber quartus.*] Lege *Liber Tertius*, error eſt Typographi.

Pag. 356. cap 4. *Tumulo Auguſti inferebantur.*] Anno Romæ conditæ 773. Chriſti nati 20. *Tillemonius.*

Pag 365. cap. 9. *Nave.*] vide ſupra Addenda lib I. cap. 79. p 157

Ibid. *Tiberi.*] vide notas lib. 1. cap. 76. tomo 1, pag. 149

Pag. 372. cap 13 *Hiſpaniam.*] vide notas lib. 6. cap. 19. tomo 2. p 35

Pag. 379 cap. 15. *Perfoſſo jugulo.*] Anno Romæ conditæ 773. Chriſti nati 20. *Tillemonius.*

Pag. 394. cap. 22. *Pellitque in deſerta.*] Anno Romæ conditæ 773. Chriſti nati 20. *Tillemon.*

Pag. 405. *Minos.*] In Creta inſula regnaſſe dicitur anno Mundi 1645. ante Chriſtum natum 1409. *Tillem.*

Ibid. *Lycurgus.*] Spartanis dat leges circa annum Mundi 3184. ante Chriſtum natum 870. *Tillemon.*

Ibid. *Solon.*] Athenienſibus ſcribebat leges anno Mundi 3460. anno 3 Olympiadis 46. Romæ conditæ 160. *Tillemonius.*

Ibid. *Romulus.*] Moritur anno Mundi 3339 anno 2 Olympiadis 16. Romæ conditæ 39. *Tillemonius.*

Ibid *Numa.*] Romanorum rex ſecundus obiit anno Mundi 3382 anno 1. Olympiadis 27. Romæ conditæ 82. cum annis 43. imperaſſet. *Tillem.*

Ibid *Tullo.*] Tullus Hoſtilius tertius Romanorum rex, igne Cœleſti crematus anno Mundi 3414. anno 1. Olym-

piadis 35. Romæ conditæ 114. *Tillem.*

Ibidem. *Anco.*] Ancus Martius quartus Romanorum rex, extinctus eſt anno Mundi 3438 anno 1. Olympiadis 41 Romæ conditæ 138. *Tillemonius.*

Ibid. *Servius Tullius.*] Sextus Romanorum rex interficitur anno Mundi 3510 anno 3. Olympiadis 61. Romæ conditæ 220. *Tillemonius.*

Ibid. cap 27. *Tarquinio.*] Tarquinius Superbus, ſeptimus & ultimus Romanorum rex pellitur anno Mundi 3545. anno 4. Olympiadis 67. Romæ conditæ 245. *Tillemonius.*

Pag. 407. cap. 27. *Gracchi.*] Cajus Gracchus occiditur anno Mundi 3933. anno 4. Olympiadis 164. Romæ conditæ 633. *Till.*

Ibid. *Saturnini.*] Appuleius Saturninus & Glaucias Tribuni plebis, cum quodam Gracch, occiduntur. an. Mundi 3954. anno 1. Olympiadis 170. Romæ conditæ 654. *Tillemonius.*

Ibidem. *Druſus.*] M. Livius Druſus cum tuliſſet legem de judiciis inter Equites & Senatores communicandis, utrumque offendit Ordinem, & ab ignoto quodam occiſus eſt domi, cultro in vulnere relicto. anno Mundi 3963. anno 2. Olympiadis 172. Romæ conditæ 663. *Tillemon.*

Ibid. *Sulla Dictator.*] Anno Mundi 3973. anno 4. Olympiadis 174. Romæ conditæ 673. deponit dictaturam anno Romæ 675. moritur anno Vrbis conditæ 676. *Tillemonius.*

Ibid. *Lepidi.*] Marcus Æmilius Lepidus ex Etruria Vrbi admovit exercitum, mox à Senatu hoſtis patriæ judicatus, primum in Etruriam deinde in Sardiniam conceſſit, ubi interiit anno Romæ conditæ 677. *Tillemonius.*

Pag. 417 cap 31. *Tiberii quartus ..... Conſulatus.*] Anno Romæ conditæ 774. Chriſti nati 21. *Tillemon.*

Pag 437. nota 1. linea 4. *Autun*, adde *Challon & Maſcon.*

Pag. 438. cap. 41. *Erupere.*] Anno Romæ conditæ 774. Chriſti 21. *Tillemon.*

Pag. 455. cap. 52. *Annus.*] Romæ conditæ 775. Chriſti nati 22. *Tillemon.*

Pag. 465 cap. 55. *Actiaci.*] Actiaca victoria contigit anno 2. Olympiadis 187 Romæ conditæ 723. *Tillemonius.*

Ibid. *Ser. Galbæ.*] Fuit poſt mortem Neronis Romanorum imperator, anno Romæ conditæ 821. Chriſti nati 68. occiſus anno ſequenti, menſe ſeptimo imperii ſui. *Tillemon.*

Pag. 481. cap. 63. *Smyrnæos.*] Smyrna urbs Ioniæ provinciæ ad mare Ægæum, in Aſia minore. hodie *Smyrne* Francis, *Iſmis* Turcis, urbs eſt Natoliæ ad Archipelagum, in Turquia Aſiatica. *Till.*

Ibidem. *Tenios.*] Tenos, inſularum Cycladum una ad Septentrionem, in mari Ægæo. hodie *Tine* in Archipelago, & in Turcico imperio Europæo, ſed tamen paret Reipublicæ Venetæ. *Tillemon.*

Sardianos] vide ſupra Addenda ad lib. 2. cap. 47. p. 263

Mileſios.] Mileſii, ſunt incolæ Mileti urbis. vide notas lib. 2 cap. 54 tomo 1. pag 283.

Cretenſes.] Populi Cretæ inſulæ. vide notas lib 3. cap 26 tomo 1. p. 405

Pag 499. cap 71. *Igne fortuito.*] Anno Romæ conditæ 775. Chriſti nati 22 *Till.*

Pag. 505. cap. 76. *Roſtris.*] vide notas lib. 12. cap. 21. tomo 2. p. 270

LIBRO IV. ANNALIVM.

PAG 567. cap. 6. *Ille annus.*] Romæ conditæ 776. Chriſti nati 23 *Tillem.*

Pag 588 cap. 15. *Forum Auguſti*] Fuit prope forum Romanum, & in Octava Regione Romæ antiquæ. hodie poſitio eſt prope Eccleſiam vulgò dictam, *Santa Martina è San Luca delli Pittori*, & ad viam ab Italis nuncupatam *Strada delli Pantani*, in regionibus *Campitelli* & *Monti*, in Roma moderna. ex Roma ant. Nardini lib. 5. cap 9 p. 262 *Tillemon.*

Pag. 614. cap. 24 *Numidæ*) vide notas lib 16 cap. 1. tomo 2 p. 972

Pag. 615. cap 26. *Finis armis.*] Anno Romæ conditæ 777 poſt Chriſtum natum 24 *Tillemonius.*

Pag. 630. cap 34. *Bruto.*] Brutus & Caſſius cum aliis conjuratis occidunt Julium Cæſarem Romanorum imperatorem anno 1. Olympiadis 184. Romæ conditæ 710. poſtea Caſſius ſibi manus intulit, Brutus vero Servo ſuo ſe inter-

ficiendum obtulit deſertus à ſuis. Anno Romæ 712. *Tillemon.*

Ibidem. *Titus Livius.*] Hiſtoriæ Latinæ parens, & qui ſpectatores ſui ab uſque Gadibus accerſiverat. Obiit anno Romæ conditæ 770. Chriſte nati 17. *Tillemonius.*

Pag 631. *Aſinii Pollionis.*] Aſinius Pollio inſignis orator, Auguſti Cæſaris amicus, docuit Romæ temporibus Pompeii Magni, ſcripſit bellum Cæſaris & Pompeii libris 17. Orationes & Tragœdias; fovit poëtas Horatium & Virgilium, obiit anno ætatis 80. Tibure, anno Romæ conditæ 757. Chriſti nati 4 *Tillem*

Ibid. *Meſſala Corvinus.*] Orator nobilis, hic cum provectior foret, biennium antequam moreretur, adeo memoriæ ſenſum amiſit, ut vix paucula verba conjungeret, & nominis quoque ſui immemor eſſet. Tandem verò, ulcere ori innato, ſeipſum inedia confecit, anno Romæ conditæ 764. Chriſti nati undecimo *Tillemonius.*

Pag. 632. *Bibaculi*] M Furius Bibaculus, poëta Cremonenſis, natus anno 651. Romæ conditæ, Olympiade 169. annales ſcripſit Carmine. *Tillemonius.*

Catulli.] Caius vel Quintus Valerius Catullus, poëta Veronenſis, epigrammatum ſcriptor, quorum multa & alia poëmata ſuperſunt, obiit anno ætatis 30. Romæ conditæ 697. anno 4. Olympiadis 180 ante Chriſtum natum 57. *Tillem.*

Ibid. cap 35. *Philippenſes.*] Philippi, urbs Edonidis tractus, in prima regione Macedoniæ, & in finibus Thraciæ regionis, hodie *Philippipoli*, urbs tractûs *Emboli* in Macedonia hodierna, ſub Turcico imperio Europæo *Tillemonius.*

Pag 635. cap. 35. *Abſtinentia finiunt.*] Anno Romæ conditæ 778 Chriſti nati 25. *Tillemonius.*

Pag 638 cap 36. *Cyzicenis.*] Cyzicus, oppidum inſulæ cognominis, in Myſia provincia Aſiæ minoris, & ad Proponti da hodie *Chizico* urbecula Natoliæ, ad mare Marmaræ, in Turquia Aſiatica. *Tillemonius.*

Pag. 640. cap. 37. *Pergamum.*] Vide notas lib 3 cap 63 tomo 1 p 480.

Pag. 665. cap. 46. *Contuſis Thracum ventibus.*] Anno Romæ conditæ 779. Chriſti nati 26. De *Thracia* regione, vide notas lib 2. cap. 54. tomo 1. p 180. *Tillemonius.*

Pag 671. cap 51. *Montis Hami.*] vide notas lib 3 cap 38 tomo 1. pag. 435.

Pag 676. cap. 55. *Laodicenis.*] Laodicea urbs Phrygiæ, vide notas lib. 14. c. 27. tomo 2. p 691

Ibid. *Magnetibus.*] Vide notas lib. 2. cap. 47. tomo 1. pag 164.

Ibidem. *Ilienſes.*] vide notas lib 6. c. 12. tomo 2. p. 25

Ibidem. *Trojam.*] vide notas lib. 11. cap 11. tomo 2 pag. 128.

Ibidem. *Halicarnaſſii.*] Halicarnaſſus urbs Doridis provinciæ ad ſinum Ceramicum, in Aſia minore. Hodie in ruinis jacet, vocatur *Meſſi*, vel ut alii volunt *Boudron*, aut *Bodru*, eſt ad ſinum *de Coſmen*, & ad Archipelagum, in Natolia regione ad Occidentem & Meridiem, ſub Turcico imperio Aſiatico. *Tillemon.*

Ibid. *Pergamenos.*] vide notas lib. 3. cap 63. tomo 1. pag 480.

Ibid. *Epheſii.*] vide notas lib. 3. cap. 61. tomo 1. p 476.

Ibid *Mileſii.*] Miletus urbs. vide notas lib 2. cap. 54. tomo 1. p 183.

Ibid. *Sardianos.*] Sardis vel Sardes urbs. vide notas lib 2. cap 47. in Addendis ad calcem tomi 2 p. 163

Ibid *Smyrnaoſque.*] Smyrna urbs, vide notas lib 3. cap 63 in Addendis ad calcem p. 481

Ibid.] *Etruria,*] vide notas lib. 4. c. 5. pag. 56 tomo 1.

Ibid. *Atys rege.*] Atys, cui pater Manes, fuit rex Lydiæ, teſte Herodoto.

Pag 677 cap 56. *Theſeus.*] Athenarum rex, obiit circa annum Mundi 2855. ante Chriſtum natum 1199 *Tillemonius.*

Ibid. *Amazonum.*] Vide notas lib. 3. cap 61 tom. 1. pag. 477.

Pag. 687. cap 63.] *Ruit intus.*] Anno Romæ conditæ 780. Chriſti nati 27. *Tillemonius.*

Pag. 693. cap. 67. *Telebois.*] Teleboæ, populi Acarnaniæ regiunculæ, & Teleboarum, ſive Taphiorum inſularum, prope Echinades inſulas, in Achaia Græciæ provincia. ex Strabone.

lib. 10. p. 459:461. vide Cluverii Italiam antiq lib. 4. cap 4. tom. 2. pag. 1119. &c. *Tillemonius.*

Pag. 698 cap. 70 *Trahebatur damnatus.*] Anno Romæ conditæ 781. Chriſti nati 28. *Tillemonius.*

Pag. 703 cap. 71. *Apulis.*] vide notas lib. 3. cap. 2. tomo 1. p. 351.

Ibid. cap. 72. *Friſii.*] Vide notas lib. 1. cap. 60. p. 119 tomo 1.

LIBRO V. ANNALIVM.

PAG 714. cap. 1 *Mortem obiit.*] Anno Romæ conditæ 782. Chriſti nati 29. *Tillemonius.*

Pag. 717. cap 9. *Corpora in Gemonias objecta.*] Sejanus cum filiis cæduntur carnificis manu Anno 784. Romæ conditæ, Chriſti nati 31. *Tillem.*

Emendanda in Notis Tillemonii ad Tomum ſecundum Cornelii Taciti.

PAGINA 14. *Nota* 2. Santones, &c. *Sic emenda hanc notam.* Santones, vel Civitas Santonum, populi Aquitaniæ Secundæ in Gallia. hodie epiſcopatus ſis *Saintes*, & pars epiſcopatûs Rupellenſis *la Rochelle*; vel Alnenſis ager *le pays d'Aunis*, & pars maxima provinciæ *Saintonge*, in parte occidentali regni Franciæ. *Tillemonius.*

Pag. 38. *nota* 1. *linea* 2 Sammii, *lege* Samnii.

Pag. 45 nota quæ eſt inter 2. & 3. & quæ incipit verbo *extinguitur* ponenda eſt pag. 44 poſt notam 6.

Pag. 53. *nota* 1. *linea* 2. Auguſtanica, *lege* Auguſtamnica.

Pag. 62. *nota* 4 *linea* 6. Moral-Sou, *lege* Morat-Sou.

Pag. 67. *nota* 1. *linea* 20. Janua, *lege* Janna.

Pag. 176. *nota* 2. *linea* 4 Châlon, *lege* Challon.

Pag. 260. *nota* 6. *linea* 2. Sarmaticæ & Aſiaticæ, *dele* &

Pag. 263. *nota* 4. *linea* 1. Scythiæ *lege* Scythæ. *linea* 2. *poſt verbum* Taurica; *dele punctum.*

Pag. 269. *nota* 3. *linea ante penultima* ut & *dele* ut.

Pag. 277. *nota* 2 *linea ultima poſt verbum* dicetur, *adde* Tillemonius.

Pag. 298. *nota* 5. *linea* 5. Glamorgad, *lege* Glamorgan.

Pag. 538. *nota* 4. *linea* 2. Sarzdegna, *lege* Sardegna.

Pag. 599. *nota* 6. *linea* 12. Mechlimenſis, *lege* Mechlinienſis.

Pag. 683 *columna* 1. *in notis linea* 7. & ut jam à, *lege* & viam quæ à.

INDEX ALPHABETICUS
NOTARUM GEOGRAPHICARUM
AD ANNALES CORNELII TACITI.

A

ABORIGINES, populi. tomo 2 pag. 137
Achæi, populi. tom 2 p. 34.
Achaia, regio. tom. 1. pag 277.
Achaia, provincia. tom. 1. p. 149.
Actium, urbs. tom. 1. p. 277.
Adiabene, tractus. tom 2 p. 255.
Adorſi, populi. tom. 2. p. 260
Adrana, fluv. tom 1 p. 111. Vide Addenda ad pag 111. tomi 1. ad calcem tom. 2.
Adriaticum. vide Hadriaticum mare. tom. 2 p 851.
Adrumetum, urbs tom. 2 p. 156.
Ædui, populi. tom. 1. pag. 437 tom. 2 pag 176.
Ægæ, oppidum. tom. 1. p 264. tom. 2 p. 457
Ægæum mare. tom. 1. pag 729. tom. 2 pag 919.
Ægium, urbs. tom. 1 p 582.
Ægyptus, regio. tom. 1 p 297. tom. 2 pag. 51.
Æmiliana prædia tom 2. p 870
Æmilii. vide *Pauli Æmilii*.
Æqui, populi. tom 2 p. 174.
Æſquilina. vide *Exquilinæ*.
Æthiopia, regio. tom 1. p. 306
Africa citerior. tom. 2 p 26
Africa minor. tom 2 p. 156
Africa proconſularus. tom. 1 p 276. tom. 2. pag. 383.
Africus ventus, tom. 2 pag 892
Agrippæ Stagnum, tom 2. p. 860
Alba Longa, urbs. tom. 1. p 577 tom. 2. pag. 170.
Albania, regio. tom. 1. p. 3 9 tom 2 p. 65.
Albis, flu. tom. 1. p. 117.
Aleſia, urbs. tom. 2 p 168
Alexandria, urbs. tom. 1. p. 299.
Alexandria Ægypti. tom 2 p 759.
Aliſo, caſtellum. tom. 1. p. 178. vide Addenda ad pag 178. tom 1. in fine tom. 2.
Alpes montes. tom. 1. p. 171 & p. 847
Amanus mons. tom 1 p 340
Amathus urbs. tom 1 p. 480
Amazones populi. tom 1. p. 477
Amiſia, flu. tom. 1. p. 118
Amiſia, portus. tom. 1. p. 180. Vide Addenda ad pag 180 tom. 1. in fine tom 2.
Amorgus, inſula tom. 1. p. 622
Amyclæ, urbs. tom 1. p 682
Ancona, urbs. tom 1. p. 364.
Andecavi, populi. tom. 1. p 438
Anemurium, urbs. tom 2 p 367
Angrivarii, populi. tom 1. p 183.
Anſibarii, populi. tom 2 p 604.
Anthemus, urbs. tom 2 p. 80
Antiochia, urbs. tom 1 p 122
Antium, urbs. tom. 1. p. 496 tom 2 p. 622.
Antona, fluvius. tom. 2. p 295 & 296
Aorſi. vide *Adorſi*.
Apamia, urbs. tom. 2. p 383.
Aphrodiſienſes, populi. tom. 1. p 478
Apollo Clarius. tom. 1 p. 270
Apollonienſes, populi. tom. 1. p 164.
Appia via. tom. 1. p 209
Apulia, provincia. tom. 1. p 353
Aquilo, ventus tom. 1. p. 136
Ara Maxima, tom 2 p. 280. & p. 871
Ara Vbiorum, urbs. tom. 1. p. 81 & p. 112. Vide Addenda ad pag. 81. tomi 1. ad calcem tomi 2.
Arabia, regio. tom. 2. p 81
Arar, fluvius. tom 2. p. 598

Araxes

Araxes, fluv. tom. 2. p.553
Arbela. vide *Caſtellum*. tom. 2. p. 256
Arcadia, tractus. tom. 2. p.137
Arduenna, ſylva. tom 1. p.440
Areopagus tribunal. vide Addenda ad pag. 285. tomi 1. in fine tomi 2. Vide *Areum judicium*.
Areum judicium. tom. 1. p.285
Argivi, populi. tom. 2. p 136
Argos, urbs. tom. 2. p 34
Aria, regio. tom. 2 p.123
Armenia major, tom. 2. p. 60
Armenia minor. tom. 2. p. 121.
Arnus, fluvius. vide Addenda ad p. 157. tomi 1. in fine tomi 2
Arſamoſata, urbs. tom. 2. p.788
Arſanias, fluvius. tom. 2. p.799
Artaxata, urbs. tom. 1. pag. 288. tom. 2. p. 65
Artemita, urbs. tom. 2. p.89
Aſia, pars. tom. 2. p 394
Aſia minor. tom 2. p 676
Aſia minor propriè dicta. tom 1. p.265
Aſiæ proconſulatus, tom. 1. p.485. tom. 2. p. 432
Aſſyria, provincia. tom. 2. p.255
Athenæ, urbs. tom. 1 pag. 278. tom. 2. pag.135
Attica, tractus. tom. 1. p. 719
Aventinus, mons. tom. 2. p.84
Avernus, lacus. tom. 2. p.875
Auguſta Treverorum, urbs. tom. 1. pag. 440
Auguſti forum. vide *Forum*.
Auguſti templum. tom. 2. p. 85
Auguſtodunum, urbs. tom. 1. p.441.
Auſter, ventus. t. 2. p.66
Aurea, urbs. t. 1. p.614

B

BActriana, regio. tom. 1. p.306. tom. 2. p 121
Bajæ, urbs. tom. 2 p 103
Baleares, inſulæ. tom 2. p 575
Barium, urbs. t. 2 p 984
Baſternæ, populi. t. 1 p 316
Batavi, populi. t. 1. p 176
Batavorum inſula. t. 1. p 175
Bauli t. 2. p. 625
Belgæ, Belgica. t. 1. p.437. t. 2 p 599
Beneventum, urbs. t 2. p 851
Bithynia, provincia. tomo 1. pag. 143. & p. 307. t. 2. p.273
Bizantium, urbs. t. 1. p.180. t. 2. p.392
Boarium forum. t. 2. p.279.
Bononia, urbs. t. 2. p.382
Boſphorani, populi. t. 2. p 259
Boſphorus Cimmerius. t. 2. p 260
Boſphorus Thracius. vide *Ponticum os*.
Bovillæ, urbs. t. 1. p.248. t. 2. p.813
Brigantes, populi. t. 2. p 298
Britannia, inſula. t. 1. p.196. t. 2. p.108
Bructeri, populi. tom. 1. p.103. & p. 119 t. 2. p 609.
Brunduſium, urbs. t. 1. p. 210

C

CÆſia, ſilva. tom. 1. p. 99. Vide Addenda ad p. 99. tomi 1. ad calcem tomi 2.
Calabria, provincia. tom 1. p.351. tom. 2. p. 409
Cales, urbs. t. 1. p.617
Camalodunum, urbs. t. 2. p.299
Cameria, urbs. t. 2. p.170
Campania, provincia. tom. 1. p.353. t 2. pag. 2
Campus Martis, tom. 1. p. 357. tom. 2. p. 492
Cangani, populi. t 2. p.298
Cangi, populi. t. 2. 297
Canineſates, populi. tom 1. p. 707. t. 2. p. 145
Canopus, urbs. t. 1. p.301
Capitolium, mons. tom. 1 p.430. tom. 2. p 25 & p 168
Cappadocia, regio. tom. 1 p.251
Cappadocia, provincia. tom. 1. pag 289. tom. 2. p.350
Capreæ, inſula. tom. 1. p 693. t. 2. p.2
Capua, urbs, tom. 1. p 679 t 2. p.541
Carmania, provincia. tom. 2. p.71
Carthago, urbs. tom. 2 p. 972 Vide *Pœni*.
Caſpium mare, tom. 1. p.65. tom. 2. p.688. nota 4.
Catti, populi. tom. 1. p. 109. & 176. t. 2. pag 141. & 289
Caudium, urbs. tom. 2. p. 793
Celendris. urbs. t. 1. p.335
Cenchrius, fluv. tom. 1. p. 476
Cercina, inſula. tomo 1. p 106 & 585.
Cereris ædes. t. 2. p 905

Cotis. vide *Cotta.*
Chalcedon, urbs. tom.2 p. 95
Chaldæa, provincia. tom.1.p.201. tom.2. p.40
Chamavi, populi. t.2 p. 607
Chatti, populi. vide *Catti.*
Chauci, populi tom.1. p.119. t.2.p.144.
Cheruſci, populi. tom.1. p.111. & 116. tom.2 p.141. & 291
Cibyra, urbs tom.1. p 582
Cilicia, provincia. tom. 1. p. 254. & 335. tom.2. p.60
Cimmerius. vide *Boſphorus.*
Cinithii, populi. tom.1. p.176
Circus Maximus. tom. 1. p. 169. tom. 2. p.84
Cirteſii, populi. tom. 1. p. 591
Clanis, palus & fluvius tom. 1. p. 157. Vide Addenda ad p. 157. tomi 1. in fine tomi 2.
Clarii, Apollinis oraculum. tom.1. p.283
Claros. vide *Apollo*
Clitæ populi. tom 2. p.79
Cœlaletæ, populi. tom. 1. p 415
Cœlius, mons. tom. 1. p. 689. tom. 2. p. 864
Colchis, regio. tom.1. p. 67
Colonia. vide *Vbiorum oppidum.*
Colophon, urbs, tom.1. pag. 283. Vide *Apollo.*
Comagena, provincia. tom.1. p. 254. t.2. p 791.
Conſi, ara. tom.2. p 280. & 281
Cora, promontor. tom.1. p.240
Corbulo. vide *Foſſa.*
Corcyra, inſula. tom.1. p.351
Corinthiacus. vide *Iſthmus*
Corinthienſe. tom 1 p.729
Corinthus, urbs. tom.2. p.137
Corma, fluv. tom.2. p.358
Cos, inſula. tom 1. p. 330. tom. 2. p.391
Coſa, urbs. tom.1 p.241
Creta, inſula. tom.1 p.405. t.2. p 810
Cteſiphon, urbs. tom.2. p 82
Cumæ, urbs. tom.1. p. 893. vide *Cyme.*
Curia. tom 2. p. 281
Cuſus, fluv. tom. 1. p 313
Cyclades, inſulæ. tom. 1. p.286
Cyclopes, populi. t. 1. p. 477
Cyme, Cumæ, urbs. tom.1. p.264
Cyprus, inſula. tom.1. p.479
Cyrenenſes, populi. tom 1. pag.494. & tom. 2. pag 665
Cythnus, urbs. tom 1 p 197
Cythera, inſula. tom 1 p 493
Cyzicus, oppidum. vide Addenda ad pag. 638. tomi 1. in fine tomi 2.

D

DAhæ, populi, tom 1 p.170. tom.2. p.120
Dalmatia, provincia. tom. 2. pag. 73. vide *Illyricum.*
Dalmaticum mare. tom 1 p. 364
Dandarii, populi. t 2. p 260
Danubius, fluv. tom. 1. p 311. & 566. tom.2. p 294
Delos, inſula. tom 1. p 476
Delphi, urbs. vide Addenda ad pag. 483, tomi 1. ad finem tomi 2.
Delrheniates Vide *Denthcliates.*
Denthcliates, populi. tom 1 p 657
Domus Romæ. tom.2 p 871
Donuſa, inſula tom 1. p 612
Druidæ, populi. tom 2 p 668
Druſi ara. tom 1 p. 177
Druſi arcus. tom 1. p 315
Druſi foſſa. tom. 1. p.179. tom 2 p 598

E

ECbatana, urbs. tom. 2. p.844
Edeſſa, urbs. tom.2 p.254
Elephantine, inſula. tom 1. p 309
Elymæi, populi. tom. 2. p. 84
Epheſus, urbs. tom 1. pag. 476. & 676 tom.2. p.1011
Epidaphnæ, urbs. tom 1 p 340
Erythræ, urbs. tom. 2. p.25
Eryx, urbs. tom.1. p. 659
Eſquilinus, mons. tom.2. p 868
Eteſiæ, venti. tom.2. p.66
Etruria, regio. tom 1. p.566. t.2 p.137
Eubœa, inſula. tom.1. p.280
Euphrates, fluvius. tom.1. pag.196. tom.2. pag 62
Europa, pars. tom.2. p.394
Exquilina porta. tom.1. p. 219

F

FAvonius, ventus. tom.1. p.693
Ferentinum, urbs. tom.2 p 905

Fidena, urbs, tom. 1. p. 687
Flaminia via. tom. 1. p. 364 tom. 2. p. 585
Flevo, lacus. tom. 1. p. 180
Flevum, caſtellum. tom. 1. p. 705
Floræ ædes. tom. 1. p. 270
Florentia, urbs. tom 1. p. 157. Vide Addenda ad pag. 157. tomi 1. ad finem tomi 2.
Formiæ, urbs. tom 2. p 892
Fortis Fortunæ templum, tom. 1. p 245
Fortunæ Publicæ templum. tom. 2. p. 639 vide, *Fortis Fortuna.*
Forum Auguſti. vide Addenda ad pag. 588 tomi 1. in fine tomi 2.
Forum Julium, oppidum. tom 1 p. 212
Forum Romanum, tom. 1. pag. 431. vide *Romanum forum.*
Foſſa Corbulonis. tom 2. p. 1, 2
Fretum Siciliæ. tom 2. p 27
Friſii, populi. tom. 1. p. 119. tom. 2. p. 148
Fucinus, lacus. tom. 2 p 367
Fundani, montes. tom. 1. p. 682

G

Gabii, urbs. tom. 2. p 879
Gætuli, populi. tom 1 p. 661
Galatia, provincia. tom. 2. p. 553
Gallia, regio. tom. 2. p 146. & 174
Gallia Comata. tom. 2. p 165
Gallia Narbonenſis. tom. 2. pag. 172. & 173
Gallia Togata. tom. 2. p. 174
Garamantes, populi. tom. 1 p. 501
Gemoniæ ſcalæ. tom. 1. p. 376
Germania, regio. tom. 1. p. 173. tom. 2. p. 142
Germania Inferior, provincia. tom. 1 pag. 439. tom. 2 p. 145
Germania Superior, provincia. tom. 1 p. 705. tom. 2 p. 58
Gindes, fluvius. tom. 2. p 113
Gorneas, caſtellum. tom. 2. p. 348
Gothones, populi. tom 1. p 310
Græcia, regio. tom. 1. pag 279. tom. 2. p. 134
Græcorum Monarchia, tom. 1. p. 61
Gyaros, inſula. tom. 1 p 622
Gyarus, inſula. tom 1 p. 490

H

Hadriaticum mare. tom. 1. p. 277. tom 2. p. 851
Hæmus, mons. tom. 1. p. 415
Halicarnaſſus, urbs. tom 1. p. 676. Vide Addenda ad pag. 676. tomi 1. in fine tomi 2.
Heliopolis, tom. 2. p. 58
Heniochi, populi. tom. 1. p 319
Heracleoticum oſtium, tom 1. p. 302
Hercinia, ſilva. tom. 1. p. 159
Hermunduri, populi. tom 2. p. 191
Hetruria. vide *Etruria.*
Hiberi. vide *Iberia.*
Hibernia, inſula. tom. 2. p. 298
Hierocæſarienſes. populi. tom. 1. p. 479
Hiſpania, regio. tom 2 p. 35
Hiſpania Citerior, tom. 1. p 663
Hiſpania Ulterior. tom. 1. p. 581
Homonadenſes, populi. tom. 1. p. 449
Horti, ſupple Cæſaris. tom 2. p 2
Hoſtia, urbs. tom. 1. p 242. tom. 2. p. 186
Hypæpa, urbs. tom 1. p. 676
Hyrcania, provincia. tom. 2. p. 71
Hyrcanum & Caſpium mare. tom. 2. pag. pag. 688. Nota 4.

I

Jani templum, tom. 1. p. 270
Jazyges, populi. tom. 2. p. 293
Iberia, regio. tom. 1. p. 565. tom. 2. p. 63
Iceni, populi. tom. 2. p. 296
Ilium, urbs. tom. 1 p 181. tom. 2. p. 25
Illyricum, regio. tom. 1. p 15. & 257
Illyricum, provincia. tom. 2. p. 829
Imbrinium. vide *Imbruini.*
Imbruini colles. tom. 2. p 835
Inſechi, populi. tom. 2. p. 557. & 558
Inſubres, populi. tom. 2. p. 167
Inſula Batavorum. tom. 1. p. 175
Inſulæ maris Ægæi. tom. 2. p 919
Inſulæ Romæ. tom. 2. p 871. & 873
Interamna, urbs. vide Addenda ad p. 157 tomi 1. in fine tomi 2
Interamnates, populi & urbs. tom. 1. pag 157
Ionium mare. tom. 1. p. 277
Jovis Capitolini templum tom 2 p. 523
Jovis Statoris ædes. tom. 2. p. 872

Iſthmus Corinthiacus, tom.1.p.729
Italia, regio, tom 2. p.7
Ituræi, populi. tom 2. p. 275
Judæa, regio. tom. 1. p 254. tom. 2. p.275
Ivernicum mare. tom 2 p. 298
Jugantes, populi. tom 2. p 316
Juhones, populi. tom. 2. p. 614

L

LAcedæmon, urbs. tom. 1. p 172
Laconia, tractus. tom. 2. p. 34
Lacus. vide *Fluv.*
Langobardi, populi. tom. 1. p. 258. tom. 2. pag 144
Lanuvium, urbs. tom. 1. p. 448
Laodicea, urbs. tom. 1. pag. 334. & 676. tom. 2. p 691
Larium, ſacellum. tom. 2. p. 281
Latium, provincia, tom. 1. p 567. tom 2 pag. 168
Leſbos, inſula. tom. 1. p. 180. tom. 2. p. 7
Leptis, urbs. tom 1. p. 500
Liberi ædes. tom. 1. p. 269
Libya, regio. tom. 1. p. 301. 302
Ligii, populi. tom. 1. p. 293
Liguria, regio. tom 2. p. 993
Liris, fluvius. tom 2. p 368
Londinium, urbs. tom. 2. p. 709
Lucania, provincia. tom. 2. p. 171
Lucrinus, lacus. tom. 2. p 619
Luculli horti. tom. 2. p. 101. & 204
Lugdunum, urbs. tom. 1. p. 459
Lugii. vide *Ligii.*
Lunæ templum. tom. 2. p. 871
Luppia, fluv. tom 1 p. 120
Luſitania, provincia. tom. 2. p 585
Lycia, provincia. tom. 1. p. 307. & 334. tom 2. p 549
Lydia, provincia. tom. 1. p. 477

M

MAcedones Hyrcani, populi. tom. 1 p. 264
Macedonia, provincia, tomo 1 pag. 150. tom 2. p. 52. & 61
Mæcenatis horti. tom. 2. p 866
Magneſia, urbs. tom. 1. p 676
Magneſia ad Sipylum, urbs. tom. 1 p. 264
Marcelli theatrum. tom. 1. p. 482
Marcia aqua. tom. 2. p. 682
Marcomanni, populi. tom 1 p. 261
Mardi, populi. tom 2. p 685
Marſi, populi. tom. 1 p. 101 & 197
Martis Campus. tom 2 p 492
Martis Ultoris ædes. tom 1. pag. 318. tom 2. p. 456
Marus flu. tom. 1. p 313
Maſſilia, urbs. tom. 1. p. 660. tom 2. p. 586
Matris Deum ædes. tom. 1. p 690
Mattiaci, populi. tom. 2. p. 152
Mattium, urbs. tom. 1. p. 111. vide Addenda ad pag. 111. tomi 1. ad calcem tomi 2.
Mauri, populi. tom. 1. p 275. tom. 2. p. 695
Media, regio. tom. 1. p. 171. tom. 2. p. 259
Melitene, urbs. tom. 2. p. 850
Meſopotamia, provincia. tom. 2. p. 73
Meſſenii, populi. tom. 2. p. 655
Miletus, urbs. tom. 1. p 283. & 676
Milvius pons. tom. 2. p 585
Miſenum, promont. & urbs. tom. 1 p. 563. tom. 2 p 95. & p 623
Mitylene, urbs. tom. 2. p 35.
Mœſia, regio. t. 1. p 666. t. 2. p 54. & 783
Mœſia, provincia. tom. 1. p 259
Mona, inſula. tom. 2. p 697
Moſa, flu. tom. 1 p 176. tom. 2. p. 152
Moſceni, populi. tom. 2. p. 274
Moſella, flu. tom. 2. p. 594
Muſulani, populi. tom. 2. p. 275
Myrina, urbs. tom. 1. p 264

N

NAbatæi, populi. tom. 1. p. 293
Nar, fluvius. tom. 1 p 158. vide Addenda ad pag. 157. tomi 1. in fine tom. 2.
Narbonenſis Gallia, regio. tom. 1. p 312. vide, *Gallia Narbonenſis.*
Narnia, urbs. tom. 1. p 365
Nauportus, urbs. Vide Addenda ad pag. 49 tom 1 ad finem tomi 2.
Neapolis, urbs. tom. 2. p. 638
Nemetes, populi. tom. 2. p. 290
Neronis domus. tom. 2 p. 875
Nicephorium, urbs. tom. 2. p 80
Nicephorius, flu. tom. 2. p 778
Nicopolis, urbs. tomo 1. p. 277. & 729
Nilus, flu. tom. 1. p. 501 & 509
Ninive vide *Ninus.*
Ninus, urbs. tom. 2. p. 255
Niſibis, urbs. tom. 2. p. 780

Nola, urbs. tom. 1. p. 25
Noricum, regio. tom. 1. p. 311
Nuceria, urbs. tom. 2. p. 542
Numæ regia. tom. 2. p 872
Numantia, urbs. tom. 2. p. 794
Numidia, provincia. tom. 1 p. 275. tom 2. pag. 972
Nymphæus. vide *Nicephorius*. tom. 1 p. 778

O

OCeanus Germanicus. tom. 2. p 152. Vide Addenda ad pag. 180. tom. 1. in fine tomi 2.
Oceanus Occidentalis. tom. 2. p 599
Odruſæ, populi. tom 1 p 435
Olitorium forum. tom. 1. p 270
Ordovices, populi. tom. 2 p 501
Oriens, regio. tom. 1. p 164. & 252. tom 2. pag 121
Ortygia, lucus. tom 1. p. 476
Oſci, populi. tom 1. p 587
Oſtia, urbs. tom. 2. p. 186. vide *Hoſtia*.

P

PAgida, flu. tom. 1. p. 391
Palatinus mons. tom 2. p 180
Pamphilia, provincia. tom 1 p. 334
Pandataria, inſula. tom 1. p 105. tom 2. pag 765
Pannonia, regio. tom 1. p. 104. & 364. tom. 2. p. 292
Paphos, urbs. tom. 1. p 480
Parthia, regio, &c. tom 1 p 164 tom. 2. pag 119
Patavium, urbs. tom. 2. p. 1006
Pauli Æmilii baſilica. tom. 1 p 498
Peloponneſus, provincia. tom. 1 p. 657
Pergamus, urbs. tom. 1. p. 480. & 676 tom. 2. p 1011
Perinthus, urbs. tom. 1 p. 280
Perſis, regio. tom. 1. p. 306. tom. 2. p. 60 & 61
Peruſia, urbs. tom 1. p 714
Pharſalus, urbs. tom. 1 p. 662
Philadelphia, urbs. tom 1. p. 264
Philippopolis, urbs. tom 1. p. 436
Phœnicia, provincia. tom. 2 p 134. & 972
Picenum, regio tom 1 p 364
Piræus, portus. tom 1 p 789
Placentia, urbs. tom. 2 p 894
Pianaſia, inſula. tom. 1. p 12. & 239
Pœni, populi tom. 1. p 271. tom. 2 p 795
Pompeii theatrum. tom 1. p. 499 tom 2. p. 85 & 665
Pompeiopolis, urbs. tom 1. p. 296
Pomptinæ paludes. tom 2 p. 876
Pontes Longi. tom 1. p 25 vide Addenda ad pag 125. tom 1. ad calcem tomi 2.
Ponticum mare, vel Pontus-Euxinus. tom 2 p. 561
Ponticum os. tom 1. p 281
Pontus, regio. tom 2 p. 269
Pontus, provincia. tom. 1 p 288
Pontus-Euxinus, mare. tom. 2. pag. 596. & 561
Porta Triumphalis. tom 1. p. 22
Præneſte, urbs. tom. 2 p 891
Propontis, mare. tom. 1. p. 280. tom. 2. p 395 nota 3
Puteoli, urbs tom. 2. p 586
Pyramides Ægypti. tom 1. p 309
Pyramus, flu. tom. 1. p 320

Q

QUadi, populi. tom. 1. p. 313

R

RAvenna, urbs. tom. 1. p. 116. & 564. tom 2 p 539
Reate, urbs. Vide Addenda ad pag. 157. tomi 1. in fine tomi 2
Reatini, urbs. tom. 1. p 158
Rhætia, regio. tom. 1 p 94. & 117
Rhegium, urbs. tom. 1. p. 105
Rhenus, flu tom 1. p 175 tom 2. p. 147
Rhodanus flu. tom 2 p 599
Rhodus, inſula. tomo 1. p. 14. & 251. tom. 2. p 19
Roma, urbs. tom 2 p. 4 & 277
Romanum forum. tom 2 p 282
Romanum imperium. tom 2. p 795
Roſtra tom 2 p 270
Rubrum mare. tom. 1. p 310
Ruminalis ficus tom 2 p. 815

S

SAbini, populi. tom 1 p. 577 tom. 2 pag. 170
Sabrina, flu. tom 2 p 296

Salamis, urbs. tom 1. p 480
Salluſtii horti. tom 2. p 586
Samaria, provincia. tom 2. p 364
Sambulos. mons. tom. 2 p 256. & 257
Samnites, populi tom. 2 p 174
Samos, inſula. tom 1 p 586 tom. 2. p 25
Samothracia, inſula. tom. 1. p. 281
Santones, populi, t. 2 p. 14 Vide *Emendanda* ad calcem tomi 2.
Sardes, urbs vide Addenda ad pag. 263 tomi 1 in fine tomi 2.
Sardinia. inſula tom 1. p. 345 tom 2 p 538
Sardis, urbs tom 1. p 676
Sarmatia, regio. tom. 2. p 65 & 68
Saturni templum. tom. 1 p 244
Scythia, regio. tom. 1 p 306 tom 2 p 71
Scythia parva, regio. tom. 1 p 316
Segeſta, urbs. tom. 1. p 619
Seleucia, urbs. tom 1 p. 322 tom. 2. p. 80
Semnones, populi tom 1. p 258
Senones. populi. tom 2 p. 174
Sequani, populi. tom. 1. p 69 & 444
Seriphus, inſula. tom. 1. p 611
Sicambri. vide *Sugambri.*
Sicilia, inſula. tom. 1 pag. 299. tom 2. pag 26. & 275
Siculum fretum vide Addenda ad p. 105 tom. 1. ad calcem tomi 2
Silures, populi tom 2. p. 298
Simbruina ſtagna. tom 2. p 680
Simbruini. vide *Imbruini.*
Sinueſſa, urbs. tom. 2 p. 419
Smyrna, urbs. tom 1. p. 481. & 677 Vide Addenda ad pag. 481 tom. 1. in fine tomi 2.
Sophene, regio tom. 2. p. 455
Soraci, natio tom 1. p 260
Sparta, urbs. tom 1 p 301
Spei ædes. tom. 1. p 271
Speluncæ, villa. tom 1. p 681
Stratonicenſes, populi. tom. 1 p 479
Sublaqueum, urbs tom 2. p 681
Suevi populi tomo 1 p. 94. & 199 t. 2. p 191
Sugambri, populi. tom. 1. p 159. tom 2. p 315
Surrentinum, promontorium. tom. 1 pag. 693
Surrentum, urbs. tom 1. p 2
Syene, urbs tom 1. p 310. Vide Addenda ad pag 310. tomi 1. in fine tomi 2
Syracuſæ, urbs. tom. 2. p 587
Syria, regio. tom. 1. p. 92. tom 2. p. 60. & 276
Syria, provincia. tom. 2. p. 254

T

Tameſis, flu. tom. 2. p. 705
Tanaïs, flu. tom. 2 p. 263
Tanfanæ templum. tom 1. p 98 vide Addenda ad pag. 102. tomi 1. ad calcem tomi 2.
Tarentum, urbs. tom 2 p. 655
Tarpeius, mons. tom 2 p 35
Tarraco, urbs. Vide Addenda ad p. 175 tomi 1 ad calcem tomi 2
Taunus, mons. tom 1. p. 110. tom 2 p. 298
Taurantium, regio. tom 2 p. 686
Tauri, populi. tom 2 p 663
Taurus, mons. tom. 2 p. 80
Teleboæ, populi. vide Addenda ad pag. 693. tom. 1. in fine tom 2.
Temnos, urbs. tom. 1 p 264
Tencteri, populi. tom 2 p. 609
Tenos, inſula. vide Addenda ad pag. 481 tomi 1 in fine tom. 2
Tenus, inſula. tom 1 p. 481
Termeſtini, populi. tom. 1 p 663
Tarracina, urbs. tom 1 p 355
Teutoburgienſis ſaltus. tom. 1 p 120
Thebæ, urbs. tom. 2. p. 135
Thebæ Ægypti, urbs. tom 1 p 305
Thermæus ſinus tom 1. p 729
Theſſalia, provincia. tom. 2. p 67
Thracia, regio. tom 1. p 180 tom. 2 p. 20
Thubuſcus, urbs. tom. 1 p. 614
Thurii, urbs. tom. 2. p 676
Tiberii arcus. tomo 1 p 244
Tiberis, fluvius. tom. 1. p. 149. tom. 2. p 38
Tibur, urbs. tom. 2. p 50
Ticinum, urbs. tom. 1 p. 358
Tigranocerta, urbs. tom. 2. p. 352
Tigris, flavius. tom. 2. p 73. & 255
Tmolus, mons & urbs. tom 1. p 264
Toronæus ſinus. tom. 1. p 728
Tralles, urbs. tom 1 p 676
Tranſpadani. tom. 2. p 171
Treveri, populi. tom 1 p. 436
Trimetus, inſula. tom 1. p 703
Trinobantes, populi. tom. 2. p 702
Troja, urbs. tom. 2. p. 128 vide *Ilium.*
Tubantes, populi. tom 1. p. 103, to. 2. p. 607

Tubuſuptus, urbs tom 1 p 614
Turonii. populi. tom.1. p.438
Tuſcia, vide *Etruria.*
Tuſculum. urbs. tom.2.p. 170
Tuſcus, vicus. tom.1 p.691
Tyrus, urbs. tom.2. p 972

V

Vahales flu. tom.1. p.176
Vangiones, populi tom.2. p 289
Vaticanus, mons. tom.2. p.655 & 656
Ubii, populi. tom.1. p.136 tom.2. p.288. & 289. vide *Ara Vbiorum.*
Ubiorum, oppidum tom.2. p 288
Velinus, lacus. tom. 1. p. 158. vide Addenda ad pag.157. tomi 1. in fine tom.2.
Veneris templum. tom.2. p.1014
Veneti, populi. tom.2. p.167
Verulamium, urbs. tom.2. p.709
Veſtæ templum. tom.2. p.858
Veſuvius, mons, tom.1. p 693. & 694
Vienna, urbs. tom.2. p 103
Vindelicia, regio. tom.1 p.185
Viſurgis, flu. tom 1 p.183. vide Addenda ad pag 157. tomi 1. ad calcem tomi 2.
Ultionis ara. tom.1 p 388
Umbria, provincia tom.1. p 567
Volſci, populi. tom 2 p 124
Volſinium, urbs tom 2. p 15
Uſipetes, populi. tom.1 p. 103. tom. 2. p.607
Vulſinium, urbs. tom. 1. p. 555. & 556. tom. 2. p.15

Z

Zeugma, urbs. tom.2. p.254

FINIS.

N° 1472257

Digitized by Google

Digitized by Google